

COMMENTARIA
IN

OMNES EPISTOLAS APOSTOLORVM, PAVLI, PETRI, IVDAE, IOHANNIS, IACOBI, ET IN EAM QVAE AD HEBRÆOS

inscribitur: scripta, recognita, emendata, & alicubi aucta
à
NICOLAO HEMMINGIO.

In Præfatione summa doctrinæ Ecclesiarum Danicarum breuissimè indicatur.

ARGENTORATI
Excudebat Theodosius Rihelius, Anno
M. D. LXXXVI.

SERENISSIMO, IL-LVSTRISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI ET DOMINO,

D. FRIDERICO, EIVS NOMINIS SECVNDO, DANIAE, NORVEGIAE, SLAVORVM ET GOTTORVM REGI,

Duci Slesuigæ, Holsatiæ, Stormariæ, & Ditmarsiæ,
10 Comiti Oldenburgensi & Delmenhorstensi,
&c. Domino suo clementissimo.

CVM regius Propheta Dauid, Serenissime Rex, de Ecclesia Dei (cuius ipse ciuis erat) ita canit: Propter domum Domini Dei nostri quæram bona tibi, significat piorum Regum & Prin-
20 cipum (qui potentia, autoritate & opibus valent) studia omnia consiliaque eò referenda esse, vt gloriam Dei propagare, ac domo Domini, h. e. Ecclesiæ Dei bona quærere & prodesse studeant. Nam cum homines ideo primum creati sint, & postea redemti, vt sint templum Dei, & in humana societate Deum celebrent, par est profecto, vt illi qui in humana societate inter alios in eminentiori loco constituti sunt, Rectores & Gubernatores, studio promouendæ
30 gloriæ Dei, fouendæ & ornandæ Ecclesiæ singulari teneantur. Est siquidem hic præcipuus finis omnis eminentiæ in mundo, vt sicut dignitatis gradu similitudinem quandam Dei referunt Principes, ita similitudinis huius cogitatione accendantur ad reparandam & poliendam in humana societate viuam Dei imaginem, quæ in iusticia & sanctimonia vera posita est. Hunc finem politici magistratus Paulus agnoscit, cum iubeat fieri preces pro Regibus & alijs in eminentia constitutis. ita enim ait: Adhortor ante omnia, vt fiant deprecationes, orationes, postulationes & gratiarum

actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus & omnibus in eminentia constitutis, vt tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & grauitate. Hic Paulus fines plures politici magistratus facit, inter quos summus est pietatis propagatio & conseruatio, cui reliqui destinantur. Nam & tranquilla vita, videlicet cum ab externis hostibus non turbatur humana societas, & quieta, cum singuli sua officia fideliter in cōmunem vtilitatem sine πολυπραγμοσύνης vicio faciunt, & grauitas morum, seu honestas pietati alendæ & fouendæ ancillantur: quæ pietas vt propositam habet gloriam Dei: ita omnia sua studia & consilia refert ad eandem propagandam & illustrandam inter homines. Verum cum legimus multos Reges olim abiecisse, & audimus hodie non parum multos abijcere curam Ecclesiæ, tanquam ad se minime pertinentem, non sunt piorum Principum animi prauis gubernatorum exemplis, quæ sunt (proh dolor) pene infinita, perturbandi, sed hæc ordine cogitent pij Principes. Primum, quod Deus sæpe permittat impios regnare vt grassantia hominum peccata tyrannide & impietate gubernatorum puniat, non vt subditos prorsus abijciat, sed vt suo iusto iudicio misericordiæ locum paret, hoc est, vt homines castigati quasi virga Dei ad gratiam ipsius in vera pœnitentia confugiant. Secundò cogitent furores diabolorum incitantium Principes ad multa scelera quibus deformatur Ecclesia. Nouerunt enim subditos gubernatorum exemplis inuitari ad peccandum, vt & Poëta ait: Regis ad exemplum totus componitur orbis. Tales ergo pleriq; sunt subditi, qualis est qui illis præest. Tertiò, cogitent hanc confusionem admonitionem esse de duabus rebus, videlicet de confuso ordine à Principe creaturarum homine, qui per peccatum suum omnem ἀταξίαν & confusionem in mundum inuexit, & de pœnis ęternis quę præsentem confusionem excipient in omnibus ijs, qui per veram pœnitentiam ad Deum non conuertuntur. Quartò, cogitent multo laudabilius esse paucos pios imitari, quam multos malos, vnū Theodosium, quam multos Nerones. Procul proinde absit à piorum Principum animis tyrannica illa vox, quæ Atreo tribuitur, vt est apud Senecam: Sanctitas, pietas, fides, priuata bona sunt, qua iuuat eant Reges. Non enim sanctitas, pietas,

pietas,fides,priuata tantum bona ſunt, ſed ſunt communia omnibus pijs,vt veræ notæ filiorum Dei,quibus à mancipijs Satanæ (quæ reſeruantur æternis pœnis) diſtinguuntur.

Dauid,Ezechias,Ioſias non propoſuêre ſibi imitandos Reges impios, quales tunc temporis omnes fuerunt in orbe terrarum, adeo vt Poëta diceret:Regia res ſcelus eſt. Quare? quia Deum magiſtrum, quàm diabolum maluerunt. Fridericus & Iohannes Fridericus duces Saxoniæ non ſecuti ſunt exempla plerorumq; Principium, eorumque potentiſ-
10 ſimorum,qui adorabant Babylonicam meretricem,ſed Deum ducem ſecuti ſunt,ac ipſius gloriam vanitati huius mun di ſapienter præpoſuerunt, nec reuocati à pio curſu ſunt vaniſſimis prophanorum hominum argumentis, inter quæ hæc ſunt præcipua: Turpe eſt diſcedere à maiorum inſtitutis: Pulcrum & laudabile eſt paternis veſtigijs inſiſtere: Inconſtantium hominum eſt à recepta & multos annos approbata religione deſciſcere, & nouam religionem quam patres eorum ignorauerunt amplecti: Inciuile & crudele eſt, ordinem bene conſtitutum perturbare, præſertim
20 cum omnes mutationes ſint mortiferæ, &c. Quid ergo fecerunt? in mentem reuocarunt dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum: & dictum Chriſti: Oues meæ vocem meam audiunt: & præmonitionem Danielis de Mahometico & Antichriſtiano regno: ex quo factum eſt, quod potius voluerint ſe adiungere paucis bonis quam multis malis. Potius Deo adhærere fide, ac in eum ſpem ponere, quam multis principibus impijs ſe adiungere, in quibus non eſt ſalus. Fateor quidem, turpe eſſe à maiorum inſtitutis diſcedere, modo pia, honeſta & laudabi-
30 lia fuerint. Nam ſi ſint impia turpia & ſcelerata, impium, turpe & ſceleratum eſt, in illis conſeneſcere propter maiorum autoritatem. Veſtigijs paternis inſiſtendum puto, modo in pietatis & honeſtatis ſtudio figantur, ſecus ſi in perniciem tendunt, & in interitum certum. Non eſt inconſtantiæ aſcribendum, ſi quis à religione veteri, modo vitioſa fuerit, deſciſcat, qualis eſt Antichriſti. Neque noua religio iudicanda eſt, quæ ad multos annos oppreſſa delituit, & poſtea rurſus bonitate Dei emerſit abſterſis ſordibus pontificijs. Inciuile & crudele eſt, ordinem conſtitutum per-

 turbare,

turbare, modo iste ordo non fuerit potius confusio longa consuetudine firmata, quàm verus & legitimus ordo. Neque verum est oratoris dictum: Omnes mutationes sunt mortiferæ. Nam mutatio ab errore ad veritatem, ab impietate ad pietatem, à Satana ad Deum, ab interitu ad vitam, salutaris est. Hæc ergo cum vanitatis & cœcæ rationis sint argumenta, merito contemnit fides, quæ non sensuum aut rationis tenebras, sed lumen verbi Dei sequendum ducit. Horum sanctorum Regum & Principum exemplum secutus est (vt de domesticis dicamus) D. Fridericus Rex Daniæ eius nominis Primus, auus tuus, Rex serenissime, paternus. Hic enim inter omnes Reges Europæ primus fuit, qui puram Euangelij doctrinam à beato Martino Vuitebergæ propositam, & à Pontificijs erroribus vindicatam & repurgatam, amplexus est, qui vt exemplo multos in hoc regno ad pietatem inuitauit: ita autoritate sua regia eos defendit, qui puræ religionis semina in his regnis primi iecerunt. Quod autem plene non reformauerit Ecclesias & aboleuerit idola & insignia Antichristi, non in caussa fuit ipsius voluntas, sed potentia illorum, qui tum partes Antichristi per ignorantiam tutati sunt. Vt enim Paulus per ignorantiam impedimento fuit cursui Euangelij: ita etiam in hoc regno multi potentes non ex malitia, sed ex ignorantia cursum Euangelij ad tempus intercluserunt. Friderico patri & in regno & in pietate, successit filius D. Christianus eius nominis tertius pater tuus, ô Rex, perpetua memoria dignissimus. Hic exemplo optimi patris non pessimos quosque propter multitudinem & externum splendorem, sed optimos imitandos sibi proposuit. Nam diademate regio à senatu regni huius sapientissimo ornatus, omnium primum de domo Domini cogitauit: & quia sciuit se Principem & Regem creatum esse non propter delicias & vanam mundi gloriam, sed propter Ecclesiam Dei fouendam & gloriam Dei propagandam inter homines, prima & præcipua eius cura fuit, vt ministerium Euangelij instituetur & confirmaretur tale, vt in eo Apostolica simplicitas cerneretur. Vocauit Vuiteberga in hunc vsum optimum & doctissimum virum Doctorem Iohannem Pomeranum piæ memoriæ, per quem adiunctis ei

quibusdam

quibuſdam pijs & ſapientibus viris huius regni incolis, Academiam Hafnienſem à Chriſtierno rege Daniæ eius nominis primo, anno Domini 1475. erectam, & à Sixto Romano Pontifice omnibus priuilegijs, quæ & tum habuit, & poſtea habitura erat Academia Bononienſis, donatam, (ἀλλ' ὐκ ἄνευ ἀντιδώρου) ſed iam iniuria tēporum penè collapſam, additis ſtipendijs, inſtaurauit, & quaſi nouam erexit. Scholæ ita inſtauratæ, vt ſummum conſeruatorem præfecit, virum Nobilem, ſapientem & pium D. Iohannem Frijs, Regiæ Maieſtatis Cancellarium prudentiſſimum, optimè de patria ſua, ſcholis & Eccleſia Chriſti meritum. Hic D. Iohãnes Frijs cum ante annum in morbum incidiſſet, & fruſtra tentata eſſent remedia, circumſtantibus cognatis & amicis tanto patrono ſe deſtitui lugentibus, ait: Diſcedite à me vos mortui, ego ſum inter viuos. Quæ vox victricis fidei in agone mortis certiſſimum teſtimonium erat. Et paulo poſt in vera inuocatione Dei in manus Domini, poſtquam expleuiſſet ætatis ſuæ annos 77. animam tradidit.

Porro Academia erecta, ordinauit quoque ſanctiſſimus Rex ſeptem Superintendentes in regno Daniæ, & quatuor in Noruegia, qui Eccleſijs reformatis præeſſent, cauerentq; ne quid de fermento Papiſtico remaneret, neue aliunde inueheretur. Et quia ſanctiſſimus Rex voluit poſteritati conſultum, curauit, vt paſtoribus iuſtis ſtipendijs proſpiceretur. Vtque non deſiderarentur, qui olim in miniſterium eſſent ſucceſſuri, ſcholas triuiales reformauit, addita liberali eleemoſyna in diſcentium ſubleuamen, Hoc patris tui exemplum ſereniſſime Rex, non ſolùm piè imitatus es, verum etiam multum ſuperaſti. Nam non ſolùm quæ pater tuus piè ordinauit literis confirmaſti (quod pietatis erga patrem teſtimonium fuit) verumetiam ſtipendia diſcentium auxiſti multum. Nam hîc in Academia centum ſcholaſticos liberali alis eleemoſyna, quæ ſingulis annis excedit quatuor daleorum millia, ſplendida in diſcentium vſum domo in area collegij extructa. Profeſſorum quoq; ſtipendia multo ampliora feciſti, quam fuere. Præterea Roſchildiæ magnum numerum pauperum ſcholaſticorum liberali menſa ſuſtentas: quæ res oſtendit, & quo ſis animo erga domum Dei, hoc eſt, Eccleſiam, & quàm cupias Eccleſiam

bene cõstitutam posteris tradere. Porro quia scis Ecclesiam Dei his quatuor rebus, sincera doctrina, pio sacramentorũ vsu, grauitate ceremoniarum, & honestate disciplinæ erigi, fulciri & conseruari, omnes conatus tuos eò dirigis, vt illa salua & impolluta maneant, qua in re te vere regem & nutricium Ecclesiæ ostendis.

Cæterum vt alijs quoque constet, qualis sit in hoc regno Ecclesiarum constitutio, breuiter exponam Ecclesiarum nostrarum doctrinam de istis quatuor, quibus Ecclesiam Dei erigi, fulciri & conseruari diximus. 10

Doctrinam Legis & Euangelij puram & sinceram nostræ Ecclesiæ profitentur. Et quoniam Deus autor est huius doctrinæ, omnium diligentissime traditur in nostris Ecclesijs vera Dei noticia: quam constanter retinemus & defendimus prout traditur in scriptis Propheticis & Apostolicis, & breuiter concepta est in symbolis Apostolico, Niceno, Athanasiano, Ambrosiano, & detestamur omnes veterum & recentium opiniones cum scriptis sacris & symbolis pugnantes. De lege Dei nostræ Ecclesiæ docent, quod puram, perpetuam, perfectam & spiritualem obœdientiam 20 requirit: ex quo sequitur, neminem legi Dei satisfacere posse, aut iustum fieri ex operibus legis. Deinde docent triplicem vsum esse legis diuinæ, videlicet, externum, internum & spiritualem: quos in hunc modum discernunt.

Externus qui pædagogicus est, pertinet ad externum hominem, cuius mores disciplina legis coërceri debent, propter multas caussas, quæ diligenter explicantur in nostris Ecclesijs.

Internus vsus spectat ad internum hominem, quem sistit lex coram tribunali Dei, accusat transgressionis, propo- 30 nit iudicium Dei, iuculcat sententiam iudicis Dei damnatoriam, idque in eum finem, vt homo agnito morbo quærat medicum, agnito debito expetat gratiam, agnita ira Dei imploret eiusdem misericordiam, breuiter vt agnito peccato confugiat ad propitiatorem Iesum Christum. Hic ergo vsus legis operatur in corde hominis contritionem, quam primam pœnitentiæ partem faciunt. Est autem hæc contritio dolor cordis ex agnitione peccati, ex sensu iustæ iræ Dei, & ex merito damnationis nostri conceptus, & propriæ

conſcientiæ teſtimonio confirmatus,vt videre eſt Actorum 2.vbi contritio hæc compunctio cordis dicitur.

Spiritualis vſus legis pertinet ad hominem ſpiritualem, hoc eſt, ad hominem iuſtificatum fide, & renatum per ſpiritum ſanctum. Huic enim lex vt certa viuendi norma proponenda eſt. Et tametſi ne renatus quidem poteſt legem præſtare: tamen obœdientia renati placet, quia is non eſt ſub lege, ſed ſub gratia. Nam legem implere poſt hominis lapſum in hac vita ſolius Chriſti eſt proprium.

10 De Euangelio docent Eccleſiæ noſtræ, quod ſit vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ, ſeu cōuerſionis & remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti. Ita enim Chriſtus ipſe ait: Ita ſcriptum eſt, & ita oportuit Chriſtum pati & reſurgere à mortuis, & prædicari in nomine eius pœnitentiam (id eſt cōuerſionem) & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, (hoc eſt omnibus gentibus.) Tria ergo facit Euangelium. Primùm monſtrat beneficium Chriſti, videlicet, remiſſionem peccatorum. Secundò oſtendit modum applicationis, videlicet, quod hæc remiſſio peccatorum ijs qui
20 conuertuntur ad prædicationem Euangelij contingat. Hæc autem conuerſio fit per fidem in Ieſum Chriſtum, quam fidem ſecundam pœnitentiæ partem faciunt, eamq; definiunt eſſe firmam noticiam & fiduciam promiſſæ miſericordiæ propter Chriſtum. Et quia cum fide remiſſionis peccatorum iuſticia, regeneratio, ſalus & vita æterna coniuncta ſunt, tribuuntur hæc quatuor fidei in ſcriptura, Rom. 3. fide iuſtificamur. Item, arbitramur hominem iuſtificari fide abſque operibus legis. Iohan. 1. Dedit poteſtatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius. Epheſ. 2. Fide ſaluati e-
30 ſtis. Iohan. 5. Omnis qui credit habebit vitam æternam. Sed omitto teſtimonia, quæ paſſim ſunt obuia. Tertiò, gratiam vniuerſalem prædicat Euangelium, iuxta hanc aſſeuerationem Chriſti, Lucæ vltimo: Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiam & remiſſionem peccatorum omnibus gentibus. Hæc enim aſſeueratio manifeſte indicat gratiam eſſe vniuerſalem. Atque ideo noſtræ Eccleſiæ non recipiunt dogma illorum, qui neſcio quas Parcarum tabulas cum Zenonis familia fingunt, docentq; Deum ab æterno quoſdam deſtinaſſe æternæ vitæ, quoſdam vero æter-

nis supplicijs, idque absolute, absque omni conditione fidei & obœdientiæ, atque ita tacite partem Euangelij abolent. Nos antem isti opinioni Stoicæ opponimus vniuersale mandatum Dei, quo omnes iubentur audire Euāgelium & credere: vniuersalem promissionem gratiæ, quæ omnibus promiscue offertur: vniuersale λύτρον agni tollentis peccatum mundi: & vniuersalem obsignationem gratiæ per baptismum & sacram Christi cœnam. De hac re copiosissime docent Ecclesiæ nostræ, gratiam vniuersalem esse affirmantes cum Prophetis & Apostolis. Neque aliud vult Paulus Rom. 9. 10. 11. capitibus, quam docere gratiam vniuersalem esse, contra Iudæos, qui sua culpa exciderant gratia, eo quod fide iam accipere noluerint opinione propriæ iusticiæ obcœcati. Si ergo consilium Dei creantis hominem, si beneficium Mediatoris passi pro mundo attendimus, gratia vere vniuersalis est. Verum si hominum maliciam & infidelitatem consideramus, gratia particularis fit hominum vicio, qui oblatam in Christo gratiam respuunt. 10

De noua obœdientia (quam tertiam pœnitentiæ partem faciunt) hæc est nostrarum Ecclesiarum ex verbo Dei concepta sententia. Cum fide remissionis peccatorum non solum coniuncta est iustificatio, id est, imputatio iusticiæ Christi. Nam credenti imputatur Christi obœdientia, vt ea iustus censeatur coram Deo, iuxta illud Pauli: finis legis est Christus in iusticiam omni credenti: verumetiam sanctificatio, cuius effectus est noua obœdientia, seu bona opera interna & externa diuinitus mandata: quæ opera cultum Dei esse definimus, cum fiunt iuxta voluntatem Dei, hoc est, ex fide in gloriam Dei. Hunc cultum dicimus esse fructum regenerationis seu sanctificationis seu iusticiæ fidei seu spiritus, ita enim Petrus & Paulus loquuntur. Et tametsi bona opera præsertim interna non possunt separari à fide fiduciæ, tamen fides ijs natura prior est, quemadmodū & regeneratione natura prior est fides etsi non tempore. Horum operum necessitatem multiplicem esse docemus in nostris Ecclesijs, hoc semper cauentes, ne tantillum dignitatis aut meriti ijs tribuatur in negotio iustificationis & saluationis. 20 30

Præterea quia disputatur à multis de viribus hominum, & voluntate, nos distinguimus inter non renatos & renatos.

tos. Non renatis adimimus, cum Paulo Rom. 3. iudicium, voluntatem & vires benefaciendi (hoc est præstandi Deo verum cultum) Etsi autem fatemur voluntatem non coacte sed libere alia præ alijs eligere: tamen dicimus eam seruam esse in non renatis, non quod coacte sed quod sponte seruiat peccato. At in renatis, quia docta & reformata spiritu Dei est voluntas, libere renunciat dominio peccati, & subijcit se Deo, eique seruit. Et quemadmodum non vult voluntas aliquid vere boni, non docta & mota à Deo: ita 10 docta & mota à Deo, potest assentiri & non assentiri, alioqui Stephanus non recte obiecisset Iudæis, quod sæpius restitissent Spiritui sancto, neq; Esaias & Paulus recte dicerent Deum expandisse manus ad populum contumacem & cōtradicentem: neque opus esset ministerio verbi, quo homines inuitantur ad fidem & obœdientiam: & confirmarentur Stoicæ opiniones de Parcarum tabulis.

Sacramenta (quæ sunt altera pars ministerij Ecclesiæ) definimus cum Augustino, esse signa gratiæ, vt quæ testetur de fauore Dei erga eos qui illis rite vtuntur. In his concurruut 20 verbum instituentis Dei, res promissa, signum externum, & fides, sine qua sacramenta cedunt vtentibus in iudicium. Hæc omnia complectitur Augustinus cum ait: Accedit verbum ad elementum & fit sacramentum. Verbum scilicet Dei instituentis, promittentis, & requirentis fidem promissionis, & elementum, quo res promissa signatur. Sunt ergo quatuor in quolibet sacramento, videlicet Verbum seu mandatum Dei: Signum externum (in hoc spectanda est analogia ad rem signatam. Nam si sacramenta vt ait Augustinus, comparationem non haberent earum rerum, qua- 30 rum sunt sacramenta, non essent sacramenta. Qua de caussa à quibusdam patribus ista externa signa symbola dicuntur. Sunt enim symbola proprie non quælibet signa, sed ea quæ comparationem quandam habent cum rebus signatis, vt ex etymo constat) Res promissa, & Fides promissioni respondens. Fide enim res sacramenti accipitur, retinetur, possidetur. Agnoscimus autem duo tantum sacramenta noui testamenti Ecclesiæ communia, videlicet Baptismum & Cœnam dominicam.

Baptismum (primum signum gratiæ in nouo testamento) de-

to) definimus ex verbis Marci dicẽtis, fuit in deſerto Iohannes baptiſans & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, eſſe teſtimonium diuinum, quod pœnitentibus (hoc eſt, conuertentibus ſe ad Deum per fidem) remittuntur peccata. Cum peccatorum remiſſione coniuncta ſunt iuſticia, reconciliatio, ſanctificatio, ſalus & vita æterna. Analogia ſigni ad rem hæc eſt. Vt enim aqua abluitur corpus à ſordibus: ita conſcientia hominis à mortuis peccatis ſanguine Chriſti purgatur & regeneratur per Spiritum ſanctum. Habet enim aqua comparationem & 10 ad ſanguinem Chriſti, & ad ſpiritum regenerationis. De vſu docent noſtri copioſe ex ſcripturis, damnantes Anabaptiſtas, qui ſæpius iterant baptiſmum, hoc eſt, quoſlibet ſæpius baptiſant.

Cœnam Domini (alterum ſignum gratiæ in nouo teſtamento) in qua panis & vinum ſymbola corporis & ſanguinis Domini diſtribuuntur, docemus eſſe ſacramentum corporis & ſanguinis Domini, atque adeo noſtræ per victimam Chriſti redemtionis ab ipſo Chriſto iam morituro pro peccatis noſtris inſtitutum & commendatum Eccleſiæ 20 vſque dum venerit ad iudicum, idq́; ideo vt ſit perpetua recordatio Chriſti tradentis ſuum corpus & effundentis ſuum ſanguinem pro nobis, vt ſit obſignatio noui fœderis de gratia & remiſſione peccatorum propter meritum Chriſti, vtq; ſit teſtimonium copulationis noſtri cum capite noſtro Chriſto, cuius corpore & ſanguine vere paſcimur, modo vere ſimus quod dicimur, hoc eſt, Chriſtiani.

Reijcimus & damnamus dogma transſubſtantiationis, ex eo natum, quòd Thomas Papiſtarum coriphæus, non recte intellexerit, iuxta Eccleſiæ omnium temporum lo- 30 quẽdi modum, ſacramentalem prædicationem eſſe, in qua res quæ promittitur & offertur, attribuatur ſigno, vt ſacramenti finis & vſus cogitetur, & vnio ſacramentalis intelligatur, qua res, quæ fide accipitur ſub ſigno viſibili, quod ſenſu percipitur, repræſentatur. Hanc ſacramentalem prædicationem (vt veteris teſtamenti teſtimonia prætercam) à Chriſto diſcere Thomas potuiſſet, qui calicem nouum teſtamentum vocat, & à Paulo, qui circumciſionem σφραγῖδα iuſtitiæ fidei, baptiſmum lauacrum regenerationis, & panem

nem benedictionis κοινωνίαν corporis Domini appellat. Taceo Augustinum, Theodoretum, & alios multos, qui clarissimis verbis idem testantur, quorum testimonia omitto, quia res luce clarior est. Quid quæso dulcius cogitari potest: quàm sacram Christi cœnam esse testimonium Dei, quod fideles anima iungatur capiti suo Christo firmissimo fœdere, quòd pascatur pane vitæ, qui est Iesus Christus, qui dedit corpus suum pro nobis, & effudit sanguinem pro multis in remissionem peccatorum, hoc est, in testimonium, quòd Deus remittat omnibus credentibus peccata, & recipiat eos in gratiam propter merita filij. hoc enim est illud nouum testamentum, cuius ipse Dominus meminit in sacramenti huius institutione. Sed quid hîc facit Satanas? vt hanc dulcissimam consolationem obruat, excitat quos iudicat sibi idonea esse instrumenta ad obruendam veritatem Dei, vt homines occupati inanibus speculationibus, frustrentur vero testamenti Christi fructu. Prudenter proinde faciunt ministri Euangelij in hoc regno, qui sunt contenti simplicitate verborum Christi & Pauli, nec mouent alijs litem, sed verum vsum cœnæ summa cum diligentia auditoribus suis inculcant. Rogo fratres omnes, si qui forte hæc lecturi sint, vt non iudicent de hac nostrarum Ecclesiarum sententia ex anticipatis opinionibus, sed verbum Dei vt regulam, & Ecclesiæ vocem vt regulæ testimonium audiant, studeantque ne tantæ salutis quæ hoc obsignaculo nobis obsignatur veritatem nimium altercando amittant. Oro te fili Dei, qui ipsa es veritas, vt nos doceas, vt in veritate tua nos dirigas, vt nos tibi iungas, quò te & in hoc mundo, & in omnem æternitatem cum omnibus electis celebremus beati, Amen.

Missam papisticam non iudicant nostri cœnam esse Domini, sed cœnæ Dominicæ sacrilegam prophanationem, quam vnà cum traditionibus humanis pugnantibus cum verbo Dei (qualis est inuocatio sanctorum, adoratio idolorum, aqua lustralis, purgatorium, rosaria, monachismus, impurus cœlibatus, interdictio coniugij sacerdotum, stata ieiunia, cum opinione meriti) execrantur.

Ceremoniæ sequuntur, quas diximus tertium locum obtinere in Ecclesiæ ministerio. In his spectatur iuxta Pauli doctri-

li doctrinam ordo & decor, non quilibet, ſed qui faciunt ad ædificationem non ad deſtructionem. Hic damus aliquid conſuetudini, retinentes quoſdam veteres ritus adiaphoros ſine ſuperſtitione, quemadmodum Vuitebergæ quoque faciunt. Nam vt doctrinam eandem, ita quoque ceremonias ſimiles cum Vuitebergenſi Eccleſia retinemus, nullo modo damnantes eos, qui in quibuſdam reformatis Eccleſijs diuerſas à nobis habent ceremonias. Nam fundamento ſaluo, piorum eſt, non moroſè ligitare de humanis ceremonijs, præſertim ſi pro cultu non habeantur & defen- 10 dantur. Norunt enim licitum eſſe mutare ceremonias pro temporum & locorum ratione, modo non perturbetur Eccleſiæ incolumitas, hoc eſt, donec non offendantur infirmi, quorum ratio habenda eſt.

Diſciplina, quæ quartum locum occupat in Eccleſiæ fulcimento, talis à noſtris recepta eſt, quæ ex poteſtate clauium dependet, & ex ea concludi poteſt. Hanc nimium laxatam eſſe omnes dolemus, & optaremus aliquando ſeueriorem diſciplinam non ſolùm noſtris, ſed etiam alijs penè omnibus Eccleſijs reſtitui. Sed metuendum eſt ne grex epi- 20 curcorum, & multitudo peccantium tantum bonum impediat in multorum exitium.

Quantum autem ad priora illa, videlicet doctrinæ ſinceritatem, rectum vſum ſacramentorum, & grauitatem ceremoniarum conſeruandum attinet, facis, ſereniſsime Rex, piè & fideliter officium tuum, vt nihil in te deſiderari poſsit. Nam vt ceremoniæ præſcriptam ordinationem Eccleſiaſticam vt regulam ſequuntur, & ſacramenta ex traditione Chriſti dependent: ita doctrina Legis & Euangelij ex Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis petitur. Et quia variæ ſunt 30 ſectæ, quæ omnes ferè ſe referunt ad Prophetica & Apoſtolica ſcripta, adiungimus nos ijs qui ſymbola Nicenum, Athanaſianum, Apoſtolicum, & Confeſsionem Auguſtanam & Corpus doctrinæ incorrupte amplectuntur. Hæc enim tanquam regulas ſincere doctrinæ, Rex ſereniſsime, piè defendis, vt & in ſcholis & in Eccleſijs vox Dei incorrupta maneat, & incorrupta ad poſteritatem, quaſi per manus veniat. Vt autem hoc tuum ſtudium pro mea tenuitate iuuarem, ſereniſsime Rex, ſcripſi ſuperioribus annis Commētaria in

omnes Apoſtolicas epiſtolas, que ad noſtras manus peruenere, & ea ſeorſim edidi, dicata alia alijs amicis & patronis, & nunc eadem recognita, emendata, aucta ac veluti noua in vnum volumen congeſta ſub auſpicijs tui nominis in lucem prodire volui, cùm vt extet meum teſtimonium de tua pietate, de amore illuſtrandi gloriam Dei, & de ſtudio tradendi doctrinam Euangelij poſteritati incorruptam, tùm vt meam obſeruantiam erga R. M. T. declarem.

Precor itaque, sereniſsime Rex, vt pro tua ſolita clementia hoc meum qualecunque ſtudium ſereno vultu ſuſcipias, boniq; conſulas. Ego viciſsim, id quod alioqui debeo, te Deo, in cuius manu corda ſunt regum, aſsiduis precibus commendabo, rogaboq; eum vt te ſpiritu ſapientiæ & timoris ſui donet, faciatque vt tota tua gubernatio cedat in gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ & ornamentum regni: in quo te Deus conſtituit Regem & Paſtorem: vt tandem in æterna vita fruaris conſuetudine ſanctiſsimorum regum, Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Aui tui Friderici primi, patris tui Chriſtiani Tertij & aliorum, qui pietatem erga Deum, iuſticiam & clementiam anteferebant vanitati & pompæ huius mundi. Recte enim putabant mandatum Dei ad ſe pertinere quod eſt pſalmo ſecundo hiſce verbis: Et nunc Reges prudenter agite, erudimini iudices terræ, ſeruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore, oſculamini filium &c. Vale Rex clementiſſime integer animo, corpore & ſpiritu. Deus Rex regum & Dominus dominorum te tuumque regnum cum ſubditis omnibus ſua bonitate cingat, & ſanctis ſuis angelis tueatur, vt piè & ſanctè tranſacto curſu huius vitæ, & conſcientia piè & ſanctè præſtiti officij delecteris. Hafniæ Calendis Ianuarij Anno 1571.

Sereniſſ. R. T. M.
deditiſſ.

Nicolaus
Hemmingius.

SPLENDORE GENERIS VIRTVTE AC PIETATE

CLARISSIMO VIRO DOMINO HERMOLAO TROLLE EQVITI AVRATO, AC SENATORI REGNI DANIAE SAPIENTISSIMO, DOMINO DE HERLVFFHOLM, SVO DOMINO AC PATRONO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

ECCLESIA FILII DEI IN HOC MVNDO ROSAE inter ſpinas enatæ haud ineptè comparatur. Nam vt ſpinæ circumquaque Roſam cingentes eam premunt & pungunt, vnde tamen illa fragrantior redditur: Ita Eccleſia vndique preſſa duris, latius odorem ſpirat, ac ſuam fragrantiam veluti exhalando emittit efficacius: atq; nouis ſubinde acceſſionibus augeſcit magis: id quod Eccleſiæ hiſtoria legentibus ob oculos ponit, & omnium ſanctorum teſtatur experientia. Spinæ autem quæ hanc roſam cingentes premunt & pungunt, ſunt tribuli ac zizania hæreſeon, tyrannidis, hypocriſis, flagitiorum, & variorum ſcandalorum in doctrina & moribus, vt interim taceam nothos, ſylueſtres & aridos ſurculos, qui non leue damnum veræ ac germanæ Roſæ inferunt. Has ſpinas Sathan Chriſti hoſtis ἄσπονδος ſpargit & ſeminat, vt Roſam, quam Chriſtus ſua manu plantauit, premat, ſuffocet, planeque in nihilum redigat: aut, ſi id non poteſt, vt hoc ſaltem efficiat, ne latè ſuos ſpargat flores ac ſurculos emittat. Hoc ſtudium omnibus temporibus Sathanæ fuiſſe, manifeſtum eſt. Quid non tentauit iacto primo huius Roſæ ſemine in Paradyſo? quid non machinatus eſt, vt ſemen huius Roſulæ, hoc eſt, primam promiſsionem protoplaſtis noſtris factam ſuffocaret? an non fratrem aduerſus fratrem armauit? an non impulit degenerem ſurculum Cain, vt Abelem fratrem occideret? idque non aliam ob cauſam, vt Iohannes teſtatur, quàm quod opera Abel fuerunt bona, & contrà opera Cain fuerunt mala? nunquid hoc parricidio ſuffocata eſt roſa Chriſti? nullo modo. Nam ex ſanguine Abel, tanquam ex ſemine quodam precioſiſſimo, plures enati ſunt ſurculi. Seth enim frater Abel ſurculi perpetuo in æterna vita virentis, & multi ab eo nati tanquam plantulæ nouæ ſuppullularunt: quas etſi Sathan ſuis ſubinde ſpinis punxit, vltra tamen mille & quingentos annos, hoc eſt, vſque ad diluuium (in quo collectis prius germanis ſurculis in arcam Noë iuſti, ſpinas ſuffocatas Dominus perdidit) conſeruata eſt Roſa. Quid? an hic fatigatus Sathan quieſcit? nequaquam. Nam mox poſt diluuium nouas ſpinas ſeminat. Cham enim filium Noë ad ſe pertrahit, vt transfuga factus Sem fratrem perſequatur: qui tamen perſecutione nequaquam fractus, conſtanter retinuit primam promiſſionem, atque ſemen huius Roſæ vſque ad tempora Abrahami quam latiſsime ſparſit. Etſi autem interea Sathan ſuis venenatis ſpinis maximam orbis partem oppleuerat, nihilominus tamen Roſa hæc ſuas vires retinuit, ac multos ſua fragrantia exhilarauit. Nam CHRISTVS hortulanus Abrahamum de Hur Chaldæorum euocatum pulcherrimum huius Roſæ ſurculum in terra Chanaan plantauit, tametſi nec illic Roſa à ſpinis Sathanæ immunis erat. Nam ibi, nunc fame, nunc peregrinatione, nunc alijs modis tentatus Abraham, infracto tamen animo expectauit conſolationem.

Vnde factum quoque est, quod Rosa hæc preciosa, maiora indies incrementa cœperit. Ismaël quidem surculus aridus Isaacum fratrem, qui fuit in hac Rosa tenerrimus surculus, persecutus est, sed frustra. Nam eo magis creuit & gloriosior est facta Rosa. Postquam enim vidit Isaac enatam de se nouam plantulam, nempe, Iacob, qui, tametsi nothi & aridi surculi, hoc est, Esau & Laban, vt alios taceam, eum grauiter presserunt, in radice mansit fœcundus surculus. Ab hoc enim duodecim alij prodiere surculi. Etsi autem omnes isti surculi non manserunt in radice. Nam quidam exaruerunt, & in nothos & adulterinos degenerauerunt: In magnum tamen numerum indies propagati sunt. Inter quos vnus tenerrimus, nempe Ioseph in Aegyptum florentissimum regnum est translatus, vt ibi fructificaret, ac sua suaueolentia totum Aegypti regnum oppleret: id quod non sine magnis certaminibus præstitit. Quid enim non mali sanctus hic surculus in Aegypto pertulit, priusquam in tantam Rosam excreuit? Nam primùm vrtica fœdida & ardens illum vrere tentat, hoc est, turpissima fœmina eum ad adulterium solicitat: vt ista ratione arescat, & de natiua excindatur Rosa. Sed frustra hoc conatur Sathan. Ioseph enim manu hortulani conseruatur illæsus. Verum cum hac via se frustra adortum esse sanctum virum cernit Sathan, alia eum aggreditur, ac spina tyrannidis ipsum omnino suffocare statuit. Conijcitur itaque opera Sathanæ castissimus hic surculus Ioseph in carcerem, ac ibi inter spinas sceleratorum hominum & in fœtoribus pessimis præter omnem suam culpam iacet & premitur. Sed quid hîc Iosepho castissimo Rosæ surculo contigit? idem plane quod magni authores de naturali Rosa scribunt. Vt enim naturalis Rosa iuxta cœpe vel allium sata fragrantior redditur: (Nam fœtor cœpe vel allij ad suaueolentiam Rosæ conferre dicitur) Ita Ioseph iniusta impudicæ fœminæ querela, obtrectationibus, iniurijs, fœtore carceris creuit, longeque illustrior ac potentior euasit. Nam è carcere eductus Ioseph, secundus à Pharaone in regno Aegypti post interpretationem somniorum regis factus est, huius industria postea per totam Aegyptum infiniti surculi plantati & dispersi, adeo quod ipsa Agyptus facta sit veluti quædam Paradysus Domini. Nam hic fragrantissimus surculus Ioseph ad se radicem, nempe Iacob patrem, cum tota sua familia attraxit, qui ad aliquot annos in Aegypto nouos subinde surculos emiserunt, & in regno Aegypti suauissime spirarunt. At quid interim Sathan? num stertit? num abijcit arma? nihil minus. Nam postquam Iacob, Ioseph, atque alij plurimi surculi in Paradysum cœlestem translati sunt, spinam quandam prægrandem plantat Sathan in Aegypto: quæ spina non parum pressit ac punxit surculos, qui in Aegypto remanserunt, qui tamen quotidie sub oneribus & æstu creuerunt magis, & in medijs fœtoribus & laboribus multiplicati sunt. Spina autem illa prægrandis fuit alius Pharao, qui non nouit Ioseph. Hic enim cum suis aulicis surculos Domini supra modum premere & pungere cœpit. Quare hortulanus iratus ingratis Aegypti incolis, suos surculos in alium transplantauit hortum, ac populum Israëliticum transtulit per mare rubrum: in quo spinam illam prægrandem, hoc est, Pharaonem & eius Satellites oppressit. Deinde quia multi ex his surculis Ioseph paulatim degenerare cœperunt, in deserto quadraginta annis totus castigatus est populus, Vbi tamen noui ex illis enati surculi, translati sunt postea in terram Chanaan, vbi rursus inciderunt in spinas non paucas, quo enim magis Rosa hæc crescit, eo spinæ iuxta nascuntur asperiores: quibus iterum misere lacerata, non tamen prorsus emarcuit. Nam subinde Hortulanus missis seruis, spinas, quantum fieri potuit, euulsit: ne penitus Rosa aresceret suffocata spinis & periret. Quid contra hos Dei seruos & custodes huius Rosæ, hoc est, sanctos iudices, Reges & Prophetas machinatur Sathan? alios ad se prorsus allicit, vt sibi dent nomina, vt ex Regibus plerosque: alios grauiter vulnerat, vt Dauidem, Ezechiam, &c. Deinde semina zizaniorum mittit in

agrum Rosarum, donec primùm decem tribus transferantur in Babylonem, & postea reliquus populus in captiuitatem abducatur, incenso templo & sancta ciuitate Ierusalem. An hîc Rosa Domini omnino emarcuit? An hic omnino disperijt? Nullo modo. Nam isto peregrinationis labore, & Regum Chaldæorum tyrannide fatigata quidem est Ecclesia, attamen magis lucet ac illustrior efficitur, quàm vnquam antea in terra Palæstina fuit. Etsi enim graui premuntur seruitute corporis apud Babylonios, tamen animis piorum non defuit spiritualis libertas. Excitat enim DEVS Prophetas, qui veluti diuini quidam Agricolæ Rosam hanc doctrina & consolationibus erexerunt, vt seruitute Babylonica minime frangeretur, sed vt potius inuicta manens, duris quibus premebatur, gauderet. Hoc cum ægre ferret Sathan, regem Babylonicum impellit, vt impium edictum de adoranda statua proponat, videlicet, vt omnes in certum locum campi collecti, clangente buccina, se coram statua regis incuruarent: additis minis, vt qui hoc facere recusarent, viui in ardentem caminum ad hoc paratum conijcerentur. Quid hic facerent pij? Multi sane surculi huius camini ardore exaruerunt, adeo vt Rosa Domini omnino iam perire videretur. Non enim dubium est, plurimos isto impio edicto pertractos esse in andriolatriam, in qua & perierunt. An non hic palmam videtur obtinere Sathan? habet regem socium, summum orbis terrarum Monarcham: habet consiliarios regis parastatas: habet regios subditos sibi obnoxios: habet hospites Iudæos plerosque sub suo imperio captiuos. Actum igitur planè videtur de Rosa Domini. Verùm euentum specta. Clangitur buccina, incuruantur omnes coram idolo regio, exceptis tribus viris qui impio edicto parere recusarunt. Hos cum rex ira percitus curasset in paratum incendium mitti, ecce hortulanus ipse filius Dei in caminum ignis simul descendit, & astans his tribus viris cohibet flammas, ne innocentes enecare possint. Hoc stupendo miraculo perterritus rex Babylonius, reuocat viros illos illæsos, ac Deum ipsorum verum Deum agnoscit & prædicat. idque non solus, sed cum tota sua aula & subditis. Atque ita rex qui antea spina fuit pessima, fit surculus Rosæ præclarus. Vide quomodo Rosa CHRISTI non solum inter tribulos, non inter fœtores tantum, verumetiam inter medias flammas fragrat floretque. Hic Sathan sua spe frustratus, an quiescit? immo magis furit, tanquam leo ereptis catulis, fortiusq; incumbit, vt perdat hanc Rosam: quod vt faciat facilius, nobilissimum Rosę surculum aggreditur, Danielem sanctissimum virum, ac suis artibus efficit tandem, vt propter prostratum idolum Beel in specum leonum deuorandus conijciatur. Sed quid fit? contra omnem expectationem Sathanæ potenti Dei manu defenditur Daniel, & alitur diuinitus septem dies in specu, & deinde incolumis è specu prodit: Vnde factum est, vt magis suos flores Rosa hæc emitteret, & plures in regno Babylonico surculos faceret. Verùm Sathan rursus furibundus nouas molitur insidias. Quendam enim nobilem virum Aman nomine excitat, qui Regi facile persuadet, non sine periculo tot hospites eosque captiuos in suo vagari regno, & impetrat literas Regis Babylonici ad omnes regios præfectos, vt statim acceptis literis surculos huius Rosæ omnes excinderent, vt isto pacto tandem Rosa extirparetur tota, & periret radix. Sed hîc iuxta Prouerbium, malum consilium consultori pessimum fuit. Nam Aman, vt antea in summo Regis fauore fuit, & consilio suo perdendos Iudæos esse Regi persuasit, in patibulum suspensus infami morte perijt, & præmium suis dignum factis accepit. Post huius Tyranni & Ecclesiæ hostis interitum, rursus Rosa Domini erexit se magis magisque, adeo quod etiam Regum maximorum patrocinio tranquilla in exilio suo fuerit. Inter hos Reges Cyrus Persicus Rosæ insitus, mandatum dedit, vt Iudæi in suam redirent terram, templum ac ciuitatem Ierusalem iterum ædificaturi: quod mandatum, etsi aliquandiu absente Cyro impeditum fuit astu Sathanæ, tempore

tamen Longimani rursus edictum proclamatum est, vt populus liber rediret, & vrbem ciuitatemque ædificaret. Hoc tempore Rosa Domini, in magnis ærumnis, floruit. Nam gaudet patientia duris. Quadringentis etenim & nonaginta annis vsque ad Christum ducem, verum Rosæ Dominum, varijs ijsq; venenatissimis spinis Rosam hanc præfocare conatus est Sathan, foris bello, intus hæreticorum parastrophis, donec in summas angustias iterum redacta sit, ab omni parte eam prementibus spinis, adeo, vt paucissimi germani surculi, adueniente Messia, superfuerint, vt Zacharias, Simeon, Anna Prophetissa, Ioseph, cum suis familijs. Hic rursus Sathan haud immerito triumphare videtur. Nam & reges peregrini & impij dominabantur in populo Dei, & summa autoritas penes hæreticos, qui tum temporis cathedram Mosis occupabant, fuit. Venit itaque Dominus Rosæ, tempore olim à patriarcha Iacob, & postea à Daniele prædicto, ac Rosam suam prostratam fere & conculcatam, doctrina erigit & fulcit consolationibus: quod cum cerneret inimicus, extrema tentat, & primum aduersus CHRISTVM sacerdotes summos & sectarios sophistica armat. Deinde senatores impellit, vt manus inijcere CHRISTO cogitent. Postea Pilatum toparcham nomine Romani Imperatoris, & Herodem tetrarcham sibi adiungit, denique totum populum in eam sententiam abducit, vt CHRISTVM cruci affixum interimant: quod & factum est. Ex quo rursus in manu Sathanæ victoria sita fuisse videbatur. Verum & hic sua frustratur spe Sathan. Nam tertio die resurgens DOMINVS surculos prostratos erigit, fractos consolidat, ac Rosam suam sepimento munit firmissimo, quam die Pentecostes aqua salutari rigatam suo sancto Spiritu fœcundat. Emittit enim agricolas in vniuersum orbem, qui huius Rosæ semina late per orbem disseminent: ac interea spinas surculosque degeneres igni comburit. Nam Iudæos ingratos, qui radicibus spinarum quàm sanctæ huic Rosæ inseri maluerunt, magna strage per Vespasianum affecit, ac tandem perpetua vastatione politiam Mosaicam, iuxta prædictionem Danielis, deleuit. Hæc cum in Palæstina aguntur, duodecim Apostoli, & Paulus semina Rosæ cœlestis in multis locis spargunt faciuntque breui admodum tempore, vt Rosa totam fere terram suis surculis & floribus impleat. Verum ne sic quidem Sathan toties profligatus & victus quiescit, immo potius furibundus magis & ira æstuans fremit, spinas seminat, tribulos & zizania tyrannidis, hæreseos & hypocriseos iacit, quibus ad extirpandam hanc Rosam, iam plus quam vnquam antea florentem abutitur. Sed tamen victrix mansit rosa, noua subinde viriditate pullulans & surculos è sanguine martyrum producens. Hæc cum cerneret Sathan, & postquam Rosam sexcentis fere annis à triumpho Christi, tyrannide, hæresi & sophistica oppugnasset, noua stratagemata excogitat, statuitque regnum Antichristi stabilire. Excitat igitur Phocam tyrannum & parricidam, qui Romano Pontifici primatum & imperium super omnes alios Episcopos concessit. Quæ res Sathanæ non omnino infeliciter cessit. Nam Papa, hoc est, Antichristus, non vt apertus hostis Rosæ, sed vt amicus & custos, fraudulenter Rosam inuadit, ac vt olim Iudas Dominum: ita ipse osculo Ecclesiam prodit. Nam cum mentitur se seruum seruorum Dei, qui re vera est seruus Sathanæ, præterquam quod sibi ius vendicat in Rosam Domini, innumeros lupos ouili pelle tectos emittit, qui grassantur in Rosam, flores & surculos vastant: hoc est, infinita monachorum agmina aduersus hanc Rosam armat superstitione varia, & præcipue missatico idolo, vt tanquam veneno quodam Sathanico Rosam inficiant, vt ita infecta tandem sponte concidat. Deinde & aliud regnum Sathan instituit, nempe Mahumeticum, quod aperte CHRISTVM blasphemat, Rosam premit, surculos euellit. Atque ita Papa Antichristus, simulatus Rosæ amicus, & rex mahumeticus hostis professus, CHRISTI Ecclesiam inuadunt, vt hic aperto marte, ille subdolis artibus Rosam hanc nobilem destruat. Hoc stratagema,

tagema, etsi non omnino infeliciter cessisse videtur Sathanæ, vltra 900. annos: tamen Rosam hanc cœlestem penitus extirpare non potuit, semper enim manet radix, etsi in ea pauci interdum germani surculi inueniuntur. Cæterum cum iam in immensum cresceret Antichristi imperium, adeo vt spinæ sua amplitudine surculos Rosæ tegere viderentur, Dominus rursus emittit seruum industrium Martinum Lutherum, qui ante annos quadraginta Antichristi technas & insidias mundo reuelare cœpit. Huic mox plurimos fideles seruos, inprimis vero Philippum Melanchthonem adiunxit, effecitque vt Rosa hæc plures spiras & surculos per totam Europam emitteret, adeo vt à temporibus Apostolorum vix fragrantior fuerit hæc Rosa, quàm nunc est. spirat enim odorem suum per Germaniam, Daniam, Angliam, Noruegiam, Scotiam & insulas multas procul sitas, & iam pullulare incipit in Polonia, Bohemia, & in florentissimo regno Galliæ, in quo regno magis suas vires intendit Sathan, vt subruat surculos Rosæ illic pullulantes, quam vsquam alibi. Nam non ignorat actum esse cum suo fidelissimo seruo Papa, si semen Rosæ huius radices in regno Galliæ nobilissimo egerit.

Hæc clarissime vir admonere volui, proposita pulcherrima imagine de fortuna Ecclesiæ in hoc mundo, idque ideo: primum vt cogitetur dictum Domini: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Vtut enim furit Sathan nunquam hanc Rosam penitus extirpabit. Deinde vt consolemur nos præsentia CHRISTI in Ecclesia, & promissione permansuræ Ecclesiæ in mundo vsque ad iudicium, ne frangamur tot scandalis doctrinæ & morum, quæ hodie multos non pessimos grauissime vulnerant, & ne abijciamus confessionem, & transfugiamus ad castra hostium, sicuti multi omnibus temporibus fecerunt, & hodie non pauci fracti persecutionibus & scandalis, faciunt. Postremo, vt de vera conseruandæ Ecclesiæ ratione admoneamur: quæ ratio in omnibus Ecclesiæ historijs vna & eadem esse deprehenditur, videlicet puritas doctrinæ, cui ancillatur sancta morum disciplina. Hæc enim doctrinæ puritas fons est ille salutaris, vnde rigatur Rosa Domini, ne inter tot spinas tyrannidis, hypocriseos, sophistices & scandalorum suffocetur & emarcescat. Hæc doctrinæ puritas aliunde petenda non est, quam ex fontibus Saluatoris, hoc est, scriptis Propheticis & Apostolicis: inter quæ non infimum locum obtinent Epistolæ Paulinæ, & præcipue ea, quam ad Romanos scripsit. Hæc enim præcipua sinceræ doctrinæ capita monstrat & explicat: quare eam singulari diligentia ab omnibus pijs legendam & cognoscendam esse iudico. Verum vt commodius à simplicioribus & tyronibus S. Theologiæ minus exercitatis intelligi possit, Commentarium qualemcunque in eam publicare volui, sperans bonos & pios viros consilium meum haud improbaturos. Etsi autem noui quorundam iudicia nobis aduersari: tamen non volui propter paucos sinistre iudicantes, multos bonos, qui hanc meam opellam expetunt, defraudare. Cæterum quia, Vir Clarissime, omnibus literatis hominibus patronus es constans, & in me multa beneficia priuatim contulisti, volui hunc Commentarium sub tuo nomine prodire in lucem: vt te patrono sit acceptior multis, vtque extet aliquod meæ erga te gratitudinis testimonium. Etsi autem vilius forte videtur hoc munus, quàm vt tanto viro offeratur: tamen cum animum tuum noui candidum, & sincerum, non dubito quin potius animum donantis, quàm doni præstantiam spectes, idque exemplo Christi (in quo solo pie gloriari soles) qui pluris fecit mulierculæ pauperis minuta æra missa in gazophylacium, quam splendidas diuitum donationes. Hic enim rebus precium non ex quantitate earum, sed affectu donantium imponere solet, iuxta vetus dictum, χαρίτων θυμὸς ἄριστος. Rogo igitur amanter, vt & tu hoc literarium opusculum eo accipias animo, quo à me offertur. Vale vna cum vxore tua castissima D. Brigitta filia nobilissimi viri D. Magni Gœie, Domini de Krenke-

rup felicissimæ memoriæ, qui primus in hoc regno reuocatæ puræ doctrinæ autor fuit, sed prius scriptis frequentib⁹ ad ipsum à beato Luthero missis rectè instructus. Huius etiam patrocinio primi præcones reuocati Euangelij in his regnis securi fuerunt: donec Deus sanctiss. regem Christianum tertium, fidelissimum Ecclesiæ Dei nutricium, & defensorem excitauit, qui in hoc regno scholas reformauit, constituit Ecclesiarum fideles ministros, ordinauit stipendia docentium & discentium religionem & alias artes: cuius vestigijs insistit filius Fridericus II. Rex noster clementissimus, cui toto pectore cum omnibus pijs opto salutarem gubernationem, vt quietam & tranquillam vitam agamus in hoc mundo, in omni pietate & castitate. Iterum vale corpore, animo & spiritu, integer, patrone optime. Hafnia. Anno Domini M. D. LXII. Mense Decemb.

ARGV-

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

VT ARGVMENTVM SEV GENERALIS PERIOCHA HVIVS NOBILIS Epistolæ ad Romanos scriptæ, explicatius ab auditoribus intelligatur, quatuor nobis ordine explicanda sunt. PRIMVM, quis sit huius epistolæ autor. SECVNDVM, quæ fuerit ipsi scribendi occasio. TERTIVM, quæ principalis quæstio seu quis status. QVARTVM, quis tractationis ordo seu œconomia totius Epistolæ, & methodus.

DE PRIMO.

CVM de authore huius Epistolæ Diuo Paulo nunquam dubitauerit Ecclesia, frustra ea quæstio agitatur. Verum quis & quantus hic Paulus fuerit, operæprecium est indicare, vt quo in loco habenda sint ipsius scripta intelligamus.

SCIENDVM est itaque primum, vocationum ad ministerium Ecclesiæ magnam esse diuersitatem. Nam est & vocatio peculiaris, quæ immediata dicitur, & communis, quæ mediata appellatur. Inter hæc genera vocationum maxima sane est differentia. Nam peculiaris illa duas habet notas, quibus à communi distinguitur. Harum PRIOR est, quod sit vniuersalis, Matth. 28. Mar. 16. POSTERIOR, quod habeat testimonium, nihil erroris suæ doctrinæ admistum esse. Huius testimonij partes sunt quatuor: PRIMA, Immediata vocatio. SECVNDA, immediata instructio. TERTIA, Visibilis donatio Spiritus sancti (loquor enim de ministerio noui Testamenti.) QVARTA, virtus edendorum miraculorum, quibus Deus veritatem doctrinæ Apostolicæ confirmauit & obsignauit.

VOCATIO COMMVNIS nec est vniuersalis, sed est alligata vel certæ nationi, vt Episcorum apud nos, vel certæ prouinciæ, vt præpositorum, qui Græcis προεστῶτες dicuntur, vel certæ ciuitati aut pago, vt parochorum & eorum, qui sunt illis additi συνεργοὶ seu σύμμυσται, nec habet communis vocatio & mediata infallibile testimonium de immota veritate, seu quod nihil habeat erroris admistum, sicuti prior illa habet.

PORRO Pauli vocationem priori generi subijci, ex eo manifestum est, quod non solum sit Apostolus, vniuersalis Ecclesiæ doctor, vt ipsius profectiones ad varias gentes, acta Apostolica, & Epistolarum eiusdem inscriptiones testantur, verumetiam quod sit immediate ab ipso CHRISTO ad ministerium Euangelij vocatus, quod diuinitus sit institutus, quod visibili Spiritus sancti dono sit inauguratus ministerio, quod denique varijs miraculis suam vocationem & doctrinam confirmarit.

IMMEDIATA vocatio Pauli & vniuersalis, confirmatur Actor. 9. vbi Lucas narrat, lucem de cœlo circumfulsisse Paulum, cùm adhuc spiraret minas aduersus Ecclesiam Christi, & cadentem in terram audisse vocem dicentem sibi: Saule, Saule cur me persequeris? qui dixit: Quis es Domine? & ille: Ego sum IESVS quem tu persequeris, durum est tibi contra stimulum calcitrare. Et tremens ac stupens dixit: DOMINE quid vis me facere? Et Dominus ad eum. Surge & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Et paulo pòst Dominus ad Ananiam dubitantem de Pauli conuersione, Vide, inquit, quoniam vas electionis est mihi, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus & filijs Israël. Hinc illa Pauli gloriatio de sua vocatione ad Gal. 1. Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per IESVM CHRISTVM & Deum Patrem. Proinde vocatio Pauli & immediata & vniuersalis est.

DEINDE Paulum diuinitus instructum esse de Euangelio, primum testatur Ananias dicens ad Paulum: DEVS patrum nostrorum præordinauit te, vt cognosceres voluntatem eius, & videres iustum illum, & audires vocem ex ore eius. Idem Epistola ad Galatas ostendit, vbi in hunc modum scribit de seipso Apostolus, contra aduersarios autoritatem Apostolatus sibi vendicans: Notum vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelisatum est à me, quod non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici: Sed per reuelationem IESV CHRISTI.

Hvc etiam pertinet raptus Pauli in tertium cœlum, vbi non solum ab ipso Domino Euangelium didicit, verumetiam vidit arcana, quæ reuelare hominibus fas esse negat.

Adhæc, vt Apostolus Paulus in itinere Damascum versus, visibiliter donatus est Spiritu sancto,& per eum nouo inauguratus est ministerio. Actor. 9. Ita eundem Spiritum postea alijs impetrat, & impositione manuum confert. Ita enim Lucas narrat Actor. 19. Cum Paulus imposuisset quibusdam discipulis manus, venit Spiritus sanctus super eos,& loquebantur linguis & prophetabant. Hæc eò pertinent, vt Deus isto pacto & Apostolatum Pauli,& doctrinæ ipsius infallibilem veritatem consignet.

Postremo, De miraculis à Paulo editis, ipse in hunc modum testatur posterioris ad Corinth. 12. Signa Apostoli peracta sunt in vobis, in tolerantia, in signis, in prodigijs. Et ad Rom. 15. Non audebo loqui quicquam eorum, quæ non operatus est Christus per me, in obœdientiam gentium, sermone & opere in potentia Spiritus Dei. Huius rei & Lucas meminit, qui virtutes per Paulum editas testatur, adeo vt etiam super languidos deferrentur à corpore ipsius sudaria, & recederent ab eis languores, & spiritus nequam egrederentur. Actorum 19. Adolescentem mortuum excitat, Actorum 20.

His & similibus miraculis Deus obsignauit Apostolatum & doctrinam Pauli. His testimonijs accedit zelus Pauli in propaganda Euangelij doctrina, pericula plurima, quæ passus est terra & mari,& sanguis tandem, quo suam doctrinam confirmauit.

Hæc ideo copiosius à me dicta sunt, vt pateat qualis quantusque sit hic Vir, quanta sit illius autoritas: quàm certa & indubitata sit eius doctrina: quanta denique reuerentia deceat docentes & discentes in hanc thesaurorum cœlestium apothecam ingredi. Non enim secus accipienda sunt quæ hinc promit Dei Spiritus per Christi electum organum, per gentium Apostolum: atque vox cœlestis, quam ipse cœlestis Pater de cœlo sonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epistola, atque adeo in alijs Pauli scriptis continentur, eius autoritatis esse sciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus refutandis valeant non minus, quàm Mosis & Prophetarum, adeoque Christi ipsius testimonia. Huius rei vel ipsum Apostoli nomen nos admonere poterit. Nam cum Apostolus Christi dicatur Paulus, hæc quatuor simul cogitanda sunt, Qvod nobiscum loquatur vice Christi, Qvod afferat doctrinam cœlestem, Qvod nihil erroris sit doctrinæ ipsius admistum, & Qvod non secus atque voci cœlesti sit Paulo credendum.

Nec est quod quispiam obijciat Petri errorem, qui non minus Apostolus fuit quàm Paulus, & tamen eum errasse Paulus ostendit ad Galat. 2. Nam iste error vitæ fuit, non doctrinæ.

De Apostolatu Pauli hactenus. De persona autem hoc quoque sciendum est, quod fuerit natura vehementior, quò accessit solertia quædam singularis, & heroicus zelus propagandi Euangelij & reprimendi errores. Quod ideo obseruandum est, quia inde disputationum aculei, anticipationes crebræ,& redargutiones acutæ, facilius intelliguntur. Nam qui paulò vehementiores sunt, haud raro medium disputationis cursum interrumpunt, nunc inuehentes in aduersarios, nunc anteuertentes quæ ab alijs obijci posse videbantur. Vnde sæpe oratio turbatior ac intricatior redditur. Verum admoniti nec huiusmodi interiectionibus offenduntur, nec quo minus Apostolum intelligant, impediuntur.

DE SECVNDO.

Occasio huius Epistolæ hæc fuit. Paulus intelligens statum Ecclesiæ Romanæ turbulentissimum fuisse, vt gentium Doctor & Apostolus istud malũ auertere conatur. Romani audiuerant doctrinam Euangelij, & fidem in Christum receperant: Sed hanc quidam rursus abijciendam suadebant, Quidam eam inficere & peruertere, partim errore, partim malicia conabantur. Fuerunt autem tum temporis Romæ & alibi tria doctorum genera, qui vt veræ doctrinæ, ita Paulo quoque Apostolo aduersabantur. Nam quidam ex Iudæis non conuersi, totum Euangelium repudiarunt. Quidem conuersi, legem & Euangelium confuderunt, & gentium vocationem ad Euangelium

Euangelium oppugnarunt, falſo putantes Meſsiæ beneficia ad Iudaicum ſolummodo populum pertinere, in qua opinione olim fuiſſe Petrum, acta teſtantur Apoſtolica. Quidam ex Ethnicis & Philoſophis Chriſtiani facti, vt Philoſophiam addendam Euangelio putarunt: ita inſultarunt Iudæis tanquam abiectis, ſeque illis arroganter prætulerunt. Atque ita hi omnes purum Euangelij fontem, vnde aqua ſalutis haurienda erat, humanis turbauerunt opinionibus. His itaque malis vt occurrat Apoſtolus, hanc ſcribit Epiſtolam didaſcalicam.

CÆTERVM quia hæc tria Doctorum genera ſciuit Paulus ex ſingulis fere verbis quæ ſcriberet Romanis, aliquam abſurditatem & calumniandi anſam quærere, quo doctrinam Pauli redderent inuiſam Romanis. Ideo diſputationem ſuam ita inſtituit, vt ſemper eorum anticipet obiectiones. Vnde factum eſt, quod hæc Epiſtola tot amplificationibus & anticipationibus ſit referta, quibus legitimus docendi ordo non parum turbari videtur. Habuit præterea Apoſtolus rationem infirmitatis piorum, cui, quoties animaduertit eos offendi, medetur, idq; nunc digreſsionis, nunc occupationis ſchemate. Qui hæc diligenter animaduerterit, multo facilius hanc nobilem Epiſtolam intelliget, quàm qui omnium veterem Comentarios in hanc Epiſtolam ſcriptos peruoluerit. Quare hæc fuſius admonenda duxi.

DE TERTIO.

SCOPVS præcipuus Paulo eſt in hac Epiſtola, vt veram & immotam de Chriſti Mediatoris beneficijs doctrinam proponat Eccleſiæ, eamque confirmet: hoc eſt, vt doceat ex Dei ſententia & æterno decreto, ſine lege abſque Philoſophia, beneficiorum Chriſti, hoc eſt, iuſtificationis & ſalutis fieri participes, quotquot in Chriſtum crediderint, idque nulla habita vel perſonarum vel nationum ratione. Eſt enim promiſsio Gratiæ vniuerſalis, qua offeruntur beneficia Chriſti omnibus abſque diſcrimine, ſed fide accipienda & poſsidenda. Concluditur itaque ſtatus principalis huius Epiſtolæ hoc ſyllogiſmo: *Ea eſt iuſtificationis & ſalutis conſequendæ ratio ſola & vnica, quam Deus præſcribit & approbat iuxta æternum ſuum decretum. Dominus autem omnem qui credit, abſque operibus & ſine reſpectu perſonarum & nationum, gratiæ & ſalutis participem fore & iuſtificari pronunciat, idq; iuxta æternum ſuum decretum de reparatione humani generis. Proinde fide abſque ooeribus, & ſine perſonarum & nationum reſpectu, iuſtificatio & ſalus contingit.* HVIVS ſyllogiſmi minor eſt κεινόμενον. Nam vt maior abſque omni exceptione ab omnibus recipitur: ita minor controuerſa erat, cum à Iudæis pleriſque, tum à gentibus. Minorem itaque inde à medio primi capitis vſque ad finem vndecimi, firmiſsimis demonſtrationibus ex veris principijs petitis probat. Nam cum eis partes ſint plures, inſtituit Apoſtolus analyſin, & eius partes ſeorſim perſequitur: quæ tametſi ſint plures, duæ tamen ſunt præcipuæ, quibus reliquæ continentur.

PRIMA, Hominem credentem ſola fide ſalutis fieri participem, ſeu quod idem eſt, hominem non iuſtificari operibus, ſed fide abſque operibus.

SECVNDA, Hoc gratuitæ ſalutis beneficium, non pertinere ad peculiarem aliquem populum, ita reliquæ nationes excludantur: Sed promiſcue ad omnes homines qui fide promiſsionem ſalutis gratuitæ amplectuntur, nullo habito perſonarum aut nationum diſcrimine, pertinere.

Ex prima parte duæ emergunt quæſtiones. VNA, Vtrum homo iuſtificari poſsit ex operibus nec ne? cuius negatiuam theſin Paulus confirmat à medio primi capitis vſq; ad medium tertij.

ALTERA, Num homo iuſtificetur ſola fide nec ne? cuius affirmatiuam theſin exponit in tertio, & confirmat, declarat, illuſtrat, anticipatis obiectionibus à principio quarti vſque ad finem octaui.

Ex ſecunda minoris parte, plures quæſtiones emergunt. Sed præcipua eſt. Num ſalutis promiſsio pertineat etiam ad gentes, Quod dum firmis rationibus conuincit, tractantur & vicinæ quæſtiones: Quiſnam ſit verus Iſraël? Sintne Iudæi reiecti? Quænam ſit

nam sit reiectionis causa? Hæ quæstiones tribus capitibus, nono, decimo & vndecimo explicantur, in reliquis quinq; capitibus de officijs Christianorum differitur. Atque hæc pars huic quæstioni subijcitur: Num Christi beneficioru particeps & fide iustificatus, debeat porro vitam sanctam & inculpatam sine offendiculo viuere. Hæc de scopo, statu, & principalibus quæstionibus huius Epistolæ, Vnde ex quæstionum principalium numero, tres partes huius Epistolæ esse deprehenduntur, quarum prima & secunda didascalicæ sunt, postrema parænetica.

DE QVARTO. 10

DE ordine epistolari, qui epigrapha, salutatione, tractatione & clausula valedictionis absoluitur, non opus est admonere. Nam hic vel pueris notisimus est, quare de tractationis ordine tantum hoc loco dicturus sum.

EXORDIVM itaque, quod est tractationis principium, ex proprijs locis beneuolentiæ, attentionis, docilitatis, & partibus, quæ sunt expositio, ratio, redditio, comprobatio, constat. ita vt iuxta Rhetorum præcepta finis exordij, qui comprobatio dicitur, sit primæ partis tractationis propositio, de vera iustificandi ratione, quam mox vnico argumento confirmat. DEINDE, priusquam accedit ad propositionis iustam confirmationem, duo præiudicia quæ causæ obstabant, diluit. Nam & hoc præcipiunt Rhetores, cum alia quàm nostra sententia persuasa est auditoribus, vt eam antequam ad nostræ sententiæ assertionem descendatur, diluamus. Donec enim contraria sententia animos auditorum occupat, frustra conamur, quod ipsi sentimus alijs persuadere. 20

PRÆIVDICIA autem hæc sunt. PRIMVM, Pseudoapostoli, qui ex gentibus erant conuersi, partim legem naturæ vrgebant, partim prætendebant ignorantiam. SECVNDVM, Pseudoapostoli, qui erant ex Iudæis conuersi, legis vrgebant opera, & potiorem iusticiæ partem operibus legis ascribebant. Hæc præiudicia euertit Apostolus, antequam iustam suæ caussæ confirmationem aggreditur, idque facit hac demonstratione: *Quicunque iustificantur operibus legis, factores sunt legis. Nulli sunt factores legis. Nulli ergo operibus legis iustificantur.* 30

MAIOREM, quia recipiebatur ab aduersarijs, leuiter tantum attingit. Minorem verò, quæ est κειμένον, ab isto loco primi capitis: Reuelatur ira Dei. ad illum: Nunc autem iusticia Dei, argumentis ab experientia vniuersali, iudicio Dei iusto, naturæ conditione, & pronunciatis scripturæ confirmat. His præiudicijs amotis, Apostolus caussam aggreditur, ac primùm iustificationis expositionem texit, in qua circumstantias omnes prosequitur, quod fieri in plenis expositionibus præcipiunt Rhetores.

EXPOSITIONE absoluta, infert rem vniuersam de qua agit, in vnius propositionis formam contractam, hoc modo: Arbitramur igitur iustificari hominem per fidem sine operibus. Mox admonet, hanc iustificationis gratiam promiscue ad omnes pertinere, & stabilire legem, tantum abesse, vt eam aboleat iustificatio fidei. 40

DEINDE in QVARTO capite, occupationis schemate ingreditur propositionis confirmationem, proponitque Abrahæ exemplum, cum suis circumstantijs, vnde & vera iustificationis ratio & fidei definitio colligitur.

MOX in QVINTO, vt vis & ratio iustificationis clarius cognoscatur, eius effectus attingit, cui collationem causarum damnationis & iustificationis subijcit, vt cui acceptum feratur iustificationis beneficium, innotescat. 50

DEINDE vicinam quæstionem, idque per occupationem, aggreditur in SEXTO capite, ne quis audiens ex operibus non esse iusticiam, vitæ licentiam ex iustificationis doctrina colligat, symbolo Baptismi Christianorum officium esse sanctificationi studere, ostendit. Huc additur exhortatio, vt Christiani excusso peccati iugo, iusticiæ seruiant.

IN SEPTIMO necessariam doctrinam addit Apostolus de lege Dei, in qua explicatur natura, finis & effectus legis, ostenditur quomodo ab illa liberati sint credentes. Nam homines non stupidi audientes sine legis operibus credentes coram

Deo

DEO iustos reputari, cogitant: Quid ergo lex vult? cur lata est?

ET quoniam videbat Apostolus adhuc maximè concuti fidelium animos duabus veluti machinis, comminatione maledictionis, & crucis acerbitate, quæ veluti suo quodam suffragio sententiam legis damnatoriam confirmare videtur, contra has machinas consolatur Apostolus credentes in octauo capite, ostendens, nec maledictionem legis nocere posse credentibus, nec vllam in mundo afflictionem tantam esse, vt queat nos separare à dilectione DEI, gratuito nos iustificantis & in suam fidem recipientis.

HACTENVS de tractatione primæ partis & vicinarum quæstionum, vnde prior pars iudicationis eius Syllogismi, quo claudi dixi statum principalem huius epistolæ, confirmata est: Sequitur SECVNDA pars, in qua ostenditur promiscue pertinere ad omnes beneficium Christi iustificantis credentes, & confirmatur secundum iudicationis membrum, quæ omnia ad illud pertinent, quod in tertio attigit: An Iudæorum Deus tantum? An non & gentium? certe & gentium. Huius partis œconomia admodum prudenter instituta est, quod qui non animaduertunt, in multas stoicas absurditates præcipitantur. PRIMVM sibi viam sternit nouo exordiolo, in quo primum suam beneuolentiam ostendit erga Iudæos. DEINDE, quia persuasum erat Iudæis, promissum Mesiam pertinere ad Israëlitas omnes, Apostolus contrariam propositionem potius ex verbis suis cogitandam relinquit, quam exprimit, videlicet quod non omnes Israëlitæ sint filij promissionis, quam propositionem hoc syllogismo claudit: *Tantum veri Israelitæ sunt filij promissionis. Plurimi ex carne Abrahæ nati non sunt veri Israelitæ.* Ergo,

Plurimi ex carne Abrahæ nati non sunt filij promissionis.

HVIVS suæ propositionis fundamentum subijcit, videlicet, quod Dei consilium fuerit & sit, vt ex mera misericordia homines per Christum salutem consequantur. Ex quo infert (prius asserta potentia Dei, qua is potest suos opprimere hostes) gentes quidem receptas esse, qui fide Christum receperunt, quæ propterea dicuntur filij promissionis. Credunt enim promissioni, sicut eorum pater Abraham fecit. Iudæos vero reiectos, eo quod iusticia operum tumidi, & fiducia carnis Abrahæ inflati, in Christum lapidem offensionis impegerint, ac propterea nec filij promissionis, nec verum Abrahæ semen existunt.

HVIVS rei causas latius expositurus in DECIMO, Primum fauorabili exordiolo Iudæos offensos superiori oratione mitigat, quibus tribuit quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam. Deinde doctrinam fidei & iusticiæ per collationem repetit & inculcat, admonens, nullum qui crediderit à iusticia fidei excludi, nec esse discrimen Iudæi & Græci, propterea quod Deus sit diues in omnes. Atque hæc sententia principalis est propositio huius partis. Huc addit gradationem, vt vnde oriatur iusticia fidei doceat, & scripturis conuincit, Iudæos propria culpa excidisse gratia.

PORRO in VNDECIMO, ne desperent Iudæi, quasi prorsus essent reiecti, eos consolatur, & firmis rationibus ostendit, non esse penitus reiectum Iudaicum populum, nec Dei promissiones fore irritas ijs, qui eas fide amplectuntur. Posthæc conuertit orationem ad gentes, monens eas ne efferantur animo aduersus Iudæos, quasi digni essent tanta gratia præ Iudæis. Tandem hanc secundam partem in summam contrahit, quæ est, Quod gratia Dei exposita sit omnibus qui credunt, nullo nec personarum nec nationum habito discrimine. Huic sententiæ subiungit exclamationem, in qua admiratur consilium Dei, & inexhaustam misericordiam volentis gentes idolatras, suæ gratiæ fore participes, quod sanè mysterium aliquandiu latuisse Petrum, acta docent Apostolica. Atque hæc est tractatio secundæ partis minoris propositionis in principali syllogismo huius Epistolæ, videlicet, quod à gratia iustificationis nemo excludatur propter vllam vel personæ vel nationis conditionem, modo firma fiducia in gratuitam promissionem recumbat.

TERTIAM partem Epistolæ aggreditur Apostolus in capite DVODECIMO, vt autem superiores partes argumentatione, ita hanc maxima parte expositione tractat Apostolus. Hanc partem orditur ab officijs, inter quæ primum locum occupat verus Dei cultus, cui congeries officiorum additur.

DEINDE in DECIMOTERTIO de obœdientia erga Magistratum & eius officio agit, vbi in thesin fertur, & plurimas paræneses ex caritatis lege extruit.

POST hæc quia simultatem animaduertit inter Iudæos & gentes, propter ciborum & temporum discrimina, huic malo in DECIMO QVARTO medetur: commendans vtriusque caritatis regulam, quam in tota vita sequi conuenit. Monet igitur infirmitatem fratrum ferendam esse, repetens breuiter & ostendens vocationem gentium ad Euangelium esse factam Dei consilio. Adhæc properans ad finem, libertatem orationis excusat, suam in ministerio fidem & beneuolentiam erga Romanos indicat, Cur hactenus non venerit ad Romanos ostendit, Petit pro se preces Romanorum. 10

POSTREMO, Salutationes cumulat, & interiecta vtili admonitione de cauendis dissidiorum authoribus, Epistolam fausta imprecatione gratiæ & gratiarum actione claudit.

HÆC de tractationis ordine & methodo copiosius admonenda duxi, quo totius orationis œconomia perspecta, partium enarratio facilius ab auditoribus percipiatur.

PORRO in singulorum capitum enarratione hunc sequi ordinem constitui: PRIMO loco caput propositum in summam contraham, quo summatim cōprehendi possit, quod fusiore Apostoli oratione explicatur. DEINDE, eiusdem partes & ordinem indicabo, quo materiæ membra conspiciantur. TVM exegesin, quo genus sermonis & phrases intelligantur, adijciam, vnà cum obseruatione locorum communium, & accommodatione doctrinæ, ad iudicium firmandum, & mores formandos. Ad hæc enim duo vniuersa 20 scriptura referenda est.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Vindicata Apostolatus sui autoritate, ac simul monstrata Euangelij dignitate, fausta precatus Romanis, beneuolentiam & attentionem exordio captat Apostolus, suum erga Romanos animum declarans, nimirum quod ipsis quoque Euangelium, quod fidei iusticiam prædicat, annunciare sit promtus, mox Vniuersum mundum peccati & iniusticiæ arguens. 30

Ordo & partes Capitis Primi.

PARTES capitis huius aptißimo ordine coharentes, sunt quatuor. PRIMA, Epigrapha. SECVNDA, Salutatio. TERTIA, Exordium, in quo captata beneuolentia & attentione, principalem colligit propositionem de fidei iusticia. QVARTA, Demonstratio, qua mundum vniuersum peccato obnoxium esse demonstrat. Hæc propositione & copiosa confirmatione absoluitur, estq́, vt in vniuersali periocha dictum est, præiudiciorum, quæ caussæ Apostoli nocere videbantur, refutatio. 40

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS seruus IESV CHRISTI, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod antea promiserat per Prophetas suos, in scripturis sanctis, de Filio suo (qui natus est ex semine Dauid secundum carnem, qui declaratus est Filius Dei in potentia secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum) IESV CHRISTO Domino nostro, per quem accepimus gratiam & Apo-

Hæc PRIMA pars capitis est, nempe epigrapha, in qua sunt duo obseruanda, nempe partes epigraphæ & amplificationes. Partes indicant, quis quibus scribat, videlicet Paulus Romanis, Apostolus Christi gentibus. 50

Verum hoc loco tituli quibus cum scriptor ipse, tum illi quibus scribitur, ornantur, sunt perpendendi.

Scriptor ipse Paulus, seruum se Christi fatetur, eumq́ue minime vulgarem, Sed Apostolum diuinitus vo-

stola-

ſtolatum, in obœdientiam fidei in omnibus gentibus ſuper nomine ipſius, in quibus eſtis & vos vocati IESV CHRISTI, omnibus qui eſtis Romæ dilectis Dei, vocatis ſanctis.

catum ac ſegregatum in Euangelium Dei. Cum autem ſe ſeruum Chriſti fatetur, religionis profeſsio eſt, qua ſe diſſentire à prophanis Ethnicis & incredulis Iudæis, & amplecti Euangelium Chriſti aperte agnoſcit. Vnde nos admonemur cõfeſsionis ac publicę proteſtationis religionis quam amplectimur, nec debemus pacis aut alicuius vtilitatis externæ gratia, vel colludere cũ hoſtibus, vel noſtram fidem diſsimulare. DEINDE, ſe Apoſtolum ſcribit, vnde nos excitabimur in amorem & admirationem cœleſtis doctrinæ, quam affert, de qua re ſupra in argumẽto admonui. Cum autem addit ſe vocatum, Græcè κλητὸν, id eſt, eum qui vocatione diuina cõſtitutus ſit Apoſtolus, cum Pſeudoapoſtolos ipſum calumniantes, quaſi inferior eſſe cæteris apoſtolis, perſtringit, tum miniſtris Euãgelij ſe exemplũ ſtatuit, vt tantam atq; adeo auguſtam vocationem non attingant, niſi ad eam legitime vocentur. Quod ſequitur: Segregatus in Euangelium Dei: interpretatio eſt Apoſtolici muneris, quod eſt Euãgelium Dei annunciare. Segregatus, id eſt, qui ante fuit inter Phariſæos & hoſtes Chriſti, iam de eo numero exemtus, deſtinatur Euangelio Chriſti prædicando.

Videmus qualis fuerit Paulus, cuius ſucceſſores illi tandem recte dici merentur, qui vt Paulus legitime ad prædicandum Euangelium Dei vocati, munus ſuum ſincere obeũt. Nam qui Euangelium Dei vel peruertunt, vel eius loco obtrudunt hominibus humanas traditiones de ſucceſsione in Pauli locum, fruſtra gloriantur: in quorum numero eſt Romanus Antichriſtus, cum ſuis raſis & vnctis Epicuris. Hic, quæ eſt eius impudentiã, non vetetur gloriari, ſe Pauli & Petri ſucceſſorẽ eſſe, cum tamen res ipſa teſtetur, eum Iudę proditori potius ſucceſsiſſe, qui oſculo filium Dei prodidit. Hactenus de priori parte Epigraphæ, ſequitur poſterior.

Omnibus qui Romæ eſtis, dilectis Dei, vocatis ſanctis.

Hic primum obſeruandum eſt, quod Romanis quos inter gentes numerat, ſcribat Apoſtolus, vnde hæ quatuor hypotheſes colligantur. PRIMA, Vocationem gentium ad Euangelium decreto diuino fieri. SECVNDA, Doctrinam quæ in hac Epiſtola Romanis proponitur, eſſe nobis cum illis cõmunem. Nam & nos de gentibus ſumus. TERTIA, Vocationem ad Euangelium eſſe gratuitam. Nullum enim meritum niſi mortis afferre poterant prophanæ gẽtes. QVARTA, Vocationem ad ſalutem eſſe vniuerſalem, nullo vel perſonarum vel nationum habito reſpectu. Sequitur deſcriptio Romanorũ quibus ſcribit Apoſtolus, ita enim habet textus:

Dilcctis Dci, vocatis ſanctis.

Hic obſeruemus tres vocationis noſtræ cauſas, EFFICIENTEM, quæ eſt gratuita dilectio Dei, qua nos pater cœleſtis in filio caros habet. FORMALEM, quæ eſt vocalis Euangelij prædicatio certiſsimum dilectionis paternæ teſtimonium, Et FINALEM, quæ eſt ſanctitas, quæ ſegregatione ab impuro mundo, purificatione cordis ex fide profecta & ſanctimonia vitæ, pijsq; exercitijs conſtat. Hæ tres cauſſæ quotieſcunque vel nobis vel alijs prædicatur Euangelium, vel cum nos ipſi legimus aut cogitamus Euangelium, veniant nobis in mentem, cogitemus vocem Euangelij teſtimonium dilectionis Dei erga nos eſſe, cogitemus Deũ velle nos vocali prædicationi obœdire, cogitemus quod hæc adeo auguſta vocatio requirat ſanctitatẽ, quæ & fruct⁹ & finis vocationis noſtræ exiſtit. Hactenus de partibus epigraphæ. Nunc amplificationes interiectas videamus. PRIMA eſt cõmendatio Euangelij, in quã dilapſus eſt hac occaſione: Dixit ſe ſegregatũ in Euangeliũ Dei, huc iam apponit amplificãdo: Quod ipſe ante promiſerat per Prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis. Verum, vt ſtudioſi locos cõmendationis Euangelij in promtu habeant, quos ſparſim Apoſtolus attingit, vnum breuiter colligam, hoc modo. Primus ſumitur ab autoritate diuina. Habet enim Euangelium Deum ipſum autorem. Secũdus ab antiquitate. Non enim hodie aut nudiuſtertius eſt notũ. Sed iam olim à Deo promiſſum, Geneſ. 3. Tertius, à Prophetarum teſtimonijs, qui Prophetæ acti Spiritu Dei locuti ſunt. Nemo rem vilem, inquit Ambroſius, magnis præcurſorib⁹ nunciat. Quartus, ab obiecto. Eſt enim Euangelium doctrina de filio Dei Domino noſtro IESV CHRISTO. Quintus, à fructu, nempe quod Euangelium ſit organum annunciandæ gratiæ DEI & ſalutis, quæ offertur prædicatione Euangelij in filium Dei, credentibus. Sextus, ab amplitudine,

nimirum quod Euangeliũ non tantum Iudaico populo, sed etiam omnibus gentibus sit destinatum. SED quæ fuit amplificationis huius causa? Iudæi calumniabantur & reijciebant Euangelium tanquam doctrinam recens natam, ignotam Prophetis & Patriarchis. Horum criminationi opponit autoritatem Prophetarum, per quos ipse Deus iá olim prænunciauerat Euágelium de suo filio. Si modum quæris, quo Deus per Prophetas suos antè promiserat hoc de filio suo Euangelium. Respondeo, Quod id fecit & signis & verbis. Signorum sunt alia sacrificia, alia sacramenta, alia typi. Verbis Prophetæ concionantur nunc de persona filij Dei, nunc de officio, regno & sacerdotio, nunc de aduentu & tempore aduentus, nunc de factis ex quibus agnosci deberet adueniens Mesias, nunc de beneficijs Mesiæ erga homines. SECVNDA amplificatio prosopographia est, & manat ex prima. Facta enim mentione obiecti Euangelij, qui est Iesus Christus, in personæ Christi descriptionem excurrit, quæ sint eius naturæ, quæ gloria, quodque officium ostendens. Qui natus est, inquit, ex semine Dauid secundum carnem. Hic humanitas vera Christi asseritur, in qua assertione mẽtionem Dauidis facit, propter promissionem Dauidi factã. Promisit enim Deus, vt Christus de semine, hoc est, posteritate Dauidis nasceretur. Hæc promissio primum facta est Dauidi, 2. Samuelis 7. vbi promittitur filio Dauid solium regni perpetuum, & thronus firmus vsque in seculum. Deinde, hęc promissio sæpius inculcatur, vt Psalmo 72. Deus iudicia tua regi da, & iusticiam tuam filio regis. Et paulò post, versu quinto: Timebunt eum dum sol & luna splendebũt, hoc est, perpetuo. Psalmo 89. In seculum custodiam ei misericordiam meam, & pactum meum firmum erit ei & ponã in seculum semen eius, & thronum ipsius sicut dies cœli. Huc Psalmus 110. Dixit Dominus Domino meo, pertinet. Item, Psalmus 131. Memento Domine Dauid. In hoc Psalmo expresse dicitur: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ex his scripturæ locis tritum erat apud Iudæos, quod mesias esset nasciturus de semine Dauidis. Hinc cæci apud Matthæũ: Miserere mei Domine fili Dauid. Atque hæc causa est, cur Matthęus capite 1. & Luc. cap. 3. adeo diligenter genealogiam Christi recenseant.

Qui declaratus est filius Dei.

Id est, certis & infallibilibus testimonijs & operibus diuinis ab eo editis comprobatum est, quod re vera sit filius Dei. Huc illud elogium 1. Timoth. 3. Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu, &c. Sed quomodo hęc declaratio est facta?

In potentia secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum.

Per potentiam intelligit miracula diuina, quibus IESVS se verum esse Deũ comprobauit, dum in his terris visibilis inter homines versaretur cæcis visum reddidit, claudis vt ambularẽt, leprosos sanauit, mortuos excitauit. Huc illud ad Iudæos: Si mihi nõ creditis, operibus meis credite.

Secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum.

Hoc est, Declaratus filius Dei ex eo, quod post resurrectionem suam ex mortuis dederit die Pentecostes suis discipulis Spiritum sanctum, quæ Spiritus donatio aperte testatur de omnipotẽtia Christi, & diuina eius natura. Habemus ergo hic tria, quæ IESVM Nazarenum filium DEI esse conuincunt. PRIMVM, est miraculorum varietas, quæ edidit cum adhuc visibilis versaretur inter Iudæos. Secundum est, quod sua virtute resurrexerit à mortuis. Tertium, Quod resuscitatus à mortuis, discipulis suis dederit Spiritum sanctum, idque visibiliter. Actor. 2. Extrema potissimum Apostolus vrget, vt quæ in omnium oculos incurrebant. Capita testimoniorum de vtraque natura Christi complecti hoc disticho poterimus: *Dictum, cultus, opus, confeßio, munera, quinque hæc, Quæ sint naturæ CHRISTI nos rite docebunt.* Ex hoc præterea loco licebit colligere QVATVOR, quæ pios de Christo scire omnino necessarium est. Horum Primum est, quod noster Mesias sit verus Deus. Secundum, quod sit verus homo. Tertium, quod non sint duæ personæ vt duæ naturæ, Sed vna persona in duabus naturis diuina & humana subsistens. Quartum, quod sit sanctificator, & victor mortis, hoc est, Sacerdos & Rex, qui populum suum liberat à peccatis eius. Hæc quatuor simul fides intuebitur, ne vllis Sathanæ insidijs succumbat. TERTIA amplificatio ex secunda nascitur, hanc ideo apposuit, vt suum Apostolatum aduersus aduersarios suos Pseudoapostolos tueretur ac defenderet. Vt ergo illi extenuarunt Pauli Apostolatum: ita ipse Paulus contra asserit, se Christi gratia factum esse Apostolum, idque in obœdientiam fidei inter gentes super nomine CHRISTI, hoc est, vt prædicet Paulus gentibus

gentibus Euangelium, & gentes prædicato Euangelio obœdiant, credantque in nomen Christi. Cum autem dicit, Super nomine eius, materiam Euangelij exprimit, quæ est nomen Christi. Significat autem nomen relationem ad prædicationem Euangelij. Talem siquidē Christum credamus oportet, qualis nominatur, hoc est, prædicatur nobis in Euangelio. Cum autem dixisset, in omnibus gentibus, addit hypothesin, inquiens:

Inter quas estis & vos vocati IESV CHRISTI.

Id est, qui Euangelio IESV CHRISTI obtemperatis. Nam quid de Dei filio recte sentiunt, hi vocati & sancti

10 dicuntur, vt inquit Ambrosius. Deinde cum dicit: In obœdiētiam fidei in omnibus gentibus, inter quas estis & vos, rationem reddit cur Romanis scribat, quæ ratio hoc syllogismo clauditur. Ego Paulus à Christo designatus sum Apostolus, vt Euangelium inter gētes prædicem. Quare cum vos sitis ex gentibus, Apostolatus meus requirit, vt vobis etiam Euangelium prædicem.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino nostro IESV CHRISTO.

Mos est scribentibus ad amicos antiquissimus & humanissimus, à salutatione incipere. Verum hoc est discrimen inter salutationes ciuiles & Apostolicas: Illę quidem sunt φιλικαὶ, testantes de beneuolentia erga eum cui scribitur, vt τὸ χαίρειν, τὸ εὖ πράττειν, τὸ ὑγιαίνειν apud Græcos. Et
20 apud Latinos, Salutem, salutem dicit, iubet saluere. Hæ verò sunt non solum φιλικαὶ sed etiam religiosæ, summam beneficiorum Euangelij continentes. Nam gratia est hoc loco fauor Dei & beneuolētia, qua Deus pater in Christo nos complectitur, recipit nos, & nobis remittit peccata. PAX effectus gratiæ, videlicet gaudium Spiritus sancti, tranquillitas conscientiæ, breuiter omnia prospera adeoq; salus ipsa. Vt hæc grtia & hæc pax Romanis multplicetur optat Apostolus, idque à Deo patre nostro & à Domino IESV CHRISTO. Vt Gratiæ & Pacis vocabula fidem requirunt: ita Patris & Domini voces nos adoptionis & obœdientiæ admonebunt, quæ omnia vni Iesu Christo accepta ferri debent. Habemus ergo in hac salutatione tria. Primum, summam doctrinæ Euangelij, quæ gratiæ & pacis nomine signatur. Secundum, confutationem Pseudoapostolorum, qui ex operibus sa-
30 lutem quærunt. Tertium, Admonitionem de officio nostro, hoc est, de fide & obœdientia erga Deum. In Epistolis ad Timotheum & Titum, inter Gratiam & Pacem interponit Apostolus Misericordiam, quæ prima origo nostræ salutis est. Ita ergo ordinandæ sunt caussæ salutis. MISERICORDIA, qua afficitur Pater cœlestis intuens in miseriam generis humani. GRATIA, qua donatur Filius, vt sit victima & λύτρον pro peccato. PAX, quæ est reconciliatio fide accipienda ad prædicationem Euangelij. Hanc pacem comitantur fructus vberrimi & suauissimi, cum in hac vita tum in futura.

EXORDIVM.

40

Hoc Exordium iuxta normas Rhetorum formatum est. Præcipiunt autem Rhetores, vt exordium iustum, plenum & perfectum, quatuor ex partibus, Expositione (quę & propositio exordij dicitur) Ratione, Redditione & Comprobatione componatur. Has partes ita instítui oportet, vt non solum loci exordij, qui sunt beneuolentia, attentio & docilitas aspergantur prudenter. Verumetiam vt oratio sponte in ipsam propositionem, quæ exordij finis esse debet, feratur. Has leges Paulum in hoc suo seruasse exordio in explanatione patebit.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum, super omnibus vobis, quod fides vestra annunciatur in toto
50 mundo.

Expositio exordij est, per quam à suo studio erga Romanos beneuolentiam captat. Est enim certissimum indicium beneuoli animi, ob alicuius felicitatem & commoda, Deo gratias agere. Cum itaque Paulus testatur, se Deo gratias agere, quod fides, hoc est, religio seu professio fidei Romanorum aññunciatur in toto mundo, id est, passim per omnes Ecclesias, se Romanis optime velle, & salutem eorū ex animo cupere, significat. Quod autem dicit, Deo meo, per pronomen, MEO, non excludit alios, quasi ipsi Deum eundem non haberent, Sed quod est commune, sibi per fidem applicat. Est igitur hæc adiectio, MEO, fiduciæ argumentū, non exclusionis indicium. Deinde in verbo καταγγέλλεται est empha-

 sis, qua

ſis,qua ſignificatur,nec addendum nec detrahendum eſſe quicquam Euangelio prædicato Romanis.Angeli enim,id eſt,nuncij munus eſt,ea tantum quæ ſibi commiſſa ſunt,narrare. Quare & ſacerdotes Angeli dicuntur,id eſt, nuncij, quia non ſua, ſed eius qui ipſos miſit,nunciant.Porrò hæc expoſitio quatuor nobis ſuppeditat,hypotheſes. Primam,omnia bona ad Deum autorem referenda eſſe,& præſertim annunciationem Euangelij. Secũdam,Oportere eos qui beneficia Dei ſentiunt, datorem & agnoſcere & celebrare. Tertiam,Omnia bona per Chriſtum hominibus dari, atque ideo per eundem gratias Deo agendas eſſe.Quartam,Miniſtrorum verbi Dei eſſe, atque adeo omnium piorum, congratulari ijs, quibus Deus ſuum de filio Euangelium patefacit, idque non ſine gratitudine mentis & beneficij prædicatione. 10

Teſtis enim mihi eſt Deus (cui ſeruio in ſpiritu meo) in Euangelio filij ipſius, quod indeſinenter mentionem veſtri faciam, ſemper in precibus meis rogans, vt (ſi aliquo modo tandem proſperum iter nactus fuero per voluntatem Dei) veniam ad vos.

Secunda pars exordij, quæ eſt expoſitionis ratio, à ſigno certiſsimo ſumta, vnde expoſitio concluditur hoc modo. Paulus ſemper mentionem facit Romanorum in ſuis precibus,cupitq; vt ſibi proſperum ad illos iter contingat,&c. Ergo procul dubio Paulus gaudet atq; Deo gratias agit, ob Romanorum fidem ac religionem. 20

Verum vt rationi huic,quæ per ſe non magis firma videbatur quam expoſitio, fidem adhibeant Romani,iureiurando eam fulſit Apoſtolus, inquiens: Teſtis mihi eſt Deus, ac ſi dicat,Deum qui ſolus corda ſcrutatur & nouit omnia, vindicem cupio, ſi hæc ita nõ ſunt vt dico. Verum nequis iuſiurandum hoc leuitati aſcribat, apponit argumentum conſtantiæ,& inquit: Cui ſeruio in ſpiritu meo (id eſt, promtiſsimo animo,& colo ſpirituali cultu)in Euangelio filij ipſius, Nam diligentia mea & labor indefeſſus in vocatione ad prædicandum Euangelium ſatis me à leuitate vindicat.Quod additur in ratione: Si quomodo tandem proſperum iter nactus &c. Argumẽtum eſt admodum expetentis occaſionem proficiſcendi ad Romanos, quare rurſus ſuam erga ipſos teſtatur beneuolentiam.

Porrò ex hac ratione aliquot vtiles admonitiones extruamus.Primam,iuramentum aliquod licitum contra veterum quorundam errorem, & anabaptiſtarum inſaniam.Secundam,iurantibus fidem habendam eſſe, modo Deum timere eos vitæ ratio atteſtetur, alias minime.Tertiam,cultum Dei ſpiritualem eſſe,docere & diſcere Euangelium,modo fides præluceat.Quartam, officium miniſtrorum verbi Dei eſſe non ſolum Eccleſiam docere & verbo Dei paſcere,verumetiam pro Eccleſia orare. Quintam, Stoicam neceſsitatẽ euerti.Nam ſi felix in rebus ſucceſſus precibus impetrari poteſt,profecto non omnia eueniunt ineuitabili neceſsitate.Sextam,rerum proſperum ſucceſſum à Deo eſſe,quę res nos timoris Dei & ſeriæ inuocationis admonebit. 30

Deſidero enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum ſpirituale ad vos ſtabiliendos,hoc eſt, vt communem exhortationem percipiam apud vos,per mutuam fidem veſtram ſimul & meam.

Redditio rationis eſt, tertia exordij pars à cauſſa finali ſumta. Paulus expetit impertiri Romanis aliquod donum ſpirituale ad eos ſtabiliendos. Ergo Paulus cupit venire ad Romanos. At ne quis ex aduerſarijs Pauli hoc dictum arrogantius interpretaretur, metriaſmo vtitur, ac exponit, quod illa ſpiritualis doni collatio, non ſit aliud quam vt Paulus & Romani ſe mutuo exhortentur, idque per communem fidem, quo animi vtrinque confirmatiores reddantur.Ac ſi dicat,Donum illud ſpirituale, quo vos cupio ſtabiliri,huiuſmodi eſt,vt ego vos mea fide exhorter,& vos me veſtra fide viciſsim exhortemini,vt ita mutua fide confirmati, proficiamus in vera & ſincera Chriſti religione. Ex hac pericopa aliquot colligamus hypotheſes, harum ſit Prima, doctoris præſentis vox multo efficacior eſt ad docendum & confirmandum, quam lectio ſcripti abſentis. Vnde monemur,vt auide audiamus docentes in Eccleſia, nec putemus cum nauſeantibus, ad verbum Dei ſufficere nobis domeſticam lectionem & mediationem priuatam. Habet,inquit Hieronymus,neſcio quid latẽtis energiæ viua vox, & in aures diſcipuli de autoris ore transfuſa,fortius ſonat. Secunda, commendantur hic officia mutua doctorum & auditorum,videlicet vt ſe mutuis exhortationibus confirment & ſtabiliant in fide & pietate.Nam mutua exhortatio,eſt fidei communis fulcrum ac ſtabilimentum quoddã. 40 50

Tertia, Quanta ſit externi miniſterij verbi dignitas ex eo colligitur, quod ſit inſtrumentũ, quo Chriſtus offert & confert hominibus ſua ſpiritualia dona, quæ ideo miniſtri impertiri dicuntur, quia ſpirit⁹ Chriſti organa ſunt, per quæ illa hominibus diſtribuũtur. Quarta, Confutantur hîc Enthuſiaſtæ, quales ſunt Anabaptiſtæ, Stenchfeldius & ſimiles, qui externo miniſterio & vocali verbo ſuam detrahunt efficaciam. Quinta, Exemplo Pauli deprimitur hic faſtus & arrogantia eorum, qui velut ex alto deſpiciũt eos, qui minoribus donis præditi eſſe videntur, & parum ſe docere putãt, vt ab alijs aliquid diſcere videantur. Cùm tamen Paulus tantus Apoſtolus, fateatur ſe vel à neophytis Romanis confirmari & fulciri poſſe. Intuentes igitur Pauli exemplum, diſcamus quicquid nobis donorum collatum eſt, conferre ad commune Eccleſiæ Chriſti ædificium, vt ita mutuis officijs inter nos coaleſcamus.

Nolo autem vos ignorare fratres, quod ſæpe propoſui venire ad vos (& impeditus ſum vſque adhuc) vt fructum aliquem haberem etiam in vobis, quemadmodum & in reliquis gentibus.

Comprobatio hæc eſt & præſumtio. Vt enim redditionis cauſſam ponit, & rem totam manifeſtius tangit, vnde in propoſitionem principalem dilabitur: ita anteuertit obiectionem eorum, qui ipſius aduentum anxie expectarunt, idque per translationem cauſſæ. Ego quidem, inquit, propoſui ad vos venire, ſed prohibitus fui. Impedimentum autem hoc videtur fuiſſe arduum certamen, quod habuit cum Pſeudoapoſtolis, quorum ora obſtruenda erant, ne ſemen verbi cœleſtis quod iecerat ipſe in varijs locis, ſpinis Iudaicis ſuffocaretur. Addit finem aduentus: vt, inquit, fructum aliquem haberem in vobis. Hic fructus abſq; dubio fuit propagatio Euangelij & cõfirmatio Romanorum in ſana doctrina, ne Iudaicis corruptelis locum darent. Exemplum hoc Pauli ſinceri miniſtri Dei imitentur, quo nouis quotidie acceſsionibus augeatur Eccleſia, & ſeruetur doctrinæ puritas.

Et Græcis & barbaris, cum ſapientibus tum inſipientibus debitor ſum, itaq; promtus ſum ego, vobis quoque qui Romæ eſtis, euangelizare.

Dixit ſe fructum quærere in Romanis, quemadmodum & in reliquis gentibus, iam idem enthymemate concludit, ſumta ratione ab Apoſtolatus proprietate. Eſt ergo hic ſenſus: Ex Apoſtolico munere à Domino mihi impoſito, teneor quibuſuis hominibus Chriſtum annunciare, itaq; promtus ſum etiam vobis Romanis euangelizare. Diſtributionis prima antitheſis ad nationes referenda eſt. Barbarorum appellatione intelliguntur omnes qui non ſunt Græci. Huc illud pertinet: Ite in mundum vniuerſum, &c. Altera diſtributionis antitheſis, qualitatem perſonarum quæ ſunt in nationibus, reſpicit, quorum alij ſunt ſapientes, alij rudes. Hinc Primum colligamus prædicationem Euãgelij, qua homines promiſcue vocantur ad gratuitam ſalutem, eſſe vniuerſalem. Communis enim, inquit Chryſoſtomus, prædicatio propoſita eſt omnibus, non dignitatis nouit diſcrimẽ, non gentis eminentiã, neq; aliud quicquam huiuſmodi. Deinde Euangeliũ eſſe diſtinctum doctrinæ genus à Philoſophia. Eſt enim ignotum ſapientibus mundi. Tertio, requiri à miniſtris Euangelij ſingularem animi promtitudinem in prædicando Euangelio.

Non enim pudet me Euangelij Chriſti.

Dixit ſe promtum ad Euangelizandum Romanis, nunc eius rei cauſſam affert, & ſimul obiectioni quorũdam occurrit. Cauſſa promtitudinis ſic applicabitur: Euangelium eſt glorioſum & honorificum. Igitur, Ego promtus ſum ad prędicandum omnibus Euangelium. Obiectioni eorum reſpondet qui pro ludibrio habuerunt Euãgelium, quaſi nulla ex parte reſpõderet ſplendori Romani imperij, inter hos fuit Nero & alij multi Romæ. Atque ideo vtitur contrario per negationem, quaſi dicat: Sunt quos pudet Euangelij, Sed ego illud glorioſum & honorificum duco, tãtum abeſt vt me eius pudeat. Monẽtur proinde hîc miniſtri verbi, vt hominum iudicia, qui de miniſterio Euangelij parum ſincere ſentiunt, fortiter contemnant.

Nam potentia Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo primum ac Græco.

AEtiologia eſt gloriæ Euangelij, & ratio præſumtionis. Vere glorioſum & minime erubeſcendum eſt organũ,

per quod Deus efficax est ad dandam ſalutem omni credenti. Euãgeliũ eſt tale organum. Proinde, Euãgelium nequaquam erubeſcendum, ſed glorioſum potius habendũ eſt. Potentia Dei hîc nihil aliud eſt, quam inſtrumentũ, quo Deus exerit ſuã virtutẽ in ſaluandis ijs, qui Euãgelio obtemperant, ne ipſos peccatum, mors, diabolus, infernus in dãnatione detineant: Sed vt in eis gratia, remiſsio peccatorũ, iuſticia, vita & ſalus locũ habeant. Huc illud Pauli pertinet: Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarũ, & tranſtulit in regnũ filij ſui dilecti, in quo habemus redemtionem per ſanguinẽ eius, remiſsionem peccatorum. Diſtributiuncula quæ ſubiungitur generi, opponitur imaginationi Iudæorum, qui gentes à gratia Euangelij excludendas putarunt. Græcus hîc ſynedochicè ponitur, pro omni eo qui nõ eſt Iudæus, idq́; ideo, quia maxima pars Oriẽtis tum Græcè loquebatur. Quod autem dicit: primum Iudæo tum etiam Græco, non dignitatis eſt, ſed diſpenſationis, quia ex Iudæa prodijt primum ſalutis verbum, quod eſt Euangelium, iuxta vaticinium Eſaiæ: De Zion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem. Porrò hæc breuis ſentẽtia multas hypotheſes continet, harum Prima eſt, quod Deus ſit autor Euangelij. Secunda, Quod Euãgelium ſit inſtrumẽtum per quod Deus vult efficax in auditoribus eſſe. Tertia, Quod hoc inſtrumentum, hoc eſt, prædicatio Euangelij deſtinetur ſaluti hominum. Quarta, Quod prædicatio Euãgelij ſit vniuerſalis. Quinta, Quod beneficia quæ offeruntur per Euangelium, fide accipiantur & poſsideantur. Sexta, Quod ſine prædicatione Euãgelij homines hæreãt in damnatione. Septima, Quod ſalus hominis non pendeat ex operibus aut meritis humanis, ſed ſit grauitum Dei donum. Octaua, Quod Euangelium ſit aliud doctrinæ genus quam Lex. Nam Lex peccatum oſtendit, Euangelium gratiã: Lex morbum, Euangelium remedium indicat: Lex mortis miniſterium eſt, Euãgelium vitæ & pacis: Lex virtus damnationis eſt, Euangelium virtus ſalutis: Lex ad pœnam peccatores vocat, Euangelium eoſdem ad pœnitentiam inuitat, vt ſit locus gratiæ. Hæc omnia ex antitheſi ſalutis & damnationis, & eorum quæ ad ea pertinent, intelligi poſſunt.

Iuſticia enim Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem.

Encomium Euangelij, quod ſit potentia Dei in ſalutem omni credenti, confirmat argumento ab effectu ſumto. Euangeliũ patefacit & proponit iuſticiam fidei quæ Deo probatur. Ergo Euangelium affert ſalutem omni credenti. Conſequentia à conſequentibus cõtrariorum pendet. Iuſticia legis cauſſa eſt perditionis & damnationis. Ergo iuſticia quam offert Euangelium eſt cauſſa ſalutis. Proinde Euangeliũ recte dicitur potentia Dei in ſalutẽ omni credenti. Vocatur autem iuſticia Dei hoc loco, non qua ipſe iuſtus eſt in ſe, vel qua ipſe iuſtos punit & inſontes tuetur, ſed quæ ipſi probatur, placet, ſeu accepta eſt, & cuius ipſe autor exiſtit. Quod autem hæc Dei iuſticia non ſit eſſentialis Dei iuſticia, ſicut Oſiander docet: Sed potius ea iuſticia, qua Deus noſter IESVS CHRISTVS ſuo Patri obœdiens fuit vſque ad mortem aſſumta humana natura, patet ex ea collatione quæ eſt ad Romanos 5. his verbis: Sicut inobædientia vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, ſic etiam per vnius obœdientiam iuſti conſtituentur multi. Ergo iuſticia quæ patefit per Euangelium, eſt obœdientia Chriſti imputata credenti. Hæc explicatio firma & immota eſt. Deinde verbum Reuelãdi ſignificat hanc Dei iuſticiam abſconditam eſſe, donec reueletur hominibus per Euangelium. Si ergo reuelatur per Euangelij prædicationem, ſequitur, quod omnio ſit tecta, occulta & incognita, vbi vox Euangelij non ſonat, qua de cauſa Euangelium dicitur myſterium abſconditũ. Sequitur & hoc, quod hæc Dei iuſticia nec ſit philoſophica nec legalis. Nam vtraque nota eſt ſine Euãgelio. Sed quomodo cõtingit homini hæc iuſticia Dei, quæ reuelatur in Euangelio? Ex fide in fidem. Hoc eſt, ex fide perpetuo creſcente, & ſubinde vires maiores acquirente. Hanc eſſe Hebraicæ phraſis verã enarrationem, Primum ex ſimilibus locutionibus ſcripturæ manifeſtum eſt, Pſal. 84. De victoria in victoriam ibunt, hoc eſt, ſubinde maiores victorias conſequentur. Ieremiæ 9. De malitia in malitiam exierunt, hoc eſt, paulatim peiores facti ſunt. 2. Corinth. 3. Transformemur ex gloria in gloraim, hoc eſt, ex minori gloria in maiorem. Deinde hanc interpretationem confirmat Clemens Alexandrinus Stromateon 5. pag. 225. in Florentino exemplari. Videtur, inquit, Paulus geminam fidem facere, cum tamen vnam tantum ſtatuat, quæ augmentũ & perfectionẽ recipit. Non eſt ergo diſtinctio rei in repetitione vocis fidei per antanaclaſin, vt Ambroſius vult, cui priori loco fides pro fide Dei, id eſt, promiſsione gratiæ, poſteriori pro fide hominis accipitur. Sed eſt diſtinctio modi tantũ vnius & eiuſdem fidei. Hac loquẽdi forma ſingulari cõſilio vſus eſt Apoſtolus. Aduerſarij ipſius Pſeudoapoſtoli ex Iudæis conuerſi, partim vrgebant iuſticiam operum, partim fabricarunt iu-

ſticiam ex fide & operibus, ſeu ex fide in opera, vt ex fide inciperet iuſticia, quæ poſtea abſolueretur operibus, quaſi opera eſſent fidei perfectio, quemadmodum etiam nuganttur Papiſtæ. Contra hos Paulus dicit, iuſticiam Dei reuelari ex fide in fidem, non ex fide in opera, quaſi hæc iuſticia initium ſumeret à fide, & conſumaretur operibus. Vult ergo Paulus, quod hæc fidei iuſticia, ſola fide abſq; operibus recipiatur & poſsideatur, quemadmodum ipſe ſe interpretatur infra cap. 3. vbi hanc propoſitionem copioſius confirmandam repetit. Diligenter itaq; obſeruetur hæc ſententia, quia continet ſummá Euangelij, quæ eſt prædicatio iuſticiæ Dei, quæ fide apprehenditur. Deinde hic breuis aphoriſmus refutat omnes errores de iuſticia, qua conſiſtimus coram Deo, alio modo quærenda quam per ſo- 10 lam fidem. Porrò quantum ad ordinem attinet, ſciendum eſt quod hæc ſententia: iuſticia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem, ſit finis cõprobationis exordij, & propoſitio principalis, ſeu ſtatus huius Epiſtolæ, ad quam propoſitionem paulatim & veluti per gradus, iuxta Rhetorum præſcriptum, vt ſupra admonui, deſcendit Apoſtolus.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Iuſtus ex fide viuet.

Ratio propoſitionis eſt. Vt autem hæc ratio recte intelligatur, retexenda eſt propoſitio in duas quæſtiones, quarum Vna eſt: Num iuſticia ſit ex fide. Altera, Num iuſticia quæ ex fide, Dei iuſticia ſit, hoc eſt, Deo accepta. Prioris theſin affirmatiuam cõcludit à coniugatis, hoc modo: Qui 20 iuſtus eſt, ex fide iuſtus eſt, Igitur iuſticia ex fide eſt. Poſterioris autem theſin affirmatiuam à coniunctis colligit, hoc pacto: Iuſtus ex fide viuet, Ergo, Iuſtus ex fide acceptus eſt Deo. Atq; adeo iuſticia ex fide, Dei eſt iuſticia, vt quæ Deo probatur, illiq; accepta eſt. Conſequentia manifeſta eſt. Nam habere promiſsionem vitæ & Deo probari & acceptum eſſe, ſunt natura coniuncta. Deus enim nequaquam promitteret vitam & benedictionem ſibi diſplicentibus. Hæc eſt rectiſsima huius rationis accommodatio ad probandum id quod propoſitum erat. Quærebatur enim, Num ex fide ſit iuſticia, Non, an qui iuſtus eſt viuat? Nam lex ipſa ait: Qui fecerit ea, viuet in eis. Quod autem in dicto Prophetæ: Iuſtus ex fide viuet, determinatio Ex fide, principaliter ad ſubiectum Iuſtus pertineat, non ſolum ex eo patet, quod ita requirat argumenti Paulini neceſsitas, Verumetiá ex eo cõuincitur, quod 30 verba Prophetæ contineant promiſsionem, in qua iuſtis ex fide promittitur liberatio, quę vitæ nomine apud Prophetam deſignatur. In Prophetæ ergo dicto duo tribuuntur fidei, nempe iuſticia principaliter, & vita quæ ex fide manat. Eſt enim fides velut anima noui hominis, quæ vitæ actiones edit per nouum ſpiritum, qui eſt Chriſti. Porrò Prophetæ dictum non vnum tantum vſum habet. Primum enim cõfirmat, veluti hîc Paulus oſtendit, quòd iuſticia quæ Deo placet, ſit ex fide. Deinde, confutat operum iuſticiam, hoc eſt, quod iuſticia non ſit ex operibus, vt ad Galat. 3. vbi ita colligit Apoſtolus. Quod autem per Legem nullus iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt, quia iuſtus ex fide viuet. Lex autem non eſt ex fide, Sed qui fecerit ea homo viuet in eis, Hoc eſt, Lex non ſpectat fidem in iuſticia, ſed opera, Seu, Lex non pronunciat iuſtos qui crediderint, ſed qui fecerint. Sunt 40 itaq; contrariæ viæ Lex & fides. Lex enim in nobis quærit quod nunquá in nobis inueniet, ideoque occidit. Fides offert quod nobis deeſt, vt nobis imputetur quod in ſolo Chriſto eſt. Ideoq; hoc reſpectu fides iuſtificat & viuificat. Tertio hoc dictum Propheticum conſolatur pios, qui in hac vita ſub cruce & ærumnis varijs gemunt, & in hunc vſum dictatur Prophetæ ab ipſo Deo. Hinc ad Hebræos 10. Tolerantia (inquit) opus habetis, vt voluntatem Dei faciendo feratis promiſsionem, adhuc enim tantillum, tantillum inquam, & qui venturus eſt veniet neque tardabit, iuſtus autem ex fide victurus eſt. Atque ita vna γνώμη multis rebus ſeruit, quod eſt diligenter obſeruandum.

Reuelatur enim ira Dei de cœlo aduer- 50 ſus omnem impietatem & iniuſticiam hominum, qui veritatem Dei in iniuſticia detinent.

Ratio propoſitionis eſt à contrario ſumta. Paulus enim duas vias ad conſequendam iuſticiam indicat, Legem & Fidem: quarũ illam impoſsibilem, hanc vero expeditá & facilem docet. Propoſuit iuſticiá eſſe ex fide, id quod Prophetę teſtimonio confirmauit. Nunc idé aſtruit hoc dilémate: Omnis qui iuſtificatur, aut fide aut lege iuſtificatur, Sed nemo lege iuſtificatur, Proinde iuſticia eſt ex fide. Minoré probat, ꝓnunciás omnes homines & impios & iniuſtos eſſe. Certũ eſt.n. impios aduerſus Deũ, & iniuſtos contra homines non iuſtificari lege, ſed potius cõdemnari à lege. Poteſt & hæc ratio hoc pacto colligi: Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſunt niſi ex fide (h. e. Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſunt ꝓpria iuſticia,

ſed aliena,nempe Chriſti,quæ fide recipitur,eos iuſtificari oportet.)Omnes homines in ſe ſunt impij & iniuſti.Igitur,Nulli homines poſſunt ꝓpria iuſticia iuſtificari. Quare opus habent aliena,cuius credentes fiunt participes. Proinde nulla alia iuſticia hominis poteſt eſſe plena & ſolida quàm fidei. Sola minor loco totius argumenti ponitur, quæ quia eſt κεινόμενον, fulcitur vtrinq; à principio & à fine. A principio enim ꝑ ſignũ, à fine per effectũ cõfirmatur. Signũ eſt: Deus iraſcitur omnib⁹ hominibus nõ iuſtificatis fide. Ergo omnes homines fide deſtituti ſunt impij & iniuſti. Effectus eſt, Omnes homines fide nõ iuſtificati detinẽt veritatẽ in iniuſticia. Proinde omnes homines in ſe ſunt impij & iniuſti. Hactenus argumentũ Apoſtoli explicauim⁹, iã vocabula & phraſes videamus. Vt impietas violatio eſt primæ tabulæ: ita iniuſticia (etſi poſtea vtrunq; complectitur) ſecundæ tabulæ eſt tranſgreſsio. Reuelari iram Dei de cœlo, eſt Deum teſtari pœnis quibus puniuntur homines, Omnes homines in ſe impios & iniuſtos eſſe. Cum enim iuſtum ſit Dei iudiciũ, nemo profecto innocens eſt, qui vlla diuinitus caſtigatur pœna. Proinde cum cõſtat omnes homines morti & alijs calamitatibus obnoxios eſſe, certo certius cõuincit hoc Dei iudicium, omnes homines eſſe peccatores & reos coram tribunali Dei, ideoq; non poſſe ſuis viribus aut operibus iuſtificari. Ponitur hic vocabulum iræ pro vltione ſeu pœna, vſitata Hebræis metonymia. DETINERE veritatem in iniuſticia eſt, quicquid lucis in hominibus relictum eſt de pietate erga Deum, & iuſticia erga homines, iniuſte obruere per impietatem & iniuſtciam, adeo vt nec Deo cultum præſtent homines, nec hominibus quod ipſis debent, reddant. Cæterum obſeruandum eſt, quod quemadmodum præſens pericopa continet rationem à cõtrario ſumtam, vt iam dictum eſt, ita ad ea quæ ſequuntur relata, noua eſt propoſitio, videlicet confutationis præiudiciorum Pſeudoapoſtolorum, qui iuſticiam quæ eſt ex ſola fide impugnarunt. Atque ita hîc incipit QVARTA pars huius capitis, qua vniuerſus mundus reus peragitur coram Dei iudicio, idq; in eum finẽ, vt agnito peccato & iuſta noſtri damnatione iuxta vocem Euangelij agamus pœnitentiam, & iuſtificemur alienã fide, nempe Chriſti, quæ omnibus credentibus imputatur. Iam ex præſenti loco aliquot colligamus hypotheſes. PRIMVM itaq; hîc probatur, quod Deus non velit peccatum, Nam iraſcitur peccato. Nemo enim offenditur ea re quam probat. Huc illud Pſalmi 5. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neq; habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos, odiſti omnes qui operantur iniquitatem. Deinde hîc docemur, omnes calamitates, quibus obnoxium eſt genus humanũ, eſſe teſtimonia iræ Dei ob peccatum. Præterea hîc docemur, omnes homines in ſe eſſe impios & iniuſtos, vt qui detinent, iniuſte reprimunt & cohibent ſponte veluti erumpentem veritatẽ Dei. Ad hæc impietatem & iniuſticiam hominum, eſſe veritatis Dei repudium, quo ſcelere nullum maius cogitare poteſt. Poſtremò, reliquias legis naturæ quæ in homine remanent, hîc dici veritatem, ſicut infra δικαίωμα Dei, quod ſane encomium legis naturæ maximum eſt. Huic veritati Dei cum impietas & iniuſticia ab Apoſtolo opponuntur, facile eſt intelligere duas hîc ſtatui partes legis naturæ ſeu veritatis, videlicet pietatem erga Deum & iuſticiam, qua & nobis & alijs reddimus quæ debemus. Hæ quinq; hypotheſes in hac breui pericopa continentur, ex quibus aliæ plurimę tanquam ex primis quibuſdam axiomatis extrui poſſunt, quas breuitatis cauſa omitto.

Propterea quod id, quod de Deo cognoſci poteſt, manifeſtum eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit, Siquidem inuiſibilia ipſius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, conſpiciuntur: æterna ſcilicet eius tum potentia, tum diuinitas, in hoc vt ſint inexcuſabiles.

Aetiologia eſt, Dixit iram Dei palàm eſſe è cœlo aduerſus impietatem & iniuſticiam hominum, huius propoſitionis rationem attexit, videlicet, quod homines detineant veritatem Dei in iniuſticia. Nunc Aetiologiam addit per occupationẽ, ne quis ignorantiam prætexere poſsit. & eſt ſenſus: Homines naturaliter habent noticiam Dei. Ergo cum Deum iuxta hanc noticiam non colunt, detinent veritatem Dei in iniuſticia. Quare iniuſti ſunt, & merito iræ Dei ſubiacent. Hæc eſt ſententia huius loci, quantum ad argumenti ſummam attinet. Verum ſi hanc Aetiologiam retexis, plura in ea obſeruanda occurrunt. Primum enim hîc exponitur, quænam ſit prima pars veritatis Dei, quam dixit homines detinere & cohibere per iniuſticiam, nempe noticia Dei tanta, quantam per naturam habere poſſunt. Deinde, quod hanc de ſe noticiam ipſe Deus hominibus patefecit, idq; per res creatas. Præterea, quod res creatæ nos introducant in cognitionẽ æternitatis, potentiæ & diuinitatis opificis. Poſtremo additur finis patefactionis

diuinæ,

diuinæ, non eſſentialis, qui eſt Deum agnoſcere conditorem, & agnitum colere, ſed accidentalis, qui videlicet ex hominum culpa accidit, non ex natura rerum creatarum, videlicet vt homines ſint inexcuſabiles, vt qui nihil prætẽdere poſſunt in iudicio Dei quin iure ſint damnabiles, qui Deum agnitum non coluerunt. Nam cum ex perpetuitate creaturarum cõditor intelligitur æternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine & diſpoſitione ſapiens, ex gubernatione & rerum vſu optimus, merito damnantur, qui ei laudẽ æternitatis, omnipotentię, ſapientiæ & bonitatis non tribuunt, & iuxta hæc debitum cultũ non præſtant. Plura de hac pericopa legant ſtudioſi in Enchiridio in primo loco primę claſsis.

Propterea quod cum Deum cognouerint, non ipſi tanquam Deo gloriam dederunt aut grati fuerunt.

Dixit Deum ſe patefeciſſe per res creatas, vt homines ipſum non colentes, ſint inexcuſabiles, iam cur ſint inexcuſabiles rationem reddit, argumento neceſſaria connexione cauſæ & effectus ſumto: Homines Deum cognitum non glorificauerunt, nec ei debitam gratitudinem exhibuerunt. Igitur homines (gentes potiſſimum intelligit) ſunt inexcuſabiles. Nam à cognitione Dei non debet eius celebratio & gratitudo erga ipſum ſeparari. Tanquam, hoc loco, nõ eſt improprietatis nota, ſed ſolidæ approbationis, vt Iohannis primo: Vidimus gloriam eius gloriam tanquam vnigeniti.

Sed vani facti ſunt in ratiocinationibus ſuis, & obtenebratum eſt deſipiens cor eorum, cum ſe profiterentur ſapientes eſſe, ſtulti facti ſunt.

Vnde prouenerit, quod Deum agnitum non tanquam Deum glorificauerint, & gratæ fuerint gentes exponit, ac ſi diceret: Gentes quidem principia vera de Deo & eius cultu habent. Verum cum ventũ fuerit ad praxin, ibi à ſuis principijs aberrant, adeo vt & à vero Deo & ab eius vera colendi ratione per ſuas ratiocinationes abducantur. Nam cum dicit eos vanos eſſe factos per ſuas ratiocinationes, ſignificat eos ratiocinando aberraſſe. Huius rei cauſam facit tenebras cordis (id eſt mẽtis, ſeu τῆς διανοίας) deſipientis, id eſt, minime ad comprehendendum id quod quærebatur apti. vnde & factũ eſt, quod cum ſe ſapientes profiterẽtur, eorum ſtulticia ſit deprehenſa. Hoc quam verum ſit, docet ſuperſtitio omnium gentium. Socrates, Plato, Ariſtoteles, & alij ſapientes, immo etiam maxime barbari teſtantur principia hæc, Quòd Deus ſit, & quod Deus ſit colendus, & opifex rerũ ſit ſumme ſapiens, & ſumme bonus, tenuerunt. Sed poſtea ſuis ſtultis ratiocinationibus eò deuenerunt, vt animalia, aſtra & idola loco veri Dei ſuperſtitioſis & prodigioſis cultibus coluerint, omiſſo vero Deo. Nam ex communibus noticijs inter ratiocinandum deficientes in teterrimam idolomaniam prolapſi ſunt. Iſtorum ergo lapſu & cæcitate admoniti, nihil tribuamus rationi extra verbum Dei in negocijs ſalutis: Sed potius cum Dauide dicamus: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Sit ergo nobis ſuſpectum quicquid non habet facem clari verbi Dei prætenſam, præſertim cum negocia religionis aguntur.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, ſimilitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum, quadrupedum & ſerpentum.

Vanitatem & ſtulticiam hominum ratiocinantium de Deo & eius cultu deſcribit, quæ eſt craſſa illa & prodigioſa idololatria, in quam totus terrarum orbis prolapſus erat. Neque alia occaſio inuentorum idolorum & imaginum fuit, quàm falſa opinio, quòd homines putarunt proſtratos ſe coram idolis ſeu imaginibus verum Deum colere. neq; tamen exiſtimandum eſt, quod autores imaginum adeo craſsi fuerint, quod ligna & lapides Deos exiſtimarint: ſed iſtis adminiculis ſe excitari dixerunt ad verum Deum colendum. atque ideo oraturi ſe coram illis proſtrauerunt: quem ritum colendi Deum hic Spiritus ſanctus damnat. vnde prudens & pius Chriſti diſcipulus facile intelligere poterit, quo in loco habendæ ſint iſtæ Ethnicæ & Diabolicæ abominationes, quas in contumeliam Euangelij Chriſti quidam hodie tuentur, adeo vt earum cauſa perſequantur miniſtros Euangelij.

Quapropter tradidit illos Deus in concupiſcentias etiam cordium eorum, & immundiciem, vt ignominia afficerent corpora ſua inter ſe.

Pœna idololatriæ deſcribitur quæ eſt deſertio: qua Deus deſerit idololatras, & ſinit vt ferantur in omnium turpitudine, prout rapiuntur à turpibus affectibus. Vocabulum

lum Tradendi, permiſsionem ſignificat & non efficacem impulſionem: id quod ipſe textus conuincit. Nam Deus dicitur tradidiſſe gentes in concupiſcentias cordium eorum. Proinde concupiſcentiæ iſtæ, quas dicit fuiſſe cordium eorum, non ſunt à Deo illis traditæ, ſed cum antea in cordibus latuiſſent, Deus permiſit vt iſti pro cœco ſuo impetu ferrentur in immundiciem, hoc eſt, vt impuri forent & immundi. Obſeruetur itaque hic locus, quo docemur quod Deus ſuam manũ amoueat ab idololatris, quo facto, ruunt in omne genus turpitudinis.

Qui commutauerunt veritatem Dei mendacio, & coluerunt & venerati ſunt creaturam potius quam creatorem, qui eſt laudandus in ſecula, Amen.

Amplificatio eſt ſceleris idololatrarum à comparatis ſumta. Gentes mendacium, hoc eſt, cultum idolorum prætulerunt veritati, hoc eſt, luci naturali de Deo & eius cultu. Deinde creaturam prætulerunt creatori, illam colentes, hunc contemnentes: qui tamen ſolus laudandus exiſtit.

Propterea tradidit eos Deus in affectus ignominioſos. Nam & fœminæ illorum mutauerunt naturalem vſum in eum qui eſt præter naturam. Similiter & maſculi relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt per appetentiam ſui alius in alium, maſculi in maſculos fœditatem perpetrantes, & præmium (quod oportuit) erroris ſui, in ſeſe recipientes.

Supra dixit, Deum tradidiſſe gentes in concupiſcentiam cordium eorum & immundiciem, hic eaſdem concupiſcentias definit eſſe ignominioſos affectus, quibus ſe mutuo contaminauerunt homines ignominioſiſsimè. Hic locus Primum docet, quòd homines deſerti à Deo, plus quam beſtiæ rationis expertes, impuras impuri Dæmonis ſuggeſtiones ſequantur. Qui enim non ducuntur ſpiritu Dei, impuro Dæmonis ſpiritu eos agi neceſſe eſt. Hinc Chyſoſtomus: Cum Deus homines reliquerit, omnia ſurſum & deorſum feruntur. Deinde analogia peccati & ſupplicij hìc obſeruetur. Gentes ſpirituale adulterium commiſerunt, & ſua corpora ignominioſe idolis proſtituerunt. Proinde iuſto Dei iudicio permittuntur gentes in hanc fœditatem ruere, à qua vel beſtiæ nonnullæ abhorrent, adeo vt ſupplicij qualitas ſceleris turpitudini reſpondeat. Huc illud Sapientiæ 11. Per quæ peccat quis, per ea cruciatur. Monemur proinde nos timoris Dei, ne proprijs cupiditatibus laxantes frena, permittamur in horrendiſsima ſcelera ruere. Vocabulum Tradendi accipitur vt ſupra, nõ pro efficaci impulſione, ſed pro permiſsione, id quod vel ipſe textus, vt ſupra admonui, conuincit.

Et quemadmodum non probauerunt Deum habere in cognitione, (ita) tradidit eos Deus in reprobam mentem, vt facerent quæ non decent.

Dixit gentes præmium quod oportuit erroris ſui in ſe recepiſſe: Nunc id confirmat argumento à iuſticia Dei ſumto. Eſtque ſenſus: Homines non probauerunt Deum habere in cognitione, hoc eſt, hominibus non placuit Deum agnoſcere iuxta noticiam illis naturaliter inſitam. Ergo iuſta Dei permiſsione factum eſt, vt iudicium Dei naturale de colenda virtute & iuſticia inter homines corruperint, adeo vt omnis iudicij quodammodo expertes eſſe videantur. Eſt enim mens ἀδόκιμος, quæ nihil recte probat, & quæ quod exploratum eſt, minime comprobat, ſed perуerſe ſcelera pro virtutibus amplectitur, adeo mens peruerſa eſt, & conſcientia contaminata. Quod hic ſit ſenſus verborum Paul. oſtendit fructus reprobæ mentis, qui eſt, ea facere quæ non decent. Obſeruetur hoc loco quod malarum concupiſcentiarum origo ſit mens ipſa, & non carnis ſubſtantia, quemadmodum quidam hæretici exiſtimarunt. Poſtquam enim mens facta eſt reproba, omnia ſecum trahit. Hæc horrenda pœna contemtus Dei, nos timoris Dei admoneat, ne cum maxima parte mundi reprobæ tradamur menti, & efficiamur, vt Paulus loquitur, ἀπηλγηκότες, id eſt, dedolentes conſcientia cauterio inuſta.

Oppleti omni iniuſticia.

Effectum reprobæ mentis dixit, facere quæ non conueniunt, ſeu vt Paulus habet, facere τὰ μὴ καθήκοντα, hoc eſt, quæ officio cuiuſque aduerſentur. Eſt enim καθῆκον officium quod cuique pro ſuæ perſonæ conditione conuenit. Huius officij violati genus

genus facit iniusticiam, cui mox subiungit congeriem seu enumeratione͂ specierum. Oppleti, inquit, omni iniusticia. Iniusticia, hoc loco, vt ex membris enumeratis patet, violatio est vtriusque tabulæ, qua fit, vt nec Deo nec nobis nec proximo reddamus τὰ καθήκοντα, hoc est, quæ debemus naturali iure. Ex antithesi colligitur, quod iusticia vniuersalis sit, qua Deo, nobisipsis & hominibus alijs ea, ad quæ natura obligamur, reddimus. hoc est, pietas erga Deum, sanctimonia vitæ seu puritas, & caritas proximi, qua ei τὰ καθήκοντα reddimus.

Scortatione. In enumeratione specierum iniu-
10 sticiæ primo loco ponit eam speciem, qua homo sibijpsi iniustus est, non reddens corpori suo debitum honorem, sed illud fœde contaminans & exponens omni immundiciæ. Scortationis voce synecdochicôs omnem illicitam Venerem intelligit. Quanta sit huius vitij grauitas lege 1. Corinth. 6.

Prauitate. Πονηεία Græcè, quæ proprie est studium malefaciendi, & magis ad actu͂ refertur quàm ad habitum.

Auaricia. Latius patet vox πλεονεξία, quam Latinè auaricia. Nam præter auariciam complectitur fraudulentas & astutas artes, præ-
20 cipuum in quauis re quærendi, siue in laboribus, siue in lucris, siue in honoribus. Vnde πλεονεκτικοὶ dicuntur qui hoc vitio laborant.

Malicia. Hæc animi habitus est, virtuti contrarius.

Pleni inuidia, cæde, contentione, dolo. Fructus hi sunt maliciæ animæ, ex malicia oritur inuidia, hæc cædem parit & dolum, qui est contentionis origo.

Peruersitate. Κακοήθεια Græcè est vitium multis
30 innatum, quo fit vt omnia in deteriorem partem accipiant, hoc est studium calumniandi & deprauandi rectè facta, & opponitur candori.

Susurrones. Hi sunt qui clanculum aliorum vitam rodunt, & semina discordiarum inter homines spargunt.

Obtrectatores. Verbo græco significantur omnes, qui maledicendi laborant morbo, & linguam effrenem in absentes stingunt.

Dei osores. Hoc est: Palam in Deum blasphemi, qualis Senacherib fuit, & multi
40 omnibus temporibus.

Contumeliosi. Græcè ὑβρισαὶ, qui alijs violenter iniuriam inferunt.

Superbi, gloriosi. Hæ duæ voces apud Græcos ita distinguuntur, vt ὑπερήφανος sit, qui de donis suis quæ habet gloriatur, & propter ea vult alijs videri superior & melior. ἀλάζων vero, qui falso gloriatur & iactat se ea habere, quæ non habet, qualis Thraso Terentianus fuit.

Inuentores malorum. Hoc est, astuti ad inuenienda noua aucupia, quales sunt adulatores principium, qui immodicas expilationes excogitant, & noua grauamina publicæ vtilita-
50 tis prætextu subditis imponunt.

Parentibus immorigeri. Hoc est, superioribus nec debitam reuerentiam nec gratitudinem referentes, sed potius aduersus eos contumaces.

Intelligentiæ expertes. Hoc est, insipientes vel minime ad comprehendendum apti, vt supra ἀσύνετος καρδία dicitur cor imprudenter ratiocinans seu minime aptum ad comprehendendum aliquid.

Fœdifragi. Etsi συνθήκη generaliter pro quolibet

bet pacto accipitur, proprijſsime tamen eſt pactum quo lites componuntur, & offenſi in gratiam redeunt, vnde ἀσύνθετοι dicuntur, qui pacta violant, & furioſe vlciſcendi libidine inflammantur.

Caritatis expertes. Hoc eſt, qui vacui naturalibus ſtorgis, quibus ſe mutuo complecti maritus & vxor, parentes & liberi atq; amici deberent, inſtar beſtiarum ſe inuicem petunt.

Implacabiles. Hoc eſt, qui nec legibus nec pactis, ſed affectibus ſe regi permittunt.

Immiſericordes. Hoc eſt, qui non ſolum in afflictos nulla tanguntur miſericordia, verumetiam ſunt in illos crudeles, afflictis addentes afflictionem.

Qui cum ius Dei nouerint, (nempe, quod qui talia faciunt, digni ſunt morte) nō ſolum ea faciunt, verum etiam aſſentiuntur ijs qui talia faciunt.

Exaggeratio eſt grauiſsima flagitiorum, quorum Paulus gentes reas peragit, quæ hoc ſyllogiſmo concluditur, Qui norunt ius Dei, & non ſolum ipſi contra faciunt, ſed etiam contra faciētibus aſſentiuntur, vere ſunt iniuſti, iure damnabiles, & morte digni. Gentes norunt ius Dei, & non ſolum ipſæ contra faciunt, verumetiam contra facientibus aſſentiuntur. Proinde, Gentes verè impiæ ſunt iure damnabiles, & morte dignæ. Quid autē hîc aſſentiri ſignificet, ex Græco petendum eſt. Dicuntur autem συνευδοκοῦντες, qui apud ſe & in ſuo animo comprobant, quo afficiuntur & veluti titillantur. Significat ergo Paulus gentes, quæ non externam illam turpitudinem perpetrarunt de qua locutus eſt, iiſdem tamen inclinationibus fuiſſe obnoxias. Quapropter merito coram tribunali Dei reas eſſe eorundem flagitiorum. Ex hac pericopa tria colligamus. Primum, noticiam naturalem de honeſtis actionibus & contrarijs inſitam eſſe hominibus diuinitus, quod ſignificat Paulus dum legem naturæ ſeu ius gentium δικαίωμα τοῦ θεοῦ appellat. Secundum, iudicium conſcientiæ approbantis honeſte facta & damnantis contraria, eſſe iudicium diuinum. Tertium, Hominum horrendam deprauationem, qua non ſolum ruunt in ea, quæ norunt à Deo prohibita eſſe, verumetiam exemplo delectantur peccantium, eſſe maximam & præcipuam cauſam ac veluti pabulum graſſantium ſcelerum.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Vt reos peragit Apoſtolus eos qui alios iudicant & reprehendunt, ita iudicium Dei, quod Deus ipſe abſque perſonarum acceptione exercet, in omnes iuſtum eſſe declarat. & ſicuti gentes fruſtra confugêre ad ignorantiæ prætextum, ita Iudæos, vtut magnificè de lege & circumciſione gloriantur, reos eſſe firmis conuincit demonſtrationibus.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Quatuor ſunt huius capitis partes eundem ſcopum ſpectantes: nimirum, quod totum genus humanum reum ſit coram Deo. Harum Prima eſt, illatio ex principio in fine primi poſito: videlicet quod noſcentes ius Dei, & nihilominus contra facientes ſint inexcuſabiles. horum cum ſit duplex genus, Alij enim aperte legem violant flagitioſa vita, Alij foris quidem ſpecioſi ſunt & reprehendunt alios, cum tamen illorum affectus ſunt impuri: contra primum genus egit in fine primi capitis, aduerſus alterum principio huius ſecundi acturus. Secunda pars continet argumentum à iuſto Dei iudicio ſumtum, qui reddit vnicuique iuxta opera ſua. Tertia pars deprimit Iudæorum ſupercilium: qui etſi legis erant tranſgreſſores, de lege tamen non parum gloriabantur. Quarta πρόληψιν habet, qua gloriationem de circumciſione amouet, oſtendens non externum Iudæum, ſed internum laudem habere apud Deum.

EXEGE-

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAPROPTER inexcusabilis es ô homo quisquis es qui iudicas.

Dixit duo genera hominum ex vno principio damnari. Principium hoc est: Noscentes ius Dei nihilominus contra facientes sunt inexcusabiles. Primum genus hominum eorum est, qui non solum manifestis flagitijs se polluunt, verumetiam assentiuntur peccantibus. Alterum genus est eorum, qui externe iusti apparent, & flagitiosos damnant, cum tamen mentem sceleratam gerunt. Ex principio itaque proposito aduersus hoc secundum genus sic colligit: Qui nouit ius Dei, & nihilominus contra facit, est inexcusabilis. Tu homo quisquis iudicas, id est, reprehendis & damnas alios tanquam legis diuinæ præuaricatores, nosti ius Dei & contra facis. Proinde es inexcusabilis quisquis alios iudicas. Obseruetur hoc loco quod non solum rei sint coram Deo qui flagitijs externis polluti sunt, verumetiam hypocritæ, qui externam simulant sanctitatem, cum interim fide, qua sola corda purificantur, vacui sint.

Nam hoc ipso quod iudicas alterum, teipsum condemnas, eadem enim facis qui iudicas.

Propositionem quã intulit ex principio posito, nouis rationibus confirmat, & sumitur prima ratio à causa ad effectum, quæ hoc pacto colligitur: Qui iudicando alium, seipsum condemnat, est inexcusabilis, Tu quisquis alios iudicas, iudicando alios teipsum condemnas. Igitur quisquis iudicas, es inexcusabilis. Minor cõfirmatur. Quia eadem ipse facis qui alios iudicas. Iam autem cum nemo non videt eum qui damnat in alijs quod ipse perpetrat, seipsum condemnare: sequitur quod hypocritæ, quorum mens & conscientia polluta est, seipsos condemnant, sententiam damnationis ferentes aduersus eos, qui externis sceleribus sunt polluti. Hæc cum ad conscientias hominum pertinent, coram tribunali Dei non tollunt iudicia ciuilia, in quibus cõdemnantur flagitiosi & legum ciuilium transgressores.

Nouimus vero quod iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt.

Quia probatio minoris proximæ rationis (quæ est, eadem enim facis qui iudicas) poterat ab hypocritis negari, cum eorum vita externa sit irreprehensibilis, prouocat Apostolus ab externa larua ad iudicium Dei: quod sane cum verum sit & iustum, nõ potest fallere. Hinc ergo in hunc modum colligit: Iudicium Dei tantum exercetur in reos. Est enim iustus iudex. Iudicium Dei exercetur in hypocritas. Igitur hypocritæ sunt rei, id est, ea faciunt motibus cordis quæ damnant in alijs. Maior cum asseueratione ponitur tanquam ab omnibus confessa. Nam si illa vera non esset, sequeretur maxima absurditas, videlicet quod Deus esset iniquus & iniustus iudex.

Putas autem ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis eadem, quod tu effugies iudicium Dei.

Procatalepsis est. Nam cum hypocritæ ex proximo argumento poterãt contra Paulum excipere hoc modo: Tu Paule dicis iudicium Dei exerceri in eos qui talia agunt, at in nos non exercetur iudicium Dei, Quare vel tuo proprio testimonio rei non sumus. Paulus anticipans hanc obiectionem, asserit iudicium Dei manere ratum, etiamsi ad tempus differatur. Hic proinde locus nos admoneat timoris Dei, ne propter dilatas pœnas accersamus nobis maiorem condemnationem. Hic locum habet illud Valerij Maximi: Lento quidem gradu ad vindictam sui diuina procedit ita, sed tarditatem grauitate supplicij compensat.

An diuitias benignitatis illius ac tolerantiæ lenitatisque contemnis, ignorans quod benignitas Dei te ad pœnitentiam inuitat.

Translatio causæ est, ac si diceret: Tu putas ô hypocrita, quod tua innocentia causa sit, quod aduersus te Deus suum iudicium non exerceat, sed erras. Nam benignitas Dei inuitantis te ad pœnitentiam differt iudicium, vt tibi pœnitentiæ locum relinquat. Obseruandus hic locus inprimis est, quod dilatio pœnę sit inuitatio ad pœnitentiam, quæ habet causam benignitatem Dei erga homines.

Sed iuxta duriciem tuam & cor pœnitere nescium thesaurizas tibijpsi iram in diem iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei.

Ne quis lenitate Dei abutatur ad peccandum, addit comminationem de futuris pœnis, nisi anteuertantur pœnitentia. Obserua hoc loco ex dilatione pœnitentiæ cor obdurescere, vt tandem cor nesciat pœnitere, vnde cumulantur peccata tanquam thesaurus pessimus, quo veluti comparantur æternæ pœnæ. Imitemur itaq; exemplum diui Hieronymi, qui hac cogitatione se in timore Dei continebat. Siue, inquit, comedam, siue bibam, siue aliquid aliud faciã, semper vox illa videtur sonare in auribus meis: Surgite mortui & venite ad iudicium. Obseruetur & hoc, quod duratio cordis non à Deo fit, sed ab homine ipso, quæ crescit peccandi consuetudine: Auferam (inquit Dominus) cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.

Qui reddet vnicuique secundum opera ipsius.

Quia Apostolus prouocauit ad iudicium Dei, exponit qualisnam feretur sententia quando sistemur coram iusti iudicis tribunali. tunc, inquit, iustissimus iudex absq; personarũ acceptione reddet vnicuiq; secundum opera ipsius. Pontificij hunc locum torquent aduersus gratuitam fidei iustificationẽ, hoc modo: Paulus dicit: Deus in extremo iudicio reddet vnicuiq; iuxta opera sua. Igitur, Operibus iustificamur. Sed falluntur, facientes ex nõ causa causam. Existimant enim Paulum hoc loco opera, causas ac merita seu formale, vt ipsi loquuntur, iustificationis statuere. Verum illi facile refutantur. Primum enim ista Sophistarum interpretatio pugnat cum præsentis loci scopo & peristasi. Tota enim hæc disputatio suscepta est, vt conuincat omnes homines reos esse peccati, quo iusticiam, quæ est ex fide, sciamus vnicam esse, qua consistere coram Deo possimus. Deinde vim vocabulorum quibus Paulus vtitur, non recte considerant. Paulus enim dicit ἀποδώσει, non ἀνταποδώσει. Vt autem ἀποδοῦναι significat abunde reddere. ἀπὸ enim in compositione sæpe epitasin significationis eius vocis, cui additur, significat: ita ἀνταποδοῦναι significat condignam mercedem operibus reddere. Deinde secundum opera non significat pro dignitate operum vel iuxta operum merita, sed iuxta qualitatẽ operum, quæ si bona sunt testantur de fide, sin mala diffidentię & impœnitentis cordis sunt indicia, Quare cum Deus dicitur redditurus esse cuique secundum opera, significatur, quod Deus redditurus sit iuxta opera, quatenus sunt testimonia vel fidei vel diffidentiæ, non quatenus sunt vel merita vel causa vel formale iustificationis. Præterea iusticiarij vel hoc dilemmate refutari possunt. Propositio, Homines iustificantur operibus, vel de non regeneratis, vel de regeneratis intelligenda est. De non regeneratis scriptum est: Quod ira Dei de cœlo aduersus eos reueletur. Item qui non credit in filium, manet ira Dei super eum. Item, impossibile est placere Deo sine fide. De regeneratis autem hoc constat, quid ipsis vita æterna contingat ex solo dono Dei. Ita enim Paulus ait: Donum Dei vita æterna per Iesum Christum. Idem testatur legem fidei excludere gloriationem, & pronunciat de Abrahamo (cuius exemplo omnes alij iustificantur) quod non habeat de quo glorietur coram Deo. Firmum itaq; hoc principium teneamus, quod solus Christus nostra sit iusticia coram Deo, cuius spiritu donati sanctificamur: quæ sanctificatio cum innouatio vitę fit, testimonium erit fidei nostræ in extremo die, iuxta quod testimonium sententiam feret iustus iudex.

Iis quidem qui perseuerantes in benefaciendo gloriam & honorem & immortalitatem quærunt, vitam æternam: Contentiosis vero & inobœdientibus quidem veritati, obœdientibus vero iniusticiæ, indignatio & ira.

Distributio est generis propositi. Dixit Deum redditurum esse vnicuique iuxta sua facta: nunc duobus generibus hominum, hoc est, bonis & malis sententiam generalem accommodat. Bonis inquit, reddet Dominus vitam æternam, malis indignatio & ira (quibus supplicia æterna significantur) reddetur. In vtroque membro operum causas ponit. in bonis studium quærendi gloriam & honorem & immortalitatem: quæ quia quæri nequeunt sine fide in Christum, aperte significat Apostolus, se loqui de operibus quæ fidei fructus sunt & testimonia. In malis ponit contentionem, quæ facit vt perpetuo hæsitent & veritati se opponant & iniusticiæ, hoc est, sensui carnis se accommodent. Atque ita aperte causas malorum operum contentionem & diffidentiam facit. Hinc rursus manifestum est, quod

Deus

Deus iudicaturus sit secundum opera, quatenus sunt vel fidei vel diffidentiæ testimonia. hinc, vt ait Chrysostomus, discas, quod lapsus sit προαιρέσεως nulla necessitatis culpa.

Afflictio & anxietas aduersus omnem animam perpetrantis malum cum Iudæi inprimis tum & Græci. Gloria vero & honor & pax omni operanti bonum, tum Iudæo inprimis tum & Græco.

Repetitio distributionis per exaggerationem, ac si dicat: Quæ dico de retributione bonorum & malorum operum, ad omnes homines ita pertinere pronuncio, vt ne vnum quidem excipi velim de toto humano genere, quin huic Dei iustissimo subijciatur iudicio. Hæc eò pertinent, vt seriò cogitemus de æqualitate, quam seruabit iustissimus iudex, deque futuro iudicio, quod nemo euadere poterit. Deinde, vt agamus peccatorum pœnitentiam, & pœnitentia dignos fructus edamus, secundum quos pronunciabit iustus iudex: nisi malimus cum hostibus Christi æternum perire. Hîc rursus reuocemus in memoriam principium illud, quod vita æterna sit donum Dei per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum. Præterea teneatur hæc regula: Quod Deus det præmia non propter dignitatem operum ex debito, sed propter suam paternam promissionem ex gratia, neq; enim vlla proportio esse potest bonorum operum & vitæ æternæ. Quare falluntur qui hoc Pauli dictum torquent contra gratuitam iustificationem & salutem. Falluntur & illi, qui fidem iactant sine vera resipiscentia, quæ est mutatio prioris & meditatio nouæ per mortificationem & viuificationem.

Non enim est personarum acceptio apud Deum.

Ratio iusticiæ diuinæ in iudicando, sumta ab officio iusti iudicis, apud quem non est προσωποληψία. Est autem προσωποληψία talis personarum respectus, quo iudex magis vni quàm alteri fauet, non ob causæ, sed personæ discrimen. Hæc enim duo offeruntur iudici, persona & causa. Iustus iudex personam non respiciens, causam examinat, & iuxta eius qualitatem iudicat de homine. Contra, iniustus iudex causam non respiciens, personam intuetur, & prout erga eam affectus est, de homine iudicat. Argumentum Apostoli hac forma concludi potest: Omnis iudex qui non est personarum acceptor, reddit vnicuique secundum facta sua. Deus iudex non est personarum acceptor. Ergo Deus reddit vnicuique secundum facta sua.

Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege etiam peribunt, & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Quod apud Deum non sit acceptio personarum probat ab euentu iudicij, in quo Deus reddet omnibus peccatoribus iuxta sua facta, interitum & damnationem. Hoc est, Deus sine discrimine puniet omnes peccatores, siue sunt gentes, quæ scriptam legem non habent, siue sunt Iudæi, qui legem à Deo acceperunt. Proinde apud Deum non est acceptio personarum.

Non enim auditores legis iusti apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.

Aetiologia est posterioris partis distributionis à remotione non caussæ & assignatione veræ caussæ iusticiæ, iuxta quam iustus iudex feret sententiam. Audire, inquit, legem, non est iusticia, sed præstare factis legem, est iustitia. Quare non qui audiunt legem, sed qui legem præstant, iustificantur. Hunc Pauli locum Papistæ torquent, & eius præsidio euertere conantur gratuitam iustificationem, quam prædicat Euangelium. Horum opinionem Primum refutat loci præsentis peristasis. Nam cum Paulus in hac longa contentione hunc vnicum scopum habeat, vt ostendat neminem operibus iustificari posse, perperam faciunt qui verba Pauli in alienam torquent sententiam, ex diametro pugnantē cum mente Pauli & disputationis serie. Deinde deberent Papistæ animaduertere, quod Paulus hîc non quenquam facere legem pronunciet, sed sub conditione loquatur implicita. Verissimum quidē est factores legis iustificari, si tales vlli inueniuntur. Scriptum est enim: Qui fecerit ea homo viuet in eis. Quod autem sub tali conditione loquatur Apostolus, conuincitur etiam ex cōclusione huius cōtentionis, quæ conclusio est in tertio capite his verbis: Ex operibus ergo legis non iustificabitur omnis caro coram Deo. Præterea tenendum est discrimen duplicis

iustificationis,quod Paulus in quarto huius epistolæ tradidit. Est enim Quædam iustificatio debita,vt quæ sequitur obœdientiam legis vt debitum, Quædam est gratuita,vt quæ ex gratia imputatur credenti. Iam quoniam illam quæ ex debito est,de qua hoc loco disserit Apostolus, nemo mortalium habet: Euangelium proponit iustificationem gratuitam, de qua in fine tertij capitis, & in quarto & in quinto agitur. Nos igitur iuxta Pauli mentem sic ratiocinemur ex præsenti loco: Soli factores legis iustificantur coram Deo ex debito. Sed nulli sunt factores legis. Igitur,Nulli ex debito iustificari possunt. Est proinde opus alia iustificatione, nempe gratuita, quæ fide accipitur. Ad hoc enim argumentum tota præsens disputatio pertinet. Cæterum quia cum gentes tum Iudæi habebant, quod contra obijcerent, Paulus prudenter cogitans, anteuertit vtrorumque obiectiones, easque diluit. Ac primum quod gentes nihil habeant quod iure prætendant, ostendit hisce verbis:

Nam cum gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciant, isti legem non habentes,sibijpsis sunt lex.

Anteuertit obiectionem gentium, quæ ex eo excusationem petere poterant, quod vt Iudæi non haberent legem sibi diuinitus impositam. Verum harum excusationem tribus refellit argumentis, quorum Primum ab effectibus, Medium,à signo,Postremum à conscientiæ iudicio sumtum est. Primum huiusmodi est: Gentes quæ legis sunt, natura (hoc est,naturali instinctu & intelligentia) faciunt. Ergo gentes legem habent, etsi non scriptam, impressam tamen mentibus diuinitus. Quare ipsis vice legis naturalis intelligentia esse debet. Sed quid est,quod dicit gentes legem non habentes quæ legis sunt facere? Apostolus hîc non loquitur de plena obœdientia erga legem, sed tantum de operibus quibusdam externis,quæ in oculos hominum incurrunt, & tantum ad externam disciplinam pertinent, quæ aliunde proficisci non potuerunt, quàm à naturali legis intelligentia.

Vt qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis.

Secundum argumentum quod dixi à signo sumtum. Gentes manifeste ostendunt opus legis scriptum esse in cordibus suis. Igitur frustra prætendunt ignorantiam. Sed quodnam est opus istud legis, & qualisnam illa operis ostensio? Opus legis est agnitum Deum colere, & iusticiam inter homines non violare. Hoc legis opus in suis cordibus scriptum ostendunt gentes, quando religiones instituunt, & quando puniunt iniusticiam, quæ sanè facta euidenter indicant, hominibus naturaliter impressam noticiam quandam esse, de Deo colendo, & naturalem quendam affectum de iusticia inter homines seruanda.

Simul attestante illorum conscientia & cogitationibus inter se accusantibus aut etiam excusantibus.

Tertium argumentum à iudicio conscientiæ cuiusque petitum: quod sanè iudicium cum Dei sit, infallibile est & immotum. Conscientia in gentibus vt facta iuxta legem approbat: ita contra legem perpetrata accusat. Igitur gentes noticiam legis naturaliter sibi impressam habent. Hic obseruemus Primum, quod conscientia cuiusque præbeat testimonium legi diuinæ mentibus hominum diuinitus impressæ. Deinde, quænam sit vera ratio conscientiæ indicatur. Definitur enim hîc conscientia, quod sit cogitatio seu iudicium mentis damnans aut accusans nos. Conscientia enim est motus cordis cum scientia facti naturaliter coniunctus. Ab hac copula, videlicet motus cordis & scientiæ facti, conscientiæ nomen factum est. Verum quia vt facta sunt duplicia, bona videlicet ac mala, seu congruentia cum lege & pugnantia cum lege: ita motus cordis sunt duplices, nempe læticia quæ comitatur recte facta, & tristicia quæ ex male factis nascitur: fit vt alia dicatur conscientia bona, alia mala. Vt bona quidem sit iucundus motus cordis coniunctus cum scientia recti facti, mala verò sit motus cordis crucians seu tristis, cum scientia praui facti coniunctus.

In die quando iudicabit Dominus occulta hominum (secundum Euangelium meum) per Iesum Christum.

Dixit fore, vt qui lege peccarunt, per legem damnentur, iam circumstantiam temporis addit propter hypocritas, qui secure viuentes con-

temnunt

temnunt iudicium, & occultam cordis impuritatem tegunt hypocrisi: quæ impuritas patefiet omnium creaturarum conspectui, quando Dominus iudex mortuorum & viuorum ad iudicandum venerit. Cum autem dicit: Secundum Euangelium meum, significat partem Euangelicæ prædicationis esse, sicuti & symbolum nostrum testatur, prædicare Christum esse iudicem viuorum & mortuorum. Suum hoc Euangelium vocat Apostolus, non quod eius autor sit, sed quod sit præco & Apostolus ad prædicandum Euangelium diuinitus vocatus.

Ecce tu cognominaris Iudæus.

Dilutio seu refutatio secundi præiudicij est, quod causæ suæ aduersari animaduertit Apostolus. Ingreditur autem huius præiudicij refutationem concesionis schemate, enumerans ea quibus maximè confidebant Iudæi. Deinde ostendit aperte eos nihilo meliores esse factos. Summa autem huc redit: Iudæi vtut de lege glorientur, non tamen sunt iusti lege. Sed sunt & isti peccatores ac rei, non minus quàm gentes. Particula (ECCE) Iudæos placide indormientes legi, excitat, vt apertum & proximum periculum cernant.

Cognominaris Iudæus.

Hoc est, Ex eo superbis quod sis in populo Dei peculiari, & veluti domesticus Dei: quod sane magnum esse non inficior, modo te tali familia dignum præstiteris. Obserua quod non titulus, sed fides pium ab impio discernat.

Et acquiescis in lege.

Hoc est, Delectaris in eo, quod Deus tibi legem dederit, idq; in contemtum gentium facis, Deuteron. 4. dicitur: Quæ est gens cui sunt leges, vt est gens ista. Et Psal. 147. Annunciauit verbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel, non fecit taliter omni nationi.

Et gloriaris in Deo.

Hoc est, Deum tuum esse prædicas, idque vanæ ostentationis causa, sine viua in ipsum fiducia.

Et nosti eius voluntatem.

Quæ scilicet in lege ipsius cernitur.

Et probas eximia, institutus ex lege.

Hoc est, lege Dei edoctus iudicium habes de discrimine eorum quæ excellunt, & quæ minus excellunt. Hîc enim probandi verbum non ad approbationem, sed tantum ad iudicium refertur. Nam duplex est vsus verbi δοκιμάζειν. Aliàs enim significat explorare rem aliquam, aliàs rem exploratam approbare, illud iudicij, hoc proæreseos est. Vox κατηχούμενος satis nota est, & dicitur à κατηχεῖν, quod est voce doctrinam aliquam tradere.

Confidisque te ducem esse cæcorum, lucem eorum qui sunt in tenebris, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem informationem cognitionis & veritatis in lege.

Exaggerat ea quæ dixerat, vt magis supercilium Iudæorum deprimat, eandem sententiam alijs atque alijs figuris repetens. Per formam seu informationem, intelligit rationem methodicam instruendi alios in cognitione legis, quam & Timotheo suo commendat Apostolus. Nam in docendo qui certam rationem non tenet, non tam docere quàm dedocere censendus est.

Qui igitur doces alium, te ipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium committis? Qui in lege gloriaris, per transgreßionem Deum inhonoras?

Retorquet in Iudæos illud ipsum, de quo maxime gloriari solebant, hoc argumento? Quicunque legem habent, eamque docent alios, ipsi tamen eandem non præstant, iniusti sunt, & frustra legem prætendunt. Iudæi legem habent, eamque docent alios, ipsi tamen eandem non præstant. Igitur, Iudæi sunt iniusti, & frustra legem prætendunt. Sola minor ponitur, idque interrogatiuè, vt acrior sit oratio, & magis hypocritas pungat. Minori subijcit

probationem duplicem. Primum asserit eos violare secundam tabulam furto & adulterio. Deinde primam sacrilegio & contumelia, qua læditur honor & gloria Dei. Cum Iudæos reos peragit furti, adulterij, sacrilegij ac contumeliæ, non externa respicit facta præcipue, sed magis internam cordis impuritatem, vnde externa facta vt effectus impuri cordis proueniunt.

Nam nomen Dei propter vos blasphematur inter gentes, sicuti scriptum est.

Quod in extremo loco in probatione minoris posuit, non recipiebatur à Iudæis. Igitur adiungit confirmationem ex capite 52. Esaiæ, & 36. Ezechielis. Esaias enim ait: Iugiter toto die nomen meum blasphematur. Et Ezechiel: Nomen meum sanctum polluistis in gentibus ad quas intrastis. Quid autē sit blasphemare nomen Dei, ex antithesi sic collige: Sanctificat nomen Dei qui pie de Deo loquitur & sentit, qui vero cultu Deum colit, qui sanctimonia vitæ alios ad pietatem inuitat. Proinde is dicitur blasphemare nomen Dei, qui vel impie de Deo loquitur & sentit, vel superstitiosis cultibus Deum colit, vel vitæ impuritate alios à confessione auocat. Vocabulum blasphemiæ Græcum est, & dicitur à βλάπτω noceo, & φήμη fama. Est ergo blasphemia omne id, quo nomen & fama Dei læditur inter homines, cuius tria genera posuit, videlicet, Erroneam doctrinam, Superstitiosum cultum, & Impuram vitam. Obseruetur hoc loco diligentissime, quod spiritus Dei in Paulo pronunciet blasphemiam & contumeliam Dei esse, si quis sibi locum vendicat in populo & familia Dei sancta, qui scelestam degit viam.

Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaueris, Quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua in præputium versa est.

Anticipat obiectionem Iudæorum, qui meritis nitebantur externorum cultuum, & præcipuè circumcisionis. Nam aduersus exæquationem Iudæorum & gentium ita ratiocinabantur Iudæi: Si nihil est discriminis inter Iudæum circumcisum, & gentilem incircumcisum, inutiliter profecto videtur à Domino Iudaico populo circumcisio commendata. Quod sane cum absurdum sit, non est affirmanda Iudæorum & gentium exæquatio. Paulus respondet primum per concessionem, cui mox subiungit correctionem. Circumcisio, inquiens, prodest quidem, si legem seruaris. Hæc concessio est. Sequitur correctio. Quod si transgressor fueris legis, circumcisio tua pro præputio reputabitur. Cæterum hic duæ quæstiones excutiendæ sunt: Vna, cur dicat Paulus circumcisionem vtilem esse, cum aliàs manifeste contradicat. Altera, cur requirat obseruationem legis, vt circumcisio prosit, cum constet, legi neminem posse satisfacere. Ad Priorem quæstionem ita respondendum est: Circumcisio suo tempore profuit, non vt cultus per se, sed vt testimonium & signaculum externum fauoris Dei, symbolum vitæ & tessera quædā professionis. Loquitur igitur Paulus de circumcisionis natura, qualis erat antequam est per Christi mortem abolita. Ad posteriorem quæstionem dico, quod lex circumcisionis peculiaris, quæ circumcisis data fuit, de qua hîc loquitur Paulus. Hæc requirebat fidem promissionis, videlicet quod Deus in semine Abrahæ, hoc est, in Christo velit benedicere eis, qui in semen Abrahæ fiduciam collocant. Requirebat præterea ex fide obœdientiam, quæ tametsi perfecta non erat, placuit tamen propter fidem in promissum Abrahæ semen. Hæc interpretatio sumta est ex 17. & 22. cap. Genes. Hinc vniuersalem doctrinam petamus de Sacramentis nostris, de quibus frustra gloriantur qui legem eorum non seruant. Baptismus quidem prodest, prodest & sacra Cœna, Sed si legem baptismi, si legem Cœnæ seruaueris, hoc est, Si credideris in Christum, si pœnitentiā seriam egeris, si Deo ex fide obœdientiā præstiteris. At si transgressor fueris legis Baptismi, si violaueris legem Cœnæ, vt baptismus tuus fit tibi immundicia, ita cœna tua profana tibi redditur. Ruit igitur opinio eorū, qui vsu Sacramentorum se iustificari putant, & meliores esse alijs, nisi viua in Christū fiducia accedat.

Ergo si præputium iusticias legis custodiat, nonne præputium ipsius pro circumcisione reputabitur? & iudicabit quod est ex natura præputium, si legem seruauerit te qui per literam & circumcisionem transgressor es legis.

Ex ratione posita infert exæquationem Iudæorum & gentiū, & prærogatiuam externi signi tollit. Quia autem phrasis Hebraica paulò est obscurior, hanc pericopam periphrasticôs reddam, hoc modo: Si gentilis legem circumcisionis, quæ est

est promissioni gratuitæ credere, & ex fide Deo obœdire, fecerit, censebitur in populo Dei circumcisus, & damnabit suo honesto exemplo ac vitæ innocentia Iudæum, qui de externá legis ceremonia gloriatur, sine viua fide & obœdientia erga Deum. Hic sensus est huius pericopæ. Nunc vocabula quædam explicemus. Antanaclasis est in voce Præputij, ter repetita: Nam extremis locis metonymicôs pro subiecto sumitur, hoc est, pro homine habente præputium, medio loco proprie accipitur, & carnis opponitur circumcisioni. Deinde cum dicit, per literam & circumcisionem, hendiadys est, vocat enim literam & circumcisionem literalem; & externam circumcisionem, sine vera hominis conuersione.

Non enim qui est in aperto Iudæus, is Iudæus est, nec quæ in aperto est circumcisio in carne, ea est circumcisio, sed qui est in oculto Iudæus, & circumcisio cordis in spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus est, sed ex Deo.

Ratio exæquationis Iudæorum & gentium à differentia veri & falsi, seu externi & occulti Iudęi, similiter à differentia carnalis seu literalis & spiritualis circumcisionis, quæ & cordis dicitur. Sensus autem huius loci est: Qui tantum professione externa & nuncupatione est Iudæus, non coram Dei iudicio censetur Iudæus, sed is solus quacunque tandem de stirpe fuerit, qui & fidem promissionis habet, & Deum ex fide vera obœdientia colit. Eadem est ratio literalis & spiritualis circumcisionis. Literalis, quæ & carnis dicitur, est ea solummodo quæ fit in corpore, Spiritualis vero, quæ & cordis dicitur, est quæ in fide purificante corda & amputante veterem hominem consistit. Non est igitur verus Iudæus qui est litera tantum Iudæus, non est circumcisio vera, quæ est litera tantum circumcisio. Sed vt verus Iudæus est qui est spiritu Iudæus: ita vera circumcisio est quæ spiritu fit. Vt litera hoc loco significat, quicquid foris apparet sine vera animi pietate: ita spiritus significat motum Spiritus sancti in corde, & puram religionem, quæ est fides cum vero Dei timore coniuncta. Quod autem dicitur: Cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est, opponitur peruerso Iudæorum iudicio, qui externa circumcisione tumebant, cum interim de vera cordis circumcisione nihil erant soliciti. Quæ hîc à Paulo de Iudæo & circumcisione disputantur, rectissime multis hodie accomodari possunt, qui de Sacramẽtis ac Christiano titulo sine animi pietate Thrasonicè gloriantur. Iis enim rectè obijci potest: non qui est in aperto Christianus, is Christianus est: nec qui est in aperto tãtum baptismus, is baptismus est, sed qui est in occulto Christian⁹ is Christianus est, & baptismus cordis, quo conscientiæ mũdantur ab operibus mortuis, verè est baptismus. Hæc nihil detrahunt dignitati Sacramẽtorum, nec veteris nec noui Testamenti, quemadmodum in quarto copiosius explicabitur.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Euersa prærogatiua Iudæorum, exæquat Iudæos & gentes ex eo, quod omnes sint sub peccato: qua exæquatione confirmata, Propheticis testimonijs colligit conclusionem refutatoriam præiudiciorum, videlicet quod nemo nec Iudæus nec gentilis operibus legis iustificetur coram Deo. Deinde infert expositionem gratuitæ iustificationis quæ ex fide est, quam contractam in vnius propositionis summam, ad omnes homines Iudæos & gentes promiscue pertinere contendit.

Ordo & partes Capitis tertij.

Partes huius capitis sex constitui possunt, quarum Prima est concessio prærogatiuæ Iudæorum, quantum scilicet ad dona gratuita attinet. Secunda, est correctio in qua exæquat Iudæos & gentes, quantum ad merita attinet Vtrosque enim sub peccato esse pronunciat, Tertia, est confirmatio secundæ per dicta Prophetica, ex quibus tota superior disputatio de reatu totius generis humani concluditur. Quarta, est expositio gratuitæ iustificationis circumstantijs causarum & effectuum illustrata. Quinta, collectio est expositionis in vnam propositionem, vnde infertur omnis gloriationis euersio. Sexta, est ostensio amplitudinis gratuitæ iustificationis, videlicet quod promiscuè pertineat ad omnes qui eam fide apprehendere non recusant. Et

ne quis existimaret hac doctrina legem aboleri, pronunciat fide legem stabiliri.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID igitur habet in quo præcellat Iudæus? aut quæ vtilitas circumcisionis? Multum per omnem modum.

Hæc obiectio ex eo orta est, quod dixerat Apostolus in fine secundi capitis, Iudæos nihilo meliores gentibus esse propter externum titulum & circumcisionem carnis: quod quia Iudæi intolerabile iudicabant, confert duplicem sententiam, videlicet quod Iudæi præstent gentibus, & quod non præstent. Præstare quidem eos, si dona gratuita respicias. Non verò præstare, si merita salutis spectes, affirmat. Vt enim vtrique simul rei sunt, ita neutri habent merita quibus niti possunt coram tribunali Dei.

Nam primum quidem quia concredita sunt illis oracula Dei.

Ratio responsionis, qua dixit præcellere Iudæos, sumta à beneficijs Dei erga ipsos: Iudæis concredita sunt oracula Dei, & non gentibus. Igitur Iudæi præcellunt gentibus. Græci distinguunt inter λόγια & χρησμούς. λόγια vocant oracula quæ à Deo dicuntur familiari sermone, seu vt Græci loquuntur, καταλογάδην, id est, oratione soluta. χρησμοὺς autem appellant oracula versibus edita, quos furentes vates fundebãt, quales sunt Apollinis. Intelligit igitur Paulus per oracula Dei, leges Dei, & promissiones Adamo primum, deinde sequentibus patribus Abraham, Isaac, Iacob, & multis alijs factas. Hoc loco obserua collationem Iudæorum & Christianorum. Nam vt Iudæis prærogatiua qua tumebant aduersus gentes, ipsis inutilis erat sine vera animi pietate, ita & Christianis hodie inutilis est prærogatiua, qua gloriantur se præstare Turcis, nisi vitã & mores iuxta professionem exprimere conantur.

Quid enim si quidam illorum fuerunt increduli, num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Absit.

Obiectio hæc nascitur ex proximo responso. Neque est quorumuis, sed infirmorum & titubantium de promissionibus Dei ob incredulorum multitudinem & ingratorum. Sensus autem obiectionis hic est: Plurimi Iudæorum fuerunt ingrati & increduli. Ergo fides Dei facta est irrita. id est, non compleuit promissionem factam patribus. Sed Paulus consequentiam negat abominationis particula, Absit. ac si dicat: Indignum hoc est cogitatu. Nequaquam enim promissiones Dei propter hominum ingratitudinẽ irritæ fiunt. Nam nullo modo ob multos malos paucos bonos abijcit. Neque enim promissiones editæ sunt alio consilio, quàm vt earum tantum participes fiant, qui eas fide receperint, alij comminationibus subiacent.

Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

Confirmat responsum datum argumento sumto à Dei proprietate: Qui verax est, præstat promissa. Deus est verax, Igitur Promissa præstat. Sola minor ponitur amplificata antithesi Rhetorico more, ac si dicat: Longe aliter iudicandum est de Deo quàm de homine. Nam homo qui temere sæpe promittit, sæpe etiam non stat promissis. Sed Deus nihil promittit temere, & quicquid promittit, præstare absq; omni dubio decreuit. Nam ipsa veritas est. Vt ergo prior huius antitheseos pars commendat nobis fidem Dei, hoc est, constantiam Dei & veritatem, cum in promissionibus tum in minis. Vnde consolatio nobis petenda est, si promissionibus fide adhæreamus, & iudicium est timendum, si à promissionibus recedamꝰ per incredulitatem: Ita posterior, hominis ingenium nobis depingit, quale sit sua natura, vt quod & mentiri & fallere & falli posit. Neq; tamen hoc ita accipiendum est, quasi nullus homo verax inueniatur, sed de eo quod fieri potest, loquitur Apostolus, vt longe aliud de Deo, qui immutabilis est, statuamus.

Quemadmodum scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.

AEtiologia est responsi à testimonio scripturæ, & exemplo Dauidis sumta: Dauid peccauit, sed nihilo minus

ominus Deus præstat illi quod promiserat, Promisit autem se seruaturũ promissiones ijs, qui eas fide amplectuntur, idq́ue vt iustificetur in sermonibus suis, hoc est, vt ipsius singularis bonitas & fides in promissis præstandis appareat. Nam de hac iusticiæ forma hoc loco agitur. & vincat cum iudicatur, hoc est, quando fit de eo iudicium collatis promissionibus & euentibus, verax deprehendatur.

Quod si iniusticia nostra Dei iusticiam commendat, quid dicemus, num iniquus est Deus qui infert iram? secundum hominem dico, Absit.

Hæc obiectio oritur ex responso dato ad præcedentem obiectionem. Si Deus glorificatur, & iustus ex eo declaratur, quod promissa seruet peccatoribus, profecto videtur iniustus qui punit peccatores. Quis enim iuste irascitur ijs per quos & glorificatur & agnoscitur iustus esse? Paulus particula abominationis consequentiam reijcit. argumentum tamen non directe soluit, sed tantum per instantiam. Solui autem directe potest hoc modo: Si dicatur paralogismum committi secundum non caussam vt caussam. Non enim caussa glorificationis & declarationis iusticiæ Dei est peccatum nostrum, sed Dei potius veritas, qui promissa seruat resipiscentibus. Deinde non recipit Dauidem Dominus, quia peccauit, sed quia resipuit. Ira pro pœna hîc ponitur idiotismo Hebraico. Secundum hominem dico, id est, iuxta carnis sensum & humanam sapientiam, non iuxta meam sententiam.

Alioquin quomodo iudex erit Deus mundi.

Hæc instantia opposita obiectioni præcedenti, sumta à contrariorum consequentibus. Deus erit iudex mũdi. Igitur, Deus iniustus non est. Nam iusticia mundum componere, & ea quæ inordinata sunt in optimum ordinem reducere, atque simul iniustum esse, nequaquam vnà stare possunt. Quare cum Deus mundum iudicabit, iustus est, & nequaquam iniustus. Respicit autem Paulus ad locum qui est Genes. 19. Nunquid qui iudicat vniuersam terram, non faciet iudicium? Iudicare seu iudicem esse, est propriè iure & iusticia res componere, quare qui iniquum iudicat, non propriè, sed catachristicôs iudex dici potest.

Si enim veritas Dei per meum mendacium abundabit in gloriam ipsius. Quid ego adhuc tanquam peccator iudicor? Ac non potius (quemadmodum de nobis malè loquuntur, & sicuti quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? Quorum damnatio iusta est.

Duo absurda colligunt aduersarij Pauli ex responsione proxima. Primum, si veritas, hoc est, constans promissio Dei fit illustrior per meũ mendacium, id est, per meum peccatum, non debeo propter peccatum accusari, puniri aut damnari. Nihil enim quod gloriam Dei illustrat, merito damnabitur. Alterum, si veritas Dei per peccatum fit illustrior, peccandum est multum, quo magis gloria Dei deprædicetur. Nam si ex malo bonum eueniet, malefacere prodest, quo cumulatiora bona reddantur. Verum Paulus exuthenismo hanc obiectionem tollit, & affirmat eos, qui hoc obijciunt, iuste damnari. At Dialecticè dixeris recte committi fallaciam secundum non caussam vt caussam. Nam peccatum per se nequaquam caussa est, quod illustrior reddatur gloria Dei, neque mala per se caussæ sunt bonorum, sed per occasionem tantum.

Quid ergo, præcellimus? Nequaquam.

Redit ad quæstionem in principio capitis positam, & negat Iudæos præstare gentibus, quantum quidem ad iusticiam et meritum attinet, cuius responsionis plurimas ex scriptura rationes subijcit.

Nam antea causis redditis, ostendimus & Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.

Confirmat responsionem datam superius de exæquatione Iudæorum & gentium, & simul repetit propositionem, videlicet, Quod omnes homines sint sub peccato, & rei coram Deo: idq́ue ideo facit, vt nouam confirmationem petitam ex scripturæ testimonijs ingrediatur.

Quemadmodum scriptum est: Non est

Ratio propositionis repetitæ à pronun-

iustus, ne vnus quidem, non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

pronunciatis scripturæ per locum à contrario. Nulli sunt iusti. Ergo omnes sunt peccatores. Antecedens probatur per remotionem caussarum iusticiæ: quæ sunt rectum iudicium, voluntas & conatus siue præstandi facultas. Nam hæc tria ad iustas actiones requiruntur. Cum enim dicit: Non est intelligens, regula iusticiæ tollitur, quæ est rectum iudicium. Cum additur: Non est requirens Deum, negatur voluntas. Cum subiungitur: Omnes declinauerunt (scilicet à recta iusticiæ via) & inutiles facti sunt, videlicet quod non sit qui faciat bonitatem, (scilicet iuxta sententiam legis) & ne vnus quidem, conatus seu præstandi facultas adimitur. Loquitur autem hîc Paulus de homine qualis sit per naturam, non per gratiam. Deinde loquitur non de iusticia fidei sed operum. Dauid enim cum hæc diceret, absque omni dubio iustus fide fuit, etsi legis operibus non fuit iustus. Obseruetur hoc loco validissimum argumentum aduersus assertores liberi arbitrij, quod ad iusticiam spiritualem attinet. Quatenus enim homo sibi relinquitur extra gratiam, nullum ei prorsus in actionibus salutis liberũ relinquitur arbitrium. Quare monemur nostræ corruptionis, vt agnita naturali infirmitate, cõfugiamus ad verbum, quo formetur iudicium nostrum, petamus Spiritum sanctum, vt & voluntatem flectat, & vires præstandi quæ ipsi grata sunt, suppeditet.

Sepulcrum apertum guttur eorum, linguis suis dolose agebant.

Alio testimonio ex Psalmo 5. desumto, propositionem confirmat. Expressit autem Apostolus sententiam Prophetæ ad verbum, nisi quod pro dolose agebant, ex Hebræo vertendum erat partientur vel blandientur, sed Paulus secutus septuaginta interpretes, genus pro specie posuit. Blandiciæ enim dolis & fraudibus destinatur. Sensus autẽ Psalmi hac comparatione absoluitur. Quemadmodum ex cadauere putrido, aperto sepulcro fœtores pestilentes exhalant: ita ex corde impiorum per guttur, quasi per apertum ostium mala proficiscuntur.

Venenum aspidum sub labijs eorum.

Hoc testimonium ex Psalmo 140. desumtum est, cuius sensus est: ita impiorum perniciosa & lethifera est oratio, vt veneno aspidum oblita labra videatur. Afflatur enim exitiũ & mors p impiorũ mẽdacia, maledicta, calumnias, obtrectationes, &c.

Quorum os maledictione & amaritudine plenum.

Hoc testimonium ex Psalmo 10. est desumtum, quo id quod figuratè dixit, ex Psal. 140. sine figura dicit.

Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & calamitas in vijs eorum, & viam pacis non nouerunt.

Hoc Esaiæ testimonium est ex cap. 49. quo testimonio impiorum studium describitur. Græcus habet ὀξεῖς, id est, acuti, vt sit metalepsis. Nam per acutum penetrabile, per hoc velox intelligitur.

Non est timor ante oculos eorum.

Hoc admodum appositè ex Psalmo 36. adiungitur, vt impietatis fons monstretur, qui est carere timore Dei. Iam in summam contrahamus descriptionem, in qua Paulus deprauatæ naturæ imaginem proponit. Primum, adimitur homini iusticia. Secundo, intelligentia, Tertio, tribuitur homini deprauata voluntas. Quarto, omnes eadem turpitudine inuoluuntur. Quinto, metaphoricis picturis ostenditur, quibus potissimum vitijs laborent homines nondum renati. Sexto, adimitur homini fons omnis virtutis timor Dei. Tametsi autem in singulis hominibus hæc flagitia non emergunt, hydra tamen ista in singulorum pectoribus, quæ nondum sunt fide purgata, latet.

Scimus autem, quod quæcunque lex dicit, ijs qui in lege sunt, dicat.

Anthypophora occurrit exceptioni Iudæorum, qui adducta testimonia Prophetica in gentes torserunt, quasi ad se non pertinerent. Verum istam hypocriticam exceptionem euertit hoc modo: Lex quæ dicit, ijs dicit quibus est lata. Est autem Iudæis lata. Proinde Quæ dicit lex, Iudæis

dæis dicit. Prophetica ergo testimonia adducta, non solum ad gentes, verumetiam ad Iudæos redarguendos pertinent. Lex hoc loco generaliter accipitur pro doctrina Mosis & Prophetarum. In lege dicuntur, quibus lex lata est.

Vt omne os obstruatur, & obnoxius fiat totus mundus Deo.

Finis cur vniuersum genus humanum reum peccati peragat scriptura, videlicet vt mundus reus esse comperiatur, vt qui nihil posit prætendere, quin iure sit damnabilis. Obstruere os, metonymicè est ita reum aliquem rationibus & testimonijs conuincere, vt ne verbum quidem habeat quod contradicat, & excusationem iustam se habere nullam fateatur.

Propterea ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram Deo.

Conclusio refutationis prędiudiciorum, & repetitio ꝓpositionis vniuersalis, quæ est: Nullus homo iustificabitur ex operibus legis corã Deo, cuiꝰ propositionis ratio est, quod opera legis à nullo mortalium perfecte præstentur, quemadmodũ copiose hactenus in refutatione præiudiciorũ demonstratum est. Opera legis sunt, quæ lex siue scripta siue non scripta præcipit & requirit ab omni homine: quæ si præstarẽtur, verè iustificarent. Nam sunt ipsissima iusticię norma. Qui hæc interpretantur de ceremonijs nihil afferunt. Nam Paulus in hac tota cõfutatione de pietate erga Deũ & iusticia inter homines locutus est. Nemo ergo iustificatur operibus vllis, hoc est, nemo est qui operum perfectione & integritate ita satisfacit legi, vt ob opera sua merito cẽseatur iustus coram Deo. hæc sententia est verborum Pauli. Verum cum Iacobus dicit: Hominem iustificari operibus, sentit hominem non fieri, sed declarari iustum per opera, quod verissimum est, iuxta illud: Qui facit iusticiam, iustus est. Itẽ, Arbor bona facit bonum fructum. Vt ergo fructus bonitatem arboris indicat: ita opera bona fidei iusticiam ostendunt.

Per legem enim agnitio peccati.

Ratio propositionis à contrario effectu. Per legem est agnitio peccati. Igitur per legem non est iusticia. Obseruetur hîc vsus legis diuinæ, qui est reuelare peccatum, & cum peccato iram Dei & damnationem meritam. Verum ne legis damnatoriæ sententiæ obnoxij pereamus, succurrit Euãgelium: quod hortatur nos ad pœnitentiam seu cõuersionem, proponit iusticiam gratuitam, de qua plenissima disputatio sequitur.

Nunc vero absque lege iusticia Dei manifestata est.

Apostolus refutatis præiudicijs, quæ suæ caussæ, hoc est, gratuitæ iustificationi obstare videbantur, & collecta conclusione: Quod omnes homines sint rei, nec posint ex operibus legis iustificari, principalem propositionem de iusticia fidei (quam in fine exordij attigit) aggreditur, ac Primum iusta expositione docet, qualis sit iusticia fidei. Deinde eandem in propositionem colligit, ac eam methodo confirmatoria munit. Quoniam autem instituta expositio multas circũstantias, quas Rhetores elementa expositionis appellant, continet: eas, priusquam ad textus enarrationem accedam, nudè & breuiter recensebo, quo distinctius mysterium iustificationis gratuitę intelligi posit: quod prorsus rationi humanæ occultum manet, donec face verbi cœlestis prætensa, Spiritus sancti gratia mens nostra illuminetur, quod cum fit hæc disputatio de gratuita iustificatione suauissima & facilima redditur. Prima igitur circumstantia distinctionis est, qua iusticia legis à iusticia fidei separatur. Iusticia legis est ex lege, iusticia fidei est absque lege. Secunda circumstantia est caussæ, videlicet quod iusticia fidei dicatur Dei iusticia, vt quæ Deo probetur, & quæ Deum autorem habeat. Tertia circumstantia est comprobationis. Asserit enim Paulus, fidei iusticiam habere testimonium Mosis & Prophetarum. Quarta circumstantia est instrumenti, quo homini hæc Dei iusticia applicatur, Eam enim fide obtineri affirmat. Quinta circumstantia vniuersalis beneficij est. Affirmat enim Apostolus, ad hanc Dei iusticiam omnes credentes sine discrimine admitti. Sexta circumstantia, est exæquationis omnium hominum, quo ad meritum attinet, videlicet quod omnibus sit meritum mortis & damnationis, atq; ideo non esse caussam, cur vnus alij in gratiæ perceptione præferatur. Septima circumstantia, est exclusionis omnis meriti humani, adeo quod omnes destituantur gloria Dei. Octaua circumstantia, est caussæ principalis efficientis, quæ est gratia & fauor Dei. Nona circumstantia, est formæ iusti-

ciæ

ciæ fidei, quæ est ἀπολύτρωσις per Iesum Christum, quæ fide possidetur. Decima circumstantia est materiæ. Est enim huius iusticiæ materia sanguis Christi, hoc est, victima cum tota obœdientia cum crucis tum legis. Vndecima circumstantia est temporis duplicis, hoc est, & eius quod præcessit aduentū Christi in carnem, & eius quod postea secutum est, & sequetur vsque ad consummationem sæculi. Nam vt homines ante Christum exhibitum quotquot crediderunt, hac fidei iusticia placuerunt Deo: ita post Christum exhibitū eadem fidei iusticia Deo probatur. Duodecima circumstātia & vltima, est finis duplicis huius iusticiæ, Prioris quidem, vt soli Deo tribuatur laus iusticiæ, Posterioris verò, vt omne humanū meritum conticescat, & omnis gloriatio humana excludatur. Has circumstantias omnes continet hæc Pauli expositio, quibus rite perpensis à pijs lectoribus, gratuitæ iustificationis doctrina facilius intelligi & iudicari poterit, quarum singulas in textus enarratione fusius explicabimus.

Nunc autem absq; lege iusticia Dei manifestata est.

Hisce verbis prima & secunda circumstantia exprimitur. Prima, quod iusticia legis sit diuersa à iusticia fidei, id quod differentia hac significatur, Absq; lege, ita enim colligit Apostolus: Postquam ex lege non est iusticia, proponitur in Euangelio alia iusticia, quæ ex lege non est. Teneatur ergo omnium primum hæc differentia inter iusticiam legalem & iusticiam Euangelicā, quod illa ex lege sit, hæc absque lege. Vnde hæc certissima doctrina sequitur: quod lex seu legis opera, neque sint principium, neque caussa, neque pars, neque forma, neque cōsummatio iusticiæ Euangelicæ, qua credentes iustificati consistunt corā Deo. Secunda circūstantia hîc expressa est, quod Euangelica iusticia sit iusticia Dei, vt quæ Deo accepta sit & probetur, Deumq; autorem habeat non hominē. Hoc Paulus ad Philippenses 3. hisce verbis declarat: Non habens meam iusticiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide Iesu Christi, quæ est Dei iusticia in fide. Quod autem Osiander interpretatur hic Dei iusticiā, qua Deus ipse essentialiter est iustus, refellitur in hac ipsa expositione in nona circumstantia, vbi Paulus formam hui⁹ iusticiæ facit ἀπολύτρωσιν, quæ est in Christo Iesu, & infra vbi apertissime dicit, nos iustos fieri imputatione obœdientiæ Christi. Cum autem audimus Dei iusticiam nobis promitti, duo obseruemus. Vnum, quantum decus sit, quantaque dignitas iusticiæ fidei, quæ ab ipso Deo proficiscitur autore. Alterum, quod illam facile consequi valeamus, cum à Deo gratis cōferatur, cui omnia sunt possibilia. Iam particulas, quibus Paulus annectit hanc expositionem conclusioni proximæ, videamus, ita enim ait: Nunc autem absq; lege, ac si dicat: Cum iam palam est, omnes homines esse peccatores & iniustos, atque adeo nullam homini contingere ex lege iusticiam, sequitur aliam quęrendam esse iusticiam, ijs qui nolunt in suis peccatis perire, atque hāc Dei esse debere hac ratione manifestū euadit: Quisquis iustificatur, aut propria iusticia, aut Dei iusticia iustificetur oportet. Nam alias iusticiæ formas verbum Dei non agnoscit. Sed iam ostensum est, neminem iustificari ex operibus. Proinde necesse est, vt quicunque iustificabitur, Dei iusticia opus habeat, qua sibi imputata, iustus coram Deo censeatur. Manifestari, hoc loco est rationibus & testimonijs scripturæ ostendi, sicut ipse Apostolus se interpretatur verbis sequentibus.

Testimonium habens à lege & Prophetis.

Tertia circumstantia expositionis Paulinæ de gratuita iusticia, videlicet quod sit comprobata testimonio legis & Prophetarum. Est autem hæc circumstantia addita propter eos, qui doctrinam iustificationis gratuitæ tanquam nouam aspernabantur: quorum obiectionem anticipiat Paulus, ne absentis doctrina in calumniam ab hostib⁹ raperetur. Admoneamur igitur exemplo Pauli, ne quicquam in Ecclesia doceam⁹, nisi quod testimonio Prophetico & Apostolico comprobare poterimus. Admoneamur quoque, quod doctrina iusticiæ gratuitæ non sit recens nata, sed quod fuerit perpetua Ecclesiæ doctrina omnibus temporibus. Obseruetur ἀντανάκλασις in vocabulo legis. Nam cum dicitur, sine lege, opera legis intelliguntur, cum rursus dicitur: Testimonium habens à lege, legis nomen opponitur Prophetis, et ipsum Mosen seu penteteucon cōplectitur, cuius vniuersa doctrina ad quatuor capita reuocari potest quæ sunt historia, regula vitæ, promissiones & commitationes legales, & fœdus gratiæ cum suis Sacramentis, in quo fœdere huius gratuitę iusticię promissio cōtinetur. Habet autem Moses de hac gratuita iusticia tria testimoniorum genera: Primum, Aperta dicta, quale est hoc, Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Benedicentur

centur in semine tuo omnes gentes. Deinde, typos, quibus adumbratur hoc Dei donum, vt sacrificia patrum, quæ fuerunt aspectabiles quædam conciones de materia huius iusticiæ, videlicet Christi victima. Tertio, exempla vt Abel, Enoch, Noë, Abraham, &c. de quo scriptum est: Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iusticiam. plura de testimonijs legis & Prophetarum in quarto dicentur.

Iusticia autem Dei per fidem IESV CHRISTI. Hæc est quarta expositionis circumstantia, de instrumento quo apprehenditur gratuita iusticia. Est autẽ instrumentum apprehendens seu recipiens fides IESV CHRISTI, hoc est, fiducia promissionis quæ nititur merito Christi. Obseruetur proinde hîc discrimen inter illud quod nos iustificat, & inter instrumentum, quo apprehendimus iusticiam. Illud quod nos iustificat est iusticia Dei IESVS CHRISTVS, qui nobis natus est à Deo iusticia. huius enim iusticia, quæ & Dei dicitur, credenti imputatur. Instrumentum autem quo hanc iusticiam apprehendimus est fides, hoc est, fiducia promissæ misericordiæ seu promissæ iusticiæ. Fides itaque proprie loquendo neque est principium, neque materia, neque forma iusticiæ gratuitæ, sed tantum instrumentum ac veluti manus quædam qua iusticia hæc gratuita per verbum oblata accipitur.

In omnes & super omnes qui credunt. Hæc quinta circumstantia beneficium gratuitæ iusticiæ vniuersale esse docet. Nemo enim à gratuita iusticia excluditur, qui eam fide amplecti non recusat. Offertur quidem omnibus promiscue fide accipienda, sed fide vacui, sua culpa & ingratitudine pereunt, iuxta illud: Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum. Consolabitur erga nos hæc sexta circumstantia contra tentationem particularitatis.

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt & destituuntur gloria Dei. Hæc septima circumstantia rationem continet quintæ. Dixit iusticiam Dei extendere se in omnes & super omnes qui credunt, quo dicto excludit non credentes: cuius exclusionis ratio est exæquatio omnium hominum, quo ad meritum mortis, quod est peccatum. Nam omnes peccauerunt & rei sunt, nec est quisquam qui suis viribus assequi poterit metam propositam, immortalitatis gloriam: sed omnes veneno peccati infecti, in ipso cursu deficiunt. Hæc interpretatio sumta est à propria significatione græcæ vocis qua hîc Paulus vtitur.

Iustificantur autem gratis ipsius gratia. Septima & octaua circumstantiæ, quæ sunt meriti exclusio à parte nostra & causa iustificationis in Deo. Cum gratis nos iustificari dicit, meritum excludit, non CHRISTI, sed nostrum. Semper enim hæc particula, Gratis, nostro opponitur merito, nõ Christi. Græca vox δωρεὰν, accusatiuus est, & subintelligitur κατὰ, vt sit sensus: Iustificamur dono gratuito sine omni nostro merito, causa in Deo sequitur, cum ait, Ipsius gratia, Vt autem vox, Gratia, solum fauorem Dei & misericordiam iusticiæ causam facit: ita omne humanum meritum excludit. Nam vt vere Augustinus ait: Gratia est nullo modo, quæ non gratuita omni modo. Quod enim est ex gratia, donum, quod ex operibus, est debitum. Obseruetur hîc prima & principalis iustificationis nostræ causa, gratia Dei: quæ gratia est vltronea beneuolentia & εὐδοκία Dei. Vnde pie admodum hoc loco Ambrosius, Iustificati, inquit, sunt, quia nihil operantes, neq; vicem reddentes, sola fide dono Dei iustificati sunt. Basilius Magnus in oratione de humilitate, in qua homini adimit omnem gloriandi materiã, dicit, quod nulli glorari possint de iusticia μόνῃ πίστει δικαιούμενοι, & Chrysostomus non minus eleganter in hunc ipsum locum: Non homo est, qui operatur hoc vt defatigetur: Sed Deus qui omnia potest. Hinc patet, quod sanctis patribus hæ orationes: hominem iustificari gratis, & hominem sola fide iustificari, æquipolleant. Præterea obseruetur etiam refutatio illustris omnium hominum, qui vlla opera, siue præcedant fidem, siue sequantur inter causas iustificationis ponunt.

Per redemtionem quæ est in CHRISTO IESV. Nona circumstantia, quæ est forma iustificationis gratuitæ, nempe redemtio per IESVM CHRISTVM, quæ consistit in absolutione à peccato, in imputatione iusticiæ Christi, & acceptatione cre-

dentis ad vitam æternam. Vox Græca ἀπολύτρωσις significat proprie redemtionem captiui,
persoluto pro eius capite precio. Quare per redemtionem tota obœdientia Christi intel-
ligenda est crucis & legis. Vnde redemerit nos Christus explicat Paulus ad Galatas:
CHRISTVS redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Patri igitur
precium soluit, quod iusticia Dei requirebat, à potestate Diaboli nos eripuit, tanquam
è lictoris manu, qui hominem tantisper reum mortis detinet, donec iussu magistratus iu-
betur eum dimittere, soluto non lictori, sed ei qui læsus erat, pretio.

Quem proposuit Deus propitiatorium
in sanguine eius.

Exponit quomodo per CHRI-
STVM parta sit redemtio, nimirum
quod suo sanguine emundauerit nos
à peccatis, atque hæc est decima circumstantia præsentis expositionis, in qua notatur ma-
teria iustificationis, videlicet sanguis CHRISTI, hoc est, victima atque adeo tota obœ-
dientia Christi, quæ nobis fit meritoria ad salutē, quando eam fide apprehendimus, tum
enim filius Dei peccata nostra tegens suo sanguine placat offensum patrem. Hæc est sum-
ma sententiæ Paulinæ, quæ vt nobis magis dulcescat, analysi quadam retexenda est. Pri-
mo itaq; loco ait, Deum proposuisse Christum propitiatorium: quibus verbis typum ve-
teris propitiatorij, de quo Exodi 25. CHRISTO dulcissime accommodat. Primum man-
dat Deus, vt Moses faciat propitiatorium ex auro mundo, hoc est, laminam auream. De-
inde eius vsum ostendit, dum inquit: Pones propitiatorium super arcam superne, & in
arca pones testimoniū quod dabo tibi. Hunc typum Iohannes primo primæ, & in 4. pri-
mæ explicat, quod & Paulus hoc loco facit: Quemadmodū enim operculo illo seu propi-
tiatorio tegebatur lex in arca, ita Christus in Ecclesia tegit, abscondit & expiat peccata no-
stra, vt lex amplius non accuset nec damnet eos, quorum peccata expiat sanguis Christi.
Illi enim Deum patrem propitium & placatum propter hoc propitiatorium habent. Ad-
monet igitur appellatio propitiatorij nos de duabus rebus, nempe de ira Dei, & de reme-
dio aduersus iram Dei in propitiatore IESV CHRISTO. Deinde verbum, Proposuit,
significat quod Christus Deus & homo sit ordinatus & constitutus à Deo Pontifex. Si-
cuti enim Mosis propitiatorium ordinatione & mandato Dei arcæ impositum erat, ita
hic noster Dominus IESVS CHRISTVS sacerdos Ecclesiæ à Deo constitutus est, idque
in æternum, secundum ordinem Melchizedech, vt Dauid & Epistola ad Hebræos testan-
tur. Præterea hîc fit mentio sacrificij huius sacerdotis & simul fœderis quod sanguine
ipsius sancitum est: Meminit autem sanguinis Apostolus, vt ad typum respiciamus. In
veteri enim populo nulla fiebat remissio sine sanguine, & sanguine populus in cōfirma-
tionem fœderis aspergebatur: ita hunc typum accommodat Apostolus ad Christum, qui
suo sanguine intrat in sancta sanctorum redemtione æterna inuenta, quemadmodū fuse
& luculenter hic typus in Epistola ad Hebræos explicatur. Adhæc applicationis meminit
Apostolus, cum inquit: Per fidem. Nam applicatio sacrificij Christi, ac aspersio sanguinis
huius noui fœderis super nos fit, quando in hunc propitiatorem credimus, qui offert pro
nobis sua merita, persoluit pœnam, & applicat sua merita omnibus credentibus. Huc
illud Iohan. 17. Ego me pro eis sanctifico. Ex his veluti elementis definitio sacerdotis
Christi huiusmodi extrui potest: CHRISTVS est sacerdos à Deo constitutus, vt sua victi-
ma propitium nobis reddat patrem, ac sanguine suo tegat & aboleat reatum omnium,
qui ad ipsum firma fiducia confugiunt, ac tandem eos vita æterna & immortalitatis glo-
ria donet. Non inutile videtur hoc loco distinguere quasdā appellationes, quibus etsi ea-
dem res significatur, rationis tamen aliqua est distinctio. Appellationes autē hæ sunt: Sa-
cerdos, Mediator, Propitiator, Redemtor, quæ appellationes gradibus quibusdam Chri-
sti officium & merita nobis ob oculos ponunt. Sacerdotis appellatio generalis est, quæ
significat quod Christus sit cōstitutus in ijs quæ ad Deum pertinent, vt ex epistola ad He-
bræos patet: Nam illud commune veterum sacerdotum officium fuit. Mediatoris appel-
latio propriam sacerdotis Christi notam indicat, quæ est vt se inter Deum offensum, & ho-
mines qui offenderunt, interponat, vt qui consors sit vtriusq; partis. Deo enim vera diui-
nitate, hominibus vera humanitate coniunctus est. Propitiator dicitur ab effectu sacrificij
sacerdotis. Nam Deum iratum placat, ipsum nobis conciliat, factus propitiatio pro pecca-
tis nostris. Postremo Redemtor dicitur ob fructum, qui ad nos homines venit, ex eo quod
Deus placatus sit. Per CHRISTI enim sacrificium placato patre manumittimur à iure
peccati, liberamur à morte & damnatione, & tandem donabimur æterna vita, idque nul-
lis alijs meritis, quam vnici nostri Sacerdotis, Mediatoris, Propitiatoris & Redemtoris be-
neficio.

Ad declarandam iusticiam per remissionem peccatorum prius factorum, quæ Deus tolerauit: ad declarandam iusticiam suam in præsenti tempore.

Vndecima circumstantia de efficacia victimæ Christi, eam enim non solum efficacem esse dicit ad peccata eorum, quæ post Christum exhibitum fuerunt delenda: verumetiam ad delenda peccata prius facta, hoc est, eorum hominum qui fuerunt ante Christum exhibitum. Atque hoc est, quod in Apocalypsi dicitur: Agnus occisus est ab initio mundi. Etsi autem hoc in typo, id est, in sacrificijs factum est: Virtus tamen eius infinita est, qui finito est passus tempore. Peræque enim patres qui fuerunt in testamento veteri, & eos qui in Christum exhibitum credunt, idem Christi sanguis à peccato mundat. Vocat itaque hoc loco peccata præterita seu prius facta, peccata omnium patrum, qui fuerunt ante Christum exhibitum, quæ Deus tolerauit, id est, remisit propter Christi victimam. Est proinde Monachorum insomnium de lymbo patrum detestandum, vt contumeliosum in sanguinem CHRISTI, & verè statuendum æquè saluatum esse Abelem atque Cornelium.

In hoc vt sit ipse iustus, iustificans eum qui est ex fide IESV CHRISTI.

Duodecima circumstantia, vt Deo soli tribuatur iusticiæ laus, qui solus iustificat, id est, absoluit à reatu imputata Christi iusticia, eum qui credit in Christum propitiatorem. Hîc obserua vnde, per quem, & quomodo contingat iusticia homini, qua homo acceptus est coram Deo, videlicet iusticia Christi à Deo patre imputata credenti.

Vbi igitur gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? operum? non. Sed per legem fidei.

Duas conclusiones ex superioribus colligit. Vnam, neminem posse gloriari coram Deo ob iusticiam operum. Alteram, iusticiam esse ex fide sine operibus. Priorem interrogationis schemate infert: Vbi, inquiens, est gloriatio? Exclusa est. Hac subiectione veluti parta victoria insultat aduersus eos, qui de legis iusticia gloriabantur, & præ se gentes contemnebant. Infert enim ex dictis: omnem gloriationem carnis exclusam esse, vt statuatur iusticia fidei: quæ fides non de suo gloriatur merito, sed alienum prædicat beneficium. Figurata hæc locutio perinde valet ac si dixisset simpliciter: Nemo potest gloriari coram Deo, propterea quod nemo iustificatur operibus legis. Nam cum gloria sit decus virtutis seu factorum præclare gestorum, gloriatio hoc loco est fiducia meriti & operum. Facit hîc Paulus duplicem legē, vt illustrior sit antithesis, Vnam operum, quam decalogus docet, Alteram fidei, quam Euangelium docet. Neque enim hîc aliud lex operum est, quam opera, neque lex fidei aliud quàm fides. Hic ergo obseruetur vnum ex præcipuis axiomatis doctrinæ Ecclesiæ, videlicet quod omnis meritorum fiducia in iustificatione hominis coram Deo exclusa sit.

Arbitramur igitur fide iustificari hominem absque operibus legis.

Secunda conclusio ex superioribus collecta, quæ & principalis propositio est, & status primæ partis Epistolæ. Hanc propositionem antea in primo attigit, & deinde in hoc tertio longa expositione tractauit. Nunc verò ipsam colligit & validius infert, postquam declarauit, & firmissimis rationibus conuicit, neminem ex operibus legis iustificari posse. Hæc enim vis verbi Græci est, quo in collectione Paulus vtitur. λογιζόμεθα, inquit, hoc est, colligimus & subductis rationibus concludimus, ac si dicat: Cum verbum Dei tantum duplicem iusticiam proponit homini, nempe legis & fidei, hominis & Dei: quantum altera hominem peccatorem iustificari necesse sit, Et iam immotis rationibus demonstratum est, neminem posse legis seu propria iusticia iustificari coram Deo: Sequitur, omnes qui iustificantur, fidei iusticia, quæ est Dei iustificari. Atque hæc sententia simplicissima est huius conclusionis, quæ vt nobis magis dulcescat, aliquot colligam ex ea hypotheses, quibus illustrior hæc de iustificatione doctrina fiat. Harum prima sit, de qua aliquoties supra dictum est, quod alia sit legis, alia fidei iusticia, quarum illa ex operibus, hæc sine operibus contingat. Cum enim hominem dicit iustificari absque operibus, manifeste discrimen facit inter legis & fidei iusticiam: Vnde & nos discamus nō confundere operum iusticiam cum iusticia fidei. Secunda hypothesis, quam hæc conclusio nobis suppeditat, est quod Christiana iusticia non partim operibus, partim fide nitatur, sed quod sit fidei tantum. Cum enim dicit:

cit, absq; operibus, manifeste docet Apostolus iusticiam Euãgelij ex fide & operibus, tanquam ex partibus eam constituentibus, minime constare. Hac ergo hypothesi aperte refutantur pontificij, qui iusticiam Christianam ex fide & operibus componunt. Tertia hypothesis, quod omne meritum humanum ab hac Euangelij iusticia excludatur. Meritum enim aliunde prouenire nõ potest quàm ex operibus, quæ cum excluduntur ab hac iusticia, manifestũ est meritum excludi. Non enim fieri potest, vt fit effectus sine causa. Quarta hypothesis, quod iusticia Euangelij sit ex fide, hoc est, fiducia Mediatoris. Hæc hypothesis testatur hanc fidei iusticiam non esse qualitatem in nobis, sed donum Dei, nempe imputationem iusticiæ Christi, quæ fide accipitur. Quinta, Quod hæc fidei iusticia omnibus promiscue offeratur. Cum enim dicit ἄνθρωπον, indefinite sine aliquo articulo neminem excludi ab hac iusticia, qui eam fide amplecti non recusat, significat. Sexta, Quod hominem iustificari fide sit eum absolui à peccato, donari iusticia Christi, & acceptari ad vitam æternam gratis propter Christum. Nam cum dicit hominem iustificari absq; operibus legis, clare docet, iustificari non significare iustum ex iniusto fieri per suam iusticiam, quæ sanè esse nequit sine operibus legis. Cum ergo id fide tantum fieri dicat Apostolus, Christi iusticiã proponit, quam in conuersione fides apprehendit. Hæc hypothesis latius in quarto, quinto, decimo capitibus huius Epistolæ explicatur, similiter in Epistolis ad Galatas & Ephesios. Septima hypothesis est confutatio erroris eorum, qui per opera legis tantum ceremonias Mosaicas intelligunt, cum præsentem conclusionem Apostolus ex superioribus colligat, in quibus homines ita reos peregit, quod ne vnus quidem sit, qui ex operibus legis iustificari possit. Nam cum dicit λογιζόμεθα, non significat opinionem incertam, sed persuasionem firmam, quæ quasi rationibus subductis & explicatis, deducta est.

An Iudæorum Deus tantum? an non & gentium? certe & gentium. Quandoquidem vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.

Prolepsis est. Nam anticipat obiectionem Iudæorum, qui sibi solis hanc vendicarunt gloriam, quasi Deus solos Iudæos respiceret, eosque tantum suos agnosceret, atque ideo pertinere ad se solos gratuitæ iustificationis beneficium, gloriabantur. Verum hanc inanem fiduciam adimit Apostolus Iudæis, ostendens nullum discrimen esse, nec in Deo, qui vnus est tantum, nec in hominibus, qui eiusdem Dei sunt populus. Quare gratuitæ iustificationis beneficium non minus ad gentes quàm ad Iudæos pertinere concludit. Atq; hoc est quod supra in expositione quoque in quinta circumstantia attigit, vbi asserit Apostolus, iusticiam Dei per fidem IESV CHRISTI extendere se in omnes & super omnes qui credunt. Hoc ipsum iusta disputatione prosequitur in 9. 10. & 11. capitibus. Nam istorum capitum scopus est, vt doceatur beneficium Christi vniuersale esse. Porro metonymia qua circumcisio pro Iudæis, & præputium pro gentibus ponitur, vsitata est Hebræis, qui sæpissime nomen signi ad rem signatam, nunc præsentem cum signo, nunc tantum signo repræsentatam transferunt. Obseruetur hoc loco diligenter hæc Pauli distributio, qua & occurrit tentationi particularitatis, & admonet nos fidei, qua promiscue omnibus oblatum beneficium accipitur & possidetur.

Legem igitur inanem facimus per fidem? Absit. Sed legem stabilimus.

Obiectionis huius hic est sensus. Si fidei doctrina veram iustificãdi rationem & vnicam continet, videtur irrita lex, quæ operum iusticiam requirit, & promittit vitam omnibus obseruantibus eam. Paulus hanc consecutionem negat, & asserit legem stabiliri per fidem. Sed huius assertionis hic nullam causam reddit, ne confirmationem nimium à propositione diuellat. Verum in decimo capite hanc rationem reddit, quia Christus est finis legis (id est, quod lex quasi extremum requirit) in iusticiam omni credenti. Hoc autem vt intelligatur clarius, sciendũ est quod finis legis, & quasi vltima eius voluntas sit, iustificare eos, qui ipsam obseruant, quo iustificati vitam ingrediantur, iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Verum quo minus assequatur lex quod quærit, non impedit legis vlla qualitas, sed cõmunis naturæ humanæ corruptio, & carnis nostræ vitiositas. Quomodo igitur stabilitur lex? Vitiositati carnis nostræ & cõmuni corruptioni ita medetur Christus, vt eius iusticia nobis imputata per fidem, finem legis cõsequamur, propterea quod Christus pro nobis legem impleuit, factus sit nobis iusticia, 1. Cor. 1. Hanc esse sententiam Pauli loci peristasis ostendit, & testimonium Chrysostomi, cuius verba hæc sunt: Quodnam igitur legis opus est? & cuius causa omnia agit? Vt hominem faciat iustum. Sed illa quidem hoc

non

non potuit. Omnes enim (ait) peccauerunt:fides vero veniens ipsum perfecit. Nam cum aliquis credit,simul iustus est. Igitur fides legis voluntatē statuit,& propter quod omnia lex egit,hoc fides in finem perduxit.Non igitur legem irritam facit fides,sed stabilem reddit. Et Theodulus Syriæ Episcopus: Ecqua ratione fides stabilit legem,quia lex salutem impartire volens,non potest hoc pręstare,fides autem saluat & æternum beat.breuiter lex stabilitur per fidem,quia id quod requirit lex obtinetur per fidem nempe iusticia.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt exemplo Abrahæ alijsq́; testimonijs iusticiam ex fide esse docet,ita & filios Abrahæ describit, & fidei naturam seu indolem in Abrahamico exemplo depingit.

Ordo & partes Capitis quarti.

Hoc caput duabus absoluitur partibus, Argumentatione & Expositione. Argumentatione quidem confirmatur iusticia fidei,Expositione vero filij Abrahæ depinguntur & vis fidei ostenditur.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID ergo dicemus patrem nostrum inuenisse secundum carnem?

Confirmationem orditur ab exemplo Abrahæ per procatalepsin. Nam Iudæi qui impense Abrahami nomine intumescebant, opposuerunt Paulo Abrahamum,quē falso arbitrabantur operibus legis iustificatum. Verum istud exemplum ἀντιστροφῇ Rhetorica Paulus retorquet in ipsos,& inde primam & pręcipuam suæ propositionis(contra eorum expectationem)confirmationem depromit. Quid, inquit,dicemus patrem nostrum Abrahamum inuenisse & adeptum esse secundum carnem? hoc est, ex operibus,quasi dicat: nihil prorsus ex operibus, Sed inuenit prætensa face promissionis diuinæ,& accepit iusticiam manu fidei,non possedit per opera. Vocat autem hîc Apostolus, secundum carnem, iusticiam operum, quam quidem per ipsam carnem & vires carnis operamur. Quod autem quidam, Secundum carnem, referunt ad Patrem, non congruit huic loco,Nam Paulus seipsum interpretatur,inquiens:

Si enim Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quo glorictur, At non apud Deum.

Ratio est subauditæ inficiationis, Quærit quid inuenerit Abraham secundum carnem? subintelligitur inficiatio, videlicet, quod nihil inuenerit secundum carnem,seu quod nō fuerit iustificatus ex operibus.Huius inficiationis cōfirmationem petit à remotione effectus ad remotionem causæ, per argumenti modum à destructo consequente. Si inquit, Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriationem.Sed non habet gloriationem apud Deum.Proinde non est apud Deum operibus iustificatus. Verum cum iam Abraham iustus à Deo pronunciatur, & operum iusticia coram Deo destituitur,sequitur ipsum fide iustificatum esse. Cum tantum has duas iusticiæ formas, legis videlicet & fidei, verbum Dei agnoscat. Sed quomodo hoc argumentum particulare,pronunciatum vniuersale confirmare poterit? Ad hoc ita respondendum est, quod firmissima sit consecutio: Abraham est iustificatus fide absque operibus.Ergo quotquot iustificantur, iustificari fide absque operibus necesse est. Argumentum quidem videtur infirmum,vt quod ex particulari concludat vniuersale contra Dialecticorum leges. Verum consecutionis ratio pendet à causæ constantia & æqualitate. Deus enim qui iustificauit Abrahamum credentem, cum nō sit personarum acceptor,æqualis est omnibus. Proinde omnes credentes iustificabit nō secus quàm Abrahamū iustificauit. Perinde igitur valet argumentum Pauli,ac si dixisset:Eadem est ratio iustificandi in omnibus.Sed Abraham est iustificatus absq; operibus.Igitur & reliqui absque operibus iustificabuntur.

Quid enim dicit scriptura: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei in iusticiam.

Secundum argumentum à testimonio scripturæ & exemplo probato sumtum. Vt autem primo concludebatur iusticiam non esse ex operibus: ita hoc secundo iusticiam esse ex fide colligitur. Argumentum hoc ideo valet, quia exemplo approbato in subiecto approbatur res in genere, ex quo fit quod concinne ab exemplo per locum coniugatorum concludatur hoc modo:

Abraham credens Deo est iustus reputatus apud Deum. Ergo iusticia qua Abrahã Deo approbatus est, ex fide prouenit. Hæc hypothesis ad thesin transferenda est hoc modo: Quemadmodum Abrahã iustificatus est, ita & alij iustificabuntur. Sed Abrahæ credenti fides imputata est ad iusticiam. Ergo & alijs credentibus fides imputatur ad iusticiam. Est enim eadem iustificationis ratio, & Deus est æqualis omnibus, iuxta normam suæ iusticiæ & misericordiæ. Porro ad clariorem huius argumenti explicationem obseruandum inprimis est, cur fides dicatur imputari in iusticiam, & quid sit imputari in iusticiam. Cum itaq; dicatur fides imputari in iusticiam, seu reputari pro iusticia, nequaquã ita accipiendum est, quasi fides ipsa, qua Euangelio creditur, in se reputetur ita pro iusticia, vt ea tanquã qualitate aut actione seu habitu aliquis sit iustus corã Deo. Verum ita intelligi oportet, quod fides reputetur pro iusticia, quatenus illa apprehendit iusticiã Christi, & eam vt suam sibi à Deo imputatam amplectitur. hoc etiam imputandi verbo confirmatur, quod ab Arithmetica sumtum est. Quemadmodum enim calculus nõ æstimatur ex materia, nec per se quicquam valet, sed respectu lineæ in qua ponitur, æstimationem capit: ita fides per se non habetur pro iusticia, sed respectu Dei, qui credenti filij sui iusticiam assignat quasi eius propria esset. Non est ergo imputare, attribuere quod ex debito dandum est, sed est gratuito dare & assignare, quemadmodum Paulus ipse se declarat, cum inquit: Operanti merces nõ imputatur secundum gratiam, &c. Deinde in quinto definitur illa iusticia, quę nobis imputatur esse obœdientia Christi. Sicuti ergo Plinius loquitur, cum ait: Culpam nostram illi imputamus, id est, asscribimus illi culpam nostram, ita hic, cum Deus dicitur nobis imputare iusticiam, intelligendum est non de nostra quam habemus ipsi, sed de ea quæ nobis à Deo asscribitur. Habemus quæ sit vis & quis sit sensus argumenti Paulini: Nunc autẽ, quia duabus calumnijs hoc pulcherrimum argumentũ eludi solet, illis occurrendum est. Prior calumnia est Iudæorum, Papistarum posterior. Iudæi accusant Paulum malæ fidei, quod hoc testimonio ex 15. capite Geneseos desumto conetur probare iusticiam ex fide esse. Dicunt enim istum locum perperam torqueri ad Christum & vitam æternam, qui de terrena promissione, & multiplicatione seminis super terram cõcionatur. Sed inuidi isti falluntur committendo fallaciã compositionis & diuisionis. Malè enim separant præcedentia à sequentibus, nõ obseruantes plenam historiã, nec principale membrum historiæ, videlicet promissionem Dei, qua Deus Abraham in suam tutelam recipit, promittit salutem & benedictionẽ per semen promissum. Non ergo Abraham in promissionem multiplicandi seminis sui super terram tantum respexit, vt Iudæi cauillantur, sed eam includit in illa priori tanquam partem in toto. Quare cum Abraham credendo oblatam gratiam amplectitur, perspicuum euadit, calumniam Iudaicam vt sycophanticã detestandam esse. Prouenit enim partim ex inuidia, partim ex ignorãtia promissionis principalis, in qua aliæ continentur. Posterior calumnia est Papistarum & iusticiariorum, qui Iacobum cum Paulo comittunt, vt iusticiam componant ex fide & operibus simul. Proferunt autem ex Iacobo hæc verba: Si autẽ scire vis ô homo inanis, quod fides absq; operibus mortua est? Abrahã pater noster nonne ex operibus iustificatus est? offerens filium suum ad altare. Vides quod fides cooperata fuerit operibus eius, & ex operibus perfecta fuerit, & impleta est scriptura, dicens: Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iusticiam, & amicus Dei appellatus est. Videtis igitur quod ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum. Hoc testimonium Iacobi Papistæ opponunt Paulo, & toti Euangelio, & audacter reijciunt λύτρον persolutum pro genere humano. Verum ne videantur cõtra Paulum ista dicere, interpretantur Paulum de operibus ceremonialibus, Sed quàm fœdè hallucinentur paucis ostendam. Primum omnium obseruandus est scopus Iacobi, qui non disputat de iustificationis causa, cum status quæstionis apud ipsum sit, quo in loco habenda sit fidei professio & iactatio sine operibus bonis. Quare hanc propositionem statuit: Fides absq; operibus est mortua, hoc est, iactatio seu gloriatio de fide, cui non adiuncta sunt bona opera, vana & inanis est. Hanc esse sententiam propositionis ostendit compellatio. Vis autem scire homo κενὲ, inanis & vacue, qui nulla viua fide præditus es. Hanc propositionem confirmat exemplo Abrahæ desumto ex 22. cap. Gene. vbi manifeste loquitur

loquitur ſcriptura non de iuſticia gratuita, quæ credenti Abrahæ imputata eſt, Sed de declaratione iuſticiæ à ſuo proprio effectu, quę in hominum oculos incurrit. Nam iuſticiam gratuitam quindecim an̄is ante natum Iſaac obtinuerat fide. Cum igitur Papiſtę quocūque ſe vertant non poſſunt efficere contra naturæ ordinem, vt ſua cauſſa prior ſit effectus, fruſtra ex hoc loco contendunt, iuſticiam qua iuſtificamur coram Deo in operibus conſiſtere. Verum quo omnis tollatur ambiguitas, placet exactius locum Geneſ. quem Iacob⁹ adducit, examinare. Sunt autem hæc Moſis verba: Vocauit Angelus DOMINI Abraham ſecundo de cœlo, Per memetipſum iuraui dicit DOMINVS, quia feciſti hanc rem, & non peperciſti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas, & veluti arenam, quæ eſt in littore maris, poſsidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, & benedicētur omnes gentes terræ in ſemine tuo quia obœdiſti voci meæ. Hoc teſtimonio confirmat Iacobus propoſitionem ſuam, ex quo firmiſſime colligam, quid iuſtificare Iacobo ſignificare poſsit. Prædicatur Abraham ob obœdiētiam ſuam, quod parat⁹ fuerit offerre filium, fit promiſsio ſeminis, & poſteritatis numeroſæ, neque aliud habet iſte locus in Geneſi. Cum itaque Iacobus confirmat Abrahamū iuſtificatum operibus, profecto aliud intelligere non potuit, quàm Abrahamū fuiſſe iuſtificatum, hoc eſt, prædicatum, ornatum, & ampliſsima promiſsione remuneratum propter obœdientiam ſuam ex fide præſtitam. Quod autem ab exemplo propoſito infert Iacobus: Vides quod fides cooperata ſit operibus illius, & ex operibus conſummata eſt fides illius. Nihil aliud vult quàm ſignificare opera neceſſario fidem comitari, atque fidem cōſumari operibus, id eſt, manifeſtari hominibus ſeu demonſtrari apud homines per obœdientiam erga Deum atque ideo fidem ſine operibus eſſe inane ſpectrum, quod nequaquam meretur fidei appellationem. Quod autem addit, impletam eſſe ſcripturam quę dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, & amicus Dei appellatus eſt, Nihil aliud ſignificat, quàm declaratam eſſe iuſticiam fidei per obœdiētiam operum. Impleri enim dicuntur idiotiſmo Hebraico, quæ plenius exhibentur & oſtendūtur & palam fiunt. Hinc tandem concludit Iacobus: Videtis quod ex operibus iuſtificatur homo, hoc eſt, ex fructu cognoſcitur & approbatur iuſtus, & non ex fide tantum, hoc eſt, nuda & inani cognitione Dei. His ita explicatis iuxta analogiā fidei ex ſcopi cōſideratione & teſtimonijs ex Geneſi adductis vero ſenſu, breuiter colligam firmam paralogiſmi Papiſtici ſolutionem. Cū ergo obijciunt contra gratuitam iuſtificationem: Fides abſque operibus eſt mortua. Ergo homo non iuſtificatur fide coram Deo abſq; operibus. Reſpōdeo duplicem paralogiſmum committi, & vtrunque æquiuocationis eſſe. Primum enim fides in doctrina Pauli de iuſtificatione non ſignificat tantū noticiam & aſſenſum, ſed proprie fiduciam in Deū, quod verè velit nobis pręſtare quod promittit per Euāgelium: id quod ex deſcriptione fidei, quæ ſequitur in fine huius capitis, plenius conſtabit: Sed in Iacobo ſignificat noticiā tantum hiſtoriæ & aſſenſum, id quod quatuor rationibus ex Iacobo deſumtis, oſtendam, quarum prima ſumitur ex his verbis: Si fidem, inquit, quis dicat ſe habere, opera autē non habeat. Quid aliud quæſo hoc loco poteſt Iacobus intelligere per fidem, quàm inanē profeſsionem & iactationem fidei. Vera enim fides & iuſtificans eſt, qua viuit iuſtus, & eſt efficax ad operandum. Secunda, Diaboli, inquit, credunt, & contremiſcunt. Quid iam certius eſt quàm Diabolus nullam miſericordiæ Dei fiduciam habere. Non enim habēt promiſsionem. Quare nequaquam veram fidem habere poſſunt, ſed hiſtoriam tantum, vnde contremiſcunt, exhortentes iuſtum Dei iudicium. Tertia, Iacobus fidem, de qua agit, vocat mortuam, eamq́ue confert corpori exanimi. Sed fides Paulo eſt, qua credentes viuunt in fide filij Dei, Galat. 2. Quarta, Tu, inquit Iacobus, credis quod ſit Deus. Ita ſane credere eſt tātum hiſtoriæ noticiā habere, qua homines minime iuſtificari & nos teſtamur. Cur, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? Reſpondeo. Loquitur ex hypotheſi hypocritarum, qui ſuam inanem de fide iactantiam fidei nomine ornarunt. Alter paralogiſmus committitur in voce iuſtificādi. Paulus enim de iuſtificatione imputationis, Iacobus autem de iuſtificatione declarationis loquitur: ex quo clare apparet, Paulum & Iacobum non inter ſe pugnare, & friuolum eſſe commentum Papiſtarum, qui in Paulo per opera tantum ceremonias intelligunt. Verum Papiſtæ hac ſolutione non cōtenti, vt hoſtes gratuitę iuſtificationis, ſimilem loquendi figurā ex quarto Moſis libro, ꝓferunt, vbi opera imputari in iuſticiam aſſeruntur. Scriptum eſt enim de Phinea, quod zelo quodā heroico occiderit ſcortatorem & ſcortum, quod factum Dauid Pſalm. 105. affirmat Phiniæ fuiſſe imputatum ad iuſticiam. Hæc Dauidis verba torquent Pōtificij contra gratuitā iuſtificationem: Sed qua fide id faciant facile eſt iudicare. Non poſſunt ſane Sophiſtæ iſti inficiari, quin ad legis iuſticiā requiratur plena legis obœdientia. Sed in Phinea non videmus niſi

particulare factum ex zelo peculiari profectum: quod sane plenã legis obœdientiã fuisse nemo dixerit, nisi qui partem & totum confuderit. Quid ergo dicẽdum, clara sunt Dauidis verba, qui affirmat hunc zelum Phiniæ fuisse imputatum ad iusticiam? Si qualitatem facti Phiniæ respicimus, ex eo non est iustificatus Phinies, at si qualitatem personæ, cuius erat hoc factum, attendimus, constat ex historia, quod Phinies fuerit iustus fide antea. Ex fide enim exarsit hic zelus in sancto viro, ad impediendã turpitudinem in populo Dei, ne nomen Dei propter illam male audiret inter gentes. Opus igitur ab eo factũ, imputatum est ei ad iusticiam, hoc est, habitum est iustum ac Deo placuit, quia ex fide profectum à iusta persona editum est in gloriã Dei. Ad hunc modum iudicandum est de aliorum sanctorum operibus ex fide factis. Multum enim refert attendere quę sit persona quę facit opus, 10 quidque opus per se valeat, & quo in loco censeatur post stabilitam fidei iusticiam. Porrò regulæ quarum obseruatio prodest ad refutãdas Papistarum argutias, alibi expositæ sunt & declaratæ. His ita breuiter annotatis, ad exemplum Abrahæ redeamus, ex quo omnia ferè, quæ in hoc capite sequuntur, extructa sunt. Paulus vt artifex duo considerat & examinat in exemplo proposito, videlicet factum in se, & circumstãtias personæ & facti: vnde, vt ad summam omnia reuocem, tria docemur: Primum, quænam sit vera iustificandi ratio. Deinde, quænam sit veræ fidei indoles. Postremo, qualis vita credentis personæ esse debeat. Etsi autem his tribus capitibus reliqua omnia continentur: tamẽ factum & circumstantias personæ distinctius examinabimus, vt non solum habeamus vitæ speculũ in sancto Abrahamo patre nostro, Verumetiam vt obseruatio studiosis seruiat in aliorũ ex- 20 emplorum tractatione & accommodatione ad vsum. Factum itaq; Abrahæ in se docet sicut antea etiam dictum est, quod iusticia vera, qua Deo probamur, sit ex fide, qua gratuitæ promissioni credimus. Nam vt Abraham iustificatus, ita & alios iustificari est necesse. Non enim potest diuersa esse iustificationis ratio, cum Deus æqualis sit omnibus. Circũstantiæ iustificati Abrahæ de pluribus & grauissimis rebus nos admonẽt, quarũ præcipuas recitabo. Prima est professionis vitæ Abrahę ante iustificationem, quę testatur Abrahamũ nullis suis meritis aut præparantibus suis operibus, sed sola misericordia Dei receptũ esse in gratiam. Quare & Paulus omnem ipsi materiã gloriãdi ademit. Quid enim quæso potuit idololatra mereri? Quæ potuit merita congrui habere quibus Deus moueretur ad cõferendã ipsi gratiã? Cõfutat igitur hæc circũstantia dogma de operibus præparantibus 30 & meritis cõgrui. Secunda circumstantia est temporis, quo Abraham est fide iustificatus. Hæc docet quod circumcisio nõ necessario requiratur ad iustificationem. Est enim Abraham antea iustificat⁹ quàm circumcisus, quod minime verum esset, si circumcisio iustificationis aut caussa aut meritum aut pars aut consumatio fuisset. Tertia circumstantia est etiam temporis, quæ docet iusticiam, quæ ex fide est, promiscue ad omnes pertinere. Nam Abraham fide iustificatus est, antequam vllis notis externis discreti sint homines. Ex hac circumstantia, Prophetæ haud dubie conciones suas de vocatione gentium extruxerunt. Quarta circumstantia similiter est temporis, quæ docet ritus Mosaicos non requiri ad iustificationem. Vt enim sine illis Abrahã est iustificatus, ita qui eius exẽplo iustificabuntur, eos non requirant ad iusticiæ vel caussam vel complementum. Quinta circumstantia et- 40 iam est temporis, quæ docet sine lege morali & operibus in decalogo præceptis cõtingere iusticiam gratuitam. Nam cum Abrahæ exemplo iustificamur, qui fuit iustificatus annis multis, hoc est, 430. ante legem moralem diuinitus commẽdatam populo Israelitico, fieri non potest, vt ex lege morali sit iusticia. Verum si quis obijciat legem moralem perpetuã esse, ideoque ea non caruisse Abrahamum. Responsio facilis est: Nulla merces debetur operibus nisi ex pacto Dei. Non enim existimandum est opera hominum intrinseca aliqua dignitate meritoria esse, sed acceptatione Dei & ratione pacti interpositi. Quare im̃ota est hæc ratio: Abraham iustificatus est fide promissionis ante editum pactum de operib⁹, videlicet, Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Proinde fide & non obœdientia legis moralis est iustificatus Abraham. Sexta circumstantia est fidei Abrahæ, quæ non est fortuita opinio 50 aut inanis persuasio, sed certa πληροφορία, quæ nullis rationis argumentis cedit, immo cõtra omnem rationem assurgit, constantia promittentis Dei firmissime nitens. Septima circumstantia est adiunctorum fidei Abrahamicæ: quæ docent Abrahami fidem nõ fuisse vacuam bonis operibus, sed adiunctam habuisse obœdientiam erga Deum. Etsi enim sola fides apprehendit gratuitum beneficium: tamen suis naturalibus proprietatibus non est spolianda fides, quemadmodum in Abrahamo videmus, qui & gloriã Deo tribuit veritatis, & ei obœdiuit, paratus ad mactãdum filium vnicum. Vnde discat pius, nihil sibi carius esse debere obœdientia erga Deum, & studio bonorum operum. atque ideo Paulus dicit, Christum eripuisse nos à præsenti sæculo malo, & addit finem, Vt simus zelotæ bonorum ope-

rum operum. Proinde Abrahami obœdientia nobis imitanda est, modo iure de patre nostro Abrahamo gloriari voluerimus. Octaua circumstantia, est vitæ œconomicæ in Abrahamo. Vocatus enim diuinitus Abraham, non abiecit curam familiæ, sed magis industrium se præbuit cum domi tum foris: quæ res docet, œconomicã administrationem, diuitiarum iustum acquirendarum modum, contractus & legitima bella non impedire quo minus placeam⁹ Deo, modo in earum rerum vsu vestigijs patris nostri Abrahami institerimus. Nona circumstantia, est fortunarum Abrahæ, quæ impij dogmatis Monachorum, qui perfectionem Christianã in mendicitate collocant, est, refutatio. Nam cum Abraham testimonio Dei perfectus est pronunciat⁹, etsi facultates haud mediocres habuerit, Sequitur perfectionem Christianam nequaquam in possesionum abdicatione sitam esse. imo hoc Abrahæ exemplum clare docet, in quo vera Christianaq; perfectio sita est. Nam cum voci Dei obtemperat, paratus ad mactandum filium vnigenitum, satis docet, eam demũ perfectionem esse Christianã, cum quis credẽs Deo, omnia obœdientiæ erga ipsum postponit, quemadmodum Abraham fecit. Decima circumstantia, est persecutionis Abrahæ, quæ docet Ecclesiam cruci subiectam, vt exerceatur fides & inuocatio. Vndecima cicumstantia, est inuictæ fiduciæ Abrahami aduersus varia scãdalorum genera. Hic enim doloribus, hostium multitudine, & paucitate piorum non est fractus, sed se fiducia liberationis gloriosæ in medijs ærumnis sustẽtauit. Duodecima circumstantia, est communis sortis piorum, videlicet quod tametsi amicus Dei prædicetur: tamen communi sorti hominum, videlicet morti subiectus erat: qui quidem non mortis aspectum timuit, sed gloriæ cœlestis meditatione in media morte se erexit, ac animã sanctam spe immortalitatis Deo commendauit. Hæc de circumstantijs personæ Abrahæ adijcere placuit, vt nobis constet, qua ratione Abraham dicatur credentium pater, nimirum vt fidem & obœdientiam huius sancti Patriarchæ Christiani exprimant.

Operanti autem merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Verum non operanti, sed credenti in cum qui iustificat impium, imputatur fides eius in iusticiam.

Tertium argumentum sumtum à differentijs seu contrarijs definitionibus mercedis operum & iusticiæ fidei. Ponit autem hîc Paulus duas propositiones, quæ cum propositioni probandæ accommodantur, hic conficitur syllogismus: Imputatio gratuita non est operantis merces. Iusticia credentis est imputatio gratuita. Ergo, Iusticia credentis non est merces operantis. Maior probatur per contrarium. Merces operanti, id est, ei qui aliquid operibus promeretur, datur ex debito. Igitur non est gratuita imputatio. Probatio hęc per concesionem Rhetoricam intelligenda est: Nequaquam enim Paulus sentit, quod quisquam ex debito fiat iustus reuera, sed quæ sit natura rerum indicat. Minor testimonio Mosis, Credit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, nititur. Ex conclusione infertur propositio probanda, nempe quod iusticia sit ex fide. Cõsequentia ex superioribus manifesta est. vbi proposuit Apostolus, iusticiã aut ex fide aut ex operibus esse. Cum itaq; ex operibus non sit, sequitur eã ex fide esse. Hæc vis est argumenti Paulini. Verum nos plures colligamus hypotheses ex verbis Apostoli. Harum prima sit, de qua hîc potisimum agitur, quod iusticia, qua iustificatur homo coram Deo, sit imputatio iusticiæ, quæ fide accipitur. Secunda, Quod imputare sit aliquid ex gratia conferre, non ex debito tribuere. Imputare enim ex gratia, & ex debito tribuere, ex diametro pugnant. Tertia, quod merces propriè sit, quod debebatur ex merito, hoc est, debiti solutio. Etsi pro genere, idque frequentisime συνεκδοχικῶς capitur, hoc est, pro quauis compensatione. Hoc genus, compensatio, quia duas habet formas, fit vt merces nunc pro debita, nunc pro indebita compensatione accipiatur. Cum dicitur, merces datur operanti, significatur debita compensatio, idque intelligendum est & de bono & de malo opere. At alibi dicitur, Merces vestra copiosa est in cœlis, significatur compensatio indebita, & gratis propter promisionem collata. Quarta, Quod gratia & debitũ apud Paulum ita opponãtur, vt de eodem dici non posint. Habent enim caussas immediatè contrarias. Quinta, Quod vt duplex iusticia est operũ & fidei: ita illa debita, hæc gratuita appelletur. Hæc distinctio nõ habet hunc sensum, quod aliquis posit cõsequi iusticiam illam ex debito, sed rerum differentias facit, vt supra admonui, vt fidei iusticia intelligatur diuersa esse à legis iusticia. Habent enim hæ iusticiæ formæ differentias specificas. Sexta, Quod impiũ iustificare sit remisis peccatis illum iustũ facere per imputationem alienæ iusticiæ, nempe Christi. An non scriptura clamat: Qui condemnat iustũ, & iustificat impium, vterque abominatio est coram Deo? Hoc igitur quomodo Deo conueniet?

ueniet? An is facit quod in alijs abominatur? Nullo modo. Aliud enim Paulo aliud Prophetæ significat iustificandi verbum. Nam apud Prophetam iustificare est, sententia iudiciaria nocētem absoluere, ne pœnas debitas luat, & nihil præterea. Verum apud Paulum, iustificari nō solum est absoluere reum, ne sui reatus caussa pœnas luat, verumetiā significat ex iniusto iustum facere, imputatione iusticię Christi. Septima, hac oratione: Qui iustificat impium, significatur & qualis homo sit ante iusticiæ imputationē, nempe impius, & quod nulla merita congrui præcedāt iustificationem, sed vt à parte hominis mera præcedat impietas, ita à parte Dei sola paterna beneuolentia in filio. Octaua, Euertitur hîc dogma eorum, qui clamant, opera necessaria ad salutem, quę salus, cum à iustificatione separari nequit, non habet alias caussas aut merita, quàm ipsa iustificatio. Hoc tamen fatendum est, quod opera necessario requirantur in iustificatis, vt iter intermediū, nō vt caussæ aut merita. Nona, Cum hîc non operans & operans opponuntur, sciēdum est, quod vt operans dicatur hoc loco, is qui suis operibus meretur iusticiam: ita non operans dicatur, qui operibus suis nō meretur iusticiam, sed qui in gratuitam Dei bonitatem recumbit fide, quo iustus fiat. Cuius rei pulcherrimum exemplū proponitur in Paulo ipso ad Philippenses tertio, qui de seipso scribit hoc modo: Omnia vt detrimentū reputo propter excellentem cognitionē Christi Iesu Domini mei, propter quem omniū iacturam passus sum, & omnia reputo vt reiectamenta, vt Christo lucrifaciam & inueniar in eo non habēs meam iusticiam, quæ est ex lege, sed eam quæ est per fidem IESV CHRISTI. Hic Apostolus non spoliat seipsum operibus bonis, sed fiduciam operum abijcit, quo locus sit iusticiæ Dei, quæ fide in IESVM CHRISTVM accipitur & possidetur.

Quemadmodum & Dauid finit beatitudinem hominis, cui Deus imputat iusticiam absque operibus. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata, Beatus vir cui non imputauerit Dominus peccatum.

Quartum argumentum ab autoritate Dauidis & definitione iustificationis sumtum, cuius maior tantum ponitur cum sua probatione à coniugatis desumta, hoc modo: Beatitudo hominis est imputatio iusticiæ absque operibus. Iustificatio est beatitudo hominis. Proinde, Iustificatio est imputatio iusticiæ absque operibus. Probatur maior hoc pacto: Beatus est, cui est remissum, tectum, & non imputatum peccatum. Ergo, Beatitudo & remissio, rectio & non imputatio peccati. At cui non imputatur peccatum, sed est remissum, illi verè iusticiæ imputatio imputatur ex gratia. Proinde, Beatitudo est imputatio iusticiæ absque operibus. Porrò Psalmus Dauidicus, vnde sumtum est hoc testimonium, didascalicus est. in quo & expositione & exemplo docetur, quænam sit vera iustificandi ratio. Sunt autem hui[9] Psalmi partes plures. In principio enim definit, quænam sit vera coram Deo beatitudo. Deinde ostendit, cuinam remittatur peccatum, nempe illi soli, qui sine dolo peccatum agnoscit, & confugit ad misericordiā. Tertio loco vniuersalis doctrina additur nempe quod omnes teneantur peccati reatu, ideoq; debere peccatorum veniam petere etiam sanctos. Quarto ostendit, quod consecuti remissionem peccatorum, obœtiendiā debeant Deo præstare iustificati. Quinto, Quia Ecclesia cruce premitur, finis crucis piorum assignatur, nimirū vt veluti camo & freno coerceantur, ne in peccata ruant, & peccatis inuoluti pereant. Sexto loco pœna impiorum indicatur. Septimo, effectus veræ beatitudinis significatur esse gaudium spiritus, quo in Domino lætantur & exultant iusti. Postquā œconomiam Psalmi ostendimus, paulo altius verba Dauidis, quæ ex hoc Psalmo desumsit Paulus, perpendamus & examinemus. Primo ergo loco meminit remissionis peccatorū: Vnde docemur, quod nemo pro peccato satisfacere Deo possit. Nemo enim debitum remittit quod soluitur. Hui[9] remissionis pulcherrima imago proposita est Matt. 18. in debitore 10000. talentorum. Secundo decemur hoc loco voce remissionis, quod Deus nō amplius irascatur homini, cui peccatum remisit. Vt enim pater filiū prodigum Lucæ 15. summa heneuolentia complexus, postquam confugienti ad se remiserat peccatum: ita Deus Dauidem, remisso peccato, summo fauore prosecutus est. Verum quid vberioris doctrinę cōtineat vox Remissionis, vide in Catechismo nostro. Deinde Psalmus definit aliquo modo remissionem peccati, cum inquit: Et quorum tecta sunt peccata. hoc peccati tegumentum de duabus maximis rebus nos admonet. Primum, quod non ita tollatur peccatum, quin vitium remaneat in natura, donec in hac mortali vita sumus. Quod enim tegitur, nō prorsus tollitur, sed absconditur tantum. Verum sciendum est, in peccato duo esse, formale videlicet, ipse reatus: qui remittitur & tollitur simul: & materiale, quod tegitur & non impu-

imputatur. Deinde monemur hoc loco, vt qualénam sit illud vmbraculum peccatum tegens, cogitemus. Est enim hoc vmbraculum nihil aliud quàm Christus Dominus cũ sua victima expiatrice: cuius vmbraculi seu tegumẽti symbolum fuit olim vestitus Adæ, Genes.3. Nam cum Adam à Deo pellibus vestitus scribitur, figura signatur, quod etsi peccatum manet in homine: tamen Christi vmbraculo tegatur, ne imputetur credenti. Et hoc vmbraculum etiam figuratum fuit in aurea lamina (quæ dicebatur propitiatoriũ) qua tegebatur lex ipsa cum sua maledictione in arca testamẽti, hoc est, Christi victima tegit peccatum, ne sententiæ legis obnoxij damnemur. Præterea in Psalmi verbis adductis ab Apostolo additur: Beat⁹ homo cui non imputauerit Dominus iniquitatẽ, quo dicto significatur, quod Dominus peccatum remissum & tectum nequaquã punire velit, præsertim æternis pœnis. Quod autem Dauidẽ corporalibus pœnis punierit post remissum peccatũ, non fuit iudiciaria pœna, sed paterna disciplina, qua clemẽtissimus pater filium in officio continuit. Discrimẽ iniquitatis & peccati ex Græcis appellationibus hoc statui debet: Iniquitas est, quicquid cum lege Dei pugnat, Græcè enim ἀνομία dicitur. Peccatum verò proprie errata & commissionis delicta notat, Græcè ἁμαρτία.

Beatitudo ergo hæc ad circumcisionem an etiã ad præputium? Dicimus enim quod imputata sit Abrahæ fides in iusticiam. quomodo ergo imputata est? In circumcisione an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio.

Quia dixerat beatos, quibus imputatur per fidem iusticia, commode quæstionem mouet de circumstantia, ad quosnam pertineat ista beatitudo, an ad solos circũcisos Iudæos, an etiã ad non circumcisos, hoc est, ad gentes. Ponitur autem hîc circumcisio & pręputiũ metonymicè pro subiectis, hoc est, pro Iudæis & gentibus, vt supra in tertio capite. Ad quæstionẽ autem respondet Apostolus, videlicet quod ista beatitudo, quæ imputatur credentibus, pertineat promiscuè ad omnes cum Iudæos tum gẽtes, quicunque eam fide recipiunt. Est enim gratia hęc vniuersalis. Verũ quia potissimũ in quæstione versabatur, an illa gratia beatitudinis pertineret ad gentes etiam, hoc syllogismo Apostolus concludit eam ad gentes quoque pertinere. Abraham credens reputatus est iustus. Abraham credens fuit incircumcisus, Ergo, Incircumcisi modo crediderint reputantur iusti. Pertinet igitur hæc beatitudo etiam ad gentes. Maior & minor expresse ponuntur. Verum vt oratio fieret acrior, & validius inferret conclusionem, vsus est Apostolus subiectionis schemate.

Et signum accepit circumcisionis signaculum iusticiæ fidei, quæ fuerat in præputio.

Occupatio necessaria est, qua anteuertit eos, qui ex dictis inferre poterant, circumcisionem vel plane inutilem esse, vel esse complementum iusticiæ antea per fidem inchoatæ. Hanc obiectionem diluit Apostolus, monstrato vero circumcisionis vsu hoc modo: Circumcisio est sigillum quo obsignatur iusticia fidei. Ergo circumcisio nec est inutilis, quia est obsignatio iusticiæ per fidem acquisitæ, nec est complementum iusticiæ, quia aliud est res, aliud rei obsignatio. Porrò quia hic locus admonet nos de vsu Sacramentorum, volo, idque breuissime, rationem Sacramentorum in genere excutere. Principio itaq; quo pacto Deus suam Ecclesiam inde vsque ab edita prima promissione seminis, rexerit & administrauerit, operæpreciũ est obseruare. Ea enim obseruatio, & quæ sint ministerij partes, & quomodo inter se cõsentiant clarissime manifestabit. Semper inde à mundi exordio hunc morẽ seruauit Deus, quod promissionib⁹ suis vel recens propositis, vel solenniter repetitis, adiecerit externa signa, tanquam aspectabiles suarum promissionum conciones, quę signa ob res sacras quas significant, à Latinis Sacramenta dicta sunt, à Græcis μυστήρια appellata, eò quod sub rebus aspectabilib⁹ res arcanæ & spirituales cõtinentur. Atque hac de caussa Augustinus verissime dicit: Sacramẽtum esse visibile verbum. Nam quod dominus verbo offert, id sacramento tanquam visibili testimonio obsignat. Vtrumq;, hoc est, & verbum & sacramẽtum fidem requirit, quia vtrumque est promissionis alicuius concio. Ex his facile intelligi potest ad substantiã cuiusque sacramẽti hæc ordine requiri. Primum mandatũ Dei & institutionem. Deinde externum signum, idque nõ simplex, sed symbolicum. Tum promissionem gratiæ. Postremo fidem promissionis. Hæc quatuor Paulus hîc coniungit, cum ait: Et signum accepit circumcisionis, signaculũ iusticiæ fidei. Cum dicitur Abraham accepisse, notatur mandatum & institutio diuina, de quibus Genes.17. Cum nominatur circumcisio, externũ proponitur

ponitur signum. Cum subiungitur signaculum iusticiæ, significatur illud externũ signũ promisionis gratuitæ iusticiæ esse obsignationẽ quandam. Cum postremo loco additur, fidei, indicatur promissam iusticiam fide accipiẽdam esse. Quatuor ergo ad rationem cuiusque sacramenti cõcurrunt, Mandatum seu institutio diuina, Signum analogicum seu symbolicum, Promisionis verbũ, & Fides promisionis. Nec aliud vult illud breue Augustini dictum in 15. caput Iohan. Accedit verbum ad elemẽtum & fit sacramentum. Verbum intelligit instituentis Dei & promittẽtis: quod verbum requirit fidem & obœdiẽtiam, elementum est res externa incurrens in sensus. His ita constitutis ex dictis extruamus definitionem Sacramenti generalem, hoc modo: Sacramẽtum est visibile signum mandatum & institutũ à Deo, quo vt Deus hominibus suam gratiam testatur & obsignat: ita homines vicisim suam in Deum fidem profitẽtur, eamq́; vsu Sacramenti confirmant. Hinc etiã apparet quis sit principalis finis sacramentorũ. videlicet obsignare promissam gratiam, quæ fide accipitur & posidetur. Quod autem supra dictum est, signum externum oportere esse analogicum seu symbolicum, diligenter est obseruãdum. Dicitur autem analogicum seu symbolicum propter finem. Debet enim hoc signũ esse velut aspectabile verbum, hoc est, quod doctrinam similitudine aliqua subijcit sensibus, atque ideo rectisime symbolum dicitur, id est, signum quod cõparatione (quam habet res visibilis ad rem promissam & oblatam in sacramento) docet. Hinc Augustinus: Si sacramenta comparationem ad eam rem quam significant non haberent, sacramenta non essent. Circumcisio externa symbolo docuit hoc modo: Vt genitalis membri præputium præscindebatur in circumcisione: ita figurabatur veterem naturam in regeneratione abscindendam esse. In baptismo analogia seu symbolica ratio est inter aquam & sanguinẽ Christi in effectibus. Vt enim aqua abluit sordes corporis: ita eius aspersione significatur sanguinis Domini virt⁹, quo homines emundãtur à suis peccatis. In Cœna est analogia euidens inter panẽ & corpus, & inter vinum & sanguinem. Sicuti enim pane nutriuntur corpora nostra, & vino reficiuntur: ita corpore & sanguine Domini in Cœna, modo fides asit, spiritualiter pascimur. Hæc sint in genere de Sacramentis dicta, plura petantur ex alijs scriptis.

Vt esset pater omnium credentium in præputio, quo ipsis etiam imputetur in iusticiam.

Hic finis est cur Abrahamo imputata sit fides in iusticiam, cum adhuc esset incircumcisus, nimirum vt esset pater & typus gentium, quæ circũcisæ non sunt. Nam cum gentes credũt promisionibus Dei de gratuita misericordia, Abrahamum imitantur, quare eius filij imitatione sunt. Quare cum credunt vt Abraham, imputatur fides ipsis ad iusticiam, queadmodum Abrahamo credenti fides ad iusticiam imputata est. His monemur, vt Abrahamum nobis proponamus fidei & vitæ exemplum. Vnde Augustinus: Si filij Abrahæ estis, factis probate, non verbis.

Et pater circumcisionis non ijs qui sunt ex circumcisione tantum, sed etiam ijs qui insistunt vestigijs fidei patris nostri Abrahæ, cum adhuc esset in præputio.

Reddit caussam cur Abraham iustificatus acceperit circumcisionem, nimirum vt circumcisorum etiam pater haberetur, præsertim eorum qui insistunt vestigijs fidei Abrahæ. Habet ergo Abraham duplices filios, videlicet carnales, iuxta originem carnis, & spirituales, iuxta cordis fidem, vt loquitur Augustinus. ad hos pertinet promisio, ad illos minime. Spirituales filios Abrahæ definit ipse Apostolus, esse omnes homines, cum ex Iudæis oriundos, tum ex ipsis gentibus, quicunque insistunt vestigijs fidei Abrahæ, hoc est, qui recto ordine incedunt iuxta exemplum Abrahæ, & fidem promisionibus Dei habent, sicuti Abraham habuit. Hæc vis est græcanicæ vocis στοιχοῦσι. Nam στοιχεῖν, ordine procedere, & veluti in versus rectos porrigi significat.

Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini facta est, vt esset hæres mundi, sed per iusticiam fidei.

Sextum argumentum à causis iustificationis sumtum est, idq́ue per collationem. Formari autem potest argumentum hoc modo: Illud iustificat per quod facta est promisio Abrahamo. Promisio autem Abrahamo facta est non per legem, sed per iusticiam fidei. hoc est, promisio iusticiæ facta est non operanti, sed credenti. Igitur non lege, sed fide obtinetur iusticia. Sola minor ponitur loco totius argumẽti. Verum

ti. Verum quia minor hæc est κρινόμενον, atq; adeo συνέχον totius huius disputationis de iustificatione, subijcitur probatio partium eius, quæ sunt duæ, Vna, per legem non est facta promissio. Altera, per iusticiã fidei est facta credenti. Harum partiũ probationes gignunt noua argumenta, quæ si accommodantur propositioni, eam per se confirmant. Sed quid est, quod dicit Abrahamum per fidem factum hæredem mundi? An vnquam Abraham mundi hæres factus possedit terram, an tantum terrena bona per fidem obtinuit Abrahã? Respondeo synecdochen esse. Hæres enim mundi ponitur pro hærede terræ Canaan, quæ erat hæreditatis æternæ vitæ externus typus, ac veluti sacramentum quoddam. Nam Abraham nullo pacto acquieuit in istis terrenis & momentaneis bonis, sed semper ad principalem promissionem respexit. Est & concinna eorum interpretatio, qui Mundum accipiunt pro hominibus, qui in mundo sunt. Atque ita sensus erit: Abraham hæres est mundi, id est, pater est multarum gentium.

Si enim ij qui sunt ex lege, hæredes sunt, inanis facta est fides, irrita facta est promissio. Lex enim iram operatur.

Septimum argumentum à destructione consequentis, seu ab absurdo, quod formabitur hoc modo: Si ij qui sunt ex lege (hoc est, si illi qui operibus legis nituntur, vt per ea consequantur iusticiam) sunt hæredes, scilicet vitæ æternæ inanis est fides, & irrita facta est promissio, hoc est, frustra creditur promissioni gratuitæ iusticię, seu vt Chrysostomus interpretatur, non opus erit gratuita salute. Sed nec fides est inanis, nec promissio irrita, hoc est, iusticia & hæreditas contingit credenti promissioni gratuitæ iusticiæ. Ergo ex lege, hoc est, propter opera legis non contingit hæreditas. Maior probatur à contrario effectu legis. Lex, inquit, iram operatur, hoc est, quia nemo legi satisfacit, lex subijcit omnes iræ Dei & damnationi, sicuti ostensum est in tribus primis capitibus. Ergo lex non facit hæredes, quod est gratiæ opus. Vbi enim est ira, ibi gratia non est, quæ gratia est promissionis & hæreditatis caussa. Sublata itaque promissione, tollitur & fides. Nam fides ex promissione pendet. Duo hoc loco de fide diligenter obseruemus: Vnum, quod fides non sit tantum noticia historiæ & assensus, sed etiam fiducia promissionis, eaquè firma. Alterum, quod fides habeat se correlatiuè ad promissionem Dei, ita vt sublata promissione, fides esse nequeat.

Siquidem vbi non est lex, ibi nec transgressio est. Propterea ex fide (est hæreditas) vt sit secundum gratiam, quo firma sit promissio omni semini.

Octauum argumentum, quo vt posterior pars superioris argumenti, quæ est per fidem facta promissio, confirmatur: ita eodem ipsa principalis propositio concluditur. Quare hîc ordinem probandi spectantes octauum argumentũ constituamus, à cõnexione caussarum & effectuum sumtum, quod in Soriten concludi potest hoc modo: Vbi non est lex, ibi nec transgresio. Vbi non est transgresio, ibi fides. Vbi fides, ibi gratia. Vbi gratia, ibi quoq; firma promissio. Proinde, Vbi nõ est lex sed fides, ibi firma promissio. Nam si ex lege penderet hæreditas, promissio omnino irrita esset propter iustam irã iudicis punientis peccatũ, & damnantis reos. Poterit etiam commodissime & hoc pacto formari argumentum. Quicquid debet esse firmum, est ex gratia per fidem. Hæreditas promissa debet esse firma. Ergo promissa hæreditas est ex gratia per fidem. Probatur maior: Vbi est fides? vbi lex non est, scilicet accusans & damnans, hac sublata, nulla est peccati imputatio, sed gratia ibi regnat: ex qua firmitas promissionis dependet, quæ fide accipitur. Poterit quoque concinne hoc modo formari argumentum. Vbi non lex, neque transgresio. In promissione non est lex. Ergo, In promissione non est legis transgresio. Et per consequens firma est promissio, quæ si penderet ex conditione legis, omnino irrita esset.

Non solum ei quod est ex lege, sed etiam ei quod est ex fide Abrahæ.

Dixit promissionem esse firmam omni semini, id est, omnibus credentibus: Nunc seminis distributionem addit. Semen ex lege vocantur Iudæi credentes, qui orti ab Abrahamo, lege circumcisionis ab alijs hominibus erant distincti. Semen ex fide vocãtur gentes credentes. Supra opponuntur esse ex lege & esse ex fide simpliciter. Nam ibi esse ex lege dicũtur, qui ex lege quærunt iusticiã, & ex fide, qui ex gratia sine lege gratuitam iusticiam accipiunt. Verum hîc opponuntur esse ex lege & esse ex fide, κατά τι, hoc est, quatenus fidei adiuncta est, aut non est adiuncta circumcisio. Nam totum semen supra vocauit, Omnes credentes: quod

hîc in duas has formas diſtribuit, vt aliud ſit ex lege, aliud ex fide Abraham.

Qui eſt pater omnium noſtrum, quemadmodum ſcriptum eſt (patrem multarum gentium conſtitui te) coram eo cui credidit, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tanquam ſint.

Ratio diſtributionis à relatiue oppoſitis. Si enim Abraham pater eſt noſter, nos certè eius ſemen; hoc eſt, filij ſumus. Eſſe autem Abrahamum patrem noſtrum, teſtimonio ſcripturæ Geneſis decimoſeptimo probatur, vbi promittit Dominus quod Abram ſit futurus pater, non vnius tantum populi, ſed multarum gentium, Antea quidem dictus eſt Abram, hoc eſt, pater excelſus, Verum vt nomen admoneret ipſum perpetuo promiſsionis diuinæ de multitudine gentium, quarum pater eſſet futurus Abraham, mutat Dominus nomen, qui vt antea dicebatur Abram, pater excelſus, iam dicatur & ſit Abraham, quaſi Abram hamon, hoc eſt, pater excelſus multitudine, ſcilicet ſeminis, ſeu pater magnæ multitudinis. Fuit ergo hoc nouum nomē Abrahamo, veluti μνημόσυνον perpetuum huius magnificæ promiſsionis. Ex hoc tempore cœperunt infantibus nomina dare in circumciſione, hoc eſt, octauo à natiuitate die, vt nomen tum inditū eſſet illis initi cum Deo fœderis teſtimonium. Hoc exemplū poſtea imitati ſunt Chriſtiani, qui in Baptiſmo, qui ſucceſsit circūciſioni, nomina ſuis infantib⁹ imponunt, in teſtimoniū ſuſcepti Baptiſmi. Merito proinde noſtra nomina deberent nos admonere & fœderis quod cum Deo iniuimus, & abiurationis qua renūciauimus Sathanæ & eius operibus, accepta candida veſte in ſignum ablutionis peccatorum, & candidæ, hoc eſt, nouæ vitæ in poſterum agendæ. Sed hîc oritur quæſtio: Geneſis videtur polliceri carnale ſemen, quod & euentus cōfirmare videtur. Ex Iſmaele enim, qui natus eſt Abrahamo ex Hagar ancilla, prodierunt duodecim potētiſsimæ & nobiliſsimæ familiæ. Ex nepote Abrahæ Iacob prodiêrunt duodecim tribus Iſrael, Ex nepote Eſau prodiêre Idumæi, Ex Chetura multi populi nati ſunt, vt habetur Geneſ. 25. Hanc quęſtionem diluit Paulus, cum dicit, Abrahamum patrem noſtrum corā Deo cui credidit: quo dicto primū diſcernit inter filios Abrahę ſpirituales & carnales. Deinde modū propagationis oſtendit. Vt enim carnales filij iuxta originē carnis ab Abrahamo deſcendunt, ita ſpirituales, qui filij corā Deo dicuntur, ſunt qui non naturæ propagatione, ſed fidei imitatione naſcuntur filij. Quare omnes, qui Abrahæ fidem imitantur, eius filij rectè dicuntur, idq́; coram Deo, vt hîc Paulus loquitur. Sed quid ſibi vult adiecta amplificatiuncula: Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tanquam ſint? Hæc amplificatio ideo adiecta eſt, vt Paulus doceat potentiam Dei fundamentum eſſe complendarum promiſsionum, atq; adeo totum ſalutis beneficium ſoli bonitati Dei aſſcribēdum eſſe. Sicuti enim Abraham effœtum, & Saram natura & ætate ſterilem fœcundos reddidit: ita & alios ſua dignatur gratia, dum vocat ex gratia. Cum itaque dicit: Qui viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non ſunt tanquam ſint, periphraſis eſt omnium hominum, qui cum ſteriles ſunt in ſe, eos tamen ſua gratia fœcundat. Obſeruemus itaque in omnibus promiſsionibus Dei ad diuinam potentiam reſpiciendum eſſe, qua poteſt Dominus omnia quę vult, & vult omnia quæ ſuo verbo promittit, quantumuis abſurda ſenſui carnis videantur.

Qui præter ſpem ſub ſpe credidit, vt fieret pater multarum gentium.

Confirmatæ propoſitioni ſubiungit Apoſtolus expoſitionem paradigmaticam, in qua fidei naturam in illuſtri exemplo tanquam in tabula proponit. Poſtquam enim tantum fidei tribuit, quod ea ſola iuſticiam Dei apprehendat, qua ornati, ſententiæ legis damnatoriæ non amplius ſumus obnoxij, ſed potius iuſti effecti imputatione diuina, æternæ vitæ hæredes inſcribimur, merito quæri poteſt, quænā ſit ratio fidei: (Nā vocabuli huius vis ampla eſt,) & quænam ſit illa iuſticia, qua iuſti reputamur. Paulus itaque veluti analyſin propoſitionis inſtituens, ſingulas ei⁹ partes ſeorſum tractat, ne dubia ſententia vocū fluctuent lectores. Proponit autem Apoſtolus exemplum idem, quo propoſitionem potiſsimū confirmauit. Vnde per locum à coniugatis, quæ ſit vera fidei iuſtificantis ratio, oſtenditur. Eſt enim hoc Dialecticorum præceptum, vt cum quæritur de abſtracti definitione, eius concretum in illuſtri exemplo adhibeatur in conſilium, vt ex concreti huiuſmodi actionibus & officijs perſpiciamus, & eruamus, quæ ſit abſtracti propoſiti ratio. Sic, quid prudentia ex prudentis perſona, actionibus & officijs eruit Ariſtoteles libro 6. Ethicorum: cum ita ait: Prudentiam ita demū intelligemus, ſi quales prudentes dicantur, conſideráuimus. Eſt autē prudentis

dentis officium, habere facultatẽ rectè deliberandi de ijs, quæ non ex parte vt ſanitatem aut robur efficientia: ſed in genere ſibi vtilia bonaquè ſunt,& ſpectant ad vniuerſam vitam. Hinc Ariſtoteles per locum coniugatorũ hanc prudentiæ definitionẽ extruxit. Prudentia eſt habitus verus cum ratione coniunctus & idoneus ad ea, quæ proſunt humanæ vitæ,gerenda. Neque alia ratio eſt exemplorum. Nam illa concretorum loco ponuntur,& magis incurrunt in oculos. Hac Dialecticorũ norma ſeruata,ſi quæritur quid ſit ſanctitas, quid pietas,quid perfectio Chriſtiana,quid patientia & alia huiuſmodi, facile eſt reſpondere propoſitis concretis,hoc eſt,harum rerum illuſtribus exemplis. Hanc regulã & Paulus ſecutus, fidei rationẽ explicandam aggreditur hoc modo: Qui præter ſpem ſuper ſpe credidit. Pauca quidem ſunt hæc verba,ſed totam fidei naturam ſummatim exprimunt. Abraham,inquit,vbi nulla rationi & carnis ſenſui affulſit ſpes,nixus tamen promiſsionibus Dei credidit. Eſt ergo fides fiducia promiſsionum diuinarum contra omnẽ carnis ſenſum & expectationem. In voce,ſpei, antanaclaſis figura eſt, priore enim loco obiecta ſpei, quib. mouetur ratio,notat. Poſteriore vero promiſsionẽ diuinã ſignificat. Nam ſuper ſpe credere,eſt veluti ſuper fundamẽto rei ſperatæ fidem ædificare. Obſeruandus proinde eſt hic locus inprimis,qui docet apertiſsime, quod fides ſit certa fiducia rerum ſperatarũ propter promiſsionem Dei,etiamſi tota rerum natura repugnare videatur. Refutantur igitur Papiſtæ,qui dicunt fidem,de qua Paulus loquitur,eſſe tantum hiſtoriæ noticiam & aſſenſum,qualis eſt in Diabolis & in impijs,qui articulos fidei norunt & profitẽtur voce. Quod autem dicitur: vt fieret pater multarum gentium,pars eſt quædam benedictionis,quæ facta eſt Abrahamo, & in ſe includit ſynecdochicôs totum ſalutis beneficium.

Secundum id quod dictum ei fuerat: Sic erit ſemen tuum.

Rationem ſeu naturam fidei generatim in illuſtri exemplo propoſuit: Nunc,vt fiat fidei ratio illuſtrior, particulatim id facit. Nam quę generatim dicuntur obſcurius,explicata particulatim illuſtriora redduntur. Enumerat autem ſex fidei ſiue partes ſeu conditiones, ac primo loco eius proprium obiectum ponit,quod ipſa intuetur, vnde & nomen habet ſuum,hoc autẽ obiectum eſt ipſa Dei promiſsio. Sic erit ſemẽ tuum,in qua principalis promiſsio incluſa eſt de ſemine,qui eſt Chriſtus. Hinc ergo conficitur quod promiſio ſit fidei correlatiuum. Eſt itaque fides cognitæ promiſsionis fides, tolle promiſsionem, fides ſublata eſt. Et contra, vbi nulla promiſsio,nulla fides. Hinc etiam ſequitur, differẽtias fidei pendere ex promiſſionum varietate. Eſt promiſsio legalis,cũ conditione impoſsibili, ſi nos ipſos reſpicimus: Qui fecerit ea homo,viuet in eis. Huic promiſsioni legali fides legalis reſpondet,quam & Decalogus requirit. Eſt promiſsio gratuitæ iuſticiæ, cui fides Euangelica ancillatur. Eſt fides remunerationis obœdientiæ à ſanctis præſtitæ, quam fides remunerationis intuetur, ſed ſemper extra iuſtificationis negociũ. Sic Moſes dicitur reſpexiſſe ad remuneratione. Qui ergo dicunt fidem iuſtificantem eſſe opus exactum lege Dei, vt caritas & alia officia, modos fidei non recte diſcernunt. Porrò ſi fidei differentias ab ipſis ſubiectis in quibus eſt petamus,alia fides Dei eſt, alia hominum, alia Diabolorum. Fides Dei eſt vel ipſa Dei promiſsio,vel veritas & conſtantia dictorumquè factorumquè in Deo. Fides hominum alia eſt Chriſtianorum propria, alia hypocritarum, alia communis Chriſtianis & hypocritis. Diabolorum fides eſt,cum noticia promiſsionum & comminationum diuinarum tremor quidam propter impendens iudicium.

Ac fide minime debilitatus non conſiderauit ſuum ipſius corpus iam demortuum, cum centum circiter natus eſſet annos,nec emortuam vuluam Saræ.

Secunda deſcriptionis fidei pars. Quemadmodum Abraham excluſit omnes rationis & carnis obiectiones, dum facta eſt ei promiſsio ſeminis: ita vera fides omnem carnis ſenſum,dum intuetur promiſsiones Dei,ſecludit. Primum etenim ratio in Abrahamo ſtatuit impoſsibile eſſe,vt effœtus ſenex fieret pater. Deinde obiecit ratio præcluſionẽ Saræ,eamquè duplicem. Nam & natura erat ſterilis, & tempore iam grandior,quàm vt concipere, vel aluum geſtare potuerit. His rationis argumentis nõ ſuccumbit Abrahã, immo potius inuictus factus,conſtantiſsime in fide promiſsionis perſtitit. Atq; hoc eſt quod dicit,minime debilitatus,id eſt,fortiſsimus factus. Eſt enim Liptote vſitata Hebræis, qui contrarium eius quod negant, fortiſsime aſſeuerant. Hac ergo oratione exponit quid ſit quod ſupra dixit: Præter ſpem ſub ſpe credidit. Docet & hic locus, quod fides non ſit tantum noticia & aſſenſus,ſed etiam firma fiducia,quæ nullis rationis argumentis ſuccumbit.

Aduersus promissionem autem Dei non disceptauit infidelitate.

Tertia pars descriptionis fidei. Quemadmodum Abraham non hæsitauit de promisione diuina ob incredulitatem, ita fides vero verbo promisionis acquiescit, & pendet tota ex promisione Dei, omnem dubitationem excludens. Obseruetur hoc loco confutatio dogmatis Papistici de dubitatione, quam illi cum fide coniungunt. Sed Paulus eandem à fide prorsus alienam esse testatur. Vbi enim sunt disceptationes, quibus moti, nunc in hanc, nunc in illam partem ferimur, ibi vera & firma fiducia esse nequit.

Sed robustus factus est fide.

Quarta fidei conditio, videlicet, quod fides veluti collectis viribus luctetur aduersus incredulitatem, & dubitationem vincat. Est ergo in sanctis lucta carnis & spiritus, & spiritus collectis viribus opponit se carni. Probat itaque & hoc dictum, quod fides non sit tantum noticia historiæ, sed etiam firma promisionis fiducia.

Tribuens gloriam Deo.

Quinta fidei condicio est: Quod fides Deo verum cultum tribuat, qui sine fide præstari nequit. Obseruetur hæc fidei proprietas, quæ sibi nullam, sed Deo omnẽ tribuit gloriam.

Et plene persuasus, quod quicquid promisit, posset etiam præstare.

SEXTA fidei conditio, quod fidei ea constantia & certitudo esse debeat, vt nullo pacto patiatur se auelli à promisionibus diuinis, sed semper incrementa sumat, certisima fiducia sibi persuadens, quod qui promisit, & posit & velit promissa præstare.

Ideo & imputatum est illi in iusticiam.

Exposuit qualis fuerit fides Abrahæ. Nunc quid ea fides ei profuerit, adiungit, ac pronunciat eam fuisse Abrahamo imputatam ad iusticiam, hoc est, quod Abrahã fide apprehenderit Christi iusticiam, qua illi imputata, iustus & acceptus fuit Deo. Hactenus Apostolus proposuit in illustri exemplo veram fidei indolem, nunc per locũ à coniugatis definitionẽ fidei absolutam extruamus hoc modo: Fides est noticia & firma fiducia diuinarum promisionũ, excludens carnis sensum, ac rationis argutias pugnantes cum verbo promisionis diuinæ, atque adeo omnem hæsitationem, acquiescens in verbo promisionis diuinæ, sua constantia omnem incredulitatem vincens, quæ cum verè Deo gloriam tribuat, plenisima fiducia promissa Dei expectat. Hæc fidei iustificantis ratio est, quæ breuius in hanc summã cogi potest: Fides est noticia assensus, expetitio & certa fiducia promissæ salutis propter Christum. Huc adijciam memorabile dictũ Bernardi de fide: Transgreditur: inquit, fides rationis fines, humanæ naturæ vsum, experientiæ terminos.

Non scriptnm est autem propter illum tantum, quod imputatum sit illi. Sed etiam propter nos quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Dominum nostrum IESVM à mortuis, qui traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri.

Translatio hypothesis ad thesin, seu accommodatio exempli Abrahami ad credentes. Hanc accommodationem amplificat Apostolus ab obiecto fidei, & simul quæ sit materia nostræ iusticiæ exponit, sed breuius: quia hoc in quinto capite prosequitur latius. Obseruetur hîc catholica doctrina de beneficijs Christi, qui morte quidem sua, hoc est, obœdientia tota crucis expiauit peccatum. Est enim victima, λύτρον & σῶτρον, quo homines à iure peccati absoluti & redemti æterna donantur salute, resurrectione vero iusticiam nobis parauit. Nam nisi resurrexisset Dominus, victima ipsius nequaquam fuisset satis nobis à iure peccati redimendis. Nam tum non victor mortis, sed superatus à morte fuisset. Hoc loco obseruemus synecdochẽ vsitatam in scripturis, qua parti sæpe tribuitur quod est totius. Hîc tribuit resurrectioni Christi iustificationem nostri, in quinto eandem sanguini Christi, hoc est, victimæ Christi asscribit. Hinc docemur beneficium salutis cum toti obœdientiæ Christi, tum singulis eius partibus tribuere. Rectè proinde dicitur: Christus natus, circumcisus, oblatus in templo, passus, excitatus à mortuis propter nostra peccata. Et rursus singulis actionibus Christi idẽ effectus tribui

potest,

potest, vt Christus sua natiuitate nos redemit, & sic de alijs. Pendet ergo salus nostra tota, non ex nostris, sed ex Christi meritis: quorum verè participes sumus, quando Christum fide induimus, tunc enim fit nobis & vmbraculum quo tegitur peccatum nostrum, & iusticia qua placemus Deo dilecti in dilecto.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Fructus iustificationis enumerando amplificat Apostolus charitatem Dei erga homines, & vt doceat quæ sit materia iusticiæ, de qua hactenus disputauit, instituit collationem Adæ & Christi, ostendens, quod vt Adæ lapsus fuerit nobis iniusticiæ, mortis & damnationis caussa, ita Christi obœdientia sit nobis iusticiæ, vitæ ac salutis materia.

Ordo & partes Capitis quinti.

Absoluta confirmatione iustificationis ex fide, commode Apostolus in principio huius capitis, quæ beneficia cum iustificatione coniuncta sunt enumerat, vt sunt, pax cum Deo per Christum, accessus ad Deum, spes gloriæ Dei, consolatio sub cruce, & gloriatio in Deo. Horum omnium caussam principalem interponit, caritatem Dei erga homines, quam caritatem à signis & comparatis amplificat. Deinde tertio loco, vt doceat quænam sit illa iusticia Dei, qua iustificatur qui credit, monstrat, Quod vt ab Adam peccatum, mors & damnatio, ita à Christo proficiscatur iusticia, vita & salus.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IVSTIFICATI igitur ex fide, pacem habemus apud Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum.

Hunc PRIMVM effectum iustificationis infert ex fine quarti capitis: ibi enim ratio ponitur, cur iustificati ex fide, habeant pacem cum Deo, videlicet quod eorum peccatum sit expiatum morte Christi. Fecit enim peccatū Deum nobis inimicum & hostem. Quare eo sublato, inimicitia quoq; tollitur, & pax stabilitur: quæ pax fundatur in voluntate Dei, charos nos habentis in filio expiatore peccati, & terminat in fide nostra recipiente oblatam gratiam. Porrò hæc breuis sentētia continet & vberrimam doctrinā, & consolationem dulcissimā. Doctrinæ partes sunt plures. PRIMA, Quod iusticia sit ex fide. SECVNDA, Quod iustificatio sit reconciliatio nostri cum Deo. TERTIA, Quod hæc reconciliatio sit facta per Dominum nostrum Iesum Christum Mediatorem cuius victimę merito absoluti à reatu, donamur iusticia ipsius, & acceptamur ad vitam æternam gratis, propter Christum. QVARTA, Quod sine fide rei simus coram Deo, hostes Dei, & subiecti damnationi, vt qui adhuc sub ira Dei detinemur captiui. QVINTA, Refellitur falsissimū dogma eorum, qui fingunt homines meritis congrui ante gratiam præparari ad iustificationē. Quid enim quæso mereri potest iniustus, reus, damnatus, sub ira Dei constitutus? Talis est omnis, qui non est iustificatus ex fide. Consolationis summa est, quod credentes sciant se habere Deum propitium, sciant se acceptos esse fide, etsi adhuc sentiunt peccatum. Non enim sua merita, sed Christum Mediatorem intuentur. Contra autem nunquam possunt tranquillo esse animo, qui opera & merita spectant, & ea tanquam mediatores inter se & Deum collocant, quod sane omnes illi faciūt, qui suis operibus iustificari volunt.

Per quem etiam fide habuimus accessum in gratiam hanc, in qua stetimus.

SECVNDVS effectus fidei primo necessario coniunctus, nempe accessus in gratiam Dei. Hic accessus non pedibus corporis, sed fiducia fit Mediatoris, dum ex fide Mediatoris Deum inuocamus. Gratia fauor Dei est: cuius fundamentum est gratuita beneuolentia in Deo, qui nos in Christo charos habuit. Terminus est persona placens fide. Atque ita hoc loco vox gratiæ omnino accipienda est. Interdum gratiæ vox per metonymiam pro effectibus fauoris

Dei ſumitur, idque tripliciter. AVT enim accipitur pro imputatione iuſticiæ,vt infra, vbi gratiam & donum coniungit. AVT pro infuſis donis,vt ſunt fides,gaudium ſpiritus, pax,tranquillitas conſcientiæ,&c. AVT pro donis vt hanc vitam potiſsimum ſpectantibus,qualia ſunt animæ & corporis dotes variæ & multiplices. Cum his etiã conuenit Auguſtini diſtinctio,qui duplicem gratiam facit:quarum vna gratia gratis dans,altera gratia gratis data appellatur. Gratia gratis dans, eſt ipſe fauor Dei, ſeu Deus ipſe. Gratia gratis data eſt,quicquid ex fauore Dei nobis datur,vt illa ſit cauſſa,hæc effectus. Opponitur autem gratia merito vt infra cap.10. & debito, vt ſupra cap.4. Merito quidem, quia nulla in nobis ſunt merita fauoris Dei. Debito verò, quia Deus ex ſola gratia in nos liberalis eſt, non expectans vllam noſtram compenſationem. Rectè igitur Auguſtinus: Gratia eſt, inquit,nullo modo,quæ non eſt gratuita omni modo. Dicitur enim gratia,vt idem teſtatur, quia gratis datur. Gratis autem datur, quia merita non præceſſerunt,ſed beneficia Dei te præuenerunt. Eiuſdem Auguſtini eſt & hæc diſtinctio, vt ſit gratia Vna operans, Altera cooperans. Illa præparat hominis voluntatem vt velit, hæc adiuuat ne fruſtra velit. Sed hæc diſtinctio eſt gratiæ gratis dantis, eſtq; non formæ, ſed modi diſtinctio. Hæc de Gratiæ vocabulo admonere hoc loco volui, vt ſtudioſi in lectione ſcripturæ ſignificata huius vocis rectè applicent. Iam quæ potiſsimum hîc obſeruanda ſunt,annotabimus. PRIMO itaque loco obſeruetur effectus fidei,qui eſt non ſolum acceſſus ad Deum,verumetiã perſeuerãtia in gratia,quæ ſignificatur ſtandi vocabulo,vt fides ſit perſeuerans in gratiæ fiducia. SECVNDO loco obſeruetur teſtimonium, quod fides ſignificet non tantum noticiam hiſtoriæ, & aſſenſionem,ſed etiam fiduciam. Nam per hiſtoriæ noticiam,& nudã aſſenſionem nemini patet acceſſus ad Deum. Vnde ad Epheſios 3.per quem habemus audaciam & acceſſum in fiducia per fidem ipſius. Obſeruetur PRÆTEREA maxima credentium conſolatio, quæ ex hoc loco peti poteſt. Credentes enim non in ſe,non in vllis ſuis meritis & dignitate, ſed in ſolo CHRISTO habent fiduciam accedendi ad Deum, obtinendi gratiam,,& in diuino fauore perſeuerandi. Huc pertinet illud Auguſtini: Totius fiduciæ certitudo in precioſo ſanguine Ieſu Chriſti. PRÆTEREA confutatur hoc Pauli dicto peſtilentiſsimus Papiſtarum error, qui iubent quærere alios mediatores & patronos, quàm vnicum IESVM CHRISTVM, Dicunt præſumtionem eſſe ſine patrono accedere ad Deum: quare vt contumelia afficiunt Chriſtum Mediatorem,& ſtabiliunt idololatriam: ita ſumma conſolatione ſpoliant homines, eos auocantes à vero Mediatore, ad inuocationem Sanctorum,quod eſt Antichriſti proprium.

Et gloriamur ſuper ſpe gloriæ Dei.

TERTIVS effectus fidei, gloriatio ſancta, quæ eſt cum pij non ſolum æquo animo & moderato ſunt: ſed etiam cum magna læticia perfuſi, placent ſibi de hæreditate cœleſti,quæ ipſos manet. Hæc gloriatio nititur ſpe certiſsima:quæ eſt conſtans & firma expectatio promiſſę hęreditatis:quę hæreditas hîc gloriæ voce ſignificatur:quam Deus olim iuxta ſuam promiſsionem pijs donabit. Accipitur enim hîc gloria Dei actiue. Hanc gloriam etiam iuſtificationi ſubiungit Apoſtolus,infra cap.8. Quos,inquit,iuſtificauit,hos & glorificauit. Eſt proinde iuſtificationi proximus gradus gloria hæc ſeu gloriatio,qua reſuſcitatis corporibus glorificabimur. Hic Pauli locus aperte pugnat cum dubitatione Papiſtica. Qui enim fieri poteſt,vt is glorietur ſuper ſpe gloriæ Dei,qui dubitat an ſit in gratia, nec ne. Porro quod in tertio capite dictum eſt, gloriationem excluſam eſſe, non cum hoc loco pugnat. Illic enim gloriationis fundamentum eſt meritum humanum ſeu opus, hîc verò fiducia in Deum: quæ nititur conſtantia promiſsionis diuinæ, & hæc eſt gloriatio in Domino, de qua Paulus 1.Corinth.1.

Non ſolum autem hoc, ſed etiam gloriamur in afflictionibus.

QVARTVS effectus fidei, gloriatio in præſentibus ærumnis, quæ ſane gloriatio magnum eſt paradoxum ſenſui carnis & ſapientiæ humanæ. Vis veræ & viuæ fidei tanta eſt,quod in media morte animum erigat, conſoletur, atque inuictum infractumq; reddat. Dominus in Euangelio iubet,vt ſui diſcipuli gaudeant,quando ab ingrato mundo affliguntur: id quod etiam fecerunt flagellati à principibus ſacerdotum,vt teſtantur acta Apoſtolica. Verum hęc gloriatio ſuper afflictione non ex eo prouenit, quaſi afflictio per ſe eſſet expetenda vt bona, Sed gloriationis huius cauſſæ, ex quibus æſtimabitur, aliunde proueniunt. PRIMVM enim pij, ſub cruce conſtituti, intuentur Chriſtum,qui pependit in cruce,cui cum ſe conformes fieri per crucem animaduertunt, ex illa cõformitatis cogitatione non parũ conſo-

lationis

lationis capiunt. DEINDE Christum glorificatum intuentur, vnde spem concipiunt de futura glorificatione sibi promissa, quæ suo tempore reuelabitur. PRÆTEREA, patris clementissimi voluntatem considerant sancti, qui castigat filios suos paterno animo, non vt perdat, sed vt cruce veluti excoctos puriores reddat. Proinde non gloriantur pij de cruce, ac si suo genere esset bonum, sed propter euentum. Verum quia caro & sanguis longe aliter de cruce iudicant, addit huius dicti, Gloriamur in afflictionibus, confirmationem.

Scientes quod afflictio tolerantiam operatur, Tolerantia probationem, Probatio 10 spem, Spes non confundit.

Dixit iustificatus gloriari in afflictionibus: Nunc eius paradoxi rationem subijcit ab vsu crucis. Vtitur autem Apostolus Rhetorica gradatione causarum & effectuum: quæ quoniam nuda proponitur, non indiget quo ad formam attinet nostra explicatione, nisi quod liptote fit in postrema propositione: Spes nō confundit, hoc est, spes gloriam affert. Iam connecte subiectum primæ propositionis cum prædicato postremæ, & concluditur hoc mdo: Ergo afflictio est gloriosa. Atque ita sententia fit magis perspicua mutata Rhetorica gradatione in Soriten Dialecticum. Iam materiam excutiamus. Quid sit afflictio notum est. Tolerantia est, qua patienter afflictio suffertur. Probatio est, qua multa tolerando probati facti sumus. Spes est fiducia ꝓbatione firmata, qua pius expectat promissam immortalitatem. Hæc est rerum harum nō naturalis conse-20 cutio, sed supernaturalis. siquidem in solis renatis locum habet. Nam cum pij cernunt bonam Dei voluntatem & præsentiam in aduersis, augetur in illis patientia. Huius occasio est afflictio. vbi enim non est afflicto, ibi nec patientia locum habet. Contra in prophanis & epicureis hominibus afflictio fremitum aduersus Deum, impatientiam, ac tandem desperationem ac mortem parit, tantum abest, vt patientiam operetur. Huius diuersitatis ratio hæc est. In pijs prælucet cum fide doctrina de causis, quare Deus velit Ecclesiam subiectam esse cruci: quarū cogitatione spiritus in renatis se erigit aduersus crucem. Hæ causæ epicureis & impijs sunt ignotæ, qui tantū quæ carnis sunt, sapiunt. Verum hîc aliquis merito obiecerit Abrahamum, Dauidem, atque multos alios pios non raro gemuisse sub cruce, atque ardenter precatos fuisse mitigationem. Respondeo. Duplex effectus crucis est 30 in pijs, secundum duplicia principia. Nam si externum hominē respicis, hic tristatur, dolet quoties cruce premitur, vt in Dauide & Iob videmus. Contra, si internum intueris hominem, hic exhilaratur & exultat sub cruce. Caro enim infirma est, inquit DOMINVS, spiritus autem promtus. Item, Tristis est anima mea vsq; ad mortem. In Iob videmus luctam carnis & spiritus sub cruce. Secundum carnē tristatur adeo, vt maledicat diei in quo natus est. Secundum spiritum autem exultat in redemtore & cogitatione futuræ immortalitatis. Scio, inquit, quod Redētor meus viuat, & quod in extremo die resurrecturus sim, &c. Quod ergo per se pœna peccati est, & suo genere malum, hoc pijs fit bonum & salutare, iuxta illud: Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Porrò patientiæ seu tolerantię effectus est probatio, qua aliquis exploratus & probatus declaratur. Passiue enim 40 vox probationis accipi debet. Nam græcè est δοκιμὴ, quæ est effectus patientiæ. Verum cum Iacobus cōtrario modo videtur loqui, cum ait: Probatio fidei vestræ operatur patientiam. non intelligendum est de probatione passiua, sed actiua. Nam Græcè est τὸ δοκίμιον, hoc est quod probat & explorat. Nam loquitur de tentatione quæ probat & explorat fidem, vt ignis aurum, Vnde nascitur patientia, ex qua δοκιμὴ, qua sentitur fides non simulata, sed vera potius ac viua, atque ideo spem operari ab Apostolo dicitur. Nam vt fides est fiducia præsentis gratiæ: ita spes est fiducia futuræ gloriæ.

Quia caritas Dei effusa est in cordibus 50 nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Ratio certitudinis spei iustificatorum à caussa infallibili sumta, videlicet à caritate Dei erga iustificatos. Concluditur autem hæc ratio aptissimè hoc syllogismo: Qui diliguntur à Deo, nō sua frustrantur spe. Iustificati fide diliguntur à Deo. Igitur, Sua non frustantur spe. Maior per se euidens est. Nemo enim qui diligit alium sincerè, fallit amicum, qui de se bona sperat, præsertim vbi accessit constans & voluntaria promissio. Minor probatur arrhabone spiritus. Is enim reddit iustificatorum cordibus testimonium dilectionis Dei erga ipsos, iuxta illud 2. Cor. 1. Dedit arrhabonem spiritus in cordibus nostris. Atque hæc est argumenti sententia. Caritas Dei hîc accipi actiuè debet. Nam de ea loquitur caritate Apostolus, qua Deus pater in filio nos prosequitur. Hæc effusa est, inquit, per Spiritum sanctum in cordibus nostris, hoc est, Spiritus sanctus

ctus inexhaustam bonitatem Dei nostris obsignat cordibus, quando in eis accendit fidē, inuocationem, lęticiā cordis, patientiam, & alios motus congruentes cum voluntate Dei. Hæ Spiritus sancti flāmulæ certissima sunt indicia pręsentis Spiritus sancti, qui datus est, vt sit testimonium dilectionis Dei erga nos. Obseruetur ergo hoc loco testimoniū præsentię Spiritus Dei in homine, ab euidētissimo signo, quod est effect⁹ ipsius Spiritus in homine: qui effectus carnis spiritui ex diametro aduersatur, & potissimum in eo situs est, quod homo retineat fidem & bonā conscientiam. DEINDE, quod hæc Spiritus præsentia sit testimonium caritatis Dei paternę erga nos. TVM, quod hinc, hoc est, ex testimonio caritatis Dei spes nostra confirmari & excitari debeat, vt iam firmissimi & certissimi simus de promissa hæreditate cœlesti. PRÆTEREA admonemur hoc loco humilitatis & sanctitatis, ne vel superbia vel impuritate expellamus castissimū hunc Spiritū, & excidamus gratia præsenti, & gloria futura. Papistæ hunc locum perperam interpretantur de caritate qua nos Deum diligimus, ac si nostra dilectio caussa spei esset. Quorū errorem refutat & argumenti series, & Paulus ipse se clarè interpretatur, cum ait: Commendat autem suam caritatem erga nos Deus &c. Præterea si hoc Apostoli dictū intelligendum esset de dilectione nostra ac si illa fundamentum esset spei, omniū hominum conscientiæ cogerentur contrariū fateri, videlicet quod potius desperationis caussa esset dilectio nostra quàm spei: Cum constat nostram dilectionem perquam exiguam esse & immundā, & quæ contaminatur alijs impuris affectibus. Quid præterea consolationis haberet hoc argumentū: Nos diligimus Deum, Ergo non frustrabimur spe, Præsertim cum dilectio sit opus legis, quod habet annexam conditionem implicitam, sed impossibilem. Tum enim redditur promissio legalis, vbi legi satisfactum fuerit.

CHRISTVS enim cum adhuc essemus infirmi, suo tempore pro impijs mortuus est.

Aetiologia est ab affectu caritatis Dei. Nam affectus ex actionibus cognoscitur: Christus mortuus est pro infirmis & impijs, vt eos à morte æterna liberaret. Ergo, Maxima est Dei caritas erga nos, quā vnicum suum filium dedit, vt solueret λύτρον pro nobis. Huc illa sententia Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Quod autem addit, κατὰ καιρὸν, secundum tempus, seu vt nos vertimus, suo tempore, Significat tempus illud opportunum, quo pater apud se constituerat filium in mundum mittere, vt fieret victima pro mundo. Huc illud ad Galat. 4. Quando venit plenitudo temporis, emisit Deus filiū suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Pertinet & huc Prophetia Iacobi Patriarchæ, & Danielis de tempore aduentus Christi. Porrò quod Apostolus dicit: Cū adhuc essemus infirmi seu inualidi, destituti omnibus viribus (nam hæc vis est Græcæ vocis ἀσθενῶν) relationem habet duplicis temporis, videlicet ante conuersionem & post conuersionem. Ante conuersionem omnes homines sunt & ἀσθενεῖς & ἀσεβεῖς, ἀσθενεῖς quidem, hoc est, omnibus viribus destituti & minime apti ad intelligēda & capienda quæ Dei sunt. Nā vt alibi dicit Apostolus ψυχικὸς homo nō capit ea quæ sunt Spiritus Dei, cuius ratio redditur ad Ephes. 4. vbi tribuit τῷ νῷ, hoc est, principi animæ parti ματαιότητα, vanitatem, τῇ διανοίᾳ, tenebras siue caliginem. Quare necesse est in non renatis ignorantiam rerum diuinarum esse. Deinde tertio loco tribuit cordi, hoc est, voluntati & affectibus πώρωσιν, hoc est, obdurationē, hoc est, summā contumaciam qua aduersus Deū ruunt homines indulgentes suis prauis affectibus, ἀσεβεῖς vero, id est, sine cultu, scilicet Dei. Non enim Deum coluerunt, sed multiplici idolomania se contaminauerunt. Hæc duo epitheta hominibus ante conuersionē tribuit Apostolus, vt inde illustrior appareat caritas Dei erga nos, qui pro talibus filium suum in mortem tradere voluit. DEINDE significat Apostolus, quod in conuersione donentur homines nouis viribus, vt iam conuersi, etsi legi plenam obœdientiam præstare non possint: tamen possint aliqua Deo grata facere. Nam & donātur noua luce, & adiuuantur à Spiritu sancto, vt Deū veris cultibus iam colere incipiant, sed quomodo hæc simul Deo conueniunt, vt & intime amet homines, & tamen eosdem vt hostes persequatur nondum conuersos? Duo in homine intuetur Deus. VNVM, quod ab ipso est: ALTERVM, quod ab homine & à Diabolo. Amat quidem nos, quia eius sumus creatura ad ipsius imaginem conditi: Persequitur verò vt hostes, idque propter peccatum. Amor ex misericordia est, persecutio ex iusticia. Misericordia vult homines saluare Deus, iusticia vult eosdem punire. At sapientia Dei fecit & misericordiæ & iusticiæ locum. Misericordiæ quidem, dum perditorum hominum miseria afficitur Deus, & ad iuuādum mouetur. Iusticiæ verò dum filium mittit, qui nostra caussa in se recepta satisfacit iusticiæ Dei, vt omnis qui

nis qui credit in hunc filium, non moriatur, sed viuat vita æterna, in alios autem exerceatur iudicium iustum absque misericordia.

Enimuero vix pro iusto quisquam moriatur. Nam pro bono forsitan aliquis mori sustinet.

Amplificat Dei erga nos caritatem duplici collatione. PRIOR est, vix pro iusto quopiam homine quisquã velit mortem subire, At Deus filium suum dedit, qui pro nobis non modo non iustis, sed etiam sceleratissimis moreretur. POSTERIOR, eius caussa, à quo quisquam beneficium acceperit, forsan sustineat mori, At Deus, cum non modo nullis à nobis beneficijs esset affectus, sed etiã nos sibi infensissimos hostes esse non ignoraret: tamen filium vnigenitum in mortem pro nobis tradidit. Quare necesse est ardentissimam dilectionem esse, qua nos est prosecutus. Hæc videtur simplicissima huius loci sententia. Nam vt infirmo opponit iustum, ita impio bonum & alijs commodũ. Nec mutatio numeri quenquam offendet, quæ est frequentissima apud Hebræos, qui sæpe numerum singularem collectiue accipiunt. Quidam interpretes bonũ & iustum accipiũt in neutro genere, vt pro iusto mori, sit pro re iusta mori, hoc est, cum quis legibus mortem debet & pro bono, hoc est, pro re bona, vt si quis mortem oppeteret volens pro patria aut liberis, Sed peristasis loci facit, vt priorem interpretationem præferam, quæ & autoritate veterum, Chrysostomi, Athanasij, Ambrosij, Selæ & aliorum nititur.

Commendat autem suam caritatem erga nos Deus, Quod cum adhuc essemus peccatores, CHRISTVS pro nobis mortuus sit.

Accommodatio est collationis propositæ, cuius hæc vis est, Si quis sustineret mori pro iustis & bonis, certè maximam suam erga ipsos declararet dilectionem. At nunc Christus filius Dei mortuus est pro nobis non iustis, sed iniustis, non bonis, sed malis, Nihil enim commodi aut vtilitatis à nobis expectauit. Ergo necesse est immensam & ineffabilem caritatem Dei fuisse, qua motus, filium suum vnigenitum pro nobis dederit. Hæc Pauli concio de caritate Dei erga nos, diligenter obseruetur. Continet enim & doctrinam vtilissimam, & consolationem vberrimam, & confutationem iusticiariorum validissimam. DOCTRINA est, quod Christi mors impietatis hominum expiandæ gratia sit facta: quodq; ea sola salutis meritoria sit. CONSOLATIO hîc proponitur contra iram Dei summa, videlicet quod filius Dei adeo homines dilexerit, vt in se deriuarit iram patris, ne humanũ genus conditum ad imaginem Dei, æternum periret. CONFVTATIO est erroris Pharisaici omnium temporum, quo putatur quod alijs medijs liberentur homines à peccato & morte, quam sola filij Dei victima.

Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine eius seruabimur per ipsum ab ira.

Illatio à minori ad maius. Confert autem homines eosdem pro duplici eorum statu. Aut enim adhuc peccatores sunt, hoc est, rei æternæ mortis propter peccatum, aut sunt iustificati fide. Iam Deus dilexit nos peccatores. Igitur, Multo magis iustificatos diligit. Si diligit, certè non damnabit. Neque enim damnare potest quos à reatu absoluit. Est enim reatus damnationis caussa. In voce Iræ, est metalepsis. Nam ex ira damnatio intelligitur. Obseruetur igitur hîc rursus beneficium reparationis totum vni CHRISTO asscribendum esse. Nam hic Apostolus disertè iustificationem & glorificationem, quæ est liberatio ab ira & damnatione, adeoquè integra salutis possessio vni Christó tribuitur.

Nam si cum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem filij ipsius. Multo igitur magis seruabimur per vitam ipsius.

De mortis Christi efficacia per collationem effectuum dixit: Efficax fuit mors CHRISTI ad abolendum peccatum eorum, qui adhuc erant inimici Dei. Proinde multo magis est efficax ad abolendam iram Dei aduersus eos, qui iam non sunt peccatores amplius, Sed iustificati, hoc est, absoluti à peccato: Nunc autem addit argumentum ab efficacia vitæ Christi, idquè per collationem virtutis, mortis & vitæ Christi. Mors caussa est reconciliationis. Vita caussa est salutis seu acceptationis ad vitam æternam. Concludit autem hoc modo à minori ad maius: Mors Christi fuit efficax ad reconciliandos nos Deo. Multo igitur magis vita Christi, hoc est, resurrectio

surrectio Christi efficax erit ad communicandam reconciliatis vitam æternam, quæ vita æterna reconciliationis & iustificationis finis est. Obseruentur ergo distincta Mediatoris beneficia, qui vt morte sua expiat peccatum, & reconciliat nos Deo: ita vita sua, hoc est, resurrectione iustificat, ac in integram salutis possessionem nos introducit. Quid hinc sequitur? Id quod confirmandum proposuit Apostolus: Videlicet spem iustificatorum non fore irritam, vt quæ nititur firmissimis fundamentis caritate Dei patris, obsignatione Spiritus sancti, morte & vita filij. Siquidem morte expiatum est peccatum, vita autem parta est iusticia & salus.

Neque id solum, sed etiam gloriamur in Deo per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

Hic QVINTVS iustificationis seu fidei effectus est, gloriari in Deo: quæ gloriatio est spiritualis quædam παῤῥησία, qua non solum gloriamur super spe gloriæ Dei, Sed etiam in ipso fundamento spei, hoc est, in ipso Deo, videlicet quod sit noster Deus, qui nos tuetur & defendit. Hinc consolatio petenda est in omnibus aduersis. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Si Deus iustificat, quis est qui condemnat. Verum vt abducat Apostolus nos à cogitatione siue dignitatis siue indignitatis nostræ, caussam huius gloriationis non in nobis, sed extra nos ponit, cum inquit: Per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

Per quem nunc reconciliationem assecuti sumus.

Aliquoties dixerat Apostolus nos reconciliatos esse Deo per Christum, iam ideo idem repetit, vt paret sibi viam ad declarandam eam iustificationis partem, quam in propositione attigit, quæ est iusticiæ Christi imputatio. Hactenus enim partim in genere de iustificatione disseruit, partim de prima eius parte, videlicet de expiatione peccati, seu absolutione à peccato, quæ est remissio peccatorum, partim etiam de acceptatione reconciliatorum ad vitam æternam, idq; gratis propter Christum. Verum quia & remissio peccatorum, & acceptatio personæ nititur Christo fundamento & autore, cuius iusticia credentibus imputatur, vt appareant iusti coram Deo, iam de ea iusticia disputationẽ aggreditur. Nam cum merito quæri posset, quænã sit illa Dei iusticia de qua hactenus toties dictum est, & cum ea Christi propria esse definitur, adhuc quæri posset, quomodo vnius iusticia multis sufficere posit & imputari. Eam ergo iusticiam explicandam nunc aggreditur, & modũ imputationis vsq; ad capitis huius finem ostẽdit, idq; pulcherrime per collationem caussarum & effectuũ. Confert enim inter se peccatũ & iusticiam, Christum & Adam, mortem & vitam, legẽ & gratiam, ex quorũ collatione non solum modus iustificationis nostri apertè concluditur, Verumetiam alij multi loci, ijque in scriptura præcipui offeruntur: quorũ notitia admodum vtilis est, ad declarationem mysterij salutis & reparationis nostræ apud Deum. Hæc ergo pars inprimis cognoscenda & obseruanda est: non solũ quia continet præcipua doctrinæ cœlestis capita, Verumetiam quia valide refutat Osiandricum errorem, & aliorum veterum & recentium scriptorum, qui à vera nostræ iustificationis materia aberrarunt.

Propterea sicut per vnum hominem peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: Et sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt. Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo. At peccatum non imputatur quando non est lex. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Mosen, etiam in eos, qui non peccauerunt, iuxta similitudinem transgressionis Adæ, qui est typus eius, qui erat futurus.

Quoniam dixit Apostolus reconciliationem factam esse per Christum, Nunc modum ostendit, quomodo id fieri potuerit. Videtur enim parum cõuenire, asserere vnius Christi factum multis imputari posse. Hoc autem vt explicet Apostolus, collationem facit causarum & effectuum. Confert enim Adam & Christum, & ostendit quid vterque fecerit. Confert autem eos tum in re simili, tum in contraria. Similes enim sunt in eo, quod vterque quod est suum, cum suis communicat. Rursus in eo plane dissimiles sunt, quod Adam peccatum in suos natura deriuat in mortem, Christus vero suam iusticiam cum suis per gratiã communicat in vitã. Non est ergo mirum vnius Christi iusticiã imputari multis in vitã, cum vnius Adæ lapsus imputatus sit multis in mortẽ.

Atque

Atq; hæc est argumenti præsentis summa. Verum vt textum Paulinum plenius intelliga-
mus, PRIMVM collationem ipsam verbis Pauli proponam, & ἀπόδοσιν collationis adiun-
gam integre, quam attigit tantum Apostolus. DEINDE verba textus ordine explicabo.
Est autem hæc collatio : Quemadmodum per vnum (Adamum) peccatum, (hoc est rea-
tus) in mundum intrauit, & per peccatum mors (hoc est, corruptio & damnatio) & sic in
omnes homines (ab illo vno Adamo per naturalem propagatos generationem) mors per-
uasit, etiam in eos qui non peccauerant simili transgresione cum Adam ; Ita per vnum
Christum iusticia in mundũ intrauit, & per iusticiã vita, & sic in omnes homines (à Chri-
sto per regenerationis gratiam propagatos) vita persuasit etiam in eos, qui non fuerunt iu-
sti simili obœdientia cum Christo. Hæc integra est collatio. Sed Paulus pro apodosi posuit
hæc verba : Qui est typus eius, qui erat futurus, hoc est, Christi. Typus autem ad propa-
gandi similitudinem, non ad res ipsas propagatas pertinet. In eo enim, vt Ambrosius ait
tantum forma Adæ Christus, qui quod vnus peccauit, vnus emendauit. Iam verba textus
particulatim excutiamus : Quemadmodum, inquit, per vnum hominem peccatũ in mũ-
dum intrauit, & per peccatum mors. Per vnum hominem intelligit primum hominé, vi-
delicet Adam, qui fuit veluti massa, vnde cæteri homines sunt desumti. Per hunc, inquit,
peccatum intrauit in mundum. Peccatum originis sentit. Sunt autem duo in peccato ori-
ginis consideranda, Reatus scilicet & Corruptio: quæ duo, etsi non possunt separari, tamẽ
accurate distingui debent. Sicut enim Adam, admisso peccato, primum reus factus est iræ
Dei. Deinde, quia reus erat, pœnam peccati, id est, corruptionem illam tum animi tum
corporis subijt. Atque hoc est quod Paulus dicit: Et per peccatum mors. Sic quoque in po-
steros naturam transmisit tum ream inprimis, tum corruptam. De reatus igitur propaga-
tione proprie agit hoc loco Apostolus, cui opponitur imputatio iusticiæ Christi. Nam
cum Christus morte sua reatum eluit, simul fideles iusticia imputata induit. Quod autem
ad corruptioné attinet, ea diuersum habet remedium, nempe sanctificationem humanæ
naturæ in Christo, de qua in octauo agitur. Porrò obseruandum est hoc loco, Adam consi-
derari dupliciter. PRIMVM simpliciter sine respectu ad posteros: qua ratione nullus est re-
us ipsius delicto. DEINDE relatiuè, quatenus est prima radix naturæ humanæ, in quo to-
tum humanũ genus quoddamodo fuisse manifestũ est, atq; hac ratione reatus Adæ cum
sua pœna, quæ est corruptio, deriuatus est in omnem eius posteritatem. Quapropter vt le-
prosi parentes generant leprosos liberos, qui liberi & lepra parẽtum & propria sunt cõta-
minati: ita Adam reus & corruptus, generat ream & corruptam posteritatem, atque id est,
quod Paulus ait: Sic in omnes homines mors peruasit, scilicet cũ reatu. Caussam apponit:
in quo, scilicet Adamo, Omnes peccauerunt, hoc est, rei fuerunt imputato posteritati rea-
tu patris, cum quo coniuncta est & pœna, scilicet corruptio. Complectitur itaq; vtrunque
peccatum originis, reatum & corruptionem. Nam vtrunque propagatur ab Adam in po-
steros: Sed alterum caussæ, alterum effectus rationem habet.

Vsque enim ad legem peccatum erat in
mundo.

Quid hoc sibi vult? Absurdum vi-
deri poterat homines condemnari,
vt reos ante datam legem. Si enim
peccatum est legis transgresio, necesse est legem esse ante peccatum. Hanc obiectionem
anteuertit Apostolus prolepsi Rhetorica, & asserit peccatum omnino fuisse in mundo an-
te legem, contra eos, qui ab Adamo non voluerunt propagari peccatum : Sed tum de-
mum incœpisse, quando lex data, ab hominibus est violata. Sed effectus peccati ostendit,
peccatum etiam fuisse ante legem datam in monte Synai. Nam fuit alia lex data Adamo
in Paradyso, quam nos omnes in Adamo transgresi sumus, sicuti docet pœna, quæ pecca-
tum est consecuta.

At peccatum non imputatur, quando
non est lex.

Hæc etiam aduersariorum obie-
ctio est : quæ ex eo prouenit, quod
primam legem, quam transgresi su-
mus in Adamo, non attendant. Est autem hæc obiectio : Peccatum est legis transgresio,
Ergo, Quando lex non est, neque peccatum esse potest. Nam accidens non cadit nisi in
subiectum. Sed Paulus dat instantiam hoc modo : Mors regnauit ab Adam vsque ad Mo-
sen, Ergo, Necesse est fuisse peccatum ante Mosen. Nam mors sequitur peccatum vt iusta
pœna. Sumitur autem hæc responsio à iusticia iudicis Dei. Deus puniuit peccatum mor-
te ante datam legem. Ergo, Reus fuit homo ante datam legem per Mosen. Cuius er-
go legis fuit reus? Primum eiusdem, quam Adam transgressus est. Deinde legis non
scripta

scriptæ in libris, sed insculptæ in natura, de qua supra capite secundo.

Etiam in eos qui non peccauerunt, iuxta similitudinem transgressionis Adæ.

Hæc verba coniungi debent cum principio huius pericopæ, hoc modo. Propterea sicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatũ mors, & sic in omnes homines mors peruasit, etiam in eos qui nõ peccauerunt, iuxta similitudinem transgresionis Adæ. Hoc est, Etsi non omnes peccauerunt gustu pomi vetiti, sicut Adam fecit: tamen qui ab eo tanquam à viciosa radice sunt propagati, peccatores sunt & ipsi & damnati. Ex hac descriptione Apostolica concludamus definitionem peccati originis, hoc modo: Peccatum originis est, cum reatus, quo nascentes rei sunt ob peccatum Adæ, tum corruptio humanæ naturæ propagata ab Adamo obnoxia morti & damnationi, nisi fiat remisio.

Sed non sicuti delictum, ita & donum.

Hæc propositio est dissimilitudinis inter Adamum & Christum. Dixit Christi typum fuisse Adamum. At ne quis eandem ratiõẽ in typo & antitypo statueret, dicit Apostolus maximam dissimilitudinem factorũ Adæ & Christi esse. Ab illo enim delictum, ab hoc donum, hoc est, iusticia quæ nobis imputatur.

Nam si vnius delicto multi mortui sunt, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ est vnius hominis IESV CHRISTI, in multos abundauit.

Ratio & declaratio dissimilitudinis inter delictum & donũ. Si lapsus Adæ cesit τοῖς πολλοῖς, id est, multis illis, hoc est, toti posteritati Adæ in mortem, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ est vnius IESV CHRISTI, cedet multis in vitam. Hæc argumenti propositio est. Assumtio est: Sed lapsus Adæ cesit toti posteritati ipsius in mortem. Hinc sequitur conclusio: Igitur, Multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, cedet multis in vitam. Gratiam opponit Apostolus iræ Dei vt donum reatui. Est enim GRATIA fauor Dei, quo cœlestis pater nos complectitur in filio. DONVM autem est ipsa obœdientia CHRISTI, qua nobis imputata, absoluimur à reatu. Differunt ergo Gratia & Donum, vt caussa & effectus. Gratia enim doni caussa est. Quidam per gratiá intelligunt remissionem peccatorum, & per donum sanctificationem & nouitatem. Sed horum sententiam refutat non solum series argumenti, verumetiã Apostolus ipse satis indicat, quid per donum velit significare. Nam vt paulò antea delictum opposuit dono, ita postea ait: Qui acceperunt abundantiam gratiæ & doni iusticiæ. Porrò hæc iusticia CHRISTI nunc ab Apostolo dicicur χάρισμα, nunc δώρημα, nunc δωρεὰ, quæ tria Latinus interpres vna Latina voce reddidit, nempe DONI. Sed discrimen hoc est: Δωρεὰ genus est ad χάρισμα & δώρημα. Χάρισμα autem dicitur, respectu Dei nobis iusticiam imputans. Δώρημα, respectu nostri, qui ea iusticia donati sumus. Proinde χάρισμα ipsius δωρήματος caussa est quod δώρημα paulo infra δικαίωμα vocatur, quia donum illud, quod est obædientia Christi, nos iustos efficit.

Et non sicut per vnum qui peccauit, donum.

Secundæ differentiæ inter delictum & donum propositio. Oratio autem hæc deficiens ita completur: Et non sicut delictum per vnum qui peccauit, ita donum, per vnũ qui iustus fuit, se habet, Sensus proinde est huius propositionis: Non est eadem ratio delicti, quod per vnum peccatorem in alios permanauit, & doni quod per vnum iustum ad alios peruenit. Hæc differentia ideo obseruanda est, ne quis ex eo, quod dixerat, Adam typum esse Christi, inferret hanc similitudinem propagationis delicti & doni. Quemadmodum Adam vno peccato originali coniecit mundum in mortem & damnationẽ: ita Christus ab vno illo peccato Adami, hoc est, originali, sua iusticia homines liberat. Verum huic obiectioni occurrit Paulus, statuens discrimen in typo & antitypo. Adam per vnum peccatum damnauit mundum, Sed Christus ex gratia per suam iusticiam à multis delictis mundum liberat, hoc est, non solum ab originali, verumetiam ab omnibus alijs credentes absoluit. Obseruetur igitur contra Monachorum somnia hæc insignis sententia, quam verba Pauli offerunt. Non quemadmodum vnus Adam peccans vno peccato coniecit mundum in damnationem: ita Christus ab vno tantum peccato liberat, sed à pluribus.

Nam

Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, At donum ex multis delictis in iustificationem.

Ratio propositionis, continens discrimen inter reatus propagationem, & doni. Completur & hæc oratio hoc modo: Nam iudicium quidem ex vno delicto introijt in condemnationem, at donum ex multis delictis, hoc est, post multa delicta venit in iustificationem, quæ est absolutio & liberatio à reatu. Hîc primum obseruemus iudicium hoc loco significare reatum. Nam ex reatu oritur condemnatio. Prȩterea quod per donum Apostolus intelligat iusticiam Christi, qua nobis imputata, nõ amplius rei coram Deo, sed iusti apparemus. Adhæc, quod iustificatio hominis sit imputatio iusticiæ Christi, & absolutio à reatu & damnatione, quæ damnatio ob reatum contingit. Nam Apostolus iustificationem opponit κατακρίματι, hoc est, condemnationi: quæ antithesis satis ostendit, quid Paulus per iustificationem intelligat.

Nam si vnius delicto mors regnauit per vnum, Multo magis ijs qui abundantiam gratiæ & doni iusticiæ accipiunt in vita, regnabunt per vnum IESVM CHRISTVM.

AEtiologia est sumta à virtute caussarum efficientium, per collationem minoris & maioris. Si tanta fuit delicti & reatus Adami vis, vt in totam eius posteritatem dimanarit in condemnationem, Multo profecto maior erit vis gratiæ & iusticiæ CHRISTI, vt qui eius reddantur participes per fidem, vitam viuant æternam. Obseruetur hîc Hebraismus, quo abundantia gratiæ ponitur, pro abundante gratia, quæ opponitur iræ Dei: & abundantia doni iusticiæ pro abundãte & donata, hoc est, imputata Christi iusticia. Rursus hîc gratia & donum, vt caussa & effectus se habent, & aperte donum definitur iusticia, quæ donatur ex gratia, hoc est, gratis imputatur.

Itaque quemadmodum per vnius delictum (iudicium venit) in omnes homines in condemnationem, Sic etiam per vnius iustificationem (donum abundauit) in omnes homines in iusticiam vitæ.

Conclusio est dissimilitudinis inter Adamum & Christum, quantum ad effecta contraria attinet. Erasmus in priori membro ex suo: propagatum est malum. in posteriori, propagatum est bonum adiecit, deprauata sententia Apostoli. Nam si admiserimus propagari bonum in iustificationem: sophistæ intrudent nobis suam inhærentem qualitatem, qua homines iustos fieri fingunt. Rectius ergo complebitur sententia, si id quod deest restituimus ex versu, qui paulo ante præcessit: Nam iudiciũ quidem ex vno in condemnationem: at donum ex multis in iustificationem. Ex hoc versu subiecta, iudiciũ & donum sumamus. Deinde verbum quod respondebit priori subiecto, sumatur ex versu, Sicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, Quod posteriori respõdebit, petatur ex illo dicto: Gratia & donum in multos abundauit. Hanc interpretationẽ facile approbabit is, qui accuratius totam hanc disputationem cõtemplatur. Vocabulum iustificationis bis positum, vt apud Græcos variat paraschematismo, ita etiam hoc loco variat modo significandi. Nam PRIORI loco iustificatio Græcè δικαίωμα, ipsam iustificationis nostræ materiam declarat, hoc est, iustificationẽ, qua ipse Christus iustus est sua obœdientia. Opponitur enim delicto Adæ & nostro. POSTERIORI loco, iustificatio Græcè δικαίωσις, significat iustificationem, qua nos à damnatoria legis sententia absoluimur. Opponitur enim condemnationi communi. Differt ergo iustificatio priori loco posita, à iustificatione quæ posteriori loco ponitur, vt caussa à suo effectu. Hanc interpretationem germanam esse, antithesium collatio facile conuincit. Quod autem addit Apostolus: Vitæ, notat finem iustificationis esse vitam æternam, quam in 8. cap. vocat glorificationem. Hoc etiam ex antithesi finium patet. Nam vt condemnationis finis est mors æterna, ita iustificationis finis est vita æterna. Docet præterea hæc antithesis, quid apud Paulum significet iustificationis vox. Nã cum opponitur condemnationi, quid quæso aliud significare potest, quam absolutionem à reatu, quæ fit cum Christi iusticia nobis imputatur?

Sicut enim per inobœdientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi: Ita obœdientia vnius, iusti constituentur multi.

Comprobatio conclusionis est per collationem caussarum in contrarijs effectibus. Caussæ sunt Adam peccans, & CHRISTVS iustus: Effecta sunt, peccato Adæ multi sunt consti-

constituti peccatores, iusticia Christi multi cōstituti sunt iusti. Obseruem⁹ hoc loco PRIMVM definitionem vtriusque, hoc est, & delicti Adæ & iusticiæ Christi. Vt enim delictum Adæ definitur inobœdientia esse erga Deum: ita iusticia Christi definitur obœdiētia, qua ipse Christus non solum satisfecit legi, verumetiam obœdiens fuit vsque ad mortē crucis. DEINDE quod, quemadmodum vnus Adam suo peccato nos reos fecit: ita vnus Christus sua obœdientia nobis imputata, nos iustos coram Deo constituit. Hinc ergo patet, quod quēadmodum reatus est ordinatio peccati Adæ ad damnationem: ita iustificatio est ordinatio iusticiæ Christi ad acceptationē nostri. Notetur igitur diligenter discrimen inter caussam reatus, & caussam iustificationis. Caussa reatus & in Adam & in nobis est: Sed iustificationis caussa in solo Christo existit, per quem etiam sanctificamur, vt incoetur in nobis noua obœdientia. POSTREMO, obseruemus hîc solidam refutationem erroris Osiandri, qui contendit homines iustificari essentiali Dei iusticia, propterea quod supra Apostolus distinguat inter iusticiam Dei & hominum. Sed Paulus hîc apertissime illā Dei iusticiam definit obœdientiam Christi, qua multi constituentur iusti: quæ Christi obœdientia ideo Dei iusticia dicitur, quia & Deum autorem habet, & summe Deo probatur.

Cæterum lex preterea introijt, vt abundaret delictum.

Quia aduersarij Pauli ex singulis pene verbis eius calumniandi occasionem quærebant, Paulus prudenter anticipiat, quæ obijci possunt ad aduersarijs. Disputauit hacten⁹ Apostolus, gratia Dei & obœdientia Christi iustificari homines. Hanc doctrinam expugnare contenderunt aduersarij hoc modo: Si Christi obœdiētia ex sola gratia Dei iustificantur homines, profecto frustra per Mosen lex lata est. Quid enim aliud est lex, quàm iusticiæ regula? Paulus respōdet, & tribuit legi effectum, opinioni aduersariorū prorsus contrarium. Aduersarij putabant legem esse latam quæ tolleret peccatum, & iustos faceret homines. Sed Paulus cōtra contendit, legem accessisse ad morbum naturalem, & eum magis auxisse in humana natura, & damnasse. Hîc quæstio oritur difficilis: Cum nullus bonus magistratus fert legem, vt malum in sua repub. augeatur, imo potius vt minuatur & tollatur: Quomodo quæso optimo Deo conueniet, vt ferat legem in hunc finem, vt peccatū abundet magis & augeatur? Ad hanc quæstionem alij aliud respondent. Quidam dictum Pauli ad incrementum noticiæ & peruicaciæ referūt. Ad noticiæ quidē incrementū, quia vox legis ponit homini voluntatem Dei ante oculos, quam qui violat, scit se magis reum esse, quam si nulla extaret lex diuinit⁹ lata, atq; ideo supra dictum est: Per legem est agnitio peccati. Ad peruicaciæ verò incrementum, quia ex lege data scit maiestatem diuinam cōtemni præuaricatione legis, magis apparet delinquentis præuaricatio & contumacia, nam suam voluntatem diuinæ anteponit. Hæc etsi vera suat tamen huic loco minime quadrare videntur. Nam gratia & legem committit Apostolus quantum ad contraria effecta attinet. Vt enim gratia peccatum minuit & tollit: ita lex lata idem auget & abundare facit, vt dicit Apostolus, aperte legem accessisse, vt abundaret delictum. Quid ergo ad obiectionem dicendum est? Si præsentem locum cōferamus cum nonnullis dictis, quæ sunt in septimo: nulla ampli⁹ relinquetur dubitatio. In septimo enim ita habetur: Cū essemus in carne, affectiones peccatorum per legem existentes, vigebant in membris meis ad fructificandum morti. Item: Peccatum occasione sumta genuit in me omnem concupiscentiam. Item: Peccatum occasione sumta seduxit me. Item: Ergo quod bonum est, mihi factum est mors? (id est mortiferum?) Absit, immo peccatum. Ex horum locorum collatione discimus, legem per se non augere peccatum in natura, sed per occasionem: Nam peccatū sumta occasione à lege crescit magis magisq;, ac veluti exæstuat. Lex bona ab optimo Deo lata est, vt quid iustum & iniustum sit edoceat: atque vt facientes eam, viuant in ea. Quod autem alius iam sit euentus legis, id hominum culpa fit, non vllo legis vitio. At hanc interpretationem non vidētur admittere verba Apostoli: Dicit enim diserte: Lex introijt vt abundaret peccatum, hic rem & finem rei coniungit. Respondeo, vsitatā in scripturis phrasin esse, qua caussæ agēdi propter aliud, effectus tribuitur, qui habet aliam propriā caussam, idque propter euentum. Supra in primo capite dictum est: Deum æternam sum potentiam & diuinitatem patefecisse hominibus, vt sint inexcusabiles, qui sane finis non est proprius patefactionis diuinæ maiestatis, sed accessorius, idque propter euentum. Oseæ 8. Aurum suum & argentum fecerunt sibi odola, vt interirent. Hic sane euentus non sequitur consilium fabricantium idola, sed aliam caussam, videlicet peccatum Israelis. Sed huius phrasis exempla videbimus plura in 9. cap. Hic ergo finis legis ex euentu eius in hominibus, & non ex natura legis accipiendus est, quemadmodum rursus ostendetur in septimo.

Vbi autem abundauit peccatum, superabundauit gratia.

Dixit peccatum abundare per legem, iam peccato abundanti opponit victricem gratiam. Nunquam enim ita abundare peccatum potest, quin gratia, qua Deus nobis remittit peccatum, & imputat iusticiam filij, sit multo abundantior. adeo vt gratia à peccato superari nequeat: sed semper peccatum vincat in ijs, qui confugiunt ad gratiam. Hic loc⁹ insignis est, qui vt clypeus tentationi quæ oritur ex cogitatione magnitudinis peccati opponendus est. Huiusmodi tentatio in Cain fuit, cum diceret: Maius est peccatum meũ quàm propitiatio, & in Iuda, qui peccati mole oppressus desperauit. Aut Paul⁹ persecutor Ecclesiæ, se cogitatione huius superabundantis gratiæ consolatus est. Sic Dauid, Manasses, Magdalena, atq; adeo omnes sancti omnibus ætatibus, se cogitatione misericordię Dei erexerunt contra desperationem. atq; hinc est quod Dauid dicat, misericordiam Dei omnia opera Dei superare. Opponam⁹ ergo & nos hoc insigne dictũ cogitationi de ira Dei & magnitudine peccati, & sciamus, vt Ioannes ait: ad hoc apparuisse filium Dei, vt destruat opera Diaboli. Hac consolatione in hora mortis nulla gratior, nulla firmior, nulla deniq; dulcior esse potest. Verum caueat vnusquisq;, ne hoc Paulino dicto abutatur, & diuturna impœnitẽtia prouocet iram Dei. Hoc enim ideo à Paulo dictum est, non vt gratię magnitudine ad licentiã peccandi abutamur, sed vt lapsi nõ despondeamus animum propter peccati magnitudinem, & vt agamus pœnitentiã maturè, gratias agentes Deo, qui tanto fauore nos complectitur in filio, quod velit omnia nostra peccata sanguine filij sui abluere, modo seriã egerimus pœnitentiam. Porro sciendum est, gratiam supra peccatum abundare quatuor modis, videlicet, Imputatione, Dignitate, Donatione, & Consummatione. PRIMVM enim remissis peccatis imputatur credentibus iusticia Christi, qua perfectè iusti in conspectu Dei & angelorum habentur. DEINDE dignatur Deus credentes filiorum honore & titulo. Dedit enim hunc honorem Deus hominibus, vt filij eius sint, quotquot credũt in nomen eius. PRÆTEREA, donat Deus credentibus suum Spiritum sanctum, quo aguntur, hoc est, qui eos consolatur, viuificat, sanctificat, adiuuat, eisq́ue obsignat promissam hæreditatem. POSTREMO, sua gratia excitabit Deus corpora nostra, & ea reddet conformia glorioso corpori filij ipsius Domini nostri IESV CHRISTI, atque ita in omni æternitate gestabimus imaginem Dei, & Deus erit omnia in omnibus.

Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem: Sic & gratia regnet per iusticiam in vitam æternam, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

Dulcissimus finis victricis gratiæ attexitur per collationem regni peccati & regni gratiæ. Regnum peccati cedit in mortem & damnationem, Regnum gratiæ finem habet vitam æternam, idq́ue per victorem mortis Dominum nostrum IESVM CHRISTVM. Obseruãdus est hîc locus inprimis. monstrat enim discrimẽ inter duo diuersissima regna: quorum vnum est peccati, alterum gratiæ. Illud administratur per inobœdientiam in mortem, hoc per iusticiam in vitam æternam. Vbicunque autem fides in Mediatorem non est, ibi regnat peccatum in mortem. Contra vbi fides est, ibi est regnum gratiæ in vitam. Credenti enim remissa sunt peccata, & imputata est iusticia CHRISTI: per quem habemus pacem cum Deo. Monemur proinde hîc, vt fidem retineamus, vt non sinamus peccatum in nobis regnare, vt excitemus spiritum veræ pœnitẽtiæ fructibus, inuocatione, lectione & meditatione verbi, patientia & alijs virtutibus, quo tandem ad optatam metam perueniamus, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

CAPVT VI.

Summa Capitis sexti.

Quemadmodum docet iustificatorum munus esse, peccato renunciato sanctitati & nouæ vitæ studere: ita hortatur vt hoc suum officium iugo peccati excusso gnauiter præstent.

Ordo & partes Capitis sexti.

Postquam Apostolus demonstrauit iusticiam esse ex fide, eamq́ iusticiam non esse in nobis qualitatem vllam,

tem vllam, sed obœdientiam Christi credentibus imputatam: vicinam quæstionem de sanctificatione aggreditur, Est enim sanctificatio comes iustificationis. Auspicatur autem hanc partem ab obiectione aduersariorum, qui cum studerent iustificationis doctrinam calumnijs proscindere, ex eo quod dixerat Apostolus: Gratiam superabundare, vbi peccatum abundat, inferebant, licenter peccandum esse. Verum huic obiectioni opponit contrariam sententiam, videlicet, Quod nequaquam sit propterea peccandum. Hac sententia iusta confirmatione munita, ex doctrina exhortationem more Prophetico & Apostolico extruit. Atque ita huius capitis partes sunt duæ, quarum PRIOR *docet,* POSTERIOR *exhortatur.*

EXEGESIS SEXTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10

QVID igitur dicemus? Manebimus in peccato vt gratia abundet?

Hæc aduersariorum obiectio: Si abundante peccato gratia magis abundat (quæ sane gratia res dulcissima & optima est) profecto peccatis indulgendum esse videtur. Sed cum hoc sit extremè absurdum, docere manendum esse in peccatis, quæ Deus & vetat & punit, Sequitur Paulinum paradoxum, esse minime ferendum, quo docetur, superabundare gratiam vbi abundat peccatum. Verum Paulus respõdet per instantiam. Opponit enim fortius argumẽtum sumtum à conditione iustificatorum. Realis autem solutio hæc est. Vbi abundat peccatum, ibi superabundat gratia. Ergo peccandum est, vt gratia magis abundet. Neganda est consequentia. Nam est fallacia secundum non caussam vt caussam. Distinguendum est enim inter caussam rei alicuius & occasionem. Peccatum abundãs per se caussa est maioris iræ & damnationis, per occasionem vero superabundãtis gratiæ. Manasses cumulãs peccata, thesaurisauit sibi iram, donec iusto iudicio Dei sit abductus in captiuitatẽ, vbi in carcere flectit genua cordis, & precatur veniã. Hic peccatũ Manassis per se fuit caussa iræ, quia Deũ grauissime offendit, sed occasio fuit superabundantis gratię. Nã illa omnia peccata Manassis, quæ fassus est excedere numerum arenæ maris, & omnes sanctorum cędes, quibus impleuit Hierusalem, victrix gratia superauit. Hinc ergo patet quanta fuerit malitia aduersariorum Pauli, qui huiusmodi sophistica doctrinam Pauli inuisam reddere Romanis conabantur.

20

30

Absit.

Hæc responsio abominantis est malitiam aduersariorum, & includit contrariam opinioni aduersariorum sententiam, ac si dicat: Nequaquam inde peccandi licentia petenda est, quod abundante peccato superabundet gratia, sed potius cogitanda est bonitas Dei, & meditanda est pia & sancta vita, ne iram Dei aduersum nos prouocantes, gratia rursus excidamus. Ex hoc ergo responso colligenda est hæc propositio: Iustificati fide, nouæ vitæ seu sanctitati studere debent. Obseruemus proinde hoc loco catholicam doctrinam, videlicet, quod iustificationis comes esse debeat sanctificatio, quæ est regenerationis forma, cuius fructus est exterior & interior obœdientia erga Deum. Hoc confirmatur 1. Corinth. 1. Factus est nobis sapientia, iustificatio, sanctificatio, redemtio.

40

Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

Ratio propositionis à priatiuè oppositis, quæ non possunt simul eidem subiecto tribui. Qui enim viuit mortuus non est, & qui mortuus est, nequaquam viuit. Hinc talis conficitur syllogismus. Mortui peccato non viuũt peccato. Iustificati fide sunt mortui peccato. Iustificati fide igitur non viuunt peccato. Minor & conclusio in vnius veluti propositionis formã redactæ, interrogationis schemate ideo efferuntur, vt & vehementior sit oratio, & fortior illatio, vt eius veritati nemo facile se opposuerit. Sed quid est mors peccati, & quid vita peccati? Vt vita peccati in eo consistit, quod homo peccati concupiscentijs indulgens peccato obtemperat, illique imperium committit: ita mors peccati in vera pœnitentia est sita, quę pœnitentia semper cum iustificatione coniuncta est. Nam in conuersione iustificatur homo vt moriatur peccato, & viuat iusticiæ, atq; huius rei caussa Euangelium nos ad pœnitentiam, hoc est, cõuersionem inuitat. Obseruetur itaque hîc necessaria doctrina, quod vbi viuat fides, ibi necesse sit mori peccatum per veram & salutarem pœnitentiam.

50

An ignoratis, quod quicunque baptisati sumus in CHRISTVM IESVM, in mortem ipsius baptisati sumus. Sepulti igitur sumus vna cum ipso per baptisma in mortem, vt quemadmodum excitat⁹ est CHRISTVS ex mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Probatio minoris est, videlicet, q̃ iustificati fide, sint mortui peccato. Sumitur autem hæc probatio ab analogia seu symbolo baptismi. Quicunque baptisati sumus, in IESVM CHRISTVM sumus baptisati, Ergo quicunque baptisati sumus, in mortem, sepulturam & resurrectionem Christi baptisati sumus. Est autem in
Christum baptisari, in eum finem baptisari, vt coalescentes Christo vnum simus cum illo,
vim mortis, sepulturæ & resurrectionis ipsius percipiétes. quo virtute mortis Christi mo-
riamur peccato, virtute sepulturæ corrumpatur peccatum, & virtute resurrectionis no-
uam cum Christo incoemus vitam. Porrò hoc loco misere Anabaptistæ abutuntur, ad
stabiliendum suum errorem de vsu sacramentorum. Hinc enim probare conantur sacra-
menta noui testamenti tantum esse symbola quædam vitæ ac morum Christianorum, ac
veluti quasdam imagines rerum gerendarum. Verum quam misere fallantur isti, peri-
stasis huius loci satis indicat. Nam hoc omnium PRIMVM certissime nobis constat, quod
Paulus hoc loco probare contendat, fideles mortuos esse peccato, & debere nouam vitam
viuere propterea quod sint in CHRISTVM IESVM baptisati. Hoc vt totum & minime
dubium sumit. DEINDE, ex hoc toto infert partes totius hoc sensu: In Christum Iesum
baptisati sumus. Ergo in Christum mortuum & in eundem sepultum atq; excitatum, ba-
ptisati sumus. Hic sane quilibet videre potest, quod non solum proponat Apostolus mor-
tis, sepulturæ & resurrectionis Christi qualemcunque imitationem, qua nos in hoc incũ-
bere deberemus, vt quemadmodũ Christus pro peccatis nostris mortuus est, & resurrexit
propter iustificationé nostri: ita & nos illũ studeam⁹ imitari. Verumetiá & id multo ma-
gis Apostolus mõstrat nobis, proposito symbolo baptismi, vim mortis, peccati & vitæ no-
uæ in virtute mortis & resurrectionis Christi sitá esse. Nisi enim prius in nobis extincta sit
peccati ingeniti virtus, & vis noua accesserit, quæ nobis vitam nouam pariat, frustra pro-
ponitur imitationis exemplũ. Hác ergo vim conferri nobis per mortem, sepulturá & re-
surrectioné Christi docet Apostol⁹, proposito baptismo, qui hui⁹ rei efficax symbolũ exi-
stit. Qui enim fieri potest, vt Deus suis non stet promissis. Promisit autem quod sacramé-
torum notis figurat. Proinde vis illa efficax, qua in nobis perimitur peccatũ, & crucifigi-
tur vetus homo, ad nos emanat ex virtute mortis CHRISTI, qua moriens peccata nostra
nobis quoque domuit, peremit, & crucifixit peccatum & veterem hominem, vt in nobis
iustificatis modo, pristinas suas vires exercere non posit regnando & dánando vt antea.
PRÆTEREA, vt virtute mortis Christi indies magis magisq; cõtunditur in credentibus
corpus peccati, & virtute sepulturæ corrumpitur paulatim et extinguitur, donec totũ ab-
oleatur: ita virtute resurrectionis Christi excitatur in credentibus spiritus nouus, & vis
suppeditatur noua, qua iusticiæ studere incipimus. Sunt ergo in iustificatis fide, mortis,
sepulturæ & resurrectionis Christi effecta, quæ nobis baptismus figurat & consignat. hæc
nobis communicantur per eam, quam habemus cum Christo spiritualem comunionem,
cuius efficax symbolum est sacrum baptisma. Ex his quæ hactenus ex Paulo diximus, nõ
solum confutationem dogmatis Anabaptistici cõcludimus, verumetiam mortem, sepul-
turam & resurrectionem Christi esse in nobis & donũ & virtutem & exemplum. Donũ
quidem, quo iustificamur, Virtutem vero, qua mortificatur in nobis vetus homo, & exci-
tatur nouus. Deniq; exemplum pœnitentiæ, atq; adeo totius vitæ, iuxta voluntatem Dei
formandæ.

Nam si insititij sumus facti illi per similitudinem mortis eius, certe etiam resurrectionis erimus.

Hóc ad probationem consequentiæ proximi argumenti refero. Dixerat nos mortuos esse peccato per mortem Christi, id est, per virtuté mortis
Christi. Ergo etiá oportere nos resurgere cum Christo in nouitaté vitæ. Hoc cõfirmat pul-
cerrima similitudine. Nos coaluimus cũ Christo similitudine mortis, hoc est, virtute mor-
tis Christi in nos manante morimur peccato, vt & ipse mortuus est. Proinde etiá resurre-
ctioni eius inserimur, vt quemadmodũ ipse excitatus est ex mortuis, & vitam nouá viuit:
ita & nos excitati nouá vitam viuamus. Similitudo ergo hoc loco non significat imitatio-
né, sed cõformationé, virtute ab ipso Christo in nos deriuata. Hęc similitudo seu cõforma-
tio in ipso baptismo conspicitur, quemadmodũ ex superiorib⁹ patet. Hoc ergo vult Apo-

 stolus:

stolus: Nos sum⁹ surculi insiti corpori Christi. Igitur ferre fructũ nos oportet. Sed quomodo fit hæc insitio? Spiritualiter fit, cum in Christũ credimus, quæ insitio figuratur & obsignatur baptismo. Porrò quæ Ambrosius annotauit in hoc locum, pulchre mentẽ Apostoli explicant. Nos, inquit, baptisati consepulti sumus Christo, vt de cætero hanc vitam consequamur, in qua Christus resurrexit. Baptismus itaq; resurrectionis pignus est & imago, vt iam in noua illa vita manentes non peccemus. qui enim moritur iam non peccat. Mors enim finis peccati est. Nam ideo per aquã celebratur baptismus, vt sicut aqua sordes corporis abluit: ita & nos per baptismum ab omni peccato spiritualiter purgatos & innouatos credamus, vt quod incorporale est, inuisibiliter abluatur. Hæc Ambrosius.

Hoc scientes, quod vetus noster homo cum eo crucifixus est, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius nos seruiamus peccato.

Quæ sit vis mortis Christi in iustificatis exponit, videlicet quod eius virtute crucifigatur vet⁹ homo in nobis, hoc est, vt mortificetur peccatum, & paulatim vitiositas naturæ corrigatur, vt aboleatur & eneruetur corpus peccati, hoc est, caro in qua peccatum ipsum hæret, idque in eum finem, vt non amplius seruiamus peccato. In hac pericopa multa sunt obseruanda, ac PRIMVM discrimen inter veterem & nouum hominem. Sciẽdum est ergo quod vetus & nouus homo metonymia Hebraica dicuntur. Nam substantia seu subiecti appellatio pro adiuncto ponitur, & epitheta vetus & nouus, diuersa studia & affectiones indicant. DEINDE vetus homo & nouus considerantur dupliciter. ALIAS enim inter se opponuntur in diuersis subiectis, qua ratione vetus homo dicitur, qui est expers fidei & nondum renatus. Cõtra nouus qui credit & renatus est. Vetus quidem, quia detinetur in suæ originis vetustate, & vitiositate, referẽs indolem primi & veteris Adami: Nouus verò qui spiritu Christi renouatus & regeneratus est, referens imaginem secundi Adami, hoc est, Christi. ALIAS, vetus homo & nouus opponuntur in ijsdem subiectis. Vt enim primo modo nouus dicitur propter fidem, ita secũdo modo dicitur nouus, propter nouæ arboris nouos fructus, hoc est, propter nouam obœdientiam & vitam, quę sequitur fidei iustificationẽ. Contra, quod in iustificatis spiritui se opponit vetus homo dicitur: quem vt Paul⁹ interdum carnis voce designat, ita nouum spiritus appellatione notat, idque duplici metonymia. PRIMVM enim spiritus & carnis vocabula non pro substantijs, sed pro qualitatibus, quę in substantijs sunt, accipiũtur. DEINDE caussa pro effectu ponitur. Vt enim caro carnis opera: ita spiritus motus à Spiritu sancto excitatos significat.

DEINDE & hoc loco obseruandum est, quod vetus noster homo duplici modo dicatur crucifixus esse cum Christo. PRIMVS enim modus pertinet ad gratuitam pro peccatis nostris satisfactionem. Christus enim peccata nostra per crucem expiauit. Huc illud Apostoli: Christus mortuus est propter peccata nostra, scilicet expianda. Nam ipsius mors peccatorum nostrorum satisfactio est, quæ satisfactio nobis credentibus imputatur. SECVNDVS modus pertinet ad regenerationem, de qua hoc loco agitur. Virtute enim crucis Christi crucifigitur in nobis peccatũ: quæ crucifixio intra nos sentitur in vera pœnitentia. Vocatur autem hæc crucifixio in genere mortificatio, quæ est regenerationis seu sanctificationis principium, Sicut Viuificatio finis est & cõsumatio, quæ proficiscitur, vt supra dictum est, ex virtute resurrectionis CHRISTI. PRÆTEREA obseruandum est hîc discrimen inter veterem hominem & corpus peccati. Vetus homo, vt supra dictum est, peccatum ipsum notat. Corpus peccati omnes hominis partes significat in quibus vis peccati se exerit. Hoc corpus peccati virtute crucis Christi paulatim eneruatur, vt homo renatus non seruiat peccato, hoc est, non faciat quæ imperat peccatum, sed eius concupiscentijs reluctetur spiritu. POSTREMO obseruandum est, quid Paulo sit abolere peccatum, videlicet ita eius impetum cohibere, vt ei non seruias, hoc est, non facias desideria eius: quod cum fit, vetus homo cum Christo crucifixus esse cognoscitur.

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.

Dixit Apostolus veterem hominem crucifixũ esse & mortuum peccato, ex quo conclusit, non seruiendum esse peccato. Iam eam consecutionem confirmat à conditione seruorum, qui suis dominis obnoxij sunt, donec viuunt, à quorũ tandem potestate per mortem liberantur. Argumentatur autem hoc modo. Qui mortuus est, iustificatus est à peccato. Vetus noster homo mortuus est, quia est cum Christo crucifixus. Igitur, Vetus noster homo iustificatus est

cus est à peccato. Proinde, non amplius debet seruire peccato. In verbo iustificandi metalepsis est. Nam hîc iustificari est exemtum esse à iure peccati, vt non amplius peccato sis obnoxius, vt eius imperata facias. Non ergo loquitur hîc Apostolus de expiatione peccati per mortem Christi. Sed de effectu mortis Christi, quæ facit, vt à peccati actionibus abstineamus.

Quod si mortui sumus cum CHRISTO credimus etiam quod viuemus cum eo.

Duo sunt propositionis probandæ membra, sicuti supra dictū est, VNVM, quod non sit peccandum, ALTERVM, quod sit ambulandum in nouitate vitæ, prius potissimum hactenus probauit, videlicet quod non sit peccandū, Nunc posterius, videlicet, quod oporteat ambulare in nouitate vitæ confirmat. Sumitur autem hoc argumentum, vt superiora, ab efficacia communionis nostræ cum Christo, & ponitur propositio loco totius argumenti. Si mortui sumus cum Christo, viuemus etiam cum eo. Iustificati fide, mortui sumus cum Christo. Igitur etiam viuemus cum eo, cum in hac vita per nouam obœdientiam, tum in æterna vita per resurrectionis gloriam.

Scientes, quod CHRISTVS excitatus ex mortuis, non amplius moritur, mors illi vltra non dominabitur, Quod autem mortuus est, peccato mortuus est semel, Quod autem viuit, Deo viuit. Sic & vos reputate, vosipsos tum mortuos esse peccato, tum vero viuere Deo in CHRISTO IESV Domino nostro.

Hactenus argumentis sumtis à virtute communionis nostri cum Christo, probauit iustificatos mortuos esse peccato, & viuere debere iusticiæ, nunc ab exemplo ratiocinatur. Est autem hic duplex Enthymema, VNVM ab exemplo mortis: Christus semel mortuus est. Ergo nos mortui peccato, non debemus rursus peccato viuere. ALTERVM, ab exemplo resurrectionis. CHRISTVS resurgens perpetuam vitam viuit, Igitur & nos perpetuó nouitati vitæ studebimus. Summa ergo huc redit: Vt exemplo Christi mori debemus peccato, vt ei non obtemperemus: ita eodem exemplo viuere debemus Deo, vt quæ grata sunt illi faciamus. Verum hîc dissimilitudo obseruanda est. CHRISTVS mortuus est corpore naturæ, & mortuus est peccato expiando. Nos autem fide iustificati morimur corpore peccati, & morimur peccato non expiando, sed destruendo peccata in carne nostra: quod peccatum plene abolere nequit, donec in hoc mortali moramur corpore. Nam nostra sanctificatio à Christi virtute promanans, nunquam hic in nobis perficitur, cum ab ipsa morte pendeat nostræ sanctificationis consummatio.

Ne regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis illi in cupiditatibus huius, neque sistite membra vestra arma iniusticiæ peccato.

Hanc exhortationem commode subijcit Apostolus doctrinæ, vt intelligatur quodnam sit iustificatorum officium, qui sunt cum Christo crucifixi & excitati, nimirum vt tyrannidi peccati se opponant, ne imperium habeat in ipsorum corpore. Confert autem hîc peccatum originale violento tyranno, qui sibi imperium vsurpat in hominem, cum homo cupiditatibus corporis indulgens, membra sua sistit veluti in conspectu huius tyranni, vt præsto sint ad accipienda mandata, & perficienda quæ imperantur. Facit autem hîc Apostolus quatuor peccatorum gradus, quibus regnum peccati perficitur. PRIMVS est ipsum peccatum, quod originale vocamus, quod hîc ἡ ἁμαρτία dicitur, articulus enim certum peccati genus ab Apostolo significari indicat. SECVNDVS, est vis malæ concupiscentiæ, quæ est natiuæ corruptionis proximus effectus. TERTIVS, est consensus seu obœdientia, qua voluntas se peccato subijcit. QVARTVS, est membrorum corporis promtitudo, ad satisfaciendum cupiditatibus corporis. Subiectum horum omnium facit Apostolus corpus hoc mortale, quod circumferimus. cui ideo tribuit concupiscentias, quia animus per concupiscentias corpus commouet, ac vicissim corpus animum solicitat. Hinc iam colligamus regnū peccati esse, cum concupiscentiæ corporis imperio peccati obœdiunt, ac membra corporis imperata perficiunt. Vt ergo peccatum regnans dicitur, cuius imperio per concupiscentias corporis ac membrorum interiorum & exteriorum satisfit: ita peccatum non regnans, sed domitū & subiugatū dicitur, & crucifixum, quando renati opponunt se cupiditatibus, & coercent

 membra,

membra, ne, quæ imperat peccatum, perficiant. Docemur præterea hoc loco, quod renati poſsint per gratiam regenerationis ita reluctari peccato, vt in ipſis non regnet. Tametſi enim omni ex parte motus ſuborientes coercere non poſſunt: tamen corpus & eius membra ita in poteſtate habent, vt ea continere poſsint, ne ſint arma peccato ad perpetrandam iniuſticiam, hoc eſt, ad id faciendum, quod non decet.

Sed ſiſtite vos Deo vt ex mortuis viuentes, & membra veſtra arma iuſticiæ Dei.

Exhortationis alterum membrum. Vt enim prius membrum eſt, ne nos obœdiamus peccato, ad facienda ea quæ ſunt iniuſta: ita poſterius eſt, vt obœdiamus Deo, & ſiſtamus membra noſtra arma iuſticiæ, vt ea quæ iuſta ſunt, faciamus, idque ideo, quia ex mortuis viui facti ſumus, virtute reſuſcitati Chriſti. Sciant ergo renati ſui muneris eſſe, vt perpetuo ſe ſiſtant in Dei conſpectu, & ſemper præſto ſint, ad facienda quæ imperat.

Peccatum enim vobis non dominabitur.

Prolepſis eſt. Nam anteuertit obiectionem illorum, qui conqueri poterant de peccati tyrannide quam ſentiunt in ſe renati, ac promiſsione erigit eos, ne animum in lucta ſpiritus aduerſus carnem deſpondeant. ac ſi dicat: Scio quanta ſit vis peccati, ſed maior eſt vis gratiæ, qua donati ſunt renati. Quare nequaquam futurum eſt, vt eos peccatum rurſus ſuo iugo ſubijciat, modo vt ſtrenui milites iuſticiæ peccato ſe oppoſuerint ſpiritualibus armis, quibus Chriſtianos munitos eſſe oportet. Pertinet itaque hæc promiſsio non ad quoſuis, ſed tantum ad eos, de quibus hîc agitur, hoc eſt, ad iuſtificatos fide. Memorabilis itaque doctrina hîc obſeruetur de viribus iuſtificatorum, qui ita poſſunt peccato reſiſtere, ne in ijs regnum habeat. Verùm interea ſciendum eſt, quod iſtud poſſe non ſit naturæ, ſed gratiæ adiuuantis reformatam voluntatem, & Spiritus Chriſti, quo fideles aguntur.

Non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.

Ratio promiſsionis à conditione iuſtificatorum. Iuſtificati nō ſunt ſub lege damnante. Ergo peccatum non dominabitur iuſtificatis. Eſt enim dominium peccati, quod qui peccatum faciant, ſint ſub legis maledictione, & ira Dei. Verùm cum iuſtificati ſint ſub gratia, qua teguntur peccata per vmbraculum Chriſti, & donamur Spiritu ſancto, per quem ſanctificamur, legis damnatoriæ ſententiæ non amplius ſunt ſubiecti. Obſeruetur hîc & inſignis doctrina, & vtilis conſolatio. Doctrina quidem, quod qui ſunt ſub gratia, & habent remiſsionem peccatorum, liberi ſint à iure legis, quantum ſanè ad eius damnatoriam ſententiam attinet. Conſolatio verò quod iuſtificati fide, etſi habent peccatum, quod lege Dei damnatur, hoc tamen illis non imputetur ad damnationem, propter gratiam cuius ſunt participes.

Quid igitur? peccabimus quod non ſimus ſub lege, ſed ſub gratia?

Hæc obiectio eſt male torquentium proximè præcedentem ſententiam, & ex ea concludentium abſurditatem, vt doctrinam Pauli cauillationibus hoſtium obijciant. Sic ergo ex verbis Pauli inferunt: Nos non ſumus ſub lege. Ergo liberum eſt peccare. Quia peccatum nō amplius eſt peccatum. Nam peccati ratio ex lege pendet. Vbi ergo non eſt lex, ibi neque peccatum. Proinde licebit ex arbitrio quiduis audere. Atq; ita aduerſarijs Pauli non eſſe ſub lege ſignificat, homines exemtos eſſe ab omni lege, vt iam amplius nullam legi obœdientiam debeant, quemadmodum hodie Libertini, & olim Carpocratiani impie docuerunt, ſtatuentes libertatem Chriſtianam in licentia quiduis audendi & faciendi eſſe poſitam.

Abſit.

Hæc reſponſio, μὴ γένοιτο, familiaris Paulo eſt, quoties craſſa & abſurda, perperam vel ab aduerſarijs vel ab infirmis obiecta, cōfutat, ac ſi dicat, monſtri ſimile eſſe quod obijcitur, vt hoc loco, cum aduerſarius obijcit: Nos non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia. Igitur quiduis audere licebit. Paulus reſpondet, Abſit, quaſi diceret, minime ſequi propterea peccandum eſſe, quia ſumus ſub gratia, & non ſub lege. immo contrarium potius inde colligi oportet, hoc modo: Nos ſumus ſub gratia, Ergo non eſt peccandum, Quia gratia & peccatum abolet, & nouam obœdientiam in renatis incoat. Verum ad antecedens ita reſpondendum erit: Iuſtificati non ſunt ſub lege, hoc dictum non eſt intelligendum

dum

dum simpliciter, sed secundum quid, Non enim sunt iustificati sub lege, scilicet accusante, & damnante, sed manent sub lege docente, & normam iusticiæ præscribente.

An nescitis, quod cui sistitis vosipsos seruos ad obœdiendum, eius serui estis, cui obœditis, vel peccati ad mortem, vel obœdientiæ ad iusticiam.

Hæc ratio sumitur à iure gentium: Quilibet eius seruus est, cui se sistit ad obœdiendũ. Hæc propositio est principium, ex quo has duas hypotheses infert: Ergo qui se sistit peccato ad obœdiendum illi, est seruus peccati, Et qui se sistit Deo ad obœdiendum illi, seruus est eius. Requirebat plena antithesis, vt in secunda hypothesi diceretur: Siue iusticiæ vel Dei in vitam. Verum loco iusticiæ siue Dei ponit obœdientiam, vt quid per iusticiam intelligat, explicet, videlicet obœdientiam erga Deum, quæ iustificationis finis est. Deinde pro eo quod diceret, in vitam, ideo ponit in iusticiam, quia iusticia vitæ, hoc est, viuificationis est comes & monstratrix.

Gratia autem sit Deo, quod fuistis quidem peccati serui, sed ex animo obœdistis formæ doctrinæ, in quam estis traditi, verum liberati à peccato, serui estis iusticiæ.

Hæc subsumtio est sed ornata amplificatione. Simpliciter dixisset: At vos serui estis iusticiæ siue Dei. Verum quia magnum beneficium est, è seruo peccati seruum Dei fieri, orditur subsumtionem à gratiarum actione, qua gratias agit Deo, vt monstret autorem tanti beneficij, & excitet iustificatos ad gratitudinem. DEINDE admonet prioris status, in quo fuerunt ante iustificationem adeptam, tum enim fuerunt miserrima peccati mancipia. hoc autem ideo facit, vt magis ad obœdiendum Deo, cuius iam serui facti sunt, excitet. TERTIO, causam mutati status indicat, cum dicit eos obtemperasse formæ doctrinæ, in quam traditi sunt per prędicationem Euangelij. Hîc PRIMVM ex antithesi obseruetur, quod omnes qui non obœdiunt Euangelio, sint serui peccati in mortem. DEINDE, quod Euangelium sit veluti typus, hoc est, forma qua noui homines finguntur & formantur, vt referant figuram doctrinæ. PRÆTEREA, quod vt verbum, cum quo Spiritus sanctus coniungitur, ab vna parte necessarium est, ita voluntas nostra, qua obœdimus verbo, à parte nostri requiritur, vt iusticiæ seruire possimus. Non ergo conuersi se habent vt saxa, vt inuiti, & quasi violenter trahantur in obsequium iusticiæ.

Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ.

Antequam infert conclusionem, per prolepsin interponit excusationem, cur videlicet de rebus cœlestibus agens, vtatur ciuili exemplo, ac dicit se id facere propter infirmitatem carnis eorum. Humana enim tanta est infirmitas, vt sine comparatione rerum humanarum, in diuinarum cognitionem peruenire nequeat. Atque hac de causa Prophetæ, Apostoli, ac præcipuè Dominus ipse toties parabolis è rebus incurrentibus in sensus, vtitur.

Quemadmodũ enim exhibuistis membra vestra serua impuritati & iniquitati ad nequitiam: Sic nunc sistite membra vestra serua iusticiæ ad sanctificationem.

Hæc conclusio argumenti est, similiter collatione amplificata, neque offendere debet quenquam particula γὰρ, enim. Nam & illa interdum illationibus deseruit. Obseruetur hîc antithesis duplex, PRIOR, qua iusticia opponitur cum impuritati tum iniquitati. POSTERIOR, qua sanctificatio seu sanctimonia opponitur iniquitati. Prior docet, quid per iusticiam intelligat Apostolus, nempe mundiciem cordis, quæ fit per fidem (hæc enim mundicies aduersatur impuritati cordis) & obœdientiam erga legem, quæ ἀνομία, hoc est, quicquid legi Dei aduersatur, opponitur. Ergo iusticia incoata in iustificatis, est mundicies cordis per fidem, & obœdientia erga Deum, quanta in hac infirmitate præstari potest. Posterior docet, quid sanctimoniæ vox significet, videlicet studium innocentiæ & obœdientiæ erga Deum (nam aduersatur iniquitatis studio) vt simus sancti. Hinc proinde colligitur, iustificatorum officium esse, perpetuo sanctimoniæ studere, quæ in iusticia sita est, quæ iusticia constat mundicie cordis, & incoata obœdientia erga Deum.

Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iusticiæ.

Conclusioni suo more comprobationem addit Apostolus, idque per locum à contrarijs. Vis autem argumenti hæc est: Quando serui eratis peccati (scilicet ante iustificationem) liberi eratis iusticiæ, hoc est, iusticiæ non stitistis membra vestra ad obœdiendum illi. Nullum enim in vos imperium iusticia habuit. Igitur cum nunc serui estis iusticiæ, liberi estis peccato, scilicet vt non sistatis vos peccato, ad obœdientiam illi. Nam nullum in vos imperium habet peccatum. ita atque Apostolus per prosopopœiam peccatum & iusticiam duos dominos, penes quos ius imperandi est, facit: quorum illi quidem non iustificati, huic vero iustificati, se sistant seruos. 10

Quem igitur fructum habebatis tunc, ob quæ nunc erubescitis?

Hæc quæstio duo argumenta continet, VNVM à fructu, ALTERVM à turpitudine peccati sumtum. Fructus peccati est pessimus, & peccatum ipsum turpe. Igitur fide iustificati, qui peccato renunciarunt, amplius peccato seruire non debent. Aduerbia tunc & nunc relationem duplicis status notant: PRIORIS quidem, ante iustificationem, POSTERIORIS vero, post acceptam iustificationem. Obserua quod iustificatos pudere oporteat prioris status: in quo turpissimo domino, videlicet peccato, se stiterunt seruos. 20

Nam finis illorum mors.

Probat fructum peccati pessimum esse, videlicet mortē eamq́; æternam.

Nunc vero liberati à peccato, serui vero facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.

Antithesis est eius quod paulo antea dixit: Cum enim serui essetis peccato, &c. Hinc huiusmodi argumentum concluditur: Illa seruitus merito est præferenda, cuius fructus est sanctificatio, & finis vita æterna: Seruitutis iusticiæ fructus in hac vita est sanctificatio, & finis vita æterna. Igitur seruitus iusticiæ præferenda est seruituti peccati, quæ seruitus peccati in hac vita fructum habet impuritatem, & finem mortem æternam. Vita æterna dicitur finis seruitutis iusticiæ. non quod iusticia nostra illam mereamur, sed quia est iter intermedium in iustificatis. 30

Nam stipendia peccati mors: donum autem Dei est vita æterna, per CHRISTVM IESVM Dominum nostrum.

Probat finem seruitutis iusticiæ esse vitam æternam à contrarijs. Finis peccati est mors æterna. Ergo, Finis iusticiæ est vita æterna. Ne autem quis hanc vitam ex merito pendere inferat, anteuertit Apostolus, & eam pronunciat esse donum Dei per IESVM CHRISTVM. Obseruetur metaphora in voce Obsonia, Significat autem obsonium regium comeatum, & dona quæ ex lege dignitatibus tribuebantur. Cum ergo peccatum sit violentus tyrannus, suis militibus tribuit digna obsonia, mortem, infernum, perpetuum cruciatum. 40

CAPVT VII.

Summa Capitis septimi.

Iustificatos fide ideo non esse sub lege docet, propterea quod & lex ipsis sit mortua, & ipsi legi sint mortui, idq́, ideo, vt se Christo iungant tanquam nouo marito, cui parere debent. Deinde legis officium esse, ostendere peccatum, indicat. vnde delabitur ad dissidium legis, & corruptæ naturæ in iustificatis, describendum. 50

Ordo & partes Capitis septimi.

Tres partes præcipuæ sunt huius capitis, quarum PRIMA *est de libertate nostri à iure legis, cuius libertatis finis est, vt seruiamus liberatori. Huius partis occasio hæc est. Dixerat in sexto, vt doceret peccatum*

peccatum non dominari iuſtificatis, iuſtificatos non eſſe ſub lege. Hîc autem ſublati dominij cauſam reddit: quam & illuſtrat propoſita ſimilitudine à coniugio ſumta. SECVNDA *pars huius capitis eſt quæſtio de vſu legis.* TERTIA *pars eſt deſcriptio diſsidij legis diuinæ & corruptæ naturæ, & certaminis ſpiritus & carnis in regeneratis. Ante concluſionem huius partis in parentheſi pulcherrimum huius certaminis paradigma proponitur. Paulus enim ex lege diuina maculas ſuas agnoſcens, terretur conſpectu peccati: & tamen ex Euangelio concepta fiducia gratias agit Deo. Poſt parentheſin ſequitur concluſio tertiæ partis.*

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AN ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quod lex dominetur homini quoad vixerit.

Compellatione & apoſtropha facit Romanos attentos ad ea, quæ dicturus eſt de liberatione à iure legis. In ſexto dixit: Iuſtificatos fide non eſſe ſub lege. Verum quia hoc dicere multis videbatur abſurdũ, ideo hoc loco, quod illic breuiter attigit, iuſta confirmatione munit. quæſtio ergo eſt, Num iuſtificati fide ſint ſub lege ne ne? Ad huius quæſtionis negatiuam theſin probandam, hoc principium verſatis in lege notiſsimum: Lex dominatur homini quoad vixerit, aſſumit. Verum in hoc principio dubium eſt, quodnam ſit ſubiectum verbi vixerit. Oratio enim ambigua eſt. Poteſt enim & lex & homo pro ſubiecto ſumi. Lyranus interpretatur quoad vixerit, ſcilicet, lex. Chryſoſtomus, quoad vixerit, ſcilicet, homo: quem plerique ſunt ſecuti. Comparatio quæ proxime ſubiungitur, videtur cõfirmare ſententiã Lyrani. Concluſio vero & declaratio quæ eam ſequitur, Chryſoſtomo patrocinatur. Quid ergo dicendum? Cõtextus & ſeries argumentorũ Pauli omnino cõuincit, quod Apoſtoli ſententia ſit, legẽ dominari homini quoad alteruter vixerit ſiue lex ſiue homo. Nã ſi lex alia qua obrogatur, nõ amplius obligat, & ſi homo moritur, legis imperatis non amplius tenetur. Præterea hîc etiã quæri poteſt, de qua lege hîc loquatur Apoſtolus. Sed hanc quæſtionẽ ſoluunt ſequẽtia. Nam ex Decalogo adducit teſtimonium. Verum ſciendum eſt hoc non ad doctrinã legis, ſed ad damnatoriam legis ſententiam referendam eſſe. Nam doctrina nunquã moritur, immo iniuſtificatis eſt multo efficacior lex, quam in alijs, quantum quidẽ ad doctrinã attinet, & obœdientiam.

Nam viro ſubiecta mulier viuenti viro alligata eſt per legem, quod ſi mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege viri. Proinde viuente viro adultera vocabitur, ſi fiat alterius viri. Sin autem mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege illa, vt non ſit adultera, ſi iuncta fuerit alteri viro.

Declarat principium propoſita ſimilitudine à coniugio ſumta. Similitudinis autem partes ſunt duæ, quarum PRIOR hæc eſt: Eadem eſt ratio legis ad hominem iuſtificatum, quæ eſt mariti mortui ad vxorem. Sed maritus mortuus nõ dominatur amplius vxori ſuperſtiti. Ergo nec lex mortua homini iuſtificato dominabitur. Minor antitheſi amplificata eſt. Valet autem hæc comparatio. quia eadem eſt ratio legis & mariti. vterq; enim ius ſeu dominium habet donec viuit. POSTERIOR ſimilitudinis pars, iuſtificatos debere Chriſto obœdientiam, concludit. Concluditur autem ſimpliciſsime hoc modo: Eadem eſt ratio iuſtificati hominis ad Chriſtum, quæ eſt mulieris ad ſecundum maritum, priore mortuo. Sed mulier ſecundo marito ſubiecta eſſe debet per obœdientiam, nam illi iam lege coniugali deuincta eſt. Ergo homo iuſtificatus fide, vt liber eſt ab imperio legis damnantis, ita Chriſto tanquam nouo ſponſo obœdire debet. HIC ergo locus apertiſsime confutat eos, qui negant nouam obœdientiam neceſſariam eſſe in conuerſis, qui enim hoc faciunt, perinde faciunt, ac ſi quis ſuaderet ne mulier nupta ſecundo marito obœdiret. quod ſane nihil eſſet aliud, quàm diuortio operam dare. Obſeruetur PRÆTEREA hoc loco, ad quoſnam pertineat abrogatio legis, quo ad eius damnatoriam ſententiam attinet, nimirum ad iuſtificatos fide. DEINDE obſeruetur, quod Eccleſia ſit Chriſti ſponſa, cui per ſpiritum parere debet proles, hoc eſt, omnis generis virtutes, quales recenſentur ad Gal. 5. & alibi. Et dicuntur fructus ſpiritus, quia ſpiritu Chriſti acti homines fructificãt bona opera. Vt ergo hæc ſimilitudo amorẽ Chriſti ſponſi erga nos teſtatur: ita nos viciſsim admonebit cum caritatis erga ipſum: tum officij erga nos mutui. PORRO quod quidam ex hoc Pauli loco catholicam doctrinam de coniugij vinculo ſumendã putant, ineptius eſt, quàm vt refutatione indigeat. Nam Apoſtolus hoc loco non inſtituit diſputationem

ſputationem de matrimonio, aut de diuortij cauſis: ſed tantum è re coniugali ſimilitudinem ſuo propoſito accommodam petit, ac loquitur ſolummodo de ordinaria via in bene conſtituto matrimonio, iuxta quam non fit coniugum à ſe inuicem ſeparatio. Non autem loquitur de vicijs propter quæ diuortia fieri poſſunt legibus diuinis & humanis. Nam hoc ad propoſitum non feciſſet quicquam. Non enim liberamur à lege per diuortium, ſed per mortem.

Itaque fratres mei, & vos mortificati eſtis legi per corpus CHRISTI, vt ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificemus Deo.

Res hîc exprimitur, cui explanandæ ac probandæ ſeruit ſimilitudo adducta de muliere, in qua re tria ſunt, Homo, Peccatum, Lex. ſicuti tria ſunt in propoſita ſimilitudine, Mulier, Maritus, Lex. Vt ergo mulier, viuente marito, ſub lege mariti eſt, & mortuo marito libera eſt à lege mariti: ita homo viuente in ſe peccato eſt ſub lege, quæ virtus peccati eſt, ſed mortuo peccato ſub lege damnante, nõ amplius eſt homo. Præterea vt mulier libera à lege prioris mariti, & nupta alteri poſteriori obœdire debet: ita homo iuſtificatus fide liber à lege accuſante & damnãte, debet obœdire Chriſto, vt nouo marito, eiq; liberos parere, ſcilicet fructus ſpiritus. Hactenus ſententiam Apoſtoli explicauimus, iam verba altius expendamus. PRIMVM ergo dicit: Et vos mortificati eſtis legi. Hîc conſequens ponitur pro antecedente, quod eſt: Et vos mortui eſtis peccato, hoc eſt, & vobis peccatum mortuum eſt, Eſt enim hypallage. Hinc ſequitur, vos non eſtis ſub lege, quatenus lex virtus eſt peccati & damnat. Deinde cauſa redditur mortui peccati ſiue legis, quatenus eſt virtus peccati. Per corpus Chriſti, hoc eſt, per victimam Chriſti, & per communionem, quam iuſtificati habent cum corpore Chriſti. Nam vt ſupra dictum eſt: Vetus noſter homo cum Chriſto crucifixus eſt. PRÆTEREA additur finis mortui peccati: Vt ſitis alterius qui ex mortuis exuſcitatus eſt, hoc eſt, Chriſti noui ſponſi, videlicet, vt fructificemus Deo. Quod autẽ tranſit Apoſtolus à ſecunda perſona ad primam, idiotiſmus Hebraicus eſt. SVMMA ergo collationis huc redit: Quod peccato in nobis mortuo non ſimus ſub lege damnante, ſed ſub gratia Chriſti noui ſponſi, cui liberos parere debemus, fructus ſpiritus, vt dictum eſt.

Quando enim eramus in carne, affectiones peccatorum per legem exiſtentes operabantur in membris ad fructificandum morti.

Dixit finem liberationis à lege eſſe, vt adhæreamus Chriſto ad fructum ferendum Deo. Verum quia aduerſarij poterant obijcere, homines ſub lege conſtitutos, poſſe Deo fructificare viuendo iuxta legis præſcriptum, occurrit Apoſtolus iſti obiectioni, ac tribuit legi contrarium effectum. Lex, inquit, facit, vt mali affectus incendantur & inflammentur magis in nobis. Igitur, per legem nemo poteſt fructificare Deo. At ne quis hanc ſterilitatem legi aſſcriberet, Apoſtolus cauſam huius rei à conditione ſtatus hominis petit. Quando enim eramus in carne, hoc eſt, quando ſoli naturæ corruptæ relicti deſtituebamur ſingulari ſpiritus gratia, tum affectiones peccatorum per legem irritatæ vigebant magis magisque in membris noſtris, idq; non vicio legis, ſed corruptæ naturæ, qua nitimur in vetitum ſemper, cupimuſq; negata. Hinc Auguſtinus: Vbi non eſt gratia liberatoris, auget peccandi deſiderium prohibitio peccatorum. Porrò παθήματα peccatorum vocat Apoſtolus ὁρμὰς ſeu motus ad peccandum ſolicitantes, qui ſunt tanquam aculeus peccati, per quem peccatum gignit in nobis carnis opera veluti partus, quorum catalogus Galat. 5. recitatur. Iam reliquum eſt, vt hypotheſes nonnullas ex Pauli verbis concludamus. PRIMA, Nemo naturæ viribus legi Dei plenam obœdientiam poteſt præſtare. SECVNDA, Lex in non renatis excitat & irritat malos affectus, idq; vitio carnis. TERTIA, Liberum arbitrium eneruatum eſt ita, vt nemo Deo debitam obœdientiam præſtare poſsit ſibi relictus. QVARTA, Opera hominis non iuſtificati, omnia ſunt peccata, vt quæ morti fructificant. QVINTA, Membra hominis non regenerati, atq; adeo omnes vires, obſequium malis affectibus præſtant. Porrò confutationem Manichæorum, qui his Pauli verbis abuſi, dixerunt legem à Deo datam non eſſe, vide in Auguſtino ſermone 4. de verbis Apoſtoli.

Nunc autem liberi ſumus à lege, mortui ei ſub qua detinebamur, vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, ac non in vetuſtate literæ.

Hæc antitheſis quatuor habet. PRIMVM, manumiſsionem à lege, quæ opponitur ſeruituti legis. DEINDE cauſam manumiſsionis, mortem

tem peccati,quod crucifixum est cum Christo, ex quo fit vt non amplius detineamur sub
imperio legis damnantis.Nam per mortem peccati vinculum legis ruptum est.Hæc mors
opponitur vitæ peccati,qua ipsum viget in membris nostris. PRÆTEREA,finẽ manumis-
sionis à lege,videlicet,vt seruiamus Deo. Hæc seruitus opponitur seruituti mortis,qua illi
fructificamus. POSTREMO,modum seruitutis,quem per collationem amplificat,dicens:
Nõ in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Hîc vetustati nouitas,& literæ spiritus op-
ponitur. Vt vetustas significat priorem cõditionem sub primo marito,nempe peccato: ita
nouitas significat posteriorem conditionẽ sub secundo marito , nempe Christo.Illa vetu-
statis nomine significatur,cum quia prior est,tum quia abolebitur.Hęc nouitatis voce in-
10 dicatur,quia noui hominis est,& perpetuis incremẽtis augebitur, & nunquã abolebitur.
Deinde vt literæ appellatione legem respectu veteris conditionis vocat,quia scilicet apud
homines non renatos est veluti muta ac litera mortua,quod ad eius obseruationẽ attinet.
hæc,quod ab ea peccatum arripiat occasionem nos interimendi,dicitur occidere. Huc il-
lud Augustini : Doctrina illa,qua mandatum accepimus,continenter recteq; viuendi,li-
tera est occidens,nisi asit viuificans spiritus : Ita spirit⁹ vocabulo significatur gratia spiri-
tus Christi,qua & nostra voluntas per Spiritum sanctum reformatur,& motus noui exci-
tantur,ac vires nouæ suppeditantur,quibus incoamus Deo seruire , & parere Christo no-
uo sponso liberos,qui sunt fructus spiritus.Hic ideo dicitur viuificare,quia eo excitamur
ad viuendam nouam vitam. Hanc esse genuinam interpretationem literæ & spiritus,ipse
20 contextus & argumenti series euincit.Quare qui per literã sensum literalem aut ceremo-
nias,& per spiritum sensum allegoricum intelligunt, nec cœlum nec terrã attingunt,im-
mo sacrum Dei verbum calumnijs hostium exponunt. Iam quæ sint obseruãdæ doctrinæ
videamus. PRIMA, quod vt nihil boni poterimus agere , priusquam Christo coniunga-
mur spiritu,per fidẽ manumissi à maledictione legis : ita soluti à vinculo legis, donamur
Spiritu sancto , qui reformat mentes & voluntates nostras , vt & intelligamus quid fieri
oporteat,& velimus præstare quod intelligimus. SECVNDA,Quod finis iustificationis &
manumissionis à lege,sit Deo obœdire per nouam obœdientiam. TERTIA,Quod confu-
tentur hac Pauli assertione, qui mentiuntur per prædicationem Euangelij laxari frena
cupiditatibus,vt iam quodlibet liceat , quasi libertas Christiana esset,omnem erga Deum
30 obœdientiam abijcere,& licentia quiduis audendi,sicuti olim per Carpocratianos,& ho-
die per Libertinos Diabolus suum virus euomit in contumeliam Euangelij Christi,& in
certam multorum perniciem.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quid igitur dicemus? Lex peccatum est? Absit.

Quia dixerat Apostolus affectus
peccatorum per legem existere, & a-
nimaduertit aduersarios hoc detor-
suros in malam consequentiam , occupatione quadam eos anteuertit. Poterant enim ex
40 dictis Apostoli ita obijcere. Quicquid operatur malum & morti fructificat , id quodque
malum & peccatum esse necesse est.Sed lex operatur malum,vt quæ gignit & fouet in no-
bis peccatum. Nam vt tu Paule dicis : Affectiones peccatorum sunt per legem ad fructifi-
candum morti : Igitur lex est malum,siue peccatum. Hoc cum maxime sit absurdum de
lege Dei dicere , male affirmas affectus peccatorum existere per legem. Hæc aduersario-
rum obiectio est , sed maior est distinguenda, quæ quidem vera est intellecta de eo quod
per occasionem operatur malum. Non enim omnis occasio mali est mala. Neq; sequitur
qualitas rei qualitatem occasionis.Hæc summa est responsionis Pauli.Sed primum oppo-
nit contrariam sententiam per abominationis notam , μὴ γένοιτο, hoc est, ne fiat, siue absit,
quasi diceret,nequaquam sequitur propterea legem esse peccatum aut rem malam. atque
50 hac occasione Apostolus ingreditur fusiorem de lege disputationem.

Immo peccatum non cognoui nisi per legem.

Refellit aduersariorum obiectio-
nẽ argumento à contrarijs opposito,
quasi diceret, Immo tantum abest vt
lex sit peccatum,hoc est,vt peccatum gignat ac foueat, vt cõtra nihil æque aduersetur pec-
cato.ea enim vna est,quæ illud alioqui latens prodit ac detegit.Quod si inde peccatum ir-
ritetur,ac in rabiẽ feratur , multoq; magis sæuiat quàm antea , quorsum hoc legi impute-
tur,quæ hostis insidias detegit? Non ergo peccatum est lex , sed index peccati,vt ait Am-
brosius.Atq; ideo Paulus non dicit: Peccatum non erat nisi per legem. Sed peccatum non

noui nisi per legem: Significans legem indicatricem esse peccati. Transfert autem Apostolus orationem in se, vt in paradigmate res ostendi clarius, & veluti pingi videatur. Si quæritur, quomodo noscamus peccatum per legem? sciendum est, id fieri hoc modo, dum homo sua facta legi, vt normæ vitæ accommodat, videt vbi legem transgressus est, & vbi non. Vbi enim vita cum regula non congruit, peccatum commissum est. Contra, vbi vita cum regula concordat, nulla culpa deprehenditur. Hinc legis huiusmodi definitio colligi potest: Lex est regula faciendorum & vitandorum: quorum illa dum fiunt probat, hæc dum committuntur, accusat & damnat. Obseruetur præterea hic vsus legis vnus, qui est ostendere peccatum, de quo etiam supra attigit, vbi ait: Per legem est agnitio peccati.

Concupiscentiam non nossem, nisi lex dixisset: Non concupisces.

Dixit se non nouisse peccatum, nisi per legem. id iam proposito omnis peccati fonte probat. Concupiscentia proditur per legem, vt vetita & damnata à Deo. Igitur peccatum innotescit per legem. Hîc nudam concupiscentiam, in qua natiua illa labes veluti sedem posuit, intelligere oportet. Nam prauæ cupiditates, quæ ab isto impuro fonte oriuntur, à lege naturæ acriter damnantur. Vnde Plato ἐπιθυμίαν πολυκέφαλον vocat, vt quæ plurimorum malorum causa existit, quam coercendam esse monet φόβῳ καὶ νόμῳ καὶ ἀληθεῖ λόγῳ, hoc est, metu, lege, & vera ratione. Porrò hic locus obseruetur diligenter, quo refutantur qui Paulum putant tantum de operibus ceremonialibus disputare in hac Epistola, & non de lege morali. Nam hic Apostolus adducit testimonium de vetita concupiscentia, quæ lege morali prohibetur, quare manifeste & fallunt & falluntur Sophistæ.

Sed peccatum occasione sumta, operatum est per mandatum in me omnem concupiscentiam.

Translatio est culpæ à lege in peccatum originale. Nam ex eo quod dixerat Apostolus: Affectiones peccatorum existere per legem, inferebant aduersarij legem esse peccatum, hoc est, peccatum gignere & fouere. id iam Apostolus diluit & affirmat id fieri non natura legis, sed vitio carnis & peccati in carne habitantis: quod peccatum occasione sumta magis irritatur per mandatum legis, & inflammatur concupiscentia. Signum, Omnis, non hîc notat distributionem eius, cui additur, sed vim potius & vehementiam, ac si dicat: Concupiscentia ipsa magis vim suam declarauit, & importunius me inuasit per mandatum. Etsi autem eadem concupiscentia est in homine ante legis noticiam, quæ post legem est, tamen modo quodam differt hæc ab illa.

Sine enim lege peccatum mortuum est.

Ratio à contrarijs. Sine lege, id est, cum ignoratur Dei voluntas ex lege. Peccatum mortuum est, hoc est, ignoratur, non apparet, non ita vim suam per concupiscentiam explicat. Hoc significari per mortem peccati manifestum est ex antithesi. Nam vt peccatum per legem cognoscitur, operatur & apparet magis: ita sine lege non cognoscitur, non operatur, hoc est, non exerit vim suam, & non apparet. Atque hoc est quod dicit Apostolus: Peccatum mortuum esse. Deinde & hoc obseruetur, quod hoc Pauli dictum non simpliciter, sed comparatè sit intelligendum.

Ego aliquando viuebam sine lege, Sed veniente mandato peccatum reuixit, & ego mortuus sum. Et inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, ad mortem facere. Nam peccatum occasione sumta per mandatum, decepit me, & per ipsum occidit.

Thesin proximam ad hypothesin accommodat. Quod enim generatim dixit Apostolus, id nunc suo probat exemplo. Nam tum demum doctrina generalis perfectius cognoscitur, cum exemplis illustribus declaratur. Sensus verborum Pauli non melius percipietur, quàm ex contrariorum collatione. Quare hanc pericopam in quinque membra retextam proponam, ex antithesium comparatione declarabo, & ex singulis membris vniuersales doctrinas extruam. PRIMVM membrum continetur his verbis: Ego autem viuebam aliquando sine lege. hoc est, Ego viuebam aliquando sine peccati sensu securus omnino, non vim peccati per legē intellexi, nec mea cōscientia peccati stimulis est exagitata. Hinc sumatur hæc generalis doctrina traducta ab hypothesi ad thesin:

theſin: Quamdiu homo legem Dei nō attendit, nec eam accommodat tanquam regulam iuſti & iniuſti, æqui & iniqui ad ſua facta, non ſentit peccati vim ad mortem inferendam, ſed viuit ſecure ſine morſu conſcientiæ ac hypocritā agit. Eſt enim hæc theſis intelligenda de ijs, qui quantum ad externam conuerſationem attinet, inculpatè viuunt, vt Paulus fecit cum viueret ſine lege, quemadmodum ipſe de ſe teſtatur ad Philip. 3. Sequitur SECVNDVM membrum: Sed veniente mandato, peccatum reuixit, hoc eſt, poſtquā vim legis ſenſi, factis meis ad normam legis examinatis, me tranſgreſſorem legis deprehendi, ac reum coram tribunali Dei. Nam peccatum quod antea latebat vt mortuū, iam per legem agnitum in cōſcientia mea reuixit, & affectiones peccatorū magis vigebant in membris meis. Hinc generalis doctrina concluditur, videlicet, quod lex, vbi homo cœperit ſuam vitā ad eius normam exigere, peccatum, antea veluti mortuū deliteſcens, excitet & prodat in cōſcientia hominis affectus peccatorum, qui antea minus apparebant. TERTIVM membrū eſt hoc: Ego autē mortuus ſum, hoc eſt, me mortuum eſſe cognoui, & me dignū morte & damnatione intellexi. Nam mortem & damnationē comminatur lex omnibus, qui perpetuam obœdientiam puram & perfectam, iuxta legis præſcriptum, Deo nō præſtant. Generalis doctrina, quæ hinc concluditur, hæc eſt: Ex agnitione peccati per legem homines in agnitionem iræ Dei & commeritæ damnationis veniunt, cuius finis eſt, vt peccatores Chriſtum propitiatorem quærant. Sequitur QVARTVM membrum. Et repertum eſt mihi mandatum, quod erat ad vitā, ad mortē facere: hoc eſt: deprehēdi quod mandatum quod inſtitutum erat ad vitā conſequendā, ſi quis ei obœdiret, cedere mihi in mortem, propter eius tranſgreſsionem. Vt enim obœdientibus vita promittitur, ita præuaricantibus mors peccati ſtipendium eſt propoſita. Hinc ergo generalis admonitio extruitur de promiſsionibus, & cōminationibus legalibus, videlicet, vitæ & mortis, iuxta ſententiam legis. POSTREMVM membrum reſtat: Nam peccatum occaſione ſumta decepit me per mandatum, ac ipſum occidit me. Hic transfertur culpa à lege in peccatum vt ſupra, ac ſi dicat Apoſtolus. Quod mortuus ſim legis miniſterio, nequaquā vitium & culpa legis eſt, ſed peccati potius, hoc eſt, innatæ corruptionis. Hoc, inquit, peccatum, per mandatum decepit me, hoc eſt, vt latro quiſpiam me à via abduxit peccatum, quando magis irritabatur per legem. Nam ἐξαπατᾶν proprie eſt à via recta aliquem fraudulenter abducere, vt in eum ſecurius graſſari poſsit, donec ipſum occiderit & ſpoliauerit, ideo ſequitur: Et per illud, ſcilicet, mandatū, Occidit me, ſcilicet peccatum. Nā peccati merces eſt mors. Doctrina generalis hinc petitur, non eſſe culpā legis reuelantis malū, quod ex agnitione peccati per legē reddamur deteriores, ſed eſſe vitium peccati inhabitātis in carne noſtra, quod magis æſtuat & inflammatur, quādo accedit vox legis prohibentis & damnantis peccatū. Habemus ergo pulcerrime in hoc paradigmate depictum, quis ſit vſus legis in nondū renatis. qualis Paulus fuit aliquando. indicat lex viā vitæ & mortis, cum cōditione obędientiæ & pręuaricationis: oſtendit & reuelat peccatum: mortis ſententiā pronunciat in legis tranſgreſſores: affectus præterea peccatorum irritat, ſed vitio carnis. Si quis horum effectuū legis μετάνοια & ſalutaris conuerſio dici poterit, recte faciunt illi, qui prædicationem pœnitentiæ, hoc eſt, μετανοίας ſubijciunt legi. Sed cum prædicatio pœnitētiæ ſalutaris pugnet ex diametro cum iſtis legis diuinæ proprietatibus, Sequitur eam ad legem minime referendā eſſe.

Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum & bonum.

Concluſio eſt confutatæ obiectionis aduerſariorum à vero vſu legis, qui bonus eſt. Aduerſarij quidem obiecerunt, Igitur lex peccatum eſt. Sed Paulus concludit: Igitur lex ſancta eſt. Sanctum enim opponit peccato. Deinde mandatum cōcludit eſſe ſanctum, iuſtum & bonum. Sanctum quidem, quia omni vitio caret. Iuſtum, quia quæ iuſta ſunt requirit. Bonum vero, quia promittit vitam obtemperantibus.

Quod igitur bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum.

Etſi planiſsime reſpondit Apoſtolus ad proximam obiectionem, qua lex Dei vt mali cauſa accuſata eſt, & culpam à lege in vitium carnis tranſtulit: tamen ex refutationis concluſione & effectu legis accidentario, videlicet quod viuente lege dixerit Apoſtolus peccatū reuixiſſe in ſe atque adeo ſe mortuum eſſe, formant aduerſarij hanc obiectionem, in qua abſurda connectunt hoc modo: Tu Paule cōcludis legē bonam eſſe, & tamen eius aduentu dicis te mortuum eſſe factum. Ergo lex bona, homini mortifera eſt, atq; adeo mortis culpam ſuſtinet. Hæc obiectio videtur niti hoc immoto principio: Quod bonū eſt, nemini mortiferū eſſe

poteſt.

potest. Sunt enim hæc repugnantia, Bonum esse, & mortiferum esse. Si ergo lex bona est, non est mortifera, Si mortifera, non est bona. Sed Paulus consecutionem negat, & vtitur cum inficiatione translatione. Culpam enim à lege in peccatum transfert, pronuncians non legem quæ bona, sed peccatum quod malum est, in mortem sibi cessisse. Est ergo in obiectione aduersariorum fallacia non caussæ vt caussæ. Lex enim caussa mortis est per accidens, seu per occasionem, vt loquitur Apostolus, peccatum vero per se.

Vt appareat peccatum per bonum, operatur mihi mortem, quo fiat excellenter peccans peccatum per mandatum.

Sensus est. Lex facit vt appareat peccatum, quod antea veluti mortuum delituit. Hoc peccatum iam per legem detectũ operatur mihi mortem, dum me mortis reum ostendit, idque in eum finem, vt peccatum fiat excellenter peccans per mandatum, hoc est, vt appareat clarisime & certisime, constetq; quantus sit peccati reatus, & quam criminosum sit ipsum peccatum, quod lex ipsa statuit ob oculos. Obseruetur proinde hic vsus legis, quæ ideo reuelat peccatum, vt eius turpitudo, magnitudo & reatus appareat, quo peccati grauitate territi, & fulmine legis prostrati, quæramus propitiatorem, ne ira Dei & damnatione æterna obruamur.

TERTIA PARS.

Scimus enim quod lex spiritualis est, at ego carnalis sum.

Quæ sit vis legis in hominibus non regeneratis, hactenus in illustri exemplo ostendit, nunc repugnantiam legis & peccati inhabitantis ostensurus in regeneratis, collationẽ proponit legis & hominis: quarum conditio cum sit diuersissima, fieri non potest, vt consentiant. Nam quorum naturæ sunt contrariæ, eorũ effecta repugnare sibi inuicẽ necesse est. Lex proinde cum sit spiritualis, & homo carnalis, fieri non potest vt eadem velint, & in eadem ferantur, sed vt illa spiritualia suadet, cœlestia & integra requirit, ita hic in carnalia, terrena & corrupta toto fertur impetu. Cum ergo iam homo donatur spiritu Dei, necesse est magnã luctã oriri. Nam cum spiritus spirituali lege delectatur, & caro originis corruptionẽ sapit, quid aliud expectandum est, quam vt caro & spiritus acerrime inter se in regeneratis dimicent? Spiritus enim homini suadet, vt sibi obtemperet, & Deo sua membra sistat ad obœdiendũ: caro contra suadet, vt spiritus imperium homo excutiat, & sistat sua membra iniusticiæ. Spiritus vult vt homo se Deo subijciat in vera sanctitate, caro suadet vt serpenti & carnali voluptati auscultet. Si itaq; illi obtemperat homo, testimonium habet spiritus Dei. si autem huic sciens & volens auscultat, adhuc totus carnalis est, & extra Christi regnum. Sed semper excipiendi sunt ignorantiæ & infirmitatis lapsus, quibus sancti obnoxij sunt, donec hoc mortale corpus circumferunt. Ea enim est carnis nostræ ad malum procliuitas, vt nisi freno spiritus perpetuo coerceatur, ex vno in aliud malum præceps feratur. quantumuis enim magna adhibetur diligentia: tamen ea est peccati inhabitantis vis, vt nemo sine peccatis infirmitatis, ignorantiæ & suborientium concupiscentiarum viuere posit, quæ omnia repugnantibus spiritu, condonantur.

Venditus sub peccatum.

Hæc ratio est cur se carnalem vocat Apostolus sumta à causa. Venditus sum, inquit, sub peccatum, hoc est, sub imperio peccati captiuus teneor. Sumta est autem hæc metaphora à captiuis, qui vendebantur à victoribus, vt essent perpetui serui, nisi forte veniret quispiam potentior & fortior, qui eos à seruitute eriperet. Significat autem hic venditũ esse sub peccato, esse ita peccato obnoxium, vt aliud fieri non posit quin sæpisime eius tyrannide prematur. Hinc proinde locus ponit nobis ob oculos vim peccati originis, quod etiã renatis facesit negociũ. Vnde satis apparet, quod nõ sit tantum alieni delicti imputatio, verumetiam horrenda quędam deprauatio in natura humana, vnde in mente dubitatio de Deo de ꝓmisionibus & cõminationibus: in voluntate diffidẽtia: in corde inordinati affectus etiam in sanctis suboriuntur, cõtra quæ mala pij perpetuã sustinent luctam. Nam si Paulus, qui nõ tantum primitias spiritus, sed etiam decimas acceperat hanc experitur pugnam, Quid sentiendum est de alijs? Monebimur proinde hoc loco, vt cautè ambulemus coram Deo nostro, & exuscitemus spiritum aduersus carnem perpetuis fidei & inuocationis exercitijs, ne spiritus ipse extinguatur, ac ita naufragio circa fidẽ facto, salute excidamus. Huc pertinẽt exhortationes Apostolicæ & Propheticæ, quibus ad studium

studiũ sanctitatis excitamur. Quare diligenter cogitemus causas lapsuum in sanctis, quæ sunt præcipuè peccatum inhabitans, insidiæ Sathanæ, mala mundi consuetudo, (quæ nequitiæ) vt quidam ait (pabulum est) & indulgentia eorum, qui legibus & disciplina mores hominum coercere & gubernare deberent. His causis opponamus spiritum Dei crucem Christi, dignitatem filiorum Dei, exempla sanctorum, peccati & periculi magnitudinem, & victoriæ coronam. Sæpe enim multi, dum contra cõscientiam peccant, eò impelluntur à Sathana, iusto Dei iudicio, vt nunquam resipiscant, sed ruant in æternã mortem.

Quod enim operor non noui.

Se venditum esse sub peccatum, probat ab effectu peccati, & ponitur minor loco totius argumenti, quod hoc pacto cõplebitur. Quicunq; operatur quod improbat, alieno impellitur imperio. Ego Paulus operor, quod nõ noui, hoc est, quod improbo. Igitur, Ego Paulus alieno imperio, nempe peccati, impellor. Proinde captiuus peccati sum, ita vt non possim penitus à cupiditatibus liberari. PRIMVM hoc loco discernendum est inter spiritus impulsum & carnis ferociam. Hęc facit vt Paulus quod malum est operetur, ille autem improbat carnis opera. Huiusmodi pugna non est nisi in renatis. Nam illi soli spiritum habent qui aduersatur carni. Quod autem de Medea dicitur: Video meliora proboq;, deteriora sequor: totum carnis est, hoc est, animalis hominis non spiritus. Ratio enim prauos affectus, præsertim cum in actus erumpant, improbat. Sciendum est ergo quod Paulus hîc nõ loquatur de externis actionib⁹, quas locomotiua regit, nec de voluntarijs delictis vastantibus conscientiam: quod facile constabit, si Pauli vitam ante conuersionem primum, & deinde post conuersionem examinemus. Ante conuersionem testatur ipse Philippensibus scribens, Quod vixerit secundum legẽ irreprehensibilis, quantũ quidem ad iudicium humanum, & iusticiam literalem attinet. Post conuersionem sub ministerio sui Apostolatus Paulum bona conscientia vixisse constat, ita enim de seipso ait: Hæc est gloriatio nostra, testimonimum conscientiæ nostræ. Item: Estote imitatores mei, sicuti & ego Christi. Hinc manifestum est, quod Apostolus non loquatur de voluntarijs delictis aut externis actionibus patentibus oculis hominum, sed tantum de arcanis motibus, qui subinde suboriuntur in sanctis, idq; vitio carnis, & importunitate peccati inhabitantis, vt Apostolus seipsum paulo post interpretatur. Huiusmodi arcani motus sunt suborientes disputationes de promissionibus & minis Dei, de prouidentia, item impatientia sub cruce, & aliæ cupiditatum flammulæ: quas tamen spiritus reprimit, cum primum suboriuntur. Vnde existit in homine renato perpetua lucta spiritus & carnis. Sed quid dicemus ad dictum Domini? Qui facit peccatum, seruus est peccati. Aliud est facere peccatum, quã affectibus peccatorum subinde turbari. Facere peccatum dicitur, qui vacuus spiritu Dei tradit se malis affectibus, ijsque obtemperat ad facienda desideria peccati, seu vt breuius dicam, is facit peccatum, in quo regnat peccatum, iuxta impetum cupiditatum corporis, & qui talis est, vere seruus peccati est. Verum qui peccati incendia mox extinguit spiritu Dei, non est peccati seruus, sed iusticiæ, quemadmodum in sexto capite dictum est. Obseruetur proinde hoc loco, quod sancti in hac vita nunquam ita possint peccati maculas abstergere, quin semper aliquid restet eluendum per Christi sanguinem.

Non enim quod volo hoc ago, sed quod odi hoc facio.

Assumitur hæc propositio ad probandam minorem proximi argumenti verbis Pauli expressam. Sumitur autem hæc probatio à repugnantibus. Repugnant enim approbare & odisse, & ponitur sola assumtio, amplificata antithesi, sed complebitur argumentum hoc modo: Quicunq; odit quod operatur, improbat suum opus. Ego Paulus odi quod facio. Igitur, Improbo meum opus, seu quod idem est, quod operor nõ noui. Verba enim cognitionis interdum per metalepsin ponuntur pro affectibus, qui cognitionẽ sequuntur, vt in Psalmo primo: Dominus nouit viã iustorum, hoc est, approbat illorum vitã & studium. Iam verba textus altius expendamus. Non quod volo, scilicet, spiritu, hoc est, iuxta voluntatẽ reformatam spiritu Dei, Hoc ago, scilicet, ex toto corde, tota anima, totis viribus, iuxta legis scilicet præscriptum. Sed quod odi, scilicet, spiritu, hoc ago, scilicet vitiositate carnis, dum concupiscentiæ incendia sentio. Sciendum & hîc est, quod verba ago, facio, operor, non ad externa delicta, & ad externos mores referenda sint, sed tantũ ad motus quos excitat subinde peccatum originis, quibus suborientibus, spiritus mox se opponit. Nam hîc tantum describitur lucta spiritus & carnis in corrupta natura, & nõ fit collatio voluntatis & externorum morum, sicuti quidam insulse existimarunt. Vtitur autem Apostolus verbis agen-

di & faciendi, vt effrenem corruptæ naturæ cõcupiscentiam, actu peccatum esse ostendat, & sua natura mereri mortem & damnationem, quam tamen Deus dignatur venia in cõuersis. Admoneamur ergo hîc de insidijs peccati originis, vt semper simus in armis, & pugnemus cõtra eius praua desideria robore spiritus & precatione obtemperantes Apostolo, qui ad Galatas quinto ait: Spiritu ambulate, & concupiscentias carnis ne perfeceritis.

Si autem quod non volo hoc facio, consentio legi Dei quod bona sit.

Colligit ex dictis defensionem legis. Lex diuina ea requirit, quę voluntas reformata spiritu Dei approbat. Ergo lex diuina bona est. Constat enim ea mandata optima esse, quæ maxime congruunt cum spiritu Dei, & cum voluntate hominis, spiritu Dei renouata & reformata.

Nunc autem ego non amplius operor illud, sed habitans in me peccatum.

Dixit paulò antea Apostolus: Non quod volo hoc ago, sed quod odi hoc facio, Iam eius dissidij in vno eodéq; homine ratioñe infert, ostendens aliam esse voluntatem spiritus, alium esse impetum carnis seu inhabitantis peccati. Ego inquit, secundum spiritum seu interiorem hominẽ seu voluntatem reformatam non operor scilicet quod odi, Sed inhabitans peccatum, quod in me gignit omnem concupiscentiam. Peccatum enim originis, quod perpetuo circumfert homo etiam renatus spiritu Dei, subinde excitat praua desideria, quibus renatus resistit. Obseruetur igitur, quod sancti in hac vita nunquam possint ita mali fontem occludere, quin subinde ex eo pestilentes riuuli profluant. Non enim peccatum deserit suum domicilium, donec hoc mortale corpus circumferimus. Atq; ea de causa dicitur peccatum originis habitare in homine, vt quod perpetuam sedem in carne sibi delegerit. Obseruandum tamen est, aliter in renatis quam in profanis peccatum originis habitare. In his enim regnat iuxta cupiditates corporis: in illis autem spiritu Dei domatur & quotiescunque insurgit per suas concupiscentias, prosternitur. Atque hinc est, quod in profanis mortale sit, in renatis autem veniale, non quidem sua natura, sed ex gratia.

Noui enim quod non habitat in me (hoc est, in carne mea) bonum.

Ratio est inhabitantis peccati ab eius effectu. Nihil boni in carne mea habitat. Igitur, Illic causam mali esse necesse est. Et huius causa nulla est alia, quam inhabitans in carne peccatum. Est autem caro hoc loco totus homo cum omnibus suis facultatibus & viribus, extra regenerationis gratiam.

Velle adiacet mihi, vt autem perficiam bonum, non reperio.

Aetiologia est. Confirmat enim rationem proxime præcedentem ab effectu. Bonum quod volo iuxta spiritum non possum perficere, propter carnem. Igitur in carne non habitat bonum. Verbum perficiendi significat regeneratos aliquo vsq; progredi, sed tamen longe abesse à meta. Ex hoc Pauli dicto duo colligamus: VNVM, quod peccatum originis remaneat in sanctis, ac in illis efficax sit, etsi spiritus imperio reprimatur. ALTERVM, quod sancti in hac vita nunquam possint, etsi maximè velint, Deo plenam præstare obœdientiam.

Non enim quod volo facio bonum: Sed quod non volo malum hoc ago.

Ratio est proximæ sententiæ ab experientia Apostoli sumta. Quicunq; quod vult bonum non facit, Sed malum quod non vult, agit, facultatem voluntatis habet, sed perficiendi virtute destituitur. Apostolus regeneratus seu conuersus, bonum quod vult, non facit, sed malum quod non vult, agit. Igitur Apostolus habet quidem volendi facultatem, sed perficiendi non item. Hinc sumatur generalis doctrina de renatis, videlicet, quod illorum quidem voluntas ex gratia promta sit ad obœdiendum Deo, sed conatus imbecillitate carnis & naturæ prauitate interturbetur. Porrò qui ex hoc loco liberum arbitrium in corrupta natura concludunt, toto cœlo errant. Nam Paulus hîc loquitur de se iustificato, & de voluntate quam habet ex gratia renouationis per Spiritum sanctum.

Si enim quod non volo ego hoc facio

Translatio culpæ est in peccatum

non amplius ego operor illud, ſed habitans in me peccatum.

hæreditarium. Hoc argumentum ita concluditur: Si quod non volo hoc facio, nō amplius ego operor illud. Sed quod non volo hoc facio. Ergo, Ego amplius non operor illud. Si ego id non facio, neceſſe eſt alium eſſe qui hoc agit. Is enim alius inueniri non poteſt, quam morbus hæreditarius. Hinc rurſus obſeruetur lucta carnis & ſpiritus, Et diſcrimen noui & veteris hominis. Nouus eſt, qui vult, Vetus eſt qui aduerſatur in vno eodemq; homine. Nouꝰ homo eſt, quicquid ex regenerationis gratia homo habet: Vetus eſt qualitas totius hominis non regenerati, quę aduerſatur Deo. Non ergo hîc fit collatio voluntatis & effectuum in quolibet homine, ſed ſpiritus & gratiæ in renatis.

Reperio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod malum mihi adiacet.

Hactenus multis oſtendit ex carne peccatū eſſe, quod lex Dei profert in lucem. Nunc idem concludit hoc modo: Inuenio mihi volenti facere bonum, legem eſſe quæ doceat quod malum mihi adiunctum ſit. Nam dum facta mea ad normam legis reuoco, video defectum, quem mihi lex monſtrat, cum ait: Non concupiſces. Cum hic ſit ſimpliciſſimus ſenſus huius loci, congruens cum tota diſputationis ſerie, aliorum interpretationes omitto.

Condelector enim legi Dei ſecūdum interiorem hominem, ſed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuantem me legi peccati, quę eſt in membris meis.

Comprobatio eſt concluſionis & declaratio partium eius. Nam quod velit bonum agere ex eo comprobat, quod condelectetur legi Dei quod ſane promtiſſimæ voluntatis indicium eſt. Quod autem malum ſibi adiunctum ſit ab effectu oſtendit, cum inquit: Sed video aliam legem in membris meis, hoc eſt, vim ad peccandum ſeu impetum inhabitantis peccati, huic legi duo tribuit, VNVM, quod rebellando aduerſetur legi mentis ſuæ, id eſt, pio & ſancto propoſito, quod ſe ad normam legis diuinæ conatur cōponere. ALTERVM, quod captiuet ſe legi peccati, quæ eſt in membris, hoc eſt, ita ſe captiuum teneat, vt peccati iugum prorſus excutere nequeat. Obſeruandū hoc loco quod & Ambroſius admonet, quadruplicē legem hîc à Paulo proponi, quod eò ſpectat, vt expreſſiꝰ in renatis delineet carnis & ſpiritus cōflictum, oſtendatq; veteris & noui hominis diſcrimen. PRIMA lex Dei eſt, quæ eſt rectiſſima iuſticię norma, iuxta quam interior homo viuere expetit. SECVNDA lex mentis eſt, hoc eſt, noui hominis per gratiam regenerati ſpiritus. TERTIA eſt lex membrorum, quæ vt ex textu colligitur, eſt impetus ad peccandum. QVARTA eſt lex peccati, hoc eſt, ipſum peccatum originis & naturæ humanæ vitioſitas, hæc à tertia differt, vt cauſſa à ſuo effectu. Nā vt hæc quarta lex eſt ipſa naturæ prauitas, ita tertia complectitur cōcupiſcentias prauas inde pullulantes. Hæ quatuor leges ſunt in regeneratis. ſed lege mentis, quæ eſt bona voluntas, ſanctum propoſitum, bona inclinatio, propenſio & impetus per regenerationis gratiam excitatus in cordibus piorum, ad obœdientiam Deo præſtandam carent non renati. Quare nec pugnam ſpiritus & carnis ſentiunt. Obſeruetur proinde hîc clariſſima doctrina de peccato originis, ac eius malis concupiſcentijs. PRIMVM enim cōfertur militi, ferociter oppugnanti aduerſarium ſuum, & in hoc incumbenti, vt ipſum capiat, proſternat & opprimat. DEINDE confertur victori, qui victum aduerſarium vincire & captiuare conatur, vt ipſum perpetuæ mancipet ſeruituti. Quam autem hoc verum ſit, oſtendunt plurimi ſanctorum lapſus, vt Dauidis & aliorum. Verum ſpiritus rurſus ſe erigit, concepta fiducia, atq; hoſtē ſpiritualibus armis profligat.

Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Exclamatio eſt parentheſi includenda, qua ſerio ſuſpirans, deplorat ſuam ſub peccato captiuitatem, à qua ſe non liberari, donec hoc mortale corpus circumferat, ingemiſcit. Verum in hoc ipſo ſuſpirio fides mox adeſt, qua ſe rurſus erigit Apoſtolus, vnde erumpit in gratiarum actionē cogitans de liberatore, ac ait: Gratias ago Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Hic Paulus agnoſcit Deum Patrem autorem eſſe liberationis à morte & damnatione, quam lex minatur trāſgreſſoribus, Agnoſcit & Chriſtum Mediatorem, cuius mors pro peccatis noſtris eſt ſatisfactio.

Igitur ipse ego mente quidem seruio legi Dei, carne vero legi peccati.

Comprobationis conclusio est. Condelector legi Dei secundum interiorem hominem, etsi legi peccati captiuus sum secundum carnem. Igitur ego ipse Paulus mente quidem, scilicet reformata manu Dei, seruio legi Dei, hoc est, me legi Dei subijcio, & ad eius normam vitam meam componere studeo, Sed carne seruio legi peccati, hoc est, peccato ipsi non quidem volens, sed sub eius tyrannide captiuus. Non enim ita possum carnem spiritus imperio subijcere, quin subinde praui motus suboriantur, quos gignit peccatum in carne mea. SVMMA eorum, quæ in hoc capite de vsu legis disputata sunt, huc redit: Quod alius sit vsus legis in non renatis, alius in renatis. Non renatis reuelat lex peccatum, quod cum fit, affectiones 10 peccatorum magis irritantur, idque non culpa legis, sed vitio carnis. DEINDE, homo agnito suo malo, se morte dignum agnoscit, dum mādatum, cui addita est conditio vitæ & mortis, intuetur. Verum renatis lex norma vitæ est, cui renatus se conformare conatur secundum spiritum, sed carnis viciositate impeditus, quod lex requirit præstare ad plenum, nimine potest.

CAPVT VIII.

20

Summa Capitis octaui.

Quemadmodum eos, qui in Christo sunt per fidem, & non secundum carnis imperium ambulant, à damnatione legis liberos esse pronunciat, contraq; contendit, ambulantes iuxta carnis imperium, mortis sententiæ adhuc subesse: Ita afflictiones præsentis vitæ bonum habituras exitum promittit, præsertim cum tanta sit Dei dilectio erga nos in CHRISTO IESV, *vt ab ea nihil nos separare queat.*

Ordo & partes Capitis octaui.

30

Sapientia Apostoli in dispositione huius Epistolæ admiratione inprimis digna est. Omnia enim ita prudenter ordinat, vt nec quicquam omittat, quod scire in caussa proposita necessarium est, nec quicquam addat, quod offendere potest, modo omnia prudenter considerentur, & alia alijs conferantur. Semper enim à quibus vel ratio offenditur, vel infirmi fidelium animi percelluntur, occupationibus anteuertit & diluit, Sicut & in hoc capite facit. Postquam enim in disputatione superioris capitis de lege & peccato dixerat, peccatum habitare in regeneratis, quod sua natura & iuxta legis sententiam mortem & damnationem meretur, ne quis hinc occasionem desperationis sumeret, in PRINCIPIO *huius capitis eam obiectionem anticipat, docens nullam condemnationem ijs metuendam esse qui sunt in Christo Iesu, & non ambulant secundum carnis, sed spiritus imperium. Huic doctrinæ adijcit exhortationem, vt nos spiritui & non carni præbeamus* 40 *obsequium.* DEINDE, *Quia in proximo capite Apostolus conquestus est de sua miseria in hoc mortali corpore, quæ illi cum omnibus pijs communis est, consolationem aduersus crucis scandalum instituit, eamq; plurimis munit argumentis. Tres itaq; sunt huius capitis partes.* PRIMA *doctrina & consolatio contra damnatoriam legis sententiam. Docet enim quod nulla sit fidelibus condemnatio metuenda, modo secundum spiritum ambulent.* SECVNDA *est exhortatio ad pietatis studium, quæ sane exhortatio ex ipsa doctrina petitur.* TERTIA *consolatio est, qua Apostolus animat pios aduersus tentationem, quæ ex crucis scandalo oriri poterat. Nam cum crux videtur legis damnatoriam sententiam confirmare, necesse est vt pij rectè de crucis caußis doceantur.*

50

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DE PRIMA PARTE.

NVLLA igitur nunc est condemnatio ijs, qui sunt in CHRISTO IESV,

Propositio PRIMA huius capitis didactica simul & consolatoria.

Iesv, & non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum.

Opponitur autem hæc propoſitio obiectioni eorum, qui peccati vim in carne ſua ſentientes, ſic ratiocinabantur. Si peccatum eſt reliquum in credentibus, Eſt & condemnatio reliqua. Nam certum eſt legem minari tranſgreſſoribus ſuis condemnationem. Paulꝰ conſecutionem hanc negat, affirmans nullam eſſe metuendam condemnationem ijs, qui ſunt in Christo Iesv, qui eſt vmbraculum, quo teguntur peccata, immo victima, cuius virtute reatus peccati ſublatus eſt. Verum ne quis inani ſpectro ſe fallat, certam notam apponit eorum, qui ſunt in Chriſto Ieſu. Sumitur autem hæc nota à cõſequentibus & neceſſarijs ſignis fidei, ſeu ſpiritus Chriſti, quo donati ſunt iuſtificati. Qui, inquit, non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum. Secundum carnem ambulant, qui contemto iudicio Dei, indulgent prauis cupiditatibus, & ſinunt in ſe regnare peccatum. Contra, ſecundum ſpiritum ambulant, qui carnis imperium excutiũt, & ſpiritu facta carnis domant, perpetuamque luctam ſuſtinent aduerſus carnem, atq; eius prauas cupiditates. Porrò hæc propoſitio tria continet diligenter obſeruanda. Horum Primvm eſt doctrina conſolatoria, videlicet, quod fidelibus ſit ſublata legis damnatoria ſententia. Secvndvm eſt nota fidelium infallibilis, quæ eſt non carni, ſed ſpiritui obſequium præſtare. Hæc nota 1. Ioan. 1. his verbis etiam indicatur: Si dixerimus quod ſocietatem habeamus cum ipſo, & in tenebris ambulamus, mentimur & non facimus veritatem, At ſi in lumine ambulemus, ſicut ipſe eſt in lumine, ſocietatẽ habemus inuicem, & ſanguis Iesv Christi filij eius purgat nos ab omni peccato. Tertivm eſt diſcrimen hominum, quorum alij habenas laxantes carni feruntur quocunque impetus impellit, alij ſpiritu premũt, ac veluti lupatis iniectis retinent ac refrenant carnem, quibus nihil moleſtius eſt quàm carnis & peccati maculis inuolui. Illi adhuc ſunt ſub lege, hi vero ſub gratia. Quare vt illis mors & damnatio iuſta eſt propoſita: ita his ſalus eſt in Christo Iesv Domino noſtro. His itaque admoniti reſipiſcamus, ac ſpiritus imperio nos committamus.

Nam lex ſpiritus vitæ in Christo Iesv, liberauit me à lege peccati & mortis.

Ratio propoſitionis à cauſſa ſumta. Cauſſam autem hanc accommodat illuſtri exemplo, vt vniuerſalis doctrina in eo veluti pingi videatur. Quæſtio eſt: Num vlla condemnatio ſit fidelibus, qui adhuc ſentiunt in ſe vim peccati, & qui adhuc gemunt ſub peccati onere. Reſponſum eſt: Nullã condemnationem eſſe ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu. Huius reſponſi ratio hîc à cauſſa petitur, quæ eſt ſanctificatio Chriſti nobis credẽtibus imputata. Vt enim duo ſunt in peccato, Corruptio ſeu Vitioſitas & Reatus: ita duo ſunt in Chriſto remedia, Iuſticia & Sãctificatio. hæc opponitur corruptioni & vitioſitati noſtræ, illa reatui. Non ergo reliquiæ peccati condemnant fideles, quia ſanctificatio & puritas Chriſti, nobis imputata, nos liberat à lege peccati & mortis, ne videlicet peccato nobis imputato, mortis ſententiæ ſimus obnoxij. Hęc ſimplicisſima eſt huius loci interpretatio, iam verba Apoſtoli expẽdamus: Per legem ſpiritus vitæ Ambroſius intelligit fidem ipſam, quæ ſane interpretatio non conuenit. Nam hoc ipſum quæritur, Num fidelibus ſit ſublata condemnatio. alij per legẽ ſpiritus vitæ intelligunt regenerationis gratiã in nobis incoatã, cui profecto nequaquam cõpetit, vt dicatur nos liberare à lege peccati & mortis. Nã hęc incoata gratia potiꝰ eſt teſtis noſtrę liberationis, ob quã cauſam Chryſoſtomus intelligit per legem ſpiritus vitæ, ipſam Spiritus ſancti perſonã, quam interpretationem ipſa diſtinctio ſatis conuellit. Quid ergo dicẽdum? Duo ſunt in verbis Pauli, vt taceam de ſcopo diſputationis & ætiologia quæ ſequitur, quæ meã interpretationẽ, quam poſui, confirmant. Vnvm, quod legem illam ſpiritus vitæ, de qua hîc loquitur Apoſtolus, in Chriſto Ieſu eſſe pronũciat, & non in nobis, Lex, inquit, ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, id eſt, quæ eſt in Chriſto. Altervm, quod hæc lex ſpiritus vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, opponatur legi peccati & mortis, quæ eſt in nobis. Iam autem cum hîc lex peccati & mortis abſq; omni dubio ſit tyrãnis peccati in vitioſa noſtra carne, quę fructificat morti, vt in ſexto dictum eſt quis non videt legem ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, vim quandã eſſe in Chriſto Ieſu, quæ tyrannidem peccati & carnis corruptionẽ ſuperat? Hæc vis nulla alia eſt, quam Chriſti ſanctificatio perfecta, quæ nobis imputata, facit nos liberos, ne peccati labes, quæ adhuc reliqua eſt in carne, nos condemnet. Potentior eſt enim hæc Chriſti virtus peccati vitio & mortis imperio.

Quod enim per legem fieri non potuit,

AEtiologia eſt, cuius hæc eſt ſum-

eo quod debilitabatur per carnem Deus (præstitit) dum proprium filium misit in similitudine carnis peccati, & pro peccato damnauit peccatum in carne, vt ius legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulamus.

ma: Christus factus est hostia pro peccato, vt ipsius innocentia nobis imputetur. Igitur nulla nobis metuenda est damnatio, nec peccatum nec mors quicquam in nos iuris habet. etiamsi in carne nostra manent reliquiæ peccati, quæ teguntur Christi puritate. Porrò quoniam hæc ætiologia copiose amplificatur, eam in quatuor membra distinctam consideremus. PRIMVM membrum occupationem habet. Nam anticipat quæstionẽ de iusticia legali, & diserte asseuerat inefficacem esse legem ad iusticiam obtinendam. At ne quis hoc infirmitati legis asscriberet, trãsfert culpam in carnem, hoc est, humanæ naturæ corruptionem. Nam lex per se quidem est certissima ac rectissima iusticiæ norma. Sed ea est infirmitas carnis nostræ, vt legem præstare nequeamus, vnde fit, quod nec iusticiã ex lege cõsequamur. Hîc ergo testimonium obseruetur, quod nemo mortalium possit ex lege iustificari, propterea quod nemo obœdiẽtiam, quam requirit lex, pręstare potest. Lex indiciat quidem quid faciendum sit, sed non præstat vires. Lex indicat quidem morbum, sed non sanat. SECVNDVM membrum modum indicat, per quem sumus à maledictione legis, atq; adeo à iure peccati & mortis liberati. Deus, inquit, præstitit quod lex non potuit, dum misit filiũ suum in similitudine carnis peccati, hoc est, dum misit filium suũ qui assumsit carnẽ, hoc est, humanam naturam similem nostræ, excepto peccato. Et pro peccato, hoc est, propter peccatum, hoc est, victimam Christi, (Peccatum autem ideo dicitur victima Christi, quia reatum peccati in se recepit Christus, & sua victima pro eo satisfecit.) Damnauit, id est, interfecit, aboleuit. In carne, id est, in humana natura. Peccatum, hoc est, ius peccati. Obseruetur hoc loco præclarum testimonium de aduẽtu CHRISTI in mundum, & cur assumserit humanam naturam, videlicet, vt fieret victima pro peccato, seu vt Epistola ad Hebræos loquitur, vt haberet quod offerret. TERTIVM membrum finem victimæ Christi continet, qui est vt ius legis impleatur in nobis, hoc est, vt obœdientia, qua Christus legi satisfecit, nobis imputata, à iure legis simus exemti, ne videlicet nos amplius condemnet lex tanquam reos & peccatores. Est enim legis voluntati satisfactum per mortem Christi. QVARTVM membrum repetit ea quæ supra posuit de discrimine hominum, quorum alij secundum carnem, alij secundum spiritum ambulant. Hoc membrum ideo adiecit Apostolus, ne quis putet licentiam carni concedi, propterea quod à iure legis simus exemti. Est enim magnum discrimen inter ius legis damnatoriũ, & regulã vitæ, quæ in lege traditur. ab illo liberi sumus, modo in CHRISTVM credimus, & spiritu Christi ducimur: iuxta hanc autem vitam conformare, quantum quidẽ in hac infirmitate fieri potest, oportet.

Nam qui secundum carnem sunt quæ carnis sunt sapiunt, qui vero secundum spiritum, quæ sunt spiritus.

Cur supra in propositione adiecerit: Qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum, & idem inculcauerit rursus in proxima ætiologia, iam iusta confirmatione ostendit. Fundamentum autem huius rationis hoc est: duplex est vita, carnalis vna, altera spiritualis. Illa veteris hominis, hæc noui est. Qui illam viuit sub lege est, qui vero hanc, sub gratia. Vtraq; ex suo ingenio cognoscitur, & ex proprijs fructibus deprehẽditur. Qui ergo secundum carnem sunt, hoc est, in quibus corrupta natura dominatur, ea quæ carnis sunt, sapiunt, hoc est, iudicant, cogitant, meditantur, sentiunt, curant &c. quæ sunt carnis, id est, toti ad carnis imperium ferũtur, quare adhuc carnalis illorum vita est. Nam regenerationis gratia in nouam creaturam nondũ sunt renouati. Quare non mirum est, eos qui tales sunt, adhuc sub legis damnatione manere. Contra verò qui secundum spiritum sunt, hoc est, in quibus nouus homo dominatur, & qui Christi spiritu ducuntur, hi quæ sunt spiritus sapiunt, hoc est, iudicant, cogitant, meditantur, curant, sentiunt quæ sunt spititus, hoc est, spiritus imperio se regi sinunt, & se carni toto impetu opponunt, gementes sub acerrima lucta spiritus & carnis. Quare huiusmodi nõ amplius sunt sub dãnatione legis, sed sub gratia, quæ reliquias peccati tegit, vmbraculo Christo. PORRO quia hæc ratio firmamentum est præsentis confirmationis, eam Apostolus sibi probandã proponit, vt ea solide confirmata, nihil amplius dubij de quæstione proposita relinquatur. Cõtinet autem hęc ratio duas hypotheses cum suis rationibus: Ambulantes secundum carnẽ sunt sub maledictione. Hæc est PRIOR hypothesis. Ratio huius est: Quia quæ carnis sunt sapiunt.

piunt. Hypothesis POSTERIOR est: Ambulantes secundum spiritum non sunt sub damnatione. Ratio huius est: Quia quæ spirit⁹ sunt sapiunt. Cæterum vt veritas harum hypothesium constet, eas longiori circuitu confirmat Apostolus, & quoniam progreßio huius argumētationis est à caussis ad effecta, texit Apostolus duos Soritas cōtinentes principalis syllogismi prosyllogismos quosdam, sic enim Aristoteles partes Soritarū appellat. Neque id facit simpliciter, sed vt Aristoteles loquitur ὑπαλλήλως, hoc est, ita vt partes vni⁹ partibus alterius ex aduerso κατ' ἀντίθεσιν respondeant, vt contraria effecta carnis & spiritus apertius conspiciantur. Vt autem vterque Sorites nude conspiciatur, alterum ab altero seiungam, & deinde in textus explicatione membrorum antithesin ostendam.

PRIMVS SORITES.

1. Versantes secundum carnem carnalia sapiunt. 2. Carnalia sapientes quæ sunt mortis sapiunt. 3. Sapientes quæ sunt mortis, inimici sunt Dei. 4. Inimici Dei Deo displicent. 5. Displicentes Deo sunt sub maledictione. Hinc à primo ad vltimum concluditur. Igitur, Versantes secundum carnem sunt sub maledictione.

SECVNDVS SORITES.

1. Versantes secundum spiritum, quæ spiritus sunt sapiunt. 2. Sapientes quæ sunt spiritus, quæ vitæ & pacis sunt sapiunt. 3. Sapientes quæ sunt vitæ & pacis, amici Dei sunt. 4. Amici Dei Deo placent. 5. Placentes Deo liberi sunt à damnatione legis. Hinc rursus concluditur à primo ad vltimum. Igitur, Versantes secundum spiritum liberi sunt à damnatione legis. In hoc posteriori Sorita quædam adieci, quæ non expresse ponuntur in textu, Sed ex antithesi tamen facile intelliguntur. nunc partes vtriusque Soritæ in textu declarabimus.

Nam qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt.

Hæc PRIMA pars antecedentis est primi Soritæ, & minor primi prosyllogismi. Secundum carnem esse dicūtur, non qui interdum carnis imbecillitate labuntur, sed qui se totos carnis imperio tradiderunt, seu vt Paulus locutus est: In quibus peccatum regnat iuxta concupiscentias corporis.

Qui vero secundum spiritum sunt, ea quæ sunt spiritus.

Hæc PRIMA pars antecedentis est secundi Soritæ, & minor primi prosyllogismi. Sapere secundum spiritum dicuntur, qui luctātes cum carne spiritus imperio cupiunt subesse, & quæ spiritus sunt cogitant & faciunt.

Intelligentia enim carnis mors est.

SECVNDA pars antecedentis primi Soritæ, & minor secundi prosyllogismi. Sed mutatio abstracti in concretum nonnihil obscuram reddidit collectionē. Quare ita retexenda est oratio: Qui sapiunt secundum carnem, quæ mortis sunt sapiunt. Verum Apostolus ideo abstracto vsus est, vt ostēdat totum φρόνημα carnis, hoc est, omnem sapientiam, omnia cogitata, omnia consilia, omnes deliberationes, omnem prudentiam, breuiter λόγον καὶ ὁρμὴν omnium hominum nō regeneratorum, si modo negocium salutis spectes, non nisi ad mortem facere. Vocabulum enim φρόνημα, genus est complectens omnes animi actiones & affectus. Quare potius intelligentiā posui supremam animi actionem, quam prudentiam vel sensum. Nam si constiterit intelligentiam hominis, quæ vt pars sub voce Græca continetur, in rebus salutis non nisi ad mortem tendere, facile de inferioribus facultatibus idem concedetur. Augustinus sapientiæ voce vsus est.

At intelligentiam spiritus vita & pax.

SECVNDA pars antecedentis secundi Soritæ, & assumtio secūdi prosyllogismi. Mutetur & hîc abstractum in concretū hoc modo: At qui sapiunt secundum spiritum, quæ vitæ & pacis sunt sapiunt. Nam contraria sunt carnis & spiritus studia, Si igitur caro in ea fertur quæ sunt mortis, sequitur spiritum vitam & pacē sectari. Habemus hacten⁹ materiam duorum prosyllogismorum, quorum vnus est prioris, alter posterioris Soritæ. Prosyllogismum prioris Soritæ ita concludemus, si ex prædicatis primæ & secūdæ

partis

partis prioris Soritæ maiorem fecerimus hoc modo: Qui carnalia sapiũt,quæ mortis sunt sapiunt. Assumtio est prima pars antecedentis: Qui secundum carnẽ sunt,quę carnis sunt sapiunt. Hinc sequitur conclusio: Ergo qui secundum carnem sunt,quæ mortis sunt sapiunt. Formabitur etiam primus prosyllogismus secundi Soritę ad eundem modũ: Sapientes quæ sunt spiritus,quæ vitę & pacis sunt sapiunt. Qui vero secundum spiritum sunt,ea quæ sunt spiritus sapiunt. Ergo, Qui secundũ spiritum sunt,quæ vitæ & pacis sunt sapiũt.

Propterea quod intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum.

TERTIA pars antecedentis primi Soritæ, & assumptio tertij prosyllogismi, cuius prædicatum si attribuatur prædicato secundæ partis,fiet maior tertij prosyllogismi,hoc modo: Quicunque quę mortis sunt sapiunt,inimici sunt Dei. Assumtio vt antea est assignata: Qui sapiunt secundum carnem,quæ mortis sunt sapiunt. Igitur, Qui sapiunt secundum carnem, inimici sunt Dei. Verum hîc obseruandum est,quod nonnihil à lege Soritæ deflexerit Apostolus. Nam pro eo quod dicendũ fuisset: Intelligentia mortis inimicitia est aduersus Deum,hoc est,qui sapiunt quæ mortis sunt,inimici sunt Deo, substituit hanc propositionẽ,propterea quod intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum,ac ita probat intelligentiá carnis ad mortem tendere,atq; cõcludit hoc modo: Inimicitia aduersus Deum mortẽ affert, Intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum,Igitur mortem affert. Verum,quia idẽ est sapere quæ carnis sunt, & quæ sunt mortis, qui carnis φρόνημα tendit ad mortem, tertiam partem hîc constituo antecedẽtis primi Soritę,cui cum ex antithesios lege opposueris hanc: Sapientes quæ sunt vitæ & pacis, sunt inimici Deo. Habes tertiam partem antecedentis posterioris Soritæ,cuius prædicatum cum attribuitur prędicato secundæ partis, fit maior secundi prosyllogismi hoc modo: Qui sapiunt quæ sunt vitæ & pacis,amici sunt Deo. Assumtio vt antea est signata, Qui sapiunt secundum spiritum,quę vitę & pacis sunt sapiunt. Proinde qui sapiunt quæ sunt spiritus, amici sunt Deo.

Legi enim Dei non subijcitur, neque enim potest.

Ratio est proximæ sententiæ,videlicet quod intelligentia carnis sit inimicitia aduersus Deum. Hoc loco consuetudo scripturæ obseruanda est,qua cõtrarium cum negatione pro contrario ponitur. Cum ergo dicit: Intelligentia carnis non subijcitur legi Dei. Sensus est: Intelligentia carnis aduersatur legi Dei. Nam vt supra dictum est: Affectiones peccatorũ in carne existunt per legem. Quare non mirum est intelligentiam carnis inimicitiã esse aduersus Deum. Fieri enim aliter non potest, quàm vt hostis sit legislatoris, quicunque eius legem auersatur. PORRO hîc obserua duo quæ tribuuntur carni. PRIMVM, praua voluntas,qua fit vt caro aduersetur legi Dei. DEINDE impotentia, qua fit vt caro legi Dei subesse non posit. Caro proinde,hoc est, homo quatenus carnalis est, nec vult nec potest se legi Dei subijcere. Huic rationi ex antithesi opponitur alia de spiritu,videlicet,quod spiritus se legi Dei subijciat. Quare & intelligentia spiritus amicitia est cum Deo. Nam ita complere membra comparationis oportet,vt plena conspiciatur collatio. Quod autem spirit⁹ se legi Dei subijciat,ad voluntatem & conatum spiritus referendum est, & non ad impletionem legis,quemadmodum ex superiori capite manifestum est.

Cæterum qui in carne sunt,Deo placere non possunt.

QVARTA pars antecedentis primi Soritæ, & assumtio quarti prosyllogismi, cuius prædicatum cum attribuitur prædicato tertiæ partis, fit maior tertij prosyllogismi, hoc modo: Inimici Dei Deo displicent, Assumtio supra signatur, Qui sapiunt quæ sunt mortis, inimici sunt Dei, Igitur Deo displicent. Hîc rursus ponitur oratio æquipollens. Nam pro eo quod dicẽdum fuisset. Inimici Dei Deo displicent,ponit, Qui in carne sunt Deo placere nõ possunt. Huc iam per antithesin adde: Amici Dei Deo placent, seu quod idẽ est: Qui sunt in spiritu Deo placent. Hinc tertius prosyllogismus secundi Soritæ concluditur: Amici Dei Deo placẽt, Qui sapiunt quæ sunt vitæ & pacis,amici sunt Dei, ergo Deo placent. Hinc iam sequũtur duæ conclusiones,videlicet quod placentes Deo sint extra damnationem: &, displicentes Deo sint sub maledictione. Hæ duæ conclusiones sunt postremæ partes in antecedentib⁹ Soritarum,ex quibus duo fiunt prosyllogismi,videlicet quartus primi, & quartus secũdi Soritæ, hoc modo: Displicentes Deo sunt sub condemnatione. Inimici Dei displicent Deo. Igitur,Inimici Dei sunt sub condemnatione. Iam coniunge primum subiectum

cum

cum postremo prædicato, habebis cõclusionem primi Soritæ, quæ est: Versantes secundũ carnẽ sunt sub cõdemnatione. Syllogismus ergo principalis erit: Quicunq; displicẽt Deo sunt sub condemnatione. Versantes secundum carnem displicent Deo. Igitur versantes secũdum carnem, sunt sub condemnatione. Et hæc est vna pars propositionis principalis probandæ. Quartus secundi. Placentes Deo sunt extra damnationem. Amici Dei placent Deo. Igitur, Amici Dei sunt extra damnationem. HIC rursus primum subiectum cum extremo prædicato coniunge, & habebis conclusionem secundi Soritæ, quæ est: Ergo, Versantes secũdum spiritum, sunt extra damnationem. Syllogismus ergo principalis erit huiusmodi. Quicunq; placent Deo, sunt extra damnationem. Versantes secundum spiritũ placent Deo. Ergo, Versantes secundum spiritum sunt extra damnationem. Et hæc est altera pars propositionis principalis probandæ.

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Christi habitat in vobis.

QVÆ hactenus in genere disseruit, iam ad hypothesin accommodat, & colligit conclusionem hoc modo: Qui in carne sunt, sub condemnatione sunt, Qui vero in spiritu sunt, liberi sunt à condemnatione. Sed vos non estis in carne, sed in spiritu. Igitur, Non estis sub condemnatione, sed à condemnatione liberi. ALTERAM partem minoris probat: Siquidem spiritus Christi habitat in vobis, id quod ex eius motibus cognoscitur & fructu. Est autem eius fructus cõdelectari legi Dei, opponere se carni, congemiscere sub peccati mole, breuiter nihil magis expetere, quam iusticiæ seruire in gloriam Dei, quemadmodum ex superioribus manifestum est.

Si quis spiritum CHRISTI non habet, non est eius.

MINOREM proximi argumenti antithesi illustrat. Qui spiritum Christi non habet, hic non est eius. hoc est, non est vitæ Christi particeps. ex quo sequitur, quod nec Christi membrum sit. Qui enim Christi membrũ est, consors est eiusdem spirititus cum Christo: vnde noua vita existit. At si dicas: Cum omnes homines peccant, & sæpissime labuntur, quomodo sciri potest num quis spiritum Christi habeat, præsertim cum ratio ipsa in philosophis aduersetur peccato, quemadmodũ & Seneca dicit: Si scirem homines ignoraturos, & Deos ignoscituros: tamen propter peccati turpitudinem peccare non vellem. Respondeo, Philosophi aliquousq; ratione progressi sunt, sed conuersi ad Deum præsentiam spiritus ex ardentibꝰ motibus quibus insurgunt aduersus peccati fontem, cognoscunt, & ex precandi affectu, & alijs occultis efficacijs, & præcipue ex effectibus, de quib. in sequẽtibus disserit Apostolus.

At si CHRISTVS in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita propter iusticiam.

VNDE cognosci posit præsentia spiritus Christi in fidelibus, exponit, nempe ex duabus rebus: nimirũ Mortificatione & Viuificatione: quæ sunt efficaciæ spiritus Christi habitantis in iustificatis. Corpus, inquit, mortuum est, propter peccatum, hoc est, caro mortua est, quia eius praui affectus in conuersis mactantur, & veluti trucidantur. Vt enim affectꝰ peccatorum in non conuersis per legem irritantur, ita in conuersione ad Deum per Christi mortem iugulantur. Corpus hoc loco significat massam illam ex carne, neruis & osibus compactam, sed pro adiuncto ponitur, ac idem significat quod caro, quatenus opponitur spiritui, hoc est, vim peccati & innatam prauitatem, quemadmodum ipsa antithesis ostẽdit. Nam opponitur spiritui, qui est efficacia spiritus Dei in regeneratis. DEINDE obseruandum est vocabulum peccati per metonymiam accipi & significare hostiam pro peccato, videlicet, ipsam mortem Domini, quæ hostia Christi est, & expiatio peccati, & virtꝰ mortificandæ carnis in ijs qui cõuertuntur, quæ sane mortificatio prior pars est sanctificationis seu regenerationis. Spiritꝰ vero vita propter iusticiam, hoc est, nouus homo viuit propter iusticiam, scilicet Christi. Nam Christi iusticia & imputatur nobis, vt ea simus iusti in cõspectu Dei, & est virtꝰ qua viuificatur spiritꝰ in nobis. Hæc ergo effecta præsentiã Christi in nobis ostendunt. Si itaque cupis scire in carne ne sis, an in spiritu, ex vtriusq; effectis hoc cognoscas.

Si autem spiritus eius, qui excitauit IESVM ex mortuis, habitat in vobis, is

Declaratio proximæ sententiæ à diuini spiritus virtute, qui spiritus

qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia vestra corpora per habitantem eius spiritum in vobis.

sicuti in capite nostro Christo se exeruit, ita etiam in nobis, qui eius membra sumus exeret. Sicut ergo Deus spiritu suo Christum excitauit ex mortuis: ita etiam nostra corpora mortificata virtute mortis Christi, viuificabit per eundem spiritum. PORRO hæc pericopa multiplicem doctrinam continet. PRIMVM enim clare nominantur & discernuntur tres personæ diuinitatis. Pater qui excitauit Christum ex mortuis. Filius excitatus. & Spiritus sanctus viuificans. DEINDE, quod idem spiritus sit & patris & filij, & ab vtroque mittatur in corda fidelium, vt ea viuificet. TERTIO, quod opus redemtionis sit totius Trinitatis, sed seruata cuiusq; personæ proprietate. Pater viuificat & saluat, sed per filiũ vt Mediatorem, per spiritum vt per Sanctificatorem. QVARTO, quod resurrectio Christi sit & incoatio & testimonium futurę gloriæ fidelium. QVINTO, obseruetur quãta sit dignitas conuersorum, in quibus spiritus habitat, vnde admoneãtur, vt quemadmodum sunt viua Dei templa: ita Deum in se habitantem veris cultibus colant, per omnem vitã incendant thymiama mane & vesperi, offerant vitulos labiorum suorum, & se mactent Deo in hostiam rationalem: & contra cogitent horribile malum esse, hoc Spiritus sancti templũ conscientia peccati contaminare.

Igitur fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus.

Exhortatione accommodat doctrinam ad vsum auditorum: quod quidem facit Apostolus more Prophetico & Apostolico, quem morem vt sequantur omnes pij verbi ministri, requirit plena docendi ratio, quæ constat methodo & motu. Methodus rem docet. Motus doctrinam accõmodat. idq; nunc exhortando, interdum obiurgando, nonnunquã consolando, sæpe cõminando, &c. Hic autem exhortando & comminando doctrinã accommodat. Propositionis huius exhortatoriæ duæ sunt partes, quarum VNA expresse ponitur. ALTERA ex antithesi & confirmatione intelligitur. Complebitur autem propositio hoc modo: Igitur fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, sed spiritui, vt secundũ spiritum viuamus. Illationis particula notatur necessitas cõsequentiæ doctrinæ ad debitã obœdientiam erga doctrinam. Etenim doctrinæ finis est, vt ei obœdiatur. DEINDE obseruetur hoc loco necessitas debiti, aduersus eos, qui bonorũ operum in fidelibus necessitaté negant. Qui enim debet, necessitate debiti obligatur, cui⁹ necessitatis ratio sequitur.

Nam si secundum carnem vixeritis, futurum est, vt moriamini.

Ratio PRIMÆ partis propositionis à necessitate vitandi pœnam, quæ est mors æterna. Qui secundum carnem vixerint, futurum est vt moriãtur. Ergo iustificati caueant, ne rursus carnis illecebris decepti, excusso spiritu se carni tradãt. Notetur ergo, quod iustificati possint relabi in priores sordes, & abijcere fidem, & in æternum perire. DEINDE obseruetur, fidem & malam conscientiam non posse simul cõsistere. Qui enim vere credit, filius Dei est, & habet arrabonem vitæ æternæ. At qui malam habet cõscientiam, hoc est, qui viuit secundum carnẽ, manet sub damnatione legis, vt mancipium Sathanæ. Proinde fieri non potest, vt qui carni indulget, veram fidem habeat.

Sed si spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Ratio SECVNDÆ partis exhortationis à consequentibus. Qui secũdum spiritum vixerit, viuet, idque ex gratia, nõ ex merito suo. Nam Christum vitam in se retinet, qui fons & autor vitæ est. hoc igitur amisso, per obsequium carni præstitum, amittitur & vita. Nam qui secundum carnem ambulat, damnatoriæ legis sententiæ, hoc est, morti subiacet. Præsens verbum, mortificetis, significat vigere luctam carnis & spiritus in sanctis, donec in hoc sunt mortali corpore.

Quicunque enim spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei.

AEtiologia est, continens firmissimum principium rationis proximæ. Quicunq; spiritu Dei ducuntur, sunt filij Dei. Qui spiritu mortificant actiones corporis, ducuntur spiritu Dei. Igitur, Qui spiritu mortificant actiones corporis sunt filij Dei. Filij autem Dei viuent, Igitur, qui spiritu actiones

actiones corporis mortificant, viuent. OBSEVETUR certissimum indicium præsentis spiritus Dei in conuersis, videlicet eius victoria aduersus carnem. qui tamē spiritus nō ita triumphum agit, quin perpetuam luctam sustineat aduersus carnem rebellātem. Admonemur ergo singularis ardoris in hac spirituali pugna, ne succumbamus victi à carne.

Non enim accepistis spiritum seruitutis, rursus in timorem, Sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater.

Qualis sit ductus spiritus Dei declarat, vnde ab effectu ostendit, quinam sint filij Dei. Discernit autem hic Apostolus inter spiritum seruitutis & spiritum adoptionis. Spiritus adoptionis est, qui alit fiduciam adoptionis in nobis: qua Deum vt patrem nostrum inuocamus. Hæc enim duo, fiducia adoptionis & inuocatio, spiritus Dei præsentiā euidenter declarant. Nam spiritus Dei PRIMUM persuadet cordibus nostris, quod simus adoptati in filios à Deo patre per IESUM CHRISTUM. DEINDE idem spiritus fideles excitat ad inuocandum, qui inuocationis cultus immediate à fide proficiscitur. Sed quid est quod dicit: Non rursus accepistis spiritum? Spiritus accipitur ad prædicationē Euangelij. Nam dicitur accipi spiritus, quando in homine est efficax quouis modo, cum accipitur ad prædicationē legis, spiritus seruitutis dicitur. Hic spiritus qui à prædicatione legis viam quidē salutis proponit, sed cum cōditione durissima, planeque impossibili, nihil nisi timorem in animis nostris efficere potest. vnde fit, vt quasi serui iram Domini magna cum anxietate, pauidaq; conscientia sentientes, crucem iminentem perhorrescamus. Atq; hinc est, quod Spiritus sanctus ab hoc effectu dicatur spiritus seruitutis in timorem, vt qui in seruilem cōditionem nos redigat. Contra vero, quia idem Spiritus sanctus gratuita adoptione salutem in animis credentiū obsignat, & à legis maledictione liberat, spirit⁹ adoptionis à Paulo dicitur. Hic nobis persuadet, vt non amplius simus sub metu, sed vt fiducia adoptionis patrem Deum inuocemus. Quod autem Paulus Syriaca voce vsus sit Abba, videtur eò pertinere, vt magis hac voce mutuam storgam inter patrem & filios exprimat. Nam nomen Syriacū Abba, videtur à dilectione sumtum. Nam Abah, vnde deductum apparet, diligere significat. Græca autē appellatio interiecta est, interpretandi caussa, & ponitur casus primus pro vocatiuo.

Ipse spiritus testatur cum spiritu nostro, quod simus filij Dei.

Producit Apostolus duos testes nostræ in Christo adoptionis, qui sunt, spiritus Dei, & spiritus noster ab eo certior factus. Spiritus noster est ardens affectus à Spiritu sancto excitatus in corde fidelium. Huc illud Pauli 2. Corinth. primo: Is qui confirmat nos vobiscum in CHRISTO, & qui vnxit nos Deus est, qui etiā obsignauit nos, deditq; arrabonem spiritus in cordibus nostris. Hoc arrabone, quo dato confirmatur fideiussio, spiritus fidelium cōfirmatus, certissime sibi persuadet, quod à Deo sit adoptatus, vt in Christo iam vere sit filius. Cum ergo consentiunt hi duo testes, de adoptionis gratia nō amplius fidelis dubitare debet sed per patientiam expectare promissam hæreditatem, de qua sequitur:

Si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Christi.

Attexit argumentum à iure naturæ: quo iure filij succedunt in bona parentum. Postquam autem ostendit, fideles esse filios Dei, ex filiorum iure infert hoc argumentum. Si fideles sunt filij Dei, sunt etiam hæredes Dei. Sed sunt filij. Ergo & hæredes. Iam quia Christus est Dei filius, erit & ipse hæres. Proinde fideles & Christus sunt Dei cohæredes. Quid an non hæredes dicuntur, qui in bona parentum succedunt, sed prius demortuis parentibus? Quomodo ergo hæredes Dei dici possunt fideles, cum Deus nunquam moriatur? Vsitata est Hebræis figura, qua speciei nomē pro genere ponitur, vt cum merces accipitur pro quauis compēsatione. Hæredes sunt quidem proprie qui succedunt in mortuorum parentum bona, sed hîc generalius accipitur. Nam ea voce tantum significantur, qui bonorum patris cœlestis sunt participes, atq; ideo scriptura voce hæreditatis vtitur, vt sciamus possessionem cœlestem nobis gratis donari, & non contingere ex nostro merito, ex emtione aut alio huiusmodi titulo. Dicitur ergo hîc κληρονόμος, qui bonis sibi gratis concessis fruitur: & hæreditas, quicquid alicui gratis cedit in possessionem.

Si modo simul cum eo patimur, vt etiam cum eo glorificemur.

A conditione filij naturalis colligit conditionem eorum, qui in filios adoptati sunt, hoc modo: Filius Dei naturalis primũ passus est, ac deinde glorificatus adijt hæreditatem paternam. Igitur si fideles sunt cohæredes Christi, per crucẽ hæreditatẽ cum Christo adibunt. Verum hoc argumentum singulari prudentia attexit Paulus. Nam hoc argumento occurrit obiectioni infirmorum, qui contra magnificas promissiones sibi factas, poterant obijcere hoc modo: Ecce nos obijcimur omnis generis calamitatibus, quis ergo nos pro filijs Dei agnoscet? Quis putabit nos Deo curæ esse? Hãc obiectionem inuersionis schemate excipit Apostolus, proposito exemplo filij Dei Domini nostri IESV CHRISTI, ac si dicat: Quod patiantur fideles, hoc habent commune cum filio Dei. Est enim passio transitus ad glorificationem. Verum caussæ passionũ sunt diuersæ, Christus enim nõ pro suo, sed pro nostro peccato expiando passus est, Nos vero patimur, non vt expiemus peccatum nostrum aut alienum, Sed vt peccatũ in nobis mortificetur, & corpus peccati crucifigatur. Porrò ex hoc argumẽto colligenda est propositio tertiæ partis huius capitis, videlicet, quod fideles non debeant varijs huius vitæ ærumnis frangi, sed crucem patienter ferre, donec cum Christo glorificentur.

CONFIRMATIO TERTIAE PROPOSITIONIS.

Statuo enim, quod non dignæ sint passiones præsentis temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur nobis.

PRIMVM argumentum à collatione præsentium ærumnarum cum futura gloria sumtum. MALVM breui finiendum, quod nunquam finienda gloria sequitur, æquiore est animo ferendum. Passiones præsentis vitæ sunt huiusmodi. Igitur, Patienter ferẽdæ sunt. VOCAT autem Apostolus παθήματα ea quæ in hac vita patimur, vt sunt omnis generis calamitates, de quibus dicitur τὰ παθήματα μαθήματα ἐστι. Gloria nobis reuelanda, est æterna beatitudo, & fruitio Dei in omni æternitate. In hanc itaque gloriam intueamur, quoties cruce aliqua premimur, ac retineamus fidem & bonam conscientiam, ne spe huius gloriæ excidamus.

Nam solicita creaturæ expectatio, reuelationem filiorum Dei expectat.

SECVNDEM argumentum ab exemplo totius creaturæ sumtum. Tota rerum natura abusibus impiorum subiecta est, & contaminatur sceleratorum hominum veluti contactu, expectat tamen liberationem, quando filij Dei liberabũtur. Igitur & nos fortiter feramus præsentes calamitates, spe futuræ liberationis. Vocabulum ἀποκαραδοκία, quo Paulus vtitur, significat gestum cupidissime aliquid expectantis, quasi porrecto capite & oculis in rem intentis, venturum aliquid eminus prospicientis.

Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam sub spe.

Amplificat secundum argumentum: Creatura, inquit, subiecta est vanitati, hoc est, corruptioni & abusibus hominum, at spe futuræ liberationis se sustentat. Igitur & nos eius exemplo bene speremus. QVOD autem Apostolus tribuit toti creaturæ affectus, prosopopœia est, qua exprimit Apostolus iniuriam, qua creatura afficitur.

Quoniam ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Hoc est, quando liberabuntur filij Dei, & donabuntur gloria æterna, tum simul liberabitur creatura à seruitute corruptionis, qua scilicet corrumpitur. Poterit quoque ὅτι εἰδικῶς reddi, vt sit expositio modi quo fit creaturæ liberatio, vt non amplius impiorum abusibus sit exposita.

Nouimus enim quod tota creatura congemiscit, & vna parturit vsq; in hunc diem.

Repetitio est eiusdem sententiæ, nisi quod pulcerrima similitudine exponat afflictionis creaturæ magnitudinem, & desiderium emergẽdi ex præsentibus malis, & simul indicet futurum euentum.

Quemad-

Quemadmodū enim dum parturit mulier, grauiſsimos habet dolores, ſed, edito infante in lucem, lætatur, ac dolorum quos paſſa eſt, obliuiſcitur: ita creatura præſentibus abuſib⁹ preſſa gemit, & veluti parturit. Conſimiliter Eccleſia varijs ærumnis huius vitæ expoſita gemit, ac veluti parturit, donec aduentu filij Dei liberabitur. atq; tūc propter gloriæ reuelandæ magnitudinem, omnium afflictionum quæ paſſa eſt in hac vita, obliuiſcetur.

Non ſolum autem hoc, ſed & ipſi primitias ſpiritus habentes, & noſipſi in nobiſ- 10 ipſis gemimus adoptionem expectantes, redemtionem corporis noſtri.

TERTIVM argumentum ab exemplo Apoſtolorum ſumtum. Nos qui primitias, hoc eſt, excellentia dona habemus, affligimur, & ſub cruce expectamus liberationem. Igitur & vos nobiſcum præſentes ærumnas fortiter ferte, & nolite huius vitæ incommodis fracti abijcere confeſsionem. Spiritus primitias habere, phraſi Hebraica, eſt excellentia dona habere, & inter primos numerari. Eſt autem hæc phraſis ſumta à primitijs frugum, quæ Deo offerebantur. Vt ergo iſtæ primitiæ primæ & electiores erant vtpote Deo offerendæ, ita translatitiè primitiæ notant excellentiora dona, quib⁹ Apoſtoli vt primi, eos qui ſibi in miniſterio Eccleſiæ ſuccederent, excelluerunt. Hanc interpretationem confirmat Apoſtolus, cum addit: Et noſipſi, ſcilicet Apoſtoli, in nobis, id eſt, intimo corde, gemimus, expectantes adoptionem quę eſt redemtio 20 corporis, quod in hoc mundo varijs eſt obiectum calamitatibus. Hæc autem corporis redemtio fiet per reſurrectionem mortuorum: Tum enim depoſita mortalitate, induemus immortalitatem, 1. Corinth. 15. & 2. Corinth. 5.

Spe enim ſaluati ſumus. Spes autem ſi cernatur, non eſt ſpes. Quod enim quis cernit cur ſperet? Si vero quod non videmus ſperamus, per patientiam expectamus.

QVARTVM argumentum à ſalutis patræ ratione ſumtum. Spe ſumus ſaluati. Igitur ſalus patienter expectanda eſt. Conſecutionem probat à definitione ſpei & repugnantibus. Definitio eſt, quod ſpes ſit abſentium 30 & non præſentium & apparentium rerum. Repugnantia ergo ſunt, aliquid præſens eſſe viderique & idem ſperari. Hinc infert hypotheticum argumentum: Si quod non videmus ſperamus, certè per patientiam id expectamus. Sed non videmus quod ſperamus. Igitur per patientiam id expectamus. Hinc illud ad Galat. 5. Nos ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus. Porrò Paulus accipit metonymicôs ſpem pro re ſperata, & notetur definitio ſpei, quod ſit certa ſalutis & aliorum quæ Deus ſua voce promiſit per patiētiam expectatio ſeu fiducia.

Itidem autem & ſpiritus ſubleuat infir- 40 mitates noſtras. Quod enim oremus quemadmodum oportet non nouimus, ſed ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

QVINTVM argumentum à præſenti Spiritus ſancti auxilio. Spiritus ſanctus adeſt nobis, & ſubleuat infirmitates noſtras, ne ſcilicet fracti imbecillitate carnis, ſuccumbamus. Igitur cum talem habeamus παραστάτην, patienter expectemus liberationem. Antecedens probatur ex eo, Quod Spiritus ſanctus ſanctos motus excitet, & efficiat, vt cum magnis gemitibus oremus Deum. Nam quod dicit: Spiritus poſtulat, Hebraiſmus eſt. Nam poſtulat ponitur pro verbo coniugationis Hiphil, hoc eſt, poſtulare facit. Hanc efficaciam ſpiritus, ſoli intelligunt verè pij, qui in ſuis ardentibus precibus ſentiunt conſolationem, ac veluti reſponſum diuinitus ad ſua poſtulata accipiunt. 50 PORRO obſeruandum eſt diſcrimē inter Chriſti interpellationē pro nobis, & Spiritus ſancti. Scriptura dicit, Chriſtum eſſe vnicum interceſſorem inter Deum & homines. Hîc autem Paulus videtur ei adiungere Spiritum ſanctū. Sed diſcrimen facit ordo & modus. ORDO, quod Chriſtus interpellet ante ſublatam iram Dei, Spiritus ſanctus autem poſt iram Dei placatam. MODVS, filius eſt interpellator, quia eſt redemtor qui perſoluit precium, vt ſatisfieret iuſticiæ Dei, & placaretur ira Dei, & iam apparet vultui Dei, vt interpellet pro nobis. Sed Spiritus ſanctus eſt interpellator, quatenus nos ad inuocandum mouet. Accepiſtis, inquit Apoſtolus, ſpiritum, quo clamamus Abba pater.

Qui autem ſcrutatur corda, nouit quis

Piorum gemitus à Spiritu ſancto ſit ſen-

sit sensus spiritus, Quia secundum Deum interpellat pro sanctis.

excitari probat, qui scrutatur corda, periphrasis Dei est, qui in Actis dicitur καρδιογνώστης. Hic Deus scrutator cordium, nouit & facit sanctos scire, quodnam sit φρόνημα spiritus, id est, quæ preces, quæue suspiria à spirit⁹ sui afflatu proficiscantur. Est enim sensus spiritus, quem spiritus sanctus in cordibus piorum inter orandum ciet, Quia secundum Deum postulat pro sanctis. hoc est, facit vt ea à Deo precentur, quæ & Deo grata sunt, & ipsi salutaria.

Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ijs qui iuxta propositum vocati sunt.

Sextvm argumentum ab euentu sumtum. Filijs Dei omnia in bonum cedunt. Igitur præsentium ærumnarum molestiam tãdem sequetur lætus exitus. Quare patienter est expectanda liberatio. Iuxta propositum vocati dicũtur, qui iuxta consilium Dei sunt vocati. Hoc propositum, hoc consilium, hæc εὐδοκία seu beneplacitum Dei fuit semper & est, quod ex mera sua bonitate intercedente filio, saluare velit omnes qui ad se per fidem confugerint, & contra damnare omnes incredulos. Non est enim προσωποληψία apud Deum, Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui verò non credit, manet sub legis damnatione.

Nam quos præsciuit eosdem & prædestinauit, conformes fieri imagini filij sui, vt sit ipse primogenitus inter multos fratres.

Septimvm argumentum à confirmitate filiorum Dei inter sese, cum in aduersis, tum in prosperis. Proponit autem exemplum filij Dei naturalis, vt ex illo de filijs adoptiuis iudicium fiat. Cum autem sic statutum est apud Deum, vt omnes quos adoptat in filios, sint conformes imagini filij sui, atque hic filius naturalis nõ solum calamitatibus varijs in hoc mundo expositus erat, verũ etiam post afflictiones consecutus est gloriam, fieri non potest quin & fideles omnes per crucem adeant gloriã sibi paratã, Quare patienter ferenda est crux, & expectanda gloriosa liberatio. Sed quid est quod dicit: Vt ipse sit primogenitus inter multos fratres? Alludit ad legem, in qua primogeniti alijs fratribus proponebantur, quasi exemplaria vitæ morumq;. Quare cum hic naturalis Dei filius & primogenitus per crucẽ intrarit in gloriam, reliqui fratres ipsius exemplum sequi debent. De præscientia Dei & prædestinatione alio loco dicetur commodius, hîc satis est, argumẽtum Apostoli accommodasse propositioni.

Quos autem prædestinauit, eos & vocauit, & quos vocauit, hos etiam iustificauit, quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

Octavvm argumentum ab ordinatione Dei, quam seruat in glorificandis suis electis. Hic obseruetur gradus actionum Dei, in reparationis generis humani mysterio. Numerantur autẽ ab Apostolo nostro quinque gradus, qui sunt: Præscientia, Prædestinatio seu Electio, Vocatio, Iustificatio & Glorificatio. Præscientia præsciuit Deus ab æterno omnia futura. Neque tamen hæc Dei præscientia ad temporis decursum, sed ad æternitatem referenda est. Non enim Deus res vt absentes videt, sed vt præsentes in suo æterno intuetur. Non ergo propterea erit aliquid, quia Deus scit illud futurum, sed quia futurum est, scitur à Deo. Nam res non pendet à scientia, sed scientia à re. Hæc scire de præscientia Dei prodest, ne profana de ea cogitatio nos à verbo reuelato abstrahat. Prædestinatione ordinat & disponit Deus apud sese quod est facturus. Vocatione inuitat quos præsciuit & prædestinauit. Ivstificatione præscitos, prædestinatos & vocatos à reatu absoluit, & in filio vnigenito caros habet. Glorificatione iustificatos donat æternæ vitæ possessione, quæ est fructus vltimus & meta prædestinationis, de qua in nono capite plura dicenda sunt. Hîc autẽ obseruetur, quænam sit vera Christi Ecclesia, videlicet cœtus hominum qui vocantur per Euangelium, & credunt Euangelio. Est præterea hoc Pauli dictum non solum Anabaptistis opponendum, verumetiam Thamero, Stenchfeldio, & alijs qui vocali verbo suam efficaciam detrahunt, quales reuera sunt omnes qui stoicam prædestinationem & fatalem rerum omnium necessitatem Ecclesiæ conantur obtrudere.

Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Nonvm

NONVM argumentum à defensione & patrocinio Dei sumtum, & illatum ab octauo. Est autem hypotheticum argumentum, cuius sola propositio ponitur, assumtio, & conclusio à superioribus pendent. Complebitur itaque argumentum hoc modo: Si Deus à nostra stat parte, nulla res aduersus nos præualebit. Atqui Deus à nostra stat parte, vt ex octauo argumento patet. Nulla igitur res aduersus nos præualebit. Proinde, Neque præsentibus ærumnis frangamur. Huc illud Psalmi: Tecum sum in afflictione, inuoca me, & liberabo te, & glorificabis me.

10 Qui sane filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, Quomodo etiam cum illo non omnia nobis donaret?

Minoris probatio est, ab infallibili signo, quod demonstrationem immotam parit. Deus dedit nobis filium suum, quo nihil neque carius neque preciosius habet: Multo magis dabit alia quæ nobis ad salutem necessaria nouit, Cur ergo cruce frangimur, cum certa nobis salus constet?

Quis intentabit crimina aduersus electos Dei?

DECIMVM argumentum ab effectu electionis diuinæ. Estque simul prolepsis, qua anteuertit obiectionem 20 infirmorum, qui tentantur cogitatione peccatorum suorum, & accusantur cum à lege Dei, tum à propria conscientia. Est autem argumentum eiusmodi: Electis frustra intentantur crimina. Fideles sunt electi. Igitur, Frustra illis intentantur crimina, Proinde, Consolentur se fideles hac fiducia, ne frangantur animis in præsentibus ærumnis.

Deus est qui iustificat, quis est qui condemnat?

Anticipatio est. Poterant enim infirmi respondere ad proximam interrogationem, legem esse & propriam conscientiam quæ accusant. Verum huic obiectioni occurrit fortissimo argumento à repugnantibus petito. Fideles sunt à Deo iustificati, & à condemnatione absoluti. Igitur 30 frustra lex & conscientia eos accusant. Diligenter obseruetur hoc loco antithesis, qua verbum iustificandi, verbo condemnandi opponitur. Hæc enim antithesis apertissime docet, iustificationem in hac disputatione Paulo significare absolutionem à reatu, & acceptationem credentis apud Deum ad vitam æternam. si enim iustificatur, non condemnatur, Sequitur iustificatum à reatu absolutum esse.

CHRISTVS est qui mortuus est, immo vero qui etiam excitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei patris, qui & intercedit 40 pro nobis.

VNDECIMVM argumentum ab efficacia Mortis, Resurrectionis, Regni, & Pontificatus Christi sumtum. Hæc enim quatuor coniungit Apostolus. MORS Christi opponenda est peccatis. Nam propter peccata nostra mortuus est, ad Roman. 4. RESVRRECTIO condemnationi opponatur, Surrexit enim propter iustificationem nostri, quæ est à condemnatione absolutio. REGNVM gloriosum opponendum est præsentis vitæ miserijs, à quibus nos suo tempore transferet in suam gloriam. INTERCESSIO seu pontificatus opponi debet infirmitati nostræ. Cum ergo huiusmodi portum certo speremus, fortiter & patienter huius vitæ ærumnas finiendas feramus.

50 Quis nos separabit à caritate Christi?

DVODECIMVM argumentum, à constantia caritatis Christi erga fideles sumtum. Hæc enim caritas tanta est, vt nihil eam immutare possit. Proinde sub cruce simus bono animo. Non enim fraudabimur promissa gloria, cũ adeo nos Christus diligat.

Tribulatio aut angustia, aut persecutio, aut fames, aut nuditas, aut periculum, aut gladius? (quemadmodum scriptum est, tua caussa morti tradimur tota die, reputati sumus veluti oues mactationis)

Enumerat ea quibus maximè tum temporis animi fidelium concutiebantur, & vt sciant fideles, non esse insolens quod filij Dei affligantur in hac vita, addit testimonium ex Psalmo 43. in quo conqueritur Ecclesia,

Sed in his omnibus superamus per eum, qui dilexit nos.

quod tam varijs casibus propter confessionem Christi sit exposita. Verum vt semper Deus suæ Ecclesiæ adest, ita promittit fore, vt per Christum, qui diligit nos, euadamus superiores. Hæc ergo Pauli sententia & perpetua Ecclesiæ imago opponatur iudicio carnis & rationis humanæ. Ratio colligit Deum irasci nobis, propterea quod assiduè simus sub cruce. Sed spiritus fidelium intuetur perpetuam imaginem Ecclesiæ, atque adeo ipsum Christum, vnde colligunt pij, & se Deo curæ esse, & fore aliquando, vt omnis huius vitæ calamitas sit lætum habitura exitum.

Persuasus sum enim, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentiæ, neq; futura, neque altitudo, neque profunditas, neque vlla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in CHRISTO IESV Domino nostro.

Ratio enumerationis à certissima fiducia, qua fideles statuant, nullam creaturam tantum valere, vt eos à dilectione Dei separet. Nam hæc dilectio in Christo fundata est, in quo caros habet pater nos, qui in ipso manemus per fidem. Enumerationis huius membra nihil habent obscuri, modo obseruemus vsitatam enallagen, quà abstracta pro concretis ponuntur. Principatus enim pro principibus, potestates pro ijs qui potestate præditi sunt, altitudo pro rebus altis & sublimibus, profunditas pro rebus profundis accipitur. Summa sententiæ huc redit: Nihil neque in cœlo, neque in terra, neque in mari, neque in inferno est, quod dilectionem Dei erga nos obscurare potest. Quare fideles in medijs ærumnis huius vitæ se solentur cogitatione dilectionis Dei, quæ est in CHRISTO IESV Domino nostro. Est & hic locus obseruandus propter Angelos, quos inter creaturas hîc numerat Apostolus.

CAPVT XI.

SECVNDA PARS EPISTOLAE.

IN vniuersali periocha huius Epistolæ dixi, statum principalem hoc concludi syllogismo: Ea sola & vnica consequendæ iustificationis & salutis ratio est, quam ipse Dominus suo verbo & præscribit & approbat. NVNC autem omnem qui credit absque omni personarum & nationum respectu iustificat, & salutis fieri participem pronunciat. PROINDE omnis qui credit, nullo habito personæ aut nationis respectu iustificatur gratis, & salutem consequitur. VERVM quia minor huius syllogismi quæ est κεινόμενον, duas habet partes, quarum PRIOR est, quod homo fide iustificatur absque operibus. POSTERIOR, quod hoc iustificationis beneficiũ promiscue pertineat ad omnes qui oblatũ beneficium fide recipere nõ recusant, nulla habita aut nationum aut personarum ratione: Deus enim diues est in omnes, & non est tantum Iudæorum, sed & gentium Deus, nec est vlla personarum acceptio coram Deo, instituit Apostolus iustam vtriusq; partis cõfirmationem. Vt enim priorem partem hactenus confirmauit, solutis etiam incidentibus quęstionibus: ita posteriorẽ in sequentibus tribus capitibus grauissima cõtentione colligit, idq; adhibita singularis prudentiæ methodo, de qua nonnulla in vniuersali periocha diximus. Iam cõstat ad quẽ scopũ collimat sequens disputatio, quæ tribus sequentibus capitibus absoluitur. Cæterum quia sunt magni nominis viri, qui ex hac disputatione quandã stoicã prædestinationem fabricant, nõ obseruato vero huius disputationis statu, quem ex fine tertij capitis, & ex alijs locis obseruasse debuissent: Sciendum est, quod alia electio & prædestinatio cogitanda non sit, quam ea sola, quæ in filio Dei Domino nostro IESV CHRISTO reuelata est & proposita. Hæc enim cum habeat testimonium Domini, & testimoniũ Domini sit verax, nequaquã sinamus nos ab ea auelli vllis Stoicorum catastrophis, sed firmiter retineamus hoc Dei propositum, Quod vt in filio nos elegit, ita in eodem nos caros habeat, ac propter eundem nos saluet adoptatos per fidem in ipsum. PORRO sunt duo genera hominum, qui cum audiunt nostram salutẽ in Dei electione & proposito fundatam esse, non recte intellecto electionis mysterio, horrendè impingunt. QVIDAM enim carnalis cuiusdam securitatis ansam hinc capientes in quæuis scelera licentiose ruunt, sibi quidem ipsis in certã perniciem, alijs verò in graue scandalum. QVIDAM in contrarium malum ruentes, stoicam quandam prędestinationem contra verbum Dei, & vniuersalem gratiæ

gratię promiſsionem ſomniantes,in deſperationis baratrum immerguntur.Illos ſecuros,
hos deſperabundos voco. Verum ne nos in iſtas carybdes incidamus ſummopere cauen-
dum eſt.Caueri autem poteſt hoc pacto. PRIMVM,ſi occaſionem huius diſputationis di-
ligenter expenderimus. DEINDE,ſi eiuſdem finem & ſcopum intentè aſpexerimus. OC-
CASIO itaque diſputationis huius hæc eſt. Apoſtolus diſputauit,fide in Chriſtum iuſtici-
am quæ coram Deo valet,obtineri. Qua diſputatione nō parum offenſi Iudæi,inferebant
ex Pauli dictis hoc,vt iudicabant,abſurdum. Si fide iuſtificatur homo, & Chriſtus ad cre-
dentes tantum pertinet, profecto reiectum eſt ſemen Abrahæ, quia pauciſsimi ex ſemine
Abrahæ Chriſtum recipiunt. Verum vt hanc obiectionē diluat Apoſtolus,inſtituit diſpu-
tationem de electione, in qua firmis rationibus docet, promiſsiones Dei manere ratas &
firmas,cum de Chriſto,tum de eius Eccleſia colligenda,promiſcue ex omnibus qui Chri-
ſtum fide receperint, ſiue ſint ex Iudæis ſiue ex gentibus, vt tollatur omnis προσωποληψία,
omnis reſpectus perſonarum & nationū,vt vera & immota maneant hęc dicta:Deus vult
omnes homines ſaluos fieri, Deus non eſt προσωπολήπτης. Deus non vult vllos perire. Sed
omnes ad pœnitentiam recipere.Omnis qui credit in filium,habet vitam æternam. CÆ-
TERVM finis diſputationis eſt,vt omnis caro conticeſcat, Vt omnis carnis fiducia & præ-
rogatiua cōfundatur, Vt omne meritum eneruetur, Vt ſoli Deo gloria tribuatur, Vt Deus
verè φιλάνθρωπος, Vt vere diues in omnes & ſuper omnes qui credunt,inueniatur, Vt non
ſolum Iudæorum, verumetiam gentium Deus prædicetur. HÆC præfari volui,ne in no-
ſtram ruinā myſterio electionis,de quo in his capitibus agit Apoſtolus,abutamur. Reſtat
vt genus cauſæ & ſtatum præſentis diſputationis horum trium capitum indicemus, quo
ad illum omnia dirigamus argumenta,nec ſinamus nobis eripi vlla ſophiſtica verum hu-
ius diſputationis ſcopum.Genus itaque cauſæ iudiciale eſt,& ſtatus coniecturalis qui hoc
ſyllogiſmo concluditur. Filij promiſsionis & non carnis hæreditatem cœleſtem conſe-
quentur. Vt vere credentes,ſiue ex Iudæis ſiue ex gentibus ortum habeant, ſunt filij pro-
miſsionis: Ita qui non credunt,ex quibuſcunque parentibus ortum ducant,ſunt filij car-
nis. IGITVR, Vt illi promiſſam hæreditatem vere conſequuntur,ita hi ſua culpa pereunt.
HVC pertinet dictum quod ex Iohele adducit Apoſtolus: Omnis qui inuocauerit no-
men Domini,ſaluus erit.In quo dicto fides à ſuo proprio effectu ſignificatur.

Summa Capitis Noni.

*Vt veros Iſraëlitas à falſis diſtinguit: ita conſilium Dei eſſe docet Apoſtolus, vt homines per Chri-
ſtum ſalutem conſequantur. Hunc Chriſtum quia gentes recipiunt, Dei populus cenſentur, Contra Iudæi,
qui hunc Chriſtum non recipiunt,fiducia carnis tumentes,reijciuntur.*

Ordo & partes Capitis Noni.

PRIMO *loco animum ſuum erga ſuos contribules exordiolo declarat Apoſtolus.* DEINDE, *ab
exordio concluditur propoſitio,quam inſinuat tantum.* TVM *diſcrimen filiorum Abrahæ faciens,alios pro-
miſsionis,alios carnis pronunciat eſſe filios.* ADHÆC *tres obiectiones ponit & diluit,de quibus in exegeſi
dicetur. Erunt igitur quatuor partes huius capitis: Exordium,Propoſitio,Confirmatio & confutatio.*

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

EXORDIVM.

VERITATEM dico in Chriſto Ie-
ſu, non mentior, teſtimonium
mihi perhibente conſcientia mea
in Spiritu ſancto, quod triſticia
mihi ſit magna, & continuus do-
lor cordi meo.

Expoſitio exordij, qua ſuum ani-
mum erga Iudæos exponit Apoſto-
lus. Vt autem tollat omnem ſuſpici-
onem odij, orditur à iure urando.
Non enim ignorauit Apoſtolus, eſſe
nonnullos qui ipſum odio ſuæ gentis
Chriſtum prædicare calumniarentur.
Quare vt hanc calumniam euertat, pluribus ſignis ſuum affectum erga ſuos contribules
ſignificat. PRIMVM enim inquit: Veritatem dico. Quod dictum opponit calumniæ ad-
uerſariorum,

uersariorum, ac si diceret: Sunt qui calumniantur me odio meæ gentis Christum prædi-
care, sed ego verè summo eorum studio teneor. Vt autem huic asseuerationi pondus ad-
dat, subiungit: per Christum, quem verborum suorum testem inuocat, & affectus erga Iu-
daicam gentem. ADHÆC, vt vehementior sit asseueratio, eam amplificat à contrario ne-
gato. Non, inquit, mentior. DEINDE prouocat ad testimonium conscientiæ suæ, quod
magnam habeat tristitiam & continuum dolorem in corde suo, propterea quod gens Iu-
daica sua propria culpa reluctetur Christo, ac eius salutare Euangelium cõtemnat. HINC
discant ministri Euangelij, quomodo eos affectos esse oporteat erga auditores suos etiam
male meritos. DEINDE obseruetur contra Anabaptistas, exemplo Apostoli iurisiurandi
religionem confirmari.

Optabam enim ipse ego anathema esse à Christo pro fratribus meis, cognatis meis, secundum carnem qui sunt Israelitæ.

Ratio affectus & studij Pauli erga suos cognatos & Israelitas. Quicunque suo periculo & interitu aliorum salutem optat redimere, eum summa caritate eos prosequi necesse est. Pau-
lus optabat anathema fieri à Christo, vt Iudæi reciperentur. Ergo necesse est ineffabilẽ a-
morem fuisse Pauli, quo suos prosecutus est Israelitas. ETSI autem in singulis verbis hu-
ius pericopæ nulla est ambiguitas: verborum tamen coniunctorum alij alium sensum fa-
ciunt, quod sane vsu venire solet in reb⁹ obscuris. Vocabulo anathematis ter vsus est Pau-
lus. nec dubiũ est quin septuaginta duos imitetur interpretes, qui anathema vsurpant, pro
eo quod Hebræi dicunt Cherem, à Charam, quod significat deuonere & excommunicare
ab vsu cõmuni, seu è medio sine vlla commiseratione tollere. Hæc Forsteri est interpreta-
tio. Chrysostomus autem hoc modo: Quid est anathema? Audi ipsum dicentẽ: Si quis nõ
amat Dominum nostrum IESVM CHRISTVM sit ἀνάθεμα. τοῦτ' ἔστι κεχωρίσθω πάντως: ἀλλό-
τριος ἔστω πάντως, hoc est, separetur omnino, alienus sit omnino, atq; ita vocabulum in ge-
nere significat seiunctionẽ & separationem quandam, metaphora sumta à sacrificijs, quæ
cum dicata essent Deo, separabantur & seiungebantur ab vsibus humanis. Hoc postea in
duo diuiditur genera, vt sit anathema separatum ab vsibus hominũ, vt quod Deo dicatũ
sit, & anathema separatum & seiunctum à Deo, vt quod à Deo reiectũ & maledictum sit.
Vt enim ea quæ Deo offeruntur & dicantur, attrectare audet nemo. Sic eum qui à Deo se-
paratus est ratione quadam nullus cõueniet, aut cum eo versabitur. Nam sacris oblationi-
bus honoris gratia tanquam Deo dicatis, appropinquare nulli hominum audent. Ab hoc
vero qui maledictioni fuerit obnoxius, nõ secus ac à profano, & ab ipsa diuinitate alieno,
secesserunt omnes. Hactenus Chrysostomus, cuius interpretatio probatur forma oratio-
nis Paulinæ. Optabam, inquit, esse anathema à Christo. Præpositio A, manifeste separa-
tionem notat. proinde anathema à Christo, significat separatum & seiunctum à Christo.
Qualis est hic affectus in Apostolo? Num ob caritatẽ fratrum & cognatorum, vt illi salua-
rentur, ipse cupit alienus esse à Christo? Num caritate Christi non vult habere Christum?
Quid quæso absurdius dici potest: Christus dicit Si quis venit ad me, nec odit patrẽ suum
nec matrem, & vxorem & liberos & fratres & sorores, amplius autem etiam animam suã,
nõ potest meus esse discipulus? Quid ergo dicemus de hoc Pauli affectu? Hoc primum te-
neamus principium, quod nihil voluerit absurdi, nihil impij, nihil contra salutem animæ
suæ, nihil contra dilectionem Christi, nihil contra amorẽ suæ gentis, spiritu enim Christi
agebatur Paulus. Hoc stabilito principio, necesse est hanc separationem à Christo non in-
telligendam esse de interna separatione à Christo & æterna: Sed de externa tantũ & tem-
porali, qua cupit perire in carne, vt saluẽtur alij in spiritu, Cupit suum sanguinẽ fundere,
vt saluentur multorũ animæ. Hieronymus hoc Pauli dictum refert ad tempus præteritũ,
ac ita exponit: Optabam aliquando cum persequerer Christum, iam non optarem. Scie-
bam enim quod ipsorum essent hæc omnia. Sed postquam cognoui veritatem, dereliqui
eos quos totaliter diligebam, & ipsi non conuertuntur. Hæc Hieronymus. Et profecto ex
Epistola ad Galatas manifestum est, quod Paulus magis sæuierit in Christum & Christia-
nos ante conuersionem zelo suæ gentis, quam iudicio. Verum ego priorem interpretatio-
nem præfero, etsi posteriorẽ verba Apostoli recipere possunt, alias multorum interpreta-
tiones omitto, quæ pugnant cum principio à nobis posito.

Quorum est adoptio, & gloria, & testamenta & legislatio & cultus & promissiones, quorum sunt patres.

Enumerat prærogatiuas Iudæorum, quarum PRIMA est adoptio: Dominus enim Israelitas gratuito in filios adoptauit. HVC addit glori-
am.Est

am. Est enim gloriosa inprimis adoptio in filios Dei, qua cæteris gentibus omnib. antecellebant. Testamenta Græcè διαθήκαι, sunt fœdera & pacta, hoc est tabulæ fœderis. Estq; hoc intelligendum de lege morali, vt νομοθεσία, legislatio ad iudicialem, & λατρεία, cultus ad ceremonialem legem refertur. Sequuntur promissiones quæ sunt de gratuita misericordia propter Christum, diuina oracula, qualia sunt: Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Obseruetur hîc assignatio capitum principalium doctrinæ cœlestis, quæ sunt lex moralis, lex iudicialis, lex ceremonialis & promissio seu fœdus gratiæ, quæ omnia communi nomine Thora dicuntur, hoc est, doctrinæ. Septuaginta vertunt νόμον, quos secuti Latini, legem verterunt.

10

Ex quibus est CHRISTVS quo ad carnem, qui est supra omnia Deus benedictus in sæcula, Amen.

Hæc maxima Iudaicę gentis prærogatiua est, quod ab illis natus sit Christus. Sed hanc non esse salutarem per se ipse Christus testis est, qui nunciantibus matrem eius & fratres stare pro foribus, respondet, eos, qui verbum suum audiunt, esse matrem, fratres &c. vt stet illud Psalmi immotum: Beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius. Porrò quia Dei opera sunt ἀμεταμέλητα, hoc est, quorum Deum non pœnitet, non est dubium, quin Deus voluerit istius gentis salutem, apud quam tot salutis oblatæ testimonia reliquit. Cum ergo iuxta Psal-
20 mum: Annunciat verbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel: nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit ijs, Non est dubium quin Iudaicæ gentis salutem verè voluerit Dominus. Quare quod perierint, ipsorum diffidentiæ asscribendum est, non arcano Dei consilio, aut fatali necessitati. Obseruandum est hoc loco, quod Paulus hîc quatuor de Christo affirmet. PRIMVM enim pronunciat ipsum verum hominem esse, vt qui natus sit ex maioribus gentis Israeliticæ. DEINDE Christum Deum asserit. At ne quis tropicè ab Apostolo dictum putet, addit veram notam veræ diuinitatis, cum inquit, Qui est supra omnia Deus. TERTIO, cum dicit Christus, & non Christi in plurali, vnionem hypostaticam manifestissime docet. QVARTO, cum addit: Qui est benedictus, respicit ad promissiones de CHRISTO, in quo essent omnes nationes terræ benedicendæ.
30 Nam ab eo solo omnis benedictio & salus existit. Habemus ergo hîc quatuor de Christo: Humanam naturam, diuinam naturam, vnionem personalem, & officium, quod est benedictionem & salutem conferre credentibus. HACTENVS exordium, ex quo colligenda est secunda pars capitis, nempe ipsa propositio, idq; per insinuationẽ quam vocant. Nam ex querela sua propositionem lectori cogitandam reliquit hanc nimirum: Quod maxima Iudaicæ gentis pars à Deo sit reiecta. Cuius propositionis vera & sola ratio est, quam infra sæpe inculcat: Diffidentia & propriæ iusticiæ stabilitio.

Non autem quasi exciderit sermo Dei.

Obiectionem aduersariorum anticipat. Obiectio autem huiusmodi est:
40 Si populus Israeliticus est reiectus, sermo Dei excidit, hoc est, promissio Dei & fœdus Dei cum semine Abrahæ initum, est factum irritum. Verum Paulus consecutionem negat, & distinctione vtitur, qua veros Israelitas à falsis distinguit, affirmatque promissiones Dei manere ratas semini Israelis, cui facta est promissio.

Non enim omnes qui ex Israël sunt, hi sunt Israël, neq; quia semen Abrahæ omnes filij.

Hæc distinctio est filiorum Abrahæ seu Israelis. Nam ijdem & ab auo & à nepote nomen habent. Sensus autem est: Multi quidem sunt nati ex Israele, qui sane omnes, si carnem spectas, ex Iacobo, qui & Israel dictus est, ducunt originem. Ve-
50 rum si promissionem respicis, alij reputantur pro filijs, alij minime. Vocabulum Israelis bis positum, priori loco ipsam personam Iacob notat, posteriori gentem ab eo ortam, declarat vsitata Hebræis metonymia.

Sed in Isaac vocabitur tibi semen.

Ratio distinctionis à pronunciato scripturæ Genes. 21. Abraham habuit duos filios, vnum ex Agar ancilla, alterum ex Sara vxore, ille Ismael, hic Isaac dictus est. Ismael autem non est reputatus pro semine, sed Isaac. Hinc Paulus euertit vniuersale pronunciatum, obiecto contrario exemplo. Illi obiecerunt: Nati ex Abrahæ semine, sunt semen Abrahę. Paulus respondet hac sententia: Ismael non reputatur pro semine. Ismael est

natus

natus ex Abraham. Ergo nō omnes nati ex Abraham, reputantur pro ſemine. Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, hoc eſt, filius Iſaac, Iacob & nepotes eius cenſebuntur filij ac nepotes tui, non autem illi qui ex Iſmaele naſcentur. Sed quid hæc ſibi volunt? Hoc typo olim præfigurabat Dominus, quod eſſent naſcituri filij Abrahæ, quorum alij veſtigijs patris inſiſterent, & haberentur pro filijs, Alij autem degenerarent, & non haberentur pro filijs, præſertim coram Deo. Hoc ipſum indicat Dominus apud Ioannem, vbi diſtinguit carnis filios à filijs imitationis, fidei, & operum Abrahæ: qui infra filij promiſsionis dicuntur: ita enim ait Dominus: Si filij Abrahæ eſſetis, faceretis vtiq; opera Abrahæ, nunc autem quæritis me interficere, quod Abraham non fecit.

Hoc eſt, non qui filij carnis, hi ſunt filij Dei, ſed filij promiſſionis reputantur in ſemen.

Exegeſis eſt & typi declaratio, quæ concluditur hoc modo: Non filij carnis, ſed filij promiſsionis ſunt popul⁹ Dei. Multi autem ex Iudæis ſunt filij carnis tantū, & multi ex gentib. ſunt filij ꝓmiſsionis. Proinde, Vt multi ex Iudæis nō ſunt populus Dei: ita multi ex gentibus in ſemen reputantur. Qui autē ſint filij ꝓmiſsionis ſupra docuit Paulus in 4. his verbis: Et ſignum accepit circumciſionis ſignaculum iuſticiæ fidei quæ fuerat in præputio, vt eſſet pater omnium credentium in præputio, quo ipſis etiam imputetur in iuſticiam, & pater circumciſionis nō ijs qui ſunt ex circumciſione tantum, ſed etiam qui inſiſtunt veſtigijs fidei patris noſtri Abrahæ, cum adhuc eſſet in præputio. Hîc apertiſsime definiuntur filij promiſsionis eſſe, qui credunt & inſiſtunt veſtigijs fidei Abrahæ, vndecunq; ſunt oriundi, ſiue ex Iudæis ſiue ex gentibus, ſiue nati ſunt ex Abrahamo ſecundum carnem, ſiue non. Atq; ita diſerte Paulus ad Gal. 3. definit filios Abrahæ, cum inquit: Noſtis igitur, quod qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ. Et paulo poſt: Itaq; qui ex fide ſunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Huc pertinet Iohannis dictum: Dedit poteſtatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Item, Qui non ex ſanguinibus, ſed ex Deo nati ſunt, ſcilicet per promiſsionis fidem, rectè proinde Auguſtinus ait: facti ſumus filij Abrahæ imitando fidem, non naſcendo per carnem. Sicut enim illi degenerando exhæreditati: Sic nos imitando adoptati. Filii carnis dicuntur in genere quidem omnes, qui ortum ducunt à ſemine Abrahæ. In ſpecie vero, vt hîc, qui neglecta fide Abrahæ, ſanguinis quidem ratione ſunt filij, ſed carne, hoc eſt, externa ceremoniarum ſeruitute nituntur, ideoq; non ſunt filij hæredes, ſed vt ſerui abdicantur. Horum typus fuit Iſmael ex Agar natus, quæ Agar montem Syna figurat, vbi leges & ceremoniæ ſunt promulgatæ. Atq; ita hunc typum explicat Apoſtolus ad Gal. 4. qui in tertio ſub alia verborum forma locutus, rem eandem proponit, & diſtinguit poſteros Abrahæ in eos qui ex fide ſunt, & in eos qui ſunt ex operibus legis. His obſeruatis, planiſsimus erit huius loci ſenſus, videlicet, quod verus Iſrael habeatur quiſquis credit promiſsioni, non habita aut carnalis propagationis aut gentis, aut ceremoniarum ratione. Quemadmodum enim Deus non omnes Abrahæ filios voluit cenſeri in ſemine, ſed Iſaac tantum: ita nunc quoque, tametſi numeroſus eſt Iſraelitarū populus: tamen illi ſoli veri Iſraelitæ cenſentur, qui promiſsionis fidem habent, atq; ita præſens argumentum à typo ad antitypon deſcendit. Sed quid de Iſmaele cenſendum? Ex hoc loco nemo probauerit Iſmaelem damnatum eſſe, tantum enim neglectum & præteritum docet hic locus, ne haberetur hæres Abrahæ, & ne ab eius ſemine naſceretur Meſsias, ſed Iſaac ſolus hæres conſtituitur, vt conſtaret certa Chriſti genealogia. Quis diceret vndecim tribus damnatas, quod ſint neglectæ & præteritæ præ tribu Iuda, cui promiſſum erat, vt ex ea naſceretur Chriſtus.

Promiſſionis enim ſermo hic eſt: In tempore iſto veniam, & erit Saræ filius.

Hoc promiſsionis verbum habetur Geneſ. 18. in quo verbo tria ſunt obſeruanda, Hiſtoria, Finis, typus. Historia eſt. Quod Abrahamo ſeni promiſſus ſit filius ex vxore Sarah, quæ & natura & ætate ſterilis fuit. qui filius, excluſo Iſmaele nato ex Agar, hæres Abrahæ futurus eſſet, atq; ideo filius haberetur Abrahæ. Etſi autem Iſmael ex ſemine Abrahæ eſt natus, non tamen habetur pro filio, propterea quod hæreditate excluditur. Finis fuit, vt certo conſtaret ex qua linea deſcendente ab Abraham naſceretur promiſſus Meſsias. Typus hic eſt, quod vt Abraham plures habuit filios, ſed non omnes facti ſunt hæredes, ideoque nec pro filijs reputati ſunt: ita multi propagati quidem ſunt ex ſanctis parentibus, ſed non omnes ſunt promiſsionis hęredes, ſed tantum illi, qui ſanctorum patrum veſtigijs inſiſtunt viua fiducia cum patribus in Chriſtum recumbentes. Atque hæc ideo olim typicè figurata ſunt, vt

cum

cum fierent contumaces & increduli Iudæi, reuocati ad typum coarguerentur. Quare Apostolus noster pulcerrime typum antitypo accommodat.

Non ſolum autem, ſed & Rebecca ex vno ſemen habens Iſaac patre noſtro.

Ne exciperent Iudæi contra, ac dicerent iſta violenter à Paulo torqueri, cum maxima ſit diſsimilitudo inter filium ex ſerua natum, & filium ex vxore libera procreatũ. Paulus proponit alium typum, quo priorem confirmat, contra quem non poſſunt Iudæi excipere. Vnus Iſaac fuit pater, vna Rebecca fuit mater, ſimul ambo concepti ſunt Eſau & Iacob, attamen Iacob 10 præfertur Eſau, atq; reputabatur in ſemen, vt ab eius poſteritate olim naſceretur Meſsias, ac interea Eſau præteritus eſt, vt non ex ſemine ipſius naſceretur Meſsias. Hinc concluditur, non omnes natos ex ſanctis patribus eſſe eiuſdem dignitatis & loci. Iacobum delegit Deus, vt ex eo naſceretur Chriſtus. Eſau autem præterijt nõ moratus quod fuerit peræquè natus ex ſanctis parentibus, ſicut Iacob. Hæc eò pertinent, vt veluti duas familias patriarchæ Iacob conſideremus, in quarum vna ſunt nati ex ſemine carnali tantum, in altera verò, qui ſunt ex ſpiritu & fide promiſsionis. Oratio Paulina Ecliptica implebitur hoc modo: Non ſolum autem (ſcilicet Abraham expertus eſt in ſuis filijs, non omnes reputari pro ſemine qui ab eo nati ſunt ſecundum carnem) verumetiam Rebecca (ſcilicet experta eſt in ſuis filijs.) Huc iam aptiſsime ſubiungitur ratio Pauli.

20 Nondum enim natis pueris, cum neque boni quippiam feciſſent, aut mali (vt ſecundum electionem Dei propoſitum maneret) non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt illi: Maior ſeruiet minori.

Hoc teſtimonio idem probatur quod ſupra, & propoſitum & probatum eſt: nimirum quod non omnes nati ex ſanctis parentibus ſint æqualis ſortis, & ne exciperent Iudæi contra, ac dicerent, id ideo factum eſſe, quia Eſau erat malus, Iacob vero bonus. Apoſtolus anteuertit & dicit, Deum antea propoſuiſſe vtrum ex iſtis duobus eligeret, vtrum alteri præferret, idquè in re certa, quemadmodum clare indicat hiſtoria. Maior inquit, ſcilicet Eſau primogenitus, Seruiet minori, ſcilicet Iacobo, quod ſanè nunquam cõ30 pletum eſt in perſonis eorum. Nam Iacob reuerſus à Laban ſocero cum vxore, familia & armentis, proſternit ſe coram Eſau fratre ſuo, ac Dominum eum appellat, Geneſ. 23. Verum iuxta prophetiam completum eſt. Duæ, inquit, gentes ſunt in vtero tuo, hoc eſt, duo populi ex tuis filijs naſcentur. Iſraeliticus quidem à Iacob, Idumæus verò ab Eſau, horum maior, hoc eſt, populus natus ex primogenito Eſau, ſeruiet minori, hoc eſt, populo nato ex Iacob, hoc eſt, Iſraelitico. Hæc prophetia completa eſt tempore Dauidis, tum enim Idumæus Iſraeli ſeruit, 2. Samuel. 8. Quid ex his conſequitur? Typo antitypon reſpondere. Quemadmodum enim Eſau fretus prærogatiua carnali præteritus eſt & neglectus in re certa, & Iacob ſola gratia fretus dominus eſt factus Eſau: Ita hodie Iudæi carnis prærogatiua tumentes, & externis cultibus nitentes non ſunt populus Dei, ſed omnes illi qui 40 cum Iacobo ex gratia vocatis pendent, & non ex merito operum.

Sicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau vero odio habui.

Alia probatio eiuſdem ex Malachia deſumta, quæ hoc modo concludi poteſt: Eſau non eſt reputatus pro ſemine coram Deo, Eſau fuit filius Iſaac. Igitur quidam filij Iſaac non reputantur pro ſemine coram Deo. Et rurſus, Iacob reputatus eſt pro ſemine coram Deo. Iacob fuit filius Iſaac. Igitur non totum ſemen Abrahæ eſt reiectũ. Vtriuſq; argumẽti maior probatur Prophetæ teſtimonio. Cæterum ne hoc teſtimonio abutamur contra ſcopum præſentis diſputationis, PRIMVM tropum, qui eſt in verbis Prophetæ, excutiamus. DEINDE typum pro50 poſitum videamus, atq; accommodemus propoſitioni, quã Paulus probandam ſuſcepit. PROPHETA dicit, Deum odio habuiſſe Eſau. Hîc meritò quæritur, quid ſibi odij vocabulum velit, præſertim cum ſcriptura dicat: Miſereris omnium Domine & nihil odiſti eorum quæ feciſti. Fieri ergo non poteſt, vt odij vocabulum affectum in Deo notet, quo ipſe Dominus Eſau auerſetur. Proinde neceſſe eſt iſtam vocem figuratè accipi, vt in Euangelio, cum dicitur: Qui non odit patrem & matrem, &c. nõ poteſt meus eſſe diſcipulus. Hîc cum palam eſt, quod Chriſtus non velit vt filij parentes affectu odij proſequantur, figuratè vocabulum odij accipi neceſſe eſt. Eſt itaque figura metalepſis qua vox à propria ſignificatione transfertur propter conſecutionem quandã ad id, quod eſt poſterius, hoc eſt, ad

 id, quod

id, quod in hominibus odium sequi solet. Homines enim qui alios oderunt, eos negligunt & prætereunt. Hac igitur ratione dicitur Deus odio habuisse Esau, non quod ex animo oderit, aut reiecerit eum tanquam damnatum, sed quod in externis commodis eum neglexerit, ita vt semen Israel non diceretur, nec ex eius semine promissus nasceretur Messias, sed ex Iacobi semine. Deinde quod non Esau, sed Iacob terram promissam semini acciperet posidendam. Cæterum si Malachiæ scopum considerauerimus, habent hæc verba exprobrationẽ. Nam hoc ideo dicit Deus, vt ostendat se longe maiora beneficia exhibuisse Israelitico populo, quàm Idumitis ant alijs gentibus, & tamẽ illi ingrati, pientissimum patrem & beneficum Dominum non agnouerunt. Cum ergo dicit: Esau odio habui, comparate intelligendum est. TYPVS præterea est hic considerandus, quo externæ res transferuntur ad significandas res spirituales. Quemadmodum enim Deus olim multis typis & figuris adumbrauit statum Ecclesiæ Christi sub nouo testamento: ita hic Esau & Iacob quasi imaginem quandam proponit Deus, vt in ea conspiciatur & reiectio & assumtio eorũ, qui ab Abrahamo descendunt. Nam ex hoc typo concluditur propositio distinctionis filiorum carnis & filiorum promissionis. Neq; tamẽ hic typus eò pertinet, vt sententiam damnatoriam feramus aduersus Esau & eius posteros, quasi ad vitam æternam non essent electi. Non enim propterea damnauit Esau Deus quia voluit illum typum esse externum rerum futurarum olim in Ecclesia.

Quid igitur dicemus? Num iniusticia est apud Deum? Absit.

Anticipat obiectionem aduersariorum, eamquè diluit. Nam eo quod dixerat Apostolus Deum dilexisse Iacob, & odio habuisse Esau, idquè antequam in hanc lucem ederentur, apparet quod Deus alios reijciat sine demerito, assumat autem alios sine merito: quod sane est æqualibus inæqualia tribuere. Quapropter iniustus videtur Deus, qui æqualitatem non seruat. Vt enim iusticiæ proprium est æqualitatẽ seruare: ita iniusticiæ est hanc violare. Hanc obiectionẽ Paulus suo more excipit exutenismo, eamquè veluti indignam reijcit, Deinde reiectionis caussam subijcit hoc modo:

Mosi enim dicit: Miserebor cuiuscunque misereor, & miserabor quemcunque miseror.

Inficiationis ratio est à repugnantibus sumta. Sensus autem hic est: Iniustus est qui non reddit quod debet. Deus autem ex misericordia recipit quoscunque recipit. Quare iniustus dici non potest. Nam cum nihil cuiquam debeat, liberum est ipsi dare cui vult. Esau quidem multas dedit diuitias, & copiosam familiam, sed terrã Canaan noluit illi dare. Esau dedit copiosum semen, nam ex eius semine multi præclari duces orti sunt. Sed non voluit Deus vt Messias ex ipsius posteritate nasceretur. Non est ergo mirum, quod multos ex Iudæis reijciat Dominus. Nam vult suam misericordiã solis credẽtibus accommodari. Textus Hebraicus clarior est, in quo PRIMO loco effectus ponitur, scilicet in gratiam recipere homines absq; omni hominum merito. SECVNDO loco ponitur caussa: Viscera misericordiæ Dei. Nam verbum quo vtitur Moses, dicitur à nomine Rechem, quod Zacharias expresit in suo Cantico, cum ita inquit: Ad dandã scientiam salutis populo eius, in remissione peccatorum eorum, per viscera misericordiæ Dei. Ex hoc ergo Mosis testimonio nihil aliud concludi potest, quam salutem atque alia beneficia, quæ nobis largitur Deus, ex sola eius bonitate & misericordia pendere.

Non est igitur volentis neque currentis, sed miserentis Dei.

Infert ex dicto Mosis conclusionem caussæ beneficiorum Dei, & est sensus: Deus benefacit hominibus, non propter ipsorũ merita, sed propter suam misericordiam. Non ergo debuit Esau quicquam. Quare nõ est iniustus Deus, quod Esau præterito, voluerit Iacob censeri semen Isaac. Esau quidem voluit & cucurrit vt acciperet benedictionẽ, quæ iam decreta erat & annunciata Iacobo. Sed Dominus ex misericordia Iacobo benedici voluit, vt exemplo isto ostenderet, se ex gratia benefacere, & non ob merita. Per voluntatem itaq; & cursum intelligit Apostolus humanum opus seu meritum, quod sane nullũ locum habet inter caussas salutis nostræ, quæ est gratuita. Quid? an non velle & currere debemus? Immo vero vtrunq; oportet, & velle & currere, sed secundum verbum. Cum enim Dominus dicit: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos, requirit sane & voluntatem & cursum.

cursum. Etsi suum opus esse pronunciat reficere, hoc est, onus tollere & salutem conferre. Ismael & Esau voluerunt & cucurrerunt, sed non iuxta verbũ, ideo eorum cursus nihil iuuit. Sic hodie Turci, Monachi, Iustitiarij volunt & currunt, sed voluntas & cursus non non regitur verbo Dei, sed carne nititur, & non gratia stabilitur. Hanc interpretationem & præcedentia confirmant, & ratio, quæ mox sequitur, comprobat. Non ergo negatur, iuxta verbum volentibus & currentibus, brauium. Deus enim cum currentibus legitime præmia proponit, vult vt & velimus præmia, & curramus in stadio, donec ad metam veniamus. Qui enim fieri ptest, vt præmia obtineamus, nisi & velimus & strenue curramus. Nam oportet vt vterq; & ἀγωνοθέτης & cursor faciant suum officium. Non igitur Paulus hoc vult, vt nihil intersit siue velis siue nolis, siue curras siue non curras, modo recte id fiat, Sed tantum affirmat, non meritũ voluntatis aut cursus nostri caussam esse eius, quod præmium propositum sit, sed tantum misericordiam. Vt igitur misericordia mera Dominus voluit Iacob hæredem terræ Chanaan esse, & non Esau: ita eadem misericordia saluat omnes credentes, siue ex gentibus siue ex Iudæis originem ducunt. Hîc proinde obseruetur catholica doctrina de caussa salutis nostræ, videlicet quod ex sola misericordia Dei, & non ex vllo humano merito pendeat salus.

Dicit enim scriptura Pharaon : In hoc ipsum excitaui te, vt ostenderem in te potentiam meam, & vt annunciaretur nomen meum in vniuersa terra.

Vt supra typis & exemplis declarauit, Deum mera misericordia recipere quos recipit: ita hîc illustre proponit exemplum, videlicet Pharaonis olim in Aegypto regis potentissimi, quo exemplo ostendit Apostolus, quod idem Deus, qui recipit confugiẽtes ad se mera misericordia, suo iusto iudicio reijciat improbos, adeo vt ipsorum voluntas peruersa, & cursus male susceptus nihil Deum impediat, quo minus faciat quod vult. Nam vt Pharao nitens contra Deum, sua voluntate & cursu recusauit Deo obœdire: quã ob caussam potenti Dei manu prostratus, in mari rubro perijt: ita omnes improbi, quantumcunq; nituntur aduersus Deũ, olim iusto Dei iudicio pœnas luent. Non enim impediet manũ Dei illorum voluntas pessima, nec cursus quo se illi Deo opponunt. Huius rei fines adijciuntur duo, VNVS, vt ostendatur potentia Dei punientis reprobos. ALTER, vt prædicetur nomen Dei in vniuersa terra, videlicet quod sit vltor scelerum eorum, qui cõtra se sunt contumaces, & misericors in eos, qui obœdiunt voci suæ. Nam vt tyrannum Pharaonẽ recusantem obœdire voci suæ, deiecit Deus in mari rubro : Ita Mosen & populũ Israeliticum obœdientem suæ voci eduxit ex Aegypto per medium maris rubri. Obseruetur diligenter hic locus, qui docet tyrannos & impios reseruari ad commeritas pœnas, quas Deus infliget suo tempore, vnde nos excitari debemus ad timendum DEVM, ne nostris sceleribus colligamus nobis iram in die iræ. Porrò verbum Excitandi, nequaquam significat actionem efficacem, ac si Deus violenter Pharaonem aduersus se & suum populum impulisset, Sed vt veteres interpretantur, notat permissionẽ qua permisit Deus, vt excitaretur Pharao suis malis affectibus aduersus populũ Dei. Sunt qui verbum excitandi aliter interpretantur, & illud referunt ad voluntatem Dei efficacẽ, ordine omnia antecedentem. Sed illi refutantur Hebræa voce, quæ significat, feci te stare & manere, cum alios multos in tuo regno prosternerẽ, hoc est, non statim exterminaui te ob tuum peccatũ. Septuaginta interpretes in passiua voce reddiderunt: διετηρήθης ἕως τοῦ νῦν, hoc est, conseruatus es hucusq;. Hanc interpretationem confirmat etiam Chrysostomus, qui vtitur voce ἐτηρεῖτο, hoc est, conseruabatur Pharao. Deus enim sæpe tyrannis parcit, cum vt eis pœnitentiæ locum concedat, eosq; tandem, nisi egerint pœnitentiam, in exemplum aliorum puniat, tum vt sint veluti ferula quædam, qua Dominus suos castigat, atque in officio retinet.

Itaque cuius vult miseretur, & quem vult indurat.

Hæc oratio quia conclusio est, necesse est vt non pugnet cum propositione solutionis quæstionis propositæ. Propositio solutionis fuit hæc : Quod Deus non sit iniustus, propterea quod Iacob dilexerit, hoc est, prętulerit fratri in re certa, & Esau odio habuerit, hoc est, neglexerit & prçterierit, ita vt nõ haberetur hæres Isaac coram Deo, nec ex eius posteritate nasceretur Messias. Ratio ꝓpositionis fuit, Quod qui ex misericordia facit, & ex iusto iudicio nõ sit iniustus dicẽdus. Huc addit exemplum cum misericordiæ tum iudicij. Populũ Israeliticũ, suæ voci obtemperantem, ex mera misericordia eduxit ex Aegypto, Pharaonem autem contu-

macem & rebellem, iuſto ſuo iudicio deiecit in mari rubro. His nunc ſubijcitur cõcluſio: Igitur, Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. Cuius ſenſus alius eſſe non poteſt, quã quod Deus mera miſericordia recipiat quos vult, hoc eſt, credẽtes & obœdientes voci ſuæ & iuſto iudicio reprobos abijciat, ac ſinat contemtores verbi ſui, qui poſt multas admonitiones & plagas interdum manent contumaces & rebelles, magis magisq; indurari. Porrò ne quis hoc teſtimonio contra Apoſtoli mentẽ abutatur, duo ſunt nobis excutienda, nempe, quid ſibi velit indurandi verbum, & quos Deus indurare, & quorum miſereri velit ac ſoleat. Quantum itaq; ad indurandi verbum attinet, eius ſignificandi modus certa nobis methodo eſt inquirendus. Significatio etenim verbi cuiuſq; aut ex ipſa voce, aut ex ſententia, iuxta periſtaſin, petenda eſt. Iam etſi ex verbo ſignificatio in genere nota eſt: tamẽ modus ſignificandi cognoſci nequit. Nam illum nõ eſſe vnum & eundem, ex eo manifeſtum eſt, quod Exodi 8. bis & Exodi 9. ſemel dicatur, Pharao ſuum cor induraſſe, & rurſus capite 9. dicatur Deus cor Pharaonis induraſſe, & in eodẽ capite repetatur paſsiuè: cor Pharaonis induratũ eſſe. Etſi aũt omnia hæc teſtimonia indurationẽ & aggrauationẽ cordis Pharaonis indicant: tamen collatio manifeſte conuincit eodẽ modo iſta dici nõ poſſe. Nã ſi idẽ ſignificãdi modus vbiq; in hiſce notatis locis ſeruaretur, duplex ſequeretur cõtradictionis implicatio, nimirũ quod De⁹ induraret cor Pharaonis, & nõ induraret. Et Pharao induraret cor ſuum, & non induraret. Cum ergo ex contradictionis lege hæc cõſecutio eſt neceſſaria: Si Deus indurauit cor Pharaonis, Pharao nõ indurauit: Et, ſi Pharao indurauit, Deus nõ indurauit. Sed iam ſcriptura vtrumq; habet, quod & Deus indurarit cor Pharaonis, & Pharao indurarit cor ſuũ. Neceſſe eſt igitur nõ eundem manere modũ ſignificandi vtrobiq;. Quare contradictionis ratio cogit frateri modũ ſignificãdi verbi indurãdi variũ eſſe, qui ex verbis ipſis ſciri nequit. Nam ſi quis ex verbis contendit, hominẽ à Deo indurari, quia ſcriptũ eſt: Deus indurauit cor Pharaonis, alius rurſus ex verbis contendere poteſt, Hominem à ſeipſo indurari, quia ſcriptum eſt: Et indurauit Pharao cor ſuum. Quid ergo hîc faciendum, cum conſtet quidem de ſignificatione verbi in genere. Sed modum ſignificandi eſſe varium oſtendat collatio teſtimoniorum? Ad ſententiã confugiendũ eſt quam ex ſcripturis hac via eruere debemus. Omnes homines ab Adam iuxta communẽ naturæ legem propagati, habent cor durum, id quod non ſolum lapſus communis conuincit, verumetiam clara ſpiritus Dei oracula teſtantur, Ierem. 17. ita ſcriptum eſt: Prauum eſt cor hominis ſupra omnia & præfractum. Ezech. 36. Auferam cor lapideum, id eſt, durum ſeu induratum de carne veſtra. Iam ſi Pharaonis cor, vt aliorum omnium, communi naturæ prauitate erat prauum, præfractum, lapideum, non magis poterat à Deo indurari quàm lapis, niſi prius fuiſſet mollitum quod non fuit. Ex quo ſequitur: efficacem indurationis cauſſam Deo non eſſe aſſcribẽdam, quare alius huius verbi ſignificandi modus neceſſario ſtatuẽdus eſt. Sunt qui volunt permiſsionem indurationis ſignificari hoc verbo, quorum ſententia etſi ꝓbatur multis, & eſt vera recte intellecta: tamẽ à Grammaticis impugnatur, qui permiſsionem ſignificari verbis Hiphil, & non verbis Piel, quæ augent ſignificationẽ actionis verborum Paal, & ſemper efficacem actionem notant. Sed hiſce quid reſpondebimus? PRIMVM manifeſtum eſt ex ijs quæ diximus, Deo non aſſeribendam eſſe efficacem indurationis cauſam. DEINDE, ſi concedimus Grammaticis verba Piel ſignificare efficacem actionem, illi viciſsim cogentur nobis concedere, quod verba ſæpe, ſicuti & nomina, pro contrarijs negatis ponantur, id quod in omnibus linguis vſitatiſsimum eſt, vt Iob. 24. dicitur nocere viduis, qui eis non prodeſt. Et in Euangelio dicitur odiſſe, qui non approbat & complectitur, & amare vitam ſuã, qui eam periculis pro Euangelio nõ exponit. Quare ſi hîc verbum indurandi, vbi Deo tribuitur, explicemus per contrarium negatum, nihil inuſitate facimus, & pulcre cõſentiet & ſtabit ſcriptura, nec vlla Grammaticorum legibus vis fiet. Cum itaq; duro molle cõtrarium eſt, & verbũ indurandi verbo molliendi aduerſatur, dicamus indurandi verbum pro contrario negato, hoc eſt, pro nõ mollire poſitum eſſe, idq; in ea propoſitione, qua Deus dicitur cor Pharaonis induraſſe. Vt cum dicit ſcriptura, Deus indurauit cor Pharaonis, ſenſus ſit: Deus non molliuit cor Pharaonis. Et cum rurſus dicitur: Pharao indurauit cor ſuum, hunc habeat ſenſum: quod Pharao ſciens & volens indurauerit, hoc eſt, retinuerit cor durũ & pertinax, neq; ſe molliri voluerit, ſed magis magisq; obfirmauerit cor ſuum, ne populũ Dei dimitteret, tametſi miraculis conuictus confeſſus fuerit ſe peccaſſe. Cum enim videret pluuiam, grandinẽ & tonitrua ceſſaſſe, auxit peccatum, & aggrauatũ eſt cor eius: ſpreto Dei mandato de dimittendo populo, & contemtis iræ diuinæ teſtimonijs. HÆC vocis interpretatio neq; à verbis neq; à ſententia diſcrepat, immo vt oſtenſum iam ſatis eſt periſtaſi loci, vnde hoc teſtimonium deſumtũ eſt, cõfirmatur, & eſt analoga primi religionis noſtræ anxiomatis. CÆ-

TERVM, etſi certa ratione ac via inquiſiuimus huius loci ſententiam: operæprecium tamen videtur, Eccleſiæ vocem audire, ac pauca patrum teſtimonia huc aſſcribere, vt inde magis adhuc confirmentur animi noſtri, de loci huius ſententia. OECHVMENIVS, Eum qui durus eſt & inobœdiens, durum & incredulum eſſe concedit. NAZIANZENVS, Quod Aegyptius tyrannus à Deo induratus eſt, non ſic accipiendum eſt, quaſi Deus diuina ſua voluntate pugnantiam & reniſum menti tyranni impreſſerit: Verum quod voluntas alioqui propenſior ad malitiam non acceperit verbum molliens iſtum, quo Dei ſentẽtiæ aduerſabatur, reniſum. BASILIVS, Indurauit Deus Pharaonem longanimitate pœnæq; dilatione. ATHANASIVS, Tunc Deus mortalium corda obdurat, cum illos pro
10 ſua magnitudine tolerat diu, cuius deinceps ob tolerantiam redduntur ijdem obſtinatiores ad malum, nec aliter ſe Deus habet quam herus aliquis, qui ſeruum nactus ſit improbum, quem, vbi humaniter & clementer vtatur, facit deteriorem, quod quidem nõ eo fit, quod dominus ſeruũ malignitate indurauerit, ſed quia ſeruus Domini placabilitate ſit ad augendã improbitatem, & iniquitatẽ abuſus, vt qui herilẽ huiuſmodi in ſe benignitatem contemſerit. CHRYSOSTOMVS hanc ipſam interpretationem ad verbum fere habet. AVGVSTINVS in libro de voluntate Dei, in hæc verba (quem vult indurat) ita ait: Sed non ita intelligendum eſt, quaſi Deus in homine ipſam, quæ non eſſet, duriciem cordis operetur. Quid enim aliud eſt duritia, quam Dei obuiare mandatis? Vnde illud beatus Stephanus dicebat ad populũ: Dura ceruice & incircumciſi corde & auribus, vos ſemper Spi-
20 ritui ſancto reſiſtitis. AMBROSIVS vt hunc ſcopum declinet, dicit hæc verba: Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat, ex perſona contradicentis dici, quaſi eſſet illatio aduerſarij abſurda, ex verbis Pauli colligentis. Etſi autẽ hanc interpretationem Ambroſij nõ recipio: tamen manifeſte colligitur ex verbis Ambroſij, quod Stoicam opinionem de efficaci induratione improbauerit. Hæc patrum teſtimonia, & hæc vox Eccleſiæ noſtrã interpretationem muniunt, quam eorũ authoritati oppono, qui hodie excuſare Pharaonem nituntur, & accuſare Deum, quaſi indurationis adeoq; peccati autorem. QVANTVM autem ad id attinet, quod poſterius obſeruandum dixi, de ijs videlicet, quos Deus ita indurare ſoleat, & quorum miſereri velit, explicatio petenda eſt, non ex imaginationibus Stoicis, ſed ex promiſsionibus & cõminationibus Dei, ex Propheticis & Apoſtolicis concioni-
30 bus. Hæc enim omnia docent, Deum ſolere indurare eos, qui ſe oderunt, qui ſibi ſæpe admonenti & vocanti obœdire recuſant, qui verbum Dei ingrati repudiant, qui Euangelij gratiam aſpernantur. Vnde patet, quod indurationis cauſſa nõ ſit Deus ipſe, ſed hominis antegreſſa voluntas & rebellio, quemadmodũ Paulus infrà ex Prophetæ verbis docet: Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Huc accedit querela Domini, Matth. 23. Quoties volui cõgregare te & noluiſti. Et Stephanus in Actis, Duri ceruice, & incircũciſi corde & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis, ſicuti & patres veſtri. Contra miſeretur omnium Dominus qui ad ſe confugiunt, & credunt in filium, adeo quod ipſos filiorũ titulo ornet, ac hæredes beatæ immortalitatis cõſtituat. Vult enim omnes ſaluos fieri, qui ſalutem oblatam fide accipiunt. Vtraque hæc Dei voluntas,
40 cum in malos perdendos, tum erga pios ſeruandos in Pſalmo indicatur his verbis: Fideles cuſtodit Dominus, & retribuet abundanter facienti ſuperbiã. Vnde hanc exhortationem infert: Viriliter agite & confortetur cor veſtrum, omnes qui ſperatis in Domino. Et rurſus in alio Pſalmo: Cuſtodit Dominus omnes diligẽtes ſe, & omnes impios diſperdet. Et rurſus in alio Pſalmo: Multæ plagæ ſunt impio, ſperantem autem in Dominum miſericordia circumdabit. Hinc conſolationem & exhortationem extruit: Lætamini in Domino, & exultate iuſti, & gloriamini omnes recti corde.

Dicis igitur mihi: Quid adhuc conque-
50 ritur? Voluntati enim eius quis reſiſtit?

Eſt & hæc aduerſoriorum obiectio illata ex præcedentibus verbis de Pharaone, & generali doctrina inde concluſa, videlicet, Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. Senſus obiectionis hic eſt: Deus quem vult indurat. Igitur, Deus non iuſte conqueritur de eo qui induratur, nec ipſum iuſte punit. CONSECVTIO eſt firma, Quia nemo voluntati Dei reſiſtere poteſt. Principium quo nititur hæc obiectio hoc eſt: Nemo iuſte accuſat in alio quod ipſe facit. Sed ad principium reſpõdendum eſt per diſtinctionem: Nemo iuſte accuſat in alio quod ipſe facit, ſcilicet efficaci voluntate, aliter iudicandũ eſt de eo, qui aliquid dicitur facere quando vel permittit aliquid fieri, vel non violenter prohibet. Deus igitur cum indurat permittẽdo, & non molliendo nec prohibendo, iuſte & accuſat & punit induratũ. Nam cauſſa effectrix indurationis nõ in ipſo Deo, ſed in homine eſt. Verũ Paulus ad hanc obiectionem

 reſpondet

respondet dupliciter, PRIMVM, per obiurgationem, DEINDE, redditis causis proprijs, cum reiectionis tum assumtionis.

Atqui ô homo tu quis es qui ex aduerso respondes Deo?

Hæc prior responsio est, qua contumaciam aduersarij importunius respon santis retundit, quasi diceret: Tu puluis & cinis cum sis, cur disceptas cum tanta maiestate? Cur ex aduerso Deo respondes, quasi ipsius facta ad examen reuocaturus. Audis quod ipse Ismaelem præterierit, & Isaac elegerit: Audis quod Iacob dilexerit & Esau odio habuerit: Breuiter audis, quod cuius vult misereatur, & quem vult induret. Cum hæc audis obstupescis, immo Deum quasi ad tribunal vocas, vt tibi suorum factorum causas reddat, & tamen non miraris, nec culpas, quod ex eadem massa figulus diuersa vasa faciat. HINC proinde sumamus catholicam doctrinam, qua docemur, nō disceptandum esse de verbis & factis Dei, sed ea potius summa cum reuerentia suspicienda. Huc illud Chrysostomi: δεῖ γὰρ πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ λεγομένοις, οὐ περιεργάζεσθαι κἂν τὸν λόγον αὐτῶν ἀγνοῶμεν. Hoc est, Oportet enim credere ijs quæ à Deo dicuntur, & non curiose inquirere etsi rationem eorum ignoremus. Hoc tamen ita accipiendum est, ne nostra oscitantia & inertia ita adhæreamus dictis, vt nullam patiamur collationem seu θεωρίαν, sine qua scriptura nequaqum intelligi potest. Nam vt ad cognitionem requiritur θεωρία: ita ad vsum αἴσθησις est necessaria.

Num dicet plasma ei qui finxit se: Cur me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem aliud vero in ignominiam?

Confirmatio obiurgationis à comparatis. Confert autem Deum figulo: massam humanæ naturæ luto: & hominē quemlibet vasi ex luto factum. Priusquam autem hanc comparationem exponam, regulam Chrysostomi de huiusmodi similitudinibus studiosis commendatam esse volo, qui ita ait: ὑποδείγματα οὐ πάντα καθόλου δεῖ λαμβάνειν, ἀλλ' εἰς ὅπερ παρείληπται, τὸ λοιπὸν ἅπαν ἐᾶν. Hoc est, Non oportet similitudines ita accipere, vt in omnibus partibus rerum, quæ conferuntur, fiat comparatio, sed tantum spectandum est cuius gratia adductæ sunt, reliquis omnibus omissis. Iam comparationis partes videamus. Supra dixerat Apostolus: Iacobum & Esau ab ijsdem natos esse parentibus, & veluti de eadem seminis massa sumtos, sed vnum à Deo electum esse, vt illustrior haberetur in populo Dei, alium vero neglectum, vt in obscuriori haberetur loco, in hoc facto Deum culpari non debere ostenditur PRIMVM hac comparatione: Figulus ex eadem massa aliud vas in honorem facit, aliud in ignominiam, & tamen à nemine culpatur vt iniustus. Cur ergo accusatur Deus, qui ex eodem semine Abrahæ, alium nempe Isaac voluit hæredem censeri, alium scilicet Ismaelē hæreditate Abrahæ excludi? Et rursus ex semine vno natis duobus scilicet Esau & Iacob, quorū hunc dilexit, & voluit in illustriori loco in Ecclesia esse, illum vero odio habuit, hoc est, præterijt, nec voluit in tam illustri loco esse, quemadmodum supra copiose explicatum est. DEINDE dictum est, Deum Pharaonem prostrauisse in mari rubro, & eduxisse Mosen cum Israelitis per medium maris. Hoc Dei admirandum factum nequaquā accusandum esse, declaratur etiam præsenti similitudine hoc modo: Figulus vasa integra seruat, siue ad honestos, siue ad inhonestos vsus sint facta, at in camino fracta cōminuit ac abijcit, & tamen nemo accusat vt iniustum. Cur ergo idem non licebit Deo? Cur nō licebit illi contumacem & rebellem Pharaonem punire & abijcere, & obœdientem Mosen seruare? hoc est, Cur nō licebit Deo alios homines, qui suo verbo non obœdiunt reijcere, & alios, videlicet qui suo verbo obœdiunt, ex misericordia recipere? Hæc ratio est adductæ similitudinis, conueniens non solū argumento quod tractat Apostolus, verumetiam loco Ieremiæ vnde Paulus hanc comparationem mutuatur. Ieremiæ cap. 18. Deus per os Prophetæ exemplo figuli ostendit, in manu sua esse cōtemtores verbi sui posse perdere, & resipiscentes posse saluare. Quid quæso aliud hîc facit Paulus exemplo Pharaonis & populi Israelitici proposito? Sensus ergo Prophetę, vt & Pauli, est: Deus habet homines in sua manu sicut figulus suum lutum, Si quis vitam suā corrigere & Deo obœdire nō vult, eum Deus perdit, sicut figulus perdit vas, quod sæpius refictum, viciosum tamen manet: & contra, Si quis voci Dei obtemperat, & vitam corrigit, hunc Deus seruat, sicuti figulus seruat vas non viciosum & infractum. PRÆTEREA, vt figulus vas quod sæpe refinxit, & nihilominus de camino semper prodit viciosum iratus abijcit: ita Deus quos sæpe inuitauit ad pœnitentiam, & voluit suo verbo refingere, sed emendari nolunt vt Pharao, perdit

perdit & abijcit. ADHÆC, vt figulus nullum vas facit vt perdat, ſed tantum perdit ea quæ bona non ſunt, cum tamen conſiliũ fingentis fuit vt bona fierent. Non enim dubium eſſe poteſt, quin bonus artifex omnia quæ facit, bona eſſe velit: Sic Deus nullum hominẽ creauit, vt perderet, ſed tantum perdit eos qui reſipiſcere nolunt, cum tamen conſilium creantis fuerit, vt boni fierent. Neq; enim dubitandum eſt, Deum velle omnes bonos eſſe, cum ſit ipſe optimus, & eundem velle omnes ſaluare, cum ſit ipſe feliciſsimus. PRÆTEREA, quemadmodum figulus ex eodem luto vaſa facit, at non omnia ad eundem vſum, ſed alia quidem ad vſum menſæ, & rerum honeſtarum, alia verò ad vſum culinę, aut aliarũ rerum parum honeſtarum: Sic Deus alios homines condidit vt ſint in Chriſti corpore, tanquam oculi, quoſdam vt aures aut manus, alios vero vt ſint quaſi pedes, & minus illuſtres partes quales ſunt illi, quibus pauciores dotes cõtulit Deus. Atqui hoc eſt quod Paulus dicit: Aliud vas factum in ignominiam, id eſt, in vſum non tam honeſtum, vt ignominia pro cõtrario negato per liptotem accipiatur. Diſcernendum itaq; diligenter eſt aliud eſſe frangi, aliud in ignominiam, id eſt, parum honeſtum vſum, eſſe factum. Quodlibet enim vas, ſi malũ eſt, frangitur, ſiue ad honeſtos vſus, ſiue inhoneſtos ſit factũ, quod clariſsime oſtenditur Ierem. 22. vbi ita ait Dominus: Si fuerit Iechonias filius Ioachim regis Iuda annulus ſignatorius in manu mea dextera, inde euellam te, tradamq́; te in manus quærentiũ animam tuam. Rurſus, quodlibet vas ſi bonum eſt ſeruatur, etiamſi ad vſus parum honeſtos factum ſit. Verum in malo & vitioſo oſtendit figulus poteſtatem ſuam id frangendo, ſicuti ipſe Paulus, vt paulò poſt ſequitur, oſtendit. PORRO, quoniam quæ apparent ſunt veluti quædam ſymbola rerum ſpiritualium, ſumamus ſimilitudinẽ à magiſtratu ciuili, qui quædam imago Dei in ſcriptura prædicatur. Magiſtratus pius abſque omni dubio omnes ſuos ſubditos amore ꝓſequitur, omnes cupit eſſe bonos & pios, vt ipſe eſt pius & bonus, Verum ſi quis petulanter & contumaciter ſuas leges contemſerit, hunc punit, Et contra obſeruantem leges ſuas, honore afficit & tuetur: Sic Deus nõ vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Verum ſi quis hanc Dei voluntatem ſpreuerit vt Pharao, hunc Deus potenter proſternit, & contra, obœdientem ſuæ voci tuetur & ſaluat. HÆC tam copioſe à nobis dicta ſunt in hunc locum, ne quis putet Apoſtolum contra ſcopum diſputationis ſuæ patrocinari ſtoicæ neceſsitati.

Si vero volens Deus oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, tulit magna cum patientia vaſa iræ, apparata ad interitum. Et vt notas faceret diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam, Quis poteſt conqueri?

Similitudinem præſentem accommodat, cuius hæc eſt ſumma: DEVS dum perdit iræ vaſa, oſtendit ſuam potentiam, dum contra ſaluat vaſa miſericordiæ, hoc eſt, credentes & obœdientes ſuo verbo, oſtendit ſuam gloriam. Vt cum Pharaonem vas iræ deiecit in mari, ſuam potentiam declarauit. & contra, cum Moſen vas miſericordiæ eduxit per mare rubrum, oſtendit ſuam gloriam. Porrò duo ſunt in hac pericopa, quæ in ſpeciem videntur confirmare eorum ſententiam, qui affirmant Deum violenter & indurare & ſaluare. DICIT enim vaſa iræ apparata fuiſſe ad interitũ, quod videtur hunc habere ſenſum, quod Deus illa parauerit vt perderet. DEINDE addit, Deum præparaſſe vaſa miſericordiæ ad gloriam, vnde concludi videtur, quod nõ ſolum ſanatio, verumetiã induratio ſit effectiue à Deo. Sed hanc expoſitionẽ ipſe textus clariſsime refutat, cum Deum ipſam dicit oſtendiſſe irã, & tuliſſe vaſa iræ magna cum patientia. Vtrumque pugnat cum ſtoica interpretatione. oſtendit etenim Dominus iram ſuã in vaſa iræ. At nemo iraſcitur ob factum, cuius ipſe eſt autor. Iraſcitur autem Deus Pharaoni indurato. Proinde fieri non poteſt, vt Deus ſit indurationis Pharaonis cauſa efficax. Quare Pharao non eſt apparatus à Deo, vt fieret vas ad interitum. Deinde additur in textu, Quod Deus magna cum patientia tulerit vaſa iræ. Si tulit, certe dolet ei res, Si dolet, profecto non placet. Quare & hinc ſequitur, Deum non effectiue paraſſe vaſa, vt vaſa iræ eſſent, quod nec Apoſtolus dicit, ſed præparaſſe vaſa iræ ad interitum. Vt autem hoc intelligatur apertius, notanda eſt phraſis frequens in ſcriptura, qua tribuitur cauſę agenti ꝓpter aliud euentus, qui aliam propriam cauſam habet, idq́; propter euentum, quemadmodũ ſequentia teſtimonia apertiſsimè conuincunt. Oſe. 8. Aurum ſuum & argentum ſuũ fecerunt ſibi idola, vt interirent. Conſilium fabricantium idola nequaquã fuit, vt colentes idola interirent, ſed potius vt Deum iſto pacto placarent, & ſaluarẽtur, verum propter euentum ita loquitur Propheta. Mich. 6. Ambulaſti in voluptatibus eorum, vt darem te in perditionem. 4.

Reg.21. Manasses dicitur traduxisse filios suos per ignem, vt faceret malũ coram Domino, & irritaret eum. Hac phrasi etiam dicitur Deus creasse impium ad diem malum, nequaquam enim hominem ipsum creauit ad diem malum, hoc est, vt interiret, si consilium creantis Dei spectes: sed dicitur propter euentum, qui habet aliam caussam, eamq; propriam, nempe impietatem hominis. 1. Corinth. 1. dicitur: Videte fratres vocationẽ vestram, non multi sapientes secundum carnem, nõ multi potentes, non multi nobiles, sed stulta mundi elegit Deus. Hic Apostolus vtitur quidẽ eligendi verbo, sed quod illud ad euentum sit referendum, & non ad consilium Dei creantis & reformantis hominẽ, satis indicat. Nam illa impedimenta enumerat, quæ homines auocare solent, quo minus hanc cœlestem vocationem curent, vt sunt sapientia carnalis, potentia & nobilitas. His enim rebus inescati homines cõtemnunt Euangelium. Hoc ipsum Dominus testatur proposita parabola Lucæ 14. vbi dicit: Multos vocatos quidem fuisse ad cœnam illam magnam, sed alium aliam caussam prætexuisse, quo minus venire vellet, vnus villam, alter quinq; iuga boum emerat, tertius vxorem duxerat, atq; ita à cœna illa magna apparata multis, excluduntur, non destinatione Dei vocantis omnes, sed propria culpa. Quomodo autem dictum Christi intelligendum sit: Multi sunt vocati, pauci vero electi, peristasis loci satis indicat, Matth. 20. & 22. Illud enim dictum continet duo, nempe bonitatis Dei seu misericordiæ magnitudinem, qui omnes vult saluos fieri, atq; ideo eos vocat per Euangelium, & turpissimam hominum ingratitudinem, qui tantam vocationem contemnunt.

Quos etiam vocauit, nimirum nos non solum ex Iudæis, verumetiam ex gentibus.

Definit vasa misericordiæ esse vocatos, hoc est, eos qui ad prædicationem Euangelij conuertuntur. Relatiuum discrepat ab antecedente in genere, nam Apostolus rationem sententiæ habuit, qui per vasa homines intelligit. Obseruentur ergo duo, VNVM de vasis misericordiæ, videlicet quod hoc nomine dicantur vocati, hoc est, credentes Euangelio. ALTERVM, quod Ecclesia constet promiscue ex omnibus hominibus Iudæis & gentibus, qui Euangelium recipiunt. Hîc enim non nationis, sed fidei habetur ratio.

Vt etiam in Osea dicitur: Vocabo populum, qui meus non erat, populum meum, & eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit in loco vbi dictum fuerat eis: Non populus meus vos, illic vocabuntur filij Dei viuentis.

PRIOR pars huius testimonij sumta est ex 2. Oseæ, POSTERIOR ex primo. Probat autem hoc testimonio Apostolus alterum distributionis membrum, videlicet quod ex gentibus etiam Ecclesia sit colligenda. Nam cum Oseas viueret, gentes non habebantur pro populo Dei, sed soli Iudæi. Nam paucissimis ex gentibus innotuerat fœdus de Messia. Quare cũ dicit forte, vt ijs, qui tum non habebantur pro populo, aliquãdo dicatur: populus meus vos, & filij Dei viuentis vocentur, satis manifeste vocationem gentium vaticinatur: quemadmodum & exemplo filij fornicariæ, qui dicebatur Loami, figurabat. Hinc ergo efficitur quod proposuit Apostolus, videlicet, quosdam pro semine habendos, qui essent promissionis & nõ carnis filij. Porrò epitheton viuentis, quod Deo tribuitur, PRIMVM additur, vt distinguat verum Deum à dijs gentium, quos coluerunt gentes ante conuersionem, & Iudæi etiam relicta Prophetica doctrina exemplo gentium. DEINDE, vt significet efficaciam, virtutem & operationem Dei in Ecclesia. POSTREMO, vt ostendat quonam nos vocet Deus suo verbo, nempe ad æternam beatamquè vitam.

Esaias autem clamat super Israël: Si fuerit numerus filiorum Israel vt arena maris, reliquiæ saluabuntur.

Ex capite 10. Esaiæ sumto testimonio probat Apostolus, quod antea probandum proposuit, videlicet non omnes qui sunt ex carnali Israelis semine esse veros Israelitas. Nã veri Israëlitæ omnes sunt promissionis filij. Sed pleriq; ex semine carnali Israelis damnabũtur. Quare sequitur plerosq; eorũ non esse veros Israelitas. Cur autem damnẽtur pleriq; Iudæorũ, in initio capitis indicatur. vbi obiurgat eos, quod fuerint impij, iniusti, & omni iniuriæ proximi intenti, atq; ideo minatur eis Dominus & captiuitatẽ corporum, & animorũ interitum: excipit tamen illos paucos, qui se ad Dominum in vera pœnitentia cõuertunt. Similitudo arenæ maris, vt multitudinẽ impiorũ Iudæorum

dæorum notat: Ita Dei iuſtiſsimam iram indicat, qua contumaces & rebelles Iudæos perdet. Monet igitur hic locus, ne multitudiné peccantiũ imitemur, ſed potius illos paucos, qui vera pœnitentia ſe ad Dominum conuertunt. Deus enim nõ multitudinis, ſed fidei & infidelitatis in ſaluandis & perdendis hominibus rationẽ habet. Nam omnes viæ Domini iudiciũ, iuſticia & miſericordia. Hebræus textus & ſeptuaginta habent: Si fuerit populus tuus Iſrael vt arena maris, pro quo Apoſtolus habet: Si fuerit numerus filiorum Iſrael. Hoc annotandum putaui, quia hinc apparet, tempore Apoſtoli extitiſſe aliam Græcam verſionem quàm ſeptuaginta interpretum, quam & vetus interpres ſecutus eſſe videtur.

10 Verbum enim conſumans & abbreuians in iuſticia, quia verbum abbreuiatum faciet Dominus in terra,

Ratio Prophetæ, cur reliquiæ filiorum Iſrael ſaluabuntur, ſumta à iuſto Dei iudicio. Nam ingentem multitudinũ, ob ſua ſcelera & impœnitens cor perdet. Hæc ſententia eſt verborum Prophetæ, quemadmodum circumſtantiæ cum apud Prophetam, tum apud Apoſtolum ſatis oſtendunt. Textus Græcus obſcurior eſt propter triplicem Hebraiſmum. PRIMVM enim verbum pro re, & res pro populo Iſraelitico ponitur. DEINDE participia pro verbis ponuntur, conſumans pro conſumat, & abbreuians pro abbreuiat. PRAETEREA præſentia pro futuris ponuntur. Senſus ergo eſt: Dominus populum conſumabit & abbreuiabit iuſte, hoc eſt, ex magna multitudine exiguam ſummam ſaluabit, reliquis iuſte perditis. Hebraicus textus ita habet ad verbum redditus: Conſumtio conciſa inundat in iuſticia, quoniam conſumtionem, eamq́; deciſam Dominus Deus Sebaoth facit in medio orbis terræ. Bis eandem ſententiam repetit, vt maiorem terrorem contumacibus Iſraelitis incutiat. Eſt autem hic ſenſus: Deus decreuit, idq́; iuſto iudicio, ſumere pœnas de Iſraele, & illum conſumere & perdere ob eius ſcelera.

Et quemadmodum prædixit Eſaias: Niſi Dominus Sebaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſcuti Sodoma facti fuiſſemus, & ſiut Gonorra fuiſſemus.

Idem probat teſtimonio ſumto ex primo capite eiuſdem Prophetæ, in quo teſtimonio antegreſſa cauſſa obſeruanda eſt, quæ fuit maxima populi contumacia aduerſus Deum, de qua Dominus conqueritur hoc modo: Audite cœli & auribus percipe terrà, filios enutriui & exaltaui, ipſi autem conſpirauerunt aduerſus me. Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe dominorum ſuorũ: Iſrael autem me non agnouit, & populus meus non intellexit. Deinde poſt multas comminationes ſubijcit verba, quæ hîc ab Apoſtolo adducuntur. Hinc duo concluduntur, VNVM, quod non omnes qui nati ſunt ex Iſrael ſunt veri Iſraelitæ, id quod probandum ſumſit Apoſtolus. ALTERVM Quod non ex deſtinatione Dei ſint degeneres facti Iſraelitæ, ſed ex propria malicia, quia Deum contemſerunt, ac eius vocem audire recuſarunt.

40 Quid igitur dicemus? Gentes quæ non ſectabantur iuſticiam, apprehenderunt iuſticiam, iuſticiam inquam, quæ eſt ex fide: Iſraël autem ſectans legem iuſticiæ, ad legem iuſticiæ non peruenit.

Poſtquam typis, ſimilibus, exemplis & ſcripturæ teſtimonijs oſtendit, non omnes eſſe Iſraelitas, qui ex ſemine Iacob ducant originem, ſed pmiſcue omnes qui promiſsioni credunt, abſq; reſpectu carnalis originis, cenſeri coram Deo pro ſemine, apertè cauſſas ponit cum reiectorum Iſraelitarum, tum aſſumtarum gẽtium. Sententiæ autem ſumma huc redit: Iſraelitę pleriq; pereunt, quia excæcati perſuaſione iuſticię legis, iuſticiam fidei aſpernantur. At pleræq; gentes aſſumuntur, quia deſperantes de legis iuſticia, ad fidei iuſticiam cõfugiunt. Obſeruetur igitur hoc loco vniuerſale & immotum Dei decre-50tum, quo Deus certiſsime decreuit, omnes credẽtes ſaluare, ijs omnibus reiectis qui aliũde quærunt ſalutem, quam à ſolo Chriſto, quales ſunt omnes Phariſæi omniũ temporum. Neque tamen hæc ita accipienda ſunt, ac ſi Deus bona opera, quæ lex requirit, non velit. Nam ideo & creauit hominem, & poſtea lapſum redemit, vt in bonis operibus ambularet, ſed tantum damnat peruerſam operum perſuaſionem, qua homines ſe fingunt coram Deo operibus ſuis iuſtificari.

Propter quid? Quia non ex fide, ſed ex operibus legis.

Quærit rurſus, cur Iſraël ad legem iuſticiæ non peruenerit, vt eius veram & vnicam

& vnicam caussam doceat. Est autem hæc vnica caussa, non consilium Dei creantis Israelitas, non decretum Dei donantis Israelitis tam eximia dona, adeo quod non fecerit taliter omni nationi, nec voluntas promittentis eisdem Messiam, ac cum illo veram salutem: Sed quod non ex fide quæsiuerit iusticiam Dei, sed ex operibus legis propriam, quod sane nihil aliud est, quàm sacerdotium Christi reijcere, ac sanguinem Domini impuris pedibus conculcare.

Impegerunt enim in lapidem offensionis, quemadmodum scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in ipsum, non pudefiet.

Aetiologia est ex Prophetæ Esaiæ testimonio sumta, cuius hic est sensus: Quod Iudæi non sint consecuti iusticiam fidei, caussa alia non est, quam quod obiectum fidei Christum spreuerint. Offendebantur enim in persona Christi, quem non agnouerunt iustificatorem. Hic Christus lapis quidẽ offensiones appellatur, ea phrasi, qua Euangelium odor mortis ad mortem dicitur, hoc est, vicio hominum, qui sibi à Christi persona aut à doctrina, aut ab Ecclesiæ forma, aut ab alijs quibuscunq; rebus scandalum sumunt. Porrò testimonium Prophetæ inprimis obseruandum est, in quo quinq; hypotheses continentur. PRIMA, quod extra Christum non sit salus. SECVNDA, quod Iudæi reiecti sint, quia in persona Christi offendebantur. TERTIA, quod beneficium salutis sit vniuersale. QVARTA, quod hoc salutis beneficium solis credentibus applicetur. QVINTA, quod Christus sit verus Deus. Nam solus promittitur in illum credentibus.

CAPVT X.

Summa Capitis decimi.

Sicut Iudæi propriam iusticiam statuentes Iusticiæ Dei non sunt subiecti: ita promiscue omnes qui cedunt Euangelio iustificantur fide, & vt hi soli ex gratia saluantur, ita illi suapte culpa pereunt.

Ordo & partes Capitis decimi.

Postquam in superiori capite satis refutauit Apostolus Iudæos, qui putarunt se gentibus, quantum ad salutis beneficium attinet, præferendos esse, propterea quod è sanctis patribus originem ducerent: Hîc rursus ingreditur disputationem aduersus eosdem, & detrahit eis, cui potißimum nitebantur, videlicet operum iusticiam, fusiusq; de caußis reiectionis Iudæorum, & assumtionis gentium disputat. Ac PRIMVM *quidem exordiolo beneuolentiam captans, caussas reddit, cur Iudæi non sint fidei iusticiam assecuti.* HVC *addit necessariam iusticiæ legis & iusticiæ fidei collationem, vt constet exactum discrimen.* HINC *descendit ad describendam fidem, & ostendit vnde sit, quodnam sit eius obiectum, quis fructus, & quod omnibus offeratur gratia, propterea quod non sit distinctio Iudæi & Græci, quemadmodum supra in primo & tertio attigit.* POSTREMO *loco, vt fotius suos Iudæos premat, oracula Prophetarum de illorum vsitata contumacia adducit.*

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES propensio quidem cordis & deprecatio, quæ est ad Deum pro Israël, est in salutem.

Exordiolo aditum sibi facit Apostolus ad sequentem disputationem, contra iusticiam operum, & pro iusticia fidei, idq; ideo, vt tollat omnem odij suspicionem. Duo autem facit in hoc exordiolo. PRIMVM testatur de promtitudine animi sui erga Iudæos. Est autem hic εὐδοκία magnum desiderium, vt interpretatur Chrysostomus, non ex virtute aut meritis illorum ortum, sed ex misericordia potius erga eos quos videt in certum interitum præcipitari. DEINDE dicit, se pro ipsis deprecari apud Deum. Prius admonet nos & affectus & officij erga eos, qui nondum sunt edocti Euangelium

gelium. Posterius clarè ostendit, Iudæos nõ ita reiectos fuisse, quin in gratiam posśint recipi, modo agerent pœnitentiam. Stultum enim fuiśet orare pro eis, quibus certa decreta esset damnatio. Apertè igitur Paulus testatur, se non iudicasse, Iudæos decreto Dei fuisse ita abiectos, quin aditus pateret ad gratiam, si resipiscerent. Quare hæc deprecatio Pauli Stoicam prædestinationem euertit.

Testor enim illis, quod zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.

Hæc ratio non eius orationis est quæ præcedit, sed obiectionis quæ in hac caussa locum habere videtur. Poterant enim ita obijcere siue Iudæi ipsi, siue alij eorum vicem dolentes: Iudaicus populus magno zelo glorię Dei ardet, magno studio pietatis facit quod facit. Non igitur verisimile est eum à Deo reiectum esse. At Apostolus respondet per concesśionem & correctionem. Fateor, inquit, quod zelum Dei habeant mei contribules, sed non secundum scientiam. Quare ipsis nihil prodest iste zelus. Singulari quidem zelo operá dant propagandę glorię Dei. Sed regula zeli istius erronea est. Continet igitur hic locus insignem doctrinam, qua docemur, erroneum zelum & intentionem bonam extra verbum inutilem, immo perniciosam esse. Quicunq; autẽ aliquid facit bono zelo & intentione, sed errante, quadrupliciter peccat. PRIMVM enim defectione delinquit. Nam à verbo Dei deficiens, suum admiratur zelum. DEINDE temeritatis reus peragitur, quia temere id tentat & stulte, de quo nullum præceptum habet. TERTIO, peccat superbia, Nam opinione sapientiæ suæ superbè deligit sibi cultus in contumeliam Dei. QVARTO, plurimis alijs exemplo defectionis, temeritatis & superbiæ nocet. Hinc facile est iudicare de illis, qui suas bonas intẽtiones pro cultu obtrudunt Ecclesiæ. CAETERVM notatur hîc duplex zelus Dei quorum VNVS est secundũ scientiam, ALTER præter scientiá. Ille regulam certam & infallibilem sequitur. Hic errorẽ pro veritate amplectitur, in suá ipsius perniciem. Admoneamur ergo hinc diligẽtiæ in cognoscenda veritate, ne cum Iudæis erroneo zelo feramur contra Deũ.

Ignorantes enim Dei iusticiam, & propriam quærentes statuere, iusticiæ Dei non fuerunt subiecti.

Ratio est erronei zeli Iudæorum, videlicet, ignorantia iusticiæ Dei, & propriæ iusticiæ stabilitio. Illa habet caussam antegressam ignorantiã Christi, hęc legis externa opera, seu legis literalem iusticiam. Quænam sit iusticia Dei, in primo & in tertio declaratum est, videlicet ea sola quæ probatur Deo, quę est obœdientia Christi, cum crucis tum legis. Hæc ideo fidei dicitur, quia porrecta prædicatione Euangelij veluti manu Dei, apprehenditur fide veluti manu hominis, quam fidẽ Spiritus sanctus ad prædicationem Euangelij operatur in cordibus hominum non reluctantibus. Vt autẽ crucis obœdientia est peccati expiatio: ita obœdientia legis in Christo est credẽtis iusticia, vt credens persona iam placeat Deo, & accepta sit. Legis iusticia, quæ & hominis dicitur, est, quæ parari putatur ab homine per obœdientiam erga legem Dei. Verum quia hanc iusticiam nemo operando assequi potest, grauis casus illis omnibus accidit, qui per eã iustificari cõtendunt. Nam & Dei iusticia excidunt, & grauius in peccatorum baratrũ immerguntur, vt nullis humanis viribus inde eluctari queant. Diligenter igitur obseruetur consecutio Apostolica: Quicunque propriam iusticiam statuunt, nõ sunt subiecti iusticiæ fidei. Hanc doctrinam pulcerrimo suijpsius paradigmate confirmat Apostolus ad Philip. 3. Hinc ergo qualisnam sit doctrina Pharisaica & Papistica apparet, qui Christianam iusticiam ex fide & operibus, tanquam ex causis seu partibus essentialibus constare contendunt, quam copulam in iustificando imposśibilem esse hîc clare pronunciat Apostolus. Etsi autem obœdientia debita Deo, necessario cum fide coniuncta est: tamen vt caussa iusticiæ non est statuenda. Nam obœdientia Christi sola est iusticia credẽtis, cuius pars hominis iusticia nullo modo dici potest. PORRO hîc quæstio oritur de ignorantia, vtrum excuset nec ne. Paulus aperte hoc loco testatur, eá minime excusare. Nam aberrantes à vera iusticia, per ignorantiam puniri affirmat. Distinctiones ignorantiæ, quas cum Theologi, tum Iurisconsulti tradunt omitto, & hoc tantum de ignorantia scire hoc loco necessarium est, quod tradit Augustinus hisce verbis: In ijs qui intelligere noluerunt, ipsa ignorãtia peccatũ est, in ijs vero qui non potuerunt, pœna peccati: ita ignorantia nostri & Dei, antequam verbũ audiuimus, pœna peccati fuit, iusto Dei iudicio damnabilis. At postquã accesśit verbum, non solum pœna est peccati ignorantia, verumetiam grauisśimum peccatum. Nam, vt inquit Bernardus, qui nesciunt vel sciendi incuria, vel discendi desidia, vel verecundia inquirendi, nullam excusationem habent.

Finis

Finis enim legis est Christus, in iusticiam omni credenti.

Aetiologia est, cum à fine & scopo legis, tum à CHRISTI officio sumta. Hanc Aetilogiam ita instituit, vt simul anticipet eorum obiectionem, qui ex verbis Apostoli, & consilio latæ legis poterant obijcere, frustra toties in scripturis commendari iusticiã legis, si nemo eã suis viribus assequi valeat. PRIMVM itaq; Paulus clare affirmat finem, hoc est, extremam voluntatem, adeoq; legis scopum esse iusticiam, videlicet vt eos iustificet, qui eam obseruant, quo autẽ minus id assequatur lex, nõ impedit, aut vlla eius impotentia, aut imperfectio, sed nostræ carnis vicium, quo impedimur, vt non possimus hunc legis finem nostris assequi viribus. Quare lex nos relinquit sub maledictione & morte. Non enim aliã salutis viam nouit lex, 10 quam per sui impletionem, quæ est iusticia, adeoq; finis & scopus legis. Iam vt ab hac maledictione, & legis damnatoria sententia liberaremur, venit Christus, & legi satisfecit, nõ pro se, sed pro nobis, atq; ita nostro defectui medetur. Nam eius iusticia nobis gratis imputata, finẽ legis consequimur. Nam cum ipse Christus pro nobis peccatoribus apud Patrem intercedit, virtute victimæ expiat peccatũ, & expiatos sua donat iusticia, vt non amplius peccatores & iniusti appareant, sed à peccato immunes & iusti, non sua, sed Christi iusticia. Qui Christus, quoniam pro nobis legẽ impleuit, factus est nobis iusticia, quæ est finis legis. Quare lex non habet amplius ius in nos damnatorium. Est enim assecuta quod voluit. Quomodo autem huius Christi iusticiæ reddamur participes, vt finem legis consequamur, exprimit Paulus, cũ inquit: Omni credenti, in quo dicto & vniuersalis particula, 20 & fidei proprietas obseruetur. Vt enim omnibus offertur hæc Christi iusticia: ita sola fide accipitur & possidetur. OBSERVETVR itaq; hoc loco definitio iusticiæ fidei, cuius quidem materia est impletio legis, non in nobis, sed pro nobis à Christo facta, Forma verò est imputatio eiusdem, quæ fit omni credenti. Nam omnis qui credit, habet iusticiam legis per imputationem, qua Christus credenti suam iusticiam imputat & communicat.

Moses enim describit iusticiam, quæ est ex lege: Quod qui fecerit ea homo, viuet in eis.

Vt constet apertius quæ sit fidei iusticia, collationem adhibet, quã confert legis & fidei iusticiam inter se: idquè in caussis contrarijs, & subiectis 30 diuersis. Legis enim iusticiam ex operibus esse: Fidei verò gratuitam pronunciat. Illam in homine faciente legem: hanc in solo Christo esse, sed imputari credentibus. Hæc summa collationis est. PORRO cum hoc primum collationis membrum definiat, iusticiam legis esse facere legem (Nam ex lege iustum esse, & in lege viuere, natura coniuncta sunt) & constet neminem legem facere, quemadmodum disputatum copiosius est, supra in capite 1. 2. & 3. Sequitur ex lege neminem iustificari posse. Lex enim non iustificat quenquam, nisi qui plenam obœdientiam præstiterit. Obseruetur ergo hoc loco definitio iusticiæ legalis, & quod ea sit impossibilis, quantum ad humanas vires attinet.

Quæ autem ex fide est iusticia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? hoc est Christum deducere, aut, quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

Hæc prior pars descriptionis iusti- 40 ciæ fidei per abnegationem est. Nam his verbis docet Apostolus, quid non sit iusticia fidei, ac si quis definiret iusticiam moralem esse habitum non lędendi alios, non aliena rapiendi &c. Ad eundem modum iusticia fidei est, quæ non dubitat, an Christus venerit nec ne, seu descenderit de cœlo, & assumserit humanam naturam, nõ quærit, an Christus excitatus sit ex mortuuis. Sensus itaq; verborũ Pauli hic est: Quis ascendet in cœlum, videlicet vt Christum deducat? hoc est, fides, qua iustificatur homo non dubitat de Chrsti in mundum aduentu, non expectat adhuc cum incre- 50 dulis Iudæis Christum venturum de cœlo, vt carnem induat. Quis descendet in abyssum scilicet vt Christum inde deducat? hoc est, fidelis anima non dubitat, an Christus sit mortuus, & tertia die resurrexerit à morte. Hæc Apostolus opponit cogitationibus Iudęorum incredulorum, qui dum iusticiam ex lege quærunt, varijs concutiuntur cogitationibus. Nam cum lex promittit cœlum sub conditione impossibili, & minatur infernũ transgressoribus, fieri non potest quin vacillent, & varijs fluctuent cogitationibus, vt nunc inferni metu perturbentur, nunc cœli perexigua spe fulciantur. Contra autem fides, quæ verè statuit Christum de cœlo venisse, & pœnas luisse non sibi, sed nobis debitas, nullo inferni metu tenetur. Nam in Christo salutem, adeoquè cœlum ipsum possidet.

Sed

Sed quid dicit? Prope te verbum est, in ore tuo & in corde tuo, hoc est verbum fidei quod prædicamus.

Quemadmodum supra negatiue inquisiuit fidei rationem, vt eam distingueret à dubitatione: ita hic idem facit affirmatiue, & definit fidem veram esse, quæ statuit verbum Euangelij quod prædicatur de Christo, verum esse & nō procul positum, hoc est, minime dubium seu ambiguū, sicuti ea solent esse, quæ de rebus procul remotis narrātur. Hinc patet quod fides sit firma assensio Euangelij, & fiducia in Christum, quē Euangelium prędicat, quemadmodū Paulus apertius indicat, hæc subiungens:

10 Si confessus fueris ore tuo Dominum IESVM, & credideris in corde tuo, quod Deus eum excitarit ex mortuis, saluus eris.

Exponit quodnā sit illud verbum fidei, quod prope esse dixit, videlicet: Si confessus fueris &c. hoc est: Si ex corde agnoueris IESVM esse tuum Dominum, & promissum Messiam, & credideris eundem à Iudæis crucis patibulo affixum, mortuum & sepultum, resuscitatum esse ex mortuis, saluus eris, proinde & iustus. Nemo enim salutem adipiscitur, nisi qui prius iustus fuerit. Obserua hic duo tribui fidei, nempe iusticiam & salutem, contra eos, qui fidei initium iusticiæ tribuunt, operibus vero consummationem iusticiæ. PRÆTEREA obseruetur phrasis Paulina: Si credideris in corde tuo, quæ duo docet, VNVM, quod fides non sit tantum noticia, sed etiam fiducia. 20 Nam vt noticia est in mente, ita fiducia in corde. Quare ex hoc loco confirmemur, quod fides non tantum significet noticiam historiæ, sed etiam firmam fiduciam, qua credens in Christi merita recumbit. ALTERVM, quod promissa salus habeat conditionem fidei annexam, Si, inquit credideris. Proinde, quisquis non crediderit, non saluabitur. Conueniunt quidem in hoc Lex & Euangelium, quod vtraque doctrina habeat conditionem annexam, sed in modo conditionis maximum est discrimen. LEX enim habet conditionem impletæ legis, quæ est omnino impossibilis, si nos ipsos intueamur. EVANGELIVM vero habet conditionem fidei, quæ possibilis est. Concipitur autem fides ad prædicationem Euangelij, in qua Spiritus sanctus efficax est. CÆTERVM, quod priori loco ponat confessionem oris, & posteriori fiduciam cordis, ideo facit, quia arbor non potest melius 30 probari, quam ex suis fructibus. Nam tempore quo scripsit hanc Epistolam Paulus, non sine maximis persecutionibus, contumelijs & supplicijs potuit quisquam Christi fidem profiteri. Quare fidei certissimum indicium tum temporis fuit externa professio.

Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem fit confessio ad salutem.

Definitionis iusticiæ quæ est ex fide, ratio à decreto Dei sumta. Est enim hoc decretum Dei & ordinaria dispensatio, quod velit eos, quos fide iustificauit, per confessionem & piam vitam inducere in æternæ vitæ possessionem. Neque ex hoc Pauli dicto rectè concluditur, confessionem salutis causam esse, sed potius veram & infallibilem iustificantis fidei notam. Fieri 40 enim non potest, quin fides vera comitem habeat confessionem. Quare qui gloriantur de fide sine confessione, alijsque pietatis exercitijs, vmbram inanem sectantur, viua Christi fiducia vacui.

Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in eum, non pudefiet.

Confirmat quod dixit Esaiæ testimonio, quod testimonium duo continet, PRIMVM, finem fidei esse salutem. Ita enim malo cum Petro dicere, quam dicere salutem vel affectum vel fructum fidei esse. DEINDE iusticiam fidei esse vniuersalem, hoc est, omnibus offerri qui in Christum credere non recusarint. Obserua & hic propheticam phrasin, qua non pudefieri 50 pro saluari ponitur. Est enim metonymia seu metalepsis, qua consequens pro antecedenti ponitur. Vt enim qui aliquid expectat, & non consequitur, pudefit: ita qui consequitur quod expectauit, nequaquam pudefit, sed lætus expectato fruitur bono. Hoc opponi debet & carnali nostræ diffidentiæ, & fidei imbecillitati. Fieri enim non potest, vt sua spe frustretur, qui Deo promittenti credit. Promisit autem omni credenti salutem, certissime igitur illam præstabit, etiamsi omnes creaturæ, atque omnia mala aliud comminari videantur.

Non est enim distinctio Iudæique & Græci. Idem enim Dominus omnium,

Ad confirmandam declarandamq; vniuersalem gratiæ promissionem, &

diues in omnes qui inuocant eum. Nam omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

distinctionem tollit & argumentum à DEI potentia, veritate & bonitate sumtum: qui omnes se inuocantes saluare constituit, adhibet. Distinctio tollitur cum inquit: Non est distinctio Iudæi & Græci, quasi diceret. Deus non est προσωπολήπτης, sed est omnibus æqualis, secundum normam suæ iusticiæ. Non recipit Iudæum, quia Iudæus est, nec abijcit Græcum, hoc est, quemuis gentilem, (per Græcos enim omnes, qui non sunt Iudæi, intelligit) quia gentilis est, sed æqualis est Iudæo & Græco. At quare est æqualis omnib9? Quia ille ipse est vnus & idem omniũ Dominus, atq; ideo in populo suo reputat quemuis, qui sibi parere nõ recusauerit, reliquos iusto olim affecturus supplicio. HÆC si conferantur cum ijs quæ in fine tertij capitis dicta sunt (ibi enim Apostolus ita ait: Deus non est Iudæorum Deus tantũ, sed & gentium) facile intelligetur scopus præsentis disputationis, quem hæc pericopa continet, ad quem cum omnia referri necesse est, nemo non videt Stoicis imaginationibus nullum relinqui locum, immo potius hanc cõstantem & immotam veritatem Dei esse, quæ hîc proponitur & confirmatur Iohelis testimonio, videlicet quod omnis absq; discrimine nationis & personarum, qui inuocauerit nomen Domini, saluus sit futurus. Porrò in Iohelis dicto hæc quatuor obseruentur, PRIMVM, particula vniuersalis, quæ non patitur vllas stoicas exceptiones. DEINDE, vera nota fidei, atq; adeo filiorum Dei, quæ est inuocatio, TERTIO, finis fidei & inuocationis, videlicet vita & salus æterna. QVARTO, contrarius sensus, videlicet, quod quisquis non inuocauerit nomen Domini, nec saluetur nec fidem habeat.

Quomodo igitur inuocabunt in quem non crediderunt? Quomodo autem credent quem non audiuerunt? Quomodo audient absque prædicante? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint?

Prolepsis admodum hoc loco necessaria, qua anteuertit hominum curiositatem, quam vt contundat Apostolus primum gradatione, quæ videtur pro aduersarijs facere, vtitur, Sed mox infert calumniæ refutationem. Gradatio autem hæc est: Tu Paule dicis quidem nullam distinctionem esse, sed omnem qui inuocauerit nomen Domini, saluum fore. Sed vide: Nonne inuocatio ex fide? ita est. Nonne fides ex noticia? omnino. Nonne noticia contingit per prædicationem? sic sane est. Nonne prædicatio requirit qui mittantur? fateor hoc quoq;. Ergo qui non audiuerunt, iuste ignorantiã prætendere possunt. adeoq; iuste possunt cõqueri maiorem curam aliorum fuisse Deo. Videtur itaq; magna esse distinctio, cum Deus alijs mittat prædicatores, alijs non item. Sed Pauli responsum videbimus, vbi prius præsentis gradationis propositiones declarauerimus, quæ sunt quatuor. PRIMA, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? HÆC propositio quatuor suppeditat hypotheses. PRIMAM, Quod solus is sit inuocandus in quem est credendum. quare vt solius Dei inuocatio hîc stabilitur, in quem solum credere licet: ita omnis creaturarũ inuocatio, vt sacrilega & blasphema in Deũ, conuincitur. SECVNDVM, Quod vera inuocatio fieri nõ posit sine fide. ex qua sequitur, quod nec Iudæi, nec Turcæ, nec aliæ gentes & profani homines qui Euangelium ignorãt, Deum inuocant. Nam vt fide, ita & Mediatore carent. TERTIAM, quod inter precandum cogitatio diuinarum promissionum requiratur necessario. Nam fides sine promissionibus esse non potest. Habent enim fides & promissio se correlatiue. QVARTAM, quod inuocatio niti debeat mandato Dei. Fides enim nihil aggreditur de quo mandatum non habet. hoc enim impellitur, vt promissione erigatur, SECVNDA propositio est: Quomodo credent quem non audiuerunt? HÆC propositio quatuor docet. PRIMVM, quod fides supra humanam rationem emineat. Nam si fides concipitur ex prædicatione, manifestum est, quod ratio per se, quæ fidei sunt, non capiat. ALTERVM, quod vox ministrorum verbi sit ipsissima Dei vox, modo ipsi à Prophetica & Apostolica doctrina non discedant. Qui vos (inquit Christus) audit, me audit. TERTIVM, quod auditores verbi eos, qui verbum Dei docent, debeant ea reuerentia audire, qua legatos Dei, immo ipsum Deum audire decet, 2. Corinth. 5. QVARTVM, quod ministri verbi, qui falsa docent, arguant Deum mendacij, & ferant testimonium aduersus Deum, id quod ipsis in horrendum interitum cedet. TERTIA propositio, Quomodo audient sine prædicante? HÆC propositio vt docet salutarem Dei noticiam esse ex prædicatione verbi: ita refutat Enthusiastas, qui vocalem prædicationem reijciunt, iactantes se numine afflatos, & expectant reuelationes, vt Stenchfeldius, Anabaptistæ, & illi qui Socratem, Platonem, Scipionem, Aristidem ignorantes Euangelium Chri-

um Christi, inter sanctos numerant, repudiata voce Christi, dicentis: Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum: QVARTA propositio, quomodo prædicabunt nisi mittantur? HÆC propositio rursus commendat nobis ministerium verbi, & inuitat ad gratitudinem erga eum, qui dat Ecclesiæ pios & doctos verbi ministros.

Quemadmodum scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

Probat propositionem quartam Esaiæ testimonio. Etsi autem Apostolus eò adducit hoc dictum Prophetæ, missionem ad prædicandum esse necessariam: tamen multo plura continet, quæ breuiter attingam. PRIMVM enim admiratur Propheta legatos Dei, quorum pedes speciosos dicit, hoc est, amabiles, propterea quod sua legatione exponant, quam dulcis & amabilis sit storga & clementia benignissimi patris erga eos, qui horum legatorum vocem amanter & benigne audiunt, atq; ipsi obœdiunt. Hinc rursus æstimanda est dignitas ministerij verbi. Hinc Euangelij maiestas, dignitas & vtilitas intelligitur. Annunciat enim dulcissimam pacem, annunciat & alia bona cum hac pace coniuncta. Sed quænam illa pax est quam annunciat Euangelium? Est pax inter Deum & homines. Deus enim offert hominibus suam gratiam, quam cum fide amplectuntur, initur hæc pax. Est ergo hæc pax mutuus consensus Dei & hominis. Dei quidem recipientis hominem resipiscentem in gratiam propter Mediatorem. Hominis vero oblatam gratiam recipientis, ac se Deo in posterum approbantis in vera sanctificatione. Cum hac pace coniuncta sunt bona, atque ideo addit Propheta: Euangelizantium bona, hoc est, omnia prospera: purgationem à peccatis, iustificationem, sanctificationem, bonam conscientiam, aditum ad clementissimum patrem, gaudium spiritus, plenam liberationem per resurrectionem à mortuis, adeoque vitam æternam victis & superatis omnibus aduersarijs nostris, carne, mundo, Sathana & nouissima hostium morte. Quanta autem sint hæc bona, ex comparatione malorum, quibus inuoluimur propter peccatum, vtcunque intelligi quidem, sed nullis verbis humanis explicari satis potest. Hactenus de verbis quæ Paulus ex Propheta adduxit, sed in concione Prophetæ duo adijciuntur. PRIMVM enim inquit, Publicantium salutem, salutis nomine cum pax tum cætera bona intelliguntur. DEINDE subiungitur concionis forma. Dicite, inquit, Sioni, regnat Deus, quæ sententia duo continet, VNVM, quid sit præcipue spectandum in prædicatione Euangelij, nempe vt erigatur regnum Christi, quod tum demum fit, quando renunciato Sathana, nomina Christo damus, atque ei ex fide obtemperamus. ALTERVM, quam miseri simus extra Christi regnum, Qui enim regno Christi exclusus est, sub regno & tyrannide Sathanæ captiuus iacet. Hinc admonemur, vt magnifaciamus ministerium verbi, sine quo extreme miseri sumus.

Sed non omnes obtemperarunt Euangelio.

Anticipatio est per querelam. Nam cum ex dictis Iudæi inferre poterant: Si fides nullibi est nisi vbi est verbum, videtur fides esse vbicunque verbum sonat. Sed populus Iudaicus verbum habet. Quare ergo non fidem habet? Apostolus respondet breuissime: Quia non omnes qui verbum audiunt, verbo credunt.

Esaias enim dicit: Domine, quis credit auditui nostro?

Querela Prophetæ probat non omnes qui audiunt Euangelium, Euangelio credere. Hæc querimonia est Prophetæ cupientis Christum innotescere omnibus, & cõquerentis de ingratitudine plerorumque, qui Christi vocem contemnunt. Hinc monemur & nos qui Christum docemus, vt ingemiscamus, & conqueramur cum Propheta, si parum fructuosus noster labor videatur. Obseruetur quoque quam apposite hoc Prophetæ testimonium summæ causæ conueniat. Nam apertissime significat hanc vnam & solam causam esse reiectionis Iudæorum, quod verbis Prophetarum non crediderint. Et contra, vnam & solam causam esse salutis gratuitam in Christo misericordiam, quæ omnibus credentibus applicatur. Vocabulum auditus accipitur dupliciter, videlicet actiue & passiue. Cum actiue capitur, facultas audiendi est: cum passiue, est verbum quod auditur. Et per metalepsin noticia, ex audito verbo concepta.

Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.

Gradationis conclusio, videlicet quod fides sit ex noticia verbi Dei. Auditus hic pro noticia eius quod auditur capitur, quæ noticia fit per prędicationem verbi, contra Enthusiastarum deliria, qui nihil vocali concioni tribuunt.

Sed dico: Numquid non audiuerunt?

Rursus anticipat obiectionem, ne quis se excuset quasi verbum non audierit, & ostendit eorum culpam esse, qui non audiuerunt, & non culpam Dei, qui in orbem terrarum misit suos legatos, vt verbum suum annunciarent, atque ideo subijcitur:

Quinimo in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis verba eorum.

Hæc obiectionis dilutio est, qua ignorantiæ prętextus adimitur Iudęis, & concluditur hoc modo: Vox prædicantium verbum per totum mundum insonuit: Igitur Iudæi falso prætendunt ignorantiam. Ignorantia siquidem affectata, ignorantem nequaquam excusat. Testimonium ex Psalmo 19. parum videtur in speciem præsenti causæ conuenire, Nam in eo Psalmo loquitur Dauid de duplici modo gloriæ Dei, quorum VNVS fit per cœlos & miranda Dei opera, quæ in cœlis conspiciuntur, ad quem modum pertinent hæc Dauidis verba: In omnem terram exiuit sonus eorum, scilicet cœlorum, hoc est, miranda machina cœlorum vbique per orbem testatur de gloria Dei opificis. ALTER modus fit per verbum, de quo ita incipit: Lex Domini immaculata &c. Respondeo, Paulum rectè tribuere antitypo quæ typo conueniunt. Nam sonus cœlorum typus fuit vocis Apostolorum soniture per orbem terrarum. Sicuti visibilis hic Sol typus est Christi, qui suæ virtutis radios spargit per orbem terrarum, idque multo potentius & efficacius quam hic Sol aspectabilis. Quod autem Dauid respexerit ad hoc antitypon, ostendunt ea quæ sequuntur: Et in fines orbis verba eorum. Nam verba improprie tribuuntur rebus inanimatis.

Sed dico, nunquid non cognouit Israël?

Quoniã offendebantur Iudęi quod gentes per Euangelium vocarentur. Putabant enim Iudæi ad se solos pertinere Mesiam cum suis beneficijs, ideo Prophetarum testimonia adducit Apostolus, vt ostendat vtrumq; olim fuisse prædictũ à sanctis Dei Prophetis, hoc est, & gentes inuitandas esse ad gratiam Euangelij, & Iudæos plerosque ob suam ingratitudinem reijciendos.

Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem prouocabo vos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo vos.

Hoc est: Ero gentibus adeo clemens & misericors, vt vos eis inuideatis. Prouocabo enim vos exemplo gentium. Nam cum gentes amplexæ fuerint Euangelium, vos zelo quodam gentibus hanc felicitatem inuidebitis, & ita offendemini, vt etiam Euangelium reijciatis, quo reiecto & vos peribitis. Notetur & hîc phrasis scripturæ, qua euentus tribuitur agenti propter aliud. Nõ enim consilium Dei fuit, vt Iudæos prouocaret ad defectionẽ à misericordia, quam gentibus esset exhibiturus, sed quia talis euentus secutus est, qui habuit veram causam, inuidiam & malitiam Iudæorum.

Esaias autem audet & dicit: Inuentus sum non quærentibus me, conspicuus factus sum his, qui me non interrogabant.

Esaiæ testimonio probat gentes vocandas ad gratiam Euangelij, in quo testimonio tria notentur. PRIMVM, beneficium Euangelij vniuersale esse. SECVNDVM, gratiam Euangelij non pendere ex prærogatiua hominum. TERTIVM, non operibus & meritis hominum Deum prouocari ad exhibendam gratiam. Non quærentes Deum & non interrogantes de Deo, periphrasis gentium est, quæ docet, qualesnam sint homines antequam ipsos Dominus sua misericordia præueniat.

De Israël autem dicit: Quotidie expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem.

Eodem pertinet & hoc Esaiæ dictum, quo vt storgam Dei erga Iudæos notat: ita summam eorum ingratitudinem indicat. Expansio manuum Dei symbolum est cum cumulantis beneficia in homines, tum allicientis eos ad se per prædicationem Euangelij ne pereant. Obseruetur hîc rursus vera causa & vnica reiectionis

ctionis Iudæorum nempe cōtumacia & superba rebellio, qua Iudæi se Deo opposuerunt, & contractio, qua Prophetis Dei, adeoq; Deo ipsi aduersati sunt. Quod autem Deus arcano consilio non destinarit hunc populum certæ damnationi, manifestum est. Nam dicitur Deus expandisse manus suas ad illum, vt eum alliceret ad Euangelij gratiam, quod sane nequaquam fecisset, si eum ad certum condidisset interitum. Opponamus igitur hoc perspicuum dictum Stoicis de prædestinatione imaginationibus.

10

CAPVT XI.

Summa Capitis vndecimi.

Vt Iudæos non esse omnino reiectos, sed saluari omnes qui ex illis crediderint, ostendit: ita gentes & docet & monet: Docet quidem quod Iudæi sint lapsi in ipsarum commodum, Monet vero ne gentes superbe abutantur gratuito Dei beneficio in Iudæorum contemtum.

20

Ordo & partes Capitis vndecimi.

PRIMO *loco diluit Apostolus obiectionem, quæ nasci poterat ex fine capitis decimi, vbi adhibitis Esaiæ testimonijs, gentes quidem assumtas, Iudæos verò reiectos concludit.* DEINDE, *vt retundat omnium hominum arrogantiam, & præcipue Iudæorum, electionem docet esse gratuitam, atq; eos qui quærunt ex operibus iusticiam magis, excæcari ostendit.* POSTHÆC *ad gentes se conuertit, quas docet & grauiter monet, ne diuino beneficio abutantur.* POSTREMO *hanc totam disputationem exclamatione claudit. Sunt proinde quatuor huius capitis partes.* PRIMA *est huius propositionis (Non omnes Iudæi sunt reiecti) confirmatio.* SECVNDA *est comprobatio gratuitæ electionis.* TERTIA *est Apostrophe ad gentes, partim didactica, partim protreptica.* QVARTA *epiphonema est, qua præsens clauditur disputatio.*

30

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO igitur: Nam repulit Deus populum suum? Absit.

Obiectio hæc nascitur ex fine præcedentis capitis, vbi Propheticis testimonijs ostendit Apostolus, gentes quidem receptas, Iudæos verò reiectos esse, vnde videtur sequi: Deum suum peculiarem populum repulisse, atque adeo suam promissionem irritam fecisse. Verum Paulus, vt in principio noni, soluit obiectionem distinctione, Sed PRIMVM auersantis particula reijcit quod obijcitur. DEINDE ostendit se vniuersaliter non locutum esse de omnibus Iudæis, sed tantum de ijs, qui rebelles esse perseuerant.

40

Etenim ego Israëlita sum ex semine Abrahæ, tribu Beniamin.

Ratio inficiationis à suo exemplo petita, quæ concluditur hoc modo: Ego Paulus non sum reiectus. Ego Paulus sum Israelita. Igitur, Israelitæ non sunt reiecti. SOLA minor ponitur, Maior autem & conclusio ex propositione refutanda & ratione posita colliguntur. Obserua Apostolum iuxta artificum præceptum particulare axioma verum opponere vniuersali refutando. Neq; est vlla potentior ratio refellendi vniuersalia dicta, quam per eiusdem generis particularia pugnantia, cum eorum veritas demonstratur. HIC locus cum Papistico pugnat dogmate, qui dicunt, præsumtionem esse, si quis certo se in gratia esse statuat. Quare exemplo pauli vnusquisq; suam certificet cōscientiam, viua in Christum fiducia, ac debita obœdientia.

50

Non reiecit Deus populum suum quem præsciuit.

Respōsionis asseueratio per distinctionem. Non repulit Deus populum suū quem præcognouit. Præcognouit autem in Christum credituros saluandos, & contumnaces hostes Christi ob ipsorum

culpam abijciendos decreuit. Huc pertinet illa distinctio, quam supra in 9. Apostolus tradidit, videlicet quod semen Abrahæ distinguatur in filios carnis, & in filios promißionis, illi quidem non reputantur in semen, hi autem sunt semen coram Deo: non quidem propter vllam carnis prærogatiuam, sed propter imitationem fidei: vnde est quod non minus gentes, quam Iudæi credentes, Abrahæ semen dici poßint.

An nescitis in Helia quid dicat scriptura? Quod intercedit apud Deum pro Israël dicens: Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subuerterunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Quid dicit ei oraculum? Reliqui mihi septem millia, qui non curuarunt genua Baal. Sic igitur & hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt.

Distinctionem probat Apostolus scripturæ testimonio, & collatione temporis Heliæ cum tempore suo. Distinguit auté populum Iudaicum in duos ordines. in quorum VNO fuerunt plurimi, & qui in speciem apparebant præcipui in regno Israelitico, quorum tamen studium præcipuum fuit Prophetas Dei persequi & occidere, adeoq; pietatis prætextu, religionem veram & verbum Dei quod sonabat Helias, funditus euertere. In ALTERO erant pauci obscuri & contemti, qui publicè non profitebantur, vnde & Helias conqueritur se solum relictum esse, Hi tamen non curuarunt genu imagini Baal ad imperium impiæ fœminæ Iesabelis, hoc est, fuerunt vnius Dei veri cultores. Hi secundum electionem, qua Deus gratuito saluat credentes, saluati sunt. Etsi erant illi, si reliquam multitudiné spectes, admodum pauci: Ad eundem modum nunc fit, plurimi adeoq; præcipua pars impij sunt, & sua pereunt culpa. Contra paucißimi, qui respectu turbæ vix reputantur nimia quædam portio tanti cœtus, in verbo promißionis gratuitæ acquiescunt & saluantur. PORRO querela Prophetæ, se solum relictum esse conquerentis, clare ostendit, qualisnam fuerit in media ętate mundi facies Ecclesię. Satis enim ostenditur, quod tum temporis Ecclęsia Dei cum tyrannide potentum, tum superstitione idololatrarum fuerit oppressa, adeo vt nullus ferè fuerit qui publice veram religionem profiteretur. Hęc res & nos, qui in extremam fere Ecclesiæ senectam incidimus, cõsoletur aduersus scandalum paucitatis & crucis, & ex responso Domini, qui testatur septem millia relicta esse, qui non curuarunt genua Baal, sciamus multo plures esse veros Dei cultores, quam externe apparet in ijs locis, vbi tyranni & hypocritæ veram doctrinam persequuntur. Baal proprie significat eum, in cuius potestate aliquis est, vt mancipium in potestate Domini, vxor in potestate mariti, discipulus in potestate magistri, res possessa in potestate possessoris. Hinc transfertur ad idolum, cui scilicet idololatræ sese totos mancipant, ex quo manifestum est, quod quicunq; beatam virginem aduocatã & dominam aut alios sanctos vt patronos implorant, sint idololatræ: & quod nemo corã idolis & imaginibus eorũ se incuruare poßit, sine sacrilega idololatria.

At si ex gratia, non amplius ex operibus, alioquin gratia non amplius gratia. Si autem ex operibus, non amplius ex gratia. Alioquin opus non amplius est opus.

Anticipat Iudæorum obiectioné, & eorum arrogantiam retundit, qui electionem pendere ex operibus, falso opinati sunt: quem errorem per collationem contrariorum effectuum, operum & gratiæ refellit. Ponuntur autem hîc duæ propositiones loco duorum syllogismorum, quorum PRIOR à positione antecedentis ad positionem consequentis concluditur hoc modo: Si gratuita est electio, non pendet ex operibus. At electio, adeoq; salus ipsa est gratuita. Ergo, Nequaquam ex operibus pendet. PROPOSITIONI probationem subiungit. Alioquin inquit, gratia non est gratia. Nam quod ex gratia datur, merum donum est, Contra quod operibus rependitur, debitum est omnino. Cum itaq; debitum & donũ ita repugnant, vt neutrũ de altero recte dici poßit, fieri nequaquam potest, vt idem sit donum & debitum. Hoc argumentum ad Roman. 4. hisce effertur verbis: Operanti merces nõ imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. At non operanti, credenti vero in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius in iusticiam. Quod igitur redditur operanti, merces est, & quod ex gratia tribuitur, merum est donum. POSTERIOR syllogismus à destructione antecedentis concluditur hoc modo: Si ex operibus est electio, iam non ex gratia. Sed electio non est ex operibus. Igitur,

Eſt ex gratia. PROPOSITIO probatur hoc modo, Alioquin opus non eſt opus. Vt enim præmium operis eſt, ita donum gratiæ. Hîc locum habet regula illa Dialecticorum: Quorum ſubiecta ſunt contraria, illa quoq; ſunt contraria. Cum igitur gratia & opus ſunt cõtraria, erunt etiam donum & meritum contraria. Quare rectiſsime de gratia Auguſtinus loquitur, cum ait: Gratia eſt nullo modo quæ non eſt gratuita omni modo. Et Ambroſius, Ingratus eſt miſericordiæ Dei, qui vult eſſe ſub lege. Obſeruetur hoc loco refutatio erroris Papiſtarum, qui iuſticiam, qua iuſtificamur coram Deo & ſaluamur, componũt ex fide & operibus ſimul. Nam cum fides ex ſola gratia dependet, non eſt quod quis ei meritũ operum, tanquam συναίτιον adiungat.

Quid igitur quod quærit Iſraël hoc non eſt conſecutus, ſed electio eſt conſecuta, reliqui autem excæcati ſunt?

Concludit reſponſionem ad quæſtionem propoſitam, cuius concluſionis hic ſenſus eſt: Iſrael quærit iuſticiam & ſalutem, ſed præpoſterè, nempe per ſua merita & opera, Ideo iuſticiam & ſalutem non eſt conſecutus, ſed electio, hoc eſt, electi, nimirum qui ex gratia per fidem quærunt ſalutem, hi ſalutẽ conſecuti ſunt, reliqui autem propriæ iuſticiæ opinione ſunt excæcati. Electi autem dicuntur, quicunq; fidem promiſsionis habent. Nam Deus ante conditum mundum ſtatuit in filio ſaluos facere credẽtes citra omnem perſonarum acceptionem. Hoc decretum diuulgatum eſt orbi terrarũ voce Apoſtolorum, idq; ex mandato filij ita Dei ſuis diſcipulis mandantis: Ite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Dedit eis Deus ſpiritum compunctionis; oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vſq; in præſentem diem.

Hoc Eſaiæ teſtimonio comprobat Apoſtolus alterum cõcluſionis membrum de reiectione contumacium Iudæorum. Verum ne hoc teſtimonium ſinamus torqueri in alienum ſenſum, tria nobis obſeruanda ſunt. PRIMVM, in quem finem adducatur ab Apoſtolo hoc Eſaiæ teſtimonium. DEINDE, Quid agat Propheta in eo loco, vnde hoc teſtimonium deſumtum eſt. PRÆTEREA phraſis eſt cognoſcenda. Adducitur autem hoc teſtimonium, vt eo oſtendat Apoſtolus, plerosq; Iudæorum contumaces eſſe, ac ſpreta fidei iuſticia, ſectari iuſticiam operum, à qua tamẽ procul abſunt. Hoc Apoſtolum velle & nihil aliud, ſatis diſputationis ſeries oſtendit. Huc etiam congruit Prophetæ conſilium, qui in eo loco pœnas impietatis gentis Iudaicæ deſcribit. Hæc enim gens, quia noluit Prophetas Dei audire, vt cõuerteretur ad Dominũ, deſertione diuini auxilij punitur, ex quo fit, vt magis magisque ad verbum Domini obdureſcat. Cum hac etiã interpretatione cõuenit & phraſis linguæ, qua dare, nõ aufferre, ſed iuſto Dei iudicio permittere accipitur, idq; propter contumaciam antegreſſam. SPIRITVS compunctionis eſt ſpiritus pungens & mordens, eo quod exacerbatus ſit voce Prophetarũ, ac odio doctrinæ. Significatur ergo hac locutione, quod pleriq; Iudęorũ extremè contemſerint verbum Dei, cuius contemtus iuſtiſsima pœna eſt cæcitas animorum, quæ ſymbolo oculorum non videntium, & aurium non audientium ſignificatur. Hoc ergo Prophetæ dictum admoneat nos timoris Dei & reuerentiæ erga verbum, ne & nos ob contumaciam noſtrã ſimiliter puniamur. Exempla huius rei horrẽda in Mahometiſtis & Papiſtis videre licet, vt interim taceã de multis qui Papatui renũciarũt, ſed interim totos ſe carni tanquam mancipia tradiderunt: vnde factũ eſt, quod Euãgeliũ Dei apud externos male audiat, ac ſi omni turpitudini & tyrañidi habenas laxaret.

Et Dauid dicit: Fiat menſa eorum in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis. obſcurentur oculi eorum, vt non videãt, & dorſum eorum ſemper incurua.

Dauidis quoq; teſtimonio eandem concluſionem comprobat, & oſtendit contemtum verbi Dei in populo Iudaico cæcitate puniri, & prorſus idem ſenſus eſt huius Dauidis dicti, qui eſt teſtimonij Eſaiæ, ſed tantum obſcuritas eſt in phraſi, quam ita explico, Menſa eorũ fiat in laqueum, hoc eſt, miniſteriũ verbi per malas & erroneas opiniones corrumpatur, hoc eſt, quod ad Theſſalonicenſes ſcribitur, de ſpiritu erroris, quo Apoſtolos prædicit donandos, qui veritati nolũt obedire. Nam per laqueum corrupta doctrina intelligitur. Nam ea animæ hominũ non ſecus capiuntur, quam aues laqueis aucupũ. Idẽ ſignificatur captionis & ſcãdali vocabulis, metaphora ſumta à feris, quæ decipulis capiuntur.

piuntur. Caussam expresse addit, cum inquit: In retributionem ipsis, hoc est, vt ipsis eo pacto reddatur commerita pœna. Huc dorsi incuruatio pertinet, quæ significat contumaces deprimendos oneribus malæ consciētiæ, ne sursum aspiciant, metaphora sumta à gestantibus onera, qui dum incuruantur, sub pōdere sursum aspicere nequeunt. Hinc itaq; cōcluditur, quod excæcatio & obduratio sit cōtemti verbi iustissima pœna, vnde monemur timoris Dei & reuerentiæ erga ministerium, ne nos contumaces effecti simili aliquando puniamur pœna.

Dico igitur, Num impegerunt vt caderent? Absit.

Repetitio quæstionis est, ad quam negatiue respondet, vt supra. Repetit autem quæstionem, vt eam nouo argumento corroboret.

Sed eorum lapsu salus contigit gentibus, vt ipsi ad æmulationem prouocentur.

Ratio inficiationis. Sic abijciuntur Iudæi contumaces, vt vel ipsa æmulatione tandem prouocentur ad gratiam, & resipiscant, vbi viderint tantam gratiam gentibus contigisse. Obseruetur hîc, quod lapsus Iudæorum nō fuerit per se caussa salutis gentium, sed tātum per occasionem, alioqui res mala boni caussa videretur. Sic dicuntur mali mores bonarum legum caussæ esse, scilicet non effectiuè, sed occasione tantum.

Si vero eorum lapsus diuitiæ sunt mundi: & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis incolumitas eorum?

Anticipat obiectionem. Si lapsus Iudæorum fuit gentibus salutaris, sequitur quod salus Iudæorum sit gentibus perniciosa. hoc est, Si stetissent Iudæi, gentes non fuissent salutem consecutæ. Sed Paulus argumentum hoc inuertit, per locum à minori ad maius, hoc modo: Si lapsus Iudæorum fuit salutaris gentibus: Multo magis incolumitas Iudæorum fuisset gentibus salutaris. Nam gentes fuissent Iudæorum exemplo prouocatæ, vt Euangelium reciperent.

Vobis enim dico gentibus, quatenus certe ego gentium sum Apostolus, ministerium meum illustro, si quo modo ad æmulationem prouocem carnem meam, & aliquos ex ea saluos faciam.

Apostrophe ad gentes, quæ continet secundam responsionis datæ rationem, à suo facto desumtam, cuius hic sensus est: Ego gentium Apostolus maiori sedulitate & industria propagare studeo Euangelium inter gētes. vt prouocem carnem meam, hoc est, consanguineos Iudæos ad æmulationem, quo gentium exemplo excitentur ad amplectendum Euangeliū. Est autem illustrare ministerium nihil aliud, quàm illud illustre reddere & exornare, quod fit sum̄a in officio sedulitate, ac pia sanctaq; vita tanto munere digna. Hoc Pauli exēplum intueantur omnes verbi ministri, ac studeāt pro viribus singuli exornare ministerium quod nacti sunt, qui autē contra faciunt, cogitent quanto scelere se inuoluant, & quantas pœnas sibi accersant. Quod autem addit Apostolus: Vt aliquos ex eis saluos faciam, duo continet, PRIMVM enim euertit stoicam de prædestinatione doctrinam. Huc enim totus incumbit Apostolus, vt suos cōsanguineos Iudæos per prædicationem Euangelij cōuertat. Quare nequaquam statuit fatali quadam necessitate decretam esse ipsis certā damnationem. DEINDE dignitatem ministerij extollit, cum ministri Euāgelij saluare recipientes Euangeliū dicantur. Huc illud ad Timotheum: Attende tibi ipsi & doctrinæ, persiste in illis. Hoc enim faciens, & teipsum saluū facies, & eos qui audierint. Saluos igitur faciunt ministri Euangelij eos, qui se audiunt, non vt autores salutis, sed vt ministri, qui salutem hominibus annunciant.

Nam si reiectio eorum est reconciliatio mundi, quid receptio, nisi vita ex mortuis?

Repetitio proximæ anticipationis, quæ eo pertinet, vt consoletur gentes, ne suam salutem impediri existimēt, si Iudæi in gratiam recipiantur. Rursus hîc sciendum est, reconciliationem Iudæorum esse quidem reconciliationem mundi, sed non effectiue & per se, sed per occasionem tātum, Vita ex mortuis hoc loco est, qua de regno mortis transferuntur homines in regnū Christi, quod fit quando Euangeliū Christi fide recipiunt.

Quod ſi primitiæ ſunt ſanctæ, etiam maſſa.

Tertia ratio allegorica eſt, quæ nititur promiſsionibus patribus factis. Nam illæ promiſsiones pertinent pariter & ad ſtirpem & ad poſteros. Stirpis autem nomine patriarchæ Abraham, Iſaac, Iacob intelligẽdi ſunt, qui hic primitiæ dicuntur. Maſſæ ſeu aſperſionis nomine poſteri patriarcharum ſignificantur. Etſi autem clarum eſt per primitias intelligi patriarchas, vt dictum eſt, & per maſſam eorum poſteritatem: tamen ratio appellationis non eadem ab omnibus ſtatuitur. Quare omiſsis cæteris opinionibus, eam amplector quæ eſt Leuitici cap. 23. vbi ita loquitur Dominus: Ex habitationibus veſtris adducetis panes ventilationis duos, qui facti ſunt ex duabus decimis ſimilæ, quiq; cum fermento cocti ſunt pro primitijs Domino. Ad horum panum primitias reſpicit Apoſtol⁹, quorum oblatione tota maſſa Iſraelitis ſanctificabatur, quod ſcilicet tum demum poſſent in reliquum annum ſuas fruges pinſere & coquere bona conſcientia, perſolutis primæ illius maſſæ primitijs.

Et ſi radix ſancta, etiam rami.

Eiuſdem rationis repetitio licet alia ſit allegoria. Radix, inquit, eſt ſancta, hoc eſt, patres ſunt ſancti, non quidem natura, ſed promiſsione, cui fidẽ adhibuerunt. Igitur etiam rami, id eſt, patrum poſteri ſunt ſancti. Nam ad hoc etiam promiſsio hæc pertinet: Ero Deus tuus, & ſeminis tui poſt te ſempiternum. Hic oritur quæſtio, Num orti ex ſanctis parentibus ſint ſancti? Primum reſpondeo, diſcernendum eſſe inter naturam & promiſsionem. Natura omnes naſcimur rei & peccatores, qualeſcunq; tandem habuerimus progenitores. At qui nati ſunt ex ſanctis parentibus, promiſsionis huius: Ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te in ſempiternum, ſunt participes. Sed hæc promiſsio videtur tãtum pertinere ad Abraham & eius poſteros? Reſpondeo, Paulus ad Galatas 3. definit filios Abrahę, qui ſunt participes promiſsionis factę Abrahæ, quales ſunt omnes qui promiſsioni gratuitæ fidem adhibẽt. ita enim ait: Qui ex fide ſunt, benedicuntur cũ fideli Abrahamo. hoc eſt, eadem benedictio pertinet ad fideles, quæ facta eſt olim Abrahamo. Vt igitur Deus obſignauit hanc ſuã promiſsionẽ infantibus, ortũ ducẽtibus ab Abrahamo viſibili ſacramento, videlicet circumciſione: ita infantibus Chriſtianorum gratiam promiſsionis baptiſmo obſignat. cuius promiſsionis ſi nõ eſſent participes, obſignari illis nequaquam poſſet. Quod ergo Eccleſia offert ſuos infantes ad baptiſandũ, ideo hoc facit, quia promiſſione diuina nititur. Hinc & illud ſequitur, quod Chriſtianorũ infantes diſcedentes ſine baptiſmo, præuenti ſubitanea morte, non propterea vt prophani abijciendi ſint. Nam ſalutem ex promiſsionis efficacia non minus obtinent, quàm Iudęorum infantes, qui morte præuenti ante octauum diem non fuerunt circumciſi. Porro ſi de adultis quæris, dico quod in ipſis requirat Deus fidem promiſsionis, quam qui nõ habent, promiſsione excidunt. qua de cauſſa ab Apoſtolo defracti rami dicuntur. Neque tamen ſequitur, ſalutem infantum parẽtum dignitate niti, ſed promiſsione potius, cuius communicandæ occaſionem eſſe parentum fidem teſtatur promiſsionis verbum: Ero Deus tuus & ſeminis tui. Alias quæſtiones intricatas, quæ hîc agitari poſſent, omitto.

Quod ſi ex ramis quidam defracti ſunt, tu vero cum eſſes oleaſter, inſitus es pro ipſis, & particeps factus es radicis, & pinguedinis oleæ, ne glorieris aduerſus ramos.

Rurſus gentes admonet, ne ex eo ſuperbiant, quod ſint vocatæ ad Euangelij gratiam, reiectis contumacibus Iudæis. Senſus verborum hic eſt: Si quidam ex Iudæis propter incredulitatem ſuam ſunt abiecti & abſciſsi de populo Dei, & tu gentilis, qui eras extra familiam Dei, iam in populo cenſeris, & promiſsionis illius factę per fidem es particeps, caue ne ſuperbe contemnas Iudæos, & arrogãtius exprobres illis ſuum infortunium, qui olim quidem rami fuerunt, nunc autem ob ſuam contumaciam ſunt defracti, id eſt, exciderunt promiſsione patribus facta. Non igitur Iudæi fatali neceſsitate reiecti ſunt, ſed propter ſuam contumaciam, qui noluerunt in radice & eius pinguedine manere.

Quod ſi gloriaris, tu non radicem portas, ſed radix te.

Ratio ab abſurdo. Nam gentilem gloriari aduerſus Iudæum, perinde eſt, ac ſi rami arboris gloriarentur aduerſus radicem, ſine qua prorſus arent, & ſunt infœcundi. Vt enim á radice venit ſucus in ramos, vnde floreſcunt: ita promiſsio patribus facta, ad eorum quoq; natos pertinet, cui⁹ promiſsionis gentes factæ ſunt participes ex gratia.

Dices ergo: Defracti sunt rami, vt ego insererer.

Obiectio gentium conuersarum per prædicationem Euangelij. Rami defracti sunt, vt oleastri inserentur, hoc est, Iudæi sunt reiecti, vt assumerentur gentiles.

Bene, propter incredulitatem defracti sunt, tu vero fide stetisti.

Concessio est & translatio caussæ. Sũt, fateor, defracti rami, sed propter incredulitatem, tu stas, quia credidisti gratuitæ promissioni. Non ergo res dependet ex tua dignitate, sed ex gratia, cuius per fidem factus es particeps. Non est itaque quod de merito tuo aduersus Iudæos glorieris. Hic rursus caussæ reiectionis Iudæorum, & assumtionis gentium notentur. 10

Ne efferaris animo, sed time.

Infert exhortationem ex doctrina, & proxima comminatione, idq; more Prophetico & Apostolico. Sunt autem duo in hac propositione. PRIMVM enim requirit humilitatem, quę facit vt nos ipsos intuentes, alios non contẽnamus, sed potius vt membra foueamus, atque erratis mutuis condonemus. ALTERVM est, quod requirit timor, qui admonebit nos, & nostræ fragilitatis, & singularis studij retinendæ ac fouendæ fidei, ne ea amissa, in priorem condemnationem recidamus. Huc & illud Apostoli pertinet: Qui stat, videat ne cadat. 20

Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: Vide ne qua fiat, ne & tibi non parcat.

Ratio propositionis à maiori ad minus. Si Deus populo suo peculiari ob contumaciam aduersus se non pepercit: Multo minus parcet gentibus, si contumaces & superbæ esse cœperint.

Vide igitur lenitatem & seruitatem Dei.

Excitat gentes, vt cogitent de caussis cum reiectionis Iudæorum, tum assumtionis gentium, vt hoc pacto gentes ad timorem Dei inuitet, atq; illis veram humilitatẽ comendet. Summa huc redit, vt in hoc mysterio iudicij & misericordiæ Dei duo spectem⁹, nempe lenitatẽ seu benignitatem, qua ex misericordia credentes assumit, & seueritatem qua iuste cõtumaces abijcit. 30

In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te vero lenitatem, si permanseris in lenitate.

Distributionis huius hic est sensus: Deus seuere iudicabit contumaces, & gratiose saluabit omnes, qui in lenitate (scilicet Dei) permanserint, quod quidem illi faciunt, qui retinent fidem & bonam conscientiam. Nam vt Dominus mitis & benignus est fidelibus, ita seuerus iudex erit contumacibus & inobœdientibus. Obseruetur hoc loco diligenter adiecta conditio: Si permanseris in lenitate, quæ conditio satis docet, quod qui in gratia iã est, possit sua culpa & suopte vicio gratia excidere & perire. Hæc sane doctrina nequaquam stare potest cum stoica illa, quam quidam defendunt, prædestinatione. 40

Alioqui & tu excideris, & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potest enim Deus illos rursus inserere.

Comminationis repetitio: in qua obseruetur excisionis caussa, quæ est defectio à lenitate, quæ fit abiectione fidei. Nam qui fidem abijcit, ex olea, in quam per fidem insitus fuit, excidi dicitur. Rursus, qui post defectionẽ à fide, & excisionem ex olea denuo credit, dicitur rursus in oleam inseri per gratiam. Hic locus manifeste euertit imaginationem de prædestinatione stoicã, Hic enĩ aperte dicitur, quod & homo possit inseri in oleam per fidem, & idem rursus eximi per incredulitatem. Non igitur alio respiciendum est in hoc mysterio, quam ad iudicium Dei, quo iuste abijcit contumaces, et ad misericordiam eiusdem, qui rursus in oleam inserit agentes pœnitentiã. Huius rei ratio á potẽtia Dei sumitur. Potest enim, inquit, Deus rursus eos inserere. Hæc ratio tria docet: PRIMVM, quod homo excidens gratia, non possit ad eam redire, nisi virtute Dei. SECVNDVM, quod lapsis non sit neganda venia, & intercludenda salutis via. TERTIVM, quod nõ plus possit homo in rebus salutis sine fide, quám ramus defractus virere priusquam 50

usquam in arborem hortulani manu fuerit insitus. Neque tamen debet hæc similitudo ad omnes proprietates & accidentia rami & hominis referri.

Si igitur tu ex oleastro, quæ tibi natiua erat, exsectus es, & præter naturam insitus es in veram oleam, Multo magis hi, qui sunt secundum naturam propriæ oleæ inserentur.

Conclusio comminationis, argumento sumto à minori ad maius, cuius hic sensus est: Si gentes quæ non erant populus, vtpote quibus non est facta peculiaris promissio, ex sola gratia, absq; omni merito, receptę sunt, Multo magis Iudæi, quibus facta est promissio peculiaris, recipientur, modo promissionē fide amplexæ fuerint. Vt præter naturam est aliquid esse absq; omni merito, cum subito & repente fit pręter expectationem: Ita secundū naturam est, quod ex peculiari promissione diutissime durante olim patrib⁹ facta contingit, ea loquēdi ratione, quā vsitata & diuturna secundum naturam dici possunt, & contra, quæ inusitata & pręter expectationem contingentia, præter naturā. Alioqui non est magis præter aut secundum naturam recipi Iudæum quam gentilem. Nā non est distinctio. Omnes enim ab eodem Deo creati. Omnes ab eodē patre Adamo nati. Omnes in eodem Adamo lapsi. ac, Omnibus cum eodem Adamo facta est prima promissio.

Nolo autem vos ignorare fratres, mysterium hoc (vt ne apud vosmetipsos superbiatis) quod cæcitas ex parte Israëli contigit, donec plenitudo gentium ingrediatur, atque ita vniuersus Israël saluabitur.

Quod hactenus figuratè dixerat Apostolus, nunc tandem conclusurus aperte enunciat, ac primo loco finem totius huius disputationis ponit, videlicet ne superbiamus, hoc est, vt humiliemur, ac timeamus Deum, vnde fiet, vt fidem quoque ad finem retineamus. Vocat autem consilium Dei de reiectione Iudęorum, & assumtione gentium mysterium, propterea quod caro per se illud cōsilium non intelligat, vt apparet in Iudæis, qui non intellecto hoc arcano Dei consilio, putabant Messię beneficia ad se solos pertinere: hoc nitentes fundamento, quod essent nati ex semine Abrahæ, cui facta erat promissio cum suo semine in sempiternum duratura. Non autem intellexerunt nec iustam Dei irā in contumaces, nec inexhaustam eius misericordiam in eos, qui ad misericordiam per fidem cōfugiunt. Quantum autem ad cæcitatem, cuius hîc meminit, attinet, satis supra dictum est. Nam ostensum est quod habuerit hæc cæcitas caussam antegressam contemtum Dei, & contumaciā aduersus ipsum, vt clarissime docetur superiori capite. Plenitudinem gentium vocat magnum illum ex gentibus numerum, qui per Euangelium conuertetur. Quod autem addit: Sic totus Israel saluabitur, ab alijs aliter exponitur. Sunt qui hoc dictum de Iudęis nouissimo tempore ante iudicium conuertendis intelligunt, & magnam multitudinem eorum totum Israelem hyperbolicè dici autumant. Alij Israelē totum, Ecclesiam catholicam ex Iudæis & gentibus congregandam interpretantur, vt supra ostensum est. Nam illi soli habentur filij Israelis, adeoq; veri Israelitæ, qui insistūt vestigijs Israelis, & in promissionis verbo acquiescunt. Hæc sententia verior esse videtur, & confirmatur tota huius disputationis serie. Verum quia sunt qui superiorem interpretationem malunt, totum hoc de conuertendis Iudęis mysterium Deo committamus, ac nos interea in timore Dei retineamus fiduciam, adhærentes ipsius verbo in vera humilitate.

Sicut scriptum est: Veniet ex Zion liberator, & auertet impietatem à Iacob, & hoc illis à me fœdus, cum abstulero peccata eorum.

Probat Esaiæ testimonio totum Israelem conuertendum, & simul definit verum Israelem. Paulus secutus versionem Græcam, in verbis nonnihil discrepat ab Hebraica veritate, quæ sic ad verbū habet: Veniet Zioni Redētor, & ijs qui redierint ab iniquitate in Iacob. Proinde resipiscentes in Iacob verus Israel sunt, adeoq; totus Israel reputātur. alij qui nō conuertuntur apud Deum tanquā non populus immo veluti reiectamenta habentur. De fœdere autem, cuius meminit, hoc tenendum est, quod eius sit duplex conditio: VNA, à parte Dei, quæ hîc à Paulo exprimitur: Cum abstulero peccata eorum. ALTERA, à parte hominis, videlicet, cum homo fide in promissionem fœderis recumbit, atq; hoc Esaias addit cap. 59. Et ego cum illis hoc meum fœdus sancio, dicit Dominus, Spiritus meus qui super te est, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent ex ore tuo, neq; ex ore seminis tui,

nis tui, ab hoc tempore vsque in æternum. Cum Deus hîc requirit conseruationem verbi, requirit vtique & verbi fidem, qua promisio nobis applicatur. Diligenter hîc obseruetur ordo diuinitus in ministerio Euangelij institutus. Spiritus Dei, & verbum Dei coniunguntur non secus atque in pane vis panis & ipse panis, hæc vna nutriũt, neutrum sine altero efficax est. Tolle spiritum à verbo, & remanet mortua litera, Tolle verbum à spiritu, non amplius remanet spiritus Dei, sed Sathanæ potius.

Itaque quoad Euangelium inimici propter vos, quoad electionem autem dilecti propter patres.

Conclusio quæstionis est, huius videlicet: Num impegerunt vt caderent. ad quam quæstionem respondet Apostolus negatiuè, particula abominationis Absit, addens finem lapsus, sed accidentalem. Sed eorum lapsu, inquit, salus contigit gentibus, hoc ipsum hîc repetit in conclusione. Quod autem dicit Apostolus, Iudæos inimicos factos esse propter gentes, ad euentum referendum est, non ad caussam efficacem. Vocatio enim gẽtium fuit quidem occasio obdurationis Iudæorũ, sed non caussa efficax. Quare inimici sunt quoad Euangeliũ quod spreuerunt, Verum quoad electionem, dilecti sunt propter patres, id est, propter promisionem patribus factam. ita enim sonat promisio: Ero Deus tu⁹ & seminis tui post te in sempiternum. In hac promisione si mansissent posteri Abrahæ, electionis gratia nequaquam excidissent. Fuerũt ergo Iudæi electi, sed sua culpa electione exciderunt, qui si resipuerint assumentur rursus. ex quo patet, falsissimum esse dogma stoicum de electione fatali, quæ excludit conditionem fidei.

Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt, vt eorum ipsum pœnitere non possit.

Comprobatio est proximæ conclusionis à constantia Dei sumta. Sunt enim promisiones Dei firmæ & irreuocabiles seruata cõditione ex parte hominum, quam pactio requirit. Cum ergo Deus elegit patres, & promisit illis & illorum posteris benedictionem, fieri nõ potest vt hæc promisio irrita reddatur, ac reuocetur à Deo. Deus enim cõstans est qui promisit. Obseruetur hoc loco singularis γνώμη: Dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα, id est, non pœnitenda, hoc est, in Deum non cadit displicentia facti, postquam aliquem ex sua bonitate inuitatum prædicatione Euangelij recepit in gratiam. Hinc Paulus sæpe consolationes petit, qualis inter multas hæc est: Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet. Quare? Quia dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα. Sic & nos cõcludamus, quos hodie inuitat Dominus per suum Euangelium. Deus dedit nobis Euangelium, Obsignat nobis suam gratiam per baptismum, Confirmat eandem sacra cœna. Quare non dubitandum est de eius erga nos fauore, modo nos in fide perstiterimus. Hanc enim conditionem requirit vocatio Euangelica.

Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo. Nunc autem misericordiam estis consecuti per horum contumaciam: Sic & isti nunc non paruerunt vt per vestram misericordiam, & isti misericordiam consequantur.

Ratio comprobationis per collationem, qua probat fieri posse, vt Iudæi aliquando conuertantur. Vos aliquando occasione incredulitatis Iudæorum cœpistis credere. Ergo & illi ex eo occasionem nacti, quod videant apud vos prædicari misericordiam Dei, potuerunt resipiscere. Hic obseruetur zelus bonus, quo quis ad æmulationem boni excitatur aliorum exemplo. Vnde monemur & nos, vt talis sit doctrina nostra & vita, vt alijs æmulationis occasio esse posit, ad res bonas & Deo placentes. Contra qui zeli mali occasionem dederit, pœnas proditionis meretur. Obscuritatem quę est in græco textu sustuli per trãspositionem particulę, Vt, Nam si legeris in accommodatione: Sic & isti nunc non paruerunt vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur, sententia quam requirit antithesis euertitur. Opponit enim Apostolus misericordiam gentibus exhibitam contumaciæ Iudæorum. Quare si Vt particulam proposueris, vt ego verti, constabit antithesis, & plena erit sententia, congruens cum illa: Si eorum lapsus diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitię gentiũ, quanto magis plenitudo ipsorum.

Conclusit enim Deus omnes in incredulitatem, vt omnium misereatur.

Ratio generalis ab exæquatione omnium hominum cùm Iudæorum

tum gentium, & ab æquitate Dei, quæ est æqualis omnibus absque personarum respectu. PRIMVM dicit: Omnes esse peccatores, quare non est quod putemus alios alijs ob suam dignitatẽ præferendos esse. DEINDE affirmat Deum misericordem esse in omnes. Quare & Iudæis nunc contumacibus aliquando respicientibus contingere potest misericordia. Nam cũ omnes pariter sunt rei, & omnibus æqualiter offertur gratia, quis intercludet Iudęis misericordię viam? Non est ergo quod glorietur gentilis contra Iudæum. Nam vtriq; peccatores sunt: Nec est quod Iudæus desperet, quod multis peccatis sit implicitus. Nam Deus conclusit omnes sub incredulitate, vt omnium misereatur. Sed quomodo, inquies, conclusit Deus omnes sub incredulitate? Vt iudex ferens sentẽtiam iustam, non vt incredulitatis effector. Hic multa obseruatione digna occurrũt. PRIMVM enim hic locus aperte indicat, quod non sit personarum acceptio apud Deum. Nam vt omnes sine discrimine rei sunt, ita in omnes sine discrimine Deus est misericors, sed seruata Euãgelij cõditione. DEINDE obseruetur testimonium de peccato, cuius rei pronunciantur omnes homines naturaliter propagati. AD HÆC confutantur hoc Pauli dicto iusticiarij, qui putant homines suis operibus corã Deo iustificari, & consistere posse in iudicio Dei. PRÆTEREA docet hic locus, quod summum peccatum sit incredulitas, quæ inobœdientię erga Deum est mater, vt fides in illum omnium virtutum radix existit. POSTREMO, obseruetur dulcissima consolatio, quod Deus non ideo hominem peccati reum peragat, vt eum damnet, sed vt misericordiæ sit locus, modo peccator ad prædicationem Euangelij resipiscat.

O profunditas.

Disputationem de vocatione gentium & reiectione Iudæorum, exclamatione, quæ continet admirationem & collaudationem seu gratiarum actionẽ, claudit. Pertinet autem hæc exclamatio eò, vt compescat humanam stulticiam, quæ omnes omnium actionum Dei caussas, sacrilege scrutatur. Nos ergo intra limites verbi cõtineamus, stultæq; rationis iudicium in negocijs fidei cõtemnamus, in fide & timore Dei ambulantes, agentesq; perpetuo gratias Deo, qui nos vasa misericordiæ esse voluit, & non abiecit, sicuti magnam mundi partem propter suam in Deum contumaciam abiecerat.

O profunditas diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis Dei.

Cum admiratione exclamat & extollit diuitias cum sapientiæ tum cognitionis Dei: qui ex misericordia quidem assumsit gentes in gratiã, iusto vero iudicio contumaces Iudæos abiecit. Iudæi arbitrabantur gentes ob suam idolomaniam ita abiectas esse, vt nulla vnquã ipsis salutis via pateret. Non enim tenebant hanc de Deo cognitionẽ, quod adeo propitius sit, quod etiã gentes idololatras in gratiã recipere velit. Huic Iudæorum iudicio de gẽtibus opponit Apostolus inexhaustas misericordiæ Dei diuitias. Notat autem vox diuitiarũ, gratiæ Dei magnitudinem, qua Deus homines peccatores inuitat ad gratiam per Euangelij prædicationem. Nos ergo quoties tentamur peccati nostri magnitudine, opponamus huic tentationi bonitatem Dei, qua omnes ad se confugientes recipit, & filiorum loco habet. Præterea diuitias sapientiæ opponit iudicio humano de consilio Dei. Iudæi iudicabant Dei consilium esse, vt tantum nati ex semine Abrahæ, hæredes fierent promissionis, ac ita se sapientiam Dei exhausisse, nec quicquam se latere de consilio Dei opinabantur. Sed Paulus profundiores sapiẽtiæ Dei diuitias esse affirmat, quam vt eas puluis & cinis assequatur. Hinc ergo monemur, vt nullam sapientiam in rebus salutis nostræ, præter eam quæ verbo Dei nobis commendata est spectemus. Frenum proinde inijciamus nostris cogitationibus, qui Dei sapientiam, quæ verbo Dei nobis reuelata non est, scrutari præsumimus. Ad hæc diuitias cognitionis, qua Deus nouit omnia antequam fiant, opponit Apostolus iudicio & imaginationi gentium, qui cum viderent Iudæos ob suam contumaciam abijci, existimarunt eos ita in finem vsque abijciendos, vt nulla ad gratiam via ipsis vnquam pateret. Hinc monemur, vt non scrutemur quæ nobis occulta esse voluit Dominus, sed tantum in voluntate Dei verbo reuelata acquiescamus. Atque ita Apostolus cogitationibus hominum vanis & stultis de vocatione gentium, reiectione Iudeorum, & eorundem rursus assumtione opponit hæc tria, Inexhaustam gratiam Dei, Infinitam sapientiam, & inenarrabilem rerum futurarum in Deo cognitionem.

Quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inperuestigabiles viæ eius.

Hæc admiratio iudiciorum & viarum Domini eo pertinet, vt retundatur

datur humana superbia, vtq; nihil de Deo inquirere audeamus, nisi quod per scripturas nobis reuelatum est. Scrutator enim maiestatis, vt inquit Salomon, opprimetur à gloria. Sunt qui hoc loco iudicia interpretantur, quibus Deus iustißime punit & abijcit contumaces, Vias autem Dei, quicquid agit & facit, nisi mauis iudicia & vias idem significare, videlicet morem Dei in agendo, suæ bonitati, iusticię & misericordiæ conuenientem, humanis cogitationibus sine verbo nequaquam perceptibilem.

Quis enim nouit mentem Domini, aut quis consiliarius eius fuit?

Ratio proximi dicti de inscrutabilibus consilijs Dei & inperuestigabilibus vijs eiusdem, sumta à remotione caussæ. Deus non communicat sua consilia cum hominibus. Ergo non mirum est eius consilia esse inscrutabilia, & eius vias imperuestigabiles. Hæc non ad euertendam fidem nostram referenda sunt, ac si ignoraremus mentem Domini de nostra salute, in eum enim finem nequaquam dicuntur. Nam Paulus 1. Corinth. 2. ait, Nos spiritum qui ex Deo est habemus, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Et paulò post: Quis nouit mentem Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem Christi mentem habemus. Hæc Christi mens multis verbis indicatur & in vniuersali mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptisatus fuerit, saluus erit, satis euidenter continetur.

Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Hac ratione interrogationis schemate figurata validißime retunditur cum opinio meriti, tum prærogatiua nationis. Vtraq; Iudæi supra modum tumebant. Nam & propter obseruantiam legis, & propter originis suæ dignitatem putabant, Deum sibi debitorem esse, atque ideo magnam sibi iniuriam fieri existimarunt, si se abiectis reciperentur idololatræ gentes. Verũ contra eos Apostolus Dei iusticiam defendit hac ratione: Deus nemini est obstrictus ob accepta beneficia. Igitur Nemo iuste conqueri potest aduersus ipsum de iniuria sibi facta. Si ergo Iudæus contumax abijcitur, & gentilis verbo Dei obœdiens assumitur, Ille quidẽ iudicium agnoscat iustum: hic vero misericordiam Dei erga se deprædicet. Hic proinde locus omnia humana merita euertit, & omnem gloriationem carnis tollit, idque ideo, vt in sola bonitate Dei acquiescamus.

Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia.

AEtiologia quæ declarat, cur Deus nemini quicquam debeat. A quocunque sunt omnia, & per quemcunque administrantur omnia, & ad quemcunque tanquam ad proprium & vltimum finem omnia ordinantur, is sane nemini quicquam debere conuincitur, immo omnes creaturæ quicquid habent, illi debent. A Deo autem sunt omnia, per Deum omnia administrantur, ad Dei gloriam illustrandam omnia merito referri debent. Igitur Deus nemini quicquam debet. Conticescant itaque humana merita. Porrò hoc dictum Pauli cum ad creationem, tum ad reparationem omnium referendum est.

Ipsi gloria in secula, AMEN.

Clausula continens gratiarum actionem seu δοξολογίαν, in qua antithesis diligenter cogitanda est. Nam Paulus hanc δοξολογίαν opponit gloriationi humanæ. immo ea destruit omnem hominum gloriationem, vt merito cum Daniele fateri cogantur: Tibi Domine iusticia, nobis autem confusio faciei. Debetur enim soli Deo bonitatis, misericordiæ & iusticiæ gloria. Quare nos, quos ad æternam suam vocauit gloriam, ipsum ex fide glorificemus, ac in eius sincero cultu persistamus in finem vsque: quo cum omnibus sanctis gloriosa donemur immortalitate, ac ita cum illo viuamus beati in omni æternitate, vbi filio Dei Domino nostro IESV CHRISTO conformes erimus.

CAPVT XII.

DE TERTIA PARTE HVIVS EPISTOLAE.

In vniuersali huius Epistolæ periocha, etiam Argumentum sequentium capitum attigimus, & osten-

& ostendimus quod Apostolus more Prophetico & Apostolico, post doctrinam paræneses ad vitam professione Christiana dignam instituat. Ea enim ratione doctrinam auditoribus accommodandam esse Prophetarum, Christi, Apostolorum, & aliorum piorum doctorum exempla tradunt. Quoniam autem vitæ institutio ac morum doctrina triplex est, videlicet Ethica, Politica, & Ceremonialis, Paulus ordine de hoc triplici morum genere disserit. Ac PRIMVM ethica præcepta de singulorum moribus in duodecimo capite colligit. DEINDE in decimotertio politicos mores format: TVM de ceremonijs & adiaphoris in decimoquarto agit. etsi subinde varia colligit, adeo vt parum videatur solicitus fuisse de ordine, vt in parænesibus fieri vsitatum est. Postrema duo capita partim generalibus præceptis, partim familiaribus quibusdam, item salutationibus, cum graui admonitione, vt disidiorum videntur autores, absoluuntur.

Summa Capitis duodecimi.

Ad verum cultum Deo præstandum iustificatos hortatur, plurima de priuatis moribus præcepta, quæ omnia ex dilectione Dei & proximi, tanquam ex suis proprijs fontibus manant, coaceruans.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

In PRINDIPIO capitis hortatur iustificatos ad offerenda Deo sacrificia, idq́ propriorum corporum, & simul eadem sacrificia definit, & in quibus rebus collocantur, explicat. DEINDE de eorundem sacrificiorum effectibus acturus, vt πολυπραγμοσύνην *vitemus, manentes intra nostræ vocationis terminos, donaq́ diuinitus collata, ad eiusdem mystici corporis incolumitatem referentes, admonet. TVM subiungit variorum officiorum catalogum, atque addit plurima priuatæ vitæ instituta, quæ sub communi dilectionis præcepto continentur.*

EXEGESIS CAPITIS DVODECIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADHORTOR igitur vos fratres, per miserationes Dei.

Paræneses orditur à grauissima obtestatione. Obtestatur enim Romanos, immo nos omnes qui Euangelio credimus, per miserationes Dei, significans cogitationem misericordiæ DEI debere nobis esse stimulum ad vitam Deo placentem transigendam. Vt enim nos Deus sua misericordia in filio complexus est: ita vicissim officium nostrum est, vt grati erga Deum simus, vitam nostrã ad normam voluntatis ipsius, quantũ quidem id fieri potest in hac infirmitate, instituẽtes. Huc illationis particula, Igitur, pertinet, ac si dicat Apostolus: Cum vos fratres iam ex gratia Dei tantam consecuti estis salutem à Deo, decet vt grati sitis erga adeo clementem patrẽ, qui nostri caussa vnicum dedit filium, qui & peccatum aboleret, & suo spiritu vos sanctificaret. Hæc exhortationis ratio copiosius inculcatur Philippensibus, vbi Apostolus hoc modo loquitur: Si qua igitur consolatio est in Christo, si quod solatiũ dilectionis, si qua cõmunio spiritus, si quæ viscera & miserationes, implete gaudium meum, &c. Cum itaq; ea de caussa filius Dei redemit nos, vt deleat peccatũ & mortem, & nos viuificet, ac sibi assimilet, & æternam iusticiã in nobis restituat, nequaquam decet vt carnis illecebris, affectuum incendijs, dissidiorum furorib9, atq; alijs vicijs pietati aduersantib. indulgeam9: Sed vt potius piè, iustè & sobriè in præsenti vita viuam9, quo magis magisq́; corpus peccati destruatur, & nouus homo per Spiritum Christi excitetur. Ad hũc ergo finem omnia sequentia pręcepta pertinẽt, vt digne tam augusta & sancta vocatione ambulem9. Hoc illud ad Ephes. 4. Adhortor vos, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis.

Vt sistatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, placentem Deo, rationalem cultum vestrum.

Propositio parænetica, cuius hæc est constructio quam monstrant Græci articuli: Vt sistatis rationalem vestrum cultum, videlicet corpora vestra hostiã viuam, sanctam & placentẽ Deo. Vt autem hæc propositio rectius percipiatur, PRIMVM tenendum, quemnam cultum vocet Apostolus rationalẽ, DEINDE, quæ qualisq; sit

lisq; sit corporum nostrorum sistio seu oblatio. TVM, oblationis huius descriptio & encomium. CVLTVS itaq; ad voluntatem Dei exactus & præstitus, solus rationalis à Paulo vocatur hac de caussa, quod vbi sapere plus quã oportet homines cœperint, à ratione viaque aberrent. Debet itaq; omnis cultus Dei fieri iuxta rationem, sed verbo Dei & spiritu Christi edoctam, reformatam, illuminatam, alioqui ratio sibi relicta nequaquã intelligit, quis sit verus colẽdi Deum modus. Cum igitur Paulus requirit rationalem cultũ, damnat omnes cultus stulte ab hominib⁹ excogitatos. Sicut & ipse Dominus Esaiæ 19. & Matt. 15. facit, cum inquit: Frustra me colunt docentes doctrinas mandata hominum. CORPORVM nostrorum oblatio est, ipsa malorum affectum mortificatio & occisio, quæ in vera pœnitẽtia sita est. Alludit autem Apostolus ad veterem sacrificandi ritum, quo sisti oportebat victimam ad aram, atq; ideo corporum meminit, etsi totum hominẽ synecdochicôs hoc nomine comprehendit. Verum vt corpora sacrificiorum veterum cremabãtur, & fumus de sacrificijs sursum ascẽdebat: ita significatur isto symbolo, vt nostros affect⁹ mortificantes, spiritum sursum ad Deum leuemus. DESCRIPTIO & encomium huius oblationis est, quod prædicetur viua, sancta, & accepta. VIVA quidem est, propter fidem & Spiritum sanctũ, quo donati sunt credentes. Nam vt membra veteris hominis mortificãtur, ita nouus homo spiritu Dei excitatur magis magisq;, atque viuit. HOC proinde epitheto præfertur sacrificium nostrum mortuis animalium corporibus, quæ sub lege offerri solita erant. SANCTA præterea dicitur, quia à prophanis vsibus segregata, sanguineque Christi mundata, dicatur Deo. ACCEPTA Deo seu bene placens Deo dicitur, propter fidem offerentis. ex quo sequitur, & in omni hostia requiri fidem, & nullam Deo gratam esse, nisi fides Mediatoris præluceat, quæ verbo Dei nititur. Hinc concluditur: frustra gloriari Papistas de suo ficto & insulso sacrificio, cum & verbo Dei destituatur, & sale fidei & spiritualis prudentiæ careat. PRÆTEREA hic locus apertè testatur, quod omnes Christiani sint coram Deo sacerdotes. Nam sit tantum sacerdotum est offerre Deo hostias, easque Deo placẽtes, & mandatur omnibus Christianis hoc munus, quis non videt Christianos sacerdotali dignitate eminere? Huc illud 1. Pet. 2. Et ipsi tanquam viui lapides ædificamini domus spiritualis sacerdotium sanctum, ad offerendas spirituales hostias, bene acceptas Deo per IESVM CHRISTVM.

Et ne accommodetis vos seculo huic, sed transformemini nouitate mentis vestræ, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & placens, & perfecta.

Expositio est. Nam in quibus rebus consistat oblatio nostri declarat. Ponit autem huius oblationis tres partes, quarum PRIMA est, ne accommodemus nos huic seculo, seu potius ne cõfiguremur præsenti seculo, quantum quidem ad mortua eius opera pertinet, sed potius vt carnis corruptæ & peccati imperio renunciemus. SECVNDA, vt transformemur nouitate mentis nostræ, hoc est, vt mente renouata spiritu Dei nouos affectus congruẽtes cum lege Dei induamus. TERTIA vt probemus quæ si voluntas Dei, hoc est vt studium nostrum sit & propositum conforme voluntati Dei bonæ, placidæ & perfectæ. ita vt nostrum propositum semper se subijciat voluntati Dei. Pertinent igitur epitheta voluntatis Dei eò, vt doceamur qualisnam conformitas nostrarum voluntatum cum Dei voluntate esse debeat. OBSERVETVR hic definitio oblationis nostri cum suis partibus, atque adeo nouæ regenerationis: vnde fructus reliqui pietatis tanquam ex fonte manant.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omni versanti inter vos, ne sapiat præterquam quod oportet sapere, sed sapiat quo modestus sit, quemadmodum vnicuiq; partitus est Deus mensuram fidei.

Subijcit quasdam formulas seu exempla mortificandorum affectuum, ac primum πολυπραγμοσύνην impugnans, requirit, vt nemo extra suam vocationem quicquam temere tentet, aut arroganter in alienum officiũ irrumpat, sed maneat quietus intra suæ vocationis terminos, nec arroget sibi dona quæ non habet, sed agnoscat etiam dona Dei in alijs. PROPONIT autem Apostolus huius præcepti & certum finem & iustum modum. FINIS est, vt vnusquisq; sit modestus, ita vt in omni actione & tota vita modestia quædam & grauitas reluceat. MODVS, quilibet sapiat iuxta mensuram fidei, hoc est, iuxta donum gratiæ, quod Deus cuilibet credenti donauerat. QVÆDAM exemplaria Græca habent μέτρον χάριτος, hoc est, mensuram gratiæ, id est, doni gratuito collati.

Quemad-

Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra vero omnia non eandem habent actionem: Sic multi vnũ ſumus corpus in Chriſto, mẽbra mutuo alter alterius, Habentes aũt dona ſecundum gratiam datam nobis differentia.

Similitudine hac pulcerrima declarat, quam deceat ſingulos Chriſtianos, qui eiuſdem corporis Chriſti myſtici membra ſunt, conſiderare, quid ſibi pro menſura fidei ſeu gratiæ & vocationis conueniat: atque ideo vt locum & officium ſuum ſinguli tueãtur, & ad incolumitatem totius corporis conſeruandam referant, ſeruato cuiuſq; membri ordine & dignitate. SIMILITVDO autem præſens hoc modo concludenda eſt: Eiuſdem corporis membra, ſeruato cuiuſq; officio & ordine, debent ſibi mutuo ſeruire, quo totũ corpus conſeruari poſſit incolume. CHRISTIANI ſunt membra eiuſdem corporis myſtici, quod eſt Eccleſia, cuius vnicum caput eſt Chriſtus Dominus. Igitur Chriſtiani, ſeruato cuiuſque officio & ordine, debent ſibi inuicem ſeruire, quo Eccleſiæ corpus incolume ſeruari poſſit. CÆTERVM huius loci dignitas meretur, vt ipſum alijs ſcripturę locis fuſius declaremus. Ad Cor. 12. & ad Epheſ. 4. hac eadem ſimilitudine Apoſtolus vtitur in eodem argumento, ex quibus locis aliquot colligemus hypotheſes, quæ hanc Pauli ſimilitudinem illuſtriorem reddent. PRIMA eſt, de nexu & coagmentatione membrorum inter ſeſe: de quo nexu & coagmentatione ad Epheſios ita ſcribit Apoſtolus: Vnum corpus, vnus ſpiritus, ſcilicet quo in vnũ corpus coniungimur & coagmentamur. Ad Corinthios vero ita: Etenim per vnũ ſpiritũ nos omnes in vnũ corpus baptiſati ſum⁹, ſiue Iudęi ſiue Gręci, ſiue ſerui ſiue liberi, & omnes vnã potionẽ potauimus in vnum ſpiritum. Hîc Paulus Spiritũ ſanctũ autorem facit, quod cum Chriſto vnum corpus ſiamus myſticum. atq; adeo quod in vnius Chriſti corpus coaleſcamus. Huius coagmentationis efficacia ſymbola ſunt fidelibus, Baptiſmus & Cœna Domini: Quicunq; enim baptiſati ſumus, Chriſtũ induimus. Nã vt in baptiſmo ſpiritu regeneramur: ita in cœna dicimur Domino incorporari. Nã cum dicit Apoſtolus, omnes eandem potionẽ potaſſe in vnum ſpiritũ, declarat vno viuifico ſanguinis Domini potu participes nos fieri ſpiritus Chriſti, qui per omnia mẽbra permeãs, ſingula viuificat, redditq; ſuis functionibus idonea. Ex his colligamus coagmẽtationis noſtri inter nos in eodẽ corpore myſtico cauſſas eſſe, Spiritũ Chriſti, Baptiſmum, & Cœnã Domini, per quæ Chriſto primum capiti cõiungimur. Deinde inter nos ſpiritu coagmentamur & coaleſcimus, modo alioqui verè ſumus quod audimus, hoc eſt, Chriſtiani. Hanc coniunctionem locorũ diſtantia & corporum nequaquam impedit, quia myſtica & ſpiritualis eſt. DEINDE ex Pauli verbis colligitur & hęc hypotheſis, quod vita membrorum ſit idẽ ſpiritus, qui diſtribuit ſingulis prout vult. TERTIO, quod diſtincta ſint & eſſe debeant officia & gradus in Eccleſia, ſicuti membrorum diuerſorum in eodem corpore. Hinc eſt quod alios cõſtituat in Eccleſia Apoſtolos, alios Prophetas, alios Paſtores, alios Doctores, &c. Huc dona ſanationum, gubernatores, genera linguarum, & alia quę Apoſtolus ad Corinth. enumerat, pertinent. QVARTO, Hæc ſimilitudo monet, vt ſingula membra ſtrenue ſuum faciant officium, quæque ſuo loco iuxta donum gratiæ. QVINTO monet hæc ſimilitudo, vt membrorum diuerſitas non ſit occaſio diſsidiorum & odiorum, ſed potius vinculum neceſsitudinis & ſanctæ concordiæ. SEXTO monet hæc ſimilitudo, vt ad totius corporis commodum, conſeruationẽ & vſum ſuas functiones membra conferant. Etſi enim aliud manus, aliud pedis, aliud oculorum, aliud aurium eſt officium, ad eiuſdem tamen corporis incolumitatem omnia referenda ſunt. SEPTIMO monet hæc ſimilitudo, vt mutuis afficiamur & commodis & incommodis. Hinc Paulus: itaq; ſi patitur vnum membrum, ſimul dolent omnia membra, ſiue honore afficitur vnum membrum, cõgratulantur omnia membra. POSTREMO monet hæc ſimilitudo, vt glorioſum huius Chriſti corporis membra eſſe qualiacunq; putemus, cogitemusq; communia corporis bona eo pertinere, vt concordiam & amicitiã inter nos alamus. Hinc Paulus, Vnum eſt corpus, vnus eſt ſpiritus, ſicut & vocati eſtis in vnam ſpem vocationis veſtræ, vnus Dominus, vna fides, vnũ baptiſma, vnus Deus & Pater omnium, qui eſt ſuper omnia (in totam Eccleſiam ſummũ tenens imperium) & per omnia (prouidentia ſua omnia Eccleſiæ membra late per orbem diſperſa complectens) & in omnibus vobis (nos in Chriſto coniungens.)

Siue prophetiam, iuxta analogiam fidei.

Diſtributio eſt donorum quibus membra myſtici corporis Chriſti donata ſunt in mutuam ædificationem: ac primo loco ponit Eccleſiaſticas functiones, nẽpe prophetiam & diaconiam, quæ ſummum

mum locum in Ecclesia obtinent. Defectus orationis ex superioribus hoc modo resarcietur: Siue prophetiam (scilicet quis habeat) iuxta analogiam fidei (scilicet ea vtatur seu eam habeat.) Est autem prophetia donum vel præuidendi futura, vel interpretandi scripturã. Neque dubium est quin hoc posteriori significato prophetię vocabulum hic à Paulo accipiatur, quod indicat modus prophetiæ quem subiungit: iuxta analogiam fidei. Vult autem Apostolus prophetiam fieri iuxta analogiam fidei, hoc est, consentire cum fidei seu religionis Christianæ primis axiomatis, quæ axiomata in articulos symboli Apostolici breuiter cõgesta sunt. Hic monentur Doctores, vt non discedant à pacto Dei cum Leuitis inito, quod est annunciare verbum ex ore Dei, cauereque ne humanas doctrinas in locum verbi Dei substituant, & auditoribus obtrudant. 10

Siue ministerium, in ministrando, siue qui docet, in doctrina.

Hisce verbis nihil aliud vult Paulus, quàm vt singuli sui officij finem spectent. Qui ergo Diaconum bonorum Ecclesiæ agit, sit sedulus in eo officio: & qui prouinciam docendi suscepit, hunc sibi proponat finem, vt totum se illi rei accommodet.

Siue qui exhortatur, in exhortatione.

Tanta est hominum oscitantia, etiam in negocio propriæ salutis, vt nisi stimulis exhortationum & obiurgationum instigentur, doctrina maneat inefficax. 20 Admoneantur igitur hoc loco verbi præcones, vt non solum cogitent officium suum esse, quæ recta sunt docere, verumetiam vt doctrinam auditoribus accommodent. quod fit, dum Christi, Prophetarum & Apostolorum exemplo, ea quæ docuerunt exhortando veluti instillent, & varios affectuum motus excitent.

Qui distribuit, in simplicitate.

Hoc ad Diaconos pertinet, quorum officium est elemosynas Ecclesiæ distribuere egentibus, idque in simplicitate, hoc est, sine corruptione affectuum, siue personarum respectu.

30

Qui præest, cum diligentia.

Hoc membrum pertinere videtur ad eum ordinem presbyterorum, qui externã Ecclesiæ politiam regebant, ac disciplinæ custodes erant, de quib. 1. ad Timoth. 5.

Qui miseretur, cum hilaritate.

Eum intelligit hoc loco Apostolus, qui curandis pauperibus erat destinatus, vt ferè tum temporis viduæ. Quod autẽ hoc latius nõ accipio, in caussa est, quod Paulus adhuc agat de functionibus Ecclesiasticis, quarum aliquot genera hic recensuit. Quod autem requirat hilaritatẽ in hoc officij genere, ideo fit, quia huiusmodi officia sæpe magnas molestias habent, cum propter importunitatẽ eorum qui iuuari cupiunt, tum 40 propter alias caussas. Requirit ergo Apostolus, vt qui huiusmodi muneri præfecti sunt, ita animos componãt suos, vt semper officium cum quadã animi hilaritate facere videãtur.

Dilectio sit minime simulata.

Hactenus de functionibus Ecclesiasticis: nunc de communibus officijs acturus auspiciatur à dilectione, à qua reliqua omnia officia manãt. Dilectionem itaque tanquam caput seu fontem communium officiorum primo loco requirit, hanc non vult esse fucatam, sed sinceram à pio corde profectam.

Sitis auersantes malum, adhærentes bono.

Dilectionis effecta sunt, maliciosum studium excludere, & officiosam benignitatẽ complecti, quoties cum 50 proximo agendum est. Vult igitur Apostolus, vt nemini noceamus, sed potius vt omnes, quantum quidem in nobis est, candide & benigne iuuemus.

Fraterna caritate ad vos mutuo amandos propensi.

Vnde dilectio, erga quos exerceri, & qualis esse debeat, explicat. PRIMVM enim venire nobis in mentem debet, quod nos omnes simus in Christo fratres, quod Deus pater caros nos habeat in

at in filio: Deinde, quod velit vt hanc caritatem ergo nos mutuo exerceamus: Tvm vt non secus atque pueri & parentes se mutua storga complectuntur, nos inuicem complectamur.

Honore alij alios præuenientes. Hoc quoque dilectionis est ingenium, quod dona Dei in alijs libenter agnoscat ac veneretur. Sunt autem tres causæ præcipuè, cur Christianos se inuicem honorare deceat. Prima est imago Dei, ad quam homo conditus est primum, & iam in Christiano reparatur indies. Secvnda, donorum consideratio. Nam ob dona, quibus Deus ornauit Ecclesiam, oportet, vt ea agnoscentes, reuerenter eos complectamur, qui huiusmodi donis ornati sunt. Tertia, vocationis ratio & eminentia. Hinc fit, quod parentes honorare vox legis pręcipiat, quo mandato synecdochicôs continentur omnes, qui in aliquo dignitatis gradu constituti sunt. Porrò honor est duplex: Externus & Internus. Externvs, est externa quædam honoris & reuerentiæ exhibitio, quæ fit gestu corporis, & alijs externis officijs, pro consuetudine ac more Reipub. in qua viuitur. Internvs est interna animi affectio, qua eos sincere cōplectimur ac honoramus, in quibus vel dona Dei excellentia animaduertimus, vel quos Deus in eminentiori dignitatis constituit gradu.

Studio non pigri. Hoc est, alij pro alijs soliciti estote, ac mutuo alter alterius onera subleuate, seu quilibet magno cum studio in suo progrediatur officio. Nam non progredi, inquit Bernardus, est regredi.

Tempori seruientes. Hoc est, occasiones nolite negligere, sed quæuis potius captetur occasio ad benefaciendum, & ad officia mutua præstanda. Quædam exemplaria Græca habent, κυρίῳ δουλεύοντες, hoc est, Domino seruientes, Si hanc lectionem sequamur, hic erit sensus, quod in omni officio caritatis, quod proximo præstandum est, debeamus ad Dominum respicere, qui sibi nostris officijs cultum præstari sentit. Huc illud ad Hæbræos: Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci, huiusmodi enim sacrificijs placetur Deo.

Spe gaudentes. Quia vt plurimum pij premuntur in hoc mundo cruce, opponit cruci fiduciam certæ liberationis: fiducia faciet vt in medijs ærumnis bono simus animo. huc illud Christi dictum: Gaudete, quia merces vestra copiosa est in cœlis.

In tribulationibus patientes. Effectus est superioris præcepti. Nihil enim magis patientiam operatur, quam spes læti exitus. Est etenim hæc vna Christianorum fortitudo, malis non succumbere.

Spiritu feruentes. Hoc est, indies magis magisq; spiritum excitantes, vt sit ardentior in pugna aduersus cupiditates carnis: & feruentior in omnibus pietatis exercitijs, in inuocatione, in caritate atque alijs motibus congruentibus cum lege & voluntate Dei.

In oratione perseuerantes. Ac si dicat: Etiamsi mox non videbimini impetrare quod petitis, nolite tamen diffidentia à petendo desistere, sed exemplum potius mulieris Lucæ 11. imitamini.

Necessitatibus sanctorum communicantes. Requirit liberalitatem erga indigentes fratres.

Hospitalitatem sectantes. Species quædam est superioris præcepti. Hospitalitas magna virtus est, quam nobis plurima sanctorum exempla cōmendant, vt Abraham, Loth & aliorum. Verum ne quis excipiat dicatq; se paupertate impediri, quo minus illud officiū hospitibus præstare possit, Paulus potissimum affectum requirit, si vna cum affectu externum opus

præstari non poſsit. Nam φιλοξενία propriè affectus eſt, quo amanter complectimur hoſpites, eos conſolamur, ac noſtris conſilijs recreamus. Hoſpites enim & exules pauperiores, non ſolum opus habent corporum refectione, verumetiam animorum conſolatione, ne exilio fracti, confeſsionem abijciant.

Benedicite ijs qui vos perſequuntur, benedicite & non malum imprecemini.

Benedicere phraſi Hebraica eſt bene precari, & beneficia in aliquem conferre. Vult ergo Apoſtolus, vt ijs, qui nos perſequuntur, precemur ſaniorem mentem, vt & ipſi tandem ad Deum conuertantur. Eſt autem hoc loco diſcernendum inter hoſtes Dei, & noſtros priuatos inimicos. Hoſtibus Dei optare quidem oportet conuerſionem ad Deum, vt ex hoſtibus amici, immo filij fiant. Verum ſi conuerti recuſauerint, cum Dauide ipſis confuſionem precabimur, ac iudicium Dei contra ipſos non tacebimus. Hoc etiam Chriſti facto confirmatur, qui & Herodem vulpem, & Phariſæos parietes dealbatos appellauit. & Paulus ad Galatas ait: Si quis aliud Euangelium docuerit, ſit anathema. Porrò geminatio eò pertinet, vt ſciamus hoc officium ſerio à nobis requiri.

Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

Qualis συμπάθεια Chriſtianorum eſſe debeat, hac docetur hypotheſi. Vt enim membra mutuis bonis & malis afficiuntur: ita membra corporis Chriſti myſtici erga ſe mutuo affecta eſſe debent, vt rebus aliorum proſperis congratulemur, & contra, aduerſis triſtemur.

Mutuo alij in alios ſenſu affecti.

Hoc eſt, ſitis concordes & vnanimes inter vos.

Non arroganter de vobis ſentientes.

Hoc eſt, Etiamſi quis inter vos maioribus videatur donis excellere, non propterea alios ſuperbe, tanquam ex alto deſpiciat, neq; ſibi aſſcribat quod Dei eſt. Quid habes, inquit Apoſtolus, quod non accepiſti? Vult ergo Apoſtolus omnem ambitionem & arrogantiam à Chriſtianis pectoribus exulare. Nihil enim magis ſcindit concordiam atque ambitio. Huc illud: Inter ſuperbos ſemper iurgia.

Sed humilibus vos accommodantes.

Antitheſis eſt ſuperioris præcepti. Requirit enim veram humilitatem, quæ oritur ex vera noſtri cognitione.

Ne ſitis prudentes apud voſmetipſos.

Hoc eſt, ne veſtro iudicio ſapiatis nimium, ac ſi nō indigeretis aliorum conſilijs, hoc præceptum habetur Prouerb.3. Ne ſis ſapiens in oculis tuis. Eſt autem fons arrogantiæ, ſuæ ſolertiæ ac iudicio plus ſatis tribuere, ac propriæ prudentiæ opinione turgere. Verum cum ideo rationem & ſermonem Deus hominibus tribuit, vt alij aliorum iudicia & conſilia audiant, verè prudentis eſt iſta media amplecti, atque aliorum iudicia & ſententias audire.

Nemini malum pro malo rependentes.

Hic non loquitur de vindicta. nam de ea paulò poſt acturus eſt, Sed monet ne par pari referamus, ſi quid officium aliquando nobis denegatum fuit. hic non vult Apoſtolus, vt par pari referamus, ſed potius vt perinde faciamus, ac ſi aliorum beneficijs prouocati eſſemus. Qui ergo aliquando tibi mutuum negauit, illi ipſi indigenti opem feres immemor olim tibi negati officij.

Præuidentes bona cum omnibus hominibus.

Iubet vt inprimis attenti & ſoliciti ſimus, vt vita noſtra bene & honeſtè inſtituatur, ne quis habeat quod in nobis merito culpari poſsit, hoc eſt, vt Paulus alibi loquitur, vt ſimus ἀπρόσκοποι, & vt Chriſtus ait, Lux noſtra luceat coram hominibus, vt glorificetur pater noſter cœleſtis. Breuiter, vult nos eſſe typos aliorum in fide & in conuerſione.

Si fieri poteſt, quantum eſt in vobis,

Requirit Apoſtolus vt pacificè cum

cum omnibus hominibus pacē habentes. alijs hominibus viuamus, quantum quidem in nobis est. Nam cum in hac mundi malicia plena inter homines pax non est speranda, monet vt demus operam, ne per nos stet, quo minus pacificè viuatur.

Non vosmetipsos vlciscentes dilecti, sed date locum iræ, Scriptum est enim, Mihi vindicta, & ego rependam, dicit Dominus.

Vindictam prohibet, sed priuatam, id quod antithesis ostendit, Sed date locum iræ, id est, pœnæ Dei vindicantis, nunc per ordinarium magistratum, nunc sine magistratus opera. Hanc esse sententiam huius hypotheseos, ostendit subiecta probatio. Mihi vindicta, mihi scilicet ordinandi pœnas per magistratum, aut alioqui punienti per me, quos magistratus non punit. Obseruetur hîc, quod Deus nobis adimat ius vindicandi, ac sibi soli illud attribuat, significans vindictam ad suam pertinere gloriam. Quare qui proprias iniurias vlciscuntur, quantum in se est, gloriam Dei lædunt.

Si igitur esurit inimicus tuus, ciba eum, si sitit, da ei potum.

Dixit non reddendum malum pro malo, nec vindictam quærendam esse, cuius rei certissimum argumentum affert, quod est benefacere inimico, cibando eum si esurit, & dando potum eidem si sitit: quod profecto vt rarissimum, ita sanctissimum est victoriæ genus. Porrò hanc hypothesin sumsit Apostolus ex 25. capite Prouerbiorum, cum sequenti ratione.

Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput eius.

Ratio à fructu beneficij inimico præstiti. Hoc Salomonis ænigmate significatur animus inimici vri beneficijs acceptis, vt frangatur vel in hanc vel in illam partem. hoc est, vt aut emolliatur, & ex hoste fiat amicus, aut vratur & æstuet testimonio propriæ conscientiæ, quod sane pars quædam est diuinæ vindictæ.

Ne vincaris à malo, sed vince in bono malum.

Hoc est, bonitate & innocenti vincere tuos hostes conare: quod sane victoriæ genus Christiano milite dignissimum est. *Nobile vincendi genus est patientia, vincit Qui patitur, si vis vincere, disce pati.*

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimitertij.

Quilibet suo magistratui subiectus sit, reddat singulis debita, diligat proximum, ac vitam inculpatam viuat.

Ordo & partes Capitis decimitertij.

Superiori capite de officijs Ecclesiasticis & moribus priuatorum egit. hîc autem politicam vitam instituit. Ac PRIMVM *de magistratus ac subditorum analogo agit officio: vnde ad communia descendens, docet quid singulis hominibus præstandum sit, idq́ ex caritatis lege.* TVM *ad vitæ innocentiam, & morum puritatem hortatur. Tres igitur huius capitis erunt principales partes, quarum* PRIMA *exhortationem ad præstandam obœdientiam proprio magistratui habet, vbi & officium magistratus perspicue traditur.* SECVNDA, *exhortatio est ad dilectionem erga omnes:* TERTIA, *continet exhortationem ad mores priuatos formandos, nimirum vt quilibet apud se innocentiæ & puritati vitæ studeat.*

EXEGESIS DECIMITEXTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS

OMNIS anima potestatibus supereminentibus subiecta esto.

PROPOSITIO primæ partis huius capitis, præcipiens obœdientiam erga magistratum ciuilem, cuius sensus est: Quilibet homo suo magistratui subiectus esto. PORRO in hac propositione quatuor spectandæ sunt circumstantiæ. PRIMA, quisnam obligetur hoc præcepto. SECVNDA, quid præcipiat, nempe subiectionem. TERTIA, cuinam illa subiectio debeatur. QVARTA, causa subiectionis. PRIMA indicatur hisce verbis: Omnis anima. Etsi autem anima synecdochicôs pro homine accipitur, hîc tamen non caret emphasi tropus. Vult enim Apostolus omnem hominem cuiusque fuerit conditionis & status obligatum esse hac lege. Vnde Chrysostomus hunc locum explanans ait: Quod hæc omnibus præcipiantur, non solum secularibus, sed etiam sacerdotibus & Monachis, declarat exordium cum dicat: Omnis anima, siue Apostolus, siue Euangelista, siue Propheta, siue quisquis fueris. Neque enim subiectio pietatē euertit. Hæc ergo circumstantia ex diametro pugnat cum immunitate, quam sibi sacrilege arripiunt Papistæ. Papa enim hoc Pauli præceptum impiè inuertit. Nam cum ille iubetur voce Apostoli vt magistratui ciuili sit subiectus, is contra, se supra omnem magistratum extollit, se Christi vicarium in terris mendaciter appellitans. SECVNDA circumstantia, est de subiectione quæ magistratui debetur, quæ duo potisimū continet, reuerentiam & obœdientiam non pugnantem cum lege Dei. TERTIA circumstantia est, quod hęc subiectio debeatur potestati, hoc est, magistratui, qui in nos ius & dominium habet. Nam ἐξουσία potestas est autoritate & iure prædita. QVARTA circumstantia, causam subiectionis indicat, quæ causa voce ὑπερεχούσαις significatur, Quilibet enim ideo magistratui subijci debet, quia magistratus in superiori gradu collocatus est. Significatur ergo hîc relatio mutua superioris & inferioris. Vnde & hoc consequitur, quod non alieno, sed nostro magistratui debeamus subiectionem.

Non enim est potestas, nisi à Deo.

Ratio propositionis à causa efficiente sumta. Deus constituit potestatem. Igitur potestati subiectum esse oportet. Hîc distinguendum est inter Rem & personas. RES videlicet potestas ipsa, hoc est, magistratus est, qui Deum autorem habet. Verum PERSONÆ rem hanc haud raro suo vicio contaminant, vt Achab, Nero, Iulianus, & multi alij, quibus Elias, Esaias, Elizæus & Paulus nequaquam obtemperare debuerunt in ijs, quæ impie contra Deum præceperunt, sed in externis rebus & politicis officijs obœdientiam præstiterunt.

Quæ enim sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt.

Expolitio est. Modum enim quo Magistratus à Deo est, declarat: nimirum quod sit diuina quædam ordinatio, & simul respondet obiectioni illorum, qui opinabantur magistratum tanquam malum pœnæ à Deo esse, & non esse ordinationem Deo placentem. PORRO cum dicat Apostolus potestatem ordinationem Dei esse, tria docet. PRIMVM, quod ius ipsum magistratus à Deo sit. DEINDE, quod huius potestatis distributio & ἀταξία Deo quoq; sit asscribenda, vt sciamus etiam extremis & infimis ordinibus parendum esse. TVM, quod quæ iuri & potestati connexa sunt, à Deo quoq; autore proficiscantur, vt sunt omnia vincula humanæ societatis, leges, instituta, disciplina, consuetudines prudentum autoritate approbatæ, iudicia, contractus, artificia, studia, breuiter omnia quæ faciunt ad conseruandos & orandos status à Deo approbatos & ordinatos. Hęc omnia recte ad Deum autorem retuleris, donec à lege naturæ seu Decalogi dissentire non deprehendantur: quod cum fit, non Dei ordinationi, sed malitiæ & diabolorum & hominum asscribenda sunt. Quare fugienda sunt, vt quæ turbant & contaminant ordinationem diuinam.

Itaq; quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit.

Illatio SECVNDI argumenti à parte definitionis positæ sumti. Magistratus est ordinatio Dei. Ergo qui magistratui resistit, Dei ordinationi resistit. Sed cum hoc nemini liceat facere, Sequitur magistratui parendum esse.

Qui autem resistunt, sibijpsis iudicium accipient.

TERTIVM argumentum à necessitate vitandæ pœnæ sumtum, & loco totius argumenti sola propositio ponitur

ponitur. Qui resistunt magistratui, sibijpsis iudicium accipient, hoc est accersent sibi pœnas. Est enim metalepsis: Sed quilibet cauere debet, ne sibi pœnas accersat. Nemo igitur debet magistratui resistere, sed parere potius, quo pœnam vitet. Iudicium hoc loco significare pœnam, quæ sententia magistratus reo infertur, ea quæ mox sequuntur docebunt.

Principes enim non sunt terrori bonis operibus, sed malis.

Propositionis proximi argumenti probatio est. Principes puniunt male agentes. Ergo, Qui illis resistit, iudicium, hoc est, pœnam sibi accersit.

Vis autem non timere potestatem, quod bonum est facito, & habebis laudem ab ea.

QVARTVM argumentum ab vtili sumtum. Bene agentes laudem ferunt à magistratu, tantum abest, vt magistratus bene agentibus sit terrori, Quare magistratui bene agendo obtemperandum est. Loquitur autem hic de natiuo magistratus officio: à quo tametsi homines in magistratu constituit sæpe aberrant: tamen illis obœdientia in rebus licitis est deferenda. ex quo fiet, vt ex ea parte nō sint bene agentibus terrori, Vnde Nazianzenus: φοβῶν γὰρ ἔξω πᾶς ὁ τῶν νόμων φύλαξ. At si pietatis nomine te persequitur magistratus, ne timeas magistratum, nec cedas illi, sed Deo potius obtempera, exemplo sanctorum Prophetarum, patienter ferendo crucem, & expectando gloriosam liberationem.

Dei enim minister est tibi in bonum.

Ratio, cur rectè faciens non debeat timere magistratum, sed potius expectet laudem à magistratu, sumta à fine magistratus. Magistratus est minister Dei obœdienti in bonum. Ergo qui obtemperat, non metuere magistratum, sed præmium potius ab eo expectare debet.

Si vero male feceris time, Non enim frustra gladium gestat.

QVINTVM argumentum à pœna, in quam incurrit qui magistratui non obtemperat. Magistratus punit non obtemperantes. Ergo, vt pœnam euadas, illi obtempera. Antecedens probat à destinatis. Magistratus gestat gladium. Ergo eum stringet in contumaces & rebelles.

Dei enim minister est, vindex in iram aduersus eum qui male agit.

A fine magistratus seu proprio probat, magistratum timori esse malè agentibus, atque in eum finem gestare gladium sibi à Deo traditum. His Pauli verbis stabilitur magistratus autoritas, nimirum quod sit diuina. Magistratus enim vice Dei fungitur, cum in præmijs dandis obœdientibus, tum in pœnis infligendis contumacibus.

Itaque necesse est subijci, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.

Conclusio est proximi argumenti, cui attexit SEXTVM argumentum, à necessitate obœdientiæ. Peccatum quo conscientia fit rea & vastatur, cauendum est. Talis est contumacia aduersus magistratum. Igitur cauenda, & magistratui obtemperandum est. HIC obserua, quod obœdientia erga magistratum non sit res media & adiaphora, sed huiusmodi, vt etiam hominis conscientiam obliget. Quare qui conscientiam suam illæsam seruare cupit, non detrectet magistratus imperium, modo cum obœdientia, quæ Deo debetur, stare posit.

Propter hoc enim & vectigalia soluite, Dei enim ministri sunt, in hoc ipsum incumbentes.

Hactenus iusta cōfirmatione probatum est, quod magistratui subiectū esse oporteat omnem hominē: Nunc autem eidem vectigalia esse soluenda, duplici argumento probat, PRIMVM, à causa efficiente sumitur. Principes sunt λειτουργοὶ Dei, hoc est, publici ministri Dei, qui à Deo ipso Rebuspublicis præfecti sunt, vt publica negocia tractent, & ea quæ ad incolumitatem reipublicæ faciunt, agant. Igitur vectigalia sunt illis pendenda. ALTERVM à fine magistratus sumitur: Magistratus magnum

pondus

pondus sustinet, cum oppugnando malos, tum defendendo bonos, Itaque vectigalia illis solui debent. In hoc ipsum, hoc est, vt malos oppugnent & bonos tueantur, προσκαρτεροῦντες, in hoc incumbentes, inuicta scilicet quadam & diuina fortitudine, vt Deo fidem suam in officio sibi commissam approbent.

Reddite igitur omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Illatio generis, quod mox in certas species diuidit. Reddite omnibus debita, hoc est, cuiq; quod ipsi debetur. Et loquitur hîc de ijs debitis, quæ ciuili obligatione debentur. Ponit autem hîc quatuor species eorum quæ potestatibus debentur, quæ sunt tributum, Vectigal, Timor, Honor. quorum duo prima, tributum & vectigal hoc modo differunt. Tributum Græcè φόρος est, quod viritim imponitur, & pro census ratione penditur. Vectigal verò Græcè τέλος vt sunt portoria, & quæ pro inuectis aut exportatis mercibus persoluuntur. Præterea, vt timor Hebræorum more pro obœdientia ex animo proficiscente capitur: ita honor pro reuerentia sincera & voluntaria, quæ magistratui debetur, accipitur.

Nemini quicquam debeatis, nisi hoc vt alij alios diligatis.

In prima huius capitis parte officium Christianorum erga magistratum docuit, quod sub quarto præcepto continetur. Hîc transit ex hypothesi ad genus, qualenam sit Christianorum officium erga omnes ostendens, simul ad illud ipsum exhortans. Principio autem duplicis debiti meminit, quorum VNVM soluere, vt nihil debeant, Christianorum est. ALTERVM, perpetuo quidem soluere studebunt, quod tamen nunquam persoluent ita, quin debitores adhuc maneant. PRIVS illud debetur ciuili obligatione. Est autem ciuilis obligatio, quando ciuilibus legibus aliquis ad soluendũ obstrictus est ita, vt magistratus cogere posit & punire legibus non soluentem. Cum ergo Paulus dicit: Nihil cuiquam debeatis, vult nos seruare leges contractuũ, & non defraudere alios in ciuilibus officijs. Cum autem hoc debitum Paulus vult nos soluere, satis significat rerum distinctiones iuris diuini esse, quemadmodum & septimum præceptum, non furtum facies, manifeste docet. POSTERIVS debetur obligatione naturali. Est autem obligatio naturalis, qua natura obligati sumus ordine diuino, ad perpetuam dilectionem. Hac obligatione debemus multa officia non debita ciuili obligatione. Cum ergo Paulus dicit: Nisi hoc, vt vos mutuo diligatis, significat perpetuam obligationem esse, qua nos Deus & natura obligat, ad officia alijs præstanda. Huius obligationis causa est, quod creatura perpetuo debeat obœdientiam creatori. Et est obseruandum, quod Paulus exhortaturus ad communia officia caput summum Decalogi de dilectione proponat, ex qua reliqua officia omnia manant.

Nam qui diligit alterum, legem impleuit.

Probat omnia officia alijs debita in dilectione includi. Loquitur autem hîc de officijs erga proximos in hac vita, sicuti & ipsa propositio & enumeratio mox sequens ostendit. Quare perperam hunc locum Papistæ contra totam superiorem doctrinam, de gratuita iustificatione torquent. Neq; enim Paulus dicit quenquam hanc legem præstitisse, sed tanquam caput officiorum mutuorum dilectionem statuit, & sub cõditione loquitur. Quare legis vocabulum hoc loco ad secundam solummodo tabulam restringendum est.

Siquidem illud: non mœchaberis, non occides, non furaberis, non dices falsum testimonium, non concupisces. Et si quod aliud est mandatum, in hoc sermone summatim comprehenditur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

AEtiologia per enumerationem partium legis, & possunt singulæ partes enthymematicè concludi per locũ à repugnantibus, hoc pacto: Qui diligit proximum, non mœchatur. Repugnat enim dilectioni, alterius thorum maculare, alterius castitatem violare, & conscientiam vastare. Qui diligit proximum non occidit. Proficiscitur enim occisio proximi ex odio aduersus illum quod manifeste & ex diametro cum dilectione pugnat. Qui diligit proximũ non furatur. Quia proximum damno & dolore afficere caritati repugnat. Qui diligit proximũ, nequaquam dicit contra ipsum falsum testimonium, quia illud similiter ex odio proficiscitur, &

tendit in alterius perniciem. Qui diligit proximum, non concupiſcit ſcilicet res proximi. Nam qui proximũ amat, potius res ipſius augeri quàm diminui cupit. Huic enumerationi, vt artifex, genus ſubijcit. Etſi quod aliud eſt mandatum, in hoc ſermone ſummatim comprehenditur, Græcè ἀνακεφαλοῦται, hoceſt, in ſummam & compendium redigitur. PORRO in dicto legis: Dilige proximum ſicut teipſum, quatuor ſunt: Mandatum, dilectionis affectus, obiectum & modus dilectionis per comparationem.

Caritas proximo malum non operatur.

Partes poſitas in dilectione includi ſumto argumento à negato genere comprobat: Caritas proximo non operatur malum. Ergo nec mœchatur, nec occidit, nec furatur, nec falſum teſtatur, nec concupiſcit. Hæc enim omnia mala ſunt, & dum perpetrantur proximus læditur.

Conſummatio itaq; legis eſt caritas.

Concluſio eſt ex proxima enumeratione collecta, nec aliud vult hæc concluſio, quàm in delectione legem de mutuis officijs incluſam eſſe. Quare monemur, vt in omnib. officijs in hac vita dilectionẽ ex fide tanquã regulã intueamur ac ſequamur.

Idque perſpecta oportunitate, quod hora iam ſit nos à ſomno expergiſci.

Exhortationem ad vitæ innocentiam attexit, ſumta ratione à temporis circumſtantia. Facit autem collationem duplicis temporis, nimirum præteriti, quo viximus in ignoratione Chriſti, & pręſentis, quo nobis lux Euangelij affulſit, illud nocti, propter denſas ignorantiæ noſtræ tenebras, hoc diei, propter ſcientiam ſalutis, nobis per Euangelij prædicationem patefactã, comparans. Vult igitur vt induſtrios homines imitemur. Nam vt illi tranſacta per ſomnum nocte, mox ſole orto ad labores, relicto ſomno ſurgunt: ita nos, orta nobis luce Euangelij errore relicto, ardentes eſſe debemus in ſalutis noſtræ negocio.

Nunc enim propius nos eſt ſalus, quam cum credidimus.

Ratio à temporis collatione. Olim, nondum exhibito Chriſto, remotius à nobis videbatur ſalus eſſe, At nunc illo exhibito & prædicato per Euangelium, propius nos eſt ſalus. Quare noſtrum erit, ne hanc occaſionem negligamus.

Nox præterijt, dies autem aduenit.

Allegoricè idem repetit, quod paulò antea dixit. Eſt autem ſenſus: Tenebræ ignorantiæ per allatam Euangelij lucem diſparuerunt, & cœpit ſcientiæ ſalutis lux fulgere. Quare æquum eſt, vt relictis tenebris in luce ambulemus. Confert autem Apoſtolus hoc loco tempus quo vixerunt Romani in gentiliſmo ante Chriſtum exhibitum, cum tempore prædicati apud ipſos Euangelij, iam Chriſto exhibito.

Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

Concluſio eſt: Nox præterijt: Ergo opera noctis abijciamus. Dies aduenit: Proinde opera lucis ſectemur, faciamusquè ea, quæ lucis requirit conditio. Vt autem opera tenebrarum vocat eam vitam, quam agere ſolent qui lucis conſpectum fugiunt: ita arma lucis vocat opera fidei, & quæ decent lucem Euangelij.

Tanquam in die compoſitè ambulemus.

Vt modeſti homines interdiu cauent, ne quid indecorum appareat in habitu & cultu corporis: ita eorum eſt, quibus lux Euangelij eſt orta, honeſtè ac decenter viuere.

Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus ac laſciuijs, non in lite & inuidia.

Quædam tenebrarum opera, exempli gratia, quæ vult nos fugere Apoſtolus, enumerat. Per comeſſationes conuiuia laſciua & immoderata intelligit, κῶμος enim veteribus Deus nocturnorum conuiuiorum & voluptariæ vitæ habebatur, vnde & comeſſatio nomen habet apud Latinos. Per cubilia intelliget vagos con-

cubitus, & veneream vitam, qualis ebriosorum esse solet. Lasciuiæ Græce ἀσελγείας, improbitatem & contumeliam per petulantiam admissam notant, vnde lis & inuidia sequitur.

Sed induamini Dominum IESVM CHRISTVM, & carnis curam ne faciatis ad concupiscentias.

Vt opera tenebrarum deponenda, & noctem fugiendam esse docuit: ita hic arma & indumenta lucis requirit, ac iubet vt induamus Christum Dominum, vt illo vestiti, composite in luce Euangelij ambulemus. Vestimur autem Christo dupliciter: PRIMVM ipsius merito seu obedientia, qua meruit nobis remissionem peccatorum, vt peccata nostra non amplius appareant coram Deo, sed sint tecta & abolita Christi sanguine. SECVNDO, efficaci præsentia, qua nos regit, consolatur, sanctificat. Cum igitur iubet Paulus, vt Christum induamus, vult vt fide illum apprehensum imitemur, in vera innocentia & sanctitate.

CAPVT XIIII.

Summa Capitis Decimiquarti.

In rebus indifferentibus nemo alium offendat, sed vnusquisque bona conscientia agat, quicquid facit, vitetq; scandalum.

Ordo & partes Capitis Decimiquarti.

Vt hoc caput facilius intelligatur, proderit obseruare, qualisnam tempore Apostoli Ecclesiæ status fuerit. Multi ex Iudæis, qui Romæ morabantur, Euangelij doctrinam receperant: multi quoque ex gentibus ad fidem erant conuersi. illi quidem, assueti ritibus Mosaicis, non satis intellexerunt Christianam libertatem, quare ritus quosdam de cibis, & festis diebus obseruantes, spreuerunt eos qui hos ritus non seruarunt, tanquam legis diuinæ transgressores: Hi, quia nihil habebant agendum cum ceremonijs Mosaicis, sua sunt vsi libertate, nulla aut perexigua infirmorum ratione habita. Vtrosque igitur Paulus in hoc capite corrigit. ac PRIMVM *tradit generalem, de assumendis infirmis fratribus, regulam.* DEINDE *generali regulæ certos casus de cibis & ferijs subijcit: de quibus tum temporis maxime ab vtrisque disceptatur.* HVC *regulas quasdam cum suis rationibus addit, monetq;, vt nec scandalo sint alicui, nec quicquam ipsi agant, nisi prælucente fide, propterea quod, quicquid non fit ex fide sit peccatum.* PORRO *doctrina hæc nobis quoque inprimis vtilis est. Nam non paucas continet regulas, quæ nos regere, in rebus externis & adiaphoris, ne in earum vsu alijs simus offendiculo, debent.*

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM eum qui fide est infirmus assumite, non ad dijudicationes disceptationum.

Propositio generalem regulam seu doctrinam de subleuandis infirmis in fide (hoc est, in Euangelij doctrina de Christiana libertate, quæ quia credenda est, fides metonymicôs dicitur) continens. Est ergo sensus: Infirmum in fide assumite vobis, & eum erigite, cauentes ne ex vestris disceptationibus labefactetur ipsius conscientia: neue magis dubius ex vestris ambiguis disceptationib. efficiatur, quam fuit. Doctrina hæc inprimis memorabilis est. Docet enim, ne quenquã mediæ & indifferentis rei caussa contemamus aut fugiamus: sed vt potius eius consortium expetamus, quo per nos tandẽ edoctus, firmior in fide euadat. DEINDE hic locus inanes disputationes & λογομαχίας, quales sunt omnes quæ nihil ad ædificationem faciunt, vitandas esse monet.

Alius quidem credit vescendum esse quibusuis, alius autem infirmus edit olera.

Exemplum addit quo generalem regulam accommodat certis casibus, vt vocant, seu speciebus. Gentilis conuersus

conuersus ad fidem, statuit licere vesci quibuslibet: Iudæus vero nõ rectius edoctus, putat discrimina ciborum, iuxta legem Mosaicam, seruãda esse: ideoq; potius vescitur oleribus, quàm cibis in lege vetitis. Obseruanda est autem hoc loco duplex infirmitas, Mentis vna, altera Voluntatis. MENTIS infirmitas est iudicij, videlicet cum aliquis non satis edoctus de re dubitat, licita sit nec ne. VOLVNTATIS autem infirmitas est, quando aliquis quod verum est certo nouit, non tamen idipsum propter paruitatem animi confiteri audet. Illa quidem caritate tolleranda est, hæc vero monitione tolli debet. OBSERVETVR præterea hîc, quod infirmitas sit, in cibis delectum Iudaicum facere.

10 Qui edit, non edentem ne spernat, & qui non edit, edentem non condemnet.

Duas regulas tradit VNAM ei qui libertatem Christianam edoctus, vescitur quibuslibet sine discrimine, videlicet vt imbecillem fide non habeat pro nihilo, nec condemnet tanquã à Christi regno alienum. ALTERAM imbellici fide, videlicet ne ipse vtentem libertate condemnet, tanquam legis diuinæ transgressorem. Doctrina obseruetur catholica, quod verè piorum sit, vt omni fastu deposito, alter alterius infirmitati medeatur. Nam caritas poscit, vt prudenter & amicè pij se mutuo admoneant, & alter alterius onera portet.

20 Deus enim illum assumsit.

Ratio primæ regulæ. Non est pro nihilo habendus & spernẽdus quem Dominus assumsit. At eum qui non vescitur, non satis edoctus in Christiana libertate, de abolito ciborum delectu per CHRISTI aduentum, Dominus assumsit, Nequaquam igitur pro nihilo habendus est ab eo, qui vescitur. Hic locus summam consolationem continet, nimirum quod illi, qui initia habent timoris & fidei, non reijciantur à Domino, propterea quod omnia mysteria religionis exactè nõ teneant, Dominus enim eos assumsit, & suo fauore complectitur. Hæc tamen ita intelligi debent, vt non augeant torporem in nobis. Nã Chrstianus animus perpetuo magis magisq; in schola Christi proficere cõtendet.

Tu quis es, qui condemnas alienum 30 famulum? proprio domino stat aut cadit, stabilietur autem. Potest enim Deus eum stabilire.

Ratio secundæ regulæ, à iure gentium sumta. Nemo debet sibi ius sumere in alienum seruum, Qui non edit, alienus seruus est. Non debes igitur ipsum damnare. Nam si lapsus est, potest à suo domino erigi, cui soli in lucrum & damnũ cedit incolumitas & lapsus serui. Rursus hoc loco docemur, ne imbecilliores & rudiores, tanquam desperata eorum salute, condemnemus, Sunt enim Dei serui, quos Dominus suo tempore stabiliet.

Alius quidem æstimat diem præ die, a- 40 lius autem peræq; æstimat quemuis.

Aliud exemplum seu alium casum ponit, nempe de dierum obseruatione, cui superior regula generalis accommodanda est. Iudæus fide infirmus æstimat diem præ die, ex legis Mosaicæ præscripto. Gentilis vero conuersus, peræque æstimat omnem diem. Didicit enim aduentu Christi ceremonias Mosaicas sublatas esse. Hîc duo obseruanda sunt, PRIMVM, Quod propter ferias, aut alias res indifferentes Ecclesiæ vnitas non sit scindenda, immo aliquid ad tempus fratrum infirmitati largiendũ est: Secus de obstinatis & pertinacibus iudicandũ est. DEINDE, discrimen inter obseruationem dierum Iudaicam & Christianam tenendum. Illa religionis caussa suscipiebatur, & putabatur per se cultus Dei esse, & necessaria propter præceptum: Nostra tantum est disciplinæ, & libera iudicatur. Neque enim eam violans, extra casum scandali, & citra disciplinæ contemtum, peccat.

50 Vnusquisque in proprio sensu plene certus sit.

Regulam necessariam, in omnibus actionibus seruandam, tradit. Vnusquisquè sit plene certus in suo sensu, hoc est, nihil agat contra conscientiam, nihil faciat de quo dubitat, sitne licitum nec ne. Nemo igitur vescatur, nisi intelligat licitum esse: nemo peræq; quemuis diem ęstimet, nisi plene nouerit discrimina dierum Mosaica sublata esse. VETVS interpres dum vertit: Vnusquisq; in suo sensu abundet, hoc est, vt interpretantur: Suam sequatur mentem, siue vt Ambrosius explicat, Suo remittatur consilio, sententiam Apostoli non solum corrupit, sed etiam impiam prorsus ac minime Christianã substituit. Nam Deuteron. 14. aperte prohibet

hibet Dominus, ne quis quod sibi visum est, pro sua bona, vt vocant, intentione faciat: Non facietis, inquit, singuli quod sibi rectum videtur.

Qui curat diem, Domino curat. Et qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit, gratias enim agit Deo, & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

Exempla regulæ generalis, qua præcipitur, vt nemo quicquam tentet contra conscientiam. Qui curat, inquit, diem, hoc est, qui diem præ die æstimat, iuxta legis Mosaicæ præscriptum, Domino curat, hoc est, ideo hoc facit, ne Dominus offendatur, qui discrimina dierum in sua lege præceperat, neque enim didicit adhuc libertatem Christianam, de sublato dierum discrimine. Quare laudãdus est potius quàm vituperandus, quod non audeat aliquid facere nondum confirmata conscientia. Et qui non curat diem, id est, qui peræq; æstimat quemuis diẽ, Domino non curat, id est, ideo hoc facit, quia scit DOMINO hoc placere. Est enim plene institutus in Christiana libertate, vnde haud ignorat, abolita esse Mosaica dierum discrimina. Quare plene certus in sua conscientia, perinde æstimat quemuis diem. EXEMPLVM de cibo, eodem explicandum est modo: Qui edit, id est, qui sublatum Iudaicum ciborum delectum statuit, & fisus Christiana libertate, quibuslibet vescitur. Qui non edit, id est, qui adhuc fide infirmus, delectum Mosaicũ obseruat in cibis, atq; ideo non vescitur quibuslibet, sed tantum concessis in lege Mosi. Vterque in DOMINO facit, id est, bona conscientia id facit. Ille quidem Deum laudat, qui sibi ius fecit vescendi quibuslibet. Hic similiter Deum laudat, dum abstinet ab eo, quo putat Deum offendi. PORRO ne quis hæc Pauli verba ad ἐθελοθρησκείας transferat, PRIMVM obseruemus Paulum hîc loqui de infirmis, qui nondum plene Christianam libertatem didicerunt, & nõ de præfractis, qui contumaciter se opponunt veritati, quales sunt hodie plerique Papistæ. DEINDE obseruandum est, Paulum hîc loqui de solis illis rebus & actionibus, quæ suapte natura sunt mediæ & indifferentes. Quare verbis Pauli nequaquã putabimus nobis prohiberi iniuste & impie facta fratrum reprehendere aut corrigere, quasi illorum salus nihil ad nos pertineret. Nec Paulus reprehendit, si quis fratrem iuxta caritatis regulam ex errore reuocare studeat, sed leuitatẽ condemnandi alios, propter vsum rerum indifferentium, reprehendit Apostolus.

Nullus enim nostrum sibijpsi viuit, & nullus sibiipsi moritur.

Pulcerrime probat à toto partem quod in omnibus actionibus nostris ad Domini voluntatem debeamus respicere. Ad arbitrium Domini, & non nostrum & viuere & mori nos oportet. Ergo omnia quæ agimus ad voluntatem Domini sunt exigenda. Vt autem sibi viuere is dicitur, qui se vnum respicit, vt ex suo arbitrio & voluntate viuat, ita Domino viuit, qui Domini voluntatem vitæ regulam agnoscit, Atque ideo ita vitam instituit, vt Domino reddendam sibi rationem esse cogitet.

Nam siue viuimus, Domino viuimus, siue morimur, Domino morimur. Siue, igitur viuamus siue moriamur Domini sumus.

Aetiologia est à iure naturæ sumta. Nos ad Dominum pertinemus, eiusquè peculium sumus. Ergo vitæ & mortis in nos potestatem habet. Proinde nullus sibi debet vsurpare ius damnare alios, vbi non constat de sententia Domini.

In hoc enim CHRISTVS & mortuus est & resurrexit & reuixit, vt mortuis & viuentibus dominetur.

Aetiologiæ comprobatio à caussa seu merito Christus sua morte & resurrectione in suum peculium nos recepit. Igitur ipsius sumus, ipseque nobis merito dominatur. Si itaq; omnia in illum tendunt, nemo profecto debet vel propter cibum, vel propter dierum obseruationem, aut vllam aliam rem mediam alium iudicare, sed Domino soli permittere iudicium. Verum hic rursus obseruandum est, de quo iam admonui, videlicet quod Paulus hîc loquatur de infirmis in fide, & de vsu & abstinẽtia rerũ mediarum. Nam longe aliter se res habet in actionibus præceptis & prohibitis, ibi enim iudicare, est iudicium Domini pronunciare, iuxta sentẽtiam verbo Dei præscriptam. Veruntamen pronunciaturus contineat se intra iustos terminos, qui sunt, vt ex amore iustitiæ & tim ore Dei procedat pronunciatio, & tendat in bonum finem, quantũ in nobis est

Tu vero,

Tu vero cur iudicas fratrem tuum? aut etiam, cur pro nihilo habes fratrem tuum?

Apoſtropha obiurgatoria ad vtrunque, hoc eſt, ad Iudæum fide infirmũ, & ad gentilem fide confirmatum. Eſt autem hic verborũ ſenſus: Tu qui diſcernis cibos, & diẽ diei præfers ex Moſis præſcripto, cur condemnas fratrem tuum, qui hoc non facit? & cui illa lex lata non fuit? Et tu qui libertate Euangelica vſus, nec cibos nec dies diſcernis, cur infirmum fratrem pro nihilo habes, ac ſi vita & ſalus in vſu rerum indifferentium ſita eſſet? Monemur rurſus hoc loco, vt ita temperemus adiaphororum vſum, ne legem caritatis violemus, & ſtorgæ fraternæ obliuiſcamur. Habet enim vim argumenti in ſe fratris appellatio, quaſi diceret, admodum abſurdum eſſe & crudele, ſi frater fratrem pro nihilo habeat, aut condemnet.

Omnes enim ſiſtemur apud tribunal CHRISTI.

Ratio obiurgationis à diuerſis. CHRISTVS eſt noſter iudex, Ergo alter alterum iudicare non debet. Sed hoc cum exceptione ſupra annotata accipiendum eſt. Neq; hoc dictum patrocinatur Anabaptiſtis, qui iudicia & leges tollere conantur. Nam qui in officio ſunt, debent ex ſententia Dei pro vocationis ſuæ ratione iudicare.

Scriptum eſt enim: Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi ſeſe flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

Confirmatio rationis à teſtimonio Eſaiæ cap. 45. & à ſigno eminentiæ Chriſti: Omne genu flectet ſe ad tribunal Chriſti, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur Chriſtus omniũ iudex eſt, qui & Dominus & Deus vniuerſorum eſt. Genuflexio coram Chriſto duplex eſt: Subiectionis tãtum, Subiectionis & cultus ſimul: Illa inferi quoq; agnoſcunt Chriſtũ victorem & triumphatorem, & in extremo iudicio vt victi ſe coram illo proſternent: Hac electi Chriſtum ſaluatorem venerantur & perpetuo genua cordium ſuorum illi flectunt.

Itaq; vnuſquiſq; noſtrum de ſe ipſo rationem reddet Deo, Ne amplius igitur nos inuicem iudicemus.

Concluſio eſt diſputationis de non iudicando aut contemnendo alios propter vſum aut abſtinentiam rerũ ſua natura indifferentium.

Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri aut ſcandalum.

Hæc ſecunda capitis huius propoſitio eſt de cauendo ſcandalo & offendiculo, quæ regulam continet, quatenus Chriſtianis ſua libertate in rebus medijs vti liceat. Licet autem ea libertate vti, modo fratribus noſtris non ſimus offendiculo aut ſcandalo. Diſtinguuntur autẽ offendiculum & ſcandalum hoc modo: Offendiculum de eo recte dicitur, qui ita impingit vt tamen non concidat, hoc de eo qui prorſus concidit, Verum hoc diſcrimen ſæpe confunditur.

Noui & perſuaſum habeo per Dominum IESVM, nihil eſſe commune per ſe niſi ei qui exiſtimat aliquid eſſe commune, ei commune eſt.

Prolepſis eſt, qua anteuertit obiectionem illorum qui docti Chriſtianam libertatem, ex ea rerum externarum vſum ſemper licitum eſſe concluſerunt, ac ſimul regulam Euangelicam ſtatuit. Quod nullum cibi genus ſit commune, hoc eſt, impurum & illicitum per ſe & ſua natura, Sed per accidens fieri poteſt, vt aliquis cibus impurus & communis dicatur, idq; ratione eius, qui dubitante conſcientia veſcitur.

Verum ſi propter eſcam frater tuus contriſtatur, iam non ſecundum caritatem ambulas.

PRIMA ratio propoſitionis ſumta à lege caritatis. Nemo debet contra caritatem proximi facere quicquam. Igitur nemo cibo ſuo conſcientiam fratris infirmi vulnerare debet. Obſeruetur igitur hoc loco, quod caritas Chriſtiana regula eſſe debeat vſus rerum mediarum.

Ne eſca tua illum perdas, pro quo Chriſtus mortuus eſt.

SECVNDA ratio à periculo fratris, qui offenditur & grauitate ſcandali. Frater infirmus offenſus tuo exemplo poterit fidem amittere, atq; adeo toti religioni renunciare, gratia excidere, in perpetuum animæ ſuæ exitium. Ergo magnopere cauendum eſt, ne tu abuſu rerum mediarum tantum ſcelus committas, quo fratrem perdas, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Obſeruetur hoc loco quam graue peccatum ſit, infirmo fratri occaſionem ſcandali præbere.

Ne veſtrum igitur bonum blaſphemetur.

TERTIA ratio à dignitate Euangelij ſumta. Cauendum eſt ne malè audiat Euangelium propter vſum rerum indifferentium. Nam cum homines audiunt offenſiones oriri inter vos propter ciborum delectum, ſumunt inde occaſionem malè loquẽdi de toto Euangelio, ac eius profeſsione. Proinde ſummo ſtudio cauere oportet, ne contentionum cauſſam præbeamus ab vſu rerum mediarum. Vocat autem hîc Euangelium bonum, eò quod annunciet bona & ſalutaria omnibus Euangelium recipientibus.

Non enim eſt regnum Dei eſca & potus, ſed iuſticia & pax & gaudium in Spiritu ſancto.

QVARTA ratio à collatione rerum neceſſariarum & non neceſſariarum. Regnum Dei non eſt poſitum in cibo aut potu aut alijs rebus externis ſeu indifferentibus. Igitur nemo alterum offendat propter cibum aut potum: Sed eſt poſitum in iuſticia, pace & gaudio ſpirituali. Ergo propter diſcrimina rerum mediarũ nemo vel damnandus vel offendendus. Iuſtica, pax & gaudium ſpiritus hoc loco ad qualitatem eorum propriam, qui in regno Chriſti ſunt, referantur. Qui enim Chriſto verè dederunt nomina, & in catalogũ ciuium regni eius aſſcripti ſunt, iuſticiæ & paci ſtudent, ſpirituali quodam gaudio in Chriſto exultantes, tantũ abeſt vt diſcordias foueant propter res medias. Docet ergo nos hic locus, qualenam ſtudium vere piorum in hac vita eſſe debeat.

Nam qui per hæc ſeruit Chriſto, gratus eſt Deo, & acceptus hominibus.

Probat regnum Dei, hoc eſt, cultum qui in regno Dei requiritur eſſe iuſticiam, pacem & gaudium ſpiritus, idq; ab effectu. Regnum Dei ſeu cultus regni Dei eſt quo Chriſto ſeruimus, Deo accepti ſumus, & hominibus probamur. Iuſticia, pax & gaudium ſpiritus ſunt huiuſmodi. Igitur in his cultus Dei poſitus eſt. Quare hæc ſectanda ſunt magno ſtudio & alacritate, & contraria totis viribus cauenda.

Proinde quæ ad pacem ſunt ſectemur, & quæ ad mutuam ædificationem faciunt.

QVINTA ratio, à proprio Chriſtianorum ſtudio, ad tollendum contrarium effectum. Quæ ad pacem & ædificationem mutuam faciunt ſunt ſectanda. Ergo nemo alteri ſit ſcandalo, propter vſum rerum mediarum & indifferentium.

Ne propter cibum diſſoluas opus Dei.

SEXTA ratio à grauitate ſcandali. Non eſt deſtruendum opus Dei. Qui ſcandalo eſt fratri infirmo, deſtruit opus Dei. Nemo igitur debet alteri ſcandali cauſſam præbere. Vocat autẽ hîc opus Dei ſalutẽ hominis, quã iam Deus in homine incoauerat per ſpiritum & fidem. Hanc deſtruit, qui ſuo ſcandalo facit, vt infirmus fide excidat, atque per id in damnationem priorem relabatur. Quãtum autem hæc pugnant cum ſtoica quorundam neceſsitate, nemo non videt. Si enim opus ſalutis, quod Deus in homine inceperat, poteſt ſcandalo dato deſtrui, ita vt homo pereat, pro quo, vt ſupra dictum eſt Chriſtus eſt mortuus, profecto ſalus & perditio non ex fatali neceſsitate dependet.

Omnia quidem pura, ſed malum eſt homini qui edit cum offendiculo.

Obiectio cum dilutione. Edoctus de libertate Chriſtiana, in rebus medijs ita colligit: Omnis cibus eſt purus. Ergo nullus cibus eſt communis, id eſt, illicitus habendus. Reſpondet Apoſtolus per diſtinctionem: Omnis cibus eſt purus per ſe, ſed abuſu fit impurus, videlicet cùm tuo eſu offenditur proximus infirmus. Obſeruetur hîc regula de vſu Chriſtianæ libertatis in rebus medijs.

Bonum est non vesci carnibus, nec bibere vinum, neque quicquam in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmatur.

Declaratio dilutionis per exempla rerum mediarum, vnde hæc regula colligitur: Vsus Christianæ libertatis in rebus medijs tantisper liber est, donec ex eo nulla fratrum infirmorum offensio oriatur, quod cum fit, vsus ille peccato non caret, quemadmodum aliquoties Apostolus supra ostendit.

Tu fidem habes, apud temetipsum habe coram Deo.

Anticipat obiectionem eius qui posset fidem obijcere, qua creditur plene discrimina ciborũ sublata esse (de hac enim fide hoc loco agit Paulus, quod ideo admonendum duxi, ne quis hoc Apostoli dictum suo torpori obtendat, & pusillanimitati, quasi fidei confessio nõ necessario requiratur) Sed Paulus respondet, apud temetipsum habe coram Deo, id est, Sis contentus tranquillitate conscientiæ in vsu rerum mediarum coram Deo, & noli quenquam infirmum abusu tuæ libertatis offendere.

Beatus qui non iudicat seipsum in eo quod probat.

Ratio dilutionis, cuius sensus est: Beatus est qui cum rem aliquã nouit licitã esse per se, non tamen quicquam agit in offendiculum infirmorum. Nam qui hoc facit, conscientiam suam vulnerat, propterea quod sciens & volens legem caritatis violauit. Atq; ita hîc firmis in fide traditur regula qua monentur, vt vsu rerum mediarum non accersant sibi iudicium.

Qui vero dijudicat (id est, ambigit) Si ederit condemnatus est, quia non (edit) ex fide. Quicquid enim non est ex fide, peccatum est.

Regulam infirmis præscribit, ne quid agant dubitante conscientia. Est autem integer syllogismus, cuius partes transpositæ sunt. Conclusio enim vt propositio confirmanda præcedit, minor sequitur. Postremo loco ponitur maior. Dialecticè ergo hoc modo transponuntur partes: Quicquid non est ex fide, est peccatum. Vesci cum dubitatione nõ est ex fide. Ergo Vesci cum dubitatione est peccatum. Quisquis igitur hoc facit condemnatus est. PORRO ex fide aliquid facere, est ex certitudine verbo Dei comprobata facere. Hic vtilissima Pauli regula obseruetur, videlicet, quod nulla actio probanda sit, nisi fide verbi Dei nitatur: Clara est enim vox Apostoli: Quicquid non fit ex fide est peccatum. Idem alibi: Impossibile est placere Deo sine fide, Proinde hoc dicto Apostolico, tanquã fulmine cœlesti, prosternitur totus fere Papatus, & omnes Monachorum, adeoq; omnium hominum ἐθελοθρησκείαι euertuntur, & quicquid curiositate hominum in Ecclesiam cultus gratia inuectum est, hoc dicto damnatur.

CAPVT XV.

Summa Capitis Decimiquinti.

Quemadmodum mutuas infirmitates ferendas monet: ita hortatur vt totam vitam nostram sic componamus, vt ad mutuam ædificationem, & gloriam Dei omnia cedant.

Ordo & partes Capitis Decimiquinti.

PRINCIPIVM *capitis huius cohæret cum superiori, de mutuis infirmitatibus ferendis, disputatione. Hîc enim propositionem repetens, ei aliquot subiungit rationes, & Christi exemplum proponit, vsumq; totius scripturæ oculis subijcit.* HVC *addit votum & exhortationem ad concordiam, quo plurima scripturæ testimonia adducit, vt ostendat Iudæos & gentes concordibus animis gloriam Dei deprædicare debere.* POSTHAEC *clausurus epistolam multa congerit, quemadmodum in perorationibus fieri solet, libertatem scriptionis excusat, suam in ministerio verbi fidem, & amorem in Romanos testatur, causam qua hactenus impeditus ad eos non venerit, exponit.* POSTREMO, *preces eorum pro se petit, addito voto pro Romanis.*

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVINTI
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DEBEMVS autem nos, qui firmi sumus, imbecillitates infirmorũ portare, & nõ placere nobisipsis.

Propositio est quæ ex superiori disputatione facile intelligi potest. Habet autem hæc propositio duas partes, quarum PRIOR est, vt infirmorum infirmitates toleremus in rebus medijs, & eas sanemus quantum in nobis est, non vult vt abijciamus infirmos, quod non satis videantur nobis edocti esse de Christiana libertate in rebus adiaphoris. Hîc obseruandum est quod annotauit Chrysostomus: Apostolum non dicere χαριζόμεθα, sed ὀφείλομεν, id est, debemus, vt intelligamus non esse liberum ferre infirmitates fratrum, & non ferre, sed esse debitum officium, quod & pietas erga Deum, & caritas erga proximum perpetuo requirit. POSTERIOR, ne quis nostrum sibi placeat & indulgeat, hoc est, ne quis cæteris contemtis sui solius rationem habeat, neue id vnum spectet, vt animo suo morẽ gerat, id quod tum temporis fecêre non pauci, qui nulla habita fratrum ratione, cum offendiculo abusi sunt Christiana libertate, contra pietatis & caritatis regulam. Verum quousque hæc συγκατάβασις se extendere debeat, sequens Pauli regula docet.

Vnusquisq; nostrum proximo placeat, in bonum, ad ædificationem.

Regulam tradit Apostolus, qua præscribit, quatenus proximo placere oporteat ferendo eius imbecillitates, ac PRIMVM in bonum vult nos illi placere. DEINDE, ne quis hoc interpretetur angustius, addit: in ædificationem. Nam si in malum ei placeremus, violaremus & pietatis & caritatis regulam. Et si in bonum simpliciter, posset perfectus dicere: Vsus mea libertate, conor infirmum ad bonũ perducere, vnde tamen ille grauius impingeret. Quare addit: ad ædificationẽ. PORRO quia sæpius ædificationis fit mentio in scripturis, hîc rationẽ appellationis explicare visum est. Fideles in scripturis templũ Dei dicũtur, in quo Deus per suũ Spiritum sanctũ residet, cuius fundamentũ Christus, & sancti ipsi viui lapides, qui extruuntur super fundamento Christo, vt sint quædam spiritualis Hierusalẽ, in quo domestici Dei habitent. Hæc ædificatio duobus fit modis: nempe pia doctrina, & sancta vita. DOCTRINA efficitur, vt Christo adiungatur, qui antea Christi non erat, quod fit, quando ex verbo per Spiritum sanctum fidem in Christum cõcipit. SANCTA vita fit, vt Christo iam adiunctus, magis magisq; ei coalescat, & spiritus eius virtute adolescat. Contrà, ædificium hoc Dei erronea doctrina & scelerati mores demoliuntur, quo latrocinio nullum maius malum cogitari potest. Memores igitur simus huius regulæ Pauli, vt simus non destructores templi Dei, sed constructores potius cum doctrina tum vita.

Etenim Christus non sibijpsi placuit.

Ratio ab exemplo Christi, cuius omnis actio, vt pie dicitur, nostra est instructio. Hic quia non suam quærebat securitatem, sed alijs placuit ad ædificationem, & eorum patienter tulit infirmitates, debemus certe & nos, si modo germani eius discipuli esse velimus, non nobis, sed alijs placere ad ædificationem, & ferre aliorum infirmitates. Discite, inquit, à me, quia mitis sum & humilis corde. Item, Exemplũ dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis alij alijs. Item, Præceptum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem, quemadmodum ego dilexi vos.

Sed sicut scriptum est: Conuitia conuitiantium tibi, ceciderunt in me.

Confirmatio exempli ex Psalmo 69. petita, in quo Psalmo Christus orat constantiam in ferenda cruce, vt pij habeant bonæ spei exemplũ de salute & liberatione promissa. In nono huius Psalmi versu causam suæ persecutionis testatur fuisse zelum pro domo Dei, & vero ipsius cultu, quamobrẽ conuicia & opprobria in se cecidisse ait, quæ ipsi fiebant patri à Iudæis templũ Dei profanantibus, vt ita Ecclesiam Dei ædificaret, ex quo patet, Christum non sibi placuisse, sed Deo & electis, alioqui tanta opprobria nequaquam sponte sustinuisset.

Quæcunque enim præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, vt per

Probat exemplum Christi ad nos erudiendos propositum esse, idq; ab patientiam

patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

vsu seu finibus vniuersæ scripturæ. Nã tota scriptura, atque adeo omnia exempla in eo proposita, ad nos informandos pertinent. PRIMVM enim docet nos scriptura rectè sentire, rectè credere, & iuste agere. DEINDE, quia certamina pijs sunt in hoc mundo intus & foris, scriptura propositis exemplis sanctorum Regum, Prophetarum & Martyrum patientiam nobis commendat, vt pressi cruce non frangamur animis, sed spe potius gloriosę liberationis nos erigamus, consolemur, intuentes in exempla eorum qui olim varijs ærumnis vexati, tandem gloriose liberati sunt. Huius generis exẽpla non pauca recitat Epistola ad Hebręos cap. 11.

Deus autem patientiæ & consolationis, det vobis, vt eodem animo inter vos mutuo affecti sitis, secundum IESVM CHRISTVM.

Votum addit Apostolus, vt intelligamus ista quę requirit non esse simpliciter humanarũ virium, sed à Deo autore proficisci. Is enim sicuti facit vt patientes simus, ita consolatur nos per suum spiritum efficitq́; vt eodem animo inter nos simus affecti, sed secundum Iesum Christum, hoc est, iuxta voluntatem Iesu Christi, & in ijs quæ probantur Iesu Christi, seu sicuti Iesus Christus erga nos affectus est. Hic igitur, quemadmodum monemur, vt ardentibus precibus à Deo per Christum petamus patientiam, consolationem, concordiam, atque adeo omnia salutaria: ita clare docemur, nihil nos posse in rebus salutis nostræ, nisi ab illo iuuemur, sicuti ipse Dominus apud Ioannem ait: Sine me nihil potestis facere.

Vt concorditer vno ore glorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi.

Finem exprimit Apostolus, quo nostra mutua concordia referri debeat, nimirum eò, vt simul concordibus animis Deum autorem omnis boni patrem Domini nostri IESV CHRISTI glorificemus. Obseruetur hoc loco scopus totius vitæ nostræ, atque adeo omnium actionum nostrarum, modo velimus veri esse discipuli Christi.

Itaq; assumite vos inuicem, sicut Christus assumsit nos in gloriam Dei.

Conclusio generalis omnium eorum quæ disputata sunt ab Apostolo, à principio decimiquarti capitis huc usque, quæ vult, vt feramus infirmos fratres, & quemadmodum fieri consueuit in contentione præcipua argumenta repetit, videlicet ab exemplo filij Dei, & à principali fine, qui est Deum glorificare. Deinde partem huius conclusionis tanquam nouam quandam propositionem sibi confirmandam proponit, nimirum quod Christus cum Iudæos tum gentes assumserit in gloriam Dei, hoc est, elegerit, & per Euangelium vocauerit, vt vna Deum glorificent, mente, professione & vita.

Dico autem IESVM CHRISTVM fuisse ministrum circumcisionis, pro veritate Dei, vt confirmaret promisiones patrum.

Probatio quod Christus Iudæos assumserit in gloriam patris. Nam illorum minister fuit, hoc est, datus illis est vt sit doctor & saluator eorum, vt compleret ea quæ patribus olim erant promissa, hoc est, vt fieret victima pro genere humano in salutem omnium credentium, cum Iudæorum tum gentium.

Et (dico) vt gentes pro misericordia glorificent Deum.

Probat gentes quoq; assumtas esse in gloriam Dei, Verum quia hoc Iudæis non satis erat persuasum, & non pauci ex gentibus hærebant in dubio, ideo Apostolus hanc partem claris scripturæ testimonijs confirmat, docetquè gentes assumendas fuisse in gloriam Dei.

Sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi inter gentes, & nomini tuo psallam.

Hoc testimonium desumtum est ex 17. Psalmo Dauidis, qui de secundi Regum 22. capite in Psalterium translatus est. Est autem is Psalmus historicè de Dauide & eius hostibus, mysticè verò de Christo & Ecclesia eiusq́; hostib⁹ intelligendus, cuius argumentum est, quod sit ἐπινίκιον & gratiarum actio super victoria, &

parta

parta Ecclesiæ salute. Ab Apostolo autem adductus est hic Psalmus, vt probet gentes debere Deum glorificare. Et vtitur huiusmodi argumento: Christus aperte profitebitur, & celebrabit nomen Dei inter gentes per prædicationem Euangelij. Ergo gentes participes factæ beneficiorum Christi, Deum celebrare debent.

Et rursus dicit: Gaudete gentes cum populo eius.

Hoc testimonium sumtum est ex Psalmo Mosis Deuteron. 32. quo confirmat & gentiles & Iudæos assumendos fuisse. Nam gaudium, cuius meminit, fructus est prædicati Euangelij.

10

Et rursus: Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi.

Hoc testimonium ex Psalmo 117. desumtum, similiter confirmat & gentes & Iudæos assumendos fuisse in gloriam Dei.

Et rursus Esaias dicit: Erit radix Iesse, & qui exurget ad imperandum gentibus, in ipso gentes sperabunt.

Hoc testimonium depromtum est ex 11. capite Esaiæ, & continet vaticinium de regno Christi inter gentes, qui Christus ex Dauidica prosapia erat oriundus, quantum quidem ad humanam naturam attinet. Confert autem Propheta Iesse patrem Dauidis radici, Christum vero surculo, qui ex ea radice erat oriundus ad imperandum gentibus, quæ cum in Christum sperabunt participes beneficiorum Christi, Deum vnà cum ipsis Iudæis conuersis glorificabunt.

20

Deus autem spei impleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis vos in spe, in patientia Spiritus sancti.

Votum hoc eò pertinet, vt Iudæos & gentes ad mutuam dilectionem, gaudium spirituale, pacem, hoc est, concordiam excitet. Obseruentur hîc duo effecta fidei, Vnum internum, alterum externum. INTERNVM est gaudium spirituale. Signum, Omne, non hîc distributiuè, sed completiuè accipitur. EXTERNVM, est mutua concordia inter homines, quæ facit, vt alij aliorum infirmitates patienter ferant. Obseruetur præterea, quod hæc non proficiscantur ex vi liberi arbitrij, sed sunt dona Dei, & crescunt in pijs ex gratia Dei per virtutem Spiritus sancti.

30

Persuasum autem habeo fratres mei, & ipse de vobis quod ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis vos mutuo monere.

Abrumpit exhortationem significatione suæ de ipsis persuasionis, nimirum quod ipsi & satis docti & alacres sint ad se inuicem exhortandos, ad omnia pia officia. Obseruetur hîc caussarum & effectuum ordo. Omnis, hoc est, plena cognitio Christi parit bonitatē, hoc est, caritatem, quemadmodum & vetus interpres reddit: Hæc cum cognitione coniuncta efficit, vt alij alios admoneant, & ad pietatis officia exhortentur. Propria itaque Christianorum nota est, ex vera Dei noticia & viuifica fide se mutuo admonere & ædificare, cum doctrina tum vita.

40

Fratres, cæterum audacius scripsi vobis ex aliqua parte, veluti commonefaciens vos propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister IESV CHRISTI apud gentes.

Peroratio est, in qua plurima, vt fieri solet, congerit, ac primum excusat quod liberius scripserit, sumta ratione ab officio sibi commisso & dono. Deus, inquit, mihi contulit gratiam commonefaciendi vos ac prædicandi Euangelium inter gentes, Ergo & vos commonefaciendos duxi.

50

Sacrificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta & sanctificata per Spiritum sanctum.

Extollit ministerium suum Apostolus à fine seu vsu. Dum doceo Euangelium Christi inter gentes, ipsæ gentes mactantur gladio Euangelij, cum videlicet ad eius prædicationē agunt pœnitentiam, id est, conuertuntur, & simul offeruntur Deo sanctificati per Spiritum sanctū, qui fidem in hominū cordibus, operatur

& eos regenerat in nouos homines, vt porro sanctitati & innocentiæ studeant. PRIMVM hîc obseruemus, quod ministri Euangelij sint sacerdotes, vt qui spirituali gladio homines mactant, & Deo offerunt, Vnde quanta sit dignitas ministerij patet. SECVNDO, modus oblationis obseruetur, nimirum quod tum demum dicantur homines offerri Deo, quando ad Euangelij prædicationem conuertuntur, & sanctificantur per Spiritum sanctum. TERTIO, quod Christi Euangelium sincere prædicare, & prædicato credere, sit cultus Deo gratissimus.

Habeo igitur gloriationem in IESV CHRISTO, in ijs quæ ad Deum (pertinent.)

Vt Romani sibi persuadeant de veritate doctrinæ suæ, addit hoc Apostolus confirmationis loco, ac si dicat: in hoc possum gloriari, quod sim verus legatus, & fidelis Christi seruus, in ijs fideliter tradendis, quæ ad Deum pertinent. Obseruetur qualisnam gloriatio pijs verbi ministris sit licita & studiose quærenda.

Non enim sustinuerim loqui quicquam, quod non fecerit CHRISTVS per me in obœdientiam gentium sermone & opere in potentia signorum & prodigiorum in virtute spiritus Dei.

Ratio commendationis sui Apostolatus à proprio Apostoli officio. Decet enim fidelem legatum eius qui ipsum misit, mandata fideliter referre & narrare, nihil de suo addendo. Obseruetur propria nota præconum verbi Dei, quæ est nihil afferre præter verbum Dei, quod prædicantibus Apostolis confirmatum est diuinis testimonijs, vt gentes istis miraculis conuictæ de veritate Euangelij, crederent.

Adeo vt ab Hierusalem & circumiacentibus regionibus vsq; ad Illyricum impleuerim prædicandi Christi munus.

Amplificat quod dixit à circumstantijs locorum vbi prædicatur Euangelium. Exemplum nos monebit seduli studij in functionibus nobis commissis.

Ita annitens prædicare Euangelium, non vbi nominatus erat CHRISTVS, ne super alienum fundamentum ædificarem.

Suum studium in prædicando & propagando Euangelio indicat Apostolus, vt Romani ipsum verum intelligant Apostolum, qui tot molestias suscepit, vt Euangelium Christi quam latissime spargeret, iuxta Domini mandatum dicentis: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ. Deinde etiam hæc eò pertinent, vt Romani sciant, Apostolo animum non defuisse sibi quoq; prędicare Euangelium. Quid autem hic vocet alienum fundamentum, declaratur adducto Esaiæ testimonio, nimirum quod alterius opera iactum est. Nam alioqui Prophetarum & Apostolorum, adeoq; omnium ministrorum verbi vnum & idem fundamentũ est, nempe IESVS CHRISTVS. Non ergo hoc loco alienum, extraneum, sed alterius manu iactum fundamentum significat. Ex hac pericopa tria colligamus, eaq; nobis applicemus. PRIMVM, studium magnum Apostoli, cum magni alacritate animi coniunctum, in prædicando Euangelio; hoc studium voce φιλοτιμεῖσθαι significatur. DEINDE, quanta pericula necessum fuerit Apostolum adire, dum adeo latè per orbem, vbi non erat nominatus Christus, semina Euangelij iecit: cui resisterunt non solum Philosophi & idolorũ cultores, verumetiã multi potentes in mundo, vt ex actis Apostolicis patet. Nihil enim difficilius quàm superstitionem, & potissimum à maioribus acceptam, ex animis hominum euellere. POSTREMO, vocatio Pauli ad Apostolatum hîc confirmatur Esaiæ testimonio. Nam cum ille prædicit, Euangelium Christi annunciandum esse gentibus, specialiter per Apostolos, & hoc per Paulum potissimum fit, Apostolatus Pauli hoc signo confirmatur. Horum PRIMVM admoneat nos studij & alacritatis in officio nostro. SECVNDVM nos animet, vt pericula & discrimina vitæ in officio nostro contemnamus. TERTIVM doceat, vt legitima sit nostra ad ministerium Euangelij vocatio.

Quapropter impeditus etiam sum sæpe ne venirem ad vos: Nunc autem cum

Ministerio prædicandi Euangelij se impeditum dicit, quo minus ha-

non am-

non amplius locum habeam in his regionibus, desiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis, quando proficiſcar in Hiſpaniam veniam ad vos.

ctenus ad Romanos veniret. Deinde pollicetur ſe venturum non ſolum, quia in iſtis locis non impediatur vt antea, verumetiam quia magno teneatur deſiderio viſendi Romanos, vt iſthic ſua voce Euangelium doceat. Hæc rurſus nobis alacritatem in noſtro officio commendent.

Spero enim fore, vt iſthac præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi tamen vobis prius ex parte expletus fuero.

Dixit ſe venturum ad Romanos cum proficiſcatur in Hiſpaniam. Verum quia euentus erat incertus, ſpem huius profectionis ſe habere teſtatur, & finem addit, videlicet vt videat Romanos, & ab illis deducatur in Hiſpaniam. Verum vt intelligant Romani, quod Apoſtolus magno teneatur deſiderio videndi, id eſt, inſtruendi & confirmandi eos, addit: Si tamen vobis, id eſt, veſtra conſuetudine, prius ex parte expletus fuero. Quid hinc nos diſcemus? PRIMVM, nullis laboribus parcendum eſſe quos requirit fides vocationis noſtræ. DEINDE, animum paternũ erga eos gerere, quos docendos ac informandos accepimus. TVM, polliceri nobis ab ijs, quos magno labore informamus, officium mutuum. Hæc enim tria hic in Paulo cernuntur.

Nunc autem proficiſcor Hieroſolymam, miniſtrans ſanctis.

Prolepſis eſt, qua anteuertit eorum obiectionem qui iuſte quærere videbantur, cur iam ſtatim non adueniret, ac dicit in cauſſa eſſe profectionem ſuam Hieroſolymam verſus ſuſceptam, & miniſteriũ quo ſanctis qui illic ſunt, miniſtret, quale autem illud miniſterium fuerit explicat, dicens:

Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes ſanctos qui ſunt Hieroſolymis.

Ratio profectionis Hieroſolymam verſus, videlicet quod eleemoſynam Eccleſiarum Græcarum eſſet perlaturus Hieroſolymam. Vnde duo notemus. PRIMVM, quod exemplo Græcarum Eccleſiarum debeamus & nos liberales eſſe erga pauperes ſanctos, & hilari animo & beneuolo conferre illis aliquid de noſtris facultatibus, quo illorum ſubleuetur inopia. Nam cum Paulus dicit: ἐδόκησαν, ſignificat eos vltro, & voluntate quadam alacri eleemoſynas contuliſſe. ALTERVM, quod exemplo Pauli debeant miniſtri Euangelij pauperum habere curam, quam curam Apoſtoli ſibi inuicem commendarunt, ad Galat. 2.

Placuit enim & debitores illorum ſunt.

Dixit Græcos contuliſſe eleemoſynam pauperibus ſanctis, qui erant Hieroſolymis. Nunc hoc debitum fuiſſe officium addit, vt ipſi Romani, adeoquè omnes pij ſciant, ſuum officium eſſe, aliorum, quantum in ſe eſt, inopiam ſubleuare.

Nam ſi ſpiritualia illorum bona gentes participarunt, debent etiam in carnalibus miniſtrare ipſis.

Aetiologia ex comparatione maioris & minoris ſumta. Gentes Euangelium à Iudæis acceperunt. Ergo, Gentes obligatæ ſunt ad compenſationem. Obſeruetur hîc, quod eccleſia debeat ſinceris Euangelij miniſtris compenſationem laboris in miniſterio præſtiti.

Hoc igitur vbi perfecero, & eis conſignauero hunc fructum, abibo per vos in Hiſpaniam.

Promittit ſe inuiſurum Romanos, vbi eleemoſynam Græcorum obſignauerit Hieroſolymis, cum iſthac ſcilicet iter facturus ſit in Hiſpaniam. Notatu dignum eſt, quod eleemoſynam Græcorum fructum appellet, ſignificans liberalitatem erga pauperes, & verum fidei caritatiſquè fructum eſſe, & remunerationem habere ſibi propoſitam & promiſſam. Vnde & nos monemur, vt pauperum non obliuiſcamur, ſed in eos ex facultatibus noſtris ſimus liberales.

Scio vero quod cum veniam ad vos,

Hoc ad laudem Romanorum per-

in plenitudine benedictionis Euãgelij Christi veniam.

tinet,quos ob fidem Euangelij prædicat Apostolus: Noui,inquit,quod vbi venero ad vos, inueniam vos plene Euangelium Christi amplecti. In plenitudine benedictionis Euangelij phrasis est Hebraica,& est sensus:cum plena benedictione Euangelij Christi. Vocat autem benedictionem Euangelij duplici de causa, PRIORI quidem,quia Euangelium prædicatum & creditum, omnis generis benedictiones affert. POSTERIORI verò, quia efficit vt homines Euangelium Christi edocti benedicant & celebrent Deum, aliosque fructus Euangelio dignos edant.

10

Precor autem vos fratres per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, & per caritatem spiritus, vt mecum certetis vestris pro me apud Deum precibus.

Alia propositio,nempe precatoria, videlicet vt Romani pro se orent. Propositioni duas rationes admiscet, VNAM, cum eos obsecratur per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, quasi diceret: Cum negocium Christi Domini agitur, vestrum est pro me orare, vt id feliciter peragam. ALTERAM,cum addit:Et per caritatem spiritus,hoc est,per mutuam illam coniunctionem,qua Spiritus sanctus animos nostros deuincit.Obseruetur igitur,qualisnam debeat esse Christiana illa συμπάθεια, caritatis Christianæ effectrix. Non enim secus

20 affecti esse erga se mutuo Christiani debent, quàm membra eiusdem corporis, quæ vno eodemque spiritu reguntur & fouentur.

Vt liberer ab incrudelis Iudæis, vtque ministerium meum erga Hierusalem acceptum sit sanctis, vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaque vobiscum refociller.

Quatuor fines ponit,cur petat pro se Romanorum preces, quorum PRIMVS est liberatio à periculo. Iudæi enim increduli vitæ Pauli insidiabantur. SECVNDVS, vt susceptum ministerium in perferenda eleemosyna acceptum sit sanctis, id est, pijs mo-

30 rantibus Hierosolymis. TERTIVS,vt cum gaudio discedens à Hierusalem,ad Romanos per voluntatẽ Dei veniat. QVARTVS, vt refocilletur apud Romanos,audiens illorum fidem & caritatem. Hîc obseruetur PRIMVM, quod ea bona quæ hîc recitat,ad Deum autorem referat. DEINDE,quod vt eadem sunt à Deo petenda: ita petentibus ea largiatur Dominus. TERTIO, commendantur nobis hîc mutuæ preces. QVARTVO,hæc Pauli petitio manifeste ex diametro pugnat cum stoica necessitate, & aperte confirmat contingentiam. Nam aliquid precibus piorum impetrari posse,quod aliqui non contingeret, significat.

40 Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, AMEN.

Clausula est qua optat Romanis vt Deus pacis & concordiæ sit cum ipsis, vtq; idem in eis sit autor pacis & concordiæ.

CAPVT XVI.

Summa Capitis decimisexti.

50

Vt alios Romanis commendat, & alios salutari suo nomine iubet: ita cauendos monet dißidiorum autores,& fugienda doctrinæ scandala: fausta imprecatione claudens totam Epistolam.

Ordo & partes Capitis decimisexti.

Tres huius capitis partes sunt. PRIMA constat commendationibus & salutationibus. ALTERA necessariam admonitionem habet, nimirum vt Romani caueant dißidiorum autores & doctrinæ corruptelas. TERTIA est votum. Nam & Dei gloriam illustrari optat, & omnia prospera precatur Romanis.

EXEGESIS DECIMISEXTI CAPITIS

CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

COMMENDO autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis, vt eam suscipiatis in Domino: ita, vt dignum est sanctis, & asistis ei in quocunque vobis eguerit negocio, Etenim ipsa multis cum affuit, tum etiam mihiipsi.

Commendat Phœben Romanis honestissimam matronam, & petit vt ei asint, in quacunq; re eorum opera opus habere videatur. Huius commendationis quinq; rationes ponit. PRIMA est, quod sit soror, id est, eiusdem religionis consors. SECVNDA, quod sit ministra fidelis Ecclesiæ Cenchreensis. (Cenchree Corinthiorum nauale seu portus pene sub ipsa vrbe, ad quem portum applicant qui ex Asia nauigant.) TERTIA ratio sumitur ab officio seruorum Christi, qui debent amanter cōplecti omnes, & potisimum eos qui de Ecclesia sunt benemeriti. QVARTA ratio sumitur à beneficijs huius mulieris erga totam Ecclesiam. QVINTA, ab ipso ministerio Paulo ipsi exhibito. Hinc & nos discamus, pios Ecclesiæ ministros fratribus commendare, atque omni officiorum genere prosequi.

Salutate Priscillam & Aquilam cooperarios meos in CHRISTO IESV (qui pro anima mea propriam ceruicem supposuerunt, quibus non ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ gentium) & Ecclesiam quæ est in illorum domo.

Horum fit mentio Actorum 18. quos Apostolus laudat propter beneficia sibi ab illis præstita. Cum autem hos agnoscit cooperarios suos in negocio Euangelij, modestiam suam nobis commendat imitandam, qui in negocio Euangelij non dedignatur consortem habere mulierem.

Salutate Epænetum & dilectum meum qui est primitiæ Achaiæ in CHRISTVM.

Hoc est, primus omnium Epænetus fuit, qui in Achaia Christum amplexus est. Cum autem eum primitias vocat, alludit ad sacrificia quæ fiebant ex primis fructibus, significans eos qui conuertuntur ad Christum, sacrificari & dicari Deo, tanquam hostiæ Deo gratæ per IESVM CHRISTVM. Vide supra in 15.

Salutate, &c.

Quod autem tot congerat hic Apostolus salutationes, videtur pertinere ad morem istius gentis. Magnum enim salutandi studiū erat Romæ, & inter magnos honores erat salutari, inter præcipua vero officia salutare. Vtraque res erat mire plausibilis & popularis, multumq; faciebat ad fauorem conciliandum.

Qui sunt insignes inter Apostolos.

Hic obseruetur Apostoli nomen aliquando generaliter accipi pro quouis verbi ministro.

Salutate vos inuicem osculo sancto.

Osculum Hebræis vsitatum concordiæ & mutui amoris symbolum & testimonium fuit. Epitheton sanctum additur, vt distinguat inter purum sanctorum osculum, & impurum eorum qui perdite & nequiter amant.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Obsecro vos Fratres, vt obseruetis eos qui dissidia & scandala contra doctrinam quam didicistis excitant, & vt declinetis ab eis.

Hæc propositio est secundæ partis huius capitis parænetica. Obtestatur enim Romanos vt & attente diligenterq; disidiorum & scandalorum autores veluti hostes è specula obseruent. (Est enim hæc vis græcanicæ vocis σκοπεῖν) & cum eos agnouerint sibi ab ipsis caueant. Vt enim omnibus mandatum est veram de Deo doctrinā agnoscere: ita omnium est

&ex-

& explorare & cognitos fugere doctrinæ corruptores, ſicuti ipſe Chriſtus præcipit, cum niquit: Cauete à falſis Prophetis. Item, Cauete à fermento Phariſęorum. HIC igitur vt omnibus hominib. præcipitur falſos doctores fugere: ita mandatur omnibus veros doctores audire & amanter complecti. DEINDE obſeruetur fructus prauorum dogmatum. Nam diſsidia & factiones excitant, ex quibus oriuntur ſcandala, adeo vt multi à vera doctrina deficiant, quare hoc præceptum inprimis obſeruetur. PRÆTEREA hic locus haud obſcure ſignificat, fore, vt vbicunq; ſincere docetur verbum Dei, illic inſidię ſtruantur doctrinæ à Sathana, vt doctrinæ puritas turbetur. Nuſquam enim magis vires ſuas omnes intendit Diabolus, quàm in Eccleſia rectè & piè conſtituta. Nam cum reliqua ipſi in tuto videntur, hîc eius regnum inuaditur, & arma ipſius diripiuntur, quare non mirum eſt, plures excitari hæreſes in Eccleſijs ſinceram habentibus doctrinam, quàm in Turcia aut in Papatu. Huc pertinet parabola Domini de zizanijs: Cum creuiſſet, inquit, herba, & fructum feciſſet, tunc apparuerunt zizania. Hoc quàm verum ſit, apparet in primitiua Eccleſia, Nam quo latius ſpargebatur verbum Dei incorruptibile Eccleſiæ ſemen, & quo magis proficiebat Eccleſia, eò plures hæreſes emerſerunt. Hæc conſolentur non aduerſus ſcandala hæreſium & diſsidiorum.

Nam qui eiuſmodi ſunt, Domino noſtro IESV CHRISTO non ſeruiunt, ſed ſuo ventri, ac per blandiloquentiam & aſſentationem decipiunt corda ſimplicium.

Ratio propoſitionis à periculo, cui præponit propriam falſorum doctorum notam. Ratio quidem hæc eſt: Quod decipiant corda ſimplicium, ac euertant eorum fidem, atq; ita regno Chriſti excuſſos in exitium præcipitent, idque hiſce artibus blandiloquentia & aſſentatione. Verum quia hæ voces in Græco ſunt ſignificantiores, clarius excutiendæ ſunt. PRIMA eſt blandiloquentia, Græcè χρηστολογία. Dicitur autem χρηστολόγος, cum is qui verbis multum pollicetur, re autem nihil præſtat, tum is quem ſi audias, dicas eum de te & commodis tuis magis, quàm de ſe ipſo ſolicitum eſſe. ALTERA vox aſſentatio, Græcè εὐλογία, hoc eſt ad verbum, benedictio, quæ hoc loco eſt oratio ad prædicandas alicuius laudes accommodata, cuiuſmodi aſſentatorum eſſe ſolet. Obſeruemus hoc loco notam, qua Pſeudoprophetæ à Chriſti ſeruis diſcernendi ſunt, negat enim Chriſto ſeruire, ſed proprio ipſorum ventri, qui & ipſorum Deus ad Philippenſes dicitur.

Veſtra enim obœdientia ad omnes peruenit.

Occupatio eſt qua anteuertit obiectionem eorum, qui poterant ex dictis ſuperioribus colligere, ſe leues à Paulo iudicari & faciles, ad prębendum Pſeudoprophetis aures, ac ſi dicat: Non ideo vos admoneo, quod leues vos exiſtimem, Sed quia admodum facilis eſt lapſus, & variæ ſunt Diaboli inſidiæ, præmonitos vos volui.

Gaudeo igitur de vobis.

Veſtra obœdientia & ſinceritas mihi gaudio eſt. Miniſtrorum igitur gaudium ſit, auditorum in pietatis curriculo progreſsio.

Sed volo vos ſapientes eſſe ad bonum, ſimplices vero ad malum.

Quo ſpectet ſuperior admonitio, breuiſsime exponit. Volo, inquit, vos ſapientes eſſe ad bonum, id eſt, volo vos cognitione veritatis & prudentia inſtructos eſſe, vt bona amplecti, mala vitare, fraudes & laqueos Pſeudoprophetarum effugere, illis quoq; aperte obſiſtere poſsitis. Deinde volo vos in malum ſimplices eſſe & innocentes, vt qui nullam prorſus nocendi artem teneatis, tantum abeſt, vt reipſa cuiquam noceatis. Sumta autem metaphora eſt à placidis animalibus, quæ ne cornua quidem ad nocendum habent. Hoc Pauli dictum euertit fidem illam implicitam Papiſtarum, quam dicunt ſufficere ad ſalutem, ſi fuerit formata bonis operibus. Eſt autem illis fides ſimpliciter, cum quis ſe dicat credere, quod Eccleſia Catholica credit, etiamſi, quid ipſa credit Eccleſia, ignoret.

Deus autem pacis conteret Sathanam ſub pedibus veſtris cito.

Conſolatio & promiſsio eſt contra periculum ex inſidijs doctrinæ. Promittit enim fore, vt Romani firma

fiducia in Christo concepta firmentur, ac ita perseuerent in doctrinæ puritate. Deus enim qui in ipsis cœpit bonum opus, vult illud etiam perficere, Nam ipsius opera sunt ἀμεταμέλητα. Dicitur autem tum demum Sathanas conteri sub pedibus nostris, & cum per fidem Christo Sathanæ victori inserimur, & cum pia vita & honestis actionibus in Sathanæ regnum inuadimus. Huc illud Ioannis: Hæc est victoria mundi fides vestra, per mundum intelligens vniuersum Sathanæ regnum.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI vobiscum.

Clausula continens faustam imprecationem, qua Romanis fauorem Dei in Christo precatur. Hæc imprecatio vt fructum Euangelij continet, ita fidem Romanorum requirit. 10

Ei vero qui vos confirmare potest secundum Euangelium meum & prædicationem IESV CHRISTI, secundum reuelationem mysterij, temporibus secularibus taciti, manifesti autem nunc, & per scripturas Propheticas, secundum æterni Dei ordinationem, in obœdientiam fidei ad omnes gentes promulgati. Soli sapienti Deo per IESVM CHRISTVM, huic gloria in secula, AMEN.

Δοξολογία claudit Epistolam. Vnde & nos monemur, vt & ipsi quoties recolimus Dei beneficia, in laudes Dei & gratiarum actioné prorumpamus. Nam ab illo autore solo omnia bona & salutaria proficiscuntur. Verum quia in hac gratiarum actione multa sunt quæ & explanatione aliqua indigent, & vtiles doctrinas & admonitiones suppeditant, omnia sunt nobis distinctius retexenda & excutienda. 20 PRIMVM itaque cum dicit: Qui vos confirmare potest, & docet & monet. Docet quidem quàm imbecilles & vacillantes simus, nisi manu Dei fulciamur. Monet vero, vt intellecta infirmitate nostra, petamus robur ab eo, qui promittit Spiritum sanctũ petentibus. Ad confirmationé pertinet quod addit: Secundum Euangelium meum, hoc est, quemadmodum per Euangeliũ promittit Dominus. seu vt sentit Chrysostomus, hic modus confirmationis exprimitur. Nam Deus nos fulcit per prædicationem Euangelij, in quo efficax est Spiritus sanctus. Vocat autem 30 Paulus suum Euangelium, non causæ, sed ministerij respectu. DEINDE breuem Euangelij definitionem addit, cum inquit: Et prædicationem IESV CHRISTI, hoc est, vel prædicationem quam ipse Christus prædicauit, vt interpretatur Chrysostomus, vel præconium de IESV CHRISTO. Est enim Euangelium proprie solenne præconium manifestati Christi, in quo promisiones ipsæ exhibentur, vnde ad Rom. 1. Quod antea promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis. PRÆTEREA quod addit: Secundum reuelationem mysterij temporibus secularibus taciti, commendatio est Euangelij à causa & antiquitate, & simul anteuertit obiectionem eorũ, qui Euangelium vt nouum doctrinæ genus cõtempserunt. Dicit enim Euangelium non esse nouum mysterio, sed reuelatione tantum. Cur autem mysterium appellat Euangelium, explicat, videlicet quia arcanum & 40 occultum fuit omnibus, donec per prædicationé reuelaretur. In omnibus enim philosophorum scriptis altum silentiũ est de Euangelio, tantum quasdá legis particulas agnouerunt Philosophi. MODVM pręterea reuelationis attingit, cũ illud per Propheticas scripturas manifestatũ esse dicit, idq; nõ temere, sed ex ordinatione Dei. Non igitur humano cõsilio Euangeliũ in alijs atq; alijs locis subinde reuelatur, sed ex ordinatione Dei fit. FINEM præterea addit Apostolus prædicati Euangelij, In obœdientiam, inquit, fidei, ad omnes gentes promulgati. Ideo igitur prædicatur Euangeliũ, vt audientes credant, & obœdiant Euangelio. Obseruetur quoq; hîc vniuersalis particula: Ad omnes, inquit, gentes. Cum itaq; omnes gentes vocet Deus ad obœdientiam Euangelij, profecto serio vult omnium gentium salutem. Sunt enim ἀμεταμέλητα donum & vocatio Dei. ADHÆC 50 cum Deo soli sapientiam tribuat, vt laudem sapientiæ soli Deo vendicat: ita eam omnibus creaturis adimit. Qui igitur veram & salutarem sapientiam cupit, fontem sapientiæ Deum ipsum accedat, ac ipsius verbum audiat & simul precetur ipsum, vt sibi cor & sapientiam tribuat.

ΤΕΛΟΣ.

CLARISSIMO VIRO, NOBILITATE, SAPIENTIA ET PIETATE PRAESTANTI, ABSOLONI VVRNE DOMINO DE SOEGAARD, PATRONO SVO PERPETVA OBSERVANTIA COLENDO, GRATIAM ET PACEM PER CHRISTVM IESVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

NVLLVM DECVS EXCELLENTIVS, ET NVLLA gloria maior est, quàm esse conciuem sanctorum, domesticum, & filium Dei. Hoc decus & hæc gloria solius est Ecclesiæ Dei, hoc est eorum, eorum omnium qui Christo dederunt nomina, renunciato impuro Sathanæ imperio. Turcicus tyrannus summum decus definit, imperare tot populis & nationibus, cum ipse interea turpissimorum affectuum seruus sit, & immanissimi tyranni Diaboli mancipium. Sed quale quæso istud est decus quo superbit hostis Christiani nominis Turca? breue est, momentaneum est, fallax est, inconstans est, mixtum ingentibus malis est: cuius exitus, æternæ miseriæ est aditus. Diues Epulo, cuius Euangelica historia meminit, in summis delicijs viuebat, & summam gloriam putabat, honoribus, diuitijs, luxu & voluptatibus abundare: sed hanc gloriam clausit tandem sempiterna ignominia. Lazarus contemtus, vlcerosus, mendicus in conspectu hominum, in animo maiores diuitias & delitias circumferebat suo, quàm vt eas commutaret omnibus mundi opibus & voluptatibus. Sciuit enim se membrum Christi esse: sciuit se templum Dei viuentis ab angelis Dei agnosci: nec ipsum spes sua fefellit. Nam defuncti animam ipsi angeli Dei deportarunt in sinum Abrahæ, vt illic abundet, non ad breue aliquod tempus, sed in omni æternitate, veris & perpetuis delitijs. Non igitur immerito Dauid à Spiritu sancto edoctus, cum rex clarus & potens esset, maluit sedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. ita enim canit Psal. 84. Melior est dies vna in atrijs tuis super mille. malo sedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. Hanc vocem sanctissimi regis haud dubie multi Satrapæ in ipsius aula tanquam fabulosam deriserunt, intuentes splendorem regum & principum mundi, quorum summa felicitas est habitare in basilicis, ornatis signis & picturis, instructisque rebus his omnibus, quibus abundant hi qui beati, mundi iudicio, putantur. Horum iudicio non cedit Dauid, sed mauult vel in limine domus Dei sedere, hoc est, mauult esse & manere in societate Ecclesiæ, quàm extra Ecclesiam in summis honoribus & delitijs viuere. Huius suæ voluntatis causam exponit sanctissimus rex, cum in eodem Psalmo subiungit hæc verba: Quia sol & scutum dominus Deus gratiam & gloriam dabit dominus. Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Vide quàm pulchris picturis Ecclesiæ decus describit hic rex & Propheta Dei. dicit Deum esse solem Ecclesiæ, esse scutum Ecclesiæ, dare gratiam & gloriam Ecclesiæ, donare Ecclesiam bonis præsentibus & æternis. Quis non hoc decus (modo vlla suæ salutis cura tangeretur) iure præferret his mundi vanitatibus? vt in mundo hic aspectabilis sol est fons lucis & vitalis potentię, id est, caloris viuifici

& ſpiritum vitaliũ: ita Deus ſol Eccleſiæ ſpargit lucem veræ doctrinæ, per quam reſtituit iuſticiam & vitam æternam, effuſo in pectora Spiritu ſancto. & vt ſcutum corpus noſtrum tuetur aduerſus ictus hoſtiles: ſic Deus ſcutum Eccleſiæ eſt. Nam tanquam ſcuto ſua bonitate, miſericordia & miſerationibus Eccleſiam coronat, & ſe Eccleſiæ hoſtibus opponit inuictus. Quam ob cauſam hunc titulum ſibi vendicat, quod ſit protector omnium ſperantium in ſe. Huc addit donationem gratiæ & gloriæ. Gratia, Eccleſiæ membra acceptat, & in numerum filiorum aſſcribit. Gloria, eadem Eccleſiæ membra glorificaturus eſt in reſurrectione mortuorum. Interea etiam, donec in hac peregrinatione manebit Eccleſia, dabit ei tuguriola, & alia bona quibus in hac vita indiget: etſi calici ipſius abſinthium interdum admiſceatur. Cogitatione huius gloriæ Eccleſiæ, debemus nos conſolari in medijs ærumnis & cruce, exemplo Moſis, qui maluit ſocius ærumnarum populi Dei eſſe, quam frui voluptatibus & honoribus aulæ Aegyptiæ. QVONIAM autem multa ſunt, quæ homines impediunt, quo minus ſe adiungant huic glorioſo cœtui qui eſt Eccleſia: Deus, vt eſt φιλάνθρωπος & amans hominum, multis medijs vtitur ad alliciendos homines in ſuam familiam. Multi, voluptatibus huius mundi ebrij, contemnunt vocem Euangelij. non pauci, potentia ſua ſuperbi, nolunt Chriſto regi homagium pręſtare. nonnulli, nobilitate generis tumentes, contemnunt in numerum filiorum Dei aſſcribi. non pauci, blanditijs diuitiarum ſeducti, aures obturant ad vocem Dei vocantis. non deſunt, qui curis huius mundi oppreſſi, non aſpiciunt ad æternum ſolem Eccleſiæ. Breuiter, nemo eſt qui non habeat quo ſe excuſet, cur ſocietati timentium Deum ſe non adiungat. Tanta eſt hominum peruerſitas, tanta cœcitas, vt potius in ſuis tenebris palpare, quàm in luce Dei ambulare velint. Sed quid hic Deus facit? nũ ſtatim abijcit recuſantes venire? id ſane faceret iure optimo: ſed maior eſt ſtorga paterna in ipſius pectore, quàm vt tã facile paterni amoris obliuiſcatur. nouit figmentum noſtrum quàm ſit fragile. quid ergo facit? more patrum bonorum agit: in quibus veſtigium quoddam ſui amoris erga humanum genus impreſſit. hi non ſtatim cõtumaces abijciunt filios, ſed nunc blanditijs, nunc muneribus, nunc minis, nunc plagis, nunc propoſitis ſeueritatis exemplis, eos in viam reuocare conantur. Quid blandius hac oratione Dei? Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt nõ miſereatur filio vteri ſui? & ſi illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiſcar tui. ecce in manibus meis deſcripſi te. Quid blandius voce filij Dei? qui ita ad omnes clamat: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo vos. quid dicam de muneribus quibus nos inuitat Dominus in ſuam domum? Iſaiæ 55. Omnes ſitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite, comedite, venite. Parua ſunt hæc temporalia bona, ſi conferantur ſpiritualibus & æternis: quæ offert gratis ſine pecunia. Hæc bona ideo donat & offert Deus, vt ipſius bonitate alliciantur ad audiendam vocem eius, & vt voci ipſius credentes adiungamur familiæ ipſius, cui ſalus & æterna vita eſt propoſita. Verum, quia ſunt non pauci, qui nec blanditijs mouentur, nec munera agnoſcunt: DEVS haud raro iuſta ira commotus ad minas venit, ac minatur excluſionem ab hæreditate paterna, ſi perrexerint homines eſſe contumaces. Iſaiæ 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filijs peſtiferis. Item, Si nolueritis audire me, & irritaueritis me, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum eſt. & CHRISTVS Lucæ 13. Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis. huc etiam pertinent exprobrationes, qualis illa eſt Iſaiæ 1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me, cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui: Iſraël autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Haud raro à minis ad plagas ſe conuertit. Quoties reuocauit populum Iſraëliticum à ſua contumacia plagis? nonne Dauidem peccantem plagis emendauit? in hunc ergo

finem,

finem, nunc famem, nunc gladium, nunc sæuas bestias immittit dominus in contumaces, vt castigati resipiscant. Multi enim in secũdis rebus, securè sine timore Dei, in vtrãque aurem stertunt: sed castigati paternè, osculantur virgam, & plagis emendati, paternis iussis obtemperant. Ipse noui multos, qui cum abundarent opibus, honoribus & voluptatibus, sine omni timore Dei vixerunt: sed spoliati honoribus & fortunis, & prostrati morbis, ad mentem redierunt, ac seriam pœnitentiam meditati sunt, Deo gratias agentes pro paterna castigatione, qua in viam fuerunt reuocati à præcipitio damnationis. Haud raro etiam seueritatis exempla ponit Deus ob oculos, vt qui blanditijs, muneribus, minis & plagis non emendantur, intueantur eos quos dominus iusta sua ira abiecit, & reddantur cautiores eorum exemplo. Abiectio Cain non parum excitauit in Abele timorem domini. Submersio Pharaonis populum Israëliticum ad tempus repressit. Excisio Chore, Datan & Abiron, reliquos in officio continuit. Saulis casus Dauidi salutaris fuit. Hodie abiectio Iudæorum nos ad gratitudinem & timorem inuitat. Felices ergo nos, si alieno incommodo cautiores redditi, Dei vindictam matura resipiscentia anteuertamus.

PORRO quia Ecclesiæ, cuius tantum est decus tantaque gloria, membra fieri non possumus, nisi renascamur in nouos homines, & adoptemur à Deo in filios, & hæredes vitæ æternæ, & hæc renouatio & adoptio pendeat ex cognitione Dei & fide Christi, iuxta illud: Hæc est vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & IESVM esse CHRISVM quem misisti: Nemo non videt quàm necessaria sit vox Prophetarum & Apostolorum, quæ docet agnitionem Dei & fidem in IESVM CHRISTVM. Nemo non intelligit, quanta sit vtilitas piarum scholarum, in quibus instituuntur in Propheticis & Apostolicis scriptis, qui aliquando publicis concionibus præficientur, vt multos aggregent in familiam Dei, quæ est Ecclesia. Tametsi autem clarissima sunt axiomata nostræ religionis, cum in Propheticis tum in Apostolicis scriptis prodita: tamen non pauca sunt, quæ opus habent theoria: sine qua, nec definitiones extrui, nec distinctiones institui, nec caussæ distingui, nec effecta discerni, nec antilogiæ solui, nec obscura illustrari, nec ambigua tolli commodè possunt. Quam ob caussam præclarum donum Dei fatendum est, quod Ecclesia ornata sit dono interpretandi, & quod habeat pios scripturæ interpretes, qui obscurioribus dictis ex collatione plurium locorum lucem afferunt, & quæ late sunt sparsa veluti in vnum corpus redigunt. Hoc donum agnoscit Dauid cum inquit: Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis: Mens etenim nostra, naturæ prauitate vanitati obnoxia est. intelligentia obscurata. cor induratum. verum cum Deus regulam suæ voluntatis adhibet, vocem Propheticam & Apostolicam, mens à vanitate liberatur, intelligentia illuminatur, atque adeo cor ipsum quod antea saxeum erat, fit carneum. tanta vis verbi diuini est, in quo Spiritus sanctus verè adest, & est efficax in audientib. verbum. In hunc igitur vsum pij Reges & principes erigunt scholas, alunt discentes & docentes, vt puritas doctrinæ retineatur, vt vitentur errores, vt iuuentus rectè edocta, quasi per manus posteris tradat puritatem doctrinæ. Hoc etiam consilio pij interpretes suas theorias adornant, & exegemata in lucem emittunt, vt & testes sint veræ interpretationis, & aliquid lucis afferant, ostensa rerum serie, & declaratis obscurioribus loquendi modis, qui à rudioribus videri non poterant. Etsi autem magna est donorum diuersitas in interpretibus, ex quo fit vt alij clarius, alij obscurius, alij doctius, alij rudius, easdem res tractent: tamen laudandum est studium in omnibus, qui amore propagandæ gloriæ Dei, & ædificandæ Ecclesiæ Christi ducuntur, etiamsi semper votis non respondeat euentus. Solomonis sacrificium prædicatur, qui obtulit oues & boues sine numero & æstimatione. prædicatur & pauperculæ viduæ factum, quæ duo tantum minuta in Gazophylacium misit. Nam si assit promtus

animus,

animus, is acceptus est pro eo quod habet aliquis, & non pro eo quod non habet. Huc facit etiam dulcissima promissio domini: Habenti dabitur: qua significatur, quod Deus habenti, hoc est recte vtenti donis collatis, addat incrementa donorum, & compenset rectum donorum vsum maiore beneficiorum cumulo. Hac ego spe fretus, clarissime vir & patrone singularis, adornaui commentarios in vtranque Epistolam Pauli ad Corinthios, in hunc finem, vt rudioribus saltem lectoribus methodum tractationis monstrem, & phrases obscuriores declarem. Quod si autem pijs lectoribus aliqua vtilitas ex his commentationibus nostris accesserit, Deo acceptum ferant: Sin minus, promtitudinem animi, qua gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ quæro, agnoscant. Quod autem hos commentarios sub tuo nomine, vir clarissime, in lucem prodire volui, iustissimas habeo caussas. Nam plurima beneficia vestræ familiæ libens agnosco: pro quibus perpetuam animi gratitudinem debeo. & quia non possum parem rependere gratiam, hoc saltem officium postulat, vt declarem animi gratitudinem, & agnoscam beneficia. Pater tuus pijssimæ memoriæ Iohan. Vurne, doctrina & pietate tantus, vt etiam summos illos viros Mart. Lutherum & Philippum Melanchthonem habuerit sibi deuinctissimos, quorum iucundissima familiaritate integro quadriennio cùm Vuitebergæ ageret, vsus est, primus in vestra familia meas conditiones perspexit, & liberali stipendio me aliquot annos Vuitebergæ sustentauit: cuius liberalitatis nomine, agnosco me plurimum debere vestræ familiæ. Postquam autem in inuocatione nominis diuini animam sanctam Deo tradidisset Iohannes Vurne: soror tua nobilissima & pijssima fœmina Adelhada Vurne, Nobilis ac præstantis viri Georgij Vuenstermand vidua, quasi hæreditario iure succedens fratri in benemerēdo de omnibus, plurima in me cumulauit beneficia. Huc accedit tua, vir clarissime, promtitudo animi & beneficentia, quam maximam iam multos annos sum expertus, non ergà me solum, sed etiam erga complures alios. Nam cum singulari sapientia, præclara doctrina, & magna pietate excellis, rectè iudicas nihil esse melius quam optimè mereri de omnibus, & præcipue de ijs, quorum operam vtilem in Ecclesia esse animaduertis. Ego igitur vt & tibi optimè de me merito gratus sim, & beneficiorum plurimorum familiæ vestræ haud immemor esse videar, hos meos commentariolos in vtranque Epistolam Pauli ad Corinthios tibi dicatos in lucem emitto, ac rogo vt non animum ex dono sed donum ex animo æstimes. Vale cum castissima vxore tua nobilissima fœmina Domina Birgitta Ruth, & cum tota familia. Hafniæ, Mense Septemb. Anno. 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

10 QVATVOR IN PRINCIPIO ENARRATIONVM SACRORVM SCRIptorum examinanda & excutienda sunt: PRIMVM, Quis autor scriptionis sit. SECVNDVM, Quæ scribendi occasio. TERTIVM, Quis status. QVARTVM, Quæ tractationis methodus seu ordo. Hæc enim quatuor dextrè explicata in cuiuslibet sacri scripti adytum veluti luce prætensa lectorem introducunt. De horum primo, hoc est, de autore huius Epistolæ, dixi copiosè in argumento Epistolæ ad Romanos scriptæ. Quare de reliquis tribus dicam quàm breuissimè.

OCCASIO HVIVS EPISTOLAE. SCRIBENDÆ.

20

OCCASIO scribendi hanc Epistolam, duplex fuit Paulo, prior, fama de schismate corruptisq; Corinthiorum moribus: posterior scriptum Corinthiorum ad Paulũ de coniugio, & alijs rebus. Schisma quidem inde ortum est, quod postquam Paulus Corintho discessit qui illic sesquiannum docuit, subingressi sunt arrogantes quidam doctores, qui philosophico verborum splendore & ambitione effecerũt, vt varijs factionibus scinderetur Ecclesia: ex quo factum est, vt simplicitate Pauli contẽta, alij alijs Doctoribus adhæserint. Hæc res multis sceleribus & litibus occasionem præbuit: ad quod nõ parum iuuit ciuitatis mercatoriæ eiusdemq; opulentissimæ conditio. Solent enim in Emporijs, maior 30 luxus, fastus, vanitas, delitiæ, ambitio, libido, & alia plurima vitia, regnare. Huic schismati mederi conatur Paulus hac Epistola. Deinde quia Corinthij scripserant Paulo de Coniugio, Diuortijs, Cælibatu, Virginitate, De victu ministrorum, De Idolothytorum esu, De Ceremonijs Ecclesiasticis, De ordine in Ecclesia, De Contentione super mortuorum resurrectione, &c. De his singulis rescribit Corinthijs. Hinc apparet præsentem Epistolam vtilissima doctrina refertam esse: vt quę tam varias de multis vtilissimis quæstionibus disputationes & exhortationes contineat.

DE STATV EPISTOLAE.

40

ESTI status huius Epistolæ non est simplex, non enim vnum negocium tractat, vt ea quæ ad Romanos est scripta: Tamẽ vno capite facile cõtineri potest tota Epistola. Hortatur enim Corinthios, vt digne Euangelio ambulẽt. Huic capiti subijciuntur multæ hypotheses, videlicet, Vt sint concordes, vitent dissidia, ne se efferant propter sapientiam humanam aut doctorum eminentiam, vt puniant excommunicatione sceleratos, vt fugiant lites, ne abutantur libertate Christiana in aliorum ruinam, vt vel casto vtantur coniugio, vel purè in cœlibatu & virginitate viuant, ne cum aliorũ scandalo Idolothytis vescantur, vt victum debitum ministris suppeditẽt, vt honeste se gerãt in sacris ritibus, Vt cœna Domini digne vtantur, vt dona collata recte in aliorum ædificationem conferant, Vt pluris faciant dilectionem proximi quam alia dona quantumuis eximia, Vt ordinem dicendi 50 in publicis congressibus seruent, Ne se sinant falsis psuasionibus à vera de resurrectione mortuorum sententia abduci, Vt sunt liberales in pauperes sanctos, &c.

ORDO TRACTATIONIS.

QVIA quæstiones quæ à Paulo in hac Epistola tractantur, Natura ferè discretæ sunt, ordo earum non est artificialis sed arbitrarius. Quare de earum ἀκολουθίᾳ non est laborandum. Post Epigrapham & exordium proponit de vitandis schismatibus, & eas tractat ordine hypotheses, quas paulò antea recitaui, ac tandem fausta imprecatione suo more claudit Epistolam. Porrò in enarratione singulorum capitum huius Epistolæ

Epistolæ, Quatuor meo more faciam. Primum notabo summam capitis, huic subijciam ordinem & partes eiusdem. Tum adiungam exegesin vnà cum obseruatione locorum communium, eorumq; accommodatione ad nos docendos & admonendos.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi. 10

Vt gratulatur Corinthijs donorum spiritualium excellentiam, ita hortatur eos ad concordiam, ne sint in eis schismata ob doctorum eminentiam, aut sapientiam humanam: præsertim cùm ea in prædicatione Euangelij nihil valeat, immo obsit magis. Nam solus Christus saluandis factus est à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio, adeo vt extra ipsum nullus sit gloriandi locus.

Ordo & partes Capitis Primi.

Partes huius capitis quinq; sunt: PRIMA, epigrapha. SECVNDA, Salutatio. TERTIA, propositio suasoria ad concordiam, vt vitent schismata. QVARTA, propositionis confirmatio continens collationem sapientiæ humanæ & diuinæ: admonitionem de conditione & qualitate electorum, qui potissimum sunt infirmi & rudes in hoc mundo: & commemorationem præcipuorum beneficiorum Christi qui nobis à Deo factus est sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio, vt in illo solo & non in sapientia humana glorientur sancti. 20

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vocatus Apostolus IESV CHRISTI per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in CHRISTO IESV vocatis sanctis, cum omnibus inuocantibus nomen Domini nostri IESV CHRISTI, in quouis loco eorumque & nostro. 30

In hac Epigrapha duo sunt, Nempe partes Epigraphæ & amplificationes. Partes sunt duæ expressæ, videlicet scriptor Epistolæ Paulus, & Corinthii, quibus hæc Epistola scribitur. Amplificatio prima est descriptio Pauli, ab officio nimirum, quod sit vocatus Apostolus IESV CHRISTI per voluntatem Dei. cum autem dicit se vocatum, significat se Dei gratia & mandato designatum esse ad fungendum Apostolico munere, idq; vt & omnem ambitionis speciem vitet: & Corinthios atq; adeo omnes pios ad legēdam hanc Epistolā compellat, tanquam ex mandato Dei præscriptam. Vnde & nos monemur, quo in loco hanc Epistolā habere debeamus. Deinde cum se Apostolum vocat, ostendit, & se nihil ab officio suo alienum facere, dum Corinthios instruit, & Corinthijs haud impune licere aspernari, quæ ab Apostolo Dei proponūtur ex Dei mandato. Præterea haud frustra addit, Per voluntatem DEI. Nam, vt hac voce omnem arrogantiæ suspicionem à se auertit: ita innuit Dei ordinationem oppugnare eos, qui doctrinæ eius aduersantur. Quod autē adiungit sibi Sosthenem fratrem tanquam scriptionis socium, ideò facit, vt ipsum commēdatiorem reddat Corinthijs. Fuit autē hic Sosthenes princeps Iudaicæ synagogæ quæ erat Corinthi. Vnde & nos monemur, fratres & comministros Euangelij cōmendatiores suis auditoribus reddere nostro testimonio. Altera amplificatio continet perspicuā definitionem Ecclesiæ Dei, nimirum quod Ecclesia Dei sit cœtus hominum sanctificatorū in Christo Iesu, vocatorum ad sanctitatem, & inuocantiū nomen domini nostri Iesu Christi vbiuis terrarum. Non enim Ecclesia certo loco clauditur, sed latè sparsa est per vniuersum orbem, vbicunque Christi nomen prædicatur & inuocatur. 40 50

Gratia vobis & pax, à DEO patre nostro & Domino IESV CHRISTO.

Hęc salutatio Apostolica proprium Euangelij fructum breuissimè proponit. Gratia est fauor Dei & bene-

volentia, qua Deus pater in Christo recipit nos, remittit nobis peccata & adoptat in filios. Cum ergo hanc gratiá nobis optat Paulus à Deo patre nostro, vult vt vera fiducia in Deũ patrem recumbamus. Nam sine fide nemini illa adoptio contingit. Pax effectus gratię est, nempe ipsa per Christum reconciliatio, tranquillitas cõscientiæ, gaudium spiritus: breuiter, omnium rerum felix ac prosper in Deo successus.

Gratias ago Deo meo semper de vobis ob gratiam Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu.

Exordium gratulatoriũ est: quod eò pertinet vt præmolliat Paulus Corinthios, quò se magis dociles præbeant. Deinde vim exhortationis habet. Nam ad perseuerandum Corinthios hac gratiarum actione incitat Apostolus. Tum beneuolentiam hoc pacto Paulus sibi conciliat. Nam testatur se non secus illorũ cõmodis affici quam suis. Hic primum obseruetur, quòd, cum gratiarum actio beneficij sit agnitio, omnia bona salutaria Deo ferenda sint accepta. Vocat autem hic per Metonymiá Gratiam, ipsa dona ex gratia collata. Deinde obseruetur, quod hæc bona contingant per Christum & in Christo quẽ pij fide possident. Præterea exemplũ Pauli nos admoneat gratitudinis erga Deũ, cum pro beneficijs nobis ipsis præstitis, tum pro donis alijs collatis. Ministri quoq; Euangelij suum esse officium obseruent, vt pro felici Euangelij successu gratias Deo agant. Præterea prætereundum non est, quod dicit DEO MEO, qua loquendi forma non excludit alios, sed quod est commune, sibi per fidem applicat. Est igitur fiduciæ argumentum, quo monet nos, qualem fiduciam erga Deum habere debeamus.

Quod in omni ditati sitis in ipso, omni sermone, omnique cognitione.

Exponit speciatim quod per genus, hoc est, per gratiam ipsis datam intelligit. Vt autem diuitiarum nomen, abundantiam & copiam: Ita particula OMNI plenitudinem rei denotat. Significat ergo Paulus sermonẽ Christi, hoc est Euangeliũ, clarè & plenè ipsis fuisse propositũ, adeo vt plenã Christi cognitionẽ ex prædicato Euangelio sint cõsecuti. Cognitionis vocabulo Synecdochicè, & noticiam & fidẽ quæ ex cognitione nascitur, intelligit. Porrò hoc Elogium non pertinet ad omnes. Nam postea ipsos carnales nominat propter quosdã qui reuera tales erãt, sed ad eos paucos qui alijs pietate & vera Christi cognitione excelluerũt.

Quemadmodum testimonium Christi confirmatum est in vobis.

Ratio est eorum quæ dixit, ac si dicat: Testimonium Christi, hoc est, varia dona spiritus, quib. instructi estis, testãtur de Christi sermone & cognitione inter vos. Obseruetur quod vbicunq; sit Christi Euangelium, Christiq; vera cognitio, ibi quoq; esse varia spiritus Charismata, quæ testimonium de Christi præsentia & virtute perhibent.

Adeo vt nullo dono destituamini, expectantes reuelationem Domini nostri IESV CHRISVI.

AEtiologia est. Nam in ipsis testimonium Christi confirmatum esse, ex donis quæ acceperant comprobat: quibus ita eos abundare dicit, vt iam nihil sit illis reliquũ, nisi vt expectent, donec reueletur Christus secũdo suo in mundum aduẽtu. Monemur nos quoq; hoc loco, vt nacti Christi cognitionem salutarem, iam porro animos leuemus in cœlũ, vnde expectãdus est saluator noster Iesus Christus. Huc pertinet illud ad Philip. 3. Nostrũ πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus Dominũ nostrum IESVM CHRISTVM.

Qui etiam confirmabit vos vsq; ad finem inculpatos in die Domini nostri IESV CHRISTI.

Promissio est perseuerantiæ Dei in benefaciendo. Solet autem Paulus ab antecedentibus ad consequentia argumentari, quando de voluntate Dei erga Ecclesiam agit, vt Philip. 1. Persuasus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vsq; ad diem Iesu Christi. Porrò cum promittit cõfirmationem, duo subindicat: Vnum nũquam eò perfectionis venire homines in hoc mundo, quin manu Dei qua fulciantur, indigeant. Alterum, vt ex fide hanc petamus confirmationem.

Fidelis Deus, per quem vocati estis in

Ratio promissionis à constantia

com-

communionem filij ipsius IESV CHRISTI Domini nostri.

Dei: Deus qui vocauit vos in communioně filij sui est fidelis, id est, constās & verax in suis dictis & factis. Ergo quod incepit in vobis, ad bonum deducet finem. Huius collectionis ratio à qualitate donorum & vocationis Dei sumitur. Nam dona (vt Roman. 11. ait) & vocatio Dei huiusmodi sunt, vt eorum ipsum pœnitere non posit. Quare nostrum est cauere, ne nostra proteruia & ingratitudine prouocemus Deum, nostraq; culpa tātum thesaurum amittamus. Inculpatos vocat eos, qui sunt in Christo Iesu, quibus iam nulla est condemnatio, quorumque vnicum hoc studium est, vt ita viuant ne quis se merito culpare posit.

Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri IESV CHRISTI, vt idem loquamini, & non sint inter vos dissidia, sed sitis coagmentati in eadem mente, & in eadem sententia.

Propositio est suasoria, vt vitēt dissidia & sint concordes. Magna vis est in obtestationis modo, cū ait: per nomen domini nostri Iesu Christi, ac si dicat: si Christi nomen & religio apud vos aliquem locum habet, estote concordes. Hoc enim ipse vnice expetit. Opponit autem hoc loco scismati tria: Orationě, eandem Mentem (hoc est, animorum & voluntatum coniūctionem) & eandem Sententiam, hoc est idem de religione iudicium. Procedit autem hic Paulus à posterioribus ad priora. Quod enim postremo loco ponit, caussa est medij, & medium primi. Nam qui eodě animi iudicio præditi sunt voluntate etiam cohærent. Voluntatis cōiunctio locutionis eiusdem effectrix est.

Significatum est enim mihi de vobis fratres mei à domesticis Cloę, quòd lites sint inter vos.

Ratio exhortationis à rumore, immo certo testimonio de illorum dissidijs: & ne falsa suspicione duci videatur, nominat domesticos honestæ Matronæ Cloæ, quos sibi hoc dissidiū narrasse dicit. Obseruetur exemplū. Vt enim ministris verbi non licet suos auditores reprehendere, nisi certò constiterit de facto contra leuitatem eorum, qui quiduis sibi licere putāt: Ita piorum in Ecclesia est, exemplo Cloę, si quid male in Ecclesia geri animaduerterint, piè id Ecclesiæ ministris indicare. Neq; hoc qui accusari videntur ægre ferre debent, cum eorum emendatio & salus quæratur.

Dico autem hoc quod vnusquisq; vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cephæ, ego vero Christi.

Per Mimesin caussas dissidiorū exponit, nimirum, quod alij de alijs Doctoribus arroganter gloriati sint aduersus alios, qui ijdem Doctoribus secum nō sunt vsi. Quidam enim Paulum, quidam Apollo, quidam Cephá, & quidam alios suos iactarunt magistros in aliorum contemtum. Neq; defuerunt qui ita se Christi discipulos esse contenderent, vt alios omnes ministros verbi superbè contemserint. Nequaquam enim Paulus reprehendit, quod dicerent se Christi discipulos simpliciter, sed quia hac arrogātia elati alios, quibus etiam suus honor deferēdus fuisset, spreuerunt superbè. Hic manifestè arguitur vana Monachorum superstitio, quorum alij Franciscum, alij Dominicum, alij Bernardum, alij alium magistrum suę sectę superbè jactant. Breuiter, vt Paulus hic vult vni Christo ita magisterium asserere in Ecclesia, vt ab eo pēdeamus omnes; sic eos reprehendit qui post se discipulos abducunt, vt Ecclesiæ scindāt vnitatem.

Ergóne diuisus est CHRISTVS? Num Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

Congeries argumentorum, quibus Corinthiorum crassum errorem confutat & arrogantiam deprimit. Ponit autem tria ordine efficacissima argumēta. Primum sumtū est ab absurdo: Si in eadem Christi Ecclesia scindere vnitatem licet ita vt alius alium superbè iactet ministrum: tum sanè Christus est etiam in partes diuisus & factiones. Sed Christus nō est dispertitus in partes & factiones. Ergo in eadem Christi Ecclesia scindere vnitatě non licet, alio de alio magistro arroganter gloriante. Obseruanda in primis doctrina, quod, quemadmodum vnus CHRISTVS Ecclesiæ caput est,

& ſolus in Eccleſia regnat: Ita qui in Eccleſia eſſe volunt, ſub hoc vno Chriſto copulati inter ſeſe vera animorum concordia eſſe debent, quoſcunq; tandem ductores ad Chriſtum habuerint. Secũdum argumentũ, ſimiliter ab abſurdo ſumtum. Si Paulo aut alij cuipiam ita adhærere licet vt iſto pacto ſcindatur Eccleſię vnitas: tum Paulus aut alius, quiſquis ille magiſter fuerit, pro vobis crucifixus eſt, hoc eſt, vos redemit perſoluto ſui ſanguinis precio pro vobis. Sed nec Paulus, nec alius quiſquam, niſi ſolus Chriſtus pro vobis crucifixus eſt. Ergo nullius magiſtri cauſſa ſcindenda eſt Eccleſiæ vnitas, Doctrina obſeruanda, quod ita ſub iure Chriſti ſimus propter redemtionis beneficiũ, vt non liceat ab eo diſcedere & vnitatem Eccleſiæ ſcindere: quod qui faciunt in ſummæ ingratitudinis notã incurrũt. Deinde ita ſoli Chriſti ſanguini aſſcribitur hoc redemtionis beneficium, vt meritum ſalutis & remiſsionis peccatorum in neminem alium ſine ſacrilegio transferri poſsit. Confutantur ergo Papiſtæ hoc loco, qui theſaurum Eccleſiæ componunt ex ſanguine Chriſti & martyrum ſimul. Quaſi martyres aliquid nobis meruiſſent ſuo ſanguine ad expianda peccata noſtra. Tertium argumentum, ab inauguratione noſtri per baptiſmum ſumitur. Illi inauguramur illiq; nomen damus, in quem baptizamur. Sed non baptizamur in nomen Pauli aut alterius, ſed in nomen Chriſti. Ergo non Paulo inauguramur, ſed Chriſto, qui vt nobis hoc ſymbolo teſtatur ſuam gratiam, noſque in ſuam familiam recipit: ita nos viciſsim obligamur, vt ipſi fide adhæreamus, quod niſi fecerimus fœderis violati rei ſumus. Obſeruetur doctrina, quod vt baptiſmo inauguramur Chriſto: Ita eodem admonemur concordiæ & coniunctionis mutuæ inter nos in Chriſto. Vnde Paulus ad Epheſ. 4. ab vnitate baptiſmi exhortationem petit, ad ſeruandam vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. Quare cõtaminant & diuidunt baptiſmum, qui ſuis diſsidijs & ſectis vnitatem Eccleſiæ ſcindunt. Quoties igitur baptiſmi meminerimus, cogitemus de vnitate & concordia, quam Chriſtus ab omnibus, qui ſibi nomen in baptiſmo dederunt, requirit.

Gratias ago Deo meo, quod neminem veſtrum baptizaui niſi Criſpum & Gaium, vt ne quis dicat, quod in nomen meum baptizauerim. Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam. Præterea non noui an quenquam alium baptizauerim. Non enim miſit me CHRISTVS baptizare, ſed Euangelizare.

Senſus horum verborum facilis eſt, ſed præbet duabus quæſtionibus occaſionem. Quarum prior eſt, num rectę miniſter verbi glorietur, ſe abſtituiſſe à pio & laudabili opere? Poſterior, quomodo verum ſit Paulum non eſſe miſſum ad baptizandum, ſed ad Euangelizandum, cum tamen Dominus miſerit Apoſtolos non ſolum, vt docerent, ſed etiam vt baptizarent? Ad vtramque quæſtionem reſpondendum eſt: quod neutra illarum ſimpliciter, ſed comparate intelligenda ſit. Gratias quidem agit Deo Paulus quòd neminem baptizauerit, ſcilicet ne inde raperent occaſionem gloriandi de ſe vt magiſtro, in aliorũ contemtum, Neq; propterea quiſnam à baptiſmo excluſus eſt, quod Paulus non baptizarit. Fuit enim baptiſmus adminiſtratus per alios. At quod dicit ſe non eſſe miſſum ad baptizandum ſed Euangelizandum, Non negat ſimpliciter ad ſuum officium pertinere baptizare, ſed officij partes diſtinguit, & potiſsimam partem functionis Apoſtolicæ munus prædicandi Euangelium aſſerit, quam partem non potuit in alterius humeros conijcere. Verum cum baptizandi opus tale erat quod per multos adminiſtrari potuit, voluit Paulus in magis neceſſario officio, cui potiſsimum erat deſtinatus, occupatus eſſe. Neque hæc quæ hoc loco à Paulo dicuntur, rectè rapiuntur ad extenuandum baptiſmum, non enim hic quæſtio agitatur de virtute baptiſmi, ſed de miniſterio, quo non occupabatur Paulus, vt magis arduo prædicandi munere perfungi poſſet.

Non in ſapientia ſermonis, ne inanis reddatur crux Chriſti.

Remouet cauſſam gloriationis Corinthiorum. Illi iactarunt quiſque ſuum magiſtrum ob oratoriam dicendi facultatem, & ſermonis ſplendorem & facundiã (Hic enim ſapientia) quæ peritiã omnis generis artificum continet (ad certam ſpeciem, nempe ad dicendi artificioſam peritiã referenda eſt) ſed hæc magis obeſſe videtur, cum id orationis virtuti tribuatur, quod potentiæ Euangelij tribuendum eſſet, tantũ abeſt vt eloquentia prædicationi Euangelij accommoda ſit, Grauis enim ratio eſt cum inquit, Ne inanis reddatur crux Chriſti, hoc eſt, ne tribuatur hominis facũdiæ, quod propriũ eſt crucis & beneficij redemtionis. Atq; hæc cauſſa fuit, cur Chriſtus elegerit Apoſtolos rudes, & qui nulla ſapientia pollerent coram mundo. Cauſ-

do. Caussa igitur non fuit donationis imbecillitas, sed vt non tribueretur virtus ipsa eloquentiæ humanæ. Verum hîc duæ arduæ quæstiones se offerunt. Vna, Num Paulus prorsus damnet sermonis sapientiã tanquam Euangelio contrariam? Altera, Num repudiandus sit quisquis Euangelium paulo nitidiori sermone illustret? Quantum ad primã quæstionem attinet, certum est cum honestas artes omnes, tum ipsam eloquentiam esse donum Dei. Deinde fuisse Paulo potissimum, inter Apostolos summam eloquentiam constat, qua etiam olim excelluisse Dauidem, Salomonem & Esaiam manifestum est. Quare Paulus non est putandus aliquid in contumeliam artium dicere, sed Euangelij prædicationem vult esse simplicem, cum vt appareat sola spiritus efficacia in prædicatione Euangelij, tũ vt sermone rudi & impolito nostra obœdientia, docilitas, & humilitas magis conspicua reddatur. Ex hoc etiam ad secundam quæstionem respondere non est difficile, Licere quidem omni Eloquentiæ gratia illustrare Euangelium, modo vana verborum oblectatione non inebrientur homines. Verum hic modus seruandus est, ne hominis eloquẽtiæ tribuatur quod est virtutis Dei. Quare præstat simplicitatem in docendo, grandiloquentiam & eloquentiam in exhortando & confutando adhibere.

Nam sermo qui est crucis, ijs quidem qui pereunt stulticia est, nobis vero qui seruamur potentia.

Concessio est cum correctione per distinctionem. Obijciunt quidam qui humanam iactant sapientiam & eloquentiam, genus illud sermonis quo vtitur Paulus atq; alij Apostoli, in annuncianda salute per Christi crucifixi mortem, esse impolitum, rude atq; adeo stultum, vt quod careat omni eloquentię laude, sed Paulus illis hoc concedit, sed mox per diuisionem corrigit: Sermo qui est crucis (id est, prædicatio de Christo crucifixo) simplex & minime ornatus humanæ sapiẽtiæ coloribus, ijs qui pereunt, est non solum stultus, sed ipsa stulticia, eorum sane iudicio qui pereunt: At ijs qui saluantur est potentia Dei. Nam per illum Deus suam mirificam vim declarat: qua vtitur in eripiendis hominibus à potentia Sathanæ, in adoptandis filijs donata remissione peccatorum per Christum. Hæc potentia Dei non ita emineret, si ab humanarum artium subsidio pendere videretur. Nam tum hominibus magna ex parte tribueretur, quod est proprium crucis Christi.

Sed sicut scriptum est, perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo.

Esaiæ testimonio probat sapientiam & prudentiam hominum in religionis negotio plane nullum habere locum. Quare minatur Dominus apud Esaiam se aboliturum, & è medio sublaturum sapientiam mundi, vt locus sit sapientiæ Dei, hoc est, Euangelio Christi. Docet hic locus, quod in salutis doctrina nihil prorsus valeat sapientia philosophica, vt quæ ministerium Euangelij pro ludibrio habeat.

Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor seculi huius? Nonne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?

Ex Esaiæ pronunciato Paulus validè infert per insultationem, gloriationem mundi & sapientiam nihil prorsus in mysterio salutis valere. Sapiens est Paulo hoc loco, qui philosophiam iactat, veluti sapientiæ fontem. Scriba est interpres legis, aut quilibet literatus ac studio longo exercitatus. Conquisitor seculi est, qui in huius mundi arcanis perscrutandis, & acutissimis quibusque quæstionibus explicandis omnem ætatem consumit.

Postquam enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stulticiam prædicationis saluare credentes.

Vt probat ab effectu, mundi sapientiam non perducere hominem in veram noticiam Dei: Ita sapientiæ mundi opponit stulticiam prædicationis, hoc est, stultam prędicationem ipsius Euangelij: quam stultam nominat, quia iudicio mundi talis videtur, quæ tamen reuera iudicio Dei & Ecclesiæ Christi summa est sapientia. Postquã inquit, in sapientia Dei (hoc est, in hac mundi fabrica, quæ est veluti quoddam speculum sapientiæ Dei) non cognouit mundus (hoc est, homines non regenerati) per sapientiã (hoc est, per lumen rationis, ac demonstrationes ex natura rerum sumtas) DEVM (scilicet vera & salutari noticia) Placuit Deo (hoc est, ita visum est ex gratuita ipsius bonitate) per stultam (scilicet coram mundo)

mundo) prædicationem (de Christo crucifixo) saluare credentes. Doctrina prima hic obseruetur, quod homines nō poſsint venire in salutarē Dei noticiā per mundi sapientiam. Secunda, quod solum Euangelium salutarem Dei noticiam pariat. Tertia, quod omnes homines absque noticia Euangelij in damnatione hæreant. Quarta, quod fructus creditæ prædicationis Euangelij sit salus animarum.

Quandoquidem & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiam quærunt, Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum: Græcis vero stultitiam.

Exegesis per collationem. Exponit enim quomodo Euangelium mūdo sit stultitia, sed ipsis electis summa sapientia. Iudæi pleriq; miracula & signa petunt, non contenti miraculis, quibus iam pridem veritas Euangelij confirmata est, vnde fit vt ipsis Christus in ruinam & lapsum prædicetur: Græci autem sapientia sua & rationis acumine Euangelium metiri conatur: quod dum rationis lumine non perspiciunt, stultum iudicant. Quare prædicatio Euangelij de Christo, ipsis stulta & ridicula videtur. Hinc discamus rationem nostram in rebus diuinis captiuare, ac voci Dei soli fidem adhibere.

At ipsis vocatis Iudæisque & Græcis, Christum Dei potentiam & sapientiam.

Excipit eos quibus prædicatio de Christo est salutaris, nempe vocatis, hoc est, ijs qui Euangelio prædicato fidem adhibent (Hi enim vocati dicuntur) His prædicatio de Christo crucifixo, est & potentia Dei & sapientia Dei. Potentia quidem, qua Deus illos potenter eripit à damnatione & Sathanæ imperio: Sapientia vero, qua in salutarem Dei noticiam eruditi, Deum ex fide vera colere norunt.

Nam stulticia Dei sapientior est hominibus, & infirmitas Dei robustior hominibus.

Ratio, quod prædicatio de Christo crucifixo (nam stulticiam Dei & infirmitatem Dei crucem Christi appellat) quæ stulta videtur mundo, sit potentia & sapientia Dei. Mundus iactat suam sapientiam & suas vires, sed prædicatio Euāgelij quę in hominum oculis quędam stulticia & infirmitas apparet, habet suā vim & virtutem à Deo, qui & sapientiſsimus & robustiſsimus est. Cum ergo de prædicatione Euāgelij quæritur, Vnde tanta eius vis sit? ad eius autorem qui in eo est efficax, respiciendū est.

Videtis enim vocationem vestram fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt in mundo elegit Deus, vt sapientes pudefaciat, & quæ sunt infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat ea quæ sunt robusta: & quæ ignobilia sunt in mundo & spreta, elegit Deus: & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt aboleret, Vt non glorietur omnis caro coram Deo.

Id quod scripturis antea probauit, hic ipso rei euentu & propria Corinthiorum experientia confirmat, vt vel hoc pacto eorum fastum deijciat, ne quid sibi arroganter tribuant. Atque hæc summa sententiæ est. Verum ne hunc locum rapiamus in contemtum nobilium, potentum, & sapientum huius mundi, opus est collatione huius loci, cum alijs dictis & exemplis scripturæ. Ad Timoth. ait Paulus, quod Deus velit omnes saluos fieri. Ad Rom. Qui diues est in omnes: item, non est distinctio Iudæi & Græci. Iohan. 3. Omnis qui credit non peribit, sed habebit vitam æternam. Dauid præterea hortatur Reges ad osculandum filium, quos Esaias Ecclesiæ nutritores vocat. Diuites & potentes fuerunt Dauid, Ezechias, Iosias & multi electi. Quare nec diuitiæ, nec nobilitas, nec potentia, nec sapientia est caussa reiectionis: sed harum rerum abusus. Nam plerique his rebus ebrij, Euangelium spernunt, Cùm contrà pauperes, ignobiles, contemti corā mundo, istis impedimentis non implicantur: etsi inter illos quoq; non pauci sua incredulitate pereunt. Porrò ea quæ non sunt, Hebraico idiotismo vocat quæ pene nulla sunt: sed hominum nō Dei iudicio. His opponuntur ea quæ sunt, hoc est, quæ in precio coram mundo habentur. Cæterum duos fines hic ponit, cur non multi nobiles, potentes, &c. eligantur: Quorum primus est, vt pudefaciat sapientiam, potentiam & nobilitatem mūdi,

 hoc est,

hoc est, vt declaret quod Deus ista non recipiat in salutis negocio. Vult enim Deus, vt vnusquisq; abneget semetipsum, & prosternat se nudum & destitutum omni merito & dignitate coram Deo. Alter finis est, ne coram Deo vlla caro glorietur. hoc est, ne quisquã mortalium salutis meritum ponat in nobilitate, diuitijs, potentia, aut vlla alia re mundi: sed eam acceptam ferat soli Christo crucifixo, Quemadmodum sequentia Pauli verba testantur. Porrò de electione copiosius scripsi in primum Caput ad Ephesios.

Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, iusticiaquè & sanctificatio & redemtio.

Exposuit quales sunt in se, qui vocantur. Nunc autem explicat quales fiunt ex gratia, & ex communicatione quam habent cum Christo. PRIMVM quidem adoptantur in Christo, vnde fit vt cæteris hominibus tanto sint nobiliores, vtpote nati ex Deo, quanto Dei gloria omnibus excellit. Deinde, vt illustriora sint Christi beneficia erga Ecclesiã, ea particulatim recitat, ac numerat quatuor seruato consecutionis ordine. Ait enim, Christum esse nobis factum sapientiam, iusticiam, sanctificationẽ & redemtionẽ. Nam vt Adam primus suo lapsu factus est nobis stulticia, iniusticia, impuritas & exilium: Ita Christus nouus & secundus Adam, factus est nobis sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio. Primum itaq; factus est nobis Sapientia: quia in illo reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei. Hæc autẽ sapientia constat vera Dei noticia, qua eius in Christo dilectionem cognoscimus, & veram colendi Deum rationẽ tenemus. Hac sapientia destituuntur omnes, qui in Christi schola nõ sunt edocti. Iusticia deinde fit nobis, quando remissis peccatis nobis credẽtibus iusticia ipsius gratuitò imputatur. Hac iusticiã vestiti, non amplius vt rei apparemus in conspectu Dei. Tertio factus est nobis Sanctificatio. Nã sicuti Christus nos iustificando à peccatis liberat & à morte, quæ peccati pœna est: Ita sanctificãdo regenerat in nouos homines, & suam reddit in nobis efficacem iusticiam, ad creandos in nobis per Spiritum sanctum nouos motus, & ad efficiendas Dei filijs dignas actiones. Obseruetur igitur hic, res distinctas esse iustificationem & sanctificationem, quamuis ita natura cõiunctæ sunt, vt sanctificatio à iustificatione nunquã abesse posit. Quarto, factus est nobis Redemtio, quia ita per eum sapientia donati, iustificati & sanctificati, certam redemtionem tandem assequemur, resuscitatis corporibus & donata nobis vita æterna. Hic Pauli locus ideo obseruandus est diligentius, quia vix vllus alius in scripturis est, qui distinctius omnia beneficia Christi erga Ecclesiam enumerat.

Vt sicut scriptum est, qui gloriatur in Domino glorietur.

Soli Christo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemio est accepta ferenda, Ergo in solo Christo gloriandum est. Stulte igitur faciunt, qui vel humana & philosophica sapientia tumidi, schismata in Ecclesia faciunt: Vel qui gloriantur de suis in religione magistris: Propterea quod magis secundum mundum sapere videantur.

CAPVT II.

Summa Capitis Secundi.

Vt qua orationis humilitate Euangelium sit prædicandum, suo ostendit exemplo: Ita qualis sit sapientia Euangelium ipsum, exponit: indicans, eam non posse ab homine carnali percipi, sed tantum per spiritum Dei cognosci.

Ordo & partes Capitis Secundi.

Primum, quia in superiori capite ostendit Euangelio quodammodo contrariam esse sapientiam & philosophicam eloquentiam: hic suo exemplo demonstrat qua humilitate Euangelium sit prædicandum. Deinde sequitur commendatio sapientiæ illius, quam profitetur Euangelium. Postremo, vt hanc sapientiam excedere humanum captum: Ita non percipi nisi ab ijs qui spiritu Dei edocti fuerint, monet: quod suo quoque exemplo clarum facit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Et ego cum venissem ad vos fratres, veni non in excellentia sermonis aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Dei. Non enim iudicaui me scire quicquam in vobis, nisi Christum Iesum & hunc crucifixum.

Suo exemplo confirmat, naturam Euangelij quodamodo contrariam esse grandiloquentiæ humanæ, ac omnino diuersissimnm esse Euangelium à sapientia mundi: vt, quod nec ex inani sermonis splendore, nec ex humanæ sapientiæ supercilio dependeat. Huius sui facti Paulus rationem reddit, cum ait: non enim iudicaui me quicquam scire, hoc est, non eximium duxi, nec quicquam cognitione sum dignatus, Nisi Iesum Christum eumque crucifixum: vt crucis humilitati meum sermonem accommodem. Hic locus, vt indicat quid docere debeant fideles ministri verbi: Ita monet quid nobis toto huius vitæ curriculo discendum sit, modo alioqui salus nobis curæ fuerit.

Et ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo, fui apud vos, & sermo meus & prædicatio mea: non in persuasorijs humanæ sapientiæ sermonibus, sed in demonstratione spiritus & potentiæ: vt fides vestra non esset in sapientia hominum, sed in potentia Dei.

Exponit clarius quod dixit, & sunt in ipsa expositione quatuor potissimum membra: PRIMVM, quod perpensa magnitudine negocij, quod sustinuit suæ infirmitatis memor, in eo magno cum timore & tremore versatus sit. Quo, vt monet qualisnam cura & solicitudo ministrorum Euangelij esse debeat in tanto ministerio: Ita perstringit Thrasonicos concionatores, qui tantum inanem verborū splendorem superbè afferebant. SECVNDVM ex primo nascitur. Dicit enim suam prædicationem non fuisse in persuasorijs humanæ sapientiæ sermonibus, qui magis artificio subtili quam veritate nituntur: ex quo fit vt magni oratores sæpe imperitis fucum faciant ac veritati tenebras offundant. TERTIVM est, quod dicit suam prædicationē fuisse in demōstratione spiritus & potentiæ, id est, spiritualis cuiusdam virtutis, qua Deus & suo spiritu efficax est in prædicatione Euangelij, & multis stupendis factis veritatem Euangelij obsignat. QVARTVM est finis, cur Christus voluerit suum Euangelium humili sermone proponi, ne videlicet fides Corinthiorum videretur pendere ex sapientia & grandiloquentia humana, ac si sermonis splendore ac eloquentia esset ad finem deducta: sed vt constaret potentiam Dei in humili prædicatione latere. Vnde Corinthij admonebantur, vt hanc Dei potentiam in Euangelio latentem agnoscerent, & non finerent se vllo pacto ab ea doctrina auelli, in qua potentia Dei adeo clarè conspiceretur.

Porrò sapientiam loquimur inter perfectos.

Prolepsis est, anticipat enim obiectionem illorum, qui ex dictis inferre poterant, Paulum despicere sapientiam omnem hominum, sicut homines barbari & imperiti solent: verum isti obiectioni respondet, & dicit se cum alijs Euangelij ministris veram sapientiam loqui & profiteri, sed inter perfectos, quibus solis sapit verbum quod annunciamus. Vocat autem perfectos eos, qui integro & incorrupto iudicio sunt, quorumque mentes, spiritus gratia, iam capaces sunt huius sapientiæ. Significat igitur alios iudicio corruptos esse, vt qui de humana glorientur sapientia.

Sapientiam autem non seculi huius, neq; principum seculi huius qui abolentur.

Prolepsis alia est. Anticipat enim Apostolus ne quis obijceret, eam quam iactaret sapientiam, à summis quibusq; ingenijs contemni, Ideoq; sapientiæ nomen non mereri. Concedit itaq; Paulus non esse sapientiam huius mundi aut principum huius mundi, hoc est, eorum qui in mūdo ingenio, dignitate & potentia excellunt. Hic igitur obseruetur, Euangelium nequaquam iudicio sapientū huius mundi subijciendum esse, vt quod diuersissimū sit à sapiētia principum huius mundi, qui abolentur cum sua sapientia. Innuit ergo his verbis, Euangelium quandam sapientiam æternam esse, vt quæ Deum autorem æternum habeat.

Sed loquimur ſapientiam Dei in myſterio abſconditam, quam præſinierat Deus ante ſecula in gloriam noſtram.

Definit qualiſnam ſapientia ſit Euangelium, nempe ſapientia à Deo autore profecta, non recens nata, ſed definita ante ſecula in gloriam noſtram: Etſi iam diu in myſterio abſcondita latuerit.

Quam nemo principum huius ſeculi cognouit.

Ratio eſt, cur ſapientiam hanc Dei dixerit in myſterio abſconditam fuiſſe nempe ideo quia eam nemo mortalium vel ſapientiſsimorum, ſuo acumine perceperit.

Nam ſi cognouiſſent (eam) nequaquam dominum gloriæ crucifixiſſent.

Aetiologia eſt ab euidenti ſigno. Si principes mundi cognouiſſent hanc Dei ſapientiam, nequaquam eius autorem Dominum gloriæ, hoc eſt, potentē illum Deum veræ gloriæ & maieſtatis plenum, crucifixiſſent. Alludit autē hic Paulus ad Pſalmum 24. in quo Chriſtus rex gloriæ dicitur. Obſeruētur hic duo teſtimonia, Vnū diuinitatis Chriſti quę opponitur crucis ignominię. Alterum coniunctionis duarū naturarum in vnā perſonam. Hic enim quod ſolius humanitatis eſt (ſi naturas ſeorſim ſpectas) cum diuinitate communicatur. Quemadmodū Iohan. 3. Quod eſt ſolius diuinitatis, cum humanitate communicatur propter vnionē perſonalem. Aperte igitur hic diſtinguuntur duæ naturæ in Chriſto, & vna cōfirmatur hypoſtaſis, id eſt, perſona. Chriſtus enim adeo vnus eſt, vnitis duabus naturis in vnā perſonam, vt, quod vnius naturæ eſt proprium, interdum toti Chriſto tribuatur: Vt, cum dicimus Chriſtum natum ex muliere, paſſum, crucifixum, ſepultum, &c. Hic enim toti tribuitur Chriſto, quod eſt humanæ tātum naturæ propriū: Interdum vero quod vnius naturæ eſt, ad alteram transferatur. Vt cum Paulus hic dicit, Dominum gloriæ crucifixum. Hic enim quod eſt humanæ naturæ ad diuinā transfertur per Tropum quem veteres vocarunt κοινωνίαν ἰδιωμάτων, hoc eſt, communicationem proprietatum. Hæc eo ſpectant, vt diſcamus naturas Chriſti ita diſtinguere, vt tamen alteram ab altera non ſeparemus. Nam niſi idem ille Chriſtus qui paſſus eſt, Deus ſit æternus, quomodo ſaluaret? Et viciſsim, niſi idem Deus ille æternus paſſus eſſet in carne ſua, quomodo redimeret? Neutrum enim poteſt, niſi vnus & idem ſit Deus & homo: qui poteſt quidem quia Deus eſt, debet vero quia homo eſt.

Sed ſicut ſcriptum eſt: Quæ oculus non vidit & auris non audiuit, & in cor hominis non aſcenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus ipſum.

Dixit principes mundi non cognouiſſe ſapientiam Dei, Nunc id confirmat teſtimonio Eſaiæ cap. 64. Qui euincit, doctrinam Euangelij humani ingenij comprehenſionem ſuperare. Si enim cogitare non poteſt homo de ijs, quæ Deus ſuis parauit, quomodo quæſo ea poterit ſenſibus comprehendere? Nam cum omnis humana cognitio, aut ex ſenſibus (viſu potiſsimum & auditu quos hic ponit Apoſtolus) aut ex intellectu oriatur: Et nullo horum, vel ſapientiſsimi in mūdo, potuerunt hanc Dei ſapientiā comprehendere, neceſſe eſt eam poſitam eſſe extra omnem hominis comprehenſionē, quam Philoſophi vocant συγκατάληψιν. Obſeruetur hoc teſtimonium aduerſus eos, qui transformant Euangelium in legem neſcio quam moralem & Ariſtotelicam.

An nobis Deus reuelauit per ſpiritum ſuum.

Prolepſis eſt. Nam huic quæſtioni reſpondet: Si nec ſenſibus, nec mente comprehenditur Euangelium, quomodo ergo vobis innotuit? Reſpondet: Deum illud reuelaſſe per ſuum ſpiritum. Atque ita poſtquā Apoſtolus oſtendiſſet, humanam mentem nō poſſe conſcendere ſuo marte ad capienda myſteria Dei, monſtrat verum & vnicū myſteriorum Dei magiſtrū ſpiritum ſanctum, cuius ſolius magiſterio Paulus edoctus fuit. Hic locus nequaquā ſuffragatur Anabaptiſtis aut alijs Enthuſiaſtis. Nam ſpiritus ſanctus eſt ſemper doctor Eccleſiæ, ſed per vocale verbum, quod iuſsi ſunt Apoſtoli & eorum ſucceſſores annunciare omni creaturæ.

Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei.

Ratio reuelationis Euangelij per ſpiritum. Spiritus enim ſanctus, qui vnus eſt cum patre & filio Deus, occultiſsi-

cultisſima quæque & ſolus nouit,& ſolus eadem docere nos poteſt. Eſt ergo argumētum
à ſufficienti cauſſa ſumtū, quæ cauſſa vt noſtræ cæcitati opponēda eſt, ita eidem medetur.

Quis enim hominum nouit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui eſt in eo? Ita etiam quæ Dei ſunt nemo nouit, niſi ſpiritus Dei.

Alia ratio ſeu rationis declaratio à comparatis ſumta: Quemadmodum ſpiritus hominis, id eſt, anima ipſa (in qua vis intellectualis reſidet) ſola nouit hominis conſilia & voluntatē,
quæ alios homines latent, priuſquam ſermone promuntur è Theſauro cordis: Ita conſi-
lia & voluntatem Dei de ſalute generis humani, ſolus ſpiritus Dei nouit, quæ ipſe ſpiritus
promit per prædicationem Euangelij, & ſua diuina virtute cordibus electorum obſignat.
Docet & hic locus, extra comprehenſionem humani ingenij poſitam eſſe ſapientiam eam
quam profitetur Euangelium.

Nos vero non ſpiritum mundi accepimus, ſed ſpiritum qui eſt ex Deo, vt ſciamus quæ nobis à Deo donata ſunt.

Diſcernit inter ſpiritum mundi & ſpiritum Dei, & in quem finem donamur ſpiritu Dei docet. Accipere autem ſpiritum mundi eſt afflari eo ſpi-
ritu, qui ea doceat, quæ mundus curat, & quorum capaces ſunt homines ſuæ naturæ apti-
tudine. Sed accipere ſpiritū Dei, eſt eo ſpiritu afflari qui nos ad Deum vſq; ſubuehat, cu-
ius vi ſcilicet ſcrutemur & intelligamus ſalutis noſtrę myſteriū, alioqui imperueſtigabile.
Notemus itaq; hoc loco, genitiuos Mūdi & Dei, Idiotiſmo Hebraico pro Epithetis poni,
& Epitheta ipſa obiecta ſignificare. Vt enim ſpiritus mundi eſt, qui circa mundana, ita Dei
ſpiritus eſt qui circa diuina occupatur. Hinc vtilem doctrinam petamus de fide, quod nō
ſit incerta opinio: Sed vera ſcientia ex demonſtratione ſpiritus in cordibus electorum ex-
tructa. Turpiter igitur errant qui iubent homines dubitare, an ſint in gratia nec ne. Nam
hic Paulus aperte dicit, ſpiritum Dei accipi, vt ſciamus, quæ nobis Deus eſt gratificatus,
hoc eſt, vt beneficia nobis in Chriſto ex mera gratia collata intelligamus.

Quæ & loquimur, non ineruditis humanæ ſapientiæ ſermonibus, ſed Spiritus ſancti: ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.

Hactenus oſtendit Apoſtolus, quæ & quanta ſit ſapientia Dei, & quod differat ab humana ſapientia: Nunc quo dicendi genere hæc ipſa Dei ſapientia proponenda ſit, docet, & vt eam
longe diuerſisſimam ab humana ſapientia docuit: Ita eandem longe alio dicendi gene-
re tradendam eſſe, ſuo aliorumq; Apoſtolorum exemplo demonſtrat. Humana ſapientia
eruditis humanæ ſapientiæ ſermonibus (hoc eſt compoſitis ad Rhetorum normam, & re-
fertis philoſophicis ampullis, Ita, vt in ſui admirationem grandiloquentia quadam audi-
tores rapiant) traditur: At hæc Dei ſapientia traditur Spiritus ſancti ſermonibus, hoc eſt,
ad ſincerum ſimplicemq; ſtilum, Maieſtate ſpiritus dignū, magis compoſitis quam ad va-
nam oſtentationem. Idque ideo vt ſpiritualibus (hoc eſt, rebus cœleſtibus & diuinis) ſpiri-
tualia (hoc eſt, ſermonem ſpiritualem) iudicio aptemus. Nam ea demum tradendæ alicui
diſciplinæ maxime eſt appoſita oratio, quæ proprijs, & ad id de quo agitur accommodatis
verbis & formulis vtitur. Atqui Euangelium ſicuti à deo & non ab hominibus manat, Ita
etiam res docet ab humano ſenſu remotas. Merito igitur in eo tradendo non humanam,
ſed diuinam eloquentiam vſurpare oportet.

Animalis autem homo non capit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei.

Anticipatio eſt, qua anteuertit hanc obiectionem: Qui fit, quod tam pauci hanc cœleſtem ſapientiam ample-
ctuntur? Reſpondet Apoſtolus propoſita cauſſa, quæ eſt impotentia quædam, nimirum
quod nullæ ſint hominis facultates ad capiendam hanc cœleſtē ſapientiam idoneæ. Quē-
admodū enim vaſa minora nulla ratione quippiā maius ipſorū proportione capere poſ-
ſunt: Ita homo animalis, id eſt, non alia quam naturali luce præditus, vt qui ſpiritum Dei
non habeat (ita enim vocabulum ψυχικός in Epiſtola Iudæ explicatur, id quod patet ex ipſa
antitheſi, qua ψυχικός ſpirituali opponitur, nō poteſt illis ſuis facultatibus hanc capere cœ-
leſtem ſapientiā. Obſeruandus eſt in primis hic locus, Nam vt clare docet, nullas eſſe facul-
tates in homine, quibus homo poſsit per ſe Dei Euangelium percipere: Ita eneruat, immo
prorſus ſubuertit liberum arbitriū, quantū ad obœdientiam ſpiritualē Euangelio præſtā-

dam attinet: de quo adeo gloriantur sophistæ. Tametsi autem ex contemplatione rerum creatarum philosophi DEVM esse ratiocinati sunt, eumq; omnipotentem, æternum, sapientem & bonum agnouerunt: tamen hanc sapientiam Dei, quod Deus sit nobis pater in filio reconciliatus nequaquam agnouerunt. Nam hæc sapientia non agnoscitur nisi ab ijs, quibus Spiritus sanctus eam peculiari gratia patefecit.

Stulticia enim ipsi sunt, & non potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur.

Duplex ratio cur animalis homo non percipiat ea quæ sunt Dei, quarum prior sumitur ab ingenio hominum, Posterior à natura doctrinæ cœlestis. Priorem his verbis ponit, quia stulta ea videntur, vt quæ nullis rationis demonstrationibus aut probabilitate euidenti suffulta esse videantur. Posteriorem ita exprimit, nec potest ea cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur, id est, non possunt agnosci nisi ab ijs, qui Spiritum sanctum habent, & nouo spiritus afflatu sunt prædití.

At spiritualis quidem dijudicat omnia, Ipse autem à nemine dijudicatur.

Quisnam huius diuinæ sapientiæ non sit capax ostendit: nunc quisnam eiusdem sit capax docet, nimirum, spiritualis, id est, Spiritu sancto afflatus, hic enim solus dijudicat & intelligit omnia pro mensura gratiæ sibi collatæ, at ipse contra à nemine dijudicatur, quantum scilicet ad eam partē attinet qua spiritualis est. Nā nec fides, nec veritas Euangelij vllius hominis arbitrio subiecta est. Nō igitur vllæ humanæ sciētiæ & sapientiæ siue cōsilij, res fidei subiectæ sunt.

Quis enim nouit mentem Domini, qui dirigat eum?

Confirmatio est superioris sententiæ ex 40. capite Esaiæ petita, & est sensus: Nullus animalis homo nouit arcana Dei, vt posit edocere quenque quid sit agendum aut non agendum, quid rectum & iniquum. Ergo animalis homo, spiritualem nequaquam iudicare potest, vt qui omni iudicio spirituali destitutus sit. Monet hic locus, vt ex verbo reuelato iudicemus de voluntate Dei, & non exratione humana, quæ prorsus cæca est in rebus diuinis.

Nos autem mentem CHRISTI habemus.

Antithesis est, vt enim supra dixit, animalem hominem non capere, quæ sunt spiritus Dei, Ita hic eorundem capaces esse docet eos, qui afflati sunt spiritu Dei, sed se Paulus aliosque Apostolos, exempli caussa ponit.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Corinthijs vt carnalibus simplicem Euangelij prædicationem displicere affirmans, ministris Euangelij agricolis & ædificatoribus comparat, ac se tanquam sapientem architectum fundamentum iecisse, super quod alij aliud ædificant testatus: à dignitate extructi ædificij sumto argumento, hortatur Corinthios ne se inani mundi doctrina prophanari permittant: vnde concludit, non in hominibus sed in solo Deo gloriandum esse.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Quia in superiori capite, se humili sermone in prædicando Euangelio vsum fuisse, dixit, In initio huius capitis rationem facti petit à Corinthiorum persona: qui adhuc veluti infantes lactis potu alendi erant & fouendi, & ne se maiores progressus fecisse dicerent, à factis illorum eos confutat. Deinde de ministris agit, ostendens quid habeant commune, seque inter eos architectum constituens, monstrat verum fundamentum esse Iesum Christum, super quod alij omnes ædificare debent. Tum hortatio sequitur, vt qui iam Dei templa sint effecta, non sinant se prophanari aut doctrina, aut moribus prophanis, sed in hoc potius toti incumbant, vt in solo Deo glorientur.

EXEGE-

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Et ego, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed vt carnalibus, vt infantibus in Christo.

A Corinthiorum persona sumit Apostolus rationem sui humilis sermonis apud Corinthios. Qui cum pueris agit & infantibus, debet orationem ipsorum captui accommodare. Vos autem adhuc infantes estis in Christo. Igitur non potui vobis, vt plene adultis loqui, sed loquendum mihi fuit, vt infantibus. Locus hic admodum vtilis est. Nam monet ministros Euangelij, vt se ad auditorum captum demittant: quod nisi fecerint, labor eorum frustraneus erit. Oblique præterea hic taxat Apostolus nouos illos & arrogantes Doctores, qui in rudi adhuc Corinthiaca Ecclesia grandiloquentiæ laudem affectarunt. Porrò vt spirituales hic vocat, qui amplioribus donis spiritus erant donati, quique maiores progressus fecerant in pietate: Ita carnales vocat, non vt ad Romanos, qui fide vacant, Sed, sicuti ipse se interpretatur, infantes in Christo. Nam cum fide inserimur in Christum, eius spiritu agitamur, ex quo fit, vt pro mensura fidei & profectus dicamur adolescere.

Lactis potu vos alui & non solido cibo, non enim poteratis, imo ne nunc quidem adhuc potestis.

Quod simpliciter dixit, idem nunc figurate repetit, sumta occasione ex eo quod ipsos infantes appellauerit. Sensus igitur est: Quemadmodum bonæ nutrices, nō statim infantibus solidum ingerunt cibum (eum enim ob imbecillitatem ventriculi ferre nequeunt) sed primū lacte eos alunt, donec adolescunt: Ita & ego vos, adhuc infantes in Christo, alui lactis cibo, hoc est, simplicissima Euágelij prędicatione, exclusa omni humana eloquentia & orationis illecebris. Vt autē hic Apostolus prædicationem Euangelij nutricationi puerorū comparat: Ita ipsos concionatores nutricibus confert. Quare monemur non solum quonam affectu debeant esse ministri verbi erga suos auditores: Verumetiam quod singulari diligentia se captui illorum accommodare debeant, Cæterum lac & esca, seu solidus cibus, re quidem eandem significant Euangelij doctrinam, Sed tantum tradendi modo differunt. Lac quidem dicitur dum simplici sermone & veluti conceptis verbis, rudibus instillatur. Esca vero, quando grandiori sermone ac latiori splendidiorique oratione prædicatur. Sicut apud nos Catechismus puerilis lacti: plenior explanatio, solido cibo conferri potest, tametsi re eadem sint.

Nam adhuc carnales estis.

Dixit eos non capaces esse solidi cibi, vt qui adhuc infantes sint: Nunc idem ab adiunctis Corinthiorum probat, quos dicit esse carnales, hoc est, rudes & spiritus omnino imperio non subiectos.

Cum enim in vobis sint æmulatio, & contentio & dissidiæ, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?

Probat eos carnales esse, hoc est, sicuti ipse se interpretatur, secundum hominem ambulare, & carnis viciositati seu affectibus morem gerere, idq; à proprijs effectibus carnis & repugnantibus spiritus. Quicunq; æmulationibus, cōtentionibus & factionibus indulgent, carnis affectibus ducuntur, & non reguntur toti spiritus imperio: Sed vos Corinthij æmulationibus, cōtentionibus & factionibus indulgetis. Carnales igitur estis, & carnis opera facitis, vt qui humani iudicij imbecillitati sitis obnoxij: quod sane aliquatenus etiam in eos cadit, qui alioqui sunt spirituales.

Cum enim dicat aliquis, ego quidem sum Pauli, Alter vero, Ego sum Apollo: nonne carnales estis?

Dixit inter eos æmulationes, contentiones & factiones esse: Nunc speciem vnam ponit, in qua ista omnia insunt. Verum quia hæc in primo supra sunt explicata, Hic solummodo obseruetur, parum aut nihil in schola CHRISTI proficere eos, qui ambitioni indulgent, & se alijs propter res externas in Ecclesia præferre volunt.

Quis igitur est Paulus? Quis autem A-

Iam de ministris infert quæstionē, ne quis

pollos? nisi ministri per quos credidistis, & vt cuique Dominus dedit?

ne quis vel in ipsis ministris hæreat, vel ministris ministros anteponat arroganter. Ponit autem se & Apollo loco generis, vitandæ inuidię gratia. Est autem sensus: Ministri Euangelij, vt nihil propria virtute agunt, sed sicuti cuiq; dominus largitur, Ita instrumẽta sunt ministri, per quos credidistis. Igitur non superbe in ipsis hærendum est, nec vnus alteri arroganter præponendus in aliorum despectum. Hic duo obseruáda sunt: Primum, quis sit vsus ministrorum verbi? Nimirum, quod sint organa **Dei**, per quæ homines ad fidem vocantur. Alterum, quod eorum virtuti nihil sit asscribendum, ne quid gloriæ detrahatur Deo: sed omnia Deo vt autori asscribenda sint. 10

Ego plantaui, Apollos rigauit. sed Deus incrementum dedit.

Ne quis ex proximis verbis inferret, inanem ministrorum operam, se plantasse, Apollo rigasse affirmat: sed ita, vt Deus incrementum dederit. Hæc commẽdatio, qua ministris verbi plantandi & rigandi partes asignantur, vt Deus cœlestis agricola plantantium & rigantiũ laboribus benignus aspiret, non est exigua. Ex hac comparatione tres colligantur hypotheses: Prima, quod Ecclesia sit ager Dei seu vinea Domini, in qua vt Christus est vitis, & credentes ipsius palmites: Ita ministri verbi vinitores & agricolæ sunt, sed sub Deo summo agricola. Secunda, quod hæc vinea obducatur sentibus prauæ doctrinæ & malorum morũ, & paulatim conuertatur in vastam solitudinem, nisi agricolarum cura, plantatione, rigatione excolatur. Tertia, quod horum agricolarum labor sit irritus, nisi summam manum adhibuerit summus agricola Deus. Ex prima sequitur, quanta sit Ecclesiæ dignitas. Ex secunda, quodnam sit ministrorum officium. Ex tertia, quod soli Deo omnia sint attribuenda, & in eo solo gloriandum, sicut iam concludit Apostolus. 20

Ita neq; is qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed Deus qui dat incrementum.

Hæc conclusio est. Quemadmodũ plantatio & rigatio nihil prodest, nisi Deus incrementum dederit: Ita prædicatio Euangelij nihil prodest, nisi Deus suo spiritu conatibus laborantium aspiret. 30 Ergo gloria soli Deo, & nõ ministris est tribuenda, nec in ministris hærendũ est, ac si quicquam eorum virtute propria fieret. Hæc itaque comparatio, qua omnia Deo, nihil autem hominibus tribuatur, reprimit illorum arrogantiam, qui magisterij humani iactantia abuti videbantur.

Is vero qui plantant, & is qui rigat, vnum sunt: vnusquisque autem propriam mercedem accipiet, secundum proprium laborem.

Idem confirmat à fine ministrorum verbi, Vt ministri verbi huc suos conatus vnanimiter referunt, quo ager Domini excolatur: Ita vnusquisque eorum mercedem accipiet iuxta suũ 40 laborem. Ergo sicuti auditores non debent abuti suis doctoribus ad sectas & factiones stabiliendas: Sic nec Doctores quærant inanem vulgi applausum, sed ad Dominum respiciant, & ab eo solo mercedem expectent, Hic ergo locus, cum ministros inter se, tum auditores ad mutuam concordiam hortatur.

Dei enim sumus cooperarij, Dei agricolatio estis, Dei ædificatio estis.

Vt probat eum qui plantat & eum qui rigat vnum esse, quia vnius Dei ministri sunt eundem spectantes scopum, nempe ædificationem vineæ Dei: Ita conuincit auditores illorum, hoc est, Ecclesiam vnius esse Dei, qui eos excoluerit & ędificauerit. Vt autem melius huius loci conclusio ap- 50 pareat, Argumentũ Pauli in formã dialecticam cogam, omnibus eius partibus expresis: Qui eiusdem Dei sunt cooperarij vnũ sunt. Qui plantat & rigat eiusdẽ Dei sunt cooperarij. Ergo qui plantat & rigat, sunt vnum. Ex hac conclusione rursus colligitur: Qui plantat & qui rigat vnum sunt. At Paulus plantat & Apollos rigat. Ergo Paulus & Apollos vnum sunt. Hinc rursus: Si Paulus & Apollos vnum sunt. Ergo qui est Pauli, idem & Apollo: & qui Apollo, idem & Pauli. Sed nec Pauli nec Apollo estis, nisi quatenus illi vnius Dei ministri sunt. Ergo nec in illis, nec in alijs ministris gloriandum est. Verum quia Dei estis agricolatio, qui vos excoluit, & ædificatio Dei, qui vos in filio ædificauit, vnius Dei eritis. Quare in eo gloriandum est solo, & non in homine. Male igitur facitis, qui arroganter ad

sectas & factiones vestris magistris abutimini. Atque hæc postrema conclusio, horum trium capitum principalis est propositio.

Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens Architectus fundamentum posui, Alius autem superædificat, cæterum quisque videat quomodo superædificet.

Quia ædificationis mentionem fecit, iam de Architectis & fabris agit. Ac primum, ne quid gloriæ Deo detrahere videatur, Deo acceptum refert suum ministerium, quod ipse sibi ex gratia contulerit. Deinde discernit inter se & alios Architectos, ac se ait fundamentum Ecclesiæ Christi iecisse apud Corinthios, quos ipse primus ad fidem cõuertit, alios vero superædificare. Tum admonet, vt vnusquisq; videat quomodo super fundamento iacta superædificet. Vt primo loco, autoritatem suæ doctrinæ conciliat, & omnia ad Deum autorem refert: Ita secundo reprimit arrogantum doctorum insolentiam, qui se Paulo propter nouam dicendi rationem & argutias Philosophicas, præponebant. Nam maior est qui fundamentum perite iacit, quam qui superædificat. Et tertio monet, vt quisque caueat, ne superædificet ea quæ minus tam nobili fundamento adeo peritè iacto congruant.

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

Dixit se iecisse fundamentum Ecclesiæ apud Corinthios, iam illud & vnicum esse ait, & quodnam sit ostendit, definiens vnum esse Iesum Christum: hic ideo fundamentum Ecclesiæ dicitur, quia vnica est caussa salutis & vitæ æternæ. Nam is est nobis sapientia à Deo, iusticia, sanctificatio & redemtio, supra capite primo.

Si quis autem superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, cuiusque opus manifestum fiet, Dies enim manifestabit. Nam in igne reuelatur, & cuiusque quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manet, quod ædificauit, mercedem accipiet: Si cuius opus exustum fuerit, damnum faciet, ipse vero saluabitur, Ita tamen sicut per ignem.

Vt hos versus recte intelligamus, diligenter peristasis loci est obseruanda. Primum enim certum est, Paulum hic loqui de ministris verbi, de doctrinæ fundamento, de modo tradendi hanc doctrinam, seu de ædificandi ratione super hoc vnicum fundamentum, quod est IESVS CHRISTVS. Quare non patiemur hanc allegoricam orationẽ aliorsum torqueri contra mentem Apostoli, & contra scopum institutæ disputationis, videtur autem hic simplicissimus sensus esse verborũ Pauli: Lux veritatis suo tempore ignorãtiæ tenebras pellet, atq; tunc quæ pro auro, argẽto & preciosis lapidibus admirationi sunt (id est, curiosa ista humanæ sapientiæ ostentatio) apparebunt, nihil aliud esse quam res inanis & prorsus vana, quã cum cœperit illucescens animis vestris Dominus tanquã igne explorare, necesse est eam euanescere, & tanquam lignum aut fœnum aut stipulam cõsumi: ignis enim propriũ est, vt illustret & probet. Quare examẽ illud spiritus Dei recte per ignem significatur. Verũ si cuius opus manserit, hoc est, ritè ędificatum fuerit, mercedẽ accipiet: at si cuius opus exustũ fuerit, id est, inutile cognoscatur, propter humanas argutias & sermonis inanẽ splendorẽ, opere quidẽ & mercede mulctabitur, at ipse saluabitur, quia in fundamento manet, Ita tamen vt examinis illius rigorẽ non effugiat, & nõ nisi probatus & exploratus abstersis demũ sordib. placeat. Hic simplex loci huius sensus est. Alij quorum sentẽtia etiã videtur probabilis, intelligunt per aurũ, argentum & preciosos lapides, vtilem & necessariã Ecclesiæ doctrinã, quæ nobili & solidę materiæ confertur. Per lignum autem, fœnum & stipulas, significari dicunt inutilẽ doctrinã, quæ ignobili & infirmæ materiæ atq; ideo ad stabile & diuturnũ ædificiũ inepte comparatur, atq; ita faciunt duo ministrorum genera: quorũ quidã sincere docent, atq; ideo architectis auro, argento & lapidibus preciosis vtentibus conferuntur: quidam humanã doctrinã afferunt, quæ ligno, fœno & stipulæ comparatur. Hac cõstituta ministrorũ distinctione, per aurum fidem intelligunt, quam ædificatores proximã fundamento collocarunt. Vnde Moyses arcam fœderis auro ornauit, propterea quod aurum typus fidei erat. Deinde vt per argentum quod auro proximum, caritatis doctrinam, Ita per lapides preciosos actiones ex fide & caritate promanãtes & à Deo pręceptas, significari asserunt. Sicuti enim lapides preciosi in auro & argento arte distincti lucent: Ita bona opera quæ ex fide & caritate fluunt, insignem pietatis splendorem

ſplendorem edunt. Quemadmodũ enim in templo Salomonis duodecim lapides erãt in veſtibus ſacerdotis, omnibus ſuo ſplẽdore conſpicui: Sic Chriſtus vult lucere ſuorum diſcipulorum bona opera, vt glorificetur pater cœleſtis. Atq; in his tribus ſuper fundaméto collocandis, omnem ſuam operam collocant fideles ædificatores. At alij ædificatores, ligna, fœnum, ſtipulam, hoc eſt, humanas doctrinas ædificant, Quemadmodũ Pauli tempore Pſeudoapoſtoli, & noſtro ſeculo Papiſtæ, & alij multi faciunt: Hi ornant ſua ligna, fœnum & ſtipulas auro, vt purum eſſe aurum videantur: verum detracto auro, lignum fœnum, & ſtipulæ agnoſcuntur, quæ ignis comburet & dies, hoc eſt, clarũ verbum DEI manifeſtabit, hoc eſt, monſtrabit illam inutilem materiam, Sicuti hodie doctrina de delectu ciborum, miſsis, indulgentijs, inuocatione diuorum (quæ aurum purum iam multis annis viſa ſunt) lucente die, id eſt, reuelato Euangelio & exhibito igni, hoc eſt, Spiritus ſancti examine manifeſtatur, hoc eſt, detrahitur aurum, & apparent lingna, Fœnũ & ſtipulæ. Nam verbum Dei eſt ignis conſumens, hoc eſt, docet nos abijcere ea quæ à Deo non ſunt profecta, vt nullam fiduciam in illis collocemus, atq; id eſt, quod Paulus dicit: Si cuius opus exuſtũ fuerit damnum operis & laboris patietur, ſed ipſe ſaluabitur, ac velut per ignẽ ſcilicet pœnitentiæ, per quam redit ad fundamentum. Ita Bernardus poſtquam multas ſtipulas extruxiſſet, & tandem hoc agnouiſſet, illuceſcente clarius in animo verbo Dei, ſtipulas abiecit & proiecit in ignem, confugiens ad vnicum fundamentum Chriſtum faſſus ſe perdite vixiſſe. Hæc interpretatio, tametſi aliena à mente Pauli videtur, ferri tamen poteſt, cum nihil in ea ſit, quod pugnet cum analogia fidei. Verum ſi quis eam confutare velit, ſatis erit ei dicere, Paulum hic loqui de ijs ædificatoribus, qui ſuper fundamento Chriſto extruunt, non de ijs qui aliud ſalutis fundamentũ iaciunt, vt faciunt illi qui humanã doctrinã prę ferunt Euangelio. Verior igitur eſt prior interpretatio quam adduxit. Verum Gregorius adhuc longius à ſcopo aberrans libro Dialogorum 4. capite 39. Ita ait: Quamuis hoc de igne tribulationis, in hac nobis vita adhibito, poſsit intelligi, Tamen ſi quis hoc de igne futurę purgationis accipiat, penſandũ ſolicite eſt qui illum per ignem dixit poſſe ſaluari, non qui ſuper fundamentum ferrum, æs, plumbum ædificat, id peccata maiora & iccirco duriora atq; tum iam inſolubila, ſed lignum, fœnũ, ſtipulam, id eſt, peccata minuta & leuiſsima quę ignis facile cõſumat. Hęc Gregorius, Cuius blaſphemus error ab eius ſucceſſoribus plurimũ eſt auctus, qui leuia illa peccata reliquerunt aquæ aſpergine eluenda, Maiora vero atq; alia maxima quæq; ſibi reſeruarunt: vt horum ſcilicet obtentu non animos repurgent (quod ſolius Dei eſt per fidẽ in Chriſtum) ſed crumenas fœdiſsima ſua iſta nundinatione emungant, idq; maxima cum Chriſti contumelia, ac infinitarum animarum extremo exitio. Hæc adijcere volui, vt ſtudioſi admoniti animaduertant, quam exigua fuerit cura Papiſtis, vel gloriæ Chriſti, vel ſalutis animarum: & vt agamus Deo gratias, qui iam lucem ſuam accendit, quæ prodit iſtas Papiſtici regni fraudes & impoſturas igni, hoc eſt, examine ſpiritus examinandas.

An neſcitis, quod templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis?

Multis argumentis hactenus conuicit, non eſſe gloriandum in hominibus ob humanam ſapientiam, & quia incidit in mentionem ædificij, cuius fundamentum eſt vnicus IESVS CHRISTVS, occaſione oblata fundamentum ſuaſorij argumenti à pœnis quas luent prophanatores templi Dei iacit, cum credentes vocet templum Dei, propterea quod in eis ſpiritus Dei habitet. Plenum autem argumentum hoc eſt: Quicunq; habent Spiritum ſanctum in ſe habitantem, ſunt templum Dei, Credentes habent in ſe habitantem ſpiritum Dei. Ergo credentes ſunt templum Dei. Hęc Pauli verba multa continent. Primum, quanta ſit Chriſtianorum dignitas, qui templum Dei ſunt. Secundum, quæ deceat Chriſtianos ſanctimonia & innocentia, ne hoc ſanctum Dei templum prophanent. Tertium, quodnam ſit Chriſtianorum officium, videlicet, vt Deum in ſe habitantem perpetuis celebrent laudibus. Quartum, quod quiſquis Deum fide non retinet ac eum non colit, non ſit Chriſti. Quintum, quomodo ſe Deus nobis communicet, nempe Spiritum ſuum ſanctum nobis infundendo, quo ſpiritu veluti vinculo quodam illi adhæremus. Sextum, illuſtre teſtimonium hic habemus de diuinitate Spiritus ſancti. Si enim Spiritus ſanctus creatura eſſet, non efficeret habitando in nobis, vt templa Dei eſſemus.

Si quis templum Dei deſtruit, deſtruet ipſum Deus, Nam templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.

Hoc argumentum suasorium à pœna sumtũ est, quo deterret doctores Corinthiorum, ne sua iactantia ob sapientiã mundanam schismata in Ecclesia faciant. Cõplebitur autẽ argumentum hoc pacto: Quicunq; tẽplum Dei destruit, Deum vindicem sceleris sui habet. At vos qui creditis, Dei templũ estis. Igitur quicunq; vos destruit, hoc est, dissidia inter vos facit & factiones excitat, per iactantiam humanæ sapiẽtiæ, aut quocunq; alio modo, sui sceleris vindicem et vltorem Deum habet. Hic duo notentur: Primum, quantũ scelus sit Ecclesiam Christi turbare factionibus. Nam qui hoc facit, templũ Dei destruere dicitur. Secundum, quanta pœna eos maneat qui hoc faciunt. monemur igitur vt pacem & concordiam sanctam inter nos mutuo alamus.

Nemo seipsum seducat.

Admonet vtrosq;, cum Doctores tum auditores, ne vel illi falsa humanæ sapientiæ persuasione tumeant, vel hi ambitiosis doctoribus se accommodando schismata in Ecclesia faciant. Nam vtriq; se fallunt, dum à recto cursu deflectunt.

Si quis videtur sapiens esse inter vos in seculo hoc, stultus fiat vt sit sapiens.

Admonuit ne quis se fallat. Nunc suum consilium communicat: nimirum, vt qui sapiens est in hoc seculo, id est, iuxta rationem, vel opinionem mundi, stultus fiat, hoc est, mundi sapientiæ renunciet, quo fiat sapiens, hoc est, vt sit locus veræ sapientiæ quæ Dei est. LOCVS obseruandus, quod non posimus alia via ad sapientiam Dei peruenire, nisi stulti fiamus mundo. Verũ hic diligenter animaduertendum est, quid Paulus vocet sapientiam mundi, & quid stulticiam, ne quis Paulum patrocinari ignauiæ putet eorum, qui artes contemnunt. Sapientia itaque mũdi hoc loco est, velle omnia sua ratione metiri, tanquam sibi ipsa sufficiat ad capiendum de rebus salutis consilium. Ergo ex contratio sequitur, stulticiam esse hoc loco, renunciare iudicio carnis in rebus ad salutem spectantibus. Non igitur Paulus stulticiã vocat hoc loco stuporem, nec iubet vt qui liberalibus disciplinis sunt instituti, earum cognitionẽ abijciãt, quasi Christianus esse nequeat, nisi qui pecudi magis similis sit quam homini. Pueros non sensu sed malicia, requirit Christiana professio. Hoc igitur vult Paulus adeoq; Christiana requirit professio, ne quis aut proprij ingenij, aut doctrinæ fiduciã in scholã Christi afferat: ne quis fastu turgidus mox repellat quod proponitur priusquã gustauerit. hui9 fastus abijciendi & veræ humilitatis recipiendæ caussæ sunt timor Domini ac suijpsius vera noticia.

Nam sapientia mundi huius, stulticia est apud Deum.

Ratio à contrarijs. Sapientia huius mundi est apud Deum stulticia. Ergo necesse est vt renunciet mundi sapiẽtiæ, qui vult esse capax sapientiæ diuinæ.

Scriptum est enim, deprehendens sapientes in astutia sua.

Idem confirmat petito testimonio ex quinto capite libri Iob. Sensus est: vtcunq; sunt vafri, sapientes mundi, eos tamen capiet Dominus, vt pro nihilo habeatur eorum sapientia coram ipso.

Et rursus: Dominus nouit cogitationes sapientum quod vanæ sint.

Psalmo 94. idem ꝓbat: Quicquid agit homo suo acumine in reb9 diuinis, mera vanitas est. Quare stulti sunt qui humanis consilijs Christi Ecclesiam subiectam esse volunt.

Proinde nemo glorietur in hominibus.

Vniuersalis cõclusio est, cum in sapientibus mundi, si religionem spectes, nihil est nisi mera vanitas, non est quod quisquam in eis glorietur.

Omnia namq; vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia vestra sunt, Vos autem Christi, Christus vero Dei.

Cõclusioni comprobationem subijcit, videlicet cur non sit gloriandum in hominibus, sed in Domino tantum. Homines, atq; adeo omnia eo destinata sunt à Deo, vt Ecclesiæ seruiant. Ergo non debent Ecclesiæ

dominari, sed singula debēt in suo loco & gradu subsistere, ne quid derogent Christi magisterio: idq; in eum finem, vt fideles soli Christo adhæreāt, & à Christo ad Deum subuehantur. Ministrorum ergo verbi proprium est, suos auditores ad Christum adducere, & non sibi arroganter adiungere discipulos, Vnde schismata & factiones in Ecclesia nascūtur: quæ Ecclesiæ pacem turbant in multorum infirmorum ruinam.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Cum præcones verbi ministri sint Christi, & œconomi mysteriorum Dei, atq; ideo humano iudicio, modo fideles fuerint, nequaquam obnoxij, Temere faciunt & doctores qui si arroganter alijs ob donorum eminentiam præponunt, & discipuli qui doctorum caussa insolescunt.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Huius capitis partes sunt plures. Prima, definitio muneris Apostolici & propria nota verorum ministrorum verbi. Secunda, quoniam Corinthiorum iudicium de Paulo potißimum corruptum erat, eo repudiato ad diem Domini prouocat Apostolus. Tertia, quo superior tota disputatio pertineat, & cur Apostolus sub suo & Apollo nomine omnia proposuerit aperit, nempe ne quis ob doctoris sui eminentiam intumescat. Quarta est obiurgatio, eaq; duplex, Priori enim arrogantes doctores, Posteriori autem superbos discipulos obiurgat. In quinta, enumeratis suæ fidelitatis signis, se alijs Doctoribus Corinthiorum comparat, eos quidem pædagogos, se vero patrem, vt qui Corinthios in Christo genuerit, asserens. Postrema pars exhortatio est, vt se imitentur cum commendatione Timothei & sui aduentus denunciatione: quo aduentu promittit se ostensurum quam vana sit Pseudoapostolorum iactatio.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Sic nos æstimet homo, vt ministros Christi, & œconomos mysteriorum Dei.

Hæc definitio est muneris Apostolici & officij Ecclesiastici pastoris, nimirum quod Ecclesiasticus pastor sit minister Christi, vt mysteria Dei dispenset. Ex qua definitione quatuor hypotheses colligamus. Primam, quo in loco habēdi sint ministri Euangelij, & quales æstimandi sint à suis auditorib⁹, nempe ministri & œconomi Christi. Secūdam, quod ministri verbi nō suum, sed Christi cuius ministri sunt negocium agere debeant. Tertiam, qualenam sit ministerium præconum verbi & quam late pateat, nempe vt mysteria Dei, quæ ex ore Dei didicerunt hominibus patefaciant: Quod sane ministerium peruertunt, qui in locum mysteriorū Dei humana substituūt somnia. Quartam, quod Euāgelium sit doctrina arcana quę prorsus ab hominibus ignoratur, donec per verbi cœlestis prædicationem reueletur.

Quod reliquum est: in ministris requiritur, vt fidelis aliquis inueniatur.

Hæc propria verorū ministrorum nota est, vt qui hoc sacro ministerio fungitur, fidelem se præbeat. Fidelitas autem hæc cōsistit in duobus, videlicet vt non promat nisi mysteria Dei de Thesauro cœlesti, vtq; posthabitis omnibus rebus mundi, sedulo studeat suo perfungi officio, seipsum formam doctrinæ proponens.

Mihi vero pro minimo est, vt à vobis dijudicer, aut ab humano die.

Quia corruptū erat Corinthiorum de Apostolo iudicium, illud repudiat & contemnit, & simul suam innocentiam & fidelitatem testatur aduersus eos, qui vel ipsius doctrinā vel vitam sugillabāt: Humanum diem vocat humanū iudicium, idq; metalepsi. Nam dies reis dici solet, & scriptura diem Domini vocat, diem extremo iudicio destinatū. Hoc iudicium ideo humanū vocat, quia non ex veritate & sententia Domini pronunciatur, sed ex libidine hominum,

quorum iudiciũ vel errore vel malicia deprauatum eſt. Alioqui cum homines ex veritate & ſententia Dei iudicant, cum doctrinam ſuam, tum vitam debent pij paſtores hominũ iudicio ſubijcere. Non ergo hic damnat Paulus priuata charitatis iudicia, nec ciuilem aut Eccleſiaſticam politiam: perperam proinde faciunt, qui hoc Pauli dictum ad genus vniuerſum trãsferunt, cum ad certam hypotheſin referri debeat: videlicet cum homines ſine verbo Dei vel de doctrina noſtra, vel de vita iudicare temere præſumunt. Exemplum hoc Pauli pijs paſtoribus imitandum eſt, vt ſic & doceant & vitam ſuam componant, vt nullius hominis formident iudicium: Sed crimina obiecta quantum in ſe eſt purgent: quorum purgatio ſi non recipiatur, conſolentur ſe bonitate cauſſæ.

Sed neque meipſum dijudico. Nullius enim mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum, ſed Dominus is eſt qui me dijudicat.

Probat ſe non iudicandum à Corinthijs, quantus ſit vel non ſit, ex eo quod ipſe qui optimus eſt ſui cognitor, non ſeipſum dijudicet quantus ſit vel non ſit. & ætiologiam addit cũr non audeat ſeipſum iudicare, nempe ideo, quia etſi nullius culpæ in apoſtolatu ſuo ſit ſibi cõſcius, non tamen ex eo ſe iuſtum coram Deo agnoſcat. Deinde quia Domini eſt iudicare de cuiuſq; hominis dignitate vel indignitate. Neq; tamẽ ſimpliciter adimitur hominibus, his verbis iudicandi poteſtas de doctrina & vita, ſed quatenus Domini iudicio ſpreto ſuũ ſubſtituũt homines, vel errore decepti vel malicia adducti. ſunt ergo hæc Pauli verba vt ſuperiora, non ad genus vniuerſum, ſed ad certam ſpeciem referenda.

Itaque ne ante tempus quicquam iudicetis donec venerit Dominus, qui & illuſtrabit occulta tenebrarum, & manifeſtabit cogitationes cordium, & tunc laus erit vnicuique à Domino.

Concluſio eſt, in qua clarius aperit, quale iudicium improbet, nempe præceps & temerarium: quale fuit Corinthiorum de rebus occultis & incognitis: Quarum iudicium ſolius Domini eſt, qui nouit occulta cordium. Is enim non externam laruam reſpicit, ſed intima cordis intuetur. Hinc vtilis ſumatur doctrina, videlicet ne temere & præcipitãter ex opinione de vllis rebus iudicemus, multo minus de prorſus occultis & incognitis. Hinc confirmatur iſtud vulgare dictum, De occultis non iudicat Eccleſia.

Hæc autem fratres transfiguraui in meipſum & Apollo propter vos, vt in nobis diſceretis ſupra id quod ſcriptum eſt non ſentire, vt ne vnus pro alio inflemini aduerſus alterum.

Sũmam eorum quæ hactenus tractauit exponit, videlicet ne quis arroganter ſe alij præponat huius vel illius doctoris nomine, ſed potius ſinguli in ſimplicitate humilitatem & concordiam colant: quod autem dicat Apoſtolus: hæc transfiguraui in me & Apollo, vt in nobis diſceretis &c. Hunc habet ſenſum, Ego exempli gratia in me & Apollo tranſtuli omnia, vt in vos noſtrum exemplum transferatis, diſcatiſq; noſtro exẽplo neminẽ arrogãter & nominatim carpere, ſed potius humiliter de vobis ipſis iudicare omni faſtu & arrogantia excluſa. Hinc plurimæ doctrinæ colligi poſſunt. Prima, quod ſuperbia initium & cauſſa ſit omnium contentionũ. Secunda, quod miniſtri Euangelij alijs exemplar humilitatis & aliarum virtutum eſſe debeãt. Tertia, quod exemplo Pauli neminem, quantũ quidẽ fieri poteſt, ſine læſione doctrinæ cœleſtis nominatim carpere debeamus. Nam inde maior ira, vnde prouenit diſcordia, naſcitur, Nemo enim audiens (vt ait Ambroſius) nomen ſuum taxari aut eius cui fauet, contentus eſt tacere. Tacito autem nomine ſi quis audiens, etſi de ſe dictum intelligat, dictum diſsimulat. Quarta, quod cum præcones verbi, tum auditores, ſedulo humilitatem colere debeant & concordiam. Bene enim dixit qui ait, Concordia res paruæ creſcunt, diſcordia magnæ dilabuntur.

Quis enim te dijudicat?

Ratio, cur alius aduerſus alium inflari non debeat per obiurgationem. Obiurgat enim arrogãtes doctores, qui ob ſua eximia dona alios tanquam ex alto deſpiciebant. Eſt autem verborum Pauli hic ſenſus: Quis te dijudicat, hoc eſt, quis te ſegregat à cæterorum grege, lata ſententia, vt alij pro te pro nihilo habeãtur, vt contra eos inflari tibi liceat? Num Deus hoc facit? minime, ſed homo vanus & animi tui ſuperbia, quæ facit vt donis Dei abutaris in aliorum contemtum.

Quid autem habes quod non accepisti? quod si etiam accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

Ratio obiurgationis per prolepsin. Anteuertit enim eũ qui obijcere potuit, se præ alijs eloquentia & doctrina aut etiam alijs virtutibus eminere, Ideoq; merito præstantiorem haberi, sed hoc à caussa sumto argumento diluit. Nemo merito ob gratuita dona & aliunde accepta gloriari potest in aliorũ contemtũ. Quicquid autem habet aliquis, vel doctrinæ, vel eloquentiæ, vel etiam aliorum rerum, gratuitũ est, & à Deo gratis acceptum. Igitur nemo talibus donis efferri debet & alios præ se contẽnere, quibus pauciora aut minora dona cõtigisse videntur. Hic locus nos admonebit: Primo gratitudinis erga Deũ, à quo omnia bona accepimus quæ posside9. Deinde admonebit nos humilitatis, ne ob donorũ eminentiã alios spernamus. Postremo nos admonebit hic locus rectę dispensationis rerũ quas à Domino accepimus, nempè vt iuxta voluntatẽ eius (à quo omnia bona quæ habemus accepimus) ea dispensemus. Præterea euertit hic locus dogma Papisticũ, de meritis. Nã generalis est propositio, quid habes quod non accepisti?

Iam saturati estis, iam ditati estis sine nobis, regnum adepti estis. Atque vtinam sane regnum essetis adepti, vt & nos vobiscum regnaremus.

Obiurgatio Ironica est, qua auditores, qui sibi placebant in nouis doctoribus, obiurgat: & simul eos ingratitudinis insimulat, qui per ipsum & Appllo edocti erant, Iam suum profectum Pseudoapostolis acceptũ fuerunt. est autẽ magna inhumanitas de donis Dei gloriari, & interea eos per quos ea dona accepimus, contemnere, aut etiam eadem alijs autoribus asscribere. Saturitatis diuitiarum & regni vocabulis sum̃am felicitatẽ designat, quã se adeptos esse per nouos magistros putauerũt Corinthij. Hanc felicitatem testatur se illis non inuidere, modo non esset imaginaria & ficta. Nam ea demũ est vera felicitas, illud verum & gloriosum est regnum, vbi Christus per suum Euangelium in cordibus hominũ habitat. ibi enim animæ saturitas, ibi thesauri cœlestes, ibi deniq; regnũ gratiæ & salutis.

Existimo enim, quod Deus nos postremos Apostolos demonstrauerit tanquam morti destinatos, eo quod theatrum facti sumus mundo & angelis & hominibus.

Ratio per Ironiam, & loquitur ex hypothesi Corinthiorum. Sensus autem simplicissimus hic est: Si ita metiri oportet ministerium & apostolatus dignitatem, vt vos facitis, nos scilicet vltimi Apostoli non ad ministerium, quo regnum Christi erigitur, sed ad mortẽ tantum erimus designati à Domino, & quidem post acerbissimas quasq; ignominias. atqui prorsus aliter se res habet, neq; nostris, vtut gloriamini vos regnum adeptos esse per arrogantes vestros doctores, quid sit de Christi regno & Ecclesia iudicandum. Porrò cum nominat angelos & homines, per distributionem exponit quid per mundũ intelligat, nempe omnem rationalem creaturam, vt sunt boni & mali angeli & homines.

Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos gloriosi, nos autem ignominiosi.

Contentio est Ironica, qua deridet Corinthiorum vanitatem, quod inuerso ordine filij & discipuli, prudentes, Validi & nobiles videri velint coram mundo: cum pater, stultus, infirmus & ignominiosus haberetur omnib9 mũdi probris expositus. Proinde hic est sensus. Ego vester Apostolus sustinui in mũdo haberi stultus, ignominiosus, vt qui carnis sapiẽtiæ, viribus, & nobilitati renũciauerim, vt in solo Christo gloriari possim, quomodo ergo conueniet, vt vos iam prudentes, validi & gloriosi coram mundo habeamini?

Ad hanc enim horam vsq;, & esurimus & sitimus, & nudi sumus & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus, & laboramus operantes proprijs manibus.

AEtiologia est. Reddit enim rationem cur coram mundo dixerit se stultum, ignominiosum, & infirmum: sumto argumento à vitæ suæ conditione. Hinc admonemur quanta constãtia debeant præcones verbi in ministerio Euãgelij versari, nempe vt nullis iniurijs aut aduersis fracti à ministerio deficiant. Deinde docet hic locus quod nihil deroget Ecclesiasticæ functioni, si quis verbi minister paupertate coactus victũ sibi q̃rat honesto artificio.

Maledictis lacessiti, benedicimus: persecutionem patientes, sustinemus: conuitijs affecti, obsecramus. quasi purgamenta mundi facti sumus, omnium reiectamentum vsque ad hunc diem.

Hæ antitheses significant Paulum voluntaria quadam humilitate preditū fuisse in calamitate ferenda: quod sane non carnis opus erat, sed virtus spiritus Dei renouantis cor Pauli, ac ipsum subijcientis spiritus imperio. Est autem hoc demum reddere bonum pro malo, & iuxta Christi mandatum orare pro persequentibus nos. Hoc Pauli exēplum non solū pios ministros, verum etiam alios omnes qui veri Christiani censeri volūt, imitari oportet. Porrò Græcæ voces περικαθάρματα & περίψημα hoc modo differunt: περικάθαρμα proprie est quicquid de re lurida abraditur & abijcitur: vt quod de re reliquum manet mundius cōseruetur, vnde sacri homines hac voce significabantur, quorum capita pro salute Reipub. deuouebantur, Quales fuerunt Decius, Cordus, Oedipus, Achan & similes. Hinc Paulus Apostolos ipsos, quia tales vulgo habebātur ab impio mundo, περικαθάρματα, hoc est, piacula vocat: περίψημα autem proprie est quicquid limando deteritur & abijcitur. Metaphorice pro homine reiectaneo hoc loco accipitur. Hinc se cōsolentur ministri Euangelij, cum se ab ingrato mundo contemni animaduertunt. neque enim sunt meliores Apostolis ipsis, qui eandem experti sunt fortunam.

Non quo pudorem vobis incutiam hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

Mitigat correptionem, eius fine proposito, qui non est vt pudore afficiantur Corinthij, sed potius vt admoniti se emendent, vt exemplo Apostoli humilitatē discant deposito fastu. Obseruetur hic modus & finis correptionis Ecclesiasticæ, quæ quidem pro modo delicti moderanda est, & in emendationem salutemq; eorum qui corripiuntur ordinanda: quod tum demum fit, quando ij qui corripiūtur intelligunt ex amico & paterno animo proficisci obiurgationem, & tendere ad ipsorum emendationem.

Nam etsi decem millia pædagogorum habueritis in Christo, non tamen multos patres: in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

Ratio est cur Corinthios filios appellauerit, à natura relatiuorū sumta, & amplificata comparatione. Ego pater vester sum in Christo, Ergo vos mei filij in Christo. Antecedens probat à definitione patris cum ait, In Christo Iesu per Euangelium vos genui. Præclara sane natiuitas est in Christo nasci, & fieri Christi membra per semen incorruptibile Euangelium: quod vt iacitur à præconib⁹ verbi per prædicationem Euangelij, Ita fide in agrū cordis recipitur, vt filij Dei nascantur. Transfertur autem hæc gloria quodammodo ad ministros Euangelij, propterea quod organa sint Dei, quibus vtitur in spargendo Euangelij semine. Porrò collatio eo spectat, vt Corinthij in memoriam reuocent, se per Apostolum tantam dignitatē nactos esse, quod noui sint in Christo facti homines: atq; ideo ingratos esse subindicat eos, quod parū memores videantur esse tanti beneficij. Ex hoc loco primū colligam⁹ quæ sit ministerij Euāgelij dignitas, per quod homines Iesu Christo inserti nouæ nascūtur creaturæ. Deinde qualis affectus mutuus preconum & auditorum esse oporteat, nempe vt illi hos vt filios complectantur: Hi autem illos vt patres reuereantur & colant. Cæterum, quæstio quæ oritur ex verbis Pauli facile diluitur. cum enim quæritur, nū soli illi pastores patres habendi sint, qui, vt Paulus, primi homines adducunt Christo per Euangelium, & eorum successores pedagogi tantum habendi sint, Ita respondendum est, si comparatiue interrogatur, isti soli patrum titulū merentur, qui primi homines Christo adducūt, reliqui autem pædagogi sunt: at si sine comparatione quæritur, partes agnoscēdi sunt omnes, qui Euangelium docent, siue primi sunt siue eorum successores.

Obsecro ergo vos imitatores mei estote.

Conclusio est, per exhortationem. Cum honestorum liberorum sit à patribus non degenerare, sed eos potius in omnibus honestis imitari: Hortor vos filios meos vt me imitemini, deponētes fastum, sustinentes crucis cōtumeliam: sectantes humilitatem & sanctam cōcordiam aliasq; virtutes. Cæterum hic duo obseruanda sunt: primum, quod pij pastores debeant esse forma virtutum, quas grex imitari debeat. Secundū, quatenus imitari oporteat pastores, nempe

quatenus nos ducunt ad Christum sincera doctrina & sancta conuersatione: id quod ipse Paulus infra explicat capite vndecimo, vbi ait: imitatores mei estote sicut & ego Christi.

Hac de caussa misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus, & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet vias meas quæ sunt in Christo, quemadmodum vbique in omni Ecclesia doceo.

Prolepsis est siue præsumtio, qua anteuertit eorum obiectionem qui arrogantius obijcere poterant, Quomodo te imitabimur cum absis, quomodo sciemus, qualis sit tua vita? Respondet Paulus, ea de caussa se Timotheum misisse, cui vt fidem habeant, paucissimis verbis eum commendat Corinthijs: cuius comendationis duæ sunt partes: Prima, per quem Timotheus in religione sit institutus. Multum enim refert per quem rudimenta religionis percepimus. Nam ea prima semina tenacius adhærescunt, & veluti liquor infusus perpetuum odorem conseruant, iuxta illum prouerbialem versiculum: Quo semel est imbuta recens seruabit odorem Testa diu. Cum ergo Paulus vocet Timotheum dilectum filium, significat se illũ genuisse in Domino, per fidelem instructionẽ in Euangelio Chrsti. Proinde hæc cõmendatio est sinceritatis in doctrina religionis. Altera cõmendationis pars pertinet ad officium pastorale. Nam cum illum fidelem in Domino vocat, exprimit id quod in principio huius capitis dixit, requiri in ministris, nẽpe vt fidelis aliquis reperiatur. Est ergo commendatio fidelitatis in officio, quæ eo spectat, vt Corinthij narranti Timotheo fidẽ adhibeant. Absoluta cõmendatione subiungit quidnam Timotheus apud Corinthios faciat, nempe vt reducat eis in memoriam vias Pauli, hoc est, quomodo doceat & viuat, & quam constans sit eius & docendi & viuendi ratio.

Proinde ac si non sim ad vos venturus inflati sunt quidam.

Caussam cur cristas erigant Pseudoapostoli assignat, quæ est Apostoli absentia, qui præsens facile illorum fastum reprimere posset.

Veniam autem breui ad vos, si dominus voluerit, & cognoscam non sermonem inflatorum, sed virtutem.

Promittit Apostolus se ad Corinthios venturum & repressurum arrogantiam eorum, qui de sua eloquentia & excellentibus donis superbius gloriabantur.

Non enim in sermone regnum Dei est, sed in virtute.

Ratio cur non velit Pseudoapostolos æstimare ex sermone, sed ex virtute. ministri enim Euangelij æstimandi sunt ex eo per quod regnũ Dei inter homines administratur, & Deus inter nos regnat, Sed regnum Dei inter homines administratur, non garrulitate & inani verborum tinnitu, sed virtute, hoc est, zelo propagandi regni Dei, desiderio illustrandæ gloriæ Dei, Timore Domini, inuicta constantia, conscientiæ puritate, humilitate sancta & pura conuersatione & huiusmodi alijs dotib⁹, quæ necessariæ sunt ad ædificationẽ regni Dei. Proinde ministri Euangelij non æstimandi sunt ex sermone tantũ, sed ex virtute potius, quæ veluti anima sermonis esse debet. hoc ergo loco commendatur veris ministris verbi iusta administrandi regnum Dei ratio: quæ in virtute (qua continetur quicquid huc spectat & ad hunc finem destinatur, vt inter nos regnet Deus) consistit.

CAPVT V.

Summa Capitis Quinti.

Obiurgatis Corinthijs quod fornicarium de suo cœtu non excluserint, præcipit Apostolus vt eum vna secum excommunicent, redditq; caussas cur flagitiosi in Ecclesia ferendi non sint.

Ordo & partes Capitis Quinti.

Quatuor huius capitis partes constituantur. Quarum prima est obiurgatoria. obiurgat enim Corinthios Apostolus quod incæstuosum non excluserint. Secunda, mandatum, modum & finem excommunicationis continens. Tertia est exhortatio ad vitæ innocentiam. Quarta, in quosnam excommunicatione animaduertendum sit exponit.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID vultis, cum virga veniam ad vos, an cum charitate & spiritu mansuetudinis?

Propositio obiurgatoria est, paternis mitigata affectibus ac si diceret: cogitate quid meriti sitis vestris prauis moribus: qui sane vt filij inobœdientes, virga id est, paterna castigatione digni estis. hic locus, quomodo pastores cum suis auditoribus agere debeant, docet. Primum enim paternam charitatem & paternos affectus ergo eos perpetuo retinere debēt. Deinde ex hac charitate leniter & mansuete, quantum fieri potest, omnia agent. Tertio cum opus sit virga, ei non parcent, sed seuerius castigabunt scelera, ita tamen ne paternos affectus exuisse videantur.

Omnino auditur inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio, quæ ne inter gentes quidem nominatur, vt quis vxorem patris habeat.

Ratio obiurgationis, quod in suo cœtu ferant hominem, qui propriam nouercam in vxorem duxit. Quod sane factum collatione exaggerat, nempe quod talis scortatio ne inter gentes quidem nominetur. cum inquit, inter vos, Emphasin habet, ac si dicat, nequaquam ferendum est, vt vos qui in familiam DEI per prædicationem Euangelij asciti estis, vt huiusmodi nefandis sceleribus polluamini. Hic locus primum nos docet turpissimū esse, Christianos Ethnicos ignaros Dei superare turpibus factis. Deinde testatur hic locus, lege naturæ certos consanguinitatis & affinitatis gradus prohiberi: qui Leuit. 18. enumerantur.

Et vos inflati estis, & non potius luxistis, vt tolleretur de medio vestri, qui facinus hoc patrauit.

Præsumtio est, poterant enim Corinthij obijcere, non se, sed autorem tantum istius facinoris obiurgandum esse: sed Paulus respondet, non vnum tantum in vitio & culpa esse, sed totum illum cœtum vnius scelere contaminatum. Hinc igitur tria discamus. Primum, crebros fratrum lapsus humilitatem nos debere docere. Secundum, quod non solum nostra verumetiam aliena delicta lugere oporteat, quo emendentur delinquentes. Tertium, vt seueritatem exerceamus in publicos lapsus, quo disciplina aliqua honesta in Ecclesia seruari possit.

Ego quidem certe & absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui tanquam præsens eum qui hoc ita perpetrauit in nomine Domini IESV CHRISTI, congregatis vobis & meo spiritu, Cum potentia Domini nostri IESV CHRISTI, eiusmodi inquam hominem tradere Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluetur in die Domini IESV CHRISTI.

Hæc Pauli verba tria continent, Iudicium Pauli quod vice mandati est, modum excommunicationis, & eiusdem finem legitimum. Iudicium ipsum cum mandato tacitam reprehensionem continet. Nam cum ait ego tanquam absens corpore, præsens vero spiritu, hoc est, animo & voluntate iudicaui istum incæstum tradendum Sathanæ, significat multo magis Corinthios ipsos qui cum eo conuersationē quotidianam habebant, debuisse istum impurū ab Ecclesia sua excludere, ne totum corpus Ecclesiæ vnius cōtagione pollueretur. Tradi autem Sathanæ, nihil aliud est quam haberi tanquā Ethnicum & publicanum seu excommunicari, hoc est, excludi & segregari ex cōmunione Ecclesiæ, id est, regni Christi, nisi quod malum excommunicationis hac oratione expressius significatur. Nā duo tantū spiritualia regna sunt in hoc mundo: Vnū Christi, alterū Sathanæ. Necesse est, vt qui alterutro horum excluditur, in alterū includatur. Christus in Ecclesia regnat tanquam hominum Saluator & Mediator. Sathan extra Ecclesiam regnat ac suo imperio subiectos habet, quotquot Christi iugum subire re-

cuſant. Eſt enim ſpiritus agens in filijs cõtumacibus,qui & princeps mundi huius & DEVS huius ſeculi appellatur. aptiſsime ergo cum extra Eccleſiam ſint impij,dicuntur tradi Sathanæ,quotquot iuſta Eccleſiæ cenſura ab Eccleſia excluduntur, ſeu excõmunicantur. Hinc proinde colligamus, quá graue ſit malũ à ſocietate Chriſti & Eccleſię excludi, quod nihil aliud eſt quam denuo mancipari Diabolo,vt in ipſis rurſus operetur. Admoneamur ergo timoris Domini & veræ pœnitentiæ, ne quid deſignemus propter quod ab Eccleſiæ conſortio merito excludamur. Iam modus excommunicationis nobis explicandus eſt,in quo omnium primum eſt neceſſaria cognitio facti criminalis & autoris facti.Ná ſi cõſtiterit de facto cuius autor eſt incognitus,externæ excõmunicationi nullus eſt locus. Quare temere faciũt illi qui fulmina excõmunicationis eiaculantur in ignotos,& ſtultius adhuc faciunt,qui abſentes & deſertores Reip. ob aliquod enorme facinus excõmunicant, Fruſtra enim excludũtur de noſtro cœtu,qui vel ſponte ſua vel coacti à noſtro cœtu diſcedũt. præſertim cum talis excõmunicatio finibus legitimæ excõmunicationis nequaquá ſubijciatur. Deinde cognitis facto & autore facti,iudicium ſenatus Eccleſiaſtici in bene conſtituta Eccleſia fieri debet,in quo conuinci oportet reum:qui conuictus ſi vere reſipuerit nõ eſt ex ſocietate ſeperádus,ſed eius reſipiſcentia, ſi factum vulgo innotuit Eccleſiæ toti,per paſtorem declaranda eſt,& vbi ipſe reus coram Eccleſia lachrymis & cõfeſsione facti teſtatus fuerit ſuum lapſum, ac ita Eccleſiæ deprecando ſuam culpá ſatisfecerit, Inuocato nomine Dei paſtor reum publice abſoluet,iam recõciliatum Eccleſiæ, Exhortando ipſum vt in poſterum ſibi diligentius caueat,ne quid deterius ipſi fiat. At ſi factũ paucis admodum innotuit, ſufficit vt ab ijs corripiatur,corá quibus reus peractus eſt. Verũ ſi conuictus coram iudicio noluerit reſipiſcere,& veræ reſipiſcentiæ notæ non apparuerint,ſententiá excõmunicationis ferant delecti iudices in presbyterij cõſiſtorio, adhibito in cõſilium verbo Dei,cum quo verbo Chriſti poteſtas coniuncta eſt: vnde tota excommunicationis virtus dependet. Nam vt verbum Dei eſt regula,& veluti Lydius lapis ad quẽ examinabitur factũ quodlibet: Ita poteſtas Chriſti facit vt ratũ habeatur in cœlo,quod hic in mundo ab hominibus agitur. Contra vero vbi iudices verbo Dei deſtituuntur,Chriſtum à ſua parte nõ habent. Quare fulmen excõmunicationis quod vibrant in fumum abit,& nequaquá in cœlum pertingit,nec nocet ei in quẽ innocentem exercetur. Nequaquam enim ratum eſt in cœlo,quod homines ſtulti ſine verbo Dei hic in terris agere præſumunt. Deinde vbi iam conſtiterit de enormitate facti ex verbo Dei, & de impœnitentia,ex parte rei,charitas ex parte totius corporis Eccleſiæ,& ædificatio cõmunis,in conſilium adhibenda eſt. Nam vt charitas facit,vt omnia agant in bonum & ſalutem rei, ſi vltimus finis excõmunicationis ſpectetur:ita ædificationis cogitatio euentum, quod ad totá Eccleſiam attinet,ſpectat. Nam ſi facit ad Eccleſiæ conſeruationem & cõmunem ædificationem excõmunicationis ſententia,recte & grauiter feratur. Sin minus,ſed potius ad deſtructioné propter peccantium multitudiné facit: cauendum eſt,ne ita vni membro remedium adhibeatur, vt malum ipſum contagionis in totũ corpus ſerpat:quare hic regulas Auguſtini,quas in Enchiridio poſui ſequamur. Porrò vbi iam iudicium excõmunicationis in cõſiſtorio presbyterij in reum latum fuerit,debet paſtor congregata Eccleſia,non ſine ſignificatione ingentis doloris & inuocatione nominis Chriſti,ſententiá excõmunicationis toti Eccleſiæ exponere,ac ita cum poteſtate Chriſti reum in nomine patris & filij & Spiritus ſancti excõmunicare,& prohibere ne quis familiarem cõſuetudinem cum excõmunicato habeat,niſi quatenus reus vel docendus eſt,vel adhortandus ad reſipiſcentiam. Cæterum,excommunicationis fines reliqui ſunt,qui ſunt tres. Nam ſi Deum reſpicis,in Dei familia nõ eſt ferẽdus, qui nõ poteſt illic eſſe ſine contumelia nominis Dei. Si Eccleſiam ſpectas,ab ea excludendus erit,ex cuius contagione periculũ eſt,ne ea plures inficiantur. Poſtremo ſi reum conſideras,in iſtum finem feratur excommunicationis ſententia,vt caro rei intereat,& ſpiritus ſaluetur in die Domini IESV CHRISTI. Quemadmodum Paulus hic docet. Verum quia oratio Pauli ambigua eſt,(nam quid interitus carnis & quid ſalus ſpiritus ſit inter omnes nõ conuenit)declaratione quadam indiget, quam declarationem petemus partim ex fine communicati incæſti & euentu, partim ex vſu vocum quibus hoc loco Apoſtolus vtitur excommunicatus incæſtus nõ eſt ita traditus Sathanæ vt interiret caro, hoc eſt corpus rei: Nam poſtquam reſipuit incæſtus,in Eccleſiam Corinthiacam receptus eſt. Quare finis excõmunicati incęſti non fuit vt interiret corpus,ſed vt ipſe pudore ſuffuſus & dolore compunctus tandem reſipiſceret. Caro ergo hoc loco nõ ſubſtantiam,ſed qualitaté ſignificat. iam autem caro quoties pro qualitate capitur & opponitur ſpiritui,vt hoc loco, ſignificat vicioſitatem naturæ ſeu veterem hominé:quæ caro tum interire dicitur quando vera pœnitentia cõuertimur ad Deum & vitioſis affectibus renunciamus, ſubijcientes nõ ſpiritu

renouatio-

renouationis,hoc eſt,obtemperantes nouis motibus quos in cõuerſis excitat Spiritus ſanctus.Eſt ergo ſenſus huius loci germanus,non vt miſer iſte pereat, ſed vt ſaluetur,id eſt,vt cum ipſe pudore ac triſticia ſapere didicerit,Caro quę in hoc præcipitium ipſum abripuit funditus pereat: Spiritus autẽ qui videbatur in certamine prorſus occubuiſſe,erigat ſeſe iterum nec aboleatur; ſed carne interemta ſuperſtes maneat. Nam hic eſt finis Eccleſiæ propoſitus;non modo in extremo illo remedio,ſed etiam in omnibus tum admonitionibus,tum reprehenſionibus,vt caro dometur,& ſpiritus confirmetur.Cæterum quo huius loci plenior ſit explicatio,duæ quæſtiones nobis explicandæ ſunt,quarum prior eſt: Num neceſſaria ſit excommunicatio, vbi pius præſidet magiſtratus? Altera,num errata iuris in ijs rebus quæ ad hanc externam vitam pertinent, excommunicatione caſtiganda ſint nec ne? Quantum ad priorem quæſtionem attinet: num neceſſaria ſit excommunicatio, vbi Chriſtianus eſt magiſtratus,hoc tenendum eſt: cum alia ſit magiſtratus ciuilis, & alia miniſterij Eccleſiaſtici functio,diuerſam quoq; eſſe vtriuſq; rationem.Nam tametſi ſibi mutuo auxiliares manus porrigunt,eiuſdemque Eccleſiæ ſunt membra; tamen quia diuerſa ſunt membra, non idem ſpeciale officium habent, nec eundem finem proximum. magiſtratus officium eſt pœnis corporalibus punire ſontes qui ſuam violarunt legem,Idque in hunc finem,vt legum ſuarum maneat autoritas,tranquillaq; ſit Reſpublica:Eccleſiæ autẽ eſt,peccata quæ pugnant cum lege Dei punire gladio ſpirituali, Alia lenius, Alia ſeuerius pro ratione culpæ,idq; in hunc finem,vt qui peccauit reſipiſcat pœna admonitus,ac ita in familiam Dei emendatus recipiatur, Ex his perſpicuum eſt,non ſolum vtramq; functionem ſibi inuicem debere manus porrigere auxiliatrices, verumetiam vtramq; ſuo fungi officio debere in corrigendis peccatis,quo offenſa Dei quantum fieri poteſt caueatur. Reſtat altera quæſtio:num errata Iuris, dum petitur iudicis ſententia,excõmunicatione punire liceat? vt ſi quis agrum ſibi vendicet, exiſtimans ipſum ad ſe ſpectare. hanc quæſtionem diluit Paulus,qui in ijs quæ ad vitam hanc externam ſpectant,quæ ipſe βιωτικὰ appellat,requirit iudicium ciuile,quo erratum manifeſtatur iudicis voce. Verum ſi quis contumaciter reclamauerit iudicis ſententiæ,nouo ſe obſtringit reatu, quem punire vtrumque magiſtratum oportet. vt ſi quis agrum retinere conaretur contra iudicis ſententiam, ſine prouocatione ad ſuperiorem iudicem, is quia errato iuris contumaciam adiunxit rectius edoctus,vt contumax iure puniendus erit.Porrò,quæſtiones de lapſuum generibus & de peccatis multitudinis &c.in Enchiridio copioſe explicantur.

Non eſt bona gloriatio veſtra.

Repetit obiurgationem. Corinthij nõ ſolum efferebant ſe ob ſua inſignia dona ſupra alios,ſed etiam in vitijs ſibi placebant,dum Corinthium incæſtum tanquam re bene geſta in ſuo ferebant cœtu. Locus memorabilis,quod alienus lapſus ad nos quoque pertineat,ſi eum non emendemus,modo potuerimus. Deinde admonet nos hic locus humilitatis & communis imbecillitatis.

An neſcitis, quod paululum fermenti totam Maſſam fermentat?

Ratio allegorica eſt: quæ integra ſimilitudine explicari poteſt hoc pacto: Sicut paululum fermenti totam maſſam fermentat: ita paucorum vitia totam congregationem ſua contagione inficiunt: Vt enim hic fermentum ſocietatem vnius vitioſi cum alijs notat,ita maſſa vniuerſum Eccleſiæ corpus ſignificat. Hic obſeruetur finis medius excommunicationis, qui eſt ne corpus vniuerſum Eccleſiæ, contagione vnius membri inficiatur,iuxta vulgares verſiculos:

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile:
Ne maculet reliquas, eſt ſeparanda grege.

Expurgate igitur vetus fermentum vt ſitis noua Maſſa,vt eſtis Azymi.

Exhortationis huius occaſionem ſumit ex ratione allegorica, quæ præceſſit: & trãſit ab hypotheſi ad theſin, ſeu à ſpecie ad generalẽ doctrinã,quod ſæpe tum Prophetæ tum Apoſtoli & alij nõ inepti miniſtri verbi facere cõſueuerunt. Nã hic in genere hortatur Corinthios ad vitæ puritatẽ, ne ſinant ſe vllo aut doctrinę aut morũ fermento corrumpi. Vt vetus fermentũ Phariſaicũ faſtum, doctrinam corruptam & hypocriſin vocat. Ita nouam maſſam vocat renatos in Chriſto Ieſu,cuius ſanguine purgati in Dei cõſpectu apparent Azymi,id eſt,fermenti expertes,hoc eſt,puri & ſine faſtu in doctrina & ſine prophanitate & hypocriſi in moribus.

Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.

Ratio exhortationis ex collatione veteris & noui paschatis sumta: quæ collatio vmbræ ad veritatem illustrior fit hoc modo: Quemadmodum in veteri populo mactato phase, id est, agno transitionis, fermento abiecto, Azymis, id est, panibus infermentatis vescebantur: ita exhibito vero phase, hoc est, agno immaculato, qui est Christus Iesus, oportet vt abiecto fermento prauæ doctrinæ & hypocriseos Azymis vescamur. Notandum est, quod pascha hic non certum anni tempus significet, sed metonymice agnum, hoc est, Christum Dominum, qui in ara crucis mactatus est, cuius sanguine aspersus populus Dei, à seruitute liberatur, & in libertatem veram vindicatur. 10

Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento nequitiæ & maliciæ: sed in Azymis sinceritatis & veritatis.

Conclusio exhortationis, quæ ex collatione vmbræ ad veritatem infertur, hoc sensu: Quemadmodum in veteri populo mactato agno phase, celebrarunt festum Azymorum per septem dies, hoc est, comederunt dulces panes carentes omni fermento: Ita nostro agno mactato pro nobis, viuamus vitam in sinceritate & veritate. Azymos ergo Paulus interpretatur sinceritatem & veritatem. Illa opponitur fermento doctrinæ & fermento veteri: hæc hypocrisi & prauis moribus, quos Paulus malitiæ & nequitiæ nominibus designat. Vult 20 ergo Paulus vt qui festum phase celebrant, hoc est, qui vere credunt Christum pro se passum esse & factum piacularem victimam, sinceram doctrinam amplectantur & innocentem vitam degant.

Scripsi autem vobis in Epistola, ne commisceremini cum scortatoribus, ac nō omnino cum scortatoribus huius mundi, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris, alioqui deberetis è mundo exire.

Reuocat Corinthijs in memoriam de quibus eis antea scripserat, & distinguit inter flagitiosos qui in sinu Ecclesiæ reperiuntur, & inter eos qui extra Ecclesiam sunt. illos excludendos monet propter causas supra no- 30 tatas, hos autem non ita vitari posse ait, nisi in nouum quendã mundum migrare liceret: significans maiorem esse malorum turbã, quam vt facile vitari aut emendari possit. Verum hoc tamen ita intelligendum est, vt cum sceleribus eorum pijs nihil sit commune: & vt Deus rite animo & corpore colatur, Sic Christus cum Pharisæis & Publicanis cibum capiebat ac conuersabatur.

At nunc scripsi ne commisceamini, si quis cum frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi inquam ne edatis quidem.

Recitat quædam scelerum genera exempli causa, quæ excommunica- 40 tione vult puniri: & ponitur hic propositio maior præsentis de incæsto excludendo disputationis. Idololatriæ ideo mentionem facit, quia quidam (sicuti patebit ex octauo capite) Ethnicis & Christianis placere studuerunt, atq; iccirco interfuerunt sacris Idolorum, pacis, vt aiebant, & concordiæ publicæ gratia: qui tamen fratres, hoc est, Christianæ religionis professores censeri voluerunt. Quemadmodum hodie multis accidit, qui cum volunt vtrique parti placere, Papistis multa tribuunt, ac etiam interdum laudant, ac interim Euangelici & esse & dici volunt: Verum Paulus id improbat, & vult tales excommunicatio- 50 nis pœna in viam rectam reuocari.

Quid enim mea refert etiam de extraneis iudicare? Nonne de ijs qui intus sunt vos iudicatis? de extraneis vero Deus iudicat?

Ratio cur de extraneis, hoc est, ijs qui sunt extra Ecclesiam, nolit sibi iudicandi autoritatem sumere. Nam censura Ecclesiastica tantummodo ad domesticos Ecclesiæ se extendit, quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat, cui aliam causam subiungit, nimirum quod solius Christi sit & non censuræ Ecclesiasticæ, alienos à fide pœna aliqua castigare.

Tollite

Tollite igitur istum sceleratum ex vobis ipsis.

Conclusio est quæ ex his propositionibus conficitur: Si quis, cum frater nominetur, sit flagitiosus, excommunicatione castigandus est. At iste incęstus frater est nominatus, ac dederat Christo nomen, & hoc tamen scelus, quod rem cum nouerca habuerit, perpetrauit. Proinde excommunicatione, id est, exclusione ex vestra societate merito castigandus est.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Christianus aduersus Christianum iudicium ne petat sub infideli iudice, sed sub fideli: aut potius patiatur iniuriam vel damnum, quam suum persequatur ius coram infidelibus iudicibus. Christiani non abutantur sua libertate, nec scortationem inter res medias ponant, cum sit grauißimum scelus.

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ sunt huius capitis partes, Prior est inuectiua, & constat propositione & confirmatione. Inuehitur enim in eos, qui eo temeritatis progreßi erant, quod fratres coram infidelibus iudicibus, propter res leues accusarint, & non potius ipsi fideles iudices constituerint, aut etiam iniuriam aut damnum paßi fuerint. Altera est confutatio & dehortatio. Confutat enim errorem eorum, qui abusi libertate Christiana, scortationem etiam rebus medijs annumerarunt. Deinde dehortatur grauißimis argumentis à scortatione, hortans vt Deum glorificent corpore & animo.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

A AVDET aliquis vestrum negociũ habens aduersus alterum, iudicari sub iniustis & non sub sanctis.

Propositio est, qua increpat cum Corinthiorũ litigandi ardorem, tum quod sub iniustis iudicibus litigãtes, exposuerint Euangeliũ ludibrio prophanis hominibus, id quod audendi vocabulo innuitur: Ac si diceret Apostolus: Eo ne demum amentiæ processistis, vt vos non pudeat palam Euangeliũ exponere prophanorum hominum obtrectationibus? plerunq; enim accidit, vt hominum vitia professioni eorum ascribantur. Deinde propositionis altera pars requirit, vt cõtrouersias suas Christiani coram sanctis, hoc est, Christianis & pijs iudicibus persequantur. Hanc propositionis partẽ iusta confirmatione cõfirmandum sibi proponit. Verum hic discernendũ est inter necessario & voluntarie litigantes. Illis licet suum iustã causam tueri, immo debent si res postulauerit etiam coram infideli iudice, vt si quis ab alio trahatur in iudicium, licet sane immo necessarium est, vt coram suo magistratu, siue pius siue impius sit, respondeat. His autem non licet fratribus lites intendere in foro infidelium, ne Euãgelium male audiat, & contumeliosi videantur in fratres. Quare hic Pauli consilium, quod paulò post sequitur, sequendum est, potiusq; ferenda est iniuria, quam vt eam persequamur cum ludibrio Euangelij & contumelia fratrum. Verum quatenus Christiano liceat causam suam coram iudice persequi sine peccato, in Enchiridio explicatum est. DEINDE hoc quoq; tenendum est, quod si Christianis inferatur iniuria ab impijs & hostibus doctrinæ, liceat ipsis Pauli & multorum aliorum exemplo prouocare ad iudicem, etiam (si res postulauerit) infidelem, quemadmodum Paulus fecit dum ad cæsarem prophanum appellauit.

An nescitis, quod sancti mundum iudicabunt?

Confirmationis fundamentum est, interrogatione figuratum, quo vehementior & minus dubia appareat propositio. Verum hic propositio sola ponitur loco huius prosyllogismi: Sancti mundum iudicabunt. Vos Corinthij estis sancti. Ergo vos Corinthij mundum iudicabitis. Ex hac conclu-

conclusione extruit Apostolus argumentum hypotheticum quod sequitur. **Verum sciendum** est quod Paulus hic loquatur non de præsenti, sed de futuro iudicio, in quo caput Christus cum suis membris totum impium mundum iudicaturus est, quemadmodum ipse Dominus testatur, Matth. 19.

Quod si per vos iudicabitur mundus, indigni estis minimis iudicijs.

Hoc argumentum, vt supra admonui, extructum est ex proxime præcedente fundamento, & ponitur hic rursus propositio sola loco totius argumẽti, quod hoc pacto excluso interrogationis schemate cõplebitur. Si Corinthij iudicabunt mundum, nõ sunt indigni qui pręficiantur iudicijs de rebus minimis & ad hanc vitã spectantibus. Sed Corinthij iudicabunt mundũ, Ergo non sunt indigni minimis iudicijs. Vocat autem minima iudicia, quę sunt de rebus minimis & caducis. ideo interpres vetus per periphrasin clarius expresit consequens, Indigni estis qui de minimis iudicetis. Est ergo argumentum à minori ad maius sumtum.

An nescitis quod angelos iudicabimus, nedum ad vitam pertinentia?

Aliud argumentum, similiter à minori ad maius sumtum: Sancti angelos, hoc est, diabolos iudicabunt, multo magis res minores, vt sunt quæ ad vitam hanc spectant.

Iudicia ergo de rebus ad victum pertinentibus si habueritis qui contemtibiles sunt in Ecclesia, eos constituite.

Quia solidis argumentis concluserat Paulus, licere Corinthijs priuatas fratrum controuersias de rebus ad victum pertinentibus iudicare & componere: Iã præcipit vt cõstituant iudices seu arbitros, qui lites inter fratres ortas dirimant. Huius loci vsus duplex est. Primus, quod testetur in Ecclesia Corinthiaca fuisse distinctionem dominiorum & bonorum, quæ ad vitã & ad cultum pertinent. Secundus, quod remedium præscribat nobis imitandũ, quo lites ortę inter fratres de rebus victualibus componi posint. Non enim cuiq;, quod rectum putat, facere licet: sed arbitris partes suas controuersas committant, eorumq; iudicio acquiescant. Quod autẽ iubeat eos Paulus cõstitui iudices qui in Ecclesia sunt contemtibiles, non detrahit aliquid, vt quibusdã videtur, dignitati magistratus aut iudicum. Nam per anticipationẽ & comparatiue ea vox intelligenda est. Cum enim Corinthij obijcere possent, se idoneos iudices desiderare, atq; ideo ortas controuersias priuatas inter fratres ad iudices prophanos deferre, Paulus respondet: Immo postremus & abiectissimus vestrũ, si cõstituatur arbiter, melius res inter vos cõtrouersas componet, quã impij iudices, tantum abest, vt vlla necesitas vos cogat litigare coram prophanis iudicibus. Præterea Paulum non velle simpliciter abiectos homines cõstitui iudices ostendit correctio, quæ in textu sequitur: ad erubescentiam vestram, &c. Nequaquam igitur hac sententia Pauli eleuatur magistratus dignitas aut iudicũ officiũ, qui vice Dei in dirimendis cõtrouersijs funguntur. nõ enim suum sed Dei iudicium exercent iudices, modo legum suarum, non pugnantium cum decalogo, præscriptum sequantur. Perperã proinde faciunt, qui hoc Pauli dicto abutuntur ad extenuandã legum ciuilium scientiam, & eleuandã magistratus & iudicum dignitatem. Peius adhuc olim fecerunt Episcopi, qui & prauo intellectu huius loci, proprio officio magna ex parte neglecto, cõtrouersijs secularib⁹ se implicuerunt: qui potius Christi exemplũ sequi debuissent, qui cum rogaretur à quodam vt diceret fratri suo, vt secum diuideret hæreditatem, respõdet: Quis me cõstituit iudicẽ aut diuisorem super vos? significans discrimen esse inter regimen Politicum & Ecclesiasticum. Sed pesime omnium abutuntur hoc loco Papistæ, qui hinc iurisdictionem ciuilem in causis pecuniarijs se habere condendunt, quam contemtibilibus in Ecclesia, hoc est, suis officialibus (vt vocant) committunt. Porrò quod quidam verbum καθίζετε per indicatiuũ reddunt: Constituitis, Et dicunt Paulum hic reprehendere Corinthios, quod contemtibilibus in Ecclesia tantã dignitatẽ, tantumq; officiũ demandarunt, vt arbitri & iudices in causis & controuersijs sanctorum essent, facile refellitur. Primum enim pugnat cum scopo præsentis disputationis. Nã Paulus Corinthios reprehẽdit, quod nullos omnino cõstituerint iudices, adeo vt in leuissimis etiã rebus coacti sint sententiã quærere à prophanis iudicibus. DEINDE illorum interpretationi orationis nexus reclamat. Nam particula illationis satis indicat, hoc Pauli dictum ex superioribus eiusdẽ verbis extrui & concludi. Cum enim docuisset licere pijs causas cognoscere & iudicare, infert præceptum, vt id quod licet faciant, constituantq; iudices seu arbitros qui inter fratres ortas lites de rebus ad victum pertinentibus, componere possunt.

Ad erubescentiam vestram dico, adeo non est inter vos sapiens ne vnus quidem, qui poterit iudicare inter fratres, sed frater cum fratre litigat, idq; sub infidelibus.

Aliud argumentum à contingentibus sumtum: cuius hic sensus est: magnum dedecus est coram prophanis iudicibus caussas agere, nam inde aduersarij vestram inscitiam arguunt, quasi nemo omnium vestrum sit, qui ea sit prudentia præditus, vt possit vestras controuersias priuatas componere.

Iam quidem omnino delictum in vobis est, quod iudicia habetis inter vos.

Deprimit illorum fastum qui nihil sibi deesse ad perfectionē iudicarunt sumto argumento ab effectu ad caussam. Iudicia habetis inter vos, hoc est, lites & contentiones sectamini. Ergo in vobis est delictum, id est, animi imbecillitas, qua ita succumbitis, vt iniuriam & damnum non potius patiamini, quam coram impijs iudicibus caussas agatis. Neque hæc Pauli verba aliquid detrahunt legibus ciuilibus aut iudicibus, sed tantum eos reprehendit Apostolus, qui leuibus iniurijs ita franguntur, vt mox ad magistratum vindicem confugiant.

Cur non potius iniuriam sustinetis? cur non potius damnum accipitis? at vos iniuriam facitis & damno afficitis, idque fratres?

Duo reprehendit hic in Corinthijs. Primum quod litigarunt coram prophanis iudicibus, vnde male audit Christiana religio. Deinde quod intulerint fratribus damnum & iniuriam, adeo improba habendi cupiditas inter homines regnat.

An nescitis quod iniusti regni DEI hæreditatem non consequentur?

Argumentum à pœna sumtum. Iniusti regnum Dei non obtinebunt qui inferunt iniuriam fratribus & damno eos afficiunt, sunt iniusti, igitur regnum Dei non obtinebunt, resipiscite ergo ne tantam hæreditatem vestra amittatis culpa.

Ne erretis, neque scortatores, neq; idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neq; maledici, neque rapaces regnum Dei hæreditate obtinebunt.

Denunciat pœnam iniustis & iniusticiæ quasdam formas exempli caussa recitat. Quomodo autem hæc denunciatio intelligenda sit sequens oratio Pauli ostendit, & summa sententiæ huc redit, quod tales excludantur à regni Dei hæreditate, nisi egerint pœnitentiam: quod cum fecerint, non amplius iniusti sed iusti censentur, Christi iusticia ornati. Molles Paulo sunt, qui verborū lenocinijs, effœminato gestu & vestitu alijsq; delitijs, impudicitiam suā produnt.

Et hæc fuistis quidem, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini IESV, & per spiritum Dei nostri.

Vt commemoratione præteriti status Corinthios humiliat, ita proposito gratuito beneficio excitat eos ad gratitudinem per solicitudinem sanctam, qua caueant ne tantum bonum sua culpa amittant. Vtrūq; & nos ex hoc loco discamus, humiliemur cogitatione preteriti status, & excitemur ad gratitudinē & innocentiam morū cogitatione præstitę gratiæ. Cæterum Apostolus non frustra hæc tria: purgationem, sanctificationem & iustificationem coniunxit. Nam vt purgationem sordibus, sanctificationē pollutioni, & iustificationem reatui opponit: Ita vult vt purgati nō amplius inuoluamur prioribus sordibus, sanctificati non nouis inquinamentis polluamur, iustificati non nouo reatu nos obstringamus: sed vt potius puritatem & sanctificationem, iusticia Christi donati, per totam nostram vitam meditemur. Addit præterea Apostolus modū & caussas nostræ purgationis, sanctificationis & iustificationis. Nam dum ait: In nomine Domini IESV, & per spiritum Dei nostri, Primū significat prædicationem Euangelij de Christo creditam, esse caussam tantæ gratię, nam nomen IESV ad prædicationem quæ fidem requirit refertur, qui ergo credit IESVM talem sibi esse, qualis nominatur, id est, prædicatur Euangelio, is purus, sanctus & iustus censetur. Verū quia sine Spiritu sancto, qui fidē in auditoribus Euangelij operatur, nemo

purgatur, sanctificatur & iustificatur:recte adiecit Apostolus, Et per spiritum Dei nostri. Nec prætereundem est, quod Apostolus exprimat tres diuinitatis personas, Patrem, Filium & Spiritum sanctum, quibus tribuit redemtionis beneficium.

Omnia mihi licent, at non omnia conducunt, omnia mihi licent, at non redigar sub vllius potestatem.

Confutatio est erroris eorum, qui prætextu Christianæ libertatis quiduis sibi licere existimarunt, non habita ratione ædificationis mutuæ & grauioris seruitutis, nempe peccati. Repetit autem bis obiectionem Corinthiorum. Omnia mihi licent. Vbi obseruandum, quod signum distributiuum ad res externas, quas medias vocant, pertineat. Id quod circumstantia loci euincit. Incipit enim hic de rebus medijs disputare, quarũ vsus liber est, modo habeatur ratio mutuæ ædificationis, & caueatur maior seruitus, in quã incurrunt qui suis cupiditatibus indulgẽtes rebus externis nimirũ addicti sunt. Liberum quidem est vesci quibuslibet cibis: at qui hoc facit cum scandalo fratris infirmi, aut ita indulget sibi vt gulæ mancipium fiat, sua libertate abutitur, Immo potius eam amittit, & mancipatur seruituti peccati. Nam iuxta Christi sententiam: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Hic locus requirit explicationem doctrinæ de libertate Christiana & de rebus medijs seu adiaphoris: quam aliunde petant studiosi.

Escæ ventri & venter escis. Deus autem & hunc & eas abolebit.

Proponit speciem exempli gratia, vnde de toto genere iudicandum est. Ciborum inquit vsus est, vt in hac vita conseruemur ad tempus, post hanc enim vitam nullus vsus erit, vel ventris, id est, nutritionis, & ciborum, quare illis ita vti conuenit, ne eorum caussa aut fratres offendamus, aut illorum abusu in fœdam seruitutem peccati nosipsos conijciamus. Tantisper enim liberi sumus donec ab alio capiamur, & ab eo in seruitutem redigamur. Proinde qui indulget cibis & ventri contra charitatem proximi, aut ad voluptates & delitias, vt charitatis legem violat: Ita fit mancipium rei corruptibilis. Hoc iam ad totum genus transferri debet, hoc est, ad res medias & externas omnes: quæ nec prohibitæ nec mãdatæ sunt simpliciter. Et diligenter discernendum est inter libertatem ipsam & libertatis vsurpationem, liberæ quidem sunt res mediæ, vt vestes, cibus, locus, tempus &c. sed in earum vsu cauendum est, ne aut fratres offendamus, aut nosipsos, dum eis nimium addicti sumus, in fœdam peccati seruitutem conijciamus.

Corpus autem non scortationi sed Domino, & Dominus corpori.

De rebus medijs dixit, & quid in earum vsu cauendum sit breuiter disseruit. Nunc fœdissimum errorem eorum confutat, qui scortationem inter res medias collocarunt, & eam tanquam licitam prætextu Christanæ libertatis defenderunt. Ponitur autẽ hic minor loco totius argumenti, quod hoc modo complebitur: Quicquid Domino dicatum est, nõ est polluendum scortatione, Corpus nostrũ Domino dicatum est (Nam per baptismum Christi corpori insiti sumus) Igitur corpus nostrum scortatione non est polluendum, Proinde nequaquã licita est scortatio, nec in rebus medijs vllo pacto numeranda. Locus communis, quod quælibet res ei fini cui destinata est certa lege intenta esse debeat, nõ alieno cũ sua natura pugnanti.

Deus autem & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam.

Secundum argumentum, sumtum à conditione nostrorum corporum, quæ glorificanda suot olim cum glorificato Christi corpore. Et ponitur sola minor loco huius argumenti: Corpora olim cum Christo glorificanda, non sunt polluẽda scortatione. Nostra corpora olim sunt cum Christo glorificanda per gloriam resurrectionis. Non igitur sunt contaminanda scortatione. Quod autem addit: per potẽtiam suam, Anticipatio est, qua occurrit rationis peruerso iudicio de resurrectione. Quãdo igitur ratio articulum resurrectionis in dubium reuocat, nos potentiam Dei opponamus. Is enim quod statuit, potest etiam præstare. Porrò ex hoc Pauli dicto hunc locum communem desumamus, quod corpora Christianorum propter futuram resurrectionis gloriam, casta & pura conseruari debeant.

An nescitis, quod corpora vestra sint membra Christi: igitur tollens membra Christi faciam, vt sint scorti membra? Absit.

Tertium argumentũ ab absurdo seu indigno, sed minor & cõclusio ordine ponuntur. Argumentum autẽ hoc pacto complebitur: Nullo pacto ferendũ, vt membra Christi cum scortis communicentur. Sed nostra corpora sunt membra Christi. Igitur indignißimũ & absurdißimũ est, ea scortatione polluere. Hæc absurditas & indignitas notatur particula abominandi, absit. Hoc loco & alia obseruetur doctrina, nempe quod spiritualis nostra societas cum Christo non tantum ad animam, sed etiam ad corpus pertineat, In qua societate spes nostræ resurrectionis sita est.

An nescitis, quod qui agglutinatur scorto, vnum corpus est? erunt enim inquit duo in carnem vnam.

Amplificatio & exaggeratio est proximi argumenti, quam enim ob caussam sit absurdum & indignum polluere corpora nostra scortatione, exponit. Nam qui hoc faciunt membra Christi de eius corpore discerpunt & agglutinant scorto, ita vt iam amplius nõ sunt vnum cum Christo, sed cum impuro scorto. Hoc confirmat ex secundo Genesios capite. Erunt, inquiens, duo in carnem vnam. Quæ ratio non simpliciter sed per comparationẽ accommodanda est proposito hoc pacto: Quemadmodum maritus & vxor vna caro fiunt benedicta copula: Ita scortator & scortum, maledicta copula coniunguntur & veluti vna caro fiunt. Habet enim scortatio cum coniugio aliquam similitudinem, sed tanquam eius corruptela. Aliter dictum Mosis non potest accommodari præsenti argumento.

Qui vero agglutinatur Domino vnus spiritus est.

Ostendit arctiorem copulam Christianorum cum Christo esse, quam est mariti & vxoris. Hæc enim corporalis tantum est: illa vero spiritualis. Vnde quartum argumentũ à comparatis extrui potest hoc pacto: Copula mariti & vxoris sancte est conseruanda, ne vlla impuritate contaminetur. Multo magis copula spiritualis inter Christum sponsum & eius sponsam Ecclesiam sancte conseruanda est, ne vlla turpitudine polluatur. Qualis autem sit copula Christi & eius sponsæ, Oseas Propheta explicat his verbis: Sponsabo te mihi in fide, & cognosces Dominum.

Fugite scortationem.

Ostenso errore eorum qui scortationem rebus medijs annumerarunt, & monstrata scortationis turpitudine & scelere, exhortationem attexit, vt non secus atq; pestem & rem extreme periculosam scortationem fugiant Corinthij. Nam fugiendi vocabulum duo innuit, videlicet, Periculum quod est ex scortatione, & quam acre studium euitandi illud periculum in pijs esse debeat.

Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est, sed qui scortatur in proprium corpus peccat.

Quintum argumentum ab effectu proprio scortationis sumtum, quod in hunc modũ nonnihil commutata orationis forma cõcludi potest: Quicquid dehonestat & cõtaminat proprium hominis corpus, merito est fugiẽdum. Scortatio dehonestat & cõtaminat propriũ hominis corpus. Igitur scortatio merito fugiẽda est. Est autem in proprium hominis corpus peccare hoc loco, ipsum dehonestare, contaminare, honore debito spoliare, ludibrioq; exponere. Minor sola hic ponitur amplificata per comparationem scortationis cum alijs peccatis. Alia peccata dicit extra corpus esse, hoc vero in ipso manere corpore, ac veluti notam illi inurere. Verum hic oritur perdifficilis quæstio. Nam Dominus apud Matthæũ ait: De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ, hæc sunt quæ inquinant hominẽ. Et Esaias: Manus vestræ sanguine pollutæ sunt. Et ad Roma. Præbuistis membra vestra arma iniquitatis peccato. Et ad Titum, Omnia mũda mundis, contaminatis vero & infidelibus, nihil mundum, sed contaminata est eorum & mens & conscientia. Et multę similes sententiæ testantur totum hominẽ peccato pollui. Qui fit ergo, quod Paulus dicat: reliqua peccata esse extra corpus, Scortationem vero in corpore manere? Respondeo, omne peccatum hominem polluit, quantũ ad reatum attinet, Nam vt mentẽ & conscientiá contaminat: Ita hominẽ totum reatu obstringit. Verũ scortatio (qua omnis Venus extra matrimonium per synecdochen significatur) non solum mentẽ polluit, conscientiá coinquinat, ac totum hominẽ nouo reatu cõmaculat: verumetiá quodam singulari modo probrũ inurit

corpori ac ipſum cõſpurcat, ac veluti ludibrio conſpurcatũ exponit. Huius ſingularis maculæ ita Deo mirabiliter ordinãte, haud raro in ſcortatoribus teſtimonia quædã apparent, vt ſunt morbus Gallicus, & alij turpiſsimi, quos nominare nolo: Qui turpiſsimi morbi in honeſtis coniugibus nõ conſpiciuntur. Nã vt illic maledictio coniuncta eſt cũ violatione ordinis diuini: Ita hic benedictio ordinationẽ Dei comitatur. Hoc ſcortationis probrum moueat honeſtos adoleſcentes, ne ſinant ſe in ſcortationis volutabrum præcipitari.

An neſcitis, quod corpus veſtrum templum ſit eius qui in vobis eſt ſpiritus ſancti, quem habetis à Deo.

Sextum argumentum à deſtinatis ſumtum, quod hoc modo abſoluitur: Templum Spiritus ſancti purum & mundũ conſeruari oportet. Veſtrum corpus eſt templum Spiritus ſancti, Igitur corpus veſtrum purum & mundum cõſeruari oportet. Proinde nequaquam prophanandum & polluendum eſt ſcortatione aut vlla alia impuritate. Cum autem addit: Quem habetis à Deo, tacite admonet Corinthios, ne ſua culpa gratuitum hoc donũ tantumq; theſaurum amittant, immo in hoc toti potius ſint, vt Spiritus ſancti domicilium & templum mundum ſanctumq; conſeruetur. Cæterum, cur Chriſtiani dicantur templum Dei, dictum eſt ſupra capite tertio. Et ſumma huc redit: Quod quilibet Chriſtianus ideo ſit templum Dei, quod Deus in eo ſit, habitetq;, iuxta Chriſti promiſsionem: Qui ſermones meos audit, ad eum veniemus & manſionem apud eum faciemus. Deinde quod quilibet Chriſtianus debeat perpetuis cultibus Deum celebrare, ſeq; mundum à peccati prophanatione conſeruare.

Et non eſtis veſtri iuris, emti enim eſtis precio.

Septimũ argumentum à iure ſumtum: Qui non ſunt ſui iuris non poſſunt ſe alijs Dominis mãcipare. Chriſtiani nõ ſunt ſui iuris. Ergo Chriſtiani nõ poſſunt ſe alijs Dominis mancipare. Quare iniuriam Chriſto Domino faciunt qui ſcortationi ſe proſtituunt, ac eius mancipia ſe ſponte conſtituunt. Minor ſola cum ſua probatione ponitur, quæ ita cõcluditur: Chriſtiani emti ſunt precio, Igitur non ſunt ſui iuris. Hoc ipſum argumentum in exhortatione ad vitæ innocentiam vſurpat Petrus, cum ait: Scientes vos non caducis, argento aut auro fuiſſe redemtos ex vana veſtra conuerſione, ex patrum traditionibus accepta: ſed precioſo ſanguine agni immaculati & incontaminati Chriſti.

Glorificate igitur Deum, in corpore veſtro, & in ſpiritu veſtro, quæ ſunt Dei.

Concluſio exhortatoria. Cum non ſitis veſtri iuris, cum iam templa Dei ſitis, &c. par eſt, vt Deum & corpore & anima glorificetis. Anima quidẽ glorificatur Deus, Primum cum recte ſentimus de natura Dei maieſtate & veneratione. Deinde cum ei tribuimus omnem miſericordiam, ſapientiam, iuſticiã & potẽtiam. Tertio cum quicquid habemus illi ſoli acceptum ferimus. Quarto cum nos illi ex fide, mente, voluntate & affectibus ſubijcimus, per patientiã eum inuocantes & prædicantes. Sed corpore glorificatur, cultu, puritate, & exemplo: Cultu, cum non proſternimus nos coram Idolis more Papiſtarum & prophanarum gentium, ſed nos coram illis proſternimus, illum in cœlo quærentes non apud ſtatuas. Puritate, cum corpus purum, ſanctum & caſtum cõſeruamus ab omni turpitudine ſexto præcepto prohibita. Exemplo, cum actiones omnes noſtræ externæ, vita, conuerſatio, geſtus, verba, veſtitus & huiuſmodi alia quæ in oculos hominum incurrunt, ſunt talia quod illis inuitentur alij ad glorificandum Deum nobiſcum: Contra Deum ſua gloria quantum in ſe eſt, ſpoliant, qui contraria his vel ſentiunt, vel agunt.

CAPVT VII.

Summa Capitis Septimi.

Etſi bonum ſit vxorem non ducere, modo caueatur ſcortatio: vel ab vxoris thoro abſtinere, modo fiat ex conſenſu: tamen vinculum coniugale fas non eſt per diſceßionem violare, nec Chriſtianis licet propter religionis dißimilitudinem diuortium facere. Verum ſi infidelis diſcedit, ſoluitur pius à coniugij vinculo. Præterea etſi virginitas præferenda eſt coniugio propter neceßitatem præſentem: Tamen parentes

rentes non peccant siue filias suas nuptum dederint siue non: etsi melius fecerint si non elocauerint, nisi alia cogat necessitas. Neque viduis negandæ sunt secundæ nuptiæ.

Ordo & partes Capitis Septimi.

Orditur Apostolus à concessione, nimirum quod homini bonum sit mulierem non attingere. Cui subiungit restrictionem seu exceptionem duplicem videlicet, vt caueatur scortatio: & ne alter coniugum alterum fraudet debito coniugali. Deinde contra separationem coniugum ex sententia Domini differit, præcipiens ne 10 coniuges à se inuicem discedant propter animorum offensionem. Tum de impari coniugio agit, præcipiens ne fidelis coniugem deserat infidelem, at si sponte infidelis discesserit, soluitur fidelis è lege coniugij, his subijcit nonnihil de vocatione, cui addit de virginitate & de iure parentum in elocandis liberis disputationem. Postremo loco de secundis nuptijs agens, Etsi præfert cœlibatum, liberas tamen relinquit secundas nuptias. Atque ita in hoc capite multi vtiles loci tractantur, vt de cœlibatu, de necessitate matrimonij propter vitandam scortationem, de debito matrimonij, de dissidijs in matrimonio ex animorum offensione & ingeniorum dissimilitudine, de impari coniugio, de vocatione, de seruitute, de virginitate, de secundis nuptijs: Quorum locorum cognitio summe necessaria est in Ecclesia, de quibus omnibus Corinthios ad Paulum scripsisse, ex principio huius capitis apparet.

20

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non attingere.

Ex concessione hac & duabus exceptionibus quæ sequuntur, videtur quod Corinthij Paulo scripserint & interrogauerint, An liceret homini, vel omnino vxorem non ducere, vel ab vxoris thoro prorsus abstinere, ad quam quæstio- 30 nem respondet per concessionem: bonum est homini mulierem non attingere, id est, bonum & commodum est, si homo vel maneat sine vxore, vel si vxorem habet, ab eius consuetudine abstineat. Bonum hoc loco non opponitur malo aut vitioso: vt Hieronymus & Monachi eum secuti interpretati sunt, sed significat commodum & expediens propter aliud, vt abstinere à vino est bonum, hoc est, commodum & expediens propter aliud, vnde tamen non sequitur, vinum bibere malum esse simpliciter. Quod autem non opponatur bonum hoc loco vitio, docet & matrimonij institutio quæ Dei benedictionem (qua omnes res malæ & turpes destituuntur) coniunctam habet: & exceptiones Paulinæ quæ sequuntur, nullo enim pacto concedendum esset matrimonium, si aut malum aut vitiosum esset.

40 Sed propter fornicationes vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque suum maritum habeat.

Prior exceptio. Bonum est homini ab vxore ducenda abstinere, modo non sit scortationis periculum. Verum si quis continere non potest, sed succumbit tentationibus, & vincitur prauis affectibus ita, vt voluntas succumbat, etiam illi non solum remedium conceditur matrimonium, verum etiam præcepto diuino ad coniugium obligatur. Nam cum dicit Paulus hoc loco: Vnusquisq; suam vxorem habeat, & vnaquæq; suum maritum, non est concedentis oratio, sed præcipientis.

50 Vxori maritus debitam obœdientiam reddat, Similiter autem & vxor marito.

Posterior exceptio, bonum est homini ab vxoris thoro abstinere, si modo illud ex consensu fiat, alioqui debent sibi inuicem mutuum officium & coniugalem beneuolentiã quam sibi mutuo promiserunt matrimonium contrahentes.

Vxor proprij corporis potestatem non habet, sed maritus. Similiter autem & maritus proprij corporis potestatem non habet, sed vxor.

Ratio reddendæ mutuæ beneuolentiæ in coniugio, quilibet iure exoluere tenetur quod alij debet, Ergo maritus cum eius corpus sit in pote-

ſtate vxoris : & vxor cum eius corpus ſit in poteſtate mariti, debent ſibi mutuo debitam beneuolentiam exoluere. Prohibet ergo eam, quæ fit abſque conſenſu continentiam. q. d. cum alter ſit in alterius poteſtate, non potes facere quod vult abſque eo qui iugum ſecum vna trahit.

Nolite fraudare vos inuicem, niſi ſi quid ex conſenſu fiat ad tempus, vt vacetis ieiunio, & orationi.

Concluſio eſt ſuperiorum. Si neuter coniugum poteſtatem habet proprij corporis, ſed alter alterius, non igitur ſe inuicem fraudare debent debito coniugali. Hic primum obſeruandum eſt ideo requiri conſenſum, quia non de vnius continentia ſed duorum agitur. Deinde cum dicit ad tempus, prohibet perpetuam abſtinentiam à thoro coniugali, cõtra quod Spiritus ſancti oraculũ peccauerunt Papiſtæ, dum permiſerunt coniugibus modo Monachiſmum profiteri vellent perpetuã ſeparationem. Præterea finem ſecubationis addit: Vt vacetis ieiunio & orationi. Ieiunium & oratio coniungi ſolent, quando ſignificantur ſolennis aliqua & publica orationis celebritas, cum vel aliquod magnum & arduum negocium aggrediendũ ſit, vel aliquod imminens periculum, aut præſens calamitas vrgeat ad publicas preces inſtituendas. Porrò his verbis Pauli abutuntur Monachi, cum ex illis inferunt thorum coniugalem rem eſſe vicioſam & malam, vt quæ orationem quæ perpetua eſſe debeat, impediat: Cui obiectioni iam reſpõſum eſt, nempe quod Paulus non loquatur de perpetuis Chriſtianorum precibus, ſed de ſolennibus tantum, quæ fiunt præcedente coniuncto ieiunio. Deinde inſtantiam damus ex hoc ipſo loco Pauli, ſi illorum conſequentia valet, valet & hæc: Cibus & potus impediunt ieiunium. Igitur cibus & potus mala ſunt, hanc conſequentiam quis recipiet?

Et rurſus in vnum conuenite, ne tentet vos Sathanas propter incontinentiam veſtram.

Prohibet ſecubationem perpetuam, cuius prohibitionis grauiſsimam ſubiungit cauſſam, ne videlicet tentet ipſos Sathanas propter incontinentiam ſuã. Nam cum perpetuo ſecubant coniuges, Sathanas inſidias ſtruit carni & obijcit varias libidines, in quas ruunt ſępe cœlibes imbecillitate carnis victi, ne igitur idem accidat coniugibus, perpetuam prohibet ſecubationẽ. Hęc manifeſtè pugnant cum impuro cœlibatus voto, quod ſupra modum extollunt Papiſtæ. Sunt qui hæc verba: Ne tenet vos Sathan propter incontinentiam veſtram, referunt ad ſuperiora, ac ſi dicat Paulus: interdum ſecubandũ eſſe coniugibus, ne propter nimiam libidinis incontinentiam exponant ſe Sathanæ inſidijs. Nam ſicut qui abutuntur cibo & potu, exponunt ſe Sathanæ, Ita qui thoro coniugali intemperantius vtuntur periculum ſibi accerſunt. Coniuges ergo in timore Dei, vt cibo & potu, ita thoro coniugali temperanter vtantur.

Hoc autem dico ſecundum veniam, non ſecundum præceptum.

Prolepſis eſt. Nam ex ſuperioribus aliquis obiicere poſſet: Dicis, vnuſquiſq; habeat ſuam vxorem, & vnaquæque habeat ſuum maritum. Ergo vis vt omnes matrimonium contrahant: Reſpondit Apoſtolus, conceſsionem eſſe quam propoſuit & nõ præceptum, conceditur enim omnibus vel à coniugio abſtinere, vel matrimonium contrahere. Verum ſi quis continere nequeat, ei præcipitur vt remediũ à Domino propoſitum quærat. Porrò cum Papiſtæ ex hoc loco ſic ratiocinentur. Quod opus habet venia, culpa non caret. Coniugium opus habet venia. Ergo culpa non caret. Proinde piè faciunt qui perpetuam vouent caſtitatem. Reſpondeo eos non attendere, quo hæc Pauli verba referenda ſint. Deinde perperam vrgere veniæ aut indulgentiæ vocabula. Nam συγγνώμη, qua voce vtitur Paulus, interdum remiſſionem notat vbi nullum ſimpliciter vitium eſt. Præterea illorũ cauillatio refutatur multis Encomijs matrimonij, quæ paſsim in ſcripturis extant.

Velim enim omnes homines eſſe, ſicut & ego, ſed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo, alius ſic, alius autem ſic.

Ratio cur velit ſuperiora, non vt præceptum, ſed vt conceſsionem intelligi, & ſeipſum exemplũ proponit continentiæ, non ergo cum ait, vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat, &c. præceptũ eſt, quo omnes vult adigere ad matrimonium: ſed conceſsio qua ſtatus ipſe liber relinquitur omnibus, ſed ijs qui continere nõ poſſunt à Domino propoſitum remediũ neceſſarium eſt. Verũ ne quis de exemplo Pauli vniuerſalem

lem regulam conſtituat, reſtrictionem ſubiungit: Sed vnuſquiſq; proprium donũ à Deo habet, ſignificans & continentiam donum eſſe, & neminem qui hoc donum non habet, debere Deum tẽtare, ſed potius diuinitus propoſito remedio vti cum gratiarum actione & timore Dei. Obſeruandus locus, quod à nemine ſit requirendus cœlibatus, niſi quatenus ipſe ſpeciale donum continentiæ habeat.

Dico autem inconiugatis & viduis, Bonum eis eſt ſi maneant vt ego. Si autem non continent, matrimonium contrahant.

Ratio voti: Optauit omnes eſſe ſicut ipſe eſt, idque ideo, quia illud bonum & commodũ ipſis eſſe videtur, Verum mox exceptionẽ repetit, modo quis dono caſtitatis ſit præditus, quo ſi careat, matrimonium contrahat. Hæc ergo diſtributio loco generis ponitur, & intelligẽda eſt de omnibꝰ ijs, qui adhuc extra matrimonium viuunt, quorũ neminem à matrimonio excludit, niſi donum continentiæ habeat.

Melius eſt enim matrimonium contrahere, quam vri.

Ratio exceptionis à collatio ſumta. Matrimonium eſt res bona, vſtio qua quis ita incendio flammarum libidinis ardet, vt vel continere non poſsit, victa voluntate ab affectibus, vel ipſius preces impuritate affectuum contaminentur, mala eſt. Quare matrimonium præferendum eſt vſtioni. Non igitur hæc collatio eſt maioris & minoris mali, ſed eſt boni per ſe, & mali collatio, melius proinde eſt, idem quod præferendum eſt, vt bonum malo, honorabile turpi. Diligenter hic Metaphora obſeruanda eſt: non dixit Apoſtolus, Melius eſt nubere, quam calere libidinis affectibus, ſed vri. Nemo enim mortalium eſt, qui non interdum ſentiat libidinis calorem, ſed non tamen omnes æſtuant & ita vruntur, vt voluntas ſuccumbat. Quare male faciunt, qui fere impuberes adoleſcentes cogunt ad matrimonium contrahendum. Cum potius ſtudijs, laboribus, ſobria vita, perpetuis exercitijs & precibus eſſent cohercendi, ne intempeſtiuo coniugio interrumpant curſum ſtudiorum ſuorum.

Coniugatis denuncio non ego ſed Dominus, vxor à marito ne diſcedat, quod ſi diſceſſerit, maneat innupta, aut reconcilietur marito, & vir vxorem ne dimittat.

Quia apud Corinthios fuerunt, qui religionis prætextu coniugij moleſtiás excutere voluerunt, quoties inter coniuges orta eſſet aliqua offenſio, propter animorum diſsimilitudinẽ: Apoſtolus ex mandato Domini denunciat eis, quod nequaquam liceat coniugij legem violare, ac ita à ſe inuicem diſcedere, vt liceat nouas nuptias quærere. Verum ſi inciderit talis offenſa, vt vna habitare nequeant propter acerbitatem animorum, permittit quidem ſeparationem, ſed nõ concedit nouas nuptias. Immo vult, vt potius reconciliati rurſus conueniant in vnum. Hic Apoſtolus tantum loquitur de cauſsis illis leuioribus, propter quas viri vxoribus miſerũt libellos repudij, vt ſunt ſordes, ignauia, ſomnolentia, negligentia rei familiaris, garrulitas, moroſitas & huiuſmodi alia mulierum vicia, propter quę Iudęi pręcipue ſæpe fecerunt diuortia: Quorum errorem Chriſtus corrigit, & docet non licere diuortium facere & nouas quęrere nuptias, niſi legitima diuortij cauſſa intercedat, de qua Apoſtolus hic nõ agit. Non enim exiſtimandum eſt quod Apoſtolus exceptionem quam Chriſtus diſerte ponit Matth. 5. & 19. improbet, ſed vt Lucas & Marcus, ita ipſe quoq; tantum de ijs cauſsis agit, quæ non interrumpunt matrimonij ſubſtantiã violatio coniugali thoro. Abutuntur ergo hoc loco Papiſte, dũ hinc colligunt illicitas eſſe nouas nuptias facto diuortio ob adulteriũ, contra aperta Chriſti verba & multorum ſanctorum fratrum pronunciata, qui rectius perpenderunt Chriſti reſponſionem, & hunc Pauli locum diligentius cum verbis Chriſti contulerunt.

Reliquis ego dico non Dominus.

Dicturus de coniugio inæquali, quod communi legi nón ſubijcitur, præfatur ſe non expreſſum Dei verbum ſuper ea re habere, ſed id promere quod ex ſpiritu Dei hauſerat: Sicut poſtea exponit cum ait: Exiſtimo me quoque ſpiritum Dei habere.

Si quis frater vxorem habet infidelem, & ipſa conſentit cum eo habitare, ne dimittat eam: Et mulier quæ maritum habet

Quia apud Corinthios fuerunt, qui diuortium fecerunt propter religionis diuerſitatem, præcipit fideli-

infidelem, & ipſe conſentit cum ea habitare, ne demittat eum.

bus ne religionis prætextu dimittant coniuges: modo velint infideles perſonæ in matrimonio contracto manere, cuius præceptionis poſtea cauſſam ſubiungit.

Sanctificatus eſt enim vir infidelis in vxore, & ſanctificata eſt mulier infidelis in viro.

Prolepſis eſt. Poterant enim obijcere prophanum & vicioſum eſſe thorum illum coniugalem propter alterius impietatem: ſed Apoſtolus reſpondet, ſanctum & purum coniugium eſſe, ita vt non contaminetur fidelis coniunx per infidelis impietatẽ immo poſſit fidelis maritus bona conſcientia vti vxoris infidelis thoro, & fidelis vxor thoro infidelis mariti. Nam plus valet fidelis coniugis pietas, vt coniunctio iſta ſit ſancta, quam infidelis contagio ad prophanandum coniugium. Sed quomodo hoc conuenit cum ijs quæ alibi dicit: Nolite docere iugum cum infidelibus? Nullus enim conſenſus Chriſto cum Belial. Reſpondeo, Aliud eſſe loqui de retinendis matrimonijs, aliud de contrahendis. Præterea, quomodo infidelis ſanctificatur per fidelem? Reſpondeo. Senſus verborum Pauli hic eſt: Pietas fidelis coniugis nihil prodeſt infideli coniugi, ſed ipſi fideli tantum, ne ſcilicet inquinetur per infidelis cohabitationem, ſanctificatus ergo dicitur, cuius vſus eſt licitus, ſanctus & Deo placens. Porrò hoc Pauli dicto abutuntur, qui negant inter infideles & prophanos homines verum & legitimum matrimonium eſſe: Sed ſciendum eſt, aliud eſſe verum matrimonium, aliud ſanctum. Inter infideles quidem verum matrimonium eſſe poteſt: Sed ſanctum minime, cum illorum mens & conſcientia ſunt polluta, atque ipſi ſunt abominabiles coram Deo.

Alioqui pueri veſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt.

Aetiologia ab effectu, ſi immundum eſſet coniugium, qui quo alter coniugum eſt fidelis, & alter infidelis? immundi eſſent liberi in eo coniugio nati, Sed non ſunt immundi, immo ſancti. Non igitur eſt immundum tale coniugium, ſed fidelis poteſt bona conſcientia vti infidelis cõiugis thoro. Aſſeueratio hæc qua Paulus aſſerit, natos in ſancto coniugio ſanctos eſſe, diligenter obſeruanda eſt, Eſt enim petita ex promiſſione fœderis initi inter Dominum & Abrahamum, his verbis: Ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te. Qui autem in Chriſtum credunt, ſunt ſemen Abrahæ, Rom.4. & Gala.3. Cognoſcitis ſane quod qui ex fide ſunt, ſunt ſemẽ Abrahæ. Sicut ergo Iſaac & Iacob placuerũt Deo propter hoc fœdus, Ita hodie Chriſtianorum infantes, virtute promiſſionis ſancti ſunt ac placent Deo. Neque obſtat quod Paulus dicit, Nos naſci filios iræ. Et Dauid: Ecce in iniquitatibus conceptus ſum. Nam qui natura ſua ſunt filij iræ & immũdi, gratia fœderis ſunt filij Dei & ſancti. Deinde quemadmodum placuit Iacob in vtero matris, & iam infans in lucem editus etiam ante circumciſionem, idq; propter promiſſionem fœderis: ita eiuſdem fœderis virtute, Chriſtianorum infantes editi in lucem placent Deo, etiam ante baptiſmum. Verum vt illud fœdus olim circumciſionis ſignaculo conferebatur viſibiliter & obſignabatur, Ita hodie baptiſmus eſt externum teſtimonium, applicatio & teſtificatio inuiſibilis gratiæ. Præterea vt illi, qui in veteri populo contemſerunt circumciſionis præceptum, exterminabantur de populo Dei: Ita hodie contemtus baptiſmi nocere putandus, hic ergo docet Apoſtolus, ſingulare priuilegium eſſe infantum Chriſtianorum. Nam etſi communi lege naſcuntur filij iræ, gratia tamen Dei ſancti habentur, damnandus eſt igitur furor Anabaptiſtarum, qui negant infantes baptizandos eſſe: cum manifeſtum ſit, baptiſmum fœderis ſigillum eſſe. Deinde & illi damnandi ſunt, qui ex hoc loco ratiocinantes negant infantes Chriſtianorum naſci cum peccato originis, propterea quod Paulus hic eos ſanctos pronunciet. Nam illa ſanctitas non eſt naturæ ſed gratiæ, vt dictum eſt. Sunt qui hoc Pauli dictum de ſanctitate ciuili intelligunt, ac ſi Paulus ſtatueret eos propterea legitimos eſſe, quod alter parentum ſit fidelis: Sed hæc interpretatio ſtare non poteſt, quantum enim ad hoc attinet, vt pueri legitimi habeantur ciuiliter, par eſt conditio omnium. Nam non minus legitimi ſunt, qui ex infidelibus coniugibus naſcuntur, quam qui ex fidelibus.

Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat, Non enim ſubiectus eſt ſeruituti frater aut ſoror in talibus.

Anticipat obiectionem, non concedis Paule Chriſtiano vt fidelem coniugem deſerat: Quid eſt igitur faciendum

endum fratri aut ſorori, ſi ab infideli deſeratur? Reſpondet, Infidelis ſi diſcedit, diſcedat, non hic conſcientia pij læditur. Nō enim facit, ſed patitur iniuriam ab infideli qui diuortium facit per deſertionē, quod cum fit ſoluitur fidelis à coniugij vinculo, ne cogatur à ſecundis nuptijs abſtinere, ſi modo ijs opus habeat ad pie ſanćteq; viuendum. Hoc Pauli dićtum etiā ad deſertionem illam rećte accōmodatur, cum maritus matrimonij vinculum pertæſus, deſerit coniugem: aut cum vxor maritum relinquens fugit alio, vt matrimonij legibus liberata licentioſius viuat. Verū hic magna prudentia adhibēda eſt, cum petit deſerta perſona iudicis ſententiam, vt concedantur nouæ nuptiæ. Quare de hac re nonnulla adijcienda videntur. Antequam igitur feratur iudicis ſententia, examinandæ & diligēter perpendendæ ſunt hæ quatuor circumſtantiæ: Prima conditio perſonæ deſertæ. Secunda, cōditio perſonæ deſerentis. Tertia, temp⁹ deſertionis. Quarta, inquiſitio deſertoris. Prima circumſtātia eſt de perſona deſerta, in qua ſpećtandum quomodo ſe in matrimonio ante deſertionem geſſerit. Nam ſi ita ſe geſſit, quod nō cauſſam euidentem deſertionis prębuerit vllo infami fačto aut turpitudine, iuſte de iniuria coram iudice cōqueri poteſt: Sin minus & cauſſam deſertionis prębuerit efficacem, iniuſta eſt querimonia, etſi deſertor in magna culpa eſt, qui impatientia vićtus diſſoluit fœdus quod à Domino ſancitū erat. Secūda circumſtantia examinanda hæc eſt. Nam deſerens perſona ſponte aut coaćte, metu forte alicuius pœnę aut damni diſceſſerit: Si coaćtus diſceſsit metu pœnæ aut dāni, debuit vxor conſcia partē ærumnarum in ſe recipere, & maritū fugientem magiſtratus manus inquirere. Verum ſi ſponte & non coaćtus diſceſsit, id aut conſentiente & concedēte vxore propter rem forte familiarem augendam, aut ob aliā iuſtam cauſſam, cum promiſsione reditus ad vxorē fecit, aut ignorante & inuita vxore tædio coniugij hoc fecit, vt iam vagabundus liberius ſuas ſećtetur voluptates extra matrimoniū, ſi ergo conſentiēte vxore de probabili cauſſa diſceſsit, ęquum eſt vt mulier expećtet mariti reditum: At ſi inuita vxore ſine probabili cauſſa hoc fecit, deſertor iudicandus eſt. Tertia eſt temporis circumſtātia, quod longius eſſe conuenit, ſi vel concedente vxore abijt maritus, vel dum abfuit per literas aut nuncios ſignificauit, ſe ad deſertam vxorem reuerſurū. Verum ſi inuita vxore diſceſsit, & nullam ſpem fecit reditus ſui ad vxorem deſertā, Conſiſtoria in reformatis Eccleſijs Germaniæ, & hic in Dania, tres annos deſertæ perſonæ præſcribunt, antequam ei concedunt nouas nuptias. Poſtrema circumſtantia, eſt de inquiſitione deſertoris antequā feratur iudicis ſententia: Et probo conſuetudinē Conſiſtorij Lundenſis & Roſchildenſis, vbi ita cōſtitutum eſt, vt ter in publico placito, vt vocant, quæratur deſertor, Qui ſi inuentus fuerit, curabitur à deſerta perſona citari literis ſupremi iudicis in cauſsis matrimonialibus. In diœceſi vbi relićta eſt innocens perſona, ad diem iudicio dićtum: At ſi non fuerit inuentus, inquiſitionis teſtimonium obſignatum afferatur à deſerta perſona, & tradatur iudicibus. His quatuor circumſtantijs diligenter perpenſis, iuxta hanc regulam ferri poteſt ſententia. Si deſerta perſona honeſtatis teſtimonium habet, & deſertor improbus ſpōte inuitam deſeruit, poſt triennium poſſunt concedi deſertæ perſonæ ſecundæ nuptiæ. Nam & veriſimile eſt, deſertorem tanto tempore haud continenter vixiſſe: & iuſtū eſt, vt infirmitati deſertæ perſonæ conſulatur, ne deſertoris culpa puniatur innocens. Ac ita ſi continere nequit ruat in periculoſas tentationes, & tandem in laqueū Diaboli. Neq; quiſquam rećte obiecerit, hoc Pauli dićtum tantum intelligendum eſſe de eo, qui à fide Chriſti alienus ab vxore pia diſcedit, Nam qui ſanćtiſsimum coniugij fœdus impie & temere diſſoluit, fidē Chriſti fačtis abnegat, & eſt infideli deterior. Huc facit quoq;, quod Paulus cauſſam liberationis coniugis fidelis à ſeruitute coniugis infidelis, non ſtatuit impietatem diſcedentis (Nam ſupra pronunciauit infidelitatē non eſſe iuſtam diuortij cauſſam) ſed diſceſſum infidelis. Quare cum alter coniugum diſcedit ſine legitima cauſſa, ſeruatis circumſtantijs ſuperioribus, poteſt iudex bona conſcientia deſertæ perſonæ ius facere cōtrahendi nouas nuptias, & poteſt deſerta perſona bona conſcientia ad pie ſanćteq; viuendum nouas contrahere nuptias, ſed prius liberata à deſertore per iudicis ſententiam.

Sed ad pacem vocauit nos Deus. Hoc non ad proxime præcedens membrum perinet, ſed ad probandū id quod ſuperius dixerat, nempe, quod fidelis coniunx nō debeat dimittere infidelē, quia Deus vocauit nos ad pacem, vt concorditer & pacifice inter nos viuamus, quantū id quidem fieri poteſt illæſa pietate. Hinc generalem dočtrinam ſumamus de ſeruanda pace & concordia etiam cum aduerſarijs religionis noſtræ & infidelibus, Ita tamen vt ſalua maneat pietas. Hinc alibi Paulus: pacem cum omnibus habentes quantum in vobis eſt.

Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? Aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturus, an non?

Alia ratio à commodo, cur nolit fidelem coniugem dimittere infidelem, nimirum, vt infidelis tandem pacifica & honesta consuetudine fidelis coniugis persuadeatur, vt impietate relicta ad Deum conuersus saluetur. Obserua hic tribui instrumentis, quod proprium est solius Dei. Præterea obserua quo referri debeat concordia illa & pax, quam cum infidelibus habendam dixit, nimirum vt tandẽ conuersi saluentur. Deinde quoque obserua, quod Paulus velit in coniugio Christiano scholam quandam esse, in qua erudiantur homines ad pietatem, vt ergo fidelis coniunx pacifice habitare debet cum infideli, ea spe vt tandem resipiscat, Ita nostra conuersatio cum hostibus religionis nostræ debet esse pacifica, ne odio aduersus illos laborare videamur, ac ita illos magis à pietate absterreamus. 10

Vt vnicuiq; partitus est Deus, vt vnumquemq; vocauit Dominus sic ambulet, atque ita in Ecclesijs omnibus constituo.

Alia ratio, cur nolit fidelem coniugem deserere infidelem coniugem, à voluntate & vocatione Dei. Quilibet in vocatione sua, quam ex dono Dei habet, manere debet. Donum Dei est & Dei vocatio, quod fidelis sit impari coniugio constrictus, ergo non excutiat iugum, sed illud ferat donec Domino visum fuerit. Sola maior ponitur amplificata comparatione. Locus hic obseruandus aduersus multorum πολυπραγμοσύνην, qui non solum curiose & maligne in aliorum vocationes se ingerunt: verumetiã suis negocijs neglectis in hoc toti incumbunt, vt alios debito honore spolient, ac eundem in se transferant, pessimum sane hominum genus. 20

Circumcisus aliquis vocatus est, ne attrahat præputium: in præputio aliquis vocatus est, ne circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.

Exemplis maiorem illustrat addita ratione amplificata antithesi, vt ostendat, quo vita, studia, actionesq; omnes Christianorum referri debeant, nimirum vt studeamus Deo placere iuxta ipsius mandata. Nam cum commendat nobis obseruationem mãdatorum Dei, significat dilectionem erga Deum & proximum verę concordiæ & pacis caussam esse, quam concordiam & pacem quærere debent qui statueruut Deo obœdire. 30

Vnusquisq; in vocatione in qua vocatus fuit, maneat in ea.

Transfert hypothesin suo more ad thesin, & interserit generalem doctrinam de vitæ genere seu vocatione cuiusq;: ac præcipit, vt quisq; in ea vocatione in qua fuit dum cõuerteretur ad Dominũ maneat. Vt autem hoc loco commendatur vnicuiq; sancta cura & diligẽtia in suo officio, ita damnatur πολυπραγμοσύνη, qua homines curiose aliena examinant ꝑprio officio neglecto. 40

Seruus vocatus es? ne sit tibi curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius vtere.

Ne quis putaret seruilem conditionem cum libertate Christiana pugnare, Anteuertit, & præcipit ne quis anxie sit solicitus, quasi seruilis cõditio Christianis indigna esset, sed hoc potius se cõsoletur, quod à misera seruitute peccati & mortis, per Christũ sit manumissus, & interim ferat seruitutis iugum, donec domino visum fuerit, quod si etiam libertate aliquãdo fuerit donatus, accipiat conditionem in timore Domini, cum gratiarum actione. Hic locus exceptionem habet thesis præcedentis, quod liceat conditionem viliorem meliori commutare, si modo fiat legitime sine dolo malo, sine auaritia & aliorum iniuria per ordinaria media. 50

Etenim qui in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est.

Ratio cur non debeat anxius esse Christianus, cuius seruilis est conditio, nempe quod Domini sit libertus, qua libertate omnis ciuilis libertas inferior est, quos enim liberos reddit filius, vere liberi sunt, vt qui peccati & mortis carcere sint exemti, hinc ergo petant consolationem pij serui & opponant diuturnius bonum & libertatem spiritus præsenti afflictioni, non diu duraturæ seruituti corporis.

Similiter & qui liber vocatus fuit, seruus est Christi:

Hoc est, is cuius conditio libera erat quando ad participationẽ Christi vocatus est, iam factus est Christi seruus, Quare quantum ad spiritualem cum Christo societatem attinet, perinde est siue quis liber, siue seruus sit. Nam in Christo Iesu neque seruus neque liber est, hoc est, non spectantur in regno Christi seruitutis aut libertatis ciuilis conditiones.

Precio emti estis, ne fiatis serui hominum.

Quid? An non modo dixit, si seruus vocatus es, ne sit tibi curæ, Cur ergo hic prohibet ne fiamus serui hominum? Ratio hic præfixa sane indicat seruitutem, de quá hic loquitur Paulus, diuersam esse à superiori, quantum scilicet ad obœdientiá attinet. Nam antea sæpius dictum est, nihil impedire, quo minus seruus hominis poſsit esse libertus Christi, Nunc autẽ cum dicit, Non oportere nos hominum seruos fieri, propterea quod precio emti simus, significat restringẽdam esse obœdientiá erga Dominos, nimirum vt illis obtemperent, donec obœdientia illorum potest stare cum libertate quam in Christo habent, non vult ergo vt cupiditatibus Dominorum obtemperent in rebus à Domino prohibitis: quod qui faciunt amittunt libertatem spiritus, & denuo fiunt peccati mancipia. Nam qui facit peccatum, seruus est peccati. Anteuertit igitur hic seruorum obiectionẽ, qui poterant obijcere, Quod sæpe rogantur facere, quæ à Deo prohibita sunt, Quare hic monet obœdientiá erga Deum præferendam esse. Huc facit quod Paulus ad Ephesios monet seruos, vt obtemperent Dominis carnalibus in Domino, hoc est, in timore Domini & propter Dominum, significans obœdientiam seruorum non debere pugnare cum obœdientiá quam Deo debent.

Vnusquisq; in quo vocatus fuit fratres, in hoc maneat apud Deum.

Conclusio est de vocatione, nempe vt quisque ita se gerat in suo vitæ genere, vt qui coram Dei conspectu commisso officio fungatur. Hic locus primum docet diligentiam in legitima vocatione, cultum esse Dei, modo ex fide fiat. Deinde docet Deum inspectorem esse nostri laboris, vt nos excitet ad sanctam curam, inuocationem & timorem Dei in nostro officio.

Cæterum de virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do, vt misericordiam consecutus à Domino, quo sim fidelis.

De virginitate seruanda dicturus, præfatur se non ex verbo expresso quicquam de virginitate habere, sed id tamen dicere quod sentit, non per rationem, sed per misericordiam quá diuinitus instructus est, vt sit in officio fidelis, id ergo quod sentit Apostolus spiritus Dei oraculum putandum est.

Existimo igitur hoc bonum esse propter præsentem neceſsitatem, quod bonum sit homini esse sic.

Sententiam suam de Virginitate seruanda hac propositione exponit Apostolus, & pronunciat bonum, id est, commodũ & expediens esse propter aliud, nempe præsentem neceſsitatem, Loquitur autẽ Apostolus de eo tempore quo hæc scripsit, cum scilicet vix liceret pijs vllo loco cõsistere propter persecutiones: quæ tempore Apostolorum & postea multis annis, cum adhuc fere omnes mundi principes persequerentur Christi nomen, erant grauiſsimæ. Pertinet igitur hoc dictum ad circumstantiá temporis, quo hæc Apostolus scripsit, quando nusquam tutum erat fidelibus à iactatione persecutionum. Nonnulli hoc referunt ad perpetuam Ecclesiæ conditionem, sed quomodocunq; accipias, sub conditione hac intelligendum est: si donum continentiæ adest.

Alligatus es vxori? ne quæras dissolutionem: solutus es ab vxore? ne quæras vxorem.

Ne quis ex sententia Pauli male detortá inferret, bonum esse vxorem dimittere, cum bonum sit vxorẽ non ducere & cœlibem viuere propter præsentem neceſsitatem, Anteuertit obiectionẽ & prohibet spontaneam dissolutionem, & consulit, vt qui vxorem habet, eam ne dimittat propter præsentia pericula: & qui cœlebs est ab vxore abstineat, quo minus illi sit impedimento, in ferẽdis imminentibus calamitatibus.

mitatibus. Verum hoc posterius membrum sub conditione superius posita intelligendum est, si scilicet continere potest.

Quod si etiam duxeris vxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccauit.

Iam liberum facit Apostolus vtrumq; statum, cœlibatum scilicet & coniugium, ne quis ex sententia proposita perperam concluderet, eos qui matrimonium contrahunt peccare, quod certe facerent, si cœlibatus & virginitas per se & non propter aliud bona essent. Nam si quid per se bonum & laudabile est, eius profecto cõtrarium malum & vituperabile inuenitur. Quare ex hoc loco discamus, coniugio anteferre cœlibatum, non quod hic magis placeat Deo quam illud, sed propter aliud, nempe vt expeditiores simus ad sustinenda pericula, & alia officia præstanda: Si modo assit continentiæ donum. 10

Sed afflictionem in carne sunt habituri huiusmodi.

Caussam reddit cur cœlibatum coniugio præferat. Nam in coniugio maior est afflictio. Vocat autem Apostolus hoc loco carnem externum hominẽ, & quæcunq; ad præsentem vitam spectant. Cum igitur cõiugium multas molestias secum trahit ex hæreditario peccato exortas, veluti curã liberorũ, rei domesticę administrationẽ, & alia incommoda, quæ ex deprauatione morum nascuntur, optat Apostolus, vt pij istis molestijs vacui, possint se totos Deo dicare. 20

At ego vobis parco.

Restrictio est ac si dicat, cupio vestræ infirmitati consultum, adeo vt vos coniugio non indigere exoptem: quo sitis omnibus istis molestijs vacui. Verum si cõiugio carere nõ potestis, habenda est vestræ infirmitatis ratio per remedium diuinitus ordinatum. Parcere igitur hic significat indulgere & cupere subleuatos afflictionibus.

Hoc autem dico fratres quoniam tempus contractum est in posterum.

Quod hæc intelligenda sint de vsu sancti coniugij, enumeratio sequens ostendit, sumit enim argumentum à vitæ humanæ breuitate: vnde infert, ita vtendum esse coniugio & alijs rebus terrenis, ne nos à Deo auocent. Nam quo propior est terminus vitæ, eo magis de migratione cogitandum, cauendumq; ne quid obstet, quo minus simus parati ad migrandũ omni momẽto. Obseruãdus locus, quod breuitas humanę vitæ & termini vitę nostræ incertitudo debeat nobis incitamentum esse ad bene pieq; viuendum: Nam vt recte inquit Seneca, Sicut fabula sic & vita, non quam diu, sed quam bene sit acta refert. Porrò tempus hic contractum vocat, metaphora à velis seu alijs rebus quæ complicari possunt, sumta. 30

Vt & qui habent vxores, sint vt non habentes, & qui flent vt non flentes, & qui gaudent, vt non gaudentes, & qui emunt, vt non obtinentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtentes.

His Paradigmatis non vult nos res terrenas abijcere, sed ita eis vti, ne sint nobis impedimento, quo minus Deo adhæreamus. Hinc ergo summatim discamus, ita adhærendum esse rebus terrenis, ac si omni momento hinc migrandum esset, hoc est, ita vtendum esse donis Dei, cum gratiarum actione, ne sint nobis impedimento, quo minus ea quæ salutis nostræ sunt diligenter curemus. Vt fletus res aduersas, ita gaudium res prosperas Metonymice significat: reliqua nota sunt. 40

Præterit enim figura huius mundi.

Ratio à vanitate huius mundi, quæ huius mundi sunt, speciem quidem habent incurrentem in oculos hominum, sed mox euanescunt & auferuntur è cõspectu. quare stultum est illis ita occupari, vt eas anteferamus obœdientiæ erga Deum, aut ijs ita impediamur, vt non toti addicti Deo esse possimus. 50

Velim autem vos absq; sollicitudine esse.

In quem finem superiora dicta sint, & quare cœlibatum in ijs qui continentes esse possunt, præfert coniugio, hoc voto indicat, optat enim Christianos ita addictos Domino esse, vt ab eo nullis auocamentis auocentur. Quod autem velit nos esse absque sol-

que ſolicitudine,intelligendum eſt de prophana huius mundi ſolicitudine,quæ impedit quo minus Deo adhæreamus.

Qui cœlebs eſt,curat ea quæ ſunt Domini, quomodo placiturus ſit Domino, at qui duxit vxorem,curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placiturus ſit vxori. diſcreta ſunt ea,quę eſt vxor & ea quæ eſt virgo: quę eſt innupta curat ea, quæ ſunt Domini, vt ſit ſancta cum corpore,tum ſpiritu,Quæ vero nupta eſt curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placitura ſit viro.

Probat ab effectu ſancti cœlibatus, cur pręferat cœlibatum coniugio piorum,qui prophanis hominibus copulati ſunt. Non enim hic loquitur de quouis cœlibatu, ſed tãtum de eo qui ſuſceptus eſt propter regnum Dei, ab ijs qui dono continentię ſunt prędit. Neq; loquitur de quouis cõiugio, ſed de impari, in quo fideles infidelibus ſeu mũdo deditis copulati ſunt. Nam alias neq; cœlibatus per ſe curam eorum quę Dei ſunt affert,neq; cõiugium per ſe à Deo ad res terrenas abſtrahit.Nam pleriq; cœlibes,vt in regno Antichriſti videre eſt,videlicet in Cardinalib⁹,Epiſcopis,Sacrificulis, Monachis & Monialibus,non ea curant quæ Dei ſunt,ſed quæ ſunt mundi. Vt ſunt,manifeſta doctrinę deprauatio,ſacramentorũ & diſciplinæ corruptio,ſacrilegia,ſtupra,adulteria,& aliæ nefandæ libidines. Nec omnes iuncti matrimonio curant quæ mundi ſunt, ſed plurimi eorũ quę Dei ſunt. Vt videte eſt in Abrahã,Iſaac,Iacob,Zacharia & alijs multis ſanctis Patriarchis & Prophetis. Nam in ſancto cõiugio maritus qui habet fidelẽ vxorem,vt vxor quæ habet fidelem maritum, adiuuant ſe mutuo, cum exemplo,tum pijs exhortationibus (quemadmodum in Eccleſia domeſtica fieri docet) vt ea quæ Dei ſunt curent & prophanam mundi ſolicitudinem abijciant. Deinde propria coniugum officia,vt ſunt: procreare,& educare liberos in timore & correptione Domini,eoſdem inſtituere,ſe mutuis adiuuare officijs: ſancta ſunt opera & cœleſtia,quibus Deus colitur à ſanctis cõiugibus.tantum abeſt,vt hæc opera prophana & Chriſtianis indigna cẽſeantur.Ex his haud obſcurum eſt,iniuriam facere Spiritui ſancto Papiſtas, qui hoc Pauli teſtimonio abutuntur ad confirmandum ſuum impurum cœlibatum, tanquam cultus Dei eſſet per ſe, & ad extenuandam coniugij dignitatem,quaſi per ſe homines à pietatis auocaret ſtudio.

Hoc autem ad vtilitatem veſtram dico, non vt laqueum vobis inijciam, ſed ad honeſtatem & decorum,vt Domino adhæreatis abſque vlla diſtractione.

Rurſus moderatur cõſilium de cœlibatu & ſignificat ſe nemini imponere neceſſitatem vel ducendæ vxoris vel nõ ducendæ,ſed ſimpliciter oſtendere vtrum vitæ genus ſit cõmodius, vt quiſq; ſuas hic vires expẽdat. vtilis quidem & commodus eſt cœlibatus pijs,quibus nihil periculi eſt ab incontinentiæ malo. Nam tum nullis rebus externis occupati, poſſunt abſq; vlla diſtractione Domino adhærere in ſpirituali illo coniugio,quo nihil eſt honeſtius, nihil ſanctius. Verum ſi continere nequeunt, contrahant matrimonium, ne ſtulte affectatus cœlibatus conijciat ipſos in laqueum Diaboli. In ſumma ergo hic duo conſideremus, Primum, in quem finem ſit expetendus cœlibatus,non vt putetur cultus eſſe aut magis placere Deo quam coniugium, ſed vt adhæreant cœlibes Deo abſq; vlla diſtractione. Secundum, laqueus non eſt inijciendus cuiquam,vt arceatur à coniugio: quod liberum relinqui debet omnibus.etſi ſecus & contra Paulum adulatores Antichriſti decernunt.

Si quis autem virgini ſuæ indecorum iudicat, ſi excedat florem ætatis, & ita fieri debet, quod voluerit faciat non peccat: nubant.

Nunc ſermonem conuertit ad parentes habentes filias adultas, quibus poteſtatem facit elocandi filias ſi velint. Verum quod interponit: Et ita fieri debet,Reſtrictio eſt,& intelligendum eſt hoc modo: Si virgo caſtitatis dono deſtituitur debet ita fieri, nempe vt tradatur nuptui quo vitetur ſcortatio. Contra vero ſi donum habet virgo caſtitatis,liberum relinquitur parentibus elocandi filias & non elocandi. Hinc diſcant parentes: quod non liceat ipſis liberis perpetuam caſtitatis legem imponere,niſi prius conſtiterit de dono caſtitatis,quod rariſsime contingit ſine aliquo peculiari morbo aut defectu.Porrò quod dicit in plurali numero: Nubant,ſyntheſis eſt,nam intelligendum eſt, non tantum de vna filia, ſed etiam de multis,ſi quis plures habeat,immo etiam de filijs.

Qui autem ſtat firmus in corde neceſſitatem non habens, poteſtatem vero habet ſuper propria voluntate, & hoc decreuit in corde ſuo, vt ſeruet ſuam virginem, bene facit.

Quemadmodum liberum fecit parentibus elocare filias, quæ donum caſtitatis non habent: Ita hic ius facit eiſdem non elocandi filias, quæ habent caſtitatis donum. Hic ſenſus verborum Pauli eſt ſimpliciſsimus. Verum dictio apoſtolica explanatione aliqua indiget: Qui autē ſtat firmus in corde ſuo, hoc eſt, qui firmiter ſtatuit apud ſe neceſsitatem non habens, hoc eſt, cui non obſtat filiæ infirmitas, quo minus virgo ſeruari poſsit: Atq; hæc exceptio diligenter notanda eſt. Nam reſtringit ius parentum in ſeruandis ſuis virginibus: Poteſtatem vero habens ſuper ſua voluntate, hoc eſt, cuius voluntas ab altero non pendet: Pendet autem patris voluntas à liberorum voluntate hactenus, vt infirmitatis illorum rationem tantum habeat, vt nec iure poſsit nec debeat ab illis exigere cœlibatum, qui hoc dono diuinitus non ſunt donati. Conditione ergo caſtitatis ſalua, bene facere parentes pronunciat, qui ſuas virgines ſeruant, idque propter cauſas ſupra commemoratas.

Itaque qui & nuptum collocat, bene facit, & qui non collocat nuptum, melius facit.

Concluſio eſt ſermonis de parentibus habentibus liberos in ſua poteſtate. in vtroque membro ſubintelligenda eſt exceptio ſupra poſita, hoc modo: Qui nuptum collocat filiam quæ continere nequit, bene facit conſulens infirmitati virginis, vt vitetur ſcortatio: Qui non collocat nuptum, ſcilicet filiam habentem donum caſtitatis melius facit, hoc eſt, commodius filiæ conſulit propter cauſas ſupra expreſſas. Porrò ex hac parte duo concludamus præter ea quæ dicta ſunt, Primum, liberos eſſe in poteſtate parentum. Alterum quod ex primo ſequitur, non licere liberis contrahere matrimonium ſine parentum conſenſu. Qui enim id faciunt, parentes contemnunt & legem Dei pro nihilo habent, Quare poſſunt parentes ſuo iure tales contractus infringere, vt impios & illicitos, Sed per ſententiam iudicis.

Mulier alligata eſt legi quam diu maritus eius viuit, Si autem mortuus eius fuerit maritus, libera eſt, cui vult nubat, modo in Domino. At beatior ſi ſic maneat ſecundum meam ſententiam, Exiſtimo autem me quoq; ſpiritum Dei habere.

Hic peculiariter de viduis mulieribus agit, ne exiſtimarent ſe ob ſexus conditionem exemtas eſſe, ne ſibi liceret quod viris licet. Eſt autem ſumma ſententiæ: Aliæ nuptiæ poſt mortem maritorum viduis concedantur modo in Domino, hoc eſt, ſi in timore Domini & religioſe id fiat. Hanc ſuam propoſitionem probat Apoſtolus argumento à contrarijs ſumto: Mulier alligata eſt legi (ſcilicet quæ ſanxit viri & mulieris ſocietatem indiuiduam) quamdiu maritus eius viuit. Ergo mortuo marito libera eſt: Si libera eſt, nubere poteſt cui vult. Huc addit correctionē (quæ tantum locum habet in viduis habentibus donum caſtitatis, qualis fuit Anna prophetiſſa) Beatior vero eſt ſi ſic maneat ſecundum meam ſententiam, id eſt quemadmodum ego ſpiritu Dei edoctus iudico. Nam exiſtimo me quoq; habere ſpiritū Dei, quo dictante hæc ſcribo, ne contemnantur tanquam ab homine profecta. Porrò beatior dicitur, nō quod viduitas per ſe ſit virtus quæ magis Deo placet quam honeſtum coniugium: ſed quia à curis mundi (modo dono caſtitatis non fuerit deſtituta) erit alienior. Hic locus quia tantum agit, quid liceat viduis, an illis concedendæ ſint aliæ nuptię: perperam opponitur ſententiæ Chriſti Matth. 5. & 19. vbi adulterio ſolui vinculum coniugale aſſerit Dominus. Deinde Paulus deſertione ſolui coniugium aſſeruit. Propterea hic locus opponatur veteribus quibuſdam, inter quos Athenagoras hanc turpiſsimam vocem euomuit, quod ſecundæ nuptiæ ſint σεμνὴ μοιχεία. Deinde opponatur Papiſtis, qui negarunt benedictionem ſecundis nuptijs, & legibus ſuis vetuerunt, ne quis clericus ſecundis nuptijs intereſſet. Quare nos opponamus vnum Paulum omnibus Antichriſti morionibus: & ſpiritum quo dictante hæc ſcripſit Paulus, Spiritui Sodomitico Papiſtarum: quo ruunt prætextu cœlibatus in varia nefandarum libidinum genera.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Etsi per se licitum est idolothytis vesci: tamen qui cum offendiculo fratris infirmi hoc facit, vulnerans ipsius conscientiam infirmam, reus fit, vt qui in Christum peccet.

Ordo & partes Capitis octaui.

Vt in sexto capite proposuit de rebus medijs & confutauit illorum errorem, qui scortationem in medijs numerarunt, Et inde in septimo cœlibatum & coniugium res medias docuit: ita hic in octauo aliud genus rerum mediarum proponit, nempe de vsu idolothytorum, hoc est, ciborum qui idolis erant consecrati. Ac in principio capitis Ironicam concessionem ponit, & concedit illis scientiam qua freti Idolothytis vescebantur, sed mox corrigit asserens eam scientiam nihil esse, quæ non temperata sit charitate Dei & proximi. Deinde per Mimesin eorum verba, qui Idolothytis vescebantur recitat vna cum rationibus firmissimis, quibus Idola nihil esse ratiocinabantur, vnde rem mediam esse concludebant vesci idolothytis & non vesci. Verum Paulus negat eam scientiam in omnibus esse, atque ideo oportere eos, qui scientia præditi sunt infirmorum rationem habere. Deinde hypothesin ad thesin per mimesin transfert, & affirmat cibum non commendare nos Deo, vt aliqua iusticia vel accedat, vel discedat nobis, siue vescamur, siue non vescamur. Quod quidem Paulus illis concedit, sed cum hac exceptione, ne infirmorum conscientiam lædant. Vnde generalem regulam colligit de rebus medijs, nimirum quod vsus earum nequaquam sit licitus, si offendiculum infirmorum coniunctum habeat.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus.

Hæc concessio Ironica ad eos solummodo restringenda est, qui inflati scientia de Idolothytis, vescebantur illis nulla infirmorum ratione habita.

Scientia inflat, charitas ædificat.

Ab effectu scientiæ non temperatæ charitate corrigit quod dixit, asserens eam non veram scientiam esse, immo sine charitate inflatos reddere: charitatẽ autem ædificare, hoc est, instruere proximum, eumq; promouere in pietatis & religionis studio. Quod autem dicat scientiá inflare, id fieri vicio hominum in hac corrupta natura sciendum est. Nam alioqui scientia ipsa quæ donum Dei est per se viciosa nõ est, neq; causa inflationis propria, sed ἀφορμὴ tantum. Quare vt perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur in contemtũ artium & liberalium disciplinarum, quarum vsus maximus in vita cernitur: ita rectissime eo vtuntur, qui scientias quas ex dono Dei adepti sunt, charitate temperant, quo eos qui ignari sunt instituant. Charitas enim scientis, vt excludit inanem fastum, ita efficit, vt scientia præditus non quærat quæ sua sunt, sed quæ aliorum ad ædificationem.

Quod si quis sibi videtur aliquid scire, nõdum quicquam nouit sicut oportet nosse, sed qui diligit Deum hic cognitus est ab eo.

A definitione salutaris scientię probat opinione potius scientiæ inflatos fuisse Corinthios, quam veram habuisse scientiam. format autem hanc definitionem per abnegationem & per affirmationem. Abnegatione quidem, quod non sit salutaris scientia ostendit, cum ait: Si quis videtur sibi aliquid scire, hoc est, si quis opinione sua sapit, & ideo insolescit alios tãquam ex alto despiciens: Hic nondum nouit quemadmodum oportet, hoc est, ipsius sciẽtia nihili fit apud Deum. Affirmatione vero exponit, quæ sit salutaris scientia. nempe quæ in Dei cognitione fundatur, & tendit in Dei dilectionẽ. Si quis inquit, diligit Deum (hic vna parte totus cultus Dei intelligitur) hic cognitus est ab eo, hoc est, approbatur à Deo, vt qui vera scientia præditus sit. Hinc discamus in regno Christi frustra de scientia gloriari eos, qui ex Dei cognitione non didicerunt veram humilitatem, & veram Dei & proximi dilectionem.

De esu igitur illorum quæ idolis im-

Exponit per Mimesin, quali scien-

molantur ſcimus, quod idolum nihil eſt in mundo, & quod nullus eſt Deus alius niſi vnus. Nam etiamſi ſint qui dicantur dij & in cœlo & in terra (ſicut ſunt dij multi & domini multi) nobis tamen vnus eſt Deus, ex quo omnia, & nos in ipſo, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS per quem omnia & nos per ipſum.

tia tumidi Corinthij veſcebãtur idolothytis etiã cum offenſione fratrum: eſtq; hoc principale argumentum, ſeu iſtius ſcientiæ qua tumebant, Demonſtratio firma ſane & immota. Quod nulla diuinitate aut virtute pręditum eſt, id ſane in cibis aliquam differentiam non facit, vt vel eos ſanctificet vel polluat. Idolum nihil eſt, hoc eſt, nulla diuinitate aut virtute præditum eſt. Non igitur poteſt in cibis aliquam differentiam facere, qua vel ſanctificantur vel polluuntur homines. Quare eſus Idolothytorum indifferens eſt, adeo vt liceat eis veſci & non veſci. Hactenus recte cõcluſum eſt. aſſumtio confirmatur à diſparatis. Nullus eſt Deus alius niſi vnus. Ergo idolum nihil eſt, hoc eſt, non habet aliquid diuinitatis, ſeu non eſt Deus. Verũ ne quis exciperet & diceret plures eſſe Deos, occurrit iſti obiectioni & diſtinguit inter illos, qui dicuntur Dij ſiue falſo, ſiue participatione nominis propter aliquã tenuem ſimilitudinis vmbram, vt magiſtratus & iudices in Pſalmo Dij dicuntur: & inter verum Deum, qui vnus eſt in eſſentiæ vnitate, & trinus in perſonis, & hunc verum eſſe Deum à proprio docet, cum inquit: à quo omnia & nos in ipſo, hoc eſt, qui omnia creauit & conſeruat, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia & nos in ipſo. Hic obſerua primum, quod Dei proprium eſt tribui Chriſto: quare natura Deus eſt. Deinde manifeſte hic aſſeritur cum vnitas diuinæ eſſentiæ, tum perſonarũ diſtinctio. quod enim ait, vnus eſt Deus, ad eſſentiæ vnitatem refertur. Cum rurſus patrem ſeorſim à filio nominat, diſtinguit non naturam, ſed perſonas. Præterea cum ait: Per quem omnia, non ſignificat inſtrumentalem cauſam, ſed efficientem. Nam filius cum patre cauſa efficiens eſt, tum in creando tum in obſeruando: quod ita accipiendum eſt, vt nec duas cauſas conſtituamus, cum filius ſit eſſentia vnus cum patre, nec rurſus in perſonarum diſtinctione inæqualitatem, aut ſeparationem imaginemur. Nam æqualis Pater, æqualis Filius, æqualis Spiritus ſanctus. & Pater eſt in Filio & Spiritu ſancto, & Filius eſt in Patre & Spiritu ſancto, & ſpiritus eſt in patre & filio, κατὰ περιχώρησιν, vt loquuntur Theologi.

Sed non in omnibus eſt ſcientia. Nonnulli enim conſcientia idoli vſque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt, & cõſcientia eorum infirma cum ſit, polluitur.

Oſtendit non omnes adhuc inſtructos fuiſſe de Idolorum vanitate, ſed eſſe quoſdam qui cum ſcientia Idoli Idolothytis veſcerentur, hoc eſt, qui tametſi adhuc tacite apud ſe iudicarunt immunda eſſe, quæ Idolis eſſent oblata, nihilominus tamen aliorũ exemplo de Idolothytis edebant, ac ſi ſuam polluebant conſcientiã. quare intempeſtiue Corinthios vſos fuiſſe ſua libertate in eſu Idolothytorũ ſignificat. Nam illorum exemplo infirmi ad comedendum pertracti ſunt, ac ita, quia hęſitante conſcientia hoc fecerunt, grauiter peccarunt.

Atqui eſca nos non commendat Deo, neq; enim ſi comedamus abundamus, neque ſi non comedamus, deficimus.

Per Mimeſin transfert hypotheſin ad theſin tanquam ad cõſultationem cauſæ propoſitæ. Controuerſia erat de vſu Idolothytorum, Iam theſin ſeu conſultationem adducunt: vnde conficitur hæc concluſio. Eſca nos nõ commendat Deo. Idolothytum eſt eſca. Igitur Idolothytum nos non Deo commendat. Maior inde confirmatur quod neq; comedens abundat, neq; non comedenti aliquid deficit. hoc eſt, nemini ex eo quod vel comedat vel non comedat, aliquid iuſticiæ accedit aut diſcedit. Sed intelligendum eſt, ſi id temperanter fiat in timore Dei, alioqui crapula & ebrietas Deo ſupra modum diſplicent: vt quæ & prohibita ſunt à Deo & homines à pietatis exercitijs auocent, impediantq; ab officio præſtando. Hinc ergo diſcamus, cultum Dei in ciborum delectu nequaquam poſitum eſſe. Vnde Apoſtolus ad Rom. 14. Regnum Dei non eſt cibus & potus, ſed iuſticia, pax & gaudium in Spiritu ſancto. Nam qui in his ſeruit Chriſto, acceptus eſt Deo & probatus hominibus. Itaque quæ pacis ſunt ſectemur & quæ mutuæ ædificationis. Eſt autem doctrina dæmoniorum, quæ cultum Dei collocat in delectu ciborum, id quod Antichriſtum facere manifeſtum eſt.

Sed videte ne quo modo poteſtas ve-

Concedit quidem Paulus eſcam

ſtra offendiculo ſit ijs qui infirmi ſunt.

nos non commendare Deo, atq; ideo facultatem nobis eſſe comedendi & non comedendi, ſed vſum huius facultatis charitatis regulæ vult ſubiectum. Nam catholicum præceptum Dei eſt, vt diligamus proximum: cum qua dilectione pugnat infirmis offendiculo eſſe. quare qui edit aut vlla re media abutitur cum offenſione infirmorũ, violat legem charitatis & fit reus iræ Dei. Hæc ergo regula tantum intelligenda eſt de vſu rerum mediarum & de infirmis. Nam in rebus præceptis & in rebus prohibitis præſtanda eſt obœdientia, etiamſi totus mundus offenderetur. Daniel coluit Deum verum cum offenſione totius regni Babylonici. Tres viri ſtatuam noluerunt adorare, non morantes offenſionem tyranni Babylonici & Satraparum eius. Ad eundem quoq; modum miniſtri Dei, exemplo Prophetarum & Apoſtolorum, docebunt veritatem etiamſi offenſione totus collaberetur orbis. Præterea ab vſu rerum mediarum non eſt abſtinendum propter peruicaces hoſtes. Immo hîc confeſsio fidei libertatis neceſſaria eſt, ne impij & pertinaces noſtro exemplo confirmentur in ſuo errore. hoc confirmatur exemplo Chriſti & Pauli.

Etenim ſi quis viderit te qui habes ſcientiam in epulo Idolorum accumbentem, nonne conſcientia eius qui infirmus eſt, ædificabitur ad edendum ea quæ idolis ſunt conſecrata?

Offenſio infirmorum explicatur, quæ eſt exemplo firmorum veſci Idolothytis reluctante vel dubitante conſcientia. Nam cum infirmus videt firmum de Idolothytis veſci, mox ipſe exemplum ſecutus edit, etſi hoc licere nondum intelligit. Quare edendo polluit conſcientiam ſuam. Obſeruandus locus, quod qui facit aliquid per ſe nõ malum, ſed opinione tantum malum, peccet, quare Pauli præceptum in omnibus actionibus ſequendum eſt, Quilibet in ſuo ſenſu certus ſit.

Et tua ſcientia peribit frater, qui infirmus eſt, propter quem Chriſtus eſt mortuus?

Exaggerat peccatum edentis cum periculo infirmorum per comparationem. Chriſtus mortuus eſt pro fratre tuo, tu autem eum rurſus perdis: quare grauiſsima iniuria afficis, & Chriſtum redemtorem & fratrem qui tua culpa perit. Obſeruandum, quod peccans, alieno exemplo ſeductus, non excuſari poſsit, quin iure fit damnabilis & reus iræ Dei. Adeo graue eſt quicquam tentare repugnante aut hæſitante aut errante conſcientia.

Ita autem peccantes in fratres & percutientes ipſorum conſcientiam infirmam, in Chriſtum peccatis.

Ratio cur adeo graue ſcelus eſſe dixerit offenſionem infirmorum, ſumta ex adiunctis. Qui in Chriſtum peccat, grauiſsimo reatu obſtringitur. Peccantes in fratres infirmam ipſorum conſcientiam vulnerando, in Chriſtum peccant, Quare grauiſsimo reatu obſtringuntur. Nota rurſus quam graue peccatum ſit, cum ſcandalo infirmorum aliquid facere.

Quapropter ſi eſca offendit fratrem meum, nequaquam veſcar carnibus in æternum, ne fratri meo ſim offendiculo.

Suo exemplo præſcribit generalem Regulam ſequendam in vſu omnium rerum mediarum. Nam quod hic de vna ſpecie dicit, ad vniuerſum genus referendum eſt. Eſt autem ſenſus: vſus rerum mediarum moderandus eſt ad charitatis regulam & ædificationem. Quare ſi eſca offendit fratrem, hoc eſt, ſi præbet ei occaſionem lapſus, vt aliquid faciat contra conſcientiam, omnino ab eſca abſtinendum eſt, ne ſit fratri offenſionis, id eſt, lapſus cauſa. Idem iudicium eſt de alijs rebus medijs: Obſeruandum quod Apoſtolus hic tantum loquatur de infirmis, qui nondum erant edocti de Chriſtiana libertate, & de rebus medijs. Quare hic locus nequaquam patrocinatur Papiſtis, qui à carnibus volunt nos abſtinere die Veneris, ne offendãtur à nobis. Immo cum iam ſuperſtitioſa ſua obſeruatione deflexerunt Papiſtæ à recta via, peccant qui ſuo exemplo eos in errore confirmant, tantum abeſt vt ipſorum gratia hic quicquam de ſua libertate cedant fideles. Nam illa offenſio ſola cauenda eſt, quæ abducit à via recta.

CAPVT IX.

Summa Capitis Noni.

Suo docet exemplo Apostolus omnia ad ædificationem facienda, nihilque agendum vnde offendi possunt infirmi.

Ordo & partes Capitis Noni.

Huius capitis œconomia admodum est prudenter instituta, non enim statim suum exemplum tanquam Apostolicum vrget, sed considerato iudicio quorundam de se, omnium primum anticipat illorum opinionem, qui aspernabantur ipsum tanquam inferiorem reliquis Apostolis, vendicans sibi plenam Apostolatus autoritatem. Deinde infert ex eo idem sibi ius esse in rebus medijs quod & reliquis est Apostolis, ac sumit vnam speciem de stipendio ministrorum Euangelij, quam iusta colligit confirmatione. Tum addit causam cur suo non sit vsus iure, cui plurimas rationes subnectit, cur verbi præcones digni sint suo præmio, verum ne quis auare hoc ab Apostolo dici existimaret, rursus anticipat, & quod sui officij ratio postulat docet, enumeratione exponens, quod omnia in aliorum ædificationem facere consueuerit. Huc addit exhortationem, exemplo pugilum proposito, vt quisque ita se gerat ne destituatur præmio. Tandem concludens se Corinthijs imitandum proponit. Potest autem totum caput hoc Enthymemate claudi: Ego Paulus Apostolus vester omnia facio ad ædificationem, & ab vsu meæ libertatis abstineo, vt plures Christo adducam. ergo vos me magistrum imitari par est, vt nullis rebus in aliorum ruinam abutamini. Locus communis huius capitis est, vt ministri verbi forma sint gregis, & doctrinam quam profitentur, vita & moribus exprimant. Nam ea demum optima docendi ratio est, cum regulis rerum agendarum illustria iunguntur exempla.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

An non sum Apostolus? An non sum liber.

Anticipatio est, propositurus enim se imitandum, necessarium habuit vendicare sibi Apostolatus dignitatem: quam quidam apud Corinthios non parum extenuare conabantur, ac si non esset æqualis autoritatis cum reliquis Apostolis. Locus obseruandus de cuiusque officio, quo admoneri debet, vt & agat, quæ sunt officij sui, & se talem gerat ne sibi iure objici possit, Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Nonne Iesvm Christvm Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino.

Apparet aduersarios Pauli, dignitatẽ Apostolicam duabus definiuisse rebus: nempe visione Christi saluatoris, à quo edocti erant Euangelium Apostoli, & docendi munere. Vtrumque sibi vendicat Paulus, videlicet quod & Christum viderit, & fecerit Apostoli officium diligenter docendo Euangelium. nam in tertium cœlum raptus, & Christum vidit & à Christo didicit Euangelium.

Si alijs non sum Apostolus, at certe vobis sum, nam sigillum Apostolatus mei vos estis in Domino.

Concesio cum correctione. sit sane quod non sim reliquis Apostolus, vobis tamen sum Apostolus. nam vos estis veluti sigillum quo meus obsignatus sit Apostolatus, à me enim Christum didicistis. Obserua quod Paulus inde vendicet sibi Apostolatus dignitatem, quod Apostoli munere sit perfunctus. Quod cum Papa fecerit, illum libenter Apostolicum & Episcopum agnoscemus. qui tantisper de vano gloriatur titulo, donec exemplum Petri & Pauli, quorum successorem se iactat, imitari contemserit.

Mea defensio apud eos qui me dijudicant, hæc est.

Cur superiora dixerat, exponit. fuerunt enim apud Corinthios, qui dijudicabant Paulum, id est, qui Paulo detra-

lo detrahebant & obloquebantur,quasi non esset cum reliquis cōferendus Apostolis:quibus opposuit Apostolatus sui testimonium,nempe fidem Corinthiorum,quos sua prædicatione ad Christum conuerterat. Propria enim nota Apostolica est Christum docere ac multos ad fidem conuertere.

An non habemus potestatem comedendi & bibendi? An non habemus potestatem sororem vxorem circūducere, quemadmodum & reliqui Apostoli & fratres Domini & Cephas? an solus ego & Barnabas non habemus potestatem non operandi?

Postquam asseruit Apostolatus sui autoritatem, infert Apostolus idem ius sibi esse in vsu rerum mediarum, quod & reliquis Apostolis. & generis loco tres ponit species. Primam quod sibi non minus liceat vesci quibuslibet & bibere quemuis potum, quam reliquis Apostolis. Alteram, quod sororem,id est, Christianam et piā vxorem circumducendi,eamque alendi sumtibus Ecclesiæ potestatem habeat,perinde atque Petrus ac nōnulli alij qui suas secum circumduxerunt, easq; sumtibus Ecclesiarum aluerunt.Tertiam,quod habeat quoq; sicuti alij Apostoli ius sumendi stipendium pro labore Apostolatus,ne cogatur proprijs manib⁹ victum quærere. ab harum rerum vsu abstinuit Paulus ne cui esset offendiculo, quemadmodum sequitur paulò post. hoc itaq; suum exemplum,vult Paulus Corinthios imitari in vsu rerum indifferentium.

Quis militat proprijs stipendijs vnquam? Quis plantat vineam , & de fructu eius non edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

Postremam speciem rerum mediarum sumit probandam:nimirū quod licuisset sibi, quantum ad ius attinet, sine manuum labore vixisse sumtibus Ecclesiæ. hoc primum tribus similibus colligit,nempe à iure militari,à vinitoribus,& à pecuarijs. Vt ergo militi ex suo stipēdio,& vinitori ex suis vitibus & pecuarijs ex lacte gregis licet viuere , Ita & Paulo ex Euangelio sustētari & viuere licuisset, nisi offensionis cauendæ gratia à suo abstinuisset iure.

Num secundum hominem hæc dico? Nonne etiam lex hæc dicit? Nam in Mosis lege scriptum est, Non obligabis os boui trituranti.

Prolepsis est, nam anteuertit illorū obiectionem,qui ista à rebus mundanis sumta similia possent refellere ex eo,quod longe alia ratio sit rerum diuinarum quam humanarum.ex capite igitur 25.Deut.aliud simile sumit,quod hoc modo applicabitur:Deus vetuit in sua lege obligare os boui trituranti,hoc est, mandauit vt finerent boui trituranti ex straminib⁹ & frumento, quod calcando excuteret pabulū capere: multo magis Deus vult,vt hominum operas iusta compensemus mercede. Quare nec Apostolis laborantibus in prædicatione, suum negandum est stipendium.

Num boues curæ sunt Deo.

Vt ostendat se recte similitudinem bouis triturantis accommodasse ministris Euangelij,hanc quæstionē ponit. Nam quicquid de bobus præcipitur, id hominū caussa significat factum.quia ergo vult Deus,vt boum laborantium curam habeant homīnes,multo magis hominum laborantium rationē habendam esse insinuat. Nam tametsi boues & minimi etiam passerculi sub prouidentia Dei cadunt,tamen lōge alius mod⁹ est eius prouidentię qua homines ad suam imaginem conditos cōplectitur.Cum ergo negat boues curæ esse Deo non simpliciter accipiendum est, sed κατά τι,hoc est,secundum excellentiorem prouidentiæ modum quo hominum & potissimum Ecclesiæ curam habet.

An propter nos omnino dicit? propter nos enim scriptum est, Nam sub spe debet is qui arat, arare, & qui triturat sub spe spei suæ particeps esse.

Sensus est:Deus hoc præceptum de bobus triturantibus edixit, vt inde quantam hominum curam laborantium præsertim , nos oporteat habere intelligatur. Huc arrepta occasione à Mosis dicto attexit aliam similitudinem ab agricultura sumtam. Qui triturat & arat,hoc facit percipiendi fructus gratia, multo magis qui in agro Euangelij laborant, & præmio sunt digni & longe meliorem fructum expectant.

Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si nos vestra carnalia messuerimus.

Anticipāt rursus cauillationem eorum, qui obijcere possent, aliam rationem fructus Euangelij esse, aliam agriculturæ. illic fructum esse spiritualem, hic carnalem. non igitur valere hanc similitudinem, Sed Paulus collationem maioris & minoris instituens, significat, quo nobilior & preciosior sit fructus Euangelij, quā orationis & triturationis: eo etiam digniores esse, qui in Euāgelio laborant, laboris sui compensatione. Porrò, vt carnalia hic vocat, quæ ad corpus & externum hominem pertinent, Ita spiritualia appellat, quę ad spiritum & animā pertinēt. Vt ergo anima corpori multis modis est pręferenda, ita labor qui conseruandæ animæ destinatur, multo præstantior habendus est eo, qui tātum carnem spectat. Obseruandus locus de dignitate ministerij verbi, qua anteferendum est omnibus huius vitæ officijs & muneribus.

Si alij apud vos sui iuris participes sunt, cur non potius nos?

Concludit à minori ad maius, licuisse sibi à Corinthijs sui laboris mercedem sumsisse. Nam alij qui minus laborarunt, & qui pædagogorum vice sunt functi, acceperunt stipēdia à Corinthijs, Multò magis hoc Paulo licuit, qui eos primum in Christo genuit & ab impietate Ethnica ad fidem Christi conuertit.

Atqui non vsi fuimus iure isto, sed omnia sustinemus, vt ne quam offensionem demus Euangelio Christi.

Cur suo non sit vsus iure exponit, videlicet ne cursus Euangelij isto pacto impediretur. Cum vel infirmi vel maligni inde sumerent occasionem offensionis. ac si Paulus lucri gratia Euangelium doceret. Hoc suum exemplum ideo proponit Apostolus, vt Corinthij illud in conspectu habeant, ac factum magistri sui sequantur, ne quid tentent vnde cursus Euangelij impediri possit, & fratres infirmi offendi. atq; ad hoc probandum totum hoc caput, vt supra monui, referendum est.

Nescitis, quod qui sacra operantur ex sacro edunt, & qui altari astant, altaris sunt participes? Sic & Dominus ordinauit, vt qui Euangelium annunciant, viuant ex Euangelio, ego autem nullo horum vsus sum.

Ad idem probandum aliud simile adducit ex lege Mosis. Deus in veteri testamento Leuitis ordinauit suum victum. Ergo æquum est, vt ministris Euangelij etiam suus decernatur victus. Papistæ qui hoc Pauli dictum ad sacrificulos cœnam Domini prophanantes referunt, verbum Dei pro ludibrio habent.

Neq; vero hæc scripsi, vt ita fiat in me. Nam bonum est mihi potius mori, quam vt gloriationem meam aliquis inanē reddat.

Ne quis ea quæ hactenus agitata sunt de stipendijs ministrorū, à Paulo dicta esse putet, vt Corinthios ex obliquo admoneat, vt deinceps in se sint liberaliores, ac sibi laboris stipendiū persoluant: anteuertit, & negat se ea scripsisse in istū finem, asserens quod potius mori sit paratus, quam vt velit suam gloriationem (nempe quod gratis prædicauerit Corinthijs Euangeliū) inanem reddi. Nam si accepisset stipendium Apostolꝰ, præbuisset Pseudoapostolis ansam calumniæ, ac ita autoritas prædicationis Pauli fuisset diminuta, & aperta ianua Pseudoapostolorum corruptelis. Hinc discant pij ministri Euangelij, cursum Euangelij propriæ vitæ præferre.

Etenim si euangelizem non est mihi gloriatio, necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi nisi euangelizem.

Anticipatio est. Nam obiectioni eorum respondet, qui possent dicere satis gloriationis Paulo esse ex prædicationis officio, etiamsi cum alijs accipiat stipendiū, sed respondet neminem rectè gloriari, si id fecerit quod ex officio debet: quod si non faceret, maledictioni & iræ Dei subijceretur. Obseruent hic ministri Euāgelij duo, Primum, quod postquā legitime vocati sunt ad ministeriū, nō possint sine scelere pedē reuocare. Nam arctius est vocationis vinculū quā vt ipsum rūpere liceat. Deinde, quod vocati iam ad ministeriū maledictioni et irę Dei obnoxij sint, nisi strenue officiū fecerint.

Nam si volens hoc faciam mercedem habeo: sin inuitus, dispensatio mihi credita est.

Suo exemplo proposito discernit inter eum, qui sponte & eum qui inuite seu coacte facit officiũ. qui enim sponte hoc facit, habet mercedem. Nam eius industria Deo probatur. qui autem inuitus & quasi cogitur ad præstandũ officium, is necessitate dispensationis, id est, commissi muneris compellitur. atque ideo eius opera minime Deo probatur. Præterea etiam mercede priuatur. Locus obseruetur, Quod is demum officio suo rite perfungi dicendus est, qui hilari promtitudine & alacri animo in commisso munere versatur.

Quæ igitur mihi est merces, Vt cum Euangelizem gratuitum constituam Euangelium Christi in hoc, ne abutar potestate mea in Euangelio.

Dixit se potius paratum esse mori, quam vt gloriatio sua inanis redderetur, Nunc autem quænam sit illa gloriatio exponit. Si prædicat Euangelium, necessitate officij cogitur id facere: at si non prædicat, irę diuinæ subiacet. Nunc autem non solum prædicat idq; libens, Verumetiam gratuitum facit Euangelium, hoc est, sine sumtu eorũ, quibus illud anunciat: idq; ideo ne sua potestate abuti videatur. Abutitur atem is sua potestate, qui id quod licet simpliciter & per se, intempestiue agit cum offensione aliorum cõtra regulã Apostolicam: ne cui caussam offendiculi demus. Ex hoc loco Papistæ commentum operũ supererogationis fabricarunt hoc modo: Paulus aliquid facit propter mercedem, vltra debitum officium. Ergo est aliquod supererogationis opus. Respondeo, Quilibet debet cauere offensionem in suo officio, ne quid tẽtet quod infirmis in ruinam cedat. hoc cum Paulus se fecisse testatur, quid fecit quæso quod non debuit? si debuit, profecto non est dicẽdus aliquid supererogasse, hoc est, aliquid fecisse vltra id quod non debuit ex officij necessitate.

Nam liber cum sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

* Transfert hypothesin ad thesin. vt enim supra in certo casu se infirmis accommodasse dixerat, Ita hic perpetuum suum studium in vniuerso genere rerum mediarum indicat: nimirum, quod tametsi multarum rerũ libertatem habuerit, seruierit tamẽ infirmitati aliorũ, caueritq; ne quem intempestiuo libertatis vsu offenderet: idq; eo consilio quo plures Christo adduceret. hinc & nos generalem sumamus regulam de vsu rerum mediarum, nimirum, vt eas ad ædificationem aliorum referamus.

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui sub lege sunt, tanquam sub lege, vt eos, qui sub lege sunt lucrifaciam: ijs qui sunt sine lege, vt sine lege (cum non sim sine lege Deo, sed in lege Christo) vt lucrifaciam eos, qui sine lege sunt. factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: omnibus factus sum omnia, vt omnino aliquos seruem.

Generi subijcit distributionem specierum: qua quidem distributione nihil vult aliud quam quod modo dictum est, & quod singulis speciebus subijcit, quodq; postea in genere repetit, nempe vt lucrifaciat quã plurimos Christo, cum non absterreantur intempestiuo rerum mediarum esu. parenthesis tantum mollitionem durioris verbi habet, Nam cum dixerat se ἄνομον esse, hoc est, sine lege, possent id calumniatores torquere ad effrenem peccandi licentiam, Quare eam calumniam hac correctione tollit Apostolus.

Hoc autem facio propter Euangelium, vt particeps eius fiam.

Quare Paulus se accommodauit omnibus in rebus medijs indicat, primum vt hoc pacto latius spargeretur Euãgelij doctrina, vt nullo obstaculo eius cursus impedieretur. Deinde, vt ipse quoq; eius fieret particeps, hoc est, vt fructum prædicati Euangelij consequeretúr. Vt ergo hoc dicto testatur Apostolus multa se fecisse et à multis abstinuisse quę officij necessitas postulabat, Ita significat eos communione Euangelij indignos, qui suo exemplo non cauent impedimenta quibus Euangelij cursus præcludi possit.

An nescitis quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit præmium: sic currite vt comprehendatis.

Hactenus docuit, nunc suo more doctrinæ exhortationẽ subijcit, quo magis doctrinam infigat auditorum animis. præponit autem exhortationi aptissimam similitudinem, in qua spectanda sunt, Stadium, cui vita nostra confertur: Cursus, cui viuendi ratio respondet: Cursores, quibus homines amplexi Euangeliũ comparantur: Meta, cui opponitur finis vitæ nostræ: Corona victoris, cui comparantur bona pijs in cœlo reposita: Agonothetæ homini, Deus obœdientiæ remunerator comparatur. Quemadmodum igitur cursores qui in medio cursu deficiunt, antequam ad metã perue- nerint frustrantur præmio: ita Christiani, qui bene quidem incœperunt & non vsq; ad finem perseuerãt, præmijs destituentur & nihil præter ignominiam reportabunt. Nam & Paul⁹ alibi inquit: Non coronabitur quis, nisi qui legitime certauerit, Deinde, vt cursores qui ad metam vsq; currendo perseuerant, accipiunt propositam coronam, Ita Christiani qui in pietatis cursu persistunt vsque ad vitæ huius finem promissa bona percipiẽt. Verũ hoc est inter cursores & Christianos discrimen. ex illis vnus tantum, vt qui primus metã attingit, præmium capit, Christiani vero omnes, quotquot currunt vsque ad metam, hoc est qui in vita Christiana vsq; ad vitæ finẽ perseuerant, præmium accipient iuxta Christi dictum: qui perseuerauerit vsque ad finem saluus erit. Hęc ergo exhortatio acres stimulos nobis addere debet, vt in cœpto Euangelij cursu non deficiamus.

Porrò quisquis certat, in omnibus est continens, Illi quidem igitur, vt perituram coronam accipiant, Nos vero incorruptibilem.

Vt similitudine Corinthios ad perseuerantiam exhortatus est, ita eadem similitudine exhortationem præsenti caussæ, hoc est, hypothesi, de qua superius disputauit, accommodat. Nam agebatur de non offendẽdis fratribus per intempestiuum vsum libertatis nostræ in cibis, nempe vt potius abstinerent Corinthij non solum ab idolothytis, Verumetiam ab omni carne priusquam infirmis fratribus offendiculo essent: id nunc à minori ad maius confirmat. Cursores, quibus marcescibilis corona est proposita, continentes sunt & abstinent à cibis, quibus corpus grauari putant: multo magis decet, vt Christiani sibi non indulgeant nec sectentur voluptates quibus incorruptibilis corona est proposita.

Ego ita igitur curro, vt non in incertum: sic pugilem ago, non vt aërem verberans.

Vt doctrinæ exemplum se statuit, ita & exhortationis. frustra enim hortaris ad sobrietatem, cum ipse perpetua ebrietate mades. & sic de alijs. in incertum currere dicitur qui vagus est, & errone⁹, vt qui & currendi rationem non teneat, & metam ignoret. aërem verberat, qui frustratur ictu, ac ideo vanum sumit laborem. Hæc excitare pios debent ad acre pietatis studium, iuxta regulam verbi Dei.

Verum subigo corpus meum & in seruitutem redigo: nec quo modo fiat, vt cum alijs prædicauerim ipse reprobus fiam.

Ne carnis lasciuijs abripiamur ab incœpto cursu, proponit suum exemplum de subigendo corpore & in seruitutem redigendo, ne ferociat aduersus spirit⁹ imperium: sed vt potius assuefiat ad obœdiẽtiam spiritus. Cum igitur affectus praui reprimi non possint, nisi corpus prius dometur, vult Paulus vt suo exẽplo corporis ferociam prudenter coherceamus abstinentia, laboribus, & alijs non superstitiosis exercitijs. Neque hæc eo pertinent, vt in corporalibus exercitationibus, quas Paulus alibi modice vtiles esse testatur, inhęreamus, ac si Deo placerent per se, & cultus essent Deo gratus: sed vt eo vsq; seruitute premamus corpus nostrum, ne lasciuiẽdo à cursu pietatis nos impediat, in nostrum exitium & aliorum offensionem.

CAPVT X.

Summa Capitis Decimi.

Quemadmodum monet, ne suis cupiditatibus indulgeant Corinthij ad peccandum: ita dehortatur

tatur eos, qui mensam Dominicam participant: ne dæmoniorum mensæ communicent: & vt caueant ne cuiquam vlla in re sint offendiculo.

Ordo & partes Capitis Decimi.

Duæ sunt principales huius capitis partes. Prior dissuasoria est generalis, ne cui ad peccandum cupiditati indulgeant Corinthij. Posterior dissuasoria est specialis. nam quod octauo proposuit abstinendum esse ab idolothytis, hic latius prosequitur pluribus argumentis. Prioris partis hæc est œconomia, Primum quia Corinthij non parum gloriabantur de donis Dei, ac ideo se impune infirmos offendere posse arbitrati sunt, confert eos cum veteri populo Dei, qui non minus quam ipsi plurimis donis claruerunt. Deinde exempla pœnarum in isto populo proponit, admonens fore, vt si similia deliquerint, similiter quoque puniantur. Tum concludit cauendum esse ne securitate torpeant. verum ne propositis horrendis iræ Dei exemplis deficiant Corinthij, consolatione hanc partem mitigat. Posterioris partis hic est ordo. Propositio infertur ex prima parte veluti hypothesis ex sua thesi. videlicet vt caueant ab Idolothytis. Huc addit confirmationem ab absurdo, nimirum quod minime deceat, vt qui participant mensam Dominicam, Idolorum mensæ communicent: admonens quam periculosum sit Deum prouocare. ne autem rursus ius libertatis abijciant, eam obiectionem breuiter refellit. Et quia interrogare poterant, quid facerent si quando ab infidelibus inuitentur, suum ipsis in eo casu impertit consilium. Tandem colludens, quæ in tribus capitibus proximis disseruit, hortatur vt in omni re studeant gloriæ Dei, neminiq; sint offendiculo, suo exemplo iterum in medium adducto.

EXEGESIS CAPITIS DECIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOLO autem vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt.

Quia Corinthij tumuerunt varijs donis Dei, ac se ideo impune peccare posse falso putarunt, confert eos cum veteri populo, qui non minus de beneficijs Dei erga se gloriari potuerũt, quam Corinthij: quibus tamen peccantibus, Deus nequaquam pepercit. Historia cuius hic meminit Apostolus habetur Exod.13. & 14. & Numerorum 9.

Et omnes in Mosen baptizati sunt in nube & in mari.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum, quo ipsum Corinthijs confert, ne Corinthij prærogatiua baptismi se veteribus præferant. dicit ergo eos non minus baptizatos fuisse olim, quã nũc ipsi Corinthij baptizati sunt. Sed quomodo baptizati sunt illi? in Mosen, hoc est, Mosis ductu & ministerio, siue vt Augustinus interpretatur, in Mose, hoc est, per Mosen. Nã cum Moses populum educeret, eum per mare rubrũ, stante vtrinq; aqua & superne incubante nube, traduxit. Nubes ergo & mare externa fuere istius baptismi signa, & transitus per medium maris ipsum baptismũ referebat. miraculosa exiccatio maris testimoniũ fauoris Dei fuit. Nubes incubans præsentiã Christi notauit. Quid ergo hic requiritur ad rationem sacramenti? nihil plane, modo Paulo credimus, qui definit sacramẽtum esse obsignationẽ diuinarum promissionũ. Deus promisit suo populo liberationẽ à seruitute AEgyptiaca: in qua liberatione continetur synecdochicôs promissio cõdonationis peccatorum, quam promissionem, quia hoc mirando signo confirmat, simul requirit populi fidẽ in hanc promissionem. Nihil ne igitur noster baptismus illi veteri est pręferendus? Si rem respicis nihil plane: Si tempus, ille temporarius fuit noster est perpetuus Ecclesiæ: Si modum, ille miraculosus, noster ordinarius: Si lucem seu claritatem, ille obscurius figurabat, quod noster clari⁹ veluti expressa imagine ponit ob oculos. Deinde vt ille visibili miraculo peragebatur virtute Domini: ita noster inuisibili gratia eiusdẽ ablutionẽ peccati cõfert obsignat. Vterque est σφραγὶς iusticiæ fidei, hoc est, sigillum condonationis peccatorum: in qua iusticia Christiana sita est fide apprehendenda. Huc facit dictum Augustini contra Faustũ lib.6.cap.29. vbi ait, mare & nubem fuisse baptismum cõsecratum sanguine Christi, & per ea Iudæorum remissa fuisse peccata. Quod sane de ijs tantũ Iudæis est intelligendum, qui illum baptismũ fide receperunt. Nam vt verba scripturæ sonantia in auribus foris nihil

ris nihil proſunt, niſi illis fides ab auditoribus adhibeatur: ita niſi eadẽ aſsit nihil proſunt Sacramenta. Nam iuxta Auguſtinum ſacramenta ſunt verba viſibilia: Quare hæc non minus quã illa fidem requirũt. recte igitur TERTVLLIANVS definit baptiſma eſſe fidei obſignationem. ex dictis de definitione baptiſmi, oritur quæſtio de baptiſmo infantũ. Nam cum dictum ſit, ſacramẽtum atq; adeo baptiſmũ ipſum eſſe obſignationem iuſticiæ fidei, quęri poteſt, quomodo obſignetur quod non videntur habere infantes. Nã ſi infantes naſcuntur filij iræ, hoc eſt, iniuſti & rei mortis æternæ, nullam profecto iuſticiã habere vidẽtur baptiſmi ſigillo obſignandam. Reſpondeo, infantes Iudæorum ſicuti & Chriſtianorum conſiderandos eſſe dupliciter, in ſe, hoc eſt, ex naturæ ſuæ deprauatione, & ex gratia ſeu ex promiſsione fœderis. Si eos cõſideres ex ſe & naturæ deprauatione, ſunt rei mortis æternæ, ſicuti & omnes adulti ſunt: Nam omnes meritum mortis ex deprauatione naturę circumferimus: Verũ ſi eos conſideras ex promiſsione fœderis, quæ extat Gen. 17. & Chriſtianis applicatur ad Gal. 3. vbi ita ait Apoſtolus: Scitote igitur quod credẽtes ſunt filij Abrahæ, Nunc autem promiſsionis verbum eſt, Ecce pactum meũ tecum, eriſq; pater multarum gentium. Et paulò poſt, Et ſtatuam pactum meũ inter me & te, interq; ſemen tuũ in generationibus ſuis fœdere ſempiterno, vt ſim tibi in Deum & ſemini tuo poſt te. Huc Paulus reſpexit 1. Corinth. 7. Vbi pronunciat fidelium liberos ſanctos, non quidẽ natura. ſed gratia promiſsionis. nimirum, quod Deus velit illorum Deus eſſe, condonatis peccatis: quæ condonatio peccatorum eſt iuſticia Abrahæ. σφραγὶς & obſignatio eſt baptiſmus, cum infantibus Chriſtianorum confertur. hanc condonationem peccatorũ, hoc eſt, iuſticiam apprehendũt Chriſtianorũ infantes fide, quę eſt motus ſpiritus in infantibus ſoli Deo cognitus. verum ſi Turcorũ pueri ab Eccleſia baptiſmatis lauacro abluerentur, applicaretur illis haud dubie, & conferretur per baptiſma promiſsio, ac ſimul donarẽtur iuſticia, quę eſt cõdonatio peccatorum, quam iuſticiam teſtaretur etiam & obſignaret baptiſmus. atq; ita ipſis quoq; baptiſmus fieret obſignatio iuſticię fidei. Sed quid ſi puer negligẽtia parentũ moriatur, antequam abluatur ſacro baptiſmate? num hic puer peribit, qui cũ ederetur in lucem, imo in vtero matris particeps fuit fœderis? num contra Prophetæ dictũ filius portabit iniquitatem patris? illud ſane gratuitæ bonitati Dei, hoc vero iuſticiæ diuinæ nõ parum aduerſari videtur. Quid ergo dicẽdum? Nonne textus clarus eſt de circumciſione, cui noſter ſucceſsit baptiſmus? Maſculus cui præputij caro nõ fuerit circumciſa, delebitur anima eius de populo meo: quia pactum meũ irritũ fecit. Hæc Deì ſententia abſq; omni dubio iuſtiſsima eſt. Sed ſciẽdum eſt eſſe duplicem deletionẽ ſeu exterminationẽ de populo Dei. externam vnam, internam alteram. externa deletione infantes non circũciſi puniuntur. parentes qui pactum Dei violarũt, non circumcidendo maſculum ſuũ infantẽ iuxta legem, digni ſunt ſane qui eius infantis conſpectu priuentur, quẽ Deo per ordinariũ ſacramẽtum offerre neglexerunt. neq; enim ad æternam condemnationem putandus eſt deleri talis infans, cũ particeps ſit promiſsionis, ſed potius in ſalutem. ne malicia mutaret cor eius, vtq; morte ſua parẽtibus teſtaretur, quam illi grauiter peccarint, pactum Domini violando. non igitur infans interna deletione exterminari de populo Dei putandus eſt parẽtum culpa. An non cõminatio in Geneſi expreſſa pertinet etiam ad infantem? Immo etiam ad infantem, ſi cum adoleuerit parentum negligentiã approbarit, & circũciſionem ad quam lege obſtringebatur nõ admiſerit. Hæc ſolutio petita eſt ex fœdere promiſsionis, ex cõminatione diuina, & ex collatione eiuſdem cum dicto Domini apud Prophetã: Filius non portabit iniquitatem patris. Nec diſsimilis ratio eſt noſtri baptiſmi, cum ad nos quoq; fœdus cum Abrahamo initum pertineat. de loco qui eſt Iohan. 3. legite Enchiridiõ. Ab alijs curioſis quæſtionibus cõſulto abſtineo, quæ plus faciunt ad certamina facienda. quam ad pietatem promouendam.

Et omnes eandem eſcam ſpiritualem ederunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt, Biberunt enim ex ſpirituali ſequente petra, petra vero erat Chriſtus.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum: videlicet, quod illis miraculoſe in deſerto manna dederit comedendum, & aquam de duriſsima petra manantẽ ad bibendum. Exod. 17. Hic magna certamina ex duarum vocum ambiguitate oriuntur. Nam cum Paulus eandem eſcam ſpiritualem, & eundem potum ſpiritualem dicat, Alij relatiuum Idem ſimpliciter referunt ad ſubiectũ nimirũ quod patres noſtri omnes eandẽ eſcam comederunt, & eundem potũ biberunt, quotquot vna in deſerto fuerunt 40. annis poſt exitũ ab AEgypto. Alij cõparatiue hoc exponũt reſpectu noſtri & veterũ, ac ſi ſenſus eſſet: Veteres eandem eſcam ſpiritualem ediſſe quam nos, & eundẽ ſpiritualem potum bibiſſe quẽ nos

neutra

neutra opinio eſt repudianda ſi dextre intelligatur, immo vtramq; neceſſe eſt ſimul ſtare. Verum priuſquam hanc quæſtionem concludam, de Epitheto Spiritualis dicã. Nam hinc quæſtionis ſolutio dependet. De hoc Epitheto variant etiam plurimum autores. Alij hoc referũt ad efficientem cauſſam tantũ: Alij ad rem ſignatam tantum. Alij ad rem ſignatam & præſentem, ſed diuerſam à ſubſtantia noſtræ cœnę: Alij ad rem præſentem & ſignatam, ſed eandem quæ in Dominica quoq; cœna eſt. Ambroſius ad cauſſam efficientẽ pertinere Epitheton ſpiritualis putat. Ita enim in hunc locũ ſcribit: Mañа & aqua quæ fluxit de petra, hæc dicit ſpiritualia, quæ non mũdi lege parata ſunt, ſed Dei virtute ſine Elementorũ commixtione ad tempus creata. Ad rem ſignatam tantũ referunt hoc Epitheton Anabaptiſtæ & Sacramentarij, qui in ſacramentis nuda tantũ ſigna agnoſcunt, & ſignificationẽ non præſentis, ſed abſentis rei ſpiritualis: quorũ ſententia iure exploſa & dãnata eſt. Qui referunt hoc Epitheton ad rem ſignatam & præſentẽ ſimul, pie ſentiũt. Nam illorum ſententia ex verbis Pauli cõcluditur. Cum ipſum cibũ ſpiritualem & potũ ſpiritualẽ definit Chriſtum eſſe: cuius carnem qui non ederit & ſanguinem non biberit, vitã in ſe nõ habet, ſed adhuc in peccatis ſuis eſt, & in dãnatione. Nec cũ his pugnant verba Chriſti apud Iohannem, Amen amen dico vobis, Moſes nõ dedit vobis illum panem cœleſtem, ſed Pater meus dat vobis panem illum vere cœleſtem. Item, partes veſtri comederunt manna in deſerto & mortui ſunt, at ſi quis ederit ex hoc pane, viuet in ęternum. Prius enim dictũ diſcernit inter id quod miniſter, & illud quod Deus per miniſtrum offert. Poſterius loquitur de incredulis, qui manna carnaliter tantum manducarunt, & mortui ſunt propter ſuã incredulitatem. vnde Auguſtinus, quod illi non mortui ſunt, ita vult intelligi, vt non viuãt in æternum. nam temporaliter & hi profecto moriuntur, qui Chriſtũ manducant, ſed viuunt in æternum, quia Chriſtus eſt vita æterna. Ac de fidelibus idẽ ait Auguſtinus in hũc modũ: manducauit mañа & Moſes & Aaron & Phinees, manducauerunt quoq; ibi multi, qui Domino placuerũt & mortui non ſunt. Quare quia viſibilem cibũ ſpiritualiter intellexerunt, ſpiritualiter eſurierũt, ſpiritualiter guſtauerũt, vt ſpiritualiter ſatiarentur. De hoc eſu carnis Chriſti & hoc potu ſanguinis Chriſti, copioſe diſputat ipſe Dominᵒ Iohan. 6. Quid inquies eſt edere carnem Domini, & bibere eius ſanguinem? Eſt in Chriſtũ firma fiducia recumbere, ipſius gratia, ſpiritu & præſentia ali & foueri & ſuſtẽtari ad vitã æternam, ſeu vt ipſe Dominus ſe interpretatur, Qui manducat carnem meam & bibit ſanguinem meum, in me manet & ego in eo. hoc eſt ergo illam manducare eſcam & illum bibere potum, in Chriſto manere & illum manentẽ in ſe habere. At per hoc, vt ait Auguſtinus, qui non manet in Chriſto, & in quo non manet Chriſtus, procul dubio nec mãducat ſpiritualiter carnem eius, nec bibit eius ſanguinem, licet carnaliter & viſibiliter premat dentibus ſacramentum corporis & ſanguinis Chriſti: ſed magis tantę rei ſacramentum ad iudicium ſibi manducat & bibit. Sed inquies, Nonne manna & aqua de petra manãs ceſſarunt, cum iam Ioſua tranſijſſet Iordanem occupaturᵒ terram promiſſam? quomodo ergo idem cibus ſpiritualis eſſe poteſt cum noſtro qui hodie in Chriſtũ credimus? Ad hãc obiectionem Auguſtinus hiſce verbis reſpõdet, Si ſpeciem viſibilẽ intendas, aliud eſt, Si intelligibilem ſignificationem, eundem potum ſpiritualẽ biberunt. Si ſpiritualem, eundẽ. Nã corporalẽ non eundẽ. & idẽ, Quanto errore delirãt, qui putant ſignis, ſacramentiſq; mutatis etiam res ipſas eſſe diuerſas. Huc addã Bertramij ſententiã: quæres (ait) fortaſſe quam eandem? nimirũ ipſam quam hodie populus credentiũ in Eccleſia manducat & bibit. nõ enim licet diuerſa intelligi, quoniã vnus idemq; Chriſtus eſt, qui & populũ in deſerto in nube & mari baptizatũ, ſua carne pauit, ſuo ſanguine tũc potauit, & in Eccleſia nunc credentiũ populũ ſui corporis pane, ſui ſanguinis vnda paſcit & potat. Sed quomodo cibus iſte & potus ſpiritualis eſſe potuit indignis & incredulis, cum illi tantũ ſaginarint ventrẽ nihil de ſpiritu ſoliciti? Ad hanc quæſtionẽ Auguſtinus vere reſpondit hiſce verbis, Non propterea (loquitur de eo qui carnaliter ſacramẽtũ vſurpat) deſinit eſſe ſpirituale, ſed tibi nõ eſt ſpirituale. Mañа etenim & aqua de petra manãs ſacramentũ fuit, Atq; ideo ſpirituale, ſi ordinationẽ Dei ſpectes, quã non poteſt mutare puluis & cinis. Porrò, etſi ſatis oſtẽſum, eſt eundẽ Chriſtũ datũ olim fuiſſe ſub veteribᵒ ſacramẽtis, qui hodie ſub noſtris datur: tamẽ quæri poteſt, an nõ aliud præterea in noſtris ſacramẽtis confertur, quã tũ cõferebatur? Sane cum idẽ ſit Chriſtus, qui & illis & nobis donatᵒ eſt, ꝓfecto qui aliud nobis in noſtris ſacramentis dari cõtendũt, lacerant Chriſtum & ſpoliant eum diuina ſua potẽtia. Quare ſicut pie dicitur, occiſus eſt ab initio mũdi, ita etiã ab initio mũdi caro eius fuit cibus, & ſanguis eius potus electorũ, Tametſi modus edẽdi nõ omnino ſimilis eſt. in noſtro enim ſacramẽto præbetur Chriſtus edẽdus & potandus, qui iam exhibitus eſt in carne, & λύτρον perſoluit pro peccatis noſtris: illic edebatur promiſſus ſuo tẽpore offerendus, aſſum-

ta carne à castissima virgine. & quia sacramentum cœnæ institutũ est, postquam Christus carnem assumsit, sunt qui vt veterem edendi modũ sacramentalem & spirituale tantũ: Ita hunc nostrum, præterea etiam substantialem dicant. Etsi vtrobiq; idem est Christus quorum sententiam & ipse cum nostris Ecclesijs probo, modo non carnalem fingant, & localem inclusioné corporis in pane, & sanguinis in vino, ita vt locus & corpus se mutuo contingant, locusq; cedat corpori. nec ad hanc veram realem & substantialem præsentiam requiro, vt humanitas Christi sit vbiq;. Verum vt in cœna sedit circumscripto corpore et nihilominus exhibuit suum verum corpus ad edẽdum & verum sanguiné ad bibendũ iuxta verba cœnę: ita in cœlo sedens, porrigit communicantibus ministri manu (ea enim est eius diuina potentia) suum corpus & suum sanguinem, vnde Latina Ecclesia ante communioné precari solebat: Sursum corda habemus ad Dominum, non secus atq; in prima cœnę institutione in Christum sedenté cum discipulis ad mensam, oculos intẽtos habuerunt discipuli. Sed de hac re plura in sequenti capite, nunc doctrinas quasdam ex verbis Pauli colligam, quarum sit prima: Testimoniũ de diuinitate Christi, nempe quod fuerit antequã assumsit carné de beata virgine, sicuti & ipse de Abrahamo dixit: vidit diem meũ & gauisus est. Secunda, quod sit vnica Christi Ecclesia omnium credentium, tum eorum qui fuerunt ante Christum exhibitum, tum eorum qui post Christum exhibitũ nati sunt. Nam vt idem est Christus, Ita eadem Ecclesia. Tertia, quod eodem modo saluati sunt patres, quo nos hodie saluamur. Quarta, obseruandum est discrimen inter mere typicam locutionem, & sacramẽtalem: Etsi autem vtrobique, hoc est, in typica locutione & in sacramẽtali, cum in subiecto tum in prædicato naturæ veritas intelligitur, vt enim in hac locutione, Petra erat Christus, vere substantia Petræ & Christi existentia significatur: ita in his verbis, Panis est corpus, subiectũ & prædicatum proprie accipiuntur: Tamẽ in hoc differunt, quod in mere typica locutione res futuræ vel præteritæ adumbrantur, Sed in sacramentali præsentes res offeruntur & accipiuntur. signum quidẽ externum panis & vinũ, Res consignata vereq; præsens verum corpus & verus sanguis IESV CHRISTI, ea nimirum coniunctione iuncta sunt, qua vt panis & vinum corpora ipsa reficiunt, alunt atque conseruant: ita ipsum corpus & sanguis Christi reficiunt, alunt & cõseruant animam nostram ad vitam æternam. Sententia igitur illorum, qui EST per significat in typicis locutionibus interpretantur, ferri potest, modo eam interpretationẽ ad sacramentalem locutionem non transferant. proprie enim hic verbum Est accipitur, & est verbũ veritatis existẽtiæ, vt cum dicitur, Hoc est corp⁹ meum &c. atq; ita, etsi in verbis singulis nullus est Tropus, in sensu tamẽ est synecdoche seu intellectio. Nam cum sensus externa percipit, fides simul intelligit præsentia, quæ ordinatio Dei illic adesse voluit.

Sed plerosq; illorum non approbauit, prostrati enim sunt in deserto.

Hoc est patribus nostris, quibus tanta erant concredita mysteria, & tanta beneficia miraculose exhibita, nõ pepercit Deus peccãtibus, sed eos in deserto prostrauit. ergo nec vobis Corinthijs qui eorum vestigijs insistitis varijs modis Deum offendendo. & hæc est summa pręsentis disputationis, quam nunc accommodat & amplificat.

Hæc enim typi nostri fuerunt.

Accommodat veterem historiam Corinthijs, & omnibus Christianis. Hæc fuerũt typi, hoc est, exemplaria, in quibus tanquã in tabellis Deus nobis delineauit, quid fugere, quidq; sequi debeam⁹, quomodoq; erga cõtumaces sit affectus. Obseruetur vtilis regula de vsu historiarum sacrarũ, quæ sunt nobis veluti imagines, in quibus pictũ est, quid fugere & quid expetere oporteat, ꝓpositis pœnis & præmijs in illustrib⁹ exẽplis.

Vt non simus concupiscentes malorum, sicut illi concupiuerunt.

Alludit ad historiam quæ est Numerorum vndecimo, vbi narratur, quod populus flagrarit desiderio carnium, sedens & flens & dicens per contemptum: Nihil aliud respiciunt oculi nostri quã Man. atq; ita mannæ cœlesti ollas carnium AEgyptiorum pręposuit, sed Dominus illã ingratitudinem puniuit. Nam bene refertos carnibus prostrauit in deserto. Quorũ exemplo cautos nos esse decet, ne simili modo pœnas nostrę gulæ luam⁹. studeamus itaq; sobrie viuere, victum cultumq; corporis ad valetudinem & ad vires non ad voluptatem referẽtes.

Neq; idolatræ sitis, vt quidam illo-

Historia legatur Exod. 32. vbi nar-

rum

rum,ſicuti ſcriptum eſt: ſedit populus, vt veſceretur ac biberet, & ſurrexerunt ad ludendum.

ratur quomodo 3000.hominum trucidati ſint, propterea quod vitulum propoſitum ab Aarone adorarũt more AEgyptiorum. vſq; adeo tenaciter adhæret ſuperſtitio à maiorib⁹ accepta. Hinc notanda ſunt duo grauiſsima peccata ſancti Aaronis. Primum, quod cum Propheta eſſet, ſumſerit ſibi officium legislatoris. Deinde quod contra verbum Dei nouam colendi Deum ratioñe propoſuerit. Hinc igitur nos admoneamur,ne moueat nos autoritas ſanctorum, cum à verbo Dei diſcedunt.

Neq; ſcortemur,ſicut quidam illorum ſcortati ſunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

Hæc Hiſtoria habetur Numer.25. Vbi narratur 24000. occiſos eſſe propterea quod fornicati ſunt cum filiabus Moab: in qua hiſtoria ſingulare exemplum ſancti zeli proponitur in Phinee, qui ſcortatorem cum ſcorto lancea transfodit,quod factum Deus,vt iuſtum approbat.

Neque tentemus Chriſtum, quemadmodum quidam eorum tentauerunt & à ſerpentibus perierunt.

Hæc hiſtoria habetur Num.21. vbi narrantur duo præcipua peccata populi, Primum, quod tædio laboris & itineris ſit affectus. Deinde quod cibum diuinitus datum, vt tenuem & vilem cõteſerit, adeo quod dixerit indignabundus: animus noſter nauſeat iam ſuper cibo iſto leuiſsimo. vt autem hanc cõtumaciam puniret Dominus,dimiſit vrentes ſerpentes ſeu dipſadas in populum, vnde multi perierunt,donec mandato Dei erectus ſit ſerpens, in quem aſpicientes ſanabantur. hanc figuram ipſe Dominus interpretatur Iohan.3. Hinc & nos monemur ne panem cœleſtem vt vilem cõtemnentes incurramus in pœnam,id eſt, rurſus ſubijciamur antiquo ſerpenti diabolo. obſeruetur hinc quoque teſtimonium de æternitate Chriſti.

Neque murmuretis, ſicut quidam illorum murmurarunt, & perierunt ab exterminatore.

Hæc hiſtoria habetur Num. 14. vbi narratur quomodo viri, quos miſerat Moſes ad contemplandum terrã promiſſam, reuerſi male locuti ſint de terra promiſſa,vnde tota multitudo murmurare & inſurgere aduerſus Deum cœpit. Propter quod ſcelus adeo puniti ſunt, quod ex ſexcentis millibus duo tantũ viri,Nun & Caleb terram promiſsionis ingreſsi ſint. hinc ergo diſcamus vtrumq;,& Deum nequaquam parcere peccantibus,quia multi ſunt: & paucos bonos in magno malorum cœtu diuinit⁹ conſeruari & defendi. per exterminatorem angelus intelligitur,qui Dei ſententiam executus eſt.

Hæc autem omnia in figura contingebant, ſcripta ſunt autem ad admonitionem noſtri, in quos fines ſeculorum deuenerunt.

Hoc eſt, iſta omnia ideo literis prodita ſunt,vt nobis ſint quaſi exemplaria & tabellæ, in quibus perſpiceremus, quæ nos ira Dei maneat, ſi iiſdem vicijs cum illis fuerimus obnoxij. Vocat autem fines ſeculorum,tempus totum conſecutũ aduentum Chriſti in carnem.

Proinde qui videtur ſtare, videat ne cadat.

Illatio admonitionis grauiſsimę eſt. quaſi diceret: cum ita actum ſit cum populo Dei in deſerto, vt maxima eius pars ob ſuam cõtumaciam perierit: cui peccanti non pepercit Deus, habita beneficiorum in eos collatorum ratione, Cauete vobis,qui videmini vobis ſecuri eſſe ne vos ſimiliter in manũ Dei propter peccata veſtra incidatis. Eſt autẽ hæc Pauli ſententia intelligẽda de ſecuritate ſtulta,qualis fuit Corinthiorũ ſecure torpentiũ, nulla ſuæ infirmitatis habita ratione, & tantum arroganter ſibi ob dona Dei placentium,nõ de ſecuritate ſancta,qui certa fiducia in Dei promiſsiones infallibiles recũbit. Quare Papiſtæ vim faciũt huic loco, quando eũ torquẽt ad ſtabiliendũ ſuum dogma de perpetua fidei hæſitatione, quam verbũ Dei in multis locis reprehẽdit. Obſeruetur hic vtiliſsima doctrina,qua docemur ne ita de initijs donorũ Dei gloriemur, vt ſecure poſtea torpeamus, ac ita paulatim gratiæ primitijs excidamus,ſed poti⁹ ſancta quadã ſolicitudine meditemur perſeuerantiã in fide,in ti-

more Dei, & obœdientia erga Deum, & fugiamus peccati occasiones, per quas sancti olim in peccata inciderunt, & quæ nosipsos prius inuoluerunt peccato.

Tentatio vos non cepit nisi humana.

Erigit rursus Corinthios, ne auditis tam horrendis Dei exemplis deficiant ac desperent. quasi diceret: nolite despondere animum. id quod vobis accidit, etiam alijs hominibus vsu venire solet carnis imbecillitate. vos igitur infirmitatis vestræ conscij nolite securi esse, sed potius securitati reluctamini perseuerantes in vera pœnitētia. Apostolus tentationē vocat, quicquid solicitare nos potest: siue res sint prosperæ, siue aduersæ, siue peccata præterita, siue iræ Dei exempla. breuiter, quicquid in hoc mundo hominibus vsu venire potest, quo solicitantur & impediuntur, quo minus currant in stadio pietatis. 10

Fidelis autem est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam euasionem, vt posśitis sufferre.

A fide Dei, qui recipit Corinthios atq; adeo pios omnes in suam tutelā, consolationem petit. vnde promittit fore, vt & modus imponatur tentationi, & vires suppeditentur à Domino, & tentatio in bonum cedat. Epitheton fidelis argumentum continet, ac si diceret Paulus: Deus fidelis custos est suorum, Ergo ipsis non deerit in tentationibus, sed & modum imponet tentationi & vires suppeditabit, vt sufferre valeamus. Obseruandū primū, quod pij sub Dei sint custodia. Deinde, quod in tentationibus illis aśsit ne succumbant. orandus igitur est, vt opem ferat quotiescunq; solicitamur ad peccandum ne succumbamus. quod si contigerit, nostræ socordiæ imputādum est, qui præsens auxilium non implorauimus. 20

Quapropter dilecti mei fugite ab idololatria.

Redit ad hypothesin quam tractādam in octauo proposuit: & nunc rursus infert ex thesi hoc modo, Deus veteri populo varijs & mirādis donis Dei abundanti nō pepercit peccāti, Quapropter & vos nolite peccare, sed potius ab omni peccato abstinete, atq; adeo fugite ab ipsa idolatria, cuius rei eritis si epulis dæmoniorum cōmunicatis. Porrò idololatriā hic à parte nominat ritus illos & gestus externos pertinentes ad cultum idolorū, dum idolothytis vescerētur idolorū cultores. hos ritus & gestus Corinthij conuersi ad fidē inuitati ad epulas illas prophanas imitabantur, quam imitationē hic Paulus idololatriam vocat, idque non iniuria. Nā cum & interna pietas & externa veneratio corporis Dei sit propria, in idololatriæ crimen incidit, qui quod Dei proprium est, idolis tribuit. Proinde nec Papistæ excusari possunt, qui externam venerationem statuis exhibent cōtra apertum Dei verbum. quantum autē ad honores illos externos attinet, qui gestibus corporis exhibētur principibus aut alioqui præstātibus viris, sciendū est quod tantisper licitē exhibeātur, donec finis politicus maneat. Nā huiusmodi honoris exhibitio, externa agnitio est ordinis diuini & donorū Dei. 30 40

Vt peritis loquor, iudicate vos quod dico.

Captat beneuolentiam, & facit attentos ad argumentum grauiśsimum quod subiungit, ac si dicat: Cum vos non ignoretis quantum sit mysterium Christi cœna, Iudicate vos ipsi quantum valet ratio quam inde promo.

Calix benedictionis cui benedicimus, nōne communicatio sanguinis Christi est? Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est? Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus. Nam omnes vnius panis participes sumus.

Confirmatio est quod non deceat Christianos ea se idololatria polluere, qua se contaminarunt Corinthij, qui in idolorū conuiuijs idolothytis vescebantur. Potest autem duplex argumentum ex hisce verbis Pauli peti & præsenti caussæ accommodari: quorum prius à communicantium ritu (qui idololatrico ritui opponitur) Posterius à rei dignitate, cuius participes fiunt communicantes, sumitur. Prius argumentum à ritu communicantium sumtum, in his verbis est, Poculum benedictionis, hoc est, gratiarum actionis, cui benedicimus, hoc est. quod cum sumimus agimus Deo gratias, prædicamus eius beneficia, celebramus ipsum quod filium suum voluerit hominem fieri & mori pro nobis, atq; adeo victimam fieri, qua placaretur ira Dei, & expiaretur peccatum. Hinc ergo 50

ergo huiusmodi argumentum extruit Chrysostomus. Quomodo nunc contraria facitis ô Corinthij? gratias cum agitis Deo, quod ab idolis vos liberauerit, cur rursus ad mensas illorum curritis? Obserua hic cœnam sacram à Paulo dici εὐλογίαν, hoc est, quod alia voce Græci exprimunt εὐχαριστίαν, à perpetuo ritu Ecclesiæ: quæ cum celebrat hanc cœnam, gratias agit Deo, & prædicat beneficia Christi, iuxta Christi instituentis factum: qui cū hanc sacram cœnam institueret à gratiarum actione exorsus est, vnde & mandatum dedit inquiens: Hoc facite in mei cōmemorationem. quod Paulus etiam inculcās Corinthijs ait: Quotiescunque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini aññunciate donec venerit. Atque hæc breuiter sint dicta de priori argumento. Nunc autem priusquam secundum cōcludamus argumentum, in numerum digeram hypotheses (id est, propositiones didacticas) quæ ex Pauli verbis euidenter consequuntur.

PRIMVM ergo ex Pauli verbis euidentissime patet, Corpus & sanguinem Christi vere in cęna adesse & communicantibus exhiberi. Nam cum dicit, Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? nihil aliud vult, quam quod Barnardus expressit sublato schemate: Calix inquit, id est, communicatio calicis, facit nos habere quandam communionem cum Christo: eodem modo de pane iudicandum est.

SECVNDO ex verbis Pauli colligitur confutatio duplicis erroris Papistici: prioris de Transsubstantiatione. aperte enim testatur Apostolus, panis & vini substātiam remanere post benedictionem. fractio enim ad panis naturam refertur. Iam si panis natura remanet, remanebit etiam vini substantia. Immo si natura panis & vini mutaretur, non haberent rationem sacramenti. Posterioris de mutila cœna Papistarum, quia à calice Domini arcent laicos, quod manifeste cum hac Pauli sententia pugnat.

TERTIO ex verbis Pauli colligitur, quod participatione corporis & sanguinis Christi in cœna communicantes vniátur Christo, & veluti incorporentur corpori ipsius. vnde Chrysostomus: Quemadmodum corpus illud vnitum est Christo, sic & nos illi per panē hunc vnimur. neq; tamen hoc ita intelligi debet, quin aliter etiam homines Christo vniantur. Nam hic tantum agitur de vnione sacramentali.

QVARTO, hinc colligitur, quod corporis & sanguinis Christi participes, fiant quoque inter se vnum corpus. cuius rei symbolum est vnus panis ex multis granis compactꝰ. Huc verba Chrysostomi faciunt, qui ait: Quid est panis? Corpus Christi. Quid fiunt qui participant? corpus Christi. non corpora multa, sed corpus vnum. quemadmodum enim panis ex multis compactus granis vnitus est, vt nusquam appareant grana, etsi illic sint, (quorum tamen distinctio vel differentia non agnoscitur propter coitionem) sic & Christo & nobisipsis coalescimus. non enim ex altero quidem tu, ex altero vero ille alitur, sed ex eodem omnes, Hæc Chrysostomus.

QVINTVM ex quarto consequitur, nimirum quod qui iam idem corpus in Christo sint effecti, debeant inter sese spiritu Christi & charitatis vinculo coalescere.

SEXTVM, quod tempore Pauli consuetudo Ecclesiæ fuerit, vt vnus integer panis benediceretur, ex quo singuli suam portionem sumerent, quo magis ipso facto coadunatio omnium piorum in vnum Christi corpus significaretur. sed & hoc inter adiaphora numero, cum de eo tantum exempla non præcepta extent.

SEPTIMVM, quod indignum immo horrendum sacrilegium sit, hoc Christi corpus vlla ratione prophanare. Quare qui hoc Christi corpus prophanant dęmoniorū epulis, vt iniurij sunt Christo eius corpus prophanando, Ita grauissimo reatu obstringuntur. Quare Paulus apposite hinc sumit argumentum, quod paulò post vrget magis cum ait: Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum.

Videte Israëlem qui est secundum carnem, nonne qui edunt victimas participes altaris sunt?

Alia ratio qua absterret Corinthios ab idolothytorum esu, conuincens idolatras esse, qui idolothytis vescuntur. hanc rationem rectius intelligemus, si per altare cultum, cui destinatur altare, per metonymiam intelligimus. atque tum formabitur argumentum hoc pacto: Carnales Israëlitæ, qui nondum ad Christum conuersi sunt, vt sunt participes eiusdem esus victimarum, ita etiam sunt eiusdem cultus participes. Ergo si vos idolothytis vescemini, eritis etiam cultus idolorum participes. sed hoc non licet, igitur ab idolothytis etiam vobis abstinendū est. Alij aliter hoc exemplum accommodant, sed contextus meæ interpretationi suffragatur.

Quid ergo dico idolum aliquid esse?

Anthypophora est. Nam cum Corin-

aut quod idolis immolatum est aliquid esse? sed quod quæ immolant gentes, dæmonijs immolant non Deo. nolim autem vos participes dæmoniorum esse.

thios vescētes idolothytis idololatriæ accusat, possunt ex ijs, quæ in octauo disseruit Apostolus, inferre, Tu ergo ipse Paule tibi contrarius videris, fatebaris nobiscum idolum nihil esse, cur iam eos qui vescuntur idolothytis idololatras vocas? respondet Apostolus per distinctionem. Primum enim concedit quod antea sponte dedit, quod nec idolum sit quicquam, nec idolothytum, si modo ipsa seorsim considerentur. at si finis idolothytorum spectetur, dæmonijs, id est, diabolis dicatur ille cibus, qui offertur idolis. quare qui istum cibum participat, cum diabolis aliquid cōmune habet, ac eius societatis fit membrum: qui dæmoniorum auspicijs coit. sed quia hoc non decet Christianos, debent omnino à dæmoniorum mensa abstinere. Obseruetur doctrina, quod opus hominis non solum ex se, sed etiam ab effectione agentis & alijs circumstantijs æstimandum sit.

Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum, non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

Alia ratio ab imposibili, qua cōfirmatur κειτόμενον proximi argumenti. Nemo potest particeps esse, & poculi mensæque dæmoniorum & poculi mensæ Domini. Cum ergo Christiani participes esse debeant & poculi mensæq; Domini, nihil possunt habere cōmune cum idolothytis, quæ dæmoniorū sunt. Doctrina hic obseruetur necessaria, quod cum veræ pietatis natura non posit stare externa impietatis professio. Deinde, quod qui velit Christo communicare, debeat prius omnibus sacrilegijs renunciare. alioqui frustra gloriabitur de communione Christi.

An non prouocamus Dominum? nunquid fortiores illo sumus?

Exaggeratio argumenti est, illorum opinioni opposita, qui idolothytis vesci non ita magnum peccatum esse, modo peccatum sit, interpretabantur, atque ita suam licentiam excusare voluerunt, Sed contra Paulus dicit eos prouocare Deum ad iram, & arma contra Dominum arripere, qui eius offensam non verentur: id quod nemo potest facere sine certo suo exitio. Deus enim fortior est, quam vt ab omnibus superetur. cum ergo nemo sine periculo fortiorem se prouocat, quid fiet de ijs, qui excusant manifesta peccata, & Deum quodammodo in disceptationem vocant?

Omnia mihi licent, at non omnia conferunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.

Præsumtio. Nam eorum obiectionem anticipat, qui objicere poterant ius Christianæ libertatis, & dat quod ponunt, sed cum ea exceptione, si conferat proximo & eum ædificet. hæc intelligenda esse de medio genere rerum, manifestum est. Nam vt quæ præcepta sunt necessariam requirunt obœdientiam, Ita quæ prohibita sunt, necessario sunt cauenda. restat ergo medium genus, quod sua quidem natura & in se liberum est, sed eius vsus restringendus est ad charitatis & ædificationis normam.

Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius est.

Ratio restrictionis à communi Christianorum officio. quilibet pius debet totius corporis vtilitatem spectare. ergo nihil faciendum quod cum eo pugnat. Est autem hoc Pauli dictum intelligendum exclusiue. nemo quod suum est quærat, subaudi tantum exclusa ratione proximi, alioqui quisque suum quærere potest, & debet iusto & recto ordine.

Quicquid in macello venditur edite, nihil interrogantes propter conscientiam

Quia quæri posset, quid faciendum sit, si idolothyta vt communes carnes in macello vendantur, num tum liceat ijs vesci nec ne? Paulus eam obiectionem anteuertens, dat consilium, immo præcipit vt edant, nihil percunctantes an idolothytum sit nec ne, quasi hæsitante conscientia. Solebant antiquitus, vt ait Augustinus, carnes quæ supererant de sacrificijs vendere, quarum precium redibat ad sacerdotes.

Domini enim est terra & plenitudo eius.

Ratio ex Psalm. 24. petita, cuius sensus est: cum omnis creatura, quæ in terris hominum vsui destinatur, Deum autorem habeat, tanquam è manu ipsius accipienda est. neque quicquam impurum æstimandum, quod ipse conseruat & veluti fidelium vsui cōsecrat vt eo vtantur cum gratiarum actione. reliquis autem impura sunt non quidem creaturarum vitio, sed illorum contagione qui creaturas Dei suo attactu commaculant.

Quod si quis vocat vos infidelium, & vultis ire, quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Quod si quis vobis dixerit: hoc idolis immolatum est, ne edatis, propter illum qui indicauit & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.

Alia quæstio soluitur, an liceat pijs inuitatis ad priuata conuiuia vesci idolothytis nec ne? Respondet id licere, cum hac tamen exceptione. si frater aliquis infirmus præsens in eodem conuiuio non indicauerit esse idolothytum. tum enim abstinendum est propter illum qui indicauit: cuius consilij rationem subiungit eandem, quam Paulò antea, vbi de idolothytis egit venalibus in macello, posuit, inquiens, Domini est terra. tametsi vetustiora exempla Græca hanc rationem hoc loco non repetunt.

Conscientiam autem dico non tuam, sed illius alterius.

Quia ambiguum esse poterat, de cuius conscientia loqueretur Apostolus, se ipsum interpretatur, & ait se loqui de alterius, nempe infirmi fratris conscientia: quæ polluitur, quando exemplo alterius inuitata, quicquam cum hæsitatione agit. quicquid enim fit vel repugnante, vel errante, vel hæsitante conscientia, peccatum est.

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia?

Ratio proximæ sententiæ est, quasi dicat Paulus: cauendum est, ne quis ita sua libertate abutatur, vt infirmi eius conscientiam damnent, quasi rem illicitam cum Dei contemtu tentaret. verbum iudicandi pro condemnare hic posuit, vsitata scripturæ phrasi.

At si ego per gratiam participo, cur impius iudicor, pro quo ego gratias ago?

Rationis proximæ declaratio est, cuius hic est sensus: si ex beneficio Dei hoc vel illo cibo mihi vti licet, cur committam, vt hæc mea libertas offendat infirmum, vt me propterea, quasi impium & blasphemum iudicet. Alij, & hæc Pauli verba & præcedentem clausulam in persona Corinthiorum accipiunt. ac si hæc eorum obiectio esset: cum idolothytum sit liberum per se, certe qui illud participat cum gratiarum actione, non peccat. Verum quo minus hanc sententiam amplectar, facit primum particula rationis quam addit Paulus. Deinde. quod non clare suo more Apostolus hanc obiectionem declarat. Deinde responsio, quam dicunt Pauli esse ad obiectionem, videtur non responsio esse, sed generalis huius disputationis conclusio per exhortationem, id quod particula inferendi οὖν conuincit.

Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Generalis conclusio est disputationis, quam orsus est in octauo capite, & hucusq; continuauit. concludit autem suo more per exhortationem, proponens scopum ad quem respicere debemus in omnibus actionibus, nempe vt glorificetur Deus. quare qui edit aut bibit, aut aliud quid facit, huc respiciat, vt non tam libertatem iactet, quam gloriam DEI respiciat: quæ gloria non parum minuitur inter homines, quando sua libertate in rebus medijs cum offensione infirmorum abutuntur. Obseruetur hæc regula in omnibus actionibus nostris, quam qui volens & sciens violat, is haud dubie Deum ignominia afficit, gratia excidit, & fit reus iræ æternæ, donec resipuerit.

Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei.

Hoc est, cauete ne vlli homini præbeatis efficacem causam offensionis, pro genere species posuit, per Græcos suo

cos suo morte intelligit omnes, qui nō sunt Iudæi, Ecclesiam vocat cœtum hominum, qui ex vtroque populo aggregatus est per prædicationem Euangelij.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius voluntatem, sed multorum vt saluentur.

Suum exemplum quod proposuit in nono imitandum, hic in conclusione repetit, & vult vt ipsi discipuli suum imitentur magistrum, qui se omnibus accommodat ad ædificationem. non enim Paulus in malo alicui placere studuit, sed vt ipse se interpretatur, genus restringendo, in bono tantum, quatenus expedire videbatur ad ipsorum salutem: quemadmodum prolixe disseruit in nono. Hic primum obseruetur ministrorum verbi officium esse, vt non solum doceant, sed seipsos typum doctrinæ statuant. Nam is vere Ecclesiam docet, qui doctrinam cœlestem quam profitetur, sanis moribus & pura vita exprimit. Deinde discant hinc ministri verbi se accommodare auditoribus, cum in docendo tum etiam in vsu rerum externarum, vt in omnibus Ecclesiam Dei ædificare & ornare videantur.

Imitatores mei estote, sicuti ego Christi.

Vtilis admodum hæc restrictio est, qua docetur quatenus ministros verbi imitari nos oporteat. Multæ quotidie occurrunt in ministris infirmitates, multorum ministrorū scelerata & impura vita est, multi decepti à diabolo à verbo Domini deficiunt, & adhærent doctrinis dæmoniorum, nec desunt qui superstitione perniciosa laborant. quare modus imitationis tenendus est, quem hic pręscribit Apostolus inquiens, Sicuti ego Christi imitatur sum. Nam vt ministri verbi, non suum sed Christi verbum annunciare debent: Ita Christum quoq; imitari magistrum eos decet. Qui ergo contendunt nos sanctos patres imitari debere, in doctrina & moribus, sciant imitationis modum esse, vt vox Dei & Christus ipse statuatur imitationis regula, à qua tum discedunt patres, ab illorum imitatione nos liberat Apostolus.

CAPVT XI.

Summa Capitis Vndecimi.

Vt decorum seruandum in conuentibus publicis viris & mulieribus præscribit: ita obiurgat eos, qui cœnam Domini quibusdam vitijs prophanarunt, & reuocat ad primam cœnæ Dominicæ institutionem.

Ordo & partes Capitis Vndecimi.

Partes sunt duæ principales huius capitis. Prior est instructio, posterior obiurgatio. Prioris membra sunt plura, nempe exordium, fundamentum seu principium, ex quo extruitur confirmatio. Propositiones duæ, vna de non velandis capitibus virorum, Altera de velandis capitibus mulierum, in cœtibus Ecclesiasticis. Confirmatio ipsis propositionibus subiecta. & clausula de fugienda rixandi libidine, in ijs rebus quæ ad decorum externæ Ecclesiæ faciunt, & graui autoritate sunt receptæ. Posterior obiurgationem primo loco habet. Nam vitia quæ obrepserant in sacra cœna, reprehendit. Deinde eos ad Christi institutionem reuocat. Postea comminatur ijs, qui indigne hac cœna vtuntur, propositis exemplis illorum, qui mortui sunt propter huius sacræ cœnæ abusum. atque ita breuiter hanc partem concludens, promittit se cætera cum venerit ordinaturum.

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM laudo vos fratres quod omnia mea meministis, & traditiones tenetis, quemadmodum vobis tradidi.

Exordium prioris partis est: in quo Corinthios laudat, vt eos magis ad obœdientiam eorum quę dicturus est extimulet. crescit enim laudata virtus.

tus. Sed quid eſt, quod Paulus eaſdem traditiones, quas ſeruatas ab ipſis laudat, nunc repetit & inculcat ac ſi eas non ſeruarent? ex clauſula de fugiendis rixis apparet fuiſſe quoſdam qui de velandis & non velandis capitibus diſputationem mouerunt, vt ergo illorum rixandi de hac re libidinem compeſcat, hanc de decoro diſputationē ingreditur: vt quod hactenus in velandis & non velandis capitibus decorum ſeruarunt, in poſterum quoque ſecluſis contentionibus inutilibus conſeruent.

Volo autem vos ſcire, quod omnis viri caput Chriſtus eſt: Caput autem mulieris, vir: Caput vero Chriſti, Deus.

Fundamentum propoſitionum de non velandis virorum, & velandis mulierum capitibus in publicis cœtibus vbi fiunt preces & Prophetiæ, de qua re poſtea dicetur. Obſeruentur hic perſonarum gradus quatuor. In infimo, eſt mulier: in ſecundo, vir: in tertio, Chriſtus ſecundum humanitatem: in ſupremo, Deus. Deinde obſeruetur eminentia dignitatis in politia Eccleſiaſtica. non enim de ſpirituali Chriſti regno, in quo non habetur ſexus ratio, hic fit mentio. In triplici regno verſantur Chriſtiani. 1. In regno mundi. 2. in regno Dei, ſpirituali & inuiſibili. 3. in Politia Eccleſiaſtica. In his tribus Deum timere debes. Mulieris caput eſt vir, hoc eſt, viro ſubijcitur mulier: Viri autem caput Chriſtus: Chriſti autem caput eſt Deus. Præterea obſeruetur, quod in his gradibus inferiora ſubijciebantur ſuperioribus, ergo omnia Deo.

Omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecore afficit caput ſuum: omnis vero mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecore afficit ſuum caput.

Propoſitiones duæ ſunt, quarum vna eſt: Vir aperto capite orare & prophetare, hoc eſt, ſacris cœtibus intereſſe, in quibus fiunt preces & prophetiæ, hoc eſt, conciones ſacræ ſeu interpretationes ſcripturæ, debet. Altera eſt: Mulier debet operto capite orare & prophetare, id eſt, precibus publicis & prophetijs intereſſe. Nam alioqui mulieribus in Eccleſia prophetare nō licuit. vtriq; propoſitioni eandem rationem ſubijcit, nimirum quod alioqui vterq; dedecore afficiat ſuū caput, vir qui orat aut ꝓphetat operto capite, dedecore afficit Chriſtum. Mulier vero, quæ orat aut prophetat nō operto capite, dedecore afficit virum ſeu maritū ſuum. ſed qui hoc fit? Nam vt velum capitis ſubiectionis eſt ſignum: (hinc etiam nubere, id eſt, velari dicuntur quæ maritis traduntur:) ita caput apertum principatus & eminentię ſuper mulierē ſymbolum eſt. Maritus ergo, qui operto capite orat aut prophetat, caput ſuum, hoc eſt, Chriſtum à quo illud Dominium in mulierem habet dedecorat, nō agnoſcens principatum ſuum quem habet à Chriſto, ſed potius ſubiectionem velato capite teſtatur ingratus. Deinde mulier, quæ aperto capite orat aut prophetat, hoc externo ſymbolo teſtatur ſe nō ſubiectam eſſe viro. quare eum ignominia afficere videtur, cuius Dominium reſpuit. Porrò cum hæc ad decorum pertinent, quod pro gentium & nationum ratione variat, ſatis eſt genus retinere. hoc eſt, vt quæque natio decorum pro ſua ratione ſeruet. Deinde etſi viris mandatur, vt aperto ſint capite, nihil tamen prohibet quin frigoris pellendi cauſa tegant, vbi res poſtulat. neque his verbis virgines coguntur, vt velent caput, cum in his regnis conſuetudo, atque adeo decorum virginum aliud poſtulet. nondum enim viris nupſerunt, quibus ſubiectæ eſſe coguntur, ſed apertis capitibus ſuam teſtantur libertatem.

Nam id perinde eſt prorſus, ac ſi raſa eſſet. etenim ſi non velatur mulier, etiam tondeatur, Quod ſi turpe eſt mulieri tonderi aut radi, veletur.

Secundæ propoſitionis ſecunda ratio à comparatis ſimul & indecoro ſumta. Mulier non velata eſt ac ſi raſa eſſet, aut detonſa coma. Sed hoc indecorum eſt. Nam id viris conuenit, & non mulieribus. Ergo mulier velari debet. non enim decet, vt mulier habitum viri gerat. Hoc enim abominatio eſt coram Deo, qui omnem odit confuſionem & ἀταξίαν. ſiquidem vt in prima creatione alter ſexus ab altero natura diſtinctus fuit, ita vult Deus alterum ab altero officijs & ornatu ſeparari.

Vir enim non debet velare caput, cum imago ſit & gloria Dei.

Secunda ratio primæ propoſitionis: Vir eſt imago gloriæ Dei, (in eo enim elucet Dei maieſtas & imperium. Nam vir in

vir in ſupremo gradu dignitatis in hoc mundo reſpectu mulieris collocatus eſt, qua ratione Deum repræſentat) Ergo non debet vir velare caput ſuum in ſacris cœtibus. eſt enim expeditum & liberum caput libertatis ac eminentiæ ſymbolum.

At mulier gloria viri eſt.

Ratio tertia ſecundæ propoſitionis à conditione mulieris. Mulier eſt gloria viri. Ergo mulier debet caput velare in teſtimonium ſubiectionis. Chryſoſtomus hæc verba Pauli explicans, ait: Mulier gloria viri eſt, hoc eſt, mulier eſt ſub viri poteſtate. neceſſe itaque eſt hanc ipſam cum ſeruitutis inſignibus comparare, quæ in capitis velamento conſiſtunt. debet ergo gloria viri paſsiue intelligi. Nam viro non parum gloriæ accedit, quod mulier illi diuina lege ſit ſubiecta.

Non enim eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro. neque enim conditus eſt vir propter mulierem, ſed mulier propter virum.

A prima conditione viri & mulieris probat antecedens ſuperioris argumenti, nempe mulierem viro ſubiectam eſſe. mulier eſt ex viro deſumta, & creata propter virum. Ergo mulier ſubiecta viro eſt, atque adeo viri gloria. vt enim ex coſta viri extructa, ita & in adiutorium eſt data, vt ſub viri ſit poteſtate.

Propter hoc debet mulier poteſtatem habere in capite propter angelos.

Quarta ratio ſecundæ propoſitionis. Angeli Dei qui in ſacris cœtibus inuiſibiliter aſſunt, abominantur cōfuſionem ordinis diuini. Quare propter illos mulieres velatæ eſſe debent. poteſtatis vocabulum hic per Metonymiam pro velamine accipiendum eſt. Nam velamen indicat mulierem ſub poteſtate viri eſſe.

Attamen neq; vir abſque muliere, neque mulier abſque viro in Domino. ſicut enim mulier ex viro eſt, ita vir per mulierem, omnia vero ex Deo.

Præſumtio eſt, qua tum virorum imperium, tum mulierum ſubiectionem temperat. Nam cum vir ſibi tantum imperium in mulierem conceſſum diuinitus audit, ſuperbire, & vxorem tanquam ex alto deſpicere incipit. poteſt & mulier de ſua conditione, vt nimium abiecta conqueri. Apoſtolus igitur, vt illum reprimit, ita hanc conſolatur, indicans mutuæ iſtius coniunctionis autorem & conſeruatorem eſſe Dominum. Sic enim eminet vir, vt conſiſtere non poſsit ſine muliere. ſic quoque mulier ſubiecta eſt, vt vir aliquid ab ea accipiat. cum ſicut ipſa primum ex viro ſumta eſt, ita etiam vir, non niſi per ipſam poſsit propagare, quod ſit in adiutorium data viro. cum ergo ait: Mulier ex viro eſt, materiam notat. cum addit: Vir per mulierem, inſtrumentalem cauſam exprimit. & cum ſubiungit OMNIA EX DEO: & primum principium & verum αἴτιον ſignificat, nempe Deum, ad quod principium vult nos Apoſtolus reſpicere, ne alius alium contemnat, & vt omnes ſciamus nos quicquid ſumus aut habemus, ab ipſo eſſe & habere, vt ad eum prædicandum omnia referamus.

Apud vos ipſos iudicate: num decorum eſt, mulierem non velatam Deum orare? An ne natura ipſa hoc docet vos, quod viro quidem comatum eſſe, dedecori ſit: contra vero mulieri comatam eſſe, gloria ſit. Nam coma pro velamine data eſt ei.

Quintam rationem ſecundæ propoſitionis, & tertiam primæ per communicationem ex collatione & ſigno colligit. viro comatum eſſe, hoc eſt, prolixos capillos alere inſtar mulieris dedecori eſt. Contra mulieri comatam eſſe, hoc eſt, prolixos capillos nutrire, eſt honori. Vt ergo coma mulieri pro velamine eſt, hoc eſt, indicat mulieris caput velamine indigere, ἀντὶ enim hic non pro vice ponitur, ſed finem declarat: ita breuiores capilli viri ſignificant ipſum velamine non indigere. Natura enim viro breuiores capillos, etiamſi quis ſinat excreſcere, Mulieri vero prolixiores & capiti obuoluendo idoneos, tribuit.

Quod ſi quis videtur contentioſus eſſe, Nos huiuſmodi conſuetudinem non ha-

Quia non ignorabat Apoſtolus apud Corinthios fore nonnullos con-

bemus,

bemus, neque Ecclesiæ Christi. tentiosos, qui hæc argumenta conuellere niterentur: monet ritus vtiles, & graui autoritate receptos non debere à quoquam contemni, sed honestatis & decori causa sine contentione retinendos esse. Vocat autem hic contentiosum, qui libidine contradicendi laborat, non inquirendæ veritatis, sed inanis gloriæ causa.

Hoc autem præcipiens, non laudo, quod non in melius, sed in peius conuenitis.

10 Vt in superiori parte huius capitis Corinthios iccirco laudauit, quod in plerisque eum ordinem retinerent, quem in eorum Ecclesia constituerat: ita in hac parte præfatur se non posse non reprehendere eorum ἀταξίαν in sacra Christi cœna: ad quam non in melius, sed in peius conuenerunt. Græca ad verbum expressi: hoc præcipiens non laudo. cuius sensus est, Dum hoc refero quod nunc subiungam de sacra cœna, non possum vos laudare, qui sacra Christi cœna indignè abutimini.

Nam primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesia, audio schismata inter vos esse, & ex parte credo.

Ratio obiurgationis à moribus Corinthiorum in cœna sacra dicit eos nō vnanimes esse, quemadmodum decet Christianos, sed diuersis studijs addi- 20 ctos: vnde & dissidia & multi abusus in Ecclesia nascuntur.

Oportet enim & hæreses inter vos esse, vt qui probati sunt manifesti fiant inter vos.

Ratio cur Apostolus rumorem de schismatibus inter Corinthios ortis verum esse credat, à necessitate & fine hęresium: quæ ex dissidijs sæpe oriuntur. Vt autem hæc necessitas non est ordinata, sed consequentiæ tantum, propter insidias diaboli qui perpetuo in Ecclesia turbas mouere conatur, & sua zizania in agrum Domini iacit, & propter multorum hypocritarum fastum & arrogantium in Ecclesia: ita finis non est proprius hæreseos, prolatio & manifestatio fidei, Sed ex prouidentia DEI hoc euenit, 30 qua fit, vt quod sua natura malum est, electis in bonum cedat, iuxta dictum Pauli, Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. hinc itaq; petamus consolationem, cum passim audimus hæreses suboriri, quę sunt infrementis diaboli aduersus Ecclesiam certissima indicia, qui piorum studium nolens excitat, vt tanquam aurum igne persecutionis reddantur puriores: tantum abest, vt Ecclesiam Dei suis technis ac dolis abolere possit.

Conuenientibus ergo vobis in vnum, non est Dominicam cœnam edere, vnusquisque enim propriam cœnam præoccu- 40 pat in comedendo, & hic quidem esurit, ille vero ebrius est, nunquid domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis? & pudore afficitis eos, qui non habent? quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

Quam indigne cœnam Dominicā celebrarunt Corinthij exponit, eorū pessimos mores & ἀταξίαν taxans. Primum denunciat hoc non esse cœnam Dominicam edere, hoc est, non licere ita intemperanter cum aliorum contemtu & pudore, cōuenire ad sacram Christi cœnam tanquam ad prophanas epulas. Deinde, quid reprehendat apertius exponit. nimirum quod illic singuli suam cœnam præsumerent, & non solum ad satietatem, sed ad ebrietatem se expleant, non sine pauperum pudore, qui interea esurire cogebantur. hoc peccatum exaggerans, pronunciat esse contemtum Ecclesiæ Dei. quare vult Paulus Corinthios domi famem & sitim sedare, in cœtu vero Ecclesia- 50 stico reuerenter & vnanimiter cœnam Domini sumere, sine personarum vllo discrimine: id quod iam ex institutione cœnæ probandum assumit.

Ego enim accepi à DOMINO, quod & tradidi vobis, Quod Dominus IESVS in ea nocte qua traditus est, accepit panem, & gratijs actis fregit ac dixit: accipite, comedite, hoc meum est corpus, quod pro vobis frangitur. hoc facite in

Ratio reprehensionis intemperantiæ & ἀταξίας Corinthiorum in celebratione cœnæ Dominicæ. ex circumstantijs enim institutæ cœnę infert indignum esse, ita intemperanter absq; omni reuerentia Christi institutoris cœnam hanc peragere. proinde pro-

mei

mei commemorationem. Similiter & poculum, postquam cœnasset, dicens: Hoc poculum nouum testamentũ est in meo sanguine, hoc facite quotiescunque biberitis in mei recordationem. quotiescunque enim ederitis panem hunc & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate, vsquequo venerit. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini.

nunciat reos spreti corporis & sanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerentur tantum mysterium tractarunt: atq; hæc argumenti summa est. Verum vt peccatum Corinthiorum clarius ponatur ob oculos, circumstãtias diligentius perpendamus. CHRISTVS iam tradendus & mortem obiturus propter peccata hominum hanc instituit cœnam quomodo ergo conuenit, vt hanc celebraturi epulis & ebrietatibus se dedãt? Christus gratias egit Patri cœlesti hanc cœnam instituens, & vos ingratissimi estis fratribus vestris, quos contemnitis & pudore afficitis. Christus corpus suum edendum & sanguinẽ suum bibendum proponit, & vos prophanis epulis, & poculis hanc cœnam prophanatis. Christus cœnã instituit, vt sit nouum fœdus gratiæ & remissionis peccatorum, & vos eam celebrãtes peccatis indulgetis grauissimis. Christus in suæ mortis recordationẽ vult hanc cœnam sumi, & vos tanquam eius immemores, ducimini vestris cõcupiscentijs. Christus vult prædicari sua beneficia erga Ecclesiam donec hæc cœna tractatur, & vos pauperes, qui membra Ecclesiæ sunt contemnitis. Christus vult hanc cœnam communem esse toti Ecclesiæ, & vos singuli suam cœnam præoccupatis in comedenda. Christus vult nos sobrie in timore Dei communicare, & vos ebrij absq; omni timore id facitis. Christus vult per hanc cœnam coalescere inter se cõmunicantes spiritu Christi & charitatis vinculo, & vos schismata facitis in Ecclesia. Isto proinde pacto cum indignissimum sit cœnam Domini celebrare, reos vos constituitis spreti corporis & sanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerenter, & indigne ad eam conuenitis. Hactenus quo hæc Pauli dicta pertineant dictum est: nunc integram doctrinam de cœna adijciam. Deus faxit, vt quicquid dicturus sum, in gloriam Dei cedat. Cum nemine rixari volo contentus simplici veritatis oratione: & Deum patrem Domini nostri IESV CHRISTI oro, vt incendium ex disputationibus de hac sacratissima cœna excitatum, clementer extinguat.

DE SACRA COENA.

CVM sacra Christi cœna sit Ecclesiæ ab ipso Christo cõmendata, paulò ante quàm suam piacularem victimã pro peccatis generis humani peregit in ara crucis: necesse est graues hui⁹ institutionis causas fuisse, quæ haud obscure in ipsis cœnæ verbis indicãtur. quare decet omnino, vt omnes qui Christo nomina dederunt, & huius cœnę rationem exacte intelligant, & iuxta præscriptam à Domino normã ea sæpius vtantur: vt non rei peragantur spretæ huius sacratissimæ cœnæ. Vt autẽ plenior eius habeatur instructio, in quatuor partes eius tractationẽ distribuam. Quarum prima sit, quod hæc cœna sit sacramentum, & qualenam sit sacramentum. 2. Quænam res in hoc sacramento concurrant spectandæ, cum earũ analogia. 3. Quæ significationes huius cœnæ sint respectu temporis præsentis, præteriti & futuri. 4. Quænam sit vera meditatio & perceptio digna huius sacramenti.

DE PRIMO.

Cum omne sacramentum signum sit visibile diuinitus institutũ, cui addita est ꝓmissio fidẽ sacramenta percipientium requirens, nemo dubitare potest, quin hæc cœna sit etiam sacramentum. Christi enim mandatum extat, & institutio est manifesta: signum conspicitur, panis & vinum: ꝓmissio noui fœderis de gratia & remissione peccatorum adijcitur: quæ sane promissio inefficax est, nisi fides accedat, quam Christus haud obscure requirit, cum ait: HOC FACITE IN MEI RECORDATIONEM. Hanc esse sacramentorum rationẽ inde intelligi potest, quod ista quatuor quæ posui: mandatum diuinum, signum visibile, promissio beneficij, & fides ꝓmissionis: cum in veteris populi, tum in noui populi sacramentis omnibus concurrant, vt in circumcisione videre licet. Cæterum cum iam constet, cœnam hanc Christi esse sacramentum, sciendum quoque est, qualenam sit sacramentum. Nam vt veteris, ita & noui populi duplex est sacramentum: vnum initiationis, alterum confirmationis. vt circumcisio veteris populi initiationis sacramentum fuit, quia per

quia per illud recipiebantur in populũ Dei:ita comestio agni cõfirmationis sacramentum erat,quo in populum Dei recepti cõfirmabantur. Ad eundem modũ in nouo testamento baptismus quidem initiationis sacramentũ est, Cœna vero Domini cõfirmationis. Quotquot inquit Apostolus baptizati sunt,Christũ induerũt. Nam quod in Ecclesiã recipimur per baptismũ,ac Christo inserimur,in eoq; regeneramur,& à peccatis mundamur,nõ sine corporis beneficio cõsequimur quo induimur,& sanguinis quo abluimur,quod vero per baptismum Christo insiti eodem alimur,fouemur,& sustentamur,id nullo consequimur alio beneficio,quam corporis & sanguinis Christi,quod ergo nobis in baptismo tegumẽtum est & mundatio,in cœna cibus & potus existit. Atq; vt aliud est gigni,aliud educari, ita aliud est in nouam vitam renasci, aliud sustentari & crescere. Ex his itaque conficitur, quod vt baptismus est initiationis, Ita cœna Domini est confirmationis seu continuationis sarcamentum. Sacramentum quidem dictum,quia est signum externum (quod in pane & vino conspicitur) sacræ rei,hoc est,corporis & sanguinis Christi atq; omnium beneficiorum,quæ Christus per corpus & sanguinem suum credentibus tribuit.

DE SECVNDO.

Res concurrentes in sacra cœna sunt plures. Nam illic primum oportet adesse prædicationẽ beneficiorum Christi,preces,gratiarum actionem,&c. Deinde elementa,panem & vinum iuxta institutionem Christi,nõ mutatis naturis panis & vini, sed in sacrũ vsum elementis destinatis. Hoc primum aperte testantur verba Apostoli supra capite 10. cũ ait: Panem quem frangimus,nonne communio corporis Christi est? Deinde si mutaretur, seu vt Papistæ cum Toma loquuntur, transubstantiaretur substantia elementorum, in naturam corporis & sanguinis,nequaquã haberent sacramenti rationem. Nam ad sacramenti integritatem requiritur signi externi propria natura, Vt arbor vitæ vera erat arbor, Arcus cœlestis verus erat arcus, Pręcisio cutis in circumcisione vera erat pręcisio. Petra in deserto, vera erat petra. Man verum Man erat. Agnus phase vere erat agnus. Sanguis vaccæ rufæ, vere erat sanguis. Aqua in baptismo vera est aqua, & sic de alijs,quare non est dubiũ,quin vera substantia panis & vini maneat in sacra cœna,iuxta sententiã purioris Ecclesię. Gelasius qui vixit anno Domini 486. ita ait: Certa sacramẽta,inquit,quæ sumimus corporis & sanguinis Christi,diuina res est, propter quod & eiusdẽ diuinæ efficimur consortes naturæ,& tamen nõ desinit esse substantia & natura panis & vini,& Augustinus: Accedit verbum ad elementum,& fit sacramentum,non dicit,verbum tollere aut transubstãtiare,sed dicit accedere,vt hæ duæ res verbum & elementum integrum cõstituant sacramentũ. Neque recte obijcitur virga Mosis, aut aqua in Cana Galilæa in vinum conuersa. Nam illic cum naturarũ mutatione proprietates etiam mutatæ sunt, quod in sacra cœna non fit,vbi manent proprietates panis & vini. Neq; recte obijciuntur Papistica miracula,qui dicunt sanguinem de pane à Iudęo quodã cultro vulnerato emanasse. Nam istę præstigiæ diaboli fuerunt,quibus duo horrẽda sacrilegia cõfirmare voluit: Vnũ de adoratione panis & circumgestatione: Alterum de altera sacramenti parte eripienda Ecclesiæ. Nam cũ isto figmẽto facile persuadere populo potuerunt, tãtum esse in vna parte quantum in ambabus,nõ difficile erat illis suum fucare sacrilegiũ. Tertio sunt in cœna verum corpus & verus sanguis Domini nostri IESV CHRISTI, vna cum pane & vino, non naturæ coniunctione, sed sacramentali. Nam quod non sit carnalis,nec localis inclusio corporis in pane, & sanguinis in vino,ita vt locus & corpus se mutuo cõtingant,locusq; cedat corpori,ipse etiam Lutherus testatur,qui rectissime dicit:non naturalem pręsentiam,sed supernaturalem esse, ex quo & hoc efficitur, quod ad hanc veram præsentiam corporis & sanguinis in cœna Domini,non requiratur,vt humanitas Christi sit vbiq; diffusa,ac si iam post resurrectionẽ in diuinitatem conuersa esset, quæ hæresis olim refutata est. Verum hoc satis est credere, quod quemadmodũ in cœna Dominus sedit circũscripto corpore & nihilominus discipulis exhibuit suum verum corpus edendũ, & sanguinem verum bibendũ,vt testantur verba cœnæ:ita iam in gloria cœlesti sedens porrigit communicantibus in terra (ea est diuina ipsius virtus & potentia) suum corpus & suum sanguinẽ, vnde Ecclesia precari ante communionem solita est his verbis: Sursum corda habemus ad Dominum, Quemadmodũ ergo in prima cœnę institutione discipuli oculos habuerũt intentos ad Dominũ,qui ad mẽsam sedẽs porrexit discipulis corporis & sanguinis sacramentũ:ita nos quoq; leuemus corda nostra ad Dominum, qui illic agens,nobis ministrorum manibus porrigit verum suũ corpus & sanguinẽ, vt sint cibus & potus interioris hominis,quo ille alitur,augescit & crescit ad vitam immortalem & beatam. Si non intelligis modum præsentiæ,Ecclesiæ voce te

ſuſtenta, quæ ita canit: Etſi ſenſus deficit, ad firmandum cor ſincerũ, ſola fides ſufficit. Veteres quidam partes huius ſacramēti ita diſtinguunt, vt primo loco ſpectandũ ſit id quod eſt ſacramētum tantum, vt panis & vinum, quæ ideo ſacramenti appellationē ſortiuntur, quia ſunt res externæ ſpiritualē habentes conſiderationē. Deinde id quod eſt res & ſacramentum ſimul, vt corpus & ſanguis Domini, quæ inuiſibiliter & arcano quodā modo aſſunt, vt ſint alimentum interioris hominis. Poſtremo id quod eſt res tantum & non ſacramentũ, hoc eſt, effectus huius ſacramenti in ijs, qui illud fide percipiunt. Sed de effectibus ſuo loco dicetur. Ex his quæ hactenus diximus, facile arbitror intelligi qualiſnam ſit hæc ſacramentalis locutio, panis eſt corpus, vinum eſt ſanguis. Veritas quidē naturarum, quæ vocib' ſignificatur manet, & non fit naturarũ vlla μετουσίωσις, ſeu tranſubſtātiatio: ſed dijudicatio huc adhibēda eſt, qua ſpiritualia ſpiritualiter, & corporalia corporaliter dijudicare oportet. Nā ea dijudicatione adhibita, analogia panis ad corpus Chriſti & vini ad ſanguinem facile perſpicietur. Quam ergo rationē habet panis & vinũ ad corpus humanum nutriendum, augendum, conſeruandũ, exhilarandum: eandem habet corpus & ſanguis Chriſti, ad augendum, nutriendũ, conſeruandum & exhilarandum interiorē hominem. Sunt ergo panis corpus, & vinum ſanguis Domini ea coniunctione iuncta, qua vt panis & vinum corpora humana nutriunt, augent, conſeruant, exhilarant, ita caro Chriſti & ſanguis, alit, auget, conſeruat, exhilarat animas noſtras ad vitam æternam: modo viua fides non defuerit. Hæc comparatio cum ſit, recte dicitur, Panis eſt corpus Domini, Vinum eſt ſanguis Domini. Nam quem vſum corporibus noſtris præſtat terrenus panis & vinũ, eum in ſuo genere præſtat animis piorum corpus & ſanguis Chriſti. Huc facit illud dictũ Bernardi: Cibus iſte non eſt ventris, ſed mentis, non eſt enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor eſt ad modicum parens, ſed ad æternam vitam conferendam animæ, atq; hæc de partibus huius ſacramenti & analogia terrenarum & cæleſtium rerum, quæ in cœna ſunt, dicta ſufficiant: nunc quod tertio loco propoſuimus videamus.

DE TERTIO.

Sicut agnus phaſe plures habebat ſignificationes in veteri teſtamento, reuocabat enim in memoriam populo Dei beneficiũ liberationis à ſeruitute Pharaonis, teſtabatur populum participem huius agni populũ Dei eſſe, & inter ſeſe tanquam eiuſdem corporis membra myſtice cōiunctos eſſe, & erat figura futuræ victimæ Chriſti & liberationis à ſeruitute Diaboli: ita hęc cœna quę agno phaſe ſucceſsit, habet quoq; varias ſignificationes, idq; reſpectu diuerſorũ temporum. Nam ſi tempus reſpicis præteritum, eſt hæc ſacra cœna commemoratio quædam paſsionis Dominicæ, atq; adeo ſacramentum noſtræ per victimam Chriſti redemtionis. ex quo factum eſt, quod veteres hanc cœnā ſacrificium vocarint, non quod Deo hic aliquid offerent, quemadmodũ Papiſtæ inſulſe ſacrificij nomen accipiunt: ſed quia peracti olim ſacrificij veluti quoddā μνημόσυνον erat & recordatio, huc Domini pręceptum facit, hoc facite in mei recordationē, quæ recordatio omnia beneficia Chriſti erga Eccleſiam complectitur. Quoniam autem hæc recordatio beneficiorũ Chriſti cōiunctam habuit gratiarũ actionem, Paulus cœnā hanc vocauit εὐλογίαν, & veteres Theologi εὐχαριστίαν. Deinde ſi reſpicis præſens tempus, habet hæc cœna has ſignificationes, primum ſignificat nos vniri ac veluti incorporari Chriſto, idq; ſpiritualiter iuxta Pauli verba. Calix benedictionis, cui benedicim', nonne cōmunio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quē frangimus, nonne communio corporis Chriſti eſt, id eſt, cōmunicatio corporis & ſanguinis Domini facit nos habere quandam cōmunionem cum Chriſto, vt qui iā inſiti ſumus corpori eius, modo viua fides non defuerit, tametſi autē omnis qui credit, habet hanc cum Chriſto ſpiritualem communionē, tamen hæc ſacramentalis communio nō fruſtra accedit. Vt enim Apoſtoli habuerunt Spiritum ſanctũ ante diem Pentecoſtes, tamen illa viſibilis & ſacramētalis Spiritus ſancti collatio, nō caruit ſua virtute & efficacia: ita māducatio ſpiritualis corporis & ſanguinis Domini non impedit virtutē & efficaciā ſacramentalis māducationis, Immo illa hæc confirmatur & augetur ad fidei incrementũ, quam excitat ſacramentalis eſus. Deinde ſignificat nos inter nos inuicē vniri ſpiritu Chriſti, qui vna hac Chriſti cœna cōmunicamus, cuius cōmunionis ſymbolum vnus panis exiſtit, vt Paulus teſtatur, cũ ait: Quoniam vnus panis, vnũ corpus ſumus. Nam omnes vnius panis ſumus participes. Quemadmodũ enim panis ex multis compactus eſt granis, ita multi in corpus vnũ Chriſti myſticum coaleſcunt, ab his effectibus cœna Domini à Paulo communio dicitur, quam communionem explicans Damaſcenus ita ait: Dicitur cōmunio, quia cōmunicamus per ipſam Chriſto, & quia participamus ei' carnē & diuinitatē, & quia cōmunicamus & vnimur inui-

mur inuicem per ipſam,atq; huc appellatio σωάξις pertinet. Præterea ſi futurum reſpicis tempus,ſignificat hæc ſacra cœna, quod virtute corporis Chriſti reſuſcitemur à mortuis, noſtra quoq; corpora debeant reſurgere ad beatam vitam. Vnde Paulus,Si Chriſtus reſurrexit,& nos reſurgemus. Deinde ſignificat fruitioné perpetuæ præſentiæ corporis Chriſti in ęterna beatitudine.Hinc quidam veterum vocarunt hanc cœnam Viaticum,propterea quod admonebat ante mortem ſumentes hanc cœnam,quod Chriſtus eſſet ipſis via ex his ærumnis & morte ad perpetuam fruitionem Dei in æterna vita,& hæc ſignificatio diligéter omnibus, ſed potiſsimum iam morituris inculcanda eſt. Poſtremo,ſi æternitatem reſpicis, atq; adeo omne tempus, hæc ſacra cœna ſignificat nouum fœdus Dei cum homine initum de perpetuo fauore Dei erga hominem credentem,atq; adeo hanc ob cauſſam hęc cœna teſtamentũ ſeu fœdus ab Euangeliſtis & Paulo dicitur.Quare hæc cœna definiri poteſt confirmatio noui teſtamenti, id eſt, fœderis gratiæ & remiſsionis peccatorũ omnium hominum, qui ſalutem promiſſam fide recipiunt. Cæterum vt ratio appellationis diſtinctius intelligatur, ſciendum quinque in omni teſtamento ſpectanda eſſe. 1. Teſtator. 2. Hæreditas. 3. Scripti hæredes. 4. Mors interueniens teſtatoris. 5. Conditiones ſeruandæ ab inſcriptis hæredibus.Haſce quinq; circumſtantias, in definitione huius noui teſtamenti coniungam. Nouum teſtamentum eſt fœdus ſancitum morte Chriſti,teſtatoris,de gratia Dei,remiſsione peccatorum & donatione vitæ æternæ,promiſſa omnibus gentibus & populis in Chriſtum crucifixum credentibus.Hanc definitionem ſi retexis,habes teſtatorem Chriſtum,habes hæreditatem,gratiam Dei,reconciliationem,& donationem vitæ æternæ.Habes ſcriptos hæredes omnes gentes & populos. Habes mortem teſtatoris interuenientem & confirmantem legatam hæreditatem. Habes conditiones à ſcriptis hæredibus ſeruandas,nimirum, vt in Chriſtum teſtatorem firma fiducia recumbant,cum qua fide coniuncta eſt nouitas vitæ & obœdientia erga Deum. Huius teſtamẽti virtute omnes, qui inde vſque ab initio mundi crediderunt ſaluati ſunt.

DE QVARTO.

Cum ſacra Chriſti cœna ſacramentũ ſit noſtræ per victimam Chriſti redemtionis, omnium primum in mentem venire nobis debet, cauſſa mortis Domini,nempe peccatũ noſtrum,mortuus eſt enim,inquit Paulus,propter peccata noſtra. Secundo cogitãdus eſt finis victimę corporis & ſanguinis Domini,quę ideo peracta eſt,vt nos redimeremur à peccati regno & commerita damnatione. Tertio,ex præſtantia victimæ vnigeniti filij DEI, cogitandum eſt maximam fuiſſe iram Dei aduerſus peccatũ, quod non potuit vllis hoſtijs aboleri niſi eius ſolius,qui & Deus & homo eſſet. Quarto,cauſſa impulſiua huius victimæ duplex cogitanda eſt,ineffabilis miſericordia Dei volentis nos ſub regno diaboli maledictione oppreſſos in gratiam recipere, intercedente filij ſatisfactione, Et amor filij Dei, qui natura humana aſſumta voluit fieri victima, & in ſe deriuare irã Dei pœnãq; pro peccato humani generis ſuſtinere. Hæc meditari debet tota Eccleſia ſemper,& potiſsimũ quando hæc ſacra Chriſti cœna celebratur. Cęterũ qui accedere ad huius cœnæ communioné conſtituit,debet ſe probare priuſquã de pane hoc edit,aut de populo bibit iuxta hęc Pauli verba:Probet autem quiſq; ſe ipſum & ita de pane illo edat,& de poculo illo bibat.Hæc Pauli exhortatio nequaquam ſurda aure prætereunda eſt. Nã cum graue immineat periculũ ijs qui hac cœna abutuntur,neceſſarium profecto eſt examen cõſcientiæ priuſquã hanc quis cœnã accedat,vt aũt hoc examen rectius fiat,non humana ſomnia de probatione per confeſsionẽ auricularem & ſatisfactionẽ audienda ſunt, ſed diligenter inquirendũ ex verbo Dei eſt,quę ſit vera probationis ratio.Hęc ratio probationis,tametſi paucisſimis verbis indicari poteſt:nempe quod is probatus ſit, qui reuerenter in timore Dei,in vera pœnitẽtia, in vera fiducia,& cum ſancto propoſito ad hanc cœnã accedit:tamen propter errores Papiſticos diſtinctius ſalutaris probandi ratio nobis excutienda eſt: Quare tres circumſtantias huius probationis ex verbis Pauli conſideremus.1.Quemnã velit probari Paulus.Deinde, quidnam probari,hoc eſt, tentari, experiri,examinari ſeu excuti velit. Tum, à quo hanc probationem fieri cupiat. Quemnam igitur vult probari?Eum nimirum qui ſe ad ſacram huius cœnæ communionẽ comparat,quid in eo probandum ſeu examinandum? R. Hoc Paulus 2.Corinth.15. explicat his verbis. Vos ipſos tentate an ſitis in fide,vos ipſos probate, an non cognoſcitis voſipſos, quod Ieſus Chriſtus in vobis eſt, niſi ſicubi reprobi eſtis? Hæc Antitheſis,qua reprobi & probati opponũtur,illuſtris eſt,vt enim probatos dicit eos, qui in fide ſunt,& Chriſtum habitantem in ſe ſentiũt, Ita reprobos eos ſtatuit,qui fide carent,& de Chriſto in ſe habitante dubitant. Quare iuſta probatio & examen in hoc conſi-

ſtit,vt vere ſentiatur fides,& Chriſti præſentia in nobis ex virtute ſpiritus ei⁹ nos ad pietatis ſtudium excitantis. Porrò fides,quæ ſine peccati agnitione eſſe nequit, noticia victimæ Chriſti & fiducia miſericordiæ abſoluitur.Nam dũ cogitat pius in vſu huius cœnæ,quam magnum peccatum noſtrum fuiſſe neceſſe fuerit, pro quo abolẽdo oportuerit filium Dei mori,agnitione peccati huius accenditur contritio in corde,& dolor propter commiſſum peccatũ augetur,at cum rurſus in hac cœna contemplatur pius Chriſtũ mortuũ,& reſuſcitatum,vt peccato abolito nouam iuſticiam conferat,accenditur fiducia in hunc mediatorem,quæ fiducia cõfirmatur,augetur & ſtabilitur ſumtione huius ſacræ cœnæ. Quare qui hanc ſacram cœnam digne vult recipere,exploret apud ſeſe an vera pœnitentia ſentiatur, Experiatur an ſtatuat victimam Chriſti ſatisfactionẽ eſſe pro peccato totius mundi,iuxta aſſertionem Iohannis Baptiſtæ, qui ait: Ecce agnus Dei,qui tollit peccata mundi, Examinet ſe an in hunc ſatisfactorẽ viua fiducia recumbat,Excutiat num ſentiat Chriſtum in ſe habitantem & oſtendẽtem ſuam præſentiam & ſpiritus ſui efficaciam, Videat an firmum propoſitum habeat peccatũ omne poſthac vitandi,ac Deo totam ſuam vitam approbandi cum perpetua gratiarum actione pro tanto beneficio. A quo hoc examen fieri debet? Paulus reſpondet.Probet ſeipſum homo,nemo enim melius & certius iudicare poteſt,an fide ſis præditus quam tuipſe.Quare vanum eſt figmentũ Papiſtarum,qui tanquã neceſſariam omnino ad hanc probationem requirunt confeſsionẽ auricularem. Nam ſi illa neceſſaria eſſet ad hoc examen, Paulus non debeat dixiſſe probet ſeipſum homo, ſed probetur per alium.Hoc cum affirmo,nec veram confeſsionẽ repudio,nec diſciplinam noſtræ Eccleſiæ receptam conuello. De confeſsione enim neceſſaria ex verbo Dei ſic ſentiendũ eſt, ſi adeſt vera fides & pœnitentia, non eſt alio opus confeſsionis genere,quam quo ſancti homines Dei, Patriarchæ, Prophetæ, Reges, Abraham, Daniel, Dauid, Petrus, &c. veniã de maximis ſceleribus impetrarunt à Deo, qui ſolus peccata condonare & delere poteſt, quare ad aliã nemo cogi debet autoritate verbi Dei: niſi quis forte totam Eccleſiam offendit, tum enim is mandato Dei compellitur, vt cõfeſsione publica Eccleſiæ reconcilietur. Verũ quantum ad diſciplinam in noſtris Eccleſijs receptam attinet, hoc ſentio,primum quod vehemẽter neceſſariũ ſit, vt inſtituantur rudes & ignari, qui Chriſtianæ religionis myſteria nondum tenent,priuſquã ad hanc admittantur.Deinde,vt iuuenum & adoleſcentum in Catechiſmo exploretur profectus.Eſt enim boni paſtoris, nõ ſolum publice docere,verumetiã exemplo Pauli experiri quouſq; ſui auditores in pietatis curſu ꝓmouerint. Tũ æquũ quoq; eſt aliquam fidei rationẽ exigere ab ijs, de quorũ fide ac religione iuſta poteſt eſſe dubitatio. Præterea quorum perplexa erit conſcientia,aut ſcrupulo premetur aliquo,qui eã reddet inquietam,ſibi recte cõſulent,ſi ad ſuos ſe paſtores aut alios quoſpiã viros bonos receperint,quorum doctrina conſilio & conſolatione iuuari poſsint.Propter hæc quatuor hominũ genera,diſciplina confeſsionis & abſolutionis (quæ fit cum annunciato Euangelio creditur)in noſtris Eccleſijs retinetur:Prodeſt præterea omnibus priuatim in priuato colloquio vocem Euangelij audire,qua annunciatur remiſsio peccatorũ credentibus. Nam tum demum aperitur regnum cœlorũ clauibus Eccleſiæ,& fit abſolutio,quando Euangelium annunciatum, lectum vel cogitatum fide audientis, legentis aut cogitãtis recipitur. Habemus, quæ ſit vera meditatio,iuſta probatio, dignaq; perceptio ſacræ cœnæ, nunc ſequitur in textu qualiſnam pœna illos maneat,qui indigne hanc ſacram cœnã attingunt.

Nam qui edit & bibit indigne,iudicium ſibi ipſi edit & bibit, non diſcernens corpus Domini.

Vt ſupra peccati magnitudinem eorum, qui indigne ſacro pane veſcuntur,& Domini calicem bibunt expreſſit,cum eos reos perageret corporis & ſanguinis Domini: ita nunc pœnã proponit, vt ipſos magis à prophano cœnæ abuſu abſterreat.Porrò duplex indignitas,& duplex iudiciũ hic obſeruetur. Eſt enim indignitas ex impietate profecta,cuius pœna eſt iudiciũ condemnationis æternæ,donec per veram pœnitentiam reſipiſcat impius.Eſt alia indignitas ex ſocordia,negligentia & irreuerentia nata:cuius pœna eſt iudiciũ caſtigationis,& correptionis:atq; huius finis eſt,vt caſtigatus ad ſe redeat & iudiciũ exitioſum præuertat, etſi de vtraq; dignitate & vtroq; iudicio Paulus intelligi poteſt:tamẽ de indignitate irreuerentiæ & iudicio caſtigatorio eũ loqui,& totus cõtextus,& nonnulla eorũ quæ ſequũtur oſtendunt. Etſi ratio proxima vtriq; indignitati & iudicio rectæ accommodari poteſt,cum ait:Non diſcernens corpus Domini,vt à prophano cibo illud diſtinguat.Diſcernere enim corp⁹ Domini is dicitur,qui dignitatis illius habet rationẽ,ac proinde cum ſumma reuerentia ad hunc panem & ad hoc poculum tanquã ad myſteria rei omniũ precioſiſsimę tremens accedit.Porrò breuitatis cauſſa,corporis tantũ meminit. Nam de ſanguine idem eſt iudiciũ.

Pro-

Propterea inter vos multi sunt debiles,& inualidi, & obdormierunt multi.

Dixit indigne edentes corpus Domini,& bibentes eius sanguinem, iudicium sibi edere & bibere, nunc ab euentu idem confirmat, dicens ingrassante peste multos morbo & infirmitate, & multos morte castigatos esse, propterea quod irreuerenter & non, vt decet, sacram cœnam attingerent. Ex his apparet Paulum potissimum de iudicio castigationis loqui,quo solet Deus quos diligit erudire: ex quo & illud sequitur,quod superius de indignitate irreuerētiæ sit locutus potius quā de ea indignitate, quæ ex impietate manat. Præterea inter alias crucis caussas in Ecclesia obseruetur socordia,negligētia & irreuerentia erga sacrum ministeriū.

10

Si enim nosipsos dijudicaremus non iudicaremur.

Aetiologia est, cuius hic est sensus, si fidei germanis fructibus, timore Dei, & sanctis moribus nos à prophanis seiungeremus nō puniremur diuinitus,vel peste vel alijs calamitatibus. Iudicādi verbum,hic per metalepsin pro puniendi verbo ponitur. Hunc locum Papistæ contra mentē Pauli torquent ad satisfactionem canonicam, quæ est humana traditio,cum hic agatur de veris pœnitentiæ fructibus,qui ex viua proficiscuntur fide iuxta mandatum Dei.

Sed cum iudicamur à Domino erudimur,ne cum mundo damnemur.

20

Consolatio additur ex fine castigationis. Nam cum cruce aliqua diuinitus premimur, ideo fit,vt præuertamus iudicium condemnationis vera pœnitentia. Hinc etiam apparet Paulum superius locutum de iudicio castigationis potissimum.

Itaque fratres mei cum conuenitis ad vescendum, alius alium expectate, quod si quis esurit, domi edat, ne ad iudicium conueniatis, reliqua vero cum venero ordinabo.

30

Conclusio est secundæ partis huius capitis, nimirum, vt decenter & religiose ad cœnam Dominicam conueniant Corinthij, ne incidant in iudicium, & castigentur diuinitus, tanquam filij qui ad patris mensam se satis composite non gerant. Obseruetur hic,& quod Paulus velit magnum discrimē esse inter eam cœnā,in qua anima recreari debet,& illam in qua cura corporis agitur. Huic rei egregie congruit,quod minutulæ particulæ panis singulis in cœna Domini porrigantur, vt intelligatur non ventris, sed mentis cibus esse. Hactenus claris & perspicuis verbis Methodum cœnę Dominicę exposui,& ne interrumperem methodi membra,de aduersariorum obiectionibus parum fui solicitus.

CAPVT XII.

40

Summa Capitis Duodecimi.

Vt varias donationes spiritus esse in Ecclesia, quas idem spiritus diuidit pro suo arbitrio cuique, docet: ita proposito paradigmate membrorum humani corporis, easdem ad mutuam concordiam & totius corporis, id est, Ecclesiæ incolumitatem referendas esse, concludit.

Ordo & partes Capitis Duodecimi.

50

Occasio huius capitis scribendi fuit, sicuti ex contextu facile colligi potest, quod Corinthij donis egregijs, quibus instructi erant, abuterentur ad ambitionem in aliorum contemptum, ignorantes & à quo collata essent, & in quem finem ea accepissent, disserit ergo in hoc capite de varijs donis spiritus, de eorum proprio fine & legitimo vsu. Porrò docendi caussa hoc caput in tres partes diuido, quarum prima continet expositionem de donorum autore, nempe Spiritu sancto. Secunda habet paradigma membrorum humani corporis, vnde ostendit, quis sit verus finis & legitimus vsus donorum variorum in Ecclesia. Tertia accommodat paradigma ad Ecclesiam, quæ est corpus Christi, & ostendit necessitatem diuersitatis donorum & officiorum, vt enim corpus humanum suo fungi munere nequiret, si omnia membra vnum idemq; haberent officium: Ita Ecclesia ad suam incolumitatem varijs & diuersis opus habet donis & officijs.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de ſpiritualibus fratres nolo vos ignorare.

Propoſitio eſt huius capitis, cum compellatione fraterna qua eos excitat ad tentationem beneuolam, vt ea quæ de ſpiritualibus donis dicturus eſt, intimis animis recondant, vocat autē dona ſpiritualia metonymicôs ab ipſo autore Spiritu ſancto, non à donorū ſubſtantia aut qualitate.

Scitis cum gentes eratis qualiter ſimulacra muta prout ducebamini ſecuti ſitis.

Vt excellentiam donorum, quibus præditi erant Corinthij Chriſtiani facti oſtendat, reuocat eis in memoriam qualeſnam fuerint ante ſuſceptam fidem Euangelij, nempe cæci & ignari Dei, vt qui à vero Deo ad muta idola aberrarint ſathanæ ſpiritu abrepti. Notandus locus de cœcitate hominum, & ſathanæ pleno imperio in eos, quorum mentes verbi Dei luce illuſtratę non ſunt. Vnde admonemur de gratitudine erga Deum, qui allata verbi ſui luce & dato Spiritu ſancto iſtas tenebras diſcuſsit.

Quapropter notum vobis facio, quod nullus per ſpiritum Dei loquens dicit Ieſum anathema, & nullus poteſt dicere Dominum Ieſum niſi per Spiritum ſanctum.

Quia neceſſe eſt vnumquemq; hominem regi vel à ſpiritu ſathanæ, vel à ſpiritu Dei, proponit certiſsimam notam, vnde quis ſcire poteſt à cuius regatur ſpiritu, qui amplectitur idola & profitetur ſe execrari Chriſtum, vt ſpiritum Dei non habet, ita manifeſte agitur ſpiritu ſathanę, nam effectus redolet ſuam cauſſam, cōtra qui dicit Chriſtum eſſe Dominum, id eſt, qui agnoſcit Chriſtum Dominum, & ex vera in illum fiducia eundem confitetur, ſpiritu Dei agitur. Dicendi enim verbum hic tria ſynecdochicôs continet, agnitionem, fiduciam & confeſsionem.

Diuiſiones autem donorum ſunt, ſed idem ſpiritus: & diuiſiones miniſteriorum ſunt, ſed idem Dominus: & diuiſiones operationum ſunt, ſed idem Deus, efficiens omnia in omnibus.

Quia fuerunt apud Corinthios, qui ex diſcrimine donorum occaſionem ſumſerunt ſchiſmati & diſcordiæ, Paulus argumenti euerſionem petit ab vna eademq; cauſſa diuerſitatis donorum, ac ſi diceret: fateor quidem diſcrimina eſſe donorū, miniſteriorum & efficaciarū, tamen quia vnus idemq; Spiritus ſanctus omnium autor eſt non diſcordię, non ſchiſmatis, ſed concordiæ & vnitatis, inde argumētum petendum eſt, atq; hic ſenſus verborū Pauli ſimpliciſsimus eſt, verum tria vocabula illa quibus vtitur Apoſtolus, ita diſtinguo. Dona (quæ chariſmata, hoc eſt, gratuita dona dicuntur) generis loco ponuntur: cui duæ ſpecies ſubijciuntur, miniſteria & operationes: quas in hunc modū diſtinguito. Miniſteria ſunt variæ miniſterij Eccleſiaſtici functiones, vt Apoſtolatus, Epiſcopatus, Paſtoratus, Diaconatus, &c. de quibus plura circa finem capitis dicenda ſunt, vbi Apoſtolus quædam miniſteria recitat. Operationes Græce ἐνεργήματα ſunt facultates à Spiritu ſancto in ſingulos collatæ in vſum & conſeruationē Eccleſiæ, quarum ſpecies quaſdā paulò poſt ſubiungit. Porrò hi tres doctrinę obſeruentur. Prima atq; ea propria, quod diſcrimina donorum in Eccleſia referenda ſint ad concordiam & vnitatem fouendam, cum cōferantur ab vno eodemq; ſpiritu ad Eccleſiæ incolumitatē. Sicuti enim Deus principium & autor donorum eſt: ita etiam finis eſſe debet. Secunda eſt confutatio τῶν πνευματομάχων qui Spiritum ſanctum à donis non diſtinxerunt. Immo ipſum Spiritum ſanctū nihil aliud eſſe cōtenderunt, quā dona hominibus diuinitus collata, hic error manifeſte Pauli verbis refutatur. Nam aperte & diſtincte dicit: diuiſiones donorū ſunt, ſed idem ſpiritus quem & Dominum & Deum hic appellat. Tertio obſeruetur triplex relatio. Prima donorū & ſpiritus. Secunda miniſtrorum & Domini. Tertia, efficaciarum vel operationum & Dei, vnde docemur, vt Spiritui ſancto acceptum feramus quicquid habemus donorū, vt noſtra omnia miniſteria & officia ad ſeruitutem quam Domino DEO debemus referamus, vt denique quicquid habemus facultatum DEO aſſcribamus autori. Sunt qui ex hoc loco trinitatem perſonarum probari nituntur, ſed malo tantum fidei articulū ſolidioribus niti fundamētis. Cæterum qui ex generali dicto, Efficiens omnia in omnibus, concludunt Deum autorem eſſe

rem esse peccati, vt impij in Deum sunt, ita male circumstantiam loci perpendunt. Nam hic tantum agitur de salutaribus in Ecclesia actionibus.

Vnicuique vero datur manifestatio spiritus ad vtilitatem.

Finem breuiter notat donorum spiritus, esse vsum & commodum totius corporis Ecclesiæ, ipsa dona manifestationem spiritus vocat, nam cum ea largitur, ipsius vis præsens declaratur, & ex effectu caussa monstratur.

10 Nam huic quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, Alij vero sermo cognitionis per eundem spiritum, Alij vero fides per eundem spiritum, Alij vero dona sanationum per eundem spiritum, Alij vero facultates virtutum, Alij vero prophetia, Alij vero dijudicationes spirituum, Alij vero genera linguarum, Alij vero interpreta-20 tio linguarum: sed omnia hæc efficit vnus ille & idem spiritus, diuidens peculiariter vnicuique sicuti vult.

Discrimina seu species quasdam operationum, id est, facultatum quibus Spiritus sanctus ornat Ecclesiam exempli caussa recitat, & ponit ordine nouem, quarum quædam explicatione non indigent. Inter sapientiam & cognitionem hoc est discrimen, illa est vniuersalis rerum diuinarum notitia, hæc particularis, illa consummatior, hæc mediocris. Sermonem addit Apostolus, quia vtraq; facultas in docendo conspicitur, fides hic non dogmatum, sed signorum intelligenda est. Miraculose sanationum donis claruit Ecclesia ad tempus, vt doctrina Euangelij, quæ tum noua videbatur, confirmaretur, per facultates virtutũ, intellige eas efficacias, per quas Apostoli & multi sancti in primitiua Ecclesia veluti imperio quodam cohibuerunt dæmones atque fugarunt. Prophetia hoc loco est donum arcanæ Dei voluntatis explicandæ. Discretiones spirituũ fuerunt, per quas sancti homines singulari instinctu spiritus sinceros Christianos à falsis discerne-30 bant. Generibus linguarum diuersarum multi pollebant, quos alij vernaculo idiomate in vsum Ecclesiæ reddiderunt. Hæc varia dona cum idem spiritus distribuat, & nemini simul omnia conferat, monent nos, vt singuli quicquid habemus donorum, in commune conferamus, vt ita seruetur vnitas & corporis Ecclesiæ incolumitas.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius, multa cum sint, vnum sunt corpus, sic & Christus.

Iam paradigma humani corporis & membrorum eius proponit, vt doceat diuersitatem donorum ad Ecclesiæ conseruationem referendam esse. Quemadmodum se habent membra diuersa ad idẽ corpus hominis, ita se habent Christiani diuersis donis pollentes, ad vnum 40 idemq; corpus Christi, quod est Ecclesia, sed in humano corpore membra diuersa suas facultates conferunt ad conseruandam corporis compaginem & incolumitatem, ergo & in Ecclesia Christiani diuersis donis pollentes, omnia referre debẽt ad Ecclesiæ conseruationem & incolumitatem. Porrò obseruetur hic nominis communicatio plenissima consolationis, qua Ecclesiam Christum appellat, vt sciamus Christum à sua Ecclesia cuius caput est, nunquam diuelli, sed eam perpetuo suo spiritu fouere, regere, & conseruare.

Etenim per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iu-65 dæi, siue Græci, siue serui, siue liberi, & omnes vnum spiritum potauimus.

Probatio est, quod Christiani, vt diuersa membra, vnum corpus constituunt argumento sumpto à sacri baptismatis & cœnæ affectibus. Vt enim in baptismo inserimur corpori Christi, dum per spiritum sanctum regeneramur, Ita regeniti eodem Christi spiritu viuimus: cuius sacrum symbolum est cœna Domini: Cum ergo vnum est corpus Ecclesia, & vno regitur spiritu, decet profecto vt omnia ad vsum huius corporis & commodum referamus: modo reuera velimus huius corporis membra censeri.

Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

Pulcerrimam analysin propositi paradigmatis instituit, in qua dum gra-

dus membrorum corporis multiplices facit, per quos variæ functiones & facultates in Ecclesia intelliguntur, plurimas hypotheses colligit, seruiētes præsentis disputationis scopo. Vt autem accommodatio apertior sit, summam omnium ad sex membra referam. PRIMVM ergo ex eo, quod ad corporis vnitatem plura requirantur membra, quorū quædam sunt alijs nobiliora, alia viliora & abiectiora, abiectæ sortis homines apud Corinthios cōsolatur, ne propterea putent se extra Ecclesiæ corpus esse quod nō sint adeo excellentibus facultatibus præditi, vt Apostoli, Prophetæ, &c. SECVNDO, ex necesitate diuersorum membrorū in vno eodemq; corpore humano, docet diuersas facultates & diuersa officia in Ecclesia necessaria esse, vt nemo sit in Ecclesia, cuius nō sit aliquis vsus ad totius corporis Ecclesiæ conseruationem. TERTIO, ex eo quod se inuicem opus habeant membra, adeo vt nobilisima etiam requirant infirmorum ministeria, tollit fastū eorum, qui tumidi excellentia donorum, alios præ se contemserunt. QVARTO, ex quorundam membrorū humilitate & vtilitate, quæ diligentius cura hominis reguntur, immo studiosius ornātur etiam, docet quod Ecclesia infimæ etiam sortis hominibus suum honorē tribuere debeat, eosdem eiusdem corporis secum membra agnoscat, tegatq; quæ indecora videntur. QVINTO, ex totius corporis apta symmetria diuinitus ita constituta, vt disidium in Ecclesia vitandum, ita concordiam diligenter fouendam, docet. SEXTO, & vltimo ex mutua corporis membrorum eiusdem affectione docet, vt diuersis præditi donis in Ecclesia afficiantur motuis commodis atq; incommodis. Nam qui ita non afficiuntur, se non esse de eodem corpore ostendunt: His ita explicatis textus facilime à quouis intelligi potest. 20

Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa, si dicat pes, non sum manus, non sum de corpore, num ob id non est ex corpore? & si dicat auris non sum oculus, non sum igitur de corpore, num ob id non est ex corpore?

Hoc primum membrum est analysios, plura membra sunt vnius corporis, Ergo diuersæ facultates sunt in Ecclesia, vt diuersa & plura membra in eodem corpore, quare perperam abiectiora membra se ex corpore esse negant, propterea quod superiorem locum non occupent, idem iudicium de Ecclesiæ membris est. Nā vt singula membra corporis, iuxta dignitatis gradus & facultates sua habent officia: Ita singulis officia in Ecclesia conferenda sunt iuxta donorū analogiam. Prophetæ & Apostoli, Doctores, Euangelistæ, sint veluti oculi, his non nihil inferiores, veluti aures habeantur auditores excellentioribus donis præditi, pedes sint vulgus promiscuum, non ita præclaris donis conspicuum, atque ita de cæteris. 30

Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? nunc autem Deus collocauit membra singula sigillatim, vt voluit, quod si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? nunc autem multa quidem membra, vnum vero corpus.

Secundum resolutionis membrum est, cuius sensus & supra clare est redditus. Docet enim ex diuersitatis necesitate, donorum in eodem corpore necessario esse varia officia in Ecclesia, argumentum autem ita concludi potest: Quemadmodum necesse est, vt in vno corpore plura sint membra, Ita necessarium est, vt in Eccesia sint diuersæ functiones & officia. Ergo cum corpus esse non posit, nisi sint in eodem diuersa membra, fieri nequit, quin in Ecclesia requirantur varia & distincta officia. 40

Non potest autem oculus dicere manui, opus mihi te non est, aut rursus caput pedibus, non est mihi opus vobis. Immo multo potius, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt.

TERTIVM resolutionis membrum, per quod tollit fastum eorum, qui suis donis inflati, alios in Ecclesia præ se contemnunt. Nam qui alterius opera & ministerio indiget, adeo vt sine ipso non posset suum statum tueri, non potest profecto istius ministerium contemnere sine proprio interitu. 50

Et quæ putamus corporis maxime esse inhonesta, ijs ampliorem honorem circumponimus, & indecora nostra copiosi-

QVARTA resolutionis pars, quæ hoc pacto acommodabitur: membra corporis quo sunt magis indecora, eo

orem

orem decorem habent. Nam quæ sunt decora in nobis, non opus habent.

studiosius teguntur & ornantur, vt tegatur quod est in illis pudendum. Ergo homines in Ecclesia abiectiores, ac veluti pudenda membra, præstantiorum beneuolentia fouendi, tegendi & ornandi sunt: ne, dum se abiectos dolent, animum prorsus despondeant. Hæc non pertinent ad turbandum ordinem politicum aut Ecclesiasticum: sed vt singulis officiorum gradibus suus, seruata iusta proportione, honor habeatur.

10 Sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat copiosiori tributo honore, ne sit dissidium in corpore, sed alia pro alijs idem curent membra.

QVINTA resolutionis pars, in qua ex membrorum iusto temperamento docet fines diuersorum officiorum in Ecclesia, cur videlicet Deus velit esse diuersa officia in Ecclesia, nimirum vt vitentur dissidia. Nam sine mutua opera membra suum statũ tueri nequeunt. Deinde, vt alia membra pro alijs idem curent, id est, vt singula membra ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferunt: ita in Ecclesia singuli suo loco, quicquid habent donorum ad totius Ecclesiæ incolumitatem referre debent.

Itaque siue patitur vnum membrum, 20 simul dolent omnia membra, Siue honore afficitur vnum membrum, congratulantur membra omnia.

SEXTA analysis pars, quæ ex quinta concluditur, qua docetur, vt Christiani in Ecclesia mutuis commodis & incommodis affici debeant iuxta Pauli dictum: flete cum flentibus & gaudete cum gaudentibus. Hæc membrorum corporis Christi συμπάθεια vbi non fuerit, arida esse membra & spiritu Christi destituat.

Vos autem estis corpus Christi & membra, ex parte.

Paradigma propositum accommodat. Ecclesia tota per orbem sparsa, est corpus Christi mysticum: cuius 30 corporis membra sunt singuli Christiani, quisque pro suæ functionis munere, atque hoc est, quod dicit membra ex parte, hoc est, dispertitis functionibus & officijs.

Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, Primum Apostolos. Deinde Prophetas. Tertio Doctores. Deinde Potestates, deinde dona sanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.

Exempli gratia nonnulla Ecclesiæ membra enumerat, eaq; magis illustria, vt quæ manuum, aurium, oculorum vicem obtinent. Apostolorum appellatio nota est. Prophetæ fuerunt tum qui dono prædicendi futura ornati erant, tum qui sacram scripturam 40 & Prophetias interpretabantur. Doctores doctrinam ab Apostolis & Prophetis acceptã, in certis locis certo populo tradebant. Potestates hic vocat eos, qui facultate edendarum virtutum præditi erant. Opitulationes seu subleuationes sunt Diaconorum & viduarum ministeria, quæ pauperibus & ægrotis destinabantur. Gubernationes fuerunt ordinationes disciplinæ Ecclesiasticæ.

Num omnes Apostoli? Num omnes Prophetæ? Num omnes Doctores? Num omnes sunt potestates? Num omnes do- 50 num habent sanationum? Num omnes linguis loquuntur? Num omnes interpretantur?

Sicut supra in corpore humano ostendit diuersa esse membra officijs & gradibus distincta, Ita etiam in Ecclesia se habere dicit, sicut enim non omnia membra in corpore humano sunt oculus, ita non omnes in Ecclesia sunt Apostoli, sed alij alium nacti locum, æqualiter omnes sunt de eodem corpore.

Ambitis vero dona potiora? adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Hæc si ita interrogatiue leguntur, sensus hic est: Vos quidem cupitis alijs alios excellere ambiendo potiora dona, quod si omnino placet indulgere ambitioni, ostendã vobis aliam viã, qua quo quisque

que magis excelluerit, eo merito excellentior in Ecclesia habebitur. Hęc autem via est charitatis indefessum studium. Alij hæc legunt sine interrogatione, & reddunt Græcam vocem per imperatiuum modum, hoc pacto: æmulamini dona potiora, atque tum exhortatio est, vt quæ sunt potiora & maiora, magno studio sectentur Corinthij, vnde promittit se illis ostensurum excellentiorem viam, nempe charitatem ipsam. Verum prior lectio magis propria esse videtur.

CAPVT XIII.

Summa Capitis Decimitertij.

Vt alia dona nullius esse precij, nisi charitatem habeant coniunctam: ita virtutibus omnibus eandem præferendam esse, docet: vt quæ suum vsum latius quam aliæ virtutes diffundat.

Ordo & partes Capitis Decimitertij.

Quia Apostolus animaduertit apud Corinthios factionum studia inter superiores & inferiores, conatur in hoc capite isti vitio mederi. Vt autem remedium, quod est vehemens charitatis studium, eo promtius recipiant, eius encomium texit, & ex quatuor potissimum locis eius commendationem petit, Quorum primus est à comparatis, Secundus ab eius vsu inter homines, Tertius à duratione, Quartus ab excellentia ipsius inter summas virtutes. De quibus singulis in enarratione copiosius.

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS

CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si linguis hominum loquar aut angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans aut cymbalum tinniens, & si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia, omnemquè scientiam, Et si habeam omnem fidem, adeo vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, Et si tradam corpus meum, vt comburar, charitatem autem non habeam, nihil iuuor.

Prima ratio cur charitas omnibus reliquis, quibus excellere possunt homines, præferenda sit, sumta à comparatis. Quæcunq; sunt eiusmodi, vt suis possessoribus nihil prosint, nisi cōiunctam habeant charitatem moderatricem, merito charitati cedunt, eique postponuntur, huiusmodi sunt genera linguarum, Prophetiarum, mysteriorumq; Dei scientia, fides edendorum miraculorum, facultatum distributio in pauperes, Martyriū pro confessione doctrinæ susceptum. Hæc igitur merito cedunt charitati, eiq; merito postponuntur. Est proinde charitas ex fide profecta vnica operum regula, & sola recte moderatur vsum donorum Dei. Sola Minor hic ponitur in illustri exēplo, vt magis sit conspicua, ex qua concluditur propositio in fine capitis superioris posita. Linguam angelorum, vocat κατ᾽ ἐξοχὴν singularem & eximiam facundiam. Fidem, non fiduciæ, sed signorum intelligit, id quod hinc patet: primum, quod fides fiduciæ nunquam sit sine charitate. Deinde, quia ipse Paulus fidem de qua loquitur, restringat ad miracula, cum inquit: Adeo vt montes transferam, neque cum hac interpretatione pugnat particula omnis. Nam vocula Omnis, non semper distributionem generis significat, sed sæpe integritatem & consummationem rei cui additur, notat, quare hæc regula obseruetur in talibus locutionibus: Vniuersales propositiones restringendæ sunt ad materiam de qua agitur, vt cum alibi ait: Gratias ago Deo quod ditati estis omni sermone & omni notitia. Hic certe omnis, non distribuit vniuersum genus, sed integritatem & consummationem sermonis & noticiæ ad pietatem facientis significat.

Charitas patiens est, benigne agit.

Qualis sit, quid efficiat, & à quibus Cha-

Charitas non inuidet, non agit insolenter, non inflatur, non agit indecenter, non quærit sua ipsius, non prouocatur, non cogitat malum, non gaudet ob iniusticiam, congaudet autem veritati, Omnia fert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

abstineat charitas, exponit: vt ipsam nobis commendatiorem reddat. Primum est patiens, vt quæ tarda fit ad commotionem animi. Hæc est enim vis Græcæ vocis μακροθυμεῖ. Deinde benigne agit, siue comis est. χρηστεύεται enim à χρηστὸς dicitur, quod est probus, humanus, cōmodus, qui se alijs vtendum præbet: ex primo consequitur

10 tertium, quod non inuideat cuiquam, ex secundo, quartum & quintum videlicet, quod nec insolenter seu perperam seu inconstanter agat, nec infletur. Reliqua plana sunt, nisi quod generalia dicta: omnia fert, omnia credit &c. restringenda sint ad ea quæ ferri, credi, sperari, sustineri pietas suadet.

Charitas nunquam excidit, siue Prophetiæ abolebuntur, siue linguæ cessabunt, siue cognitio abolebitur.

Tertia cōmendatio charitatis sumta ab eiusdem duratione. Diuturniora præferēda sunt minus diuturnis & perituris, Charitas, quæ nunquam ex-

20 cidit, id est, deficit & aboletur est diuturnior Prophetijs, linguis & cognitione omni, Igitur charitas illis præferenda est. Verum cū scientia, cognitionis habitus perficietur in æterna vita, necesse est hæc Pauli verba intelligi de ratione adipiscendæ scientiæ ex Prophetia, hoc est, doctrina seu ex aliorum institutione. Conferuntur enim hic Prophetia & cognitio, vt Prophetia sit doctrina in docente, cognitio sit ratio acquirendæ doctrinæ in discente.

Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus, postquam autem venerit, quod perfectum est, tunc quod est ex parte, abolebitur.

Probat prophetiam & cognitionē, hoc est, modum docendi & discendi in hac vita vsitatum abolendum esse. Nam in futura vita, in qua fruemur contemplatione Dei, perfectus erit

30 modus sciendi, & longe diuersus ab hoc imperfecto modo. Cum ergo ait. Ex parte cognoscimus, sensus est: quod sit imperfecta cognitio nostra in hac vita, quantum quidem ad habitum attinet, non quantum ad finem doctrinæ & cognitionis: qui est, vt ex fide Christi saluentur credentes.

Cum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infans sentiebam, postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

Rationem propositam illustrat perspicuo exemplo per quod comparat præsentem vitam infantiæ, futuram vero virili ætati. Vt ergo infantibus puerilis est locutio, cogitatio, & sen-

40 sus, In viris autem locutio, cogitatio & sensus, quæ viro conueniunt: ita in hac vita est imperfectior cognitio, in futura erit consummata & perfecta. Proinde vt in viro abolita est puerilis cognoscendi ratio: Ita in sanctis post hanc vitam illa docendi & discendi ratio, quæ nunc in vsu est, abolebitur.

Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate, Tunc vero faciē ad faciem, nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

Confert noticiam quam habemus in pręsenti vita cum ea, quam assequemur in futura. Illa instar speculi & ænigmatis (hoc est, obscurioris orationis) existit: hęc quæ in æterna vita erit, tanquam res ipsa est, & clarissima Dei

50 contemplatio. Nam tum & nostra conditio melior erit vbi induerimus immortalitatem, & ratio discendi perfectior: quæ erit præsentis Dei contemplatio.

Nunc vero manet fides, spes & charitas: sed maxima harum charitas.

Hæc quarta est commendatio charitatis ab eminentia eius inter alias virtutes Christianorum proprias & perpetuas, ac veluti Christianæ religionis substātiales, cum reliquæ abesse possint, vt virtutes edendi miracula, &c. Sine enim fide Christianus nemo esse potest. Hæc generat charitatē & spem, quæ est indubitata expectatio eorū, quæ creduntur iuxta diuinas promissiones.

Apostolus

Apostolus inter has tres virtutes, maximam pronũciat charitatem, cum quia vsus eius est maximus & diffundit se latius in commodum proximorum, Tum, quia nunquã abolebitur, vt quę hic inchoata in ęterna vita perficiatur, vbi nec fidei nec spei locus vllus erit. Verum si alia spectes, inuenies Fidem in hac vita multo excellentiorẽ esse. Ea enim renascimur & efficimur filij Dei, per eam obtinemus vitam æternam, Ea facit, vt Christus in nobis habitet, atq; adeo ipsa charitatis caussa & mater existit. Argumẽtum Papistarum hinc petitum contra gratuitam iustificationem, à Philippo in Locis & in Examine soluitur.

CAPVT XIIII.

Summa Capitis Decimiquarti.

Vt dona omnia ad ædificationem referenda, ita Prophetiam linguis anteponendam docet, præscribens recte agendi modum in Ecclesia, vt omnia decenter & iuxta ordinem fiant.

Ordo & partes Capitis Decimiquarti.

Hortatur in principio ad charitatem & vt alia spiritualia dona æmulentur, sed præ alijs Prophetiam. Deinde collationem linguarum & Prophetiæ facit, hanc illi præferens, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Post hæc reprehendens ἀταξίαν Corinthiorum in Ecclesiasticis cœtibus, Modum recte agendi monstrat, & interdicit mulieribus ne in Ecclesia loquantur Tandem regulam generalem præscribit, nimirum vt omnia decenter & iuxta ordinem ad ædificationem fiant.

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SECTAMINI charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis.

Exhortatio ad charitatem, quam in superiori capite reliquis donis præferendam docuit. Hæc cum obtinetur, reliqua quoque recto expetuntur ordine, quare addit, æmulamini, id est, ambite spiritualia dona: inter quæ prophetiam præfert, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Est autem prophetare hoc loco verbum Dei interpretari, ac Ecclesiæ Dei ad ædificationem accommodare.

Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo, nullus enim audit, spiritu vero loquitur mysteria: At qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem & consolationem.

Collatio est linguæ (id est, idiomatis vulgo incogniti) & prophetiæ in effectibus. Nam ex effectibus caussæ æstimantur, illud donum quo magis Ecclesia ædificatur (id est, promouetur in pietatis cognitione & studio) est præferendum ei quo minus ædificatur. Sed Ecclesia magis ædificatur prophetandi munere, quã vulgo incognito idiomate. Ergo prophetia præferẽda est idiomati, præsertim cũ non accedit interpretatio. Minoris probatio ponitur. Non loquitur inquit hominibus, quia nullus audit, id est, intelligit, spiritu, id est, afflatu diuino loquitur mysteria, vnde solus ędificatur. Contra vero qui prophetat, hominibus loquitur eis exponendo mysteria, vnde qui audiunt capiunt ædificationem, exhortationem & consolationem, Nam hac tria præcipue spectare debebunt verbi Dei ministri.

Qui loquitur linguis, seipsum ædificat, qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Qui plures ædificat præferendus est ei, qui pauciores, qui linguis loquitur se solum ædificat, qui vero prophetat, totum Ecclesiasticum cœtum. Ergo hic illi præferendus est, quare prophetia linguis est anteponenda.

Velim autem omnes loqui linguis,

Prolepsis est, qua anticipat obie-

magis tamen, vt prophetetis, Maior enim qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

ctionem eorum qui verba Pauli torquere poterant, ac si idiomata peregrina eximia dona Dei cōtemneret. quare magnifacere se testatur linquas, sed ita vt præferatur Prophetia. linguas tum demum vtiles esse, vbi accedit interpretatio, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

Nunc vero fratres si veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar, aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per Prophetiam, aut per doctrinam?

Quia fuerunt inter Corinthios, qui valde tumebant variorum idiomatum cognitione, harum fastum vt reprimat, seipsum exempli loco statuit, ac dicit se nihil vtilitatis afferre Ecclesiæ linguarum cognitione, nisi accedat interpretatio. Porrò voces quatuor, quas hic Paulus ponit, ita distinguo: quod reuelatione consecutus est quisquam, per Prophetiam dispensat, & doctrina cognitionē communicat. Vt ergo Prophetia effectus est reuelationis, ita causa cognitionis est doctrina.

Quin & inanima sonum reddentia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara? etenim si incertam vocē tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? sic & vos per linguam nisi significantē sermonē dederitis, quomodo intelligetur, quod dicitur? eritis enim in aërē loquentes.

His similitudinibus docet, idioma vulgo incognitum nihil omnino ædificare Ecclesiam. Quemadmodum enim sonus tibiæ aut citharæ, nisi certa modulatione distinguatur, temere editur: Ita lingua nisi accedit interpretatio, non ædificat Ecclesiam, sed qui ita loquitur peregrina lingua in aërem loquitur, aërem frustra verberans.

Tam multa verbi gratia genera vocum sunt in mundo, & nullum horum mutum. Itaq; si nesciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus, & qui loquitur apud me barbarus.

Species supra posuit: nunc idem verum esse in vniuerso genere docet. quicquid sonū illum edit in mundo, aliquid sono significat, Ergo in hominibus quoque habenda est ratio illius qui loquitur, ne audienti sit barbarus. & contra. Vocat autem barbarum eum, cuius sit ignotum & peregrinum idioma, vt apud Ouidium: *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor vlli.*

Itaq; & vos quandoquidem sectatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite, vt excellatis.

Illatio exhortatoria, vt Corinthij dona spiritualia sectentur & ambiant ad ædificationem. Vocat autem hic spiritus ipsa varia spiritus χαείσματα, vsitata Hebræis metonymia.

Quapropter qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.

Ostendit modum quomodo linguę cedant in Ecclesię ædificationem: nempe si accesserit donum interpretandi linguas. quod quia à Deo est, iubet vt à Deo petatur.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat. mens autem mea infructuosa est.

Quod in genere de linguis dixerat, nunc ad orationem transfert, & seipsum declinandæ inuidiæ causa exempli loco statuit. Est autem sensus: Si ego in publico cœtu oro incognito Ecclesiæ idiomate, spiritus meus orat, id est, ex dono spiritus id quidem ago, sed mens mea, hoc est, precationis intelligentia, seu sensus, non pertingit ad Ecclesiam ædificandam, sed manet infructuosa, scilicet Ecclesiæ. Nam qui ita orat, seipsum ædificat, non Ecclesiam. Hinc æstimari potest, quo in loco habendi sint boatus canonicorum & monachorum, qui nec à se ipsis nec ab auditoribus intelliguntur, quare nequaquam preces sunt, sed mera Dei & Ecclesiæ Christi ludibria.

Quid igitur est? orabo spiritu, sed orabo & mente. psallam spiritu, sed psallam & mente.

Ne quis ex dictis inferret, donum spiritus precantium à Paulo contemni, anteuertit & vult vtrumque coniungi, nimirum vt & spiritus afflatu oremus, & simul studeamus, vt mens nostra, id est, precationis sensus intelligatur ab Ecclesia. loquitur enim de publicis precibus, quæ nunc fiunt à ministris verbi: quorum verba populus circumstans animo sequitur, & voto excipit. hæc ex diametro pugnant cum precandi ritu, qui in Ecclesijs Papisticis seruatur magna cum Dei contumelia.

Quandoquidem si benedixeris spiritu (scilicet solo, absque intelligentia) is qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarum actionem? quandoquidem quid dicas nescit.

Quod de precibus dixit, idem ad gratiarum actionē transfert. ad quam totus cœtus circumstans tempore Apostoli, Amen dicere solebat, & voto sibi eandem applicare. Locum idiotæ implet, qui inter idiotas sedet, id est, priuatos, qui non publico ministerio fungebantur. facit ergo hic Paulus duos ordines in Ecclesia, nempe ministros & idiotas, horum partes erant in Ecclesia audire & assensum significare.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

Præsumtio est, ne quis existimaret Paulum nullam gratiarum actionem recipere, nisi quæ fieret omnibus nota lingua. Quare se eam probare testatur, sed vni tantum vtilem eam dicit & non toti cœtui.

Gratias ago DEO meo, quod magis quam vos omnes linguis loquor.

Ne quis calumniaretur Paulū linguas extenuare ob imperitiam, anteuertit illam obiectionem, & se solum plus quam omnes Corinthios linguarum cognitione pollere asserit. & ne hoc quoque in calumniam verterent, id donum Dei esse testatur dum ei gratias agit.

Sed in Ecclesia mallem quinque verba intelligentia mea loqui, vt alios informem, quam decem millia verborum lingua.

In cœtu Ecclesiastico præfert Prophetiam linguis, quia prophetia alijs est vtilis ad ædificationem. linguæ nō ædificant nisi eum, qui eas callet. vt per quinque verba pauca, ita per decem millia multa intelligit, certum enim numerum pro incerto more scripturæ posuit.

Fratres ne sitis pueri sensibus, sed malitia pueri sitis, sensibus autem perfecti. in lege scriptum est: varijs linguis & labijs varijs loquar populo huic, & ne sic quidem audient me dicit Dominus.

Superiora argumenta ad locū vtilitatis referuntur. iā à damno seu pœna subiectionis argumentum, ab exhortatione incipit. hortatur enim Corinthios, vt non sint pueri sensibus, id est, intelligentia rudes, vt qui verbum Dei auditum non intelligant magis quam infantes, sed pueri malitia, vt superbiam & fastum reliquaque vitia deponant, eisq; non magis addicti sint, quam recens nati infantes, Verum contra vt sint sensibus, id est, intelligentia (qua verbum Dei percipiunt) perfecti, id est, adulti, hoc est, tales qui verbum Dei auditum intelligant, meditentur, retineant, ac iuxta illud vitā suam instituant. Hunc esse sensum exhortationis præsentis patet ex Esaiæ testimonio. Nam Esaias eo loco reprehendit Iudæos, quod suo fastu & sceleribus effecerint, quod Deum sibi per Prophetas loquentem non intellexerint, magis quam pueri. Immo Deus visus est ijs barbarus & quasi peregrina lingua loquens, cum vitam ad verbi ipsius normam non formarent. Hic ergo locus, vt nos monet quanti faciamus verbum Dei, quam auide illud audiamus, quam studiosi & intenti simus, vt à nobis intelligatur, iuxtaq; illud & mens & vita nostra formetur: Ita iram Dei comminatur ijs qui pergentes in suis sceleribus, aurem verbo Dei non adhibent. futurum enim esse prædicit Propheta. Vt verbum aliquando auditum non magis intelligant, quam si barbara & peregrina lingua ijs proponeretur. Hac horrenda pœna puniuntur hodie plurimi, qui sæpe quidem verbum audiunt, sed vitam suam iuxta eius normam non instituunt: quo scelere maius aliud nullum cogitari potest.

Linguæ igitur ſunt ſigna non ijs, qui credunt,ſed infidelibus:prophetia verò non infidelibus,ſed credentibus.

Hæc concluſio obſcura eſt,niſi conſideretur ex ſua periſtaſi. Primum ergo cõſiderandum eſt, linguarum donum non conſiderari hoc loco ſimpliciter & in ſeſe, ſed quatenus linguis abutebantur Corinthij in ſacris cœtibus,neglecta & iacente Prophetia. Deinde,quod hic abuſus linguarum peregrinarum cum non ædificatur Eccleſia,ſit ſignum infidelibus,id eſt,teſtimonium infidelitatis,videlicet quod illi qui ita abutuntur in ſacris cœtibus peregrinis linguis, fide careant, atque adeo maledictioni obnoxij ſint, ſed contra Prophetia, id eſt, prædicandi verbi Dei munus, ſit ſignum fidelibus,nempe benedictionis. Nam fides ex auditu verbi eſt. Auditus vero per verbum Dei, auditum & intellectum. Quare vt talis linguarum abuſus eſt maledictionis, qua Deus prophanos vlciſcitur,ſignum: ita Prophetia benedictionis, qua Deus ſuos erudire dignatur,teſtimonium eſt.Ex his patet quid de Papiſtis,in quorum templis tantum linguę vulgo incognitæ ſonant,iudicandum ſit.Suppeditant enim iſti horrendæ maledictionis Dei domeſtica exempla. Nam contenti boatibus templicis, prædicandi munus tanquam ſe indignum in alios reijciunt. Neque tamen ex his efficitur,nullum prorſus vſum linguarum licitum eſſe in templis. Nam Paulus tantum contra illos agit,qui Prophetia omiſſa, linguis peregrinis in ſacris cœtibus abutebantur.

Si igitur conuenerit Eccleſia in vnum, & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem idiotæ aut infideles, nonne dicent vos furere? Sed ſi omnes prophetent,ingrediatur autem infidelis quiſpiam, aut idiota, arguitur ab omnibus, iudicatur ob omnibus, & ita occulta cordis eius manifeſta fiunt, atque ita procidens in faciem adorabit Deum,renuncians quod Deus vere in vobis ſit.

Superius Apoſtolus contulit linguas & Prophetiã, quantum ad vſum vtrorumq;, quantum ad domeſticos, id eſt, Eccleſiæ membra attinet: nunc addit quid efficiant in peregrinis & infidelibus. ſumma autem ſententiæ Paulinæ huc redit: linguarum abuſus facit, vt exponantur Corinthij infidelium ſannis, vt dicant ipſos furore,cũ in ſuis cœtibus reſonent linguas peregrinas,magno labore,ſine fructu. Verum cõtrà Prophetia primum efficit, vt arguantur infideles,id eſt,expaueſcant ad verbum Dei. Deinde,vt dijudicentur, id eſt, examinentur in ſuis conſcientijs, dum in ſeipſos deſcendunt,& habito examine ſibijpſis innoteſcunt. Tertio, vt occulta cordium ipſorũ manifeſta ipſis fiant,dum ſcilicet ex verbi Dei teſtimonio ſuo mala cognoſcant,vnde pauor in corde & contritio exoritur. Quarto,vt procidant in faciem iam fide donati,ac Deum ex fide inuocent. Quinto,vt reddant vobis teſtimonium,quod Deus vere in vobis ſit,& vos eius ſitis populus. Obſeruetur hoc Pauli teſtimonium de efficacia verbi Dei:cui ſimile illud eſt:viuus eſt ſermo Dei & efficax & penetrantior quouis gladio vtrinq; ſecante, pertingens ad diuiſionem animæ ſimul & ſpiritus compagumq; & medullarum,diſcretor cogitationum cordis.Huius verbi diuini efficacia illuſtre exemplum habetur in actis Apoſtolicis, vbi ad concionem Petri tria hominum millia ad fidem conuerſa eſſe leguntur,ex his proinde manifeſtum, Prophetiam & verbi Dei prædicationem multis modis anteponendam eſſe linguis.

Quid igitur fratres? quoties conuenitis quiſq; veſtrum Pſalmum habet, doctrinam habet,linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant.

Hactenus varijs rationibus docuit Prophetiam linguis præferendam eſſe, nunc commode modum ſubiungit vtendi ad ædificationem cum linguis tum Prophetia. ac primum quod in principio capitis fecit, omnia ad ædificationem referenda monet. In diſtributione exempli cauſa pauca genera chariſmatum recenſet: vt de alijs idem iudicemus. ἕκαστος vnuſquiſque hoc loco pro ὁ μὲν alius ponitur, ne quis ſingulos omnibus iſtis donis præditos fuiſſe arbitretur.

Siue lingua quis loquitur, fiat per duos,aut ad ſummum tres, idque viciſſim. vnus autem interpretetur, quod ſi non ſit interpres, taceat in Eccleſia, ſibijpſi vero

Quod in genere dixit,id nunc ſpeciatim explicat, ac primum modum ſtatuit ijs qui linguarum dono pollebant. Huiuſmodi partes ſunt quinq;.

loquatur & Deo.

1. Ne vltra tres ad ſummum in cœtu Eccleſiaſtico loquantur linguis, ſi omnino linguis vti ipſis placeat. eſt enim permiſsio nō præceptum. 2. Vt nō ſimul loquantur, ſed alius poſt alium, vt ſe inuicē audire poſsint. quæ enim eſſet cōfuſio, ſi plures diuerſas linguas ſimul ſonarent in ſacris cœtibus? 3. Vt ſtatim aſsit interpres, qui exponat Eccleſiæ quid ſibi linguæ velint, quod niſi fiat nō ædificatur Eccleſia. 4. Eſt præceptum vt omnino ſileant linguæ in Eccleſia, niſi ſimul aſsit interpres. Hoc Pauli præceptū nullum locum habet in toto papatu. 5. Vt qui linguis donati ſunt niſi habeant aut ipſi donū interpretādi, aut alius ſit interpres ſibi priuatim & Deo, qui ipſis hoc donū contulit loquātur. 10

Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent. quod ſi alij fuerit reuelatum aſſidenti, prior taceat. poteſtis enim omnes ſingulatim prophetare, vt omnes diſcant & conſolationem accipiant. Et ſpiritus prophetarum Prophetis ſubijciuntur.

Vt modum linguis ſtatuit, ita nunc prophetiæ vſum oſtendit. Primum vult duos aut tres ex Prophetis viciſſim ꝓphetare. Deinde vult alios Prophetas iudices eſſe, ne quid proponatur, quod cum verbo DEI pugnet. Tertio vult etiam alijs locum dari, qui prophetandi munere valent. Quarto, concedit omnibus qui prophetiæ donum habent, prophetandi locum, ſed ſeruato ordine iuſtæ gubernationis & ſpectata populi vtilitate. idque in eum finem, vt omnes diſcant & 20 conſolationem accipiant. Nemo enim tam doctus eſt inter miniſtros Dei quin audiendo alios & doctior fieri, & conſolationem ſeu exhortationem (nam vtrumq; ſignificat Græca vox παρακλήσεως) accipere poſsit. Quinto, vult ſpiritus Prophetarum (id eſt, doctrinam Prophetarum, quam afferunt ſpiritu Dei ſuggerente) ſubiectos eſſe Prophetis, hoc eſt, cenſuræ & examini Prophetarum, vt iuxta præceptum Iohannis probent, an ſpiritus ſint ex Deo. Probatio autem hæc aliunde peti nō debet, quam ex analogia fidei, quemadmodum Paulus docet Rom. 12. hoc eſt, tum demum probanda eſt Prophetia, ſi cum primis religionis axiomatis congruit, ſi cum fundamento, id eſt, ſymbolo Apoſtolico, quod Irenæus traditionem Apoſtolicam vocat, non pugnat. denique ſi facit ad alendam pietatem veram & charitatem ſinceram inter homines. 30

Non enim eſt confuſionis Deus, ſed pacis, vt in omnibus Eccleſijs ſanctorum.

Hæc ratio ad vtrumq; membrum, immo ad totam gubernationem Eccleſiaſticam pertinet. Deus eſt autor ordinis & pacis. Ergo omnia in Eccleſia ordinate & ad pacem vult fieri Deus. Qui ergo confuſioni & diſcordiæ ſtudet, cum Deo bellum gerit. vt autem hæc ratio magis moueat Corinthios, addit exemplum aliarum Eccleſiarum Dei, quæ pacis & ordinis amātes ſunt. Obſeruandus locus, quod qui pacis & concordiæ non ſunt amantes & ſtudioſi, fruſtra ſe Eccleſiæ membra glorientur. hoc tamen ad pacem & concordiam, cuius fundamentum & vinculum eſt veritas Dei, referendum eſt. 40

Mulieres veſtræ in Eccleſia ſileant, nec enim permiſſum eſt vt loquantur, ſed vt ſubditæ ſint. quemadmodum & lex dicit.

Aliud adhuc vitium in Eccleſia Corinthiorum corrigit, nempe garrulitatem mulierum: quæ etiam in Eccleſia linguis loqui & prophetare voluerunt. Iubet Proinde Apoſtolus, vt mulieres in publicis conuentibus taceant. Vt autem præceptum hoc maius pondus habeat, illud confirmat autoritate legis diuinæ, quæ iubet mulieres viris ſubiectas eſſe, Gene. 3. Sed quæ ratio eſt conſequentiæ? Mulieres ſubiectæ eſſe debent, Ergo non debent in publico cœtu loqui. Docere in Eccleſia, autoritatem & veluti præfecturam quandam in Eccleſia habentis eſt. Sed hæc pugnat cum ſubiectione. 50 Ergo cum mulieres ſubiectæ eſſe debeant, non debent publicum in Eccleſia docendi munus ſibi arripere.

Quod ſi quid diſcere volunt, domi ſuos maritos interrogent. turpe eſt enim mulieribus in Eccleſia loqui.

Anteuertit obiectionem. poſſet enim obijci: quid ſi diſcendi cauſa loqui cupiant mulieres in cœtu publico? Reſpondet Paulus: domi interrogent maritos. & ſubiungit rationem à facti qualitate: nimirum, quod turpe ſit mulieribus in cœtu loqui. ſed qui ſic? Propterea quod indecorum ſit mulieribus præfecturam habere

ſupra viros. Verum hoc vniuerſaliter intelligendum non eſt, ſed locum habet tantum vbi rite conſtituta eſt Eccleſiaſtica gubernatio. Nam alioqui tempore neceſsitatis non vetantur mulieres in publico cœtu loqui. Nam hic obſeruandum eſt diligenter, quod de ijs rebus agit Apoſtolus quæ ſeruiunt decoro & honeſtati in bene conſtituta republica.

An à vobis ſermo Dei profectus eſt? an ad vos ſolos deuenit?

Retundit faſtum Corinthiorum hac obiurgatiuncula, Qui reliquas Eccleſias præ ſe contemſerunt, quaſi ab eis initium haberet Eccleſia. Verum cum vtrumque ſit falſum, fruſtra Corinthios iſta ambitione tumere ſignificat Apoſtolus. Docemur ergo hoc loco, quod particulares Eccleſiæ non debeant aliæ alijs ſe proponere, ſed ſe inuicem potius amplecti, & cauere ne concordia ſcindatur propter res externas, aut cæremoniarum diſsimilitudinem, modo fundamentum maneat ſaluum.

Si quis videtur Propheta eſſe aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, quod Domini ſint mandata. ſi quis autem ignorat, ignoret.

Monet ante concluſionem cum peritos tum imperitos. peritos quidem, vt ea quæ de ἀταξίᾳ Eccleſiaſtica ſcripſit, ſciant eſſe præcepta Dei, qui confuſionis non eſt autor: Imperitos vero & rudes, vt ſuam ignorantiam agnoſcant, neq; turbent Eccleſiam, ſed peritiorum iudicio acquieſcãt. ſæpenumero enim turbæ in Eccleſijs oriuntur ex eo quod imperiti & ignari, nolint imperiti & ignari videri, ſed peritiorum & doctorum locum occupent. Quare, vt illum errorẽ tollat Paulus, ait: Qui ignorat ignoret, id eſt, ignorantiam ſuam agnoſcat. Verum quæſtio hic oritur: Cur Paulus vocet ea quæ hic ſcripſit mandata Domini, cum nullum verbum de ijs, nec in veteri nec in nouo teſtamento extet? Reſpondeo. Sunt mandata Domini, quæ hic à Paulo præcipiuntur, quantum quidem ad genus attinet, quatenus præcipiunt decorum & ordinem in Eccleſia publicæ ædificationis & pacis gratia. Verum quo ad circumſtantias attinet libera ſunt, vt res aliæ mediæ, quæ non perpetuo obligant niſi ad genus ipſum decori videlicet & ordinis. Deinde diſcernendum eſt inter mandata ſpectantia ad politiæ Eccleſiæ ſtatum, & præcepta moralia ad pietatem immediate pertinentia. Nam hæc duo genera diuerſimode obligant.

Itaque fratres æmulamini Prophetiam, & linguis loqui ne prohibeatis. Omnia decenter & ſecundum ordinem fiant.

Concluſio eſt præſentis diſputationis de linguis & Prophetia: quæ duo ita vult adhiberi in Eccleſia, vt ædificationi ſeruiant, decenter & ordine fiant. hoc dictum: Omnia decentur & ordine fiant, fundamentum eſt gubernationis Eccleſiaſticæ. quo vt decorum & ordo ad ædificationem mandatur, Ita prohibetur quicquid cum decoro & ordine pugnat. ex hoc fundamento, tanquam principio, primum vniuerſa gubernatio Eccleſiaſtica ſicut dixi, extrui debet. Deinde ex eo confirmatur, quod piæ Eccleſiæ conſtitutiones ex ea parte cenſendæ ſint diuinæ, quatenus decoro & ordini ad ædificationem ſeruiunt. Obligant igitur ad obœdientiam ea parte etiam diuino iure. Tertium, quod liberum ſit Eccleſijs ritus ordinare, ſeruientes decoro & ordini, & eos rurſus mutare probabili de cauſa, modo id quod diuinum eſt, id eſt, decorum & ordo retineatur. Quarto, quod vt traditiones impiæ omnino fugiendæ ſint, vt quæ ab autore confuſionis diabolo profectæ ſint: ita etiam traditiones inutiles, quæ ad ædificationem non faciunt, nequaquam pios ad obœdientiam obligant.

CAPVT XV.

Summa Capitis Decimiquinti.

Virtute reſurrectionis Chriſti nos olim excitandos, vt æternum immortales & beati viuamus, in hoc capite docet Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis Decimiquinti.

Quatuor sunt huius capitis præcipuæ partes, quæ ad eundem scopum referuntur. 1. Est commonefactio de Euangelio, & eiusdem summaria quædam repetitio. 2. Contentio in qua confutatur error eorum, qui negarunt resurrectionem, & confirmatur vera sententia iusta confirmatione, aspersis nonnullis de effectibus resurrectionis Christi. 3. Est de modo, qualitate, ordine & fine exuscitandorum plena instructio. 4. Est conclusio exhortatoria, vt in hac doctrina maneant firmi & stabiles Corinthij. Est autem hoc caput ideo diligentius legendum & cognoscendum, quia nusquam melius aut perfectius traditur resurrectionis mysterium, adeo vt ad iustam methodum nihil prorsus desideretur. Quare & nos in eodem explicando erimus diligentiores.

10

EXEGESIS DECIMIQVINTI CAPITIS

CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOTVM autem vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelizaui vobis, quod & accepistis in quo & statis, per quod etiam saluabimini, si quo sermone Euangelizauerim vobis tenetis, nisi frustra credidistis.

Exordiolo hoc sibi aditum facit ad expositionem sequentem: in qua repetitur summa Euangelij. Sunt autem quinq; in hoc exordiolo præter amicam & fraternam compellationem, qua eos excitat ad attentionem. 20 Primum testatur Apostolus se Euangelium Corinthios docuisse, ac eorum Apostolum fuisse. Deinde, approbat illorum studium qui prædicatum Euangelium alacriter receperunt. Tertium, laudat constantiam quod in recepto Euangelio perstiterint. Non enim satis est bene incœpisse, nisi quis in bene cœptis perseueret. Quartum, fructum Euangelij assignat salutem credentium. Quintum, monet de periculo defectionis, nempe quod salute excidant, si fidem abiecerint. Hæc breuiter eo pertinent, vt Corinthij non facile sinant se turbari ab ijs, qui Euangelium euertere conabantur, negantes resurrectionem mortuorum. 30

Traditi enim vobis in primis quod & acceperam, quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris iuxta scripturas & quod sepultus sit, & quod suscitatus sit tertia die secundum scripturas.

Materiam Euangelij exponit, nimirum mortem & resurrectionem Christi, id est, humiliationem passionis, qua satisfecit pro peccatis nostris: & exaltationem & triumphum, per quem nos victores constituit: modo in eum firma fide recubuerimus. Sepulturæ mentionem facit, quia est euidentissimum mortis argumentum. Quod autem non meminerit descensus ad inferos, ideo fit, quia est triumphi & victoriæ pars super serpente quem sua resurrectione prostrauit. 40 Obseruanda est igitur hęc breuissima Euangelij summa, qualis & illa est, Rom. 4. Traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri. Verum hic sciendum est, per mortem Christi intelligi omnia Christi mysteria, quæ ipsam præcesserunt, vt natiuitas, prædicatio, labores in docendo, accusationes, damnatio, crux, &c. Resurrectionis vero ex mortuis voce, comprehenditur quicquid post illam secutum est. Vt restitutio ad vitam æternam, perpetua gloria, & summa felicitas. Hæc nobis tum demum salutaria erunt, quando Christum fide possederimus iuxta illud Pauli, Si credideris in corde tuo, quod Deus ipsum excitarit ex mortuis, saluaberis. corde enim creditur ad iusticiam. Item, omnis qui inuocauerit nomen Domini saluabitur. Est enim inuocatio propria nota credentium. 50

Et quod Cæphæ visus fuit, Deinde ipsis duodecim, postea visus fuit plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent ad hunc vsque diem, quidam etiam obdormierunt. Deinde, visus est Iacobo, Postea Apostolis omnibus. Postremo vero omnium veluti abortiuo fuit & mihi.

Quosdam adducit resurrectionis Domini testes αὐτόπτας, qui suis ipsorum oculis Dominum postquam excitatus est viderunt: vt horum testium testimonio confirmati de Domini resurrectione non dubitemus. Recitat autem hic præcipuas apparitiones sex, omissis alijs. apud Luc. 24. referunt discipuli illi duo, qui redierunt

ex Emaus, quod apparuerit Petro. Cuius apparitionis mentionẽ hic facit Apostolus, duodecim, id est, designatis Apostolis apparuit referente Iohanne ter. semel absente Thoma, rursus semel pręsente Thoma. Tertio piscantibus. Porrò cum Apostol⁹ hic duodecim nominat, retinet receptam appellationem per synecdochẽ, tametsi iam Iudas mortuus erat. Tertia apparitio quam hic ponit Apostolus, est qua apparuit quingentis fratribus, id est, Christianis: de qua Pauli testimoniũ nobis sufficit. Nam alioqui nusquá in sacris historijs recitatur. Deinde, quando visus est Iacobo, antene ascensionem vel postea, incertum est. Tum dicit eũ omnibus Apostolis visum esse. per Apostolos non solum vndecim illos, sed etiam 70. illos discipulos, quibus erat etiá prædicandi munus cõmissum intelligo. Postremo dicit ipsum sibi quoq; visum, de qua apparitione & Lucas in Actis, & ipse aliquoties testatur. Marcus refert, quod sit primum visus Mariæ Magdalenæ, è qua eiecerat 7. dæmonia. Deinde, quod pluribus simul mulieribus sit visus. Lucas & Marcus testantur, quod apparuerit duob⁹ discipulis euntibus Emaus. His apparitionib⁹ si addideris Prophetias, figuras, signa, vt terræmotum, sepulcrũ vacuum, lintea reperta, conciones angelorum, efficaciam Christi in credẽtibus, Spiritus sancti missionem, dona quibus Christus in cœlo sedẽs ornauit primitiuã Ecclesiam, stupẽda miracula quibus Apostoli fidẽ resurrectionis confirmarunt & obsignarunt, habes certam scientiam (vt Paulus loquitur 2. Corinth. 5.) resurrectionis Dominicæ. His ergo nos confirmati nõ moueamur vel diabolorum vel hominum mendacijs, qui fidem resurrectionis subruere in certissimã sui ipsorum perniciẽ moliuntur, sed potius consilio Pauli obtemperantes, perpetuo memores simus resuscitati CHRISTI: vt inde præsentissimum remedium aduersus omnes huius mundi ærumnas capiamus. Cæterũ resurrectionis articulo coniunctus est articulus ascensionis, de quo Dauid Psal. 67. & Paulus Epes. 4. vt alia infinita testimonia omittam. & debet ascensio intelligi, vt verba sonant & Euangelistæ enarrãt, de naturali & physica sublatione in cœlũ, id est, in cœlestem locum vbicunque est, ita vt Christus corporali locatione sit in aliquo loco vbicunq; vult. Hinc Cyprianus: ascendit in cœlos, non vbi verbũ Deus antea non fuerat, quippe qui erat semper in cœlo & manebat cum patre, sed vbi verbum caro factum nõ sedebat, id est, vbi corpus antea non habuerat corporalem locationem. Hunc articulum qui sophistica illudere tentant, euertunt fidem, & veram Christi humanitatem negant.

Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus propterea quod persecutus sum Ecclesiam Dei.

Cur se abortiuũ dixerit, rationem reddit: nimirum quod ex persecutore sit factus Apostolus. Ex his ergo patet, quid velit per abortiuum significare. nempe vt se ipsum interpretatur, hominem contemtum propter suam in Ecclesiam sæuitiam. Obseruetur exemplum diuinæ clementiæ, qui quantumuis magnos peccatores in gratiam recipit. Nam vult Deus omnes homines saluos fieri, non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.

Sed gratia Dei sum, id quod sum, & gratia eius non fuit in me inanis.

Hæc necessaria prolepsis est, ne tanquá minimi momenti apparitionem Paulo factam aspernentur. Discernit enim inter se, gratia destitutum, & iam gratia donatũ Deoq; reconciliatum. Homo quidem ex se & in se nihil quod Deo vero probari potest efficere valet, sed gratia Dei efficitur vtile & salutare organon. Deinde obseruandum & hoc est, quod gratiá assecutus acceptum ferat eidem gratiæ, quicquid boni in vsum Ecclesiæ facit. vnde nos sumamus catholicam doctrinam, quod vt sine gratia nihil valeamus nisi malum: ita cõsecuti gratiam eadem operante, nos idonei ad agendum reddamur.

Sed amplius quam illi omnes laboraui, non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est.

Quod non fuerit gratia Dei in se inanis ostendit ex eo, quod plus laborauerit quam omnes reliqui Apostoli. Verum ne quis gloriosius hoc dictum obijceret, mox corrigit, & omnia gratię diuinę tribuit. Vetus interpres omisit articulum ἡ & reddit, & gratia Dei mecum. quasi Paulus partem gratiæ, partem suis proprijs tribueret viribus. Vnde Papistę suũ extruxerunt de Libero Arbitrio commentum. sed circumstãtia loci etiamsi abesset articulus, eos refutat. Nã quis non videt Paulũ nihil plane sibi tribuere, nisi quod fuerit persecutor Ecclesiæ. Quod autem organõ sit factus salutare, soli gratiæ diuinæ acceptum refert. significat autem hic Gratia, & caussam & effectum, nempe fauo-

rem Dei quo in Apostolum cooptatus est, & virtutem qua iam potuit aliquid Deo gratum in Apostolatu facere.

Et ego igitur & illi sic prædicamus, & ita credidistis.

Conclusio commonefactionis de summa Euangelij, quam vnanimi consensu Apostoli prædicarunt. Ita inquit prædicamus, nempe Christum mortuum pro peccatis, sepultum & excitatum tertio die. Ita vos quoque credidistis conuicti scripturarum & miraculorum testimonijs. Porrò respectu sequentium hæc cõclusio propositionis locum occupat, ac si diceret, Christus igitur vere excitatus est. 10

Quod si Christus prædicatur ex mortuis suscitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos non esse resurrectionem mortuorum.

Cõfirmatio est resurrectionis mortuorum, ab ipsius vera caussa & fundamento sumta. Christus resurrexit à mortuis, ergo mortui surgent. Consequentia inde patet, quod posita sufficienti caussa in actu, sequatur effectus suo ordine & tempore.

Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non resuscitatus est.

Ab insicatione propositionis colligit absurdum, vnde rursus insicatio destruitur: si resurrectio mortuorum 20 non est, neque Christus resurrexit, At Christus resurrexit, Igitur est resurrectio mortuorum. sola propositio ponitur.

Quod si Christus non est suscitatus, inanis est prædicatio nostra: inanis autem est & fides vestra. inuenimur autem & falsi testes, quod testificati sumus de DEO, quod suscitarit Christum, quem non suscitauit, si videlicet mortui non suscitantur, nam si mortui non suscitantur, Christus quoque non est suscitatus. quod si Christus non est suscitatus, fides vestra inanis est, adhuc estis in peccatis vestris, nempe qui & obdormierunt in Christo, perierunt.

Multas absurdas colligit hypotheses ex negata resurrectione Christi, ex quarum absurditate colligit negatæ propositionis veritatem. Nam ea est natura rerum immota. A quocunque falsi aliquid aut absurdi colligitur in bona consequentia, necesse est il- 30 lud quoq; falsum & absurdum esse, & eius contrarium siue cõtradictorium esse verum. Colligit autem in hac pericopa quinque absurdas hypotheses ex negata resurrectione Domini. quarum prima est, quod Apostolorũ prædicatio stupendis miraculis confirmata, sit inanis. 2. Quod fides quæ verbum prædicatum recipit, sit frustranea. 3. Quod non solum ipsi, verumetiam ipse Deus sit falsus & mendax testis de suo filio. 4. Quod credentes cõtra manifesta oracula Dei sint adhuc in peccatis suis, obnoxij iræ Dei & damnationi. 40 5. Quod qui in fide Christi obdormierunt, cõtra promissiones diuinas perierint prorsus, non secus atq; alij qui Christum non agnouerunt. Verũ cum clara voce Dei, cõsensu perpetuo Ecclesiæ, & stupendis miraculis demonstretur harum hypothesium falsitas, necesse est eam propositionem, ex qua imota consequentia concluditur ista falsitas, falsam & absurdã, quæ est hæc: Christus non suscitatus est à mortuis. quod si autẽ hæc falsa & absurda est, eius contradictoria, quæ est, Christus est excitatus ex mortuis, est vera & immota. ex qua veritas principalis propositionis infertur: nimirum quod mortui resurgent. atq; ita Paulus obliquo quodam ductu principalem propositionem colligit.

Si in hac solum vita spem in Christo habemus, miserrimi omnium hominum sumus.

Si resurrectio mortuorum non est, 50 spes promissionũ cum hac vita finit. quod si ita sit, necesse est Christianos omnium hominum miserrimos esse, vt qui tot mala in hac vita sustinent Christi & Euãgelij caussa. Verũ cum Deus promiserit cõsolationem, liberationem & compensationem ærumnarum huius vitæ, spes in Christo non perit in hac vita. quare vt speratis potiamur bonis, necesse est vt à mortuis resurgam⁹. verum si quis obiecerit, quod anima immortalis cum sit, possit ea bona percipere etiamsi corpus non resurgat. Respondeo nullam felicitatem, nec corpori nec animæ promissam esse, nisi in Christo mortuo & resuscitato.

Nunc

Nunc autem Chriſtus ſuſcitatus eſt ex mortuis, primitiæ eorũ qui obdormierunt.

Aſſumſit propoſitionem ſupra probatam, nempe quod Chriſtus ſuſcitatus ſit ex mortuis, vt oſtendat quomodo illud ſequatur, quod mortui excitabuntur, ac primũ argumẽtum à figura ſeu typo veteris legis petit. primitiæ dicatę Deo reliquos quoq; fructus ſanctificarunt. ſed Chriſtus eſt eorũ qui obdormierunt primitiæ. ergo qui obdormierunt in Deo per illum conſecrati ſunt Deo. vt ergo ille excitatus eſt ex mortuis: ita quoq; & alij poſt eum ſuo tẽpore excitabũtur. ſignificatur autem metaphora primitiarum & cauſſa & ordo reſurrectionis. Theodoretus per primitias aperte maſſam oſtendit. primitię enim eandem habent naturá cum illo cuius ſunt primitiæ.

Poſtquam enim per hominem mors, per hominem quoque reſurrectio mortuorum, ſicut enim per Adam omnes moriuntur, Sic & in Chriſto omnes viuificabuntur.

Dixit Chriſtum fuiſſe primitias reſurgentium, id nunc probat ex collatione contrariarũ cauſſarũ in contrarijs effectibus, Contrariæ cauſſæ ſunt Adam & Chriſtus. harum cauſſarum contrarij effectus ſunt mors & vita. quemadmodũ igitur per Adam peccãtem mors venit: Ita per Chriſtum iuſtum vita. ſicuti Apoſtolus ad Rom. 5. Quemadmodum per inobœdientiam vnius multi ſunt conſtitui peccatores: ita vnius iuſticia multi conſtituentur iuſti. Peccati quidem ſtipendium mors, Iuſticiæ vero donum vita æterna in Chriſto Ieſu. Cęterum ſciendum eſt hic figuram eſſe, quę vocatur communicatio idiomatum. Nam quod vtriuſq; naturæ eſt & officij, tribuitur perſonę ſub appellatione humanę naturæ: quam ęterna perſona aſſumſit, vt iuſticiæ Dei ſatisfaceret. Eſt enim Chriſtus autor vitæ & ſalutis ſecundum vtramq; naturam.

Vnuſquiſq; autem in proprio ordine. primitiæ Chriſtus, deinde qui Chriſti ſunt in aduentu eius.

Diſcrimen facit inter effectus cauſſarum contrariarum, quo ad tempus attinet, vt ita obiectioni occurrat, huic videlicet: Omnes mortui sũt per Adam vel in vtero materno. Ergo vitæ reparatio per Chriſtum non deberet deferri. Reſpondet, diſcrimẽ eſſe. Nam vt in fructibus primitiæ & reliqui fructus colliguntur quidẽ omnes, ſed ſuo ordine ſinguli. Chriſtus vt primitiæ reſurrexit, nos vero vt fructus reliqui reſurgemus in aduentu ipſius, atq; tunc æternum conſecrati Deo viuemus.

Poſtea finis, quando tradiderit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem poteſtatem & virtutem.

Docet finem & metam curſus noſtri fore, vbi aduenerit Dominus, cum aboleuerit omnem principatum, ſcilicet cuius vſus eſt in hac mortali vita. & tradiderit regnum Deo & patri. id eſt, Deo qui eſt pater. idq; non ſecundum diuinam naturam, qua vna cum patre & Spiritu ſancto æqualiter regnabit in æternum. Sed ſecundum officij adminiſtrationẽ in Eccleſia. Porrò Chriſti regnum de quo hic loquitur, duas partes habet, gubernationem fidelium, & debellationem contumacium hoſtium Chriſti, diabolorum & impiorum hominum.

Oportet enim ipſum regnare, donec poſuerit omnes inimicos ſuos ſub pedes ſuos, nouiſſimus deſtruetur hoſtis mors, omnia enim ſubiecit ſub pedes ſuos.

Petitis teſtimonijs ex Pſal. 110. & Pſal. 8. à perfectione ſeu integritate regni Chriſti, probat mortuorum reſurrectionem. Chriſt⁹ tum demũ patri regnum tradet, vbi ſecundum ſcripturas omnia fuerint ſubiecta pedib⁹ eius, & omnes eius hoſtes fuerint deuicti. ſed mors nouiſſimus hoſtis, nondum plene victa eſt, niſi quantũ ad cauſſam: quæ mors abolebitur per mortuorum reſurrectionẽ, cum aduenerit Dominus ad iudicium. Proinde ratio imperij Chriſti requirit, vt tandem deuicta morte, reſurgamus ad æternam & beatam vitam.

Cum omnia dixerit, clarum eſt, quod omnia ſint ſubiecta, præter eum qui omnia illi ſubiecit. Cum autem ſubiecerit il-

Vrget vniuerſalem propoſitionem, ex Pſalmo 110. & 8. petitam, vt mortem aliquando omnino ſubijciendam

li om-

li omnia, Tum & filius ei subijcietur, qui illi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

doceat: quod cum factum fuerit, Christus quoq; patri subijcietur, quatenus ipse Christus cum sua Ecclesia vnum corpus constituat: quod corpus Dei contemplatione felix & beatum perpetuo fruetur, vt sit omnia Deus in omnibus, id est, vt omnia ad Deum tanquã vnicum suum principium & finem reducantur, & illi deuinciãtur. Loquitur autem de pijs tantum, nõ de diabolis & impijs, quos quidã ex hoc loco saluandos aliquando perperam concluserunt. Interim vero Christus semper eminebit, tum quia est Deus Patri & Spiritui sancto in omnibus æqualis, tum quia Ecclesiæ caput est. 10

Quid alioqui faciunt, qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non suscitantur, quid etiam baptizantur pro mortuis?

Argumentum hoc desumtum est à cõsuetudine Catechumenorum, qui cum in certum mortis periculũ inciderent, & omnino de vita desperarẽt, petebant baptismum, vt secum ferrẽt salutis suæ obsignationem. Baptizantur ergo pro mortuis, qui ita baptizãtur, vt sibi mortuis & non viuis prosit illorũ baptismus, vt qui paulo ante mortem baptizarentur. Nã hi certe, si nulla est corporum resurrectio, frustra baptizantur. Hic præsentis argumẽtationis verus sensus est. quemadmodum Epiphanius, libro primo, Tomo 2. aduersus Cerinthianos, his verbis testatur: Et hac de caussa traditio, quæ ad nos deuenit, eundem sanctum Apostolum dixisse ait: Si omnino mortui nõ resurgent, cur baptizantur pro mortuis? Cæterum alij recte interpretantes hoc dictũ dicunt, quod morti vicini, si fuerint in pietatis doctrina instructi, ob hanc spem ante obitũ lauacro digni fiant. ostendentes, quod qui mortuus est etiam resurget, & ob id indiget remissione peccatorũ per lauacrum. Hactenus Epiphanius. Aliorum expositionem, qui vel pro mortuis, interpretantur vice mortuorum: vel pro mortuis id super sepulcra mortuorum exponunt, reijcio. Quia Paulus nequaquã hos superstitiosos ritus sine graui reprehensione præterijsset. Sunt qui argumentũ ductũ putant à generali fine baptismi, vt baptizari pro mortuis idem declaret, atq; baptizari, vt mors ipsa extinguatur, siue in resurrectionẽ à mortuis. cuius nimirũ symbolũ est baptismus, Rom. 6. Hic quidem sensus bonus & pius est, sed forma verborum Pauli eum nõ videtur recipere: quare interpretationem primo loco signatam præferendam iudico. 20 30

Quid etiam nos periclitamur omni hora? quotidie morior per nostram gloriam fratres, quam habeo in CHRISTO IESV Domino nostro. si secundum hominem pugnaui ad bestias Ephesi, quid mihi vtilitatis, si mortui non suscitantur?

Argumentum à suo exemplo petit. cuius hæc vis est: Si tantum spectarem hanc vitam, & non existimarem me aliquando suscitatum iri, plusquam stultus, immo insanus essem, qui tot pericula adirem, quotidie mortis periculis obijcerer, adeo quod etiam bestijs obiectus fuerim, vt contra illas in spectaculum pugnarem. Hæc adeo grauia & ingentia pericula nequaquam subirem, si nõ statuerem in alia vita mihi præmium horum certaminũ esse repositum. Hęc summa argumẽti Paulini est. Periclitari omni hora & quotidiè mori pro eodem accipit, nisi quod posterius grauius videatur & specialius sit. quotidie enim mori, est mortis periculo perpetuo obijci. Per gloriam nostram, Iuramentum est, quo confirmatur quod dixit de periculo, in quo assidue fuit. Gloriæ autẽ ideo meminit, vt & admoneat Corinthios de gloriosa post hanc mortem vita, & eandẽ opponat ignominiæ quã pati coguntur pij, donec in hac vita fuerint. Secundum hominem, id est, huius vitæ respectu tantum, nõ cogitans de futura gloria quæ reposita est in cœlo legitime certãtibus. Historia Pauli pugnantis cõtra bestias nullibi extat, nisi hic: quare quidam hæc metaphorice intelligit de furiosis Iudæis, quos excitauit Ephesij Demetrius contra Apostolum. vt legitur Acto. capite 9. 40 50

Edamus & bibamus, cras enim moriemur.

Antithesis est proximi argumenti, sumta ex prouerbio familiari Epicureis: cuius etiam meminit Esaias 22. capite, cuius sensus hic est: Si non esset resurrectio mortuorũ, in qua premia iustis & pœnæ iniustis reddentur, pręsentis vitæ voluptas nõ esset negligenda, Immo sapienter vitam instituerent Epicurei, qui propterea quod putant mortẽ omnium rerum extremã & vltimam clausulam esse, iudicant indulgendũ esse huius vitæ voluptatibus. Verum cũ id non

facio,longe aliud quam Epicurei ſentio de vitæ pręſentis voluptatibus & de mortuorum reſurrectione.

Ne ſeducamini, Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

In medio doctrinæ exhortationem more Prophetico & Apoſtolico intertexuit:quo doctrina efficacius accommodetur auditoribus,Propoſitio exhortationis eſt,ne ſinát ſe ſeduci Corinthij Epicureorum πιθανολογίαις.Rationem propoſitionis ſumit à dicto Menandri,ex comœdia cui nomẽ eſt Thadia,quemadmodum quidam Græcus Scoliaſtes annotauit.Eſt autem verſus iambicus ſenarius,continens grauiſsimam doctrinam & admonitionem,nimirum quod bonis moribus non ſit aliunde magis periculum, quam ex prauorum hominum colloquio. quare tales fugiendi ſunt,non ſecus atque omnis pietatis & honeſtatis peſtes.

Euigilate iuſte,& ne peccetis.

Exhortationem ſpecialem ad genus transfert, In voce ἐκνήφειν conſideranda eſt metaphora.Dicitur autem τὸ ἐκνήφειν proprie de ebrijs qui à ſomno demum fiunt ſobrij. indulgentes igitur peccato confert ebrijs, qui turbato cerebro nihil non imprudẽter agunt. Vult ergo Apoſtolus, vt de ſomno peccati euigilemus,quo iam vacare liceat iuſticiæ,id eſt,(vt Hebraica anthiteſi explicat) quo amplius non peccemus.

Ignorantiam Dei quidam habent.

Ratio cur multi peccati ebrietati indulgeant, nimirum quod non norunt Deum:non ſtatuunt ipſum pręſentem inſpectorem omnium actionum interiorum & exteriorum: non cogitant Deum vindicem ſcelerum eſſe. adeo cœca ignoratione Dei laborant, Quare turpe fuerit tales ſectari magiſtros.

Ad pudorem vobis incutiendum loquor.

Hoc eſt, hæc ideo à me dicuntur, vt vos pudeat iſtos ſectari magiſtros, qui cum Deum nõ norunt, nihil recte de rebus diuinis diſſerere poſſunt.

At dicet aliquis, quomodo ſuſcitantur mortui?quali autem corpore prodeunt?

Tranſit ad tertiã huius capitis partem, quã ſupra dixi continere doctrinã de modo, qualitate, ordine & fine exuſcitandorũ.propoſitio figurata eſt interrogatione, quo aptius cohæreat cũ ſuperiorib.

Demens, tu quod ſeminas non viuificatur niſi mortuum fuerit, & quod ſeminas non corpus,quod naſcetur,ſeminas, ſed nudum granum:Exempli cauſſa, tritici aut alicuius reliquorum. Deus autem illi dat corpus quemadmodum voluerit,& vnicuique ſeminum proprium corpus.

Pulcerrima ſimilitudine & maxime appoſita modum reſurrectionis oſtẽdit, Corinthios ipſos adeoq; pios omnes deducens ad reſurrectionis quandam imaginem in natura rerum propoſitam. Quemadmodum,inquit,ſemen coniectum in terram & veluti ſepultum, non prius viuificatur quam mortuum, id eſt, corruptum fuerit, & tum prodit multo nobilius,mutata qualitate non ſubſtãtia.atq; hoc eſt,quod ait: non corpus quod naſcetur ſeminas,ſed nudũ granum, Ita corpora noſtra,ſunt ſemen Dei,quæ non viuificantur niſi prius ſepulta fuerint, & tum prodibũt multo nobiliora,eadem quidem ſubſtantia,ſed mutata qualitate. Hæc ſumma ſimilitudinis eſt,cuius alterũ membrũ videlicet ἀπόδοσις paulò poſt ſequitur, vbi ait:Ita & corpora noſtra. Verum multa interponit illuſtrãdi gratia.Cum autem addit, Vnicuiq; ſeminum ſuum corpus:ſignificat,quod quẽadmodum ex tritici ſemine oriatur triticũ, ex hordei ſemine hordeum &c. Ita hominum corporibus ſepultis ipſi homines in reſurrectione ad vitã prodeãt, ſuis proprijs corporibus.Hic obſeruem⁹,quæ ſunt ſimilia in partibus quæ hic conferũtur,& quæ ſunt diſſimilia.Prima itaq; ſimilitudo eſt in cauſſa.Nam vt Dei potentia ſemina cõiecta in terram viuificantur:ita eiuſdem Dei virtute humana corpora iuxta decretũ Dei reſurgent.Deinde,vt vitam ſeminum pręcedit mors & corruptio.Ita noſtra reſurrectio non fiet niſi prius corpora noſtra corrupta fuerint,exceptis ijs,qui adhuc viuent veniente Domino ad iudicium.Præterea,vt idem corpus ſeminis ſurgit,mutata qualitate,& mutata ariditate in viriditatem

riditatem quandam iucundiſsimã & pulcerrimam, Ita corpora noſtra mortalitate exuta, ſurgent ad immortalem vitam & gloriam, vt ſint futura σύμμορφα glorioſo corpori Chriſti. Poſtremo, vt ex quolibet ſemine, eiuſdem ſeminis, corp⁹ exoritur, Ita eadem corpora hominum, quæ humo condita iacuerunt, prodibũt in reſurrectionẽ vitæ. At diſsimilia ſunt: Primum in hoc, Ex vnius ſeminis corpore naſcuntur multa corpora, ſed non ſic in humanis corporibus futurum eſt. Surgent enim eadem humana corpora, non multiplicata numero. Deinde, ſeminum corpora viuificantur & exuſcitantur rurſus moritura: ſed aliter ſe habet cum humanis corporibus, quæ ſurgent ad im̃ortalem gloriam, non amplius corruptioni obnoxia.

Non omnis caro eadem caro, ſed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia autem piſcium, alia vero volucrium. Et ſunt corpora cœleſtia & terreſtria: Sed alia quidem cœleſtium gloria, alia verò terreſtrium, alia gloria ſolis, alia gloria lunæ, & alia gloria ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in gloria.

Duo docet hæc comparatione. primum, quod eadem corpora reſurgent. Deinde, diſcrimen inter ea corpora, quæ nunc habemus, & eadem cum ea recipiemus. Quod ſane diſcrimen ſolummodo in qualitate poſitum eſt. Quantum autem ad primum attinet, hic ſenſus eſt, Quemadmodum non omnis caro eſt eadem caro (ſcilicet quo ad ſubſtantiam attinet) ſed ex ſemine hominis naſcitur caro hominis: ex ſemine piſciũ naſcitur caro piſciũ: ex ſemine volucrium naſcitur caro volucrium, &c. Ita ex corporib⁹ humanis ſepultis, in reſurrectione mortuorum non prodibunt diuerſorũ animantiũ corpora, ſed eadem humana excuſcitabuntur corpora. atq; ita illuſtrat quod ſupra dixit: Vnicuiq; ſeminum ſuum corpus quãtum ſcilicet ad ſubſtantiam attinet. Quãtum ad ſecundum attinet, hæc eſt comparationis ſumma, Quemadmodũ maximum eſt diſcrimẽ inter corpora cœleſtia & terreſtria, id eſt, ea, quæ in cœlo conſpiciuntur, & ea quæ hic in terra ſunt. Nam illa his multo maiorẽ gloriam & honorem habent: Ita maxima erit differẽtia inter ea, corpora, quæ hic circumferimus, & eadẽ donata immortalitatis gloria. Deinde quemadmodũ in cœlo non eſt eadem omnium corporũ cœleſtium gloria. Nam alia eſt gloria ſolis, alia lunæ, & reliquæ ſtellæ inter ſe differũt: ita in reſurrectione mortuorũ diuerſi erũt honoris & gloriæ in ſanctis gradus: Id quod etiam Danielis cõprobatur teſtimonio, qui ait: Et multi de his qui dormiũt in terræ puluere euigilabunt. Alij ad vitam æternã, & alij ad opprobria & contemtũ ſempiternum. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſticiam erudiunt multos, ſicut ſtellæ in perpetuas æternitates.

Ita & reſurrectio mortuorum. ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione: ſeminatur in ignominia, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in potentia: ſeminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale.

Ἀπόδοσις ſeu accommodatio ſimilitudinis, in qua antitheſin facit quadruplicẽ eiuſdem corporis, videlicet reſpectu ſtatus hui⁹ vitæ & futuri ſtatus, poſt reſurrectionem. Hic corpus eſt corruptioni obnoxium, ignominioſum, infirmum, animale: Illic erit incorruptum, glorioſum, potens, ſpirituale. Hæc Epitheta ex antitheſi facile intelliguntur. Quod hic humana corpora ſint corruptioni obnoxia & ignominioſa, id eſt, ſplẽdoris & honoris expertia, docẽt morbi & ſepulcra. quid enim fœdi⁹ cadauere, à quo viui plane abhorrẽt. Si ſpectetur corporis in terra putreſcẽtis ignominia, quid quæſo turpius? fit enim eſca vermium: immo inde vermes & pediculi naſcũtur. Deinde, ſi corpus hominis ſpectas, vt animale eſt, id eſt, quaten⁹ anima ipſi vitales facultates, eaſq; imbecilles et tẽporarias prębet, eſt corruptioni obnoxium, ſordidum, mille modis deniq; infirmũ, præſertim cũ anima deſtitutum ſeminatur, id eſt, ſepelitur homo, qui animalis fuerat. Verũ cõtra, exuſcitatũ ex mortuis corpus erit liberũ à corruptione, liberũ ab ignominia, liberum à priori infirmitate, vt viciſsitudini varię nequaquam ſit obnoxiũ, erit quoq; ſpirituale, diuinæ naturę particeps: vnde fit vt eiuſmodi corpus ſit æternũ, glorioſum, ſplendidũ. Hæc igitur Epitheta animale & ſpirituale, nõ ad ſubſtantiã corporum referentur, ſed ad cauſſas & qualitates. Cauſſæ ſunt anima & ſpirit⁹, illa in priori corpore, hic in poſteriori dominabitur. Qualitates ſunt, animalẽ eſſe, quod conuenit homini in hac vita: ſpiritualẽ eſſe, quod cõuenit homini in futura vita. Hęc gloria, quæ contingit corporibus noſtris, non ſolum conſolari nos debet in morbis, cõtemtu

& mor-

& morte, verumetiam monebit vt sanctorum corpora in honore habeamus, ea honorifice terræ mandemus, mundaq; seruem⁹ loca vbi sunt sanctorũ sepulchra: quæ loca cœmeteria ideo dicuntur, quia ibi sanctorum corpora veluti consopita iacent, donec tuba Archangeli excitabuntur, sequamur itaque exempla sanctorum Patrum, Patriarcharum & piorum regum, qui maximam curam habuerunt hortorum, in quibus collocata erant sepulchra piorum. Verum contra impiorum & hostium Dei corpora destinata perpetuæ ignominiæ, non sunt à pijs nec honorifice deducenda, nec cum sanctorum corporibus sepelienda. Nam Esaias ait: Non habebit consortium cum eis in sepultura.

Est corpus animale, est & spirituale, sicut etiam scriptum est: factus est primus homo Adam in animam viuentem, Postremus Adam in animam viuificantem.

Comparationem positam cõfirmat à causis. Adam causa est animalis hominis, nam tales ab eo nascuntur qualis ipse fuit. Christus causa est spiritualis hominis. Tales enim per consummatam regenerationẽ nascũtur ex eo, qualis ipse iam est excitatus ex mortuis. Verum hic tria notanda sunt, Vnum, qualitatem animalem sic in nos esse ab Adamo propagatam, vt corpus duntaxat ex eius substantia acceperimus, Animã vero nõ item adeoq; Apostolum non dicere Adamum factum esse in animã viuificantem, sed in animã viuentem, aduersus eos, qui animam voluerunt à traduce deriuari. Alterum est, Christum quoq; ad tempus fuisse in animã viuentem, excepto peccato, spiritu scilicet in eo vim integram nõ exerente, donec omni infirmitate superata gloriosus resurgeret, & in cœlo ad dexteram patris sederet, eoq; respectu à Paulo sic considerari, & nos quoque in illo. Tertiũ, sic esse spirituale Christi corpus nõ substantia, sed qualitate, id est, æternũ, gloriosum, potens, vt hac à spiritu, id est, diuina natura accipiat hypostatice, id est, personaliter ipsius corpori & animæ iã tum cõiuncta, cum verbum fieret caro: nostra vero corpora fore spiritualia nõ nouę alicuius partis adiunctione, quæ spiritus dicatur, sed ipsius spiritus, id est, diuinæ naturæ Christi vitute, idq; nõ per hypostaticã vnionẽ, sed participationem. Cuius erit vinculum idem ille spiritus, qui iam efficit, vt illum quamuis in cœlo sedentẽ, fide tamen amplexi spe possideamus in terris, tunc vero efficiet, vt illo præsente præsentes perfruamur.

Ac nõ prius, quod spirituale est, sed quod animale, Deinde, quod spirituale.

Ostendit ex causarum ordine necessariũ esse, vt prius nascamur animales homines, quam renascamur in spirituales, vt enim primus Adam noster parens est, quatenus nascimur animales homines. Ita Christus qui secundus est Adam, nos suo regenerat spiritu. Quare animale præcedit id quod est spirituale, tempore & origine.

Primus homo è terra, terrenus, Secundus homo ipse Dominus, è cœlo, qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cœlestis, tales qui cœlestes sunt: & sicut gestauimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

Clarissima est hæc collatio. Primũ cõfert causas in suis qualitatibus. Deinde, confert effectus in qualitatibus quas à causis mutuantur. Tum concludit propositionẽ, de qua in hoc capite late disputatũ est: nimirum, quod quemadmodum in hac vita gestauimus imaginem Adæ, quatenus ab eo prognati corruptioni obnoxij sumus: Ita gestabimus aliquando imaginẽ Christi exuscitati à mortuis, videlicet, cum corpora nostra cõformia erunt glorioso ipsius corpori. Primo collationis membro abusi sunt Manichæi, dicentes Christũ corpus suũ è cœlo attulisse in vterum virginis, Id quod vt falsissimum est, ita pugnat manifeste cũ sententia Pauli, qui hic non de materia diuersorũ corporum loquitur, sed de qualitatibus, pro respectu diuersorum statuum eorundẽ corporum. Primus homo terrenus est, vt qui sapiat terrena, rebus terrenis addictus, & corruptioni obnoxius. Secundus è cœlo cœlestis, id est, sapit cœlestia, rebus cœlestibus addictus est, & immortalis. At loctis hic designatur, cum ait: E cœlo. Verum quidẽ est, sed obserua orationis formam. Secundus homo ipse Dominus è cœlo. Proinde per communicationem idiomatum intelligendum est, hoc modo: Secundus homo est de cœlo, quia hic secundus homo est etiã Deus & Dominus cœlestis, similis est locutio Iohan. 3. Nemo ascendit in cœlum, nisi filius hominis, qui descendit de cœlo.

Hoc autem dico fratres, quod caro &

Exegesis est superioris sententiæ.

ſanguis regni Dei hęreditatem accipere non poſſunt, neque corruptio incorruptionem poſſidebit.

clare enim enunciat, corpus hoc animale cum qualitatibus quas nunc habet, nequaquam poſſe gloriæ immortalitatis fieri particeps, ſed neceſſe eſt vt ex terreno fiat cœleſte: ex animali, ſpirituale: nō quidem mutata ſubſtantia, ſed immutatis qualitatibus. Hunc eſſe verū huius loci ſenſum, apparet ex eo quod ſequitur de corruptione & incorruptione. Et Paulus infra dicit. Oportet corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Præterea Epiphanius Manichęos refutans, qui ex hoc loco refutarunt reſurrectionem corporum, ait: non de carne hac quæ laboribus fatiganda eſt, quæ ſanctificata eſt & Deo complacuit: ſed de ea quæ in peccatis verſata eſt, dictum Apoſtoli intelligendum.

Ecce myſterium vobis dico, non omnes quidem dormiemus, ſed omnes mutabimur in momento, in ictu oculi ad vltimam tubam. Canet enim tuba & mortui ſuſcitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

Confirmata reſurrectione mortuorum, & oſtenſa qualitate corporū reſuſcitandorum, modū reſurrectionis aggreditur, breui exordiolo excitans lectorem, vt attente legat: & ſimul occurrens obiectioni carnis, dum myſterium, id eſt, rem arcanam & adhuc occultam nominat reſurrectionem mortuorum. Deinde exponit modum, nempe, vt quos Dominus adueniens viuos ex ſanctis inuenerit, repente nō interueniente morte nec corruptione illa ordinaria immutet, vt cū ſanctis qui reſurrexerint in nube Domino occurrant. Sic enim ſcribit Apoſtolus 1. Theſſ. 4. Hoc enim vobis dicimus verbis DOMINI, quod nos viui, qui reliqui erimus in aduentu Domini, nō pręueniemus eos qui obdormierint. Nam ipſe Dominus cum hortationis clamore & voce Archangeli ac tuba Dei deſcēdet de cœlo, & qui mortui fuerint in Chriſto reſurgent primum, Deinde nos viui qui reliqui erimus, rapiemur ſimul cum illis in nubes in occurſum Domini in aere, & ita ſemper cum Domino erimus. Atq; hic articulus fidei noſtræ eſt, quo confitemur nos credere Dominum venturum iudicatum viuos & mortuos. Quod autem Paulus ſe veluti vnum ex illis facit, quos Dominus viuos deprehendet, eo fit, quia & tempus illud incertum eſt, & vult ſingulos noſtrum ita comparatos eſſe ac ſi ſingulis momentis Dominus venturus eſſet.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.

Immutationis, quæ vice mortis erit, neceſsitatem exprimit. Corpora poſt reſurrectionem erunt incorrupta & immortalia. Igitur neceſſaria erit immutatio, qua deponitur corruptio & mortalitas, & induitur incorruptio & immortalitas. natura enim quæ hic corruptioni obnoxia eſt, illic erit incorrupta quo nihil impediat mortalitatis gloriam.

Cum autem corruptum hoc induerit incorruptionem, & mortale induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: abſorpta eſt mors in victoria.

Finis reſurrectionis explicatur & comprobatur Eſaiæ teſtimonio, qui capite 25. ait: Abſorpſit mortem in æternum, ſeu vt Paulus habet, Ad victoriam, id eſt, vſque ad victoriam, id eſt, ita vt ſit prorſus debellata mors, nouiſsimus hoſtis à Chriſto victore ſuperandus.

Vbi eſt tuus ô mors ſtimulus? Vbi tua Inferne victoria?

Idem confirmat Oſeæ teſtimonio, quod vetus interpres aliter & rectius expreſsit, quam nunc habent Græca exemplaria, ita enim habet: Vbi eſt mors victoria tua? Verū 70. interpretes habent, ποῦ δίκη σου θάνατε, hoc eſt, vbi contentio tua ô mors, ſed ſententia manet eadem. Si ergo ſic legimus, Sarcaſmus eſt ſeu hoſtilis deriſio, qua Chriſtus victor mortis in ſe & in ſuis, hoſti proſtrato morti inſultat & victor ouans triumphat, qui triumphus quidem incoatus eſt, reſurgēte Domino, cōſummabitur vero in ipſiꝰ aduentu, quando mortui è ſepulchris ſuis in lucē prodibunt. Verū ſi legerimus, vt nunc Hebraicū textū reddunt, hæc erit lectio: Ero peſtis tua ô mors, Ero exciſio tua ô inferne, atq; hoc pacto erit cōminatio Prophetica, qua Chriſtus victor cōminatur morti, vt aliquando ſuper ea triumphū agat, eam perimens & excidens

dens. Ero pestes tuæ, id est, vice pestium, id est, interimam, Et excisio tua seu morsus tuus, hoc est, excidam te & perimam, atque ita more Hebraico sententia eadem repetitur: idq; certitudinis attentionis, & vehementiæ causa. Cæterũ de vocabulo inferni obseruandum est, quod vbi Paulus & septuaginta interpretes ᾅδην habent, ibi textus Hebraicus Scheol habet, sensu quidem eodem, sed diuersa Etymologia, ᾅδης enim dicitur, quasi ἀΐδης, à priuatiua particula α & ἰδεῖν quod est videre, Est ergo ᾅδης locus ἀνήλιος solis expers, cuiusmodi est sepulchrum in quod hominis cadauer reconditur, sed Scheol Hebraicũ à Shaal, id est, à postulando nomẽ habet, quasi perpetuo petat, & nunquam saturetur, vnde Psal. 27. Infernus & perditio nunquam saturantur. Hanc Etymologiam expressit Lactantius hoc carmine: *Inferni insatiabiliter caua guttura pandit.* Neq; aliter accipitur, si Petro creditur, Psal. 7. & Acto. 2. Quoniam non derelinques animã meam in inferno, id est, vt seipsum interpretatur Dauid, Non sines sanctum tuum videre corruptionem. Nefesch enim illic vt Leuit. 21. Super anima nullus contaminetur in populis suis, pro cadauere accipitur.

Aculeus autem mortis peccatum est. Virtus vero peccati lex. Sed Deo gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

Quia stimuli seu aculei mẽtionem fecit, inde sumit pulcherrimum argumentũ, quod probat mortis tyrannidem sublatam esse. Confert enim mortem insecto seu serpenti, qui armatur aculeo, & sine aculeo inermis & innoxius est. Mortis aculeũ seu telũ quo vulnera infligit, nominat peccatum (mortis enim causa peccatum est) Hic aculeus qui est peccatũ, omnem vim suã ex lege habet. Nam lex vim exitialem peccato ministrat: idq; per occasionẽ, quia iram Dei mõstrat, propter legis & voluntatis Dei transgressionẽ. Porrò hoc peccati robur beneficio Christi tollitur, qui legi satisfecit, & credentibus suam iusticiam imputat. Hinc ergo concluditur hoc pacto: Christus legi satisfecit, & sustulit irã Dei, adeo vt lex non amplius damnet credentes, legis virtute sublata peccatum quoq; abolitum est, quod non aliunde vim quam à lege habet. peccato abolito, quod mortis est aculeus, mors ipsa inermis est, & amplius Christo eiusque membris nocere non potest. Hoc autem completum est in Christo, quando ipse è mortuis exuscitatus est, in omnib. pijs incoatur hæc victoria, quando Christo per fidẽ inseruntur, cõsummabitur vero in ipsius aduentu, quando omnes pij excitabuntur ad immortalitatis gloriã. Hic locus Pauli, præterquã quod confirmat resurrectionem mortuorum, multiplicem doctrinã continet. Primum enim docet, quod mors sit peccati pœna, vt quę propter peccatum in totum genus humanum peruaserit. Est enim vt Paulus ait Rom. 6. Stipendium peccati mors. Deinde, quid sit peccatum, nempe virtus legis, id est, reatus propter legis transgressionem, cui coniuncta est ira & maledictio. Tum quod beneficium Christi sit tollere robur seu virtutẽ legis, vt non amplius damnare possit eos, qui Christo inseruntur. Hanc virtutem abolendi vim legis, alij rei quam Christo tribuere, est ipsum Christum contumelia afficere. Atq; ita hac breui sententia, Paulus monstrat nobis mortis & vitæ fontes. Verum cum interserit gratiarum actionẽ dicens, Gratia Deo, qui dedit nobis victoriam, Inuitat nos suo exemplo, vt & fide Christi beneficia amplectamur, & Deo perpetuas gratias pro hoc ingenti & ineffabili beneficio agamus.

Itaq; fratres mei dilecti firmi sitis, immobiles, abundantes in opere Domini, semper scientes, quod labor vester non sit inutilis in Domino.

Conclusio exhortatoria est, ex doctrina resurrectionis extructa, quæ hoc Enthymemate clauditur. Vester labor ope & bonitate Dei id efficiẽte, non est inutilis. Nã eum sequitur post resurrectionẽ immortalitatis gloria. Igitur estote firmi ne fluctuetis quouis doctrinæ vento. Estote immobiles super solido fundamento Christo Domino, in ipsum sincera fide & perfecta recumbentes. Estote abundantes in opere Domini, renunciantes operibus Sathanæ. Hic ergo tria nobis commendat Paulus, doctrinæ sinceritatem & firmitatem, fidei cõstantiam, & vitæ innocentiam, quæ in pijs exercitijs & bonis operibus est posita. Obseruetur proinde hoc loco vsus salutaris cogitationis de mortuorum resurrectione, qui est vt nos excitet ad acre pietatis studium, & cõsoletur nos in laboribus & ærumnis huius vitæ.

CAPVT XVI.

Summa Capitis Decimisexti.

Admonitis Corinthijs de pauperum cura habenda & promißione facta de suo ad ipsos aduentu, commendat ipsis Thimotheum & cur minus ad ipsos venerit Apollo exponit. Deinde hortatur ad constantiam conmmendans ipsis Stephanæ familiam, atque adeo omnes qui eius in laboribus imitantur exemplum.

Ordo & partes Capitis Decimisexti.

Quia hoc capite clauditur Epistola, multa familiaria in eo congerit Apostolus, quæ nos in octo partiamur partes. 1. Est exhortatio ad collectam faciendam in vsum pauperum. 2 Est promißio sui aduentus. 3. Est commendatio Timothei. 4. Excusatio cur minus ad ipsos venerit Apollos. 5. Exhortatio ad constantiam in doctrina, fide & charitate. 6. Commendatio est familiæ Stephanæ ministri verbi laborantis atque omnium adeo laborantium in verbo Domini. 7. Continet salutationes & imprecationem eorum, qui non amant Dominum Iesum Christum. 8. Clausula est fausta imprecationis.

EXEGESIS DECIMISEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de collecta in sanctos quemadmodum constitui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.

Exhortationis ad collectam faciendam in vsum pauperum propositio est: quam munit exemplo Ecclesiarum Galatiæ. Locus obseruandus, quod vt sincerorum ministrorum verbi est hortari populum ad liberalitatem erga pauperes, Ita populi est liberalem se exhibere erga sanctos, qui eorum auxilio indigent, ad Gal. 2. Memorat Paulus, quod Apostoli se inuicem admonuerint, vt pauperum curam haberent, premebantur enim inopia tum temporis præcipue sancti, qui erant Ierosolymis, orta fame sub Claudio Cæsare iuxta vaticinium Agabi Prophetæ, quemadmodum refert Lucas Act. 11. Collecta λογία est Eleemosyna in vsum pauperum collecta & reposita. Græce λογία à λέγειν, id est, colligendo dicta, quo vocabulo abutuntur sacrificuli, cum illud ad suas ptéculas transferunt.

In vna sabbatorum vnusquisque vestrum apud se seponat, thesaurizans quod prospere successerit, ne cum venero tunc collectæ fiant.

Modum seponendæ Eleemosynæ exponit, vult vt quilibet certum diem in septimana constituat, in quo apud se seponat, quod irrogatur⁹ est in pauperes, ne cum venerit Apostolus, tum primum idque tardius collectæ fiant. Cum autem addit thesaurizans, quod prospere successerit, duo innuit: Vnum, quod optimus & tutissimus tesaurus sit quicquid in pauperes confertur. Alterũ quod quilibet cõferat quantũ pro facultatum ratione, quę ex Dei benignitate contigerunt liceat, significat enim vocabulum εὐοδῶται, prosperetur, nempe Deo benedicente, significat ergo par esse vt ex ijs quæ nobis contigerunt ex Dei benignitate, aliquid conferamus ijs, in quos Deus nos vult esse liberales: idque in testimonium gratitudinis nostræ erga Deum.

Vbi autem aduenero quos probaueritis per Epistolas eos mittam, vt perferant gratiam vestram in Ierusalem, quod si fuerit operæprecium me quoq; proficisci, mecum proficiscentur.

Hæc eo pertinent, vt intelligant Corinthij se non frustra sumtus facturos, modo per fidos nuncios res agatur, huc accedit, quod etiam Apostolus suam operã polliceatur, si alioqui visum fuerit operæpreciũ. Exemplũ Pauli nos imitemur, sanctorum paupertate pressorum curam habentes. Gratia hic per Metonymiam pro eo quod aliquis gratuito confert accipitur. Obseruetur etiam hic locus quod non solum in præsentes & indigenas, verumetiam in absentes & exteros, qui nostra ope indigent deceat nos esse liberales.

Veniam autẽ ad vos cum Macedoniam transiero.

Promittit se ad Corinthios ventu-

transiero. Macedoniam enim pertransiturus sum, apud vos forte permanebo, vel hybernabo, vt vos me deducatis quocunque proficiscar. Nolo enim vos in transcursu videre, sed spero me aliquandiu mansurum apud vos, si Dominus permiserit.

rum significans simul quo & ipse erga eos studio sit, & quomodo illi vicissim erga se affecti sint. Nam vt mentio hybernationis & diuturnioris moræ apud Corinthios testatur, quod eorū studeat saluti, ita quod sibi persuasum habeat, quod sint se deducturi quocunq; voluerit, testatur de mutua eorum erga se charitate. Hoc ergo exemplum sibi proponant cum ipsi verbi ministri, tum eorum auditores, vt illi studiose horum salutem quærant, & hi vicissim illos debitis prosequantur officijs, quod nisi fiat, vanus & irritus susceptus est labor. Porrò quod additur. Si Dominus voluerit, duo docet, videlicet quod & futuri euentus in manu Domini sint positi, & iuxta ipsius prouidentiam eueniant, & nostrum sit officiū omnia voluntati Dei subijcere, quoties de futuris consultamus præsertim cum negocium vel ad gloriam Dei vel ad nostram salutem spectet, neq; tamen hic libertas voluntatis eneruatur vel contingentia tollitur. Nam ipsa diuina prouidentia promissionis verbo & non fato alliganda est.

Commorabor autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Nam ostium mihi apertum est magnum & efficax, sed aduersarij multi.

Cur non mox ad ipsos veniat exponit, dicens se cōmoraturum Ephesi ad Pentecosten. Iudæorum more tempus notat. Nā tum temporis quando hæc scripsit Paulus, nulla erant instituta festa ordinaria præter diem Dominicum, huius cōmorationis duas causas reddit. Prior est quod dicat sibi magnum ostium, id est, magnam occasionem multos adducendi ad Christum oblatam esse. Quare ipsius studium ad promouendam gloriam Dei in aliorum exemplum cōmendatur. Posterior quod multi illic fuerint aduersarij, quibus os obstruere oportuit, ne aliquod damnum inferrent ouili Christi: quare cōmendatur animi fortitudo Apostoli in adeundis periculis pro propagatione & cōseruatione doctrinæ: quod sane exemplum pios verbi ministros imitari decet. Præterea ex hoc loco discimus, non imitandam esse multitudinem cuius magna pars persequi solet Euangelium, sed potius exemplo Pauli eo confidentius & constantius in propaganda veritate laborare, nunquam enim quod optimum est, vulgo placere solet, improbe ergo faciunt hodie qui propterea ab Euangelio deficiunt, quod habeat multos aduersarios.

Quod si venerit Timotheus, videte vt absque metu sit apud vos, opus enim Domini operatur quemadmodum & ego, ne quis igitur ipsum spernat, sed prosequamini eum, cum pace, vt veniat ad me.

Hæc Timothei commendatio tribus absoluitur propositionibus, quarū prima est, ne qua illi vis aut iniuria fiat ab hostibus Euangelij, quo possit esse apud ipsos sine metu. Hinc propositioni rationem ab officio Timothei cum amplificatione exempli subiungit. Doctrina hic duplex colligatur. Vna, quod Ecclesia debeat ministris Euangelij defensionem aduersus hostes sinceræ doctrinæ. Altera, quod ministri verbi, qui habent præstantiora dona, debeant etiam inferiores honorare suo testimonio, & eos consortes eiusdem muneris & operis DOMINI agnoscere. Secunda propositio est, ne quis ipsum Timotheū spernat, seu pro nihilo habeat, haud dubie propter ætatem iuuenilem, quæ minus reuerentiæ habere solet, sed potius vt Christi fidelem ministrum in precio habeant: vnde & nos discamus quo in loco habendi sint pij verbi ministri. Tertia propositio, vt ipsum prosequantur & deducant pacifice, vt suum iter ad Apostolum sine periculo conficere possit. Hinc Ecclesię admonitio vtilis extruitur, vt quantum possit studeat incolumitati & securitati ministrorum verbi. Nam si illis debemus hæc officia, qui in rebus terrenis nobis suam operam locarunt, multo magis solicitos nos esse decet pro ministris Euangelij.

Porrò de Apollo fratre, multum hortatus sum illum, vt veniret ad vos cum fratribus, & omnino nō fuit ei voluntas, vt nunc veniret, veniet autem cum oportunitatem nactus fuerit.

Ne sibi imputarent Corinthij cur APOLLOS ad ipsos non redeat statim, significat nequaquam per se stetisse, quo minus venerit, immo se multum eum hortatum fuisse testatur vt CORINTHVM se conferret, sed ipsum

Apollo hoc recusasse: quem tamen promittit venturum vbi oportunitatem nactus fuerit.

Vigilate, state in fide, viriliter agite, Robusti estote, omnia vestra in charitate fiant.

Exhortatio hęc duo habet membra: Prius de militia Christiani militis. Posterius de mutuis officijs ciuium Christi inter se, seu de regula ad quã omnia officia exigenda sunt. Prioris membri articuli sunt quatuor: Primus, vt Corinthij adeoq; omnes pij excubias in castris Christi agant, ne Sathan aduersarius eos incautos opprimat. Nam cum perpetuo nos hostis oppugnat, vigilantia mentis, qua solicitudines huius mundi abijciuntur, necessaria est. Siquidem curæ huius seculi arma sunt, quibus ad nos opprimendos vti consueuit. Secundus, vt fide stent. Nam donec fidem retinemus, immoti sub vexillo Christi & tuti militamus, qui victor est Sathanæ. Hinc Iohan. Hæc est victoria quæ vicit mundum, Fides vestra. Tertius, vt viros in hac pugna se præstent. Nam qui ocio torpet, facile ab aduersario obruitur. Quartus, vt indies magis magisque roboremur more militum, qui quo frequentius se bellicis rebus exercent, eo confirmantur magis, & ad pugnam redduntur alacriores. Alterum membrum est, quod velit omnia officia nostra inter hominos ad charitatis normam exigi, quod præceptum qui obseruat, omnium actionum in vita regulam habet tutissimam.

Hortor autem vos fratres, nostis domum Stephanæ & Fortunati primitias esse Achaiæ, atque vt se in ministerium sanctorum ordinauerint, vt etiam subiecti sitis talibus, & cuiuis adiuuanti & laboranti.

Non solum commendat familiam Stephanæ & Fortunati, Verumetiam monet Corinthios, vt se illis subijciát, scilicet subiectione honoris & reuerentiæ, immo nõ solum illis, verum & cuiuis laboranti & adiuuanti in Ecclesia. Cur autem velit Stephanæ Fortunatoq; honorem deferri explicat, cum ait eos primitias fuisse Achaiæ, id est, primos, qui ex Achaia ad Christum conuersi sunt, & quod se ordinarunt in ministeriũ sanctorũ, hoc est, quod sese in ministerium sanctis addixerunt, loquitur autem de ea functione, quæ pauperũ subsidijs & gubernationi Ecclesiasticæ dicata erat. Hic locus in primis obseruandus est de honore & reuerentia, quam Ecclesia debet ijs, qui maioribus donis ornati sunt, & Ecclesiam ijsdem donis ornant & iuuant. Huc illud ad Timotheum pertinent, Qui bene pręsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborát in verbo & doctrina. Honoris auté appellatione omne officium ac subsidium Hebræorũ more significatur.

Gaudeo vero de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quia quod deerat à vobis ipsi suppleuerunt.

Hoc est, quod mihi deerat, nempe, vt vos conspicerem & rerum vestrarum statum intelligerem, ipsi suppleuerunt, dum rerum vestrarum statum mihi exposuerunt. Nam hoc ad aliquam pecuniariam rationem referri nequaquam potest, præsertim cum supra testatus sit se gratuito illis prædicasse, nec vnquam passurum esse, vt hæc gloria sibi extorqueatur.

Refocillarunt enim spiritum meum & vestrum.

Ratio cur gauisus sit Apostolus de aduentu eorum, nimirum quod refocillarunt spiritum, id est, animam ipsius exponendo, scilicet statum rerum Corinthiacarum. Est enim ministris Euangelij non parum gaudium, quod videant Deum suos labores fortunare.

Agnoscite itaque huiusmodi.

Conclusio est, agnitionis vocabulum per metalepsin ponitur pro eo, quod in bonis comitari solet, præstantium hominum noticiam, hoc est, pro honore, reuerentia atque adeo omni pio officio.

Salutant vos Ecclesiæ Asiæ, salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum ea quæ in domo est ipsorum Ec-

Epistolaris terminus est vsitatus, salutare notos & bene meritos, id quod multum habet commodi. Nam præter

clesia,

clesia, salutant vos omnes fratres. quam quod affectum salutantium erga absentes amicos declarat, vnde cōciliata prius amicitia fouetur magis ac crescit, Etiam vice precationis & pij voti habetur pia salutatio: quam Deus non sinit irritam fore.

Salutate alij alios osculo sancto. Osculum Hebræis & multis alijs nationibus vsitatum, reuerentiæ & obœdientiæ inferiorum erga superiores, concordiæ & mutui amoris erga pares symbolū fuit. Vnde in Psal. 2. Osculamini filium, hoc est, ipsum agnoscite, amanter complectimini, eique obœdite. Epitheton sanctum addit, vt distinguat inter pium sanctorum amorem, & impium eorum qui perdite & nequiter amant.

Salutatio manu mea Pauli. Hoc additum est, vt sit testimonium quod hæc Epistola habeat Paulum autorem, scripsit enim Epistolam ipsam per Amanuensem, sed ipse sua manu salutationem apposuit.

Si quis non amat Dominum IESVM CHRISTVM, sit anathema Maranatha. Imprecatur anathema hostibus Christi, non quidem extraneis sed domesticis, qui pietatis prætextu pietatis pestis sunt, hisce denunciat anathema & imprecatur exitium. Vox anathematis & eius vsus obseruetur. Anathemata inter alia dicebantur caussæ damnatorum hominū suspensæ aut affixæ columnis, vt ab omnibus legerentur, vnde pro ipsis reis & damnatis propter enormia scelera ponuntur. Eius autem vsus in scripturis est, quod qui eo damnatus esset, Domini iudicio quasi in manus hostium citra vllam veniæ spem traderetur, hoc est, extreme execrandus & à Deo separandus. Porrò, de eo quod additur Maranatha, non conueniunt inter sese interpretes. Quidam enim putant duas esse dictiones Syriacas, nempe Maran, id est, Dominus, & atha venit, quidam tres, Maran, Dominus, Na Chaldaicum, noster, & Atha venit. Sed hæc interpretatio parum cum præsenti loco conuenit. Reuchlinus, Capito, Bulingerus, Caluinus, & alij multi doctissimi viri vnam dictionem esse contendunt, eamq; Hebraicam, sed non nihil corruptam, integre enim dicendum esset Macharametha, Chet quod Gręcus in medio dictionis exprimere non potuit, omisit, & Mem mutauit in Nun, nisi forte error sit commissus à librarijs, vnde Maramatha. Est autem hæc vocis compositio, Primum à Cherem fit Charama, & per reduplicationem finalem (quæ vehementiæ caussa fieri apud Hebræos consueuit) Charamatha vt à Iesu Iesuatha. Præterea præposita Heemantica litera Mem, fit Macharamatha: quo vocabulo significatur extrema excisio & execratio.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI sit vobiscum, dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, AMEN. Vt incœpit Epistolam à fausta imprecatione, ita etiam claudit, quare vt ostendit suum erga eos affectum, ita eis in memoriam reuocat salutis suæ proram & puppim in vnius Christi merito positam esse.

FINIS.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

QVATVOR SVNT, QVAE SI DEXTRE IN INITIO ENARRATIONIS alicuius sacri scripti explicata fuerint, viam sternent auditoribus, ad totum scriptum facilius intelligendum, ac veluti facem quandam prætendentia, eos in scripti adytum introducent. Suntautem hæc: PRIMVM, quis sit scripti autor? vnde autoritas scripti dependet. SECVNDVM, quæ fuerit scribendi occasio? Cuius obseruatio plurimum facit ad intelligendam scriptoris mētem & tractationis œconomiam. TERTIVM, quis sit status seu quæstio principalis? vna ne an plures. Si plures, genere ne conueniant, an discretæ sint, nec ne? QVARTVM, quis sit tractationis ordo? qui si non monstretur, non solum docentis, verumetiam discentium labor frustra suscipitur. De his ergo quatuor, eo quo proposita sunt ordine, dicemus.

DE PRIMO.

TAMETSI copiose de Paulo Apostolo, qui autor est huius Epistolæ, in enarratione Epistolæ ad Romanos diximus: Tamen quia prodest idem sæpius inculcare, & multi accesserunt nouitij, volo breuiter huc quædam asscribere, quæ auditores in conspectu habere vtile erit, quoties Paulum in manus sumunt. Quis itaque, quantusque fuerit hic Apostolus Dei, & gentium doctor, testatur vox eius, de quò dictum est: Hic est filius meus dilectus, &c. Hic enim æternus Dei filius, Paulum organum electum ad portandum nomen suum coram gentibus & regibus filijsquè Israël vocat. Actor.9. testatur conuersio violenta. Acto.9. ad Gal.1. & 2. testatur doctrinà ex Mosis, Prophetarum & Christi concionibus extructa. Testatur ardor & zelus in docendo, adeo quod plus laborauerit vnus Paulus, quam reliqui fere omnes Apostoli, sicuti ipse in huius Epistolæ cap. 11. fatetur. Testantur pericula plurima, quæ adire non dubitauit, pro asserenda veritate & gloria Dei. Testatur denique sanguis, quo tandem doctrinam suam imperante Nerone confirmauit. His omnibus accedit Petri Apostoli testimonium, cum totius Ecclesiæ Christi suffragio: vt interim prætercam potentiam spiritus, prodigia, miracula diuina, quibus Christus testatus est, se per Paulum locutum fuisse. Vnde ipse paulus Rom. 15. Non audebo loqui quicquam eorum, quæ non operatus est Christus per me in obœdientiam gentium, sermone & opere in potentia signorum & prodigiorum, in potentia spiritus Christi. Et in 12. huius Epistolæ: Signa Apostoli peracta sunt in vobis, in tolerantia, in signis, & prodigijs & virtutibus. Hæc omnia eò dicuntur, vt constet Christianis lectoribus, quanta sit huius viri autoritas: quam certa sit eius doctrina: quantaquè reuerentia docentes & discentes in hanc apothecam thesaurorum cœlestium ingredi oporteat. Non enim secus accipienda sunt, quæ hic promit spiritus Christi per hoc electum organum, & gentium, id est, nostrum Apostolum, atque vox cœlestis quam pater dè cœlo sonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epistola, atque in alijs Pauli scriptis continentur, eius autoritatis esse sciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus confutandis non minus ponderis habeant, quam ipsissima vox filij Dei, cuius Apostolum & legatum agit Paulus. Apostolica igitur appellatio admoneat nos, PRIMVM, quod Paulus loquatur nobiscum vice Christi. DEINDE, quod afferat doctrinam cœlestem. TVM, quod nihil erroris sit ipsius doctrinæ admixtum. PRAETEREA, quod tanquam voci Dei sit illi credendum. POSTREMO, quod quicunque afferat doctrinam pugnantem cum doctrina Apostoli, etiamsi fuerit angelus de cœlo, debeat à nobis tanquam pestis salutis nostræ haberi, &, vt ipse Paulus loquitur, Anathema censeri, vtut arroganter gloriatur de Apostolica successione. Porrò de persona Pauli hoc quoque sciendum est, quod fuerit natura vehementior: quam vehementiam auxit heroicus zelus propagandi Euangelium, & refrenandi Pseudoapostolos. Quod ideo admonendum duxi, quia inde facilius disputationum aculei, occupationes crebriores, ac redargutiones argutæ intelligi posse videntur. Singulari enim prudentia, & sancto impetu, omnia quæ dicit ex-

citex-

cit examinat, & quicquid vel ab aduersarijs vel amicis contradici potest, occupationibus anteuertit: vt & illis detrahat calumniandi ansam, & hos ab errore liberet.

DE SECVNDO.

Occasio scriptionis huius Epistolæ, ex serie disputationis colligenda est. Scripsit Corinthijs superiorem Epistolam, qua alij, vt Pseudoapostoli grauius offensi sunt: Alij, nempe infirmi, sed Pauli fautores, non exiguum perceperunt fructum. Pseudoapostoli, 10 vt Paulum despicabilem apud Corinth. facerent, obijciebant Paulo crucem, mendacia, affectatam tyrannidem in Ecclesiam, imposturam, deprauationem verbi Dei, &c. Pij contra optabant, vt Paulo suus constaret honos, & salua maneret autoritas. Vt ergo & illorum vanitatem confutet Apostolus, & horum consulat infirmitati, hanc scribit secundam Epistolam.

DE TERTIO.

Vnus status, seu vna quæstio huius Epistolæ statui nequit, cum res, de quibus in ea 20 agitur, natura & genere discretæ sint: Nunc enim respondet obiectionibus & calumnijs aduersariorum, qui ipsi crucem, mendacia, affectatam tyrannidem in Ecclesia, & alia, qualia modo recensui, obiecerunt, Nunc hortatur ad piam vitam, Nunc ad eleemosynam præstandam inuitat, Nunc vendicat sibi autoritatem Apostolatus, & ostendit quam non sit vanus, & quo pertineat potestas Ecclesiastica, quæ data est ad ædificationem, non ad destructionem. Ex his iam patet, quod hæc Epistola non sit vnius generis: tametsi maxima ex parte Apologetica est generis iudicialis. Vnde quidam eam totam Apologeticam esse volunt. Sed res ipsa ostendit, quod sit partim apologetica, partim consolatoria, partim exhortatoria, partim epidictica. Id quod planius ostendemus locis.

30

DE QVARTO.

Ordinem epistolarem qui constat epigrapha, salutatione, tractatione & clausula imprecationis, hic explicare, cum omnibus notus sit, non est necessarium. Quare tractationis solummodo ordinem, sicuti supra promissum est, indicabo. Exordium sumit à gratiarum actione, quod Deus se in cruce tueatur, & testimonium suæ conscientiæ corrupto Pseudoapostolorum opponit iudicio: caussas mox explicans, cur non venerit ad eos, quemadmodum promiserat in priori Epistola, qua re vanitatem Pseudoapostolorum 40 redarguit. Deinde affectatam tyrannidem & imposturam à se amouet, docens quo consilio incœstum tradendum Sathanæ iudicauerit, & ostendens bona se fide verbum Dei docuisse: id quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat. Hinc dilabitur in commendationem ministerij verbi, & confert legem & Euangelium, in caussis efficientibus & effectibus. Vnde redit ad ostendendum, quanta fide in ministerio verbi Dei sit versatus. ostendens, quantum sit discriminis inter ipsum dominum, quem prædicant Apostoli, & ipsos Apostolos. Vnde dilabitur rursus, vt maius discrimen pateat, in crucis mentionem, vt ostendat vnde vera consolatio sit haurienda. Id quod cum explicat, de beneficijs Christi, & nostri per Christum reconciliatione, præclare disputat. Huc iam tempestiue subijcit exhortationem ad vitam Christo dignam, simul tollens impietatis fomites, nempe im- 50 piorum commercia, quibus rebus templum Dei prophanatur. Vnde subiungit consilium suum, cur incœstum puniri voluerit. Id enim salutis eorum interfuisse indicat. Quare laudat illorum factum & pœnitentiam. Hac occasione, quæ sint propria Christianæ pœnitentiæ enumerat. His absolutis, exhortationem ad beneficentiam in fratres egenos exercendam instituit, quam copiose tractat & confirmat. Deinde, vt infirmos muniat contra eos, qui suam autoritatem extenuarunt, instituit longam ἐπίδειξιν in genere demonstratiuo, ostendens quis sit, qualis haberi debeat, Id quod plurimis argumentis, vt sua contra Pseudoapostolos apud infirmos illibata constet autoritas. Postremo clausurus Epistolam, multa ex dictis breuiter repetit, monens potestatem sibi atque adeo Ecclesiæ datam esse ad ædificationem, non ad destructionem. His exhortationem cum clausula imprecationis subiungit, atque ita finit Epistolam. Porrò exegeticum ordinem in singulis

gulis capitibus vt hactenus feci, hunc seruabo. Primum, caput enarrandum in breuem summam contraham. Deinde, eiusdem partes & ordinem indicabo, Tertio, textum explicabo, & simul, quod quartum est, memorabiles doctrinas cum accommodatione ad vsum nostrum notabo.

Summa Capitis Primi.

Gratijs Deo actis, qui suis in cruce adest, quanta sit passus, Deo se clementer defendente, exponit, suamque sinceritatem in officio, contra eos qui ipsum mendacij arguebant, quod non iuxta promissum venerat Corinthum, probat. 10

Ordo & partes Capitis Primi.

Huius capitis partes sunt, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium, Expositio suæ crucis, & defensio aduersus eos, qui ipsum leuitatis, propterea quod non venerat iuxta promissum ad ipsos, insimularunt. 20

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum sanctis omnibus, qui sunt in tota Achaia.

Hæc Epigrapha est, in qua obseruandæ sunt personæ & personarū descriptiones. Personæ sunt Paulus & Corinthij: His enim ille scribit. Personæ scribentis descriptio breuis est, si verba spectes: sed augusta & copiosa satis, si quod in verbis latet eruas. 30 Nam cum Apostolus vocatur, quæ sit eius autoritas, quæ scripti æstimatio, qua reuerentia accipienda sint quæ dicuntur, insinuatur, de qua re supra quædam annotauimus. Personæ quibus scribitur Corinthij ex gentibus fuerunt, vnde docemur ad gentes quoque, atque adeo ad nos pertinere Euāgelium. Hos vocat Ecclesiam Dei, inter quos fuerunt multi infirmi, multi Pseudoapostoli, pauci perfecti. Vnde colligimus, quod Ecclesia Dei sit cœtus hominum amplectentium Euangelium, & profitentium Christianam religionem, etiamsi inter illos sint & multi infirmi, & multi hypocritæ. Quare consolemur nos, cum intuemur nostras maculas, & admoneamur, vt ad sanctitatem tendamus. Cur autē ipsos sanctos appellat manifestum est, nempe quod purgati sanguine Christi, destinentur sanctitati, quæ iam in ipsis incoata, perficietur in futura vita. 40

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Hæc salutatio, & pium votum Apostolo vsitatum in omnibus fere Epistolis, continet præcipua Euangelij beneficia, monstrat fontem omnis boni, & ostendit, quo medio beneficiorum Euangelij efficimur participes. Cum enim optat gratiam & pacem, Gratiæ quidem nomine significatur fauor Dei, quo teguntur nostræ maculæ, remittitur peccatum & Deo reconciliamur: & tacite requirit fidem Corinthiorum: sine qua imprecatio gratiæ inefficax existit. Pacis vero nomine significantur omnia fausta, spiritualia & corporalia, quæ reconciliatis promittuntur. 50

Benedictus Deus & pater Domini nostri IESV CHRISTI, pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis: qui consolatur nos in omni afflictione nostra. In hoc, vt nos possimus consolari eos, qui sunt in quauis afflictione per consolatio-

Gratiarūm actio est, qua tribuit Deo omnem laudem & gloriam. Nam homines benedicere Deo dicuntur, cum ei omnia bona accepta ferentes, ac ipsi laudem omnē & gloriā tribuentes, celebrant ipsum agnitione, voce, confessione & moribus. Huic gratiarū actinem,

nem, qua nosipsos consolatur Deus.

oni duplicem rationem subiungit, vnam ab affectu Dei, alteram ab effectu. Affectus quidem exprimitur, cum ait: Pater misericordiarũ, hoc est, summe misericors, idq; propter Christum, in quo nos caros habet. Quare vt huius affectus Dei erga nos fontem monstraret Apostolus, præposuit hæc verba: Pater Domini nostri Iesu Christi, per quem & nobis pater factus est, & storgam paternã erga nos habet. Effectus vero indicatur cum addit: Et Deus omnis cõsolationis, scilicet autor. Quicquid enim solidæ cõsolationis homines capiũt, id à Deo autore proficiscitur. Hoc amplificat à tempore, fine, & modo. A tempore cum ait: Qui consolatur nos in omni afflictione. Vnde ipse in Psalmo 90. Cum ipso sum in tribulatione, & eripiã eum, & glorificabo eum. A fine: In hoc vt nos possimus consolari eos qui sunt in quauis afflictione: obseruãda doctrina est, vt dona nobis collata, in aliorum commodũ conferamus. A modo, cum subiungit: Per consolationem, qua nosipsos consolatur Deus. Cõsolatur autem nos Deus scriptura, dum per scripturam quæ nobis proponitur, promissionem liberationis offert, fide amplectendam. Deinde consolatur nos spirituali robore, quod donat cruce pressis, & præsenti interdũ liberatione. Hunc modũ sibi soli reseruat, ideoq; solus in necessitate inuocandus est. Laurentiũ in craticula scriptura & spirituali robore, quo fortiter crucẽ contemsit, consolatus est. Danielẽ coniectum in lacum leonum, præsenti quoq; liberatione est cõsolatus. in omni ergo angustia nostra, hæc tria nobis cogitanda sunt: Promissio auxilij, Quibus promissio facta est, & modus cõsolationis. Promissionẽ & quibus ea facta est, cõtinet Psalmus 90. in quo Dominus ita ait: Quoniam in me sperat, eruam eum, protegam eum, quoniã agnoscit nomẽ meum. Inuocabit me & exaudiam eum. Hic fit promissio agnoscentibus nomen Dei, credentibus seu sperantibus in eum, & inuocantibus ipsum in tempore afflictionis. Modus consolationis est duplex: Nunc enim aperto auxilio consolatur, nunc scriptura & virtute spiritus assistit nobis, ne malis victi deficiamus. Hoc proinde exordium eo pertinet totum, vt Apostolus & Pseudoapolos coarguat, qui ipsi crucem vt probrosam, obiecerunt: & pios confirmet, ne vel ipsi in cruce deficiant, vel sua cruce cum Pseudoapostolis offendantur.

Quia sicuti abundant passiones Christi sic per Christum abundat etiam consolatio nostra.

Ratio petita à collatione ærumnarum (quas Christi nomine perfert Apostolus) & consolatione. Nam quo maior fuerit afflictio, eo maior consolatio requiritur. Quare & Deus se magis præsentem ostendit, & Christi virtutem in cruce pressis exerit. Passiones Christi actiue & passiue intelligi possunt. Nam siue ęrumnas quas propter Christum perpetimur, siue eas quas Christus in nobis, tanquam suis membris perpetitur, intelligas, idem est sensus.

Siue autem affligimur pro vestra consolatione, & salute (quæ efficitur in tolerantia earundem passionum, quas & nos patimur) siue consolationem accipimus pro vestra consolatione & salute (& spes nostra firma est de vobis) scientes quod sicut socij estis passionum, ita etiam consolationis.

Quia Pseudoapostoli obiecerant Paulo crucem in contemtum, Apostolus contra, crucem suam gloriosam prædicat: & quæ proueniat vtilitas à sua cruce ad ipsos Corinthios exponit, vt & Pseudoapostolorum calumniam refutet, & infirmos ab errore monstrato apud Ecclesiam fructu reuocet. Sunt autem huius pericopæ tria mrmbra: 1. de cruce. 2. de consolatione. 3. de societate in cruce & consolatione. De primo ait: Siue affligimur pro vestra consolatione & salute, scilicet affligimur, hoc est, eo tendit crux nostra, vt vos nostro exẽplo animati, consolationem accipiatis, atq; ita ad metã vobis propositam, nempe salutem tendatis; quæ salus efficitur, dũ patienter easdẽ ærumnas quas nos ferimus sustinetis. Nõ quod afflictiones nostræ sint expiatoriæ pro peccatis nostris: est enim vnicũ expiatorium sacrificium, nempe Christi victima. Sed quia nos confirmãdo ædificant, cum cruce pressi diuinitus consolationem percipimus. De II. Siue consolationem accipimus, pro vestra cõsolatione & salute scilicet consolationem accipimus nimirum vt vos nosto exemplo in cruce erigatis, & cõsolatione accepta salutẽ consequamini. Atq; hoc sibi certo persuasum esse pronunciat Apostolus, vt re vera statuant Corinthij, finẽ crucis piorum no interitum, sed salutẽ esse. Proinde & afflictiones & consolationes ministrorũ Euangelij seruiunt auditoribus in salutem, quæ etiamsi gratuito nobis cõtingit, certo tamẽ itinere ad eam contendere

tendere

tendere nos oportet, nimirum per pœnitentiam, crucem, inuocationem, innocentẽ & puram vitam. Atque hoc est quod Apostolus ait ad Philip. 2. Cum timore & tremore vestram salutem operamini. Quamuis enim gratis in vno Christo per fidẽ apprehenso saluemur: tamen per viã iusticiæ ad salutẽ contendere nos oportet, cum filij Dei eius spiritu ducantur, per quem sunt iustificati, vt in bonis operibus ambulent, & in studio iusticiæ ad metã properent. De tertio: scientes, quod sicuti socij estis afflictionum, ita etiam consolationis, scilicet socij eritis. Vult enim Deus nos cõformes imaginis filij sui fieri, cum in cruce, tum in consolatione & gloriosa liberatione, id quod in ipsis sanctis Patriarchis Apostolis Domini, atq; adeo in omnibus pijs videre est. Quare pius sub cruce constitutus, debet ad decretum Dei, ad exempla filij Dei & sanctorum respicere, & certo statuere, quod non tantum sit crucis cum Christo & Apostolis particeps, verumetiam quod sit futurus consolationis & gloriosæ liberationis socius, iuxta illud Apostoli, Rom. 8. Vna cum ea patimur, vt vna cum ipso glorificemur. Verum ne quis ærumnas huius vitæ per se salutares esse putet, & meritorias vitæ æternæ, sicut falso monachi putarunt: tenendum est, quid sit cum Christo pati. Non enim supplicium, sed caussa, vt dici solet, martyrem facit. Vt igitur teneatur, quid sit cum Christo pati, caussæ cur Christus sit passus, respiciendæ sunt, quæ sunt, in vniuersum duę: vna vt patri obœdiret: altera vt vinceret & damnaret peccatũ nostrum. Quare & nos cum Christo pati dicimur, cum sub cruce Deo obœdientiã fide præstamus, & vincimus & damnamus peccatum nostrum, non expiando, quod est solius Christi sacerdotis, sed mortificando, ne ei obœdiamus in concupiscentijs suis.

Non enim volumus vos ignorare fratres, de afflictione nostra, quæ contigit nobis in Asia, quod excellenter grauati fuimus supra vires, adeo vt desperaremus etiam de vita, sed & ipsi in nobisipsis responsum mortis habuimus, ne confidamus in nobisipsis, sed in Deo, qui exuscitat mortuos, qui ex tanta morte liberauit nos & liberat, in quem speramus, quod etiam adhuc liberabit.

Quia ex gratiarũ actione facile intelligi poterat, de singulari aliquo periculo ereptum fuisse Apostolũ. Nunc cõmemorat eius periculi magnitudinem, finem duplicem, liberationem, & ex liberatione conceptã fiduciam. Hæc enim quatuor habet præsens Pericopa. Periculi magnitudinẽ tribus propositionibus exagerat, adhibitis figuris, quæ periculorum veluti magnitudinem depingunt. Prima, quod fuerit excellenter grauatus supra vires: Metaphora sumta ab ijs, qui sub oneris grauitate deficerẽt, nisi mox adesset aliquis, qui onere depressos subleuaret: significat ergo hac pictura omnino de se actum fuisse nisi Dominus præsens auxiliũ tulisset. Secunda, quod desperaret de vita, aut quod animi penderet anxius, perplexus & inops consilij quomodo periculum vitæ euaderet. Dicitur enim ἀπορεῖσθαι, quo verbo hic vtitur PAVLVS, qui nõ nouit quomodo se ex aliqua difficultate expediet. Tertia, quod ipse respõsum mortis in se habuerit, hoc est, quod apud se decretũ & constitutum fuerit, quod nullo pacto mortem euadere posset, adeo præsentia pericula præsentem mortem Apostolo denunciarunt. Est autem ἀπόκριμα sententia de reo à Iudice pronunciata, vnde ad suum de se iudicium vocabulũ transfert. Ex hac periculi descriptione apparet, quod Apostolus loquatur de eo periculo, in quo fuit Ephesi, concitante turbam Demetrio fabro argentario, de quo Lucas in Actis capite decimonono. Obseruetur hoc loco humanarũ viriũ imbecillitas, adeo quod mortis horrori tãtus Apostol⁹ fere succubuerit, Nullæ enim humanæ vires tãtæ sunt, vt sibi relictæ mortis aspectum non reformident, sibi inquã relictę, quia cum suas vires Sancti metiũtur diuino præsidio, fortes & inuicti sunt, pericula omnia atq; adeo mortem ipsam facile cõtemnentes. Finis huius periculi duplex hic proponitur: Vnus, vt fiduciam carnis deponat homo: Alter, vt in solũ Christum fiduciã habeat. Hinc duo colligenda sunt, Primum, quod in Sanctis reliquiæ peccati sunt adhuc reliquæ, quas cruce mortificari necesse est. Secundum, quod ad veram humilitatẽ peruenire nõ possumus, nisi prius ad desperationem nostrarũ virium perducti fuerimus. Hanc desperationẽ morti comparat, à qua nos toties liberat Dominus, quoties in graues tẽtationes incidimus, à quibus rursus eluctamur. Liberatio describitur cum ait: Qui ex tãta morte, id est, ex tanto mortis periculo nos liberauit & liberat: Hic ergo fiduciæ in Deum fructus est. Nõ est enim tutius in tribulatione refugiũ, quam in Deum firma fiducia: ex qua Deum inuocat, mole crucis pressus. Vnde Psalmus 49. Inuoca me in die tribulationis, eripiã te, & glorificabis me. Ex liberatione concepta fiducia, vt in posterũ quoq; diuino auxilio fretus, pericula sit euasurus,

rus, describitur his verbis: In quem speramus, quod etiã adhuc liberabit. A præstitis enim beneficijs Dei de perpetua eius erga nos beneuolentia, argumentum petendum est. Vnde Paulus sæpe consolationes petit, vt ad Phil. 1. Persuasus sum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet in diem IESV CHRISTI. Tot enim pignora beneuolentiæ Dei erga nos habemus, quot eius sentimus beneficia. Neque ipse, cum immutabilis sit, mutabit affectum, nisi nos nostra culpa iustam iudicis iram prouocauerimus. Solicite ergo ambulemus coram eo in vero timore.

Simul adiuuantibus & vobis per deprecationem pro nobis, vt donum ex multis personis erga nos collatum, gratiarum actione per multos celebretur pro nobis.

Quod è periculo mortis, in quo fuit, sit liberatus, tribuit ex parte precibus Corinthiorũ, qui pro ipso deprecati sunt Deum, & simul finem liberationis suæ tertium, nimirum vt publice per multos celebretur Deus, qui ipsum eripuit è periculo, ꝓpter multorum preces. Hic huius loci sensus est simplicissimus, tametsi oratio Pauli nonnihil obscura est: Donũ ex multis personis collatum, hoc est, liberatio, quæ mihi contigit per multorum preces. Gratiarum actione per multos celebretur pro nobis, id est, vt nostra causa etiam multi gratias agant Deo pro beneficio mihi collato: Hic primum obseruetur, quanta sit vis piæ deprecationis, adeo vt merito dixerit Salomon: Turris fortissima nomen Domini. Admonemur igitur nos, vt cum in proprijs, tum in communibus periculis confugiamus ad preces Ecclesiæ: Habet enim Ecclesia promissionem, quod Deus velit eam exaudire in salutem. Deinde obseruetur hic manifesta refutatio erroris, eorum, qui omnia fato tribuunt, & mortis momenta fato alligant, quorum sententia si vera esset, Paulus non recte tribueret precibus Corinthiorum, quod ex præsenti mortis periculo sit ereptus. De futuri ergo cogitantes euentibus, respiciamus ad cõminationes & promissiones diuinas. Ad comminationes quidem, si quid mali egerimus: Ad promissiones vero, cum Deo obœdientiam ex fide præstiterimus, & inuocauerimus ipsum iuxta mandatum Christi: Quicquid petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis. Tertio obseruetur, nostrum officium esse, Deo gratias agere, pro defensione ministrorum & conuersatione Ecclesiæ, atque adeo pro omnibus beneficijs, quoties ipsius præsentem opem experimur, hoc est semper. Vnde Paulus: semper gratias agentes Deo.

Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate & sinceritate Dei, conuersati sumus in mundo, potissimum autem apud vos.

Rationem sumtam ab Apostolici muneris fideli & sedula administratione, iustissimam reddit, cur Corinthij merito Deo gratias agere debeant pro sua salute, videlicet quod sit è mortis periculo ereptus. Nimirum quod simpliciter sine dolo, & sincere sine admixtione peregrinæ doctrinæ, in Euãgelij negocio sit versatus, idq; potissimũ apud Corinthios, apud quos diutius cõmoratus fuit. Merito enim chara salus eius omnib⁹ esse debet, qui salutis omnium curã habet. Quod hic sit sensus verborum Pauli, antithesis docet. Nam cum sapientiæ carnali opponit gratiam Dei, manifestum est, quod gratia Dei per metonymiã accipiatur pro sapientia Dei hoc, est, pro Euangelio, sicuti 1. Cor. 1. Paulus sapientiam Dei interpretatur, quã carnis seu mundi sapientiæ opponit. Sed metonymia ideo vsus est Apostolus, vt causam monstraret suæ functionis, & autorẽ Euangelij, quem tacite opponit arrogantiæ illorum, qui apud Corinthios de carnali sapientia gloriabantur. Verũ vt hęc ratio recipiatur à Corinthijs, ad suæ conscientię testimonium prouocat. Quod perinde est, ac si Deum ipsum testem vocasset. Neq; id simpliciter facit, sed dicit se in hoc suæ cõscientiæ testimonio gloriari. Cuius quidẽ gloriationis fundamentum est, solida in Deum fiducia, qua Deo autori omne bonum fert acceptũ. Hoc ergo fundamento posito, licet in omnibus donis Dei sancte gloriari. Non igitur pugnat hic locus cum eo, qui est 1. Cor. 1. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Differt enim hæc gloriatio ab illa, fundamento, & fine seu termino. Gloriatio enim prohibita fundamentum habet meritum proprium, finem seu terminum iusticiæ propriæ opinionem. Verum gloriatio sancta & licita, fundamentum habet fiduciam in Deum, & in ea fiducia bonam causam, quam donum Dei agnoscit. Terminum vero læticiam in Deo, & Dei celebrationem. Hoc Pauli exemplum nos moneat, vt ita coram Deo & hominibus versemur, vt nobis sit incolumis & illæsa conscientia, qua nulla senectutis nutrix dulcior est, secundum Pindarum.

Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis aut etiam agnoscitis: spero autem, quod vsque ad extremum quoque agnoscetis.

Comprobatio est suæ simplicitatis & sinceritatis. Cum enim Paulus dicit, se non aliud scribere, quam quod legunt & agnoscunt Corinthij, significat se candide, sincere, & absq; omni fuco scribere. Nam, vt qui tecta & fucata oratione vtitur, merito sane dicitur alia scribere, quam quæ leguntur: Ita qui simplici & sincera oratione vtitur, eadem quæ leguntur, dicitur scribere. Hoc quoque illorum testimonio confirmat, cum ait: & agnoscitis, scilicet verum esse & simplex, quod dico. Hic vt nobis commendatur candor & simplicitas in loquendo & docendo: Ita omnis fucus & orationis perplexitas damnatur, vt indigna pijs. 10

Sicuti & agnouistis nos ex parte, siquidem gloriatio vestra sumus, quemadmodum & vos nostra in diem domini Iesu.

Ab anteactis. Ab eo enim quod antea cognouerint simplicitatem & sinceritatem suam in docendo, atq; adeo totam doctrinam approbauerint, pollicetur sibi futurum, vt in posterum quoq; agnoscant. Quod autem agnouerint & approbauerint doctrinam suam, cõfirmat à mutua sua & Corinthiorum gloriatione. Quemadmodũ enim gloriatio Pauli fuit, quod Corinthios Christo lucrifecisset per Euangelij prædicationem: Ita vicissim gloriatio Corinthiorum erat, quod à tali & tanto Apostolo, adeo pure & sincere essent instituti. Hanc gloriationem in Corinthijs, quia ea abutebantur in 20 aliorum contemtum, reprehendit in prioris primo. Hic eadem laudat quatenus ea recte vsi sunt, sine aliorum contemtu ad autoritatem Apostolicæ doctrinæ comprobandam.

Itaque hac fiducia volui ad vos venire, primum, vt secundum gratiam haberetis, & per vos transire in Macedoniam, & rursus à Macedonia venire ad vos, ac à vobis deduci in Iudæam.

Hoc est, propterea quod vos nostra gloria sitis, & nos vestra, volui in Macedoniam profecturus vos primum inuisere, & postea à Macedonia in Iudæam concessurus, iterum per vestram regionẽ transire, vt hoc meo ad vos reditu secundam haberetis gratiam, hoc est, beneficium secundum perciperetis, 30 vestrum Apostolum sæpius docentem audiendo. Atque ita gratiæ vocabulum metonymicos pro dono seu beneficio accipitur. Potest etiam gratia hoc loco per Metalepsin pro gaudio, quod ex beneficio capitur, poni: vt secunda gratia sit secundum gaudium ex præsentia Pauli perceptum. Hæc monent quali affectu deceat ministros Euangelij & auditores, se mutuo complecti.

Hoc igitur cum cogitarem, nunquid leuitate vsus sum? Aut num quæ consulto, secundum carnem consulto: vt sit apud me etiam & non?

Apologiam instituit aduersus eos, qui se leuitatis insimularunt, propterea quod iuxta promissionem Corinthum non venisset, vnde etiam reli- 40 quam Pauli doctrinam calumniati sunt: Ac si quod nunc affirmaret, idẽ mox præ leuitate negaret. Est ergo sensus verborum Pauli: Quando proposui ad vos venire, num leuitate aliqua hominum inconstantiũ more, qui & temere solent polliceri quiduis, & leuiter consilium mutare, vsus sum, vt quod nunc affirmem, id rursus negem? Secundum carnem hoc loco est, aliquid more leuium hominum facere. Etiam, declarat affirmantem sermonem, Non, negantem. Ergo sensus est, quem expressi, vt sit apud me etiam & non, hoc est, vt idem & affirmem & negem.

Immo fidelis Deus, quod sermo noster qui ad vos factus est, non fuit etiam & non.

Responsio est Apostoli & dilutio obiectionis. Est autẽ sensus: Deus qui 50 fidelis est & verax, nouit me vobis eandem veritatem constanter prædicasse. Sermo noster, hoc est, prædicatio Euangelij non fuit etiam & non, id est, non fuit de eadem re nunc aiens nunc negans, sed semper sibi similis, & constans.

Nam Dei filius IESVS CHRISTVS, qui inter vos per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum, non

Probat à constantia obiecti seu materia Euangelij, ipsam Euangelij prædicationem constantem & firmam esfuit

fuit etiam & non,ſed etiam in ipſo fuit.

ſe. Argumentum ita colligitur: Chriſtus Ieſus qui prædicatur à nobis, non eſt etiã & non, hoc eſt, nõ eſt varius & inconſtans, ſed prorſus idem,& ſemper ſibi ſimilis. Ergo prædicatio de ipſo,conſtans quoq; eſſe debet,& ſemper ſibi ſimilis. Quicunque ergo puritatem Euangelij non retinent,Chriſtum quodammodo inconſtantiæ inſimulant.

Quotquot enim ſunt promiſſiones Dei, in ipſo ſunt etiam , & in ipſo ſunt Amen, Deo ad gloriam per nos.

Probat rurſus quam conſtans & immota ſit doctrina Euangelij, quam Corinthijs tradidit: idque cum à ſubiecto, tum à promiſsionum diuinarũ firmitudine.Eſt autẽ hæc argumenti ſumma: Cum promiſsiones Dei in Chriſto ſint fundatæ,qui perpetuo ſibi ſimilis eſt & inuariabilis, fieri nõ poteſt,quin ſint certiſsimæ & firmiſsimę.Quare cum Euangelium nihil aliud ſit,quá promiſsionum diuinarum promulgatio & annunciatio,firmum,ratum & cõſtans eſſe neceſſe eſt. Verum cum hoc Pauli dictũ ſit vnum ex pręcipuis principijs noſtræ religionis,operę preciũ fuerit illud diſtinctius retexere,& eruere multiplicem doctrinam quæ in ipſo continetur.Quatuor ergo hic breuis Aphoriſmus cõtinet. 1. Monſtrat ſalutis fundamentum. 2. Promiſsionum Dei meminit. 3. Indicat,quo pertineat verbi miniſterium. 4. Omnium horum finem opponit. Fundamentũ ſalutis Chriſtum eſſe docet. Nam vt ſine illo nullus nobis acceſſus ad Deũ patet: peccatum enim nos à Deo excludit: Ita per illũ Deus nobis propitius redditur,condonatis peccatis.Promiſsiones ſunt fauoris diuini teſtimonia,in quibus ſpectanda eſt varietas, amplitudo,ſponſio & ratificatio. Varietas hæc eſt,quod promiſsionum quædá ſunt legales,ſeu remunerationis,aliæ Euangelij ſeu ſalutis. Verum quia Paulus hic teſtatur omnes promiſsiones Dei in Chriſto fundari,fieri non poteſt,vt legales locũ habere poſsint,priuſquam Chriſtum fide apprehendimus,quo facto,legales quoq; ratæ ſunt, tametſi incoatio obœdientię ſit languidior.Amplitudo harum promiſsionũ eſt,quod non ad certos homines,ſed ad totum genus humanum ſe extendant.Quemadmodum enim in Adam omnes peccauimus,ita Chriſtus omnibus à Deo reconciliator eſt datus,vt omnis qui credit in illum,nõ pereat,ſed habeat vitá æternam. Sponſio harum ꝓmiſsionum ſolido fundamento nititur. Nam in Chriſto fundatæ ſunt & propter ipſum factæ. Gen. 3. Atq; hoc eſt,quod Paulus hic dicit:Promiſsiones Dei in Chriſto ſunt etiam.Eſt enim τὸ ναὶ apud Gręco affirmantis & ſpondẽtis. Quare cum diuinas ꝓmiſsiones recolimus,veniat nobis in mentẽ, quod illarum ſponſio fundamẽtum habeat ſolidum,nempe Chriſtum dominũ. Proinde qui extra illum eſt,ſciat promiſsiones diuinas ad ſe minime pertinere,priuſquá conuertatur & reſipiſcat.Præterea ratificatio earundam ꝓmiſsionum,nõ noſtræ dignitati & meritis,ſed Chriſto nititur, vnde fides noſtra ingentem conſolationem haurit, cum nõ ſolum ſponſionem ſalutis,verumetiam eiuſdem ratificationẽ tam ſolido & conſtanti fundamẽto niti animaduertit.Atq; hoc eſt,quod Paulus dicit,Promiſsiones in Chriſto ſunt Amen. Porrò his promiſsionibus promulgandis deſtinatur miniſterium Euágelij, quod indicat Apoſtolus cum ait:Per nos,ſcilicet Euangelij miniſtros.Nam theſaurum ſuarum promiſsionum diſtribuendum miniſtris Euangelij concredidit.Poſtremo finis datarum promiſsionum etſi multiplex eſt,hic tamen principalis ſolummodo ponitur,cui reliqui ſubordinantur. Eſt autem principalis finis, gloriæ Dei prædicatio,quæ tum demum plena erit, quando proſtrato & abolito regno Sathanæ,pij ſalute æterna donabuntur. Huic fini cum deſtinatum ſit miniſterium verbi, agamus gratias Deo, qui illud in Eccleſia conſeruat & donat Eccleſiæ ſuæ pios miniſtros, promiſsionum diuinarum publici ſunt præcones, quorum voce multi euocantur è regno Sathanæ,& fiunt ciues & hæredes vitæ æternæ.

Porrò,qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtum, & qui vnxit nos, Deus eſt, qui etiam obſignauit nos, deditque arrabonem ſpiritus in cordibus noſtris.

Firmitudinem promiſsionũ diuinarum, atq; adeo dignitatem officij Apoſtolici aſſerit certiſsimo propoſito indicio ab effectibus ſpiritus Dei, cum in ipſis miniſtris, tũ in auditoribus. Recitat autẽ ordine quatuor effectus ſpiritus Chriſti, qui ſentiuntur vere in ijs,qui Euangelium prædicatum recipiunt,vt ſunt:confirmatio,vnctio,obſignatio,& Arrabonis donatio. Hæc quatuor etſi eandam rem declarant, tamen ratione quadã diſtinguuntur. Cõfirmatio dicitur,quatenus ſpiritus Dei nobis certitudinẽ Euágelij ita cordibus noſtris ratã efficit,vt ei, vel reclamante ratione & omni naturæ ſenſu, indubitatam fidem habeamus

mus. Cum ergo animalis homo non capit ea, quæ sunt spiritus Dei, quicunq; Dei verbum indubitatâ fide amplectitur, Spiritus sancti magisterio eũ edoctum & confirmatũ esse necesse est. Vnde non mirum est, quod multi sapientes mundi qui res diuinas sua ratione & sensu metiri volunt, Euangelium non recipiant. Est itaque hæc confirmatio, qua ministri verbi & auditores vna, Spiritus sancti testimonio ita in cordib⁹ suis cõuincuntur de veritate Dei, vt firma fide in Christũ recumbant. Cum hac cõfirmatione coniuncta est vnctio, qua spiritualiter vnguntur, qui verbũ Dei indubitata fide recipiunt. In hac vnctione obseruanda sunt quatuor: Quisnam vngat? Quænã, qualisq; sit vnctio? Quis vngatur? & ad quid vngatur? Deus est qui vngit. Vnctio est ipse Spiritus sanctus, qui efficit motus in cordibus nostris congruentes cum lege & voluntate Dei. Vngitur autem omnis, qui vera fide verbũ Dei recipit, idq; ob hos fines: 1. vt iam oleo læticiæ inuncti, in Deo exultemus. 2. Vt Sacerdotes, Reges & Prophetæ simus coram Deo. 3. Vt iam quoq; simus luctatores vnctione spiritus, præparati ad luctam ineundam cum vicijs & carnis concupiscentijs, vt posthac non militemus carni, sed spiritui. De hac vnctione & eius virtute, plura habes 1. Ioh. 2. Postremo loco donationis Arrabonis meminit. Nam spiritus sancti virtus, in credentibus excitat ardorem fidei, spem, dilectionem, & alias virtutes, quæ virtutes sunt pars aliqua promißionum diuinarum, quæ sunt veluti arra quædam quæ nobis donata est, in pignus reliquarum promißionum diuinarum, quæ nondum sunt cõpletæ. Est enim Arrabo pactum, symbolum, seu pignus, quod dari solet in certitudinem eius, quod promissum est.

Ego vero testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis nondum venerim Corinthum.

Accusarunt Paulum leuitatis, quod iuxta promissum non venerit Corinthum. Vnde & reliquam doctrinam calumniati sunt Pseudoapostoli. Verum quia maioris momenti res erat doctrinæ vindicare sinceritatẽ, quam ad præscriptum tempus non venire. Primum asseruit doctrinæ firmitudinem, cui subiungit causam, cur non venerit, nimirum, vt illis pareret expectando illorum spontaneam pœnitentiam. Hoc autem vt credant verum esse, interponit iusiurandum, quo Deum in testem & vindicem inuocat, cum suæ animæ, id est, vitæ & salutis periculo, si fallit.

Non quod dominetur vestræ fidei, sed quod administri simus gaudij vestri: fide enim statis.

Prolepsis est. Nam ex eo quod Paulus dixerat, Parcens vobis nondum veni Corinthum, poterant aduersarij calumniam extruere ac si Paulus affectaret in ipsos dominium aliquod, quasi sibi liceret quiduis in religione cõstituere. Hanc igitur calumniam anteuertit, & veram causam sui facti aßignat, nimirum quod administer sit gaudij ipsorum. Hoc est, quod sua admonitione de flagitioso eijciendo moti, egerint pœnitentiam. Vnde gaudium conscientiæ nacti in fide stant, qui antea quodammodo prostrati alieni delicti approbatione iacuerunt. Qui autem fide stant, salutem in Christo obtinent, quorum officium est, donec in hac mortali vita sunt, vt magis magisque in cognitione & sensu abundent. Phil. 1.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Causa dilati aduentus sui ad Corinthios reddita, iubet Apostolus vt Corinthij incæstuosum pœnitentem in gratiam recipiant, & hortatur ne nefandu machinationibus Sathanæ sinant se circumueniri. Deinde, gratijs Deo actis, qua fide Euangelium docuerit, ab effectu demonstrat.

Ordo & partes Capitis secundi.

Plures sunt huius capitis partes. 1. Causæ redditio est, cur iuxta promißionem non venerit Paulus Corinthum. 2. Sententiæ suæ declaratio est, de incæstuoso Corinthio recipiendo in Ecclesiam: pro quo & ipse intercedit rogans, vt ipsi pœnitenti lapsum istum condonent. 3. Exhortatio generalis est, ne sinamus nos, quemadmodum ille fecit, à Sathana circumueniri. 4. Narratiuncula est de profectione Apostoli. 5. Gratia-

Gratiarum actio pro felici in negocio Euangelij successu. 6. Diluit crimen Apostolo obiectum, videlicet, quod non cauponetur verbum Domini, vt plerique: sed sincere, in conspectu Dei, de Christo loquatur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10 HOC autem mihi faciendum iudicaui, vt ne rursus cum tristicia ad vos venirem.

In fine primi capitis cœpit se excusare Apostolus, cur iuxta promisionem non venerit Corinthum, nunc eiusdem excusationis plures rationes colligit. Hoc inquit, mihi faciundum iudicaui. hoc est, non veni ad vos, ne rursus ad vos cum tristicia venirem: quod sane euenisset, si vos adhuc vobis placentes deprehendissem non animaduertisse in incœstuosum fratrem. Nam interea dum Apostolus distulit aduentum, Corinthij ipsius scripto admoniti resipuerunt, ac incœstuosum excommunicauerunt in testimonium veræ pœnitentiæ, & quod non delectarentur alienis peccatis. Hinc duo discamus: vnum, totius Ecclesiæ interesse, lapsos in viam reuocare. Quod nisi fecerit, alieno obstringi peccato. Alterum, ministrorum verbi esse moderari castigatio-20 nem, conspecta delinquentium pœnitentia.

Nam si ego tristicia vos afficiam, Quis est qui exhilaret me? nisi is qui tristicia afficitur ex me?

Aetiologia est, dixerat enim se non venisse, ne Corinthios tristicia afficeret: nunc eius causæ rationem reddit, à sua persona sumta, videlicet, ne sibi ipsi mœrorem accerseret, illos tristicia afficiendo, & castigando propter eorum factum. Indoles pij pastoris hic indicatur, qui cum alios castigat, ipse quoque dolore afficitur. non insultat lapsis lętabundus, quod causam castigandi acceperit, sed paterno potius animo, & sancta castigatione errantes in viam reuocat. Obseruetur igitur hoc loco, quomo-30 do affectum ad castigationem errantium accedere ministrum Dei oporteat.

Et scripsi vobis hoc ipsum, ne cũ venero tristiciam capiam ex ijs, ex quibus oportebat me gaudere, confisus vobis omnibus, quod gaudium meum omnium vestrum sit.

Eodem pertinere ait, quod in priori Epistola de excommunicando incœstuoso scripserat. Scripsi, inquit, vobis hoc ipsum scilicet, quod molestiam & ipsi incœstuoso & vobis attulit, vt & ipse & vos resipiscentes, & ego veniens gauderem super vestra pœnitentia. Rationem addit: Confisus vobis omnibus, quod gaudium meum omnium vestrum sit, hoc est, qui omnino speraui fore, vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis, propter-40 ea quod meum gaudium vobis quoq; commune esse existimetis. Atq; hæc pia συμπάθεια est ministrorum verbi & auditorum, vt quemadmodum ex mutua tristicia tristiciam capiunt: Ita ex mutuo gaudio gaudeant.

Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas non vt tristicia afficeremini, sed vt cognosceretis charitatem quam habeo abundantius erga vos.

50 Aduersarij Pauli apud Corinthios calumniabantur ipsum ex affectatione tyrannidis, vt contristaret Corinthios, scripsisse incœstuosum illum tradendum Sathanæ: sed Paulus longe aliam causam impellentem, & alium finem fuisse asserit. Dicit enim se magna oppresśione & anxietate cordis fuisse impulsum ad scribendum id, quod ipsius vberrimæ testantur lacrymæ: & hoc in eum finem, vt cognoscerent charitatem, quam haberet abundantisśimã erga eos. Hic locus docet, & quanto dolore animi ministri verbi debeant peccata suorum auditorum deflere, & quo cordis affectu correptionem suscipiant. Cæterum cum auditores hoc non ita accipiunt, sed cum aduersarijs Pauli fingunt alias causas, fremunt aduersus suos admonitores, & vt hostes eos persequuntur: quemadmodum Herodes Ioannem persecutus est. Verum hic ministri verbi cum Paulo freti bonitate causæ, & conscientia præstiti officij non cessabunt in officio, sed strenue & prudenter munere sibi commisso vice Dei fungentur: ne ipsi alienis communicent delictis. Vide Eze. 3.

Si quis autem contriſtauit, non me contriſtauit, ſed (ex parte, vt ne aggrauem) omnes vos.

Paulus reconciliaturus incœſtuoſum Corinthijs præmollitione vtitur. Si quis, inquit, contriſtauit, hoc eſt, ſi incœſtuoſus ille triſticiam attulit ſuo ſcelere, non mihi triſticiam attulit, hoc eſt, perinde id accipio ac ſi me ſuo peccato non offendiſſet, poſtquam per veram pœnitentiam reſipuit: Sed vos omnes contriſtauit, id eſt, vos omnes ſuo lapſu offendit. Hoc quoq; præmolliens ait, Ex parte, id eſt, quodammodo, & præmollitionis finem addit: Vt ne grauem, ſcilicet ipſum, maius onus adijciens exaggerando ipſius ſcelus poſt reſipiſcentiam. Hic ſenſus verborum Pauli eſt, qui minus obſcurus eſt in textu Græco, qui paraphraſi hoc modo reddi poteſt: Incœſtuoſus ille qui triſticiam tantam attulit, adeo ſua pœnitentia me commouit & conſolatus eſt, vt omnis triſticia quam ex ipſius facto perceperam, ſit plane abſterſa, ac ſi nunquam me offendiſſet. Verum vos ſupereſtis, quos omnes offendit, ſed quodammodo: quia ſecuta eſt pœnitẽtia, quod ideo dico ne iam per ſe grauato maius adijciam onus, quod potius detractum velim. Locus obſeruandus, quod pœnitentium præterita ſcelera, alta obliuione nos tegere oporteat, omni offenſione remiſſa. Idque exemplo benigniſsimi patris cœleſtis, qui ita tegit peccata remittendo, vt ſe dicat, eorum amplius non meminiſſe.

Sufficit autem ei qui talis eſt, correctio hæc, quæ à pluribus illi contigit, vt potius è diuerſo debeatis condonare & conſolari, ne forte abundantiori triſticia abſorbeatur, qui eiuſmodi eſt.

Sententiam ſuam de recipiendo incœſtuoſo Apoſtolus ponit, nimirum vt correptus à pluribus & reſipiſcens, recipiatur in gratiam. Sententiæ autem ſuæ finem addit, ne videlicet correptus, nimis diu dilata reconciliatione ruat in deſperationem. Hinc duo colligamus: Primum, confutationem Donatiſtarum, qui negarunt lapſis veniam. Hic enim aperte oſtenditur, quod lapſis pareat reditus ad gratiam, qua exciderunt, modo pœnitentiam egerint. Alterum, modum ſeruandum eſſe in corrigendis fratrum lapſibus, nimirum vt caſtigatio talis ſit, quæ lapſos pœnitentes non magis proſternat, ſed erigat potius, cum veræ pœnitentiæ teſtimonia appareant.

Quamobrem obſecro vos, vt confirmetis in eum charitatem.

Poſt ſententiæ ſuæ de recipiendo incœſtuoſo expoſitionem, addit quoque ſuam pro ipſo interceſsionem, & ſe veluti aduocatum ipſius conſtituit. Nam ea eſt vis vocis παρακαλῶ. Rogat enim, vt ſe deprecatore, publico Eccleſiæ conſenſu declarent, ſe illum pro fratre complecti, ſicuti publico Eccleſiæ iudicio fuit eiectus. Vtitur Apoſtolus verbo κυρῶσαι, quod legitimæ poteſtatis definitionem & decretum declarat. Quare hic forma iuris Eccleſiaſtici deſcribitur. Lapſus agnoſcit errorem, dolet, petit veniam. Paulus aduocatus intercedit. Eccleſia Corinthiaca cauſam cognoſcit, & fert ſententiam, quam ratam & authenticam eſſe vult, iuxta Domini dictum, Quorumcunque peccata ſolueretis ſuper terram, erunt ſoluta in cœlo. Diſcamus ergo ex hoc loco, quæ ſit legitima ratio recipiendi lapſos poſt reſipiſcentiam: videlicet quod non ſit vnius paſtoris, ſed ſenatus Eccleſiaſtici, vbi legitima Eccleſiæ gubernatio locum habet.

Nam in hoc etiam ſcripſeram vobis, vt probationem veſtri cognoſcerem, an ad omnia obœdientes ſitis. Cui autem condonatis, etiam ego. Etenim cui condonaui, ſi quid condonaui, propter vos condonaui coram Chriſto.

Difficiles admodum fuiſſe Corinthios ad recipiendum excommunicatum, ex hoc loco apparet. Vnde ſingularis grauitas in talibus cauſis requiri videtur. Vt autem ipſos ad condonationem permoueat, duplici vtitur argumento: vno ab illorum officio, altero à ſuo facto petito. Officium Corinthiorũ fuit, ſuo Apoſtolo obœdire in re pia & honeſta. Factum Pauli erat, quod lapſum ſuo recepiſſet ſuffragio, idque coram Chriſto, id eſt, vere & ex animo tanquam Chriſto inſpectore. Tales ergo decet reconciliationes eſſe inter Chriſtianos, non ſimulatas, non fictas, non quas leuicula offenſio rurſus reſcindat.

Ne occupemur à Sathana, non enim

Etſi hæc eo pertinent potiſsimum, ipſius

ipsius cogitationes ignoramus.

ne Corinthij sint nimis duri & rigidi in corripiendo incœstuoso resipiscente, vnde & desperatio in peccatore, & dissensio inter ipsos Corinthios oriri posset, quibus rebus diabolus homines circumuenire solet: tamen generalius hoc dictũ accipi debet, vt sit exhortatio generalis, ne sinamus nos circũueniri vllis Sathanæ consilijs, vt aliquid cõmittamus contra cõscientiam & normam iusticiæ diuinæ. Quales sint artes diaboli, casus primorum parẽtum, Christi admonitio, & plurimorum tristis lapsus testatur. Primos parentes aduersando impediuit in iñocentię statu, et sophistica verbũ Dei corrupit, & quos mendacio circumuenerat tyrannide occidit. Vnde Christus admonet, quod Sathan sit mendax et homicida ab initio: Id quod non solum lapsus primorum parentũ testatur, sed omnium temporum historiæ conuincunt, atq; hic dies cum multarum animarum horrẽdo interitu docet. Vt autẽ Apostolus nefandas machinationes Sathanæ melius nobis ponat ob oculos, tribus significantibus vocibꝰ vtitur. Sathã Hebræa vox est, qua duplex studium diaboli significatur. Prius, quod ex professo generis humani aduersariꝰ & hostis sit irreconciliabilis. Posterius, quod hominibus impedimenta obijciat, vt vel impingant in stadio pietatis, vel prorsus cadant & deficiant. Hæc impedimenta pulcre describuntur in tẽtationibus Christi Matth. 4. Primũ enim nititur persuadere homini, quod Deo non sit curæ, sumtis argumentis à cruce. Si hoc nõ succedit, impellit vt temere tentemus aliquid contra vocationem, vnde in vitæ & salutis discrimẽ cõijcimur. Tertio, propositis præmijs ad idololatriam solicitat, qua techna maximam partẽ orbis terrarũ hodie captiuã tenet. Græca vox πλεονεκτεῖν, aliena inuadere & malis artibus occupare significat. Quare hac voce significat Paulꝰ, quod Diabolus ipsam Ecclesiam filij Dei peculium inuadere soleat, semperque nitatur, vt fraudulenter & malis artibus eam subruat, vt multi à Christo deficiant. νοήματα significant cogitationes Sathanæ, quibus nefanda excogitat consilia, vt sceleratã suam voluntatem perficiat, maximamq; generis humani partem interimat. Ac omnium primum conatur per sua nefanda consilia nostras mẽtes corrumpere. Si non vna via succedit, aggreditur aliam. Si doctrinam corrumpere non potest, sacramenta contaminat: si neutrum succedit, obijcit multa scandalã, nunc ad hoc, nunc ad illud solicitãs, & per gradus tãdem peccatorum multos in desperationem abducit. Hanc machinationẽ Sathanæ Petrus eleganti imagine depingit, cum dicat: diabolum tanquam rugientem leonem circumãbulare, & quærere quem deuoret. Aduersus has Sathanæ machinationes turris fortissima est nomen Domini, id est, vera ex fiducia Christi inuocatio, sine qua nequaquã vllus mortalium euadere potest, quin diaboli insidijs & cõsilijs victus succumbat. Plura de πανοπλία militis Christiani, lege ad Ephe. 6. & 1. Thessal. 5.

Porrò cum venissem Troiadem in Euangelium Christi, etiam ostio mihi aperto in Domino, non habui relaxationem spiritui meo, eo quod non inueneram Titum fratrem meum, sed illis valedicens profectus sum in Macedoniam.

Hæc narratiuncula de profectione Pauli eo pertinet, vt Apostolus & studium suum in annunciando Christo ostendat, & caussam moræ, quod ad Corinthios iuxta promisionem non venerit, indicet. Quod autem dicat, se admodum anxium fuisse, quod nõ inuenerat Titũ fratrem Troiade, atq; ideo statim relicta Troiade, profectum esse in Macedoniã, facit ad declarandam Apostoli solicitudinem pro Corinthijs. Nam ideo solicite quærit Titum, vt ab eo statum Corinthiorum cognoscat. Hęc solicitudo Apostolica nobis in exemplum proposita est, vt singulari studio Ecclesiam Christi prosequamur, & præsertim pro illis soliciti simus, quorum cura nobis præcipue commendata est. Porrò prouerbialis ista locutio ostij aperti similitudinis declaratione facilis redditur. Ostio aperto, aditus facilis in ædes patet. Cõtra, ostio clauso excludimur. Quemadmodum igitur ostio aperto patet ingressus in domũ: Ita data facultate ex Domini voluntate ministri verbi facilius progrediuntur in Euangelij annunciatione, & contra. Sicut ostio clauso alia via tentanda est. Ita vbi nullus fructus Euangelij se profert, rogandus est Dominus, vt ipse sua manu ostium aperiat.

Deo autem gratia, qui semper facit nos triumphare in Christo, & odorem noticiæ suæ manifestat per nos in omni loco.

Quia mentionem fecerat sui in Euangelij negocio laboris, merito in gratiarum actionem fertur: qua & soli Deo acceptum fert fructum suę præ-

dicationis, & ſignificat ſe minime ocioſum fuiſſe, ſed magnis negocijs impeditum, non veniſſe Corinthum, quemadmodum in ſuperiori Epiſtola promiſerat. Duplici metaphora hoc loco vtitur, & vtriuſque explicatio ſuam doctrinam ſingularem ſuppeditat. Triũphi nomine quatuor indicat Apoſtolus. 1. Fuiſſe ſibi magnum certamen in prædicatione Euangelij. 2. Hoſtes ſuos deuictos fuiſſe & Sathanam proſtratum gladio Euangelij. 3. Partum eſſe ſpolium, hoc eſt, homines qui ſub tyrannide diaboli captiui tenebantur, nũc libertatem adeptos eſſe per Chriſtum. 4. Sibi honorem certaminis, & veluti coronam triumphantis deberi. Vnde ad Timotheum: Certamen bonum certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui. Quod reliquum eſt, repoſita eſt mihi iuſticiæ corona, quã reddet mihi Dominus in die illo iuſtus iudex. Verum cum Apoſtolus dicit, Deum facere ſe triumphatorem, omnem gloriam Deo tribuit, ac ſe organum tantum, quo Deus pro ſua voluntate vtitur, agnoſcit. Hic præterea loc⁹ mire facit ad refutandos Enthuſiaſmos eorum, qui cum reuelationes iactant, nihil vocali verbo & externo miniſterio tribuunt. Odoris nomine ſignificatur fama & celebritas noticiæ Dei, nimirũ, quod homines per prædicationem Euangelij venerint in eam Dei noticiam, quod ipſum agnoſcant & celebrent. Atque huic fini Euangelium Chriſti deſtinatum eſt.

Nam Chriſti bona fragrantia ſumus Deo, in ijs qui ſaluantur, & in ijs qui pereunt.

Prolepſis eſt, Nam cum Paulus dicat, Deum manifeſtare odorem ſuæ noticiæ in omni loco: poſſent aduerſarij excipere, & dicere, Non fructum ferre vbique, ideo gloriationem Pauli minime iuſtam eſſe. Sed Paulus reſpõdit per diſtributionem, ac dicit odorem noticię Dei peruenire quidem ad omnes, & gratum eſſe illum odorẽ, hoc eſt, Deum acceptare & probare miniſtrorum obſequiũ in annunciando Euãgelio, tametſi omnibus non ſit ſalutare. Nam hic odor Deo gratus eſt, cum in ijs qui ſaluãtur, tum in ijs qui pereunt. Hic locus docet, monet & conſolatur. Docet quidem, quod qualiſcunq; euent⁹ ſit noſtrę prędicationis, miniſterium noſtrum & obſequium ſit gratũ Deo & acceptũ. Monet, cum pios tum impios: Pios quidem, vt in Euãgelij noticia ſuã ſalutem ſtatuant: Impios vero, quod in maiorem condemnationem cedat ipſis prædicatio Euangelij, ſi Euangelio fidem non adhibeãt. Conſolatur miniſtros Euangelij cõtra ſcandalum paucitatis, amplectentium Euangelium. Nam quomodocunq; acciderit illorum prædicatio, ad gloriam Dei illuſtrandã facit. Conſolatur quoq; miniſtros verbi contra cõtemtum mundi, qui vt reiectamenta quædam miniſtros Dei aſpernatur. In hoc contemtu ſciant miniſtri verbi, ſe bonã fragrantiam Deo eſſe, vtut fœteant coram ſtulto mundo, qui ſuis inſtar ſordes vnionibus præfert. Sed quæſtio hic oritur, Cum proprium Euangelij ſit prædicare ſalutem: cur hic Paulus illud dicat quibuſdam in damnationẽ cedere? Reſponſio, quod duplex ſit Euangelij officium, nempe proprium quod eſt annunciare ſalutẽ per Chriſtum, & accidentale, quod eſt incredulis maioris dãnationis occaſionẽ præbere. Deinde, vt Euangeliũ ſua natura eſt gratiæ prædicatio, ita occaſione eſt iræ Dei manifeſtatio. Vt enim ſalutem credẽtibus offert gratuitam: Ita teſtatur irã Dei ſuper incredulos manere. Quare vt Euangelium requirit pœnitentiam & fidem: Ita recte definitur eſſe prædicatio pœnitentiæ & remiſsionis peccatorum in nomine Chriſti, Lucæ 24.

His quidem odor mortis ad mortem, Illis vero odor vitæ ad vitam.

Perſiſtit in metaphora: cuius hæc ſimplicisſima eſt explicatio: Ijs qui pereunt, prædicatio Euangelij, adeoq; miniſtri ſunt inſtrumentum mortis, vt non credẽtes Euangelio æternũ moriantur: Cõtra, ijs qui ſaluantur, prædicatio Euangelij atque adeo Dei miniſtri ſunt inſtrumentũ vitæ, vt Euangelio credentes æternum viuant. Clemens Alexandrinus libro 2. pędagogi. capite octauo, ita legit hunc Pauli locum: His quidem odor ex morte in mortem: Illis vero odor ex vita in vitam. Hanc lectionem ſi ſequimur, ſignificat Paulus duo in prædicatione Euãgelij proponi, mortẽ Chriſti, & vitã Chriſti, mors Chriſti eſt odor mortis in mortem, ſcilicet pereuntibus, vt qui in Chriſti morte vitã non quęrant, vita Chriſti eſt odor ex vita ad vitã, ſcilicet ſaluãdis, qui peccati mortem in Chriſti morte, & vitã in eius vita quęrunt.

Et ad hæc quis idoneus?

Digreſsiuncula exclamatoria eſt, qua ſignificat eximium decus eſſe miniſterium verbi, & raræ eiuſdem virtutis officium in eo miniſterio fideliter præſtare.

Non enim, vt plærique, cauponamur verbum Domini, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei de Christo loquimur.

Paulus superius dixit Apostolos, se aliosque ministros Dei, esse bonam fragrantiã Deo, cum in ijs qui saluantur, tum in ijs qui pereunt. Nunc eius dicti rationem reddit à proprio ministrorum verbi officio sumtam. Ministri sincere, vt ex Deo profectum verbum annunciantes, & non cauponantes verbũ Domini, sed tanquam in conspectu Dei de Christo loquẽtes, sunt Deo bona fragrãtia. Nos ex sinceritate, vt ex Deo in conspectu Dei de Christo loquimur. Ergo nos sumus bona fragrãtia Deo. Collationem contrariorũ facit propter eos, qui Paulum accusarunt tanquam minus sincere fungentem officio. Dicũtur autem cauponari verbum Domini, qui veluti caupones, sua vina vt grata sint palato bibentiũ, quo plus lucri sibi accedat, sinceritatem Euãgelij vitiant, hoc est, qui verbũ Domini humanis doctrinis & additamentis corrũpunt, idq; in fraudem & dolũ auditorũ, quo & ipsis auditoribus quæ sapiunt illorũ palato propinent, & ipsi lucrũ aliquod inde percipiãt. Hinc discamus, quod quicunq; vel addit aliquid de suo, vel detrahit quicquam verbo, vel verbum ipsum parum cãdido animo prædicat, vel suum lucrum spectat, vel voluptati auditorum illud accomodat, dicatur cauponari verbum Domini. In hoc numero sunt hodie multi, qui dolo & fraude ad Ecclesiasticas functiones prosiliunt, quiq; cum ipsi nondum religionis fundamenta didicerint, munus docẽdi capessunt. Quæ leuitas non cõsiderans quã ardua & grauis res sit Ecclesiastico munere fungi, meretur horrendas pœnas. Cauponantur et illi verbum Dei, qui suæ securitatis gratia, verbum Domini non recte secant, nõ obiurgant tyrannos, auaros, libidinosos, ne suæ quieti male consulere videantur. Hos Petrus in posterioris secũdo grauissime taxat. Quod autem ex sinceritate oporteat verbum Dei prædicari, tribus argumẽtis docet: Primum ab autore verbi sumitur, qui & verbũ ponit in ore ministrorum, & eos ad prædicandum mittit. Cum igitur Deus maxime sincerus sit, decet eos qui eius vice fungũtur sincere & pure agere, ita vt nec affectu, nec verbo, nec facto, nec exemplo vitient puritatem fontis saluatoris. Secundũ sumitur à præsentia Dei, in cuius conspectu stamus, cum verbũ Dei prædicamus. Summa igitur puritas in eius cõspectu requiritur, qui purissimus est, ne audiat minister Deum increpãtem se, iuxta illud Psalmi, Quare tu enarras iusticias meas & assumis testamẽtum per os tuũ. Tu vero odisti disciplinã & proiecisti sermones meos retrorsũ. Tertiũ sumitur ab obiecto prædicationis qui est Christus agn⁹ Dei immaculatus. Quare purè negociũ Euãgelij tractare oportet, & eos deligi ad tam augustũ munus qui sunt idonei. Porrò cum Paulus hic dicit, vt ex sinceritate, vt ex Deo. sciendũ quod particula VT non sit similitudinis aut improprietatis nota, sed potius veram & solidam approbationem designet. vt Iohãnis primo: Vidimus gloriã eius, vt filij vnigeniti à patre. Et Paulus ad Ephesios quinto. vt filij lucis ambulate. Illic Ioannes intelligit conspectam fuisse in Christo gloriã, quæ filio Dei vere cõgrueret, certumque esset diuinitatis testimoniũ. Hic Paul⁹ vult nos vere operib⁹ testari hoc ipsum, quod simus vere filij lucis. Ad eundem modum hoc loco ὡς, id est, vt, non est improprie loquentis, sed certo approbantis, Quemadmodum Caph apud Hebræos.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Vt se rite suo officio functum testimonio Corinthiorum probat Apostolus, idque non sua virtute, sed per gratiam Dei, Ita de efficacia sui ministerij agit, conferendo inter se legem & Euangelium, & vtriusque ministros: vnde quanta sit gloria Euangelij concludit.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Tametsi vnus scopus est huius capitis, nempe ostensio eminentiæ ministerij Apostolici, potest tamen in has quatuor partes commode distribui. Quarum prima est testimonium virtutis Apostolicæ prædicationis. Secunda, remotio inanis gloriationis, & assertio gratiæ Dei, cui omnem virtutem sui ministerij fert acceptam. Tertia, est confutatio eorum qui legalia admiscuerunt, idque per comparationem legis & Euangelij, literæ & spiritus. Quarta, est conclusio gloriationis Apostolicæ: in qua confert auditores legis & Euangelij,

Euangelij, Illos, donec conuertantur ad Dominum, habere cor velamine obtectum, ne videant gloriam Christi: hos reuelata facie gloriam Domini speculari asserens.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

I NCIPIMVS rursus nosipsos commendare? num egemus, (vt nonnulli) commendaticijs epistolis apud vos, aut à vobis commendaticijs?

Quia fuerunt apud Corinthios, qui Pauli ministerium extenuarint, nunc aduersus eos agit, & prouocat ad totius Ecclesiæ Corinthiacæ testimonium. sed prius per admirationem interrogat: Num apud eos commendaticijs epistolis indigeat? quib⁹ verbis oblique taxat eos, qui cũ propter inertiã suam huiusmodi assequi nõ possent, laudi & dignitati Apostoli inuiderunt. Hic locus monet ministros Euangelij, ne sinant suũ ministerium contemni, & vt se cõmendabiles auditoribus reddãt, fide & diligẽtia in ministerio.

Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris: nota & lecta ab omnibus hominibus, manifestati quod estis epistola Christi, subministrata à nobis, inscripta non atramento, sed spiritu Dei viuentis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis.

Hic prouocat Apostolus ad testimonium Corinthiorum, qui ministerio Pauli ad Christum conuersi erant: Est autem hic sensus verborũ Pauli: Vos Corinthij, quales nunc estis per Christum nostro ministerio effecti, nobis estis instar Epistolæ ab omnibus lectæ & intellectæ, qua & ipsi vobis, & alijs rursus per vos commendamur. Hinc ergo discãt ministri Euangelij testimoniũ sui officij diligenter præstiti ab ipsis petere auditoribus, dum in eis monstrant quem fructum prædicatum per ipsos Euangelium ferat. Obseruetur præterea hoc loco duplex antithesis, Vna atramẽti & spirit⁹ Dei viui, Altera tabularum lapidearum & carnearum. vt atramento scribuntur quidẽ epistolæ, sed eo non confertur vis intelligendi, quæ scripta sunt: Ita spiritus Dei vim habet solus regenerandi animos, qui spiritus per ministerium Euágelij confertur auditoribus. Tabulæ lapideæ in quibus lex Dei scripta erat, adumbrant summam humani cordis duriciẽ, à qua cor hominis nondum regenerati lapideum dicitur, cui opponitur cor carneum, quod virtute spiritus Dei mollius est factum, vt in eo Euangelij gratia insculpi posit.

Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum apud Deum.

Ne quid arrogantius dixisse videatur Apostolus, Deo asscribit sui ministerij virtutem, ac si dicat: hanc confidentiam habemus, & ita magnifice gloriamur de nostri ministerij dignitate, quia Christi legatione fungimur: cuius spiritus in nostro ministerio efficax est.

Non quod sufficientes sumus à nobisipsis cogitare aliquid quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti.

Apertius omnem gloriationẽ Deo asscribit, & se tantum organum quo Deus pro sua voluntate vtitur, pronunciat. Hic locus apertissime docet in rebus salutis nihil posse humanas vires, priusquã spiritu Dei per verbũ mens & volũtas reformentur. Nam cum tria requirantur ad quodlibet factum, iudiciũ, voluntas, & operatio: quorũ vnum si defuerit, prorsus iacet opus, Manifeste hoc loco docetur liberũ arbitrium euerti. Nam hic quod omniũ primum ad opus requiritur, negat se Paulus habere, cum dicat: Nõ sumus idonei ad cogitandum & ratiocinandum aliquid. Deprauatum ergo agnoscit mẽtis iudicium: vnde sequitur volũtatis peruersitas. Huius doctrinæ vsus est vt agnita nostra οὐδενία & imbecillitate, magis nobis dulcescat redẽtionis beneficiũ. Præterea hic discernitur inter doctorẽ salutis, & effectorem. Paulus salutis doctor est tantũ, Christus vero doctor & effector simul. Hoc quoq; Iohannes Apostolus agnoscit cum Baptistam non lucem verá pronunciat, sed Christũ qui illuminat omnẽ hominem, qui illuminatur. Prꝑterea cum Paul⁹ se aliosq; Apostolos ministros noui testamenti appellat, discernit inter legis doctores, et noui fœderis

quod

quod ſanguine Chriſti ſancitum eſt.Neque hic ſtabilitur Antinomorum error,qui legem Dei doceri in Eccleſia nolunt,ſed tantum diſcernitur inter proprium finem Euangelij,& legem,quatenus conſideratur ſine Chriſti noticia.

Non literæ, ſed ſpiritus.

Vt dignitatem ſui miniſterij extollat Apoſtolus, collationem facit inter miniſtros legis & miniſtros Euangelij:illos literæ, hos vero ſpiritus miniſtros pronũcians.quo elogio ampliſsimis laudibus Euangelicũ miniſterium exornat. Cum hic legẽ manifeſte literam vocet,& Euangelium ſpiritũ appellet,quærẽda eſt harũ appellationum ratio.vt litera quidem inſculpta lapidi(nã ad lapideas tabulas Moſis alludit)expers virtutis omnis eſt:ſpiritus vero intꝰ in corde motus ciet & efficax eſt: Sic lex non maiorẽ vim habet,quã ſcriptũ aliquod per ſe omnis virtutis expers, niſi apud eos à quibus intelligi & præſtari poſsit.Euãgelium vero cuius ſpiritus Chriſtus eſt, viuificum eſt, Vt quod in cordibus audientiũ iuſticiam,vitam,ſalutem,& pacem efficiat. Appellationes ergo Literæ & Spiritus,non ad interpretationẽ,ſed ad efficaciã referendæ ſunt:quatenus ſcilicet ad proprium effectum legis eiuſq; miniſtrum Moſen,& ad propriam naturam Euangelij,eiuſq; autorem Chriſtum reſpiciamus. Hac etenim ratione, vt legis natura eſt tãtum liberaliter docere homines:Ita Euangelij proprium eſt ſpiritualiter & efficaciter docere,ita vt cor ipſum iam mollius effectum doctrina penetret. Verũ ſi quãdo hæc Euangelij vox non ſentitur,nequaquã Euangelij,ſed audientium culpa erit,quibus Euangelium,adeoq; omnis doctrina literalis manet. Nã non conuerſis omnis doctrina ſcripta,lecta,intellecta,adeoque omne opus & ſacramentũ quoq; & profeſsio externa ſine efficacia ſpiritus intus corda renouantis,litera eſt.Præterea,cum illi habẽdi ſunt miniſtri ſpiritus, qui verba Dei nõ ſolum exponunt,ſed etiam cordibus auditorum imprimunt: & contra,qui hoc non faciunt,tametſi bona & ſalutaria loquũtur, non ſpiritus ſed literæ miniſtri ſunt: Piorum paſtorum fuerit orare Dominum, vt ſeſe faciat miniſtros non literæ ſed ſpiritus.

Nam litera occidit, ſpiritus autem viuificat.

Ex comparatione effectuum legis & Euangelij, dignitatẽ miniſtrorum Euangelij oſtendit. Verum hic obſeruandum eſt,qua ratione dicatur lex occidere,& Euangelium viuificare. Cum itaq; lex auditur,& non præſtatur,nec adigit hominem ad Chriſtum, dicitur propter talẽ euentũ occidere. Qui enim ita legem audit,in mortem incurrit, non legis,ſed ſua culpa. At cum Euangelium prædicatum creditur,viuificare dicitur, quia credẽtes ſpiritum Chriſti accipiunt,quo iuſtificati iam per fidem viuificantur & ſanctificantur. Verum cum cõtrà Euangelium prædicatum non recipitur fide, dicitur id quoque occidere, ſed per accidens. Quemadmodum & à Simeone dicitur Chriſtus multis eſſe poſitus in ruinam, nempe ijs omnibus qui ipſum fide non ſunt recepturi.

Quod ſi mortis miniſterium, literis informatum in lapidibus, fuit in gloria, adeo vt non poſſent intueri filij Iſraël in faciem Moſis, propter gloriam vultus eius quæ abolenda erat:quomodo non magis miniſterium ſpiritus erit in gloria?

A comparatis dignitatẽ Euangelij colligit. Lex quæ eſt miniſteriũ mortis, fuit glorioſa:multo magis Euangelium quod eſt miniſterium ſpiritus & vitæ, eſt glorioſum. Dicitur autem lex miniſterium mortis, eo quod mõſtrat peccatum, cuius pœna iuſta eſt mors. Euangelium dicitur miniſterium ſpiritus,quia per illud offert Deus ſpiritum & vitam, adeoq; ſalutem ipſam. Quod autem dicat miniſterium mortis informatum in ſaxis, per antitheſin ad Euangeliũ quod digito Dei inſculpitur in cordibus hominum,intelligendũ eſt.Porrò ſplendor faciei Moſis ſymbolum fuit gloriæ legis,de quo Exodi 34. Vbi Moſis facies edidiſſe radios ſplendoris legitur.Vnde filij Iſrael timuerunt prope accedere. Significatur ergo hoc ſplẽdore vultus Moſis,intolerabilis diuini iudicij ſenſus. Nemo enim ferre poteſt horrendum illum legis accuſantis & damnantis igneum ſplendorem. Contrarius ſplẽdor eſt faciei Chriſti, in qua amabilis refulget gratia,qua à legis damnatione liberamur.

Nam ſi miniſterium condemnationis fuit glorioſum, multo magis miniſterium

Argumentum ſuperius reſoluit, ac effectus legis & Euangelij particula-

iuſtiçiæ

iusticiæ abundat in gloria.

tim committit. Lex ministra condemnationis fuit gloriosa, multo magis Euangelium ministerium iusticiæ erit gloriosum. Vt autem lex ministra cōdemnationis est per sententiam condemnationis in peccatores: Ita Euangelium ministerium iusticiæ est, quia proponit nobis Christum iustificatorem.

Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, propter excellentem gloriam.

Aliud argumentum, quo dignitas Euangelij præ legis dignitate extollitur. Cuius hic est sensus: Splendor legis collatus splendori Euangelij euanescit, non secus atq; stellarum splendor sole oriente non amplius conspicitur. Quātumuis ergo lex gloriosa fuit, eius tamen gloria nulla est respectu Euangelij.

Nam si quod obolendum erat, fuit gloriosum: multo magis est gloriosum id quod manet.

Cū perpetua bona sint temporaneis præferenda, Euangelij splendor qui perpetuus est, legis splendori, qui ad tēpus tantū durauit, est præferendus.

Habentes igitur huiusmodi spem, multa fiducia vtimur.

Gloriationis supra propositæ conclusio est. quasi diceret: cum fungimur ministerio spiritus, vitæ, & iusticiæ: quod multo gloriosius est ministerio literæ, mortis & condemnationis: nō est inanis nostra gloriatio. Quare magna cum fidentia nostrum ministerium extollimus, non morantes calumnias Pseudoapostolorum, qui dignitati nostri ministerij inuident.

Nec (sumus) sicut Moses (qui) imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur Israëlitæ in finem eius quod abolendum erat.

Cōclusioni attexit discrimen inter Mosen, & ministros noui testamenti: Moses imponebat velamen faciei suæ, ne intenderent Israelitæ in finem, id est, in scopum legis, quæ abolenda erat. Verum ministri noui testamenti, non velamen opponunt, sed clara facie Christum monstrant. Cum dicitur Moses velamen imposuisse faciei suæ, ne intenderent Israelitę in faciē eius, non ad consilium Mosis, sed ad euentum referendū est. Nam constat Mosen nō alia ratione velamen adhibuisse, quam quod faciei ipsius fulgorē non possent Israelitę sustinere. Porrò hoc velamē Mosis symbolum fuit Propheticū, quo adumbrabatur plerosq; Iudæorum non penetraturos ad mysteria legis, adeo vt nec eius spiritualem intelligentiā caperent, nec scopum legis, hoc est, CHISTVM agnoscerent. Pharisæi legem quidem docuerunt & audiuerunt, sed quia Mosi vultus velatus fuit, iusticiam mundi docuerunt, didicerunt, & fecerunt, & iudicarūt se satisfecisse legi diuinæ illa carnali simulatione operum: non secus atque hodie monachi faciunt, qui pro peccatis per opera satisfacere volunt. Deinde hoc velamen fuit etiam adumbratio carnalis intelligentiæ legis diuinæ, in omnibus qui ad Christum conuersi non sunt.

Sed excæcati sunt sensus eorum, Nam vsq; in hunc diem velamen illud in lectione veteris testamenti manet, nec tollitur, eo quod aboletur per Christum: sed vsque in hodiernum diem cum legitur Moses, velamen illorum cordi impositum est.

Symbolum velaminis exponit. nimirum quod Iudæi habeant velamen cordibus suis impositum. hoc est, maneant excæcati. Nam velamen non tollitur, nisi per Christum: quem ipsi extreme oderunt: adeo vt nomen ipsius ferre nequeant. Potest autem præsens pericopa hoc syllogismo concludi: Quicunq; non agnoscunt Christum, in lectione legis habent velamen impositū cordi suo. Sed Iudæi plerique in hodiernum diem non agnoscunt Christum. Ergo pleriq; Iudæi in hodiernum diem habent velamē cordi suo impositum. Maior probatur, quia velamen non tollitur nisi per Christum: Caro autem velamen illud est quo Mosi facies est tecta, Hæc, inquam, caro, hoc est, hypocrita & humana opinio de lege, non tollitur nisi per Christum, qui credentibus dat Spiritum sanctum, vt vere introspiciant in legem, & eius scopum, qui est Christus Iesus in iusticiam omni credenti.

Postquam autem conuerterit se ad Dominum, tollitur velamen.

Quamdiu velamen cordi maneat impositum explicat, & simul ostendit quomodo tollatur. Quia autem hic locus paulò obscuritor est, cùm quia comparatio plena non est, tum quia similitudinis nota non est abiecta, explicatius sensum reddamus hoc modo, Quemadmodū Moses auertens se à Domino ad populum, velamen habuit super faciem suam, & rursus conuertens se ad Dominum amouit velamen: Ita cor hominis donec auersum fuerit à Domino, habet velamen sibi impositum, verum mox vbi ad Dominū conuersum fuerit, tollitur velamen: hoc est, carnalis legis intelligentia, & Christus finis legis adnoscitur: cuius spiritu regenerati homines incipiunt Deo spiritualem præstare obœdientiam. Locus obseruandus, quo docemur ad legis spiritualem intelligentiam neminem peruenire posse, priusquam ad Christum Dominum conuersus fuerit.

Dominus vero spiritus ille est.

Ratio est à caussa efficiente, cur conuerso ad Dominum auferatur velamen: nempe quia Dominus est, qui sui spiritus virtute cor hominis viuificat: vt non amplius sub litera velamine legis obtegatur, & in seruitute, & in ignorantia, & in timore hæreat.

Vbi autem spiritus Domini, illic libertas.

Effectus spiritus in conuersis breuissime describitur. Quicunque spiritus Christi per fidem fuerit particeps, is libertatem nactus à legis seruitute & timore est liberatus. Hunc locum ita explicādum esse, docet alius qui est Rom. 8. Non accepistis spiritum seruitutis rursus ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis. Cum ergo hic dicit Paulus, Vbi spiritus Domini, illic libertas. Libertatis vocabulo duplex beneficium intelligendum est: Vnum, liberatio à seruitute legis, Alterum, fiducia adoptionis: in quibus Christiana libertas sita est.

Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini in speculo videntes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu.

Antithesis eius est quod supra dixit de Iudæis, quorum cor velamine in lectione veteris testamenti obtectum est. Quemadmodum Moses vertens se ad Dominum, eius gloriam retecta facie intuebatur: Ita nos in Christum credentes retecta facie in gloriam Domini intuemur. Verum quia hic Pauli locus apertissime nobis progressus gratię Dei in credentibus explicat, eum retexemus in certa quædam membra. Primum itaq; amouendum velamē cordis tanquam impedimentū salutis, monet. Deinde, quod non nostra virtute, sed gratia Christi tollatur hoc velamen, ne quis suæ salutis principium suis viribus attribuat, Tum quod conuersi intueamur gloriam Domini, sed in speculo limpidissimo, scilicet Christo Deo in carne manifestato: Præterea, quod is intuitus efficiat, vt paulatim transformemur in eandem imaginem, ita vt sanctitas Christi in nobis quodammodo refulgeat. Debemus proinde quotidiana incremēta meditari, cū in noticia Christi, tum in confirmitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. Adhæc, vt transformemur à gloria in gloriam hoc est, vt gloriæ Christi participes facti, fiamus & nos gloriosi. Denique caussam huius transformationis ponit spiritum Domini, hoc est, efficaciā Christi in nobis, qui suo spiritu nos paulatim transformat. Obseruetur hic, finem Euangelij esse vt ei credētes recuperent Dei imaginem, quam primus homo peccando amisit. Vnde concluditur, quanta sit ministerij verbi dignitas: quod ministerium recuperandæ imagini Dei destinatum est.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Vt suam fidem in prædicando Euangelio extollit Apostolus, Ita à diabolo omnes eos excæcatos pronunciat, qui ad Euangelij splendorem cæcutiunt. Et quia Euangelij ministerio adiuncta est crux, qua ea animi fiducia ferenda sit docet.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Partes huius capitis quatuor sunt. Primum enim ostendit diligentiam suam in prædicando Euangelio, & per antithesin suam fidem in Euangelij negocio commendat Corinthijs. Secundo, exponit caussas interitus impiorum, qui ad Euangelij splendorem cæcutiunt. Tertio meminit crucis & mortificationis quæ coniuncta est cum ministerio. Quarto loco est consolatio sub cruce. Hæc omnia vnicum scopum habent, nempe vt contra Pseudoapostolos suum ministerium defendat Paulus, vtque nos exemplo eius confirmati, intrepide in medijs ærumnis Christum prædicemus.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROPTER hoc habentes ministerium hoc (sicuti misericordiam consecuti sumus) non deficimus, sed abdicauimus latebras dedecoris, non ambulantes in astutia, neque dolo tractantes sermonem DEI, sed manifestatione veritatis commendantes nos apud omnem conscientiam hominum coram Deo.

Ex ijs quæ disseruit in tertio de ministerio Euangelij, infert qua fide & diligentia ipse in eodem ministerio sit versatus: Ac primum omnia accepta fert gratiæ, & misericordiæ Dei: ne se propter ministerij excellentiam extollere videatur. Cuius exemplũ omnibus pijs Euangelij ministris est imitãdum. Deinde reijcit à se duo probra, quæ forte illi obiecerant Pseudoapostoli, vel sane Pseudoapostolos perstringit: vnum probrũ erat deficere & segnescere in Euangelij ministerio, & quærere turpes latebras non conuenientes ijs, quibus adeo gloriosum ministerium commissum est. Alterum probrum est, versute & callide agere falsando sermonem Dei, & eum ingenijs hominum accommodãdo, suæ securitatis & gloriæ caussa. Hæc probra in se competere negat Apostolus: Sed contra quod manifestando veritatem commendauerit se omnibus, ad quorum conscientiam appellat in conspectu Dei. Hæc sancta gloriatio in eos nequaquã competit, qui cum inanis gloriæ & ventris mancipia sint, se populari auræ accommodant, Sed solummodo in eos qui lectioni, doctrinæ, & exhortationi pie sancteq; viuentes intendunt: qui gloriam Dei, & salutem auditorum quærunt, qui nullis malis fracti segnescunt in ministerio, sed potius crucis stimulo ad fortius militandum in castris Domini excitantur.

Quod si obtectum est Euangelium nostrum, in ijs qui pereunt obtectum est.

Prolepsis est. Nam anteuertit obiectionem, quæ contra dicta obici poterat. Dixit se manifestasse Euangelium, quod inficiari poterant Pseudoapostoli, eo quod plerique Euangelio non crederent. Respondet ergo Apostolus per translationem caussæ, ac si dicat, Non est culpa Euangelij prædicati, quod multi non credant: sed culpa auditorum, qui sponte ruunt in suum interitum, malicia sua impediti, quo minus aures suas voci docentium accomodent, iuxta illud: Cogitationes peruersæ separant homines à Deo, & in animam maliciosam non introibit sapientia, nec in corpore obærato peccato habitabit. Hæc fusius ad Ephes. 4. ab Apostolo tractantur.

In quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes incredulorum, vt ne resplendeat lumen Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

Caussam ponit obdurationis infidelium, nimirũ quod Deus huius seculi, hoc est, Sathan sensus infidelium excæcauit, ne claritas gloriosi Euangelij eos irradiet. Oratio Pauli ob imitationem Hebraismi obscurior est: quæ hoc modo Latine reddi potest: Quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes, id est, infidelibus, explicans nimirũ quos supra vocauit ἀπολλυμένους pereuntes, nimirum eos, qui Euangelio non credunt. Duæ sectæ nempe Arianorũ & Manichæorum, hoc Pauli loco abusi sunt. Illi quidem, vt Christo Domino veram diuinitatem adimerent: Hi vero vt suum dogma de duobus dijs, bono & malo stabilirẽt. Quorum obiectionẽ vt refutarẽt Hilarius, Irenęus, Augustin9, Chrysostomus, Ambrosius et multi alij, hoc in loco ὑπέρβατον dixerunt, & ita ordinandã verborum syntaxin contẽderunt: In quibus Deus excæcauit sensus infidelium huius sæculi, & locũ hunc de vero Deo interpretati

sunt

ſunt in diſputationum feruore, vt iſto pacto, declinarent obiectiones hæreticorum. Verũ hoc refugium pugnat cum mente Apoſtoli. Quare in hunc modum collatis pluribus locis reſpondere potuiſſent. Diabolus Ioan. 12. dicitur princeps huius ſæculi, Et venter Philip. 3. dicitur Deus auarorum concionatorũ, in quibus locis manifeſta eſt κατάχρησις. Dicitur autem venter Deus, & Sathan princeps huius ſeculi, Item Deus huius ſeculi, reſpectu infidelium. qui ventris & Sathanæ imperata faciunt.

Non enim noſipſos prædicamus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum, nos vero ſeruos veſtros per Ieſum.

Hæc ratio pertinet ad primam pericopam huius capitis. Probat enim cur non deficiat in Euangelij miniſterio, nec dolo tractet ſermonem Domini, ſed manifeſtatione veritatis commendet ſe apud omnem conſcientiam hominum coram Deo. Non enim, inquit, noſipſos prædicamus: hoc eſt, nõ ſtudemus populari auræ & oſtẽtationi, vt eminere ſupra alios videamur: ſed prædicamus IESVM CHRISTVM Dominum, vt is ſolus emineat ſalutis autor, dum omnem noſtrũ laborẽ eo deſtinamus, vt abolito regno Diaboli ædificetur corpus Eccleſiæ in Chriſto. Quod autem addit, nos vero ſeruos veſtros propter Ieſum: præſumtio eſt. Nam obiectioni Pſeudoapoſtolorum reſpondet, qui poterant quærere, cur tam multa de ſe prædicet? Reſpondet, prædicamus nos ſeruos Eccleſiæ propter Ieſum: hoc eſt, vt ipſius regnum propagetur ac multi per ipſum ſaluẽtur. Hic locus multas admonitiones ſuppeditat: primum enim diſcernit inter duplices miniſtros Euangeli, ſinceros & inſinceros, Illi Chriſtum prædicant Dominum & ipſius ſolius gloriam quærunt: Hi ſeipſos prædicant, dum quouis modo ſuæ gloriæ aut lucro ſtudent. Deinde ſignificat paſtoris fidelis officium eſſe, vt ab omni dominandi cupiditate alienus ſit, nihilque magis in votis habeat, quam vt ſeruiat Eccleſiæ, cuius ſeruum ſe exiſtimet eſſe non dominum, Tertio, quam auguſta ſit hæc ſeruitus cogitandũ, Nam eo deſtinatur hæc ſeruitus, vt myſteria regis regum, & Domini dominantium tractet & ea diſpẽſet pro Domini arbitrio. Etſi igitur miniſterium verbi ſeruitus hic dicitur: tamen omni dominatu mundi eſt potior. Præterea populus hic diſcat recte de miniſtris ſinceris iudicare. Non enim ab externa ſpecie, ſed ex maieſtate Domini à quo miſsi ſunt, & ab officij excellentia eos æſtimare debet: Qui ergo hos miniſtros contemnunt, maieſtati Domini derogant, officij excellentiam non perpendunt, Immo, quod grauiſsimum eſt, ipſum Dominum ſpernũt, iuxta illud: Qui vos ſpernit, me ſpernit.

Quoniam Deus qui dixit è tenebris lumen ſplendeſcere, idem illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei in facie Ieſu Chriſti.

Efficaciam miniſterij Apoſtolici per comparationem oſtendit, vt olim Deus è tenebris lucem ſplendeſcere fecit, dicens: Fiat lux, & facta eſt lux, Ita hodie lumen accendit cognitionis Dei in cordibus miniſtrorũ, vt alijs eadem cognitio luceat per prædicationem Euangelij, quo poſsint in faciẽ Chriſti amabilem fidei oculis intueri. In dicto, Ad illuminationẽ cognitionis gloriæ Dei, Hebraiſmus eſt, id eſt, ad præbendum lumen quo gloriam Dei cognoſcant in facie Ieſu Chriſti. Atq; ita alludit ad collationẽ faciei Moſis & Chriſti, de quibus ſupra. Deinde, obſeruetur hoc loco, quod vt tenebræ ante lucis formationẽ fuerunt typus tenebrarum, id eſt, ignorãtiæ quæ erat ſecutura in hominibus poſt lapſum: Ita lux ſequens fuit typ⁹ ſpiritualis lucis, id eſt, cognitionis Chriſti, quę futura erat per Eũgelij prędicationẽ.

Habemus, autem theſaurum hunc in fictilibus vaſis, vt excellentia virtutis ſit Dei, & non ex nobis.

Vt hactenus dignitatem miniſterij extulit: Ita nun[illegible] de miniſtrorum fragilitate & cruce agit: Eſt autem huius propoſitionis ſenſus: Nos qui miniſtri ſumus Euangelij, quibuſq; commendauit hunc theſaurum Dominus, obnoxij ſumus varijs infirmitatibus, & nõ ſecus atque teſtacea vaſa corruptioni obnoxij ſumus, & iniuriæ omnium hominum expoſiti, ſumus enim contemtibiles, & inglorij coram mundo. Idq; ideo fit, vt tota glo[illegible] virtuti diuinæ accepta feratur & non nobis. Hic ergo diſcamus diſcernere inter theſaurum ipſum, & vas in quo conſeruatur theſaurus, ne propter vaſis contemtum theſaurum quoq; aſpernamur. Deinde quod virtus non proficiſcatur à theſauro, qui à vaſe depromitur.

Quando in omnibus premimur, at non

Propoſitionis probatio eſt per enu-

anxij reddimur: laboramus inopia, at non destituimur: persecutionem patimur, at non deserimur: deijcimur, at non perimus.

merationem specierū, & quatuor exempli gratia recenset: pressuram, inopiam, persecutionem, & contemtum, sed his se minime victū pronunciat, exemplum nobis relinquens, ne nos ærumnis fracti stationem nostram in castris Domini deseramus. Vocabulum στενοχωρούμενοι, quod angustiamur reddidit vetus interpres, nonnulli, coarctamur, & quidā, Anxij reddimur: proprie dicitur, cum alicui euadendi locus propter circumstans periculū non pateat.

Semper mortificationem Iesu Christi in corpore circumferentes, vt etiam vita Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

Hoc est, quocunq; venimus parata est nobis afflictio, tanquā eam nobiscum circumferremus. Vocat autem hic crucem mortificationem IESV CHRISTI, propter tria: Primum, quia cruce Apostoli reddebantur conformes imaginis filij DEI. Deinde quia propter Christum ea cruce premebantur. Tertio, quia quicquid membra Christi patiuntur in hac vita, Christo quadam ratione competit. Quid cruci adiunctum sit, subiungit consolationis gratia, cum ait: vt vita IESV in nobis fiat manifesta. hoc est, quod euadimus è mille periculis, id nō à nobis proficiscitur, sed ex virtute Christi qua conseruamur in hac vita donec ipsi visum fuerit. Hic obseruetur ministrorum verbi, atque adeo omnium piorum conditio, videlicet quod quotidianis, vt ita dicam, mortibus obnoxij sint: Obseruetur quoq; consolatio in his periculis, quæ in Christi vita posita est: qui in hac vita nobis sua virtute aderit, modo ex fide ipsum inuocemus, Et olim glorificabit nos, modo hic cum illo compatiamur. Qui enim cum illo patiuntur, cum illo quoq; glorificabuntur. Roman. 8.

Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt etiam vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.

Expositio est superioris sententiæ. Quid enim per mortificationē intelligat, exponit. Est enim mortificatio Iesu Christi, tradi in mortem, id est, mortis pericula propter Euangelium IESV, in quibus periculis vita IESV se manifeste declarat, dū sua virtute à mortis periculis suos seruos liberat. Vocat autem carnem mortalem, non propter omnibus communem mortis conditionem, sed propter mortificationem per crucem, cui exposita est.

Itaque mors in nobis agit: vita autem in vobis.

Conclusiuncula est ex superioribus collecta, cuius sensus est: nos verbi ministri affligimur, & quotidie mortis periculo exponimur, verum hæc nostra mors in vestrum cedit commodum, dum per prędicationem Euangelij vitam in Christo consequamini, & salutem.

Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum id quod scriptum est: Credidi propter hoc locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur.

Caussam reddit cur Apostoli tantis periculis se exponant: nimirum, quia fidem Christi habent, cuius impulsu loquuntur de Christo, ac ipsum coram mundo confitentur. Rationem hanc exemplo Dauidis confirmat, qui tametsi grauissima pericula, persequente se Saule, quotidie experiri coactus erat: Tamen spiritus afflatu & dono animatus inuictum se præbuit. Est autem spiritus fidei, fides ipsa, quæ afflatu & dono spiritus contingit. Obseruetur hic vis viuæ & germanæ fidei, quę non finit hominem torpere ocio & ignauia, sed eum ad officium alacriter præstandum excitat.

Scientes quod qui suscitauit Dominum Iesum, & nos per Iesum suscitabit, & sistet vobiscum.

Quid fides in cruce & persecutione spectet, & vnde summam consolationem capiat, declarat. Respicit enim fides sub cruce ad gloriam resurrectionis. Nam quemadmodum mors Christi fuit quidam ad gloriam trāsitus: Ita illi qui Christum fide possident, & iam eius sunt membra effecti, per crucem transibunt ad gloriam.

Omnia enim propter vos, vt gratia ab-

Ratio hæc non ad proxime præcedentia

undans pluribus gratias agentibus redundet in gloriam Dei.

dentē sententiam, sed ad superiorem, qua dixit se fidei impulsu loqui, referenda est. Estq; sumta è fine patientiæ Apostolorū in afflictionibus: Omnia, inquit, propter vos, scilicet facimus & sustinemus, vt gratia Christi per prędicationem nostram pluribus innotescat, & multi ad agnitionem veritatis adducti gratias Deo agant, ac vna nobiscum Deum glorificent.

Propter quod non deficimus, sed etiamsi externus noster homo corrumpitur, internus tamen renouatur quotidie.

Conclusio est ex superioribus collecta, Ministerium nostrum Christum Dominum prædicat: virtute Dei efficax est, spectat eo vt præbeat lumen cognitionis Dei, quo in amabilē faciem Christi intueri liceat: Spē habet adiunctā immortalis gloriæ, Deniq; fructum copiosum profert, adeo vt multi cōuersi Deo agant gratias ipsumq; glorificent. Ergo in ministerio nostro propter quotidianas ærumnas nō deficimus, magis ignaui & segniores facti. Huc occupationē cū correctione addit: Sit sane quod externus noster homo corrumpitur, Internus tamen quotidie renouatur, & nouas tandē vires acquirit per gratiam Dei, vt oneri nō succumbat. Etsi autē quid sit hic externus homo & quid internus à quibusdā ambigitur: Tamen qui propius peristasin loci examinat, ambigere non potest. Quidam externum hominem sensitiuam naturā intelligunt, & internum intellectualē interpretantur, quorum opinio confutatione indigna est. Nam loci circumstantia satis conuincit, externū hic hominem dici quicquid hominū iniuriæ obnoxium est, seu quicquid spectat ad præsentem hanc vitam cōseruandam: & contra, Internum esse quicquid facit ad conseruationē cœlestis vitæ, vt Spiritus sancti gratia, fides, & ardens colendi Dei studiū. Vt enim duplex vita est Terrena & Cœlestis: Ita duplex est eius conseruandi ratio. Ponitur autem hic hominis vocabulum pro adiuncto per Metonymiam, & Epitheta: Externus & internus, ad distinctionem vitæ vtriusq; referri debent.

Leuitas enim afflictionis nostræ supra modum momentanea, æternum supra modum pondus gloriæ operatur in nobis, dum non spectamus ea quæ videntur sed ea quæ non videntur. Nam quæ videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna.

Ratio conclusionis à cōparatis sumta. Mala quæ in hac vita ferunt pij, sunt momentanea: Bona autem quæ expectant, sunt æterna, vt ergo leuiter ferenda sunt illa mala, quæ æterna comitabitur gloria: Ita nequaquā propter vllas ærumnas deficere oportet in Euangelij ministerio. Locus hic in omnibus ærumnis maximū vsum habet. Monet enim vt oculos ab ijs quæ videntur auertamus, & sursum mentes nostras erigamus, omnemq; nostram cogitationem ad æternam cœlestis regni fruitionem conuertamus. Ita longe aliud obiectum est oculi fidei & interni hominis, quam oculi carnis & externi hominis. Porrò cum Apostolus hic dicit patientiam afflictionum operari pondus gloriæ, non de merito gloriæ agit, sed de itinere quo ad gloriam peruenitur. Deinde loquitur tantum de afflictione filiorum Dei, quorum est hæreditaria gloria, non de impijs, quorum afflictio veluti præludium est ad æterna supplicia, nisi resipiscant.

CAPVT V.

Summa Capitis Quinti.

Spe immortalitatis in ærumnis huius vitæ solatur Apostolus verbi præcones, vnde & ad officium diligentius præstandum adhortans, testes suæ sinceritatis in Euangelij ministerio ipsos Corinthios statuit: Cuius rei caussas cum reddit, in summam doctrinæ Apostolicæ de reconciliatione per Christum delabitur.

Ordo & partes Capitis Quinti.

Partes huius capitis quinque sunt: Quarum prima, est expositio allegorica eius spei, cuius in fine quarti meminit. Secunda, illatio est obœdientiæ suæ erga Deum in ministerio. Nam immortalitatis spe se

rapi ait ad omne obsequium Deo præstandum, & ad quiduis ferendum: id quod nonnullis rationibus confirmat. Tertia, prouocatio est ad conscientias Corinthiorum, quibus manifesta fuit Pauli sinceritas in ministerio Euangelij. Quarta, remotio est arrogantiæ aduersus Pseudoapostolos, cui plures adhuc rationes subijcit suæ in ministerio diligentiæ. Quinta, vniuersalis doctrina est de Reconciliatione & beneficijs Christi, in quam doctrinam per occasionem delabitur. Nam cum in confirmatione dixisset, Apostolis datum esse ministerium reconciliationis, opportune fertur in reconciliationem nostri cum Deo describendum. Porrò harum partium vnus est scopus, nempe vt ministri Euangelij considerata immortalitatis spe, & officij sui dignitate, confidentius in huius mundi ærumnis Christum doceant.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SCIMVS enim quod si terrestris nostra domus tabernaculi dissoluatur, ædificium ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.

Ratio est eius quod in fine quarti habetur. Illic enim ait: quæ videntur, temporanea sunt, quæ autem non videntur, æterna. Vtrumque hic probat pulcerrima allegoria, qua pingit statum vtriusque vitæ, præsentis scilicet & futuræ. Erit autem collatio illustrior, si sublata hypallage qua Paulus hic vsus est, antithesin hoc modo digeramus. Scimus quod si tabernaculũ terrena nostra domus dissolutũ fuerit, ædificiũ ex Deo habemus, domum non manufactã & æternam in cœlis. Tabernaculum (per quod significatur corpus nostrũ mortalitati obnoxium, nam vt tabernaculũ est fragilis & caduca structura, ad breue tempus in peregrinatione extructa: Ita corpus nostrum imbecille vt caducũ est) opponitur ædificio (per quod significatur corpus nostrũ immortalitatis gloria donatum) id est, firmæ structuræ, quæ immoto nititur fundamento. Deinde terrestris domus (ita enim definitur tabernaculũ ab Apostolo) est, vt ex antithesi colligitur, quæ ab homine est, quæ manufacta est, quæ temporanea est, & quæ in terra est, Hæc opponitur domui quæ à Deo est, quæ non manufacta est, quæ æterna est, quæ cœlestis est. Verũ notandũ est, has differentias corporis mortalis & immortalis non sumi à substantia, sed à qualitate, quemadmodum 1. Corinth. 15. manifeste docet Apostolus: & Articulus fidei nostræ de carnis resurrectione conuincit. Dicitur ergo corpus nostrum vbi immortalitatem induerit, nõ manufactum, æternum & cœleste, non substantia, sed gloria & immortalitate. Verum cum hanc consolationem certæ scientiæ de futura immortalitate testificatione præmuniat, vult nos Apostolus oculos auertere à carnis sensu ad cogitationem certitudinis de nostra immortalitate, qua ornabimur excitatis corporibus nostris in extremo die. Sunt autem quinq; certitudinis caussæ de resurrectione nostrorum corporum. Quarum prima obscurior est, quæ in figuris est posita, vt in excitatione Adæ à somno & in translatione Enoch. Secunda est in signis, quæ sunt duplicia, Naturalia & sacramentalia. Naturalia quæ in ipsa natura conspiciuntur, cuius generis est illud 1. Cor. 15. de grano coniecto in terram & mortuo, quod rursus viuificatur: Sacramentalia signa sunt baptismus & cœna Domini: Hæc enim externa sigilla sunt resurrectionis mortuorum. Tertia est promissio filij Dei qui promisit se nos excitaturum in extremo die, & daturum vitam æternam. Quarta est promissionis cõfirmatio per iusiurandum Domini: Amen Amen, ait, dico vobis, Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam. Quinta est fundamentum & caussa nostræ resurrectionis, quæ est resurrectio Iesu Christi Domini, de qua copiose Paulus 1. Corint. 15.

Nam & in hoc suspiramus domicilio nostro, quod è cœlo est, superinduti expetentes: siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

Confirmat quod dixit à votis & suspirijs piorũ, pij enim expetunt superindui domicilio cœlesti, id est, donari immortalitatis gloria, vt qui iam prius in hac vita non nudi, sed induti inueniamur. Sed quænam est illa vestis qua nos vestitos esse oportet? Paulus Galat. 3. dicit. Quotquot in Christũ baptizati estis, Christũ induistis. Prima ergo vestis est, quod abluti sanguine Christi ei⁹ merito vestiamur, quo nostra peccata tegũtur iuxta illud: Beati quorũ tecta sunt peccata. Secundo, vestimur Christi iusticia. Nam vt victima sua peccatũ expiauit; Ita obœdientia sua nos iustos reddit, vt enim per vnius inobedientiã multi constituti

sunt peccatores: Ita per vnius iusticiam multi constituentur iusti. Tertio, vestimur Christi pręsentia, qua nos regit & cõsolatur. Quarto, vestimur sanctificatione spiritus Christi, qua sanctificati Deo obœdire statuimus, atq; ita bonis quoq; operibus nos vestiri oportet, quę si abfuerint, superiora quoq; vestimenta abesse necesse est. Sunt enim bona opera germanæ fidei perpetuus fructus: cum his cõgruit quod Matth. 22. de veste nuptiali dicitur: Nam tametsi illam vestẽ alij aliter exponunt: Tamẽ thesis ad quam reprehensio eius, qui vestem nuptialem non habuit, accõmodatur, manifeste cõuincit eam vestem sanctificationẽ nostri esse ad quã vocantur. Vt enim vetus noster homo cum inquinamentis suis exuendus est: Ita noua vita est meditanda, vt vestitus tã honorificę vocationi respõdeat. Neq; hoc pugnat cum gratuita iustificatione. Non enim ad iustificationis causas, sed ad qualitatẽ iustificatorum referendũ est. Vt ergo fieri non potest, vt bona arbor fructum bonum nõ edat: Ita impossibile est à iustificatione separari sanctificationẽ, tametsi res sint diuersæ. Quotquot, inquit Paulus, spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei. Item, si secundum carnem vixeritis, moriemini: sed si spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Etenim qui sumus in hoc tabernaculo suspiramus grauati, eo quod non exui volumus, sed superindui, vt absorbeatur quod mortale est à vita.

Ἐπεξεργασία est: Quod enim in superiori versu obscurius dixerat, hic apertius exponit. Allegoriæ huius hic sensus est: Nos qui varijs ærumnis in hac vita grauamur, aspiramus quidem ad immortalitatem, vt corpus nostrũ ex mortali cœleste & immortale fiat: Verum id ita fieri expetimus, ne mortis sensus intercedat, sed subita quædam fiat transformatio: in qua vita mortem sine mali sensu absorbeat. Quemadmodum in Enoch & Elia factũ est. Significatur ergo hoc loco, qualis sit colluctatio carnis & spiritus etiam in ipsis sanctis.

Qui autem condidit nos ad hoc ipsum, Deus est, qui etiam dedit nobis arrabonem spiritus.

Confirmatio à fine creationis, ab autore & à testimonio Spiritus sancti: Deus creauit nos ad immortalitatem, Ergo aliquanto immortalitate donabimur. Cum enim Deus sit omnipotens, haud dubie præstabit, quod olim promisit. Spiritus sanctus est immortalitatis pignus, quem nos Apostoli habemus. Ergo vere eandẽ aliquando nos adipiscemur. Obseruãdus locus, quod dona spiritus in hac vita sint arra quædam immortalitatis. Est enim arrabo pacti symbolũ, seu pignus datum in certitudinẽ rei promissæ. Genes. 38. Si dederis arrabonem donec miseris. Vnde ad Ephesios primo: Obsignati estis spiritu promissionis sancto, quę est arrabo hęreditatis nostræ, id est, qui Spiritus sanctus datus est in certitudinem hæreditatis.

Confidentes igitur semper & scientes, quod habitantes in corpore peregrinamur à Domino (per fidem enim ambulamus, & nõ per aspectum) confidimus, inquam, & libentius optamus peregrinari à corpore, & habitare apud Dominum.

Quid efficiat in sanctis arrabo spiritus, infert. Efficit autem in sanctis ardentẽ affectum deponendi hoc mortale corpus & induendi immortalitatem. θαῤῥοῦντες enim dicuntur, qui præsenti sunt animo, id est, quieto & ad sustinenda quæuis pericula parato, propterea quod de felici exitu nihil dubitent. Huius affectus duplicem causam subiungit. Vnam, quia hic tantum fidei oculis cœlestem gloriam videmus: Illic vero claram Domini faciem intuebimur. Alteram, quia hic in peregrinatione procul à patria vagamur: Illic deposita mortalitate perpetuo cum Domino habitabimus. Hic affectus Apostoli breuius ad Philip. exprimitur, his verbis: Cupio dissolui & esse cum Christo.

Quapropter etiam contendimus, siue incolentes siue migrantes, vt illi accepti simus.

Iam infert ex immortalitatis spe, se paratum esse ad obsequium Deo præstandum, cum in hac vita, tum in migratione ab hac vita. Contendimus (pro quo Paulus habet φιλοτιμούμεθα) proprie est magno studio conari quippiam efficere. Significatur ergo his Pauli verbis, quam ardens studium in pijs esse debeat approbandi Deo totam suam viam: A quo studio qui alieni sunt, frustra de fide Christi gloriantur, frustra Christianum nomen prætendunt.

Omnes enim nos manifestari oportet coram tribunali Christi, vt reportet vnusquisque quæ per corpus facta fuerint prout fecerit siue bonum siue malum.

Ratio est ardentis in Apostolo studij approbãdi se Deo, sumta à præmio obœdientiæ & pœna inobœdientiæ. Ponit autem hic generalem sententiam iudicis Christi, coram quo sisti debent duo hominum genera, pij nimirum & impij. Illis quidem reddet immortalitatis gloriam: His vero ignominiam & confusionẽ perpetuam. Porrò cum hoc loco abutuntur Papistæ ad stabiliendã operum iusticiam, perperam confundunt causas iustificationis, & qualitatẽ iustificatorum. Hic enim Paulus non disputat de causis iustificationis & salutis, sed tantum indicat qualesnam sint quibus salus aut damnatio contingit. 10

Scientes igitur terrorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Speramus autem & in conscientijs vestris nos manifestos esse.

Ex iudicij Domini expectatione concludit, quã acre sit suum studiũ ad obœdientiam Deo præstandam in suo ministerio. Ponit autem huius obœdientiæ partes tres. Primam, suadere hominibus manifesto Hebraismo est homines per prædicationem Euangelij ad fidẽ adducere. Ponitur enim hic πείθομεν pro participio præsenti à verbo Hiphilæemin, id est, facere credere, seu ad fidem adducere. Secundam, manifestari Deo, hoc est, Deo approbari, idque per Metalepsin, scilicet per eam fidem quam alijs prædicauit. Tertiam, manifestari in cõscientijs hominum, hoc est, homines habere certum ministerij Apostolici testimonium, quorum conscientia testis est fidei in ministerio præstitæ. Ex hoc ergo colligimus, tres partes statui posse obœdientiæ ministrorum, atq; adeo piorum omnium. Quarum prima est, quæ hic secundo loco ponitur, pietas erga Deum. Nam fides reliquas virtutes, quæ ad pietatis complementum pertinent, habet comites, secunda quę tertio loco ponitur, est approbare se hominibus, vt apud eos bonam conscientiam bene actę vitę habeat. Tertia est, quę primo loco ponitur, acre studium præstandi ea, quæ ad cuiusq; officium pertinẽt, vt enim hic Paulus in Euangelio laborat strenue: Ita suo exemplo alios ad acre vocationis studiũ hortatur. vocat autem hic iudicium Domini terrorem, per metonymiam, & effectum iudicij in ijs omnibus qui Deo non obtemperant. 20 30

Non enim rursus nosipsos commendamus vobis, sed occasionem dantes gloriationis de nobis, vt habeatis (scilicet quod dicatis) aduersus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde.

Cur tantopere suum studiũ in Euangelij ministerio extulerit Apostol⁹, exponit, Ac primum negat se id inanis gloriæ causa fecisse, quemadmodum calumniabantur Pseudoapostoli. Deinde affirmat id factum esse, vt sua autoritas saluà maneret apud Corinthios, præsertim propter eos, qui externis laruis & fucata eloquentiæ pompa, non autem vera pietate apud Corinthios gloriabantur. Nam istorum vanorum hominum iactantiæ ardens Pauli studium in ministerio, vera pietas & sinceritas opponitur, ad refrenandam Pseudoapostolorum arrogantiam. Cum ergo de ministrorum verbi laudibus agitur, præferantur sinceri, docti, industrij gloriosis, garrulis & pigris, quorum cura gloriæ & ventris est præcipua. 40

Nam siue insanimus Deo insanimus: siue sani sumus, vobis sani sumus.

Ratio est superioris dicti. Cuius sensus est: Siue insanimus, id est, vestro iudicio insanire videmur, dum scilicet nostram diligentiã in officio extollimus, Id certe nõ facimus, vt nos extollamus, sed vt in vnius Dei gloriã cedat nostrum ministerium. Siue sani sumus, id est, simpliciter faciamus officium sine omni diligentiæ nostræ cõmendatione vobis sani sumus, id est, eo pertinet nostra industria, vt vos salutem per nostram prædicationem consequamini. Ad hos ergo duos fines tendat ministrorum verbi labor, Primum, vt soli Deo tribuatur gloria. Deinde, vt multi ad salutem adducantur. Præterea, cum Paulus hic dicit, Insanimus, & sani sumus, sciendum est quod loquatur ex hypothesi eorum quibus scribit. 50

Caritas enim Christi constringit nos iudicantes illud.

Hoc est quod omnia nostra ad Dei gloriam & Ecclesiæ ædificationem referenda

ferenda ſtatuimus, efficit in nobis cogitatio illius ſummi amoris, quo Chriſtus nos cõplexus eſt, & quem ſua morte nobis eſt teſtatus. Conſtringendi vocabulo ſignificat aliter fieri non poſſe, quam vt in obſequium Chriſti totum ſe addicat, quiſquis vere reputat quantus fuerit amor Chriſti, qui ſe in mortem pro peccatoribus tradiderat.

Quod ſi vnus pro omnibus mortuus fuit, Ergo omnes mortui fuerunt.

Teſtificatio eſt charitatis Chriſti. Ponit autem propoſitionem loco totius argumenti. Si vnus Chriſtus pro omnibus mortuus eſt, omnes fuerunt mortui, id eſt, mortis ſententiæ ſubiecti. Atqui Chriſtus eſt mortuus pro omnibus. Ergo omnes fuerunt mortui. Proinde maximam fuiſſe charitatem oportet, qua motus voluntariam mortem pro omnibus ſubierit Dominus. Maioris cõſequentia à deſtinato ad finem probatur. Nam ideo mortuus eſt Chriſtus pro omnibus, vt omnibus vitam impertiret. Cum ergo omnes opus habuerunt, vt vitam per mortem Chriſti reciperent, ſequitur omnes mortuos fuiſſe.

Et quidem pro omnibus mortuus eſt, vt qui viuunt poſthac non ſibi viuant, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt, & reſurrexit.

A fine mortis Chriſti probat Apoſtolus, cur Deo in omnibus acceptus eſſe ſtudeat. Chriſtus mortuus eſt, vt nos noua donemur vita, Ergo iam viuificati per fidem Chriſti debemus totam noſtram vitam Chriſti obſequio ſubijcere. Obſeruetur hic antitheſis, ſibi viuere, & Chriſto viuere: quæ duo non poſſunt ſimul ſtare. Qui enim ſibi viuit, Chriſto nõ viuit: & qui Chriſto viuit, ſibi nõ viuit. Vt autem ſibi viuere dicitur, qui nondum regenitus ſecundum φρόνημα carnis viuit. Ita Chriſto viuere dicitur, qui renunciatis carnis concupiſcentijs vitam piam, iuſtam, & modeſtã meditatur. Breuiter: qui ſecundum carnẽ viuit, ſibi viuit: Qui ſecundum ſpiritum viuit, Chriſto viuit. Vide Rom. 8. Hic locus aperte docet, ſanctificationem à iuſtificatione nequaquam ſeparari poſſe.

Itaq; nos poſthac neminem nouimus ſecundum carnem.

Quia is ſolus agnoſcendus eſt viuere, qui Chriſto viuit, infert Apoſtolus ſe externam apparentiam hominum non ſuſpicere, & nullam vitam, nullas actiones, nullas denique virtutes agnoſcere in ijs, qui adhuc in carne degunt, non regeniti per Chriſti gratiã, ac noua vita per Chriſtum donati. Hic locus manifeſte docet nullas veras virtutes in nondum renatis eſſe, ſed tantum laruas quaſdam, & virtutum mortua ſimulacra.

Quod ſi etiam ſecundum carnem nouimus Chriſtum, iam non amplius nouimus.

Per cõmunicationem loquitur Apoſtolus. Eſt autem horum verborum ſenſus: Chriſtus ad tempus conuerſatus cum Apoſtolis ab eis ęſtimatus eſt, vt homo aliquis excellens: At nunc non tantum homo excellens, ſed filius Dei ſedens ad dexterã patris agnoſcitur. Carnis vocabulum quemadmodum paulò antea, ita & hic non pro ſubſtantia, ſed pro qualitate, & externa ſpecie accipitur. Quare Seruetus impie abuſus eſt hoc loco ad probandum, humanam naturam in Chriſto à diuinitate abſorptam eſſe.

Proinde ſi quis in Chriſto noua creatura ſit.

Concluſio ex ſuperioribus collecta: Si quis in regno Chriſti ciuis vult haberi, & vere eſſe, ſit noua creatura, hoc eſt, regenitus per ſpiritum Chriſti ſit nouus homo, & viuat ſecundum nouæ vitæ cõditionem, ac ſtudeat Deo ſemper acceptus eſſe. Damnatur hic quicquid eſt in homine ante regenereationem.

Vetera præterierunt, Ecce noua facta ſunt omnia.

Cur in regno Chriſti ſola creatura noua locum habeat, vaticinio Prophetico oſtendit: Prophetæ enim cum de regno Chriſti loquuntur, conferunt illud cœlo nouo & terræ nouæ, vt Eſai. 65. Ecce ego creo cœlum nouum & terram nouam, & non erunt in memoria priora. Et 43. Ne recordamini priorum, & antiqua ne memoretis. Quibus vaticinijs ſignificatur cum conditio piorum in regno Chriſti in hac vita, tum ſtatus rerum poſt iudicium.

Omnia

Omnia autem ſunt ex Deo, qui reconciliauit nos ſibi per Ieſum Chriſtum, deditq; nobis miniſterium reconciliationis.

Aliud argumentum obœdientiæ Apoſtoli in miniſterio. Omnia ſunt ex Deo, Igitur omnia in ipſius gloriam cedere par eſt. Proinde cum nobis commiſerit miniſterium Euangelij, decet vt in eo annunciando minime ſimus ignaui. Vt autem oſtendat omnia ex Deo eſſe, proponit ſummum & maximum beneficium, nimirum quod Deus nos reconciliauerit ſibi per IESVM CHRISTVM. Porrò quomodo Deus nos reconciliarit ſibi, paulo poſt Apoſtoli verbis ſignificatur. Quod autem vocat miniſterium Euangelij reconciliationis miniſterium, duo indicat, Primum, quod omnes qui nō ſunt participes Euangelij, ſint adhuc ſub ira Dei & damnatione, Alterum, quod Euangelium nobis offerat reconciliationem, quam fide ſola recipimus.

Quoniam erat Deus in Chriſto mundū reconcilians ſibi, non imputando eis peccata ipſorum.

Dixit Deum nos ſibi reconciliaſſe. Iam modū quem in fine capitis apertius declarat, exponit. Reconciliauit autem nos ſibi Deus hoc modo: Deus erat in Chriſto, mundum ſibi reconcilians, hoc eſt, Deus pater, qui vnus eſt eſſentia cum filio, iuxta illud: Ego in patre, & pater in me, nos ſibi reconciliauit interceſſione filij. Verum ſi quæris, cur pater non mediator dicatur, cum ſit reconciliator? Reſpondeo: Reconciliauit nos ſibi per mediatorem, qui eſt vnus IESVS CHRISTVS. Nam tametſi vt inſeparabilis eſt & indiuiſa vnitas ſubſtantiæ trium perſonarum, Ita & operatio: Tamen nec confundendus eſt ordo perſonarum, nec ſingularum proprietas in ſalutis myſterio eſt tollenda. Pater, Filius, Spiritus ſanctus, hoc eſt, tota trinitas, ſibi mundum recōciliauit, ſed Pater mittit Filium, vt ſit propitiatio pro peccatis, iuxta primam promiſsionem: Semen mulieris cōteret caput ſerpentis, Filius miſſus, propitiatio eſt facta, Et Spiritus ſanctus hanc propitiationem obſignat, cuius propitiationis effectus eſt, quod Deus non imputet peccata ijs, qui in Chriſtum credunt, quemadmodum Roman. 3. & 4. fuſius declaratur. Recte ergo dicitur, Reconciliauit nos tota trinitas, ex virtutis vſu, dum peccata delet: ſed filius ſolus λύτρῳ & impletione obœdientiæ, vt enim per λύτρον ſatisfactum eſt pro peccato: Ita obœdientia Chriſti, qua impleuit ipſe legem, imputatur credenti. Vnde homo recōciliatus Deo, acceptus fit illi, & habetur iuſtus. Vnde pleniſsima cōficitur recōciliationis definitio, quæ alias iuſtificatio dicitur, nempe quod ſit credentis perſonæ in Chriſtū abſolutio à peccato, imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Chriſtum.

Et poſuit in nobis ſermonem reconciliationis.

Repetit quod ſupra dixit de dignitate Euangelij. Vnde ſi legationis vocem mutamur ex ſequentibus, hanc Euangelij definitionem extruere licebit, videlicet, quod Euangelium ſit legatio Chriſti, per quam pax annunciatur & reconciliatio mundi cum Deo, ex quo intelligi vult Apoſtolus quanta induſtria, quanta vigilantia, quanta ſinceritas in miniſtris Euangelij requiratur, quibus tanta legatio commiſſa ſit. Confutantur hic Enthuſiaſtæ, qui verbum vocale contemnunt. Refutantur etiam Papiſtæ, qui in complementum doctrinæ ſalutis adijci volunt humanas traditiones.

Itaque pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante (vos) per nos rogamus pro Chriſto reconciliamini Deo.

Infert ex dictis quanta ſit Euangelij dignitas: ex qua etiam concluditur, quanta requiratur in miniſtris fides & ſinceritas. Sunt autem in hac pericopa quatuor propoſitiones, quæ & doctrinam maximam & admonitiones vtiliſsimas nobis proponunt. Prima, miniſtri verbi pro Chriſto legatione funguntur. Ex hac propoſitione ſequentes hypotheſes collige: primam, ſummā eſſe dignitatem miniſterij Euangelij: Secundā, ſummam requiri fidem in ea legatione. Tertiam, non licere niſi legantis Chriſti verba afferre. Quartam, audiendos eſſe hos legatos tanquam Chriſtum ipſum. Quintam, miniſtros Euangelij debere habere legitimā vocationem. Nulli enim legatū agere licet, niſi ab aliquo mittatur. Sextam non eſſe Chriſti legatos, ſed criminis ſtellionatus reos, qui aliud annunciāt, quam quod ore ſuo locutus eſt Dominus. Secunda propoſitio, Deus tanquam exhortatur ſeu precatur auditores Euāgelij, nō quod Deus reuera precetur, ſed tanquam precetur, idq; in miniſtrorum perſona. Hinc primum admoneātur miniſtri verbi qua oportet animi præſentia & fortitudine le-

gatione

gatione cõmissa fungi. Non enim suum negocium agunt, sed Dei. Contemnitur ergo Deus, quando ministrorũ verbi vox contemnitur, iuxta illud: Qui vos spernit me spernit. Admoneantur etiã ministri Euangelij nõ scurriliter agere, non ἀπροσδιόνυσα infarcire suis demagorijs, id est, publicis concionibus, quo diuti⁹ cum populi applausu detinere auditores possint: Quod certe cedit in contumeliam Dei, cuius os esse dicuntur ministri Euangelij. Admoneãtur præterea auditores singularis reuerẽtiæ & modestię erga ministeriũ. Tertia propositio est: Ministri verbi pro Christo, id est, nomine Christi, rogant, iuxta illud: Qui vos audit, me audit. Ex hac propositione sequuntur omnia superius signata ad primam & secundam propositionem. Quarta propositio cõtinet summam legationis, nimirũ, vt homines reconcilientur Deo. Proponitur autem hæc exhortatio omnibus, nõ solum nondũ conuersis, verumetiam conuersis. Nam quemadmodũ quotidie peccamus: Ita quotidiana per Christum reconciliatione indigemus: Quæ reconciliatio, vt supra dictum est, in iustificatione personæ est posita: dum videlicet personæ credenti Deus nõ imputet peccatũ, sed obœdientiam filij, & eam acceptet gratis ad vitam æternam. Errant igitur Donatistæ, cum lapsis veniam negent & reditũ ad gratiam. Errant & Papistæ, qui docent homines lapsos post baptismũ mereri remissionẽ peccatorum pœnitẽtia, intercedente clauiũ beneficio.

Eum enim, qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Hæc ratio ad modum reconciliationis supra positum, est referenda. Illic enim dixit, Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians: Hic istum modum reconciliationis declarat, cum dicat, Christum omnis peccati expertẽ, peccatum factum esse pro nobis, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Quoniã autẽ hæc gnoma est præcipua in tota sacra scriptura, libet eã paulò distinctius retexere, & membra seorsim cõsiderare. Sunt autem duo huius propositionis pręcipua membra. Primum est descriptio sacerdotis Christi, Alterum est beneficij eius erga Ecclesiam assignatio. Descriptionis sunt duæ partes. Quarum prior describit Christum sacerdotem, qualis in se est. Posterior, qualis sit ἀδοξίᾳ paterna pro nobis factus. Cum igitur ait: Eum qui non nouit peccatum, cõplectitur integram illam descriptionẽ, quæ est in Epistola ad Hebæros, nempe quod sit sanctus, innocẽs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis. Huiusmodi enim oportuit eum esse qui legẽ cõdemnantem nos impleret, & eius capitali iudicio satisfaceret. Est autem phrasis hic consideranda cum ait: Non nouit peccatum. Hic enim verbum noticiæ nõ ad scientiam, sed ad experientiã referendum est: Christus enim adeo purus erat à peccato, quod nullum vnquam perpetrauerit peccatum, nullaq; eius radix in eo fuerit. Deinde peccatum hic proprie accipitur, significans defectionem à lege & voluntate Dei cũ obligatione ad æternam mortem & damnationẽ: Atq; hactenus de priori descriptionis parte. Posterior est, pro nobis peccatum fecit, hoc est, pater æternus λόγον æternum assumta naturæ nostrę massa voluit recipere in se reatũ nostrum, & pro nobis fieri victimam expiatoriam, nam hoc loco peccatum pro Aschã ponitur, quod & reatum significat & hostiã pro expiando delicto immolatam, vt Genes. 36. Leuit. 5. 2. Reg. 12. Esa. 53. ad quem Prophetæ locum hic Apostolus alludit. Ait enim illic Propheta, si posuerit Ascham animam suam, id est, si ipse reatu peccati in se recepto factus fuerit pro peccato expiando hostia, videbit semen longæuum. Est ergo in voce peccati ἀντανάκλασις. In eodem enim versu diuersimode capitur. Obserua ergo hic quod Christo qui reuera fuit expers omnis peccati nostrum peccatum imputatum sit, adeo vt reus peccati coram Deo sit habitus. Quod obseruandum est propter antithesin. In altero huius propositionis membro assignat beneficiũ Christi sacerdotis erga Ecclesiã, quod beneficium effectus est & finis sacrificij Christi. Ait enim, Vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Hic duplex consideretur antithesis. Nos reuera peccatores, & Christus expers omnis peccati, peccatum, id est, reatus victimaq;, & iusticia Dei: Reatus quidem noster Christo imputatur, qui & pro eo factus est victima. Iusticia vero Christi nobis imputatur, vt nobis sit placatus Deus: vt ergo Christus fuit peccator: ita nos iusti sumus. Quare necesse est hic iusticiã Dei intelligere cum liberationẽ ab obligatione mortis & damnationis: Tum obœdientiam Christi à Deo approbatam & nobis imputatam: propter quam etiam accepti sumus Deo: Hanc interpretationem oppositorum ratio omnino efflagitat, quam vniuersa scriptura confirmat. Et illud Apostoli: vnius Christi obœdientia multi iusti constituuntur. At cũ Apostolus addit in ipso, nempe Christo sacerdote, duo significat, vnum quod iusticia illa, quæ nobis imputatur sit extra nos, quemadmodũ peccatum Christo imputatum, erat reuera extra Christum. Alterũ, quod tum demũ huius reddamur iusticiæ participes, quando in Christo inuenimur per fidẽ. Sed cur vsus est abstracto Iu-

cto Iusticia Dei, cum potius concreto Iusti coram Deo vtendum fuisse videatur? propter duo id fecit. Primum, vt appareret antithesis inter peccatum & iusticiam. Deinde, vt significaretur iusticiæ perfectio: Nam Enallage hæc significat nos plene iustificatos esse coram Deo, vt plena est obœdientia Christi. Quotquot enim fide iustificati sunt, perfectam Christi iusticiam possident, & omnes æque sunt iusti, quantum quidem ad imputationem attinet, tametsi sanctificationis vis quæ iustificationi coniuncta est, in alijs sit maior in alijs minor, iuxta fidei mensuram.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Vt suo exemplo ministros verbi qui fuerunt Corinthi, exhortatur ad munus fideliter præstandum: ita ipsos Corinthios verbi auditores ad pietatem validis inuitat argumentis.

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ sunt huius capitis partes. Quarum prior est exhortatio ad ministros verbi, vt sedulo præstent officium. Posterior est exhortatio ad ipsos auditores Corinthios, ne frustra verbi diuini ministros audiuisse videantur.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOS vero cooperantes etiam obsecramus vos ne frustra gratiam Dei reciperetis.

Propositio est prioris exhortationis hui⁹ capitis, quā exhortatur ministros Euangelij, vt caueant ne frustra videantur accepisse gratiā Dei, id est, mun⁹ docendi Euangelium. Chrysostomus hoc interpretatur de auditoribus, sed ea quæ sequuntur satis indicant quod ad prædicatores referri debeat pręsens exhortatio, tametsi nihil refert si eam ad vtrosq;, id est, ministros & auditores referas. sed vox συνεργοῦντες, id est vna vobiscum operantes, declarat cōmune ministrorum studium. Obseruetur hoc exemplum quo monentur superiores ministri, vt alios exhortentur ad officium præstandum.

Dicit enim, tempore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: Ecce nunc tempus acceptum: ecce nunc dies salutis.

Prophetæ testimonio cōfirmat non frustra suscipi ministerium verbi. Promittit enim Domin⁹ Ecclesiæ in capite Christo, quod velit ministerio adesse, & facere vt multi per ministerium salutē cōsequantur. Paulus hic 70. interpretes ad verbum imitatur. Hebræus textus multo est illustrior, in quo quatuor sunt spectanda, quæ concurrunt in ministerio verbi. Primum, est causa nempe Rason, id est, εὐδοκία, beneplacitum seu gratuitus fauor Dei, qui est fundamentum salutis nostræ. Secundo, ponitur effectus istius fauoris, nempe Ieschuah, id est, salus. Salui enim sumus quia placemus Deo, vt filij tenerrimi suo patri, non dignitate nostra aut meritis, sed liberali eius gratia. Tertio, cum dicit, Respondi tibi, & succurri tibi, significat & inuocationem cum prædicatione verbi coniunctam & exauditionem, quod Deus velit vere præstare nobis, quod offert per ministerium: Cum ergo tempus prædicationis Euangelij dicatur tempus beneplaciti, & dies salutis, decet non solum ministros salutis, verumetiā auditores, vt hoc tempus non negligant, præsertim cum prædicatio Euangelij sit testimonium beneplaciti Dei, & salutis nostræ instrumentum: quemadmodum Paulus indicat cum prophetæ testimonio subijcit hæc verba: Ecce nūc tempus acceptum, Ecce nunc dies salutis. Illud nunc ad omnes ætates pertinet, in quibus Deus ex suo beneplacito verbum suum annunciari permittit, & hodie verè dicere possunt ministri Euangelij, Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

Nullam dantes in vlla re offensionem ne vituperetur ministerium.

Suum exemplū alijs ministris imitandum proponit. Verbum, obsecramus, ex

mus, ex primo versu repetendum est, vt sit sensus, Nos nullã dantes vlla in re offensionem obsecramus vos, hoc est, nos cauemus ne vlla morũ impuritate simus impedimento auditoribus Euangelij, idq; ideo ne nostrum vitium transfundatur in ministeriũ. Hic primũ discant ministri Euangelij, qua deceat eos vitæ innocentia præditos esse. Nã duo ingentia mala comitãtur sceleratos ministrorũ mores. Primum enim retardatur in auditorib⁹ Euangelij progressus, Deinde vicia ministrorũ quodammodo infamiã ministerio conciliãt.

Sed in omnibus commendantes nos tanquam Dei ministri.

Vt se cauere omnem offensam dixit: Ita altera ex parte asserit, quod se suis audoribus in omnibus commendabilem reddat, quemadmodũ Dei ministros decet: Obseruetur igitur hic Regula: quod quicunq; velit cũ fructu Dei minister esse, debeat se ita suis auditoribus in doctrina, vita, & moribus cõmendare, vt sui gregis forma in omni pietate & probitate vere dicit posit.

In patientia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in sinceritate, in scientia, in tolerantia, in mansuetudine, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in sermone veritatis, in potentia Dei.

Quod in genere dixerat, id per enumerationem specierum seu partiũ explicat, vt apertius ponat ob oculos quibus virtutibus præditos esse oporteat sinceros verbi præcones. Porrò in hac enumeratione distinguẽdum est inter duo virtutum genera, quæ Paul⁹ requirit in ministris Euangelij. Quædam enim perpetuæ esse debent, quædam non nisi in certis casibus requirũtur. Perpetua esse debent, labores, vigilię, sinceritas, scientia, mansuetudo, spiritus, charitas sermo veritatis, potentia Dei. Quarum autem necessitas non est perpetua, sunt aliæ præter enumeratas. Requiritur enim patientia in reb⁹ aduersis. inuictus animus in afflictionibus, in necessitatibus, in carcerib⁹, in plagis, in seditionibus, quotiescunq; ea inciderint. His iam quorundã vocabulorum explanationem adijciamus. Patientia ὑπομονὴ est, cum inuicto animo toleramus aduersa, & oneri non succumbimus. Huius caussa est spiritus regenerationis, fides, cogitatio mandati Dei, & promissio liberationis. Beatus vir qui suffert tentationẽ, qui cũ probatus fuerit accipiet coronam vitæ, quã promisit Deus diligentibus se. Obiectum est quicquid corpus vel animum premit, vel quouis modo molestũ est: qualia sunt multa quæ Paulus hic recitat, vt, afflictio corporis, inopia, angustia, plagæ, carceres, labores, exilia. Vnde Apostolus noster, Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, id est, non frustratur sperantẽ. Finis est, vt Deo præstetur obœdientia iuxta primum præceptum. Deinde, vt retinentes confessionem alijs simus bono exemplo, vt illi quoq; se inuictos in quibusuis duris exhibeant. Discrimen patiẽtiæ Christianæ & Philosophicæ petatur ex caussis & finibus. Afflictio seu tribulatio Gręce θλῖψις, est quęuis corporis cõpressio & iniuria. Necessitas hoc loco inopia est earum rerũ, quæ ad victum & amictũ requiruntur. Angustia στενοχωρία, cum ad animum tum ad corpus referri potest. Ad animũ quidem relata, est consilij inopia, vt nescias quo te vertas consilij expers, Ad corpus vero cum ita inclusus videaris ab hostibus, vt nusquam euadendi locus pateat. Seditio, ἀκαταστασία, cum aliquis ob tumultus, & turbatum rerũ ordinẽ cogatur incertis vagari sedibus, vt qui nusquam habeat vbi pedem figat. Ieiunium νηστεία, est abstinẽtia ad tempus à cibo & potu, qua corpus affligitur & veluti mortificatur. Hæc definitio nominis est. Nã vt Græce vox νηστεία dicitur παρὰ τὸ νὴ ἐσθίειν, id est, à non comedendo: Ita Hebræa Zom, id est, ieiunium dicitur ab exhauriendo, quia ieiunium exhaurit, & veluti emulget vires corporis atq; adeo corpus ipsum affligit & mortificat. Huius formę primę sunt tres. Nam est ieiuniũ indifferens, est pium seu acceptum, est & impium seu Pharisaicum. Indifferens ieiunium est cũ vel præ inopia vel valetudine, vel ingenti aliquo mœrore animi abstinetur à cibo & potu. Hoc per se nec placet nec displicet Deo. Verũ prout fides & patientia affuerint placere & displicere putandum est. Ieiunium pium, Christianum, & acceptum Deo, est abstinentia, à cibo & potu, qua corpus premitur & mortificatur, adeoq; abstinetur ab omnibus rebus, quę carni voluptatem afferunt: vt plenum sit spiritus imperium per veram pœnitentiam, piam orationem, & seriam renunciationem omnium iniuriarum, quibus proximus lędi potest. Nam corporis afflictio per ieiuniũ est memoris animi propter peccatum symbolũ & testimoniũ. Huius ergo fines sunt (propter quos & placet) tres. Mortificatio carnis, excitatio spiritus, intensius omnis pietatis studium. Tale fuisse ieiunium Pauli, cuius hic fit

mentio non est dubiū, & deberent pij huiusmodi ieiunio sæpe spiritū excitare, ne carnis concupiscentiæ succumberent. Est autem hoc sanctū & Christianum ieiuniū duplex, nē-pe priuatum & soleñe. Priuatum, est quod quis sua sponte sibi imponit, vel pietatis excitandæ caussa (quale vt sæpe alias, ita potissimū ante sacram σύναξιν à quolibet Christiano, cuius caro hac castigatione indiget, deligi vellem) vel officij capessendi gratia, vt se quis eo præparet ad meditationem officij, oretq; vt Deus auspicijs sui muneris aspiret. Quemadmodum Moses, Helias & Christus fecisse leguntur. Solenne ieiunium piū & Christianū est, quod pius magistratus seu gubernatores Ecclesiarū indicunt, vel vt præsens malū, pestis, gladius, &c. vera pœnitētia & inuocatione Dei aut tollatur aut mitigetur, vel vt mala quæ ob peccata imminere vidētur, caueantur. cuiusmodi ieiunia sancti Reges & Prophetæ sæpe indixerunt: quæ Deo grata fuerunt propter pœnitentiam, fidem, inuocationem, charitatem, meditationem beatæ vitæ, mortificationem carnis, & huiusmodi alia, quæ in Christiano ieiunio cōcurrere debent: quemadmodū ex definitione supra posita intelligi potest. De hoc duplici ieiunio priuato & solenni tenēda est hæc Regula, Quod vt priuatū liberum est, pertinens ad cuiusq; priuatā disciplinam: Ita solenne obligat mandato magistratus & charitatis lege. Quare illud cōtumaciter violare peccatū est. Contumaciter dico propter valetudinem cuiusq;. Nam qui aduersa valetudine satis grauatus est, nō debet onere huius soleñis ieiunij magis grauari, sed studere potius, vt veris gemitibus cordis Deum iratū placet. Impium seu Pharisaicum ieiuniū est abstinentia à certo cibi genere, quæ abstinentia putatur cult⁹ Dei esse per se, & res Deo grata propter ipsum opus, adeoq; meritoria. Quasi vero Deus spectaret externa opera, vbi conscientia est impura, & ieiuniū esset in eo operū genere, quæ Deo probantur per se, quēadmodum ea quæ sua lege præscribit, & non potius esset externum tantum exercitium & corporalis exercitatio alium finē spectans, nimirum vt pœnitentiæ, vt orationi, vt carni domandæ, vt charitati, vt meditationi beatæ vitæ subseruiat. Merito igitur Prophetæ huiusmodi hypocritica ieiunia damnāt, in quibus plurima horrenda scelera cōcurrunt. vt opinio cultus, fiducia operis, necessitas, coactio, delectus ciborū necessarius, modus ieiunādi quo vel porci saginari possent, meditatio fraudis, & iniuriæ proximorū. Potest autem hoc ieiunium Pharisaicum diuidi in duo genera, vt vnum dicatur statū, Alterum arbitrariū. Statum et ordinarium est, quod certo tempori anni, mensis aut septimanę est affixum: quale apud Papistas est quadragesimale, quod vocant, ieiunium: item quatuor temporum, Apostolorum &c. in quibus nihil sani fuit, sed mera superstitio, multiplex impietas, & ἐθελοθρησκεία ab Apostolo damnata, imperiū tenent. Arbitrarium, quod aliquis arbitrio suo quo sibi Deum debitorem faciat, deligit. quale Pharisęi fuit qui iactabūdus in oratione Domino ait: Ieiuno bis in sabbato, vbi suum ieiuniū vt opus sanctum & meritoriū prædicat, ac Deum admonet ne eius obliuiscatur. Tale & hypocritarum illorum fuit, qui apud Esa. 58. cap. Domino obijciunt eū grauiter accusantes: Quare ieiunauim⁹, & nō respexisti? Hęc de ieiunio admonere hoc loco volui, vt studiosi sciāt, quid ex verbo Domini de ieiunio statuere debeant, vtq; intelligant in quo sit operū genere, in quibus placeat & propter quid, & in quibus non placeat. Sinceritas Græce ἁγνότης est puritas seu castitas cū animi tū corporis, quæ regenerationis spiritualis effectus est. Scientia γνῶσις, id est, recte agendi peritia, quæ sincera doctrina gubernatur. Tolerantia μακροθυμία (quam vetus interpres ad verbū longanimitatem vertit) est virtus moderans iram ne quis cito excandescat, sed emendationis spe irā & vindictam protrahat. Mansuetudo χρηστότης, est benigna humanitas & facilitas ad benefaciendū. Opponitur asperitati & morositati. Spiritus sanctus significat cum ipsum spiritum sanctū, vt caussam, tum motus excitatos à Spiritu sancto. Sermo veritatis, est ipsa Euangeli prędicatio. Cum enim vocat Euangelium sermonem veritatis, significat quod absq; humanarum corruptelarum cōmixtione prædicari debeat. Potentia Dei ęst, cum virtus edēdi miracula, tum facultas castigandi contumaces.

Per arma iusticiæ dextra & sinistra. Quia sinceri ministri Dei veluti in prima acie sunt collocati aduersus Diabolū, qui ex omni parte eos inuadere conatur, armorū meminit dextrorū & sinistrorum. Hoc est, vult eos armatos esse iusticia bonæ cōsciētiæ à dextris & sinistris, vt sustinere valeant impresionem hostilem. de armatura Christiani militis copiose disputat Apostolus ad Ephes. 6. & 1. Thess. 5.

Per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam, tanquam impo- Quo itinere per arma iusticiæ tendat ad metam declarat, significans se

stores,

stores, & veraces: tanquam ignoti, & celebres: tanquam morientes, & ecce viuimus, tanquam castigati, & non morti traditi: tanquam mœrore affecti, semper tamen gaudentes: tanquam inopes, multos tamen ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.

animo obfirmato esse ad omnia cum prospera tum aduersa ferenda, ita vt nec illis superbus efferatur, nec hisce oppressus in pugna deficiat. Quemadmodũ enim gloria & bona fama non effertur, ita nec ignominia & mala fama deijcitur. cum audit impostor, non frangitur animo, sed verax manet. cum obscurus & ignotus habetur, celebrem se per Euangelij prædicationem ostẽdit. sæpe in pericula vitæ incidens, præsentia diuina adiutus à periculis liberatur, Castigatus virgis & alapis, è morte tamen ereptus est. mœrore affectus nihilominus intus spiritu gaudet. inopia laborans, multos per Euangelij prædicationem spiritualibus diuitijs ditat. Hoc suum exemplum proponit Apostolus ministris Corinthiorum, quod eos imitari mauult, quam vt inani rerum externarum specie oblectentur. Non enim inanis gloriatio, sed res bene fortiterque & cum virtute gesta militem fortem ab ignauo separat.

Os nostrum apertum est ad vos Corinthij. Cor nostrum dilatatum est, non estis angusti in nobis, sed estis angusti in visceribus vestris. Eandem vero remunerationem, vt à filijs exigo: dilatemini & vos.

Conuertit se ad totam Ecclesiam Corinthiorum, erga quos suum intimum & paternum affectum testatur. Hos nonnihil accusans quod similem affectum erga se non habeant, hortatur eos, vt vicem rependant, vt decet filios. Atque hic est verborum sensus simplicissimus. Oratio autem figurata grandior est. Oris apertio & cordis dilatatio, significant vehementissimum affectum & fere paternum, quo ipsos Corinthios iam in intimo corde complexus erat. Quem affectum amplificat cum addit: Non estis angusti in nobis, id est, vos totos animo complector, adeo cor meum ad vos recipiendos dilatatum est. Sed angusti estis in visceribus vestris. Id est, vestrum cor nõ vicissim dilatatũ est ad me recipiendum, & intimo amore comprehendendũ. Quare vobis, vt filijs dico, dilatemini & vos ad me recipiendum intra vestra viscera, quo ita nos mutuo complectentes, vos nobis & nos vicissim vobis vicem reddamus. atq; ita mutuum amorem remuneremur. Hic locus docet qualiter affectos esse deceat verbi præcones, & eorum auditores erga se inuicem.

Nolite iugum ducere cum infidelibus.

Exhortatio est qua Corinthios hortatur, ne se contaminent consuetudine & operibus infidelium. Qui enim picem tetigerit inquinabitur ab ea. Vtitur autẽ hic Apostolus elegantissima metaphora, alludens ad legem Mosi Deutero. 22. qua cautũ fuit ne quis bouem & asinum sub idem iugũ cogeret. Dicit enim ne sitis ἑτεροζυγοῦντες cum infidelibus, id est, ne impari iugo copulemini cum infidelibus. Vocãtur autẽ hic ἑτεροζυγοῦντες, qui cum sint diuersæ conditionis, in eodem opere mutuam operam prę stent. vt si fidelis vxorem infidelem ducat, vel econtra: aut si mensæ dæmoniorum fiat particeps: deniq; si cum infideli in aliquo opere, vel per se vel secundum quid illicito, cõmercium habeat. Hęc exhortatio ad Ephes. 5. his verbis habetur: ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, sed potius arguite. Porrò cum exhortatio hæc Pauli sit vniuersalis, porest commode accommodari etiam impari coniugio, ne fidelis vir aut mulier copuletur infideli coniugi.

Quæ enim participatio iusticiæ cum iniquitate? quæ communicatio luci cum tenebris? quis consensus Christo cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autem conuentio templo DEI cum idolis?

Congeries argumentorum, & exemplorum imparis iugi. Recenset autem quinq; exempla. Primum, est iusticiæ & iniquitatis. Secundum, lucis & tenebrarum. Tertium, est Christi & Belial. Vocat autẽ hic Belial ipsum Diabolum, qui est caput omnium sceleratorum: quemadmodum Christus est caput omnium piorum. Quartum, est fidelis & infidelis, vt enim fidelis est membrum Christi: Ita infidelis membrum est Diaboli. Quintum, est tẽpli Dei viuentis, & idolorum. Cum autem horum natura sit talis, vt minime sub idẽ iugum cogi possint, nequaquã debent à

bent à Christianis coniungi. Cæterum si quis hæc argumenta in syllogismos cogere velit, habet hic quinque propositiones interrogatione ideo elatas, vt significet neminem habere, quod contra obijcere audeat, aut iure posit. Ex harũ prima conficitur hic syllogismus, Iusti & iniqui nullum possunt habere consortium in operibus, quę singulis propria sunt, Christiani sunt iusti, infideles vero iniqui, Igitur Christianis cum infidelibus nulla potest esse participatio in operibus, quæ singulis seorsim propria sunt. Sunt enim veluti diuersa iumenta sub idem iugum coacta. Formabuntur autem & reliqui syllogismi eodem modo, Quare non est necesse eos asscribere.

Vos enim estis templum Dei viuentis.

Quintæ propositioni subsumit minorem. Vnde hic conficitur syllogismus. Templum Dei & idola nõ possunt inter sese conuenire. Christiani sunt templũ Dei viuentis, Infideles vero sunt templa idolorũ. Ergo Christiani non possunt conuenire, & veluti iugum trahere cum infidelibus. Hoc argumentũ sæpe à Paulo Christianis inculcatur, vt in priori Epistola ad Corinthios cap. 3. & 6. Et ad Ephes. 2. Neque enim quicquam magis hominem pium à peccato absterrere potest, quam vt cogitet se templum Dei viuẽtis, & in se habitantis esse. Qua dignitate cum nulla maior esse posit, horrendum sacrilegium fuerit adeo sanctum templum vlla re cõtaminare. Vt igitur hæc appellatio, & Christianorum dignitas admonet nos singularis sanctimoniæ & puritatis: Ita significat totum nostrum studium eo referendum esse, vt Deum veris cultibus celebremus, & prædicem⁹.

Sicut dicit Dominus, habitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Testimonio diuino & à definitione templi Dei probat pios esse Dei tẽplum. Vbi Deus habitat, illic est templum ipsius. Deus habitat in pijs. Ergo pij sunt templum Dei. Huius argumẽti minor hic ponitur, & promissione diuina nititur, quæ extat Leuit. capite 36. & Ezech. capite 37. In Leuitico habetur: Ambulabo in vobis, & ero vester DEVS, & vos eritis mihi populus. In Ezechiele ita legitur: & erit tabernaculum meum in eis, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Quid autem sit, quod Deus velit illorũ Deus esse, & ipsi vicissim debeant eius populus esse, declarat Propheta cum addit: Et scient gentes quod ego Iehoua sanctifico Israel, id est, tueor, protego, & defendo Ecclesiam meam, vt rem sanctam. Cum fuerit, inquit, sanctuarium meum in medio eorum in perpetuum, hoc est, nunquam illi destituentur fauore & auxilio meo, donec meum sanctuarium, id est, Christus fide eorum retineatur.

Quamobrem exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego suscipiam vos.

Exhortationem argumento subijcit, quæ desumta est ex cap. 52. Esaiæ, quasi diceret: Cum vos templum Dei estis, relinquite idolorum templa, & prophanationes Babyloniorũ. Quod enim Propheta dicit de exitu Babylonico in terram Iudaicam, hoc transfert Apostolus à typo ad rem significatam. vt qui Deo dederunt nomina, relinquant prophanationes gentium & immundicias idolorum, hoc est, vt nihil commercij habeant cum infrugiferis operibus tenebrarum. Quare Propheta addit in eodem loco: Mundamini qui fertis vasa Domini, id est, vos sacerdotes & Leuitæ sanctificamini, ne vlla spurcicia vestrum ministerium contaminetis. Verum quia Leuitæ fuerunt Christianorum (qui sunt regales sacerdotes) typi, debent Christiani qui tantum thesaurum circumferunt, immo qui ipsa templa Dei sunt, se ab omni immundicia conseruare. Hæc enim est voluntas Dei sanctificatio nostra.

Et ero vobis in patrem, & eritis mihi in filios & in filias.

Hæc promissio Ierem. 31. & in multis alijs scripturæ locis, quo ad sensum attinet, habetur, quæ quia fide recipienda est, soli credentes & Deo ex fide obœdientiam exhibentes, de ea gloriari possunt.

CAPVT VII

Summa

Summa Capitis Septimi.

Apoſtolus exhortans Corinthios ad ſanctimoniam vitæ, purgat ſe à tyrannidis captata ſuſpicione, quoque animo ſit erga eos certis indicijs oſtendit, nempe, quod in ſummis perſecutionibus ex illorum erga ſe ſtudio & pœnitentia, & affectu eorum erga Titum, conſolationem acceperit.

Ordo & partes Capitis Septimi.

10

Quatuor ſunt huius capitis præcipuæ partes. Prima, exhortatio eſt ad ſanctimoniam vitæ, quæ infertur ex prom:ßionibus, quas poſuit in fine ſexti. Secunda, eſt purgatio affectatæ tyrannidis in Corinthios. Tertia, ſignificatio ſui animi erga eos cum ſumma Corinthiorum commendatione. Quarta interponitur per occupationem, & eſt excuſatio Apoſtoli, quod eos paulo durius tractauerit in ſuperiori Epiſtola: In hac parte ingenium ſalutaris pœnitentiæ graphice depingit.

EXEGESIS CAPITIS SEPTIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

HAS igitur promißiones habentes dilecti, purgemus noſipſos ab omni iniquinamento carnis & Spiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.

Exhortatio illata ex promißionibus, in fine ſexti adductis. Deus promittit quod velit eſſe noſter Deus, & noſter pater, & habere nos loco filiorum & filiarũ, Ergo nos decet ſanctificationi ſtudere, vt ſimus puri ab omni inquinamẽto animi & corporis. Eſt autẽ hæc collectio inprimis obſeruanda. Nã pendet ex mutuo pacto inter Deũ & nos. Etſi enim Deꝰ ex ſua mera miſericordia nos in gratiam recipit, abſq; omni conditione legis & operum: Tamen poſtquã ſuæ gratiæ nos participes reddidit, ſtipulatur à nobis mutuam gratitudinem. quemadmodũ de Abrahamo legimus, quem Deus prius in gratiam recepit, ſed mox ab eodem ſtipulatꝰ eſt mutuã gratitudinem, inquiens: Ambula coram me, & eſto perfectus, Geneſ. 17. Hanc perfectionem facto declarauit cum iuberetur offerre filium. De fide ergo Abrahæ nemo gloriari poteſt, niſi qui Deo ex fide cum Abrahamo obœdientiam præſtiterit. Sed hic oritur quæſtio de conditione. Promißiones legales ſunt conditionales, & Euangelicæ ſunt gratuitæ, Igitur conditio obœdientiæ non eſt addenda gratuitæ iuſtificationi. Reſponſio, promißiones legales ſunt conditionales, vt quæ habeant impletionem legis cauſſam promiſſorum. Lex enim nihil gratis confert, ſed implentibus legem promittit præmia: Sed Euangelicæ promißiones ſunt gratuitæ, quia ſalus nobis credẽtibus offertur, donatur & obſignatur gratis, ſine noſtris præcedentibus meritis. Verum poſtquam fide gratiam adepti ſumus, Deus à nobis ſtipulatur obœdientiã: quæ obœdientia, etſi à nobis plene præſtari nequit, placet tamen in reconciliatis. Hoc confirmatur non ſolum exemplo Abrahæ, in cuius veſtigijs inſiſtere debent omnes, qui cupiunt ipſius filij eſſe: Verumetiam parabola de debitore, Matth. 18. Cui debitori gratis quidem vniuerſum debitum eſt donatum ex mera bonitate patrisfamilias, ſed conſecutus condonationem eſt ad pœnam reuocatus, propter hanc pactionem, de obœdientia in poſterum præſtanda, violatam. Habent ergo omnes promißiones Dei ſua natura quoſdam in ſe ſtimulos, qui nos excitare debent ad ſanctimoniam vitæ perpetuo meditandam. Cæterum exhortationem Pauli altius perpendamus, in qua tria ſunt: Primũ, quod purgati ſint adhuc purgãdi. Purgatis enim, inter quos ſe etiam numerat Apoſtolus, ſcribit vt ſe purgent. Semper enim circũferimus nobiſcũ maculas, quibꝰ purgãdis perpetuo ſtudere nos oportet. Alterum eſt diſtributio, nimirum quod oporteat nos purgari ab inquinamentis carnis & ſpiritus, hoc eſt, animæ & corporis: quæ duo cum à Deo habeamus, debemus eis vti in gloriam Dei, 1. Corinth. 6. Tertium eſt, quonam tendere debeat noſtri purgatio, nempe ad perfectionẽ ſanctificationis in timore & vero cultu Dei. Ad hanc ergo metam quotidie magis magiſque contendere debemus, modo promißionis filij eſſe cupiamus, & gloriari de patre noſtro Abraham.

Capaces eſtote.

Hoc veluti exordiolum eſt purgationis, quæ ſequitur, quaſi diceret: Cum

me videatis corde intimo vos complecti, vos quoque dilatamini & me capite intra vestra viscera, quo mutua sit affectio amoris inter nos. Nisi enim ministri verbi & auditores se mutua prosequantur beneuolentia, vtrique operam ludunt.

Nemini fecimus iniuriam, neminem corrupimus, neminem defraudauimus.

Remouet à se suspicionem tyrannidis, & tria grauissima scelera enumerat: Iniuriam (qua significatur potestatis abusus, qui partim à superbia, partim à corrupto iudicio, partim ab alijs prauis affectibus oritur) Infidelitatem in docendo, qua homines corrumpuntur & in errores ducũtur, quibus mens corrumpitur & affectus, Et Auaritiam, qua auditores defraudãtur, dum ministri eorum bona dolis & fraude ad se transferunt. Ab his ergo tribus criminibus immunis esse debet pius pastor, si nolit suorum auditorum animos à se alienari. 10

Non hoc ad condemnationem vestri dico.

Prolepsis est: Anteuertit enim obiectionem. Dicere enim poterant Corinthij, ista dici in illorum contumeliam, sed Paulus id negat, ac si dicat: non hoc dico, vt vos ingratitudinis condemnem, sed tantum vt me purgem.

Nam antea dixi, vos in cordibus nostris esse ad commoriendum & conuiuendum.

Ratio quod non dixerit ea contumeliæ caussa, sed tantum suæ purgationis gratia. Est autem hæc ratio sumta à certissimo signo: nemo contumeliosus est in eos quos intime amat, Ego autem antea testatus sum me vos intime amare, adeo vt paratus sim vobiscum mori & viuere, Ergo non est quod quisq; putet me aliquid contumeliæ caussa dixisse. 20

Multa mihi fiducia erga vos, multa mihi gloriatio de vobis, impletus sum consolatione, Exundo gaudio in omni tribulatione nostra.

Hoc incremento significat Apostolus suum erga Corinthios affectum cum summa illorum commendatione, multa mihi fiducia est, hoc est, securo & quieto sum animo, adeo vt nulla sit in eo offensa: immo quod plus est, de vobis glorior, atq; adeo in summis meis afflictionibus non solum consolationem capio magnam, verumetiam vehemẽter exundo gaudio. Vnde autem hoc gaudium & hæc consolatio, in sequenti narratiuncula explicat. 30

Nam cum venissemus in Macedoniam, nullam relaxationem caro nostra habuit, sed in omnibus fuimus oppressi, foris pugnæ, intus timores: sed qui consolatur afflictos, consolatus est nos per aduentum Titi.

Hæc narratiuncula crucis Pauli acerbissimæ eo pertinet, vt ostendat maximam fuisse consolationem, quã ex Titi narratione de Corinthiorum studio & affectu erga se conceperat. Nam quo grauior est morbus, eo remedium iudicatur præstantius, quo morbus superatur & tollitur. Meminit autem hic duplicis crucis cum ait: Foris pugnæ, int⁹ terrores. per pugnas, intelligit insultus aduersariorum, qui ipsum persequebantur. Per terrores, molestias quas habuit ex intestinis morbis Ecclesiæ. Solet autem Paulus aduerbijs Foris & Intus vti, quãdo loquitur de ciuibus Ecclesiæ & eius hostibus. Quẽadmodum foris esse dicuntur prophani, qui extra templum Dei & gratiæ regnũ sunt: Ita intus esse intelliguntur sancti, qui sunt in regno gratiæ templum Dei. Præterea cum crucem carni sui impositã ait, significat spiritum spirituali quodam gaudio sustentatum fuisse in suis afflictionibus. Debet igitur spiritus gaudium opponi omnibus duris & incommodis, quæ patitur caro nostra in hac vita. 40 50

Non solum autem per aduentum ipsius, sed etiam per consolationem quam ille accepit de vobis, cum renunciaret nobis vestrum desiderium, vestrum eiulatum

Exponit quomodo per aduentum Titi cõsolationem perceperit. Sensus est: non tam quod ipse Titus venerit, quam quod studium & affectum erga vestrum

vestrum pro me zelum, adeo vt magis gauisus fuerim.

me vestrum mihi renunciarit, cõsolationem percepi. Incremento affectum eorum erga se exaggerat. Nam minus est desiderium quam eiulatus, & eiulatum excedit zelus desiderio significat quod Apostolum suum maximi fecerint. Eiulatu, quod serio ad sui doctoris admonitionem pœnitentiam egerint: zelo, quod eum ardentissime vt patrem charissimum amauerint. Hinc discant auditores verbi, quomodo affectos esse eos deceat erga Euangelij ministros, qui ipsos paternis obiurgationibus in viam salutis à præcipitio peccati reuocare satagunt.

10

Nam etiamsi tristitia vos affeci per Epistolam, non me pœnitet etiamsi pœnituerit. Video enim quod Epistola illa, tametsi ad tempus tristicia vos effecit, nunc gaudeo non quod tristitia affecti fueritis, sed quod tristitia affecti fueritis ad pœnitentiã.

Ratio est per occupationem. Tametsi, inquit, me male habuit quod ad tantam seueritatem coactus sim, vt vobis acerbius scriberem: Tamen iam vehementer gaudeo, quod euentus votis meis respondeat: nimirum, quod tristia affecti sitis ad pœnitentiam, hoc est, quod ea tristitia, quam percepistis ex mea obiurgatione, profuerit vobis ad emendanda vestra vitia.

20

Nam tristitia affecti fuistis secundum Deum, sic vt nulla in re detrimento sitis affecti per nos.

Duo probat Apostolus. Vnum, quod illorum tristitia profuerit ad resipiscentiam. Alterum, quod obiurgatio ipsius nõ cesserit illis in detrimentum. Quod tristitia illorum profuerit ipsis ad pœnitentiam, ex eo probat, quod sint tristati secundum Deum, hoc est, quod illorum tristitia, quæ fuit verus dolor de peccato commisso, Deo accepta fuerit. Ex quo sequitur & alterum, quod Apostolus eos non affecerit detrimento vllo, aut eos læserit sua obiurgatione: Immo quod excitarit potius eos ad pœnitentiam, quæ plurima secum commoda affert, Deoque gratissima est.

30

Nam quæ secundum Deum est tristitia, ea pœnitentiam operatur ad salutem non pœnitendam: At mundi tristitia mortem operatur.

Quia tristitia per se & simpliciter nõ videtur expetenda, distinctionem adhibet, afferens aliam esse tristitiam secundum Deum, aliam mundi. Illam bonam & nequaquam pœnitendam, ex affectu ostendit, nam efficit pœnitentiam ad salutem: Hanc malam esse ex eo cõcludit, quod mortem afferat. Verum cum tristitia secundum Deum, & tristitia mundi opponantur, ex collatione oppositorum petendæ sunt differentiæ. Tristitia secundum Deum inde nascitur, quod aliquis sentiat se Deum offendisse, & iam optet id factum non esse. Quare ingenti pauore perculsus propter iram Dei, magno eiulatu deflet peccatum, & promissionum de Messia cogitatione erectus, confugit ad misericordiam vera & viua fiducia, atque ita salutem qua peccando exciderat, salutari pœnitentia recuperat. Talis fuit dolor Dauidis, Manassis, Magdalenæ, Petri, Latronis in cruce, &c. At mundi tristitia, est dolor sine fide ad desperationem ac mortem tendens, qualis fuit Caini, Saulis, Iudæ, &c. Potest autem hæc mundi tristitia distingui per causas: vt alia sit cum quis angitur amissis bonis, siue fortunæ, siue corporis, siue animi. Alia ex inuidia ortum habeat, cum quis dolet ob bonum alterius: Alia ex sensu iudicij Dei proficiscitur, videlicet cum aliquis sibi mali alicuius conscius, pœnæ impendentis metu est solicitus. Extremis generibus facilius est adhibere remedium: Medium autem, quia prorsus diabolicum est, difficilius curatur.

50

Ecce enim isthuc ipsum quod secundum Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vobis fecit studium, immo defensionem, immo indignationem, immo timorem, immo desiderium, immo zelum, immo vindicationem, per omnia testatum fecistis vos esse puros in hoc negotio.

Dixit Corinthios dolore secundum Deum, qui dolor resipiscentiam operatur ad salutem, affectos fuisse: Id nunc probat ab effectis, & enumerat septem, quæ primum accommodabo hypothesi, deinde ad thesin & communem instructioné transferam, indeque Christianæ & salutaris pœni-

tentiæ definitionē extruam. Primum ergo tristitia Corinthiorū effecit in eis studium scilicet emendandi, quod peccatum erat per incæstuosum, qui nouercā suam habuit. Deinde defensionem, hoc est, purgationem, qua se Corinthij purgauerunt, quod non approbarent admissum flagitium. Tertio indignationē, qua flagitioso illi fuerant indignati, accusantes & culpantes eius turpitudinem. Quarto timorem, scilicet pœnæ proter tantam offensam, qua Deus offensus erat. Quinto desiderium, id est, charitatem erga Apostolum monentem ipsos, vt à se iram Dei seria pœnitentia auerterent. Sexto zelum, id est, ardens studium deinceps cauendi, ne talia scelera impunita sint in sua republica. Septimo vindicationem, qua statuerunt vindictam per excommunicationem in flagitiosum fratrem, & deinceps in omnes eos quos deprehenderent in legem Dei contumeliosos, viuendo impuram vitam. Atque hæc ita hypothesi accommodata sint: verum si ad thesin transferantur, nobis salutaris pœnitentiæ adiuncta depingent. Qui enim vero dolore afficitur, & secundum Deum, is emendationi studet, cauet ne alieni peccati reus fiat, indignatur sibi peccanti, iudicium Dei sibi ob oculos statuit, quo à peccandi licentia reuocetur, singulari desiderio se Deo approbare studet, ardenter omnem offensam Dei cauet, atque alios peccantes in viam ab errore reuocare conatur. Ex his in vnum collectis efficitur, quod vera & salutaris adeoque Christiana pœnitentia sit verus dolor de offensa Dei, cum voto ac spe veniæ, & voluntate ardentique studio peccatum omne posthac vitandi, Deoque vitam omnem approbandi.

Nempe etsi scripsi vobis non eius causa qui læserat, neque eius causa, qui læsus fuerat, scripsi, sed vt palam fieret studium vestrum pro nobis apud vos in conspectu Dei.

Per occupationem reddit causam cur scripserit illis priorem Epistolam, idque per seiunctionem non causæ, & positionem veræ causæ, Non, inquit, scripsi vobis vel fornicatoris causa, qui me suo facto offenderat, vel mea causa qui offensus fueram, sed vt vobisipsis innotesceret ô Corinthij, quo erga me studio sitis, & quo affectu me prosequamini in conspectu Dei: Id quod haud obscure declarastis vestra resipiscentia statim postquam à me admoniti fuistis. Hæc sententia Pauli duos locos continet: Vnum (quem exemplum Pauli nobis suppeditat) quod peccatoribus sua peccata non sint exprobranda à ministris, postquam ad pœnitentiam seriam adducti fuerint. Alterum (quem exemplum Corinthiorum suppeditat) quod peccatores castigati à suis pastoribus, non odisse eos, qui se castigant, sed tanquam patres eos complecti debeant.

Propterea consolationem accepimus ob consolationem vestri.

Conclusio prioris causæ consolationis quam accepit in suis afflictionibus. Hactenus enim exposuit quomodo in suis summis afflictionibus consolationem acceperit ex pœnitentia Corinthiorum, quæ ipsis quoque Corinthijs magnam consolationem attulit.

Quin vberius etiam gauisi sumus ob gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis.

Alteram causam suæ consolationis, & gaudij in cruce aggreditur, nempe quod Corinthij benigne & amanter exceperint Titum, quem Apostolus ad ipsos miserat. Nam auditorum studium erga ministros synceros, haud obscure declarat animum erga religionem.

Nam si quid apud eum de vobis gloriatus sum, non fui pudefactus, sed vt omnia in veritate locuti sumus vobis, Ita gloriatio nostra apud Titum veritas facta est.

Aetiologia est: Paulus missurus Titum ad Corinthios prædixit fore, vt ipsum humaniter exciperent, Id nunc ita euenisse gaudet Apostolus.

Et viscera eius abundantius erga vos sunt, dum reminiscitur omnium vestrum obœdientiæ, quemadmodum cum timore & tremore exceperitis eum.

Quod intimo amore Tit⁹ vicissim complectatur Corinthios exponit, idque non solum obœdientiæ ipsorum gratia, verumetiam quod suum erga ipsum animū declarauerint, eius doctrinam & admonitionē cum timore & tremore excipientes: Quod sane veræ resipiscentiæ signum

tiæ signum fuit: Viscera hic metonymia Hebraica intimum amorem significant. Est autem sedes affectuum in visceribus. Obseruetur quoque hoc loco, quæ sit vera ratio excipiendi ministros Euangelij.

Gaudeo, quod in omni confidam in vobis.

Epiphonema est, cuius hic est sensus: Quid plura dicam? Huiusmodi vos esse cognoui, vt de vobis secure possim optima quæque sentire, loqui, & sperare.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Prædicata alacritate animi Macedonum in afflictionibus, & liberalitate eorundem in pauperes sanctos, ipsos Corinthios ad imitationem proposito Christi exemplo exhortatur: & post commendationem equabilitatis seruandæ, Titum & alios quosdam fratres commendat Corinthijs.

Ordo & partes Capitis octaui.

Quatuor huius capitis partes sunt. Prima, prædicatio Macedonum ob patientiam in afflictionibus, & liberalitatem erga pauperes. Secunda, exhortatio Corinthiorum ad imitationem. Tertia, commonefactio de seruanda æqualitate. Quarta, commendatio fratrum quos Apostolus Corinthum mittit.

EXEGESIS CAPITIS OCTAVI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO notam vobis facimus fratres gratiam DEI datam in Ecclesijs Macedoniæ, quod in multa probatione afflictionis, redundauit gaudiũ ipsorum, & profunda illorum paupertas exuberauit in diuitias simplicitatis eorum.

Macedones à duabus summis virtutibus commendat, Primum, quod in summis afflictionibus superarit in illis gaudium spiritus. Deinde, quod in profunda paupertate fuerint in pauperes sanctos liberales. Hæc commendatio eo pertinet, vt Corinthij qui opibus abundabant exemplo Macedonum excitarentur ad liberalitatem. Si enim paupertate presi Macedones adeo fuerunt liberales, Quid decet Corinthios, qui tantis opibus abundant? Singulariter obseruandum est, quod Apostolus vtramque virtutem, nempe patientiã sub cruce, & liberalitatem in sanctos, vocet gratiam Dei, hoc est, diuinum beneficium. Nam Deus est & autor consolationis gaudijque sub cruce, ideoque Deus consolationis dicitur, & ipse affectum liberalis animi erga egenos inspirat, contra carnis iudicium: quæ caro tantum sibi detractum arbitratur, quantum in alios cõfertur. Proinde cum Paulus istam erga pauperes promtitudinem & liberalitatem appellet gratiam DEI, sciamus, cum liberales in pauperes sumus, nobis singulare beneficium Dei contingere, modo Eleemosyna nostra Pharisaico fermento non fuerit vitiata. Ideo Paulus diuitias simplicitatis appellat illam liberalitatem, quia eam vult proficisci ex simplici & sincero charitatis affectu, & tendere in gloriam Dei, & in subleuationem egenorum.

Nam pro viribus (testor) immo etiam supra vires voluntarij fuerunt.

Ratio ab effectu. fuerunt Macedones pro viribus, immo supra vires voluntarij, id est, sponte liberales & benigni, Græce est αὐθαίρετοι, id est, qui vltro & sponte aliquid eligunt & suspiciunt. Cõmendatur ergo in Macedonibus promtitudo animi & alacritas in Eleemosyna præstanda. Debet enim hæc Pauli regula obseruari: Qui miseretur, in hilaritate, Rom. 12.

Multa cum obtestatione rogantes nos

Amplificatio est qua exaggerat Ma-

vt gra-

vt gratiam & societatem ministerij erga sanctos susciperemus.

cedonum alacritatem in conferenda Eleemosyna. Nam non solum sponte contulerunt pro suis viribus, verumetiam cum multa obtestatione à nobis expetiuerunt, vt socij essemus illorum, qui istam gratiam Ierosolymam ad pauperes sanctos perferrent. Gratiam vocat hic Eleemosynam à causa, à qua profecta est, de qua iam dictum est.

Ac non quatenus sperabamus, sed seipsos dederunt primum Domino, deinde & nobis per voluntatem Dei, vt adhortaremur Titum, vt quemadmodum antea cœpisset, ita & consummaret erga vos hanc gratiam.

Sensus est: Superarunt longe nostram expectationem. Nam nõ solum res suas conferre, sed etiam seipsos parati erant Domino & nobis, instantes vt Titum adhortaremur: vt quemadmodum cœpisset, Ita & strenue perageret hoc munus apud vos, adhortando vos ad liberalitatem erga egenos. Quod autem ait, eos dedisse se primum Domino, deinde sibi, testimonium est & pietatis Macedonum erga Deum, & obsequij eorum erga Apostolum iuxta Dei voluntatem, qui vult nos obœdire ministerio.

Verum quemadmodum in omni abundatis fide, & sermone, & cognitione, & omni diligentia, & ea quæ ex vobis erga nos est charitate, facite vt etiam in hac gratia abundetis.

Hortatur Corinthios, vt benefici sint & liberales in egenos, idque per collationem. Qui in omnib⁹ reliquis excellunt, dabunt operam ne in vno aliquo languescere videantur, Corinthij fide, sermone, cognitione, &c. excellunt, Proinde operam dabunt ne beneficia erga pauperes sint postremi. fides hoc loco fiducia est erga Deum cum pietate, quæ illi natura coniuncta est. Sermo est prædicatio Euangelij. Cognitio peritia est & prudentia, qua verbum recte applicatur. diligentia est in pietatis officijs ardens studium. Charitatis erga se etiam meminit. Solent enim homines amicorum monitionibus libentius acquiescere. Gratia beneficentiam significat. Obseruetur hoc loco quibus virtutibus Christianos præditos esse oporteat, modo suum nomen rite tueri volunt.

Non secundum imperium loquor, sed per aliorum solicitudinem, & vestræ dilectionis sinceritatem approbans.

Præsumtio est, Nam tollit obiectionem eorum, qui possent dicere, Paulum sibi hæc onera imponere, vt ipsis imperare videatur: quod negat Apostolus, & duas causas affert veras, cur eos hortetur ad hanc beneficentiam. quarum vna est solicitudo aliorum, scilicet Macedonum, qui ipsum magna obtestatione solicitarunt, vt Corinthios ad hanc beneficentiam adhortantur: Alia causa est summa illorum dilectio: quæ profert sua natura beneficentiam erga proximos.

Nostis enim gratiam Domini nostri IESV CHRISTI, quod propter vos pauper factus sit, cum diues esset, vt vos illius paupertate ditesceretis.

Ab exemplo Christi suasorium petit argumentum, quo argumento nullum pijs pastoribus, vel maius vel efficacius proponi potest. Petra igitur quauis durior sit necesse est, qui eo non permouetur. Is dicit, diligite vos inuicem sicuti & ego dilexi vos, Quod dictum & præceptum & exemplum continet. Ponitur & hic gratia pro beneficentia.

Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis conducit, qui non solum facere, sed etiam velle cœpistis anno superiori.

Ab vtili & honesto argumenta petit. Est vtile vobis, beneficentiam exercere erga pauperes. Deinde honestum est strenue progredi in eo, quod pie cœpistis anno superiore. Nam tum non solum facere, verumetiam velle, id est, vltro facere cœpistis, adeo quod ex ipso facto singularem voluptatem perceperitis. Atque id velle, hoc loco Hebræorum more significat, quibus Zaza significat prono & prompto esse animo, & quasi animo & affectu accurrere. Atq; hoc pacto plus est velle quã facere. Nam

facere

facere cuiuis licet, cui suppedunt facultates, velle vero tantum, cuius animus & affectus ardeat benefaciendi studio. Nam alioqui velle simpliciter præcedit factum.

Nunc autem & ipsum facere perficite, vt sicut promta fuit voluntas, ita etiam perficiatis ex eo quod suppedit.

Vrget, vt quod feliciter cœperant, absoluant. Oratio Græca multo est venustior, in quib⁹ infinita verba pro nominibus ponuntur: Supra posuit τὸ θέλειν, id est, velle, & τὸ ποιῆσαι, id est facere. Hic τὸ ἐπιτελέσαι, id est, perficere. & τὸ ἔχειν, id est, habere. Hæc igitur quatuor requiruntur ad beneficentiam veram, scilicet: facultas, volun-
10 tas, actio, & perfectio.

Etenim si iam adest animi promtitudo, ea iuxta id quod quisq; habet accepta est, & non iuxta id quod non habet.

Occupatio est, qua occurrit obiectioni pauperum inter Corinthios, pauperes parum admodum possunt conferre, Igitur à ditioribus exigatur ista beneficẽtia. Respondet Apostolus proposita regula pulcerrima, nimirum quod Deus æstimet beneficentiam vniuscuiusque ex eius animo. si enim animus pius & promtus est, acceptum est Deo vel minimum quiddam, At si animus tristis fuerit, vel maxima donaria displicent. Nota est historia pauperis vidue, quæ duo minuta mittens in Gazophylacium
20 prælata est diuitibus, qui magnas opes contulerunt.

Non enim vt alijs relaxatio sit, vobis autem oppressio: sed ex æquabilitate hoc tempore vestra abundantia supplet illorum defectum. vt & illorum abundantia suppleat vestrum defectum, vt fiat æquabilitas.

Commonefactio est de seruanda æquabilitate. Requirit enim ius analogum inter dantem & accipientem. Non fit, inquit, vt alijs sit relaxatio, hoc est, vt alij ociose ex alieno viuant, Vobis autem oppresio, hoc est, vt nimium erogando in egenos in angustias paupertatis cogamini, & paupertate opprimamini. Sed hoc tempore necesitatis ex-
30 tremæ pari conditione vestra abundantia supplet illorum inopiam, vt vestra vicisim inopia illorum copia subleuetur. Nam sicut nunc alijs egenis vos abundantes largimini è vestro, sic alij vicisim de suo vobis egentibus largiantur. Idque vt fiat æquabilitas, seruetur que ius analogum. Debet enim vltro citroq; ius illud inter Christianos valere, quantum quidem ad vsum rerum attinet, non quantum ad possesionem. Hic modus communicandi inopibus de nostris facultatibus, à Salomone etiam commendatur his verbis: Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta de medio putei tui, Dispergant sese fontes tui foras in plateis, riui aquarum sint tibi soli, & non alienis tecum. Requirit hic Salomon liberalitatem erga alios, sed vult penes nosipsos rerum nostrarum dominium esse.

40

Sicut scriptum est: Qui multum (collegit) non habuit amplius. Et qui paulum (colligit) non habuit minus.

Probat æquabilitatem seruandam ex typo. Nam vt qui multum colligebat de Manna, huic nihil superfuit, & qui paululũ colligebat, is nihil minus habuit: Ita in vsu rerum fieri apud Christianos oportet, vt qui plus habet, non habenti communicet, vt fiat quædam æquabilitas: non quidem in possesione, sed in vsu rerum. Hoc ergo typo monentur diuites, quod illorum copia sit temperantiæ propriæ & fratrum egestati destinata.

50

Gratia autem Deo, qui dedit eandem solicitudinem Domini in corde Titi, qui exhortationem acceperit, quin potius cum esset diligentior sua sponte venerit ad vos.

Commendaturus eos quos Corinthum erat missurus, primum meminit Titi, quem dicit non tam suo suasu & exhortatione, quam propria animi promtitudine suscepisse negocium colligendæ Eleemosynæ apud Corinthios. Cum autem propter hoc Deo gratias agit, significat non solum omnes pios motus in hominibus à spiritu Dei excitari, verumetiam hoc opus Deo pergratum esse, vt egestati fratrum succurrant.

Misimus autem vna cum illo fratrem,

Barnabam hunc secundum socium cuius

cuius laus in Euangelio eſt per multas Eccleſias, nec id ſolum, verumetiam delectus ab Eccleſia, eſt comes peregrinationis noſtræ, cum hac gratia quæ adminiſtratur à vobis ad eiuſdem Domini gloriam, & animi veſtri promtitudinem.

fuiſſe quem cum Tito mittit Apoſtolus, non tam ex eo apparet, quod eius magna laus fuerit in prædicatione Euangelij, quam ex eo quod dicatur ab Eccleſia Paulo conſtitutus comes peregrinationis: quemadmodum ex actis Apoſtolicis conſtat. Ad huius commendationem facit quid dicit, eum ab Eccleſia communibus ſuffragijs electum ad colligendam Eleemoſynam apud Corinthios. Quod cum cedere in gloriam Dei, & animi eorum promtitudinem dicat, ſtimulos addit Corinthijs ad liberalitatem ſuam erga pauperes declarandam.

Declinantes hoc, ne quiſquam nos carpat in hac exuberantia quæ adminiſtratur à nobis, procurantes honeſta non tantum coram Deo, ſed etiam coram hominibus.

Cur alios mittat exponit, ſcilicet ne quis malignus, vt nemo eſt à Sathanæ morſibus immunis, diceret Paulum ſuis priuatis commodis potius, quam pauperum neceſsitati ſtudere. Paulus ergo, vt vir honeſtus & ſanctus, dicit ſe ſtudere, vt non ſolum apud Deum habeat conſcientiam bonam, verumetiam vt ſit extra calumniam apud homines. Vnde Auguſtinus: qui negligit famam, crudelis eſt, Quia non minus neceſſaria eſt nobis coram proximo, quam bona conſcientia coram Deo. Hoc Pauli exemplum non ſolum miniſtris verbi, verumetiam omnibus pijs propoſitum eſſe ſciamus.

Miſimus autem cum eis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis probauimus, diligentem: nunc autem multo diligentiorem ob multam fiduciam, quam habeo erga vos.

Superioribus tertiũ addit ſocium, quem commendat à diligentia quam ſæpe fuerat in eo expertus, & quam nunc multo maiorem eſſe in eo intelligit, propterea quod magnam fiduciam conceperit de eorum erga pauperes liberalitate. Hic Paulus ad Eleemoſynam colligendam non mittit niſi virum de cuius pietate & diligentia compertum habet. Viderint ergo noſtri, qui ad curam animarũ emittunt eos, qui vix eſſent idonei qui porcis paſcendis præficerentur.

Siue de Tito: ſocius meus eſt, & apud vos adiutor, ſiue (de alijs) fratres noſtri ſunt, & Apoſtoli Eccleſiarum & gloria Chriſti.

Etſi hic particula illationis non eſt expreſſa: Tamen non dubito quin ſit concluſio cõmendationis legatorum, quos Corinthũ mittit. Colligit enim in ſummam quibus laudibus clareant illi tres qui mittuntur. Siue inquit de Tito, ſcilicet quæritur, eſt ſocius meus in miniſterio Euangelij, & adiutor apud vos: ſiue de alijs duobus quæritur, ſunt fratres noſtri, ſunt Apoſtoli, id eſt, legati Eccleſiarum, ſunt gloria Chriſti, vt per quos gloria Chriſti manifeſtetur, Dum eum prædicant, & ſincere colunt, ſancteque inter homines viuunt. Eraſmus vertit ὑπὲρ τίτου, Titi nomine. Sed quia ὑπὲρ ſæpiſsime apud Paulum pro περὶ capitur, malui de Tito, quam Titi nomine, vertere. Nam hoc magis congruit & Chryſoſtomus ita explicat, & nouus interpres. Collige ex his quę eſſe debeant in diaconis pauperum & miniſtris Eccleſiæ, nempe vita honeſte anteacta, pietas, rerum experientia, vocatio, labor, induſtria, cura pauperum: breuiter, vt ſint tales qui Chriſti gloria iure dici poſsint, quales ſoli illi ſunt, qui de bona conſcientia apud Deum & ſancta vita coram hominibus in Domino gloriari poſſunt. Deteſtanda eſt igitur vox eorum, qui populo illudentes dicunt, Facite ſicut doceo, non ſicut ago: qui potius ἀλάστορες Eccleſiæ, quam paſtores animarum cenſendi ſunt.

Itaq; demonſtrationem charitatis veſtræ & noſtræ de vobis gloriationis oſtendite erga eos etiam in conſpectu Eccleſiarum.

Concluſio exhortationis. Oſtendite itaq; veſtram charitatẽ erga egenos, & efficite ne fruſtra de vobis gloriatus eſſe videar, quod tum demum futurum eſt, ſi hos quos mitto in cõſpectu Eccleſiarũ amanter & benigne complexi fueritis. Hinc & nos diſcamus, quomodo excipiendi ſint qui pauperum negociũ apud nos agunt.

Chryſo-

Chrysostomus exponit εἰς πρόσωπον Ecclesiarum, in gloriam & honoré Ecclesiarum. Qui enim hos legatos honorant, honorant & Ecclesias,quæ eos miserunt. Vtraque expositio satis congruit. Sed hæc posterior magis stimulat Corinthios ad officium præstandum.

CAPVT IX.

Summa Capitis Noni.

Iam dudum Achaiam instructam esse & se misisse fratres,vt omnia sint in promtu,cum ipse cum Macedonibus venerit memorans,validißimis argumentis ad candidam liberalitatem eos inuitat.

Ordo & partes Capitis Noni.

Capitis huius sunt quatuor partes. Prima,est significatio quod Eleemosyna Achaiæ iam dudum instructa sit. Secunda, causam apertius exponit,cur Titum & alios miserit Corinthum. Tertia,exhortatur ad liberalitatem,quæ careat tristitia & minime sit coacta. Quarta, est clausula acclamatoria per gratiarum actionem ob inenarrabilia Dei dona.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NAM de subsidio quidem, quod fit in sanctos, superuacaneum mihi est scribere vobis (noui enim promtitudinem vestram, cuius causa de vobis glorior apud Macedones)quod Achaia parata est ab anno superiori,& qui est ex vobis zelus prouocauit complures.

Præteritio est. Dicit enim superuacaneum esse scribere de subsidio quod fit in sanctos; Id quod tamen breuiter facit.dicit enim non solum Achaicam Eleemosynam iam dudum paratam esse, verumetiam multos zelo Corinthiorum iam magis ad liberalitatem exercendam prouocari. Est autem optimus & laudabilis zelus cum alius alterius pietate & virtute ita prouocatur,vt eam sibi imitandam, aut etiam, si fieri potest; superandam proponat,absque tamen omni vllius odio. Talis fuit zelus sanctorum olim,multum diuersus ab eo zelo,quo nunc multi laborant in aliorum perniciem. Rationé propositionis, à promtitudine Corinthiorum sumtam,Parenthesi inclusi,vt contextus expositionis conspiceretur.

Misi autem fratres, vt gloriatio nostra de vobis non inanis reddatur in parte hac,(vt quemadmodum dicebam) parati sitis ne quo modo,si venerint mecum Macedones & offenderint vos imparatos, pudefiamus nos(ne dicamus vos) in hac gloriationis fidentia.

Causam apertius exponit; cur Titum cum alijs duob. fratribus miserit Corinthum, nimirum vt Corinthiorum Eleemosyna eroganda in pauperes sit parata vbi Apostolus venerit cum Macedonibus. Hunc autem finé multis verbis inculcat, videlicet, ne gloriatio nostra reddatur inanis: vt parati sitis: ne pudefiam⁹ nos in hac gloriationis fidentia,vt interim taceam,vt vos non pudefiatis cum venerint Macedones. Magis enim cum aliquid à nobis peccatum est erubescimus in multorum conspectu. Hęc copia & expolitio vrget Corinthios vt officium faciant. Vocabulum ὑποστάσει, pro quo fidentiam posui,idem est hoc loco,quod Hebraicum Tocheles, quod 70.interpretes Psal.39.verterunt hypostasis,id est, spes seu expectatio seu fidentia, quæ est firma animi confusio.

Itaque necessarium putaui adhortari fratres, vt prius veniant ad vos, & prius ordinent antea indictam benedictionem ve-

Finem legationis colligit,nimirum vt legati Eleemosynam prius indictá absoluant,& ordinent,priusquá Paulus cum Macedonibus venerit. Elee-

ſtram, vt hæc ſit parata, ita vt ſit benedictio & non auaritia.

moſynam, quam ſupra gratiam vocauit & ſubſidium, hic benedictionem appellat, quæ quid ſit, hoc loco ex antitheſi colligendum eſt. Opponitur autem auaritiæ, id eſt, auiditati plus habendi, vbi autem illa eſt, habet coniunctam tenacitatem & difficultatem quandam aliquid erogandi in pauperes, ita vt quicquid auarus confert, ſit veluti extortum quiddam. Huic ergo vitio opponitur benedictio: Proinde ſignificat benedictio benignam & ſpontaneā beneficentiam ſeu donum, quod benigne & vltro datur. Debet enim piorum Eleemoſyna benigna & ſpontanea eſſe, non extorta. Porrò extrema huius pericopæ verba: ita vt ſit benedictio non auaritia: reſpectu ſequentis exhortationis vim propoſitionis obtinent, nimirum vt Corinthij vltro & benigne conferant Eleemoſynam. 10

Hoc autem qui ſeminat parce, parce & metet, qui ſeminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet.

Ratio propoſitionis à fructu beneficentię, qui ad ipſos qui liberales ſunt redit: Eſt autem hæc ratio allegorica amplificata contrariorum collatione. Quemadmodum enim ſe habet cum ſeminatoribus: Ita cum ijs qui Eleemoſynam conferunt. Nam vt qui parum ſeminat, parum & metet, & qui multū ſeminat, multum metet: Sic qui parce & ex auaritia parum largitur in vſus pauperum, Remunerationem ſuo auaro animo dignam reportabit. At qui in benedictionibus, id eſt, perbenigne in egenos conferunt Eleemoſyna, à Domino recipient copioſam mercedem. Etſi Eleemoſyna in ſe fuerit pro tenuitate alicuius perexigua. Nam vt ſupra dictum eſt, promtitudo animi accepta eſt ex eo quod quis habet, nō ex eo quod non habet. præpoſitione IN cum nomine BENEDICTIONIBVS, pro aduerbio vtitur: Pluralem numerum pro ſingulari Emphaſeos gratia ponit. Obſeruetur autem in hac ſententia, quo in loco ſint habendæ piorum Eleemoſynæ, nimirum quod ſint veluti ſemen coniectum in agrum, qui magno cum fœnore reddit quod ſeminatum eſt. Vnde illud Domini: Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. 20

Vnuſquiſque autem quemadmodum propoſuit in corde, non ex triſtitia, aut ex neceſſitate.

Regula de Eleemoſyna conferenda hic traditur. Certa menſura nemini præſcribatur, ſed conferat vnuſquiſque quemadmodum propoſuit apud ſe: Tantum caueat ne aſsit triſtitia propter illud, quod ſibi detrahi videtur: vel neceſsitas, quaſi autoritate Apoſtoli, aut aliorum exemplo cogeretur inuitus. Vtrunque enim opus ſua natura pium prophanat & contaminat. 30

Hilarem enim datorem diligit Deus.

Non vult ex triſtitia aut neceſsitate proficiſci Eleemoſynam, ſed ex hilaritate, propterea quod talis Eleemoſyna ſola Deo ſit grata. Alludit autem Apoſtolus ad dictum Syracidæ 35. capite: In omni munere vultum præbeas hilarem. Significatur igitur hoc dicto, quod animi promtitudo, & voluntas liberalis ex eo quod quiſque poteſt, non ex eo quod quiſque non poteſt, ſpectari debeat, iuxta regulam in octauo poſitam. 40

Potens eſt autem Deus efficere, vt omnis gratia in vos redundet, vt in omni ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.

Argumentum à potentia Dei cōtra imaginationem carnis. Caro putat ſibi detrahi quicquid in pauperes cōfertur, Sed Paulus dicit fieri potentia Dei, vt non ſolum tota illorum beneficentia in eos redundet, ita vt nihil deſiderent ad præſentis vitæ ſuſtentationem: verumetiam vt alijs quoque bonis operibus creſcant. Ita Deus officium beneficio compenſat, & virtutem virtute ornat & præmiat. Hæc ſi multi cogitarent, non ita nonnulli fame & frigore perirent, idque inter eos qui domeſtici Dei haberi volunt. 50

Quemadmodum ſcriptum eſt: diſperſit, dedit pauperibus, iuſticia eius manet in ſæculum ſæculi.

Quod Deus ſoleat efficere, vt abundent in omne opus bonum, qui ſunt erga pauperes liberales probat ex Pſalmo 112. in quo Dauid virum beatum à timore Dei & alijs virtutibus deſcribit: inter quas etiam ponit liberalitatē erga pauperes.

pauperes. Dispersit, inquit, dedit pauperibus, In Hebræo est fregit, scilicet panem, quo verbo significatur studium & actio liberalitatis. Quod autem additur iusticia eius manet in sæculum sæculi, significat, quod Deus soleat pietatem erga pauperes compensare alijs diuinis beneficijs, & præcipue, vt in iusticia & pietate conseruentur. Pietas enim vt suis exercitijs proprijs augetur, Ita etiam conseruatur.

Porro qui suppeditat semen seminanti, etiam panem in escam suppeditet, & impleat sementem vestram, & augeat fructus iustitiæ vestræ.

Votum est interpositum. Optat enim vt is à quo omnia bona proueniunt, suppeditet ipsis omnia affatim. & γεννήματα (id est prouentus & fructus) iusticiæ (id est, beneficentiæ) illorum erga pauperes compenset. Hinc monemur, vt nos quoque bona precemur ijs, quorum beneficentiam vel erga nos vel erga alios experimur. Deinde, docemur quod prouentus terræ, & alij fructus non obtingant casu, sed tanquam manu Dei hominibus porrigantur.

In omnibus ditati in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem.

Tacita epanalepsis est. Ná verbum Abundetis in hoc hyperbato repetendum est, hoc modo: vt inquam abundetis ditati in omnibus in omnem simplicitatem, id est, ad omnem benignitatem, quæ ex simplici proficiscitur animo, hoc est, non auaro, non tristi, non coacto, sed hilari & sincero Deumq; timente. Huc addit argumentum ab effectu, nimirum quod illorum simplicitas, id est, beneficentia efficiat, vt Deo gratiæ agantur: quo rursus monemur pios erga egenos affectus oriri à spiritu sancto, qui in sanctis habitat.

Nam subsidium oblationis huius non solum supplet sanctorum defectus, sed etiam redundat per multas gratiarum actiones apud Deum.

Argumenti proximi repetitio per amplificationem. Liberalitas erga egenos, non solum subleuat egestatem egenorum: verumetiam efficit, vt plurimi agant Deo gratias propter beneficentiam, quæ exercetur in pauperes. λειτουργίας, id est, sacrificij seu oblationis vox, vim argumenti suasorij habet. Significat enim quod beneficentia erga egenos sit sacrificium Deo gratum. Hinc illud ad Hebræos 13. Beneficentiæ & communicationis nolite obliuisci. Huiusmodi enim hostijs delectatur Deus. Hoc est, huiusmodi hostiæ Deo pergratæ sunt, idque propter Christum, in quo solo & nos acceptos habet pater, Ephes. 1. & nostram obœdientiam ex fide promanantem approbat, etsi imperfectam.

Per probationem subministrationis huius glorificantes Deum super obœdientia consensus vestri, in Euangelium Christi, & simplicitate communicationis in eos & in omnes, & eorum precatione pro vobis, desiderantium vos propter excellentem gratiam Dei in vobis.

Dixit illorum beneficentiam ergà pauperes efficere, vt multi agant Deo gratias, nunc autem eius rei causas enumerat quatuor. Quarum prima est, quod illa beneficentia sit quædã probatio seu experimentum fidei Corinthiorum. Secunda, quod testetur de consentiente illorum obœdientia erga Christi Euangelium. Tertia, quod simplicitas eorum, id est, benignitas & beneficentia erga pauperes manifestetur, Quarta, quod ita coniungant animos suos cum egenis Ierosolymitanis, vt ipsi & pro eis orent, & eos ex animo desiderent ac complectantur propter eminentem gratiam, id est, magnam liberalitatem quam in eis experiuntur. Hæc commoda & nos moueant ad beneficentiam erga pauperes exercendam.

Gratia autem sit DEO super inenarrabili suo dono.

Epiphonema εὐχαριστικὸν est quod eo spectat, vt Corinthij audita hac sui prædicatione, ne efferantur. Monet enim hoc epiphonemate, quod materia gloriationis non sit à nobis, sed à Deo. Ex hoc epiphonemate tria colligamus: primum, quod in omnibus Deo sint gratiæ agendæ. Secundum, quod bene velle & bene agere sint Dei dona. Tertium, quod nullus satis beneficia & dona Dei posit prædicare. Humana enim lingua ea narrari non possunt.

CAPVT X.

Summa Capitis Decimi.

A calumnijs Pseudoapostolorum se purgans, & quanta sit sua potentia in Euangelij negocio ostendens Apostolus, in Deo gloriandum admonet.

Ordo & partes Capitis Decimi.

Tres sunt huius capitis partes principales, Quarum prima est exordium, in quo per obtestationem requirit Corinthiorum æquitatem & mansuetudinem. Secunda defensio est autoritatis Apostolicæ aduersus eos, qui ipsi detrahebant apud Corinthios: In hac parte tria facit: Primum, quia obiecerunt illi humilitatem & contemptum personæ: respondet per concessionem primum, deinde opponit potestatem Apostolicam, qua se non parum valere testatur. Deinde, quia quidam gloriabantur se esse Christi ministros cum Pauli contemtu, His quoque respondet, quod in hoc non sit eis inferior, immo quod possit gloriari plusquam illi de sua potestate. Tertio, quia calumniabantur superiorem Epistolam tanquam nimis austeram, cum interim ipse præsens esset infirmus, & sermo eius contemtus, Respondet se nihil Epistola egisse, quod non etiam coram fuisset facturus. Deinde ironice eos extollens se cum illis comparat, & ostendit quam fuerit fidelis minister in commisso sibi Euangelij negocio. Tertia pars continet regulam, ad quam vult vnumquemque se examinare, vt sciat vbi recte gloriari possit.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM ipse ego Paulus obtestor vos per mansuetudinem & æquitatem Christi, qui iuxta speciem quidem humilis sum inter vos: Absens vero audax sum in vos.

Exordiolo parat sibi aditum ad sequentem confutationem, in qua diluit calumniá Pseudoapostolorum, qui se propter externá verborum pompá magnifaciẽtes, Pauli apud Corinthos autoritatẽ eleuare conati sunt. Obtestatur autem Corinthios, vt intuentes Christum, eius mansuetudinem & æquitatem sibi proponant, & non ducantur fallacibus affectibus, sed rem ipsam recte æstimantes mansueti & æqui sint iudices. Orationem affectus abrumpit. Criminationem enim aduersariorum ironice attexit, inquiens: qui iuxta faciem humilis quidem sum inter vos, & absens audax sum in vos, hoc est, externam speciem meæ personæ contemnunt Pseudoapostoli, vt meam autoritatem apud vos minuant, & meam absentis in vos temerariam confidentiam exaggerant, vt ita me vobis exosum reddant. Notetur hic ingenium arrogantum hominum, qui vt ipsi magnifiant nihil non agunt, vt aliorum æstimationem obscurent: In versione secutus sum Erasmum, & verti κατὰ πρόσωπον iuxta faciem seu externam speciem, potius quam cum nouo interprete, qui motus antithesi coram vertit. Nam hoc potissimum criminationis caput fuit, vt Pseudoapostoli Paulum inuisum redderent Corinthijs propter personæ externæ contemtum, & orationis humilitatem.

Rogo autem hoc ne præsens audax sim ea fiducia qua reputor audex esse, in quosdam qui æstimant nos tanquam secundum carnem ambulantes.

Orationem, quam abrupit epanalepsi, synonyma restituit, dixit, obtestor vos per mansuetudinem & æquitatem Christi, vbi abrupit orationem, criminationẽ Pseudoapostolorum ironice interserens, quam orationẽ nunc absoluit, Rogo pro obtestor reponens. Est autem hæc plena oratio, obtestor & rogo vos per mansuetudinem & æquitatẽ Christi, ne præsens ausus sim, &c. Hoc est, vt ita agatis & rem ita cõtrouersiam inter nos æstimetis, ne cogar præsens apud vos mea vti seueritate, id ita demum futurum est, si vos mansuetos & æquos iudices exhibeatis. Atq; ita hic Paulus ex consequente antecedens vult intelligi, idq; persuadendi gratia. Quid autem sit secundum carnem ambulare, ex antithesi quæ mox sequitur, patet: vbi arma potentiæ Dei carni opponit.

opponit. Ergo caro hoc loco significat imbecillitatẽ, qualem natura hominum præ se ferre solet. Cum ergo Pseudoapostoli dicerent, Paulum secundum carnem ambulare, significabant eũ non alio præsidio fretum, quã quod incurreret in oculos ex Pauli externa specie.

In carne enim ambulantes non secundum carnem militamus (Arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad subuersionem munitionum.)

Hæc confutatio est primæ criminationis Pseudoapostolorũ: in qua primum concedit se in carne ambulare, hoc est, se secundum externam speciem imbecillem esse, vt qui nõ ita multum valeat, si externã speciem solummodo spectes. Verum huic externæ speciei & apparentiæ opponit Apostolicam autoritatem, videlicet quod potestate DEI validus sit, ad subuertendas munitiones quas enumerat, dicens:

Ratiocinationes euertentes, & omnem altitudinem quę effertur aduersus cognitionem Dei & captiuantes omnem cogitationem in obœdientiam Christi, & in promtu habentes vindicationem omnis contumaciæ, dum impleatur vestra obœdientia.

Enumeratione effectuum exponit ad quid valeant arma militiæ, in qua se bella gerere profitetur. Ac dicit se istis suis spiritualibus armis euertere primum λογισμὺς, id est, Ratiocinationes & consilia, quibus homines mundani vtuntur ad euertendum Christi regnum, ad quorum expugnationem requiritur & singularis rerum diuinarum cognitio, & inuictum animi robur cum vera pietate & assidua precatione coniunctum. Deinde altitudinem omnem, quæ effertur aduersus cognitionem Christi (qui in mundo apparet humilis & abiectus) id est, quamlibet mundi gloriam & potentiam, Eam enim in nihilum rediget minister Dei, vt nullum prorsus in regno Christi locum habeat. Tertio, omnem cogitationem se captiuam ducere dicit ad obœdiendum Christo: Quod fit quando homines renunciata carnis cogitatione sepositis ratiocinationibus corruptæ naturæ, & seclusa gloriæ & potentiæ mundi vanitate, verbo Dei cõuincuntur de sua impietate, & prædicatione Euangelij Christo adducuntur. Quarto vindicationem omnis contumaciæ ponit, quæ est etiam pars potestatis Ecclesiasticæ, fundata super hoc Christi dicto, Quicquid ligaueritis super terram, in cœlo quoque ligatum erit. Nam quæ hic recenset Apostolus communia sunt omnibus ministris, sed non æque feliciter ab omnibus administrantur. Hoc postremum de vindicatione etiam referrĩ potest ad pœnas corporales, quas diuina virtute contumacibus inflixit: sicut Eliman magum cœcitate percussit: Alexandum & Hymenæum Diabolo tradidit cruciandos. Quod autem addit: dum vestra obœdientia impleatur, significat in quem scopum collimare ministri verbi debeant, nimirum vt istis suis armis vtantur, donec homines Christo obœdientes reddiderint. Hic locus extollit magnifice ministerium verbi, & illud collocat supra omnem gloriam & potestatem mundi: videant igitur ministri verbi, vt hac sua potestate rite fungantur.

Quæ secundum speciem sunt aspicitis?

Hęc interrogatio cum admiratione reprehensionem habet, quasi diceret: cum istis armis me vti experti estis, perperam facitis qui iuxta externam faciem, & nõ potius iuxta veritatem de me iudicatis. Externa quidem apparentia humilis est, sed spirituale robur ministerio nostro annexum in æstimandis Christi ministris potius est spectandum. Idem fit de omnibus sinceris Dei famulis iudicium.

Si quis apud se confidit quod Christi sit, Hoc reputet rursus ex se, quod quemadmodum ipse Christi, sic & nos Christi.

Respondet eis qui gloriabantur se esse ministros Christi, idq; cum Pauli contemtu, & dicit neminem ex eo iustam habere causam se contemnendi, cum sit & ipse Christi minister. verum illi in hoc errarunt, quod non æstimarint, vt decuit, vocationem, dona, & labores Pauli, iuxta quæ tria, gradus & ordines inter Dei famulos geometrica proportione in bene constituta Ecclesia fieri oportet.

Nam etsi etiam abundantius quid glorior de potestate nostra, quam dedit Do-

minus nobis in ædificationem & non destructionem vestri, non pudefiam, vt non videar terrere vos per epistolas.

Vt modestiæ Apostoli fuit, quod se alijs ministris inferioris gradus adiunxerit: Ita autoritatis suæ tuendæ gratia suum dignitatis gradum sibi vendicat, & ne quis id arrogantiæ asscribat, totum Deo fert acceptum, cum ait: Quam dedit mihi Dominus nō in destructionem vestri sed ædificationem, ne videlicet putetis, quæ iacto, inania quędam verborum terricu lamenta esse. Obseruetur hic finem potestatis Ecclesiasticæ esse ædificationem Ecclesiæ. Quicunq; ergo vel doctrina, vel facto, vel vita, destruit Ecclesiam, frustra se vicarium Christi aut famulum esse gloriatur. 10

Nam epistolæ quidem inquit graues sunt & validæ, sed præsentia corporis infirma, & sermo contemtus.

Hæc obiectio est Pseudoapostolorum, & criminatio quod Paulus alius sit absens per literas, alius præsens. Absentis quidem (aiunt) literæ sunt graues & validæ, sed ipse cum præsens adest vobis nō solum ipse inualidus est: verumētiam sermo eius est cōtemtus. Hinc apparet quod aduersarij Pauli potissimum gloriati sint de grauitate suæ personæ, & de externa verborum εὐμορφίᾳ, pompa, & grandiloquentia: Sed sequitur Apostoli responsum. 20

Hoc cogitet qui talis est: quod quales sumus absentes sermone per epistolas, tales etiam præsentes opere.

Responsio est ad criminationē quasi diceret: Ei qui obijcit mihi quod absens audax sim per Epistolas, & præsens abiectus, vt qui cōtemto sermone vtar, Hoc responsum volo: quod absens & præsens idem sim, ne quid amplius dicam.

Non enim audemus inferre aut conferre nosipsos quibusdam, qui seipsos commendant.

Ratio est ironica. Nō audemus nos inferre, id est, annumerare, aut inferere quibusdam, nec conferre nos cum illis, qui se ipsos commendant ac prædicant. Dicuntur autem seipsos commendare, qui cum nihil egregie fecerunt ipsi, applausum tamen vulgi quærunt, & maximi videri volunt. Qui quoniam alios non habent commendatores, ipsi propriæ laudis præcones sunt. Quod ἐγκρῖναι per inferre reddidi, secutus sum Camerarij autoritatem, vt retinerem παρονομασίαν, quæ in Græco est. 30

Sed non intelligunt quod ipsi sese seipsis metiuntur, & sese sibijpsis comparant.

Antithesis est, quasi diceret: Illi quidem magnifice se prædicant, sed non sentiunt nec animaduertunt quid faciant. Deberent res à se gestas in medium afferre, quas nullas omnino habent. Apud vos latent, nullas nationes ad fidem conuerterunt, nullos labores experti sunt, sed solummodo absque vlla suorum factorum mensura gloriantes, per seipsos se metiuntur, & ipsi sibijpsis mensura sunt: vt qui se sibijpsis comparent, id est, suo proprio testimonio sunt clari: qua iactantia nil potest dici absurdius. Quod autē hanc Pauli sententiam reddidi in tertia persona, secutus Parisiensem Theologum, Camerarium, & Erasmum, potius quam Photium, motus sum antithesi quæ sequitur. 40

At nos non extra mensuram gloriabimur, sed iuxta dimensionem regulæ eius mensuræ, quam Deus dispertitus est, videlicet quod etiam peruenerimus vsque ad vos.

Sensus est: Verum nos res gestas à nobis proponimus, de quibus in Domino gloriamur. Sed Apostolus persistit in metaphora mensuræ, & primū dicit se non extra mensuram gloriari, vt faciunt Pseudoapostoli. Deinde, regulam certam se secutum ait eius mensuræ, quam Dominus sibi partitus est. Vocat autem mensuram Apostolus, quicquid terrarum Deus ipsi velut ad regulam esset admensus, vt totum illud spacium adduceret Christi imperio. Tertio, partem spacij seu mensuræ nominat Apostolus cum ait: Adeo quod peruenerimus etiam vsque ad vos, hoc est, quod præter alias nationes & populos vos quoque pars mensuræ sitis mihi à Domino assignatæ: videtur autem hic Apostolus alludere 50

ad mensuram terræ Palestinæ & eius diuisionē inter duodecim tribus:qua re significatum mystice fuit, quod duodecim Apostoli iuxta regulam à Domino sibi commendatam, multas terras & nationes adijcerent regno Christi.

Non enim quasi non perueniremus vsque ad vos, superextendimus nosipsos, nam vsque ad vos etiam peruenimus in Euangelio Christi.

Antithesi amplificat & repetit quod dixit persistens in eadem metaphora. sensus est: Non ita vsque ad vos pervenimus, quasi aliquo spacio magno in medio relicto, sed omnibus peragratis interpositis regionibus, & in ijs iacto fundamento Euangelij ad vos suo loco & ordine peruenimus, seruata legitima dimensionis ratione.

Non extra mensuram gloriantes in alienis laboribus: sed sperantes augescente fide vestra in vobis magnificari secundum regulam nostram in exuberantiam, vt etiam vltra vos Euangelizem non aliena regula, vt de ijs quæ parata sunt glorier.

Hac antitheseon collatione grauiter perstringit Pseudoapostolos, qui in alienis laboribus & extra mensuram sibi deputatam gloriati sunt. Ac si dicat: Illi extra mensuram gloriantur: At ego secundum mensuram, adeo quod sperem succrescente vestra fide me magnificatū iri in vobis, dum scilicet vester profectus in fide se magis ostenderit. Est enim magistri gloria discipuli profectus. Neque spero hoc tamen, sed superabundantius adhuc, nempe vt extendam meam regulam vltra vos, ad eos scilicet qui nondum audiuerunt Euangelium: ne in aliena regula de ijs quæ parata sunt glorier: hoc est, ne mihi assumam quod Dominus alijs admensus est: quemadmodum vestri Pseudoapostoli faciunt, sed vt in mea regula glorier, dum illis qui nondum Euangelium audiuerunt Euangelizem. Regula hic pro re mensurata ponitur, pro qua antea μέτρον, hoc est, mensuram posuit.

Sed qui gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed is quem Dominus commendat.

Vt & se & Pseudoapostolos in ordinem cogat, commode hanc regulam tradit: quam omnes pios in omnibus suis actionibus sequi oportet. Qui gloriatur in Domino glorietur, hoc est, In omnibus honestis & præclaris factis, Primum Deo totam gloriam in solidum vendicet. Deinde ad Dei gloriam referat quicquid gratiæ à Deo accepit. Primum superbiæ medetur, alterum auaritiæ: quæ duo vicia quantumuis excellentia dona Dei fœde cōtaminant. Rationem regulæ addit per collationem caussarum: quarum altera est destruens, altera efficiens. Qui enim se ipse commendat alijs, sordescit contemtus. Non enim eius est vera commendatio. At is quem Deus commendat, probatus est Deo & hominibus. Sed quisnam à Deo commendatur? Qui omnia sua rectè facta ad hanc Pauli regulam exigit & examinat.

CAPVT XI.

Summa Capitis Vndecimi.

Hortatur Apostolus Corinthios, ne se sinant à Pseudoapostolis decipi, & à Christo sponso abduci: & ostendens haud iustas esse causas sui contemtus, quas prætendunt Pseudoapostoli, se illis non modo parem, sed longe superiorem multis argumentis conuincit.

Ordo & partes Capitis Vndecimi.

Huius capitis dispositio mirum in modum est artificiosa. Nam cum hunc scopum sibi Apostolus proponat, vt persuadeat Corinthijs, ne, se illorum Apostolo contemto, Pseudoapostolis adhæreant, cum animarum suarum certo periculo, necesse habuit ostendere, quibus rationibus excellat istis. Exordiolo igitur admodum apto à voto sumpto vtitur. Optat enim vt se insipientem, id est, suas laudes

referentem ferant, sed mox correctione subiecta exponit in quanto metu sit, ne sinant se decipi à Pseudoapostolis: vnde insinuat propositionem huius capitis principalem, videlicet ne sinant se seduci à Pseudoapostolis, sed sibi potius quam illis adhæreant. Hac propositione confirmata, paucis diluit calumnias Pseudoapostolorum, qui obiecerunt Paulo sermonis simplicitatem, personæ contemtum, & abstinentiam à stipendio in signum alieni animi à Corinthijs. Vnde dilabitur in descriptionem Pseudoapostolorum, & ostendit quam fallaciter agant sub prætextu pietatis, idq; exemplo sathanæ, cuius ministri sunt. Deinde, vt redigat Pseudoapolos in ordinem, rursus præfatur & petit, vt se insipientem ferant, qua occasione exprobrat Corinthijs quod se ita seruiliter subiecerint Pseudoapostolis, tum proponit se etiam gloriari posse, & velle, & collationem instituit sui & Pseudoapostolorum, in qua multis modis se non modo parem esse, verumetiam antecellere, Pseudoapostolis ostendit.

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VTINAM toleratis me paulisper in insipientia, immo etiam toleratis.

Exordiolum à voto, vtinam tolleraretis me paulisper gloriantem de mea eminentia in negocio Euangelij. Hoc votũ mox corrigens ait: Immo etiam toleratis, ac si dicat, Quid opus est vt id optem, quod sponte mihi largimini? Potest etiam petitio esse (Nam verbum Græcum ambiguum est) vt ita reddatur, Immo etiam tolerate. Etsi autem vtraq; expositio satis cõgruit, priorem tamen præfero cum Erasmo. Cum insipientiæ meminit, oblique perstringit Pseudoapostolos, qui suarum laudum buccinatores erant apud Corinthios, quo nihil inciuilius, nihilq; stultius esse potest. Quare recte huiusmodi gloriationem, qua quis seipsum iactat, insipientiã vocat Apostolus. Verum interea & hoc obseruandũ, interdum quod simpliciter & per se in vitio est, fieri debitum officium propter aliquam circumstãtiam. Pseudoapostoli gloriabantur, vt ipsi magnifierent, Quare recte stulticiæ insimulantur. Paulus gloriabatur, vt tueretur potestatem suam Apostolicam: quo veritas Euangelij permaneret apud Corinthios in gloriam DEI & salutem Corinthiorum. Quare ipsius gloriatio fit debitum officium: Tantum abest vt Apostolo notam insipientiæ inurat. Hoc exemplum ministri verbi in simili caussa, modo similem affectum retineant, imitari possunt.

Nam zelotypus sum erga vos Dei zelo.

Ratio voti ab effectu Apostoli erga Corinthios, acsi dicat: quod anxie optem, vt meam insipientiam feratis, facit zelotypia qua laboro erga vos. Nõ quidem mea caussa sed Dei. Hac zelotypiæ distinctione rursus Pseudoapostolos pungit, qui sibi zelotypi erant non Deo. Monentur ergo ministri Dei hoc Pauli exemplo, vt Deo sint zelotypi tanquam sinceri Paranymphi, qui nolunt sponsam amare nisi proprium sponsum, & irascuntur sancto zelo omnibus, qui sponsam à suo legitimo sponso abducere moliuntur.

Despondi enim vos vni viro, vt exhibearis vos Christo virginem puram.

Aetiologia est, suæ enim erga Corinthios zelotypiæ rationem reddit. Est autem sensus horum verborum. Prædicatione Euãgelij à fornicatione impura, quà cõtaminati eratis, adduxi vos ad Christum, cui purificanti vos à prioribus pollutionibus, despõdi vos vt Paranymphus marito Christo vt posthac exhibeatis vos vt puram virginem. Consistit autem hæc puritas in doctrinæ Christi simplicitate, cultu sincero, & in morum innocentia. Qui enim vel doctrinam corrumpit, vel cultum legitimum violat, vel impudicitia morum lasciuus est, à Christo sponso ad fornicariam lasciuiam deflectit.

Metuo autem ne quo modo sicut serpens Euam decepit calliditate sua, sic corrumpantur sensus vestri à simplicitate, quæ est in Christo.

Exponit quanto in metu sit pro Corinthijs, videlicet quod metuat, ne à salute per Christum parta excidant, seducti à Pseudoapostolis. Est autem hic duplex collatio, Vna Euæ & Ecclesiæ: Altera serpentis, hoc est, Diaboli & Pseudoapostolorum. Vt Eua ante lapsum fuit typus Ecclesiæ: Ita eadem post lapsum figura est excidentiũ gratia per inobœdientiã, vt ergo salus Euæ posita fuit in simplicitate

verbi Dei eiuſq; obœdientia, & eiuſdẽ lapſus ex corruptela verbi extitit & ex inobœdientia: Ita ſalus Eccleſiæ Chriſti in ſimplicitate Euangelij eſt ſita eiuſq; fide & obœdientia, & interitus in defectione à ſimplicitate Euangelij. Deinde altera collatio eſt ſerpẽtis & Pſeudoapoſtolum, quæ ita inſtituenda eſt: Quemadmodum ſerpens ficto zelo pro primis parentibus calliditate ſua mõſtrato fructu Paradiſi (qui Euæ audito ſerpente viſus fuit aptus ad cibum deſiderabilis oculis, & expetibilis ad prudentiam conferendam) decepit Euam: Ita Pſeudoapoſtoli ſua calliditate externam ſpeciem rerum, pompam verborum, ſimulatã ſanctimoniam, fictum zelum ſapientiæ opinionem prætendentes, nituntur Eccleſiam à ſimplicitate Euangelij Chriſti abducere, atq; ita æternis mancipare pœnis. Hic obſeruetur primum quãtum ſit beneficium Chriſti, qui nos peccato perditos & proſtratos ſub damnatione, ſuo Euangelio in ſalutis ſtatum reſtituit. Deinde quanta ſit dignitas & neceſsitas miniſterij verbi, quamq; bene mereantur de Eccleſia ſinceri miniſtri Euangelij, qui voce & vita veram pietatem docent & exprimunt: Et econtra conſiderandũ, quantæ peſtes ſint Eccleſiæ falſi doctores, qui homines à ſimplicitate Euangelij abducunt ad humanas corruptelas, atq; ita præcipitant in certam damnationem. Porrò hæc Pauli ſententia inſinuationem habet antea ſignatæ propoſitionis, videlicet, vt Corinthij caueant, ne ſinant ſe decipi à Pſeudoprophetis. Habet etiam apertam rationem propoſitionis à periculo & certo damno petitam: videlicet, ne ſicut Eua excidant gratia & ſalute.

Nam ſi is qui venit, alium quidem Chriſtum prædicat, quem non prædicauimus, aut ſpiritum alium accipitis quem non accepiſtis, aut Euangelium aliud, quod non accepiſtis, recte toleraueritis (cum.)

Ratio propoſitionis eſt, ſumta à perfectione doctrinæ Pauli, Cuius propoſitio ſola loco integri argumenti ponitur. Si Pſeudoapoſtolus aliquis veniens docuerit perfectiorem Chriſtum, impetrauerit vobis alium Spiritum ſanctum ſeu efficaciorem, & tradiderit vobis perfectius Euangelium quam ego feci, bene feciſtis quod ſuſtinueritis & receperitis eum. Sed nullus poteſt venire, qui hoc faciat, immo qui à ſimplicitate Euangelij abhorrent, ſeductores ſunt & impoſtores. Quare nequaquam eos ſuſtinere deberetis. Hic diſcamus, quod ſi prædicatio Pauli fuit ſufficiens ad ſalutem conſequendam, ſeductores ſint Papiſtæ qui Euangelio non contenti, immo Euangelio ſpreto doctrinas humanas pro Euangelio obtrudunt. Quare non minus quam Sathanas ipſe cauendi ſunt.

Arbitror enim me nihilo inferiorem fuiſſe eximijs Apoſtolis.

Pro ipſa minore ponit minoris confirmationem. Paulus non eſt inferior eximijs Apoſtolis. Ergo Pſeudoapoſtoli perfectiorem ſalutis doctrinam afferre non poſſunt. Verum hanc confirmationem hic veluti digito monſtratam, in duodecimo capite perſequitur. Nunc enim obiectiones Pſeudoapoſtolorum aduerſus eam confutat, ne veluti præiudicio quodam impediti Corinthij, minus ſe faciles ad credendum ipſi exhibeant.

Etſi autem idiota ſum ſermone, non tamen ſcientia.

Refutatio eſt primæ obiectionis cõtra minorem, in qua aſſeruit ſe nõ inferiorẽ eſſe eximijs Apoſtolis. Obiecerunt Paulo quod ſermone eſſet idiota, ideoq; ipſius doctrinã non fuiſſe abſolutam: Reſpõdet per conceſsionem & correctionem: fateor me eſſe idiotã ſermone, nihilominus tamẽ ſcientia non ſum idiota, quod paulò poſt in duodecimo declarat, vbi ſe in tertium cœlum raptum fuiſſe ait. Idiota grandiloquo & pomposo oratori hic opponitur. Paulus enim vt penitius penetraret in corda hominum rudium ſuo Euangelio, vſus eſt ſermone populari & ſimplici, vt ita ſe captui rudium diſcipulorum accommodaret, quod ſane officium eſt fidelis magiſtri, qui nõ tam ſuam laudem quam inſtructionem diſcipulorum quærit. Verum Pſeudoapoſtoli crepantes grãdia, garrulitate ſua auditores in admirationem ſui perduxerunt quidem, ſed eos nihil ſolide docuerunt. Vnde vt viderentur eximij doctores eſſe ſoli, obiecerunt Apoſtolo imperitiam ſermonis, ſed falſo. Hinc diſcant pij miniſtri verbi, non à Pſeudoapoſtolis inanẽ garrulitatem captare, ſed potius ab Apoſtolo ſe rudiũ auditorum captui accommodare, quo ipſorum labor in ædificationem Eccleſiæ cedat.

Sed omnino manifeſtati ſumus vobis in omnibus.

Firmißimo testimonio confirmat Apostolus quod dixit. Prouocat enim ad illorum conscientiam, quibus haud ignotum erat, quanta diuinarum rerum scientia polleret, vt qui ipsos ab errore Ethnico sua industria & doctrina abductos, Christo lucrifecerit.

Num peccatum feci, quod me humiliauerim, vt vos exaltaremini? quod gratis Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

Criminationes duas Pseudoapostolorũ per interrogationem & admiratione proponit. Obiecerunt Apostolo absenti contemtum personæ, nempe quod se nimiũ familiarem omnibus fecerit, ac se vel minimis subiecerit, vt eos exaltaret, id est, in Christi cognitionem perduceret. DEINDE, quod gratis Euangelium prædicauerit, cum alij acciperent stipendium. Vtraque criminatio quam sit iniusta ostendit. An is, inquit, qui se humiliat, vt alios exaltet, peccat? An is, qui Euangelium Christi prædicat gratis propter cauenda scandala, est culpandus? Vtrumque sane debitum officium est. Quare qui hinc ansam calumniãdi petit, iniquus & malignus sit necesse est. Hoc exemplum Pauli abstinentis à stipendio nequaquam imponit legem ministris verbi, nisi in simili casu. Nec Papistæ hinc recte extruunt supererogationis opera, cum Paulus nihil aliud fecerit quam quod ex officio debuerit. Debent enim omnes ministri Dei scandalis quantum fieri potest occurrere, ne Ecclesiæ ædificatio per illos impediri videatur.

Alias Ecclesias spoliaui accepto stipendio, ad hoc vt vobis inseruirem.

Macedonicas Ecclesias intelligit, quæ fuerunt cum in pauperes, tum in ministros Euãgelij liberaliores. Quod autem dicit sese expoliasse Ecclesias, id ita accipiendum est, quod quicquid conferant pij sua sponte in ministrorum verbi sustentationem, est veluti debitum, quod debeatur iure spiritualis belli. Nam homines Sathanæ subiectos, prædicatione Euangelij & armis spiritualibus liberant præcones verbi, & Christo subijciunt. His quoq; verbis non parum perstringit Corinthiorum ingratitudinem, qui permiserunt, vt ipse ab alijs acciperet stipendium, & sibi seruiret: quorum exemplum multi hodie imitantur, cum paucißimi Macedonibus similes reperiantur, qui in ministros alijs Ecclesijs seruientes fuerunt liberales.

Et cum præsens essem apud vos, & egerem, non torpore meo quemquam grauaui: Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui venerant ex Macedonia, & me vobis seruaui minime onerosum & seruabo.

Ἐπεξεργασία est. Nam id quod dixit breuius, hic latius repetit, & duo addit: Primũ. quod suo torpore & ignauia non fuerit alijs torporis caussa, nec ipsis Corinthijs oneri, quo dicto non parũ perstringit Pseudoapostolos, qui cum ipsi ignaui essent ventres, liberaliter de alieno vixerunt: Alterum est quod dicat etiam in posterum se effecturũ ne sit Corinthijs oneri, quod itidẽ Pseudoapostolorũ respectu facit, qui possent forte ea, quæ dixerat, eo torquere, quasi Paulus succenseret ipsis, quod stipendia non conferent, aut saltẽ prouocaret eos ad maiorem liberalitatẽ.

Est veritas Christi in me, quod gloriatio hæc non obturabitur mihi in regionibus Achaiæ.

Asseueratio est interposito iuramẽto, estq; sensus. Hæc mea gloriatio, si modo Christi veritas in me est, quod in Achaiæ regionibus non accipiam stipendium, nequaquam obturabitur mihi, hoc est: nequaquam excludetur aut deficiet. Vt enim caueam scandala, ab isto meo iure abstinebo. Pertinet & hoc exemplum ad omnes verbi ministros, non quidem in specie, sed in genere facti.

Propter quid? An quod non diligam vos? Deus nouit: Quod autem facio, etiam facturus sum.

Expositurus caussam cur nolit à Corinthijs stipendium accipere, primum destruit fictam caussam, quã aduersarij ipsius ipsi obiecerunt. Calumniabantur enim quod Paulus ideo abstineret, quia Corinthios nõ amaret. Sed hanc calumniã iuramento interposito diluit. Hic nota, quam sit prona malicia hominũ ad excogitandas varias calumnias, quibus sæpe virtus ipsa obruitur, ac vitij loco habetur. Deinde quoq; exẽplũ Apostoli docet: quod in caussa honesta liceat ad Dei testimonium prouocare, & iuramento

mento confirmare, cum vel desunt testes, vel simplici nostræ narrationi fides non adhibetur.

Vt amputem occasionem eorum, qui cupiunt occasionem, vt in quo gloriantur, inueniantur, quemadmodum & nos.

Iam verã caussam exponit cur à stipendio abstinuerit, nimirum, vt amputaret occasionem eorum, qui cupiuerunt occasionẽ. Hanc occasionem explicat cum audit, Vt in quo gloriantur, inueniantur, quemadmodũ & nos. Gloriabantur autem se esse veros Christi Apostolos, quemadmodum subiecta ratio ostendit: Hanc gloriationem putabant se in solidum consecuturos, si Paulus in accipiendo stipendio, & in captando ocio ipsis similis videretur. Ne igitur ista ratione habeâtur pro sinceris ministris, qui reuera sunt Pseudoapostoli, abstinet Apostolus à stipendio, & se non ventris gratia Euangelium docere, facto comprobat.

Etenim huiusmodi Pseudoapostoli operarij dolosi sunt, qui transfigurant se in Apostolos Christi.

Quod occasionẽ quærant Pseudoapostoli, vt videantur veri Apostoli, ab illorum ingenio probat. Dicit enim eos esse operarios quidẽ, sed tales qui dolo malo omnia agant: adeo vt si externa tantum consideres, videantur ipsissimi Christi Apostoli. Hypocrisis enim fingit externam personam, cum interim mens varijs opinionibus obruta iacet, Et affectus impietati seruit. Porrò transfigurare seu transformare, nihil aliud est quam externos gestus fingere, vt aliquis foris alius videatur esse quam intus sit in corde. Monemur ergo, ne huiusmodi externis laruis sinamus nos decipi.

Et non mirum est: ipse enim Sathanas transformauit se in angelum lucis: non magnum igitur est si etiam ministri eius transfigurantur tanquam ministri iusticiæ, quorum finis erit iuxta opera eorum.

A facili & exemplo simul probat, quod Pseudoapostoli se transforment in Apostolos Christi. De Sathana manifestum est, qui non solũ primos nostros parentes sub specie sanctitatis & amicitiæ euertit: verumetiam postea omnibus ætatibus idololatriã inuexit in perniciem hominum. Si statim fuisset dehortatus homines ab omni religione, fuissent qui cornua eius, vt dici solet, animaduertissent. Nunc autem vt studiosus salutis hominũ videatur, tanquam angelus lucis varias religiones instituit. Verum interea fraude & dolo homines occidit. Historia de Gregorio Papa nota est, cui Sathã obtulit mortuorũ spectra, vt horrendam illã blasphemiam missam pro defunctis institueret, &c. Præterea multa alia in regno Antichristi excogitauit Sathan, quibus occulte & ex insidijs adortus est regnum Christi. Nec illi dissimiles sunt eius ministri: volunt vocari sacerdotes Dei, serui seruorũ Dei, successores Apostolorum, columna Ecclesiæ, Spiritus sancti organa, adeo vt quicquid dicũt pro articulo fidei habeatur. Admoniti igitur hac Pauli sentẽtia, discam⁹ recte distinguere inter veros ministros, & eos qui falso sibi istũ titulũ vsurpant, & volunt videri ministri Christi, cũ sint Pseudoapostoli. Sunt enim Pseudoapostoli qui mẽtiuntur se Apostolos esse, cum non sint, vt Pseudochristus est, qui se Christum & Messiã mentitur, cum non sit.

Rursus dico (ne quis putet me insipientem esse, alioquin etiam, vt insipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier) quod dico non dico secundum Dominum, sed vt per insipientiam in hac gloriationis fiducia.

Exordiolo viã sibi parat ad sequentem collationem, & prolepsi anticipat obiectionem. Insipientis est seipsum laudare, & vere insipientis esse ait gloriari coram Domino, cum nemo non sentiat, quanta sit sua imbecillitas. Quare respectu aliorum gloriatũrum se esse ait, rogatq; vt hanc insipientiam boni consulant, præsertim cum tanta sit sibi gloriationis materia & fiducia.

Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

Hæc propositio est figurata collatione, multi gloriantur secundum carnem: Cur idem & mihi non licebit? Secundum carnem est de rebus externis gloriari, vt de generis nobilitate, bonis fortunæ, animi, & externis.

Libenter enim toleratis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.

Ratio propositionis est ironica. Qui ipsi sapientes sunt, ferunt moderate aliorum infirmitatem & insipiétiam. Quare cum vos sapientes sitis, non dubito quin meam insipientiam boni consulatis.

Toleratis enim si quis vos in seruitutem adigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis effertur, si quis vos in faciem cædit.

Aetiologia est similiter ironica, habens in se tacitam eamque acerbissimam reprehensionem. Sumitur autem hæc ratio à minori ad maius. Aliorum dominium, voracitatem, rapinas, superbiam, immo & verbera æquo animo tolleratis. Cur non multo magis vestri Apostoli insipientis sustineritis orationem?

Iuxta contumeliam loquor, perinde quasi nos infirmi fuerimus, immo in quocunque audet aliquis (per insipientiam loquor) audeo & ego.

Hoc ad confirmatioñé consequentiæ superioris argumenti refero, quasi diceret: contumelia dignum esset, si me vestrum Apostolum non ferretis, cum tãta ab istis ambitiosis sustinetis. Cum tamen ego non minus quam illi, immo plus etiam gloriari possim, si modo paululum mihi liceat insipientis sustinere personã. Iam sequitur collatio ipsa, in qua quid commune cum Pseudoapostolis habet, & quam præ illis habeat gloriandi materiam, exponit.

Hebræi sunt? sum & ego: Israëlitæ sunt? sum & ego: semen Abrahæ sunt? sum & ego.

Quod ter eandem sententiam repetit, respicit ad fastum ambitiosorum istorum, qui arroganter his verborum formulis gloriari solebant. Hebræi sumus, Israelitæ sumus, Semen Abrahæ sumus, Cur ergo cederemus Paulo? verum Paulus hoc quidem ita illis concedit, vt se in eo non minorem esse illis ostendat, atq; adeo significat, quod ex illa gloriatione non habeant isti iustam se contemnendi caussam.

Ministri Christi sunt? (insipienter loquor) amplius ego.

Hinc incipit redigere Pseudoapostolos in ordinem, suum Apostolatum & labores quos in officio sustinuit extollendo. Sunt quidem (vt ipsi gloriantur) ministri Christi, sed non est eorum ministerium sincerum, nec Apostolatus dignitatem consecuti sunt, neque tantos labores perpessi sunt in ministerio, quantos ego.

In laboribus abundantius, in plagas supra modum, à Iudæis quinquies plagas quadragenas accepi vna minus, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, noctem & diem egi in profundo, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in vrbe, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & molestia, in vigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate.

Hic Catalogus laborũ & periculorum Apostoli ostendit, quam excellat Pseudoapostolis Paulus in ministerio. Illi enim molle sectabantur ociũ, ipse autem omnes difficultates, labores & pericula, vt propagaret regnũ Christi, contemsit. Deinde Pauli fidem in ministerio nobis commẽdat, qui in tantis ærumnis non abiecit confessionem aut ministerium. Tertio, hoc exemplũ omnibus ministris verbi, atq; adeo omnibus pijs imitandum proponitur, ne propter vllas iniurias abijciant cõfessionem aut ministerium. De plagis quadragenis lege Deut. 25.

Præter ea quæ extrinsecus accidunt, concursus fit ad me quotidianus, & cura est omnium Ecclesiarum.

Præterea quæ recensuit, meminit quotidiani Ecclesiarum concursus ad se, & curæ quam pro omnibus Ecclesijs habuit. Hæc distinguit Apostolus ab externis, vt quæ pertinẽt ad ipsius Ecclesiæ corpus conseruandũ. Multæ enim incidunt dubitationes, multę pauperum querelę, sæpe Ecclesia ab hostibus impeditur: In hisce & similibus

milibus difficultatibus, confugerunt Ecclesiæ ad Apostolum, tanquam ad earũ summum gubernatorem. His omnibus respondere laboriosissimum fuit. Hinc discant ministri Ecclesiarum, suum officium esse, conscientijs errantibus & dubitantibus mederi, & affici nõ solum totius corporis, verumetiam singulorum membrorum cura: ἐπισύστασις ἐμοῦ, σύστασις ἐπ' ἐμὲ, hoc est, conuersus ad me.

Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?

Declaratio est eius quod in genere dixit de sua pro Ecclesijs cura. Nemo, inquit, vllo afficitur incõmodo, quin perinde illud habeam ac si mihi ipsi contingeret. Non minus de infirmitate, & offendiculo fratrum moueor, quam si ipse infirmus essem, vel scandalo turbarer: Habent hic ministri verbi quem imitentur.

Si gloriari oportet, de ijs quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.

Proponit de alio gloriationis genere, quod etsi admodum eximium est, Tamen illud ex hypothesi aduersariorum, infirmitatis esse dicit. Pseudoapostoli enim inde argumentis sumtis Paulum cõtemtibilem Corinthijs reddere conati sunt.

Deus pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, nouit quod non mentiar. In vrbe Damasco præfectus Aretæ regis custodiebat Damascenorum ciuitatem, cupiens me comprehendere, ac per fenestram in sporta fune demissus fui per murum, effugique manus eius.

Vt sibi fides à Corinthijs maior habeatur, Deum suæ narrationis testem adhibet, qui cum omnia aperte nouit, sapiens etiam testis esse potest. Narratur & hæc historia à Luca, act. 9. quæ contigit cũ secundo Apostolus reuersus esset Damascum. Nam diuinitus in itinere conuersus, & Damasci ab Anania baptizatus abijt in Arabiã prædicaturus verbum Dei. Deinde reuersus Damascum, concitata aduersus ipsum tota vrbe, euasit manus præfecti Aretæ regis Arabiæ, & inde abijt Ierusalem. Porrò hæc fuga Pauli nequaquam patrocinatur leuitati hominum, qui quauis de causa, vel ob leuissimam iniuriam stationem suam mutant, vt melius suo ocio & ventri consulant: verum si simili cum Paulo necessitate cogantur, cum eo in Domino gloriari possunt, quod Deus ipsis tantum animi robur tribuerit, quo fortiter contemnant omnia pericula. Monet & hoc Pauli factum, ne quis se vltro in manus hostium conijciat, immo fugiat potius, cum id salua pietate fieri posit. Hinc etiam manifestum est, quod zelus multorum martyrum, qui sponte se hostibus trucidandos tradidere, fuerit intempestiuus, & nequaquam secundum scientiam: verum hanc infirmitatem & stultum zelum Dominus haud dubie propter fidem Christi boni consuluit.

CAPVT XII.

Summa Capitis duodecimi.

Reuelationes cœlestes, tentationes, & ærumnas suas exponens, finemque suæ gloriationis indicans, autoritatem Apostolicam sibi vendicat Paulus, & Corinthios de suo aduentu commonens, quanta sit sua cura pro ipsis significat.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

Partes capitis quæ sunt. Prima, expositio raptus sui in tertium cœlum. Secunda, indicatio finis tentationum, ne videlicet ob reuelationes efferretur. Tertia, oblectatio in persecutionibus pro Christo, Quarta, indicatio finis suæ gloriationis cum vindicatione autoritatis Apostolicæ. Quinta, mentio aduentus Apostoli ad Corinthios, & solicitudinis ipsius pro ipsis.

EXEGESIS CAPITIS DVODECIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

GLORIARI sane non expedit mihi, veniam enim ad visiones & reuelationes Domini.

Quia amplissimam gloriandi materiam ministrare poterant Apostolo visiones & reuelationes, vnde efferri posset Apostolus, si spiritus imperio caro non castigaretur, prefatur non expedire sibi, quantum quidem ad carnis imbecillitatem attinet. verum quia id cedit in gloriam Dei & ædificationem Corinthiorum, promittit se visiones & reuelationes Domini IESV relaturum, Quo constet à quo sit missus & in qua schola veritatem Euangelij didicerit, Idq; in eum finem, vt Corinthij veritati Euangelicæ quam ab ipso didicerant, obtemperent, & non sinant se decipi à Pseudoapostolis.

Noui hominem in Christo ante annos quatuordecim (An in corpore nescio, an extra corpus nescio, Deus nouit) raptum in tertium vsque cœlum. Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus nescio, Deus nouit) raptum fuisse in Paradisum, & audiuisse ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

Reuelationem suam & visioné descripturus, loquitur vt de alio, ne sibi inde gloriam, sed soli Deo eius rei autori tribuat. Deinde temporis circumstantia ad probandum ipsius apostolatum facit. Nam tum diuinitus cõuersus & edoctus, apostolatus munere est donatus. Cum auté modum raptus, an in corpore fuerit vel extra corpus, ignorare se dicat Apostolus, nostrum non est scrupulose inquirere, quod ipsi Apostolo ignotum fuit. Præterea cum tertium cœlum & Paradisum pro eodem accipit, & tertium cœlum absq; omni dubio sit locus beatorum spirituum, vbi maiestas diuina se angelis & sanctorum animabus illustrius patefacit, & vbi Christus cum suo glorioso corpore ab angelis & sanctorum animabus colitur, Efficitur, quod Paradisus hic non significet locum in quo primi parentes à Deo fuerunt collocati. Nam is in terra erat, qui postea in diluuio vniuersali destructus est aquarum inundatione, & fuit typus eius Paradisi, cuius meminit Christus, & Paulus hoc loco. Cæterum cum hic Apostolus tertium cœlum, hoc est, locum beatorum, paradisum nominat, significat quod in Christum credentes nõ solum restituendi sint statui honoris, in quo primi parentes ante lapsum fuerunt: verumetiam quod multo maior sit futura felicitas in cœlesti paradiso, quam in terrestri fuisset futura. Porrò si quis interroget: Cum hic tertium cœlum nominatur, quodnam sit primum, quod secundum? præterea etiam, an sint plures cœli, quam tres? Ad hanc quæstioné responsio colligi potest, hoc modo. Primum, scriptura meminit cœli aërij, in quo aues volitant. Deinde pars illa, quæ aërium cœlum ambit, dicitur cœlum in quo sunt omnia visibilia corpora cœlestia, vt planetæ & supra eos stellæ fixæ: Iam vltra hoc cœlum tertium est, cuius hic meminit Apostolus. Primum & secundum homines mathematicis speculationibus conscendunt. In tertium vnicus ductor est IESVS CHRISTVS, qui ibi Paulum in ministerio Euangelij instituit, ne alijs Apostolis videretur inferior, qui cum Domino corporaliter in terra conuersati sunt. Porrò cum dicat Apostolus, se ineffabilia audiuisse, quæ nemo mortalium capere potest. Monet vt aspiremus ad istam cœlestem scholam, in qua quæ nunc in imagine, & velut in ænigmate videmus, videbimus facie ad faciem gloriam Domini contemplantes. Sit ergo nostrum πολίτευμα in cœlis, vbi Christus saluator sedet in gloria patris.

De huiusmodi gloriabor, de meipso verò non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.

Paulus coactus erat calumnijs Pseudoapostolorum ostendere, se non inferiorem esse cæteris Apostolis. Nunc egregie quibus limitib⁹ incluserit sanctam istam gloriationem ostendit: Primum enim materiam gloriationis à se reijcit, & ad Deum autoré refert. Deinde, excludit gloriationem carnis. Tertio, cogitatione suæ infirmitatis frenum sibi imponit, ne extra metam transiliat. Hinc ergo discamus & nos, intra quæ septa includi debeat Christiana gloriatio. Primum enim cum cogimur beneficia Dei erga nos referre, autorem agnoscemus, & prædicabimus non nos sed Deum ipsum. Deinde excludemus φιλαυτίαν, quæ se ingerere solet, vt vel minimam particulam laudis nobis arrogemus. Tertio, vt frenum imponamus carni nostræ, cogitabimus quanta sit nostra, vbi nobisipsis relicti fuerimus, infirmitas. quo magis excitemur in potentiæ Dei cogitationem, qui nos infirmos suo confirmat robore.

Nam si voluero gloriari, non ero in-

Præsumtio est. Nam Pseudoapo-

ſipiens, veritatem enim dicam: ſed ſuperſedeo ne quis mihi imputet quicquam ſupra id quod videt eſſe me, aut quod audit ex me.

ſtolis, qui poterant obijcere, Eum iam omnia narraſſe de quibus gloriari poterat, Reſpõdet & affirmat multa alia habere ſe, de quibus vere & in Domino gloriari poſſet, Sed ſe ſuperſedere iſtis, ne quis ſibi maiora aſſcribat, quã quæ in ipſius Apoſtolatu conſpiciuntur, Contentus enim eſt eam ſuſtinere perſonã, quã Deus illi impoſuit. Hic conſideretur antitheſis: Pſeudoapoſtoli de multis gloriabãtur, quorum nullam experientiã ſenſerunt Corinthij: Paulus autẽ tantum de ijs gloriabatur, quorum experientia apud Corinthios erat manifeſta. 10 Tacite ergo & oblique Pſeudoapoſtolos perſtringit, qui arroganter gloriabantur, & interim vani & mendaces erant: Eſt enim inſipientis prorſus gloriari, vbi nulla ſubſit veritas.

Et ne excellentia reuelationum ſupra modum efferat, datus mihi fuit ſtimulus carni nuncius Sathanæ, vt me colaphis cædat, ne ſupra modum efferar.

Dixit, quod non vellet gloriari de ſeipſo niſi in infirmitatib9 ſuis: Cuius dicti rationẽ hic ponit, nimirũ quod iſtæ infirmitates ipſum reprimant, ne efferatur ob excellentiã reuelationũ. Affirmat ergo iſtas infirmitates fuiſſe ſibi inſtar ſtimuli, q carni ſuæ infix9 huc illud ipſum impellere tentaret. Metaphora ſumta à bobus qui ſtimulis impellũtur. Significat ergo hoc 20 loco ſtimulus omne tentationum genus, quibus probatior reddebatur Apoſtolus & cõtinebatur in officio. Verum quia Apoſtolus ipſe ſpecies iſtarum tentationum non explicat, neq; noſtrũ eſt ſcrupuloſe eas inquirere. Ineptiſſimi ſunt Monachi, qui vt ſuæ libidini turpiſſimæ patrocinium quærãt, ad libidinem hunc ſtimulum referunt, qua dicunt Apoſtolum tentatũ fuiſſe. Nec illi ſunt audiendi, qui vt Paulo perfectiſſimum pietatis & virtutis κατόρθωμα vendicent, ſtimulum interpretatur grauiſſimos capitis dolores, quibus Paulum laboraſſe aiunt. Verum nos retineamus genus, vt ſtimulus ſit quodlibet tentationũ genus, quo Apoſtolus examinabatur, & veluti igni tentationum excoquebatur, vt indies redderetur probatior. Porrò ſententiã hanc Pauli diſtinctius conſideremus, quo vberiorẽ inde 30 depromamus doctrinã. Primum itaq;, cum dicit ſibi hunc ſtimulum datum ne efferatur, ſignificat paterna Dei voluntate factum eſſe, vt iſto veluti freno reprimeretur caro, ne laſciuiret per ſuperbiã aut alia vitia. Deinde, cum hunc ſtimulum interpretatur angelum Sathanæ, vt docet tentationum occaſiones à Sathana obijci in perniciem hominum: Ita monet, vt nos aduerſus hoſtẽ crudeliſſimum ſpiritualibus armis muniamus, ne nos inermes & imparatos opprimat. Tertio, cũ ait ipſum ſe colaphis cædere ne efferatur, Significat hac metaphora tentationes eſſe veluti colaphos in maxillas impulſos, quib9 in ordinem redigimur, ne petulantes aliquid deſignemus, quod nos non deceat. Obſeruentur ergo hic fines tentationum: Sathan quidẽ tentat vt perdat, ſed Deus ſua bonitate facit, vt quod Sathan tanquam venenum propinauit, hoc cedat in ſalutare piorum remedium. Cum videlicet inde diſcũt, ſe armare aduerſus Sathanam & tanquam colaphis infixis reſiliunt à 40 vitijs, & retinẽtur in officio. Præterea docet hoc Pauli exemplum, quod nemo adeo plene regeneretur in hac vita, quin ſemper nouis incrementis indigeat. Si enim Apoſtolus tantus ab ipſo Chriſto in tertio cœlo edoctus & regenitus, opus habuit perpetuis incrementis, Quid dicemus de alijs? Pergat igitur vnuſquiſque ad perfectionem, & nemo deſperet, etiamſi adhuc totam vitiorum hydram non iugulauerit.

Super hoc ter dominum rogaui, vt abſcederet à me.

Memorat Apoſtolus ſe ter, id eſt, ſæpius oraſſe Dominum, vt abſcederet à ſe angelus Sathan, id eſt, vt à tentationum acerbitate liberaretur. Hinc duo diſcamus: Vnum, quod tentationibus non ſit 50 indulgendum, ſed mox arripienda ſunt arma, & confugiendum ad præſidium firmiſſimum nomen Domini: Alterum, quod ſolus Dominus poſſit à tentatione eripere: quod Paulus hac ſua inuocatione docet.

Et dixit mihi: ſufficit tibi gratia mea. Nam potentia mea in infirmitate perficitur.

Duo habet hoc reſponſum. Primũ, quod gratia Dei, id eſt, auxilium diuinum vires, quo minus ſuccumbamus tentationibus ſuppeditet, præſertim vbi id à Deo ex fide per Chriſtũ petierimus. Alterũ, eſt cauſa cur Paulum noluerit Dominus prorſus à tentatione iſta liberare: Quia, inquit, potentia mea in infirmitate perficitur,

 hoceſt,

hoc eſt,mea potentia qua aſſum laborantibus & infirmis, magis ſe conſpiciendam exhibet,dum laborantes & infirmi ſentiunt ſe non ſuis viribus, ſed mea ſolius potentia cõſeruari & ſuſtentari,quo minus ſub tentationum onere ſuccumbant. Atq; ita Dei potentia non perficitur in ſe,quæ perpetuo conſummatiſsima eſt, ſed in ſanctis qui eam in ſuis infirmitatibus ſentiunt & agnoſcunt.

Libentiſsime igitur gloriabor potius in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Chriſti.

Cur potius de infirmitatibus ſuis, quam de magnis reuelationibus gloriari velit, concludit. Chriſtus enim in cruce magis ſuam hominibus pijs oſtendit præſentiam & potentiam, dum ſui ſpiritus robore eos inuictos reddit: Obſerua quod quodammodo probroſum eſt mundo, Chriſti ſeruis ſit glorioſum. Crux enim piorum non eſt irati iudicis ſignum, ſed paterni amoris teſtimonium: qui crucis ferula eos reprimit, ne carni indulgentes aduerſus Deum laſciuiant, ac tandem ſua culpa pereant. Obſeruetur & hic teſtimonium de diuinitate Chriſti.

Propterea oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs, pro Chriſto: cum enim impotens ſum,tunc potens ſum.

Repetitio eiuſdem ſententiæ, per amplificationem & diſtributionem. cũ,inquit,infirmus ſum, ſcilicet mearum virium reſpectu, & premor cruce, tunc potens ſum, ſcilicet Chriſti præſidio, qui me ne ſuccumbam confortat. Porrò quia duplex genus crucis eſt. Vnum, quod extra noſtram ſingularem culpam nobis imponitur propter veritatem. Alterum, quod noſtra culpa nobis accerſiuimus,ſciendum eſt, quod inuocantibus & agentibus pœnitentiam obœdientia in vtroq; genere ſacrificium Deo gratum ſit.

Factus ſum inſipiens gloriando:vos me coëgiſtis. Nam ego debueram à vobis commendari. Nulla enim re inferior fui ſummis Apoſtolis,tametſi nihil ſum.

Excuſat gloriationem, & oſtendit in quem finem eam inſtituerit, nimirum vt vendicaret ſibi autoritatem apoſtolicam apud Corinthios, qui cœperant adhærere Pſeudoapoſtolis ſe ſpreto. Notandum quod diſtinguat hic inter ſuum officium & ſuam perſonam. Officium defendit, Nam id ad aſſerendam Euangelij veritatem faciebat: Perſonam ſuam agnoſcit nihil eſſe, tantum abeſt,vt cum Pſeudoapoſtolis de ſuis donis gloriari velit.vtrumque pij verbi miniſtri imitentur, Officium ſuum ſtrenue tueantur,& humiliter de ſeipſis ſentiant.

Signa enim Apoſtoli peracta fuerunt in vobis, in omni tolerantia, in ſignis, & prodigijs,& virtutibus.

Probat Paulus ſe non fuiſſe inferiorem cæteris Apoſtolis,idq; à proprijs apoſtolatus indicijs,& enumerat quatuor: tolerantiam, ſigna, prodigia, & virtutes. Tolerantia eſt fortitudo animi,quæ facit ne in rebus aſperis frangamur animo, & tædio laboris abijciamus confeſsionẽ,ſicuti multi olim fecerunt, & hodie faciunt multi in ſuarum animarum certam perniciem. Hæc tolerantia omnibus verbi miniſtris communis eſſe debet. Verum tria quę ſequuntur propria ſunt apoſtolatus inſignia,quorũ tertiũ Apoſtolus ad Hebræos in duo genera diuidit. Ita enim ad Hebræos ſecundo ſcribitur: Nam ſi per angelos dictus ſermo fuit firmus,& omnis tranſgreſsio,& inobœdiẽtia accepit iuſtam retributionem, Quomodo nos effugiemus tantam negligentes ſalutẽ,quæ cœpta enarrari per Dominum,ab ijs qui audiuerunt in nobis confirmata eſt,conteſtante Deo ſignisq; & prodigijs,& varijs virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundum ipſius voluntatem. Quia Dominus ſuam doctrinam miraculis,veluti quibuſdam ſolennibus obſignationibus,ad medendum infirmitati humanę,ac vacillantibus hominum animis confirmare dignatus eſt, Apoſtolus ea numerat, quibus potiſsimum veritas Euangelij hominibus cõſignata eſt. Miraculum autem in genere factum Dei eſt extraordinarium & inuſitatum,hominum animos in admirationẽ adducens. Ponuntur autem hic primo loco σημεῖα,id eſt,ſigna, quæ ita dicuntur,quod mentes hominũ excitent ad conſiderandũ aliquid amplius,quã quod foris apparet. Chriſt⁹ ſanat ſola voce ſurdũ & mutũ,Hoc ſignũ

excitat

excitat spectatorum mentes ad aliquid altius cogitãdum, nempe quod Christus sit ornatus diuina potentia, & quod sit verus Messias, tametsi hoc externe non apparebat. Deinde, Portenta ponuntur, quę ita dicuntur quia nouum aliquid & inusitatum continent. vt nouum & inusitatum fuit, hominem mortuum excitari sola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita distinguunt, vt τέρατα, id est, portenta, sint præter naturam: σημεῖα vero præter consuetudinem. Sanatio febricitantis nõ fit præter naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans, sed quod socrus Petri febricitans sola Christi voce sit restituta sanitati, præter consuetudinem fuit. Ideo eius sanatio σημεῖον, id est signum fuit, non τέρας, id est portentum. Mortuum hominem vitæ restituere, contra naturam est. Nam per naturam nequaquam vitæ mortuus restitui potest. Quare cum Christus Lazarum iá in sepulchro fœtentẽ excitat, τέρας, id est portentum fuit. Addit tertio loco Apostolus virtutes seu potentias, quibus epistola ad Hebræos Spiritus sancti distributiones adijcit. Sunt autem virtutes seu potentiæ, quibus Dominus efficax in pijs suam virtutem peculiarem ostendit, quod sane Diabolus suis præstigijs nequaquam imitari potest. Distributionibus Spiritus sancti tanquã authentico sigillo obsignauit Dominus suum Euangelium, nõ solum in die Pentecostes, verumetiam sæpenumero in apostolica Ecclesia ad preces Apostolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula sigilla veritatis Dei nobis perpetuo in conspectu esse debent. Nam eorum vsus perpetuus durabit in Ecclesia, qui nullus alius est legitimus & verus, quam obsignatio doctrinæ cœlestis. Et quanquam huiusmodi signa hodie non eduntur: Tamen perpetuo ad illa olim edita miracula respiciendum est, quæ confirmato per orbem Euangelio cessare debent, non quidem vsu sed facto.

Nam quid est in quo fuistis inferiores cæteris Ecclesijs, nisi quod torpore meo vos non grauaui, condonate mihi hanc iniuriam.

Ab effectu sui apostolatus probat se alijs non fuisse inferiorem, & ironice excipit nihil esse in quo dici possit inferior, nisi quod torpore suo non præbuerit ipsis torpendi occasionem. quod dum sibi cõdonari petit, stimulo accutissimo pungit conscientias Corinthiorum, qui cum nihil haberent aduersus suum Apostolum optime sane de se meritum, ingrati tamen eum contemserunt adhęrentes Pseudoapostolis.

Ecce tertio paratus sum venire ad vos, & non torpore grauabo vos, non enim vestra quæro, sed vos, non enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes liberis.

Significat promtitudinem animi sui proficiscendi ad Corinthios, & finem addit per collationem, quem finem cõfirmat exemplo à iure naturæ petito. Parentum est thesauros filijs reponere, Ego vos in Christo genui per Euangelium, Ergo meum est vobis thesaurizare. Non igitur vestra quæro, vt abundem sicuti Pseudoapostoli faciunt, sed vos quæro, vt spiritualibus diuitijs abundetis. Obseruetur hic discrimen inter verum pastorem & mercenarium, Ille principaliter quærit salutem ouium: Hic oues ipsas, vt illarum lana, lacte & carnibus abundet, idque sub prætextu pij & sancti pactoris.

Ego vero libentissime expendam, & expendar pro animabus vestris, etiamsi amplius vos diligens, minus diligar.

Se vt patrem filijs thesaurizare dixit: Nunc illam paternam στοργὴν amplificat per comparationem. Parentes & se & sua bona expendunt pro liberis ex summa dilectione, qua eos complectuntur, etiamsi filij interdum vicem dilectionis non rependant. Sic & ego erga vos sum affectus. Paratus sum enim ad quiduis ferendum & patiendum pro salute vestra, tametsi vos parum grati erga me inueniamini. Hoc Pauli exemplum imitentur ministri verbi, in hac summa mundi ingratitudine.

Sed esto: ipse non grauaui vos, sed cum essem callidus dolo vos cœpi.

Confessio est Pseudoapostolrum & rursus eorundem criminatio ficta. Concedebant Pseudoapostoli, quod ipse Paulus per se in sua persona non grauaret Corinthios, verũ interim pro sua astutia & dolo subornatis alijs eorum facultatib⁹ insidiaretur. Vnde eum adeo solicitũ fuisse in extorquenda à Corinthijs Eleemosyna criminabantur. Hunc ęsse sensum pręsentis loci ipsa antithesis, & cõfirmatio sequens ostẽdunt, atq; adeo ipse Chrysostomus cõfirmat, qui hic

etiam κατενάρκησα posuit, metaphora sumta à torpedine pisce, qui νάρκη Græci dicitur. Vide Hieroglyphica Pierij.

Nunquid per quenquam eorum quos misi ad vos circumueni vos? Rogaui Titum, & cum eo misi fratrem, nunquid vos circumuenit Titus? nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne eisdem vestigijs?

Remouet à se suspicionem fraudis. Si enim Paulus fraude aliqua facultatibus Corinthiorum insidiatus fuisset, hoc haud dubie per Titum fecisset. Sed hoc non esse factum Corinthiorum tacito testimonio confirmat. Quare fictam criminationem Pseudoapostolorum fuisse, manifectum est. 10

Rursus, arbitramini quod nos vobis excusemus? in Christo loquimur. Sed omnia charissimi pro vestri ædificatione.

Quia aduersarij Pauli hæc ita accipere poterant, ac si Paulus reuera reus hanc caluam excusationem afferet, nullo fundamento innitentem, iureiurando confirmat se veritatem dicere, & omnia in ædificationem Corinthiorum fecisse.

Nam metuo ne quo modo cum venero non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis.

Aetiologia est ab affectu Apostoli erga Corinthios, quasi diceret: Hæc omnia à me dicta esse scitote, quibus 20 vendicaui mihi autoritatẽ Apostolicam, & amoui à me suspicionem fraudis, vt vos simplicitati doctrinæ Euangelij adhęreatis, & non sinatis vos à Pseudoapostolis decipi. Quod si feceritis, & vos multis sceleribus implicamini, & ego ad vos veniens habebo lugendi causam.

Ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, rumores, seditiones, ne iterum vbi venero humilem me faciat Deus meus apud vos, & lugeã multos eorum qui antea peccauerunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & petulantia quam perpetrarunt.

Declaratio est eorum quæ in genere dixit. Exponit enim quales metuat se eos inuẽturum, & qualem vicissim ipsi eum reperturi sint, si Pseudoapostolis auscultauerint, se spreto. vitia 30 quæ enumerat, quia satis nota sunt, non tam indigent interpretatione nostra quam seria eorum renunciatione, si modo de Christo vere gloriari velimus. Humilitatem exponit Paulus luctum pro ipsis Corinthijs, qui tot vitijs seducti à Pseudoapostolis laborabant, vt hunc affectum Apostoli ministri verbi imitari conentur.

40

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimitertij.

Vt denunciat ferocientibus seueriorem vindictam, nisi resipiscant priusquam ad eos ipse venerit: Ita vt vnusquisque seipsum exploret an sit in Christo, & vt omnes renunciatis vitijs virtuti studeant monens, salutatione & voto claudit Epistolam.

Ordo & partes Capitis decimitertij. 50

Hoc caput Epilogum continet totius Epistolæ, nisi quod expresse Eleemosynæ non meminit. Primum enim aduentus sui mentionem facit. Deinde contumacibus vindictam comminatur. Tertio, Apostolatus sui autoritatem tuetur. Quarto, dehortatur à vitijs, & hortatur ad virtutem. Quinto, vt Corinthij se mutuo salutent suo nomine petit, eisque fausta precatur.

EXEGESIS CAPITIS DECIMITERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HIC tertius erit aduentus meus ad vos, in ore duorum aut trium testium stabilietur omne verbum.

Tertium pollicetur suum aduentum, in quo se contra contumaces & rebelles varijsq; vitijs contaminatos acturum comminatur: vt qui conuicti fuerint sub duobus aut tribus testib9, iuxta legem, quæ est Deuteron. decimo nono, seueri9 Apostolica potestate puniantur. Hunc esse germanum sensum huius loci existimo, etsi quidam triplicem aduentum pro triplici testimonio interpretãtur, vt lex ipsa ex Deuteronomio sit adducta non proprie, sed per similitudinem. Discant hinc rectores disciplinæ Ecclesiasticæ non sine veracibus testimonijs potestatẽ Ecclesiæ exercere, ne vel ipsi arguantur aliquando vanitatis, vel qui castigantur ex odio potius quam ex emendationis studio seueritatem proficisci arbitrentur.

Prædixi & prædico vt præsens cum essem iterum, ita & absens nunc scribo ijs, qui ante peccauerunt, & reliquis omnibus, quod si venero rursus non parcam.

Comminationis huius sensus est. Quemadmodum prædixi in priori epistola, quod etiam coram cum secundo apud vos essem denunciaui, id rursus nunc scribo ijs, qui antea peccauerunt, & reliquis omnibus qui vitijs indulgent denuncio, quod vbi venero mea vtar potestate, ac gladium spiritus in eos stringam, qui alicuius sceleris conuicti fuerint. Neq; cuiquam parcam. Hoc seueritatis exemplum ministri verbi pie & prudenter in ædificationem imitentur.

Quandoquidem experimentum quæritis in me Christi loquentis, qui vobis non infirmus est, sed est potens in vobis.

Ratio comminationis per occupationem. Nam vt suam potentiã Christi esse testatur apud eos satis declaratam: Ita comminatur fore cum Corinthij huius potentiæ experimentum quærere videantur, vt vbi ad ipsos venerit, sint experturi quid quantumque valeat potentia Christi per ipsum. Notetur, quod vt ministri verbi sunt legati Christi: Ita eiusdem potentia sunt armati cum ad puniendum, tum ad saluandum.

Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. Nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum ipso ex potentia Dei apud vos.

Dixit CHRISTVM potentem fuisse in Corinthijs, nunc idem repetit, vt attexat argumentum à comparatis. Confert enim ipsum Dominum & eius ministros inter se. Christus inquit, fuit crucifixus ex infirmitate, & forma serui assumta exinaniuit seipsum vsq; ad mortem crucis, verum potentia Dei mortem superauit triumphator: Ita in ministris Christi non est tantum spectanda infirmitas, quæ externe apparet, verumetiam potentia Dei, qua Christus eos armauit ad destruendũ quicquid se effert aduersus cognitionem Dei & Euangelium IESV CHRISTI. Hinc discamus oculis fidei aspicere sublimitatem potestatis Ecclesiasticæ: quæ non ex hominum infirmitate est æstimanda, sed ex potentia Dei est ponderanda.

Vosipsos tentate an sitis in fide, vosipsos probate. An non cognoscitis vosipsos, quod IESVS CHRISTVS in nobis est? nisi sicubi reprobi sitis.

Ad testimoniũ Corinthiorum prouocat. Dixerat virtutem Christi in suo ministerio efficacem esse, id nũc illorum exemplo confirmat. Concludi autem potest hæc ratio huiusmodi dilemmate. Aut sentitis Christum in vobis per fidẽ inhabitare, Aut estis omnino reprobi, Eligite vtrumlibet. Si Christus in vobis habitat, fuit meũ ministerium efficax virtute Christi. Si vero nõ habitat in vobis profecto reprobi estis. Verum quia tales censeri non vultis, fateamini oportet meum ministerium virtute Christi fuisse armatũ. Obseruetur hic oppositio imediate contrariorũ, nempe fidelis & reprobi, Si enim quis fidelis est, reprobus iure dici nequit, & cõtra qui reprobus est, nequaquam fidelis pronunciabitur, sine contrariorum confusione. Sed quomodo Corinthij se poterant tentare & examinare an essent in fide? Duplex probandi regula est. Vna interior, Altera exterior. Interior est Spiritus sanctus, qui fert testimoniũ spiritui nostro quod filij Dei sumus. Nam dũ Spiritus sanctus fidẽ efficit in nobis ad prædicationem

verbi, veramque pœnitentiam operatur per agnitionem IESV CHRISTI, atque in corde nouos motus congruentes legi DEI excitat, dicitur perhibere testimonium spiritui nostro. Exterior regula est vita innocens, & pium sanctumq; propositum, adeoq; bona conscientia & perpetua quædam pœnitentia. Prior regula & interior quia latet, testimonio indiget exterioris. Nam qui exteriori caret, non est quod de interiori glorietur.

At spero vos cognituros esse, quod nos non simus reprobi.

Suam innocentiam testatur adducto Corinthiorum testimonio, qui ex vita & doctrina ipsius poterant cognoscere qualisnam esset, vt enim ipsi nobis noti sumus ex cordis affectione. Ita alijs ex operum effectione innotescimus.

Opto autem apud Deum, ne quid mali faciatis, non quo nos probati appareamus, sed vt vos quod honestum est faciatis. nos vero veluti reprobi simus.

Quia externi honesti mores & abstinentia ab omni iniuria testantur de hominum interna pietate, Optat Paulus vt à malo abstineant. Vt autem hoc non interpretarentur Pseudoapostoli, ac si id ideo optaret Paulus, vt inde probaretur ipsius ministerium quam fuerit efficax, Dicit se id non optare sua gratia, sed illorum potius salutis caussa, interea non morans si Pseudoapostolorũ iudicio reprobus videatur. Fieri enim solet, vt qui vere pij sunt, à Pseudoapostolis habeãtur pro reprobis. Hoc Pauli exemplum imitentur verbi ministri.

Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

Ratio dicti à proprio potestatis Apostolicæ. Potestas quam nos Apostoli à Christo habemus, non ad illustrãdam nostram gloriam, sed ad veritatem Christi confirmandã pertinet. Nam vt signa apostolatus nostri tantum ad Euãgelij certitudinẽ referenda sunt: Ita nos eius potestatis prędicatores sumus, & non autores. Verum qui aduersus veritatẽ Euangelij aliquid tentant, & qui se extollere per alienam volunt potestatem, non virtute Christi recte vtũtur, sed sathanæ potius auscultant. Notetur quousque se extendat potestas Ecclesiastica: Et quod non hominibus alligata sit, sed ministerio, quod per homines infirmos & impotentes exercet Christus.

Gaudemus enim cum nos infirmi fuerimus, vos vero potentes sitis.

AEtiologia est, quod sui Apostolatus potestatem ad veritatem Dei referat, & non ad suam propriam virtutem declarandam. Apostolus gaudet de Corinthiorum potentia, quam ex cognitione Christi consecuti erant, & interim agnoscit suam infirmitatem. Igitur non se spectat, sed veritatem Dei, vt ea apud Corinthios permaneat. Imitemur & hoc Pauli exemplum quilibet in sua vocatione.

Hoc vero etiam optamus, vestram scilicet integritatem.

Vno verbo hic exprimit quid quærat in tota hac Epistola, nimirum vt sint integri, hoc est, vt recte sentiant: quæ sentiunt, recte velint: & quæ volunt, recte agant. In his enim sita est integritas & perfectio Christiana in hac vita. Est autem κατάρτισις restitutio alicuius rei luxatæ & corruptæ in integrum: vt suis partibus ordine & loco suo collocatis res integra & incolumis sit.

Propter hoc hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar secundum potestatem quam dedit mihi Dominus in ædificationem non in destructionem.

Hæc comminationem pœnæ habent, nisi resipiscant Corinthij, quasi diceret: non libenter vellem vti mea potestate vos castigando. Idcirco hæc scribo, vt vos emendetis & restituamini in integrum, ne postquam ad vos venero, cogar vti mea seueritate. Obseruetur quod iurisdictio Ecclesiastica illa seuerior pertineat ad ædificationem cum totius corporis Ecclesiæ, tum eorum qui corripiuntur.

Quod superest fratres valete, perficiamini, consolationem habete, idem senti-

Valedictio cum exhortatione & promissione. Exhortatio summatim te, in

te, in pace agite, & Deus charitatis & pacis erit vobiscum.

continet quicquid supra disputatum est in tota epistola, nimirum vt incrementa assumant pietatis, mutuo se consolentur quod charitatis est, sint concordes in doctrina & ament pacem & tranquillitatem, quibus virtutibus regnum Christi constat in hac vita. Promissio est, Et erit Deus pacis & charitatis vobiscum, quasi diceret, Deus cum amet pacem & charitatem aderit iuxta suam promissionem pacificis & mutuam charitatem amantibus.

10 Salutate vos inuicem osculo sancto.

Apud multas gentes symbolū mutui amoris fuit osculum. Vnde Græcis φίλημα ab amore dicitur. Sanctum opponitur impudico & proditorio. Vide quæ notauimus de osculo ad Rom. vltimo. & in priore ad Corinthios.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis, AMEN.

Hæc fausta precatio continet summam doctrinæ Euangelicæ, & expresse trinitatem personarum agnoscit. Deinde etiam personarū singularum actiones in salutis negocio monstrat. Summa doctrinæ est, quod gratia

20 Christi saluati simus. Opponitur enim gratia iræ Dei & damnationi. Trinitas personarum Pater, Filius, & Spiritus sanct⁹ exprimitur, qui est vnus in essentia Deus, & trinus in personis. Actiones personarum propriæ in salutis negocio ita distinguuntur. Pater amat Iohan. 3. Filius nos sua gratia complectitur, tegens peccata nostra, & imputans nobis suam obœdientiam. Hæc amplissima beneficia nobis communicantur & obsignantur quando ad verbi prædicationem in nobis fides formatur, & cor noua luce accenditur: Quod fit operatione Spiritus sancti.

SPLEN-

SPLENDORE GENERIS, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI VIRO, DOMINO GEORGIO ROSENKRANTS SENATORI REGNI DANIAE SAPIENTISSIMO, DOMINO DE ROSENHOLM, SVO PATRONO AC DOMINO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR.

10

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM PAVLVS APOSTOLVS ADHORTATVR, VT preces fiant pro regibus & alijs omnibus in eminentia cōstitutis, 20 quo tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & honestate, magnas sanè res paucis verbis comprehendit. Non enim tantum docet in quem finem ordinarit Deus magistratum, verum etiam ostendit quibus rebus cum magistratum ipsum, tum omnes pios potissimùm occupatos esse oporteat. Etsi autem tempore Pauli tot ferè erant Ecclesiæ hostes, quot erant magistratus, tamen inter ordinationem Dei & Sathanæ confusionem. Paulus igitur ipsum consilium Dei ordinantis gradus gubernatorum in mundo considerans, 30 preces pro magistratu præcipit fieri, vt tandem veluti è graui sopore excitatus magistratus cogitet se ministrum Dei esse, vt ea faciat quæ Deo grata sunt & humanæ societati salutaria. Ab hoc fine longè aberrant isti, qui ocium, vtinā ocium tantùm, sectātes, susq; deq; ferunt quomodo respublica administretur: qui olim iusto iudici rationem suæ administrationis reddent, Quare cuicunque magistratui pietas cordi est, is Paulum docentem audiat, ab eoque discat in quibus occupari ipsum oporteat, modò diuinum illud munus sibi commissum ritè administrare velit. Non frustra dictum est à domino: Ego dixi Dij estis. quibus verbis Dominus significat diuinum esse officium quod gerit magistratus: in cuius rei testimonium illi suum diui- 40 num nomen impertit. Ac si diceret: non vestra potentia, non vestra sapientia, non vestris consilijs imperia constituuntur, retinentur, conseruantur, & sunt salutaria generi humano: Sed à me qui Rex sum Regum & Dominus Sebaoth, vobis traduntur, per me retinentur, & propter me conseruantur & sunt salutaria. Ego enim sum qui constituo reges: ego sum qui do salutem regibus: ego sum per quem vos reges regnatis: in cuius rei euidens testimonium vobis meum diuinum nomen communico, vt Dij appellemini. Cùm igitur Deus ornet magistratum societate sui nominis, seuerissimè postulat, vt huic sanctissimo & augustissimo titulo factis 50 respondeat. Non ergo Princeps aut magistratus vocem ATREI indignissimam homine imitetur, qui ait: Sanctitas, pietas, fides priuata bona sunt, qua iuuat eant reges: Sed potius sanctissimo Regi Iosaphat obtemperet, qui ita à se constitutos gubernatores alloquitur: videte quid agatis, Non enim hominis exercetis iudicium, sed Dei, & quodcunque iudicaueritis in vos redundabit, sit igitur timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite. Non enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas est, nec personarum acceptio, nec acceptio munerum. Vtinam hæc admonitio locum haberet apud omnes qui magistratu funguntur, & Christiano no-

ano nomine gaudent: certe minus esset tyrannidis, minus crudelitatis, nec tot miseri homines iniquis premerentur iudicijs.

Sed quænam sunt illa in quibus maximè pius magistratus occupari debet? Paulus quatuor ordine enumerat, dum iubet preces pro regibus, & ijs qui in aliqua eminentia constituti sunt fieri, vt tranquillam, inquit, & quietam vitam degamus in omni pietate, & honestate. Primū est igitur tranquilla vita: Secūdum, quieta vita: (nam inter trāquillam vitā & quietam discerno) Tertium, pietas: Quartū, honestas.

10 Prima igitur cura magistratus erit vt tranquillam vitam degamus. Est autem vita tranquilla, cum totum reipublicæ aut regni alicuius corpus pace fruitur, & non infestatur ab externis hostibus: In hunc finem Deus magistratum potentia & armis munit, vt se hostibus, si quando tranquillitatem reipublicæ labefactare volunt, opponat. Nam tum demum iustum erit bellum, quando suscipitur religionis, legum & subditorum defensionis gratia. Quare magistratus qui hic stringit gladium in hostem, minister Dei est & bona conscientia hostem inuadere potest. Magistratus igitur qui Deum timet, sciat suum officium esse, vt vice Dei hostem repellat, quo subditis tranquillam vitam degere liceat.

20 Secunda cura magistratus erit vt subditi quietam degant vitam: Est autem vita ἡσύχιος hoc est quieta, cum singuli status & ordines, atque singuli homines propria agunt, & propria curant sine πολυπραγμοσύνη. Opponitur enim ἡσυχία, hoc est, quies, curiositati: id quod satis liquet ex Pauli dicto: Contendite ἡσυχάζειν, hoc est, quieti esse, seu vt ipse se interpretatur, πράσσειν τὰ ἴδια, quod est res proprias agere. Agimus autem res proprias, quando singuli nostrum officium facimus, & nostrum statum honestè tuemur sine aliorum contemtu & detrimento. Quantus autem hic labor requiratur in magistratu, præsertim in tanta perturbatione omnium sta-

30 tuum, & tanta hominum peruersitate, non est difficile iudicare. Respublica lyræ haud dissimilis videri potest, & magistratus tibicini. Vt enim modulatio concinna, & varia soni suauitas lyræ percipitur, cum fidicen neruis increpet, singulosque aptè percurrat: Ita Harmonia concinna & suauis est republicæ, quando magistratus diuersos hominum ordines, qui instar neruorum sunt, quosque intra suos limites continet, ac ita legibus temperat, vt vnicuique debitum temperamentum adhibeatur. Contrà verò si fidicen neglecta chordarum proportione lyram percusserit, sonus editur ingratus & insuauis: Ad eundem planè modum si ordines hominum diuersi in republica sibi permittuntur, nihil profecto est insuauius, nihil

40 perniciosius. Si igitur fidicini probro vertitur, quando parum aptè chordas in lyra resonare facit, multò magis dedecori erit magistratui, si legibus & prudentia singulos ordines hominum in republica non moderatus fuerit: ita vt sit debita quædam proportio: sine qua nullus contentus, hoc est, concordia esse potest. Eodem pertinet illorum sententia, qui rempublicam cantui ex multis sonis diuersis constanti, & magistratum musico moderatori cantus comparant. vt enim in cantu cùm plures soni & diuersi aptis proportionibus ordinantur, harmonia auditu iucunda nascitur: Et contrà cùm imperitus musicus sonorum proportiones non rectè mo-

50 deratur, nihil inamœnius esse potest: Ad eundem modum cum plures ordines hominum, vt senatorius, equester, & plebeius (hos enim Cicero numerat) mutuis officijs sociantur, seruata cuiusque ordinis dignitate, suauissima redditur humana societas. Contrà verò vbi vnus ordo hominum plus æquo euehitur, & reliqui nimium deprimuntur, fieri non potest vt incolumis sit humana societas: Sed metuenda est perniciosa quædam dissonantia, quam tandem sequetur misera corporis totius reipublicæ dilaceratio. huc ergo magistratus sua consilia conuertet, vt debita ordinum hominum in replublica seruari proportio possit. Hoc quàm difficile sit factu experiuntur, qui rectè imperare didicerunt. Hic enim concentus & ordinum

harmonia non conſeruatur ſine ſingulari ſapientia & prudentia magiſtratus. Nam non omnes in officio retinentur vno eodemque modo. Alij enim beneficentia, alij honoribus, alij pœnis magis flectuntur. Quare veteres rectè ſenſiſſe puto, qui tribus rempublicam conſeruari dixere: εὐεργεσίᾳ, τιμῇ καὶ τιμωρίᾳ. Porrò vbi magiſtratus ſeu princeps hunc ſtatuum ſeu ordinum hominum in republica ordinauerit concētum, ad ſingulos ſe conuertet, ſtudebitque vt ſinguli quieti ſint & propria agant, faciantq́; quæ officij ratio & vocatio poſtulare videtur: idq́; vel ex præſcripto legū, vel ex dicto magiſtratus, qui viua quædam lex eſt. Hic proinde cōſtitutis ſingulorū artificiorum inſpectoribus (quos Athenienſes ἐπισκόπους appellarūt) curabit vt abſit in artificibus impoſtura, vt iuſta ſit emtionis et venditionis ratio. quod vbi non fit, paulatim reſpublica ad ruinam tendit. Nam quando permittitur auaris, vt ipſi ſuis rebus imponant precium, ſtatim æqualitas euertitur, ſine qua ſocietas humana conſeruari non poteſt. Quod de artificibus dixi, etiam intelligi volo de diuitibus, qui prouentus ſuos annuos vendunt. His ſi permittitur ſuis mercibus imponere precium, magna ſequentur incommoda. Rem vno ſaltem declarabo exemplo. Diues aliquis vino aut frumento abundans quærit emtorem, qui forte ſtatim precium ſoluere non poteſt. Hìc emtor vt fauorem diuitis redimat, aut alia commoda conſequatur, emit carius, quàm pro ratione prouentuum anni res emi poſſet. Quid hic fit? alij audientes quod iſte tanti vendiderit ſuum vinum aut frumentum, ſeu quicquid aliud eſſe poteſt, imitantur exemplum in totius reipublicæ certiſſimum damnum. Hìc ſi magiſtratus non cohercet legibus tales publicos fures, quietem ſuorum ſubditorum non quærit, ſed ſinit vt alios alij iniquè opprimant. Quod ne fiat oportet in republica bene conſtituta æſtimatores conſtitui, eoſque pios & iuſtos, qui non vnius ordinis hominum rationem haberent, ſed totius reipublicæ & omnium partium eius æqualem curam, vt ſeruetur æqualitas.

Tertia cura magiſtratus erit religionis. Etſi autem religionis cura prima & præcipua eſt cenſenda: tamen ideo eam in tertium locum reiecit Paulus, quia hæc finis eſſe debet tranquillæ & quietæ vitæ, atque adeo totius ſocietatis humanæ: Sicut piè cecinit Stigelius & vir & Poëta optimus:

Vtque alios alij de religione docerent,
Contiguas pietas iuſsit habere domos.

Itaque præclarè Pythagoricus quidam dicebat, regem debere eſſe bonum στρατηγὸν, καὶ δικαστὴν, καὶ ἱερέα, hoc eſt, impiratorem, & iudicem, & ſacerdotem. Hanc ob cauſſam regibus Iſraël cura conſeruandæ religionis commiſſa eſt. Ita enim ait Dominus Deus: Cum autem ſederit Rex ſuper ſolium regni ſui, ſcribet ſibi Deuteronomium legis huius in volumine Libri, accipiens exemplar à Sacerdotibus Læuiticæ tribus, & habebit ſecum, legetq́; illud omnibus diebus vitæ ſuæ, vt diſcat timere Dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta ſunt, nec eleuetur cor eius in ſuperbiam ſuper fratres, neque declinet in partem dextram aut ſiniſtram, vt lōgo tempore regnet ipſe & filij eius ſuper Iſraël. Sed quid opus eſt multis in re manifeſta? hoc igitur ſciat magiſtratus, Si non religionis conſeruandæ & propagandæ curam habuerit, fidem abiecit & eſt infideli deterior. Nam ſi is, iuxta Pauli ſententiā, qui vnam familiam negligit, fidem abnegauit, quid dicendū eſt de illo qui tot domorū, tot prouinciarum, tot regionū curam abiecit? Nec ſe iuſtè excuſare poteſt, qui dicit ſe corpora & facultates ſubditorū conſeruare, eaq́; curare quę pertinent ad hanc ciuilis conſuetudinis incolumitatē. Nam hoc perinde eſſet ac ſi pater ſe ſuo functum officio diceret, Si liberorū corpora benè ſaginaret, neglecta potiori educationis parte, quæ eſt educare liberos in timore & correptione Domini: quam partē qui negligit, à Paulo Apoſtolo Ethnico deterior pronūciatur.

Si enim

Si enim bonus Princeps pater patriæ censetur debet profectò suis subditis paterna officia inter quæ Primum & maximum est Dei gloriam propagare inter subditos, vt non solum viuant, sed vt beatè feliciterque viuant. Quod sanè fieri non potest, nisi summa religionis cura fuerit. Hæc cura in multis sanctis Regibus & Principibus effecit, vt & scholas pias erigerent, & pios Doctores alerent, qui essent interpretes verbi Dei & informatores eorum qui postea Ecclesijs pastores præficerentur, & vt alia, quæ sunt plurima, exempla prætereamus, domesticis contenti simus. Christi-10 ernus primus eius nominis, Daniæ, Noruegiæ & Sueciæ Rex ante annos 84. hanc Haffniensem Academiam erexit, hoc consilio, vt esset veluti officina quædam in qua formarentur ingenia & mores eorum qui postea in Ecclesia Dei custodes doctrinæ essent. Et quamuis eo seculo vera religio Paparum superstitionibus tantum non oppressa fuit, tamen laudandum est studium pij Regis qui fecit quantum in se fuit. Hunc secutus est filius Rex Iohannes & nepos Christiernus secundus, qui quantum ad Academiæ nostræ conseruationem attinet, etiam meruerunt suam laudem: Etsi adhuc Papalibus tenebris omnia plena erant. Hos secutus est Fridericus Primus, qui vt pacis studiosus erat: Ita etiam Patronus & defensor fuit piorum 20 ministrorum verbi. Nam hoc rege regnante latius sparsit se doctrina Euangelij, quæ à tenebris vindicata Vuitebergæ ad alias quoque nationes cito transuolauit. Et quia difficilius fuit in principio superstitionem Papisticam penitus abolere, fecit pius Rex quod potuit, & aduersus iniustam vim defendit eos qui puræ religionis elementa in his regnis tradiderunt. Fridericum primum secutus est Christiernus tertius, qui statim in initio suæ gubernationis cogitauit de reformandis Ecclesijs, Ac omnium primum, ordinatis Episcopis pijs & doctis in omnibus Diœcesibus, erexit hanc Academiam Haffniensem ferè collapsam, & magnis sumtibus accersiuit ho-30 mines doctos, qui religionem & alias honestas artes & disciplinas docerent. Huic successit Fridericus secundus sanctissimi patris vestigijs insistens. Nam & huius potissima cura est, vt conseruetur puritas doctrinæ in Scholis & Ecclesijs. Hæc pars officij magistratus non solum ad summum magistratum pertinet, sed etiam ad singulos suo ordine, atque adeo ad patresfamilias quoque. Nam si cultus Dei finis est & conditi humani generis, & redemti, nemo non videt omnium interesse cultum Dei promouere pro viribus. Sed habita vocationis cuiusque ratione.

Quarta cura magistratus erit honestatis, hanc enim Apostolus pietati subiungit. Nam à pietate vera honestas dependet. Vocabulum σεμνότης quo Paulus vtitur duo 40 complectitur. Nam & omne officij genus inter homines, & honestam quandam morum grauitatem significat. illud locum habet in mutuis hominum commercijs, ne quid turpiter aut indecorè aut flagitiosè fiat: Hæc reuerentiam suauitate morum hominibus conciliat. Quàm sit autem necessaria vtraque virtus in humana societate, ex eo patet, quod vitia cum his pugnantia humanam societatem turpissimè commaculent. Quare rectè secundus finis tranquillæ & quietæ vitæ à Paulo statuitur hæc honestas, quæ & in omni officij genere versatur, & reuerentiam quandam in moribus & singularem grauitatem postulat. Huc ergo magistratus incum-50 bet vt post religionis curam hanc honestatem tueatur. Sed quomodo hoc magistratus efficiet in tanta morum corruptione? Lege, exemplo, pœna. Lege prohibeat iniusta, vt fraudes in commercijs, & turpitudinem in moribus, & præcipiat honesta, vt candorem & morum grauitatem. Exemplo confirmet quod lege statuit, hoc est, ipse magistratus se ipsum statuat viuum omnis probitatis exemplar: Quod sanè multo efficacius est quauis lege. Verissimè enim dictum est à Poëta: Regis ad exemplar totus componitur orbis. Nam quod in regibus vident subditi, siue honestum sit, siue turpe, imitari gestiunt Pœna castiget ex æquo honestatis contemtores, ex æquo castigationem ideo adhibendam iudico, quia si vni parcitur, & in ali-

um sæuitur, iuxta vulgo notum versiculum, dat veniam coruis vexat censura columbas, vilescunt leges, contemnitur magistratus autoritas, laxatur disciplina, & mali occasionem securius peccandi inde accipiunt. Quare longè præstaret nullas leges ferre, quam voluntatem legum non exequi. Hæc officij magistratus pars etiam requirit, vt magistratus iuuet ministros Euangelij ad conseruandam disciplinam, & castigationem Ecclesiasticam, tametsi enim distincta est pœna Ecclesiastica à pœna ciuili, tamen sine magistratus opera conseruari nequit disciplinæ Ecclesiasticæ iusta seueritas. Quare magistratus, si huic rei manum non adhibet, partem officij sui negligit, & facit opus Domini fraudulenter. 10

Hæc de partibus officij magistratus, clarissime vir, ideo exposui, non vt te doceam, qui pietate vera & magna eruditione excellis: Non vt te quasi cessantem stimulis excitem, qui magnam laudem apud omnes, qui te norunt, iusticiæ & æquitatis obtines: Sed potius, vt qui hæc lecturi sunt, tuo exemplo excitentur ad præstandum officium, hoc est, vt gubernatores rerum publicarum singuli suo ordine cogitent seriò quid suum officium requirat, ne iusto iudici Deo aliquando iustas pœnas neglecti officij sint daturi. Nec Libertini, pessimum hominum genus, sunt audiendi, qui prætextu libertatis Christianæ anarchiam & omnium scelerum impunitatem in mundum inuehere conantur. Non enim intelligunt miseri Christianam libertatem finitam esse, & intra certos limites claudi. Quemadmodum Paulus in hac nobili Epistola ad Galatas scripta luculentè docet. Nam & præcipit vt stemus in libertate parta sanguine Christi, & monet nec carni præbeamus occasionem libertatis prætextu. Quod si fecerimus libertate excidimus, & denuo serui peccati efficimur: iuxta hoc Domini dictum, Qui facit peccatum, seruus est peccati. Porrò commentarium hunc clarissime vir, in Epistolam Pauli ad Galatas, quæ continet præcipuas partes doctrinæ Ecclesiæ videlicet de iustificatione nostri coram Deo, de libertate Christiana, & de officijs Christianorum inter sese, sub tuo nomine in lucem emittere volui, vt aliquod signum gratitudinis erga te meæ extaret: qui mihi olim, dum vnà in florentissima Schola Vuitebergensi viximus aliquot annos, plurima beneficia contulisti: Quorum memoria perpetuò apud me manebit. 20 30

Rogo igitur vt hoc munus qualecunque, signum animi mei erga te, boni consulas, ac me solita beneuolentia complectaris, memor veteris nostræ consuetudinis & studiorum communium. Vale vir clarissime ac patrone obseruande vna cum castissima ac pijssima tua coniuge Dorothea Lange ex antiqua & nobili familia Langonum oriunda. Haffniæ. Anno Domini 1554. Mense Octobri. 40

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS.

10 VT EPISTOLÆ HVIVS AD GALATAS SCRIPTÆ FACILIOR HABEatur aditus, quatuor nobis in initio repetenda, & explicanda videntur. Primum, quis quantusque sit huius Epistolæ autor: vnde autoritas scriptionis dependet. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio: cuius obseruatio ad tractationis ordinem rectè intelligendum permultum facit. Tertium, quis sit status, seu quæstio principalis: ex quo & genus caussæ cognoscitur, & totius orationis conatus, hoc est, finis & scopus vltimus differentis apparebit. Quartum, quæ sit methodus, seu quod idem est, quis sit tractationis ordo: sine quo disputationis neruus nequaquam deprehendi potest. De his igitur quatuor, eo quo proposita sunt ordine, dicendum est.

20 DE AVTORE HVIVS EPISTOLAE.

Electum illud Dei organum Paulus Apostolus, neque ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum verum Deum & verum hominem, immeditatè ad Apostolatum vocatus (quemadmodum habet huius Epistolæ Epigrapha, & vocationis Paulinæ expositio in Actis Apostolicis capitibus 9.13.22.& 26.) autor est huius Epistolæ. Vnde haud obscurum est, summam esse huius Epistolæ autoritatem. Non enim secus accipienda sunt quæ hic promit Dei spiritus, per Paulum, quàm ea quæ ab ipso Domino sunt prodita. Quapropter omnia quæ continentur in hac Epistola atque in alijs Pauli scriptis eius 30 esse autoritatis sciamus, vt in dogmatibus confirmandis & refutandis erroribus, tantum habeant robur, quantum vox Dei patris quæ de cœlo sonabat. Vox enim Pauli nihil aliud est, quam filij Dei sonus: quem Pater cœlestis vult totum mundum audire iuxta illud: Hunc audite. Hinc igitur est, quod quicquid incidit in disputationis alicuius tractatione apud Paulum, habeat pondus & robur ex Dei spiritu. Ex quo fit vt tam multiplex incidentium doctrinarum obseruatio in Paulina lectione necessaria sit. Nam dum vnam aliquam quæstionem tractat Paulus, multa per occasionem incidunt: quæ varias doctrinas, & admonitiones diligentibus lectoribus suppeditant. Quam ob caussam diligenter obseruandum est inter locos proprios, hoc est, eos quos ex proposito tractat Apostolus, & locos incidentes: qui per occasionem inferuntur, ne confusio discentium ingenia pertur- 40 bet, ac properantes remoretur. Quod de scriptis Pauli dixi, id etiam intellectum volo de Moysis, Prophetarum, & Apostolorum concionibus. Nam & hi omnes testimonium diuinum habent, quod Christi verbum afferant.

DE OCCASIONE.

Occasione scriptionis obseruata rectius intelligetur quæstionum ordo, & orationis œconomia. Hanc autem scribendi occasionem habuisse Paulum, & Theodoretus testatur, & ipse contextus Epistolæ conuincit: Cum Paulus docuisset Galatas & veram Euan- 50 gelij doctrinam de gratuita salute sola fide obtinenda, & Christianam libertatem, atque aliò docendi gratia, vrgente Apostolatus munere, commigrasset, quidam ex Iudæis credentes, adhuc tamen zelo erroneo paternarum legum occupati, persuaserant multis in Galatia fidelibus, recipiendos esse ritus Mosaicos, circumcisionem, sabatha, & neomenias, & falsò docuerant Euangelium nihil prodesse, nisi simul reciperentur ritus isti Mosaici. Obtinuerunt autem istud apud Galatas hoc modo: Dixerunt, non oportere Paulo tantùm credere, qui nuper prodijt vnus ex Apostolorum discipulis, sed Petro potius, Ioanni, Iacobo &c. quia ab ipso Christo triennium edocti non prohibuerunt ritus legales. Deinde addiderunt quòd ipse Paulus suum Timotheum qui Græcus erat, circumcidisset. Tametsi autem verum fuit Apostolum permisisse ritus Legales ad tempus, idque

propter infirmitatem hominum, præsertim Iudæorum qui conuersi erant ad fidem Christi: tamen Pseudoapostoli maligne abusi sunt ista permisione, & miserè inescabant ac fascinabant Galatas, ac si istos ritus requirerent Apostoli, vt qui ad iusticiã coram Deo consequendam facerent, ac si iusticia illa, qua coram Deo iustificamur, conflari deberet ex fide Christi, & obœdienti rituum legalium, tanquam ex caussis seu partibus.

DE STATV.

Status in hac Epistola principalis est, quod sine Legis operibus sola fide in Christum iustificentur credentes. Hoc statu confirmato stat & consistit huius Epistolæ conatus, seu finis, nimirum vindicatio libertatis Christianæ. Non enim aliud consilium Paulo fuit in hac Epistola, quàm vt contra Pseudoapostolos assereret Christianam libertatem, ne vlla portio legis obtineret gloriam illam, quæ soli filio Dei competit. Sic enim scriptum est: Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Deinde, est & alius status principali deseruiens: vnde & adiuuás status rectè dici potest: videlicet quod Paulus verus Iesu Christi sit Apostolus. Nisi enim hic status confirmaretur, reliqua reciperentur difficulter. Hinc iam genus caussæ principalis intelligitur esse διδασκαλικὸν. vterque status, videlicet principalis & adiuuans coniecturalis est. Res enim à Paulo proposita à Pseudoapostolis negabatur. Paulus dicit se Apostolum Christi, affirmat fide iustificari homines sine lege. Vtrumque inficiabantur aduersarij, ex qua contentione status nascitur. Verum Paulus vtriusque intentionis firmamenta colligit, de quibus in Exegesi videbimus.

DE METHODO ET TRACTATIONE.

Postquam occasionem, statum principalem, & conatum huius Epistolæ vidimus, facilius erit nunc tractationis ordinẽ inuestigare, & monstrare. Quia autem valdè puerilis admonitio est, Epistolæ partes (quæ sunt epigrapha, salutatio, tractatio, & valedictio) signare, satis erit hoc loco de tractationis ordine seu Methodo dicere.

Perpetuum dialecticorum præceptum est, vt cum quæstiones aliæ ab alijs dependeant, illæ priorem in tractatione sortiantur locum, quæ natura priores sunt, quibusque confirmatis, non parum iuuantur quæ sunt ordine posteriores. Paulus itaq; post Epigrapham & prooemium (in quo prooemio increpat Galatas, & eos accusat defectionis ab Euangelio quod ab ipso didicerant, & testificatur de Euangelio quod docuerat) vt conuincat suum Euangelium non esse humanum, quæstionem de sua vocatione tractat, Atque longa narratione se diuinitus vocatum ad Apostolatum commonstrat. Deinde principalis quæstio sequitur. Confirmata enim vocatione Apostolatus principalem quæstionem seu propositionem maiore cum autoritate & fide tractat, proponitque, non lege sed fide in Christum homines consequi iusticiam, idque facit iusta Methodo confirmatoria, ac subinde, vt fieri solet, id quod obijcere poterant turbatores isti de lege refellit, & vsum legis commonstrat, principali quæstione confirmata, infert quod potissimum quærebatur, vindicationem Christianæ Libertatis, in qua iubet eos stare, & non amplius seruitutis iugo implicari: vnde dilabitur ad hypothesin, & circumcisionem nequaquam recipiendam esse probat. Vnde rursus redit ad libertatem, monetque ne ea abutantur Galatæ. Post hæc subiungit Parænenses varias, quas ad tria capita reuocare licebit: videlicet vt fugiant carnis opera, vt ea quæ spiritus suadet faciant, vt proximi rationem habeant, cum omni animi beneuolentia, & officio. Hinc sequitur conclusio: in qua summam caussæ repetit Apostolus, cum admonitione, ne sibi amplius sint molesti. Postremo loco, Epistolam voto claudit. Atque ita apparet naturalem ordinem partium seruari in huius Epistolæ œconomia.

DE IMITATIONE PAVLI
IN DOCENDO.

Paulus in omnibus suis scriptis inter docendum sæpissimè dilabitur in monitiones, reprehensiones, laudationes, minas, & consolationes, eas nimirum quæ sponte ex doctrina fluere videntur. Quod Pauli exemplum pij verbi præcones imitari debebunt.

bunt. Non enim extraneas, vel monitiones, vel reprehensiones, &c. adhibebunt, sed quas doctrinæ vis & natura sponte offert, has accommodabunt præsentibus auditoribus: quorum mores cognitos habent. Hanc docendi rationem Moyses, Prophetæ, Christus, Apostoli (vt in ipsorum concionibus patet) secuti sunt: sine qua parum doctrina efficax erit. Tanta est enim humana segnities & tarditas, vt ad ea, quæ ad salutem spectant, nisi stimulis impelli non possint.

DE MODO ENARRATIONIS HVIVS EPISTOLÆ.

In explicatione singulorum capitum huius Epistolæ à me hactenus vsitatũ seruabo ordinem. Primum enim in summariam quandam comprehensionem totum caput contraham. Deinde ordinem, & partes capitis ostendam. Tertio exegesin vna cum obseruatione locorum propriorum & incidentium adijciam: quo vsus & Praxis rerum quæ traduntur conspiciatur.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Ego Paulus Christi Apostolus, vos Galatas, antea quidem rectè institutos, nunc vero à perturbatoribus quibusdam seductos verum Euangelium docui: adeo vt maledictum pronunciare ausim quisquis aliud docuerit Euangelium, quàm ego: qui non ab hominibus illud didici, sed per reuelationem Iesu Christi, quemadmodum mea testatur conuersio.

Ordo & partes Capitis Primi.

Post Epigrapham & salutationem sequitur exordium patheticum, in quo duo sunt: videlicet querela ob defectionem Galatarum ab Euangelio, quam querelam mox mollit translatione, & testificatio de Euangelio amplificata collatione & imprecatione. Post exordium sequitur narratio: cuius propositio est, Euangelium à Paulo prædicatum, non esse humanum. Hanc propositionem sequenti narratione confirmat. Nam in narratione ipsa plurima probabilia argumenta asperguntur, quæ omnia hoc fundamento nituntur, videlicet quod Paulus sit verus Iesu Christi Apostolus, quemadmodum zelus legis Mosaicæ, & paternarum traditionum, subita conuersio per reuelationem Christi, vitæ institutum post conuersionem, & Elogium Ecclesiarum de Paulo. Hæc signa coniuncta diuinitus conuersum esse Paulum, & vocatum euidenter indicant. Verum ne mentiri videatur Apostolus, ad Dei testimonium prouocat.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus (non ab hominibus, neque per hominem, sed per IESVM CHRISTVM, & Deum Patrem, qui excitauit ipsum ex mortuis) & qui mecum sunt omnes fratres.

In Paulinis Epigraphis hic seruatur ordo. Primo loco suum nomen ponit Apostolus. Deinde eos ad quos scribit nominat. Plerunq; magnificis Titulis suam vocationem extulit. Id quod à Paulo factum esse apparet ob tres potissimum caussas. Quarum prima est, vt suæ doctrinæ autoritatem conciliet contra Pseudoapostolorum calumnias. Secunda, vt hoc pacto confiteri se Christum, quẽ tum fere totus mũdus persequebatur, palã faciat. Tertia, vt suo exemplo eos ad quos scribit ad confessionẽ Christi inuitet. Porrò in hac Pauli Epigrapha quatuor cõiunguntur. Primo enim loco nomen suum propriũ ponit Apostolus. Deinde addit nomẽ officij. Huic subiungit modũ vocationis ad officium. Tum mentionem facit fratrũ quos socios scriptionis agnoscit. Nomẽ proprium Apostoli certificat Galatas de autore Epistolæ. Signatio officij, autoritatẽ scribenti conciliat. Modus vocationis, prӕterquam quod autoritatem

ritatem ſcribentis commendat Galatis perſtringit aduerſarios, qui Pauli vocationem tãquam illegitimam calumniabantur. Mentio fratrũ, non ſolùm oſtendit cõſenſum doctrinæ, verumetiam declarat Catholicam eſſe doctrinam, quam Apoſtolus ipſis antea prædicauerat. Ex his colligantur ſequentes loci. Primꝰ & proprius de Apoſtolatu Pauli & miniſterio Eccleſiaſtico, quod habet à Deo autoritatem. Secundus, quàm ardens ſtudiũ eſſe debeat in verbi miniſtris propagandæ & defendendæ veræ doctrinę. Tertius, cõfeſsio miniſterij exemplo Pauli omnibus Euãgelij miniſtris commendatur. Quartus, quod vocationis legitimæ ad functionem Eccleſiaſtiam conſcientia in miniſtris Euangelij requiritur. Quintus, fratris appellatio fraternũ & amicabilem affectum docentiũ & diſcentiũ in Eccleſia, atq; adeo omnium Chriſtianorũ docet. Exemplũ proinde Pauli proponendum eſt miniſtris Euãgelij, quo moneantur non captandũ eſſe dominiũ in Eccleſia, ſed vt potius ſe fratres agnoſcant illorũ quos in miniſterio ſocios habent. Porrò hoc loco tres modi vocationis ad miniſteriũ Eccleſiaſticum notentur, quorũ primus fit ab hominibus: ſecundꝰ, per hominem: Tertius, per Ieſum Chriſtum, & Deũ patrem. Ab hominibus mittuntur interdum perturbantes ad turbandas Eccleſias, ſicut tempore Apoſtolorum, à Iudæis incredulis factũ eſſe dubiũ non eſt. Per hominẽ, vt cum Paulus ordinat Titum, & Titus oppidatim presbyteros conſtituit: quæ vocatio legitima quidẽ eſt, & à Deo probatur, immò ab ipſo Deo eſt: Licet per hominem, vt inſtrumentum Dei. Hanc vocationem mediatam, & generalẽ vocant. Per Ieſum Chriſtũ, & Deum patrem qui ſuſcitauit ipſum à mortuis. Hæc vocationis forma immediata & ſpecialis dicitur, cæteris multò auguſtior, quæ maiorem etiã vocatis autoritatẽ conciliat. Per Ieſum hominẽ adhuc mortalẽ, vocati ſunt duodecim Apoſtoli: per Ieſum omni ex parte immortalem vocatus eſt Paulus. Quare nõ inferior eſt vllo modo reliquis Apoſtolis. Cum igitur dicit Apoſtolus ſe vocatũ eſſe, non per hominẽ, ſed per Ieſum Chriſtum, nõ ſimpliciter negat Ieſum eſſe hominẽ, ſed à mortalitatis neceſſitate ipſum vindicat, vtpote ſuſcitatũ iam à mortuis, & glorificatũ: cum interim alij qui per homines vocantur, per mortales vocantur homines. Hoc annotandum duxi propter Stenkfeldiũ, & Eutychianos, qui fingunt humanam naturã Chriſti poſt ipſius glorioſam reſurrectionẽ eſſe cõuerſam in Deitatẽ. De his tribus vocandi modis Auguſtinus hoc pacto loquitur. Qui ab hominibus mittitur, mẽdax eſt: Qui per hominẽ mittitur, poteſt eſſe verax, quia & Deus verax poteſt per hominem mittere. Qui ergo neq; per hominem neq; ab hominibus ſed per Deum mittitur ab illo verax eſt qui etiam per hominem miſſos veraces facit. Hæc Auguſtinus.

Propter has tres formas vocationis eſt quarta, cum quis ambitioſè ſeipſum vocat & intrudit in functionem Eccleſiaſticam, per iniuſta media. Verùm hęc vocatio nulli vnquam bene ceſsit. Eccleſijs Galatiæ. Ad quos ſcribit Apoſtolꝰ breuiter ſignat, hic multa obſeruatione digna occurrunt. Primum, ex eo quod Paulus ſeductas Eccleſias titulo Eccleſiarum dignatur, diſcendũ eſt contra Anabaptiſtas & Staphylum, non negandum eſſe Eccleſiã in eo cœtu in quo ſunt hæreſes, errores, & lapſus multiplices: Secundo, euidenter hinc colligitur, atq; adeo ex tota Epiſtola, quod Eccleſia rectè prius inſtituta poſsit labi in errores, & ſeduci à falſis Prophetis. Vnde cõcluditur falſum eſſe illud Papale axioma, Ecclleſia errare non poteſt. Donec quidẽ verbo Dei adhæret Eccleſia, & ductu ſpiritus Chriſti ſequitur, fatemur eam errare non poſſe, verum vbi exemplo Galatarum audierit vocẽ Pſeudoapoſtolorũ, in præcipitiũ errorum deijcitur. Nam poſita vna falſa hypotheſi, infinitæ ex ea cõſequuntur. Tertio, exemplum Galatarum, quos reuocat Paulus, euertit errorem Nouatianorum affirmãtium lapſum omnem poſt agnitam gratiam eſſe peccatum irremiſsibile: Nam ſi hoc verum eſſet: Spiritus ſanctus per Paulum Galatas turpiſsimè lapſos nequaquam ad pœnitentiam reuocaſſet. Quarto, quia Galatæ fuerunt Græci oriundi à Gallis, vnde & Gallogræci dicti ſunt. Teſtimonium hic habemus & exemplum vocationis gentium ad Euangelium.

DE SALVTATIONE.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino noſtro IESV CHRISTO, qui dedit ſeipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſeculo malo ſecundum voluntatem Dei & patris noſtri, cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Apoſtolus ſuo more Epigraphæ ſalutationem ſubiungit, quæ continet ſummam Euangelij, quæ gratiæ & pacis vocabulis ſignatur. Hanc ſalutationẽ amplificat à cauſsis, idq; primum à principali efficiente, quam imperãtem vocant, cum inquit: à Deo patre,

ab obſequente,cum ait à Domino noſtro Ieſu Chriſto. A materiali,quæ eſt huius Domini traditio in mortem pro peccatis noſtris, & à finali, quæ eſt liberatio à præſenti ſeculo malo,id eſt,à tyrannide diaboli,à peccati regno,atq; adeo ab omnibus peccatis & malis,quibus ob peccatum premitur humana natura. A primitiua, quæ eſt voluntas Dei noſtri, & patris adeo diligentis mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret.His cauſis amplificata ſalutatio,clauditur gratiarum actione,quæ ad cauſam finalem referenda eſt. Eſt enim diuinæ iuſticiæ & bonitatis gloria,finis ſalutis noſtræ quam offert Euangelium.

Porrò gratiæ & pacis vocabula apertius declarãda ſunt.gratiæ itaq; vocabulo ſignificatur fauor Dei,ſeu gratuita Dei erga nos beneuolentia,& eius effectus remiſsio peccatorũ, donatio Spiritus ſancti, vita æterna, atq; adeo dona alia quæ nobis ex hac beneuolentia Dei donantur.Pacis nomine ſignificatur,non ſolum reconciliatio noſtri cum Deo,ſed etiam quæ reconciliationem ſequuntur,vt ſunt gaudium ſpiritus, tranquillitas cõſcientiæ, atq; adeo omnia proſpera. Verum quia hæc gratia & pax nõ niſi fide apprehenduntur,tacite fidem ab ipſis Galatis requirit Apoſtolus,vt enim fundamẽtum gratiæ & pacis eſt voluntas Dei miſerentis & approbãtis:Ita fides & terminus eſt quẽ iſta reſpiciunt, & inſtrumẽtum,quo recipiuntur.Huc aſſcribamus doctrinas & obſeruationes,quas nobis hæc ſalutatio ſuppeditat. Quarum prima eſt,quicquid nobis cõtingit proſperè,hoc totum proficiſcitur à Deo per Ieſum Chriſtum. Secunda, ſummaria comprehenſio Euangelicæ doctrinæ in ſalutatione cõtinetur,in qua cauſæ ſalutis noſtræ omnes recitantur, quæ ex alijs ſcripturæ locis illuſtrandæ ſunt. Tertia,Deus tuetur nos credentes & curam noſtri habet. eſt enim Deus noſter, & pater noſter per Chriſtum. Quarta, Chriſtianorum eſt gloriam Dei deprædicare,quoties in beneficiorum eius mentionẽ incidimus. Ex his omnibus cõfirmetur articulus iuſtificationis & remiſsionis peccatorũ, cõfutentur gratiæ Dei hoſtes: admoneamur fidei & gratitudinis. Porrò præter ea quæ iam de Epigrapha & ſalutatione dicta ſunt,obſeruandũ eſt artificium Pauli,quo in pleriſq; ſuis Epiſtolis vſus eſt. Vt enim plerunq; in Epigraphis & ſalutationib9, ita hic ſemina quædã facit ſequentis diſputationis. Cum itaq; præcipuæ diſputationis partes ſunt quemadmodum ſupra indicatũ eſt, diſputatio de vocatione Pauli ad Apoſtolatum, & de vera iuſtificandi ratione corã DEO, Paulus in Epigrapha vocationis, in ſalutatione vero iuſtificationis argumentum & ſummam ponit:quam ſummam poſtea,vt fieri ſolet,latius fundit,exponit,& comprobat.

DE EXORDIO.

Miror quod adeo cito transferamini ab eo qui vocauit vos in gratiã Chriſti in aliud Euangelium, quod non eſt aliud, niſi quidam ſunt qui turbent vos & velint inuertere Euangelium Chriſti.

Propoſitio exordij ſumti ab occaſione ſcriptionis obiurgatoria.Obiurgat enim Galatas, vt ſupra admonui, ob defectionem ab Euangelio Chriſti. Eſt autem grauiſsima obiurgatio, quemadmodum ex incremento verborum, quib9 hoc loco vtitur Apoſtolus diligẽs Lector facile animaduertit. Primũ enim eos translatos ſeu trãſpoſitos miratur, quod leuitatis fuit.Nõ enim ſolidis rationibus cõuicti,ſed blandis pſeudoapoſtolorũ verbis veluti ſtipulę flatu leuis auræ translati ſunt.Hoc exaggerat à circũſtantia tẽporis,dum inquit,adeo cito.Huc accedit iniuria perſonæ facta,à qua eos translatos conqueritur. Ab eo,inquit,qui vocauit vos in gratiã Chriſti,id eſt in regnum Chriſti,vbi ſola Chriſti gratia dominatur. Exaggeratur & hoc, cum addit eos translatos in aliud Euangelium, ſcilicet, quam Chriſti,quod tamen non eſt aliud,niſi turbatorum quorundam malitia & conficta contra Euangelium Chriſti impoſtura.Porrò,ne ipſo obiurgationis impetu Galatas prorſus deijciat, ſed magis ad pœnitentiã excitet, obiurgationẽ mollit translatione partis culpæ in aduerſarios, dum inquit,quod nõ eſt aliud niſi quidã ſint, qui turbent vos & velint inuertere Euangeliũ Chriſti.Hinc iam extruamus doctrinas vtiles ad Eccleſiæ ædificationem.Prima,officium fidelium præconum verbi eſt nõ ſolum recta & vera docere,verumetiã ceſſantes & deficiẽtes ſerio obiurgare, ijſq; ſceleris ſui atrocitatẽ ponere ob oculos, vt agnito errore,pœnitentia emendentur & ſalui fiant. Secunda,non ſolum culpandi ſunt, qui alijs per falſa dogmata autores ſunt ruinæ,verumetiã illi qui ſe ineſcari blanditijs impoſtorum ſinunt. Tertia, miſcere legem cum Euangelio, addere opera tanquam partem iuſtificationis gratiæ Chriſti,eſt inuertere ſeu vertendo immutare Euangeliũ Chriſti:quo ſane ſacrilegio nullum maius eſſe poteſt:cuius ſacrilegij omnes ſunt rei quotquot vllã, vel

minimam iusticiæ Christianæ, qua iustificatur homo coram Deo, portionem legi aut vllis operibus aut meritis humanis attribuunt. Quarta, quanta sit ministerij verbi dignitas ex eo claret, quod gratia Christi sit eius obiectum, ad cuius participationem per ministerium verbi inuitamur. Quinta, conscientijs maxima consolatio proponitur, dum statuunt concionantis vocem Christi vocem esse, sicuti & ipse Dominus ait, Qui vos audit, me audit, Qui vos spernit me spernit. Sexta, ostenditur hic quod vocatio ad Euangelium Christi, sit plane gratuita: vt quam nulla merita præcedant. Septima, Pseudoapostolorum studium est Ecclesias turbare, & inuertere Euangelium Christi: idq; in hunc finem vt Christi regno euerso palatia Sathanæ erigantur.

Verum, etiamsi nos, aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præter id quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Vt antea diximus, & etiam nunc iterum dico: si quis vobis euangelizet præter id quod accepistis, anathema sit.

Altera pars exordij, quæ est Antithesis propositionis obiurgatoriæ, & testificatio Pauli de Euangelio quod docuerat Galatas. Hanc testificationem, vt supra dixi, amplificat collatione & imprecatione, vt sit numerosior & vehementior oratio. Eodem pertinet conduplicationis schema. Repetit enim eandē testificationem eisdē penè verbis. Huiusmodi cōduplicationes vehementer solent excitare auditorum animos ad rei propositę seriā cogitationem, & æstimationē. Porrò quo nitatur fundamēto hæc sancta Pauli Parrhesia & testificatio videamus. Nititur autē, vt tota sequens narratio ostendit, hac ratione: Quicunq; prædicat aliud Euangeliū, quàm vnicū Euāgelium Christi, pro Anathemate habendus est. Quicunq; prædicat aliud Euangelium quàm quod ego Paul⁹ prædicaui, prædicat aliud Euangeliū quā Christi. Ergo quicunq; prędicat aliud Euangeliū quā quod ego Paul⁹ docui, pro anathemate habēdus est. Maiorē probat cōsensus veræ Ecclesiæ, & sanguis piorum Martyrum inde vsq; ab Abel. Vnicum enim Euangeliū Christi catholica Ecclesia semper agnouit. Maiorē ꝓinde vt confessam omittit Paulus. Minor, quæ est κειμένον, sequenti narratione, quę de vocatione Pauli instituta est confirmatur. Nam vbi probatum fuerit Paulum à Christo edoctum & vocatum esse ad Apostolatum, nullus amplius dubitabit Euangelium à Paulo prędicatum esse Christi Euangelium: sicuti copiosius suo loco dicemus. Hîc enim satis est testificationis Paulinæ fundamentū nudè & dialecticè ꝓposuisse, quo nerui argumentationis Paulinæ, & consiliū Apostoli apertius cōspiciantur. Cæterùm doctrinæ quas hic Pauli locus suppeditat hæ sunt præcipuæ. Prima, maiestas Euangelij Christi adeoq; verbi Dei nobis in Propheticis & Apostolicis scriptis traditi tāta est, vt nulli dignitatis titulo, nulli naturæ cedat. Secunda: quā abominabile sit Christi Euangeliū, quod vnicum est, adulterinis additamentis cōtaminare, indignatione Pauli, imprecationis vehementia, extremo conuitio, & eiusdem geminatione, iudicatur. Tertia, vt immota certitudo & ardens studium in præconibus verbi ad vindicandā doctrinæ autoritatē exemplo Pauli requiritur, ita fides incōcussa eiusdē doctrinæ in auditorib⁹ esse decet: adeo vt nullis qui aliud docent ob sanctitatis, excellentię aut successionis titulum fidē adhibeant: Sed potius ꝓ anathemate habeant, quēadmodum hic disertis verbis mandat spiritus Christi in Paulo. Quarta, hinc luce clarius apparet nō suspiciendos esse veluti columnas Ecclesiæ, & successores Apostolorū eos, qui hodiè istis titulis superbiunt. Nā si cōferas istos seductores cū Pseudoapostolis, quos hoc loco perstringit Paulus, multis sane modis inueniētur Papistæ pestilētiores quibusuis Pseudoapostolis. Quid enim nunc faciunt Papistæ aliud, quam vt varijs tormētorum generibus tollant de medio eos, qui hoc à Paulo prædicatum Christi vnicum Euangelium docent, vt flumine sanguineo Martyrū cursum Euangelij intercludant. Quare nō secus detestemur Papisticā doctrinam, quam ipsissimam serpentis vocem, qui nostros primos parētes in Paradiso decepit. Vt autē anathematismus Pauli plenius intelligatur, nōnulla de vocabulo anathematis subijciam. Virtute enim huius vocabuli intellecta, pōdus Paulinæ testificationis magis elucebit. Non est autē simplex huius vocis vsus, nec Paulus eam sine peculiari tropo ad vsum suum transtulit. Dicitur autē anathema ab ἀνατίθεσθαι, id est, à suspēdendo, & significat proprie anathema ornamentū suspensum ad parietes, ornatus gratia. Hinc anathematica σκεῦη, dicuntur vasa quæ ornatus causa habentur: vt sunt lebetes, vasa argentea, stannea, & huiusmodi. Homerus libro vicesimo primo Odysseæ per Metaphoram vsus hac voce anathematis. Ita enim ait, μόλπη καὶ φόρμιγγι τὰ γάρ τ' ἀναθήματα δαιτός. Hic poëta cantum & citharam conuiuiorum anathemata esse, hoc est, ornamenta seu oblectamenta pronunciat. Verum à prima significatione translatū est vocabulum ad

donaria

donaria promissa, persoluta, & suspensa in templis idolorum: quemadmodum est apud Platonem in quarto de legibus pagina 544. προσομιλεῖν δεῖ τοῖς θεοῖς καὶ εὐχαῖς καὶ ἀναθήμασι, hoc est, deos accedere oportet votis & anathematis. Apud Aristophanē in Pluto. τοῦτο ἀναθήσων ἔρχομαι πρὸς τὸν θεὸν, hoc est, hoc anathema suspensurus veniam ad Deum. Deinde quia huiusmodi donaria dicata idolis Deo abominabilia fuerunt, atq; ideo destinabantur internecioni, factū est, Metalepsi Hebraica, vt nomine anathematis significaretur res Deo abominabilis, diris imprecationibus deuota, & ob id detestanda, vt quæ adeo polluta sit & à Deo damnata, vt nisi tollatur è medio, totæ respublicæ magnis calamitatibus puniantur. Vnde & Græci Hebræum חלם vertunt anathema, vt Iosuæ septimo & sæpe alias. Hinc itaq; admoneantur contaminatores Euangelij Christi, quod sint anathemata, id est, Deo abominabiles, & execrandi, atq; à Deo prorsus separati. Admoneantur quoq; pij quanto studio fugere eos deceat huiusmodi anathemata, ne incurrant in pœnas grauissimas, si attigerint hæc anathemata, hoc est, si colluserint cum hostibus Euangelij. Huc illud Iohannis pertinet: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum & aue ei ne dicatis. Nam qui dicit ei salue communicat operibus eius malis.

Nunc enim vtrum homines an DEVM suadeo? aut quæro hominibus placere? Nam si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

Præoccupatio est, per quam diluit obiectionem aduersariorum, qui ambitione & studio captandi fauoris apud homines, Paulum in gratiam hominū prædicare criminabantur. Sensum in hunc modum dialectica forma efferre poterimus, ita vt medius terminus sumatur ex criminatione aduersariorum, obijcientiū Paulo, quod accommodaret se hominibus fauoris captandi gratia, & ambitione, atq; ideo prædicaret placentia. Qui studet se accōmodare hominibus, in gratiā hominum loquitur: & qui studet se accommodare Deo, in gratiam Dei loquitur. Ego Paulus nō studeo me accōmodare hominibus sed Deo. Tanti enim facio Euangelium Christi, vt omnes pro anathemate habeā, quotquot Euangeliū Christi humano fauori & doctrinis hominum postponunt. Quare me nequaquā in hominum, sed in Dei tantum gratiā loqui manifestum est. Hic est simplicissimus verborum Pauli sensus, obscurior quidē ꝓpter ambiguitatē Græci sermonis, quē nostra lingua reddi posse in hunc modum existimo: Tall ieg nu menniſken till wild heller gudt? Eandem sententiam repetit cum addit: Aut quæro hominibus placere an Deo: Prius destruit euidenti signo, vt ponat posterius. Si, inquit, hominibus placuissem, id est, placere studuissem, Christi seruus nō essem, sed potius mansissem in Iudaismo, in quo magis hominibus & pluribus etiā placere potuissem. His iā subijciamus doctrinas quas præsens locus suppeditat. Prima, præco diuini verbi gloriam Dei tanquam vnicum scopum sibi præfixum habere debet: cum, quouis ambitioso affectu & studio gloriæ propriæ neglecto, tum fauore hominum & approbatione mundi cōtemtis. Nā vt cogitatio gloriæ Dei puram veritatem retinere suadet: ita ambitionē & φιλοτιμίαν deprauatio doctrinæ comitari solet, fit enim plerumq;, vt ad docētis affectū torqueatur doctrina, atq; ita veritas amittatur. Secunda, Nullus ambitiosus, & venator gratiæ hominum potest Christi esse seruus, hoc est, idoneus Euangelij prædicandi minister. Tertia, ne quis hoc loco Pauli abutatur, obseruetur Regula Hieronymi qui sic ait: Si fieri potest, vt pariter Deo & hominibus placeamus, placendum est & hominibus. Sin autem non aliter placemus hominibus, nisi Deo displiceamus, Deo magis quam hominibus placere debemus.

EXPOSITIO VOCATIONIS PAVLI AD APOSTOLATVM.

Notum autem vobis facio fratres quod Euangelium euangelizatum à me non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine id accipi, neque edoctus sum, sed per reuelationem Iesu Christi.

Propositio expositionis vocationis Pauli ad Apostolatum est: Euangelium à me prædicatum non est humanum. Hanc propositionem breuiter per seiunctionem & positionem causarum confirmat. Vt enim negat se ab homine accepisse aut didicisse Euangelium: Quare humanum esse nequit, ita affirmat se idem per reuelationem IESV CHRISTI accepisse ac didicisse: vnde diuinum esse relinquitur. Hic obseruandum primum est: vt Euangelium Christi nō est ab homine profectum: Ita neq; hominum decretis

aut arbitrio subiectum est: vt temeritas humana posit illi addere aut detrahere quicquã, nedum totum tollere. Deinde etiã hinc firma ratione colligitur diuinitas Christi, quemadmodum supra admonuimus in Epigrapha. Si enim Paulus non accepit Euangelium ab homine sed à Christo: Profecto testatur Paulus Christum non tantum hominem esse, verum etiam Deum.

Audiuistis enim aliquando conuersationem meam in Iudaismo, quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & eam vastabam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coæquales in genere meo, cum vehementiore studio tenerer traditionum paternarum.

Expositio est vocationis Pauli ad apostolatum, quæ tota eo spectat, vt probet κεινόμενον syllogismi, quo nititur testificatio Pauli: Nimirum quod verum CHRISTI Euangelium docuerit Paulus. Vt autem narrationem hanc distinctius intelligamus, diuidamus eã in tres partes: videlicet in acta Pauli ante conuersionem: in vocationem cum suis causis, & circumstantijs: & in acta sequentia conuersionem. Deinde singulas partes quæstioni, de qua hîc cõtrouertitur, applicemus, vnde futurũ est, vt argumenta, quæ in ipsa latent, se veluti in examen proferant. Prima pars narrationis cõtinet acta Pauli ante conuersionẽ, quorum ipsos Galatas testes appellat. Exponit enim qualis fuerit ante conuersionem ad fidem idq; per enumerationem. Primo enim loco vitæ genus exprimit, videlicet Iudaismum. Deinde qualem in eo vitæ genere se gesserit declarat, nimirum quod zelo Iudaismi persecutus sit Ecclesiã Dei: quod profecerit in Iudaismo supra multos æquales in genere suo, quod tenaciter adhæserit traditionibus maiorum suorum. Sed de his plura videantur in Actis Apostolicis capite nono & decimo, Item ad Philip. tertio. Sed quomodo hæc applicabimus quæstioni? Cum Paulus tanto zelo Iudaismi fuerit concitatus, vt persecutus sit Ecclesiam DEI, vt suos coæquales in Iudaismo superauerit, vt tenacissimus fuerit traditionum paternarum, profecto fieri non potuit vt adeo subito humano consilio inde auelleretur. Quare id diuinitus factum esse dubitandum non est. Doctrinæ quas suppeditat hic locus hæ sunt, prima ϖερσωποχαφία Apostoli commendat nobis sedulam diligentiam in nostra vocatione, & vitæ genere præstandam. Donec enim Paulus suæ vitæ genus Deo probari arbitrabatur, totus in hoc fuit, vt suam vocationem ornaret. Secunda, zelus Pauli constantes nos esse & pertinaces verbi monet, ne circumferamur quouis vento doctrinæ. Tertia, quod Iudaismus & Pharisaismus non posint stare cum Euangelio Christi. Idem iudicium erit de Monachismo & Papismo, qui non minus aduersatur Euangelio Christi, quam olim Pharisaismus.

SECVNDA PARS NARRATIONIS.

Quando autem placuit Deo qui segregauit me ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam, reuelare filium suum per me, vt euangelizarem inter gentes.

Secunda pars narrationis continens vocationem Pauli ad ministerium verbi cum suis causis. Hanc partem retexere placet vt omnia distinctius recitata perpendantur exactius. Primo itaque loco εὐδοκίαν Dei, hoc est, approbationem & beneplacitum Dei quo Deus ipse destinauerat Paulum, vt esset ὄργανον electum ad prædicandum Euangelium inter gentes. Secundo loco segregationis meminit, qua Paulus destinatus erat muneri Apostolico antequam natus fuit. Tertio loco vocationem addit gratuitã, qua videlicet Paulus solenniter vocatus est ad Apostolatum ac ipso Filio Dei. Quarto finẽ vocationis suæ addit, nimirum vt reuelet Filium Dei. Quinto modum reuelationis filij Dei definit esse prædicationẽ Euangelij. Hæc si quæstioni proposite applicentur, eam euidentissime cõfirmant, nimirũ quod vocatio Pauli sit diuinitus facta. Atq; ideo doctrina ipsius non sit humana sed diuina, non habeat hominẽ autorẽ, sed Deũ ipsum. Porrò præterquã quod vocatio Pauli, & doctrina his verbis cõprobetur, obseruentur hæ doctrinæ insigniores. Prima, immensa misericordia Dei obseruanda est, qui adeo clemens & φιλάνθρωπος existit, vt etiã ex hostibus suis maximis nõ solum multos ad pœnitentiã reuocet, sed etiã nõ paucos deligat, vt sint eximia ὄργανα in ipsius Ecclesia. Secunda, vocatio ad ministerium Euangelij, vt est gratuita: ita nequaquam fortuita iudicanda est, sed decreta potius à Deo antequam nasceremur. Tertia, monemur admiranda Pauli conuersione, vt nõ desperemus de hostibus & persecutoribus Euangelij ante extremum halitum.

tum. Quarta, monemur exemplo Pauli vt vocanti Deo per Ecclesiam nos subijciamus, Deumque inuocemus vt nobis in vocatione nostra assistat.

DE TERTIA PARTE NARRATIONIS.

Tertia pars narrationis sequitur quæ continet acta Pauli secuta conuersionem, quæ acta naturali ordine exponuntur prolixe vsq; ad finem fere secundi capitis, vbi principalem quæstionem aggreditur. Verum quia hæc narrationis pars prolixior est, eam in certa membra distinguam. Ac primam eam actorum partem quæ in textu huius primi capitis continentur & clauduntur decem & septem annorum spacio, exponam, & in quinque partes digeram, videlicet in primum triennium, & profectionem Pauli Hierosolymam versus visendi Petri gratia, in narrationis confirmationem, in profectionem Syriæ & Ciliciæ, & in testimonium Ecclesiæ Iudaicæ de Pauli conuersione & doctrina. Has quinque partes rursus retexam in minores particulas, vt vis huius exegeticæ probationis intelligatur clarius: Quæ omnia eo spectabunt, vt singula seorsim, & omnia simul ostendant & conuincant Paulum Euangelium non ab homine sed ab ipso Iesu Christo didicisse.

DE PRIMO TRIENNIO.

Statim non contuli cum carne & sanguine, neq; redij Hierosolymam ad eos qui ante me fuerunt Apostoli, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.

Hic textus continet primi triennij Pauli post conuersionem, in quo particulæ sunt quatuor. Prima, quod mox vbi conuersus sit non contulerit cum carne & sanguine, id est, non adhibuerit in consilium carnem & sanguinē, hoc est, vllos homines: sed soli Christo vocanti obtemperauerit: quod factum clare testatur, Paulum Euangelium suū diuinitus accepisse. Aliâs enim tempore opus fuisset ad discendum, & in tam arduo negocio suscipiendo vltro citroq; cum amicis conferendū fuisset. Cęterum hic scrupulus suboritur explicatione dignus. Actorum nono aperte dicitur voce filij Dei ad Paulum, prostratū in itinere ad Damascum: Surge & ingredere ciuitatē, & dicetur tibi quid oporteat te facere. Deinde Ananias baptizauit Paulū, & solenni ritu manus ei imposuit. Hic autem dicitur quod nō contulerit cum carne & sanguine, & supra quod immediate à Deo sit vocatus. Verum hæc minime inter se pugnāt. Nihil enim obstat quo minus & per se Christ⁹ illum docuerit immediateq; ad Apostolatum vocauerit, & ordinandi ministerij causa hominis opera sit vsus Christus in Paulo ordinando & approbando. Vocabulum προσανατίθεσθαι, quo hic vtitur Apostolus, significat consultare cum aliquo de negocio suscipiendo vel non, & pendere ex alicuius consilio quod Paulus hic nequaquam se fecisse affirmat (tametsi baptismate in Ecclesiā receptus, & impositione manuum Ananiæ inauguratus sit ministerio: ad quod diuinitus erat vocatus) sed statim prouinciam Euangelicam sibi diuinitus demandatam suscepit. Secunda particula est, neque inquit, redij Hierosolymam ad eos, qui ante me fuerant Apostoli. His verbis docet quod ab Apostolis non didicerit Euangelium: quos ne consuluit quidem an deberet prouinciam demandatam suscipere nec ne. Atq; ita hæc secunda particula hypothesis est superioris atque adeo expositio. Tertia particula continet profectionem Pauli in Arabiam. Quarta reditum in Damascum propagandi Euangelij gratia. Hoc vehemens studium Pauli, hæ difficiles profectiones, vt vocationem Pauli diuinam esse haud obscure subindicant: Ita exemplum proponendum est pijs ministris verbi, quo incitentur ad similem pro ratione vocationis suæ diligentiam præstandam: Nec absterreantur minis & persecutionibus quas constat Paulum grauissimas subijsse in istis primi sui triennij profectionibus, dum apud barbaras gentes & idolatras Euangelij semina iecit.

DE PROFECTIONE HIEROSOLYMAM VERSVS.

Deinde post annos tres redij Hierosolymam vt viderem Petrum, & mansi apud eum dies quindecim, alium autē ex Apostolis non vidi nisi Iacobum fratrem Domini.

Hæc expositionis pars cōtinet profectionem Pauli Hierosolymam versus, & finem profectionis, videlicet, vt videret Petrum & res gestas, in suo ministerio apud gentes, illi narraret.

(Hoc

(Hoc enim proprie ὑςορῆσαι significat) & id quod accidit Paulo Hierosolymis nimirũ quod commoratus sit apud Petrum dies quindecim, ac ex alijs Apostolis neminẽ viderit præter Iacobum fratrem Domini, id est, consanguineũ secundum carnem. Prima particula indicat cõsensum Pauli cum Ecclesia Christi quæ erat Hierosolymis. Secunda significat quod quemadmodum non dissenserit Paulus à reliquis Apostolis: ita nihil ab eis didicerit. Non enim ascendit ad primarium Apostolum Petrum discendi causa, sed vt ipsum inuiseret resque à se gestas ipsi narraret. Tertia summam concordiam in doctrina Euangelij Paulo cum Petro fuisse indicat. Sed quo hæc? Indicia sunt certissima Paulum non Euangelium ab vllo homine didicisse sed esse doctum potius diuinitus. Deinde exemplum Petri & Pauli admonebit pios ministros verbi de mutuis officis, vt se inuicem foueant, consolentur, ament, & sint suis auditoribus quasi speculum mutuæ amicitiæ & cõcordiæ. Huc illustrandi gratia referatur Psalmus de cõcordia: Ecce quam bonum & quam iucundum, &c. Et exemplum transferatur ad omnes status, Ecclesiasticum, politicum, & œconomicum.

DE CONFIRMATIONE NARRATIONIS.

Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo non mentior.

Quia ea quæ iam exposita sunt clare indicant vocationem Pauli esse diuinam, si modo à Galatis recipiantur. Ideo addit Apostolus eorum confirmationem à testimonio Dei. Deum enim suæ vocationis testem appellat. Porrò quia de loco communi iurisiurandi in enarratione Epistolæ Iacobi copiose à me dictum est, eo remitto lectorem.

DE PROFECTIONE PAVLI IN REGIONES SYRIÆ ET CILICIÆ.

Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

Hæc pars commendat etiam diligentiam Pauli in noua sua functione, & eodem pertinent quo superiora, videlicet, vt testentur vocationem Pauli ad Apostolatum diuinam esse, adeoque verum Christi Euangelium esse quod prædicat.

DE TESTIMONIO ECCLESIÆ IVDAICÆ.

Eram autem ignotus facie Ecclesijs Iudææ quæ erant in Christo, sed solum audierant: qui persequebatur nos aliquando, nunc Euangelizat fidem, quam quondam vastabat, & glorificabant in me Deum.

Hoc testimoniũ quatuor membra continet. Primum indicat quod Paulus ab Ecclesia Iudaica nihil didicerit. Quomodo enim ab eis disceret quos non vidit. Secundum testatur veram esse superiorem narrationem: videlicet quod Paulus persecutus sit Ecclesiam Christi ante conuersionẽ. Tertium testimonium Ecclesiæ Iudaicæ est, videlicet quod Paulus conuersus sit diuinitus, atque adeo ipsius vocatio sit legitima. Quartum euentum habet, videlicet quod Ecclesiæ Christi quæ erant in Iudæa propter Pauli conuersionẽ glorificabant Deum. Vnde consensus doctrinæ Pauli & catholicæ Ecclesiæ Christi clare cognoscitur. Porrò loci quos præbet persecutio & conuersio Pauli antea notati sunt. Nunc tantum officium piorum obseruetur esse, Deum prædicare ob felicem cursum Euangelij, & ei gratias agere quoties ex hostibus Ecclesiæ aliquos conuerti ad fidem audiuerint.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt consensum summum inter se & alios Apostolos Hierosolymæ fuisse exponit Apostolus: Ita An-

Ita Antiochenam inter se & Petrum controuersiam narrat: Vnde dilabitur in propositionem principalem: videlicet quod homo fide absq; operibus iustificetur. Atq; hæc propositio definitio est Euangelij Christi quod Paulus se prædicasse testatur.

Ordo & partes Capitis Secundi.

Principium huius secundi capitis cum fine primi ordine historico cohæret. Nam vt acta sua summatim, quantum quidem ad suum institutum facere videbatur vsq; ad finem decimiseptimi anni à conuersione sua prosecutus est Paulus: ita hic addit sequentia acta, & primum quid Hierosolymis egerit: quo mandato diuino profectus est. Deinde quid Antiochiæ gestum sit, quomodo illic cum Petro de vindicanda Christiana libertate concertauerit: vnde commodo suo more dilabitur in principalem propositionem de iustificatione hominis coram Deo. Quam propositionem breuiter, sed euidentibus argumentis vsque ad finem huius capitis confirmat: Sunt ergo tres principales partes huius capitis. Quarum prima est expositio gestorum Pauli, postquam secundo à conuersione sua Hierosolymam rediisset. Secunda controuersiam Petri & Pauli continet, quæ est generis iudicialis. Tertia definitionem Euangelij Iesu Christi habet, videlicet quod Euangelium Christi sit doctrina annuncians credentibus gratuitam iustificationem absq; operibus legis sola fide accipiendam. Hanc partem methodo confirmatoria tractat quæ constat propositione, confirmatione, & confutatione, & extenditur vsq; ad finem quarti capitis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ACTA PAVLI HIEROSOLYMÆ post secundum reditum à conuersione.

DEINDE post annos quatuordecim rursum ascendi Hierosolymam vna cum Barnaba assumto simul & Tito.

Hoc est, interiectis quatuordecim annis à decessu meo à Hierosolyma in regiones Syriæ & Ciliciæ, exacto primo triennio post meam conuersioné, rursus ascendi Hierosolymam adiunctis socijs itineris Barnaba Iudæo & Tito Græco. Porrò in actis Pauli Hierosolymæ, postquam eo secundo redijt à cõuersione, plura sunt obseruanda membra: quæ singula quidē seorsim, & omnia coniunctim non parum momenti habent ad eam quæstionis partem, quæ erat controuersa, confirmandam. Primum membrum est quod iam attigimus, videlicet quod Paulus ascēderit Hierosolymā adiunctis sibi socijs itineris Barnaba & Tito. Hos sane sibi adiunxit tanquam testes suæ doctrinæ & gestorum in Syria & Cilicia, vt, si quod (inquit Ambrosius) de eo haberent scandalum, horū testimonio tolleretur. Discamus ergo hinc primum ministrorum verbi Dei esse, appellare ad testimonia eorū qui se audiuerūt, si quando de eorū doctrina controuersia moueatur. Deinde ministri verbi atq; adeo omnes pij discant exemplo Pauli citra nationum & personarum discrimina omnes ex æquo complecti, qui iuxta eandem pietatis regulam viuunt, vt qui sint eiusdem fidei domestici sub vno patrefamilias Deo, & communi mediatore Domino nostro Iesu Christo.

Ascendi autem iuxta reuelationem.

Hoc secundum membrū est, quod vt caussam profectionis Pauli Hierosolymam versus mandatum Dei per reuelationem spiritualem fuisse indicat, ita Pauli vocationem & doctrinam nouo testimonio Spiritus sancti confirmat.

Et contuli cum ipsis Euangelium quod prædico inter gentes.

Tertium membrum est, quod finē profectionis Paulinæ habet: videlicet vt conferret cum ipsis Apostolis de Euangelio quod prædicauit inter gentes. Hæc collatio non instituitur Pauli gratia, qui satis spiritu Christi in Euágelio edoctus fuit: sed partim, vt Apostoli scirent vanas esse oblocutiones Pseudoapostolorū, qui mentiebantur Paulum dissentire à doctrina Apostolica. Partim vt factiosi homines corā conuincerentur, & vt ostenderetur Pauli doctrina conuenire cum doctrina cęterorū Apostolorum. Concordiam proinde pacem & profectum Euangelij spiritus Christi per profectionem Pauli quærit. Obseruandum exemplū, quod nō

modo ministris verbi proponendum est, verumetiam omnibus pacis & concordiæ principem amantibus Iesum Christum.

Priuatim autem cum ijs qui erant in precio.

Quartum membrum cum quibus contulerit Euangelium suum Paulus, aperit. τοὺς δοκοῦντας vocat Apostolos ipsos per Antonomasian: Quod autem non subterfugiat Paulus Apostolorum iudicium, consensum in doctrina coarguit. Quod exemplum monet nos vt parati simus ad reddendam doctrinæ nostræ rationem, si quando id vlla necessitas postulauerit. 10

Ne quo modo in vanum currerem aut cucurrissem.

Quintum est membrum necessitatem collationis Pauli cum Apostolis continens. Nec hoc intelligi debet relatione Pauli, quasi incertus adhuc esset qui magnis laborib⁹ iam decē & septē annos prædicauerat Euangeliū, sed relatione simplicium & infirmorum quos conabantur Pseudoapostoli auellere à doctrina Euangelij quod Paulus ipsis prædicauerat, mentientes eum ab Apostolis dissentire. Exemplum hoc rursus commonefacere debet ministros Euangelij, vt non solum recta doceant ipsi, Verumetiam vt Pseudoapostolorum ora obstruant: ne imbecillibus & infirmis sint occasio defectionis ab Euāgelio. Deinde currēdi vocabulū, quo significatur vsitata sacris literis Metaphora prædicatio verbi, monet ministros Euangelij 20 non vocari ad ocium & voluptates, sed ad cursum, hoc est, diligentiam & industriam præstandam in sua vocatione, facit & hæc Pauli sedula diligentia ad quæstionis robur.

Sed neq; Titus qui mecum erat, Græcus cum esset, coactus est circumcidi.

Sextum membrum est, argumentum euidens defensæ doctrinæ Pauli cōtinens, si enim circumcisio, vt Pseudoapostoli nugabātur fuisset necessaria ad iustificationem, nequaquam Paulus obtinuisset in isto certamine Titum, qui Gręcus erat, non circumcidendum fuisse. Sed quare Apostolus non patitur circumcidi Titum qui antea Timotheum circumcidi permisit? Multæ sunt causæ. Primum enim id factū est ne putaretur circumcisio necessaria esse ad salutem. 30 Deinde ne Pseudoapostoli hoc exemplo aduersus Paulū abuterentur apud gentes, in calumniam doctrinæ Pauli. Tum vt ederet exemplū Christianę libertatis. Neq; erant Pseudoapostoli parcendi, vt infirmi: sed contemnendi, vt obstinati. Quando autem infirmitas postulabat, factus est Paulus omnibus omnia, vt omnino aliquos seruaret. 1. Cor. 9. Quod igitur permiserit Timotheum circumcidi, infirmitatis credētium inter Iudæos rationem habuit: Sed quod Titum defendit non circumcidendum esse, libertatis Christianæ fuit: quā aduersus obstinatos defendere oportebat. Doctrina ergo hic obseruetur de discrimine infirmorum & obstinatorum. Illis parcendum est, ad ædificationem: His nihil largiendum quo Christiana libertas incolumis seruetur. 40

Sed propter obiter ingressos falsos fratres, qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, quo nos in seruitutem adigerent, quib. ne ad horam quidem cessimus, per subiectionem, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.

Septimum hoc membrū est, continens caussam principalem collationis Pauli cum cæteris Apostolis. Hanc caussam testatur esse vindicationem Christianæ libertatis, cuius rei rationem assignat cum ait: Vt veritas Euangelij permaneret apud vos, id est, vt euincerem me verum vobis prædicasse Euangelium. Hic primum Pseudoapostolorum studia obseruemus, quos Paulus παρεισάκτους vocat, id est, subreptitios, vt 50 qui per dolū se ingerant, & callide se insinuent, ventris & inanis gloriæ gratia: Quod sane proprium est assentatorum, & delatorū. Assentatione enim fauorem popularē sibi conciliant, delatione vero aliorum famā denigrant, vt ipsi soli magni videantur. Additur & hic finis quem proposuerunt sibi Pseudoapostoli, ad explorandum, inquit, libertatē nostram quam habemus in CHRISTO IESV, vt nos in seruitutem redigant. Vtitur autem hic Paulus valde significanti voce κατασκοπῆσαι. Est enim hostium, qui clam quidem quærunt quid agant aduersarij, atq; inde modū perdendi eos venātur: tametsi aperte aliud prætendunt, simulantes amicitiam. Ad eundē modū Pseudoapostoli quærunt viam abolēdi Euangelium, & vastandi Ecclesiam Dei: qui tamen voce se iactant Euangelij patronos esse, & pro-

& propugnatores: quo poſsint facilius, quod volunt, hoc eſt, fideles in ſeruitutem redigere, eneruata aut prorſus ſublata Chriſtiana libertate. Proponatur pijs exemplum Pauli nihil largientis iſtis ſeductoribus, vt diligenter attendant quid agant aduerſarij, quem habeant ſcopum, cum ſua figmenta magnificis titulis commendata Eccleſiæ, Chriſti obtrudere conantur.

Ab ijs autem qui videbantur eſſe aliquid.

Octauum membrum eſt per quod reſpondet, calumnijs Pſeudoapoſtolorum, qui Paulum tanquam vnum ex diſcipulis Apoſtolorum aſpernabantur, atq; adeo ipſum longe Apoſtolis cæteris inferiorem mentiebantur, vt ita Pauli autoritas minueretur, & doctrinā ipſius veniret in contemtum apud gentes. Sed Paulus contra, ſe nō diſcipulum Apoſtolorum ſed Chriſti pronunciat. Affirmat enim ſe nihil ab Apoſtolis didiciſſe. Hoc exemplum Pauli non arrogantiam in pijs verbi miniſtris gignet, ſed potius monebit, vt doctrinam quam diuinitus accepit Apoſtolus ipſi diſcant, magnifaciant ac Eccleſiæ Dei proponant, non ſinentes ſe ab ea vlla Sophiſtica auelli.

(Quales aliquando fuerint nihil mea refert, perſonam hominis Deus non accipit.)

Nonum membrum eſt parentheſi includēdum. Eſtq; anticipatio. Nam poſtquam Paulus ſe nihil ab Apoſtolis accepiſſe aut didiciſſe dixiſſet, poſſet aliquis obijcere, nihilominus Paulum inferiorē eſſe cæteris Apoſtolis, quos Chriſtus in tantum honoris gradum euexit. Huic obiectioni ita reſpōdet Paulus: Non moror qualeſnam ſint Apoſtoli, aut quales aliquando fuerint. Nam cum Deus ipſe in iudicio non vult perſonarum acceptionē, neq; ego in iudicio & cenſura de religione volo Apoſtolis cedere. Par enim eſt officium, par dignitas, illi à Chriſto ad Apoſtolatum vocati ſunt, ego ab eodem & vocatus & doctus ſum. Hic locus primum ſanctam quādam in præconibus verbi παῤῥησίαν cōmendat, ne videlicet, dum de religione agitur, cedant perſonarū dignitati, ne moueantur vllis eminentiæ titulis, ſed ſint potius tenaces verbi, quod recte didicerunt, & quam nacti ſunt functionem, ne cōtemnant: præſertim cum ſciant ſe œconomos eſſe myſteriorum Dei, quæ inuertere homini fas nō eſt. Deinde, quemadmodum hic locus fortiſſime militat contra opinionem particularitatis & indignitatis, & cōtra abuſum doctrinæ de prædeſtinatione: (Pater enim cœleſtis omnes homines amat, miſit filium quem vult ab omnibus audiri.) Ita requirit fidem & timorem ab omnibus. Huc pertinet dictum Petri, Acto. 10. In veritate comperi quod DEVS non ſit perſonarum acceptor, ſed in omni gente qui operatur Iuſticiam acceptus ſit illi. Perſonæ nomen hoc loco, vt in alijs conſimilibus metaphorice ſignificat quicquid foris patet & in oculos hominū incurrit, ſeu perſonalem ex conditione aliqua rationem, ſiue illa ſit vilis & abiecta, ſiue illuſtris & ſuſpicienda ſine timore DEI. Vel vt clarius dicā, perſona eſt qualitas qua aliquis ab alio differt, ſiue in animo, ſiue in corpore, ſiue in rebus externis ſiue vera ſanctimonia. Ita nō docti aut rudis, nō ſenis aut iuuenis, non ſerui aut domini, non clari aut obſcuri, non nobilis aut ignobilis, non diuitis aut pauperis, non Iudæi, aut Græci perſonæ reſpectus eſt apud Deum. Hoc igitur recte obijcit Paulus Pſeudoapoſtolis qui externā prærogatiuā quandam in Apoſtolis Domini ſuſpiciebant, nulla veræ cauſſæ ratione habita. Non enim hic confert Paulus pietatis & ſanctimoniæ gradus, ſed tantum ſe cum Apoſtolis, quantum ad externam faciem attinet, comparet. In qua externa facie detenti fuerunt pſeudoapoſtoli.

Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid nihil contulerunt.

Decimum membrum cuius ſenſus eſt hic: Apoſtoli nihil mihi contulerunt conſilijs ſuis & doctrina. Nam poſtquam expoſuiſſem Euangelium quod doceo inter gentes, viderunt quod nihil perfectius, nihil abſolutius haberent ipſi, quare ſatis teſtantur Apoſtoli & doctrinæ conſenſum & Apoſtolatus parem functionem.

Sed econtra, cum vidiſſent mihi concreditum eſſe Euangelium præputij, quemadmodum Petro circumciſionis (nam qui efficax fuit in Petro ad Apoſtolatum

Vndecimum membrum eſt, quod fœdus ſocietatis inter Paulum & Apoſtolos, primarios continet: cuius fœderis præcipua cauſſa notatur eadem officij ratio, & æqualitas: quam

circumcisionis, efficax fuit etiam in me apud gentes) cumque cognouissent gratiam mihi datam, Iacobus & Cephas & Iohannes, qui videbantur columnæ esse, dextras societatis dederunt mihi & Barnabæ.

confirmat à pari caussa. Nam quemadmodum Petrus ita Paulus per se prorsus inutilis fuit ad tantam suscipiendam prouinciam. Quare vtrunque eadem Dei virtute & efficacia æquale officium accepisse cōmemorat. Huc accedit gratia & donū exercendæ demandatæ prouinciæ, quod donum in Paulo agnouerunt cæteri Apostoli. His igitur caussis moti Apostoli fœdus societatis ineunt cum Paulo. Sed quid hæc? Validissime concludunt intentionem Pauli, nimirum, quod quemadmodū sit diuinitus vocatus ad Apostolatum, Sic verum Euangelium inter gentes docuerit. Habet autem hæc ratiocinatio vim ex duplici loco, videlicet à pronunciatis. Nam ipsi Apostoli Paulum parem sibi in officio agnoscunt, & à signo euidenti, nimirum quod Apostoli & Paulus fœdus societatis inierint. Porrò loci qui se hic offerunt hi sunt. Primus, ministri Euangelij vt dona Dei in se inuicem agnoscere, ita propter ea se inuicem amplecti & amare debent. Secundus, fœdus Apostolorum concordiæ stimulos addit ministris Euangelij, vt concordibus animis & doctrina regnum Christi promoueant.

Vt nos in gentes, ipsi vero in circumcisionem.

Duodecimum membrum de partitione laboris in officio Apostolico. Hoc membrum vt idem quod superiora probat, ita commendat nobis similem in partiendis laboribus industriam.

Tantum vt pauperum memores essemus, in quo & diligens fui vt hoc ipsum facerem.

Decimumtertium membrum est, euidenter conuincens Paulum nihil ab Apostolis didicisse. Nam hoc solum (postquam Paulus exposuisset Apostolis suam doctrinā quam prædicauerat inter gentes & initum esset fœdus societatis partitis laboribus) vt pauperum curam haberent actū est inter illos, ex quo sequitur Paulum nihil didicisse ab Apostolis. Doctrina hinc summa necessaria extruatur. Exemplum enim Pauli & aliorum Apostolorū monet ministros verbi, vt post curā quam habent in tradenda vera religione, summo studio incumbant: quo pauperibus præsertim pijs prospiciatur. Habet enim Ecclesia multos pauperes, quos Deus vult aliorum facultatibus subleuari.

ANTIOCHENA CONTROVERSIA.

In principio exegeseos huius capitis distinxi acta Pauli quæ in hoc capite recitantur in duas partes, in res Pauli gestas Hierosolymę, videlicet post exactos decem & septem annos à conuersione, & in Antiochenam controuersiam. Hactenus de priori parte dictū est: sequitur posterior nimirū Pauli cum Petro Antiochiæ habita cōtrouersia. Controuertitur aūt hic inter Paulum & Petrum maxima de re, nimirū de Christiana libertate: sine qua Euangelium Christi purum retineri nequit. Vt autem hanc cōtrouersiam apertius & distinctius intelligamus, hæc excutiēda sunt: quæ sint huius controuersiæ partes, quæ partium membra, quid quæstioni conferant, & quid singula in se doctrinæ contineant. Seruat autem hic Apostolus iustæ narrationis artificium. Nam primo loco contractam narrationem in propositionis formam redigit. Deinde eandem exponit fusius naturali circumstantiarum ordine seruato, & exclusis omnibus quæ ad principalem quæstionem nihil facere videbantur. Sunt itaq; huius narrationis duæ partes principales, propositio, & expositio.

Cum autem venisset Petrus Antiochiam, palam illi restiti, eo quod reprehensione dignus erat.

Hæc est præsentis narrationis propositio, cuius tria sunt membra. Primum, quod PETRVS venerit Antiochiam, qua re commendatur ipsius diligentia in propagando Euangelio, nobis in exemplum pro ratione vocationis nostræ proponenda. Secundum, quod Paulus Petro restiterit, quæ res autoritatem Apostolatus Pauli, & doctrinā nobis commendat. Nisi enim par fuisset autoritas, diuinus apostolatus, doctrina cœlestis, nequaquā Paulus primario viro inter Domini Apostolos se opposuisset. Hinc discant ministri Euangelij nemini parcere ob dignitatis ordinem: qui vel exemplo

vel doctrina Christianam libertatem lædit. Verum interim caueant ne, κενοδοξία, φιλαυτία, & zelo intempestiuo id agant turbulentius, quod Christiana caritas & pax Ecclesiæ, agendum suadet modestius. Tertium quod dicat Petrum reprehensione dignum fuisse, quo indicat Paulus quid se mouerit ad resistendum Petro. Tametsi autem certum est Petrum plenum spiritu Dei in doctrina minime errasse, tamen vt factum Petri scandalo fuit gentibus, ita exemplum doctrinæ non parum nocuit. Sed de hac re in expositione latius. Obseruetur hoc loco quod maximi quiq; & præcipui viri in Ecclesia posint interdũ labi & errare, quare seruetur Regula, quod nõ exemplis sed verbo reuelato nitendum sit, quoties de dogmatibus orta fuerit quæstio.

Nam antequam venissent quidam à Iacobo, cum gentibus comedebat.

Expositio est quam secundam præsentis narrationis partem feci: Exponitur enim controuersia Petri & Pauli: quam expositionem docendi caussa in quatuor membra diuidam. Quorum primum continet factum Petri. Secundum hypocrisin eiusdem. Tertium imitationẽ hypocriseos Petri. Quartum reprehensionem Petri. Cum enim ait vna cum gentibus sumebat cibum. Primum membrum recitatur, videlicet factum Petri. Petrus comedit cum gentibus, idq; recte fecit, vt quemadmodum antea doctrina, ita nunc suo exemplo Christianam libertatem confirmaret, factum proinde Petri nequaquam culpandum est, sed laudandum potius, & imitandum pijs, vt simili libertatis Christianæ vsu alios ædificent & exemplo suo doctrinam confirment.

Cum autem venissent, subduxit & separauit seipsum, metuens eos qui erant ex circumcisione.

Secundum membrum est, in quo duo spectanda sunt. Primum genus facti, ad quod si respiciamus nihil forte castigatione dignum deprehendetur in Petro. Vt enim cum gentibus comedens libertatem Christianam confirmauit, ita se ab ijsdem subducens infirmitati Iudæorum consuluit. Noluit enim eos offendere exemplo, quos sciuit infirmiores esse. Deinde considerãdæ sunt in hac subductione circumstantiæ personarũ, & Christianæ libertatis legitimus vsus, quæ duo aliud requirebant à Petro. Gentes enim, quæ iam Pauli & Petri aliorumq; concionibus doctæ erant Christianam libertatem, confirmabantur eorũ exemplo. Sed cum Petrus iam subduceret se à gentibus, postquã aduenissent quidem à Iacobo, Quid quæso poterant gentes aliud suspicari, quam se lactatas & deceptas fuisse? Vnde facile vel in contemtum totius doctrinæ Euangelij labi poterant, vel in opinionẽ necessarij Iudaismi incurrere. Harum igitur gentium, vt recens plantatarum in Euãgelio, & pro temporis conditionisq; gentis ratione infirmiorũ adhuc, rationẽ haberi oportuit potius, quam Iudęorũ, qui iam plurimis annis Euangeliũ audiuerant: quiq; nunc potius pro obstinatis quam pro infirmis habendi erant. Lapsus igitur Petri nõ ex malitia, sed errore, & intempestiuã συγκαταβάσει infirmitatis Iudæorũ natus, recte à Paulo reprehenditur. Exemplum etenim non parum nocuit. Atq; hoc tertium membrum est huius controuersiæ.

Et simulabant vna cum eo & reliqui Iudæi, adeo vt Barnabas simul abduceretur in illorum simulationem.

Ratio reprehensionis. Vt autem hæc rite intelligantur, & in vsum nostrum transferantur, Obseruanda est vna distinctio, & duæ Regulæ. Distinctio hæc est, discernendũ est inter imbecilles recte sentientes, & imbecilles errãtes. Regula prior: recte sentientes, adhuc tamen infirmi, nequaquã sunt offendendi prætextu infirmitatis errantium. Contra hanc Regulam deliquit Petrus, qui maiorem rationẽ habuit infirmitatis errantium Iudæorum, quam infirmitatis recte sentientium Ethnicorũ. Exemplo enim destruxit, quod prius doctrina & exemplo ædificarat. Posterior: spectandũ quid boni quidq; mali sequatur ex vsu externo Christianę libertatis. Hanc Regulã si Petrus fuisset secutus, nequaquã subductione sua & socios Iudæos, & gentes in simulationẽ abduxisset, maximo cum periculo Christianæ libertatis. Loci qui ex hoc textu petuntur aperti sunt. Primus, doctrina & exemplũ in ministris Euangelij requiritur. Secundus, cauendum ne exemplis nostris alijs simus scandalo. Tertius, quo quisq; in maiori dignitatis gradu constitutus fuerit, eo magis nocet exemplum, si quid delinquat. Quartus, libertas nostra vsurpanda est ad ædificationem, & confirmationem eorum qui in verbo recte instituti sunt.

Verum vbi vidi quod non recto pede

Quarum membrum est continens ince-

incederent ad veritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus.

disputationem Pauli cum Petro: in qua tria sunt spectanda, Occasio, Quęstio, Confirmatio. Occasio fuit quod Paulus viderit eos non recto pede incedere ad veritatem Euangelij. Est autem recto pede incedere ad veritatem Euangelij, & recta docere, & moribus vitaq; Euangeliũ exprimere. Non ergo recto pede incedit qui praua docet, nec recto pede incedit qui vera quidẽ docet, sed vita & moribus seu exemplo à veritate Euangelij alios auocat. Ponitur aũt veritas Euangelij pre vero Euangelio, Enallage Hebræis vsitatissima. Recti pedis Metaphora notat & claudicationem Petri, aliorumq; in Euangelio, & indicat quis sit constituendus terminus cursus ministrorum verbi, nimirũ veri Euangelij propagatio & defensio. Deinde Spiritus sanctus clare hic indicat omnes illos à vero Euangelio aberrare qui humanas traditiones Euangelicæ doctrinæ tanquam additamenta quædam adijciunt.

Quæstio seu principalis status huius controuersiæ est: An gentes sint cogendæ ad Iudaismum nec ne. Hoc enim statu probato aut confutato clarum euadet vtrum Petrus reprehensione dignus nec ne censendus sit. Nam si gentes nõ sunt cogendæ ad Iudaismũ, certe dignus est Petrus obiurgatione, qui gentes sua hypocrisi ad Iudaismum cogit. Si vero sunt cogendæ gentes, vt recipiant Iudaismum, laudandus est profecto Petrus potius quam vituperandus, qui suo exemplo Iudaismum confirmauit. Confirmatio, qua probat Paulus gentes non esse cogendas ad Iudaismum, absoluitur tribus validissimis argumentis. Sed cur Paulus non priuatim admonuit primarium Apostolum? An non lex caritatis suadet, vt fratres delinquentes clam admoneamus? Respondet Augustinus: Quod autem hoc ei corã omnibus dixit, necessitas coegit, vt omnes illius obiurgatione sanarentur. Nõ enim vtile erat errorem, qui palam noceret in secreto emendare.

Si tu cum sis Iudæus gentiliter viuis, & non Iudaicè, cur gentes cogis Iudaizare?

Hoc primum argumentũ sumtum est à facto Petri, quod hoc modo absoluitur. Si Petrus Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè, non debet gentes cogere ad Iudaismum: Sed Petrus cum sit Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè. Non debet igitur Petrus gentes cogere ad Iudaismum. Turpe enim est & indignũ primario Apostolo aliud vita, & aliud voce docere. Totius huius argumẽtationis loco, propositio sola ponitur interrogatione figurata, vt sit acrior oratio. Porrò quid sit Iudaizare in genere hinc collige. Nimirum opinari & statuere legis ceremonias ac ritus Mosaicos necessarios esse ad Iustificationem, adeo vt sine ipsis non putetur contingere iustificatio.

Nos natura Iudæi & non ex gentibus peccatores, scientes, Quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi.

Secundum argumentũ quo confirmatur accusatio Pauli, & robur habet à tribus locis, Primo à comparatis. Secundo à communi sententia Apostolorum seu Ecclesiæ Iudaicæ. Tertio ab axiomate seu principio quodam doctrinæ Euangelicæ. Nos Iudæi pronunciamus & scimus hominẽ non iustificari ex operibus legis, Ergo non sunt gentes cogendæ ad Iudaismum tanquam necessarium ad iustificationem. Papistæ hoc loco abutentes docent iusticiam qua consistimus coram Deo & accepti sumus cõstare ex fide & operibus. Dicunt enim hoc modo: Paulus testatur homines non iustificari operibus, nisi per fidem, id est, non ex operibus destitutis fide, sed operibus fidem consequentibus, seu cõiunctis cum fide, vt illorũ ratio nitatur particula NISI: Verũ facilis est refutatio. Nam in sequenti versu manifeste dicit: Iustificamur ex fide Christi & non ex operibus, Et in fine capitis. Si iusticia est ex lege, Christus frustra mortuus est. Deinde interpretatio illa Papistica pugnat apertissime cum scopo disputationis à Paulo in hac Epistola susceptæ: Quid ergo dicendum de particula NISI quæ exceptiua videtur? Paulus vtitur, ἐὰν μὴ, quæ particulæ sępe pro ἀλλὰ ponuntur aduersatiua seu discretiua particula: Quemadmodum Camerarius hoc loco recte annotauit. Præterea Linacer in Sexto de emendata structura Latini sermonis obseruauit NISI pro sed sæpissime poni: vt in illo Terentij. Nescio, nisi deos fuisse iratos mihi satis scio: qui illi auscultauerim. Non est ergo quod Papistæ conentur expugnare gratuitam iustificationem particula NISI.

Et nos in Christum Iesum credimus,

Tertium argumentum est, sumtum

vt iustificaremur ex fide Christi & non ex operibus.

à cõmuni modo iustificationis & simul ab exemplo. Quotquot iustificantur eodem modo iustificantur. Nos Apostoli in Christũ Iesum credẽtes iustificati sumus ex fide Christi & nõ ex operib. legis. Ergo & gentes, quæ iustificantur, ex fide & nõ ex operibus Legis iustificari necesse est. Nõ igitur gentes ad Iudaismum tanquam adminiculum iustificationis cogẽdæ sunt. Pro toto argumento solam minorem posuit. Porrò præterquã quod clare euincit Paulus hac disputatione suam vocationem diuinã & doctrinam verã esse, ad quæ duo capita superius monuimus totã hanc narrationem referendam esse, etiam hos locos colligamus. Primus apertus est & proprius Euangelij, videlicet quod fides non adiuuat opera ad iusticiæ complementum, nec opera fidẽ, sed quod ex fide sine operibus cõtingat iusticia. Secundus, quod ministri verbi adeoq; omnes pij posśint ac debeant sibi mutuos errores ostendere, & corrigere se inuicem. Tertius, quod qui iuste corripitur ob aliquẽ lapsum bono gratoq; animo, exemplo Petri correptionẽ accipiat. Quartus, quod correptio nõ debeat ex φιλοτιμίᾳ aut alio corrupto affectu proficisci, sed ex animo pio, & nitatur firmis solidisq; rationibus atq; adeo tendat in salutem eius qui corripitur, & in aliorum ædificationem. Quintus, exemplum Petri quemadmodum recte opponitur ijs qui negant Ecclesiæ prælatos, vt vocant, errare posse: Ita discant hic pij, quando & quomodo sanctorum exempla sint imitãda, nimirum quatenus ipsi caput Christum Dominum imitentur, iuxta regulam à Paulo traditam: Imitatores mei estote, sicut ego Christi, &c. CÆTERVM, quia sæpius hactenus, & sæpiśsime in sequenti disputatione occurrit verbũ iustificandi, placet hoc loco breuiter quæ sunt huius vocis significationes in scripturis ostendere. Duplex est huius verbi iustificãdi in scripturis significatio. Vna propria, Altera translatitia. Proprie iustificare significat secundum aliquem iudicare, causamq; alicuius comprobare, vt cum iudex in foro causam alicuius cõprobat, & secundũ ipsum iudicat, est enim forense vocabulum. Deut. 25. iustũ iustificent, id est, secundum iustum iudicent, eius causam comprobent, & sententia absoluant. Prouerb. 17. qui iustificat impium, aut qui condemnat iustũ, vterq; est abominatio coram Domino. Esaiæ 5. Qui iustificant impium propter munus. Translaticie tripliciter accipitur. Primũ enim à forensi significatione transfertur iustificandi vocabulũ ad genus, & significat approbare aliquem, iustum agnoscere & laudare. Vt apud Lucam iustificauerunt Deum, hoc est, iustum agnouerunt & confeśsi sunt. Psal. 51. In te solum peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis, id est, iustus agnoscaris. Item, illud Domini, vos iustificatis vosipsos coram hominibus, id est, iustos vos agnoscitis & prædicatis. Secundo, ab hac generali significatione transfertur rursus ad speciẽ aliam, vt iustificari sit hominẽ à Deo propter mortem filij sui IESV CHRISTI, condonatis peccatis & imputata Christi iusticia recipi in gratiam, adoptari in Filium & designari hæredem vitæ æternæ. Quod autẽ omnia hęc includantur in verbo iustificandi, euidẽtiśsime probatur hisce Pauli verbis: Iustificati igitur ex fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum IESVM CHRITVM, per quem habemus accessum per fidem in gratiã istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Hac significatione accipitur vocabulum iustificandi quotiescunq; occurrit in hac epistola, & alibi in Apostolicis scriptis, quando disputatur de iusticia fidei. Tertio, transfertur à genere ad aliam speciem, & significat recti facti collaudationẽ atq; adeo declarationẽ iusticię veræ viuæq; fidei, idq; per opera externa testificantia de fiducia cordis, & de iusticia fidei, nõ secus atq; fructus de arbore, atq; ita accipitur in Epistola Iacobi.

Propterea quod non iustificabitur ex operibus legis omnis caro.

Minoris proximi argumenti probatio sumta à genere vniuersaliter negato, ad speciem generis destruendam in hunc modũ: Nullus homo iustificatur operibus legis. Ergo nec Iudæi ipsi, & multo minus alij. Potest & hoc modo formari argumentum disiunctiue. Necesse est hominẽ iustificari aut operibus legis aut fide Christi. At nemo iustificatur operibus legis. Ergo quicunq; iustificatur, fide Christi iustificatur necessario. Nõ enim sunt aliæ viæ ad consequendã iusticiam. Deinde hæc Pauli sententia (qua clauditur disputatio inter Petrum & Paulũ atq; adeo tota illa diegetica probatio qua Paulus se & vocatum diuinitus & verum Euangeliũ docuisse probat) sequentium respectu propositio principalis est, quã quomodo tractat Apostolus supra in tractationis methodo indicatũ est. Teneamus igitur hanc propositionẽ firmiter, & intelligamus eam recte, vt Spiritus sanctus eam proponit sine Sophistica. Neq; enim sentiendũ est cum Sophistis, quod hic loquatur Paulus de operibus ceremonialibus tantũ, sed de tota potius lege & omnibus eius partibus. Nã neq; tota lex neq; vlla eius pars

iustificare potest,siue cum fide eum coniungas siue non.Sed in hac re plura in argumentorum explicatione,quibus hæc propositio confirmatur,subinde dicenda occurrunt.

Si autem quærentes iustificari in Christo, reperimur & ipsi peccatores, an non Christus peccati minister? absit.

Sequitur confirmatio propositionis,ac primo loco petitur argumentũ ab absurdo, & respõdetur aduersarijs. Poterant enim Pseudoapostoli obijcere,fatemur quidem homines fide in Christum iustificari ex parte: Attamen vt sit absoluta iusticia,legis opera addenda sunt.Nam qui fide tantum iustus est,adhuc est peccator,vt qui legem non faciat. Respondet Paulus si dum quærimus iustificari in Christo inuenimur peccatores,id est,non pleni iusti coram Deo, Christus profecto videtur peccati minister esse,& non iusticiæ,vt qui nobis occasio sit maioris peccati. Quia,qui sub lege sunt,inquit Ambrosius, sub maledicto sunt. Sed Christus non est peccati minister, Igitur iustificati in Christo (id est,fide in Christum) nõ sunt peccatores,sed iusti,idq; nõ sua,sed Christi perfectissima obœdiẽtia,quę credẽtibus imputatur. Hic obserua horrendũ scelus eorũ, qui volunt opera adijcere,vt illis perficiatur iusticia: qua corã Deo consistimus, illi enim Christum accusant,vt qui sua doctrina nõ salutem sed maiorem damnationem adducat.

Si enim quæ destruxi hæc rursus ædifico, præuaricatorem meipsum constituo.

Aliud argumentum sumtum ab effectu coniunctionis legis cum fide: Quod vt magis moueret seipsum exempli causa proposuit. Solent enim exempla magis incurrere in sensus,quam vniuersalia pronunciata. Sed argumentũ quod in exemplo latet proferamus. Quicunq; iterũ ædificat ea quæ prius destruxit præuaricatur.i.improbat prius factum. Quicunq; iustificatus est fide renunciata legis iusticia, & iterũ legis iusticiã sectari incipit, quo absolutior reddatur fidei iusticia,iterum ædificat quæ prius destruxit. Talis igitur præuaricatorẽ seipsum constituit,dum scilicet factum prius improbat & condemnat, qua ratione iterum excidit iusticia fidei. Proinde iustificatus in Christo non debet redire ad legem,& ab ea iusticiã quęrere: quasi adhuc peccator esset,& opus haberet additamentis iusticiæ ex lege. Hęc est huius loci simplicissima sententia. Exemplum huius rei habemus pulcherrimum ad Phil.3.

Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.

Anticipat obiectionem, quam aduersarius obijcere poterat hoc modo: Lex damnat eos,qui eam non pręstant iuxta hanc legis damnatoriam sententiam: Maledictus omnis qui non fecerit ea quę scripta sunt in libro legis. Quare non videtur sufficere fidei iusticia ad salutem, Sed requiri etiam iusticiã legis. Huic obiectioni respondet Paulus hoc modo. Per legem legi mortuus sum,vt Deo viuã,id est,per legem,scilicet, mittentem me ad Christum, legi sum mortuus, quare nullum ius me damnandi habet. Hoc argumentũ fusius tractatur ad Romanos septimo: vbi Apostolus in hunc modũ loquitur. Lex dominatur homini quoad ipse vixerit. Vbi ergo mortuus fuerit homo,nõ amplius obnoxius est legi. Verum ne quis hinc sumat occasionem peccandi addidit finem,cum inquit: vt Deo viuam. Quidam ἀνταναχλασιν hic esse putant. Vt legis vocabulum primo quidem loco ponatur pro gratia seu fide. Secundo vero proprie pro lege damnante,vt hic sit sensus. Per legem,id est, per gratiam seu fidem, legi,scilicet,damnanti mortuus sum,hoc est,liberatus sum à iure legis damnantis,idq; nõ vt peccato indulgem,sed vt Deo viuam,scilicet,in nouitate spiritus qua incoatur noua erga Deũ obœdientia,videlicet, vt nouus homo factus, nouam vitam viuam. Hic obserua finẽ iusticiæ fidei qui est vt exemti à iure legis non peccemus,sed potius, vt Deo viuamus. Viuere autem Deo hoc loco est,viuere vitam Dei: quæ vita est ex fide producente fructus viuos,salutares,Deoque gratos.

Cum Christo sum crucifixus.

Ostendit quomodo mortuus sit legi,nimirum quia insertus & insitus sit Christo,qui quoniam peccata hominum in se recepit tanquam ipse reus esset,maledictionem quoq; legis in se recepit,adeo vt crucifixus sit & occisus. Nõ solum ipse,verumetiam in eo credentes omnes. Quare & liberi sunt à iure legis, vt porrò non sint serui legis damnantis,sed Christi viuificantis, & vim legis opprimentis,per suam resurrectionem. Hæc, vt admonent nos de fuga peccati,ita incitant nos ad nouam vitam degendam. Sed de hac re plura legantur ad Rom.6.

Viuo autem non amplius ego: Sed viuit in me Chriſtus.

Dixit ſe mortuum legi vt Deo viueret. Nunc quomodo Deo viuat exprimit: Ne quis ſuſpicetur illud intelligẽdum eſſe de vita naturæ, quod de vita gratiæ intelligi debet: qua Chriſtus in fidelibus viuit ſua virtute, iuſticia & vita, per quem actuoſi iuſti & viui ſumus, quotquot in Chriſto ſumus per fidem. Hinc collige quam ſit auguſta iuſticia fidei præ legis iuſticia: & quam ingens decus ſit habere Chriſtum in ſe habitantem. Et contra quam indignum ſit tantũ decus vel abijcere prorſus, vel turpitudine vitæ conſpurcare. Præterea obſeruetur quod fides in Chriſtum ſit vita fidelium: vnde omnes actiones piæ animantur & viuificantur.

Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei.

Anticipatio eſt: Poterant enim aduerſarij ex dictis inferre hoc modo: Qui fieri poteſt vt cum palam viuas hominum more in carne, id eſt, vita corporali non viuas ipſe. Reſpondet, vita hæc corporalis nõ impedit quo minus mortuus ſim legi ſpiritualiter, & quo minus in fide viuá filij Dei. Viuere autem in fide filij Dei is dicitur, qui ſpem vitæ æternæ in ſe perficiendæ fouet, quia videlicet credit Chriſtum eſſe vitá ſuam, & vitá æterná eum ſibi meruiſſe ſua morte.

Qui dilexit me & tradidit ſeipſum pro me.

Amplificatio eſt: in qua cauſas vitę, quam in Chriſto habemus exprimit: Nimirum dilectionem Chriſti, & mortem eiuſdem. Quia enim dilexit nos, mortuus eſt pro nobis, & quia mortuus eſt pro nobis, ipſius morte à morte æterna liberati ſumus, modo in ipſum crediderimus. Locus obſeruandus, quod qui iuſticiam ex lege quærunt, negent Chriſtum pro ſe mortem obijſſe, vnde ſubijcit.

Non abijcio gratiam Dei.

Aliud argumentum à conſequentibus paradigmaticos tantum notatur, vt ſuperiora: quod licet in hunc modum explicare. Si vlla ſalutis portio legi aſſcribitur, abijcitur gratia Dei, (tantum enim abijcitur de gratia Dei quantũ legi tribuitur.) Sed non eſt abijcienda gratia Dei. Igitur nulla portio ſalutis legi aſſcribenda eſt. Pro hoc toto argumento ponitur tantum minoris probatio in illuſtri exemplo. Huc pertinet præclarũ illud dictũ Ambroſij: Gratia Dei aut tota ſuſcipitur aut tota reijcitur. Proinde qui partem mereri vult operibus & partem habere ex gratia, is totam gratiam abijcit. Hic primum obſeruetur quam horrendum ſacrilegium ſit pſeudoapoſtolorum, atq; adeo omniũ qui volunt vlla ſalutis ſubſidia in vllo alio reponere quam in ſolo Chriſto. Apoſtolus noſter Romanis ſcribens teſtatur Iſraëlitas fuiſſe reiectos, propterea quod voluerint iuſticiá ex operibus & fide componere, ita enim ait: ignorantes Dei iuſticiam, & propriam quærẽtes ſtabilire iuſticiæ Dei non fuerunt ſubiecti. Finis enim legis Chriſtus in iuſticiá omni credenti. Similiter ad Philip. 3. affirmat ſe Apoſtolus propriam iuſticiam æſtimaſſe, vt excrementa, vt Dei iuſticiæ quæ eſt per fidem fieret particeps. Deinde obſeruetur hic quá abominabilis ingratitudo ſit aduerſus filium Dei, tam inæſtimabilem gratiam, qua Deus nos recipit propter mortem filij, contemnere: quod omnes ſane iſti faciunt, qui non omnibus rebus renunciatis in ſalutis negocio, Chriſtum ſolum fide amplectuntur iuſtificatorem & redemtorem.

Nam ſi per legem eſt iuſticia, ſane Chriſtus fruſtra mortuus eſt.

Confirmatur ſuperius argumentũ à deſtructo conſequente. Si per legem eſt iuſticia (id eſt, ſi vlla bona opera lege Dei præcepta nos coram Deo iuſtos reddunt) Chriſtus eſt fruſtra mortuus (aliud enim eſt ſatisfactio quæ fit per alium, aliud noſtrum opus aut meritũ.) Sed Chriſtus non eſt fruſtra mortuus. Igitur per legem nequaquam eſt iuſticia. Chriſtus enim ideo mortuus eſt, & reſuſcitatus, vt nos credentes redimat à peccato pœnaq; peccati, vt credentes iuſtificet. Si igitur vlla portio ſalutis & iuſticię tribueretur legi, fruſtra pro ea cõſequenda mortu⁹ eſſet filius Dei. Hic locus obijciatur iuſticiarijs & Papiſtis, qui non totam gratiá Chriſti recipiunt, ſed dimidiũ ſalutis operibus aſſcribunt. Cõfutatur enim hoc Pauli argumento ſatiſfactionis cõmentum quo tollitur meritum mortis Chriſti. Neq; valet quod obijciunt Papiſtę dicentes, Paulũ tantũ loqui de lege ceremoniali. Hoc enim manifeſtiſſime argumenti forma refellitur, quæ oſtendit totá legem & omnia legis opera intelligenda eſſe vocabulo legis. Vis enim conſequentiæ, & à parte legis & à tota lege eadem eſt. Siquidem ſiue per legem

legem moralem, ſiue per legem ceremonialem, ſiue per legem iudicialem, ſiue per totam legem ſimul eſt iuſticiā, Idem abſurdum ſequitur nempe Chriſtum fruſtra mortuum eſſe.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Obiurgatis Galatis ob leuitatem ſuam, docet Apoſtolus pluribus argumentis non ex operibus, ſed ex fide tantum contingere iuſticiam: potißimum autem vrget exemplum Abrahæ, affirmans indignum eſſe quicquam immutare in Dei teſtamento, præſertim cum nemo audeat vel hominis teſtamentum mutare.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Quia in fine ſuperioris capitis firmißimis argumentis propoſitionem de fidei iuſtificatione confirmauit, nunc more Prophetico & Apoſtolico doctrinam auditoribus accommodat, obiurgando Galatas ob defectionem ab Euangelio. Taxat igitur Apoſtolus in principio huius capitis Galatas, eò quòd à doctrina Euangelij, quam à Paulo acceperant per Pſeudoapoſtolos decepti defecerint. Obiurgationi ſubiungit noua argumenta, quibus propoſitio confirmata in ſecundo capite validius roboratur. Diluit quoque obiectiones quatuor, quas iuſticiarij contra doctrinam fidei afferre poterant. In harum dilutionum obiectionibus ſæpe aduerſariorum argumenta inuertit, eaque trahit, vt artifex ad ſuæ propoſitionis confirmationem. Atque ita in ſumma, huius capitis tres erunt partes principales, obiurgatio, confirmatio propoſitionis de gratuita iuſtificatione, & confutatio aduerſariæ ſententiæ: de quibus in Exegeſi capitis plura dicenda ſunt.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

O STVLTI Galatæ, quis vos faſcinauit, vt non crederetis veritati ante quorum oculos Ieſus Chriſtus depictus eſt in vobis crucifixus.

Obiurgatio eſt commode, vt dixi, interpoſita: quæ abſoluitur quidem propoſitione, & ratione: acrior vero redditur, & vehementior interrogatione, alijsq; tropis ad ἐνέργειαν lucemq; rei facientibus. Obiurgatio autem ipſa hoc Syllogiſmo clauditur. Merito ſtulticiæ accuſandi ſunt, qui ſaluatore Chriſto cognito, & fide ſemel recepto, ſinunt ſe decipi per falſos prædicatores, vt veritati nō obtemperent: hoc eſt, vt deficiant à Chriſti vera iuſticia, quam habent per fidē, ad legis iuſticiam: Partē videlicet iuſticiæ in operibus legis collocantes. Vos Galatæ Chriſto ſaluatore cognito & fide ſemel recepto ſiuiſtis vos decipi per falſos prædicatores, vt veritati nō obtemperetis. Merito igitur vos Galatæ ſtulticiæ accuſandi eſtis, Concluſio primo loco ponitur, vt propoſitio. Deinde minor additur: ex quibus maior facile colligitur. Hæc obiurgatio grauiſsimas cōtinet admonitiones, quarū prima eſt, quod illuſio quędam Sathanica ſit, & ſpirituale faſcinum, fingere iuſticiā qua iuſtificamur coram Deo, conſtare fide & operibus ſimul, tanquā cauſsis neceſſario concurrentibus ad iuſticiam, vel, vt partibus ex quibus componatur iuſticia. Secunda, quod hoſtes veritatis ſint, & omnino infideles quotquot Chriſto prius cagnitone fide recepto, iam ad opera ſe conuertunt, tāquam adminicula perficiendæ & cōſummandæ iuſticiæ, qua iuſti corā Deo conſtituantur. Tertia, quod pij hac ſpirituali prudentia in omnibus negocijs ad ſalutem ſpectantibus præditi eſſe debent, vt amuſsim verbi Dei, & non ſuam carnale ſapientiam ſequantur. Quod ſi hodie multi facerent, non ſolum ſtatus Reipub. Eccleſiaſticæ tranquillior eſſet, verumetiam hoſtibus Eccleſiæ minor calumniandi occaſio per inquieta & ſuperba ingenia præberetur. Quarta, quod piorum miniſtrorū verbi ſit, adeoq; omniū piorum, erroribus iraſci, eoſque qui errant ſeuerius obiurgare, vt reuocentur in viam, qui quauis ratione aberrarunt. Hoc cum faciunt ſancti, nequaquam ipſorum ira culpāda eſt, vt vicium, ſed potius laudanda, vt neceſſaria virtus, præſertim ſi procedat à bono animo moderate ed bonum finem, videlicet, ad gloriam Dei & ſalutem eius qui obiurgatur. Porrò de Torpis quibus his vſus eſt Paulus quædā adijcienda videntur. Primum hic faſcinādi ver-

di verbum occurrit. Eſt autem faſcinare proprie vel malefico aſpectu lædere, vt in illo Virgilij: Neſcio quis teneros oculis mihi faſcinat agnos: Vel peſtifera laudatione rebus exitiũ afferre. Vnde Solinus, quædam in terra Aphrica hominũ familię voce ac lingua effaſcinantes, quæ ſi impẽſius forte laudauerint pulchras arbores, ſegetes lætiores, infantes amœniores, egregiores equos, pecudes paſtu ac cultu opimas, emoriantur repẽte: Vel eſt præſtigijs ſenſus ita illudere, vt nõ cernas ea reuera quæ ſunt ante te, ſed alia eſſe putes. Huius rei exemplum videre eſt in Vitis patrum, vbi legitur de ſancto Machario, quod oratione ſua impetrauerit tolli faſcinum à parentum oculis, qui filiam ſuam in vaccam putarunt eſſe conuerſam. Nam non niſi vaccæ forma apparebat oculis eorum. Cum tamen Macharius eam ad ſe adductam pulchrã agnouerit virginem, & nõ vaccam. Hinc faſcinatio illuſio ſenſuũ eſt: vnde fit, vt aliquis vel non aduertat quæ ſunt ante ipſum, vel alia eſſe exiſtimet, quam ſunt reuera. Hinc Paulus transfert vocabulum ad ſpirituale faſcinũ quod opponit veritati Euangelij, vt quæ ex aduerſo cũ faſcino illo ſpiritus pugnat. Quiſquis igitur vel recte edoctus ſeducitur, vel alioqui falſis opinionib. imbuitur, ſpirituali quodã faſcino illuditur, vt faſcinum ſpirituale ſit illuſio mẽtis, qua fit, vt pro veritate errores homines amplectantur. Deinde, cum dicit Apoſtolus Chriſtum præ oculis Galatarum depictũ & inter eos crucifixum, manifeſtus eſt tropus. Nam id non manibus Iudæorum ſed prædicatione efficaci de meritis Chriſti factũ eſſe perſpicuum eſt. Præcipue autem meminit crucis, vt materiam iuſtificationis noſtræ & λύτρον pro peccatis noſtris ſolutũ oſtendat eſſe victimã Ieſu Chriſti, cuius victimæ tum demũ participes efficimur, quando in Chriſtum crucifixũ ſolida fide recumbimus. Hinc cõcluditur ex operibus noſtris non conſtare iuſticiam qua coram Deo conſiſtimus & iuſti habemur. Nullum enim aliud meritum eſt huius rei, id eſt, iuſticiæ conſequendæ quam vnica Chriſti victima. Deinde monentur hoc loco miniſtri Euangelij ſui officij eſſe, Chriſtum ita prædicando depingere, vt auditores vere ſibi Chriſtum crucifixum ſentiant: Quod tum demum fit, quando in conſcientijs hominum penetrant efficaci & ſincera verbi prædicatione. Cõtra autem qui adulterant crucis Chriſti doctrinam, diabolico faſcino ſuos illudunt auditores.

Hoc ſolum à vobis volo diſcere: ex operibus legis ſpiritum accepiſtis an ex auditu fidei?

Redit ad confirmationem propoſitionis, nimirum quod nõ operibus legis ſed fide Chriſti iuſtificetur homo. Argumentum autem hoc à teſtimonio Spiritus ſancti ſumtum eſt, quod in hanc formam cõmode includi poteſt. Illa re iuſtificamur, qua Spiritus ſanctus teſtatur nos iuſtificari: Spiritus ſanctus autem teſtatur fide iuſtificari homines, & nõ operibus. Ergo fides & non opera iuſtificat. Pro argumento toto ponitur minoris probatio ab experientia Galatarum ſumta. Galatę enim credentes ſine operibus, obſignationem iuſticiæ acceperunt Spiritum ſanctum. Quare Spiritus ſanctus euidenter teſtatur homines fide & non operibus iuſtificari. Eſt enim Spiritus ſanctus Arrhabo hæreditatis in redemtionem acquiſitæ poſſeſsionis in laudem gloriæ Dei ad Epheſ. 1.

Adeo ſtulti eſtis? cum ſpiritu inceperitis nunc carne conſumamini?

Aliud argumentũ ab abſurdo, Qui à ſpiritu exorſus carne vult cõſummari ſeu perfici vere amens & ſtultus eſt. Quid enim ſtultius quã à melioribus acceptis ad deteriora progredi? Qui fide in Chriſtũ iuſtificari ſe primum ſtatuit & nunc vult eam iuſticiã operibus perficere, ac ſi imperfecta eſſet, niſi accederet operũ iuſticia, hic à Spiritu ſancto exorſus carne vult perfici. Quicunque igitur fide in Chriſtum iuſtificari ſe primũ ſtatuit, & nunc vult eã iuſticiã abſolutiorẽ per opera reddere, is vere amens & ſtultus eſt, Porrò per ſpiritum Metonymicos intelligit Apoſtolus gratiam Euangelicã, quam ſpiritus obſignat in cordibus credentium, hoc eſt, ſpiritualem Euãgelij efficaciã, qua interior homo gignitur per Spiritum ſanctum, & perficitur. Huic ſpiritui opponit Paulus carnem, id eſt, ceremonialia opera adeoque totam legem, ſeu merita operum, locus hic inprimis obſeruandus eſt, vt qui ſummam doctrinæ Pſeudoapoſtolorum haud obſcure nobis ob oculos ponat. Erat enim Pſeudoapoſtolorũ doctrina tribuere legi perfectionem iuſticiæ. Nam cum dicerent Chriſtum nihil prodeſſe, niſi accederet circumciſio, legem ſane Chriſto non modo conferebant ſed etiam præferebant: cum Chriſto tantum initium, legi perfectionẽ iuſticiæ tribuerunt: vt qui ſalutẽ quęrerent in iuſticia non imputata, ſeu inhærente, vt hodie Papiſtæ faciunt. Perinde igitur fecerunt Pſeudoapoſtoli tribuentes legi perfectionem, ac ſi quis, qui à luce cœpiſſet illuminari, ad perficiendam lucem tenebras accerſeret. An non talis merito amentiæ ac ſummæ ſtultitiæ accuſaretur?

Tanta

Tanta paſſi eſtis fruſtra? ſi tamen & fruſtra.

Argumentum ab incommodo ſumtum. Qui multa paſsi ſunt pro defenſione iuſticiæ fidei, & poſtea prolabũtur ad operum iuſticiam, fruſtra & temere paſsi eſſe videntur. Vos Galatę multa paſsi eſtis ab hoſtibus Euangelij pro defenſione gratuitæ iuſticiæ, & nunc ad operum iuſticiam prolabimini, fruſtra igitur tanta paſsi eſſe videmini. Proinde temeritatis magnæ eſt, relicta fidei iuſticia, ad operum iuſticiam prolabi. Sola argumenti concluſio expreſſe ponitur, factum autem Galatarum pro argumento ſumendum eſt. Locus hic obſeruandus eſt, quod crux iuſti, niſi quis in iuſticia perſeuerauerit, fruſtra ſit ſuſcepta. Verum, ſi ad iuſticiam per pœnitentiam redierit. Dominus, qua eſt bonitate, priorem, crucem abunde compenſabit. Huc pertinet correctio quam ſubijcit Apoſtolus. Si tamen & fruſtra, hac enim correctione Galatas iterum erigit, monetq; vt meliorem ſpem concipiant, modo erroris eos pœnituerit. Locus proinde hic monet obiurgationes & caſtigationes piorum paſtorum eò deſtinatas eſſe, vt non adigant lapſos ad deſperationem, ſed potius vt eos excitent ad reſipiſcentiam: quo pœnas commeritas effugere poſsint.

Qui ergo ſubminiſtrat vobis ſpiritum, & operatur in vobis virtutes ex operibus legis, an ex auditu fidei hoc facit?

Argumentum hoc à ſigno ſumtum eſt. Dona edendi miracula conſecuti eſtis per prædicationem fidei & non operum: Ergo certum indicium eſt, ex fide & non ex operibus eſſe iuſticiam, finis enim miraculorum fuit confirmatio doctrinæ: Qua confirmatâ, miracula quidem ceſſare debuerunt: Vſus vero nequaquam, quocirca cum nos eandem doctrinam docemus, quã Paulus & reliqui Apoſtoli docuerunt, ſciamus doctrinam noſtram miraculis ab illis editis confirmatã eſſe, adeo vt non ſit opus miraculis nouis ad doctrinam noſtram confirmandam. Quare non moremur calumniã Papiſtarum qui obijciunt nobis, quod noſtra doctrina nullis confirmetur miraculis. Proinde ſi quis quęrat, cur hodie etiã nõ edãtur miracula, pręter ea quę dicta ſunt, audiat Auguſtinũ, in hunc modũ reſpõdentẽ. Nec miracula illa durare ad noſtra tẽpora permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quæreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanũ, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubiũ eſſe debet, ijs eſſe credendum, qui cum ea prædicarent quæ pauci aſſequuntur ſe tamẽ ſequendos populo perſuadere potuerunt.

Quemadmodum Abraham credidit, Deo, & imputatum eſt illi in iuſticiam.

Aliud argumentum eſt ab exemplo ductum: quod ideo valet, quia & Abraham typus fuit iuſtificãdorum: qui omnes vno eodẽq; modo iuſtificãtur: Et exemplo approbato in ſubiecto, approbatur res in genere. Vnde recte ab exemplo per locum coniugatorum concluditur. Abrahã credens Deo, & nõ operans, eſt iuſtus reputatus apud Deũ, Ergo iuſticia quæ valet apud Deum eſt ex fide & non ex operibus. Hoc argumentum copioſe exponitur & illuſtratur, ad Roman. 4. Hic primum diligenter obſeruandum eſt, cur fides dicatur imputari ad iuſticiam. Non enim ita accipiendum eſt, ac ſi fides ipſa in ſe qua creditur Euangelio, reputetur pro iuſticia, qua ſcilicet ita iuſtus ſit aliquis, vt illi Deus propter hanc iuſticiam vitam æternam ſit daturus. Quaſi qualitas fidei tanto præmio digna eſſet: ſed ita potius intelligendũ eſt, quod fides reputetur pro iuſticia, quatenus illa apprehendit iuſticiam alienam, nempe Chriſti, eamq; vt ſuam amplectitur. Eſt enim fides nõ cauſſa, ſed inſtrumentũ, quo oblata ꝓmiſsio ſalutis accipitur, & poſsidetur. Hoc apertiſsime ſignificatur adducto teſtimonio: Credidit Abraham Deo, ſcilicet offerẽti ſibi gratiam in promiſſo ſemine. Hæc fides imputari dicitur Abraham ad iuſticiam. Proinde cum fides dicitur imputari ad iuſticiã, ad obiectum reſpicere oportet: quod intuetur fides, & materia iuſtitiæ in obiecto quærẽda eſt, & non in qualitate fidei. Ita enim Paulus alibi ait: Eum qui non nouit peccatũ, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Nam vt in Adam iniuſti & rei ſumus, ita in Chriſto iuſti abſoluti à reatu ſumus, quando in Chriſtum firma fidẽ recumbimus. Quemadmodum enim per inobedientiam vnius hominis peccatores cõſtituti ſunt multi, ſic etiam per obœdientiam vnius iuſti conſtituentur multi, Rom. 5.

PORRO hic duabus calumnijs neceſſario occurrendum videtur. Quarum vna Iudaica eſt, altera Papiſtica. Iudæi accuſant Paulum malæ fidei in citando teſtimonio ex Geneſeos capite 15. Dicunt enim Iudæi haud recte torqueri ad Chriſtum & vitam æternã, quod ibi refert Moyſes de terrena promiſsione & multiplicatione ſeminis ſuper terram. Sed fallũtur, perperam enim ſeparant quæ coniungenda erant. Nam fides Abrahæ primũ & prin-

cipaliter reſpicit in promiſsionē Dei, qua in fœdus ſalutis, intercedēte ſemine benedicto, ipſe Abraham adoptatus eſt: Deinde promiſsionem illam: Et erit ſemen tuum ſicut arena maris, includit in promiſsione adoptionis tanquam partē in toto. Quare cum Abrahā credendo oblatam gratiā amplectitur, perſpicuum eſt calumniam Iudaicā vanam eſſe. nam prouenit ex inſcitia promiſsionis principalis, in qua aliæ cōprehenduntur. Altera calumnia Papiſtarum eſt, & iuſticiariorum, qui Iacobum cum Paulo committunt, vt iuſticiam ſtatuant ex fide & operibus ſimul. Proferunt enim ex Iacobo hæc verba: vis autem ſcire ô homo vane quod fides abſq; operibus mortua eſt, Abrahā pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt? offerens Iſaac filiū ſuum ſuper altare. vides quod fides cooperabatur operibus ipſius (id eſt efficax erat per opera ſeu obœdientiā illius) & ex operibus fides cōſummata eſt, & impleta eſt ſcriptura quæ dicit, Credidit Abraham DEO, & imputatū eſt illi ad iuſticiam, & amicus DEI appellatus eſt, videtis quod ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantum: hæc Iacobus. Hoc teſtimonio Iacobi muniti Papiſtæ, opponunt ſe proterue toti Euangelio, abijciunt gratuitam iuſtificationem, & audacter reijciunt λύτρον & victimam filij Dei Domini noſtri IESV CHRISTI. Sed hallucinari Papiſtas craſsiſsime facilimum eſt oſtendere. Primum omnium obſeruandus eſt ſcopus Iacobi. Ipſe enim non diſputat in eo loco de iuſtificationis cauſa, Sed ſtatus quæſtionis eſt, quo in loco habenda ſit fidei ꝓfeſsio, & iactatio ſine operibus, ſeu emendatione vitæ. Vnde hanc propoſitionē ſtatuit Iacobus, fides abſq; operibus mortua, hoc eſt, gloriatio ſeu iactatio fidei cui nō adiuncta ſunt bona opera, vana & inanis eſt, nō in corde ſed in labris reſidens. Hanc propoſitionem confirmat ab exemplo Abrahæ, deſumto ex vigeſimoſecundo capite Geneſeos: vbi manifeſte loquitur ſcriptura, nō de iuſticia qua iuſtus eſt Abraham reputatus fide, ſed de declaratione potius iuſticiæ: Quam iuſticiam quindecim annis ante natum Iſaac obtinuerat Abraham, cum crederet promiſsioni gratuitæ. Cum igitur Papiſtæ, quocunque ſe vertant, non poſsint efficere vt effectus ſit prior ſua cauſa, fruſtra omnino ex hoc loco Geneſeos contendunt iuſticiam qua iuſtificamur coram DEO in obœdientia operum conſiſtere. Verum quo nihil obſcuri ſtudioſis in hac quæſtione relinquatur, diligentius examinemus locum Geneſeos quem Iacobus in confirmationem ſuæ propoſitionis adducit.

TEXTVS EX GENESI.

Vocauit Angelus Domini Abraham de cœlo: per memetipſum iuraui, ait Dominus, quia feciſti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me: Benedicam tibi & multiplicabo ſemen tuum, ſicut ſtellas cœli & veluti arenam quæ eſt in littore maris: poſsidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obœdiſti voci meæ. Hactenus Angelus.

Hoc teſtimonio Iacobus ſuam confirmat propoſitionem, ex quo firma demonſtratione colligam, quid iuſtificari ex abducto teſtimonio poſsit in Iacobo ſignificare. Prædicatur Abraham verbis Angeli propter obœdientiam qua paratus fuit ad offerendū filium, Promittitur ſemen benedictū, promittitur copioſa poſteritas & felix, nec quicquam aliud in concione Angeli agitur. Cum igitur Iacobus cōfirmat Abrahamum Iuſtificatum operib⁹, quia paratus legitur fuiſſe ad mactandum filium ſuum Iſaac, profecto aliud intelligere non potuit ex adducto teſtimonio, quam Abraham iuſtificatum, hoc eſt, prædicatum, laudatum, ornatum, & ampliſsima ꝓmiſsione remuneratū propter obœdientiam ex fide præſtitam. Vnde ſequitur iuſtificationem in Iacobo nō eſſe imputationem iuſticię, ſed declarationem, idq; per obœdientiam ex fide profectam. Quod autē ab exemplo infert Iacob⁹, vides quod fides cooperatur operibus illius, & operib⁹ illius cōſummata eſt, nihil aliud vult, quā ſignificare opera neceſſario fidem comitari, atq; fidē cōſummari operibus, id eſt, manifeſtari hominibus ſeu demonſtrari ad homines, per obœdientiā erga Deum. Atq; ideo fidē ſine operibus eſſe inane ſpectrum, quod nō meretur fidei appellationem. Quod autem addit impleta eſt ſcriptura quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſticiam, nihil aliud vult quam ſignificare plenius declaratā eſſe iuſticiā fidei per obœdientiam operum. Impleri enim dicuntur, quæ plenius exhibentur, & oſtenduntur ſeu palā fiunt. Hinc iam concludit Iacobus: videtis quod ex operibus iuſtificatur homo (hoc eſt, ex fructibus agnoſcitur & approbatur eius iuſticia) & nō ex fide tantum, hoc eſt, nuda & inani cognitione Dei & iactatione fidei. His ita explicatis iuxta ana-

logiam fidei, ex scopi consideratione, & testimonij adducti à Iacobo vero sensu, breuiter colligamus firmá paralogismi Sophistarum Papalium solutionem. Cum igitur inferunt Papistæ, ex hoc loco Iacobi non iustificari homines coram Deo fide sine operibus, quia fides absq; operibus mortua est. Respondeamus duplicem Paralogismum committi, & vtrumq; peccare fallacia æquiuocationis. Primum enim fides in doctrina Pauli de iustificatione non significat noticiam & assensum, sed proprie fiduciam in Deum, quod vere velit nobis præstare quod promisit per Euangelium, sed in Iacobo significat tantum noticiam historiæ, & assensum: id quod quatuor rationibus ex Iacobo desumptis probabo.

PRIMA.

Si fidem, inquit, se quis dicat habere, opera autem non habeat. quid quæso aliud potest Iacobus intelligere per fidem quam inanem professionem, & iactationem fidei? Vera enim & iustificans fides est qua viuit iustus, & est efficax ad operandum.

SECVNDA.

Diaboli, inquit, credunt & contremiscunt. Iam autem certum est diabolos nulla fiducia præditos esse, cum nullam omnino salutis promissionem habeant. Quare nullam nisi historiæ, & noticiæ fidem habere possunt diaboli. Quod autem dicat eos Iacobus ex fide contremiscere, significat certissimam expectationem diabolorum, qua expectant iudicium futurum in omnes reprobos. Pugnat ergo contremiscendi vocabulum cum proprietate fidei, quæ est consolari eorum conscientias, qui vere credunt & certam expectant liberationem ab omnibus malis, & beatam immortalitatem.

TERTIA.

Iacobus fidem, de qua loquitur, mortuam esse pronunciat, eamq; confert corpori sine spiritu: Iam autem ex Paulo constat vere credentes in fide filij Dei viuere.

QVARTA.

Tu, inquit, credis quoniam vnus est Deus. Ita autem credere est tantum historiæ noticiam habere, qua homines non iustificari haud mirum est.

OBIECTIO.

Cur ergo, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? an veræ fidei vim ignorat Iacobus? Respondeo. Iacobus loquitur ex hypothesi hypocritarum, & per concessionem Rhetoricam κατα χρηστικῶς vocabulo fidei vtitur, vt hac ratione confutet sui seculi vanos fidei iactatores. ALTER paralogismus est in voce iustificandi. Paulus enim de iustificatione imputationis, hoc est, quæ est imputatio iusticiæ coram Deo. Iacobus autem de iustificatione declarationis, hoc est, quæ est declaratio iusticiæ coram hominibus loquitur, quemadmodum supra copiosius declarauimus. Cum igitur sensu differunt propositiones Pauli & Iacobi, maligne faciunt Sophistæ, qui fingunt Iacobum aduersari Paulo, hoc est, qui mentiuntur Spiritum sanctum sibijpsi contrarium esse, cum nemo pius dubitet quin vterque ex eodem spiritu sit locutus. HIS ita breuiter notatis exemplum Abrahæ altius perpendamus, & simul totam historiam de Abrahamo apud animum colligamus. Nam cum illi filij Abrahæ sunt qui insistunt vestigijs Abrahæ, par est, vt tota ipsius historia nobis, vt norma vitæ, proponatur. Primum itaque obseruandum est in exemplo Abrahæ quomodo Apostolus inde extruxerit gratuitam iustificationem de qua iam dictum est. Deinde circumstantiæ iustificati Abrahę expendendæ sunt quę non paucos locos de vita Christiana continent, ex quibus præcipuos recitabo. PRIMVS, quod professio vitæ Abrahæ ante iustificationem testetur ipsum nullis meritis aut præparantibus operibus à Deo receptum esse, sed sola bonitate Dei eaque gratuita. Nam antequam voce Dei de Hur Caldæorum vocatus est, Caldaicis erroribus imbutus fuit. SECVNDVS, quod circumcisio non necessario requiratur ad iustificationem. Est enim Abraham ante circumcisionem iustus à Deo pronunciatus, propterea quod crediderit Deo promittenti sibi semen ex gratuita sua bonitate, in quo benedicentur omnes nationes terræ. Nam cum impossibile sit vt

effectus

effectus sit prior sua causa, fieri nequaquam potest vt circumcisio sit causa iustificationis Abrahæ, cùm multis annis ante mandatam circumcisionem sit fide iustificatus. Hanc circumstantiam etiam Paulus Apostolus vrget Rom. 4. TERTIVS, quod iusticia fidei ad omnes promiscue pertineat. Est enim Abraham fide iustificatus antequam constituta est Iudaica Respublica, & antequam vllis notis discreti sunt homines. Ex hac circumstantia Prophetæ absque dubio conciones de vocatione gentium extruxerunt. QVARTVS quod ritus Mosaici & traditiones humanæ non requirantur à iustificandis. Vt enim sine illis Abraham est iustificatus, ita qui eius exemplo iustificabuntur, ritus Mosaicos non requirant, & multo minus traditiones humanas. QVINTVS, quod sine lege morali & operibus in Decalogo præceptis iustificemur. Nam si Abrahæ exemplo iustificamur, & is fuit iustificatus annis multis ante datam legem, profecto fieri non potest vt ex lege sit iusticia. Verum si obijcis legem moralem fuisse perpetuam, ideoq; ea non caruisse Abrahamum, Respondeo nullam mercedē operibus deberi, nisi ex pacto Dei. opera enim non sunt intrinseca dignitate meritoria, sed acceptione Dei, & ratione pacti. Stat ergo firma cōsequentia: Abrahā iustificatus est fide promissionis ante editū pactum de operibus. Ergo fide & non operibus iustificatus est. SEXTVS, Quod vera & iustificans fides habeat adiuncta bona opera, & obœdientiam erga Deum, quodq; nihil carius Christiano esse debeat quā diuinæ voluntati obœdire. Nam, vt Abrahā mandato Dei obœdiuit cum iuberetur mactare filium, quo nihil in mundo carius habuit. Ita pij parati esse debent ꝓpter mandatum Dei ad iugulandos omnes prauos affectus, atq; adeo ad componendam totam suam vitam juxta normam voluntatis diuinæ. SEPTIMVS, Quod eorum, qui gloriantur de patre Abraham & non insistunt vestigijs ipsius, vana sit gloriatio. OCTAVVS, vt Abraham est Typus credentium (nam eos qui iustificantur huius exemplo, vt dictum est, iustificari necesse est) & pater multarum gentium, ita pij vnius Abrahæ exemplo contenti sint, nec quicquam moueantur aliorum, nescio quorum patrum institutis, parum ad regulam vitæ Abrahæ congruentibus. Nam solus Abraham nobis, qui ex gentibus conuertimur, typus & exemplar cum fidei tum obœdientiæ erga Deū existit. Ceremoniæ quę postea additæ sunt, vt ad certum populū nempe Iudaicum pertinebant, Ita adueniente promisso Abrahæ semine cessare omnino debebant, & euanescere non secus atque adueniente sole tenebrę discutiuntur. Iam autem si Ceremoniæ Iudaicæ, quarum autor Deus fuit, nullum Christianum obligant, multo minus hypocriticæ Monachorum regulæ, quarum plæræq; ex diametro cum verbo Dei pugnant, obligationis vim habent. Imo eos qui illis se subijciunt præcipitant in certam damnationē nisi mature resipiscant. NONVS, Monet præterea exemplum Abrahæ vt in articulo salutis nostræ, adeoq; in omnibus promissionibus Dei certi simus & immoti nihil plane hæsitantes. Vt enim Abraham nullis rationis aut naturæ argumentis fractus est, quin crederet promittenti Deo, statueretq; ipsum potenter præstare posse, quod clementer promiserat: Ita nos nihil moueamur argumentis vllis quæ in contrarium promit caro & sanguis. Non igitur dilatio promissorum, non tristissima Ecclesiæ forma, non incidentes ærumnę & calamitates frangant animos nostros, sed πληροφορίᾳ, hoc est, plenissima fiducia exemplo Abrahæ patris nostri persistamus firmi tribuentes DEO gloriam veritatis potentiæ & misericordiæ. DECIMVS, quod vt pij in hac vita exemplo Abrahæ possunt vti communibus legibus contractuum & aliarum rerum exemplo Abrahæ, Ita communibus casibus sunt obnoxij varijs periculis, exilio, fami, cruci, adeoq; morti ipsi, quæ pijs transitus est ab his ærumnis ad promissam beatitudinem. Hæc breuiter dicta sint de hoc Abrahamico exemplo, quod serio per totam vitam aspicere, meditari, operæ precium est omnibus ijs qui de patre Abraham iuste & sine hypocrisi gloriari volunt.

Cognoscite ergo quod qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ.

Infert ex hypothesi thesin, seu exemplum singulare ad genus transfert, & est sensus. Abraham pater credentium iustificatus est fide. Igitur quotquot credunt & filij Abrahæ propter imitationē fidei existunt, & fide iustificātur, quemadmodum ipse fide est iustificatus. Hoc pacto Paulus ad Rom. 4. accommodat exemplum Abrahę, ita enim ait: Non est autem scriptum propter illum tantū, quod reputatum sit illi ad iusticiam, sed etiam propter nos quibus reputabitur credentibus. Porrò esse ex fide nihil aliud est, quā renunciata propria iusticia diuinis promissionibus gratiæ niti, ad Rom. 4. Credenti & non operanti reputatur fides ad iusticiā. Deinde hic obseruemus verissimam & immotā definitionē filiorum Abrahæ, hoc est, hæredum gratuitæ iustificationis quę in Abrahamico exemplo cōspicitur. Nam hac formula qui ex fide sunt, id est, vere credentes promissioni gratuitæ, vt Abraham fecit, tanquā cer-

ta definitione comprehendit Apostolus filios Abrahæ siue circumcisi sunt siue non: quos ad Rom.9.cap. filios promisionis nominat propter obiectum fidei qui credit ꝑmisioni.

Præuidens autem scriptura quod ex fide iustificet gentes Deus antè euangelizauit Abrahæ: benedicentur in te omnes gentes.

Accommodationem exempli probat testimonio scripturæ. Est autem Enthymematica probatio. Priori loco consequens, posteriori antecedens ponitur. Forma autem Dialectica hæc est, Omnes gentes benedicentur in te (hoc est, non per te, sed quia in filijs tuis censebuntur omnes credentes, vel in te, hoc est, cum te siue tuo exemplo. Ita enim Beth præpositio sæpissime exponi debet) Sed Abraham est fide benedictus adeoque iustificatus. Ergo & gentes ex fide iustificantur & non ex operibus. Quod autem dicit Apostolus, Ante euangelizauit, significat doctrinam gratuitæ iustificationis Abrahamo patefactam fuisse. Non est igitur noua doctrina Euangelium de gratuita iustificatione, vt calumniabantur Pseudoapostoli, sed longe ante exhibitum Christum in carne fuisse hominibus commendatam.

Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham.

Illatio generalis argumẽti ducti ab exemplo Abrahæ. Primum enim accommodauit Apostolus exemplum Abrahæ ad genus. Deinde accommodationem probauit scripturæ testimonio. Iam in genere concludit credentes benedici, adeoq; iustificari cum fideli Abraham (ita enim Paulus hoc loco interpretatur quod supra dixit in te) hoc est, quemadmodum Abraham credens iustificatus est, Ita etiam gentes credentes iustificari: atq; ideo non simpliciter dixit benedicuntur cum Abraham, sed cum addito, benedicuntur cum fideli Abraham, significans fidem esse instrumentum quo oblata benedictio recipitur: quæ benedictio hoc loco non aliud est quam liberatio à maledictione legis, à morte æterna, fauor diuinus gratuitus, atq; adeo vita æterna. Nam Paulus diserte maledictionem benedictioni opponit. Ex hac Pauli conclusione per locum à contrarijs concluditur, quod omnes qui per opera vel diuinæ legis pręcepta salutem quærunt, discedant ab exemplo Abrahę, & non sint filij Abrahæ, atq; ideo maneant in suis peccatis, & sub legis maledictione. Non enim consequuntur remisionem peccatorum, quæ non nisi iuxta exemplum Abrahæ, fide accipitur & non operibus, id quod clarius adhuc sequenti argumento demonstratur.

Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt, scriptum enim est: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea.

Ratio proximi argumenti, quod disiunctiue formari poterit hoc modo: Aut ex fide aut ex operibus est benedictio. Non est autem ex operibus, Igitur ex fide est benedictio adeoque iusticia & salus ipsa. Quod autem nõ sit ex operibus benedictio atque adeo iusticia, probat à cõtrarijs effectibus seu repugnantibus. Quotquot ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt, atq; adeo maledicti. Igitur quotquot ex operibus legis sunt, non benedicuntur, nec iustificantur. Antecedens probat testimonio scripturæ, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hic rursus apertum testimonium habemus, quod Apostolus per opera legis intelligat omnia quę lege diuina præcepta sunt nobis, & præcipue opera decalogi. Nam nisi prorsus insanire Sophistis lubet, non dicent promissam vitam gentibus ob Ceremonias, nec denunciatam maledictionem gentibus ob rituum Mosaicorum neglectum. Ceremoniæ enim Mosaicę & ritus exspirarunt adueniente Domino in carnem. Præterea, qui, stante Repub. Iudaica ex gentibus crediderunt, & dicebantur Religiosi, non seruarunt ritus Mosaicos vt Iob, Naaman Syrus, Cyrus rex Persarum, & multi alij.

Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuet. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo viuit in eis.

Aliud argumentum ex duobus locis, nimirum à pronunciato & repugnantibus petitum. Est autem Epichirema Rhetoricum. Primo enim loco ponitur conclusio: Secundo loco, Maior: Tertio, minor: Quarto, minoris probatio. Redigatur autem argumentum in hanc

in hanc formam: iustus ex fide viuit, Qui est ex lege nō est ex fide. Igitur qui est ex lege nō viuet. Si non viuet, neq; iustificabitur. Minoris probatio est, qui fecerit ea homo viuet in eis. Vt autem præsens argumentum plenius intelligi possit, obseruandum est, quod Paulus hic sumat legem & fidem tanquā duo contraria quo ad effectum iustificādi. Lex enim requirit opera, fides autem meram gratiā spectat. Si ergo iusticia est ex fide, est profecto ex mera gratia. Si est ex mera gratia, iam non est ex operibus. Igitur si iusticia est ex fide, non est ex operibus. Lex enim non spectat fidem in iusticia, sed opera, hoc est, non pronunciat Lex eos iustos esse qui crediderint sed qui fecerint. Sunt proinde prorsus cōtrariȩ duæ istȩ viȩ, quia Lex in nobis quærit quod nunquā inuenit ideoq; occidit. At fides accipit ex mera gratia quod nobis deest, hoc est, iusticiā, vt nobis videlicet imputetur, quæ in solo Christo est, atq; hoc respectu fides viuificat. Est igitur in hoc versiculo fundamentū cōsecutionum superiorū, quæ ex eo firmæ sunt quod lex & fides, facere & credere, iusticia inhærens & iusticia imputata, gratia & meritū, sint contraria immediata, quo ad iustificationem: in qua requiritur perfecta & omnibus numeris absoluta iusticia, qualis in vno Christo inuenitur, cum quo per fidē coalescunt omnes sancti, ac proinde saluantur. Porrò ꝓnunciatum Abacuc explicandū est. Iustus, inquit, ex fide viuet, hoc est, qui credit ꝓmissioni Dei, iustus est & viuet. Duo enim hic tribuit fidei Propheta, videlicet iustificationē, vt instrumento, & viuificationem, vt causæ efficienti. Hoc posterius sæpe Metonymicos pro priori ponitur, qui enim iustus est viuet, & nemo viuet nisi qui iustus fuerit. Antithesis in Prophetæ verbis obseruetur. Ecce, inquit, extollit sese is cuius anima non est recta in eo, iustus autem ex sua fide viuet. Hic iustus ex fide opponitur ei qui se extollit, id est, qui de seipso præsumit, & suis nititur viribus. is cuius anima non est recta in eo, id est, qui diffidit de DEO nec ad illum confugit. Iustus igitur ex fide desperat de seipso, & sola bonitate Dei nititur: vnde & iusticiam & vitam gratis haurit. His ita explicatis argumentum apertius conspicitur: Fides iustificat, Lex non est fides, igitur lex non iustificat. Maior est vera quia Propheta dicit, Iustus ex fide viuet. Minor probatur quia Lex requirit opera, fides vero gratiam apprehendit. CONFVTATIO sequitur, in qua diluuntur quatuor obiectiones, quæ contra ea quæ dicta sunt de fide & lege poterant obijci. Atque ita prudenter confutationem instituit Paulus, vt non solum obiecta aduersariorum diluat, verumetiam propositionem principalem fortius muniat.

Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum (scriptū est enim, maledictus omnis qui pendet in ligno) vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt promissionem spiritus accipiamus per fidem.

Prolepsis est seu anticipatio primæ obiectionis, quæ huiusmodi ex superioribus dictis nascitur: Si lex damnat omnes, qui eam non faciant, & nemo eam facit, an nō damnationi legis obnoxij sunt omnes? Respondet Paulus, nos liberatos esse à maledictione legis. Continet autem hæc Paulina Respōsio quatuor circumstantias istius liberationis. Quarum prima est, per quémnā liberati simus. Secunda quo modo. Tertia, in quē finē. Quarta, quo medio siue quo instrumēto illam liberationem per Christum partā consequamur. PRIMA circumstantia per quem, exponitur hisce verbis: Christus nos redemit de maledictione legis factus pro nobis maledictū, hoc est, Christꝰ sua satisfactione, qua Deo & legi satisfecit, liberauit nos à sentētia dānatoria legis, adeoq; ab ipsa legis maledictione. Est autē in hisce Pauli verbis antanaclasis figura. Priori enim loco maledictū relatiue siue formaliter accipitur. Posteriori vero significat reatum sine fundamento, & expiationē maledictionis quæ per mortē Domini peracta est. SECVNDA circumstantia est de modo, ita enim ait Apostolus: Maledictus omnis qui pendet in ligno. Christus pependit in ligno. Igitur Christus est maledictus. Non in se quidē sed quia sustinuit personā nostrā, & factꝰ est hostia ꝓ peccato nostro, dum cruci seu ligno affixus est. Nā quod impossibile erat legi, Deus per filiū missum in mundū præstitit. Fuit autē Legi impossile homines per eā iustificari, ac liberari à sententia dānatoria legis. Igitur Deus filiū fecit hostiā pro peccato, vt per peccatū damnaret peccatum in carne. Nō solum vt liberaremur à maledictione legis per satisfactionē Christi, Verumetiā vt legis iusticia in nobis impleretur per imputationē obœdientiȩ Christi, qua satisfit legi, vt Christꝰ sit cōsummatio legis in iusticiā omni credenti. Habemus paucis expressum fructum passionis DOMINI, quæ est Redemtio nostri à maledictione Legis per CHRISTI satisfactionem. TERTIA circumstantia est finis. vt, inquit, gentibus benedictio Abrahæ contingat in Christo Iesu. Benedictio autem Abrahæ est, quæ facta est Abrahæ his verbis: Bene-

dicentur in semine tuo omnes gētes. Voce benedictionis intelligitur synecdochicos, Re-
missio peccatorum, iustificatio, adoptio in Filios Dei, donatio Spiritus sancti, atq; adeo
salus ipsa ac vita æterna. QVARTA circumstantia instrumēti est quo benedictio illa spiri-
tualis nobis applicatur, Vt, inquit, Promissionem spiritus accipiamus per fidem. fide enim
benedictionē illam spiritualem recipimus, oblatā verbo & sacramentis. Est & hic Synec-
doche. nam vt supra posuit benedictionē pro iustificatione & alijs donis quæ natura cum
benedictione cōiuncta sunt: Ita hic pollicitationē spiritus, id est, promissum spiritū ponit
pro peccatorū remissione, iustificatione, & glorificatione. Nam donatio Spiritus sancti te-
stimoniū est iustificationis cui reliquæ partes quas enumerauimus necessario coniunctæ
sunt. Sed quid dicemus? an Spiritus sanctus accipitur fide? an non fidem in nobis Spiritus
sanctus creat ad prædicationem Euangelij? quo modo hæc consistunt? quatenus Spiritus
sanctus in credentibus habitat & operatur in eis, fide dicitur accipi, non quod eum antea
nō habuerint, sed quia nunc se prodit apertius, & ostendit efficacius suam prǽsentiá, dum
videlicet impellit ad spiritus opera sectanda, dū armat animatq; fideles contra carnis ope-
ra. Quatenus autem Spiritus sanctus per verbum & sacramenta fidē excitat, cum verbis
& Sacramentis exhibetur, & fidem in cordibus creat ordine non tempore præueniens fi-
dem. Porrò hæc primæ obiectionis dilutio continet præcipua nostræ Religionis capita
quæ sunt hæc. PRIMVM, quod lex damnet & obnoxios faciat maledictioni omnes homi-
nes, adeo vt nemo sit qui non subijciatur maledictioni legis. Vnde colligitur nequaquam
ex lege iusticiam contingere. SECVNDVM, quod Christus solus nos liberet à legis male-
dictione, adeo vt Redemtio per illum facta, nobis contingat ex gratia, & non ex vllo me-
rito. TERTIVM, quod modus liberandi nos à maledictione legis non fuerit alius, quam
Christi victima: quæ est sufficiens λύτρον pro toto humano genere redimendo. QVAR-
TVM, quod finis huius liberationis à maledictione legis sit plenissima benedictio & salus
credentium. QVINTVM, quod huius beneficij Christi & victimæ per fidem homines fi-
ant participes. SEXTVM ex his omnibus propositionis principalis clarissimam confirma-
tionem colligamus. Nam si lex maledicit, & à legis maledictione per Christum fide ap-
prehensum liberamur, Profecto sequitur non operibus legis sed fide Christi iustificari ho-
mines. Qui ergo legis sententia maledictioni subiecti sunt, Christi beneficio iustificati
benedicuntur & vitæ æternæ censentur hæredes.

Fratres secundum hominem dico, hominis licet testamentum si modo comprobatum sit, nemo reijcit aut addit aliquid. Porrò Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non dicit, & seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de vno, & semini tuo qui est Christus: Hoc autem dico testamentum antea comprobatum à DEO erga Christum. Lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritum, vt abroget promissionem. Nam si ex lege est hæreditas, iam non ex promissione, atqui Abrahæ per promissionem donauit Deus.

Anticipatio secundæ obiectionis, quæ huiusmodi est, post promissionem factam Abrahamo data est lex: Ergo promissio aut per legem irrita facta est prorsus: aut non videtur sufficere promissio ad iustificationem & benedictionem consequendam, sed promissioni addendam esse legem, tanquam complementum. Summa responsionis hæc est, nihil est tam potens vt possit irritum facere pactum Dei. Pactum autem Dei est promissio facta Abrahæ & semini eius. (Ita enim habent promissionis verba: Ego ero Deus tuus & seminis tui) Ergo nihil est tam potens vt possit hanc promissionem violare. Itaq; nec lex data post
quadringentos & triginta annos poterit hanc promissionem abolere. Maior probatur
per locum à minore ad maius. hominis pactum confirmatū, non reijcitur, non abrogatur
nec ei additur quicquā. Ergo multo magis pactum Dei inuiolabile putandum est, vt nec
abrogetur, nec ei aliquid adijciatur. Verum hoc fieret irritū & abrogaretur si ex lege esset
hæreditas (hæreditatis nomine Synecdochicos cōplectitur Paulus ipsam benedictionē,
adeoq; iustificationem & glorificationem.) Et si lex addenda esset promissioni, tanquam
cōplementum, adijceretur aliquid pacto prius à Deo confirmato. Hinc iam ex repugnan-
tibus cōcludit Paulus in hunc modum confirmans superius argumentū. Nam si ex Lege,
inquit, est hæreditas, iā non est ex promissione gratuita. Sed hæreditas est ex promissione.
Ergo non est ex lege. Maior expresse ponitur, loco assumtionis confirmatio ponitur: vide-
licet, atqui Abrahæ per promissionem donauit Deus. Locus hic obseruandus est cōtra eos
qui pa-

qui pactum DEI de gratuita iuſtificatione infringere conantur: quorum alij in operibus legis,alij in traditionibus humanis iuſticiã ponunt. Hi enim omnes & CHRISTO ſuum honorem detrahunt,& Deum quodammodo inconſtantiæ accuſant: Confutantur & hic Papiſtæ,qui per legem intelligunt tantum Ceremonias Moſaicas. Nam eadem eſt ratio conſecutionis. Siue enim ex lege Morali,ſiue ex quacunque alia eſt hæreditas, non eſt ex promiſsione,id eſt,ex gratia Dei per fidem. Lex enim homines reſpicit, eorumque opera. Promiſsio autem gratiã Dei & fidem in Chriſtum intuetur. Porrò hoc loco duæ calumniȩ neceſſario refutandæ ſunt,quarum vna Iudaica eſt: Altera Papiſtica. Vt autem Iudaica recte diſſoluatur,obſeruãda eſt ſcripturȩ conſuetudo. Sæpe enim cum de toto corpore Eccleſiæ agitur,Chriſtꝰ veluti in medio collocatur,qui omnes Dei filios cõprehendit Synecdochicos. Nam non totam liberorum multitudinẽ qui ab Abraham orti ſunt cõprehendit ſcriptura cũ benedictionis & promiſsionis meminit,ſed tantum eos qui inſiſtũt veſtigijs patris noſtri Abrahæ,qui ſeminis nomine cenſentur in Chriſto, qui eſt caput,reliqua in ſe mẽbra cõtinens. In Chriſto enim cõnectitur vniuerſum ſemen atq; indiſſolubili nexu cõiungitur. Quãdo igitur cauillantur Iudæi explicationẽ Pauli vrgentis ſingularẽ numerũ,cũ conſtet ſeminis vocabulũ in Geneſi collectiue accipi. (Quemadmodũ diſerte textus ait: Erit ſemen tuũ ſicut arena maris & ſtellæ cœli,) Reſpondendũ eſt Paulũ nõ loqui de vno homine,ſed de vno genere ſeminis. Diſtingendum eſt enim inter ſemen carnis,& ſemen promiſsionis. Paulus itaq; hic excludit ſemẽ carnis tantũ, & in Chriſto, vt in capite,ſemẽ promiſsionis ad quod ſolũ pertinet promiſsio,comprehẽdit. Ita enim primȩ Cor. 12. Chriſti nomẽ tribuitur vniuerſo fideliũ cœtui vbi diſſerit de vnione,adducta ſimilitudine corporis humani,quã ſimilitudinẽ accomodat his verbis: Ita & Chriſtus. Hic manifeſte Chriſti nomen tribuitur omnibus fidelibus, qui Chriſto tanquã capiti mẽbra adhærent. Papiſtica calumnia hæc eſt, quod ex hoc loco Pauli contendant legem in tota hac diſputatione de iuſtificatione tantũ Ceremonias reſpicere & non legem moralem. Nã hanc clamitãt promiſsionem factam Abrahæ præceſsiſſe, vt quæ creata vna cum homine ſit: atque ideo inferunt,aut vanã eſſe hanc Pauli argumentationẽ,aut contra ſolas Ceremonias valere. His,quemadmodũ ſuperius etiam annotatũ eſt,in hunc modum reſpondere licet. Vbi nullũ pactum interuenit, ibi nullũ acceptationis teſtimonium eſt. Sed dum facta eſt promiſsio Abrahæ,nullum pactũ fuit de iuſticia operum. Igitur nullũ extitit acceptationis operũ teſtimonium. Non enim opera, vt ipſi Papiſtȩ nobiſcum fatentur, intrinſeca dignitate meritoria ſunt,ſed acceptatione Dei & ratione pacti.

Quid igitur lex? tranſgreſſionum gratia addita fuit, donec veniret ſemen cui promiſſum erat, ordinata per Angelos in manu Mediatoris, Mediator autem vnius non eſt,Deus vero vnus eſt.

Tertia obiectio eſt. Si Lex non iuſtificat, cur ergo data? Videtur ſane fruſtra data eſſe. Reſpondet Paulus, Legem non eſſe fruſtra datam ſed habere ſuum vſum. addita enim eſt propter tranſgreſsiones,non quidem tollendas ſed reuelandas: vt iſto pacto homines deueniant in agnitionẽ ſui peccati, & cõmeritæ damnationis: Vnde & ad promiſſum ſemen impellantur,ſine quo à Legis maledictione nemo liberari poteſt. Atq; hoc eſt,quod additur: donec veniret ſemẽ cui promiſſum fuerat,quaſi dicat,Lex ſubſeruit promiſsioni,vt homines coerceat vſq; ad aduentũ ſeminis promiſsi. Loquitur autẽ hic Paulus de tota lege & externa illa tota adminiſtratione qua vetꝰ populꝰ regebatur vſq; ad exhibitum Meſsiam. Porrò quod nunc in Eccleſia retineatur lex moralis plures ſunt cauſſæ, de quibus poſtea pluribꝰ dicetur. Quod autẽ ſequitur ordinata per Angelos in manu Mediatoris,ſcilicet Moſis, ſolus Lutherus appoſitiſsime explicãs digreſsiunculã eſſe dicit in qua diſcrimẽ facit Paulus legis & promiſsionis ſeu Euangelij. Eſt autem hæc ſumma diſcriminis. Lex data eſt per Angelos in manu Moſis Mediatoris. Euangelium autem per Chriſtum eundemq; Mediatorem. Quare Euangelium excellere legem dubium nõ eſt. Quod autem additur,mediator autem vnius nõ eſt, non tantũ de Moſe,ſed in genere intelligẽdũ eſt. Quemadmodũ enim Moſes veteris pacti mediator fuit. Ita Chriſtus noui pacti inter Deum offenſum & hominẽ offendentem mediator exiſtit. Vnde Euãgelij & promiſsionis dignitas apparet. Quod ſequitur, Deus autem vnus eſt,facit ad confirmationẽ ſuperiorũ. Perinde ergo valet ac ſi diceret: Deus ſemper manet ſui ſimilis. Quod ergo ſemel decreuit non mutat. Proinde nequaquam exiſtimandũ eſt, quod Lex abroget promiſsionem Abrahæ factam,

Num lex igitur aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Nam ſi data eſſet Lex quæ viuificare poſſet, vere ex lege eſſet iuſticia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccatum, vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.

Quarta obiectio cum dilutione. Si lex damnat & promiſsio gratuitã offert ſalutem, promiſsio videtur eſſe contra legem & lex contra promiſsionem. Reſpondet & hic Paulus à fine legis,& oſtendit quod promiſsio redditur illuſtrior miniſterio legis. Atq; in hunc modum argumentatur à deſtructione antecedentis ad deſtructionem conſequẽtis. Si Lex data eſſet quæ poſſet viuificare,hoc eſt,iuſtificare,vere ex lege eſſet iuſticia.Sed lex non data eſt quæ poteſt viuificare.Ergo ex lege non eſt iuſticia. Probatur aſſumtio à contrario effectu.Lex concluſit omnia ſub peccatum,Igitur lex nõ liberat à peccato nec viuificat.Sed cur ita? vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti,id eſt,ex fide in Ieſum Chriſtũ daretur credentibus,id eſt,vt credẽtes fide conſequerentur promiſſam iuſticiam & remiſsionem peccatorum.

Prius autem quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex Pædagogus noſter fuit ad Chriſtum,vt ex fide iuſtificaremur.

Exegeſis eſt, ſuperiorem enim ſententiam de vſu legis exponit clarius idque duplici ſimilitudine,Primũ enim legem carceri comparat,deinde Pędagogo.vtraq; aptiſsime vſum legis cõmonſtrat. Vt autem hæ ſimilitudines rectius intelligantur,quid lex, quidq; fides hoc loco ſignificet notãdum eſt. Lex itaq; hoc loco neq; legem moralem tantũ,neque Ceremonias,& iudicia,ſed totum Regimẽ & politiam Moſis, quæ lege Dei conſtituta fuit,ſignificat:Fides autẽ hic ſignificat obiectum fidei, nempe Chriſtum, in quem credimus iam exhibitum & manifeſtatum in carne, ſiue tempus ipſum notat noui teſtamẽti,quo clarior quædam gratiæ DEI reuelatio per prædicationem & victimã Meſsiæ cõtigit.His cognitis apertiores reddentur ſimilitudines propoſitæ in hũc modum. Quemadmodum carcer ſe habet ad captiuum,Ita lex Moſaica ad populum Iſraeliticũ, Sed captiu⁹ è carcere eripitur et liberatur dato pro ipſo λύτρῳ,hoc eſt,precio capitis.Ergo et popul⁹ Dei à iure legis Moſaicæ liberatur adueniẽte Chriſto qui λύτρον perſoluit.Hęc prior ſimilitudo totius politiæ Moſaicæ certum tempus fuiſſe nimirum vſq; ad Chriſtũ exhibitum docet. Vnde iam colligitur exhibito Chriſto non debere vllos adigi ad politiam Moſaicã ſeu ritus legales ſeruandos.In hunc modum explicata ſimilitudine,ſenſus verborum Pauli clarior efficitur.Antequã,inquit,veniret fides,hoc eſt,clarior gratiæ reuelatio exhibito Chriſto,ſub lege,id eſt, ſub regimine & Politia Moſis, cuſtodiebamur in eam fidẽ quæ reuelãda erat,id eſt,vſq; ad tempus exhibiti Chriſti in quo fides clarior extitit. Neq; hic patrib⁹ adimitur fides, ſed tantumodo ſignificatur clarius, coramq; repræſentari nobis,quod populo legis per Ceremonias,totiuſq; Politiæ Moſaicę ſtatum obſcurius adumbratum fuit. Non eſt ergo diſcrimẽ inter fidem patrum & noſtram in obiecto,ſed in modo tantum.Nã vt illi in Chriſtum exbihendũ crediderunt,ita nos in exhibitũ credimus, atq; ita illuſtrior eſt noſtra fides quam illorum.Quod enim illi in figuris habuerunt, id nos reipſa poſsidemus.Altera ſimilitudo ſeu comparatio hæc eſt: Quẽadmodum pædagogus ſe habet ad diſcipulos,ita ſe habet lex ad populũ Iudaicum. Sed Pædagogo certum moderationis tẽpus præfinitum eſt,nimirum tẽpus pueritiæ.Proinde & Lex præfinito tẽpore ceſſare debuit.Tempus autẽ legis durabat tantũ vſq; ad Chriſtum. Igitur Chriſto exhibito lex non amplius obligat homines (intelligendũ eſt hic legis vocabulum totã Moſaicam adminiſtrationem complecti,vt ſupra admonui)idq; ideo vt ex fide iuſtificaremur, quemadmodum Paulus hic aperte ſubiungit.Sed quomodo lex fuerit Pædagogus vſq; ad Chriſtũ,& vtrum adhuc aliquo munere fungatur, tum quomodo abrogatã eſſe legẽ intelligendum ſit,paucis explicandum videtur.Quomodo Lex fuerit Pædagogus ad Chriſtũ in partibus legis & earum finib⁹ clare perſpici poteſt. Partes legis recitantur tres,præcepta ſeu mores, iudicia.Ceremoniæ. Præcepta itaq; cum normam veræ iuſticię & voluntatis Dei cõmonſtrabant hominibus,& cũ iniuſticiæ homines accuſabant, ſimul admonebãt alibi quærẽdam eſſe iuſticiam,ſi modo maledictionis ſententiã,quã lex in omnes tranſgreſſores pronunciat,euadere vellent. Vnde,tametſi obſcurius,ad Chriſtum quærendum homines per legem impellebantur.Nam dum propria experientia teſte,legis iuſticiam aſſequi nõ poſſent,& Meſsiam adducturum æternam iuſticiã audirent, niſi perire mallent, cõfugerent ad quærẽdam Meſsiæ iuſticiam,quæ ſola fide accipienda erat. Vnde hæc confeſsio Danielis,tibi

lis,tibi Domine iusticia,nobis autẽ confusio faciei.Iudicia Mosaica minus mihi videntur ad Christũ impulisse, nisi quod cõmunia & crebra errata populi & in delinquentes animaduersiones possint aliquo modo ad erratorũ medicũ impellere. Ceremoniæ efficacius Christũ adũbrarunt, vt circumcisio,ablusiones, sacrificia, vt de alijs taceam. Circumcisio enim,quia fuit signaculũ iusticiæ fidei, semen Abrahæ promissum,hoc est, Christum mystice prædicauit. Ablusiones omnes admonebant Iudæos sordium peccatorũ abstergẽdarum per Messiam. Sacrificia Typice victimam futurã adumbrarunt. Ex his facile intelligi potest vtrum adhuc lex Pædagogi aliquo munere fungatur an non. Nam quantũ ad ceremonias & Iudicia,imo quantum ad totũ attinet regimen Mosaicum, nullo nunc prorsus Pædagogi officio lex fungitur. Nam tota œconomia Mosis adueniente Domino, sublata est. Verum quatenus lex moralis proponit nobis iusticiæ normam,& arguit nos peccati atq; etiam ciuili quadam disciplina coercet carnales,Pædagogus existit & impellit nos,vt quæramus Christum iustificatorem,nisi malimus in peccatis nostris perire. Hinc etiã facile cõstare potest quomodo lex abrogata sit & quomodo nõ sit abrogata. Lex moralis duas partes habet. Quarũ prima est norma vitæ perpetua. Altera est de promissionibus & comminationibus appendix. Norma vitæ nec in hac vita nec in futura abolebitur. Deus enim perpetuã dilectionem erga se,& suam creaturam suo ordine requirit. Cõminationes cõuersis sunt abolitæ,iuxta dictum Pauli,nõ sumus sub lege, sed sub gratia. Item ad Galatas 3. Christus pro nobis factus est maledictum. Promissiones autem sunt pijs ratę in Christo. Verum non conuersi legi morali toti cũ sua dãnatoria sententia obnoxij sunt,iuxta illud, Maledict⁹ est omnis qui nõ fecerit omnia quę scripta sunt in libro legis. Lex Ceremonialis Mosis abolita quidem est quo ad vsum, sed non quo ad significationem. Nam res quas figurabãt ceremoniæ sunt æternæ. Lex iudicialis quo ad vsũ est libera, potest enim ea magistratus vti vel non vti, prout visum fuerit sapiẽtibus legislatoribus. At quantũ ad significationem attinet,perpetua est. Nam politia Mosis,regni Christi Typus erat.

Adueniente autm fide, non amplius sub pædagogo sumus.

Applicatio est posterioris similitudinis quæ supra satis declarata est. Per fidem intellige clariorem gratiæ notitiam,quæ facta est exhibito Christo,sicuti supra etiam annotauimus.

Omnes enim filij Dei estis per fidem in Christo Iesu.

Confutatis obiectionibus redit Apostolus ad confirmationem propositionis, & argumentatur à caussarum diuersitate seu differentia. Credẽtes sunt filij Dei per fidẽ,quia in Christo Iesu sunt. Igitur operantes non sunt filij Dei per legem. Proinde nec lege iustificantur. Locus hic obseruãdus est de dignitate hominum credentium Euangelio,sunt enim adoptati in filios Dei,ac vt membra Iesu Christi cẽsentur coram Deo Hæc dignitas merito monere vnumquemq; nostrum deberet,ne quid committeremus filijs Dei indignum.

Siquidem quicunque baptizati estis in Christum,Christum induistis.

Quomodo filij Dei fiant credentes ostendit, nimirum cum incorporantur,vt ita dicam Christo: & eius membra fiunt. Cuius incorporationis efficax Symbolum est baptismus,quo promissionis verbũ obsignatur. Symbolica ratio Baptismi alibi explicata est. Obseruetur hic locus de vero vsu Baptismi,qui est admonere nos fidei,mortificationis,viuificationis,regenerationis et innouationis, atq; adeo quod simus membra Christi.

Non est Iudæus neque Græcus,non est seruus, neque liber, non est masculus neque fœmina: omnes enim vos vn⁹ estis in Christo Iesu.

Oportune omnes homines exæquat in negocio salutis, vt etiam hoc modo iusticiam legi adimat. Sunt autem tria potissimum de quib⁹ homines gloriari solent,& per quæ alij alijs se proponunt. Quorum primum est natio seu propago. Secundum conditio,qua alij liberi, alij serui sunt. Tertium sexus. Hæc tria nullum faciunt inter homines discrimen, quantum quidem ad iustificationem attinet. Hæc non impediunt quo minus extra salutis negociũ singulis pro ratione donorũ & dignitate officij suus honos tribuatur. Locus obseruandus est. continet enim vberrimam consolationem. Clarissime enim docet quod nemo à Deo reijciatur vel propter nationis infamiam,

infamiam, vel propter conditionis humilitatem, vel ob ſexus imbecillitatem: modo manſerit in Chriſto Ieſu. CONCLVDITVR etiam hinc, quod ſpes ſalutis noſtræ & gratia adoptionis, non pendeat ex lege, ſed ex Miſericordia per fidem.

Si autem vos Chriſti, igitur & ſemen Abrahæ eſtis, & ſecundum promiſſionem hæredes.

Sorites eſt per quem colligit iuſticiam non eſſe ex lege ſed ex fide promiſsionis. Prima propoſitio repetenda eſt ex ſuperioribus in hunc modũ: Quotquot credunt ſunt in Chriſto Ieſu. Qui ſunt in Chriſto Ieſu ſunt ſemen Abrahæ. Semen Abrahæ ex promiſsione eſt hæres. Ergo quotquot credunt ſunt hæredes. Vnde cõſequitur ex lege nõ eſſe hæreditatem. Quapropter neq; iuſticia ex lege eſſe poterit. Hæreditas enim & iuſticia à ſe inuicem diuelli nõ poſſunt. Obſeruetur hic inprimis definitio ſeminis ſeu filiorum Abrahæ. Filij enim Abrahæ non per carnalem prærogatiuam generis, ſed per imitationem fidei conſtituuntur: qui etiam filij Dei ſunt, eo quod per Chriſtum, & in Chriſto in filios adoptati ſunt iuxta dictum Iohan. 1. dedit poteſtatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Vt paruulus hæres exacto tempore conſtituto à Patre liberatur à procuratoribus: Ita populus Dei, miſſo filio Dei propitiatore peccati, veluti liber hæres gaudet, legi Moſaicæ nequaquam obnoxius. Hæc res etiam olim figurata fuit in duobus filijs Abraham, Iſmaële & Iſaac, quorum ille, ex agar ancilla: hic è matre libera natus eſt.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Principium huius quarti capitis cohæret cum fine tertij. Nam vt in fine tertij nos liberos à lege affirmat per Chriſti aduentum, ita hic idem ſimilitudine declarat, & Epexergaſia Rhetorica illuſtrat. Deinde rurſus Prophetico & Apoſtolico more à doctrina delabitur in monitiones, & exhortationes: poſt quas allegorica ſimilitudine quod inſtituit de abrogatione legis claudit. Atq; ita hoc quartum caput tribus partibus abſoluitur. Quarum extremæ didacticæ ſunt, media vero parænetica.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO autem quam diu hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit Dominus omnium: Sed ſub procuratoribus eſt & œconomis vſque ad præfinitum tempus à patre: Ita & nos cum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes.

Simitudinem ſumit à conſuetudine ciuili. Quemadmodũ hæres ſe habet ad procuratores & œconomos, ita ſe habet populus Dei ad legem. Sed hæres habet ſuæ ſubiectionis tempus certum, videlicet pueritiæ à patre præfinitum. Ergo & populus Dei non eſt perperuo iugo legis premendus, ſed tantum ad tempus à Deo conſtitutum. Porrò ſub elementis mundi eſſe, nihil aliud eſt, quam eſſe ſub lege, quemadmodum ex ſuperioribus patet. Nam, vt rudimenta mundanæ ſcientiæ viam parant ad ſolidiorem doctrinam: Ita lex Moſaica ac regimen illud totũ, viam quandã parauit ad ſolidiorem Chriſti noticiã: quæ per ipſum reuelatũ & manifeſtatũ in carne contigit. Quare rudimentis iſtis ſuperatis iam in Chriſto cõquieſcamus. Non igitur Paulus hoc loco legẽ contemnit, ſed metaphora, hoc eſt, implicita ſimilitudine tẽpus durationis legis expreſſit. Quę ſimilitudo prorſus idẽ docet quod duę ſuperiores de carcere & Pædagogo. Quẽadmodum enim illis, ita & hac libertatem populi noui teſtamenti à lege Moſaica docet, veluti clariſſime applicatio quæ ſequitur oſtẽdit.

At vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret, vt adoptionem acciperemus. Quoniam autem eſtis filij, emiſit DEVS ſpiritum filij ſui in corda veſtra, clamantem, Abba pater. Itaque iam non es ſeruus amplius, ſed filius, Si autem filius, & hæres Dei per Chriſtum.

Præterquam quod accommodat Apoſtolus clarius ſimilitudinem ad populum noui teſtamenti, qui Chriſtum exhibitum fide recipit, breuiſsimo quodam ac maxime memorabili Aphoriſmo ordinem noſtræ reparationis ponit ob oculos, quando inquit: Venit plenitudo temporis, id eſt, temporis oportunitas quæ ex ſola prouidentia Dei dependet. Solius enim Dei fuit indicare & ſtatuere quando expediret maxime filium mittere. Quod quidem tẽpus obſcurius prædicebatur à Iacobo Patriarcha & clariſsime ab ipſo Daniele monſtratum eſt. Verum ne quis ignorantiam prętẽderet, per Eſaiam Prophetã certiſsima indicia præſentis Meſsiæ indicauit: ex quib⁹ cognoſceretur Meſsiæ præſentia, ad quæ remittit Dominus diſcipulos Iohannis quærentes an is Meſsias eſſet, an alius expectaretur adhuc. Sequitur. Miſit Deus filiũ ſuum. Ecce initium ſalutis noſtræ caritas illa Dei ſtatuitur, qua Pater filium ſuum miſit in mundũ, vt fieret victima pro peccatis mundi, vt non pereat ſed habeat vitã æternam quiſquis in eũ crediderit. Proximo loco redemtionis meminit, factæ per oblationẽ Chriſti. Ita enim ait: Factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret. Tertio noſtri adoptionem addit cum inquit: vt adoptionẽ acciperemus, hoc eſt, vt filij Dei fieremus. Quarto miſsionis Spirit⁹ ſancti in corda noſtra meminit, quæ miſsio certiſsimũ pignus eſt adoptionis noſtri. Quinto loco inuocationem patris addit, quæ eflectus eſt Spiritus ſancti in nobis habitantis. In hoc ordine quæ præcedunt cauſſæ ſunt ſequentium. Dilectio Dei mittit filiũ, filius miſſus liberat à peccatis. Liberati à peccatis adoptantur in filios. Filij effecti donãtur vberiori ſpiritu. Donati Spiritu ſancto per eundem, Deum patrem appellare & inuocare audent. Hæc ſit breuis rerũ hui⁹ pericopæ notatio. Nunc quid præterea ex hac pericopa colligendũ ſit videamus. Primum, cum dicit Apoſtolus, Deum emiſiſſe filium, ſignificat filium Dei antea fuiſſe quam eſt cõceptus in vtero virginis, vnde cõcluditur æterna eius diuinitas. Quod addit factũ ex muliere, duo innuit: Primum quod ſine virili ſemine ex ſolo ſemine ſexus muliebris ſit nat⁹ Dominus iuxta promiſsionẽ primã & vaticiniũ Patriarchæ Iacob, & Eſaiæ. Deinde quod is qui filius Dei, idem ſit filius hominis, ac verus homo, vna perſona in duab⁹ naturis ſubſiſtẽs. Deinde obſeruemus mentionẽ hic fieri triũ diſtinctarũ perſonarum in diuinitate, Patris, Filij, & Spiritus ſancti. Præterea hic textus poterit cuilibet eſſe quædam probandĩ norma, qua quilibet poterit de ſeipſo iudicare, atq; adeo propriam cõſcientiã examinare, incipiendo ab vltimo effectu, qui in ordine reparationis noſtri hic ponitur. Si enim quis ſerio inuocat patrem cęleſtem ex vera fide in filium Dei, inde colligat quod vere habeat Spiritum ſanctũ in ſe habitantẽ Arrhabonẽ hæreditatis noſtræ: quod vere ſit adoptatus à Deo in filium: Quod vere ſit liberatus à maledictione legis per victimã filij. Deniq; quod vere diligatur à patre in filio eius Ieſu Chriſto. Contra vero ſi nullus eſt inuocationis ver⁹ ardor, nullum ſtudium, indiciũ eſt minime fallax abſentis Spiritus ſancti. Si abeſt Spirit⁹ ſanctus, ſuperiora quoq; vſq; ad primum deſiderari neceſſe eſt. Quod autẽ ſubiũgitur, ex ſuperioribus facile intelligi poteſt, & ex natura relatiuorum & à iure naturæ cõcluditur. Credẽtes & inuocantes Deum patrẽ ſunt filij Dei: Ergo non ſunt ſerui, mancipia peccati. Item filij Dei ſunt hæredes Dei, Ergo & credentes, cum ſint filij, erunt hæredes, ſcilicet in Chriſto, cuius membra ſunt. Hęc admoneant nos cum dignitatis noſtrę, tum puritatis, & ſanctimoniæ vitæ. Quid enim indignius eſt, quam vt filij Dei, ſe vt porci Epicuri cõtaminent? Porrò in inuocationis forma quatuor ſunt obſeruãda. Primum, Clamoris vocabulum ad fiduciæ certitudinem exprimendã pertinet. Nimirũ quod credentes non dubitãter, ſed intrepide Deum patrem inuocant, freti nõ ſua, ſed mediatoris dignitate. Secundũ, Mimeſis obſeruetur. Nam cum dicit: Abba pater, imitatio eſt filij Dei, Marc. 14. ſignificatur itaq; quod omnes per Chriſtũ conſtituantur filij Dei & per ipſum exaudiãtur. Tertio duplicatio per diuerſarũ linguarum voces, ſignificat per totum mundum diuulgandam eſſe gratiæ & miſericordię Dei prędicationem, adeo vt Deus ipſe promiſcue omnibus linguis prędicetur & inuocetur. Quarto quod proprius Chriſtianorum cultus ſit inuocatio.

Sed tunc quidẽ cũ nõ cognoueratis Deũ, iis,

Altera pars huius capitis quæ obiurgatoria & parænetica eſt. Nam more quina-

qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imo cogniti ſitis à Deo. Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo ſeruire vultis?

Prophetico & Apoſtolico tranſit Apoſtolus à doctrina ad obiurgationes & hortationes, vt doctrinæ veluti ſtimulos quoſdam addat. Primum itaque hic obiurgat Galatas, & obiurgationẽ exaggerat cõparatione præteriti temporis, quo in ignorantia vixerũt Galatæ ad præſentem gratiæ Dei reuelationem. Senſus autem eſt, olim ante prædicationẽ Euangelij fuiſtis Idolatræ corrupti Ethnicis ſuperſtitionibibus: At nunc, poſtquá per prædicationem Euangelij verus Deus ſe vobis reuelauit, & poſtquam ex Euágelio veram ſalutis viam didiciſtis, quæ dementia eſt rurſus verum Deum deſerere, & ad egena Eleměta, id eſt, prauas ſuperſtitiones redire? Sed cur Paul⁹ hic vocat Ceremonias Moſaicas egena Elementa? Reſpondeo: Ceremoniæ Moſaicæ, ſacrificia, atq; adeo tota lex conſideratur tripliciter. Extra Chriſtum, contra Chriſtum, & in Chriſto. Extra Chriſtum, cum cõſuetudinis tantũ gratia ſeruantur, aut cum lucri alicuius, aut honoris ratio adhibetur. hac ratione multi olim inter Iudæos Ceremonias defenderunt, nõ aliter quam hodie Papiſtæ ſuas ſuperſtitiones defendunt. Contra Chriſtum, cum obſeruationi iſtorum rituũ aliqua iuſticię portio tribuitur, vt tempore Pauli circũciſioni, & alijs ritibus Moſaicis tribuerunt iuſticiam, quaſi nemo integre iuſtificari poſsit ſine iſtis adminiculis, quæ opinio precium ſanguinis Chriſti abolet. In Chriſto, ſed dupliciter, videlicet, ante Chriſtũ exhibitum, & poſt Chriſtum manifeſtatum in carne. Ante Chriſtum exhibitum Cæremoniæ Moſaicæ nequaquam fuerunt infirma & egena elementa, ſed pia exercitia commendata hominibus diuinitus. Nam Chriſtum, quem figurabant, quodammodo in ſe continebát. Poſt Chriſtum manifeſtatum in carne prorſus exſpirarunt Ceremoniæ Moſaicæ, ita vt non amplius ſint ſalutaria piorum exercitia. Cæremoniæ itaque Moſaicæ conſideratæ extra Chriſtum, contra Chriſtum, & poſt Chriſtum manifeſtatum in carne, prorſus ſunt infirma & egena elementa, quia vita illarum, nempe Chriſtus, ab illis abeſt. Locus hic obſeruádus eſt, qui docet quod omnes qui ad traditiones ſiue veteres Moſis, ſiue nouas hominũ quorumcunq; conuertuntur, ac in ijs aliquam iuſticię partem collocant, ſint idolatrę, nihilo meliores Ethnicis qui idola ficta pro numine coluerunt.

Dies obſeruatis & menſes & tempora & annos.

Exemplum addit de obſeruatione ſuperſtitioſa temporum, idq; ideo, vt ſimile iudicium fiat de obſeruatione ciborum, lotionum, circumciſionis, & aliorum rituum Moſaicorum. Porrò quadruplex notanda eſt temporum obſeruatio, videlicet, Phyſica, Ciuilis, Eccleſiaſtica, & ſuperſtitioſa. Phyſica coniuncta eſt cum naturæ ordine fixo & perpetuo, vnde admiráda Dei ſapientia & prouidentia colligenda eſt. Hinc viciſsitudines ſunt Veris, æſtatis, autumni, hyemis &c. Huc & motus corporũ cœleſtiũ pertinens. Huius Phyſicæ obſeruationis pars quædá eſt medica obſeruatio, quæ facit ad corporum humanorũ incolumitaté conſeruandá. De hac igitur obſeruatione tota conſulẽda eſt Phyſica. Ciuilis obſeruatio reb⁹ policitis & œconomicis ſeruit. Nam ſine hac actiones forenſes & cõtractus inter homines minime ſeruari poſſunt. Eccleſiaſtica obſeruatio plane libera eſt: quæ docendi, diſcendi & precandi cauſſa à Chriſtiano populo libere ſeruatur abſq; opinione cult⁹, meriti, iuſticiæ, & neceſſitatis. Hæc obſeruatio etſi in Eccleſia libera eſt: tamen qui per contemtum Eccleſię obſeruationes vtiles, & facientes ad ædificationẽ violat, reus peragitur ordinis Eccleſiaſtici in Eccleſia neceſſarij, quẽ Spiritus ſanctus nobis per Apoſtolum cõmendat in hunc modũ ſcribens Corinthijs. Omnia fiant ordinate & decenter. Superſtitioſa temporũ obſeruatio eſt, quando opinio cultus, meriti, iuſticiæ, & neceſsitatis accedit. Ab hac obſeruatione dependet totus Papatus qui κακοζηλία quadam, partim Ethnicas, partim Iudaicas ſuperſtitiones in Eccleſiam inuexit. Quarũ religione obſtringuntur cõſcientię et ſinceritas Euangelij tanquam impuriſsimo cœno turbátur. Atq; ideo à Paulo huiuſmodi obſeruatio iuſtiſſime damnata eſt. Eſt igitur diligenter obſeruandũ diſcrimen inter vtilem dierum obſeruationẽ, & pernicioſam ſeu ſuperſtitioſam. Illa enim ædificat, hæc vero deſtruit. Præterea cum Paulus teſtatur miniſtros Euangelij habere poteſtatem, ad ædificandũ, & non ad deſtruẽdum, ſatis indicat, quod vt liceat ipſis vtilia tempora & feſta ordinare in Eccleſia, ita debeant ſuperſtitiones, quátum in ſe eſt, voce & autoritate abolere. Ita tamen vt nihil per tumultum, ſed vt omnia, matura deliberatione cum ijs quorum intereſt habita, gerantur.

Timeo

Timeo de vobis, ne forte erga vos frustra laborauerim.

Amplificat à periculo. Nam hisce verbis significat eos nullum fructum percepturos ex Euangelio, quotquot traditionibus Mosaicis aut humanis aut vlli rei, præterquam soli Christo, tribuunt vel totam vel partem iusticiæ. Nam hic agit Apostolus aduersus eos qui ritus Mosaicos tanquam complementum iusticiæ Galatis obtrudere voluerunt. Obseruandus igitur in primis hic locus est, qui docet frustra laborare ministros Euangelij, vbi ritus Mosaici aut humanæ traditiones cultus gratia defenduntur.

10 Estote sicut ego, quia & ego sicut vos.

Admonet Galatas vt sint memores mutui officij & analogi, hoc est, vt se dociles præbeant & amantes sui: cum ipse omnia faciat in ipsorum salutē. Locus hic obseruandus est de moderanda obiurgatione, ne videlicet ministri Euangelij modum excedant, & remedium in venenum conuertant. Ita enim ministri Euangelij obiurgare debent lapsos, vt non in desperationem adigant eos, quorum salus quærenda fuit, sed vt in media obiurgatione spem veniæ, si modo obiurgati resipiscunt, polliceantur. Sicuti enim omnia ita etiam obiurgationem ad ædificationem referre debent sinceri Euangelij præcones: quod tum demum rite facient, vbi paternum affectum erga Ecclesiam habuerint. Moneat proinde hoc Pauli factum ministros verbi, vt se ingenijs auditorum pie accom-20 modent, ac conforment, quoad fieri potest, vt auditores intelligant se esse non sub rigidis exactoribus semper superbas minas æstuantibus, sed potius sub amicis monitoribus & salutis suæ vere amantibus: vt qui pio affectu & paterno officium facere videantur.

Fratres obsecro vos nihil mihi fecistis iniuriæ, nostis autem, quod per imbecillitatem carnis euangelizauerim vobis prius, & exprimentum mei quod erat in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respu-30 istis, sed me vt Angelum DEI, vt Christum Iesum recepistis.

Anticipat calumniam Pseudoapostolorum, qui Paulum inimicum Galatarum & hostem esse mentiebantur: quo ipsi autoritate Pauli labefactata pluris fierent apud Galatas. Tribus autem argumentis hanc calumniam confutat Apostolus. Quorū primum est quod nulla offensa intercesserit. Fratres, inquit, obsecro vos nihil me læsistis, id est, nihil mihi fecistis iniuriæ, ob quam iniuriam in vos asperior essem. A pietate enim & vera virtute alienum est si ei perrexeris molestus esse, à quo non prior sis læsus. Secundū petitur à labore & diligentia in prædicando Euāgelio præstitis. Scitis, inquit, quod per imbecillitatē carnis Euangelizauerim vobis iam pridē. Vnde facile colligere poteritis meas obiurgationes eo nō tendere, vt quæram meā gloriam. Imbecillitas enim carnis hoc loco opponitur pompæ, gloriæ, splendori, & dignitati carnis, quib⁹ Pseudoapostoli tumebant & superbiebant: Etsi voluerunt videri omniū humilimi, qui oues foris apparent, cū 40 intus sint lupi rapaces: qui blandis verbis adulātur hominib⁹, sed pestifera doctrina pungunt animos. Tertium petitur ab officio Galatarum erga Apostolum. & tentationem, inquit, meā in carne nō aspernati estis neq; respuistis, sed sicut Angelum Dei excepistis me: imo sicut Iesum Christum. Cum igitur tanta fuerit vestra erga me humanitas, qui fieri potest, vt vos tanquā inimicos & hostes insecter? Esset enim extremæ ingratitudinis pro tanto officio maleficiū reddere. Locus hic inprimis obseruandus est. monet enim quo in loco habendi sint sinceri verbi Dei pręcones. Debent siquidem non aliter à nobis excipi quam Angeli Dei ac ipse Dominus Iesus Christus. Sunt enim vt angeli excipiendi ꝓpter officij similitudinem, idq; quantum ad effectus & reuerentiā attinet. Sunt etiam recipiendi, vt Christus Iesus, videlicet ratione doctrinæ, quā docent Christi nomine. Sic enim ipse Do-50 minus ait: Qui vos audit, me audit. Sicut enim legati, propter eum qui misit eos honorātur & audiuntur, ita ministri Euangelij ꝓpter Christum qui eos misit honorandi & audiendi sunt. Honorandi quidem non honore cultus, sed reuerentiæ. Audiendi vero, vt vox ipsa Domini, donec quæ Domini sunt proferunt. Nam qui alienam vocem sonant, quam Domini, nō legati Christi, sed Sathanæ potius censendi sunt. Quare vt Anathemata fugiendi iuxta illud in primo: Si quis aliud euāgelizauerit, anathema sit. Hinc præterea facile intelligi potest in quo loco habendi sint qui pios ministros verbi oderunt, traducunt, persequuntur, iisq; subtrahunt necessaria. Huiusmodi enim homines spiritu Sathanę impelluntur ad obruendā lucē Euangelij. Admoneantur quoq; hic ministri Euangelij maiestatis officij sui, & dignitatis. Quæ enim maior maiestas? quæ maior dignitas? quā legatione

Christi fungi, & tanquam Christū ipsum recipi. Caueant igitur summo studio, summaq; diligentia, ne sua se φιλαυτία, ne vitæ impuritate odibiles reddant Ecclesiæ Christi: quod cum fit, non solum maculant gloriam illam Christi ad quam euecti sunt, verumetiam accersunt sibi pœnas iustissimas cum defectionis turpis, tum scandali pessimi. Non enim sibi solis accersunt iudicium, verumetiam alijs pessimo exemplo nocent. Quare vt illi qui rite funguntur officio, duplici sunt honore digni, ita hi duplicibus pœnis sunt puniendi.

Vbi ergo est beatitudo vestra?

Quasi diceret totum pietatis studium quod hactenus in vobis fuit & à multis prædicatū, sine fructu vobis peribit, nisi Iudaicis superstitionibus desertis, redeatis ad sinceritatē Euangelij, atq; in ea permaneatis. Non enim beatus est qui bene cœpit, nisi etiā in bene cœptis perseuerauerit. Ita enim Dominus ait: Beatus qui perseuerauerit vsq; ad finē. Nam qui à bene cœptis deficit, cōparatur porco, qui, postquā ablutus est, redit ad volutabrū cœni in quo magis se coinquinat. Cōmendatur ergo nobis hoc loco perseuerantia in bono. Nā qui deficiunt à via recta, beatitudine & iusticia excidunt, cuius antea erāt participes, & vt Apocalypsis loquitur, delētur de libro vitæ. Huc illud Ezechielis: Si auertit se iustus à iusticia sua, nunqd viuet? quasi dicat, minime. Qui igitur stat, videat ne cadat.

Testimonium enim perhibeo vobis, quod si fieri potuisset oculos vestros effossos dedissetis mihi.

Suo testimonio confirmat Apostolus qualenam fuerit pietatis studium in Galatis. Nam qui ex animo amant verbi præcones, haud dubie veræ pietatis studiosi sunt. Obserua notā piorum auditorū verbi, & ex antithesi collige qualesnā illi sint, qui vel minima commoda suis pastoribus inuident: qui vix teruntium, nedum oculos effossos illis darent. Vnde colligitur quod veræ pietatis ne micam quidē habeant.

Itaque inimicus vobis factus sum veritatem dicens vobis?

Conclusio est confutationis calumniæ Pseudoapostolorum. Ambrosius sensum sic reddidit: Quia non potest fieri vt inimicus vobis ego sim, quorum tanta sensi obsequia: Sed quia nemo se argui vult errantem, iccirco inimicus vobis videor, iuste vos reprehendens: Hæc ille. Obseruemus hic inconstantiam vulgi, quam non solum Paulus, verumetiam Dominus ipse expertus est. Tantisper enim fauorem populi retines, donec quæ placent audit. Verum si ex officio errata ipsius in medium produxeris, hostem tibi & inimicum conciliasti. Quem enim hodie laudant, amplectuntur, fouent, cras rursus vituperant, persequuntur, profligant, damnant. nec est quod pius Euangelij minister aliam gratitudinem à vulgo expectet.

Aemulantur vos non bene, imo excludere vos volunt, vt ipsos æmulemini.

Translatione vtitur ad moliendam reprehensionem, ex parte enim Pseudoapostolis defectum Galatarum à puritate Euangelij imputat. Illi enim zelum singularem & studium intimi amoris simulantes, deceperunt Galatas: qui tamen reuera nihil quærebant aliud, quam vanam gloriam, quam vt essent in summo pretio apud Galatas, quam vt eorum magistri & doctores in vera pietate colerentur. Indoles igitur falsorum Doctorum hic exprimitur. Nam dum zelum simulant, auram popularem captant. Deinde via fallendi Pseudoapostolorum hic describitur. Primum enim huc omnes suos conatus referunt, vt animos auditorum à veris & pijs ministris auertant, quæ præclara sunt in illis extenuando, & quæ viciosa exaggerando, postea, parata hac via, securius agunt omnia.

Bonum est autem æmulari in re bona semper, & non solum cum præsens sim apud vos.

Procatalepsis est, poterant enim obijcere: Nos te quoq; æmulati sumus dum apud nos præsens eras, Cur non etiam licebit nobis præsentes nostros instructores æmulari, id est, vehementer amare. Respondit Paulus per distinctionem. Bonum est, fateor, æmulari sed non in quauis re. Si in bona re quis æmuletur, honesta sane & bona est æmulatio: qua non solum præsentes verumetiam absentes æmulari licet. Vt enim semper honesta æmulatio probanda est, ita perpetuo inhonesta æmulatio improbanda est & damnanda.

Filioli mei quos rurſus parturio,donec formetur Chriſtus in vobis.

Blandius rurſus compellat Galatas, & ſuum paternum animum erga ipſos declarat, dum eos quidem filios nominat,Se vero parturienti comparat,donec formetur Chriſtus in ipſis. Hic locus plures ſuppeditat doctrinas & admonitiones. Inter quas hæ ſunt præcipuæ. Prima,qualiſnã affectus in miniſtris Euangelij eſſe debeat erga ſuos auditores,nẽpe talis,qualis eſt matris erga tenerrimã prolem. Quemadmodum enim illa gaudet de ſucceſſu infantis ꝓſpero,& rurſus dolet ſi quid moleſti ei eueniat: Ita pius Euangelij miniſter affectus eſſe debet,de profectu ſuorum gaudebit,defectum vero deplorabit,nõ minus quã honeſta & pia mater morbos ſuarum proliũ & mortẽ deplorat. Qui autẽ hoc affectu nõ ſunt præditi,nihil minus ſunt quã paſtores.nõ enim ſincere officium faciunt,non paſcunt oues Chriſti,ſed potius ſeipſos ſaginant:cuius rei pœnas ſuo tempore luent. Secunda,dignitas miniſterij verbi,videlicet, quod deſtinatum ſit rei omnium maxime expetendæ,nimirũ regenerationi: qua nos naſcimur in Chriſto , & Chriſtus in nobis, dum ipſius membra efficimur,& eius vita viuimus. An nõ Dei eſt proprium ſpiritualiter gignere & parere? Reſpondeo. Verum quidem eſt,ſed miniſterio tribuitur, vt inſtrumẽto, quo Deus vtitur in hoc ſpirituali partu. Deus enim eſt qui gignit in filio. Verbũ Dei ſemen eſt incorruptibile. Spiritus ſanctus eſt vita & vis ſeminis. Miniſterium Eccleſiæ eſt organum. Hinc prodeunt filij Dei,hoc eſt credentes. Tertia,aboletur Chriſtus & quaſi informis fœtus redditur,vbi legis & traditionum humanarũ iuſticia prædicatur. Nam qui legis iuſticiã prædicat,aut qui humanarum traditionum neceſsitatem docet,is reuera iuſticiã Chriſti negat,atq; adeo toti Chriſto renunciat. Gratia enim Dei in Chriſto aut tota ſuſcipitur aut tota reijcitur. Quarta,pugnat hic locus contra Anabaptiſtas,& alios,qui vocale verbum, & externum miniſteriũ Euangelij abolere conantur. Quod cum faciunt gratiam Dei abolent,viã ſalutis intercludunt, ſepeliũt beneficia Chriſti, Breuiter Chriſti nomẽ vt fideliſsima Sathanæ mãcipia è medio tollunt,& regnum Sathanæ ſtabiliunt. Quinta,confutat hic locus Nouatianos & Anabaptiſtas qui lapſis reditũ ad pœnitentiã ſacrilege negarũt. Hinc enim Paulus lapſos Galatas reuocat. Tametſi autẽ nihil periculoſius eſt quam ſæpe relabi in peccatum(Nã inde mens in multis reproba efficitur, & multi ita dedolere incipiũt,vt nullo peccatorũ ſenſu tãgantur:) Tamen veriſsima eſt doctrina Eccleſiæ,quæ docet Deum lapſos in gratiam recipere: cuius rei veluti Symbolum quoddã Dominus voluit eſſe condonationẽ mutuam in hac vita. Vnde interroganti Petro quoties in ſe peccãti remittat. Reſpõdet:Septuagies ſepties.

Vellem autem adeſſe apud vos modo, & mutare vocem meam quoniam inops conſilij ſunt in vobis.

Concludit Apoſtolus voto obiurgationem paterna ſtorga mixtã. Cupit enim ſe Galatis adeſſe, quo præſens poſſet accõmodare ſe captui ſingulorum,cum ſingulis cõferendo & ſingulos docendo & admonẽdo,prout neceſsitas poſtulare videretur: id quod in generali ſcripto fieri tam cõmode nequaquã poteſt. Monet hic locus miniſtros Euangelij,vt recte ſecent ſermonẽ Euangelij,vtq; ſe captui & ingenio auditorũ accõmodent,quo doctrinæ & cõſilio melius locus eſſe poſsit. Vt enim medicus generalibus præceptis parum efficiet, niſi ſingulorum qui ægrotant peculiarẽ curã habuerit: ita miniſter Euangelij cõſcientijs ſingulorũ vix medebitur vniuerſali doctrina. Quare vtiliter in noſtris Eccleſijs inſtituta ſunt priuata colloquia ante ſumtionẽ cœnæ,in quibus doctrinæ & conſolationes ſingulis veluti ſalutaria quædam Pharmaca adhibentur.

Dicite mihi qui ſub lege vultis eſſe legem non auditis? Scriptum eſt enim quod Abraham habuit duos filios, vnum ex Ancilla & alterum ex libera. At ille quidem qui ex ancilla, ſecundum carnem fuit. Hic vero qui ex libera per promiſſionem (*ſcilicet natus eſt*) Quæ quidem per allegoriam ſunt dicta. Hæ enim (*ſcilicet matres ancilla & libera*) ſunt duo teſtamenta, vnum quidem à monte Syna in ſeruitutem generans quæ eſt Agar (nam Agar Syna mons eſt in A-

Tertia pars eſt huius capitis in qua Apoſtolus docet & exornat Typica ſimilitudine idem quod ſuperius multis rationibus docuit,nimirum populum noui teſtamenti liberum eſſe à lege Moſaica ac ritibus Iudaicis, Iuſtificari autem gratis ſola fide abſq; operibus legis. Verum vt hic Typus melius intelligatur. Primum rem totam in argumenti formam conijciam. Poſtea ſingulas partes latius perſequar. Argumentum itaq; ſumtum à Typo coniugij Abrahæ in hanc formã con-

rabia, confinis eſt autem ei quæ nunc eſt Hieruſalem) ſeruit autem cum filijs ſuis. Quæ autem ſurſum eſt Hieruſalem libera quæ eſt mater omnium noſtrum.

mode cogi poteſt. Quemadmodum Abraham in vno domo duas vxores Agar ſeruam & Saram liberam habet: Ita Deus habet duo teſtamenta, vetus quidē quod Agar, nouum vero quod Saræ reſpondet. Sed Agar genuit Iſmaelem, qui fuit Typus populi legalis in ſeruitutem nati: Sara vero genuit Iſaac Typum populi liberi. Igitur vetus teſtamentum ſeu lex generat populum ſeruitutis, nouum vero populū libertatis. Cum itaq; nos ſumus populi noui teſtamenti, nō debemus amplius ſub legis ſeruitute concludi. Nam fide ꝓmiſsionis vt iuſti ſumus, ita etiā liberi: Hæc totius huius exornationis ſumma eſt, ad quam hiſtoriā ex Geneſi accommodat Paulus, cuius partes obſcuriores explanaturus, primum colligā antitypa. Abraham typus Dei eſt. Agar figurat vetus Teſtamentum ſeu legem. Syna adumbrat terrenā Hieruſalem. Iſmael filius Agar typus fuit populi legis. Sara vxor libera nouum teſtamentum, Euangelium, Hieruſalem cœleſtem, hoc eſt, Eccleſiā myſtice ſignificat. Huius filius Iſaac nouum populū eumq; liberū adumbrat. His ita explicatis textus obſcurus eſſe non poteſt. Tametſi particulæ ſimilitudinis nō adhibentur, quod fit Hebraica conſuetudine. Hebræi enim frequētius notas ſimilitudinum excludunt. Porrò quod in parentheſi ſcribitur, Nam Agar Syna mons eſt in Arabia, confinis eſt autem ei quæ nunc eſt Hieruſalem, paulò obſcurius eſt. Sed hoc modo declarabitur. Nam Agar Syna mons eſt in Arabia, id eſt, Agar ancilla notat typice Synam montem vnde lex prodijt. Non enim hic montem vnum & eundem vult eſſe binominem, ſed typum exprimit. In Arabia nō fruſtra additur, vult enim hoc ſignificare. Quemadmodum Agar, quæ Synam montem adumbrat, quæ Syna eſt extra limites terræ ſanctæ, quæ terra Symbolū fuit æternæ hęreditatis: Ita lex ſeu vetus teſtamētum eſt extra promiſsionis cœleſtis hæreditatē, adeo vt qui ex lege quærunt iuſticiam, nihil præter damnationem inueniant. Deinde additur in eadē parentheſi, confinis eſt autem ei quæ nunc eſt Hieruſalem. Græce ſignificantius ſcribitur συϛοιχεῖ, hoc eſt, coordinatus, ſeu, vt ita dicam, conſociabilis eſt: vt quæ eandem relationem & typicam ſignificationem habeat cum terrena Hieruſalem, quæ nunc eſt deſtructa, & olim ſub lege ſeruiuit. Non enim hæc ſunt Typographica, vt quidam exiſtimant, ſed typice cōferuntur, ad conſignificandā ſimilitudinem. Agar ſeu Syna & terrena Hieruſalē in eo ſimiles ſunt, quod vt Syna ita & Hieruſalem terrena ad ſeruitutem generet. At quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrum. SVRSVM eſſe dicit, hoc eſt, cœleſtem vt quæ originem habeat de cœlo. Hieruſalem libera ſignificat Eccleſiam fidelium, quæ eſt mater omnium, ſcilicet credentium in Chriſtum. Dicitur autem Eccleſia mater fidelium, quia DEVS per Eccleſiæ miniſterium generat ſibi filios, idq; per verum ſemen & incorruptibile quod eſt ſincerum verbum Dei. Non eſt igitur quod is cœtus hunc honorem ſibi ſumat, qui hoc ſemen conculcat pedibus, qui perſequitur membra Chriſti, qui generat filios diabolo & non Deo, quemadmodum Romana ſynagoga facit.

Scriptum eſt enim: Exulta ſterilis quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis: quia plures erunt liberi deſertæ quam habentis virum.

Confirmatio eſt à teſtimonio Eſaiæ Prophetæ ex capite quinquageſimo quarto. poſtquam autem Propheta in capite 53. vaticinatus eſſet de morte, reſurrectione, & Triumpho Chriſti, addit in 54. vaticinium de Eccleſia. quæ veluti ex latere Chriſti effluxit. hæc antequam aſſumta eſt à Chriſto, ſterili viduæ ſimilis fuit: ſed poſtea, concepto ſemine incorruptibili, multos parit liberos. Vaticinatur igitur Propheta de Eccleſia noui Teſtamenti: quæ colligenda erat ex gentibus, abiectis Iudæis ob ſuam ingratitudinem. Quod autem Eccleſiam colligendam ex gentibus comparet ſterili viduæ, ſignificat Eccleſiam non ob merita ſua, ſed propter gratiam aſſumtam eſſe: quæ gratia vt omnibus promiſcue per Euangelium offertur, ita ſola fide accipitur & poſsidetur.

Nos autem fratres ſecundum Iſaac promiſsionis filij ſumus.

Accommodat Typū ad populum noui teſtamenti. Eſt autem huius accommodationis hic ſenſus. Quemadmodum Iſaac promiſsionē habuit, vt haberetur ſemen Abrahæ, præterito Iſmaele: Ita quicunq; credunt ꝓmiſsioni gratuitæ, promiſsionis filij habentur, & ſemē Abrahæ ſpirituale. Ad hos enim ſolos pertinet ꝓmiſsio, præteritis alijs qui vel carnis prærogatiua, vel legis operibus tument. Verum hic ſciendum eſt, quod hic tantum analogia quædā rerum ter-

renarum

tenarum & cœlestium instituatur ad significandam gratuitam electionem & iustificationem, ad excludendam omnem meritorum opinionem. Proinde hoc modo analogia seu Symbolica hæc ratio accommodabitur. Quemadmodum Ismaelem nihil iuuit ad consequendū ius hæreditatis quod ab Abrahamo Patriarcha sit natus, nulla interueniente promissione, sed solus Isaac ob promissionis verbum constitutus est hæres: Ita nihil iuuat vel prærogatiua carnis, vel legis iusticia ad hæreditatem cœlestem consequendam. Sed sola promissio hic locum habet, hoc est, tantum illi qui gratuitæ promissioni credunt efficiuntur vitæ æternæ hæredes, exclusis omnibus alijs. Hoc pacto accommodat Typum etiā Iustinus Martyr ad Triphonem scribens, hisce verbis: Νοεῖν δεῖ ἡμᾶς δύο σπέρματα ἰούδα καὶ δύο γένη, ὡς δύο οἴκους ἰακὼβ, τὸν μὲν ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, τὸν δὲ ἐκ πίστεως καὶ πνεύματος γεγεννημένον, &c. Proinde huc redit summa sententiæ, quod qui non credit reijciatur. Qui vero credit assumatur, vt legitimum semen Abrahæ, idq; sine discrimine. Omnis enim qui credit illi, non pudefiet. Nam non est distinctio Iudæi & Græci. Idem Dominus diues in omnes inuocantes se. Huc pertinet tota illa disputatio Pauli ad Rom. 9. 10. & 11.

Sed quemadmodum tunc, qui secundum carnem erat genitus, persequebatur eum qui secundum spiritum: ita & nunc.

Digressio est, sumta enim occasione à Typo Ismaelis & Isaac, alteram partē eius adiungit, videlicet de persecutione. Et perstringit hic Apostolꝰ potissimum Pseudoapostolos qui populum Dei volebant seruilibus operibus opprimere, & à gratuita misericordia abducere. Complebitur autem præsens similitudo hoc modo. Quemadmodum se habet Ismael ad Isaac: sic se habet populus legis ad verā Ecclesiā. Sed Ismael persequebatur Isaac. Ergo mirum non videri debet, si populus legis & Pseudoapostoli persequantur Ecclesiam. Locus de cruce & persecutione Ecclesiæ obseruandus est.

Sed quid dicit scriptura? eijce ancillam & filium eius: Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

Hæc similitudo, qua consolatur Apostolus Ecclesiam aduersus crucis scandalum, illustrior erit in hunc modum explicata: Eadem est ratio Agar ancillæ cum filio suo Ismaele, & Saræ liberæ cum filio suo Isaac, quantū ad domum & hæreditatem attinet, quæ est legis cum suo populo, & Euāgelij cum suo populo respectu Ecclesiæ & hæreditatis æternæ vitæ. Sed Agar cum suo Ismaele de familia Abrahæ & hæreditate eiecta est: Et Sara cum Isaac in domo Abrahæ manet & hæreditate gaudet. Igitur Lex cum suo populo eijcietur extra Ecclesiam, Euangelium vero cum suo populo manebit in Ecclesia & æternæ vitæ hæreditate fruetur. Hic tres hypotheses colligantur. Prima, Quod qui volunt ex lege iustificari sint extra Ecclesiam & spem hæreditatis cœlestis. Secunda, quod regnum cœlorum nō sit seruorum stipendium sed filiorum hæreditas. Tertia, quod in medijs ærumnis Ecclesia debeat se consolari certissima futuræ liberationis fiducia.

Igitur fratres non ancillæ filij sumus, sed liberæ.

Conclusio est adductæ similitudinis cuius hic sensus est: liberi sumus à legis seruitute, quia sumus populi noui testamenti & filij ꝓmissionis. Notetur hoc loco discrimen inter filios ancillæ & liberæ. Filij ancillæ sunt qui ex lege & ritibus Mosaicis tanquam pro labore petunt præmiū æternam vitam. Nam sicut Ismael putabat se hæredem fore ob prærogatiuam natiuitatis. Ita illi meritis suorum operum se recipiendos à Deo ad hæreditatē cœlestem opinantur, ac propterea misericordiā Dei & λύτρον filij impie repudiant. Non enim perpendunt, quantum scelus sit vel minimū adimere misericordiæ & gratiæ Dei & victimæ filij, & suis asscribere operibus. Hic teneamus memorabile dictum Ambrosij: Vilesceret, inquit, Redemtio sanguinis Christi, & misericordia Dei humanorum operum prærogatiuæ succumberet, Si iustificatio, quæ est ex gratia præcedētibus operibus tribueretur, vt nō esset munus largientis sed merces operantis. Filij vero liberæ sunt qui in Christum credentes ex gratia Dei expectant hæreditatem cœlestem, quæ est donum Dei per Iesum Christum, Habet & hæc conclusio vim exhortationis, qua videlicet Apostolus nos exhortatur, vt potius studeamus liberæ & gratiæ filij esse, quam legis & operum serui: Vnde salus sperari nequit.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Cur igitur iam constat ô Galatæ vos esse à Lege liberatos, vtpote iustificatos sola fide absque operibus, Manete in ea libertate & nolite ritus legales recipere in vestri perniciem. Interea cauentes ne abutamini libertate hac in occasionem carnis, sed potius obtemperetis spiritui, operibus carnis per spiritum profligatis.

Ordo & partes Capitis quinti.

Confirmata principali quæstione in superioribus capitibus, in hoc quinto finem seu scopum totius disputationis, nimirum vindicationem Christianæ libertatis proponit. Ac primo loco iubet eos stare in libertate qua liberati sunt per Christum. Hanc suasoriam propositionem confirmat, & subinde excitat Galatas, minaturque seductoribus aliud suadentibus. Secundo loco suadet Apostolus ne abutantur Galatæ hac libertate, hoc est, ne inde præbeant carni occasionem peccandi, sed seruiant potius sibi inuicem per caritatem. Huic etiam parti confirmationem subijcit. Tertio loco hortatur Galatas ad nouitatem vitæ, videlicet vt ambulent in spiritu, viuantque iuxta spiritus Dei imperium. Confirmatur & hæc pars paucis rationibus. Quarto loco per Antithesin addit catalogum operum spiritus & carnis, vt Christiani sciant quæ fugere quæque prosequi debeant. Atque ita hoc caput totum suasorium est, & absoluitur quatuor iam commemoratis partibus. Obseruetur hic Methodus Apostolica, quod post doctrinam subijciat paræneses ad nouitatem vitæ, quæ Methodus pijs Euangelij ministris diligenter obseruanda est.

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IN libertate igitur, qua Christus vos liberauit, state, & ne rursus iugo seruitutis implicemini.

Infert nunc ex confirmata in quatuor superioribus capitibus propositione, tanquam ex immoto principio finem & scopum totius scriptionis, nimirum vindicationem Christianæ libertatis. Est autem propositio hæc suasoria amplificata antithesi, vt intelligamus de qua libertate hic agatur. Libertatem enim hic opponit iugo seruitutis, id est, seruituti legis, ad quam seruitutem Pseudoapostoli gentes cogere videbantur. Hic locus obseruandus de Christiana libertate, de qua recte erudiri pios inprimis necessarium est. Quare huc summam eius doctrinæ asscribam. Est autem duplex Christiana libertas, Vna personæ, Altera voluntatis. Illa fit per satisfactionem Christi. Hæc vero per spiritum eiusdem. De libertate personæ ita ait Dominus: Si filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Huius libertatis gradus sunt plures, qui se mutuo consequuntur. Quorum Primus est liberatio à peccato, Iuxta illud Pauli, Lex spiritus vitę in Christo Iesu liberauit me à peccato & morte. Secundus est liberatio à maledictione legis, Iuxta illud, Christus redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Tertius est donatio Spiritus sancti, iuxta illud, Non accepistis spiritum seruitutis ad metum, sed accepistis spiritum adoptionis per quem clamamus Abba pater. Hic spiritus adoptionis opponitur spiritui seruitutis, quare spiritus libertatis est, qua filij Dei effecti libertati filiorũ Dei gaudemus. Quartus est liberatio à ritibus Mosaicis & traditionibus humanis, de quo gradu Paulus hic potissimum agit, & ad Coloss. Porrò finis huius libertatis est, vt seruiamus Deo veris cultibus, & prædicemus ipsum in omni æternitate, propter immensam suam misericordiam, qua voluit nos suos filios fieri adeoq; liberos à maledictione Legis &c. His ita ordinatis, definitionem iustam Christianæ libertatis, quantum ad personam attinet, colligamus hoc modo: Christiana libertas est manumissio spiritualis parta sanguine Christi, quam offert Euangelium credentibus, per quam credentes adoptantur in filios, liberantur à peccato, à maledictione legis, à ritibus Mosaicis, & humanis traditionibus in conscientia: vt conscientiæ piorum formidulosæ coram Deo pacificentur, vt sub cruce glorientur, certi quod eorũ liberator Christus vere ipsos ab omnibus malis suo tempore sit erepturus, Vtq; amplius non sint serui humanarum traditionum, sed vt ijs vt populi liberi vtantur boni ordinis & disciplinę gratia, citra opinionẽ iusticię, meriti, cultus, & necessitatis. In hac definitione causas, modũ, grad⁹, & fines Christianæ libertatis cõplexus sum. Nec extẽdit se hæc libertas extra metas præscriptas, hoc est, extra gradus enumeratos. Quemadmodũ Libertini & Anabaptistæ male sentiunt: Quorũ hi, prætextu Christianæ

ſtianæ libertatis magiſtratū ciuilem tollere conati ſunt. Illi vero prętexunt libertatē Chriſtianā cuiuis carnis libidini, & quibuſuis flagitijs: quaſi ideo eſſemus libertate donati, vt iā liceat quicquid libeat. quorum errorem confutat Chriſtus hoc dicto: Qui facit peccatū, ſeruus eſt peccati. Libertas igitur Chriſtiana nō ſimpliciter eſt intelligenda, ſed κατά τι, hoc eſt ſecundum certum libertatis modum, qui in enumeratis quatuor gradibus eſt poſitus. Hactenus de libertate perſonæ dictum ſit. LIBERTAS voluntatis in conuerſis, fit quando DEVS illuminat mentem ſuo verbo, format iudicium, immutat voluntatem, & addit vires, vt aliqua illi grata faciamus. Hæc igitur Libertas quoad actiones ſpirituales, non eſt naturæ, ſed gratię. Eſt enim eius autor ſpiritus Chriſti in nobis. Plura de hac libertate vide 10 in Enchiridio, capite de Libero Arbitrio. Magiſter ſententiarū libro ſecūdo diſtinctione 26. tres modos Libertatis facit, nempe à neceſsitate, à peccato, & à miſeria. Horum primus ad libertatem voluntatis, reliqui duo ad libertatē perſonæ pertinet. Vt enim credentes in hac vita abſoluuntur à peccato, ita in reſurrectione ab omni miſeria liberabūtur, & fruētur conſpectu Dei in omni æternitate: Hoc admonere volui, vt intelligatur quomodo vetus illa diſtinctio cum noſtra cōgruat. Porrò antitheſis, ne rurſus iugo ſeruitutis implicemini, oſtendit quàm periculoſum ſit puritatē Euangelij vllis additamētis turbare. Significat enim libertatē in Chriſto partā amitti per huiuſmodi additamenta, qua amiſſa rurſus ſub peccato & maledictione legis captiui tenemur, vt miſerrima peccati mancipia: quod ſane eſt premi iugo legis, cuius onus intolerabile eſt, quemadmodū Petrus in cōcilio 20 Apoſtolico teſtatur Actor. 15. Ante enim prædicationē Euangelij Galatæ cū omnibus gētibus legis iugo damnatorio premebātur, à quo cum per Euangelij prędicationē liberati ſint, quæ eſt amētia iſtud iugum iam ſpōte rurſus accerſere repudiato ſuauiſsimo Chriſti iugo? Deinde vocabulum implicationis ſignificat homines ritibus Moſaicis tanquā quibuſdam pedicis reos teneri, & implicari, quo minus poſsint rectū curſum tenere in Euāgelij ſtadio. Vide quam multa incommoda ſecum afferat, vel minima rituū Moſaicorum acceſsio. Quid igitur dicemus de Papatu, qui non ſolū ritus innumerabiles inuexit in Eccleſiam, idq; non tam diſciplinæ gratia, quam iuſticię, meriti, & cultus opinione, Verumetiā ipſum Chriſti Euangeliū abolet, ac eos igni & gladio perſequitur, qui puritatē Euāgelij, & libertatem filiorum Dei rurſus in Eccleſiā reuocare ſtudet. Idq; ideo facit, ne ipſius 30 exiſtimatio apud homines periclitetur. Nam nō gloriam Chriſti ſed ſuā quærunt Satellites Papæ: non pugnant iſti Centimani Briarei pro aris, ſed pro focis, etiamſi aras ſacrilegas prætendunt. Nos proinde, qui Chriſti Euāgelium habemus purum & ſincerum, Deo gratias agamus, ac grati tantum beneficium prędicemus, non morantes vllorū hominum vel ſapientiam vel potentiam, vel autoritatem, vel fictam ſucceſionem, qui Chriſti Euangelium obſcurare ſacrilege conantur. Eſt enim opus vtraq; virtute in Eccleſia, videlicet cōfeſsione veræ doctrinæ, & ſeiunctione ab hoſtibus Euangelij. Hæc ſeiunctio in tribus cōſpicitur. Primum, in refutatione opinionum & cultuum pugnantium cū verbo Dei. Fieri enim non poteſt, vt is pure Euangelium prædicet, qui à refutatione falſorum dogmatū abſtinet. Deinde, in vitandis fucoſis cōciliationibus, quibus via patefit ſophiſticæ & cor- 40 ruptelis neceſſariorum dogmatum. Tertio, in fugiendis colluſionibus, quæ fiūt aut quæſtus, aut tranquillitatis cauſſa.

Ecce ego Paulus dico vobis, quod ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit.

Ratio propoſitionis ab adiunctis ſeu ab effectu ſeruitutis legalis amplificata præmonitione. Poteſt autem hæc ratio commode in hunc ſyllogiſmum includi. Illud abſq; dubio fugiendū eſt omnibur qui pietatem colunt, quod reddit Chriſtum ipſis inutilem & ocioſum. Circumciſio reddit Chriſtum hominibus eā recipientibus inutilē & ocioſum. Igitur circumciſio proculdubio omnibus pietatē amantibus 50 fugienda eſt. & econtra libertas acquiſita per Chriſtum eſt retinēda. Vel ſi placet retinere formā propoſitionis, hoc modo formetur argumentū: Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit: Si Chriſtus vobis nihil proderit, libertas per illū acquiſita amiſſa rurſus eſt. Proinde ne amittatur libertas, circūciſio abijciatur. Hanc rationē Paulus opponit dogmati Pſeudoapoſtolorū, cuius forma extat Actor. 15. hiſce verbis: Niſi circumcidamini ſecundum morem Moſis, nō poteſtis ſalui fieri. Verum hoc dogma primum Conciliū Apoſtolorū refutauit, & Paulus ad Philippenſes 3. monet huius dogmatis autores tanquā canes & malos operarios fugiendos eſſe. Ita enim ait: Videte malos operarios, videte conciſionem, hoc eſt, doctores illos Phariſaicos, qui circumciſionem neceſſariam ad ſalutē docēt, nō ſine maxima iniuria filij Dei: cuius victima ſufficiēs λύτρον eſt ad omnia omniū hominum

num peccata expianda. Verum ne obijcerent Pseudoapostoli ista nota fauoris Dei destitui credentes: Paulus respondet, dicens: Nos sumus circumcisio qui spiritu Deum colimus,& gloriamur in Christo,& non cõfidimus in carne. Quare vera circũcisio est amputatio fiduciæ carnis, gloriatio in Christo Iesu,& spiritualis cultus,quo Deũ ex fide colim⁹.

Testificor autem rursus omni homini qui circumciditur, quod debitor sit totam legem facere.

Confirmatio proximæ rationis est, seu AEtiologia à genere negato ad speciem. Christus nihil prodest debitoribus totius legis (quia illos certa manet damnatio,non enim legi Dei satisfaciunt) Qui circumciduntur sunt debitores totius Legis: Igitur Christus nihil prodest ijs qui circũciduntur. Porrò hoc loco obseruandũ est, quod Apostolus hic loquatur non de vero circũcisionis vsu,non de ipsa tanquam de re ad tempus ferenda infirmitatis aliorum gratia,sed de abusu circũcisionis. De vero vsu loquitur Apostolus ad Rom.4.vbi circumcisionem sigillũ iusticiæ fidei definit. Verum hic vsus certum tẽpus habuit. Debuit enim durare vsq; ad velum fractũ & peractã in ara Crucis victimam Christi. De circumcisione, vt re ad tempus ferẽda infirmorũ gratia, sine opinione cultus,& iusticiæ,intelligatur cincumcisio Timothei,quẽ Paulus permisit circumcidi, nondum satis cõfirmata doctrina libertatis Christianæ. Hic autẽ Apostolus de abusu circumcisionis agit, prout Pseudoapostoli eam definierũt esse opus meritorium iusticiæ, seu complementum iusticiæ fidei,iuxta hanc vocem Pseudoapostolorum: Nisi circũcidamini more Mosis,non potestis salui fieri: Quo dicto satis ostendunt, quod circumcisionem partialem saltẽ quandam caussam salutis & iusticiæ esse voluerint: Quod sane non aliud est,quam dicere,solam victimam Christi nõ sufficere ad salutem consequendam. Proinde hic locus diligenter obseruetur: Docet enim aperte quod Christi iusticia non posit stare cum vllis meritis humanis: Gratia enim Dei aut tota recipitur aut tota reijcitur.

Euacuati estis à Christo quicunq; per Legem iustificamini,à gratia excidistis.

Rationes propositionis duas addit, & vtraq; à caussa ad effectum descendit. Prior autem Propositioni in hunc modũ applicabitur. Omnes qui sunt euacuati à Christo, id est,omnes quibus Christus factus est inanis,amiserũt libertatem. Omnes qui volunt per Legẽ iustificari sunt tales. Ergo omnes qui volunt per Legem iustificari,amiserunt libertatem. Loco totius argumenti assumtionem posuit. Posterior ratio hæc est: Quicunq; à gratia exciderũt libertatẽ amiserunt: Qui volunt iustificari per Legem,à gratia exciderunt: Proinde qui volunt iustificari per legem,amiserunt libertatem, quæ libertas gratiæ effectus est. Quare cum in libertate standum est,iustificatio ex lege nequaquam petenda est. Obseruandus locus, quod si minima pars iusticiæ operibus tribuitur, Christus nobis reddatur inanis,& excidam⁹ à gratia. Neq; hæc de Ceremonijs tantum intelligi debet, sed de quibusuis operib⁹, Quicquid enim operibus in iustificationis & salutis negocio tribuitur, id totum Christo adimitur. Firmissima enim est hæc Pauli collectio: Si per gratiam,nõ amplius ex operibus,alioquin gratia nõ amplius est gratia. Si autem ex operibus, non est amplius gratia,alioquin opus non amplius est opus. Ex quo fit vt iusticiæ Dei, quæ contigit per fidem Iesu Christi, subiectus esse nequeat qui ex operibus quærit iusticiam.

Nos enim spiritu ex fide spem iusticiæ expectamus.

Aliud argumentum est, quo probat Christianos non debere rursus iugo seruitutis implicari. Est autem hoc argumentum sumtum à caussarum differentia: Christiani spiritu ex fide spem iusticiæ expectant. Ergo iusticia nõ est expectanda ex Lege: Proinde non debẽt Christiani rursus Legis iugo implicari,sed potius in parta libertate stare constãtes. Porrò Osiander hoc loco interpretes cum veteres cũ recentes accusat, vt qui male trãstulerint ipsius iudicio vocem Græcam ἀπεκδεχόμεθα.nam ipse contendit hanc vocem in præsenti Pauli loco idem significare quod ACCIPIMVS, Etsi aliâs sæpe expectandi significationem habet: Nam homo acutissimus bene perspexit, quod si hic ἀπεκδεχόμεθα reddatur EXPECTAMVS, ruat imaginatio ipsius de essentiali DEI iusticia, qua homines iustificari,dum adhuc viuunt, magna cum offensione Ecclesiæ docet. Verum Osiandri calumniæ primum opponamus autoritatem omnium interpretum, qui nullo excepto hactenus transtulerunt hoc loco EXPECTAMVS. Deinde quod Paulus in alio significato nullibi sit vsus ἀπεκδέχεσθαι, nisi pro expectare. Ad Rom.8.ter in hac significatione reperitur. Ad Philip.3.ita scribtur. Nostra

conuer-

conuersatio est in cœlis, vnde & saluatorem ἀπεκδεχόμεθα, id est, expectamus. Deinde Textus ipse pugnat cum sententia Osiandri. Spem enim iusticiæ vocat Hebraice iusticiam quæ adhuc speratur. Quod autem speratur, nondum obtinetur, sed expectatur. Rectius igitur multo vertis, spem iusticiæ expectamus, quam, spem iusticiæ accipim⁹. Verum hic obijcitur. An nõ reuera hic habemus remissionem peccatorum quæ est Christianorum iusticia. Si habetur, quomodo eandem expectamus. Nemo enim expectat quod iá reipsa possidet. Respondeo. Iusticia quam adhuc expectamus non est remissio peccatorum, non est imputatio iusticiæ Christi, sed est formalis & plena Legis obœdiẽtia, qua in omni æternitate iusti erimus, quando videlicet Deus erit omnia in omnibus et nos vicissim illi suo modo cõformes erimus Iuxta illud, 1. Iohan. 3. Quoniam vbi apparuerit, similes ei erimus. Legatur Responsum Philippi ad Lib. Osiandri de Iusticia Dei essentiali.

Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium.

Procatalepsis est. Respondet enim obiectioni Pseudoapostolorum, qui ritus Mosaicos voluerunt fidei adiungi, tanquã particulares iusticiæ caussas. Sed Paulus anteuertit hanc obiectionẽ exæquans præputium & circumcisionem in causis iusticiæ. Nam vt præputio ita circumcisioni gloriam iusticiæ adimit. Notãdum hoc loco est quod Synecdochicos per circumcisionem intelligat Paulus omnes ritus Legales seu Mosaicos, quibus ex æquo adimit iusticię gloriá, vt nos persistam⁹ in acquisita libertate. Si enim iusticiæ gloria adimitur circũcisioni, multo magis adimetur alijs ritibus, qui circumcisione longe inferiores sunt. Notãdũ & hoc est, quod Apostol⁹ diserte dicat, in Christo Iesu, id est, in regno spirituali Christi post Christum mortuum & suscitatum. Antea enim circũcisio externa mandatum Dei habuit in certo populo, videlicet, Iudaico, & vtile sacramentum fuit, quemadmodum ex institutione eius patet Genes. 17. & Paulus confirmat ad Rom. 4. vbi ita ait: Et signum accepit circumcisionis, signaculum iusticiæ fidei.

Sed Fides per caritatem operans.

Anteuertit & hic obiectionem. Poterant enim obijcere Pseudoapostoli, ritus Mosaicos necessaria quædã fidei exercitia esse. Sed Paul⁹ istis exercitijs opponit fidẽ operantem & exercentem se pijs dilectionis officijs, Nõ tamen hic Paulus excludit Sacramenta, nec alias ceremonias decori & ordinis caussa institutas: Sed tantum contendit nõ debere onerari Christianos Mosaicis illis iam antiquatis & abolitis exercitijs. Porrò hoc Pauli dicto Papistę se armãt contra iusticiam fidei gratuitã. Cum enim pij dicunt, nos sola fide iustificari, isti opponunt hunc locum, & ex eo tanquam ex immoto principio hoc pacto colligunt: Fides per caritatẽ efficax est. Ergo fides & caritas simul iustificãt. Sed negãda est cõsequentia. Non enim omnia quæ coniũcta sunt natura, easdem operationes habent: id quod videre est in anima hominis, vbi natura cõiũcta sunt intellectus & facultas voluntatis, quorũ tamen diuersæ operationes sunt. Deinde Paulus, vt superius abunde docuit de gratuita iustificatione, videlicet, quod homo sola fide sine operibus iustificetur: Ita hoc loco non de causis iustificationis, sed de veris Christianorum exercitijs disputat: Quorũ omniũ veluti mater existit caritas ex viua fide in filium Dei manans. Deinde fatemur, & docemus cũ fide semper cõiũcta esse Bona Opera, quæ Paul⁹ Philippẽsibus scribẽs non caussas iusticiæ, sed fruct⁹ iusticiæ fidei nominat. Etsi igitur fides à spiritu regenerationis diuelli non potest: tamẽ in causis iustificationis prorsus excludimus opera. Non enim operibus nostris, sed fide Christi iusticiã recipimus. Obseruãdus hic locus inprimis est. Docet enim quænam sint necessaria Christianorum exercitia, videlicet opera caritatis ex fide manantia. Vox Græca ἐνεργουμένη vim fidei exprimit. Vt enim ignis sua natura ἐνεργεῖ, id est, virtute interna operatur & calorem ciet, ita fides caritatem, id est, caritatis officia ex se gignit. Hinc manifeste patet quam fœdus error eorum sit, qui hodie declamitant cõtra necessitatem bonorum operũ. Cum hic manifeste doceat Paulus, bona opera manere ex vi & natura fidei, quæ veluti agitatio quædã Spiritus sancti est, quo ducuntur filij Dei.

Currebatis pulcre, quis vos impediuit vt veritati non obtemperetis?

Rursus interserit obiectionem, & accusat Galatas defectionis à veritate, id est, à vero & puro Euangelio. Obiurgationẽ hãc exaggerat collatio. nã eo turpior est lapsus, quo quis firmior & instructior ante ad currendum fuerit. Obseruetur Metaphora cursus, quo significatur Christianorũ viuẽdi ratio: quæ cursui & stadio comparatur: vt significetur torporem & segnitiem abesse de-

ſe debere: quæ, quo minus ad metam perueniamus impediunt. Deinde ministri Euangelij intueantur hoc loco fortunam Apoſtoli, qui in odium Galatarum incurrit propter veritatem. Adeo verum eſt quod vulgo dicitur: Veritas odium parit.

Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocat vos.

Remotio cauſſæ eſt, quaſi diceret, iſta perſuaſio qua apud vos effectum eſt, vt non amplius obtemperetis veritati, hoc eſt, vt non amplius retineatis puritatem Euangelij, ſed recipiatis cum Euangelio Moſaicos ritus tanquam neceſſarios ad iuſticiam coram Deo: Hæc inquam perſuaſio non eſt à Chriſto, aut eius Apoſtolis, qui ad Chriſti mandatum vocarunt vos ad agnitionem Euangelij: ſed potius eſt à Sathana hoſte Chriſti, & iſtius maligni organis, qui iſto pacto Chriſti regnum inuadunt: ſpoliant Chriſtum honore Mediatoris, & ſummi Pontificis: cuius ſolius victima eſt expiatrix peccati: cuius ſolius obœdientia perfecta eſt iuſticia, quæ nobis credentibus imputatur, Rom. 4. & 5.

Exiguum fermentum totam maſſam fermentat.

Procatalepſis eſt, Poterant enim obijcere Pſeudoapoſtoli, nihil aut parum nocere quoſdam retinere ritus Moſaicos, præſertim cum facere videantur ad concordiam & pacem conciliandam & fouendam inter Iudæos credentes, & Gentes conuerſas. Quemadmodum etiã politici viri noſtro ſeculo conantur perſuadere noſtris Eccleſijs, vt concordiæ & pacis cauſſa retineant vſitatas Ceremonias. Reſpondit Apoſtolus pulcerrima ſimilitudine, ſeu Allegoria, aut ſi mauis Prouerbiali figura, quæ in hunc modum accommodabitur. Quemadmodum exiguum fermentum totam maſſam facilime fermẽtat & ſuo Acore inficit: Ita leuiſsimus in ſpeciem error totam doctrinam Euangelij inficit: Ita vt non amplius puritatem Euãgelij redoleat. Proinde ne tota doctrina Euangelij corrumpatur, leuiſsimo in ſpeciem errori mox occurrendum eſt. Obſeruandus locus quo monemur, vt ne minimum quidem errorem vel ſuſpectam opinionem admittamus pacis gratia. Sed potius retineamus tenaciter puritatem doctrinæ, etiamſi fractus totus collabatur orbis. Nam aperta vna aliqua rimula, ſerpens, vt eſt callidus, ſe facile totum inuoluet.

Ego perſuaſus ſum de vobis in Domino, quod nihil aliud ſenſuri ſitis.

Mollit obiurgationem ſpe emendationis propoſita. Solet enim non parum mouere animos bonorum diſcipulorum, ſi de ſe bene ſperari à præceptoribus animaduertunt.

Verum qui turbat vos portabit iudicium, quiſquis ſit.

Translatio & interminatio eſt. Vt enim lapſus occaſionem Pſeudoapoſtolis aſſcribit, ita eoſdem haud fore impunitos pronunciat. Iudicium hoc loco per Metalepſin pœnã ſignificat. Portandi verbo grauitatẽ pœnæ notat Apoſtolus. Significat enim iudicio Dei & pœnis ingentibꝰ premi & obrui corruptores doctrinæ Eccleſiæ. Neq; hoc mirum eſt cum turbatores Eccleſiarum ſint veluti ſtipendiarij Sathanæ, qui primum Eccleſiam Dei peſtifera corruptela doctrinæ turbauit. Obſeruanda in primis hæc comminatio eſt, quæ pertinet ad omnes, qui quouis modo fontes Iſrael, id eſt, puritatem Euangelij turbant, atq; ita Eccleſiæ occaſionem defectionis præbent, exemplo Sathanæ, qui primam Eccleſiam ſeduxit.

Ego autem fratres ſi circumciſionem adhuc prædicem, cur adhuc perſecutionem patiar?

Anticipat & hic obiectionem Apoſtolus. Reſpondit enim calumniæ Pſeudoapoſtolorum mentientiũ Paulum circumciſionis aliquando præconem agere, quos aperto ſigno vanos eſſe oſtendit. Nulla enim alia fuit cauſſa, ob quam Paulum Pſeudoapoſtoli perſequebantur, quam quod abrogationem circumciſionis & aliorum rituum Moſaicorum docuerit.

Nempe abolitum eſt ſcandalum crucis.

Alia ratio eſt, qua confirmatur Paaulum circumciſionem non prædicare. accommodabitur autem ratio hoc pacto. Si circumciſionem prædicarẽ, non amplius mea doctrina offenderentur Pſeudoapoſtoli. Cũ igitur conſtat Pſeudoapoſtolos adeo offendi mea do-

mea doctrina, vt me de medio sublatum velint, profecto certissimum indicium est quod non sim circumcisionis prædicator: Quemadmodū illi de me nefarie mentiuntur. Scandalum crucis Metonymicos ponitur pro offensione orta ex pura Euangelij prædicatione. Hac enim sola re offendebantur Iudæi, quod Apostolus Euangelio Christi circumcisionem & ritus Mosaicos non adderet.

Vtinam abscindantur qui vos turbant. Claudit obiurgationē voto & imprecatione. Pro eo quod reddunt interpretes. turbant in Gręco est ἀνασατοῦντες, id est, dimouētes è statu. Vere enim de statu disturbātur & dimouentur, qui ab Euangelij puritate ad ritus & traditiones abripiuntur. Vocabulū abscindi opponit Apostolus Circumcisioni, quasi diceret, qui vobis obtrudūt Circūcisionem, vtinā ita cedantur ipsi, vt prorsus de medio tollantur & pereát. [illegible] Paulinam et Apostolicam imprecationem intelligendam esse per comparatione. Ita enim affecti esse debemus omnes, qui Christo nomina dedimus, vt omnia potius ruere cupiamus, quam vt quicquā gloriæ Dei decidere patiamur. Sed quomodo hæc imprecatio stare poterit cū mandato Christi, quod extat Matt. 5. hisce verbis? Ego autē dico vobis, Diligite inimicos vestros, Benedicite execrantibus vos, benefacite odientibus vos, & orate pro calumniantibus & persequentibus vos, vt sitis filij Patris vestri qui in cœlis est: qui Solē suū oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Discernendū est primum inter caussas & personas. Deinde inter personas sanabiles, & blasphemas. Si caussa ad nos tantum pertinet, hoc est, si nobis facta est iniuria, quantū ad personam aut res nostras attinet, mandato Domini obtemperādum est, & precandū pro inimicis, vt resipiscant. At si caussa Dei est, hoc est, si quis Euangelium Christi persequitur: Si quis doctrinam hæreticā propagare studet: si quis horrēdis sceleribus Ecclesiæ Dei est scādalo. Breuiter, si quis quouis modo gloriā Dei, ædificationem Ecclesiæ, salutem hominū impedire conatur. Rectissime huiusmodi malis se pij opponūt precibus. Nā quicquid Deo displicet, omnibus pijs merito displicebit. Deinde si personæ sanabiles videntur, ex Christi mādato pro illis orādum est. At si blasphemæ fuerint personæ, optandū est, vt cito de medio tollantur, ne gloriam Dei impediant suis blasphemijs.

Vos enim in libertate vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni scilicet detis. Rationem superioris sententiæ apponit Apostolus, sumtá à repugnantibus. Estq; sensus. Christiani sūnt liberi. Ergo Christiani non debent seruilia Legis opera recipere. Nam si hoc fecerint, rursus se seruitutis iugo implicant. Quod autē fratres Galatas appellat, hoc partim ideo facit, vt quo sit erga ipsos animo intelligant Galatę, partim vt eos excitet ad attēte & benigne audiendum, quod de vero libertatis vsu subiungit: Nimirū ne abutantur libertate sua, hoc est, ne inde præbeant carni occasionem lasciuiendi & perpetrandi omnem turpitudinē, sed potius sciant libertatem suá eo pertinere, vt repressa lasciuia carnis caritatem veram colant: per quam intelligit omnia officia quæ proximis debemus. Hic locus manifeste docet, quatenus à Lege liberi sumus nos qui in Christū credimus. Nullo enim modo à doctrina Legis, quæ bene viuendi regula est (ea enim regula ostendit Dominus, quid sibi gratum sit, quo cultu à nobis coli velit: Proinde doctrina Legis eo spectat, vt nobis viam certam & rationem firmá ostendat, qua vita nostra ad Dei voluntatem cōfirmari posit) sed à rigore & maledictione Legis per Christum liberati sumus, qui pro nobis est factus maledictū, vt benedictio Abrahę nobis fieret, & vt promissionem spiritus acciperemus per fidem. Est autē hic legis rigor, quod ipsa maledictionem omnibus denunciet, qui vel in vno apice lapsi fuerint. Neq; salutē promittit, nisi ijs, qui omnia mādata Dei perfecte & perpetuo obseruauerint. Ab hoc rigore & maledictione, etsi liberati sunt, qui credunt Euangelio: tamen ipsam legē, vt regulam bene viuēdi ab ipso Deo sibi monstratam amplectuntur. Etsi autē Legi nemo satisfacit: tamen placet incoata obœdientia in ijs, qui retinent fidem & bonam conscientiam. Cuius perpetuum studium esse debet, fidere Deo, abijcere propositum peccandi, exercere pietatis & caritatis opera, & sedulo præstare quod vocatio postulat.

Sed per dilectionem seruite vobis inuicem. Dilectio quæ ex fide oritur, omnium officiorū caussa & moderatrix est, atque ideo eam tanquam omnium officiorum caput proponit Apostolus. Obseruem⁹ igitur præcipuum Christianorū officium esse,

um esse, seruire sibi inuicem per dilectionẽ. Atq; hæc regula omnibus statibus, & omniũ ordinũ hominibus applicanda est. Magistratus pius ex fide diligat subditos: ex dilectione iura dicat, insontes tueatur, sontes puniat, vt custos Legis & minister Dei. Subditi ex fide magistratum diligant, ex dilectione honorem exhibeant, iussu magistratus militent. Breuiter, in omnibus tanquam Domino Christo obœdiant. Et perpetuo meminerint regulę, Oportet Deo magis obœdire quã hominibus. Minister verbi ex fide diligat auditores, ex dilectione doceat, obiurget, erigat, consoletur. Auditores iuxta eandem regulam diligant Ecclesiæ ministros ex fide, & ex dilectione obœdiant Euangelio, præstentque obœdientiam quam requirit ministerium. 10

Tota enim Lex in vno sermone impletur, videlicet, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Rationem suasoriæ propositioni subiungit Apostol⁹ à Legis scopo seu summa seu præcipuo legis capite. Lex impletur dilectione proximi. Ergo proximo per dilectionem seruire oportet. Cum constet ideo hominem conditum esse, vt obœdiat Conditori. Sed qui fit quod totam Legem dicat impleri dilectione proximi: An non prior Tabula de vero cultu Dei, quæ pars Legis est, pręferenda est secundæ tabulæ? Si dixeris totam Legem hic restringendam esse ad legem secundæ tabulæ (qui enim diligit proximum sicut seipsum, quicquid sibi factum vellet, proximo nõ denegat) coacta videbitur interpretatio. Quare Synecdochen esse dicamus. Non enim infrequens est hic Tropus in scriptura, per quem sub nomine effectus comprehẽditur etiam caussa, cuius caussæ effectus ipse certissimum indicium est. Est enim caritas proximi indicium timoris Dei & veræ pietatis erga Deum. Per amorem enim Dei, vt recte ait Gregorius, amor proximi gignitur, & per amorem proximi amor Dei nutritur. Sed quid sibi vult implendi vocabulum, cum nemo Legi satisfaciat? Lex impleri tum demum dicitur, cum declaratur eius obœdientia, idque respectu hominum, quibus pietas cordis erga Deum abscondita est, donec dilectione proximi tanquam euidenti signo declaratur. 20

Si autem vos inuicem mordetis & deuoratis, videte ne à vobis inuicem consumamini.

Alia ratio est de dilectione mutua, sumta ab effectu contrarij seu à repugnantibus. Dissidia & odia mutua, mutuam afferunt perniciem. Ergo vt hoc malum caueatur, dilectione mutua alter alteri seruiat. Malum discordiæ metaphoris morsus, deuorationis, & consumtionis significatur. Locus igitur hic apertus est, de odij & dissidij malo: vnde non solum familias, ciuitates, prouincias, Verumetiam multa regna concidisse historiæ testantur. 30

Dico autem spiritu ambulate, & concupiscentiam carnis nequaquam perfeceritis.

Iam totam Parænesin huius capitis ad duo capita reuocat, quæ sunt spiritu ambulare, & carnis concupiscentijs reluctari: Vocabula carnis, & spiritus explicãda sunt: vt intelligatur quid sit spiritu ambulare, & quid sit carnis cõcupiscẽtiam non perficere. Vt autem quid sit caro & spiritus sine errore intelligamus, hæc in primis obseruanda est regula. Quoties caro cõtraria oppositione comparatur cum spiritu, vt spiritus nomen Metonymicos pro regenerationis gratia, cuius autor est Spiritus sanctus, ponitur: Ita carnis vocabulum eodem Tropo significat, quicquid nondum regeneratũ est in nobis, videlicet carnis & peccati procliuem ad malã affectionem. Non igitur hic spirit⁹ & caro secundũ substantias comparantur, sed animæ qualitates inter se conferuntur. Nã eadẽ anima, quatenus spiritu Dei regitur, secum luctatur: quatenus spiritu Dei vacua est, suis cõcupiscentijs indulget. Proinde ambulare spiritu, significat iuxta motus Spirit⁹ sancti viuere. Cõtra vero carnis cõcupiscentiã perficere, est excusso spiritus imperio se carnis illecebris dedere, ad obtemperandũ carni in suis concupiscentijs. Hæc exhortatio ad Rõ. 6. hisce verbis legitur. Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis peccato in concupiscentijs corporis. Est igitur peccatum veluti tyrañus quispiã violẽtus, cuius prima administra est mens ipsa, ad suggerẽdos prauos motus: qui vbi cõmouerunt voluntatẽ alterã peccati administrã, nascuntur ἐπιθυμίαι. Tum vero corpus ab animo impulsum, huc atq; illuc transuersum rapitur tyranni imperio sese subijciens. In hac re cõsistit imperiũ peccati, quo nihil tristius cogitari potest. Quoniã igitur peccatũ ipsum inhabitans, vt tyrannum domesticũ, non possumus prorsus expellere, hoc conandũ est saltem, ne regnet 40 50

ne regnet Tyrannus iste. Regnat autē dum corporis obtemperamus cōcupiscentijs. Quare qui in lucta superior esse cupit, primis motibus se fortius opponere debet.

Nam Caro concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus Carnem.

Ratio hæc ab vtriusque, id est spiritus & carnis studio sumitur, ac si diceret Apostolus: Cum vis gratiæ regenerationis, & carnis vitiosa natura semper in pijs sibi inuicem aduersentur, necessario incumbit pijs, vt excusso iugo carnis totos se spiritui dedant, perpetuum bellū cōtra concupiscentias prauas & motus, qui excitantur à carne aduersus spiritum gerentes. Locus hic 10 obseruandus est de perpetua lucta spiritus & carnis in pijs. Vnde monemur Vigilantię, & Sobrietatis, & Orationis. Huc præceptum Domini pertinet, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Hæc autem sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunq; volueritis eadem faciatis.

Superioris sentētiæ asseueratio est: cui finem subiungit, Vt non quæ volueritis, scilicet secundū carnem, hæc faciatis affectibus & actionibus, hoc est, vt non obtemperetis carni iuxta concupiscentias corporis. Nam si secundum carnem vixeritis, moriemini. Si vero spiritu actiones carnis 20 mortificetis, viuetis.

Si autem spiritu ducimini, non estis sub Lege.

Anticipat obiectionem hypocritarum, qui poterant obijcere: Christus nos redemit de maledictione Legis, non poterit igitur peccatum nocere. Paulus respondet, & fatetur eos nō esse sub Lege qui ducuntur spiritu, cuius ductus certissimum fidei testimonium est. Proinde non est quod glorientur de abrogata maledictione Legis, qui viua fiducia Christi vacui sunt. Nam vbi fides viua est, ibi vere sentitur præsentia spiritus Christi, à quo excitantur in corde motus cōgruentes cum Lege & voluntate Dei. Vnde etiam maxima pugna in Sanctis oritur aduersus peccati reliquias, quæ quidē pugna durabit, donec hæc mortalis vitę conditio mā-30 serit. Hunc Pauli locum valde illustrat prima pars octaui cap. ad Rom. Hic tres loci obseruentur. Primus, quod vera nota filiorum Dei sit se imperio spiritus subijcere. Secundus, quod Lex nihil iuris in eos habeat, qui secundum spiritum viuunt: quantum quidem ad damnationem inferendā attinet, Sed tantum monet eos de vera vitæ instituendę ratione secundum voluntatem Dei. Tertius, quod frustra glorientur de victima Christi, qui sine pœnitentia peccatis suis indormiunt, & concupiscentijs carnis se dedunt.

Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt: Adulterium, Scortatio, Impuritas, Proteruia, Idolatria, Veneficium, 40 Inimicitiæ, Lis, Aemulationes, Iræ, Contentiones, Dissidia, Hæreses, Inuidia, Cedes, Ebrietas, Comessationes & his similia.

Quia de pugna carnis & spirit⁹ dixerat, nunc per enumerationem vtriusq;, ingenium cum spiritus tum carnis contemplandum proponit, vt ex collatione vis vtriusq; aperti⁹ cognoscatur. Vocat autem carnis opera quæ hic enumerat manifesta, propterea quod de ijs cōscientia faciendis iudicare possit ex Lege Dei, & sciat Deo talia opera displicere. Porrò decem & septem carnis opera hic recitantur ab Apostolo: QVORVM primum est μοιχεία, adulterium, quod est alieni thori violatio, quantum autem scelus sit Adulteriū, ostendunt pœnæ, & alia quæ cum facto isto cōiuncta sunt, 1. Corinth. 5. SECVNDVM, πορνεία, scortatio, cum extra matrimonij vinculum solutus & soluta 50 (vt vocant) rem Veneream exercent. TERTIVM, ἀκαθαρσία, immunditia seu impuritas superiorum gen⁹ est. Complectitur enim omniū libidinum genera, & nefanda illa potissimū, à quibus Christianorū aures & animi abhorrere debent. Requirit ergo Paul⁹ vt pius sit castus, corde, lingua, facto, gestibus. QVARTVM, ἀσέλγεια, proteruia siue lasciuia, quæ est turpissimarum prolium, hoc est, omnis libidinis mater turpissima. Est enim ἀσέλγεια lasciuia & incontinētia animi, nec virtutem, nec probitatem, nec Deum, nec homines reuerentis, sed procacitate se oblectantis. Significat etiam ἀσέλγεια flagitiosam exercendæ libidinis consuetudinem. QVINTVM, εἰδωλολατρεία, id est, Idolorum cultus, hanc inter pœnas deserti veri Dei ad Roman. numerat Apostolus. Sciamus ergo damnari non solum cultum idolorum, verum etiā occasiones. & instrumenta, vt sunt simulacra & statuæ: vn-

de Varro, teste Augustino, qui, inquit, populis instituerunt simulacra & metum dem∫erũt & errorem addiderunt. SEXTVM, φαρμακεία, Veneficium, hoc est, veneni inficiendi ratio, vnde ad artes magicas & incantationes refertur. Porrò contra omnes magicas superstitiones teneãtur hæ duæ regulæ. Prima, Nulli rei tribuẽda est potentia sine ordinatione Dei. Secunda, Pius iuxta verbum Dei sciat, credat, speret, agat: Contra verbum & præter verbum nihil sciat, nihil credat, nihil speret, nihil agat. Qui enim contra facit, tentat, imo abnegat Deum, & ipsum contumelia afficit, Cuius contumeliæ autor dignus est morte iuxta Legem: Maleficos ne patiaris viuere. SEPTIMVM, ἔχθραι, inimicitiæ, hoc est, animorum dissidia: quæ oriuntur vel ex suspicione, vel ex superbia, vel ex aliqua iniuria, vel ex opinionũ diuersitate. Hinc multa mala promanant, vt ex radice pessima pessimi fructus. Sed notandum est quod hic de inimicitijs agatur, quæ sunt carnis opera. Nã & aliud inimicitię genus, quod est opus Spiritus in sanctis, videlicet, cum sancti & anima & corpore abhorreant ab impiorum consortio. OCTAVVM, ἔρεις, contentiones, sunt verborum iurgia ex animorũ dissidijs orta: qualia semper sunt inter superbos: Iuxta illud Salomonis: Inter superbos semper iurgia. NONVM, ζῆλοι, æmulationes, Vocabulum zelus medium est. nam nunc in bonam, nunc in malã partem accipitur. Est enim duplex zelus, nempe spiritus & carnis. Zelus spiritus est, qui ex spiritu Dei bono & ex fide existens, scientiã & moderationem habet. Zelus carnis est, qui nascitur ex affectu carnis humanum spiritum per omnia sapiens, de quo Paulus ad Corinth. Cum in vobis sit zelus & contentio, factiones, nonne carnales estis, & secundum homines ambulatis? Hic zelus facit, vt doleamus alios nobis præstare, quibus superiores esse optamus. DECIMVM, θύμοι, iræ, cum subito animus mouetur. Horat. Grecanicæ vocis vim exprimens, furorem breuem appellat, cum ait, Ira, furor breuis est &c. VNDECIMVM, ἐριθεῖαι, concertationes, hoc est, Ciuiles rixæ de fundis & alijs rebus: qualibus omnia prætoria plena sunt. Huiusmodi cõcertationes dãnãtur, quatenus carnis opera sunt: quæ cum suscipiuntur à pijs sine animorũ acerbitate, & odio in vitio non sunt. nam cum Deus approbet iudicia, non improbat cõcertationes forenses: modo carnis maculis non inuoluantur. Sed de his plura legantur in Enchiridio. DVODECIMVM, διχοστασίαι, id est, dissidia, cum plures in vna republica factiones oriuntur: Vt apud Corinthios, alij Paulo, alij Cephæ, alij Apollo adhærebant. In Papatu infinita exempla videre est, vbi singuli fere suum aliquod caput iactitant, & sequuntur, eique adhærent cum aliorum contemtu. Hoc dissidij genus vsitate in Ecclesia vocatur schisma ad verbũ scissura, & est proprie animorum & voluntatum dissensio: cũ alij alijs magistris vel externis ritibus ita sunt addicti, vt quamuis alioquin in ipsis religionis capitibus cõsentiant: tamen animis sunt abalienati, & factiones quasdã ineunt, vt dixi de Corinthijs, Quorũ alij Paulũ, alij Apollinẽ, alij Cepham iactabãt. Hinc schismaticus huiusmodi dissidiorũ autor seu studiosus. DECIMVMTERTIVM, αἱρέσεις, hæreses. Est autem hæresis proprie electio. Inde factũ est, vt pro eo accipiatur, quod Latini Sectã vocant, id est, vt definit Cicero pro certa quadã disciplinæ formula factione, studio, ratione vitæ. Vnde hæreticus in Ecclesia dicitur, qui à recepta Ecclesiæ doctrina ita aberrat, vt contemto Dei & Ecclesię ipsius iudicio in sententia permaneat, & discipulis asscitis Ecclesię cõcordiam violet. DECIMVMQVARTVM, φθόνοι, inuidiæ, cum quis vritur alieno bono. Hoc vitium vilium & abiectorum hominum esse docet Aristoteles. Quam ob caussam peritiores inuidiam per hydræ quandã speciẽ significari tradunt. Ea vero palustris fingitur, & è sordido cœno pullulare: quod non nisi in abiecto viliq; animo reperiatur inuidia. Hæc etsi pessimum vitiũ est tamen in se aliquid boni habet, Nam est iustissima pœna, qua inuidus torquetur. Huc illud Alexandri dictum: Inuidi propria tormẽta sunt. Huc etiam pertinet pulcerrimũ illud Epigramma Græcum: ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστον, ἔχει δέ τι καλὸν ἐν αὐτῷ: τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην, Hoc est, Inuidia est res pessima, habet tamen aliquid boni in se: Nam inuidorum oculos et cor tabefacit. Meminerimus igitur dicti Socratis. Malum alienũ ne feceris tuum gaudium, nec bonum alienum tuam tristiciam. DECIMVMQVINTVM, φόνοι, homicidia, hæc ex superibus haud raro oriuntur. Quantum autem scelus sit homicidium, ostendit ratio quæ additur cõminationi Genes. 9. Quicunq; effuderit humanũ sanguinẽ, per hominem fundetur sanguis ipsius, ad imaginem quippe Dei factus est homo. DECIMVMSEXTVM, μέθαι, Ebrietates omniũ flagitiorum consiliariæ pessimæ. Ebrietatẽ nasci ex voluptatibus corporis nemo non intelligit. Cuius mala Ambrosi⁹ recitat hisce verbis Plurimos gula sua occidit, nullũ frugalitas: Innumeris vina nocuerunt, nulli parsimonia, plæriq; inter Epulas fudere animas, & mẽsas ꝓprio repleuere sanguine. Alijs ebrietas vocem simul rapuit & sensũ, etsi aliquib⁹ ebrietas noxia non fuit. His ruinã fecit ebrietas, alios in crimen egit ebrietas, etsi ipsa crimẽ nõ sit Gobrius referẽte Atheneo lib. 10. ita ait de

ebrietatis malo, τὸ γὰρ ἐνδελεχῶς μεθύειν, τὴν ἡδονὴν ἔχει; ἀποστεροῦντα ζῶνθ' αὐτὸν τοῦ σωφρονεῖν, ὃ μέγιστον ἡμῶν ἀγαθὸν ἔχει ἡ φύσις. Hoc eſt, aſsidue inebriari quam voluptatem habet? Cum viuens ſe temperantia priuet. Quod maximum natura noſtra bonum habet. Proinde memores ſimus præcepti Domini & Saluatoris noſtri. Cauete, ne corda veſtra grauentur crapula & ebrietate. DECIMVMSEPTIMVM, κῶμοι, Comeſſationes, hoc eſt nocturnæ heluationes, & petulantes ebriorum cantiones, cum iurgijs & cõtumelijs decantatæ. Quod autem addit in fine enumerationis Apoſtol⁹, & his ſimilia, eo pertinet, vt ſciamus, multò plura eſſe opera carnis, quam quæ hic enumerata ſunt. Pertinet itaq; particula hæc ad genus, in quo multò plura ſunt, quam quæ breui oratione numerari poſsint. 10

De quibus prædico vobis, quemadmodum & prædixi, quod qui talia agunt, regnũ Dei non poſſidebunt.

Addit cõminationem grauiſsimã: idq; in hunc finem, vt qui amore honeſti & virtutis non trahantur, pœnis ſaltem perterrefiant, & tandem metu ſuppliciorum imminentium officium præſtent. Hæc ſententia cum illa cõgruit, quæ eſt 1. Corinth. 6. An neſcitis quod iniuſti regnũ Dei hæreditate nõ cõſequentur? Ne erretis, neque fornicatores, neq; idolatræ, neq; adulteri, neq; molles, neq; ἀρσενοκοῖται, neq; fures, neque auari, neq; ebrioſi, neq; contumelioſi, neq; rapaces regnũ Dei hæreditate conſequentur. Hæc & huiuſmodi aliæ ſententiæ ex Lege & Euãgelio interpretandæ ſunt. Iuſtiſsima 20 legis ſententia eſt damnatio tranſgreſſorum Legis, Sed Euangeliũ habet ἐπιείκειαν dulciſsimam, Lucæ decimotertio, Niſi pœnitentiã egeritis, omnes ſimiliter peribitis. Pœnitentib⁹ igitur venia offertur. Atque hoc eſt quod Paulus ſubiungit ad Corint. Et hęc quidã eratis, Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine Domini IESV, & in ſpiritu Dei noſtri. HOC cõfirmatur plurimis exẽplis, vt Petri, inceſti, Corinthij, Dauidis, Manaſsis, & aliorum. Quare hic Ezechielis ſententia tota tenenda eſt. Cum receſſerit inquit impius ad impietate ſua, & fecerit iudicium & iuſticiã, vita viuet. Debet itaq; hæc cõminatio intelligi cum cõditione perſeuerantiæ in malo ſine pœnitentia ſubſequẽte. Nemini enim negatur ad gratiam reditus, modo vera fide, & non fidei ſpectro ad Deum cõuerſus fuerit. OBSERVANDVS hic locus eſt, qui docet clariſsime, quod flagitioſe viuentes, nec 30 ſint iuſti, nec fidem habeant. Si enim qui credit ſaluatur, & talibus flagitijs indulgens dãnabitur, fieri nequit, vt flagitioſe viuẽs fidem retineat & ſpiritum ſanctum. Hæc proinde comminatio admoneat nos timoris DEI, ac maioris diligentiæ in vita formanda, ne carni habenas laxemus, ac ita exponam⁹ nos periculo damnationis. Nam infiniti homines delinquentes contra cõſcientiam, iuſto DEI iudicio traditi ſunt in reprobam mentem, & in æternum perierunt. Quorum exemplo nos moniti retineamus fidem et bonam conſcientiam, caueamuſq; ne regnet peccatum in mortali noſtro corpore. Nam ſi ſpiritu, vt inquit Paulus actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Nõ igitur indulgeamus prauis affectibus, ſed ijs fide & ſpiritu repugnemus. Quod qui faciunt haud illos expectata ſeges vanis eludit auenis. Tales enim manent in gratia, retinent Spiritum ſanctum, ſunt templa Dei, & 40 hæredes vitæ æternæ.

Fructus vero ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia.

Per antitheſin fructus ſpiritus recitat Apoſtolus, ſed pauciores: cum quibus tamen qui omittuntur natura cõiuncti ſunt. Primum hoc loco obſeruandum eſt, quod non dicit Apoſtolus opera ſpiritus, vt ſupra, opera carnis, ſed fruct⁹ ſpiritus, idq; ob tres cauſſas. Harum prima eſt, quod ſumme delectent & grati ſint odore & forma nõ ſecus atq; pulcerrimi & ſuauiſsimi fruct⁹, qui in delitijs habẽtur. Secũda, quod in primis proſint ijs qui illis delectantur. Nam animã potiſsimã hominis partẽ recreant, 50 confortant, cõſeruant, & à venenis ſerpentis tuentur. Tertia, quia vt fructus herbarum & arborum ex ſpiratione naturæ quæ in arboribus eſt promanant: Ita hi ſuauiſsimi fructus ſpiratio quædã ſunt Spiritus ſancti, quo aguntur fideles. Quare tametſi ſępe in hominib⁹ non regenitis illuſtria manſuetudinis, fidei, tẽperantiæ, & liberalitatis exẽpla conſpiciũtur: certum eſt tamẽ fallaces duntaxat eſſe laruas. Eſt præclara quædam virtus in Fabricio temperantia, in Scipione comitas & liberalitas, in Fabio tolerantia, Sed in hominum cõſpectu & ciuili tantũ æſtimatione. Apud Deum vero nihil purũ, niſi ex fonte fidei & ſpiritus promanat. Porrò, priuſquã ſingulorũ fructuũ ſpiritus qui hic exempli cauſſa recitãtur, declarationẽ accedã, definitionem fructus ſpiritus colligam, vt conſpiciantur cauſſæ, quæ neceſſario hic concurrũt. Fructus itaq; ſpiritus eſt cogitatio, vel affectus, vel op⁹ con-

gruens cum Lege & voluntate Dei,per ſpiritũ Chriſti ex fide pullulans,ſpiransq; odorem
gratiſsimum Deo,Nam in eius gloriam naſcitur, Vnde & gratia potiꝰ quam perfectione
acceptus.In hac definitione quinq; cauſſas cuiu ſuis fructꝰ ſpiritus cõplexus ſum:quæ ne-
ceſſario requirũtur ad omnis boni operis rationẽ. Harũ prima eſt præceptum ſeu Lex, in
qua voluntas Dei cernitur.Secunda eſt ſpiritus Chriſti. Nam qui aguntur ſpiritu Dei, hi
ſunt eius. Tertia eſt fides,ſine qua nemo Deo placere poteſt.Quarta eſt finis actionis vlti-
mus,videlicet gloria Dei. Quinta eſt gratia, qua boni cõſulitur defectus,& tegitur quic-
quid eſt vitij in opere.IAM videamus ordine fructus ſpiritus, quos hic Apoſtolus nouem
numerat,non quod non ſint plures,ſed exempli cauſſa illuſtriores quoſdam proponit.

PRIMVS,ἀγάπη,caritas,hæc,vt definit Auguſtinꝰ, eſt rectiſsima animi affectio,qua dili-
gitur Deus propter ſe,& proximꝰ propter Deũ.Eſt itaq; duplex caritas,Vna qua Deũ pro-
ſequimur,Altera qua creaturã.Caritas qua Deũ proſequimur, eſt affectus cordis purus ex
fide per ſpiritũ Chriſti creatus,qui facit, vt nihil cognitioni Dei & obœdiẽtiæ erga ipſum
anteponamus,Iuxta illud:Si quis me diligit,ſermones meos ſeruabit.Ea caritas,qua crea-
turas complectitur,habet plures gradus,Quorũ primus eſt,quo fratres neceſsitudine ſpi-
ritus nobis cõiunctos diligimus. Secundus,quo eos qui aliqua neceſsitudine carnali no-
bis deuincti ſunt proſequimur.Tertius,quo reliquos ignotos amamus.Quartus,quo ini-
micis benefacere laboramus , exemplo patris cœleſtis qui ſinit ſolẽ ſuũ oriri ſuper bonos
& malos.Hæc proximi caritas mater eſt omnium officiorum in vita.Quare Paulus 1.Cor.
13.eam nõ imerito anteponit omnibus rebus quib.excellere poſſunt homines,hoc argu-
mento:Quæcunq; eiuſmodi ſunt,vt ſuis poſſeſſoribus nihil proſint,niſi coniunctam ha-
beãt caritatẽ moderatricẽ,merito caritati cedunt eiq; poſtponũtur. Sed huiuſmodi ſunt
genera linguarum,Prophetiarum,myſteriorumq; Dei ſcientia, fides edendorũ miraculo-
rum,facultatum erogatio in pauperes, martyriũ pro doctrinæ confeſsione ſuſceptũ. Hæc
igitur merito caritati cedunt,eiq; multis modis poſtponenda ſunt. Eſt proinde caritas ex
fide manans,vt mater omnium officiorũ in vita, ita vnica bonorum operũ regula:vt quæ
ſola recte moderetur vſum donorum Dei. Deinde vt Paulus comendatiorem nobis red-
dat caritatem erga proximum,addit duo grauiſsima argumenta: Quorũ prius à fructibꝰ,
Poſterius à diuturnitate ſumitur.De fructibꝰ ita ait,caritas patiẽs eſt,benigne agit, caritas
non inuidet,non agit inſolenter, non inflatur, nihil indecore agit, non quærit ſua ipſius,
non prouocatur,non cogitat malum,non gaudet ob iniuſticiam,cõgaudet autem verita-
ti,omnia fert,omnia credit,omnia ſperat,omnia ſuſtinet,De diuturnitate autẽ ſubiungit
hoc modo.Caritas nunquam excidit, ſiue prophetiæ abolebuntur,ſiue linguæ ceſſabunt,
ſiue cognitio abolebitur. Hanc alibi Apoſtolus vinculum perfectionis nominat,eo quod
ſola caritate conſeruatur omnium rerum incolumitas & integritas,cum in Eccleſia tum
in Politia & œconomia. Hac enim ſublata omnium rerum iuſtam harmoniam diſſolui
neceſſe eſt.

SECVNDVS, χαρὰ gaudium. Gaudium propriè eſt affectus animi oblectans ſe vel præ-
ſenti vel expectato bono:ſiue id reuera tale eſt,ſiue opinione. HVIVS genera variãt iuxta
diuerſitatem obiectorũ.Nam,vt ait Auguſtinꝰ, Vnde quis gaudeat pluimum intereſt. Ta-
le igitur eſt gaudiũ,quale eſt eius obiectum. Proinde rectiſsime veteres Theologi triplex
gaudium ſtatuunt,Vt vnum ſit culpæ,Alterum gratiæ,Tertium glorię.Primum genus eſt
mundi.Secundum & Tertium ſolius Eccleſię Chriſti,vt ſimul vnum Chriſti gaudiũ cen-
ſeantur.Mundi gaudium impiorũ eſt,vanitatis eſt,fucatum eſt,momentaneum eſt. Con-
tra Chriſti gaudium veritatis eſt,ſinceritatis eſt, perpetuitatis eſt. GAVDIVM mundi ſeu
impiorum,quod veteres culpæ nominant, eſt veluti phreneticorum & amentium,& na-
ſcitur vel ex alieno malo & damno,cuiꝰ ipſi autores ſunt. & dicitur hoc phreneticũ gau-
dium Græce ἐπιχαιρεκακία,de quo Salomon ita ait:Lætantur cum male fecerint, & exultãt
in rebus peſsimis. Ab hoc dehortatur Seneca cum ait,Alienum malũ tuum ne feceris gau-
dium. Vel oritur ex præſentis boni opinione,cum reuera nihil in bonis haberi boſsit, vbi
bonorum autor ſua gratia nõ affuerit.Quare hoc bonum fallax & fugitiuum eſt.Proinde
recte de hoc genere gaudij Martialis cum ait: Gaudia non remanent,ſed fugitiua volant.
GAVDIVM Chriui ſeu piorum,quod & gratiæ dicitur,verum & perfectum gaudium eſt,
quod nõ ſolum ex præſentis boni fruitione,verumetiã ex certiſsima futuri boni expecta-
tione cõcipitur.Hoc gaudium ſitum eſt in fiducia remiſsionis peccatorũ, in inhabitatio-
ne totius Trinitatis,in expectatione promiſſæ beatitudinis, in meditatione legis diuinæ,
in cultu diuino,in trãquillitate cõſciẽtiæ,in honeſta & ſancta vita,in cruce & in afflictio-
ne propter Euangeliũ,in bonis & cõmodis totius Eccleſię.Breuiter,hoc gaudium in Deo
eſt per CHRISTVM IESVM, Vnde Paulus, Gaudete in Domino. De hoc gaudij ge-

nere Bernardus in quadam Epiſtola ſic ſcribit: Magnum eſt mihi gaudiũ, quod te ad verum & perfectũ gaudium velle tendere comperi. Quod nõ eſt de terra, ſed de cœlo, id eſt, non de hac conualle plorationis, ſed de illa, quam fluminis impetus lætificat ciuitate Dei, & reuera illud verũ & ſolum eſt gaudium, quod non de creatura, ſed de creatore concipitur. Et quod cũ poſſederis, nemo tollet à te. Cui cõparata omnis aliũde iucunditatis mœror eſt. Omnis ſuauitas, dolor eſt: Omne dulce, amarum: Omne decorum, fœdum: Omne poſtremo quodcunq; aliud delectare poſsit, moleſtum. Hactenus Bernardus. AVGVSTINVS vero in hunc modum. Eſt gaudium, quod non datur impijs, ſed ijs qui te gratis colunt: Quorum gaudium tu ipſe es. & ipſa eſt beata vita gaudere ad te, de te, propter te. Hęc Auguſtinus. Hoc gaudium tantiſper manet, donec fides cum bona conſcientia retinetur. Cõſcientia vaſtata, & excuſſa fide, hoc incomparabile bonum amittitur: Cui ſuccedit ilias dolorum, cum in hac vita, tum in futura. Porrò vbi hoc verum gaudium poſsidetur, etiam in alijs donis Dei moderate pijs gaudere licet. Vt pius maritus gaudet de honeſtate coniugis, de liberorum profectu, & quilibet pius præſentibus vitæ cõmodis oblectari poteſt, ita tamen, vt DEVS, qui eſt autor bonorum, ſit præcipuum gaudij noſtri obiectum, in quo ſolo acquieſcimus. GAVDIVM gloriæ expectatur, quod erit omnia in omnibus qui in vera inuocatione Chriſti hinc diſcedũt, quod durabit in omnem ætenitatem. Hoc gaudium vere eſt inenarrabile. 1. Petri. 1. in quo exultatis læticia inenarrabili. Vere eſt purum ab omni dolore & gemitu, Iuxta illud Eſai. 64. Et læticiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus. Vere eſt plenum, vnde Dominus iubet orare: Petite, vt gaudium veſtrũ ſit plenum. Vere eſt infinitum Eſai. 35. Lętitia ſempiterna ſuper capita eorum, & rurſus gaudebitis & exultabitis vſq; in ſempiternum. Et Chriſtus Iohã. 16. Gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. Huius gaudij guſtum quendam percipimus in hac vita in regno gratiæ, vnde tendimus ad regnum gloriæ.

TERTIVS, *εἰρήνη* pax. Hic opus eſt accurata explicatione, vt intelligatur, quænam ſit illa pax, quam Paulus hoc loco inter fructus ſpiritus numerat. Vocabulum pacis duo in vniuerſum ſignificat. Primum res proprias & ſecundas. Deinde cõcordiam, in qua eſt fauor & beneuolentia. Sed hæc concordia eſt triplex. Concordiã enim habent homines aut cum Deo, aut alij inter alios, aut cum ſeipſis. CONCORDIAM & pacem habemus cum Deo fide iuſtificati, & reconciliati per Chriſtum, qui inimicitiarũ cauſſas ſuſtulit. De hac canunt Angeli nato Domino, Gloria in excelſis Deo, In terra pax, Hominibus bona volũtas. DE hac pace Malachias prædixit cap. 2. Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis. Et Ezechielis 37. Et percutiã cum illis fœdus pacis, Pactum ſempiternũ erit eis, & erit tabernaculum meũ in eis, & ero eis Deus, & ipſi erunt mihi populus. Cum hiſce congruũt verba Apoſtoli 2. Corinth. 5. Omnia autem ex Deo, qui nos ſibi recõciliauit per Chriſtum, & dedit nobis miniſteriũ reconciliationis, quonia Deus erat in Chriſto mundũ reconcilians ſibi. Et ad Epheſ. 2. Nunc autem in Chriſto Ieſu vos qui longe eratis aliquando, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti, ipſe enim eſt pax noſtra. Hęc pax hominis cum Deo rectiſsime definitur eſſe mutuus conſenſus Dei & hominis, Dei quidẽ offerentis gratiã & recõciliationem per & propter filiũ, Hominis vero oblatã gratiam fide recipiẽtis & pollicẽtis Deo in poſterum fidelitatem & obſequium. IN huius pacis conſideratione plura expendenda ſunt, vt magis hæc inæſtimabilis pax dulceſcat. PRIMVM conſiderandæ ſunt partes diſsidẽtes, quæ ſunt Deus & homo, Deus quidem, qui ſumme felix eſt ſine homine, Homo vero, qui extreme miſer eſt ſine Deo. SECVNDO, cauſſæ diſcordiæ inter Deum & hominem veniunt ſpectandæ. In homine eſt peccatũ, quo homo Deũ proditoriè deſeruit: quod peccatum æſtimabitur magnitudine, multitudine, pœna, & obiecto. In Deo eſt ſumma iuſticia, qua Deus peccato vere iraſcitur, & illud iuſtiſsimis pœnis punit. TERTIO, quia reconciliatio fieri non potuit ſine mediatore, conſiderandus eſt mediator, nempe æternus Dei filius: qui poſtquã venit plenitudo tẽporis, miſſus eſt à patre in mundũ, & aſſumſit humanã naturã: vt quemadmodũ Patri ab æterno vera diuinitate iũctus eſt, ita nobis ſocietate naturæ humanæ iungeretur: quo poſsit eſſe mediator inter Deum & hominem. Cur aũt oportuerit mediatorem eſſe verũ Deum, Cur oportuerit eſſe verum hominem, & cur oportuerit eſſe vnam perſonã, vide in hiſtoria domini ſuper 1. cap. Iohan. QVARTO, quia Deus iuſtiſsimus eſt, requiritur compenſatio iniuriæ illi factæ. Hæc cõpenſatio facta eſt per obœdiẽtiã mediatoris & victimam, vt enim hac expiat peccatũ, ita illa iuſtificat expiatos. QVINTO, facta cõpenſatione fit reconciliatio: quę eſt placatio Patris per Filiũ, & receptio hominis in gratiam Dei. SEXTO, interuenit & pactum reconciliationis. In Deo quidem liberalis & gratuita promiſsio venię, in homine vero fides qua hæc gratuita promiſsio accipitur & retinetur, ſit enim promiſsio cũ conditione fidei. SEPTIMO, cogitanda eſt huius

recõciliationis obſignatio: quæ fit per Sacramenta, Baptiſmum, & cœnam Domini, & per Arrhabonem ſpiritus. Ita enim Paulus ait: Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtũ, & vnxit nos Deus, qui & obſignauit nos, & dedit Arrhabonem ſpiritꝰ in corda noſtra. Hic igitur ſpiritus in cordibus Sanctorũ motus ciens congruentes cum Lege & volũtate Dei, eſt veluti Arra quædã, qua certificamur de promiſſa hæreditate: quã in reſurrectione iuſtorum plenam occupabimus. OCTAVO, cogitanda eſt promulgatio huius pacis: quæ eſt vniuerſalis, & habet additam conditionem fidei, iuxta mandatum Chriſti: Ite in mundũ vniuerſum, prædicate Euangeliũ omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluꝰ erit, Qui vero non crediderit, damnabitur. Hęc promulgatio opponatur duplici tentationi, ſcilicet particularitatis & indignitatis. Teſtatur enim mandatũ, quod nulla ſit προσωποληψία apud Deum, ſed promiſcue offerat ſalutem omnibus fide accipiendam. NONO & vltimo, dulciſsimi huius pacis fructus legãtur, qui ſunt acceſſus ad Deum, ſanatio vulneratæ cõſcientiæ, gaudium inenarrabilis ſpiritus, lætus diſceſſus ab hac vita, & in omni æternitate fruitio cõſpectus Dei, & ſanctorum ſpirituũ, & ſocietas iucundiſsima æternum mãſura cum omnibus ijs, qui hic in terris nobiſcum DEVM coluerunt. Denique celebratio DEI in omni æternitate. Hæc nouẽ mẽbra vtiliter conſiderantur, quoties de pace inter nos & DEVM inita cogitamus. excitant enim nos ad timorem, fidem, gratiarum actionem, & ad ſtudium conſeruandæ huius pacis, qua amiſſa nihil eſt homine calamitoſius, nihil miſerius. Nam hac pace deſtitutus, erit ſocius diabolorum in ſupplicijs nunquam finiendis. Secundum pacis genus eſt, quo homines inter ſeſe mutuam colunt concordiã. Quam autem hæc pax ſit neceſſaria in omni gubernatione, ex eo patet, quod vnum ſit ex illis ſummis bonis, quæ in qualibet congregatione neceſſaria ſunt. Sunt autem in qualibet cõgregatione ſumma bona, vera pietas, honeſta diſciplina, & ſancta cõcordia, ſeu pax. Hæc tria ita cõſpiraſſe videntur, vt vno eorum expulſo reliqua ſimul diſcedant. Vbi enim nõ eſt pietas vera, qualis diſciplina & pax poterit illic eſſe? Contemta diſciplina, honeſtati & paci nullꝰ relinquitur locus. Pace turbata, pietas & diſciplina iacent. Non igitur fruſtra Paulus iubet fieri preces, vt tranquillã & quietã vitam degamus in omni pietate & honeſtate. Etſi autem hæc pax in politijs & œconomijs magnũ eſt & ineſtimabile bonum, omnium tamẽ maxime opus eſt Eccleſiæ cõſenſu doctrinæ, & eorum qui docẽt inter ſeſe beneuolentia: Vt recte Baſilius dixit, Non tam ſiniſtræ opus eſt dextra, quã Eccleſiæ concordia doctorum. De hoc doctorum cõſenſu in doctrina & mutua beneuolentia dulciſsime cõcionatur Pſalm. 133. pulcerrima enim pictura bonum pacis nobis commendat, qui cum facit mentionem Balſami, quo Aaron vnctus eſt, ſignificat vnde vera cõcordia in Eccleſia principium capiat. Nã vt Balſamum deſtillat à vertice Aaronis in Barbam, & in oras veſtimenti, ita vna doctrina ab vno ſummo Sacerdote, & vertice Chriſto ſparſa doceatur à toto cœtu Sacerdotum: quod cum fit, vera animi beneuolẽtia ſe inuicẽ fouent, nõ ſecus atque mẽbra corporis vncta nobiliſsimo Balſamo recreantur & fouentur. Et addit Pſalmus maximum præmium ſtudij huiꝰ pacis. Quoniã, inquit, ibi promiſit Dominus benedictionem & vitam vſq; in ſeculum. PROINDE huc optime quadrat illud Saluſtij, Concordia res paruæ creſcunt, diſcordia magnæ dilabuntur. Porrò cum Paulꝰ Epheſ. ſcribit in hunc modum: Solliciti ſitis ſeruare vnitatem ſpiritus, cum omni humilitate et manſuetudine, cum longanimitate ſufferentes alij alios in dilectione & vinculo pacis: Duo docet, videlicet & quib. modis retineatur concordia, & quinam ſint fontes omniũ diſsidiorũ in Eccleſia. Vt enim tres ſunt veluti nutriculæ ſuauiter fouentes piam concordiã, videlicet, vera & incorrupta doctrina, humilitas, & patiẽtia: Ita tres furiæ ex inferis emiſſæ diſtrahũt Eccleſiã, quæ ſunt corruptela veræ doctrinæ, ambitio & impatientia. Aduerſus has furias nemo poteſt ſatis muniri vlla quãtumuis magna præſtãtia virtutis, ſine agnitione & imitatione Chriſti. In huius ergo humilitatem & patientiã vero corde intueamur, & reprimamꝰ nos: ne aut intumeſcamus, aut cupiditate vindictæ diſcordias excitemus. Quod ſi hac ratione affectus noſtros repreſſerimꝰ, teſtimoniũ ſpiritꝰ vtpote eius germanũ fructũ in nobis habitantis habemus. Verũ cum diabolus perpetuas excubias agit aduerſus Eccleſiã Chriſti, & ſępe in caſtra Eccleſię ſuos ſpeculatores mittit, vt ſunt hypocritæ, flagitioſi, ſchiſmatici, hęretici, blaſphemi, non eſt quod ſperemus in Eccleſia diuturnã pacem. Quare hic locum habet verſiculus: Interdũ pax eſt, pacis fiducia nunquã. Quapropter nos qui ciues Eccleſiæ ſumus, & vt Dauid loquitur, Socij timentium DEVM, πανοπλίαν Chriſtianam ſumamus, & pugnemus verbo & precibus aduerſus hoſtem noſtrũ diabolum, & aduerſus eius ſatellites: Ita futurũ eſt, vt retineamꝰ pacẽ cum Deo, etiamſi bellis & tumultibꝰ totus collabatur orbis. Cęterũ quantum bonum ſit pacis in politijs & œconomijs, ex eo patet quod ſine ea nulla domꝰ, nulla Reſpublica conſeruari poſsit: Quẽadmodum, proh dolor, experientia

rientia docet, non solum publice, verumetiam priuatim in multorum domibus. Tertium genus concordiæ est, cum homines cum seipsis pacem habent, hoc est, cum fruuntur animi tranquillitate, quæ Græcis ἐνθυμία dicitur. Verum hic etiam opus est accurata distinctione. Nam cum triplex sit dissidium in homine, necesse est ei triplicem pacem opponi. Primum dissidium in homine est perturbationum & affectuũ animi aduersus rationẽ. hoc dissidium agnoscit Medea apud Ouidiũ cũ ait: Laudo meliora proboq;, deteriora sequor. Quod laudet & approbet meliora, rationis iudiciũ est. Quod autẽ sequitur contraria, ex impetu fit perturbationũ, opponentium se rationi. De hoc dissidio multa Philosophi scripserunt. Plato dicit, in vnoquoq; nostrum duos ingenitos esse consiliarios, prorsus sibi contrarios & amentes, videlicet voluptatem & dolorẽ. Hi cum modum nõ seruant, reprimendi sunt, vt idem Plato ait, φόβῳ, νόμῳ, λόγῳ, metu, lege, ratione. Ad hos affectus futurorum opiniones accedunt, ante dolorem quidem timor, ante voluptatem vero conscientia: Vnde fit quod affectus sint in nobis veluti nerui aut funes trahentes nos retrahentesq; ad contrarias actiones: vbi virtus & vitium discreta sunt. Ratio autem iudicat & dictat quidnã melius & quid peius. Nam hanc tractionem vnam videlicet virtutis sequendam semper, neque vnquam relinquendã, sed hanc præ cæteris omnibus obtinendam esse suadet. Hanc tractionem rationis Plato aureã & sacram esse pronunciat, cæteras vero videlicet affectuum opponentium se rationi duras & ferreas esse, quæ non sunt sequendę. Hoc dissidium perturbationum & rationis, etsi prorsus in hac vita non cessat, tamen fide iustificati, in quib. peccatum mortificatur, gustũ quendã eius pacis habent, quæ huic dissidio opponitur. Dum enim cor purificatur fide, affectus mitiores & puriores redduntur: Vnde fit, vt minus sint molesti rectæ rationi. ad hanc purificationẽ etiã multũ facit honesta educatio, pia cõuersatio, fuga occasionum, & negocia. SECVNDVM dissidium in homine est tantum in renatis, quod est carnis aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hic nulla pax speranda est. nam ἄσπονδος πόλεμος est inter carnem & spiritum. hoc est bellum irreconciliabile: quod impulit Apostolũ vt exclamaret: Miser ego homo, quis me liberauit de corpore mortis huius? sed gratias ago Deo meo. Hic Paulus luctã carnis aduersus spiritum, & victoriam spiritus contra carnem describit, quæ caro victa non quiescit, sed alijs atq; alijs telis victorẽ spiritũ adoritur. vnde fit vt nulla prorsus pax inter carnẽ & spiritũ expectari possit. TERTIVM dissidium in homine est terrorum conscientiæ sensu iudicij diuini perculsæ, & fidei. Huic opponitur pax mundo incognita, de qua potissimũ hic agit Apostolus: quæ sane pax est incredibilis illa, & constantissima mentis recreatio & tranquillitas: qua fit vt homo de beneuolentia Dei securus, separatis conscientiæ terroribus, clamet cum Dauide: Dominus illuminatio mea, & salus mea à quo timebo? Item, In te Domino spero nõ confundar in æternum. Vna igitur fides, quæ verbo Dei credit, Christum veram iusticiam apprehendit, terrores conscientiæ superat, & hanc dulcissimam pacem affert, quæ maxime sentitur in seria inuocatione: quæ propterea fortissima Turris dicitur à Salomone, cum inquit: Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur.

QVARTVS, μακροθυμία longanimitas siue lenitas, est fructus spiritus reprimentis animum, ne statim assurgat in iram aut vindictam: idq; spe emendationis eius, qui læsit. Hæc virtus passim in Prophetis Deo tribuitur. Vnde Dauid aliquoties consolationẽ petit, cum ait: Bonus & clemens Dominus, tardus ad iram, id est, μακρόθυμος & multæ misericordiæ. Huius cœlestis patris exemplo lenitati studendũ est, cauendumq; ne præcipites feramur in iram, aut vindictam, victi ab importunitate carnis. Ex qua re postea in multos alios lapsus facilimus est casus, vnde difficile pedem reuocare licet. Iuuerit proinde proponere nobis Christi exemplum, & sanctorum, qui ob hanc virtutem prædicantur. Iuuerit cogitare de nostra imbecillitate, qua & nos alios sæpissime leui de causa offendimus. Iuuerit etiam meminisse, quod qui offenderunt, fratres sint in Christo, aut fieri possint. Huc promissiones refero: Beati mites, beati pacifici.

QVINTVS, χρηστότης benignitas. Vt quartus fructus spiritus à vindicta & ira nos reuocat, ita quintus ad benignitatem inuitat: qui facit vt verbis & factis proximo commodo & vsui esse studeamus. Non enim, vt ait Augustinus, sufficit abstinere à malo, nisi fiat quod bonum est: & parum est nemini nocere, nisi studeas multis prodesse.

SEXTVS, ἀγαθοσύνη bonitas. Hæc habitus est animi amice complectentis & fouentis alios. Vnde, tanquam riuulus, benefaciendi studium manat. Vel est virtus, quæ facit vt animus semper ad optima quæq; sit propensissimus. Huic opponitur πονηρία, quæ contrarijs malis delectatur.

SEPTIMVS πίστις fides. Non hic loquitur Paulus de fide iustificante, sed tantum de ea fide, quam Cicero docet fundamentum iusticiæ esse, videlicet, cum quod dictum est fit.

Est enim constantia & veritas in dictis & factis. Hæc fides vt est fructus spiritus, differt à fide Scipionis, efficiente causa, formali, & finali. Efficiens causa fidei in Dauide, est ratio reformata manu Dei, fiducia Mediatoris, & Spiritus sanctus. Forma eius quod ex puro corde profecta veritatem & constantiam tueatur. Finis est principalis, vt præstetur Deo obœdientia & cultus. At in Scipione nec fiducia Mediatoris est, nec Spiritus sanctus. Deinde cor eius immundum. Postremò spectatur non Dei gloria, sed propria vtilitas. Hæc differentia sumta ex causis, etiam alijs virtutibus, quas enumerat Paulus accommodetur, Vt manifestum sit discrimen inter vmbras virtutum, quæ sunt in non renatis, & veras virtutes quæ sunt in conuersis.

OCTAVVS πραότης mansuetudo. Vt mansuetus est, iuxta Chrysostomum ille, qui cum prouocatus fuit, nec malum cogitat facere, nec facit: ita mansuetudo virtus rarissima, habitus est, quo quis læsus remittat noxã, & de vindicta non cogitet. Hanc suis Philippensibus cõmendat Paulus, cum inquit: Mansuetudo vestra nota sit omnibus hominibus. Ad hanc hortatur & Dominus proposito proprio exemplo, inquiens, Discite à me, quia mansuetus sum, & humilis corde. Coniungit hic Dominus mansuetudinem, & humilitatem, vt ostendat, vnde vera proficiscatur mansuetudo. non enim aliunde prouenit, quam ex vera cordis humilitate. Hæc, vt ait Bernardus, veluti triplici ariete concutitur: verborum iniurijs, damnis rerum, corporis læsione. In his tribus omnis exhibitio patientiæ, omnis exercitatio mansuetudinis. Probata est illa virtus quam nihil videtur concutere potuisse.

NONVS ἐγκράτεια continentia, siue temperantia. hac cupiditates frenamus, & moderamur omnes actiones, verba, gestus, facta ad normam iusticiæ, & præcipuæ voluptatibus imperamus. Bernardus hanc definit esse refrenationem cupiditatis aduersus ea, quæ carnaliter delectant. Opponitur ergo hæc virtus omni intemperantiæ cibi, potus, veneris, & aliarum rerum.

Aduersus huiusmodi non est Lex. Cum hac sententia cõgruit dictum Pauli prioris ad Timoth. 1. Scimus quod Lex non sit iusto posita, sed ἀνόμοις, id est, exlegibus seu contemtoribus legis. Hic iustus & contemtor Legis opponuntur. Vt ergo contemtor est qui mandatum Dei pro nihilo habet, & pro suo furore ruit in omnes carnis concupiscentias, vt libidini peccandi satisfaciat: ita iustus est, in eo loco Pauli, qui ex fide timet Deum, & petit cum Dauide: Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad auaritiam. Atq; ita spiritu pugnat aduersus corporis concupiscentias, vt aliqua saltem officia Deo grata faciat. Significat ergo vtrunque dictum Pauli, quod legis rigor seu damnatoria sententia nihil iuris in eos habeat, qui spiritu militant contra carnem, & habent propositum pium sancte & innocenter vitam suam instituendi, etiamsi ad amussim omnia non præstant, quæ lex requirit: sed tantum aduersus eos, qui mandata Dei contemnunt, qui flagitiose iuxta carnis desideria viuunt, Lex suum exercet imperium, coërcendo, accusando, damnando & puniendo, idq; ideo, quia tales adhuc extra Christum sunt, vt qui nondum sint fide iustificati, id quod carnis imperium in ipsis conuincit. Nam spiritus fidei, vbicunq; est, huiusmodi carnis operibus se opponit, & perpetuo aduersus ea militat verbo & precatione.

Qui vero Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs. Anteuertit obiectionẽ, quam quis in hunc modũ instituere poterat. Vbi ergo liberatio à Lege per Christum? an non ad omnes se extendit? Respondet Apostolus, nõ esse liberatos qui male viuunt. filij enim Dei carnis illecebris renunciant, & affect⁹ prauos imperio spiritus domare nunquã desinunt. Est autẽ crucifigere carnem, compescere affectus carnis, eosq; refrenare, ne ferociant, & sint efficaces ad fructificandum peccato. Hanc carnẽ illi soli crucifigunt, qui sunt Christi, id est, fide renati. Verum si particulam δὲ pro γὰρ accipere placet: quod non raro fit, planior erit sententia, & pertinebit ad proximi superioris dicti confirmationẽ. Nam causam reddit, cur aduersus huiusmodi nõ sit Lex, & poterit hęc ratio Dialectice in hunc modum accommodari: Qui Christi sunt, à Lege sunt liberi. Qui carnẽ crucifigunt cum affectibus, & concupiscentijs, hoc est, qui secundũ spiritum viuunt, & fructus spiritus edunt. sunt liberi à Lege. Hæc fusius explicantur ad Rom. 8. Caro quemadmodum supra admonui, significat ipsius naturæ viciositatem, quæ est in homine. πάθημα huius naturæ vitiosæ passio & affectio est, qua spirit⁹ affligitur, ac premitur tanquã cruce aliqua à carne sibi imposita. ἐπιθυμία cõcupiscentia carnis titillatione, qua instigatur homo ad obtemperandum illecebris carnalibus. Hæc proinde mater est omnium operũ carnis, quæ supra Apostolus enumera-

enumerauit. Crucifigendi vocabulo vtitur Paulus pro genere, hoc est, pro verbo mortificandi, idq; ideo, vt ostendat causam mortificationis nostræ esse virtutem crucis & mortis Christi in renatis, quemadmodum clare docet Paulus ad Rom. 6. Porrò quia mortificatio est altera sanctificationis nostræ pars, asscribam definitionem sanctificationis: vt ex collatione partium clarior euadat vtriusq;, hoc est, cum mortificationis tum viuificationis ratio: Est itaq; sanctificatio (vt ex 4. prioris Petri promtum est colligere) Segregatio hominis à prophanitate gentium per mortificationem carnis, & viuificatio spiritus per virtutem Spiritus sancti. Mortificatio carnis est cessatio à peccato, qua fit, vt homo non amplius iuxta cupiditates hominum sed iuxta voluntatem Dei viuat. Huius causa est mors Christi in conuersis, & finis, vt sistamus membra nostra hostiam sanctam & placentem Deo. Viuificatio spiritus est veluti creatio & excitatio noui hominis per spiritum Christi. Huius causa est virtus spiritus Christi excitati à mortuis in renatis. Finis, vt simus noua creatura siue noui homines, iuxta voluntatem Dei viuentes.

Si viuimus spiritu, spiritu & incedamus.

Chrysostomus legit ζῶμεν ἐν. Viuamus igitur in spiritu, & spiritu incedamus, vt sit conclusio ex superioribus collecta. Verum nos sequamur vsitatam lectioné, & hic repeti propositioné exhortatoriam, dicamus vna cum implicatione argumenti à causa efficiente ad effectum. Ponitur auté loco totius argumenti sola propositio, vt plurimũ fieri solet in hypotheticis argumentis. Compleamus auté argumentum hoc pacto, Si spiritu viuimus, spiritu & incedamus. Atqui spiritu viuimus qui in Christum credimus: Ergo par est vt secundũ spiritũ incedamus. Si viuimus, inquit, spiritu, scilicet Christi in nobis habitantis per fidé, & hanc fidem nostram gubernantis, Spiritu etiá incedamus, id est, iuxta regulam spiritus viuamus. Nã qui vere credimus, donati sumus spiritu viuifico Christi, qui nos regenerat, vt peccato mortui, Deo viuamus. Paulus enim testatur Christũ inhabitare per fidé in cordib⁹ nostris, qui suo spiritu vere efficax est, iuxta illud ad Rõ. 8. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. At si Christus in vobis, corpus quidem morttum est propter peccatum, spiritus vero vita propter iusticiam. Hinc proinde sentiemus nos fidem habere, adeoq; Christi esse, si spiritũ eius habuerimus. Spiritum auté eius nos habere inde percipiemus, si vt vna nostra pars indies magis magisq; mortificetur, ita altera viuat. Hanc autem viuere ex iusticia cognoscimus, id est, ex eo quod iusticię viuam⁹, quæ est spiritus Christi virtus in nobis. Paulus seipsum exempli loco proponit supra cap. 2. cum ita ait, Viuo autem non amplius ego, sed viuit in me Christus, & vitam quam nunc viuo in carne, viuo per fidem filij Dei, qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me. Necessaria est igitur hæc Pauli cõsecutio, si spiritu viuimus, spiritu & incedamus hoc est, si vera fide præditi sumus, iuxta regulá verbi Dei vitam instituamus. Hæc enim vis est vocis Græcanicæ στοιχῶμεν. nam is proprie στοιχεῖν dicitur, qui ita incedit, vt certum ordinem teneat, & quasi lineá non transiliat. Hoc verbo Apostolus vtitur ad Rom. 4. vbi inquit, στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, id est, incedentibus recto ordine in vestigijs fidei Abrahę. Monemur igitur hoc dicto, spiritu incedamus, vt non alium ductum in vita sequamur, quam spiritus Christi: qui ductus verbo Dei nobis commendatur. Huc serium illud mandatum Dei pertinet, In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum, Cum igitur Papa aut alius quispiam aliam viuendi regulam nobis præscribit, sciamus illum nos à recto spiritus ductu abducere, & in foueam errorum præcipitare. Locus hic aduersus eos obseruetur, qui fidem & spiritum iactant: quorum tamen actiones minime respondent tam magnificæ iactantiæ. Quemadmodum enim opera bona testimonia sunt arcanæ virtutis Christi in cordibus habitantis, ita mala opera vanos fidei iactatores arguunt. Hæc enim duo pugnantia, actio, qua violat homo Legem Dei sciens & volens, & illa fides quæ est fiducia misericordiæ, non simul manent, quia iusiurandum dicit, Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Et Paulus ait, eos qui vastant conscientiam, naufragium fidei facere. Cum Pauli exhortatione congruit & illa, quæ est in primo Iohannis tertio, Filioli mei, nemo vos decipiat, qui facit iusticiam iustus est. Frustra igitur clamamus, nos fidem & iusticiam in corde gestare, dum pedes, manus, linguam, oculos, iniquitas occupat.

Ne simus cupidi inanis gloriæ, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Exemplo contrario propositionem amplificat, ac κενοδοξίαν, quæ dissidiorum & altercationum est mater, medio sublatam cupit. Nam vbi hæc est, penes carnem imperium manet, oppresso & fugato

spiritu

ſpiritu. Semper enim κενοδοξία aliquid mali molitur, & cum ex ea inuidia naſcitur, fieri nõ
poteſt, quin infinita mala ſequantur. Porrò cum Apoſtolus inanis gloriæ meminit, ſignifi-
cat gloriam aliquam veram eſſe, ac minime vanam. Proinde duplex erit gloria. Vna vera,
altera vana, de vtraq; ordine pauca dicemus. VERA gloria & propria filiorum Dei duplex
eſt. VNA, cuius fundamentum eſt promiſsio gratuita, de qua filij Dei recte gloriãtur, cum
eam fide poſsideant, & expectent gloriam filiorum Dei. Huius ergo cauſa non eſt noſtra
actio, aut paſsio, ſed meritum Chriſti, qui nobis factus eſt à Deo ſapientia, iuſticia, ſancti-
ficatio & redemtio. Vt quemadmodũ ſcriptũ eſt, Qui gloriatur, in Domino glorietur. De
hac gloria Bernardus pie in hunc modum ait: Gloriari in ſolo Deo, nõ niſi à ſolo Deo eſt.
Hæc proinde gloria non facit ſuperbos, ſed humiles: non contemnit proximum, ſed dili- 10
git: nõ præfert ſe alijs, ſed ſubijcit in vero timore Dei & caritate. Hac inſultamus diabolo,
hac nos ſub cruce erigim⁹, hac diſceſſuri de hac vita gloriamur aduerſus mortẽ & infernũ.
ALTERA gloria filiorum Dei oritur ex fide, & iudicio bonæ conſcientiæ de noſtris actio-
nibus & afflictionibus. de hac Paulus 2. Cor. 1. in hunc modum ait: Hæc eſt gloriatio no-
ſtra teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Et infra capite 6. Opus ſuum vnuſquiſq; probet, &
nunc gloriam habebit apud ſeſe, & non apud alios. Hoc eſt, Vnuſquiſq; recte ex fide faci-
at officia vocationis ſuæ, & ferat crucem forti animo, quod cum facit, habebit apud ſe glo-
riam, id eſt, approbationem non fallentis, ſed recte iudicantis conſcientiæ. Eſt ergo huius
glorię fundamentum cõſcientia recte factorum, & bona ſub cruce conſcientia. Verum ne
hæc gloria ſuos limites tranſgrediatur, atq; ita cõmaculetur, triplex cautio adhibenda eſt. 20
Quarum prima, eſt conſtans, & vera agnitio fontis omnis boni, videlicet, quod Deus ſolus
ſit fons & origo omnis boni. Secunda, eſt vera confeſsio, non oris tantum, ſed etiam inti-
mi cordis, quod ex eo fonte gratis habeamus ſine noſtris meritis quicquid habemus boni.
Tertia, eſt minime ſimulata gratitudo, qua ad Dei gloriã omnia quæ facimus, & patimur,
referimus. His ſeruatis cautionibus in omnibus Dei beneficijs pie gloriari licet. Nã huiuſ-
modi gloria ipſum autorẽ Deum glorificat, ac ad ipſum refert omnia. Huius gloriæ vix te-
nuis quædã vmbra eſt, quam Cicero tribuit hominibus virtute & rebus geſtis claris. Quã
quidem ille definit celebrẽ & peruagatã alicuius famam, quæ vt ſumma & perfecta ſit, ex
hiſce tribus eam conſtare dicit, ſi diligit multitudo, ſi fidẽ habet, ſi cum admiratione qua-
dam honore dignos putet. VANA gloria triplex conſtituatur. Diabolica, Hypocritica, 30
Thraſonica. DIABOLICA κενοδοξία eſt, qua membra diaboli gloriantur cum malefecerint.
De hac Dauid Pſalmo 52. in hunc modum canit: Quid gloriaris in malitia tua tu potens?
cum miſericordia Dei duret omni die, prauitatem cogitauit lingua tua, ſicut nouacula a-
cuta feciſti dolum, dilexiſti malitiam ſuper bonitatem, falſitatem magis quam loqui iuſti-
tiam, dilexiſti omnia verba perditionis lingua doloſa. Sed huius finẽ ſpecta, de quo idem
Propheta hæc ſubiungit, Propterea DEVS deſtruet te in æternum, conteret te & euellet te.
Vt autem hoc hominum genus pius vitet, monet Salomon Prouerb. 2. Conſilium cuſto-
diet te, & prudentia ſeruabit te, vt eruaris ab homine qui peruerſa loquitur, qui relin-
quunt iter rectum, & ambulant per vias tenebroſas, qui lætantur cum malefecerint, &
exultant in rebus peſsimis. HYPOCRITICA κενοδοξία, eſt captatio applauſus vulgi ob pie- 40
tatis & ſanctimoniæ opinionẽ. Hanc damnat Chriſtus, cum ait: Cum facis eleemoſynam,
ne buccinandum cures coram te, vt faciunt Hypocritæ. Hanc obijcit Chriſtus Scribis &
Phariſæis Matth. 23. Omnia, inquit, opera ſua faciunt ad hoc, vt ſpectentur ab hominibus.
THRASONICA κενοδοξία eſt, cum homines, qui in ſinu fortunæ fouentur, extolluntur, &
magnifieri volunt, cum tamen nullis veris virtutibus emineant. Apud hos tria hominum
genera in magno ſunt precio, videlicet adulatores ſeu aſſentatores, quorum conſuetudo
Thraſonibus iucundiſsima eſt. Calumniatores ſeu delatores qui alijs virtutis decus de-
trahunt, vt ſui Thraſones videantur eminere κακοηθεῖς, qui aliorum dicta & facta maligne
deprauant, & omnia ad ſuorum thraſonum affectus moderantur. 50

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Errantes leniter in viam reuocentur à ſpiritualibus: Doctoribus Euangelij gratitudo exhibeatur. Et vt omnibus debita reddantur officia, ita caueantur circumciſionis architecti, vt qui gloriam venentur inanem: cum contra piorum ſit tantum in cruce Chriſti gloriari.

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ partes sunt huius capitis. Prior parænetica est, cohærens cum fine quinti capitis. Posterior totius Epistolæ est conclusio. Prior rursus tripartita est: constat enim tribus suasorijs propositionibus cum suis rationibus. Posterior, vt dixi, concludit Epistolam. Primum monens Galatas, vt à Pseudoapostolis circumcisionis architectis sibi caueant. Illi enim occasionem Paulo dederunt, vt hanc scriberet Epistolam. Deinde se exemplum abijciendæ inanis gloriæ statuit. Postremo imprecatione & valedictione, suo more, claudit Epistolam.

10

EXEGESIS CAPITIS SEXTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi in spiritu lenitatis.

Postquam in superiori capite paræneses instituit, quibus obtemperandum spiritui nos hortatur, nunc exempli causa quasdam hypotheses exhortatorias subijcit. Ac primũ vt imprudenter lapsos in aliquod delictum

20 rursus erigamus, ac veluti luxatum ex lapsu membrum in suum locum reponamus. Hæc enim vis Græcæ vocis est, qua vtitur Apostolus. Lapsui, vnde membrorũ fit luxatio, opponitur καταρτισμός, hoc est, Luxati membri in locum suum restitutio. Præoccupationis vox translationem culpæ videtur significare. Nam culpam Apostolus transfert in carnẽ, & in Satanam: qui varijs technis homines in peccatum præcipitat, non secus atq; luctator, qui supposito pede antagonistam euertit, atq; ideo labentes Chrysostomus ὑποσκελισμένους vocat. PORRO causa, & modus erectionis lapsorum hic obseruetur. Cum enim ait fratres, item si quis homo, item vos qui spirituales estis, causam triplicem assignat. Nam & fratrum est pia solicitudine sine acerbitate se mutuo, si quid delinquitur, in viá reuocare, Et hominis appellatio cõmunis infirmitatis naturæ nos admonet, (quare recte Terentianus

30 ille senex ait: Homo sum humani à me nihil alienũ puto) Et spiritus, quo donati sunt credentes sanctam moderationẽ requirit in corrigendis alienis peccatis. Nihil enim ita probat spiritualem virum, vt ait Augustinus, quam peccati alieni tractatio, cum liberationem eius potius, quam insultationem, potiusq; auxilia, quam cõuitia meditatur: & quantum facultas tribuitur suscipit. Modum exprimit cum ait: In spiritu lenitatis, seu mansuetudinis, hoc est, non proterue, sed benigne, non cum irrisione, sed cum commiseratione, non seuere, sed mansuete. Breuiter, corripientis sermo ita moderandus est, sicuti salus eius qui corripitur postulare videtur. HIC quatuor loci se offerunt. Primus, quod lapsis post conuersionem non sit neganda venia, non sit intercludendus reditus ad pœnitentiam. Nam, si Deus vult, vt nos erigamus lapsos, & errantes in viam reuocemus, satis testatur, quod

40 eos extreme nõ abiecerit: sed cupiat potius, vt rursus per pœnitentiam redeant, ac viuant. Secundus, qualisnã debeat esse Christiana admonitio, & fratrum correctio: Debet enim, vt hic Paulus docet, ex leni spiritu proficisci, & tendere ad proximi instaurationem, & ædificationem. Verum discernendum est inter præfractos, & imbecilles. Illi, vt professi hostes Euangelij contemnendi sunt: Hi autem minime: sed potius omnibus modis sublenandi, iuxta hoc Pauli præceptum. Tertius, quod quo quisq; abundantiora, seu ampliora dona spiritus habeat, eo plus se ædificationi proximorum debere sciat. Spirituales enim vocat Paulus hoc loco comparate, eos videlicet, qui magis in schola Christi profecerunt: non quod nihil de carne habeant reliquum, sed qui aliorum respectu maiori sunt spiritus gratia donati. Quartus, Metaphora lapsus & instaurationis admonet, quanta cum

50 sollicitudine cauenda sint delicta, nam, vt quo sæpius corpus labitur, eo redditur imbecillius, magisque membra luxantur, donec tandem corpus prorsus concidat: Ita animæ lapsus frequentiores, tandem ruinam perpetuam animæ afferunt.

Considerans teipsum, ne & tu tenteris.

Ratio propositionis aptissima, sumta à communis infirmitatis periculo, acsi diceret: Cum humanum sit errare, & labi, talem te lapso exhibeto, qualem tibi illũ cuperes lapsus. Nihil enim, vt ait Augustinus, ad misericordiã sic inclinat, quam periculi cogitatio. Et Bernhardus: Qui semetipsum aspicit, nõ quærit, quid in alijs frequenter reprehendat: sed in semetipso quid lugeat. Hic Bernhardus in quodam loco narrat quendã se-

nem au-

nem audiuisse aliquē ex fratribus grauiter deliquisse, quod cum audiret, vehementissime flere cœpit. Interroganti autem causam tanti fletus, Respondet senex: Ille hodie, ego cras. Huc pertinet versiculus: AVT sumus aut fuimus aut possumus esse quod hic est. Tentationis vox subindicat causam lapsuum, de qua Iacobus in hunc modum: Vnusquisq; tētatur dum à sua cōcupiscentia abstrahitur, & inescatur. Hic Iacobus tentationis ad male agendum causam, & fontem indicat propriā cuiusq; concupiscentiā. Hæc enim primum hominem à bono abstrahit, deinde inescat hominis affectus & incautum tandē obruit. Hic duo loci obseruentur: Primus, est admonitio infirmitatis cōmunis, quæ eo pertinet, vt diligentius ab hostibus salutis nostræ nobis caueamus: ne sinamus nos insidijs diaboli, improbitate mundi, & propriæ carnis pessimis consilijs vinci, hoc est, carnalibus desiderijs, quibus tum demum homo permittitur, quando verbū Dei segnius audit. Huc illud Domini dictum in Psal. 81. Et nō audiuit populus meus vocē meam, & Israël non voluit me, & dimisi eos secundū desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis. De hac horrenda pœna neglectus verbi, vide Paulum 2. Thess. 2. Secundus, quod aliorum lapsus nos admonere debeant nostri periculi, ne nobis fidamus atq; ita cum alijs in peccata ruamus.

Alij aliorum onera portate, & sic adimplete Legem Christi.

Ex ratione proxima infert repetitionem propositionis. Verum, quia ratio communis periculi meminit, repetitio propositionis amplior est, & plus continet quam ipsa propositio. Antea enim, vt, qui spirituales sunt, erigant lapsos hortabatur: nunc vt communium infirmitatum rationem habeant, monet: & ad mutuam condonationem & lenitatem in corrigendo, argumento sumto à communi infirmitate. Est enim infirmitatis propriæ memor, erga alios moderatior, quare cum singuli nostra vitia habeamus, requirit communis conditio, vt alijs simus æquiores. Recte enim dicit Chrysostomus, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὄντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι, hoc est, fieri non potest, vt aliquis sit homo, & careat vitio. Aptissima metaphora infirmitatis vitia, quibus laborant homines onera appellat. Vt enim subleuandi sunt, qui oneri succumbunt: ita amicis & placidis correctionibus in viam reuocandi, qui errore aliquo, aut vitio, tanquam onere imposito premuntur. Quod autem subiungit: Et sic adimplete Legem Christi, vim argumenti habet, cum à causa, quæ est mandatum Christi, tum ab ipso Christi facto seu exemplo, Ita enim ipse Christus Iohan. 15. ait: Hoc est mandatum meum, vt diligatis alij alios, sicut dilexi vos. Locus obseruandus est, quod frustra tumeant homines inani Christiani nominis titulo, nisi magistri CHRISTI legem & exemplum sequantur. CÆTERVM hic tres Quæstiones excutiendæ sunt. Quarum prima est de hac Christi lege, cur videlicet mandatum dilectionis æternum, dicatur lex Christi. Secunda, quæ oritur ex prima, An Euangelium sit noua quædam Lex? Tertia, de huius legis impletione, de qua Paulus hic aperte loquitur. Et sic implete legem Christi.

DE PRIMA.

Cur mandatum dilectionis, dicatur lex Christi, & nouum mandatū, videlicet Christi manifestati in carne, ex 2. cap. 1. Epistolæ Iohannis, ex 15. Ioh. Et ex Iere. 33. colligetur. 1. Iohan. 2. Sic scriptum est: Carissimi nō mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Et mox iterum, Mandatum nouum scribo vobis, quod verū est in ipso, & in vobis, quia tenebræ transierunt, & verum lumen iam lucet. Iohan. decimo quinto, Mandatū, dicit Dominus, nouum do nobis, vt alij alios diligatis, sicut dilexi vos. Ierem. 33. Legem meam ipsorum cordi inscribam. Ex horum dictorum collatione patet Primum, quod lex dilectionis non sit noua per se, nec lata à Christo in carne manifestato, cum iā inde à legis initio fuit, vt testatur primum testimoniū, quod adduximus à Iohāne. Si ergo materiā Legis inspicimus, nō peculiariter dicitur Christi lex, aut noua lex, sed Dei, naturæ humanæ in creatione impressa, & postea per Mosen lata: videlicet, Diliges proximum tuū sicut teipsum. Cur ergo hæc lex Christi dicitur? cur nouū mandatū appellatur? Christi dicitur, ꝓpter formā mutatam, & dilectionis exemplum. Ita enim dicit Dominus: Diligite vos, sicut ego dilexi vos. Hic proinde non ipsam præcepti materiam, sed formam videmus mutatā, siquidem longe certior caritatis regula nobis proponitur quam antea. Deinde noua hæc eadem lex dicitur ꝓpter nouā scriptionis eius rationē: videlicet, quod non in Tabulis lapideis, vt antea sub Legis tenebris, sed in corde sit inscripta, (sicuti testimonium, quod ex Ieremia adduximus, docet.) In corde, inquam, in quo tenebræ transierunt, & verum lumen iā lucet: videlicet sol iusticiæ Christus Iesus. Duplici igitur respectu manda-

mandatum dilectionis nouũ dicitur, & Christi lex: videlicet propter formam, & propter efficiẽdi virtutem, seu inscriptionẽ huius legis in cordibus quæ est à Christo. Nemo enim dilectionis legem implere potest, nisi Christus eam in corde ipsius scripserit: quod tum demum fit, cum homo in regeneratione fit noua creatura, & donatur spiritu Christi.

DE SECVNDA.

Secunda quæstio oritur ex prima, nam cum mandatum dilectionis dicitur lex Christi manifestati in carne, & mandatum nouum, merito quæritur, nunquid Euangeliũ sit noua quædam lex? quemadmodum Monachi somniant. Respondeo, Euangelium nequaquam est noua aliqua operum lex, sed est prædicatio conuersionis & remissionis peccatorũ in nomine Christi, & pr̨dicat liberationem à lege per Christum, ita vt qui in Christum crediderit, sit à legis damnatoria sententia absolutus, & liber, sit iustus, nõ propria, sed aliena iusticia, nempe Christi. Verum postquam aliquis Euangelij beneficio factus est noua in Christo creatura, debet nouo mandato obœdire, & Deo præstare obœdientiã, iuxta normam Legis: quæ obœdientia, vt fructus spiritus est, ita euidens est regenerationis indiciũ, & nullo pacto causa salutis, seu, vt Bernardus loquitur, non est causa regnandi, sed via regni: & tametsi hæc obœdientia imperfecta est, placet tamen Deo, quia persona est reconciliata. accurate proinde discernendum est inter doctrinam de beneficio Christi proprio, videlicet, Euangelium, & doctrinã de officio nostro debito, quod à nobis Christus requirit. item inter iusticiam fidei gratuitam, & eius fructus quæ sunt bona opera.

DE TERTIA.

Cum Paulus hic dicit: Et sic implete Legẽ Christi, & ex concione Domini Ioh. 15. & ex 1. Ioh. 2. cõstat legẽ Christi esse summã legis de dilectione Dei & proximi, merito hic quæritur, num pij possint hanc legẽ Christi implere. Respondeo: Impletionis seu perfectionis vox duob. modis accipitur in scriptura. Alias enim opponitur imperfectioni operis, alias simulationi. Cum autem opponitur impletio legis imperfectioni operis, nemo sane legem Dei in hac vita implere potest, nisi vnus Iesus Christus, qui eam ob causam legis consummatio in iusticiã omni credenti ab Apostolo prædicatur. Hãc sententiã totius scriptur̨ cõsensus confirmat, & Paulus iusta & prolixa disputatione (vt alia testimonia taceam) eam concludit ad Roman. 1. 2. 3. & ad Galatas 2. In his enim locis quadruplici demonstratione concludit Apostolus, neminem in hac mortali vita legem Dei implere posse. Primũ enim prouocat ad experientiã omnium hominum. Deinde corruptionem naturæ in mediũ adducit. Tum clara testimonia scripturæ congerit. Postremo finem mortis Christi, qui est expiatio peccati, vrget. Ex quibus singulis & omnibus simul conficitur, neminem lege iustificari, propterea quod nemo Legem perfecte præstet. At cum perfectio Legis opponitur simulationi, id est, mẽdacio & hypocrisi, omnes filij Dei dicuntur legẽ Christi implere, quia sincere student vitã suam Deo approbare, & sine simulatione proximũ amore prosequuntur. Etsi autẽ nihil difficilius, quam sincere proximos diligere, obstat enim amor nostri qui plenus est simulatione, & suum quisq; amorẽ quo alios prosequitur, proprio commodo metitur potius, quam pio cõmunicandi studio: Tamen vere pij spiritu regenerationis carnis vitia corrigunt, & pr̨ceptum dilectionis sincere pr̨stare conantur: Qui conatus cum sit sine simulatione, dicuntur legẽ Christi implere, id est, sine simulatione & hypocrisi proximos diligere, qui viua Christi fiducia sunt præditi. Caritas igitur ἀνυπόκριτ⊗, id est, non simulata, si cõferatur cum simulata hypocritarum dilectione impletio legis dicitur, & hoc loco & Iacobi 2. Nam Iacobus perfectionem Legis aperte opponit hypocritarum iactãtiæ de religione sine vero timore Dei & fide. Similiter Iohan. primæ, secũdo, qui dicit (ait) Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est: Qui autem seruat sermonem eius, vere in eo perfecta caritas Dei est. Hic manifestißime simulatæ & mẽdaci caritati opponitur caritas perfecta, quam Iohannes tribuit pijs & vere credentibus. Quæ caritas à Petro prioris 1. ἀνυπόκριτ⊗ vocatur, & à Paulo 1. ad Timoth. 1. dicitur finis præcepti, ita enim ait: Finis præceptionis est caritas ex puro corde, conscientia bona, & fide non simulata. Hic Apostolus fidem ἀνυπόκριτον, bonæ conscientiæ matrem facit, ex qua cõscientiæ puritas & sinceritas cordis fluit: Vnde manat illa caritas, quam Iohannes perfectam, hoc est, vt interpretatur Petrus ἀνυπόκειτον, id est, non simulatam appellat.

Nam si quis putat, se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit.

Tollit causam contemptus aliorum, nimirum fastuosam de se persuasionẽ.

Hac enim ſublata homo ęquior eſt alijs. Nihil hoc loco, nō negatiue, ſed priuatiue capitur. Eſt enim ſenſus: Qui putat ſe eſſe aliquid, hoc eſt, q tribuit ſibi arrogāter quod ſit alijs præferendus, nihil eſt, id eſt, Nullam veram gloriationis in ſe materiam habet, ſed ſuū potius fallit animum, cum ſibi tribuat quod nō habet. Vtitur autē hic Apoſtolus admodū ſignificanti vocabulo φρεναπατᾶν, quod eſt mentē à recta via abducere. Vnde fit vt homo faſtuoſus prorſus iudicio careat, quo ſe & ſua facta recte examinare & iudicare deberet. Sunt autem hic tres loci obſeruandi. Primus, quo quiſq; eſt apud ſe faſtuoſior, eo magis alios tanquā ex alto deſpicit, Secundus, quod homo nihil habeat proprij, ob quod merito gloriari poſsit, qui extollitur, inquit Ambroſius, quaſi aliquid ſit, errat. Neſcit enim quia de humilitate naſcitur. Tertius, quod arrogantes & faſtuoſi homines ſui ipſorum ſint deceptores.

Opus autem ſuum probet vnuſquiſque & tunc in ſeipſo ſolo gloriam habebit, & non in alio.

Tollit aliam cauſam cōtemtus proximorum, nimirum collationem noſtri cum alijs. Sunt enim qui ſe agnoſcunt quidem infirmos & peccatores, ſed tamen quando ſe cum alijs conferunt, nonnullam gloriandi materiam inde ſumunt, dū videlicet alios vident ſe infirmiores aut peccatis maioribus obnoxios. Ab hac collatione reuocat pios Apoſtulus, & iubet vt quiſq; ſuam conſcientiam excutiat, & quale ſit proprium opus penitius conſideret. Porrò gloria piorum duplex eſt. Vna qua coram Deo gloriantur. Altera qua coram hominibus. De priori Pſalm. 115. loquitur hoc modo: Gloriamini de nomine ſancto eius. Et Ieremias cap. 9. Hæc dicit Dominus, Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & nō glorietur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me, quia ego ſum Dominus, qui facio miſericordiam & iudicium, & iuſticiam in terra. Et Paulus 1. Corinth. 1. Chriſtus factus eſt nobis à Deo, ſapientia, iuſticia, ſanctificatio, & redemtio. vt, quemadmodum ſcriptum eſt, qui gloriatur, in Domino glorietur. De ALTERA piorum gloria Paulus hoc loco ait, quam petendam eſſe ex probatione, & examine facti cuiuſq; monet, quam petendam eſſe in teſtimonio conſcientiæ 2. Corinth. 1. docet, cum ita ait: Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Vtriuſque gloriæ ſingularis eſt vſus, vt enim iudicio Dei nihil opponi nec poteſt, nec debet, niſi fiducia miſericordiæ propter Chriſtum, in quo ſolo vere credentes rectiſsime gloriantur: Sic iniquis hominum iudicijs hęc gloria, quæ eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ, opponitur. Plura de hac re nuper diximus, & oſtendimus, quibus iactis fundamentis liceat in donis Dei gloriari.

Quilibet enim proprium onus portabit.

Ratio ſuperioris ſententiæ aptiſsima, ſumta ab æqualitate iudicij Dei, qui iudicat ſine perſonarum acceptione. Eſt autem huius rationis hic ſenſus, & applicatio: Deus vnumquemq; iudicabit iuxta rationē vitæ propriæ, abſq; collatione vlla cum alijs: Ergo non eſt quod quiſquā ſibi blandiatur propter aliorū infirmitatē, aut lapſus. Sit igitur vnuſquiſq; potius de ſeipſo approbando, quam de alijs condemnandis ſollicitus. Oneris Metaphora peccatorum naturā exprimit. Vt enim onus impoſitum, quo maius fuerit, eo magis deprimit geſtantē, & non alium: ita peccata quemq; ſua grauant, ac deprimunt maledictionis ſententia. Hoc grauiſſimū onus ſolus Chriſtus leuat, & ſoluit, quando in ipſum firma fiducia recumbimus. Cęterum hic quæſtio oritur, Num Dauidis homicidium, & Petri abnegatio æq; proferentur in lucem, in die iudicij, atq; Neronis impuritas, & Iudæ proditio? Reſpondeo: Peccatum expiatum, remiſſum, & ſolutum in obliuione æterna erit coram Deo, & nō proferetur in lucem in die iudicij. Quare nec Dauidis homicidium, nec Petri abnegatio reuocabitur ad rationem. Huc illud Domini dictū apud Prophetam pertinet: Ego ſum ipſe qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum nō recordabor: Sed peccatum quod per pœnitentiā non eſt remiſſum manifeſtabitur omnibus creaturis in die iudicij: in quo pro omni ocioſo verbo non conuerſi ad Deum rationem reddent. Quare Neronis impuritas & Iudæ proditio venient in conſpectum omnium angelorum, & hominū, & rei damnabuntur æternis pœnis. Quibus proinde peccata remiſſa ſunt, iuxta ſententiam Euangelij, ſancti & mundi habebuntur in cōſpectu Dei, angelorū, & hominum: At quibus nō ſunt remiſſa, iuxta ſententiam legis damnationi æternæ ſubiacebunt. Quod autem Petrus ait: Iudicium à domo Dei incipit: intelligendum eſt de iudicio caſtigationis in hac vita, & nō de iudicio vindictæ in extremo die. Vt enim illud eſt correctio & caſtigatio paterna, ita hoc punitio iudicaria eſt cum Dei indignatione coniuncta. Etſi autem vtrunque exercetur in hac vita, tamen in extremo die vindictæ iudicium duntaxat locum habebit.

Communicet autem qui catechizatur ſermone ei, qui ſe catechizat in omnibus bonis.

Secunda præſentis capitis propoſitio,eaq; exhortatoria: Hortatur enim Apoſtolus Galatas ad gratitudinem exhibendam verbi miniſtris, quibus duplicē honorē debent auditores, quemadmodū Paulus 1.ad Timoth.5.docet,his verbis: Qui bene præſunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime ij,qui laborāt in ſermone & doctrina.Dicit enim ſcriptura,Boni trituranti nō obligabis os. Et,Dignus eſt operarius mercede ſua.Indigniſsimus igitur Chriſtiano nomine cenſendus eſt,qui miniſtros Euangelij totius Eccleſiæ curā gerentes negligit. Beſtia quauis immanior eſt,qui eos odio proſequitur,proſcindit, quorū miniſterio ad ſalutē & immortalitatē innitatur. Sed proh dolor, bona pars mundi huc incumbit, vt potius aliquid adimat miniſterio,quam addat,tanta eſt peruerſitas,& ingratitudo hominum,etiam illorum, qui ſacrilege audent gloriari de Chriſtiano nomine. Cæterum quia Paulus in hac propoſitione admodū ſignificantibus vocibus vtitur, altius placet eas expendere, vt conſpiciatur apertius, quam ſit neceſſarium officium,bene meritis miniſtris Euangelij vicem rependere.Primo igitur loco vtitur κοινωνείτω communicet, qua voce oſtenditur, vt ait Chryſoſtomus, ἀντίδοσις,id eſt, refundendi viciſsitudo,ſeu compenſatio.Proinde iuſticia ipſa efflagitat,vt erga miniſtros verbi noſtram declaremus gratitudinem compenſando, quantum id fieri poteſt,illorum labores noſtra liberalitate,vt ſit iuſta laboris & mercedis proportio. Proinde qui nihil cōferunt ad conſeruandum miniſterium iniuſti ſunt,adeoque fide carent. Quod ſi ita eſt,vt eſt reuera, quid dicemus de illis, qui miniſtros Euangelij neceſſario victu ſpoliant?quid de illis qui immoderatis exactionibus tantum non eos interficiunt, vt multi honeſti mariti cum ſuis vxoribus & liberis cogantur quodammodo mendicare.Horum ſane factum nihil differre arbitror à ſacrilegio,& latrocinio,cuius pœnas olim luent architecti & fabri huius mali.Deinde Apoſtolus vtitur verbo Catechumenos,id eſt,qui catechiſat. Eſt enim κατηχεῖν proprie voce & ſono doctrinam aliquam tradere. Manifeſte igitur Apoſtolus diſcernit inter laborantes in verbo, & ocioſos ventres,qui fumos auro & ampliſsimis poſſeſſionibus commutant.Illis vult iuſtam mercedem pro labore tribui,idq; ex mandato Chriſti: Hos Theſſalonicenſibus ſcribens, iubet laborare,modo mendicare non velint. Nihil ipſis Eccleſiæ debent,neque caritatis eſt robuſtos homines de Eccleſia & Repub.non bene meritos propter boatus in templis impinguare, multo minus eos qui canes & ſcorta bonis Eccleſiæ alunt.Præterea Apoſtolus modum communicationis ſubiungit cum inquit, ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς,in omnibus bonis,hoc eſt,qui inſtituitur in verbo, id eſt, in doctrina Euangelij(accipitur enim hic λόγος κατ᾽ ἐξοχὴν) communicet ei omnia bona, id eſt, quæuis bona pro facultatum, & neceſsitatis ratione.Neque enim Paulus vult dari omnia,ſed omnibus modis gratos eſſe diſcipulos erga ſuos magiſtros.

Ne erretis,Deus non irridetur.

Quaſi diceret, non eſt quod quiſquam quærat ſubterfugia, quibus ſe excuſet,cur minus ſit liberalis erga miniſtros Euāgelij. Oculos quidem hominum fallere poteſt,ſed Deus non fallitur.in cuius contemtum alia atq; alia prætexunt ingrati.Hic tres loci obſeruentur. Primus,quod victus & alia officia debeantur œconomis myſteriorum Dei ſeu Catechetis.Secundus,quod pernicioſus error ſit & nō prudentia, defraudare miniſtros ſua debita mercede.Tertius,quod Spiritus ſanctus in Paulo interpretetur deriſionem maieſtatis diuinæ eſſe,negare victum & alia officia verbi doctoribus.

Quod enim ſeminauerit homo,hoc & metet.

Ratio propoſitionis allegorica, ſeu parabolica: quæ integra ſimilitudine explicabitur hoc pacto: Quemadmodum qui ſeminat (exempli gratia) zizania, zizania & metet:Et qui ſeminat triticum,triticum etiam metet:Ita qui male operatur, pœnam reportabit, & qui benefacit,beneficentiæ ſuæ fructum aliquando percipiet. Significat ergo Apoſtolus, non fruſtra conferri beneficia in miniſtros Euangelij.Nā ea ipſa redibunt aliquando maiori cum fructu. Quemadmodum enim agricola ſeminat cum ſpe maioris prouentus, ita qui liberalis eſt in præcones Euangelij,ſuum aliquando referet fructum.

Nam qui ſeminat in carnem ſuam, de carne metet corruptionem: Qui autem ſe-

Diſtributio eſt generis in ſpecies ſuo propoſito congruentes, & con-

 minat

minat in ſpiritum, de ſpiritu metet vitam æternam.

trariorum ſeminum cōtrarios fructus ſtatuit, hoc eſt, contrarijs cauſis tribuit contrarios effectus. Qui ſeminat, inquit, in carnem ſuam, id eſt, qui ſeminat carni ſuæ (nam præpoſitio εἰς hic finē declarat) hoc eſt, qui opera carnis facit, vt ei obſequium præſtet, corruptionem, id eſt, mortem æternam lucrabitur. Qui vero in ſpiritum, id eſt, ſpiritui ſeminat, vt ei morem gerat, hoc eſt, qui ſpiritus opera facit, percipiet fructum ſpiritus, nempe vitam æternam. Locus hic obſeruandus eſt de pœnis & præmijs operum carnis & fructuū ſpiritus. Hoc loco abutuntur Papiſtæ. Primum ad aſſerendam operum iuſticiam, ſed falluntur, nō enim ſtatim ſequitur nos iuſtificari operibus, quia vita æterna merces operum appellatur. Nam gratuitum eſt, quod Deus opera eorum, qui in ſe credunt, tanto dignetur honore, quod pro ipſis etiam mercedem promittat, Etiamſi enim millies pro operibus promittatur merces: Nulla tamē ex pacto debetur, niſi tota Lege impleta. Quare quid mercedē appellat ſcriptura, obſeruandū, videlicet, quod Deus mera ſua bonitate promittit ſibi obtemperantibus: nō quod æqualis ſit proportio meriti & mercedis, ſed quod Dominus filijs ſuis ex gratia donet in officiorū ſuo nomine præſtitorum cōpenſationem. Præterea errorem Papiſticum tota ſuperior diſputatio de iuſtificatione inſtituta euertit. Quare magna impudentia Papiſtarū eſt, qui ita ſcripturas lacerant, non curantes contextum & ſcopum orationis. Deinde Papiſtæ dicto Pauli ad Roman. 8. Qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt (Quod ſane dictum cum hac ſententia Apoſtoli congruit) abutuntur ad ſtabiliendā dæmoniorum doctrinam de impuro ſacerdotum cœlibatu. Nam diſtinctione 82. inter alia argumenta hoc tanquam apertiſsimum in medium producit impius Syritius Papa. Quod apertius inquit declarauit Apoſtolus dicens: Qui in carne ſunt, Deo placere nō poſſunt, quaſi vero Apoſtolus vel illic vel hic ageret de operibus naturæ, & non potius de operibus carnis, id eſt, vitioſæ naturæ, perturbantibus & deſtruentibus ordinē diuinum in natura: qualia ſunt illa opera, quæ ſupra recitauit Apoſtolus cap. 5. Verum quia hæc prohibitio coniugij à Paulo dæmoniorum doctrina pronunciatur, Pauli autoritatem toti Pontificio regno opponamus.

Bonum autem faciendo ne defatigemur.

Tertia propoſitio eſt, hic enim hypotheſis ad Theſin reuocatur. Quemadmodum poſt enumerationem partium fieri artifices præcipiunt. Eſt autem ſenſus perſpicuus, Hortatur enim ad omnia benignitatis officia præſtanda proximis. Vocabulum ἐκκακεῖν ſignificat deteriorem ſeu minus alacrem fieri, & veluti ſegneſcere in operando.

Nam ſi non defecerimus, metemus ōportuno tempore.

Ratio propoſitionis ab vtili ſumta. Mentio enim meſsis ſignificat fore, vt officiorum noſtrorū fructus aliquando ad nos copioſius cum fœnore redeant. Tempus proprium ſeu oportunū tempus meſſis nominat. Eſt autem meſsis vitæ æternæ poſſeſsio, cum inimica nouiſsima deſtruetur mors & corruptibile hoc induet incorūptibilitatem, atque hoc eſt quod Pſalm. 126. ait: Qui ſeminat in lachrymis, in exultatione metet. Euntes eunt & flētes portant pretioſum ſemen, venientes autem venient, cum exultatione portantes manipulos ſuos. Referamus igitur mentem noſtram & oculos noſtros, non modo ad tempus ſationis, ſed multo magis ad lætiſsimum tempus, quo manipuli cum exultatione colligentur.

Dum igitur tempus habemus, beneficiſimus erga omnes, maxime autem erga domeſticos fidei.

Concluſio eſt præſentis exhortationis: In qua duo obſeruanda ſunt, videlicet temporis mētio, & gradus ſeu ordo benefaciendi. Temporis mentio ſignificat poſt mortem ceſſatura talia officia, & opera caritatis: qua ſententia cōfutatur Papiſtarum error de meritis mortuorum. Ordo eſt, vt maiorem habeamus rationē domeſticorum fidei, hoc eſt, eorum qui eandem nobiſcum fidem profitentur, quam aliorum, qui alieni ſunt à fide noſtra. Locus obſeruandus, quod nō ſolum beneficos oporteat Chriſtianos eſſe erga charos, propinquos, & amicos: Verumetiam erga omnes, adeo vt benefaciamus hoſtibus noſtræ fidei, ſi modo id illæſa pietate fieri poſsit. Etſi autem omnibus benefaciendum eſſe monet Apoſtolus, tamen præcipuam curam vult eſſe domeſticorū fidei, hoc eſt, eorum qui ſunt de eadem familia Dei, & nobiſcum eandē profitentur fidem. Cum domeſticos fidei nominat, Argumentū videtur petere à familijs humanis, quaſi dicat, Si par

eſt, vt homines qui ſunt de eadem familia, ſibi mutua officia præſtent, multo magis decet, vt qui ſunt de eadem familia Dei, ideoque Dei domeſtici dicti, ſe mutuo foueant communicatis officijs vltro citroque.

Videte quantis literis ſcripſerim vobis mea manu.

Concluſio totius epiſtolæ quam orditurà cõmendatione ſuæ ſolicitudinis pro Galatis. Nam, cum in epiſtolis fere omnibus ſcribendis vſus ſit Apoſtolus notarijs, & ipſis Galatis tantam Epiſtolam ſcripſerit ſua manu, idque cum in maximis periculis Romæ verſaretur, profectò magnum indicium eſt ſingularis ſolicitudinis Apoſtoli pro Galatis. Hinc duo colligamus. Primum fidelium miniſtrorum verbi officium eſſe, nullum laborem detrectare, quo vel lapſos erigant, vel alioqui ſuos auditores in officio contineant. Deinde precium huius ſanctiſsimæ Epiſtolæ inde æſtimari poterit, quod eam Apoſtolus proprijs ſuis manibus, dictante Spiritu ſancto, ſcripſerit. Vnde monemur, qua cum reuerentia adeo diuinum Theſaurum amplecti, atque exoſculari debeamus.

Quicunque volunt placere iuxta faciem in carne, Hi cogunt vos circumcidi, tantum vt non ob crucem Chriſti perſecutionem patiantur.

Admonitio grauiſsima eſt, qua Galatas monet, vt caueant ſibi à corruptoribus ſanæ doctrinæ, & exploratorib. Chriſtianæ libertatis: quales fuerunt iſti circumciſionis fabri, qui corruperant doctrinam Euangelij, quam Paulus ſincere tradiderat Galatis, inuectis in Eccleſias Galatarum ritibus Moſaicis, tanquam ad ſalutem neceſſarijs. Quam Phariſaicam opinionẽ nequaquam ſtare poſſe cum Chriſtiana libertate copioſe in hac Epiſtola docuit Apoſtolus. Porrò obſeruentur hic duæ Pſeudoapoſtolorum notæ. Quarum prior eſt εὐπροσωπῆσαι, hóc eſt, vt interpretatur Chryſoſtomus, εὐδοκιμεῖν παρὰ ἀνθρώποις, hoc eſt plauſibiles eſſe, quandam lætam iucundam ác feſtiuam viuendi rationem ſectantes, ambitioſeq; aucupantes hominum gratiam. Vt enim πρόσωπον opponitur veritati: Ita carnis nomine ceremoniæ Moſaicæ ſignificantur: quibus tanquam fuco quodã conabantur Pſeudoapoſtoli Galatas inficere, ne veritas Euangelij apud ipſos permaneret. Poſterior nota Pſeudoapoſtolorum eſt ſtrenue cauere, ne quid crucis aut cõtumeliæ ferant nomine Euangelij: quod hic Metonymicos crucem Chriſti appellat Apoſtolus. Eo enim tempore maximam perſecutionem patiebantur, qui ſincere docuerunt Euangelium, & vindicarunt Chriſtianam libertatem cõtra patronos rituum Moſaicorũ. Hæc Paulina admonitio inprimis nobis vtilis eſt, ne propter autoritatẽ hominũ & externam religionis larũam deficiamus à puritate doctrinę, néue fucoſo religionis prętextu recipiamus ceremonias. Vnde paulatim doctrinæ puritas infici poſsit. Eſt & hic generalis doctrina obſeruanda de cruce, quæ ſemper coniuncta eſt cum doctrinæ puritate. Aliud enim fieri non poteſt, quam vt Sathan ſe Chriſto opponat, & eius miniſtris. Deinde Chriſtus vult ſuos ſibi in cruce conformes fieri. Vnde illud Pauli: Si vna patimur, vna etiam regnabimus. Sunt & in ſanctis multi pullulantes affectus vitioſi, qui cruce reprimendi ſunt. Denique Deus nullum filium recepit, quem non caſtigat.

Neque enim qui circumciduntur ipſi legem ſeruant, ſed volunt vos circumcidi, vt in carne veſtra glorientur.

Translatio cauſę eſt. Mentiebantur Pſeudoapoſtoli ſe amore legis circumciſionem docere, quam legem ſe ſeruare gloriabantur. Verum Paulus hanc laruam illis detrahit, Nam illud non legis amore fieri, ſed mera iactantia & gloriatione carnali oſtendit. Volunt, inquit, vos circumcidi, vt in carne veſtra glorientur, id eſt non ſolum non patiantur perſecutionem à Iudęis, qui nullo modo ferebant circumciſionem aboleri, verumetiam quod tam multos proſelytos facerent qui circumciſione recepta Iudaiſmum profiterentur. Vt enim vnum proſelytum Iudæi faciant, mare & terram eos circumire Dominus dixit Matth. 23. Eſt & hic obſeruanda nota falſorum doctorum, qui prætextu religionis ſe inſinuant auditoribus quemadmodum multis Seculis Monachos feciſſe manifeſtum eſt, idq; non ſolum vt ſpecioſi appareant, & veluti religionis quædam ſpecula, verumetiam vt gloriari poſsint de ſuis auditoribus, quos ſibi ſuo ſtudio & vigilantia adiunxerunt. Monemur proinde hic, vt ad verbum & teſtimonium, iuxta Eſaiæ dictum, prouocemus, quoties de religione oritur quæſtio, nihil morantes hypocriſin Phariſæorum & πιθανολογίαν Sophiſtarum.

Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce

Antitheſis eſt. Opponit enim ſuum

Domini nostri IESV CHRISTI.

exemplum Pseudoapostolorum inani gloriationi. Exemplum hoc omnibus pijs ministris Euangelij, adeoq; omnibus Christianis imitandum est: quorum gloriatio in sola cruce Christi, hoc est, in victima Christi ac victoria (est enim Synecdoche) posita esse debet. Ambrosius perpulchre ait: Cuius omnis spes in Christo est, hic gloriatur in cruce eius. Hoc loco pessime abusi sunt indocti Monachi, qui crucem hic interpretantur lignū crucis seu patibulum, cui affixus erat Dominus. Ex quo postea effectum est, vt huius patibuli imaginem pro idolo coluerint, omnium fere sanctissimo, ac præstantissimo. Hinc illa est salutatio: O crux aue spes vnica.

Per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo.

10 Ratio superioris sententiæ à caussis sumta. Per quem mihi mundus crucifixus est, id est, spretus & contemtus à me. Ego vicissim mundo sum crucifixus, hoc est, spretus & cōtemtus à mundo. Quare nihil mihi reliquum est quod glorier, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Ambrosius in hunc locum ita scribit: Inuicem sibi mortui sunt, & Apostolus mundo, & mundus Apostolo: dum nihil concupiscit Apostolus mundi, & dum nihil habet mundus suum, quod agnoscat in Apostolo. Crucifixio mundi hoc loco Metonymia Hebraica contemtus mundi est, ponitur enim subiectum pro adiuncto, quod frequens est in scriptura. Interpretationem nostram confirmat sententia quæ sequitur.

Nam in Christo Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

20 Aetiologia est superioris sententiæ, Tollit enim per distributionē omnē gloriandi materiam. Per circumcisionem synecdochicos intellige omnes Mosaicos ritus: ex quorū obseruatione materiā gloriandi petebant Iudæi. Per præputium eadē figura intellige quicquid habuerūt gentes incircūcisæ, & quicquid humana sapiētia suo acumine excogitare potest. Omnia enim ista in salutis negocio nihil sunt. Nā hic tantū valet noua creatura. Dicitur autē noua creatura quoad animā, homo reformatus spiritu Dei: qui non amplius sibi, & mundo viuit, sed Christo, per quē regeneratus est in hunc finem, vt in nouitate vitæ ambulet, hoc est, vt non secundum carnem, sed secundū spiritum 30 viuat. Quoad corpꝰ attinet, homo tū demū dicetur noua creatura, quādo in resurrectione deposuerit mortalitatē, & induerit immortalitatem. Atq; hoc est quod Paulus ait 2. Cor. 5. Si quis est in Christo, noua creatura est. Sed quomodo noua creatura, cū nulla noua substantia cōdatur? Etsi autē, non substantia, sed qualitas duntaxat immutatur, tamē placuit ita loqui Spiritui sancto, vt intelligeremus omnia esse in solidū gratiæ Dei tribuēda in regenerationis opere: nō quod trunci & stipites simus, sed quod Deus assit in verbo, & fit efficax per vocē Euangelij, creans in nobis non reluctantibus, nouum spiritū, quo & bene velimus, & possimus, Huc precatio Dauidica pertinet, Cor mundū crea in me Deus. Hæc nouitas supra in quinto fidei nomine significatur, vbi ita ait Apostolus. Nā in Christo Iesu, neq; circumcisio aliquid valet, neq; præputium, sed fides per caritatem agens. Nouā ergo 40 creaturam dicit vitam nouā per fidem Iesu Christi. Vt recte Augustinus interpretatur, & Ambrosius cū ait: Noua creatura est regeneratio nostra: Porrò partes huius nouitatis enumerat Paulus ad Roman. 6. vbi agit Apostolus de caussis mortificationis & viuificationis: quæ sunt regenerationis seu sanctificationis partes. Locus hic diligenter obseruandus est, docet enim, quodnam potissimū Christianorum studium esse debeat: videlicet præ cruce Christi contemnere, quicquid est in mundo sublime: ac totis viribus nouæ vitæ studere. Damnatur ergo hoc loco omnis excellentia, & quicquid magnifieri solet ab hominibꝰ. Nā si desit renouatio cordis, si non assit noua creatura, frustra gloriaris de alijs rebus mundi.

Et quicunq; hac regula incesserint, pax super eos erit, & misericordia, & super Israël em Dei.

50 Promissione claudit præsentem locum, atq; adeo totam superiorem doctrinā de iustificatione, de Christiana libertate, & de vita iuxta spiritus directionē instituenda. Hæc promissio non aliter accipienda est, quam si illā suo ore Dominus pronūciasset. Hinc ꝑinde cōsolatio haud mediocris fidis verbi ministris, atq; adeo omnib. pijs petenda est: idq; maxime cū ab impijs dānantur vt hæretici, & schismatici: atq; adeo vt à Deo dānati & abiecti, hoc est, vt loquūtur, anathematizati. Si enim Deꝰ promittit pacem, & misericordiam omnibus ijs, qui secundum regulā à Paulo præscriptam ambulant, hoc est, qui doctrinam Pauli profitentur, docent, propugnant, iuxta eā vitā dirigunt, moresq; formant, non est quod metuant sibi à fulminibus anathematū Papæ. Verbū enim so-

χεῖν (vt supra quoque admonui) significat proprie ita incedere, vt certus ordo teneatur, adeo ne linea quidem transcendatur. Proinde Papa qui non solũ hanc lineã transcẽdit, verumetiã nouas regulas comminiscitur pugnantes cũ regula Christi, quã Paulus hic nobis cõmendat, nullo modo audiendus est, sed potius tanquã serpens, qui nostros parentes decepit fugiendus, & execrãdus est. Valeat igitur Papa cum suo Francisco, Dominico, Antonio, & cum reliquis Aegyptiorũ locustis, & nobis sufficiat regula Christi, quã nobis in Abrahamo commendat, qui propterea pater credentiũ nominatur. Israël Dei Metonymicos totum fidelium cœtũ denotat, & tacite perstringit Apostolus Iudæos circumcisionis propugnatores: qui non parũ gloriabãtur de carnali propagatione à sancto Patriarcha Iacob, qui & Israel dictus est. Ac si diceret Paulus, Glorietur isti quantũ volunt de carnali suo patre nos tamẽ certissime sciamus, quod benedictionis promissio pertineat ad promissionis filios, qui sunt credẽtes omnes ex quibuscunq; tandẽ parentibus ortũ ducunt. Nã indefinita particula: Quicunq;, tollit discrimẽ nationũ, & personarũ. Significatq; promissionẽ gratiæ vniuersalẽ esse. Deinde regulę mentio applicationem gratię notat. Quicunq; enim iuxta Pauli regulam promissioni gratuitæ credit, Deo reconciliatus est, & factus est noua creatura in Christo Iesu: idq; nõ ex suo merito, sed ex mera Dei misericordia, & bonitate. Israel proinde Dei est, cuius laus est à Deo, & non ab hominibus, hoc est, qui probatur Deo vestigijs fidei Israelis Patriarchæ insistens: Qui Iudæus in occulto, ad discrimẽ eorum qui in carne confidentes Christi, Euangelium de gratuita iustificatione repudiant, dicitur.

Deinceps labores mihi nemo præbeat.

Extrema admonitio est: cuius hic est sensus. Postquam iam satis Pseudoapostolorum imposturas aperui, & veram viuendi regulam iuxta Christi institutũ docui, vestrum erit nunc diligentius officium facere, cauereq; ne rursus decepti Pseudoapostolorum fraudibus, indigeatis vlteriori increpatione: quæ mihi profecto pariet nõ leues molestias. Non enim potest magister pius sine graui molestia discipulorum suorum defectionem, & supinam negligentiam ferre.

Ego enim stigmata Domini IESV in corpore meo gesto.

Ratio admonitionis est à cruce, quã perpessus est, nomine Christi sumta. Sunt autem Stigmata notæ inustæ, seu signa quædam reatus, quibus serui delinquentes olim à suis dominis notabantur, nõ sine magna illorum infamia. Vnde & στιγματίαι & stigmatici dicebantur: vt qui nota aliqua adusti semper apparerent sontes. Hinc ad crucẽ & persecutionẽ piorum, & potissimũ ministrorũ verbi, transfertur vocabulum. Vt Domini stigmata sint quędam veluti notæ, quæ imprimuntur nobis, vt sunt probra, lapidationes, colaphi, flagella, carceres, contemtus & id genus alia, quibus Dominus oues sui gregis signare solet: non quidem in illorũ contumeliam, sed in illorum maximam gloriam. Nam his nos reddimur conformes quãdam ratione filio Dei, cum quo olim glorificabimur. Hic locus obseruetur de cruce Ecclesiæ, quæ est perpetua nota filiorum Dei, caussas supra recitauimus.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro fratres, AMEN.

Precatione & voto, vt incœpit, ita finit hanc Epistolam. Cum autem ait: Cum spiritu vestro, optat vt in imo pectore istam gratiã sentiant, & retineant. Nam tum demum obtinemus Christi gratiam, quando eã sentimus in corde nostro, viua fiducia in ipsum recumbẽtes. Non enim sufficit nuda cognitio gratiæ, sed requiritur etiam sensus in corde. Quare Apostolus noster optat Philippensibus, vt abundent in omni cognitione, & sensu rerũ excellentium. Cognitione quidẽ, qua intelligamus & cognoscamus quæ oportet: Sensu vero, quo intus in animis experiamur & sentiamus ea quæ intelligimus, & inoffenso cursu pergamus vsq; ad diẽ Iesu Christi. Philip. 1. Fraterna compellatio eo pertinet, vt intelligant Galatæ, quo affectu Paulus hanc Epistolam è carcere Romano scripserit: nempe fraterno, vt qui communẽ patrem cum illis agnoscat Deum in Christo Iesu Domino nostro. AMEN, à veritate dicitur: cuius vsus in Ecclesia varius est. Nã in precationibus, est fidei obsignatio: In votis, est effectus cõprecantis testimoniũ: In approbationibus, est cõsensus testificatio: Et in asseuerationibus est confirmatio dicendorum, & eorũ qui audiunt πληροφορία, seu certitudo. Breuiter, exemplo Hebræorũ cõmuniter vtimur vocula Amen, vota, precationes, imprecationes & deuotiones approbantes, ac si dicas: Sit ratũ, fiat: pro quo Græci interdum vsurpant γένοιτο. Deus pater Domini nostri Iesu Christi det nobis omnib. filij sui spiritũ, vt ipsius donati ac firmati gratia, secundũ ipsius voluntatẽ in hoc mundo viuamus: & tãdem resuscitatis corporibus per eundẽ Dominum nostrum Iesum Christum, æterna fruamur beatitudine. Amen.

ORNATISSIMO VIRO, DOCTRINA, ET PIETATE PRAESTANTI M. HENRICO BVSCHODVCENSI DE ANTIQVA FAMILIA, BRVCHOFFEN, DECANO CAPITVLI LVNDENSIS DIGNISSIMO, AC THEOLOGO EXIMIO, FRATRI SVO IN CHRISTO SALVTEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

AVDIVI, CLARISSIME VIR, ALIQVANDO EX ORE OPTIMI & sanctissimi viri D. Phlippi Melanchthonis, nullum præstantius opus esse quam docere & discere verbum Dei, neque id immerito, sine enim doctrina cœlesti versamur in densissima caligine & ignorantia: seu vt Pauli verbis vter, ambulamus in vanitate mentis nostræ, cæca intelligentia aberramus, à vita Dei procul absumus, propterea quôd ignorantia nostra & obduratio cordis nostri facit, vt nullo sensu doloris ob peccata nostrá tangamur (sine quo sensu nunquam dulcescit homini vox Euangelij) sed potius nos prostituamus ad omnẽ turpitudinem perpetrandam. His autem malis solum verbum Dei medetur, quando sincere docetur & fideliter discitur. Id quod etiam regius ille Propheta Dauid testatur cum inquit: in quo mundam faciet adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos, quos sane sermones in eodẽ Psalmo & gaudium suum, & Viros consiliarios suos pronunciat. Quam ob caussam idem Propheta, illud ipsum verbum omnibus mundi diuitijs præfert: Diligo, inquit, mandata tua super aurum & obrizum. Item: Lætabor ego super eloquia tua sicut qui inuenit spolia multa. Item: Melior mihi lex oris tui super millia auri & argenti, Fatetur itaque Dauid verbum Dei preciosissimum thesaurum esse, atque adeo impuram esse viam nostram, donec verbo Dei tanquam limpidissimo fonte purificatata fuerit, quod fit quando ex auditu verbi fidem concipimus, & donamur Spiritu sancto. Tunc enim dispellitur caligo mentis, intelligentia illustratur, cor quod antea durum vt saxum erat, fit carneum & molle, vt iam lex Dei in illud inscribi possit, vt iam tangatur sensu peccati, vt detestetur peccatum, vt porrò consilia, non carnis, sed spiritus in formanda vita sequatur. Cum tanta bona afferat doctrina verbi Dei, non immerito optimus vir (quem nominaui) inter omnia humana opera præstantissimum esse pronunciat, docere & discere verbum Dei.

Iam cum adeo preciosus thesaurus sit verbum Dei, & tam eximium opus verbum Dei docere & Discere, quid dicemus de sinceris verbi doctoribus? Quid de ijs qui verbum Dei horrendis diabolorum & hominum commentis tanquam cœno fœdissime obrutum vindicarunt veluti ab interitu, & expurgarunt sana & sincera declaratione? magnam sane gratiam debemus ijs, qui τὰ βιωτικὰ tuentur, sine quibus hæc caduca vita incolumis esse nequit. At ijs ἀντίδωρα nequaquam reddere possimus, qui doctrinam, quæ est thesaurus sine quo spe æternæ vitæ excidimus, repurgarunt, & nobis eam voce & scripris sinceram & puram tradiderunt. In horum numero primum locum à Luthero tribuendum iudico Philippo Melanchthoni præceptori nostro. Quo viro in Germania alium acutiori ingenio, acriori iudicio, exactiori intelligentia, maiori eruditione, subtiliori interpretandi scripturam de-

ram dexteritate, addo etiam ardentiore pietate vix vnquam habuit, propter quæ eximia dona non ſolum ab ijs, qui eandem religionem nobiſcum colunt: Verumetiam ab hoſtibus religionis veræ in precio habitus eſt. Cum Paulus ſuis Philippenſibus ſcribit de Epaphrodito: Excipite ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete: Vult profecto Spiritus ſanctus vt huiuſmodi diuina organa agnoſcamus, vult vt palam fateamur beneficia quæ nobis per tales viros contigerunt, diuina eſſe, vult vt huiuſmodi viros veneremur vt præceptores, amemus vt patres, colamus vt Eccleſiæ Dei architectos, ſuſpiciamus vt eximias templi Dei columnas. Hoc pietas poſtulat, hoc illorum labores efflagitant. Nequaquam igitur ijs cedendum eſt, qui arte excogitant calumnias quibus tanta lumina Eccleſiæ extinguere conantur, ſed potius pia ἐπιεικεία mitigemus ſi quid deliquiſſe videantur. Xenophon vere dixit: χαλεπὸν ἔτω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν· χαλεπὸν ἢ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. Eſt enim magna hominum imbecillitas & multa in vita errata incidunt, quæ candide potius tegenda ſunt, quam maligne exaggeranda. Eſt quoque in multis magna leuitas, quæ facit vt aſperiores ſint iudices in eos qui nihil peccarunt. Imbecillitatem noſtram deploremus, & fugiamus leuitatem ſiniſtre iudicandi de ijs quorum labores maiores ſunt, & dona excellentiora, & agamus Deo gratias qui huiuſmodi ſalutaria organa in ædificationem ſuæ Eccleſiæ ſubinde mittit.

Etſi autem maxima gratia, vt par eſt, debetur ijs qui primam viam ſternunt: tamen alij qui ſuo loco ſequuntur, & faciunt quantum poſſunt ad ædificationem Eccleſię, & καταρτισμὸν ſanctorum, non ſunt contemnendi, ſed ſinguli loco ſuo habendi ſunt in precio. Paulus eximium & electum Dei organum fuit, quo nullus Apoſtolorum plus laborauit nec latius ſparſit Euangelium Chriſti. Titus autem qui in Inſula Creta delituit minor Paulo cùm donis & laboribus, tum vocationis gradu fuit. Hic Paulum eximium doctorem gentium agnoſco, ac Titum ſuo loco veneror, qui à Paulo didicit quæ poſtea ſuis auditoribus tradidit. Ad eundem modum Lutherum & Philippum præcipuos doctores, quos Eccleſia Dei habuit noſtra ætate, fateor & veneror, & alios ſingulos ſuo loco complector vt ſalutaria inſtrumenta Dei in Eccleſia: quorum & labores magnifacio, & gaudeo me in illorum numero eſſe qui Lutherum & Philippum præceptores agnoſcunt & colunt. Nam ex illis riuulis quos ipſi duxerunt ex fontibus Iſrael, ego fateor me hauſiſſe quæ promo, & vt miniſter Euangelij Dei iuxta vocationis meæ rationem in hac ſchola Haffnienſi doceo, nemini me præfero, neminem contemno, non meas cogitationes antefero aliorum ſententijs: ſed ſubijcio me Eccleſiæ Dei Catholicæ, vt iudici: quam Eccleſiam non diffinio patres aut matres conſilij Neptunij, ſed eos qui confeſſionem Auguſtanam amplectuntur, hoc eſt, omnes qui Symbola incorrupta retinent: vbicunq; locorum ſunt. Non damno quenquam ſi à me diſſentiat, modo fundamentum, hoc eſt Symbola, non ſubruat. Agnoſco communem imbecillitatem, quam & deploro, & rogo Deum vt ipſe manum ædificio adhibeat. Niſi enim Dominus ædificauerit domum fruſtra laborant qui ædificant eam. Probo omnium conatus qui aliquid operæ conferunt ad Eccleſiæ Dei ædificium, in quorum numero etſi minimum me eſſe fateor: tamen minam mihi à Domino traditam nequaquam occultandam iudico. Et quia non cupio præſentibus tantum auditoribus ſeruire: verumetiam abſentibus atque adeo toti Eccleſiæ Chriſti, nonnulla ex meis ſcriptis ſub prelum miſi & in lucem edidi, & eodem conſilio nunc publicare placet annotationes meas in Epiſtolam Pauli ad Epheſios, quas ideo, clariſſime vir, ſub tuo nomine in lucem prodire volo, vt aliquod extet gratitudinis meæ erga te teſtimonium: qui mihi non ſolum amicus ſincerus, toto tempore quo in hoc regno es moratus, fuiſti: verumetiam plurima in me contuliſti beneficia,

ficia, vt taceam magna illa beneficia Academiæ nostræ & singulis professoribus à te præstita. Nam scio te in eorum numero esse qui benefacere, Deo contemplante, quam prædicari ab hominibus, & ab ijs gloriam popularem venari, malunt. Qui enim hoc faciunt, ἀπέχουσι τὸν μίσθον αὐτῶν. Sunt enim mercenarij qui pro mercede seruiunt, & non filij qui patri spontaneum obsequium præstant.

Vale ac boni consule munus quod mitto, ac de ipso iudica candide vt soles, si quid autem displicuerit, hoc etiam significato. Tuo enim iudicio multum tribuo. Iterum vale cum vxore Anna fœmina honestissima: quam audio tuam familiam noua prole auxisse. Deus faxit vt hoc cedat Deo in gloriam, & tibi matrique sit gaudio & voluptati. Vt meo nomine salutes M. Tyconem Episcopum vestrum: M. Vesselum Cantorem: M. Balthasarum Archidiaconum: M. Magnum Theologum vestrum: M. Iohannem Spandemager, qui iam vltra triginta annos strenue laborauerat in vinea Domini, & alios fratres omnes etiam atque etiam rogo. Haffnia, calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

10 VT HVIVS SANCTISSIMAE EPISOLAE, AD EPHESIOS EX CARcere Romano scriptæ, argumentum plenius percipiamus, quatuor illa quæ soleo in principio enarrationum Scriptorum sacrorũ attingere, nobis excutienda sunt, Sunt autem hæc: PRIMVM, Quis nam fuerit huius Epistolæ autor. Hoc enim scire permultum facit ad autoritatem & dignitatem huic Epistolæ conciliandam. SECVNDVM, Quænam fuerit scribendi occasio. Nam huius obseruatio plurimum facere videtur, cum ad œconomiam totius orationis intelligendam, tum ad quæstionum ordinem indicandum. TERTIVM, Quis sit status seu quæstio principalis, vnde genus caussæ deprehenditur, & finis, scopusque dicentis cognoscitur. QVARTVM, Quis sit tractationis ordo: quo non intellecto rerum pondera nequaquã obseruari possunt. Deinde haud 20 raro fit methodo orationis non animaduersa vt aliena præter scriptoris mentẽ coaceruentur, & multa sæpe torqueantur ab hæreticis ad confirmanda impia dogmata, quemadmodum videre est in ipsorum scriptis, qui dialecticam normam in iudicando non adhibent, sed singulas pericopas, tanquam à corpore auulsa membra tractant. DE his igitur quatuor ordine dicemus, quo nobis facilior sit aditus ad intelligendam hanc diuinam Epistolam.

DE PRIMO.

Author huius Epistolæ est Apostolus ille & doctor gentium: qui vt per reuelationem 30 Iesu Christi ad munus Apostolicum est vocatus, ita ab eodem Christo in mysterio salutis institutus est. Hic Apostolus vt strenuus Christi miles insignibus militaribus, id est, varijs ærumnis & persecutionibus, flagellationibus, lapidationibus, colaphis, conuitijs, annos fere triginta quinq; decoratus, in extremo actu vitæ suæ hanc Epistolam ex Romanis vinculis ad Ephesios scribit. Cum itaque tantus sit huius Epistolæ autor, nefas est vel de rerum grauitate, vel de scriptoris autoritate dubitare. Quapropter omnia quæ in hac Epistola prodita sunt, nõ secus suspiciamus oportet, quam quæ Deus suo ore de cœlo locutus est. Atque ideo vt doctrina quæ in hac Epistola continetur vere θεόπνευστος est, ita ad confirmanda dogmata religionis nostræ, & ad refutandos errores maximum pondus habet, adeo vt nemo nisi prorsus ἄθεος & Christi professus hostis se huius sanctissimæ Epistolæ 40 autoritati & dignitati opponat. Plura de Apostolo nostro legantur in Actis Apostolorum, & in Epistolis ad Galatas, & ad Corinth.

DE SECVNDO.

Occasionem scribendi hanc Epistolam scandalum crucis Apostolo præbuit. Nam cum Paulus, consummato iam cursu prædicationis suæ, in carcerem Romæ coniectus esset, & passim pij affligerentur, non solum à tyrannis, verumetiam à Pseudoapostolis, putauit sui muneris esse scripto confirmare Ephesios, quos præsens docere nõ potuit: ne vel ob suam crucem, vel propter persecutionem Ecclesiæ, quæ tum temporis maxima erat, à 50 gratia, cuius participes per Euangelij prædicationem facti erant, deficerent. Vt ergo scandalum crucis sanctissimum Christi Apostolum ad scribendum commouit: Ita finis scriptionis fuit, armare Ephesios, vt inuicti persisterent in doctrina Christi, quam à se didicerant.

DE TERTIO.

Quia potissima huius Epistolæ pars expositione constat, minus se profert status quam in contentione aut concertantium oratione, qui tamen deprehendetur facile fine scriptionis cognito. Ex primo igitur, secundo & tertio capitibus hic status principalis colligitur,

gitur, videlicet quod doctrina de gratia Dei & misericordia per Christum non sit recens nata, nec ad vnum tantummodo genus hominum pertineat, sed hinc vsque ante conditum mundum ita constitutum fuerit à Deo, vt in Christo saluentur quotquot in ipsum crediderint, non solum Iudæi verumetiam gentes, inter quas fuerunt Ephesij. Hic status expositione copiosa explicatur, & multis grauibus verbis & sententijs exornatur, idque in tribus primis capitibus. Hinc clarissime patet quam necessaria sit doctrina quæ in hac Epistola traditur. In postremis tribus capitibus variæ texuntur paræneses & officia cum communia omnibus, tum certis ordinibus peculiaria pijs commendantur.

DE QVARTO.

Occasione scriptionis, statu, fineque cognitis, facilius tractationis ordo seu methodus monstrari & intelligi potest, præter epigrapham, salutationem & epistolarem clausulam, duæ sunt huius Epistolæ principales partes, videlicet διδασκαλία & παραίνεσις: quarum prior natura, hæc posterior existit. Est enim hæc perpetua Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum, adeoq; omnium recte docentium Methodus quod ex doctrina quam primo loco tradunt admonitiones, exhortationes, minas, obiurgationes, consolationes, &c. extruant. Ita enim doctrinam auditoribus applicant. Parum est siquidem recte docere, nisi stimulis quibusdam segnes excites, trepidantes erigas, repugnantes obiurges &c. PORRO prior pars quæ est διδασκαλία non est λογικὴ, sed διηγητικὴ. Continet enim expositionem mysterij salutis nostræ: idque primum in genere erga electos omnes, indicans non esse nouum salutis mysterium, sed ita ante creationem mundi constitutum esse ex mera bonitate patris cœlestis, quod velit in filio suo dilecto saluare credentes. Deinde genus distribuit & accommodat thesin ad hypotheses, ostendens reconciliationis beneficium ad Iudæos & gentes (inter quas sunt Ephesij) ex æquo pertinere. Et quemadmodum in expositione fieri Rhetores præcipiunt, altius caussas & circumstantias inculcat. Diligentissime enim huius mysterij caussas efficientes, materiales, formales & finales assignat: subinde eadem repetens, cum vt eo maius tanti ministerij in animis Ephesiorum desiderium accendatur, tum ne ob vllas caussas à tanta gratia deficiant. Hinc est quod & dicat se Deo gratias egisse, quod suum mysterium de salute hominum reuelarit Ephesijs, & testetur se rogasse Deum pro Ephesijs, vt in huius mysterij cognitione indies magis magisque proficiant. VT autem persuadeat Ephesijs, quod gratuita salus ad ipsos quoque pertineat, exponit quomodo sit per reuelationem Iesu Christi vocatus & instructus, vt Euangelium, de gratuita salute prædicaret non solum Iudæis verumetiam gentibus, sublato per aduentum Christi inter Iudæos & gentes discrimine: adeo vt ex æquo gentibus & Iudæis salus offeratur gratuita, sola fide accipienda. HACTENVS de priori Epistolæ parte, quam δοξολογίᾳ & gratiarum actione suo more claudit. HIC diligenter attendant lectores quam apposite omnia scopo & fini scriptionis accommodentur. Si gratia adeo opulente effusa est in omnes homines: Si mysterium salutis ante mundi conditionem propositum iam prædicatur: Si in filio dilecto charos habet credentes: Si spiritu suo salutem & gratiam obsignat: Si Apostolos & legatos huius mysterij gratia mittit: Si gratuitum beneficium est: Si in prædicatione huius beneficij laus & gloria Dei spectatur: Si denique sanctitas & salus hominum quæritur: Quis non nisi omnino mentis inops & propriæ salutis contemtor, fatebitur summe necessarium esse persistere in hac doctrina, & inuicto animo quasuis ærumnas potius ferre, quam tanta gratia & salute excidere? POSTERIOR pars quæ parænetica est, varia est & multiplex. In hac enim primum hortatur Apostolus ad vnitatem spiritus in caritate, hinc ad communia officia tanquam ad species generis descendit. Tum à pugnantibus cum vocatione nostra vitijs auocat, & quid facere pios oporteat per collationem ostendit. Huc addit præcepta de domestica disciplina, maritis enim & vxoribus, parentibus & liberis, dominis & seruis præcipit, vt τὰ ἴσα & ἀνάλογα officia sibi inuicem reddant: quæ omnia à fidei & caritatis fonte haurit, & accommodat singulis quod ipsis conuenit. Post hæc πανοπλίαν militum Christianorum componit, eaque armat suos Ephesios aduersus Sathanam hostem salutis hominum, huic parti subiungit petitionem, vt Ephesij pro se orent. Postremo de Tychico quem ad ipsos cum Epistola misit mentionem facit, à quo ipsos cognoscituros suum statum admonent, atque ita tandem Epistolam suo more fausta imprecatione claudit. Hæc sint dicta de ordine seu methodo tractationis huius Epistolæ. IN explicatione autem singulorum capitum hunc ego more meo ordinem seruabo. Primum in summariam quandam comprehensionem

sionem singula capita cogam & contraham. Deinde singulorum capitum ordinem & partes indicabo. Postremo exegesin vna cum obseruatione doctrinarum incidentium & illarum accommodationem ad vsum & πρᾶξιν adijciam. Primum facit vt quæ oratorio dicendi genere enunciata sunt, ad dialecticam summam reuocata facilius comprehendantur, ac breui orationis complexu concepta tenacius memoriæ adhærescant. Medium cum interpretem tum ipsos discentes iuuat. Interpretem quidem, ne oblitus eorum quorum potissima ratio habenda erat, in peregrinas sententias, nihil ad autoris mentem facientes, perrumpat: quæ res postea multas corruptelas, varietatem opinionum, disputationes inutiles, schismata & hæreses parit: Discentes vero quod præter ordinis obseruationem, qua in omni re nihil pulchrius, penitius rerum pondera & momenta perspiciant: Vnde iudicium in discentibus formatur, vt in alijs scriptis œcononiam orationis ipsi obseruent facilius. Postremum ordinem rerum expendit, obscura illustrat, confusa retexit, ac rerum quæ traduntur vsum in vita indicat, qua quidem ratione efficitur vt doctrinam, consolationem, patientiam & spem, iuxta dictum Apostoli, ex scripturis hauriamus.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Deus quos iuxta suum beneplacitum in filio dilecto in laudem gloriæ suæ elegit, ijs vt mysterium salutis per Euangelium reuelat: Ita eosdem suo spiritu obsignat, inter hos esse Ephesios Paulus testatur. Quare & gratias agit Deo pro illis, precaturque vt abundent magis.

Ordo & partes primi Capitis.

Ordo capitis hic est. Post epigrapham & votum sequitur primo loco gratiarum actio, sumta ratione à multiplici benedictione & gratia Dei in totum genus humanum liberalißime effusa. Huc additur huius gratiæ Dei erga genus humanum illustris expositio, idq; prorsus Rhetorico more. Nam primus liberalem hanc gratiam Dei erga genus humanum deprædicat, illustrat & amplificat ex locis causarum & effectuum. Deinde descendit à thesi ad hypotheses duas, & hanc gratiæ participationem Iudæis accommodat primum, postea gentibus, sed sub nomine Ephesiorum. Præterea vt Ephesij gratiæ huius magnitudinem agnoscant, & de perseuerantia cogitent, memorat se Deo gratias agere pro reuelato ipsis mysterio salutis, & orare Deum vt magis crescant & abundent: vnde rursus in beneficiorum Dei prædicationem dilabitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu.

Duæ sunt huius Epigraphæ partes, quarum prior continet tria, videlicet proprium personæ scribentis nomen, officij dignitatem & functionis Apostolicæ autoritatem. Hinc primum colligamus quanti facienda sit doctrina Pauli, qui per voluntatem Dei constitutus sit Iesu Christi Apostolus. Deinde hinc discamus in genere non solum quę sit ministrorum verbi afferentium doctrinam Pauli autoritas, verumetiam qualis confeßio functionis eorũ requiratur. Ex vtroq; concludendum est, nullis humanis conciliabulis aut vllorum hominum autoritati cedendum esse, si quid contra hanc Apostolicam doctrinam præceperint aut attulerint. Non enim par est vt autoritas & vox Dei hominum aut diabolorum traditionibus & eminentiæ cedant. Huc illud Pauli ad Galat. Si quis aliud Euangelium euangelizauerit anathema sit. POSTERIOR Epigraphæ pars non solum eos nominat, quibus Apostolus scribit, nempe Ephesios, verumetiam eosdem maxime augustis titulis ornat, cum ipsos & sanctos & fideles nominat: qua sane duo ita natura sunt coniuncta, vt

de quocunq; recte dicitur vnum, alterum quoq; verißime dicatur. Non enim à se inuicem separari possunt, siquidem quicunq; vere credit, sanctus est, & rursus sanctus omnis credit. SANCTI autem efficimur hoc pacto: Fides Euangelij separat nos à prophanitate mundi, & inducit nos in familiam Dei. hac ipsa fide purificamur & mundamur. Nam qui in Christum credit, eius sanguine & purgatur & sanatur. Adhæc eadem hac fide sistimur Deo, vt simus hostia viua placentes Deo per Iesum Christum. Quicunq; ergo segregatur à prophanitate mundi, purificatur sanguine Christi, mactatur Deo in hostiam viuam per Iesum Christum, vere sanctus est, etsi in se adhuc sentit maculas quas indies abluere conatur. HIC locus ostendit, & quæ sint adiuncta veræ fidei, & quod fidelis iudicio Spiritus sancti coram Deo sanctus censeatur. Perpulchre hoc loco monet Chrysostomus, inquiens: Ecce sanctos vocat viros habentes pueros, vxores & familias: sequitur enim postea compellatio qua compellat maritos, vxores, dominos & seruos, & illis commendat analoga officia. Confutatur proinde hac appellatione pestilens Monachorum error, qui sanctitatem ponunt in cœliba vita & ficta virginitate. His addo & eos confutari hoc loco qui paupertatem electitiam tanquam sanctitatis Christianæ consummationem iactant. Nam inter Ephesios fideles multi erant qui abundabant opibus, & conuersi prædicatione Pauli non abiecerunt facultates.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Hoc votum Apostoli seu fausta imprecatio cõtinet summam beneficiorum Euangelij. Primum precatur Ephesijs suis gratiam: quæ cum beneuolentiã Dei gratuitam, tum quicquid donorũ nobis à Deo datur, significat. Deinde precatur pacem, id est reconciliationem nostri cum Deo, & ea quę cum hac reconciliatione cõiuncta sunt, vt sunt gaudiũ spiritus, tranquilla cõscientia. VNDE autẽ veniat & per quem nobis contingat ista gratia & pax, exponit cum addit: à Deo patre & à Domino nostro Iesu Christo. A Deo quidem patre, vt principio & fonte, à Domino vero Iesu Christo, vt mediatore. Vt enim ipse pater fons omnium gratiarũ existit: Ita filius gratię & pacis omnis, & materia & meritũ est. Hic igitur statim velut in limine Epistolæ cõfodiuntur omnia humana merita & Monachorum somnia de ipsorũ traditionibus, de meritis congrui, digni & cõdigni. Quoties enim gratia prędicatur, toties humana merita euertuntur & damnantur. Nam quod ex gratia est quomodo ex merito esse potest? Immotum enim stat dictum Spiritus sancti, Rom. 11. Si ex gratia, nõ amplius ex operibus, alioqui gratia non est gratia. Si ex operibus, non amplius est gratia, alioqui opus non amplius est opus. Hic Apostolus ita opponit gratiam & opus, vt vtrunq; eidem tertio nequaquam tribui poßit, nec alterum alteri. PRÆTEREA docet hæc imprecatio nihil nos boni à Deo consequi posse, nisi quod proficiscatur à Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Remittit itaq; nos Paulus ad fontem omnis boni, & simul fidem requirit, qua de fonte hauritur omne bonum. Vt enim fundamentum huius gratiæ & pacis εὐδοκία paterna in Deo miserente: ita homo est terminus ad quem, fide fundamentum refertur. Est enim fides instrumentum, quo oblata hæc gratia & reconciliatio accipitur & poßidetur.

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi.

Orditur Apostolus à gratiarum actione: quæ eo pertinet, vt nos nostri admoneat officij. Non enim decet vt vllam gratiam Dei prætereamus absq; eius laude & prædicatione. BENEDICTIONIS vocabulum, quo hic vtitur Paulus, non habet simplicem significationem, sed ratione obiecti variat. Aliter enim Deus homini: aliter homo Deo: aliter rursus homo homini benedicit. Cum Deus homini benedicere dicitur, sensus est, quod Deus homini dicendo benefaciat. Nam Dei dicere, facere est. Homo Deo benedicere iudicatur, cum ex fide vera Deum ob sua beneficia laudet ac celebret per Christum, idq; corde & externa confeßione, hoc ita esse patet ex eo, quod scriptura vtatur promiscue verbis εὐχαριστεῖν & εὐλογεῖν: homo homini benedicit quando ei fausta ac prospera precatur. CÆTERVM sacerdotalis benedictio non hominis censenda est solummodo, sed Dei potius, in qua obseruandum est mandatum & promißio. Mandatum extat Nume. 6. Benedicetis, ait Dominus, filijs Israel, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & custodiat te, illuminet Dominus faciem suam super te & misereatur tui. Leuet Dominus faciem suam super te & det tibi pacem. Promißio est: Inuocabunt sacerdotes nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis. hæc promißio fide accipienda est, & nititur CHRISTI merito: in quo omnes promißiones sunt etiam & Amen.

Qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali in cœlestibus Christo.

Ratio gratiarum actionis, in qua singulari breuitate maximas res comprehendit. Primum enim fontem & autorem omnis benedictionis, id est, prosperitatis monstrat, videlicet Deum patrem, qui ex sua paterna beneuolentia nobis benedixit. Deinde obiectum indicat, nempe hominẽ, in quem Deus suam benedictionem liberalissime effundit. Tum definit benedictionem peculiarem, de qua hic agitur, esse gratiam spiritualem qua adoptamur & efficimur hæredes vitæ æternæ. Huc addit quarto loco, hanc eximiam & peculiarem benedictionem nõ in mundo quærendam esse, sed in cœlo: hic quidem prius inchoatã, illic consummandam
10 esse. Postremo materiam huius spiritualis benedictionis addit. Christus enim materia & meritum est huius spiritualis benedictionis. VIDE quam multa & quam diuina paucissimis verbis complexus sit Apostolus. Primum & secundum membrum, vt Deum omnis boni fontem esse docent: Ita arrogantiam humanã deprimunt. Tertium beneficia Euangelij spiritualia esset docet. Quartum nos fide in cœlum mittit. Vbi thesaurus omnis benedictionis in Christo repositus est. Postremo valide humana merita euertit. Non enim in alio est meritum huius cœlestis benedictionis, quam in solo Christo.

Sicut elegit nos in ipso ante creationem mundi, vt essemus sancti & irreprehensibi-
20 les coram ipso in dilectione.

Aetiologia est. Nam vt proximo versiculo rationem posuit cur merito à nobis bonitas Dei prædicanda sit videlicet quod liberalissime in nos effuderit benedictionẽ spiritualem, qua benedixit nobis in Christo: ita hic subiungitur rationis redditio per expositionẽ, in qua vt fundamentum & materiã, ita tempus & finẽ proximum cœlestis illius gratiæ seu benedictionis spiritualis, veluti breuissimo quodã aphorismo complectitur: quo hoc mysterium plenius nobis ob oculos ponatur. FVNDAMENTVM benedictionis spiritualis, seu gratiæ cœlestis seu salutis nostræ facit electionem æternam, qua Deus elegit creditores ante constitutionem mundi. MATERIA est Christus. In eo enim solo residet cœlestis gratia, adeoq; vita & salus nostra. Hic summopere cauẽdum est, ne electionẽ separemus à sua materia. Nõ est enim cogitanda vlla electio sine Christo,
30 non elegit nos Deus simpliciter, sed in Christo, hoc est, vt Christi membra, Christo capiti coniuncta per fidem. Hanc electionem in Christo, ideo ante mundi conditionem factam esse pronunciat, ne fortuito casu, vt doctrinam recens natam Euangelium de salute per Christum cõsequenda prædicari ab Apostolo putarent Ephesij, sed vt scirent potius æternum Dei cõsilium fuisse salutem impartiri omnibus in Christum credentibus. FINIS benedictionis cœlestis ꝓximus additur, vt simus sancti & irreprehensibiles corã ipso in dilectione, quæ fons aliorum officiorũ est. Requirit proinde vocatio hæc augusta sanctitatem & innocentiã vitæ, tanquã proximum finẽ seu effectum spiritualis benedictionis. HACTENVS sententiam Apostoli exposuimus, iam quid doctrinę & consolationis inde hauriendum sit videamus. PRIMVM itaq; ex eo quod dicat nos electos in Christo ante mundi
40 creationem, tanquã ex principio immoto has concludamus hypotheses, videlicet, quod gratuita sit electio, quod sit extra nos: quod electio non sit quærenda in materia hominis: quod electio sit firma & rata: quod salus nostra fundetur in solo Christo: quod omne humanum meritum excludatur: quod electi dicãtur qui in Christo sunt per fidẽ. Firmum enim stat salutis nostræ principium: Qui credit in filium nõ peribit, sed habebit vitam æternã. per fidem enim fit transitus ab æterna electione ad futuram glorificationem. QVIDAM ex hoc loco sic ratiocinantur: Deus elegit quosdam in Christo ante creationem mundi. ergo Deus ordinauit lapsum hominis ante mundũ conditũ. Nam ex ijs qui lapsi erant, quidam eliguntur ad vitam, quidã iustæ damnationi reseruantur. Iam cum necesse sit ante lapsum stetisse homines, sequitur quod Deus ordinauerit creationẽ hominis in iusticia &
50 sanctitate vnde caderet per peccatũ. Sũt igitur à Deo ordinata creatio hominis, corruptio hominis, electio similiter & reprobatio. AD hoc argumentum respondeo: quod aliud sit ordinare & efficere, aliud præscire in suo æterno. Deus ordinauit creationem hominis ad imaginẽ suam, vt esset iustus & sanctus: & fuit Dei voluntas paterna, vt sua creatura talis permaneret. Præsciuit quod esset casurus homo, deceptus à Satana, non tamen ordinauit casum, Imo casus iste fuit cõtra ordinem diuinum, alioqui lethalis nequaquã homini fuisset. Verum cum præsciret morbum, ordinauit remediũ, nempe electionẽ lapsi hominis in Christo Iesu. NON est ergo præscientia Dei causa lapsus, sed contra lapsus futurus fuit præscientiæ causæ. Non enim pendet res à scientia sed scientia à re. Deinde sciendum est quod electio Dei sit æterna, omni tempore superior, vt tẽporis ratione nec prius quicquã,

nec posterius in illa habeatur. Paulus itaq; cum dicat Deum nos elegisse ante constitutionem mundi, loquitur nostri respectu, qui tum demum electi dicimur ęterno Dei decreto, quando in Christum credimus & sanctitati innocentięq; studemus. HINC sequitur execrandas esse blasphemas quorundam voces, qui dicunt: Si electus sum, non damnabit me mea iniquitas, Dei consilium immutabile est: Si non sum electus, nec mihi proderit nec fides, nec virtutis studium. Has voces blasphemas refutat electionis modus, qui est conditionalis. Electi sumus in Christo, ergo hac conditione electi sumus si in Christo fuerimus: hoc est, si in Christum crediderimus. Quare qui damnatur, sua damnatur culpa, praeterea quod lapsus noluerit apprehendere dexteram Dei volentis se erigere. Hoc probatur fine ministerij verbi. Nam Deus ideo emisit Apostolos & eorum successores, vt praedicent Euangelium & credentes habeant vitam aeternam. Est proinde reuera conditionalis nostra salus, sicut etiam haec Pauli dicta testantur. Ad Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti sumus Christi, si modo principium fiducię vsq; ad finem firmum teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur si manserit in fide. 2. Cor. 5. Si tamen vestiti & non nudi reperiamur. Christus similiter hanc conditionem inculcat. Qui crediderit saluabitur, qui non crediderit damnabitur, Lucae 13. Nisi poenitentiam egeritis similiter omnes peribitis, Ioh. 13. Si manseritis in me & verba mea in vobis manserint. Apud hanc verbi Dei simplicitatem constanter maneamus: nec sinamus nos ab ea vlla Sophistica abduci: tribuamus Deo laudem veritatis, & vere statuamus ipsum id reuera velle, quod verbo suo se velle testatur. Verum si non poterimus respondere ad omnes Sophistarum argutias qui varie scripturam torquent, vt sua fatalia decreta communiant, fateamur nos infantes esse in schola Christi, & elementa pietatis quę hausimus summa fide retineamus, nec sinamus nobis eripi haec dulcissima dicta: Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus venit in hunc mundum ad saluandum peccatores. Item, hoc honestum & acceptandum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes vult saluare & ad cognitionem veritatis venire, vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum homo Iesus Christus, qui dedit semetipsum ἀντίλυτρον pro omnibus. Dominus ipse ait: Non veni in mundum ad vocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam. Et rursus. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos. Et Petrus in tertio, secundae, Deus est longanimis erga vos non volens vllos perire, sed omnes ad poenitentiam recipere. Rom. 10. Omnis qui credit in eum non pudefiet, non est enim distinctio Iudaei & Graeci, nam idem Dominus diues in omnes inuocantes eum. Et ad Tit. 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis desiderijs, modeste, iuste, & pie viuamus in hoc seculo, expectantes ad beatam spem & apparitionem gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi. Huiusmodi dicta constanter opponamus omni Sophisticae, nihil morantes si Sophistae nos interim stultos, rudes, bardos, ἀσυλλογίστους, asinos, & quicquid istorum libidini placet, appellitent: Christus solus sit nostra sapientia, quem certo scimus omnem sophisticam odisse.

Qui praedestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in seipsum, secundum beneplacitum voluntatis suae in laudem gloriae & gratiae ipsius, qua nos gratos reddidit in dilecto, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius, remissionem peccatorū iuxta diuitias gratiae ipsius.

Expositio seu Aetiologiae proximae ἐπεξεργασία est, hoc est, illustris quaedam expolitaque cum maiori rerum verborumque pondere ac circumstantiarum notatione repetitio. hic enim Apostolus altius repetit & inculcat quod antea dixerat, cumulans quae ad ἐνέργειαν & euidentiam facere videbantur. Nos autem vt thesaurum in hac pericopa contentum commodius eruamus, & nobis applicemus, ἀνάλυσιν instituamus, singula membra seorsim consideremus, perpendamusque exactius.

SVNT AVTEM HVIVS PERICOPAE OCTO MEMBRA.

Primo loco, repetit ipsum fundamentum seu primā causam benedictionis nostrę spiritualis, hoc est, salutis nostrae, nimirum ipsam praedestinationē, qua Deus ante mundi constitutionem praesciuit salutē eorum qui erant credituri in Christum. Vt enim electionis, ita & praedestinationis materia est vnicus Iesus Christus Dominus noster. SECVNDO loco, praedestinationis formā ponit, nēpe υἱοθεσίαν, id est, adoptionē, qua adoptamur in filios Dei, qui

Dei,qui antea propter peccatum eramus filij iræ.Hæc prædestinata adoptio nobis per fidẽ accõmodatur iuxta illud : Potestatẽ dedit credentibus in ipsum,vt sint filij Dei.Iam cum Deus inuitat omnes per prædicationẽ Euangelij ad fidem, non est dubitandũ quin Deus reuera velit omnium salutem.absit enim à pijs mẽtibus procul,sentire cor miserentis discrepare à voce vocantis. TERTIO loco,quia peccato primorum parentum & nostro proprio vitio effectũ est,vt simus à Deo abalienati,& procul veluti repulsi à familia Dei,Apostolus medium ostendit quo rursus Deo iungimur,recipimur in familiam Dei,ac adoptamur in filios. Hoc remediũ est Iesus Christus vnicus mediator Dei & hominũ fide apprehensus ad prædicationẽ Euãgelij,in qua Spiritus sanctus est efficax.Hic manifeste omnia humana merita,quantum quidẽ ad salutẽ nostram attinet, euertuntur & corruunt, & omnis prærogatiua carnis & gloriatio cõfunditur,vt qui gloriatur in Domino glorietur:in quo & electi & prædestinati sumus. QVARTO loco,causam impulsiuam huius excellentis gratiæ & adoptionis exprimit,nempe εὐδοκίαν Dei patris,hoc est,beneuolam,gratuitam & paternam affectionẽ,seu στοργὴν patris cœlestis erga genus humanum. Hanc εὐδοκίαν angeli prædicant nato Christo,cum inquiunt: Gloria in excelsis Deo,& in terris pax,& erga homines εὐδοκία.Hoc ipsum pater cœlestis testatus est de cœlo,inquiens:Hic est filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, hoc est, in quo beneuolo factus sum animo & ꝓpenso ad genus humanum saluandum. Caueamus ergo ne beneplacitum Dei erga nos quæramus alibi, quã in solo Iesu Christo,quod in ipso absq; omni dubio inueniemus per fidem. QVINTO loco,adeptionis nostrę vltimus finis additur,qui ter in hoc capite repetitur:videlicet,vt laudetur gloria gratiæ ipsius. Sicut enim à Deo est adoptio nostri, ita in Deum tendat oportet,vt ipsius bonitas prædicetur ac celebretur per Christum Iesum.Hic finis nequaquã separandus est ab adoptionis gratia : ex quo manifeste patet quã sit necessaria noua obœdientia in renatis per fidem.Nam noua obœdientia in eo sita est,vt Deum celebremus,mente,corde,voce,operibus,adeoque tota vita nostra. Pudeat ergo eos suæ stultitiæ,qui bona Christianorũ opera nõ solum non necessaria esse,verumetiã officere hominib.docent.SEXTO loco vnde & ex quo fonte profluat illa εὐδοκία paterna & gratia Dei erga nos aperit, cũ inquit,Qua nos charos habuit in dilecto, hic dilect⁹ Iesus Christus fons ille est,ex quo illa immensa Dei gratia in nos deriuat. Vnde efficitur quod supra annotauimus, neminẽ huius gratiæ fore participem nisi qui hunc Dei dilectum filiũ fide apprehenderit. SEPTIMO loco,additur de redemtione, videlicet, quod dilectus ille Dei nos suo sanguine redemerit,ac peccata nostra expiauerit, vt quotquot in ipsum firma recumbimus fide, iusti in conspectu Dei appareamus. OCTAVO loco,redemtionis nostri per Christum factæ principalis signatur causa cum dicitur:Iuxta diuitias gratiæ suæ,id est, iuxta inexhaustã & ineffabilem gratiã Dei qua voluit filium suum dilectum victimam fieri expiatricem peccati hominum,vt ita & satisfieret iusticiæ Dei,& locus esset misericordiæ.Diuitiæ gratiæ idiotismo hebraico immensam & inexhaustã gratiã,vt dixi,significant,nec sine singulari consilio hac forma loquendi vsus est Apostolus. Nos proinde nõ solum cogitemus quantum sit precium sanguinis Christi in conspectu Dei, Verumetiam quanta sit redundantia gratiæ Dei inde manantis: ne quis existimet hanc Dei gratiã ad paucos quosdam se extendere,aut iam totam tot seculis effusam esse, vt nostris etiam peccatis qui in finem seculi incidimus expiandis non sufficiat. VIDE quam diues maximarum earumq; diuinissimarum rerum sit hæc breuis pericopa. Quare diligẽter discatur,& eius singula verba perpendantur.Nullibi enim nec breuius nec magis apposite salutis nostræ mysterium describitur.

Quam vbertim effudit in nos,in omni sapientia & prudentia, cognitum nobis faciendo mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum eius , quod proposuerat in seipso in dispensationem plenitudinis temporum recolligere omnia in Christo , & quæ sunt in cœlis , & quæ sunt in terra in ipso.

Obseruetur pulcerrima orationis Paulinæ œconomia. Hactenus mire & verborum & rerum pondere causas benedictionis & salutis exposuit. Iam ad instrumentum quo nobis spiritualis gratia illa reuelatur, offertur, & communicatur, descendit : nempe ad ipsum verbi ministerium, de quo ministerio non vulgaribus verbis loquitur, sed grandi orationis genere vtitur,idq; in hunc finem,vt nobis maiorem huius cœlestis gratię zelum accendat. Summa proinde huius pericopæ est, quod Apostolus doceat salutarem illam Dei gratiã per Euangelium in nos copiosissime effundi,iuxta beneplacitũ Dei, vt omnia tandẽ in Christo recolligantur.Iam verba singula perpẽdamus exactius. Primo loco vtitur Apostolus verbo,

περισσεύειν,quo diuitiæ illæ gratiæ Dei significantur,de quibus dixerat, vt sciamus gratiam
Dei sufficere omnib.hominibus saluãdis. Nunquã enim ita exhauritur fons gratiæ,quin
inde haurire quilibet possit qui eum fide accesserit, nec peccata hominũ tam multa & tã
magna esse possunt,quin hui⁹ effusæ gratiæ veluti diluuio quodã obrui & submergi pos-
sint,modo in arcam Noë, id est, in familiam Dei per fidem Christi se homines receperint.
Nemo ergo ob peccatorum suorum magnitudinẽ & multitudinẽ desperet.sed dum tem-
pus adhuc gratiæ est,mature resipiscat ac cõfugiat ad ipsum,qui se clamat venisse in mun-
dum,vt peccatores saluos faciat & pœnitentes in gratiam recipiat. EFFECTVM Euange-
lij in auditoribus addit, nimirum quod per illud instituantur in omni sapientia & pru-
dentia.Ita enim rectissime vertunt,vetus interpres,& Erasmus. Discernuntur autem hæ 10
voces rectissime,si sapientiam ad γνῶσιν, prudentiam vero ad πρᾶξιν referamus. Illa enim
duo nos ex prædicatione Euangelij haurire oportet. Sapientia ergo significet cognitionẽ
Euangelij,id est,noticiam Dei eorumq; omnium, quæ ad salutem consequendam cogni-
tu necessaria sunt. Prudentia vt consiliorum & actionum moderatrix,eam noticiam vitæ
formandę & actionibus accommodat,vt non solum in cognitione,verumetiã in sensu,vt
loquitur Apostolus Philip.1.abundemus.Ex hoc effectu Euãgelij colligãtur sequentes hy-
potheses.PRIMA,prædicationem Euangelij esse reuelationẽ gratiæ Dei erga genus huma-
num,adeoq; electionis qua Deus homines in Christo elegit. SECVNDA, sapientiam ple-
nam & prudentiam filiorum Dei in Euangelio contineri, quantum quidem ad salutem
consequendam satis est. TERTIA,quæ ex superioribus concluditur,intrepide licere filijs 20
Dei omnes doctrinas hominum & angelorum Euangelio aduersantes aspernari,imo ex-
ecrari,iuxta illud: Anathema sit qui aliud Euangeliũ prædicauerit. PORRO cui mox ad-
dit Apostolus: Cognitum faciendo vobis mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum
suum. iterũ cõmendat nobis Euangeliũ, in qua cõmendatione tria sunt præcipue obser-
uanda. PRIMVM,quod Euangeliũ mysterium nominet,id est,arcanum,ex quo sequitur
quod nõ sit sapientia rationis humanæ,sed supercœlestis gratiæ. Nã si ratione deprehendi
potuisset,nõ illud Paulus vocasset mysterium.appellationis huius rationẽ exponit Roma.
vltimo hisce verbis: Iuxta Euangelium meum & præconiũ Iesu Christi secundũ reuelati-
onem mysterij, quod à temporib. æternis tacitum fuit, nunc vero factum est manifestũ & 30
per scripturas Propheticas ex imperio æterni Dei,in obœdientiam omnibus gentib.reue-
latum est. SECVNDVM quod Euangelium sit mysterium voluntatis Dei iuxta beneplaci-
tum ipsius,sed quænam est illa voluntas beneplaciti in Deo? vt gentes omnes credant Eu-
angelio & obediant.Ita enim paulo ante verbis Apostoli docuimus. QVOD autem euen-
tus non voluntati beneplaciti Dei respondeat, culpa fit hominum, qui oblatam salutem
maligne respuunt in propriã perniciem.Est proinde pręddicatio gratię,si consilium Dei &
beneplacitũ respicis,vniuersalis. At si euentũ cõsideras,particularis videtur,quod sane fit
ꝑprio hominis vitio nõ Dei creantis & dantis filiũ destinatione. Ipse enim reuera vult o-
mnes homines saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire, sicut supra copiosius ostendi-
mus,vbi electionẽ conditionatã esse docuimus. TERTIVM,quod Apostolus eandẽ pate- 40
factionis mysterij causam facit,quam supra æternæ electionis & prædestinationis fecerat,
nempe εὐδοκίαν Dei patris. Vnde monemur de electione & prædestinatione iudicandũ ex
vocatione,quæ vocatio cum & sit vniuersalis,iuxta illud:Itẽ in mundũ vniuersum & pre-
dicate Euangelium omni creaturæ(Dum omnem creaturã nominat,tollit personarum &
nationum discrimina. Et habeat annexã conditionẽ fidei iuxta illud: Qui crediderit sal-
uus erit: Erit etiam electio & prædestinatio cõditionata, vt quæ à Christo sua materia nõ
sit separanda. SEQVITVR huius beneplaciti Dei duplex πρόθεσις, prior de tempore pate-
factionis mysterij Euangelij,posterior de fine patefactionis. Cum enim dicit,in dispensa-
tionẽ plenitudinis temporum, significat tum demum beneplacitum Dei patefactũ fuisse,
quando tempus quod cõstituerat apud se Deus impletum fuit.hoc autẽ tempus, vt signo 50
à Iacobo Patriarcha est notatum: Ita à Daniele termino certo signatum est. Iacob ait: Non
auferetur sceptrum de Iuda donec veniat Silo,hoc est,Semen mulieris promissum primis
parentib. Daniel septuaginta hebdomadas annorũ à captiuitate Babylonica vsq; ad Chri-
stum Dominum numerat. de hoc tempore loquitur Paulus ad Gala.cum inquit: Quando
venit plenitudo temporis emisit Deus filiũ suum natum ex muliere, factũ sub lege, vt eos
qui sub lege erant,redimeret. VOCABVLVM dispensationis,quo hic Paulus vsus est, Græ-
ce οἰκονομία est.huius vocis vsus est duplex. Alias enim, idq; iuxta ἔτυμον,notat curam & ad-
ministrationem rei domesticæ. Alias sed metaphorice,significat ordinem rerum gerenda-
rum & certum administrationis & tractationis rerum ordinẽ. Posterior πρόθεσις est de fine
patefactionis beneplaciti Dei,qui est recolligere omnia summatim in Christo. Vox Gręca
qua Pau-

quã Paulus vſus eſt, ἀνακεφαλαιώσασθαι, ſignificat quæ diſsita & diſperſa fuerunt in vnũ veluti corpus coniungere, ac vni capiti ſubiungere. Eſt enim κεφάλαιον (vnde græcum verbum deductum eſt) veluti ſummaria quædam rerũ ſubductio, & tanquã quædam partium in vnũ collectio. ſignificat ergo Apoſtolus creaturas diſperſas in vnum colligi per Chriſtum, vt iam collectæ ſint ſub vno capite. Diuiſio quæ ſequitur totam Eccleſiam comprehendit. Quæ ſunt, inquit, in cœlis, id eſt, beati angeli, & credentes qui mortui ſunt ante aſſumtam humanam naturã à filio Dei, & quæ in terris, hoc eſt, omnes qui exhibito Chriſto credunt & credituri ſunt, ſint ſub vno capite tanquam corpus vnum multis & varijs cõſtans mẽbris. Hinc monemur & fidei qua coniungimur capiti Chriſto, & charitatis qua inter nos cõſociamur. Hanc ſocietatem nobis etiam commendant ſacramenta Eccleſiæ: Baptiſmus teſtatur nos baptizari in vnum corpus, Cœna Domini communionem noſtri cũ Chriſto docet, & inter nos ſpiritualis ſocietatis eſt teſtificatio & efficax quoddam ſymbolum.

In quo etiam in ſortem aſciti ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius, qui omnia operatur ſecundum conſilium voluntatis eius, vt ſimus in laudem gloriæ ipſius nos qui ante ſperauimus in Chriſto.

Hactenus in genere de omnibus in Chriſto electis locutus eſt: Iam per diſtributionem theſin duabus hypotheſibus accommodat, ac primum de Iudæis agit, quos gratiæ cœleſtis participes eſſe factos commonſtrat. Ponit autem ordine tres cauſſas huius cœleſtis gratiæ, nimirum efficientẽ, finalem, & inſtrumentalem. EFFICIENTEM exprimit, cum inquit, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius. De hac cauſſa vide ea quę ſupra annotauimus. FINALEM addit. Vt ſimus in laudem gloriæ eius, hoc eſt, vt laudetur ipſe Deus ob gratiæ & miſericordiæ exhibitæ magnitudinem. INSTRVMENTVM apponit cum inquit, Qui ante ſperauimus in Chriſto. Spei enim nomine hic etiam fidem cõprehendit: Quod autem de fide interpretor, quod hic ſpei tribuitur nihil habet obſcuri. Vt enim ſæpe fides pro ſpe: ita ſpes pro fide propter mutuam conſecutionem ponitur. Nam quod fides in præſenti amplectitur. id ſpes futurũ expectat: has tres gratiæ cauſſas hic ponit Apoſtolus, quam gratiam vt ſupra benedictionẽ ὑοθεσίαν appellauit: Ita hic Sortis nomine deſignet, idq; vt intelligatur plane gratuita eſſe. Sors enim non eſt hominis electio ſed voluntas Dei qui omnibus gratuitam offert ſalutem. Quod autẽ addit: Qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ, duplicem doctrinam nobis ſuppeditat. Primam quod Deus nõ ſit iuxta fatum Stoicũ cauſis ſecundis alligatus, ſed liberrimũ agẽs. Qui enim ex cõſilio agit & libere nulla omnino neceſsitate cõpulſus agit: neceſſaria enim nec conſilio reguntur nec voluntate imperantur. Secundã, quod Deus omnia ſalutaria & bona in Eccleſia operetur. nõ autem mala & peccata, quẽadmodum quidam ex hoc loco perperam concludunt: Dicunt enim: Qui omnia dicit nihil excludit, ſed illorum ratio refellitur verbis Apoſtoli. Nam ſi ex conſilio voluntatis ſuæ omnia operatur Deus. Et volũtas Dei ſanctiſsima & optima eſt, quæ nihil omnino vult mali, quẽadmodum clare pronunciat Pſalmiſta: Non volens iniquitatem tu es. profecto fieri non poteſt, vt ipſe Deus ſit autor peccati aut alicuius mali culpę. Deinde loci circumſtantia reſtringit vniuerſalẽ particulam ad certum actionum genus. Ita enim ait textus, operatur omnia vt ſimus in laudem gloriæ ipſius, hoc eſt, facit vt velimus & faciamus quæ Deo in laudem cedũt. Loquitur ergo manifeſte de actionibus ſalutaribus Dei in Eccleſia. Ipſe enim mouet voluntatẽ noſtram, vt velimus, & vires addit ne fruſtra velimus.

In quo & vos audito ſermone veritatis Euangelio ſalutis veſtræ, in quo etiam credentes obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arraho hæreditatis noſtræ, in redemtionem in laudem gloriæ eius.

Alterum diſtributionis membrum eſt, in quo gentibus ſub Epheſiorum nomine gratiæ cœleſtis, benedictiõis ſpiritualis, adoptionis & ſortis ſanctorum participationem accommodat, ſumto argumẽto ab effectu prædicati Euangelij apud Epheſios. Verum quoniã hæc pericopa pleniſsima eſt doctrinæ ſpiritualis, eam in ſua quaſi mẽbra retexam, quo apertius doctrina cõſpiciatur, & ad vſum noſtrum transferatur. PRIMO loco mentio fit prædicationis Euangelij. quo Deus mundo ſuam voluntatem de gratuita ſalute reuelat, eamq; promiſcue omnibus offert, iuxta illud: Ite in mundum vniuerſum & prędicate Euangelium omni creaturæ. SECVNDO loco ſequitur fides quæ ex prædicato Euangelio, operante ſpiritu ſancto concepta, ſalutem quam offert Euangeliũ apprehendit, tribu-

ens Deo laudem veritatis. TVM accedit obſignatio ſpiritus ſancti,quo tum demum obſi-
gnari dicimur,quando ex fide Ieſu Chriſti veros fidei fructus edimus, hunc ſpiritum ſan-
ctum,ſpiritum promiſsionis vocat Apoſtolus, cum quia promiſſa bona obſignat, tũ quia
ex promiſsione datur. QVARTO loco additur vſus collati ſpiritus ſancti, nimirum vt ſit
arrabo hæreditatis noſtræ: quam nondum integram obtinemus, ſed expectamus futurũ,
Vt enim arra eſt cum de precio datur aliquid, quod non eſt auferendum ſed complendũ:
Ita donatio ſpiritus ſancti pars quędam eſt hęreditatis noſtrę collata ad nos certificandos
de hæreditate integra,quæ eſt æterna vita,quæ ideo hæreditas dicitur,quia nobis gratis ex
paterna bonitate ſine noſtris meritis contingit,qui ſumus effecti membra Chriſti filij Dei
naturalis,ad quem omnia quæ patris ſunt,pertinent. QVINTO additur temporis circũ-
ſtantia,In redemtionem,inquit,acquiſitionis,hoc eſt,vſq; ad diem iudicij,in quo nos qui
acquiſiti ſumus per redemtionem quæ eſt in Chriſti ſanguine,plenam obtinebim⁹ hære-
ditatem.In redemtionem ergo,id eſt,in diem redemtionis,acquiſitionis,id eſt, noſtri, qui
acquiſiti ſumus per Redemtionem illam.

Hactenus retexuim⁹ præſentem pericopam in ſua mẽbra,in qua pulcherrime Apoſto-
lus modũ & ordinẽ reparationis noſtri deſcribit,orditur enim à prædicatione Euangelij:
huic fidem adhibendã eſſe monet:quod cum fit,ſentitur in corde obſignatio ſpiritus, qui
promiſſæ hæreditatis tãquam arra quædam eſt.horum omniũ finis vltimus, eſt gloria Dei
ex miſericordia ſanantis & ſaluantis omnes credẽtes. Vt enim medici(inquit Ambroſius)
laus eſt ſi multos curet:Ita laus gloriæ Dei exiſtit quãdo multi acquiruntur ad fidẽ. Dein-
de obſeruandũ eſt quod duplici titulo Euangeliũ Chriſti ornat. Primum enim per anto-
nomaſian Euangelium vocat ſermonẽ veritatis, qui titul⁹ à materia rei Euangelio ſubie-
ctæ ſumitur. Cõtinet enim Euangelium æternã veritatem Dei, & infallibile de ſalute per
Chriſtum cõſequenda teſtimoniũ. Alter titulus eſt, quod appelletur Euangelium ſalutis,
qui titulus à fine Euangelij ſumitur.deſtinatur enim Euangeliũ ſaluti noſtræ.Nam vt lex
dum requirit iuſticiam,promittit ſimul ſalutem & vitã facientibus eam,& cõtra minatur
damnationẽ omnibus legis tranſgreſſoribus:quia non habent iuſticiã,quã requirit, mõ-
ſtrat Chriſtũ qui finis eſt legis in iuſticiam omni credenti. Ac ita iuſticiam adeoq; ſalutẽ
quam faciendo non potuimus cõſequi,credendo cõſequimur, dũ Chriſti iuſticia, expia-
to peccato per victimam ipſius,nobis imputata,iuſti, adeoq; ſalutis participes reddimur.
Neq; hoc prætereundũ eſt:quod queadmodũ ſupra electionis & prædeſtinationis, dein-
de etiã vocationis finẽ fecit laudem gloriæ Dei:ita hic quoq; ſanctificationis eundẽ finem
cõſtituit:ex quo ſequitur omnem ſalutis gloriã omni creaturæ & merito humano adimẽ-
dam eſſe,ac ſoli Deo per Ieſum Chriſtum aſſcribendam. Quare vt in omnibus bonis reb⁹:
Ita hic maxime locum habet Nazianzeni verſiculus, ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποίει θεόν.

Propter hoc & ego audita fide veſtra in
Domino Ieſu, & caritate in omnes ſanctos,
non ceſſo gratias agere pro vobis, mentio-
nem veſtri faciens in orationibus meis.

Enumeratis beneficijs Dei collatis
generi humano, exponit Apoſtolus
quid iſtorum beneficiorũ cogitatio in
ſe effecerit, videlicet quod commoue-
rit & excitauerit ipſum ad agendas
Deo gratias tantorum bonorum fon-
ti,& autori. Hoc Apoſtoli factum vt ſit nobis veluti regula in tota vita obſeruanda par eſt,
videlicet vt memoria & cõmemoratio beneficiorũ Dei nos excitet ad gratiarum actionẽ.
Qui enim vel cogitat vel audit cõmemorari Dei beneficia, & non cordis ſaltem affectu in
gratiarum actionẽ prorumpit,is profecto vt ingratus eſt Deo, ideoq; iniuſtus,ita meretur
ſua ingratitudine vt Dei gratijs ſpolietur ipſe. Nã vt poſſeſsione rerũ requiritur cum ius
poſſeſsionis,tum vſus legitimus:Ita in Chriſtiano requirit,vt gratijs quas merito Chriſti,
ideoq; iure poſsidet,cum gratiarum actione in gloriam cõferentis,vtatur. Deinde hic lo-
cus docet quod iuſtiſsimus ordo hic ſit,vt pro acceptis beneficijs gratiarũ actio pręcedat,
atq; eam mox ſequatur petitio,qua & conſeruationẽ acceptorum beneficiorũ precemur,
& alia dona ſalutaria petamus. Præterea docet hic locus beneficiũ Dei merum fuiſſe, pro-
fectum hominum in pietate. Nã dum Paulus Deo gratias agit, quod Epheſij in ſpe & cha-
ritate proficiãt,agnoſcit profecto Deum hui⁹ boni autorẽ eſſe.hic enim gratuita ſua boni-
tate & excitat bonos Rerũpub.rectores,& mittit ſinceros Euãgelij miniſtros, & in audi-
torib.ad prædicationem & mediationẽ verbi ſuo ſpiritu eſt efficax, faciẽs vt auditores &
credant & diligant. Ad hæc docet hic locus quæ ſint pręcipua Chriſtianorũ officia,quæ ad
duo capita reuocat,nimirum ad fidẽ Ieſu Chriſti & charitatẽ erga ſanctos. Hæc tamen ita
intelligi debent,vt ſimul cum his intelligãtur omnia quæ natura cum illis cõiuncta ſunt,
vido-

videlicet eorum necessaria effecta seu fructus. FIDES ergo cum habeat adiunctam spem, inuocationem, timorem Dei, dilectionem, patientiam, &c. non dedit illis suis fructibus spoliari. SIMILITER charitas officia charitatis erga omnes homines complectitur.

Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitione ipsius, & illuminatos oculos mentis vestræ.

10 Quid precibus suis optat Ephesijs exponit Apostolus, nempe spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitione Iesu Christi, hoc est, veram mysterij Euãgelij noticiam, quam reuelat spiritus, quãdo in cordibus audientium & meditantium Euangeliũ est efficax. Nam cum Euangelium in agnitionem Christi, qui nobis à Deo datus est sapientia, nos ducit, spiritu sapientiæ donamur, quo illuminantur oculi mẽtis nostræ ad intelligendum mysterium Euangelij. Iam videamus circumstãtias precationis Apostoli, Prima est quod ipsum Deum, qui vt solus omniũ bonorum est autor: Ita solus est inuocandus, precetur. Secũda per quem petit, hanc exprimit cum inquit Deus Domini nostri Iesu Christi, ac si diceret: Nõ meis meritis nitor, sed Christi intercessione fretus Deum inuoco. Est enim is solus mediator Dei & hominũ, Quare & ipse dixit, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

20 Athanasius in parẽthesi ponit hæc verba, Domini nostri Iesu Christi pater, vt gloria nõ patris sed Dei epitheton sit, quod nimis coactum videtur. Potius igitur ita ordinem⁹ Deus Domini nostri Iesu Christi, & pater gloriæ Respicere enim videtur Apostolus ad verba Domini excitati à mortuis, & in hunc modum dicentis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Ideo Christus natus est homo, et non solum patrem verumetiam Deum nobiscum haberet communem. vnde summa cõsolatio piorũ petitur. Ita enim fides cõcludit, Pater & De⁹ Domini nostri Iesu Christi, etiá noster pater & Deus est. Igitur omniũ bonorũ cœlestium cum Christo facti sum⁹ participes. Ergo nobis & bene vult, & nouit, & potest dare salutaria. SED qui hoc cõuenit? An nõ patri æqualis est filius? Est sane patri vt ὁμοούσιος, ita & coæqualis, sed filius exinaniuit seipsum forma serui assumta. Et tametsi proprie humanæ naturæ conuenit Christũ Deo patri subijci: tamẽ ad ipsam personam vnitatis personalis respectu refertur, quia idem & homo & Deus est. Pater præterea gloriæ Deus à Paulo nominatur. Primum quia eius gloria omnia plena sunt. Deinde quia omnis gloria ipsi soli debetur. Tum quia omnis gloriæ fons & autor existit.

30 Cur autem hoc loco Paulus Deo tribuat hoc Epitheton hæc est ratio. Rogat Deum, vt det Ephesijs spiritum sapientiæ, &c. Quod sane donum cum in gloriam Dei vergit, tũ facit vt ipsi Ephesij gloriæ cœlestis reddantur participes. Est enim vsitatum scripturis, Deo epitheta tribuere ratione materiæ de qua agitur. Ex quo fit quod nũc pater misericordiarum, nũc Deus omnis cõsolationis, Deus salutis, Deus pacis & dilectionis dicatur. Multa exẽpla huius generis in Psalmis Dauidicis offerũtur, vt cũ dicitur: Domin⁹ fortitudo mea

40 & cornu salutis meæ. Item, Dominus rupes mea. Item, Deus refugium & virtus. Item, De⁹ vltionũ Dominus. & Deus iudicij Dominus. HVNC morem & nos sequi in nostris precibus vtile fuerit, permultum enim facit ad excitandos animos nostros inter precandum.

Tertia quod Paulus Ephesijs fidelibus in Christo salutaria precetur, videlicet spiritum sapientiæ & reuelationis, & illuminationem oculorum mentis, vt Christum agnoscant. Hæc circumstantia ministros verbi admonere sui officij debet, videlicet quod non solum eos oporteat salutaria suos docere auditores, verumetiam ijsdem salutaria precari.

Vt sciatis quæ sit spes vocationis ipsius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis, & quæ superexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos, qui credimus iuxta efficaciam potentiæ roboris ipsius quam operatus est in Christo.

50 Quo spectet spiritus sapiẽtiæ & reuelationis quem Ephesijs precatur Apostolus, exponitur, nimirum eo vt quantus sit thesaurus ille cœlestiũ bonorum, quem in Christo obtinẽt, intelligant. Vtitur autem hic Apostolus expolitione Rhetorica, cum exaggerandi gratia, tum vt eo melius quantum fieri potest, precium thesauri & dignitas æstimetur. Primo loco optat vt sciant Ephesij, quæ sit spes vocationis ipsius, hoc est vt intelligãt quam eximia & præclara sint illa cœlestia bona quæ Christus in suo Euãgelio proponit & ad quæ vocantur credentes. Est autem metonymia in vocabulo spei. Nã spes hoc loco pro eius obiecto, hoc est, re sperata ponitur.

nitur. Sic ad Galatas ſpem iuſticiæ vocat ſperatam iuſticiã, qua videlicet erimus cõformes Deo in omni æternitate, qui hinc in vera fide & vocatione diſceſſerimꝰ. Spes igitur vocationis, eſt felicitas illa ad quam per Euangelium vocamur. Hanc ſpem interpretatur Apoſtolus cũ ait: Et quæ ſint diuitiæ gloriæ hæreditatis ipſius, hoc eſt, vt ſciatis quã magnifica ſit inæſtimabilis glorioſa illa hæreditas filiorum Dei, hoc eſt, credentium Euangelio.

Huc additur amplificatio à cauſa. Et quæ ſit inquit, ſuperexcellens magnitudo potẽtiæ eius erga nos qui credimus, quaſi diceret: nos theſaurũ illum cœleſtium bonorum nequaquam cõſequimur noſtris viribus aut meritis, ſed potentiã Dei. Nec ocioſe prætereũdum eſt quod inquit, Erga nos qui credimus, Significat enim ſola fide hunc theſaurũ & accipi & obtineri, cuius quædam certiſsima arra eſt ſpiritus ſanctus, ſicuti ſupra oſtenſum eſt.

Quod autem addit. Secundum efficaciam potentiæ roboris ipſius. Vehementiæ gratia factum, eſt, vt nos excitemur ad ſerio cogitandum quæ ſit cauſſa, à quo proficiſcitur tantꝰ ſalutis theſaurus: nec torpore aliquo aut diffidentia deficiẽtes ſegnius in cepto curſu progrediamur. Vocabula igitur roboris, potentiæ, & efficaciæ nihil aliud volunt, quam docere inſuperabilem eſſe potentiam Dei, qua vt poteſt ipſe omnia quæ vult: Ita etiam theſaurum promiſſum in Chriſto, ſuo tempore credẽtibus tradet: cuius rei argumentũ ſubijcit, cum inquit: Quam operatus eſt in Chriſto, hoc eſt, quam potentiam Deus in Chriſto declarauit, ac ſi dicat: Deus ſuæ potentiæ non obſcurum exhibuit ſpeciem in Chriſto capite veſtro, cuius cum membra ſitis, vos qui creditis ſimili potentia eſt glorificaturus.

Vocabula roboris, potentiæ & efficaciæ hoc pacto diſtinguuntur, ἰχὺς, id eſt, robur, naturæ eſt & abſolute ſignificat. κράτος, id eſt, potentia, reuelationẽ habet ad obiecta. ἐνέργεια, id eſt, efficacia, vtriuſq; effectus eſt. Quidam ſic diſtinguũt, vt robur ſit veluti radix, cuius arbor ſit potentia, & fructus efficacia. Ex hoc loco Apoſtoli diſcamus opponere potentiã Dei, cum diffidentiæ carnali, tum omnibus rationis ſtultæ argumentis, quibus homines dementati à diabolo, volunt nos abducere à ſpe vocationis noſtræ, quã habemus in Chriſto Ieſu.

Dum illum excitauit à mortuis, & ſedere fecit in dextera ipſius in cœleſtibus, ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non ſolum in ſeculo hoc, ſed etiam in futuro. Et omnia ſubiecit pedibus eius, & ipſum dedit caput ſupra omnia Eccleſiæ, quæ eſt corpus eius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Qualis fuerit efficacia potentiæ roboris Dei, quam dixit Deum operatum fuiſſe in Chriſto, pulcherrima diſtributione exponit, in qua gloria triumphãtis Chriſti veluti ob oculos ponitur, & præcipui articuli fidei noſtræ de Chriſto Domino recitantur, quorum explicatio longior petenda eſt ex alijs ſcripturæ locis. Nos autem vt ſingula fidei noſtræ cõfirmandæ & excitandæ accomodemus efficacius, analyſin inſtituemus, & hanc pericopam in ſeptem diſpartiemur mẽbra, Et quid fides noſtra ex ſingulis colligere debeat, breuiter indicabo.

Primum membrũ hiſce verbis enunciatur: Dum illum excitauit à mortuis: hoc eſt, Deꝰ excitando Filium ſuum à mortuis: efficacia potentiæ roboris ſui declarauit. Huius primi membri tres ſunt articuli. Primus, de morte Domini. Secundus, de reſurrectione eiuſdẽ. Tertius, de virtute qua excitatus ſit Dominus. de his tribus articulis breuiſsimã ſubijciamus admonitionem. Hiſtoria mortis Domini ex ſcriptis Propheticis ex Apoſtolicis & ex ſymbolis nota eſt. Sed eius efficacia & virtus diligenter diſtinguenda eſt à paſsionibus & mortibus aliorum ſanctorum. Nam aliorum ſanctorum paſsiones & mortes, aut fuerunt martyria aut explorationes fidei & confeſsionis, aut, vt in latrone, certorũ peccatorũ ſupplicia. Verum mors & paſsio Chriſti longe aliter conſideranda eſt, quam Chriſtꝰ ipſe Ioh. capite 17. definit ſanctificationem, id eſt, oblationem ſui pro multis. Et, Matth. 20. eandem definit λύτρον, pro multis, ita enim ait: Filius hominis non venit, vt miniſtretur ei, ſed vt miniſtret & det animam ſuam λύτρον, pro multis. EST autem λύτρον, non redemtio, vt vetꝰ interpres reddidit, ſed preciũ redemtionis. Nam Gręcis λύτρον, ſignificat quicquid ſoluitur ad eos redimendos qui captiui tenentur, quod Homerus Iliad. ἄποινον vocat. EST proinde paſsio & mors Chriſti λύτρον, id eſt, precium ſolutũ in redemtionẽ hominum, qui captiui ſub diaboli imperio detinebantur. Quod quidẽ precium Deo, cuius iuſta ſentẽtia captiui eramus, ſolutũ eſt. hoc precium ſuam æſtimationem habet infinitam ab illa admiranda vnione diuinæ & humanæ naturæ in vna perſona, vnde Paulus Act. 20. nõ dubitat pronũciare Eccleſiam ſanguine Dei acquiſitam eſſe. HVC pleniorem definitionem declarandi gratia

gratia asscribamus. Pasio & mors Domini nostri Iesu Christi Dei & hominis, est sacrificium propitiatorium, in quo æternus Filius æterni Dei, homo factus, seipsum per æternũ spiritum obtulit patri, vt ista sua victima & obœdientia, & expiaret peccata mũdi, & placaret iram Dei, quo omnes credentes per eundem sanctificentur ad vitam æternam. Vt ex hac definitione mens nostra & iudicium recte informatur de pasione & morte Domini: Ita fides nostra excitari debet, & firmiter statuere peccatum morte Christi expiatum esse, adeo vt non sit amplius in memoria apud Deum. Preterea & animi perpetua gratitudine & innocentia vitæ hoc ingens beneficium prædicabit.

Secũdus articulus huius primi mẽbri est de resurrectione Domini, de qua quid sit pie sentiendũ breuiter explicabimus. Primum tenenda sunt testimonia resurrectionis, quorũ tria genera facere soleo, de quibus consulatur Catechismus & enarratio Euãgeli de resurrectione Domini. Definitio resurrectionis Domini teneatur, videlicet, quod resurrectio Christi à mortuis sit victoria Christi & triũphus super peccato, morte, inferno, atq; adeo super toto regno Satanæ. Resurrectione enim sua Christus cõpleuit promisionẽ: Semen mulieris cõteret caput serpẽtis, hoc est, vt Iohañes Apostolus Domini interpretatur, Christus apparuit vt destruat opera diaboli. Est proinde Christus resurgens victor Stanę, qui Satanas victus & cõculcatus iacet sub pedib⁹ Christi victoris, vt amplius nõ posit fidelibus, id est, Christi membris interitũ & mortẽ inferre, etsi imperium suũ in reprobos & contumaces habet, & magnis & varijs technis vtitur, vt fideles rursus impellat, vt fructũ vetitũ gustent, atq; ita rursus de Paradyso Domini eijciantur. hoc est, conatur fideles praua doctrina & malis moribus inficere, vt expellatur ab eis spiritus sanctus, atq; amissa fide excludantur è familia Dei & pereant. Tertio loco, colligendi sunt fructus resurrectionis Domini, quos pij soli percipiunt, horum Primus est remisio peccatorum, 1. Corinth. 15. Si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis vestris. Huc illud Danielis: Auferetur trãsgresio, cõtegẽtur peccata, expiabitur iniquitas. tametsi autẽ iniquitatis expiatio proprisime tribuitur pasioni & morti Domini, sicut supra dictũ est, tamẽ rectisime etiã resurrectioni tribuitur, quia hæc omniũ beneficiorũ Christi cõplementum est. Secund⁹ est iustificatio nostri, Resurrexit enim propter iustificationem nostri. Rom. 4. Et Daniel inquit, Adducetur iusticia sempiterna. An non Paulus definit Christi obœdientiam esse nostram iusticiam? Vtrumq; verũ est. Quæ enim vni actionũ Christi tribuuntur, recte quoq; alijs accomodantur, propter destinationem omnium operum & actionũ Christi comunem. Tertius, donatio Spiritus sancti. Nisi, inquit, abiero paracletus non veniet. Et Paulus ad Gal. Emisit spiritũ filij sui in corda vestra clamantẽ, abba pater. Quartus, Confirmatio fœderis gratiæ, seu stipulatio bonæ cõscientiæ apud Deũ. Ita enim ait Petrus, 1. Pet. 3. Cui respõdens exemplar baptismi nos quoq; seruat, non quo carnis sordes abijciuntur, sed quo fit stipulatio bonæ cõscientiæ apud Deum per resurrectionem Iesu Christi. Quintus, Iñouatio nostri, eaque duplex, animarum videlicet & corporum. Animarum quidem, iuxta illud, Rom. 6. Resurrexit vt nos in nouitate vitæ ambulemus. Corporũ vero, iuxta illud, 1. Cor. 15. Christus resurrexit primitiæ dormientium. Quoniam quidem per hominẽ mors, & per hominẽ resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur. Ita in Christo omnes viuificabuntur. Sextus, vinculũ fraternitatis mutuæ. Ita enim Domin⁹ resurgẽs mulieres alloquitur: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deũ vestrum. Si igitur Deum habemus communem, si patrem habemus communem Deum, si omnes fratres in Christo, par est, vt tanquam fratres cõsentiamus & nos inuicem fraternis affectib⁹ complectamur. Septimus, Remedium Catholicum aduersus omnes calamitates, aduersus omnia vulnera animæ, corporis, & famæ. Huc illud Pauli ad Thimotheũ: Memẽto Iesum Christum resurrexisse à mortuis, quasi diceret, in isto tuo ministerio senties magnas difficultates, experieris varias tẽtationes à diabolo & hominibus, sed in omnibus istis tanquam ad salutare antidotũ cõfugito ad meditationem resurrectionis Dominicæ, quæ vt in Domino ipso erat omnium tentationum & afflictionum victoria: ita & in nobis erit, vbi virtute resurrectionis Christi & nos à mortuis excitabimur. Octauus, Iudicium status gloriæ & immortalitatis. Regenuit nos, inquit Petrus, in spem viuam & immarcesibilem per resurrectionem Iesu Christi.

Tertius articulus huius primi mẽbri est de virtute, qua Dominus excitatus est ex mortuis, Christus inquit, potestatem habeo ponendi animam meam & rursus eam assumẽdi. Hic autem pater dicitur eum excitasse. In his verbis nulla est ἀντιλογία, Christus quidẽ seipsum excitauit, vt Deus, hoc est, diuina natura in Christo humanã naturã excitauit: Pater vero Christum excitauit, vt hominem: Breuiter. Quia eadem est patris & filij & spiritus sancti essentia, quãtum ad diuinitatẽ attinet, indiuisa sunt opera Patris & Filij & Spirit⁹

sancti,

sancti. Hæc sint breuiter de primo membro huius Pericopæ, cuius duplex est in vniuer-
sum vsus, videlicet, vt confirmemur in cognitione mortis & resurrectionis Domini, & in
nobis viuum sensum mortis & resurrectionis Domini experiamur. De quo sensu Paulus
ad Romanos 6. Vbi virtuti mortis & resurrectionis Domini mortificationem & viuifica-
tionem, hoc est, nouitatem attribuit.

Secundum membrū, de quo ait: Et sedere fecit eum in dextera ipsius in cœlestibus, hoc
membrū duos articulos fidei nostræ continet, vnū de ascensione Domini in cœlos, alterū
de sessione eiusdem ad dexteram Dei. Nam sessionem præcessit ascensio, hæc autem ascē-
sio Domini facta est visibiliter, Corporali enim & naturali modo è cōspectu discipulorū
subuectus est in cœlū. Ita enim dicitur, Act. 1. Cernētibus ipsis sublat⁹ est, & nubes ipsum
suscepit ab oculis eorum. Et inde subuectus est super omnes cœlos, & collocat⁹ in cœlesti-
bus ad dexterā Dei patris, quemadmodū hic Paulus loquitur, & infra in quarto capite re-
petit. Debet ergo articulus ascensionis Domini intelligi de vero Christi corpore, & de cor-
porali ipsius locatione in cœlis, ne existimem⁹ vel humanā naturā in Christo à diuinitate
absorptā esse cum Stenckfeldio, vel diffusam esse in totum vniuersum cum diuinitate cū
veteri hæretico Eutyche. Vtrunque enim veritatem humanæ naturæ tollit. Tenendū est
proinde dictum Cypriani qui ita ait: Ascendit in cœlos, non vbi verbum Deus antea non
fuerat, sed vbi verbum caro factū antea non sedebat, scilicet corporali locatione. Sessio ad
dexteram Dei patris ad regnandi potestatem pertinet, quia filius patri æqualis, æquale cū
ipso sortitur imperium. Nam dextera patris diuinam potentiam, maiestatē & imperium
notat. Quare ad dexteram patris sedere, est æqualem esse patri diuina potentia, maiestate
& imperio. Et quia hic Apostolus meminit dexteræ patris in cœlestibus, significatur etiā
per dexterā patris, locus beatitudinis & felicitatis, atq; adeo æternę & beatæ istius requiei
quæ promissa est credentibus, vbi iam corpus Christi collocatum est. VERVM hoc nō pu-
gnat cum Christi dicto: Ero vobiscum vsque ad cōsummationem seculi, nec tollit verita-
tem carnis & sanguinis Domini in cœna. Est enim Christus totus vbicunq; vult esse, plu-
ra de hac re eaq; erudissima & pijssima vide in comentarijs Philippi super 3. cap. ad Co-
loss. Porrò fructus vtriusque articuli, videlicet ascensionis Domini, & sessionis eiusdē ad
dexteram patris infra in 4. cap. copiose explicatur, vbi Apostolus dictum Psalmi interpre-
tatur: Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Tertium membrum, secūdi expositio est. Super omnem, inquit, Principatum & pote-
statem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in
seculo hoc, sed etiā in futuro. Pulcerrime enim his verbis definit quid sit Christum sedere
ad dexteram patris in cœlestibus. Nam nihil aliud vult Apostol⁹ hac ratione, quam signi-
ficare Christi imperium, quod significatur symbolo sessionis ad dexteram patris summum
esse, vt quod nullum habeat superius, nec in hoc seculo, nec in futuro. Quod autē Diony-
sius ex his Apostoli verbis extruat, nescio quos angelorum ordines, infirmum est, neq; re-
fert scire quæ sint angelorum ordines & dignitatū gradus in cœlo, cum illud nobis verbū
Dei non reuelauit, sed hoc sufficit intelligere quod angeli sunt ministri, & vt epistola ad
Hebræos loquitur, administratorij spiritus, ministri Ecclesiarum, politiarum & familiarū
in mundo. QVANTVM autem ad verba Pauli attinet hoc sciendum est, quod pulcerrime
hisce quatuor vocibus distinguat gradus eminentiæ.

Αρχὴ, principatus significat ordinē superioris ad inferiorem qui superiori parere debet.
Cum ergo dicit Apostol⁹, Christū sedere supra omnem principatū, significat quod Chri-
stus sit Domin⁹ & princeps ἀνυπεύθυνος, vt qui nemini sit obnoxi⁹ ad reddendā suæ admi-
nistrationis rationem. Nō enim habet supra se principem, cui vt subditus parere cogitur.
Vt enim eiusdem naturæ est cum patre secūdum diuinitatem: Ita æquale cum ipso habet
imperium. Hinc fidelis se cōsoletur aduersus hostes Christi, atque adeo aduersus princi-
patus omnes mūdi & inferni, statuatq; fore aliquādo vt quicquid sublime videtur, Chri-
sti imperio, velit, nolit, subijciatur. Nemo ergo cui pietas cordi est, subijciat se vllis homi-
nib. aut diabolis, si quid imperent, quod pugnet cum principis nostri Iesu Christi legib⁹.

Εξουσία potestas, ius imperij notat. hoc ius duplici nomine Christus obtinet. Primū ra-
tione diuinę naturę, qua vna cū patre & spiritu sancto idem Deus est, cui iure omnia sub-
ijciuntur. Deinde ratione victoriæ iustæ, qua hostem diabolum vicit. vtroque imperij iu-
re eminet Christus supra omnia.

Δύναμις virtus, facultatem imperij notat, adeo vt nullæ vires eius imperium labefactare
possint. Vnde fides in tētationibus & in mortis articulo se animet aduersus insultus dia-
boli. Nam si δύναμις Christi est supra omnem δύναμιν, non est quod fidelis homo portas in-
ferorum timeat.

Κυριότης, dominatio, relationem habet ad omnes creaturas, bonas & corruptas, quas ſuo dominio Chriſtus cohibere poteſt, quæ velint, nolint, Chriſtum victorem agnoſcere coguntur. Vnde ad Romanos ſcriptum eſt, quod omne genu cœleſtium & terreſtrium & infernorum ſe flectat Chriſto agnoſcens ipſius dominium, huc iam addit Paulus genus, & ſupra omne inquit nomen quod nominatur, id eſt, ſupra omne quod quouis modo emineat. Diſtributio quæ ſequitur, Non ſolum in ſeculo hoc, ſed etiam in futuro, ad ſuperiora quatuor membra refertur, ſignificat enim Chriſtum eminere ſupra omnia non ſolum in ſeculo hoc perituro, verumetiam in futuro, id eſt, in æternum duraturo. Eminentia ergo Chriſti ſupra omnem principatum, poteſtatem, virtutem, dominationem, non eſt temporanea ſed æterna, vt quæ etiam futurum ſeculum comprehendat. Non eſt ergo quod fideles metuant, ne Chriſto aliquando ab imperio depoſito hoſtium iniurijs & tyrannidi obijciantur, aut noui alicuius Domini imperio iniurioſius premantur.

Quintum membrum, amplitudinem imperij Chriſti continet. Et omnia, inquit, ſubiecit pedibus eius. Vt enim antea factus eſt ſeruus omnium, vt hominem perditum ſaluaret: ita nunc victor factus omnia ſibi habet ſubiecta, ita vt omnia ipſius imperio cedere cogãtur. Neque hæc ſubiectio tantum eſt amicorum & domeſticorum, verumetiam hoſtium, omnium diabolorum & hominum impiorum, adeo vt ipſi diaboli ſub Chriſti imperio contremiſcant. HINC fides habet quo ſe confirmet aduerſus omnes inferorum portas, potentiorem enim Chriſtum ſtatuet, quam vt quiſquam ipſum ſpoliare poſsit, & ei aliquid inuito eripere.

Sextum membrum, ſingularem quandam imperij Chriſti formam continet, qua videlicet is Eccleſię Dei dominatur. Et ipſum, inquit, poſuit caput ſuper omnia Eccleſię. Quod autem Chriſtus hic dicitur poni à patre caput Eccleſiæ, non derogat quicquam maieſtati Chriſti, qua iuxta ſuam diuinam naturã in omnia imperium vna cum patre habet. Chriſtus enim, vt inquit Gregorius Nicenus, dicitur accipere, vt homo, quod naturaliter habet vt Deus. CAPITIS appellatione ſignificatur & ſupremum Chriſti dominium, quod ſolus in Eccleſiam habet, & gloriæ Eccleſiæ. Nam ſi Chriſtus eſt caput, & Eccleſiæ corpus, ſumma profecto eſt Eccleſiæ gloria. Vbi enim caput illic & corpus. Nam nullo loco intermedio caput à corpore ſeparatur. Quicunq; ergo præter vnum Ieſum Chriſtum hunc honorem ſibi aſſumit, & vult agnoſci Eccleſiæ caput, verus Antichriſtus eſt, vt qui Chriſtum ſacrilege ſuo ſpoliet honore. Neq; quicquam eſt quod afferant Papæ defenſores qui fingunt Eccleſiam bicipitem eſſe, vt quæ vnum caput ἀρχικὸν, alterum autem διακονικὸν habeat. Miniſtri enim Eccleſiæ Dei etſi alij alium dignitatis locum in Eccleſia propter politiam Eccleſiaſticam ſeruandam habent, tamen omnes miniſtri ſunt, nec alter alterius eſt caput, ſed conſeruus in Domino. Ita Paulus inferiores ſe miniſtros conſeruos vocat, & commilitones & cooperarios Dei & fratres.

Porro Chriſtus Eccleſiæ caput dicitur, quatuor modis. Primum, efficacia. Vt enim ex capite hominis in totũ corpus vires per neruos diffundũtur, ita à Chriſto quidquid habet fideles viriũ accipiunt. Nam quod fideles mortificãtur carne & viuificantur ſpiritu, id ex virtute mortis & reſurrectionis Chriſti capitis habent, ſiquidem vis mortis Chriſti in credentibus carnẽ reprimit, & efficacia vitæ Chriſti ſpiritus nouus in homine generatur, vnde fit, vt in nouitate vitæ ambulet. Secundo, Chriſtus dicitur caput Eccleſiæ perfectione. Is enim ſolus in Eccleſia perfectionis laudẽ meretur. Nam omnes virtutes in eo ſunt perfectiſsimæ, à quo tanquam à ſole radij quidam in fideles immittuntur. Tertio, caput dicitur merito. Is enim ſolus in Eccleſia merita habet, quibus nobis cœleſtem hæreditatẽ meruit. Quarto caput eſt dignitate ſeu ordine & autoritate. Nam is ſolus Eccleſiæ Monarcha eſt ἀνυπεύθυνος. Verum ne quis putet Paulum loqui de Chriſto tantum, vt de principe Eccleſiæ, addit ſeptimum membrem, Eccleſiæ, inquit, quæ eſt corpus eius. Eſt proinde Chriſtus caput, Eccleſia vero corpus, in quod omnis vis & efficacia à capite fluit. Hic obſeruetur pulcherrima Eccleſię definitio, qua definitur eſſe corpus Chriſti, nõ quidem naturale ſed myſticum. Huius corporis duplicia ſunt membra, videlicet mortua & viua. Mortua membra ſunt, qui in externo cœtu Eccleſiæ nobiſcũ profitẽtur articulos fidei, ſed ſpiritu fidei deſtituuntur, vt ſunt hæretici, hypocritæ, & qui concupiſcentijs carnis indulgent. Viua mẽbra ſunt, qui viua fiducia Chriſti præditi nõ ambulant ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum quo aguntur, breuiter quicunque ſincere meditantur Chriſtianiſmum, viua Chriſti membra ſunt. Turci autem, increduli Iudæi & aliæ profanæ gentes nec viua nec mortua Eccleſiæ membra cenſeri debent.

Porro cum ſubiungit Apoſtolus. Et complementum eius qui omnia in omnibus adimplet, exponit cur Eccleſiã corpus Chriſti vocet, & ſimul oſtendit quantus ſit Chriſti amor

erga Ecclesiam suam: quam sui complementum siue supplementum appellat. Is enim est Christi erga Ecclesiam amor, vt cum omnia salutaria in omnibus præstet, tamẽ sese veluti mancum & mẽbris mutilum existimet caput, nisi Ecclesiã habeat sibi instar corporis adiunctam. Hinc est quod Christus non raro collectiue pro tota Ecclesia capiti suo adiuncta accipiatur, vt cum dicitur, 1. Corinth. 12. Sicut enim corpus vnũ est, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius multa cum sint, vnum sunt corpus: Ita & Christus. Etenim per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, hoc est, vt cum Christo vnum corpus fieremus. atq; adeo vt in vnum Christi corpus coalesceremus, vt Ecclesia tota nihil aliud sit quam vnus Christus, cuius coagmentationis efficacia signa sunt baptism⁹ & cœna Domini. Huc & illud Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, nõ dicit, & seminibus, vt de multis, sed vt de vno, & semini tuo qui est Christ⁹. Hic Christum vocat Apostolus totũ corpus collectum, cuius caput & vita est Christus, mẽbra autem sunt fideles, partim ex Iudęis, partim ex gentibus, hoc in fine capitis apertius concludit hisce verbis: Omnes vos vnus estis in Christo Iesu. Hinc manarunt illæ loquẽdi formulæ, vnum cum Christo fieri, cum Christo esse, & Christum in nobis esse, spiritu Christi agi, in Christo eligi, vocari, iustificari, viuere, cũ Christo mori, crucifigi, sepeliri, resurgere. huc illud pertinet quod sequitur cap. 3. gentibus patefactum esse Euangelium, vt fiant cohæredes, concorpores & consortes promissionis in Christo. Hinc est quod Paulus ad Gal. 2. dicat, se in Christo, & Christũ in se viuere, hinc & illa Christi vox, Saule, Saule, quid me persequeris? QVID hinc fides colliget? vt omnem spem suam & consolationem in hoc ponat, quod statuat Christum non posse perire, cuius membrũ est per fidem. Hinc in vita, in morte, & quouis periculo se sustentet fidelis, quod certissimo sciat, fore vt Christus aliquando cum toto suo corpore glorificetur, vtut eius membra in hisce mundi ærumnis cõtemta iacent. Verum vt sciamus Christum per se non indigere hoc supplemento, addit Apostolus: Qui omnia in omnibus adimplet. Si enim reuera omnia in omnibus adimpleat Christus, & perficiat, nequaquam indiget suppleri à quoquam, nisi quatenus pro immensa sua bonitate Ecclesiam dignatur sibi instar corporis adiungere. Habet & hic locus luculentum testimonium de Christi diuinitate, Nam cum proprium diuinæ naturæ sit implere omni: Et Christo hic ea tribuatur facultas, quod omnia in omnibus adimpleat, sequitur Christum verum Deum esse, atque adeo infinitam & æternam personam.

Recte igitur in Ecclesia dicitur: Christus est vbiq; totus, Christus omnia complet, filius virginis est Deus. Nam hæc rectissime personæ tribuuntur, ratione diuinæ naturæ, nõ humanæ quæ suas peculiares proprietates habet, quas si sustuleris, veritatẽ humanæ naturæ in Christo tollis, & spem resurrectionis nostri subuertis. Quare firmiter tenendũ est, quod Paulus ad Philip. 3. nostra corpora contemta fore aliquando conformia Christi glorioso corpori. Iam si natura humana Christi conuersa esset (vt olim impie Eutychiani, & hodie sacrilege Stenckfeldius docet) in diuinam naturam, nulla prorsus nobis spes resurrectionis remaneret. Hæc sint dicta de hac pericopa in qua Paulus præcipuos articulos fidei nostræ de Christo proponit, & simul eorum fructum nobis breuissime commendat.

DE PRAEDESTINATIONE.

Quoniam autem prædestinationis & electionis ad vitam æternam sæpius in hoc cap. facta est mentio, visum est mihi non inutile assertiones quasdam huc asscribere, quæ summam doctrinæ de prædestinatione continebunt, idq; hoc consilio, vt hæc doctrina quæ est basis salutis nostræ, illustretur cõsideratis circumstantijs, & pio lectori magis dulcescat eius cogitatio.

I.

De æterna Dei prædestinatione & electione hominum ad vitam beatam, & immortalem recte erudiri Ecclesiam summopere necessarium est. Nam vt nulla doctrina vberiorẽ consolationem pijs conscientijs afferre potest, quam doctrina prædestinationis recte explicata: Ita nihil periculosius est, quam à vera prædestinationis ratione aberrare.

II.

Quare ne à modo prædestinationis & electionis, quem nobis commendat scriptura aberremus, summo studio cauendum est. Nam qui à vero modo deflectit, in præcipitium fertur, vnde se recipere non potest, nisi diuinitus ei succurratur.

III.

Sunt quidem, qui cum audiunt, nostram salutẽ in Dei electione & proposito sitã esse, & mo-

& modum verum haud obseruant, somnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt: quibus & seipsos misere implicant, & alios periculose seducunt.

IIII.

Nam fieri aliud nequaquam potest, quam vt is qui fatales libros de saluandis & perdendis imaginatur, vel hypocrisi vana turgeat, vel desperatione perniciosa tabescat.

V.

Quidam enim carnalis cuiusdã securitatis ansam arripientes, in quæuis scelera licentiose ruunt: sibi quidem ipsis in certam perniciem, alijs vero in graue scandalum.

10

VI.

Nonnulli in contrarium malum feruntur: qui cum contra verbum Dei particularem gratiæ promissionem somniant, in desperationis baratrum demerguntur: in quo eos in æternum perire, nisi mature dextera Dei erecti resipiscant, necesse est.

VII.

Quapropter, cum audimus verbo Dei nobis prædestinationis mysterium commendari, simul in verbo Dei prædestinationis modum cum sua vera caussa quæramus: quem si recte tenuerimus, summam consolationem prædestinationis doctrina nobis afferet: & erit non solum veluti calcar quoddam ad omnia pietatis exercitia: verumetiam vt sacra 20 quædam ancora in mortis articulo.

VIII.

Modus autem prædestinationis verissimus est, quem Paulus nobis commõstrat cum ad Ephesios ita scribit: Elegit nos in CHRISTO ante constitutionem mundi, vt simus nos sancti & inculpati coram ipso in dilectione. Item, prædestinauit nos in adoptionem per Christum Iesum. Item: Gratos nos fecit in dilecto: in quo habemus redemtionem per sanguinem eius. Item, proposuit recolligere omnia in Christo. Item, In quo in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ, vt nos simus in laudem gloriæ, eius qui ante sperauimus in Christo. Item, In Quo & credentes obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hære-30 ditatis nostræ.

IX.

Hic Paulus clarissime modum prædestinationis definit, dum pronunciat Deum prædestinasse nos saluti der CHRISTVM & in CHRISTO. Per CHRISTVM quidem vt mediatorem & λυτρωτήν. In CHRISTO vero vt in capite & cum capite: cuius membra efficimur per fidem quam Euangelium promiscue omnibus prædicat.

X.

Prædestinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia, sed statuendo iuxta consilium voluntatis suæ modum salutis consequendæ per CHRISTVM 40 & in CHRISTO.

XI.

In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inserimur CHRISTO, eius membra efficimur, atque ideo electi dicimur, quia membra Christi sumus.

XII.

Quam autem hæc conditio sit necessaria, ex ordinatione diuina, plurima sane declarant testimonia. Paulus Rom. 9. Vbi de prædestieatione disputat hanc conditionẽ inculcat inquiens: Quid igitur dicemus? gentes, quæ non sectabantur iusticiã apprehenderunt iusticiam, iusticiam inquam, quæ est ex fide. Israel vero sectans legem iusticiæ, ad legẽ iusticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed ex operibus legis. Hanc conditionem re-50 petit Apostolus in decimo capite. & sæpe alias eam vrget, Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati, Heb. 3. Participes facti sumus Christi, si modo incoatam fiduciam vsque ad finem firmam teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur si permanserit in fide.

XIII.

Necessitatẽ huius conditionis Apostolus ipse de se loquens ostendit: Væ mihi si non Euangelizem. Item, Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prędicauero, ipse reprobus efficiar. Si igitur Paulus electũ Dei organum ex fide obœdientiam erga Deum non præstitisset, fide excussa, gratia excidisset, reprobus sua culpa effectus. Ieremias idẽ verbis Domini inculcat. Si, inquit, pœnitentiã egerit gens illa à malo quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui, vt facerẽ ei. Si

fecerit malum in oculis meis, vt non audiant vocem meam, pœnitentiam agam ſuper bono quod locutus ſum, vt facerem ei.

XIIII.

Hinc manifeſte apparet, prædeſtinationem diuinam per CHRISTVM, & in CHRISTO ratam eſſe, & requirere à nobis conditionem fidei qua Chriſto inſerimur, atq; ideo electi cenſemur.

XV.

Ex his quæ hactenus diximus hanc prædeſtinationis extruamus definitionem. Prædeſtinatio eſt ordinatio Dei, qua ipſe ante conſtitutionem mundi, ſecundum beneplacitũ & conſilium voluntatis ſuæ per CHRISTVM & in CHRISTO deſtinauit vitæ æternæ OMNES in Chriſtum redemtorem credituros, vt ſint ſancti inculpati coram ipſo, vtq; laudem gloriæ gratiæ ipſius prædicent in omni æternitate. Huic opponitur reprobatio, qua reijciuntur & arcentur ab æterna vita, & mancipantur æternis pœnis, quotquot in Chriſtum credere recuſant, & quicunque in fide Chriſti ad finem vſque vitæ nõ perſeuerant. Huius reprobationis cauſſa eſt peccatum hominum, & iuſticia Dei iuſte punientis tranſgreſſores: qui ad propitiatiorium hominibus à Deo propoſitum, non confugiunt.

XVI.

Porro cum conditionem fidei requirimus, ſimul Phariſaicum taxamus errorem de dignitate perſonarum, de prærogatiua carnis, de meritis humanorum operum. Vnde & hoc ſequitur, quod nec ex ratione, nec ex lege de hoc myſterio iudicandum ſit. Nam, vt ratio dignitatem & prærogatiuam carnis: Ita lex merita operum Hypocritis electionis cauſſam falſo ſtatuere videtur.

XVII.

Non eſt itaq; cauſſa prædeſtinationis in nobis, vt falſo opinantur Monachi, ſed in Deo: quam cauſſam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Auguſtinus miſericordiſsimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei erga homines vbi certo conſtiterit, prædeſtinationis noſtri fundamentum habemus immotum. Nam Deus omnia, vt Paulus teſtatur, ſecundum concilium huius ſuæ voluntatis operatur.

XVIII.

Hæc Dei voluntas miſericordiſsima, non eſt nobis incognita aut tecta, ſed tradita eſt, & reuelata nobis voce Euangelij. Et in quatuor potiſsimum cernitur: In miſsione Filij, in promiſsione, in mandato, & in obſignatione gratiæ.

XIX.

Miſsio Filij locupletiſsimum teſtimonium paternæ voluntatis Dei erga nos eſt: iuxta hanc vocem filij: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternã, Roman. 5. Commendat Deus charitatem ſuam erga nos, quod cum adhuc eſſemus peccatores Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Huius itaque λύτρον ſufficiens eſt ſatisfactio & expiatio peccatorum totius mundi. Per hunc enim pater fatetur ſe placatum eſſe, & iubet ſerio vt ipſum audiamus.

XX.

Neque eſt quod quiſquam exiſtimet miſſum eſſe filium in mundum, vt quoſdam ſelectos tantũ de genere humano redimeret, ſed potius, vt totius mũdi peccata tolleret, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Nam vt communẽ noſtram naturã aſſumſit, ita cum natura noſtram cauſſam in ſe recepit: Ita enim palam de ſe ipſe ait: Filius hominis venit ſaluare quod perierat. Iam autẽ non pauci aliquot perierant de genere humano, ſed totum genus humanum. Quemadmodũ igitur in Adamo omnes lapſi ſumus: Ita cum Adamo datur omnibus promiſsio ſeminis cõtrituri capud ſerpẽtis. Hinc Iohannes: Chriſtus apparuit, vt deſtruat opera diaboli. Quapropter fidelis ſermo, vt Paulus ait, & omni approbatione dignus eſt, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundũ peccatores ſaluos facere.

XXI.

Quod autem euentus (proh dolor) non reſpondeat voluntati patris mittentis filium, & deſiderio filij deriuantis in ſe pœnam peccati, id fit propria hominum malitia, qui à patre clementiſsimo ad nuptias filij inuitati venire recuſant: quemadmodum Chriſtus ipſe conqueritur, cum ait: Multi ſunt vocati, pauci vero electi, hoc eſt, pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt, atque ideo expelluntur de domo nuptiarum, vt qui veſtem nuptialem non habeant.

XXII.

Promiſsio gratiæ, quæ vere vniuerſalis eſt, ſimiliter voluntatē miſericordiſsimā patris cœleſtis nobis commendat. Huc pertinent plurima dicta: inter quæ ſunt hæc: Hæc eſt voluntas patris mei, qui miſit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. Sic non eſt voluntas ante patrem meum qui in cœlis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 2. Pet. 3. Deus longanimis eſt erga vos, non volens vllos perire ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc & illud propheticum pertinet: Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Hinc Diuus Bernardus: Prodit in lucem ad miſeri conſolationem magnum conſilium, quod ab æterno latuerat in ſinu æternitatis, quod nolit videlicet Deus mortem peccatoris, ſed magis vt conuertatur & viuat.

XXIII.

Hæc promiſsio gratiæ, vt eſt vniuerſalis, ita etiam eſt gratuita, ſola fide accipienda. Vtrunque perſpicue docet Paulus ad Roman. 9. 10. 11. vbi excludit aperte omnem prærogatiuam carnis & operum merita, & concludit omnem qui credit non pudefieri. Non eſt enim (ait) diſtinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium diues in omnes qui inuocant ipſum.

XXIIII.

Huc faciunt pulcherrimi illi Typi, quos idem Apoſtolus proponit, cum filios Abrahæ Iſmaelem & Iſaac, & filios Iſaac Iacobum & Eſau in medium adducit: qui typi in hunc modum accommodandi ſunt. In commodis certis ad hanc vitam ſpectantibus, non omnes qui nati ſunt ex ſemine Abrahæ & Iſaac habentur illorum filij. Multo minus in rebus ſpiritualibus cenſebuntur filij, qui ab iſtis ſanctis patribus ortum ducunt. Quocirca quēadmodum in commodis ad hanc vitam ſpectantibus, tantum illi reputantur filij, de quibus ſancti Patriarchæ habebant promiſsiones: Vt Abraham de Iſaaco, & non de Iſmaele, Iſaac de Iacobo & non de Eſau: ita in rebus ſpiritualibus ſolum illi ſunt Abrahæ filij cenſendi, qui promiſsioni gratuitæ credunt, & non illi qui prærogatiua carnis tument.

XXV.

Neque aliud vult concluſio Apoſtoli: Non eſt igitur volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei. Nam huius concluſionis hic ſenſus abſque dubio eſt veriſsimus. Non eſt volentis neque currentis, videlicet ſecundum carnem, quia voluntas carnis & curſus carnis nituntur prærogatiua carnis & meritis operum. Atq; ideo aduerſantur miſericordiæ Dei, & merito Chriſti. Sed eſt volentis & currentis ſecundum promiſsionem: hoc eſt, credentis. Siquidem omnia poſsibilia ſunt credenti. Nam hæc voluntas & hic curſus commendant miſericordiam Dei, adeoque ſola miſericordia in Chriſto promiſſa nituntur. Quid hinc iam efficitur? Illud quod propoſitum erat ab Apoſtolo, non filios carnis, ſed filios promiſsionis eſſe hæredes.

XXVI.

Sunt autem filij promiſsionis, omnes qui credunt promiſsioni, vt Abraham credidit, Nam Apoſtolus Rom. 4. definit filios promiſsionis eſſe eos, qui inſiſtunt veſtigijs fidei Abraham, Et ad Gal. 3. Scitote, inquit, quod qui credunt, hi ſunt filij Abrahæ. Si filij ſunt, & hæredes ſecundum promiſsionem.

XXVII.

Qui hanc vniuerſalem gratiam negant (quantum quidem ad voluntatem Dei paternam attinet) præterquam quod Paulo, adeoque conſenſui totius ſcripturæ ſe opponunt, grauiſsime impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingunt in Deo contradictorias voluntates.

XXVIII.

Sed quod apud Deum non ſit προσωποληψία, multa dicta teſtantur. Deus enim ſemper bonam cauſſam comprobat, & ſemper malam condemnat, iuxta hanc regulam: Fideles cuſtodit Dominus, & retribuet abundanter facienti ſuperbiam. Nihil proinde certius eſt, quam quod Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam, & contra impœnitentes omnes reijciat abſque omni perſonarum reſpectu.

XXIX.

Quod autem Deus Lazarum mendicare voluit, & Ioſephum principem Aegypti fecit, hoc non conſtituit in Deo προσωποληψίαν. Nam perſonarum acceptio in iudicijs locum habet, vbi æqualibus inæqualia, aut inæqualibus æqualia tribuūtur. Nunc autē cū Deus ſibi hanc iudiciariam regulam ſtatuit, quod velit in Chriſto omnes credentes ſaluare, & quod

velit omnes contemnentes filium, & perseuerantes in delictis pœnis punire æternis, nequaquam personarum acceptor est.

XXX.

Præterea quod non sint in Deo contradictoriæ voluntates, ex eo manifestũ est, quod, vt ipse veracissimus, imo ipsa veritas est: ita duplex cor damnet. Cum igitur scriptum est: Deus vult omnes homines saluos fieri: Item, Deus nõ vult vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere, nequaquam sunt harum propositionum contradictoriæ admittendæ, quæ sunt, Deus nos omnes vult saluos fieri, Deus vult aliquos perire, & non omnes ad pœnitentiam recipere. 10

XXXI.

Quomodo ergo (inquies) damnantur multi cũ omnes saluos fieri Deos velit? Si consilium creationis & missi filij in mundũ respicimus, vere voluntas Dei est vt nullus pereat. Verum si euentum consideramus, voluntas Dei est, vt contumaces & impœnitentes pereant. Pater terrenus vult omnes suos filios hæreditate gaudere. Hæc est enim paterna storga in bono patre. Verum si aliquis filiorum perrexerit esse contumax, vt nec verbis, nec flagellis emendari velit, hunc pater hæreditate priuat, & inter filios amplius non numerat.

XXXII.

Huius rei typus in Deuteronomio proponitur. Si genuerit (ait Dominus) homo filium rebellem & proteruum, qui nõ audierit patris & matris imperium, & coercitus obœdire contempserit, apprehendent eũ pater eius & mater eius, & ducent eũ ad seniores ciuitatis, & ad portam iudicij, dicẽtq; ad eos: Filius noster iste proteruus & rebellis est, monita nostra audire contemnit, Lurco & potator est, lapidib. eum obruet populus ciuitatis & morietur. Nonne hic pater vult filiũ obrui lapidibus, quem naturali storga charissimũ habeat? Ad eundẽ plane modũ Deus ex sua paterna bonitate vult omnes homines hæredes fieri vitæ æternæ: verum contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis vult obrui. 20

XXXIII.

Discernendum est igitur accurate inter voluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedentem vocant, & eam quæ sequitur hominum contumaciam. Quare & consequens dicitur. 30

XXXIIII.

Mandatum (hoc enim est tertium, in quo supra proposuimus voluntatẽ Dei erga homines conspici) similiter nobis voluntatem Dei vere paternam erga omnes commendat. fieri enim nõ potest vt voluntas Dei cum mandato ipsius pugnet. Quapropter cum iubet, vt totus mundus filium suum audiat, vult profecto, vt omnes illum audiant: vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult denique vt credentes saluentur. Deinde filius, qui est sapientia patris, amandat discipulos suos in omnẽ terram cum hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Qui vero nõ crediderit condemnabitur. Hoc mandatum cum sit vniuersale, clare testatur Deum velle omnium hominũ salutem, sed cum conditione fidei, vt indicat promissio mandato addita, Matth. 11. Clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Hic vtrumque, hoc est, mandatum & promissio testatur voluntatem Dei paternam esse, vt omnes veniant ad Christum vocantem, & omnes in eo consequantur salutem. 40

XXXV.

Firmissime itaq; & sine hæsitatione statuendum est, mandatum Dei æternum & vniuersale esse testimoniũ infallibile voluntatis ipsius erga homines. Cum igitur mandat omnibus, vt audiant filium & credant, vult reuera, vt omnes audiant, credant, iustificentur, sanctificentur, saluentur, absit procul à Christiano pectore cogitare Deum foris offerre omnibus veniam, sed intus aliam voluntatem inclusam habere. 50

XXXVI.

Sed obijciet forte aliquis: fides donũ Dei est, & opus spiritus sancti. Ergo nemo credere potest nisi qui diuinitus fidem acceperit. Item, nemo venit ad filium, nisi quem pater traxerit. Hoc verissimum esse fateor. Verum cum Paulus inquit: Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, significat ordinarium ad consequendam fidem instrumẽtum esse prædicationẽ Euangelij: in qua Deus iuxta suas promissiones vult esse efficax, vult trahere verbo & spiritu ad filium. Sed multi trahenti patri repugnant, cui poterant obœdire. Hoc clare comprobatur querela Christi in hunc modũ peruicaciam Iudæorum deflẽtis: Quoties vo-

ties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti? Similem contumaciam Stephanus suis Iudæis obijcit, Duri, inquit, ceruice & incircumcisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto resistitis. Et Dominus apud Esaiam: Tota die expandi manus meas ad Populum contumacem & cōtradicentem. Hoc ipso Testimonio & Paulus rebellionem Iudæorum ostendit, quam rebellionem causam reiectionis eorum fuisse concludit. Etsi autē animus noster dum illuminatur, præparatur, immutatur & disponitur, passiue se habet: tamen quoad assensum voluntas docta verbo, & roborata per spiritum sanctum actiue etiam concurrit.

XXXVII.

10 Huc etiam facit exemplum quod Augustinus de Nabuchodonosor & Pharaone proponit hisce verbis: Quantum ad naturam ambo homines erant: Quantum ad dignitatem ambo reges. Quantum ad causam, ambo populum Dei captiuum possidebant: Quantum ad pœnam ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? nisi quod vnus manum Dei sentiens, in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra misericordiam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.

XXXVIII.

Verum hic inprimis cauendū est, ne quis peccandi petulantia & longa consuetudine, abusus benignitate Dei inuitantis se ad pœnitentiam, accersat sibi ipsi iudicium, vt à Deo
20 irato derelinquatur, atq; à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cum fit, homo ad verbum Dei obsurdescit & sibijpsi eam peccandi necessitatem imponit propria voluntate, vt iam aliud quam peccare non possit. Perinde enim illi accidit, ac si quis seipsum de cacumine montis præcipitem daret, vnde postea casum reuocare non valeret.

XXXIX.

Mature igitur vocanti Deo obtemperare oportet, & resipiscere soliciteq; ambulare (vt Propheta monet) coram Deo suo. Nam qui vocantem Deum per suos ministros audire recusat, in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit, vt magis magisq; vinculis peccati constrictus donec tandem dedoleat, susq; deque ferat omnia salutis media. Hic proinde lo-
30 cum habet vulgo notus versiculus, Qui non es hodie cras minus aptus eris.

XL.

Obsignatio gratiæ (huic enim quartum locū tribui inter ea indicia, quæ nobis ob oculos ponunt, quam sit paterna voluntas Dei erga omnes homines) clarissime nobis paternam voluntatem Dei commendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, vult verissime omnibus gētibus suam obsignari gratiam, & misericordissimā voluntatem. Nunquā enim gentes omnes inuitaret ad baptismum nisi omnibus gentibus salutem, quam obsignat baptismo, impartiri vellet. Est enim immota hæc consecutio: Deus omnibus offert salutem: ergo vult omnium salutem.

XLI.

40 Quod autem in multis baptismus est tantum literalis, hoc non fit Dei consilio & voluntate, qui vere suam gratiam baptismo offert & obsignat: sed hominum culpa, qui à pacto cum Deo in baptismo inito turpiter discedunt.

XLII.

Nam vt Deus promittit, & promissum obsignat baptismo: ita par est, vt homo ab altera parte fide respondeat. Siquidem in omni pacto vtraq; pars pacti conditiones & leges seruabit. Atque eam ob causam Petrus baptismum definit stipulationem bonæ conscientiæ cum Deo. Deus enim baptismum offerens promittit gratiam; conscientia vero fide respondens in pacto acquiescit freta resurrectione Iesu Christi.

50 XLIII.

Cum itaque ex his demonstrationibus euidentissime nobis constat de voluntate Dei paterna erga nos, quæ voluntas est causa & basis prædestinationis & electionis nostri, firmam teneamus fiduciam salutis nostræ, & ad voluntatem Dei paternam in Missione filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ expressam, tanquam ad arcem munitissimam nos recipiamus: nihil morantes decreta Stoica, quantumuis magnos patronos & sapientes habeant.

XLIIII.

Porrò fines prædestinationis & electionis nostri ad salutē duos Paulus cōstituit, Ephesijs scribens: quorū proximus est, vt simus sancti & irreprehensibiles coram ipso, hoc est, vt

studeamus sanctitati & innocentiæ, habeamusque semper bonum propositum: Vltimus vt laudetur gloria ipsius à nobis in omni æternitate.

XLV.

Restat nunc, vt nonnihil dicamus de vsu huius dulcisimæ doctrinæ prædestinationis & electionis, qui duplex ex Pauli Epistolis ad Rom. & Ephesios colligi potest. Ad Romanos ideo scribit Paulus de prædestinatione, vt ex causa, modo, & conditione prædestinationis concludat prærogatiuam carnis & humana merita nequaquam esse causam salutis. Euertit igitur Apostolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit quo sit locus misericordię Dei in Christo Iesu, & via pateat salutis omnibus qui in Christum credere non recusauerint. Ad Ephesios de hoc ipso mysterio agit, vt ostendat Euangeliō Christi non esse nouam doctrinam ab Apostolis excogitatam, sed ante mundum cōditum in pectore Dei fuisse reconditam, & suo tempore mundo patefactam.

XLVI.

Præter hunc duplicem vsum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iusticiæ & vniuersalis gratiæ pertinet, posterior ad cōmendationem antiquitatis Euangelij refertur: Erit & hic vsus) quem Paulus attingit ad Rom. 8.) vt statuant pij nullam crucem, nullam calamitatem, nullam denique rem aliam posse impedire salutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

XLVII.

Hinc consolatio ingens oritur in agone mortis, & summa & inenarrabilis lætitia nascitur, adeo vt iam moriturus quasi ouans dicat: in Domino confidit anima mea, non timebo, Christus meus victor mortis est, in hoc ego triumphabo.

XLVIII.

Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite, & confortetur cor vestrum omnes qui speratis in Dominum. Custodit enim Dominus omnes diligentes se.

XLIX.

Cæterum hic vsus confirmans nos in cruce & consolans in agone mortis tum demum locum habet, vbi nos ipsos in Christo esse senserimus, & Christum in nobis.

L.

Quare iuxta consilium Pauli instituenda est probatio nostri qui in hunc modum scribit Corinthijs: Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate, an non cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus sit in vobis?

LI.

Hæc Pauli verba certisimum probandi modum nobis præscribunt, qui est tentare & explorare, an quis sit in fide, an Christus in se habitet: quę sane probatio aliunde proficisci non potest quam ex effectibus spiritus Christi. Nam qui spiritu Christi ducuntur, hi sunt eius. Qui autē ducuntur spiritu Christi cogitant, amant, prosequuntur quæ sunt Christi, & nihil antiquius habent quam totam suam vitam Deo approbare. Hinc est in sanctis pugna spiritus aduersus carnem.

LII.

Huc & illud Pauli pertinet: Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam. Nam hæc certisima sunt inhabitantis Christi testimonia. Vbi enim fides est, illic conscientia purgata est à mortuis operibus. Quare & bona conscientia & pium propositum fidei sinceræ testimonia sunt. Contra autem vbi contaminata est conscientia, & vbi est propositum peccandi, ibi nulla prorsus fides est, nisi forte hypocritica quædam de fide gloriatio, quam vanisimam esse opera ipsa declarant, & Diuus Iacobus commonstrat.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

DEVS non solum Iudæos mortuos peccatis ac filios iræ ex gratia per fidem, verumetiam gentes, quæ antea quidem erant extra familiam Dei, omni discrimine inter Iudæos & gentes sublato, paceque facta inter vtrosque, cum Christo viuificauit, vt ostenderet omnibus seculis inexhaustam suam gratiam erga fideles, qui super

ſuperfundamento Apoſtolorum & Prophetarum extructi ſunt lapide angulari Chriſto. breuius autem ſic: Gentes & Iudæos peccatores recipit Deus in gratiam propter filium.

Ordo Capitis ſecundi.

Principium huius capitis aptiſsime cum fine præcedentis cohæret. Siquidem accommodat Apoſtolus hic doctrinam vniuerſalem ad gentes & Iudæos, id eſt transſert theſin ad hypotheſes. Repetit enim in hoc capite particulariter quod generatim in primo traditum eſt: alia tamen orationis forma illuſtrandi & exaggerandi cauſa. Inſtituit autem comparationem duplicis ſtatus hominis. Prioris, videlicet, ante gratiam, & poſterioris ſub gratia. Ante gratiam homines mortui ſunt in delictis & peccatis. Sub gratia viuificantur cum Chriſto per fidem. Hanc comparationem primum, vt in propoſitione vtriſq; accommodat. Deinde ſeorſim eam cum Iudæis tum Epheſijs applicat: ſubiungens breuem quendam Aphoriſmum in quo ſummam ſalutis exponit. Tum latius gentibus eandem comparationem ſub nomine Epheſiorum accommodat: exponens quomodo gentiles, qui antea erant extra Rempub. Dei, nunc ſint conciues ſanctorum & domeſtici Dei, idq; per crucem Chriſti, cuius virtus per prædicationem Euangelij hominibus innoteſcit. His tandem concluſionem ſubijcit cum amplificatione. Hæc omnia eo pertinent, vt Epheſij pro dignitate reputent gratiam Euangelij, cuius ſunt facti participes, ne ab ea temere deficiant rurſus.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ET vos cum eratis mortui delictis & peccatis, in quibus ambulaſtis ſecundum ſeculum mũdi huius, ſecundum principem poteſtatis aëris ſpiritus, qui nunc operatur in filijs incredulitatis.

Tametſi conſtructio huius orationis hyperbatis turbata eſt: Rerum tamen nulla eſt confuſio. Vt autem oratio ſit plena ſubiectum cum ſuo verbo ex ſequentibus petendum eſt hoc modo: Et vos ſcilicet, Deus Pater, vna viuificauit, cum Chriſto, cum eratis mortui delictis. Iam ſententiam expendamus. In fine ſuperioris capitis Chriſtum caput Eccleſiæ affirmat Apoſtolus, hic autem Epheſios Chriſto capiti ſubijcit, vt vere æſtiment ad quantam dignitatem & gloriam ſint per Euangelium vocati. Vt autem magis dulceſcat ipſis Epheſijs hoc ingens beneficium, collationem duplicis ſtatus Iudæis & Epheſijs, id eſt, gentibus communis proponit. Prior ſtatus eſt vtrorumq; ante conuerſionem: Poſterior poſt conuerſionem. Ante cõuerſionem pronunciat Paulus vtróſq; fuiſſe mortuos delictis & peccatis. Poſt cõuerſionem autem à peccatorum reatu abſolutos eſſe & viuificatos cum Chriſto. Per delicta peccatorum quaſi primordia, per peccata peccandi conſuetudinem intellige, Quod autem mortui fuerint Epheſij delictis & peccatis ante conuerſionem, confirmat duobus argumentis. Remittit enim ipſos cum ad experientiam, tum ad cauſam & principem omnis mali. Experienria ipſi ignorare haud potuerunt quam fuerint contaminati, more totius mundi, demerſi in peccatorum abyſſum. Nam per ſeculum mundi huius ſignificat morem & imitationem mundi, qui non niſi peccatis delectatur.

Mortui delictis & peccatis non dicuntur hoc loco quibus peccatum extinctum eſt, ſed quos peccatum mortificauit & occidit, vt reos coram tribunali Dei. Loquitur autem Apoſtolus de ſpirituali morte, quæ eſt ſeparatio ſpirit⁹ Dei & gratiæ ab homine. Vnde & mors illa quam primam vocant, videlicet, migrationem animæ de corpore, & ſecunda quæ æterna mors dicitur, venit. Iam quid doctrinæ miniſtret nobis hic locus videamus. Primum itaq; hinc diſcimus homines exta gratiam cõſtitutos nihil quam peccare poſſe in omnib. actionibus ſuis. Deinde Satanam plenum obtinere imperium in filijs diffidentię, id eſt, in non credentibus Euangelio. Tum vitam eſſe teſtimonium, cuius ſpiritu agatur homo, Dei ne an Satanæ. Præterea credentes in Chriſtum liberari à tyrannide Diaboli, vt non poſsit eos pro ſua libidine quæuis flagitia impellere. Cauſæ peccatorũ duæ hic notantur, ſeculum mundi & princeps aëris, ſed de his paulo poſt dicam, vbi & alias cauſas ex Pauli verbis adiungam, vt omnes peccatorum cauſas in incredulis vno loco habeamus notatas, quo diligentius caueri poſsint.

Inter

Inter quos & nos omnes conuersati sumus aliquando in concupiscentijs carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ sicut & cæteri.

Communicatio est, quæ eo pertinet, vt Ephesij exemplum intuentes Iudæorum bene sperent. Nam cum Apostolus pronunciat Iudæos non minus fuisse addictos cõcupiscentijs carnis, & fecisse volũtates cogitationum prauarum, vnde filij iræ cõsimili naturæ vitiositate qua reliqui fuerunt, quam Ephesios aut alios gentes, & tamen affirmat eos in gratiam receptos esse, spem bonam Ephesijs facit, vt & ipsi bonitate Dei in gratiam recipiantur & saluentur. HINC discamus vsum exemplorum, quæ nobis scriptura commendat. Hæc enim, vt breuiter dicam, præter doctrinam, nobis iudicium Dei & misericordiam proponunt, vt nos de vtroque Exemplis propositis erudiamur.

Concupiscentia carnis, est, quæ oritur ex viciositate carnis, hoc est, peccati originis. Nam hic carnis nomen totum hominem non renatum significat. Huic carni inest cõcupiscentia, qua homo impellitur ad ea facienda, quæ carni & prauis cogitationibus libẽt. Videtur autẽ Apostolus hic duas partes vitiosæ & corruptæ naturæ facere, nempe, carnem & διάνοιαν. Illa significatur ea animi pars, quam Philosophi ἄλογον nominant. Hac quam illi τὸ λογικὸν vocãt. Ex quo fit, quod homo totus ante regenerationis gratiam sit natura, hoc est, non consuetudine & imitatione, sed nascendi necessitate post lapsum primorũ parentũ, filius iræ, hoc est, irati Dei iudicio reus æternæ mortis. Accipitur enim passiue filius iræ, nõ actiue. Non enim filius irę hic dicitur qui irascitur, sed qui irã patitur & pœnæ destinatur. Supra autem filius contumaciæ actiue capitur, significat enim contumacẽ & reluctantem verbo & voluntate Dei. Quare notandum est, quod vocabulũ filius cum genitiuis appellatiuorũ nunc significet actiue, hoc est, hominem addictum ei rei, quæ casu genitiuo exprimitur. Nunc passiue, hoc est, hominẽ deuotum atq; obnoxium, quasi ad eam rem quę genitiuo casu exprimitur effictum. Hoc loco primũ obseruemus, quam sit misera nostra cõditio sine Christo. Nam pro libidine carnis in quoduis flagitiũ ferimur, & rei peragimur coram tribunali Dei, vt digni ira & æterna morte. Hæc cogitatio nostræ cõditionis admoneat nos, quam sit suauis Dominus & dulce eloquiũ eius, qui ex gratia sua nos ex istis malis liberat, & in suum gloriosum regnũ transfert. Deinde ex hac & superiori pericopa peccatorum in mundo grassantium causas colligamus, seruantes ordinem consecutionis earum. Sunt autem hæ sex causæ grassantium in mundo scelerum, à Paulo signatæ.

PRIMA est caro ipsa. Sumitur autem carnis vocabulum varie in scripturis. Interdum enim proprie, interdũ figurate capitur. Cum proprie accipitur significat substantiã carneam præcipue animalium, vt cum Paulus dicit. 1. Cor. 15. Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia piscium. Figurate autem, nunc per synecdochen, & hominẽ totũ significat, vt in illo Pauli, vt nõ glorietur omnis caro, id est, homo & animal quoduis, vt in illo Gen. 6. finis vniuersæ carnis venit coram me: Nunc per Metaphoram, vt enim caro proprie significat rem sensu perceptibilem & oculis subiectam: Ita metaphorice significat externã rerum speciem seu apparentiã, vt in illo: Vos iudicatis secundum carnem: Nunc per metalepsin. Nã quia caro est mollis, interdum pro molli ponitur & opponitur duriciæ, vt in illo: Auferam cor lapidis de carne eorũ, & dabo illis cor carnis, id est, molle non repugnans Deo, sed credens verbo Dei: Nunc per metonymiam pro adiuncto hominis ponitur, idq; varie, interdũ pro iudicio rationis accipitur, vt in illo: Caro & sanguis tibi non reuelauit, hoc est, iudicio rationis non intelligis me filiũ Dei esse, & verum Messiã, Interdum pro corruptæ naturæ vitio, id est, pro peccato originis, vt passim apud Paulum φρόνημα carnis mors est. Item, si secundum carnem vixeritis, moriemini. Et in illo Domini dicto: Quod natum est ex carne, caro est. Atq; hac demum significatione accipitur carnis vocabulum, quando eam primam causam grassantiũ inter homines peccatorum facimus. Huic opponitur spiritus renatorum, hoc est, motus quem excitat Spiritus sanctus in cordibus credentium, qui est prima causa piarum actionum in hominibus.

SECVNDA causa peccatorum grassantium est concupiscentia carnis, qua videlicet caro seu peccatum originis efficax est ad producendos pessimos fructus, huius cõcupiscentiæ vim omnes mortales in se experiuntur. Huic oponitur ex aduerso concupiscentia spiritus, qui in pijs tantum & conuersis locum habet, & est secunda causa piarum actionum in sanctis.

TERTIA causa peccatorum & delictorum est, cogitatio, seu vt Paulus loquitur διάνοια, videlicet, cum cogitatio excitata à cõcupiscentia ratiocinari & disputare incipit, de rebus illis ad quas concupiscentia mouet. Huc opponitur διάνοια spiritus.

QVARTA causa, scelerum & flagitiorum est, voluntas carnis & cogitationum, vt Paulus loquitur. Etsi autem voluntas interdum carnis ratiocinationi reclamat, tamen in non renatis sæpißime impetu quodã carnis abripitur, nõ secus atq; nauicula ab aduersis vndis renitente nauta propellitur. Huc illud Medeæ: Laudo meliora proboq;, deteriora sequor. Huic voluntati carnis & cogitationum opponitur voluntas spiritus, quæ imperat contraria carni, atque hæc quarta causa est piarum actionum in conuersis.

QVINTA causa peccatorum est, vt Paulus loquitur, αἰών τοῦ κόσμου τούτου, seculum mundi huius, id est, mundi peruersi mores, infinita scandala & omnium scelerũ innumerabilia exempla. Hæc mala mundi consuetudo, iniquitatis quoddam pabulum est, quo multi etiam inter eos qui decreuerunt Deũ timere, veluti saginati ferociunt & contra Deũ feruntur. Hinc peßimi parentum mores, peßima natorum educatio. Nam dum homines multitudinẽ peccantiũ intuentur, excusant se exemplo, sicuti illi fecerũt, qui cõtemto sancto Noẽ tandẽ in diluuio iustas suæ inobœdientię pœnas luerunt. Huic peruerso mundo opponãtur cum castißimorũ spirituum in cœlo, tum sanctorũ exempla qui nihil duxerũt in vita iucundius, nihil antiquius, & nihil melius, quam ex fide Deo obœdientiam præstare.

SEXTA causa grassantium in mundo scelerum, est Princeps aëris, hoc est, Diabolus. Hic enim vt habet historia de Iuda, intrat in corda hominum, atq; eos ad varia flagitia impellit ne saluentur. Huic opponatur ex aduerso princeps Ecclesiæ Iesus Christus, qui petentibus dat spiritum sanctum suum. Atq; hic primus autor & causa causarum omnium piarum actionum in conuersis, existit.

Hactenus quæ sint peccatorum & scelerũ grassantium causæ exposuimus, contra quas vnum & Catholicon remedium est fides in IESVM CHRISTVM. Hęc est victoria quæ vincit mundũ fides vestra, hac continentur causæ bonarum actionum quas enumeraui: hac poßidetur Christus victor regni tenebrarũ: hac regeneramur in nouos homines: hac obtinemus spiritũ nouum quo resistimus carni: hac deniq; totũ peccati corpus mortificamus.

Deus autem qui diues est misericordia, propter multam dilectionẽ suam qua nos dilexit etiam cum essemus mortui delictis, vna cum Christo viuificauit (gratia estis saluati) & simul sedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu, vt demonstraret in seculis superuenientibus exuberantes diuitias gratiæ suæ, in benignitate erga nos in Christo Iesu.

Amplificatio est & antithesis superioris sententiæ, qua exponitur status cõmunis Iudæorum & gentilium sub gratia. Antea quidem seorsim de vtrisque est locutus Apostolus, nunc vtrosque complectitur, vt ostendat vtrorumque conditionem æqualem esse. Summa sententiæ est: Deus vt Iudæos ita & gentiles ex mera gratia gloriæ cœlestis fecit participes. Verum vt Apostolus orationem copiosiorem redderet, eam suo more ex loco causarum & effectuum amplificauit & exornauit, repetens eadem, quæ de hoc mysterio in primo capite exposuit. Primo enim loco principale προηγούμενον, seu primitiuam reparationis nostri causam, videlicet ipsam Dei misericordiam qua nos ipse in Christo dilexit, ponit. Deinde triplicis fructus huius misericordię meminit, nempe, vitæ resurrectionis & glorię cœlestis in Christo. Christi enim vita, resurrectio & sessio in cœlestibus, certũ argumentũ pignus & meritum est nostræ vitę resurrectionis & cœlestis gloriæ. Nam cum sumus Christi membra, eiusdem felicitatis & gloriæ cum capite erimus participes. Et vt mediũ, per quod hæc tanta beneficia in nos deriuantur facit Christum Iesum: ita finẽ horum beneficiorũ nobis exhibitorum statuit demonstrationem gratiæ Dei erga homines. Neq; hæc temporalis est bonitatis Dei declaratio, sed perpetui fauoris Dei ineffabile iudiciũ. Nam quod semel per Christum factum est, id perpetuo manet bonitatis Dei erga nos argumentum. Quod autem in parenthesi interpositum est (Gratia estis saluati) breuißima quidem oratio est, sed beneficij totius nobis per Christum collati & summam & causam continet: beneficium ipsum est salus, causa est gratia, hoc est, fauor Dei qui in Christo fundatur & in nos deriuatur tanquam à capite in membra.

Hic rursus commendatur nobis Catholica doctrina Ecclesiæ Dei, videlicet quod soli Deo propter Christum asscribenda sit nostri redemtio: qua doctrina refellitur illorum vanitas, qui salutis nostræ beneficium humanis asscribunt meritis & operibus siue antecedentibus siue consequentibus iustificationem, siue coniunctis cum iustificatione. Verum hæc doctrina in sequenti pericopa copiosius traditur, & à causis proprijs, reiectis alienis amplificatur.

Gratia

Gratia ſaluati eſtis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum eſt) non ex operibus, ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu ad opera bona, quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus.

Hic Apoſtolus rem totam, de qua hactenus diſputatum eſt, veluti in vnum Aphoriſmum cogit, quo ſit in conſpectu, vtque circumſtantiæ, cauſæq; vno loco comprehenſæ habeantur. Primo igitur loco ponit gratiam, qua nos ex mera miſericordia propter Chriſtũ qui eſt ſalutis noſtræ materia, recipit. Huius effectum, ſalutem, hoc eſt, iuſtificationem & glorificationem noſtri facit. Inſtrumentum addit recipiens, videlicet fidem. Fide enim promiſsioné ſalutis, quam offert Euangelium, accipimus. Verum quia Pſeudoapoſtoli hoſtes gratiæ magna ex parte tribuerunt operibus hominum beneficiũ ſalutis, eos refutat ſumto argumento à cótraria cauſa. Salus, inquit, eſt donum Dei, ergo non ex operibus. Repugnant enim hæc duo, habere aliquid gratuito dono, & illud ipſum obtinere operũ meritis. hoc in Romanis aſſeritur hiſce verbis: Si ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non eſt gratia, Si ex operibus iam non ex gratia, alioqui opera non ſunt opera. Quotieſcunq; igitur ſalus noſtra dicitur vel donum Dei eſſe, vel eſſe ex gratia, vel obtineri fide, vel contingere ſine operibus, euertitur omne meritũ in ſalutis noſtræ negocio. CVR auté ſalus non ſit ex operibus rationem reddit hiſce verbis: Ne quis glorietur: Huc illud ad Romanos: Vbi ergo gloriatio? excluſa eſt. Per quam legem? operum? non, ſed per legem fidei. Quod enim fide obtinetur omnino gratuitum eſt, & iccirco excludit omnem gloriationem. contra quod conſequimur noſtra induſtria & operibus materia gloriationis eſt. PORRO quia carnales audientes beneficiũ ſalutis eſſe gratuitũ, & cótingere ſine operibus, id eſt, ſine merito operũ, hoc arripiunt & inde ſumunt peccandi licentiam, Apoſtolus oportune illis occurrit, & finé ſalutis proximum qué ſubinde in primo capite inculcauit, apponit, qui eſt, ſanctificatio noſtri. Ipſius enim ſumus factura creati in Chriſto Ieſu ad opera bona quæ pręparauit Deus, vt in ijs ambularemus. Particula, enim, ſæpe in anthypophora adhibetur ita, vt cauſalis quidem ſit ſed ſuperioris tamen orationis cauſam non reddat, verum potius reſponſionis tacitæ ad obiectionem aduerſariorum. Nam cum Paulus dicat ſaluté ſine operibus contingere, poſſit aliquis obijcere: Si ſine bonis operibus ſalutem conſequimur, ergo bona opera nó ſunt facienda. Reſpondit Apoſtolus id nequaquam ſequi. Nam creati ſumus in Chriſto Ieſu ad bona opera. Atq; ita particula, enim, rationé habet refutationis aduerſariorum, quorum obiectioni hoc loco occurrit Apoſtolus. Hæc obſeruatio vſus particulæ, enim, in anthypophoris vtilis eſt, vt rectè intelligatur quorſum cauſalis particula pertineat.

Hactenus de ſentétia huius aphoriſmi, iam hypotheſes quæ in eo ſunt ordine recenſeamus. Prima; Sola gratuita bonitas Dei cauſa eſt ſalutis noſtræ. Secunda, Sola fide ſalutis gratuitæ reddimur participes. Tertia, Opera humana nec cauſæ, nec merita, nec pars ſalutis noſtræ ſunt. Quarta, bona opera coniuncta ſunt cum fide, vt neceſſarium & inſeparabile accidens. Quinta, omnis humana gloriatio in negocio ſalutis excluditur. Sexta, Regeneratio in Chriſto cauſa eſt bonorum operum. Hæ ſex Hypotheſes in verbis ſunt huius breuis pericopæ, quę cótinent pręcipua capita Chriſtianæ doctrinæ & confutant multos tetros errores. Primum enim hic refutantur qui iuſticiã & ſalutem fide & operibus ſimul ſtare tanquam ex partibus, volunt. Nam hic Paulus manifeſte excludit opera, & ponit fidem non vt partem, ſeu cauſam ſalutis, ſed vt inſtrumentum tantum. Deinde & illi hoc Pauli dicto refelluntur, qui dum fide ſola nobiſcũ fatentur homines iuſtificari, excludunt opera, nó tantum vt cauſas & merita, ſed etiam tanquã neceſſaria conſequentia, ac ſi hona opera in iuſticatis & ſaluté gratis adeptis neceſſario non requirentur. Contra quos Paulus hic aperte docet, qui requirit opera tanquam neceſſarium conſequens ſalutis, & vt neceſſarium & inſeparabile regenerationis accidens. Nó ſunt ergo bona opera cauſa regnandi (vt inquit Bernardus) ſed via regni. Euertuntur præterea hoc Pauli dicto opera præparantia, vt vocant, ad iuſtificationem. Nam ſi opera noſtra requirerentur, vt pręparamenta, nequaquam Paulus dixiſſet, abſque operibus. Teneamus igitur conſtanter hoc Apoſtoli dictũ quo & erudimur de vera ſalute, & munimur aduerſus errores Papiſticos & Phariſaicos, & monemur officij noſtri, qui gratis ſalutem per Chriſtum adepti ſumus.

Quamobrem memores eſtote quod vos aliquando gentes in carne qui dicebamini præputium ab ea quæ vocatur circum-

Altera collationis pars, videlicet ſtatus gentilium ante gratiam & ſub gratia, quæ collationis pars non reuera, ſed modo tantum à priori differt,

cisio

cisio in carne manu facta, eo quod illo tempore eratis absque Christo, alienati à Republica Israëlis, & hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, & sine Deo in mundo. Nunc autem in Christo Iesu qui quondam eratis procul, facti estis prope in sanguine Christo.

qui modus in circumstantijs est situs. Dicit autem duabus circumstantijs à populo Dei gentes discrepasse, Primum signo: Deinde gratia. Signo quidem, quod vt gentes erant præputiatæ in testimonium suę pollutionis: Ita Iudæi circumcisionem promissionis habebant. Gratia vero, quod vt gentes erant sine Christo (qui vnica salutis via est) erant extra Rempub. Israëlis (id est, populi Dei) erant hospites testimoniorum promissionis, (hoc est, erant sine testamentis, quibus Deus se populo suo obstrinxerat.) Erãt absq; spe & ἄθεοι (hoc est, plane sine cultu Dei homines in mundo) Ita Iudæi hæc omnia ex gratia habuerunt. habebant enim promissionem Messiæ, erant in Republica Israelis, erant testamẽtorum promissionis hæredes, habebãt salutis spem & Deum agnouerunt. HVC addit antithesin, docẽs quod gentiles iam per sanguinem Christi sint recõciliati Deo & asciti in Rempub. & familiã Dei per Iesum Christum. Vos, inquit, qui quõdam eratis procul, scilicet à gratia, Iam estis prope, scilicet, mediãte sanguine Christi. Hæc omnia eo pertinent, vt deprimat supercilium Ephesiorũ, vtq; eos excitet in tanti thesauri admirationem ne ingrati Deo relabantur in pristinam superstitionem, hoc est, ne obliti beneficiorum Christi ab Euangelio deficiant, decepti Satanæ & mundi præstigijs. Atque hæc rerum summa est. Nunc particulatim circumstantias textus quæ explicatione & admonitione indigent, videamus. Primũ iubet Ephesios esse memores, idq; ideo, quia facile prioris status obliuiscuntur homines à gradu inferiori ad superiorem euecti. Vult igitur Paulus hac admonitione humiliare Ephesios, & admonere eos cũ constantiæ & perseuerantiæ, tum gratiarum actionis, vt Deo debitam pro tantis sibi gratuita bonitate collatis beneficijs gratitudinem præstent.

Hinc & nos hodie admoneamur, vt qui à tenebris Papisticis ad claram Euangelij lucẽ mera bonitate Dei euocati simus, digne tãta viuamus gratia, & ne nostris scelerib⁹ prouocemus irã Dei, vt iuste à nobis ingratis auferat, quod ex gratia indignis donauit. Pessima ingratitudo est qua homines hominibus pro beneficijs non reddunt gratiã. Sed infinite peior & abominabilior est, qua ingrati sum⁹ Deo, qui filium suũ pro nobis mori voluit, vt nos viueremus. Deinde cum dicit Apostolus gentes in carnę appellatas præputium à circumcisione manu facta, duo significat: Primum quod gentes probroso nomine præputiũ dicebãtur à Iudęis, qui de externa illa nota in cute plus iusto gloriabantur, hui⁹ gloriationis exemplum habetur Gen. 34. Non possumus (dicũt filij Iacob) sororem nostrã dare viro qui habet præputium, 1. Regum 17. Dauid plenus spiritu Dei in hunc modũ de Goliath loquitur, Et quid iste Philistæus incircumcisus, qui contumelijs afficit aciem Dei viuẽtis. Tertio Paulus hoc loco duplices Iudæos & duplices gentes facit. Nam Iudæorum quidam erant carne & spiritu circumcisi, vt Moses, Aarõ, Iosue, Phinees, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Dauid, Iosias, Daniel, Simeon, Nathanael &c. breuiter omnes qui carnis externam circumcisionem habebant cum cordis fiducia in Messiam promissum. Quidam carne tãtum erant circumcisi, videlicet, qui externam notam habebant sine spiritu, quales fuerũt plerique Iudæorum, pręsertim tempore aduentus Domini. illi filij promissionis, hi carnis nominantur ab Apostolo. Ad eundem modum duplices gentiles facit Apostolus. Quidã erant tantum in carnę gentiles, habentes præputium, notã gentilismi: Sed spiritu circũcisi fuerunt, videlicet, qui præputium carnis habuerũt cum viua fiducia in gratuitam salutis promissionem. In horum numero fuerũt, Iob, Melchisedech, Iethro, Magi & omnes qui in Messiã vere credebant. Quidam & carne & spiritu erant gentiles, videlicet, qui carnis nota cordis præputium & pollutionem declarabant.

Cæterũ quod addit. Eratis sine Christo, eratis abalienati à Repub. Israelis, & extranei à testamentis promissionis, per comparationem intelligendum est. Nam gentes dicuntur sine Christo respectu populi Israelitici & certi tẽporis. Fuisse autem sine Christo, significat gentes non habuisse Christi noticiam, tam clarum atq; Iudæi habuerũt, & abalienatas à Repub. Israelis & hospites, id est, extraneos à testamentis promissionis fuisse, significat Israelitas habuisse suam Rempub. distinctam à gentibus, sicut familia vna ab altera distincta est. Habebant enim Iudæi sua testamẽta, constitutiones, oracula, promissiones, regnũ & sacerdotiũ, de quibus Paul⁹ ad Hebræ. 9. De hoc discrimine loquitur etiam Psalm⁹ 147. Qui annunciat verbum suum Iacob, iusticias & iudicia Israel. non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua manifestauit illis.

Quę ſequuntur: ſpem non habentes, & ἄθεοι in mundo, ex ſuperioribus concluduntur. Qui enim eſt ſine Chriſto, quomodo ſpem habere poteſt? qui Chriſto caret vere ἄθεος eſt. Omnis enim qui non manet in doctrina Chriſti Deum non habet. Contra ſolus is Deum habere dicitur, qui in Chriſto eſt per fidem. Huc illud Iohannis ex ſecunda Epiſtola: Omnis qui tranſgreditur & non manet in doctrina Chriſti, Deũ non habet, qui manet in doctrina Chriſti, hic & patrem & filium habet.

Collatio quæ ſequitur: qui quõdam eratis procul, prope facti eſtis in ſanguine Chriſti, ſignificat Epheſios, qui antea erant extra Eccleſiam, nũc per gratiam in Eccleſiam introductos eſſe, reconciliatos Deo per ſanguinem Ieſu Chriſti. Hæc omnia eo pertinent, ſicuti ſupra admonui, vt tantũ beneficium gratiæ cœleſtis recolẽtes, in timore Dei ambulemus, memores quod hic noſter ſtatus requirat nouos mores, & nouã vitam, videlicet, vt iuſte, honeſte & pie viuamus in hoc mũdo expectantes beatam illam ſpẽ & aduentũ gloriæ magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipsũ pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum peculiarem, ſectatorem bonorũ operum.

Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & interſtitium maceriæ ſoluens, inimicitiam in carne ſua legem mandatorum in decretis abolens, vt duos conderet in ſeipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliaret ambos in vno corpore per crucem inimicitiam in ipſa interimens.

Dictum eſt, gentiles qui quondam erant extra familiam Dei, iam in eam aſcitos eſſe per Chriſti ſanguinem: Nunc autem additur expolitio inſignis, qua quod ſummatim dictum erat, fuſius & luculentius exponitur. Declaratur enim modus reconciliationis vtriuſque populi, videlicet Iudæorum & gentium. Ac primum fundamentum reconciliationis ſtatuitur Chriſtus cum inquit Apoſtolus: Ipſe eſt pax noſtra, hoc eſt, autor reconciliationis, qua ex gentibus & Iudæis vnus efficitur populus, hoc eſt, vna Eccleſia, quæ Dei familia peculiaris eſt. Deinde modus indicatur primum ſimilitudine. Deinde perſpicuis verbis. Similitudo eſt cum dicit, interſtitium maceriæ, hoc eſt, interpoſitum ſeptum dirutum eſſe. Hæc ſimilitudo in hunc modũ explicanda eſt. Quemadmodũ qui ex familijs duabus intergerino pariete diſtinctis vnã vult facere, is interſtitiũ ſeu intergerinum parietem diruit, quo familiæ à ſe inuicem diſtinguebãtur, vt vna fiat familia: Sic Deus ex populis, Iudæis & gentibus, volens vnum populum ſeu vnã Eccleſiam, ſeu vnam familiã facere, ſuſtulit maceriã, qua Iudæi à gentibus diſtinguebantur. Quodnam autem fuerit interſtitium ſeu medius paries inter Iudæos & gentes, hiſce perſpicuis verbis explicat: Inimicitiam in carne ſua lege mandatorũ ſitã in decretis abolẽs. Hic inimicitiam appellat per metonymiam cauſſam diſtinctionis Iudæorũ & gẽtium, quam cauſſam definit legem mandatorum in decretis. Cum autem hanc cauſſam legẽ facit, intelligit nõ legem moralem, quæ perpetua eſt, ſed ceremonialem tãtum, quæ futurorum vmbra fuit. Atque hoc eſt, quod dicit Apoſtolus, aboleuit inimicitiã, videlicet legem mandatorum, quæ in decretis, id eſt, ritibus poſita eſt. In carne, id eſt, carnis ſuæ victima. Huius abolitionis ſymbolũ fuit, velum tẽpli ſciſſum expirãte Domino in ara crucis. Abolitionis huius finem addit cum inquit: Vt duos cõderet in vnum hominẽ. Duos homines vocat metonymicos, duas nationes hominũ, veluti diuerſas familias. Vnum hominẽ appellat Eccleſiam Chriſti, quæ eſt veluti vna familia, imo veluti vnus homo, cuius caput eſt Chriſtus: hunc hominem nouum appellat, reſpiciẽs ad morem mũdi, quo noui homines dici ſolẽt, qui ex obſcuris nati nobilitate donãtur. Nam nos ab Adam propagati obſcuro patre, dum in Chriſtum credimus, noui homines efficimur, & adoptamur in filios Dei, vt non amplius obſcuri patris Adam, ſed Dei filij cenſeamur & dicamur. Finem hũc repetit expreſsius, cum ait: Vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucẽ, id eſt, per victimam peractam in cruce. Crucis enim voce exprimitur modus peractæ victimæ, qua facta eſt reconciliatio duplex. Vna hominum cum Deo. Altera hominum, hoc eſt, Iudęorum & gentium inter ſe.

Hactenus de ſententia verborũ Pauli. Iam hypotheſes quas hic locus ſuppeditat, videamus. PRIMA, Nullum inter Iudæos & gentes quantum ad gratiæ communionem attinet, diſcrimen eſt. Quare nemo ſuperbiat quia Iudæus eſt. Et nemo deſperet quia gentilis. Nulla enim amplius nationũ prærogatiua apud Deum eſt. Non eſt Deus acceptor perſonarum, ſed in omni populo acceptus eſt illi qui timet ipſum, & operatur iuſticiam. Gratia communis omnib. eſt & offertur ſingulis. SECVNDA. Lex Moſaica abrogata eſt, quod

ad rit⁹ externos attinet,vt nemo cogatur illam recipere, imo qui illã recipit negat Christum,& crucis Christi virtutem contemnit. TERTIA. Mors Christi est reconciliatio hominis cum Deo in qua reconciliatione noui nascimur homines,atq; adeo corpori Christi,vt membra inserimur. QVARTA. Sine cruce Christi nulla nobis pax cum Deo constare potest. QVINTA. Vt in Christo pacem habemus cum Deo: ita in eodem par est,vt & nos conueniamus paci mutuæ studentes,quod sane fieri nequit sine spiritu Christi & fide in ipsum.Nam per fidẽ corpori Christi inserimur, vt omnes qui in Christũ credimus Christi simus membra. Quare par est, vt nos mutuo foueamus, tanquam eiusdem corporis membra.

Et veniens Euangelizauit pacem vobis qui eratis procul & ijs qui prope erant.Quoniam per ipsum habemus accessum vtrique in vno spiritu ad patrem.

Materia reconciliationis Iudæorum & gẽtium explicata,caussam instrumentalem aggreditur,quę est Euangelij prædicatio. Deus enim suum Euangelium non solum organum salutis, verumetiam suæ beneuolentiæ testimonium esse vult.Ex quo fit, quod Euangeliũ sit nobis certissimus pacis inter nos & Deum nuncius.quam ob caussam Euangeliũ,2.Corinth.cap. 5. Sermo recõciliationis dicitur.Distributio sequẽs, qua dicitur Christ⁹ venisse & prædicasse remotis & propinquis, id est,Iudęis & gentib⁹,significat Christum suos Apostolos misisse ad prædicandũ promiscue omnibus Euangeliũ pacis,iuxta illud:Ite in mundum vniuersum & prædicate Euágelium omni creaturæ.Additur,Pacis cum Deo initæ fructus, qui est quod vtrique,id est, gentes & Iudæi accessum habent ad patrem per Christũ, idq; in vno spiritu,id est,per eũdem Christi spiritũ per quem clamamus, abba pater. Est igitur Christus instar ianuæ per quem ad patrem reconciliatum accedimus cum fiducia.Spiritus autẽ sanctus est dux noster,per quem cõiuncti & vniti in Christo vtrique ad ianuam progreßi,ingredimur:Huc illud Iohan.10.Amen amen dico vobis,qui non ingreditur per ianuam in stabulũ ouium, sed aliunde ascendit,ille fur est & latro.Et paulo post.Ego sum ianua ouium.

Obseruentur præterea hic duo loci. Vnus,quo in loco habendi sint ministri Euangelij, qui cum sonant vocẽ Euangelij Christus ipse dicitur Euangelizare. Quare non aliter accipienda est illorum vox,quã si Christum ipsum audiremus loquentẽ. Huc pertinet illud Pauli,2.Corinth.5.Nomine Christi legatione fungimur,velut Deo exhortãte per nos oramus Christi nomine,recõciliemini Deo.Alter est de fructu Euangelij videlicet quod credentes Euangelio sint Deo reconciliati per Christum,per quẽ accessum habent ad Deum, Roma.5.Iustificati fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrũ Iesum Christum, per quem accessum habemus.Contra autem, qui Christum nõ habet,hoc est,qui in Christum nõ credit adhuc expers est fructus Euangelij. Quare impius & hostis Dei cẽsendus.

Ergo non amplius estis hospites & aduenæ,sed conciues factorum & domestici Dei, superædificati in fundamẽto Apostolorum & Prophetarum, cuius summus lapis angularis est ipse Iesus Christus.

Totius capitis generalis conclusio est in qua repetit potißima membra. Primum enim quales ante regenerationis gratiã fuerint Ephesij, adeoque reliqui gentiles omnes,indicat. Deinde quid ex gratia adepti sint, ostendit. Antea quidem erant hospites & aduenæ,id est,extra familiã Dei,sicuti supra declaratum est. Nunc vero per gratiam donati cõmuni ciuitate cum omnib.sanctis Dei in familiam Dei recepti, propterea quod sint superædificati super fundamẽto Prophetarum & Apostolorum,hoc est,quod sint recepti in gratiam fide,qua in Christum tanquam vnicum fundamentum incumbunt.Nemo enim aliud fundamentum potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

Dicitur autem Iesus Christus fundamentũ,tum quia promißio salutis per ipsum facta est,tũ quia solus Christ⁹ Ecclesię salus est,in quẽ ipsum recumbit. Sine enim Christo concidit & curruit ædificiũ Ecclesiæ,imo ne inchoari potest. Apostolorum & Prophetarũ dicitur fundamentum, non solũ quia Apostoli eo fundamẽto nixi salutem adepti sunt, verumetiam,idq; multo magis doctrinę respectu,Nam Apostoli Ecclesiã in hoc fundamẽto ædificarunt. PORRO cum addit Apostolus: cuius summus lapis angularis est ipse Christus:docet qua vi quaq; virtute ædificium Ecclesiæ ex duobus populis Iudæis & gentib⁹ collectę, cohæreat,nempe ipso summo angulari lapide Iesu Christo.Quemadmodũ enim angularis lapis parietes cõiungit & totum ædificiũ gestat & cõseruat:ita Christus Domi-

nus doctrina fidei, & efficacia spiritus gentes & Iudæos, in vnitatem fidei & pacis coniũgit atq; adeo hanc spiritualem structuram ipse gestat & cõseruat. Hæc similitudo desumta est ex 28. Isaiæ, cuius verba hæc sunt: Ecce ego ponam in Syon lapidem, lapidem probationis, angulum preciosum, fundamentum solidum, qui credit non festinabit, scilicet ad sua consilia, sed expectet Dei consiliũ, quod si fecerit nequaquam pudefiet. Hanc propheticam sentẽtiam Petrus paululum mutatis verbis recitat. Ita enim ait: Ecce ponam in Syon lapidem angularem, electum, preciosum, qui credit in ipso nõ pudefiet. Fit & mentio huius lapidis in Psalmo 118. hisce verbis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Cæterum ex verbis Pauli has colligamus hypotheses.

PRIMA. Ex gentibus & Iudæis vna Christi Ecclesia colligitur, sicut iam aliquoties dictum est. SECVNDA. Solus Christus fundamentum Ecclesiæ est. TERTIA. Qui extra Christum est, est etiam extra Ecclesiam. QVARTA. Apostolica & Prophetica doctrina sola in Ecclesia Dei autoritatem habere debet, & sola nota est veræ Ecclesiæ. QVINTA. Solus Christus Ecclesiam & gestat, & continet & conseruat. SEXTA. Ecclesia non est extra ministerium illud, quod prædicat hunc lapidem angularem, quem Paulus nobis cõmendat. Hæ hypotheses euertunt plurimos Papistarum errores, & præsertim eorum qui volũt homines niti humanis præsidijs & meritis, & qui in locũ Propheticæ & Apostolicæ doctrinæ substituunt humanas traditiones. Sit ergo Papatus omnibus pijs anathema, quod fugere omnes pios oportet, ne & ipsi polluantur & polluti abijciantur rursus à Deo.

In quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit in templum sanctũ in Domino, in quo & vos vna ædificamini in habitaculum Dei in spiritu.

Amplificat Apostolus conclusionem translatione hypothesis ad thesin & exhortatione. Dixerat Ephesios superstructos in fundamento Apostolorum & Prophetarum, iam hoc in genere omnib. fidelibus accommodat. Testatur enim totum ædificium, hoc est, totam Ecclesiam catholicam, adeoq; omnia eius membra in hoc vno angulari lapide extructa crescere in templum sanctũ, hoc est, vt totũ ædificiũ sit vnũ sanctum templum, idq; in Domino, vt vnico huius templi fundamento.

Vtitur autem Paulus hoc loco voce admodum significante, nempe συναρμολογουμένη, qua voce significatur quod ędificiũ Ecclesię ita constructum sit, vt apta proportione iusta harmonia & debitis iuncturis partes singulæ inter se coagmẽtatæ ita sint, vt firmiter cohæreant suis iuncturis, vt membra corporis iungũtur. Fit autẽ hæc iuncturarũ copulatio hoc modo. Primum omnes fideles Christo capiti fide adhærent, & eo tanquã vnico fundamẽto nituntur. Deinde inter se quoq; cohærẽscunt, pro mensura fidei cuiusq; pro donorum varietate, vt vnum corpus constituant & vnum templum Dei sanctum efficiant, cuius tẽpli singuli fideles lapides viui sunt, summa inter se concinnitate compositi, ita vt nulla in mundo hominum societas maiore vel beneuolentia vel charitate sit inter se deuincta.

Porro cum siue Ecclesiam totam, siue singula eius membra templum Dei sanctũ vocari audimus, hæc ordine cogitemus. Primum quod Ecclesia sit ædificium Dei. Deinde quod Deus in templo suo habitet, quod gloriæ ipsius destinatum est. Tertio quod vt maximum scelus sit hoc templũ vlla impuritate cõtaminare: ita deceat pios omnes modis omnib. in hoc incumbere, vt sanctitati & ĩnocentię vitę studeãt, ne sua culpa comittant, vt Architectus ipsos tanquam putridos lapides & inutiles abijciat. Vtinã hæc cogitarẽt serio qui vel priuatis flagitijs se contaminant, vel Ecclesiæ vnionẽ decertationibus inutilib9 scindunt. Hic ratio obseruetur cur nũc tota Ecclesia Dei vnum templum dicatur, & cur singuli credentes etiã templa Dei viua appellentur. Tota Ecclesia ideo dicitur templũ Dei, cum quia super vno fundamẽto extructa est, tũ quia vnitate fidei & charitate cõiuncti sunt omnes fideles Deum in se habitantem habent, quem colũt. Singuli Christiani ideo dicuntur tẽpla Dei cum quia singuli sunt ædificati super fundamento vnico, quod est Iesus Christus Dominus, tum quia in singulis habitat Deus ab omnibus & singulis prædicandus.

Exhortatio Apostoli sequitur: In quo, inquit, & vos vna ædificamini in habitaculũ Dei per Spiritũ. In quo, scilicet lapide angulari, & vos ædificamini, scilicet, fide Christi & charitate inter vos mutua renunciantes omni prophanitati & immundiciei. Ad hunc etiam modum Apostolus 1. Corinth. 6. Exhortationẽ instituit sumto argumento à dignitate tẽpli Dei. Ita enim ait: An non scitis quod corpus vestrum templum spiritus sit, qui in vobis est sancti, quem habetis à Deo?

CAPVT III.

Summma Capitis Tertij.

EGO Paulus vinctus Iesu Christi, pro vobis gentibus legatione fungor, vt mysterium salutis vobis patefaciam. Quare postulo, vt perseueretis constantes in doctrina quam accepistis, ad quod vt pater Domini nostri 10 *Iesu Christi robur vobis largiatur flecto genua. cui sit gloria in secula.*

Ordo & partes Capitis Tertij.

Huius Capitis quatuor sunt partes. Prima, Confirmatio vocationis gentium, de qua disseruerat in proximo capite. Sumitur autem hæc confirmatio ab Apostolatu Pauli siue à destinato ad finem, cuius summa hæc est: Ego Paulus à Deo ordinatus sum Apostolus gentium. Reuera igitur Euangelium ad gentes pertinet. Habet hæc pars amplificationes, quibus & Euangelium extollitur & Apostolatus Pauli commendatur. Secunda pars exhortatoria est ad constantiam & perseuerantiam, quæ totius scriptionis finis est, quemadmodum supra in 20 *argumenti explicatione admonui. Tertia, est significatio orationis Pauli pro Ephesijs, vt Deus ipsis robur & absolutam Christi cognitionem largiatur. Quarta, est gratiarum actio. Harum partium prima est didascalica à qua reliquæ fluunt, quibus doctrina accommodatur Ephesijs.*

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30 HVIVS rei gratia ego Paulus sum captiuus ille Iesu Christi pro vobis gentibus.

PRIMA pars capitis est, videlicet, confirmatio vocationis gentium. Est autem horum verborum sensus: quod Euangelium ad gentes pertineat, satis arguit meus Apostolatus, quo fungor inter gẽtes, cuiusq; nomine nunc captiuus teneor. Vinctus siue captiuus Christi, passiue accipitur. Nam Paulus pro Christi gloria inter gẽtes asserta captiuus tenebatur. Cum Erasmo addidi particulam sum, ad explendam sententiã, vt captiuus sit prædicatũ, quod ideo recte adiunctũ habet articulũ, quia κατ᾽ ἐξοχὴν accipitur, vt in illo Iohannis, οὐκ οὐκ ἐκεῖνος τὸ φῶς. Et in illo, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ita hic ego sum, ὁ δέσμιος, id est, captiuus ille Iesu Christi, qui passim dicor is esse, qui velim gentes cũ Iudæis exæquare, cuius rei gratia nũc Romam abductus sum & captiuus teneor. Loci tres hic se offerunt. Primus, Quod prædi-40 catio Euangelij destinetur ædificationi Ecclesiæ. Secundus, quod à mundo nihil quã crucem expectare debeant pij verbi præcones. Tertius, quod prædicatio Euangelij certissimum fauoris Dei argumentum sit.

Siquidem audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi ad vos, quod, scilicet, Deus iuxta reuelationem mihi notum fecerit Euangelium (sicuti ante scripsi vobis, vnde potestis legentes intellige-50 re cognitionem meam in mysterio Christi.)

AEtiologia est superioris rationis à caussa efficiente sumta, quam Ephesiis haud ignoram esse admonet. Primum, dicit se diuinitus vocatum ad Apostolatum. Deinde modum exprimit vocationis. Tum diuinitus se didicisse Euangelium affirmat, de qua re se antea Ephesijs scripsisse indicat, vt legentes cognoscant suæ doctrinæ & vocationis certitudinem. Hæc omnia eo pertinent, vt sciamus Paulũ vere esse Apostolum gentium ex ordinatione & mandato Dei, vt de certitudine vocationis ipsius nequaquam dubitemus. Testimonia de vocatione Pauli legantur, Act.8.9.22.26. ad Galatas primo, ad Philip.3. Hic obseruetur. Primum, quam sit necessaria certitudo vocationis eorum qui in Ecclesia docent. Deinde Euangelium esse mysterium ignotum rationi, contra impurissimũ nebulonẽ, qui gloriatur se naturalibus rationib⁹ inuenisse Euãgelij necessitatem & Mesiæ misionem in mundũ sine Propheticis & Apostolicis scriptis. Præterea

immotam esse & infallibilem certitudinem doctrinæ Apostolicæ.

Quod alijs seculis non fuit cognitum filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis Apostolis & prophetis per Spiritum, gentes esse cohæredes & concorpores, & consortes promissionis eius in Christo per Euangelium.

Amplificatio per collationem, in qua ratio redditur cur Euangelium de vocatione gentium appelletur mysterium, videlicet quod ignotum fuerit mundo, donec cælesti reuelatione patefactum sit, quod non promiscue omnibus gentibus innotuerit, quod minus illustris fuerit huius mysterij 10 cognitio veteribus Prophetis quam Apostolis. Nam tametsi Prophetæ veteres multū vaticinati sunt de vocatione gentiū ad Euangelium: Tamen tempus & modus illis nō ita nota erāt sicuti Apostolis. Quale autem sit mysteriū Euangelij de quo agit, exponit, cum ait, gentes esse cohæredes & concorpores & cōsortes promissionis in Christo per Euangeliū. Est ergo Euangelij mysteriū quod Iudæi & gentes simul sint cohęredes cœlestis hæreditatis, quod vnū corpus in Christo cōstituant, & quod promissio gratię quæ offertur per Euangelium ad vtrosque ex æquo pertineat. Hæc exæquatio Iudæorum & gentium euertit prærogatiuum Iudęorum: Nam salus mere est gratuita, quæ etiā gratis offertur indignissimis gētibus & idololatris, & sola fide accipitur. Nā cum inquit: Promissionis in Christo, & cum exæquat Iudęos & gentes, dignitatem meritorum excludit & fidem promissionis 20 postulat. Hypotheses hui⁹ loci sunt. PRIMA. Quod Euangelium sit mysterium cuius humana ratio per se nequaquam capax est. SECVNDA. Quod mysterium Euangelij per Spiritum sanctum in prædicatione vocali reueletur. Parum enim efficax est externa prędicatio, nisi intus affuerit doctor spiritus, qui in verbo & per verbum vult esse efficax. SERTIA. Quod omnes Christi fideles eiusdem hæreditatis sint hæredes, eiusdem corporis sint membra, & eiusdem salutis sint consortes per vnum & eundem Christum. QVARTA. Quod ministerij Euangelij sit maxima dignitas & summa necessitas. Per illud enim promissio salutis in Christo omnibus offertur fide sola accipienda.

Cuius factus sum minister, secundum donum gratiæ Dei datum mihi, secundum efficaciam potentiæ eius.

Occurrit Paulus ijs qui arroganti- 30 am interpretari poterant, quod vsque adeo suum prædicet ministerium, & translatione vtitur. Non enim suo merito aut virtuti, sed diuinæ gratiæ tribuit, quod sit Apostolus factus, sed efficaciæ potentiæ Dei ascribit quod suo Apostolatu Ecclesiam ędificet. Deus enim cum possit facere, vt ea quę non sunt, sint, cur nō è persecutore Apostolum? cur non ex rudi sapientem, ex impotenti fortem faceret?

Hoc Pauli exemplū proponat sibi quisque, qui aliquid sibi videtur esse in domo Dei, agnoscat cum Paulo donū Dei esse, si quem locum habet digniorem in Ecclesia, agnoscat virtute Dei fieri si quid singulare præstet, abijciat inanem arrogantiam, humiliet se coram 40 Deo, sciat sibi maiora dona esse collata, vt magis ad seruiendum alijs obnoxius sit non sumat sibi temere ius censorium in alios, sed potius singulos suo loco & gradu honoret.

Athanasius hoc loco monet in ministris verbi tria esse necessaria. Primum, inuictus animus, qui nullo discrimine proposito frangitur, vt hic Paul⁹ è carcere scribit & prædicat Christum intrepide. Secundum, sapientia & prudentia, sine quib⁹ hoc arduo ministerio recte perfungi nemo poterit. Tertium, vitæ integritas. Nam non minus vita quam voce præire suum gregem oportet pastorem. Hæc tria vbi relucent in ministris Dei, labor ipsorum copiosissimum fructum affert. Verum contra vbi metu tyrannorum percelluntur animi ministrorum, vbi doctrinæ fundamenta non sunt fideliter iacta, vbi vita parum re- 50 spondet vocationis dignitati, misere cum Ecclesia Dei agitur. Quid enim fiet de ouibus quando pastor vel à lupo deuoratur, vel lupum fugit inermis?

Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc inter gentes Euangelizandi imperuestigabiles diuitias Christi, & omnibus conspicuum faciendi, quæ sit communio mysterij huius, quod absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per

Quod breuius dixerat Apostolus, copiose illustrat, videlicet, quod diuinitus sit vocatus, vt sit Apostolus gentium. Atque hæc est summa huius longæ periodi. Verum, vt nos inde maiorem fructum percipiamus, sigillatim omnes hui⁹ amplificationis partes ex-

Chriſtum, vt nunc notum fiat principatibus & poteſtatibus in cœleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei ſecundum propoſitum æternum, quod ſtatuit in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

tes excutiam, ac noſtro vſui accõmodabo. Primo itaque loco cum ait: Mihi minimo omnium ſanctorum data eſt gratia, &c. non ſuum officium extenuat, ſed ſuæ perſonæ conditionem agnoſcit, idq; ideo, vt magnitudo gratiæ Dei erga ipſum magis emineat. Quid hinc diſcemus nos? magnificare officium noſtrum cum gratiarum actione ad quod vocati ſumus, & nihil nobis ipſis arroganter tribuere. Si quid igitur recte fecerimus, id totum gratiæ Dei tribuamus non nobis, qui ſine Dei gratia inutilia prorſus organa ſumus. Paſtor proinde pius non patiatur contemni officium ſuum, etiamſi ſe ipſe parum idoneum ad tantam functionem agnoſcat. Deinde etiam alios cooperarios non contemnat tanquam ſe inferiores, ſed omnes agnoſcat œconomos myſteriorum Dei.

Secundo cum addit Apoſtolus: vt Euangelizem inter gentes imperueſtigabiles diuitias Chriſti, finem ſui Apoſtolatus exprimit. Nam ideo dicit ſe Apoſtolum factum, non vt iſto titulo glorietur in ocio, ſed vt prædicet imperueſtigabiles diuitias Chriſti, quas (vt ait Ambroſius) gentibus iam deſperatis dignatus eſt, vt ſine opere ſaluarentur per fidem. Vocat autem diuitias Chriſti imperueſtigabiles, non tantum quia per rationem inueſtigarĩ nõ poſſunt, verumetiam quia plene in hoc mundo à ſanctis percipi non poſſunt, ſed tantum guſtus ſolummodo præbetur, qui ad ſalutem percipiendam ſatis ſit. Hoc ergo Apoſtoli dicto non ſolum arrogantia illorum taxatur, qui putant ſe exhauſiſſe quicquid in ſacro Dei verbo proditum eſt: verumetiam commendatur nobis ſingularis diligentia, vt in ſchola Chriſti ſemper proficere contendamus, implorantes ſpiritum ſanctum doctorem, ſine cuius afflatu in hac ſpirituali ſapientia conſequenda laboramus fruſtra. Deinde hic etiam conuincuntur fruſtra gloriari ſe eſſe Pauli ſucceſſores, qui cum Paulo imperueſtigabiles diuitias Chriſti de remiſsione gratuita peccatorum non prædicant, ſed vel in ocio viuunt, vel doctrinam afferunt pugnantem cum Euangelio Chriſti.

Tertio cum additur: & omnibus conſpicuum faciendi quæ ſit communio myſterij huius, interpretatur Apoſtolus ſuperius membrum. Quod enim ſupra vocat imperueſtigabiles diuitias Chriſti, hoc nunc interpretatur communem quandam participationem beneficiorum Chriſti, quæ offert Euangelium, videlicet quod gentes & Iudæi eiuſdem redemtionis in Chriſto ſint participes. Hinc igitur diſcamus ſublatam eſſe nationum, perſonarum, dignitatum differentias quantum quidem ad regnum Chriſti attinet. Idem enim Chriſtus diues eſt in omnes, qui ſe inuocant.

Quarto loco cũ ſubiungitur: quod abſconditũ fuit à ſeculis in Deo, qui omnia creauit per Ieſum Chriſtum, anteuertit eorum obiectioné, qui Euangeliũ vt doctriná recens natam aſpernabantur, quemadmodum multi tempore Apoſtolorũ fecerunt. Hinc conſolemur nos aduerſus Euágelij hoſtes, qui nos nouæ cuiuſdá doctrinæ architectos mentiuntur. Cõmunem enim cauſam habemus cum ſanctis Apoſtolis Dei. Nec fruſtra additũ eſt: qui creauit omnia per Chriſtum Ieſum. Nam illud in teſtimoniũ & iudiciũ noſtræ nouæ creationis addit. Conſentaneum enim eſt, nos per eundem de nouo creari, per quem primum creati ſumus. Quemadmodum igitur olim Deus mundum per Ieſum Chriſtũ condidit: ita deinde per eundem reſtituit mundum in integrum, ac de nouo creauit. Ex hoc loco etiam colligitur, nõ ſolum æternitas filij (ſi enim Deus per filium omnia creauit, ipſe profecto filius non eſt creatus, vt qui ſit ante omnem creaturá, quare & Deus) verumetiá vnio duarũ naturarum diuinæ videlicet & humanæ talis, vt cõmunicentur idiomata propter perſonæ vnitatem, nõ tamen confundantur proprietates. Recte igitur Paulus hic dicit: Deum condidiſſe omnia per Ieſum Chriſtum, quia hic Ieſus eſt verus Deus. Et tamerſi recte dicitur: Ieſus Mariæ filius condidit omnia, tamen falſum eſt dicere, humaná Chriſti naturam omnia condidiſſe. Nam humana Chriſti natura reuera creatura eſt, & non creatrix. Alternatio enim proprietatum, qua quod vni naturæ proprium eſt, alteri ꝓpter communioné earum in eadem perſona tribuitur, nequaquá admittenda eſt in nominibus naturæ, ſiue vt loquuntur in abſtracto, quia neq; diuinitati attribuéda ſunt ea, quę humanitatis ſunt propria, vt eſſe creatam, paſsibilem, temporalem, circumſcriptá, &c. Neq; humanitati aſcribenda ſunt ea prædicata, quæ ſolius ſunt diuinitatis, vt eſſe increatá, impaſsibilem, æternam, incircumſcriptá: ſed nominibus concretis, ſiue naturalibus, ſiue perſonalibus, ſiue alteram exprimentibus naturam, ſiue vtranq;, accõmodate fit huiuſmodi alternata proprietatum attributio propter identitatem ὑποστάσεως, id eſt, perſonæ, & conſequentiam quandá, vt ipſi Deo & filio Dei attribuátur ea, quæ ſunt hominis propria. Cum dici-

tur: Dominus gloriæ crucifixus est, nempe, filius hominis crucifixus est. Idem autem est filius hominis & Dominus gloriæ. Igitur & Dominus gloriæ crucifixus, quod statim per expositionem syllogismumq; expositorium euadit conspicuum. Ita Deus factus est in nouissimis diebus puer paruulus, de quo Esaias cap. 9. ita ait: Puer natus est nobis, & paruulus datus est nobis, & principatus eius super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, &c.

Quinto loco cum ait: vt nunc innotescat principatibus & potestatibꝰ in cœlestibus (hoc est, sanctis Dei angelis) per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, supra omnem creaturarum sapientiã, extollit absolutam cognitionem mysteriorum Dei de salute gentium per fidem, vt Ephesios magis detineat in huius mysterij admiratione. Cui enim non esset mirabile ex contrarijs contraria fieri? Nam per mortem vita comparata est, per infirmitatem potentia est acquisita, per ignominiam gloria est parta. Breuiter, Salus & vita damnatis, & mortuis per maledictionem & mortem donata sunt. Atq; hinc est quod angeli 1. Pet. 1. dicantur παρακύψαι, quasi inclinando se attente intueri & prospicere ea, quæ prædicabantur per Apostolos. Hoc tamen non ita accipiendum est, ac si angeli per prædicationem Ecclesiæ proficiant, sed quod in Ecclesia collecta ex Iudæis & gentibus, tanquam in speculo hanc Dei sapientiam contemplentur, & veluti obstupescant ad hoc nouum spectaculum quod Christus Dominus mundum perditum dignatus sit tandem tanta gloria, vt credentes omnes æternum cum illo victuri sint beati.

Sexto cum subijcitur: secundum propositũ æternum, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro, reuocat nos cum ad primã salutis nostræ causam, videlicet propositum Dei, quo ab æterno decreuerat saluare genus humanum, tum ad materiam huius salutis, nempe, Iesum Christum. Verum de hisce causis copiose supra dictum est in primo capite.

In quo habemus audaciam & accessum in fiducia per fidem eius.

Attexit summam beneficiorũ mysterij reuelati, hoc est, Euangelij, & modum apponit, quo ea beneficia ab hominibus accipiuntur. Est autem summa beneficiorum, quod pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Nam qui Deum audacter accedere non veretur, statuit eum procul dubio sibi reconciliatum esse propitium, audet ipsum in omni necessitate inuocare, Breuiter, omnia bona & salutaria ab ipso expectat. Modus quo à nobis ista beneficia accipiuntur, exprimitur cum inquit: per fidem eius, id est, in ipsum.

Obseruandus hic locus est contra Papistas qui dicunt, fidem esse noticiam tantum & assensum historiæ. Nam Paulus hic diserte cum fide coniungit fiduciam, quæ est fidei iustificantis forma. Deinde gradus fidei tres hic ponuntur. Primus est credere promissionibus Euangelij & assentiri. Secundus, fiducia expetitæ misericordiæ in Christo. Tertius est audacia adeundi Deum, ipsumq; inuocandi. Deinde hic locus docet, quod inuocatio fieri non possit citra fiduciam in Christum. Vt enim in fiducia accessus nobis patet ad Deum: ita citra fiduciam hanc nemini ad Deum accessus patet.

Quare postulo ne deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.

Secunda pars capitis est exhortatoria. Hortatur enim Apostolus Ephesios ne deficiant ab Euangelio propter persecutiones sui doctoris. Infertur autem hæc propositio ex superioribus hoc modo: Quia tam augustum est mysterium, quod Deus nobis patefecit de salute gratuita consequenda per me diuinitus vocatum, vt sim vester Apostolus, nolite segnescere aut animo concidere ob crucem qua ego premor. Huic propositioni geminam attexit rationem: quarum prior à causa efficiente, posterior à fine persecutionis & à fructu cõstantiæ sumitur. Pro vobis, inquit, id est, ideo quod prædicauerim vobis Euangelium, inuidi Iudęi tradiderunt me vinctũ in manus Romanorum. Nõ ergo ob meum aliquod maleficium, sed propter fideliter præstitum ministerium mihi diuinitus demandatum vinculis cõstrictus iaceo. Deinde cum ait: quæ est gloria vestra, significat finem persecutionis suæ non esse ignominiã Ephesiorum, sed gloriã potius, cum videãt se tale doctrinæ genus amplecti, pro quo extrema pati ipsorum doctor haud veretur. Vnde & par est, vt ipsi constantiã tuendi doctrinam & animum fortem aduersus persecutionum procellas concipiant. Hactenus sententiam verborum Pauli exposuimus, iam quasdam in nostrum vsum colligamus hypotheses.

PRIMA, pij cognita dignitate & excellentia Euangelij cauebunt, ne vel blanditijs, vel persecutionibus sinant se ab Euangelio auelli.

SECVNDA, cauebunt pij ne iudicio & consuetudine mundi fallantur. Solet enim mundus facile contemnere quæ à magnæ autoritatis hominibus spreta iacent. Et quocunq; fortuna se inclinare videtur, eodē & gratia hominum plerumq; se inclinat. Omnibus enim grata est præsens felicitas. Hic maximus mundi error & periculosus pijs fugiendus est. Nequaquam enim pietas æstimanda est ab externa facie, sed rei potius natura spectanda & iuxta promissionem Dei infallibilem patienter expectanda est liberatio.

TERTIA, exemplo Pauli discant ministri Euangelij solicitudinem sanctam pro suo grege habere, vt conseruetur in sinceritate doctrinæ. Nequaquam enim satis est recte docuisse, nisi simul totis viribus caueas ne doctrinæ puritas vlla occasione inficiatur.

QVARTA, constantia ministrorum verbi in perferenda cruce Euangelium illustrius reddit, & veluti signaculo quodam sanguine sanctorum obfirmatur.

QVINTA, consolatio aduersus scandalum crucis tenenda hæc est, quod crux piorum non sit coram Deo ignominiosa, sed gloriosa potius, idq; potissimum cum quis pro confessione veræ doctrinæ patitur. Sicut & Petrus 1. Pet. 4. magnam gloriam Christianorum esse docet pati Christi nomine. Consilium enim Dei in hac re spectandum est, cui visum est similes reddere suo filio in hoc mundo quos olim statuit cum ipso glorificare.

SEXTA, peculiariter hinc discant ministri Euangelij non solum cum recte valeant, & in tuto sint omnia, gnauiter officium facere, verumetiam magnanimes se & inuictos exhibere cum crucis onere fortius premantur. Facile, inquit ille, cum valemus ægrotis consilia recta damus, facile est cōstanter docere Euangelium, vbi omnia in tuto esse videntur, vbi nulla pericula apparent. Verum hoc demum heroici pectoris est in medijs periculis, in medijs flammis exemplo Pauli & aliorum sanctorum, eos qui adhuc expertes crucis sunt, animose contra ingruentia mala confortare.

Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri IESV CHRISTI, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ, potentia roborari per spiritum suum in interiorem hominem, vt habitet Christus per fidem in cordibus vestris, vt sitis in charitate radicati & fundati, vt valeatis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, cognoscereque supereminentem cognitionis charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

Tertia huius capitis pars est, continens testificationem orationis Pauli pro Ephesijs, quæ oratio tres circumstantias habet, quarum prima est de Deo, quem Paulus inuocat, qui est pater Domini nostri Iesu Christi. Secunda rationem habet curnam solus Deus sit inuocandus, nimirum quia ab illo solo omnis paterna rerum administratio & gubernatio est, cum in cœlis tum in terra. Paternitatis vox hic vsurpatur pro paterna rerum administratione & gubernatione, iam autem cum is solus sit inuocādus, penes quem omnium rerū administratio est, sequitur solum patrem Domini nostri Iesu Christi inuocandum esse. Neq; hac ratione excluditur filius & Spiritus sanctus, quia Patris, Filij, & Spiritus sancti eadē est essentia diuina, potentia & gloria. Tertia, enumerationē eorum habet, quæ Paulus precatur Ephesijs, videlicet, vt Ephesij in cœlestium rerum participatione sint quam opulentissimi, verum Apostolus primum enumeratione vtitur, ac postea in fine generatim omnia complectitur. CÆTERVM quia multa sunt in hac pericopa, analysin instituam, quo distinctius omnia considerentur, atque facilius ad nostrum vsum accommodentur.

Prima itaq; Paulinæ orationis pars est, Vt det, inquit, vobis secundum diuitias gloriæ suæ potentia roborari per Spiritum in interiorem hominem. Hic Paulus spirituale robur precatur Ephesijs, ac fontē monstrat, vnde omne bonū in creaturas manat, videlicet diuitias gloriæ ipsius, id est, inexhaustā Dei misericordiam. Non ergo precaturi nostra merita nominabimus, sed inexhausta Dei clementia freti, fide Christi precabimur. Sic Dauid precatur cum inquit, Miserere mei secundum magnā misericordiam tuam, & secundū multitudinem miserationum tuarum. Apponit causam efficientem internam, videlicet Spiritum sanctum qui nos roborat, & quale robur precatur, interpretatur, videlicet, vt interior homo sit robustus in Domino. Est autem interior homo anima nostra, quatenus Spiritu Dei formata est in obsequium Deo præstandum, cuiusmodi anima ea spectat, quæ interna sunt & non externa, spectat æterna & cælestia & non temporaria & terrena. Diuersa studia sunt exterioris hominis. Is enim neglectis internis & cœlestibus, in externis, temporarijs & terrenis occupatur,

Secunda

Secunda circumstantia his verbis exponitur: & habitet Christus per fidem in cordibus vestris. Hæc circumstantia vnde sit Christianorum robur clarius exponit, definit enim robur nostrum esse Christũ ipsum, sed quomodo? habitando in nobis. Quæ habitandi ratio? per fidem. Vbi seu in qua parte nostri? in cordibus nostris. Non enim sufficit in mente aliqualis Christi cognitio, sed cordis affectũ adesse oportet, qui est firma in Christũ fiducia, qua fiducia inuicti persistimus aduersus portas inferorũ, iuxta illud Iohã. Hæc est victoria quæ vicit mundum, fides vestra. Hic locus inprimis obseruatione dignus est. Docet enim non solum Christum habitare in credentibus per fidem: Verumetiam refutat Papistas, qui definiunt fidem esse quandam noticiam & assensum historiæ sine fiducia cordis.

Tertia circumstantia, Vt sitis in charitate radicati & fundati, docet quæ sit vis fidei, quantum quidem ad proximum attinet. postquã enim fidei meminit, mox eius effectum germanum amorem proximi apposuit: cum vt veram fidei indolem ostenderet, tum vt doceret, in qua re perfectio Christianorum consistat. sed qualem fides requirit charitatem? fundatam & radicatam, hoc est, solidam & firmam, quæ non leui de causa mouetur & euanescit. Hinc discamus, quod quo magis in schola Christi proficimus, eo magis in charitatis operibus crescamus, ac veluti radicemur. Non enim fieri potest, vt vacuus sit charitate, qui vere Christum per fidem possidet.

Quarta circumstantia, vt valeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo & longitudo & ꝓfunditas & altitudo, scilicet mysterij gratiæ Dei & dilectionis Christi erga nos, ita enim se exponit Apostolus, vt cognoscatis charitatem Christi immensam erga vos. Quemadmodum enim patris misericordia excedit omnia opera eius iuxta Dauidis sententiam: ita omnem mensurã superat amor filij Dei. Nam si latitudinem eius spectas, nullis limitibus clauditur: si longitudinem consideras, ad omnes fines orbis terrarum se extendit: si profunditatem attendis, humilima & abiectissima in mundo complectitur: si altitudinem respicis, superat cœlos. Hic sensus huius loci simplex & verus est, nugas de lignea cruce Domini & sphærica figura relinquamus. Hic locus vberrimam consolationem suppeditat aduersus omnia obstacula, quæ nostram salutẽ impedire videntur. Si enim Christus adeo impense nos diligit, fieri nequaquam potest, modo in illo per fidem manserimus vsque ad finem, vt vlla creatura nostram salutem interrumpat.

Quinta circumstantia, vt impleamini in omnem plenitudinẽ Dei, summatim omnia complectitur, quæ ad perfectionem & plenitudinem, quam Deus à nobis exposcit, pertinent. Est autem plenitudo Dei, perfectio Christiana, qua plene, id est, sine fuco & hypocrisi nos Deo subijcimus, huiusmodi sunt omnes qui retinent fidem & bonam cõscientiam. HINC discimus, quibus in rebus oporteat Christianos potissimum occupatos esse, nimirum vt ad perfectionem magis ac magis tendant. Nemo enim tantum profecit in schola Christi, quin opus habeat incremento. Hic igitur eorum oscitantia taxatur qui vix tenuissimo quodam gustu rerum diuinarum percepto putant se spiritualissimos esse, nihil amplius de profectu cogitantes.

Ei autem qui potest quam cumulatissime super omnia facere quæ petimus aut intelligimus, secundum potentiam agentem in nobis, ipsi gloria in Ecclesia in Christo Iesu in omnes generationes seculi seculorum, Amen.

Quarta pars huius capitis, videlicet, δοξολογία, in quam ex commemoratione beneficiorum Dei descendit. Pertinet enim totum redemtionis beneficium eo, vt gloria Deo reddatur. Quare rectissime primam Epistolæ partem clausit Apostolus gratiarum actione. PORRO quia plures sunt huius loci circumstantiæ, eas sigillatim perpendamus. Prima est mentio potentiæ Dei qua Deus potest omnia quæ vult, qui vult quidem omnia quæ promisit. Hæc potentia Dei primum confirmet spem nostram de promissis diuinis. Deinde opponatur Satanæ, inferno, morti, argumentis carnis, quibus sæpe fides infirmorum concutitur. Tum excitet nos ad timorem Dei. Potest enim sua potentia Deus contumaces punire. Postremo obijciatur errori eorum qui gloriam diuinã tribuunt sanctis aut idolis. Secunda est mentio liberalitatis Dei, qui longe maiora cõfert beneficia quam vel petimus vel intelligimus ipsi, Id quod non solum nos excitabit ad gratiarum actionem: verumetiam fidem maiorẽ ac ardentiorem in nobis accendet. Tertia, vnde proueniat in nobis precandi studium, nempe ex eo quod potẽtia Dei sit in nobis efficax, quæ sane potẽtia nõ est carnis aut sanguinis, sed spiritus Dei & fidei. Quarta, indicatio est loci in quo vera gloria Deo tribui potest, qui est ipsa Ecclesiæ sanctorum. Est enim Ecclesia theatrum quoddã in mundo in quo Deus suã glo-

riam

riam conspicuam vult esse, iuxta illud Dauidis: Laus eius in Ecclesia sanctorum. Quinta, modi expresio per quem Deo præstari gloria debet. In Christo, inquit, IESV. Nemo enim gloriam Deo reddere potest, nisi sit in Christo per fidem. Ideo inquit Ambrosius: per Christum Deo reddenda gratia, quia per ipsum omnia præstat nobis pater. Sexta duratio gloriæ Deo reddendæ. In omnes generationes, inquit, seculi seculorum, amen. Hæc perpetua duratio gloriæ Dei, de duabus rebus nos admonet. Primum, vt nos qui Christi membra sumus, perpetuo gloriam Dei in Christo prædicemus exemplo Dauidis in hunc modum canentis: Septies in die laudem tibi dixi super iudicia iusticiæ tuæ. Deinde vt sciamus perpetuo mansuram Ecclesiam Dei. Nam si perpetuo Deo tribuenda est gloria, & id fieri non potest nisi in Ecclesia, sequitur Ecclesiam non abolitum iri. Proinde & hic in mundo vsque ad iudicium conseruabitur, & deinde post resurrectionem manebit in omni æternitate Deum celebrans.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

CVM vos Ephesij ad tantam gratiam vocati sitis, par est vt tam sanctæ vocationi innocentia vitæ respondeatis. Quare vos hortor vt renunciato Ethnicismo sanctimoniæ vitæ studeatis.

Ordo Capitis quarti.

Post doctrinam more Prophetico & Apostolico parænefes subijcit Apostolus, ac primo loco generalem propositionem collocat, videlicet, vt Ephesij vocatione sua digne ambulent, & vt artifex à causis paulatim progreditur & colligit in quo summa consistit, nimirum in mutua dilectione, cui rationes apponit. at ne quis donorum excellentia abutatur in proximorum contemtum, finem donorum, quibus Christus suam Ecclesiam ornat, exponit. Huc multas hypotheses addit, quæ in generali propositione, vt in thesi continentur, admiscens collationes virtutum, & vitiorum. Prioris status sub Ethnicismo, quo agnita turpitudine scelerum sanctimoniæ vitæ studeant, ac vitijs renuncient Ephesij, atq; ita vt superior pars Epistolæ didascalica est, & continet doctrinam gratuitæ salutis. Ita hæc posterior parænetica est, & vitam Christianam informat.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HORTOR itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum tolerantia sufferentes vos inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.

Propositio suasoria est. Hortatur enim Paulus Ephesios ad vitam dignam Euangelio degendam. In hac propositione multa sunt obseruanda. PRIMVM meminit Apostolus suorum vinculorum, idq; non solum, vt suum erga Ephesios affectum declaret, qui etsi propter Euangeliũ in carcerem coniectus fuit, tamen non cessauit eos ad salutaria exhortari: verum etiam vt sibi apud eos autoritatem conciliet, quorum causa non est veritus vel extrema adire pericula. Hoc ergo loco admoneantur ministri Euangelij de cõmuni sorte & cruce quam ipsi sustinere ab ingrato mundo coguntur. Et exemplo Pauli sint cõstantes, ne propter vsitatam ingratitudinem abijciant confessionem, & deserant stationem in qua Deus ipsos collocauit. Nequaquam enim ignominiosum est pro confessione veræ doctrinæ pati, sed summa potius gloria. Nam æquo animo pericula adire pro Euangelio, veluti quoddam doctrinæ sigillum est.

DEINDE cum ait: Hortor, vt digne ambuletis vocatione vestra ad quã vocati estis. summatim complectitur quid deceat Christianos qui ad gratiæ cœlestis participationem vocati sunt. Vocatio autem hoc loco generalis illa omnium Christianorum intelligenda est, qua videlicet, ex tenebris ad lucem, à peccatis ad iusticiã, à maledictione ad benedictionẽ,

à morte ad vitã, à damnatione ad iustificationẽ & salutẽ, ab inferno ad cœlum. breuiter, à regno Diaboli, omnib⁹ omnis generis miserijs pleno, ad regnũ Christi gloriosum vocamur. Hæc mirabilis & stupenda conditionis nostræ permutatio meritissime nos ad gratitudinẽ excitare debet. Nam si in mundo qui præclare aliquo munere fungitur, in locum sublimiorem euectus, putat turpe esse suum honoris gradum aliquo flagitio cõtaminare: & cõtra inprimis ornare solet suum locũ quisquis virtute & egregie factis antecedit: quid dicemus de ijs qui hanc dignitatẽ adepti sunt, vt non solum sancti Prophetæ, reges aut sacerdotes spirituales habeantur: verumetiã filij Dei censeantur. Est proinde hæc necessitas mutatæ conditionis prioris status in meliorem diligenter perpendenda, vt nos ad vitam tam augusta vocatione dignam degendã incitet in omni modestia, iusticia, & pietate. Sumus enim vt Paulus alibi ait, nõ ad fœditatem, sed ad sanctificationem vocati. Huc pertinet illud Pauli ad Titum 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatẽ & mundanas concupiscentias, modeste, & iuste & pie viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem & apparitionẽ gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit seipsum ꝓ nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate & purgaret sibi populum peculiarem zelo quodam sectantem bona opera.

Tertio loco, quia Paulus exhortaturus est ad vnitatem spiritus, id est, ad concordiam, eius rei fundamenta iacet, dum humilitatem, mansuetudinem, tolerantiã & mutuam per dilectionem condonationem requirit. De his Christianis virtutibus nonnulla adijciam, quo earũ differentiæ & proprietates melius conspiciantur. Humilitas græce ταπεινοφροσύνη, est virtus animi quæ pium hominẽ ita moderatur, vt nec de se, nec de suis donis arroganter sentiat, sed potius in timore Dei se omnibus subijciat, omnẽ gloriã Deo tribuens. Hæc virtus pœnitentiæ veræ proximus fructus est, quæ indies noua incrementa sumit modo germana fuerit. Augetur autẽ & crescit hæc sancta humilitas quatuor reb⁹, videlicet agnitione propriæ, vt ita dicam ἀθενίας & infirmitatis: cogitatione finis donorum quæ Deus nobis contulit: sunt enim nobis alia atq; alia dona collata, vt in ea in commune bonum conferamus, hoc est, ad mutuam ædificationem in corpore Christi. Obligatione ad seruiendum alijs iuxta parabolam Euangelicam. Nam quis plus habet, plus requiretur ab eo. Et consideratione consilij Dei qui sæpe facit, vt qui minora dona habere videntur, plus operæ collocent in ædificatione Ecclesiæ Dei, quam qui varietate donorum antecellunt.

Huic humilitati commode subijcit Apostolus mansuetudinem, quæ veræ humilitatis veluti proles quædam existit. Est autem mansuetudo quæ græce πραότης dicitur, tranquillitas quædam animi, qua vt quis se ab ira temperat, ita se comem & affabilẽ alijs exhibet. Huic aduersatur ferocia, furor, proteruia, contumacia, morositas & alia id genus vitia, quæ tranquillum animi statum perturbant. Tolerantia græce μακροθυμία, ad verbum longanimitas, mansuetudinis comes est. Estq; animi quædã lenitas, iniuriæ cedens, atq; à suo iure pacis & tranquillitatis gratia discedens. Ita enim Paulus hanc virtutẽ definire videtur, cum subiungit: sufferentes vos inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatẽ spiritus, hoc est, concordiam animorum in vinculo pacis. Nam nos inuicem concordia tanquam vinculo quodam nectit, non secus atq; membra corporis communi quodã nexu colligata, eodem reguntur spiritu. Vbi itaq; cor reformatũ spiritu Dei est, & vera humilitate, mãsuetudine & tolerantia subactum fuerit, haud difficulter alios feremus, lapsos emendabimus. Breuiter, nos inuicem vera dilectione iuxta mandatum Domini prosequemur.

Hic locus Apostoli diligenter obseruandus est. Monstrat enim vnde inchoanda sit vera animorum cõcordia in sanctis, nempe ab extirpatione vitiorũ quæ concordię pestes sunt, vt sunt arrogantia, furor, proteruia, impatiẽtia, morositas, &c. Huc pertinet illud Salomonis Prouer. 13. Inter superbos semper iurgia. Et Christus dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Quib. verbis Christ⁹ præcipit duos affectus frenari, videlicet cupiditatẽ vindictæ & superbiam. Nam vt humilitas cordis opponitur superbię, ita mansuetudo cupiditati vindictæ aduersatur. Hos effectus frenare Christus pronunciat suum iugum esse. Nam qui in Christo inuenit requiẽ, & refocillationẽ à laboribus & onere legis damnantis, nõ debet inde licentiã peccandi arripere, sed potius Christi gratia erectus, iugũ Christi suscipere, ac carnis prauos affectus constringere. Hoc Christi iugum tum demum nobis molestum non erit, sed facile potius & leue, vbi Christi exemplo ad mansuetudinẽ & humilitatem assuefacti fuerimus, vera fiducia ipsius sustentati. Contra autem qui Christi iugũ ferre recusant, merito subijciuntur Diaboli imperio, & calcãtur sub eius pedibus. Fieri enim aliter nõ potest, quam vt quilibet homo aut Christi aut aduersarij iugum sustineat.

Vnum corpus & vnus Spiritus quem- | Propositionis est confirmatio, in

admodum

admodum etiam vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma, vnus Deus & pater omniũ, qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.

qua congeries argumentorum proponitur, quæ omnia ex hoc principio dependent: quod vnum eſt, diſsidijs diſſidere à ſe ipſo minime debet. Ex hoc principio aſſumitur hoc modo. Eccleſia vna eſt, hinc concluſio, igitur Eccleſia diſsidijs à ſeipſa minime diſsidere debet. Aſſumtio quia χρινόμενον eſt, congerie argumentorum confirmatur. Verum vt omnia plenius cognoſci poſsint, ſingula ſeorſim conſiderabimus, idq; breuiſsime. Primum ergo dicit vnum corpus & vnus ſpiritus, hoc eſt, Quemadmodum Chriſtiani vnius & eiuſdem corporis membra ſunt: ita par eſt, vt vno eodemque ſpiritu viuificati ſanctam animorum colant concordiam. Nam vt omnia membra vnius & eiuſdem corporis vna & eadem anima viuificantur & reguntur: ita oportet Chriſtianos erga ſe inuicem eſſe affectos, vt vno quaſi animo agitari videantur, cum ſint vnum in Chriſto corpus. 1. Corinth. 12. Quicunq; igitur ab vnitate diſcedit, eum à corpore Chriſti, quod eſt Eccleſia, diſcedere neceſſe eſt. Ex quo ſequitur fruſtra gloriari de Eccleſiæ titulo, qui conſtanter in ſe ſanctam concordiã nõ tuentur. Ne autem ſinamus nos falſo vnitatis prætextu à vera Eccleſia auelli, obſeruanda eſt ratio vnitatis quæ ſequitur. Quemadmodum, inquit, vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ, hoc eſt, ſic volo vos vnum eſſe quemadmodum vocati eſtis ad vnam eandemq; hæreditatem, quam modo ſpe poſsidetis iuxta vocationis verbum. Non vult igitur nos Apoſtolus à vocationis verbo, hoc eſt, à pura Euangelij doctrina diſcedere, vnde fundamentũ vnitatis petendum eſt. Qui enim diſcedit ab Euanglio per quod Deus vocat, ab Eccleſiæ vnitate diſcedit, à qua cum quis auulſus fuerit, fieri non poteſt, vt eius ſpiritu gebernetur, non ſecus atq; membrum, abſciſſum à corpore, nequaquam amplius ab anima quæ eſt in corpore regitur. Hinc congeries ſequitur. Vnus Dominus, ſcilicet vniuerſæ Eccleſiæ, nempe Chriſtus, cui merito ſeruire debent fideles vnitate ſpiritus & concordibus animis. Nã ſi turpe & probroſum eſt, ſeruos mundanos qui vnum & eundem Dominum agnoſcunt terrenum, à ſe inuicem diſsidere, & non potius coniunctis animis imperata facere: quid quæſo turpius & magis probroſum erit, quam Chriſtianos qui habent eundem cœleſtem Dominum Ieſum Chriſtum à ſe inuicem diſcordare? præſertim cum vna fides ſit omnium in ipſum, qua, videlicet in illum vnum communem Dominum, vt redemtorem vnicum recumbunt, quæ ſane fides cum vna ſit, hoc eſt vnius & eiuſdem promiſsionis, par eſt, vt qui hac vna fide donati ſunt, vnitatem inter ſe colant.

Huc pertinet etiam quod ſequitur. Vnum baptiſma, ſcilicet, commune omnibus, quo ſcilicet corpori Chriſti inſerimur, ac veluti incorporamur. Vnus Deus & pater omniũ qui ſuper omnia & per omnia & in omnibus vobis, hoc eſt, qui cunctis præſidet, & omnia prouidentia & moderatione adminiſtrat in omnibus pijs per fidem inhabitans. Etſi autem hæc verba, ſuper omnia & per omnia, ad vniuerſalẽ rerum gubernationẽ referri poſſunt: tamen περίστασις loci conuincit, vt ad Eccleſiam accommodentur, præſertim hoc loco, Vt ſuper omnia deſignet vnius Dei in totam Eccleſiam imperium ſummum. Per omnia, notet prouidentiam per omnia Eccleſiæ membra diffuſam. In omnibus, ſignificet noſtram cum Deo coniunctionem in Chriſto. Hæc tria non agnoſcit quiſquis fraternam concordiam violat. His vnitatis argumentis quicunque non mouetur ad concordiæ ſtudium, ne micam quidem fidei habere cenſendus eſt.

Verum vnicuique noſtrum data eſt gratia, iuxta modum doni Chriſti.

Prolepſis eſt qua hanc obiectionem anteuertit. Si omnia quæ hic enumerantur communia ſunt Chriſtianis, qui ergo fit quod non pares ſimus quo ad dona attinet in Eccleſia? cur hic maius, ille minus donum habet? Siquidem huiuſmodi non æqua partitio, inuidiæ atq; diſcordiæ ſeminarium eſt, quemadmodum in Corinthijs & pluribus alijs videre licet. Reſpondet Apoſtolus vnicuiq; datam eſſe gratiam prout viſum eſt Chriſto, qui ſua dona cõfert, nõ in priuatos tantum vſus ſingulorum, ſed in totius corporis vtilitatem & conſeruationem, videlicet, vt alij alios ſuis donis in corpore Chriſti ædificent. Monſtrato igitur autore & donatore variarum gratiarum in Eccleſia, præſcidit omnem gloriandi materiam & anſam contemnendi alios, qui minora dona adepti eſſe videantur. Si hoc multi recte perpenderent, minus ſua turgerent ſapientia, & magis per dilectionem alijs ſeruirent ſuis quiſq; donis. Diſcamus proinde hinc cum noſtra ſorte & donis contentos eſſe, tum ad ædificationẽ mutuam referre quicquid nobis donorum diuinitus eſt collatum.

Quapropter dicit cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Dauidis testimonio cõfirmat Christum autorem esse donorum quæ habent singula membra in Ecclesia. Est autem hoc testimonium inprimis obseruandum, quia continet prophetiam de triumpho Christi ascendentis in cœlum, quem triumphum Dauid in spiritu vidit mille annis antequam cõtigit. Sumtum est autem hoc testimonium ex 68. Psalmo, qui est ἐπινίκιον triumphantis Christi, quem Dauid aperte Iehoua, hoc est, verum Deum fatetur.

Porro versus ab Apostolo adductus duo continet. Primum vaticinium de ascensione Christi in cœlum. Deinde geminum fructum istius gloriosæ ascensionis, quorum primus est triumphus super morte, peccato, inferno. Breuiter, super regno Diaboli, quod nomine captiuitatis intelligitur. Hic triumphus quemadmodũ cœpit in capite nostro Christo, ita etiã in reliquo corpore, quod est Ecclesia perficietur, quando ad iussum Christi omnes resurrexerimus: Tunc enim omnes pij deuictis omnib. hostibus suis, perpetua in cœlo cum Christo fruentur victoria. Huius futuri triumphi nostri cogitatio merito nos cruce pressos consolari debet. Leuius enim malum fert præsens qui deliberatione gloriosa est certus. Posterior fructus ascensionis Domini est, quẽ hic Paulus attingit, cum inquit: Et dedit dona hominibus. Christus enim ideo ascendit, vt Ecclesiæ suæ dona distribuat, quibus ædificari & conseruari in hac vita possit. Nam vt ipso die Pentecostes spiritũ sanctum misit visibili forma apparentẽ, & simul robur dedit resistendi Diabolo atq; eius membris: ita hodie idem Dominus varijs donis suam ornat Ecclesiam, eamq; solus cõseruat, nec eam vnquã deserturus est. Hinc itaque nos sub cruce cõstituti petamus consolationem. Nam etiamsi diabol⁹ varijs machinis adoritur Ecclesiã, & in singula eius mẽbra subinde ex insidijs impetum facit, non tamen eam opprimet. Est enim Christus triumphator, qui ad dexteram Dei sedens Ecclesiã suam tuetur, & suo sancto spiritu singula Ecclesiæ membra confortat.

(Cæterũ illud ascendit quid est, nisi quod etiam descenderat prius in inferiores partes terræ, qui descendit ipse etiam est qui ascendit supra omnes cœlos, vt impleret omnia.)

Hæc in parenthesi legẽda sunt. Ex citato enim Psalmi testimonio duo colligit per digressionis schema. Vnũ de Christi humiliatione: Alterum de eiusdem glorificatione. Ex eo enim quod ascenderit significat præcessisse descensum, hoc est, humiliationem, quod factum est per assumtionem humanæ naturæ, per passionem & mortem. Hoc argumentum firmum omnino non esset, nisi Apostolus intelligeret, æternum λόγον humiliasse se, forma serui assumta, in qua etiã factus est obœdiens vsq; ad mortem crucis. Deinde ex eo quod ascenderit, rursus colligit Paulus glorificationem Christi & potentiam, quã nunc omnia quæ ad integritatem corporis Ecclesiæ faciunt, complet. PORRO qui ex hoc loco descensum Christi ad inferos & locũ damnatorũ concludunt, parum firmo nituntur fundamento. Non enim hic comparationem instituit Apostolus vnius partis terræ ad aliam, sed totam terram cum cœlo confert, ac si diceret: Aeternus λόγος dignatus est è suã cœlesti gloria ad nos miseros homines, qui hic in terra versamur, descendere, vt fieret homo & victima pro genere humano. PRÆTEREA, quia hic dicitur Dominus ascendisse super omnes cœlos, sunt qui inde colligunt Christi corp⁹ esse ἀπερίγραπτον, Nam, vt aiunt, supra cœlos nullus est locus. Hanc subtilitatem Sophistis relinquamus, & nos constanter retineamus articulos fidei nostræ, in quibus confitemur, Christum verum hominem fuisse, nec esse desijsse. Ac proinde verum corpus finitum & veram animam finitam habere, cum quibus venturus est iudicatum viuos & mortuos. Non enim ascendit, vt in diuinam naturam commutaret humanam suam naturam, sed sicut Apostolus loquitur, vt omnia impleret, idq; sua diuina maiestate & potentia, qua nobis aderit vsq; ad consummationem seculi, iuxta suam promissionem. Hoc testatur nobiscum catholica Christi Ecclesia. Augustinus ait: Sed quoniam verum est quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi, & abijt & hic est & redijt & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo. Plura de hac re vide in historia Christi, quam scripsimus in capite 1. Iohan. Item, 1. ad Heb. PORRO hic locus Pauli eo pertinet, vt nos exemplo Christi humiliemur, & nobis inuicem per charitatem inseruiamus, expectantes communionem gloriæ Christi, qui hic in terris Christi exemplo alios fouemus, & varijs officijs in corpore Christi ædificamus.

Et ipse dedit alios quidem Apostolos, alios autem Prophetas, alios vero Euange-

Euangelistas, alios pastores & doctores ad instaurationem sanctorum, in opus ministe rij, in ædificationem corporis Christi, vsque dum occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionem filij Dei in virum perfectũ, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Enumeratio donorũ quibus Christus potissimum ornat Ecclesiam, & significatio finis cui ista dona destinantur. Dona sunt, Apostoli, Prophetæ, Euangelistæ, Pastores & Doctores. Horum tametsi finis vltimus idem est, videlicet, ædificatio corporis Christi tamen officiorum ratio est diuersa quẽadmodum descriptionibus ostendemus. APOSTOLI fuerunt personæ immediate à Christo electæ, institutæ & ordinatæ ad docendum Euangelium, idque non in certo loco, sed passim per vniuersum orbem, iuxta hoc Christi mandatum: Ite in mundum vniuersum, proclamate Euangelium omni creaturæ, &c. Tales fuerunt duodecim illi, qui etiam peculiariter Apostoli sunt nominati. His postea adiunctus est Paulus, qui potissimum destinatus fuit gentibus, vt inter illos portaret nomen Christi. VERVM quia hic ordo constitutus fuit, vt per orbem terrarum constitueret Ecclesias, necessario constitutis Ecclesijs sublatus est. Quare vox impia est eorum qui se Apostolos agnosci & salutari volunt.

Prophetarum duos ordines constituamus, quorũ vnus in veteri testamento fuit, alter in nouo. Prophetæ veteris testamenti fuerunt, qui singulari reuelatione diuina edocti prædixerunt futura, quę cum euenirent, cõfirmabant auditores de veritate doctrinæ Ptopheticæ. Fueruntitaq; euentus Prophetiarum, veluti sigilla quædam diuinæ doctrinæ quam Ecclesiæ tradiderunt Prophetæ, Prophetæ in nouo testamento fuerunt singulari sapientia præditi viri, quorum munus fuit nõ solum interpretari scripturam, verumetiam administrare Ecclesias, quas Apostoli constituerant, idq; nunc in vno, nunc in alio loco, vt Apostolis visum fuit. Fuit itaque & hic ordo temporarius.

Euangelistæ comites fuerunt Apostolorũ. Hos enim Apostoli sibi adiunxerunt, leuandi laboris causa. Etsi autem & hi prædicarunt Euangelium vt Apostoli, tamen inferioris gradus fuerunt quam Prophetæ. Tales fuerunt Titus, Syluanus, Apollo, Marcus, Lucas & Timotheus, quem Paulus hortatur, vt faciat opus Euangelistæ, quod opus ex 2. Timot. 4. apparet fuisse Apostolis operam locando in prædicando passim Euangelium Christi. Nõ ergo erant immediate à Christo missi, vt Apostoli. Nõ administrabant Ecclesias, nunc has, nunc illas ab Apostolis constitutas, vt Prophetæ, sed vt comites tantum fuerunt Apostolorum, quibus vtebantur in fungendo suo munere. Et tametsi vox Euangelistæ in genere significat quemuis præconem Euangelij, tamen hic pro certa functione sicut exposuimus accipitur. Interdum quoque Euangelistæ dicuntur illi quatuor, qui historiã Domini pertexuerunt, quorum duo Apostoli quoque fuerunt Matthæus & Iohannes, duo comites Apostolorum Marcus & Lucas.

Pastores fuerunt quos hodie Parochos appellamus. Hi certis Ecclesijs præficiebantur, vt eas concionando, administrando Sacramenta, & sancta quadam disciplina regerent. Hi nõ temporarij sunt, sed vsque ad iudicium, horum munus est in Ecclesia necessarium.

Doctores sunt quos Ecclesia olim vocauit κατηχητάς, quorum munus fuit formam doctrinæ præscribere, & tradere fundamenta doctrinæ, quæ postea pastores imitarentur: quales hodie sunt, qui in scholis iuuentutem religionem docent, hi hoc spectant, vt vera interpretatio & iustus docendi modus in Ecclesia retineatur.

Cæterum tametsi tẽpore Apostoli nondũ receptus fuit promouendi ritus, qualis nunc in vsu est, sciendũ tamen est pios Ecclesiarum & scholarum gubernatores bono & vtili cõsilio instituisse promotionum gradus, cum vt arrogantes nõ vsurparent sibi hunc honoris titulũ sine Ecclesię iudicio, tum vt idonei ex testimonio publico agnoscerentur ac in precio haberentur. Neq; hoc est contra Hierarchiæ Ecclesiasticæ dignitatem, quæ nobis à Spiritu sancto cõmendatur. Nam cum Spiritus sanctus ordinem & decorum cõmendat Ecclesiæ, ius ipsi reliquit ordinandi ritus, qui ad ordinem & εὐσχημονίαν facere videntur. Quare non est quod moremur superborum spirituum voces, cõtemnentium hosce Ecclesiasticos gradus, modo illi quibus tales collati sunt gradus, meminerint eos nõ cõtemtus aliorum aut arrogantis supereminẽtiæ symbola esse, sed potius publica testimonia officij, quod Ecclesiæ debent, & ad quod tanquam publico sacramẽto obstringuntur. Sed obijciunt forte aduersarij, Ecclesia Christi nesciat Pompã, habeat fidei & sanctimonię probationẽ, preces & manuum impositionẽ? Respondeo. minime indignum esse Christianis, pijs & eruditis viris testimonia doctrinæ & honestatis cõferre: vt sciat Ecclesia, quibus possit tuto gubernationem & curam doctrinæ cõmendare. Nec obstat quod huiusmodi promotiones iam

longo tempore in abusu fuerint, modo sordibus absterfis, res vtiles Ecclesijs & scholis reti
neamus. RVRSVS excipiunt ac dicunt Dominum prohibuisse appellari Rabbi & magi-
stros super terram, eo quod vnus sit magister. Respondeo, idem Dominus dicit non appel-
landum esse patrem super terram, qui tamẽ in lege sua parentes honorari præcipit. Quare
non de appellatione, sed de alia re interdictum intelligendũ est. Deinde πείσαοις loci satis
cõuincit, quis sit huius interdicti sensus. Addit enim, Qui maxim⁹ est vestrũ erit minister
vester. Itẽ: Qui se exaltauerit humiliabitur. Nõ vult ergo Dominus suo interdicto sublatá
esse appellationẽ patris aut magistri siue doctoris, sed arrogantem fiduciam. Non vult vt
nobisipsis placeamus, si videmur aliquib. donis excellere. Non vult vt nosipsos alijs arro- 10
ganter anteponamus, sed potius vt qui maximus est omnibus ministrum se exhibeat, non
vult vt nouam doctriná excogitemus, sed vt vnicum nostrũ magistrum Iesum Christum
in negocijs salutis sequamur. QVOD autem Iacobi Apostoli dictum vrgeant, qui dicit: Ne
sitis multi magistri fratres mei, scientes quod maius iudicium accipiemus, facile refellitur.
Nam Iacobus interdicto suo hanc subijcit rationem: In multis enim labimur omnes.
Sensus ergo erit interdicti huius, ne duri morum aliorum censores esse velimus.

Nunc redeamus ad textus explicationem, vbi finem donorum quibus Christus ornat
suam Ecclesiá, apponit Apostolus, Ad instaurationem, inquit, Sanctorũ, in opus ministe-
rij, in ædificationem corporis Christi. Ad hunc finem pertinet vniuersa donorum Christi
collatio. Instauratio sanctorum græcè καταρτισμὸς est proprie constitutio seu reparatio, qua 20
membra prius dissipata & laxata, in suum locũ reponũtur, vt status corporis sit integer &
bene compositus. Hinc Paulus, qui Ecclesiam corpori comparat, vocabulum ad statum
Ecclesiæ transfert bene ordinatum & cõpositum. Proinde varietas donorũ, quibus Chri-
stus suam Ecclesiam ornat, pertinet ad statum Ecclesiæ bene ordinandum & componen-
dum. Huic enim rei tanquam proprio fini destinantur ista dona. Subiungitur: In opus mi
nisterij, vt sciamus quo Deus velit vti instrumento ad illá sanctorum instaurationẽ, nimi-
rum ministerio verbi. Deinde instaurationẽ sanctorum interpretatur ædificationem cor-
poris Christi, de quo supra in secundo capite dictum est. Sequitur amplificatio à circum-
stantia temporis & modo ædificationis corporis Christi sumta, vsq; dum, inquit, occurra-
mus omnes in vnitatem fidei, & cognitionis filij Dei, hoc est, donec vniti fuerimus in fide 30
& cognitione Christi. Neq; frustra, inquit, vsq; dum occurramus. Nam significat vno die
fieri non posse, vt absoluti & perfecti in Christo reddamur, sed indies pergendum esse, vt
tandem ad vnitatem corporis Christi veniamus: cuius vnitatis causa est fides. Hæc cogni-
tio non tantum est noticia mentis de Christo, sed etiam fiducia cordis, Non enim satis est
scire Christum esse Deum, esse hominem, esse vnam personam, esse regem, Prophetam &
sacerdotem: nisi cera fiducia in eum recumbas.

Obseruentur hic vnitatis gradus, quorũ primus est cognitio Christi: Vnde fides nasci-
tur, hac fide inserimur Christo, & ei veluti incorporamur. Huic inserti & incorporati tan-
quam membra eiusdem corporis cõmuni saluti per charitatẽ studere debemus, qui inter
nos spiritu Christi prius cõiuncti sumus. Ex his proinde colligitur vnitatem Ecclesiæ nõ 40
in traditionibus humanis, nõ in ceremonijs, sed in veræ doctrinę & fidei cõsensu, vnde &
amor mutuus nascitur, consistere. PORRO cum additur, In virum perfectum, in mensurá
ætatis plenitudinis Christi, eleganti metaphora incrementum sanctorum exprimitur.
Quemadmodũ enim ætatis sunt gradus diuersi, infantia, pueritia, ętas perfecta seu firmata
&c. ita Christianos paulatim crescere oportet in fide & cognitione Christi, non perstandũ
est in infimo gradu: sed tenendum perpetuo ad perfectionem: quam tamen non plenam
consequentur priusquam exuti veterem hominem, in beata vita corporibus & animis nõ
stris cum Christo glorificabimur. Non ergo hæc Pauli verba ad molẽ corporis, sed ad men-
tis lumen & cordis affectum referenda sunt: nimirum vt vere Christum cognoscamus, ac
viua fiducia in illum recumbamus, ne simus inconstantes vt pueri, qui per ætatẽ nondum 50
firmarunt iudicium: sed vt viri perfecti, qui iudicio firmato constanter veritatem tuentur.
Nam quæ hic de corpore & mẽsura ætatis dicuntur, transferenda sunt ad spiritum eiusq;
incrementum. Quemadmodum enim ipse Dominus creuit corpore, donec perfectus vir
est effectus, & iustam mensuram adultæ ætatis est nactus: ita nos in Christi cognitione &
fide tantisper crescere oportet, donec ad perfectionem venerimus. Hunc esse germanum
verborum Pauli sensum testantur etiam ea quæ sequuntur. Nequaquam enim hic Paulus
disputat de mole corporum qua resurgemus, quemadmodum quidam hic perperam colli
gunt. Nam id nihil ad præsentis disputationis scopum, facit.

Ne amplius simus pueri qui fluctuemus & circumferamur quouis vento
doctri-

doctrinæ per astum hominum, per versutiam ad insidias seductionis.

Fructum solidæ agnitionis Christi & fidei exprimit. Soli da enim Christi cognitio & firma fides muniunt animos hominũ aduersus tempestates quas excitant satellites Satanæ contra Ecclesiam Christi. Nam qui solida cognitione Christi & fide non sunt præditi, facile vacillant, & perinde vt nauicula sine rectore impellitur huc illuc, & vt arundo pro venti inconstantia agitatur, ita illi quoque ab impostoribus & hæreticis à vera doctrina abducuntur. Commendatur igitur nobis, hoc loco verbum, & serium verbi studium, vt in eo ita cõfirmemur, ne ab eo vlla astutia aut versutia nos abduci patiamur. PORRO bina arma quibus impostores vtuntur contra Ecclesiam nominat. Non quod non sint plura, sed quia hæc sunt præcipua: quorum prius quidem κυβεία proprie ludum aleæ significat, vnde transfert Paulus vocabulum ad Sophisticam seu technas illudendi scripturam, & fraudes quibus imperiti facile capiuntur. Posterius vero πανουργία, quâ significatur versutia seu subdola quædam vafritia, qua quis toto nisu incumbit vt alios fraudulenter circumueniat & fallat. Hoc epexegesi exponit cum addit: ad insidias seductionis, id est, quo astu, quaq; astutia adoriuntur homines, vt eos à veritate seducant. Hæc nos admoneant cum periculi à falsis doctoribus, qui à vera Christi cognitione & fide adeo maligne homines auertere conantur, tum diligentiæ & studij, vt in vera doctrina confirmati & nos ipsos munire aduersus insidias seductorum, & os obstruere talibus impostoribus queamus.

Sed veritatem sectantes in charitate, adolescamus in eum per omnia qui est caput nempe Christus.

Antithesis est superioris membri. Quemadmodum enim ibi cauẽdum esse à falsa doctrina, & insidijs quæ fiunt doctrinæ ab impostoribus meminit: ita hic iubet sectari veritatem, hoc est, persistere in vera doctrina & fide. (Est enim synecdoche quâ sub vocabulo veritatis comprehenditur etiã affectus sequens more scripturę) & in charitate mutua, vnde fiet vt adolescamus in ipsum Christum, τὰ πάντα, id est omnimode, qui est caput nostrum. Quo enim magis in cognitione Christi, in fide & charitate crescimus, eo magis adolescimus in Christo. Vt igitur pueri paulatim crescunt, donec ad adultam ætatẽ peruenerint: ita oportet Christianos perpetuo in cognitione Christi, in fide & charitate crescere & perpetuo ad perfectionem tendere. Hæc omnia eo pertinent, vt nos subijciamus capiti Christo, ac vnitatem inter nos alamus, vt qui eodem Christi spiritu regamur. PORRO Christus caput Ecclesiæ dicitur efficacia, perfectione, merito & ordine. Efficacia, quia Ecclesiam suo spiritu viuificat, sustentat & seruat. Perfectione, quia antecellit omnibus angelis & hominibus sapientia & iusticia. Merito, quia obœdientia crucis expiauit peccata, & obœdientia legis satisfecit iusticiæ Dei, vt quotquot in ipsum crediderint, Christi iusticia habeantur iusti: Ordine, quia est Ecclesiæ monarcha.

Ex quo totum corpus compositum & compactum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum efficaciam in mẽsura vniuscuiusq; partis incrementum corporis facit in ædificationem suijpsius per charitatem.

Rationem reddit cur Christum caput Ecclesiæ, curq; Ecclesiam corpus Christi appellet. Hic locus tametsi valde obscurus apparet prima fronte, tamen explicatis vocabulis & similitudine quam hic non explicat, facillimus erit sensus. Ecclesiam corpus vocat non quoduis, sed compositum, seu, vt significantius Paulus loquitur, συμβιβαζόμενον, hoc est, ita compositum, vt apte capiti subijciatur, non secus atq; ædificium ad normam, seu amussim architecti super fundamento extructum. Significatur ergo hac voce relatio corporis ad caput, hoc est, Ecclesiæ ad Christum. Deinde dicit Ecclesiam esse corpus compactum, græce συναρμολογούμενον, hoc est, ita cõstructum, vt aptis proportionibus membra sibi mutuo cohæreant, & apte respondeant. Atque ita hac voce significatur mutua membrorum inter se relatio & proportio. Hoc corpus pronunciat cõpactum esse per iuncturas subministrationis, hoc est, per iuncturas per quas vnum membrum alteri communicat vitalem spiritum, qui à capite per omnia membra corporis, beneficio iuncturarum quib. membra cohærent, diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiusq; partis, hoc est, membri. Alia enim membra plus alijs de spiritu ex capite descendente percipiunt, vnde totũ corpus incrementũ sumit. Iam facilior intellectu erit similitudo. Quemadmodũ se habet corpus hominis ad caput: ita se habet Ecclesia Christi

ad Chriſtum ſuum caput. Sed corpus hominis capiti annexum, iuſtaq; proportione membris per iuncturã compactum, omnem vitam ducit ex capite. Igitur Eccleſia Chriſti, capiti Chriſto per fidẽ annexa, & inter ſeſe varijs charitatis officijs veluti membris coaptata, omnem vigorem ac vitã ducit à ſuo capite nempe Chriſto. Aut ſi mauis ſimilitudinẽ in hunc modum formato. Quemadmodũ ſpiritus per neruos à cerebro deſcendens ſenſum omnibus membris pro cuiuſq; proportione cõmunicat: Sic Chriſtus nobis qui ipſius membra ſumus ſua dona ſuppeditat, idq; non fortuito aut temere, ſed pro menſura cuiuſq; membri, hoc eſt, vt quodq; membrum capere poteſt, atq; hunc in modum coædificari ſibi vniuerſum corpus & coaleſcere facit. Hęc pericopa Pauli multiplicẽ doctrinam nobis ſuppeditat. Primum enim hinc colligitur, extra Eccleſiam eſſe omnes quotquot Chriſto ſe non ſubijciunt in vera agnitione Chriſti & fide, & qui charitate abiecta ſe mutuo odio proſequuntur. Deinde vera & perſpicua Eccleſię deſcriptio hinc ſumi poteſt, nimirum quod ſit cœtus credentium Euangelio, qui ipſi Chriſto capiti ſic adhærent, atque ita inuicem ſunt coniuncti & coagmentati, pro cuiuſq; fidei menſura, pro donorum ſpiritus ſancti varietate, pro vocationum conditione, vt vnum corpus conſtituant, vt eodem omnes ſpiritu viuant & agantur, vt deniq; mutua beneuolentia ſe foueant & tueantur. Præterea hic locus oſtendit quã ſit cõcinnus Eccleſiæ Chriſti ordo. Talis enim eſt ordo Eccleſiæ, qualis membrorum eiuſdem corporis ſub vno capite. Adhæc locus præſens docet qualiſnã debeat eſſe συμπάθεια & conſenſio Chriſtianorum inter ſeſe. Vt enim in eodẽ corpore cum vnũ membrum patiatur, reliqua omnia cõpatiuntur: Ita Chriſtiani qui ſunt corporis eiuſdẽ membra, affecti erga ſe inuicem eſſe debent, vt cum aduerſis tum proſperis mutuo afficiantur. Huc illud Pauli præceptum: Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Poſtremo loco obſeruetur quod Apoſtolus in charitate potiſsimum collocet ædificationẽ corporis Chriſti. Per hanc enim Chriſti cognitio & fides efficaces ſunt, & redduntur illuſtriores. Vbi enim charitas non eſt, ibi cognitio quidem Chriſti exigua, fides vero nulla exiſtit. Nam pro fidei modo creſcit & decreſcit charitas.

Hoc itaq; dico & teſtificor in Domino, ne vos amplius ambuletis ſicut & reliquæ gentes ambulant in vanitate mentis ſuæ excœcati intelligentia, alienati à vita Dei, propter ignorantiam quę eſt in ipſis, propter obdurationem cordis eorum, qui poſteaquam dolere deſierunt, ſeipſos tradiderunt laſciuiæ ad perpetrandam omnem impuritatem, cum auiditate.

Extructurus Apoſtolus ex generali ſententia particulares parænеſes: Primum in genere monet à qualibus moribus ſit abſtinendum, nimirum à gentium, id quod à contrarijs cauſis confirmat, ac primum de principijs actionum ſeu cauſis, Deinde de ipſorum effectibus agit. Principia actionum in prophanis gentibus tria facit, videlicet, mentis vanitatem, intelligentiæ obſcuritatem ſeu cœcitatem, & obdurationem cordis. Mens eſt quæ τὸ ἡγεμονικὸν dicitur à philoſophis, videlicet, cum homo lumine rationis cernit & iudicat honeſta & inhoneſta, ſed hanc vanã eſſe pronunciat Apoſtolus. Intelligentia διάνοια, facultas illa eſt, per quam meditamur, recordamur ac ratiocinamur & colligimꝰ aliquin ex ijs quæ mẽs ſine ratiocinatione quiete cernit, ſed huic cœcitatem tribuit, vnde fit quod gentes vt ignaræ Dei alienatæ ſint à vita Dei. Eſt autem vita Dei hoc loco, qua Deus intus in corde viuit, & à qua omnis efficiẽdi boni alicuius vis dependet & voluntas. Cordis nomine appetitiones intelligit, cui tribuit obdurationem, qua fit vt homines non afficiantur vllo timore Dei, ſed potius ruant quo praui affectus impellunt. Hæc ſunt principia & cauſæ actionum moralium (quantum ad religionem attinet) in gentibus quæ nondum ſunt conuerſæ ad Deum. Verũ vt hæc paulo clarius à nobis percipiantur, ea exemplis illuſtremus. Mens hominis cernit Deum eſſe, eumq; colendũ iudicat: quod iudiciũ tametſi verum eſt, vanitatis tamen à Paulo arguitur, idq; rectiſsime, eo quod in nihilum euaneſcat, & naturæ prauitate ſuffocetur, priuſquam ad actionẽ deuentum fuerit. Nam cum ex hoc principio intelligentia ratiocinatur, & à vero Deo, & à recta colendi Deum ratione aberrat. mens quidem cernit Deum eſſe & eſſe colendũ, ſed intelligentia in Babylonijs Belũ, in Aegyptijs Apim, in alijs alia idola colenda eſſe ratiocinatur, idq; nunc per humanas victimas, nũc per alios ab hominibus excogitatos ritus. Atq; hoc eſt, quod Paulus Rom. 1. dicit, gentes tranſmutaſſe veritatẽ Dei in mendacium ac coluiſſe creaturam ſuper creatorem. Porrò his cauſis dignos profecto fructus ſubijcit, qui ſunt ignorantia Dei, alienatio à vita Dei, obduratio, ſtupor ſeu indolentia, qua nõ ſentiunt gẽtes ſui peccati magnitudinẽ & grauitatem, ſed prorſus ob peccatũ dolere deſinunt. Hunc

ſtuporem ſequitur ad omnem petulantiam inclinatio quædã, imo effrenis quędã peccandi libido, quam laſciuiæ nomine hic deſignat. Hæc libido prorumpit in omnis generis flagitia, quæ hic vocabulo immunditiæ notantur: quæ omnia auget auiditas, quæ omni moderationi aduerſatur, donec hominem in barathrũ damnationis præcipitauerit. Eſt enim πλεονεξία immodica quædam cupiditas habẽdi acquirendiq;. HIC primum obſeruandũ eſt, qualiſnam ſit homo citra regenerationis gratiam, poſt lapſum primorum parentũ, videlicet, vanus mẽte, cœcus intelligentia, & induratus corde: vnde facile æſtimare eſt, qualenam ſit liberũ arbitrium, quod Sophiſtæ adeo mirantur & prædicant etiam in nõ renatis. Si ergo, iuxta doctrinã Pauli & progreſsio & conatus ſunt in vitio. Quid quęſo ſani reliquum erit? Etſi autẽ Apoſtolus non adimit homini naturales facultates, tamen eas poſt lapſum corruptas eſſe teſtatur. CAETERVM obſeruandum eſt Paulum hic non loqui de actionibus naturalibus aut ciuilibus, quæ reguntur corporis motu & geſtu. In his enim aliqua libertas remanet in nõ renatis, ſed tantum de actionibus cultus diuini: quarum tres ſunt cauſſæ. Prima, Verbum quo mens eruditur, & iudicium formatur. Secunda, ſpiritus ſanctus qui in verbo eſt efficax ad illuminandam mentem, & flectendã voluntatẽ. Tertia, eſt voluntas hominis acquieſcẽs in verbo & cedẽs Spiritui ſancto, à quo docta & mota eſt.

Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum, ſiquidem ipſum audiuiſtis & in ipſo eſtis edocti, quemadmodum eſt veritas in Ieſu.

Reddit cauſſam, cur non debeant Epheſij, vt aliæ prophanæ gentes Euangelij Chriſti ignaræ viuere, videlicet, quod didicerint Chriſtum. Quemadmodum enim paulo antea cauſſas ſcelerum in gentibus recenſuit, vanitatem mentis, cœcitatem intelligentiæ, obdurationẽ cordis: Ita hoc loco ſolam Chriſti noticiã iſtis omnibus opponit, eamq; cauſſam affirmat eſſe vitæ piæ & ſanctæ transigendæ. Hæc itaque noticia Chriſti aliam in nobis gignere debet viuendi rationem, quam eſt gentium, quæ nondum per prædicationem Euangelij ad Deum ſunt conuerſæ. Hæc enim Chriſti noticia efficax mentẽ reformat, intelligentiã illuminat, cor mollius reddit. Breuiter: Hominẽ regenerat Spiritu Dei, vt nunc vitam Dei viuere incipiat. Atque hoc eſt quod dicit Apoſtolus: quemadmodum eſt veritas in Ieſu, hoc eſt, vera viuẽdi ratio in illuſtri exemplo propoſita. In Chriſto enim nullũ veteris hominis veſtigium apparebat. Nam & patris ipſiſsimam imaginem referebat, & ſpiritu Dei plenus, patri per omnia obtemperabat. Vocabulum itaq; veritatis, nõ veritatis aſſenſum tantum, ſed etiam actionem ſequentem aſſenſum ſynecdoche vſitata Hebræis ſignificat. OBSERVANDVS diligenter hic locus eſt, qui docet vanam eſſe de Chriſto ſeu Euangelio noticiã, niſi coniunctos habeamus mores Chriſto & Euangelio dignos. Noticia enim Euangelij non conſiſtit in nuda contemplatione rerũ, non in ocioſis diſputationibus: ſed in ſimplici Chriſti cognitione, fide & innocentia vitę, ſeu vt Paulus alibi loquitur ἐν γνώσει καὶ αἰσθήσει.

Deponere vos ſecundum priſtinam conuerſationem veterem hominem, qui corrumpitur ſecundum concupiſcentias erroris. Renouari vero ſpiritu mentis veſtræ, & induere nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſticia & ſanctitate veritatis.

Quid ſit vere didiciſſe Chriſtum, quæ ſit in Chriſto veritas, qualiſq; vita Chriſtiana eſſe debeat, breui quidem ſed plena enumeratione exponit Apoſtolus. Enumerationis huius tres partes ſunt, videlicet, deponere veterem hominem, renouari ſpiritu, & induere nouum hominem.

Prima ergo pars eſt depoſitio veteris hominis. Vetus homo nõ ſubſtantiam, ſed qualitatem, nimirum, vitium & corruptionem, adeoq; omnem peccandi cõſuetudinem ſecundum priſtinam conuerſationẽ ſignificat. Hanc peccandi conſuetudinẽ Paulus vult Chriſtianos deponere, vt plenũ ſit ſpiritus imperium, cuius rei cauſſam addit. Qui corrumpitur ſecundũ concupiſcẽtias erroris, hoc eſt, qui deceptricibus cõcupiſcentijs corrumpitur, dum hominem in corruptione & exitium trahit. Qui igitur exitium & extremam internecionẽ euadere cupit, veterem hunc hominem deponat. Deponi autem tum demum vetus ille homo dicitur, cum eneruatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. Ita enim ſe interpretatur ad Roman. 6. cum inquit: Hoc ſciẽtes quod vetus noſter homo cum illo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. In hoc Pauli dicto obſeruãdum eſt crucifigendi vocabulum. Eo enim ſignificat efficaciã crucis & mortis Chriſti in nobis ad crucigendum & mortificandum veterem hominẽ. Huc pertinet illa Apoſtoli exhortatio. Ne

igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore ad obœdiendum illi in concupiscentijs eius: neq; sistite membra vestra arma iniusticiæ peccato, sed sistite vos ipsos Deo tanquam ex mortuis viuentes,& membra vestra arma iusticiæ Deo. Hoc etiam congruit cum dicto Domini,si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie & sequatur me.

Secunda pars regulæ propositæ,est renouari spiritu mentis, hoc est,mentem noua luce ita perfundi,vt vanitate mentis & cœcitate intelligentię expulsis,quæ spiritus sunt,homo sapiat, intelligat, cupiat,meditetur, ratiocinetur. Nam cum animalis homo non percipit ea quę sunt spiritus Dei,talem spiritus renouationem fieri oportet,per quam homo se spiritus imperio subijcere potest. 10

Tertia pars regulæ,est induere nouum hominem, qui secundũ Deum creatus est in iusticia & sanctitate vera. Huius partis tria sunt membra. Primum est induere nouũ hominem abolitis vitijs & renouato spiritu mẽtis. Alterũ est qualitas noui illius hominis, videlicet,quod secundum Deum creatus sit,hoc est,ad imaginem Dei. Tertium,continet res in quibus cõsistit illa nouitas seu imago Dei, videlicet, iusticiam & sanctitatem veram,quorum illa hominibus seruimus iuxta secundã tabulam,hac Deum pure colimus. Veritatis vocabulum epitheti vicem obtinet more Hebraico,quo significatur requiri à nobis nõ fucatam iusticiam,non sanctitatem externam tantum,sed puram iusticiam & cordis sanctimoniam ad normam mentis diuinæ compositam. Diligenter hic Pauli locus est obseruandus,non solũ quia breuiter & pulcherrima distributione partes Christianæ vitę continet: 20 verum etiam quia claram & perspicuam definitionẽ imaginis Dei in homine suppeditat, Hinc enim intelligitur imago Dei esse cõformitas hominis cum Deo in iusticia & sanctitate vera. Hinc est quod vetustas definit Christianismum esse imitationem diuinæ naturę.

Quare deposito mendacio loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quia sumus vicissim inter nos membra.

Nunc hypotheses colligit, quas extruit ex thesi seu ex generali regula de deponendo veteri homine & induendo nouo, & membra quædam vtriusque hominis recitat exempli gratia, 30 Est autem prima hypothesis de veritate seu simplicitate sectanda, & de mendacio, id est, quouis fuco fugiendo. Hanc hypothesin ita colligit: Exuendus est vetus homo & induendus est nouus homo, qui secundum Deum creatus est in iusticia & sanctitate vera. Igitur veritas vt membrum noui hominis sectanda est: Mendacium autem vt membrum veteris hominis abscindendum est,vt eum proximis nostris sincere & simpliciter agamus. Huic hypothesi subijcit aliam rationem à connexis sumtam. Sumus,inquit,vicissim inter nos membra. Ergo decet,vt veritate & candore absque omni fuco nos inuicem foueamus. Ad hunc modum sequentes etiam hypotheses extruendæ sunt, quæ omnes vsque ad finem capitis per antithesin efferuntur.

Irascimini & ne peccetis, sol ne occidat super iracundiam vestram,& ne detis locum Diabolo.

Ne irascamur præcipit. Verum quia 40 sæpe contingit pios commoueri indignitate rerũ & imbecillitate naturæ, fit, vt ab ira non possint prorsus alieni esse. Quare primum modum irascendi præscribit. Deinde dat consilium: Tum rationem consilij subijcit. Modus iræ est ne irascendo peccemus,quod fit quoties vel nostris vitijs vel aliorũ irascimur. Solum enim hoc iracundiæ genus laudabile est, quod vitijs vel proprijs, vel aliorũ corrigendis zelo gloriæ Dei adhibetur cum iusto moderamine. Verum quia vix ab ira,quin aliquo vitio nostro conspurcetur,abstineri contingit,dat consilium Apostolus ne sinamus solem occidere super iracundiam,hoc est, ne sinamus diu iracũdiæ vitium apud nos resistere,sed vt ira cum 50 die orta, cum die etiam concidat. Hoc vult etiam Pythagoricum illud Symbolum, Ollæ vestigium cinere turbato. Nam si diuturnior fuerit ira,futurũ est,vt Satanas cor hominis possideat, atque ita hominem paulatim in exitium præcipitet. Atque hoc est,quod Paulus subijcit: Et ne detis locum Diabolo. Diligenter obseruandus est hic locus qui testatur per iracundiam & odium Diabolo in corde hominis locũ parari ad inhabitandum. Quare non secus atque laqueum Satanæ indignationem & iracundiam fugiamus.

Qui furabatur non amplius furetur, magis autem laboret, operando quod

quod bonum est manibus, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.

Omnem fallendi viam furti nomine synechdochiκῶς intelligit. Vt autem hoc furtum tanquam veteris hominimembrum abscindẽdum suadet: Ita diligentem laborem & summam industriam, vt nos ui hominis membrum in cuiusque honesta vocatione requirit. Præcepti finem addit, nimirum vt quisq; habeat quo alios indigentes iuuet, eos videlicet, qui vel morbo, vel senio impediti sibijpsis victum suis manibus acquirere non possunt. Hic locus contra fures obseruandus est, qui ociose viuunt & alia deuorant.

Omnis sermo putris ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem necessitatis, vt det gratiam audientibus, & ne contristetis spiritum sanctum Dei, quo obsignati estis in diem redemtionis.

Vt turpiloquium vnum ex fœdissimis membris veteris hominis abscindendum hortatur: Ita sermonem bonum ad necessariam ædificationem vt noui hominis membrum, inter nos sectandũ suadet, vt videlicet, det gratiam, id est, prosit & commodus sit audientibus. Gratiæ enim nomine quiduis commodi & vtilitatis genus hoc loco significatur. PORRO exhortationi grauissimam rationem subiungit, inquiens: Et ne contristetis spiritum Dei, scilicet, spurco sermone vestro. Est autem hic duplex schema obseruandum. Primum, ἀνθρωποπαθεία, quo schemate Deo tribuuntur humani affectus & gestus. Deinde est Metonymia, nam tristare spiritum est illum ita offendere, vt hominem in quo veluti hospitiũ habuit, deserat. Quẽadmodum enim hospes violenter eiectus de hospitio, tristatur, Ita spiritus sanctus dicitur tristari, quãdo ob flagitia, cor hominis in quo habitauit prius per fidem, deserit. Hæc Pauli exhortatio si apud omnes qui Christi nomen profitentur locum haberet, minus profecto scandalorum esset & plus tranquillitatis in vita, sed consuetudo praua, malitia hominum, insidiæ Diaboli & carnis nequitia, plerosque pro dolor, in contrarium rapiunt, idque non sine maximo Ecclesiæ scandalo & multorũ certissimo exitio. Quare contra consuetudinem inueteratam, contra malitiam hominum, contra insidias Diaboli, & contra nequitiam carnis fide & precatione pugnare oportet. Quod autem addit: quo spiritu obsignati estis, in diem redemtionis, maximum pondus exhortationi addit. Est enim spiritus sanctus certa nota, qua pij à reprobis discernuntur, vsque ad diem redemtionis nostræ qua plene liberabimur ab omnibus miserijs.

Omnis amarulentia, & indignatio & ira, & clamor, & blasphemia remoueatur à vobis cum omni malitia, sitis autem mutuo misericordes, condonantes vobis inter vos, quemadmodum & Deus vobis in Christo condonauit.

Suprà iracundiam abscindendam suasit tanquã fœdissimum quoddam veteris hominis membrum. Nunc adiũcta & partes tanquam articulos istius membri tolli præcipit, & iubet vt in eorum locum virtutes enumeratis vitijs contrariæ substituantur. Cæterum quia vocabula vitiorũ quæ numerat Apostolus sunt affinia in significatione discernenda sunt. Amulentia græce πικρία, iracundiæ & furoris est radix, hæc indignationem græce θυμὸν, hoc est, furorem quendam animi ad vindictam parit. Indignatio iram quæ in actũ prodit, generat. Hæc clamoris, id est, contentionis verborum mater est. Clamor profert blasphemiam qua alter alterius famam inuadit & obscurare conatur. Hęc omnia vult Apostolus sublata cum omni malitia, quibus veluti armantur homines ad nocendum proximo. PORRO his membris veteris hominis ex aduerso opponit Apostolus noui hominis membra, videlicet, comitatem, misericordiam & mutuam condonationem. Vt autem persuadeat hoc suis Ephesijs Paulus, summum omnium exemplorum adducit, nempe Dei patris, qui nobis in Christo condonauit. Huius exemplum imitari decet omnes quotquot de tanto patre gloriari cupiunt. Turpe enim est liberos patris sui virtutes, quoad licet, non imitari. Huc & Domini præceptum pertinet, Lucę 6. Estote misericordes, vt similes sitis patris vestri qui in cœlis est. Ambrosius sic format argumentum Apostoli: Si Deus per filium suum seruorum misertus est, quanto magis serui ipsi inuicem sibi debent misereri & donare, si alter in alterum peccet.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Vt pater cœlestis imitandus est in omni sanctimonia & puritate: ita mutua exemplo Christi fouenda est charitas: quo omni turpitudine expulsa, pie & honeste viuere liceat. Præterea subiectos sibi mutuo esse pios oportet, ac vt mulieres decet suis proprijs maritis esse morigeras: Ita vicißim maritorum est, exemplo Christi diligentis ac fouentis sponsam suam Ecclesiam, suas diligere vxores.

Ordo & partes Capitis quinti.

Principium huius quinti Capitis ex vltimo versu quarti Capitis concluditur. Nam vt illic argumentum mutuæ beneuolentiæ & condonationis, ab exemplo patris cœlestis sumit: Ita hic in principio Capitis quinti exemplum eiusdem patris imitandum in genere proponit, ac illud statuit sequentium hypothesium tanquam primarium quoddam axioma. Huic exemplo annectit exhortationem ad mutuam dilectionem argumento ab exemplo Christi sumto, vnde, hoc est, ab exemplo Patris & Christi, rursus in comparatas per antithesin hypotheses fertur, & enumerat non pauca Christianorum officia interserens argumenta à diuersitate status duplicis, videlicet, ante Christi lucem agnitam & sub gratia. Deinde rursus generalem exhortationem ingreditur ad mutuam subiectionem, quam mox in plures hypotheses diuidit, ac duas in hoc capite copiosius tractat: quarum prior quidem est de subiectione qua vxores suis maritis subiectæ esse debent. Posterior de officio maritorum, vt exemplo Christi diligentis Ecclesiam suas vxores diligant.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SITIS igitur imitatores Dei tanquam filij dilecti, & ambulate in dilectione, quemadmodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.

Exemplum Dei in parte ad imitandum propositum in fine quarti capitis, transfert ad genus, nimirum vt omnibus actionibus & tota vita, Dei imitatores simus quemadmodum filij dilecti. Hæc imitatio sita est in vera sanctitate, qua spiritus integer & anima & corpus sine querela seruatur, hoc est, componitur ad regulam mentis diuinæ lege Dei expressam. Huc illud, 1. Thess. Ipse Deus pacis sanctificet vos totos, vt integer spirit⁹ vester, & anima & corpus sine querela in aduētu Domini nostri Iesu Christi seruetur. Hanc imitationem Deus requirit, cum inquit: Sancti estote quia sanctus sum ego Dominus, & separaui vos à cæteris populis, vt essetis sancti. Ad eundem modum & Christus. Matth. 5. nobis patris exemplum imitandum proponit, cum inquit: Estote vos perfecti, sicut pater vester, qui in cœlis est perfectus est. Hic Dominus nō requirit æqualem perfectionem, sed similem pro nostro modo dum ad perfectionē tendimus, id quod significatur imitationis voce. Hic locus diligētur obseruandus est. Docet enim quod quicunque in filiorū Dei numero esse volunt, debeant patris cœlestis exemplū in omni sanctitate & puritate imitari. Hoc qui nō faciunt falso sibi filiorū nomen attribuunt, cū sint potius spurij quam legitimi filij. Huc annectit exemplum filij quo ad mutuā dilectionē nos hortatur, & vt exemplū præsens plus ponderis habeat, breuiter ab effectu declarat, quanta filij Dei dilectio erga nos fuerit, nimirum quod se tradiderit Deo pro nobis oblationē & hostiam, id est, victimā satisfactoriam pro peccatis nostris in odorem bonæ fragantiæ, id est, in victimam, qua victima vnice delectatus est Deus. Est autē hic duplex figura obseruanda. Primum ἀνθρωποπαθεία. Nam Paulus hic exemplo Mosis Deum humana persona induit, vt se ad captum nostrum accommodet. Ita enim loquitur Moses, Genes. 8. Odoratus est odorem suauitatis. Deinde est Metalepsis vsitata Hebræis. Nam ex odore bonæ fragrantiæ intelligitur victima Deo grata. Autor Epistolæ ad Hebr. cap. 13. proprio sermone vsus, quo Moysis phrasin interpretatur: Talibus, inquit, hostijs εὐαρεστεῖται, hoc est, vnice delectatur Deus seu beneplacetur Deo. Hoc argumentum dilectionis Christi erga nos tria continet: Primum quod Christi mors vnicum sit precium nostræ redemtionis. Secundum, quod

Christus

Christus hęc omnia pręstiterit immeritis ex mera sua bonitate & dilectione. Tertiũ, quod cogitatio huius ingentis dilectionis Christi debeat nos iustissime admonere mutuæ inter nos dilectionis. Quare si participes Christi esse volumus mutuæ dilectioni studebimus, præsertim cũ ipse dixerit, in hoc cognoscent homines quod mei discipuli sitis, si vos mutuo dilexeritis, sicut ego dilexi vos.

Scortatio vero & omnis immundicia aut auaritia ne nominetur quidem inter vos sicut decet sanctos.

Pugnantia cum vera imitatione patris cœlestis, hoc est, cum sanctitate qua suos ornatos vult Dominus, enumerare incipit, & hic tria ponit, scortationem, id est, vagum libidinem, immundiciem, hoc est, omnis generis libidinem, qua corpus & anima contaminantur, auaritiam qua fiducia in Deum extinguitur, & fiducia in pecuniam tanquam idolum fouetur. Hæc vitia adeo vult Apostolus sublata, vt ne nominentur quidem inter Christianos, ne dum in vsu sint. Paulus videtur respexisse ad locũ qui est Deut. 23. Non sit meretrix neque scortator de filijs Israël. Verum hic vulnera Ecclesiæ merito deploranda sunt. Nam istæ fœdissimæ pestes non solum nominantur petulanter, verumetiam perpetrantur impune apud eos qui iudicium Dei se exercere gloriantur. Sed piorum est cauere, ne multitudine errantium & horrendis scandalis incidant in laqueum Satanæ, vt vel blasphement verbum Dei propter mores corruptos eorũ qui in Ecclesia Dei non postremi esse volunt, vel inuitentur exemplo ad imitationem, quod admodum procliue est. Multo enim citius homines vitium vnius imitantur, quam mulorum virtutes. Cur autem hæc nominari nolit Apostolus, probat à repugnantibus: Christiani sancti esse debent. Ergo nihil illis commune erit cum fœdis & abominandis criminibus.

Et turpitudo, stultiloquium, scurrilitas, quæ non conueniunt, sed magis gratiarum actio.

Rursus connectit tria quæ similiter cum imitatione Dei & vera sanctitate pugnant, quibus opponit virtutem εὐχαριστίαν, quæ non solum significat orationem qua gratias agimus Deo, atq; illum prædicamus: Verumetiam sermonem gratia & suauitate conditum notat. Non enim amat Deus Stoicã & superciliosam in loquendo asperitatem, qua homines absterrentur à conuictu nostro, sed vt vult nos comes & suaues in conuictu: ita sermonem requirit pia suauitate conditum. Porrò quod interserit Apostolus: que non conueniunt, argumentum est à repugnantibus. Pugnat enim cum piorum officio omnis turpitudo & obscœnitas.

Hoc enim nostis, quod omnis scortator, aut immundus, aut auarus, aut qui est idolatra, non obtinebit hæreditatem in regno Christi & Dei.

Comminationem grauissimam superioribus addit, seu argumentum à supplicio quod imminet scortatoribus, immũdis & auaris subijcit, nimirum quod excludantur ab hæreditate Christi & Dei. Nec mirum est, quoniam cum his pestibus fides iustificans nequaquã stare potest. Non tamen hac cõminatione lapsis præcluditur spes veniæ, sed tantũ significatur supplicium huiusmodi peccatis dignũ, vt fœditate peccati agnita, & magnitudine reatus ex pœnis intellecta, agamus pœnitentiam ac talem fœditatem detestemur. Nã de pœnitẽtibus regula Ezech. 33. tenenda est. Cum recesserit impius ab impietate sua feceritq; iudicium & iusticiam, viuet in eis. Item, Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Sed summopere cauendũ est, ne hac regula in contumeliam Dei & in nostram perniciem abutamur. Caueamus igitur ne consuetudine peccandi in reprobam mentẽ incurramus, & dolere tandem de impijs nostris factis desinamus. Nam si spiritus sancti clamores, quibus nos in prædicatione Euangelij ad pœnitentiam inuitat, contemserimus, metuẽdum est ne iusto Dei iudicio abijciamur, & tanquam mortui & pœnis æternis destinati coram Deo habeamur. Quod sane supplicium dignissimum est, quo Deus hominum peruicacem pertinaciam puniat.

Nemo vos decipiat inanibus sermonibus propter hæc enim venit ira Dei in filios contumaciæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Prolepsis est qua anteuertit obiectionem & excusationem eorum, qui flagitia, quæ recensuit, extenuant, asserentes ea esse humanæ fragilitatis errata: Deum non esse adeo crudelem,

lem, quod velit homines ob talia in perpetuum abijcere: fuisse alios omnibus temporibus etiam ex sanctissimis patribus in similia prolapsos: gratiam ita abundare, vt absorbeat totius mundi peccatum: satis esse si quis vel in extremo halitu peccatorum commissorū ducatur pœnitudine. Huiusmodi argumētis multi se misere decipiunt, donec præcipites ruant in perpetuum exitium. Verum Apostolus noster admonet hic pios, ne sinant se huiusmodi vanis sermonibus veluti inescari, quo tanquam hamo Satanæ pertrahātur in infernum. Nullum perniciosius venenū est, quam sunt illæ excusationes, quæ nos in peccatis detinēt & confirmant. Quicunq; enim huiusmodi inanibus sermonibus indulget, prorsus timore Dei vacat. Nam timoris Dei proprium est, vt loquitur Syracides, expellere peccatum. Proinde non dico tanquam Syrenū cantus, sed veluti exitiales Satanæ morsus fugiamus voces hominum prophanorum, qui iudicium Dei & peccatorum reprehensiones in facetias vertunt, & moueamur exemplis totius mūdi, qui expertus est propter talia flagitia venire iram, hoc est, vindictam Dei in filios inobœdientiæ, id est, in homines contumaces. Hoc testatur diluuium, excidiū Zodomæ, plurimæ clades & rerumpub. ac familiarum euersiones & horrendæ mutationes. Hoc ipsum in extremo die testabuntur pœnæ, quibus Deus hanc contumaciam puniet.

Obtemperemus igitur Spiritui sancto hortanti, & præcipienti, ne simus consortes illorum, & serio, matureq; agamus pœnitentiam vitæ prioris, ne nos Dominus in furore suo iustissime abijciat & tradat in reprobam mentem, donec prorsus dedoleamus. Non moueat nos multitudo peccantium, non fallat nos impunitas. Nequaquam aufertur pœna, sed tantū differtur. Ne igitur contemnamus lenitatem Dei ad pœnitentiā nos inuocantis.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate.

Exhortationis argumentum petit à collatione duplicis status Ephesiorum, videlicet eius, in quo ante conuersionem fuerunt, & huius, in quo iam cōuersi collocati sunt. Par enim est, vt quilibet dignitati & loco in quo est, vita & moribus respondeat, caueatq; ne qua labe cōtaminet suum statum, atq; ita propria culpa excidat gradu, in quem euectus fuerat, cum in propriam ignominiam, tum in aliorum ruinam, qui exemplo deteriores fiunt. Tenebras hoc loco Apostolus vocat homines cœcos & flagitiose viuentes, quales sunt omnes non conuersi per Euangeliū. Habet autem hæc Metonymia magnā Emphasim, vt cum scelus pro scelesto dicimus. Sensus ergo est. Ante conuersionem fuistis homines ex meris tenebris ignorantiæ & malitiæ conflati, adeo vt nihil verę & salutaris lucis in vobis fuerit reliquum. Nunc autē lux estis. Quare vt filij lucis ambulate. Nomē lucis tribuitur fidelibus, tum quia vera luce illustrātur in sese, tū vero quod alijs etiam præluceant, adeo vt sceleratorum vitam etiam coarguant, hoc est, magis manifestam faciant. Hic locus inprimis obseruandus est, qui monet, quod cogitatio dignitatis Christianorum debeat eos excitare ad sancte & inculpate viuendum, cum vt Deo debitā præstemus obœdiētiam, tum vt alios ad pietatem nostro exemplo inuitemus. Deinde docet hic locus, quod qui profitētes Christianismū flagitiose viuunt seipsos fallant, & se maiori damnationis periculo exponant. Non enim filij lucis sunt, hoc est, non vera luce sunt illuminati, nisi qui opera tenebrarum detestantur & abijciunt.

(Fructus enim spiritus est in omni bonitate, iusticia & veritate.)

Argumentum hoc sumitur à caussa efficiente. Nos qui credimus, spiritu Christi regeniti & donati sumus. Huius autem spiritus fructus est, bonitas, iusticia, & veritas. Ergo his studendū est contra malitiam, iniusticiam & mendacium. Legantur autem hæc in parenthesi, vt quæ sequuntur cohæreant cum sententia superiori.

Probantes quid sit beneplacitum Domino, & nolite communicare operibus infructuosis, sed magis etiam redarguite.

Quid sit ambulare vt filij lucis, exponit, & filiorum lucis studia ad tria veluti capita reuocat. Primum enim vult vt exploremus ac approbemus quiquid Deo acceptum est, hoc est, quod ipsius verbo mandatum & expressum est. Vt enim ex solo verbo cōstat quid placeat, quidque displiceat Deo: ita solum verbum pijs vitæ norma esse debet. Deinde requirit, ne communicemus operibus infructuosis, hoc est, inutilibus & noxijs, tenebrarum, hoc est, quæ proficiscuntur ab ignorantia Euāgelij & Christi quæq; ipsam ingenitā concupiscentiam

tiam causam habent, qualia sunt prophana & horrenda flagitia quibus ignari Euangelij se cõtaminant. Communicare autem tum dicimur flagitiosis & iniquis facinoribus, cum vel illa nobis placere quoquo modo significamus, vel silentio præterimus, idq; maximè si vocatio nostra patiatur, vt ea nobis displicere palam profiteamur. Tertium est, vt redarguamus opera tenebrarum, idq; tum sancta & honesta nostra vita, tum voce ex zelo quodam gloriæ Dei proficiscente, atq; hoc maximè si conditionis nostrę ratio id ferat. Verum si id verbis præstare non liceat, ostendendum tamen est quomodocunque, ista facinora nobis nequaquam placere. LOCVS hic obseruandus est. Non enim tantum filiorum lucis, id est, Christianorum officia breui aphorismo complectitur: Verumetiam refellit eorum vanitatem, qui se suo rite functos officio autumant, si ipsi nõ peccent per se, nihil solliciti de alijs. Deinde & eos errare docet hic locus qui in Papatu cùm viuunt, existimãt satis esse mente abhorrere ab impietate & superstitione Papistica, nihil nocere arbitrantes interesse prophanationibus abominandis & sacrilegis Papicularum, pacis & tranquillitatis externæ gratia. Nam qui vel pręsentia sua videntur ista approbare, tametsi mente improbent, scelestæ tamen participationis laqueis se induunt. Nec intelligunt superstitione id, an callida simulatione faciant, ad rem non pertinere, quando vtroque pariter malo, & sacram Dei religionem ludibrio habent inter homines, & exemplo suo partim rudium inscitiam ad obstinatiorem peruicaciam confirmant, partim imbecillium dubias hęsitantesq; conscientias labefactant. Nec Naaman Syriæ præfectus illis patrocinatur, qui cum rem vnam sibi à Domino ignosci petijsset, si cum Rege suo in templum Rhemnon ingressus adoraret, cum pace à Propheta dimissus est. Nam illa adoratio non fuit procumbere ad idola: sed fuit tantum incuruatio quædam corporis, qua se ad Regis inclinationem quem fulciebat ipse & sustentabat, accommodarit, vt apertè testatur historia 4. Reg. 5.

Quæ enim clam fiunt, ab illis turpe est etiam dicere, omnia autem dum coarguuntur à luce manifestantur. Omne enim quod manifestat lux est. Quamobrem dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Exaggerat scelera prophanarum gentium, ac simul ostendit fructũ coargutionis & reprehensionis, qua videlicet pij honesta & sancta vita impuritatẽ impiorum coarguant. Nam ex huiusmodi reprehensione scelerati homines in sui cognitionem veniunt, & cum mores piorum intuẽtur suam turpitudinem agnoscunt, ac ita tandem incipit eos pudere fœditatis suorum flagitiorum. Atq; hic quidem sensus est præsentis pericopæ. Verum quoniam verba Apostoli explicatione indigent, non nihil adijciemus, vt pondus verborum Apostoli obseruetur. Primùm enim cùm dicit: quæ clam fiunt ab illis turpe est vel dicere, exaggeratio est à comparatis. Minùs est loqui de flagitijs quam ea perpetrare, iam autem si turpe est ea quæ perpetrant vel dicere, erit profectò maximè detestanda operis fœda perpetratio. Deinde cùm inquit: Omnia dum coarguuntur à luce manifestantur, fructum exprimit fraternæ obiurgationis. Est autem horum verborum sensus, vt eum explicat Ambrosius, tum demum videntur & apparent dum obiurgantur scelerati. Quia qui peccat quam diu nõ corripitur, minimè sibi peccare videtur. A luce autem manifestantur, quia filij Dei, qui lucis filij dicuntur, ea coarguunt, vita, doctrina, sanisq; admonitionibus. Huius dicti probationem subiungit à natura lucis, Omne, inquit, quod manifestat, lux est. Vt enim tenebræ obscurant & tegunt occulta. Ita lux in diem producit quod tenebris obuolutum erat. Huc addit & aliam comparationem à pronunciatis. Surge, inquit, qui dormis, hoc est, qui in peccatis stertis, desere peccata, & exurge è mortuis, hoc est, à peccatis mortem inferentibus abstineto. Et illucescet tibi Christus, hoc est, senties consolationem per spiritum Christi. Quo enim magis tenebras peccatorum fugimus, eo magis Sol iusticię Christus in cordibus nostris lucet. Hieronymus negat hoc dictum vsquã in scripturis extare. sunt qui existimant Apostolum respicere ad locum qui est Esa. 60. cap. Surge illuminare quia venit lux tua, & gloria Domini super te orta est. Alij ad 9. cap. Esaiæ, hoc testimonium referunt, vbi habetur. Populus qui ambulat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in vmbra terræ mortis lux splenduit super eos. Alij existimant μιμητικῶς hoc dictum esse. Omnes enim Prophetæ & synceri verbi præcones dum homines à peccato reuocare moliuntur, horum verborum sententia vtuntur. Primùm enim, vt par est inuitant ad pœnitentiam, seu conuersionem. Deinde promissionis verbum addunt, & consolationem quibus eriguntur resipiscentes. Quapropter & nos sciamus vnicuique nostrum à spiritu Christi dici, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Videte igitur quomodo accuratè ambuletis, non vt insipientes, sed vt sapientes, redimentes occasionem, quia dies mali sunt, propterea nolite esse imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

Quod antea lucis & tenebrarum nomine Metaphoricè dixit, id iam propria locutione exprimit: Videte, inquit, quomodo accuratè ambuletis non tanquã insipientes, hoc est, ignari Christi & Euangelij, sed tanquam sapientes, hoc est, edocti veritatem Dei, & conscij voluntatis diuinę. Huius exhortationis rationem subijcit à temporis circumstantia sumptam. Redimentes, inquit, occasionem, quoniam dies mali sunt. Quid autem sit redimere tempus ex collatione contrariorum intelligimus hoc modo: sinere tempus elabi nobis aliud agendo, & redimere tempus contraria sunt. Vt igitur illud hominis est negligentis & dissoluti: ita hoc frugi & sapientis, qui non modo non abutitur occasione, sed mille voluptatibus redimit. Metaphora sumpta est à mercatoribus, qui curiosè merces considerant & delitijs omnibus facile vel lucellum aliquid anteponunt, idq; potissimum quando tempora sunt plena difficultatum. Veluti cùm fames, vel penuria ingruit, vel quãdo cum astutis hominibus est agẽdum, vel cum mercatura dubiæ & ancipitis fortunæ videtur. Tum enim solent mercatores omnia circumspecte agere in quamuis oportunitatem intenti. Proinde demum tempus redimere dicimur, quando vel dispendio omnium rerum quas charas habemus in hoc mundo, captemus verã parandæ salutis oportunitatem per Euangelium oblatam. Nam is demum precium redemptionis erit si illecebris & omnibus impedimentis, quæ nos à regno Christi auocare possent renunciemus, ac omnibus modis intenti simus occasioni reparandæ salutis, idq; ideo: quia dies mali sunt: non quidem, quantum ad spacia horarum & cursum Solis, sed quantum ad corruptos mundi mores attinet. Est enim Metonymia qua subiectum pro adiuncto ponitur. Ex his infert quod proposuit, sed alijs verbis: Propterea, inquit, nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini, quasi diceret: quandoquidem tantum periculum ex omni parte circumstat pios à malitia & corruptis mundi moribus, cauendum est, ne per inscitiam sinatis vos à vera via abduci: sed spectandum est potius, vt semper sit vobis in conspectu voluntas Domini, quæ vobis perpetua vitæ regula esse debet in tota vita vestra, ac in omnibus actionibus. Quosnam vocet imprudentes exponit antithesi Apostolus. Nam eis opponit intelligentes quæ sit voluntas Domini. Quare imprudentes erunt hoc loco qui secure viuunt parum cogitantes de vita iuxta voluntatem Domini componenda. PORRO hic Pauli locus dignus est, quem semper in conspectu habeamus. Nam admonet ne sinamus nos multitudinis exemplo præcipitari in flagitia, à quibus, si vere pij esse volumus, abstinendum est omnino, ac voluntati Dei studendum, etiamsi omnibus quæ carni placent renunciandum esset. Hic vnusquisque nostrum se examinet, videatque ne hanc Spiritus sancti exhortationem pertinaciter contemnat, illecebris carnis & alijs quæ mentem à veræ pietatis studio auocare possunt, indulgens.

Et ne inebriemini vino, in quo inest lasciuia, sed potius impleamini spiritu, vobisipsis loquentes Psalmis & hymnis & odis spiritualibus, canentes, & psallentes in corde vestro Domino, gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi.

Generali exhortationi exempli causa species quasdam seu hypotheses subijcit, ac primo loco commendat nobis spiritualem lęticiam, dehortans à læticia carnali. Vt enim spiritualis læticia quædam spiritualis sapientia est: ita carnalis ebrietas insipientiæ quoddam genus existit. Quare vt ab hac dehortatur, ita ad illam adhortatur annexo argumento ab vtriusq; effectu, idque per προσαπόδειξιν. Nam vtrique ordine sua adijcitur ratio quemadmodum in multis superioribus etiam factum est. Ne, inquit, inebriemini vino, id est, ne captetis ex immodico potu exhilarandi occasionem. quare? Quia in eo est ἀσωτία, hoc est, omnis generis lasciuia & intemperantia. Facit enim ebrietas, vt in omne genus scelerum ruas præceps: iuxta notos versiculos:

Quid non ebrietas designat, operta recludit.
Spes iubet esse ratas, ad prælia trudit inermem.

Quinã ἄσωτοι dicantur Cicero lib.2. de finibus, hisce verbis indicat: Noli mihi fingere asotos, vt soletis, qui in mensam vomant, & de conuiuijs auferantur, crudiq; postea rursus sese ingurgitent. Hæc igitur nõ solũ Deũ grauissime offendit & extinguit Spiritus sancti lucem in corde, verumetiam mentem alienat, occultum reuelat, libidinẽ accendit, corpus eneruat,

eneruat, plurimos animi & corporis morbos gignit, cuius rei testis esse poterit ferè vniuersus orbis. Huic Paulus opponit plenitudinem spiritus, hoc est, gaudium in Spiritu sancto, vnde erũpimus in pia colloquia de Deo ac rebus diuinis, in Psalmos, hymnos, odas & gratiarum actiones pro omnib⁹ in nomine Domini nostri Iesu Christi, reddẽdas Deo omnipotenti & patri benefico qui omnia suis abunde largitur. Ideo enim hic coniungit Deum & patrem, nõ quod sint diuersi, sed vnus Deus: cuius quidem potentia Dei, voluntas verò patris nomine designatur. PORRO discrimen inter Psalmos, hymnos & odas, hoc est, Psalmi sunt in quibus Musici cum aliquo instrumento adhibentur prę̨ter linguã. Hymni laudis cantica sunt, siue sola lingua, siue alia ratione fiant. Odæ vocis sunt cãtica, quæ non sunt laudis tantum sed aliarum quoque rerum, vt Prophetiarum, doctrinarũ, exhortationum, &c. Hæc autem omnia Paulus vult esse spiritualia, hoc est, non inepta & lasciua, sed ad spiritualem ædificationem composita. Nam Epitheton spiritualis ad argumentum & finem referri debet. Nec his repugnant verba Pauli, dicentis: Loquentes vobis ipsis. Item, Psallentes in corde vestro. Nam phrasis scripturę est loqui vobis ipsis, id est, inter vos ipsos. Canere in corde, id est, ex corde. Non vult Apostolus petulantes cãtilenas, & inanes organorum mugitus, quibus non ædificatur conscientia, Sed magis vastatur conscientia, piæ meditationes impediuntur & orandi ardor extinguitur: sed tantũ ea requirit cantica quę ex pio corde proficiscentia spiritualem lætitiam pijs pectoribus afferunt. DOCET itaque hic Pauli locus, in quibus rebus piorum lætitia cõsistat, nimirum in mutuis colloquijs de Deo ac rebus diuinis, in pijs cãtilenis, quibus corda nostra ad maiorẽ fiduciã excitantur. Porrò tametsi ebrietas tanquam fœdissima pestis est detestanda, honesta tamen & sobria piorum conuiuia nequaquam damnanda sunt. Nam & hæc pietatis quædam & mutuæ charitatis incitamenta esse possunt, vnde pij non abhorrebunt à tali conuiuandi ratione, modo intemperantiam & ebrietatem detestentur: sed de hac vide Pastorem meum.

Subditi estote inuicem in timore Christi.

Hactenus de communibus Christianorum officijs disseruit Apostolus, nunc personalia officia commendaturus Ephesijs, Primum proponit generalem thesin de mutua subiectione, ex qua postea gradus quosdã & hypotheses extruit. Porrò in hac thesi duo sunt obseruanda diligenter, videlicet præceptum & regula, seu ratio præcepti. Præceptum est: Estote inuicem subditi, hoc sanè præceptum ad omnes omnium hominũ status pertinet. Nemo enim est, qui non debeat ex officio charitatis alijs seruire, sic Reges & Principes suis seruiunt subditis. Nam vbicunq; veritas mentẽ occupat, ibi prompta quoq; voluntas ad præstanda officia adest. Regula autem mutuæ subiectionis est timor Christi. Hic autẽ timor nihil aliud est, quam cultus fidei & subiectionis. Hic timor tollit omnem arrogantiã, qua homines se inuicem tanquã ex alto despiciant. Hic timor facit, vt nos ipsos abnegãtes renunciemus omnibus, quæ Christus in suis ferre non potest. Deniq; hic timor efficit, vt exemplo Christi omnibus seruiamus, idq; vt nostra obedientia glorificetur Deus, & inter nos mutuo charitatis officijs iungamur. Hæc igitur subiectionis regula in intimum cordis nostri reponatur. Nam qui hanc regulam in mutuis officijs præstandis nõ sequitur, Christi quidem nomen sacrilege sibi vsurpare potest, sed spiritus Christi imperium peruicaciter excutit.

Vxores proprijs maritis subditi estote, tanquam Domino, quia vir est caput vxoris, quemadmodum & Christus caput Ecclesiæ, & ipse est seruator corporis, sed veluti Ecclesia subijcitur Christo, sic & vxores proprijs maritis in omni.

Proposuit generalem thesin de subiectione mutua, iam ab œconomico statu exempla petit, & ordine, vxorum & maritorum, liberorum & parentum, seruorum & dominorum officia mutua explicat, ac primo loco de vxorum officijs erga maritos agit, propositionem per comparationem confirmat ac modum subiectionis ostendit. Propositio comparata est: Vos vxores estote subditæ proprijs maritis tanquã Domino. Hæc subiectionis lex imponitur mulieri Ge. 3. Propterea quod mulier se à serpente seduci passa sit. Et quanquã in statu hominis primo vxor erat marito subiecta, tamẽ diuersa fuit illa subiectio ab ea, quæ postea mulieri imposita est. Prior enim subiectio fuit liberalis & minmè dura, posterior vt peccati pœna grauiori iugo premit. Verũ hoc iugum cum Domini voluntatẽ intuentur piæ fœminę, ꝑpter quem debent suis maritis subiectionem, fit iucundum potius quam triste. Rationem propositioni subijcit ab ordinatione Dei & ab vtili, Quia, inquit, vir est caput vxoris, hoc est,

non ſolum ſuperior vt caput in corpore, verumetiã quemadmodum caput ſubminiſtrat corpori vim & efficaciam vnde corporis incolumitas cõſeruatur, ita maritus vxoris incolumitatem intueri debet. Hoc voluiſſe Paulum capitis vocabulo indicat ſequens collatio, Quemadmodũ, inquit, Chriſtus eſt caput Eccleſiæ, & ipſe eſt ſeruator corporis. Eſt autem Chriſt⁹ caput Eccleſiæ, tum quia ſolus illi præeſt, tum quia quicquid habet boni Eccleſia, hoc ex Chriſto capite fluat, quemadmodum in cap. 2. declarauimus. SEQVITVR modus ſubiectionis: ſed veluti Eccleſia ſubijcitur Chriſto: ſic & vxores proprijs maritis in omni. Debet igitur ſubiectio hæc eſſe liberalis, ſpontanea, alacris, officioſa, iucunda, caſta, honeſta, pia. Etſi autem pari autoritate minimè pollent Chriſtus & maritus, tamen exemplo Chriſti, viri vxoribus dominantur, & referunt quandã imaginem Domini Chriſti in Eccleſia. HINC multæ doctrinæ colligi poſſunt. PRIMA, quod mulieres Chriſto obœdire nequeunt, imo Sathanæ laqueis ſe inuoluunt, quæ maritis ſunt immorigeræ. SECVNDA, quod mulieres ex obœdientia & ſubiectione pia maximum fructum percipiant, non ſecus atque corpus quod capiti adhæret, ex eo vim viuificam mutuatur. TERTIA, quod mulieres proprijs maritis contentæ eſſe debeant, quibus etiam in omni officio pio & honeſto placere ſtudeant. QVARTA, quod mulierum ſubiectio non ſolum ſit probanda propter cõmoditatem domeſticam, verumetiam quia eſt cultus Deo placens, quando ex fide & vera charitate proficiſcitur. QVINTA, quod confutetur hic error veterum hęreticorum qui coniugium tanquã rem prophanam & Chriſtianis quodãmodo indignã iudicarũt. Nam longe aliter hic Spiritus ſanctus iudicat cõferens honeſtũ coniugium copulæ Chriſti & Eccleſiæ. Hic notetur memorabile dictum Epiſtolæ ad Hebræos: Honorabile inter omnes cõiugium & cubile impollutum: Scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

Viri diligite vxores veſtras, quemadmodum & Chriſtus dilexit Eccleſiã, & ſeipſum tradidit pro ea.

Secundum exemplum ſeu hypotheſis propoſitæ theſeos, & continet tria, præceptum, cauſam & modum dilectionis. Præceptum eſt. Viri diligite vxores veſtras. Ratio ſeu cauſa ab exemplo Chriſti ſumitur. Chriſtus dilexit Eccleſiam. Ergo & mariti proprias vxores diligere debent. Modus exemplo exprimitur. Et tradidit ſemetipſum pro ea. Hinc apparet magnitudo dilectionis Chriſti. Quare ſi mariti dominari volunt vxorib⁹ Chriſti exẽplo, ſciant quod eodem exemplo moneantur, facto ſi res poſtulat ſuam dilectionem declarare, quemadmodum Chriſtus fecit dum propria morte Eccleſiæ vitam ac ſalutem acquiſiuit.

Vt eam ſanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt ſiſteret eã ſibijpſi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam aut rugam, aut quicquam tale, ſed vt eſſet ſancta & irreprehenſibilis.

Occaſione ab exemplo Chriſti diligentis ſuam Eccleſiam & tradentis ſe pro ipſa arrepta, commode digreditur Apoſtolus in commendationem gratiæ Chriſti erga ſuam Eccleſiam, cuius gratiæ gradus eleganter hic diſtribuuntur, iuxta ordinẽ beneficiorum, quæ Chriſtus ſuæ Eccleſiæ ex gratia cõtulit. Primum enim dilexit Eccleſiam. Deinde ex dilectione tradidit ſeipſum pro ea. Tertio, ſanctificat Eccleſiam, id eſt, ſeparat eam ſibi, ac ipſam Deo cõſecrat per remiſsionem peccatorum ac regenerationem ſpiritus. Quarto, modum apponit Apoſtolus per quem Chriſtus ſuã Eccleſiã ſanctificat, Mundans, inquit, eam lauacro aquæ verbo. Quinto loco finis adijcitur ſanctificationis Eccleſiæ, nimirũ vt Eccleſia ſit pulchra & decora ſine macula & ruga, vera ſanctitate & innocentia ornata.

CÆTERVM quartus & quintus gradus fuſiori explicatione indigent. Variam enim & multiplicẽ doctrinã continent. Cùm igitur inquit: Mundans eam lauacro aquæ in verbo, vim ſacramenti baptiſmi eleganter exprimit. Nam hæc ſi retexueris, quinq; perpendenda ſe offerẽt in baptiſmo. Primum Chriſtus mundans. Soli enim Chriſto hic honor cõpetit, qui apparuit vt deſtruat opera Diaboli & aboleat peccatum. Huc pertinet illud Ioan. Sanguis Ieſu Chriſti filij ei⁹ purgat nos ab omni peccato. Secũdo, lauacrũ aquę ponitur, quod eſt externũ ſymbolum gratiæ ac interioris purgationis ſigillum. Tertio loco veritas ſigno reſpõdens cogitanda eſt, quæ eſt occulta mundatio animæ, ac interior purgatio à peccato. Quarto loco additur, in verbo, vt intelligatur baptiſmi vis & efficacia eſſe ex promiſsionis verbo. Quinto loco indicatur analogia ſigni ad veritatẽ, quæ analogia in omni ſacramẽto diligenter eſt conſideranda. Signum eſt lauacrum aquæ. Analogia ſigni ad rem eſt hæc. Quemadmodum aqua foris purgat corpus: ita ſanguis Chriſti intus animã à peccatorum

ſordibus abluit. Hanc analogiā mundādi verbo ſignificauit, his rite perpenſis facile intelligi poteſt quo in loco ſacramenta Eccleſiæ habēda ſint. Sunt enim ſymbola & ſigilla quibus Deus offert ſuam gratiā, & teſtatur ſe vere exhibiturum quod ipſa ſymbola figurant. Nam ſemper ſacramentis cōiuncta eſt veritas rei, & exhibitio, quæ peragitur arcano quodam Spiritus ſancti opere, Nō quod Spiritus ſanctus per ſeſe indigeat externo adminiculo, ſed noſtrę imbecillitatis ratio habetur. Ex his colligere facile eſt, ſacramentum in nouo teſtamento recte definiri ſignū viſibile ſeu ſenſibile, inſtitutum à Chriſto, vt obſignet verbum gratiæ & ꝓmiſsionis diuinæ fide accipiendæ. Tametſi autem impij neq; abluuntur baptiſmo, neq; nutriuntur cœna Domini, nihilominus tamen vim ſuā ſacramento, quo ad Deum attinet, obtinent, quia vtcunq; Dei gratiā reſpuant ingrati, illis tamen offertur.

PORRO deſcriptio Eccleſiæ quæ ſequitur non ad externam formam, ſed ad cordis puritatem pertinet, quod dextre intelligendum eſt, propter eos qui negant Eccleſiā eſſe, vbi ferantur vlli qualicunq; labe aſperſi, & in ſui erroris patrocinium hunc Pauli locum detorquent. Si, inquiunt, Eccleſia nullam maculam, nullam rugam habet, Si Eccleſia eſt ſancta & irreprehenſibilis, non erit iſte cœtus Eccleſiæ in quo ſunt vlli ſcelerati. Hunc errorē formula precādi quā nobis Dominus præſcripſit, refellit. Ita enim iuſsi ſumus orare, Remitte nobis debita noſtra, &c. Et in Pſal. dicitur: Pro iniquitate remittenda orabit ad te omnis ſanctus. Si igitur omnes ſancti opus habent, vt quoditie precentur remiſsionē peccatorū, nō erunt omnino immunes ab omni labe. Et Iohan. dicit. Si dixerimus quod peccata non habeamus, nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Si confiteamur peccata noſtra fidelis eſt & iuſtus vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniuſticia. Non ſignificat igitur Paulus Eccleſiam omnino iam mundatam & omni næuo vacuam eſſe, ſed potius adoleſcere indies & proficere, eoq; tendere quó nunquā in hoc ſeculo poterit peruenire. Nam tantiſper manet Eccleſia in hoc mundo, duobus modis contaminata eſt. Primum enim nullum ipſius membrum adeo purum eſt & perfectū, vt nullis omnino vicijs circumſeptum ſit. Fideles igitur omnes quamdiu hic verſantur ſemper immundiciē aliquā habent, quæ in eorum carne reſidet, ſicuti aperte cōprobatur ſanctorum experientia, Rō. 7. Deinde bonis & pijs in Eccleſia ſemper admixti ſunt hypocritæ & ſcelerati qui ſuis ſordibus totum cœtum quodammodo inficiunt, quemadmodum aperte docet Paulus, ſcribens Corinthijs. Corinthios enim Eccleſiæ titulo ornat, ſed tamen inter eos multos arrogantes, multos contaminatos edulijs idolorum, nonnullos crimine incœſtus infames, plurimos irreuerenter ſacra cœna vtentes, nō paucos, qui reſurrectionem mortuorum in dubium reuocarunt, fuiſſe manifeſtum eſt. Hoc etiam ipſe Dominus ꝓpoſita parabola de zizanijs aperte cōuincit. Quo igitur ſpectat magnificum illud præconium Apoſtoli definientis Eccleſiam eſſe ſponſam Chriſti, carentē omni macula & ruga, ſanctam & irreprehenſibilem? Reſpōdeo. Eccleſiam cōſiderari dupliciter, videlicet, in ſe, & in Chriſto: Quatenus in ſe conſideratur, multas omnino habet maculas quibus inuoluitur, quæ tamē nō imputantur ipſi donec ſuperior manſerit ſpiritus in ipſis. Verum quatenus cōſideratur in Chriſto, non ſolū ſine macula eſt, ſed infinito decoro exornata, ſcilicet iuſticia Chriſti, quā per gratuitam condonationem eſt conſecuta. Auguſtinus diſtinguit inter ſtatum Eccleſię in hac vita & in futura. In præſenti vita habet Eccleſia ſuas maculas. In futura erit ſine omni macula, vere pura ſancta & irreprehenſibilis. HIC locus Apoſtoli docet, cōſolatur & cōfutat. Docet, in quem finē abluimur ſacro baptiſmate, nimirum vt puritati ſtudeamus. Cōſolatur eos qui hic peccatis inuoluti, ingemiſcūt, quod adeo grauiter peccati mole grauentur. Futura eſt enim aliquando plena mundatio. Huc pertinet querela & conſolatio Apoſtoli, Rom. cap. 7. Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? gratias ago Deo per IESVM CHRISTVM Dominum noſtrum. Confutat eos qui gloriantur de baptiſmate & interim impuram ducunt vitam, pugnantē cum baptiſmi analogia, quę perpetuæ pœnitentiæ nos admonet. Hic obijci poteſt, quod Paulus ſuis Iudæis obiecit. Rom. 3. Circumciſio quidem prodeſt, ſi legem feceris, ac ſi legis tranſgreſſor fueris, circumciſio tua in præputium conuerſa eſt. Ad eundem modum recte obieceris ijs qui nomine tantum Chriſtiani ſunt. Baptiſmus quidem prodeſt, ſi legem baptiſmi feceris, hoc eſt ſi fœdus baptiſmi ſeruauerit. At ſi tranſgreſſor fueris: baptiſmus tuus tibi nihil proderit.

Sic debent viri diligere ſuas vxores tanquam propria corpora.

Modum diligendi vxores clarius adhuc oſtendit, ad primum coniugium Adæ & Euæ reſpiciens. Adam adducta ad ſe vxore dixit: Hoc nunc os de oſsibus meis, & caro de carne mea. Atque ideo de coſta Adæ Dominus formauit mulierē, vt præfiguraret Chriſtum & Eccleſiam. & oſtēde-

ret quo animo mariti & vxores in ſacro cōiugio erga ſe mutuo eſſe debent. Perinde enim ſunt maritus & vxor, atq; vna eademque caro, id eſt, corpus, vnde hoc argumentum Paulus extruit. Nemo eſt qui proprium corpus non diligit, Vxor autem eſt vnum corpus cum marito. Igitur mariti proprias vxores, vt propria corpora diligere debent.

Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit. Nullus enim vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit, ac fouet eam, quemadmodum & Dominus Eccleſiam, quia membra ſumus corporis eius, ex carne eius, & ex oſſibus eius. Huius rei cauſa relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt hi duo in vnam carnem.

Confirmat diligendas eſſe vxores, ac primo loco, duo axiomata, ſeu principia ponit, quæ ſunt popoſitiones duorum ſyllogiſmorum. Deinde alia duo argumenta ſubijcit: Quorum prius ab exemplo Chriſti, poſterius ab ordinatione Dei petitur. Hæc poſteriora argumenta confirmandis prioribus adhibentur. Primus ſyllogiſmus, ex primo axiomate huiuſmodi eſt: Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit, Sed quilibet maritus ſeipſum diligit. Ergo etiam ſuam vxorem diligere debet. Secundus ſyllogiſmus, ex ſecundo axiomate, hic eſt: Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit ac fouet eam, vxor eſt caro proprij mariti, Ergo maritus non debet vxorem odiſſe, ſed potius nutrire & fouere. Huc iam attexit argumentum ab exemplo. Chriſtus nutrit & fouet Eccleſiam, quia eſt caro ex carne eius & os ex oſsibus eius. Atq; hoc confirmat adducto teſtimonio ex 2. cap. Geneſ. Huius cauſa relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carnem vnam, quaſi diceret, potius relinquendi parentes, quibus lege naturæ obſtrictus eſt homo, quam vt vxorem deſerat, cum qua vna caro eſt, donec ſcilicet ſubſtantia matrimonij manſerit ſalua. Nam ſi adulterium interuenerit, rea perſona abſcinditur ab illa carnis vnitate, quam in honeſto matrimonio requirit Dominus. Dicuntur autem maritus & vxor vna caro non ſubſtantia ſed affectu. Perinde enim maritus diligit & fouebit ſuam vxorem ac propriam carnem. Similiter & vxor maritum amabit vt propriam carnem. Sunt proinde maritus & vxor veluti vnus homo, ex qua vnione Chriſtus reſponſum petit ad quæſtionem de diuortijs.

Myſterium hoc magnum eſt, at ego dico in Chriſtum & in Eccleſiam.

Admonitio eſt. Non enim ſatis potuit Apoſtolus verbis eloqui, quam admiranda copulæ Chriſti & Eccleſiæ imago ſit coniugium à Deo in Paradyſo inſtitutum. Tametſi autem coniugium res externa eſt, tamen Apoſtolus illud fuiſſe typum quendam ſponſi Chriſti & eius ſponſæ Eccleſiæ affirmat. Quemadmodum enim mulier ex viri dormientis latere deſumitur: ita Eccleſia per efficaciam mortis Chriſti naſcitur. vt relictis parentibus honeſta vxor ſuo adhæret marito, eoque ſolo contenta eſt: ita Eccleſia relicta idolatrica fornicatione, vnico Chriſto ſponſo adhærebit, & potius parētes dulciſsimos deſeret, quam vt à Chriſto ſponſo diſcedat. Præterea ſicut ex latere, id eſt, de medio corpore ædificatur Eua: ita Eccleſia ex carne Chriſti & ex oſsibus eius progignitur, quod quidem myſtice intelligendum eſt. Eſt enim quædam rei viſibilis ad rem ſpiritualem ἀναγωγία, vnde & à Paulo myſterium, hoc eſt, Sacramentum dicitur. Ducit namque coniugium nos quodammodo per rem viſibilem ad intimam copulam Chriſti & Eccleſiæ (quam primum matrimonium figurauit) cogitandam. Atq; hoc eſt quod Paulus vult, cum inquit, At ego dico in Chriſtum & Eccleſiam, ac ſi diceret: Coniugium maſculi & fœminæ à Deo in Paradyſo inſtitutum eſt, non ſolum propter mutuum adiutorium & prolis procreationem: verumetiam, vt ſit quidam typus ſpiritualis copulę Chriſti & Eccleſię, ita vt ſub viſibilibus rebus res ſpiritualis, quaſi in imagine repræſentetur. Quare non inepte myſterij definitio vſitata Græcis huc accommodari poteſt. Definiunt enim Græci Theologi myſterium eſſe actionem viſibilem habentem annexam ſibi ſpiritualem quandam contemplationem. Quanquam autem hæc definitio Sacramentis Eccleſiæ Chriſti in genere competit, tamen longe alia ratio eſt Sacramentorum, quæ ita κατ' ἐξοχὴν appellamus. Nam illa tantum ſunt ordinata & inſtituta à Chriſto, vt ſint cæremoniæ ac ſymbola quædam inuiſibilis gratiæ quam offert Euangelium. Cuiuſmodi duo tantum ſunt in nouo teſtamento, videlicet Baptiſmus & Cœna Domini. PORRO vt Papiſtæ male detorſerunt hunc locum ad infirmandum quod coniugium inter noui Teſtamenti Sacramenta ſit numerandum, ita debili fundamento nituntur, qui Papiſtas refutari ſatis arbitrantur, ex eo quod Græcis ſcribatur μυστήριον,

& non Sacramentum, cū illæ duæ voces non magis significatione generali differunt quā λευκὸν & candidū. Nam quod Græci Theologi appellarunt μυστήριον, hoc Latini sua lingua Sacramentum dicunt. Quare vt coniugium Sacramentum siue mysteriū recte appellari à Paulo veteres sentiunt, Ita eos errare non dubitandum est, qui coniugium inter noui testamenti symbola numerant. Quia nec cæremonia est noui testamenti propria, nec promissio gratiæ Euangelicæ per se confirmat, nec solius Ecclesiæ symbolum est, sed est status toti generi humano cōmunis. Verum si quis penitius inspiciat hunc locum, deprehendet hāc esse ipsius veram sentētiam: mysterium hoc, videlicet, quod sumus membra corporis Christi de carne eius & ossibus eius, est magnū. Nam quia aliquid interpositum fuit inter 10 hæc verba (Membra sum⁹ corporis eius de carne eius & ossibus eius) addit interpretationem, at ego dico in Christum & in Ecclesiam. Hoc est, magnum mysterium voco copulā Christi & Ecclesiæ: cuius typus fuit primum cōiugium in Paradyso institutum. Atque ita mysterium hic significat arcanū quiddam ad quod nec sensus nec ratio pertingere potest:

Cæterum vos quoque singuli vxorem suam quisque sic diligat vt seipsum, mulier autem vt timeat maritum.

Ne quis symbolum tantum putaret coniugium sacrum, ac ideo ad primorum parentum cōiugium solummodo referenda esse, quæ de collatione Christi cū Ecclesia dicta sunt, bre-20 uiter anteuertens accommodat exemplum in genere ad omnes, & paucis concludit, quæ de mutuis coniugum officijs disseruit. Vt autem officia mariti erga vxorem ad vnum dilectionis caput reuocat Apostolus, ita vxoris munus esse affirmat, vt metuat & reuereatur virum vt caput suum. Hac voce reliqua officia mulieris cōtinentur. Maritus qui haud simulate diligit vxorem, is intimo cordis affectu tanquam propriam costam eam cōplectitur, hoc est, vt hic Paulus loquitur, sicut seipsum, id est, vt propriam carnē. Hunc enim modum dilectionis præscribit Apostolus. candide igitur de ea sentit, benigne loquitur, cōsilio & opera adest, Denique præstat illi omnia humanitatis officia, quæ ipsi debet iuxta legem Dei & naturæ præscriptum, Officium quod huic dilectioni ex aduerso respondebit, timoris vocabulo cōtinetur, quo cultus reuerētiæ intelligitur, quo vxor vt inferior, supe-30 riorem colit, & reddit omnia debita subiectionis officia, non obmurmurat marito, nō insurgit aduersus ipsum, nō dominium quærit aut primatum in familia, sed ex charitate, ex pia storga omnia præstat officia. Hæc subiectio cū ex fide & timore Dei proficiscitur, pulcherrimū est honestæ fœminæ ornamentum. Docet propterea hic locus δημοκρατίαν, quodammodo contra naturam esse. Nam domesticum imperium mariti in vxorem formam optimi & iustissimi imperij commonstrat. Fieri enim non potest, vt pax sit & concordia diuturna, vbicunque est ἰσοτιμία, quæ facit, vt nemo alteri cedere velit.

CAPVT VI.

40

Summa Capitis Sexti.

LIBERI & parentes, serui ac domini debita sibi inuicem præstent officia, omnes aduersus regnum Satanæ spirituali Panoplia se arment, orent pro omnibus, ac pro me, cuius statum vt cognoscatis, mitto Tichicum.

Ordo & partes Capitis Sexti.

50 *VT in fine Capitis quinti de mutuis coniugum officijs disseruit, ita in huius sexti principio liberorum & parentum, seruorum ac dominorum officia describit. Deinde redit Apostolus ad generalem exhortationem, hortatur Ephesios, vt spirituali Panoplia se muniant aduersus spirituales hostes, quorum breuem descriptionem adiungit, & panopliæ spiritualis partes per distributionem attexit. Præterea, vt pro se orent postulat Apostolus, monetque se ad illos misisse Tichicum, vt ipsos consolaretur. Postremo suo more totam epistolam faustа imprecatione & voto claudit.*

EXEGESIS CAPITIS SEXTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FILII obœdite parentibus vestris in Domino.

Tertia hypothesis, videlicet de obœdientia liberorum erga parentes, in qua duo sunt obseruanda. Vnũ quod obœdiẽtiæ nomine vsitata synecdoche complectatur scriptura honorem, cuius obœdiẽtia certissimum indicium est. Hic honor in duob⁹ consistit, in affectu nimirum & in effectu. In affectu consistens honor est, vera pietas erga parentes, vera dilectio & ardẽs storga, qua parentes eo quod parentes sint complectimur. Effectus honoris parẽtibus debiti, est mente statuere eorum statum vere ordinem diuinum esse, ideoque in honore habendũ, libenter se potestati parentum subijcere, obœdire in omnib⁹ honestis & licitis, gratitudinem & beneficentiam exhibere, & errata maiorum ἐπιεικείᾳ tegere, vel prudẽter dissimulare. Alterum quod hic obseruandũ dixi, est, quod hæc obœdiẽtia in Domino fieri debeat, id quod de duabus rebus maximis liberos admonere debet. Primum, vt obœdiãt propter Dominum, seu propter mandatum Domini, idque ex fide. Huc illud Siracidæ: Qui timet Deum honoret parentes. Deinde vt sciant sibi obœdientię modum hic præscribi, ne in rebus pugnantibus contra voluntatem Domini parentibus obtemperent. Nam si quid tale tentarint parentes, liberi superioris Domini mandato sciãt se à parentum lege exemptos esse. Si igitur parentes quid præceperint, vel aduersus religionem, vel contra honestatem, vel in damnum patriæ communis nullam debent liberi parentibus obœdientiam, imo se potius totos parentibus opponant, ita tamẽ ne transgrediantur pietatis limites. Huc pertinet illud præclarum Ausonij dictum: Parentibus suis tum demum aliquis obtemperat, cum sponte facit, quæ ipsi recte iusserint. Cum his congruit dictum Domini. Si quis vult venire ad me, & nõ odit patrem suum, & matrem suam, non potest meus esse discipulus. Amandus est ergo pater sed prępondendus est creator. Et Ambrosius ait: si officium parentibus exhibendum est, quanto magis autori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes. Et idem ait: Vt pascendos scriptura parentes præcipit: ita propter Deum relinquendos iubet, si impediant deuotæ mentis affectum. Odium igitur quo Christus docet, vt parentes prosequamur, dissimulationis est, qua surdi Syrenum cãtus præterimus, hoc est, parentes nos huius mundi illecebris immergere contendentes non agnoscimus, non eis auscultamus, Proinde odiũ hoc, est dissimulationis non persecutionis, vitationis non suppressionis, pietatis non crudelitatis. Tunc enim eos tanquam odio habere, præterire, fugereque debemus, quando eos vna cum Deo colere non possumus. Si vero vtrumque debite fieri poterit, tum & Deo & parentibus debitus cultus exhibendus est.

Hoc enim iustum est. Honora patrem & matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) vt bene tibi sit, & sis longæuus in terra.

Ratio propositæ parænescos. Est autẽ tripartita, nimirum ab honesto, caussa imperante, & vtili. Honestum est ac iustum benemeritis gratiã reddere, ac potissimum parentibus qui nos genuerunt & educarunt. Caussa imperans, est lex Dei quæ præcipit vt liberi parentes honorẽt: Vtilitas est felix in vita successus & longæua vita. VERVM hic quæstiones nonnullæ excutiendæ sunt, quarum prima hæc est. An nõ sæpe contingit pios filios pręmatura morte succumbere? quomodo igitur hæc promissio longæuæ vitæ super terram constans manebit? An nõ sæpe pessimi filij longo viuunt tempore? Respondeo. In primis considerandum est, quod quicquid nobis terrestrium bonorũ benignissimus pater cœlestis promittat, sub hac conditione accipiẽdum sit, quatenus in bonũ animæ nostræ salutemq; expediat. Quamobrẽ haud raro fit, vt quo quis magis à Deo diligitur, tanto citius tollatur ex hac vita, iuxta illud: Ablat⁹ est iustus ante diem, ne malicia sensus eius immutaret. QVOD autem mali & nequam filij interdum longo viuant tempore, in caussa est lenitas & bonitas Dei inuitantis eos ad pœnitentiã. quam si cõtempserint, reponũt sibi thesaurum in diẽ iræ, vt tandem ob suam cõtumaciam æternis pœnis crucientur. CVR hoc præceptum ab Apostolo primum vocatur in promissione, cum sit quartum in ordine, & primũ præceptũ habeat subiectã promissionem fauoris & misericordiæ Dei? Respondeo. Duplex obseruanda est promissio in lege Dei. Vna generalis, peculiaris altera. Generalis est illa quam primum præceptũ annexam habet, quæ sane promissio est vniuersalis obœdientiæ legis, hoc est, non propriè pertinet ad primum præceptum, sed ad omnia præcepta seu vniuersalem legis obœdiẽtiam. Peculiaris promissio est, quæ peculiariter & seorsim alicui præcepto annectitur, vt cum quarto præcepto longęua vita præmium obœdientiæ erga parentes promittitur. PRÆTEREA quæstio de fatalis termini vitæ cuiusque necessitate ex hoc loco soluitur. Nã hæc Apostoli

verba manifeſtiſsime refellunt eos, qui affirmant terminum vitæ nec culpa anteuerti, nec obedientia prolongari poſſe. Quod ſi verũ eſſet, nequaquã Spirit⁹ ſanctus hoc loco polliceretur felicem ſucceſſum, lõgæuam vitam ijs qui ſuos venerantur parentes, id quod ſane perabſurdum eſſet, ſi obœdiẽtia hæc nihil faceret, vel ad proſperum rerum ſucceſſum, vel ad prolongationẽ vitæ. Tenenda ſunt igitur firmiſsima teſtimonia aduerſus iſtã Stoicam & falſam imaginationem, quæ non ſolum vehementer morib⁹ nocet, verumetiã pietatis exercitia prorſus extinguit. Sunt autẽ tria potiſsimum teſtimoniorum genera, quæ iſtam Stoicam de immoto vitæ termino neceſsitatẽ euertunt, vt ſunt, promiſsiones obœdiẽtiæ, comminationes contumaciæ, & exempla vtrorumque. TESTIMONIA promiſsionum ex multis hæc pauca aſcribere libuit, Exod. 10. Deut. 5. Honora patrẽ tuum & matrem tuã, vt bene ſit tibi & lõgo viuas tempore ſuper terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus eſt. Prouerb. 9. Per me multiplicabũtur dies tui & addẽtur tibi omni vitæ. Prouerb. 10. Iuſticia liberabit à morte. Ibidem. Timor Domini apponit dies. HARVM promiſsionum exempla ſunt multa, Deut. cap. 9. cum Deus minaretur ſe populum cõtumacem perditurum eſſe, intercedit Moſes, & iuxta promiſsionem parcitur pœnitẽtibus. Niniuitis interitus voce Dei conſtitutus erat quadrageſimo die poſt inceptam concionem Ionæ, ſed pœnitentibus iuxta promiſsionem parcitur. 3. Reg. 14. Dauid ſupplicat Deo, erecto altari, vt ceſſet interfectio & impetrat quod petit. Taceo exemplum Ezechię Regis, cui quindecim anni additi ſunt pœnitenti. TESTIMONIA comminationum contumaciæ ſunt plurima, qualia ſunt hæc. Prouerb. 20. Qui maledicit patri & matri ſuæ, extinguetur lumẽ eius in medijs tenebris. Prouerb. 10. Anni impiorum abbreuiabũtur. & Pſal. 54. Viri ſanguinũ non dimidiabunt dies ſuos, &c. Leuit. 20. minatur Dominus flagitioſis exterminationem de populo ſuo, quæ ſane exterminatio nihil aliud eſſe poteſt quam abruptio vitæ propter perpetrata ſcelera. HARVM comminationum exempla plurima occurrunt, Geneſ. 38. Her filius Iudæ quia fuit nequam in conſpectu Domini, dicitur à Domino occiſus. Ibidem. Onan effundens ſemen in terram, ne ſuſcitaret fratri ſemen, occiditur à Domino. Achan propter ſpolium de anathemate, voce Dei iubetur lapidari, Iudic. 7. HÆ promiſsiones & comminationes, eorumq; exempla ſatis manifeſte euertũt opinionẽ Stoicã de fatali vitæ termino. NEC cum his rationibus pugnat dictum Iob, quod illi ad ſtabiliendum ſuum dogma detorquent. Iob enim ſub cõditione loquitur, ex qua nihil certi poſſe cõcludi manifeſtum eſt. Et ſi quis omnino ex verbis Iob terminum vitę certum definiri contendat, is ſciat dictũ Iob de vitæ termino definito, nõ ad fatales cauſſas, ſed ad obœdientiã & inobœdientiã mandati Dei referendũ eſſe. HVC & quæſtio de vanitate genethliacorũ, hoc eſt, eorũ qui ex horoſcopis fortunas hominum & ſucceſſus diuinãt, pertinet. Etſi aũt fatendũ eſt omnia terrena & inferiora corpora, cũ aſtrorum curſu cognationem quandam habere, atq; inde qualitatem aliquam ducere, tamen inde nequaquã concludi poteſt, quæ ſit morum cuiuſq; & valetudinis conſtitutio, quid cuiq; euenturũ ſit, & quid quiſq; in vita, aut acturus ſit, aut paſſurus, quando præterea & quomodo quiſq; ſit moriturus. Hæc fere ſunt quæ Chaldæi iſti ſe diuinare poſſe profitentur. Nam vt nobiliſsimæ illi arti quam aſtrologiam naturalem nominant recte ordinis naturalis & motuũ corporum cœleſtium cognitionẽ tribuimus: ita merito ſuperſtitionẽ damnamus eorum, qui aſtrologiam iudiciariã (hoc enim auguſto titulo ſuam ornant ſuperſtitionem) profitẽtes, ex natali cuiuſq; hora fortunam eius metiuntur. Nam quantum quidem ad morum cuiuſq; & valetudinis cõſtitutionem attinet, affirmo ex aſtris nequaquam concludi quicquã certi poſſe. Etſi autẽ aliquis concentus eſt aſtrorum cum inferioribus, quo cõcentu habitudines informãtur, quæ ſunt proprie corporũ, nonnũquam & affectuũ in hominibus, qui magna ex parte ex tẽperamentis pendent, tamen errant genethliaci cũ ex naſcendi tẽpore iudicium faciunt. Nam cum fatentur ex naſcendi tempore recurrendum eſſe ad generãdi tempus, ſuã produnt vanitatem. Nequaquam enim fieri poteſt, vt certo conſtet genethliaco conceptionis tempus. Nam cum nõ ſolum naſcendi tẽpus anteuertitur ſæpè: verumetiã ſæpiſsime longius protrahitur parientium infirmitate. Quî quæſo fieri poteſt, vt certum pũctum generationis deprehendas? præſertim ſi vel per pauca horæ momẽta aberres, maxima fieri ſolet cœli & ſtellarum inclinatio. Qui ergo certo aliquid vult prædicere ex generandi tẽpore, eum neceſſe eſt manu aſtrolabium tenere cum generationi detur opera. Nam horologijs credere in tãta re parum tutum fuerit. DEINDE cum multi vno eodemq; tẽporis puncto editi, natura & moribus ſunt diſsimiles, quis cõpos mentis mores hominum ex aſtris pẽdere credet? Præterea multo maior vis eſt ſeminis vnde fœtus naſcitur quam aſtrorum, quãtum quidem ad informationẽ morum attinet. Videmus enim multos parentum naturam & mores exprimere. NEQVE vllum locum habet hic ſpiritualis generatio, qua mo-

res

res sanctorũ informãtur, quæ sanè regeneratio nõ ex astris, sed ex Dei voluntate depẽdet. Quantum aũt ad valetudinem corporum attinet, etsi nonnulla ex parte pendere ex astris iudico, tamẽ à Genethliacis eã definiri posse nego, propter puncti generationis incertitudinem. Eodem fundamento nititur eorũ diuinatio qui ex natalitio cuiusque sidere quid cuique sit euenturũ in vita diuinare se posse proficentur. Nã vt incertum est generationis tẽpus sicut ostensum est: ita euentuũ in vita caussę aliunde profluunt, Firmum est dictum Domini: Honora parẽtes, vt benè sit tibi. Hoc augurium certissimo certius est, quod sanè nullũ Genethliacorum decretũ, nullus horoscop⁹ abolere potest. Quod autem de mortis genere & tempore dicunt, eiusdem est vanitatis vaticinium. Constat enim vno aliquãdo prælio, vnaque hora cecidisse hominũ sexaginta millia, qui absq; omni dubio diuersissimos habuere horoscopos. Constat quoq; eodem momento infantes in lucẽ editos diuersissimis tẽporibus obijsse diem. Ex his cõcludo vanissimam esse superstitionem eorum, qui suæ Astrologicę iurisdictioni hominum casus & fortunas subijcere volunt. Dicãt cõtra quicquid velint, nobis autem hæ rationes sufficiant ad euitandas illorum præstigias. Horoscopus hominis aut pendet ex tẽpore cõceptionis, aut ex tẽpore partus, sed vtrunq; incertum est ijs qui non astant generantibus & patiẽtibus, tenentes Astrolabiũ, in manu. Deinde si euentus pẽdet ex astris, simile omnium erit fatum, quorũ idem est Horoscopus, sed hoc falsissimum esse fatebitur omnis sanæ mentis compos. Si prosper rerum successus pendet ex astris, profectò ex ijsdem pendebit obedientia erga Deum. Nã hic illius propria est caussa. Præterea si mortis genus, aut quæuis infortunia ex astris pendent, pendebunt & peccata ex astris, quod sanè horrendum dictu est. Hæc cùm ita sint, volo studiosos admonitos, vt sicuti verã & naturalem Astrologiam summopere in vita vtilẽ, magnifacere, vt donum Dei eximium & præclarum par est: ita fugiãt impostores, præstigiatores & planos istos, qui ex Horoscopis se diuinare posse certo profitẽtur, quid boni aut mali homini euenturũ sit in hac vita, præsertim cum illa superstitio vehementer bonis morib⁹ noceat, pugnet cum honestis legibus, & sit contumeliosa aduersus Deũ. qui vt res prosperas obedientiæ præmia: ita infortunia & quæuis incommoda peccati pœnas esse testatur. ILLVD autem quod quidam afferunt mitigare conantes istorũ Phrenitidem, videlicet, Astrorum decreta non esse Prætorea. Item, astra inclinare & nõ cogere: recipio quidem, modo istam inclinationem ad corpora tantùm & corporum temperamenta referri patiantur, & nõ ad animos & voluntates hominum, in quibus est προαίρεσις, quæ est facultas sanè libera, qua pluribus propositis, volũtas potest alia præ alijs eligere, virtutẽ sectari, & vitia fugere ciuiliter saltem, Verũ istud parũ congruit tã magnificis Chaldęorum nostrorum pollicitationibus, qui suam artem adeo immotam esse volũt, vt nihil nisi ad eius præscriptũ fieri glorientur. Nã inclinatio non est necessaria vllius rei caussa, præsertim in hominib⁹ qui iudicio mentis regi possunt, cõtra inclinationẽ si mala est. Vt interim taceã nihil ineptius esse quam certo effectum concludere ex partiali caussa, eaq; infimi ordinis seu minimæ efficaciæ ad producendum effectum. QVOD autem Mathematici prædicere possunt Eclipses & aëris temperiem, hoc fit ideo, quia illæ pendẽt ex certis caussis quæ ex ordinatione Dei aliter nunquã agunt. Hæc autem videlicet temperies aëris ex inclinatione astrorum, quæ in rebus inanimis plerunque non fallit, dependet. Quare vt Eclipsis demonstratione, ita temperies aëris coniectura nititur, longè aliter se res habet in potentijs rationalibus, præsertim in voluntatibus hominum, quę promiscuè se habent ad cõtraria, sicuti dictum est.

Et vos patres nolite prouocare ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina & admonitione Domini.

Hæc quarta est hypothesis superiori respondẽs, vt enim illa à liberis obedientiam: ita hæc analogum officium parentum erga liberos requirit: ac primo loco quid parentes cauere, Deinde quid liberis suis præstare debent, præscribit Apostolus. Cauendã monet nimis seuerã & asperam tractationẽ, nulla lenitate conditam. Durior enim tractatio, in qua nõ relucet paterna Storga, plurima incõmoda sibi cõiuncta habet. Primũ enim liberos reddit pusillanimes & stupidos. Deinde paulatim odium instillat teneris mẽtibus aduersus parẽtes. Tandem contumacia ac rebellio accedit ex odio accepta, vt vbi tandem velis lenior esse, frustra labores. At vbi paternum imperium exercetur rectè, ibi autoritas quidẽ in timore & obsequẽti studio, στοργία verò in amore & alacritate placẽdi parentib⁹ pueros retinet. Vt igitur blanda patrum segnes facit indulgentia natos, Ita prudens educatio & iustũ imperium liberos frugi efficit. QVID autem pueris suis parentes præstare debeant breuiter subiungit, cùm ait: Sed educate illos in disciplina & adminitione Domini: Hic tria requirit Apo-

rit Apostolus à pijs parẽtibus, videlicet, educationem quam ex lege naturæ liberis suis parentes debent: Disciplinam, qua vt instituãtur nati in rerum piarum & honestarũ cognitione. ita humani ac comes reddantur, quo ipsorum prudẽs cõuersatio & parẽtibus ipsis sit honori ac Reipub. vtilis. παιδεία enim Græcis facultas quædam animi est, qua homo & sibi æquior, & alijs humanior efficitur. Quod sane nequaquã fieri potest sine liberali institutione. Ex quo fit quod παιδεία interdum Metonymicῶς ipsam instructionẽ significet. Deinde quia instructionis scopus est humanitas, significat interdum παιδεία, per Metalepsin humanitatem, hoc est, mansuetudinem in morib⁹ & facilitatẽ in tota vita. Et admonitionẽ Domini, pro qua vetus interpres male posuit correptionẽ. Nam Gręca vox νυθεσία in genere talẽ admonitionem notat, qua alicui veluti in animum ponas ac ingeras quid factu opus sit. Genitiuus Domini loco epitheti appositus est. Vult enim Apostolus, vt illa teneris mẽtibus asiduis monitionibus instillentur, quæ Domini sunt, hoc est, quæ ad veram pietatem & timorem Domini faciant. Deinde etiã vt adhibeantur artibus discendis, ad quas natura videantur maxime idonei. Nazianzenus Eudoxio Rhetori scribens dicit antiquam legem Atheniensiũ fuisse, eamque optimam, qua præcipiebãtur, vt postquam nati ad pubertatẽ peruenissent, artibus discendis adhiberentur: idque hoc modo. Publice proponebantur cuiusque artis instrumenta, ad quæ adducebantur puberes. Cuiuscunq; aũt artis instrumento quilibet delectabatur maxime, eam artem, vt disceret natura monstrãte iubebatur. Huc illud Poëtæ: Tu nihil inuita dices facies ue Minerua. Parentũ igitur munus erit diligenter explorare ad quas artes liberi ipsorum maxime idonei videantur. HINC itaque discant, primum parentes ipsi, quod Deus ab ipsis serio requirat, vt in vera religione sua voce ac admonitione instituant liberos. Nemo igitur existimet parochorũ tantum esse, & præceptorum teneros puerorum animos pietatis doctrina imbuere. Verũetiam idque multo magis parentum, quorũ interest vna cum lacte in teneros puerorum animos semina pietatis iacere, modo contumaces erga Deũ haberi nolint. Deinde discãt & liberi suum esse officium non solum parentibus pietatem tradentibus obedire, verumetiam iuxta pietatis normam mores studiose componere. Proinde qui vel frigide de pietatis studijs ipsi sentiunt, vel ijs autores sunt, vt à teneris vnguiculis (vt aiunt) quam diligentissime in religione suos institui negligãt, videant quid velint olim Christo Domino respondere, qui per os sacrum Pauli etiam pueris commendat sacrarũ literarum studium.

Serui obedite dominis secundum carnem cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, tanquam Christo, non ad oculum seruientes, tanquam hominibus placentes, sed quasi serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum beneuolentia seruientes Domino & non hominibus.

Vt supra liberis & patribusfamiliâs analoga officia commendauit, ita hic seruis præscribit suum officium erga carnales dominos. Etsi autem apud nos rarior est talis seruitus qualis fuit Pauli tempore apud multos, tamen ad nostros quoque seruos & ancillas pertinet hoc Pauli præceptum. Verum huius pręcepti circumstantiæ diligenter perpendendæ sunt. Primum enim requirit à seruis obœdientiam cum timore, hoc est, cum sollicita reuerentia coniunctam. Deinde hanc obœdientiam vult proficisci ex simplicitate cordis, quæ excludit proteruiã & latens odium. Vult enim vt cor non discrepat ab obœdientia externa. Tertio, caussam & modum præscribit, cùm inquit: tanquam Domino. Hoc enim dicto monet Apostolus, vt in omni opere suo ad voluntatem & mandatum Dei respiciant serui. Vt igitur propter mandatum Dei serui suis dominis obœdientiam debent: ita propter idem mandatum cauebunt ne quid in gratiam carnalium dominorum cõtra mandatũ Dei faciant. Quarto, quia serui plerunque ad oculum magis seruire solẽt quam ex animo, ideo Paulus pręcipit Christianis seruis, vt absque ὀφθαλμοδουλίᾳ & adulatoria in præsentia Domini diligẽtia faciant officium cogitantes hoc Dominum à se requirere, vt ex animo & cum beneuolẽtia seruiant. PORRO hic locus Pauli apertissime refellit Anabaptistarum & Libertinorum errorem, qui inter Christianos quandam barbaricam ἀναρχίαν esse volunt, in qua nullus alicui obœdiat. Falso enim definiunt Christianam libertatem esse manumissionem quandam ab omni seruitute cum ciuili, tum spirituali, nõ intelligẽtes Christianam libertatem in spiritu & non in carne positam esse. Deinde hic locus docet & consolatur pios seruos, docet quidem vitæ statum in quo viuunt placere Deo, modo iuxta normam à Paulo præscriptã se gerant: Cõsolatur vero eos qui grauiori seruitute pressi sunt, dũ hoc dicto Pauli eruditi cogitant se non solum voluntati Dei subiectos esse, verũetiam certo statuũt quod

Deus

Deus sibi factum iudicet, quicquid ex simplicitate cordis præstetur dominis carnalibus. Quare nemo seruorum iugum excutiat, nisi id legitime fieri possit.

Scientes quod vnusquisque quicquid boni fecerit, recipiet à Domino, siue seruus sit, siue liber.

Addit cõfirmationem à notissimo scripturæ pronunciato desumptam. Deus enim in scripturis passim hanc promissionem inculcat, quod velit operis ac laboris nostri meminisse, promittens liberalem mercedem omnibus suę voci obtemperantibus. Debent igitur serui ad hanc promissionem in suis laboribus respicere, & certo statuere, Deum veracem esse in suis promissionib⁹, atque à Deo expectare remunerationem obœdientiæ promissam. Verùm quia Papistæ huiusmodi sententijs de præmijs bonorum operum ad obruendam veritatem Dei de gratuita iustificatione abutũtur, breuiter quomodo iuxta analogiam fidei huiusmodi sententiæ intelligendæ sint exponam. PRINIPIO sciendum est, quod huiusmodi generales promissiones omnibus quidem hominibus applicandæ sint, sed non eodem modo. Sunt enim duo hominum genera, pro quorũ varietate applicationem fieri necesse est. Alij enim pij sunt, id est, renati, & filij Dei. Alij impij sunt & non renati, filij irę. Posteriori generi si sentẽtias de promissionibus præmiorum & mercedis applicare velis, nihil aliud inde cõficies, quam filios iræ manere sub ira. Nihil enim præstare possunt, quod Deo placere potest, etiamsi externa species operum videatur sanctissima. Immotum est enim hoc oraculum spiritus sancti. Impossibile est placere Deo sine fide. Donec igitur homines fide vacui sunt, veluti putridæ sunt arbores, quæ nullum bonum fructum edere possunt. Ex his igitur concluditur firmissima demõstratione, Deum redditurum impijs infernum & damnationem, quando iuxta opera eorum eis mercedem largietur.

At si superiori generi hominũ, hoc est, filijs Dei promissiones mercedis applicare velis, hęc puncta ordine apud animum cogitanda sunt, vt sine errore iuxta analogiam applicatio fiat. Primum omnium statues pios à rigore legis liberatos esse per christum, quemadmodum Paulus inquit: Christus redemit nos ab execratione legis, factus pro nobis execratio. Non igitur potest damnatoria legis sententia filios Dei, id est, credentes ferire. Secũdo loco cogitabimus, quod persona credens placeat Deo propter fidem, & sit hæres vitæ æternæ. Tertio, cogitabimus quod Deus non solum à credente persona requirat obedientiam nouam, sed etiam promitat mercedem, idq́ue non ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter paternam promissionem. Quarto cogitabimus, quod opera ex fide facta sint testimonia fidei & effectus certissima suę caussæ indicia. Atque hac de caussa Deus dicitur reddere suis mercedem secundùm opera, quia videlicet opera sunt vera indicia fidei & timoris Domini. HÆC solutio pulchrè illustrari poterit, collatione facta inter patrem terrenum & patrem cœlestem. Nam sicut pater terrenus suis liberis interdum promittit amplam hæreditatem, mercedem laboris, si obœdientiam præstiterint, tametsi prius natura hæredes sunt: ad eundem modum Deus pater cœlestis suis quos habet in Christo dilectos filijs, promittit vitam ęternam mercedem obœdientiæ ex fide pręstitæ. In hunc modum accommodatæ promissiones mercedis excitãt in pijs studium obedientiæ, ac impiæ doctrinæ Papistarum nihil patrocinantur.

Et vos Domini eadem facite erga illos, remittentes minas, scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cælis, & personæ acceptio non est apud eum.

Postrema est de personalibus officijs parænesis respondens proximè præcedenti. Requirit autem Apostolus duo à dominis. Primùm, vt eadem faciant seruis, hoc est, vt seruato iure analogo, mutuam officij beneuolentiam seruis pręstẽt. Non enim similes operas requirit in specie, nec similẽ subiectionem, sed pro suo modo respondens officium. Seruus igitur laboret fideliter, Dominus vicissim grato animo debita mercede seruum laborantem complectatur ac foueat in Dño. Hoc enim vult Apostolus, cũ inquit: τὰ αὐτὰ. vt seruetur officij inter dominũ & seruũ iusta proportio. Deinde requirit à dominis, vt remittãt minas. Quo dicto sublatam vult omnẽ duriorem seruorum tractationem. Huic parænesi rationem subiungit à cõnexis. Sciẽtes, inquit, quod & vestri ipsorũ Dominus est in cœlis, ac si diceret: nõ est quod ob dominium in seruos vestros efferamini. Nam & vos quoq; habetis dominũ, qui æqualia vobis reddere poterit, nulla habita ratione vel dominij vestri vel paupertatis seruorum. Nullus enim personæ respectus est apud illum, qualis apud iniquos iudices esse solet, sed iuxta caussæ

rationem

rationem & veritatem iudicat. Dominus enim, inquit Ambrosius, iustus iudex, caussas discernit, non personas. Personæ vocabulum hoc loco non substantiam significat sed qualitatem, hoc est, quicquid præter caussę veritatem respicitur in iudicando. Non igitur debet hoc dictum de personarum acceptione torqueri in alienũ sensum. Nam in hoc dicto subest collatio inter Deum & homines. Hi plerunq; ex ijs quę foris patent & in oculos incurrunt iudicant, mouentur genere, diuitijs, cognatione & amicitia, & cõtra interdum odio & alijs affectibus, vnde fit, vt veritate caussæ omissa perperam iudicent. Deus vero cuius rectum est iudicium & secundum veritatem, nõ mutat iudicium iustum propter domini aut serui personã sed iudicat iuxta caussæ veritatem, non habita personarum vlla ratione. Perpetuo enim sequitur hanc immotã iusticiæ suæ regulam, pœnitentes enim in gratiã recipit, & omnes impœnitentes & contumaces abijcit. HINC pij domini se humiliare corã Deo quem habent communem cum seruis dominũ discant, & ipsius exemplo admoneãtur non contemnere seruos propter externam personam, hoc est, vilem conditionem, sed magis complecti eos, quia tametsi hic in terra conditio est diuersa, tamen in cœlo communem Dominum habent, quem vt conserui vtrique colere debent.

Quod reliquum est fratres mei: confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius, induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli.

Redit Apostolus ad generalem exhortationem, in qua post doctrinam gratiæ, post exhortationes ad virtutes Euangelio dignas, & post propria certorum quorundam statuũ officia, compellat sub nomine Ephesiorũ omnes pios, eosq; ad animi fortitudinem hortatur, sumta armatura aduersus insidias Diaboli, potentissimi quidẽ hostis, si ipsius technas multiplices & insidiãdi vias, & si nostras vires intuebimur, sed prostrati tamen & victi si eum respicimus in quo inest totum nostrũ robur. Nam cũ in hunc firma fiducia recumbimus, fit, vt Diabolus quantus quantus est, qui tẽpestatem seruis Dei commouet, ipse naufragium faciat. IN verbis Apostoli in primis obseruãda est exhortationis forma. Cõfortamini, inquit, in Domino & in potẽtia virtutis eius. Hac forma primũ significatur quod extra Dominũ & sine ipsius potenti robore nihil plane valeamus aduersus tam potẽtem hostẽ Diabolum. Deinde quod ipsius Domini effecti membra, robore ipsius robusti reddamur aduersus Satanã & eius ignita tela. Huius autẽ roboris efficimur participes quando in Christũ Dominũ viua fiducia recumbimus, efficimur filij Dei, atq; adeo membra Christi, quod ex his Iohannis Apostoli verbis liquet: Hæc est victoria quæ vicit mundum fides nostra. Proinde non naturæ sed gratiæ est robur illud quo Satanę & carni resistere possumus. Atq; illud robur est Christus ipse quem fide apprehendimus. Huc illud ad Timotheum: Milita honestam militiam, retinens fidẽ & bonam conscientiam, quam postquam quidam repulerunt circa fidem naufragium fecerunt.

Etsi autẽ hoc robur à Domino est, imo ipse Dominus est, tamẽ cum Apostolus nos hortatur, vt corroboremur & sumamus totam armaturã Dei, requirit nostrũ studium & nostram industriam. Quare necesse est nostram voluntatẽ actiue concurrere, & non tantum passiue. Nam vt volentes possumus excutere fidem & resistere spiritui sancto: Ita conuersi possumus ex gratia fidẽ retinere, & spiritum sanctum ac donum Dei, vt Paulus loquitur, in nobis exuscitare. Est enim donum Dei veluti viua quædam flamma in cordibus credẽtium, quam nobis secure torpentibus Caro & Satã suffocare possunt. Quare Paulus suum Timotheum non frustra monet, ne sinat istud donum suffocari. Suggero tibi, inquit, vt exuscites Dei donum quod in te est. Huc illud, 1. Thess. 5. Spiritum ne extinguatis. Est proinde Christiani hominis sollicite ambulare coram Deo suo, ac perpetuo cauere ne donũ, quod ex gratia acceperat, sua amittat ignauia. Huc pertinent omnia pietatis exercitia, omnes exhortationes piorum pastorũ, & vniuersæ Ecclesiæ disciplina. Sunt enim hæc veluti flabella quædã, quibus flamma diuinitus in nobis accensa exuscitatur. Præterea hic locus Pauli docet omnes pios in grauissima ac difficilima expeditione esse cõstitutos: in qua nõ est quod vllas expectent inducias. Nam aduersarius noster nunquã non est in armis. Et reuera sicut Petrus ait: semper circuit, vt leo rugiens, ademtis catulis, & quęrit quẽ deuoret, idq; facit nunc aperto marte, nunc ex insidijs. Nam cum doctrinã Dei abijcere suadet, cũ mores turpissimos contra legis Dei normã inducit, cũ omnia scandalis & cædibus replet, aperto adoritur nos marte, & se palam hostẽ Christi profitetur, verum cum se in angelum lucis transfigurat, & vitia virtutũ laruis induit, & doctrinam sanctitatis fuco præuertit, ex insidijs agit. Atq; ideo magis formidabilis ijs qui vniuersa armatura Dei nõ sunt instructi. QVID nos hinc colligemus? Cum Christiana vita sit in hoc muudo quædã spiritualis militia,

litia, idq; aduersus tam potentem hostem, par est profecto vt fortes imitemur milites, qui luxu aut inertia non torpent, sed semper in acie aduersus hostẽ sunt parati, ne opprimantur incauti. Hoc si fecerimus nullum erit periculum. Nam cum Apostolus addit vt possitis stare aduersus insidias Diaboli, significat nos victores fore, modo arma à Domino nobis porrecta & donata tenentes, fiducia Christi sub vexillo ipsius strenue pugnauerimus. RECTISSIMA vincendi hunc inuisibilem hostem ratio est, si incœperis ab interno & domestico hoste domando, qui caro dicitur, contra quem spiritus pugnat. Non enim tentat in nobis, nisi quod in nobis carnale dominatur, & illuc maxime impellit quo per seipsos inclinari homines perspicit, Atq; ita infirmitatem nostram ad arma suæ nequitiæ conuertit, & carnis nostræ morbo aduersus nos vtitur, hoc est, nostris affectibus quasi armis nos oppugnat. CAETERVM si quis quærat cur Deus permittat Diabolo humanum genus ita prosequi & oppugnare: Athanasius quæstione vndecima ad Antiochum his verbis respõdet: vt diligentes, inquit, Deum manifesti fiant, & dediti voluptatibus reprobentur. Nullo enim se oppugnante aduersario non probabuntur Regis ingenui milites. Diligentibus igitur Deum fit Diabolus caussa victoriæ, coronæ atq; præmiorum. Hæc Athanasius. At ego vno verbo respondeo decretum Dei esse, quod Deus velit conformes filio suo in cruce & persecutione fieri, quos olim statuit cum filio glorificare.

Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus rectores mundi tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.

Exhortationis ratio à periculi magnitudine sumta. Proposita enim hostis formidabili potentia excitat Ephesios ad maiorem vigilantiam, ne à tam versuto & potẽti hoste se sinant incautius opprimi. In hunc enim finem vires hostiũ explicat & patefacit, vt nos paratiores ad pugnam reddat. Cum autem Apostolus ait: Nõ est nobis lucta aduersus sanguinem & carnem, nõ negat nobis aduersus homines & propriam carnem certandũ esse, sed cõparatiue loquitur, quasi diceret: Si respicim⁹ hostes spirituales quos habemus, nulla plane pugna iudicabitur ea cõflictatio quę nobis est cũ carne & sanguine. Significatur igitur hac loquẽdi formula periculi magnitudo, belli genus, & hostiũ qualitas. Hostes nostri nõ sunt caro & sanguis. Ergo sunt spirituales, spirituale est difficile bellũ, Quare etiam ad illud spiritualia arma requiruntur, sicuti Paulus etiã monet, 2. Cor. 10. Vbi sic ait: non sunt carnalia arma militiæ nostræ sed spiritualia. CVM autem hostes nostros vocat principatus, potestates &c. Non diuersos dęmonũ ordines enumerat, sed potentiam eorundẽ hostium varijs appellationibus describit. Cũ enim ἀρχὰς, id est, principatus & imperia vocat Diabolos, non solũ monet haud contemnendos tanquã nullis pollentes viribus hostes: Verumetiam postulat vt iugũ ipsorũ excutiamus, quod fit cũ ex fiducia Christi illis renũciamus. Nullis enim imperant, nisi qui sponte iugo ipsorũ colla subijciũt. Nã principatus & subiectio correlatiua sunt. Deinde cũ ἐξουσίας eosdẽ hostes nominat, significat ius imperij, quod Diaboli in homines propter peccatũ exercent, idq; iusto Dei iudicio. Hac ergo appellatione monemur, vt à peccato per Christũ libertati peccatũ omne fugiamus, ne rursus Diabolus ius imperij in nos obtineat. Vox quę sequitur κοσμοκράτορες, id est mundi rectores, significat Diabolos tantũ præesse malis facinoribus, ac eos solos subiectos sibi habere, qui mũdanis desiderijs inuoluuntur, & inescantur. Nõ enim hoc loco mundus significat hanc rerum machinã à Deo conditã, quã solus Deus sua bonitate condidit, sed homines significat mundanos peccato indormiẽtes, atq; adeo ipsa peccata, quemadmodũ aperte significatur interpretatione sequenti, cum mundũ huius seculi tenebras definiat. Quod autẽ tenebrarum voce Dei ignorãtia & quoduis peccatũ significetur notissimũ est. Sicut igitur eos qui lux sunt, Christus gubernat & regit: Sic eos qui tenebrę sunt, ad omne malũ Diabolus pręcipitat & instigat. POSTREMO loco cũ subijcit: aduersus spirituales nequitias in cœlestibus, naturam hostium notat. Sunt enim spirituales hostes. Ex quo & agilitas eorum, & quod sint inuisibiles, indicatur. Illo admonemur de periculi magnitudine, hoc de insidijs occultis. Nã cũ inuisibiles sunt, quo minime creditur, moliuntur nos obruere. Quare cautos nos esse oportet, ne opinione citius opprimamur. Huc pertinet vocabulum Nequitiæ, quo vt studiũ & fallẽdi ratio Diabolorũ significatur: Ita monẽtur pij, vt perpetuo excubẽt aduersus tam nequiosum & malignũ hostẽ, qui nullas fœderis cõditiones recipit, nisi nos imperio ipsius subijciamur, renunciata fide Christi. Quod additur, in cœlestib. varie exponitur: Ambrosius per cœlestia intelligit firmamentũ mũdi: quidã hunc caliginosum aerẽ: nonnulli res cœlestes, de quibus certatur. Præliũ enim hoc nõ de mundi regnis, sed de cœ-

lestibus

lestibus rebus suscipitur. Etsi autē res se ita reuera habet, tamen simplicior videtur sensus, videlicet, quod locus vnde hostes nos impugnent, designetur. Nam ex sublimi nos aggrediuntur, & nostris ceruicibus imminent, vt nunquam ad momentū oculi cessent nos impugnare. Hoc igitur eo pertinet, vt cogitemus quam graue & difficile prelium sit, prodire in certamen cum eo hoste, qui vel ex loci natura poterit nos facilius adoriri & opprimere.

Propterea accipite totam armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare.

Conclusio est & repetitio propositionis, quæ infertur hoc modo: Hostes Ecclesiæ sunt potentes & maligni: Ergo par est, vt Christiani vniuersa armatura Dei instructi hosti se opponant, quo possint tā potenti hosti resistere, præsertim hoc tempore quo omnia difficultatū & periculorum sunt plena. Diem enim malum vocat Apostolus totum præliandi tempus, quod sane natura nequaquam malum est, sed malum dicitur periculorū & difficultatum respectu. Ratio propositionis repetitæ plenissima est consolationis. Nam certā pollicetur victoriam fore apud filios Dei, modo vsq; ad finē constantes sub vexillo Christi militauerint. Nā cum inquit, vt possitis omnibus peractis stare, requirit indefessum præliandi laborem & perpetuam constantiam ad finem vsq; prælij, hoc est, ad finem huius caducæ vitæ, quem triumphus gloriosus super hostibus sequetur. Ex hoc loco Pauli veteres sumsisse videntur distinctionem Ecclesiæ, qua alia militans, alia triumphans appellatur, non quod sint duæ diuersiæ Ecclesiæ, sed propter cōditionem ciuium Ecclesiæ eiusdem. Nam donec in hac vita sumus, tota nostra vita militia quędam est aduersus carnem, Mundum & Satanam. Huc pertinet illud dictum Iob: Militia est vita nostra super terram, sed vbi ex hac vita migrauerimus, participes erimus triumphi Christi, ita vt nullum sit nobis amplius à sagittis Satanæ periculum.

State igitur succincti lumbos veritate.

Nunc sequitur armaturæ Dei explicatio, qua Paulus vult nos indutos aduersus insidias Diaboli, in qua per hypotyposin & metaphoram ab armatura militum mundi desumtā, describit animorū spiritualem armaturam. Ac primo loco vult lumbos nostros veritate succinctos esse: hoc quid velit explicata Metaphora apparebit. Vt enim lumbi in quibus potissimæ corporis vires sunt cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: Ita animus veritate Dei firmandus est, ne Diabolus nos dubitantes ac hæsitantes facilius posternat ac trucidet. Primum itaq; omnium in hoc grauissimo prælio mens militis Christiani persuasa sit de veritate Dei. Huc illud Domini dictum Lucæ 12. Sint vestri lumbi circumcincti veritate, & vestræ lucernæ ardentes. Hoc dictum Domini cum constantiam in doctrina, tum innocentiam in moribus postulat. Et Petrus, in prioris primo. Præcincti lumbis mentis vestræ, sobrij, perfecte sperate in eam gratiam, quæ nobis allata est per reuelationem Iesu Christi.

Induti thoracem iusticiæ.

Hic pectus munitur. Vt enim militis mundani pectus munit thorax: Ita innocentia vitæ seu iusticia hominis animum conseruat, ne tala Diaboli cor penetrent ac religionem extinguant.

Calceati pedes præparatione Euangelij pacis.

Quemadmodum milites suos pedes muniunt inituri prælium quo tuti sint: Ita Christianos milites Euangelio oportet esse calceatos, quo illæsi in hoc bello persistant, pro preparatione in græco est ἑτοιμασία, qua significatur promtitudo quædam & alacritas, qua fideles Euangelium pacis amplectuntur. Genitiuus pacis locum epitheti supplet. & pacis nomine Euangelij fructus significatur. Est enim Euangelium preconium nostræ cum Deo reconciliationis.

Super omnia assumentes scutum fidei, quo possitis omnia maligni tela ignita extinguere.

Vt toti corpori scutum obtenditur, quo illud à telis tutum redditur, Sic fides ardentior & indubitata animum vndequaq; custodit & protegit. Et vt scutum aduersariorum telis obijcitur: Sic vera fides omni tentationū generi opponi debet. Cuius rei exempla plurima cap. 11. ad Hebræos recitantur. Ignita tela vocat letalia per Metalepsin. Alludit enim ad morem bellatorum, qui olim tela veneno infecerunt, vt

vulneratorum corpora inflammarentur, quo sanari rursus non possent. Præterea ignita dicuntur quia vicia alia ab alijs veluti incenduntur, nam qui locum dat vni vicio, id est, telo diaboli, mox magna caterua comitatur.

Et galeam salutis accipite.

Quemadmodum caput galea munitum tutum est. Ita omni Diaboli insultui spes futuræ salutis opponēda est, vnde consolatio in omnibus aduersis manat vberrima. Dicitur autem galea salutis per Metonymiam, videlicet, quia salutaris est. Hanc salutis galeam, Paulus 1. Thessal. 5. spem nominat.

Et gladium spiritus qui est verbum Dei.

Hactenus Apostolus armauit Christianum militem ijs armis, quibus tutus esse poterit aduersus insultus Diaboli, nunc autem gladium in manus tradit, quo hostē ipse adoriri posit, eumq; à se repellere. Et quoniam hostis spiritualis est, cōuenit etiam, vt gladius quo repellatur sit spiritualis, idē omnino quo ipse Dominus Diabolū, Matth. 4. inuasit, eumq; à se repulit. Hic gladius est oris Domini, quo ipse interfecit impiū. Nam quoties Diabolū verbo Domini repellimus, gladio oris Domini prosternitur. VERVM hic cauendum est, ne errore Papistico implicemur, atq; literam pro spiritu amplectamur. Nequaquam enim verba Apostoli intelligēda sunt de magica verborum recitatione, aut virtute exorcismi, qui ad verba præscripta recitatur, ac si in sono verborum esset aliqua efficacitas, præter eam quā habet verbum ex ordinatione Dei: nec de verborum scriptione & suspensione ad collum, quemadmodum principium Euangelij Iohannis in membrana scriptum & suspēsum ad collum, putabant gladium esse illum de quo Paulus hic loquitur. Nam tum demum verbum Dei gladius spiritualis est, quādo in nobis per fidem est efficax, ac spiritu Dei in cordibus nostris scriptum est. Tum enim idoneus est hic gladius ad reprimendum vel conficiendum aduersarium nostrum Diabolum. HINC apparet quam crudelis tyrannus sit Antichristus Romanus, qui hunc gladium spiritus populo Dei conatur eripere, nō solum corrumpendo scripturam & detorquendo in alienum sensum, verumetiam legibus cauendo, ne vulgari lingua verbum Dei Ecclesiæ proponatur, vt ab omnibus legi & intelligi posit.

Per omnem precationem & orationem, omni tempore precantes in spiritu, & in hoc ipsum vigilantes cum omni assiduitate & deprecatione pro omnibus sanctis & pro me.

Militem Christianum duplici armorum genere munitū, instructumq; ad Imperatorem adducit, vt sub ipsius vexillo strenue militet, & in periculosiori pugna ad ipsum confugiat, ne à potentissimo hoste prosternatur. Per orationem enim ad Christum imperatorē acceditur, modo oratio non fuerit tam oris strepitus, quam cordis ex fide eleuatio ad Deum fiducia Christi mediatoris. QVID autem sit spiritu orare, explicat Ambrosius eleganti antithesi his verbis: hoc est ergo in spiritu semper orare, munda consciētia & fide integra preces ad Deum dirigere. In carne enim orat qui polluta mente precatur, hæc Ambrosius. QVOD autem additur: Pro omnibus sanctis & pro me, eo pertinet, vt nobis commendatum sit mutuum iuuandi nos inuicem studium in hac spirituali militia. Nam his duabus rebus, gladio spiritus, & oratione non tantum vtemur in nostri defensionem, verumetiā in aliorum commodum quibus succurrendum est, potissimū cum eos periclitari videmus. Et quanquam pro omnibus orandum est, tamen præcipua cura sanctorum erit, hoc est, eorū qui fide & charitate nobis coniuncti sunt, vt qui eiusdem mystici corporis membra nobiscum existent. CVM autem subiungit Apostolus: & pro me, monet piorum officium esse, assidue pro ministris verbi precari, & pro conseruatione ministerij.

Vt mihi detur sermo in apertione oris mei cum fiducia, vt patefaciam mysterium Euangelij pro quo legatione fungor in catena, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui.

Cur cupiat Ephesios pro se orare Apostolus exponit & ordine tres causas enumerat, quarum prima, vt detur ipsi sermo in apertione oris cum fiducia, hoc est, vt detur ei animus constans, quo intrepide coram toto mundo doctrinam Euangelij confiteatur. Apertionem enim oris vocat liberam doctrinæ confessionē claram & perspicuā sine fuco & cauil-

& cauillatione, sine metu qui sæpe multorũ ora ita occludit, vt non meminerint se legatos Iesu Christi agere. HIC monentur omnes pij, & precipue ministri verbi, qualis confessionis fiducia in ipsis esse debeat, nimirum, vt nullo mœrore, nullis minis, nulla persecutione frangantur, quin intrepide doceant Euangelium. SECVNDA, vt patefaciam mysterium Euangelij. Hoc enim peculiare Pauli & ministrorum verbi est, vt per prædicationem vocalem patefaciant mysterium Euangelij. Pugnat itaque hic locus contra Anabaptistas qui contemto vocali verbo, reuelationes & Enthusiasmos expectant. Sed quid est quod additur: Pro quo legatione fungor? Paulus legatus Dei erat ad homines missus, vt ipsis nunciaret Euangelium, id est patris cœlestis voluntatem de gratuita salute obtinenda fiducia filij. Verum tanta fuit ingratitudo eorum ad quos mittebatur Apostolus, quod ipsum catenis vinctum in carcerem miserint. Similem fortunam expectent quotquot sincere verbum Dei docent. TERTIA, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui, hoc est, vt non solum patefaciam Euangelium, verumetiam, vt ita me geram atque dignum est tam augusta vocatione. HINC discant ministri Euangelij quanta cum reuerentia, quanto cum studio verbum Dei tractandum sit, non quidem vt fabulæ vetularum, sed tanquam omnipotentis Regis cœlorum legatio, cui aliquid addere aut adimere præter legantis Dei voluntatem nefas est.

Vt autem sciatis & vos, quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus dilectus frater & fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognosceretis statum nostrum, & consolaretur corda vestra.

Hactenus de doctrina & moribus Christianorum, nunc admonet Apostolus de suo statu, quem vt certo cognoscant Ephesij Tychicum se misisse testatur, quem à religione & fide in officio commendat, vt ei narranti fides habeatur. Duas autem caussas cur Tychicum mittat, asignat, quarum Prior est de quo nunc diximus, vt certo cognoscant Ephesij quid de se Romæ agatur. Posterior vt consoletur Ephesios ne frangantur animo propter vincula sui doctoris. QVOD autem Tychicum multo se, donis, gradu dignitatis & laboribus inferiorem, vocat fratrem, cohibere deberet Papisticos spiritus qui superbam dominationem in Ecclesiam Dei sibi vendicant. Donorum quidem est fateor diuersitas magna & vocationum dispar ratio: Sed superbum dominium ignorauit Paulus, ignorauit vera & purior Ecclesia.

Pax fratribus & dilectio cum fide à Deo patre & Domino Iesu Christo.

Fausta precatione suo more claudit Epistolam. Pacis nomine hic concordiam intelligit, quæ est mutuæ dilectionis effectus, vtraque ex fide manat.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in sinceritate.

Optat fauorem Dei omnibus Christianis quos propria designauit nota. Illi enim Christiani sunt qui sincere diligunt Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, quæ dilectio in fide & obœdientia verbi ipsius relucet. Amen.

ORNATISSIMO VIRO, DOCTRINA, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI, M. PAVLO NOVIOMAGO, OLIM CONCIONATORI ILLVSTRISS. REGIS DANIAE, &c. CHRISTIERNI TERTII, GRAVISSIMO ET CONSTANTISSIMO SVO VETERI AMICO AC FRATRI IN CHRISTO DILECTO, SALVTEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VETERES VICISSITVDINEM RERVM HVMANArum aptissime circuli volubilitati compararunt. Nihil enim in rerum natura mutabilitati præcipiti & vsitatissimæ verum vicissitudini magis simile reperitur, quam circuli rotæue motus. Siquidem vt circulus vna eademque linea circumagitur, hoc est, abit & redit, ascendit atq; descēdit, eodemq; motus impetu, quod primum erat, vltimum efficitur, & quod vltimum, primum euadit: Ita in rebus humanis summa imis, & ima summis, tristia lætis, & læta tristib. sibi inuicem succedunt, & veluti commiscentur. Id quod omnium hominum certissima experientia luculentissime testatur. Quis enim, obsecro, hominum vnquā fuit qui semper in eodem statu permansit? Cuius valetudo vnquam morbis non est interturbata? Cuius gloria non aliquando aliqua nubecula obscurata est? tempore pacis quam non vicissitudinem rerum patresfamilias & gubernatores rerumpublicarum expetiuntur? Cum sæuus Mars regnat, quæ est fortunæ constantia? An non verissimum est illud Homericum: ξυνὸς ἐνυάλιος καὶ τὸν κτανέοντα κατέκτα; vsque adeo verum est quod dicit Nazianzenus Sophronio scribens, ὡς αὔραις μᾶλλον πιστεύειν, καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Ob hanc volubilitatem non immerito τύχη φερέπολις à Pindaro nuncupatur, & ὁ βίος τροχὸς à Phocylide dicitur. Hanc inconstantiam rerum humanarum cum viderent Pompeius & Dauid, non eodem modo vterque affectus est. Pompeius hanc vicissitudinem cogitans, disputat an sit prouidentia, an Deus curam rerum humanarum habeat. Cum enim dissipato exercitu Mitylenæ diuertisset in hortum Cratippi Philosophi, magna contentione concludit, nullam prouidentiam esse, cum ipse olim in deteriori caussa felix fuerit, & nunc in caussa meliori victus sit. Dauid autem exutus regno, persequente se filio Absolone, nō disputat an sit prouidentia, sed confirmatur magis de prouidentia. Nam non solum iustum Dei prouidentis iudicium agnoscit, & se dignas pœnas luere fatetur, verumetiam euentum non fortunæ, sed Deo constantissime tribuit. Vt ex his verbis ad Zadoch Sacerdorem apparet, Reporta (inquit) arcam Dei in vrbem: Si inuenero gratiam in oculis Domini reducet me, & ostendet mihi eam & tabernaculum suum: Si autem dixerit mihi non places, præsto sum, faciat quod bonum est in oculis suis. Hæc oratio non est disputantis an sit prouidentia, Sed est anhelantis ad misericordiam Dei: qui vt punit peccatores, ita in gratiam recipit confugientes ad misericordiam. Cato cum ob bonam caussam pateretur exilium, turbata mente, de prouindentia Dei

dubitat,

dubitat,ac tandem ſibi ipſe manus cruentas affert. Contra vero Ioſeph iniuſtiſſime à fratribus venditus, in exilio conſcientia recti ſe ſuſtentat, non fremit aduerſus Deum,Sed potius acquieſcit in Deo,intuetur Dei promiſſiones,nec dubitat de prouidentia Dei,ſed certo ſtatuit Deum ſibi adeſſe, & aliquando liberaturum ſe à triſtiſſima ſeruitute in qua fuit. Breuiter, vt omnes ignari Dei viciſsitudinis rerum cogitatione decepti,perturbantur,& de prouidentia dubitant,idque potiſsimum cum aliqua ſubita calamitate inuoluuntur: Ita Theodidacti ac pij cum vident tantam rerum viciſſitudinem,Dei conſilium adorant,& ipſi preſſi cruce ad tutiſsimum aſylum nomen Domini confugiunt, & ex euentu, quem expectant lætiſſimum, mitigationem doloris petunt. Ignaros Dei adiungo ſecuros, qui cum verbis ſe ſanctos & fideles oſtentant,& gloriantur de Euangelio,factis ſe Nerones & Heligabalos exhibent. Quantum autem hic vacillant,ſæpe voce oſtendunt. Nam cum vident euentus ſuis ſapientibus conſilijs minime reſpondere, aut Deum tacite accuſant aut caſu ferri omnia apud ſe cogitant,etſi lingua aliud loquantur.

Sed quæ huius rei cauſa eſt? Ieremias eam clariſſime aſſignat cum ait: Confuſi ſunt ſapientes,præteriti & capti ſunt. Verbum enim Domini proiecerunt, & quid proderit eis ſapientia? Iere.8.

Sed qui fit quod Pompeius deſperat in exilio ſuo, & Dauid inuicto animo perſiſtit? Pompeius nec cauſam nec finem viciſſitudinis rerum humanarum intelligit. Dauid autem & cauſam & finem recte æſtimat.Sed quænam cauſa illa eſt? triplex eſt cauſa quare optimus pater noſter cœleſtis nunc nos exaltat, nunc humiliat, nunc morbis premit,nunc valetudine bona erigit,videlicet, Iudicium iuſtum, miſericordia gratuita,& δοκιμασία neceſſaria.Iuſto iudicio ſuo Dauidem exilio punit: Gratuita miſericordia eundem ad regni faſtigium euehit.Exploratione neceſſaria eundem nunc lætis,nunc triſtibus tentat,an ſe vere timeat,nec ne. Sic Abraham aliquando proſpera,aliquando triſti fortuna vſus eſt.In proſpera miſericordiam agnouit,in triſti iudicium faſſus eſt.In vtraque conſtanter in Deo acquieuit.Quod autem vocetur in peregrinam terram,quod cum fame luctetur, quod periclitetur vxoris pudicitia, quod iubeatur ipſe mactare filium, quod tandem chariſſima coniuge priuetur, explorationis argumenta fuerunt.Similia videmus in multis alijs ſanctis.

QVIS FINIS EST HVIVS VICISSITVDINIS ET INCONSANTIAE RERVM.

Duplex finis aſſignatur à Nazianzeno hiſce verbis: ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωροῦντες μᾶλλόν τι προσέρχωμεν τῷ θεῷ καὶ τῷ μέλλοντι, hoc eſt, vt cũ in hiſce mũdi rebus videamus tantam inconſtantiam & varietatem,accurramus ad Deum ipſum, & anhelemus ad futuram vitam. Ad Deum quidem accurrimus non pedibus,ſed affectibus, videlicet cum in aduerſis ipſum ex fide inuocamus ardenter, cum ob beneficia ipſum prædicamus, cum in tentationibus in eius verbo acquieſcimus conſtantes anhelamus vel ad futuram vitam,quando neglectis omnibus commodis & incommodis πολίτευμα noſtrum in cœlo eſſe ſtatuimus, vnde expectamus ſaluatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui noſtra humilia & abiecta transfigurabit corpora,vt ſint conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia qua poteſt ſibi omnia ſubijcere. Quod vbi factum fuerit, nulla amplius pertimeſcenda eſt rerum viciſsitudo.

Sed cur,inquies, mihi hæc? quorſum hæc tẽdunt? Superiori anno, Clariſsime vir, vna fuimus, & multum cõgratulati ſumus nobis inuicẽ quod nõ ſolũ in his regnis

tranquilla eſſent Eccleſiæ hoſpitia, & ſumma eſſet in religione docentium conſenſio: verumetiam quod tranquilla & quieta eſſet reſpublica ſub optimo & clementiſſimo Rege noſtro D Friderico Secundo. Deinde etiam non parum gaudij attulit vtrique noſtrum amicorum & neceſſariorum honeſta conſuetudo. Quid amplius quæſo optare potuimus? Sed proh dolor, experimur rerum viciſsitudinem permagnam.

Etſi autem religio, ſit Deo gratia, ſalua eſt: Etſi eandem optimi regis clementiam expetimur tamen videmur magnam viciſſitudinem rerum, videmus multas domos deſertas quæ ſuperiori anno habitabantur quiete. Non pauci hodie miſere mendicant panem, qui ante paucos dies abundabãt omnibus neceſſarijs. Vſque adeo ſæuo Martis imperio ſuſque deque feruntur omnia, & vt taceam de alijs, vterque noſtrum non parum hoc anno viciſsitudinem rerum experti ſumus, qui, quos habuimus chariſſimos, hoc anno amiſimus. Vt enim ego matrem chariſſimam: Ita tu filiam dilectiſſimam mœſtus deſideras. Quid hic nobis faciendum? intuentes publicam calamitatem agnoſcamus iudicium Dei punientis multa occulta & graſſantia peccata, & præſertim impunitatem ſcelerum in hoc regno: tangamur vero ſenſu doloris ob iniquitatem noſtram: & confugiamus ad eum qui diues eſt miſericordia, eumque precibus noſtris, vt benigne mitiget pœnas quas iuſte meruimus, ſolicitemus. In neceſſariorum amiſſione, cogitemus conſilium Dei, cui iſto pacto explorare fidem noſtram & patientiam placuit.

Sed dices forte, grauius eſſe filiam iuuenculam amittere, quam matrem octogenariam. Etſi non magnopere inficias eo, tamen negari non poteſt quin matris obitus homini pio acerbiſſimus ſit. Et tametſi fateor dolorem meum ex eo non parum mitigari, quod mater mea honeſte multos annos in coniugio vixerit, & deinde vidua 28. annos caſtiſſime vitam tranſegerit, & tandem ætate confecta, pie animam Deo commendauerit: tamen affirmo te non minorem conſolationis materiam habere in morte filiæ, quam ego in obitu matris chariſsimæ. Nam quod imperitis hominibus ſummum dolorem afferre ſolet, hoc tibi viro ſapienti debere eſſe maximo ſolatio ſtatuo.

Quid, inquies, hoc eſt? dicam. Pie & ſancte ab ineunte ætate fuit educata filia tua, artes honeſtas muliebri Sexui conuenientes perbelle nouit: Pie apud parentes vixit, iuſte foris cũ alijs conuerſata eſt, nupta optimo & doctiſſimo viro M. Paulo Ripenſi Epiſcopo, veteri amico meo meo ſanctiſſime & honeſtiſſime vixit, ac tandem caſtiſſimum ſpiritũ Deo qui ipſum dedit, in inuocatione nominis Dei tradidit. Quid vltra requiris? immatura morte occubuit. Quaſi immatura eſſet cenſenda, quam Deus longiorem eſſe noluit. quaſi breuis eſſet vita, quæ pie & ſancte tranſacta eſt. Seneca grauiſſime ait: Sicut fabula, ſic & vita, non quam diu, ſed quam bene acta ſit refert. Age quæſo cur filiæ tuæ Dorotheæ nomen in baptiſmo tribuiſti? An non ideo quia eam agnõuiſti δῶρον τοῦ θεοῦ eſſe, hinc enim eſt Dorotheæ appellatio. Si donum Dei agnoſcis filiam, cur ægre fers quod Deus quod ſuum eſt repetit, vt auertat ab ea pericula, quibus obnoxij ſumus nos qui ſuperſtites adhuc in hac lachrymarum valle oberramus mille caſibus expoſiti?

Sed dices: non Stoicus ſum, non exui ſtorgam diuinitus hominibus impreſſam, Natura eſt dolere ob charorum amiſſionem: fateor id quidem, ſed vt natura eſt dolere amiſſione charorum: ita pietatis eſt ſe Deo ſubijcere, & ex voluntate Dei & promiſſionibus diuinis conſolationem petere: mixtus ſit igitur tuus dolor conſolatione & obœdientia erga Deum. Hæc cogita chariſſime frater, quoties memoria dilectiſſimæ filiæ tua paterna viſcera commouet. Cogitatione iudicij & miſericordiæ Dei te ſuſtenta, meditatione æternæ conſuetudinis cum filia & omnibus ſanctis in æterna vita te ſolare, viciſſitudinem læticiæ & doloris in hac vita recole, cogita læti-

ciam

ciam & dolorem in hoc mundo sibi inuicem ita cedere, vt maior sit dolor & sæpius recurrat.

Vt auem & ego inter alios tuos amicos quos summa doctrina, magna pietate & singulari virtute tibi compatasti, nonnihil afferam ad mitigandum tuum istum dolorem ob amissam filiam, mitto tibi annotationes meas in Epistolam Pauli ad Philippenses, quas sub tuo nomine in lucem prodire volui, vt testarer de nostra inter nos amicitia, cuius testimonium volo hasce annotatiunculas esse, & rogo vt quoties has annotationes videris, reuoces in mẽtem verba Pauli, quæ sunt in huius Epistolæ tertio capite. πολίτευμα nostrum est in cœlo, vnde expectamus saluatorem & reparatorem nostrorum corporum, vt fiant σύμμορφα glorioso corpori ipsius. Crede mihi quod nullum sit præsentis doloris remedium, quam fides horum verborum & pia resurrectionis meditatio. Vale cum vxore tua Anna castissima & liberis. Haffnia, Calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM EPISTOLÆ PAVLI AD PHILIPPENSES.

OCCASIO EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES SCRIPTÆ, VT EX QVARTO CAPITE APparet, hæc fuit: Miserant Philippenses Paulo, cum Romæ in carcere ageret, necessaria ad vitæ sustentationem per suum, vt apparet, Parochum Epaphorditum: & passim Pseudoapostoli sinceram Christi doctrinam coruumpere cœperant idque prætextu Legis & Circumcisionis: sed Philippenses nihilominus in doctrina Pauli perstiterunt constantes: Quare Paulus, cum vt futuro periculo occurrat, tum vt suam erga Philippenses animi gratitudinem declaret, hanc scribit Epistolam: quæ sane varia & multiplex est, vt non posit ad vnum certum causæ genus referri, vt pleræque aliæ.

Vt autem eo clarius & distinctius tractatio ipsa intelligatur & orationis methodus cognoscatur, diuidam hanc Epistolam in septem partes, sed exclusis epigrapha & valedictionis clausula.

PRIMA itaque PARS est exordium ipsum, in quo gratias agit Apostolus Deo pro Philippensium constantia, videlicet quod perstiterint in sana doctrina, cum multi alij hæreticorum erroribus fuerint implicati.

SECVNDA PARS expositio seu narratio est: in qua quid secum actum sit Romæ, exponit: videlicet quod in carcerem sit coniectus, propter defensionem Euangelij: quæ res cessit in magnum Euangelij profectum, idque contra expectationem aduersariorum.

TERTIA PARS continet paræneses προτρεπτικάς, ad vitæ morumque integritatem & constantiam facientes.

QVARTA PARS demonstratiua est. Continet enim laudes & commendationes Timothei & Epaphroditi, vt Philippenses sciant quanti facere debeant, non solum ipsos verumetiam omnes alios qui in promouenda Euangelij doctrina versantur & occupantur.

QVINTA PARS paræneses ἀποτρεπτικάς continet, videlicet, vt Philippenses falsos doctores & doctrinæ corruptelas caueant, additis grauissimis rationibus, quibus Iudaicos errores de Circumcisione & Lege & Iusticia, qua coram Deo consistimus, egregie confutat & euertit.

SEXTA PARS, priuatas ad quosdam, & generales ad omnes exhortationes continet.

POSTREMA PARS habet approbationem beneuolentiæ Philippensium & liberalitatis eorum erga se, videlicet, quod sui rationem habuerint, & per Epaphroditum parochū necessaria quædam ad vitæ ipsis sustentationem miserint.

Hisce septem partibus admiscentur per occasionem, vt fieri solet, doctrinæ variæ & multiplices, quarum explicatio summe necessaria est, vt de duabus naturis in Christo, de humanitate Christi, de eiusdem glorificatione, de vera iustificandi ratione. De gloriosa corporum nostrorum conformatione ad similitudinem corporis Christi. De abrogatione circumcisionis & legis Mosaicæ. Sed de his copiosius in enarratione.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

GRATIIS Deo actis ob constantiam Philippensium in fide Euangelij & indicato suo pro ipsorum salute studio, exponit Apostolus quod carcer suus Romæ cesserit in maiorem Euangelij profectum, speque facta de suo ad ipsos reditu hortatur eos ad vitam Euangelio dignam.

Ordo & partes primi Capitis.

QVINQVE sunt huius Capitis membra, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium ob profectum Philippensium in fide Euangelij, Narratio Profectus Euangelij Romæ ex occasione sui carceris exhortatio ad vitam Euangelio dignam.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10 PAVLVS & Timotheus serui IESV CHRISTI. Communem professionis titulum ponit sine mentione Apostolatus, idque propterea quod ijs scribat, qui de suo officio & vocatione dubitare non poterant. Quod autem Timotheum sibi adiungit, Christianæ humilitatis indicium est. Non contemnit Timotheum vt inferiorem donis & vocatione, sed eum sibi adiungit in Euangelio socium, vt suo exemplo ministros Euangelij humilitatem doceat. Hoc proinde exemplum ministris verbi, adeoque omnibus pijs sit norma veræ humilitatis & coniunctionis mutuæ.

20 Omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis. Id est, fidelibus omnibus qui sunt in Christo, cuius sanctitatis, dum credunt, participes fiunt, & donati spiritu Christi, & regenerati per gratiam eiusdem spiritus, piam & sanctam vitam meditantur, expectantes plenam & perfectam sanctificationem. Sancti sunt igitur fideles duplici modo, videlicet imputatione & inchoatione. nā qui credunt in Christum, vt iusticiæ Christi, ita & sanctitatis eius sunt participes, & quia spiritū Christi habent, sanctitati student, hoc est, se à prophanitate mundi seiungunt, accommodant se Deo, cui se offerunt in hostiam placentem Deo per Iesum Christum. in æterna vita sancti erimus perfectione & gradibus. 30 Philippenses, quibus scribit Apostolus, fuerunt populi Philipporum quę vrbs est Macedoniæ apud Stridonem fluuium, in finibus Thraciæ, à conditore Philippo, Græciæ domitore patre Alexandri Magni sic appellata. IN hac vrbe Paulum fundasse Ecclesiam testantur Acta Apostolica cap. 16. vbi & flagra & pœnas passus est propter pytonicū spiritum, quem de puella expulit: propter quam etiam causam Philippis discedere coactus est, vbi tamen iactum verbi Dei semen indies magis magisq; radices egit, adeo vt iam pluribus Episcopis & Diaconis indigeret Ecclesia: quæ indies in sincera Pauli doctrina, & vitę innocentia creuit, nullam Pseudoapostolorum corruptelam admittens.

40 Cum Episcopis & Diaconis. Episcopi nomen Atheniensibus in vsu fuit, & significabat magistratum, qui mittebatur ad ius dicendū in ea oppida, quę sub ditione & imperio erant Atheniensium. Horum munus erat, videre quid in quaq; regione fieret, vt cognita ad reges referrent. Horum pręfectura seu administratio ἐπισκοπὴ, dicebatur. Homerus vltimo Ἰλιάδ. Hectorem Episcopum vrbis Troiæ, hoc est, defensorem & præsidem nominat. Platoni Episcopus in genere significat inspectorem & curatorē rerum agendarum. Ex hac generali significatione translatum est nomen ab Apostolis ad certā speciem, vt Episcopus sit præco Euangelij, qui diligēti cura & sedulo studio in hoc totus incumbit, vt & ipse recte doceat Euangeliū sibi concreditum, & vt alij iuxta Euangelij vocem pie & honeste viuant. Nam ἐπὶ in hac 50 compositione sedulitatem quandam & intentionem actionis significat. PORINDE, Episcopi Paulo fuerunt, quos hodie parochos, & in genere ministros verbi appellamus, id quod nō solum ex præsenti loco patet (plures enim vnius ciuitatis Philipporū Episcopos hic agnoscit Apostolus) verum etiam ex 20. capite Actorum manifestū est, vbi Paulus ministros verbi Ecclesiæ Ephesinæ, cum Presbyteros tum Episcopos vocat. Ad Timotheum quoq; & ad Titum Presbyter & Episcopus idem sunt. Verū quod nunc vnus qui alijs ministris verbi præficitur, vt eorum actiones inspiciat, Episcopus dicitur, id nō scripturæ, sed hominum decreto factum est. Est fateor vtilissimum ad conseruandam doctrinæ sinceritatem, & ad regendam disciplinam Ecclesię vtile, vnum aliquem in singulis diœcesibus siue prouincijs præficere, qui sit inspector rerum gerendarum in Ecclesia, curetq; vt omnia in Ecclesia, iuxta Pauli consilium, ordinate & decenter fiant. Hunc siue Episcopum græca voce,

voce, siue Inspectorem, siue Superattendentem vocaueris, perinde est. PORRO Diaconi nomen bifariam in scripturis sumitur. Alias enim generaliter pro quouis ministro accipitur, qua ratione Magistratus ad Roman.13. diaconus Dei dicitur. Et Paulus ipse se Euangelij Diaconum ad Ephes.3. appellat, qui & Christum Dominum diaconum circumcisionis ad Roman.15. vocat. Hac igitur ratione Diaconus ab Episcopo, vt genus à specie differt. Alias specialiter accipitur Diaconus pro administratore eleemosynarũ Ecclesiæ, qui accipiendis & distribuendis eleemosynis præficitur. Tales illi septẽ fuerunt, de quibus in Actis Apostolicis capite 6. Hos quoq; morum censores in primitiua Ecclesia fuisse nonnulli existimant, quos Paulus etiam ad Timotheum Presbyteros vocat. Hinc διακονεῖν pro erogatione eleemosynarum ponitur, 2. Cor.8. & 9. Et pro administratione ad Roman.12. interdum etiam generaliter pro quouis ministerio ponitur. Verum Diaconatus, quem postea finxerunt Pontifices Romani, nullum habet ex verbo Dei firmamentum. 10

Gratia vobis & Pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Familiaris Paulo salutandi hic modus est, à proprio Euangelij fructu seu effectu desumtus. Gratiæ nomine fauor Dei gratuitus significatur, quemadmodum ex 1. capite ad Ephes. apparet. Pacis appellatione fructus seu effectus gratiæ notatur, & complectitur quicquid ex fauore Dei nobis donatur. vt reconciliatio nostri cum Deo, salus ipsa, adeoque omnia prospera & bona. 20

PRIMA PARS.

Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri.

Orditur à gratiarum actione, quæ sane non solum affectus Pauli ad Philippenses signum euidens est, verum etiam stimulus quidã ad perseuerantiã. virtus enim laudata crescit, hinc tria colligamus. PRIMVM, quod exemplo Pauli oporteat pios Deo pro beneficijs & sibi & alijs collatis gratias agere. SECVNDVM, vt nactis beneficia Dei precemur incrementum. TERTIVM, vt cum Paulo Ecclesiæ totius, & non tantum præsentium membrorum summam curam habeamus. Deum suum vocat, vt ostendat quod soli credentes de Deo vere gloriari possint. 30 In omni memoria vestri, id est, cum summa memoria vestri. Est enim hebraismus, ἐπὶ enim pro Beth, id est, cum ponitur, & πάσῃ pro plena, seu perfecta seu summa. Significat ergo Apostolus se perpetuo memorem esse Philippensium. HVC lubet nonnulla adijcere de gratiarum actione, quæ Deo fit vere & recte. GRATIARVM actio quæ Deo fit ipsiq; placet, est agnitio & confessio beneficiorum acceptorũ cum summa gratitudine mentis & prędicatione bonitatis Dei. Vt autem hæc gratiarum actio sit perfecta, requiruntur duo: quorum vnum est συζυγία virtutum, quæ necessario adesse debent. Alterum legitimus modus agendi gratias. συζυγία virtutum est veritatis & iusticiæ copulatio, Veritas vt candide & aperte agnoscit benefactorem Deum, ita excludit hypocrisin & mendacium. Hypocrisin quidem, vt non voce & verbis tantum, sed etiã ex animo sincero gratias agas: Mendacium vero, vt non Deo ascribas successum in rebus malis. vt si latro agat gratias pro optimo spolio, aut adulter pro exoptata venere. Iusticia admonebit te gratitudinis, humilitatis, & inuocationis. Legitimus modus agendi gratias sępe à Paulo indicatur quum ait, Gratias ago per Iesum Christum. Nam cum dicit, per Iesum Christum, modum exponit verę gratiarũ actionis, in quo modo hæc ordine insunt. Primum, fides in Christum, sine qua nulla potest fieri vera gratiarum actio, nihil enim placet sine fide. Deinde confessio, qua confiteris te Christo Mediatore diuina percepisse beneficia. Tum fiducia, qua statuas tuam gratiarum actionem placere propter Christum. Postremo votum, quo ad Dei gloriam profectum exoptes quicquid acceperis. 40 50

(Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum Gaudio precationem faciens.)

Hæc parenthesi claudantur. Pertinent autem hæc verba eo, vt Philippenses summum Paulo pro sua salute studium fuisse, intelligant. Referenda sunt igitur ad locum beneuolentiæ. Cum autẽ dicit, cum gaudio precationem faciens respicit & ad præteritũ tempus & ad futurum. Nam cum dicit se gaudere, intuetur faustum incœptum Philippensium. Cum autem se precationẽ facere pro ipsis addit, monet ne ab exhibita gratia deficiant, sed potius vna precentur, vt indies magis abundent. Vt ergo ob exhibita bona pijs lætandum est, Ita pro futuris impetrandis precandum. Iam si precandũ est pro

est pro bonis impetrãdis, sequitur, Stoicum delirium detestandũ esse, quo statuitur quod omnia eueniant necessitate fatali, adeo, vt quicquid fiat, necessario fiat, & ita tollatur cõtingentia. Quod si verum esset, frustraneæ essent omnes Sanctorum preces, quibus à Deo petunt salutaria, petunt regi consilia & actiones.

Super communione vestri in Euangelio à primo die vsque in hunc diem.

Ratio propositionis à vocatione Philippensium ad gratiam Euangelij, & ab eorum in eadem gratia perseuerantia. Insignis locus, qui docet non fortuito aut casu nunc huic nunc illi genti prædicari Euangeliũ, sed hoc fieri ex dispensatione diuina. Cum enim Paul⁹ Deo gratias agit, quod Philippenses facti sint participes Euangelij, & in eo perseuerent, ipsum Deum autorem cum participationis istius, tum perseuerantiæ agnoscit.

Hoc ipsum persuasus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vsque in diem Iesu Christi.

Amplificat rationem à fiducia perseuerantiæ, quæ à constantia autoris Dei petitur. Is enim cum non temerario iudicio cœpit opus, certa fiducia est, vt idem quod ex gratia incœpit, per gratiam absoluat. OBSERVANDVS sane locus hic est, quo cõscientiæ piorum aduersus tentationem prædestinationis Stoicæ de perseuerantia in bono confirmantur. Est enim Deus in suis operibus constans, nec deserit opus suum quod incoauit. Cum ergo in Philippensibus incœpit opus bonum, scilicet prædicationem Euangelij, quo corda hominum formantur, flectuntur & diriguntur in iusticiã, perficiet scilicet ad perseuerationem eos confirmando, idq; vsq; in diem Iesu Christi, hoc est, ad horam mortis cuiusque credentium, seu, vt nonnulli interpretantur, vsq; ad extremum diem, quando veniet Dominus ad iudicandum viuos & mortuos.

Sicuti iustum est mihi hoc ipsum sentire de vobis.

Ratio fiduciæ de perseuerantia Philippensium sumta ab honesto. piorum est enim semper de bene cœptis optime sperare.

Propterea quod in corde teneam vos cum in vinculis meis, tum in defensione & confirmatione Euangelij, vos inquam omnes vna mecum fuisse gratiæ meæ participes.

Hæc sententia Synthesi turbata in hunc modum construenda est. Propterea quod habeam vos in corde (id est, intimo cordis affectu vos repu-tem) Esse consortes gratiæ meæ (id est, crucis quæ mihi ex fauore Dei imposita est, ideoque eam inter gratias Dei numero. Est enim mihi inprimis honorifica) cum in vinculis meis, tum in defensione & confirmatione Euangelij. Interpretatio est & distributio Gratiæ. Nam ideo sibi crucem reputat honorificam, quia facit ad defensionem & confirmationem Euangelij. Hoc paradoxon obseruandum est cõtra opinionem hominum, qui crucem & carceres ad accusandum & damnandum Euangelium facere arbitrantur. Obseruetur itaq; inprimis hic loc⁹ de persecutione Ecclesię & piorum ministrorum, videlicet quod Spiritus sanctus eã inter gratias Dei numeret, tãtum abest vt probrosa alicui videatur. Huc facit illud Domini dictum: Beati estis cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersus vos mentientes, propter me.

Testis enim mihi Deus est, quam propense amem vos omnes in visceribus Iesu Christi.

Iuramento confirmat se vero amore Philippenses complecti, idque non affectu carnis, sed in visceribus Iesu Christi, id est, pio affectu qui manat ex Christi miserentis gratia: Viscerum nomine intimus amor significatur, qualis tenerrimus ac veluti matern⁹ esse solet. Quod autẽ addit Iesu Christi, Discernit inter viscera naturalia, & ea, quæ sunt à Christi gratia, quæ magis ardent amore, eoq; sinceriore. Obseruandus qualis affectus esse debeat piorum ministrorum erga suos auditores, vnde proficiscatur, & quo tendat.

Et illud oro, vt caritas vestra adhuc ma-

Ostendit Apostolus se de constan-

gis & magis redundet in cognitione, & omni sensu.

tia Philippensium gauisum esse: nunc porrò orat pro perseuerantia, & capita summa vitæ Christianæ attingit: Finis enim precationis Pauli pręcipua Christianę vitę capita cōtinet. Nam orat vt Philippenses redūdent, id est, magis magisq; promoueant in cognitione & omni sensu, hoc est, vt indies proficiant cum in sciētia salutis tum in sensu omni, id est, experiētia, qua vis doctrinę plene in corde sentitur. Euangeliū enim nō tantū requirit noticiā sui, verumetiam sensum in corde, in affectibus, adeoq; in omnib⁹ viribus interiorib⁹ & exterioribus. Vbi autem cognitioni Euangelij nō respōdet hic viuus sensus, frustra gloriatur homo de fide Euangelij. Paulus ergo requirit cum incremento cognitionis omnem sensum, id est, plenissimum, quo cor plenissime afficiatur. Nam particula Omnis nō semper vniuersitatem generis significat, sed interdum ex Hebræorum idiotismo rei cui adiūgitur, perfectionem quandam, vt in illo: Si omnem fidem habeam, id est, cōsummatissimam fidē scilicet edendi miracula. Sed de hac phrasi supra quædam diximus. PORRO nō videtur mihi inutile fore auditoribus, si quædam huc ascripsero de modo parandi γνῶσιν, hoc est, cognitionem rerum in scriptura. Nam nisi iustū modum sciuerit interpres, frustra sudat, & inutiliter aures discentiū fatigat. Ad γνῶσιν igitur parandam post inuocationem Dei, tria requiruntur, linguarū & phraseon cognitio, theoria ac paradosis. SINE linguarum & phraseō cognitione non discerni possunt locutiones figuratæ à proprijs, nec propriæ à figuratis. quare opus est diligenti consideratione, ne phraseon & linguarū inscitia impediat γνῶσιν. Proinde Gramatica diligēter discēda est ab ijs, qui feliciter interpretari scripturā volunt. DEINDE theoria est necessaria. hac enim sententiæ similes & quæ videntur contrariæ inter se conferuntur: hac coniunguntur late in scripturis sparsa, vt vnū veluti Systema constituant: hac, capita rerum ordinantur: hac eruuntur definitiones, instituūtur diuisiones, conciliantur antilogiæ: hac conferuntur obscura clarioribus, typi antitypis: hac exempla regulis, & regulæ exemplis accomodantur: hac particularia ad vniuersalia, & vniuersalia ad particularia reuocantur: Hac antecedentia, adiuncta, & cōsequentia perpēduntur: hac consilium scriptorum, scopus, & peristases conferuntur. Breuiter, Theoria normam Dialecticam reb. sacris tractandis tanquam mensurā adhibet, singulariq; studio in hoc incūbit, vt interpretatio sit fidei analoga. PARADOSIS, hoc est, traditio, tum demum locum habet, quādo vel orationis genus ignoramus, vel theoria non possumus assequi dicti sententiam, tunc enim vox Ecclesiæ quærenda est, eaq; audienda, modo analoga fidei sit, & loco congruat. De hac re plura volente Deo, in priore ad Timotheum dicemus.

Vt probetis quæ sint præstantiora.

Vsus seu finis cognitionis, videlicet, vt Philippenses recte iudicent, explorent & approbent ea quæ sunt pręstantiora, atque ita expetenda iudicio verbi eligant, & contraria vitent. Hæc enim est vis verbi δοκιμάζειν.

Vt sitis sinceri ac sine offensa in diem Iesu Christi, pleni fructibus iusticiæ per Iesum Christum ad gloriam & laudem Dei.

Sensum quo Philippenses cupit abundare, ad tria capita refert, nempe ad sinceritatem (quæ est bona conscientia coram Deo) Innocentiam vitæ, (videlicet, ne simus vlli offendiculo.) Et plenitudinem fructuum iusticiæ, qui proficiscuntur ex gratia Iesu Christi, & tendunt in laudem & gloriam Dei. Atq; ita hoc loco vera viuendi ratio Christianis præscribitur, & simul fons omnium bonorum operum ostēditur, nimirum quod ex gratia Christi & fide in ipsum promanēt ad finem proprium, qui est laus & gloria Dei. Opera igitur quæ aliunde veniunt, aut etiam aliorsum tendunt, nequaquam bona censenda sunt, qualiscunque sit externa species. Deinde & hoc obseruandum est, quod bona opera à Paulo non definiantur esse iusticia, sed fructus iusticiæ: Quo dicto significatur necessaria consecutio bonorum operum ad gratuitam iusticiæ imputationem. Debet igitur iusticia Christiana perpetuo, vt palma florere.

SECVNDA PARS.

Scire vos volo fratres, quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum Euangelij euenerunt.

Propositio expositionis, cuius sensus hic est. Meus carcer & persecutio quam hic Romæ patior hactenus cessit in

fit in profectum Euágelij, hoc est, Meus carcer fuit occasio vt latius in mundo spargeretur Euangelium, & feliciores successus habuerit: Significat enim προκοπὴ felicem promotionem & successum.

Ita vt mea vincula manifesta sint in Christo, in toto prætorio, & reliquis omnibus.

Expositio continens rationem propositionis, cuius hic sensus est: Euangelium occasione carceris mei innotuit aulæ Neronis, adeoque omnibus Romanis reliquis. Sciunt enim me propter Christi negocium in carcerem coniectum esse. Est itaque hic nō exiguus Martyrij sanctorum fructus, quod inde magis magisq; pateſiat, & innotescat Euangelium Christi. Dicitur autem crux ministrorum verbi & piorum afflictio μαρτύριον, quia est testimonium doctrinæ, & veluti quædam Euangelij obsignatio. Nam cum homines vident sanctos non propter crucem abijcere confessionem, cogitant eos certis niti fundamentis.

Et plerique ex fratribus in Domino freti vinculis meis, magis audeant impauide sermonem loqui.

Alius fructus vinculorum Pauli, quod non pauci qui antea timidiores erant, Pauli inuicta fortitudine animentur ad prædicandum sine timore Euangelium. Sæpe enim vnius constantia multos animare solet. Huc igitur pertinēt sanctorum martyria, vt non solum ministris verbi animū addant, ad quiduis nomine Euangelij ferendum: Verumetiam vt auditoribus constantiæ argumentum & liberæ cōfessionis calcaria esse debeāt, ob has duas caussas in primitiua Ecclesia memoria Martyrum celebrabatur pie, & vtiliter, quæ in Papatu fœdis abominationibus est contaminata.

Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem, nonnulli vero etiam propensa voluntate Christum prædicant.

Distributio est, qua ostendit & hūc fructum prouenire ex suo carcere, videlicet, quod non solum boni & fideles, verumetiam mali & infideles Euangelium prędicauerint. Mali quidem inuidia & contentionis studio incitabantur, Nam quo plures docebāt Euangelium, eo magis caussa Pauli grauabatur, vt qui istius sectæ autor haberetur: Boni vero & fideles animati exemplo Pauli, studebant vt Christi Euangelium magis innotesceret, & spargeretur per totum orbem in plurimorum salutem.

Illi quidem per contentionem Christum annunciant, non pure, existimantes sese afflictionem addere vinculis meis: Hi vero ex caritate, scientes quod ad defensionem Euangelij sim constitutus.

Confert vtrumq; genus in caussis efficientibus, & finalibus maioris declarationis gratia. Prius membrum est: qui per contentionem Christum annunciant, id faciunt non pure, id est, non puro affectu, nec ob verum finem, sed vt afferant afflictionem vinculis meis. hoc est, vt magis grauent caussam meam, qui propter Euangelium in carcerem coniectus sum. Nam cum Paulus teneretur in carcere, multi prædicabant Christū, vt Neronem magis inflammarēt aduersus Paulum. Fuerunt autē isti absq; dubio Iudæi, qui ad quiduis patrandum parati erāt, vt Paulus è medio tolleretur. Posterius membrū est, quod quidam, videlicet pij vero amore Christi & Euangelij moti annunciarunt Euangelium, atq; ideo se Paulo adiunxerūt, moti exemplo constantiæ ipsius, qui in ipso carcere nō destitit à propaganda Euangelij doctrina. Exemplum ministris verbi, adeoq; omnibus pijs imitandum, videlicet, vt laborantibus Ecclesiæ membris, quantum in se est, opem ferant.

Quid igitur? Attamen quouis modo, siue prætextu siue veritate annūciatur Christus, de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

Quia absurdum alicui videri poterat, quod dixerat per malos quoque Euangelium annunciari, anticipat eam obiectionem, & affirmat se ideo gaudere, quod ista occasione Euangelij fama ad plures perueniat. Vtitur enim Deus sæpe malis instrumentis ad boni operis effectionem. Sic etsi Scribæ & Pharisæi mali erant, nihilominus tamen illorum doctrinā ea parte, qua sincera apud eos remanserat, non paucis profuit. PRÆTEXTVS & veritas hic oppo-

hicopponuntur,per prætextum,ſtudium nocendi intellige: per veritatem, ſinceritatem ſeu verum animi ſtudium ad propagandum Euangelium.

Noui enim quod hoc mihi cedat in ſalutem per veſtram deprecationem, & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti.

Cur ſe gaudere dicat, ex eo quod Chriſtus quouis modo prædicetur, oſtẽdit. Senſus autem verborum Pauli hic eſt. Vtut iſti inuidi & contentioſi omnia in meam perniciem machinantur,tamẽ Chriſtus per me glorificabitur ſparſo eius Euangelio late per orbem:qua ſane gloria nulla maior in hac vita mihi cõtingere poteſt. Obſeruetur autem in primis,quod Apoſtolus hoc nõ dicat fretus ſuis viribus, ſed deprecatione Philippenſium & ſubminiſtratione ſpiritus Chriſti,qui in cruce & vires addit,& conſolatur.Hic rurſus neceſsitatem Stoicam euerſam videmus.

Secundum expectationem & ſpem meam, quod nulla in re pudefiam, ſed cum omni libertate, vt ſemper, ita nunc quoque magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam ſiue per mortem.

Vt certam & immotam ſpem ſe habere doceat, duabus vocibus idem in genere ſignificantibus vtitur. Prior eſt ἀποκαραδοκία, quam interpres expectationem vertit, & componitur ab ἀπὸ, id eſt, à, κάρα, id eſt, caput, & δοκεῖν, annuere. Perinde ac ſi caput totum vergat,& inclinet in id, quod firmiter & certo ſperatur. Quaſi dicat Apoſtol⁹,Spero equidem certo & ſine omni hæſitatione, vt quemadmodũ hactenus, ſic & poſthac per me Chriſtus glorificetur. Monemur hoc loco, nõ omnia alienis precibus eſſe relinquẽda, quinetiam ſperandum per nos erit quod cupimus,& ardentibus votis depoſcendum. Sic enim ſcriptũ eſt:Fiat miſericordia tua ſuper nos, quemadmodũ ſperauimus in te. Vehementer igitur iſti errant, qui publicas pro ſe preces fieri mãdant,ac interim ipſi viuũt ſine pœnitentia ſecuri,omnibus libidinibus & furoribus indulgentes,qua ratione ſibi & ſuis maius exitium accerſunt.

Mihi enim viuere Chriſtus & mori lucrum eſt.

Probat proximum dictum, nimirum quod Chriſtus magnificabitur in ſuo corpore, ſiue per mortem ſiue per vitam. Eſt autem huius probationis ſenſus. Siue viuam,ſiue moriar, Chriſtus meum eſt lucrum,quo fretus ſecurus ſum & in vita & in morte. Nã viuere & mori hic ponũtur nominaliter,quod articul⁹ pręfixus τὸ indicat, & ſubintelligitur κατὰ prępoſitio,vt ſit ſenſus. Quando viuo,Chriſtus eſt meum lucrũ,& quando morior, idẽ Chriſtus eſt meũ lucrum. Quare mihi perinde eſt,ſiue viuam diutius,ſiue moriar. Quid lucrũ appellet Apoſtol⁹ ex præcedentibus notum eſt,nempe gloriam Chriſti,quæ cum Apoſtoli cõmodo eſt cõiuncta.Hic locus docet,qualiſnam fiducia piorũ eſſe debeat,cum in vita tum in morte. Non enim frangi metu mortis poteſt is,qui ſerio & viua fiducia Chriſtum victorem mortis,ſuum lucrum eſſe ſtatuit,eumque ſolum omnibus & lucris & damnis anteponit.

An autem viuere in carne hoc mihi fructus operis ſit,& quid eligam ignoro.

Deliberationẽ inſtituit per digreſſionem. Vtrúmne viuere aut mori ſit vtilius. vtrumque enim vtile & honeſtũ in Domino. Cauſſa huius deliberationis eſt. Quod maior fructus ex vita Pauli,quã ex morte ipſius prouenire videatur. Nam dum viuit,inter homines ſe propagare Euangelium Chriſti(quod vberrimum fructum ſuæ vitæ,indicat)videt. En pij pectoris ingenium. εἰ per an reddidi.Ita enim ſolet in ſubiectionibus accipi. In carne viuere hoc loco, eſt in hoc caduco corpore vitam degere. τοῦτο,id eſt, hoc, abundat ex idiotiſmo Hebræorum, qui ſæpiſsime antecedens repetunt.Fructus operis,id eſt, operęprecium, nempe res vtilis & fructuoſa,digna in qua aliquis operam ponat.

Coarctor autem ex his duobus, deſiderium habens, migrare & eſſe cum Chriſto.

Vtriuſq; partis deliberationis cauſſis ſe moueri dicit Apoſtolus. Mori quidem optandum iudicat,propterea quod mors piorum ſit acceſſus ad fruitionem gloriæ Chriſti. Viuere vero optandum iudicat,propter ſalutem Eccleſiæ promouendam ſua prędicatione: Vocabulum ἀναλῦσαι,quod migrare reddidi,à nautis ſumtum eſt qui profecturi ſoluere dicuntur. Sic etiam accipitur hoc vocabulum Luc.12. Et in ſpecie ſignificat redire eo vnde quis venerat.

Sed permanere in carne magis necessarium est propter vos.

Alterius partis deliberationis ratio ab vtili, acsi dicat: Si vos respicio, & vestrum in Euangelio profectum, satius est me in carne manere, hoc est, in hoc caduco corpore vitam aliquandiu degere. Ex vtroq; deliberationis membro hæc discamus. PRIMVM, quod mors sit non interitus piorum, sed migratio animæ à corpore ad tempus. DEINDE, quod animæ piorum non dormiant, sed Christi conspectu in cœlis fruantur. TERTIO, quod tota nostra vita debeat sibi proponere Christi gloriam, ac ædificationem Ecclesiæ Christi. QVARTO, quod Christiani non debeant mortem expauescere, sed in Christo statuere mortem esse aditum 10 ad meliorem statum, quam sit hic præsens.

Et hoc confisus noui quod mansurus sim, & vna permansurus cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei, vt gloriatio vestra abundet in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

Finem sui voti addit Apostolus, nimirum profectum Philippensium & gaudium fidei, quod ex prædicatione Euangelij percipiant fideles. Obseruetur fructus profectus in cognitione Euangelij, videlicet quod quo magis proficimus in fide ex prædicatione 20 Euangelij, eo maius reddatur gaudium piorum, quod ex fide proficiscitur, & abundātior fiat gloriatio in Christo. Hic sanè fructus vberrim⁹ & dulcissim⁹, merito nos excitare ad audiendum, legendum, meditandum verbum deberet.

TERTIA PARS.

Tantum digne Euangelio Christi conuersamini, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, quod stetis in vno spiritu, vno pariter ani- 30 mo decertantes per fidem Euangelij.

Propositio suasoria, eaq; generalis, quam mox in duo capita distribuit Apostolus: quorum Prius est, vt Philippenses in negotio Euangelij fortiter se gerant, vt spirituales athletas decet. Posterius continet mutua officia piorum, vt mores respondeant Euangelio. Prius caput persequitur vsq; ad finem præsentis capitis. Posterius aggreditur in principio secundi, quod copiosa enumeratione prosequitur. EST autē digne Euangelio viuere, respōdere dignitati Euangelij, fidei puritate & morū innocentia, Seu, Est Euāgelicā doctrinā firmo corde complecti, ac deinde sibijpsi renunciate, sublataq; cruce Christi eū sequi in pietate, patiētia, modestia, iusticia & alijs virtutibus. Ex quo manifeste sequitur, eos omnes Euangelium contumelia afficere, qui secus viuunt, quam Euāgelij dignitas requirit, vt qui fidem iactāt sine viuo cordis sensu, sine pœnitētia & pietatis exercitijs, propter quos nomē Dei apud hostes Euāgelij male audit. Stare in vno spiritu, est persiste- 40 re in finceritate doctrinæ cōcordes, cuius rei autor est Spiritus sanctus. Est ergo Metonymia. Stādi etenim verbū athletis cōuenit, à quibus sumta est translatio. VT igitur hoc loco perstringūtur nouatores, qui semper aliquid cōminiscuntur, non tā ad ædificationem quam ad inanem iactantiam, rixas & disceptationes: Ita vere pijs commendatur constantia, ne quouis vento doctrinæ fluctuent, & instar arundinis facile huc illuc impellantur. Vno pariter animo decertare per fidem Euangelij: est fide tāquam tutisimo scuto munitos, pariter in aciem prodire, hostiq; se opponere. HIC duo obseruāda sunt: Primum, qui nam sint hostes Euangelij, qualesq; eorum artes quibus Euangeliū oppugnant. Deinde, quomodo se hostibus opponant fideles, & in qua re posita sit victoria. Hostes sunt Satan, Caro, Mundus. Satan nunc doctrinæ, nūc vitæ piorum insidiatur, idq; partim sophistica, 50 partim tyrañide, partim hypocrisi. Caro nūc acumine rationis se Euāgelio opponit, nunc blanditijs inescare incautos conatur. Mundus nunc blanditur, nunc minatur, nunc exēplis pessimis veluti inuadit castra Ecclesiæ ad obruēdum Euangelium. Contra hos hostes pij stabunt in acie, armis spiritualibus armati, & scuto fidei omnium hostium tela excipient. Plura de hac pugna & panoplia fidelium vide ad Ephes. 6. & 1. Thes. 5.

Nec in vlla re terreamini ab ijs qui se opponunt.

Vult Apostolus contemni pericula & minas hostium vel potentissimorū, quod sane nemo facere potest, nisi qui vera fide munitus fuerit. huc illud Iohan. Hæc est victoria quæ vincit mundū, fides vestra.

Quod illis quidem est exitij indicium, vobis vero salutis, idque à Deo.

Ratio cur terreri aut consternari animis non debeant pij in lucta aduersus hostes suos, sumta ab euentu. Nam vt rabies aduersariorum cōtra Euangelium est ipsis indicium futuræ damnationis & exitij: Ita pijs & fidelibus apertum & planum est salutis testimonium, quod fortiter pro Euangelio contra eius aduersarios militent. SED vnde hoc? à Deo, respondet Apostolus. Reuocat autem Apostolus victoriā ad Deum autorē, duabus de caussis: videlicet ne animo concidant fideles, si quid ferendum sit pro Euangelio, & ne insolescant aut efferātur, ac si aliquid propria virtute efficere possent. Versio vetus, Papistis occasionem erroris præbuit, qui afflictiones Sanctorum merita salutis faciunt. Quia enim in veteri translatione 10 vocabulum caussæ ponitur, vbi in Græco est ἔνδειξις, id est, ad verbum indicatio, seu indicium vel demonstratio, arripiunt hoc Pauli dictum, vt eo oppugnent gratuitam salutem, cum tamen Paulus non de caussa salutis loquatur, sed de indicio tantum. Nam vt significat rabiem aduersariorum magnum argumentum esse futuræ damnationis illorum: Ita constantiam piorum & luctam aduersus hostes, futuræ eorum salutis demonstrationem seu indicium prænunciat.

Quoniam vobis donatum est, quantum ad Christum attinet, non solum in ipsum credere, sed etiam pro ipso pati.

Expolitio rationis præcedentis per distributionem. Refert enim inter gratias Dei, & credere in Christum, 20 & pati pro Euangelio. Nam vt animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: Ita nec credere nec pati vera & inuicta animi fortitudine pro Euangelio potest. Obseruetur hic locus contra Papistas, qui fingūt liberi arbitrij esse, credere & non credere, pati pro Euangelio & non pati. Sed de hac re plura in capite Secundo dicemus.

Idem certamen habentes, quale vidistis in me, & nunc auditis in me.

Proponit se exemplū & speculum fortitudinis, qua obsistere pios aduersarios decet, ne videlicet cruce frāgantur, & abijciant confessionem propter acerbitatē afflictionum. Locus obseruetur de mi- 30 nistris verbi, quorum munus est exempla doctrinæ moribus exprimere, vt quemadmodum ex ore ipsorum veritatem discunt auditores, Ita ex moribus recte viuendi, regulam sumant. Nam cum perfectissimus modus docendi cōstet regula & exemplo, (quod enim regula menti offertur, id exemplo sensibus representatur) is pastor optime suo fungitur officio, qui quod ore doceat, moribus exprimit.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis. 40

Multis argumentis hortatur Philippenses ad concordiam, humilitatem & constantiam, promittit Apostolus se missurum Timotheum & Epaphroditum, quos illis singulariter commendat.

Ordo & partes Capitis secundi.

Partes huius capitis duæ sunt præcipuæ. Prior Parænetica est, in qua hortatur Philippenses ad virtutes Christiana professione dignas. In huius loci confirmatione explicat copiose locum de humiliatione & glorificatione Christi. Posterior est commendatio, in qua Philippensibus commendat Timotheum & Epaphroditum. 50

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si qua igitur exhortatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua communio spiritus, si qua vi

Ad mutua inter Christianos officia exhortaturus Philippenses, omnium primum ad concordiam hortascera

ſcera & miſerationes, implete gaudium meum.

tur, quæ fons eſt reliquorum officiorum & virtutum. Inſinuat autem hac vehementi & Pathetica obſecratione interPhilippenſes cœpiſſe diſsidia & contentiones, procul dubio per inſidias Pſeudoapoſtolorum, quod ex tertio capite colligi poteſt, vbi ita ait: Cauete canes, cauete conciſionem, SI qua, inquit, exhortatio in Chriſto, id eſt, ſi qua exhortatio nomine Chriſti facta apud vos locum habeat. Si quod ſolatium caritatis, hoc eſt, ſi caritas communis, aliquid ſolatij afferat. Si qua communio ſpiritus, id eſt, ſi eiuſdem ſpiritus Chriſti participes ſitis. Si qua viſcera & miſerationes, id eſt, ſi tangamini vllo miſericordiæ, cum erga vos inuicem & Ec-10 cleſiam Chriſti, tum etiam erga me affectu. Ex hiſce quatuor infert propoſitionem, Implete gaudium meum. Hic omnium primum obſeruemus ex antitheſi, eos omnes ſpernere exhortationes nomine Chriſti factas, caritatem fraternam cōtemnere, Spiritum ſanctum abijcere, adeoque omnem affectum erga pios deponere, qui mutuæ in Eccleſia concordię, quæ eſt miniſtrorum verbi haud minimum gaudium, non ſtudent. De concordia copioſe diximus in commentarijs noſtris in Epiſtolam ad Galatas.

Vt idem ſentiatis.

Expoſitio ſeu definitio eſt gaudij Apoſtoli. In Græco eſt φρονεῖτε, quod verbum generale eſt, continens ſub ſe omnes animorum actiones. Vult igitur Paulus, vt 20 eodem ſint Philippenſes erga ſe inuicem animo & ſtudio, vt idem in ædificationem cogitent, ſapiant, meditentur, ſtudeant, ament &c. Notetur quodnam potiſsimum miniſtrorum verbi atq; adeo omnium piorum gaudium eſſe debeat, nimirum pia in pijs & honeſtis rebus conſenſio, & animorum coniunctio: vnde poſtea plurimi & vberrimi in tota vita fructus ſequuntur. Moueat ergo nos magis hæc Spiritus ſancti ſeria exhortatio, quam vicioſæ carnis & cœcæ rationis peruerſum iudicium.

Eandem dilectionem habentes.

Propoſitionis diſtributio eſt, qua quid per verbum φρονεῖν intelligat, exponit, ac primum, idque merito dilectionem collocat, quam vult eſſe eandem, id eſt, pa-30 rem modo dilectionis.

Vnanimes.

Charitatis effectus eſt vnanimitas, qua conſentientibus animis & ſententijs, coniunctiſque viribus nos inuicem fouemus ac ædificamus in bono.

Vnum ſentientes.

Effectus eſt vnanimitatis. Vbi enim vnus animus, ibi quoq; vnum ſtudium exiſtit. Cum igitur vno animo (non quidem ſubſtantia, ſed voluntate & affectu) con-40 iunctos eſſe deceat Chriſtianos, par eſt, vt non ſolum mutuis officijs ex caritate manantibus ſe inuicem foueant, verum etiam vt in doctrina religionis ſummum tueantur cōſenſum. Huc Pſalmus pertinet, Ecce quā bonum & quā iucundum, habitare fratres in vnum.

Nihil ex contentione aut inani gloria.

Amplificat per Antitheſin, & ſublatam vult diſcordię originem & concordiæ peſtem, quæ eſt contentionis ſtudium: quod ex inani ambitione naſcitur. Obſeruetur verum inanis gloriæ indicium & concordiæ peſtem eſſe rixandi libidinem. Quare ſummopere pijs contentiones ſunt viuandæ, mode ne cum pietatis & veræ doctrinæ ſinceræq; iniuriæ fiat. Tum enim cum Paulo licebit dicere: Qui aliud Euangelium prædi-50 uerit, quam ego, anathema ſit.

Sed per humilitatem alijs alios exiſtimate præſtantiores.

Cauſam proximam mutuæ concordiæ facit veram humilitatem, qua quis vilis in oculis ſuis apparens, nihil altum de ſe cogitat: ſed alios præ ſe honorandos iudicat, vt excellentiores. Quod quidem nō ad ſtatum œconomicum & politicum, & officiorum diſcrimina referendum eſt, ſed ad animi & conſcientiæ forum, vbi quilibet proſtratus coram Deo agnoſcit propriam infirmitatem & vilitatem, agnoſcit magnitudinem peccati ſui. Hæc cognitio facile efficiet, vt neminem non meliorem ſe iudicet is cui pietas eſt cordi.

DE HVMILITATE CHRISTIANA.

Quos Paulus humiles, hos Christ⁹ pauperes spiritu nominat. Sunt proinde vere humiles corá Deo, qui omni ꝓpriȩ virtutis, sapientiȩ, & iusticiȩ fiducia exinaniti, quicquid boni est, in solo Deo quȩrunt. Quare humilitas Christiana corá Deo est virtus, qua ex verissima nostri cognitione nobis ipsi vilescim⁹, omniq; ꝓpriæ virtutis, sapientiȩ & iusticiȩ fiducia exinatiti, nos corá Deo prosternimus, ac in eo solo omnia bona per Christum quærimus. Ex hac humilitate coram Deo nascitur humilitas corá hominibus, quæ in vera dilectione fundatur. Hæc facit vt nos nemini præferamus superbè, sed omnib⁹ sincere nos accommodemus. Quoniam autem hæc Humilitas qua nos vel corá Deo prosternimus, vel nos proximo subijciamus, nõ nascitur in carne nostra, quærenda est ipsius vera scaturigo, quæ est regeneratio nostri per fidem & Spiritum sanctum. priusquá enim renascimur, φιλαυτία in nobis regnat, & inanis gloriæ cupiditas. Verum in renatis inchoatur vera humilitas, quȩ cognitione harum rerum crescit & perficitur tandē. PRIMVM, cogitabimus mandatum Dei esse, vt simus humiles. huc primum præceptum facit, & mandatum de dilectione proximi. qui cõtra hæc præcepta superbit, Deum offendit, excutit Spiritum sanctum, & incurrit in pœnas. DEINDE, proponemus nobis exemplum Christi, ad quod Paulus hic nos reuocat, cum dicit, Christum cum posset se in maiestate gloriosá vt Deum exhibere, se pusillum hominem in omni humilitate exhibuisse. ad hoc suum exemplum inuitat Christus suos discipulos, cum inquit: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Quis, inquit, Bernhardus, sanæ mentis contemnit humiliari propter tam humiliatum pro nobis? TERTIO loco considerabimus nos ipsos penitus, quid fuerimus ante ortum, quid ab ortu ab occasum, quid erimus post hanc vitam. Fuimus semen & sanguis in vtero. Iam in deserto miseriarum huius vitæ sumus peccatis multis contaminati. Erimus aliquando esca vermium & puluis, vt Abraham se puluerē agnoscit. Huc pulcre quadrant versus isti:

Heu cur vsque adeo vilißima terra superbit,
Cuius fœda breui corrodent viscera vermis.

QVARTO cogitabimus, Si quæ bona habemus, nõ nostra esse, sed Dei, in aliorum commodum nobis collata, vt illa tanquam Oeconomi Dei dispensemus. QVINTO cogitabimus, Deum qui dedit, posse etiam aufferre quæ dedit, si ijs abutamur. SEXTO veniet etiam nobis in mentem, quod alij qui minora dona videntur habere, quam nos, sæpe plus operæ præstent, & vtiliores sunt Ecclesiæ. SEPTIMO accedat quotidiana in exercitijs pietatis assuefactio, vnde non solum humilitas, verum etiam aliæ virtutes crescunt, & veluti adolescunt. OCTAVO de multiplici veræ humilitatis fructu cogitabimus. nam siue Deum respicimus, siue nos ad homines conuertimus, siue nos ipsos consideramus, mirabiles humilitatis fructus est videre. nam si Deum respicimus, præparat humilitas Deo hospitiũ, iuxta hanc Propheticam sententiam, In sancto habitat, & cum contrito & humili spiritu. Item, Ad quem respiciá, nisi ad contritum spiritu & trementē ad sermones meos? HVNC enim iuxta Christi dictũ exaltat Deus, cum interea superbis ἀντιτάσσεται, vt Petrus loquitur. Si ad homines nos conuertimus, honoratur humilis, cum contra contemnitur superbus. nam nemo nõ odit superbum tanquam mancipium Satanȩ & hostem Dei, & contemtorem hominum. Si nos ipsos consideramus, dulcissimos humilitatis fructus percipiemus. Primum enim humilitas vera est mater pudicitiæ & patientiæ. Deinde ad sapientiam parandam viam sternit, iuxta illud Salomonis, Vbi est humilitas, ibi & sapientia. Adhæc humilitas pia est custos fidei & timoris Dei. Est quoq; inuocationis causa quædam, & veluti quædam exauditionis conciliatrix in Domino, vt in Psalmo habetur, Respexit Dominus ad orationem humilium. præterea veram humilitatem comitatur gloria. Matth. 5. Beati pauperes spiritu, quoniá ipsorum est regnum cœlorum. Et 24. Qui se humiliauerit, exaltabitur. Huc illud Augustini, Sicuti arbor vt sursum crescat, ꝓfundas subtus radices agere debet: ita quisquis in humilitate fixum animum non habeat, in ruinam suam extollitur. Insuper humilitas illa, de qua nobis est sermo, est ornatus animæ pulcerrimus, vnde Petrus in prioris quinto, ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, hoc est, induite tanquam vestem, seu humilitate intus ornati sitis. Hæc sint dicta de humilitate contra superbiam, quam & vetus Poëta damnat, cum ait, μὴ γαυροῦ σοφίῃ μήτ' ἀλκῇ μήτ' ἐνὶ πλούτῳ.

Non consideretis quisq; quod suum est, sed vnusquisq; etiam quæ sunt aliorum.

Id est, quilibet consulat commodis proximi sui in ædificationē. Quod vbi sit, nec contentio, nec inanis gloria locum

ria locum habere poteſt. Hic cauendum eſt, ne hanc vtiliſsimam virtutem cum turpiſsimo πολυπραγμοσύνης ſtudio confundamus. Illa enim ſancta quædam cura eſt, qua quiſque proximi ſtudijs perinde atque ſuis ſtudet. Hæc profana temeritas eſt, qua quis nunc aliena munera inuadit, nunc alios calumniandi ſtudio obſeruat. De hac recte dicitur, τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χειρότερον ἄλλο.

Hoc enim ſentiatur in vobis quod & in Chriſto Ieſu.

Maximum exemplum imitandum proponit, nempe Ieſu Chriſti. Eſt autem hic verborum ſenſus, vt inter ſe eum affectum ſeruent Philippenſes, quo fuit prędituſ Ieſus Chriſtus. Sentiatur, imperatiuum eſt verbum, quod in nomen reſolui poteſt, hoc modo, Hæc ſit veſtra ſententia, quæ Chriſti ſententia fuit. Seu, Hic ſit affectus in vobis, qui fuit in Chriſto Ieſu, nempe ſumma humilitas.

Qui cum eſſet in forma Dei, non duxit rapinam parem eſſe cum Deo, ſed ipſe ſe inaniuit forma ſerui ſumta, in ſimilitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo, humiliauit ſeipſum, factus obœdiens vſq; ad mortem, mortem autē crucis. Quapropter etiam Deus ipſum exaltauit, & donauit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen, vt in nomine IESV omne genu ſe flectat, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum, omniſque lingua confiteatur quod Dominus ſit Chriſtus Ieſus ad gloriam Dei patris.

Exponit Apoſtolus & definit qualis fuerit affectus in Chriſto, vnde occaſionem nactus, copioſam doctrinam tradit de Chriſti diuinitate, potentia, humanitate, perſona, beneficijs, morte, reſurrectione, glorificatione ac regio honore. Hæ doctrinæ partes cum ſint Chriſtianiſmi præcipua capita, volo eas breuiter in enarratione attingere, Ac primum quidem dicit.

Qui cum eſſet in forma Dei.

Hæc diuinitatis Chriſti aſſertio eſt. Eſſe autem in forma Dei, eſt maieſtate & gloria ſe Deum verum declarare, id quod fecit Dominus etiam ante aſſumtam formam ſerui, vt hic Paulus manifeſte loquitur. Nam diſcernit inter tempus maieſtatis & inanitionis ſeu humiliationis, quo formam ſerui aſſumſit. Ideo autem & formæ Dei & formæ ſerui meminit, vt Chriſti affectus expreſſus proponatur, qui neglecta maieſtatis gloria ſe ita ſubmiſit, vt noſter fieret ſeruus, humana natura aſſumta in vnionem hypoſtaticam. OBSERVETVR igitur hoc loco teſtimonium de diuinitate Chriſti. Firma eſt enim à maieſtatis & gloriæ declaratione ad eſſentiam conſequentia. Ita enim Dominus per Prophetam ait: Gloriam meam alteri non dabo. & verbum ὑπάρχειν ſignificat cum diuinitatis declaratione ſimul adeſſe eſſentiam. Recte igitur Auguſtinus, in formæ nomine naturalis plenitudo debet intelligi. ſequitur:

Non rapinam arbitratus eſt, eſſe æqualem Deo.

Homines ſuperbi, atque adeo Diabolus ipſe, interdum ſibi aſſumunt diuinos honores, cum tamen ſciant ſe nequaquam Deos eſſe. At Ieſus Chriſtus certo ſciuit, quod eſſet ęqualis Deo, & quod diuinum honorem vendicaret ſibi ſine iniuria Dei. Rapina res aliena eſt, quæ per iniuriam poſsidetur. Significat Apoſtolus hac voce, Chriſtum non ſumſiſſe aliunde diuinitatis gloriam, ſed vere & ſubſtantialiter Deum eſſe. Non rapina fuit, inquit Auguſtinus, illa filij cum patre diuinitatis æqualitas, ſed natura. Non enim potuit eſſe rapina, vbi æqualis erat natura. hæc itaque Chriſti humilitatio homines arrogantes humiliet, qui cum ipſi nihil ſint, ſuperbe tamen ſibi arrogant honores, ac ſi alijs meliores eſſent: quod quidem rapinæ genus eſt. Porrò quia æqualitas in vnam perſonam non cadit, ſignificat Apoſtolus hac voce Ieſum Chriſtum æternum Deum eſſe, diſtinctam tamen à patre perſonam, ὁμοούσιον patri & Spiritui ſancto. Vt igitur æqualitas perſonarum diſtinctionem oſtendit: Ita quoq; Arianos confutat, qui hunc Ieſum Chriſtum ſecundum naturam diuinā patre minorem, hoc eſt, inæqualem eſſe iudicarunt.

Sed inaniuit ſemetipſum forma ſerui ſumta.

Humiliatio Ieſu Chriſti voluntaria hiſce verbis deſcribitur. Nam cum dicitur,

dicitur, inaniuit seipsum, significatur spontanea submisio. Qualis autem sit hæc inanitio seu humiliatio filij, in sequenti textu exponitur per distributionem. Forma serui est filius Dei reuera seruilem conditionem in se recepit cum natura humana. Nam nō solum patris cœlestis, sed etiam hominum factus est seruus, non quidem coactione, vt dictum est, sed spontanea voluntate. Etsi autem omnes credentes serui sunt Dei, vt qui ea conditione adoptentur, vt se & totam vitam Deo in obsequium addicant: Christus tamen peculiari modo, seruus Dei dicitur, videlicet, quod Deus pater ipsum emiserit ad opus eximium quoddam, quod cum cæteris commune non habet. OBSERVETVR hoc loco Antithesis in verbis Pauli, supra dixit, in forma Dei existens, hic vero formam serui assumens, qua antithesi significatur, quod forma Dei ipsi per naturam & essentiam competat, & quod forma serui tantum sit assumta ab illo in vnionem personalem, atque ita qui Rex Regum, & Dominus Dominantium natura est, seruilem conditionem suscepit, assumta natura humana, vt sua seruitute genus humanum à perpetua peccati seruitute & miseria redimeret.

In similitudine hominum factus. Hoc est, similis factus alijs hominibus, vt qui veram naturam humanam assumserit.

Et habitu compertus vt homo. Interpretatio est à signo. Confirmat enim Christum vere assumsisse humanam naturā, idq; à proprietatibus humanæ naturæ, quæ ab ea separari nō possunt. In omnib9 enim, exemto peccato, se gessit vt verus & naturalis homo, creuit, comedit, bibit, dormiuit, fatigatus est, fleuit, tristatus est. Breuiter, Humanæ naturæ proprietatibus se verum hominem declarauit. Hoc loco perperam abusi sunt Marcionistę, qui hinc colligebant, corpus Christi esse spectrum, seu phantasma, & nō verum corpus, sed facile istud delirium refutatur. Nam Paulus hic similitudinē non separat à natura, nec particula, vt improprietatis nota est, sed potius veræ & solidæ approbationis, sicuti sæpe alias. Præterea scopus Apostoli hic est, vt doceat qualiter se gesserit Christus humana natura assumta. Ostendit enim ipsum cum posset se in maiestate gloriosa vt Deum exhibere, se hominē in omni humilitate exhibuisse. Nam Philippenses hoc loco ad humilitatē hortatur Apostolus, cuius rei gratia, vt dictum est, Christi exemplum adducit, affirmās ipsum, cum in forma Dei esset, exinaniuisse seipsum, forma serui assumta, id est, humana natura cum omnibus suis naturalibus proprietatibus, sed sine peccato: quod non est à natura, sed aliunde, nempe ab inobœdientia primorum parentum, pro qua vt satisfaceret, subijt crucem, vt sequitur.

Humiliauit semetipsum, factus obœdiens vsq; ad motrem, mortem autem crucis. Hoc est, in humanitate seu secundum humanam naturam vsq; adeo se humiliauit, quod detestandi patibuli (quod sontib9 tantum & maleficis debeatur) supplicia subire voluerit, vt genus humanū repararet. Vis itaq; argumenti præsentis hæc est: Cum Christus Domin9 ita se humiliaret ꝓpter nos, vt crucis horrendum supplicium subiret, decet ꝑfecto nos humiliari, qui natura miseri & caduci sumus: Decet vt nobis inuicē in omni humilitate seruiam9. Quanquā autē iuxta diuinam naturā pati nō potuit Christus, tamen humiliatio ipsa & crux personæ fuit quæ est Deus & homo. Quare merito Philippensib9 atq; adeo omnib9 Christianis hoc summum humilitatis exemplum ab Apostolo ꝓponitur: quæ sane humiliatio non est perpetua, sed habet felicem exitum, vt etiā in Christo videmus, quemadmodum sequitur.

Quapropter etiam Deus ipsum exaltauit, & dedit ei nomen, quod est supra omne nomen. Hoc addit, vt proposito præmio Philippenses ad humilitatem inuitet. Si etenim ipsum in vera humilitate fuerimus imitati, poterimus eiusdem merito sperare, vt cum ipso exaltemur, iuxta illud Pauli ad Romanos: Compatimur cum illo, vt etiā glorificemur. Et illud Christi, Qui se humiliat, exaltabitur. QVANQVAM autem secundum diuinitatē nec exaltari, aut maiorem dignitatē consequi potuit filius Dei, semper patri æqualis, quā eam, quā semper cum patre habet: Nec secundum humanitatē diuina gloria illi competit. Scriptum est enim, Gloriam meā alteri nō dabo: tamē ratione exinanitionis & humiliationis, quæ fuit personæ, hæc recte dicūtur. Porrò quod additur:

Vt in nomine IESV omne genu se flectat.

Periphrasis est, qua diuina maiestas, dignitas & gloria circumscribitur, Sensus ergo est: Vt omnia creata Christum vt Dominum venerentur, ac sese illi submittant, diuinam ipsius agnoscentia maiestatem. Huc pertinet distributio quæ sequitur:

Cœlestium, terrestrium, & infernorum.

Nihil enim vult aliud Apostolus hac distributione, quam nullam creaturam excipi, quæ non Christum superiorē agnoscat. Verum cum Papistæ ex tertio distributionis membro purgatoriū fabricant, valde debili fundamento nituntur. Ex hoc enim loco in hunc modū colligunt: inferi flectunt genua Christo, quod de diabolo dici non potest. Igitur sunt animæ in purgatorio, quæ Christo hunc cultum pręstant apud inferos. Respondeo. Paulus hic loquitur non de cultu simpliciter, sed de subiectione in genere, & agnitione maiestatis Christi & gloriæ, à qua agnitione nequaquā eximuntur damnati. Imo ipsi Diaboli Christū agnoscunt, vt vel ad nomen Iesu contremiscant. geniculatio igitur hæc non cultus, sed subiectionis est. significatur enim sistio diabolorum ad tribunal Christi cum trepidatione, vt Paulus hanc geniculationē interpretatur, Rō. 14. Omnes sistemur ad tribunal Christi, scriptum est enim, Viuo ego mihi flectitur omne genu: Male igitur architecti purgatorij hunc locū ad suam fabricationē torquent, vt interim taceam nihil sani esse in doctrina de purgatorio, quemadmodum duabus firmissimis demonstrationibus ostendam. Definiunt Monachi purgatorium esse satisfactionem, quæ post mortem à defunctorum animabus pro peccatis penditur in igne purgatorij. Hac cū definitione pugnat victima Christi qua sola expiatur peccatum. Ita enim ait Iohannes: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato. Proinde cum satisfactio solius Christi sit, sequitur sententiam Papistarum contumeliosam erga filium Dei esse, qui alium satisfaciendi modum quærunt quā Christi sanguinē: quo intelligitur crucis obœdientia. deinde obijcio Papistis hoc dilemma: Omnes homines vel in fide discedunt vel sine fide. Si in fide, de morte corporum trāseunt ad vitā animæ. Ioh. 5. Qui credit illi qui me misit, in iudicium non veniet: Sed transiuit de morte ad vitam. est enim finis fidei salus animarum, 1. Pet. 1. Reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum. Si sine fide discedunt ex hac vita, ira Dei manet super eos. Iohan. 3. Cum igitur nec fidelis nec infidelis purgatur igni infernali, friuolum est commentum Papistarum de Purgatorio, cuius tamen prætextu multorum possessiones ad se fraudulenter transtulerunt. Hanc interpretationem confirmant etiam ea quæ sequuntur.

Confiteaturque omnis lingua, quod Dominus sit Iesus Christus, idque in gloriam patris.

Id est, finis imperij Christi gloria Dei patris est, qui ex hoc glorificabitur quod suis æternam vitā per Christum dederit, & hostes per eundem vicerit & damnauerit.

Proinde dilecti mei sicut semper obœdistis, non vt in præsentia mea tantum, sed nunc multo magis in absentia mea cum timore & tremore, vestram ipsorum salutem operamini.

Consequentis illatio. Concludit enim à Christi exemplo non solum veræ humilitati studendum esse, verumetiam omni virtutum generi incumbendum, atque hæc conclusionis summa est. Cæterum amplificatio huius conclusionis tria habet. Primum collationem temporis præteriti cum futuro, Sæpe enim ex pręterito coniectura de futuro sumitur. Hactenus, inquit, obœdistis semper: Quare spero vt in posterum quoq; vos obsequentes præbeatis. Secundum modum conuersationis in hac vita. Cum timore, inquit & tremore, id est cū vera animi humilitate, pura cōscientia, synceraq; religione, seu sollicito tremore quo nō dubitatio alitur, sed quo neglectus Dei, falsa colendi Deū ratio, securitas carnalis, ignauia & superbia excutiuntur. Tertium vsum, cum inquit, Vestrā ipsorum salutem operamini, id est, vestrū salutis cursum cōficite, hoc est, dum in hac mortali vita manendum est vobis, cum timore, & tremore viuite. NON est autem salutem operari, operibus mereri salutē aut cōsequi, sed in salutis stadio feliciter progredi. Operari igitur salutē dicitur, qui in sanctitatis stadio currit. Quāuis enim gratis in vno Christo per fidē apprehenso seruemur, per viam tamen iusticiæ & innocentiæ ad salutē cōtendere nos oportet. Quoniā filij Dei eius spiritu ducantur, per quem sunt iustificati, vt in bonis operibus ambulent. Hæc consentiunt cum dicto Apostoli ad Ephes. 2. Gratia saluati estis per fidem (& hoc non

hoc non ex vobis, Dei donum eſt) & non ex operibus ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu ad opera bona, quę pręparauit Deus vt in ijs ambulemus: Et cum diſputatione Pauli ad Rom. Poſtquam enim Apoſtolus illic de gratuita iuſtificatione diſputauerat, mox addit doctrinam de bonorum operum neceſſitate.

Nam Deus eſt qui agit in vobis & velle & efficere pro beneplacito.

Ratio exhortationis ſeu comprobatio à facili ſeu cauſa efficiente: Deus eſt qui operatur omnia ſalutaria in vobis. igitur cum timore Dei in recto curſu pergite apprehenſa manu Dei. Operatur autē Deus velle in nobis dum ex mala voluntate bonā facit: Operatur efficere quando ſuo ſpiritu nos iuuat & addit vires. Sed qua re motus? hoc agit εὐδοκίᾳ, id eſt, beneuolentia paterna qua nos complectitur, & amat in dilecto filio ſuo, ſaluatore noſtro Ieſu Chriſto. Epheſ. 1. Obſeruetur hoc loco teſtimonium euidentiſſimū cōtra liberi arbitrij aſſertores. Si enim naturaliū virium eſſet velle & efficere ſalutaria, nō hoc Paulus tribueret peculiari actioni Dei in iuſtificatis. Verum poſtquam Deus ſuo verbo credentē illuminauit ſuo ſpiritu, ex voluntate mala bonā fecit, & vires ſubſequente gratia adiuuat, nō ſumus iam ſtipites aut ſaxa, vt inuiti trahamur, ſed quod recte volumus efficere iuxta vires ex beneuolentia Dei collatas, poterimus. Sicut ergo extra gratiā nulla eſt libertas volūtatis ad ſpirituales actiones, Ita gratia collata libertas aliqua voluntatis redditur, quæ actionum ſpiritualiū quædā cauſa eſt. recte proinde numerantur cauſæ conuerſionis & bonarum actionum, verbum, Spirit⁹ ſanctus & voluntas, Sed docta verbo, mota & roborata à Spiritu ſancto. Voluntas enim ſic docta mota & roborata à ſpiritu ſancto, poteſt vel aſſentiri, vel nō aſſentiri, poteſt Spiritui ſancto obœdire, vel reſiſtere, id quod ex cōcione Stephani, Act. 7. manifeſte colligitur. Phariſæi audientes Chriſtum à Deo trahebantur verbo & ſpiritu ſancto voluntas eorū mouebatur à Spiritu ſancto ad aſſentiendū, Sed nihilominus cōtumaces manſerunt aduerſum Spiritū ſanctū, ex quo fit quod Chriſtus tribuat illis peccatū in Spiritū ſanctū.

Omnia facite ſine murmurationibus & diſceptationibus.

Pergit Apoſtolus in concordiæ præceptis. Per murmurationes, clancularias oblocutiones intelligit, quæ viam ſternunt ad apertas diſcordias. Diſceptationes ſunt verborum pugnæ, vnde fit vt alij alijs cedere nolint, ex quo poſtea ſcaturiunt ſeditiones, ſchiſmata, cōuicia, bella, atq; adeo Diabolo aperitur ianua ad capiendos & perdendos homines.

Vt ſitis irreprehenſibiles & ſinceri.

Hoc eſt, vt ſitis tales, vt nemo de vobis conqueri poſſit, vtq; neminē lędatis aut vlla iniuria afficiatis dicto vel facto. ἄμεμπτοι enim græce ſunt, qui ita vitā inſtituūt, vt ſine omni querela viuere videātur, ἀκέραιοι dicuntur innocui, ſinceri, ſeu placidi, & à lædendi ſtudio alieni. Metaphora ſumta eſt ab animantibus, quæ vel cornib⁹ omnino carēt, vel ita natura mitia ſunt, vt cornibus neminem petere tentent. Cōiungit itaq; Apoſtolus cauſam & effectum: Sed effectum priori loco ponit. Obſeruetur hoc dictum cōtra eos, qui tametſi boni & Chriſtiani iudicari velint, ſemper tamē pungunt abſentes, & ſępe cōmendationis prætextu famā innocentum denigrant, cōmendationi admiſcentes quandā vafrā & diabolicā (quā tamen ſtudium erga abſentes interpretantur) oblocutionis libidinē.

Filij Dei inculpati in medio nationis prauæ & tortuoſæ.

Collatio eſt qua confert filios Dei cum hominibus nōdum regeneratis, vt oſtendat longe diuerſiſſima eſſe debere illorum ſtudia. Filiorum enim Dei eſt imitari patrem cœleſtem, inſtituēdo vitā iuxta ipſius mandatum, & prout ipſum habeant vitæ exemplar, ſicuti ipſe dicit: Sancti eſtote ſicut ego ſanctus ſum. Contra autem non regenerati ſuam prauam & diſtortam ſequuntur originem. Vocat autē nationem prauam & peruerſam quę ordine peruerſo, & contra quā decet omnia facit, diſtorquendo vt ex rectis obliqua fiant. Quod ſane fit dum in rebus diuinis à principijs adhuc reliquis in natura deflectunt ad omnem impietatē & iniuſticiā. PRIMVM obſeruetur hoc loco, qualenam ſit ingenium omnium hominum, qui nondum per regenerationis gratiā facti ſunt noua creatura in Chriſto Ieſu, videlicet prauū & tortuoſum, prauum quidē, hoc eſt, malignū, ſcilicet habitu, tortuoſum vero, hoc eſt, flexuoſum, videlicet, ſtudio, vt quod ea quæ recta ſunt torqueat & incuruet vt minime recta eſſe videantur. DEINDE obſerua, cuius rei nos admoneat auguſtus ille titulus, quod nos qui

credimus

credimus in Iesum Christum filij Dei cēseamur, segregati à praua & distorta natione, videlicet, vt summo studio caueamus, nequid maculæ contrahamus ex improborum cōsuetudine: vnde hic augustus titulus, & adoptio diuina maculari potest. Quare diligenter cauēdum est, cum versamur in tanto periculo ne gratia adoptionis nostra culpa excidamus.

Inter quos lucete tanquam luminaria in mundo.

Alludit Paulus ad dictum Domini: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt Pater vester cœlestis glorificetur. Significat hac Metaphora reliquum mundū totum densissimis ignorantiæ & malitię tenebris occupari. Vt igitur faces in tenebris splendent, sic pij inter obliquos & tortuosos homines, qui meræ tenebrę sunt lucere debent: idq; puritate doctrinæ, confessione, & cōuersatione, seu vita: vt alios sua luce illuminent, quo tandem è tenebris emersi ad lucem Dei veniant. PORRO quid lucis vocabulum in scripturis significet, ex Antithesi lucis & tenebrarum pulchre colligi potest. tenebræ in scripturis accipiuntur dupliciter, proprie & figurate: quibus ex aduerso respondet lucis seu luminis vox. tenebrę propriè acceptæ, sunt lucis (quæ est qualitas lucida) priuatio. Vt Genes. 1. tenebræ erant super terram & fiat lux. Figurate tenebrę primum significant erroneam doctrinam quibus opponitur lux quę est verbum Dei. Lucerna pedibus meis verbum tuum & lumen semitis meis. Psalm. 119. Secundo, notant tenebræ effectum erroneæ doctrinæ, videlicet cœcitatem & ignorantiam in mente, quibus lux mentis, id est, clara noticia Dei in mente aduersatur. Tertio, tenebræ significant mores malos qui cœcitatem mentis comitantur, quibus lux morum, hoc est, sancta vita opponitur. Sic, inquit Christus, luceat lux vestra coram hominibus, vt homines videant vestra bona opera. Quarto, tenebræ homines cœcos & flagitiose viuentes notant, vt in illo: Et tenebræ eam non apprehenderunt: quibus lux opponitur, vtpote Christus ipse qui vera lux est, & omnes pij qui lux dicuntur à Paulo. Quinto, tenebræ regnum diaboli significat, vnde Satan princeps tenebrarum dicitur: quibus opponitur lux quo regnum Christi significatur. Hic facile est videre, variare significata nunc per Metaphoram, nunc per Metonymiam, nunc per Metalepsin.

Sermonem vitæ adhibentes.

Ratio cur Apostolus pios luminaria appellauit in mundo, nimirum: quia verbum lucis siue vitæ habent, quod tanquam lucernam admouere seu adhibere vitę formandæ debent. Dicitur autem Euangelium verbum vitæ hoc loco, propterea quod vitam nostrā dirigere debeat, ne à recto cursu deflectamus, atque ita in tenebras mortis pręcipitemur. Respicit autem Paulus hoc loco ad dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Solum enim verbum Dei iustam ac veram viuendi rationem hominibus pręscribit, quod tanquam lucernam adhibere debemus, ne in tenebras ruamus. Quid? an nō lex norma vitæ est? cur ergo Euangelio tribuis quod est legis? tenendum est discrimē legis & Euangelij quantum ad opera attinet, nam vtraq; doctrina obœdientiam erga Deum, & dilectionem proximi requirit. Sed in hoc discrimen est. Lex, quas actiones interiores et exteriores Deus requirat, ostendit, & simul indicat nihil placere Deo nisi satisfiat toti legi. Euangelium autem docet quomodo inchoari possit obœdientia, & quomodo placeat. Vt enim obœdiētia inchoatur per spiritum fidei, sine quo ψυχικοὶ homines sumus, qui nihil diuinarum rerum percipere possumus: ita placet propter Christum etiamsi normæ legis non satisfiat, atque adeo hæc obœdientia à Paulo fructus iusticiæ fidei appellatur quia nisi prius obtinuerimus iusticiam per fidem, nihil boni operis quod valet coram Deo pręstare possumus. Quare Paulus recte iubet adhibere sermonem vitæ, hoc est, Euangelium.

In gloriam mihi, in diem Christi, quod non frustra cucurrerim, nec in vanum laborauerim.

Addit peculiarem finem. In gloriam, inquit, mihi, id est, vt gloriari possim in die Christi, quod vobis non frustra prædicauerim Euangelium. Verbo currendi, significat Apostolus suam in ministerio Euangelij sedulitatem, & industriam: qua voce illorum oscitantia & pigritia taxatur, qui hoc diuino & augusto officio segniter funguntur: Ex quo fit vt nullum sui laboris seu ocij potius fructum percipiant, cum interim seduli ministri benedictionem Domini sentiant, dum vident ministerium suum multis prodesse ad salutem, vnde spem etiam concipiunt, vt cum Paulo in die Christi gloriari possint. Quod autem addit, In diem Christi, eo pertinet, vt Philippenses adeoque & nos excitet ad perseuerantiam in pietatis cursu per totam vitam.

Quinetiam si immolor super hostia sacrificioq; fidei vestræ, gaudeo & congaudebo omnibus vobis ob id ipsum & vos gaudete & congratulamini mihi.

Quia dubius erat exitus vinculorũ Pauli, hic attexit se libenter mortem obiturum pro defensione & cõfirmatione Euangelij, fideq; Philippensium, qua re magis Philippenses stimulat, vt iuxta eam doctrinam, pro qua ipse iam erat paratus mori, vitam instituant. Si morior, inquit, immolor super hostia & sacrificio fidei vestræ, hoc est, cum antea vos in hostiam & sacrificium Deo obtulerim, & fideles in ea prædicatione effecerim, nequaquam moriturus mœrore conficior, sed lætor potius, ac vna vobiscum gaudeo. Gaudeo quidem quia efferor tanquam libamen additum vobis veluti hostiæ. Gratulor verò quia vos Euangelio à me prædicato credentes, non secus atque sacrificium aliquod Deo gratissimum obtulerim. RESPICIT autem hic Apostolus ad veterem sacrificandi ritum, qui Symbolum fuit non solum sacrificij Christi, verumetiam spiritualis sanctorũ hostiæ. Vt enim illic erat libamen, hostia, sacerdos offerens. Ita & hic Paulus se quidem σπονδὴν, hoc est, libamentum facit, & sacerdotem qui offerat: Philippenses vero hostiam. Nam eos gladio verbi Dei mactatos Deo adducit in sacrificiũ. OBSERVETVR igitur hic: Primum, quanta sit dignitas ministrorum verbi, qui sacerdotes sunt coram Deo ad offerendas illi hostias, non quales sacrificuli in Papatu offerunt, nec quales Aaronici sacerdotes in veteri lege, sed homines mactatos spirituali gladio, quos in viuentem hostiam offerunt. Cæterum offerendi ratio in fide consistit, qua mortificati consecramur Deo per Iesum Christum. Monentur præterea hic ministri verbi, quo affectu esse debeant in suo ministerio, nimirum vt vitæ, fortunis, vxoribus, liberis, amicis, adeoque omnibus in mundo rebus charissimis ac dulcissimis ministerium suum anteponant, ac si mortis periculum eis adire contingat, vt statuant mortem suam veluti dulcissimã quandam σπονδὴν & Deo gratissimam esse. Est enim inprimis obseruandum quod Paulus mortem quam pro defensione Euangelij obit, definit σπονδὴν libamen seu sacrificium: quo delectatur Deus. Hinc est quod Dauid dicit: preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius: Hinc haud dubie martyres olim in medijs supplicijs se consolabantur. Verum hoc sciendum est quod mors per se non placeat Deo: sed propter obœdientiam, & patientiam in morte, quibus addo euentum, videlicet, quod mors sit martyrium & testimonium fidei & confessionis, vnde alij animantur ad confessionem & confirmantur in fide.

QVARTA PARS.

Spero autem in Domino Iesu Christo, me breui Timotheum missurum ad vos, vt & ego tranquillo sim animo, cognito statu vestro.

Alteram partem huius capitis aggreditur Apostolus, quam supra totius Epistolæ quartam fecimus. Est autem hæc pars συστατικὴ, seu demonstratiua, quæ absoluitur laudibus Timothei & Epaphroditi. Hæc commendatio tota eo pertinet, vt Philippenses, hos duos ministros Dei, adeoque omnes sinceros ministros verbi in honore habeant, contemta Pseudoapostolorum vana iactantia. Parasceue huius commendationis est, quod dicat Apostolus se sperare breui missurum Timotheum ad ipsos, vt ab eo reuerso cognoscat statum Philippensium, quo cognito tranquilliori sit animo. OBSERVA itaque hoc loco ingenium vere Apostolicum esse profectum auditorum suorum, etiam in medijs ærumnis, reddi animosiorem & alacriorem. Quod sane ministris omnibus verbi in exemplum proponendum est.

Neminem enim habeo pari animo præditum, qui adeo sincere pro vobis sollicitus sit.

Ratio cur Timotheum promittit se missurum ab affectu Timothei erga Philippenses sumta: Et simul propositionis commendatoriȩ insinuatio vna cum ratione à collatione Timothei & aliorum comministrorum verbi petita. Est autem hæc maxima Timothei commendatio quod reliquis omnibus præferatur, quantum quidem ad sollicitudinem sanctam pro Philippensibus attinet. Hic ergo Timotheus nobis in exemplum proponatur, vt quemadmodum ipse fuit: Ita & nos simus solliciti pro Ecclesijs Christi vel remotissime à nobis dissitis.

Nam omnes quæ sua sunt, quærunt, non quæ sunt Iesu Christi.

Aetiologia est ex collatione, qua præfert Timotheum plerisque suorum cōmilitonum, qui propriam quietem sectantes hunc habent scopum, vt in tuto sint ac rebus necessarijs abundantes in pace viuant. HIC primum hyperbole in persecutione vniuersali obseruan da est. Solemus enim vniuersaliter (presertim cum oratio querelam de moribus continet) ea exprimere, quæ vt plurimum ita se habent: Vt nusquam tuta fides: Omnes student auaritiæ, &c. Etsi autem plus dicit hyperbole quam res est, tamen eius verus vsus in sacra scriptura est, vt inde veritas intelligatur cum querela mixta. Deinde obseruandum est, quod quæ Christi sunt quærere, & quærere quæ sua sunt, hic ita opponantur, vt simul stare non possint. DICITVR autem is, quæ Christi sunt quærere, qui totum suum conatum eo confert, vt Christi gloriam illustret, salutem animarum quærat, non impeditus vlla priuati commodi aut incommodi ratione. Contra, sua querere, is dicitur, qui quidem forte Christum sincere docet, sed maiorem rationem habet sui commodi & suæ quietis quam Euangelij, gloriæ Christi, & salutis animarum. Si itaque Christus summus scopus fuerit, nihil prohibet etiam sua commoda quærere, modo non negligentior quis ad quærendam Christi gloriam reddatur. Sic pia est cura coniugum & liberorum, modo primum & summum locum occupet cura gloriæ Christi, & pietatis veræ conseruandæ studium.

Experimentum autem eius nostis, quod vt filius cum patre mecum seruiuit in Euangelio.

Commendatio ab anteactis amplificata cōparatione. Obserua Paulum tantum Apostolum non appellare Timotheum iuuenem adhuc, quem ipse in Euangelio instruxerat, seruum aut famulum, sed ipsum filij honore dignatur: Nescit enim superbum Dominum Ecclesia Christi. Deinde appellatione filij indicat Apostolus quo affectu ministri superioris vocationis esse debeant erga suos comministros, vt ut fuerint gradu vocationis dispares.

Hunc igitur spero me missurum simulatque videro rerum mearum statum.

Cōmendationis conclusio est cum admonitione de tempore, quo ipsum Timotheum mittere decreuerat, nempe cognito rerum suarum statu, qui adhuc incertus erat.

Confido autem in Domino, quod & ipse cito venturus sim.

Clausula hac de suo ad ipsos reditu eos bene sperare monet, quod eo spectat, vt eo sanctius vitā suā cōponant, quo inueniat eos abundare in cognitione & omni sensu, id quod supra ipsis optauit.

Necessarium autem putaui Epaphroditum fratrē & cooperarium & cōmilitonem meum, vestrum autem Apostolum & ministrum necessitatis meæ mittere ad vos.

Secunda propositio huius partis, cui maxima Epaphroditi commendatio aspergitur. Primum enim Fratrem ipsum nominat, qua appellatione nō tantum affectum suū erga ipsum declarat: Verumetiam seipsum in ordinē redigit, & Epaphroditum pastorē Philippensium sibi parem facit, quod quidem non tollit gradus Apostolatus & pastoratus, sed magis coniungit superiores & inferiores: vt coniunctis viribus gloriam Christi per prædicationē Euangelij promoueant. Deinde ipsum Cooperarium, id est, collegā fatetur, quantum quidem ad commune ministerium propagandi regni Christi attinet. Tertio agnoscit ipsum Cōmilitonem suum, quo nomine plus quiddam significat, nimirum quod forti & inuicto animo militauerit secum pro Christi regno dilatando, idq; contra Pseudoapostolos & mundi rabiem Euangelium persequentis. Quarto pronunciat illum Apostolum Philippensium, hoc est, Parochum seu ministrū Euangelij apud Philippenses, Transtulit enim nomen speciei ad genus, maioris commendationis ergo. Quinto Ministrum necessitatis suæ ipsum appellat, vt qui sibi subministrarit quibus opus erat, perferens ad ipsum quæ Philippenses miserant. Vnde commendatur ab affectu & officio erga Paulum. Sit igitur hic Epaphroditus ministris Euangelij propositus, tanquam speculum formandæ vitæ in suo ministerio.

Quandoquidem desiderabat vos omnes videre & anxius erat, propterea quod audis-

Hæc commendatio sumitur ab affectu Epaphroditi erga suos Philippen-

ſetis eum ægrotaſſe, & certo ægrotauit proxime mortem.

ſes, pro quibus, cum ægrotaret, magis erat quam pro ſeipſo ſollicitus: ne videlicet ægritudo ipſius Philippenſibus mœrorem afferret. EXEMPLVM hoc proponatur cum ipſis miniſtris Euãgelij, tum etiam auditoribus, vt hinc etiam admoneantur, quam ſolliciti eſſe debeant pro ſe inuicem.

Sed Deus miſertus eſt eius, nec eius ſolum, ſed & mei, ne dolorem haberem ſuper dolorem.

Hic multæ quæſtiones ſe offerunt quarũ explicatio in primis vtilis eſt. PRIMA quæſtio eſt de dogmate Manichæorum, qui hanc præſentem vitam, vt malum per ſe, damnarunt: quorum error hoc Pauli teſtimonio confutatur. Nam prorogationem vitæ Epaphroditi inter miſericordias Dei deputat: Quod profecto perabſurdum fuiſſet ſi hæc præſens vita per ſe mala eſſet. Taceo promiſsionem quarto præcepto additam, qua promittitur longæua vita ijs qui maioribus ſuis debitum præſtiterint honorem. QVÆSTIO ſecunda eſt de ἀπαθείᾳ Stoicorum quam etiam hic Paulus ſuo exemplo & teſtimonio euertit. Nam ipſe Apoſtolus qui ſpiritum Dei habuit, quo regebatur, nunc lætatur, nunc triſtatur. Huc accedit quod nulla omnino laus eſſet patientiæ Chriſtianorum, ſi omni ſenſu doloris prorſus carerent, ſed edocti verbo Dei dolorem mitigant, eumq; ſuperant per Spiritum ſanctum qui ipſis inter precandum vberem conſolationem affert. TERTIA quæſtio eſt quam Ambroſius hoc loco mouet hiſce verbis. Quid ergo eſt vt præſente Apoſtolo qui mortuos exuſcitabat hic Epaphroditus infirmatur vſq; ad mortẽ? Sed ſigna infideliũ cauſa fiunt. Nam huic nõ ad detrimentũ contigit ægritudo ſed ad augmẽtum. Probationes enim diuerſæ ſunt credentium. Alius enim per ægritudinem, Alius amiſsione charorum, Alius per damnum pecuniæ, Alius per tribulationes probatur, ſi in neceſsitate ſtabilis inueniatur, auxilium à diuerſa parte non quærens. Non ergo contemta eſt poſtulatio Apoſtoli, ſed melius prouiſum ei pro quo petebat. QVARTA quæſtio naſcitur ex duobus locis Pauli in ſpeciem pugnantibus. 1. ad Theſſ. 4. ſic ait Apoſtolus. Videte ne contriſtemini pro dormientibus. Hic autem ſe mœrore affici eo quod Epaphroditus morti fuerit vicinus, teſtatur, & quod Deus ſui ſit miſertus, illum ſanitati reſtituens. Verum iſtæ ſententiæ nequaquam pugnant. Illic enim immoderatum dolorem adeoque Ethnicum omni ſpe vacantem prohibet: hic autẽ de dolore conſolatione mixto loquitur: Qualis omnis Chriſtianorum dolor eſſe debet. Nam vt naturale eſt dolere amiſsione charorum: Ita pietatis eſt ſe Deo ſubijcere, & ex voluntate Dei ac promiſsionibus diuinis cõſolationem petere. Mixtus itaque ſit piorũ dolor conſolatione & obœdientia erga Deum, quæ eos ad patientiã erudiat, cuius patientiæ mater eſt ſpes beatæ immortalitatis. QVINTA quæſtio, ex dictis Pauli ſuperioribus & ex præſenti loco naſcitur. Supra enim dixerat melius eſſe pijs migrare & eſſe cum Chriſto, quam hic varijs ærumnis confici. Hic vero veluti mutata ſententia, mœroris materiam ſumit à morbo pij hominis, quem non dubitauit è miſerijs præſentibus per mortem migraturum in regnum Chriſti, ſed Paulus hic Ecclesiæ ædificationem ſpectauit, cui perutilem miniſtrum fuiſſe Epaphroditum minime ignorauit: Quare & pijs merito dolendũ eſt, quãdo è medio pij & ſinceri miniſtri tollũtur. SEXTA quæſtio: Si Deus mortis horam vnicuiq; præſignauit, an non Deo reſiſtere videtur is qui triſtatur ob alicuius mortem? Nam voluntas ipſius volũtati Dei repugnare videtur. Facilis eſt Solutio. Aliud eſt enim dolere & frenare dolorẽ noſtrum, vt ſubijciamꝰ nos voluntati Dei. Aliud eſt fremere aduerſus Deum, & indignari & ex doloris magnitudine prorumpere in contumeliam Dei. SEPTIMA quæſtio oritur ex Antilogia huius loci & eius qui eſt Iob. 14. Conſtituiſti terminos hominis qui præteriri non poterunt. Verum huius quæſtionis ſolutio legatur in Enchiridio noſtro in expoſitione quarti præcepti.

Studioſius igitur miſi ipſum, vt cum videritis ipſum rurſus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

Cõcluſio amplificata à finibus miſſi Epaphroditi ad Philippenſes. Eſt autem hic verborum ſenſus. Maiori cura Epaphroditum miſi vt cum primum eum videritis reuerſum (quem vos nunquam viſuros putabatis) lætemini.

Excipite igitur ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete.

Illatio exhortationis, vt Philippenſes Epaphroditum excipiãt in Domino, id eſt, tanquam Domini legatum & nuncium, & in precio habeant nõ ſolum ipſum, verumetiã alios, qui ſimili diligẽtia in

negocio

negocio Euangelij versentur. Obseruemus quo in loco habẽdi sunt sinceri Euangelij ministri ab auditoribus. Nã si legati principum huius mundi, sacrosancti censentur, vt quos sine inexpiabili scelere violare nemini prorsus liceat. Si scelus sempiternum putatur esse insidiari legatis ab hominibus missis, Quid dicemus de ijs qui violant legatos Dei? quibus pœnis expiabitur tantum scelus? præsertim cum isti Dei legati annuncient bona, prædicent pacem, inuitent verbis Dei ad perpetuum fœdus feriendum cum Domino dominantium, rege regum, cuius fœderis fructus vberrimus ad nos redit, videlicet, immortalitatis gloria & æternę vitę fruitio. Hæc tanta dignitas etiam ministros commonefacere deberet, ne se ipsos malis moribus, & scurrilitate odibiles reddant.

Quia propter opus Domini vsque ad mortem appropinquauit, non habita ratione vitæ, vt suppleret defectum vestri erga me officij.

Causam morbi Epaphroditi insinuat fuisse longam illam profectionem, quam susceperat à Philippis Romam versus, vt Paulo in vinculis ministraret. Hic obserua quod opus Christi vocat, Christum in persona Pauli vinctũ & egentem inuisere & coram subleuare. Huc illud, quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Qui igitur opem ferunt laborantibus seruis Domini, sciant se Deo gratissimum opus facere, adeoq; ipsi Christo seruire. Contra vero qui ministros Dei premunt, & iniuria afficiunt, quiq; manus auxiliatrices indigentibus subtrahunt, opus diaboli faciant, adeoq; ipsi diabolo seruiant. QVOD conuerti cum Erasmo. Non habita ratione vitæ, Græce legitur παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ. Nam παραβουλεύεσθαι significat perperam consulere, vti faciunt qui se in apertum vitæ periculum cõijciunt, sed hoc tamen facere in loco pro Christo non est stultitiæ aut imprudentiæ, sed veræ cœlestis sapientiæ, quam in Epaphrodito commendat Apostolus: qui vitæ periculum adijt, vt defectum Philippensium suppleret erga Paulum. Hoc igitur permultum ad commendationem Epaphroditi facit, vt qui tantum laborem subire voluerit, quo Philippensium vice fungeretur in ministrando Paulo. Admoneantur & hic auditores verbi officij sui erga laborantes ministros. Si enim liberi debent parentibus obsequia necessaria, profecto pij agnoscent se non parum sinceris verbi ministris debere, per quorum prædicationem regeniti sunt & adoptati in filios Dei.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt Philippenses caueant sibi à Pseudoapostolorum insidijs & fiducia carnis, monet Apostolus, se statuens viuum iusticiæ veræ & pietatis exemplar, quod imitentur Philippenses hortatur.

Ordo & partes Capitis tertij.

Huius tertij capitis tres partes sunt, Harum prima est ἀποτρεπτική. Monet enim vt Philippenses sibi caueant à corruptoribus veræ doctrinæ, præsertim ab ijs qui Iudaismum sapientes circumcisioni & legali iusticiæ non parum tribuebant. SECVNDA *pars est Demonstratio. Nam Apostolus seipsum in medium proponit, & suo exemplo docet ad perfectionem nihil extra Christum quærendum esse.* TERTIA *pars est exhortatio. Nam postquam se iusticiæ & veræ pietatis exemplar proposuit, Philippenses ad veram pietatem hortatur. In harum partium explicatione multi insignes loci asperguntur, vt de vero piorum gaudio. De circumcisione legali. De discrimine iusticiæ legis & Euangelij. De efficacia mortis & resurrectionis Christi. De perfectione Christiana. De aduentu Christi ad iudicium. De glorificatione corporum post resurrectionem.*

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum est fratres mei gaudete in Domino.

Altissimum sequentis exhortationis fundamentum iacit Apostolus, cum

cum iubet gaudere in Domino. Qui enim in Domino vere gaudent, facile contemnunt falso-
falsos Doctores, atque adeo omnem gloriam carnis negligunt. Est autem ingenium falso-
rum doctorum vanam mundi gloriam quærere, vt homines se suspiciant, ac tanquam de
patribus ac doctoribus de ipsis gaudeant: parum admodum aut nihil de gloria Christi &
salute animarum solliciti. Quare Paulus Philippenses ad Dominum reuocat, in quo solo
gaudendum & gloriandum esse monet. Dicitur autem is recte in Domino gaudere, qui
illum salutis suæ autorem agnoscit retinens fidem & bonam conscientiam.

Eadem scribere vobis me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

Interponuntur hæc per prolepsin, poterant enim obijcere Philippenses, Sæpius tu Paule hæc præsens nobis inculcasti. Quare nec eadem iterando fatigandus es, nec nos eadem audiendo grauandi sumus. Respondet Apostolus, nequaquam sibi molestum esse eadem sæpius inculcare, nec illis inutile fore eadem sæpius audire. Hinc discant ministri Euangelij vtiles doctrinas & exhortationes subinde repetere, atque suis auditoribus inculcare. Discant & auditores sibi perutile esse eadem sæpenumero audire, quo altiores radices in cordibus eorum doctrina & eius accommodatio agat.

QVINTA PARS.

Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concisionem.

Propositio exhortationis, cuius hic est sensus: Cauete omnem veræ doctrinæ corruptelam & omnes falsos doctores. Vtitur autem hic Apostolus tribus vocabulis, quibus falsorum doctorum ingeniũ graphice depingit. Primum enim vocat eos canes, hoc est, mordaces, veritatis luci obstrepentes, & impudentius oblatrantes: curam ventris potius quam mentis, inanis gloriæ potius quã Christi, gerentes. Deinde vocat eos operarios, sed malos, indicans duo operariorũ genera esse in vinea Domini, quorum quidam mali sunt, quos ociosos esse præstaret, destruunt enim vineam Domini. Quidam boni qui doctrina sincera & vitæ innocentia ædificant. Concisionẽ vocat Iudæos, qui cum circumcisionẽ mordicus tanquam necessariam ad salutem retinuerunt, veram Ecclesiam Dei dilacerarunt. Vtitur autem abstractis pro concretis propter circumcisionis & cõcisionis παρονομασίαν. Est autem concisio κατατομὴ sectio nocens & destruens (Danice vonskårelse) κατὰ enim in hac compositione destructionem significat. Euertitur hoc Pauli dicto Papisticum dogma, quo adimitur laicis, vt vocant, iudicium de doctrina, quod iudicium Spiritus sanctus non solum permittit, sed etiam committit & commendat omnibus pijs, & nota est Christi sententia, Cauete à falsis doctoribus.

Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carnem fiduciam habentes.

Ratio propositionis à definitione veræ circumcisionis quæ coram Deo valet, sumta. ac si diceret: Isti iactant circumcisionem carnalem, quæ Christi aduentu abrogata est: sed nos circumcisionem spiritus habemus. Dum ergo illi vmbris detinentur, nos veritate fruimur. OBSERVANDA est hoc loco definitio spiritualis circumcisionis, quod sit amputatio fiduciæ carnis & gloriatio in Christo, per quem Deo spiritualem cultum reddimus. Gloriari in Christo est totius salutis fiduciá in vno Christo collocare. fiduciam in carne habere, est in aliam quamlibet rem collocare fiduciá, quam in vnum Christum. Caro enim hic signficat quicquid extra Christũ est, adeoq; ipsam circumcisionem carnalem, quæ Christo exhibito abolita est. OBSERVANDA quoque hic est Antithesis, quod qui spiritu Deum non colunt, nequaquam gloriari possint in Christo: & quod quicunq; habẽt fiduciá in carne, deflectant à vera salutis via in damnationis præcipitium.

Quanquam & ego habeam fiduciam in carne, si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis habeo.

Vt retundat concisionis arrogantiam, collationem addit: & se confert cum illis qui gloriabantur de prærogatiuis gentis Iudaicæ, ac si diceret non minorem gloriationis materiam habeo, quam isti. Imo in multis illis superior sum. loquitur autem hic Paulus de materia gloriationis coram hominibus, non de effectu quemadmodum mox declarabitur.

Circumcisus octauo die. Scilicet iuxta legem: qua ratione se præfert proselytis.

Ex genere Israël. Id est, ex semine Iacob Patriarchæ: cuius tota posteritas populus Dei habebatur.

E tribu Beniamin. Tribus meminit maiores certitudinis caussa.

Hæbræus ex Hebræis. Hoc dicto significat se non defecisse à suo populo ad gentilismum, vt multi fecerunt ortis persecutionibus à vicinis populis.

Secundum legem Pharisæus. Iam de vitæ genere & studio agit, fuerunt autem Pharisæi præcipui inter alios sectarios. Scripturæ enim interpretes fuere, quam suis corruptelis deprauarunt, iuxta legem, inquit, hoc est, iuxta præscriptum seu ordinatum à Pharisæis religionis institutum, seu iuxta ordinem & regulam Pharisæorum. Respicit enim Paulus ad vocabulum Thora, quod interdum ordinationem & constitutionem notat. Nam lex Dei nihil omnino precipit de Pharisæorum secta, quæ sub Pontificatu Ionathæ primum incœpit.

Iuxta zelum persequens Ecclesiam. Hoc additur vt ostendat quanto studio & ardore suum Pharisaismum propagare studuerit. Nam cum videret Ecclesiam Dei penitus abhorrere à Pharisaismo, eumque omnino damnare, nihil non periculi adijt, vt Ecclesiæ nomen aboleret, atque ita suus Pharisaismus magis propagaretur.

Secundum iusticiam quæ est in lege, factus irreprehensibilis. Hoc respectu hominum intelligendum est: quorum iudicio satisfacit externa disciplina. Est profecto magna laus, quod ita vitam totam instituerit Apostolus, vt nihil quærelæ dignum admiserit. Non autem hic loquitur de iudicio Dei, cui mortalium nullus ita satisfacere potest, vt propter suam obœdientiam perfectam & plenam, habeatur coram Deo perfecte iustus seu irreprehensibilis. Obseruetur ergo hoc loco quod iusticia legis sit duplex. Spiritualis vna, altera literalis. Spiritualis est perfectus amor Dei & proximi. Hæc nunquam in vllius vita extitit, excipio vnum Christum. Literalis est quæ in hominum conspectu apparet, cum interim hypocrisis regnet in corde, & coram Deo nihil sit quam iniquitas. Proinde qui ex hoc loco Pauli concludit legem Dei ab homine impleri posse, cœlum terræ miscet, & non satis perpendit in quem finem hæc à Paulo dicantur.

Verum quæ erant mihi lucra, ea existimaui propter Christum iacturam esse. Omnia quæ sequuntur ad finem capitis in hunc Syllogismum conijci possunt: Boni discipuli magistrum suum imitari debent. Ego magister vester omni carnis fiducia abiecta in solo Christo acquiesco, igitur & vos fiduciam carnis abijcite, ac in solo Christo acquiescite, cauentes sacræ doctrinæ corruptelas. Minorem per collationem ponit. Confert enim totam carnis fiduciam cum Christo: quem adeo præfert vniuersæ gloriæ carnis, vt pro iactura habeat, quicquid sit extra Christum. Quæ erant, inquit, mihi, scilicet ante cognitionem Christi, lucra, hoc est, quæ in me fiduciam carnis & propriæ iusticiæ alebant, ea, cognito Christo pro iactura habui, quia me à Christo remorabantur. Donec enim homo quicquam sibi, suisque dotibus aut operibus tribuit, Christi particeps esse nequit. Oportet enim nos nudos tanquam è naufragio enatantes ad ipsum venire. Hic ergo destruitur opinio Papistarum de operibus præparantibus, & de merito congrui.

Quin etiam omnia existimo iacturam esse propter eminentiam Christi Domini mei. Etsi eandem sententiam repetit, singularis tamen Emphasis in duabus vocibus consideranda est, Nam, cum hic dicit in præsenti quod supra dixit in præterito, significat se constanté manere in suo ꝓposito, & ex animo omnis carnis fidu-

ciam postponere Christo. Destruitur igitur & euertitur hoc dicto dogma iusticiariorum de operibus cōsummantibus seu perficientibus iusticiam. Quod autē addit, propter eminentiam Iesu Christi, significat neminem vere Christum posse cognoscere donec propria iusticia fuerit inflatus. Est autem cognitio Christi sita in duabus, videlicet, in noticia & fiducia. Noticia, personæ vnitatem, naturarum diuinæ humanæ admirandam vnionem, & officium redemptionis complectitur. Fiducia autē beneficia oblata apprehendit, ac in Christi gratia acquiescit. Proinde cognitionis voce solida fides Christi ex cōcepta noticia intelligitur. Domini mei, dicit, quia soli credentes in Christo Domino gloriari possunt.

Propter quem omnium iacturam feci, & existimo reiectamenta esse, vt Christum lucrifaciam.

Tertio repetit eandem sententiam non sine singulari Emphasi. Dicit enim se non solum omnium iacturam fecisse propter Christum, verumetiam omnem carnis fiduciam tanquam rem abominandam abiecisse, vt Christum lucrifaceret, hoc est, vt Christum solum iustificatorem & saluatorem obtineret. Rursum igitur monemur omnem carnis adeoque iusticiæ propriæ fiduciam abijciendam esse, tanquam rem indignam oculis, modo Christi participes esse velimus, verissime enim ab Ambrosio dictum est: Gratia Dei aut tota recipitur, aut tota abijcitur. Et Augustinus: Gratia est nullo modo quæ non est gratuita omni modo. Vocabulum σκύβαλα vsurpauit Apostolus, quo nihil potuit contemtius significari. Est enim σκύβαλον res fœda indigna oculis hominum, sed canibus proijcienda potius. Hinc apparet quæ sit laus bonorum operum coram Deo ante iustificationem gratuitam, præsertim cum homines fiduciam in illis collocant. Quare nequaquam dictum Apostoli vult, vt virtutes quas requirit lex, abijciamus, sed tantum contra fiduciā carnis insurgit, quæ impedit quo minus ad Christum peruenire possimus.

Et reperiar in ipso, non habens meam iusticiam quæ est ex lege, sed eam quæ est per fidem Christi, iusticiam quæ est ex Deo per fidem.

Exponit quis sit efficacis cognitionis Christi fructus, nempe iusticia noua, quæ est, ex fide Iesu Christi, hoc est, quæ imputatur credenti in Christum. Hic primum obseruetur antithesis duplicis iusticiæ, quædam enim hominis propria dicitur, quæ est ex lege: Quædam Dei iusticia quæ fide obtinetur. Hanc cum illa simul statui nō posse clarissime euincit hic Pauli locus. Qui enim nititur iusticia propria, iusticiæ fidei expers est, & qui nititur iusticia fidei, agnoscit se nullā propriā iusticiam, qua consistere potest coram Deo, habere. Quare diligenter cauendum est, ne has iusticiæ formas confundamus: quarum confusio semper maximas in Ecclesia turbas & dissidia mouit. Quidam enim cum audiunt simul stare non posse has duas iusticiæ formas, mox existimant licētiam datam carni, vt se prostituat libere ad omnē turpitudinem, glorientur de Christo, clamant ablatam esse maledictionē legis, iactant fidem, cumulant plurima testimonia scripturæ, quibus ad seipsos inescādos abutuntur, vt liberius in omni flagitiorū genere volutentur, non obseruantes Paulum hic & in similibus locis nequaquam substantiā, sed fiduciā operū & proprij meriti oppugnare: quo solius Dei gloria emineat. Non vult ergo Apostolus vt honestatis, iusticiæ, castitatis, beneficētiæ, cæterorūq; fructuū spiritus & fidei studium abijciamus, sed vt fiduciā seu qualitatē quam operibus sophistæ attribuunt, procul à conspectu remoueamus. Rvrsvs sunt qui ex vtraq; iusticia, nempe operum & fidei vnam componunt iusticiā, qua homines corā Deo iustificari cōtendunt. Horum error nō solum hoc Pauli testimonio refellitur. Verumetiam multis alijs scripturę testimonijs refutatur, adeo vt hanc connexionem ruinæ & reiectionis Iudęorum caussam Apostolus statuat, cū ita inquit ad Rom. 10. Ignorantes Dei iusticiā, & propriam iusticiam quærentes statuere, iusticiæ Dei nō fuerunt subiecti. Quisquis ergo fidit propriæ iusticiæ, iusticia Dei quæ est ex fide excidit. Quare diligenter discernamus inter legalē & Euangelicam iusticiam. Primvm itaq; differunt caussis efficientibus. Illa enim hominis propria, vt quæ in operum legis obœdientia consistit: hæc autem Dei dicitur. Nam ipse & eam pro iusticia imputat credenti, & eandem approbat. Secvndo differunt genere. Nam legis iusticia est formalis obœdientia hominis erga legē. Fidei vero imputatiua dicitur, vt enim fundamentum iusticiæ hominis opus est iuxta rationē legis factū, Ita obœdientia Christi formalis nobis ascribitur, Dū in ipsum credimus, nō enim aliter nos iusti sumus quā Christus fuit peccator. Hic autem vt nō fuit peccator qualitate, sed imputatione nostri peccati reus fuit: ita nos nō sum⁹ iusti qualitate sed imputatione iusticię Christi accepti sumus, de-

finitur itaq; recte iusticia Christiana esse credentis personę absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum, pro nostro enim reatu cui debebatur pœna satisfactum est per victimam expiatricem Christi: nostrum defectum supplet perfectio Christi, hoc est, legis perfecta obœdientia in Christo quæ nobis credentibus imputatur: vt ita expiato peccato & imputata nobis Christi obœdientia iusti simus & acceptemur à Deo per Iesum Christum mediatorem ad vitam æternam. Hanc iusticiam tantisper posidet homo, donec retinet fidem & bonam conscientiá, vt enim fides accipit iusticiam per Euangelium oblatam, ita bona cōscientia fidei custos est: qua amissa naufragium fidei committitur, ex quo apparet quam necessaria sit noua obœdientia in 10 conuersis. TERTIO, iusticia legalis homini in hac vita plane est impossibilis: vt quę hominis conatum requirit, quo satisfiat legi Dei. Iusticia Euágelij donum est quod Deus [illegible] tur ex mera gratia omnibus credentibus. QVARTO, Iusticiæ legalis fiducia [illegible] hypocrisin & carnalem confidentiam, At fiducia iusticiæ Euangelij parit humilitatem veram & multiplices fructus internos & externos producit. QVINTO, Iusticia legalis homini vano, at iustitia fidei soli Deo gloriam tribuit per Iesum Christum. SEXTO, fiducia iusticiæ legis hominem damnationi subijcit, vt quæ reiectionis eius caussa existat, Sed fidei iusticia à damnatione hominem reddit securum, nulla enim est condemnatio ijs qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Rom. 8.

20

Vt cognoscam eum, & potentiam resurrectionis & communionem afflictionum eius.

Qualis sit fidei natura explicat, tria ei attribuens, videlicet cognitionem Christi, cum qua coniuncta est fiducia: cognitionem potétiæ resurrectionis eius, fide enim in Christum vim resurrectionis ipsius in nobis sentimus, idq; non solum quod ipsius efficacia in nouam vitam reformamur ac veluti resurgimus, verumetiam quod certo expectamus nos per eandem resurrecturos: & cognitionem communionis afflictionum eius, qua scilicet nos reddimur participes afflictionum Christi, quemadmodum enim ille, ita & nos in hoc mundo varias experiamur afflictiones. Obseruemus igitur hoc loco quales piorum meditationes & studia esse debeant. Huc illud Pauli ad Timo- 30 theum: Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis.

Cōformis factus morti eius, si quomodo pertingam ad resurrectionem mortuorum.

Quo pertineant præsentes Ecclesiæ afflictiones ostendit: nimirum, vt Christum sequamur in cruce donec pertingamus ad resurrectionem mortuorum, vt enim à morte ad resurrectioné Christus Dominus peruenit: Ita nos quoque ex varijs afflictionibus tandem ad gloriam immortalitatis perueniemus. Conformitas mortis Christi consistit in mortificatione carnis & externi hominis, hoc est, in vera contritione & tolerantia crucis. Quod autem addit, Si 40 quomodo, non est dubitantis sed anhelantis ad metam. Significat igitur Apostolus difficultatem sequendi Christum, vt in Philippensibus studium acrius excitet. Nemo enim coronatur, nisi qui legitime certauerit.

Non quod iam adprehenderim aut perfectus sim, sed sector si etiam apprehendam, quatenus & apprehēsus sum à Iesu Christo.

Vt ad perseuerantiam & serium studium pergendi in pietatis stadio excitet Philippenses, se adhuc in cursu esse indicat. Dixerat se fidem eo tendere, vt cognoscat Christum, vt vim resurrectionis & communionem pasionum eius percipiat, in eodem cursu se adhuc esse fatetur, & anhelare vt aliquádo ad scopum perueniat. Quod 50 autem addit quatenus apprehensus sum, eo pertinet vt totum salutis beneficium gratiæ tribuatur. Vult igitur Apostolus eos qui huius gratię Christi facti sunt participes, nō ocio torpere, sed toto nisu incumbere, vt apprehenso Christo pergant, donec ad metam perueniant. Hic locus obseruandus est contra sanctulos quosdam, qui cum vix micam fidei habeant, se tamen iam ad dexteram Christi in cœlestibus sedere gloriantur. De perfectione paulò post dicemus. Fratres ego meipsum nondum arbitror assecutum esse. Attentio est cum repetitione eiusdem sententiæ, & monet suo exemplo Philippenses, vt in principio cursus non torpeant, sed perpetuo progrediantur, donec ad metam peruenerint.

Vnum autem (*ago*) ea quidem quæ à

Quod simpliciter dixit, nunc alle-

tergo

tergo sunt obliuiscens, ad ea vero quæ à fronte sunt enitens, secundum scopum sequor ad palmam supernæ vocationis Dei per Iesum Christum.

gorice reperit. Est autem hic sensus. Quemadmodum cursores qui in stadio currunt, non respectant à tergo, sed feruntur pleno impetu: Ita ego proposita palma supernæ vocationis, id est, cœlestis beatitudinis, non sino me vllis mundanis auocamentis retrahi à cursu, sed recta pergo donec ad præfixum scopũ perueniam. Hoc Apostoli exemplum omnibus pijs merito proponendum est, vt cogitent non torpore, non segnicie, non voluptatibus, nõ iactantia inanis fidei, sed strenuo in pietate cursu properãdum esse ad præfixum beatitudinis scopum. Etsi autem gloria cœlestis gratuitum est Dei donum, tamen, ad eam fidei veris exercitijs perpetuo contendendũ est. Atque [illegible] diecit, Per Iesum Christum, vt in ipsum solum in toto cursu recumbamus.

Quodquod igitur perfecti sumus hoc sentiamus.

Transfert hypothesin ad thesin seu suum exemplum ad catholicam doctrinam. Quod enim de se dixit, ad omnes pios accommodat, nimirum vt omnes exclusa carnis fiducia, & fide iustificati cognoscant Christum, sentiant vim resurrectionis ac communionis afflictionum eius, atque ita in cursũ pergant indefesse, donec ad metam perueniant per Iesum Christum. Potest autem ex collatione huius dicti & superioris colligi definitio perfectionis Christianę, videlicet, quod sit fiducia in Christum & viua cognitio & sensus mortis & resurrectionis Domini, cum firmo proposito in pietatis stadio indefesse currendi, donec ad metam vsq; peruentum fuerit. Seu vt clarius dicam. Perfectio Christiana est ex fide Christi obœdientiam erga Deũ omnibus rebus alijs anteferre, hoc est, vt iustificati fide puro colendi Deum affectu ducamur, vt simplici integritate præditi testari possimus, nos hoc præcipue in votis habere, vt omnem nostram vitam Deo approbemus sani fide dilectione & patiẽtia. Hæc perfectio non gradibus consummatur in hoc mundo, sed substantiæ tantum respectu dicitur perfectio perficienda gradibus in futura vita. Hinc iam facile conciliatur superius dictum, & hæc sententia, suprà dixit, non quod perfectus sim, hic autem, quotquot perfecti sumus. Paulus enim perfectus est substantia, non perfectus si gradus spectes.

Et si quid aliter sentitis & hoc deus vobis reuelabit.

Hoc est, si qui inter vos secus persuasi sunt à Pseudoapostolis qui ad perfectionẽ Christianam requirunt etiam vmbras Mosaicas, vt circumcisionem & alios ritus, Deus aliquando & illos in viam reuocabit, vt agnito errore idem nobiscũ sentiant. Monet igitur Paulus hoc loco quomodo agendum sit cum ijs, quibus nondum satis illuxit Euangelij puritas: qui docendi quidem sunt, sed interim locus est dandus reuelationi diuinę, qua Deus per verbum & suum sanctum Spiritum, corda hominum in rectam viam flectit, persuadendo efficaciter ijs de veritate verbi sui. Vt enim omnia habenti incrementa sua, suumque tempus: Ita & Dei cognitio incrementum sumit in nobis indies, modo ipsi non fuerimus in culpa, resistendo Spiritui sancto, qui iuxta ordinationẽ Dei in verbo prędicato & cagitato vult esse efficax.

Veruntamen in eo ad quod peruenimus eadem incedamus regula, idem sentiamus.

Exhortatio est, vt vnanimes in doctrinæ & vitæ puritate pergamus, etiamsi non omnes æque multum promouisse in cursu videamur. Diligenter obseruãdus est hic locus qui monet, ne vel ipsi despondeamus animum si nondum ad summum peruenimus, vel alios qui tardiores & imperfectiores esse videntur, præ nobis contemnamus. Deinde obseruanda est metaphora sumpta ab ordine militari. Nam στοιχεῖν dicuntur milites, cum in acie singuli vt ordinati sunt, manent, & recta serie progrediuntur, nec in dextrum nec in sinistrum declinantes, sed locum fortiter defendentes. Vt igitur illi suam militarem regulam habent, quam turbare turpe est, ita & Christianos decet, vt strenuorum militum exemplo sub vexillis Christi fortiter suum quisque locum tueantur, & iuxta regulam eandem, quam omnibus suis communem præscripsit Dominus in fide, dilectione & patientia cæterisque virtutibus progrediantur, donec lætam per Christum reportauerint victoriam. Nõ vult igitur Apostolus, vt nouum doctrinæ genus, aut nouas viuendi regulas excogitemus, sed vt regulam fidei & vitæ quam præscribit nobis Euangelium sequamur.

Estote pariter imitatores mei fratres, & considerate eosqui sic ambulant, quemadmodum habetis nos typum.

Hortatur Apostolus, vt se exemplum sibi proponat Philippenses. Est enim hoc vere doctorem Ecclesiæ agere, alijs doctrinæ puritate & vitæ innocētiæ præire, vt sit typus iuxta quem auditores tuto suam vitam & mores componere possint. HIC tria genera ministrorum verbi impingunt. Primum, eorum qui recte quidem docent, sed parum honestis prędíti sunt moribus. Hi quod verbis ædificant, moribus destruunt. Secundum eorum est, qui vitam quidem coram oculis hominum innocentem degunt, sed doctrina est erronea & corrupta malis opinionibus, hi quod vita extruere videntur, doctrina euertunt. Tertium eorum est, qui non solum falsa & erronea docent, verumetiam scelerate viuunt, hi vastant Ecclesiam vtroque modo, & manifesta sunt Satanæ mancipia, ad perdendas hominum animas conducta. Caueamus ergo ne in istis ministrorum tribus generibus reperiamur, sed potius studeamus exēplo Pauli illorum ascribi numero, qui recte & sincere docent, moribus, dictis, factis, adeoque tota vita doctrinam exprimentes, hos vult Apostolus, vt Philippenses considerent, ac eorum vestigijs insistant.

Multi enim ambulant, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter, & gloria in dedecore ipsorum qui terrena sapiunt.

Ratio est cur velit Philippenses se imitari, à contrario exemplo sumta, & à salutis periculo. Interponit autem Pseudoapostolorum sui temporis breuem descriptionem, vt & agnosci & melius caueri possint. Primum enim vocat eos inimicos crucis Christi, cum quia puritatē Euangelij & beneficia redemtionis, hoc est, crucis Christi obscurabant, Imo abolebant, eo quod circumcisionem & ritus legis Mosaicæ tanquam necessarios ad salutē falso prædicabant, tum quia crucem & persecutionem pro Christi Euangelio pure prædicando refugiebant, sui priuati commodi gratia. Proinde, inimici crucis Christi, sunt non solum qui vnico Christo atq; eius λύτρῳ, non tribuunt plenū (concepta in ipsum fiducia) redemtionis honorem, verumetiam qui affectibus hominum se accommodantes crucem refugiunt, suique ventris propriæq; quietis curam habent, potius quā salutis animarum, atq; ea de caussa addit, Quorum Deus venter est. Dicuntur antem Deum habere ventrem, quicunq; hunc scopum habent suarum actionum, quod suis cōmoditatibus, videlicet, vt tranquille viuant, cōsulant potius suæ quam Christi gloriæ nihil de exitu cogitantes quē hic Paulus apponit, inquiens, Quorū finis, est perditio. Hoc ideo adiecit Apostolus, vt proposito hoc periculo Philippenses ab istorū vanitate absterreat, & animet eos ad gnauiter faciendum officium in timore Domini. PRAETEREA subiungit Apostolus, Et gloria eorū cum dedecore, (seu cōfusione, vt habet vetus interpres.) Hoc etiam ad pœnam spectat eorum, qui hic gloriam suam & non Dei quærunt. Quicunq; ergo in carne cōfidunt vanam gloriæ mundanæ vmbram sectantes, tandem iustissimam mercedem, ignominiā & confusionē reportabunt, idq; in cōscientia primū, Deinde in extremo die quando pudefient omnes qui Christo suū integrum honorē non tribuerunt, quiq; propter fauorē hominū & inanem gloriolam orationem suam flexerunt ad affectus hominū, horum gloria tum vertetur in sempiternā confusionem. Postremo Apostolus vna voce qualesnā sint inimici isti crucis exprimit. Qui inquit, terrena sapiunt, hoc est, qui nihil sapiunt rerum cœlestiū, sed solummodo in rebus carnalibus occupātur. Atq; ita hic graphice depingit Apostolus eos quos supra canes, malos operarios, cōcisionem, & fiduciam in carne habētes, vocauit.

At nostra conuersatio est in cœlis, vnde Saluatorem expectamus Dominum Iesum Christum.

Antithesis est, qua discernit inter falsos doctores & veros: inter falsos Christianos, & sinceros. Illi terrena sapiunt, terrenam tranquillitatem sibi tanquam metam ante oculos habentes. Hi autem tametsi corporibus in terris viuunt, affectibus tamen in politia cœlesti versantur, leuatis animis ad Christum Dominū sedentem ad dexteram patris, vnde & expectant ipsum Saluatorem. Etsi autem vbiq; est Iesus Christus Saluator noster per id quod Deus est (vt inquit Augustinus) tamē in cœlo est per id quod homo, quemadmodum articulus de Ascensione Domini, & aduentu eiusdem ad Iudicium aperte docet. Vult ergo Paulus, vt semper cordibus nostris ascendamus in cœlū, & fide contemplemur nostrum Saluatorem Iesum Christum, ad quem animabus migrare omni hora cupiamus, exemplo Pauli dicentis, Cupio migrare & esse cum Christo.

Qui

Qui transformabit corpus nostræ humilitatis, vt ipsum sit conforme corpori gloriæ eius, secundum efficaciam, qua potest ipse etiam sibi subijcere omnia.

Quidnam faciet Saluator vbi aduenerit, ostendit, Transformabit, inquit, corpus nostræ humilitatis, id est, hoc nostrum humile & vile corpus, vt sit conforme corpori ipsius glorioso, idque secundum eam efficaciam, qua potest sibi subijcere omnia. HIC quatuor obseruentur. Primum de transformatione corporum. Secundum, quod eorundem corporum quæ hic habemus, sit futura transformatio. Tertium, de modo transformationis. Quartum, de huius transformationis caussa & virtute. TRANSFORMATIO constit in eo, vt corpus hoc corruptibile fiat incorruptibile: mortale, fiat immortale: infirmum, fiat sanum, & integrum: humile & contemtibile, fiat gloriosum: animale, fiat spirituale, sicut Paulus docet 1. Corinth. 15. DEINDE eorundem corporum erit transformatio, non aliorum: quemadmodum Iob testatur, & se in medijs ærumnis, cum ipsius corpus scatebat vermibus, spe huius transformationis cōsolatur. Ita enim ait: Scio quod redemptor meus viuit, & in extremo die resurrecturus sum. Nam vt Christus eodem corpore surrexit, quod habuit dum inter homines vt homo versaretur, Ita nos ijsdem corporibus resurgemus, vt eadem corpora, quæ hic cum Christo crucifixa sunt, vna cum Christo in cœlesti beatitudine glorificentur. PORRO hæc transformatio huiusmodi erit, vt corpus nostrum reddatur σύμμορφον, id est, conforme glorioso corpori Christi, hoc est, vt æquale corpus Christi iam est post resurrectionem ipsius, talia quoque nostra sint futura in æterna vita. CAETERVM quia ratio nostra hoc mysterium capere nequit, videlicet, quomodo mortuorum corpora, quorum quædam igni consumpta sunt, alia submersa, alia à bestijs comesta, alia alio modo corrupta ac perdita, possint resurgere, remittit nos Paulus ad potentiam Christi, qua potest sibi omnia subijcere. Si enim potuit ex nihilo omnia condere, cur non ad iussum ipsius redirent corpora, & starent coram ipso perfecta? Huius resurrectionis cogitatio merito nos mouere deberet, ne nostra corpora vlla turpitudine contaminaremus, quæ olim si à capite nostra ipsorum culpa non fuerint abscissa, tanta gloria in cœlo donabuntur, vt sint conformia glorioso Christi corpori, quę sane gloria nulla lingua satis explicari potest. DEINDE ex hoc loco discamus, in negotio salutis nostram rationem ligare & captiuare, ne se intempestiue ingerat aduersus Deum & Christi potentiam, qua potest omnia quæ vult, Vult autem omnia quæ decreuit, & verbo suo promisit. Articuli enim fidei nostræ rationis acumine nequaquam cerni possunt. Quare hic solo fidei lumine contenti esse debemus.

Quapropter fratres mei Dilecti & exoptati, gaudium & corona mea, sic state in Domino dilecti.

Conclusio est generalis, cuius hic sensus est. Cum igitur ita se res habeat, quod vana sit omnis carnis fiducia, quod sola fidei iusticia accepta sit Deo, qua cognoscitur Christus & potentia resurrectionis, & communio afflictionum eius in quibus tanquam in stadio, donec in hac vita sumus, & ad metam veniamus, versari decet, hortor vos, vt relictis sanæ doctrinæ corruptoribus, stetis in Domino, à quo solo salus expectanda est. Stare enim in Domino, est permanere & perseuerare constanter sine titubatione & claudicatione. In via Domini, hoc est, in puritate doctrinæ & morum innocentia, quam doctrina requirit. QVOD autem eos appellet Apostolus, Fratres dilectos, desiderátos, gaudium & coronam suam, ad affectum ipsius declarandum erga Philippenses pertinet. Significat enim se vehementer gaudere ex eorum in pietate profectu. Cum Coronæ meminit, respicit ad eos, quibus in stadio currentibus brabium est propositum. Talis vtique affectus sincerorum ministrorum verbi erga suos auditores esse debet, vt de illorum profectu in Domino veluti triumphent.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt priuatos quosdam ad concordiam & ad opem sibi inuicem ferendam hortatur Apostolus. Ita omnes monet, vt in Domino gaudeant, & abiectis curis mundanis ad preces confugiant, seque tanquam exemplar imitentur, Deinde liberalitatem eorum erga se acceptans, optat vt Deus ipsis officium rependat.

ORDO

Ordo & partes Capitis quarti.

Quemadmodum in epilogis fieri solet, plura hic ab Apostolo congeruntur, ac Primum quædam quæ priuatas personas concernunt, attingit. Deinde omnes compellat, ac eos gaudere in Domino, iussos ad modestiam & preces, deposita prophana cura, vtque se omnis virtutis exemplar imitentur, hortatur. Ad hac liberalitatem Philippensium erga se laudat, cum significatione remunerationis ab ipso Domino expectandæ. Postremo suo more claudit Epistolam salutationibus & fausta imprecatione.

10

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SEXTA PARS.

EVODIAM & Syntychen adhortor idem sentire in Domino.

Mulieres has insignes fuisse apparet, quas seorsim ad concordiam sanctam hortatur, & addit cõcordiæ vinculum, cum inquit, in Domino. Omnis enim concordia extra Dominum facilime rumpitur. OBSERVA officium pij Pastoris esse, non solum totius gregis curam habere, verum etiam singularum ouium salutem quærere. Non enim satisfacit officio qui publice tantum docet, hortatur, comminatur, nisi priuatim quoq; commonefaciat singulos, vbi & quando hoc necessarium animaduerterit. 20

Et rogo te compar germane: (seu socie sincere) adiuua illas quæ in Euangelio mecum concertarunt, vna cum Clemente & cæteris operarijs meis. 30

Insignem aliquem commilitonem alloquitur, cum quo se idem iugum gestare, id est, idem onus sustinere in negocio Euangelij fatetur. Hunc hortatur, vt iuuet honestas illas Matronas, quo in concordiam reducantur. Huius rei causam subiungit, quod concertarint cum ipso in Euangelio, illud defendendo & propagando. INSIGNIS hic locus est, qui docet non solum virorum, verumetiam mulierum esse, concertare pro Euangelio defendendo & propagando. SVNT qui ex hoc loco Paulum habuisse vxorem falso colligunt, Ideoq; vertunt in fœminino, Compar germana, verum ista opinio facile refellitur. Primum verba ipsa Apostoli in masculino efferuntur, σύζυγε γνήσιε. At si obijcis, Atticismum esse, quo adiectiuum sub masculina terminatione vtriusq; est generis masculini & fœminini. Respondeo, Paulum non Atticum esse, nec sæpe solere vti Atticis figuris. Deinde 1. Cor. 7. de seipso Paulus in hunc modum loquitur, Dico autem non nuptis & viduis: Bonum est illis, si sic permanserint sicut ego. Hic aperte fatetur Apostolus se vxorem non habuisse. Præterea circumstantiæ temporis profectiones, labores, carceres, flagella & vndiq; circumstantia vitæ pericula, satis cõuincunt Apostolum postea non duxisse vxorem. Vnusquisque enim facile videt, quod minime aptum fuerit nuptijs totum istud prædicationis Pauli tempus. 40

Quorum nomina in libro vitæ sunt.

Liber vitæ catalogus est electorum, in quo omnes sunt qui credunt, & vsque ad finem perseuerant. Seu liber vitæ est propositum Dei & æternum consilium in pectore Dei definitum, quo vt omnes homines credentes in hoc libro inscripti, ita iniusti de eodem deleti esse perhibentur. Hæc loquendi ratio ab humana consuetudine desumta est, qua significatur certitudo salutis eorum qui in Christum crediderint. 50

Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete.

Generalis exhortatio est, ad omnes Christianos promiscue pertinens qua hortatur ad gaudium spirituale in Domino. Opponit autem Apostolus gaudium in Domino, cum fiduciæ carnis, tum gloriationi Pseudoapostolorum. Quid autem sit in Domino gaudere patet ex superioribus, videlicet, quod sit in eo omnem salutis fiduciam collocare, ex eo solo pendere. Huius gaudij materia est diuina sapiẽtia, iusticia, sanctificatio & redemtio, quæ in solo Domino nostro

Iesu Christo inueniuntur, iuxta illud: Iesus Christ⁹ est fact⁹ nobis à Deo sapiētia, iusticia, sanctificatio, & redemtio. Quare non immerito Apostolus iubet, vt pij in Domino gaudeant. Iteratio facit ad exhortationis vehementiam. QVID? An non Christus dicit, Beati qui lugent: Luctus & gaudiũ in Christianis simul sunt, sed nō habent eosdem fontes. Luctus enim ex sensu iudicij Dei. Gaudium ex cōmunicata misericordia ꝑmanat. atq; ideo non simpliciter dicit, gaudete, sed cũ addito, in Domino. Qui enim in Domino per fidem manet, etiamsi caro eius premitur varijs ærumnis, vt mortificetur corpus peccati, vnde nō exiguus luctus in pijs nascitur: tamen gaudiũ spiritus facit, vt quæuis incōmoda æquiori feramus animo. Deinde cum Dominus beatos pronunciat lugētes, hoc ipsum animi gaudium commendat. Ita enim addit in eadem concione: Exultate & gaudete, Quoniā merces vestra copiosa est in cœlis. Psalmus secundus ad eundem modum coniungit timorē & lætitiā, cum inquit, Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. quod eleganter expressit Apollinarius, δείδιτε, ἀγλοσιώνης δ' κεράσατε χάρμασι δεῖμα. Vult enim Dauid timorem misceri gaudio. vt enim timor opponendus est securitati contemnentium iudiciũ Dei, ita fides consolationē & gaudium pariens, victrix erit desperationis & dubitationis.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.

Alia exhortatio nempe ad modestiam: quam ideo cupit notam omnibus esse, vt exemplo ipsorum alij ad modestiam & moderationem inuitentur. Est autem, τὸ ἐπιεικὲς virtus, quæ τὸ εἰκός, hoc est, modum & quod decet in omnibus rebus seruat, cum videlicet quispiam adeo benignis moribus sit præditus, vt omnes facile sibi conciliet morum probitate ac patientia iniuriæ.

Dominus prope.

Ratio proxime præcedentium exhortationum à præsentia seu prouidentia Dei sumta. ac si diceret: veram cum gaudij tum moderationis materiam habetis, nempe præsentiam Domini, qui curam gerit pro suis, estque paratus semper ad opem ferendam laborantibus & inuocantibus. Iuxta illud, Inuoca me in die tribulationis. Et Tecum sum in tribulatione. Debet igitur summa consolatio piorum sub cruce esse, quod habeant Dominum præsentem, qui non destituit suos, sed vel in media morte gaudio spirituali erigit, vt non debitent insultare Diabolo & omnibus eius membris. Sciunt enim crucem veluti aditum quendam esse ad gloriam, iuxta illud Pauli: Si cum illo patiemur, simul cum illo glorificabimur, Rom. 8.

Nihil solliciti sitis.

Alia exhortatio est, ad deponendam vanam & impiā sollicitudinem. Vt autem intelligi possit quænam sollicitudo prohibeatur, notandũ est triplicē sollicitudinem esse. Quædā enim necessaria est. Quædā prophana quæ verbo Domini prohibetur. Quædā ex vtroq; genere mixta est. NECESSARIA sollicituto est pars officij Christiani hominis, quæ nobis & mandato Dei, & multis illustribus exemplis commendatur. Paulus ad Rom. 12. ait: Qui præest, in sollicitudine scilicet præsit. 1. Timoth. 5. Si quis suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidē abnegauit, & est infideli deterior. Micheas dicit: Hoc requiri à Domino, vt sollicite ambulemus coram ipso. HANC sanctam curam plurima nobis exempla in scriptura commendant, vt sanctorum Regum, Patriarcharum, Patrumfamilias, Prophetarum & aliorum. Paulus 2. Cor. 11. Item, Coloss. 2. 1. Thess. 2. suam pro Ecclesia sollicitudinem testatur. Sic Dauid in multis Psalmis. BREVITER, Vera pietas consistere nequit nisi hęc sancta cura assit, cum in communi piorum omnium, tum in singularum personarum vocatione. Pius proinde Rex pro suo regno. Pius paterfamilias pro sua domo. Pius Euangelij Minister pro suis auditoribus, & quilibet hominum pro seipso sanctam sollicitudinem habere debet. VT autem clarius intelligi possit qualisnam hæc sancta cura esse debeat, quatuor in ea consideranda sunt. Mandatum, Fides, Finis & Modus. MANDATVM Dei est, quo præcipitur hæc sancta cura, de quo nonnulla supra dicta sunt. Hoc mandatum Dei iubet, vt Deum, proximum & teipsum intueare. Vult enim Deus vt coram se sollicite ambules, vult vt proximi curā sollicite geras, vult vt tuæ salutis & vocationis rationem diligentem habeas. Fides propterea requiritur, quia nihil quicquā sine fide recte fieri aut placere potest. Deinde fides est veluti regula huius sanctæ curę. nam nisi ad hanc regulam moderemur curam nostrā, sancta esse non potest. FINIS principalis debet esse gloria Dei, cui alij plures subordinati sunt, stat⁹ cuiusq; incolumitas, cōseruatio Oeconomiarum & Politiarum, Ecclesiæ ædificatio. Hi omnes fines gloriæ Dei destinentur.

ſtinentur. MODVS ſanctæ curæ hic eſſe debet, vt pius in omnibus actionibus ſe voluntati Dei ſubijciat, à quo non ſolum ſucceſſus petendus eſt: verum etiamſi parum labor noſter votis reſponderit, ipſius tamen beneplacito nos ſubmittamus. QVOD autem Deus nõ ſemper ſinat, vt votis noſtris omnia reſpondeant, (ſæpe enim fruſtra videmur vel ſummam curam adhibere, ſæpe preces noſtræ videntur contemni) in cauſa eſt dilectio Dei erga nos. Ea enim eſt noſtra imbecillitas, vt in rebus proſperis facile vincamur à vana gloria, partem ſaltem noſtræ proſperitatis nobiſipſis aſſcribentes, ſicut ſcribitur de Ioſia, qui cum roboratus eſſet, cor ipſius in interitum eleuatum eſt. Ezechias in afflictione iuſtus perſeuerauit, in proſperitate à vana gloria victus eſt. Epiſcopi Romani in paupertate & perſecutione ſanctiſsimi fuere, At ſucceſſores in diuitijs, ſplendore, ac proſpero rerum ſucceſſu obliti ſunt Dei, & ex paſtoribus verſi ſunt in lupos. Eccleſia ſub Tyrañis ſancta erat, Poſtea ex fauore Imperatorũ facta eſt remiſsior. Quare ſingulari arte opus eſt, ne rerum proſperitate abutamur in noſtri perniciem, atque ob eam cauſam Deus paterno conſilio & ſingulari dilectione facit, vt nos interdum aſperioribus flagellis refrenet, ne ferociores facti, iugum obœdientiæ abijciamus. Huc pertinent elegantiſsimi Poëtæ verſus:

Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Mala & prophana ſollicitudo quæ & Ethnica dicitur, & Matt. 13. ſuffocans ſollicitudo, (inquit) ſeculi huius & ſeductio diuitiarum ſuffocat ſermonem, vt non ferat fructum, naſcitur ex diffidentia & ignorantia prouidẽtiæ diuinæ, & ꝓhibetur paſsim in ſcriptura, vt Mathæi 6. Nolite ſolliciti eſſe in craſtinum. 1. Petri 5. Omnem curam proijcientes in illum. Hæc cura prophana in cauſa, in fine, in modo errat. In cauſa, quia oritur ex diffidentia. In fine, quia præſentis vitæ ſecuritatem tantum & tranquillitatem ſpectat, & alia quæ carni ſunt grata. In modo, dum iuſtum modum tranſgreditur, mundana cœleſtibus, peritura æternis, ſaluti animæ tranquillitatem corporis præponens. Non enim ſe ſubijcit voluntati Dei, ſed potius fremit aduerſus Deum, iraſcitur Deo, quando omnia ex voto non ſuccedunt. Non igitur immerito toties verbo Dei damnatur. MIXTA ſollicitudo eſt, qua curamus quidem quæ officij noſtri ſunt, ſed modum non ſeruamus. Sæpe enim propter innatam in nobis intemperantiam in officium Dei ſacrilege irrumpimus. vt cum paterfamilias rectè quidem ſecundum mandatum Dei inſtituit familiam, liberos curat, quærit victum &c. ſed non rectè laborem & curam partitur. labor quidem cum ſancta cura in vocatione requiritur, ſed euentus Deo commendandus eſt, cauendumque ne trepidatio aut nimia anxietas ad impatientiam & prophanitatem impellat: quod quomodo vitari poſſit, mox docet Paulus cum nos ad precationem ſeriam remittit, polliceaturq; pacem Dei inuocantibus. HVIVS proinde loci ſcopus eſt, vt abiecta omni vana ſollicitudine, pax nobis interne conſtet, & erga homines modeſtiores ſeu manſuetiores reddamur.

Sed in omni re per precationem & obſecrationem, cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.

Optimum remedium aduerſus ſollicitudinis tentationem pręſcribit, nimirum vt in omni re, id eſt, in omni negocio, omni ſollicitudinis tentatione ad Deum noſtris petitionibus confugiamus, petendo bona, deprecando mala, gratias agendo pro collatis bonis, vt ita noſtræ poſtulationes, id eſt, deſideria ac vota innoteſcant Deo. Sic enim Deo placet cordium ſcrutatori, vt noſtra vota ipſi oratione proponamus. OBSERVEMVS itaque ſalutare aſylum eſſe in omni neceſsitate in ſolum Deum per fidem & inuocationem recumbere.

Et pax Dei exuperans omnem mentem, cuſtodiet corda veſtra, & cogitationes noſtras in Chriſto Ieſu.

Orationis exprimitur effectus, qui eſt conſeruatio cordium, id eſt, affectuum, voluntatum & cogitationum, (id eſt, intelligentiæ) per pacem Dei exuperantem omnem mentem. EST autem pax hæc quæ alias εὐδοκία Dei dicitur, qua videlicet Deus pater complectitur credentes in dilecto, & cõſeruat illorũ affectus & intelligentiã, ne à ſe deficiant, ſed in Chriſto per veram fidem permaneant. Hunc locũ diligenter obſeruet, cuicunq; pietas ſaluſq; curæ eſt. Inſidię Diaboli magnę ſunt. At tu preces opponito, & eris tutus. Mundus te premit at tu precibus onus excute. Varię & multiplices in Oeconomia, in politica & Eccleſiaſtica gubernatione offerũtur offenſiones & difficultates, At tu ad Deũ precibus tanquã ad tutiſsimũ aſylum cõfugito, & eris tutus, vel aduer-

ſus inferorum portas. Huc illud Salomonis, Turris fortiſsima nomen Domini, ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur.

Quod reliquum eſt fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque honeſta, quæcunque iuſta, quæcunque pura, quæcunque amicabilia, quæcunque boni nominis, ſi qua virtus, ſi qua laus, hæc cogitate.

Congeriem communium officiorum facit. Conſtructio autem hæc eſt. Quod reliquum eſt fratres, cogitate ea quæcunque ſunt vera, quæcunque honeſta &c. Requirit hic Apoſtolus duo in Chriſtianis, videlicet cogitationem & opus, hoc enim ab illa proficiſcitur. In enumeratione operum, Primo loco requirit veritatem, quæ aduerſatur omni hypocriſi & mendacio. Deinde honeſtatem, id eſt, ſanctã quandam grauitatem morum, nimirum vt morum integritas conſentiat cum doctrina & confeſsione. Tertio, iuſticiam quæ moderatur contractus, monetque, vt alijs reddamus quæcunque illis vel naturali vel ciuili obligatione debemus. Quarto, puritatem, hoc eſt, caſtitatem animi ac ſinceritatem. Quinto, amicabilitatem, qua pij ſtudent ijs rebus, quæ ad amicitiã faciunt, quantum quidem per pietatem liceat. Sexto, requirit bonum nomen, videlicet, vt pij ſint ſtudioſi integræ famæ. Septimo & octauo genera ponit loco ſpecierum quas non omnes recenſuit, nimirum vt pij virtuti ac rebus laude dignis ſtudeant.

Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiuiſtis, & vidiſtis in me, hæc inquam facite.

Hæc verborum Synonymia ſtudium excitandum in Philippenſibus facit. Obſeruetur quod Paulus ſuos diſcipulos reuocet ad doctrinam & vitam ſuam, ſignificans ſe quod voce docuit, vita & moribus expreſsiſſe. debet enim Paſtoris vita doctrinæ ſpeculum eſſe.

Et Deus pacis erit vobiſcum.

Fructus innocentiæ & pietatis additur, nempe præſentia Dei, qui nobis pacem & omnia proſpera largitur. Et pertinet hæc adiectio ad locum facilitatis. Si enim Deus adeſt opitulator, nihil erit adeo difficile, quin per ipſum fiat facile.

SEPTIMA PARS.

Cæterum gauiſus ſum in Domino valde, quod iam tandem reuiruiſtis in veſtra pro me cura.

Hæc pars approbatio eſt liberalitatis Philippenſium erga ſe, qui per Epaphroditum miſerant ſubſidia neceſſaria. Ac primum quidem ſignificat ſe gaudio affectum eſſe, non tam ipſo munere, quam Philippenſium erga ſe ſtudio, & ſimul excuſat eos quod antea id nõ fecerant. Deinde ſe contentum eſſe preſentibus oſtendit. Tum approbato illorum facto, collatione extollit officium Philippenſium, vt qui ſoli ſæpius ſuam erga ſe liberalitatem declararint, & vt vitet ſuſpicionem, dicit ſe non tam donum quam fructum requirere. Mox ſubiungit, quod plurimum miſſo dono ſit recreatus, ac tandem promiſsione & voto hanc partem claudit. PROPOSITIO huius partis eſt hæc, Gaudeo vos Philippenſes animum erga me declaraſſe veſtrum, miſſo per Epaphroditum dono. Quod autem eos dicit reuiruiſſe ſeu refloruiſſe, tacitam habet reprehenſionem ſed fraternam. Significat enim eos aliquanto tempore ſe neglexiſſe, ac quodammodo ſui oblitos fuiſſe. Metaphora admodum venuſta eſt, ſumta ab arboribus, quæ hyeme quidem areſcere videntur, ſed verno rurſus tempore vigorem ſeu virorem recipiunt ad fructum edendum. Pius igitur qui ſuum nomen tueri vult, debet eſſe inſtar arboris frugiferæ, quæ fructus ſuos producit tempore oportuno.

De quo tamen ſolliciti eratis, ſed deſtituebamini oportunitate.

Prolepſis eſt. Nam ex dictis poterant Philippenſes ſuſpicari, Paulum oblique ſe taxare, quod ſerius miſiſſent ſubſidia, Sed Paulus translatione vtitur, & tempori imputat dilationem.

Non ſecundum penuriam loquor.

Alia eſt prolepſis, qua anteuertit ſuſpicionem Philippenſium, ne videlicet

licet suspicarentur Apostolum fuisse deiecto animo priusquam hoc donum ab illis accepisset. Hoc eo tendit, vt Domino subijciamur cum in copia tum in inopia.

Ego enim didici, in quibus sum, contentus esse.

Ratio anticipationis ab animi fortitudine, & est sensus: Didici præsentibus contentus esse. Exemplum sane omnibus pijs ministris Euangelij, atque adeo omnibus Christianis imitandum.

Noui & humilis esse & abundare.

Confirmatio est per distinctionem. Is autem nouit humilis esse, qui paupertate, contemtu, ærumnis pressus nō frangitur animo, sed submittit se voluntati Dei, & constanter perfert aduersæ fortunæ sæuitiam. Contra nouit abundare, qui in felici rerum successu minime superbit, sed in timore Dei cum gratiarum actione præsentibus bonis vtitur, Longe maxima ars hæc est. quotusquisq; non aduersis frangitur? Quis non effertur animo, cum omnia sibi ex sententia eueniunt: vnde hæc scientia Apostolo? Duo sunt huius scientiæ principia, videlicet viua fides, & verus timor Dei. Fides enim facit, ne in aduersis succumbamus. Timor Dei nos reprimit, ne in prosperis efferamur, vtrumque principium inuocatione Dei fulcitur & conseruatur.

Vbique & in omnibus institutus sum & saturari & esurire, & abundare & penuriam pati.

Eandem sententiam repetit, sed magis eam specificat. Is sciat se multum in schola Christi promouisse, qui hoc Pauli exemplum vere imitari potest, ad quod non tam doctrina quam pietatis exercitijs opus est. SCIAMVS proinde eo cōtendendum esse, vt nos qui sacris Christi initiati sumus, fortiter feramus cum blandum fortunæ aspectum, ne videlicet efferamur, tum tristem eiusdem vultum, ne deijciamur. Hoc sane si facerent plerique ministri Euangelij, melius caueretur, ne inexplebiles à vulgo iudicarentur. Quare pijs ministris danda est opera, vt Pauli exemplum, quantum fieri potest, imitari studeant, ne maliciosi homines habeant occasionem calumniandi doctrinam Euangelij, propter ministrorum auaritiam.

Omnia possum in Christo qui me confortat.

Anticipatio est, qua occurrit ijs, qui arrogantiæ Pauli tribuere potuissent, quod glorietur adeo de sua fortitudine, qua posśit & in rebus aduersis & in rebus prosperis animum seruare infractum. dicit ergo non esse carnis & suæ fortitudinis proprium opus, quod posśit æquo animo & infracto rebus aduersis & prosperis vti: Sed Christi donum esse, qui se confortat. Rogandus igitur est idem Christus, vt nos quoq; suo confortet spiritu, quo valeamus ea præstare ex gratia, quæ per naturam non possumus.

Cæterum bene fecistis communicando necessitati meæ.

Rursus anticipat, ne videretur cōtemsisse donum à Philippensibus missum, & simul collaudat ipsorum factum. Obserua quod Apostolus liberalitatē erga ministros verbi definiat esse opus bonū, ex quo sequitur, eos male facere, qui nihil conferunt ad conseruandum ministerium.

Scitis autem & vos Philippenses, quod initio Euangelij, cum proficiscerer è Macedonia, quod nulla Ecclesia mihi communicauerit, in ratione dati & accepti, nisi vos soli.

Simpliciter hactenus commendauit Philippensium erga se liberalitatē, Nunc idem agit per comparationem exaggerandi officij gratia, Alij quibus non minus, quam vobis prædicaui Euangelium nihil contulerunt (En ingratitudinem) vos soli Philippenses sæpius meam necesśitatem vestris bonis subleuastis. Cum autē addit, in ratione dati & accepti, alludit ad rationes pecuniarias, vbi dati seu expensi & accepti habētur tabulæ seu codicilli. Vult igitur Apostolus proportionem quandā esse, vt qui dedit, tantum recipiat, Qui igitur ministris victualia largiuntur, recipere eos spiritualia iustum est. Et qui verbū prædicant, dignum est vt iustū consequantur stipendium. Sed vt ante monui, ante omnia fugiēda est auaritiæ suspicio, quæ plurimū Euangelio Christi nocet, eiusq; cursum impedit.

dit. TESTIMONIA de stipendijs ministrorum Euangelij plurima in scripturis extant, ex quibus pauca quædam referam. Matth. 10. 1. Timoth. 5. Dignus est operarius mercede sua. Non alligabis os boui trituranti. 1. Corinth. 9. Si nos vobis spiritualia seminauerimus, Num magnum est, si nos vestra carnalia messuerimus? Ad Galatas 6. Qui catechisatur, cum eo qui se catechisat communicet in omnibus bonis. Et Paulus rursus: Qui bene præsunt Presbyteri, duplici honore digni sunt, hoc est, victu & reuerentia.

Nam cum essem in Thessalonica, semel & iterum quod opus erat mihi, misistis.

Exponit clarius quod dixerat, addita circumstantia temporis, si contulisset Philippenses Paulo necessaria dum Philippis apud se ageret, laudanda fuisset ipsorum liberalitas. Quid iam dicendum cum liberales sunt in absentem & laborantem alijs?

Non quod requiram munus, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.

Valde oportuna anticipatio est, qua anteuertit obiectionem illorum, qui Paulum quæ sua sunt quærere, sinistre opinabantur, & qui ægre forsasis ferebant tantum de publico desumi. Nam semper inter bonos multi sunt admixti mali. Et simul ostendit, non perire quod datur pijs ministris, sed in rationem dati referri, vnde expectare possunt, vt non pœnitendum fructum recipiant. Vtinam hoc affectu præditi sint omnes, ita haud dubie fieret, vt & ipsi ministri Euangelij minus conquererentur, & fructus laboris ad ipsos rediret vberior.

Accepi autem omnia & abundo, expletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa fuerunt.

Laudat rursus Philippenses ob liberalitatem ipsorum erga se. Et simul sibi gratum fuisse quod miserant, ostendit, adeo vt nihil sibi ad subsidia externa deesse fateatur, ac simul fidelitatem Epaphroditi ipsis commendat.

In odorem bonæ fragrantiæ hostiam acceptam, gratamque Deo.

Hæc longe maxima est commendatio doni missi à Philippensibus, quod ipsum appellet Apostolus odorē bonæ fragrantiæ, hoc est, vt ipse interpretatur hostiam acceptam & gratam Deo. Placet igitur in primis Deo liberalitas piorum erga scholas, doctores, discentes & ministros verbi omnes. Vnde merito ingratitudo eorum detestanda est, qui nihil peius collocatum arbitrantur, quam quod ad ministerium Euāgelij conseruandum datur. Obseruanda est hoc loco anthropopathia. Deus enim se huiusmodi locutionibus ad rudis populi captum accommodat. vt enim homini bonus odor est gratus & fœtor displicet, ita obœdientia quæuis ex fide præstita dicitur hostia accepta & odor suauitatis Deo, contra vero quicquid non est ex fide, fœtor est & displicet Deo. est igitur hæc figura metalepsis.

Deus meus implebit omnem necessitatem vestram, iuxta diuitias suas in gloriam in Christo Iesu.

Promissionem apponit de remuneratione liberalitatis Philippensium erga se aliosque ministros Euangelij. Hæc promissio firmissimo fundamēto nititur. Nam Dominus apud Matthæum capite 10. sic inquit. Quicunq; dederit vni ex minimis his poculū aquæ frigidæ, solū in nomine discipuli, Amen dico vobis, nequaquā perdet mercedem suam. Cum dicit Apostolus, Deus meus, duo videtur velle. Primum, quod soli illi de Deo vere gloriari possint, qui in ipsum credunt, & iuxta ipsius voluntatē viuunt. Nec potest vllus esse tutior portus in procellis persecutionū, quam Deum firma fiducia suum statuere, ac in ipso solo gloriari, vnde Paulus in carcere summam cōsolationis materiā sumsisse videtur. Alterum quod, cum se seruū Dei facit, admoneat Philippenses, quod quicquid in sese conferunt, id in Deum conferri, cuius legatione fungitur. Implendi verbum significat liberalitatē Dei, qua ipse abunde cōpensabit quicquid suis legatis fecerimus, idq; iuxta diuitias suas, id est, iuxta inexhaustā bonitatem, qua liberalis est in omnes suos. In gloria, id est, magnifice & gloriose, Et vt agnoscamus fontē liberalitatis Dei erga nos, addit, In Christo Iesu, hoc ideo adiectū est, ne quis suis meritis liberalitatem Dei erga se niti existimet. Nam solus Christus, vt recōciliator nostri cum Deo est. Ita omnium bonorum

bonorum quæ à benigno Patre percepimus, fons & autor existit. Cum enim in se nostra opera sint indigna, quæ in conspectum Dei prodeant, per hunc solum fiũt accepta hostia, in quo Pater nos charos habet, adeo vt propter eundem, nostram qualemcunque obœdientiam paterno complectatur fauore.

Deo autem & Patri nostro gloria in secula seculorum, AMEN.

Hisce verbis claudit totam Epistolam, vnde colligendum quo omnia referenda sint, nimirum ad gloriam Dei patris nostri per Iesum Christum. Hoc Apostolicum exemplum & nos imitemur, ac Deo cum in aduersis tum in prosperis agamus gratias, agnoscamusque Christum fontem esse omnis liberalitatis Dei erga nos.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu.

Epistolaris terminus seu finis est. Solemus enim in finibus literarũ notos ac beneuolos salutare. Nec hæc salutandi consuetudo inutilis iudicãda est, quæ prӕterquam quod affectum scribentis erga absentes amicos declarat, amicitiam prius conciliatam auget, fouetque. Præterea etiam vicem piæ precationis obtinet, quæ nequaquam irrita & inefficax iudicãda est. Quis sanctus dicatur, sæpius supra dictum est, videlicet qui fide purificatus, ac Deo dedicatus in sanctimonia vitæ viuit. Vnde admonemur, si modo hunc titulum rite tueri velimus, vt perpetuæ sanctitati ac innocentiæ studeamus.

Salutant vos, qui mecum sunt fratres.

Commilitones suos intelligit, qui pro defensione Euangelij secum laborauerunt, hos Fratres vocat duplici nomine, Cum quia in Christo saluatore communem Patrem Deum habent credentes, tum propter affectum quem inter se fraternum fouebant, qui Christianum titulum vsurparunt.

Salutant vos omnes sancti, maxime vero qui sunt ex Cæsaris domo.

Quod inuẽti sint Christiani & sancti in nefandissimi & turpissimi tyranni Neronis familia imprimis admirandum est. Solent enim vt plurimum tyrannorum ministri suorum Dominorũ mores imitari. Deinde & hoc obseruandum, quod in aulis Principum etiam sit locus pietati. Neq; enim illud vitæ genus per se cum pietate pugnat, vnde sequitur hyperbolice dictũ quod vulgo fertur,

Nulla fides, pietasque viris qui castra sequuntur.

Nam si in Neronis familia fuerunt, sancti viri, quod hic Paulus testatur, cur nõ multo magis in piorum regum & sanctorum Principum aulis inuenirentur?

Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum vobis omnibus, AMEN.

Vsitata est Paulo hæc imprecatio in omnibus suis Epistolis. Gratiæ nomine intelligit & caussam & effectũ. Caussam quidem fauorem Dei, quo Deus nos complectitur in filio. Effectum vero, quic quid salutare & prosperum est, & præcipue quod facit ad salutem æternam partam per Dominum nostrum Iesum Christum. Hoc Pauli exemplum & nos imitemur, precemurque omnibus fausta, & præcipue domesticis fidei.

ORNATISSIMO VIRO, PRVDENTIA, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI CANVTO PETRI SVENBVRGIO, PRIMARIO REGIAE MAIESTATIS SCRIBAE IN ARCE HAFNIENSI, PRAEFECTO TELONII IN SCANDIA, AC CANONICO ROSHILDENSI DIGNISSIMO, VETERI AMICO SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

FERVNT XENOPHONTEM ADHVC RVDEM literarum occurriſſe Socrati ſummo Philoſopho, optimoque morum magiſtro. Hic cum videret puerum ingenuum, virtutis ſingularem indolem præ ſe ferre, interrogat ipſum hiſce verbis: Πȣ̃ καλοὶ κ' ἀγαθοὶ γίγνονται ἄνθρωποι; hoc eſt, Vbi honeſti & boni fiunt homines? Cum autem Xenophon verecundus puer dubitaret, dixit Socrates: Sequere igitur me & diſce, & deinde factus eſt Xenophon diſcipulus Socratis. Hoc Socratis ſapientiſſimi factum ſatis indicat, non ſufficere naturam, vt quis bonus & honeſtus euadat, ſed requiri prꝫterea doctrinam & aſſuefactionem. Id quod cum Lycurgus Lacedæmoniorum legislator ſuis Lacedæmonijs perſuadere vellet, duos ſibi catulos ex ijſdem procreatos parentibus educandos ſumſit. quorum alter quidem ſibi videlicet relictus, gulæ & luxus ſtudioſus: alter vero arte venatoria inſtitutus, venationi aptus & idoneus effectus eſt. Congregatis igitur quodam tempore Lacedæmonijs: magnum, inquit Lycurgus, momentum ad virtutem obtinent, vitæ ratio, educatio, præcepta & aſſuefactiones: quam rem illico vobis palam faciam. Cum hoc dixiſſet, catulos adductos in medio poſuit. & in conſpectu eorum ollam & leporem collocauit. catulos autem cum ſoluiſſet, alter quidem generoſior diſciplina factus, celeri curſu ad leporem contendit: alter vero ignauus ſe ad ollam proripit. Cum autem Lacedæmonij conijcere nequibant, quid ſibi hoc ſpectaculo vellet Lycurgus, ac quamobrem catulos iſtos in publico exhibuiſſet. Sunt ambo, reſpondit Lycurgus, iſti ex ijſdem parentibus orti: verum quia diuerſam nacti ſunt educationem, hic quidem guloſus, ille autem venaticus euaſit. tantum poteſt educatio. Huc facit & reſponſum Ariſtippi, qui, cum interrogaretur à quodam, quantam mercedem pro filij inſtitutione poſtularet, illeque reſpondiſſet, mille drachmas. cui ille, mille drachmis mancipium comparare poſſum. reſpondit, emito ſane, atque ita duo habebis mancipia, filium, & quem emeris ſeruum. Hoc ipſum Cratetis ſapientiſsimo teſtimonio comprobatur, qui conſcenſa vrbis editiſsima parte exclamandum cenſuit: Quoquo ferimini ciues? Num conuenit in opibus parandis maxime occupari, ac de liberis, quorum cauſſa quæruntur opes, minime eſſe ſollicitos? Credite mihi, non poteſt melior hæreditas liberis à parentibus relinqui, quam ſi bene educati, atque ad virtutem recte ab ineunte ætate ſint inſtituti. Hoc enim eis perpetuum manet patrimonium, neque à fortunæ procellis labefactari poteſt. Hæc ſapientum dicta & exempla de informanda ad virtutem iuuentute à primis veluti vnguiculis confirmat omnium temporum

certiſſima

certiſſima teſtis experientia. Vnde manifeſtum eſt, quam bene conſulant ſuis liberis qui magnã operam impendunt bene & cum virtute educandis liberis. & contra, quam crudeles ſint in liberos ſuos, qui eos permittunt viuere pro arbitrio. Nam quadruplici malo ſe miſere inuoluunt. Primum enim mandatum Dei, qui mandat parentibus, vt pie & honeſte ſuos liberos inſtituant, pro ludibrio habent. quo ſcelere quid quæſo poteſt eſſe grauius? Deinde liberis ipſis intolerabilem iniuriam faciunt: quibus, natura dictante, debent honeſtam & piam educationem. Tum ſibi ipſis in ſenectute moleſtias grauiſſimas accerſunt. Quid enim moleſtius eſſe poteſt? quam videre liberos ſuos male educatos ferri præcipites in omnia flagitia, conſumere parentum facultates in lupanaribus cum ſcortis, potatoribus & luſoribus? Poſtremo, ſunt etiam in rempublicam iniqui. Nam reipublicæ debent parentes ſuos liberos, quos ſi male educauerint, pernicioſos ciues relinquent reipublicæ, in multorum hominum ruinam. Nam & exemplo euertunt multos, & ignauia ſua nihil conferunt ad incolumitatem reipublicæ. Omitto pœnas & parentum, qui negligunt ſuos liberos, & liberorum temporaneas & æternas, quas nobis contemplandas exhibebit dies iudicij, in quo fiet examen recte & male factorum.

Iam bonæ & legitimæ inſtructionis partes videamus. Docti teſtantur tria oportere concurrere ad cuiuſuis artis abſolutionem, videlicet φύσιν, λόγον & ἔθος: quæ tria ad virtutis & pietatis conſecutionem recte accommodari poſſunt. φύσις eſt natura ipſa: in qua quidem virtutum ſemina deliteſcunt, etſi magna caligine inuoluuntur in hac corruptione naturæ. λόγος, hoc eſt, ratio, eſt diſciplina diſcendique modus, qui præceptis & inſtitutis conſtat. ἔθος eſt ipſa aſſuefactio, ſine qua præcepta virtutum nihil aut parum efficiunt. Hæc ergo tria vt coniungantur laborandum eſt. Nam ex iſtis tribus conſummatio virtutis perfectioque conſtat. quorum ſi vnum abſuerit, virtus vt claudicet mancaque ſit, neceſſario ſequitur. Eſt enim φύσις, ſi diſciplina & ſtudium non accedat, cœcum quiddam, quemadmodum & λόγος ſine naturæ adminiculo, per ſe minime ſufficit, atque ἔθος ſine ambobus imperfectum quid. Perinde igitur ſe res habet, vt in agricolatione, in qua omnium primum ſolum bonum expetitur, tum agricola petitur, poſtea ſemen idoneum & minime fatuum. Solo perſimilis eſt natura hominis ſeu ingenium. Agricolæ præceptor reſpondet. Præceptiones ſeminis rationem habent. Sicut ergo ſolum per ſe bonum, neglectum corrumpitur & ſterileſcit, & contra plus æquo aſperum & horridum, ſi excolatur, emendatur & fertile efficitur: Ita natura bona, ſi non accedit bona inſtitutio, corrumpitur & paulatim fit deterior, mala vero per diſciplinam corrigitur, & quotidianis exercitijs melior euadit. Vt ergo naturæ præſtantiam corrumpit ſocordia: ita ſtupiditatem & vitia emendat & corrigit inſtitutio & diſciplina. Hanc ob cauſſam verbum Dei toties inculcat diſciplinæ encomia. Salomon ait: Audi fili mi diſciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ, vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Tene diſciplinam, & ne dimittas eam, cuſtodi eam, quia ipſa eſt mater tua. Qui cuſtodierit diſciplinam, inueniet vitam.

Hæc diſciplina in inſtructione & correctione poſita eſt. Inſtructio præceptis & regulis continetur, quarum menſura eſt recta ratio, vox Dei aliaque ſapientum dicta, quæ cum recta ratione & voce Dei congruunt, qualia ſunt dicta ſeptem Sapientum, & gnomæ multorum Poëtarum latinorum & græcorum, quorum lectio mirabiliter facit ad rectam inſtitutionem. Correctione emendantur errata incidentia in moribus. Hæc fit vel verborum caſtigatione, vel pœna: vt prudens morum magiſter iudicauerit. Porrò, inſtructio hæc duplex eſt, vna interna, altera externa. vtraque ab altera quodam modo dependet.

Recte

Recte enim formatum animum mores externi honesti comitantur: & honestis moribus respondet animus virtute excultus. Prior illa mentem virtutem & pietatis præceptis informat, affectus frenat, cupiditates castigat, idque meditatione legis diuinæ, inuocatione Dei, & alijs pijs exercitijs. Ex quo facile intelligi potest, quod interna hæc disciplina fons & mater sit omnis felicitatis. Posterior cernitur in verbis, gestibus, vestibus, factis, adeoque in externa conuersatione, quæ ad regulas & præcepta virtutum componitur. Vtraque hæc disciplina & instructio coniuncta facit, vt homo sit εἰλικρινὴς κ' ἀπρόσκοπος in diem Christi. Ita enim Paulus ait Philip. 1. Oro vt caritas vestra adhuc magis magisque abundet in cognitione & pleno sensu, vt iudicetis ac probetis præstantiora, vt sitis εἰλικρινεῖς κ' ἀπρόσκοποι ad diem vsque Iesu Christi. Hic pulcre coniungit Apostolus cognitionem, quæ præceptis paratur, & sensum, hoc est, cognitionis effectum, cum interiorem videlicet animi rectitudinem, vnde homines efficiuntur εἰλικρινεῖς, tum exteriorem, quo homines euadunt ἀπρόσκοποι, vt inoffensus sit cursus illorum in tota vita, cum videlicet appareant, vt idem Apostolus in eodem loco subiungit, pleni fructibus iusticiæ, quæ fiunt per Iesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.

Hæc de educatione & disciplina iuuentutis ad te scribo, vir ornatissime ac collega carissime, vt cum cogites serio quanti momenti res sit, pia & sancta educatio puerorum, quam grata sit Deo, quamque dulces fructus proferat, in tuo sanctissimo proposito confirmeris magis.

Neque te absterrere debebit à sanctissimo proposito, quod nuper filiola tua dulcissima Margareta, annos plus minus quatuordecim nata, hanc vitam ærumnosam meliori commutarit. Debet enim tibi maximum solatium esse, quod pie educata & recte instituta, sit ab hisce ærumnis euocata ad cœtum multarum castissimarum virginum, quæ dulcissimo conspectu sponsi Christi lætæ fruuntur. Tu igitur perge præclare, vt cœpisti, ad pietatem & honestatem assuefacere quos habes adhuc superstites liberos. Laudandum est profecto consilium tuum, qui nullis sumtibus parcis in rectores morum & studiorum tuorum liberorum, quos non solum domi pie, verumetiam foris apud homines pios & probos curas ad virtutem & pietatem institui, recte perpendens illud Platonis, quod parentes ideo generent & instituant liberos, vt in suum locum Deo relinquant in hac vita cultores, vbi ipsi morte vitam commutauerint. Quod sane fieri non potest, nisi diligens & pia fuerit liberorum educatio, in admonitione & correptione Domini, vt Paulus loquitur. Quæ admonitio optime petitur à thesauris sapientiæ & cognitionis, quos affirmat Paulus in Christo absconditos esse, in hac Epistola ad Colossenses scripta. Inquam ideo sub tuo nomine has annotationes in lucem edo, vt aliquod testimonium mei erga te amoris extet, qui olim συμφοιτηταὶ eramus, sub optimo morum magistro M. Nicolao Blach, moderatore scholæ Roschildendsis fidelissimo, quem nunc multi dolent amissum. Rogo autem vt hanc qualemcunque testificationem animi mei erga te boni consulas. Vale cum honestissima vxore tua Anna, & cum liberis, quos sicut cœpisti pie, ita pergito ad virtutem & pietatem educare. Hafniæ primo Augusti, anno Domini 1566.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD COLOSSENSES.

OCCASIO HVIVS EPISTOLÆ AD COLOSSENSES SCRIPTÆ DVplex fuiſſe Paulo videtur. Prior, Epaphras miniſter Euangelij apud Coloſſenſes, poſtquam Euangelium Chriſti ſincere docuiſſet Coloſsis, profectus eſt Romam, gratia colloquendi cum Paulo iam incarcerato: qui cum cognouiſſet ſtatum Eccleſiæ Coloſſenſis ab Epaphra, videlicet, quod in vera Chriſti doctrina eſſet inſtituta, vt doctor, ac debitor gentium, eis, etſi antea à ſe non viſis aut à ſe doctis, ſcribit tamen Apoſtolico affectu, vt doctrinam, quam ex Epaphra didicerant, firmam, veram ac minime adulterinam eſſe ipſis perſuadeant. Poſterior, cum Epaphras in ſana doctrina fundaſſet vtcunque Eccleſiam Coloſſenſium, ſubintrarunt (vt fit) Pſeudoapoſtoli, qui in agrum Domini, iuxta parabolam Euangelicam, iacere zizania tentabant, inani Philoſophia, ritibus Moſaicis, ſuperſtitione hominum, cultu angelorum &c. turbantes Eccleſiam. (& hæc videtur præcipua cauſſa, cur Epaphras ſe Romam contulerit ad Paulum.) His igitur ne locum dent Coloſſenſes, grauiter contra Pſeudoapoſtolos diſputat Paulus, ac conuincit ceremonias Moſaicas abolitas eſſe, ac omnem ἐθελοθρησκείαν vanam oſtendit. Conſilium itaque Pauli in hac Epiſtola apparet eſſe, vt confirmet Euangelicam doctrinam, quam acceperant per Epaphram, ac impediat Pſeudoapoſtolorum conatus, qui verum Euangelium Chriſti, traditionibus Moſaicis ac humanis corrumpere ſtuduerunt. Sed parum profuiſſe hanc Pauli catecheſin, pœna, quam poſtea luerunt Coloſſenſes, declarat. Nam tempore Neronis, non multo poſtquam hanc Epiſtolam Paulus ſcripſiſſet, tres vicinæ ciuitates Aſiæ, Coloſſæ, Laodicea & Hierapolis, terræmotu (vt teſtes ſunt Horoſius & Euſebius) conciderunt & abſorptæ ſunt. Horrendum ſane iudicij Dei in ingratos teſtimonium. Quæ res merito nos admonere deberet, quibꝰ hodie affulſit ex gratia Dei lux verbi cœleſtis, ne noſtra ingratitudine & Euangelij contemtu accerſamus & nobis & alijs luctuoſum exitiū. Deus enim, quo clariorem ſuæ lucis ſplendorem prębet mortalibus, eo atrocioribus ſupplicijs in contumaces animaduertit, iuxta Domini noſtri dictum: Seruus ſciens voluntatem domini & non faciens, vapulabit plagis multis.

Expergiſcamur igitur admoniti hoc horrendo iudicij Dei exemplo, ac Deo pro accenſa ſua luce gratias agamus, honeſte, pie ac iuſte viuendo, cauentes ne rurſus impoſturis Papiſticis, aut alijs phanaticis opinionibus inuoluamur. PORRO, præter inſcriptionem & valedictionem, quatuor huius Epiſtolæ partes ſtatui poſſunt. Harum prima eſt exordium ipſum. Altera, expoſitio continens deſcriptionem Chriſti Domini, ac commemorationem beneficiorum ipſius. Tertia, eſt diſputatio contra ritus Moſaicos, traditiones humanas. Breuiter, contra omnia ſomnia humana, & excogitatos præter & contra verbum Dei cultus. Poſtrema pars eſt parænetica, quæ ad mores hortatur Euangelio dignos. TRACTATIONIS ordo in hac Epiſtola hic eſt. Orditur ſuo more ab Epigrapha & fauſta imprecatione. Deinde ſubiungit primam Epiſtolæ patrem, nimirum exordium gratulatorium, in quo, vt gratias agit Deo pro fructu Euangelij apud Coloſſenſes: ita orat vt iſta felicitas ſit diuturna futura. Ab exordio dilabitur molliſsime in ſecundam partem, hoc eſt, in expoſitionem omnium longe pulcerrimam, in qua ſummam Euangelij repetens, docet de beneficijs, potentia, natura & victima Chriſti, in quo ſolo omnem ſalutis fiduciam collocandam eſſe demonſtrat. Hanc doctrinam Coloſſenſibus ſalutarem fore monet, modo in fide perſtiterint. Hinc dilabitur in commendationem ſui miniſterij & dignitatis Euangelij, admonens eo pertinere Euangelium, vt omnis homo reddatur perfectus in Chriſto Ieſu. Hoc fundamento iacto, ac ita confirmata doctrina Epaphræ Apoſtoli Coloſſenſium, accedit commode ad tertiam partem, additque quod ex dictis neceſſario ſequitur, cauendum eſſe ab omni fallacia Pſeudoapoſtolorum, & hortatur, nę fallaci Philoſophia & aptis ad perſuadendum orationibus ſinant ſe à

veritate

veritate abduci: Sed vt maneant in solo Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi, nihil morantes ἐθελοθρησκείας hominum, superstitiones Iudaicas, aut vllas humanas traditiones. Huc iam Apostolico more attexit parænefes (atque hæc quarta pars est Epistolæ) cum generales, quas ad Christianam vitam in vniuersum recte instituendam iudicauit necessarias, tum speciales, quibus parentibus, liberis, vxoribus, dominis, seruis sua propria officia præscribuntur. vnde rursus redit ad communia officia commendanda. Postremo, suo more salutationibus & fausta imprecatione claudit Epistolam. Atque hæc de occasione & consilio Pauli, de partibus huius Epistolæ, & de tractationis ordine sint dicta. 10

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Gratijs actis Deo ob participationem Colossensium in Euangelio, Christi naturam, potentiam & beneficia describit: quorum omnium Colossenses participes esse factos pronunciat per prædicationem Euangelij: cuius se ministrum agnoscit, in hunc finem, vt sistat omnem hominem perfectum in Christo. 20

Ordo & partes Capitis Primi.

Tres sunt partes huius capitis præcipuæ, PRIMA est gratulatoria ob Euangelij fructum in Colossensibus. SECVNDA est exegetica. Exponit enim, quæ sit Christi natura, potentia & beneficia. TERTIA est accommodatio beneficiorum Christi ad Philippenses, per prædicationem Euangelij.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM. 30

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ijs, qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo.

Epigrapha more vsitato nominat eum, qui scribit, & eos, quibus scribitur hæc Epistola. De eo, qui scribit, quatuor memorat. Primum, quis scribat, nempe Paulus. Deinde, quæ conditio scribentis, nimirum quod sit Apostolus Iesu Christi: vnde quicquid scribit, tanquam oraculum Dei accipiendum est. Tertio addit quomodo ad hanc dignitatem, hoc est, Apostolatum peruenerit, videlicet, per voluntatem Dei, qui eum segregauit ad munus Apostolicum. Quarto, adiungit sibi Timotheum, quem fratrem, cum propter religionem communem, tum propter fraternum erga ipsum animum appellat. Deinde Colossenses quibus scribit, nominat, eosque ornat triplici titulo. Vocat enim ipsos sanctos, fideles, ac fratres in Christo: vt ostendat extra Christum nullam esse sanctitatem, nullam salutem, nullam fidem, nullam denique veram fraternitatem. Sanctitatis nomen admonebit nos studij, sanctimoniæ vitæ, ac cultus vnius æterni Dei. Fides est instrumentum, per quod sanctitatis Christi reddimur participes: vnde in alios homines sequitur fraternus animus & affectus, qui vbi non est, ibi nec fides est. vbi hæc deest, nihil nisi prophana fœditas, contaminatio & abominabilis impuritas reliqua est. Plura de epigraphis Paulinis dicta sunt in enarratione Epistolæ ad Romanos. 40 50

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino IESV CHRISTO.

Summam suę legationis seu Euangelij semper in salutationibus suis proponit Paulus, vt eos, ad quos scribit, excitet ad amorem Euangelij. GRATIA fauorem Dei significat, & quicquid Deus nobis ex isto fauore largitur. PAX autem omnia salutaria & prospera, quæ nobis bonitate Dei contingunt, notat. Hanc gratiam & pacem optat à Deo patre, & filio ipsius Iesu Christo, vt

sto,vt sciamus nos non nostris meritis eam consequi,sed à patre cœlesti nobis donari propter Christum. Admonet præterea hæc salutandi forma Colossenses fidei. Nam fide accipitur,possidetur ac retinetur hæc gratia & pax.

PRIMA EPISTOLAE PARS.

EXORDIVM.

Gratias agimus Deo & patri Domini nostri IESV CHRISTI.

Propositio gratulatoria. Solet enim Paulus loco gratulationis gratiarum actione vti, qua re duo docet. PRIMVM, quod omne bonum opus à Deo sit. Deinde, quod quotiescunq; incidimus in mentionem donorum Dei, erumpere oporteat in laudes Dei & gratiarum actionem. Deo & patri,hoc est,Deo,qui est pater Domini nostri Iesu Christi. Vt enim olim patres inuocauerunt Deum Abraham, Isaac & Iacob,qui eduxit populũ de terra Aegypti:Ita post exhibitũ Christum Deus pater Domini nostri Iesu Christi inuocandus est,eiq; gratiæ agendæ. Nam quicunq; Deum inuocat, non nominato filio Dei ex vera fide, dupliciter impingit. Primum enim cum Turcis,Iudæis & Ethnicis à vero Deo aberrat. Deinde, frustra preces fundit. Quicquid petieritis(inquit filius) à patre in nomine meo,id est,me nominato mediatore,dabit vobis. Frustra ergo petit,qui vel alium quam solum Christum nominat,vel ipsum Christum à precibus suis excludit.

Semper pro vobis orantes.

Id est, quotiescunq; pro vobis oro. Obserua semper coniungendas esse exemplo Pauli gratiarum actionem & precationem. Debet enim gratiarum actio aditus quidam esse ad orationem. Exemplum sequamur & nos, gratias quidem agentes Deo, pro Euangelij incremento & fructu,precantes vero,vt hoc bonum sit diuturnum.

Postquam audiuimus fidem vestram, quæ est in Christo Iesu, & dilectionem, quæ est in omnes sanctos.

Quid gratuletur Colossensibus,nominat,nimirum fidem in Christum, & caritatẽ erga sanctos. Hic primum obserua, recte ad duo capita reuocari Christianæ religionis summam: nimirum ad fidem(quæ in se continet verum timorem Dei) & caritatem, quæ ex fide proficiscitur. Quanquam autem omnes homines caritate complecti oportet:Tamẽ in primo gradu diligendi sunt sancti,qui nobiscum vnum Deũ colunt, ac eandem hæreditatis gloriam expectant. Deinde,obserua ordinem verborum Pauli.Priori enim loco fidem ponit,posteriori caritatem,qua re indicat,à fide incoandum esse,sine qua nulla caritas sincera esse potest.Neq; enim potest arbor mala nisi fructus malos proferre.Præterea obserua proprium obiectum fidei esse Iesum Christum,ex cuius spiritu vim viuificam concipit ad edendos fructus filijs Dei dignos.

Propter spem repositam vobis in cœlis.

Fidei & caritatis incitamentũ ponit. Gloria enim cœlestis,quam spiritu ex fide expectamus, nos ad perseuerandũ constanter in fide & dilectione incitat. Metonymice ponitur hic spes pro re sperata,quę in thesauris cœlestibus reposita est,qua tempore oportuno fruemur. Vbi ergo nulla apparẽt fidei indicia,vbi nulla charitatis testimonia extant, ibi neq; spem vllam esse cœlestis hæreditatis, ex hoc loco Pauli cõcluditur. Papistæ hic contra ἀναλογίαν fidei impingunt, dum insulse ex hoc loco colligunt operum merita.Non enim hic de merito bonorũ operum loquitur Apostolus,sed tantum τὸ προηγμένον id est, caussam incitantem ad fidem & dilectionem ponit. Potest etiam ita construi, Postquam audiuimus fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem erga omnes sanctos, gratias agimus Deo propter spem repositam vobis in cœlis,id est,propter gloriam immortalitatis,quam estis adepturi,atq; hæc posterior interpretatio Athanasij est.

De qua audiuistis prius, per sermonem veritatis Euangelij,quod peruenit ad vos.

Quia extra captum humanum positum est, quicquid pij sperant, ideo addit caussam instrumentalem, qua illa nobis spes allata est,nimirũ prædicationẽ Euangelij, quam per excellentiam sermonẽ

veritatis nominat, vt Colossenses perstent constantes in Euangelio, quod didicerant.

Quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat & crescit: sicut & in vobis, ex eo die, quo audistis & cognouistis gratiam Dei, in veritate.

Aliorum exemplo eos animat ad perstandum in doctrina, & simul eos laudat, quod non frustra Euangelium audierint, sed cum fructu & quotidiano incremento. Hic duo obseruemus. Primum, quodnam sit obiectum Euangelij, nimirum, gratia Dei, id est, fauor, quo genus humanũ complectitur pater cœlestis propter filium. Hac igitur differentia à doctrina Legis separatur Euangeliũ. Lex enim iram Dei: Euangeliũ gratiam prædicat. Deinde obseruemus gradus, quos hic Paulus ponit, qui sunt prædicare, audire, cognoscere, crescere & fructificare. Ideo enim prædicatur vt audiatur, ideo auditur vt cognoscatur, ideo cognoscitur vt crescat & fructificet. Nõ debet ergo Euangelium nobis esse veluti theorematum speculabiliũ κατάληψις quædam, seu noticia ociosa, sed cognitũ fructificare debet, coram Deo quidem vero cultu & timore, coram hominibus vero dilectione sincera. Qui enim Euangeliũ audiunt, legunt, cognoscũt sine fructu, id est, sine timore Dei & dilectione, sibi maius iudiciũ accersunt. Imitemur itaque nos Colossensiũ exemplũ, ac ne sinamus nos optimo fructu tam incomparabilis thesauri destitui, sed potius abũdemus indies magis magisq; in omni cognitione & sensu. Cũ addit: A quo die audiuistis, laudat Colossenses à studio, vt excitet ad diligẽtiam maiorem. Porrò, quod veterem interpretem secutus, fructificat & crescit, coniunxi, ideo feci, quia in peruetustis exemplaribus additur vox αὐξανόμενον, quam crescens, interpretari licet.

Quemadmodnm & didicistis ab Epaphra, dilecto conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi.

Nunc Apostolum Colossensium nominat, quem commendat, breuiter quidem si verba spectes, copiosissime vero, si quid sub istis paucis verbis lateat, euoluas. Primum enim vocat ipsum dilectum conseruum, quo titulo significat, eum non esse vnum aliquẽ ex turba eorum, qui tum tẽporis quauis occasione currebant & prædicabant, Sed eximium quendam conseruum & commilitonem, eumq; dilectũ, vt qui vera animi sinceritate & caritate secum in propagando Euangelio laboret. Deinde vocat ipsum fidelẽ pro ipsis ministrũ Christi. Hoc enim, vt alibi dicit, in ministris requiritur, vt fidelis aliquis inueniatur. Non enim satis est ministrũ esse, nisi rectũ & fidele sit ministeriũ. Nec sufficit, si quis pastor vocetur, nisi fideliter in officio se gerat, qui vocatus est, neq; quicunq; vera docet, protinus est fidelis, sed qui Domino seruire, Christiq; regnũ promouere pia doctrina ac honesta vita ex animo studet. Vt enim vitã ornare docendo: sic doctrinã ornare viuendo decet. Hic locus aperte militat contra Pseudoapostolos Papæ, qui satis esse putant titulũ habere, & successionis prærogatiuam. Cum interim parum solliciti sint de fide in officio præstanda. Deinde & illos (qui tamen de sincero Euangelio gloriantur) coarguit, qui aliud propositũ habent, quam Christi gloriam & Ecclesiæ ædificationẽ. Non enim pauci sunt, qui redituũ maiorem, quam animarũ curam gerunt. Sint igitur ministri Euãgelij huius Epaphræ imitatores, ac se fideles in sancto suo ministerio præbeant.

Qui & significauit nobis vestram dilectionem in spiritu.

His fauorem & gratiam Epaphræ conciliat apud Colossenses. Solemus enim eos magis amplecti, quos scimus erga nos sincere affectos esse, ac de nobis absentibus honeste loqui. Dilectionem in spiritu vocat eam, quæ per spiritũ generatur in hominibus fidelibus, seu quę proficiscitur à corde spiritu Dei reformato. Est enim hoc discrimen inter sanctorum & nõ regeneratorum dilectionẽ. Sanctorum dilectio proficiscitur (vt dixi) à corde spiritu renouato, quo purificantur affectus. Ideoq; hæc dilectio est pura & sancta, etiamsi non sit perfecta. Aestimatur enim à sua caussa & subiecto. Non regeneratorum dilectio ex carne est, quæ est impura & contaminata. Ideo quicquid ab ea nascitur, impurũ est & contaminatum. Et tametsi στοργαὶ φυσικαὶ etiam in Ethnicis sunt per se laudabiles: tamẽ carnis viciositate contaminantur, & impuræ redduntur, cum contra virtute spiritus Christi in pijs sanctificantur.

Propterea & nos, ex quo die audiuimus, non desinimus pro vobis orare & petere, vt

Quantum gauisus sit Colossensium profectu in Euangelio, certissimo

re,vt impleamini agnitione eius.

indicio ostendit. Nimirum, quod assiduis precibus oret, vt Deum plenius cognoscant. Cum hac cognitione crescit fides & pietas. Id quod declarat,cum finem addit,nimirum,vt digne Domino ambulent.

In omni sapientia & prudentia spirituali.

In qua re consistat cognitio voluntatis Dei docet, nimirum vt recte mētes instructæ sint in Dei cognitione, & postea prudenter exequamur ea,quæ docti sumus. Sapientia enim ad noticiam,Prudentia ad actionem seu πρᾶξιν refertur. Non enim satis est 10 seruum nouisse voluntatem heri sui, nisi etiam iuxta voluntatem eius faciat. Non ergo ociosam contemplationem rerum profitetur Theologia, sed efficacem notitiam voluntatis Dei requirit,vt mente,corde,lingua,adeoq; totis viribus incumbamus in hoc, vt iuxta verbum cognitum viuamus,vnde scriptum est: Per hoc scimus, quod agnouimus eum,si iussa illius obseruamus,qui dicit,Noui eum,& præcepta eius non seruat,mendax est. Dicuntur autem Iohanni seruare mandata Dei: qui pro humanæ fragilitatis captu,vitam suam student formare ad obsequium Dei. Tametsi enim non potest quisquam mortalium ad plenum seruare mandata Dei: tamē hoc principium firmiter tenendum est,quod vera cognitio Dei sit efficax, placeatq; Deo conatus noster,qui ex cognitione hac proficiscitur. 20 Porrò,grammatica hic obseruanda est,cum dicit:In omni sapientia. Omnis enim particula hoc loco,vt sæpe alias, non vniuersalitatem generis alicuius, sed rei cui adiungitur perfectionem significat. Sic 1.Corinth.13.accipitur,Si habuero omnem fidem,id est,consummatissimam fidem edendi miracula.

Vt digne ambuletis Domino, vt per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes,& crescentes in cognitione Dei.

Multis verbis vtitur,quo magis studium in Colossensibus excitet. Ambulare digne Domino, placere Domino, in omni bono opere fructificare, crescere in agnitione Dei. Hæc omnia necessario cohærent,vt proprij effectus veræ cognitionis Dei. Qui enim voluntatem Dei doctus est,in omni sapientia & prudentia spirituali,is 30 digne Domino ambulare studet: (ambulat autem digne Domino, qui ipsius voluntati studet per omnia satisfacere) Qui ambulat digne Domino,is haud dubiè Domino placet: Qui Domino placet,suo opere fructificat magis: Qui fructificat,is hunc fructum reportat, quod crescat in cognitione Dei magis, donetur spirituali robore, tolerantia, patiētia,gaudio,ideo sequitur:

Omni robore roborati, iuxta potentiam gloriæ ipsius, in omni tolerantia & patientia cum gaudio.

Quia vires nostræ adeo diminutæ sunt & debilitatæ, vt nobis relicti nihil dignum Domino faciamus, nec possimus fructificare, nisi quæ sunt 40 mortis. Fructus enim radicē sapit. Ideo nūc addit de facultate fructificādi,quæ nobis suppeditatur à Domino,qui secundū gloriosam suam potentiam nos robustos & validos reddit,ad ea præstanda,quæ & ipsi grata sunt & nobis salutaria,ad omnem tolerantiā & patientiam cum gaudio. Tolerantia est,qua ferunt pij præsentes ærumnas. Patientia est,qua patienter expectant liberationem. Μακροθυμία enim ad verbū longanimitas est. Cum gaudio,scilicet spirituali,quod concipitur ex fiducia in Christum,& ex spe liberationis. Huc pertinet promissio Domini Matth.5.Beati,qui persecutionem patiuntur propter iusticiā, quoniam ipsorum est regnū cœlorum. Qui igitur patitur,etsi gemit sub cruce,tamen gaudet intuens liberationem promissam,& est beatus propter euentum. PORRO, hæc periocha graphice depingit,qualenam debeat esse piorum studium,nimirū vt ex verbo discant 50 voluntatem Dei, petant robur præstandi ea,quæ imperatur, ac ita fructificent,crescantq;, donec suum cursum absoluerint,& ad metam peruenerint.

SECVNDA EPISTOLAE PARS.

Vt sibi viam sternat Apostolus ad sequentem catagraphen,redit ad gratiarū actionem. Nam hac ratione dilabitur in secundā Epistolę partem,quam exegeticam esse dixi. Continet autem plenam descriptionem Christi,& commemorationem beneficiorū ipsius,vt ita non solum confirmet doctrinam Epaphræ parochi Colossensium,verumetiam plenā Catechesin

techeſin tradat de Chriſto eiuſq; beneficijs, aduerſus omnes corruptelas Iudaicas & alias, quæ tum contra perſonam, tum cõtra officium Chriſti eo tempore ſpargebantur ad obruendam lucem Euangelij. Porrò, huius deſcriptionis hic eſt ordo. Primum gratiam patris cœleſtis erga nos deſcribit. Deinde beneficia Chriſti commemorat, deſcribitq; Chriſti perſonam. Tum accommodat ad ὑπόθεσιν Chriſti beneficia cõmunicata Coloſſenſibus, oſtendendo ea ad omnes, qui Chriſtũ fide recipiunt, pertinere. Venit enim Chriſtus ad ſeruandum, quod perierat. Hinc dilabitur in commendationem miniſterij verbi, per quod illa beneficia nobis offeruntur.

Gratias agentes Deo & patri.

Ita habent emendatiora exemplaria græca. Quoties has duas voces coniungit ſcriptura, ex priore, nempe Dei appellatione, diſcamus maieſtatẽ Dei intueri, eius præſentiam & omnipotentiam cogitare, vnde in cordibus noſtris timor Dei concipiendus eſt, ne tãtam maieſtatem offendamus: Ex poſteriori, nempe patris appellatione, diſcamus affectum Dei paternum erga nos, vnde in mentem primum nobis veniat, quod per vnigenitum Dei filium in hunc dignitatis gradum ſimus euecti, quod Deum habeamus patrem, ac ipſius cenſeamur filij. Deinde ex hoc paterno affectu accendatur in cordibus noſtris vera erga clementiſsimum patrem fiducia. Sic enim decet, vt noticiæ reſpondeat affectus & actio: vnde fit, vt doctrina nõ ſit ocioſa contemplatio, ſed corda penetret, ibiq; varios motus pro doctrinæ diuerſitate excitet.

Qui idoneos nos reddidit, in partem ſortis ſanctorum in lumine.

Cauſſa gratiarum actionis eſt à beneficijs patris cœleſtis, qui nos reddidit idoneos ad participandam ſanctorum hæreditatem in lumine, id eſt, in regno Chriſti. Hic primum obſerua, quod noſtrę ſalutis principium ſit paterna patris cœleſtis gratia, Deinde, quod ex nobis ipſis minime ſimus idonei ad tantam & tam glorioſam hæreditatis participationem, qui natura ſumus filij iræ, & in tenebrarum regno propter peccatum conſtituti. Humiliemur igitur ac ſeponamus omnem arrogantiam, proſtrati nudi coram patre cœleſti, & certa fiducia expectantes à Deo, quod adeo paterne promittit.

Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ.

Expoſitio eſt præcedentis ſententiæ. Apertius enim & clarius, quomodo nos Deus idoneos reddiderit, vt eſſemus conſortes ſanctorum in lumine exponit. Obſerua ἀντίθεσιν duorum regnorum, quorum ALTERVM eſt tenebrarum, id eſt, ignorantiæ Dei, luctus, exitij, perditionis, cuius princeps eſt Satan, in quod regnũ propter peccatum totus mundus demerſus eſt. Hoc regnũ, vt vitijs munitur, ambitur flagitijs, turres habet crimina & arma quarumcũq; turpitudinum molimina: Ita ipſius poteſtas in mortem damnationemq; eorum qui ſub Satana principe militant, tendit. ALTERVM regnum eſt regnum lucis, id eſt, noticię Dei, gaudij, liberationis & ſalutis, cuius princeps eſt Chriſtus, in quod regnũ ex ſola Dei gratia transferimur. Atq; ideo addit Paulus, in regnũ filij dilectionis ſuæ. In Chriſto enim filio vnigenito & coæterno, caros nos habet, in hoc elegit, in hoc vocauit, credentes adoptauit & iuſtificauit, in ſui nominis gloriam. PORRO cum dicit: Filij dilectionis ſuæ, plus credo Paulum voluiſſe inſinuare, quam ſi dixiſſet, filij dilecti, Nam & filium de ſubſtantia patris, & eundem cauſſam eſſe, cur Deus nos diligat, hoc Epitheto haud dubie ſignificat. Nos enim ſumus dilecti in ipſo, ipſe vero patris dilectio eſt, vt vnigenitus filius, de ſubſtantia patris ab æterno natus.

In quo habemus redemtionem, per ſanguinem ipſius, remiſsionem peccatorum.

Modus tranſlationis noſtri in regnum Chriſti exprimitur. Autor eſt filius Dei Ieſus Chriſtus patri obtemperans. Meritũ eſt ſanguis Chriſti, hoc eſt, hoſtia propiciatoria, qua omnia peccata mundi expiantur, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item, Sanguis Chriſti emundat nos ab omni ἀνομίᾳ. Cum hoc precio pugnat vniuerſa doctrina Papæ, de ſatisfactionibus, meritis & indulgentijs &c. Redemtio huius ſatisfactoriæ hoſtiæ & fructus, eſt remiſsio peccatorum, hoc eſt, abſolutio ſeu iuſtificatio à peccatis, quã oportet fide accipere. Hic rurſus ruit, quicquid homines de ſalute conſequẽda comminiſcuntur, extra Chriſtum ad huius loci vberiorẽ declarationem referatur tertium caput ad Romanos, ab hoc loco, Nunc autem ſine lege iuſtica Dei &c. vſque ad finem capitis.

Qui est imago Dei inuisibilis. Summam beneficiorũ Christi proxime præcedente sentẽtia complexus est iam personæ descriptionem iustam aggreditur, ac Primum ostendit, quę sit natura filij Dei. Deinde, quanta potentia sit ipsius. Tertio, quale sit regnum eius peculiare. Vt autem naturam filij Dei ostendat, vocat eum imaginem Dei, idq; non simpliciter, sed Dei inuisibilis. Hoc vt dextre intelligamus, ordine hæc excutienda sunt. Primum, quid sit imago in genere. Deinde, quid, quotuplexq; sit imago Dei. Tum, quomodo Christus sit imago Dei, & quomodo in Christo imagine Dei, Deus inuisibilis, reddatur quodãmodo visibilis. Postremo, quid fides cum doctrinæ tum consolationis & exhortationis hinc capiat. IMAGO quid sit, nõ est obscurum. Est enim rei alicuius expressio seu repræsentatio, idq; cũ in anima hominis, tũ extra animã. Cum enim mens humana cogitat aliquid, imaginẽ quandã rei veluti pingit & delineat, vt quoties cogitat aliquis hominẽ notum absentẽ, mente quasi delineat corporis figurã, quam intuetur de absente cogitans. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamẽta corporis, cuius imaginẽ pingit, vt absentis formã, quantum fieri potest, referat & repręsentet picta imago. Hanc esse propriam significationẽ imaginis manifestũ est, quam appellationẽ verbum Dei accommodat filio Dei, vt aliquo modo vmbras quasdã tenues tantę rei consideremus, ac vocat imaginẽ, Dei, quę ipsum Deum repręsentat & refert. Sed hęc duplex est naturalis nimirũ, & gratuita. Naturalis Dei imago in solo Christo est, & est duplex, Essentialis. & per gloriam virtutis. Essentialis est eiusdem essentiæ cum patre, coæterna & coæqualis. Vt enim in nobis cogitatio format imagines rerũ, de quibus cogitamus: Ita pater æternus sese ab æterno intuens & cogitans gignit imaginem sui. Sed nos non transfundimus substantiam in imagines illas in mente formatas, quæ re ipsa sunt subitæ & euanescẽtes actiones. At pater æternus ab æterno gignit imaginẽ, communicata ipsi essentia. Hanc essentialem Dei imaginẽ, hoc est, Christum dominũ, Epistola ad Hebræos vocat characterem substantiæ patris, hoc est, imaginem substantialem qua filius est ὁμοούσιος cum persona patris, vocatur & λόγος eadem ratione. Vt enim in nobis imago concepta est λόγος, id est, verbũ mentale: ita filius Dei λόγος est æterni patris, ineffabili ratione communicata essentia ab æterno. Imago Dei per gloriam virtutis (quam Epistola ad Hebræos ἀπαύγασμα gloriæ vocat) est, quæ refulget in Christo per operum diuinorum virtutẽ, in qua & patris cœlestis potentia gloriosa, & voluntas paterna cõspicitur. Ita enim se totũ in Christo patefecit Deus, vt in ipso immensam suam bonitatem, sapientiam, virtutem ac φιλανθρωπίαν erga genus humanum, in solidũ declarauerit. De hac imagine loquitur Dominus Iohan. 14. Philippe, qui vidit me, videt & patrem. Et quoniam virtutis similitudo (vt inquit Hilarius) nõ potest esse dissimilis naturę, recte ex virtutis similitudine essentię similitudo cõcluditur. Virtus enim Christi pręsentis diuinitatis visibilis est imago, qua Deus nobis, per se inuisibilis, quodammodo redditur visibilis. Nec potest hæc virtutis gloria Prophetis aut Apostolis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim propria, sed Christi virtute & inuocatione id fecerunt, ad confirmandã Christi gloriam. Atq; ita Christus est imago æterna ęterni patris, primũ per essentiam, deinde per virtutis gloriam. PORRO, imago Dei per gratiã ea est, secundum quam primus homo factus & formatus fuit, iuxta illud Genes. 1. Faciamus hominẽ in imagine nostra, & secundũ similitudinẽ nostram. Hæc imago per lapsum Adæ abolita est, & à Christo rursus per regenerationis gratiã reparatur. Quare ex reparatione iudicandum est, quid qualisq; fuerit illa imago. Paulus ad Ephes. 4. in hunc modũ scribit: Deponite iuxta priorem conuersationem veterẽ hominem, qui corrumpitur iuxta cõcupiscẽtias erroris. Renouamini vero spiritu mẽtis vestræ, & induite nouum hominum, qui secũdum Deum creatus est, in iusticia & sanctitate veritatis. Et ad Coloss. 3. Exuentes veterem hominẽ cum actibus suis, & induentes nouũ, qui renouatur in agnitione Dei, secundũ imaginem eius, qui creauit illum. Ex his duobus Pauli testimonijs perspicue intelligi potest, quid qualisq; sit imago illa, iuxta quam conditus fuit primus homo, quæ eadem reparatur in homine per Christum. Primum itaq; hic consideretur ἀντίθεσις noui & veteris hominis. Deinde quid singulis tribuatur, ex quibus clara cõcluditur imaginis definitio. Vetus homo extra dubium est vitiositas omnis, quæ irrepsit in hominẽ per lapsum Adæ. Nouus homo est, qui per regenerationis gratiã nascitur. Veteri homini tribuuntur error, concupiscentia, prauæ actiones. Nouo tribuuntur agnitio Dei, mentis renouatio, sanctitas, iusticia &c. Cũ ergo nouus homo ab imagine Dei dicatur, & nouus homo sit, qui ex regenerationis gratia nascitur: sequitur imaginis huius reparationẽ esse spiritualẽ regenerationẽ, qua mens agnoscit Deum, voluntas Deo obtemperat, & affectus omnes Deo in obsequiũ addicuntur. Proinde imago Dei est summa integritas mẽtis agnoscentis Deum, cordis obœdientis Deo, & affectuum Deo subiectorum. Aut (si pla-

cet)breuius in hunc modũ: Imago Dei est vera mẽtis lux seu noticia de Deo, voluntatis & cordis conuersio ad Deum, ac libertas voluntatis, qua Deo libere obtemperamus. Et debet hæc imago dupliciter considerari. Primum in Christo homini, idq; κατ᾽ ἐξοχὴν, & est summa integritas mentis, cordis, affectuũ, atq; adeo omnium virium in Christo homine, qua Deo cõformis est. Deinde in alijs hominib. cõsideratur imago Dei, quæ in regeneratis quidem fit indies illustrior, post vero resurrectionem perficietur, quando nõ solum mente, corde & affectibus, verum etiam corporibus Christo conformes erimus, quemadmodũ Paulus 1. Corinth. 15. & ad Philip. 3. docet. Porrò, quod Paulus 1. Corinth. 11. virum imaginem & gloriam Dei dicat, id alio fit sensu. Non enim pertinet ad sanctitatẽ & puritatem cordis, sed ad externam ordinationẽ Dei, qua vir mulierem antecellit. In qua re gloria seu imago Dei quodammodo conspicitur, quemadmodum in omni principatu. IAM doctrinæ colligantur necessariæ, cum ad nos cõfirmandos, tum ad confutandos aduersarios. Primum igitur ex eo, quod Christus dicatur imago Dei, qui est inuisibilis, colligãtur duæ doctrinæ. Prior, quod Christus sit natura Deus. Est enim naturalis & substãtialis imago Dei. Deinde, quod Christus sit alia persona à Deo patre. Neq; enim ipse sibi (inquit Hilarius) imago est quisquam, sed eum, cuius imago est, necesse est vt imago demonstret. Imago etenim est rei ad rẽ coæquandę imaginata & indiscreta similitudo. Est ergo pater, est & filius, quia imago patris est filius. Et qui imago est, vt vere imago sit, speciẽ necesse est & naturã & essentiam, secundum quod imago est, in se habeat autoris. Hęc Hilarius. Præterea, vt hic locus confirmat articulũ nostræ fidei de filio Dei: Ita refutat Arianos & alios hæreticos, qui de Christi natura & persona peruerse docuerunt. Cõsolatur & pios hic locus, fiduciam in ipsis auget, quod vere sint recepturi amissam per peccatum imaginem Dei. Monetq; vt indies studeamus, quo hæc imago magis magisq; in nobis refulgeat, quod fit quando innocentiæ, iusticiæ, sanctitati, reliquisq; virtutibus Christum induti, studebimus.

Primogenitus omnis creaturæ.

Vt natiuitatem Christi æternam à creaturæ factura secernat, ante omnem creaturã eum genitũ testatur. Dicitur enim primogenitus omnis creaturæ, quia ante omnẽ creaturã genitus. Vnde intelligitur & æterna eius à patre genitura, & quod minime inter creaturas sit numerãdus, ex quo eius vera diuinitas cõcluditur. Quicquid enim rerũ existit, vel in creaturis ponendũ est, vel extra omnẽ creaturam. Si est extra creaturam omnem, fuisse necesse est ante omnem creaturam, quod soli æterno Deo conuenit, qui est pater, & λόγος & Spiritus sanctus. Quare, cũ filius Dei hic primogenitus omnis creaturæ dicatur, Sequitur eũ minime in creaturarũ album cogendũ esse, vt qui veluti primogenitus: ita & vnigenitus sit filius Dei, solus ab essentia patris ab æterno genit[9]. Hic igitur obseruemus discrimen inter Christum & creaturas. Item inter Christum filiũ Dei vnigenitum, & alios non natura, sed adoptione filios, qui nascuntur quidẽ à Deo, non tamen à substantia Dei, sed per regenerationis gratiã, cum in Deum credunt, Iohan. 1. Dedit potestatem vt filij Dei fierent, qui credunt in nomen eius. Hi ergo incipiunt esse filij qui antea nõ erant. Ille primogenitus ac vnigenitus Dei filius ab æterno est æternus filius per naturam.

Quoniam in ipso creata sunt omnia.

Ratio proxime præcedentis propositionis ab ordine caussarum & effectuum. Omnia per ipsum creata sunt. Ergo ipse est ante omnia. Neq; enim fieri potest, vt caussa suus effectus sit prior. Præpositio ἐν, hic pro διὰ ponitur, mox enim eandem sententiam repetens δι᾽ αὐτοῦ dicit, vt ad caussam efficiẽtem referatur seu medium, per quod omnes res sunt conditæ.

Quæ in cœlis & quæ in terra.

Amplificat rationem diuisione generis, quæ diuisio ab applicitis seu locis rerum creaturarum sumta est. Nam cœlum & terra receptacula sunt creaturarum.

Visibilia & inuisibilia.

Subdiuisio à rerũ qualitate. Quidquid rerum est cum visibilium, tum inuisibilium in cœlis & in terra, per Christum conditum esse.

Siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates.

Omissa priori rerum, nempe visibilium specie, alteram, quæ est rerum inuisibilium subdiuidit, ne quis eximeret

meret angelos,aut alias creaturas eximias Dei inuisibiles. Ponit autem hic quatuor voces, quarum Primum significata afsignabo. Deinde,quid Paulus ex his cócludi velit,ostendã. Θρόν☧ proprie significat fellã seu sedile,deinde κατ' ἐξοχὴν solium iudiciarium,seu palatiũ regale,vnde metonymice ipsam regiam dignitaté significat.Psal.44. Thronus tuus Deus in seculum seculi.Interdum per thronos,maiestatis diuinæ nũcios,nimirum, angelos intelligunt,quemadmodum hunc præsenté locum veteres interpretantur. Reliquæ tres voces sunt,dominationes, principatus, potestates, quarũ Prima significatur relatio superiorum ad inferiores,qua Domini subditis dominãtur & imperãt. Altera significatur principatus ipse seu eminentiæ dignitas. Tertia,ius imperij notatur. His appellationibus nõ distinguuntur angelorum ordines,sed potétia & gloria Dei indicatur,qui per Angelos agit. Hi ideo potestates,dominationes & principatus dicuntur,quia exercent potestatem sibi à Deo datam per Christum,per quem creati sunt. Sed quo hæc spectant? Paulus hac distributione omnes creaturas in ordinem cogit,& subijcit ei, per quem omnes creaturæ sunt códitæ,idque vt emineat diuina Christi gloria,qui est primogenitus omnis creaturæ.

Omnia per ipsum & in ipsum creata sunt,& ipse est ante omnia, & omnia in ipso consistunt.

Post distributionem, ad genus addito vniuersali signo,redit, ne quis vllam creaturam ab imperio Christi exciperet,& simul est congeries attributorum quorundã,quibus diuinitas & gloria Christo asseritur,& quatuor Christo tribuũtur. Primum,quod omnia sunt per ipsum: vnde ipsius diuina potentia astruitur. Deinde, quod omnia sunt in ipsum,id est in ipsius gloriam & laudem, seu in eum finem, vt ipsum glorificent & celebrent: vnde & gloria Christi diuina, & finis rerum conditarũ concluditur. Tertio,quod sit ante omnia: vnde rursus æterna ei⁹ diuinitas colligitur. Quarto,quod omnia in ipso consistant: vnde ipsius æterna prouidentia,qua omnes res,quasq; in suo statu cóseruat,commendatur. Hæc omnia iudicium nostrum de filio Dei formare, ac fiduciam in ipsum alere debent, vt cogitemus nos ortum nostrũ per Christum habere, & eo códitos esse,vt ipse à nobis glorificetur. Hunc nostræ conditionis finem Diabolus impedire conatus,hominem in peccatum pertraxit, vnde rursus liberamur credentes per eundem, per quem primum creati sumus. Quare Christo non solum primam creationem, verum etiam παλιγγενεσίαν,qua efficimur filij Dei,debemus.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ.

Ostendit, quæ sit natura filij Dei, quanta potentia & gloria, nunc quale sit eius regnum peculiare in Ecclesia,declarat. Ac primum vocat ipsum caput corporis Ecclesiæ,qua appellatione quatuor nobis expendéda insinuãtur. Primũ,qualisnã sit mystica illa coniunctio Christi cum Ecclesia. Secundum,quanta Ecclesiæ beneficia à Christo capite conferantur. Tertium,imperium Christi in Ecclesia. Quartum,qualisnã sit vnio membrorum,seu quomodo in corpus Ecclesiæ reponamur,coalescamus ac crescamus. QVANTVM quidem ad primum attinet,hoc tenendum est. Quemadmodum caput naturale certis iuncturis, cum suo corpore coniungitur,Ita Christus Deus & homo,arcano quodã vinculo,corpori suo mystico, quod est Ecclesia, iunctus est. Vnde fides geminũ fructum percipit. Nam inde & affectum Christi erga Ecclesiam discit. Quemadmodum enim caput corpori prouidet:Ita Christus sui corporis curam gerit, & consolationem sub cruce petit. Vt enim ipse ab omnibus calamitatibus gloriose liberatus est: Ita & nos aliquando cũ capite liberamur & glorificabimur. Neque enim fieri potest,vt caput glorificatum,sua membra in perpetuis ærumnis relinquat. QVANTA igitur sint beneficia, quæ Christus suæ Ecclesię præstat,quodãmodo hic similitudine,quamuis implicita,insinuatur. Vt enim corp⁹ omnem suam vitam ac vigorem ducit à capite: Ita Ecclesia salutem omné ac vigorem & vitam capiti Christo acceptam ferat,necesse est. Seu quemadmodũ spiritus per neruos à cerebro ipso descendens,sensum omnib. membris alioqui inefficacibus,pro cuiusq; proportione cõmunicat: sic Christ⁹ nos sua mébra alioqui mortua,suo spiritu viuificat,vt iam viui facti fructus spiritus edere valeamus. Hinc vt fides saluté omnem ac vitam in solo Christo residere: Ita in solum illum omnem fiduciam collocare discit. IMPERIVM Christi in Ecclesia est veluti capitis in corp⁹. In Ecclesia enim seu in regno spirituali præsidet hic monarcha Iesus Christus,qui solus in regno suo αὐτοκράτωρ est. Ex quo fides non solũ colligit falli omnes,qui Ecclesiæ aliud esse caput quam Iesum Christum sentiunt, verum etiã monetur,vt subijciat se huic Monarchę, eiq; seruiat in iusticia & sanctitate omnib. dieb⁹ vitę suæ. CORPORIS igitur metaphora significatur, qualisnam sit vnio Ecclesiæ,& quo-

modo in corpus Ecclesiæ aptemur, coalescamus & crescamus. Hanc vnionem, hanc mutuam connexionem & incrementum Paulus ad Ephes. 4. his verbis describit: Adolescamus in eum per omnia, qui est caput, nempe Christus, ex quo totum corpus compositum & cōpactum, per omnem iuncturam subministrationis, secundū efficaciā in mensuram vniuscuiusq; partis, incromentum corporis facit, in ędificationem sui in caritate. Hic Paulus vocat Ecclesiam corpus, nō quoduis, sed compositum, seu vt significantius Apostolus loquitur, συναρμολογούμενον, hoc est, ita constructum, vt apta proportione membra sibi mutuo cohęreant, concinneq; respōdeant. Significatur igitur hac voce membrorum inter se relatio quædam, & proportio debita in corpore Christi, hoc est, Ecclesia. Deinde, idem corpus cōpactum esse dicit, græce, συμβιβαζόμενον, id est, connexum, vt apte capiti subijciantur per iuncturam subministrationis, hoc est, per iuncturas, quibus mediantibus vnum membrum alteri communicat & subministrat vitalem spiritum, qui à capite per omnia membra corporis beneficio iuncturarū (quib. membra cohærent) diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiusq; membri. Vt enim alia membra plus quam alia de spiritu ex capite descendēte percipiunt: Sic membra mystici corporis Christi, ex spiritu Christi percipiūt, prout singulis commodum est & vtile ad totius corporis incrementum. Quod quidem corpus tum crescere dicitur, cum in noticia Christi & pietatis exercitijs maiora incrementa sumūt singuli Christiani. Ex his iam patere existimo, quantā doctrinam contineat in se breuis hæc Pauli propositio: Christus est caput corporis Ecclesiæ. vnde in genere cōfirmatur articulus fidei nostræ de Ecclesia. Et admonemur, vt Christo capiti adhæreamus, ac mutuis dilectionis officijs inter nos coalescamus.

Ipse est principium, primogenitus ex mortuis.

Hanc propositionem in hunc modum resoluit Athanasius: Principium resurrectionis est ille, quia primus omniū resurrexit, & quia dolores mortis dissoluit, merito primogenitus dicitur. Vocabulum ἀρχὴ potest accipi pro primitijs, vt sit allusio ad frugum primitias, quæ Domino offerebantur in veteri testamento. Ac tunc potest resolui propositio in hunc sensum: vt manipulo aliquo primitiarum oblato, reliquæ messi benedicebatur: ita vno Domino resurgēte tanquam patri cœlesti oblato, vis viuifica resurrectionis Christi ad nos omnes diffunditur. Vt veluti is nūc resurrexit: ita & nos suo tempore resurgamus. Duabus igitur de causis dicitur principium, seu primitiæ seu primogenitus mortuorum. Primum, quia ipse primus resurrexit, nō amplius moriturus. Deinde, quia virtus nostræ resurrectionis in Christi resurrectione includitur. Vnde firma est consequentia Pauli 1. Corinth. 15. Si Christus resurrexit mortuorum erit resurrexio. Est enim ipse mortuorum primitiæ. Hinc primum discamus, quod quemadmodū Christus est creator rerum omniū: ita quoq; reparator est generis humani. Deinde confirmetur hinc articulus resurrectionis mortuorum, de qua dum cogitamus, respicere oportet ad verbum promissionis de resurrectione, ad potentiam Dei ad primitias resurrectionis, in quib. primitijs & nostra resurrectio sanctificata est. Horum primum fidem resurrectionis docet: Medium cœcæ rationis absurda argumenta euertit. Postremum demonstratio euidens est promissæ resurrectionis & exemplum. Præterea fit hic locus auxiliare pharmacum contra omnes ærumnas pręsentis vitæ, quod fit dum recte meditamur hanc salutarem resurrectionem, per totam vitam nostram, resurgendo quidem à peccato, viuendo vero in nouitate vitæ, & anhelando ad immortalitatis gloriam. Est enim spiritualis regeneratio, meditatio futuræ resurrectionis & æternæ beatitudinis credentium, quæ resurrectionem sequetur. Contra moneantur impœnitentes de æternis supplicijs, quæ sine fine luent, nisi hic per pœnitentiam ad Deum fuerint conuersi.

Vt sit in omnibus ipse primatum tenens.

Quo pertineant ea, quæ dixerat, ostendit, & colligit Christum, dominū & principem esse vniuersorum, vt qui ante omnia natus ex Deo cuncta creauerit, qui accepta carne, de virgine natus sit, deinde & mortuus, vt Ecclesiæ caput esset, qui resurrexit, vt quæ primum creauerat, iterum recrearet & reformaret, vt semper sit in omnibus primus ac princeps agnoscendus & colendus. In Christi igitur honorem sacrilege perrumpunt, qui creaturis hanc Christi gloriam tribuunt.

Quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare.

Ratio primatus Christi in Ecclesia. Placuit Deo patri omnem plenitudinem, id est, ipsum fontem omnium bonorum.

bonorum, ſapientiæ,iuſticiæ,ſanctitatis & ſalutis habitare in Chriſto.Igitur iure primatũ in Eccleſia ſibi vendicat.Hæc confirmant doctrinam Eccleſiæ contra iuſticiarios,qui aliũde petunt iuſticiam & ſalutem , quam ex plenitudine hac,quæ in Chriſto inhabitat. Nã ſi omnis plenitudo habitat in filio,vt omnes ex eo ſumamus,ſequitur non ſolum ipſum vnicum ſalutis autorem in ſe credentium eſſe, verum etiá quod gloriæ & honori Chriſti detrahant,quotquot aliunde vel minimam ſalutis particulam quærendam docent. Si enim vlla bonorum aut ſalutis pars eſſet extra Chriſtum quærenda,perperam Paulus omnẽ plenitudinem Chriſto tribuendam prædicaret.Quare in hunc ſolum firma fiducia recumbamus,& hauriamus omnia bona ab hoc omnis bonitatis fonte.

Et per ipſum omnia reconciliare ſibi.

Quid fructus ex plenitudine omnium bonorum in Chriſto habitante ad Eccleſiam perueniat,hac propoſitione docet.Plenitudo enim illa eo pertinet,vt per Chriſtum pater cœleſtis offenſus,reconcilietur cum homine. Eſt ergo hic honos reconciliationis ſoli Chriſto tribuendus. Quare errant omnes,qui Deum placari putant alia quauis re, quam per vnicum filium.

Pacificans per ſanguinem crucis eius per ipſum.

Modum reconciliationis exprimit. Per ſanguinem crucis , ipſam Chriſti victimam & obœdientiam intelligit, quæ eſt λύτρον & preciũ redemtionis ſeu reconciliationis noſtri cum Deo. Hinc canunt Angeli nato Chriſto. GLORIA in excelſis Deo , in terra Pax. Hæc pax eſt mutuus conſenſus Dei & hominis: Dei quidem, remittentis offenſam , propter victimam & interpellationẽ mediatoris Ieſu Chriſti:Hominis vero accipientis fide oblatam remiſsionem offenſæ. Vnde ad Deum acceſſum nactus homo,huius pacis fructum expectat vitam æternam.

Siue quæ in terra ſiue quæ in cœlis ſunt.

Quouſq; ſe pacificatio per Chriſtũ facta extendat diſtributione hac indicat,nimirum quod ad homines & angelos pertineat,ſed diuerſimode. Vt enim angelos mutationi & defectioni obnoxios confirmat,quo perpetuum ſuum ſtatum extra defectionis periculum retineant:Ita homines cum à perditione commerita liberantur,tum beatitudine æterna donantur,vt ita in cœlis & terra firma ſtet pax & concordia,per Chriſtum pacificatorem,parta.

Et vos,qui aliquando eratis abalienati & inimici ſenſu in operibus malis, nunc recõciliauit,in corpore carnis ſuæ per mortem.

Accommodat doctrinam generalẽ ad ὑπόθεσιν. Ipſis enim Coloſſenſibus applicat beneficia Chriſti, quæ recenſuit. Et vt diligentius perpendant Coloſſenſes quanta bona per Chriſtum conſecuti ſint,collationem duplicis ſtatus ſeu conditionis eorum adhibet. Ante quidem pacificationem peractam per Chriſtum,ſibique per prædicationem communicatam,fuerunt vt reliqui,abalienati & inimici Dei,idque ſenſu ſeu cogitatione & voluntate,id quod ſatis ipſorum praua opera docebant, quæ nõ niſi ex prauo ſenſu & voluntate à Deo auerſa proficiſci potuerunt.Pacificatione vero facta,ac cõmunicata ipſis per Euangelium,reconciliati ſunt , hoc eſt , ad Deum conuerſi, atque adeo ipſius amici facti ſunt,per corpus Chriſti humanum in mortem traditum,ad expianda hominum peccata. SINE itaq; Chriſti victima abalienati ſunt homines à Deo eiuſq; inimici cenſentur. Contra vero per victimam Chriſti,dum in ipſum creditur,amici imo filij Dei efficiuntur homines. Admoneat igitur hic locus nos cum noſtræ miſeriæ, tum felicitatis. Miſeriæ quidem,dum extra Chriſtum erramus,hoſtes & inimici Dei,deſtinati pœnis ęternis. Felicitatis vero,dum Chriſtum reconciliatorem firma fide apprehendimus,per quem æternæ beatitudinis efficimur conſortes.

Vt exhiberet vos ſanctos & immaculatos & irreprehenſibiles coram ſe.

Ad quid reconciliemur Deo per Chriſtum docet, nimirum vt ſiſtamur coram Deo ſancti, immaculati & irreprehenſibiles. Quibus verbis breuiſsime deſcribit, qualiſnam Chriſtiana vita eſſe debeat, Primum requiritur ſanctitas,qua Deo approbamur, dum purificati fide Deo verũ cultum præſtamus,relictis Ethnicis & prophanis erroribus. Deinde,vt ſimus ἄμωμοι,id eſt, immaculati,dum videlicet bonã cõſcientiam apud nos ipſos retinemus, exuto corpore peccati.

Tum,

Tum, vt ſimus irreprehenſibiles, Græce ἀνέγκλητοι, id eſt tales in quos nemo iure vllum crimẽ poſsit impingere, ſeu qui nihil admiſerunt, cuius ob cauſſam in ius vocari debeăt. Has tres vitæ Chriſtianę partes ad Titum 2. Modeſtię, iuſticię & pietatis appellationib. intelligit. Hinc primũ diſcamus, cum reconciliationis beneficio coniunctam eſſe gratiá regenerationis ſpiritualis. Nam vt Chriſtus eſt nobis à Deo natus iuſticia: ita etiam ſanctificatio, quæ in vitæ nouitate relucet. Non igitur cõſequimur remiſsionem peccatorũ, vt poſtea veluti laxatis frenis ruamus præcipites in quæuis flagitia, ſed ſimul donamur Spiritu ſancto, per quẽ regeneramur indies magis magiſq;. Proinde hæc duo obſeruemus. Vnũ, quod ſine reconciliatione nemo ad innocentiá peruenire vere poſsit. Alterum, quod vitę nouitas ſeu regeneratio, vt perpetuo cum reconciliatione coniuncta eſt: ita firmiſsimũ reconciliationis factæ indiciũ exiſtit. Vbi enim iuxta carnẽ viuitur, ibi ſpiritus dominium nullũ eſt.

Siquidem permanetis in fide fundati & firmi, & non dimouemini à ſpe Euangelij quod audiſtis, & quod prædicatum eſt apud vniuerſam creaturam, quæ ſub cœlo eſt, cuius factus ſum ego Paulus miniſter.

Quomodo rata ſit futura reconciliatio, & quomodo ſanctitati & innocentiæ ſtudere poſsint Coloſſenſes, his verbis docetur. Requiritur enim ad vtrumq; fidei ſtabilitas & perſeuerantia in doctrina Euangelij, vnde ſpes ſalutis concipitur. Obſeruandum hic Primum, quod vt fidem facit inſtrumentũ, quod reconciliatio recipitur & poſsidetur: ita eandẽ omnis ſanctitatis & innocentiæ fundamentũ conſtituit, cum qua fide coniuncta eſt ſpes Euangelij, id eſt, ſpes ſalutis, quam Euangelium prædicat. Deinde obſeruetur cõtra Stoicas imaginationes de prędeſtinatione, quod in fide fundati & iuſtificati poſsint relabi in priſtinam impietatẽ, & ita ſalute excidere, Roman. 11. Vnde monemur, vt qui primitias fidei percepimus, ſtrenue pergamus, ac vſque ad finem conſtanter adhæreamus doctrinæ Euangelij, vnoe fides, operante Spiritu ſancto, concipitur, alitur & augetur, modo ipſi maligne non reſiſtamus ſpiritui Dei. Præterea dum inquit: Quod prædicatũ eſt apud omnem creaturam, illud Euangelium commendat quod ab Epaphra acceperant, ad quod prædicandum ipſi Chriſti Apoſtoli in vniuerſum orbẽ miſsi ſunt, cuius miniſtrũ ipſe Paulus ſe eſſe fatetur. Quod eo pertinet, vt Coloſſenſes permaneant in accepta per Epaphram doctrina, nec ſinant ſe Pſeudoapoſtolorum impoſturis à vero Euangelio abduci, tanquam aliud Paulus cæteriq; Apoſtoli, aliud Epaphras docuiſſet. Eſt enim valde vtile diuerſarum Eccleſiarum miniſtros in doctrina conſentire. Non enim parum confirmat Eccleſias videre conſenſum docentium.

Nunc gaudeo in paſsionibus meis pro vobis.

Prolepſi quadá anticipat obiectionem, quæ ex cruce Pauli extrui poterat ad extenandam miniſterij ipſius autoritatem, Solent enim homines res ex præſenti euentu æſtimare. Dicit igitur ſe gaudere in paſsionibus, quas perfert pro Colloſſenſibus erudiendis, fouendis ac cõfirmandis in ſana doctrina. Quod quidem exemplum miniſtris verbi duo commendat. Vnum, vt nullum periculum detrectent ſubire ædificanda Eccleſia. Alterum, vt gaudeant contra carnis ſenſum, quoties crucem Euangelij promouendi gratia ferre coguntur.

Et adimpleo ea, quæ deſunt afflictionibus Chriſti, in carne mea.

Ratio eſt propoſitionis à paſsionis ſuæ communione. Se enim conformem ac ſocium Chriſti, dum patitur, ſtatuit, quæ ſane maxima eſt gloria. Quare merito gaudet Paulus, quod per ſuas afflictiones reddatur conformis imaginis filij Dei. Diſcant hinc primũ miniſtri verbi, deinde oẽs pij ſummam gloriam apud Deum reputari, ſi quis pro Euangelio ac pietate patiatur. Hoc enim pacto conformes imaginis filij Dei efficiuntur. Quod ſane certum argumentũ eſt, fore, vt aliquando cum Chriſto percipiant læta, qui hic vt membra ipſius patiuntur aduerſa. Porrò, ne contra ἀναλογίαν fidei, cum Sophiſtis hic impingamus, cauendũ eſt. Illi enim vrgentes τὸ ῥητὸν, ex hoc loco inferunt & concludunt ſanctorum martyria (quæ theſaurum Eccleſiæ vocant) eſſe propitiatoria, vt quæ peccata hominum ſuo merito expient. Sed eos peccare contra fidei noſtræ analogiá manifeſtum eſt. Paulus implet ὑστερήματα afflictionum Chriſti in carne ſua, dũ vt membrũ Chriſti patitur. Hic enim Chriſti nomine totus Chriſtus, cum ſuo corpore myſtico, intelligendus eſt. Vt 1. ad Corinth. 12. cum dicit, rem in Chriſto ſe habere, vt in humano corpore. Vbi manifeſtũ eſt Chriſti nomine intelligi, nõ ſolum

ipſum

ipsum caput, sed etiam corpus totum mysticum, hoc est, Ecclesiam. Tantisper igitur deest aliquid afflictionibus Christi, donec aliquis sanctorũ superfuerit in mundo, qui vt membrũ corporis cum capite ferret ærumnas, donec vna cum capite glorificetur. Sensus, quem his verbis assuunt Sophistæ, claris scripturę dictis refutatur. Si enim Christus est agnus tollens peccata mundi: Si sanguis ipsius purgat nos ab omni iniquitate: Si in ipso habitat omnis plenitudo: Si vnica oblatione perfectos efficit in perpetuũ eos, qui sanctificantur, Sequitur passiones Pauli & aliorum martyrum nequaquam esse expiatorias. Illorum enim afflictiones singulares fuere, non pro alijs meritoriæ.

10 Pro corpore eius, quod est Ecclesia.

Causam præsentis suæ afflictionis exprimit. Dicit enim se pati pro corpore Christi, non quidem redimendo, sed ædificando per suum ministerium, vnde subdit:

Cuius factus sum minister, secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi erga vos.

In græco relatiuũ fœmininum est, Cuius, subaudi Ecclesię minister sum. Et est ratio, cur pro Ecclesia patiatur, nimirum quia minister est Ecclesiæ, ex Dei dispensatione. Proinde non expiationis, sed ministerij gratia patitur Paulus.

20 Adimplendum sermonem Dei.

Finis ministerij Paulini, continens argumentum commendationis Euangelij ab autore. Implendi verbo significat Paulus prædicationis diligentiam & industriam ministris verbi imitandum.

Mysterium reconditum à seculis & à generationibus.

Ne quis Euangelium vt nouum doctrinæ genus cõtemneret, ab antiquitate illud commendat, item à dignitate seu excellentia. Cur autem Euangelium mysterium dicatur, pluribus in Epistolam ad Ephes. 1. explicatum est. Sed tota res huc redit, quod Euangelium ideo mysterium dicatur, 30 quia si vniuersum orbem in se respicis, Plane ignarus est huius doctrinæ. Non enim humanis aut physicis rationibus hæc doctrina inuenta est, sed ex sinu æterni patris allata ministerio Spiritus sancti docetur. Deinde si cõfers tempus ante Christum exhibitũ cum tempore manifestati Christi, haud im̃erito relatione prioris temporis mysteriũ appellatur Euangelium. Ante enim Christũ exhibitum sub obscuris verborũ & ceremoniarum inuolucris significabatur, sed Christo exhibito plena caritate hęc cœlestis doctrina affulsit ac nũc per prædicationẽ in salutẽ credentium, suos radios in vniuersum orbẽ transmittit. Hinc moneamur cũm gratitudinis erga Deum, qui hoc suum arcanum nobis reuelauit in salutem nostram, qui orandus est, vt suam cœlestem doctrinam in scholis & in templis inuiolatam conseruet, tum reuerentiæ erga hanc cælestem doctrinam, vt ad ipsius lectionem & 40 meditationem afferamus mentem puram, & rebus quæ traduntur attentam.

Nunc autem patefactum est sanctis illius, quibus voluit Deus notum facere, quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterij inter gentes.

Ne quis humanis meritis ascribat reuelationem huius mysterij, causam reuelationis addit voluntatem seu beneplacitum Dei. Vnde nos discamus non ad casum, non ad hominum industriam referre, quando in his aut alijs regnis audimus Euangelij verbum sonare. Vtitur quidẽ Dominus ad Euãgelij sui manifestationem ministerio hominum, vt piorum regũ & ministrorũ Euangelij, sed res tota 50 ex beneplacito Dei dependet. Vnde desinamus mirari, cur nobis hodie & non alijs multis inclytis regnis tanta Euangelij claritas affulgeat, Et gratias Deo pro hac sua luce agamus, simusq; grati, ne hunc thesaurum à nobis propter nostram ingratitudinem auferat, cuius rei (proh dolor) plurima exempla historiæ omnium temporum continent.

Qui est Christus in vobis.

Interpretatio est. Nam vno verbo exprimit quodnã sit illud mysterium gloriosum, nimirum Christus, qui possidetur fide. Porrò, cum Christum nominat, duo intelligit. Primum, salutarem eius noticiam. Deinde, fiduciam ex noticia manantem. Noticia in tribus consistit. In naturarũ diuinæ & humanæ intelligentia. In personæ vnitate, & in offi-

in officij personæ cognitione. Fiducia talem eum sibi persuadet, qualis per Euangelium prædicatur, iuxta illud Iohan. 3. Hoc est præceptum eius, vt credatis nomini filij eius Iesu Christi, vnde nascitur fructus interior & exterior, qui timoris Dei seu cultus diuini nomine significatur.

Spes gloriæ. Cum Christum spem gloriæ dicit, Primum significat in illo solo gloriandum esse, vt in eo, per quem olim gloriam æternam consequemur, vnde omnia humana merita, omnes prærogatiuæ carnis conticescant oportet, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Deinde colligitur ex his verbis, quod in hoc mundo non plene hæc gloria possideatur, sed expectetur. Ex quo rursus monemur, vt hac spe contenti, totis viribus contendamus in salutis cursu, vt propositam in Christo gloriam tandem consequamur. Tametsi autem hic fide possidetur Christus: tamen nondum apparuit qualesnam futuri simus, quam gloriosi, vbi ille apparuerit. Possidemus quidem Christum gloriã nostram, dum in ipsum credimus, etsi imperfectius, quia sub cruce in carnis infirmitate, sed peracta resurrectione mortuorum, solida Christi gloria nobis fulgebit.

Quem nos prædicamus. Obiectum igitur Euangelij solus Christus est, hunc prædicare oportet, quod fit dum ipsius verbum sincere citra corruptelas hominum annunciatur.

Admonentes omnem hominem, & docentes omnẽ hominem, in omni sapientia. Modum prædicationis Apostolicæ attexit, cuius duas partes facit, Admonitionem & Doctrinam. Admonitio ad audiendum verbum inuitat, consolatur, obiurgat, instigat & excitat auditorem, & eo pertinet, vt doctrina ipsa radices agat in cordibus hominum, quo sistatur omnis homo perfectus coram Deo. Doctrina autem est Legis & Euangelij, Item aliorum locorum, qui ad Legis & Euangelij vim explicandam pertinent. In omni sapientia, id est, plena & absoluta sapientia de salute per Christum consequenda. Sic enim Paulus sæpe Hebræorum more vtitur voce omnis, id quod supra aliquoties admonui. Obseruandus inprimis hic locus est. Confirmat enim & confutat. Confirmat pios, qui ex verbo Dei solo petunt salutis scientiam. Confutat aduersarios, qui Ecclesiæ Dei humana placida obtrudunt, oppressa Euangelij puritate.

Vt sistamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu. Finis prædicationis, & effectus veræ sapientiæ, quam ex prædicatione consequimur. Vt enim finis prædicationis est, vt sapientia hæc solida ac cœlestis, omnibus hominibus prædicetur, quod mandato Christi etiam confirmatur, dicentis: Ite in mundum, &c. Ita effectus huius sapientiæ est, omnem hominẽ sisti perfectũ coram Deo in Christo Iesu. In solo enim Christo sita est Christianorum perfectio, in quo tum demũ perfecti sumus (quantum quidem ad perfectionẽ attinet, quæ in hac vita cõtingere potest,) dum agnita nostra in nobis ipsis imperfectione, Christi perfectionem fide possidemus, dumq; puro colendi Deum affectu ducimur, ita vt simplici integritate prediti, testari possimus nos hoc præcipue in votis habere, vt Deo placeamus, non sinentes nos ab obœdientia Dei vllis terrenis reb. aut impedimentis auocari. Aestimanda est igitur hæc perfectio non tam à nostra qualitate, quam ab imputatione diuina. Hic primum colligamus prædicationem verbi destinatam esse omnibus, ex quo cõsequitur, Deum omnium velle salutem. Deinde, quia non omnes saluantur, id fieri hominum culpa, qui hanc cœlestem sapientiam contemnunt. Præterea, quæ sit summa Christianorum sapientia, nempe sisti perfectum in Christo Iesu, vnde confutatur error omnium hominum, qui in alijs rebus extra Christum perfectionem collocant.

In quod etiam laboro, decertans iuxta efficaciam eius, operantem per me potenter. Suam diligentiam & efficacem Dei in se operationem in suo ministerio ideo commendat, vt & alios suo exemplo excitet, & omnem gloriam vni Deo vendicet. Laborare dicit se decertando contra aduersarios sanæ doctrinæ, idq; cum fructu, per virtutẽ eius, qui in se potenter agit. Admoneantur igitur hinc ministri Euangelij, cum quod ocio & ignauia nihil promoueatur (labor enim magnus requiritur) tum quod irritus sit omnis labor futurus, nisi suam efficaciã largiatur Dominus perpetuo implorandus, vt virtutem euangelizantibus largiatur.

CAPVT

CAPVT II.

TERTIA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis secundi.

Hortatur Paulus Collossenses, ne vllis imposturis sinant se abduci à fide in Christum, præsertim cum in eo solo omnis plenitudo scientiæ salutaris reperiatur.

Ordo & partes Capitis secundi.

In hoc secundo capite tertiam Epistolæ partem aggreditur Apostolus, quæ (vt supra dixi) continet disputationem contra insidias veræ doctrinæ per abusum Philosophiæ, contra Mosaicos ritus & humanas traditiones. Breuiter, contra omnes veræ doctrinæ corruptelas. Et hæc pars toto hoc secundo capite absoluitur. Verum vt ordo capitis & œconomia disputationis illustrior habeatur, obseruetur inprimis occasio, quæstio principalis, finis seu scopus, & tractationis ordo. Occasionem in principio ostendi dedisse falsos doctores, qui sua in agro Domini cœperant zizania spargere, videlicet Philosophicas fraudes & corruptelas ex cacozelia veteris legis de cibo, potu, festis, &c. Quæstio proinde principalis est, num collossenses, qui recte didicerant Christum, nunc debeant quoque humanas traditiones & cultus legales recipere, nec ne. Paulus negatiuam quæstionis thesin assumit probandam, videlicet quod non debeant Christiani traditiones humanas aut legales recipere, idque propter has causas: Vt pura maneat doctrina Euangelij absque fermento humanarum traditionum. Vt honos suus Christo seruetur integer, vtque certa sit animarum salus, quæ per vnum Christum contingit. Porro tractationis ordo naturalis est. Nam quatuor partibus præsens disputatio absoluitur. Exordio, Propositione, Confirmatione, Cõclusione. Quæ partes ita prorsus ordinantur & explicantur, vt iusta methodus & docendi ratio requirit.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VOLO autem vos scire, quantum certamen sustineam pro vobis, & ijs, qui sunt Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne.

Propositio exordij est, in quo captat beneuolentiam ab effectu suo & studio erga Collossenses, pro quibus certamen sustinet contra falsos doctores, qui volunt humana sapientia & legalibus ritibus sinceritatem doctrinæ turbare. Admonentur hoc exemplo ministri Euangelij, vt se fortiter opponant corruptoribus sanæ doctrinæ.

Vt consolentur corda ipsorum compactorum in caritate.

Ratio propositionis exordij à finibus suscepti certaminis pro Collossensibus. Est enim fructus primus sinceræ doctrinæ, consolatio cordium eorum hominum, qui in caritate coniuncti inter sese, ac veluti connexi sunt mutuis caritatis officijs, non secus atque membra eiusdem corporis iuncturis sibi inuicem alligata, vna fouentur & recreantur.

Et in omnem opulentiam certæ persuasionis intelligentiæ, in agnitione mysterij Dei & patris & Christi.

Alter finis suscepti certaminis, cuius sensus ita resolui potest. Hoc ingens certamen etiam sustineo, vt adeo plena & opulenta abundent persuasione in sinceræ doctrinæ intelligentia, vt perfecte persuasi, mysterium Dei & patris & Christi, hoc est, ipsum Euangelium solide percipiant. Huc igitur piorum ministrorum conatus tendant, vt solide doceant, quo auditores plenam Christi intelligentiam consequantur. Quod cum fit, non facile patebit aditus malis doctoribus ad euertendam doctrinam. Contra, vbi segniter traditur

doctrina relinquitur populus dubius & instabilis, vnde fit, vt facile quouis doctrinæ vento cōcutiatur. Porrò, mysterium Dei & patris & Christi ideo Euangelium nominat, quia in Euangelio reuelatur maiestas Dei & affectus eius paternus erga nos per Christum, vnde tria colligamus. Primum, Deum per Euangelium innotescere. Deinde illum ipsum paternum animum erga nos gerere. Tertio, nos in Christo, cum eum fide possidemus, patrem agnoscere. Qui, inquit, videt me, videt & patrem.

In quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac scientiæ reconditi.

Absolutam sapientiam & plenam, quæ sane ad salutem consequendam sufficit, in Christo absconditam monet, cum vt dignitatem Euangelij commendet, tum vt animos nostros auocet ab omnibus rebus, quæ sunt extra Christum, quoties salutis consequendæ ratio quæritur. Si enim in illo sunt thesauri omnis sapientiæ, & cognitionis, desipiscunt profectò, qui extra hunc thesaurum scientiā salutis quærunt. Porrò sapientiæ & cognitionis vocabula distinguo, vt prius ad mentis rectam de salutis negocio instructionem: posterius ad scienter seu prudenter vitam informandam iuxta verbum referatur.

Hoc autem dico, ne quis vos decipiat sermone persuasibili.

Vsum superioris dicti egregie monstrat, nimirum vt solo Christo contenti, subtiles sapientum mundi ratiocinationes contemnamus, nō morantes sermonis suauitatē, & leporem eorum, qui à Christo nos abducere conantur. Hic locus diligenter obseruandus est. Monet enim, vt simplicem doctrinam Christi retineamus. Monet vt extra Christum in salutis negocio nihil quæramus. Monet cauendas orationis insidias. Monet non suspicere eloquentiam hominum, sed veritatis simplicitatem amplecti & amare.

Etsi enim carne absum spiritu tamen vobiscum sum.

Occupatio est. Nam poterant admirari Collossenses, cur sibi adeo à se remotis, & antea non visis, admonitionem scriberet. At Paulus hanc obiectionem diluit per distinctionem. Sum quidem remotus à vobis corpore, sed & corde & animo, quo vos in Christo complector, vobis assum. Hoc vere Apostolicum est, non solum præsentium auditorum, verum etiam absentium & remotorum curam gerere.

Gaudens ac videns vestrum ordinem & stabilitatem vestræ in Christum fidei.

Commendatio Ecclesiæ Collossensium cum captatione beneuolentiæ, ab animi sui affectu erga illos. Cum enim cōmendat Ecclesiæ Collossensium statum præsentem, non solum bene constitutum significat, verum etiam tacite monet, vt in eodem statu permaneant. Porrò, in Ecclesiastico statu duo laudat, nimirum ordinem & stabilitatem fidei in Christum. Ordo quidem non regni formam, sed docentium & discentium rationem habet, & morum disciplinam continet, de quo ordine plura ad Ephesios dicta sunt. Stabilitas fidei fundamentum retinet, nempe ipsum Christum, sine quo Ecclesia stare non potest. Fugiamus ergo omnes, qui ἀταξίαν barbaricam Ecclesiæ Christi obtrudere conantur, vt qui Enthusiasmo concitati, nihil rectum ducunt, nisi quod ipsi somniarunt. Damnemus & Papistas, qui omnes neruos eo intendunt, vt sepulta fide in Christum, ex humanis traditionibus pendeamus.

Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate, radicati & ædificati in ipso, & confirmati in fide, quemadmodum edocti estis, abundantes in ea per gratiarum actionem.

Illatio exhortatoria est ad constantiam in vera doctrina, quam ab Epaphra didicerant. Hic locus triplicem doctrinam continet. Primum enim quomodo Christo adhærendum sit. Deinde, quid præstet fides. Postremo quomodo fides incrementa sumat, docet. Quomodo autem Christo adhærendum sit, triplici similitudine docet. Primo enim loco confert Christum viæ, nos viatoribus. Quare, nisi errare libet, hæc via sola tenenda est, quod fit, dum in ipsius doctrina constanter permanemus. Deinde confert Christum radici, nos vero arbori seu ramis. Si ergo fructificare volumus, in radice manendum est, ex radicis succo viuendum, & crescendum est. Præterea confert Christum fundamento, nos ædificio.

dificio. Nisi igitur collabi placet, fundamentum innitendum est. Sed quid præstat fides? Confirmati, inquit, fide. Quare fides hoc præstat, vt & in via sine errore curras, & in radice cum fructu permaneas, & super fundamento fixus & immotus perstes. In hac fide tum demum crescimus & abundamus, quando accedit frequens gratiarum actio. Hac enim, quemadmodum verbo & sacramentis, alitur & augetur fides.

Videte ne quis sit, qui vos depredetur per Philosophiam & inanem deceptionē iuxta traditionem hominum, iuxta elementa mundi & non secundum Christum.

Propositio est tertiæ partis Epistolæ, attentionis particula figurata ac expositione amplificata. Videte, inquit, ne quis sit, qui vos deprædetur. ac si diceret: Per sanam Christi doctrinam in ouile Christi, in quo pabulum æternę vitę est, perducti estis, videte igitur, ne Pseudoprophetæ, qui lupi & prędones pessimi sunt, vos prędam abigant, dum septa ouilis Christi, id est, sanam doctrinam interrumpunt per Philosophiam, eam videlicet, quæ sic quidem vocatur, & tamen nihil aliud est, quam inanis deceptio, vt quæ ex hominum traditione elemēta mundi, hoc est, ceremonias seu res, quæ potius à Christo abducunt, quam ad ipsum quenquā adducunt, vobis obtrudit. Hic est simplex propositionis sensus. POERO, quemadmodum perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad damnandā vniuersam Philosophiam, quæ reuera excellens donū Dei est: Ita damnantur hoc dicto Pauli, qui ex corrupta Philosophia Ecclesiæ Christi vllum dogma obtrudere tentāt, tanquam in negocio salutis necessarium. Vna est doctrina salutaris de cœlo allata, quæ continet oēs thesauros sapiētiæ & cognitionis salutaris. Verum quemadmodū olim populus Israëlitic⁹ ad extructionem tabernaculi vsus est opibus Aegyptijs: ita nos quoq; sciamus vsurpandas esse Philosophię veræ partes, non ad destruendam Ecclesiam, sed ad ei seruiendū. Etsi igitur solum verbum Dei salutare est hominibus, interea tamen non sunt contemnenda alia Dei dona, quæ nō parum suo quodam modo ad ædificationē Ecclesiæ faciunt. Quis quæso phrases scripturę intelligat sine Grammatica? quis partes longioris orationis? quis disputationum seriem? quis argumentorum virtutes percipiat, artis Dialecticæ rudis? An nō Paulus in Episcopo requirit, vt sit aptus ad docendum, vt possit recte secare verbum Dei? quod fieri non posse sine Dialectica nemo non videt? An non pulcherrima ex Rhetorica lumina passim in scriptis Prophetarum & Apostolorum conspiciuntur, quæ sine Rhetorica & Schematū cognitione minime explicari possunt? Quam multa dicta sunt in Prophetis, Psalmis & scriptis Apostolicis, quæ sine rerum naturalium doctrina intelligi nequeunt? An non vera Ethica pars legis diuinæ est? Vnde œconomicę & politicæ leges, quas Deus non vult cōtemni, extructæ sunt? In mathematis excelluisse veteres Patriarchas non est dubium, in quibus Paulum quoq; fuisse liberaliter institutum, vel ex eo apparet, quod contra Græcos ipsos Arati astrologi testimonio sit vsus. Qui Mosen legit, Arithmeticā & Geographiā agnoscet summe necessarias esse ad multorū locorum explicationem. Dauid, Iob, Ieremias ac multi alij sancti viri Musica delectati sunt. Cum igitur omnes partes Philosophiæ sunt vtiles, & eximia Dei dona, sacrilegij genus est, Philosophiam in vniuersum damnare, qua vt vtiliter vti possimus, seruemus sequentes regulas. PRIMA, sit verbum Dei Lydius lapis, ad quem examinentur, probentur, improbentur Philosophorum dicta. Aristoteles docet mundum ab æterno fuisse, sed hoc dictum ad scripturam examinatum, falsum esse cōuincitur. Quare, nō verę Philosophiæ axioma, sed philosphantis error iudicetur. Idē, vnam omniū rerum primam causam, nempe Deum ipsum rationibus Physicis demonstrauit, quæ demonstratio, quia cōgruit cum verbo Dei approbanda est & amplectenda. Iuxta hanc regulam, sanctus Iustinus Philosophus & martyr multas sententias examinat, probat, improbat, potissimū in libro, cui titulus est ἀνατροπὴ, id est, euersio quorundam Aristotelicorū dogmatum, Item in libro ad Triphonem Iudæum, Item in libro contra Græcos Philosopos. SECVNDA, adhibeatur Philosophia rerum sacrarum explicationi, non vt domina, sed vt ministra, quæ autoritati verbi cedat. Sic Grāmatica, Dialectica, Rhetorica cætereq; disciplinę suo fungātur ministerio. TERTIA, quoties verbum Dei aliquid, quod absurdum in Philosophia videtur, cōmemorat, Philosophia se humiliet, agnoscat suam cœcitatem, corrigatur cœlestis Philosophiæ admonitione, & nō quasi obtorto collo in suam sententiam verbum cœleste trahat. Recte enim Orpheus, vt citat Iustinus martyr, omnib. mortalibus mortales palpebræ in oculis imbecilles, ad videnda ea, quę ad omniū rerū curatorē pertinent. QVARTA, Omnia Philosophorum dicta, quæ cum verbo Dei pugnāt, vtut plausibilia rationi videntur, reijciantur ac damnentur, tanquam cœlestis Philosophiæ præsentissimum venenum. Rectissime enim monuit Hilarius, sensum scripturis nō esse inferendū, sed è scripturis petendum,

tendum. QVINTA, Decreta philoſophorum, quæ non pugnant cum verbo, ſi demonſtrationes aut probabiles rationes habent, recipiantur ac amentur, idq; maxime, ſi ad rerum conſeruationem, aut ad mores formandos faciunt. SEXTA, Exemplis & dictis Philoſophicis vtatur Theologus prudenter. hoc enim interdum fieri poteſt valde vtiliter, quia exempla & dicta congruentia cum verbo ſæpe vehementiores ſtimulos habent. Sic Salomon pigrum ad formicam mittit, vt ab ea diſcat ſapientiam. Dñs nos ad ſerpentes & columbas vt ab illis prudentiam, ab his ſimplicitatem diſcamus, amãdat. Thireſias parochus Thebanus tametſi Ethnicus, tyranno minanti ſibi exitium, eo quod vera quidẽ ſed nõ placentia diceret, reſpondit: veritatem te ô Tyranne fortiorẽ alo. Hoc exemplum nõ incõmode adduci poſſet ad animandos miniſtros Chriſti, vt conſtantes ſint in docenda & defendenda veritate. Simili modo Phyſica exempla Ciconiarum, Halyconũ, &c. ſumi poſſunt in commendationẽ pietatis erga parẽtes. & bene meritos. In reprehenſionẽ exemplũ viperarum Iohannes & Chriſtus obiecerunt Iudæis. Ad eundẽ modum axiomata Philoſophorũ vtiliter adhiberi poſſunt, quale eſt illud Platonis, Deus omniũ bonorum αἴτιος, & malorum omnium ἀναίτιος eſt. Sicut Paulus interdum Philoſophorũ dicta aſpergit, vt ad Tit. 1. Epimenidis. 1. Corinth. 15. Menandri. Act. 17. Arati teſtimonia adducit. Licet enim vndiq; mutuari, quicquid à Deo profectũ eſt. Has regulas ſecutus Theologus, ſentiet ſibi nõ inutilẽ fore Philoſophiã veram. Quare Philoſophiæ ſtudium ab omnibus bonis amandũ cenſeo, ac neceſſariũ iudico inprimis ijs, qui in maioribus facultatibus, in Medicina, Iuriſprudẽtia & Theologia cum fructu verſari cupiunt. Verum id ſobrie fieri velim. Nam, qui vitam omnem in Ethnicis ſcriptis cõſumunt, gentiles ad poſtremũ euadũt, nec ferunt ſe poſtea verbo Dei corrigi, Imo contemnunt verbum, ac ſe cæteris ſapientiores impudenter prædicant, adeo, vt à conuitijs, quoties occaſio datur, abſtinere nõ poſsint. Non igitur patrocinatur hic Pauli locus Philoſophiæ cõtemtoribus, ſed ijs tantũ, qui eam intra ſuos terminos, & quaſi intra ſuum circulum manere non ſinunt. Nõ enim proprie hic accipitur Philoſophiæ nomen, ſed pro acumine hominum, qui fallaciter illa ad decipiendum abutebantur, id quod ſatis conuincit prȩſentis loci periſtaſis. Quod enim ſupra per πιθανολογίαν, idem hic per philoſophiam & inanem fraudem iuxta traditionẽ hominum, quȩ abducit à Chriſto, intelligit. Retineatur igitur Philoſophia & ametur. Caueãtur inſidiȩ ex Philoſophia falſa, obturentur aures ad blaſphemas voces eorum, qui maiorem certitudinem cœcæ Philoſophiæ, quã clariſsimo verbo Dei tribuunt. Tribuatur Deo ſuus honos, & collocetur ſupra omnem angelorum & hominum ſapientiam, nec moueant nos iſtorum ineptiæ, qui Satanico ſpiritu inflati, infra omnem ſcientiam, ſacratiſsimam Theologiam reijciunt.

Quoniam in ipſo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.

Prima propoſitionis ratio ab excellentia Chriſti ſumta. In Chriſto eſt omnis plenitudo Deitatis corporaliter. Igitur extra Chriſtum nulla plenitudinis pars quærenda eſt. Quare nõ audiendi ſunt Philoſophantes, qui ſuis ſpeculationibus Deum alibi, quam in Chriſto quærunt, in quo ſe totum Deus exhibet. Qui igitur Chriſtum habet, Deum habet, qui Deum habet, ei nihil deeſſe poteſt. At Chriſtus in Euãgelio exhibetur totus, quare non alibi quærendus eſt Deus, quam in ipſius verbo. Ex hac ratione Pauli apparet fuiſſe quoſdam Coloſsis, qui ſubtilius de Deo philoſophati ſunt, quam ſecundum regulam Euangelij, quos cauendos monet. Sed quid eſt, quod dicat plenitudinem Deitatis corporaliter habitare in Chriſto? Num Deus corpus habet, vt anthropomorphitæ ſomniarunt? Nullo modo. Deus enim ſpiritus eſt, veritate teſte. Quare hic corporis vocabulum vſitate accipi non poteſt. Senſum igitur ſic reſoluito per collationẽ. In alijs Deus habitat ſuo ſpiritu & ſeparabiliter, nouos motus & nouã lucẽ accendens, Sed in Chriſto habitat nõ ſolũ ſpiritu, ſed etiã ita, vt perſonali vnione humanæ naturæ diuina vnita ſit. Nã σωματικῶς ſignificat hic ſubſtãtialiter ſeu perſonaliter. Vt enim nũc perſonã dicimus: Ita veteres Græci σῶμα dixerunt, vt in illo epigrãmate:

Σώματα πόλλα τρέφειν καὶ δώματα πολλ᾽ ἀναγείρειν.
ἔστιν ἑτοιμοτάτη πρὸς πενίην ἀτραπός.

Hoc eſt, Multa corpora, id eſt, perſonas multas alere, & multas domos ædificare, promtiſsima ad inopiam via eſt.

Et eſtis in illo completi.

Secunda propoſitionis ratio à perfectione noſtri in Chriſto ſumta. Plene omnia habemus in Chriſto. Igitur extra Chriſtum nihil ad conſummationẽ quȩrendũ eſt. Proinde qui ex Philoſopia augmentum aut additamentum perfectionis Chriſtianæ petendum docent, nullo pacto ſunt audiendi. Sed quid eſt, eſſe completum in Chriſto? Eſt omnia

omnia obtinere per fidem Christi, quæ ad salutem necessaria sunt. Ex hoc apparet Philosophos quosdam Christianos fuisse, qui ex sua Philosophia addere aliquid Euangelio voluerunt, quos fugiendos monet, tanquam corruptores puritatis Euangelij, & deprædatores ouilis Christi.

Qui est caput omnis principatus & potestatis.

Tertia ratio à proprio Christi officio sumta. Christus est supra omnẽ potestatem & principatum. Igitur Philosophantes ac Iudaizantes, qui angelos supra Christum collocant, fugiendi sunt. Fuerunt enim apud Collossenses, qui angelis eum honorem attribuerunt, quod per ipsos hominibus ad Deum pateret accessus, non secus atque hodie Papistæ sanctorum intercessiones prædicant, in contumeliam vnius mediatoris Iesu Christi.

In quo etiam circumcisi estis, circumcisione non manufacta, in depositione corporis peccatorum carnis, in circumcisione Christi, consepulti cum eo in baptismo, in quo etiam resurrexistis per fidem efficaciæ Dei, qui excitauit ipsum ex mortuis.

Quarta ratio est cõtra Iudæos Christianos, qui Euangelio circumcisionẽ adijcere voluerunt, & probat nos veritatem sacramenti circumcisionis habere in Christo, & ideo nequaquam requiri circumcisionem veterem seu manufactam. At ne quis obijceret externum signum esse spiritualis circumcisionis testimonium necessarium, præuertit obiectionem, & dicit Baptismum spiritualis circumcisionis sigillum esse. Porrò, obseruetur hic collatio duplicis circumcisionis, vt quibus in rebus sita sit vtraque, videatur. Indicatur autem hic duplex circumcisio. Manufacta vna, altera non manufacta. Illa externa est, & in carne peragitur. Hæc spiritualis cordis est circumcisio, Manufacta sacramentum veteris populi fuit, primum Abrahamo mandata, deinde toti populo Iudaico, duratura vsq; ad Christum exhibitũ & crucifixum, quando velum templi scissum est, quo significabatur omnium rituum Mosaicorũ abolitio & finis. Hanc circumcisionem Paulus ad Rom. 4. definit signaculũ iusticiæ fidei. Quia obsignabat iusticiam, quam Abraham per fidem cõsecutus erat, & figurabat hæc externa circumcisio circumcisionem spiritualem. Vt enim præputij caro circumcidebatur in signum abolendi veteris hominis & creandi noui hominis: Ita corpus peccati abscindendum est, per fidẽ in Christum, qui peccatum sustulit, vt iam simus non vetus sed nouus homo. Hanc circũcisionem spiritualem Christus in nobis peragit, non quidẽ mediante veteri illa circũcisione, sed baptismo. Nam vt rei exhibendæ signũ fuit circumcisio: ita iam exhibitæ testimonium est baptism⁹, nostræ ablutionis per sanguinẽ Christi obsignatio. Ex hoc loco Pauli colligimus spiritualis circumcisionis definitionẽ, quæ est depositio corporis peccatorum carnis, per circumcisionẽ Christi, dum Christus circumcidit nos secũ in baptismo cõsepultos & excitatos per fidem, qua Deus in nobis efficax est. Proinde vere circumcisi sunt, qui renunciato peccato, spiritu Deo seruiunt, & gloriantur in Christo Iesu, & non carne. Philip. 3.

Et vos, cum mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum eo.

Quinta ratio est propositionis. Mortui delictis & præputio carnis nostræ (id est, impuritate viciosæ naturæ) vitam à Deo cum Christo sumus consecuti. Igitur in Christo sunt omnia, & nihil ex humanis traditionibus aut Philosophia tanquam ad vitam necessarium petendum est. Quare, cauenda potius est talis fraus, quæ à Christi vita auocat. Obserua hoc loco vitam & mortem in suis causis conferri. Mortem quidem & damnationem acceptam feramus nobis ipsis, vitam vero Dei donum per Iesum Christum agnoscamus.

Condonans vobis omnia peccata.

Signum vitæ restitutæ est peccatorum condonatio. Vt enim sine peccato nulla est mors: Ita sublata morte, vita restituitur.

Delens, quod aduersum nos erat, chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis.

Sexta ratio est potissimum contra Iudæos, qui obtrudere Collossensibus ceremonias Iudaicas voluerunt. Est autẽ hæc ratio sumta à remotione rei ad remotionem signi. Debitum totum est cõdonatum. Igitur chirographum non amplius valet. Quare non amplius vt testimoniũ debiti reseruandum est. Fuerunt aũt ceremoniæ

Mosaicæ veluti chirographum, quo cõfitebantur Iudæi debitum suum, vt quotidianæ illæ ablutiones fuerunt impuritatis cõfessio, & quasi cirographũ seu αὐτάποχὴ: Sic victimæ & sacrificia iterata peccatum remanere testabantur. Neq; enim dubium esse potest, quin per decreta hoc loco intelligat Paulus ceremonias ipsas Mosaicas, quæ veluti chirographũ quoddam erant confessionis debiti. At si obijcitur remanere peccatum in natura. Igitur retinendum esse chirographum, hoc est, retinendas esse ceremonias Mosaicas. Respõdeo, peccatum quidem, quantum ad efficaciam mortis Christi attinet, deletum esse, quam deletionem figurabant sacrificia vetera, quæ ideo iam cessare debent, quia quod figurabant futurum, nunc exhibitum est. Proinde mortem Christi expiatoriam negant, quotquot ceremonias Mosaicas vrgent ac docent. Nam laceratum chirographum sarcire volunt.

Et ipsum sustulit de medio, affigens illud cruci.

Amplificat à modo deletionis chirographi nimirum, quod Christus cruci affixus finem imposuerit ceremonijs Mosaicis, id quod miraculo passo Christo confirmatum est. Nam scissio veli significabat abrogationem omnium ceremoniarum veterum.

Expolians principatus & potestates traduxit palam, triumphans de ipsis in illa.

Amplificat Christi victoris gloriam pulcherrima imagine. Christus Dominus victor est, & triumphator, crux Christi trophæum & veluti currus triumphalis, hostes victi diaboli ipsi, quos hic principatus & potestates vocat propter imperium, quod exercebant in genus humanũ. Quemadmodum itaq; victor aliquis arma victorum in trophæum, vbi in fugam hostes versi sunt & victi, suspendit, in testimonium victoriæ: Ita Christus superatis Diabolis peccato & morte triumphum, erecto crucis trophæo egit. Vt enim per mortem suam conflixit cum hoste in patibulo crucis, eumque superauit: Ita suo glorioso descensu ad inferos, resurrectione & ascensu in cœlum, triumphum egit, (ad Ephes. 4.) monumento victoriæ seu trophæo crucis erecto. Meminerimus igitur Christi trophæum esse crucem, id est, mortem & passionem, & triumphum, deuicto Satana, morte & peccato, vt amplius Christo ac membris eius, tenebrarum potestas nocere non possit.

Nemo ergo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi,

Conclusio est in qua quidam ritus recitantur quos Iudaizantes Christiani volebant imponere Collossensibus, tanquam necessarios ad salutem ac cõplementum Euangelij. Nemo, inquit, vos iudicet. Nolite vllius hominis pertimescere iudicium, quo vos reos peragere volunt, tanquam decretorum Dei violatores. Quod enim supra decreta vocauit, iam quadam distributione rituum Mosaicorum exponit, nõ quidem absoluta & plena, sed paucis generibus nominatis cætera intelligenda relinquit. Nam de omnibus idem iudicium eademq; ratio est. An nõ verbum Dei delectum ciborum, festorum, &c. commendat Dei populo? Commendat quidem, sed ad tempus, vt essent vmbræ futurorum, id est, obscuræ quædã repręsentationes absentis Christi. At postquam corpus aduenit in Christo Iesu, non decet vt vmbras sectemur. Proinde obseruetur hic vindicatio libertatis Christianæ à ritibus Mosaicis atque alijs humanis traditionibus. Verum de festis Christianorum hæ seruandæ sunt regulæ. PRIMA, Omnium Christianorũ festa libera esse debent, doctrinæ, ordinis, exercendæq; pietatis causa instituta. Neq; enim Christianis illud iugũ, quod olim Iudæis disciplinæ seu pædagogiæ gratia impositũ erat, ferendum est. Hæc regula confirmatur Rom. 14. Gal. 4. & præsenti loco. SECVNDA, Festa Christianorum talia esse debent, vt aliqua in illis doctrinæ pars explicetur, idque hoc ordine, vt Primum Historia festi pure tradatur. Deinde, clare beneficium Dei, cuius meminit festum, illustretur. Tertio, vt vsus & fructus ostendatur. Hoc obseruasse veteres, ostendunt Hymni in festis diebus decantati. TERTIA, Tametsi Christianis tempus aliquod necessarium est, quo conueniant ad audiendum verbum Dei, ad precandum, ad percipienda sacramenta: tamen circumstantijs temporis Christianus minime est affixus. Illum autẽ dico circumstantijs temporis affixũ esse, qui à cõstituta die nulla neq; necessitate, neq; proximi amore auelli potest. Nam si sabbatum propter hominẽ est factum, & nõ homo propter sabbatum, debet profecto sabbatum, atq; adeo omne festum necessitati hominis cedere. Ob hanc causam pij in primitiua Ecclesia sabbatum transtulerunt in diem Dominicum,

ne cum Iudæis viderentur affixi esse circumstantijs temporum. QVARTA, Sabbatum Iudaicum typus & figura sabbati spiritualis Christianorum fuit, quod quidem perpetuum esse debet, docente hoc Esaia cap. 66. Quod sane sabbatũ nihil aliud est, quam perpetuum à peccatis ocium, singulis diebus peragẽdum. QVINTA Caueat Christianus, ne prætextũ Christianæ libertatis contumaciter Christianorum festa contemnat. Hoc enim qui facit, & ordinem Ecclesiæ vtilem turpiter violat, & alios exemplo malitiose lædit. SEXTA, Festorum prophanatio in Dei contumeliam, est otium, spacium, facultatẽ & occasionem sumere quæuis scelera impudentius & cumulatius, quam vllo alio tempore patrandi. Hinc lex piorum Imperatorum de festis diebus: dies festos, dies maiestati altissimæ dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari. SEPTIMA, Imperator Constantinus hanc regulam de die Dominico statuit. Ruri positi agrorum culturæ libere licenterque inseruiant, quoniam frequenter euenit, vt non aptius alio die frumenta sulcis, aut vites scrobibus cõmendentur, nè occasione momenti pereat commoditas, cœlesti prouisione cõcessa. Hanc regulam eatenus seruandam censeo, quatenus ministerium verbi non contemnatur, & quatenus cum quinta regula supra posita stare possit. Has regulas de festiuitatibus Christianorum qui seruat, nec in Iudaicam superstitionem facile ruet, neque Christianæ libertatis ignarus laqueum sibi imponi permittet, sed libere ordinatione libera in Dei honorem, Ecclesiæ ædificationem, & propriam vtilitatem vti poterit.

Nemó vobis palmam interuertat, sibi placens in humilitate & cultu angelorum.

Addit aliud genus falsi dogmatis, nimirum cultum angelorũ. Fuerunt enim quidam Christiani tum temporis, instituti in Philosophia Platonica, qui angelos tutelares, quos Plato Dæmonas vocat, inuocandos prædicarunt. A quo errore, vt sibi caueant Colossenses, monet Apostolus, Ne quis vobis, inquit, palmam inuertat, hoc est, cauete ne quisquam vobis palmam eripiat, quam obtinetis per Christum triumphatorem, modo in eo currẽtes seu decertantes manseritis. Nam sunt, quibus vnice placet vos & fraudando & tentando aggredi. Hi seductores indignum esse dicunt vnigeniti maiestate, vt vos miseri ac in terris degentes homines, ductu eius ad patrẽ accedatis. Hac humilitate ficta sibi placent, fingentes angelos hoc deducendi munere fungi, Atq; ita non satis firmatos à Christo victore abducunt, eisque palmam fraudulenter eripiunt. Locus obseruandus: fugiendum omne dogma, quod non diserte fundatur in scriptura. Deinde cauendas esse insidias, quę struuntur infirmis per fictã humilitatẽ ac superstitionẽ, tum eos oẽs palmã amittere, qui à solo Christo non pendent.

In his, quæ non vidit, fastuose incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ.

Ratio proximæ exhortationis à descriptione Pseudoapostolorũ sumta, quæ descriptio ideo hic interponitur à Paulo, quo ipsorum vana arrogantia agnita caueant sibi Collossenses ab illorũ fraudibus. Primum fastuose incedunt, iactantes doctrinæ sublimitatem, de qua tamen nihil explorati habent, atque eo impelluntur persuasi acumine ingenij & perspicacia rationis. Mentem enim carnis vocat hic Paulus humani ingenij perspicaciam, qua nihil, vbi de rebus salutis agitur, vanius. Quicquid enim ex carne natum est, caro est, nec capit animalis homo, quæ sunt spiritus Dei. Nihil proinde solidum est, nisi in verbo Dei fundetur, & spiritus magisterio geratur. Discamus igitur hinc omnes disputationes, quas gignit humanum cerebrum, fugiendas esse, modo à Christo abduci noluerimus.

Non tenens caput, ex quo totum corpus per iuncturas & connexiones subministratum & compactum, augescit augmento Dei.

Vanitatem Pseudoapostolorum confirmat ex eo, quod à capite alieni sint, cui qui non adhæret, frustra se corporis membrum iactitat, & rationem subijcit, quia totũ corpus, hoc est, Ecclesia à capite dependet per iuncturas, quibus capiti corpus annectitur, & per connexiones, quibus mẽbra corporis inter sese cohęrent. Hoc corpus subministratum & compactum crescit augmento Dei. Vt enim vitalis spiritus à cerebro reliquũ corpus per neruos diffunditur, & à capite ipso sensus omnis & motus deriuatur: Sic & Ecclesiæ corpus à Christo subministratur, hoc est, ab eo & vitã accipit & spiritus incrementũ. Quod vtique fit, dum spiritus illi innexus est & impactus. Is namque per nexum quendã & iuncturas incremẽta suppeditat corpori. Itaq; si nõ vinciretur corpus cum capite, nec illi quidẽ congruere seu respõdere valeret, nec spiritus

vitalis illi ſuppeditaretur, nec illi incrementũ in fide vera ac dilectione accederet. Ex hoc loco primum concluditur, non ſolum ſuperſtitioſum eſſe cultum angelorũ & ſanctorum ſed eos prorſus caput amittere, & ex corpore Eccleſię abſcindi, quicunq; aliam, quam quę verbo Dei præſcripta eſt, rationẽ colendi Deum ſequuntur. Deinde eos ſolos eſſe in Chriſti corpore, & Eccleſię membra, qui ſoli Chriſto adhærent, ipſiuſque doctrina ſola contenti ſunt. Præterea notandum, quod quemadmodum Eccleſia à Chriſto initium habet: Ita etiam creſcit ſolo Dei incremento, non humanis traditionibus, quæ potius deformia mẽbra & monſtroſa faciunt, Imo in nihilum tandem redigunt Eccleſiæ corpus.

Itaque, ſi mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, quid, tanquam viuentes in mundo, decretis tenemini?

Aliud argumentum à remotione cauſſæ, cuius ſenſus hic eſt. Decreta ſunt abrogata per mortem Chriſti. Igitur non amplius decretis obnoxij eſſe debetis. Nam hęc ratio: Mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, tantundem valet, ac ſi diceret, Mors Chriſti aboleuit decreta. Vos eſtis cum Chriſto mortui. Igitur decreta ſunt vobis abolita ſiue abrogata. Hæc decreta ideo vocat elementa mundi, quia fuerunt res externæ & pædagogicæ, duraturæ tantum vſque ad aduentum Chriſti.

Ne eſitaueris, ne guſtaueris, ne attigeris.

Mimeſis eſt. Verba enim Pſeudoapoſtolorum refert, quibus illi ſuperſtitioſe decreta cumularunt. Quia autem ſequẽtes rationes, quibus hæc decreta ſubuertit Paulus, ad cibum tantummodo referri poſſunt, pro eo quod reddi ſolet, Ne attigeris, verti cum quibuſdam, ne eſitaueris. Nam vox ἅπτεσθαι vtramque ſignificationem habet, quarum poſterior præſenti loco magis congruit. Pſeudoapoſtolorum enim progreſſus Paulus hoc loco deſcribere voluit. Initium à ſuperſtitione eſt, quod non tantum edere, ſed tenuiter eſitare vetant. Vbi hoc obtinuerunt, iam guſtare etiam prohibent. Poſtquam hoc quoque illis conceſſum eſt, ne digito quidem contrectare fas eſſe dicunt. Qui retinent vſitatam verſionem, ſic abſoluunt ſententiam: Ne tetigeris hoc corpus. Eſt enim impurum. Ne guſtaueris hunc cibum. Eſt enim prohibitus: Ne contrectaueris hanc rem. Nam ſacra eſt. Sed prior explicatio accommodatior videtur præſenti loco, id quod ſequentes rationes, adeoque ipſa præſentis loci periſtaſis conuincunt.

Quæ ſunt omnia in corruptionem ipſo abuſu.

Confirmatio ab ipſo rerum vſu, ſeu à deſtinato ad finem, cuius hic ſenſus eſt. Cibi omnes, quos guſtare vetant Iudaizantes, eo deſtinati ſunt, vt vtendo pereant, alioqui nullus eorum vſus eſſet, & ſine vſu perirent. Atq; ita Deus aliquid inutile condidiſſet, quod prophanum & impium eſt cogitare de Deo ſapientiſsimo, qui nihil fruſtra condidit. Porrò, abuti hoc loco ſignificat vtendo conſumere.

Iuxta præcepta & doctrinas hominum.

Aliud argumentum à cauſſa ſumptum. Credentes non ſunt aſtricti præceptis & doctrinis hominum. Sed prohibitiones ciborum ſunt præcepta & doctrinæ hominum. Igitur Chriſtiani prohibitionibus ciborum non obligantur. Obſeruandus in primis hic locus eſt. Nam diſerte docet, quod nullum humanum inuentum debeat cõſcientiam Chriſtiani hominis ligare. Quare, quicquid proponitur ſine mandato Dei & expreſſo verbo, fugiendum eſt non ſecus atque puritatis Euangelij corruptela.

Quæ ſpeciem quidem habent ſapientiæ in ſuperſtitione & humilitate, & neglectu corporis.

Interponit rationem, cur vſque adeo arrideant humanæ traditiones, ac tres cauſſas recitat, quarum Prima eſt, ἐθελοθρησκεία, id eſt, voluntarius cultus, bona (vt aiunt) intentione ſuſceptus. Altera eſt humilitas, qua ſe præpoſitis ſuis & maioribus ſubijciunt, atq; ſuo exemplo alios ad pręſtandam obœdientiá ſuperioribus inhortatur. Tertia cauſſa eſt neglectus corporis. Nam dicunt iſtam certorum ciborum abſtinentiam ſeruire corporis mortificationi. Verũ has cauſſas quaſi fulmine quodá proſternit Paulus, cum pronunciet eas habere ſpeciem ſapientię tantũ, vnde relinquitur, quod quicquid ſapiant homines in negocio ſalutis extra verbũ, id mera ſit ſtulticia, ex ſtulto cerebro hominum profecta. Sit igitur nobis verbũ ſapiẽdi regula, vnde alibi Paulus: Nemo ſapiat

vltra id, quod oporteat ſapere. Porrò, quia ſtultitia cumulandi cultus, prætextum habet bonæ intentionis,pij hominis eſt cogitare,quod quadrupliciter peccent,qui bona (vt vocant) intentione ſine verbo Dei inſtituunt cultus. Primum rei fiunt defectionis. Nam ſtulte deficiunt à regula cultus,quæ eſt verbum Dei. Deinde in temeritatis vicium incurrunt. Quid enim quæſo magis temerarium eſt,quam quod puluis & cinis velit Deo normam præſcribere,iuxta quam ab homine coli debeat,velit nolit? Tertio,ſuperbia peccant. Quarto,nocent exemplo.

10 Non in honore aliquo ad expletionem carnis.

Reprehenſio eſt Pſeudoapoſtolorum, & oſtenſio veri vſus ciborum. Reprehendit quidem Pſeudoapoſtolos,eo quod omnem corporis curam abijciendam docuerunt, quod cum fit,redditur corpus ad ſuas functiones inutile. Eſt autem duplex carnis cura: Vna prohibita,nempe quæ ad concupiſcentias carnis explendas facit. Altera præcepta,quæ eo pertinet,vt corpus robur ſuum ad præſtanda debita officia habeat. Vſus porrò ciborum ad expletionem, id eſt,ſaturitatem, qualem naturæ neceſsitas requirit,pertinet. Vt enim honor hic debitam curam ſignificat: Ita expletio eam ſatietatem denotat, qua natura vt ſit incolumis,nequaquam carere poteſt.

20

CAPVT III.

QVARTA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis tertij.

30 *Mortis & reſurrectionis Chriſti participes veteri homini cum actionibus ſuis renuncient, ac nouum induunt omnium virtutum genere ornati, profligatis vicijs. Coniuges,parentes & liberi,domini,& ſerui debita ſibi mutuo præſtent officia.*

Ordo & partes Capitis tertij.

Apoſtolico more & Prophetico doctrinæ parænesſes ſubijcit in hoc capite, ac primo loco eas, quæ ex doctrina immediate fluunt. Deinde generales per diſtributionem & contrariorum collationem. Officia enim Chriſtiani hominis,conferendo ea cum vitijs oppoſitis recenſet. Tum deſcendit ad perſonalia officia coniugum,parentum,liberorum,dominorum,ſeruorum. Vnde in quarto capite ad generalem redit parænesſin,quæ ſane ex- 40 *hortandi ratio,vt maxime eſt perſpicua: ita iuxta artificum præcepta omnino inſtituta videtur.*

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SI ſurrexiſtis igitur cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite.

Illatio eſt exhortatoria, & ponitur propoſitio maior loco totius argumenti, quemadmodum in hypotheticis vt plurimum fieri ſolet. Eſtque argumentum à connexis. Si ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. Sed reſurrexiſtis cum Chriſto. Igitur quæ ſurſum ſunt quærite, 50 id eſt, rebus cœleſtibus ſtudete. Atque hæc eſt prima propoſitio inſtitutæ exhortationis, quæ per locum à contrarijs extruitur,ex doctrina præcedente.

Vbi Chriſtus eſt, in dextra Dei ſedens.

Propoſitionis ratio eſt. Chriſtus, cuius membra eſtis, quærendus eſt. Sed is in cœlo eſt,in dextra Dei ſedens, Igitur ibi eſt quærendus,nempe fide,inuocatione, affectu & meditatione vitæ cœleſtis.Hęc Pauli verba nequaquam tollunt præſentiã Chriſti à nobis. Nam iuxta promiſsionẽ ſuam Chriſtus nobis vere adeſt.Ego,inquit,ero vobiſcum vſq; ad conſummationẽ ſeculi. Diſtinctio ergo Auguſtini huc facit: Vbiq; eſt per id quod Deus eſt,in cœlo autẽ per id,quod homo eſt, videlicet vbi Chriſtus eſt in dextra Dei,

vt hic Apostolus loquitur. Est enim hic dextra Dei absque omni dubio locus beatitudinis & felicitatis, in quo loco corpus Christi collocatum est. Nam hic diserte opponitur dextra Dei locis & rebus terrenis. Neq; cum his pugnat assertio de præsentia vera corporis Christi in cœna. Est enim in cœlo corpus Christi naturali præsentia, in cœna vero supernaturali, quemadmodum ipse Lutherus fatetur.

Quæ sursum sunt cogitate, & non quæ sunt super terram.

Repetitio est propositionis amplificatæ Antithesi, quasi dicat: Ceremoniæ vos in terris detinent, sed vestra meditatio debet esse cœlestis, vbi Christus est. Igiter ista terrena ne amplius sectemini. Hic enim terrena vocat ceremonias illas & ritus, contra quos disseruit in superiori capite. Auocant enim à vera meditatione vitæ cœlestis. Quo igitur magis cumulantur ceremoniæ, eo minus est veræ sanctimoniæ, eoque magis ignoratur Christus, occupatis hominum animis in ceremonijs.

Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.

Ratio ab adiunctis duplex. Mortui estis mundo, Igitur quæ mundi sunt nolite meditari. Viuificati estis cum Christo in Deo. Igitur istius vitæ ratio habēda est. Cum addit, Cum Christo in Deo, duas caussas futuræ nostræ gloriosæ vitæ indicat, Materiam, & efficiētem. Christus est materia vitæ nostræ. Ipsius enim vita nostra est, vt ipsius mors nostra est. Efficiens caussa est ipse Deus, qui hanc nostram absconditam vitam olim in lucem producet.

Vbi autem Christus apparuerit vita nostra, tunc & vos cū eo apparebitis in gloria.

Consolatio est, qua animat Colossenses contra præsentes ærumnas, vt boni consulant moram apparitionis promissæ vitæ in gloria beatitudinis. Vt enim latet margarita, quam diu cochlea occultatur, illaque refracta proprium virtutis emittit fulgorem: Sic & nos donec in hac mortali carne fuerimus, nostra vita latet absc ōdita, sed dissoluta hac carne, vita nostra gloriosa apparebit. Hic locus opponatur omnibus huius mundi ærumnis, hac vita nos consolemur, quoties sæuior persecutionum tempestas suboritur. Quam enim certo Christus glorificatus est, tam certo nos, qui hic in eum confidimus, suo tempore glorificabimur.

Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram.

Infert generalem exhortationem, quam orditur à prima pœnitētiæ parte, quæ est carnis mortificatio. Ac primum in genere hortatur ad mortificanda membra, quæ sunt supra terram, cui mox subiungit quandam distributionem membrorum. Porrò peccata & affectus peccatorum, vsitata in scripturis metaphora, qua & tota peccati massa appellatione corporis designatur, vocat membra terrestria, quasi corporis totius partes & mēbra quædam veteris hominis, hoc est, corruptæ naturæ. Docet ꝓinde hic locus, qualesnam nostra natura simus, quemq; fructum, si nobis relinquamur, ꝓducere valeamus. Porrò, mortificationis descriptionem colligamus hoc pacto: Mortificatio est verus timor Dei, quo resistimus, adiuti Spiritu sancto, concupiscentijs carnis, absterremur metu iudicij Dei à peccando, quadamq; diligentia ac disciplina cauemus in peccata lapsus, quo toti spiritu & corpore Deo obsequium ex fide præstemus, in nouitate vitæ ambulātes. Huic ex aduerso respondet viuificatio, quæ est, cum consolatio ex fide percepta, tum nouæ vitæ incoatio, in omni pietatis exercitio. His duabus partibus mortificatione & viuificatione, constat spiritualis regeneratio.

Fornicationem.

Id est, illicitum concubitum cum muliere sibi matrimonio non iuncta.

Immundiciem.

Hac notat omnem illicitam venerem, quæcunque nominari possit. Verecunde enim pro multis libidinum generibus posuit vocem, omnibus venereis actionibus communem.

Libidinem.

Erasmus molliciem vertit, quæ est omnis libidinis incitamētum, verum Græcè

Græce πάθος est, id est, affectio turbulentior, seu rabies quædā corporis, quā veluti furiosi ruunt homines in quæuis libidinum genera, vnde tales homines dicuntur Græcis κυνερωμανεῖς, id est, ex venere insani seu furiosi. Hæc (vt inquit Athanasius) non secus habet, quam vulnus in corpore, aut febris, aut alius quiuis istiusmodi morbus, cui mederi singularis curæ est, & plane diuinæ. Verum ne quis hac rabie vincatur, donatum est remedium, nempe sanctum matrimonium, quod amplectatur, qui isto morbo se turbari senserit.

Concupiscentiam malam.

Hæc omnis mali fons est. Sed cum malam nominat, concupiscentiam aliquam bonam esse subindicat. Illa carnis est, & ad carnalia sollicitat: Hæc spiritus est, qua quæ Dei sunt & vitutis, concupiscuntur & exoptantur. Gal. 5.

Et auaritiam, quæ est simulacrorum cultus.

Cur auaritiam fugiendam & amputandum, tanquam veteris hominis membrum, cupiat, rationem reddit, nimirum quod sit simulacrorum cultus. Si igitur Christiani veri Dei cultores esse debent, & fugere omnem Idololatriam, profecto ab auaritia abstinebunt, quam si sectantur, à vero Dei cultu aberrant. Ratio autem, cur auaritia dicatur Idolatria, hæc est, quod vt Idololatria vero Deo spreto, colit idolum loco veri Dei: ita auarus rebus suis confisus fiduciam in solum Deum abijcit. Ideoque recte Idololatria à Paulo dicitur.

Propter quæ venit ira Dei in filios inobœdientiæ.

Meminit iudicij Dei in inobœdientes, hoc est, eos qui spiritus imperio excusso, carni indulgent ad omnia nefanda scelera perpetranda. Ex hoc loco conuincitur, flagitiose viuentes nihil prorsus fidei habere. Nam omnis qui credit, ab ira Dei vindicatus sanguine Christi est. Hęc proinde sit vna ex notis externis filiorum Dei & filiorum Satanæ. Illi ex spiritu fidei mortificandæ carni student, Hi laxant frena carnalibus desiderijs.

In quibus & vos aliquando ambulastis, cum viueretis in eis.

Ambiguus est hic locus. Nam incertum est vtrum, in quibus, ad filios inobœdientiæ, aut ad vitia, quæ recensuit referatur. Si ad homines, hic erit sensus. In quibus, id est, inter quos (vt vertit Erasmus) vos aliquando ambulabatis, dum viueretis in eis, scilicet sceleribus, quemadmodum illi fecerūt. Ac ita admonet Collossenses prioris vitæ, vt iam sint cautiores, postquam ad Christianam religionem cōuersi sunt. At si ad vitia referre malis, hic erit sensus. In quibus scilicet vicijs vos aliquando ambulabatis, id est cōuersabamini, cum adhuc viueretis in eis, quasi dicat: Iam per mortem Christi, carni adeoque eius operibus mortui estis. Non igitur decet, vt in vicijs amplius viuatis, atque ita erit argumentum à priuatione caussæ ad priuationem effectus. Monet hic locus, quod Christiana religio & professio requirat vitam & mores religioni congruentes.

Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpiloquium ex ore vestro, ne mentiamini alij alijs.

Pergit in hortando Collossenses ad deponenda membra veteris hominis, quorum nonnulla subiungit, nempe iram, excandescentiam, malitiam, blasphemiam, turpiloquium & mendacium. IRA & excandescentia facilius apud Græcos distinguuntur, quibus ira, hoc est, ὀργὴ, appetitum vindictæ significat, ab ὀρέγω, quod est appeto. Excandescentia, Græcis θυμὸς, perturbationem illam notat, quando sanguis circa cor incipit ebullire, vnde in vultu & in oculis erumpunt quasi scintillulæ quædam ignis ardētis, & dicitur παρὰ τῷ θύειν, hoc est, ab inflamando & excitando. PORRO, ne omnē iram temere damnem⁹, notandū est quod duplex sit Ira, vna laudabilis, altera viciosa. LAVDABILIS ira ex bona caussa procedit, & tendit moderate ad aliquē bonum finem. Pater irascitur filio contumaci. Caussa est, στοργὴ φυσικὴ in bono patre. Finis est, vt filius castigatus emēdetur. Iudex irascitur latroni. Caussa est amor iusticiæ & incolumitatis reipub. Finis est, vt latro affect⁹ supplicio alijs sit terrori, ne & ipsi latrocinia exerceāt. Hic non proprie personę irascitur, sed vitio, & personam punit, ne vitium magis grassetur inter homines. VICIOSA ira est, quæ ex mala caussa procedit, & tendit in malum aliquem finem.

finem. Hæc inter opera carnis numeratur Galat.5. à Christo damnatur Matth.5. MALI-
CIA, Græce κακία, hanc Cicero opponit virtuti, & significat habitum viciosum virtuti om-
nino contrarium. Hinc pro quouis maleficio accipitur. BLASPHEMIA proprie conui-
cium, quo alicuius fama & nomen læditur, vt εὐφημία est acclamatio, qua alicuius fama &
nomen extollitur & celebratur. TVRPILOQVIVM αἰσχρολογία, verborum obscœnitatem
notat, quam cum audiunt verecundi, non solum pudore, verumetiam dolore afficiuntur,
adeo vt indignentur etiam. MENDACIVM proprie est dictum nocendi studio prola-
tum, contrarium veritati cognitæ, quam dici oportuit. Improprie mendacium est, cum o-
ratio cum re non omnino congruit, sed abest tamen nocendi studium, immo sæpe gloria
Dei quæritur, & salus hominis. Hoc in vicio non est, quia à caussa bona procedit, & tendit
in bonum finem. Philippus σχῆμα λόγου appellat.

Exuti veterem hominem cum actioni-
bus suis, & induti nouum, qui renouatur in
agnitionem secundum imaginem eius, qui
creauit illum.

Iam caussas fugiendorum pecca-
torum & sectandarum virtutum po-
nit. Vt enim vetus homo est ipsa na-
turæ viciositas, & eius actiones sunt
inde pullulantia vicia, tãquam mem-
bra quædam: Ita nouus homo repara-
ratio naturæ est per regenerationis gratiam, & eius fructus sunt veluti eius membra, qui-
bus suas actiones exequitur. Notetur ergo hic scopus, quo tendere oportet pios per totam
vitam, nimirum vt indies magis magisq; (non enim vno die perficitur, sed toto vitæ tem-
pore incrementa sumere debet hæc reparatio) tendamus ad perfectionem, quo in nobis
imago Dei clarius refulgeat. Vide supra locum in 1.capite. Qui est imago Dei inuisibilis.

Vbi non est Græcus & Iudæus, circumci-
cisio & præputium, Barbarus, Scyta, seruus,
liber.

Hac enumeratione tollit omnem
cum prærogatiuam tum externarum
rerum obseruationem, quæ omnia
nullum locum habent, seu nullam
prærogatiuã in regno Christi, quod regnũ, quia spirituale est, administratur per Euãgeliũ.
A fide incipit, pietate ac innocentia ad perfectionẽ tendit. Obseruandus locus, quod Deus
nõ sit personarum acceptor, sed vt Petrus inquit, Omnis, qui ipsum timet, acceptus est illi.

Sed omnia & in omnibus Christus.

Quo tendant, quæ dixit de Græco,
Iudæo, &c. explicat, nimirum quod
nihil extra Christum quærendum fit, in quo Christo salutis totius complementum est,
quem qui fide possidet, nihil est, quod requirat amplius. Facessant igitur omnes, quot-
quot ad perfectionem Christianam aliquid extra Christum quærunt. Moneamur quo-
que, vt in illo indies adolescamus, quemadmodum Apostolus monet ad Ephes.1.

Induite igitur tanquam electi Dei, sancti
& dilecti, viscera miserationum, benigni-
tatem, humilitatem, mansuetudinem, to-
lerantiam.

Antithesis est. Vt enim supra reci-
tauit veteris hominis membra, quæ
deponenda suasit: Ita nunc membra
noui hominis recenset. Epitheta, quæ
in principio ponit, caussas continent
siue argumenta ab honesto. Electi,
quia in Christũ credunt. Hi enim electi dicũtur respectu prophanorum hominũ, qui Eu-
angelium cotemnunt. Sancti, ꝓpter regenerationis gratiam, & quod destinati sint cultui
diuino. Dilecti in dilecto ad Ephes.1. Cũ igitur tales sitis, par est, vt vita & mores vestri tan-
tis honoribus respondeant. VISCERA miserationum significanter dictũ est, qua locutio-
ne significat Apostolus, nõ satis esse condolere proximo laborãti, nisi ex ardenti cordis af-
fectu (qui viscerum nomine significatur) manũ ei porrigas, iuuesq; in quacunq; necessi-
tate constitutum. Porrò, misericordia & miseratio differũt vt caussa & effectus, Misericor-
dia enim affectus quidã cordis est, quo tangimur aliena calamitate. Miseratio vero est, cũ
ex misericordia moti, succurrimus miseris & afflictis, Hęc virtus cõmendatur Christianis
voce & exemplo Christi, à qua qui alienus est, frustra de Christo gloriatur. BENIGNI-
TAS Græce χρηστότης, quam quidam modestiam vertunt, sed benignitatem (vt habet vetus
versio) retinere melius est. Nam χρηστότης relationem ad alios habet, & est affectus, quo alijs
vtilitati & cõmodo esse studemus, & manat hic affectus ex miserationum visceribus. HV-
MILITAS, Græce ταπεινοφροσύνη, est ea animi humilitas, qua quis nihil altũ de se sentiens,
seipsum

ſeipſum demittit,inanem gloriam cõtemnendo. ταπεινὸς enim humilẽ ſignificat, & φρονεῖν ſapere,meditari,cogitare.Huic opponitur μεγαλοφροσύνη, quæ eſt animi magnitudo & arrogãtia, qua ſuperbe de nobis ſentimus. MANSVETVDO, Græce πρᾳότης, morum eſt quædam ſuauitas,qua alijs & affabiles & comes ſumus,eſtq; veræ humilitatis effectus. TOLERANTIA, μακροθυμία, ad verbum,longanimitatem notat, qua tardi ad offenſionem ſumus.

Sufferentes vos inuicem, & condonantes vobis mutuo, ſi quis aduerſus aliquem habuerit querelam.

Quid per tolerantiam velit, explicat, nimirum vt mutua patientia nos inuicem toleremus, memores communis fragilitatis, quia facilis lapſus eſt in offenſionem proximi.

Quemadmodum Chriſtus donauit vobis:Ita & vos.

Exemplo Chriſti nos vrget. Chriſtus enim non tantum nobis eſt donum, verumetiam exemplum, vnde recte & pie dicitur:Omnis Chriſti actio,noſtra eſt inſtructio. Sed triplices Chriſti actiones ſunt obſeruandæ.Morales,quibus legi morali ſatisfecit, hæ noſtrã vitam & mores ad dilectionẽ Dei & proximi excitabunt.Miraculoſæ,hæ mentẽ noſtram de veritate doctrinæ ipſius confirmabunt.Peculiares, quæ ſunt ipſius officij propriæ, hæ vt expiatoriæ peccati noſtri fuerunt:ita ſalutis fiduciam in nobis alent & confirmabunt. Atque ita omnis Chriſti actio,noſtra eſt inſtructio,ſed diuerſimode,vt ex dictis patet.

Super omnia autem hæc dilectionem, quæ eſt vinculum perfectionis.

Enumeratis aliquot noui hominis membris, ſubiungit commune præceptum de dilectione mutua, quam ideo vinculum perfectionis vocat, quia ſola caritate cõſeruatur omniũ rerũ incolumitas & integritas,cum in politia,tũ in Eccleſia & Oeconomia, & quod ea ſublata omniũ rerũ iuſta harmonia & cõpago diſſoluitur. Perfectio igitur hęc non Deũ,ſed homines reſpicit. Vnde apparet hallucinari Papiſtas, qui hoc loco abutũtur ad ſtabiliẽdam operũ iuſticiã.

Et pax Dei palmam obtineat in cordibus veſtris, ad quam etiam vocati eſtis in vno corpore,& grati eſtote.

Prolepſis eſt, qua anticipat omnia, quæ ad diſsidia & odia pertrahere poſſent, quibus omnibus opponendam pacem Dei ſuadet, quam vult palmam obtinere,ne diſsidijs,odijs,ſimultatibus vincamur. Vocat autẽ pacem Dei concordiam,quam Deus vult nos fouere,propterea quod eiuſdem corporis ſumus membra, & ad hanc fouendam mutuo vocati ſumus.Ideo enim Deo patri per Chriſtum recõciliati ſumus, vt inter nos colamus concordiam, qua mutuo coaleſcamus.Huius pacis fructum addit: Et grati, Græce εὐχάριστοι, id eſt,gratioſi,amabiles & comes inter vos mutuo eſtote.

Sermo Chriſti habitet in vobis abunde, in omni ſapientia.

Cõmendat Coloſſenſibus ſtudium Euangelij, vt in eo indies proficiant, quo plenam ſapientiam ſalutis conſequantur.Hæc pugnant cum Papiſtarum decretis, quibus ipſi conantur homines arcere à lectione ſacræ ſcripturæ,tanquam re pernicioſa.Sed Paulus hic non tantum doctores Eccleſiæ Coloſſenſiũ, ſed oẽs promiſcue ad ſtudiũ doctrinæ Chriſti hortatur. & obſeruãdum eſt verbũ habitãdi,quo notat fidẽ Euangelij debere eſſe in nobis firmã & radicatam.

Docentes & admonentes vos inuicem Pſalmis & Hymnis & odis ſpiritualibus, cũ gratia canentes in corde veſtro Domino.

Vſus ſermonis Chriſti exprimitur, vt non ſolum ipſi, quod rectum eſt, ſciamus, verum etiam vt nos mutuo doceamus, & admoneamus Pſalmis, Hymnis & odis de rebus ſpiritualibus cõpoſitis. Obſeruãdus inprimis hic locus eſt cõtra phanaticos ſpiritus,qui miniſterium verbi abolere conãtur.Quorum delirium hic locus Pauli aperte cõfutat.Porrò canere in corde Domino,eſt ex fide canere in Dei laudẽ,vt nos inuicẽ ædificemus in Domino.Diſcrimẽ inter Pſalmum, Hymnũ & odam in Epiſtola ad Epheſ.declaratum eſt cap.5.PORRO hic locus monet, vt nonnihil dicamus de Hymnis & Pſalmis,qui in templis cani ſolẽt,ne Monachi & ſacrificuli ſuum boatum hic cõmendari exiſtimẽt,qui fumum cum auro cõmutant, ſibi & ſuis emtoribus in exitium, niſi mature

reſipiſcant.

resipiscāt. OMNIS actio ratione operis licita vel præcepta, laudabilis fit, modo regatur à
vera & bona caussa, & respiciat bonum & legitimum finem. Contra verò in vitio est, si vel
vera caussa destituatur, vel aberret à legitimo fine. Eleemosynā dare licita in se actio, imo
præcepta est, & fit laudabilis, quando vera caussa regitur, videlicet mandato Dei, & fide in
Christum, & respicit gloriam Dei & subleuationē egentis proximi. Contra vero, Si hypo-
crisi regitur & tēdit ad sanctimoniæ laudē quærendā inter homines, in maximo est vicio,
& apud Deum res summe abominabilis. Atque ita in alijs caussa & finis qualitatē actionum
mutant. SI quis in choro canit Psalmos, Hymnos & odas pietate vera adductus, spectans
gloriam Dei, & mutuam ædificationem in Domino, laudabilis & pia est cātio, quæ nobis
hic à Paulo commendatur. Verum si auaritia impellitur quis, aut superstitione, & nō spe-
ctat gloriam Dei & mutuam ædificationem, sed lucrum potius, quo fraudaretur, si non in
choro caneret, & meritum, quod ex operæ operato, vt vocant, captat, & opus superoga-
tionis, quod alijs applicat. Huius cantio impia est, & in Deum contumeliosa, secūda lege
Decalogi seuere interdicta. Huiusmodi est cātio Monachorum & sacrificulorum, qui tra-
ditiones humanas anteponunt præceptis Dei. Ex his non est difficile iudicare de chora-
dia, quę apud nostros Canonicos in vsu est. Afferant pium pectus, & cor fide purificatum.
Spectent gloriam Dei, & mutuam ædificationem in Domino. Attendant nō tam clamo-
ri, quam spiritui verborum. Sint verba duces animorum ad Deum. Locum faciant cōcio-
nibus publicis, & illis tribuant priores partes, vt quæ pluribus seruiant. Adhibeantur istis
psalmodijs, quorū ætas & valetudo non est apta alijs muneribus in Ecclesia & republica.
Nam rempub. & Ecclesiam negligere, & totum tempus vitæ cantibus consumere in tem-
plis non laudo. Optarem sane istud munus tantum committi illis, qui iam confecti ætate,
& exhausti laboribus in Ecclesia & Republica, ocium iuste petūt. Siquidem alios seruire
singulos suo loco Reipublicæ & Ecclesiæ par esse iudico. Qui autē prorsus ignaui sunt &
imperiti, vt illorū opera non videatur vtilis Ecclesiæ & Reipublicæ, viuant aliunde & nō
ex bonis Ecclesiasticis, vt fuci in alueario. His cōmendatum volo versiculum Phocylidis,
εἰ δέ τις οὐ δεδάηκε τέχνην, σκάπτοιτο δικέλλῃ. Si intra hos limites manserint choradi nostri, non
improbandum est eorum studium. At si Monachorum & sacrificulorum sectantur super-
stitionem & impietatem, dico eos contra secundam Decalogi legē grauissime impingere.

Et quicquid egeritis sermone aut facto, omnia in nomine Domini Iesu facite.

Regulam generalem omnibus dictis & factis nostris præscribit, Nimirum vt in nomine Domini Iesu faciamus omnia, quam regulam tum demū obseruabimus, si ab inuocatione nominis ipsius incipies, omnia ipsius laudi & gloriæ destinamus.

Gratias agentes Deo patri per illum.

Hac gratiarum actione primum significat nullum laboribus nostris fore successum prosperum, nisi diuinitus iuuemur. Deinde monet, tum demum placere gratiarum actionem, vbi per Christum fiat, hoc est, quādo ipso mediante agnoscimus Deum nobis benefacere. Præterea, vt vox Dei maiestatis diuinæ: Ita patris vocabulum paterni fauoris nos admonebit. Vnde facultatem Deo ad iuuandum, & voluntatem promtam esse colligamus.

Vxores subditæ estote proprijs maritis.

Hic Oeconomiam personalibus seu particularibus præceptis instruit, de qua re plura petantur ad Ephes. 5. 6. 1. Pet. 2. & ad Tit. 2. Incipit autem à primo œconomiæ iugo, nempe à coniugum mutuis officijs.

Vt decet in Domino.

Argumentum ab honesto, & simul regulam obœdientiæ præscribit. In Domino, hoc est, iuxta ordinationem Dei. Nihil enim contra Deum in vllius gratiam faciendum est. Subiectio ergo piæ fœminæ gratus Deo cultus fit, quando ipsa mandatum Dei de subiectione sui meditatur, & ex fide in gloriam Dei, & in obsequium mariti officium facit. Hinc & consolationem petet, si quando à duriori marito indignius tractetur.

Mariti, diligite vxores, & ne sitis amari erga illas.

Requirit à maritis dilectionem & humanitatem, & prohibet duram conuersationem & asperam tractationem,

onem. Debet enim pius maritus cogitare, quod mulier ſit ſibi à Deo data, non vt ſit ſcabellum pedum ipſius, ſed potius βοηθὸς γενέσεως, καὶ οἰκουρίας, vt Clemens loquitur.

Liberi obœdite parentibus in omnibus.

Obœdientia liberorum erga parentes & promtitudinẽ animi, & alacritatem in exequendis iuſsis parentũ cõplectitur, & eſt pars honoris, quẽ poſtulat quartum pręceptum, quo honore omne genus pietatis filiorum erga parentes intelligitur. Porrò, cũ Apoſtolus addit, In omnibus, intelligẽdum eſt de licitis tantũ, vt particula Omnis diſtribuat non totũ genus, ſed vnam tantum ſpeciẽ, quaſi dicat, in omnibus licitis filij parentibus obtemperent, vtut dura eſſe videantur, quæ parentes imperant. Nã ſi liberi parentib⁹ obœdientiam debent propter mandatum Dei, profectò obœdiendum nõ eſt, ſi quid cõtra Dominum impij parentes imperauerint. Verum laudandi ſunt potius pij, qui recuſant obœdire parẽtibus in reb⁹ impijs. Pie igitur & ſanctè fecit Catharina martyr, quæ potius ceruicem carnifici præbuit, quam ad iuſſum impij patris Chriſtum negare voluit. Sit ergo liberorum obœdientia erga parentes limitata, & nõ pugnet cum obœdiẽtia Deo debita.

Hoc enim placet Deo.

Argumentum ab honeſto. Turpiter enim faciunt, qui præteritis & neglectis parentibus, alicui vitæ generi ſe dedunt, aut negocia aggrediũtur. Non enim quales, ſed quod parentes ſint, ſpectandum eſt.

Patres, ne prouocetis liberos veſtros, vt non puſillo animo fiant.

Liberalem tractationem liberorum à parentibus requirit. Plurimum enim valet ingenua educatio, cum contra aſpera, dura & moroſa ſæpiſsime facit, vt ingenui alioqui pueri animos magis demittant, & quaſi languidiores & ſocordes reddantur.

Serui, obœdite per omnia dominis carnalibus, non obſequijs ad oculum exhibitis, tanquam hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum, & quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino, non hominibus.

Prolixius Chriſtianos ſeruos inſtruit Apoſtolus, vt ſciant ſuum miniſterium, modo rite fiat, Chriſto gratiſſimum cultum eſſe. Habet autem hæc inſtructio plures partes. PRIMO loco requirit obœdientiam erga terrenos dominos, videlicet vt in omnibus, ſcilicet licitis per legem Dei & naturæ obœdiant carnalibus dominis. SECVNDO, vult abeſſe ὀφθαλμοδουλείαν, hoc eſt, obſequium ad oculum exhibitum, hoc eſt, vult Chriſtianos ſeruos vſitata ſeruorum vitia fugere. Solent enim abſentib⁹ dominis negligẽtiores eſſe. Vnde nata ſunt hæc dicta, Prodigium ſeruus grande fidelis erit. Oculus Domini paſcit equum. εἷς ἐστὶ δοῦλος οἰκίας ὁ δεσπότης. TERTIO, requirit ſimplicitatem cordis, qua nequitia, panurgia ſeruilis, contumax rebellio, & reſponſatrix audacia expellitur. QVARTO, poſtulat timorem Dei. Hic enim facit, vt ſerui non tam ad dominos carnales reſpiciant, quam ad Deum ipſum, qui obœdientiã ſeruorum erga dominos ſuo mandato requirit, & minatur pœnam contumaciter ſe ſuis dominis opponentibus. Breuiter, Timor Dei omnis boni operis effector eſt. Loquor autẽ de timore, qui ex fide naſcitur. QVINTO, regulam obœdientiæ præſcribit ſeruis, nimirum, vt ſerui ſuis dominis obtemperent, tanquam Chriſto, hoc eſt, ſerui ſtatuant ſe Chriſto obœdire, quando ſuis dominis obœdiũt, iuxta mandatum Dei. Sunt ergo ſeruilia ſeruorũ opera cultus ſpiritualis, Deo per Chriſtum gratiſsimus, modo fides prælucet. Hinc conſolationem pij ſerui, quando indignius à ſuis dominis tractentur, petant.

Scientes quod à Domino recipietis retributionem hæreditatis.

Sicut omnis obœdientia ex fide præſtita, habet promiſsionem mercedis: Ita & obœdientia erga dominos carnales. Quare rurſus erigit ſeruos grauiori preſſos ſeruitute.

Domino enim Chriſto ſeruitis.

Ratio, cur mercede dignatur Dominus obœdientiam homini præſtitam. Chriſtus enim Dominus inde glorificatur, Ideoque ſibi præſtari obœdientiam affirmat.

Nam qui iniuste egerit, mercedem reportabit suæ iniquitatis.

Prolepsis est, qua anteuertit seruorum obiectionem de iniusto domino, an non tum liceat detrectare imperium, aut etiam se vlcisci, cum Domini ipsi iniquius agant cum famulis suis. Respōdet Domino vindictam relinquendam esse.

Et non est personarum acceptio.

Hoc est, Deus non considerat faciem hominis externam, nec conditione personali flectitur, sed secundum cor, vt qui cor inspicit & renes scrutatur, iudicat. Nam homo videt ea, quæ patent, Deus autem solus cordium scrutator est.

Domini, quod iustum est & æquum, seruis præstate, scientes quod & vos Dominum habetis in cœlis.

Analogum officium dominorum erga seruos requirit. Iustum enim est, vt officium officio ex æquo respondeat, id quod iusticia distributiua requirit. Verum, quia interdum domini limites suæ potestatis in seruos transiliunt, admonet eos, vt meminerint se Dominum in cœlis habere, qui & seruos respicit, & potest punire eos, qui duriores se seruis suis exhibent.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Orandum semper cum gratiarum actione, caute ambulandum & prudenter loquendum.

Ordo & partes Capitis quarti.

Primo loco generalia præcepta tradit de precatione, conuersione & sermone. Deinde monet de suo statu, quem cognoscent ex Tichico, quem commendat. Tum sequuntur salutationes & commendationes quorundam ministrorum Euangelij.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ORATIONI instate vigilantes in ea, cum gratiarum actione.

Redit ad generales parænetes, ac primum commendat Colossensibus orationem, præcipuum fidei exercitium. In hac autem duo requirit, perseuerantiam seu instantiam, & vigilantiam cum gratiarum actione. vnde monemur primum indigentiæ nostræ. Si enim perpetuo orandum est, semper nobis aliquid deest, quod est petendum, semperque nos aliquid premit, quod est deprecandum. Deinde admonemur de præsentia Dei, qui paratus est ad iuuandum. Nam pro acceptis beneficijs perpetua gratiarum actio est reddēda. Huc pertinet admonitio Domini: Vigilate & orate. Proinde neque astris, neque horoscopis, neque chiromantijs aut alijs vanis vaticinijs nitamur, sed sit oratio pia baculus noster in Domino, qui non solum iussit orare & petere salutaria, sed etiam promisit se inuocantes exauditurum.

Orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ianuam sermonis ad loquendum mysterium Christi (cuius etiam caussa vinctus sum) vt manifestem illud, quemadmodum oportet me loqui.

Petit pro se quoque preces fieri, vnde duo colligenda sunt. Primum, neminem ita donis ornatū esse ad functionem Euangelij, quin piorum precibus indigeat. Nam si Paulus ab ipso Christo immediate doctus, & vocatus ad Euangelij munus, in precibus piorum situm felicem Euangelij cursum existimat, quanto magis nos precibus piorū indigemus? Deinde monentur auditores Euāgelij, sui officijs esse pro fidelibus ministris orare, quo fructum ferat verbi diuini prædicatio. Porrò, Ianuam sermonis vocat παῤῥησίαν, libere &

re & audacter prædicandi Euangelium, quod mysterium definit, propterea quod rationi incognitum, diuinitus per Christum manifestum est in salutem credentium.

Sapienter ambulate erga extraneos.

Hæc ὑπόθεσις monet non contemnendos esse eos, qui nondum fidem Christianam amplexi sunt. Hos enim extraneos, vtpote alienos adhuc à regno Christi & familia Dei, appellat. Sapienter ambulare est, non solum cauere, ne conuersatione ponamus ijs offendiculum, quo minus ad Christũ veniant, sed etiam operam dare, ne ipsorum sceleribus infecti, impuros eorum mores imitemur.

Tempus redimentes.

Tempus redimere metalepsi hebraica est magnifacere tempus & cauere ne perdatur, aut pereat nobis inutiliter, hoc est, toto tẽpore bene vti, nec vllam recte agendi occasionem prætermittere. Ratio metalepsios hæc est: Quæ emimus dato precio, cariora nobis esse solent, Ideoq; damus operam, vt ea diligentius seruẽtur, & ne nobis abusu pereant, Proinde tempus redimere est illud in precio habere, ne qua illius portio male collocetur. Monemur itaque, ne sinamus nos corrumpi per corruptissimũ seculum, in quo agimus, sed probemus potius omni tẽporis momento, quid Deo gratum, nobisq; sit salutare.

Sermo vester semper in gratia sit sali conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.

Iam sermonem format, in quo grasiam & salem requirit. Gratiam quidem, ne dicacitate aut ineptijs auditoribus simus molesti. Salem vero, quo prudenter & sapienter ea perferamus, quę ad ædificationem faciunt. Nam omnis sermo insulsus est habẽdus, qui ad ædificationem nihil facit. Est autẽ methaphora sumta ab vsu salis. vt enim in omnibus cibis Sal vice condimenti adhibetur, vt auiditatem inuitet: Ita sermonis quædã suauitas est adhibẽda, quo gratior fiat auditoribus, auidius audiatur, atq; etiam maiori fructu percipiatur. Qui autem huiusmodi sermoni studuerit, cõsequetur & hunc fructum, quod interrogatus ab alijs, prudenter & cum discretione respõdeat.

Res meas omnes patefaciet vobis Tychicus, dilectus frater & fidus minister & conseruus in Domino.

Iam more sua familiaria quædam subijcit, ac primum per Tychicum eos cognoscituros suum statum admonet. Huius commendationem à religionis professione, à fide in officio præstita, & à communis officij dignitate interserit, cum vt ei narranti fidem adhibeát, tum vt ipsum Tychicum similesque in precio habeát Colossenses. Præterea monet hoc Pauli factum, vt verbi diuini pręcones sibi inuicem honores deferant, & reddant se mutuo commendabiles alijs, modo puritas doctrinæ vitæ innocentiam habeat adiunctam.

Quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognocat statum vestrum, & consoletur corda vestra, vna cum Onesimo fido & dilecto frater, qui est ex vobis, de omnibus vobis exponens, quæ hic agantur.

Finis legationis Tychici duplex, vt cognoscat statum Colossensium, vtque Colessenses consoletur per sanam doctrinam, ne turbentur cruce & persecutione sui doctoris. Verum hic duplex lectio est apud Græcos, Vt ἵνα γνῶ τὰ περὶ ὑμῶν. id est, vt cognoscat statum vestrum. Altera, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, id est, vt cognoscatis nostrum statum. Hanc posteriorem lectionem Robertus Stephanus annotauit esse vndecimi exemplaris inter illa 16. quæ habuit. dum impresit nouum Testamentum.

Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata, si venerit ad vos, excipite eum: & IESVS, qui vocatur iustus, qui sunt ex Circumcisione, hi soli sunt cooperarij ad regnum Dei, qui fuere mihi solatio.

Suo more salutationibus claudit Epistolam, & paucos ex Iudæis fideles in ministerio recitat, vnde apparet quantis persecutionum procellis fuerit Paulus iactatus Romæ, quod ab eo plerique deficerent fracti persecutionibus, quod exemplum nos quoque admonet constantiæ & perseueran-

tiæ in doctrina. Est enim laude dignum potius paucos imitari bonos, quam multorum malorum sectari malitiam. Porrò, cooperarij in regnum Dei dicuntur præcones verbi, quia sunt ministri noui Testamenti, per quod in regnum Dei primum quidem gratiæ, deinde etiam gloriæ intratur.

Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper anxie laborans pro vobis in precationibus, vt stetis perfecti in omni voluntate Dei.

Hic duo obseruemus. Primum, pastoris officium esse non solum præsentes auditores erudire, verum etiam absentes suis ardentissimis votis & precibus Deo commendare, vt ipse det virtutem Euangelizantibus & audientibus. Deinde quæ sit perfectio Christiana, nimirum esse completum in omni voluntate Dei. Dicitur autem esse completus in voluntate Dei, cui hoc vnicum studium est, vt Deo placeat, suamque vitam totam ad ipsius voluntatem formet, Sed de hac supra plura dicta sunt.

Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum studij pro vobis, & his, qui sunt Laodiceæ, & his qui Hierapoli.

Confirmat Epaphræ studium & zelum pium erga Colossenses, Idque non frustra, sed vt animos Colossensium & Epaphræ arctius coniungat. Nisi enim ministri Euágelij & auditores se mutuo honesto ac pio zelo complexi fuerint, parum profuerit docentium labor. Dent igitur operam pij verbi ministri, vt sine hypocrisi, ac doctrinæ corruptione sibi animos auditorum concilient veris officijs. Quamuis autem pijs ministris verbi perpetuum erit certamen cum sceleratis nebulonibus, qui potius excrementorum loco habendi sunt, quam pro membris Christi: Tamen bonos & pios sibi exemplo Pauli ac Epaphræ conciliare studebunt.

Salutat vos Lucas medicus dilectus.

Ex hoc loco apparet Lucam non Iudæum, sed potius Græcum fuisse. Nam supra tres tantum de circumcisione cooperarios in regnum Dei sibi affuisse memorat. Estque hic Lucas medicus, qui scripsit Euangelicam historiam & Acta Apostolica. Hic perpetuus comes Pauli fuit, medicis omnibus relinquẽs exemplum, vt cum doctrina humanæ incolumitati salutari, coniungant verbi cœlestis amorem, ac ministros Euangelij non contemnant, sed cum Luca in precio habeant, ne à vera professione religionis, fracti persecutionibus deficiant.

Et Demas.

Hic Demas, vt habetur 2. ad Tim. 4. defecit à Paulo, amans præsens seculum. Vnde collige, amorem præsentis seculi non posse stare cum ministerio Euágelico.

Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ & Nympham, & quæ est in domo ipsius Ecclesiam.

Ab hoc Nympha discant patresfamilias, Ecclesias particulares in suis familijs erigere, in quibus puritas & honestas Ecclesia Christi catholica dignæ inueniantur. Est autem hic Nymphas seu Nympha viri nomen, non mulieris, quod conuincit relatiuum masculinum αὐτοῦ.

Et cum lecta fuerit apud vos Epistola, facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur.

Hic Paulus ostendit, se non tantum voluisse, vt suæ Epistolæ seruirent ijs, quibus sunt primum scriptæ, verumtiam vt alijs essent vsui. Vnde quoties Pauli aut aliorum sanctorum virorum scripta legimus, meminerimus ea nobis quoque destinata esse, vt inde salutis doctrinam communem, & salutares admonitiones hauriamus.

Et eam, quæ ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

Nec veteres nec recentiores hic inter se interpretes cõueniunt. Quidam enim existimant Epistolam, cuius hic meminit Paul⁹, Laodicenis à Paulo fuisse scriptam, quorum opinio parum firma esse videtur.

videtur. Alij putant à quodam pastore Laodicenorum esse scriptam ad Paulum, quæ quidem opinio verisimilior est quam prior. Alij de Epistola priore ad Timotheum scripta intelligunt, quæ fuit ex Laodicea, non quidem illa cuius hic meminit, sed ex alia ciuitate eiusdem nominis ad Timotheum scripta, hæc postrema opinio Theophilacti est.

Et dicite Archippo, vide ministerium, quod accepisti in Domino, vt illud compleas.

Publice admoneri vult quendam ex Euangelij ministris, forte cessantem in officio. Vnde discimus, quod Ecclesia habeat autoritatem admo- 10 nendi parochos seu pastores, quoties admonitio necessario requiri videatur.

Salutatio mea manu Pauli.

Chirographo suo hanc Epistolam à se scriptam testatur, ne de autore dubitent.

Mementote vinculorum meorum.

Hoc duabus de causis adiectum videtur. Primum, vt ipsius exemplo Colossenses animarentur ad persecutiones ferendas. Deinde, vt suis precibus ipsum Deo commendarent, quo persecutionum finis fieret magis gloriosus.

Gratia vobiscum, AMEN.

Finis principio respondet. Vt enim à voto incepit Apostolus: ita voto claudit Epistolam, vt omnia gratiæ & gratuitæ misericordiæ accepta feramus.

REVERENDO VIRO PIETATE DOCTRINA ET VIRTVTE PRAESTANTI, MAGISTRO NICOLAO CASPARO VVIBERGIO DIOECESIOS OTHONIENSIS EPISCOPO VIGILANTISSIMO, FRATRI SVO IN CHISTO CHARISSIMO GRATIAM ET PACEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM HOMO SIT CONDITVS AD SOCIETATEM, & nulla ſocietas ſine mutuis officijs incolumis eſſe queat, ipſa natura duce, homines intelligunr gratitudinem, qua rependuntur beneficia, maximam virtutem eſſe. Hac enim ſublata, ipſam omnium virtutum reginam iuſticiam è medio tolli neceſſe eſt. Etſi autem, natura magiſtra, lex gratitudinis omnes ex æquo obligat: Tamen, proh dolor, in hac omnium rerum confuſione perpauci ſunt, qui honeſtiſsimæ & ſanctiſsimæ de reddenda gratia legi obtemperant. Quare non immerito Pindarus ſua ætate conqueritur, Παλαῖα ἕυδει χάρις ἀμνάμονες κἠ βροτοί. acceptæ vel leuiſſimę iniuriæ nemo non memor exiſtit, ſed beneficij vel maximi percepti memoria aut nulla aut pertenuis in diē durat, præſertim apud eos, qui ſpiritu Chriſti non ducuntur. Siquidem hi ſuo carnali iudicio & corrupto feruntur ſemper in deterius. Hoc cum animaduerterent Philoſophi, nihil non fecerunt, vt homines ad gratitudinis legem reuocarent. alias enim apologos propoſuerunt, alias animalium hiſtorias de gratitudine commendarunt, alias pœnas ſtatutas in ingratos exaggerarunt. Breuiter, veris & fictis rationibus conati ſunt homines ad gratitudinis amorem inuitare.

Xenophon ſcribit, in ſecundo memorabilium dictorum & factorum Socratis de Ariſtarcho, qui cum contemneretur à familia ſua tanquam ocioſus, & accuſaretur, quod nihil laboris videretur facere ſolus, iubetur à Socrate vt apologum canis familiæ narret, in hunc modum: Ferunt, inquit, quando animalia fari poterant, ouem quandam ad herum ſuum dixiſſe: admiratione ô here dignum eſt quod facis. nam nobis quæ & lanam tibi, & agnos, & caſeum præbemus, nihil donas, niſi quod ipſæ de terra decerpimus: at canem iſtum, à quo tibi nihil huiuſmodi commodi eſt, participem facis cibi de quo ipſe edis. Hanc querelam cum canis audiſſet, reſpondit, per Iouem, ego enim ſum qui & vos ipſas ſeruo, vt neque ab hominibus furtim abducamini, neque à lupis rapiamini. Quandoquidem vos niſi ego vobis cuſtos adeſſem, ne quidem pabulari poſſetis, metuentes interitum. Hoc reſponſum cum audiſſent oues, placatæ ſunt, & permiſerunt canem ſibi in honore præferri. Et tu, inquit Socrates, familiæ tuæ dicito, quod loco canis ſis ipſi cuſtos & curator, & quod propter te ſecure & ſuauiter in ſuo labore viuat, adeo vt expers ſit omnis iniuriæ. Hoc apologo, vt obliuio benefactorum, & ingratitudo erga benemeritos taxatur: Ita commendatur hominibus pietas, vt acceptorum beneficiorum ſint memores, & grati erga eos, quorum experti ſunt beneficia.

Steſichorus poëta (vt refert Iohannes Pierius) hiſtoriam de gratitudine aquilæ, carmine proſecutus eſt in hanc ſententiam: cum decem & ſex ſerpentem res quendam

quendam è socijs aquatum misissent, reperit is apud fontem serpentem, qui complexus aquilam arctissimis eam spiris implicitam suffocabat, ille vt falce messoria armatus erat, audacter progressus, ferro serpentem dissecuit, aquilam autem liberam abire permisit. Cumque hausta in vrnam aqua redijsset, socijs singulis poculum ministrauit. Mox cum & ipse quoque bibere vellet, præsto affuit aquila, quæ poculum ab ore dispulit procul. dumque messor factum miratur, & aquilam quam probe nouerat, increpat, eamque apud socios ingrati animi ream agere meditatur, videt eos & hic & illic concidentes vitam exhalare, vnde simul & aquam, quam illi biberant veneno infectam, & se periculo subductum intellexit, beneficiumque in volucrem optime collocatum manifestissime cognouit. quem non iure moueret huius aquilæ factum? Bestia rationis expers beneficij memoriam retinet, & homo rationis particeps pro beneficio sæpe reddit maleficium. Quid quæso indignius est, quam vt homo nobilis illa creatura infra bestiarum conditionem se turpiter abijciat?

Fabulantur poëtæ de pœna Ixionis, qui propter ingratitudinem in Iouem, à quo absolutus erat à parricidij pœna, manibus ac pedibus alligatus rotæ, quæ perpetuo & maximo impetu circumagitur, cogitur exclamare (vt ait Pindarus) τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς ἐποιχομένους τίνεσθαι, hoc est, Benefactori grata vice compensationem faciendam esse ab ijs qui beneficia acceperunt. Hisce modis, apologis, historijs, pœnis, fictis ac veris rationibus Philosophi & Poëtæ veteres hominibus voluerunt gratitudinem commendare, & eos ab ingratitudinis vicio reuocare, quo humana societas tranquillior esset, atque ita vltro citroque datis & acceptis beneficijs, homines in amicitia retinerentur. Sed nos qui Christiani sumus, & edocti verbo Dei, præter has iustissimas causas habemus verbum Dei, quod vt nobis gratitudinem commendat, & addit ingentes promissiones, ita ingratitudinem damnat, & comminatur ingratis pœnas æternas & temporarias. Lex dilectionis, vt iusticiæ, ita & gratitudinis legem in se continet. Est enim gratitudo iusticiæ pars, quæ non magis à dilectione sincera separari potest, quam calor ab igne, aut lumen à sole. Nam si iusticiæ proprium munus est reddere vnicuique quod debet, profecto iniustus est, qui beneficium acceptum non compensat, saltem animo, si rerum facultas aliud non permittit. Si est iniustus, legem dilectionis violat, & autorem legis Deum contemnit. Non ergo absque re dictum est à Salomone: Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius. Item, Ingrati spes tanquam pruina hyberna colliquescet, & sicut aqua inutilis diffluet. Sed quid opus est multis? natura dictante scimus gratiam reddendam esse benefactoribus: Lege Dei idem omnibus notum est. Qui ergo fit, quod tanta sit multorum ingratitudo? Non hic rei ignoratio in causa est, sed voluntas, quæ non discitur. verum vbi manu Dei reformata fuerit & adiuta, tum demum doctrinæ obtemperare potest & fieri bona, & grata per gratiam, quæ est mala & ingrata ex naturæ viciositate. Proinde cum nos non satis tangimur beneficiorum memoria, cogitemus spiritum succumbere carni, qui fide, meditatione verbi Dei, & inuocatione erigendus & excitandus est: quo excitato sentiemus etiam voluntatem impelli, vt se conformet ad legem & voluntatem Dei. Vt autem hæc de gratitudine ad te vir clarissime & amice singularis, scriberem, fecerunt tua erga me beneficia, quibus respondere animo saltem aliquo modo cupio. Taceo singularem tuum candorem erga me, qui mihi vltra 24. annos fuerat perspectissimus. Taceo amicam conuersationem, dum apud nos primum studiosus, & deinde Pastor fuisti. Taceo honesta tua absentis testimonia de tuo Nicolao. Omnia hæc, etsi maxima sunt, excedit tamen ista tua singularis pietas, qua matrem meam ante annum prosecutus es, decrepitam & ægrotam. Hanc enim non solum re iuuisti, quod magnum iudico:

non

non ſolum verbis conſolatus es,quod pietatis tuæ teſtimonium fuit: verumetiam miniſterio quodammodo ſeruili refocillaſti, leuando ægrotam de curru & in currum,& poſtea conuiuio à te exceptæ miniſtrando: id quod non ſolum agnoſco humanum beneficium, verumetiam diuinum prædico. niſi enim diuino ſpiritu fuiſſes permotus,nequaquam afflictæ,decrepitæ & ægrotæ aniculæ nihil de te benemeritæ,tantum honorem tribuiſſes. Pro quo tuo beneficio fateor, me tibi plurimum debere. Et quoniam hoc tempore non poſſum vt vellem animum meum erga te declarare, facio quod poſſum, & hos commentarios in vtramq; Epiſtolam Pauli ad Theſſalonicenſes ſub tuo nomine in lucem mitto, vt aliquod ſaltem grati mei erga te animi teſtimonium extet. Rogo autem, vt hoc munus qualecunque ſit, boni conſulas, atque illud habeas tanquam perpetuum gratitudinis meæ erga te *μνημόσυνον*. Vale cum vxore tua Anna, fœmina honeſtiſſima, ac cum tota familia. Cupio fratres omnes conſeruos noſtros in miniſterio Euangelij in tota diœceſi Othonienſi, & in patria mea Lolandia, per te meo nomine ſalutari: quos omnes veneror vt dominos: & vt fratres meos cariſſimos complector. Haffnia, primo die Maij, Anno Domini 1565.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI PRIOREM AD THESSALONICENSES.

QVONIAM DE DIVO PAVLO HVIVS EPISTOLAE AVTORE SAEpius est à me dictum, ipsius præconio omisso, hic dicam. Primum de occasione scribendi: vnde non solum tractationis ordo melius intelligetur, sed etiam consilium autoris & scopus orationis deprehendetur. Deinde de quęstionibus principalibus, vt genus causæ perspiciatur. Tertio de ordine tractationis, quo non obseruato, non solum docentis, sed discentium quoque labor erit frustraneus.

OCCASIO.

In 17. capite Actor. commemorat Lucas quomodo & quanta cum difficultate Apostolus apud Thessalonicenses breui admodum tempore, Ecclesiæ quædam semina iecerit. Vnde pij quibus salus fuit cordi admoniti scripturas scrutati sunt, an ista ita se haberent, quemadmodum à Paulo erant edocti. Sed quia Paulus, turba excitata per Iudæos quosdam, coactus est nocte discedere Beroeam, & inde Athenas (vnde hanc Epistolam scripsit) reliquit illic Timotheum, quem cum ad se Athenas vocasset, didicit ab eo statum Ecclesiæ Thessalonicensis, nimirum quod constans in medio persecutionum suorum ciuium persisteret. Quod cum audiret Paulus, haud parum gauisus est, quare & ipsis scribit, cum vt laudet hanc illorum constantiam, Tum vt animet eos exemplo aliarum Ecclesiarum ad patientiam, ex quo consilium Pauli & scopus totius Epistolæ esse colligitur, vt Thessalonicenses in fide, patientia, & pietate confirmet.

QVAESTIONES PRINCIPALES.

Quia hic non instituitur disputatio, difficilius est quæstiones seu propositiones principales eruere, quę tamen necessariæ sunt cognitu, modo velimus altius hanc Epistolam introspicere. Reuocemus itaq; totam Epistolam ad has hypotheses. De constantia fidei, & laude Thessalonicensium in perferenda persecutione. De Pauli affectu erga illos: De gaudio ob constantiam: de cura pro ipsis, ne relabantur in pristinos errores persecutionibus fracti: De oratione ac voto Pauli ad Deum, vt veniat ad ipsos, vtq; ipsi crescant & confirmentur vsq; ad aduentum Christi: De exhortatione ad virtutes Christianas: De mitigando dolore super mortuis: De aduentu Christi: De oratione pro sanctificatione spiritus animi & corporis. Has propositiones tractat in hac Epistola, quæ sunt veluti capita, ad quæ cætera omnia referenda sunt. Hinc iam intelligi potest, quod hæc Epistola sit mixti generis. partim enim est Demonstratiui, partim Suasorij, partim Didascalici generis. Nam habuit Paulus hic rationem, non solum eorum, qui in fide erant radicati, verumetiam infirmorum, rudium, & eorum qui adhuc veterem hominem sequebantur in vicijs familiaribus & consuetis.

ORDO TRACTATIONIS.

Orditur suo more ab Epigrapha & salutatione cum gratiarum actione, quod Thessalonicenses in fide sint stabiles, nec dimoueantur à confessione fidei propter persecutiones præsentes. Atq; hæc est prima pars, quæ absoluitur in primo capite. Deinde in secundo capite ingreditur narrationem fundatæ per se Ecclesiæ apud Thessalonicenses. Vnde rursus in laudes eorum excurrit, quod imitentur alias Ecclesias Dei, in patienter ferenda cruce. Hinc in tertio capite subiungit expositionem legationis Timothei ad ipsos: cui votum de suo aduentu addit. His pertractatis, addit in quarto & quinto capitibus parænæses de varijs rebus, vbi doctrinam resurrectionis, & aduentus Christi per occasionem attingit. Tandem precatione ac voto claudit Epistolam.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Laudantur à Paulo Theſſalonicenſes, quod ad ipſius prædicationem conuerſi, in medio perſecutionum firmi in fide perſtiterint. Adeo quod alijs credentibus exemplum ſint fidei, perſeuerantiæ, & tolerantiæ.

Ordo & partes primi Capitis.

Epigrapha, ſalutatio, propoſitio gratiarum actionis, per expoſitionem confirmatio, & declaratio, vnde prima propoſitio ſuperius indicata colligitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS, Syluanus & Timotheus. Prior Epigraphæ pars. Cur autem ſuppreſſerit hic Paulus dignitatis & functionis ſuæ titulum, ex contrario eſt colligendum. vt enim Apoſtolatum ſuum interdum extollit, vindicandæ ſuæ autoritatis cauſa: Ita hic ſupprimendo Apoſtolatus titulum, ſignificat ſe agnitum fuiſſe à Theſſalonicenſibus verum Chriſti Apoſtolum, vt non fuerit opus, id quod ab ijs citra controuerſiam receptum erat, referre. Sed cur ſibi adiungit Syluanum & Timotheum? vt tanquam communibus Epiſtolæ autoribus, eis autoritatem apud Theſſalonicenſes conciliet. vnde monentur ſuperiores Euangelij miniſtri non deprimere, ſed extollere potius inferiores ſymmyſtas: non ſuam tantum, ſed aliorum quoque rationem habentes.

Eccleſiæ Theſſalonicenſium. Theſſalonica à victis Theſſalis dicta eſt. Et eſt ciuitas Macedoniæ, quã non ſolum hæc Epiſtola Pauli, verumetiam Magni Theodoſij præceps & implacabilis ira famoſam reddidit. Indignatus enim ob cæſos in ea iudices alioqui clementiſsimus Imperator, vniuerſum vrbis populum trucidari mandauit, vbi 11000. hominum cæſa traduntur. Hoc facinus tam immane non ferens incorreptum Diuus Ambroſius Mediolanenſium Epiſcopus, Imperatorem ab ingreſſu Eccleſiæ prohibitum ad pœnitentiam compulit. Nec maximus Princeps paſtoris ſubire iudicium recuſauit. vide librum 9. Tripartitæ hiſtoriæ. Hodie Theſſalonica cum tota Macedonia Turcorum imperio ſubiecta eſt. vnde admoneamur viciſsitudinis rerum humanarum, vt Deum timentes, nos ab eo regi contra inſidias Diaboli ardentibus precibus exoptemus.

In Deo patre, & Domino Ieſu Chriſto. Hæc amplificatio à cauſa ſumpta, docet eam eſſe veram Eccleſiam, quæ in Deo eſt fundata, & in qua Chriſtus ſuo verbo & ſpiritu regnat.

Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Loco ſalutationis imprecatur ſuo more Theſſalonicenſibus gratiam & pacem, quæ propria Euangelij bona ſunt. Eſt autem gratia fauor Dei cum remiſsione peccatorum, & alijs bonis quæ cum illa coniuncta ſunt. Quæ dona ideo gratia dicuntur, quia gratuito donantur. Pax eſt reconciliatio noſtri cum Deo: Cui tranquillitas conſcientiæ cohæret, & omnia proſpera, adeoq; ſalus ipſa. vt autẽ doceat hęc non aliunde proficiſci quam à Deo per Ieſum Chriſtum, vtq; diſcernat eadẽ ab euanida mundi gratia & pace, addit à Deo patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto. Nam vt Deus pater ſuum filium cõplexus eſt ſummo fauore: Ita propter eiuſdem victimam nobis quoq; fauet, & eſt reconciliatus, ſed fide iuſtificatis, Rom. 5. Iuſtificati fide pacẽ habemus cum Deo patre, Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem etiam acceſſum obtinemus fide in gratiã hanc in qua ſtamus. Quapropter quoties Paul⁹ aliquibus gratiã & pacẽ imprecatur, ſimul requirit fidẽ: ſine qua nemini contingunt. Hanc præcedit

cedit prædicatio verbi, cui coniuncta est virtus Spiritus sancti. Meminerimus ergo prędicatione Euangelij summa bona secũ afferre, quę qui non habet, sub ira & dãnatione manet.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, mentionem facientes in precibus nostris.

Propositio est gratiarum actionis ob profectum Thessalonicensium in pietate. Vnde & nos discamus gratias Deo agere pro suis beneficijs, & maxime pro propagatione Euangelij. Et simul admoneamur, quod propagatio Euangelij diuinum sit opus. Exemplum Pauli nos etiam inuitet ad orandum pro Ecclesia, quoties ad Deum preces fundimus, & ministros verbi officij sui commonefaciat.

Indesinenter memores vestri propter opus fidei, & laborem caritatis, & patientiam spei Domini nostri Iesu Christi coram Deo & patre nostro.

Ratio est propositionis, ac totius expositionis sequentis summa, Sed omnia sunt nobis distinctius excutienda. Cum dicit, Indesinenter memores vestri, monet summum gaudiũ Christianorum esse debere, mutuũ in pietate profectum, nec vllum debere esse arctius vinculum inter homines pietate vera. Deinde breui Aphorismo complectitur summam vitę Christianæ, quę sita est in fide, caritate & spe, atq; horum effectibus seu fructibus. Fides, spes & caritas resident in corde, sed eorum fructus palam testantur, vbi vere & non simulare assunt. Fides proinde non est ociosa, sed operatur, producit suos fructus inuocationem, gratiarum actionem, constantiam in confessione, &c. Caritas laborat: id est, fert molestias in præstandis officijs & leuandis fratrum oneribus. Spes tolerat patienter quæuis incommoda, bona promissa in fluctibus persecutionum expectando. Sed ne quis hac spe frustratum iri suspicetur, eam fundatam esse in Domino nostro Iesu Christo asserit, Idq; in conspectu Dei, qui coram intuetur omnia & habet curam suorum, iuxta illud: Nouit dominus viam iustorum. Colligamus igitur ex hoc loco veram Christianismi rationem, quæ est firma fidei constantia cum caritate & spe quæ salutares fructus per totam vitam in ædificationem edunt.

Scientes fratres dilecti à Deo esse electionem vestram.

Singulæ expositionis partes vim confirmationis habent. Reuocat autem hic Paulus ad caussam primam, profectum Thessalonicensium in Euangelio, nimirum quod sint à Deo electi. Quotquot enim vere in Christum credunt, à Deo electi esse dicuntur. Nam electi dicuntur respectu impiorum, qui viles & abominabiles habentur in conspectu Dei. Cum contra fideles preciosi, immo filij Dei censentur adeoque electi. De modo, caussa & fundamento electionis credentium abunde diximus in primo capite ad Ephes.

Quia Euangelium nostrum non fuit erga vos in sermone solum, sed etiam in potentia, & Spiritu sancto, & in certitudine multa.

Hæc expositionis pars confirmat præcedentem rationem, & simul narrat quomodo Euangeliũ apud Thessalonicenses fuerit efficax, quomodoque sit diuinitus confirmata prædicatio per potentiam; hoc est, miracula, per Spiritum sanctũ intus confirmantem auditorũ corda, & excitantem fidem, & per πληροφορίαν multã, quã scilicet ita stabiles sunt facti Thessalonicẽses, vt nullis obstaculis persecutionum rectus illorum cursus in Euãgelij fide & confessione sit impeditus. Porrò tametsi miraculorũ tempus cessauit: Tamẽ nos sciamus cum prædicatione externa vere adesse Spiritum sanctum, & excitare arcana vi auditores ad assentiendum verbo, & ad fidem.

Quemadmodum scitis quales fuerimus inter vos propter vos.

Quod dixit de prædicatione verbi & efficacia spiritus, Id proprio Thessalonicensium testimonio confirmat, qui erant spectatores totius negotij, in quibus Spiritus sanctus efficax erat ad prædicationem Pauli. Hinc discant ministri verbi ita docere, vitamq; instituere, vt possint secure ad auditorum testimonium prouocare.

Et vos imitatores nostri facti estis & do-

Repetit quod initio dixit, sed per-

mini, amplexi verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus sancti.

collationem exempli. Exempla enim optimorum imitari non exigua laus est. Sed quomodo imitatores Domini sunt facti? Quia vt ille plurima mala tolerans, à proprio populo, gaudebat tamē spiritu: Ita Thessalonicenses à proprijs ciuibus tribulationes ferēdo, gaudio conscientiarū in Spiritu sancto se erigebant, & consolabantur. Hinc nos quoq; in medio persecutionū ad Dominum, adeoq; ad alios pios respiciamus, ac presi cruce nihilominus spiritu exultemus.

Ita vt fueritis vos typi omnibus credentibus in Macedonia & Achaia.

Euidenti signo Thessalonicensium fidem & confessionem confirmat, 10 nempe ex eo quod vicinæ regiones & ciuitates de illorum pietate audiuerint, & exemplum eorum sint imitatæ. Monentur hic singuli, vt alijs quoq; sint exemplo sua pia confessione & vita. Non enim satis est apud te credere, nisi palam testeris cuius Reipublicæ ciuis sis. Nam corde creditur ad iusticiam, & ore fit confessio ad salutem.

A vobis enim personuit sermo Domini, non solum in Macedonia & Achaia, sed in omni loco fides vestra erga Deum manauit, ita vt non opus habeamus quicquam loqui.

Quomodo alijs fuerint Typi exponit, nimirum quod illorum confessio ad alios dimanauerit, adeo vt nihil sit opus apud alios fidē prædicare Thes- 20 salonicensium, quæ alioqui nunc satis innotuerit. Christianis Rebuspublicis exemplum hoc proponatur, vt quo dignitatis loco sunt eminentiores, eo magis in pietate & honestate alijs præluceant. Hoc enim plurimum facere ad ædificationem, Paulus Thessalonicensium exemplo docet, & experientia ipsa testatur.

Ipsi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deum & simulacris ad seruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum filium eius de cœlis (quem suscitauit ex mortuis) IESVM, qui liberabit vos ab ira ventura.

Dixit adeo personuisse famam fidei Thessalonicensium apud alios, vt non opus habuerit Paulus de ea quic- 30 quam loqui, nunc id confirmat ab effectu: nimirum quod alij annuncient sibi inuicem, quomodo id factum sit. Porrò hic obseruemus ordinem administrandæ Reipublicæ Christianæ. Primum locum obtinet prædicatio verbi. Hanc sequitur cōuersio ad Deum, & desertio Idolorum, nemo enim simul Idolis & vero Deo seruire potest. Tertio loco finis conuersionis attēdendus est, qui est seruire viuo & vero Deo, cum expectatione filij eius de cœlo, qui plene nos ab omnibus malis eripiet. Qui igitur Deo non seruit, sed viuit adhuc in sordibus carnis suæ, Is nondum conuersus 40 est, immo potius totus à Deo auersus.

CAPVT II.

Summa secundi Capitis.

Paulus multa passus propter Euangelium Thessalonicensibus prædicatum, apud quos inculpate viuens sincere eos instituit, qui & edocti recte imitatores aliarum Ecclesiarum Dei facti sunt in ferenda cruce, iam se 50 videndi eos desiderio teneri ostendit.

Ordo & partes Capitis secundi.

Tres sunt huius capitis partes. PRIMA *est longa expositio conuersationis Pauli apud Thessalonicenses.* SECVNDA *continet narrationem fructus prædicati Euangelij apud eosdem, Nimirum quod facti sint imitatores Ecclesiarum Dei in ferendis afflictionibus ob Euangelij confessionem.* TERTIA *est significatio promtitudinis animi Pauli ad inuisendos Thessalonicenses.*

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM
OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IPSI enim ſcitis fratres, quod ingreſſus noſter ad vos non fuerit inanis.

Propoſitio præſentis expoſitionis eſt. Appellatione fratrum beneuolentiam captat, oſtendit enim affectum ſuum erga ipſos.

Sed & antea paſſi, & contumelijs affecti (quemadmodum ſcitis) Philippis fiduciam ſumſimus in Deo noſtro loquendi apud vos Euangelium Dei in multo certamine.

Preſſuram quam hic commemorat, paſſus eſt propter ſpiritum Pythonicum, quem à puella eiecerat Actor. 16. Ibi enim virgis cæſus conijcitur in carcerem, cuius cuſtodem ad fidem conuertit. Deinde certamen, quod ſuſtinuit apud Theſſalonicenſes, deſcribitur Actor. 17. Nam Iudæi increduli excitarunt totam ciuitatē aduerſus Paulum, adeo vt coactus ſit, quemadmodum ſupra admonui, fuga ſibi conſulere, Sed prius iacto Euangelij fundamento. Hæc nobis proponuntur in exemplum, ne propter perſecutionem abijciamus officium, ſed potius cum Paulo incitemur magis ad præſtandum officium.

Nam exhortatio noſtra non ex impoſtura, neq; ex impuritate, neq; in dolo.

Iam ſuæ doctrinæ modum exponit. Exhortationis verbum accipit pro toto miniſterio ſuo, ſeu doctrina tota, quę auditoribus accommodari nequit, ſine exhortationibus. Primum autem ſe alienum fuiſſe oſtendit ab ijs vicijs, quæ doctrinam corrumpere ſolent, impoſtura ſignificat fallendi artem. Immunditia ad affectum animi pertinet. Dolus ad modum agendi. Significat igitur per ἀντίθεσιν, quod docendo ſincere ex pio cordis affectu, laborauerit ſtrenue in propagando Euangelio, id quod ſequentibus verbis clarius exprimit.

Sed quemadmodum probati fuimus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ſic loquimur, non tanquam hominibus placentes, ſed Deo probanti corda noſtra.

Autorē ſui Apoſtolatus citat, Idquē eo conſilio, vt Theſſalonicenſes ſtatuant ſe vere iuxtā Dei conſilium vocatos eſſe in agnitionem Euangelij, vtq; conſtantius perſtent in confeſsione eius doctrinæ, quam à Deo eſſe norunt. Deinde, qualis miniſter Euangelij eſſe debeat, oſtendit. Nimirum vt ſe conformet ad voluntatem Dei, cuius eſt miniſter, ne ob hominum fauorem, vel doctrinam viciet, vel confeſsionem abijciat, quemadmodum illi ſolent, qui omnia ambitioſe agunt in hominum gratiam.

Neq; enim vnquam in ſermone adulationis fuimus, quemadmodum noſtis, neque in occaſione auaritiæ, Deus teſtis.

Proximam ſententiam enumeratione confirmat. Recitat enim vicia, quibus obnoxij eſſe ſolent, qui hominibus placere ſtudent, impuris affectibus præditi, ac primum amouet à ſe ſuſpicionem adulationis, idq; illorum proprio teſtimonio. Deinde auaritiæ quoque ſuſpicionem amouet, prouocando ad Dei teſtimonium, qui ſolus de affectibus iudicare poteſt. Sint igitur miniſtri Euangelij alieni ab adulatione & auaritia.

Neq; quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab alijs.

Se à gloriæ inanis ſtudio alienum fuiſſe monet. Vbi enim ambitio, faſtus, & applauſus populares regnant, Ibi cum vicioſo affectu peruerſum agēdi ſtudiū adeſſe neceſſe eſt. Nam cū ambitio ianam mentem adimit, nulla fides (quæ eſt directrix operum) eſſe poteſt, vnde Dominus Iohan. 5. Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam mutuo à vobis accipitis, & gloriam quæ eſt à ſolo Deo nō quæritis? Sed quis quærit gloriā ab hominibus, & quis à ſolo Deo? Is ab hominibus gloriam quærere dicitur, qui ambitioſe applauſum hominū ob ſua facta quærit. Contra, à ſolo Deo quærit gloriam, qui pudore ſui confuſus, ad gratuitā Dei miſericordiā confugit, nec quicquam ſibi eſſe reliquum ſtatuit, in quo glorietur, præter Chriſti grati-

am.Proinde,vt huius gloriæ studium semper cum humilitate coniunctum est:ita illius ex
arrogantia & ignoratione sui manat. Stet igitur hoc fixū : Qui gloriatur,in Domino glo-
rietur. Sed quomodo cum his conuenit dictū Pauli 2.ad Corinth.2. Hæc est gloriatio no-
stra,testimonium cōscientiæ nostræ. Et ad Galat.6.Opus suum probet vnusquisq;,& tunc
gloriam habebit apud sese.An non Paulus his verbis fatetur,recte facientem officia voca-
tionis suæ,posse gloriari? Respondeo, Qui testimonium cōscientiæ bonæ habet in suis fa-
ctis,potest vtiq; gloriari,sed non extra Dominum. Quare has exceptiones constituamus.
Primum,acceptum feramus Deo quicquid habemus boni,nobis nihil arrogantes.Deinde
retineamus illud fundamentū, in sola Dei misericordia sitam esse nobis salutis fiduciam.
Postremo in solo bonorum omnium autore acquiescamus.His sic apud nos cōstitutis,pia
erit in omni bonorū genere gloriatio, immo necessaria,& expetenda. Nam nihil aliud est
vera gloria, quam approbatio conscientiæ recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium.
vbi igitur conscientia bona est, coram Deo & hominibus, ibi vera gloriatio, vnde Paulus
Actor.23.Ego omni bona conscientia versatus sum ante Deum in hunc vsq; diem.

Cum possemus in onere esse, tanquam Christi Apostoli, facti tamen sumus placidi in medio vestri, perinde ac si nutrix foueat filios suos.

Certissimo signo confirmat,se non quæsiuisse gloriam ab hominibus,cū inquit : Possemus esse in onere, hoc est, vsurpare autoritatem Apostolicam, vt cæteri Apostoli, Tamen huic iuri cessimus mites, placiti, & lenes
effecti. Perinde atq; nutrix,quæ suos tenellos pueros calefacit,fouet,ac tenerrime tractat.
Hoc Pauli exemplū sequantur pij Euangelij præcones,ne abutētes autoritate sua plus de-
struant,quàm ædificent: Quod quidē illis vsu venire solet,qui intempestiuo zelo iurisdi-
ctionem Ecclesiasticam vsurpant, sine maturo Ecclesiæ iudicio. Porrò hic locus, & qui est
1.Corinth.9.videtur nonnullis patrocinari operibus supererogationis,quæ definiunt esse
opera indebita,vt quæ fiunt vltra id,quod quis debeat. Verum priusquā respondeā ad ar-
gumentū Papisticum, firma demonstratione ostendam, quam vanū sit illorū figmentum.
Quæcunq; opera sub lege comprehēduntur,falso vocantur supererogationis opera.Sic e-
nim Dominus inquit:Cum omnia feceritis,quæ præcepta sunt vobis,dicite,Inutiles serui
sumus,quæ debuimus facere,fecimus. Præterea nullum opus agnoscēdum est bonū opus
esse,aut Deo acceptum,quod lege Dei comprehensum nō sit, quemadmodū ex distinctio
ne operum conuincitur. Nam tantum duo ordines sunt bonorum operum: Aut enim ad
Dei cultum,aut ad caritatē proximi referuntur. Et vt nullum ad Dei cultū pertinet,quod
non contineatur sub hoc capite:Diliges Dominum Deum tuum in toto corde &c.Ita nul-
lum officiū est caritatis,quod non requiratur illo præcepto:Diliges proximum tuum sicut
teipsum. Ex his axiomatis firmissimis sequitur,nullum opus bonū supererogationis dici
posse. Hoc iacto fundamento, ad obiectionem Papistarum respondeo: Paulus (dicunt)
officio satisfecisset, Euangeliū prædicando, addit nunc vltra aliquid ad cumulum,nō vti-
tur autoritate sua,qua vti potuisset,non sumit mercedē operis,qua dignum operariū Do-
minus pronunciat.Igitur supererogat aliquid,quod non debet.Respondeo, Paulum vltra
quidem progressum fuisse,quam requirit ordinaria vocatio Apostolorum,seu pastorū,qui
à stipēdio abstinuerit,quod Dominus permittit pastoribus sumere. Verum cū esset ex eius
officio pro circumstantijs temporis, & personarū, quæcunq; offendicula prouidebat,illis
obuiare, Cerneret autē Euangelij cursum impeditum iri,si facultate sua vteretur, Tametsi
illud erat extraordinarium,Dico tamen nihil Deo pręstitisse plus,quam deberet.Est enim
boni pastoris,offendicula,quantū in se est,tollere. Non est igitur,quod eum aliquid inde-
bitum Deo contulisse fingant,Cum nihil aliud præstiterit,quā quod officij necessitas,glo-
ria Dei, & caritas proximi flagitabat. Cuius exemplū si sequerentur hodie multi ministri
verbi,minus esset turbarū, minus scandalorū in Ecclesia Christi, propter insatiabilē mul-
torū ingluuiē, qui eo omnes suos conatus destinant, vt diuitias per fas & nefas corradant.

Ita erga vos affecti, libenter voluissemus distribuere vobis non solum Euangelium Dei, sed nostras ipsorum animas, propterea quod cari nobis facti estis.

Suum affectum ab effectu probat, nimirum, quod non solum libenti animo prædicauerit ipsis Euangelium, quod muneris est Apostolici, verumetiam quod paratus fuerit pro ipsis vitam dare, quod intime amantis in-
dicium est. Discant hinc ministri verbi pluris facere salutē Ecclesiæ,quam propriā vitam:
Discant

Discant alacri & prompto animo, vel in medio persecutionum Euangelij negocium promouere: Discant renunciare suis commodis & voluptatibus, vt soli gloriæ Dei ac saluti animarum seruire posint.

Meministis enim fratres laboris nostri ac fatigationis.

Confirmat superiorem sententiam ab experientia Thessalonicensium, qui experti erant quantum laboris exhauserat Paulus apud ipsos. Porrò græcanicæ voces κόπος & μόχθος nõ multum differunt. κόπος significat laborem cum summa cura & solicitudine coniunctum. μόχθος significat laborem quo quis fatigatur pressus laboris mole ac difficultate, vnde colligitur arduum esse munus ac difficile, fidum ac sincerum ministrum verbi Dei agere.

Nocte enim & die laborantes ne quem vestrum grauaremus, prædicauimus apud vos Euangelium Dei.

Confirmationis expositio seu declaratio est. Duplicis enim laboris meminit, Nocturni, quo potissimum manuum labore sibi victum parauit. Diurni, quo præcipue in prædicando Euangelio occupatus erat. Cur autẽ labore manuũ sibi victum parauerit, caussam reddit, quod noluerit cuiquam illorum oneri esse. Apud Corinthios similiter, & apud Ephesios sibi victum manuum labore acquisiuit, haud dubie ob hanc caussam, vt illis omnem calumniandi & sinistre de se suspicandi occasionem amputaret, Est enim ministrorum verbi officium cauere, ne sua culpa, aut etiam abusu sui iuris cursum Euangelij impediant. Sed de hac re paulo supra plura sunt dicta, contra eos qui ex similibus exemplis opera supererogationis extruunt.

Vos testes, & Deus, quam sancte & iuste & inculpate cum vobis credentibus versati sumus.

Prouocat rursus ad testimonium Thessalonicensium & Dei. Thessalonicensium quidem, qui de externis factis solummodo iudicare poterant, Dei vero, qui cor intuetur, ideoq; solus καρδιογνώστης in scriptura dicitur. Porrò viuendi rationem, seu integritatem Christiani hominis ad tria reuocat. Ad sanctitatem, qua homo in vero timore & fide viuit: Ad iusticiam coram hominibus, quæ nõ solum nemini nocet, sed potius omnibus prodest. Sunt enim huius iusticiæ duæ partes, nimirum, abstinẽtia ab iniuria proximi, & beneficentia. Ad innocentiam, qua nemini præbet occasionem de se male loquendi. Quia autem hoc postremum difficillimum est, restringitur ad credentes, qui soli candide iudicare de aliorum factis didicerunt per spiritum fidei. Hic nos quoque discamus, quo nostra viuendi ratio vniuersa referenda sit.

Quemadmodũ scitis quomodo vnumquemque vestrum tanquam pater liberos suos (complexi sumus) obsecrantes & consolantes & testificantes, vt ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.

Supra nutrici, hic patri se comparat Paulus, suumq; paternũ affectum tum Thessalonicensium testimonio, tum effectu probat, vt qui officium veri pastoris faciat, recte instituendo, hoc est, obsecrando, consolando, ac docendo vnumquemque illorum, vt ambulent digne Deo, qui vocauit eos in suum regnum & gloriam. Hinc multiplex doctrina peti potest. Primũ enim docemur exemplo Pauli, quomodo amplecti debeant suos auditores ministri Euangelij, Nimirum, non secus quam bonus & blandus pater suos liberos. Deinde quod eorum officium sit, nõ tãtum publice docere omnes simul, verumetiam singulorum curã habere, & prout cuiq; opus est sermonẽ accommodare, nempe, vt exhortentur cessantes, consolentur mœstos & pusillanimes seu afflictos, & testificentur, Hoc est, doceant rudes vt verbo Domini ac sana doctrina conuincantur de veritate Dei. Testificandi enim verbum ad doctrinam refertur. Non est igitur perfunctus pastoris munere, qui publice docet tantum. Sunt enim quibus opus est pecularis institutio. Paulus Act. 20. dicit, se mundũ à sanguine omniũ, quia publice omnes & priuatim singulos admonere nõ cessauerit. Quare non potest se mundum à sanguine profiteri, qui priuatam instructionem negligit. Tertio, vocationis finis obseruadus est, videlicet, quod ideo vocemur per Euangelium, vt cõsortes regni Dei & gloriæ cœlestis æternum viuamus beati. Hunc finem, qui sibi ob oculos vere ponit, feruentius cõtra mundum & vicia pugnare, ac integritatẽ sectari per totam vitã conabitur, quo iuxta nu-

tum & voluntatem Dei patris viuere (quod quidem eſt digne Deo ambulare) poſsit. Non igitur res leuis ſed regnum Dei ac ſalus animarum agitur. Quæ ſane bona quantiſcunque periculis ac laboribus præponenda ſunt. Quarto, hic admoneantur miniſtri verbi non ſolum fidei & iuſtificationis doctrinam vrgere, verumetiam ſerio legis doctrinam, quę regulam vitæ Chriſtianæ præſcribit, proponere. Nam vt fide in regnum Chriſti ingredimur, Ita pijs operibus & filijs Dei dignis in regno Chriſti nos eſſe declaramus. Sicuti contra mala opera ciues Satanæ monſtrant & coarguunt.

Propter hoc & nos gratias agimus Deo indeſinenter, quod vos amplexi ſermonem Dei prædicatum à nobis recepiſtis, non ſermonem hominum, ſed (quemadmodum eſt vere) ſermonem Dei, qui & efficax eſt in vobis credentibus.

Hactenus de ſuo miniſterio & diligentia, nunc de fructu agit (Eſtque hæc ſecunda pars capitis) Gratiarum hæc actio non ſolum miniſtrorum eſſe monet, gaudere de profectu ſui miniſterij quod fortunat Deus, verumetiam Pauli prædicationem receptam fuiſſe à Theſſalonicenſibus, & fructificaſſe (quod in illorum commendationem vergit) indicat. Porrò hic de multis rebus monemur, Primum, vnde ſit Euangelij autoritas, nempe ab autore Deo. Ipſe enim ſonat ſuũ verbum per miniſtros. Deinde, quod miniſtri verbi cauere debeant à Doctrinis hominũ, vt vere poſsint gloriari cum Paulo, ſe ſermonẽ Dei, non hominum, prædicare. Quod ſi facerent Romaniſtæ, minus eſſet in Eccleſia turbarũ, latiuſq; ſe extẽderent pomeria Eccleſię Chriſti. Præterea, quod huic verbo homines propter reuerentiam Dei fidem habere debeant exemplo Theſſalonicenſium. Poſtremo, quis ſit effectus Euangelij in ijs, qui illud vere recipiunt. Nam Deus in illis eſt efficax ſuo ſpiritu, Reformat mentem hominis ſua manu, conuertit voluntatem, purificat cor, excitat fidem, dat alacritatẽ ad præſtandum Deo cultum ſuum. Cum contra contemtores Euangelij ſpiritu Satanæ, & carnis ſenſu ferantur. Quá diu igitur aliquis membra ſua iniuſticiæ arma ſentit, ſciat ſe fruſtra verbũ audiuiſſe, temereq; ſe Chriſtianum iactare. Hic enim ordo, qui hoc loco indicatur à Paulo, neceſſario obſeruandus eſt. Prædicatio, receptio doctrinæ, fides iuſtificationis, & efficacia Dei in credentibus. Prædicatio eſſe poteſt ſine ſequentibus tribus, Sed nullum horum trium ſine cæteris. Vbi enim recipitur doctrina, prædicatio ſane pręceſsit, fides concipitur, Deiq; virtus ſe exerit. Proinde nemo de verbo glorietur, niſi qui ſentiat in ſe virtutem Dei.

Vos enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu, quod hæc paſſi eſtis & vos à proprijs contribulibus, quemadmodum ipſi à Iudæis.

Propoſitionis proximæ ratio ita accommodanda. Quod vere amplexi ſitis ſermonem Dei, vere credatis, Deuſque ſit in vobis efficax, oſtendit haud obſcure veſtra conſtantia, qua grauiſsima quæq; pro Euangelio patimini: ac vt ipſos conſoletur, dicit eos exemplum Eccleſiæ Dei, quæ eſt in Iudæa, imitari. Vtque diſcernat veram Eccleſiam Dei ab ea, quæ falſo ſibi hunc titulum vendicat, addit, In Chriſto Ieſu. Huius enim corpus eſt Eccleſia vera, in illo collecta, & compacta. Porrò hoc exemplum amplificat à ſimili. Sicuti Iudaica Eccleſia à ſuis cõtribulibus, hoc eſt, à Iudæis patitur: ſic & vos patimini à proprijs ciuibus. Atque ita hoc exemplo ad patientiam & conſtantiam hortatur Theſſalonicenſes. Hinc nos quoque admoneamur Sanctorum exempla imitari, vt ab ijs diſcamus conſtantiam & patientiam in ferenda cruce, tempore perſecutionis, ne fracti impatientia confeſsionem abijciamus. Deo enim ita viſum eſt, vt crux ſit veluti quoddam examen fidei, quo probetur eius ſinceritas.

Qui & Dominum occiderunt IESVM & proprios Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur, prohibent nos gentibus loqui, vt ſaluentur, vt expleant peccata ſua ſemper, peruenit enim in eos ira in finem.

Amplificatio eſt qua exaggerat malitiam Iudæorum per diſtributionem, & ſimul pœnam impietatis eorũdem notat: cum vt occurrat ſcandalo crucis, tum vt conſoletur cruce preſſos. Id quod facit triplici argumento, exemplo Chriſti & Apoſtolorum, ſalute promiſſa pijs, & ira Dei, hoc eſt, damnatione

natione ſuper impios & perſecutores Eccleſię. Et prodeſt ſane in hæc tria tempore perſecutionis reſpicere, ne multitudine impiorum, & perſecutionum fluctibus ſuperati fidem abijciamus. ex his enim tribus ingentem conſolationem hauſiſſe ſanctos Martyres non eſt dubium. Præterea obſeruentur hic tres loci: Primus, de rabie perſecutorum Eccleſiæ, qui in tantam feritatem deferuntur præcipites à Satana, vt nunquam expleri poſsit ſanctorũ ſanguine. Secundus, de impletione ſcelerum eorum, qui male agendo pergunt, nam menſuram hoc modo ſui iudicij implent. differtur enim pœna, donec iniquitas illorũ ad ſummum peruenerit. Quare ſedulo nobis cauendum, ne peccata peccatis addendo, reponamus nobis iram in die iudicij. Tertius de ira, quam in illos perueniſſe dicit vſq; in finem. Quo admonemur de reiectione gentis Iudaicæ propter eius contumaciam, & nefanda ſcelera. In hoc exemplum & ſimilia intueri nos oportet, vt admoniti illorum malo, viuamus ſolicite magis in timore Dei, ne in ſimilem Dei iram ob noſtra peccata incurramus. Nam hæc ira ſeu damnatio, & reiectio, vt ad totum populum Iudaicum non pertinet: Ita nec ad ſolum. Eſaias enim & Paulus docent, quod reliquiæ ſaluæ fiant. Deinde eadem damnatio cõmunis erit omnium, qui vel perſequuntur Euangelium, vel alioqui Epicureorum more illud negligunt, vel deficiunt à cognita veritate. nam immota ſententia eſt, Qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper eum.

Nos autem fratres orbati vobis ad ſpacium horæ, facie non corde, vehementius ſtuduimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio.

Tertia eſt huius capitis pars, in qua ſe excuſat, cur ad ipſos non venerit in tanto illorum periculo. Nunquam enim magis optanda eſt fidelis Doctoris præſentia, quam cum propter doctrinam grauior ſuboriatur perſecutio. Primũ igitur ſignificat promtitudinẽ animi ſui ad inuiſendũ Theſſalonicenſes. Deinde, cur non venerit, exponit. Verũ hæc vt magis conſpiciantur, ἀναλυτικῶς ea retexam. Primum itaq; ſe orbatũ illis dicit. vnde ſignificat affectum ſuũ ergo ipſos vere paternũ, qualis in fidis verbi miniſtris requiritur. Deinde hunc affectum collatione exaggerat, cum inquit, Ad ſpacium horæ, quaſi dicat, Moleſtum eſt mihi & durum ſane abeſſe à vobis ad ſpacium horæ nedũ tanto tempore. Tertio, vt eos nonnihil conſoletur, correctionem addit, Facie nõ corde inquiens, ac ſi dicat. Tametſi facie à vobis ſubductus ſum, & corporali præſentia: Tamen corde & animo apud vos maneo. Non enim quemadmodum corpora, Ita animos interuallum loci ſeparat: Quod quidem nõ ad ſubſtantiam, ſed ad animorum affectum, & deſiderium referendũ eſſe manifeſtum eſt. Quarto admonet eo ſe maiori ſtudio quo diutius abfuit, contendiſſe, vt ipſos inuiſeret, idq; multo deſiderio: Quemadmodum parentes qui longo tempore aſpectu liberorum priuati, feruentius eos videre geſtiunt.

Itaque voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus & ſemel, & iterum) ſed impediuit nos Satanas.

Prolepſis eſt. poterant enim impatientiores moræ obijcere, Cur ergo nõ venis? Reſpondet, voluntas quidẽ nõ defuit nobis, ſed facultas & occaſio. Conatus ſum quidem ad vos proficiſci ſemel atq; iterum, ſed Satanas nos impediuit per Iudæorum inſidias, qui meæ vitæ inſidiantur. Hic enim impedimentum Satanæ vocat malignorum ſtudia, & inſidias, quib. impediebatur, quo minus ad ipſos venire potuerit. verũ hic quæſtio oritur: nunquid Satanas poſsit alicuius ſancti propoſitũ impedire? Ad quam quæſtionẽ Baſilius reſpondet in hunc modum: Eorum quæ in Domino ſunt recte factorum, alia ſola voluntate ac deliberatione animi efficiuntur, Alia ad hoc vt efficiantur, indigent etiã opera corporis adhibendi vel ſtudio, vel tolerantia. ac quæcunq; ſunt eius generis, quæ in ſola animi volũtate poſita ſunt, hæc nullo modo impedire Satanas poteſt. Quæ vero ſunt ad quæ conſequenda neceſſaria eſt opera corporis, in his plerumq; Deus naſci impedimenta permittit, vel probandi vel detegẽdi cauſa illius, qui impediatur. Hinc præterea diſcendũ exemplo Pauli, quod liceat ſanctis aperta pericula fugere, modo id fiat ſalua pietate. Neque enim debet quis ſe temere in manifeſtum periculum conijcere.

Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudiũ, aut corona gloriationis? nonne & vos corã Domino noſtro Ieſu Chriſto in ipſius aduentu? vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium.

Ratio cur ad eos venire voluerit. Nemo non libenter apud eos eſt, ex quibus gaudet, de quibus quam optime ſperat, à quibus gloriam habiturum ſe confidit. Quare & ego inprimis

primis inuiserē vos,qui estis mea spes,gaudiū,& corona gloriationis, idq; in aduentu Iesu Christi. Sed quid est,quod vocet Thessalonicenses suam spem,gaudium & coronā? An non Christus solus spes,gaudium, & corona est credentium? est profecto Christus spes, gaudium,& corona credentium,adeo quod extra illum nihil spei,gaudij,aut gloriationis sit reliquum. Respondeo igitur vt supra primo capite in illū locū. Neq; quęrentes ab hominibus gloriam. Quicunque testimonium bonæ conscientiæ habet in suis factis,potest gloriari,sed non extra Christum. Vide Regulam supra loco notato. Deinde duo obseruentur hoc loco. Primum quod liceat ministris verbi pie gloriari ob felicem suorum laborū successum,modo caueant,ne quid suæ industriæ asscribant,sed bonitati Dei qui illorum labores fortunat. Deinde quod quo quisq; ministrorum verbi plures in regnum Christi adduxerit,eo in aduentu Christi maiorem gloriam,ac veluti triumphum habiturus sit. Vnde 2. Timoth.4. Quod superest,reposita est mihi iusticiæ corona,quam reddet mihi Dominus in die illo iustus iudex. Verum hoc recte intelligendum est,ne ad causarum iustificationis ordinem referatur. Nam tum demum sanctis redditur illa corona & gloria,vbi fidem seruarunt,certamina decertarunt, & cursum perfecerunt. Hæc corona reposita quidem est, sed gratia Dei & merito Christi, non meritis proprijs. Qua tamen corona & gloria compensantur labores & certamina. Huc Danielis refero dictum: Doctores fulgebunt quasi splendor firmamenti,& qui ad iusticiam erudiunt multos in perpetuas æternitates. Quare nequaquam cum hac compensatione laboris & diligentiæ in ministerio verbi pugnat gratuita imputatio. Hanc enim præcedere necesse est. Nam nisi gratuita imputatio iusticiæ præcedit, nulla operum remuneratio sperari potest. Placere enim non possunt opera sine fide prælucente. Habet igitur fides duplex obiectum,promissionem remissionis peccatorum seu iusticiæ,& remunerationem bonorum operum. Quatenus quærenda est remissio peccatorum seu iusticia gratuita, fides in solam misericordiam Dei propter Christum recumbit, sed extra iustificationis causam etiam remunerationis respectum habet, quemadmodum de Mose legimus, Hebræ.11.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Memorat se Paulus misisse Timotheum ad Thessalonicenses,vt eos confirmaret,à quo reuerso Athenas,cum statum eorum didicisset,gratias agit,optatque vt & ipse ad eos venire posit,& illi magis magisque confirmati in pietate,perstent.

Ordo & partes Capitis tertij.

Tres sunt partes huius capitis partes. PRIMA *continet causam missi Timothei, & eiusdem breuem commendationem.* SECVNDA *exponit, quomodo Timotheus reuersus fidem ac dilectionem Thessalonicensium nunciauerit, vnde & gratias se Deo agere testatur Paulus.* TERTIA *est votum,quo & ipse ad Thessalonicenses venire,ac ipsorum interea corda in vera sanctitate confirmari cupiat.*

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVARE non amplius tolerantes visum est nobis, vt Athenis relinqueremur soli,& misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei, & cooperarium nostrum in Euangelio Christi.

Quia in fine superioris capitis dixerat Paulus se impeditum à Satana, quo minus ad ipsos Thessalonicenses venire potuerit, hic se misisse Timotheum suo nomine refert, ne prorsus viderentur à se derelicti. Hic duo obseruentur. Primum quod Paulus ex paterno affectu erga ipsos Thessalonicenses solus potius voluerit in tantis persecutionū turbis relinqui,quam vt eos sineret diutius cōsolatione destitui. Vnde discant ministri Euangelij non tā propriæ salutis,quā suorum auditorum rationē habere. Deinde obseruetur commendatio Timothei,quæ eo pertinet,vt

tinet,vt

timet, vt cóciliet Timotheo autoritaté apud Thessalonicenses, quo pluris faciant ipsius legationé, magisq; ipsius cósolatione erigantur. Vnde discant ministri verbi se mutuo veris cómendationibus ornare, quo ipsorum autoritas maneat illæsa. Nam vbi autoritas semel amissa est, parum admodú proficiet docentis labor, contemnentur consilia, atq; adeo quicquid facit. Porrò Timotheum ornat magnis præconijs. Primum enim cum fratrem eum appellando, cum suú affectú erga ipsum, tum cuius sit professionis ac religionis declarat. Nam tum temporis Christiani se fratres mutuo appellarunt. Deinde eum ministrum Dei vocat, vt qui seruierit Deo veris cultibus. Postremo quo ministerij genere Deo seruiat, ostendit cum addit, Cooperarium in Euangelio Christi. Tales igitur se mutuo agnoscant pij ministri, atque alius alium propter dignitatis gradum tanquam ex alto ne despiciat.

Vt confirmaret vos & consolaretur vos de fide nostra, ne quisquam commoueatur in afflictionibus his.

Finis missi Timothei ostenditur duplex. Prior confirmatio & consolatio Thessalonicensium, petenda ex fide Pauli, & constantia in ferendis afflictionibus. Multum enim doctoris fides & constantia in periculis adeundis auditorum animos confirmat & consolatur: contra autem fractus aduersis docentis animus, haud raro auditorum fidem extinguit. Alter finis est (cui subordinatur prior) ne quisquam in Pauli adeoq; Ecclesię periculis commoueatur, à diabolo, & mundo quietem & ocium blande suggerentibus deceptus, ac ita deficiat ab Ecclesia. Est enim σαίνεσθαι, qua voce Paulus hic vtitur, cum quis blanditijs & illecebris motus, mutat sententiam, Metaphora à canibus sumta, qui caudæ motu blandiuntur.

Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.

Ratio à communi piorum conditione sumta, quam dicit eos non ignorare. In hoc, inquit, positi sumus, id est, Hæc est piorum conditio, vt perpetuo in hoc mundo cum varijs afflictionibus sit ipsis certamen. Quod enim præcessit in capite Christo, sequetur & in membris, quemadmodum suis prædixit Dominus dicés: Si quis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Vnde Paulus. Quotquot volunt pie viuere in Christo, persecutionem patientur.

Etenim cum apud vos essemus, prædiximus vobis, quod essemus passuri afflictiones, quemadmodum & accidit & scitis.

Eos præsciuisse probat ex eo quod à se antea præmoniti erant de futuris afflictionibus. Hæc præmonitio non parum fecit ad roborandam fidem ipsorum, qui hæc à Paulo, tanquam certissimo vate acceperant. Nam prædictiones, cum euentus respondet, spiritum diuinum coarguunt.

Propter hoc & ego non amplius sustinens, misi vt cognoscerem fidem vestram, ne forte tentauerit vos is qui tentat, & in vanum fiat labor noster.

Repetit quod in principio proposuit de legatione Timothei, & addit causam legationis impulsiuam, nimirum vt cognosceret fidem illorum, an per crucem & Satanæ tentationem esset labefactata. Quod superius dixit, ne quisquam commoueatur, Hoc idem nunc repetit, sed alia verborum forma, nempe, ne forte tentauerit vos is qui tentat, scilicet propositis quiete, securitate & in vita felici successu, quæ cum homines quærunt, à Satana tentari dicuntur. Cuius tentationibus si succumbunt, totus docentium labor fit inanis. Monemur itaq; hoc loco perpetuo excubandum esse, ne nos incautos opprimat diabolus. Non enim frustra præcipit Dominus, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Nuper autem cum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annunciasset nobis fidem & dilectionem vestram, & quod habetis memoriam nostri bonam, semper desiderantes nos videre, quemadmodum & nos vos.

Secunda pars præsentis capitis est, vt autem in prima parte de legatione Timothei ad Thessalonicenses egit: Ita hic de ipsius ad se reditu tractat: à quo tria de Thessalonicensibus percepit, Nimirum fidem, charitatem, &

affectum

affectum pium erga suum doctorem: quæ sane tria præcipua sunt religionis capita. Fidei nomine etiam confessionem & cultum Dei, qui necessario cum fide coniunctus est, intelligo. Charitas necessarius est fidei fructus, quę cum friget, fidem extinctam esse necesse est. Ex affectu pio & desiderio videndi Paulum, cum eorū gratitudo, tum verbi diuini amor colligitur. Hos Thessalonicenses imitari omnes decet, quib. sua curæ est salus. Porrò quod addit quemadmodum & nos, non solum suum affectum erga ipsos indicat, verumetiam exemplo docet, qualis coniunctio animorum mutua debeat esse inter docentes & auditores, modo fructus ministerij aliquis consequetur. Vbi enim parum inter ipsos cōuenit, & odij & maleuolentiæ sunt suspiciones, vbi calumniæ & obtrectationes, Ibi spiritus Satanæ semen verbi cœlestis suffocat, quo minus suum fructum edere possit. 10

Ideo consolati sumus fratres in vobis, in omni afflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

Quantum solatij perceperit Paulus ex eo quod Thessalonicenses fidem & dilectionem seruauerint, ostendit, videlicet, quod in medijs afflictionibus, quibus quodammodo obrueretur, consolationem, audita ipsorum fide, admiserit. Quæ sane res non solum summum affectum Apostoli erga Thessalonicenses declarat, verumetiam multo magis ardens studium gloriæ Christi per Euangelium illustrandæ coarguit. Quod sane exemplum pijs Euangelij ministris proponitur, vt quasi sui obliti, vnice ad Christi gloriam & salutem Ecclesiæ spectent. 20

Quoniam nunc viuimus si vos statis in Domino.

Ratio consolationis. Nunc viuimus, hoc est, quam optimæ res nostræ se habent, & rectissime valemus, si vos statis in Domino. Stare autem in Domino, nihil aliud est quam credere, & ex fide sincere diligere, nihilq; magis optare, quam in cultu vnius Dei ad finem vsque perseuerare. hinc collige, quod veluti mors quædam pijs ministris sit, si sui auditores à fide deficiunt.

Quam enim gratiarum actionem possumus Deo reddere pro vobis super omni gaudio, quod gaudemus propter vos corā Deo nostro, nocte & die abundantius precantes, vt videamus vestram faciem & suppleamus quæ desint fidei vestræ?

Præterquam quod suum affectum Paulus erga Thessalonicenses fusius aperit, quatuor loci insignes sese offerunt. Primus, quod soli Deo ascribendus sit profectus verbi. Etsi enim Paulus magnis certaminibus iecerit semē verbi cœlestis Thessalonicæ: Tamen hic vni Deo acceptum fert, quod suus labor non fuerit inanis. Secundus, quod non solum sit ministrorum verbi sincere docere, verumetiam serio agere Domino gratias, lætariq; quoties fructum aliquem ministerij cōspiciunt. Tertius, quod quo magis crescit Christi cognitio, eo magis sit orandum, ne inimicus homo iactis zizanijs in agrum Domini, semen bonum suffocet. Quartus, quod fides nunquam ita in hoc mundo absolui possit, quin suis incrementis perpetuo indigeat. Qua re perpetuo annitendum est, vt indies magis magisque per auditum verbi, aliaq; pietatis exercitia in Domino grandescat. 30 40

Ipse enim Deus & pater & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

Tertia huius capitis pars est continens precationem Pauli, cum pro aduentu suo ad ipsos Thessalonicenses, tum pro incremento & confirmatione eorundem in vera sanctitate, vsq; ad aduentum Christi, atque ita habet hæc pars duo membra. prioris membri circumstantiæ diligenter perpensæ multas doctrinas afferunt. Primum enim cum dirigat Paulus orationem ad Christum, agnoscit ipsius diuinam potentiam, quæ patri æqualis sit. Deinde cum separatim dicit, Deus, & pater, de duabus rebus nos admonet. Vt enim Dei mentio maiestatem & omnipotentiam declarat: Ita patris appellatio fauorem Dei erga homines credentes exprimit. Is igitur, quem inuocamus, nō tantum vt verus Deus æstimandus, verumetiam vt benignissimus pater est agnoscendus, ac amandus, à quo omnia optima (cum sit & omnipotens & paterno erga nos animo) sperare liceat per Iesum Christum. Præterea commendatur hic nobis prouidentia Dei peculjaris in administranda Ecclesia. Non enim tam Pauli industriæ quam prouidentiæ Dei fuit, ad Thessalonicenses venire aut non venire. 50

Vos autem Dominus impleat, & abundare faciat charitatem mutuam inter vos & erga omnes, quemadmodum & nos erga vos.

Posterius membrum precationis Pauli, in quo precatur, vt in mutua charitate & beneuolentia crescant. Vbi primum gradus, deinde exemplum nobis cõmendatur. Gradus quidem, dum inquit inter vos & erga omnes. Charitas enim quæ à fide proficiscitur, primum ad fideles se extẽdit. Deinde ad alios quoque. Nam charitas secundum Deum, non hunc vel illum, sed omnes complectitur: Ita vt se in omnes effundat, principio facto à domesticis fidei. Exemplum vero cum inquit. Quemadmodum nos erga vos. Hic Paulus Thessalonicenses suo exemplo stimulat ad mutuum amorem, & profecto nihil pulchrius est quam in doctoris vita eandem esse pietatem & innocentiam quam vox docet. Exemplum sane imitatione inprimis dignum.

Vt confirmet corda vestra irreprehensibilia, in sanctitate corã Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis suis.

Quid charitati vera ex fide mananti coniunctum sit ostendit. Nam vt sine charitate nihil est irreprehensibile & purum coram Deo: Ita vbi charitas adest, sincera corda, irreprehensibilia in vera sanctitate, idque coram Deo & patre, existunt. Non quod illa innocentia & sanctitas sint effectus charitatis. (Fide enim corda purificantur.) Sed quia mutua charitas veræ sanctimoniæ indicium est. Hoc cum reuelatum iri monet in aduentu Domini cum suis sanctis, fortius eos stimulat ad mutuæ dilectionis studium. Hic rursus monemur, quibus in rebus potissimum occupari debeant Christiani, nimirum in mutua ex fide dilectione, studioque innocentiæ, adeoq; omnium virtutum. Hic enim sanctitatem omnibus quæ cum fide & charitate vera pugnant, opponit. Præterea obseruandum est, quod monet Ambrosius, à Deo esse principium & profectum, consummationemque virtutum.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Relicta immundicia & iniuria proximi, sanctificationi mutuaq; dilectioni magis magisque incumbendum est propria agendo. Nec nimio dolori indulgendum est ob mortem necessariorum, quos Dominus aliquando reuocabit ad vitam perpetuam, qua spe se pij mutuo consolari debent.

Ordo & partes quarti Capitis.

Priora tria capita partim laudibus Thessalonicensium ob constantiam in fide & cruce, partim studio Pauli erga ipsos absoluuntur. Sequentia duo parænẽses fere continent ad vitam Christianis dignam. Perpetuus enim mos Pauli est doctrinæ addere parænẽses protrepticas & apotrepticas. Porrò hoc quartum caput duabus partibus, nempe parænẽsi & consolatione absoluitur. Parænẽsis partim protreptica est, qua ad virtutes varias stimulat, partim apotreptica qua dehortatur à vicijs, vtramque ex firmis principijs extruit. Consolatio est super morte amicorum, ne nimio dolore, more Ethnico ob mortem necessariorum afficiantur. Cui admixta est expositio de modo & ordine resurrectionis.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum est igitur fratres rogamus vos, & adhortamur in Domino IESV, quemadmodum accepistis à nobis, quomodo

Propositio est institutæ parænẽseos, cuius sensus est, vt dignam professione vitam degant Thessalonicenses, quo Deo placere possint, atque oporteat

oporteat vos ambulare, & placere Deo, vt abundetis magis.

adeo indies magis proficiant. Hæc propositio monet, vt qui Christo semel nomina dederunt, eo tota vita cōtendant, vt Deo placeant. Quod fit, dum ad normam ipsius voluntatis nostram vitam conformamus. Cum autem addit: Quemadmodum oportet, necessitatem indicat. fides enim incolumis esse nequit, quæ hoc ex veris fructibus non palam faciat.

Nostis enim quę pręcepta dederimus vobis per Dominum Iesum.

Autoritatem suæ exhortationi conciliat cum dicit, præcepta à se præscripta autorē habere Dominum Iesum, Cui obœdire omnes, qui ab eo salutem expectant, iure debent: vt serui Domino, & redemti suo liberatori. Hinc cum docentes, tum discentes moneantur. Docentes quidē, ne quid aliud Ecclesiæ Christi præsumant proponere, quam cuius autor est Dominus. Discentes vero, ne prius acquiescant, quam sciuerint vocem Domini esse quam sonant præcones verbi. Hinc Moses subinde ingerit populo Dei, & locutus est Dominus Deus. & Prophetæ: Hæc dicit Dominus. Humanæ enim doctrinæ, vtut necessariæ sunt in præsenti vita: Tamen Ecclesia Christi, cum de cultu Dei recteque formanda vita agitur, sola voce Domini contenta esse debet.

Hæc enim est voluntas Dei sanctificatio vestra.

Ratio propositionis de noua vita seu obœdientia fidelium sumta à primo & summo axiomate omniū actionum Christianarum. In quo axiomate duo spectanda sunt, Regula vitæ Christianæ & forma eiusdem. Regula est sola voluntas Dei, quæ petenda est ex solo verbo Dei, vnde Dauid, Lucerna pedibus meis verbum tuum. Et Christus ex Esaia, frustra me colunt docentes pręcepta doctrinas hominum. Proinde hæc regula euertit & damnat omnem ἐθελοθρησκείαν omniū hominum, Ethnicorum, Iudæorum, & Papistarum, qui alias regulas viuendi præter verbum Dei excogitant, quod solum voluntatē Dei nobis reuelat. Nec iuuat eos quod bonam intentionem prætendant. Nam Dominus Deut. 12. aperte dicit. Non facient singuli quod sibi rectum videtur. Huius rei causam exprimit Esaias cap. 55. hisce verbis: Neq; enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, neq; viæ meæ, viæ vestræ dicit Dominus, quia sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Sit igitur nobis immota regula viæ voluntas Dei, quam nobis suo sacrosancto verbo reuelauit. Forma vitæ est sanctificatio secundum regulam. Hæc sanctificatio describitur infra 5. cap. his verbis: Ipse autem Deus pater sanctificet vos totos & integer spiritus vester, & anima & corpus sine reprehensione in aduentu Domini nostri Iesu Christi custodiatur. Est igitur sanctificatio plena cum ipse homo spiritu, anima & corpore integer vel purus & impollutus seruatur vsq; ad diē Christi. Purus autē is est totus, qui nihil mente cogitat, nihil corde appetit, nihil corpore exequitur, nisi quod probatur Deo. Hinc patet verā sanctificationē in regeneratione cōsistere, quæ mortificatione & viuificatione absoluitur. Mortificationē renunciamus mundo & carnis desiderijs ac inquinamētis. Viuificatione quæ fit per fidem in Christum, subijcimus nos imperio spiritus, vt iam cum sincero corde in certitudine fidei aspersi cordibus à conscientia mala, vt loquitur Epistola ad Hebræos, audeamus Deum accedere & offerre illi hostiā viuentem corpora nostra (Rom. 12.) Obœdiendo in omnibus ipsius sanctissimæ voluntati. Forma igitur Christianæ vitę sanctificationis vocē exprimitur, qua exuitur iniquitas & induitur innocentia, & integritas spiritus, animi & corporis, vt totus homo se Deo in obsequium addicat.

Vt abstineatis à scortatione, & sciat vnusquisq; vestrum possidere suum vas in sanctificatione & honore, non cum affectu concupiscentiæ, quemadmodum & gentes quæ non nouerunt Deum.

Sanctificationem sectandam esse iuxta voluntatem Dei suasit. Nunc quasdam eius partes per collationem contrariorum recitat. Nam cum sanctificatio immundiciæ opponitur, singulæ sanctificationis partes opponuntur singulis immundiciæ membris. Atq; hoc loco castitatem fornicationi opponit, quo illam & sanctam & honestā sectemur, hanc vero & turpem, fœdamq; detestemur fugiamusque. Significat enim hoc loco vas, ipsum corpus vniuscuiusq;. qua appellatione notatur fragilitas humana, hoc possideri vult cum sanctificatione & honore, hoc est sanctum, purū & honestū conseruari vera mentis & corporis

poris castitate. Fornicationis nomine intelligit per Synecdochen omnẽ turpẽ Venerem, quam ablegandã monet ad gentes quæ nõ nouerunt Deũ. Quod sane inprimis obseruandum est. Significat enim parũ, imo nihil in schola Christi ꝓfecisse eos, qui varijs libidinis generib. succumbunt. Sit igitur omnib. pijs cordi hæc admonitio Pauli, cogitentq; se tantisper à Christo alienos esse, donec fœdis libidinib⁹ & cõcupiscentijs carnis se inuoluunt. Nonnulli vas pro vxore exponũt, sed prior interpretatio magis accõmoda est præsenti loco. Nam vas vsu Hebraico est quælibet res certo vsui destinata, vt corpus nostrum nõ escæ & Veneri, sed Domino destinatum est, 1. Cor. 6. Præterea obseruentur gradus peccatorum. Vt enim hic tres rei venereæ gradus facit, Concupiscentiã, Affectum, & fœdum libidinis 10 actum, quem fornicationis nomine designat. Concupiscentia innata æstuat. Affectus perturbat rationem, ac voluntatẽ plerumq; captiuat, vt fœde corpore perpetretur, quod turpiter affectus imperat. Sic & aliorum peccatorum tres gradus sunt, Concupiscentia, Affectus, quo dominatur peccatum, & perpetratio. Hi gradus diserte ponuntur ad Rom. 7. his verbis. Ne igitur regnet peccatum in mortali corpore vestro ad obœdiendum ei in concupiscentijs suis. Quare primis initijs & motibus, vigilijs & precibus iuxta cõsilium Domini resistendum est, ne mente victa affectus voluntatem trahat ad patrandum peccatum.

Ne quis opprimat aut fraudet in negocio fratrem suum. 20

Sanctificationis & immundiciæ alias quasdam partes attingit. Quemadmodum enim immundiciẽ subijcit violentam oppreßionem, & astutã fraudem, Ita per ἀντίθεσιν sanctitatis partes intelligit humanitatem, quæ violentiæ, & iusticiam in contractibus, quæ fraudi opponitur. Ponit autem hic duas partes iniuriæ proximi. Oppreßionem violentã (qualis Tyrannorum & potentiũ est qui inferiores iniustis exactionibus aut alijs illicitis modis premunt) Et fraudẽ qualis eorum est, quacunq; ratione plus à proximo accipiunt quam iustũ est. Nam græca vox πλεονεκτεῖν significat cupiditatem & studium, plus quam æquum est habendi. Quare hac voce omnis auaritia, dolus, vsura & quicquid vergit in proximi damnum notatur.

30 Propterea quod vltor est dominus de omnibus his, quemadmodum & antea diximus vobis, & testati sumus.

Addit minas vt qui turpitudine rei à malo non abstinet, absterreatur saltem pœnis, & qui rei dignitate & pulchritudine non mouetur, præmijs saltem inuitetur. Quemadmodum enim turpibus factis supplicia, Ita honestis factis si modo ex fide fiant, præmia sunt proposita.

Non enim vocauit nos Deus ad immundiciem, sed ad sanctificationem.

Ratio est à fine vocationis sumta, amplificata collatione contrariorum, ac si diceret: Antequam vocati sumus per Euangelium, in regno tenebrarum sordibus peccatorum inuoluebamur, Nunc au- 40 tem vocati sumus per Euangelium, vt renunciatis peccatis, quæ mortis & damnationis causa fuere, iusticiæ & innocentiæ studeamus. Huc locus Pauli ad Tit. 2. pertinet. Apparuit enim gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis concupiscentijs, modeste, iuste & pie viuamus in præsenti seculo. Proinde quicunq; peccatis indulget, immemorem suæ vocationis se declarat, & se adhuc in regno tenebrarum sub vexillo Sathanæ militare ostendit.

Quapropter qui reijcit, non hominem reijcit, sed Deum, qui & dedit spiritum suum 50 sanctum in vos.

Vt magis eos vrgeat, autoritatem Dei allegat, & simul sceleris magnitudinem notat. Qui enim reijcit salutares admonitiones à quocunq; propositas, non reijcit hominem tantum, quod per se graue scelus est: sed Deum ipsum aspernatur, & suam ingratitudinẽ ostendit, nõ obtemperando Spiritui sancto, in hoc à Deo dato, vt excitet corda hominum ad obœdientiã. Obseruetur emphasis in verbo ἀθετεῖν, quod ita rem aliquam aspernari significat, vt nullo in loco ponatur, nullaq; eius rei ratio habeatur. Vnde tria collige ꝑpetuo ob oculos statuẽda. Primũ quod contẽtores Dei sunt quotquot eius salutaribus monitis per ministros verbi aut alios ꝓpositis nõ auscultãt. Quemadmodum enim qui magistratus iussa detrectat, eius contemnit autoritatẽ, Ita Deo non obtemperans, diuinã mentẽ aspernatur, quo scelere nihil est immanius. Nam inde prolabuntur homines in reprobã mentem, vt peccare nõ erubescant, iuxta illud Prouerbiorum. 18. Impius

pius cum in profundum peccatorum venerit,contemnit. Deinde ſignificatur,quod tales contemtores Dei à Deo quoq; reijciantur,iuxta illud: Qui me contemnit,erit ignobilis, ſeu ignominia afficietur.Proinde cum nõ honoratur Dominus,ac timetur ab ijs qui præceptis ipſius non obœdiunt, eos viciſsim abijcit, & ſinit cumulare peccata,donec menſuram peccatorum ſuorum compleuerint. Tertia,admoneantur tales iudicij Dei,cuius vltrices manus effugere nequeunt contemtores Dei. Quapropter dum manet tempus pœnitentiæ expergiſcamur,Deumq; rogemus,vt nos conuertat,& ſuo ſpiritu regat, quo vere conuerti poſsimus,conuerſionemque noſtram vero fidei fructu teſtemur. Conſolatur & hic locus pios Euangelij miniſtros, qui cum à mundo contemnuntur & reijciuntur, quod non tam ipſi,quam Deus ipſe,cuius legatione funguntur,reijciatur.

De fraterna autem Charitate non opus habetis vt ſcribam vobis. Ipſi enim vos à Deo docti eſtis, vt diligatis vos inuicem. Et enim hoc facitis erga fratres omnes, qui ſunt in tota Macedonia.

Per occupationem addit Antitheſin proximæ præcedentis ſententiæ de violenta oppreſsione & fraude vitandis: Idque cum duplici ratione. Non opus eſt vt ſcribam vobis de fraterna charitate (quæ in locum violentæ oppreſsionis & fraudis ſuccedere debet.) Quia & ipſi diuinitus docti, ſcitis, quod mutua requiratur à vobis dilectio, & effectus ipſe ſeu fructus veſtram erga Fratres dilectionem declarat. Nam in tota Macedonia eam experti ſunt Fratres. Porrò θεοδίδακτοι,hoc eſt,à Deo docti,illi dicuntur, quorum cor viuo ſenſu verbum prędicatum,per gratiam Spiritus ſancti penetrat,ſeu qui quod didicerunt per verbi prædicationem, opere complere ſatagunt. Eſt enim certiſsimum indicium, quod à Deo didiceris,ſi id quod didiciſti facias.Qui autem nouit quid fieri debeat,& non facit,nondum à Deo didicit ſecundum gratiam,ſed ſecundum legem,non ſecundum ſpiritum,ſed ſecundum literam. Admoneamur itaq; hoc loco à nobis non requiri ocioſas ſpeculationes de Deo & rebus diuinis,ſed fidem per dilectionem efficacem.

At rogamus vos fratres abundare magis & eniti.

Correctio eſt,quaſi dicat: Tametſi veſtra erga fratres charitas magna eſt, Tamen perpetuis incrementis indiget. Nemo enim diligere iuxta rationem præcepti ſatis poteſt. Quare perpetuo progrediendum, enitendumq; vt vnuſquiſq; ſe ipſum diligendo proximum ſuperet. φιλοτιμεῖσθαι enim ſignificat magno ſtudio conari quippiam efficere. Quare Ambroſium ſequutus ſum, qui hoc loco φιλοτιμεῖσθαι eniti reddidit. Vnde colligemus non frigidum quendam amoris affectum à Chriſtianis requiri, ſed viuidum & feruentem, quo proximi commodis non minus quam noſtris ſtudebimus.

Quieſcere & agere propria,operari proprijs manibus, quemadmodum vobis præcepimus.

Plures ſanctificationis partes recitat, quæ ſimiliter per antitheſin ſunt exponendæ. Nam vt ſanctificationis partes præcipiuntur, Ita prohibentur immundiciæ quæ cum illis pugnant. atq; hoc loco tria coniungit, quæ fere eundem ſenſum habent, Quieſcere, agere propria, & operari proprijs manibus. Quorum primum nimirum quieſcere, curioſitati opponitur. Nam ἡσυχάζειν & πολυπραγμονεῖν opponuntur, vt apud Iſocratem in oratione de pace, vbi dicit ἡσυχίαν vtiliorem ac commodiorem eſſe τῆς πολυπραγμοσύνης. Vt igitur hic commendatur Chriſtianis modeſta quies, Ita è contrario damnatur maligna curioſitas. Deinde hortatur vt propria agant,hoc eſt,vt quilibet in ſua vocatione ſit ſedulus & fidelis, & per ἀντίθεσιν damnat ocioſos homines,qui quid ſua vocatio efflagitet minime cogitant. Eodem pertinet quod addit, operari proprijs manibus, per quod intelligit ſynecdochice diligentiam ſedulam in omni vocationis genere. Neq; enim omnes manuum labore fatigari vult Paulus,ſed vt quæ ſui ſunt muneris, vnuſquiſque fideliter præſtet in communem & mutuam ædificationem.

Vt ambuletis decenter erga extraneos, & nulla re indigeatis.

Proximæ adhortationi duplicem rationem ſubiungit. Quarum prior à publica honeſtate, altera à propria vtilitate ſumta eſt. Publica honeſtas eſt ornans profeſsionem fidei, honeſto ac iuſto labore victum ſibi parare: Cum contra turpe & indecorum ſit ocio torpere, alieniſq; bonis inhiare.

Propria

propria vtilitas est, vt ipse sine mendicitate honesto labore viuas, alijsq; egentibus opem feras.

Cæterum nolo vos ignorare fratres de his qui obdormiuerunt, ne doleatis quemadmodum & cæteri non habentes spem.

Altera huius Capitis pars est, in qua consolatur Thessalonicenses, qui ob mortem amicorum nimium tristabantur. Vbi primum obseruãdum est, quod mortuos ideo dormientes vocat, quia sicut illi qui dormiunt, suo tempore excitantur, ita mortui in extremo die excitabuntur ad vitam immortalem. Quod autem de dormitione dicitur, non ad totum hominem, sed ad partem, duntaxat nempe ad corpus referendum est. Anima enim à corpore separata viuit immortalis. Id quod plurima testimonia veteris & noui testamenti conuincunt. Deinde discrimen inter dolorem piorum & impiorum consideretur. Illorum enim moderatus est, vt qui consolatione est mixtus, Hic immoderatus sine omni spe & consolatione. Vt autem moderatus ille permittitur: Ita prophanus & Ethnicus dolor damnatur.

Si enim credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit, sic & Deus eos qui obdormierunt per Christum adducet cum ipso.

Ratio consolationis in morte amicorum, à causa communis resurrectionis. Quoties itaq; aliquis amicorum morte tristatur, mortis Christi ac resurrectionis meminisse oportet. Nam vt mors Christi, nostræ mortis est victrix, Ita eiusdẽ resurrectio vitæ vobis causa existit. Est autem Pauli argumentum validum, non ab exemplo, non à particulari, sed à causa sufficiente, & necessaria ad suum effectum necessarium & proprium. Vnde Paulus, 1. ad Cor. 15. resurrectionem mortuorum tanquam ex firmissimo principio probat, cum inquit: Si resurrectio mortuorum nõ est, ne Christus quidem resurrexit. Hic à destructione consequentis concludit antecedentis negationem hoc pacto: At Christus resurrexit, Igitur est resurrectio mortuorum. Sic enim paulò post addit. Nunc autem Christus resurrexit ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt. Subiungit ibidem collationẽ causarum mortis & vitæ. Quemadmodum (inquit) moriuntur omnes per Adam, Ita & per Christum omnes viuificabuntur. Hic vtitur contrarijs causis ad probandos contrarios effectus. Vt enim Adam mortis causa fuit sua inobœdientia, Ita Christus vitę autor est sua iusticia. Nam Christus venit, vt instauraret omnia per Adam amissa. Vis itaq; consequentiæ in eo est, quod Christus nõ sibi tantũ resurrexerit, sed nobis. Quẽadmodum enim primitiæ non consecrabantur vt solæ essent sanctæ, sed etiam vt reliquus anni prouentus sanctificaretur. Ita & Christus nõ solus resurrexit, sed nobis ipsius resurrectio causa, pignus & obsignatio quædam nostræ futuræ resurrectionis existit. Verum hic quæstio ex Pauli verbis oritur. Videtur enim in speciem, quod tantummodo astruat Paulus piorum resurrectionẽ, cum inquit, Qui obdormierunt in Christo, id est, qui morientes per fidem Domino IESV cõiuncti erant. Verum sciendum est, quod Paulus duntaxat hic tractet ea, quæ ad præsentem consolationem facere videbantur. Quare tantum hoc loco de fidelium gloriosa resurrectione disserit, in qua abunde consolationem consequuntur pij in quauis afflictione. Quod autem omnes cum pij tum impij resurgent, Illi quidem ad gloriam perpetuam: Hi vero ad æternos cruciatus, multa scripturæ testimonia conuincunt, inter quæ præcipua sunt quæ habentur, Danie. 12. & Matth. 25. Iohan. 5.

Hoc enim vobis dicimus in sermone Domini.

Vt fidem resurrectionis astruat, verbum Domini allegat, qui cum eam prædixit fore, procul omni dubio futura est. Quicunque igitur in dubium reuocat resurrectionem mortuorum, Dominum ipsum mendacij coarguit, eiusq; omnipotentiæ derogat. Proinde hic ratio cœca captiuetur, & detur gloria Deo, apud quem nulla res est impossibilis. Cœlum (inquit) & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Quod nos qui viuemus & reliqui erimus in aduentum Domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt.

Eodem temporis momento omnium hominum erit resurrectio communis. Adam primus homo non præueniet vltimum eorum qui morietur, sed vna excitati omnes sistentur coram iudice Christo, Quare nihil refert quocunq; tempore moriatur aliquis, modo in Domino.

Quoniam ipse Dominus cum hortatu & voce Archangeli ac tuba Dei descendet de cœlo.

Quis sit resurrectionis autor, & quis modus ostenditur. Ipse enim Dominus Christus excitabit mortuos, Cui nihil difficile est. Si enim ex nihilo quicquid est rerum creare potuit, cur non poterit mortuos reuocare ad vitam? Modus quoq; describitur, quod cum hortatu & voce Archangeli, & tuba Dei descendet. Eadem fere Matthæus refert ex ore Domini cap. 24. Videbunt filium hominis venientem cum virtute & gloria magna, & mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & congregabit electos suos à quatuor ventis & summis cœlorum vsq; ad terminos eorundem. 10

Et mortui in Christo resurgent primum, deinde & nos qui viuemus qui reliqui erimus, simul cum ipsis rapiemur in nubibus, in occursum Domini in aërem.

Ordo resurgentium describitur, Nimirum vt antea mortui, & tunc viuentes, qui tamen in momento commutabuntur, simul rapientur in occursum Domini. Nihil autem hic de impijs dicit, qui tum seram & inutilem pœnitentiam agant. Nam hæc tantum in consolationem piorum dicuntur.

Et sic semper cum Domino erimus.

Effectus resurrectionis piorum lætissimus, nimirum æterna mansio a- 20 pud Dominum in æterna beatitudinis gloria, vbi Deus erit omnia in omnibus. Vbi perfecta erit electorum iusticia & innocentia.

Proinde consolemini vos mutuo hisce sermonibus.

Conclusio consolationis est, in qua vsus fidei resurrectionis ostenditur. Nimirum vt inde petamus consolationem in omni afflictionum genere. Nam ipsa mortuorum resurrectio, vt pijs finem omnium malorum affert, Ita eosdem introducit in quietem, in quà compensabuntur afflictiones præsentis vitæ. 30

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Extremus dies repente incautos obruet. Quare vos pie & sancte iuxta voluntatem Dei viuite, vt integer sit spiritus, & anima & corpus sine querela in aduentum Domini seruetur. 40

Ordo & partes Capitis quinti.

In fine quarti de modo resurrectionis admonuit, hic quæstionem de tempore attingit. Deinde varias exhortationes inde extruit, vt parati simus in aduentum Domini. Tandem petit pro se orari, & fausta imprecatione claudit Epistolam.

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM. 50

PORRO de temporibus & articulis temporum fratres non opus est vt vobis scribatur.

Occupatio est, qua anteuertit furiosas quæstiones eorum, qui nimis anxie de rebus occultis, & præcipue de extremo die quæsiuerunt, ac si diceret: Non opus est articulum temporis aduentus Domini solicite quærere, satis est certo scire, quod vere venturus sit.

Ipsi enim exacte scitis, quod dies Do-

Ratio occupationis & modus admini

mini tanquam fur in nocte sic veniet.

uentus Domini. Confert enim eum furis inexpectato aduentui. Quemadmodum enim fur non præmonet, sed alte dormientes inuadit, Ita Dominus subito, dum hoc minime expectant homines, adueniet. Quæ res maximè deberet nos excitare ad vitæ innocentiam seruandam, ne nos opprimat ille dies incautos. Debet enim ignoratio hæc ad studium & vigilantiam excitare iuxta Domini præceptum, Matth. 25. Vigilate, inquit, & orate, quia nescitis diem neq; horam in qua filius hominis venturus est. Vult itaque Dominus nos similes esse prudentibus virginibus, quæ oleo in vasis suis accepto, expectarunt aduentum sponsi. Porrò per diem Domini, & communem omnibus finem, & priuatum cuiusq; intelligi monet Theophylactus.

Quando enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus superueniet eis interitus.

Proximæ similitudinis declaratio est. Explicat enim Paulus cur dies Domini furi sit similis, nimirum propter inexpectatum aduentum. Porrò duo hic obserua. Securitatem præsentem impiorum, & superuenientē interitum, cum omnia sibi tuta pollicētur impij, subito ira Dei obruet eos, qui in tenebris ignorantiæ Dei & cōtemtus secure stertunt, ebrij huius mundi illecebris.

Quasi dolor partus mulieri prægnanti, & nequaquam effugient.

Subitum interitum impiorum similitudine pulcherrima pingit: in qua tres sunt partes. Quemadmodum prægnans mulier intra se doloris materiam circumfert, Ita impij contemtum Dei & alia scelera materiam æterni cruciatus in pectore gerunt. Deinde vt mulieris prægnantis dolores subito eam inuadunt: Ita pœna commerita opinione citius superueniet impijs. Postremo vt nulla prægnantium euadere potest, quin partus dolores experiatur, ad eundem modum nec impij sua supplicia euasuri sunt.

At vos fratres non estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur opprimat.

Consolatur pios qui in die, hoc est, in clara Dei noticia pie ex fide viuunt. Vt enim per tenebras significatur ignorantia Dei, oscitantia, & securitas: Ita per lucem Dei noticiam ac fructus fidei intelligit. Neq; Paulus hic dicit diem illum aduentus Domini pijs notum esse, sed eos tantum tutos fore monet, vt qui clara die vigilantes in vero timore illum excipiant. Vigilantibus enim & in luce versantibus, si prædo aliquis aditum nactus de improuiso incumbat, nihil poterit quod eorum est deuastare. At si in tenebris dormitantes deprehendat, relatis spolijs abscedet imprimis.

Omnes vos filij lucis estis & filij diei, non sumus noctis neque tenebrarum, proinde ne dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus & sobrij simus.

Piorum communia officia exponit. Idq; primum in genere pulcherrima similitudine. Cuius sensus hic est. Quemadmodum dies laboribus & vigilijs, non somno aut torpori destinatus est, Ita vocati ad lucem Euangelij per prædicationem verbi à tenebrarum regno, debent nunc vt in die clara vigilare, & sua tam augusta vocatione digna præstare opera, quæ omnia ad vigilantiam & sobrietatem reuocat. Vigilantia quidem est, dum abiecta securitate carnali, certa spe in Dominum respicimus. Huic opponitur dormitio, quæ est supina suæ salutis negligentia. Sobrietas vero est qua cauetur, ne illecebris huius mundi ebrij, in somnum securitatis incidamus, sed potius vt alacres simus ad præstandum officium. Obseruetur proinde hoc discrimen inter pios & impios. Illi iuxta lucem Euangelij ambulant, hi mundi negocijs inuoluuntur, cura salutis suæ abiecta.

Qui enim dormiunt noctu dormiunt, & qui ebrij sunt noctu ebrij sunt.

Argumentum est à simili. Quemadmodum homines noctu domiunt & interdiu vigilant. noctu sunt ebrij, & interdiu sobrij: Ita nos decet qui iam noctem ignorantiæ superauimus, vigilijs & sobrietati studere. Id quod lux Euangelij requirit, ne mente grauata somno ignorantiæ, & corde intemperantia & crapula defatigato, fœde nos in tam clara Euangelij luce geramus. Similis est exhortatio ad Eph. 5. Ne sitis consortes illorum, eratis enim aliquando tenebræ, Nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Nos autem qui sumus diei, sobrij simus.

Accommodatio est similitudinis. Nos qui sumus diei, id est, qui nocte superata ignorantiæ, versamur in Euangelij luce, simus sobrij.

Induti thorace fidei & charitatis, & galea spe salutis.

Quo spectent vigiliæ & sobrietas Christianorum, nunc ostendit, nimirum vt in armis excubent perpetuo aduersus hostem. Describit autem πανοπλίαν Christiani militis paucissimis verbis, quam fusius describit ad Ephes. 6. Hic tres Christianorum virtutes, fidem, charitatem & spem ponit, quas armorum titulo ornat. Nam vt scutum, thorax, & galea muniunt corpus militis mundani: Ita animum pij hominis aduersus tela diaboli munit fides, qua totus Christus induitur, charitas, qua fides lucet, Spes, quę omni insultui diaboli opponitur infracta, quaque salus ipsa certissima expectatur.

Quia non constituit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum.

Amplificat ab obiecto spei, quod est liberatio à damnatione, & acquisitio salutis, & ne quis hoc sibi asscribat, addit causam, per Dominum nostrum Iesum Christum. Porrò cum iram & salutem nominat, significat vtramq; exercendam esse in aduentu Domini. Iram quidem aduersus reprobos: Salutem vero erga eos, quos fide, charitate & spe armatos inuenerit. Idque non ex ipsorum sed Christi solius merito. Obseruetur & ἀντίθεσις, quod salus acquiri non possit, nisi per hunc Dominum Iesum.

Qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum ipso viuamus.

Aetiologia est proximæ rationis à fine mortis Christi sumta. Cum autem mortem nominat, per Synecdochen intelligit omnia redemtionis beneficia, quorum finis est, vt credentes per ipsum æternum beati in cœlo viuant. Quocirca spes nostra non nititur debili fundamento, sed firmo & duraturo. Quæ spes cum talis sit, nequaquam confundit sperantes. Habent enim testimonium spiritus, quod hic præbet spiritui nostro de paterno erga nos fauore in Christo Iesu Domino nostro, Rom. 5.

Quare confortamini vos inuicem, & ædificate singuli singulos, sicut & facitis.

Postquam non pauca Christianorum officia recensuit, ostendit omnium commune officium esse incumbere doctrinæ, & exhortationi mutuæ, vt vsus doctrinæ in vita conspiciatur. Hic tria obseruentur, primum (quod iam dictum est) commune officium esse piorum se mutuo exhortari ac ædificare in pietate. Deinde errare eos, qui hoc ad solos publicos verbi ministros reijciunt. Tametsi enim in publicum ministerium non est temere perrumpendum: Tamen omnibus ex æquo incumbit se mutuo exhortari & ædificare, seruato tamen Ecclesiæ ordine. Postremo damnari Enthusiastas qui verbi ministerium labefactare conantur, cum hic Paulus aperte requirat mutuam exhortationem & ædificationem.

Rogamus autem vos fratres vt cognoscatis eos qui laborant inter vos, & qui præsunt vobis in domino & admonent vos, vtque habeatis illos in summo precio per charitatem propter opus illorum.

Quid singuli singulis debeant dictum est, Nunc addit valde necessariam exhortationem, qua Thessalonicenses hortatur, vt verbi ministris debitum honorem exhibeant. Huius exhortationis tres sunt partes. Periphrasis seu descriptio ministrorū verbi, officium ipsis præstādum, & causæ officij præstandi. Periphrasis siue descriptio qualesnam sint veri ministri verbi docet: vtpote qui laborant, præsunt & admonent. Labor primum requiritur, nimirū vt in vinea domini strenue faciant officiū, docendo fideliter populum. Reijciuntur ergo à numero ministrorum Euāgelij, qui ocium captant, delicias sectātur, & quærunt victū frauduleter tituli sacerdotalis prætextu. Nihil enim minus sunt, quam pastores, qui non præsunt laborando, & in verbo propagando. Deinde requiritur, vt pręsint in domino, sed vt œconomi, nō vt domini, & patresfamilias. Sunt enim œconomi mysteriorum Dei. Quare qui non dispensant Euangelium, frustra de prælatura in Ecclesia gloriantur. Tertio requiritur, vt admoneant. nā crebris admonitionibus, publicis &

priuatis

priuatis opus eſt, vt doctrina auditoribus accommodari poſsit. Adeo enim ſum⁹ propter peccatum in ſalutis negocijs negligentes, vt perpetuis ſtimulis indigeam⁹. Officium ipſis debitum eſt, vt auditores eos habeant in ſummo precio & honore per charitatẽ. hoc enim Paulus Primum indicat obſcure metalepſi, dum inquit, Rogamus vt agnoſcatis eos &c. Deinde clare inquiens, vt habeatis eos in ſummo precio ſeu honore. porrò hic honor cõſiſtit in quinq; Primũ enim agnoſces illorum miniſteriũ opus eſſe diuinum. Quare vt legatos Dei eos complecti decet. 2. Exhibebis reuerentiã debitam propter miniſterij dignitatem. 3. Præſtabis obœdientiam in his quæ ad miniſterium pertinent, id eſt, vbi verbum Dei poſtulat obœdientiam. verũ ſi quid præcipiunt contra verbũ, ſequamur regulã Pauli, Si quis aliud Euangelium prædicauerit, Anathema ſit. 4. Gratitudinem debebis, vt non ſolum animo ſis gratus erga ipſos, Verumetiã opere, id eſt, vt conferas pro tuis facultatib⁹ Euangelij miniſtris victum & ſtipendiũ. Dignus eſt enim, teſte Chriſto, operari⁹ mercede ſua. Item, Rom. 15. Etenim ſi ſpiritualia ſua communicauerunt gentibus, debebant & de carnalia miniſtrare illis. Item 1. Cor. 9. Qui Euangelium annunciant, ex Euangelio viuant. Et ibidem, Quis militat ſuis ſtipendijs? 1. Tim. 3. Non alligabis os boui trituranti. Admoneantur igitur pij, quod iure diuino Eccleſiæ miniſtris debeant ſtipẽdia. verum ne quid hic negligatur cum damno miniſterij, pertinet hæc cura ad ſuperiores, Sicut monet ſententia Eſaiæ. 4. Reges erunt nutritores tui, & reginæ nutrices. Si igitur Reges ſunt nutritores Eccleſiæ, poſſunt & debent iure diuino miniſtris Eccleſiæ ſtipẽdia ordinare, exẽplo pijſsimi Ezechiæ regis, vt poſsint vacare legi Domini, 2. Para. 23. Quinto, adhibebis ἐπιείκειαν in iudicãdis moribus, & tegẽdis erratis, quatenus fieri poteſt ſine iniuria doctrinæ. Nam ſi in doctrina delinquunt, nullo modo parcendi ſunt, ſed vt lupi arcendi ab ouili, donec reſipiſcant. Cauſſa cur hic honor prẹſtandus ſit miniſtris Euangelij additur, cum inquit: propter opus illorum, vnde ſequitur nihil eis honoris deberi, qui officium iactant ſine labore. Quale autem ſit opus illorum ſupra dictum eſt, nimirũ vt laborent in verbo, præſint in domino, & ſedulo admoneant quos docent.

Pacem habete inter vos.

Quia diſſenſio multa generat mala, hortatur vt concordiæ & paci ſtudeãt. Nulla enim re magis turbatur Eccleſiæ incolumitas, quam diſſenſionibus, vnde non ſolum factiones & ſeditiones, verumetiam plurima cum in doctrina, tũ in moribus ſcandala oriuntur. Quare merito hic ad pacem hortatur Paulus, qua incolumitas Eccleſiæ cõſeruatur. Alij hic vertunt, pacẽ habete cum ipſis. Nam græcum ἐν αὐτοῖς eſt ambiguum. ſed ego Ambroſium ſequi malui. Tametſi parũ referre videatur, niſi quod generalior ſit ſententia iuxta Ambroſij verſionem quæ huc optime quadrat, huc accedit quod Paulus nuſquam ἐν ἑαυτοῖς pro ἐν αὐτοῖς poſuit. neque enim ſolet atticiſmos affectare.

Obſecramus vos fratres, monete inordinatos, cõſolamini puſillanimes, ſubleuate infirmos, longanimes eſtote erga omnes.

Quia non omnibus æqualia ſunt fidei incrementa, monet quomodo ſit cum ſingulis agendum. Inordinati, id eſt, flagitioſe viuentes redigendi ſunt in ordinem ſalutaribus monitionib⁹: puſillanimes, quorum fides videtur vacillare, conſolationibus ſtabiliendi ſunt. Breuiter de omnibus bene ſperandum. Quare non importune turbandi ſunt, ſed expectanda eſt per tolerantiam illorum pœnitentia.

Videte ne quis malum pro malo cuipiam reddat, ſed ſemper quod bonum eſt, ſectemini, tum erga vos inuicem, tum erga omnes.

Ne retaliemus iniurias nobis illatas monet, ſiue fratres ſunt qui offendunt, ſiue extranei noſtræ religionis hoſtes. Verum quia talis affectus eſt perdifficilis, addit particulam attentionis: Videte, ac ſi dicat: Scio difficile ac durum eſſe carni & ſanguini illatas iniurias condonare. Quare eo acriori ſtudio annitendum eſt, vt ſitis abſq; vindictæ cupiditate. Neque tamen hac exhortatione legitimam vindictã, & magiſtratus officium abrogat, ſed qualis affectus & ſtudium Chriſtianorũ eſſe debeat, oſtendit. Verũ quia talis affectus raro inuenitur, neceſſaria eſt legitima vindicta, quam magiſtratus vice Dei exercet in contumaces.

Semper gaudete, indeſinenter orate, in omni gratias agite.

Hæc quoq; Chriſtianorum officia eſſe (vt fidei germani ſunt fructus)

manifestum est. Gaudium, de quo hic loquitur, est tranquillitas cōſcientiæ, quæ in fide remiſsionis peccatorum fundatur, & in ſpe promiſsionis acquieſcit. Hoc gaudiū vel in medijs perſecutionibus manet, modo Chriſtum victorem mundi non amittas.

Hæc enim eſt voluntas Dei in Chriſto Ieſu erga vos.

Confirmatio proximæ ſententiæ à voluntate Dei ſumta, quæ noſtrarum actionum regula eſſe debet, vt ſupra dictum eſt.

Spiritum ne extinguatis, prophetias ne aſpernemini.

Hæc duo dicta ita differunt. prius 10 generale eſt, poſterius ſpeciale. Spiritū ne extinguatis, id eſt, nolite facem Spiritus ſancti, qua accenduntur corda veſtra ad verum Dei timorem & ſanctitatem, veſtra negligentia & incuria extinguere, ſed date operam vt accendatur magis. Obſtruēdæ ſunt igitur feneſtræ, ne ſopor ſpiritus nos inuadat, quo fax illa Spiritus ſancti extingui ſolet. Prophetias ne aſpernemini, hoc ad donum interpretandi ſcripturas referendum eſt. Quod donum vt non eſt alligatum certis hominibus propter ſucceſsionem, quemadmodum Papiſtæ volunt, Ita datur quibuſdā ad ædificationem Eccleſiæ, quo qui pollent, non ſunt cōtemnendi, Imo potius in ſummo precio habendi, tanquā ſpiritus Dei interpretes. 20

Omnia probate, quod bonum eſt tenete, ab omni ſpecie mala abſtinete.

Prolepſis eſt, occurrit enim ijs, qui propter Prophetarum quorundā ineptas prophetias interpretādi munus ſimpliciter aſpernabantur. Et hic tria dat præcepta. Primum probandam eſſe prophetiam omnem, id eſt, examinandam ad regulam fidei, quemadmodum ad Rom. 12. monet, Siue prophetiam iuxta ἀναλογίαν fidei, ſcilicet eam inſtituat. Secundum pręcedente examine tenendum eſſe quod bonum fuerit, id eſt conſentaneum fidei, & quod ad ædificationem faciat. Tertium, Non ſolum malum ac falſum, verumetiam quod tale in ſpeciē apparet reijciendū eſſe. Facile enim quod tale eſt, ab hęreticis in malam conſequentiā trahitur. Quare in Eccleſia nihil niſi ſolidum, verum, ac bonum recipiendū eſſe. vt quod ad ædificationē 30 faciat. Hāc interpretationē præſentis loci requirit cōtext⁹, alij generalius interpretantur.

Deus autem pacis ſanctificet vos per omnia perfectos.

Quia longum fuit Chriſtianorum officia omnia particulatim recenſere, poſt longam enumerationem præcipuorum officiorū, vt artifex genus poſuit, nimirum vt ſanctæ perfectioni ſtudeāt, & quia hoc non eſt humanarum virium, Deum huius ſanctificationis authorem facit, vt ſciamus ab eo aſsiduis precibus petenda eſſe, quæ ad veram perfectionem pertinent.

Et integer veſter ſpiritus & anima, & corpus ſine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur.

Definitio eſt veræ ſanctitatis, & 40 perfectionis Chriſtianorum, de qua ſuprà cap. 4. in illum locum. Hæc eſt voluntas DEI ſanctificatio veſtra. Summa eſt vt recte omnia cogitent, recte velint, ac membra ſua exhibeant arma iuſticiæ.

Fidelis eſt qui vocauit vos, qui & efficiet.

Confirmat quod dixit, à conſtantia voluntatis Dei. Deus vos vocauit per gratiam. Igitur ſerio vult veſtram ſalutem, eamque vere exhibebit, modo vobis ipſis nō defueritis. Similis eſt locus 1. Cor. 1. & ad Phil. 1. vnde pij bene ſperare diſcant de voluntate Dei, & de finali perſeuerantia, ne 50 cum Papiſtis impiam dubitationem foueant.

Fratres orate pro nobis, ſalutate fratres omnes in oſculo ſancto.

Suo more petit pro ſe orari. Mutuis enim precibus fulcitur Eccleſia. Et iubet ſalutari totam Eccleſiam Theſſalonicenſium, per oſculum ſanctum, tanquam per ſymbolum externum, purum animi affectum intelligit. Sanctum enim epitheon impudico & fallaci oſculo opponitur.

Adiuro vos per dominum, vt legatur

Ne ſupprimatur Epiſtola, & pau-

Epistola hæc omnibus sanctis fratribus.

cis quibusdam legatur, veretur. Quare eos obtestatur per dominum, vt omnibus legatur. Hinc discamus verbum Dei non celandum vllos, quantumuis rudes & rusticos. Nam vt fides verbi ab omnibus, Ita & eius cognitio requiritur.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, AMEN.

Vsitata Paulo est hæc clausula seu fausta imprecatio in omnibus Epistolis, Quæ continet summam Euangelij, & fructum fidei, quemadmodum supra sæpius dictum est.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD THESSALONICENSES.

QVIA SATIS CONSTAT QVALIS QVANTVSQVE sit huius Epistolæ author, omisso eius encomio, tantum ea hoc loco dicam, quæ ad huius Epistolæ claram intelligentiam facere videbuntur, vt sunt, Occasio scriptionis, principalis quæstio seu status Epistolæ, & tractationis ordo seu methodus.

DE OCCASIONE.

Occasio præcipua huius Epistolæ hæc fuit. Admonuerat Paulus in priori Epistola cap. 5. de aduentu Domini ad iudicium, quem minime cogitantibus hominibus, omniaque prospera sibi promittentibus impijs, affuturum prædixit. Hinc quidam doctrinæ Pauli corruptores sumserunt occasionem, vt propediem diem Domini affuturum, affirmarent. Vnde redditi sunt non pauci, vt ex 3. cap. apparet, negligentiores, adeo quod multi inordinate, neglecto vocationis labore, vixerint. Hos vt ab errore reuocet Paulus, scribit hanc Epistolam.

DE QVÆSTIONE PRINCIPALI.

Principalis quæstio est de tempore aduentus Domini ad iudicium, quem alij quidē iamiam instare, Paulus vero signa quædam præcessura, nempe defectionis à fide, & reuelationem Antichristi pronunciat. Vnde confutatur eorum error, qui aliter senserunt. Est igitur hæc Epistola, quantum ad principalem quæstionem attinet, Generis Iudicialis, & status coniecturalis. Tametsi alia quoque genera, & quæstiones, vt fieri solet, incidunt. Nam totum primum caput generis est demonstratiui: postremum suasorij.

DE TRACTATIONIS ORDINE SEV METHODO.

Post vsitatam Epigrapham, exordium sequitur, quod est gratulatorium. Gratias enim Deo agit pro Thessalonicensium fide, dilectione, & tolerantia. Propterea quod ipsis quidem in bonum afflictio, affligentibus vero ipsos in pœnam cedat. Huc addit votum de ipsorum perfectione in gloriam Christi: atque his primum caput absoluitur. In secundo accedit ad principalem quæstionem, præmissa exhortatione, ne sinant se decipi ab illis, qui diem Domini iamiam instare prædicebant. Deinde signa præcessura extremum diem, atque adeo ipsum Antichristum graphice depingit, addens caussas cœcitatis hominum, qui Antichristi erroribus inuoluentur. Huc addit gratiarum actionem pro fide Thessalonicensum, & hortatur ad constantiam. In tertio capite varias parenses addit, hor-

dit, hortatur pro se fieri preces: optat ipsis Thessalonicensibus incrementum dilectionis Dei & patientiæ: Suadet caueri inordinatos, hortatur ad laborem: Monstrat quomodo agendum sit cum contumacibus. Tandem precatus ipsis pacem, fausta imprecatione claudit Epistolam.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Gratias agit pro Thessalonicensium fide, & dilectione, & tolerantia, in persecutionibus, quos solatur futura gloria, & compensatione afflictionum, & simul precatur ipsis constantiam, vt per Christum tandem plene sanctificentur.

Ordo & partes Capitis Primi.

Primo loco ponitur Epigrapha. Hanc sequitur exordium gratulatorium, quod ipsorum fides, dilectio, tolerantia crescat, vnde se quoque gloriari testatur. Deinde vt eos animet, & ad perseuerantiam instiget, meminit cum præmij pietatis, tum suppliciorum impietatis in aduentu Domini. Huc addit, quod pro ipsis precari soleat, vt Deus eos dignos faciat vocatione, vtque sanctificentur magis.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Hæc Epigrapha supra in priori ad Thessalonicenses explicata est, & continet duo. Nomen authoris Epistolæ & sociorum, & eos ad quos scribitur.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Salutatio breuissime propria Euangelij beneficia continet. Gratia enim fauor Dei est cum remissione peccatorum. Pax est reconciliatio, cui tranquillitas conscientiæ omniaque prospera coniuncta sunt.

Gratias agere debemus Deo semper pro vobis fratres.

Propositio exordij est, vbi ex verbo Debere, collige officium piorum esse, semper Deo gratias agere, non solum quando nobis, verumetiam quando alijs læta contingunt.

Quemadmodum dignum est.

Cum dicit dignum esse, indicat non solum præconis verbi, verumetiam omnium esse debitum officium Deo gratiarum actionem reddere, pro Ecclesiæ felici statu & prospero Euangelij cursu.

Quia crescit valde fides vestra, & exuperat dilectio vniuscuiusque omnium vestrum erga vos mutuo.

Ratio propositionis est, ab incremento fidei & dilectionis Thessalonicensium. Sed vnde nouit incrementum fidei? ex incremento dilectionis. Ex effectu enim caussa dignoscitur. Vbi igitur exigua charitas est, Ibi exiguæ quoq; scintillæ fidei: quæ fides, quo magis arserit, eo maiores charitatis flammas emittit. Admonemur itaque exemplo Thessalonicensium, vt maiora fidei & charitatis incrementa à Deo petamus.

Adeo vt nos ipsi de vobis gloriemur in

A signo maximos illorum in fide Eccle-

Ecclesijs Dei, super tolerantia vestra, & fide in omnibus persecutionibus & afflictionibus quas sustinetis.

& charitate progressus fuisse ostendit. Necesse est enim non exiguos fuisse progressus, de quibus gloriatur Apostolus, proponendo ipsos alijs in exemplum fidei & charitatis & patientiæ in persecutionibus. Cum inquit, Super tolerãtia vestra & fide, coniungit effectum & caussam, & ex effectu caussam demonstrat. Est enim tolerantia sub cruce euidens fidei argumentum. Neq; enim potest caro & sanguis in afflictionibus superare, nisi spiritus fidei robur suppeditauerit. Nam quorum fides nõ altas radices egit in corde, illi tempore persecutionis iuxta parabolam dominicam scandalizantur, ac in pristinas tenebras relabuntur.

In ostensionem iusti iudicij Dei.

Hoc pertinet ad consolandos Thessalonicenses in afflictionibus. Est enim sensus: quod vos patimini & misere affligimini in hoc mundo, cõtra quod vos affligentes secure & in pace degunt, euidens documentum est futuri iudicij. Num cum Deus iustus sit iudex, Iustum exerceat iudicium, necesse est. Quare cum in hoc mundo pij affliguntur, & impijs bene est, Sequitur vt aliquando post mortem sequatur iudicium, in quo iustus iudex pijs præmia & impijs supplicia reddet. Ex hoc argumento etiam Philosophi ratiocinabantur immortalitatem animarum.

Vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.

Collatio est futuræ gloriæ cum præsenti afflictione. Vult enim Paulus, vt in omnibus afflictionibus aspiciamus ad futuram gloriam, quam consequemur in regno Dei glorioso. Neque enim hic de merito & caussa regni Dei loquitur, sed qualesnã sunt & esse debeãt regni cœlestis hæredes ostendit. Crux enim non facit dignos regno Dei, sed declarat dignos, dignos inquam non propria dignitate, sed dignitate ac merito filij Dei, cuius solius crux vnica nos dignos reddit æterna gloria.

Siquidem iustum est apud Deum reddere his, qui vos affligunt, afflictionem, & vobis qui affligimini relaxationem.

Apertius declarat quod dixit (in ostensionem iusti iudicij Dei) idque ab effectu iudicij Dei. Estque tale argumentum: Iustum est iudicium Dei, Igitur vobis qui ob pietatem hic affligimini, relaxationem, & affligentibus vos pœnam reddet iustus iudex.

Cum manifestabitur Dominus Iesus de cœlo.

Amplificat à tempore, & simul indicat non esse pijs sperandam in hoc mundo requiem & securitatem firmam. Nam tum demum salus nostra apparebit, quãdo filius hominis venerit ad iudiciũ.

Cum Angelis potentiæ suæ in igni flammæ.

Qualisnam sit iudicis aduentus futurus indicat, quo terrorem incutiat impijs, & ad fortitudinem animet pios, Angelos potentiæ vocat, per quos Deus suam potentiam exequetur. Ignis flamma afferet ardorem & incendium impijs, pijs vero fulgorem & lucem, vt in hunc locum scribit Athanasius. Plura de hoc igni vide 2. Petri. 3.

Qui vltionem infligit ijs, qui non nouerunt Deum, & non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi, qui pœnam dabunt, interitum æternum, à facie Domini & gloria potentiæ ipsius.

Finis aduentus ad iudicium, quo ad impios attinet, nempe vt eos Dominus æternis supplicijs subijciat puniendos. Non nosse Deum, & non obœdire Euangelio, pro eodem ponuntur. Verba enim noticiæ vsu scripturæ per Synedochen etiam consequentes effectus denotant. Est igitur nosse Deum scire quod sit, scire quæ sit eius volũtas, eique iuxta verbum fidere, quod sane nihil aliud est, quam obœdire Euangelio. A facie Domini, & à gloria potentiæ eius, est quando Dominus adueniet iudicaturus, suamque virtutem declaraturus. Alludit autem Paulus ad dictum Psalmi 67. Sicut tabescit cera à facie ignis, Sic impij pereant à facie Dei.

Cum

Cum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirabilis reddatur in omnibus credentibus, quod fides habita sit testimonio nostro erga vos in die illo.

Finis aduentus Domini ad iudicium, quo ad pios attinet, quales sunt credentes, hoc est, qui testimonio Apostolorum de Christo fidem adhibent, conuertendo se vera pœnitentia ad dominum. In his glorificabitur Dominus, id est sancti ipsum glorificabũt & agnoscent suæ sanctificationis authorem, qui mirabiliter hunc præsentem miseriæ statũ æterna commutabit gloria, Ideoque admirabilis seu admirandus merito habebitur.

Ad quod etiam oramus semper pro vobis, vt vos dignos habeat ista vocatione Deus noster, & impleat omne beneplacitum bonitatis & opus fidei in potentia.

Nunc preces addit Paulus, vt Thessalonicenses perseuerent in vocatione: quod fit cum Deus implet suam paternam beneuolentiam, qua in vocatis opus fidei potenter absoluit. Vt enim sua mera bonitate nos vocat Deus, ita & fidem infundit, eique incrementa largitur sua potentia. Opus autem fidei vocat respectu Dei, fidem in nobis efficientis. Admoneatur ergo hic vnusquisque nostrum, ne sacrilege opus Dei in se inchoatum destruat, & sua ingratitudine sibi accersat iram Dei.

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, iuxta gratiam Dei nostri & Domini Iesu Christi.

Finem duplicem perseuerantiæ in fide & vocatione addit. Vnum quidem, vt nomen Domini nostri Iesu Christi glorificetur in credentibus. Alterum vero, vt ipsi credentes in ipso Christo glorificentur, Idque iuxta gratiam Dei & Domini Iesu Christi, ne quis hoc suis ascribat viribus, sed soli poti⁹ bonitati Dei, & merito Christi attribuat. Porrò vt Christus dicitur in ijs glorificari, qui eius gloriam, fide, confessione, tolerantia ac innocentia vitæ illustrant, Sic in Christo glorificantur, quos Christus post multas hic exantlatas ærumnas æternitatis gloria donabit. Admoneamur igitur hoc loco, quo vitæ nostræ omnes actiones & studia referri oporteat.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Hortatur Thessalonicenses, ne sinant se decipi ab ijs qui extremum diem iam in foribus esse prædixerunt. Nam Christus non adueniet priusquam mundus in defectionem prolapsus fuerit, & Antichristus regnum palam obtinuerit, idq; propter ingratitudinem hominum, qui noluerunt veritati credere.

Ordo & partes Capitis secundi.

Poterit hoc caput in quinque partes distribui: quarum prima, est exhortatoria propositio ad constantiam, ne sinant se Thessalonicenses seduci ab ijs qui extremum diem iam ceruicibus imminere clamabant. Secunda est ratio propositionis à vaticinio apostasiæ & regni Antichristi sumta. Tertia consolatoria est, ne frangantur Thessalonicenses ob tantam rerum confusionem. Quarta exhortatio est ad perseuerantiam. Postrema votum & orationem pro Thessalonicensibus continet.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ROGAMVS autem vos fratres, super aduentum Domini nostri Iesu Christi, & aggregationẽ no-

Exhortatoria propositio. Hortatur enim Thessalonicenses ad constantiam, vt perstent firmi in fidei doctri-stri in

ſtri in illum, ne cito dimoueamini à mente neq; turbemini vel per ſpiritum vel per ſermonem vel per Epiſtolam tanquã per nos, quaſi inſtet dies Domini.

na, quam didicerant. Mens enim hic ſignificat certam de veritate Dei perſuaſionem mente conceptam. Solet enim ſæpe ſubiectum pro adiuncto Metonymicos poni. Porrò hic quatuor obſeruētur. PRIMVM, ipſa obteſtatio Pauli, Deinde obteſtandi modus, Tum duplex metaphora, poſtremo fallendi vię, quas vult Theſſalonicenſes cauere. Obteſtatio non ſolum conſtantiam auditoribus verbi cõmendat, verumetiam indicat quam ſolicitus pręco verbi diuini pro ſuorũ auditorum ſalute eſſe debeat: ne quo modo per errores & Phanaticos homines puritas doctrinæ turbetur. Hoc enim Sathan quærit, vt cũ curſum doctrinæ impedire non poſſit, admiſceat ſordes ſuas, ad turbandũ doctrinæ fontem, ne cultus Dei purus maneat. Quare initijs occurrendũ eſt, nec quicquam tanquam leue cõtemnendũ, vnde poſſit expectari periculum, vel in ſpeciem minimũ. Obteſtandi modus, quod ipſos obteſtetur per aduentũ Domini & noſtri aggregationē in ipſum. Solem⁹ enim in obteſtationibus non ſolum res charas, verumetiam quæ ad pręſens negociũ facere videntur, proponere. Hoc enim pacto affectus magis mouētur ad ſeriã de rebus propoſitis cogitationē. Eſt igitur ſenſus præſentis obteſtationis: Si vobis animo charus eſt aduētus Domini. Si deſiderabile eſt vobis ad ipſum Dominum colligi, vt æternũ beati cum illo viuatis, perſiſtite firmi in doctrinæ ſinceritate. Metaphora prior eſt in verbo dimoueamini, græce σαλευθῆναι, eſtque ſumta à maris iactatione, quod pro ventorũ ratione nunc huc, nunc illuc fluctuat. Vult igitur Paulus, ne Chriſtiani ſint adeo incõſtantes, vt ad omnia quæ dicũtur, ferantur & propellantur, nunc in hanc, nunc in illam opinionē. Diſcatur igitur ſolide verbũ Dei, ne phanaticis opinionibus ſit locus, obfirmato corde veritate Dei. Metaphora poſterior, in verbo turbemini, græce θροεῖσθαι, eſtque ſumta à rumorum inconſtantia, quibus qui fidē pro ſua leuitate adhibent, θροεῖσθαι, hoc eſt turbari rumoribus, dicuntur. Quare Paulus hac metaphora monet, ne ſimiles ſimus leuibus hominibus, qui ad quemuis rumorē trepidant. Fallendi vias hic tres ponit, ſpiritum, ſermonem, & Epiſtolã ſuppoſititiam. Spiritus nomine prophetias fictas intelligit, quibus ideo ſpiritus nomen dederunt, vt facilius fallerent. Sic hodie Papiſtæ Spiritui ſancto aſſcribunt ſuas impoſturas, vt eo citius eas tanquã oracula diuina recipiãt homines. Quare ſequendũ conſiliũ Iohannis: Probate ſpiritus, num à Deo ſint. Sermo hoc loco diſputationē ſignificat deceptoriã. Sic enim ſæpe λόγος græcis accipitur. Siue mauis per ſermonē garrulitatem futilem ad fallendũ idoneam, intelligere. Epiſtola ſuppoſititia fraudes Satanicas indicat, quib. ille hanc ad fallendũ technã inuenit vt ſub nominibus Apoſtolorũ mendacia obtruderētur Eccleſiæ: Perinde atq; hodie Papiſtæ ſuos errores ſanctorum patrum titulis ornant. Moneamur itaq; hoc loco vt caueamus omnes præſtigias Satanæ, vtq; lucernam verbi Dei ſolam in ſalutis negocio ſequamur, memores regulæ Ambroſianæ, quæ lib. 1. officiorum in hunc modum legitur: Nos noua omnia quæ Chriſtus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via Chriſtus eſt. Si igitur Chriſtus non docuit, quod docemus, etiam nos id deteſtabile iudicamus.

Ne quis vos decipiat vllo modo.

Repetitio eſt propoſitionis cum aſſeueratione, quæ enim tenacius hominum mentibus hærere cupimus, ſæpius inculcamus.

Quia niſi venerit ἀποστασία prius.

Ratio propoſitionis à vaticinio defectionis præceſſuræ aduentum Domini. Eſt autem defectiua oratio. Nã ſubaudiendum eſt, Nõ veniet dies Domini. Sic ergo ordina, quia nõ veniet dies Domini, niſi prius venerit ἀποστασία. & eſt ꝓpoſitio hypothetici ſyllogiſmi loco integri argumenti à poſitione antecedentis ad poſitionē conſequentis in hunc modum: Si non venit ἀποστασία, nondum veniet dies Domini. Atqui non venit ἀποστασία, igitur nondum veniet dies Domini. Deſcribit autem hic defectionem, quæ per totam Eccleſiam graſſabitur, vt ſit veluti quoddã vniuerſale impietatis diluuium (quo enim propior eſt aduentus Domini, eo magis omnia miſcet Satan, turbãdæ Eccleſię cauſſa) mox caput tantæ defectionis cõſtituens aduerſariũ Chriſti ſeu Antichriſtũ, qui in templo Dei ſedens diuinos honores ſibi vſurpabit. Porrò qualiſnã futura eſſet hæc ἀποστασία, obſcurũ videtur, pleriq; ad Romanã monarchiã referunt, ac ita exponũt: quando Romana monarchia finē fecerit, & Antichriſtus in locum eius ſucceſſerit, aderit in forib⁹ dies Domini. Verum hęc expoſitio nimis videtur coactã, alij inſiſtētes vocabuli ꝓprię ſignificationi, ἀποστασίαν intelligunt perfidã mundi à fide Chriſti defectionē, vnde apoſtatæ dicũtur religionis deſer-

tores. Cum itaq; prædicitur hic vniuersalis quædã mundi defectio à fide, indicatur simul prius prædicandum esse verbum fidei per vniuersum orbem. Nemo enim à Christo defice re potest, nisi qui prius per Euangelij prædicationē Christi imperio erat subiectus. Hunc esse genuinum huius loci sensum nō dubito. Præsertim cum Paulus prioris Timothei 4. hanc apostasiam ad fidem referat his verbis: Spiritus clare dicit, quod in extremis temporibus ἀποςήσονται, hoc est, apostatæ fient, seu deficient quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus & doctrinis dæmoniorum. Hic quia Paulus verbo vtitur à quo nomen ἀποστασία descendit, non dubito quin vtroq; loco de eadem defectione, nimirum à fide loquatur. Huc accedit quod Paulus videatur ad duo Christi dicta respexisse, quorũ alterum est Matth. 24. & prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo in testimoniũ omnibus gentibus. Alterũ est Lucæ 18. Veruntamē filius hominis cũ venerit num inueniet fidē super terrã? Hic Christus aperte loquitur de defectione vniuersali mundi à fide. firmiter igitur statuamus Paulum de defectione à fide loqui, quæ Euangelium per vniuersum prædicatum orbem sequetur, id quod euentus etiam (proh dolor) comprobat. Nam Asia, & Africa, & magna pars Europę à fide Christi defecerat, & pleriq; eorum, qui de fide gloriantur, factis eam negant, & declarant se turpiter à fide defecisse. Sed quid hinc fidelis colliget? Primum, hoc vaticinium obijciet scandalo defectionis & confusionis tot regnorum ac populorum à fide Christi, in qua iram Dei aduersus ingratitudinem hominum consideret. Deinde huius defectionis cogitatione excitetur pius ad serium timorem Dei & gratitudinem erga Deum, ne ingratus ipse quoque aliquando abijciatur.

Et reuelatus fuerit homo peccati. Iam de capite defectionis agit. Texitur autem hic descriptio Antichristi eiusq; regni. Hic tametsi vnus reuera non est, vnius tamē personæ nomine describitur, cũ propter regnum, quod cõtra Christum erigit, Tum propter spiritũ Sathanæ, quo aguntur omnes qui Christo se opponunt. vnus igitur ratione regni Antichristiani dicitur. Deinde & vnus dicitur κατ᾽ ἐξοχήν, qui per successionem tamē supremum locum in regno Christo aduersario tenet. Quare cum regnũ Papæ prætextu religionis Christianæ, cum Christi regno ex diametro pugnat, & Papa in eo tanquã summus Monarcha præsidet, ne dubitaueris ipsum Papam hoc modo Antichristũ recte dici. Dicuntur autem multi Antichristi, sed diuersimode. primum in genere, quotquot Christo quocunq; modo aduersantur. Quales sunt Iudæi, Turcæ, Prophanæ gentes, & alij qui vel professione, vel doctrina, vel moribus Christo se opponũt. Deinde dicuntur à Iohanne Antichristi, quotquot spiritu Satanæ acti sub Christiano nomine se Christo opponunt, per doctrinã, qui nũc Pseudoprophetę, nũc hæretici dicuntur, nō autē Pseudochristi. Nam hi fuerunt qui pro saluatoribus Iudaico populo ante deuastationē Hierusalem se venditarunt, quales fuerunt Teudas Magus, Iudas Galilæus, Simō Magus & Aegyptius quidam, multiq; alij, de quib. Ioseph⁹ varijs in locis. Cæterũ ne odio papatus videamur Papam Antichristiani regni caput cōstituere, primum cōstituamus definitionē Antichristi, eamq; stabiliam⁹ verbo Dei. Deinde videamus in explicatione descriptionis Paulinæ, cōueniátne data definitio Papæ eiusq; regno an nō. Sit itaq; hæc definitio. Antichristus, latine aduersari⁹ Christi, seductor est qui religionis Christianæ prætextu in tēplo Dei sedēs, diuinos sibi honores vsurpat, quiq; negãdo Iesum esse Christũ, sibi alijsq; multis est exitio, homines à Christo ad spirit⁹ seductores, & doctrinas dęmoniorũ signis abducēdo, quo ingrati erga veritatē Dei, pœnas suę ingratitudinis erroribus mortiferis obsequentes luãt. Hæc definitio ex varijs scripturæ locis est collecta. Quod Antichristũ aduersariũ Christi dicã, ratio nominis est, hunc ipsum seductorē & negatorē Christi cũ Ioh. 1. 2. & 4. vōco. Reliqua partim ex præsenti loco Pauli, partim ex 4. cap. prioris Epistolæ Pauli ad Timotheũ sumta sunt. Verũ quia vnum ex mēbris definitionis datę nō videtur prima facie cōuenire Papæ, quod tamē Iohannes diserte ponit cũ definit Antichristum videlicet qui negat Christũ esse Iesum, opus est huius membri dilucida explicatione. Negatio itaq; Christi duplex est, Totalis & partialis. Totalis negatio est Iudaica & Mahometica seu Turcica, qua negatur fili⁹ Mariæ esse promissus ille Messias, hoc est Christus saluator in se credentiũ. De hac negatione si Iohannes loquitur, Antichristi vocabulum latius accipit quam Paulus. Nam Paulus Antichristum in templo Dei collocatum iri prædicit, vt qui voce quidē & cōfessione agnoscet Mariæ filiũ esse Christum, nec de ipsius persona cum ipsis Iudæis dubitet. Relinquitur ergo Antichristũ, de quo Paulus loquitur, nō in totum Christum abnegare. Alia est negatio Christi partialis seu hæretica, qua quæ Christus habet ꝓpria, illi detrahũtur. Hac negatur alias diuinitas, cui se Cerinthus & Ebion tēpore Iohannis Apostoli opposuerunt, & postea Arrius & multi alij. Alias humanitas quam

quam oppugnabat Martion, Valentinus, Secundus & alij multi. Alias persona, cuius distinctioné à patre rabiose negauit Sabellius, Paulus Samosatenus, Praxeas, & nostro tempore Michaël Seruetus Hispanus. Alias officium, sed officij negatio duplex est. Quædã enim in doctrina & moribus sita est, qualis est Pelagij & Papaliũ omniũ qui voce & vita negant Iesum esse Christum, id est, non tribuunt ipsi hunc honorem, quod solus sit vita & salus credentium iuxta scripturas: sed partẽ salutis asscribunt operibus, ijsq; ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in moribus tantum est posita, eaq; est interna & externa. Interna quidem, cum iuxta verbum vera Christi fiducia nõ sumus pręditi. Externa vero, quoties factis negamus impijs, quem ore confitemur. Quanquam itaq; Papa nec diuinitatem, nec humanitatem, nec personæ fidem impugnat, Tamẽ Christi negator est, quatenus ipsius officium proprium alijs rebus quam soli Christo tribuat. Et quoniam Christus officij sui caussa venit in hunc mundum, atq; hoc officium negat Papa, relinquitur Papam turpiter Christum abnegare, atq; adeo hoc nomine Deo patri & filio aduersari. Quomodo autem reliqua definitionis membra Papæ cõpetant, in textus enarratione videbimus. REVELATVS FVERIT. Reuelari hic opponitur occultis insidijs, vt sit reuelari aperte occupare regnum & exercere Tyrannidem in Ecclesia, quod nemo nõ videt Papam fecisse vltra nongentos annos, inde vsque à tempore Phocæ imperatoris, à quo primatum in Ecclesia obtinuit Papa. HOMO PECCATI. Quædam græca exemplaria nõ ἁμαρτίας sed ἀνομίας habent, hoc est, iniquitatis, quemadmodum & vetus interpres legisse videtur. Hoc Epitheto significatur quod legis diuinæ contemtor sit ac transgressor. Vt qui & se & alios iniquitate constrictos inuoluat. Hoc qui non fatetur Papæ conuenire, plane cœcus est. Totam enim rationem cultus Dei peruertit, & loco legis diuinæ, suas traditiones iam multos annos obtruserat Ecclesiæ.

Filius perditionis.

Hoc est, vt ipse est perditus: ita perditionis author est alijs. Hic sane titulus vt optime Papæ congruit: Ita omnes monet vt ipsum tanquam pestem ac perditionis magistrum fugiant. Paulus pronunciat anathema esse, qui inuertit Christi Euangelium, & Christus vocat Iudam filium perditionis, qui Christum osculo perdidit, qui fieret vt Papa nõ recte diceretur filius perditionis, qui plusquam proditorio osculo Christum prodit, eius Euangelium inuertendo, & sanguinem ipsius sacrosanctum pedibus conculcando?

Qui est aduersarius.

Græcè ὁ ἀντικείμενος. vbi articulus emphasin habet, vt significetur caput Antichristiani regni, qui se Christi officio opponit, sibi tribuit quod Christi est proprium, quod sane in papam quadrare probatum est antea, & mox clarius ostendetur.

Et efferens se aduersus omne, quod dicitur Deus aut numen, adeo vt ipse sedeat in templo Dei, tanquam Deus, ostentans seipsum quasi sit Deus.

His tribus attributis, quæ eodem pertinent, arrogantia Antichristi describitur, qua vult suas leges æternis Dei decretis præferri. His notis significatur, quod Antichristus non sit aliquis proprie extra visibilem Ecclesiam, sed quod sit arrogans quispiá glorians de Ecclesiæ titulo atq; efferens se vsq; adeo, vt se ostentet quasi sit Deus. Id quod sane non ad naturam diuinam, sed ad potestatem in Ecclesia referendũ est, qua potestate sibi sumit ius cõdendi leges vitę & mortis in Ecclesia. Iacobi 4. dicitur, Vnus est legislator qui potest seruare & perdere. Loquitur autẽ hic Apostolus nõ de externa politia, sed de spirituali regimine. Quare cũ cõiungitur seruandi perdendiq; potestas cũ legislatoris Dei officio, significat Apostolus eos omnes totam maiestatem diuinã ad se rapere, qui sibi ius ferendæ legis vendicant. An nõ hoc verissime in Papã quadrat? An nõ iste perditus suas leges diuinis legibus præfert? An non atrocius scelus est Papistis vesci carnibus die veneris, quam toto anno scortari? Illum enim igne expiant, huic leuem & ridiculam satisfactionẽ in contumeliã sanguinis Christi imponunt crudeles Psychotyranni. An nõ capitalius censetur crimen si vxorẽ duxerit sacerdos pius, quã si centies impurus nebulo in adulterio fuerit deprehẽsus? Cum tamen Paulus vtrumq;, hoc est interdictũ ciborum, & prohibitionem coniugij doctrinas dæmoniorũ pronunciat. An nõ facilius ignoscunt, si quis perpetuis potationibus se obruat, quam si missarũ prophanationi sæpius nõ intersit? Atq; adeo legem Dei violare, Papæ cum suis leue, & venia dignũ peccatum iudicatur: ac decretum Papæ violare scelus est inexpiabile. An non hoc est efferre se contra Deum ac omnem religionem? An non est vendicare

dicare sibi imperium in Ecclesiam? Quare nemo dubitet quin Roma sit suprema sedes Antichristiani regni, & meretrix illa Babylonica, quam Iohannes vidit, ac angelus interpretatur ciuitatem magnam habentem potestatem super reges terrę, Et quod Papa sit eius summus administrator, adeoque ipse Antichristus.

An non meministis quod cum adhuc apud vos essem, hæc dixerim vobis?

Paterna obiurgatiuncula est, qua taxat illorum obliuionem, & simul eis in memoriam reuocat, quę apud ipsos coram & de aduentu Domini & reuelatione Antichristi disseruerat.

Et nunc quid detineat scitis, donec reueletur ipse suo tempore.

Repetit caussam moræ aduentus Domini, quam eos minime ignorare dicit, & quanquam hoc loco in sententia reddenda variant interpretes, tamen nō dubito mentem Pauli hanc fuisse. Et nunc τὸ κατέχον id est quid detineat seu moram & impedimentum (quo minus aderit dies Domini, adeo cito, veluti quidam apud vos dicunt) scitis hoc esse, quod oporteat antea reuelari Antichristum, idq; suo tempore, scilicet post prædicatum Euangelium paſsim per orbem, & repudiatam gratiam, atque ita nihil hic noui dicit Paulus, sed tantum repetit cum asseueratione quod antea dixerat.

(Mysterium enim iam operatur iniquitatis, solum tenens modo donec è medio fiat)

Hæc recte à veteri interprete in parenthesin includuntur. Estq; prolepsis valde necessaria, cui additur consolatio. Prolepsi occurrit obiectioni huic: An non hodie multi Antichristi sunt? Sicuti Iohannes dicit. Multos iam Antichristos venisse. Quare vaticinio cōpleto dies Domini haud dubie ceruicibus imminet. Respondet Paulus, Antichristus iam operatur mysterium iniquitatis, hoc est, arcanū suæ iniquitatis clam orditur, sed nondū iniquitatis regnū plene occupat, quod sane futurum est antequā veniat Dominus. Nec aliud Iohannes vult quam speciales tum sectas emersisse, quæ essent futuræ disſipationis & regni Antichristi pręludia. Cerinthus enim, Basilides, Martion: Valentinus: Ebiō: Arrius & reliqui eius regni membra erant, quod regnum diabolus postea aduersus Christum erexit. atq; hæc de prolepsi. Cōsolatio autem est in verbis sequētibus. Solum tenens modo donec è medio fiat seu tollatur. atq; ita hæc interposuit Paulus ac si diceret, Antichristus qui modo tenet, id est occulte molitur regnum introducendo varias sectas, non perpetuo in Ecclesiam sæuiet. Nam limitata est eius potestas. Fiet enim aliquando, vt è medio tollatur. Atq; ita hæc interposuit Paulus in consolationem eorum, qui sub Antichristi iugo premuntur. Hæc itaq; Pauli mens est. Tametsi duplex verborum ordinatio adhiberi potest. Prior vt mysteriū sit nominatiui casus, hoc modo: mysterium iniquitatis iam operatur, id est efficax est, scilicet per Antichristi præcursores, quod ita tamen resolui debet. Antichristus occulte suam iniquitatē modo exercet, scilicet per sua membra seu præcursores hæreticos sicuti supra expositum est. Posterior ordinatio (sed prius deletis vsitatis distinctionibus) hæc est, qui obtinet modo donec è medio tollatur, tantum operatur nunc mysterium iniquitatis, Hoc est, Antichristus qui nunc per falsos doctores obtinere imperium videtur, non tamen plenum imperium adhuc nactus est, sed tantum occulte iniquitatis regnum molitur. Sed eandem habet sententiam vtraque ordinatio.

Et tunc reuelabitur iniquus ille.

Hæc verba non ad parenthesin (Irenæus lib.3.cap.7.) sed ad ea quæ præcesserunt referenda sunt. Estq; repetitio præcedentium, quo aptius sequentia attexi posſint. Proinde sic construe, & tunc (id est suo tempore scilicet post prædicatum Euangelium passim per orbem; & post repudiatam gratiam) Ille iniquus (hoc est, Antichristus) Reuelabitur (id est imperium obtinebit ac palam in Ecclesia visibili regnabit) hunc genuinum verborum sensum esse conuincit textus peristasis.

Quem Dominus destruet spiritu oris sui, & abolebit illustratione aduentus sui.

Dixit Antichristum è medio tollendum, Nunc quomodo id fiat exponit, nimirum per spiritum oris Christi & illustrem seu gloriosum aduentum Domini. Est autē spiritus Christi, ipsa Euangelij prędicatio, per quam regnum Antichristi cōquassabitur, & paulatim cōsumetur, in totum autē non ab-

nō abrogabitur antequam Dominus ad iudicium venerit. Porrò tametsi omnibus seculis fuerunt pij quidā viri, qui improbarunt Papæ Tyrannidem: Tamen integrum suū regnū obtinuit vsq; ad annum Domini 1517. quo Lutherus cœpit spiritu oris Domini Papatum inuadere, à quo tempore adeo sparsum est Euangelium per pios Euāgelij ministros, quod tantum nō vniuerso orbi Antichristi, hoc est Papæ, impostura innotuerit, atque ita destructio regni Antichristi non subito fiet, sed paulatim, donec ipse Dominus suo aduentu extremā manum apposuerit. Id quod haud dubie multo citius futurū est, quā nostra oscitantia somniat. Euentus vaticiniorum omniū Dominum in foribus esse clamat, ipsa rerū natura languida & effœta & quasi eneruata idē ostendit & testatur. Sed quo hæc pertinent? vt vigilem⁹ & oremus, nescientes quando Dominus noster venturus sit, sero an medio noctis, in gallicinio, an diluculo, ne si venerit repente offendat nos dormiētes. Sicut enim erant dies Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Paulus 1. Thessal. 3. sumto argumento ab inopinato aduentu Domini, hortatur ad vigilantiam & sobrietatem, cui si non obtemperauerimus, futurum est, vt audiamus cum fatuis virginibus. Amen dico vobis, nescio vos.

Cuius aduentus est secundum operationem Satanæ in omnipotentia & signis & prodigijs mendacibus, & in omni deceptione iniusticiæ.

Hysterologia est. Descripsit enim regnum Antichristi & eius destructionem. Nunc eius aduentum & regni administrationem attingit. Virtute enim Satanę omnia agit, & vt posit regnum occupare, signis & prodigijs mendacibus clarebit, varijsq; fallēdi artibus, quo suā Tyrannidem stabiliat, instructus erit. Quis non videt hoc in Papatum optime quadrare? Quot signa & miracula edebantur in Papatu ad confirmandā idolatriā & inuocationem sanctorum, imo adorationem statuarum? An non totus Papatus vsq; ad ortam Euangelij lucem per beatum Lutherum huiusmodi scatebat signis? Quænam quęso maior deceptio iniusticiæ esse potuit, quam missarum prophanatio? de purgatorio figmentum? atque innumerabilium fraudum excogitatio? Quare admoniti ne sinamus nos talibus imposturis abduci à Christo, sed potius eas verissimas Antichristi notas agnoscamus ac detestemur. PORRO hic locus postulat, vt aliquid de miraculis dicatur, quo inter vera & fallacia discernere possimus. Signa itaq; vera & miracula sunt, quasi quædam solennis subscriptio, qua Deus suum verbum approbat. Fallacia itaque omnia sunt, quæ à Christi Euangelio homines abducunt. Verum vt hic mens pia magis confirmetur, signa illa & miracula meditanda sunt, quibus Deus non solum suum verbum confirmauit, sed etiam quibus regnum Satanę inuasit, ac se mundo declarauit Satana superiorē. Huiusmodi sunt plurima inde vsq; à condito mundo edita, donec extrema obsignatio Euangelij in die Pentecostes accessit, dato spiritu sancto Apostolis visibili specie. præcipua autem sunt miracula noui testamenti per Christum Dominum edita, quæ Satanas nulla arte imitari potuit. His signis cōtenti simus, quibus veritas Euangelij confirmata est, reliqua relinquamus ijs, qui imposturas Papistarum & Satanæ admirantur & suspiciunt.

In ijs qui pereunt.

In consolationem piorum potentiā Antichristi restringit ad certum hominum genus, nimirum ad eos, qui pereunt sua culpa & ingratitudine. Stat enim firma & immota sententia: Deus vult omnes homines saluos fieri, sed per medium ordinarium, id est per fidem in Christum, qui hoc medium abijciunt, sua culpa pereunt.

Pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt in hoc, vt salui fierent, & propter hoc mittet eis Deus efficaciam seductionis, in hoc vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed oblectati sunt in iniusticia.

Dixit in quibus sit efficax futura impostura Antichristi, nimirum in pereuntibus, Nunc caussam perditionis in ipsos transfert, nimirum quod noluerint recipere, quam dilexisse oportuit, veritatem, hoc est, verbum Dei verum de salute generis humani consequenda per Christum vnicum saluatorem. Deinde ingratitudinis pœnam addit, nimirum quod Deus huiusmodi ingratis hominibus mittat iusto suo iudicio efficacem illusionem, permittendo scilicet diabolum mendacibus signis, falsam doctrinā cōfirmantibus, homines in errores præcipitare, quo damnētur ob suam infidelitatem & ingratitudinem. Atq; hic aperte notatur caussa, cur totus fere mundus prolapsus sit in tā tetros errores. Ad hanc caussam vertamus oculos quoties in regnis & prouincijs Euangelij cursum impediri audimus. Hinc & nos admoneamur, ne

ſimili ingratitudine,rurſus errorib⁹,aſtu Satanæ inuoluamur.De hiſce cauſsis reiectionis
& approbationis copioſius Paulus agit ad Rom.1.2.3.8.9.10.11.Summa huc redit. Vt homi-
num peruerſitas & iuſtum Dei iudicium cauſſæ ſunt damnationis pereuntium : Ita miſe-
ricordia Dei & in eandem firma fiducia cauſſæ ſunt ſalutis eorum qui ſaluantur.Nam hoc
æternum Dei decretum eſt conſilium, quod credentes in Chriſtum ſalute vitaque æterna
donare velit.In hoc enim ſolo dilecto charos nos habet cœleſtis pater,ad Ephe.1.

PVGNAE INTER CHRISTVM ET EIVS HOSTEM, PAPAM ANTICHRISTVM, DESCRIPTIO.

Etſi pij omnes norunt Papam ſub titulo ſerui ſeruorum Dei, opponere ſe Chriſto Do-
mino noſtro,vnico Saluatori credentium:Tamen vtile eſt non tantum in genere hoc ſci-
re,verumetiam diſtincte & ſpeciatim errores Papiſticos & multiplices corruptelas videre,
vt eo magis abominemur, ac tanquam anathema fugiamus Papam , atq; eius Tyrannidē
in Eccleſiam Dei deteſtemur. QVI prima elementa veræ religionis deguſtarunt, facile vi-
dent formam regni Chriſti longe aliam eſſe, quam eſt forma regni Antichriſtiani. Quare
& adminiſtrationem vtriuſq; diuerſiſsimam eſſe neceſſe eſt. Chriſtus interrogatus à Pila-
to de regno,reſpondet:regnum ſuum non eſſe de hoc mundo,hoc eſt,nō eſſe mundanum
imperium,quo ipſe ſuis imperet. Idem diſcipulis de primatu concertantibus,manifeſte
diſtinguit inter ſuum regnum & regna mundi.Ita enim ait:principes gentium dominan-
tur eorum,vos autem non ſic.Quid quæſo hac diſtinctione manifeſtius? Quid hac prohi-
bitione clarius?Contra hanc prohibitionem Papa regna mundi ſibi ſubiecit, & multo cru
delius imperatoribus optimis & regibus imperauit, quam vlli Nerones. Finxit ſibi duos
gladios datos eſſe,vnum ſecularem,quo mundi imperia adminiſtret : Alterum ſpiritualē,
quo Eccleſiam regat.Quis vſquam adeo cœcus eſt,vt non videat Papam ſe Chriſto hic op-
ponere? Turca ſe Chriſto opponit,ſed manifeſte.Papa vero non tam manifeſte,nam Chri-
ſti ſe ſeruum fingit,Chriſti authoritatem prætendit,Sed exemplo Iudæ qui proditorio oſ-
culo Dominum ſuum prodidit.Tu es Petrus,inquit Chriſtus , & ſuper hanc petram ædi-
ficabo Eccleſiam meam.Hoc dictum arripit Papa,ac de ſe dictum interpretatur. Quis nō
hic videt Sycophantam eſſe Papam,qui ſuo impuro ore ad ſe transfert,quod à ſe alieniſsi-
mum eſt?Petrus dixerat,Tu es Chriſtus filius Dei viui.Quod reſponſum Chriſtus appro-
bans ait: Beatus es Simon BarIona, quia caro & ſanguis non reuelauerunt tibi, ſed pater
meus cœleſtis,& ego tibi dico,Tu es Petrus,& ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiā meā.
Hic promiſsio & confeſsio coniunguntur. ex quo liquido conſtat, quód promiſsio non
ſimpliciter ſit accipienda,ſed cum confeſsionis cōditione. Qui ergo confitetur Chriſtum
filium Dei eſſe & vnicum mundi ſaluatorē , petra illa eſt de qua Chriſtus hic loquitur,nō
quidem perſonæ dignitate,aut ſucceſsionis ratione,ſed confeſsionis reſpectu : Quæ con-
feſsio habet promiſsionem clauium, quibus aperitur & clauditur regnum cœlorum. Vbi
ergo hæc confeſsio non eſt,ibi nec claues ſunt. Iam autem experientia docet hanc confeſ-
ſionē nō eſſe in Papa Romano, de quo dubitare nō poteſt, qui vitas Paparum nouit,inter
quos ne vnus quidē inuenitur qui Chriſtum docuit & ſincere cōfeſſus eſt. Taceo multos
extitiſſe qui ſalſe omnem religionem deriſerunt, & gauiſi ſunt in ſinu , quod ſub religio-
nis prætextu ſibi tantas delicias acquiſiuerint. Hinc patet quam iniuſte,quam ſacrilege,
quam mendaciter Papa ſibi dictum Domini,tu es Petrus,&c.accōmodat,& contra Chri-
ſtum,ſuum regnum mēdaci interpretatione verborum ſtabilire conatur.Hoc regnū Anti
chriſtianū fraude & mendacio partum,Tyrannide,gladio,igni,omniū ſuppliciorū gene-
re tuetur,& adminiſtrat,nō Chriſti legibus, ſed ſuis iniquiſsimis decretis & traditionib⁹
in ſuum & multorum certiſsimum exitium. ETSI autem hæc pijs nota ſunt in genere de
regno Antichriſtiano,(cui vt monarcha & toparcha Satanę pręſidet Papa) & de ei⁹ tyran-
nica & cruenta adminiſtratione:tamē operæprecium eſt vt magis eius inſidiæ caueantur,
diſtinctius oſtendere quibus in partibus Papa manifeſte ſe Chriſto opponat,de qua re mo
do dicemus nō quidē plene ſed tantum indicando potiſsima τῆς ἀντιμαχήσεως capita. OMNI-
BVS pijs notū eſt Eccleſiā Dei,quæ eſt ſponſa Ieſu Chriſti, colligi,ædificari,conſeruari,ful-
ciri,& cōſiſtere his quatuor,doctrina diuinit⁹ patefacta,Sacramētis diuinis , cæremonijs,
& diſciplina.hæc quatuor vbi ad regulā cōgruunt,non dubium eſt ibi veram & catholicā
eſſe Eccleſiam Ieſu Chriſti.Contra vbi non ſunt integra,illic vel Eccleſiam nullā eſſe,vel ci
ues Eccleſię tanquā in Babylonico quodā carcere captiuos eſſe. Quemadmodū enim olim
Babylone exulabat Eccleſia,ita hodie in regno Papæ non pauci pij deliteſcunt. Videamus
ergo quomodo in his quatuor conueniat Babylonicæ meretrici cum ſponſa Chriſti, Quæ
eſt Eccleſia. DOCTRINA ſponſæ Chriſti triplex eſt , videlicet legis , Euangelij , & cultus

Dei.Etſi autem hæc tertia pars legis eſt,ſi eius materiã reſpicis,& Euangelij,ſi modum præ ſtandi ſpectas: Tamen diſtinctam facio,quia non ex lege ſeorſum, nec ex ſolo Euangelio, ſed ex vtraq; doctrina manat.QVANTVM autẽ ad legem Dei, hoc eſt, decalogum attinet, Sponſa Chriſti æſtimat legem ex eius authore Deo,& ex eiuſdem perfectione.Nam qui eam fecerit viuet in ea iuſtus & charus Deo,qui legis author eſt ſapientiſsimus,& ſolus habet poteſtatem condendi leges vitæ & mortis.Hæc planiora ſunt quam vt vlla interpretatione egeant.Nam & ipſe Deus ſe authorem legis pronunciat, & idẽ dicit ſe in lege proponere vitam & mortem,benedictionem & maledictionem, & Paulus eandẽ ideo ſpiritualem vocat,quia & ſpiritualem obœdientiam requirat,& ſit perfecta recte viuendi norma. Etſi autẽ Eccleſia Chriſti fatetur hæc de lege Dei: Tamen dũ ſe reſpicit Eccleſia,agnoſcit ſe cum Paulo nequaquam poſſe legi perfectam obœdientiam præſtare, Imo ne cultum Dei inchoare poſſe ex ſola lege. Hac cõfeſsione Eccleſia nõ accuſat legem Dei ſanctam,puram & perfectam,ſed ſuas maculas deplorat:quibus inuoluitur,adeo vt puram obœdientiam præſtare nõ poſsit.Quod & Paulus cõfirmat,prouocans ad teſtimonia corruptiſsimæ noſtræ naturæ,adducens in medium vniuerſalem omnium hominum experientiam,proponens iuſtum Dei iudicium in omnes, proferens oracula Dei quæ idem teſtantur,cõmendans nobis finem mortis Chriſti qui eſt iuſticia credentium & ſalus. Nam ſi(inquit)ex lege eſt iuſticia, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. HACTENVS diximus breuiſsime in quo loco lex Dei ſit apud ſponſam Chriſti,Nunc videamus quid Antichriſtus Papa ſentiat.

PAPA omnium primum & legis authorem Deum, & legẽ ipſam ſumma & nefaria iniuria afficit.Sed quomodo hoc probas?Papa manifeſte ſuas leges legi diuinę anteponit.ex quo ſequitur quod ſe ſuperbe extollat ſupra Deũ ipſum. Nã qui ſuis legibus alterius leges opprimit,manifeſte ſe anteponit illi cuius leges cõtemnit.Atq; hoc eſt quod Paulus dicit, Et efferens ſe aduerſus omne quod dicitur Deus aut cultus. Quod autem Papa ſuas leges diuinis legibus anteponat,in pœnis cernitur.Multo grauius punit Papa tranſgreſſores legum ſuarũ,quam violatores legis diuinæ. Mœcho,ſcortatori ridiculam ſatisfactionẽ imponit,vt forte ieiunet vnum aut alterũ diem, aut vt numeret ſuo ſacrificulo certã pecuniã pro miſſa murmuranda.Nam egregie norunt Satellites Papę variare ſatisfactionũ modos pro hominum cõditione,diuitũ & pauperum. Vt enim diuites pecunia,ita pauperes preculis & ieiunijs expiare ſolent.At ſi quis forte carnes ederit die Veneris cõtra interdictum Papæ,aut verbulum dixerit contra idolatriã Romanam, Hic non preces, nõ pecunia,non ieiunia ſatisfaciunt,ſed atrociſsimæ pœnæ excogitantur,quib. vel minima decreti papalis violatio punietur,nõ quidẽ vt pœna illa crudeliſsima ſit ſatisfactoria pro admiſſo delicto cõtra legem Papæ,Sed vt punitus tradatur diabolo æternis pœnis expiandus. Quam vera ſint quæ dico,teſtantur infinita exempla eorũ, qui ab immaniſsimo pſychotyranno Papa crudeliſsimis pœnis propter violatas leges papales affecti ſunt.An nõ hoc eſt decreta miſeri hominis anteponere ſapientiæ Dei? An nõ hoc eſt Deũ de throno maieſtatis ſuæ detrudere,& ſe ſupra Deũ ſuperbe efferre?Qui ergo ſe Papę ſubijcit,à Deo ꝓditorie deficit,& cũ Papa ſe Chriſto ſuperbe opponit,nõ ſine ſuo certo interitu,niſi mature per gratiã Dei reſipiſcat.HVC accedit & alia iniuria, qua Papa diuinam legem afficit.Nam & eã externa tantum præcipere,& prohibere,& imperfectã eſſe nefarie conuiciatur,contra manifeſtã Chriſti interpretationẽ,& teſtimonium.Papa dicit legem Dei cohibere manũ tantum,at Chriſtus eã requirere intimos affectus teſtatur. Papa ſomniat legi ſatisfieri externa diſciplina. at ſeruus Chriſti Paulus clamat legem Dei ſpiritualẽ eſſe, ſe vero carnalẽ venditũ ſub peccatum,adeo vt non poſsit legi perfectam obœdientiam præſtare.Chriſtus dicit ſi vis ad vitam ingredi,ſerua mandata,vnde perfectio legis concluditur.Sed Papa collocat perfectionẽ in obœdientia humanarũ traditionum,in ficta paupertate,& Sodomitica virginitate. Ex his vel cœcis clarum eſſe poteſt,quod Papa ſe Deo & Chriſto eius opponat,in prima doctrinæ Eccleſię,parte videlicet in lege diuina,cui nõ ſolũ ſuas præfert,& ſe Deo anteponit, verumetiam eam maligne contra mentem Dei interpretatur, ac vt imperfectam ſubijcit ſuis traditionibus,quibus perfectionis laudem tribuit, quam ſacrilege ſapientiæ Dei adimit.Nunc accedamus ad ſecundam partem doctrinæ Eccleſiæ, quæ eſt Euangelium.

SPONSA Chriſti quæ eſt Eccleſia nõ aliud Euangeliũ, quã quod ſuus ſponſus tradidit, quod habet teſtimonium à lege & Prophetis,agnoſcit.De quo Paulus ait:Si quis aliud Euangelium euangelizauerit,quã nos,anathema ſit.Hoc Euangeliũ Chriſtus vt artifex ſummus Lucæ 24.his verbis definit:Sic ſcriptũ eſt & ſic oportebat Chriſtum pati & reſugere à mortuis tertia die,& prædicari in nomine eius cõuerſionẽ & remiſsionẽ peccatorũ omnibus gentibꝰ. Proinde Euangeliũ eſt vniuerſalis prædicatio cõuerſionis & remiſsionis peccatorũ in nomine Chriſti paſsi & reſuſcitati à mortuis. In hac definitione multi ſunt the-

ſauri cœleſtis ſapiẽtiæ, quos ſola Eccleſia Chriſti recte nouit explicare, & in vſus ſuos prudentes transferre. Vt autem appareat quantũ aduerſetur Chriſto Antichriſtus Romanus, explicabo hanc definitionem, & ſcripturis diuinis illuſtrabo. PRIMO ergo loco obſeruádũ eſt quod Euangeliũ ſit vniuerſalis prædicatio. Particula vniuerſalis expreſſe ponitur, cum dicitur à Domino, quod oporteat prædicari omnibus gẽtibus. Nam ita Hebraiſmum explico in omnes gentes. Huc facit & mandatum vniuerſale Matth. 28. Ite & docete omnes. Et Mar. 16. Euntes in mundũ vniuerſum, & prædicate Euangeliũ omni creaturæ. Ex his liquido conſtat, quod Euangeliũ non ad hanc vel illam nationẽ pertineat excluſis cæteris, ſed ad omnes nationes ſub ſole, & ad omnes homines in omnibus nationibus. Apparuit inquit Apoſtolus Chriſti, gratia Dei ſalutifera omnibus hominibus. & alibi: Deꝰ vult omnes homines ſaluos fieri, et ad cognitionẽ veritatis venire. Quid cõſolationis hinc hauriat ſponſa Chriſti, quando luctatur cum cõſcientia peccati, nemo verbis explicare poteſt, Sed quilibet hoc intra ſe ſentit facilius, quam de eo loqui poſsit. DEINDE hæc definitio habet, qualis ſit prædicatio Euangelium, videlicet cõuerſionis, & remiſsionis peccatorum in nomine Chriſti. PRIMVM dicitur Euangelium prædicatio conuerſionis. Fit autẽ hæc conuerſio, cum renunciamus Satanæ & peccato, & confugimus ad miſericordiá Dei, certa fiducia in Chriſtum paſſum pro nobis & reſuſcitatũ, recumbentes. Euangeliſta ſignificáte voce vtitur cum propheticam appellationẽ videlicet conuerſionem transfert μετάνοιαν: qua voce ſignificatur nõ ſimpliciter quæuis conuerſio, ſed certa quædá cõuerſionis forma videlicet animi, idque iuxta regulam Euangelij. Vulgo redditur μετάνοια pœnitentia: quæ appellatio non à forma conuerſionis ſumitur, ſed à parte antecedente ſeu à conuerſionis initio. Sunt enim tres conuerſionis partes, videlicet contritio, cui proprie conuenit pœnitentiæ appellatio, fides, & bonũ propoſitũ, ſeu noua obœdientia. Cõtritione dolemus nos peccaſſe, & pœnitet nos facti. Fide conuertimur ad miſericordiá, quam offert Euangelium in Chriſto mediatore & reconciliatore noſtro. Cum hac fide neceſſario cõiunctum eſt bonum propoſitum, ſeu noua obœdiẽtia. Antecedens proinde pars conuerſionis eſt cõtritio. forma conuerſionis eſt ipſa fiducia in Chriſtum. conſequens pars eſt noua obœdientia ſeu bonum propoſitũ. Hoc cernitur clare in omnium hominum conuerſione, Id ꝗ paucis exemplis oſtendá. DAVID primum tágitur ſenſu peccati, obiurgatus à Propheta. Deinde erigit ſe fide promiſsionis, quam concepit ex concione Prophetę. tum ſe gratum Deo oſtẽdit omni genere obœdientiæ. Acto. 2. dum arguuntur Iudæi à Petro, veniunt primum in cognitionẽ peccati, & iuſti iudicij Dei ob peccatũ, vnde compunguntur corde, & dolent ſe Deũ offendiſſe. Deinde in hoc ingẽti dolore dicunt ad Petrũ, & reliquos Apoſtolos: Quid faciemus viri fratres? quibus Petrus reſpondit: μετανοεῖτε, hoc eſt conuertimini, ſcilicet ad Deũ fiducia mediatoris Ieſu Chriſti. Et baptizetur vnuſquiſq; veſtrũ in nomine Ieſu Chriſti in remiſsionẽ peccatorũ veſtrorũ, & accipietis donũ Spiritus ſancti. Hoc exẽplũ facile oſtendit quid ſit proprie conuerſio, quá vt neceſſario præcedit noticia peccati & dolor ob peccatũ, Ita neceſſario ſequitur noua obœdiẽtia, quæ eſt actio Spiritus ſancti in credẽtib.

HACTENVS quid requirat Euangelium ab homine dictum eſt, videlicet conuerſionẽ. Nunc ſequitur quid conuerſis offerat. Ita. n. habet definitio: Euangeliũ eſt prædicatio cõuerſionis & remiſsionis peccatorũ. Offert ergo Euangeliũ omnibus hominibꝰ, qui cõuertuntur ſeu credunt, remiſsionem peccatorũ. Hæc remiſsio nihil aliud eſt quá obligationis ad æterná mortem & damnationem ſolutio, & pœnæ debitæ condonatio. Fit autẽ hæc remiſsio, vt dictũ eſt, quando in conuerſione credimus nobis Deum eſſe propitiũ, propter mortẽ & reſurrectionẽ Chriſti. Huius remiſsionis pulcherrima imago ꝓponitur Matth. 18. in debitore, qui debuit ſuo creditori decẽ millia talentorum. Qui cum nõ habuit quod ſolueret, remiſſum & cõdonatum eſt ei totum debitum ex mera miſericordia. PORRO in fide remiſsionis peccatorum plura cõiuncta ſunt. Videlicet expiatio peccati, per ſolũ ſanguinem Chriſti, imputatio iuſticiæ, & acceptatio hominis ad vitam æterná gratis propter Chriſtũ, & hæc tria iuſtificationis nomine ſæpe intelliguntur, & eius quidẽ partes cẽſentur. De his beneficijs ita Paulus ſcribit: Iuſticia Dei per fidẽ Ieſu Chriſti in omnes qui credunt. Non eſt enim diſtinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Iuſtificátur aũt gratis per gratiá ipſius per redemtionẽ, quæ facta eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus propitiationẽ per fidẽ in ſanguine ipſius, ad oſtenſionẽ iuſticię ſuę propter remiſsionem peccatorum præcedentium, quæ Deus tolerauit, ad oſtentationẽ iuſticiæ eius in præſenti tẽpore, vt ſit ipſe iuſtus & iuſtificás eũ qui ex fide eſt Ieſu Chriſti. Vbi ergo gloriatio? excluſa eſt, per quam legem? operum? non. ſed per legem fidei. Arbitramur igitur iuſtificari hominem fide ſine operibus legis. Hactenus Paulus, ex cuius verbis facile apparet cõiũgi hęc tria in iuſtificatione hominis, videlicet expiationẽ peccati, imputationẽ iuſticiæ,

& acce-

&acceptationem gratuitam ad vitam æternam. De quibus tribus nunc explicatius dicemus, vt manifestum fiat quam insigni cõtumelia Papa, qui hanc totam doctrinam obruit, filium Dei afficiat.

PRIMO ergo loco in remiſsione peccatorum eſt expiatio peccati: quæ fit vt Paulus docet, per ſanguinem Chriſti. Dum videlicet Chriſtum per fidem induimus, & Chriſti membra efficimur. Huc pertinent multa dicta ſcripturæ. Iohannes ait: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. 1. Ioh. 1. Sanguis Ieſu filij eius emundat nos ab omni peccato. 1. Iohan. 2. Si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrẽ Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi. 10 Hæc teſtimonia & multa alia teſtatur nulla alia re expiari, purgari, & tolli peccata omnia, quam ſolo ſanguine Chriſti. Qui mortuus eſt, vt Paulus ait, propter peccata noſtra ſcilicet expianda, purganda & tollenda.

SECVNDO in remiſsione peccatorum eſt imputatio iuſticiæ. Nam vt omnis qui credit habet expiationẽ peccatorum: Ita etiã habet imputationem iuſticiæ: Vt lex ipſum damnare non poſsit, cum habeat quod illa requirit. Quod autẽ hæc iuſticia ſit iuſticię imputatio, teſtatur Paulus Rom. 4. his verbis: credidit Abraham Deo & imputatum eſt illi ad iuſticiã. Ei autem qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiã, ſed ex debito datur: ei vero qui nõ operatur, credit autẽ in eũ qui iuſtificat impiũ, imputatur fides eius in iuſticiã. Sicut & Dauid definit beatitudinẽ hominis, cui Deus imputat iuſticiã ſine operibus; Bea- 20 ti quorum remiſſæ ſunt iniquitates & quorum tecta ſunt peccata. Hæc iuſticia Dei dicitur, quia non eſt hominis propria, ſed eſt ex fide Ieſu Chriſti, ideoq; Deo accepta & grata. Ita enim Paulus Philippen. 3. ſeipſum ſtatuens exemplum, hanc iuſticiã ab hominis propria quæ eſt ex lege diſtinguit, ſunt autem hæc verba Pauli: Exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiã Ieſu Chriſti Domini mei, propter quem omnium iacturã feci, & arbitror eſſe reiectamenta, vt Chriſtũ lucrifaciam, vt & inueniar in illo, nõ habens meam iuſticiam, quæ ex lege eſt: Sed illam, quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu, quę ex Deo eſt, iuſticiam in fide, &c. Quid quæſo clarius dici potuit? Paulus hic primũ prodit nudus in cõſpectum Dei: exuit omnem opinionẽ iuſticiæ propriæ, quæ eſt ex lege, vt poſsit fieri capax iuſticię Dei, quæ eſt ex fide Ieſu Chriſti. Proinde iuſticia qua conſiſtimus coram Deo, non eſt 30 hominis, nõ eſt legis, non eſt vllorum operum, ſed eſt Dei, & fidei, eſt Ieſu Chriſti, quem induit omnis qui credit in illũ, adeo vt Chriſti iuſticia illi imputetur, vt ea cẽſeatur iuſtus corã Deo, ac ſi ipſius propria eſſet. hæc Chriſti iuſticia, quæ nobis imputatur definitur Rõ. 5. obœdientia Chriſti: vbi collatione facta inter Adam & Chriſtũ in hunc modũ loquitur Apoſtolus: Quemadmodum per obœdientiam vnius hominis peccatores cõſtituti ſunt multi: Sic etiam per obœdientiã vnius iuſti cõſtituuntur multi. 2. Corinth. 5. Eum qui nõ nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Ex his concluditur, quod iuſticia Chriſtiana, qua conſiſtimus corã Deo, ſit obœdientia Chriſti credenti imputata. nam vt obœdientia crucis Chriſti, eſt expiatio à peccato, ita obœdientia legis in Chriſto eſt iuſticia noſtra. quæ obœdientia ideo omnibus ſufficit, quia eſt obœdientia hominis 40 qui eſt Deus. Nã ex illa admirãda & adoranda vnione diuinæ & humanę naturæ in Chriſto, eſt preciũ & æſtimatio infinita omniũ operum in humana natura Chriſti. CVM ergo homo hac obœdiẽtia ſeu iuſticia Chriſti ornatus prodit in conſpectũ Dei, iuſtus cenſetur, ita vt legi Dei ſit omnino ſatisfactum. Nam habet quod lex requirit, nempe iuſticiam: non quidem formalem in ſe, ſed in Chriſto, quæ credenti imputatur. Vnde Paulus Roma. 10. finis legis Chriſtus in iuſticiam omni credenti. Hoc eſt, omnis qui credit in Chriſtũ, habet finem legis: id eſt, quod lex vt ſummũ requirit, nempe iuſticiã, & cum iuſticia vitam. Hinc facile patet, quid Chriſtus voluerit, cum interroganti cuidã quid faceret, vt haberet vitam beatam, reſponderit: Si vis ad vitã ingredi, ſerua mandata. Nam qui ſeruat mandata habet quod lex requirit, nempe iuſticiam, cui beata vita debetur. Ita rectiſsimam viam mõſtrat 50 Chriſtus, dum ad obœdientiã mandatorum mittit. verum ſi hic adoleſcens in ſe deſcendiſſet, agnouiſſet ſuas maculas, deploraſſet ſuum peccatũ, & nudum ſe cum Paulo corã Chriſto proſtrauiſſet, monſtraſſet ſane illi alium modũ conſequendi finem legis, iuſsiſſet illum in ſe credere, vt in ſe inueniret quod ipſe nõ haberet, nempe iuſticiam quam lex requirit.

TERTIO loco in remiſsione peccatorum eſt acceptatio gratuita credentis hominis ad vitam æternã. Hæc cum remiſsione peccatorũ, & iuſticia imputata cohæret, vt quæ ab illis dependeat. Hæc acceptatio in dilectione, qua nos in dilecto charos habet pater, fundata eſt. Porrò duplex acceptatio hominis eſt coram Deo, vna fidei eſt, videlicet cum gratis propter Chriſtum acceptamur: altera obœdientiæ eſt, videlicet cum credens perſona propter ſuam obœdientiam accepta eſt, adeo vt etiam præmium obœdientæ recipiat. Sed de priori acce-

ti acceptationis genere hic agitur. HACTENVS simpliciter & perspicue, vt spero, pro-
posui doctrinam sponsæ Christi de Euangelio: nunc quomodo huic doctrinæ se opponit
aduersarius Christi Papa breuiter expediemus.

EVANGELIVM Papistis noua lex est, quæ eadem præcipiat, & prohibeat quæ Deca-
logus, Sed plenius. Lombardus libro tertio distinct. 40. exemplũ sumit de nõ mœchãdo,
cui præcepto dicit superadditionem factã in Euangelio, in quo omnis cõcupiscẽtia mœ-
chãdi prohibetur, breuiter illis lex vetus comprimit manũ, lex noua seu Euangeliũ com-
primit animum. Quid hic dicemus? an nõ intollerabilis iniuria est, qua Christũ afficiunt,
quẽ nouum legislatorẽ constituunt? Christus corrigit errorem Pharisaicum de lege Dei
& mentem legis exponit. Hoc Papistæ putant esse nouũ legislatorẽ fieri. Sed toto cœlo er-
rant, & satis cõfutantur sententia Ecclesiæ, quam supra exposui. Nam si Euangeliũ est do-
ctrina cõuersionis, & remissionis peccatorũ in nomine Christi, sicuti ipse Christus definit,
falsissima profecto erit Papistarum assertio, quę Euangelium definit nouã legẽ moralium
præceptorũ decalogi esse. Proinde vtrumq; falsum est, videlicet & quod dicunt Euange-
lium nouam legẽ esse, & quod affirment plenius cõtineri pręcepta in Euangelio. Vt enim
prius barbarico cœno obruit lucem Euangelij: Ita posterius contumeliosum est in Deum
authorem legis. Si Euangelium est prædicari conuersionem, & remissionem peccatorum
in nomine Christi, seu vt Paulus loquitur, Euangelium est hominem gratis iustificari fidẽ
absque operibus legis: profecto anathema est dicere Euangelium esse operum doctrinã,
quibus homines coram Deo iustificentur. Præterea si plenius cõtinentur moralia in Eu-
angelio quã in Decalogo, lex Dei profecto est imperfecta, nec vita & mors in ea proposita
sunt, nec recte à Mose dictũ est: Qui fecerit ea, viuet in eis. Imo Christus ipse male pronũ-
ciat de lege morali, si vis ad vitã ingredi serua mandata. Cuicunq; ergo pietas cordi est, fu-
giat definitionẽ illam Papalem non secus atq; anathema. Ita enim Paulus iubet, Si quis a-
liud Euangelium docuerit, quam nos, sit anathema. Ex hoc veluti fundamẽto extruunt
Papistæ omnes suos errores contra gratuitã iustificationem, & abolent fidem remissionis
peccatorum. SVPRA ostendimus in fide remissionis peccatorum plura spectanda esse, vi-
delicet expiationẽ peccati per solum sanguinẽ Christi, imputationem iusticiæ Christi, &
acceptationẽ gratuitam hominis ad vitam æternam. Hæc omnia Papa abolere conatur in
maximam contumeliã filij Dei, & in certissimum interitum omnium eorũ qui à Papa se-
ducuntur, nisi ante mortẽ resipiscant. Sed age videamus, quib. sordibus has iustificationis
nostræ partes obruat Papa, quo nobis sit magis abominabilis impostura Papæ.

SPONSA Christi edocta verbo Dei, agnoscit, & credit solo sanguine Christi expiari,
purgari, & aboleri peccata omnia. Sed Papa longe aliter docet. Nam quædã peccata dicit
ablui suo anabaptismo, seu lustrali aqua, vtpote minora peccata: quædã dicit purgari igni
purgatorio. Vt qui nõ purgatus est hic satis in vita, purgetur in igni purgatorio, donec Pa-
pę visum fuerit. Quædã dicit redimi eleemosynis: Quædã peregrinationibus: Quædã in-
dulgentijs à Papa auro & pecunia comparatis. Nam dicit se habere thesaurũ Ecclesiæ, hoc
est, merita sanctorũ quæ vendit quib. vult: quædã mentitur merito missarũ tegi: quædam
clamat preculis & ieiunijs, & inuocatione sanctorũ expiari. Quid dicã de thure & cande-
lis consecratis & accensis coram imaginibus? Hæc omnia tanquam fulmine quodam pro-
sternuntur, hac vna sententia, 1. Iohan. 1. Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni anomia,
hoc est, ab omni peccato, quo lex Dei violata est. Nam *ἀνομία* est quicquid non cõgruit cum
lege Dei, siue actio siue passio, siue defectus, siue qualitas sit, siue à nobis fiat, siue in nobis
sit. Quæ oratio, obsecro, sufficiet ad detestandam istam contumeliam Papę aduersum san-
guinem filij Dei? Quis nõ exhorrescit cogitans de potentia Diaboli, qui in tam execrabilẽ
blasphemiam hominem pertrahere potuit? Quis quęso nisi prorsus suæ salutis immemor,
hic sustinet imperiũ Papæ? Iudas filium Dei osculo prodidit, & crepuit medius. Sed Papa
multo iniquius, crudelius, & immanius facit, qui preciosum sanguinem Dei pedibus cõ-
culcat, & cœno fœdissimo obruit. Quod sane facit quãdo suis stercoribus, hoc est, fictis pur-
gationibus tribuit eam virtutẽ, quæ est solius sanguinis Domini nostri Iesu Gristi. Oran-
dus est igitur Deus, vt hunc hostem filij sui Papam cõficiat potenter gladio oris sui & pro-
sternat istam immanem beluam, quæ vineam Domini tam misere vastat, quæ Ecclesiam
Dei pretextu sanctimonię horrendis modis lacerat, quę sanguine sanctorũ conatur impe-
dire cursum Euangelij & nihil magis in votis habet, quam vt in Ecclesiam dominiũ habe-
at, agnoscatur caput & monarcha Ecclesiæ, successor Petri, cum reuera sit pestis Ecclesiæ,
Toparcha Satanæ, & successor Iudæ, Imo non Iudæ solius, sed Iuliani quoque & Neronis,
quos omnes solus Papa superat crudelitate & sæuitia in membra Christi, idq; non ob ali-
am causam, quã quod fateantur se nõ alijs ablutionibus & Purgationibus indigere, quam
solo

ſolo ſanguine Chriſti,qui ſufficit ad omnia mundi peccata purgãda & abolenda. DIXIMVS quomodo obruat Papa primam partem Euangelij de remiſsione peccatorum, nunc quomodo iuſticiam quam prædicat Euangelium,tollat videbimus.

SPONSA Chriſti,in ſchola Spiritus ſancti erudita, nouit iuſticiam Euangelij eſſe quam tota ſcriptura commendat, videlicet obœdientiam filij DEI credenti imputatam. de qua ſupra ſententiã catholicæ Eccleſiæ Chriſti expoſuimus,& cõfirmauimus.ſed Papa Chriſti iuſticiã eſſe noſtrã plane negat, & in locum iuſticiæ fidei ſubſtituit iuſticiã operum & merita humana.Etſi autẽ iam tandẽ Papiſtæ in iuſtificationis doctrina fidei meminerunt: Tamẽ intelligunt fidem hiſtoricã: cui addunt ſpem & charitatem. Has enim iuſticiæ partes faciunt vt fides ſit initium,charitas autẽ cõſummatio iuſticię.Hæc erronea doctrina de iuſticia Chriſtiana euertitur paſsim in ſcripturis.Pręcipuæ autẽ in Epiſtolis Pauli,Rom.3.4. 10.Ephe.2.Galat.2.3.4.Philip.3. breuiter cum perpetuo ſcripturæ conſenſu pugnat, & eſt blaſphema in filium Dei, non minus quam illa de expiatione peccati. Sophiſmatã Papiſtarum à multis doctiſsimis viris in noſtris Eccesijs,publicis ſcriptis refutata ſunt.

SPONSA Chriſti vt gratuitã remiſsionem peccatorum, & iuſticiam : ita etiam gratuitã agnoſcit acceptationẽ,quemadmodum ſupra declarauimus.Sed Papa meritum triplex in locũ gratuitæ acceptationis ſubſtituit. Eſt enim Papiſtis aliud meritũ cõgrui, aliud digni, aliud cõdigni.Meritum cõgrui vocant, quo peccator dicitur gratiam ſibi mereri, dum ad gratiam ſe diſponit,hoc eſt,vt iſti interpretantur, cum facit quod in ſe eſt,& tribuunt hoc meritũ nõ renatis,& inimicis Dei.Meritũ digni definiunt, in quo vir iuſtus orat pro alio, & meretur exaudiri. Meritum cõdigni eſt meritũ, pro quo exigitur præmium ex debito. Hoc meritum,inquiunt,exigit in operante vt ſit amicus,in opere,vt reſpiciat ad debitum præmiũ,in præmiante vt acceptet opus, & hominẽ propter opus. Breuiter quoduis horũ meritorũ eſt merentis aliquid ſuo labore,& debitũ dicitur quod datur merẽti aliquid ſuo labore.Hęc ſumma eſt doctrinę Papiſticę de merito,& eius generibus. Verum huic doctrinæ opponi ſe Chriſti Eccleſia freta verbo ipſius,& gratia. Verbum Luc. 17. cum omnia feceritis quæcunq; pręcepta ſunt vobis,dicite inutiles ſerui ſumꝰ. Gratia data eſt per Ieſum Chriſtum,Iohan.1.Si gratia eſt qua accipimus,profecto nõ eſt in nobis meritum operum, alioqui gratia non eſt gratia.Præterea ſi Deus gratuito dat,certe non eſt debitor,hoc eſt,vt det quia debet,& tu accipias quia mereris.Meriti enim natura eſt, vt inter id quod datur, & id quod accipitur ſit iuſta proportio.Atq; hoc ſit dictum breuiter cõtra meritum in genere,quod cum nullum ſit, non eſt quod multum diſputemus contra ſubiectas partes, quæ ſunt meritum congrui,meritum digni,& meritum ex condigno.

MERITVM congrui euertitur his rationibus. PRIMA,ante iuſtificationem,quæ eſt omnino gratuita,vt oſtẽſum eſt,omnis homo eſt filius iræ.Quid ergo mereretur miſer? SECVNDA,homo ante regenerationem viuit ſecundum carnem.Cuius φρόνημα, hoc eſt,cogitatio,iudicium,affectus,voluntas,& ſenſus eſt inimicitia coram Deo.Quomodo ergo congruit,vt qui talis eſt,aliquid ſuo mereatur opere? TERTIA, Chriſtus dicit,mala arbor facit malum fructum. Cum ergo omnis non renatus ſit mala arbor, qualis fructus expectandus niſi malus? QVARTA, quicquid no eſt ex fide,eſt peccatum. Si peccatum,quomodo placebit?Si non placebit,quomodo merebitur?

MERITVM digni habet aliquam ſpeciem,ſed tamen reuera nullum eſt dignitatis meritum.quicquid enim accipimus pro præſtito officio,id ex gratia accipimus propter bonitatem largientis,& non propter dignitatem operantis. Vir iuſtus orat pro alio & exauditur, non quia meretur,vt exaudiatur,ſed quia promiſit ex gratia Deus.

MERITVM cõdigni ſimiliter multis teſtimonijs ſcripturæ euertitur.Si quis merebitur ex cõdigno, id fiet,vel quia patitur aliquid,vel quia facit aliquid.Iam,vt Paulus dicit:non ſunt cõdignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam.Ita Chriſtus ait:Cum feceritis omnia quæcunq; præcepta ſunt vobis,dicite,inutiles ſerui ſumus. Breuiter cum nulla ſit in homine dignitas, quomodo quæſo in eo reperietur meritum cõdigni? HACTENVS oſtendimus pugnantiam Eccleſiæ Chriſti & Eccleſiæ Papiſticæ in doctrina legis & Euangelij,nunc accedamus ad tertiam partem doctrinæ Eccleſiæ quæ eſt de vero cultu Dei.

ECCLESIA Chriſti edocta ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis, definit cultum Dei eſſe quodlibet opꝰ mandatũ à Deo, factũ ex fide, principaliter vt glorificetur Deꝰ. nõ eſt enim ſatis opus eſſe mandatũ,vt fiat iuxta rationẽ legis, ſed requiritur etiã fides Euangelij, ſine qua opus factum nõ habet rationẽ cultus. Præterea vt fides cauſſa eſt cultus, ita gloria Dei finis operis erit.Cõcurrere ergo tria debẽt in quolibet opere,vt ſit cultꝰ Dei,materia,cauſſa,finis.Materia eſt opus mandatum à Deo in ipſius lege & verbo.cauſſa eſt fides,quę cum non aſsit,opus mortuum eſt. Finis eſt gloria Dei quem operans reſpicit. quod autem hæc

neceſſario

necessario coniũgenda sint in cultu Dei nunc mõstrabimus. QVOD oporteat opus cultus esse mandatum, his manifestũ redditur rationibus. PRIMA, Iere. In præceptis meis ambulate & nõ in præceptis patrum vestrorum. SECVNDA, frustra colunt me docentes doctrinas mandata hominum. TERTIA, omnis ἐθελοθρησκεία Colos. 2. damnatur. Ex his rationib. firmissimam colligamus regulam de opere cultus, videlicet, quod nihil probetur Deo, nisi quod ipse instituit. Quare necesse est opus, q; erit cultus, mandatum Dei habere. DEINDE fidẽ necessario in cultus ratione requiri, ex subiectis rationib. patebit. Paulus Rom. 14. capite ait: Quicquid nõ est ex fide peccatũ est, hoc est, nullum opus est Deo acceptum, nisi fides præluceat. Persona enim placet propter fidẽ, & opus in credente persona acceptũ est. Hebr. 11. Impossibile est placere Deo sine fide. Etsi aũt Ethnicorũ politica facta acceperunt remunerationẽ, Tamen nõ placuerunt, vt cultus: nec placuerunt per se, sed propter aliud,

CVLTVM præterea respicere gloriã Dei principaliter, ex Esaiæ dicto probatur. Ita enim ait Propheta in persona Dei: Omnem qui inuocat nomen meũ, in gloriam meam formaui eum, creaui eum, & feci eum. Si ergo finis creationis est gloria Dei, profecto eundem finem omnis humana actio respiciat. Paulus omnem Ecclesiæ Dei profectũ ad gloriam Dei refert, semperq; gratias Deo agit ob felicem successum in Ecclesia. Quare non dubium est, quin velit finem omnis actionis gloriã Dei esse. Postremo si Deus fons est omnis boni & author, decet profecto vt omnia ad illum, vt finem vltimũ referantur, iuxta illud, ex illo & per illum & in illũ omnia, ipsi gloria in secula. Etsi autẽ Deus, siue gloria Dei finis principalis esse debet omniũ operum piorũ: Tamẽ minus principales plures possunt esse fines: vt ordinati ad vltimũ. Pius pater suos liberos instituit, castigat, in officio retinet, vt sint modesti, tractabiles & honestũ nomen tueantur. Verum hæc omnia scopum habent gloriam Dei. Pius dat Eleemosynam, vt subleuetur penuria laborans. Sed gloriã Dei, cuius mãdato obtemperat ex fide, respicit principaliter. Atq; in hunc modum pij plures suarũ actionum fines habere possunt, qui omnes destinantur gloriæ Dei vt fini vltimo. Hæc summa sentẽtiæ Ecclesiæ Christi est, de vero cultu Dei, & eius patribus. Iam videamus quomodo his se opponat Romanus Pontifex. Primum in hoc errat Papa, quod iusticiã Christianam cũ cultu Dei cõfundat, hoc est, causam cũ suo effectu. Est enim iusticia fidei caussa cultus hoc est, obœdientiæ erga Deũ, quem Paulus vocat fructũ iusticiæ fidei, & Baptista fructus pœnitentiæ, hoc est, conuersionis. Hæc confusio horrendos errores inuexit in Ecclesiam. Nam inde factũ est, quod causas iustificationis & effecta, non poterint discernere, Sed ex effectis caussas fecerint, & ex caussis effecta. quod quantũ sit vicium nemo nõ videt, qui sensu communi præditus sit. DEINDE in partibus cultus diuini aberrarunt fœde, quemadmodum nunc breuiter declarabimus. MATERIAM cultus diuini non statuerunt sola illa opera quæ Deus nobis mãdauit, sed priorem locũ dederunt suis traditionibus, vt olim Pharisæi fecerunt, quos seuerissime Christus reprehendit, adducẽs in mediũ omniũ Prophetarum consentientia suffragia: Frustra inquit, colunt me præceptis hominum. HINC enim est, quod inuocationem sanctorũ tanquam præcipuam cultus Dei partem vrgent, & puniunt eos qui suo impio decreto non obtemperant. Scriptura dicit, Dominũ Deum tuum adorabis, & illum solũ coles. Papa autem cõtra, inuocabis sanctos, vt te protegant, tueantur & cõseruent, vt sint tui aduocati, & tibi suffragentur, &c. Hæc blasphemia nõ est vt parua prætereunda. Nam honorem Christo debitũ sacrilege ei detrahit, & sanctis eum attribuit, contra mandatum Dei, sine promissionibus diuinis, & absque piorum exemplis, qui vnquam in Ecclesia Dei extiterunt: seducti partim spectris, partim alijs illusionibus diabolicis, partim quoq; exemplis Ethnicorum qui infinitos Deos inuocarunt, & singulos suis quibusdam officijs, præfecerunt. Hic ergo ne Christiani in hac parte viderentur prophanis Ethnicis inferiores, Papa sanctorum cultus instituit, erexit templa, altaria, statuas, vt sancti illic colerentur, missis suffragijs, genuflectione, thure & alijs modis, sicuti adhuc fit in Papatu, & quædam vestigia apud nos adhuc apparent.

ALTERVM locum in cultu diuino apud Papistas vota obtinent, quæ non sunt vnius generis. Nã apud eos sunt vota virginitatis, cælibatus, pauperatis, monachatus, ieiuniorũ, peregrinationũ, certi numeri precularum, missarũ &c. quæ omnia ideo stultę sunt, quia & verbo Dei destituuntur, & commune votũ omniũ Christianorum abolent, & cultus gratia nuncupantur. Anne maxima stulticia est q; monachi suum votũ baptismo præferant? est ne plusquam sacrilegũ, quod votis suis dirimant cõiugia, de quib. dictũ est, quod Deus cõiunxit, homo ne separet? Cũ igitur tanta sit impietas in stultis votis papistarũ, quis non videt ea ex diametro pugnare, cũ doctrina Christi? pij ꝓinde cõtenti sint voto cõmuni, & si quando vouere cõtingit, non cultus caussa hoc faciant, sed pietatis exercẽdæ gratia. Nec se in perpetuum obligent, sed ad tempus tantũ caueant: pręterea nequid voueant, quod in ip-

in ipsorũ manu minime est positũ. Et si quid aliquando vouerunt temere, sapientiter mutent, quod stulte decreuerunt iuxta regulá: In malis promissis rescinde fidem, & in turpi voto muta decretum. Nã nullum est vinculum, vbi quod homo confirmat, Deus abrogat. Præterea nullum votum obligat, quod in voto communi, vt in genere non includitur. Id quod ex superioribꝰ satis liquet, sed quid opus est lõga refutatione in tanta Euãgelij luce?

CONTVLIMVS hactenus doctrinam Ecclesiæ Christi de lege & Euangelio, & de vero cultu Dei cum doctrina Papæ, & ostendimꝰ Papã se manifeste Christo opponere, in omnibus doctrinæ partibus. Vnde cõcludimus quod proposuimꝰ, Papã aduersari Deo, & vere Antichristũ esse. Nunc autẽ accedemus ad secundã partẽ, videlicet de sacramẽtis diuinis: quæ sunt quædam aspectabiles cõciones Euangelij, ac primum summam sententiæ veræ Ecclesiæ proponemus. Deinde etiã quantum in hac re peccet Papa hostis Dei aperiemus. ECCLESIA Christi nullum agnoscit sacramentum quod diuinitus in nouo testamento institutum nõ sit. Nam de veteribus sacramentis in politia Mosaica, nõ opus est vt hic aliquid dicamus. QVONIAM igitur Baptismus & cœna Domini, & non plura in nouo testamento diuinitus nobis sacramẽta sunt cõmendata, Ecclesia Christi Baptismum & cœnã sacramenta agnoscit sola & nõ plura. DEFINIT enim Ecclesia ex verbo Dei sacramentum ceremoniam diuinitus institutam per res externas, continentem promissionem gratię & requirentẽ promissionis fidẽ, sine qua sacramẽta inania sunt, vt verbũ sine fide auditum. Requiruntur proinde quatuor ad integrã rationẽ sacramenti, videlicet, institutio diuina, res externa, verbũ promissionis, & fides in verbum promissionis respiciens. Vt, in baptismo est institutio diuina. Nã & Ioannes ex mandato Dei baptizare cepit, & Christꝰ amandans discipulos in vniuersum mundũ, iussit vt doctrinæ baptismum adiungerẽt. Deinde in baptismo est res externa, aqua, cũ im̃ersione hominis, & pronunciatione verborũ. Præterea est promissio, nã baptizatis promittitur vita & salus ꝓpter Christũ. Postremo quia omnis diuina promissio requirit fidẽ, necesse est etiã, vt hæc fides promissioni respõdeat. Ideo dictum est: qui crediderit & baptizatus fuerit saluꝰ erit. Qui vero nõ crediderit condemnabitur. Absente igitur fide externum baptisma nõ est efficax. De pueris hic non loquimur qui habẽt promissionẽ, quę est in eis efficax, tametsi de ipsorum fide quomodo in eis existat, nihil certi statuere possumus. Sed fidem illis quoq; tribuit Christus, Matth. 18. Cum inquit: Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui IN ME CREDVNT, &c. Ad eundem modum in cœna Domini est verbum mandati. Vnde Paulus: quod accepi à Dño, hoc & vobis tradidi, &c. & Christꝰ, hoc facite in mei cõmemorationem. Deinde res externa, est panis & vinum, præterea totũ spectaculũ est promissionis quædã significatio, quæ etiam diserte exprimitur in cœnæ institutione. De pane enim dicit, hoc est corpus meum, quod dabitur ꝓ vobis, & de vino, hic est sanguis noui Testamẽti qui effunditur ꝓ vobis, & pro multis in remissionẽ peccatorum. Postremo hæc promissio requirit fidem Euangelij, hoc est promissionis additæ in ipsa cœna. Hanc fidẽ qui nõ affert, impuro suo rostro corpus & sanguinem Domini contaminat sibi in certum iudicium, nisi resipiscat. Hęc ita se habere facile intelligit, qui sacramenta conciones Euangelij esse nouit. Nã vt Baptismꝰ concionatur de ablutione nostri per sanguinẽ Christi, ita cœna cõcionatur quod Christꝰ sit credẽtibus cibus & potus, quo cibo & quo potu anima alitur & recreatur ad vitã æternã. Hoc pulcherrime symbolis significatur. Habent enim signa sacramentalia semper cõparationem quandam ad res quæ sacramentis exhibentur. Augustinus enim dicit: Si Sacramenta quandam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt nõ haberent, omnino sacramẽta nõ essent. Hanc ob rẽ signa sacramẽtalia symbola nõ inepte dicuntur. Est enim quædam analogia rei externæ seu signi ad rem signatam, ꝓpter quam analogiam Symboli nomen sacramentis attribuitur. Symbolum enim παρὰ τὸ συμβάλλειν, id est, à cõferendo seu cõparando dicitur. Ecclesia igitur in hunc modum analogiam signorum sacramentalium ex Euãgelio explicat. Sicut aqua foris adhibita abluit sordes corporis, Ita sanguis Christi intus abluit cõscientiam à peccatis mortuis, & sicut panis externum hominẽ pascit, & vinum reficit & exhilarat: ita corpus Christi interiorem hominẽ alit, & sanguis Christi eundem reficit & exhilarat, modo fides vere sentiatur. Quod igitur in Ecclesiã recipimur per baptismum, ac Christo inserimur in eoq; regeneramur & à peccatis emũdamur, non nisi corporis Christi beneficio cõsequimur, quo induimur, & sanguinis quo abluimur. Quod vero per baptismũ insiti in eodẽ alimur, fouemur, & sustẽtamur, id denuo nullo cõsequimur alio beneficio, quam corporis & sanguinis Christi. Quod ergo nobis in baptismo tegumentũ est, & emũdatio, in cœna cibꝰ est & potus, atq; vt aliud est gigni atq; renasci, aliud ali & educari, Ita aliud est in nouã vitã renasci, & aliud in eadẽ sustentari & crescere. Præcedit enim natiuitas, sequitur educatio, id quod pulcherrime symbolis sacra-

mentalibus ſignificatur. Nihil proinde aliud docent ſacramenta Euãgelij,quam verbum Euangelij,niſi quod modus diuerſus ſit in noſtrum bonũ,vt vtroq; verbo,hoc eſt,externa voce Euangelij , & eiuſdẽ ſacramento in ſchola Chriſti erudiamur, alamur & creſcamus.

De præſentia Chriſti in vtroq; ſacramento nullus piorum vnquam dubitauit. Nam & Paulus dicit,quotquot baptizati ſunt Chriſtum induerunt,& Chriſtus porrigens panem dicit,hoc eſt corpus meũ,porrigens calicẽ dicit,hic eſt ſanguis meus. Quomodo autẽ vtrobiq; ſit corpus Chriſti non ignorat,qui & verbis & factis Chriſti credit. Quia igitur verbo Domini credit Eccleſia,ſtatuit vere adeſſe corpꝰ & ſanguinẽ Chriſti in cœna.ſic enim promiſit qui mẽtiri nequit. Pręterea quia factis Chriſti credit Eccleſia,ſtatuit pręſentia modũ non naturalem eſſe,ſed ſupernaturalem,vt Lutherus Chriſti ſeruus loquitur. Naturaliter enim ſedebat ad menſam,quãdo manibus porrexit diſcipulis corpus ſuum & ſanguinem ſuum. Verbis igitur docet Chriſtꝰ pręſentiã corporis & ſanguinis ſui,factis vero pręſentię modũ. Cum hac cõfeſsione cõgruit dictum Ambroſij tom.4.pag.367.in illo ſacramento Chriſtꝰ eſt,quia corpus eſt Chriſti. Nõ ergo corporalis eſt eſca,ſed ſpiritualis eſt. Cum hac ſentẽtia cõgruit & dictum Bernhardi. Cibus iſte nõ eſt ventris,ſed mentis,nõ eſt enim datus ad ruinas huius vitæ , quæ vapor eſt ad modicũ apparens , ſed ad æternã vitam animæ conferendã. Hæc de præſentia modo dicta ſint,quæ cupio à fratribꝰ ſine ſophiſtica accipi. Deum enim teſtor quod nihil φιλονεικείᾳ agam,nihil in fauorẽ hominũ faciã,ſed ſimplicem veritatẽ quæram, & perpetuũ cõſenſum veræ Eccleſiæ filij Dei anteferã maleuolorũ quorundã clamoribus,qui mihi inſidiantur. Hac conſcientia contentus,feram volente Deo quicqd vel occupati alia ſentẽtia,vel maligni aduerſus me moliãtur. Veritas tandẽ vincet.

De conſecratione præſertim cœnæ Dominicæ ſic etiã ex verbo Dei pij ſentiunt. Cõſecratio panis & vini non fit aliter,quã cõſecratio aquæ baptiſmi. Nã vt hęc conſecrata dicitur cum ſeparatur à comuni vſu,& vſui baptiſmi applicatur. Ita panis & vinum ſeparata à comuni vſu, & deſtinata cœnæ Domini cõſecrata habẽtur, idq; virtute ſummi ſacerdotis Dei & hominis Ieſu Chriſti, ꝗ baptiſmũ & cœnã inſtituit. Nihil enim aliud cõſecrare eſt, quã rẽ cõmunem vſui ſacro dedicare. Proinde hæc cõſecratio fit obœdientia erga Chriſtũ cœnæ inſtitutorẽ,per prędicationem beneficiorum Chriſti,per preces & gratiarum actionem & per pium vſum huius ſacratiſsimæ cœnæ.nec aliud vult Auguſtinus cum dicit,accedat verbum ad elementum & fit ſacramentum. Nam Auguſtinus nõ intelligit verbum ſuperſtitione magica ꝓlatum, ſed verbum Dei inſtituentis & ꝓmittentis,& verbum creditum,&c.vt ipſe Auguſtinꝰ ſe interpretatur. De ꝓbatione eius qui hac cœna cum fructu vti velit hoc ſentit Eccleſia. Qui reuerẽter in timore Dei,vera fiducia & cum pio propoſito accedit hanc ſacram cœnam,probatus & dignus cenſendus eſt. Nam hic & gratias agit Deo pro filio exhibito,& intelligit ſacramento iſto accommodari ſibi beneficia Chriſti.

Hactenvs breuiter de ſacramentis Eccleſiæ Chriſti diximus,nunc monſtrandum eſt,quid in hac parte peccetur à Papiſtis. An papa hic Chriſto & eius ſponſæ Eccleſiæ aduerſetur necne. Etsi autem magiſter ſententiarum ex Auguſtino nonnulla de ſacramẽtis haud ἀπροσδιόνυσα. Tamen poſtea in numero ſacramentorum & in ſingulorum explicatione multum aberrat. Deinde poſt illum ſecuti commentatores , pleriq; quæſtionum quidem numerum augent, ſed rem ipſam magis peruertunt , & ſacramentorum veram rationem inutilibus diſputationibus euertunt,omniaque miſere confundunt.

Nvmerant ſacramẽta,ſecundũ magiſtrũ ſuum, ſeptẽ quæ ſunt baptiſmꝰ,cõfirmatio, panis benedictio,id eſt,Euchariſtia,pœnitentia,vnctio extrema,ordo,coniugium. Ex his ſeptẽ,primum & tertiũ, hoc eſt, baptiſmus & cœna Dñi, planã ſacramentorũ rationẽ obtinent(de ordine quid ſit ſentiendũ ſuo loco dicã.) Nã hæc duo habẽt mandatum Dei,res ſunt aſpectabiles,habent ꝓmiſsionem gratiæ noui teſtamenti:quæ ꝓmiſsio fidẽ requirit, ſicuti ſupra demonſtratũ eſt. Quæ autẽ his addũtur,ſacramẽta nõ ſunt ſicuti mox patebit.

Baptismvs,vt initiale ſacramentum, etſi recte primo loco ponitur à Papiſtis,tamen poſtea indigniſsime votis monaſticis inferior iudicatur.quod autẽ dicunt baptiſmũ conferre gratiam,recipi poteſt,modo interpretatio nõ pugnet cum principio. Principium eſt imotum,quod ſolus Deus ſit Deus gratiæ & pacis in Chriſto Ieſu. Si ergo in hunc modum accipiamus dictum:Baptiſmus confert gratiam,hoc eſt,Deus per diſpenſationẽ baptiſmi offert,& obſignat gratiam,recipio dictum. Verbo enim offertur tantum gratia, Sacramento vero & offertur & obſignatur, modo fides in vtente ſacramento nõ defuerit. De infantibus ſingulare eſt priuilegium. Verum ſi hoc modo acceperis dictum. Baptiſmus confert gratiam:hoc eſt,ſua virtute facit homines gratiæ participes,ſeu vt interpretantur Papiſtæ, ſanctificat per ſe,interpretatio cum principio pugnat,atque ideo falſa & erronea eſt iudicanda. Iam porrò videamus an Papa ſe Chriſto opponat in diſpẽſatione huius ſacramẽti.

CHRISTVS amandat diſcipulos,vt voce & baptiſmo doceant Euangelium,Ideoq; iubet baptizare omnes gentes. Quare non lingua peregrina,& ijs ignota quos docerẽt,fieri debuit. Quis enim doceri poteſt ea lingua quam nõ intelligit? Sed quid hic Papa? Euangelium voce non docet,ſicuti ſupra ſatis oſtenſum eſt, ſed partem tantum legis, & ſua decreta quæ in locum Euangelij ſubſtituit. Deinde,vt concio Euangelij quæ peragitur Baptiſmo,minus efficax ſit, baptiſmum peregrina, hoc eſt, latina lingua mandat peragi,etiã in ijs nationibus quib⁹ latina lingua prorſus barbara eſt. Et eos qui impio ſuo decreto nõ obtemperant, grauiſsimis pœnis,tanquam hæreticos punit.An non hoc eſt ſe Chriſto opponere? An nõ hoc eſt partem Euangelij,imo ipſum Euangelium totum alto ſilentio obruere,ne homines illud diſcant ac ſalui fiant? AQVAM baptiſmi exorciſant in contumeliam Chriſti,qui,cum baptizaretur ipſe,omnes aquas ita cõſecrauit,vt ſint idoneæ baptiſmo peragendo. ADDVNT præterea multas ineptias. Sacrificulus impuro halitu, & ſaliua ſæpe infantes inficit. Fiunt inuocationes ſanctorum,recitãtur exorciſmi magici ſalis,vngitur vertex baptizandi oleo ſacro, quæ omnia contaminant non parum baptiſmum, & Chriſti inſtitutionem quodammodo fœdant: Qui vult nos contentos eſſe ſuo ſimplici mandato ſine additamentis humanis. QVVM docet baptiſmum abolere peccatum originale tantum,& nõ reliqua, dupliciter peccant.Primum enim tribuunt baptiſmo,quod eſt ſolius ſanguinis Chriſti. Sanguis enim Chriſti emundat nos ab omni peccato. Cuius emundationis baptiſmus efficax ſymbolum eſt. Deinde cum dicunt actualia peccata nõ aboleri baptiſmo,reuera hoc volunt, quod ſanguine Chriſti nõ aboleantur niſi originale peccatum, reliqua reſeruentur ſatisfactionibus fictitijs. Quid quæſo hoc aliud eſt,quam Chriſtum rurſus ſepelire? quam verum vſum baptiſmi abolere? quam Euãgelium turpiſſimo cœno fœdare? An hæc pijs ferenda eſt iniuria? retinet Papa baptiſmũ,ſed ſuis additamentis fœdatum. Baptiſmum fatetur ſacramentum,ſed eius verum vſum abolet: Dum Chriſto perfide detrahit,quod baptiſmus ei tribuendum manifeſto ſigno declarat.

SECVNDVM locum inter Sacramenta Papæ obtinet confirmatio,quæ ſi rite perageretur,vt tempore Apoſtolorum, & deinde multis annis, non tam Sacramentum eſſet, quam pars diſciplinæ vtilis in Eccleſia. Nam vetus cõfirmatio nihil aliud fuit,quam examinatio eorum, qui infantes receperunt baptiſmum, vt iam adulti facti redderent rationem fidei ſuæ,& teſtarentur propria voce ſe Chriſto dediſſe nomina,quemadmodũ Eccleſia illorum nomine olim promiſerat, dum baptiſmus eis conferretur. Hac confeſsione edita & facta promiſsione de perſeuerantia in Chriſti fide, Epiſcopus eos cõfirmabat, docendo, admonendo,conſolando,exhortando. Hic ritus fuit vtilis diſciplina,in cuius locum apud nos ſucceſsit examen Catecheſios ante ſumtionẽ cœnæ Dominicæ, ſicuti infra dicendum erit, SED quid hic Papa? veterẽ ritum qui vtiliſsimus fuit abolet,& nomẽ tantum eius retinet. Deinde facit ex cõfirmatione ſua ſacramentũ Eccleſiæ, quod impudenter dicunt plenius eſſe baptiſmo. Nã hæc ſunt verba Lõbardi Coryphæi Papiſtarũ: Omnes fideles per manus impoſitionẽ Epiſcoporum poſt baptiſmum accipere debent Spiritum ſanctum, vt pleni Chriſtiani inueniantur. En blaſphemiam, baptiſmo adimunt Spiritum ſanctum, quem Epiſcopus in ſua manu habet,vt det cui vult.Plenum Chriſtianiſmi ſignum adimunt baptiſmo,& tribuunt ſuo fictitio ſacramẽto. SED age videamus quale ſit Papiſtis ſacramentum confirmatio. De quo quatuor potiſsimum docent. Primum à quo hoc ſacramentum conferri poſsit. Deinde quod ſit eius elementum. Tertio,quæ forma. Poſtremo,quæ virtus & efficacia. QVANTVM ad eum qui conferre poſsit hoc ſacramentum,cõſtanter dicunt, quod non poſsit conferri,niſi à ſummo ſacerdote. Nam ſi aliter (ait Lombardus) præſumtum fuerit,irritum habetur & vacuũ,nec inter Eccleſiaſtica reputabitur ſacramẽta. Quid quæſo hoc decretum ſibi vult? Baptiſmus poteſt apud Papiſtas à quouis cõferri ſacrificulo, modo tantum latine poſsit pronunciare exorciſmos,& verba baptiſmi,etiamſi ea non intelligat. Verum hoc auguſtum,ſi dijs placet, Papæ ſacramentũ nemo adminiſtrare poteſt, niſi ſummus ſacerdos,hoc eſt,mitratus aliquis apoſtaticus, (Apoſtolicus volebam dicere) hoc eſt Epiſcopus. Vide quęſo quanta cõtumelia hic fit Chriſto,ac ipſius ſacro baptiſmati. Chriſti ſacramentum tam contemtibile habetur, vt poſsit à quouis conferri, contra vero Papæ ſacramentum in tanto precio & honore habetur,vt nephas ſit illud adminiſtrari niſi à ſummo Pontifice? An non hoc eſt baptiſmum cœno obruere,& pigmentum Papæ in cœlum tollere? An non hoc eſt manifeſte baptiſmum abolere? An nõ hoc eſt Chriſtum in ordinem redigere, vt ipſe cum ſuo ſacramẽto infra ſcabellũ pedum Papæ abiectus iaceat? Quis hæc cogitans nõ exhorreſcit? Papa,tanquam victoria parta in Eccleſiam,imperium Chriſto adimit, & ſibi ſacrilege aſſumit autoritatẽ ordinandi ſacramenta in Eccleſia Dei, quæ anteponit ſacramentis Chriſti. SECVNDO loco elementi confirmationis meminerunt

runt Papistæ, quod dicunt esse Chrisma, hoc est, vnguentũ seu oleum. Hoc autẽ Chrisma, vt non esset commune, à Papa vel Archiepiscopo consecrari debuit, & magno precio haberi propter Spiritum sanctum, quem in se inclusum per adiurationem consecrantis haberet. Vide quanta temeritas. Puluis & cinis audet Ecclesiæ noua sacramentalia signa obtrudere. Audet suo pigmento sacramẽti titulum tribuere. Qua hoc autoritate facit Papa? nisi quod filius iste perditionis aduersarius Christi, velit facto declarare se esse supra Deum, & omnem religionem, vt in templo Dei sedeat ostentans se quod sit Deus. Hoc diuus Paulus longe antea præuidit, monuitq; vt ab ipsius imposturis nobis caueamus.

FORMA sequitur Papalis sacramenti confirmationis. De qua forma Lombardus in hunc modum: Forma aperte est, scilicet, verba quę dicit Episcopus, cũ baptizatos in frontibus sacro signat Chrismate. Quid hac forma deformius? deformat enim baptisma Christi, & verum vnguentum, quo vncti sunt baptizati, hoc est Spiritum sanctum, sua fœda amurca cõtaminat, in qua se inclusum habere Spiritum sanctum stulte existimat. Nã Spiritus sanctus non est alligatus ordinationibus humanis, quæ diuino ordini aduersantur, sed potius spiritus Satanæ, cuius instinctu Pontificij se Christo & eius ordinationib⁹ opponunt. Sed quid opus est multis? Cum pijs omnibus cõstet satanicã illusionem esse formam istam confirmationis, vt quæ veram, vtilem & salutarem confirmationem aboleat.

QVARTO loco virtutem huius sacramenti docent. Ita enim aiunt: Virtus huius sacramenti est donatio Spiritus sancti ad robur. Hoc quam vanum sit ex eo apparet, quod Spiritus sanctus emittatur à Deo in corda credentium, iuxta Pauli doctrinã. Qui ergo credit, Spiritum sanctum habet, qui suam præsentiã testatur, dum excitat motus in hominibus cõgruẽtes cum lege & voluntate Dei, dum impellit ad orandũ, & ad pietatis & charitatis officia. Qui cõfirmat nos, ait Paulus, in Christo, & qui vinxit nos Deus est, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Hoc signo, hoc vnguento, hoc signaculo, & pignore, contenta est Ecclesia Christi. Non quærit robur à mortuo vnguento, quo suos inungit Antichristus, sed vt sponsa Christi sui sponsi balsamo lætatur & exhilaratur.

TERTIVM sacramentum Papistis est benedictio panis, de quo sacramento quid Ecclesia Christi sentiat supra dictum est, hic aperiemus quomodo Papa se Christo opponat in huius sacramenti dispensatione. Quo autem hoc fiat commodius, primum dicemus de missa. Nam hoc nomẽ cœnæ tribuerunt, Deinde de abusu consecrati panis extra missam.

INTEREST profecto omnium piorum toto pectore execrari sacræ cœnæ prophanationes, quæ in ista cernuntur missa: Quæ abominabilius idolum est, quam vllum Ethnicum idolum vnquam fuit. vt autem distinctius appareat abominatio Dei Maosim, ordine causa recitabo, cur istud idolum merito fugiendum sit.

PRIMA, missa Papistica est ad turpem quæstum & abominationem prostituta, & tanquam turpissima χαμαιτύπη vndecunq; quæstum occipit, non tantum regibus mundi & principibus succumbit, verum etiã suibus & canibus, qui eius abominabili cõplexu oblectãtur, adeo dulce lucrũ est isti meretrici vt nullius amplexus defugiat. Virgo si vult nubere, ad hanc confugit pronubã. Matrona cupiens parere feliciter, hanc Lucinã implorat. Si cui porcus ægrotat, ab hac petit opem. Si nauigandum, hæc prima nauem conscendet. Breuiter huius meretricis præsidio, sed pecunia ꝓstitutori sacrificulo numera, nemo non tutum se in regno Antichristi arbitratur. Quid est prophanare sacram cœnam, si hoc non est? Prætexant quicquid velint missatici patroni, & laudẽt quantum possint, qui istã meretricem extrudere volunt: Tamen reuera omni abominatione turpior est Missatica meretrix.

SECVNDA, cœna quam instituit Dominus & sanxit suo perpetuo mandato, sacrilege mutilata est. Christus cuius mandato obtemperant Angeli, hic prorsus excluditur. Nam quod ipse instituit in perpetuum suum testimonium, impie suffurati sunt, arcentes laicos à participatione calicis. An non hoc est testamentum Christi violare, & reuocare? Is vult omnes de calice bibere, quod Papa sacrilege prohibet, manifeste testamentum filij Dei pedibus conculcans, & suum idolum in locum testamenti Christi substituens.

TERTIA, Missa Papalis cœnam Dominicam manifeste in alienam formam conuertit. Nam in ea vnus seorsum suum habet epulum, abolita communicatione, & ordinatione Christi, & eius Apostoli Pauli. Quod sane perinde est, ac si vnus subinde seipsum sacro Baptismate ablueret. Age quid potest absurdius cogitari? quid potest magis contumeliosum esse aduersus cœnæ institutorem?

QVARTA, in Missa Papali nulla fit mysterij expositio, sed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium sacris potius quã Domini instituto conueniens. Iustinus martyr refert ritum similẽ seruatum fuisse olim in sacris Solis, (quem μίθραν sacerdotes ipsius vocarunt.) in his Solis sacris vsus panis & aquæ fuit, sed nulla vox à spectatorib⁹ audiebatur nisi hæc,

niſi hæc, ἢ ἐπίϛαϑε ἢ μαϑεῖν δύναϑε. Hoc eſt, aut noſtis aut diſcere poteſtis. Ab his ſacrificulis Solis ſuum miſſandi ritum, & nõ à Chriſto accepiſſe Papiſtas ſole ipſo clarius eſt. In Miſsis quanto cantus adhibetur, ſatis boatur, ſed vbi ventũ eſt ad cœnæ myſterium, ſolus ſacrificulus muſsitat, & cauet ne ab vllis audiatur niſi vnica ſyllaba NO, quod tamẽ fit poſt incãtationẽ panis, & vini, & poſt eleuationem, & hiſtrionicam panis circa calicẽ agitationem.

QVINTA, habet Miſſa Papiſtica multas ceremonias ineptiarum hiſtrionicarum & ſuperſtitionis plenas, quibus manifeſte fœdari ſacram cœnã vel pueris pie educatis notũ eſt.

SEXTA, Miſſa iſta culinaria ad miſeros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur: Nam eo vſque res tandem deuenit, quod homines poculo meretricis Babylonicæ inebriati, auditu Miſſæ ſeu potius inſpectione Hiſtrionica ſaltationis armari ſe putant, & aduerſus Deum, tanquam tuto præſidio muniti, multo licentius peccare audent, & obſtinatiores redduntur.

SEPTIMA, cœna inſtituta fuit vt ſit ſacramentum, quod cum adminiſtratur fiant gratiarum actiones, verum Papa inde ſacrificium facit meritorum pro viuis & mortuis, & vt ſacrificij forma conſpiceretur, panem magico ritu conſecratum, (nam vt referrent magicã ſuperſtitionem addita vna vocula enim, ter ſufflando crucem in panem dixerunt, hoc eſt enim corpus meum.) primum leuat ſacrificulus ſupra caput, vt reſpõderet ſacrificio Leuitico therumali (quod à leuando nomen habet) deinde agitat panem ſupra calicem in quatuor angulos, vt iſto modo cõpararetur ſacrificio veteri thenupha, cui nomen ab agitando ſeu mouẽdo inditum fuit. Quam ſit hæc κακοζηλία leuitica impia ſatis manifeſtum eſt. nam caret mandato Dei, plena eſt idolatriæ, & ſuperſtitionis, irritum facit teſtamentũ Chriſti, abducit homines à morte Chriſti, quę vnica eſt hoſtia ꝓ peccatis, qua conſumati ſunt ſancti in perpetuum, breuiter in locum ſalutaris remedij animorũ reponit triſtiſsimum venenum, quod cedit in certiſsimum interitũ, omnibus ijs qui iſtud idolum Papæ adorant.

OCTAVA, impius canõ ille, quem vt diuinum myſterium venerantur ſacrificuli, totus eſt conflatus ex impietate. nam in eo multiplex idolatria cõſpicitur. Merita ſanctorũ ibi Chriſti merito quodãmodo pręferuntur, obruuntur beneficia Chriſti, Victima Chriſti Abelis ſacrificio cõfertur, panis adoratur, fit oblatio panis, inuocantur ſancti. Breuiter, nihil eſt ſuperſtitionis & impietatis quod in miſſa illa theatrica nõ conſpicitur. Et videtur arte quadam ſatanica inuenta, ad obruenda beneficia CHRISTI, ad tollendam virtutem victimæ vnici ſacerdotis noſtri Chriſti. An nõ hoc eſt ſe Chriſto opponere? Qui ergo ſapis fuge Deum iſtum Maoſim, & apud ſimplicem inſtitutionem Chriſti maneto cõſtans. nam qui Chriſti verbo contentus eſt, à via ſalutis errare nõ poteſt. Ipſe enim ſolus eſt via, veritas, & vita. Qui ergo in ea manet non aberrat, non fallitur, non moritur. PORRO abuſus conſecrati panis extra miſſam, plenus eſt idolomania. Reponunt panem in monſtrantiam, vt vocant, accendunt candelas, procumbunt coram pane, circumgeſtant panem Ethnico more. Breuiter vt Deum colunt mucidum panem & à vermibus ſæpe corroſum. Hæc impietas cum tanta ſit, vt omnibus pijs merito ſit fugienda, tanquam idolum plane diabolicum, fruſtra confugiunt Papiſtæ ad miracula quibus ſuam idolomaniã cõfirmari putant. Perinde enim eſt iſtum panem adorare, atque Apin AEgyptiacam, aut ſerpentes & feles.

SACRAMENTVM pœnitentiæ quartum locum inter Papalia ſacramenta occupat verum ſi Petro Apoſtolo credimus baptiſmus ſacramentum eſt pœnitentiæ. Nam cõpunctis corde præcipit vt pœnitentiam agant, ſiue cõuertantur & baptizentur in remiſsionẽ peccatorum, ſignificans baptiſmũ eſſe ſacramentũ, quo Deus obſignet remiſsionẽ peccatorũ pœnitẽtibus, Papiſtæ forte intelligunt ſuam pœnitentiã, (quam ſacramentũ volunt) de ea quæ fit poſt cõuerſionem, & ſuſceptum baptiſmũ, videlicet cum homo baptizatus labitur in peccatum, tunc enim pœnitentiã requirunt, quam propter manuũ impoſitionẽ & abſolutionis formam ſacramentũ nominant. Neq; hoc pacto pœnitentia ipſa ſacramentum erit, ſed ad ipſum baptiſma recurrendũ eſt, nõ vt quis rebaptizetur, ſed vt pactũ Dei cum homine in baptiſmo peractum recolat. Qui baptiſmus eſt teſtimonium ablutionis eius à peccato qui crediderit, & vera pœnitentia ad fontẽ miſericordiæ confugerit. Iuxta illud: ſi quis peccauerit, aduocatũ habemus apud Patrẽ Ieſum Chriſtum iuſtũ, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris. Non ergo nouo ſacramento indigemus, qui vnico Chriſto propitiatore cõtenti ſumus, ſed perpetua pœnitentia peccatorum, quæ nititur propitiatione Chriſti, & confirmatur cogitatione baptiſmi noſtri, qui eſt perpetuũ ablutionis noſtri per ſanguinem Chriſti teſtimonium & ſacramentum. SED quibus fundamẽtis nituntur Papiſtæ, qui nobis ſacramentum pœnitentiã obtrudunt? Multa & inextrcabilia confarciunt ex patribus de pœnitentia, ſed tandẽ vbi cõcludendum eſt de hoc ſacramento, ipſi ſe cõfodiunt dum ſignum huius ſacramenti quærunt. Ex Auguſtino didicerunt ſacramentũ eſſe

ſignum gratiæ,hic alius aliud ſignũ ſtatuit, & ſatis ineptos ſe eſſe declarant,dum ſacramẽ-
tum docent eſſe pœnitentiam, & tandẽ elementũ huius ſacramẽti ſe ignorare ſuis multis
cõiecturis atteſtantur. HIC locus poſtularet,vt de carnificina illa cõſcientiarum,quæ ſub
iſto Papali ſacramento latet dicerem.Requirunt enumerationẽ peccatorum cum omnib⁹
ſuis circumſtantijs : requirunt contritionem ſufficientem, quæ ſuo merito poſsit abolere
peccatum:requirunt ſatisfactionem operis:quibus nihil aliud efficiunt,quam quod inij-
ciant laqueos conſcientijs,& obruant Euangelium Ieſu Chriſti ſuis ſatisfactionib⁹,abſo-
lutionibus, & abſolutionum mitigationibus per indulgentias,quibus nõ magis cõuenit
cum Euangelio,quam Chriſto cum Belial,& luci cum tenebris.Nam cum fidẽ excludunt
à pœnitentia,nonne aperte Chriſtum excludunt,cum mittunt nos ad ſatisfactionem pro 10
peccatis, an non ſanguinẽ Chriſti cõculcant pedibus?dum meritis Sanctorum remittunt
peccata, an nõ meritum Ieſu Chriſti impie & npharie repudiant?Dum indulgentias ha-
bent venales quib⁹ redimantur ſatisfactiones , an nõ ſatis prodũt quo ſpiritu ducantur?

QVINTVM Sacramentum Papale eſt vnctio infirmorum,de quo cum producunt teſti-
monium ſancti Iacobi,putant ſe ſatis muniuiſſe ſuum pigmẽtum. Iacobi verba ſunt hæc:
Infirmatur quis in vobis,accerſat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum vngentes eum
oleo in nomine Dñi,& oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus,& ſi in
peccatis fuerit dimittentur ei. Hæc ſunt Iacobi verba:quibus refertur ritus Eccleſiæ,dum
adhuc miraculis locus fuit,quæ cum nũc ceſſarunt,ſtulte retinetur ſine miraculis ceremo-
nia. Illi enim vngebant , vt miraculis ad preces presbyterorum ſanaretur ægrotus:noſtri 20
vero vngunt,non niſi eos,quos vident in agone mortis eſſe. Nam ſi Chriſtus vnctionem
iſtam voluiſſet perpetuum Eccleſiæ ſuæ ſacramentum eſſe, ſerio commendaſſet Apoſtolis
eius diſpenſationem. QVID referam de contumelia quæ Chriſti ſanguini fit hac vnctio-
ne ? Nam quicquid illicito viſu delictum,quicquid delectione vocis admiſſum,quicquid
odore ſuperfluo contractum,quicquid ocioſa locutione peccatum,quicquid illicito ope-
re peractum,quicquid ſuperbo inceſſu commiſſum fuit, hoc totum per vnctionem ſuam
expiari voluerunt, Quæ quæſo inſania hæc eſt? tribuunt rancido oleo eam virtutem quæ
eſt ſolius ſanguinis Ieſu Chriſti. Tribuunt creaturæ quod eſt creatoris : Tribuunt ſuo
pigmento , quod eſt vnici mediatoris Domini noſtri Ieſu Chriſti. An hoc eſt vicarium
Chriſti agere in terris ? An non potius Satanæ eſt,qui voluit ſupra Chriſtum eſſe, & ab eo 30
adorari ? Certe qui hic non agnoſcit Antichriſti characterem,plane cœcus eſt.

SEXTVM Papale ſacramentum eſt ordo , de quo quid ſentiat Eccleſia Chriſti breuiter
explicãdum eſt. Ordinem vocamus vocationem & ordinationem ad miniſterium Eccle-
ſiaſticum. In perſonis quæ vocantur, requiritur honeſtas vitæ,morum grauitas, cognitio
doctrinæ Eccleſiæ, Donum docendi,& ætas tanto miniſterio conueniens. Vocatio relin-
quitur libera Eccleſiæ, ita tamen vt Paſtores & Epiſcopi quilibet ſuo loco examinandi &
explorandi poteſtatem habeant. Vocatus & examinatus ordinatur Apoſtolico more. Pri-
mum fiunt preces pro ordinando , deinde recitantur lectiones ſacræ de miniſterio verbi,
requiritur ab ordinando vt promittat fidelitatem in miniſterio. Quo facto imponit preſ-
byter ordinando manus cum inuocatione nominis Dei ſuper ipſum , tandem commen- 40
datur Deo , atque ita ablegatur ad Eccleſiam cuius miniſter eſſe debet. HAC ſimplicitate
fuere contenti Apoſtoli Chriſti , & eorum proximi ſucceſſores. Verum Papa pompam
quærit & maiorem ſplendorem,qui incurrat in oculos hominum.Atque ideo non ſolum
plures gradus officiorum ſacrorum excogitauit, Verumetiam plurimas adiecit ceremoni-
as,eaſque ineptiores,quam vt eas referre libeat. Quæ cum ſatis oſtendunt Papam à Chri-
ſto defeciſſe,Nolo longiori oratione iſtas nugas perſequi.

SEPTIMVM Papalium ſacramentorum eſt coniugium.Etſi autẽ Eccleſia Chriſti agno-
ſcit coniugium eſſe ordinationẽ Dei , & cum Paulo fatetur coniugium eſſe honorabile in
omnibus,hoc eſt, thorũ caſtum & coniugalẽ cõceſſum eſſe omnib⁹ ordinibus hominum:
Tamẽ nõ exiſtimat cõiugium ſacramentũ noui Teſtamẽti eſſe, quia nõ habet ꝓmiſsionẽ 50
gratiæ noui teſtamẽti annexã:neq; præterea ſacramentũ eſt,quia iuxta Paulũ eſt myſteriũ
arcanæ copulę Chriſti & eius Eccleſiæ.Nam ſi omnia,quæ arcanas ſignificationes habent,
eſſent ſacramẽta,infinita ꝓfecto forent ſacramẽta. Sol hic aſpectabilis eſt ſignum quoddã
arcanũ & veluti myſteriũ Solis inuiſibilis Ieſu Chriſti,ſicut ex Pſalmo quodã patet. Radij
ſolares ſignant efficaciã virtutis Chriſti. Hic ignis viſibilis figurat Spiritus ſancti efficaciã
in cordibus credentium. Sabbatum ſacramentũ eſt quietis Dñi in ſepulchro,& perpetuæ
quietis beatorum in æterna vita. Ad eundẽ modum multa numerari poſſunt ſacramenta,
quæ tametſi ſacramenta dici poſſunt : Tamen ſacramentorum noui Teſtamẽti rationem
non habent.Nam peculiare mandatum ceremoniæ non eſt expreſſum Dei verbo. Nõ an-
nexa

nexa est promiſsio noui Teſtamenti,ex quo & quartũ ſequitur, quod fides promiſsionis nõ hic requiratur. Cũ ergo ea quæ requirit ratio ſacramenti noui Teſtaméti hic nõ inueniãtur,non poteſt coniugium inter ſacraméta Eccleſiæ numerari. SED qui fit quod Papa nolit iſtud ſuum ſacramentum eſſe commune toti Eccleſiæ? ſi eſt iuxta illum ſacramétum Eccleſiæ cõiugium,cur interdicit ſacerdotibus coniugiũ? Spiritus ſanctus pronunciat cõiugium honorabile eſſe inter omnes, Papa auté,vt ſe manifeſtum hoſté Chriſti declaret, ſuis interdicit cõiugiũ, & vt nõ videatur ſcripturæ teſtimonio deſtitui,adducit ſuo more dictum Pauli Rõ.8.qui in carne ſunt, Deo placere nõ poſſunt.quaſi Apoſtolus hic ageret de operibus naturæ ſimpliciter,& nõ potius de operibꝰ carnis,hoc eſt,vicioſæ & corruptæ naturæ,perturbantibus & deſtruẽtibus ordinem diuinũ in natura, qualia ſunt illa opera quæ Paulus enumerat Gala. 5. opponamus igitur Papæ ordinationẽ Dei quam omnibus liberam eſſe vult.opponamus & illi Paulum,qui prohibitioné cõiugij definit doctrinam eſſe dęmoniorum. HABENT & aliud Papiſtæ refugium, volunt ſacerdotes in perfectiori & digniori vitæ ſtatu viuere.Iam auté pro confeſſo habent virginitatis & cœlibatus ſtatũ meliorem eſſe,& digniorem ſtatu coniugali. Vnde ſuũ decretum de cœlibatu ſacerdotũ concludunt.Si tam facile eſſet donum continentię dare,quã cõcludere,videretur aliquid habere momenti eorum concluſio.Sed orationibus aiunt impetranda eſt caſtitas.Age vbi eſt promiſsio quod Deus velit iſtam largiri? promittere perpetuũ cœlibatũ, & non habere rationem humanæ fragilitatis, & inſidiarũ diaboli,ſumma eſt amentia. Omnes pij norũt ea quæ ad hanc vitam ſpectant petenda eſſe cũ conditione. Quare nemo certus eſſe poteſt de impetranda perpetua caſtitate,proinde ſtultus eſt, & qui eam requirit & qui eã vouet.

IAM videamus principiũ ſeu fundamentũ,quo Papiſtæ nituntur. Cœlibatus inquiunt ſtatus eſt melior & dignior coniugali ſtatu.à quo magiſtro hoc didicerũt? certe nõ à Deo qui matrimonium in Paradyſo ſanxit. Paulus (inquiũt) 1. Corinth. 7. præfert virginitaté & cœlibatum cõiugio.inter alia enim ita ait: Qui non iungit melius facit.Reſpondeo,cœlibatum non eſſe meliorem coniugio ἁπλῶς ſed κατὰ τί. Hoc eſt, nõ bonitate operis,ſed vſu, idque non ſemper,nec in omnibus, quemadmodum Paulus aperte docet. Qui abſtinet à cõiugio ſine caſtitatis dono , quomodo ſolicitus ſit facere ea quæ ſunt Domini,vt placeat Deo,apparet in vita Sodomitica manachorum,& monialium: apparet in turpiſsimis moribus ſacrificulorum,qui omni genere libidinum ſe fœdiſsime polluunt. Faceſſant igitur Papiſtæ cum ſuo impuro cœlibatu, & tum demum imponant ſacerdotibus cœlibatũ,vbi à Deo fuerint certiores facti, quod velit omnibus raſis & vnctis donũ conferre caſtitatis.

HACTENVS oſtendimus quomodo Papa Chriſto aduerſetur in diuinis ſacramentis: peruertit veram ſacramẽtorum rationem: auget ſua temeritate ſacramentorum numerũ, deprauat vera ſacramenta,& à vero fine & vſu ſacramentorum aberrat.nunc de tertio,in quo propoſuimus Chriſto Papam aduerſari,hoc eſt,de ritibus humanis agendum eſt.

RITVS humanos qui faciunt ad ordinẽ & εὐσχημονίαν piam in Eccleſia non improbant pij,ſed eis ſuum locum tribuunt,infra opera tamen cultus & ſacramenta, atque eos retinendos iudicant decori,& ordinis cauſſa. Decori quidem,vt excitemur ad pietatem iſtis adminiculis,vt modeſtia & grauitas in pietatis exercitijs eluceat: ordinis vero,vt præſidétes habeant certã agendi regulã,vt auditores aſſueſiant ad obœdientiam & diſciplinã,vt bene compoſito Eccleſiæ ſtatu paci & tranquilitati conſulatur. Huiuſmodi ritus ordinare poteſt Eccleſia,& mutare ſi quando viſum fuerit. Nam Eccleſia habet poteſtatem in ędificationem,& habet mandatum in genere,1. Corinth.14.omnia fiant ordine, & decenter.

QVID in hac re Papa peccat? peccat tyrannide,multitudine,κακοζηλίᾳ,vanitate,opinione.

TYRANNVS eſt, quod Papa ſumat ſibi authoritatem in Eccleſiam Chriſti,cui audet præſcribere leges quas vult, quæ vna ex notis Antichriſti eſt.

MVLTITVDINE peccat, cum congerit in infinitum ceremonias, nec vllum finem facit,imo magis onerat Eccleſiam Chriſti ritibus,quam vnquam Iudaicus populus fuit grauatus,contra manifeſtum interdictum Petri,cuius ſe ſucceſſorem gloriatur. Ita enim Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponere iugum ſuper ceruicem diſcipulorum,quod neq; nos,neque patres noſtri portare potuimus.

Κακοζηλία eſt quod ad imitationem prophanarum gentium,& ad ſimilitudinem Moſaicorum rituum multa ſunt inuecta in Eccleſiam per Papam. Iam autem gẽtium ſuperſtitio deteſtanda eſt,& Moſaici ritus exhibito Chriſto ceſſare debuere. Quare iſta Papalis κακοζηλία indigna eſt,quæ locum vllum habeat in Eccleſia Chriſti.

VANITAS eſt,quod multi ritus Papiſtici ſunt ἄσημοι, tantum ſunt hiſtrionicæ quædam geſticulationes,nihil ad ordinem & decorem facientes.

OPINIO damnanda accedit videlicet neceſsitatis, quæ pugnat cum libertate Chriſtiana:me-

na:meriti,quæ pugnat cum Chriſti victima: iuſticiæ, quæ pugnat cũ fide gratuitæ remiſ-
ſionis:& cultus, quæ pugnat cum dicto Chriſti, fruſtra me colunt mandatis hominum.

RESTAT vltimum quod propoſuimus videlicet diſciplina, de qua quid vera Eccleſia
ſentiat ex verbo Dei, & quid Papa contra audeat,dicendum eſt. DISCSPLINA in Eccle-
ſia Chriſti nihil aliud eſt,quam aſſuefactio quædam cum interior tum exterior,qua pij aſ-
ſuefiunt ad pietatem, iuſticiam, modeſtiã,& alias virtutes, quaque in officio debito reti-
nentur,ne excuſſo iugo Chriſti ferantur effrenes in quæuis flagitia. PARTES huius ſunt
inſtructio & correctio.inſtructio abſoluitur præceptis, quorum alia mentem inſtruũt,af-
fectus frenant,& voluntates regũt.alia linguam geſtus & facta gubernant.Correctio eſt
caſtigatio quæ fit per gubernatores diſciplinæ, hoc eſt, per parochos & alios graues viros,
quibus hæc cura commiſſa eſt. Mitior caſtigatio fit verbis tantum:grauior excluſione ab
Eccleſia per excom̃unicationem:grauiſsma fit excluſione per anathematiſmum, qui exer
cetur tantum in pertinaces hæreticos. Hæc fere ſum̃a eſt diſciplinæ Eccleſiæ Chriſti:à qua
quantũ aberret Papa facile eſt videre in moribus Papalium, & abuſu excom̃unicationis,
& fulmine anathematis,de quibus omnia referre, quibus illorum libri referti ſunt, nolo.
Quid enim valet diſciplina vbi fundamentum non eſt bonum.CASTIGATIO quæ ver-
bis fit apud eos eo pertinet,vt Papa ſuos ſub imperio retineat. EXCOMMVNICATIO
exercetur non in facinoroſos legitime iuxta mãdatum Chriſti admonitos, ſed in paupe-
res,qui forte non ſunt ſoluendo ea,quæ Papalis dignitas ſibi deberi autumat. Scortatores
leui ſatisfactione reconciliantur,qui obulum ſacrificulo debet, & non ſoluit ad nutũ,ex-
cõmunicatione feritur,non ſine graui,ſi dijs placet,ceremonia, è ſuggeſtu declamitat in
miſerum hominem,infamat inſontem,candelas mittit, pulſat campanula, horrẽda voce
debitorem excludit ab Eccleſia, im̃o non ſolum ab Eccleſia, verumetiam adimit omnem
ſpem veniæ.Sub tamen tacita conditione,niſi reus pecunia fulmen extinxerit.ANATHE-
MATISMVS exercetur non in hæreticos, ſed in eos qui Prophetica & Apoſtolica ſcriptura
ſe cõtentos eſſe dicunt:in eos qui ſolo ſanguine Chriſti fatẽtur peccata expiari: in eos qui
dicunt Chriſtum vnicam ſuam ſpem eſſe:in eos qui non inuocant ſanctos: in eos qui nõ
omnia Papæ nugamenta recipiunt.Breuiter in eos qui Papam loco Dei nõ adorant.Illam
enim formã qua vſu ſunt ſancti patres,immo Apoſtolus Paulus in corruptores Euãgelij,
transfert Romanus tyrannus ad ſtabiliendum ſuum regnum,quod ſophiſtica partũ,hy-
pocriſi & tyrannide defenditur. Non ſunt ergo magis metuẽdi anathematiſmi Papales,
quã ſi amator aliquis turpis omnes ſuas veteres amicas anathemate ferire vellet, quę iam
contempto meretricio amore honeſtis oblectarentur nuptijs.Nam cum Papæ ſuccubui-
mus viliſsimis ſcortis turpiores eramus,nunc autem poſtquam Chriſto nupſimus, ſpõſæ
honeſtiſsimæ coronam gerimus.Quo ſolo marito contenti,amatorẽ veterem Papam exe-
cramur cum omnibus ſuis philtris & incantationibus.HÆC placuit interſerere de colla-
tiõe Papæ Antichriſti,& Ieſu Mariæ filij veri noſtri Chriſti:ſingula perſequi nolui,ſed ca-
pita tantũ attingere.Nam timẽdum eſt ne noſtra ſecuritas aliquid magni mali nobis af-
ferat.Deus faxit ne nonnulli qui hactenus conſtantiæ laudem meruere,turpiter arma ab-
ijciant,& Turco aut Papæ ſe ſubijciant. Talia enim minari videtur noſtra ingratitudo.

Nos autem debemus gratias agere Dco ſemper pro vobis, fratres dilecti à Domino.

Hæc tertia pars eſt præſentis capitis, eaque conſolatoria, ne videlicet frangantur animis Theſſalonicenſes, ob
tantam cõfuſionem & plurimorum ruinam. Nam cum gratias agit pro ipſis,collationem
facit inter Theſſalonicenſes,ac illos,qui aſtu Sathanæ abducebantur ab Euangelio,vt qui
certus ſit de eorum conſtantia ac perſeuerantia in fide. Huius fiduciæ rationem addit,cũ
ait:dilecti à Domino. Hæc enim dilectio ſola facit eos & ſtabiles ac ſecuros. Huc igitur
vult Paulus vt reſpiciamus,quoties ſolicitudo occupat animum:hęc ſola gloriatio noſtra
eſt,quod Deus pater nos in dilecto diligat.

Quia elegit vos Deus ab initio in ſalutem.

Ratio propoſitionis ab æterno Dei conſilio de ſalute electorum ſumta. Fieri enim non poteſt, quin ſalutem
conſequantur,quos ſaluandos elegit.Elegit autem in Chriſtum credentes,quales ſe dile-
ctione,patientia atq; adeo vitæ innocentia declararunt Theſſalonicenſes.habent autem
credentes triplex ius adeundi vitã æternam:Electionis,quia vnigeniti filij membra ſunt:
Redemtionis,quia mortis & victimæ filij ſunt participes: & promiſsionis,quia Deus qui
mentiri nequit,omnibus in Chriſtum credẽtibus promiſerat ſalutẽ. Ita enim ſcriptũ eſt:
Sic

Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum nõ pereat, sed habeat vitam æternam. Porrò credentes de vita æterna securos faciunt tria. Charitas adoptionis, de qua Rom.3.& 8.& Iohan.3. Veritas promißionis. Sunt enim omnes promißiones Dei ratæ ac firmæ in Christo Iesu. Et facultas reddendi promissum. Est enim Deus omnipotẽs qui omnia quę vult in cœlo & in terra facit. Pręterea tria sunt quibus pij ab impijs discernuntur. Electio apud Deum, quæ in Christo fundatur, extra quẽ de electione ne quidem cogitandum est. Dilectio vitęque innocentia apud homines. Est enim hæc germanus fidei fructus. Fides vnumquemq; apud se. Est enim fides donum & testimonium Spiritus sancti, quod hic reddit spiritui nostro, vt indubitanter Euangelio
10 assentiamur, & ex hoc credamus nobis peccata propter Christum condonari, & vitam æternam donari.

In sanctificatione spiritus & fide veritatis.

Coniungit cum electione sanctificationem spiritus & fidem veritatis. & quia veritatis fides (hoc est solida & sincera) nõ nisi ex sanctimonia vitæ nobis innotescit, priori loco sanctificationem spiritus, hoc est spiritualem, quã Spiritus sanctus per regenerationis gratiam in credentibus operatur, ponit, vt ex proprio effectu tanquam certißimo indicio fidem ostendat. Hinc igitur discamus sanctificationem spiritus non separandam esse ab electione, sed necessario ex fide manare.
20

Quo vocauit vos per Euangelium nostrũ in possessionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.

Ratio cur sanctimonia vitæ veræ fidei adesse debeat. eo enim vocamur per Euangelium, vt vitæ innocentia professioni respondeat. Addit præterea finem sanctimoniæ. cum inquit: in possessionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Vt alludere videatur ad Psalm.2. Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & possessionem tuã terminos terræ. Cum igitur pij sint regis Christi gloriosa possessio, securi sint aduersus portas inferorũ. Deinde Haud decet vt se cõtaminent flagitijs, addicẽtes se im-
30 perio peccati. Nõ enim iã sunt sui iuris, sed eius cuius sunt possessio, precioso eius sanguine acquisita. Poterit & actiue exponi, vt sit sensus: Vt poßideatis gloriam communẽ cum Domino nostro Iesu Christo. Huius cõmunis gloriæ cogitatio, vt in omnib9 afflictionib9 nos consolari debet, ita quoq; admonere, cũ fidei, tum sanctimoniæ: sine quibus ad tantæ gloriæ fastigium nemo cõscendere valet. Iam colligamus ea quæ Paulus in præsenti cõsolatione coniungit, vt nobis quoque eadem accõmodemus, sed consecutionis nõ collocationis ordine seruato. Primo loco ponit dilectionẽ Dei, quæ est prima nostræ salutis caussa. Deinde addit electionẽ, qua dilectos ordinat, sed sciendum est vtramque, hoc est dilectionem Dei & electionem fundari in Christo Iesu, ne vel de dilectione, vel de electione extra hoc fundamentum cogitemus. Nam qui id facit, nihil præter desperationem hauri-
40 re poterit ex prædestinationis doctrina. Tertio loco ponit vocationem per Euangelium, quæ est electionis diuinę euidens testimonium. Quarto, fidem qua iustificamur collocat, Fides enim ex auditu est. Quinto, sanctificationem spiritus ponit. Simul enim cum fide datur gratia regenerationis. Sexto, finem addit, nempe, vt simus gloriosa possessio Domini nostri Iesu Christi, seu vt vna glorificemur cum Christo. Hæc paulo aliter, sed in eundẽ sensum referuntur ad Roman.8. sed quo hęc spectant? Primum hęc nos excitent ad gratiarũ actionem Deo reddendam exemplo Pauli, quod Deus adeo nos in dilecto dilexerit. Deinde ad amorem verbi Dei, quod est organum quo Deus suam dilectionem nobis cõmunicat. Tum commendent hæc nobis fidem, innocentiam vitæ, & patientiã in præsentibus ærumnis. In omnibus enim malis huius mundi respiciamus ad scopũ, & nos sustẽ-
50 temus fiducia futuræ gloriæ per Iesum Christum: de electione plena instructio legatur in annotationibus nostris in Epistolam ad Ephesios cap. 1.

Proinde fratres state.

Exhortatio est ad constantiam. solent enim Prophetæ & Apostoli admiscere doctrinæ consolationes & exhortationes, item minas & querelas: vt doctrinam auditoribus, seu lectoribus accommodẽt. State, id est, firmi estote & stabiles, ne dimoueamini à doctrina veritatis, fide & constantia vllis persecutionibus, aut hostium insultibus.

Tenete traditiones quas didicistis vel per sermonem, vel per Epistolam nostram.

Commen-

Commendat Theſſalonicenſibus doctrinam, quã antea à ſe dedicerant, cum per prædicationẽ præſentis, tum per Epiſtolam abſentis. Papiſtæ ex hoc loco ſuarũ traditionum patrocinium petunt, ſed fruſtra. Perperam enim definiunt traditionis vocabulũ, dum hac voce ſolum̃odo ſignificari leges putant, quas Epiſcopi & prælati Eccleſiæ Dei præter verbum Dei obtrudũt. Verũ Apoſtolis & ſanctis patribus alius eſt huius vocis vſus, illi enim generalius hoc vocabulũ accipiũt, vt Dei, & hominum doctrinam complectatur. Paulus 1. Corinth. 15. Tradidi vobis in primis, quod & accepi, quod Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris ſecundũ ſcripturas. Et 1. Corinth. 11. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quod Ieſus Chriſtus in ea nocte qua tradit⁹ eſt, accepit panẽ, &c. Matth. 15. Cur diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum? Ex hiſce tribus teſtimonijs triplicẽ traditionem eſſe cõcludo. Primam doctrinæ, mediã diuinarum cæremoniarum, vltimam rituum humanorum. Traditio doctrinæ eſt legis & Euangelij, & aliorũ locorũ, qui cum illis cõiuncti ſunt. Traditio cæremoniarum diuinarũ, eſt baptiſmi & cœnæ dominicæ in nouo Teſtamẽto. Traditiones enim veteris populi abolitę ſunt. Traditio rituũ humanorum cõtinet canones varios, cum de cæremoniis, tũ de diſciplina cleri & populi. Irenæus lib. 3. ſæpe traditionis vocabulo vtitur pro doctrina, quam Apoſtoli acceptam à Domino tradiderant auditoribus ſuis, adeo vt ipſum Apoſtolicũ Symbolum ab illo autore dicatur traditio Apoſtolorum. Poterit & alia traditionũ diuiſio dari, vt alia ſit diuina, alia humana, & vtraq; duplex, nempe doctrinæ & rituum. Sed diligẽter cauendum eſt, ne traditionibus diuinis admiſceamus humanas. Eſt enim maximum inter eas diſcrimen. Diuinæ enim traditiones nos obligãt autoritate Dei ad perpetuam obœdientiam. Humanæ autẽ libertati Chriſtianæ cedunt. Præterea nõ eſt eadẽ ratio humanarum traditionũ. Quædam enim aperte pugnãt cum verbo Dei, & abducunt à Chriſto. Vt ſunt inuocatio Sanctorũ, Miſſarum prophanatio, idolorum immolatio, nugamentum purgatorij, indulgentiarũ abominatio, & multarum cæremoniarum inepta cõgeries. Huiuſmodi omnibus pijs fugiẽdæ & deteſtandæ ſunt, iuxta præceptum Domini, Cauete à falſis Prophetis. Itẽ, cauete à fermento Phariſæorum. Quædã ſunt piæ & honeſtæ, in hoc à ſenatu Eccleſiæ inſtitutæ, vt nihil fiat inordinate & tumultuarie, ſed pie ac prudẽter, tanquam in conſpectu Dei & Angelorum: vt ordo & decorum, iuxta cõſilium Pauli, ſeruetur. Ordinis quidẽ eſt, vt præſidentes habeant ſuæ adminiſtrationis regulam, vt auditores aſſuefiant ad obœdientiã & diſciplinam, vt bene cõpoſito Eccleſiæ ſtatu, paci ac tranquillitati conſulatur. Decori vero eſt, vt excitemur ad pietatẽ illis adminiculis, vt modeſtia & grauitas in pietatis tractatiõe eluceant. Verum in his diligẽter caueantur tria. Primũ, ne ad ſalutẽ credantur neceſſariæ. Secundum, ne conſcientiæ inijciantur laquei. Tertium, ne pro cultu Dei habeantur. Porrò quia integra tractatio de traditionibus humanis in Locis Philippi habetur, non opus eſt hic plura de tractationibus adijcere, ſed tantũ vnum argumẽtum aduerſariorũ attingam. Apoſtoli Actor. 15. præcipiunt gentibus vt abſtineãt ab idolothytis, ſuffocato & ſanguine. Hinc Romanẽſes duo concludunt. Primum quod ipſis & Apoſtolorum ſucceſſoribus liceat traditiones cõdere. Alterum quod populus ipſis obœdientiam in traditionibus debeat. Verum illud Apoſtolorum concilium nequaquam patrocinatur Papiſtis. Huius enim concilij primum caput fuit, relinquendam eſſe gentibus ſuam libertatem. Deinde ſequitur æterna lex Dei, de non violanda charitate. Quare admonent gentes ne ſua libertate abutantur in offenſionem infirmorum fratrum, atque hæc quoque lex æterna eſt. Hanc nunc accommodant Apoſtoli ad præſentia tẽpora, & homines in hanc ſententiam. Præceptum Domini eſt, ne fratres infirmos lædatis, ſed fratres infirmi læduntur, ſi idolothytis & ſuffocato & ſanguine veſcamini, edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cũ ſcandalo manducetis. Ex his puto intelligi non ſolum quid de traditionibus ſentiendũ ſit: Verumetiam quomodo importunis aduerſariorum obiectamentis ſit obuiandum.

Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus & Deus & pater noſter qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia, conſoletur corda veſtra, & confirmet vos in omni ſermone & opere bono.

Hæc poſtrema huius capitis pars eſt, quæ vt ſupra in indicatione ordinis admonui, continet votum & precationem pro Theſſalonicẽſibus, Nimirum vt Deus ipſos conſoletur ac confirmet in omni ſermone & opere bono. Hoc eſt, vt pleno verbi Dei intellectu inſtructi, fructum edant cogniti verbi in omni opere bono. Cæterum diligenter obſeruetur ordo verborum Pauli. Primo loco Chriſtum ponit, per quem ad patrem habemus acceſſum. Rom. 5. & Epheſ. 3.

Qui enim fine Christo mediatore in conspectum maiestatis prodeũt, suæ temeritatis pœnas luent. Et vt fidei admoneat nos, vocat ipsum nostrum Dominum, vt quem fide possideamus victorem Satanæ ac donatorẽ vitæ æternæ. Deinde addit, & Deus, qua voce nos admonet maiestatis diuinæ, & omnipotentiæ: vnde fides solatium accipiet aduersus omnium hostium potentiam & consilia. Præterea subdit, & pater, vt non solum omnipotentia diuina, verumetiam affectus paternus veniat nobis in mentem. Quare hæc tria simul cogitemus, accessum nobis patere ad Deum per Christum fide: potentiam Dei, qua potest nos liberare: & affectum paternũ, quo nos vt filios in dilecto complectitur. Deinde à priori beneficio confirmationem petit, inquiens: Qui dilexit nos & dedit consolationem æternam per verbum Euãgelij, continuãdo, scilicet, sua erga nos beneficia, & spem bonam in gratia, id est, gratuitam, nullo nostro labore partam, nimirũ de æterna gloria possidenda per Christum, modo in eum firma fiducia recubuerimus. Hæc inchoatio beneficiorum Dei euidens testimonium est misericordiæ. Vult igitur inchoatum beneficium perficere vnde sequitur quod renati possint retinere dona, cum se petunt iuuari iuxta dictũ, Lucæ cap. 11. Quãto magis pater cœlestis dabit Spiritum sanctum petentibus. Obseruetur quoque hic testimoniũ de diuinitate Christi, & quod sit distincta persona à patre, æqualisq; potentiæ, & maiestatis cum patre. Nam cum Paulus Christum inuocat, statuit eum vbiq; præsentem & exaudientem inuocantes, quod sane proprium est diuinæ naturæ. Et cum distincte ponit Christum & patrem, personarum distinctionem agnoscit. præterea quia hic filij nomen priori loco, & patris persona posteriori, & alias in scriptura vt in verbis baptismi, patris persona præcedit, intelligatur potentiæ & maiestatis æqualitas.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Pro cursu Euangelij & pro se orari petit consolans Thessalonicenses & orans pro ipsis, præcipit vt fugiant ordinis desertores, vt ipsi suum exemplum imitando quæ decent agant. vtque placide tanquam fratres admoneant delinquentes, quo in viam redeant,

Ordo & partes Capitis tertij.

Hoc caput paræneticum est, & continet varias & vtiles admonitiones, quod in sex partes licet distinguere. Primum enim hortatur pro cursu Euangelij & pro se fieri preces, Deinde consolatur eos, erigit aduersus defectionis periculum. Tertio loco precatur pro ipsis. Quarto, hortatur ne commisceantur cum inordinate ambulantibus, sed se potius exemplum vitæ imitentur. Quinto, hortatur ad laborem & alia officia. Sexto, Quomodo cum delinquentibus agendum sit monet. Post hæc suo more claudit Epistolam.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum est orate fratres pro nobis, vt sermo Domini currat & glorificetur, quemadmodum & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malignis hominibus.

Hæc prima huius capitis pars est, continens hortationem, in qua Paulus hortatur Thessalonicenses, vt pro se orent, & addit huius suæ exhortationis duas causas. Vnam quidem vt sermo Dei currat (hoc est propagetur & spargatur passim per orbẽ) & glorificetur (hoc est fructum ferat in auditoribus, vt Deum ex fide glorificent.) Posteriorem vero, vt ipse Paulus liberetur ab importunitate & malicia hominum, cum Iudæorum Iudaismum miscentiũ cum Euãgelio, tum aliorũ prophanorũ hominum, qui omnia in quæstione vocarunt, vt hac ratione doctrinam Euangelij vel perturbarẽt vel maliciose extinguerẽt. Ex hoc loco tria discamus. primũ, nemine eo progressum esse in pietate, qui non opus habeat communibus Ecclesiæ

precibus. Quare admoniti exemplo Pauli magnifaciamus Ecclesiæ preces, easque pro nobis fieri exoptemus. Deinde, commune piorum officium esse precari, vt Euangelium late spargatur, ac fructum ferat: Idque cum vt Deus glorificetur, tum vt multi nobiscũ cœlestis hæreditatis, destructo regno diaboli fiant participes. Tertium, cauendos esse homines importunos & malignos, ne illorum intempestiuis quæstionibus illaqueati, à recto veritatis cursu deflectamus. Est enim humanum cor, vt inquit Nazianzenus, veluti arida stipula, quæ scintillis errorum facile inflammatur, sed difficile rursus extinguitur.

Non enim omnium est fides.

Ratio per querelam, quasi dicat, multi sunt quidem qui fidem iactãt, & de fide importune disputãt, sed pauci sunt, qui vere credunt. Explicat igitur hisce verbis Paulus quosnam supra importunos & malignos vocat, nempe eos, qui fidem simulãt, & interim fidei hostes se vita & curiosis quæstionibus declarant. Oratio mutata in cõcretum clarior est. Non omnium est fides, id est, non omnes sunt fideles. Haud enim raro abstracta Hebraica consuetudine pro concretis ponuntur.

Fidelis autem est Dominus, qui confirmabit vos, & custodiet à malo.

Hæc consolatio est secunda huius capitis pars, qua erigit Thessalonicẽses aduersus defectionis periculum, quod tum videbatur imminere ab ijs qui importune & maligne quęstiones inutiles mouebant. Obserua autem hic argumentum Pauli sumtum à fide Dei: quod in hunc modũ complere licebit. Deus stat promissis, est enim fidelis. Deus vocauit vos per gratiã, & adoptauit in filios. Igitur vobis, vt suis filijs, aderit confirmaturus vos, ne malignus ille suis technis vos subruat. Cæterum nobis vigilandum & orandum est, ne nostra oscitãtia & iniuria accersamus nobis periculum, atque hoc est quod subiungit his verbis.

Confidimus autem in Domino de vobis, quod quæ præcepimus vobis & facitis, & facietis.

Quasi dicat, non dubito quin extra omne periculum sitis futuri, modo ijs quæ per prædicationem Euangelij didicistis adhæseritis, veram pietatem per omnem vitam meditantes. Hic videmus, quod in salute hominis comparanda voluntas humana nõ sit mere passiua, vt statua, sed quod simul requiratur volũtas nostra adiuta à Spiritu sancto: quæ si Spiritui sancto se opposuerit, fidem abijcit & certam damnationẽ sibi accersit. Vera est enim sententia Nazianeni, θεὸς γὰρ οὐκ ἄκοντα σώσει βίᾳ, id est, Deus non inuitum violenter saluabit. Relinquamus igitur phantasias stoicas, ac pietatis exercitijs, assidue pugnando aduersus carnem, inuigilemus.

Ipse enim Dominus dirigat vestra corda in dilectionem Dei, & in expectationem Christi.

Hic tertio loco precatur pro Thessalonicensibus, ac simul duo docet. primum quod Dominus ipse dum inuocatur à nobis, manum adhibere, & nostræ infirmitati succurrere velit, dato suo Spiritu sancto, quo dirigãtur corda nostra recte in salutis cursu. Deinde docet quonã omnia nostra studia & omnes conatus nostros referre nos oporteat, nimirum ad dilectionem Dei, qua ea quæ illi placita sunt in hac vita facere studeamus, & ad expectationem Christi, qui adueniet iudicaturus orbem. Quemadmodum autem dilectio Dei facit, vt in hac vita studeamus DEO per omnia placere: Ita expectatio Christi nos in omnibus afflictionibus consolabitur, ne fracti impatientia confessionem abijciamus. In tota igitur vita ad dilectionem Dei actiones nostras referamus: in cruce ac aduersitatibus expectatione Christi liberatoris nos sustentemus.

Porrò præcipimus vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre inordinate ambulante, & non secundum traditionem, quam accepit à nobis.

Hæc quarta præsentis capitis pars est, quæ eo pertinet, vt fugiamus occasiones peccati. Nihil enim magis procliue est, quam malo sodalitio corrumpi, iuxta dictum: Corrumpunt bonos mores ὁμιλίαι κακαί, id est, sodalitia & colloquia praua. Item, qui tetigerit picem inquinabitur ab ea. Huc pertinet etiam gnomicum Theognidis dictum, ἐσθλῶν

ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ διδάξεαι, ἢν δὲ κακοῖσι συμμιχθῇς, ἀπολεῖς τὸν δὲ παρόντα νόον. Ita hic Paulus vult, vt fugiamus inordinatos fratres: Non ita ſane, quin eos moneamus ſui officij, & obiurgemus ex dilectione, quo redeant in viam, ſed ne conuerſemur cum illis familiariter, vnde aliqua labes in nos quoq; aſpergi poſsit. Sed quos vocat inordinatos? Hos ipſe Paul⁹ definit eſſe, qui iuxta traditioné à ſe acceptam nõ viuunt. Traditio auté Pauli doctrinæ fidei & morum eſt. hos ergo vult caueri vt inordinate ambulantes, qui vel contra doctriná inutiles mouent quæſtiones, vel qui fidei vani potius iactatores ſunt, quá ſinceri amatores, vel qui morũ improbitate alijs ſunt ſcádalo. Qui enim tales ſunt, fratres & Chriſtiani dici quidé volunt, ſed quia Deum factis negant, abominabiles ſunt, iuxta dictũ Pauli ad Titum 1. Deum inquit cõfitentur ſe ſcire, at operibus negant, cum ſint abominabiles & cõtumaces ad omne opus bonum reprobi. Hoc loco abutuntur Phanatici quidam, qui nõ putant in vllo cœtu veram eſſe Eccleſiam, veramq; ſacramentorum adminiſtrationem, in quo aliqui ſunt impij & prophani homines. Vnde ſequitur magna abſurditas, nẽpe quod in familia Adã non fuerit vera Eccleſia, Quia ibi Cain impius delituit. Nec in familia Noë, quia impium Cham ſecum in arca habuit: Imo nec in Chriſti ſocietate & in extrema cœna in qua Iudas ꝓditor cõuiua aderat. Breuiter nullus eſt cœtus in mũdo, nec fuit, in quo aliqui nõ ſunt admixti mali. Proinde iſtos phanaticos fugiamus qui fingunt nobis Eccleſiá, quemadmodum Plato perfectá politiam, quę apud Ideas ipſius adhuc deliteſcit, nec vnquam in lucem prodibit. Deinde & in hoc errant, quod exiſtimẽt Paulum hoc loco de excõmunicatione agere. tantũ enim de ea ſegregatione ſeu ſubductione loquitur, quę in noſtra manu & arbitrio poſita eſt. Eſt enim hoc in noſtra manu ſubducere nos à familiari improborũ conuictu & conuerſatione. At nõ liberum eſt nobis, modo viri Chriſtiani eſſe velimus, à publico cœtu Eccleſiæ nos ſubducere. Eſt enim æternũ Dei mandatũ, vt oues Chriſti vocem ſui paſtoris audiant, ac miniſterio verbi debitá præſtent obœdientiá. Proinde ſciant infirmi abſtinendum eſſe à flagitioſis & inordinatis, quantum ad priuatá conuerſationé attinet, non quantum ad Eccleſiæ cõmunicationem, niſi cenſura Eccleſiæ fuerint excommunicati. Quocirca conſilium Auguſtini ſequamur (qui inquit) miſericorditer corripiet homo quod poteſt, quod auté non poteſt patienter ferat, & cũ dilectione gemat ac lugeat.

Ipſi enim ſcitis quomodo oporteat imitari nos, quod non inordinate viximus inter vos, neque gratis panem comedimus ab aliquo, ſed in labore & fatigatione nocte ac die laborantes, ne grauaremus aliquem veſtrum.

Loco rationis ſuum exemplũ proponit, docet enim, vt bonus doctor, non ſolum præcepta vitæ, ac normam morum verbis præſcribit diſcipulis & auditoribus, verumetiá ſe ipſum exéplar ſtatuit, quo præceptis & exemplis ſimul erudiantur diſcipuli. Qui enim pie docent & male viuunt, non ſolum morib⁹ deſtruunt quod doctrina ædificant, verumetiá ſibijpſis & alijs duces ſunt ad exitium. Quapropter Menandrum recte dixiſſe exiſtimo cum inquit: Mores dicentis, nõ ſermones perſuadent. Diſcant igitur ex hoc loco docentes cum in ſcholis, tum in templis ſe ſpeculum doctrinę exhibere diſcipulis, ſuiſq; moribus quod docent exprimere. Sed quomodo vult Paulus Theſſalonicenſes ſe imitari? Non inordinate viuendo, & quia potiſsimum hæc admonitio pertinet ad fucos ocij amatores & laboris vocationis deſertores, Argumẽtum proponit à maiore ad minus hoc pacto: Ego Paulus qui veſter doctor ſum, non comedo pané alicuius gratis, imo laboro manibus pro victu, tametſi iure poſsim à vobis laboris mercedé petere. Multo minus alij deberent ex alieno viuere & ocium ſectari. Sed quid dicemus? Num Paulus hic miniſtris verbi & alijs Chriſtianis generalem regulam præſcribit? An nõ iuxta dictum Domini dignus eſt mercenarius mercede ſua? Obſeruanda eſt temporis circumſtantia. Paulus prædicauerat Euangeliũ Theſſalonicenſibus, quos primus Chriſto adduxit. Iam ſi quod permiſſum à Domino eſt ſtipendiũ laboris petijſſet, non defuiſſent Sycophantæ, qui dixiſſent Paulum ventris curam habere potius quam ſalutis hominum. Quare prudẽter & pie abſtinet à ſuo iure, ne quid impiorũ calumniæ noceant ſuo miniſterio. Quod ſane exemplũ omnibus pijs miniſtris eſt imitádum, nimirum vt ante omnia gloriam Dei & ſalutem animarum quærant, ſuis cõmodis ſæpe neglectis.

Non quod habeamus poteſtatem, ſed vt nos ipſos Typum daremus vobis vt imitaremini nos.

Hæc valde neceſſaria eſt præoccupatio qua anteuertit eorum obiectionem, qui ab exemplo Pauli regulam generalem erant facturi: Nimirum

vt omnes verbi ministri gratis docerent, ac de suo proprio labore viuerēt exemplo Pauli.
Sed Paulus distinguit inter ius & factū. Ius se habuisse dicit accipiendi stipendiū & mer-
cedem pro suo labore. Quemadmodum copiosius docet 1. Cor. 9. Et ego supra pluribus
ostendi, 1. ad Thessal. 2. sed à facto se abstinuisse tantum dicit, idq; ideo, vt malignis homi-
nibus omnem calumniandi, & sinistre de se suspicandi occasionem amputaret: Attamen
Paulus dicit se hoc fecisse quo alijs daret exemplum, quod imitarētur. Fateor id quidem.
omnes enim ministros verbi decet factum Pauli imitari, quantum quidem ad genus facti
attinet, videlicet, ne impediant cursum Euangelij importuna sui iuris vsurpatione, neue
vllam quantum in se est malignis hominibus occasionem calumniæ præbeant. Caueant
igitur pro viribus pij verbi ministri, ne quid faciant, quod doctrinæ Euangelicæ inuidi-
am conciliare posit, discantq; omnia ferre, ne quod scandalum dent Euangelio Christi.

Etenim quando eramus apud vos hoc præcipiebamus vobis, quod si quis non vult operari, neque edat.

Iustissima sane regula: Sed cuius charitas ἐπιείκειαν & moderationē no-
uit. Neq; enim hac regula excusaueris te, si indigentem proximum in sua ne-
cessitate nō subleuaueris. Quare rectè iuxta præsentis loci peristasin intelligenda est, hoc
pacto: Si quis nō laborat, id est, si validus & fortis ocium sectatur, vt ex alieno viuat, præ-
textu religionis, is non edat, hoc est, Sinendus est tantisper donec fame coactus laborare
ꝓ victu incipiat. Vult igitur hæc Pauli regula, vt inter validos & infirmos discernamꝰ. Illi
enim compellendi sunt vel durissimo telo fame, vt honesto labore sibi victū quærant: Hi
iuuandi & fouēdi sunt, vt Christi membra & cohæredes vitæ æternæ. Porrò si quis ex hoc
Pauli loco contendere velit manuariū laborē omnibus præcipi, ἀσύστατος textus eum cōfu-
tat. Loquitur enim hic Paulus, vt antea admonui, de ociosis hominibus qui nihil boni in
cōmune contulerunt, sed ex alieno iners sectantes ociū vixerunt. At Gen. 3. dicitur. In su-
dare vultus tui vesceris pane tuo. Respondeo, non esse præceptum sed irrogationem pœ-
næ, quā more scripturæ notat speciei vocabulo. Per laborē enim omnes ærumnas & cala-
mitates impositas generi humano, ꝓpter peccatū intelligit: quæ sane calamitates, tametsi
cōmunes sunt toti generi humano, non tamen æqua mensura singulis mēbris imponun-
tur, sed singulis partitur Dominus certā mensurā, & mitigat in ijs, qui se ex fide inuocant.

Audiuimus enim quosdam ambulantes inordinate, nihil operis facientes sed curiose agentes.

Iam proximæ præcedentis exhor-
tationis occasionem attingit. Audiue-
rat enim quosdam ocium sectari, &
religionis prætextu ex alieno viuere.
hos contra ordinem facere asserit, vt qui non solum ocium captent nihil agendo, verum
etiam ex ocio agere male discant, iuxta vulgare dictum: Homines nihil agendo, male a-
gere discunt.

Huiusmodi præcipimus & hortamur per Dominum nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes suum panē comedant.

Conatur reuocare in viam inordi-
nate ambulantes. diligenter autem
obseruanda est obtestationis formu-
la, qua eos obtestatur per Dominum
nostrum Iesum Christum, quo initiū
secundi capitis ad Philippenses referatur. Si qua igitur cōsolatio in Christo, si quod sola-
tium dilectionis, si qua communio spiritus, si qua viscera & miserationes, implete meum
gaudium, &c. QVIES cuius hic meminit, curiositati malignæ opponitur, Quemadmodū
ostendi supra capite quarto prioris Epistolæ ad Thessalonicenses. Vult igitur Paulus, vt
ociosi curiositatem & inertiam fugiant, ac se honesto sustentent labore. Proinde vt com-
mendatur hic omnibus Christianis modesta quies cum proprio labore: Ita econtra pro-
hibetur maligna curiositas. Quod hic sine addito operantes dicitur, in priori Epistola ex-
ponitur, cum additur propria: vt quilibet Christianus in sua vocatione sit sedulus ac fide-
lis. Nempe vt suum panem comedat honesto labore partum. Idem vult Dominus cum
præcipit orare: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Vult enim vt nostro la-
bore viuamus, ita tamen, vt benedictionem omnem à Domino esse agnoscamus.

Vos autem fratres ne defatigemini facientes bene.

Inordinatos admonuit, nunc autē
pios hortatur, vt in cursu sine defati-
gatione contendant. Verbū græcum

ἐκκακήσητε

ἐκκακήσητε significantius est. Nam significat proprie in aliqua re seu actione reddi remissiorem, seu deteriorem, vt si quis certas actiones sibi quotidie obeundas præscriberet, & in eis paulatim deficeret quasi pertæsus laboris. Vnde vetus interpres & Ambrosius reddiderunt, nolite deficere benefaciendo. Athanasius putat prolepsin esse, qua occurrit Paulus ijs quæ ex superiori dicto (panem suum comedant) sumerent occasionem, nihil in vsum proximorum indigentium conferendi, quos dicit Paulum reuocare ad commune officium, nimirum quod non inde debeant sumere occasionem defatigationis in præstandis proximo officijs ex charitate. Verum Paulus videtur generalius loqui. Nempe de omnibus pietatis exercitijs, vt hoc membrum opponatur inordinationi in genere, 10 quam reprehendit.

At si quis non obtemperat sermoni nostro, per Epistolã hunc indicate, vt ne commercium habeatis cum illo, vt pudore suffundatur, neque velut inimicum habeatis, sed admonete vt fratrem.

Hæc sexta huius capitis pars est, in qua docet quomodo agẽdum sit cum inordinate ambulantibus, & pertinet hæc pars ad disciplinam seu iurisdictionem Ecclesiasticam. vt autem hæc Pauli pręceptio vtilissima Ecclesię intelligatur, apertius analysin institutam, ac in certas partes hanc pericopam distribuam, vnde apparebit quomodo sit cum de- 20 linquentibus agendum. Prima igitur particula est vt doceantur homines, quid facto sit opus quidq; deceat. Secunda, vt aberrantes ab ordine, à fratribus, quibus ea res innotuit, admoneantur. Tertia, vt admoniti sed præfracti ministris Euangelij declarentur, quo ipsorum proteruia illorum authoritate castigetur. Quarta, vt qui ministrorum authoritati non cedunt, vitentur ab alijs, & excludantur à cœtu Ecclesiæ. Quinta particula est de fine excommunicationis: Nimirum vt lapsus pudore suffusus resipiscat tandem, ac reconcilietur Ecclesiæ. Sexta particula est de affectu piorum erga fratres errantes & excommunicatos. Nimirum vt non persequamur illos tanquam hostes, sed vt admoneamus tanquam fratres, quo eos Christo lucrifaciamus.

30 Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem semper omni modo, Dominus cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est in omni Epistola, ita scribo: gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, AMEN.

Iam claudit Epistolam suo more, idque fausta imprecatione, optans Thessalonicensibus pacem, hoc est omnia prospera ac salutaria ac præcipue gratiam Dei, hoc est, fauorem quo Deus nos cõplectitur credentes propter filium.

REVERENDO VIRO, SAPIENTIA, DOCTRINA, AC PIETATE PRÆSTANTI, MAGISTRO NICOLAO NICOLAI CANONICO ROSCILDENSI DIGNISSIMO, AC CONCIONATORI D. FRIDERICI II. REGIS DANIAE, &c. FIDELISSIMO, FRATRI SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVANTVM ONVS, VIR ORNATISSIME, QVAM difficile, quamque periculis plenum, sit ministerium verbi, & docendi munus in Ecclesia, multi prorsus ignorant: pauci vt par est, minime perpendunt: paucissimi, & recte norunt, & pie iudicant. Multi enim sunt, qui huius mundi illecebris inescati, & cupiditatibus abrepti, omnem prorsus religionis curam abiecerunt: ex quo fit, vt de sanctissimo docendi munere in Ecclesia non secus iudicare possint, quam cœci de coloribus. in horum numero sunt non solum manifesti hostes Ecclesiæ, verum etiam Ecclesiæ membra quædam sed mortua: vt sunt Hypocritæ, Epicuræi, Sycophantæ, Alastores. Pauci tametsi aliquo religionis studio tenentur, & exiguas quasdam spiritus primitias habere videntur: dignitatem tamen ministerij & oneris grauitatem haud ita vt deberent æstimant. Satis enim esse putant, si sunt qui præsunt ceremonijs sacris: Si sunt qui publicas demagorias habeant: Si sunt qui canant in templis: De alijs ad hoc arduum officium spectantibus, nihil aut parum soliciti. Paucissimi vtpote vere pij, cum Deum ministerij verbi autorem agnoscunt, cum scopum & finem recte perpendunt, cum necessitatem considerant, cum exempla Prophetarum, Apostolorum, & multorum Sanctorum intuentur, cum insidias Diaboli cogitant, cum imbecillitatem hominum, & multiplicem infirmitatem experiuntur, digne de munere docendi in Ecclesia iudicare incipiunt. Hoc cum faciunt, facile animaduertunt nullum in mundo munus vel maius vel difficilius, vel periculosius esse quam sustinere vicem filij Dei in Ecclesia, atque eam regere doctrina, & graui, vt decet, disciplina.

Magnitudo muneris docendi in Ecclesia in duobus cernitur, videlicet in destructione, & in ædificatione. Vt enim destruendum est regnum Satanæ, ita ædificandum est regnum Dei & Christi eius. Quantum autem opus sit vtrumque ex his verbis Pauli intelligi potest. In carne, inquit, incedentes, secundum carnem bella non gerimus. Arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potestate valida, ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem DEI, captiuam ducimus omnem cogitationem ad obœdiendum Christo. His verbis Apostolus satis ostendit, quantæ molis sit Christianam condere gentem, hoc est, destruere regnum Satanæ, ac Christi regnum ædificare. Quanquam autem facile videtur hoc efficere, si ducem belli respicimus, & arma, quæ Apostolus dicit potestate Dei valida esse: Tamen nihil magis arduum esse potest, quando nostras considera-

mus

mus vires,quibus destruendi regni Satanæ & ædificandi regni Christi cura demandata est. Facile quidem fateor Christo duci esset,vel vno fulmine regnum Satanæ prosternere,si sua diuina potentia ad hoc vti vellet: Sed quia omnia ordinata creauit,vult etiam suam Ecclesiam ordine colligi. Non igitur sua potentia inuincibili cogit homines, vt à Satana deficiant, ac se regem agnoscant, sed rem vult agi verbo,in quo Spiritus sanctus est efficax,& ministerio hominum, quibus demandârat, vt & regnum Satanæ verbo inuadant demolianturque, & regnum suum verbo ex-
10 truant in eorum salutem, qui per fidem in illud recipiuntur. Hinc apparet quantus sit labor vtrumque: hoc est,& regnum Satanæ destruere, & Christi regnum rursus erigere.

Porrò vbi partem regni Satanæ minister Euangelij demolitus fuerit, & regnum Christi vtcunque extruxerit, non est statim defunctus architecti munere. Nam & Satan perpetuo vt recuperet sua, satagit, ideoque occultas insidias struit, & sæpe exploratores,qui fingunt defectionem,in Castra Christi mittit, vt clanculum multorum animos lethalibus suis telis vulnerent, ac tandem prostratos à Christo abducant. Tales exploratores sunt multi,qui Christo militare se falso gloriantur:
20 quales sunt illi,qui vel hæretica doctrina,vel hypocrisi, vel sycophantijs,vel flagitijs concutiunt regnum Christi, & haud paucos furtim trucidant & interimunt. qui has insidias Satanæ cogitat, qui has proditiones occultas perpendit, facile cogitat magnum ab architecto regni Christi requiri laborem & perpetuas excubias, vt internas proditiones deprehendat, & mature se machinationibus occultis opponat: ne quod ipse die extruit, hoc astu aduersarij noctu destruatur. Hinc apparet quod hanc diuinam architectonicam nemo feliciter exercere possit, nisi qui in schola Christi diu est versatus, & longa experientia didicit, quibus technis ac cuniculis Ec-
30 clesiam Christi soleat Satan subruere. Minus periculi esset si Satan,qualis est,recta ferretur in hostem, sed iam vt est versutissimus, interdum ex insidijs adoritur hostem,interdum palam prodit, sed laruatus. nam Angeli personam induit, quo prætextu sanctitatis multos in sua castra alliciat. Hinc in Ecclesia tot hæreses emerserunt,tot lustra monachorum prodiere, tot votorum genera nata sunt, tot superstitiones & ἐθελοθρησκείαι omnibus temporibus extitere. Hinc missæ,hinc inuocationes Sanctorum,hinc purgatorium,breuiter infinitæ insidiæ,prætextu sanctimoniæ Ecclesiæ Christi struuntur: quibus omnibus se opponet speculator Ecclesiæ Christi,& verbo Dei in scriptis Propheticis & Apostolicis nobis commendato,tan-
40 quam accutissimo gladio vtrinque secante spectra ista Diabolica inuadet: cauebitque ne Satan ficto splendore oculos sibi fascinet. Interdum alia via aggreditur & obijcit Ecclesiæ ignominiam crucis,obijcit scandala,obijcit pompam sui regni, obijcit maculas veræ Ecclesiæ. Hic nisi vt miles peritus & fortis se opposuerit minister Euangelij, magnam ruinam Ecclesiæ videbit. Hic proinde opus est armis spiritualibus,quibus repelli possit à castris Christi Diabolus, qui πόλεμον ἄσπονδον cum Ecclesia gerit. Hic si speculator Ecclesiæ stertit,Quid est sperandum? imo quid potius non est metuendum? Quid si vino quoditie madet? Quid si ipsius exemplo
50 ciues Ecclesiæ ad omnem intemperantiam & turpitudinem inuitantur? O quam misera est Ecclesia Christi, cui talis contingit speculator. Quid quæso aliud fieri potest,quam quod scribit Virgilius de Troia capta, inuadunt (inquit) vrbem vino somnoque sepultam? Stant, inquies, muri, quid periculi est? muri Ecclesiæ non sunt lapideæ structuræ,sed mores sancti,quales requirit tam sancta professio. Nam quod Scipio praeclare de republica dixit,tunc esse rempublicam, hoc est, rem populi,cum bene ac iuste geritur: Hoc rectissime ad Ecclesiam refero, & tum demum esse Ecclesiam statuo, cum pijs & sanctis moribus viuitur, cum ab omnibus alijs, tum præcipue ab ipsis speculatoribus qui Ecclesiæ præsunt,vt eam destructo Satanę

regno ædificent, fulciant, conseruent, tueantur aduersus velitationes, incursiones, & oppugnationes Satanæ, qui omnium primum insidias ponit speculatoribus, vt ipsis captis, reliquos facilius deprædari possit. Hinc est quod & doctrinam peruertere, & mores corrumpere ministrorum Euangelij perpetuo studeat. Alterutrum horum vbi effecerit, viam sibi fecit & aditum in Ecclesiam. Ex his manifestum est, esse & arduum opus, & difficile, Ecclesiam Christi ædificare, & conseruare. Iam de periculo dicam, quo plane nullum maius esse potest. Nam si quis officium, vt decet, fecerit, corpori & fortunis ipsius metuendum est. Sin autem pactum leui violauerit & in officio infidelis fuerit, animæ iacturam faciet. Prophetæ Dei, Apostoli & multi sancti viri acerbissima passi sunt supplicia. Quare? Quia officio suo rite perfuncti sunt. Contra vero qui difficiliorem officij partem præterierunt, secure & in magna gratia hominum vixerunt. Prophetæ Dei non sunt affecti supplicio, quia Mosen enarrarunt, & ad pietatem hortati sunt homines: nec quia peccata promiscue taxarunt, sed quia tenebras condemnarunt, & improbos mores hominum vituperarunt, idque non tantum in vniuersum, quod sine periculo fieri potuit, sed etiam singillatim, ostendendo singulis sua crimina, ac comminando ipsis iram Dei & damnationem. Iohannes fuit in precio apud Herodem aliquandiu. Non offendebat tyrannum hac concione, Pœnitentiam agite, appropinquat regnum cœlorum. Sed cum diceret, tu habes vxorem fratris tui, quod tibi non licet, mox in carcerem coniectus est, & paulo post ad petitionem puellæ obtruncatus capite, atque ita corporis quidem iacturam fecit, sed animam suam seruauit. Verum multi proh dolor rationem cum habeant corporis, & aliorum commodorum præsentis vitæ, vt fauoris, diuitiarum, honoris, quietis, & voluptatum, &c. iacturam animæ faciunt suæ. Nam sua ingratissima proditione in æternas incurrunt pœnas. Quod sane mirum non est. nam non solum fraudulenter faciunt opus Domini, quam ob causam maledictioni iuste obnoxij sunt: Verum etiam castra Christi turpiter hostibus aperiunt: tollunt perfide præsidia: recipiunt proditorie hostem: accendunt crudeliter ædificia: produnt impie ducem: stipendium scelerate à Christo petunt, cum interea Satanæ maligne militant: à quo tandem sua militia digna reportabunt opsonia, mortem æternam, & perpetuos cruciatus: atque tum demum sero intelligent se corporalia spiritualibus, temporaria æternis, vsuram huius vitæ saluti animæ, perperam prætulisse. Habemus pericula, quæ ministris Euangelij sunt proposita, ab vna parte corpus & fortunæ periclitantur: ab altera salus animæ agitur. qui vitam amittit propter sedulo ex fide præstitum officium, eam recipiet. Qui animam perdit, perditus est & corpore & anima. Quid igitur faciendum? Minister Euangelij pius vtatur hoc mundo tanquam non vtens: possideat facultates huius mundi, tanquam non possidens: gaudeat sub pijs & bonis gubernatoribus, tanquam non gaudens: hoc est, sit paratus ad vtrunque. Donec licet pace & quiete, alijsque commodis huius vitæ frui, agat gratias Deo. Verum si propter officium pie & fideliter præstitum fuerit vel fortunis exutus, vel in exilium missus, vel morte mulctatus, similiter agat gratias Deo, ferat æquo animo, exemplis sanctorum, Prophetarum, Christi & Apostolorum se consolans: ac vitam suam deponat apud illum, qui habet potestatem vitæ & mortis, & qui potest saluare & perdere. Hoc præceptum Dominus suis Apostolis dedit, cum eos emitteret ad oues perditas domus Israëlis: Ne timueritis vobis ab his qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potius eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehenna. Porrò cum minister Euangelij ita affectus est, quod velit præferre obœdientiam erga Christum omnibus commodis huius vitæ, quo possit suo augusto officio in gloriam Dei, & salutem hominum rite perfungi, opus habet certis officij sui regulis, iuxta quas eum omnia in ministerio suo oportet agere.

re. Has regulas suppeditabit lectio Epistolarum Pauli ad Timotheum & ad Titum: Siquidem in hisce Epistolis Paulus duplici ratione informat verbi præconem. Nã & regulis, quid fieri oporteat, præscribit? & in suo exemplo, quasi in tabula, easdem regulas pingit: qua profecto ratione docendi nulla commodior nulla certior esse potest. Vt autem & ipse lectorem pium meo labore nonnihil iuuem, ministrisque verbi animum addam, vt faciant animosius officium, in destructionem quidem regni Satanæ, in ædificationem vero regni Christi, commentarios in Epistolas Pau-
10 li, quas nominaui, & in Epistolam eiusdem autoris ad Philemomem scriptam sub prelum misi. Hos commentarios sub tuo nomine ornatißime vir, ideo prodire volui, vt & extaret animi mei erga te testimonium, & alij tua autoritate inuitarentur ad lectionem harum perbreuium commentationum. Rogo itaque, vt boni æquique hanc qualemcunque animi mei significationem erga te consulas. Quod si feceris nihil, mihi crede, tuo Nicolao erit gratius. Cupio salutari & meo & familiæ nostræ nomine tuam honestißimam coniugem Annam, à familia laudatißima apud Ripenses oriundam, vna cum tota familia. Vale in Christo frater carissime, integer spiritu, anima, & corpore. **Haffniæ, primo Iunij, Anno Do-**
20 **mini 1 5 6 5.**

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PRIOREM PAVLI AD TIMOTHEVM.

HÆC PAVLI EPISTOLA, ET VARIA EST, ET REFERTISsima saluberrimis præceptis ad recte constituendam rempublicam Christianam summe necessarijs. Quare non solum futuris diuini verbi ministris, ijsque qui nũc in officio, summe necessaria, verumetiam omnibus Ecclesiæ Christi ciuibus vtilissima censenda est. PORRO argumenti loco de duabus rebus dicam. Primum, quæ fuerit scribendi occasio. Deinde quam materiam Paulus potissimum tractet: vt ita, & argumentum perspiciatur facilius, & nobis faciliorem aditum ad explicationem faciamus.

DE OCCASIONE.

Occasio hæc fuit. Ephesi fuerunt quidam conuersi ad Christum, sed doctrinam Euangelij zelo legis Mosaicæ corrumpere additamentis quibusdam ex lege cœperunt: vnde variæ quæstiones inter Christianos ortæ, puritatem Euangelij non parum obscurabant. Vt autem occurrat huic malo Apostolus, scribit hanc Epistolam Timotheo, quem, proficiscens in Macedoniam, Ephesi reliquit: vt eius Ecclesiæ curam haberet. Tendit proinde Pauli consilium eo, vt hac instructione admoniti, non solum Timotheus, verumetiam alij puritatem Euangelij, reiectis omnibus curiosis & inutilibus quæstionibus, amplectantur. Atque hæc de occasione & consilio Pauli.

DE MATERIA.

Materia autem huius Epistolæ varia est. Nam plurimos Ecclesiasticos canones ad disciplinam facientes hic colligit Paulus: quos commendat Timotheo, vt iuxta eos Ecclesiam sibi commissam gubernet. Atque hi canones omnes oriuntur, & extruuntur ex fidei & caritatis præceptis: Et tendent ad incolumitatem & disciplinam cum cleri, tum totius populi. Omnium autem primum, præcipuum Episcopi munus Timotheo commendat: nempe, vt puram doctrinam conseruet, eosque qui aliter docent coarguat. Deinde colligit canones de oratione, quomodo, vbi, & pro quibus orandum sit: De silentio mulierum in publico cœtu, ne sibi autoritatem docendi sumat: De Episcopis, Presbyteris, Diaconis, de viduis iunioribus, quas vult nubere potius, quam turpiter viuere: de castigatione delinquentium: de diuitibus, & vsu diuitiarum. His canonibus aspergit, vt fieri solet, doctrinas, admonitiones, consolationes &c. vt hoc pacto regulæ auditoribus accommodentur. PORRO, vt & hoc adijciam, videtur Paulus non propter solum Timotheum informandum hanc Epistolam scripsisse, sed etiam propter alios, quibus voluit Paulus hos canones commendatiores esse, tanquam à se profectos. Atque ita apparet hanc Epistolam omnibus pijs vtilissimam esse, vt quæ non solum animum erga Deum, verumetiam mores in Ecclesia componat.

CAPVT I.

Summa Primi Capitis.

Monet quod Timotheum Ephesi reliquerit propter falsos doctores coarguendos: quod vt sedulo faciat, hortatur: & fine pietatis proposito, vsum rectum legis ostendit. & vt extollat ministerium Euangelij in consolationem Timothei, gratias agit Deo propter commissum sibi Euangelij docendi munus, ac simul finem aduentus Christi *in carnem monstrat. Tandem, rursus gratijs Deo actis, Timotheo officium commendat.*

Ordo & partes Capitis Primi.

Præter Epigrapham, septem sunt huius capitis partes, quæ sibi inuicem aptißimo nexu copulantur. Prima pars est monitoria, nempte vt Timotheus præcipiat, ne quis aliter doceat, quam ipse antea docuerat. Secundo, ne alienis & ociosis quæstionibus occupentur, ostendit scopum, quo omnia referenda sunt, nempe ad ipsum præcepti finem, qui est dilectio. Tertio, vsum legis per occupationem monstrat. Quarto, Gratiarum actio additur, quod sibi ministerium Euangelij demandatum sit. Quinto, addit doctrinam Catholicam de caussa aduentus Domini in mundum. Sexto, adiungit gratiarum actionem. Septimo, Repetit propositionem commendans Timotheo officium.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM

OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, iuxta delegationem Dei saluatoris nostri, & Domini nostri Iesu Christi, spei nostræ.

Prima Epigraphæ pars est, continens autorem Epistolæ: in qua parte, Apostolatum suum Paulus commendat, & vberrimam consolationem ipsi Timotheo, adeoque omnibus Euangelium recipientibus, ex proprijs Euangelij beneficijs proponit. Cõmendatio Apostolatus eo pertinet, vt sciamus nõ humana esse, quæ ab illo afferuntur, sed diuina. Qui enim legatum, id est, Apostolum agit, non propria, sed eius qui se misit, verba proponere solet. Quare quæ à Paulo dicuntur, tanquam vox Dei de cœlo sonans accipienda sunt. Declarandi gratia addit, Iuxta delegationem Dei, vt intelligatur quod immediate à Deo ad Apostolatum sit vocatus: quemadmodum in Actis Apostolicis narratur, & ipse de se testis est, ad Galat. 1. & 2. Ad consolationem faciunt Dei & Christi Epitheta. Cum Deum patrem & saluatorem, Christum Dominum ac spem nostram appellat. Atque ita statim in Epigrapha erigit mentem Timothei, occurrens difficultati vocationis. Ac si dicat, Multa quidem dura ferenda sunt, sed Christus certa spes adest. Periclitamur, & insidijs petimur, sed habemus seruatorem, non hominem, sed Deum ipsum. Non itaque saluator imbecillis est, quia est Deus. Spes non confundet, quia Christus est. Hac consolatione & nos sustentemus in quocunque tandem periculo.

Timotheo germano filio in fide.

Secunda Epigraphæ pars, in qua nomen eius exponit, ad quem scribit. Hunc Timotheum vocat germanum filium in fide. Est enim vsitatũ in sacra scriptura ex imitatione, & similitudine filios appellare: idq; cum in malam, tum in bonam partem. In malam quidem, vt Ezechielis 16. Pater tuus Amorreus, & Mater tua Hitthæa. Et Iohan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, & opera patris vestri facitis. In bonam vero partem, vt hoc loco, & sæpe alias. Sic gentiles filij Abrahæ dicuntur, cum fidem Abrahæ & innocentiã imitantur. Colligamus hinc duo: Prius, qualisnam affectus præceptoris erga discipulum esse debeat. Posterius, quod boni discipuli sit sui præceptoris virtutes imitari: Idque non fucate & simulate, sed γνησίως, id est, vere ac sincere.

Gratia, misericordia, pax à Deo patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

Salutatio est, à proprio Euangelij fructu sumta: quæ eo pertinet, vt Timotheum consoletur, ac confirmet. Gratia in scriptura significat proprie gratuitam beneuolentiã seu fauorem, quo Deus nos complectitur propter filiũ. Deinde vsitata scripturę metonymia, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, Gratia dicitur, vt gratuita remissio pecatorũ, donatio Spiritus sancti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandem illæ fuerint. Misericordiæ vocabulũ magis affectũ Dei erga nos exprimit, & caussam fauoris Dei indicat. Pax, proprie in scripturis est mutuus cõsensus Dei remittẽtis peccata, acceptãtisq; nos propter filiũ, & fidei hominis accipientis remissionem peccatorũ, statuentisq; quod Deus non velit dãnare nos, sed propter Christum mediatorem recipere, vt porrò accessum habeamus ad patrem fide. Deinde Metonymiκῶς ponitur pro tranquillitate conscientiæ, adeoq; pro omnibus prosperis, vnde Hebręi se mutuo pacis vocabulo salutare cõsueuerunt: & quærẽtes de incolumitate amicorum absentium, Num pax illis esset, interrogarũt. Cũ addit, à Deo

patre

patre nostro, & Iesu Christo Domino nostro, excludit non solum merita humana, verumetiam cõsolatur nos, & admonet nos fidei. Si enim Deus pater est noster, certe curam nostri gerit. Si Christus Dominus, certe in tuto sumus, qui vera fide illi adhæremus, eumq; colimus. Quærit Chrysostomus cur in nullis Epistolis Pauli additur in salutatione vocabulũ Misericordiæ, nisi in ijs, quas ad discipulos Timotheũ & Titum scripserat? Ad hanc quæstionem respondet, quod id fiat tum propter immensam philostorgiam Pauli erga illos, quos in Christo genuerat, tum propterea quod qui alijs præsunt in ministerio verbi propter difficultatem & molestias in officio, pluribus egeant consolationibus. Quare misericordiæ mentionem facit in consolationem, vt discipuli quoties grauior afflictionum tempestas ingruat, se promissione misericordiæ Dei consolentur. 10

Quemadmodum rogaui te vt remaneres Ephesi, cum proficiscerer in Macedoniam.

Ecliptica est oratio, quæ plena erit, si adieceris, Ita facito. Obserua hic quod Paulus plurimum adsit à fastuoso Papæ spiritu: qui fulmine anathematis addito, imperiose Imperatoribus & regibus mundi mandat. Deinde, vt Paulus pietate & virtute conspicuos blande & paterne monet, Sic præfractos & contumaces seuere castigat: Ita tamen, vt castigatio minime ab amore eius qui castigatur, separetur.

Vt denuncies quibusdam, ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabubulis, & genealogijs, nunquam finiẽdis, quæ quæstiones magis præbent, quam ædificationem Dei in fide.

Primus canon hic est, vt Episcopus inspiciat, ne diuersa doctrina à puritate Euangelij doceatur in Ecclesia. 20 Cuius ratio additur à duplici fructu, sanæ videlicet, & diuersæ doctrinæ, in hunc modum: Quicquid magis quæstiones præbet quam ædificat, est fugiendũ. diuersa doctrina, & discedens à solido religionis fundamento, magis quæstiones præbet quam ædificat. Talis igitur doctrina cauenda est. Sit igitur hic canon omnibus Episcopis & ministris verbi commẽdatus, ne sinant peregrina doctrina, aut etiam forma docendi inusitata, corrumpi puritatem Euangelij. Sed quam vocat hic doctrinam diuersam? Doctrinam diuersam vocat (quemadmodum se ipse explicat) quæ in fabulis & genealogijs infinitis occupatur. 30 Fabulæ sunt Paulo garrulitas, & inanis ostẽtatio in quęrẽdis genealogijs, quas ideo vocat infinitas, quia qui talibus quæstionibus, nihil ad ædificationẽ facientibus, oblectantur, ex vna in alias incidũt, sine modo, ac interim omittuntur ea, quæ ad ædificationem necessaria sunt. Vult igitur Paulus hoc canone cautum, ne intempestiua & ad pietatem inutilia sectemur, sed magis quę ad ędificationem faciũt. Ex his etiam fere quæstio soluta est. discernẽdum est enim inter quæstiones vtiles & inutiles. Quærendę sunt tantisper res vtiles, donec veritas inueniatur, in qua acquiescendum est. Ociosæ vero quæstiones prorsus fugiendæ sunt.

Finis autem præcepti est caritas ex corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata.

Ostendit scopũ, quo omnia Christianorum studia sunt referenda: ad quem, cum collimant pij, non facile ociosis & inutilibus quæstionibus locum dabunt, vnde variæ in doctrina opiniones gignuntur, & hęreses. 40 Obliuio enim mutuæ caritatis peperit omnet hæreses. Nam qui fratrem nõ diligit, eius bonæ existimationi inuidet: qui fratris existimationi inuidet, sibijpsi gloriam & nomẽ quærit. Hæc gloriæ cupiditas omnium hæresium mater est. Quare apposite Paulus canoni de fugienda diuersa doctrina subiungit, caritatẽ, qua quęritur proximi honor, in totius corporis Ecclesię ædificationẽ. Cum itaq; dicit Paulus: Finis præcepti est caritas, perinde est, ac si diceret: Scopus totius Legis, quo omnes nostræ actiones referẽdæ sunt, est caritas. 50 vnde recte dicitur: Habe caritatem, & fac quicquid vis. Sed qualis debet illa esse caritas? quæ proficiscitur ex corde puro, cõscientia bona, (hoc est, statuente remissum esse peccatum, & abijciente propositum peccandi) & fide nõ simulata, hoc est, sincera, qua iuxta dictum Petri, præstamus virtutem, vt non languescat fides nostra, sed ardeat desiderio totam vitam Deo approbandi. Sed cur fidem postremo loco ponit? Ab effectibus ad caussam facit progressum. nam sincera fides conscientiam bonam parit. Hæc vbi adest, cor purum esse, minimeq; ociosis affectibus deditum declaratur. Sciamus igitur huc tanquam ad scopum nostra omnia referenda essa studia, vt ex fide & timore Dei bonam conscientiam nacti, studeamus Deo totam vitam nostram approbare, proximoque ex vera dilectione seruire.

A qui-

A quibus dum aberrarunt quidam, deflexerunt ad vaniloquium, volentes eſſe legis doctores non intelligentes quid dicunt, neque de quibus confirmant.

Quid damni ſequatur, ex neglecto Legis Dei ſcopo oſtendit: à quo dum aberrant homines, ad vaniloquium, hoc eſt, vt ſupra dixi, ad fabulas & inutiles quæſtiones, ſeu vanas diſputationes, nihil ad ædificationem facientes, deflectunt: Qui dū ſe legis doctores eſſe gloriantur, fit, vt nec ipſi quicquā intelligant recte, nec alios quæ certa ſunt docere valeāt. Primū hic obſeruemus metaphorā in verbo aberrandi, quæ ſumta eſt à collimātibus ad certum ſcopū, ſed ab eo aberrantibus inſcitia artis iaculandi. ἀστοχεῖν enim proprie eſt ſcopum non attingere iaculo ad eum directo. Hinc duo colligamus, vnum, quod deſertū pietatis ſcopum, ſequatur vaniloquiū: hoc eſt, excipiat φιλαρχία, quam opinionū varietas comitatur, vt nihil tandem certi relinquatur. Huius rei argumentum clariſsimū prębet Papatus: in quo, omiſſo ſcopo pietatis, in finita cōmentariorum moles vaniſsimis nugis referta ſequuta eſt. Vnde nos admoneamur, ne ſcopo deſerto cū illis ſuperbe inpingamus, deflectētes ad inutiles diſputationes. Alterum eſt, vt artem, qua opus ſit ad ſcopum ſine errore petendum, diſcamus: ne aliena pro veris cū illis, quos hic Paulus arguit, amplectamur ipſi, alijſq; obtrudamꝰ. PETRVS 2. Pet. 1. prophetiā, hoc eſt, ſcripturā à Spiritu ſancto profectā docet, quem eiuſdem optimū quoq; interpretē eſſe monet. Hoc quanquam veriſsimum eſt, Tamen quædā ſunt præcepta neceſſaria, quæ interpretis cogitationes dirigent, ne per incuriā à ſcopo veritatis aberret, imprudenterq; ſuam inſcitiam Spiritui ſancto imputet. COLLIGAM itaq; pauca interpretandi præcepta hoc loco, quæ ſpero ſacratiſsimę Theologię ſtudioſis profutura: ſiue ipſi interpretari, ſiue aliorū interpretationes legere velint. Et quia extra controuerſiam eſt, artiū dicendi præceptis inſtructū debere eſſe interpretē, de alijs dicam. PRIMVM igitur ſit præceptum, vt interpres pium pectus afferat ad ſacrum Dei verbum: quo fiat, vt gloriam Dei, & non ſui ingenij laudem precibus & labore quærat interpres. SECVNDVM præceptum ſit, quod interpreti Rom. 12. commendat Paulus, nimirum vt interpretatio ſit analoga fidei: hoc eſt, vt congruat cum primis religionis axiomatis, & non diſcedat à fundamento, hoc eſt, ab articulis fidei. TERTIVM ſit, quod Petrus tradit 2. Petri 1. vt non ſit priuati impetus, aut ingenij interpretatio, ſed Spiritus ſancti. Vnde monetur interpres, vt non aliunde, quam ex Spiritus ſancti oraculis ſcripturæ clarioribus, petat interpretationem, nec flectat interpretationem ad rationē humanā, ſed ſcripturis & oraculis Spiritus ſancti rationem ſubijciat. QVARTVM præceptum ſit de methodo obſcura illuſtrādi. Poſtquam enim ſuperiora tria præcepta animo infixa fuerint, obſeruanda eſt Methodus, per quā quæ obſcura ſunt, certa ratione illuſtrari, tanquā lumine aliunde allato poſsint. Tametſi autē in methodi diligenti obſeruatione præcipua ſubſidia interpretis poſita eſſe videntur: Tamen illuſtratione obſcuriorū aliqua diſtinctione peculiari opus eſt, qua cōmunia præcepta ad vſum applicentur. Teneatur igitur hæc prima obſcuritatis diſtinctio: quod aut in verbis aut in rebus ſita ſit omnis obſcuritas. At quæ eſt in verbis obſcuritas? Aut in ſingulis verbis, vt cum de eorū ſignificatione ambigitur, Aut in cōpoſitis, hoc eſt, in intellectu ſeu phraſi, exiſtit. Si in verbis ſingulis eſt obſcuritas, illud cōtingit, aut propter rerum penuriam, vt animalium multa vocabula in Leuitico, aut propter formę rerum mutationem. vt in veſtibus, ponderibus, mēſuris, moneta, &c. Aut propter vocis amplitudinem, qua vna vox interdum ex æquo plura ſignificat. Interdum per aliquem tropum, ad ſignificationem impropriam deflectitur. Hic quid faciendum eſt? Obſcuritas in primo & ſecundo genere mutuabitur lucem ex antiquitatibꝰ & hiſtorijs rerum deſcriptiones continentibus. In tertio autem genere tria adhibenda ſunt. Periſtaſis loci examinanda eſt, collatio aliorum dictorum clariorum cum præſenti loco inſtituenda. Ratio ex fundamento doctrinæ petenda.

HVIVS methodi exempla vide in loco de Iuſtificatione in Locis Philippi. Vbi quid fides, quid gratia, quid iuſtificatio, exponit. SIN autem obſcuritas eſt in rebus compoſitis phraſis linguæ obſeruanda eſt, & Gramātica conſulenda eius linguæ, qua vel vſus eſt ſcriptor, vel quam imitatus eſt. CÆTERVM ſi in rebus obſcuritas eſt, tria facienda ſunt. Primū analogia fidei iuxta conſiliū Pauli, ante oculos habenda eſt: à qua nullo modo ſinat ſe auelli interpres. Hæc enim facit, ne cum fundamento pugnet interpretatio. Deinde textꝰ periſtaſis, & ſcopus orationis ſpectentur, iuxta Hebræorum regulā: Qui nō animaduerit q̄d ſupra & infra in ſcripturis ſcribitur, Is peruertit verba Dei viuētis. Tū accedat collatio, qua textus, cuius ſenſus quæritur cū alijs locis conferatur. Hæc enim collatio plurimū iuuat interpretē. Atq; hæc de Methodo obſcura explanādi, cui Eccleſię purioris teſtimonium ac peritorū Theologorū accedat exegeſis: in qua tamē ſumopere cauendū eſt, ne quid

propter

propter autorum famam aut autoritatem cum fundamento aut fidei regula pugnans, recipiamus.

Scimus autem quod lex bona ſit, Si quis ea legitime vtatur.

Tertia pars præſentis capitis de vſu Legis. Eſtq; prolepſis: qua anteuertit obiectionem illorũ, qui legis doctores eſſe voluerunt. Poterant enim iſti ſic obijcere Paulo. An non Lex ab optimo Deo data eſt? Si data à Deo, cur non docenda? Cum non poſsit non eſſe bona Lex, quæ Deum autorẽ habeãt. Sed Paulus reſpondet per cõceſsionem, pronuncians Legẽ ſimpliciter eſſe bonam, vt quæ ab optimo Deo profecta ſit, ſed vitiũ eſſe nõ in Lege, ſed in ijs, qui Lege perperam vtuntur. Et ſumit argumentum à coniugatis, Nẽpe quod cum Lex ſit, oporteat ea legitime vti. Diſcernit igitur Paulus inter legem ipſam, & vſum legis. Legẽ in ſe bonã fatetur, ac eius legitimũ vſum approbat, ſignificãs legis doctores, omiſſo legis legitimo vſu, eam ad abuſum tranſtuliſſe. Sed quis Lege legitime vtitur, & quis ea abutitur? Reſpõdeo: Quia certum eſt omnes leges in vtilitatẽ eorum proponi, quibus feruntur, Is legitime vti lege dicẽdus eſt, qui ea in ſuam vtilitatem ſine errore vtitur. Cõtra vero ea pernitioſe abutitur, qui inde certum damnum accipit. Proinde is legitime Lege vtitur, Primũ qui per eius ducatum, ad Chriſtum venit Legis finẽ & impletorem. Nam cum Lex arguit peccatum, & requirit puram, perfectam & perpetuam obœdientiam, adeoq; iuſticiam omnib⁹ ſuis numeris abſolutam, & id propter carnis imbecillitatem præſtare nõ poteſt, mittit ad Chriſtum, qui finis Legis eſt, in iuſticiam omni credenti. Contra autem illegitime Lege vtitur, qui in ea ita hæret, vt ad eius ſcopũ nunquã pertingat, in lege fruſtra iuſticiã quærẽs. Deinde & is recte Lege vtitur, qui ea, quæ ad tempus data erant, ab his, quæ perpetua ſunt, diſcernit. Circũciſio, ſacrificia, purificationes variæ, adeoq; ceremoniæ omnes & iudicialia data fuerunt, ſed vt cum Republica Moſis finem haberẽt. Quare Legis Doctores iſti, quos hic Paulus taxat, circumciſionem & quædam alia Legis vrgẽtes & obtrudentes gẽtibus, quæ fidẽ acceperant, Lege abuſi ſunt, partim propria inſcitia, partim quoq; malicia, & dominandi libidine. At moralia data ſunt, vt ſint perpetua, ita tamẽ vt inter doctrinã Legis, & rigorem eiuſdem diſcernatur. Doctrina quidem perpetua eſt viuendi regula, ſed rigor Legis impijs & non pœnitentibus manet, pijs autem & iuſtificatis fide abolitus eſt, iuxta illud Galat. 3. Chriſtus redemit nos à maledictione legis, fact⁹ pro nobis maledictũ. Item, non eſtis ſub lege, ſed ſub gratia. Vbi legis vocabulo non doctrina & obœdientia, ſed rigor ſeu maledictio intelligitur, quod ex antitheſi clare animaduerti poteſt.

Sciens hoc quod iuſto non eſt Lex poſita, ſed iniquis.

Hoc exempli cauſſa addit, vt oſtendat ſe Legis legitimum vſum approbare, docet autem non eundem, ſed longe diuerſiſsimũ vſum & vim legis eſſe in iuſtis, & in iniuſtis. Et quãquam toti humano generi lex Dei proponitur, vt oſtẽdat quid Deus ab homine requirat: Tamẽ iuſtis, hoc eſt, fide accepta remiſsione peccatorũ iuſtificatis, aliter quã impijs legẽ proponi, hac ſententia Paulus comonſtrat. Verũ, quia Antinomi hoc loco abutuntur, ad tollendam prędicationem Decalogi ab Eccleſia, conabor breuiter Pauli ſententiã ex verbis ipſis, ex periſtaſi loci & antitheſi colligere. Ex verbis hoc modo: Lex iuſto nõ eſt poſita, in Græco κεῖται, emphaſis eſt, ac ſi dicat Paulus, Lex nõ premit ſuo iugo, non obruit iuſtum, illi inſtar oneris incumbens, non ſuo rigore condẽnat, & pœnis ſubijcit iuſtũ. Quod ſane ſpiritualiter & politice intelligendũ eſt. Spiritualiter quidem, quia Chriſtus, vt credentes ſua iuſticia à reatu abſoluit & iuſtificat: Ita eoſdem à maledictione Legis liberat, quemadmodũ paulo ſuperius oſtenſum eſt: Politice vero, quia Lex nõ ſtringit gladium, niſi in manifeſtos legis tranſgreſſores, & violatores tranquilitatis politicę, quales nõ ſunt qui fide iuſtificati ſunt, vt qui ſpiritus fructus ſuauiſsimos edãt, quos Paulus ad Gal. 5. enumerat, & addit aduerſum huiuſmodi non eſſe legem. Proinde iuſtis Lex nõ eſt poſita, nec quantum ad iuſtificationem attinet, quia fide iuſtificati ſunt: nec quantum ad maledictionem, quia Chriſti merito à legis maledictione ſunt redemti: nec quantum ad damnationem in foro ciuili, quia diſciplinam non violant, nec humanã ſocietatẽ turpibus factis perturbant. Cæterũ quia æterna & immota eſt voluntas Dei, qua requirit dilectionẽ erga ſe & erga proximũ noſtrũ, manet lex moralis etiã iſtis quoad doctrinã attinet, nõ tamẽ premit & obruit iuſtos, quia iuſti Lege oblectantur, conanturq; ad eius præſcriptum mores formare, ſciẽtes maledictionẽ legis ſublatã eſſe. Periſtaſis loci hanc noſtram explicationem cõfirmat. Non enim hic in genere de toto Legis officio loquitur, ſed tantũ de diſciplina & carcere, quo

Lex cõstrictos tenet homines,qui nondum fide iustificati sunt.Idẽ adhuc clarius ex collatione patet,cum inquit:Iusto non est Lex posita,sed iniquis & inobsequẽtibus &c. Potissimum coarguens crassos illos legis violatores,qui sine timore Dei ex vno in aliud ruũt flagitiũ:His lex posita est,vt quæ premat & obruat eos suo rigore, spiritualiter & politice. Spiritualiter quidem eos maledictioni & æternis pœnis subijciẽdo. Politice vero, cũ gladio magistratus & supplicijs commeritis eos tradat. Summa igitur huc redit:quod vt lex iniquos suo iugo premit,damnatione & pœnis obruit:Ita iustos suo ductu ad ea præstãda officia,quæ iam spiritus directione præstare conãtur,ducit. Quemadmodũ itaq; (vt similitudine Chrysostomi vtar) equus ferociens & indomitus freno cõstringitur & cohercetur,iuxta illud, in camo & freno maxillas eorum constringito, qui non approximãt ad te,sed domitus equus eodẽ dirigitur, vt in via iuxta sessoris arbitrium retineatur:Ita impius lege premitur & cohercetur, pius vero inde petit, quæ Dominus à se officia requirit.

Sed iniquis, & inobsequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud est, quod sanæ doctrinæ aduersetur.

Iniustorum quædã genera enumerat,vt in quos Lex plenum ius habeat,ostendat. Non autem seruat in his recitandis exactum ordinem, sed vt occurrebant ea posuit, significãs forte turpissimum esse scelerum confusionem,in quib. Legis Dei cõtemptores, nec ordinem nec modum seruãt, sed ex vno in aliud præcipites feruntur.

Secundum Euangelium gloriæ beati Dei,quod concreditum est mihi.

Pugnare legis præuaricatores cum glorioso Dei Euangelio, quod sibi commissum est,meminit, vt ostẽdat, & se Legis doctrinam legitime prædicare,& gloriosum beati Dei Euangelium non pertinere ad eos, qui impuritate vitæ illud dehonestant: quod sane cum gloria Euangelij,& beatitudine Dei pugnat aperte, discedat igitur ab iniusticia quisquis nominat Iesum Christum,& de glorioso eius Euangelio gloriatur.

Et gratiam habeo ei qui potentem me fecit, Christo Iesu Domino nostro, quod me fidelẽ duxerit, ponens me in ministeriũ.

Hæc quarta huius capitis pars est, in qua, quia paulo antea dixerat sibi concreditum Euangelium Christi, gratias agit Christo, qui se potentem & idoneum reddidit ad ministeriũ adeo sublime & augustum. Hinc duo nos discamus: vnum,quod semper beneficiorũ Dei memores, erumpere nos oporteat in gratiarũ actionem,qua & agnoscimus, vnde sit beneficium acceptum, & gratitudinẽ nostram testamur erga Deum, qui in nos adeo est liberalis ex mera sua bonitate: Alterum, quod ministeriũ verbi vt augustissimum,ita magis arduũ existit,quam vt ad id debite peragendũ vlla sufficiat humana industria,nisi Deus quoq; manũ adhibeat. Quare ministri verbi,& pietatis doctores vires cum Paulo ab eo petãt,qui solus nos idoneos & potẽtes reddere potest.

Qui prius eram blasphemus, & persecutor,& violentus, sed misericordiam cõsecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

Vt extollat misericordiam ac philanthropiam Dei erga se, reddatque rationem gratiarum actionis, descriptionem suæ personæ addit atque tribus vocibus,suam crudelitatẽ,quam exercuit aduersus Ecclesiam Christi, exprimit. Primum dicit se blasphemũ fuisse:cuius sceleris caussa iure æternis pœnis erat mãcipandus. Deinde agnoscit se persecutorem fuisse, nempe Ecclesiæ,de qua re Galat.1.& in Actis cap. 9.copiose scribitur. Tertio se violẽtum fuisse fatetur, vt qui summa Tyrannide & iniuria Christianos oppresserit.Hęc merita sunt Pauli,nõ cœlo,sed inferno digna.Sed misericordiã est consecutus,qua condonata est culpa,& donata gratia est.Illustre sane misericordię Dei exemplum,quod omnibus ideo proponendum est, quia apud Deũ nõ est acceptatio personarum.Porrò,quod addit Paulus, Quia ex ignorantia feci, quæstionem habet adiũctam valde difficilem,nimirũ an si sciens fecisset, non fuisset misericordiã consecutus. Vt hanc quæstionẽ recte soluamus,omnium primũ animaduertẽda est facti Pauli qualitas. Deinde distinguenda peccata sunt, Nã haud obscure significat Paulus,se misericordiã nõ fuisse consecutũ,si vt volens ita sciens quoq; Euangeliũ Christi fuisset persequutus. Pec-

catum itaq; Pauli non fuit directe contra secundã tabulam, sed contra primam. Christũ
enim ipsum persequebatur, quẽadmodũ in Actis Dominus illi obijcit, dicẽs: Saule Sau-
le cur persequeris me? Proinde peccatũ Pauli est furor quidam, quo ipsum Christũ perse-
quitur, eiusq; regnum rabiose inuadit. Atq; huiusmodi furor duplex est. Aut enim à sciẽ-
te, & de veritate conuicto proficiscitur, qualis fuit Pharisæorũ, qui se Christo opposuerũt
mera malitia. Aut ab ignorante, & nondum de veritate Dei conuicto procedit, qualis eo-
rum est, qui zelo quodam præpostero, persequũtur veritatem, quam tamen veritatem es-
se minime norũt, Imo potius mẽdaciũ & blasphemiã arbitrãtur. Tali zelo Paulus perse-
quitur Ecclesiam Christi, quo aboleat & extinguat (vt ipse quidẽ putabat) doctrinã Chri-
sti, quæ cũ Mose & lege haud stare posse videbatur. Hinc ergo sumamus discrimẽ peccati
in primã tabulam. Nã si cognita veritate Dei, aliquis se Deo opponit ad expugnandã ve-
ritatem, peccatũ cõmittit in Spiritum sanctum: sed secus est si cœco zelo, prætextu pieta-
tis veritatẽ nõdum agnitã persequitur, quod Paulus se fecisse hic meminit. Simili furo-
re haud dubie multi Papistæ hodie Euangeliũ oderũt, falso illud putantes Catholicæ Ec-
clesiæ contrariũ esse dogma, tales ex inconsiderato zelo bonum simpliciter non reijciunt,
sed quia malũ esse putant. Huiusmodi ignorantia nequaquã in totũ excusat, sed ex parte
tantum. Iuxta dictum Domini: Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapu-
labit plagis multis. Item, Si cœci essetis, peccatum non haberitis.

Superabundauit autem gratia Domini nostri, cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.

Amplificat beneficiũ à caussa, quæ
est gratia superabundans, & diligen-
ter obseruandum est vocabulum, Su-
perabundauit. Non satis visum est di-
cere abundauit, considerans suam torpedinem, & excellentiam gratiæ Dei, sed superabũ-
dauit, significant gratiam Dei omnẽ mensuram excedere. Non enim solum remisit Deus
Paulo blasphemiã, furorem persequendi Euãgelium, & violentiã, qua Ecclesiam oppri-
mere videbatur: verum etiam iustificauit, adoptauit in filium, hæredem Dei, & cohæredẽ
Christi. Quæ quidem beneficia Dei gratuita omnibus pijs cõmunia sunt. Peculiare vero
fuit, quod in Apostolum elegerit adeo blasphemum persecutorem. Ad huius loci vbe-
riorẽ explicationẽ plurimũ iuuerit quintum caput Epistolæ ad Romanos. In quo collatio
peccati & gratiæ instituitur. Porro cum ait, hanc gratiam superabũdauisse cũ fide & dile-
ctione, quę fundantur in Iesu Christo, efficaciam gratiæ exprimit, quæ est fides, qua possi-
detur Christus, & dilectio, quæ nouæ vitæ indicium est. Refertur enim tota Christianorũ
vita ad hæc duo capita, vnde innumeræ virtutes, veluti riuuli ex fonte viuo manant. Ob-
serua igitur frustra eum gloriari de gratia, qui fide veraci, ac dilectione vacuus est.

Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in mundum pecatores saluos facere.

Quinta huius capitis pars, de caus-
sa aduentus Christi in mundum. Et
quia beneficium aduentus Christi, o-
mnem superat humanam expectatio
nem & spem, præfatione vtitur, qua commendat omnibus huius rei magnitudinẽ & cer-
titudinem: quaque excitat omnes, vt attentè considerent quantum bonorum cœlestium
thesaurum hęc sententia contineat: Quod Iesus Christus venit in hunc mundũ, peccato-
res saluos facere. Cęterum in hoc capite nostræ religionis pręcipue pij nouem circumstã-
tias considerent, quę sunt: Prima, caussa impulsiua aduentus Domini. Secunda, quis quã-
tusq; sit qui venit. Tertia, vnde venit. Quarta, quomodo venit. Quinta, quo venit. Sexta,
finis aduentus. Septima, salutis peractæ per Christum ratio & modus. Octaua, quibus nã
ea salus destinetur. Nona, salutis applicatio. Harum circumstantiarum explicatio in hoc
salutis mysterio est necessaria, nec incognita studiosis esse potest. Quare eas tantum re-
cẽsere, & in certum numerum redigere volui, vt admoneamur, quam varias & multipli-
ces quæstiones hoc caput in se contineat.

Quorum primus ego sum.

Dixit Christum venisse in mundũ,
ad saluandos peccatores, Iam id suo
exemplo declarat, nec hoc ex humilitate, sed ex vero peccati sensu à Paulo dictum esse ex-
istimemus. Vnde nos quoq; discamus, non extenuare peccata nostra ex aliorum collatio-
ne, sed potius nostrã fœditatem summam vere agnoscamus, ac confugiamus cum Paulo
ad eum, qui sanguine suo peccatores ab omni iniquitate emundat, 1. Iohan. 1.

Verum ideo misericordiam consequutus sum, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar ijs, qui credituri essent in ipso in vitam æternam.

Rursus hypothesin ad thesin transfert, accommodans salutem (quam ipse adeptus est ex gratia) omnibus. Obseruandus in primis hic locus est de vsu exemplorum. Vt enim doctrina nobis voluntatem Dei erga homines reuelat: Ita exempla sanctorum quædam quasi doctrinæ obsignacula sunt, Si modo pœnitentiam, fidem & patientiam sanctorum fuerimus imitati.

Regi autem seculorum incorruptibili, inuisibili, soli sapienti Deo, honor, & gloria in secula seculorum, AMEN.

Suo more post mentionem beneficiorum Dei, erumpit in gratiarum actionem, quo ostendat pios seu conuersos ad Deum, oportere perpetuo esse memores beneficiorum præstitorum, debereque beneficia Dei prędicare. Pręterea his verbis anteuertit curiositatem humanã, quæ in abyssum sapiẽtiæ Dei temere perrumpit, quoties audit Deum recipere in gratiam blasphemos, & enormibus sceleribus cõspurcatos, cũ alij qui minus videntur peccasse, imo qui iusti sibi videntur, relinquatur suæ cœcitati. Sed Paulus ad sapientiam Dei, qui solus sapit, nos remittit, & vult vt suo exemplo ad Dominum cõuertamur, eique conuersi gratias agamus. PORRO hoc loco abusi sunt Libertini ad tollendam animarum humanarum immortalitatem, vrgent verba Pauli, qui Deum solum immortalem, & inuisibilem, & sapientem prædicat. Primum illis libenter largior, quod exclusiua particula, soli, possit istis omnibus epithetis recte addi, sed perperam tamen eos affirmo deceptos fallacia æquiuocationis, inferentes animas hominum non esse immortales. Nam Paulus Deum solum ex seipso & propria natura hoc priuilegium habere, vt sit immortalitatis origo. Verum quod ipse ex se habet, id nobis, ad imaginem suam formatis, per gratiam communicat.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias, quæ de te præcesserunt, vt milites in ijs militiam bonam.

Septima pars huius capitis, in qua repetit propositionem, & commendat Timotheo officium, vt responde at prophetijs, quę de ipso, ante delegatum ipsi officium, præcesserunt. Nam sancti, vt apparet, viri prophetico spiritu de Timotheo ediderant vaticinia, quibus tanquam stimulis quibusdam vult Paulus Timotheum incitari ad præstãdum officium: quod quia arduum est, in eoque requiritur acre certamẽ, comparat illud militiæ honestæ, in qua sub vexillis Christi strenue pugnandum monet.

Habens fidem & bonam conscientiam.

Bonæ militiæ regulam tradit, vt longe vtilissimam, ita quoque tutissimam, quã qui negligit, vt ignauus, & inermis miles, à duce suo relictus, ab aduersario captiuus & superatus abducitur. Huius regulæ duas partes facit, Fidem & Bonam conscientiã. Fides est, cum firma persuasio de omni veritate Dei seu verbo Dei, tum fiducia Christi, vnde spiritualis Dei cultus prodit, Inuocatio, gratiarum actio, timor, patientia &c. Bona consciẽtia quatuor veluti fulcris nititur. Primum, fiducia Christi, qua statuitur remissum esse peccatum. Secundo proposito peccandi abiecto. Tertio, desiderio & voto vitam Deo approbandi in posterum. Quarto, fide & diligentia in officio. Primum ex eo probatur, quod vbi nõ regnat fides in Christum, ibi peccatum dominium in conscientiam exercet. Vt igitur fide purificatur conscientia: Ita eadẽ veluti fulcro quodam fulcitur ac sustinetur. Secundum ex eo confirmatur, quod qui non abiecit propositum peccandi, spiritum Christi non habeat, qui est pignus & arrabo nostræ hæreditatis. Idem confirmatur Psalm. 39. Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius, & nõ respexit ad vanitates & insanias falsas. Tertium confirmat Paulus inquiens: Qui spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij. Item, Si spiritu ducemini, non estis sub lege. Postremum hac sententia confirmatur: Si quis suorum & maxime demosticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Fide enim abnegata, conscientia polluitur, & vastatur, atque frena cupiditatibus prauis laxãtur. Sit igitur nobis huius sanctæ militiæ regula cõmendata, studeamusq; singuli, vt nostram vitam iuxta illam formemus in gloriam Dei, nostram ipsorum salutem, & ædificationem domus Dei, quæ est Ecclesia.

Quam quidam postquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.

Amplificat à pœna, in quam incurrunt, qui conscientiam polluunt, & pulcerrima metaphora pollutæ conscientię malum depingit. Confert enim ciues Ecclesiæ nauigantibus in turbulento ac sæuo mari, quibus tamen nihil est periculi, donec in naui manserit salua. Sic qui sunt in Ecclesia, donec retinent fidem & bonam cõscientiam, in ea manent securi, quantumuis turbulentũ mare sæuiat. Verum vbi cõscientia peccati locum obtinuerit, è naui, hoc est, Ecclesia eijciuntur. Faciunt igitur naufragium circa fidem, qui bona conscientia excidunt, qui polluta consciẽtia se totos prauitati mancipant, ac sua negligentia promerentur, vt non solum non contineantur in pura Dei noticia, verum etiam vt cœcitate, erroribus, & falsis opinionibus obruãtur in pœnam suæ ingratitudinis. Obseruemus itaque hoc loco, quod conscientia sit quasi arca quædam, cui tanquam fidæ custodiæ thesaurus Euangelij conseruandus traditur. Vnde nihil mirum est, si fluctuent opinionibus, & nihil firmi habeant, qui inter varias procellas voluptatum agitantur. Cum itaque videmus maximam mundi partem Euangelium aspernari, sciamus esse fructum malæ conscientiæ & spretæ fidei, veritatisque Dei.

In quorum numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.

Exemplum pœnæ pollutæ conscientiæ addit, vt simus cautiores bonæ conscientiæ custodes. Huius Hymenæi meminit in sequenti Epistola cap. 2. qui resurrectionem iam esse factam garriebat. Nam qui circa fidem fecerunt naufragium, absurdis opinionibus fingendis, idonei sunt architecti. Porrò quis fuerit Alexãder is, cuius hic meminit, non satis constat. De Alexandro fabro ærario summo aduersario Pauli hoc intelligi non potest, cum hoc intelligendum sit de aliquo, qui fidem antea receperat, & postea circa eandem naufragium fecerat. Quare videtur hic locus intelligẽdus esse de Alexandro, cuius meminit Lucas in Actibus ca. 9. Qui futuræ suæ defectionis aptum specimen edidit: Cum ficta & prophana oratione tumultum populi sedaret. Hos dicit se tradidisse Satanæ, hoc est, exclusisse è familia Christi, extra quam Satanas efficax est in filijs contumaciæ. Finem addit, vt discant non blasphemare, hoc est, vt ex pœna inflicta vel suum errorem agnoscant, & resipiscant, vel si redire per pœnitentiam noluerint, iuste pereant.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Hortatur Paulus ad preces pro omnibus hominibus: quod & vtile, & Deo acceptum monet, cum sit & vnus omnium Deus, & vnus omnium mediator Christus. Dat præcepta mulieribus, vt cum silentio, & subiectione discant: & non doceant ipsæ in cœtu.

Ordo Secundi Capitis.

Duæ sunt principales huius capitis propositiones seu partes, totidem canones Ecclesiasticos nobis commendantes. Vna de ratione pro omnibus habenda: quæ validis confirmatur argumentis. Altera de doctoribus in Ecclesia, quos vult iustos viros esse, & non mulieres. Munit & hanc propositionem iusta confirmatione. In prioris partis declaratione delabitur in tres locos scripturæ præcipuos, quorum Primus est, de voluntate Dei, volentis omnes saluare, & ad agnitionem veritatis venire. Secundus de Vnitate essentiæ diuinæ. Tertius de Mediatore Christo. In posterioris partis explicatione, attingit lapsum primorum Parentum, reparationem, matronarum officium in educandis liberis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADHORTOR itaq; primum omnium vt fiant deprecationes.

Prima huius capitis propositio seu pars, quam superioribus illatiua par-

ticula

ticula ideo adiungit, quia supra meminerat naufragij circa fidem, quod patiũtur illi, qui conscientiam pollunt. Hic itaq; monstrat modum cõseruandæ conscientiæ bonæ ac tria indicat. Primũ, quod nostrarum virium non sit, nos immunes & inculpatos seruare quin polluamus subinde conscientiam. Deinde ostendit vnde, & quomodo sit impetrandum auxilium, quo conscientia conseruari poßit illæsa, & polluta, nempe à Deo per serias preces. Tertium, cum, primum omniũ, addit, vult vt quotidiana exercitia pietatis, à precibus & gratiarum actione ordiamur. Nam, primum omnium, ad cultum Dei quotidianum referendum est.

10 Deprecationes, petitiones, intercessiones, gratiarum actiones.

Orationis formas enumerat quatuor, quæ ita distingui possunt. Deprecatio est, qua deprecamur mala tum à nobis tum ab alijs. Petitio est, qua præsidium aduersus Ecclesiæ hostes imploramus. Intercesio est, qua petimus salutaria alijs. Gratiarum actio est & professio, qua palã testamur, vnde acceptum est beneficium, & gratæ mentis pro accepto beneficio testatio. Horum prius veritatis, posterius iusticiæ est proprium. Tametsi autem gratiarum actionem postremo loco collocauit, in quotidianis tamen exercitijs reliquas præcedere debet. Par enim est, vt accepta beneficia agnoscamus, piusquam petamus noua.

20 Pro omnibus hominibus.

Non vult pios pro se tantum esse sollicitos, verum etiam pro alijs, ijsq; nõ solum notis & familiaribus, & eiusdem religionis, verum etiam pro omnibus promiscue: quod quidem caritatis lex, præceptum Domini, cõmunis necesitas, & plurima probata exempla requiruntur. Oratio autẽ quæ fiet pro omnibus, niti debet Christi sacerdotio, & promisione. Nam vt per Christum nostræ preces exaudiuntur, ita ipsius promisio fidẽ exauditionis facit. Nec distributiua particula ad mortuos se extendit, id quod ex rationibus additis manifestum est. Quare cum oratio pro mortuis nec mandatum, nec promisionem, nec probata exempla habeat, impia censenda est, vt quæ fide destituta humanis somnijs nitatur.

30

Pro regibus & omnibus in eminentia constitutis.

Tantum vnam speciem subijcit generi, nam pij poterant alias excipere hanc speciem: propterea quod tum temporis omnes mundi reges aduersabantur Euangelio. Verum Paulus exceptionẽ pręoccupat, significans potestates esse ordinationes Dei, quæ precibus sanctorum tanquam sustentaculis indigẽt. Huius exhortationis Paulinæ præceptum, & exemplum habemus. Præceptum est, Diligite inimicos vestros. Et orate pro his, qui vos diris execrantur. Vnde sequitur, multo ardentius orãdum esse pro pijs, & gloriæ Dei studentibus, non solum regibus, verum etiã omnibus alijs. Exemplum, Moses Deum sollicitat pro AEgyptijs, & ex-

40 auditur. Magnum sane nostri officij exemplũ, vt nos quoq; supplicemus pro his, qui diuersam cõsectantur doctrinam, verum hic distinguendum est inter personas, ordinationes Dei, & peccata, quibus contaminantur sæpe qui Magistratu funguntur. Pro personis orandum est, vt conuertantur ad Deum, vt conseruentur, vt regantur à Deo, verum si cõuerti nõ velint, vt Deus eos compescat, ne sæuiant in ipsius Ecclesiam. Pro ordinationib. diuinis, vt status diuinitus constituti sint incolumes. Contra peccata orandum est, vt non crescãt, in contumeliam Dei & Ecclesiæ destructionem. Cum itaq; oramus cõtra Papam, non personæ ipsius malæ cupimus, quam vellemus, si modo pij sumus, potius emẽdari & conuerti ad Dominum, vt vna nobiscum æternum Deum celebraret, sed contra tyrannidem, sophisticam, & hypocrisin eius, quibus Christi Ecclesiam crudeliter inuadit. Cum

50 addit, Pro omnibus in eminentia constitutis, genus pro specierum enumeratione ponit, vult enim, vt pro omnibus ijs, qui aliqua legitimi officij dignitate eminẽt, (vt sunt Duces, Comites, Principes, Præfecti, Consules, Doctores, Pręceptores, Patroni,) precemur Deum, quo in singulis statibus & ordinibus omnia rite & legitime fiant.

Vt placidã & quietam vitam degamus, in omni pietate & honestate.

Confirmat propositionẽ argumento à quadruplici vtilitate sumto, & simul indicat nõ fore irritas preces, quę pro magistratu & alijs fiunt. Primus fructus est, placida vita, id est, non turbata bellicis tumultibus ab externis hostibus. Secundus est, quieta vita seu quies, quę πολυπραγμοσύνη opponitur

ponitur,quemadmodum ostēdi in priore Epistola ad Thess.cap. 4. hac quiete suo officio rite fungi quilibet contendit,in suum & aliorum commodum. Tertius fructus est pietas. Nam cum bellis omnia turbantur,negliguntur studia literarum,negligitur iuuētus,vt in pietate institui nō poßit. Quartus fructus est, honestas vitæ. Est enim σεμνότης sanctimonia,& honesta morum seueritas,quia innocentiæ vitæ & grauitati studeāt homines. Obseruemus itaq; hoc loco,quod per preces piorum Respublicę tranquilitate & pace fruantur. Deinde,quod huius tranquillitatis seu pacis publicæ tres sint fines. Primus quies in agendo propria,absq; curiositate. Secundus,pietas erga Deum. Tertius,vitæ honestas seu grauitas. Pace igitur & trāquilitate publica,diuinitus cōceßis ad preces piorū, impie abutuntur,quotquot tyrannidis,luxus,gulæ & aliorum vitiorum occasionem inde petunt, ingentes cum sibi tum alijs calamitates accersentes. Iram enim Dei suis sceleribus prouocant, quemadmodum populus Israëliticus subinde fecit,donec de ipso grauißimū supplicium sumtum sit: quale iam haud dubie propter inundationem omnium scelerum in mundo timendum est.

Hoc enim bonum & acceptum coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

Alia ratio propositionis, ab honesto sumta:cui additur confirmatio ab affectu Dei erga homines. Cum enim dicit,bonum et acceptum coram Deo esse,significat,& quod pijs gratißimū esse debeat,& quod in omni actione primū quærendū sit,Deò ne accepta sit actio an non. Creaturæ enim iure sufficere debet hæc ratio: Hoc factum est rectum:ac Deo probatum, Igitur faciendum. Debet enim creatura iure creationis, obœdientiam suo creatori. Cōfirmatio sequitur. Quia omnes homines vult saluos fieri,& ad agnitionem veritatis venire. Hic est affect⁹ Dei erga omnes homines. Obseruemus hic duo. Primum vniuersale dictū, videlicet,quod Deus velit omnes saluos fieri,in quod dictum & nos includamur. Deinde consequendæ salutis ratio,nempe quod velit omnes ad cognitionem veritatis venire. Est enim hæc cognitio (quæ Synedochicos etiam fidem complectitur) ordinariū instrumentum,quo velit nos Deus oblatam salutē recipere. Requirit itaq; hęc Dei voluntas cōditionem fidei, seu cōuersionis,sine quibus Deus nō vult quemquam saluari, iuxta illud: Qui nō credit, ira Dei manet super eum. Breuiter proinde hic sensus est. Deus vult omnes homines saluos fieri,modo fide oblatā salutē recipere non recusauerint. Quidā vniuersalem particulam ad ordines hominum referunt,quia hic de regibus fit mētio,quos probat nō exclusos esse à salutis promißione. Sed illud ex verbis Pauli sequi dico. Nā cum dicit, Deus vult omnes homines saluos fieri Sequitur,quod reges & alij constituti in eminētia, qui in hominum numero sunt,ad hanc salutem,modo crediderint,admittantur. Hāc esse veram & genuinam horum verborū sententiam, confirmant ætiologiæ,quæ sequūtur.

Vnus enim Deus.

Deum velle omnes homines saluos fieri, probat à connexis. vt enim vnus est mūdus,qui totus opus est Dei,cū hominib⁹ qui in eo sunt: Ita vnus est Deus natura & essentia. Non enim hic de personis, sed tantū de essentia diuina agit, quare perperam faciunt,qui hoc loco abutuntur ad euertendam personarum trinitatem. Hoc ipso argumēto vtitur Paulus ad Rom.3. ad probandā iustificationē gratuitam pertinere ad omnes,qui eam apprehendere volent. An (inquiens) Iudæorū Deus tantū? an non & Gentiū? quādoquidem vnus Deus,qui iustificabit circumcisionem ex fide,& præputiū per fidem.

Vnus est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.

Ab vnitate Mediatoris, & coniunctione eius nobiscum, probat Deum velle omnes homines saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire. Hic Mediator,humana natura assumta, omnibus humanitate (id est,humana natura) coniunctus est. Nam omnibus in humanitatis natura cōmunicat. Quare ipsum hominum salutem velle dubium esse non potest:sed vt pater, nempe per ordinarium instrumentum, quod est fiducia in hunc mediatorem. Porrò cum intelligebat Paulus nos nunquā adduci posse,vt ad Deum cōfugeremus, nisi prius essemus persuasi,nobis mediatorē proximū esse,nosq; attingere, ostendit vbi sita est, & quiescit fiducia nostra,vt adhæreamus Christo,eumq; pro mediatore quęramus,videlicet,quod nobiscum coniunctus sit,vt eiusdem naturæ particeps. Id quoq; intelligit Esaias Propheta, cū nominat ipsum Emanuelem,id est,nobiscum Deum. Hoc enim sine vera similitudine, & naturæ

naturæ vnione fieri non potuit. Verus igitur Deus,& verus homo in vnitate personæ est noster Mediator Iesus Christus. Quam autem necessariũ fuerit,eum qui mediator noster futurus esset,verum Deum & hominem verum esse,constat ex officio Mediatoris,quod in eo cõsistit, vt homines cum Deo cõciliet,& inimicitias capitales aboleat, quæ prius intercedebant.nulla autem spes erat,id futurũ, nisi Dei maiestas ad nos descendisset, seq; cum naturæ nostræ infirmitate coniunxisset. Similiter officium Mediatoris erat,nos filios Dei atq; hæredes regni Dei efficere,cum antea mortis & damnationis hæredes essemus. Hoc arrabone fiducia nostra cõfirmatur,quod sumus filij Dei,quia filius eius naturalis corpus à corpore nostro,& carnem è carne nostra assumsit. Præterea id omnino ad redemtionem nostram necessarium erat,vt in obœdientia commissa in carne, in eadem sarciretur. Ideo venit Dominus noster reuera homo, veluti personam ipsius Adam referens, cuius etiam nomen sumsit,vt pœnam peccati in carne,in qua admissum fuerat,persolueret. Huc dictũ Irenæi ex libro 3. referendum est. Oportebat,inquit,Mediatorem Dei & hominum,propter suam ad vtrosq; domesticitatem,in amicitiam & concordiam vtrosq; reducere,& facere, vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo. PORRO sunt,inter quos conuenit Christum Mediatorem esse, qui tamen de modo non consentiunt. Quidam enim ad naturam diuinam solam, vt Osiander. Quidam vt Stancarus ad humanitatem solam. Ecclesia vera ad totam personam redemtionis officium refert. Quare breuiter, quid sit de hac re sentiendum,quibusdam regulis ostendam.

PRIMA regula. Discernendæ sunt appellationes,quæ naturarum proprietates significant,ab officij appellationibus. Vt Deus omnipotens,creator,sunt appellationes ad diuinam naturam referendæ. Homo,passus,vulneratus,mortuus, Sunt appellationes ad humanam naturam referendæ.

SECVNDA regula, Nomina officij, toti personæ nõ alterutri seorsim,cõpetunt, vt sunt hæc,Mediator,redemtor,rex,sacerdos pastor &c. Nam hæc per se,& seorsim,nec humanæ naturæ,neq; diuinæ cõueniunt,sed toti personæ.Quod ex eo probari potest,quod officiũ redemtionis interdum tribuatur Mesiæ sub appellatione humanæ naturæ, interdũ sub appellatione diuinæ naturæ.Et rursus sæpisime sub appellatione totius personæ. Moses dicit,Semen Mulieris cõtriturum caput serpentis. Et Ieremias affirmat ipsum Iehoua esse iustificatorẽ nostrum. Et Epistola ad Hebræos, Habentes Pontificem magnum,egressum cœlos,Iesum,filium Dei.Hoc testimonium pontificatum tribuit toti personę.Hic diuersis licet vocibus, idem tribuitur Semini mulieris, & Iehoua seu λόγῳ Dei patris coæterno, & Iesu filio Dei.Verum hoc non conuenit alicui naturarum seorsim. Nam vt diuina natura pati nõ potuit:Ita humana sustinere irã Patris minime valebat.Quare istę locutiones,prima & secunda,non per communionem idiomatum intelligi possunt,Sed per tertiã explicandę sunt.Hæc enim aperte cõuincit superiores per Synecdochen intelligendas esse,hoc modo: Iehoua est iustificator noster,id est,illa persona,quæ est Deus,assumta humana natura.Semen mulieris conteret caput serpentis,id est,illa persona,quæ est Semen mulieris, seu homo,vt officium redemtionis sit personæ totius. Cum igitur Paulus dicit, Vnus est Mediator Dei & hominum,homo Iesus Christus.Sensus est hic:Homo Iesus qui est Christus,est Mediator.Non itaq; Paulus excludit naturam diuinam,quia personæ appellationem adiecit,sed ideo humanitatis peculiariter meminit,quia hoc magis argumenti vis,vt supra declaratum est,requirebat. Præterea & hunc locum maligne contaminant Papistæ, qui honorem mediatoris Christo detrahentes,sanctis attribuunt: Idq; non solum contra verbum Dei,verumetiam in contumeliã Iesu Christi.Primum enim ex hoc quod dicitur, vnus Mediator,ridicule vrgent voculam vnus, & dicunt se fateri nobiscum, Christũ quidem vnum esse Mediatorem,sed eum solum esse pernegant. Tametsi aperte peristasis loci contra illos militat. Nam eadem significatione,qua dixerat,vnus Deus,vt qui communis sit omnibus hominibus in mundo: ita mox addit, Vnus Mediator significans eum similiter omnibus communem. Vnde sicut aperte falsum esse cõuincitur,Deum non solum esse Deum,quia vnus dicatur,Ita etiam mera calumnia est dicere, Christum non solum esse Mediatorẽ,quia vnus hic à Paulo dicatur:Cum tamen Paulus hunc vnum cõmunem statuit omnibus hominibus, ex eo quod dederit seipsum preciũ redemtionis pro omnibus. Sunt qui cum hanc apertam calumniam excusare non audeant,ad distinctionem cõfugiunt.dicunt enim Christũ Mediatorẽ esse,sed expiationis,sanctos vero esse mediatores intercesionis,quia iubentur Christiani pro se inuicẽ orare. Speciosa quidẽ hæc oratio,sed in ea plus veneni,quã mellis inest.Respondeo igitur,verũ esse quod iubeantur Christiani ꝓ se inuicẽ orare. Sed inde sequi nego, intercessores aut patronos esse demortuos sanctos pro viuis & defunctis. Nam dum intercessores nominant Papistæ,intelligunt patronos,

qui sua dignitate & meritis, nobis patris cœlestis gratiam mereantur. Quod aperte cum vnici Mediatoris honore pugnat. Nam triplex impietas in isto errore Papistico se profert. Primum enim, quod mortuos viuorum intercessores statuant, sine testimonio verbi Dei. Deinde, quod docent nitendum esse illorum meritis. Postremo, quod tales fictitios patronos colendos & inuocandos statuant. Cæterum quod sancti in mundo viuentes, orent pro se inuicem in hoc mundo, id quidem faciunt non sua dignitate, sed patrocinio vnici mediatoris Christi freti, cuius vnius dignitate & interecessione se exaudiri statuūt, iuxta promissionem: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

Qui dedit seipsum precium redemtionis pro omnibus. Ab effectu tanquam euidentissimo iudicio, confirmat Christum vnicum nostrum Mediatorem esse, qui iram Patris placuit, se ipsum in hostiam pro peccatis offerens. Cum igitur hic honor placandi patrem soli Christo competat, & nulli alij, recte ex eo Paulus, Christo soli hunc intercessionis honorem vendicat. Obseruemus & hic vniuersalem (pro omnibus) quæ profecto non ad omnes ordines tantum, verum etiam ad omnes ordinum homines quibus credentibus applicatur meritum Christi, referri debet. 10

Testimonium temporibus suis. Chrysostomus ipsam Domini passionem testimonium vocat, certo tempore exhibitum. Tametsi autem suo tempore (hoc est, à patre præfinito) hoc testimonium edidit, tamen omnium temporum & hominum sufficiens ἀντίλυτρον est, hoc est, redemtionis precium. Atq; hoc testimonium per prædicationem Euangelij reuelatur mundo, vt credentes inde salutem hauriant. proinde propter prædicationis dispensationem, testimonium dicitur salutis credentium, ruinæ vero & damnationis credere recusantium. 20

In quod positus sum ego, preco & Apostolus (veritatem dico in Christo, non mentior) doctor Gentium in fide & veritate. Quia Iudæi promissionem salutis ad se tantum pertinere rati, morose clamitabant, exclusas esse gentes à spe salutis, anticipat, & à destinatis probat salutem ad gentes quoq; pertinere. Nam si Paulus diuinitus destinatus est Apostolus gentibus, & functio Apostolatus salutis eorum annunciatio est, ad quos Apostolus mittitur, certe gentes extra salutis spem esse non possunt, quibus diuinitus est destinatus Apostolus. Iuramentum interposuit, quo maiorem haberet autoritatem & fidem asseueratio. Iam si ad gentes quoque, vt ad Iudæos salutis spes extenditur, profecto par est pro omnibus precari, vt oblatam gratiam fide recipiant omnes. 30

Volo igitur viros orare. Conclusio est, sed distributione ac circumstantijs quibusdam amplificata. Nam simul virorum & mulierum mores & gestus, inter orandum exprimit. 40

In omni loco. Cum semper orandum esse alias docuit, iam locum orationi omnem aptum docet. Nam vbicunq; pius est, circumfert secum templum Dei: in quo cultum Deo præstare conuenit. Nec pugnat hic locus cum dicto Christi, qui iubet, vt oraturi intrent in conclaue. Nam hoc dictum solam hypocrisin excludit.

Sustollentes manus puras. Manuum puritate sinceros affectus, & bonam conscientiam intelligit. Nam vt contaminatæ manus quicquid attingunt, polluunt: Ita cor impurum seu cōscientia mala, orationem inquinat & conspurcat. 50

Sine ira & disceptatione. Necessaria orationis adiuncta ponit duo. Primum, vt fiat oratio sine ira. Hic synecdochice omnem vitiosum affectum vult ab oratione abesse. Vult nos neminem odisse, sed amice omnes complecti. Deinde, sine disceptatione, hoc est, sine disputatione & hæsitatione de accipiendis petitis, Iuxta illud, Quicquid petieritis credentes, accipietis, Sed cum hac conditione, modo in gloriam Dei & vere in nostram salutem cedant petita. Puritas enim manuum & fides nos monent, vt aliud nihil oremus. Et Christus vult, vt patris voluntati nostras preces subijciamus.

Simili-

Similiter & mulieres in amictu modesto, cum verecundia, & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel magaritis, vel vestitu precioso, sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

Alterum distributionis membrum est de mulieribus, quas vult similiter orare, leuatis puris manibus, in omni loco. Sed commendat illis amictum, qui testari poterit de illarum verecundia, & temperantia, & corrigit vitia matronarum, quæ fuerunt Ephesi, quæ nimium luxu defluxerunt, sumto argumento à pietatis professione, quam professionem ornare bonis moribus, modestia, verecundia & temperantia atque alijs pietatis exercitijs, decet.

Mulier in quiete discat, in omni subiectione. Mulieri autem docere non permitto, nec autoritatem vsurpare in virum, sed esse in quiete.

Secunda huius capitis propositio, continens canonem Ecclesiasticum de disciplina & moribus mulierum. Hoc canone duo præcipiuntur mulieribus, & duo prohibentur. Primum præcipitur, vt quiete sine tumultu discant, vt eas decet, quæ subiectionis legi obnoxiæ sunt. Deinde, vt sint in quiete, ac sua agant, tractentq; ea, quæ ad mulieres pertinent, non ingerentes se in virorum negocia. Prohibetur primum, ne publice doceant mulieres. Deinde, ne autoritatẽ in viros sibi vsurpent. Hæc eo pertinẽt, vt in Ecclesia sit ordo & ἀταξία, non vt inde sumamus argumentũ contemnendi sexus muliebris, nec ita iubentur silere, quin eis salutaria consilia dare maritis liceat, si quando id res postulare videtur, id quod historia Iudith, Deboræ, Annæ, & aliarum ostendit. Imo Abraham iubetur à Domino, vt vxoris consilio obtemperet, de eijcienda ancilla Agar. Præterea piarum Matronarum est, vt domi familiam voce, Ita & disciplina domectica, pietatem docere: imo & maritos cessantes, & ignauos sui admonere officij possunt. Paulus enim hic de disciplina communi agit, quæ non excludit necessaria consilia, & deliberationes mulierum honestarum.

Adam enim primus formatus est, deinde Eua.

Rationes propositionis petit ex attributis personarum, seu connexis, Argumentum hoc est. Adam prior formatus est, deinde Eua. Igitur vir debet habere autoritatem in mulierem, atque illa viro subiecta esse debet. An igitur, qui prior est tempore, prior est etiam autoritate? an non creationis series indicat, reliqua omnia ante Adamum creata esse, & tamen ei subiecta esse? proinde argumenti συνεχον videtur debile. Verum hic tempus & causam simul respicere oportet. Adam est quidem formatus ante mulierem, sed non propter mulierem. Mulier contra post virum formata est, sed propter virum, vt eius adiutorium esset, ei subiecta. Quapropter causa ipsa formatæ mulieris argumenti Synechon est, atque ita hac ratione rectissime adimit Paulus mulieribus in viros dominium.

Et Adam non seductus est, mulier autem seducta in transgresione fuit.

Hac ratione docendi munus adimit mulieribus. Mulier est seducta, non Adam. Igitur muliebris sexus est aptior seductioni quam virilis sexus. Proinde cum male cessit docendi munus quod sibi vsurpauit Eua, reliquæ mulieres à docendi munere abstineant: sed cum exceptione, de qua paulo antea admonui. Sed quid est, quod neget Adam deceptum? an non porrectum ab Eua pomum contra interdictum Domini gustauit? Respondeo. Chrysostomus fatetur vtrumq; deceptum esse, Adam nimirum & Euam, sed comparatione distingui deceptionis modum. Nam si ad dolos & sophisticam Satanæ, qua is mentem mulieris peruertit, respexeris, Adam profecto isto modo minime est deceptus. Verum si ad mulierem respexeris, caritate vxoris in perniciosum obsequiũ pertractus est Adam. Atq; ita priori respectu non est deceptus, Sed posteriore tantum pertractus est in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam posteritatẽ coniecit secum. Hæc Chrysostomi est distinctio. Potest autem & alia declaratio sumi à priori membro, vt quemadmodum supra dixit, Adam prior formatus est, deinde Eua: Ita Eua prior decepta est, & deinde Adam. Vnde facilis mulierum lapsus in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam posteritatem coniecit secum. Quare minime consultum est, vt docendi munus committatur mulieribus.

Saluabitur autem per filiorum genera-

Hoc, & in consolationem, & in

tionem, si manserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.

instructionem mulierum adiectum est. Etsi enim mulier seducta est, tamen gratiæ Dei non minus quam vir particeps fieri potest, modo Christi gratiam fide amplexa fuerit. Papistæ quidam hoc loco fœde errarunt, qui in hanc sententiam præsentem locũ explicant: Saluabitur mulier per filiorum generationem, modo filij in fide & dilectione &c. manserint. Ex priori membro iusticiam operum extruunt. Ex posteriori, in contumeliam sancti coniugij perruperunt. Nam si tum demum saluabitur mulier, si filij in fide manserint, certe extreme periculosus erit status coniugalis. In hoc errore & diuus Hieronymus fuit. verum hic duplex error cõmittitur, Prior, quod Paulum de causis iustificationis agere putant, cum de vita iustificatarum mulierum agat. Cuius sane vita hic præscribitur. Primum enim proprium mulierum opus ponit, nimirum liberorum generationem. Deinde, commendat eis reliqua pietatis exercitia, sine quibus profecto fides retineri nequit. Nam, qui facit iusticiam, iustus est. Et Salomon, Qui ambulat in integritate, iustus est. Deinde & in hoc errãt, quod manserint, ad filios referunt, non attendentes nomen Græcum, quo significatur generatio liberorum, singulare esse. Proinde sensus est, Saluabitur per propagationem, si manserint scilicet mulieres. Est enim Synthesis, qua non tam verborum quam sensus ratio habetur. Hic locus in genere nos admonet, de officio ex fide & bona conscientia præstando: quod vbi non fit, in naufragium fidei incurritur. Ideoque non mirum est, mulieres saluari per officia debita. Quia sunt fidei testimonia, & effectus, non causa & merita salutis.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Episcopi, Diaconi, eorumque vxores, inculpatis sint moribus, recteque conuersentur in domo Dei, quæ est Ecclesia.

Ordo Capitis tertij.

Primum exponit virtutes, quibus præditus esse debeat futurus Episcopus, seu minister Euangelij, & simul vitia haud ferenda attingit, Deinde mores Diaconis & illorum vxoribus præscribit. Tum commendat Timotheo hæc præcepta ab honesto seu dignitate domus Dei, in qua conuersari oporteat Episcopum. Vnde in commendationem ministerij Euangelij delabitur.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FIDELIS sermo.

Hoc Chrysostomus aptat superiori capiti, vt sit clausula, continens asseuerationem eorum, quæ ibi disputata sunt, Alij volunt, vt sit exordium huius tertij capitis, quo attentum reddit Timotheum, vtque cogitet, illos solos esse idoneos ad officium Episcopale, in quibus virtutes enumeratæ inueniuntur, sciatque tales à se ordinandos in Episcopos seu Pastores.

Si quis Episcopatum appetit, bonum opus desiderat.

Hæc propositio est sequentis expositionis, continens fundamentum, vnde virtutes Episcopi extruit. Commendat autem Episcopale munus ab honesto, cui vt plurimum arduum coniunctum est, iuxta prouerbiũ: Quæ pulcra eadẽ & difficilia. Quatuor ex verbis Pauli colligamus. Primum, quod non sit reprehendendũ, si quis Ecclesiæ indigenti modeste, sine ambitione suam operam seu ministerium offerat. Nam, si per ambitionẽ quis appetat, non Dei, sed Satanæ spiritu impelli putandus est. Secundũ, quod Episcopalis functio sit honesta, testimonio Spiritus sancti, quo pij cõfirmari debent, aduersus prophanorum hominum iudicia & calumnias. Tertiũ, quod Episcopi functio non in titulo aut dignitate tantum, verum

multo

multo magis in arduo ac difficili labore sita sit, id quod Episcopi nomẽ arguit. Episcopus enim ab inspiciendo nomen habet. Nam est inspector, qui, vt Ecclesiã, cui præest inspicit, ita curat, quæ ad Ecclesiæ incolumitatẽ pertinere videntur. Hoc itaq; nomine Paulus eos intelligit, qui in certa sede certum populum docuerunt, hodie Pastores & Parochi dicuntur. Quartum, quod officij dignitas requirat morum grauitatem officio respondentem. Vt enim hic Paulus proposita eminentia officij infert morum descriptionẽ respondentiũ tanto muneri: Ita in alijs quoq; functionibus ex officij eminẽtia, vitæ regula petenda est.

10 Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse.

Iam infert descriptionem virtutum Episcopi, estq; hoc argumentum: Episcopatus est præclarũ & honestum opus, igitur oportet eum, qui futurus est Episcopus, irreprehensibilem esse. Ex eodem antecedente, reliqua quæ sequuntur, extruuntur quod hoc loco dixisse, satis sit. Sed quid est irreprehensibilem esse? Est esse sine crimine, vt ad Titum ipse Apostolus exponit. Talis enim est, qui reprehensioni hominum iuste, & criminali infamiæ non est obnoxius. Proinde hic loquitur de foro hominum, non de foro Dei, in quo nullus est innocens.

Vnius vxoris virum.

Tempore Pauli fuerunt ex gentibus conuersi, qui simul plures vxores 20 habuerunt, tales arcet Paulus ab Episcopali functione, nõ prohibet Paulus, quin alteram post priorem defunctam ducere posit Episcopus. Præterea, vt hac sententia nõ prohibetur, quin Episcopus possit esse qui vxorẽ non habeat. Non enim hic legem præscribit necessitatis, sed prohibet tantum plures simul habere vxores, id quod testimonium est incõtinentiæ, ideoq; reprehensione minime caret: ita contra spiritum Dei, & violenter, contra Euangelicam constitutionem faciunt Pontificij, qui sacerdotibus coniugio interdicunt. Interpretatio Papistica huius loci ineptior est, quam vt confutatione indigeat. Non enim hic loquitur Paulus allegorice, sed proprie mores futuri Episcopi describit.

30 Vigilantem.

Vox Græca latius patet. Nam νηφάλιος & vigilantem & sobrium significat, sed hic propriori significato, vt Erasmus vertit, ponitur, quia postea de sobrietate sequitur. dicitur autem vigilans, qui omne studium & vigilantiam rei gerendæ adhibet, quique vigilanter ab omni parte prouidet, ne quid, quod sui officij est, negligat.

Temperantem.

Græce, σώφρονα: qua voce significatur harmonia quædam & concentus omnium virium animæ cum recta ratione: vt nec ira quicquam præter imperium rationis agat, nec affectus alius rationis moderamen excutiat. Hinc pulcerrime Plato σωφροσύνην harmoniam vocat διαπασῶν, in qua à ratione ira διαπέντε ascendendo distat, & concupiscen-40 tia ab ira ascendendo διατεσσάρων. vide Timeum Platonicum, & commentarium Procli.

Modestum.

Græce κόσμιον, qua voce significatur proprie modestia & moderatio quædam: qua ordo, ratio & æquitas in rebus omnibus adhibetur, vnde κόσμιος interdum etiam eum, qui moribus compositus est, significat.

Hospitalem.

Græce φιλόξενον, hoc est, amantem peregrinorum. significat enim hæc vox habitum, benigne ac amanter complectendi peregrinos, quod sane nemini dene-50 gatum est, etiamsi tenuissima fuerit fortuna.

Aptum ad docendum.

Græca voce significatur habilitas, seu aptitudo quædam ab docendum, ad quam rem requiritur non solum liberalis doctrina, & exercitatio: verum etiam singularis prudentia: nimirum, vt quis rectè secet verbum Dei, hoc est, vt pro conditione hominum rectè doctrinam accommodet, vt impuro ac scelerato nebuloni, non Euangelij gratia, sed ira Dei & maledictio Legis proponenda est: ita turbatæ conscientiæ, gratiæ diuinæ thesaurus explicandus est, vt inde vulneris conscientiæ medela desumatur.

Non

Non violentum. Vox græca πάροινος tum vino deditum, tum ex nimia vini petulantia, in aliquem contumeliosum esse significat, vnde Chrysostomus contumeliosum & præfractum interpretatur.

Non percussorem. Πλήκτης cum percussor, tum conuiciator dicitur. vtrumque fœdum in ministro Euangelij vicium est. Obiurgandi sunt sæpe contumaces & inobœdientes à ministris Euangelij, sed paterne, non tyrannice & furiose. 10

Non turpiter lucri cupidum. Ad verbum, non turpilucrem. Debet igitur nec cauponarium, nec fœnus, nec alias turpis lucri vias sectari, sed suum officium augustius iudicare, quam vt illud prophanis rebus contaminet.

Sed æquum seu moderatum. Voce græca significatur is, qui non ex rigore legis, sed ex æquo & bono de rebus statuit. Sæpe enim summum ius summa est iniuria. Et Aristoteles: Qui nimium legem exacte & rigide intuetur, fit Sycophanta. 20

Alienum à pugnis, alienum ab auaritia. Hæc superioribus coniuncta sunt, vt eorum effectus.

Qui suæ domui bene præsit, qui liberos habeat in subiectione, cũ omni reuerentia. Vult non solum Episcopum ex propria domo afferre honestorũ morum exempla: verum etiam ex gubernatione domestica, coniecturam vult peti de administratione Ecclesiastica, ideo subiungit.

Si quis propriæ domui præesse non nouit, quomodo Ecclesiæ curam habebit? Argumentum à minori est. Fieri enim minime potest, vt qui in exigua 30 administratione torpet, & in maiori futurus vigilans & industrius.

Non nouitium, ne inflatus incidat in iudicium Diaboli. Hoc non ad ætatem, sed ad inaugurationem, qua quis Christo inauguratus est, referendum est. Vnde Chrysostomus νεόφυτον interpretatur νεοκατήχητον, id est recens in religionis doctrina instructum. Estq; pulcerrima metaphora in voce græca. νεόφυτος enim significat plantam recens plantatam, quæ nondum altas radices egit. Cuiusmodi plantæ persimiles iudicat Paulus eos, qui recens ad Christianismum conuersi sunt. Vt enim plantata planta æstu solis feruentiori succumbit facile, & arescit, cum contra, quæ radices egit, aduersus ardores solis inuicta manet: Ita recens imbutus in doctrina fidei, persecutione ingruente, facile frangitur, fidem abijcit, redit ad pristinos mores, atq; ita in Diaboli iudicium incidit. At qui diutius est in doctrina educatus, tanquam miles iam expertus, nõ ita facile cedit persecutioni, & scãdalis. Additur ratio à grauitate pœnæ: ne videlicet inflatus, scilicet honore nouo, magnifice de se sentiat, ac in Diaboli iudicium incidat, hoc est, in similem condemnationem cum Diabolo ruat, qui ob suam superbam contumaciam, cõdemnationis reus est factus. Theodoretus ex hoc loco colligit superbiam causam fuisse diabolo vt caderet. Alij de homine calumniatore interpretantur, vt in iudicium calumniatoris incidere, sit præbere calumniatori maledicendi occasionem. Sed prior interpretatio, quæ est Chrysostomi, accommodatior est præsenti loco, vt quæ grauius argumentum contineat. 40 50

Oportet autem illum & bonum testimonium habere ab extraneis, ne in probrum & laqueum Diaboli incidat. Adeo inculpatam vitam requirit ab Episcopo, vt non solum bene audiat ab amicis, verumetiam ab hostibus, ne possint quicquam ei criminis obijcere iuste. Extraneos vocat alienos à religione Christiana, eiusq; hostes. Sed quomodo hoc fieri potest, vt hostes religionis ferant honestum testimoniũ preconibus Euangelij? an non Paulum erronem & spermologũ vocarunt Græci? Distinguendũ est inter doctrinam, & vitam,

& vitam. Vita talis esse debet, vt iure nihil posſint aduersarij in eo reprehendere. Doctrina ipsa ferat suam fortunam in hoc mundo. Habet enim satis magnum à Deo testimonium, nec indiget vllius hominis precario suffragio. Huc dictum Dñi referendum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera. Porrò huius attributi geminā rationē subijcit: quarū posterior ex priori manat. qui enim in probrū incidit, hoc est, qui infamis factus est, nullo peccādi pudore retinetur, sed laxat turpitudini frena, ac se totum Diaboli laqueis prostituit. Est autem peccandi impudens consuetudo, laqueus ille, quo captiuos tenet homines Satan. Quare nihil periculosius homini esse sciamus, quā peccatis indulgere. Nā hoc nō peccanti solum nocet, verum etiam alijs peccandi fenestram aperit.

Diaconos similiter graues, nō bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos.

Transit ad mores Diaconorum describendos, in quibus eadem propemodum (paululum mutatis verbis) quæ supra in Episcopis, requirit. Etsi autem Diaconorum nomen generale est, Hic tamen pro certa ministrorū specie sumitur. Sunt autem hoc loco Diaconi ministri, qui externæ Ecclesiæ gubernationi in externis bonis præfuerunt: Quales septem illi fuerunt, de quibus in Actis cap. 6. Hi collatas ab alijs eleemosynas, & à se receptas pro necesſitate fratrum & sororū distribuerunt. In quo officio, qui se probe gesserunt, postea in Episcopos seu Parochos eligebantur. Cæterum, de gradibus ministrorum Ecclesiæ in enarratione Epistolæ ad Ephes. dictum est. Nos hinc colligamus quantam deceat esse innocentiam in Oeconomis mysteriorum Dei, cum adeo inculpatos eleemosynarum Ecclesiæ collectores & distributores requirat Apostolus.

Habētes mysteriū fidei in pura cōscientia.

Post enumerationem hoc veluti genus subijcit, ad quod, si quid in enumeratione prætermissum est, referri oportebit. Hoc superius his verbis expresſit: Habens fidem & bonā conscientiam. Hic pro fide mysteriū fidei posuit. Vnde tria colligamus: Primum, quod fidei doctrina super oēm humanam sapientiā posita sit. Deinde, fidei indoles declaratur, quæ hic verbo Dei nitens & contenta, certo expectat, quæ nondum apparent. Prȩterea quanta sit piorum dignitas & gloria, vt quibus mysteriū fidei sit concreditū. Quibus ἐλευσίνια sacra erant concredita, dignitas & gloria magna esse videbatur, non putabant istorū sacrorum symmistæ fas esse, vt hanc gloriā hanc dignitatem vllis maculis conspurcarent, quid illis facere par est, quibus fidei & cœlestis regni mysteria cōmissa sunt? atq; ita argumentū προτρεπτικὸν cōtinet hæc oratio: Habentes mysterium fidei in cōscientia bona.

Et hi probentur primum, deinde ministrent, si fuerint irreprehensibiles.

Exposuit quales mores requirat in Diaconis: nunc canonem subijcit de probatione eorundē. Vt enim supra neophytum, quantumuis bene moratum in Episcopum eligi nō voluit: Ita hic Diaconos non recens ad fidem conuersos, sed aliquanto tempore probatos, recipiendos præcipit, si fuerint irreprehensibiles. Si enim famulo non prius probato, nemo adminstrationem domesticam committit, profecto indignum est, ei administrationem œconomicam Ecclesiæ committere, cuius mores antea non fuerint nobis explorati. Iam si probandi sunt ministri eleemosynarum, multo iustius est probari eos, quibus mysteriorū Dei œconomia demandatur.

Mulieres similiter graues, non calumniatrices, sobrias, fideles in omnibus.

Incertum est de quibus mulieribus loquatur. Alij enim ad vxores Episcoporum & Diaconorum hæc referunt. Chrysostomus, cui hoc parum cōtexui quadrare videtur, ad mulieres Diaconorum refert. Verum quia non dubium est, quin Paulus velit & has & illas probas esse, ego in genere accipiendum existimo.

Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui honeste præsint filijs & domibus suis.

Sicuti supra in Episcopo requirit, vt sit vnius vxoris maritus, beneq; administret rem familiarem: Ita in hoc loco à Diaconis requirit. Bonum enim indicium est felicis administrationis bonorum Ecclesiæ, si quis rem familiarem propriam prudenter & pie administrat.

Qui enim bene ministrauerint, gradum sibiipsis bonum acquirunt, & multam libertatem in fide, quæ est in Christo Iesu.

Descriptioni Diaconorum subijcit argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, externo nimirum, & interno. Externus fructus est, quod

qui in inferiori dignitatis gradu ſuo munere fideliter perfungũtur, ſuperiorẽ gradũ, Deo ſic ordinante, cõſequuntur. Aut qui diligenter obit cõmiſſum munus, ſucceſſum habebit felicem, Deo laborẽ proſperãte. Internus fructus eſt, multa libertas ſeu fiducia in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc libertas nihil aliud eſt, quam quoddam ſpirituale gaudiũ, ac πληροφορία ſpiritus, qua in Chriſto acquieſcamus, quaque in cognitione Chriſti indies creſcẽtes. omnia dura, quę in vocatione ſolent incidere, infracto tolleremus animo. Hæc ſi ad genus transferas, doctrinã & cõſolationẽ vberrimam inde hauries. Doctrinã quidẽ, quod Deus bona opera & diligentiam in quauis vocatione pręſtitam, compẽſare velit, externis & internis bonis & beneficijs, iuxta parabolam de talẽtis, Matth. 26. Cõſolationem vero, quod Deus vires & animum augere velit in te, vbi tu pro viribus præſentibus facis officium.

Hæc tibi ſcribo, ſperans breui ad te venire, quod ſi tardauero, vt ſcias, quomodo oporteat in domo Dei verſari.

Hic finis eſt ſuperiorum canonum, nimirum, vt domus Dei recte adminiſtretur, omniaq; in ea rite fiant. Eſt autem tacita collatio inter domũ Dei & priuatã cuiuſq;. Nã ſi hominis mortalis domũ recte & fideliter adminiſtrare virtus eſt, ꝓfecto multo maior gloria erit, domũ Dei immortalis fideliter adminiſtrare. Ecce quãtum incũbit miniſtris verbi onus. Rurſus cogitetur illorũ gloria, q̃ in officio commiſſo ſe, vt decet, gerant, & cõtra illorũ ignominia, qui in domo Dei adminiſtranda torpeant negligentiores. Deniq; oẽs per baptiſmũ Chriſto inaugurati, et in familiã Dei recepti admoneãtur, quã deceat in domo Dei verſari ſancte & inculpate, ne vel domũ Dei ſuo ſcelere maculẽt, vel ibi quicquam agant negligẽtius. Porrò cum dicit, Sperans breui ad te venire, cõſolatur Timotheum promiſſione ſui aduentus, excitatq; ipſum ad ſedulo præſtandum officiũ.

Quæ eſt Eccleſia Dei viuentis, columna & firmamentum veritatis.

Hæc domus Dei deſcriptio, argumẽtum habet exhortatorium, ab honeſto ſumtum, vnde ad maiorem diligentiã in domo Dei adhibẽdam, merito excitatur Timotheus. Sed quid eſt Eccleſia Dei viuentis? Eſt cœtus eorũ, qui credũt Euãgelio, & in quibus Deus ſpiritu ſuo viuit, & eſt efficax, cuius notam proprijſſimam addit, nimirũ, quod ſit columna & firmamẽtum veritatis, hoc eſt, (vt Chryſoſtomus exponit) veritas, hoc eſt, prædicatio veritatis eſt columna & fundamẽtum Eccleſiæ. Tolle veri Euangelij prędicationem, Eccleſia mox collabetur. Fruſtra igitur iactant Romanẽſes ſuam Eccleſiam, in qua veritati Dei humanæ traditiones, & decreta aperte pugnantia cum veritate Dei, ſucceſſerunt. Proinde firmiſſima demõſtratio veræ & falſæ Eccleſię ſumi ex hoc loco poteſt. Sed vt ſit euidẽtior, ei addam⁹ dictũ Domini, Ioa. 10. Oues meę vocẽ meã audiunt. Et illud Pauli Epheſ. 2. ſuperædificati ſuper fundamento Apoſtolorum & Prophetarum. Iam ſi ſtatuere velis, quęnã ſit vera Eccceleſia, & quæ falſa, valeat tegula Chriſti, valeat Pauli definitio, valeat fundamentum Apoſtolorũ & Prophetarum. Proinde vera Eccleſia erit, quæ Chriſtum loquẽtem audit, quæ ædificata eſt ſuper doctrina Apoſtolorum. Contra falſa, quę Chriſti doctrinam perſequitur, corrumpit & adulterat, qualis hodie eſt Papiſtica, & fuit iam multis ſeculis. Teneamus igitur, non dico pedibus & manib⁹, ſed tota mẽte, quod ſicut columna & fundamentũ veritatis ideo dicatur Eccleſia, quod doctrinã illam, non quã ſibijpſa cõpoſuerit, vt Romana Synagoga fecit, ſed Apoſtolorum & Prophetarum fideliter cuſtodit: Ita non aliam debeamus pro Eccleſia agnoſcere, niſi in qua doctrinam illam reperimus, non morantes Romanenſium fumos.

Et citra controuerſiam, magnum eſt myſterium pietatis.

Epiphonema grauiſſimum: in quo commendat pietatis myſterium, & eius præcipua capita (ad quæ omnia, quę illis natura coniuncta ſunt, referri oportet) recitat. In commendatione obſerua incrementum, myſterium, magnum myſterium, pietatis myſterium, & omnium confeſſione myſterium. vnde nos colligamus cœcam eſſe humanam rationem, cum in doctrina Eccleſiæ, donec verbo Dei & Spiritu ſancto illuminetur, tum in cultu præſtando, iuxta voluntatem Dei. Quid enim de peccato? quid de fide & iuſtificatione? quid de hoſtia Chriſti pro peccato? quid de vnione hypoſtatica duarum naturarum in vna perſona? quid de reſurrectione à mortuis? quid de futura gloria electorum? quid denique de toto ſalutis myſterio percipit humana ratio? Gratias igitur agamus Deo, qui hoc veritatis, pietatis & ſalutis myſterium ex mera ſua bonitate reuelauit mundo. Porrò capita præcipua huius myſterij ſex ponuntur in textu, quæ breuiter explicanda ſunt.

Deus manifestatus est in carne. Hoc est, Deus est verè homo factus, manens quidem quod erat; factus vero quod non erat. Hoc quia remotum est ab omni hominum perspicientia, rectè mysterium dicitur. Quare desinat ratio præter verbum hoc mysterium scrutari. Imo cogitet potius magnitudinem sui peccati, quod sine Deo homine facto aboleri non potuit, misericordiam Dei immensam, qua adeo dilexerit nos, quod voluerit filium suum hominem factum, pro nobis hostiam fieri, ac amorem filij, quo voluit cōsors nostræ naturæ factus, fieri pro peccato nostro hostia: vnde cōcipiamus pœnitentiam & fiduciam, & gratias agamus Deo pro hoc inenarrabili salutis nostræ mysterio.

SECVNDVM.

Iustificatus est in spiritu. Hoc est, Spiritus sancti testimonio iustus agnitus est, & declaratus est esse verus Mesias. Huc referto omnia testimonia cum doctrinam Christi confirmantia in genere, tum præcipue ostendentia Christum verum Mesiam esse.

TERTIVM.

Visus est Angelis. Hoc est, Angeli sunt testes, spectatores & præcones huius mysterij, Lucæ 2. Matth. 4. Marci 1. Huc referto etiam testimonium patris de ipso Matth. 3. & 13. Nonnulla Græca exemplaria sic habent ὤφθη ἀνθρώποις, id est, visus est hominibus. Huc referto dictum Iohannis 1. Inhabitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, &c. Item 1. Ioan. 1. Quod erat ab initio, quod vidimus oculis nostris, &c.

QVARTVM.

Prædicatus est inter gentes. Scilicet per Apostolos, & eorum successores: quorum prædicatio eo pertinet vt Christo æternam colligant Ecclesiam.

QVINTVM.

Creditus est in mundo. Hoc est, multi in mundo eius testes fuerunt, multique in ipsum crediderunt, & credunt. Hic nota, Si credere in Christum, mysterium est, noli mirari, quod sapientes & potentes in mundo fidem persequantur, quam æstimant ex humano iudicio. Et tu contra gratias agito Deo, quod tanti mysterij consors sis factus.

SEXTVM.

Assumtus est gloriam. Hoc est, gloriose peracto triumpho super morte & inferno, per suam gloriosam resurrectionem, & ascendit in cœlum, & mittit inde dona, quibus suam Ecclesiam ædificat, conseruat & ornat. Hæc capita mysterij pietatis notauit Paulus, & in breuem aphorismum coëgit, vt in eorum meditatione occupemur, nosque confirmemus aduersus omnia cum scandala, tum machinamenta Satanæ, quibus obscurare & peruertere hoc nostræ salutis mysterium nititur, vtque maneamus in hac Ecclesia, quæ est columna & fundamentum veritatis: vbi hoc mysterium per ministros Euangelij sonat.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Nouißimis temporibus defectio erit à fide, variæque orientur sectæ. Quare pij erit Episcopi, erudire populum in sana doctrina, & fugere prophanas fabulas. Incumbit enim Episcopo, vt & ipse se in pietate exerceat, & alios diligenter erudiat, quo ad maiorem amorem veræ doctrinæ, etiam exemplo excitetur populus.

Ordo quarti Capitis.

Quam operæpretium sit, non quosuis eligere ad ministerium verbi, ostendit à periculo imminente. Quare in principio huius capitis texitur vaticinium de defectione à fide; & de seductoribus spiritibus, quos breuiter describit & errorum ponit quædam exempla, de prohibitione coniugij, & ciborum. Vnde dilabitur in locum vtilißimum de vero & legitimo creaturarum vsu. Deinde ex dictis extruit parænefes, & monet Timotheum, vt hæc proponat fratribus, sit ipse pius, sit aliorum exemplum, faciatq́ officium sedulus. Atq́ ita tres sunt partes huius capitis, Prima, prædictio defectionis & sectarum. Secunda, confutatio prohibitionis ciborum. Tertia, parænesis ad Timotheum.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SPIRITVS autem clare dicit.

Prima pars capitis est, continens vaticinium de defectione à fide, &c. Vt autem hoc vaticinium fiat manifestius illud in quatuor particulas retexam. Quarum prima est præfatio. Secunda, vaticinium ipsum. Tertia, nota seductorum. Quarta, exemplorum quorundam assignatio.

Spiritus autem clare dicit.

Prima vaticinij particula, nempe præfatio, in qua ab autore spiritu Dei, certitudinem vaticinij commendat Timotheo. Neque hoc obscure sub inuolucris significat spiritus Dei, quod euenturum est, Sed ῥητῶς, hoc est manifeste, clare, aperte & disertis verbis, & nullus relinquatur dubitanti locus. Hæc præfatio nos quoque admoneat, quomodo accipienda sint dicta Pauli. Non enim dubium est, quin quicquid dicat Paulus ex eodem Dei spiritu proficiscatur. Quare doctrinam Pauli, tanquam vocem de cœlo sonantem, amplectamur & veneremur.

Quod in posterioribus temporibus deficient quidam à fide, attendentes spiriribus impostoribus, & doctrinis dæmoniorum.

Secunda pars, ipsum vaticinium cõtinens, quatuor circumstantijs absoluitur. Quarum prima est, temporis notatio, Secunda, defectio à fide. Tertia, de doctoribus seductorib9. Quarta, de doctrina hæretica, quæ Dæmonijs asscribitur. Tempus admonet nos periculi. Neq; enim est dubium, quo proprior sit dies Domini, eo magis sæuire Satanã, & excitare hæreses, quo Ecclesiam ipsam labefactet. Nos igitur sedula precatione ad Deum ardenter confugiamus, vt ipse nos in sana doctrina custodiat, ne naufragio circa fidem facto, cũ impijs ruamus in exitium. Secunda circumstantia est, à fide defectio, quam hodie passim per totum orbem videre licet. Nam multi prorsus Euangelium contemnunt, multi persequuntur, qui videntur amare Euangeliũ, magna ex parte ebrij huius mundi voluptatibus scelerate viuunt. Ex quo fit, vt mores huius seculi respondeant moribus illorum, quos cataclysmus absorpsit. Atque adeo hoc vaticiniũ cõgruit cum prædictione Christi, Matth. 24. Quemadmodum erant dies Noë: Sic erit etiam aduentus filij hominis, Quod sane nõ solum ad subitum aduentum Domini referendum est, verum etiam ad præmonitionem factam per verbum Dei ad Noë, ex mandato Dei, ad mores hominum corruptissimos, qui à fide defecerunt, contemto verbi præcone Noë, ad impiorum subitam euersionẽ, & ad paucorum, qui pij inuenti fuerint, liberationem. Hinc primum admoneamur, vt caute & sollicite ambulemus coram Domino in vero timore. Deinde, vt rogemus Deum, quo ipse dirigat nostra corda (conseruando nos in vera fide) in expectationem filij sui Domini nostri Iesu Christi. Tertia circũstãtia est, de seductoribus spiritibus, qui defectionis organa sunt. Vt autem hæreticorum fraudes ostendat, metonymia vsus est, causam pro effectu ponens. Nam spiritus impostores eos vocat, qui spiritu Satanæ agitati, autores sunt hæresium, quibus à fide abstrahuntur illi, qui eis attẽdunt & fidem adhibent. Quis putaret tantum periculi hominibus ab hominibus impẽdere? Quare significat hac metonymia non tam homines huius defectionis caussam esse quam Satanæ spiritum, quo agitati homines, omnia in Ecclesia turbare conantur. Quarta circumstãtia est effectus tertiæ, nempe doctrina ipsa dæmoniorum. Hanc vocat non à Cerintho, non ab Arrio, non ab Ebione, &c. sed à primo autore, nempe Satana, quo sane nomine, quãtum periculi sit Ecclesiæ à doctrina hæretica, ostendit. Vult enim nos cogitare quantam ruinam secum traxerit, quod primi homines doctori Satanæ obtemperauerint. Quemadmodum enim tunc mundum recens conditum, adeoque ipsam Ecclesiam sua pestifera doctrina euertit: Ita in his extremis temporibus potissimum Ecclesiam hæretica doctrina subuertere conatur, quo eam in exitium secum trahat. Hinc nos discamus, quæ sit vera & quæ sit falsa Ecclesia. Si enim vera, est columna & sedes veritatis. Falsa vtique erit, quæ doctrinis Dæmoniorum auscultat. Præterea discamus eam doctrinam habere suspectam, quæ non clare & diserte in scriptis Propheticis & Apostolicis fundatur. Admoneamur semper habere in conspectu analogiam fidei, ad quam omnem interpretationem probemus, iuxta consilium Pauli, Militemus honestam militiam, retinentes fidem & bonam conscientiam. Non frangamur animis infinitis scandalis, quæ paritura est sectarum diuersitas. Porrò caussa, cur Deus permittat varias oriri hæreses, expressa est, posterioris ad Thessal. 2. his verbis: Propterea quod noluerunt credere veritati, dedit illis efficacem illusionem, vt crederent mendacio.

In hypocrisi falsiloquorum cauteriatam habentium conscientiam.

Hæc

Hæc nota est seductorum, eaque duplex. ex quarum priori hominibus, ex posteriori sibijpsis noti esse possunt falsi doctores. Prior nota est loqui falsa in hypocrisi, hoc est, hæreticam doctrinam, quam propagare student hypocrisi, & falso religionis prætextu confirmare, dum mentita religionis specie incautos in suam nassam pertrahunt. Hic non dubiũ est notari Monachos & alios, ne religionis simulatione sinamus nos à fonte aquæ viuæ, ad cisternas putridas hypocritarum, abduci. Posterior nota ipsis seductoribus notior est, habere cauterio notatum conscientiam, hoc est, malam, & vix sanabilem, seu vt Ambrosius exponit, simulatione corruptam, Quia sicut (vt idem Ambrosius inquit) cauterium coriũ corrumpit & notam infligit: ita fallacia conscientiam, quæ dolo maleuolentiæ aliud scit, aliud profitetur, denotat ad perditionem. Obseruandum hoc loco, quod qui vel impuritati vitæ diutius indulgent, vel scientes falsæ doctrinæ patrocinantur, conscientiá vastant, & quasi cauterio quodam inurunt, vt difficulter in viam reuocari possint.

Prohibentium contrahere matrimonium, & iubentium abstinere à cibis.

Exempla hæc sunt doctrinæ Dæmoniorum. Ponit autem has duas species, vt ex ipsis genus vniuersum æstimemus. In his speciebus duo obseruentur. Primo, quod pugnent cum ordinatione Dei. Deinde, quod sint res externæ, quibus opinionem cultus affingunt. Inde genus esse relinquitur traditionem humanam, & rem externam cultus gratia hypocritice institutã. quare nominatis hisce duabus speciebus, totum genus improbat Paulus, nempe in externis rebus cultum Dei collocare, & doctrinam aliquam obtrudere, de quo nihil in verbo Dei expressum est.

Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & qui cognouerunt veritatem.

Hæc secunda pars capitis est, nempe confutatio. Vt enim in priori parte prædixit orituras esse hæreses, & earum duo exempla, vt genus ostenderet, attexuit: Ita nunc posterioris exempli de prohibitione ciborum, confutationem instituit, & sumit argumẽta à caussis efficientibus & finalibus. Primum enim cibos bonos esse sua natura à caussa seu creatore, ostendit. Deinde, finem creationis addit, qui est, vt pij cũ gratiarum actione benigni patris donis vtantur. Vnde colligamus, Primum, quod res cõditæ potissimum pijs seruire deberent. Deinde, quod quicunq; præsumunt creaturis vllis sine gratiarum actione vti, sint sacrilegi & fures, vt qui in rem sacram & alienam manus violenter inijciant. Igitur grati Deo simus, ac in vsu rerum Deo, à quo omnia habemus, agamus gratias.

Quod omnis creatura bona sit, & nihil reijciendum cum gratiarum actione acceptum.

Ratio secunda ab vsu rerum conditarum sumpta. Si enim omnis creatura bona, profecto nulla vt inutilis & impura reijciẽda, sed potius cum gratiarum actione accipiẽda est. Sed quomodo hoc cum prohibitione illa in Leuitico cap. 11. congruit? Illa prohibitio non naturas rerum aut bonitatem extenuat, sed disciplinæ caussa propter significationem addita fuit. Nam erat illa prohibitio symbolica quædam morũ doctrina. Exempli caussa, Prohibetur esus porcorum, vt sit symbolum, populum Dei non debere se polluere in peccatorũ cœno & volutabro. Item aquilæ & vulturis esus prohibebatur, vt significaret, non alte sapiendum, neque ex præda viuendum esse. At postquam politia Mosis cessauit, nihil in quẽquam iuris habet illa ceremonialis prohibitio, Tametsi res significata retinenda est. At quædam sunt feræ venenatæ, quarum esus exitium afferret, sed de illis hic nõ disputat Paulus, sed tantũ de cibis vtilibus & salubribus, quos superstitionis gratia prohibituri essent hæretici. Præterea hoc sciendum est, omnes creaturas in peculiarem quendam finem creatas esse, cuius finis respectu singulæ aliquam puritatem ac vtilitatem habent, iuxta illud: Viditque Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona.

Sanctificatur enim per verbum Dei, & precationem.

Ratio tertia est, quod sanctum est, non est reijciendum. Omnis creatura Dei sancta fit inuocantibus Deum. Proinde nulla creatura Dei reijcienda, vt prophana. Obserua hic modum consecrandi res quibus vtimur. Nõ enim id fieri debet exorcismis sacrificulorũ, quasi incãtationibus quibusdam, sed per verbum Dei, cũ videlicet Deum iuxta verbum ex fide inuocamus, peten-

tes ab eo necessaria, cum in gloriam ipsius tum in nostrum vsum. At vbi sine inuocatione in cõtumeliam Dei, & in luxum abuteris creaturis Dei, tuo impio abusu, facis rẽ bonam tibi prophanam. Nam tuo contractu polluis rem bonam per se, & sanctam, atque ita graue sacrilegium committis. Sanctificari autem per verbum, est vsum rei fieri licitũ, ita vt iam cultui Dei destinata res esse videatur. Hic enim finis creaturarum est, vt cum pijs seruiant, in laudem creatoris cedant.

Hæc proponens fratribus, bonus eris Iesu Christi minister, enutriens eos sermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam sequutus es.

Quo spectent ea, quæ hactenus disseruit, aperit, nimirum, vt ea fratribus proponat Timotheus, cui rei ratione addit ab officio boni Iesu Christi ministri, hoc est, Episcopi, quod est enutrire fratres sermonibus fidei, quos bonam, id est, vtilẽ & salutarem doctrinam definit. Et vt stimulos spõte currenti addat, amplificat ab anteactis, inquiens, Quam sequutus es, ac si diceret, Tu hactenus sequutus es doctrinam, id nunc maxime facere oportet, cum minister Christi ad ipsius regnum propagandum per sanam doctrinam sis electus, Potest etiam participium ἐντρεφόμενος passiue reddi, hoc pacto, enutritus sermonibus fidei, &c. vt ad Timotheum referatur, atque ita significat ministri Euangelij esse in doctrina fidei perpetuo occupari, vt eam veluti versans sæpe ac quasi ruminans, salutẽ sibi & alijs inde hauriat. Atque hæc expositio est Chrysostomi. prior tamẽ interpretatio contextui magis quadrare videtur. Ex hoc loco primum colligamus munus fidelis Euãgelij ministri esse enutrire Ecclesiam, non traditionibus humanis, non ficta religione, sed sermonibus fidei & bonæ doctrinæ. Et cõtra infidelem & malum esse Christi ministrum, qui abiecta doctrina Christi, humana somnia inculcat auditoribus, quemadmodũ in Papatu fit. præterea epitheto, bonæ, significat minime esse bonam doctrinam, quæ verbo Dei & fide non nititur.

Prophanas autem & aniles fabulas deuita.

Quemadmodum, quid docendum sit, Episcopo præscripsit: ita quam doctrinam vitare debeat, admonet. Vocat autem prophanas & aniles fabulas, quæ nec in verbo Dei fundantur, nec quid vtilitatis habeant ad ædificationem, sed tantum imperitum auditorem μωρολογίᾳ verborum deliniant. Obseruemus hic iudicium Spiritus sancti, de doctrina hominum, quæ sane in Ecclesia Christi nihil nisi vanitatem profiteri potest, imo turbat aquam fontis viuentis vnde haurire vult Deus omnes, qui salutem sitiunt.

Cæterum, exerce teipsum ad pietatem.

Tertia pars huius capitis est, continens parænesin, qua Timotheum hortatur ad pietatem, ac alia cum pietate coniuncta officia, vt quæ vocationem eius attingant. Ac primum hortatur, vt exerceat se ad pietatem, & vsus est verbo à palæstra sumto. quo significat, non ocio indulgendum, sed totis viribus connitendum, vt in ipsa pietate crescat ac proficiat. Est autem pietas, spiritualis Dei cultus, quo Deo nos totos iuxta eius verbum approbare studemus. Huius partes duas facit Chrysostomus, nempe fidẽ puram, & rectam vitam, qua & Deo & proximo & nobisipsis reddimus quæ debemus, proinde recta vita consistit in iusticia bonæ conscientiæ.

Corporalis enim exercitatio ad parum vtilis, at pietas ad omnia vtilis est, promissiones habens vitæ præsentis & futuræ.

Proximæ parænefeos ratio à comparatis sumta. Confert enim hic pietatem & corporalem exercitationem, (quæ in austera viuendi ratione sita est) idq; in vtriusq; effectibus. Corporalis exercitatio sponte accersita, modo absit superstitio, ad parũ vtilis est: sed pietas, id est, verus Dei cultus ad omnia est vtilis. Nam vt promissiones temporalium & æternorum bonorũ additæ sunt obœdientiæ Deo ex fide præstitæ: Ita corporalis exercitatio, si quid commodi affert, id fit propter internã animi pietatem, neque enim inedia spontanea, neque longę vigiliæ, neq; cubationes asperiores per se quicquam valent, Sed interdũ nonnihil sine superstitione adhibitæ prodesse videntur, idque parum admodũ, si conferantur cum vero Dei cultu. Finis etenim exercitiorũ corporalium ad corpus pertinet domandũ & refrenandum, sed pietas per se animũ nutrit, & plurima bona corporalia & spiritualia, tẽporalia & æterna affert. Hic obseruemus testimonium

monium de remuneratione pietatis, id est obœdientiæ cultusque Dei spiritualis ex fide facti. Hanc remunerationem, quia Deus eam promittit, fide amplecti debemus & certo expectare. Præterea notetur discrimen inter verum Dei cultum, & corporalia exercitia.

Fidelis sermo, & omni approbatione dignus.

Asseueratio epiphonematica est dictorum, eo pertinens, vt hac asseueratione magis ad obseruandum discrimen pietatis & corporalis exercitij excitetur Timotheus.

In hoc enim & laboramus & probis afficimur, quia speramus in Deo viuente, qui est Saluator omnium hominum, maxime fidelium.

Hortari cœpit Timotheum ad pietatem, nunc id confirmat suo adeoq; totius Ecclesiæ testimonio. Hic tria simul obserua. Primum, Ecclesiæ externam speciem, quæ est sub cruce laborare & probris affici. Secundo, caussam, quia sperat Ecclesia in Deo viuente. Vult enim Deus Ecclesiam cruci subijci, vt aliquo modo agnoscat peccatum, crescat pœnitentia & inuocatio. Tertio, euentum lætum præsentium calamitatum, à quibus viuens Deus suos liberabit. Sed quid vult hęc distributio, qua dicit, Deum saluatorem omnium, & maxime fidelium? Est igitur saluator infidelium? Cum dicit, omnium hominũ, ad propositum voluntatis respexit, vult enim omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. At cum addit, maxime fidelium, illos pronunciauit ac distinxit, qui fide oblatam gratiam recipiunt, alios sua culpa perire significans. Nos igitur, si oblatæ gratiæ participes esse volumus, eam verbo & sacramentis oblatam fide amplectamur. Sunt qui generalius verbum, saluandi, accipiunt, pro tueri & conseruare, & argumentum texunt à minore, hoc modo, Deus est totius naturæ adeoque omnium hominum saluator, multo magis pios saluabit, quorum præcipuam curã habet. Sed prior explicatio magis contextui quadrare videtur.

Præcipe hæc & doce.

Repetitio admonitionis, qua monentur Episcopi diligentiæ & sedulitatis in officio.

Nemo iuuentutem tuam contemnat.

Hoc cum ad auditores, tum ad Timotheum ipsum referri potest. Ad auditores quidem, vt reuereantur Episcopum suum, non eum propter iuuentutem aspernantes. Ad Timotheum vero, vt iuuenilem ætatem senili grauitate ornet, quo alijs speculum grauitatis & honestorum morum esse possit. Discant hinc auditores magnifacere Euangelij ministros, discant & ministri morum dexteritate & grauitate sibi animos hominum conciliare.

Sed esto typus fidelium in sermone, in conuersatione, in caritate, in spiritu, in fide, in castitate.

Modum & rationem, qua minime contemtui exponatur iuuentus Timothei, exponit, nimirum vt se typũ omnium virtutum statuat. Est enim hoc doctoris munus, vt non tantum verbis, verum etiam moribus doceat. Porrò, enumerationem specierum pro genere ponit. Vult enim vt Pastor in omnibus rebus honestatis speculum sit sui gregis. Spiritus vocabulo lenitatem in corrigendis moribus intelligit. Cætera vocabula notæ significationis sunt.

Donec venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

Tria hic commendat Timotheo, atque adeo omnibus Euangelij ministris, nempe lectionem, exhortationẽ, doctrinam, de quibus pauca quædam præcepta colligam.

DE LECTIONE.

Quia Lectio scripturæ eo pertinet, vt inde aquã de fontibus saluatoris hauriamus, antè omnia pium pectus ad lectionem scripturæ afferri oportet. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantũ id conceditur) doctrinam. Hisce rebus instructus Theologiæ studiosus in lectione scripturæ obseruet tria, Historiam, doctrinam, modum discendi quæ legit. In Historia sex sunt obseruanda. Primum, series temporũ; cuius obseruatio ad intelligendum

ſcripturã plurimum cõducit. Secundum,propagatio doctrinæ. Tertium,miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ ſtabilitur. Quartum, Crux & externæ Eccleſiæ forma. Quintum, Liberatio Eccleſiæ à varijs periculis. Sextum, Exempla pœnarum, lapſuum, pœnitentiæ,fidei,patientiæ,confeſsionis & aliarum virtutum. Hæc obſeruata,accommodabit diligens lector ad præſentis Eccleſiæ ſtatum,vt inde doctrinæ,admonitiones,conſolationes petantur, cum ad fidem piorum confirmandam, tum ad metum & terrorem impijs excutiendum.

DE EXHORTATIONE.

Exhortatione accommodatur doctrina ad vſum auditorum. Sunt enim alij ſegnes, alij puſillanimes, alij contumaces,alij infirmi. Quare ſubinde opus eſt ſtimulis,exhortationibus,obiurgationibus,& cõſolationibus, quibus doctrina auditoribus accommodabitur.Exempla multa extant in Moſe,in Prophetis, in concionibus Chriſti, & in ſcriptis Apoſtolicis. Verum in hac re opus eſt prudentia, ne aliena ingeras,neue intempeſtiue,non habita doctrinæ & auditorum ratione, excurras in anilem loquacitatem, vnde fit, vt reprehenſionis ſtudio magis emendationis deſiderio laborare videaris.

DE DOCTRINA.

In doctrina quatuor potiſsimum obſeruentur. Primum,doctrinæ præcipua capita,ſeu loci.Secundum,docentium varietas & conuenientia. Tertium,interpretandi ratio. Quartum,doctrinæ ad vſum accommodatiõ. Locus doctrinæ ſeu capita præcipua ad quatuor ordines refero. Vt primus de ſpirituali Chriſti regno ſit. Secundus,de generali viuendi regula. Tertius,de Eccleſia & eius gubernatione. Quartus de rebus politicis & œconomicis. Philippus tres ordines facit. Vt primi ordinis loci ſint πνευματικοί. Secundi, παραδόσεις, id eſt, traditiones. Tertij politici & œconomici. His tribus ordinibus ſubiecit xxIIII. locos, videlicet.de Deo,de peccato,&c. Poſſunt & duo capita ſtatui,vt primum ſit de Lege, Alterum de Euangelio,ſed ita,vt illorum appendices,ſub illis intelligantur. Tametſi autem vniuerſa ſcriptura ad Deum tanquam vnicum fontem referenda eſt, vtile tamen eſt doctorum diſcrimina obſeruare, idque propter docendi modum. Locum primum Moſes occupat. Secundum Prophetæ. Tertium Chriſtus & Apoſtoli. Quartum ſancti Patres ſequuti Apoſtolos,occupant. In quibus omnibus idem Chriſtus per ſuum ſpiritum eſt locutus. Hi omnes,quia eodem Dei ſpiritu locuti ſunt,conueniunt, eandem enim doctrinam omnes, nempe Legis, Euangelij & veri cultus Dei profitentur, qui tamen in modo docendi nonnihil variant. Moſes omnium,ob breuitatem,obſcuriſsimus eſt. Prophetæ huius ſunt clariores interpretes. nam hi integris concionibus explicuerunt, quæ veluti breuibus aphoriſmis ſignauerat Moſes. Chriſtus & Apoſtoli,qui prophetiarum cõplementum viderunt, omnia adhuc apertius tradiderunt, quibus ſancti adeoque omnes interpretes lucem interpretando afferre conati ſunt. Tertio loco de interpretationis ratione propoſui,de qua quia in Methodo mea dictum eſt, & quotidie idem manifeſtatur exemplis docentium, nolo de ea plura hic dicere,nec de accõmodandi ratione ad vſum aliquid dicam, niſi hoc tantum,quod vniuerſalia dicta accommodanda ſint ad hypotheſes, & indiuidua & particularia dicta ad vniuerſalia reuocanda ſint. Reſtat modus diſcendi, qui tametſi ex ijs, quæ dicta ſunt,dependere videtur,quinque tamen communia prçcepta obſeruatione digna,hoc loco exiſtimo,quorum primum eſt,vt obſeruentur doctrinæ præcipua capita ſeu loci communes incomplexi. Secundum, vt eorum definitiones teneantur,ex verbo Dei extructæ. Qui enim rei alicuius definitionem recte nouit,is ad omnem diſputationem & orationem de ea re fundamentum iecit. Tertium,diuiſiones rerum multiplicium ſignentur. Sine enim diuiſionibus recte formatis, nihil plene intelligi à nobis,nec alijs recte tradi poteſt. Quartum,eligantur inter legendum axiomata,hoc eſt, generales ſententiæ,ex quibus plurimæ concluſiones extrui poſſunt,idque de ſingulis capitibus præcipuis. Horum enim axiomatum ſuppellex parata,in omni doctrinarum genere & diſputandi & dicendi copioſam ſyluam ſuppeditat. Quintum & poſtremum,vt eorum, quæ diſcere inſtituiſti,ordo diligens ſeruetur. Vt enim cõfuſio ordinis,memoriam turbat: Ita nulla re magis iuuatur diſcentis ſtudium,quam diligenti ordinis obſeruatione.

Ne negligas quod eſt in te donum,quod datum eſt tibi per prophetiam,cum impoſitione manuum presbyteri.

Repetitio est superioris per abnegationem contrarij. Est autem negligere donum, segniter facere officium, cuius officij caussa donum collatum est. Hinc discat quisque rectè sibi tradito talento vti in ædificationem Ecclesiæ, ne ingratus Deo, qui talentum contulit, esse videatur. Discat etiam qui donis ornatus est, nihil arroganter sibi tribuere, quasi à se haberet, quæ habet, & non aliunde. Hinc Paulus: Quid habes quod non accepisti? Quid gloriaris, quasi non acceperis? Meo, inquies, studio & diligentia hoc sum consecutus. At nisi Dominus ędificat, frustra laborem sumit ędificator. Cum donũ dicit datum per prophetiam, significat testimonium spiritus de Timotheo præcesisse, quo testatus est spiritus, Timotheum idoneum Ecclesiæ ministrum fore. Huc addit ritum ordinationis per impositionẽ manuum Presbyterij, hoc est, senatus Ecclesiæ siue aliorum ministrorum Euangelij, qui impositione manuum illũ designarunt Episcopum. Nec hic ritus est inane spectaculum, sed, cum precatio accedit, impetratur Spiritus sanctus ordinando, nisi ipse sit impius Hypocrita. Obserua igitur præter mores, quos supra præscripsit, duo in Episcopo requiri, donum & ordinationem, quam legitima vocatio præcedere debet.

Hæc cura, in his esto, vt tuus profectus in omnibus manifestatus fiat.

Idem vrget, nimirum, vt Timotheus diligenter faciat officium, & simul addit argumentum à fructu diligentiæ, vt tuus, inquit, profectus manifestatus fiat in omnibus, hoc est, in fide, vita & docendi dexteritate. Hoc supra de Diaconis loquens, alijs verbis expresit, Qui bene ministrauerit, gradum sibi acquirit, & multam libertatem, &c. Nam diligentia in vocatione ornatur cumulatiori benedictione. Hinc ergo ad diligentiam singuli excitemur.

Attende tibijpsi & doctrinæ, permane in his.

Idem repetit per Isodynamiam, sed in duo quasi capita distinguit omnia, quorum primum est, vt sibi attendat, hoc est, vt se syncerum & purum custodiat. Secundum, vt inuigilet officio. Hac crebra admonitione videtur quasi procul prospexisse incuriam Episcoporum, qui ad Ecclesiæ gubernationem aliquando adhiberentur.

Hoc enim faciens, & teipsum seruabis, & eos, qui te audiunt.

Argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, nimirum personæ propriȩ, & auditorum. Sed quomodo seruat Timotheus isto suo facto? & quomodo alios saluare potest? An non soli Deo salus ferenda? Supra de mulieribus dictum est, quod saluentur per liberorum generationẽ, non quidem vt per meritum, sed vt per debitum officium, quod qui negligit, fidem abijcit: Ita quoque hoc loco Timotheus se saluare dicitur, dum in salute parta manet, diligenter præstando officium. Alios autẽ minister Euangelij seruat, vt organum salutis. Nam per ministerium verbi, homines ad salutem inuitantur. Duos proinde locos hic obseruemus. Priorem, de fructu fideliter præstiti officij in ministerio. Posteriorem, de scelere non præstantium officium. Qui enim nõ facit officium, reus est sanguinis eorum, quibus erudiendis in pietate præficitur. Vnde Ezechielis 3. capite, Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, & non annunciaueris ei, neque loquutus fueris, vt conuertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in impietate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua rèquiram.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Quemque pro conditione sui status & ordinis admoneat Episcopus: Commendet singulis ac præcipue viduis debita officia: Sit præterea Episcopus circumspectus in corripiendis vitijs, quæ nota sunt. Nam vt quorundam peccata manifesta sunt, ac in iudicium damnationis tendunt: Ita quorundam benefacta similiter sunt manifesta, & quæ secus se habent, occultari non possunt.

Ordo

Ordo quinti Capitis.

Quemadmodum fieri solet in exhortationibus, ita in hoc capite varias ingerit paræneses, sed vt aliquis ordo à discentibus teneatur, in quinque partes hoc caput distribuatur. Prima, est admonitio de leni peccantium correptione pro status & personarum conditione. Secunda, canon de viduarum ætate, moribus & ministerio. Tertia, assertio de Presbyterorum honore & victu. Quarta, congeries quædam paræneseon, de cauta manuum impositione, de castitate, de modico vini vsu, &c. Quinta, notatio discriminis cum peccatorum, tum bonorum operum, quorum illa ad damnationem tendere, vt quæ occultari non poßint, asserit. Hæc autem nunc manifesta esse. proinde nullum opus latere potest, siue bonum siue malum. 10

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCRINARVM.

SENIOREM ne obiurges sæuius, sed hortare vt patrem, iuniores, vt fratres, mulieres natu maiores, vt matres, iuniores, vt sorores, cum omni castitate.

Prima huius capitis pars, de modo reuocandi errãtes in viam. Vult enim vt tria perpendat Timotheus. Primum, vicium castigatione emendandum. Secundum, conditionem eorum, quos emendabit. Tertium, suam quoque personam. Vicia in nullo ferenda sunt, Sed modus castigandi petetur ex nostra, & illorum quos castigabimus, collatione. In nostra persona non tantum officium, verum etiam ætatem, autoritatem & alias conditiones spectare oportet, quo caussam non reddamus deteriorem, nostrę conditionis obliti. Vult ergo, vt Timotheus, qui iuuenis erat adhuc, induat filialem affectum erga grandiores natu, vt æquales ætate, tanquam fratres & sorores complectatur, cum omni castitate, hoc est, vt nemini præbeatur occasio obloquendi, propter intemperantiam, & nimiam sæueritatem, siue tyrannidem in officij executione. Castitatis enim vocabulum ad morum castam grauitatem referendum est, & non pertinet tantum ad extremam huius exhortationis clausulam, sed eam totam, & omnes eius partes quasi determinat. Sit ergo hic locus omnibus Euangelij ministris castigationis legitimæ regula generalis. Præterea moneantur Episcopi ex hoc loco, reprehendere vitia, non tantum sui officij esse, publice & in genere, verum etiam priuatim, prout commodum visum fuerit singulos corripere. 20 30

Viduas honora, quæ vere viduæ sunt.

Secunda capitis pars est de viduis, has vt honoret Timotheus, præcipit. Honoris vocabulum reuerentiam & curam complectitur. Solebant enim tum temporis honestæ viduæ eligi ac ali ex publico. Sed quas vocat vere viduas? Non tam eas intelligit vere viduas, quæ post solenne nuptiarum fœdus, morte interueniente, à viris suis relictæ sunt, quam quæ omnino destitutæ sunt omni auxilio, vt quæ nec liberos aut nepotes habeant, qui se iam effœtas alere possunt. Nam vidua Græcis dicitur ἀπὸ τοῦ χηρεύειν, id est, destitui ac omni auxilio priuari, ad hanc etymologiam hic Paulum respexisse videtur. 40

Porrò, si qua vidua liberos aut nepotes habuerit, discant primum propriam domũ pie tractare, & vicem mutuam reddere progenitoribus.

Consilium proponit de viduis habentibus liberos aut nepotes, nimirum, vt viduæ pie instituant suos liberos, quo & ipsi rem familiarem pie administrare & benemeritis progenitoribus vicem, cum id opus postulat, reddere poßint, quod vbi fit, minus grauatur Ecclesia in alendis viduis. Nam pueri & nepotes pie instituti curam earum in se recipiunt, nec sinunt eas egere. Contra vbi negligenter instituuntur liberi, progenitoribus duplicant molestiam, vt qui nec sibi, nec alijs vtiles esse poßint. 50

Hoc enim honestum & acceptum coram Deo est.

Hæc ratio ab honesto sumta, gratitudinem Deo acceptam docet. Vnde ex contrario Deum ingratitudinem odisse colligitur. Proinde non mirum est plurimos propter ingratitudinem diuinitus puniri.

Quæ autem vere vidua est, ac desolata, sperat in Deo, & perseuerat in orationibus & obsecrationibus nocte & die.

Epexergasia est, seu interpretatio. Nam quæ vere vidua sit explicat, ac quatuor ei addit conditiones. Prima, quod sit relicta, mortuo marito. Secunda, quod sit sola sine liberorum ac nepotum cura. Tertia, quod sit pia, vt quæ humano auxilio destituta, spem in Deum collocet. Quarta, quod sit perseuerans in obsecrationibus nocte & die. Quamuis autem multæ sunt viduæ, tamē eas solas vult sumtibus Ecclesiæ ali, in quibus hæc quatuor inueniuntur.

10

Quæ autem in delitijs versatur, viuens mortua est.

Antithesis est veræ viduæ. vt enim vera vidua sperat in Deo, renunciatis carnalibus desiderijs: Ita in delitijs submersa anima, mortua est, vtut corpore in delitijs viuat. Agnoscamus igitur quid incōmodi afferant oblectamenta carnalia, tunc enim plane vera mors est, quando homo, anima præmoriente, deteriore parte hominis sit superstes. Cum autem hoc mali à delitijs carnis nascatur, non immerito à Platone dictum est, voluptatem escam malorum esse.

Et hæc præcipe, vt irreprehensibiles sint.

20

Vult veras viduarum conditiones ipsis viduis proponi, vt sciant ipsæ, in quibus rebus ipsarum potissima cura sita esse debeat.

Si quis autem suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

Ab vniuersali principio ducit argumentum cuius hæc vis est: Quicunq; curam non habet suorum, suæque familiæ propriæ, fidem abnegauit, & est infideli deterior, viduæ igitur ne in hoc malum incurrant, instituant bene proprios liberos & nepotes. Sed quomodo infideli deterior talis existit? Ideo deterior est, quia legem Dei & naturæ violat, & negligit, quod prophanus homo sollicite facit, qui certe si alios nō curat, suorum tamen curam non abijcit. Locus inprimis obseruandus, de vera fidei nota

30

externa: nimirum, quod fides in ociosis ac negligentibus suum officium, esse non posit. Non igitur fides negligentes, sed in omni officiorum genere alacriores nos redere debet. Nam cum officium negligitur, polluitur conscientia, & cum polluta conscientia fides vera consistere nequit.

Vidua deligatur.

Supra in genere conditiones viduarum ad quatuor reuocauit capita. Nunc quasdam alias circumstantias addit, & peculiares conditiones earum, quas publicis sumtibus in ministerio Ecclesiæ ali vult, recenset.

40

Non minor annis sexaginta.

Hoc tempus ideo præscribit Paulus, quia quæ ea sunt ætate, iam effœtæ existunt, & ineptæ ad matrimonium, neque enim solent, quæ superiori ætate honeste vixerunt, incidere in incontinentiæ malum, quod iunioribus facile contingit.

Quæ fuerit vnius mariti vxor.

Sicut superior circumstantia non ad dignitatem personæ, sed ad indicium futuræ continentiæ pertinet: Ita & hæc eodem referenda est. Nam quæ vno marito per priorem ætatem contenta fuit, magnum præbet futuræ continentiæ argumentum, ne

50

sexagenaria iam nouas quærat nuptias, quas eis concedit, quæ matrimonio opus habent. Non enim vult Paulus necessitatem cœlibatus vlli imponere.

In operibus bonis testimonium habens.

Hoc generale signum est deligendæ viduæ operum bonorum testimonio comprobari, sed quæ sint illa opera, distributione sequenti explicat.

Si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si in omni opere bono fuit assidua.

Hoc pręcipuum opus est honestarum viduarum,& nota,quod Spiritus sancti testimonio bonum prædicetur opus liberos educare. Quare & coniugium & thorus coniugalis nequaquam in vitijs numeranda sunt. Sed quid, si aliqua sit sterilis? An illa vt indigna est reijcienda? nequaquam, sed hoc veluti proprium opus matronarum proposuit, vt exemplum bonorum operum. Quare cum conditione intelligendum est, si liberorum mater sit aliqua, vt tum declaret suam pietatem in educandis liberis. Quæ sequuntur conditiones, seu species bonorum operum notæ sunt. Lotione pedum per Synecdochen intelligit officia, sanctis, id est, pijs aduenis præstita. & quia non omnia enumerat, in fine genus ponit, Si in omni opere bono fuit assidua.

At iuniores viduas deuita.

Iam addit admonitiones de iunioribus viduis, ac primum eas deuitandas monet, quo dicto nequaquam damnat viduas iuniores, sed tantum vult Timotheum cauere, ne eas alendas Ecclesiæ sumptibus recipiat, neue eis curam aliquam in Ecclesia cōmittat, vtut se castas fore & cœlibes in posterum receperint. Nam periculum esse magnum à lubrica ætate insinuat.

Cum enim lasciuire cœperunt aduersus Christum, nubere volunt.

Ratio est proximæ propositionis, quam in hanc formam licet concludere. Viduæ lasciuæ periculo obnoxiæ, volentesque nubere, non sunt sumtibus Ecclesiæ alendæ: hoc autem de iunioribus viduis est timendum. Igitur viduæ iuniores non sunt recipiendæ, vt Ecclesiæ sumtibus alantur. Porrò lasciuire aduersus Christum dicitur, quicunque solutiorem vitam agit, quam decet eum, qui Christo nomen dedit. Estque metaphora sumta ab equis exeuntibus frena seu habenas, vt possint intemperantius ferocire & lasciuire.

Habentes condemnationem, quod primam fidem reiecerint.

Amplificat periculum. Viduæ vouentes perpetuam continentiam, vt commodius seruiant Ecclesiæ, cum in lasciuiam soluntur, habent damnationē, Hoc est, æternæ pœnæ reæ sunt, propterea quod primam fidem Christo in Baptismo datam reiecerunt. vbi enim lasciuia regnat, ibi fides exulat: vbi fides exulat, ibi certa adest damnatio. Quid si hic prima fides dicatur respectu secundæ fidei nempe cōiugalis? vt prima fides sit officij seu voti qua mulier vidua promittit Ecclesiæ perpetuum ministerium libera ab impedimentis coniugalibus, & secunda fides sit quæ datur viro cui nubet. quæ secunda fides primam nempe officij perpetuandi irritam facit. quia mulier matrimonij vinculis impedita non amplius promissum officium præstare potest. Hoc loco perperam abutuntur Papistæ ad sua temeraria vota stabilienda. nam Papistarum vota nihil habent commune cum votis viduarum veteris Ecclesiæ. His enim erat politic⁹ finis, illis verò superstitiosus propositus. Præterea in votis Papisticis duplex est impietas. Prior, quod votum cœlibatus sit illis cultus meritorius coram Deo. Posterior, quod vouendi temeritate multas animas in exitium præcipitent. Quare in istis temerarijs votis sequamur regulam: In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum. præterea hic locus admonere debet Papistas, ne adeo crudeles essent in iuuenculas, quas in Monasteria includunt, vbi nihil præter certam damnationem inueniunt.

Simul & ociosæ discunt circuire domos, nec solum ociosæ, verum etiam garrulæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.

Aliud argumentum ab adiunctis sumtum. Solent enim iuuenculæ viduæ, his tribus vitijs, otio, curiositati & garrulitati obnoxiæ esse: Quales nō decet eas esse, quæ rebus Ecclesiæ sunt perficiendæ, non igitur tales recipiendæ sunt.

Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare.

Prolepsis est. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui ex dictis poterāt sumere argumentum contemtus viduarum iuniorum, quas Paulus minime vult contemni, sed vult vt sanctum coniugium rursus amplectantur, quo suæ consulant infirmitati & periculo. Hic clare vides temere secundas nuptias reprehendi. liberos gignere, domum administrare, sunt propria matronarum officia, quæ officia vere Deo placent, & in ijs fides exercetur.

Nullam occsionem dare aduersario, vt habeat maledicendi causam.

Hæc ratio à communi Christianorum officio sumta est, quod est cauere ne præbeant hostibus religionis maledicendi causam. Neque enim potest iuuencula vidua adeo inculpatam vitam agere, quin hostes aliquam calumniandi rimulam inueniant. Hic locus monet, vt non solum ipsi bonam conscientiam apud nos habeamus, verumetiam vt præcidamus alijs, quantum in nobis est, oblatrandi occasionem.

Nonnullæ enim iam deflexerunt post Satanam.

Rationem ab exemplo addit, ac si dicat, experientia me docet, quantum periculum sit iuniores viduas recipere. nam nonnullæ ob vitæ lasciuiam à fide defecerunt, sed coniunctum posuit, vt exaggeraret periculum, & malum lasciuiæ, qui enim à Christo deficit, mancipium Satanæ statim euadit. Obseruandus locus, quòd à Christo deficere, sit Satanam ducem sequi.

Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet viduas, suppeditet illis, & non oneretur Ecclesia, vt ijs, quæ vere viduæ sunt, suppetat.

Prolepsi anteuertit obiectionem, iunioris viduæ interdum æque indigent, atque grandiores, cur non igitur recipiendæ sunt? Paulus respondet, quod viduarum iuniorum parentes, cognati & affines eis necessaria suppeditent. Huius propositionis duplicem rationem apponit, Priorem, ne sumtibus oneretur Ecclesia, Posteriorem, vt sit vnde vere viduæ sustententur.

Qui bene præsunt Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in sermone & doctrina.

Tertia huius capitis pars est, de Presbyterorum honore & victu, & videtur Paulus duo genera Presbyterorum notare: Vnum eorum, qui non docendo, sed alia ratione Ecclesiæ seruierunt, Nimirum in causis cognoscẽdis & iudicandis inter fratres: Alterum eorum, qui ministerio verbi fungebantur. Vtrosq; vult quidem honorari, sed magis eos, qui in doctrina & sermone laborant, vt Parochi & Episcopi, & Catechetæ, quos hodie Doctores vocant. Duo igitur hic obseruentur. Primum, quod sit auditorum Euangelij officium, suos honorare Pastores, quibus & victum debeant iure diuino, vt vacare possint legi Dei. Alterum, quod Pastorum sit bene præesse, hoc est, ita vt omnia postponant, vitam & fortunas, diligentiæ in officio, & laborare in doctrina & sermone, quo ædificetur Ecclesia illorum ministerio, atque ita sibi mutuo ius analogum debent doctores & auditores. Præterea hoc dicto confutantur Anabaptistæ, & Libertini, qui verbo contemto, (in quo Paulus vult laborare ministros Euangelij) quærunt reuelationes nouas extra & contra verbum Dei.

Dicit enim scriptura, Boui trituranti non obligabis os.

Ratio à pronunciatis ac simul ab exemplo allegorico. Locus est Deut. 26. vbi Dominus ita iuxta Hebraicam veritatem dicit. Non ligabis os boui in tritura sua. Quo sane dicto nihil aliud vult, quam vnumquemque dignum esse præmio, pro suo labore fideliter præstito. Triturantis enim bouis allegoria arduum & difficilem, atque adeo serium laborem requirit ab Episcopo. Non vult ita honorari porcos, qui tantum suo abdomini & ventri seruiunt.

Et dignus est operarius mercede sua.

Alia ratio à genere sumta, & videtur fuisse vulgare dictũ apud Iudæos, vsurpatum etiam à Domino Matth. 10. & Luc. 10. Nota rursus, quod operarium dicat dignum mercede. Quare qui ociosus delitijs studet, mercede indignus significatur. Porrò copiosiorem huius loci explanationem habes 1. Corinth. 9. Matth. 10. & Luc. 10.

Aduersus Presbyterum accusationem non admittas, nisi sub duobus aut tribus testibus.

Hoc quoque ad honorem Presbyterorum referri potest, ne calumniatoribus vitæ ac famæ eorum præbeat aurem Episcopus, nisi prius legitimis testibus fuerint conuicti. Nam si delatoribus auscultare velit, sine causæ euidenti cogni-

tione, fieri non poteſt, quin ſæpe præcipitet iudicium, ac in innocentes temere inuehatur. Chryſoſtomus hoc præceptum non ad dignitatem ſeu ordinem, ſed ad ætatem in genere refert. Porrò quod addit, de duobus aut tribus teſtibus, ex lege ſumtum eſt, quod quia non tantum iudiciale eſt, verum etiam naturalis æquitas id poſtulat, nos quoque obligat.

Peccantes coram omnibus argue, vt & reliqui timorem habeant.

Hoc præceptum niſi intelligatur de manifeſtis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipſum ſolum, ſtare non poteſt. Quare non dubium eſt, quin de emendatione & correptione publicorum delictorum intelligendum ſit hoc Pauli præceptum. nam publice traducere delictum fratris, tibi forte & paucisſimis alijs notum, cum caritate Chriſtiana pugnat. Præterea nihil ædificat talis correptio, imo potius plurimum ad deſtructionem facit, non ſolum eorum qui inde ſcandalizantur, verum etiam eius, qui arguitur. Intempeſtiua enim & publica caſtigatione correptus, ſæpe pudore omni depoſito in peccandi licentiam prolabitur: qui amica & priuata caſtigatione emendari poterat, quam ſi contemneret, iuxta regulam à Domino præſcriptam Matth. 10. agendum eſſet.

Conteſtor coram Deo & Domino Ieſu Chriſto, & electis Angelis, vt hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

Hæc conteſtatio, qua veluti ſacramento obſtringit Timotheum Paulus, quam arduum ſit Epiſcopi munus oſtendit, Et continet valde ſeriam admonitionem, ne in conſpectu tantorum teſtium, Dei patris, Chriſti & electorum Angelorum (hos electos ad diſcrimen reproborum vocat) quicquam faciat eorum, quæ ad Epiſcopi munus pertinent, ex priuatis affectibus, ſed vt omnia legitime & rite in gloriam Dei & Eccleſię ædificationem, iuxta pręſcriptos canones, neminem cuiquam priuatas ob cauſas præferendo agat. Vbi verſio vulgata habet, nihil faciens in alterã partẽ declinando, Græci codices multi habent κατὰ πρόσκλισιν (ἀ προσκλίνω, id eſt, inclino) id eſt iuxta inclinationem, hoc eſt, prout animus huic vel illi fauet, non tam cauſæ quam perſonæ habita ratione. Hanc lectionem Græcam ſequutus Eraſmus, reddidit προφραστικῶς, iuxta propenſionem animi. Alij codices (quemadmodum & Chryſoſtomus legit) habent κατὰ πρόσκλησιν ἀ προσκαλέω, id eſt, aduoco, hoc eſt, ſi verbum verbo reddere velis, iuxta aduocationem, hoc eſt, non propterea cauſæ alicuius faueبis quia eius aduocatus es, & rogatus, vt ipſum in ſua cauſa adiuues, ſed rectum iudica iudicium, ſepoſita omni perſonarum ratione, vnde quidam Latini ſic habent: Nihil faciens per aduocationem, id eſt, ſi aduocatum alicuius agis, in alteram partem declinando. Hæ omnes lectiones, tametſi in verbis diſcrepant, eandem tamen ſententiam offerunt, nimirum vt Epiſcopus iuxta canones à Paulo præſcriptós, omnia agat ac iudicet, veritatem cauſæ pluris faciendo, quam perſonæ conditionem, quod ſane omnibus iudicibus in commune commendatur Exod. 18.

Manus cito nemini imponas.

Aliud conſilium ſeu alium canonem de ordinandis ad officia Eccleſiaſtica addit, ne cui niſi ſatis idoneo & probato, manus imponat, hoc eſt, ne quem ordinet ad functionem Eccleſiaſticam. Eſt enim per metonymiam, ſignum pro re ſignata, poſitum. Hic cordatum requirit Epiſcopum, qui non ſtatim quemlibet ad munus Eccleſiaſticum admittat, ſed tantum probatos, iuxta ſuperiores canones.

Neque communices peccatis alienis.

Ratio eſt ſuperioris canonis ſeu conſilij, quemque pium decet cauere, ne alienis peccatis communicet, hoc eſt, ne fiat reus alienorum peccatorum, quod illi accidit Epiſcopo, qui eum miniſterio Eccleſiæ præfecit, cuius doctrinam & vitam adeo auguſta functione dignam non iudicat. Locus obſeruandus, quod alieno reatu obſtringuntur, quotquot ſua negligentia, aut affectibus priuatis faciunt, vt indigni & nõ idonei rebus in Eccleſia gerendis præficiantur.

Teipſum purum cuſtodi.

Vniuerſale præceptum eſt, vt in omnibus actionibus adhibeat hanc diligentiam, ne vel in priuata vita, aut publico officio quid agat, vnde contaminari poſſit, neue accerſat ſibi reatum alieni peccati.

Ne posthac bibas aquam, sed paulo vino vtere, propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Consilium interserit de tuenda valetudine. Vt enim intemperantia fugienda est Episcopo: Ita valetudinis ratio non est negligenda, ne nimia abstinentia lædatur valetudo. Vterque enim reus est coram Deo, cum qui intemperanter viuit, tum qui valetudinis ratione neglecta, nimium corpus macerat, vnde inutilis rebus, quas requirit vocatio, redditur.

10 Quorundam hominum peccata, ante manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam vero subsequuntur.

Hic in ordinis aßignatione quintam huius capitis constituit partem, quę quorundam iudicio consolatoria est, qua aduersus hypocritas sustentat Timotheum, ne fractus illorum fraudibus, qui astute se insinuant in Ecclesiastica officia, animum despondeat, futurũ esse prædicens, vt tales aliquando protrahantur in medium, & coarguantur illorũ malefacta, vtut ad tempus lateant. Verũ cum rem diligentius examino, alius sensus, ac verior se huius loci offert. dixerat supra, nemini cito manus imponas. Hic eius cõsilij rationem reddit in hanc sententiam: Nemini cito manus imponas, ne admittantur improbi. Improborum autem quorundam peccata manifesta sunt, antequã veniatur ad iudicium, id est, examen doctrinæ & morũ, de his facile est iudicium: Nempe 20 quod non sint admittendi ad munus Ecclesiasticum. Contra autem quorundam improbitas occulta est, ita vt appareant probi & idonei, qui Ecclesiæ CHRISTI præficiantur, sed illorum scelera tandem se produnt suo tempore. De his quia difficilius est iudicium, differenda est ordinatio eorum, & longiori tempore faciendum est periculum, relabentur ne an non in priora scelera. Nam de his loquitur Paulus qui ex Ethnicismo conuersi receperant doctrinam Euangelij, inter quos fuerunt plurimi hypocritæ, veluti inter eos, qui hodie Monasticæ vitæ aut Papisticæ renunciantes, Euangelium se amplecti dicunt.

Similiter & bona opera ante manifesta 30 sunt, & quæ secus se habent occultari non possunt.

Antithesis est superioris sententiæ, huius similiter duplicem afferamus interpretationem, quarum prior est, quod sit consolatio, qua probos & innocentes erigit, quorum interdum innocentia & integritas nota est, & in precio apud homines habetur. Interdum secus se habet, id est, non est nota, nec est in precio apud homines, quæ tamen occultari non poterit, quin in medium suo tempore proferatur. Posterior interpretatio est de admittendis ad functionem Ecclesiasticam, qui etiam in duplici sunt discrimine. Nam quorundam bona opera manifesta sunt ante iudicium, id est, examen doctrinæ, ita vt abesse videatur omnis hypocrisis, & tales admittendi sunt. Rursus quorundam benefacta, non ita sunt manifesta, sed latent. Hos probari ad tempus oportet, donec se ipsorum integritas manifeste prodit, atq; ita demũ eis manus tuto imponere lice-40 bit. Quanquam autem vterque sensus vtriusq; membri collationis præsentis est analogus fidei, tamen posterior præsenti loco accommodatior est, quem & peristasis loci, & verborum ordinatio requirere videtur.

CAPVT VI.

50

Summa sexti Capitis.

Serui fideliter præstent dominis suis honorem debitum. Qui diuersam doctrinam contentiose sequuntur, caueantur. Quilibet sit contentus victu & amictu. Episcopus in omni virtutum genere emineat, monstretque diuitibus suum officium.

Ordo sexti Capitis.

Huius capitis quatuor sunt præcipuæ partes, quarum Prima est, de seruorum obœdientia. Secunda, de falsis doctoribus & lucri cupidis. Tertia, de Episcopi innocentia & virtutum studio perpetuo. Postrema, de diuitum

de diuitum instructione, & vero & legitimo diuitiarum vsu. His subiungit admonitiunculam de seruando deposito. Tandem totam Epistolam fausta imprecatione claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVICVNQVE sub iugo serui sunt, suos Dominos omni honore dignos ducant, ne nomen Dei & doctrina blasphemetur. Qui vero fideles habent dominos, ne eos despiciant, quod fratres sint, sed potius inseruiant, quod fideles sint, ac dilecti, qui beneficij participes sunt.

Prima huius capitis pars de obœdientia seruorũ, quorum domini aut sunt adhuc extra regnum Christi, aut Christo nomina dederunt. Illis vult seruos obœdire, ne nomen Dei & doctrina male audiat. His vero, quia fideles sunt & participes eiusdem gratiæ. neque sunt contemnendi, id est, minus honorandi, quia fratres sunt. Hic primum obserua, Euangelium non tollere distinctionem & gradus personarum. Tametsi autem æquale ius est omnium filiorum Dei, quantum ad salutem & regnum Christi attinet: Tamen in ciuili vita discrimina personarum & ordinationes Dei amplecti oportet. Deinde obserua eorum mores prauos, qui Christo dederunt nomina, dedecori esse Euangelio. nam impij doctrinam æstimant ex moribus eorum, qui eam videntur amplecti. Porrò de seruis, vide plura Ecclesiastici 33. ad Ephes.6. ad colos.3. & 1. Petri.1.

Hæc doce & exhortare.

Hæc duo ideo coniungit, quia non solum docendi homines sunt quæ recta sunt, verum etiam propter ignauiam carnis exhortationibus, vt stimulis incitandi sunt.

Si quis aliter docet, nec acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi.

Secunda huius capitis pars, de fugiendis falsis doctoribus & ostentatoribus, qui doctrinam adulterant, nunc fallacijs, nunc orationis illecebris. Simplex enim cum sit veritas, simplicem orationem & minime ad ostentationem compositam requirit. Sanos sermones vocat metonymiκῶς, quia ad sanitatem animæ conferunt. Debet igitur non ad ostentationem, sed ad ædificationem formari oratio.

Et ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ.

Interpretatio est, nam qui non sint sani sermones, à fine & materia declarat. nam ea demum est sana doctrina, quæ & pietatis præcepta continet, & ordinatur ad pietatem concipiendam, fouendam & augendam.

Inflatus est.

Descriptio est vani doctoris, ac primum omnium causam ponit, nimirum inanis gloriæ cupiditatem, qua eloquentiæ & doctrinæ captatur laus. Quicunque igitur vtiliter docere cupit Ecclesiam Christi, inanem iactationem deponat oportet, & in timore Dei, quæ ad ædificationem faciant, simpliciter proponat.

Nihil sciens.

Hoc ad effectum pertinet, qui arrogantia inflatur, nihil scire Spiritui sancto dicitur, Cum quia illi ipsi, quæ nouit inutilia sunt, tum quia alios non ædificat.

Sed languens circa quæstiones & pugnas verborum.

Hic inanis ostentationis effectus est. qui enim captant doctrinæ laudem, quęstionibus & verbis insistunt, quo argutiores alijs esse videantur, quales sunt hodie Sorbonici & alij, qui hac ratione nomen sibi quærunt, & doctrinæ laudem. Sed Paulus tale studium, languorem seu morbum appellat, qui interitum veræ doctrinæ in animis hominum præcedit.

Ex quibus oriuntur inuidia, contentio, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, ſuperuacuæ conflictationes.

Ocioſarum quæſtionum & arrogantiæ fructus enumerat, quantum quidem ad ipſos oſtentatores attinet, iſti enim ſibi mutuo inuident, dum vnus veretur, ne alter ſibi palmam gloriæ præripiat. Hinc contentiones, ex quibus maledicentiæ, quæ ſuſpiciones malas pariunt. Hinc diſputationum multitudo, & perplexitas: vnde fit vt nimium altercando veritas amittatur.

Hominum corruptorum mente, & quibus ademta eſt veritas, qui quæſtui habent veritatem.

Triplici nota eoſdem deſcribit oſtentatores. Primum enim eos dicit corruptos mente, id eſt, iudicio & intelligentia. Deinde, priuatos veritate, qua pœna nulla poteſt maior eſſe, tum dicit, eos exiſtimare pietatem eſſe quæſtum. Tales enim omnia lucro metiuntur, Hac proinde nota, quo talium oſtentatorum ſtudia pertinent, indicat, nimirum, vt ſuæ auaritiæ ſatisfaciant.

Seiungere à talibus.

Præcipit Timotheo, vt inemendabiles huiuſmodi thraſones & quæſtionarios fugiat, ne ipſe quoque quæſtionum labyrinthis inuoluatur.

Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.

Vt eos coarguit, qui ex doctrina pietatis quæſtum corporalẽ ſibi quærunt: Ita iam ſpiritualem quæſtum in pietate ſitum cõmendat, eumq; magnum eſſe admonet, affert enim abſolutum ſuis cultoribus beatitudinẽ, cum addit, cum ſufficientia. Alludere videtur ad promiſsionẽ Chriſti: Quærite primum regnum Dei, & iuſticiã eius, & hæc omnia adijciẽtur vobis. En pietatis quæſtum, regnum & iuſticiã Dei, cui promiſsio accedit rerum ad hanc vitã neceſſariarũ.

Nihil enim intulimus in mundum, certum eſt quod neque efferre quicquam poſſumus.

Ratio eſt proximæ propoſitionis à contingentibus. Vt enim nihil intulimus nobiſcum in mundum: Ita nihil efferre poterimus. Quare ſufficientia, qui pietatem colit, ſit contentus.

Habentes autem alimenta & tegumenta, his contenti erimus.

Modum ſufficientiæ explicat, verum ſi quid in honeſta vocatione ex labore noſtro per benedictionem Domini acceſſerit, cum gratitudine animi accipiendum eſt, ac poſsidendum iuxta conſilium Pauli: Qui poſsidet ſit quaſi non poſsideat, hoc eſt, paratus ſit ad abijciendas facultates, ſi id neceſsitas vocationis aut pietatis poſtulauerit.

Nam qui volunt diteſcere incidunt in tentationem & laqueum, & concupiſcentias multas, ſtultas & noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

Iam ex effectu contrariæ cauſæ hortatur, vt quilibet victu & amictu ſit contentus. Id enim omnino pijs fugiendum eſt, quod trahit in exitium. Cupiditas diuitiarum id facit, quare pijs habendi cupiditas fugienda eſt. Proinde pij eſt, vt ſit ſufficientia illa, quæ cum pietate ſtare poteſt, contentus. Porrò dicuntur illi velle diteſcere, qui ſtudium pecuniæ omnibus alijs rebus anteponunt.

Radix enim omnium malorum eſt auaritia.

AEtiologia eſt ab effectu auaritiæ, quæ omnium mater exiſtit malorum. vnde Salamom: Conturbat domum ſuam, qui ſectatur auaritiam. Et Auguſtinus: Cum auaritia alicui dominatur, ſubiectus omnibus malis demonſtratur. Phocylides: ἡ φιλοχρημοσύνη μάτηρ κακότητος ἁπάσης.

Cui addicti quidam aberrarunt à fide, & ſeipſos implicuerunt doloribus multis.

Exemplo declarat quod dixit, Auari enim fidem deſerunt. Nam fides ſolo Deo nititur, Auaritia vero Dei loco

loco pecuniam veneratur & colit. Præterea vbi auaritia animum occupauerit, dolorum finis nullus existit. Aut enim quæ non habet auarus, anxie cupit: aut quæ habet, metuit ne amittat. Atque ita doloris nulla in auaris remissio est.

Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc.

Quod in genere fugiendum monuit, nunc apostrophæ forma Timotheo accommodat. Nec frustra eum hominem Dei vocat. Tametsi enim omnes homines Dei sunt ratione creationis: Tamen iusti seu renati peculiariter homines Dei dicuntur, quorum & Deus curam peculiarem habet, & qui hoc titulo honorario admonentur, vt ea studiose quærant, quæ ad Deum pertinent celebrandum. 10

Sectare vero iusticiam, pietatem, fidem, dilectionem, patientiam, mansuetudinem.

In quibus rebus oporteat potius occupari, quam in lucro captando, in hac tertia huius capitis parte monet. Porrò, cum quædam virtutum genera recitat, veluti exempla quædam proponit virtutum, ad quas toto vitæ cursu connitendum est.

Certa bonum certamen fidei.

Quo virtutum illarum, quas recitauit, enumeratio pertineat, ostendit, 20 nempe, vt sint fidei certantis instrumenta. Vnde tria colligamus. Primum, piorum vitam non esse destinatam ocio, sed acri certamini. Deinde, quod illud certamen fidei augendæ & retinendæ destinetur. Nam si virtutum studium abieceris, fides extinguitur, adeoque succumbit. Postremo, euentum certaminis felicem fore pollicetur, dum bonum certamen nominat. Huc pertinet quod supra dixit, Milita bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam.

Apprehende vitam æternam, ad quam etiam vocatus es, confessus bonam confessionem coram multis testibus.

Scopum certaminis exprimit, vitam æternam, cuius incomparabilis æstimatio, merito nos ad certamen 30 excitare deberet. Huc addit duo argumenta, prius ab occasione sumtum, posterius ab anteacta vita Timothei. Vtrumq; ad locū honestatis referendum est, ac si diceret: Habes pietatis tuæ, per quam ad vitam æternam quo vocatus es, cōtendis, præclaros testes. Persta igitur inuictus, donec eam apprehendas.

Denuncio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testificatus est bonam confessionem coram Pontio Pilato, vt serues mandatum immaculatus & irreprehensibilis, vsque ad reuelationem Domini nostri Iesu Christi.

Vt vehementius vrgeat Timotheū, addit obtestationem, quæ Timotheū admonebit, quam serio requiratur ab Episcopo in officio, atque adeo in tota vita, summa diligentia. Nam hic 40 mandatum pro officio, quod sustinuit Timotheus, ponit. Immaculatus, ad puritatem conscientiæ, Irreprehensibilis, ad famam coram hominibus referetur. Hanc exhortationem confirmat duobus argumentis, quorum prius sumtum est, à præsentia DEI viuificantis omnia, vnde etiam renatos sua gratia iuuare non desinit. Posterius ab exemplo Christi, qui bonam confessionē testificatus est coram Pontio Pilato, dum vsque ad mortem pro veritate certauit.

Quam suis temporibus manifestabit beatus & solus princeps.

Ne mora aduentus Christi tardiorem reddat, addit de eius certa & in- 50 dubitata apparitione, cuius cogitatio stimulus ad officia pietatis omnia esse debet pijs. Cum Deum beatum & solum principem vocat, significat ab ipso solo beatitudinem expectandam, nec esse nisi meram laruam felicitatem mundi sine benedictione Dei.

Rex regnantiū, & Dominus dominorū.

Cur Deum solum principem vocat exponit, nimirum, quia ipse natura sua dominus & princeps est, à quo mundi principes suam habent eminentiam. Vnde admoneri nos oportet, & huic præ alijs omnibus obœdientiam & cultum præstemus.

Qui

Qui solus habet immortalitatem.

Si ille solus habet immortalitatem, ab eo sane omnis vita & felicitas pendet. Quare non in caducis mūdi rebus, sed in eo solo spes omnis fingēda est. Ab ipso enim qui sua natura solus viuit & est immortalis, nos vitā & immortalitatē ex gratia accipim⁹.

Qui lumen habitat inaccessum.

Magnum exhortationis pondus habet hæc oratio. Si enim Deus solus habitat lumē inaccessum, vbi refulget eius gloria & maiestas, & in cuius fruitione sola felicitas sita est, sequitur neminem suo proprio marte posse ad illud lumē accedere, imo eo magis discedere, quo magis in mūdi tenebris & rebus caducis inuoluitur. Quare consultum est, vt in pietatis studio anhelemus ad ipsum, vt aliquando perfecte fruamur Deo, quem hic tantum ex parte, & veluti in ænigmate cognoscimus.

Quem vidit nullus hominum, neque videre potest.

Quia nos renouari oportet, vt simus Deo similes, priusquam eum videre possimus (in hac enim mortali natura non videtur, nisi oculis fidei) hic nobis pietatis studium commendat, & sanctificationem, sine qua nemo Deum videbit vnquam.

Cui honor & potentia æterna, Amen.

Hac clausula monet, quo omnia nostra studia referenda sunt, nimirū, vt Dei laudibus perpetuo studeamus: quod cum fit, minus auaritiæ & rebus mundi caducis studebimus.

Diuitibus in hoc seculo præcipe.

Quarta huius capitis pars est, valde commode superioribus addita. Nam cū supra cōtentos vult esse pios victu & amictu, quæstio oriri poterat de diuitibus, an ipsi abijciant diuitias. Et si nō abijciant, quis earum sit legitimus vsus. Vtramque quæstionem expedit. Primum enim nequaquam temere abijciendas esse diuitias præcipit. Deinde animum diuitum informat, & vsum diuitiarum monstrat.

Ne elato sint animo, neue sperent in incertis diuitijs, sed in Deo viuente, qui præbet nobis abunde omnia ad fruendum.

Hæc ad animum diuitum recte formandum pertinent. Primum, sit animus humilis, nihil sibi arrogans, non contemnens pauperiores, quod mundo vsitatum est. Deinde spes in diuitijs ponenda non est. Idque confirmat ab earum incertitudine. Sunt enim diuitiæ adeo incertæ, vt qui hodie Crœsum, cras forte Codrum referat. Tertio, vt diuites in Deo viuēte sperent, cuius duæ sint rationes: Prior, quod diuitiæ, nec in se vitam habent, nec vitam cuique conferre possunt. Contra Deus & in se vitā habet, & vitam omnibus confert. Quare in ipso vt vitæ fonte sperandum est. Altera ratio est à caussa bonorum. Deus est omnium bonorum dator. Ergo in ipso, & non in incertis diuitijs spes fixa esse debet.

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, libēter communicare, thesaurizare sibi fundamētum bonum in futurum, vt apprehēdant vitam æternam.

Nunc de vsu diuitiarum præcipit, in quo duo spectentur. Primum, de modo vtendi diuitijs. Alterum, de remuneratione & scopo, qui omni actioni præfixus esse debet. Modus vtendi est, vt bene agant diuites, præluceant alijs in bonis operibus, vt qui maiorem occasionem habeant quam tenues, vt sint liberales erga egenos. Ratio additur à remuneratione, quæ est thesaurizare fundamētum bonum, id est, recondere firmum thesaurum in futurum. Nam Deus vult ex mera sua bonitate, mercedem indebitam officijs ex fide factis reddere. Pendet proinde hæc remuneratio non ex meriti ratione, sed ex liberali Dei acceptatione. Scopus præfixus est, vt apprehendant diuites vitam æternam, quæ tametsi donum est per Christum Iesum. Tamen est compensatio obœdientiæ nostræ erga Deum. Quare nequaquam pugnat hæc remuneratio cum gratuita iustificatione.

O Timothee, depositum seruam.

Conclusio est exhortatoria, omnia superius dicta vna voce Timotheo in memoriã reuocat. Blanda hæc compellatio, exhortatorij argumẽti vim habet. Depositi nomen significat, quicquid ex dono Dei collatum fuit Timotheo, cum ad propriam salutem, tum ad aliorum ædificationem spectans. Et tria in summa complectitur, 1. Gratiam fidei. 2. Puritatem vitæ. 3. In officio sanctam & sedulam solicitudinẽ. Ad quæ tria omnia superius dicta, tanquam ad capita referri possunt. Sed cur hæc depositi nomine signauit? Habet hæc vox cum doctrinam vtilem, tum exhortationem in se. Doctrinam quidem, qua Timotheus cognoscit, quod non ex seipso, sed ex Dei dono tãta bona habeat. Deinde, quod debeat diligens custos esse depositi tanti, quod non homo, sed Deus sibi concredideràt. Exhortationem vero, vt iuxta eius arbitrium, qui thesaurum apud se deposuit, eundẽ dispẽset. Hinc & nos singuli discamus: Primum, dona Dei collata nobis esse, non vt ea negligamus, vel ijs abutamur, Sed vt ea potius fideliter in nostram & aliorum ædificationem vsurpemus, alioqui donis collatis spoliendi, iuxta parabolam de talento. 10

Deuitans prophanas vocum inanitates. Depositum seruandum monuit: Nunc fugiendum hortatur, quod corrumpere depositum poterat. Per vocum inanitates intelligit orationis fucum, quo vt vana dicentis gloria captatur: Ita nihil ad ædificationẽ facit. Vult proinde ampullas verborum, & inanem loquacitatem amotas esse à sanctissimo verbi ministerio, nec tamen probat Paulus indoctam & rudem orationem. Nam in sequẽti Epistola requirit Episcopum, qui recte possit secare verbum Domini. Non igitur hic patrocinatur rudibus, sed arrogantiam & futilem garrulitatem taxat. 20

Et oppositiones falsi nominis scientiæ. Fuisse quosdam, qui ex Sophistarũ scholis in Ecclesiam inuehere conati sunt argutias sophisticas apparet, inde gloriam & scientię laudẽ venantes: quod possent in vtramque partẽ de qualibet re proposita argute disserere. Ab hoc ambitionis studio, Paulus vult Episcopum alienum esse, vt qui veritati propagandæ & defendendæ totus incumbere debeat. 30

Quam nonnulli profitentes circa fidem aberrauerunt. Argumentum addit ab infelici euentu eorum, qui garrulitati & contradicendi studio se assuefaciũt. Nam tales, amissa vera & sana doctrina, circa fidem aberrant. Est enim fides scopus, ad quẽ collimare oportet: qua amissa, nihil præter errores reliquum manet.

Gratia sit tecum, Amen. Hac Epistolari clausula optat Timotheo gratiam, vt in ea ad finem vsque persistat, militans honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Nam qui mala viuit conscientia, vt fidei vacuus: ita & gratiæ expers est. Particula Amen, quid sibi velit, omnibus notum est. 40

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM. 50

IN ENARRATIONE SACRORVM SCRIPTORVM, NECESSARIO IN PRINcipio admonendi sunt auditores, de his quatuor. Primum, de autore scripti, vnde autoritas scripto conciliatur. Secũdo, de occasione, vnde ordo tractationis melius perspicitur. Tertio, de statu seu quæstione principali, vnáne sit an plures, ex quo genus caussæ cognoscitur. Postremo de Methodo seu tractationis ordine. Quoniam autem de primo, hoc est, autore scripti sæpius dictum est, hic tantum de reliquis tribus dicam.

Occa-

OCCASIO.

Duplex occasio videtur Paulo fuisse ad scribendum hanc Epistolam. Prior, ipse Paulus iam Romæ in carcerem erat coniectus, paulò post supplicio afficiendus, propter testimonium Christi. Quare scribit Timotheo, eumque animat suo exemplo, ad constantiam in cõfessione Christi. Posterior, fuit communis Ecclesiæ eius temporis afflictio. Nam tum tribus potissimum malis affligebatur Ecclesia, nimirum, inconstantia & leuitate quorundam doctorum in Ecclesia, qui disputarũt acutius, quam vixerunt rectius: minis tyrannorum, qui Ecclesiæ extremum interitum minabantur: & cruce varia piorum. Proinde contra scandala hæc munit Timotheum Paulus. Porro quia eisdem malis & hodie premitur Ecclesia, longe vtilissima erit lectio huius Epistolæ, omnibus pijs. Nam exemplo Pauli & exhortationibus saluberrimis erigit animos piorum, ne vel leuitate docentium, vel minis tyrannorum, vel cruce piorum fracti, abijciant confessionem.

QVAESTIO SEV STATVS.

Status seu quæstio, quo omnia tendunt, statim exordium sequitur, nimirũ, vt suscitet donum Dei, quod per manuum impositionem illi contigerat cumulatius, quo inuictus stare possit aduersus omnia dura, tanquam miles Christi strenuus. Proinde, genus caussæ est Suasorium seu Paræneticum, in quo partim hortatur ad officium, partim dehortatur à corruptelis doctrinæ, ne illis inuoluatur Timotheus, in suam & aliorum perniciem.

TRACTATIONIS ORDO.

Ordo arbitrius est, qualis esse solet in suasorio genere. Quare non opus est subtiliter partium consecutionem rimari. Sed hoc teneatur, quod omnia ad statum sint referenda. Post epigrapham, salutationem & exordium sequitur propositio suasoria, vt in doctrina & munere sibi commisso præstet se fidelem. Huic subiũgitur probatio & amplificatio à contrarijs exemplis, & similitudinibus: vnde in commendationem Euangelij dilabitur, & inde in exhortationem, nimirum, vt eam doctrinam seruet Timotheus, ac alijs tradat suo exemplo. Tum dehortatur à vanis quæstionibus & disputationibus, idque propter periculum, quod confirmat exemplo Hymenæi & Phileti, vnde redit ad Timotheum exhortandum, & vt magis illum vrgeat, prædicit qualia sint futura pericula, qualesque mores hominũ in extremis diebus. Deinde redit ad paræneses, quibus addit rectum scripturæ vsum. Post hæc addit contestationem, ac mortem sibi imminere dicit. Præterea Timotheum ad se vocat propter præsentem necessitatem.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Post Epigrapham, salutationem & exordium (in quo collaudat fidem erga Deum, constantiam in doctrina & affectum Timothei erga se) hortatur Timotheum, vt suscitet donum quod in ipso est, vt non erubescat Euangelij caussa, sed potius patiatur pro eo suo exemplo. Præterea vt teneat formam doctrinæ. Postea quosdam se reliquisse conqueritur, vnius Onesiphori pietatem & erga se studium prædicans.

Ordo primi Capitis.

Huius capitis partes sunt quatuor. Prima, Epigrapha cum salutatione. Secunda, Exordium. Tertia, paræneses. Quarta, significatio seu querela defectionis Asianorum à se ob vincula sua, cum prædicatione pietatis Onesiphori erga se.

EXE-

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, secundum Promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu.

Hæc epigraphæ prima pars est, quæ continet quatuor. Primum, nomen authoris huius Epistolæ. Secundum, officium eiusdem, nimirum, quod sit Apostolus, idque Iesu Christi. Vnde admonemur, quo in loco ea nos habere oporteat, quæ à Paulo dicuntur, nimirum quod ita accipienda sint, ac si Christus ea suo ore sonaret. Tertio, addit differentiã veri Apostoli. Nam verus Apostolus Deo mandante & volente currit. Falsus vero sibijpsi Apostolatum sumit. Quarto, finẽ sui Apostolatus attexit, cum inquit, secundum promisionem vitæ, hoc est, Apostolus sum constitutus, vt promisionem vitæ, quæ est in Christo Iesu, annunciem. Est autem promisio vitæ, salutis æternæ promisio, cuius omnes fiunt participes, qui credunt Euangelio.

Timotheo dilecto filio.

Altera epigraphæ pars, continens nomen personæ, cui Paulus scribit. Deinde affectum Pauli erga illum. Cum eum dilectum filium nominet, insinuat quomodo affecti erga se mutuo debeant esse docentes & discentes. Vt enim illi paternam στοργὴν, Ita hi pietatem erga illos haud simulatam fouere debent.

Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Christo Iesu Domino nostro.

Salutatio hæc seu fausta imprecatio continet fructum prædicati Euangelij. Gratia fauor Dei est, quo nos credentes in filio complectitur. Misericordia eius fauoris caussa est. Pax vtriusque effectus est, quæ est reconciliatio nostri cum Deo, idque per Iesum Christum Dominum nostrum, quem fide posidemus. Hæc nos ad amorem Euangelij excitent.

Gratiam habeo Deo, cui seruio à progenitoribus in pura conscientia.

Exordij propositio est, eaque gratulatoria, agit enim Deo gratias, ob dona Timothei. Sed quid est quod dicit se Deo seruire à progenitoribus, idq; in pura cõscientia? An nõ persequebatur Euãgelium? An non ante conuersionem fuit securus Hypocrita? Num excusat eum ignorãtia aut Pharisaismus, vt Chrysostomus putat? Peccatum quidem leuius reddit ignorãtia, sed ex malo bonũ minime facit. Nec ita excusat, quin is, qui fide Christi vacet, iure sit damnabilis. Proinde, à progenitoribus colere Deũ, non significat à prima ætate, sed exemplũ & imitationem progenitorum, eorumq; nõ quorumuis, sed verorum Israëlitarum: vt Abrahæ, Isaac & Iacob, aliorumque qui vera pietate Deum coluerunt. Hinc primum discamus, eodem cultu Deum coluisse sanctos patres sub lege, quo nos in nouo Testamẽto. Deinde, quod verus cultus Dei ex pura cõscientia, id est, ex corde fide purificato, proficisci debeat.

Quod indesinentem habeam tui mentionem in precibus meis, die ac nocte desiderans te videre.

Ratio propositionis exordij supra modum mirabilis, agit enim Deo gratias, quod indesinẽter interpellet pro Timotheo, idq; die ac nocte. Piorum igitur summum est gaudium, Deum interpellare pro ijs, quos sentiũt in timore Dei officium facere. Quod autem diei ac noctis faciat mentionem, orationis necesitatẽ indicat. Nam donec fides in corde hominis locum habuerit, suos producit fructus, timorem Dei, inuocationem, patientiam, dilectionem proximi: Addit de singulari affectu erga Timotheum: Desiderans te videre. quo dicto, & suum erga Timotheum animum, & virtutis in Timotheo amorem indicat. Vnde quisque discat dona Dei in alijs suspicere.

Memor tuarum lachrymarum.

Argumentum est sumi amoris Timothei erga Paulũ. Sine enim lachrymis à Paulo diuelli nõ potuit Timotheus, adeo charum suũ præceptorẽ habuit optimus discipulus: à quo discamus & nos ἀστοργίαν & ingratitudinẽ fugere, qua nulla alia maior est socie-

societatis humanæ pestis. Vt enim caritas, cui mutua gratitudo est coniuncta, vinculum est perfectionis, eo quod incolumem conseruet humanam societatem: ita ingratitudo & ἀστοργία disrumpit eandem.

Vt replear gaudio. Finis est, cur cupiat Timotheum videre, nimirum, vt ex eius cōspectu, gaudio perfundatur. Discamus & nos dona Dei in alijs suspicere, ac gaudere quod fideles in Christo cooperarios habeamus.

Memoria repetēs eam, quæ in te est, haud simulatam fidem. Quid in Timotheo vsque adeo amet, exponit, nimirum, quod Christi membrum sit per fidem, vnde non solum fidem Timothei prædicat, verum etiam acres ei stimulos addit, vt in eadem fide constans pergat.

Quæ primum habitauit in Auia tua Loide, & in matre tua Eunica. Hoc ad confirmandum Timotheū in syncera fide pertinet. Exempla enim maiorum in pijs & honestis rebus imitari laudabile est. Docemur hic piorum virtutes magnificare, non sine honesta & honorifica illorum mentione. Præterea nihil fœdius esse, quam egregia maiorum facta pro virili non exprimere.

Persuasus sum autem, quod etiam in te. Exempli accommodatio. Sed vnde Paulo hæc persuasio? Ex fructibus fidei. Vt enim arbor mala, non potest bonos fructus edere: Ita bonus fructus arboris virtutem ac nobilitatem indicat.

Propterea commonefacio te vt exuscites donum, quod in te est per impositionem manuum. Hæc præpositio exhortatoria est, qua exhortatur Timotheum Paulus, vt sedulo officium faciat. Estque diligenter metaphora obseruanda in verbo exuscitandi. Nam significat donum quodlibet esse veluti igniculum, qui facile extinguitur, nisi nutrimēta ei addas, ac flabello ipsum suscites. Significat proinde dona Dei ex recto legitimoque illorum vsu in nobis crescere. Contra vtero decrescere, imo penitus tandem extingui in ijs, qui vel ea secure negligunt, vel ijs abuntur. Quod autem impositionis manuum meminit, eo pertinet, vt intelligamus dona Dei augeri in pijs, dum ad officia grauia ac Ecclesiæ vtilia ordinantur. Nam ordinationi & externæ ceremoniæ accedebant preces Ecclesiæ, quæ sane nequaquam inefficaces existimandæ sunt.

Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentiæ & dilectionis & sobrietatis. Ratio propositionis à consequentibus contrariorum. Spiritus timiditatis opponitur spiritui potentiæ. Quare, vt spiritus potentiæ metonymikῶς est Spiritus sanctus, potentem & inuictum animum hominis reddens, vt contra omnia mala fortiter se opponat: Ita Spiritus timiditatis est caro ipsa segnis & ignaua, quæ reddit homines meticulosos vt nihil audeant, cum periculum propius iminere senserint. Hinc veram notam strenuorum militum Christi discamus esse inuictum animum in omnibus aduersis. Cōtra vero ignauos & meticulosos nondū spiritu Christi præditos esse. Dilectionis & sobrietatis eūdem spiritum appellat, à suo vero effectu, vnde verus ille spiritus Christi cognoscitur. Nam qui spiritu Dei agitur, is haud dubie dilectionis & sobrietatis incrementa sentit. Verum Enthusiasmos iactans, adeoque inanis gloriæ cupiditate laborans, frustra de spiritu Christi gloriatur.

Non igitur te pudeat testimonij domini nostri, neq; mei, qui sum vinctus ipsius, sed esto particeps afflictionum Euangelij, secundum potentiam Dei. Illatio est exhortatoria extructa ex superiori propositione, Et continet tres hypotheses. Quarum prima est, ne pudeat Timotheū testimonij Christi, hoc est, prædicationis de Christo crucifixo. Neq; enim hoc testimonium tantū perhibetur de homine mortuo (Quēadmodum

dum tum impij obiecerunt Christianis) sed multo plura continet hoc testimoniũ, nimirum quod Christus ille crucifixus, sit naturalis filius Dei verus homo factus, in carne passus, & resuscitatus in salutẽ credẽtium. Huius illos pudet qui propter externam Ecclesiæ formam & crucem, abijciunt confessionem, quique constanter non tuentur veritatem Euangelij. Secũda, nec te pudeat mei, qui sum vinctus, non quidem meo, sed Christi nomine. Tertia, esto particeps afflictionum Euangelij, hoc est, Tu quoque patere pro Euangelij confessione, & testimonio Christi. Vocat autem afflictiones Euãgelij, eo quod crux comes sit confessionis Euangelij. Verum quod addit, secundum potentiam Dei, rationis loco adiectum esse videtur, vt consonet cum illo ad Roman. 1. Non me pudet Euangelij Christi. Est enim potentia Dei in salutem omni credenti. Ex hoc loco doctrinam, admonitionem & consolationem petamus. Doctrinam, quod crux sit comes confessionis Euangelij. Vnde ex contratio sequitur, non esse ministris Euangelij expectandas delitias in hoc mundo. Admonitionem, quod sub cruce constitutos, ad potentiam Dei respicere oporteat. Consolationem denique ex eo, quod potens ille Deus suos sit olim potenter liberaturus, omnibus eorum hostibus prostratis.

Qui nos saluabit.

AEtiologia est, quasi dicat: Deus saluabit nos, idque æterna salute. Fieri igitur non potest, quin in præsentibus afflictionibus nobis sit affuturus, nosque ab omnibus aduersis erepturus.

Et vocatione sancta vocauit, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum & gratiam datã nobis in Christo Iesu, ante tempora æterna, Sed patefactam nunc, per illustrationem Saluatoris nostri Iesu Christi, qui aboleuit quidem mortem, illuminauit vero vitam & incorruptibilitatem per Euangelium.

Modum salutis nostræ exponit, idque digressionis schemate, in quo modo duo sunt: Seiunctio non caussæ, & assignatio verarum caussarum salutis. Seiungit opera nostra, adeoque omnia humana merita. Tametsi autem reddet Deus secundum opera, vt qui fecerunt bona, eant in vitam æternã, Qui vero mala, in ignem æternũ: Tamen opera nequaquam inter caussas salutis ponẽda sunt. nam gratis saluati operari bene incipiunt. Vnde sequitur, bona opera non esse caussas salutis, sed testimonia salutis iam partæ, adeoque fidei & timoris Dei. Porrò inter caussas veras salutis primo loco ponit, non eam, quæ ordine rerum est prima, sed quæ nobis prima innotescit. Hæc est vocatio sancta, quæ contingit per prędicationem Euangelij, cui omnes iubemur credere, quotquot salutem expetimus. Vocatur autem vocatio hæc sancta à fine, quia ad sanctitatem nos vocat. Deinde ponit caussam ordine rerũ primam, sed quæ nobis ex vocatione reuelatur. Et hæc est proprium propositum Dei, quo antequam mundum cõderet, decreuit saluos facere, quotquot in Christũ essent credituri. Tertio, ponit gratiam, hoc est, ipsum beneficium, nempe reconciliationem ac salutem. Nam pro effectu hic gratiam poni manifeste conuincit peristasis loci. Quarto, addit fundamentum gratiæ, nimirum Christum, qui sua victima nobis hanc gratiam acquisiuit. Huius gratiæ tria sunt tempora, nempe, datæ, reuelatæ ac completæ. Data quidem est hæc gratia ante tempora æterna, hoc est, ante iacta fundamenta mundi. decreuit Deus saluare credentes in filium. Reuelata vero est per Christum, cum carne assumta victima pro nobis factus est. Complebitur tandem hæc gratia, vbi vita & immortalitate post iudicium extremum donabimur. Porrò cum addit, per Euãgelium, significat eos fore huius salutis participes, qui Euangelium audiunt, ac illud fide recipiunt. Nihil enim prodest auditum verbum, nisi fide recipiatur. Quare duæ hic caussæ insinuantur, nimirum, instrumentum exhibens, quod est Euangelij prædicatio, & recipiens, videlicet fides ipsa. Hæc enim duo correlatiue se habent. Porrò victimæ Christi efficacia his verbis exprimitur: Qui aboleuit mortem, & illuminauit vitam & immortalitatem, id est, regenerauit nos, vt viuamus immortales. Hic obseruetur duplex antithesis. Prima est in verbis abolendi & illuminandi. aboletur mors, dum eius tyrannis superatur. illuminatur vita, quando ipsa euadit superior, seu instauratur, & redditur cõspicua. Altera antithesis est, qua mors opponitur vitæ & incorruptibilitati. Quare mors significat synecdochiκῶς cum ipsam mortem, tum omnia mala & nocumenta, cum mortis conditione imposita generi humano.

In quod positus sum ego preco & Apostolus, & doctor gentium.

Quo

Quo ministerium verbi pertinet,suo exemplo ostendit, nimirum eo, vt multi ad salutem per prædicationem Euangelij vocentur. Tres illæ voces,Preco, Apostolus, & Doctor eodem pertinēt, nisi quod prima significet prædicationem Euangelij non in angulis, sed palam,quasi preconis voce proponendam,iuxta illud:Ite in mūdum vniuersum, & κηρύξατε,id est,proclamate Euangelium omni creaturæ. Secunda vox commendat officium, atque adeo ipsum Euangelium. Nam si is preco sit Apostolus Dei, tanquam Deus ipse audiendus est,atq; ipsum Euangelium decretum Dei immutabile iudicandum. Tertia vox significat finem Apostolatus Pauli, nimirum quod gentibus sit destinatus Apostolus & doctor gentium. Vnde duo colligere promtum est: Vnum, quod gentes ignaræ sint Euāgelij, priusquam docentium vocem audiant: Alterum, quod salus ad gentes pertineat, modo Euangelium fide recipere velint.

Propter quam caussam & hæc patior, sed non erubesco.

Suo exemplo Timotheum erigit Paulus, duo discipulo commendans: videlicet, vt & forti sit animo in ferenda cruce,& ne frangatur contumelijs, quas nomine Euangelij ferre contingit. Hæc quisque sibi tempore persecutionis ob Euangelium applicet.

Noui enim cui credidi, & persuasus sum,quod potens sit depositum meum seruare in illum diem.

Ratio à fiducia certæ liberationis ac defensionis diuinę. Depositum vocat cum dona sibi collata ex gratia, tum officium prædicandi: quorum illa proprię,hoc aliorum saluti deseruit. Significat eos depositum hoc amittere,quos pudet Euangelij,& qui in persecutione abijciunt confessionem.

Formam habe sanorum sermonum, quos à me audisti in fide & caritate, quæ est in Christo Iesu.

Fluit & hoc præceptum à superioribus. Estque valde vtile ministro Euangelij certam docendi rationem, seu methodum tenere,ex quo fit, vt & ipse promtius docere, & alius facilius discere posit. Est autē forma sanorum sermonū ipsa orationis figura seu docendi ratio. Vt enim sanitas verborum ad substantiam doctrinæ: Ita forma ad docendi modum pertinet. Et quia hic plurimum nocere solet captatio nouitatis & auræ popularis,iubet vt Timotheus se imitetur, ac regulam ei præscribit, nimirum,vt semper ad fidem & caritatem Christianam aspiciat Timotheus:quarum illa facit, vt in gloriam Dei,hęc vt in ędificationē proximi sit intētus. Ex hoc proinde quatuor colligamus. Primum,sanam doctrinam tenendam esse: vnde fit,vt non solum impiam doctrinam, verum etiam frigidas quæstiones fugiamus. Secundum, certam rationem docendi sectandam esse,quæ plurimum docilitatem iuuat. Tertium, eorum imitandum esse exemplum in doctrinæ forma, qui nos prudentia & docendi dexteritate præcedunt, quæ res doctrinæ puritatem tuetur. Quartum actionum nostrarum regulam statuendam esse generalem,fidem & caritatem,ad quas etiam ipsa doctrina totam tanquam ad primaria capita referenda est.

Honestum depositum serua per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.

Redit ad exhortationis caput, vt dona Dei sibi collata tueatur Timotheus, quæ ideo depositi nomine exprimit,vt Timotheus cogitet,vnde ea acceperit, in quem finem, & quod aliquādo depositi ratio reddenda sit. Verū ne prętetendat virium imbecillitatem,admonet de modo seruandi,qui est per Spiritum sanctum,qui in sanctis habitat. Hic enim,dum retinetur veris fidei exercitijs,vires suppeditat, ne hostium importunitate superemur. Hinc doctrina, admonitio & consolatio petatur. Doctrina,quod Spiritus sanctus sit custos donorū nobis diuinitus collatorum. Admonitio,ne nostra negligentia aut sceleribus efficiamus, vt tanto custode vnà cum donis ipsis priuemur. Consolatio, quod nostræ imbecillitati asit opitulator spiritus Dei, donec fidem ac diligentiam in officio præstiterimus.

Nosti hoc quod auersati me omnes fuerint, qui sunt in Asia, de quorum numero est Phygellus & Hermogenes.

Quarta huius capitis pars est, in qua primum conqueritur de defectione multorum à se, propter vincula, quæ Euangelij caussa sustinebat, qua

querela Paulus vult Timotheum præmonere, ne istorũ leuitate moueatur, sed potius suæ constantię imitetur exemplũ. Duos nominat haud dubie prę alijs magni nominis & existimationis, quos ideo nominatim ponit, ne defectione vel maximorũ & celeberrimorũ nominum frangamur, sed potius vt inuicti milites Christi in confessione perstemus, freti victoria ac triumpho Christi, qui nostram quoque crucem breui glorioso commutabit triumpho.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quoniam sæpe me refocillauit, & de catena mea non erubuit, sed cum esset Romæ, quæsiuit me & inuenit.

Quærela aduersus apostatas opportune subiũgit precationem pro bene merito. Præcationis propositio est, quod optet Onesiphoro misericordiam Dei. Ratio quod se ministrum Dei refocillauerit. Hinc discamus tria. Gratitudinem rependere benemeritis, cum Paulo: officiosos esse erga sanctos cum Onesiphoro: & Deum orare, vt se, non solum ei, qui benefacit sanctis, verumetiam eius familiæ toti, misericordem exhibeat. Qui enim dederit discipulo in nomine discipuli haustum aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam, quæ quidem merces non est debita, sed ex gratia donatur, nam eam hic Paulus misericordiam vocat.

Det enim Dominus, vt inueniat misericordiam apud Dominum in die illo, & quam multa Ephesi ministrauerit, melius tu nosti.

Ex intimo cordis affectu precationem repetit, vnde nos monemur, vt vero affectu eos prosequamur, qui in ministros Euangelij humanitatis officia conferunt. Præterea notemus, defectores perpetuæ infamiæ nota dignos esse, pios vero nunquam interituris ornari laudibus. Vt enim Phygellus & Hermogenes infamia sua nobis innotuerunt: Ita Onesiphorus perpetua Ecclesiæ prædicatione est illustris.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Timotheum hortatur Paulus, vt confortetur in gratia, doctrinam syuceram alijs tradat, sit patiens instar inuicti militis Christi, respicens ad triumphum Christi resurgentis, vnde & ipse fidem ac patientiam discat & alijs eandem commendet. Monet rursus de recta doctrina, pura vita, ac fugiendis contrarijs.

Ordo & Partes Secundi capitis.

Hoc caput in tres partes docendi caussa distinguamus. Quarum prima est de constantia, qua vult Timotheum militis instar inuicti pugnare pro Euangelio. Secunda est de commendatione resurrectionis Christi, vnde extruit adminitiones aliquot. Tertia est de recta doctrina pura & pacifica vita, Item de ijs quæ his sunt contraria. Atque ita hoc caput partim est προτρεπτικὸν, *partim* ἀποτρεπτικὸν, *& totum propositioni principali subseruit, tanquam hypotheses, quæ suæ thesi subijciuntur.*

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

TV igitur fili mi confortare in gratia, quæ est in CHRISTO IESV.

Prima huius capitis pars ex superioribus illata. Blanda hæc compellatio, qua illum filium appellat, vim suasorij argumenti habet. Obtemperare enim ijs solent homines, quos norunt pie erga se affici. Vult igitur, vt quemadmodũ Paulus se patrẽ Timothei affectu & officio paterno declarat: Ita Timotheus vicissim se filium Dei imitatione exhibeat. Porrò confortari in gratia, est fidem & bonã conscientiam retinendo, per vera pietatis exercitia inuictum ac strenuum se declarare, implorando opem spiritus. Hanc gratiam dicit esse in Christo, non solum ne nostris viribus aut meritis

eam

eam aſcribamus, verum etiam vt ſciamus eius fore participes, quotquot Chriſto nomina dederint vera fide. Vnde collige, quod quemadmodum illa gratia ſit gratuita: Ita noſtra quoque induſtria requiratur, ne gratiam collatam ſinamus extingui.

Et quæ à me audiſti per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt, ad alios etiam docendos.

Vt propagari poſsit ſana doctrina etiam ad poſteros, Timotheum hortatur, vt ſcholam inſtituat, in qua tradat ijs, quos intellexerit ſynceros, veram doctrinam. Neque vult vt Timotheus nouam doctrinam ſectetur, ſed vt à ſe acceptam & traditam fideliter alios doceat. Vnde nos diſcamus doctrinam Pauli adeoq; Prophetica & Apoſtolica ſcripta fideliter diſcere, eaque poſteris tradere, nugis ſophiſticis & quæſtionum inutilium labyrinthis relictis.

Tu igitur feras afflictiones tanquam bonus miles Ieſu Chriſti.

Quia miniſterium docendi crux ſolet comitari, rurſus ad patientiam hortatur, ſumpto argumento à connexis. Milites Chriſti debent Chriſtum Dominũ ſequi, in ferenda cruce. Tu igitur vt ſtrenuus Chriſti miles inuictus perſiſtito aduerſus præſentia & iminentia mala. Egregia doctrina, admonitio & conſolatio hinc peti poteſt. Doctrina, quod miniſtri Euangelij in ſcholis & templis docentes, ſunt Chriſti milites. Admonitio, quod in ea militia ferenda ſint dura. Conſolatio, quod pugnæ euentus ſit lætus futurus. Vt enim Chriſtus poſt crucem & victoriam gloria potitur: Ita futurum eſt, vt quotquot ſub ipſius vexillo militant, ſint aliquando glorioſa victoria potituri.

Nemo qui militat implicatur vitæ negocijs, vt ei qui ſe in militiam delegit, placeat.

Quis bonus Chriſti miles dicendus ſit, à comparatis colligit. Milites mundani, & donec in militia ſunt, ſua omnia negligunt, non domos ædificant, nec cõparandis agrorum poſſeſsionibus vacant, nõ varijs ſe quæſtuoſarum mercaturarum generibus miſcent, imo toti militiæ intẽti ſunt, vt ſuo imperatori fortiter præliando placeant. Igitur militem Chriſti bonum ſuis quoque rebus priuatis neglectis vnice Chriſto placere, fortiter pro veritate & doctrina, innocentia vitæ & patientia certando docet, id quod inprimis quidem verbi miniſtris, deinde cuique ſuo ordine (modo Chriſtum ducem ſequi velit) faciendum eſt.

Quod ſi quis etiam certauerit, non coronabitur, niſi legitime certauerit.

Aliud argumentum ſimiliter à comparatis ſumtum. Athletas enim mundanos cum Chriſti athletis confert. Nullus athleta præmio donatur niſi legitime certauerit, & inuictus ad extremũ perſtiterit. Igitur nec Chriſtianus athleta in curriculo prædicandi Euãgelij præmium à Chriſto reportabit, niſi victor euaſerit, perſeuerando in certamine ad extremum vſque. Vt igitur ſuperiori comparatione labor: Ita hac nobis perſeuerentia comẽdatur. Huc pertinet nonum caput prioris ad Corinthios.

Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.

Aliud argumentum à comparatis. Confert enim miniſtros Euangelij agricolis, qui fructum percipiunt nullum, priuſquã in colendis agris maximos exhauſerint labores. Quare nec miniſtri Euangelij fructum ſperare vllum debẽt, niſi prius rite ſuo fuerint perfuncti officio. Porrò, ſenſus hui⁹ loci quẽ poſui, ex periſtaſi textus colligitur, tametſi verba Pauli obſcuriora ſunt. Quare vox, primum, ad ordinem laboris & fructus pertinet. Primum ſcilicet, poſtquam laborauerit, fructum percipiet. Non enim ante laborem, ſed poſt laborem fructum percipit agricola. Hic igitur ſenſus eſt, Laborare prius oportet agricolam, quam fructus percipiat. Proinde laborantes miniſtri Euangelij conſolentur ſe expectatione futuri fructus.

Intellige quæ dico.

Monet Paulus diſcipulum, vt perpetua cogitatione ſit intentus ſuæ militiæ, vt & militiæ genere incitetur, & mercede propoſita commoueatur ad ferendos æquo animo labores.

Det enim tibi Dominus prudentiam in omnibus.

Quia non humanarum virium est intelligere & satis cogitare quæ sunt Dei, addit precationem, vnde discamus primum, Deum istius intelligentiæ autorē esse. Deinde etiam à DEO petendam esse. Postremo, quod velit eandem petentibus largiri. Nam eo particulam (enim) refero, intelligentiæ siquidem Timothei quandam partialem caussam facit suam orationem Paulus. Vniuersalis particula restringenda est ad ea, quæ sunt salutis & officij Timothei.

Memento Iesum Christum exuscitatum à mortuis, ex semine Dauid, iuxta Euangelium meum.

Secunda capitis pars est, in qua monet, quo Timotheus respicere debeat, cum cruce premitur. Non enim mentis cogitatio in cruce hærebit, sed se in cœlum attollet, vbi Christus gloriosus victor sedet, postquā à mortuis resurrexit. Atque ita hoc dictum Pauli proponit nobis non solum Christi exemplum iam post crucem glorificati, verum etiam commune veluti pharmacum aduersus omnia dura in hoc mūdo. Vt enim victor ipse suarum afflictionū iam gloria potitur æterna: Ita & illi quotquot eum sequuntur, gloriose liberabuntur ab omnibus malis. Præter iam dicta, triū locorum confirmationem suppeditat nobis hoc Pauli dictum. Primum enim testatur Christū verum hominem ex semine Dauid, vnde mesias proditurus erat, quo confutatur Martion. Deinde, vere mortuum fuisse astruit. Postremo, gloriose ac potēter à mortuis resurrexisse narrat. Cum his simul caussas, effectus ac fidem, qua hæc nobis applicantur, cogitemus. Porrò Euangelium meum dicit, ratione ministerij, non dominij aut proprietatis, atque ideo hoc adiecit, vt significaret circa quid potissimum versetur Euangelium.

In quo laboro vsque ad vincula, tanquam maleficus.

Suo exemplo hortatur Timotheum ad fortiter ferendam crucem, Euangelij caussa. Ac tria commemorat, laborem suum in propagando Euangelio, crucem & carceres à Tyrānis mundi. Et quod omnium grauissimum est, quod audiat maleficus, ac si pollutus horrēdis flagitijs, supplicio esset dignissimus, quod sane multo grauius erat, quam grauissima in corpore tormēta pati. Hoc exemplo Pauli, ministri Euangelij tempore persecutionis se erigant.

Sed sermo dei non est vinctus.

Consolatio hæc est ministrorum Euangelij, vt ut ipsi vinciuntur, cursus tamen Euangelij non impeditur, Imo Martyrum sanguis veluti rigatio quædam est, vnde semen Euangelij latius spargitur, fructumque vberiorem profert. Nam piorum cruenta confessio animum reddit infirmioribus.

Quamobrem omnia tolero propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria æterna.

Argumentum ab vtili seu effectu crucis Pauli. Crux mea electis in salutem cedit, dum inde confirmantur de veritate Euangelij. Igitur libēter eam fero. Salutis & gloriæ æternæ meminit, vt eo respicientes, crucem fortiori animo feramus, cum gloria sit æterna, & crux ad breue admodū tempus duratura sit. Porrò, electos vocat ab euentu, quotquot fide Christum apprehendunt, & vsque ad finem perseuerant in eadem fide. Ita enim statuit pater, priusquam mundum conderet, quod vellet in Christo dilecto saluare credentes, ad Ephes. 1.

Fidelis est sermo, nam si commorimur, etiam vna viuemus, si sustinemus, etiam simul regnabimus.

Aliud argumentum ab vtili. Verū quia à sensu & iudicio carnis abhorret, exordiolo vtitur, quo fidē dicendis conciliat, inquiens: Fidelis est sermo, ac si diceret: Quicquid in contrariū caro sentiat aut iudicet, verum tamē esse oportet, quod Deus ordinauerat, nimirū, vt qui cum filio ipsius glorificādi sunt olim, hi eius quoque imaginē gerāt, in cruce & afflictionibus, sicuti copiosius ad Rom. 8. dicitur. Proinde hinc tria colligamus, Primum, cōfirmationē doctrinæ de necessitate prædestinationis. Ita enim Deus ordinauit, vt per mortē & varias afflictiones vitam adeamus, & per patientiā regnum Christi ingrediamur. Verum quia dicitur: Si commorimur, nō separāda est crux nostra à Christo. Multi enim affliguntur & moriuntur, vt hæretici, impij & prophani homines, sed non cum Christo moriuntur, Quia nec cum illo caussam cōmunē habent, nec in illo

in illo sunt, vt membra per veram fidem in ipsum. Secūdum, Admonitionem de societate nostri cum Christo, qui dum patimur & affligimur, ipsum quodammodo habeamus socium, quemadmodum & in Psalmo dicitur: Tecum sum in tribulatione. Tertium cōsolationem summam in cruce, quæ enim quæso consolatio maior esse potest, quam in cruce quodammodo certificari de vitæ Christi & regni ipsius communione?

Si negamus, ille quoque negabit.

Argumentum ab incommodo & pœna defectionis à Christo, & respicit ad concionem Matth. 10. Quisquis negauerit me coram hominibus, negabo ipsum etiam ego coram patre meo in cœlis. Proponat proinde sibi quisq; ab vna parte fructum confessionis Christi & crucis pro ipsius veritate impositæ, ab altera horrendū supplicium, quod defectoribus reseruatur, postquam eos Dominus negauerit coram patre cœlesti.

Si increduli sumus, ille fidelis manet, negare seipsum non potest.

Hoc pertinet ad explicationē proximi argumēti de pœna defectionis, & est sensus. Si nos per incredulitatē negauerimus Dominum, ille vere nos quoque negabit. Nam constans & fidelis est in suis dictis. Non potest seipsum negare, qui sua voce dixerat, Qui negauerit me, negabo & ipsum ego, Matth. 10. Lu. 9. Marci 8. atq; ita exaggerat proximū argumentū, vt omnem ignauiam nobis excutiat.

Hæc admone cōtestans coram Domino, ne verbis decepteni, ad nullam vtilitatem, ad subuersionem audientium.

Conclusio est proximæ exhortationis, imo omnium præcedentium, quæ particula (hæc) repetit & quasi in memoriam reuocat, ac simul duo facit, Primū, monet officium Episcopi esse, hæc serio inculcare auditoribus, deinde quia nihil magis nocet sanæ doctrinæ, quam λογομαχίαι, ex quib. dissidia & opinionum varietas nascuntur, contestatur Timotheum corā Deo, ne certaminibus verborum vllum locum relinquat, quæ vt nemini prosunt: ita multos subuertunt, & à simplici veritate abducunt.

Stude te ipsum probatum exhibere Deo.

Tertia pars capitis, in qua primum statum Epistolæ repetit, Sed miro artificio. non enim simpliciter hortatur, sed scopum Timotheo præfigit, quo omnes suas actiones referre debeat, modo recte velit fūgi suo officio. Hic sane scopus omnib. pijs propositus esse debet, vt Deo probatos sese exhibeant: id quod tum fit, quando fidem & conscientiam bonam retinentes rite commisso funguntur munere.

Operarium non erubescendum.

Partitione explicat, quod dixit, ac primum vult Timotheum operarium esse. Est enim Episcopi munus, operari, non ociose delitias sectari. Quod autem addit epitheton (non erubescendum) vim suasorij argumenti habet, ac si dicat: Merito erubescere debet, quisquis in tam sancto munere non facit officium, Tu igitur ita fungere officio, ne te pudeat neglecti officij coram Deo.

Recte secantem sermonem veritatis.

Definitio est officij Episcopi. Is enim demum verus Episcopus est, qui recte nouit secare sermonem veritatis, nō qui nugis & inanibus delectatur quæstionib9, quales sunt Romanenses Episcopi, qui abiecto sermone veritatis, id est, vero Dei verbo, quod veritatis titulum κατ᾽ ἐξοχὴν sibi vendicat, nugas ingerunt auditoribus. Porrò forma hæc loquēdi symbolica est, & à lege sumta, vbi Sacerdotum officium fuit secare victimas, vt quædam partes Deo, quædam Sacerdotibus & leuitis cederent. Vult ergo vt minister Euangelij pro ratione auditorum adhibeat doctrinam, consolationem, minas & exhortationes, vt omnia fiant ad ædificationem.

Prophanas autem vocum inanitates deuita.

Vult Paulus, vt doctrina pietatis est simplex: Ita quoq; dicendi genus modestum & graue esse. Nō vult ministrum Euangelij inani strepere verborū pompa, à qua ambitio abesse non potest: Vnde disputationes haud raro inutiles nascuntur. Vetus interpres vocū nouitates vertit, vnde

καινοφωνίας eum legiſſe apparet, quemadmodum & Chryſoſtomus legit. Atq; ita ſenſus hic erit. Certam tenendam eſſe docendi formam, non inuehendos in Eccleſiá nouos loquendi modos, qui ſemper aliud incommodi ſecum habent.

Ad maiorem enim proficient impietatem.

Ratio proximę exhortationis à fructu ſeu effectu pōpoſæ & arrogantis orationis ſumta. Nam qui aſſuefaciunt ſe inanitatibus vocum, paulatim magis ac magis diſcedentes à veritate, in impietatem tandem præcipitantur.

Et ſermo eorum veluti cācer paſſionem habebit.

AEtiologia, ſeu cauſſæ redditio eſt à comparatis ſumta. Quemadmodum cancer morbus ſerpit & paulatim depaſcit contiguas partes, nec finem facit, niſi homine extincto: Ita affectario inanitatis vocum paulatim incrementum ſumit, donec hominem prorſus in impietatem impulerit.

Quorum de numero eſt Hymenæus & Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes reſurrectionem iam eſſe factam, & ſubuertunt quorundam fidem.

Iam exemplo & experientia idem confirmat, ac duas nominat præ alijs inſignes, qui ſua petulantia in errores contra fundamentũ inciderunt. Vnde nos admoneamur, vt cautiores ſimus, cum in doctrina tũ in moribus.

Firmum tamen fundamentum Dei ſtat, habens ſigillum hoc, Nouit Dominus qui ſunt ſui.

Conſolatur pios aduerſus ſcandalũ defectionis, argumento à certitudine ſalutis credentium, & à prouidentia Dei ſumto, qua ſalutem ſuorum veluti ſigillo quodam obſignauerat, vt firma ſtet eorum ſalus. Fundamentũ Dei, eſt promiſsio Dei de ſalute per Chriſtum, fide apprehenſa, ſuper ea enim noſtra ſalus extructa eſt. Sigili nomine argumentũ à regijs obſignationibus ſignificatur, quæ cum certæ & imōtæ eſſe debent, multo magis erit immota Dei promiſsio ſanguine filij obſignata. In verbo, NOVIT, matalepſis hebraica eſt. Nā perinde valet, ac ſi dixiſſet, Curam habet Dominus ſuorum, ac tuetur, vt in illo Pſalmi: Nouit Dominus viam iuſtorum, & iter impiorum peribit. Vbi ex antitheſi, quid verbum, Nouit, ſignificet, ſatis apertũ eſt. Nouit proinde noticia diſcretionis & approbationis. Alias dici poteſt duplicem noticiam Dei eſſe, Vnam, qua omnia nouit, & omnium eſt cōditor: Aliam ſalutarem, quæ eſt peculiaris ipſius prouidētiæ, qua Eccleſiam ſuam, adeoq; ſingula ipſius membra fouet & tuetur.

Et diſcedat ab iniuſticia, quicunq; inuocat nomen Chriſti.

Generalis hortatio eſt à ſuperiori per contrarium extructa. Non vult Hypocriticam religionis profeſsionē, ſed ſerium pietatis ſtudium requirit ab ijs, qui Chriſto nomina dederunt. Porrò Chriſtianum hominem deſignauit à coniunctis. Nam qui vere in Chriſtum credit, inuocare nomen Domini non deſinit. Vnde nos admoneamur ſerię pœnitentię ac ſtudij pietatis cum vera nominis Dei inuocatione.

Cæterum in magna domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Ne quis miretur, cur tot ſint in mūdo mali, à minore confirmat, ſecus euenire nō poſſe. In magna domo non ſunt omnia eiuſdem loci, precij aut honoris. Igitur nec mirum eſſe debet, ſi in vaſto hoc mundo aut Eccleſia viſibili plurimi ſunt praui. Quare potius paucorũ virtus quam multorũ prauitas imitāda proponatur. Pertinet igitur hoc dictũ eo, vt nō turbemur, ſi videamus bonis malos in mūdo, aut etiá in Eccleſia Chriſti viſibili admixtos eſſe. Baſilius homilia nona, vaſorũ ſignificationes eleganter in hác ſententiá exprimit. Huiuſcemodi, inquiens, materijs voluntas cuiuſq; cōparatur. Ná vas aureũ is eſt, qui mente moribuſq; ſimplex, & ſine dolo eſt. Argēteum itē, qui illo paulo eſt inferior, dignitatis ac precij æſtimatione. Teſtaceũ eſt ac figulinũ qui terreſtria ſapit, ac frangi conteriq; ſit aptꝰ. Ligneum qui per peccatũ facile ſordet & igni æterno materiá præbet. Sic enim irę vas eſt, qui omnem in ſe Diaboli operationem, quaſi vas quoddam ſuſcepit, & propter fœtorem,

quem

quem habet ex corruptione, ad nullum vſum aptari poſsit, ſed dignus eſt qui pereat. Hactenus Baſilius.

Si quis ergo emundauerit ſe ab his, erit vas in honorem ſanctificatum & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Perſiſtens in eadem ſimilitudine, ſuaſorium infert argumentum ab vtili, ſeu fructu ſtudij pietatis ſumtum. Qui enim pietati ſtudet, & emundat ſe à vitijs, erit vas honori deſtinatum, & vtile patrifamilias Chriſto ad omne bonum opus. Verum ex hoc loco non ita aſſeritur vis liberi arbitrij ac ſi quid poſſet ſine gratia. Nam hic Paulus loquitur de pijs, qui iam in gratia ſunt, audiunt verbum, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus, non repugnantibus, ſed aſſentientibus verbo & implorantibus opem diuinam. Nam poteſt voluntas ſe opponere verbo & Spiritui ſancto, Act. 7. Quod dum fit, homo ſua perit culpa. Quare præſens exhortatio eo pertinet, vt alacri voluntate præſtemus pro viribus id quod verbum præſcribit, & ad quod ſpiritus intus agit.

Iuueniles autem concupiſcentias fuge.

Quia admonuit prophanas κενοφωνίας vitandas eſſe, nunc radices earum vult auelli, nimirũ iuueniles cõcupiſcentias, hoc eſt, impetus, ad quos iuuenilis ætas propenſior eſt. Nã diſſentionibus ortis, nõ ita facile iuuenes ſe reprimunt, quin ſæpius erumpant extra metã modeſtiæ & grauitatis. Non igitur hoc loco propenſionẽ ad illecebras intelligo, ſed potius quoſuis impetus, vnde fit vt non ſeruetur modus in rebus agendis. Requirit igitur in Epiſcopo grauitatẽ ſenilem ac modeſtiam, ne quid contra decorum agat.

Sectare autem iuſticiam, fidem, dilectionem, pacem, cum inuocantibus dominum ex puro corde.

Has quatuor virtutes iuuenilibus concupiſcentijs opponit, in quibus dum ſe homo exercet, concupiſcentiæ malo minime cedit. Et addit argumẽtum ab exemplo, dicens, Cum omnibus inuocantibus Dominum ex puro corde, ac ſi dicat: Nemo poteſt Dominum inuocare, niſi ex corde fide purificat, quod tamen omnibus incumbit, qui Chriſtum Dominum agnoſcunt. igitur concupiſcentia cor contaminans ſerio fugienda. Porrò virtutes, quas hic enumerat, ad ſecundam tabulam referri debent.

Stultas & ineruditas quæſtiones vita, ſciens quod generant pugnas.

Pertinent & hæc exhortatio ad ſcopum, & veluti hypotheſis ſuæ theſi ſubijcitur: Vult Epiſcopum fugere ſtultas (id eſt, extra verbum in humano cerebro natas) & ineruditas (id eſt, nihil ad pietatem conferentes) quæſtiones. Huius exhortationis rationem ab effectu petit, cum ait, huiuſmodi quæſtiones generare pugnas, quæ omnibus pijs fugiendæ ſunt.

Seruum enim Domini non oportet pugnare.

AEtiologia eſt à repugnantibus. Nam ſeruum Domini eſſe, & ſectari pugnas, repugnant. Dominus enim ſuos ad pacem vocat. non tamen his verbis efficitur, quin liceat pijs doctoribus Eccleſiæ, ſe opponere diſputando & ſcribendo hęreticis ſeu corruptoribus doctrinæ cœleſtis. Nam hoc ſupra inter munera Epiſcopi numerauit Apoſtolus, ac Chriſtus ipſe, Prophetæ & Apoſtoli ſe oppoſuerunt falſa docentibus. Proinde petulantia ac libido, inanes quæſtiones ventilandi prohibetur, non autem tuendi veritatem.

Sed placidum eſſe erga omnes, propenſum ad docendum, tolerantem malos, cum manſuetudine corripientẽ contradicentes,

Per antitheſin deſcribit Epiſcopũ, ac requirit virtutes contentionis ſtudio contrarias. Et quia ſæpe agendum eſt cum aduerſarijs, requirit in Epiſcopo patientiam & manſuetudinem, ne quid committat ſeruo Domini indignum. Hinc æſtima quam vane ſe ſeruos Dei hodie glorientur, qui contumelioſis ſcriptis ſe inuicem proſcindunt, ac Thraſonica ambitione Eccleſiæ tranquillitatem turbant. Proinde meminerimus, ſi modo Dei ſerui eſſe velimus, patientiæ, & manſuetudinis, aliarumque virtutum, quas hic & alibi in Epiſcopo requirit Apoſtolus.

Si quando det eis Deus pœnitentiam

Finem addit, cur velit aduerſari-

 in agni-

in agnitionem veritatis, & resipiscant à Diaboli laqueo, captiui ab eo ad ipsius voluntatem.

os cum mansuetudine corripi, nimirum, vt mansuetudine corripientis resipiscant ab errore ac veritatem amplectantur. Tametsi hic sensus verborum Pauli simplicissimus est, multa tamen orationis formula continet, quæ argumenta periculi cõtradictionis exhibent. Primum enim significat quam periculosum sit opinionibus & contradictionibus in Ecclesia Dei ludere. Difficulter enim tales ad sanam mentem reuocantur: quod significat voce μήποτε, quæ addubitantis particula, ac incertis ac dubijs proponitur rebus. Admoneamur igitur nos cum timore & summa religione adyton verbi Dei intrare, caueamusq; ne nostris impuris cogitationibus & ineptis quæstionibus, contaminemus sacrarium Dei. Deinde monet eos sine pœnitentia viuere, qui contradicendi morbo laborant. Nam pœnitentiæ initium est veritatis agnitio. Tertio, significat eosdem veluti insanos siue ebrios esse, vt qui mente erroribus ebria dediti, opiniones cumulent, ac quæstionibus inutilibus oblectentur. Quarto, Hæreticam doctrinam ac contradicendi studium, laqueum Diaboli esse definit, à quo difficulter se expediet, qui aliquandiu eo constrictus fuit. Quinto, Diaboli voluntatem facere eos testatur, qui contradictionibus & pugnis student. Cum enim Diabolus abolere non possit verbum, vt illud falsis opinionibus & quæstionum labyrinthis inuoluat, totus incumbit.

CAPVT III.

Summa tertÿ Capitis.

Cum extremis temporibus multi scelerati futuri sint, sua aliquando laturi supplicia: Tu me in vita & in cruce, quæ omnibus pijs communis est, sequere, persistens in eis, quæ dedicisti, sciens scripturam in qua es eruditus, omnia quæ sunt salutis, plene continere.

Ordo tertÿ Capitis.

Hoc caput in quatuor diuidamus partes, Quarum prima sit, prædictio malitiæ hominum grassaturæ postremis temporibus. Secunda, Hortatio vt Paulum in doctrina, vita & patientia imitetur Timotheus. Tertia, Hortatio ad constantiam in doctrina, quam didicerat. Quarta, Indicatio vsus & finis scripturæ sanctæ. Græci in duo κεφάλαια hoc caput secant, quorum prius est prædictio malitiæ grassaturæ inter homines postremis temporibus. Posterius est exhortatio: ad quod quidem caput, tametsi reliqua quæ consequuntur pertinent: Distinxi tamen in plura membra, vt apertius omnia ante oculos ponerem, Prima pars ad demonstratiuum, reliquæ ad genus suasorium pertinent.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HOC autem scito, in extremis temporibus instabunt tempora periculosa.

Hæc prima est huius capitis pars nempe prædictio malitiæ hominum grassaturæ in mundo, atq; adeo in externa Ecclesiæ societate. Huius prædictionis hæc fuit occasio. Hortabatur Timotheum Paulus ad cõstantiam, ne cederet malis, quibus cum conflictabatur, & quia graue admodum videbatur, adeo multos malos in Ecclesia existere, cum quib. viuendum esset, proponit ei conditionem status Ecclesiæ Christi (nam tempus extremum, vniuersum Ecclesiæ Christianæ statum, inde vsque à Christo exhibito ad consummationem seculi, significat, ita tamen, vt malitia, de qua loquitur, subinde maiores vires sumat, & cum tempore crescat, vsque ad extremum diem) vt communi Ecclesiæ sorte se consoletur Timotheus, & non frangatur animo propter multorum defectionem ab Euangelio & propter scelera quibus multi erunt obnoxij, qui Christianum nomen prætendent. Ex hoc loco primũ colligamus, qualis sit futurus status Ecclesiæ in hoc mundo vsq; ad finem, nimirum, turbulentus & inquietus ob hominũ malitiã. Deinde quod falso Anabaptistæ polliceantur

ceantur Ecclesiæ Christi tranquillitatē multorum annorum ante iudiciū,omnibus vicijs profligatis. Præterea quod futuri ministri Euangelij, atq; adeo omnes pij,debeant se hac prædictione munire aduersus scandala defectionis, malitiæ hominum & crucis piorum.

Erunt enim homines.

Ratio propositionis à coniunctis. Tempus enim in se non erit malum, sed malitiæ appellationem ab hominibus in eo viuentibus mutuabitur.

10 Sui amantes.

Græce φίλαυτοι,qui iusti ratione neglecta, sibi indulgent & ignoscunt omnia.De hoc vicio Plato eleganter in hunc modum,libro quinto de legibus scribit: Omnia vero maximum quiddam malum in multorum hominum animis innatum, cuius quidem,cum facile sibi ignoscunt,remedium nullum excogitant. Etsi autē hoc dicere solent,quod natura sibi amicus quisq; est,recteq; est,id ita se habere,sed reuera nimius in seipsum amor, omniū peccatorum omnibus semper est causa, occæcatur quippe circa amatum,qui amat. Quapropter,qui se amat,cum seipsum magis,quam veritatem honorandum putet,quod iustum,bonum,pulcrum sit,malū iudicat. Decet sane eum,qui magnus vir futurus est, neque seipsum neque sua diligere, sed iusta semper,siue à seipso siue ab alio gerantur. Ex hoc ipso delicto,oritur,vt ignorantiam suam esse sapientiam opinentur. 20 Hinc fit,vt quamuis nihil (vt ita dicam)sciamus,omnia tamen scire nos arbitremur.Cum vero nec alijs committamus facultatem agendi,quæ facere ignoramus,facientes ipsi errare compellimur. Quamobrem nimium suijpsius amorem fugere quisq; debet, & meliores sequi, nullo rubore verecundiæ impeditus. Hactenus Plato. Paulus igitur animaduertens φιλαυτίαν omnium viciorum fontem esse, eam primo loco nominat. Deinde subiungit vicia,quæ veluti riuuli pestilentes à venenato fonte manant.

Auari,fastuosi, superbi, blasphemi, parentibus immorigeri,ingrati,impij.

Fastuosi, græce ἀλαζόνες, sunt qui gloriantur & iactant se de ijs bonis, quæ non habent: seu qui cum iactan- 30 tia quadam plura promittunt,quam præstare possunt. Superbi ὑπερήφανοι,qui insolenter se alijs proponunt,& nimium ob sua bona extolluntur. Blasphemi βλάσφημοι,qui alijs maledicis verbis insidiantur,& student eorū famā lædere.Ingrati ἀχάριστοι,qui gratiā rependere benefactorib.non nouerunt.Impij græce ἀνόσιοι,sunt proprie qui religionē cōtemnunt.nā huius contrariū est ὅσιον,quod Plato partem iusticiæ facit,quæ circa curā deorum versatur.

Carentes affectu.

Græce ἄστοργοι, qui naturales affectus erga parentes, proles, cognatos atq; adeo omnes benemeritos deposuerunt.Nam στοργαὶ sunt boni affectus,naturaliter hominibus à Deo insiti,vt sint quædā incitamenta ad gratitudinē præstandam benemeritis.

40 Nescij fœderis.

Græce ἄσπονδοι, sunt implacabiles, qui offensi, nullo officio placari possunt,vt deponant odium aduersus eos, quos sibi nocuisse putant.

Calumniatores.

Hi cum diabolo commune nomen habent, & sunt, qui recta aliorum dicta corrumpunt,deprauant & in alium sensum torquent.

50 Intemperantes.

Hi sunt qui in nullis rebus mediocritatem seruare possunt, sed affectibus ducuntur. Vnde qui in cibo,potu,vestitu, & in alijs rebus modum excedunt, ἀκρατεῖς dicuntur. Huic vicio opponitur temperantia, quam Cicero definit virtutem esse,quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis,vt rationem sequamur,monet.

Immites.

Id est, duri & difficiles, nulla comitate præditi, adeo vt tota illorum vita abhorreat ab aliorum honesta consuetudine.

Negligentes bonorum.

Ἀφιλάγαθοι græce, hoc ad rem & personam

personam referri potest, vt sint qui vel honestos homines & benemeritos de multis in nullo precio habent, imo contemnunt, vt vilia mancipia, vel qui rerum honestarum ratione non ducuntur, sed tantum suis obsequuntur affectibus.

Proditores.

Hi secreta aliorum, sola lædendi libidine, reuelant, homicidij malo obnoxij. Chrysostomus desertores amicitiæ & sodalitatis interpretatur.

Præcipites.

Id est, qui sine iusta deliberatione, sine maturo consilio, temere & præcipitanter res agendas aggrediuntur.

Inflati.

Id est, vani, qui sibijpsis magni precij videntur homines. Chrysostomus exponit, contumacia pleni, hoc est, rebelles, qui nemini parere volunt.

Voluptatũ amantes potius quam Dei.

Hoc est, habentes quidem aliquem timorem Dei, sed propter illum nolunt suas voluptates minui. Deũ externe colunt, quatenus nihil suis discedat affectibus. Voluptas in genere est, quicquid homo facit libenter, aut patitur. Et quia duo sunt hominum genera, nempe praui, & boni, qui diuersis oblectantur studijs, duo quoque voluptatum genera emergunt, vnum quidem bonum, Alterum vero malum. Præterea quia homo constat corpore & animo, diuidi solet voluptas in corporis & animi voluptatẽ. De hac voluptate Hermes Pauli discipulus in hunc modum scribit: Omni homini voluptas est, quicquid libenter facit. Etenim iracundus, satisfaciens moribus suis, percipit voluptatẽ, & adulter, & ebriosus, & detractor, & mendax, & cupidus, & fraudator, & quicunque ijs simile admittit, morbo suo parens percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines & voluptates noxiæ sunt seruis Dei, propter has cruciantur homines & patiuntur pœnas. Sunt etiam voluptates hominibus salutares, multi enim opera bonitatis facientes, percipiunt voluptatem dulcedine quadam virtutis tracti.

Habentes formam pietatis, cum vim eius negauerint.

Hoc de hypocritis intelligendum est, qui simulant pietatem, cum nulla eius in corde sit efficacia.

Et istos auersare.

Hoc potissimum ad hypocritas referendum est, quorum fraudes subiungit hisce verbis:

Ex eis enim sunt, qui subintrant familias, & captiuas ducunt mulierculas, peccatis oneratas, quæ ducuntur concupiscentijs varijs, semper discentes, nec vnquam ad cognitionem veritatis venire valentes.

Graphice depingit hypocritarum artes, quibus mundum in errores pertrahunt, qui quoniam nôrunt facilem mulierculaurum in superstitionem lapsum, eas potissimum aggrediuntur. Verum mulierculæ oneratæ peccatis, id est, mala concupiscentia, ducuntur varijs cõcupiscentijs, ita vt nunc huic, nunc alij doctrinæ subscribant. Vnde fit vt semper quidem discant, sed nunquam ad cognitionem veritatis perueniant. Hic locus nos moneat, ne circumferamur quouis vento doctrinæ, néue quibusuis doctoribus credamus, sed Propheticis & Apostolicis acquiescamus scriptis, in quibus abunde traditum est, quod ad salutem nostram est necessarium.

Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterunt Moysi: Ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem.

Vt ostendat eandem fortunam Ecclesiæ perpetuo esse, vt cũ aduersarijs bellum gerat, allegat exemplum ex veteri historia de Moyse, qui dũ cum Pharaone ageret de dimissione populi Dei, habebat magos qui sibi resisterent, quemadmodũ historia habet Exod. 7. Sed sicut virga Mosis deuorauit virgas magorum: Ita mendacium hypocritarũ Christi veritas abolebit.

lebit. Porrò nomina istorum magorum, vel ex reuelatione singulari, vel ex commentarijs patrũ in Moysen, quæ nunc interierunt, nouit Paulus. Duabus autẽ notis Hypocritas describit. Primum, dicit eos corruptos mente esse, hoc est, deprauato iudicio, vt qui scripturam ad suum sensum torquere conentur. Deinde dicit eos reprobos circa fidem esse, hoc est, quemadmodum iudicant peruerse: Ita maligne agunt, regulam fidei contemnentes.

Sed non proficient amplius.

Consolatio est, ac si diceret: Tametsi sudant multum Hypocritæ, vt euertant veritatem: Tamen in piorum cordibus inconcussa manebit. Portæ enim inferorum 10 non præualebunt aduersus eam.

Insipientia enim istorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

Quemadmodũ supra exemplo veteris historiæ fortunam communem Ecclesiæ indicauit: Ita nunc exemplo eodem consolationem confirmat. Nam quemadmodum Iannes & Iambres non potuerunt impedire suis magicis artibus, quo minus populus Dei incolumis è manibus Pharaonis euaderet: Ita nec nostri Hypocritę, quantumuis infinitas artes excogitant, poterunt veritatem Dei abolere. Hac consolatione hodie quoque ministri verbi, adeoq; omnes pij se consolentur, dum vident non solum manifestos hostes omnia tentare, vt Ecclesiam 20 Christi subuertant, verum etiam domesticos tantum non cœlum terræ miscere, vt Ecclesiæ statum perturbent, inuicta tamen vel inuitis omnibus hostibus manebit.

Tu autem assectatus es meam doctrinam, institutionẽ, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones.

Secunda pars capitis, in qua hortatur Timotheum, vt se in doctrina, vita & cruce sequatur. Et est argumentum cumà facili, tũ ab exemplo sumtum, ac si diceret: Tu me exemplum habes, tu doctrinam meam & crucem nosti, in his me, sicut hactenus, imitare.

30

Qualia mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui.

Loca nominat, in quibus præcipue dura sit passus, vt nominum indicatione integras historias ei in mentem reuocet.

Et ex omnibus me liberauit Dominus.

Sicut discipulum animauit ad crucem ferendam suo exemplo: Ita eodem rursus ipsum consolatur. Quemadmodum enim Paulus è periculis euasit, quando id Deo visum erat: Ita quoque spem præbet Timotheo, vt is quoque euadat hoc est, non 40 superetur pressus cruce, ita vt abijciat confessionem.

Et omnes qui volunt pie viuere in Christo Iesu, persecutionem patienter.

Hypothesin ad Thesin transfert, ac regulam generalem proponit, nimirum, quod omnibus pijs in hoc mundo immineant varia mala, de quorum causis, lege copiose Philippum in locis.

Mali autem homines & impostores proficient in peius, errantes & mittentes in errores.

Dixit de piorum fortuna in hoc mundo, additis multis rationibus, quibus hanc quoq; subijcit, sumtam à causa partiali (scilicet crucis) nempe 50 à successu malorum, qui indies proficient in peius, pluresq; seducent, id quod præsens dies euidentissime comprobat. Non tamen pugnat hoc dictum cum superiore. Nam proficient amplius. Illic enim de fine consilij eorum loquitur, qui est omnino veritatem abolere suis præstigijs & mendacijs, quod tamen minime poterunt præstare: Hic vero de conatu agit, qui semper in deterius tendit, adeo vt non solum errent ipsi, verumetiam alijs errandi occasionem præbeant.

Tu autem mane in ijs, quæ didicisti & quæ credita sunt tibi.

Tertia pars capitis, in qua hortatur Timotheum, ne se sinat seduci ab ipsis im-

fis impoſtoribus,& quomodo id fieri poſsit,oſtendit,inquiens: Mane in ijs,quæ didiciſti, id eſt,perſiſte inuictus in doctrina ſana,quam didiceras,& in ijs,quæ tibi concredita ſunt.

Sciens à quo didiceras. Hoc ad confirmationem pertinet, ac ſi diceret: A me didiciſti qui Chriſti ſum Apoſtolus,ac propterea doctrinam,quam ab ipſo accepi,tibi concredidi. Quare ſi in ea doctrina manſeris,tutus eris ab erroribus. Hinc nos quoque diſcamus magnifacere doctrinam Apoſtoli,vt vere à Chriſto profectam,& in ea manere.

Et quod à pueritia ſacras literas nouiſti. Aliud argumentum à connexis. Plurimum enim valet à teneris optimis quibuſq; aſſuefacere.Nam iuxta dictum: Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem,teſta diu.Proinde Timotheus à pueritia ſacræ lectioni aſſuetus, iam grandior factus, tenacius omnia tenet,vt non iam facile à veritate auelli poſsit.Hinc diſcant ſtudioſi ſacræ ſcripturæ opponere iudicium Spiritus ſancti, inſulſis & temerarijs dictis eorum,qui teneram ætatem nugis potius, quam ſacrorum librorum lectione occupari volunt. Quorum cæcitas & malignum iudicium olim iuſtum luet ſupplicum.

Quæ poſſunt eruditum te reddere ad ſalutem per fidem,quæ eſt in Chriſto Ieſu. Cur velit Timotheũ ſcriptura contentum eſſe, exponit, nimirum, quod ſcriptura deſtinata ſit ſaluti hominũ, Ita tamen ſi ea quis erudiatur, & ſalutis promiſsionem fide Chriſti apprehendat. Reliquæ diſciplinæ ad præſentẽ vitam pertinent, quæ quia ſcripturæ cognitioni,vt opes AEgypticæ veteri tabernaculo extruendo,ſeruiunt,illarum cognitio nõ eſt aſpernanda,ſi modo vt famulæ adhibeantur miniſterio ſcripturæ ſacræ, quam ſolam agnoſcere reginam debent.

Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata eſt, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem, quæ eſt in iuſticia,vt integer ſit homo Dei, ad omne opus bonum apparatus. Confirmat ſcripturam poſſe hominem eruditum reddere ad ſalutem, ſumto argumento ab enumeratione ſufficienti eorum, quæ ad ſalutẽ ſunt neceſſaria, ac ſimul commendat ſcripturam à cauſa efficiente, vſu & fine. Qui tres loci honeſto & vtili ſubijciuntur. Cauſa eſt,quod ſcriptura ſit diuinitus inſpirata.Nam Spiritus Dei per ſanctos Prophetas & Apoſtolos locutus eſt.Hinc diſcamus ſummam reuerentiã deberi ſcripturæ ſanctæ,vt quæ ipſiſsima Dei vox ſit. VSVS quadruplex eſt. Primus,quod ſit vtilis ad doctrinam,nempe ſalutis,quæ doctrina tametſi multiplex eſt,duo tamen ſunt eius capita præcipua,nimirum,fides in Chriſtũ,& rectæ formandæ vitæ ratio.Ad hæc duo capita, Legis & Euangelij noticia pertinet.Secundus vſus,quod ſit vtilis ad redargutionem,græce ἔλεγχον, hoc eſt,ad conuincendos aduerſarios,& caſtigandos contumaces. Tertius vſus,quod faciat ad correctionem, græce ἐπανόρθωσιν, hoc eſt, ad erigendos lapſos & ſtabiliendos verbo, ſacramentis & conſolationibus.Quartus vſus, quod ſit vtilis ad inſtitutionem,quæ eſt in iuſticia,hoc eſt,& ſancte pieque viuendum. Continet enim ſcriptura perfectiſsimam viuendi regulam.FINIS eſt,vt integer ſit homo Dei,ad omne bonum opus apparatus. Huc enim tota ſcritura pertinet, vt homo integre viuat in hoc mundo, quo tandem per Chriſtum futuræ vitæ beatitudine fruatur in Deo. Ex hoc loco diſcamus,quod nihil deſideretur in ſcriptura,quod ad perfectionem Chriſtianam pertinere videatur.Proinde qui vnica ſcriptura,tanquam perfectionis regula,contentus non eſt,is ſciat ſe & in Deum contumelioſum eſſe, & propriæ ſalutis hoſtem.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Obteſtatur Apoſtolus Timotheum, vt ſedulo faciat officium, ſignificans ſuum exitum inſtare. Præcipit præterea, vt ad ſe veniat, & alia quædam familiaria ei iniungit. Narrat Alexandri ferrarij in ſeſe maliciam, ſimul conquerens de defectione multorum. Tandem ſalutationibus & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.

Ordo

Ordo Capitis quarti.

Sex constituamus huius capitis partes. Prima sit obtestatio, vt Timotheus officium suum faciat. Secunda, significatio sui exitus iam instantis. Tertia, committit discipulo quædam priuata negocia. Quarta, reuelatio contumaciæ Alexandri. Quinta, significatio defectionis multorum à se ob crucem. Sexta, salutationibus cum imprecatione solita clauditur Epistola.

10

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCRINARVM.

OBTESTOR igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos, in apparitione sua & regno suo.

Prima pars capitis, vt Timotheus officium suũ faciat, in cuius partis ingressu duo sunt obseruanda: Illatio & obtestatio. Illationis nota ideo vtitur, vt scripturam, de qua in fine superioris capitis dixit, cum prædicatione connectat. Vult quidẽ Deus, vt vnusquisque per se legat ac meditetur scripturam. Vult hoc quoque vt ordinarium ministerium verbi, ac viuam vocem ministrorum non contemnamus. Hinc proinde admoneantur fideles vt cum legendo, tum audiendo proficiant. Ita enim Dominus ordinauit. Obtestatio eo pertinet, vt Timotheus cogitet, Deum vindicem fore, si in officio commisso sibi non præstiterit se fidelem. Iudicij, aduentus & regni Christi meminit Paulus, vt discipulum abducat à præsenti rerum facie, & tristi regni Christi hic in terris forma, ad considerationem futuræ gloriæ, cuius participes erunt omnes, qui hic in afflictionibus Christo obtemperant. Contra vero qui Christum hic secure contemnunt, illic iudicis sententiæ subiacebunt. Hęc cum pij omnes, tum præcipuè ministri Euangelij sibi accommodent, iudicium timeant, si fraudulenter & ignaue opus Domini fecerint. Contra gloriam expectent, qui Christo ex fide obœdiunt, ac diligenter commissum officium faciant.

Prædica sermonem.

Græce κήρυξον, id est, instar preconis palam proclama Euangelium. Nam Euangelium κατὰ ἐξοχὴν hic sermonem nominat. Applicat igitur Timotheo mandatum Christi: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, significans vniuersalem esse gratiæ promissionem, eiusque omnes posse fieri participes, qui Euangelium amplectuntur.

Insta tempestiue, intempestiue.

Id est, vrge cum teipsum, ne quis locus relinquatur ignauiæ, tum populum, ne vanis mundi occupationibus abripiantur, idque non solum tempestiue, id est, ordinario tempore & constitutis horis, verum etiam intempestiue, quouis tempore, nullis parcendo laboribus, quoties minister Euangelij sentiat se vel carnis ignauia cessare, vel videat auditores ad verbi regulam suos mores non cõponere. Hoc si suum officium esse perpenderent in timore Dei ministri Euangelij, Ecclesia Christi non tam varijs & horrendis plurimorum scelerum iactaretur procellis.

Argue, increpa, consolare.

Instandi modos recitat. arguendi sunt aduersarij, id est, conuincendi sunt sui erroris. Increpandi sunt desides, torpentes & carnis desiderijs indulgẽtes. Hortandi vel consolandi sunt resipiscentes & consolationibus fulciendi, ne desperent. Hic duo obseruentur. Primum, quanta sit nostra ignauia, qui in salutis cursu deficimus, nisi assidue stimulis obiurgationum incitemur. Deinde, quod non solum pastorum sit munus, quæ recta sunt, publice docere, verum etiam priuatim doctrinam singulis, prout viderint necessarium esse, obiurgando, minando, consolando accommodare.

Cum omni tolerantia & doctrina.

Modum accommodandi redargutiones, increpationes, & consolationes tradit. Primum: quantum ad personam ministri Euãgelij attinet, requirit tolerantiã, qua

fit, vt iſta omnia prodire ex amico, placido & paterno animo videantur. Nam qui tyrannica aſperitate irritant populi animos, abſq; omni lenitatis cõdimento, illi ſane, vt ſuperbiæ ac hoſtilis ſeueritatis notam non effugiunt: ita magis deſtruunt, quã ædificant, vt interim taceam, quod ſacrilege miniſterium Dei contaminent. Deinde in conſolationibus, increpationibus &c. requirit doctrinam. alias enim friuola ſunt omnia. Si igitur redarguend⁹ eſt aliquis, id fiat per doctrinam, hoc eſt, per verbum Dei, detegatur ac oſtendatur ipſius error. Si increpandus quiſpiam, monſtretur ex verbo increpationis fundamentum. Si conſolatio adhibenda, oſtendatur conſolationis ratio ex verbo. Diſcant proinde miniſtri Euangelij tria ex hoc loco. Primum, quomodo ſeueritas lenitate commiſcenda ſit. Deinde, ne quenquam arguant, increpent, cõſolentur, niſi vel pręcedente doctrina, vel ſtatim ſubſequente, cuius doctrinæ accommodandæ gratia iſta adhiberi debent. Tertio, vt pro varietate hominum hæc adhibeant. Alij enim alijs indigent ſtimulis.

Nam erit tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed iuxta concupiſcentias ſuas coaceruabunt ſibi doctores ij, quibus pruriunt aures, & à varietate quidem aures auertent, ad fabulas vero conuertentur.

Rationem ſumit à prauitate hominum, quæ ratio potiſsimũ ad primum membrum referenda eſt. Reſpicit autem Paulus ad tenebras illas, quarum quædam nubeculæ cœperant ſe oſtendere temporibus Apoſtolorũ ſed poſtea collectæ ſunt paulatim, donec Papæ, hoc eſt, tenebrarum regnum ſtabilitum eſt. Vbi in locum ſanæ doctrinæ ſubierunt humanæ traditiones. & doctrinę dæmoniorum de prohibitione coniugij, de inuocatione ſanctorum, de interdicto ciborum, deque plurimis alijs nugis, quibus ſana doctrina partim obſcurata, partim abolita eſt. Cuius cauſſa indicatur ingenita malicia & concupiſcentia hominum, qui pruriunt auribus, ac ſemper nouis fabulis oblectantur. Vnde & tales doctores ſibi coaceruant, qui ſibi placentia prædicent, quod dum fit, veritas amittitur, ac fabulæ, hoc eſt, commenta humana, vana ac nihil niſi ad perniciem animarum facientia, ſuccedunt.

Tu vero vigila in omnibus, perfer afflictiones, opus fac Euangeliſtæ, miniſterium tuum imple.

Opponit hominũ leuitati diligentiam, ac conſtantiam Epiſcopi. Nam tum maxime laborare Epiſcopum decet, quando homines ſe à veritate auertere incipiunt. Primum hic notandum eſt, quod cum diligentia Epiſcopi coniungat crucem. Nam paſtores ſimul atque ſuum officium gnauiter facere inceperint crucẽ ſentiunt ſuæ diligentiæ comitem. Nam ea eſt hominum proteruia & contumacia, quod veritatem ſuſtinere non velint. Obiurgati etenim viciſsim obiurgant, admoniti contemnunt. Breuiter, pro ſua libidine viuere cupiunt. Vnde pijs miniſtris ſeduloque officiũ facientibus, haud exigua afflictio exiſtit. Opus Euangeliſtæ in genere eſt Euangelium annunciare. In ſpecie autem (vt ad Epheſ. 4.) accipitur Euangeliſta pro eo, qui eſt inferior Apoſtolo quidem dignitatis gradu, Superior vero paſtore, eiuſdem quidem muneris cum Apoſtolo, ſed diſparis gradus & dignitatis. Non alligatus erat Euangeliſta certæ ſedi vt paſtor, ſed vt Apoſtolus in varijs docebat locis. non immediate à Chriſto, vt Apoſtolus vocatus, ſed ab Apoſtolis aſcitus in commune miniſterium. Cum addit, miniſterium tuum imple, omnes ſuperiores exhortationes ad caput generale reuocat.

Ego enim iam immolor, & tempus meæ reſolutionis iam inſtat.

Secunda huius capitis pars, quæ ſuperioribus quidem, vt argumentum à tempore ſumtum, annectitur, ſequentibus vero connectitur, vt propoſitio ſignificationis ſuæ mortis iam inſtantis, ac ſi diceret: Dum ego tecũ cõmuni fungor miniſterio, habes me & conſtantiæ & doctrinæ exemplũ. Sed iam meæ reſolutionis tempus, vt ex hac vita diſcedam, inſta, proinde opus eſt tibi maiori animi robore, ne poſt meum diſceſſum, victus improbitate mundi, deficias. Atque ita viri præclari donis Dei præ alijs illuſtres inferioribus conſtantiæ ac aliarum virtutũ incitamenta eſſe debent. Porrò, oratio Pauli plura continet. Primũ enim verbum immolandi, ſignificat vſum martyrij ſanctorum, nimirũ, quod illorum martyrium ſit, & Deo gratum ſacrificiũ, & hominibus quædã ſanctio & doctrinæ obſignatio. Nam dum ſancti Dei homines nulla tormenta fugiunt pro Euangelij confeſsione, fit vt alij infirmiores erigantur, ac maiorũ conſtantia cõfirmati, Euangeliũ animoſius tueantur. Præterea mortis periphra-

sis ſeu

sis seu resolutionis vocabulum duo insinuat. Vnum, quod mors sit quædã resolutio, qua animus migrat à corpore. Alterum, quod anima non pereat cum corpore, sed sit superstes relicto corpore. Ex hoc argumentum consolatorium colligamus, contra metũ mortis. Si enim mors nõ est interitus humanæ naturæ, sed tantũ resolutio animæ & corporis, minus profecto metuenda est pijs, qui per mortem ad vitam immortalem ac beatam transeunt.

Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui.

Hæc pia gloriatio eo pertinet, vt Timotheum suo exemplo excitet, ad strenue peragendum officium. Certamen bonum vocat, cum cruce coniunctam prædicationem Euangelij, in qua non minus se strenuum, quam fortissimum decet athletam, gessit, qui antea non quiescit, quam ad metam peruenerit. Vocat autem ideo bonum, cum quia in medio cursu nõ defecerit, tum quia fidelis suo duci in doctrina & fide persistens, ad finem vsq; peruenerit. intelligit autẽ hic fidem officij seu Apostolatus, quæ est fructus fidei iustificantis. Ex hoc loco tria colligamus. Primum, quod prædicatio Euangelij certamini comparetur. Vnde ministri Euangelij discant, ocio & ignauiæ minime indulgendum esse. Deinde, quod frustra gloriatur, qui non perseuerauerit, donec metam attigerit, hoc est, vsq; ad mortẽ, fidelis suo duci permanens. Postremo, quod non secus in Domino gloriandum sit fideli ministro, cum iam vitæ suæ finis, quantumuis probrosus coram mundo, appropinquet, quam cursori, qui iam metam assecutus est, imo eo magis, quo fuerit certamen gloriosius. Nam ex euentu de multis rebus, non ex præsenti earum statu iudicandum est.

Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa, iustus iudex.

De præmio sui certaminis & cursu agit. Parum enim esset strenue currere, nisi post cursum & peractum certamen restaret certaminis & cursus præmium. Quare sibi coronam repositam ait à Deo iusto iudice, sibi reddendam in die illa, cum videlicet reddet vni cuique iuxta opera sua. Hic locus & alij similes loquuntur de præmijs bonorum operum, non de iustificatione, aut eius caussis. Quare Papistæ maligne agunt, dum hunc locum & similes ad euertendam gratuitam iustificationem detorquent. Est enim diligenter discrimen obseruandum inter testimonia, quę de iustificationis caussis agunt, & ea quæ de qualitate iustificatæ personæ, aut de compensatione afflictionum, seu remuneratione obœdientiæ loquuntur.

Non solum mihi, sed etiam omnibus, qui diligunt aduentum eius.

Quod de se dixit, omnibus pijs applicat. Eadem enim est ratio æqualitatis in Deo. Infideles quidem abijcit, & punit æternis pœnis. Fideles vero recipit in gratiam, ac ornat præmijs, quibus eorum obœdientiam compensat. Porrò pios ab eorum perpetuo affectu designat. Fieri enim nõ potest, quin magno desiderio aduentum Domini expectet, quisquis vere statuat ipsum suũ saluatorem esse. Sicuti contra, qui Christo fide non est insitus, aut omnino contemnit aduentum Domini, aut totus exhorrescit ad eius mentionem. Hunc igitur affectum ex vera in Christum fide concipiamus, vt nihil sit nobis in votis magis, quam vt citissime illum lætum videamus diem, in quo quicquid hic senserimus afflictionum, abunde compensabitur æternæ beatitudinis fruitione.

Da operam, vt ad me venias cito.

Tertia huius capitis pars est, quam supra quædam familiaria & priuata continere dixi, ac primum præcipit Timotheo, vt ad se veniat, idque haud dubie, non solum priuata caussa, sed multo magis totius Ecclesiæ gratia. Plurimũ enim prodest, magnorũ hominũ colloquijs interesse, in quibus de rebus magnis & admoneri diligentius, & doceri apertius possumus, quam si vel eorum scripta plurima legerimus, vel etiã de ipsis multa audiuerim⁹. Hinc ergo discam⁹ pręstantiũ virorũ collocutiones magnifacere & amare.

Demas enim me reliquit, amplexus hoc seculum, & profectus est Thessalonicam. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est solus mecum.

Rationem cur Timotheum ad se vocat, reddit, nempe quod, alijs partim deficientibus partim discedentibus ad suas Ecclesias, quarum ministri erant, opus habeat ipsius ministerio. So-

rio. Solus Demas cruci & molestijs, quas apud Paulum pati erat necesse, præposuit res mundi & priuata commoda. Reliqui autem à Paulo dimissi ad sua ministeria, alij in alia loca discesserunt. Locus obseruandus, quod nemo sua præponens Euangelio ac rebus ad pietatem pertinentibus, posit Christo seruire.

Marcum assume & tecum adducito. est enim mihi vtilis ad ministerium. Tychicum autem misi Ephesum.

Præcipit vt Marcum secum adducat, vt sibi ministret. Vnde colligitur, quod & superiores in Ecclesia possint vti inferiorũ ministerio, & quod inferiores maioribus reuerentiam & obsequium debeant. 10

Penulam, quam Troade reliqui apud Carpum, cum venies affer, & libros potissimum & membranas.

Tametsi per penulam quidam intelligunt vestem, ad arcendas à corpore pluuias aptam: tamen quia vocabulum græcum φαιλόνη & vestem significat, & capsulam in qua res conseruantur, malo in posteriori hac significatione vocabulum accipere, præsertim cum in præsenti loco & conditioni Pauli videtur accommodatius. Et Chysostomus refert quosdã per φαιλόνην capsulam intelligere, in qua libri Pauli repositi erant. Verum quia hoc parum refert, vtro modo accipiatur vocabulum, relinquatur in medium. Porrò ex eo quod petat libros sibi afferri, duo discamus. Vnum, perpetuo in lectione & meditatione scripturæ progrediendum esse. Nam si Paulus tantus Apostolus lectione librorum, iam senex & morti vicinus, occupatus erat, quid nos facere decet, quibus nulla ætas satis est ad verbum Dei perdiscendum? Alterum, quod hoc Pauli dicto clare refutentur Anabaptistæ, qui à lectione scripturę homines auocant ad suos Enthusiasmos ac reuelationes, quæ sane aliud non sunt, quam merę Diaboli præstigiæ, quibus miseros homines in illorum perniciem fascinare student. 20

Alexander faber ferrarius multis me malis affecit.

Hæc relatio contumeliæ, qua Paulum affecit Alexander, quarta huius capitis pars est, cõstans quatuor membris. Narratione, imprecatione, hortatione & ratione. Narratione vna propositione absoluitur. Alexander faber ferrarius, multis me malis affecit. Vnde primum ex querela Pauli colligamus, nihil illum grauius tulisse, quam oppugnationem veritatis. Cuius exemplum omnes pios sequi decet. Deinde, ex facto Alexandri discamus, quantum malum Ecclesiæ Christi inferre possunt, qui ab Ecclesia deficiunt, vtut sunt ignaui & indocti. Praeterea admoneamur hac querela Pauli & facto Alexandri, simul Ecclesiam cruci & calumnijs subiectam & expositam esse. Postremo, si quando contigerit à nobis deficere, quos antea pios iudicauimus. consolemur nos Pauli exemplo, qui similem fortunam expertus est. 30

Reddat illi Dominus iuxta facta ipsius.

Imprecatio est, qua homini deploratæ malitiæ vindictam imprecatur, ne cursum Euangelij impediat. Quid? An hic discamur à Paulo ijs imprecari mala, qui nos læserunt? Quomodo hoc cum præcepto Domini conuenit, qui iubet vt maledicentibus & inimicis benefaciamus? Diligenter hic obseruandũ est, vnde proficiscatur hæc imprecatio, & quo tendat. Proficiscitur autem ex Spiritu sancto, & ex zelo recte composito, non ex aliqua perturbatione carnis, vt in ijs fit, qui ab alijs lęsos se putãt. Deinde, tẽdit in gloriã Dei, nam istam pestem cupit sublatã, quam iam certo cognouerat renunciasse agnitæ veritati, & peccasse in Spiritum sanctum, ideoq; nunc iusto Dei iudicio damnatum. Verũ ne nos imitatione Pauli erremus, hæc tria tenenda sunt. Primum, ne abrepti amore nostri & priuatæ vtilitatis respectu, proprias iniurias persequamur. Deinde ne rectum ordinem perturbemus, quod sane fit, dum Dei gloriam asserendo, nostros affectus admiscemus. Tertio, ne aduersus quemlibet præcipites iudicio feramur, priusquam cõstiterit nobis de iudicio Dei. Nisi enim imprecationes nostræ cũ iudicio Dei cõsentiant, viciosæ & culpandæ sunt, quales fuerunt discipulorum Domini imprecationes, quibus Dominus respondit, Nescitis cuius spiritus estis. Præstabit proinde vt potius confugiamus ad preces pro omnibus hominibus, quam vt vllis mala imprecemur, nisi id fiat cum conditione. 40 50

Quem & tu caue.

Hortatio est, vt Timotheus fugiat istum hominem sceleratum & deploratæ

ploratæ maliciæ. An ex hoc loco Pastor discere debet, ægrotantes & laborantes oues fugere? An non tum maxime requiritur pastoris industria? Hic quoq; discernendum est inter hostes doctrinæ inemendabiles, & alios, de quibus adhuc aliqua emendationis spes est. Illi sane vt pestes fugiendi sunt, hi obiurgatione & doctrina in viam, quantum fieri potest, sunt reuocandi.

Vehementer enim restitit sermonibus nostris.

Ratio cur velit Timotheum fugere Alexandrum, nimirum, quia maligne & maliciose verbo Dei restitit. Quisquis igitur resistit veritati agnitæ, tanquam pestis fugiendus est.

In prima mea defensione nullus mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, quod liberatus sum de ore leonis, & liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc querela de defectione fratrum à Paulo, quinta pars huius capitis est, in qua sunt particulæ plures, quarum Prima est querela desertionis, nempe, quod cum sisteretur primum Neroni, desertus sit ab omnibus. Graue sane scelus fuit periclitantem socium deserere. Vnde, quanta sit hominũ etiam sanctorum infirmitas; persecutionis potissimũ tempore, significatur, quo nos cognita nostra infirmitate oremus Deum, vt sicuti fidem dedit nobis ex mera gratia: Ita quoq; fortitudiné animi in ferendis mali s tempore persecutionis largiatur. Secunda, est Pauli votum seu oratio pro fratribus infirmis, qui se deseruerunt, Ita enim inquit: Ne illis imputetur. Hinc discamus & nos fratrum imbecillitatem boni consulere, eosq; pijs nostris votis apud Deum potius iuuare, quo confirmentur, quam traducere apud homines, vt confundatur. Tertia, est commemoratio præsentiæ diuinæ in periculis: At Dominus, inquit, mihi astitit & confortauit me, id est, fiduciã auxit, & non permisit me cadere. Hinc discamus desertos ab hominibus, non deseri etiam à Deo, modo in ipso vera fide permanserint. Obseruandus est autem duplex modus præsentiæ Dei, atq; adeo auxilij diuini in periculis. Alias enim apertum præsidium præbet, qnemadmodum in prima defensione Pauli factum est. Alias virtute spiritus sui astat, ne malis vrgentibus, victi deficiamus. Atq; hoc pacto affuit Paulo iam porrigenti carnifici caput amputandũ. Quarta pars, finis præsentiæ Dei ac auxilij diuini additur, cũ inquit: Vt per me prædicatio expleretur, & audirent omnes gentes. Locus hic diligenter obseruandus est. Nam quod in Paulo egit Deus, idem quoq; in alijs fidis Euangelij ministris facit. Vult vt in medio hostiũ sua virtute diuina fulciantur, quo homines intelligant Dei negocium agi. Proinde alias potenter tuetur eos, aduersus hostiũ insultus, alias in medijs ærumnis & cruce astat, ac animum illis addit, ne propter periculorum magnitudiné despondeant animum. Quinta, cõmemoratio liberationis Pauli, ita enim inquit: Liberatus fui ex ore Leonis, id est, Neronis Tyranni. Hac loqutione duo indicat Paulus, magnitudinem periculi, & crudelitaté hostis potentissimi. Vnde nos discamus non propter magnitudinem periculorum, aut potentiam hostium, abijcere confessionem, sed potius cum Paulo voluntati Dei nos cõmittere. Sexta, fiducia ex anteactis cõcepta de futura protectione et auxilio diuino. Et liberabit me (inquit) ab omni opere malo, & seruabit in regno. Ex hoc loco discamus, nos oportere ex prioribus beneficijs Dei concipere fiduciam de futuro ipsius auxilio. Deinde, vt in præsentibus periculis petamus à Deo, vt si nõ velit nos à præsentibus periculis eripere, saltem à malo opere nos custodiat, ne scilicet cruce pressi, abijciamus confessionem, aut aliquid fortibus Christi militibus indignum designemus.

Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Meleti, festina ante hyemen venire. Salutant te Eubulus & Pudes, & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, Amen.

Hæc sexta præsentis capitis pars est, quæ nulla explanatione indiget. Salutationes Paulinæ in genere nobis pietatem ac reuerentiam erga absentes commendant, monentq; vt verbis factis & affectu studeamus ipsorum commodo.

ARGVMENTVM EPISTOLAE PAVLI AD TITVM.

IN PRINCIPIO ENARRATIONIS SACRORVM SCRIPTORVM, QVAtuor mihi ante omnia excutienda videntur, Primum, quisnam sit scripti autor. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio, & quale scriptoris consilium. Tertium, quæ propositiones seu quæstiones principales, seu quis status, vnúsne an multiplex. Quartum, quis sit tractationis ordo seu quæ methodus. Hæc quatuor & nos in huius enarrationis initio quæramus. His enim dextre explicatis, totum scriptum fiet apertius, vsusq; eiusdem magis se prodet.

AVTOR HVIVS EPISTOLAE.

Paulus Apostolus, electum Dei organon, neq; ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, verum Deum ac verum hominem, immediate vocatus ad Apostolatum, vt esset gentium potissimum doctor, autor est huius Epistolæ. Vnde quanta sit eius autoritas intelligi potest. Non enim secus accipienda sunt, quę hic promit Dei spiritus per Paulum, quam ea, quæ ab ipso Domino sunt prodita. Quare omnia quæ continentur in hac Epistola atque alijs Pauli scriptis, eius esse autoritatis sciamus, vt in dogmatibus confirmandis & confutandis erroribus, plurium habeant virium.

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ hæc fuit. Paulus in Creta reliquit Titum, vt ordinaret oppidatim Presbyteros, verum cum intelligeret multos esse ibi, qui prætextu legis Mosaicæ populum deciperent, scribit hanc Epistolam παραινετικὴν, vt sui officij & muneris admoneretur Titus, ne fineret seductores Christi gregem mendacibus doctrinis, ac disceptationibus vastare inutilibus, quemadmodum cœperunt mox post Pauli discessum.

STATVS.

Hæc epistola non est vnius status aut propositionis, sed multarum, quas omnes ad sex reuocare poteris. Vt Prima sit de ordinandis & constituendis Presbyteris oppidatim. Secunda de increpandis hæreticis. Tertia, de vita & doctrina Episcopi. Quarta, de pia auditorum conuersatione & vita. Huic vt thesi subijcio omnes hypotheses quas enumerat, videlicet de officio anuum, adolescentularum, iuuenum, & de obœdientia præstanda magistratui. Quinta, de vitandis inutilibus Iudaicarum fabularum disputationibus. Sexta, de fugiendis post admonitionem hæreticis. Hæ sunt propositiones parænericæ huius Epistolæ, quibus adijciuntur interdum rationes continentes præcipua Christianæ religionis dogmata, de quibus suis locis dicendum est.

TRACTATIONIS ORDO SEV METHODVS.

Ordo seu methodus Epistolaris est. Constat enim quatuor partibus, Epigrapha, Salutatione, Expositione & Valedictione. Porrò ipsa expositio arbitraria est & libera. Nam eius conditionis sunt omnes huius Epistolæ propositiones, vt parum referat, quam quo loco colloces. Est enim hoc Dialecticorum & Rhetorum præceptum, vt quemadmodum cum propositiones aliæ ab alijs dependent, illæ priorem in tractatione locum occupent, quæ natura priores sunt: Ita cum eius sint naturæ, vt à se inuicem non dependeant, libera sit collocatio, nisi quod in principio & fine eas collocare consueuerunt, quæ alias pondere superant, quemadmodum hic factum esse videmus. Vt enim primam fecit de ordinandis

ordinandis ministris: Ita postremam de vitandis hæreticis. Porrò in tractatione singulorum capitum hunc seruabo ordinem. Primum summam capitis monstrabo. Deinde ordinem capitis ostendam. Tertio loco exegesin vna cum obseruatione dogmatum seu locorum communium adijciam, vt vsus doctrinæ conspiciatur.

CAPVT I.

Summa Primi Capitis.

Episcopus oppidatim verbi ministros inculpatæ vitæ & sanæ doctrinæ ordinet, quo possit ora obstruere seductoribus, & increpet durius peruerse docentes, vt tandem sani euadant & resipiscant.

Ordo Primi Capitis.

Post epigrapham cui, adiuncta est imprecatio seu salutatio, mox exponit cur Titum in Creta reliquerit, nimirum vt ordinaret oppidatim Presbyteros, id quod primam propositionem esse diximus. Deinde monet, quales velit Presbyteros, cum in vita domi & foris, id quod per enumerationem attributorum exponit tum in doctrina, nimirum vt possint exhortari per sanam doctrinam & contradicentes conuincere. Huc addit argumentum ex contrario, seu antithesin facit de malis doctoribus, referens quantum damnum faciant in Ecclesia, quorum vt ostendat vanitatem, citat Epimenidis versum, quo tota Cretensium turba arguitur vanitatis. Hinc dilabitur ad secundam propositionem de redarguendis talibus seductoribus, vt non pereant, sed vt resipiscant, non amplius attendentes Iudaicis fabulis de escis & externis, vt videtur, purgationibus, quas fabulas omnes vna de libertate Euangelica sententia iugulat, inquiens: Omnia munda mundis &c. Verum quia gloriabantur seductores illi de noticia Dei, & sapientiæ quadam opinione tumebant, per anthypophoram eos factis Deum, de quo vane gloriabantur, negare asserit.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora æterna, manifestauit autem temporibus suis verbum suum per prædicationem, quæ credita est mihi, secundum iniunctionem saluatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem.

Epigraphæ Paulinæ omnes quidē constant suis, vt ita dicam, essentialibus partibus, primo enim loco suum nomen, deinde eos ad quos scribit, collocat. pleræq; magnificis epithetis ornantur, id quod à Paulo factum est, non vt prophanus Porphyrius sensit, ambitione quadam, sed ob tres caussas, quarum Prima & præcipua fuit, vt hac ratione suæ doctrinæ autoritatem conciliaret contra Pseudoapostolos, qui autoritatem Pauli ideo obscurare conabantur, vt Iudaicis fabulis locum facerent, quas Paulus tanquam pestes nocentissimas sanę doctrinę ab Euangelio remotas esse voluit. Altera caussa, vt hoc modo confiteri se Christum, quem fere totus mundus tum persequebatur, palam faceret, contemtis omnibus omnium hominum sannis & minis. Tertia, vt suo exēplo eos, ad quos scriberet, ad confessionem prouocaret. Constantis enim & fortis tum animi fuit, audere in tanta persecutione Christum confiteri. Hoc sit dictū de epigraphis Paulinis in genere. Nunc ad præsentis Epistolæ epigrapham descendam, in qua primum pro cōsuetudine ponit suum nomē propriū. Deinde titulum, quem habet communem cum omnibus fidelibus, dum se seruum Dei fatetur, collocat. Postca suæ functionis peculiaris, hoc est, Apostolatus mentionem facit. Vt autem

ostendat qualénam sit Apostolicum munus, addit quod sit de fide electorum Dei. Secun-
dum fidem inquit, id est, ad fidem scilicet prædicandam, qua electi Dei saluantur, id est, de
fide qua omnibus seculis pij saluantur, quam fidem dicit consistere in noticia veræ pieta-
tis, & spe vitæ æternæ. Hoc autem ne quis nouum diceret, asserit ita quidē Deum promi-
sisse ante secula æterna, id est, iam inde vsq; ab initio conditi orbis, (æterna dixit Augusti-
nus, quæ ante se non habent vllum tempus.) Nunc vero tempore cōstituto, tandem mun-
do reuelatum esse per Euangelium, cuius præconē se esse constitutum, ad iussum saluato-
ris Dei, affirmat. Hic est sensus epigraphæ, in qua hęc sunt obseruāda. Primum, exemplum
Pauli confitentis se seruum & cultorem Dei, quæ res nos commonefaciet non solum no-
stræ confesſionis, verumetiam cultus, quem nostro Domino secundū verbum debemus.
Secundo, à Paulo discant Episcopi & ministri verbi adeoq; omnes, diligentiā præstare in
officio sibi demandato. Tertio, vt Apostolorum fuit fidem electorum Dei docere: Ita sciant
ministri verbi hunc sui muneris scopum esse, vt eandem electorum fidem doceāt. Contra
quod factitant Romanenses porci, hoc est, serui Diaboli, qui sana fidei doctrina suppressa,
ventris sui & glorię caussa, pręstigias infinitas ad decipiēdos homines cōmēti sunt. Quar-
to, confutatur hic dogma illorum, qui docuerunt Gentes lege naturæ, Iudæos lege Mosai-
ca, Christianos lege Euangelica saluari. Nam Paulus fidem electorum nominans, signi-
ficat vnam esse electorum fidē quæ ducit electos, id est, credentes ad Christum, viam vni-
cam salutis. Quinto, docetur hic in quibus consistat vera fides, nimirum in veræ pietatis
noticia & spe vitæ æternæ. Vnde etiam commendatur nobis studium discendi verbum,
sine quo ad illam notitiam nemini venire contingit. Sexto, scopus fidei, & pietatis verę o-
stenditur esse vita æterna, in qua recuperata perfecte imagine Dei, æternum beati Deum
glorificabimus. Septimo, cum dicit Deum esse ἀψευδῆ, vult vt firmiter ipsius verbo fida-
mus, nihil morantes quicquid rerum externa facies polliceatur. Octauo, cum ad iussum
saluatoris Dei se Apostolum factum meminit, suo exemplo docet, vt nullus in Ecclesiam
sine vocatione irrumpat. PORRO Titium filium vocat, vel ex consuetudine, qua grandio-
res natu, iuniores filios nominānt, vel ex affectu mere paterno, vel quia per doctrinā Pauli
cōuersus, fide factus est Titus nouus homo, atq; ideo addit, iuxta communem fidem, qua
scilicet omnes credētes ex æquo nascuntur filij Dei. Hic obserua qualis affectus debeat es-
se doctoris erga suum discipulū, Episcopi erga inferioris gradus symmystas, ministri ver-
bi erga auditores, atque adeo superioris omnis erga inferiorem. Communis fides admo-
neat nos mutuæ dilectionis. Communis enim fides nō solum facit nobis multa commu-
nia, verum etiam efficit, vt omnes vnus simus in Christo Iesu, ad Galat. 3.

Gratia, & misericordia & pax à Deo
patre & Domino Christo Iesu, saluatore no-
stro.

Salutandi formam sumit Paulus à
fructu Euangelij, vt hoc modo eos, ad
quos scribit, excitet ad amorem Euan-
gelij, proposito tanto bonorū thesau-
ro, à quo sunt exclusi omnes, quotquot Euangelio nō credunt. Salutationes Paulinæ, con-
tinentes Euangelij prædicati fructum, admonent eos, ad quos scribitur, fidei, sine qua o-
ciosæ manent adeo dulces ac salutares salutationes. GRATIA in scriptura significat pro-
prie gratuitam beneuolentiam Dei seu caritatē seu fauorem, quo Deus nos complectitur
in filio. Deinde per metonymiam, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolē-
tia donat, gratia dicitur, vt est gratuita remissio peccatorū, donatio Spiritus sancti, & vir-
tutes donatæ, quæcunq; tandē illæ sunt. MISERICORDIAE nomen magis exprimit affe-
ctum Dei erga nos, & multarum rerum nos admonet. Quoties itaq; in scriptura fit mētio
misericordiæ Dei, erga genus humanū, hæc nobis in mentē veniant. Primum, obiectum
misericordię, quod est miseria generis humani, qua totum genus humanum in se perditū
& deploratum est. Secundum, huius miseriæ caussa, quæ est peccatum, res omnium tristi-
sima & fœdissima. Tertium, φιλανθρωπία Dei, erga genus humanum, quod Deus non abie-
cerit prorsus hominem propter tantam turpitudinem & fœditatem. Quartum, ἀντίλυτρον,
quod est victima filij, peracta ad liberandum nos ab illo ingenti malo, & ad tollendum
iram & damnationem cōmeritam ob peccatum. Quintum, pœnitētia & fides, sine quibus
illius ineffabilis precii, victimæ filij, non reddimur participes. Sextum, ad quos se extēdat
illa misericordia. misericordia, inquit beata illa virgo, in progeniem progenierū, timenti-
bus eum, Septimum, perpetua gratitudo cordis erga Deum, pro tam immensa bonitate,
quod noluerit nos in æternum damnari, sed eum, qui non nouit peccatū, fecerit pro nobis
peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso, 2. Corinth. decimo. PAX theologica est mu-
tuus consensus Dei remittentis peccata, acceptantisque nos propter filium, & fidei, acci-

pientis remiſsionē peccatorum, ſtatuentisq; quod Deus non velit damnare nos, ſed propter Chriſtum mediatorē vnicū recipere. Hinc placata & tranquilla conſcientia redditur, dum in hac pace conquieſcit mens. Vnde nomē pacis ſæpe per Metonymiā pro tranquillitate conſcientiæ ponitur. Porrò hic regula obſeruanda eſt, quod eorum quæ natura ſeu certo quodam vinculo coniuncta ſunt, cum vnum dicitur, cætera intelligātur, vnde fit, vt quodlibet horum trium vocabulorū ſine alijs poſitum tantundē valeat, ac ſi omnia ponerentur. Sunt enim Gratia, Miſericordia & Pax ita natura coniuncta, vt vno poſito, cætera excludi non poſsint. Cum addit, A Deo patre, amplificat ſalutationem à cauſſa efficiente, ſeu ab autore eorum bonorum, quæ offert Euangelium Chriſti: vnde obſeruādum, quod pij odio mundi, tyrannide Diaboli, & importunitate hoſtiū preſsi, hinc ſe conſolentur, & opponant odio mundi gratiam Dei: Tyrannidi Diaboli, miſericordiā patris cœleſtis: Importunitati hoſtium momentaneæ, æternā pacem, quam donat rex pacis Dominus noſter Ieſus Chriſtus in ſe credentibus. Deinde & hoc obſeruandum eſt, quod eorundē bonorū autorē & patrem & filium agnoſcat ſcriptura. Nam vt pater miſericordia ſua, & inenarrabili φιλανθρωπίᾳ, filio vnigenito in ἀντίλυτρον pro nobis dato, nos redemit: Ita filius obœdientia & ſanguinis effuſione idem pręſtitit, à quo nō excluditur Spiritus ſanctus, qui nos vngit & ſanctificat, vt tantorum bonorū capaces eſſe poſsimus. Eſt præterea & hoc obſeruādum, quod Paulus vt plurimū, quoties incidit in ſaluatoris mentionem, ſoleat cōiungere has quatuor voces, Dominus noſter Ieſus Chriſtus, idq; facit Paulus non ſine magno conſilio, nimirū vt myſteriū ſalutis noſtræ his paucis voculis complectatur. Prima enim vox Dominus, admonet pios potentiæ, victorię & dominij Chriſti Domini. Secunda vox Noſter, ſubiectionem & fidē requirit. ſi enim noſter eſt, ſerui ipſius ſumus. Quare & debitus illi cultus à nobis præſtandus eſt. Si noſter, nobis in ſalutem datus, profecto nos in ipſum credere oportet. Tertia vox Ieſus, de perſona & officio Chriſti concionatur, nimirū quod ſit θεάνθρωπος & ſaluator. Vnde rurſus monemur cum miſeriæ noſtræ, in qua ſine ipſo hæremus, tum fidei, qua in miſeria per ipſum liberamur. Quarta vox eſt Chriſtus modum liberationis per ipſum docet, nempe per regnum & ſacerdotium ipſius.

Huius rei gratia reliqui te in Creta. Abſoluta epigrapha & ſalutatione, ſequitur expoſitio, in qua primum proponit, de recte conſtituendis, quæ à Paulo propter ſubitum abitum omiſſa erant, & de ordinandis oppidatim Epiſcopis, quemadmodū ſupra in tractationis Methodo monuimus. Eſt autem obſeruandum hic primum, quod Paulus non velit ἀναρχίαν in Eccleſia, ſed quo omnia fiant ordine & decenter, vult aliquē vita & doctrina conſpicuū præeſſe miniſtris ordinandis, & recte diſponēdis omnibus in Eccleſia, qui caueat ne quid hæreſiū oriatur. Breuiter, qui vt omnia rite agantur ſtudeat. Neq; tamen hinc ſtabilitur primatus Papæ, neq; tyrannica papalium Epiſcoporum αὐτονομία, & iuriſdictio, quam ſibi vendicant. Hi enim non Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruiunt, ſed in hoc totis viribus incumbunt, vt diuina bonitate lucem Euangelij accenſam, flumine ſanguinis piorum extinguant. Tametſi longe ſua opinione fruſtrantur. Sanguis enim martyrum velut optimum oleum eſt. Nam is facit, vt lux Euangelij accenſa magis ardeat.

Vt ea quæ deſiderantur, corrigas. Id eſt, vt quæ deſiderantur in Eccleſiaſtica ordinatione, recte diſponas. Nam Paulus iacto fundamento, vt videtur, alio ſe contulit, vt qui fuerit non vnius nationis, ſed gentium Apoſtolus & doctor, relicto interim apud Cretēſes Tito, qui ea quę ipſe breui tempore non abſoluerat, diſponeret. Obſerua officium Epiſcopi in genere eſſe, omnia recte diſponere in Eccleſia.

Et conſtituas oppidatim Presbyteros. Pars præcipua muneris Epiſcopalis eſt, ordinare idoneos miniſtros verbi, ſine quibus Eccleſia Dei nec ædificari nec conſeruari poteſt. Fides enim ex auditu eſt, auditus per verbum Dei, verbum Dei per Presbyteros ſonat. Vnde Paulus miniſtros verbi œconomos myſteriorum Dei appellat 1. Corinth. 4. Myſteriū enim ſalutis maneret prorſus incognitum, niſi per miniſterium verbi reuelaretur. Vnde æſtimandum eſt, quanti oporteat nos facere miniſterium & eos, qui in ſcholis & templis pure docent. Porrò Preſbyteri nomen apud græcos nunc ætatis, nunc dignitatis & honoris appellatio eſt. Quemadmodum enim Latini ſeniores non tam eos, qui ætate præcedunt, quam qui honore & dignitate antecellunt, nominant: ita græci Presbyteros per metonymiam nominare conſueuerunt eos, qui dignitatis gradu alios anteirent.

Quemad-

Quemadmodum ego tibi ordinaui. Id est, eo modo, quem tibi præscripsi. Hoc est, per impositionem manuum Presbyterij & orationem, explorata prius vita & doctrina eius, qui in Presbyterum expetitur.

Siquis sit inculpatus. Per enumerationem exponit, quales velit ordinari Presbyteros. Inculpatus, id est, talis, qui non commiserat crimen, ob quod in ius iuste vocetur. Nam ἐγκαλεῖν significat in ius vocare, vnde ἀνέγκλητος, id est, crimine vacans, ob quod in ius possit vocari. Nam cum turpe sit doctori, cum culpa redarguit ipsum, non potest alios scelerum arguere, qui ipse sceleratus & criminosus est, vt interim taceam, auditores plerunque Presbyterorum scelera imitari.

Vnius vxoris maritus. Non dicit si quis fuerit vnius vxoris maritus, sed si sit talis, siue primam siue secundam &c. nunc habeat. Hic destruitur dogma Papisticum & doctrina dæmoniorum de cœlibatu sacerdotũ. Spiritus sanctus vult Presbyterum ordinari vnius vxoris maritum. Tyrannis vero Romanensium omni suppliciorũ genere eos sacerdotes mulctandos & puniendos iudicat, qui sanctum & honorabile inter omnes matrimonium præferunt sodomiticis, & nefandis libidinibus. Quidnam obsecro clarius esse symbolũ potest doctrinæ Demoniorum? Hinc discant pij ministri pluris facere Spiritus sancti mandatum, quam Satanæ astutissimum inuentum, per quod (proh dolor) infinitas animas ad tartara, pertraxerat hactenus. Nec nouum commentum Papistarum potest illudere hunc locum, dum interpretantur Presbyterium maritum vnius vxoris, hoc est, vnius Ecclesiæ. Nam hoc cauillum confutat quod sequitur.

Liberos habens fideles. Non enim leue argumentum est, cum innocentiæ parentum, tum legitimæ œconomicæ administrationis honestas & innocentia liberorum. Nam multũ refert quomodo quis sit educatus, quemadmodum Plato & Plutarchus prolixe docent. Hinc est quod parentes non careant culpa, si pueri adulti & male educati delinquant. Heli, quia ventris ingluuiem & fornicationem in filijs non corripuerat, & suam & illorum salutem perdidit. Plato duabus de causis homines fieri malos iudicauit. Primum, vitia parentum in natos transfundi dicit. Deinde, educatione mala eadem vitia augeri firmariq; existimat, quæ quidem emendari ac corrigi posse honesta educatione arbitratus est, adeo vt diceret, caput rectæ institutionis esse rectam educationem. Obseruãdum ergo hic Primum est, parentibus nõ iniuste imputari filiorum scelera, si eos non recte in pietate & correctione Domini instituant. Deinde, quod cum pietatis & honestatis domesticæ, tum impietatis & malæ consuetudinis parentum, argumentum sit vita liberorũ. Verum si parentes in hac re suo fuerint functi officio, non sunt culpandi quidem illi, sed filij illorum grauius supplicium cum Deo, tum hominibus luent. Pręterea, monentur hic pueri pietatis & honestatis, vt parentum suorum decus sua innocentia adaugeant.

Non in accusatione luxuriæ. Id est, nõ sint criminosi aut infames ob lasciuiam, quales filij Heli fuerunt.

Aut inobsequentes. Id est, qui iussui aut imperio superiorum nolunt subijci, id quod euenire solet ex blanda patrum indulgentia. Ambrosius rectissime vertit inobsequentes.

Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem. Breuiter monuit qualésnam velit Presbyteros eligi, nunc idem confirmat ab adiunctorum enumeratione, quę necessario requirũtur in Episcopo, & primo loco à quibus vicijs debeat esse immunis Episcopus. Deinde recitat virtutes, cũ quibus Episcopalis functio ornatur, tum quæ sunt proprie Episcopi, nimirum vt ad exhortandum & conuincendũ aduersarios idoneus sit. Primum ergo vult Episcopum inculpatũ esse, & rationem reddit, quia est dispensator seu œconomus in domo Dei, quæ est Ecclesia. Hic titulus Primum admonet Episcopũ, quam latè ipsius officium pateat, nimirũ vt solummodo ea promat, quæ sunt sui Domini. Nõ est enim

enim dispensator humanarum traditionum, sed mysteriorum Dei, 1. Corinth. 4. Secundo, monet auditores quo in loco debeant habere ministros verbi, nimirum vt agnoscant eos ministros Christi, & œconomos Dei. Tertio, hinc lucet, non esse œconomos Dei, Papistas & alios hæreticos, qui non quæ Dei, sed quæ Satanæ sunt, promunt.

Non præfractum. Alij hic proteruum, alij superbum, alij præfractum, nonnulli contumacem vertunt, quorum nullo proprie redditur græca vox, nec tamē ideo culpandi sunt interpretes, quorum hic mos est in transferendis græcis, vt cum propria quæ respōdent græcis, desunt, vtátur nunc generibus pro speciebus, nunc specieb9 pro generib9, nunc translatis, interdum vicinis, quemadmodum hoc loco factum est. Nam omnis qui est αὐθάδης, est superbus, est proteruus, est præfractus, est contumax. Græca autem vox αὐθάδης, composita est ab αὐτὸς, id est, ipse, & ἁδεῖν, placere, vt αὐθάδης sit, quem nostra vernacula lingua vocamus, dynkelgod vel selffgod, cui nihil placet nisi quod ipse fecerit, quique sibi suisq; consilijs tantum tribuit, vt alios eorumq; cōsilia superbe & contumaciter cōtemnat, quo vicio nullum esse potest nocentius in Episcopo. Huius vicij caussa est persuasio quædā sapientiæ & prudentiæ. adiuncta sunt, superbia, proteruitas, præfractus animus, contumacia. Effecta, aliorum consilia contemnere, suas opiniones mordicus tueri, vnde facilimus prolapsus est in hæreses: ex quo facile intelligitur, quam debeat hoc vicium alienū esse ab Episcopo, qui non solum benigne alios erudire, verum etiam plerunque amice & attente aliena consilia audire, eaque in multis sequi debeat.

Non iracundum. Iratum fuisse legimus Mosen ob vitulum aureum, quem fuderant Israëlitæ, cum is in monte cum Domino esset. Fremuisse spiritu legimus ipsum Dominū. Prophetas sæpe motos ob populi cæcitatē & scelera. Rursus legimus Dominum prohibuisse iram. Verum has antilogias dissoluet causarum diuersitas, alia enim est ira, cuius caussa est zelus Dei & iusticiæ, alia quam caro & peccatum operantur. Illa probanda, hæc damnāda est. Ab hac generatur, quam hic vult Paulus alienam esse ab Episcopo, iracundia, quæ iracundia duo mala, vt alia taceam, habet sibi adiuncta. Primum, iracundus non potest mansuete, blande, benigne & comiter agere cum imbecillioribus, id quod Episcopo inprimis faciendum est, alioqui infirmos nō vt medicus sanat, sed vt carnifex cruciat. Deinde, quis est qui non ab iracundis tanquam à rabiosis canibus aufugit, tantum abest vt quisquam vel amet talem, vel aliquid in rebus afflictis consilij ab ipso expetat.

Non vinosum. Quantum sit ebrietatis malum notius est, quam vt de eo aliquid afferam? Nam præter id quod grauissime Deū offendat ebrietas, impedit omnes actiones corporis & animi, quas vel pietas vel functio requirit. Mentē enim mouet de suo statu, corpus eneruat, accendit flammas libidinum & affectuum, vnde plurima mala oriuntur, vt proditiones, adulteria, stupra, homicidia, & quid non scelerum vesana ebrietas secum trahit? Lex æterna (inquit Augustinus) ebrietatem condemnat, quia cibum & potum ad ordinem naturalem, non nisi gratia conseruandæ salutis admittit.

Non percussorem. Gladio spiritus vtetur Episcopus, nō pugnis aut fustibus, minas iræ Dei proponet inobœdiētibus, carceres & alia tormenti genera, quibus flagitiosi puniri solēt, relinquat magistratui ciuili. Puto etiam hic prohiberi verbera linguæ amarulentioris.

Non turpis lucri cupidum. Hoc vicium est, quod non solum arguit insignem diffidentiam de promissionibus Dei, qui se pro nobis solicitum esse affirmat, verum etiam in ministris verbi, cum sit hoc vicium, præbet infirmis & extraneis ansam scandali, imo vt verbum Dei male audiat, facit. Quare deceret vt potius tenuiori cum victu tum vestitu essent cōtenti, quam vt sinerent religionem isto nomine periclitari.

Sed hospitalem. Græca vox φιλόξενον significat amantem hospitum & benignum erga hospites peregrinos. Cuius benignitatis forma quædam est amāter hospitio excipere, præsertim

ſertim domeſticos fidei tenuiores. Hæc virtus magnum fructum affert ad ædificationem Eccleſiæ. Non enim ſolum tenuiores refocillantur hoc modo, verum etiam alij humanitate illa inuitantur ad ſimilem præſtandam egenis beneuolentiam.

Benignum. In græco eſt φιλάγαθον, id eſt, amantem bonos, vult enim vt Epiſcopus benigne complectatur eos, qui pie, honeſte, & ſancte viuunt, vt ipſius benignitate incitentur ad acrius optimarum rerum ſtudium.

Sobrium. Hic rurſus Latinus pro ſpecie genus collocauit. Σώφρων enim iuxta etymon eum ſignificat, qui in omnibus rebus agendis ſeruat prudentiã, videlicet cũ mens nullis cupiditatibus aut affectibus (qui vt Plato inquit, in rebus agendis ſolent eſſe amentes conſiliarij) ebria, manet immota. Vnde idem Philoſophus hanc virtutem politicã appellat. Nam qui in republica viuit ſine moderatione affectuum, cum ſibi, tum alijs nõ raro eſt exitio. Quare cum Epiſcopus præcipue illorum ſaluti conſulere debeat, quorum eſt Epiſcopus, non poteſt hac virtute carere ſine magno Eccleſiæ malo. Duplici enim nomine Epiſcopo vtilis eſt, cum quia illum ipſum in officio continet, ne potius ſuadentibus illis amentibus cõſiliarijs, hoc eſt, affectibus, quam verbo Dei quicquam agat in Eccleſia, tum exemplum prodeſt, cum alij mentem componunt ad exemplum Epiſcopi, videntes quantum ſit ornamentum viri mentis ſobrietas.

Iuſtum. Scilicet cum nemini iniuriam inferendo, tum nullius perſonam præferendo vel habendo acceptiorem ex priuato affectu.

Pium. In cultu Dei & pietate debet eſſe aſsiduus. ὅσιος enim dicitur quaſi ἄσιος, id eſt, pius religionis cultor. Quis enim ab eo pietatem diſcere poteſt, qui ea, quæ docet, vita & moribus non exprimit?

Continentem. Oportet Epiſcopum eſſe talem, qui non ſolum in victu ſit parcior, ſed qui linguæ, manibus, oculis, affectibus imperare poteſt. Sic enim hic temperantẽ exponit Athanaſius, vim græcæ vocis exprimens. HACTENVS oſtendit Paulus qualem deceat eſſe Epiſcopum in vita & moribus, nunc exponit qualem deceat eundem eſſe in doctrina.

Tenacem fidelis ſermonis ſecundum doctrinam. Hæc vocabula penitius introſpecta multa continent. Vult Epiſcopum eſſe tenacem fidelis ſermonis, id eſt, verbi ore Dei prolati, quod verbum fidele vocat, propter eius veritatem & certitudinem. Vnde primum obſeruandũ eſt, quod tametſi diuina ſcriptura venas habeat inexhauſtas: Tamen oporteat Presbyterum ſeu paſtorem eſſe in ſacra ſcriptura & doctrina inſtructũ, adeo vt ei ita firmiter inhæreat, vt nullo modo inde auelli ſe patiatur. Secundo, requiritur ſeria confeſsio doctrinæ, vt nullis rebus abſterreatur, quin palam coram omnibus eam quam corde tenet, voce & vita confiteatur. Cum addit, ſecundum doctrinam, vult vt doceat auditores, ac illis prodeſſe ſtudeat. Huc enim pertinet officium Epiſcopi, vt ſanam doctrinã, quæ prodeſt ad ædificationem doceat, nõ vt inanibus ſpeculationibus incumbens proferat tandem abſtruſa quædam, quæ nullum vſum habent in exercitio pietatis. Hinc diſcãt miniſtri verbi, ſui eſſe muneris profectum Eccleſiæ ſibi commiſſæ quærere, & non ocium aut voluptates ſectari. Perſtringuntur præterea purpurati illi Epiſcopi, quorum alij non didicerunt doctrinam cœleſtem, alij didicerunt quidẽ, ſed docẽdi munus commiſerunt laruatis quibuſdam Papæ morionibus, hoc eſt, monachis.

Vt poſsit & exhortari per doctrinam ſanam, & contradicentes conuincere. Poſtquam recte docuit Epiſcopus, opus habet duabus rebus, nimirum exhortatione, vt quod didicerunt auditores, vita exprimant, ne fruſtra docuiſſe videatur, & confutatione, vt cõtradicentes, id eſt, aduerſarios doctrinæ conuincat, ne videlicet quod ipſe recte docuit, aduerſarij vel deprauent,

prauent, vel prorſus ſophiſtica deſtruant. Vt enim boni paſtoris eſt nõ ſolum oues paſcere, verum etiam lupos arcere: Ita Epiſcopus doctrina ſana paſcat Eccleſiã, & hæreticos eadem conuincat. Vocat autem doctrinam ſanam, vel per metonymiam, quia liberat animum ab erroribus & morbis, videlicet afferentibus mortem æternam, vel ſanam per metalepſin vocat puram, nullis humanis doctrinis aut traditionibus Iudaicis inquinatam & corruptam.

Sunt enim multi immorigeri.

10 Antitheſi ſeu argumento à contrario declarat, quantum referat Præsbyteros, vita ac doctrina eſſe ſinceros.

Vaniloqui.

Vaniloqui ſunt, qui de rebus nihili curioſius diſputant, quique ea ſcrutantur & proponunt auditoribus, quæ neque ad pietatem alendam, neque ad mores formandos faciunt. Hinc diſcant miniſtri verbi, omnia quæ docent, ita temperare, vt pietati & honeſtis moribus ſeruiant ad ædificationem. Diſcant etiam muliebrem garrulitatem in concionibus fugere, inutiles excurſus, & ſeſquipedalia verba minus ſectari. Simplex eſt enim veritatis oratio, vt inquit Euripides.

20 Mentium ſeductores, maxime ij, qui ſunt ex circumciſione.

Prauæ doctrinæ fructum potiſsimum expreſsit hac voce. Mens enim ſeducta à veræ pietatis doctrina, mox ruit in ſuperſtitionem, vnde præcipitatur in exitium. Monentur itaque hic miniſtri verbi, ne ferant tales deceptores, neue conniueant cum illis in animarum perniciem, pro quibus mortuus eſt Chriſtus.

Quibus oportet ora obſtruere.

Id eſt, verbo Domini eos erroris cõuincere, & argutias illorum damnare.

30 Qui totas domus euertunt.

Vt excitet paſtores ad vigilantiam & diligentiam in arcendis lupis, proponit periculum. Multum eſſet, ſi de bonis ageretur & cõmodis præſentis vitæ, ſed nunc agitur de æternis bonis, quibus ſpoliant ſeductores eos, quos ſeducunt in errores. Hic admoneantur miniſtri, quod grauiſsime peccent, ſi aliena negotia ſectantes ſinant huiuſmodi ſeductores praua doctrina Eccleſiam Chriſti deuaſtare.

Quæ non oportet docentes.

Id eſt, prophana & impia, nihil ad ædificationem facientia. Hic rurſus admoneantur fidelitatis præſtandæ in docendo, ne argutias inutiles ſectentur, aut tradi-40 tiones hominum, relicto verbo Dei.

Turpis lucri gratia.

Hæc eſt Diaboli techna, vt lucro propoſito ſuos ſeruos, hoc eſt, hæreticos, ad ſtrenue faciendum officium excitet. Solet enim talibus machinis vti Diabolus ad euertendam domum Dei. Ambroſius dicit eos duplex lucrum quæſiuiſſe, pecunias nimirum à Iudæis (Pauli doctrinam funditus euerſam volentibus) & præputium. His ſimiles noſtra ætate ſunt omnium Monachorum ſectæ, quæ tametſi à ſe inuicem maxime diſſentiant, tamen in hoc conueniunt omnes, quod lucrum & honores quærant. Verum prius miniſter ſciat nullum eſſe præclarius lucrum, quam pietatem, piaque doctrina plurimas 50 animas Chriſto lucrificare.

Dixit quidam ex ipſis proprius ipſorum Propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri, teſtimonium hoc verum eſt.

Verſus Epimenidis heroicus eſt, quem in hunc modum licet reddere mutato numero: *Cres ſemper piger eſt venter, mala beſtia, mendax.* In hoc verſu tribuit Cretenſibus, vanitatem, ſtupiditatem, ignauum ocium & gulã, à quibus vicijs miniſtros verbi omnino abſtinere neceſſe eſt, ſi modo quicquam à ſe recte geri velint. Obſeruãdum hic primum, taxandã eſſe illorum peruerſam opinionẽ, qui putant nefas eſſe ſententias ex prophanis ſcriptoribus

afferre in explicatione ſacrorum dogmatum. Deinde admonemur de vero vſu Ethnicorum ſcriptorum, nimirum vt ſeruiant ſacræ ſcripturæ, tãquam ancilla ſuæ reginæ. Quemadmodum enim Aegyptiaca ſpolia tabernaculo Dei ornando ſeruierunt: Ita artes & recta Philoſophorum dicta ſeruire debent Eccleſiæ Chriſti. Seruire, inquam, ne quis Philoſophorum ſententias abhorrentes à pietate adducat ad euertendam ſanam doctrinam. Ariſtoteles, qui mundum æternum fuiſſe diſputat, cedat Moſi monſtranti opificem creationis, modum & ordinem. Idem iudicium ſit de alijs. Sed de hac re dixi copioſe in enarratione Epiſtolæ ad Coloſſenſes cap. 2.

Propter quam cauſam argue ipſos ſeuere.

Secunda propoſitio eſt, primũ obſeruandum, quod pius miniſter non ſolum debeat recta docere, ſed arguere peruerſa docentes. Secundo confutantur hic, qui tantum volunt recta doceri, ſine taxatione hæreticorum. Hoc enim vt fiat vtile eſt, ad faciendam fidem ſanæ doctrinæ. Deinde admonentur, qui audiunt ſibi cauendum eſſe, ne errorem tenebris incauti inuoluantur. Modum arguendi addit cum inquit, SEVERE, Græca vox durius & ſeuerius arguendos monet hæreticos, ſed breuius. Non vult Paulus conciones integras conſumi in declamationibus aduerſus hæreticos, ſed breuiter, quaſi abſcindi acutas obiurgationes, vt hæretici contemni videantur, & indigni iudicentur, cum quibus prolixius ſit agendum.

Vt ſint ſani in fide, non attendentes Iudaicis fabulis.

Quo ſpectare debeat Epiſcopi obiurgatio monet, Primum, vt ſint ſani in fide. Deinde, vt fugiat fabulas Iudaicas. Fabulas hic vocat nugas, quas voluerunt Iudæi miſcere cũ puro Euangelio Chriſti. & tametſi ritus illi Iudaici de cibis & purgationibus, ſuo tempore vſq; ad Aduentum Chriſti fuerunt quædam externa pædagogia à Deo præſcripta, tamen poſtquam politia Moſis per Chriſtum ſublata eſt, recte fabuloſum & nugatorium dicitur, quicquid inde affertur ad obſcurandam veritatem Euangelij.

Et mandatis hominum auerſantium veritatem.

Epexegeſis eſt. Nam quid per fabulas intelligat, interpretatur. Hic obſeruandum eſt, quod puritas & ſanitas doctrinæ Chriſtianæ non poteſt ſtare cum traditionibus hominũ. Verum hic rurſus obſeruandum eſt, quod quemadmodũ hic locus damnat traditiones humanas, quibus puritas Euangelij contaminatur: Ita nõ patrocinatur ijs, qui hoc loco vel ſimilibus nixi, oẽs ab Eccleſia ceremonias ſublatas volũt. Nã Paulus hic diſerte ſignificat, quæ mãdata hominũ improbet, nimirũ ea, quę à veritate abducunt, non ea, quæ publici miniſterij cauſſa pie cõſtituta ſunt. Ipſe enim Paulus Corinthijs ſcribens, vult omnia decẽter fieri, id quod nõ poteſt fieri ſine externis ritibus. Iudæi aũt & Papiſtæ volebant traditiones ſuas cultũ Dei eſſe, id quod Paulus & verbũ Dei improbat. Nam verum cultus Dei eſt opus à Deo mãdatum, factum ex fide, in gloriam Dei principaliter. Quod autẽ debeat eſſe opus à Deo mandatum, ex eo manifeſtum eſt, quod dominus ſua voce pronunciet, fruſtra ſe coli mandatis hominũ. Deinde quod debeat ex fide fieri, conuincit illa Apoſtoli ſententia: Quicquid nõ fit ex fide, eſt peccatũ. Item, Impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. Finis cõprobatur Chriſti teſtimonio dicentis, Matth. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt glorificetur pater veſter cœleſtis. Eſa. 43. Omnis qui inuocat nomen meum, in gloriã meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Traditiones igitur humanę, cum nec verbum Dei habent, nec ex fide manant, nec in celebrationem nominis Dei fiunt principaliter, ſed vt inde conſequantur Pſeudochriſtiani iuſticiã, beneficijs Chriſti, id eſt, paſsione & morte adeoq; ſacerdotio & regno Chriſti ſpretis, quomodo cultus eſſe poterunt? vide Philippũ in loco de ceremonijs.

Omnia quidem munda mundis, ſed pollutis & infidelibus nihil eſt mundum.

Hac ſententia iugulat traditiones humanas de cibis & alijs rebus externis, aſſerens in his Chriſtianam libertatem. Significat enim non ſolum hac ſententia ſublatum eſſe diſcrimen ciborum quod erat in veteri teſtamẽto, verum etiã, quod Chriſtiani huiuſmodi obſeruationibus, ſiue veteribus, ſiue nouis, nõ debeant grauari. Hic primum obſeruandũ eſt, quod ad fidelẽ miniſtrum verbi pertineat libertatem Chriſtianam tueri, idq; propter has cauſas, quarũ prima eſt, ne laqueus ſeruitutis inijciatur cõſcientijs, quẽadmodũ in Papatu factũ videmus, vbi grauius pecatum putabatur veſci carnibus die veneris, quã vllum præceptũ Dei violare.

Secunda,

Secunda, vt puritas doctrinæ ſanæ his ſordibus nō contaminetur. Tertia, vt his næuis omiſsis, homines ſe exerceant in vera pietate, & operibus à Deo mandatis. Plura de hac re lege in Locis Philippi. Præterea perſtringuntur hic Romanēſes, qui hoc Pauli dictū contemnentes, inuexerunt plures traditiones in Eccleſiam, quam vnquam habuerunt in veteri teſtamento Iudæi. Sed quid dicemus ad ſcripturam, quæ alia animalia immunda, alia munda ꝓnunciat eſſe? Reſpōdeo, Dominus vidit cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Ergo naturas & ſubſtantias rerum ſcriptura nō pronunciat immundas. Quare de vſu ea, quæ de mundis & immundis dicuntur, intelligēda ſunt, vt munda dicuntur, quorū vſus fuit conceſſus, immunda vero, quorum vſus ad tempus erat interdictus. Huc facit Auguſtini ſententia, qui hunc Pauli locū ita explicat, Omnia (inquiens) munda mundis, ſecun-
10 dum naturam, in qua creata ſunt, non tamen omnia ſecundum ſignificationem munda primo populo Iudęorum. Nec nobis omnia vel propter ſalutem corporis, vel propter conſuetudinem humanæ ſocietatis, apta ſunt, ſed cum ſua cuique redduntur, & naturalē ordinem ſeruant, omnia munda ſunt mundis. Immundis autē & infidelibus nihil eſt mundum, hęc Auguſtinus. Porrò, vt mundos Paulus vocat purificatos fide, id eſt, credentes: Ita immūdos appellat omnes, qui adhuc in ſuis peccatis hærent, & viuunt impie, ſine vera fide in Chriſtum. Hic obſeruandum, quod quemadmodum vſus rerū pijs & fidelibus cōceſſus eſt, & purus: Ita impijs immunda ſunt omnia, nō quidem natura (vt dictum eſt) ſed attactu & vſu impurorum, qui creaturas Dei bonas contaminant. Patet etiam hinc, quan-
20 ta iniuria fiat creaturis Dei ab omnibus hoſtibus fidei in mūdo. Illæ creatæ ſunt, vt ſeruiāt pijs in gloriam Dei, iam rapiuntur ab impijs, vt ipſorum gulæ & luxui ſeruiant.

Sed inquinata eſt eorum mens & conſcientia.

Cauſſam cur immundos infideles pronunciat, addit. Mens quidem inquinata eſt errore, dum fide vacui nō intelligunt quis ſit verus cultus Dei, putantes cultum Dei conſiſtere in externis ritibus & ceremonijs. Cōſcientia verò inquinata eſt iudicio falſo, dū videlicet ſe vel alios damnant, aut excuſant ſeu iuſtificant propter vſum rerum, nō intelligentes Chriſtianam libertatē, ſed κακοζηλίᾳ quadam Moſaica inuehentes delectum ciborum, & alia, à quibus Chriſtiani
30 ſunt liberi, Coloſſ. 2. Obſeruandum itaque hoc loco eſt, quod nihil ſit purum homini, niſi mens & conſcientia prius ſint puræ, quantumuis ſplendeant externa opera.

Deum confitentur ſe ſcire, ſed factis negant, cum ſint abominabiles, & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

Antypophora eſt, per quam à poſteriori ſeu à fructu, qualesnam ſint illi glorioſuli, oſtendit, & eſt firma demonſtratio in theologia. Quorumcūque opera ſunt impia & ſacrilega, illi quoque ſunt impij & ſacrilegi, Deum ignorantes. Sed opera ſeductorum iſtorum, qui volūt Chriſtianam libertatem traditionibus hominū conſpurcare & infringere, ſunt impia & ſacrilega. Ergo illi quoq; ſunt impij & ſacrilegi,
40 quantumuis magno ſpiritu gloriātur ſe Deum ſcire, eumq; colere. Minor enumeratione probatur, ſunt enim inquit, abominabiles, inobœdientes, & ad omne opus bonū reprobi. Abominabiles quidē, quia Deus eos abominatur tanquam prophanos & fœdos. Hoc probatur ſequenti membro, quia ſunt inobœdiētes, vt qui verbo Dei per miniſtros Euangelij prolato non obtemperent. Hoc rurſus probatur tertio membro, quia ad omne opus bonum ſunt reprobi. Hinc primum obſeruandum eſt, quod non ex verbis, non ex multarum rerū ſcientia iudicandū ſit de pietate hominis, ſed ex recta vita & pijs moribus, quæ pietatis, quæ in mente eſt, indicia ſunt, iuxta illud Ioannis: Qui facit iuſticiam iuſtus eſt. Item, Non poteſt arbor bona fructus malos facere. Quemadmodum enim fides ſcaturigo eſt, vnde manat vitæ innocentia & ſtudium pietatis & honeſtatis: Ita infidelitas eſt cameri-
50 na omnium ſcelerum & flagitiorum. Deinde obſeruādum, quo in loco Deus omnes, qui ſuo verbo non credunt, & iuxta illud non viuūt, habeat, nimirum quod eos tāquam prophanos & fœdiſsimos abominetur, donec reſipiſcant, & illorum corda purificentur fide. Non enim vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Tertio, admoneat ſingulos, præſertim miniſtros verbi, hæc grauiſsima Pauli ſententia, fidem, quam verbis docent, vita & moribus exprimere, ne cum his ſeductoribus audiant abominabiles, immorigeri & reprobi, & idem ipſis contingat, quod fabris arcæ Noë, qui cum alijs paraſſent arcam, per quam à diluuio liberati ſunt, ipſi in diluuio ſubmerſi perierunt.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Epiſcopus ea, quæ ſanæ doctrinæ congruant, doceat, ſingulos ſui officij admoneat, nimirum vt ea faciant omnes, quæ ipſorum ætas & conditio poſtulant: ſit ipſe alijs omnibus probatus typus & exemplar, ne aduerſarij habeant, quod reprehendant in doctrina & moribus, præſertim cum ipſa gratia Dei omnes ab impietate ad pietatis ſtudium inuitet.

Ordo ſecundi Capitis.

Poſtquam in primo capite quales Epiſcopos eligi, quoſque reprehendi velit, oſtenderat Paulus: Nunc opportune in hoc capite primum Epiſcopum ſui admonet officij (id quod ſupra tertiam huius Epiſtolæ propoſitionem feci.) Deinde per enumerationem de pia auditorum conuerſatione & vita, quæ decet ſanam doctrinam (quod nobis eſt quarta propoſitio) diſſerit. Mox Epiſcopum iubet vt alios, tanquam omnis probitatis typus, præcedat, (quod ad tertiam propoſitionem retulimus.) His omnibus ſubnectit rationem generalem à cauſſis efficientibus, & finalibus, vbi ſummam Euangelij, & cauſas iuſtificationis miro compendio complectitur. Poſtremo, breui & exhortatoria concluſione caput hoc ſecundum claudit.

EXEGESSIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AT tu loquere, quæ decent ſanam doctrinam.

Tertia propoſitio eſt huius Epiſtolæ, cuius ſenſus hic eſt. Cum ſana doctrina ſit, quæ mentem à morbo, & labe peccati ſanat & liberat, dum promiſsio Dei prædicatur, & acceptatur fide, par eſt, vt ea quoque doceas, quæ decent hanc ſanam doctrinam, eamq; ornant. Decet autem, vt mores & vitam ita forment, qui hanc doctrinam recipiunt, vt non ſolum pietas in mente reſideat, verum etiam in moribus refulgeat. Tu igitur, vt mores & vitam recte inſtituant ſinguli, pro decore ſuæ ætatis, ſexus & officij, exhortando efficito. Hic duo obſerua: Prius, quod non ſatis ſit, ſi Epiſcopus tradat recte iuſtificationis articulum, niſi etiam ſedulus ſit in doctrina morum. Poſterius, quod debeat Epiſcopus pro ſuo iure non obtemperantes ſeuerius caſtigare. Nam ad legitimam morum inſtitutionem pertinet non ſolum doctrina, verum etiam correptio & caſtigatio in ceſſantibus.

Senes vt ſobrij ſint, graues, temperantes, ſani fide, caritate, tolerantia.

Per enumerationem exponit, quid ſana doctrina in ſingulorum morib9 & vita poſtulet: ac primum enumerat virtutes, quæ ſenium pium potiſsimum ornāt, atque eas præcipue commemorat, quarum oppoſitis vicijs, vt plurimū ſenes obnoxij eſſe cōſueuerunt. Inter has primo loco ſobrietatem ponit, quæ ebrietati & temulentiæ turpiſsimo & nō raro in ſenibus vicio opponitur. Vt enim mēte ebrietate ſopita omnia pietatis exercitia, quæ in ſenibus maxime vigere deberent, ſopiātur oportet: Ita ſobrietate vigiliq; mēte, in omnibus rebus honeſtis facilimū curſum eſſe, nemo nō fatebitur. Secundo loco grauitatē ponit, quā Græci σεμνότητα vocāt, nimirum, cum mores ita cōpoſiti ſunt, vt nil cōſpiciatur, niſi quod ſapiat ſeriam quādam ac venerandam grauitatem. Huic virtuti opponitur delira ſenum multorū leuitas, & morum pluſquā iuuenilis incōſtantia. Tertio loco ponit temperantiā, quæ Græcis σωφροσύνη dicitur, de qua vide primū caput. Huic exaduerſo collocantur ſenū difficultas, moroſitas, & illa mentis temulentia, quæ facit vt ſenes repueraſcere, ne dicam ſtulteſcere, videantur. Quarto loco vult, vt ſenes ſint ſani, id eſt, puri & integri in fide erga Deū, caritate erga proximum, & tolerantia, ſine qua nec fides nec caritas ſeruari poſſunt, præſertim cum ſenes multa quotidie videre cogātur, quę offendūt. Hic obſerua quam appoſite tribus membris perfectionem Chriſtianam complexus ſit Paulus. Primū membrum fides, ſub qua cōprehendere oportet eas virtutes, quæ illi natura coniunctæ ſunt, vt ſunt ſpes, dilectio Dei, timor,

mor,inuocatio, atque gratiarum actio, & aliæ quas prima tabula requirit. Secundum membrum est caritas,quæ ad omnia præcepta secundæ tabulæ se extendit.Hæc enim maioribus reuerentiam exhibet,inferioribus parcit,paribus æqua largitur. Breuiter, cuique suum,imo cuique de suo tribuit. Tertium membrum est patiẽtia,cum fidei tum caritatis quędam conseruatrix. Vt enim in patientia sub cruce excutit fidem & caritatem: ita patientia verbo Dei se subijcit,exercet,auget & conseruat vtramque.

Anus similiter vt in statu, qui sanctimoniam deceat,non calumniatrices,non multo vino seruientes, quæ honesta sunt doceant, vt possint instruere adolescentulas,vt maritos suos diligant, vt liberos ament, vt honestæ sint, puræ, domi manentes, bonæ, subiectæ suis viris.

Hoc est,anus seruent decorum sanctum in suis moribus, dictis & factis. Ponit autem primo loco huis decori genus,mox species subijciens. Prima species decori, quod requirit, est veritas, & suauitas linguæ, cui opponitur lingua calumniatrix, de cuius veneno & malo vide copiose Erasmum de lingua. Altera species decori est, sobrietas vitæ.Quid enim turpius esse potest in vetulis,quam ebrietas?Deinde vult eas,quę honesta sunt docere, hoc est,vult eas esse honestatis magistras. An non Paulus Timotheo scribens inquit,Mulieri vt doceat nõ permitto,hic autẽ vt doceant aniculæ iubet?Respõdeo,publice docere mulieribus interdictum est,non autem domi. Porrò,ea quæ sequuntur de mulierum moribus, potius opus diligentia habent vt fiant, quam explicatione vt cognoscantur.

Ne sermo Dei blasphemetur.

Generalis ratio præcedentium officiorum senum,anuum & adolescentularum,& deberet hæc ratio plus mouere homines,quam omnes diuitiæ, & pompæ totius mundi.Nam significat honestate morum ornari verbum Dei, & contrà turpibus moribus fœdari quodammodo,adeoque gloriam Dei, quantum in hominibus est, diminui.

Adolescentes similiter adhortare, vt sint modesti.

Requirit ab adolescentibus σωφροσύνην, quæ in omnibus rebus seruat prudẽtiam, vt iam aliquoties dictum est,sed cur hanc solam requirit?nunquam potest esse sola,habet enim comites omnes virtutes,iustitiam,temperantiam, sobrietatem, veritatem,candorem,grauitatem,dexteritatem & alias, quas Paulus hic breuitatis gratia nõ enumerat,sed sub genere complectitur.

Per omnia prębens teipsum exemplar bonorum morum.

Pars tertiæ propositionis est de doctrina & moribus Episcopi,& est sensus: Tu qui alios doces,fac, vt eorum quæ doces, sis auditoribus typus & exemplar, vt te intuentes habeant speculũ rectæ formandæ vitæ. In primo autem dictum est quantum referat,vt qui docet alios,ipsa quæ docet,vita & moribus exprimat.

In doctrina integritatem, grauitatem, sanum sermonem,irreprehensibilem.

Est hic Eclipsis verbi, quæ satis hic obscuram orationem reddit,subintelligitur enim ostende,aut aliud simile. Est autem generis in species distributio, dixit enim in genere, quod Titus debeat esse typus bonorum operum quæ docet, nunc illa bona opera recitat. Requirit integritatem,vt iuuenilibus corruptelis & illecebris non sinat se corrumpi. Continet autem integritas omnes virtutes,quæ modum seruant in dictis,factis aut gestibus apud alios. Requirit grauitatem, quæ ad omnem reuerentiam honestam componit adolescentum animos. Requirit sanum sermonem, & irreprehensibilem, vt singula suo loco dicantur: & caueatur, ne quid per temeritatem effutiat,quod reprehensione sit dignum.

Vt aduersarius reuereatur, nihil habens, quod de vobis dicat mali.

Tametsi plures fines sunt, cur Episcopus his virtutibus studeat vt emineat, vnum tamẽ hic ponere satis esse duxit,qui merito Episcopum excitare debeat ad præstandum officium. Hic obseruãdum quod dupliciter peccant ministri verbi scelerate viuentes. Primum enim mandatum Dei

violantes, iram Dei sibi thesaurisant. Deinde, alios ad peccandum liberius & securius suo exemplo inuitant: vnde & duplici pœna se dignos esse sciant. Hic locum habet doctrina de scandalo, de quo consulendi sunt loci Philippi.

Seruos hortare, vt suis dominis subijciant sese.

Partes officij seruorum enumerat, ac primo loco suo more genus collocat, nimirum subiectionem. Vnde obseruandum quod Deus approbet gradus inter homines, vt alij possint esse domini, alij serui, cōtra barbaricam ἀναρχίαν anabaptistarum. Deinde discant hinc serui pij, quod ipsorum subiectio & opera seruilia placeant Deo, si modo ex fide fiant. 10

In omnibus placere studentes.

Hic genus pro specie ponitur. In omnibus enim scilicet licitis, hoc est, quæ lex Dei non improbat, alioqui magis Deo quam hominibus obtemperandum est. Exemplum sit Daniel & Ioseph, & alij multi pij, qui impijs etiam dominis præstiterunt summam obœdientiam, sed vsque ad aras, vt dici solet.

Non responsatores.

Hoc est, serui debent absque omni contumacia benigne omnia agere, & non proterue imperio dominorum suorum contradicere. Proterua enim dicacitas, nō solum irritat dominos ad iram, verum etiam arguit animum plenum maleuolentia, & fide prorsus vacuum. 20

Non suffurantes.

Debent serui dominorum suorum bona augere, nihil per dolum surripientes, id quod in seruis vulgatissim ūputatur.

Sed fidem omnem ostendentes.

Antithesis est superioris membri. Requirit enim, vt fidelitatem præstent serui in omnibus, non ad oculum seruientes, vt plerique facere consueuerunt. Rationem pulcerrimam & verissimam his subiungit Ambrosius, inquiens: Nemo fidem Dei custodiens, infidelis potest esse hominibus. 30

Vt doctrinam seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Efficacissimum hoc argumentum ad retinendum omnes in officio esse deberet. Et tametsi generalis ratio superiorum hypothesium esse videtur, tamen potissimum in eruditionem & cōsolationem seruorum hoc loco adhibetur. Nā & docet seruos, quod ipsorum seruiles operæ placeant Deo, ne abiectiora, & quæ parum decora videntur, refugerent, consolatur eos & monet, quod doctrina seruatoris nostri illa ipsa seruili obœdientia ornetur, vtut in speciem quod agitur à seruis, contemtibile esse videatur: atque ita fides non solum bonorum operum effectrix est, verum etiam facit, vt ipsa opera Euangelio ornamento sint, qua re nullum maius operum decus esse potest. 40

Apparuit enim gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, sobrie, & pie, & iuste viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem, & apparitionem gloriæ magni Dei, ac Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibijpsi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum.

Superioribus hypothesibus de recte, vt decet sanam doctrinam, formanda vita, efficacem rationé, eamq; communem, nimirum à fine professionis nostræ, & redētionis per Christum præstitæ subijcit. Summa autem rationis hoc Enthymemate absoluitur. Deus ex mera sua gratia ideo dedit filium liberatorem, vt nos liberati à peccato, sobrie, & iuste, & pie viuamus, expectantes promissa bona. Ergo par est, modo velimus promissa bona consequi, vt ita viuamus, quemadmodum nostræ vocationis ratio postulat. Obseruanda in primis doctrina, eos quidem qui vane de fide gloriantur, citra morū emendationem arguens vanitatis, pios vero confirmans & vrgens, vt in pietatis studio, postquā Christū recte didicerunt, perseuerent. Nam is demū beatus iudicabitur, qui vsque ad finem perseuerauerit. 50

uerauerit. Nõ enim ita liberati ſumus à iure legis, quæ perpetua voluntatis Dei norma eſt, vt poſtea liceat nobis impietati, & carnalibus deſiderijs indulgere: verum potius, vt totis viribus bellum indicamus vniuerſæ viciorũ cateruæ, muniti panopolia Chriſtiana, cõtra omnes inſultus Diaboli, carnis noſtrę, & improbitatis mũdi. Hi tres veluti iurati noſtri hoſtes nunquã ſtertunt, ſed perpetuo ſtant in armis vt incautos obruant, & obrutos perdãt. Atque hæc eſt ſumma præſentis rationis. Verũ quia in ipſa, tum ſummã totius Euangelij, tum vitæ Chriſtianæ regulam paucisſimis verbis ſanctisſimoque cõpendio cõplexus eſt Paulus, volo ſingulas partes huius præclaræ ac pluſquam aureæ ſententiæ excutere, ita futurum ſpero, vt cauſſas iuſtificationis noſtræ, modum & finem luce clarius perſpiciamus.

GRATIA DEI, hoc eſt, Euangelium de Ieſu Chriſto, quem Deus pater ex mera gratia & miſericordia mundo dedit Saluatorem. hæc enim omnia gratiæ nomine hic intelligenda ſunt. Habes itaque hoc loco primum cauſſam antegreſſam ſeu προηγουμένην ſalutis generis humani: Habes etiam cauſſam inſtrumentalem, per quam offertur ſalus, nimirum Euangelium: habes itidem materiam, nimirum Chriſtum Dominum, quem gratia offert, quem Euangelium prædicat. Hic obiter obſeruandum diſcrimen Legis & Euangelij à proprijs effectibus ſumtum. Euangelium eſt ſalutaris doctrina, id eſt, ſalutem nuncians et offerens. Lex vero, quæ iram operatur, mortem & damnationem nunciat. Cum dicit, APPARARVIT, ſignificatur clara ſalutis prædicatio, non obſcura, qualis fuit in veteri teſtamento, quando inuoluta erat typis & vmbris, paucis quibuſdam ex vnica Iudæorum gente obſcure cognita, quantum tum ſatis erat credentibus in ſalutem. Sequitur OMNIBVS HOMINIBVS, quod cum contra Iudaicum errorem, exiſtimantium Meſsiam ad ſe ſolos pertinere, tum etiam contra tentationem de particularitate adiectum eſt. Gratia enim omnibus offertur. Si quis itaque eius non fuerit particeps, propria culpa hoc euenit, non gratiæ illuceſcentis inſtar Solis toti terrarum orbi.

VT ABNEGATA IMPIETATE, ET MVNDANIS CONCVPISCENTIIS, his verbis duo docet pios, qui volunt eſſe participes illuceſcentis gratiæ. Prius eſt, quid omittere eos oportet. Poſterius quid facere deceat, quæ duo Chriſtianorum bene viuendi regulam continent. Porrò, ea quæ omittere oportet, duobus generibus cõplexus eſt Paulus: Alterum impietas eſt, alterum mundana concupiſcentia. Sub impietate, vt ſub genere, omnia cõmiſſa peccata immediate contra Deum collocantur, vt ſunt ſuperſtitio, diffidentia, vacuitas timoris Dei & fidei, idololatria & reliqua peccata, quæ aduerſus primam tabulam committuntur. Sub humanis concupiſcentijs ponito inobœdientiam, iram, conuitia, lites, æmulationes, libidines, furta, mendacia & alia carnis opera, quæ ad Galatas 5. recitantur, & hic breuitatis gratia in generis ambitu contineri intelliguntur. Atque hæc prima pars regulæ Chriſtianæ vitæ eſt, quam qui negligit Chriſtianus eſſe non poteſt. Quare vnuſquiſque ſuæ ſalutis ſit memor, & tandem euigilet & relinquat mortis opera, nemo ſeipſum decipiat, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Huc pertinet Fulgentij ſanctisſima admonitio dicentis: Relinquat iniquus cogitationem ſuam, qua de peccatorum remisſione deſperat, & ſecundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus eſt ad ignoſcendum. In hoc multo, nihil deeſt, in quo & omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors eſt. Deinde quid faciendum pijs dum viuunt in hac ſocietate, tribus membris abſoluit, quæ membra, quæ generalia ſunt, pro ſuis ſpeciebus, quæ ad Galatas & alijs locis recitantur, collocantur. SOBRIETAS cõplectitur omnes virtutes, quæ nos ipſos attingunt, vt ſunt ſobrietas mentis, & vitæ modeſtia, affectus placidi, temperantia, &c. vide ſupra in primo capite declarationem huius vocis. IVSTICIA omnes virtutes, quibus cum proximo agendum eſt, hoc loco continet. PIETAS porrò cultum Dei vniuerſum, vt timorem, fidem, dilectionem, patientiam, inuocationem, gratiarum actionem, &c. ſua cõplectitur latitudine. Obſeruandum hic, quam miro compendio vitam & mores Chriſtianos complexus ſit Paulus. Dignus proinde hic locus eſt, non dico vt aureis literis ſcribatur, ſed potius vt intimis penetralibus cordis inſculptus, perpetuo noſtri officij nos admoneat, & ad vitam noſtra profeſsione dignam excitet.

IN HOC SECVLO, hoc addit, quia non ſatis eſt vno die aut breui tempore recte viuere. Vocatio enim noſtra ſanctam vitam, eamque perpetuo duraturam requirit. Sequitur fructus pietatis, nimirum vt res ſperatas & creditas, videlicet æternam beatitudinem & quæ illi adiuncta ſunt bona conſequamur, per aduentum Saluatoris noſtri. Poſuit enim metonymia hebraica ſpem pro rebus ſperatis. Hic obſerua, confirmari fidem aduentus Chriſti ad iudicium, reſurrectionis mortuorum & vitę æternæ. Hęc enim vita contingit per aduentum Chriſti, quod fieri nequit ſine reſurrectione. Temporis circumſtantia ſubiungitur, quæ eſt apparitio gloriæ magni Dei, id eſt, aduentus glorioſus, non humi-

lis,qualis prior aduentus fuit in carnem. Epitheton Magni, adiecit vt non patrem maiorem filio doceret, quemadmodũ impij Arriani ſacrilege mentiuntur, verũ vt ſignificaret Chriſtum noſtrum,magnum ſatis ac potentem eſſe ad promiſſa præſtanda,ne quis carnis ſecutus imaginationem,de his promiſsis Dei dubitaret. Debent enim excludi prorſus de cauſis naturalibus diſputationes,quoties ſalutis noſtræ negocium agitur,& ſtatuendum, quod nihil ſit impoſsibile apud eũ,qui omnia ex nihilo condidit. Quare potius ſubmittamus nos verbo Dei,& dicamus cum virgine matre: Fiat nobis ſecundum verbum tuum. Quis autem ſit ille magnus,indicat,cum ſubiungit: Et Saluatoris noſtri, nam vtrumque epitheton,videlicet magni Dei & Saluatoris ad Chriſtum referendum eſt, nec parum cõſolationis hæc epitheta afferunt pijs mentibus.Prius enim monet,quod poſsit hic Saluator præſtare quod promiſerat,vt qui magnus & omnipotens Deus exiſtat.Poſterius docet quod velit illud ipſum præſtare,quod promiſerat. Nã ſe noſtrũ Saluatorẽ eſſe fatetur. Nõ ergo veniet hic iudex,damnaturus credentes,ſed ſeruaturus,vniuerſa incredulorum turba iuſſa in ignem æternum diſcedere.Modus,quo Saluator eſt factus,ſequitur: QVI DEDIT,inquit, SEIPSVM PRÒ NOBIS. Eſt enim victima factus pro nobis. Singula verba ſingularem Emphaſin habent. Ille magnus Deus dedit non argentum, ſed ſeipſum in mortem, vt ſua morte mortis imperium deſtrueret, idque non pro benemeritis, ſed pro nobis ingratis,proditoribus & peccati mancipijs. Venerandum potius quam ſcrutandũ myſterium. Hic conquieſcat caro,ac fides nitatur promiſsis huius ſeruatoris,ita futurum eſt,vt quod caro non percipit,ſpiritus eo fruatur,per eundem noſtrum ſeruatorem Ieſum Chriſtum. Finis ſequitur, VT REDIMERET, &c. hic multa obſeruanda ſunt. Primum, quod ſine morte Chriſti nulla ſit redemtio. Secundo,quod non ab vno peccato tantum, ſed ab omni iniquitate, id eſt, ab omni peccato, nimirum originali & actuali, magno & paruo.Nam cum peccatum iniquitas eſt, vt definit Ioannes, & Chriſtus redemit ab omni iniquitate, ſequitur quod ſoli Chriſto omnis remiſsio peccatorum debeatur. Tertio,deſtruitur hic,Primum error eorum, qui Chriſtũ paſſum ſolummodo pro originali peccato docuerunt,nos autem alia debere ſatisfactionibus,neſcio quibus,abolere. Deinde etiam error Papiſtarũ hic confutatur,qui operibus ſuis tribuunt honorẽ Chriſto debitum,quare nulla ſuperbia,neque maior, neque magis abominabilis eſſe poteſt. Quarto hic admonemur de fuga peccatorum. Quid enim indignius tanta redemtione eſſe poteſt, quam ea ſpreta peccatis indulgere,quod nihil aliud eſt quam redemtionem oblatam cõſpurcare & contemnere,Redemtionis finis ſequitur, VT PVRGARET SIBI POPVLVM, Hic redemtionis finis aculeos habet ad ſancte formandam vitam acutiſsimos.Primum enim purgandi verbum monet, nequaquam decere,vt nos qui ſanguine precioſo Chriſti purgati ſumus à peccato, rurſus nos peccatorum ſordibus maculemus, quod nihil aliud eſt quam Chriſti precioſum ſanguinem pedibus conculcare,qua re nullum ſacrilegium execrabilius eſſe poteſt.Deinde additur, SIBIIPSI,ſignificans nos non amplius eſſe noſtri iuris,ſed ipſius imperio,cuius ſanguine ſumus redemti,obnoxios. Quare decet,vt iuſſa liberatoris noſtri ex animo faciamus excuſſo iugo ſeruitutis,quo premebamur ſub regno Satanæ.Porro populum peculiarem vocat, Græce ſignificantius περιούσιον, eum qui, vt res ſui domini tantum curet,ab ipſo Domino è numero aliorum electus eſt. Non ergo debet hic populus rebus Domini ſui neglectis, alijs populis eſſe ſimilis, qui ea quæ caro & mundus ſuadent,facit potius,quam quæ Deo placent. Poſtremo addit, SECTATOREM BONORVM OPERVM. Græca vox ardentiſsimum zelum requirit ad præſtanda opera bona:Non itaque par eſt eſſe ſegnes,ſed feruidos & acres ad præſtanda quæ Deus requirit opera. Obſeruanda proinde hoc loco non ſolum neceſsitas bonorum operum,verum etiã fuga voluntarij peccati. Vbi enim talis feruor eſt,& ardens zelus pietatis,iuſticię & ſobrietatis,ibi voluntarium peccatum nullum adeſſe poteſt. Nam vbi voluntarium peccatum eſt,ibi Spiritus ſanctus non eſt. Vbi autem Spiritus ſanctus nõ eſt,ibi nec fides eſſe poteſt. Vbi non eſt fides, ibi nihil eſt rectum,nihil Deo placens. Ex his itaque conſequitur, nulla poſſe adeſſe bona opera, vbi peccatur voluntarie. Hæc igitur alta mente reponenda ſunt de fine redemtionis ſeu regenerationis, quo etiam ſpectat illa ad Epheſ.2.ſententia: Gratia eſtis ſeruati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum eſt, non ex operibus,ne quis glorietur.Ipſius enim ſumus factura,creati in Chriſto Ieſu ad bona opera,quæ præparauit Deus,vt in ipſis ambulemus.Refrenemus igitur voluntatem carnis,& ſubiugemus ipſam magis ac magis imperio Spiritus,petamus auxilium à Deo contra inſidias Diaboli,carnis importunitatem, & mundi improbam conuerſationem, ne his victi excutiamus fidem, qua amiſſa,nihil præter extremam perniciem reliquum eſt.

Hæc loquere & exhortare. Conclusiuncula est superiorum hypothesium, in qua suum Episcopum excitat Paulus ad seriam diligentiam in officio præstandam. Loquere, id est, doce ignauos sanam doctrinam. Hortare, scilicet desides, quos docuisti.

Reprehende cum omni imperio. Scilicet non obsequentes doctrinæ & admonitionibus. Habet enim quilibet pastor tria genera hominum, nimirum Ignaros, quos docere oportebit: Desides, qui calcaribus vrgendi sunt: Inobœdientes & contumaces, qui sunt seuerius obiurgandi. Hic ergo monetur Episcopus & quilibet pastor, vt recte secet sermonem Domini, & singulas eius partes recte applicet, vt omnes fiant, vt supra dictum est, sani in fide, dilectione & patientia. Cum omni imperio, ideo adiectum arbitror, vt Episcopus cogitet, se fungi vice CHRISTI. Quare non decet Episcopum, tanquam priuatum hominem, segnius aut mollius agere, sed tanquam Legatum summi imperatoris, cum autoritate omnia, quæ requirit officium, facere.

Nemo te contemnat. Hac huius conclusionis appendice, cum ipsum Titum, tum Cretenses sui monet officij. Titum quidē, vt agat omnia, siue doceat, siue hortetur, siue obiurget, vt nullus possit eum merito contemnere, neq; propter vitam, neque propter doctrinā, quod fit, dum omnia sobria grauitate, & graui sobrietate (sine quibus autoritatē intercidere necesse est) quasi cōdiuntur. Cretenses vero, vt non aspere neque maliciose accipiant obiurgationes, verum potius obiurgati emendent se, ac in viam redeant, scientes, quod non ipsorum ignominia, sed salus quæratur. Hic primum obseruent omnes ministri verbi, vt caueant ne sibijpsi sint caussa contemtus, id quod (proh dolor) in non paucis accidit: quorum alij potationibus, alij scurrilibus sermonibus, alij leuitate morum & inconstantia, alij alijs modis sibi & ministerio accersunt ignominiam, digni potius vt haris quam aris præficerētur. Deinde, monentur auditores, vt in precio & honore habeant eos ministros, qui grauiter & fideliter opus Domini faciunt, in salutem commissi sibi gregis Christi.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Subditi superioribus debitam præstent obœdientiam, omnes, vicijs relictis, officia caritatis mutua sibi inuicem exhibeant, memores & quales antea ipsi fuerint, & quales nunc sint ex benignitate Dei. Contentiones sophisticas, ac hæreticos admonitos vitent.

Ordo Capitis tertij.

Aptissimus ordo est. Postquam enim in secundo capite hypotheses quasdam enumerasset de pie formanda vita, hic oportune ex Rhetorum præscripto, eas omnes ad certas theses, nempe duas reuocat. Quarum prima est, Omnes magistratui obœdientiam præstent. Posterior, omnes colant inter sese mutuam dilectionem, & iuuent se mutuis officijs. Sed si priorem conferas cum posteriori, erit eius quædam hypothesis, atque ideo illam supra feci huius Epistolæ quartam propositionem, sub qua complexus sum cum thesi de obœdientia erga magistratum, omnes superiores hypotheses. Huic thesi subiungit confirmationem geminam, mox breuem conclusionem addens, atque hæc est PRIMA *pars huius capitis, constans propositione, confirmatione, & conclusione.* SECVNDA *pars capitis est, de vitandis quæstionibus sophisticis, quam fecimus supra quintam huius Epistolæ propositionem. Huic confirmationem addit, ac ita secunda pars capitis constat propositione & confirmatione.* TERTIA *pars capitis est, de vitandis hæreticis, quam partem supra fecimus sextam propositionem huius Epistolæ, addit & huic rationem, atque ita fit bimembris, constans propositione & confirmatione. Quæ sequuntur sunt familiaria quædam & salutationes, quibus consuetum est claudi Epistolas.*

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADMONETO ipsos, vt principatibus & potestatibus subiecti sint, vt obtemperent.

Obserua hic primum quod Christiani debeant obœdientiam magistratui, de qua re vide Locos Philippi. Secundo, confutantur hic Anabaptistæ, qui magistratum ciuilem è medio sublatum esse volunt.

Vt ad omne opus bonum sint parati, ne de quoquam male dicant, ne sint pugnaces, sed modesti, omnem exhibentes mansuetudinem ergà omnes homines.

In hac thesi superiores secundi capitis hypotheses contineri dixi, quæ collatione contrariorum amplificatur, vt modum mutuorum officiorum expresſius deliniret Apostolus. Primum enim sublatū vult contemtū proximi, qui à superbia ortū trahit. Deinde lites, quæ ex eadem radice pullulant. His opponit humanitatem & mansuetudinem, quarum Prior humanitas ἐπιείκεια Græcis est, quæ proprie virtus est, ex sincero cordis affectu manans, & ratione affectibus minime turbata. Hæc omnia in meliorem partem accipit, non sequens ἀκριβοδίκαιον, ideoque fouet proximū, & non propter leuia errata vel contemnit vel reijcit. Posterior, mansuetudo est Græcis πρᾳότης, quam Plato definit tranquillitatem & statum mentis, qui efficit vt qui illa præditus est, non facile commoueatur. Obseruandum itaque hoc loco, quod, quemadmodū superbia siue contemtus proximi & lites, mutua officia dilectionis impediant: Ita eadē promoueant & alant humanitas & māsuetudo. Nota distributionis ad status & conditiones hominum referenda est. Nullus enim status, nulla hominis conditio impedire debet, quo minus humanū & mansuetum te præbeas erga omnes.

Nam eramus & nos aliquando amentes, immorigeri, errantes, seruientes cupiditatibus & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

Ratio propositionis prior sumta est à consideratione propriorum viciorum, quibus vel aliquando, vel adhuc obnoxij sumus. Huc illud Christi de trabe & festuca. A cute enim aliorum vicia cernimus, nostra vel non consideramus, vel vt leuia contemnimus. Quare ad fouendam mutuam dilectionem, non parum facit propria vicia cōsiderare. Nam ea mox nos mouent, vt mitius agamus cum alijs, quos videmus in eodem nobiscum hęrere luto. Ex hoc ergo loco obseruanda sunt hęc inprimis. Primum, cōscientia propriorum scelerum nos ad parcendum alijs inuitet. Secundo, priora scelera pios in officio contineant, ne vel superbiant ob dona collata, vel securitati se rursus dedant. Tertio, qualésnam simus extra Christum, nimirum extreme miseri, ostenditur. Tribuit enim septem attributa ijs, qui sunt extra Christum. Primum enim amentes seu stultos eos appellat. Vere enim stulticia est omnis sapientia carnis sine noticia Christi. Secundo, vocat immorigeros, inobœdientes. Nam sine Christo nec Deo vlla nec homini vera obœdientia præstari potest. Tertio, vocat errantes. Aberrat enim à vera salutis via omnis, qui ignorat Christum salutis viam. Quarto, seruos cupiditatum & voluptatum appellat, eo quod spiritus imperio nō sint subditi, sed carni solummodo, quæ ea quærit, quæ sibi suauia esse videtur. Quinto, eos in malicia & inuidia degere asserit. Huc enim impellit domesticus hospes, peccatum originis, non domitum ac repressum lege Dei per Spiritum sanctum. Sexto, odiosos appellat, dignos odio propter scelera & turpitudinem. Septimo, inuidentes sibi inuicem. Hic obseruandum est, quod Paulus non solum hac descriptione depingit impios nondum conuersos ad Christum, sed etiam hortari credentes vult, vt virtutes, quæ his opponuntur vicijs, sectentur, nimirum vt sint non stulti iam, sed in Christo prudentes, non inobœdientes sed obœdientes, atque ita de cæteris.

At postquam bonitas & humanitas apparuit seruatoris nostri Dei, non ex operibus iusticiæ, quæ fecimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos, per lauacrum regenerationis & renouatioem Spiritus sancti, quem effudit in nos copiose, per Iesum Christum seruatorem nostrum, vt iusti-

Secunda ratio propositionis sumta à redemtionis & regenerationis finibus, cuius summa est. Nos sumus redemti, regenerati ac iustificati gratis. Ergo par est, vt vitam & mores instituamus, hac redemtione, regeneratione & iustificatione dignos. Verum nunc ideo breuius hanc sententiam

ficati

ficati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ.

explicabo, quia præcipua eius mẽbra in 2.cap.attigi. Primo loco caussas salutis, nõ in nobis, sed in Saluatore nostro Deo collocat, nimirum bonitatem, φιλανθρωπίαν, & misericordiam, de quibus in 2.cap. dictum est. Deinde occurrit obiectioni Iustitiariorũ & Pharisæorũ de operibus, inquiens: Non ex operibus iustitiæ, quæ faciebamus nos. Hic duo obserua. Prius, quod opera non sint caussæ iustificationis nostræ, nec merita. Posterius, quod Paulus hic ab exemplo argumentetur, quasi dicat, cum Deus nobis sine nostris operibus & meritis ex mera bonitate tantam salutem præstiterit, dignum est vt nos, ipsius filij, patris exemplum secuti, hominibus qui nihil nobis boni fecerunt, benefaciamus. Huc Christi exhortatio pertinet: Estote misericordes, sicut pater, &c. Pignus & argumentũ donatæ salutis addit, nimirum Baptismum, quem vocat lauacrum regenerationis, metonymia Hebraica. Nam symbolon pro re posuit. Porrò hæc periphrasis Baptismi multiplicem doctrinam continet. Primũ enim, quæ sint Christi beneficia, indicat, nimirum abluere à peccato, & regenerare ad vitã æternam. Secundo, docet quale sit sacramentum Baptismus, nimirum quod sit eiusdem ablutionis & regenerationis, quæ fiunt per Christũ, sigillum & symbolon. Tertio, monet nos fidei, sine qua Baptismus nihil iuuat. Quarto, admonet nos fugæ peccati, quæ fit per regenerationem, hoc est per mortificationem carnis, viuificationem spiritus, vnde merito ad mutuam dilectionẽ moueri deberemus. Vis Baptismi, in quo sita sit, exprimit, cum addit: renouationem Spiritus sancti. Non enim aqua virtutem abluendi spiritualiter, & regenerandi vim vllã habet, sed Spiritus sanctus virtus est, qui facit vt in Christũ credamus, qui nos sanguine quidem abluit & morte mortificat, & resurrectione viuificat, de qua re agit hic Paulus. Hunc spiritũ dicit effusum opulente, qui est caussa adiuuans nos in hac viriũ imbecillitate, vt possimus in pietatis studio pergere. Deus enim misericordia sua saluos nos fecit per Christum, cuius gratia renati, Spiritum sanctum accepimus abunde, qui nos iuuat ad præstandam Deo obœdientiam. Vnde obseruandum est, quod quicquid boni in Christianorũ vita appareat, id totum huic radici, quæ est Spiritus sanctus, tribui debeat.

Fidelis sermo, & de his volo te asseuerare, vt studeant bona opera tueri, qui crediderunt Deo.

Conclusio est primæ partis huius capitis, constans cõprobatione & repetitione. Comprobatione enim exigit serium studium & setiam curam doctrinæ propositæ. Repetitione vero ipsam propositionem rursus ponit ob oculos.

Hæc sunt honesta & vtilia hominibus.

Rationem ab honesto & vtili, quæ duo maxime hominem trahere solent, attexit.

Stultas autem quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe.

Hæc est quinta huius Epistolæ propositio. Non hic prohibet Paulus quærere, quæ ignoramus, vtilia, sed stultas, id est, nihil conducendas ad pietatem, aut vitam formandam, fugiendas quæstiones monet, significans Episcopum in omnibus debere vtilitatem quærere, vtilitatem, inquam, quæ sita est in sana doctrina, & honestis moribus. Pugnæ legales sunt contentiones de lege & ceremonijs, imo etiam de iusticia legis.

Sunt enim inutiles & vanæ.

Ratio huius quintæ propositionis, inutiles & superuacuę quæstiones sunt fugiendæ. Hęc ratio monet pium concionatorem, vt nihil quærat, nihil doceat, nisi quod ad pietatem & vitam formandam conducit.

Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem vita.

Sexta & postrema huius Epistolæ propositio. Huc pertinet præceptum Domini: Cauete à falsis Prophetis. Obseruandum hoc loco Pauli præceptum, vt relinquamus vanos disputatores & quæstionarios, qui summum decus esse putant, intricatis & vanis quæstionibus ac sententijs perperam detortis, sanãm doctrinam obscurare.

Sciens quod euersus sit, qui eiusmodi est, & peccat, vt qui suopte iudicio sit cõdemnatus.

Ratio propositionis ab inutili sumta. Frustra enim laborat, qui obstinatum hęreticum in viã reuocare studet.

Cum

Cum misero Arteman ad te aut Tychicum, stude venire ad me Nicopolin, nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitum & Apollo sedulò deducito, ne quid illis desit. Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

Hæc familiaria sunt, nec opus habent explicatione, nisi quod addit, vt discant nostri bonis operibus præesse ad necessarios vsus. Vult proinde omnes pios exemplo suo docere, humaniter agere cum omnibus, præcipue autem cum domesticis fidei, videlicet vt non sint infrugiferi, sed vt fides suum fructum afferat.

Salutant te, qui mecum sunt, omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide.

Quarta & postrema Epistolæ pars est, in qua cõmendatur nobis affectus pius erga absentes. Monent enim tales Apostolicæ salutationes pios, vt verbis, & factis, & affectibus studeant absentibus prodesse.

Gratia Dei cum omnibus vobis, Amen.

Vt à voto incepit: ita & voto claudit suam Epistolam Paulus, quod etiam nos ad pia vota excitare debebit, Amen.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM.

ANTEQVAM EXEGESIN AGGREDIAR, PAVCA MEO MORE, DE OCCAsione scriptionis, de quæstione principali, seu statu, dè summa, ac tractationis ordine dicam.

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ ad Philemonem scriptę hæc fuit. Onesimus seruus Philemonis fugitiuus venit Romam ad Paulum: cui, postquam ab eo institutus est, ministrauit in carcere. Cum igitur Paulus videret Onesimum mutasse mores, remittit eum ad Philemonem, non sine singulari commendatione.

QVÆSTIO.

Quæstio principalis ex trium rerũ comparatione elicitur, ex triplici persona, ex re ipsa, quæ euenerat, & ex conatu, & fine scriptionis. Paulus & Philemon personæ beneuolæ, amicæ, & familiares sunt, item, Paulus & Onesimus, sed Onesimus & Philemõ nequaquã. Res ipsa, offensio est ob furtum, & discessum Onesimi. Conatus, vt offensus Philemon recipiat in gratiam ministrum suum Onesimum. Proinde quæstio est, an Paulus fugitiuum seruum Onesimum Philemoni domino ipsius offenso commendare debuerit nec ne? hæc quæstio qualitatis est, & generis suasorij.

Summa.

Paulus Philemoni fugitiuum seruum Onesimum remittit, quem illi commendat, rogatque vt ipsum non solum seruum frugi, sed etiam vt fratrem in Christo carißimum, imo tanquam propria viscera complectatur.

Tractationis ordo.

Quinque sunt partes huius Epistolæ. Epigrapha, exordium, propositio, confirmatio & clausula epistolaris.

EXEGESIS HVIVS EPISTOLAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater.

Qui aliàs se Apostolum Iesu Christi, hic se eiusdem vinctum appellat, propterea quod suæ legationis nomine vinctus fuerit. Vnde duo colligamus, Primum, crucem prædicationi Euangelij cõiunctam esse. Deinde, nequaquam ignominiosam esse crucem pro Euangelio susceptam, imò potius honorificam, adeò vt pius homo eam pro honoris titulo vsurpare posit. Nam cruce conformes redduntur pij imaginis filij Dei.

Philemoni dilecto & cooperario nostro, & Apphiæ dilectæ & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ.

Altera pars epigraphæ, continens Primum nomẽ eius cui scribitur. Deinde, affectũ Pauli erga ipsum, quem dilectum appellat. Tertiò, officij titulum subiungit, vocans eum cooperarium. Vnde significatur, quod Philemon fuerit minister Euangelij, aut fortè præclarus ciuis, qui sua diligentia & sumtibus Apostolus iuuerit, ac cum illis Euangelium propagare studuerit, sed prior sententia mihi magis arridet. Nam in multis locis Paulus ministros Euangelij vocat συνέργους. Discamus ab exemplo Philemonis, quod cuiuslibet pij hominis domus debeat esse particularis quædam Ecclesia, in qua paterfamilias, & materfamilias doctoris munere fungi debeat.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Vsitata salutatio Pauli hæc est, continens summa Euangelij beneficia. Gratia fauor Dei est, qua nos in filio dilecto complectitur. Pax est nostri reconciliatio cum Deo. Vtraque à Deo patre proficiscitur: idque per Dominum nostrum Iesum Christum, vt omnia humana merita conticescant. At tum demum huius gratiæ & pacis reddimur participes, quando firma fiducia in Christum recumbimus. Proinde optans Philemoni gratiam & pacem, simul ei optat fiduciam Mediatoris, & quæ cum ea natura coniuncta sunt, atque ad eam requiruntur.

Gratias ago Deo meo, semper tui mentionem faciens in precibus meis, cum audiam tuam charitatem ac fidem, quam habes erga Dominum Iesum, & erga omnes sanctos, vt communicatio fidei tuæ efficax fiat, vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

Exordium hoc gratulatorium est, constans tribus partibus, propositione, ratione, & complexione. Quia autem propositio paulò turbatior est, in hunc modum illustrari potest. Gratias ago Deo meo, quod audiam tuam fidem in Christum, & dilectionem ergo omnes sanctos, semper mentionem tui faciens in precibus meis, precor, vt communicatio fidei tuæ efficax sit in cognitione omnis boni, quod est in vobis in Christũ Iesum, hoc est, vt fides tua efficacem se ostendat in omnibus rebus bonis in Christi laudem & gloriam. Fidei autem communicatio dicitur, cum non latet intus ociosa, sed per veros effectus se profert ad homines; atq; ita hæc propositio Pauli totam vitam Christianam complectitur, quæ ad sex capita reuocanda est, quæ sunt, 1. Fides in Christum. 2. Dilectio ergo proximum. 3. Gratiarum actio. 4. Oratio. 5. Fructus fidei in omni bono opere. 6. Finis omnium gloria Christi.

Gratiam enim habemus multam, & consolationẽ, ob dilectionẽ tuam, quod viscera sanctorum refocillantur per te frater.

Ratio est ab adiunctis personę sumta. Tua in sanctos caritas, & cura qua eos complecteris, mihi gaudio & consolationi est, igitur merito pro te gratias ago Deo, oroque, vt tua fides veros fructus proferat in gloriam Christi. Hinc ministri Euangelij discant, sui officij esse congaudere gratiasq; agere, quoties fidei fructus in sanctis perspiciunt, tum etiam stimulos addere, vt in incepto cursu properent magis. Nullus

enim adeo perfectus est in hoc mundo, quin opus habeat quotidiano incremento.

Quapropter, quamuis multam in Christo fiduciam habeam imperandi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter charitatem potius rogo, cum sim talis, nempe Paulus senex, nunc autem etiam vinctus Iesu Christi.

Complexio occupatione figurata, sensus hic est. Possem tibi imperare, cum quia senex sum, tũ quia vinctus Iesu Christi: Tamen tua caritas facit, vt malim rogare, vt facias τὸ ἀνῆκον, id est, quod te decet. Ex hoc loco duo discant ministri Euangelij. Vnum, summa comitate agere cum hominibus. Alterum, quod non habeant ius præcipiendi, nisi τὸ ἀνῆκον, idque in Christo Iesu. Habent enim ministri Euangelij potestatem sibi à Deo donatam in ædificationem, & non in destructionem.

Rogo te pro meo filio, quem genui in vinculis meis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc tibi & mihi vtilis est, quem remisi.

Hæc Epistolæ principalis est propositio, duplici ratione exornata. Nam Primum cur eum commendet, indicat, nempe quia filius est, quem genuerat prædicatione Euangelij. Deinde à personæ adiunctis, & collatione per prolepsin rationem attexit. Poterat enim Philemon ægre ferre sibi furacem seruum remitti. Quare facta collatione iam alium eum esse dicit. Decet enim vt Christiani mores sua professione dignos induant.

Tu autem eum, hoc est, mea viscera suscipe.

Induit Onesimum sua persona, vt sit Philemoni commendatior. Hinc disce, quanti pius Euangelij preco æstimare debeat hominis ad Deum conuersionem.

Quem ego volebam apud me detinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

Hoc plurimum facit ad molliendam iram Philemonis, quod audiat ministrum Apostolo, idque suo nomine ministrasse. Vnde & nos discamus, quæ officia debeamus eis, qui nomine Euangelij affliguntur.

Sed absque tua sententia nihil volui facere, ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum.

Præsumtio est. posset enim obijcere Philemon, Cur igitur non retinuisti eum? Respondet, beneficenia grata Deo esse nequit, nisi sit spontanea. Necessitas hic voluntati opponitur. τὸ ἀγαθὸν beneficentiam significat. Fluit proinde hoc dictum Pauli ex generali doctrina, nempe quod nihil placeat Deo nisi ex animo spontanea proficiscatur.

Nam propterea forsitan secessit ad tempus, vt æternum eum reciperes.

Mitigat discessum Onesimi ab euentu. Sæpe enim ex euentu scriptura de facto iudicat. Non sane fuit consilium serui fugitiui vt rediret ad dominum, ac ei postea perpetuo seruiret. Verum quia hic fuit euentus, dicitur Onesimus ideo secessisse.

Non iam vt seruum, sed supra seruum, nempe fratrem dilectum maxime mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino.

Argumentum à comparatis. Onesimus est frater meus, & mihi admodum dilectus, quanto magis tibi dilectus esse debet, cui coniunctus est, non solum in Domino per fidem, verum etiam in carne. Nam membrum vtile in tua familia existit.

Si igitur me habes consortem, assume ipsum tanquam me.

Conclusio est ex superiori argumento, cuius hæc vis est. Onesimus est meus in Domino frater, quem si reieceris, me quoque reijcies. Quare si vis me consortem tui, non poteris hunc communem nostrum fratrem reijcere.

At si

At si quid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato, ego Paulus scripsi manu mea, ego dependam.

Præsumtio est. Poterat Philemon ob damnum sibi factum tergiuersari, quo minus eum reciperet. Quare Paulus sibi istud imputandum cupit, & promittit se soluturum, dato proprio chirographo.

Vt non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes.

Prolepsis est, & simul argumentum à comparatis. Tu debes teipsum mihi, proinde multo magis exiguum damnum meo feres nomine. Obseruandus locus est de mutuo iure piorum inter sese, & debito ex obligatione naturali seu diuina.

Etiam frater, ego te fruar in Domino.

Confidentis est, quasi dicat: Certus sum, te præstiturum mihi quod peto, vt inde mihi aliquod gaudium in Domino accedat. Est enim hic frui, vti amici officio cum gaudio. Verum quia addit in Domino, finem huius beneficij præstandi gloriam Dei facit, vt eius cogitatione animus Philemonis ad misericordiam flectatur.

Refocilla viscera mea in Domino.

Πάθος est vehemens, quo percellit animum Philemonis, ac si diceret, Quid multis? Onesimum tanquam viscera mea atque adeo vt cor ipsum mihi charum esse scito. Quare quicquid ei feceris, mihi factum esse putes.

Confisus de obedientia tua scripsi tibi, sciens quod etiam vltra quam dico, facturus sis.

Prouocat Philemonem, vt magis faciat quam postulabat ab ipso. Solet enim fieri, vt qui videt quenquam benè de se sentire, meliorem sese vicissim erga ipsum exhibeat.

Simul etiam autem præpara mihi hospitium.

Neque hoc nihil facit ad principalem propositionem. Sunt enim qui amicos præsentes magis reuerentur, vnde Philemon expectatione Pauli ad se, non parum mouetur, ad præstandum quod petit Paulus.

Spero enim quod per preces vestras donabor vobis.

Ratio est proximæ propositionis, in qua vtilissima doctrina obseruanda est, de vtilitate precum Ecclesiæ pro ministris verbi, adeoq; pro omnibus rebus salutaribus. His enim verbis monet Paulus, in quouis periculo ad preces Ecclesiæ confugiendum esse.

Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

Familiares salutationes absentium faciunt ad retinendam & fouendam amicitiam. Concaptiuus in Christo Iesu, id est, propter Christum Iesum, hoc est, propter prædicationem Euangelij de Christo Iesu.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.

Claudit suo more Epistolam pio voto. Sententia est, Gratia Christi asit vestro spiritui, eumque roboret & confirmet, vt in salutis cursu vsque ad finem constantes perseueretis, Amen.

NOBILITATE GENERIS, SAPIENTIA ET VIRTVTE

PRAESTANTI VIRO, BIORNONI ANDREAE, DE ANTIQVA ET NOBILI BIORNONVM FAMILIA, DOMINO DE STENHOLT, SENATORI REGNI DANIAE SAPIENTISSIMO, REGIO PRAESIDI IN HAFNIENSI ET VICINIS PROVINCIIS, ATQVE DIOECESEOS ROSCHILDENSIS ADMINISTRATORI PRVDENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE PER DOMINVM NOSTRVM IESVM CHRISTVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VOX DEI DEVT. XII. CAVE TIBI NE DERElinquas Leuitam omnibus diebus tuis super terram tuam, vt omnibus, quibus salus curæ est commendat pietatem & liberalitatem erga ministerium verbi: Ita minatur pœnam ijs, qui vel ministerium verbi impie contemnunt, vel ministros Euangelij sacrilege spoliant. Nam cum Ecclesia Dei in hoc mundo colligitur, propagatur, & conseruatur voce docentium Euangelium, & docentes opus habent victu & defensione, vult Deus nos gratos esse erga ministerium Euangelij, & liberales esse erga eos, quorum ministerio educimur è regno Satanæ, & aggregamur Ecclesiæ Dei, hoc est, regno CHRISTI, quod est gratiæ, à quo transitur in regnum Dei gloriosum, quod est beatæ & nunquam finiendæ immortalitatis, felicitatis & gloriæ. Cum itaq; hæc tanta bona nobis contingunt per ministerium verbi, serio Deus nobis mandat, vt ipsos ministros Euangelij omni officiorum genere prosequamur. Syracides vtrumque coniungit, videlicet timorem Dei, & honorem ministrorum Dei, ita enim ait: ἐν ὅλῃ ψυχῇ σου φοβοῦ τὸν κύριον καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ θαύμαζε. Hoc est, toto animo time Dominum, & sacerdotes eius admirare, id est, in precio & honore habeas & magnifacias. Et paulò infra: φοβοῦ τὸν κύριον καὶ δόξασον τὸν ἱερέα, καὶ δὸς τὴν μερίδα αὐτῷ, καθὼς ἐντέταλταί σοι. Hoc est, Time Dominũ & honora Sacerdotem, & da partem ipsi, sicut mandatum est tibi. Vtrumque ergo vult coniungi Sapiens, timorem Dei & honorem sacerdotum ministrorumque Dei. Vbi ergo prius vere adest, abesse non potest posterius. Vbi posterius desideratur, prius quoque abesse significatur. Quomodo enim fieri potest, vt eius mandata contemnas, quem diligis? Si ergo vere timemus Dominum, aliter euenire nequit, quam vt honoremus ministros ipsius. Hic autem honor in eo consistit, vt ministris verbi tribuamus omnia, cum quæ ad necessitatem, tum quæ ad dignitatem eorum pertinere videbuntur. Atque hic est ille duplex honor, quem Paulus vult tribui laborantibus in verbo & doctrina. Sed forte hic aliquis obijciet, me non recte accommodare ministris noui testamenti, quod Sapiens videtur de Leuitis & sacerdotibus veteris testamenti intelligere. Nam magnum apparet discrimen inter illos & hos. Fateor equidem magnum discrimen esse, si spectemus dispensationis modum, verum si finem vtrorumque consideremus, in eo plane vtri-

que

que conueniunt. Nam & Leuitarum fuit colligere, propagare & conseruare Ecclesiam Dei, & ministris noui Testamenti, vt Oeconomis mysteriorum Dei, idem officium incumbit, quod sane & præstant multo efficacius. Cum igitur par ratio sit vtrorumque, hoc est, Leuitarum & ministrorum Euangelij in nouo testamento, recte mandatum Dei, de honore tribuendo Leuitis, accommodatur ad ministros Euangelij. Sed omnem scrupulum tollit Apostolus Paulus 1. Corinth. 9. cum exemplum Leuitarum ad ministros noui Testamenti accommodat, dicens: An nescitis quod hi, qui sacra administrant, ex sacro edunt? qui altari assistunt, vnà cum altari partem accipiunt? Præterea plurima dicta noui Testamenti, quæ idem plane astruunt: Qui vos (ait Dominus) recipit, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui misit me, &c. Dignus est operarius mercede sua. Et Paulus, Qui bene præsunt, duplici honore digni sunt, & maximè hi qui laborant in verbo & doctrina. Huc fere totum 9. caput prioris Epistolæ ad Corinthios pertinet. Sed quid multa? natura, ratio, leges humanæ & diuinæ commendant omnibus iusticiam, cuius quædam non minima pars est gratitudo, quæ erga optimè meritos iure maxima esse debet. Iam autem cum constat diuina humanis, cœlestia terrenis, diuturna momentaneis, æterna caducis, vere & perfecte bona imperfecte bonis & perituris præferenda esse, quis dubitat ministros Euangelij optimè mereri de nobis, per quos illa diuina, cœlestia, æterna & vere perfecte bona nobis communicantur? Non proinde mirum est, & serio mandari nobis liberalitatem ergo ministros Euangelij, & Spiritum sanctum honorem sacerdotum cum timore & reuerentia ipsius Dei coniungere, ita vt separari alter ab altero non possit sine vtriusque interitu. Atque hinc non est difficile iudicare, quam sint alieni à familia Dei, qui ministros verbi non solum reuerentia debita, verum etiam necessario victu spoliant. Glorientur de potentia quantum volunt, iactent diuitias, prædicent stemmata, numerent maiorum insignia, superbiant de magnificis palatijs, inscribant hæredes: tamen quicunque ministros Euangelij non ea, qua decet beneuolentia, & beneficentia prosequuntur, priuant se amplissimo ornamento vitæ, quod in timore Dei situm est. Valde enim fallitur potens, qui existimat, se sua potentia ornari. Valde fallitur diues, qui putat se suis opibus decorari. Fallitur & pauper, qui se sua tenuitate obscurari arbitratur. Nam vt nec potentia nec diuitiæ veram gloriam afferunt. Ita nec paupertas quenquam coram Deo obscurat. Sed solus timor Dei est, qui & diuiti & pauperi verum vitæ ornamentum affert, quod sane nullus vel Satanæ dolus, vel humana inuidia auferre poterit. Diues epulo non parum sibi videbatur ob suas diuitias & splendorem gloriosus, qui tamen obscurissimus coram Deo fuit. Contra vero pauper Lazarus, epuloni obscurissimus habitus, Deo & angelis eius summe gloriosus & ornatissimus est visus. Quænam huius diuersi iudicij causa alia fuit, quam quod diues ille caruerit timore Dei, quo pauper Lazarus erat ornatus? Cum igitur adeo multum nostra refert, vt timore Dei ornati prodeamus in conspectum Dei, profecto pie prudentis est cauere, ne isto ornamento se spoliet auaritia sua & maleuolentia erga ministros Euangelij, quod sane, proh dolor, multi faciunt in suum certissimum interitum.

Sed cur inquies, ista mihi narras? profecto hoc haudquaquam à me factum putes, quod in te, clarissime vir, quicquam desiderem, sed potius vt proposita necessitate, te in cursu feliciter suscepto contra multa impedimenta detineam. Nam multis pijs gratissimum est tuum officium erga ministros Euangelij, qui sibi gratulantur, quod tam pium & clementem nacti sint patronum. Postquam enim administratio diœceseos Selandicæ, quantum quidem ad externam iurisdictionem Ecclesiasticæ politiæ attinet, tibi commissa est, ea moderatione, ea mansuetudine visus es, quam homini pio & prudenti dignam iudicant omnes. Siquidem in iudi-

cando prudentem semper ἐπιείκειαν adhibes flectendo leges ad causas, non causas ad leges. Quid dicam de summa humanitate tua in pios Euangelij præcones? quid de candore, quo nos in hac Academia docentis complecteris? quid de munificentia erga multos pauperes scholasticos? Quid de pietate, qua tuos liberos, quos tibi peperit, & pignora sanctissimi coniugij reliquit optima & nobilissima fœmina, piæ memoriæ, Cecilia Wiffetandt/ in vera religione & sancta disciplina institui & educari curas? idque in eum finem, vt aliquando sint futuri ornamento communi patriæ & Ecclesiæ Dei. Cùm enim liberis tuis Magistrum pium & doctum alis magnis sumtibus, satis declaras quo sis erga studia literarum animo, sine quibus muri Ecclesiæ paulatim collabuntur, & mox ingens totius ædificij ruina comitatur. Sed vt ad priuata veniam, quid dicam de beneficentia tua filio meo Iohanni Hemmingio præstita? Hunc enim abiturum Vitebergam studiorum gratia, amplissimo munere ornasti. Pro quo summo beneficio tibi maximas debeo gratias, & promitto perpetuo omnem animi gratitudinem.

Hæc testimonia tuorum beneficiorum clare testantur, quo sis erga Ecclesiam Dei atq; eius ministros animo. Oro autem Deum, vt ipse te in hoc pio proposito cōseruet ad finem vsque huius caducæ vitæ, post cuius exitum proposita est corona ijs, qui malis exemplis se à recto cursu abduci nō permittunt. Nam nihil magis pietati nocet quam συνήθεια κακῶν, qui nec Deum timent, nec ministros Ecclesiæ honorant: Imò ipsam Ecclesiam, tanquam vilissimorum hominum colluuiem contemnunt, quod sane facit illorum spontanea cæcitas. Iacob vident, Israëlem non agnoscunt, cum tamen idem, qui est Iacob, sit & Israël. Hoc est, externam speciem Ecclesiæ vident, & non considerant magnificam eius gloriam, nominatur quidem Ecclesia Iacob, propterea quod vilis & contemta apparet in conspectu hominum, Sed eadem & Israël à Domino vocatur, eo quod victrix, quod formosa, quod splendida, quod gloriosa in conspectu Dei sit. Etsi autem hæc Ecclesiæ gloria in hoc mundo sub cruce latet, reuelabitur tamen suo tempore, quando impij omnes adiudicabuntur perpetuæ ignominiæ.

Porrò quoniam cupio extare testimonium animi mei erga te, vir clarissime, sub tuo nomine placuit in lucem edere commentarios in vtramque Epistolam Petri, & in vnam Iudæ Apostoli, quorum lectionem spero tibi haud ingratam futuram. Hos vt accipias tanquam μνημόσυνον perpetuum meæ erga te reuerentiæ & gratitudinis, etiam atque etiam rogo. Deus te quam diutissime incolumem cum carissimis liberis in sui nominis gloriam, in familiæ tuæ pium ornamentum, in Ecclesiæ Dei ædificationem, & in patriæ communis decus conseruet, Amen. Vale ex Musæo nostro. Hafniæ, primo Nouembris, Anno 1566.

ARGV-

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PRIOREM PETRI.

QVATVOR ILLA, QVÆ IN INITIO ENARRATIONIS sacrorum scriptorũ examinare soleo, hic quoque repetamus, Sunt autẽ hæc. Primum, quis sit scriptionis autor. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio. Tertium, quis sit status, Quartum, quis sit tractationis ordo seu methodus.

DE PRIMO.

Autorem huius Epistolæ D. Petrum Apostolorum Coriphæum fuisse, nemo vnquã dubitauit. Vnde quanta sit huius Epistolæ autoritas, facile est iudicare. Hic est enim ille discipulus, qui ab Andrea fratre ad Dominum adductus, ex piscatore factus est Apostolus. In mysterijs regni cœlorum edoctus est voce filij Dei, antequam ipse Dominus mortem pro humano genere subijt. Deinde mox post resurrectionem Domini quadraginta diebus ab ipso Domino institutus est, qui illi curam sui gregis demandauit, ter dicendo: Petre amas me, pasce oues meas, significans neminem aptum esse ad pascendum gregem Christi, nisi qui amore Christi sincero ducatur, adeo vt omnia postponat obœdientiæ erga Christum, quem diligit. Præterea ipso die Pentecostes, accepto visibiliter Spiritu S. plenius edoctus est, quo die vna concione tria millia hominum ad fidem Domini conuertit. Atque ita completa est promissio Domini dicentis. Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio. Hoc est, Spiritus sanctus quinquagesimo die post meam resurrectionem clare & efficaciter conuincet peccatum esse, quod mundus non putat esse peccatum: clare & efficaciter conuincet esse iusticiam, quam mundus non putat esse iusticiam: clare & efficaciter conuincet esse iudicium, quod mundus non putat esse iudicium. Mundus, hoc est, Pharisæi & scribæ, cum maxima populi parte, non putat esse peccatum me Iesum Mariæ filium contemnere, & in me non credere, vt in vnicum saluatorem, sed Spiritus sanctus, veniens super vos in die Pentecostes, conuincet mundum sui erroris, adeo vt plurimi agnoscant se peccasse, quod me Iesum Mariæ filium cruci affixerint, & non potius in me, vt in vnicum saluatorem, crediderint. Mundus non putat iusticiã esse abitum meum ad patrem, hoc est, obœdientiam Legis in me, qua satisfit iustitiæ Dei, mortem crucis, qua expiatur reatus, & resurrectionem vitæ, qua consummatur iusticia credentium, esse iusticiam, cuius imputatione credentes coram patre meo consistunt, sed Spiritus sanctus conuincet mundum huius perniciosi erroris, quando testabitur me Iesum vere victa morte resurrexisse in iusticiam & salutem omnium, qui me fide receperint. Mundus non putat iudicium vindictæ esse, victoriam meam super Diabolo, sed Spiritus sanctus conuincet mundum etiam huius erroris, & in die Pentecostes aperte & efficaciter probabit, quod ego Iesus sim victor & destructor operum Diaboli, iuxta promissionem Adamo factam: Semen mulieris conteret caput Serpentis. Etsi autem hæc Domini prædictio completa est quinquagesimo die post Domini resurrectionem, vt iam declaratum est: Tamen perpetua lex esse debet ministris Euangelij, vt prædicent fidem in Christum, doceant quod Christi obœdientia sit nostra iusticia, ostendant quod Christus sit victor Diaboli. Hoc cum faciunt, ipse Spiritus sanctus efficaciter adest, & in multis verbum prædicatum obsignat. Hæc obiter adijcere volui, quia Petrus, de quo nobis hic sermo est, præcipuum instrumentum fuit, quo Spiritus sanctus conuicit mundum sui erroris die Pentecostes, vt patet ex secundo Actorum Apostolicorum capite. Porro, cum de vocatione gentium quæstio agitaretur, signo diuino edoctus est Petrus, quod promissio Euangelij ad gentes quoque pertineret. Quare diuinitus admonitus, & vocatus à Cornelio, eum prius donatum Spiritu sancto baptizat, aperte testificans nullam personarum acceptionem apud Deum esse. Hic est ille discipulus, cui Dominus dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Hic est ille,

quem Paulus columnam Ecclesiæ agnoscit. Hic denique est, quem ecclesia perpetuo consensu summum Apostolorum appellat. Proinde quicquid in huius viri scriptis legimus, ita accipiendum est, ac si Spiritum filij Dei, cuius Apostolus est, sonantem sua verba audiremus, iuxta illud: Qui vos audit, me audit.

DE SECVNDO.

Scribendi occasio Petro hæc fuit. Gentes multæ, quas in epigrapha recitat Apostolus, non Petri, sed aliorum ministerio doctrinam Euangelij receperant. Inter has gentes fuerunt, qui dubitare cœperunt, an Petrus, quem ipsi non audiuissent, eadem doceret, 10 præsertim cum passim propter ritus Mosaicos ingentia certamina mouerentur. His itaq; dubitantibus Petrus scribit, & testatur veram esse gratiam in qua stant, id est, veram esse Christi doctrinam, in qua fuerunt edocti. Scribit proinde ipsis hoc consilio, vt & eos suo testimonio recte institutos esse confirmet, & ad perseuerantiam in spe & pietate vsque ad finem exhortaretur. Hanc occasionem, hoc consilium, hunc finem & scopum Petro fuisse propositum, apparet ex ipsius verbis, ita enim in fine huius Epistolæ ait: Hæc scripsi, adhortans vos & testificans veram gratiam Dei esse, in qua statis, Hoc est, verum Iesu Christi Euangelium esse, in quo edocti estis voce & scriptis Pauli Apostoli & aliorum. 20

DE TERTIO.

Tota hæc Epistola parenetica est, & ad duo capita reuocari potest. Quorum vnum hortatur gentes, ad quas scribit, vt persistant in gratia, quæ ipsis per prædicationem Euangelij collata est. Alterum suadet, vt in hac gratia digne ambulent ad finem vsque huius caducæ vitæ.

DE QVARTO.

Ordo tractationis, quemadmodum in suasorijs argumentis fieri consueuit, est ar- 30 bitrarius. Neque enim ita vnam aliquam parænesin tractat & absoluit, quin rursus data aliqua occasione ad eandem redeat. Quare etsi artificialis & Didacticus ordo hic non est quærendus: firmum tamen & necessarium fundamentum iacit, ex quo paræneses omnes, quas tractat, optimè extruuntur. Ponit autem omnis piæ actionis fundamentum regenerationem seu semen illud diuinum, quo in nouos homines renascimur. Hoc fundamento posito, varias exhortationes inde manantes extruit, quas, vt dixi, ita tractat, vt subinde ad easdem redeat. Verũ vt eas propius considerare possimus, ipsas discernamus per obiecta, & singulas veluti ad suas proprias classes referamus. Quædam igitur sunt, in quibus ad officia, quæ Deo immediate debentur, inuitat, vt cum hortatur ad fidem, spem 40 firmam, timorem, subiectionem seu veram coram Deo humilitatem, inuocationem &c. Quædam sunt, quæ ad mores cuiusque priuatos pertinent. Vt cum vel hortatur ad sanctitatem, vel dehortatur ab impuritate & prophanitate. Quædam sunt, quæ pertinent ad officia inter homines, & sunt variæ. Alias enim hortatur ad præstandum magistratui debitum officium. Alias analogum officium dominorum & seruorum inter se: Seniorum & iuuenum requirit. Alias communia Christianis officia inculcat. Quædam sunt, quæ ad ærumnas præsentis vitæ perferendas pertinent, vt cum hortatur Apostolus ad patientiam sub cruce, & monet vt non succumbant tentationibus. Postremo, quia Ecclesia habet hostem Diabolũ, qui perpetuo in insidijs est, hortatur Petrus Christianos ad vigilantiam, vt tanto aduersario resistere possint. Ad has classes paræneses omnes huius Epi- 50 stolæ reuocari possunt, vnde facile est videre, quanta sit huius Epistolæ vtilitas, & quam necessaria sit eius lectio.

CAPVT I.

Electi & fidem Christi amplexi seu regeniti, præcinctis lumbis spéq; gratiæ firma concepta, veræ sanctitati studeant, vt qui ex semine immortali, per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum, sint regeniti.

Ordo & partes Capitis Primi.

Huius primi capitis tres sunt partes. Prima est, ipsa epigrapha cum salutatione. Secunda, exordium eucharisticon, in quo caussam salutis explicans, de fide Christi firmam doctrinam & Apostolicam tradit. Tertia, exhortatio ad sanctificationem vitæ, constans propositione & confirmatione, petita ex ipsis fontibus, quemadmodum fusius in ipsa enarratione declarabimus.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pontum, Gallaciam, Cappadociam, Asiam, & Bithyniam, electis iuxta præcognitionem Dei patris, in sanctificationem Spiritus, in obœdientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi.

Hæc epigrapha diligenter est obseruanda. Cōtinet enim magnā copiam rerum spiritualium, ac summā doctrinę Ecclesię mirabili compendio complectitur. Quare eam in suas quasdam particulas retexam, & quid doctrinæ ex singulis hauriendū sit, ostendam. Primum igitur, cū Autor huius Epistolæ Petrus nominetur & dicatur Apostolus Iesu Christi, has quatuor conclusiones colligamus. Primam, quod Petrus ab ipso Christo sit missus legatus. Secundam, quod Petrus afferat doctrinam Christi, hoc est, Euāgelium, iuxta mandatum: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangeliū omni creaturæ. Tertiam, quod nihil erroris sit admixtum doctrinę Petri. Quartā, quod ipsi Petro, tanquam voci diuinæ, credendū sit. Est enim Apostolus orator à Deo missus, vt ore negociū agat, quod in mandatis habet. Cum igitur dicit Petrus: Ego sum Apostolus Iesu Christi. Perinde est ac si diceret: Ego habeo à Iesu Christo mandatum, vt ipsius nomine vobis Euangeliū de gratuita salute annunciem. Hic proinde admoneamur, quanta cū reuerentia & attentione legenda sit nobis hæc diui Petri Epistola, in qua nobis Petrus nomine filij Dei loquitur, ac Euangelium salutis annunciat. Sed quibúsnā scribit Petrus? Aduenis. Hac voce significat Apostolus, se gentibus & non Iudæis scribere. Nam illi, qui ex gētibus conuertebantur ad religionē Iudæorum, aduenæ, & προσήλυτοι dicebātur. Hic monemur Euangelium non tantum ad Iudæos, sed etiam ad gentes pertinere. Vnde hæc cogitanda sunt. Primum, quod Euangelij annunciatio sit gratuita. Secundū, quod nullis pręcedentibus meritis aut præparantibus operibus ad Euangeliū recipiendū reddamur cōdigni. Tertium, quod Euangelium sit vniuersalis doctrina, vt quę omnibus hominibus promiscue in Christo salutem offerat. Quartum, quod ad Euangelij perfectionem non requirātur ritus Mosaici. Quintū, quod gratos nos esse oporteat, quibus indignis tanta conferātur beneficia. Enumerat autē hic Petrus quinq; regiones, Pōtum, Gallaciam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam. Hę quinq; regiones cū quibusdā alijs à Geographis vno nomine Antiochia dicuntur, & sunt ad orientalē plagam sitæ. Pōtus ampla est regio & maritima. Proxima huic Cappadocia, à tergo Gallacia est, à frōte ad mare Asia & Bithynia. Paulus in his regionibus Euangelij semina iecerat, cuius doctrinam Petrus testatur esse verā. Quid hinc doctrinæ petendū est? Hæ regiones merito nos ad timorē Dei & gratitudinē excitabunt, quæ olim quidem florebant, quando illic sana Euāgelij doctrina in omnibus vrbibus & pagis personabat. Nunc vero propter ipsorum ingratitudinē aduersus Deū & Euangelium Christi non solum amiserunt doctrinam Euangelij, verum etiā Turcæ crudelissimo Christiani nominis hosti subiectæ sunt. Adeo Deus nō ferre potest diuturnum sui Euangelij contemtum. Timeamus igitur DEVM, & simus grati, ne & nobis aliquādo contingat, quod illis securis & ingratis contigit. SEQVITVR, quod Aduenæ, quibus scribit Apostolus, dicantur electi secundum præcognitionem Dei patris, in sanctificationem Spiritus, quib. sane verbis duo significantur. Vnum, quod qui per Euangelium vocantur, sint electi in sanctificationē spiritus, id est, vt spiritu sint sancti, & noui homines effecti secundum imaginem Dei. Alterum, quod vocatio ista non temere fiat, nec pendeat ex hominum

minum arbitrio, sed iam olim à Deo ordinata & præcognita sit. Quod ideo addit Apostolus, ne quis hanc doctrinam Apostolicam, veluti recens natam aspernetur. Tametsi enim iam recens erant Apostoli missi in vniuersum orbem, vt docerent Euangeliũ: tamen hoc longe antea, videlicet ante fundamenta mundi iacta, constitutũ erat, quod statuto diuinitus tempore reuelandum fuit, iuxta illud Galat. 4. Quando venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum, natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. Sed de hac temporis circumstantia plura mox dicentur.

DE ELECTIONE.

10

PORRO de Electione huc pauca adijcere placet propter Stoicos, qui Parcarum tabulas Ecclesiæ Christi obtrudere moliuntur. Est itaq; Electio, quæ & Prædestinatio dicitur, ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitũ & consiliũ voluntatis suæ, per Christum & in Christo elegit omnes in Christum redemtorẽ credituros ad vitam æternam, vt sint sancti & inculpati coram ipso, vtque laudẽ gloriæ, & gratię eius prædicent in omni æternitate. Hæc definitio extructa & primo capite Epistolæ Pauli ad Ephes. sex circumstantijs absoluitur. Quarum Prima est, de tempore. Secunda, de caussa electionis. Tertia, de modo & fundamento. Quarta, de conditione & euentu. Quinta, de vita æterna, ad quam possidendam eligimur. Sexta, de finibus electionis. His circumstantijs explicatis, mysterium electionis conspicietur, quare de illis pauca adijciamus. 20

PRIMA.

PRIMA circumstantia est temporis, quod electio hæc decreta sit ante constitutionem seu creationẽ mundi, ex quo concluditur, quod sit certa & immota. Nam cum Deus præuideret lapsum hominis ante mundi conditionem, ordinauit & remediũ, & decreuit ex lapsu reuocare omnes, qui remediũ offerẽdum & gratuitum erãt recepturi. Hinc Paulus Electionis verbum, quod est Euangelium, concludit non esse recens natũ tempore Apostolorũ, sed longe antea decretum, suo tempore mundo reuelandũ. Atq; ideo idem Paulus Euangelium definit esse reuelationẽ mysterij, quod à temporibus æternis tacitũ fuit, quod nunc tandẽ manifestũ factum est, & per scripturas Propheticas ex mandato Dei in obœdientiam fidei apud omnes gentes declaratum, Rom. 16. Ex hac circumstantia fides nostra confirmetur de immoto decreto Dei, quo statuit ante conditum mundum saluare credentes. Deinde etiam animetur & armetur aduersus omnes hostes Euangelij, qui Euangelium tanquam fabulosam doctrinam tẽporibus Apostolorum natã calumniantur. 30

SECVNDA.

SECVNDA circumstantia est, de caussa electionis, quam Paulus scribens Ephesijs εὐδοκίαν voluntatis Dei nominat: Augustinus autẽ misericordissimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei & paterna misericordia, vbi certo nobis cõstiterit, habet fides firmissimũ suæ electionis fulcimentum. De hac misericordia Dei seu misericordissima volũtate ipse Dominus apud Esaiã 54. cap. loquitur in hunc modum: Mõtes mouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur dicit miserator tuus Dominus. Et Psal. 145. Miserator & misericors Dominus, tardus ad iram & multũ misericors. Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Verum ne sinamus hanc Dei voluntatem nobis vlla sophistica obscurari, intueatur fides nostra hęc quatuor: Missionem filij Dei in mundum: Mandatum vniuersale, vt audiamus Euangelium: promissionem gratiæ vniuersalem: & obsignationem fœderis vniuersalem. Hęc enim quatuor recte cogitata ita certificabunt conscientias nostras de voluntate Dei, qua ex mera sua misericordia vult saluos nos facere, vt facile contemnamus omnium Diabolorum & hominum strophas & versutias argutiarum. 40 50

PRIMVM itaq; intueamur missionem filij, quæ sane locupletissimum est paternæ voluntatis in Deo erga omnes homines testimoniũ, iuxta hæc dicta Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, quod filium suum vnigenitũ dederit, vt omnis qui credit in ipsum, nõ pereat, sed habeat vitam æternam. Rom. 5. Commendat Deus caritatẽ suam erga nos, quod cum adhuc essemus PECCATORES, Christus pro nobis mortuus est. Matth. 11. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et Paulus 1. Timoth. 2. Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in hunc modũ, peccatores saluos facere.

Et Ioan.

Et Ioan. in prima Epiſtola: Chriſtus apparuit, vt deſtruat opera Diaboli. Et ad Tit. 2. Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus. Luc. 9. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare. Math. 18. Venit filius hominis ſeruare quod perierat. Iam autem non pauci aliqui perierũt de genere humano, ſed totum genus humanum. Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapſi ſumus: Ita cum Adamo omnibus datur promiſsio Seminis, contrituri caput Serpentis. Hæc teſtimonia de miſsione filij firmiter teneamus, quæ circa omnem ambiguitatem teſtantur, quod Deus miſerit Filium, non vt paucos quoſdam ſelectos de genere humano, ſed vt omnes ſeruet. Quare autem euentus in hominibus non reſpondeat huic Dei voluntati, poſtea dicetur.

SECVNDO intueamur mandatum Dei vniuerſale, quod ſimiliter nos certificat de voluntate & miſericordia Dei, extendente ſe ad omnes, fieri enim non poteſt, vt mandatum Dei cum ipſius volũtate pugnet, cum Deus ſit iuſtiſsimus. Quare cũ iubet, vt omnes ſuum Filium audiant, vult profecto, vt omnes ipſum audiant, vult vt ex auditu fidem cõcipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult deniq; , vt omnes credentes ſaluentur. Deinde filius, qui eſt imago Patris, amandat diſcipulos ſuos in omnem terrã cum hoc mandato: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangeliũ omni ceraturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit ſalu⁹ erit. Hic particula vniuerſalis Omnis, & vox creaturæ, cõuincunt mandatũ filij Dei ita vniuerſale eſſe, vt extẽdat ſe ad omnes homines abſq; omni conditione nationum, perſonarũ aut quarumuis qualitatum. Cum igitur hoc mãdatum clare teſtetur, Deum reuera omnium hominum ſalutem velle, quis eſt, qui ſe vlla ſophiſtica huic mãdato audet opponere? Quid dicemus de hac liberaliſsima inuitatione filij Dei Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam vos. Hic vtrunq;, hoc eſt mandatum & promiſsio voluntatem Dei paternam eſſe teſtantur, quod velit reuera omnes venire ad Chriſtum vocantem, vt omnes in eo ſalutem conſequantur. Firmiſsime itaq; & ſine omni hæſitatione fides noſtra ſtatuat, hoc mandatũ Dei æternũ & vniuerſale, infallibile voluntatis ipſius teſtimoniũ eſſe erga omnes homines, & procul abſit à Chriſtiano pectore cogitare, Deum externo miniſterio omnibus offerre ſalutẽ, ſed intus tamen aliam voluntatem incluſam habere. Hoc enim plane eſſet Deo iuſtiſsimo contradictorias voluntates tribuere. Quod quam ſit abſurdum, quis non videt?

TERTIO, intueamur promiſsionem gratiæ vniuerſalem, quam cum voluntate Dei congruere neceſſe eſt. Hæc eſt, dicit Dominus, voluntas Patris mei qui miſit me, vt omnis, qui videt Filium & credit in eum, habeat vitã æternam. Matth. 18. Sic non eſt volũtas ante Patrem meũ, qui in cœlis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. 1. Pet. 3. Deus longanimis eſt erga vos, nõ volens vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc multa Prophetarum dicta pertinẽt, vt Ezechielis: Reuertatur vnuſquiſq; à via ſua peſsima, & propitius ero iniquitati & peccato eorum. Item, cũ auerterit ſe impius ab impietate ſua quã operatus eſt, & fecerit iudicium & iuſticiam, ipſe animam ſuã viuificabit. Conſiderans enim & auertens ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis, quas operatus eſt, vita viuet & non morietur Item, Conuertimini & agite pœnitentiã ab omnibus iniquitatibus veſtris, & nõ erit vobis in ruinã iniquitas. Proijcite à vobis omnes iniquitates veſtras, in quibus præuaricati eſtis, & facite vobis cor nouum & ſpiritum nouum. Item, Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus, reuertimini & viuite. Hęc gratię promiſsio, vt eſt vniuerſalis: ita & gratuita ſola vide accipienda. Vtrũque docet Apoſtolus ad Rom. 9. 10. & 11. vbi ſum̃am diſputationis de voluntate Dei & gratię promiſsione in hunc modum colligit. Non eſt diſtinctio Iudęi & Græci. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocat ipſum. Quiſquis enim inuocauerit nomen Domini, ſaluabitur. Ex hiſce dictis fides noſtra firmiſsimam conſolationem concipiat aduerſus eos, qui tribuunt Deo προσωποληψίαν, & ſtatuat procul omni dubio de voluntate Domini ſentiendum eſſe, ex hac vniuerſali gratiæ promiſsione, quæ omnibus ſopiſmatis opponatur.

QVARTO, intueamur obſignatiouem fœderis vniuerſalem, qua nihil dulcius cogitari poteſt. Quis quæſo ſatis demirari poterit bonitatem & φιλανθρωπίαν Dei, qui non ſolũ promiſcue omnibus ſalutem promittit, verum etiam eandẽ mãdat omnibus obſignari? Nam dũ iubet omnes gentes baptizari, vult profecto, quod iubet, & veriſsime omnibus ſuã gratiã obſignat. Qui enim fieri poſſet vt, cum ſit iuſtiſsimus Deus, omnes inuitaret ad Baptiſmum dulciſsimũ ſui fœderis teſtimoniũ, niſi omnibus gentibus ſalutẽ, quam obſignat baptiſmo, impartiri vellet? Quotieſcũq; igitur fides noſtra tẽtationibus de electione fatigatur, conuertamus cor noſtrum ad Baptiſmũ, tanquam firmiſsimũ ſalutis fulcrũ, & immotum voluntatis Dei erga nos teſtimoniũ, ne noſtra culpa promiſſa & obſignata

ſalute

ſalute excidamus. Huc etiã pertinet ſacratiſsimæ Cœnæ inſtitutio, in qua Dominus eandẽ gratiã nobis obſignat, & teſtatur ſe precio ſuæ carnis & ſanguinis nos à morte æterna liberaſſe, modo nos ipſi hanc dulciſsimam συνθήκην perfidè nõ violauerimus. Cum itaq; ex his demonſtrationibus euidenter nobis cõſtat de volũtate Dei paterna erga omnes, quæ cauſſa noſtræ electionis eſt, firmiſsimã teneamus fiduciam ſalutis promiſſæ obtinendę, & ad hæc quatuor teſtimonia miſericordiſsimæ volũtatis Dei, videlicet miſsionem filij, mãdatum Dei, promiſsionem & obſignationem gratiæ nos conuertamus, quoties vel Satan vel propria caro noſtram fidem de miſericordia Dei erga nos labefactare ceperit.

TERTIA.

MODVM & fundamentum electionis noſtræ tenere portet. Eſt autem is modus vnicus & veriſsimus, quẽ Diuus Paulus Epheſijs ſcribens nobis cõmonſtrat. Elegit nos, inquit, in Chriſto ante conſtitutionem mundi. Item, Prædeſtinauit nos in adoptionem per Chriſtũ. Item, Gratos nos fecit in dilecto, in quo habemus redemtionem per ſanguinem eius. Hæc dicta Spiritus ſancti & ſimilia multa teſtantur, quod deus nos elegerit nõ examinando fatales libros cũ Zenonis familia, ſed ſtatuendo iuxta conſiliũ voluntatis ſuæ modũ ſalutis conſequendæ per Chriſtum & in Chriſto. Fides proinde noſtra nõ vagetur extra hunc modũ & hoc fundamentũ electionis noſtrę, non quærat in parcarũ tabulis certitudinẽ ſalutis ſuę, ſed acquieſcat in filio Dei, in quo ſolo ſalutis noſtrę certitudo fũdatur.

QVARTA.

CONDITIONIS & euentus in definitione meminimus, quorum explicatio permultum faciet ad clarã huius myſterij noticiam. Conditio itaq; requiritur, iuxta vocem Euãgelij, pœnitentiæ ſeu conuerſionis, ſeu fidei, cuius loco propria eius adiũcta ſeu notæ pònuntur, vt ſunt regeneratio, ſanctificatio, patientia, inuocatio, &c. Nam vbi hæc ſunt, certiſsima ſunt fidei indicia, qua cum inſerimur Chriſto, & eius mẽbra efficimur, electi dicimur, quia in Chriſto ſumus, extra quẽ nemo electus cẽſendus eſt, & in quo quisquis fuerit per fidem vt membrũ Chriſti, electus iudicatur. Hanc fidei conditionẽ adiecit Dominus mãdato Marci vltimo: Euntes in mudũ vniuerſum, proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluabitur. At qui fuerit incredulus, codẽnabitur. Hoc Chriſti mandatũ & promiſsio requirit conditionẽ fidei, quam conditionẽ Paulus ſæpiſsime nobis commendat. Vt ad Rom. 9. vbi de electione diſputat. Quid igitur dicemus, inquit, Gentes, quæ non ſectabãtur iuſticiam, apprehenderunt iuſticiã, iuſticiam, inquam, quæ eſt ex fide. Iſraël vero ſectans legem iuſticiæ, ad legẽ iuſticiæ non peruenit. Quare? quia nõ ex fide, ſed ex operibus legis. Et in 10. Si cõfeſſus fueris ore tuo Dominum Ieſum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum excitarit ex mortuis, ſaluaberis. Corde enim creditur ad iuſticiã, Ore autem fit confeſsio ad ſalutem. Dicit enim ſcriptura: Omnis qui credit in ipſum non pudefiet, non enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes ipſum. Quiſquis enim inuocauerit nomen Domini, ſaluabitur. Ad Coloſſ. 1. Si modo in fide permaneatis fundati & firmi, & nõ tranſmoueamini à ſpe Euangelij, quod audiuiſtis. Ad Ebręos 3. Participes facti ſumus Chriſti, ſi modo incoatam fiduciam vſq; ad finem firmam retineamus. 1. Timo. 2. Mulier ſaluabitur, ſi permanſerit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamẽ veſtiti & nõ nudi reperiamur. Huc plurimæ conciones Domini pertinent: Veni vocare peccatores ad pœnitentiam. Ioan. 3. Quemadmodũ exaltauit Moſes ſerpentẽ in deſerto: Sic exaltari oportet Filium hominis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sic enim dilexit Deus mundum, vt Filium ſuũ vnigenitũ daret, vt omnis, qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam. Iohan. 3. Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint. Hæc conditio etiam in Prophetis ſæpiſsime inculcatur. Si, inquit Ieremias, pœnitentiã egerit gẽs illa à malo, quod locutus ſum aduerſus eam, agã & ego pœnitentiã ſuper malo, quod cogitaui vt facerẽ ei, ſi fecerit malum in oculis meis, vt nõ audiat vocem meam, pœnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum vt facerem ei. Quod hæc conditio omnino neceſſaria ſit, apparet apud Lucam: Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimul peribitis. Huc & illud Pauli pertinet. Væ mihi ſi non Euangelizẽ. Item, caſtigo corpus meum, & in ſeruitutẽ redigo, ne forte cũ alijs prædicauero, ipſe reprobus efficiar. Teſtimonia hęc à nobis poſita, clariſsime docẽt, q̃ electio noſtri ſit conditionata, vt quę requirat conditionẽ pœnitẽtię, hoc eſt, cõuerſionis ad Deũ per fidẽ in Ieſum Chriſtũ: cũ qua fide & inuocatio & noua obœdi-

obœdientia est coniuncta, ex quo fit, vt hæc conditio conuersionis nunc fidei, nunc inuocationis, nunc nouæ obœdientiæ, nunc sanctificationis nomine signetur. Nā hæc natura coniuncta sunt, Legis conditio, quæ nostra culpa impoßibilis est, lōge diuersa ab hac est. Nam illa non offert salutē, nisi cum conditione impletę legis, quę impletio caussa sit iustitię & salutis. Hæc caussa cum in nobis non sit, ad Christum mittit nos Euangelium, quod prædicat pœnitētibus remißionē peccatorū in nomine Christi, qui est finis & consumatio legis in iusticiā omni credenti. Ex his, quæ hactenus de cōditione dicta sunt, facile est intelligere, quid de euentu sentiendū sit, propter quem multi quidē dicūtur vocati, pauci vero electi. Nam quantum ad euentum attinet, soli electi dicūtur, qui fidem ex auditu verbi cōcipiunt, seu qui Christū, quem prædicat Euangelium, fide recipiunt, vt eius iam membra censeantur, in quo sola rata est electio. Quod autē multi, proh dolor, audito Euangelio non credunt, & propterea dānati & non electi dicuntur caussa in ipsis quærenda est, & non in Deo, qui iubet vt omnes filium audiant. Huc quoq; facit iustißima querela Domini: Quoties congregare volui filios tuos, quemadmodū congregat pullos suos gallina, & noluisti, Ecce relinquetur domus vestra deserta. Hic tria clare exprimūtur. Primū, quod Christus reuera voluerit salutem Ierusalē, id quod voce & lacrymis testatur. Secūdum, quod Ierusalem oblatam salutem suapte malicia repudiarit. Tertium, quod cōminetur Dominus damnationis pœnam contumaci populo. Huius euentus respectu, & nō consilio Dei creantis hominē & mittentis filium in mūdum, dici potuit Ierusalem non electa. Hoc confirmari poterit verbis Apostoli, qui ita ait: Videte vocationē vestram fratres, quod non multi sapientes secundū carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Hisce enim rebus, sapientia carnis, potētia & nobilitate veluti inescātur multi vt nauseēt ad Euangeliū, ac ita sua culpa pereant. Huc & illa Domini querela bis repetita apud Matthæum pertinet: Multi sunt vocati, pauci vero electi. Nam quemadmodum res se habet in vinea, in quam multi operarij vocantur, & in nuptijs, ad quas multi inuitātur: Ita se etiā res habet in regno Christi. Vt enim eijciūtur, qui vocati murmurāt, & excludūtur qui inuitati venire recusant, vel admißi vestē nuptialē non habent: Ita è regno Christi, qui se, vt decet, non gerunt, exturbātur. Est igitur sensus querelæ Domini: Multi sunt vocati, id est, multi inuitantur ad salutem per prædicationē Euangelij, Sed pauci sunt electi, id est, sinceri, gestantes vestem nuptialem, hoc est, vere pœnitentes, & seriam emendationē meditantes sanctimonia vitæ. Quoties igitur in scripturis legimus de paucitate electorū, non respiciamus ad cōsilium creatoris & redemtoris, volētis ex sua misericordißima volūtate omnes homines saluos fieri, sed ad euentum, quo homines contumaces iustißime abijciuntur, vt sui furoris æternas pœnas luant. Fides proinde nostra non sinat se istis dictis, quæ ad euētum referēda sunt, abduci ab vniuersali gratiæ promißione, sed potius intueatur modum & conditionem æternæ electionis, & paternæ voluntatis Dei erga omnes.

QVINTA.

Circvmstantia quinta est de eo, ad quod eligimur, hoc est, de vita æterna & beata. Quemadmodum enim primus homo conditus erat, vt ipse cum sua posteritate beatus in Paradiso viueret, seruata conditione obœdientiæ erga mandatum, quod Dominus ei dederat, videlicet, ne de fructu certæ cuiusdam arboris gustaret: Ita in secundo Adamo Iesv Christo, per quem à commerita damnatione redemti sumus, promißionem habemus cœlestis Paradisi adeundę. Sed, vt dictum est, cum conditione pœnitētię seu fidei. Hæc cœlestis Paradisus fruitio æterna Dei est, in societate perpetua castorum angelorū & hominum, qui in inuocatione filij Dei ex hac ærumnosa vita migrant. Nam vt in Adamo primo miserias sempiternas commeriti sumus, in eo enim & rei & immūdi inuenimur: Sic in Christo Iesv secundo Adamo obtinebimus non nostris meritis, sed ipsius gratia sempiternas voluptates in vita æterna. Nam & per illū à reatu absoluimur, & eius spiritu sanctificamur, vt iam nouā vitam meditari incipiamus. Huius nouæ vitæ meditatio incoatio est æternæ vitę, ad quam eligimur, in qua vita æterna, iuxta Psalm. 16. erit abundantia deliciarum vultus Domini, & erunt iucunditates in dextera eius in æternum. Cū abundantiæ deliciarum meminit, significat plenitudinem & saturitatem omnium rerū expetendarum, & statum omnium bonorum copia perfectißimum. Vultus Domini, vt summum bonum, in quo acquiescendum est proponitur, vnde manant iucunditates in dextra Dei, id est, summę delicię & spirituales voluptates ex contemplatione maiestatis diuinæ, qua vt pallio vestiti, gloriosi apparebimus in omni ęternitate. Horum bonorū, quæ nulla mens in hac vita capere potest, perexiguum quendam gustum sentiunt pij in

hac vita, hoc est, qui vere credunt & aguntur spiritu Dei. Hinc fides nostra accendatur, ac meditatione horum bonorum, quæ promittuntur perseuerantibus vsq; ad finé, crescat, vt inuicta se opponat obiectamentis omnibus Satanæ & carnis, statuatq; hanc vocem filij Dei præferendam esse omnibus argutijs Diabolorum & hominum: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Quisquis enim credit, Christum habet in se habitantem, qui est solus via vitæ æternæ.

SEXTA.

SEXTA circumstantia & vltima est, de finibus Electionis, qui sunt duo. Quorum primus est, vt simus sancti & irreprehésibiles coram Deo, ita enim Paulus loquitur, Ephesijs scribés. Alter est, vt laudetur gloria ipsius à nobis, cum in hac vita tum in omni ęternitate. Quantũ autem ad priorem finem attinet, qui est, vt sancti simus & irreprehensibiles corá Deo, recte tempora distinguenda sunt. Est enim tẽpus incoationis, quo sancti sumus, nó perfectione virtutis, sed imputatione sanctitatis Christi, & incoatione nouæ obœdiétiæ, qua segregamus nos à prophanitate mundi, & applicamus nos Deo, vt simus hostiæ placentes per Iesum Christum. Est & tempus cõsummationis, quando actu sancti erimus, & perfectione virtutis irreprehensibiles. Mens enim perfectissima noticia Dei lucebit. Affectus omnes erũt purissimi. Cor ardebit perfecta dilectione Dei, atq; adeo totus homo anima & corpore integerrimus erit, in qua integritate conseruabimur in omni æternitate. QVANTVM autem ad alterum finem attinet, qui est, vt laudetur gloria ipsius, sciendum est, quod in hac vita iste finis consistat in puritate mentis, in agnitione Dei, in cõfessione, in cruce, atq; adeo in tota vita nostra, vt multi nostro exemplo inuitẽtur ad glorificádum Deum. At post resurrectioné cum castissimis Angelis Dei perpetuas laudes Dei personabimus. Atque ita recepta imagine Dei, plenissime Christo Domino corporibus & animis conformes erimus in omni æternitate. HÆC sunt, quæ hoc tempore de Electione ascribere placuit. Quæ omnia eò pertinent, vt excitent in nobis timorem Dei & perseuerantiam in fide. Nam qui perseuerauerit vsq; ad finé, saluus erit. Nemo proinde Deo imputet suum interitum, sed potius cum Daniele cõfiteatur: Tibi Domine iusticia, nobis autem cõfusio faciei. Caueat igitur vnusquisque, ne peccandi petulátia & consuetudine mereatur abijci cum Pharaone, Iuda & similibus. Iuste enim, vt ait Fulgentius, deseritur à Deo, qui Deum deserit. Relinquat proinde, vt idem ait, impius viam suam qua peccat. Relinquat iniquus cogitationem suam, qua de peccatorum remissione desperat, & secundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominũ, quia multus est ad ignoscendum. In hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors.

In obœdientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi.

Hæc verba duplicem sensum recipiunt. Primum εἰς pro ב ponitur, & ב pro διὰ, vt in hunc modum reddi sensus possit: per obœdientiam & aspersioné sanguinis Iesu Christi. Atq; ita ad caussas salutis nostræ referenda sunt hęc verba. Ná vt obœdientia Christi, materialis salutis caussa est: Ita aspersio sanguinis formalis est. Ná vt obœdientia Christi nobis credentibus in iusticiá imputatur: Ita aspersione sanguinis consecramur Deo, vt simus sancti. Videtur auté Petr⁹ respicere ad ritum legis, qui describitur Exod. 14. & accommodatur ἀντιτύπῳ Christo ad Hebr. 8. Atq; ita habemus in hac epigrapha omnes caussas salutis nostræ. Efficiens est pręnotio & electio. Materia, obœdientia Christi. Formalis caussa, aspersio sanguinis Christi. Finalis, sanctificatio ad vitam æternam. His iam seruit instruméntalis caussa, Fides, quæ salutem accipit, quam offert Euangeliũ, in quo efficax est Spirit⁹ sanctus, & quá obsignant sacramenta, Baptismus & Cœna Domini. Alter sensus, quem hęc verba recipere possunt, hic est, vt partes sanctificationis nostræ pręcipuæ exprimantur, quę sunt, obœdientia, qua Deo iam regeniti obœdimus: & aspersio sanguinis Christi, id est, fides remissionis peccatorum per sanguinem Christi. Verum prior sensus præsenti loco magis cõuenire videtur.

Gratia vobis & pax multiplicetur.

Salutatio & fausta precatio est, cõtinens summam beneficiorum Euangelij. Gratia cũ fauorem Dei gratuitum, tum dona, quæ Deus nobis fauens largitur significat. Pax, hoc loco, omnem prosperitaté notat. Hanc interpretationem pacis hoc loco requirit additũ verbũ, multiplicetur. Alias pax & gratia, distinguũtur vt caussa & effect⁹, vt gratia sit fauor Dei gratuitus, Pax vero recõciliatio nostri cũ Deo, fauoris effectus. Porrò cum

cum optat Apostolus Christianis gratiã & pacem, tria haud obscure subindicat. Primum, quod natura neq; in gratia Dei simus, neq; cum eo pacem habeamus. Nam iuxta Apostolicam doctrinam, filij iræ sumus, & non pacis. Secundum, quod Deus sit omnis gratiæ & pacis autor. Votum enim Apostoli dirigitur ad Deum, à quo petit gratiam & pacem dari hominibus. Tertium, quod hæc bona, gratia, pax, exemplo Petri petenda sint à Deo pijs votis, & nobis & alijs optanda.

Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum multam suam misericordiã, regenuit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcescibilem, conseruatam in cœlis nobis, qui virtute Dei custodimur per fidem ad salutem, quæ præparata est patefieri tempore extremo.

Vt hoc exordiũ eucharisticon summam Euangelij proponit: Ita salutis caussas optimo ordine enumerat. Sũma Euangelij est, quod Christi merito contingat salus omnibus in ipsum credẽtibus. Caussa principalis salutis est, misericordia patris cœlestis imẽsa, qua Deus præcognoscit & elegit & saluat. Hac enim nos in dilecto complectitur, quam ob rem εὐδοκία etiã dicitur ad Ephes. 1. Materia salutis est resurrectio Christi, qua Synedochicôs totum opus redemtionis intelligitur, videlicet obœdientia legis & crucis. Resurrectionis autem præcipue meminit, cum quia in ea potentia Christi clarius conspicitur, tum quia vitę æternę infallibile est testimonium & caussa. Via autem seu ratio consequendi oblatam in Euangelio salutem, exprimitur, cum ait: Qui regenuit nos in spem viuam. Hic actio Dei cõsideranda est in hominis noua natiuitate, qua videlicet formatur nouus homo seu noua creatura ad imaginẽ Dei. Deus enim regignit hominem per prædicationem Euãgelij, in qua Spiritus sanctus efficax est, & operatur fidẽ, cum qua coniuncta est regeneratio, quæ est sanctificatio nostri, in alijs maior, in alijs minor, pro fidei mensura. Qui ergo credit nouus homo est natus, idq; ex Deo per renouationẽ Spiritus sancti. Huius nouæ natiuitatis finem addit, cũ inquit: In spem viuã, cuius spei obiectũ est hæreditas, quæ nec perire potest, vt mundi diuitiæ: nec cõtaminari abusu, nec marcescere antiquitate, vtpote quæ in cœlis seruetur, vbi nulla corruptio, null9 abusus, nulla deniq; defectio inuenitur. Verũ quia omnibus hæc tanta hæreditas non obtingit, discernit inter huius hæreditatis veros hæredes, & alios, qui ab hac hæreditate excluduntur. Veros hæredes pronunciat eos, qui virtute Dei per fidẽ custodiuntur, donec salutẽ patefaciendã in extremo die consequantur. Est proinde fides instrumentum, quo & hæc hæreditas apprehẽditur, & qua seruatur & possidetur. Obseruentur hoc loco salutis nostræ caussæ optimo ordine distinctæ, & admoneamur fidei, qua sola tãta hæreditas apprehẽditur & possidetur. Hanc qui habet, nouus homo est effect9, qui vt Christi vita viuit: Ita actiones huius nouæ vitę edere debet. Hinc & illud manifestũ redditur, quod plane vani sint & mẽdaces, qui Christi se nomine ac fide iactant, sed interim vitam viuunt sceleratã, subinde contra conscientiã impingentes. Nam cum fides ex verbo virtute Dei gẽeratur, & ex fide fit natiuitas noua: qui fieri potest, vt is veram fidem habere dicatur, qui nouę vitæ nouas actiones nullas ostendit? Etsi enim vere dicitur, Sola nos fide iustificari, & filios Dei nasci, noui tamen facti homines, vt nouæ vitæ actiones edamus oportet.

Qua in re exultatis tristicia paululum, nunc (si opus est) per varias tentationes affecti.

Quis vsus sit spei in ærumnis huius vitæ, quibus tentamur, exponit. Vult enim nos conferre præsentes ærũnas cum futuro gaudio, & inde animum nostrũ cõfirmare & erigere, quoties tẽtationũ procellis agitamur. Hic quidem sunt variæ tẽtationes, illic vero plena salus. Hic ad breue admodum tẽpus cruciamur, illic perpetuo viuemus: modo vsque ad finem in fide perstiterimus, non fracti calamitatibus huius vitę. Hic locus de cruce plenissime tractatur ad Rõ. 8. Et pluribus argumentis firmissimis munitur. Parenthesis, (si opus est) vtilem doctrinam continet, videlicet, quod nemo sibijpsi crucem accersere debeat, sed eam ferat patienter, quæ diuinitus ei imposita fuerit.

Vt exploratio fidei vestræ multo preciosior auro, quod perit, & tamen per ignem probatur, inueniatur in laudẽ & ho-

Exultationis sub cruce, id est, patientiæ effectum exprimit. Fides auro confertur, afflictio igni. Vt

norem, & gloriam in reuelatione Iesu Christi.

enim aurum igne exploratur purum ne sit an non: ita fides afflictionibus probatior redditur. Et quemadmodum aurum, si purum inueniatur, in magno precio habetur, etsi tandem peribit: Sic fides, quæ immota sub tentationibus perstiterit, cedet suis possessoribus in laudé, in honoré & gloriá, quando videlicet filius Dei in secundo aduentu suo iudicaturus est viuos & mortuos. Exépla huiusmodi fidei ad Heb. 11. multa recensentur, quæ faciunt ad huius loci declarationem. Atticismus est exploratio fidei pro explorata fide.

Quem cum non videritis, diligitis, quem cum nunc non cernatis, ei tamen credentes exultatis gaudio ineffabili & glorioso.

Effecta viuæ fidei recitat, dilectionem Christi, & gaudium spiritus ineffabile. Fidelis enim homo, cum Christum autorem salutis & fontem omnium bonorum cogitat, ad ipsum diligendum accenditur, & cum perpendit è quãtis malis sit liberatus, & ad quantam gloriam olim per illum euehendus sit, ineffabili gaudio & glorioso perfunditur. Cæterũ, vt dilectionis huius comes est obœdiétia erga Christũ, iuxta illud: Qui me diligit, verba mea seruabit: Ita gaudij huius ineffabilis fructus est inuicta animi fortitudo, & gloriosus in cruce triumphus, quem suo tépore sequetur immortalitatis gloria. Obseruetur hoc loco, quæ germanæ & veræ fidei natura sit. Non est enim (vt hypocritæ existimant) ociosa, sed vere actuosa est, vt quæ edat fructus iusticiæ dulcissimos, internos & externos.

Reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum.

Qualis tandem futurus sit exitus fidei exponit. Vt enim hic Christum autorem salutis apprehendit fides: ita exitus seu finis erit salus animarũ. Hic locus aperte duos errores papisticos refellit. Vnum quo asseritur, quod fides sit tantum initium salutis perficiendæ operibus. Alterũ, quo statuitur esse ignis purgatorius, quo Christianorũ animæ purgentur à morte: quod si verum esset, nequaquam recte à Petro diceretur, quod finis fidei sit animarum salus.

De qua salute exquisiuerunt & scrutati sunt Prophetæ, qui de gratia vobis præstita vaticinati sunt, scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulum significaret, qui in ipsis erat spiritus Christi, prius significans venturas in Christum afflictiones, & quæ secutæ erant glorias, quibus reuelatum est, quod non sibijpsis, sed nobis administrabant, hæc quæ nunc annunciata sunt vobis, per eos qui prædicant vobis Euangelium, per Spiritum sanctum missum è cœlo, in quæ desiderant Angeli prospicere.

Occupatio est, qua anteuertit obiectionem eorum, qui doctrinam Euangelij tanquam nuper natam aspernabantur, quam longe antea à Prophetis propositam fuisse testatur. Verum quia in hac pericopa plures sunt doctrinæ, eam in suas partes retexam. Primum ergo cum dicit, Prophetas exquisiuisse & scrutatos fuisse de salute quę per Euangelium annunciatur, significat doctrinam Euangelij non nouam esse, aut nuper natam, sed iam inde vsq; ab initio mundi fuisse propositam à sanctis Dei Prophetis. Est enim summus consensus Mosis, Prophetarum & Apostolorũ, qui omnes sunt interpretes primæ promissionis de Semine mulieris, contrituro caput Serpentis. Secundo, ne quis miretur, cur isto tempore potius quam alio, placuerit Deo filium mittere, dicit à Prophetis articulum temporis & inquisitum & demonstratum fuisse. Nam & Iacob Patriarcha signum aduentus Domini ablatum sceptrũ de Iuda, proposuit, & Daniel annum peragendæ victimæ & adducendæ æternæ iusticiæ indicauit. Tertio, vt fides Prophetis adhibeatur, affirmat eos nõ proprio motu locutos, sed per spiritum Christi, qui in ipsis erat, edoctos, quemadmodum fusius explicat Apostolus noster in primo posterioris Epistolæ. Quarto, summã doctrinæ Prophetarum de Christo colligit, cum eos vaticinatos esse pronũciat de eius in carné aduẽtu, de passione & glorificatione, de missione Spiritus sancti è cœlo, de confirmatione Euãgelij, de instructione Apostolorũ per spiritũ sanctum, missum è cœlo die Pentecostes, & de Euãgelio annunciando per vniuersum orbé. Quinto, extrema exordij particula, in quæ Angeli cupiũt introspicere, eo pertinet, vt humaná curiositaté in examinandis diuinis mysterijs refrenet & corrigat. Nã si Angeli adhuc non

huc non intelligunt istorum mysteriorum rationem, sed eam expectant, donec cum illis & nos in ęterna vita erudiamur: Simus & nos cōtenti ea cognitione, quę nobis voce Prophetarum & Apostolorum patefacta est. Præter has doctrinas nunc propositas ex verbis Apostoli duo colligamus: Primum, quæ in nouo testamento legimus, ex veteri stabiliri. Huc pertinet præceptum Domini: Scrutamini scripturas, illæ enim de me testificantur. Alterum, cordate contemnere eos, qui vel scripturam aspernantur, vel illi præferunt humanas doctrinas, quemadmodum in Papatu fieri videmus.

10 Quapropter succincti lumbis mentis vestræ, sobrij perfecte sperate in eam, quæ ad vos defertur, gratiam, in reuelatione Iesu Christi.

Ex eo quod gratiam Christi, quæ offertur per Euangelium, iam longo exordio prædicauerat, infert propositionem suasoriam, qua hortatur gētes, vt perfecte, id est, sincere & sine fuco sperent in eam gratiā, quæ offertur illis per reuelationem Iesu Christi, id est, per prædicationē, qua patefit ipsis Iesus Christus. Verum, quia hanc spē impedit caro, vult vt succinctis lumbis mentis, & sobrij iter ingrediantur, vt ad salutem propositā perueniāt. Metaphora lumborū sumpta est ex vetustissimis orientalium moribus, qui, cū prælōgis vterentur vestibus, nō poterant nisi succincte iter facere. Hac metaphora vsus est Christus, cū inquit: Sint lūbi vestri præcincti, & lucernæ accensæ. Vt autem lumborū cinctura impe-20 dimentis quibusuis animi & corporis opponitur, & currēdi alacritatem, donec ad metā peruenerimus, nobis commendat: Ita ardentes lucernę ignorantiæ tenebris opponūtur, & certam directionē sequi monent, ne quis currendo à recta aberret via. Est autē lucerna verbū Dei, iuxta dictum Dauidicum: Lucerna pedibus meis verbum tuū. Et ad Philip. 2. Inter quos lucere tanquam luminaria in mundo, verbum vitæ prætendentes. Porrò quod Petrus addit, νήφοντες, id est, sobrij, hoc Christus vigilādi verbo expressit Matth. 14. Marc. 13. & Lu. 12. Sed diuersa metaphora. Vult vterq; carnis illecebras, mūdi curas, falsas & vanas opiniones abijci, quibus homines ebrij & sopiti in hoc mūdo nō sunt idonei ad hoc gratiæ iter ingrediendū. Obseruetur in primis hęc Apostoli exhortatio, quam ex fonte sapientiæ, hoc est, ex ore magistri sui hausit. Hac monemur, vt ad migrandum semper simus 30 parati, nullamq; fixam quietamque stationem alibi quæramus, quam in cœlo: quod sane nequaquam fieri potest, priusquam omnia impedimēta carnis & mundi sublata fuerint.

Tanquam filij obœdientiæ.

Prima ratio propositionis à debito officio. Cum vos iam sitis filij Dei effecti per gratiam, par est vt vos geratis, vt filios obœdientes decet. Monebit igitur nos adoptionis gratia, vt sanctitati & puritati vitæ studeamus. Qui autem hoc non facit, contumax est, & adoptionis gratia excidit. Vtrūq; igitur nos inuitet ad studium innocentiæ, adoptionis dignitas, & contumaciæ pœna.

40 Non conformantes vos pristinis in ignorantia vestra cupiditatibus.

Secunda ratio à vitæ statu sumitur. Cum olim in ignorantia viueretis, cupiditatum malarum serui fuistis: at hic status vester, in quo ex ignorantiæ tenebris exiuistis, aliam vitam & alios mores postulat.

Sed vt is, qui vocauit vos, sanctus est, ipsi quoq; sancti in omni conuersione reddamini.

50

Tertia ratio est à vocantis DEI conditione. Is qui vocauit vos in suam familiam, videlicet DEVS, sanctus est. Igitur & vos sanctos esse oporteat.

Propterea scriptum est, Sancti estote, quia ego sanctus sum.

Testimonio scripturæ tertiā rationem munit. Habetur autem hoc testimonium in Leuitico, vbi ter hoc præceptum reperitur, nempe 11. 19. 20. capitibus, in quib. locis sanctitas pollutioni opponitur.

Et, si patrem cognominatis eum, qui citra respectum personarum iudicat secundum cuiusque opus, in timore incolatus vestri tempus transigite.

Quarta ratio à necessario sumta. Si cœlestis patris filij vultis nuncupari, vt eius vestigijs in sanctitate vera insistatis necessarium est. Rationem ex eo cõfirmat, quod Deus sit ἀπροσωπολήπτης, vt qui non personarũ qualitatem, sed rerum exquirat differentiam. Habet ergo hæc ratio significationem abdicationis, si patri non morem gerant filij. Hic obseruetur antithesis, qua opus personæ, & respectus seu qualitas personæ veritati operis seu caussæ opponũtur. Secundum opus seu caussam iudicat is, qui regulá legis in iudicando sequitur, nulla habita personæ ratione. Secundũ personam seu respectum personæ iudicat, qui regulam legis in iudicando negligit, & personæ tantum rationem habet propter fauorem vel odium. PORRO, quia hoc loco, & similibus abutuntur Papistæ, vt euertant totius scripturæ consensum de gratuita iustificatione, & salute, breuiter hoc loco solutioné sophismatis Papistarum ascribam. Cum ergo obijciunt: Deus iudicat quemq; secundum opus, aut reddit vnicuiq; iuxta opera sua, omnium primum huiusmodi sententias generales secundum normam iusticiæ Dei (qua contumaces decreuit reijcere, & credentes omnes in gratiam recipere) applicemus duobus generibus hominum, impijs quidem legaliter, pijs vero Euangelice, quando impijs reddet Dominus secundum opera eorum, nõ est dubium quin redditurus sit ipsis infernum & damnationé. At cum de conuersis quæritur, plura spectanda sunt. Primum, quod vita æterna non sit seruorum stipendium, sed filiorum hæreditas. Rom. 6. Donũ Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Deinde, analogia consideranda est inter patrem terrenum, & patrem cœlestem. Nam sicut pater terrenus suis liberis, qui sunt naturæ lege hæredes, promittit obœdientibus hęreditatem: Ita Deus pater cœlestis suis etiam filijs hæreditatem gratuitam promittit, quam tamé dicit se redditurum secundum opera illorum. Verum ne hic erretur, quatuor circumstantię sunt spectandæ. Prima, quod pijs rigor legis sit sublatus per Christum. Nulla enim est cõdemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu. Secunda, quod persona credens placeat propter iusticiã Christi sibi imputatam (credenti enim Christi imputatur iusticia) & sit hæres vitæ æternæ. Tertia, quod Deus non solum à persona credente, & placente propter iusticiam Christi requirit obœdientiam, verum etiam promittit mercedem, idq; nõ ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter beneuolẽtiam paternam, qua promisit operibus remunerationem. Quarta, quod opera sic facta ex fide à persona placente propter Christum, sint testimonia fidei, vt effectus proprij certissima suæ caussæ sunt indicia. Atq; ideo dicitur, Deus suis reddere mercedem secundum opera, quia vera indicia sunt timoris Dei & fidei, & vt testetur tota creatura de iusticia Dei in iudicando.

Cum sciatis, quod non caducis argento aut auro redemti sitis, ex vana vestra conuersatione, à patribus accepta, sed precioso sanguine Christi, incontaminati agni, præordinati quidem ante mundi constitutionem, manifestati vero in extremis temporibus propter vos, qui excitauit Christum à mortuis, vt fides vestra & spes sit in Deum.

Quinta ratio à iure gentium sumta. Serui debent obœdire non ei, cuius olim fuerant serui, sed ei qui iam eos precio emerat. Christiani non amplius debent esse serui mundi, sed Christi, qui eos suo precioso redemit sanguine. Igitur Christiani, renunciato mundi imperio, Christo domino obœdientiam debent. Hæc argumenti summa est. Quod, quia præcipuum est, copiose ab Apostolo exponitur, & amplificatur, idq; primum per collationé conuersationis veteris (qua sub patrũ suorum legibus vixerunt) & noui status, in quo Christo nomina dederunt. Loquitur autem hic de ijs patribus, de quibus Ezechiel cap. 20. vbi inquit: In pręceptis patrum vestrorum ne ambuletis, & iudicia eorum ne custodiatis, & idolis eorum ne polluamini, sed in præceptis meis ambulate. Deinde per collationem precij agni immacultati Christi, quod inæstimabile est, & perpetuo durat, & precij caduci & momentanei auri & argẽti. Si ergo illi serui, qui auro & argento emũtur, iure obtemperant illis, à quib. emti sunt, multo magis par est, vt Christiani Christo obtemperẽt, qui eos proprio redemit sanguine. Præterea, per collationem promissi Christi, & exhibiti, in qua collatione hæc mihi videtur inclusa esse ratio. Sancti patres, qui Christum olim promissum expectarunt, in eum crediderunt, eiq; obtẽperarunt. Igitur vos quoq;, quib. iam Christus exhibitus est, & qui scitis ipsum excitatum ex mortuis, & donatum gloria à patre, debetis ipsi obœdiẽtiam, modo fides & spes vestra in Deum sit. Atq; ita multæ particulares rationes sæpe in vno principali argumento latitant, quæ explicatæ & illustrant & amplificant principale argumentum.

Postquam animas vestras purgastis obœdientia veritatis per spiritum, caritate fraterna absque simulatione, ex puro corde alij alios diligite impense.

Transit ad aliam parænesin. Postquam enim hortatus est ad spem gratiæ, oblatæ per Euangelium firmam, ad cincturam lumborum mentis, ad sobrietatem animorum & affectuum (Quæ omnia vno sanctificationis nomine continentur) Iam ad proximos descendit, hortaturq; vt nos inuicem fraterna complectamur caritate, quæ vt ex puro corde procedere debet: Ita aberit ab omni hypocrisi. Similis sententia habetur 1. Timoth. 1. vbi ita inquit Apostolus: Finis præceptionis est dilectio ex corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Verum quia Petrus nouit in nostra corrupta natura, priusquam noui facti fuerimus homines, nihil esse puri, nihilq; sinceri, ante hanc exhortationem ad fraternam caritatem causas enumerat, ex quib⁹ hæc fraterna dilectio manat. Postquam inquit, purificastis animas obœdientia veritatis per spiritum. Hæc verba duas causas fraternæ dilectionis continent, quæ nequaquam sunt in prophanis hominibus. Sunt autem hæ causę, obœdientia veritatis, & spiritus sanctus, qui in verbo veritatis, quod est Euangelium, est efficax. Hæc verba Petrus ex pectore magistri sui suxit: Ita enim ait Dominus Ioan. 15. Et vos mundi estis propter sermonem, quē loquutus sum vobis. Hæc ergo mundicies, tum demum contingit, quando audito & credito sermone veritatis, Christo inserimur. Atq; ideo Christus in eadem concione subiungit: Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à seipso: Ita nec vos, nisi in me manseritis. Fons ergo & origo non solum mutuæ dilectionis, verum etiam omnis operis boni, est spiritus Christi quo aguntur fideles. Quidquid fit sine hoc spiritu, qui est omnis bonæ actionis fundamentum & causa, hypocrisi & mentis impuritate inquinatum est, quantumuis præclarum & sanctum coram oculis hominum appareat.

Renati non ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum.

Ex virtute renascentiæ mutuum caritatis affectum elicit. Oportet renatum naturam seminis referre, vnde renatus est. Nos non sumus renati ex mortali semine carnis, vnde fuit prior nostra natiuitas, sed ex semine immortali, videlicet sermone viuentis & manentis Dei in æternum. Igitur iam non naturam mortalis seminis, sed immortalis referre debemus. Proinde caritas iam pura in renatis esse debet sine hypocrisi, quæ primæ natiuitatis nostræ & mortalis seminis vicium est.

Nam omnis caro vt gramen est, & omnis gloria hominis vt flos graminis. Exaruit gramen, & flos eius decidit, at verbum Domini manet in æternum. Hoc autem est verbum illud, quod est euangelizatum vobis.

Mentionem seminis mortalis & immortalis fecit: nunc per amplificationem illustrius discrimen vtriusq; facit. Semen mortale seu corruptibile carnis nomine significatū, instar graminis est, & quicquid inde pullulat, instar floris est, qui durat ad exiguum tempus. At semen immortale, seu incorruptibile, quod est verbum Euāgelij, manet in æternum. Obœdientia igitur, quæ præstatur à conuersis per prædicationē Euangelij, fructus est iusticiæ, qui & placet Deo & durat in æternum, modo ne culpa nostra gratia rursus exciderimus. Porro ne gentes de illo verbo dubitent, quod definit esse semen immortale, addit Petrus illud ipsum verbū esse quod ipsis antea sit euangelizatum. Iam argumentum, quod in his verbis continetur, videamus. Quicquid gloriosum, & pulcrum nascitur ex semine mortali, id est, ex carne, tantum ad breue tempus durat, & quicquid ex semine immortali nascitur, nunquam marcescit, sed durat in perpetuum. Igitur, cum diuturniora bona præferenda sunt minus diuturnis, debet caritas (qua nos mutuo complectemur) quæ huius immortalis seminis quidam flos est, perpetua esse & constans.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt renunciata omni iniuria proximorum, & carnalibus concupiscentijs abiectis, adoptione digne & decenter in subiectione & patientia viuant Christiani, hortatur Apostolus.

Ordo & partes Capitis secundi.

Plures sunt huius capitis partes, quæ omnes inter se connexæ sunt, & pertinent ad eundem scopum. Primo loco infert ex fine primi capitis dehortationem ab iniuria proximorum, & exhortationem ad innocentiam vitæ. Vnde occasionem nactus, dilabitur in descriptionem Christi ex Esaia Propheta, ostendens prædictam fuisse defectionem populi Iudaici à Christo, & assumtionem gentium in gratiam. Id quod testimonio Oseæ Prophetæ confirmat. Tertio loco redit ad exhortationem. Hortatur enim conuersos, vt abiectis carnalibus concupiscentijs, decenter inter gentes viuant in gloriam Dei. Quarto, ad subiectionem inuitat, quo & alia quædam pietatis officia addit. Quinto, seruos compellat, eosque hortatur vt suis dominis patienter obtemperent. Vnde sexto loco, ab hypothesi ad Thesin ascendens, de patientia præcipit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE deposita omni malitia, & omni dolo, & simulationibus, & inuidentijs, & omnibus obtrectationibus, tanquã modo geniti infantes lac rationale & dolo vacuum appetite, vt per illud adolescatis.

Infert Apostolus ex fine proximi capitis hanc parænesin, quæ hoc modo superioribus accõmodabitur. Vos ex immortali semine, videlicet verbo Dei, iam recens nati estis. Ergo lac appetite conueniens isti nouæ genituræ, hoc est, talem vitam viuite, qualem requirit hæc noua natiuitas. Atque ita lactis nomine significatur consentanea simplici infantiæ viuendi ratio. Hunc esse sensum Apostoli manifeste ex antithesi apparet. Nã lac, etsi alias pro ipso verbo Dei sumitur, hoc tamẽ loco vicijs quæ enumerat, vt infantia vetustati naturæ, opponitur. Cum autem hoc lac rationale & vacuum dolo vocat, requirit in vita Christiana prudentiá & simplicitatẽ, iuxta præceptũ Domini: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Vult quidẽ nos simplices & puros esse, sed nõ malicia, & non sensibus: & vult nos lacte nutriri, sed recta intelligentia condito, vt sit temperata simplicitate prudentia. Cum vitia quib. lac rationale & expers doli opponitur, enumerat, nõ quidẽ omnia recenset, sed quædá tantũ exempli gratia, quorũ posteriora à prioribus nascuntur, vt sunt, malitia (hoc est, nocẽdi cupiditas, quæ dilectionis fonti aduersatur) dolus (qui à malicia oritur) est cum alicui fallacia tenditur. Simulatio à malo dolo orta est, cũ aliud foris apparet, quá in animo latet. Inuidia simulationis comes est, cum quis alieno cõmodo cruciatur. Obtrectatio inuidentiæ proles est, quæ alienæ famæ insidiatur. Augustinus inter maliciá & inuidiá ita distinguit. Malicia, inquit, malo delectatur alieno. Inuidia bono cruciatur alieno, & addit, dolus duplicat cor: adulatio duplicat linguá: detractio vulnerat famam. Porrò hic locus Petri clare docet, quid apportemus nobiscũ ad Christum, quando per Euangeliũ renascimur, videlicet tunicam maculatam, & onus graue nõ meritorũ congrui & condigni cumulo, sed peccatorum nos prementium pondere. Hoc onus, qui ad Christum veniunt, deponere debent, quia cum noui homines facti sunt, nouos mores induant necesse est.

Siquidem gustastis, quam benignus sit Dominus.

Cum seruorum alacritas sæpe benignitate dominorum excitari soleat, rationem præstandæ obœdientiæ petit Apostolus ex consideratione benignitatis Domini ergo nos. Ac si dicat: Cum vos, qui ob vestrũ peccatum aliquando maledictioni & iræ Dei subiecti eratis, iam tandẽ ex gratia Dei recõciliati estis, precioso sanguine Iesu Christi Domini vestri, vtiq; par est, vt tam benigno Domino obsequentes sitis. Quid enim turpius est, quam benemeritis gratiá nõ rependere? Gustandi verbo vsus est Petrus ꝓpter metaphorá lactis, & simul alludit ad Psal. 34. in quo Dauid instituit exhortationẽ ad gustandam bonitatẽ Dei hisce verbis: Gustate & videte quá bonus sit Iehoua, Beatus vir, qui sperat in eo: nisi quod Petrus secutus septuaginta interpretes pro thob Ebraico, χρηστὸς posuit. Est autẽ χρηστὸς, qui se alijs vtendum

præbet,

præbet,seu qui alijs est commodus,& suam bonitatem alijs communicat. Hoc modo & Paulus hac voce ad Titum scribens vsus est,vbi inquit: Quando χρηστότης & φιλανθρωπία Dei apparuit. Hanc χρηστότητα interpretatur,quod Deus ex mera gratia nos per lauacrum regenerationis saluos fecerit.

Ad quem accedentes, lapidem viuum (ab hominibus quidem reprobatum, apud Deum vero electum & preciosum) & ipsi veluti viui lapides ædificemini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendũ spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

Alia est propositionis ratio,à destinatis ad finẽ sumta. Qui ad Christum accedunt lapidẽ viuum, simul virtute ipsius, & lapides viui efficiũtur, vnde domus spiritualis cõstruitur, & in sacerdotes vnguntur,ad offerendũ Deo spirituales hostias. Proinde par est,vt deposita omni proximi iniuria,omnique impuritate & prophanitate, pie sancteq; viuant. Hæc argumenti sũma est,cuius antecedens veteris typi expositio est. Nã ad veteris templi structuram respicit,quod templũ Ecclesiæ Christi typus quidam fuit. Vt enim in illo fuit fundamentum,fuit superextructũ ex multis lapidib⁹ ędificium,fuerunt sacerdotes & hostiæ:Ita in Ecclesia Christi,Christus ipse fundamentum est,singuli fideles viui lapides,& sacerdotes offerẽtes spirituales hostias. Sed vt illic omnia mortua & carnalia (si signa à veritate separas) Ita hic viua & spiritualia omnia virtute eius,qui sua potẽtia diuina resurrexit à mortuis. Vt autẽ hoc argumentum plenius intelligatur, illud in suas partes,quæ particulares quasdam rationes continent,retexam. Primo igitur loco affirmat Apostolus,quod omnes accedentes ad Christum (accedunt autẽ qui credunt) cũ eo vnam domum spiritualẽ constituant, seu vnum templum efficiant,id est, vnã sanctã & Catholicam Ecclesiam,adeo vt sancti patres omnes,qui ante Christi aduentum vixerunt,& nos qui hodie credim⁹, vnum simus templũ Dei. Verum hoc interim est obseruandum,quod nõ solũ omnes pij,qui fuerunt,& sunt, & qui olim accessuri sunt,vnum tẽplum, vnamq; spiritualẽ domum constituant,verum etiam particulares cœtus piorum,atq; adeo singuli credentes templa Dei recte dicantur, Sed ad illud vniuersale tẽplum & Catholicũ pertinentes,tanquam eius membra quædam seu viui lapides. Hoc cõfirmatur 1. Corinth. 6. An nescitis,quod corpus vestrum templum sit Spiritus sancti,qui in vobis est quem habetis à Deo? 1. Cor. 3. Templum Dei sanctum,quod estis vos. Quisquis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Hinc ergo huiusmodi sumatur exhortatio. Nos credentes vna cum Christo vnum tẽplum Dei sumus. Igitur nõ solum puros & sanctos nos esse decet (Quid enim indignius quam sanctissimum Dei templum vlla impuritate prophanare?) Verum etiã vnius Dei cultores nos esse oportet, abiectis veteribus idolis, quæ coluimus ante cõuersionem ad Christum. Huc pertinet illud Pauli secundæ Corint. 6. Quæ est consensio templi Dei cum idolis? Huc dictũ Barnabæ comitis Pauli,quod citatur à Clemente Stromatheon secundo,pagina 161. in Florentinis exemplarib⁹. Antequam,inquit,crederemus Deo, domicilium corruptibile & fragile cordis nostri erat tẽplum vere manu factũ, quia erat plenũ idololatria, & erat Dæmonum,propterea quod faceremus quæ erant Deo contraria. Sed attendite,vt templum Domini gloriose ædificetur. Quomodo? Accipiendo remissionẽ peccatorum,& sperando in nomẽ Christi,fiamus noui & denuo creati,eo quod in domicilio nostro vere Deus habitat. Quomodo? Quando habitat in nobis sermo Filij ipsius,vocatio promissionis ipsius, sapientia iustificationum, & mandata doctrinæ. DEINDE,cum Christum pronunciat viuum lapidem, cui adiuncti per fidem etiam viui efficimur lapides,eius nimirum virtute,indicat, quod hæc vita Christi nunc in nobis efficax esse debeat ad pie sancteq; viuendũ. Quod autẽ in parẽthesi inclusum,occupatio est. Occurrit enim Apostol⁹ scandalo crucis & defectionis Iudæorũ à Christo,huic scandalo mederi conatur,concedens quidem Christum reprobatũ esse ab hominib⁹,sed interim eundem electum,hoc est,eximiũ & preciosum apud Deum. Hic Christ⁹ dicitur lapis electus, non respectu reproborum,sed comparatione reliquorũ lapidum eiusdem ędificij,quibus multis modis excellẽtior est. Verum cum Christ⁹ dicit apud Matthæũ: Multi sunt vocati, pauci vero electi, Electi dicuntur comparatione ad illos,qui verbum quidem audiunt,sed nõ vitam dignã Euangelio viuunt. Carent enim viua fiducia in Deum,indulgent suis cupiditatibus,& viuunt sine pœnitentia. Præterea cum nõ solum domũ spiritualẽ Christianos appellat Apostolus,verum etiã sanctum sacerdotium, hoc est, sacerdotes sanctos,vt qui sanctitate induti,hostias Deo offerre debeãt,addit illis acriores,ad pie sancteq; viuendum stimulos. Nam si Aaronici sacerdotes ab imunditia se merito seruarunt puros in tẽ-

plo

plo perituro miniſtraturi, multo magis par eſt, vt Chriſtiani, qui ſanctificati ſunt ſanguine Chriſti, ſe incōtaminatos cuſtodiant. Addit & ſtimulū pijs, quod ſubiungit Apoſtolus de hoſtijs: Ad offerendū, inquit, ſpirituales hoſtias. Dicitur autē ſpiritualis hoſtia omnis obœdientia, quam Chriſtiani ex ſpiritu fidei præſtant, ſiue ſit interna, ſiue externa. Vnde Paulus ſuum laborem in prædicando Euangelio cultū ſpiritualē appellat. Non ergo ſpiritualis hoſtia dicitur ab operis qualitate, ſed ex qualitate animi operantis, à cauſa efficiēte, & finali. Cum autē obœdientia noſtra, quæ ex fide fit, hoſtia dicitur, ſignificatur quod grata ſit Deo. Vnde ad Ebræos beneficentia erga proximum dicitur hoſtia, qua delectatur Deus. Verum ne quis obijceret, iſtam noſtram obœdientiā vt imperfectam, ita multis modis contaminatā eſſe, ideoq; nō eſſe adeo Deo acceptam, Apoſtolus occurrit iſti obiectioni, pronuncians hoſtias Chriſtianorum acceptas eſſe, non ſuæ perfectionis aut dignitatis reſpectu, ſed per & propter Ieſum Chriſtum, cuius cum iuſticia ornati prodimus in templum Dei ſanctum, non apparemus vt peccatores, ſed placemus, vt dilecti filij in dilecto.

Propterea etiam continet ſcriptura: Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, precioſum, & qui crediderit in illo, non pudefiet.

Quia Chriſtū lapidem precioſum appellauit Apoſtolus, id ſibi probandum duxit ſcripturæ teſtimonio, petito ex 28. capite Eſaiæ, in quo teſtimonio non tam verba Prophetæ quam ſenſum ſpectat. Nam nec ſeptuaginta interpretes imitatur, nec Ebraicas voces ad verbum reddit, ſed ſolo ſenſu in genere contentus eſt, & probat Chriſtum lapidem electum & precioſum eſſe, adeo vt qui in ipſum crediderit, non pudefiat, id eſt, non ſuffundatur pudore fruſtratus ſua ſpe. Hæc ſumma ſententiæ eſt. Verum quia Eſaiæ verba continent pulcerrimam Chriſti & Eccleſiæ deſcriptionem, ea aſcribam & breuiter declarabo.

Ecce, inquit, ego ponā in Sion lapidem, lapidē probationis, angulū precioſum, fundamentum fundatū, qui credit, nō feſtinabit. Hic primū Chriſtus dicitur lapis probationis, cum, quia ad illum totum ædificium probandum eſt, tum etiam quia præ alijs probatus eſt, ſeu vt Petrus loquitur, electus. Deinde dicitur angulus, quia totam ædificij molem ſuſtinet. Ad hæc fundamentū ſolidū appellatur, quo ſolo ædificij pondus nititur. Sic ergo lapis eſt, vt totum angulū occupet. Sic eſt angulus, vt tota domus per illum cōtineatur. Sic eſt fundamentum, vt tota domus ſit in eo fundata. Tota igitur Eccleſia & ſingula eius membra ſolo Chriſto nituntur & fulciuntur. Porro quod addit, QVI CREDIT NON FESTINABIT, modum oſtendit, quo hic lapis hominibus fit ſalutaris. Fides enim eſt inſtrumentum, quo homines, vt viui lapides, accommodantur fundamento Chriſto. Quod autem ſubiungit, NON FESTINABIT, ſignificat, quod credentes non debeant ad alia remedia confugere, quam ad ſolum Chriſtum. Nam qui alia ſalutis remedia quærit, gratia Chriſti excidit, & extra fundamentū eſt. Solus enim Chriſtus credentibus plena ſalus eſt. Hinc apparet Petrum Apoſtolum fideliter ſenſum Prophetæ reddidiſſe, tametſi verba nō expreſsit. Septuaginta interpretes ſic habent, ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια σιὼν, λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῶν, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ, hoc eſt, Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem precioſum, electum, ſummum angularem, honoratum, in fundamenta eorum, Et qui credit in illum, nequaquam pudefiet. Ex hoc Eſaiæ teſtimonio diſcamus in ſolo Chriſto ſalutem noſtram fundatam eſſe, cuius ſalutis fiunt participes omnes, qui Chriſto fide coniunguntur, in hoc mirando Eccleſiæ ædificio.

Vobis igitur honor eſt, qui creditis, incredulis vero lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, & lapis offendiculi, & petra ſcandali his, qui impingunt in ſermonem, nec credunt, ad quod etiam poſiti fuerant.

Diſcernit Apoſtolus inter duo genera hominum, quorum vni ſalutaris eſt Chriſtus, Alteri (quod tamen Chriſto accidentale eſt) exitialis. Vt enim credētibus eſt honor, id eſt, precioſus (ponitur enim hic abſtractū pro concreto:) Ita incredulis eſt exitialis, non quidem ſua natura, ſed hominū culpa, Hæc ſumma ſententiæ eſt Apoſtoli. Nunc verba Apoſtoli propius aſpiciamus. Cur Chriſtus lapis dicatur, ſupra dictum eſt, cuius pro conditione hominum, variat efficacia. Vt enim credentibus & amplectentibus Euangelium, eſt lapis precioſus, & ſalutaris: Ita reprobantibus ipſum, & ſpernentibus Euangeliū, eſt lapis offendiculi, & petra ſcandali, Nam in ipſum impingunt & offendunt omnes, qui rationis & carnis iudicium ſectantes Chri-

Christum repudiant, qui ipsis salutem gratuitam ex mera sua bonitate obtulit. Fit ergo non natura sua, sed hominum vicio lapis offendiculi, & petra scandali. Hoc ita esse, declarant sequentia verba: His inquit, qui impingunt in sermonem, id est, qui verbo prædicato fidem non adhibent, nec credunt, ad quod etiam positi fuerant, hoc est, Etsi illis (loquitur enim hic de incredulis Iudæis) destinata erat salutis promissio, tamen non crediderunt. Hanc interpretationẽ verborum Petri & peristasis loci, & verba requirunt. Quidam nouus interpres ita reddidit: Immorigeri, ad quod etiã conditi erant, & interpretatur quod ideo conditi fuerint, vt essent immorigeri, hoc est, quod creati fuerint ab optimo Deo ad certam damnationẽ. Verum præter id, quod ἐτέθησαν vertit conditi sunt, contra vocis græcanicæ naturam, vim facit huic loco. Nam supra dixit Apostolus, hunc lapidem Christum fuisse ab ædificantibus reprobatum, quod nequaquam verum fuisset, nisi hic lapis his oblatus esset antea. Deinde verbum Dei & promissionem factam populo Iudaico male peruertit. Nam verbum Dei, & promissio testatur, Iudaicum populum cum cõditione fuisse electum. Ita enim Moses Exod. 19. ait: Si audiendo audiueritis vocẽ meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, quia mea est vniuersa terra. Quis nõ videt conditionem hic adiectam esse? Proinde audientes vocem Dei, & credentes Euangelio, quod proponitur vniuerso orbi, iuxta hoc vniuersale Christi mandatum: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium OMNI CREATVRÆ, sunt Dei peculiũ. Qui verò nõ audierint, nec crediderint Euangelio, reprobi sunt, & sua culpa damnati. Qui cum hac sententia putant pugnare nonum, decimum & vndecimum capita ad Romanos, prorsus non attendunt, quis sit scopus istorum capitum, quem tamen scire possent, cum ex fine tertij capitis eiusdem Epistolæ, tum ex propositione collecta in 10. eiusdem, videlicet: Omnis qui credit in ipsum, non pudefiet. Non est enim distinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant ipsum. Omnis enim quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in acquisitionem, vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit, in admirabilem suam lucem.

Antithesis est proximæ sententiæ. Vt enim incredulos impingere dixit in sermonem: Ita hic eorum qui credunt, honorem definit & excellentiam monstrat. Quia autem alludit Petrus ad verba, quæ mox sequuntur, ea quæ heri de conditione adduxi ex 19. capite Exod. Nemini dubiũ esse potest, quin hoc dictum Petri, Vos estis ei genus electum &c. ex conditione fidei pendeat. Ideo enim dicuntur genus electum, quia credunt. Vt autem hoc clarius euadat, ascribã Mosis verba: Si audiendo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi peculium de cunctis populis, quia mea est vniuersa terra (Sequitur interpretatio peculij) Et vos eritis mihi regnum sacerdotale, gens sancta. Quis nõ videt conditionem fidei huc pertinere? quæ fides omnis obœdientiæ veræ initiũ est. Nunc verba Apostoli diligentius perpendamus. Primũ dicit, fideles esse genus electũ, id est, eximiũ præ omnibus alijs hominũ generibus. Quod enim Mosis peculiũ, seu thesaurum præ alijs facultatibus earum appellauit, hoc Petrus genus electũ nominat. Vt sint synonyma, genus electũ & peculiũ, seu thesaurus præ alijs facultatibus carus. Ebraicè ad verbũ populus thesauri preciosi seu peculij. Septuaginta reddiderunt λαὸς περιούσιος, id est, populus peculiaris. Paulus ad Titũ imitatus septuaginta, vocat credentes λαὸν περιούσιον, id est, populũ peculiarẽ, qui loco thesauri preciosi habetur. Est enim περιούσιος thesaurus præ alijs dilectus. Hinc apparet, quo respectu electus dicatur in sacris literis. Nã electus περιούσιος, & peculium seu thesaurus eandẽ rem notat. Vt enim Christus dicitur lapis electus, quia præ alijs lapidibus eximius est in ædificio Ecclesię: Ita credentes electi, quia præ alijs omnib⁹ hominib⁹ in mundo eximij sunt, & in magno precio corã Deo tanquã singularis quidam thesaurus. Neq; mirũ est credentes dici Electos, cum sint filij Dei, & alij, quorum respectu dicũtur electi, sunt filij Diaboli, id est, reprobi & dãnati. Hæc eximia laus merito Christianis ad pie sancteq; transigendã in hoc mundo vitam stimulum addere deberet. Deinde credentes à Petro dicuntur Regale sacerdotium, hoc est, Reges, qui etiã in templo Dei sacerdotio funguntur. Quanta autem sit hæc dignitas, diligenter considerandum est. Nã hæc dignitas merito nos, qui Christiani dici & esse volum⁹, excitare deberet, vt induti puris vestibus, id est, vera sanctitate & innocentia, seruiremus Deo in suo sancto templo, omnib⁹ diebus vitæ nostræ. Possunt autem hæc verba de Regali sacerdotio dupliciter exponi, videlicet simpliciter, & respectu hominũ incredulorũ. Simpliciter quidẽ hoc modo,

Credentes sunt Reges & Sacerdotes, seu vt Moses loquitur, Regnum sacerdotũ, id est, Re-
gnum, quod ex sacerdotibus, rebus sacris, & diuinis Deo dicatis constat. Et prudenter ob-
seruandum est, quomodo vtrunq; vocabulum alterũ restringat. Christiani quidem sunt
Reges, sed sacri, nõ prophani. Sunt enim in Christo victores mundi & satanæ. Sunt sacer-
dotes, sed Regij, non vulgares, aut Typici, quales fuerunt Aaronici sacerdotes. Hæc emi-
nentia, hic honor, hæc ineffabilis gloria moneat Christianos, vt opera edant Regibus san-
ctis & sacerdotibus Regijs digna. Deinde, Christiani dicuntur Regij sacerdotes hominũ
incredulorum respectu. Quemadmodum enim apud omnes populos, reges & sacerdotes
sunt honoratiores præ alijs: Sic etiam fideles sunt præ omnibus populis honoratiores, vt
qui Deo dicati sint. Cum ergo ita sit, merito deberent Christiani abstinere à prophanorũ
hominum operibus, & in ijs operibus toti occupari, quæ decent Regales sacerdotes, sacra
administrantes in sancto Dei templo. Dicuntur præterea Christiani gens sancta, id est se-
gregata ab alijs prophanis cœtibus, & dicata Deo, eiq; in hostiam oblata, vt ipsum in vera
sanctitate colat. Dicuntur & populus in acquisitionẽ, hoc est, vt Paulus loquitur, peculia-
ris. Quapropter hæc dignitas merito nos moueret ad studium obœdientiæ erga Deum.
Huc addit Petrus finem huius eximiæ dignitatis, nimirum, vt pij annuncient virtutes
eius, qui se à tenebris in admirabilem lucem vocauit. Per tenebras intellige ignorantiam,
& eius pœnam maledictionem. Per lumen noticiam Dei, & benedictionem, ex qua con-
solatio nascitur. Hanc lucem propterea admirandam pronunciat, quia extra rationis ca-
ptum posita est. Hac periphrasi Christi ideo vsus est Apostolus, vt excitemur magis eius
cogitatione, ad ambulandum digne tanta luce. Huc pertinet & illud Pauli: Eratis enim
aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Qui quondam eratis non populus, nunc
estis populus Dei, qui quondam non conse-
cuti misericordiam, nunc estis misericordi-
am consecuti.

Gentes ad fidem conuersas popu-
lum peculiarem Dei dixit. Nunc, vt
maius pondus huic asseuerationi ac-
cedat, eam Prophetico confirmat te-
stimonio. Cum enim Hoseas Prophe-
ta abiectionem populi Iudaici, pro-
pter suam contumaciam, proposito mulieris fornicariæ & liberorum fornicationem pa-
radigmate, prædixisset, addit vaticinium de vocatione gentium, quo & Paulus Rom. 9.
vsus est.

Dilecti, obsecro vos, tanquam aduenas
& peregrinos, vt abstineatis à carnalibus cu-
piditatibus, quæ militant aduersus animam,
conuersationẽ vestram inter gentes haben-
tes honestam, vt in quo loquuntur aduersus
vos tanquam maleficos, ex bonis operibus
spectantes vos, glorificent Deum in die visi-
tationis.

Postquã ostendit Apostolus, quan-
ta sit Ecclesiæ gloria, quanta dignitas,
& in quo sit loco apud Deum, exhor-
tationẽ rursus aggreditur, quam suo
more vestit firmissimis quibusdam ra
tionibus. Quo autem res fiat dilucidi-
or, exhortationis propositionem nu-
dam proponã, & ordine rationes qui-
bus vestitur, subiungam. Propositio
bimembris est: Abstinete à carnali-
bus desiderijs: Et honestam habete
inter gentes conuersationem. Prius membrũ, quod est, Abstinete à carnalibus desiderijs,
confirmatur duabus rationibus. Quarum prior sumitur à conditione Christianorũ, Po-
sterior ab effectu carnalium cupiditatũ. Conditio hæc est, Christiani sunt aduenę & pere-
grini in mundo, vt qui cœlum habeant patriam, iuxta illud Pauli ad Phili. 3. πολίτδμα no-
strũ in cœlo est. Quare non decet, vt Christiani mundanis sordibus sese inuoluant, & car-
ni se subijciant, præsertim cũ nemo debeat alienæ Reipublicæ negotijs se immiscere, idq;
maximè, si pugnant cum suę Reipublicæ institutis. Effectus est, quod carnales cupiditates
militent aduersus animã, hoc est, aduersus spiritũ. Nam animã hic vocat Petrus, quatenus
spiritu Dei reformata est ad imaginem Dei. POSTERIVS membrũ propositionis, quod
est: Honestã habete inter gentes conuersationẽ, similiter duab. vestitur rationibus. Qua-
rum prior sumitur ab vtili, Vt, inquit, vestris bonis operib. obturetis ora eorũ, qui vos pro
maleficis habẽt. Posterior etiã ab vtili sumta est. Vt illi, inquit, vestris bonis operib. moti,
aliquando resipiscant, & vna vobiscũ Deum glorificent, idq; in die visitationis eorũ, hoc
est, cum per Euangelij prædicationẽ ad fidem cõuertuntur. Hæc ergo nos, qui Christiano
nomine gaudemus, moneãt, vt ita purgatis animis inter homines viuamus, ne male ꝓpter
nos

nos audiat Euangelium Christi. Qui enim male & flagitiose viuunt, triplici peccato inuoluuntur. Primum, legem Dei contumaciter violant. Deinde, exemplo nocent. Tertio, doctrinæ Euangelij notam infamiæ inurunt, vt interim taceam, quod regnum Satanæ dilatent & augeant.

Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ, propter Dominum, siue Regi tanquam supereminenti, siue præsidibus tanquam his, qui per ipsum mittuntur, in vindictam quidem maleficorum, in laudem vero recte agentium.

De generali exhortatione in specialem descendit. Generalis fuit hæc. Habere honestam conuersationem inter gentes. In hac continetur, vt hypothesis in sua thesi: Estote subiecti superioribus vestris. Nam, qui hoc non facit, honestatem publicam lædit. Vestit autem hanc hypothesin triplici ratione. Prima notatur hoc dicto, Propter Dominum, videlicet, qui vt hoc suo præcepto efflagitat: Ita sibi quoq; gratum officium esse lege ostendit, qua iubet vt honoremus superiores. Secunda est, quia reges & præsides sunt constituti in superiori loco, vt in inferiores imperium habeant. Tertia à fine magistratus ciuilis, qui hic duplex statuitur. Vnus quidem, quod sint vindices scelerum. Alter vero, quod sint honostatis & virtutis defensores, vt qui præmium virtuti tribuant, dum bonos armis & legibus defendunt. QVIA alias sæpe de magistratu dictum est, hic solummodo vnam sententiam Xenophontis de affectu Magistratus erga subditos ascribam. Xenophontis verba hæc sunt in Hierone: Νόμιζε τὴν μὲν πατρίδα, οἶκον: τοὺς δὲ πολίτας, ἑταίρους: τοὺς τε φίλους, τέκνα σεαυτοῦ: τοὺς δὲ παῖδας, ὅπερ τὴν σὴν ψυχήν: καὶ τούτους πάντας πειρῶ νικᾶν εὐποιῶν. Hoc est, Patriam quidem existima domum, ciues socios, amicos filios tuos, filios vero tanquam propriam animam, atque hos omnes beneficentia superare contende. Eurip. Μέγας φίλος καὶ εὐεργέτης βροτοῖς.

Sic enim est voluntas Dei, vt benefaciendo obstruatis hominum stultorum ignorantiam.

Propositionis ratio est à voluntate Dei sumta. Vult enim Deus, vt benefaciendo vincamus improborum ignorantiam, qua victoria nulla præclarior esse potest. Huc illud Pauli præceptum: Vince in bono malum. Hic tria notentur. Primum, quod homines ignari Euangelij iudicio Spiritus sancti stulti habeantur. Secundum, quod hæc stultia proueniat ex ignorantia. Tertium, quod vera sapientia & vera prudentia in cognitione Dei sit sita.

Vt liberi, & non velut velamen habentes maliciæ libertatem, sed vt serui Dei.

Alia ratio à conditione Christianorum, videlicet, quod Christiani per filium Dei libertatem sunt consecuti. Hæc ratio illustrior fit Antithesi hoc modo: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Christiani ergo, quos filius libertate donauit & redemit à iure peccati, debent peccato renunciare & iusticiæ, vt Paulus loquitur, militare. Præterea anticipat hic Apostolus eorum obiectionem, qui abusi Christiana libertate sibi quiduis libertatis prætextu permiserunt. Quorum stulticiam hoc argumento refellit Apostolus noster: Christiani sunt serui Dei, Erga illorum libertas non prætexanda est maliciæ, imo magis eos ad bene agendum incitabit, vt Dei imaginem referant, cuius & filij & serui sunt.

Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, Regem honorate.

Supra posuit generalem exhortationem de honesta conuersatione inter gentes: Nunc illam in quatuor retexuit hypotheses, quæ modum honestæ conuersationis continent. Harum prima est, Omnes honorate, id est, omnes caritate & debitis officijs prosequimini. Secunda, Fraternitatem diligite, hoc est, fratrũ cœtum & coniunctionẽ fouete & complectimini. Est enim fraternitas fratrum cœtus, vt habetur Zachariæ vndecimo. Tertia, Deum timete, id est, non solum intus in animo Dei timorem habere debitis, verum etiam vita, moribus & cõfessione verum Dei timorẽ præ vobis ferre debetis, vt alij homines ex vestris exernis moribus discere posint, qua sitis pietate animi erga Deum. Quarta, Regem honorate, id est, omnes superiores debita obseruantia complectimini. Posuit enim speciem pro genere. In his quatuor præceptis, honestas vitæ in conuersatione hominum continetur.

Famuli ſubiecti ſint cum omni timore Dominis, non ſolum bonis & humanis, verum etiam prauis.

Alia hypotheſis, quæ etiam continetur in generali dicto, de honeſta ſeruanda inter gentes conuerſatione. Præcipit autem hic Petrus de ſubiectione domeſticorum miniſtrorũ, quos vult ſubiectos eſſe ſuis dominis, cũ omni timore, id eſt, cum ſumma obœdientia & reuerentia. Eſt enim metonymia ſiue ſynecdoche. Verũ, ne quis excipiat indignũ eſſe Chriſtianos famulos impijs Dominis ſubijci, diſtributione occurrit, cum inquit: Non ſolũ bonis & humanis, verũ etiã prauis, hoc eſt, improbis & duris, qui iuxta rigorem ſummum omnia agunt. Opponitur enim σκόλιος, bono & humano. Humanus autem quis ſit, ex græca voce manifeſtum eſt. Vtitur enim Petrus hoc loco vocabulo ἐπιεικής, & dicitur ꝓprie ἐπιεικής, qui de ſumo iuris rigore deflectit ad mitigationẽ, propter aliquam circumſtantiam facti aut perſonæ. Verum hic vna exceptio obſeruanda eſt de obœdientia. Nam cum Domini imperant aliquid, quod à famulis bona conſcientia præſtari nõ poteſt, hoc eſt, cum imperãt aliquid, quod vel cum lege Dei manifeſta pugnat, vel cum lege naturę & publica honeſtate, locũ habet illud Petri: præſtat obœdire Deo, quã hominibus. In eandẽ ſententiã Athenienſibus reſpondet Socrates, cum iuberetur ſententiæ magiſtratus cedere: Cõplector vos, inquit, Athenienſes amanter, ſed magis Deo quam vobis obtemperabo. Simile quoq; fuit reſponſum Antigonę datũ Chreonti Tyranno: Iuſtius eſt, inquit, vt ijs obtemperẽ, apud quos perpetuo manſura ſum, quã vobis, cum quibus admodum breue tempus viuam. Ratio huius exceptionis eſt, quod omnis obœdientia, quæ præſtanda eſt homini, debeat proficiſci ex obœdientia Deo debita. Siquidem homini obtemperamus propter Deum. Huc pertinet præceptum Pauli ad Epheſ. 6. Serui obœdite Dominis veſtris carnalibus cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, tanquam Domino. Et Coloſſ. 3. Serui obœdite per omnia Dominis carnalibus, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Dominum. Quodcunq; feceritis, ex animo operamini ſicut Domino, & non hominibus, ſcientes quod à Domino accipietis retributionem hæreditatis. Nihil proinde ad iuſſum hominis faciendum eſt, quod lege Dei eſt prohibitum. Nam quiſquis hoc fecerit, naturæ ordinem inuertit, & ſacrilege hominẽ Deo præfert, omni timore Dei abiecto.

Hoc enim eſt gratia, ſi propter conſcientiam Dei ſuffert quis moleſtias, iniuſte patiens.

Ratio eſt, cur iugum Dominorum prauorum non ſit excutiendum à fidelibus famulis. Hoc eſt, inquit, GRATIA, id eſt, gratum Deo (ponitur enim hic abſtractum pro concreto) ſi propter conſcientiam Dei ſuffert quis moleſtias, hoc eſt, gratum Deo eſt, quod famulo religio ſit Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus ſeruitutis ſibi impoſitum eſſe. Eſt autem conſcientia Dei, non quam ipſe Deus habet, ſed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne illum vlla ratione offendat.

Quæ enim laus, ſi cum peccantes colaphis cædimini, ſuffertis? ſed ſi cum benefacitis, afflicti, & moleſtiam tamen toleratis, hoc gratia apud Deum.

Amplificat eandem rationem collatione cauſarum. Qui affligitur, aut ſuapte culpa affligitur, aut præter omnem ſuam culpam. Si ſua culpa affligitur, digna pœna dolenda venit. At ſi præter ſuam culpam affligitur, patientia Deo eſt grata. Chriſtianus igitur famulus ita componat ſe, vt ſi quid moleſtiæ ferendum ſit, ne id fiat ſua culpa.

Nam ad hoc vocati eſtis.

Alia ratio à genere ſumta, ſiue à cõmuni omnium Chriſtianorum conditione. Omnes pij vocati ſunt, vt patienter iniuriam ferant. Quare etiam Chriſtianos famulos patienter iniuriam ferre oportet.

Quoniam & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, relinquens nobis exemplum, vt inſequeremini veſtigia eius.

Exemplo Chriſti probat Chriſtianorum omnium eſſe patienter iniuriam ferre. Chriſtus eſt caput noſtrũ, cuius actio noſtra eſt inſtructio. Cum igitur paſſus ſit ille cum ſuma patientia, decet & eius membra, id eſt, Chriſtianos patienter crucẽ ferre, tametſi cauſæ afflictionis Chriſti & noſtræ diuerſę ſunt. Ille enim eſt paſſus pro no-

pro nostro peccato expiando. Nos autem patimur pro eodem, non quidem expiando, sed in carne nostra mortificando, ad Rom.6. Porrò imitatio Christi in cruce magis nobis dulcescet, si eius necessitas, vtilitas, dignitas & modus spectentur. Necessitas imitationis indicatur Matth.6. vbi Dominus ita ait: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucē suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Et Luc.14. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Hęc dicta testātur, quam sit necessaria imitatio Christi in cruce. Nam & mandatum Christi vrget, & conuersionis conditio postulat cōformitatem sanctorum cum Christo in cruce. Vtilitas imitationis duplex est. Vna in hac vita, de qua Paulus ad Rom.6. Hoc scientes: quod vetus noster homo vna crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato. 2.Cor.4. Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus. Altera in futura vita, de qua idem Apostolus ad Rom.8. Si vna cum eo patimur, simul etiam cum eo regnabimus. 2.ad Tim.2. Nam si commortui sumus, & conuiuemus. Dignitas imitationis crucis Christi indicatur Matth.10. Qui non accipit crucē suam & sequitur me, nō est me dignus, Hoc est, non est dignus, vt membrum meum censeatur. At Gala.6. Stigmata Domini Iesu in corpore meo gesto. Itē, Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini Iesu Christi. ad Roma. 8. Quos præsciuit, eosdem etiam prædestinauit conformes fieri imagini filij sui. Modus imitationis non consistit in quantitate, non in qualitate, & non in fine principali crucis Christi. sed in his quinque: In fiducia erga Deum. In obœdientia spontanea. In patientia vera. In inuocatione & gratiarum actione. Et in spe gloriosæ liberationis. Fiduciæ vox est in Psalm.16. Posui Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. De obœdientia & patientia simul Philip.2. Humiliauit seipsum, factus obœdiens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Item Esaiæ 53. Oblatus est, quia voluit, & non aperuit os suum. De inuocatione & gratiarum actione Psal.16. & 22. & multi alij concionantur. Item Matth.26. & Ioh. 17. de inuocatione & gratiarum actione Christi in cruce plurima leguntur. De spe liberationis ita loquitur Psal.16. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Huc iam accommodentur exempla imitationis, vt Abrahę, Isaac, Iacob, Iob, Dauid, Daniel, Petri, Pauli & aliorum, quos & nobis imitandos proponamus.

Qui peccatum non fecerat, nec inuentus est dolus in ore eius, qui conuitijs petitus nō vicissim conuiciabatur, cum pateretur non minabatur, sed commisit vindictam ei, qui iudicat iuste.

Exemplum Christi, quod imitandum proposuit, amplificat, vt ostendat quo animo nos, qui eius discipuli sumus iniuriā ferre debeamus. Quod autem addit, Christum vindictā commisisse ei, qui iuste iudicat, non ad cupiditatem vindictæ in Christo referendum est, sed ad obœdientiæ causam. Vt igitur ipse obœdiens fuit sub cruce, Deo commendans & se & suam causam: Ita & nos ipsius exemplum imitari debemus, commendantes nos & nostram causam Deo, & simul iuxta mandatum Christi orantes pro persequentibus nos.

Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iusticiæ viuamus, cuius liuore sanati fuistis.

Alia ratio à fine afflictionū Christi, Christus afflictus est propter peccata nostra expianda. Ergo non amplius peccatis indulgebimus, sed viuemus potius iusticiæ eius, cuius liuore sanati sumus. Proinde, non decet vt impatienter nos crucem feramus.

Eratis velut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum.

Ratio à conditione status Christianorum. Olim ante conuersionem fuistis vt oues errantes, nunc autem estis conuersi ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum. Decet igitur, vt vestri pastoris exemplum in cruce patienter ferenda imitemini.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Monstratis coniugum officijs, communia omnium ordinum hominibus officia præscribit Apostolus. Vnde ad sanctitatem & constantiam in fide & spe hortatur, propositis cùm præmiorum obœdientiæ, tum pœnarum inobœdientiæ exemplis.

Ordo & partes Capitis tertij.

Quatuor sunt huius capitis partes præcipuæ. In quarum PRIMA instruit mulieres. In SECVNDA maritos docet. In TERTIA, communibus hominibus præcepta commendat. In QVARTA, ad sanctitatem, constantiam in fide & spe, & patientiam in cruce hortatur, proposita collatione temporis Noë & temporis, quo hæc Apostolus scripsit, Significans similes pœnas manere incredulos omnibus temporibus, quantumuis multi fuerint, cum contra pij, quorum numerus est perexiguus, potentia Dei saluentur.

10

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

SIMILITER vxores subiectæ sint suis viris.

Pertinet & hæc hypothesis ad honestam inter homines conuersationem, & cõtinetur in illa: Omnes honorate. Qualis autem hæc subiectio esse debeat, alibi exposuimus, & summa huc redit, vt hæc subiectio sit liberalis, & non seruilis, vt quæ potius ex caritatis lege, quam ex dominationis imperio pendere debeat.

Vt etiam, si qui non obœdiunt sermoni, per mulierum conuersationem sine sermone lucrifiant, considerantes puram vestram in timore conuersationem.

Exhortationis ratio est ab vtili. Honesta vxoris conuersatio per debitam subiectionem, interdum facit vt mariti seueriores veluti cicurentur, ac tandem piarum cõiugum consuetudine conuicti, aures verbo præbeant, à quo alioqui abhorrerent prophani & rigidi homines. Cum autem Apostolus dicit: Vt sine sermone lucrifiant, ad præparationem referendum est, ne quis putet quemquam sine verbo saluari posse.

30

Quarum sit non externus implicatura capillorum, & circumpositione auri, & amictu palliorum, ornatus, sed occultus cordis homo in incorrupto (ornatu) lenis & quietus spiritus, quod est coram Deo preciosum.

De subiectione mulierum dixit, nunc earum ornatum per antithesin describit Apostolus. Nam cum mulieres pleræq; externi ornatus & cultus auidiores sint, fit vt sæpissime modum transgrediantur. Confert autem hic duplicẽ ornatum, Quorum vnus est externus & caducus, Alter internus & constans. Ille superbiæ & intemperantiæ: hic lenis & mansueti spiritus indicium est. Cæterum hic seruandum est τὸ πρέπον personarum, ne quid superstitione temere contra honestam consuetudinem peccetur. Neque enim decorum esset, si honesta matrona, in superiori aliquo statu constituta, se vilium ancillarum more vestiret religionis gratia. Quare diligenter spectandum est, quid & status hominis, & consuetudo patriæ patiatur. Huc pertinet pulcerrimam Cratetis dictum, qui de ornatu muliebri in hanc sententiam loquitur: Ornatus est quod ornat, ornat autem, quod mulierem ornatiorem facit. Sed nec aurum, nec smaragdus mulierem ornatiorem facit: sed quæcunq; grauitatis, modestiæ & pudicitiæ significationem habent.

40

50

Sic enim olim etiam sanctæ mulieres, quæ sperabant in Deum, ornabant sese, subiectæ proprijs maritis, sicut Sara obœdiuit Abrahæ, Dominum eum vocans, cu-

Sanctarum matronarum exemplo confirmat Apostolus, quod de mulierum ornatu & subiectione præcepit. Et vt certam regulam præscri- ius fa-

ius factæ estis filiæ cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem.

bat, Saram vxorem Abrahæ proponit, quę Deum timuit, quę ornabat se pudicitia, quæ subiecta erat marito, Dominum eum appellans. Vt non solum facto, verum etiam voce suam subiectionem testaretur. Huius Saræ filias dicit esse Christianas matronas, quæ ipsius virtutes imitantur, quæ ipsius exemplo benefaciunt, quæ sponte & vltro officium suum præstant, nullo ad id compulsæ timore. Ita enim ait: Cuius filiæ factæ estis cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem. Vult ergo mulieres benefacere, vt non ad id terrore maritorum cogantur, sed proprij potius animi promtitudine impellantur ad officium præstandum. Hæc simplicissima sententia est verborum Apostoli, & maxime exemplo proposito congruit. Vt enim sua sponte benefecit Sara, non compulsa viri imperio: ita & aliæ mulieres non terrore pœnæ, sed amore virtutis probæ esse debent.

Viri similiter cohabitantes (sint) secundum scientiam, tanquam infirmiori vasi muliebri tribuentes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ vitæ, ne interrumpantur preces vestræ.

Analogum officium requirit à maritis, videlicet vt cohabitent vxoribus secundum scientiam, id est, sancte & honeste. Ex causa enim effectum intelligit. Siquidem scientia ex verbo Dei percepta, causa est sanctitatis, & omnis honestatis. Verum, quia hæc pauca Apostoli verba multa continent, ea retexam & illustrabo. Primum ergo vox cohabitationis, significat Synecdochicôs omnia meritorum officia in familia. Deinde quod additur, secundum scientiam, modum præstandi officij & regulam continet. Nam, vt vult Apostolus maritos vera scientia agẽdi præditos esse: Ita requirit ab ipsis, vt sancte & honeste iuxta regulam verbi Dei cum vxoribus viuant, & tribuant eis debitũ honorẽ, hoc est, caritate eas cõplectantur, facientes quæ requirit maritorũ conditio, & quæ postulat vocationis ratio. Tertio, cum vxores infirmũ vas appellat, monet Primũ, vt mariti, quos fortiores esse decet, meminerint infirmitatis muliebris, & imbecillitate earum admoniti, benignius eas tractent. Deinde, appellatio vasis (qua significatur, quod coniunx comes sit viro, & adiutrix ad fideliter coram Deo & in familia transigendã vitam adiuncta) rationẽ continet officij mariti erga vxorem. Est enim vxor adiutrix viro. Quare par est, vt eam tanquã adiutricem, & eiusdem iugi sociam complectatur. Quarto additur ratio à communi piorum coniugum conditione, videlicet, quod sint cohæredes æternæ vitæ. Proinde decet, vt hi se mutuo honore prosequantur. Quinto & vltimo argumentum à necessario apponit, cum inquit: Ne interrumpantur preces vestræ. Vbi enim non conuenit inter coniuges, interrumpitur hoc necessarium officium, quod est inuocatio Dei. Quare, ne id fiat, mariti studere debent, vt sit cohabitatio eorum cum honestis vxoribus pia, honesta & quieta.

In summa vero sitis omnes concordes, compatientes, fraterne vos diligentes, misericordes, affabiles.

A particularibus officijs ascendit ad communia Christianorum officia. & iusticiæ quasdam partes recitat. Concordes ὁμόφρονας, vocat eos, qui sunt eiusdem animi & sententiæ. Qua virtute vinculũ pacis & tranquillitatis Christianis cõmendatur. Cũ contra, qui dissentiendi libidine laborant, schismata faciant, & rumpant dilectionis vinculum, præbeantq; occasionẽ Satanæ ad euertendas Ecclesias Christi. Verum hoc interea sciendum est, quod cõcordia Christianorũ in Ecclesia debeat esse sancta, in rebus pijs & licitis, facientibus ad ædificationẽ mutuã. Nam alioqui nullus est consensus Christo & Belial. Compatientes græce συμπαθεῖς vocat eos, qui mutuo molestiarũ sensu tanguntur. Est enim συμπάθεια πάθος πρὸς διὰ πάθους ἑτέρου. Huc pertinet illa pulcherrima pictura Apostoli Pauli Rom. 12. & 1. Cor. 12. in qua pictura totam Ecclesiam corpori varijs cõstanti membris comparat. Huius συμπαθείας fons est sincera dilectio ex corde fide purificato, proficiscẽs. Finis autẽ huius sympathiæ est incolumitas totius corporis Ecclesiæ. Fraterne se inuicẽ diligere ideo vult pios Apostolus, quia ex eodẽ semine immortali per Spiritũ sanctũ sunt regeniti in filios Dei. Vnde Christus excitatus à mortuis, iussit nunciari discipulis: Ascendo ad Deum meũ & Deum vestrum, ad patrẽ meum & patrẽ vestrũ. Misericordes εὔσπλαγχνοι. Sunt autem εὔσπλαγχνοι quasi bonorum viscerum, id est, affectuum. Viscerũ enim vocẽ pro affectibus vsurpant sacræ literæ. Nõ igitur tantum ad misericordiã referenda est vox εὐσπλαγχνίας, sed etiam ad omnẽ pietatis affectũ, quo mores externi veluti condiuntur. Affabiles græce φιλόφρονες (amicabiles) sunt, qui ad vitæ consuetudinem faci-

les sunt & commodi, autore Budæo. Quantum autem hæ virtutes ad honeste transigendam vitam inter homines habeant momenti, nemo non videt, præsertim, si ea comparauerit cum oppositis vicijs, quibus nihil in vita nocentius & turpius esse potest.

Non reddentes malum pro malo, aut conuicium pro conuicio, sed contra benedicentes, scientes quod in hoc vocati sitis, vt benedictionem hæreditatis possideatis.

Corrigit Apostolus vitia veteris hominis, quæ sunt inter multa alia: Malum pro malo reddere, conuicium pro conuicio, maledictum pro maledicto. Vult enim, vt bene precemur ijs, qui nobis maledicunt, & ex animo condonemus offensam ijs, qui nos læserunt, id quod ex vocationis nostræ conditione confirmat. Ac si diceret: Nos toties Deum offendimus, & fuimus digni, quibus æternum malediceret Deus, verum cum ipse, condonata omni offensa, vocat nos ad possessionē perpetuæ benedictionis, par est, vt eius exemplum imitemur, modo ipsius filij germani esse velimus. Hoc quia commune est officium Christianorum, nequaquam tollit aut euertit illorum officium, quorum est alios in timore Dei castigare & coërcere, ne scabies paucorum totum inficiat gregem, Hoc confirmatur Christi, Prophetarum & aliorum multorum sanctorum exemplis.

Qui enim vitam vult diligere & videre bonos dies, coherceat linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum, declinet à malo & faciat pacem, & sectetur eam. Quia oculi Domini super iustos, & aures eius in deprecationem eorum, ac vultus Domini in facientes mala.

Ex Psalmo 35. id quod dixerat de hæreditate benedictionis, hoc est, felicis immortalitatis, confirmat. Etsi autem, quantum ad sensum attinet, fideliter expressit Petrus mentem Dauidis, tamen nec Ebraicam veritatem, quantum ad verba attinet, nec versionem septuaginta interpretum est secutus. Solent enim Apostoli non tam verborum, quam rerum curam habere. Locus hic insignis obseruandus est, qui docet omnia cum præsentis tum futuræ vitæ commoda à DEI timore pendere, quemadmodum etiam promissiones additæ primo & quarto præcepto clarissime docent. Quare eos fugiendos moneo, qui conantur homines abducere à claris DEI promissionibus ad Satanicas illusiones, vt quærant futurorum euentum, & felicitatem hominum ex horoscopis & prædictionibus hominum quæstum mendacio quærentium, quos secundum Imperatorum leges olim iuste puniuit magistratus. Ac si quis contra hanc diuinam promissionem objiciat multos pios contraria experiri promissionibus illis magnificis, respondeo pios semper habere quantum satis est, si tentationis exitum spectes. Imo in medijs afflictionibus felices & beati exultant. Contra autem, qui mala conscientia torquentur, nihil inueniunt in quo possint acquiescere. Vocabula, quibus vsus est Apostolus, per se sunt clara, vt nostra interpretatione non indigeant, nisi forte hoc admonendum est, quod quemadmodum per oculos Domini fauor & gratuita beneuolentia: Ita per vultum ira idiotismo hebraico significetur. Porrò hic locus Petri contra eos etiam militat, qui negant bona opera in renatis necessaria esse. firmissima est enim ratio hæc: Qui vult & expetit vitam, abstineat à malo, & faciat bonum. Proinde, qui non abstinet à malo, nec facit bonum, vita & gratia excidit, & consuetudine peccandi tandem obdurescit. Sicut enim ex consuetudine laboris callus obducitur loco affecto: Ita ex consuetudine peccandi omnis sensus doloris & omne σωτηρήσεως iudicium amittitur, & mens fit reproba.

Et quis est, qui affliget vos, si boni imitatores fueritis.

Ratio exhortationis à fructu vitæ pie & sancte transactæ. Nam piæ & sanctæ vitæ, in qua conamur de omnibus benemereri, fructus esse solet quieta & tranquilla in mundo conuersatio, cum contra turbulenti sæpe sibi ipsi exitium accersunt. Verum quia hæc habet exceptionem, subiungit Apostolus.

Sed etsi quid perpetiamini propter iusticiam, beati.

Afflictionum in hac vita duæ sunt causæ. Vna, culpa propria eius qui affligitur: Altera, non culpa, sed iusticia potius & benefacta. Qui suam ob culpam affligitur, iuste patitur, qui vero ob benefactum seu iusticiam, beatus est, idq; nō ꝓpter sensum crucis, quæ semper molesta est, sed propter euen-

euentum. Nam gloriosa futura est liberatio omnium piorum, qui cum patiuntur, fidem retinent & spem gloriæ promissę. Hanc interpretationem cõfirmat concio Christi Matth. 5. vnde hæc Petrus desumsit.

Cæterum, terrore illorum ne terreamini, neque turbemini: sed dominum Deum sanctificate in cordibus vestris.

Quia omnes, qui volũt pie in Christo viuere, iuxta Pauli dictum, persecutionem in mundo patientur, animat Petrus pios aduersus crucis acerbitatẽ, ac primum vult, vt deponamus metum eorum, qui nos persequũtur, iubetq; vt ei opponamus promissiones diuinas. Nam Deus, qui promisit suis liberationem, fallere nõ potest, cum sanctus sit. Atq; hoc est, quod dicit Apostolus: Sanctificate Deum in cordibus vestris, hoc est, omnem laudem veritatis & iusticiæ Deo tribuite. Fieri enim non potest, vt promissiones suas nõ seruet. Quare certi estote, quod vos suo tempore ex omnibus malis sit erepturus, modo vos constantes in fide perseueraueritis. Hanc interpretationem huius generalis dicti: Sanctificate Deum in cordibus vestris, requirit πεῖσμοσ. Hoc pacto rex Dauid in exilio Deum sanctificauit, cum diceret, se paratum esse ad ferendum præsens exilium, si ita Domino videretur. Hoc pacto Iob sanctificauit Deũ cum diceret: Scio quod redemtor meus viuat. Huiusmodi plurima sunt exempla, cum in veteri, tum in nouo testamento, qualia multa recitat Epistola ad Hebræos cap. 11. Quæ omnia exempla monent, vt in cruce & persecutione intueamur iudicium Dei & misericordiã. Atq; inuicto animo, & viua in Christum fiducia perferamus crucem.

Parati autem semper sitis ad respondendum cuilibet petenti rationem spei, quæ est in vobis, cum lenitate & timore.

Quia confessionis christianismi comes est in hoc mundo persecutio, monet Apostolus pios, ne propter persecutionis metum abijcant confessionem, aut dissimulẽt, sed potius parati sint ad respondendũ cuilibet interrogãti. In respõdendo autẽ Petrus duo requirit, videlicet mansuetudinem, & timorem Dei. Mansuetudo quidẽ opponetur iracundię & impatientiæ. Timor vero Dei veritatis, constantię & bonę conscientiæ custos est, monetq; vt in ipsa confessione ad Deum ipsum respiciamus. Verũ hic plura perpendenda sunt. Primum enim discernendum est inter necessaria & ἀδιάφορα. Necessaria est omnium hominũ obligatio ad primũ præceptum, vt verum Deum vero timore & vera fide colant, & vt fugiant idola omnia, & quarumcunq; sectarũ portenta, pugnãtia cum verbo Dei. Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Nec tantũ interior cultus necessarius est, sed etiã externa significatio, & confessio seu professio. Matth. 10. Qui negauerit me corã hominibus, negabo eum corã Patre meo cœlesti. Negat autẽ qui vel corde, vel corpore & externis signis seu gestibus se nõ testatur vnius Dei cultorem esse in Christo Iesu vnico Mediatore. Hinc cõcludo neminem salua pietate posse interesse Missis Papisticis aut alijs ritibus, in quibus sunt manifesta idola, vt inuocatio sanctorum, circumgestatio panis, & adoratio simulacrorũ. Neq; hic vlla excusatio valet. Nam neq; propter vocationem, neq; propter vxorem, aut amicos, neq; propter vllas alias res decedendũ est ab æterno Dei præcepto de fugiẽdis idolis. Ἀδιάφορα sunt decantationes Psalmorum, matutinæ & vespertinę preces, præcipue illæ, quæ ab ipsis Papisticis de tẽpore vocantur. His interesse per se non est impium, sed imprimis cauendum est, ne exemplo tuo infirmioribus sis scandalo, & illa videaris probare, quæ cum primo præcepto pugnãt. Secundo cauendum est, ne intempestiua sit nostra confessio extra publicum conuentum. Quare præceptum Petri diligẽter perpendendum est, ad respõdẽdum, inquit omni petẽti. Aliud est enim respõdere, si interrogatus fueris, aliud est citra necessitatem apud impios se temere in pericula conijcere, pręsertim vbi non expetitur confessio. Tertio, perpẽdẽdum est & hoc, ne extra cœtum Ecclesiasticum, vbi colloquia oriuntur de religione, & aduersarij blasphemias loquuntur, tacitus videaris approbare impietatem. Quare ab huiusmodi colloquijs abesse tutius est, ne tacendo conscientiã vastes, atq; ita naufragio fidei facto, reus fias defectionis à Deo. Proinde, si quãdo contigerit te voces in Deum blasphemas audire, potius mors oppetenda est, quam vt tacitus feras contumeliam Dei.

Conscientiam habentes bonam, vt in eo, quod loquuntur aduersus vos tanquam maleficos, pudefiant, qui incessunt vestram bonam in Christo conuersationem.

Confessionis duplicem fructum ponit, nempe bonam conscientiam apud Deum, qua re nulla alia iucundior esse potest: & bonam famam

apud homines. Nã vt honor ex confeſsione Deo tribuitur, vnde tranquilla redditur conſcientia: Ita vitæ integritas bonum nomen affert, adeo vt qui parum honeſte antea de pijs iudicarunt, nunc conuicti piorum cõfeſsione (quæ in veritatis defenſione, & in vitæ ſanctimonia poſita eſt) pudefiant, agnoſcẽtes ſe iniuſte pios traduxiſſe. Quid autem ſit bona conſcientia, ex 13. capite ad Hebræos colligi poteſt, vbi ita inquit autor eius Epiſtolæ: Cõfidimus, quia bonam conſcientiam habemus, in omnibus recte conuerſari volentes. Proinde, bona conſcientia erit in renatis, voluntas recte faciendi, vt ſciens & volens non ruas contra voluntatem Dei. Huiuſmodi conſcientia Actor. 14. dicitur ἀπρόσκοπος, in hoc, inquit Paulus, ipſe me exerceo, vt conſcientiam habeam ἀπρόσκοπον apud Deum & apud homines ſemper, hoc eſt, talem, qua caueam perpetuo, ne vel Deum ſciẽs & volẽs offendam, vel hominibus ſim ſcãdalo. Obſerua hoc loco, quo omnes conatus piorum in hac vita referri debeant, nimirum, vt bonam conſcientiam apud Deum habere, & bonam famã coram hominibus tueri poſsint. Contra vero obſerua nihil triſtius eſſe mala conſcientia, & mala fama. Illa enim intus cruciantur homines: hac foris contemnuntur, & veluti expuuntur, tanquam res fœdiſsima & abiectiſsima.

Melius enim eſt bene agentes, ſi ita velit voluntas Dei, pati, quam male agentes.

Ratio à collatione cauſſarum crucis (alij enim affliguntur propter peccata ſua, alij præter merita ſua) quaſi dicat: Etſi grauis crux eſt, tamen melius eſt propter bonam cauſſam affligi, quam propter malam. Nam qui affligitur ob bonam cauſſam, beatus eſt, quemadmodum ſupra Petrus ex concione Chriſti probauit. Interponitur autem hic argumentum à volũtate Dei ſumptum: Si ita, inquit, velit voluntas Dei. ac ſi dicat: Cum crux non caſu aliquo nobis imponatur, ſed ex conſilio Dei, æquius ferenda eſt. Nam clementiſsimus pater nõ caſtigat filios ſuos, vt perdat eos, ſed potius vt caſtigatos ſeruet, dũ in ipſius crucis onere opprimitur & mortificatur corpus peccati. Imprimis ergo obſeruandum eſt, quod cauſſam crucis piorũ affirmat eſſe voluntatem Dei. Hæc, quia ſemper bona, iuſta & ſancta eſt, par eſt, vt ei nos ſubijciamus in timore Dei per patientiam, præſertim cum tendat in noſtrum profectum. Nam ideo, vt Paulus 1. Cor. 11. teſtatur, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Nihil enim procliuius eſt, quam à Deo deficere, cum omnia nobis ex votis cedunt, ſiquidem ea eſt naturæ noſtrę prauitas, vt ſecundis rebus vti non poſsit, niſi in ſuam pernitiem. Quare rectiſsime à Poëta dictum eſt.

Neſcia mens hominis fati ſortiſque futuræ.
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Dauid ſua experientia edoctus ait: Priuſquam humiliarer, erraui. Item, Bonum eſt mihi Domine quod humiliaſti me, vt diſcam ſtatuta tua. Hinc patet, quodnam ſit Dei conſiliũ, quando ſuos cruce examinat, Videlicet, vt in doctrina pietatis proficiãt, & in vitæ innocentia perſeuerent, ſeu vt Paulus loquitur, vt abundent magis magiſque in omni cognitione & ſenſu. Feramus igitur æquo animo crucem, cogitantes bonam Dei volũtatem eſſe, vt cruce coerceamur, ne caro ferociat aduerſus ſpiritum.

Nam & Chriſtus ſemel pro peccatis paſſus fuit, iuſtus pro iniuſtis, vt nos adduceret Deo.

Aetiologia eſt ab exemplo Chriſti. Chriſtus, etſi iuſtus fuit, malis tamen affectus eſt. Proinde nos quoq; Chriſti exemplo patiamur potius bene agentes quam male agentes. Obſerua hoc loco diſcrimen inter noſtram crucem, & crucem Chriſti. Chriſt9 enim paſſus eſt pro iniuſtis, vt eos Deo adducat, hoc eſt, vt eos ſua victima redẽtos à reatu & obligatione damnationis abſolueret, & veſtitos ſua iuſticia recõciliaret Deo, iuxta illud 2. Corinth. 5. Eum qui nõ nouit peccatum, fecit peccatũ, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Nos autẽ patimur Dei conſilio, vt in nobis vetus homo crucifigatur, & nouus quidã formetur. In hui9 veteris hominis mortificatione, & in noui formatione ſita eſt ſanctificatio noſtri, quæ in nobis peragitur virtute mortis & reſurrectionis Domini.

Mortificatus quidem carne, viuificatus vero ſpiritu.

Quemadmodum in Chriſto commẽdatur nobis crucis ferendæ exemplum: Ita ſpes glorioſæ liberationis in eodem exemplo nobis proponitur. Nam vt ille poſt mortem in gloriam ſuam per reſurrectionem à mortuis intrauit: Ita & nobis poſt crucem, ſi modo in fide Chriſti vſq; ad finẽ perſeuerauerimus, gloria expectanda eſt, iuxta illud Pauli Roman. 8. Si patimur cum illo, ſimul

ſimul cũ illo regnabimus. Vt enim ille ſua diuina natura excitatus eſt, poſtquã ex infirmitate carnis eſt paſſus: Ita nos eadẽ ſua diuina virtute olim excitabit & viuificabit, vt beati æternũ cum illo regnemus. Hic ſenſus verborũ Apoſtoli eſt, vnde patet, quod carnis vocabulo humana natura Chriſti tota intelligatur: Sicuti ſpirit⁹ appellatione eiuſdẽ diuina natura. Nam vt ſecundũ humanã naturam eſt paſſus: Ita ex potentia diuina eſt excitatus, quemadmodũ Paul⁹ docet 2. Corinth. 13. hiſce verbis: Crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex Dei potentia. Perperam igitur quidam ſpiritus nomen ad animam Chriſti referũt, contra apertũ Pauli teſtimoniũ. An nõ plena eſt partitio, qua hic dicitur, Chriſtus mortificatus carne, & viuificatus ſpiritu: Significat ergóne hic Petrus Chriſtum totũ cõſtare ex carne & ſpiritu? vbi animæ mentio, ſi ſpiritus nomẽ diuinitatem notat? Ad hoc ſupra reſponſum eſt, & nota eſt ſcripturæ phraſis, qua carnis nomine integer homo ex anima & corpore conſtans intelligatur. Si ſic eſt, animam Chriſti mortuam fuiſſe fateris? Nequaquam, ſed dolores mortis fuerunt communes corpori & animæ, adeo quidem vt anima proprie paſſa dicatur, ſicut corpus proprie mortuum dicitur, anima ex ipſo egreſſa.

In quo etiam ſpiritibus, qui ſunt in carcere, profectus prædicauit, immorigeris olim cum ſemel expectabat Dei patientia in diebus Noe, dum appararetur arca, in qua paucæ, hoc eſt, octo animæ ſeruatæ ſunt, per aquam. Cui nunc reſpondens exemplar etiam nos ſaluat Baptiſma, non ſordium carnis depoſitio, ſed conſcientiæ bonæ ſtipulatio cum Deo, per reſurrectionem Ieſu Chriſti, qui eſt in dextra Dei profectus in cœlum, ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

Quia maxima vis ineſt ſuaſorijs argumentis, quę petuntur ab exemplis, in quibus pręmia virtutum & ſupplicia contumaciæ referuntur: Petrus proponit collationem temporis Noe, & Chriſti exhibiti in carne, ſeu temporis, quo hæc Apoſtolus ſcripſerat. Quemadmodum itaq; tempore Noe ſpiritus Chriſti prædicauit hominib⁹, quorum pleriq; quidem verbo prędicato non crediderunt, & propterea eorũ ſpiritus nunc detinentur in carcere exteriorum tenebrarum, vbi luunt ſuæ contumaciæ pœnam. alij vero vt Noe cũ ſua familia, hoc eſt, octo homines, & verbo obtẽperarũt, & ſunt propterea per medias diluuij aquas ſeruati in Arca, reportantes ſuæ obœdientiæ præmia: Ad eundem modũ nunc idem Chriſti ſpiritus in Apoſtolis, & eorũ ſucceſſoribus prædicat hominibus, quorũ pleriq; prædicato verbo nõ obtemperant, pauci vero obtẽperant. Verum vt illi non Euãgelio obtemperantes, olim in diluuio ſuorum peccatorũ abſorbebãtur: Ita hi pauci, qui verbo Euangelij credunt, ſaluabuntur per Baptiſma, quod eſt bonæ conſcientię cum Deo ſtipulatio, cõfirmata per reſurrectionẽ Ieſu Chriſti, cui omnia ſubiecta ſunt. Cũ igitur triſtiſſimus ſit futurus exit⁹ impiorum, & feliciſſimus piorum, ſancte & pie viuendũ eſt, & cauẽdum eſt, ne propter pręſentis crucis acerbitatem abijciamus confeſsionẽ, aut languidiores reddamur ad benefaciendũ. Hactenus ſimpliciſsime argumentum Petri recitauim⁹, ſingula ſingulis conferẽdo, vt à quouis argumenti vis & ratio intelligi poſsit. Hanc interpretationẽ noſtrã facile probabit is, qui ſcopũ Apoſtoli & argumentorũ ſeriẽ diligentius examinauerit, & perpẽderit. Verum ne quid coactũ videatur in noſtra explicatione, verba Apoſtoli particulatim perpẽdamus. In quo etiam, ſcilicet, ſpiritu. Spiritum hic non ſignificare animam Chriſti, ſed Chriſti diuinitatẽ, ex ſuperiori verſu apparet. Loquitur enim de eo ſpiritu, quo Chriſtus excitatus eſt ex mortuis, quem Paulus 2. Corinth. 13. potẽtiam Dei definit. Quod autẽ hoc ſpiritu Chriſtus ante aſſumtam humanã naturã affuerit ſanctis Prophetis & prædicauerit, ipſe Petr⁹ teſtis eſt, qui ſupra in primo capite Chriſti ſpiritum teſtatur prænũciaſſe Chriſti paſsionem, & conſecuturã gloriã. Cum ergo Chriſtus ſpiritu profectus dicitur, & prædicaſſe imorigeris, nequaquã poteſt intelligi de corpore aut anima Chriſti. Nã carni, id eſt, humanę naturę, opponit ſpiritũ, id eſt, diuinam naturã ſeu Spiritum ſanctũ, qui ſpiritus Chriſti & Dei dicitur. Neq; offẽdere poteſt, quod dicatur profect⁹ eſſe ſpirit⁹ Chriſti, quod non videtur conuenire diuinæ naturæ, quæ vbiq; præſens eſt. Eſt enim vſitata ſcripturæ phraſis, tribuere Deo membra, actiones humanas & affectus, vt iſta ratione conſulatur infirmitati ac captui noſtro. Hinc eſt, quod nunc dicatur aſcendere, nunc deſcẽdere, nũc aduenire, nũc recedere, viſitare &c. Hãc figuram vocãt Theologi ἀνθρωποπάθειαν, qua Deo tribuũtur ſimilitudine quadã humanę affectiones & actiones. Sed quib⁹ profectus prædicauit ille Chriſti ſpiritus: τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι, hoc eſt, ijs qui ſunt in carcere, ſpiritibus. Qui autem vertunt, ijs, qui erant in carcere, ac ſi iam ibi non eſſent, vim faciunt

verbis Petri,& eorū sentētia in ipso textu refellitur. Nam Petrus aperte affirmat, eos fuis-
se immorigeros prædicationi spiritus Christi. Quare eos manere in carcere manifestū est,
iuxta hoc Christi dictum: Qui non credit, ira Dei manet super eum. Deinde, antithesis tē-
poris obseruanda est in his duobus mēbris, τοῖς ἐν φυλακῇ, ἀπειθήσασί ποτε, Ac si dicat Aposto-
lus, ijs prędicaui, qui olim fuerunt inobœdientes,& nunc sunt in carcere, quantū ad ani-
mas attinet. Sed cur non dicit Petrus, spiritum Christi prædicasse hominibus? Quia Petr⁹
sui seculi respectu loquitur, quando impiorū corpora putrefacta fuerūt, sed spiritus, hoc
est, animæ in carcere tenebrarū detinebantur, vbi pœnas suæ contumaciæ luunt. Como-
dius igitur Apostolus spiritus dixit, quàm homines, vt proposita pœna, quá luunt spirit⁹
impiorum, ad resipiscentiam homines inuitet. Cum semel expectauit Dei patiētia in die
busNoe, dū appararetur Arca. Quid quæso clarius esse potest hac temporis assignatione,
quo spiritus Christi dicitur prædicasse imorigeris? Tempus Noe nominatur, quádo pati-
entia Dei expectauit impij mundi resipiscētiam annos fere centū & viginti, quemadmo-
dum Genes. 6. habetur. Quicunq; autē ad prædicationem spiritus Christo nō egerūt pœ-
nitentiam, in diluuio perierunt,& qui spiritui Christi prædicāti crediderūt, per arcá sunt
liberati à diluuio. Huc vsq; antecedens argumenti extenditur, sequitur consequens. CVI
nunc correspondens exemplar etiá nos saluat baptisma. Aquam diluuij, in quo ferebatur
Arca, figuram Baptismi fuisse pronunciat, qui Baptismus etiam nos hodie saluat, quando
spiritui Christi nobis prędicāti credimus, quemadmodū Noe fecit. Sed quomodo quæso
Baptismus saluat? Christus saluat, minister verbi recte docens saluat, vt Paulus ait, scribēs
Timotheo, Baptismus saluat, quēadmodum hic Petrus aperte docet, hæc stare nō possunt
sine implicatione cōtradictionis, nisi diuersos saluādi modos intelligamus. Christus pro-
inde solus saluat, vt salutis autor & mediator, qui soluit λύτρον pro nobis, placat irá Dei, re-
mittit peccatū, imputat credenti suam iusticiá, & acceptat eū ad vitam æterná. Hunc sal-
uandi modū vel ministro verbi tribuere, vel baptismati, summa est in filiū Dei contume-
lia. Quomodo igitur saluat minister? vt salutis viá monstrás, nō salutis autor aut effector.
Ab hoc saluādi modo differt etiá baptismus. Ná baptismus saluat, vt pacti & fœderis Dei
de salute hominis obsignatio & applicatio. Hæc tria vno versu ad Ephes. 5. coniungūtur,
vbi ita ait Apostolus: Christus dilexit Ecclesiá, & seipsum tradidit pro ea, vt eam sanctifi-
caret, purgans lauacro aquæ per verbū. Hic Christo, lauacro aquæ, & verbo tribuitur pur-
gatio & sanctificatio, id est, ipsa sal⁹. Christo vt autori, lauacro aquæ vt efficaci testimonio
fœderis de salute,& verbo, quo promissio salutis offertur, fide accipienda, quæ fides etiam
saluare dicitur, vt instrumentū recipiens oblatam gratiam & salutem. Quod autē relati-
uum cui, ad aquam refero,& non ad arcam, cogit græca lectio, quæ iuxta emendatoria ex-
emplaria sic habet, ᾧ ἀντίτυπον καὶ ἡμᾶς σώζει. Si enim ad arcá debuisset referri, dixisset ὃ ἀντί-
τυπον (Est autem ἀντίτυπον proprijssime quod typo respondet.) In scriptura duo habet si-
gnificata, ad Hebræos 9. significat figuram, imagine sua aliquid præsignantem, vt cū dici-
tur, sancta manufacta fuisse ἀντίτυπα verorum. At hoc loco significat ipsam veritatē, prius
typo figuratam, sed respondentē similitudine quadá seu analogia typo seu figuræ, vt ba-
ptismi aqua respondet aquæ, in qua saluatus est Noe in arca. Quēadmodū enim aqua per
se non saluauit Noe, sed mediante arca, ita aqua Baptismi per se non saluat, sed mediante
arca. hoc est, Christo Iesu. Porro, ne quis in elementum aquæ, tanquá salutis caussam effi-
cacem, animum intendat, addit Apostolus definitionē baptismi per abnegationē & affir-
mationem. Primum enim dicit, baptismū nō esse sordium carnis (hoc est, humani corpo-
ris) depositionem seu ablutionem, hoc est, non esse destinatū baptismū, vt eo externæ sor-
des, quæ in hominis carne hęrēt, abluantur. Deinde definit baptisma esse stipulationē bo-
næ conscientiæ cum Deo, per resurrectionē Iesu Christi. Hæc definitio, vt recte intelliga-
tur, sacramentorum ratio excutiēda est, quod vt facilius fiat, proponam circumcisionem,
quam omnes fatētur sacramentū esse, in cuius locum successit baptismus. Domin⁹ Abra-
hamo fecit hanc promissionem: Ego ero Deus tuus, & seminis tui post te in sempiternū,
hoc est, Ego te & semen tuum in gratiam recipio. Requirit deinde ab Abrahamo Domin⁹
promissionis fidem & obœdientiam, cum ait: Ambula coram me,& esto perfectus, id est
(obtempora mihi, quod & fecit Abraham, paratus ad mactandū filium.) Hæc ergo se mu-
tuo respiciūt, promissio & fides promissionis, à qua obœdiētia separari requit. Sunt autē
hæc duo veluti pactio mutua inter se stipulantiū, Dei scilicet promittētis gratiá,& Abra-
hami credentis promissioni. Ad huius pacti ratificationē & obsignationem mádatur cir-
cūcisio, quę propterea dicebatur signū fœderis à Mose, à Paulo vero σφραγίς, id est, signacu-
lum iusticiæ fidei. Huius fœderis testimonio conscientia Abrahami certificabatur, quasi
autentico quodá sigillo, de gratia & fauore Dei erga se. Ex his concluditur, quod quatuor
requi-

requirantur ad integram rationem sacramenti, videlicet promissio, fides respondẽs promissioni, mandatum Dei, & externa actio seu signum symbolicum. Hęc cum ad Petri definitionem accommodantur, erit multo planior. Cum ergo dicit Petrus, baptismum esse stipulationem, id est, solennem pactionem, quæ fit præcedente interrogatione & sequẽte responsione, significat promissionẽ salutis offerri in Baptismo, quam cum homo fide apprehendit, rata est pactio, quæ certificatur per baptisma diuinitus institutũ, quod baptisma huius pactionis testimoniũ & sigillum est, adeò vt hominis conscientia iam tranquilla reddatur apud Deum, quem sibi reconciliatum statuit per resurrectionem Iesu Christi, id est, per victimam & obœdientiã Christi. nam resurrectionis voce συνεκδοχικῶς tota Christi obœdientia comprehẽditur. Ex hac definitione Petri ortum esse existimo, quod in celebratione baptismi stipulandi forma seruetur. Nam facta interrogatione ad baptizandũ, & data respõsione à testibus baptismi, conferebatur sacramentum baptismus in promissionis certitudinem. Nam cum dicit minister baptismi: Ego baptizo te in nomine Patris, & Filij & Spiritus sancti, amen, sensus est: stipulatio est inter æternum Deum & te, vt ipse sit Deus tuus, & tu vicissim in illũ vera fide recumbas. Hac igitur mersione stipulationis mutuæ obsignaculo testificor & pronuncio, te à Deo propter Filium receptum esse, vt spiritu eius sanctificeris ad vitam æternam. Porro, vt & pios consoletur, & impijs, non agentibus pœnitentiam, terrorem incutiat, subiungit: Qui (Christus) est in dextra Dei, hoc est, æqualis Deo patri, profectus in cœlũ, subiectis sibi angelis, potestatibus & virtutibus. Hic omnia Christo subijcit, vt significet ipsum posse quos vult tueri saluareque, & posse quos vult perdere. Qui, vt vult semper seruare credentes spiritui suo in prædicatione Euãgelij: Ita contumaces vult supplicijs æternis punire. Quod autẽ interponit hic vetus interpres: Diglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficiamur. Etsi nunc in Græcis codicibus nõ est scriptum, tamen minime ociosum videtur. Significatur enim his verbis virtus resurrectionis, quæ est resurrectio credentium ad immortalem & beatam vitam, quam Apostolus vult nos intueri, vt eius cogitatione retineamur in officio.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Quemadmodum ad mortificationem carnis, vt pie & in dilectione viuant Christiani: Ita ad patienter ferendam crucem, modo ne vt malefici, sed vt Christiani patiantur, hortatur Apostolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Partes huius capitis principales duæ sunt, & vtraque parænetica. In priori hortatur Apostolus ad mortificationem carnis, vt conuersi, renunciatis Ethnicis turpitudinibus, in pietate & caritate reliquum vitæ tempus degant. In posteriori hortatur ad patientiam sub cruce, idque multis argumentis, iubetque, vt conuersi caueant, ne vt malefici, fures & latrones patiantur, sed vt Christiani, spe futuræ gloriæ se erigentes.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CVM igitur Christus passus sit carne, vos etiam eadem cogitatione armemini.

Dixit Apostolus in superiori capite, Christum mortificatum esse carne, & viuificatum spiritu: Nunc inde infert & extruit præsentem exhortationem, sumto argumento non solum ab exemplo Christi, verũ etiam à virtute mortis Christi. Virt⁹ enim mortis Christi est, quæ facit vt nos quoq; moriamur peccato, id quod symbolo baptismi significaur, quemadmodum Paulus eleganter docet Rom. 6. vbi ita ait: An ignoratis, quod quicunq; baptizati sumus in Christũ Iesum, in mortẽ eius baptizati sumus? Vna ergo sepulti sumus cum illo, per baptismum in mortẽ, vt quemadmodũ Christus excitatus est à mortuis per gloriã Patris: sic & nos in nouitate vitæ ambulem⁹. Armari ea-

ri eadem cogitatione, est induere eandem cogitationem, vt, quemadmodum Christus est passus carne, id est in humana natura, quæ cõstat anima & corpore: Ita etiam carnem vestram, hoc est, viciositatem naturæ mortificare & abolere debetis. Notetur hoc loco, quod mortificatio nostri, quæ in vera pœnitentia sita est, proficiscatur ex virtute mortis Christi, quæ nobis in baptismo obsignatur, & est efficax in omnibus ijs, qui fidem habent. Nam Christus per fidem in cordibus nostris habitat, ad Ephes. 3.

Quoniam qui passus est in carne, destitit à peccato, vt non amplius cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est temporis in carne, viuat.

Ratio exhortationis à definitione, seu effectu mortificationis. Definitur enim hic mortificatio, quod sit cessatio à peccato, ita vt homo non amplius viuat iuxta cupiditates hominũ non conuersorũ, sed potius ex præscripto voluntatis Dei. Pasio enim carnis, est abolitio cupiditatum. IN Carnis vocabulo figura est antanaclasis. Priori enim loco pro viciositate naturæ accipitur, in posteriori pro præsentis & infirmæ huius vitæ conditione & statu. PORRO, quia vocabulum carnis sæpe in scriptura occurrit, & non semper eadem significatione, placet hoc loco eius varia significata recensere. CARO itaq; bifariam in scriptura accipitur. Alias enim proprie, alias figurate ponitur. Proprie, caro est massa carnea seu substantia, vt cum Paulus dicit: alia caro piscium, alia volucrum. Itẽ cum dicitur: Homo constat carne & anima. Figurate, idq; nũc per Synecdochẽ, & significat hominem plerumq; vt cum dicitur: Omnis caro corruperat viam suam. & interdũ quoduis animal, vt in hoc dicto: Finis vniuersæ carnis venit coram me. Verum cum Christi fit mento, vt in hoc loco Petri, & in tertio capite, significat naturã humanam, quæ constat anima & corpore. Nunc per Metonymiam, idq; tripliciter. Primum enim viciositatem naturæ humanæ significat, seu quicquid est in homine sine regenerationis gratia, vt in his dictis Ioan. 3. Quod natũ est ex carne, caro est, Roman. 8. Si vixeritis secundum carnem, moriemini. Caro & sanguis regnum Dei non posidebunt. Deinde, notat externam rerum speciem, seu apparentiam, vt in illo dicto: Vos iudicatis secundum carnem. Tertio, significat conditionem, & statũ huius vitæ. Galat. 2. Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo, quæ est in filium Dei. Item, hoc loco: Quod reliquum est temporis in carne. His animaduersis significatis, facile est animaduertere quodnam significatum hoc in loco congruat.

Sat enim est nobis, quod anteacto vitæ tempore, voluntatem gentium patrauerimus in lasciuijs, concupiscentijs, vinolentijs, comessationibus, potationibus & nefarijs idolatrijs ambulantes.

Aetiologia est à vitæ genere sumta, per collationem. Gentes, id est, non renati homines feruntur, quo mala libido suadet. Vos autem renunciastis gentibus, & Christo nomina dedistis. Ergo posthac non decet, vt gentium vicijs polluamini. Enumerat autem Apostolus quædam carnis membra exempli gratia, quæ omnia carnis nomine supra intellexit Apostolus. LASCIVIA, ἀσέλγεια, facit vt deposito omni pudore, homo se totum omni incontinentiæ & libidini prostituat, indeque summam voluptatem capiat. VINOLENTIA, οἰνοφλυγία, est continua ebrietas seu eructatio, ex asiduo & immodico vni vsu, qua laborant, qui perpetuis heluationibus indulgent. COMESSATIO, κῶμος. Proprie κῶμος dicebatur Deus præses nocturnorum conuiuiorum, & saltationum lasciuarum. Vnde metonymice significat conuiuium lasciuum, petulans & immoderatum. Ab hac græca voce ortum est latinum vocabulum, comessari, id est, lasciua conuiuia & nocturnas saltationes exercere, & comessatio nequitiæ & intemperãtię exercitatio. POTATIO πότος græce certamen potandi notat. Cum hæc vitia gentium esse Petrus pronunciat, satis ostẽdit, quod qui illis indulgeant, nondum sunt in familia Christi, nisi solo nomine. Nulla in illis virtus mortis Christi apparet, nullum imperium spiritus, imo toti imperio carnis se submittunt, in quorum numero vtinam non essent plerique illorum, qui alijs sobrietatis & continentiæ regula esse deberent.

In quo peregrinantur, quod non concurratis vos in eandem luxus profusionem, blasphemantes, qui reddent rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos.

Amplificatio est impietatis gentiũ, & indicatio pœnæ, quam olim sustinebunt prophanæ gentes, cõtemnentes Euangelium. Impietas quidem

maxima

maxima est, quod postquam impij vident renatos pristinæ impietati, in cuius profusionẽ antea cum gentibus proruerant, renunciasse, tãquam peregrini, vt qui aliquid antea non visum contemplantur, admirantur, & simul de ijs male loquuntur, varias obloquendi vias excogitantes, adeo nemo vel inculpatissimæ vitæ à Sycophantarum morsibus immunis esse potest. Pœnæ indicatio est, quod prophanæ gentes reddituræ sint rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos. Viuos vocat, vt in symbolo Apostolico, eos quos viuos adhuc Dominus ad iudicandũ veniẽs, reperiet. Mortuos vero, qui antea mortui erãt, sed tunc viui corã tribunali Christi apparebunt. Tametsi enim qui in aduẽtu Domini adhuc erunt superstites, in momento commutabuntur, & induent immortalitatem, non tamen mori dici possunt, propterea quod animæ à corporibus nõ decedent. VERBVM peregrinandi, per Matalepsin ponitur, pro eo quod peregrinantibus in alienis regnis accidere solet. Vt enim illi pallatia, arces, portus, monumenta, aliaq; non prius visa contemplantes, quasi res sibi insolens accideret, admirantur: Ita prophanæ gentes subitam admirabãtur mutationẽ vitæ eorum, qui ad Christum conuersi erant. Antea enim nefarias idolatrias cum gentibus habuerunt communes, nunc vero easdẽ detestantur, & extreme abominantur. Antea habuerunt ipsos socios omnis lasciuiæ & nequitiæ, nunc eosdẽ vident omnem lasciuiam & nequitiam auersari. Hanc cum vident subitam mutationem, tanquam in alienis regnis peregrinantes, admirantur, additis cõuitijs, quibus virtuti vitii laruã induunt: Perinde atq; nostro tempore fieri solet. Qui enim vere ad Dominum conuersus, à crassioribus vitijs abstinet, quibus assuetus fuit olim, à veterib⁹ socijs deridetur, & contenitur, tanquam indignus honestorum hominũ societate. Verum nos sciamus eos frustra de religione gloriari, quicunq; vitã in melius nõ mutant. Vocati enim sumus non ad immundiciem, sed ad sanctificationẽ. Hæc, inquit Paulus, est voluntas Dei, sanctificatio vestri. Item, Eratis aliquãdo tenebræ, nunc autẽ lux in Domino, tanquã filij lucis ambulate.

Nam, idcirco mortuis quoq; est prædicatum Euangelium, vt iudicentur quidem secundum homines in carne, viuant autem secundum Deum in spiritu.

Dixit iudicandos esse mortuos, nunc eius Iudicij rationem reddit, videlicet, quod non habeant quod obtendant. Prædicatum enim ipsis Euangelium, dum adhuc viuerent, non omnes receperunt. Addit finẽ prædicati Euangelij, quem accommodat suo proposito: vt damnarentur, inquit, secundum homines, Carne, hoc est, vt mortificaretur vetus homo in in ipsis, & aboleretur corpus peccati, & viuerent secundũ Deum spiritu, hoc est, vt nouam vitam renunciantes vitijs meditarentur. Hunc esse sensum huius loci, ipse contextus & scopus disputationis conuincit. Quod autem mortuis prædicatum fuisse Euangelium dicit, intelligendum est respectu temporis, quo Petrus hæc scripsit, quando mortui erant, quibus olim prædicatum fuit Euangelium.

Omnium autem finis imminet.

Argumentum à temporis circumstantia ductum, quasi dicat: Cum prudentis sit, nõ tantum ea videre quæ ante pedes sunt, verum etiam ea quæ futura sunt prospicere, decet profecto, vt qui iudicis iram euadere volunt, mature resipiscant, præsertim, cum dies iudicij sit prę foribus. Huius proinde temporis seu finis cogitatio, merito in officio nos retinere deberet. Ex hoc enim fine sæpissime à Prophetis suasoria dicuntur argumenta. Ecclesiast. 11. Sane si annis multis vixerit homo, & in omnibus illis lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, & dierum multorũ, quia cum venerit, vanitatis arguentur pręterita. Et Iesus Syrach: In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Debet itaq; finis, qui imminet, perpetuo nobis in cõspectu esse, vt nos à peccato reuocet, metu pœnæ: in bono detineat, spe promissionum: in aduersis soletur, cogitatione gloriæ: in prosperis humiliet, cogitatione beatæ immortalitatis, cuius illi solummodo erunt participes, qui in timore Dei perseuerant, hoc est, qui fidem & bonã conscientiam vsq; ad finem retinent. Qui enim isto pacto finem vitæ fecerint, habebunt Deum finẽ desideriorum suorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Atq; tum demum complebitur canticum illud: Beati, qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te.

Sitis ergo sobrij, & vigilantes ad orandum.

Ex fine prædicati Euangelij infert Apostolus paræneses quasdam de nouitate vitæ, & ostendit quib. in rebus viuificatio, quæ est altera sanctificationis pars, sita est. Nã de mortificatione priore sanctificationis parte à principio capitis huc vsq; actum est. Quare, hic oportune de viuificatione agit,

ne agit,quæ ex aduerſo reſpondet mortificationi. Quantum enim vetus homo mortificatur,tantum nouus viuificatur & creſcit. Coniungit autem hic Apoſtolus tria,Sobrietatē, Vigilantiam,& Orationem. Sobrietas,ſi græcæ vocis vim reſpicis,ad mentem refertur, & vt Plato docet,opponitur μανίᾳ. Eſt enim prudentiæ quædam conſeruatrix,quæ ſita eſt in mentis, affectuum & voluntatis harmonia. Vigilantia, iuxta ἔτυμον græcum, opponitur ebrietati,& eſt corporis ſobrietas,videlicet, cum corda non grauentur crapula & ebrietate. Requirit igitur Apoſtolus ad orationem cum mentis,tum corporis ſobrietatem. Orationis vocabulo intellige quatuor illas formas,quas Paulus enumerat.1.Timoth.2.

Ante omnia vero caritatem, alij in alios, propenſam habentes. Nam caritas operit multitudinem peccatorum.

Vt ad orationem & pietatem erga Deum requiritur cum mentis tū corporis caſtitas: Ita officiorum quæ proximis debemus fundamentum & caput eſt caritas, quæ eſt vinculum pacis & perfectionis, cum quia errata fratrū aut corrigit aut tegit,tum quia officiorum effectrix eſt mutuorum. Papiſtæ,qui hoc loco abutūtur ad ſtabilienda merita operum,vim faciunt verbis Petri.Non enim loquitur hic Petrus de abolendis ſeu tegendis peccatis coram Deo, quaſi hominis caritas vim tegendi peccato coram Deo haberet: ſed de hominibus agit, qui indicentes fratrum lapſos,& errata per caritatem tegunt, & non traducunt calumnioſe alienam vitā. Hunc eſſe verum ſenſum dicti Petri, apparet ex Salomone, vnde hoc dictum mutuatus eſt Apoſtolus. Nam ibi odium & caritas opponuntur,vt cauſſæ cōtrariæ in contrarijs effectibus. Ita enim ait:Odium ſuſcitat rixas,& vniuerſa delicta operit caritas.Sed quomodo operit caritas delicta? Non defendendo,ſed tegendo : non approbando,ſed occultando:nō augendo,ſed curando,Breuiter,fides & caritas,quomodo agendum ſit cum lapſis fratribus,ſatis docere poſſunt. Fides auertit contumeliam Dei,caritas quærit ſalutem proximi.

Hoſpitales eſtote alij erga alios ſine murmurationibus.

Effecta quædam caritatis recitat, ac primo loco ponit hoſpitalitatē φιλοξενίαν, quæ proprie eſt humanitas, qua amanter peregrinos complectimur. Ab hac vult abeſſe murmurationem,vt quæ cum vera caritate pugnet. PORRO, cum hic locus hoſpitalitatem nobis commendet, non erit inutile huc aſſcribere,quid ſit de hoſpitalitate ſentiendū. Recte numerantur quatuor hoſpitalitatis genera,quorum primum pompoſum & ſplēdidum eſt. Secundum,ſordidum & auarum. Tertium,ciuile & ἠθικόν. Quartum, Chriſtianum & ſanctum.

POMPOSVM & ſplendidum eſt, de quo Cicero in officijs loquitur in hunc modum: Recte à Theophraſto laudata eſt hoſpitalitas. Eſt enim valde decorum patere domos hominum illuſtrium, hoſpitibus illuſtribus. Hoc genus hoſpitalitatis Lactantius teſtatur detortum eſſe à vera iuſticia,& raptum ad proprium commodum.

SORDIDVM & auarum eſt eorum,qui peregrinos quidem excipiunt hoſpitio,nō tam ſpectantes peregrinorū neceſsitatē quam propriū lucrum, nō accepturi,ſi nulla ſpes lucri appareret.Etſi autē hoſpitalitatis hoc genus,hominū vicio cōtaminatur,tamē omnino eſt neceſſariū.Nam tametſi huius cauſſa eſt auaritia,tamen peregrini eo carere non poſſunt.

CIVILE & ἠθικὸν diuiditur in προξενίαν & ἰδιοξενίαν. προξενία eſt ea hoſpitalitas, qua aliæ gentes ſeu populi alios hoſpitio excipiunt,propter amicitiā ſeu fœdus interpoſitū.Huiuſmodi hoſpitalitas nuſquam non locorum vſitata eſt,præſertim in Legatis excipiendis.Sic Galli Danorū,& viciſsim Dani Gallorū legatos humaniter excipiūt, & amice propter fœdera interpoſita,tractant.ἰδιοξενία eſt,qua priuati ſe inuicem excipiunt propter amicitiam, quæ inter eos eſt.Qualis autē hæc ἰδιοξενία eſſe debeat, docet Homerus cū ait,χρὴ ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντά τε πέμπειν. Id eſt,Oportet hoſpitem amanter tractare,volentem autem dimittere. Quam autem diu ſit grata à vulgo hæc ἰδιοξενία, oſtendit Euripides in Herculeum ait, ὡς τὰ ξένων πρόσωπα φαύροισι φίλοι, ἓν ἦμαρ βλέμμα ἔχειν φασὶ μόνον.

CHRISTIANVM & ſanctū hoſpitalitatis genus eſt, quo Chriſtiani peregrinos ſanctos ex caritate excipiunt,eoſq; benigne & amanter communis religionis gratia complectūtur & fouent, tanquam membra Chriſti. In hoc hoſpitalitatis genere ſpectentur cauſſæ, partes,præmia ſanctæ hoſpitalitatis,& pœnæ contemtus ſanctorum hoſpitum.

CAVSSAE ſunt præcipuæ quatuor.Prima,mandatum Dei,cui omnes creaturas obtemperare par eſt. Præceptum enim dilectionis hoſpitalitatē,vt partem in ſe continet. Petrus hoc loco,dictante Spiritu ſancto,hortatur nos, vt amanter complectamur hoſpites,eoſq; humaniter foueamus.Epiſtola ad Hebr.capite 13.dicit,Hoſpitalitatis ne ſitis immemores. Secunda,eſt mutua caritas,qua Chriſtiani omnes ſibi inuicem deuincti ſunt.Hæc caritas cum

cum proficiſcatur ex fide ſincera, bona cõſcientia & puro corde, nõ poteſt aliud quam ſanctos pauperes & exules amanter complecti & humaniter fouere. Hinc eſt, quòd ſanctę viduæ, quæ ſanctos hoſpitio exceperunt, & eorum pedes lauerunt, dignæ iudicētur, vt recipiantur, & in ſuis neceſsitatibus alantur ſumtibus Eccleſiæ. Tertia eſt cõditio communis ſanctorũ. Nam cũ ſancti peregrini in hoc mundo ſæpe ſuis pelluntur ſedibus, opus habẽt mutua refocillatione. Nemo eſt, qui ſtatuit Deũ timere, pręſertim ſi munus docendi in Eccleſia ſuſtineat, qui certum poteſt ſibi polliceri hoſpitiũ ad vitæ ſuę terminum. Nam principes mutãtur vt aura, & alij alias religiones ſectantur, & pro libidine ſępe religiones mutant. Fit etiam interdũ, quod pij alioqui principes ab adulatorib. & ſophiſtis decipiantur, vt piam cauſam tanquam impiã & contumelioſam aduerſus Deum perſequantur. Vnde fit, vt pij doctores & alij, qui cordate tuentur veritatem, cogãtur exulare cum miſeris vxorib. & teneris pueris, noua ſibi quærere hoſpitia, id quod habent commune cũ ſanctis Dei Prophetis, & Apoſtolis Domini. Quarta eſt neceſsitas, quã omnes pij obſtricti ſunt ad fouenda & refocillanda membra Chriſti. Nam qui membrũ Chriſti reijcit, quid Chriſto faceret, ſi coram cõnſpiceretur? Hæ cauſſæ ſunt ſatis graues, quæ nos ad humaniter excipiẽdos ſanctos inuitabunt, modo iure de Chriſtiano nomine gaudere velimus. PARTES hoſpitalitatis, ſeu partes officij eorũ, qui ſanctos hoſpitio excipiunt, ex 18. & 19. capitibus Geneſeos, colligam. Domine, ait Abraham Geneſ. 18. ſi inueni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas à ſeruo tuo, ſed afferam puſillũ aquę & lauentur pedes veſtri, & requieſcite ſub arbore, ponamq; buccellam panis, & confortetur cor veſtrum, poſtea tranſibitis. Et capite 19. Geneſ. Et obuiam iuit ijs (ſcilicet Lot) & dixit: Obſecro domini, declinate in domũ ſerui veſtri, & manete ibi, lauate pedes veſtros, & mane conſurgetis & proficiſcemini in viam veſtram. Vterque, hoc eſt, & Abraham & Lot, ſuo facto docent tres partes officij pij hoſpitis. Quarum Prima eſt, benigna & amica inuitatio peregrinorum. Secunda, humana tractatio & refocillatio defatigatorum itineris moleſtia. Tertia, pacifica dimiſsio hoſpitum, cũ fauſta imprecatione. PRAEMIA ſanctæ hoſpitalitatis, hoc eſt, eorũ qui ex vera pietate peregrinos fouent, hoſpitio exceptos, Matth. 10. Quicunq; iuſtũ receperit, nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet. Pſal. 40. Beatus, qui intelligit ſuper egenum & pauperẽ, in die malo liberabit eũ Dominus. Ambroſius: Tanta eſt apud Deum hoſpitalitatis gratia, vt ne potus quidem aquæ frigidæ à præmijs remunerationis ſit immunis. Vides quod Abrahã Deum recepit hoſpitio, dum hoſpites quærit. Vides quod Lot angelos recepit: vnde ſcis tu cum receperis hominem, ſuſcipias Chriſtũ. Licet in hoſpite Chriſtus ſit, quia Chriſtus in paupere eſt, ſicut ipſe ait: Hoſpes fui, & collegiſtis me. Lot hoſpitum beneficio liberatur ab incẽdio Sodomæ. Raab cum ſuis parcitur, eo quod hoſpites pie tractauerit & dimiſerit. Helias excitauit à mortuis filium mulieris, quæ ſe hoſpitio exceperat. Mulier Sunamitis pręmium piæ hoſpitalitatis accepit. Nã Heliſæus hoſpes ei filiũ impetrauit, & ipſum poſtea defunctum miraculoſe ad vitam reuocauit. Quid multis opus eſt? Pia hoſpitalitas, vt inquit Ambroſius, duplicem mercedem habet, videlicet, humanæ gratiæ, & remunerationis diuinæ. POENAE contẽtus ſanctorum hoſpitũ grauiſsimę ſunt, Matth. 10. Qui vos non recipit, me non recipit. Iacobi 2. Iudicium ſine miſericordia erit ei, qui miſericordiæ fuit expers. Ambroſius: Caueamus, ne, ſi nos duri ac negligentes fuerimus in recipiẽdis hoſpitibus, etiã nobis poſt huius vitæ curſum ſanctorum hoſpitia denegentur. Chriſtus inter alia impietatis opera in extremo die exprobabit impijs: Hoſpes eram, & non collegiſtis me.

Vt quiſque accepit donum: ita alius in alium illud adminiſtrantes, vt boni Oeconomi variæ gratiæ Dei.

Hoc etiam caritatis eſt, dona quæ quis habet, in aliorum commodum & vtilitatem conuertere, cuius rei duplicem ponit rationem. Primam, Quia donum eſt, quicquid habes, datum in communem vtilitatem. Secundam, Quia ſumus Oeconomi, & non veri domini rerum, quæ traditæ ſunt.

Si quis loquitur, vt eloquia Dei (loquatur) Si quis miniſtrat, tanquam ex viribus (miniſtret) quas ſuppeditat Deus, vt in omnibus glorificetur Deus, per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, Amen.

Exempli cauſſa quædam pauca officia recitat, eaque in adminiſtratione Eccleſiaſtica ſumme neceſſaria. Si quis, inquit, loquitur, id eſt, ſi quis docendi munus in Eccleſia ſuſtinet, Loquatur vt eloquia Dei, hoc eſt, vt decet eum, qui legatum Dei agit, & ipſius Dei nomine verba facit, quod ſa-

ne fieri oportet in timore Dei, cum summa grauitate & reuerentia, vt in conspectu Dei. Si quis ministrat, hoc est, Diaconum agit, faciat officium sedulo, vt in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum. Obseruetur diligentissime, quo in omnibus officijs, quę in hac vita præstamus alij alijs, respiciendum sit, nempe vt glorificetur Deus. Quoniam autem Deus glorificari non potest, nisi officium sit legitimum, & fides in agente luceat, à qua caritas abesse non potest (nam hæc symbolum sanctorum est,) Sequitur in omni vocationis officio requiri verbum de vocatione, fidem & caritatem actionum regulas & finem, quæ est gloria Dei. Iustinus martyr pulchram & vtilem regulam tradidit, cum inquit: Πρακτέον πᾶν τό κατὰ πίστιν ὀρθῷ κανόνι. Hoc est, Agendum est, quicquid est secundum fidem, recta regu- 10 la. Duo requirit in opere, videlicet fidem, à qua proficisci, & regulam ad quam exigi opus debet. Fidem intellige & præcepti operis, & fiduciæ Meditatorem. Nam vtrumq; necessario requiritur, videlicet, vt & opus sit præceptum, & fiducia in Mediatorem præluceat. Nam quicquid non fit ex fide, peccatum est. Regula est, qua opus ad proprium & verum finem recta veluti linea dirigitur. Est autem finis proprius & verus, videlicet glorificare Deum per IESVM CHRISTVM, ad quem omnes actiones piorum, tanquam ad scopum, referri debent. Etsi autem sæpe multi fines intermedij sunt, ordinentur tamen ad hunc vltimum, idque recta regula, vt nec hypocrisi deflectas, nec ignauia torpeas, nec πολυπραγμοσύνῃ subsistas, sed vt sincero corde opus aggrediare, grauiter progrediare, & quiete agendo opus perficias in gloriam Dei. 20

Dilecti, ne peregrinemini ea, quæ in vobis est exploratione per ignem, quæ ad experimentum vobis fit, ac si peregrinum vobis aliquid accideret.

Hortatur Apostolus ad patientiam sub cruce. Ne, inquit, peregrinemini, id est, ne perinde sitis attoniti, vt qui in rem aliquã incidunt, de qua nunquam cogitarunt. Figura est metalepsis, qua pro consequente antecedens ponitur. Crucem vocat πύρωσιν, id est, explorationem, quæ per ignem fit. Quemadmodum enim aurum igne probatur: Ita fides hominis cruce examinatur & exploratur, quo probatior euadat. De hac exploratione fidei in primo capite supra copiosius à nobis dictum est. 30

Imo in hoc, quod cõsortes estis afflictionum Christi, gaudete, vt etiam in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

Quemadmodum proposito fine crucis, qui est exploratio fidei nostræ, ad patientiam proximo versiculo est hortatus: Ita hic consolatur pios sub cruce, ex eo quod consortes reddantur afflictionum Christi. Nam vt Christus, qui caput nostrum est, varijs afflictionibus expositus in hac vita, tandem gloriose inde eluctatus est: Ita nos, qui cum illo societatem habemus in cruce, dum in hac vita versamur, olim gloriosæ ipsius erimus participes. Hanc societatem nostri cum Christo cum in cruce tum in gloria figurat nobis Baptismus, & sacra Christi Cœna commendat. 40

Si probris afficimini in nomine Christi beati estis, quia ipse gloriæ, & ipse Dei spiritus super vos requiescit.

Ratio exhortationis ad patientiam sub cruce ab euentu sumta. Si probris afficimini ob nomen aut confeſsionẽ Christi, beati estis. Quare probra patienter ferenda sunt. Opponit autem probris spiritum gratię, & spiritũ Dei patris, quib. significatur gloria & adoptio. Gloria quidẽ, qua spirit⁹ sanctus ornat fideles. Adoptio vero, quã idem spiritus fidelibus obsignat in afflictionibus, quib cõformes imagini Dei reddũtur. Huc illud Pauli: Si cum illo patimur, cum illo etiã glorificabimur. PORRO, duo modi sunt obseruandi, quibus filij Dei in hoc mundo exercentur, videlicet, opprobrium & cruciamentum. Sapient. 2. Contumelia & cruciatu eum examinemus. 1. Timoth. 4. In hoc la- 50 boramus, id est, persecutionẽ patimur, & probris afficimur, quia speramus in Deo viuẽte.

Qui, quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

Prolepsis est. Anticipat enim obiectionem illorum, qui poterant dicere: nihil minus quam spiritum gloriæ & adoptionis in cruce apparere, & respondet per distinctionem, hoc sensu: Probris vos afficiant improbi quantum lubet, gloriam vestram & adoptionem aspernentur, vos tamẽ scitote illa probra gloriæ & adoptionis vobis esse testimonia. Etsi mũdus existimet ea esse irę diuinæ & reiectionis signa, tamẽ

non sunt. Quare non iudicio improborum cedendum est, sed patienter acquiescendum est in Dei consilio, cui placet cruce eos hic explorare, quos statuit olim glorificare.

Ne quis enim vestrum patiatur, vt homicida aut fur, vt maleficus, aut tanquam alienorum inspectator, sed si vt Christianus, non pudefiat, imo glorificet Deum in hac parte.

Quid faciendum sit Christianis, monet, ne videlicet quis ob facinora sua mala plectetur. Verum si obtigerit afflictio ob Christi confessionem, patienter ferenda est, & non vt probrum, sed potius vt gloria & magnũ decus filiorum Dei accipienda, quæ nos ad glorificandum Deum inuitabit. Maleficus græcè κακοποιὸς in genere dicitur, qui studet alijs damna inferre quouis modo. In specie vero maleficus dicitur incantator siue magus, vnde maleficæ dicuntur fœminæ incantatrices, seu veneficæ. Alienorum inspector græce ἀλλοτριοεπίσκοπος, hoc est, curiosus alienarum rerum appetitor. Nam qui frequentius & curiosius res alienas inspicit, eas appetere videtur. Poterit vocabulum hoc etiam ad vitam & actiones referri, vt ἀλλοτριοεπίσκοπος idem sit, quod πολυπραγμονικὸς, qui sua negligit, & aliena maligne obseruat, duplici nomine pœna dignus.

Quia tempus est, vt incipiat iudicium à domo Dei.

Ratio exhortationis à consilio Dei sumpta. Deus suam domum, id est, Ecclesiam suam, primum castigare constituit, idque in hoc mundo. Imitatur enim Deus pium patrem, qui suos liberos ideo castigat, vt eos in officio retineat, ne degeneres aliquando exhæreditare cogatur. Hic obseruandum est discrimen inter crucem piorum & supplicia malignorum. Nam differunt tempore & loco. Pij enim primum castigantur, idque in hac vita. Maligni plerumque in hac vita fortunati videntur, & ad extremum vsq; in delitijs viuunt, sed mortuorum animæ cum diuite epulone punientur vsq; ad iudicium, & postea æternis pœnis afficientur, & in corpore & in anima. Plura discrimina inter crucem piorum & supplicia impiorum à causis efficientibus, finalibus & affectis petita alibi explicantur.

Quod si primum à nobis, quis erit finis eorum, qui non obtemperant Dei Euangelio.

Ne fideles impiorum successu offensi, deficiant à confessione, admonet de supplicijs æternis, quæ olim ob sua scelera sustinebunt impij.

Etsi iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

Argumentum à maiori ad minus. Iustus in hac vita varijs obiectus est malis, adeo vt difficilime inter huius vitæ procellas vitam traducere queat, idq; Dei consilio & iusto iudicio fit. Quanto minus euadet impius æternas pœnas, qui in hac vita delitijs affluit. Atq; ita hoc Petri dictum ad præsentem vitam pertinet, quantum ad pios attinet. In hac enim vita vix vnus inter omnes pios inuenietur, qui non magnas difficultates sustineat. Nam quando corpus non affligitur, spiritus grauius carnis concupiscentijs exercetur, & varijs Satanæ artibus oppugnatur, aduersus quas difficultates Paulus armat Christianos ad Ephes. 6.

Itaque, qui affliguntur secundum voluntatem Dei, tanquam fidei conditori commendent animas suas in beneficentia.

Conclusio est exhortationis ad patientiam cum admonitione, vt pij se totos Deo commendent, qui ita eorum ærumnas moderabitur, vt exitus sit futurus lætissimus. Nam, cum ipse sit conditor noster fidelis, habebit profecto curam pro nobis, ne crucis acerbitate victi succumbamus.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Quemadmodum presbyteros & iuniores ad debita præstanda officia hortatur Apostolus: Ita omnibus subiectionem & humilitatem commendat, monens, vt Diabolo fortiter resistant, non fracti præsentis vitæ ærumnis.

Ordo & partes Capitis quinti.

Quatuor sunt huius Capitis partes. PRIMA est hortatio ad presbyteros & iuniores. Vt enim presbyteros hortatur, vt fideliter suum gregem pascant, expectantes coronam, quam ipsis suo tempore pastorum princeps donaturus est: Ita iuniores monet, vt presbyteris subditi sint. SECVNDA, generalis est exhortatio ad subiectionem & humilitatem, & ne quis se contemtum fore nimia sui deiectione obijciat, iubet vt istam curam in Dominum reijciat. TERTIA, grauißima est admonitio, vt pij inuicto animo se Diabolo opponant, & non frangantur animis, propter persecutionum fluctus. QVARTA est indicatio scriptionis huius Epistolæ, quam ideo se scripsisse affirmat, vt ipsos Christianos adhortaretur ad constantiam, & testificaretur, veram esse gratiam in qua starent. Huc addit salutationes, & fausta imprecatione claudit Epistolam.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PRESBYTEROS, qui inter vos sunt, hortor ego, qui simul sum presbyter, & testis afflictionum Christi, atque idem gloriæ, quæ reuelabitur, cōcors, pascite eum, qui apud vos est, gregem Dei, curam eius agentes, non coacte sed libenter: non turpis lucri gratia, sed liberaliter: neq; vt dominantes gregi, sed vt sitis exemplaria gregis.

Hortatur presbyteros & omnes, qui sunt in Ecclesiastico senatu, vt gregem Christi sibi commissum fideliter pascant. Atq; hæc simplex adhortationis propositio est, quam primum suo exemplo fulcit, dum se in presbyterorum ordinem includit, dum se testem afflictionum Christi testatur, dum se consortem gloriæ olim patefaciendæ profitetur. Idq; facit, vt alij secum ad vigilantiam in tam arduo officio excitentur. Deinde modum pascendi gregē Christi pulcherrima antithesi declarat. Vt enim vult procul ab Episcopis & pastoribus abesse coactionem, turpis lucri affectationē, & dominandi in Ecclesia libidinem: Ita requirit, vt libenter, vt liberaliter, vt tanquam exemplaria gregis officium faciant. Hic locus aperte primatum Papæ, qui se successorem Petri iactat, euertit. Petrus se vna cum alijs presbyterū agnoscit: sed Papa se caput Ecclesiæ esse gloriatur. Petrus pascit gregem Christi & curam ipsius gerit: sed Papa à vero pabulo gregem Christi arcet. Petrus turpem quæstum prohibet, & illi aduersatur: Papa turpißimo meretricum lucro ditescit. Petrus non vult dominari cleris, id est, Ecclesijs Christi: sed Papa vendicat sibi vtrumq; gladium. Petrus cum alijs subiectus est Ecclesiæ: sed Papa Imperatoribus & Regibus dominatur. Ex his facile apparet, quod Papa nullo iure Petri successor dici posit.

Et cum apparuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam coronam gloriæ.

Proposito præmio, hortatur presbyteros ad diligentiam in officio. Coronæ nomen de duobus admonet nos: quorum Vnum est certamen, quod non exiguum ministris verbi propositū est. Nemo enim coronatur, nisi qui legitime certauit. Alterum, quod post certamen gloriæ corona sit expectanda. vtrumq; incitamentū esse debet ad acrem in officio curā. Transferendum est quoq; ad ipsos auditores Euangelij, vt ipsi similiter strenue militent in hac spirituali militia aduersus carnē, satanam & mundū.

Similiter iuniores subiecti estote presbyteris.

Requirit ius analogum iuniorum erga presbyteros, quorum alij in verbo docendo occupabantur, alij iuuentutis mores disciplina regebant.

Omnes autem alij alijs subiecti, humilitate intus ornemini.

Hypothesin ad thesin transfert, & adhortatur omnes, vt humilitate, veluti

veluti ornatu quodam interno, se ornent, & nemo se alijs superbe præferat. Hoc præceptũ non ad euertendos ordines & gradus dignitatum in politica, œconomica & Ecclesiastica administratione pertinet, sed ad animorum affectionem, videlicet, vt nemo alterum superbe contemnat, sed potius vt consortem eiusdem hæreditatis foueat & complectatur. Vocabulum ἐγκομβόσασθε varie redditur, vetus interpres videtur legisse ἐγκολπόσασθε. Nam vertit insinuate. Erasmus infixam habete. Esichius vertit στολίσασθε, id est, ornemini, quæ significatio hic optime quadrat.

Nam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Ratio exhortationis à consequentibus contrariorum. Vt illud fugiendum est, quod iram Dei prouocat: Ita expetendum est, quod gratiam Dei conciliat. Sed vt superbia iram Dei prouocat: Ita vera humilitas Dei gratiam conciliat & auget. Ergo illa fugienda, & hæc expetenda est. Notanda est emphasis vocabuli ἀντιτάσσεται. Est enim militare verbum, quo significatur, quod Deus tanquam ex aduerso contra superbos aciem instruat, cum contra humiles in gratiam recipiat, & eorum defensionem suscipiat.

Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos extollat in tempore.

Conclusiuncula adhortationis ad humilitatem & persistit in metaphora militari. Omnes homines aciem veluti ex aduerso contra Deum instruunt, quos oppugnat Deus, humiles quidem se sub ipsius potenti manu submittunt, quos etiam in suā fide & tutelā recipit. Superbi vero ex aduerso arma mouentes, potēti manu Dei prosternuntur & pereunt. Obseruetur igitur hoc loco finis vtriusq;, videlicet humilitatis & superbię: vt enim humilitatis finis est gloria: Ita finis superbiæ est ignominia. Qui ergo sapit, tanquam pestem perniciosissimam fugiat superbiam, & tanquam matrem omnium virtutum amplectatur humilitatem. CVM addit, Vt vos in tempore extollat, significat tempus huius vitæ humiliationis esse, sed secuturam esse gloriam in resurrectione vitæ, idque prorsus Christi exemplo, qui in hoc mundo humiliatus est vsque ad mortem crucis, sed victa morte potitur gloria.

Omnem curam vestram conijcientes in ipsum, quia illi cura est de vobis.

Prolepsis est. Anticipat enim obiectionem, ne quis se contemtum iri nimia sui deiectione existimet, & iubet vt istam curam in Dominum reijciat. Huius dicti rationem subijcit cum inquit: Quia illi cura est de vobis. Hic locus, vt commendat nobis prouidentiam Dei, qui suorum curā habet, Ita non adimit pijs sanctam curam, siue vocationis, siue salutis, sed vt, cum nostrum defectum sentimus, ad ipsum Deum precibus confugiamus. Nam cum Christus mandat, vt caueamus, vigilemus & oremus, requirit sane singularem curam salutis nostræ, & cum iubemur propria agere, sancta quædam cura officij nostri postulatur.

Sobrij estote & vigilate.

Rursus ad sobrietatem & vigilantiam hortatur, alludens ad mandatū Christi: Vigilate & orate, ne grauentur corda vestra crapula & ebrietate. Cum iubet nos vigilare, vult vt non segnescamus in pietatis cursu, vult vt obseruemus excubias, vult vt attenti simus omni ex parte, vult vt strategemata Satanæ prudēter caueamus. Breuiter, vult vt fide pugnemus aduersus aduersarium nostrum Diabolum.

Nam aduersarius vester Diabolus, tanquam Leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret.

Ratio exhortationis à periculi magnitudine. Aduersarius noster Diabolus nunquam quiescit, sed in perpetuis est insidijs. Proinde vos sobrij sitis et vigilate, spiritualibus armis instructi, ne vos incautos opprimat. Confertur autem hic Diabolus leoni, ob ferociam in alia animantia, quæ sibi famelico & spoliato catulis obuiam feruntur. Verum, sicut galli cantus leonem terret & trepidare facit: ita pia precatio & sobria Diabolum abigit, atq; ideo Dominus ait: Orate ne intretis in tentationem. Oratione itaque tentator & aduersator noster Diabolus terretur & vincitur.

Cui resistite firmi per fidem.

Modum resistendi Diabolo tradit. Nam fide omnia ipsius ignita tela extinguunt-

tinguuntur. Hinc est, quod Iohannes ait: Hæc est victoria, quæ vincit mundũ, fides vestra: quod sane mirum non est, quia vt fides victorem Satanæ posſidet: ita eiuſdem potentia nititur. Reſiſtimus autem Diabolo per fidem, quando ex fide imploramus defenſionem à duce noſtro Ieſu Chriſto, qui eſt victor Diaboli.

Scientes eaſdem paſſiones, veſtræ, quæ eſt in mundo, fraternitati impleri.

Quia Diabolus cruce Eccleſiam potiſsimũ ad defectionem ſolicitat, proponit exemplum totius Eccleſiæ, cuius cœtum fraternitatem appellat. Hæc fraternitas cum tota ſit cruci ſubiecta, ſpe redemtionem expectans, debemus & nos ſimilem patientiam præſtare, qui volumus eſſe membra Eccleſiæ. Cum dicit eaſdem paſsiones impleri, ſignificat eas quæ deſunt paſsionibus Chriſti adimpleri. Nam vt Chriſtus paſſus eſt in corpore ſuo: ita etiã in membris ſuis vult pati. Quare, tantiſper deeſt aliquid paſsionibus Chriſti, donec vnum eius membrum ſuperfuerit in mundo.

Hic duo loci ſunt obſeruandi. Primus, qualiſnam eſſe debeat affectio & cõſenſio Chriſtianorum inter ſeſe, nimirum fraterna. Siquidẽ Petrus hoc loco cœtũ Chriſtianorum per totum mundum diſperſum, fraternitatem appellat. Si igitur fratrum iuxta carnem concordia eſt naturalis, vt quæ à lege naturæ reqratur, multo magis hæc ſpiritualis fraternitas requirit ſanctam concordiam. Sed vnde illa fraternitas? Communem habemus patrem in Chriſto: communem habemus fratrem Ieſum Chriſtum. Sicut ipſe ait: Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum. Per hunc Ieſum Chriſtum adoptamur, cum in eum credimus, & adoptati diligimur, quia ſum⁹ caro de carne eius, & oſſa de oſsib. eius. Huius Chriſti ſpiritu multo magis, quã ſanguinis neceſsitudine inter nos deuincti ſumus. Habemus & communem matrem Eccleſiam, caſtiſsimam Chriſti ſponſam, quæ nos è ſemine cœleſti & incorruptibili conceptos, peperit, & natos fouet, alit verbo, ſpiritu, ſacramentis, & ſalutaribus monitionibus & diſciplina gubernat, vt ſimus ſancti & irreprehẽſibiles corã Deo. Habemus præterea communem hæreditatem in cœlo, cuius erimus participes in omni æternitate, ſi modo ad finem vſq; conſtantes perſtiterimus. Hanc fraternitatẽ turpiter ſcindunt, qui aut hæretica doctrina Eccleſiã vaſtãt, aut odijs & ſimultatibus ſchiſmata faciũt.

Secundus locus eſt de communi ſorte totius Eccleſiæ, videlicet, quod propter ſocietatem quam habet cum Chriſto in hoc mundo ſubiecta ſit cruci. In hac cruce præcipue ſpectanda ſunt conſilium Dei. neceſsitas, finis & euentus.

Consilium Dei eſt, quod velit omnia Chriſti membra capiti fore conformia, vnde Paulus ad Rom. 8. Quos præſciuit, eoſdẽ & prædeſtinauit conformes fieri imagini filij ſui, vt is ſit primogenitus inter multos fratres. Huc illud quod ſupra dixit: Iudicium à domo Dei incipit. Item illud: Caſtigat omnem filium, quem recipit. Item, Omnes qui pie volunt viuere in Chriſto, perſecutionem patientur.

Necessitas maxima eſt. Nam tanta eſt humanæ naturę peruerſitas, tanta ferocitas, vt in recto pietatis curſu contineri nequeat ſine flagellis. Atque hoc vult Dauid cum inquit: In camo & freno maxillas eorum conſtringe, qui non approximant ad te. Cum hac neceſſitate vtilitatem coniungo. Nam crux pijs eſt ſancta quædam diſciplina, iuxta illud Dauidis: Priuſquam humiliarer ego erraui. Item, Bonum eſt mihi Domine quod humiliaſti me, vt diſcerem ſtatuta tua.

Finis proinde crucis eſt, vt cõtineamur in timore Dei, ne ferocientes abijciamus confeſsionẽ, vt ſub cruce ingemiſcamus, cogitantes de iudicio & miſericordia Dei. De iudicio quidẽ, quod reliquias peccati in carne noſtra paterne punit, vt corpus peccati eneruetur, quo plenum ſit ſpiritus imperium. De miſericordia vero qua nos caſtigat, vt filios, ne contumaces effecti cum hoc mundo pereamus. Breuiter, vt exploratio fidei noſtræ multo precioſior exploratione auri comperiatur.

Eventus denique crucis ſanctorum eſt ſumma & æterna conſolatio. Beati, ait Dominus, qui perſecutionem patiuntur iuſticię cauſa, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Item, Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra multa eſt in cœlis. Ab hoc lætiſsimo euentu potiſsimum petenda eſt conſolatio ſub cruce. Huc reſpexit Paulus, cum ſcriberet diſcipulo ſuo Timotheo: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, quaſi dicat: Quemadmodum Chriſtus ſibi viam ad gloriam cruce parauit: Ita etiam nobis non contigit gloria, niſi per viam crucis. Nemo enim gloriam reſurrectionis percipiet, niſi qui in hac vita acerbitatem guſtauit.

Sed Deus omnis gratiæ, qui vocauit

Tempori breui æternitatem oppo-

nos ad vitam æternam in Christo Iesu, paulum afflictos ipse vos perfectos reddat, confirmet, corroboret, stabiliat, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

nit, & afflictioni præsenti futurã gloriam, quemadmodum Paulus facit ad Rom. 8. Idq; ideo fit, vt fortiori animo feramus præsentis vitæ momentaneã afflictionem, quam æterna sequitur gloria, qua hæc breuis ignominia compensatur: Votũ, quod addit, significat principium, medium & consummationem salutis nostræ opus Dei esse. Par igitur est vt perpetuo nos Deo, tanquam fidelissimo medico, subijciamus. Hæc summa est huius pericopæ. Iam singula penitius introspiciamus. Nam in hac pericopa multæ doctrinæ & consolationes continentur. PRIMVM itaq; hic prædicatur Deus esse omnis gratiæ autor. Nam, vt ipse solus est fons gratiæ: Ita solus eam gratis paterno affectu confert iuxta decretũ suũ, omnibus ad ipsum cõfugientibus. Hic omnia humana merita euertuntur, & stabilitur gratuita salus & reconciliatio. Fieri enim non potest, vt quod est gratiæ, pendeat ex operibus nostris aut meritis. Immota enim est Pauli consecutio Rom. 11. Quod si per gratiam, iam non ex operibus, alioquin gratia non est iam gratia, sin ex operibus, iam non est gratia, alioquin opus iam non est opus. Cum hac connexione Pauli pulchre cõgruit Augustini dictũ: Gratia est nullo modo, nisi quæ est gratuita omni modo. SECVNDO, additur huius gratiæ, hoc est, fauoris Dei & beneuolentiæ gratuitæ effectus. Qui vocauit nos, inquit, ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, Hic tria aptissime coniunguntur, nempe, vocatio, gloria ad quam vocamur, & via gloriæ. VOCATIO est vniuersalis, & fit per prædicationem Euangelij. Nam cum Deus ministerio præconum verbi nos vocat, intus suo spiritu corda hominum tangit, vt assentiãtur & credant verbo. Nam hæc est ordinaria administratio regni Christi, quod velit verbum suũ sonare, & velit in verbo efficax esse. Quod si autem verbum nõ recipiatur ab homine, non Deo imputãdum est, sed hominis culpæ, qui se verbo opponit, & Spiritui sancto resistit proterue. GLORIA ad quam vocamur, est fruitio Dei in omni æternitate, & opponitur ignominiæ Diabolorum & omniũ damnatorum, quæ ignominia iustissima pœna est peccati. Hanc sane ignominiam nemo effugiet, nisi qui vocanti Deo obtemperauerit. Quod autẽ hanc gloriam æternam fore dicit, eo pertinet, vt præsentibus ærumnis & temporali afflictioni opponamus infinitã gloriã & quoties in hac vita aliquo malo premimur, consolationẽ ex huius gloriæ cogitatione petamus, sed hoc argumentũ tractat Paulus copiose ad Rom. 8. VIA ad gloriam est Iesus Christus, ideo subiecit, In Christo Iesu. Huc dictum Domini pertinet: Ego sum via, veritas & vita. Scriptura testatur iusticiam, id est, legis obœdientiam, esse viam ad vitam, adeoq; gloriam æternam. Ita enim ait Dominus: Si vis ad vitam ingredi serua mandata. Et Moses ait: Qui fecerit ea, viuet in eis. Hoc esse verissimum omnino fatendum est. Christus enim mentiri aut fallere nequit. Verum quia hanc iusticiã ipsi nõ habemus, venit Christus in mundũ, ad quem cõfugiendum est, vt hanc ipsam legis iusticiam consequamur. Quomodo autẽ id fiat, docet Paulus his verbis: Christus est finis legis in iusticiam omni credenti. Finis ergo legis est iustificare eos, qui eam obseruant, quo iustificati vitam ingrediantur & gloriam. Verum quo minus hoc assequatur lex, nõ impedit vlla legis impotentia, sed nostræ carnis viciositas, cui ita demũ medetur Christus, vt iusticia legis, quam ipse fecit, gratis nobis credentibus imputata, finem legis consequamur, qui Christus, quoniam pro nobis legẽ impleuit, factus est nobis iusticia, adeoq; via ad vitam & æternam gloriam. CVM addit, Paululum afflictos, idem docet, quod Paulus cum ait, afflictiones huius vitæ nõ sunt condignæ ad futurã gloriam, quæ nobis reuelabitur. Hæc proinde collatio præsentium ærumnarũ & æternæ gloriæ nos in quibusuis ærumnis & calamitatibus erigere debet. CVM subiungit, Ipse vos absolutos reddat, cõfirmet, corroboret, &c. significat quanta sit nostra imbecillitas in ferenda cruce, & quod oporteat ad hunc Deũ precibus confugere, vt opus quod in nobis incepit, ipse ad consummationem perducat. CLAVDIT votum doxologia, cum inquit, Gloria & imperium in secula seculorum, Amen. Hic notemus, quod quoties in mentionẽ beneficiorum Dei inciderimus, vt erumpamus in gratiarum actionem, qua agnoscimus beneficia Dei, qua palam cõfitemur largitorem, quaq; gratitudinẽ reddimus Deo per Iesum Christum.

Per Syluanum vobis fidelem fratrem (vt arbitror) paucis scripsi, adhortans vos & testificans, hanc esse veram gratiam, in qua statis.

Cur hanc Epistolam Petrus dispersis Iudæis scripserit, breuissime ostendit, & duas potissimum caussas affert. Vnam, vt adhortaretur Iudæos ad sanctificationem spiritus, & ad alia officia Christianis digna, consolareturq; pressos cruce in hoc mundo. Alterum, vt suo cõ-

probaret

probaret testimonio veram esse gratiam in qua starent, hoc est, verum esse Euangelium Christi, quod à Paulo & alijs didicerant. HINC apparet, quód fuerint, qui mouerent quæstionem de doctrina Euangelij, qui de Petro gloriarentur; & Pauli doctrinam aspernarentur, propter abolitam Circumcisionem & ritus Mosaicos. Et rursus, qui Paulum tuerentur tanquam verum Apostolum Iesu Christi. Huic cõtrouersiæ occurrit Petrus, & testatur veram esse & sinceram Euangelij doctrinam, quam didicerant. Hinc nos monemur, nostra comprobatione confirmare conscientias recte doctas, ne opinionum varietate turbentur, atque ita rursus gratia excidant.

Salutat vos ea, quæ est Babylone vobiscum electa Ecclesia, & Marcus filius meus.

Papistæ, qui Babylonem Romam interpretantur, nullo fundamento nituntur. Quare illorum commentum repudio, & Babylonem proprie accipio pro illa celebri Assyrię vrbe primę Monarchiæ metropoli, vbi Petrus Iudæos docuit & alios. Dicitur autem Ecclesia electa, respectu prophanorum hominnm, qui Satanæ obsequuntur, & quia est singulare peculium Dei, quo maxime delectatur.

Salutate alij alios caritatis osculo.

Osculum ab inferiori exhibitum reuerentiæ & obœdientiæ, à pari concordiæ ac mutui amoris symbolum est. Paulus addit sanctum, vt opponatur impudico osculo, quod suauium appellant.

Pax vobis omnibus, qui estis in Iesu Christo.

Clausula faustæ imprecationis est, quæ summam beneficiorum Christi erga Ecclesiam vno pacis nomine cõplectitur. Est enim pax hominis cum Deo, summum bonum hominis; & est mutuus consensus Dei & hominis: Dei quidem recipientis hominem in gratiam propter filium: Hominis vero fide accipientis oblatam gratiam, & promittentis in posterum gratitudinem in tota vita.

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM DIVI PETRI EPISTOLAM.

HÆC POSTERIOR DIVI PETRI EPISTOLA, QVAM IAM SENEX & morti vicinus scripsit, tota parænetica est. Hortatur enim Primum ad sanctificationem. Deinde, ad constantiam de doctrinæ certitudine, quæ sanctificationis fundamentum est. Nam, cum videret pius animarum pastor multorum mores emendatione indigere, & prospiceret multos fore, qui religionis Christianæ dogmata in dubium essent reuocaturi, sui muneris esse putauit istis malis, quantũ quidem fieri potuit, occurrere, ne vel morum vicio, vel doctrinæ corruptelis, post suam mortẽ Ecclesia Christi ex gentibus collecta vastaretur. Hæc de argumento, occasione & fine huius Epistolę sint dicta. Iam de tractationis methodo nonnulla adijciemus. Post Epigrapham pijssimum votum subiungit, videlicet, vt ipsis gentibus multiplicetur gratia Dei & pax, idq; per cognitionem Iesu Christi. Huius cognitionis finem cum diceret esse sanctificationem nostri, opportune inde primam exhortationem infert ad sanctificationem; cuius fructum pulcherrima gradatione describit. Hæc sanctificatio, cum non solum quantum quisque in cognitione Christi profecerit ostendit, verum etiam ea tanquam fundamento nititur, inde ad exhortationem secundam transit, nimirum vt gentes ad Deum conuersæ, studeant suos animos ita doctrinæ certitudine confirmare, ne sub introeuntibus aliquando seductoribus, confessionem abijciant. Nam quemadmodum in populo Dei olim fuerunt Pseudoprophetæ: Ita prædicit fore, vt Ecclesia non sit futura immunis à falsis doctoribus, verum, vt diligen-

cius sibi caueant fideles, proponit Apostolus tum impietatis pœnam, tum pietatis præmium. Præterea, quia multi eo tempore religionem Christianam in dubium vocabant, propterea quod aduentus Domini ad iudicium differretur, istum errorem confutat. Ac tandem Epistolam exhortationis vtriusque repetitione claudit.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Vt ad sanctificationem vitæ: ita ad constantiam in doctrina hortatur.

Ordo & partes Capitis primi.

Huius capitis sunt quatuor partes, quarum prima est epigrapha. Secunda, salutatio seu votum, seu fausta imprecatio ratione amplificata. Tertia, exhortatio ad sanctificationem. Quarta, exhortatio ad confirmandos animos de doctrinæ Christianæ certitudine. Vtraque exhortatio suis quibusdam rationibus fulcitur ac munitur.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SIMON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi ijs, qui æque preciosam nobiscum sortiti sunt fidem, in iusticia Dei nostri & saluatoris Iesu Christi.

Hæc Epigrapha & autorem scriptionis indicat, & quibusnam sit scripta hæc Epistola ostendit. Autor scriptionis est Petrus Appstolus. De quo vide ea, quæ in priori eius Epistola annotauimus. Illi autem, quibus scribit Apostolus, sunt gentes ad fidem Christi conuersæ, quas pulcherrima periphrasi designat, cum ait: Qui æque preciosam seu æqualem dignitate nobiscum sortiti sunt fidem in iusticia &c. Hæc collatio Iudæorum & Gentium est, quorum fidem pronunciat æq; preciosam: Idq; in iusticia Dei nostri & Saluatoris Iesu Christi, hoc est, sortiti sunt fidem, qua iusti sunt, idq; non sua, sed Christi saluatoris iusticia. Nã iusticia, quæ Christi propria est, credentibus imputatur, vt Legis damnatoriæ sententiæ non subijciantur. Huc illud Pauli pertinet: Christus est finis legis, in iusticiam omni credenti, hoc est, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iusticiam, cui vita æterna proposita est. OBSERVA primum hoc loco exæquationem Iudæorum & Gentium. Deinde, fidem in omnibus credentibus æque preciosam esse, quod quidem nõ ad fidei mensuram, sed ad eius subiectum referendum est, videlicet, ad iusticiam Christi saluatoris, quæ omnibus credentibus ex æquo imputatur. Fidem habuit Iairus, habuit & fidem Syrophœnissa, æque qui preciosam vterq;, sed mensuram non æqualem. Tertio obseruetur hoc loco illustre testimonium diuinitatis Christi, qui hic & Deus noster, & saluator dicitur. Nam cum vnicus sit articulus in græco textu, necesse est, vt coniunctim hæc legantur, τῶ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ἰησοῦ χριστοῦ.

Gratia vobis & pax multiplicetur, per agnitionem Dei & Domini nostri Iesu Christi.

Vt in Epistolis fieri solet, orditur Apostolus à salutatione, & optat ijs, quibus scribit, gratiam & pacem, idque per agnitionem Dei & Iesu Christi domini nostri. Hoc votum duo continet. Primum, quænam sit summa beneficiorum Euangelij ostendit, videlicet, gratia & pax à Deo per Iesum Christum. Alterum, quod ista beneficia contingant per agnitionem Iesu Christi. Nam qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

Quod omnia nobis diuina eius poten-

Voti confirmatio ex antea præstitia,

tia, quæ ad vitam & pietatem requiruntur
donauerit, per cognitionem eius, qui nos vo
cauit per gloriam & virtutem.

tis beneficijs. Christus diuina sua po-
tentia iam largitus est nobis, quæ ad
vitam & pietatem requiruntur. Ideo
bonam spem habeo, vt idem eadem
bona multiplicet & augeat. Est enim optima consequentia ab incoatione ad perfectionẽ
in operibus Dei. Nam Deus est immutabilis. AVGVSTINVS ponit tres rerum ordines.
Quędam res mutantur per tempora & per loca, quędam per tempora tantum, non autem
per loca, quædam neq; per tempora, neque per loca. In tertio ordine est Deus, qui neq; per
loca neq; per tempora, mutatur. Quomodo autem hæc Christus donauerit, explicat cum
ait: Per agnitionem illius, qui vocat nos, id est, Dei patris, ad quem per Christum ducimur.
Qui videt me, ait Dominus, videt & patrem meum. Porro, modum vocationis addit cum
inquit: Per gloriam & virtutem. Quam autem gloriam & virtutem intelligat Apostolus,
explicatur infra in hoc ipso capite. Nequaquã sunt hæc intelligenda de hominũ gloria &
virtute, sed de Christi gloria & virtute. Christus suæ glorię accepit testimoniũ, delata ad i-
psum patris voce: Hic est Filius meus dilectus per quẽ placatus sum, hũc audite. Hęc gloria
se in Christo multis virtutibus & stupendis miraculis conspiciendã præbuit. Per hanc glo
riam & virtutẽ sumus vocati. Quia per ea diuinitas Christi, officiũ eiusdem, & Euangelij
certitudo obsignata sunt. Qui in gloriã & virtutem vertunt, nõ tam quid Apostolus dicat,
quã quod ipsis videatur sequuntur. Totus enim contextus atq; verborũ vis, meæ suffraga-
tur interpretationi. CÆTERVM, hæc pericopa multa continet. Primum enim testimo-
niũ habet de Christi diuinitate. Deinde ostendit, quod à Christo nobis omnia, quę ad vitã
& pietatẽ requiruntur, donẽtur. Tertio monstrat, quò nos suo verbo ducat Christus, nem
pe ad suum Patrem, vt illũ agnoscamus. Hęc, inquit, est vita æterna, vt te agnoscant verum
Deum, & quem misisti Iesum Christum. Quarto indicat, quod hæc ductio ad Patrem, fiat
per prædicationẽ Euangelij, quæ gloriam & virtutẽ Christi nobis conspiciẽda proponit.

Per quæ maxima nobis & preciosa dona-
ta sunt promissa, vt per hæc fieretis diuinæ
consortes naturæ, vbi refugeritis à corruptio
ne, quæ in mundo est per concupiscen-
tiam.

Dixit eos, quibus scribit, vocatos
per gloriam & virtutem Christi. Iam
exponit quid vocatis per gloriam &
virtutem Christi donatum sit, nimi-
rum, sanctificationis spiritus, cuius
præsenti virtute regeneramur & san-
ctificamur. Nam, quod dicit, eos fieri
cõsortes diuinæ naturæ, vbi aufugerint à cõcupiscentia mundana, periphrasis est regene-
rationis seu sanctificationis. Cuius partes duas hic facit, videlicet fugam mundanæ cõcu-
piscentiæ, & participationem diuinæ naturæ, hoc est, viuificationẽ, quæ fit virtute spiritus
Christi, habitantis in nobis. Obseruandũ autẽ est, quod Petrus diserte loquatur de dono,
quod Paulus à gratia distinguit ad Romanos 5. vbi in hunc modũ loquitur: Gratia Dei &
donum per gratiã erga vnum hominem Iesum Christum, in multos superabundauit. Hic
Paulus duas res complectitur, videlicet gratiã & donum. Gratia est gratuita remissio pec-
catorum, & acceptatio personæ coram Deo. Donum est diuina præsentia in nobis, ex qua
concipitur plena cõsolatio, quia incoatur æterna vita per sanctificationẽ nostri. Hæc duo
testatur Paulus nos habere, non ex nostris meritis, sed ex Christi gratia. OBSERVANDA
est hic metonymia vsitatissima in scripturis, qua caussæ nomen effectui tribuitur. Vocat
enim hic diuinam naturam, id quod efficit diuina præsentia in nobis, id est, conformitatẽ
nostri cum Deo, seu imaginem Dei, quæ in nobis reformatur per diuinam præsentiam in
nobis. Hic ergo scopus est prædicationis Euangelij, vt paulatim cõformes Deo reddamur,
& transformemur ad imaginem eius, quantum quidem modulus noster ferre potest. Qui
igitur peccatis & mundanis concupiscentijs indulget, nõ sine contumelia Dei, de Euan-
gelio gloriatur.

Atque in hoc ipsum omne studium ap-
plicantes subministrate in fide vestra virtu-
tem, in virtute autem scientiam, in scientia
vero temperantiam, in temperantia autem
patientiam, in patientia vero pietatem, in
pietate autem fraternum amorem, in frater-
no vero amore caritatem.

Hæc prior exhortatio est, qua A-
postolus exhortatur gentes conuer-
sas, vt sanctificationi studeant. Ad
hoc ipsum, inquit, omne studium ap-
plicantes, scilicet, vt renunciatis con-
cupiscentijs, consortes reddamini di-
uinæ naturæ. Quod cum fit, fides suos
germanos fructus profert, qui sunt,

virtutes.has,vt genus sequẽtium proponit,per quas intelligit sanctos & honestos mores, quorum fons est fides.Scientia (hæc moderatur actiones virtutis) Temperantia (hæc moderatrix est cibi & potus,aliarumque appetitionum.)Patientia seu tollerantia,(qua persistimus sub mole ærumnarũ & persecutionum, ne fracti animo confeßionẽ abijciamus.) Pietas(hanc ideo subiecit tolerantiæ,vt eius sit rectrix.)Fraternus amor(hic complectitur eiusdem fidei domesticos.)Caritas,(hæc se etiam ad alios homines extendit,vt hostes quoque complectatur.) Hæ virtutes germani fidei fructus sunt. In gradatione hac non tam rerum consecutio,quam earundem necessaria cum fide connexio spectanda est.Porrò virtutes,quarum genitrix est fides,hoc pacto distingui possunt. Homo fidelis & ad Deum ipsum,& ad se ipsum,& ad proximum, & ad res alias respectum habere debet. Cum Deũ respicit,ex fide pietatem,qua totus cultus primæ tabulæ intelligitur,promit. Cũ se ipsum intuetur,ex fide sanctificationi animi & corporis studet,satagitque ea,quæ officij sui sunt haud fraudulenter præstare.Cum se ad proximum suum conuertit, ex fide fraternũ amorem erga domesticos fidei,& caritatem erga omnes homines producit. Denique cum res alias cõtemplatur, vel in agẽdo versatur per prudentiam, vel in vsu rerum occupatur per temperantiam,vel in ferẽdis aduersis persistit per patientiã, vel in expectandis promißis perseuerat per spem,quæ non confundit.Hęc omnia ex fide pius profert animus.Hic locus Petri monet,ne Dei gratiæ desimus.Huc illud ad Hebræos 12.Prospiciẽtes,ne quis desit gratiæ Dei.Et illud Pauli:Commonefacio te, vt exuscites donum,quod in te est. Postquam enim renati sumus,non sumus stipites aut trunci,sed viua Christi membra,in quibus spiritus Dei est efficax, vt iam poßimus aliquam obœdientiam Deo præstare, quæ illi est accepta propter Iesum Christum,per quem placemus Deo. Non enim amplius voluntas captiua tenetur sub seruitute peccati,sed per spiritum Christi manumissa est,vt & quę recta sunt mens intelligat, & voluntas sanata studeat Deo obœdientiam præstare,atque adeo vires ipsæ omnes interiores & exteriores diuinitus adiutæ non frustra conentur.

Hæc cum vobis assint & exuberent, haud ociosos nec infructuosos constituunt in Domini nostri Iesu Christi cognitione.

Ratio exhortationis ab effectis virtutum, quæ cum fide coniunctæ sunt, quæ effecta manifesta indicia sunt efficacis cognitionis Christi, ac si dicat: Virtutes quas enumeraui cum fidei aßint, indicant Christi cognitionem nõ esse ociosam & infructuosam in vobis.Nam,cũ Christi cognitio viua & efficax existit, fieri non potest, vt quis vere ea præditus dicatur, qui fructus germanos fidei non habeat adiunctos. Cum hac Petri sententia conuenit precatio Christi Iohan. 17. Sanctifica eos in veritate,sermo tuus veritas est.Hic non quærit ociosam veritatis cognitionem, sed actuosam & fructuosam,vt quæ veram sanctificationem habeat sibi coniunctam. Item precatio Dauidis Psal. 86.Doce me Domine viam tuam, & ingrediar in veritate, vnias cor meum, vt timeat nomen tuum. Obseruetur hic locus, qui docet inanem esse fidem, & vanam Christi cognitionis iactationem, vbi vera pietas & vita non relucet. Deinde obseruetur etiam, quod Christianæ virtutes indies magis magisque exuberare debeant.

Cum enim hæc non assint, cæcus est, manu palpans, oblitus sese à veteribus peccatis suis purgatum fuisse.

AEtiologia à consequentibus contrariorum. Potest autem hæc ætiologia illustrari hac antithesi. Quemadmodum Christi cognitio est veluti lux quædam,quæ non sinit nos in tenebris peccatorum amplius aberrare, & eius ignoratio caligo quædam est, qua inuoluimur in peccatorum tenebris: Ita vbi germani fructus fidei apparent,testantur homines in luce Euangelij ambulare. Contra autem,vbi huiusmodi fructus desunt,manifestum indicium est, homines extra Euangelij lucem,in tenebris cœcutire,adeoq; oblitos esse purgationis suæ à veteribus peccatis. Hoc ergo loco obseruemus,non solum inaniter de fide & Euangelio gloriari eos, quorum vita non mutatur in melius ad prædicationẽ Euangelij, verum etiam quod ipsis quoque tribuatur cœcitas & obliuio. Cœcitas quidem,quod non prospiciant viam, per quam eundum sit vt ue de sua perspicacia glorientur. Obliuio vero,quod non cogitẽt,cur Christi sanguine à peccato sint purgati, & quod non meminerint, se per Euangelium ad sanctificationem vocatos esse. Vnde Paulus 1.Thessal.4. Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. Hinc proinde perspicuum est,quam sint necessaria bona opera in conuersis.

Quapropter fratres magis studete vo-

Hæc altera est huius capitis exhor-

cationem

cationem & electionem vestram firmam facere.

tatio, quam ex priori infert Apostolus. Quemadmodum virtutes Christianæ, quas recitauit, ostendunt haud ociosam esse in hominib⁹ & infructuosam cognitionẽ Christi: Ita, quo firmior est cognitio Christi, eo est etiam virtutis studium & pietatis exercitium plenius atq; perfectius. est enim hoc illius effectus. Quare hortatur Apostolus, vt studeamus firmã efficere vocationem & electionem nostram, quod sane ad certitudinem doctrinæ referendum esse docet loci ϖείςαις, & huius exhortationis confirmatio. Sensus est igitur, studete vt certi & firmi sitis in doctrina religionis Christianæ, ad quam vocati estis, adeoq; electi, modo Euangelio prædicatio fidẽ adhibueritis. Vult itaq; Petrus, vt pij quotidie magis magisq; abundẽt in cognitione Christi, cõfirmẽturq; de religionis Christianæ doctrinæ certitudine. Commẽdatur proinde hic seriũ scripturæ sacræ studiũ, & diligẽs caussarum certitudinis imotę verbi Dei meditatio, cum perpetua inuocatione, ne vel Satanas, vel sophistæ, vel infinita turba hostiũ Euãgelij, vel etiam propria caro nos à fonte salutis abducat, quod sane multis (proh dolor) omnibus ætatibus contigit, in illorum certissimam damnationẽ. QVOD autẽ in nonnullis exemplaribus interseritur, Per bona opera, omnino ex margine in textum irrepserat, quod nõ dico, vt sententiam ipsam improbem. Nam bona opera sunt veluti sensus quidam externus, internæ pietatis & fidei. Nam quod intus in animo latet, apparet in actionibus externis. quo enim magis se proferũt pietatis fructus, eo maiorem cognitionem Christi & firmiorem esse necesse est, & contra. Quare Paulus optat Philippensibus, vt magis magisq; abundent in cognitione & omni sensu. Sententiam itaque veteris interpretis non improbo, sed dico hic potius fieri mentionem doctrinæ quam operũ, quæ doctrina cum firma & immota mentibus insideat, nequaquã infructuosa esse potest.

Hæc enim si feceritis, non labemini vnquam.

Ratio exhortationis ab vtili. Quo firmior est cognitio Christi, eo est certior salus & constantior vita. Facit enim firma Christi cognitio, vt immoti in fundamento persistamus, & CHRISTO innitentes non labamur in recto cursu ad propositam metam vitæ æternæ. Contingit autem lapsus dupliciter, videlicet in doctrina & moribus. Vtrumque lapsum impedit firmata CHRISTI cognitio.

Sic abunde subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Saluatoris Iesu Christi.

Rationis redditio est. Affirmat enim nequaquam labi posse eos, qui certam & immotam CHRISTI cognitionem retinent. Nam ijs suppeditatur rectus in æternum regnum introitus, idque per Iesum Christum, qui solus via in æternum regnum existit. Quare & ipsius regnum iure dicitur.

Quapropter haud negligam vos semper commonefaccre de his, etsi periti & confirmati estis in præsenti veritate.

Occupatio est. Quia poterant forte gentes conuersæ dicere, se bene edoctas esse in veritate, id est, in Christi cognitione seu Euangelio, atque adeo confirmatos esse, vt lapsum à doctrina non pertimescerent. Apostolus fatetur id quidem verum esse, nihilominus tamẽ officium suum esse affirmat, vt sæpius imo semper ipsos de eadem re commonefaciat. Hoc exemplum & nos qui in scholis & in templis religionem docemus, imitemur.

Iustum enim arbitror, quam diu sum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonefactionem, cum scio breui futurum, vt deponam hoc tabernaculum meum, sicut & Dominus noster Iesus Christus indicauit mihi, sed & studebo, vt vos post exitum meum horum mentionem facere possitis.

Triplicem rationem reddit, cur peritos & confirmatos in veritate commonefaciat. Prima est, quod hoc requirat officij eius ratio. Iustum est enim debitum officium præstare. Secunda, quod breui hanc ærumnosam vitam morte, id est, transitu ab his miserijs ad beatitudinem, sit commutaturus. Debet igitur fugacitas huius vitæ instar calcaris cuiusdam esse, ad fideliter, strenueque faciendum officium. Tertia, vt ipsi plenius edocti & sępius admoniti posśint horum mẽtionem facere post Apostoli exitum.

tum. Hæc & nos commonefacere oportet,vt non ſolum curam habeamus Eccleſiæ, dum adhuc ſuperſtites ſumus,verum etiam vt poſteritati cõſulamus:quo perpetuo cõſeruetur doctrinæ puritas.Hoc fuiſſe ſtudium Prophetarum & Apoſtolorum patet ex illorũ monumentis. PORRO tabernaculum, ſuum corpus appellat, quo ſignificatur imbecillitas ſtructuræ huius corporis,caduca conditio & migratio.Huic tabernaculo opponitur ædificium firmum & ſtabile, quale futurum eſt corpus noſtrum, vbi immortalitate donati fuerimus. Vide 2.Corinth.5.

10 Non enim argute excogitatas fabulas ſecuti, notam vobis fecimus domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & aduentum, ſed ſpectatores facti magificentiæ illius.

Confirmatio eſt veritatis Euangelicæ,in qua eos paulo antea confirmatos dixerat. Opponit autem argutis fabulis ad fallendum excogitatis, veritatem,affirmatque ſe vere notam feciſſe ijs Domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & aduẽtum, vt qui ſuis oculis aſpexerit magnificentiam & maieſtatem Chriſti in monte.

Accepit enim à Deo patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiuſmodi 20 magnifica gloria: hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacui.

Vnum ex præcipuis teſtimonijs de gloria Chriſti in medium adducit Apoſtolus, vt veritatem Euangelij eodem ſuffulciat, quo ſtet immota. De hoc gloriæ Chriſti teſtimonio ſcribitur Matth.17.Nam poſtquam Chriſtus ſe & doctrina & miraculis verum eſſe Meſsiá conprobaſſet,acceſsit & hoc teſtimonium patris in monte, quemadmodum antea in Baptiſmo,qui teſtatus eſt propria voce, hũc Ieſum ſuum dilectũ filium eſſe,in quo ſibi complacuit.Ita enim ait pater:Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ſeu per quem ſum placatus,Hunc audite.Hæc concio ſummam Euangelij continet, & quatuor partib9 abſoluitur,quarũ prima eſt,de perſona Chriſti.Secunda, de differentia inter hunc filium Dei, & alios qui adoptantur. Tertia, de beneficijs huius filij Dei erga genus humanum. 30 Quarta,de modo applicationis beneficiorum Dei. DE perſona ita ait:Hic eſt filius meus. His verbis tria inſinuãtur.Primũ, quod hæc perſona ſit Deus, vt quæ natura ſit filius Dei. Deinde, quod hæc perſona ſit verus homo.Loquitur enim hic pater de Ieſu Mariæ filio. Tertium,quod hic Deus & Homo ſit vna perſona in duabus naturis ſubſiſtens. Ex his fides noſtra primum colligit hunc Ieſum potentiorem eſſe Satana, adeoque poſſe efficere omnia,quæ vult. Vult autem omnia,quæ promittit, quia Deus eſt.Deinde, hinc alitur fiducia in Mediatorem,quia eſt nobis naturæ ſocietate cõiunctus,natus ex ſemine Dauid, vt Paulus loquitur,ſecundum carnem. Vult ergo reuera noſtrá ſalutem, vt qui noſtræ naturæ ſit particeps.Præterea fides hinc æſtimabit precium paſsionis & obœdientiæ Chriſti in ipſius ſanctiſsima humanitate.Nam ex vnione hypoſtatica,diuinæ & humanæ naturę 40 in vno Chriſto pendet precium & æſtimatio omnium paſsionum & operum Chriſti. Eſt proinde mors Ieſu Chriſti ſufficiens λύτρον pro redemtione noſtri, quia eſt mors hominis, qui eſt Deus,eſt & obœdientia Chriſti ſufficiens iuſticia, in ſalutem omnibus credentibus, quia eſt obœdientia hominis, qui eſt Deus. DIFFERENTIA inter hunc filium Dei & adoptiuos hac voce ſignificatur,Dilectus.Eſt enim hic patri dilectus in ſe & propter ſe. Quia natura eſt filius.Fideles autem omnes,qui filij Dei dicũtur,ſunt quidem dilecti, ſed in illo & propter illum,quia adoptionis ſunt filij. BENEFICIA huius filij Dei erga genus humanum,hac voce patris ſignificantur:In quo mihi bene complacui,ſeu potius, in quo placatus ſum. Vt enim ſine Chriſto Deus nobis iraſcitur:Ita per Chriſtum Deus nobis reconciliatur & adoptat nos in filios.Erat,inquit Paulus,Deus in Chriſto,mundum ſibi re50 conciliãs. Item, Eum qui nõ nouit peccatum,fecit peccatum,vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. MODVS applicationis beneficiorum Chriſti ſignificatur mandato Dei dicentis: Hunc audite.Nam,qui hũc audiuerit & crediderit,ſaluus erit. Fides enim quæ eſt ex auditu, inducit hominem in poſſeſsionem beneficiorum Chriſti. Quia autem hoc mandatum obligat homines omnes ad obœdientiam, vult reuera Deus omnium hominum ſalutem,ſed per Chriſtum.Nam qui hunc Chriſtum non audiuerit, ſed contumaciter eius Euangelium contemſerit,æternum peribit, non conſilio creantis Dei, Sed ſuapte culpa, quia dextram Dei,hoc eſt,Ieſum Chriſtum,ſibi porrectam apprehendere noluit.

Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo delatam, cum eſſemus vna cum eo in monte ſancto.

Petrus de ſeipſo, Iohanne & Iacobo loquitur. Hi enim tres fuerunt cũ Chriſto in monte, cum ibi transformaretur, & exhiberet ſpecimen ſuæ magnificentię & gloriæ, idq; ideo factum eſt, vt poſt reſurrectionem Chriſti à mortuis huius magnificentię Chriſti teſtes eſſent. Quod autem in monte cum Chriſto fuerint præſentes Helias & Moſes, cum quibus & diſcipuli Domini aderant, ſignificat, quod vt Moſes adeoque Prophetæ omnes vaticinati fuerint de Chriſto venturo: Ita diſcipuli ipſius forent teſtes exhibiti Chriſti, atque ita vnus Chriſtus ſcopus eſt Moſis, Prophetarum omnium & Apoſtolorum.

Et habemus firmiorem ſermonem propheticum, cui recte facitis attendentes, vel vt lucernæ ſpendenti in obſcuro loco, vſquedum dies illuceſcat, & Lucifer exoriatur in cordibus veſtris.

Aliud teſtimonium affert Apoſtolus de certitudine doctrinæ Euangelicæ, videlicet Propheticum ſermoné. Omnes enim Prophetæ de Chriſto vaticinati ſunt, & fuerunt interpretes primæ promiſsionis: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. CVM autem hic pronunciat, Propheticum ſermonem firmiorem, ſcilicet Euãgelio, per Apoſtolos prædicato, nõ ita accipiendũ eſt, quod propheticus ſermo per ſe ſit Euangelio per Apoſtolos annũtiato firmior, ſed ita loquitur Apoſtolus hominũ reſpectu, quibus ſcribit, apud quos doctrina Prophetarum abſque omni controuerſia habebatur certiſsima. Quare, cũ viderent gentes conuerſæ Euangelium per Apoſtolos prædicatũ, cum Moſis & Prophetarum doctrina conuenire, libentius illud amplexi ſunt. Vult ergo Petrus, vt intueamur conſenſum Moſis & Prophetarum, & inde noſtros animos cõfirmemus, ne dimoueamur à cognitione Chriſti, quæ nobis in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis commendatur. Hoc ſtudium laudatur Actorum 17. in Beroënſibus, de quibus ita ait Lucas: Fuerũt autem iſti generoſiores Theſſalonicéſibus, vt qui receperint ſermonem cum omni alacritate, quotidie ſcrutantes ſcripturas, an hæc ita ſe haberent. Multi igitur crediderunt ex ijs, & Græcæ mulięres honeſtæ, & viri non pauci. Cum ergo hic Petrus, imo potius Spiritus ſanctus per os Petri commẽdet nobis Prophetarum lectioné, noſtri profecto officij erit, Spiritui ſancto morem gerere. OBSERVETVR præterea hic pulcerrima collatio temporis promiſsi Chriſti ſub Prophetis, & temporis exhibiti. Deinde collatio doctrinę Propheticæ & Apoſtolicæ. Tempus promiſsi Chriſti comparatur nocti obſcuræ, cuius veluti ſtellulæ quædã fuerunt Propheticæ cõciones de Chriſto, ſed tempus exhibiti Chriſti confertur claro diei, in quo Sol clariſsime lucet. Vt enim doctrina Prophetica tãquam lucerna ſplendens erat in nocte: Ita Euangelium veluti aurora quædam lucidiſsima, diem adeſſe adeoque ipſum Solem, videlicet Chriſtum, nũciat. Iſtius proinde Propheticæ lucernæ vſus erit, vt tãtiſper ea vtamur, donec Lucifer & plena Chriſti cognitio oriatur in cordibus noſtris, quæ ſane meræ tenebræ ſunt ſine lucerna Prophetica & aurora Apoſtolica. Obſeruetur ergo hic diſcrimẽ inter doctrinam Propheticam & Apoſtolicam: Quarum illa lucernæ: hæc lucifero comparatur. Sunt enim Apoſtoli clariores Prophetarum interpretes.

Sed illud primum noueritis, quod nulla prophetia ſcripturæ ſit priuati impulſus. Non enim libidine hominis allata eſt olim prophetia, ſed ſpiritu Dei acti locuti ſunt ſancti Dei homines.

Ratio cur prophetico ſermoni de Chriſto credendum ſit, videlicet quia eſt certiſsimus, vt qui à Spiritu ſancto profectus ſit. HÆC omnium maxima Propheticæ ſcripturæ eſt commẽdatio, videlicet quod prophetia non habeat homines autores, ſed Deum ipſum, cuius ſpiritu acti & impulſi locuti ſunt Prophetæ Dei. VOCABVLVM ἐπίλυσις ambiguum eſt apud Græcos, nunc enim impetum ſeu impulſum, nunc interpretationem ſignificat. Verum antitheſis aperte indicat, quod hic pro impetu accipiatur, quo homines ferũtur ſeu aguntur, ad aliquid dicendum ſeu agendum. Opponitur autem Spiritui ſancto, qui autor eſt prophetiæ, id quod oſtenditur ex tribus, videlicet, ex perpetuo Prophetarum cõſenſu, & prædictionum certitudine, ex ſtupendis miraculis, quibus veritas prophetiarum eſt obſignata. Huc accedit Chriſti & Apoſtolorum approbatio. Non ergo hic loquitur Petrus de interpretatione ſed de certitudine prophetiæ.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Quemadmodum in veteri populo fuerunt falſi Prophetæ, qui pœnas tandem ſuæ luerunt impietatis: Ita etiam in Eccleſia noui teſtamenti falſi erunt doctores, quibus Deus non parcet, ſed vt pios potenter eripiet: Ita falſos doctores cum ijs, qui ab ipſis ſeducuntur, iuſte puniet.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Primum prædicit fore falſos doctores in Eccleſia, ſicuti fuerunt in veteri populo, ſed hos ſuo tempore puniendos diuinitus, multis confirmat exemplis. Deinde interpoſita conſolatione de liberatione piorum, longam attexit falſorum doctorum deſcriptionem. Tum de ijs agit, qui per falſos doctores ſeducuntur, quorum conditionem deteriorem fore quam erat ante conuerſionem, prædicit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FVERVNT autem & Pſeudoprophetæ in populo, quemadmodum & inter vos erunt falſi doctores, qui introducent hæreſes perditionis. Etiam Dominum, qui ipſos redemit, abnegantes, accerſentes ſibi ipſis celerem interitum, & multi ſequentur eorum exitia, per quos via veritatis blaſphemabitur, & in auaritia fictis ſermonibus vos negociabuntur, quibus damnatio iam olim non tardat, & quorum exitium non dormitat.

Hæc pericopa ſex membra habet de Pſeudoprophetis ſeu falſis doctoribus, quorum ſingula ſuam doctrinam & admonitionem continent. Primum itaque membrum eſt prædictio, videlicet quod quemadmodum in veteri populo, hoc eſt, Iſraëlitico, ſtante adhuc republica Moſis, fuerunt varij Pſeudoprophetę: Ita ſint futuri in Eccleſia falſi doctores, quod etiam ipſe Dominus prædixit. Hic primum Satanæ tyrannis cogitanda eſt, qui non ſinit Eccleſiam quietam eſſe, ſed ſemper eam conatur erronea turbare doctrina. Quemadmodum enim primos parentes noſtros in Paradiſo ſophiſtica eſt adortus: ita etiam perpetuo vſq; ad diem iudicij Eccleſiæ inſidiabitur. Quare, noſtra refert Chriſto Domino obtemperare, qui iubet vt caueamus nobis à falſis Prophetis, vtque vigilemus & oremus. Deinde hoc vaticinio confutatur Staphilus, qui definit Eccleſiam cætum eſſe hominum, in quo nullę ſunt diuerſæ opiniones, nullæ ſectæ, nulla ſchiſmata, quæ eius opinio manifeſtiſsime hoc Petri dicto refellitur. Præterea & CHRISTVS prædixit fore, vt inimicus homo iaceret zizaniorum ſemina in agrum tritici ferum, hoc eſt, ſpargeret hæreſes in Eccleſiam. Et Paulus Chriſti Apoſtolus Corinthiacam Eccleſiam agnoſcit eſſe CHRISTI Eccleſiam, in qua tamen non paucæ fuerunt ſectæ, quemadmodum videre eſt in Epiſtolis ad Corinthios ſcriptis. Adhæc admonemur, vt Iohannes etiam monet, vt diſcernamus ſpiritus an à DEO ſint, caueamuſque iuxta mandatum Chriſti à falſis Prophetis. SECVNDVM eſt indicatio ſtudij falſorum doctorum. Introducent, inquit, hæreſes perditionis abnegabunt Dominum qui eos redemit: facient vt blaſphemetur via veritatis, hoc eſt ſanctum Chriſti Euangelium. HÆRESIS, etſi medium vocabulum eſt, vt quod nunc in bonam, nunc in malam partem accipiatur, Tamen ſæpius vſu ſcripturę, quia diſſenſionem notat, in malam partem accipitur. EST autem hæreſis ſelectio & defenſio alicuius erronei dogmatis, pugnantis cum fundamento, cum pertinacia coniuncta. Sunt ergo duo, quæ hæreſin faciunt, videlicet error cum fundamento pugnans, & pertinacia ſeu contumacia. Hinc Auguſtinus: Qui in Eccleſia CHRISTI morbidum aliquid, id eſt, periculoſum prauumque ſapiunt, ſi correpti, vt ſanum rectumque ſapiant, reſiſtunt contumaciter, ſuaque peſtifera dogmata emendare nolunt, ſed defenſare perſiſtunt, hæretici ſunt & habentur in exercitibus inimicis. Ex hoc manifeſtum eſt diſcrimen inter ſimplicem errorem & hæreſin. Ille corrigibilis eſt per ſanam doctrinam, hæc pertinaciter reſiſtit & aduerſatur veritati. ABNEGATIO Domini tribus fit modis, videlicet, profeſsione,

doctrina & moribus. Professione abnegauerunt Dominum Turcæ, Iudæi, prophanæ gẽtes, quos Augustinus vno nomine Paganos appellat, propterea quod non sint milites in Ecclesia Christi, arma sumentes spiritualia aduersus Diabolum & eius membra. Doctrina abnegant Dominum, qui articulos fidei cõuellunt, aut aliquam doctrinæ partem, quæ ad fundamentum pertinet, deprauant. Moribus abnegant Dominum, qui vel hypocrisi, vel superstitioso cultu, vel Epicurea securitate, vel prophanitate vitæ ipsum negant. Hi enim quod verbis profitentur, factis abnegãt, abominabiles & ad omne bonum opus reprobi. TERTIVM, est fructus hæreseos, qui est multorum certus interitus. Multi, inquit, sequentur eorum exitia. Nam non solum autores sectarum peribunt, verum etiam qui ab illis in errorum seducũtur. Quemadmodum sæpe Propheta Ezechiel indicat, & hic Petrus clare affirmat. Hoc pulchre pingitur in exitio Datan, Chore & Abiron. Nam hi nõ soli, sed omnes qui ijs adhæserunt, hiatu terræ absorpti sunt. Interest igitur piorum omnium, vt summa cura sibi caueant, ne hęreticorum imposturis inuoluantur, atque ita cum ipsis, sua culpa pereant. QVARTVM, hæreseos caussa in hominibus malis est auaritia omnium malorum radix. Vocabulum, quo Apostolus vtitur est pleonexia, quę & auaritiam significat, & peculiariter est vitium ab insolentia profectum, quo quis in re præcipuum quippiam habere appetit, vt in honoribus, in præmijs, in consilijs. Breuiter, qui superiores partes semper sectantur πλεονέκται dicuntur. QVINTVM, Modus indicatur, quo hæretici incautos fallere solent. Ita enim ait: Fictis sermonibus eos negociabũtur. Per fictos sermones astute excogitatas fabulas intelligit, quibus vsi hæretici, hominibus tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. Qui hæc verissime quadrare in Papatum nõ cernit, plusquã cœcus est. Hac enim negociandi ratione infinitas opes cumularunt, fumis & mendacijs aurum, argentum & prædia commutantes, in hac nũdinatione primas tenet, qui mẽdaciter & impudẽter se Simonis Petri successorem iactitat. Obseruetur itaque hoc loco grauissimum hoc vaticinium de nundinatione hac Papistica, quo magis confirmati Beluam istam Romanam fortiter contemnamus cum omnibus anathematis excommunicationibus & execrationibus. SEXTVM, est pœna, quam hæretici olim patientur. Quibus, inquit, damnatio iam olim non tardat, & quorum exitiũ non dormitat. Hoc sextum membrum nonnullis exemplis illustrat Apostolus, quemadmodum in textu sequitur.

Nam si DEVS angelis, qui peccarunt, non pepercit, sed catenis caliginis in tartara detrusos tradidit, ad damnationem seruatos.

Exemplo cõfirmat puniẽdos hæreticos. Deus puniuit angelos peccãtes. Ergo multo magis puniet homines hæreticos. Catenã caliginis vocat miserrimam, & horribilis terroris plenam conditionem malorum spirituum, qui densissima caligine quasi catenis constricti seruãntur in iudicium. Metaphora sumta est à facinorosis & damnatis, qui in carceris fœdore retinentur constricti, donec ad vltimum supplicium pertrahantur.

Et prisco mundo non pepercit, sed octauum Noë iusticiæ præconem seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto.

Alio exemplo confirmat hæreticos adeoque omnes impios puniendos. Historia, cuius hic meminit Petr⁹, legatur Geneseos 7. Hæc verba, octauũ, Noë iusticiæ præconem, distincte intelligenda sunt. Est enim sensus. Noë octauus, id est, ipse Noë cum septem alijs seruatus est à diluuio per arcã. Hic Noë fuit iusticiæ præco, impletus spiritu Christi, dum fere centum & viginti annos impios sui temporis commonefaceret de ventura super ipsos ira Dei, nisi resipiscerent.

Et ciuitates Sodomorum & Gomorræ in cinerem redactas subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar eorum, qui impie sunt victuri.

Hæc historia habetur Genes. 19. quæ est testimonium iræ Dei aduersus libidines, quas vt vere abominatur Deus: Ita serio tandem puniet. Nam cum has Sodomiticas libidines punit, non est dubium quin etiam sit puniturus hæreticos, qui spirituale adulterium cõmittunt, & multos ab amplexu Dei abstrahunt. In historia de Sodoma & Gomorra peculiariter obseruetur, quod Dominus ab Abrahamo rogatus, voluisset propter decem iustos pepercisse ciuitatibus istis. Vnde sequitur, Deum multis malis haud raro parcere propter paucos bonos, qui suis precibus iram Dei auertunt. Cum autem addit: Fecitque vt essent exemplar eorum, qui impie essent victuri, Docet quod omnes historię de calamitatibus

tatibus hominum & pœnis peccatorum ſint nobis commonefactiones de imminentibus nobis propter peccata ſupplicijs, niſi mature reſipiſcamus. Punita eſt libido Sodomæ, puniéntur ergo & noſtri ſeculi horrendæ libidines. PVNITA eſt tyrannis Iuliani, proinde nec alij hoſtes Eccleſiæ euadent, quin puniantur. Punitus eſt Heli ob malam familiæ gubernationem. Pœnas ergo & hodie dabunt, qui ſuos liberos in admonitione & correptione Domini iuxta conſilium Apoſtoli non erudiunt, atque ita de alijs ſceleribus iudicandum eſt. Nam Deus immutabilis eſt, quod in vno puniuit, puniet & in alio, niſi pœnitentia peccatoris manum vltoris retraxerit. Nam vt iuſtus eſt ſcelerum vindex: ita miſericors eſt in omnes, qui à ſua iniuſticia diſcedentes, vera pœnitentia ad ſe conuertuntur.

10 Et iuſtum Loth libidinoſa nephariorum conuerſatione defatigatum eripuit.

Hæc antitheſis ad conſolandos eos pertinet, qui inter impios viuunt. Tametſi enim opprimi ad tempus videntur pij ab impijs, tamen Deus ſuos non deſerit. Eſt enim ſemper ſibi ſimilis. Hiſtoria legatur Geneſ. 19. Præter alia moneat nos præſens exemplum, ne multitudinis contagione ſinamus nos contaminari.

Nam oculis & auribus iuſtus ille, cum habitaret inter ipſos quotidie, animam iuſti iniquis illorum operibus excruciabat.

20 Ratio defatigationis iuſti Loth. Quocunque (inquit) aures aut oculos applicuit, ea & audiuit & vidit, quæ ipſum miſerrime torquebant. Vbique enim iniqua Sodomitarum opera cernebantur & audiebátur. Hic ſenſus huius loci ſimpliciſsimus eſt. Vetus interpres cum reddit: aſpectu enim & auditu iuſtus erat (hoc eſt, habuit oculos & aures abhorrentes ab omni turpitudine) peruertit Apoſtoli ſententiã. Nam articulus in Græco textu hanc interpretationem non patitur. Oſtendit enim articulus, quod vox iuſtus, ſit ſubiectum & excruciabat, prædicatum, ablatiui oculis & auribus, ſiue ad verbum viſu & auditu ad modũ referuntur. Nam videndo & audiendo, hoc eſt, dum vidit & audiuit illorum nepharia opera, animam iuſtam cruciabat. Hæc hypotheſis hanc 30 admonitionem ſuppeditat, quod iuſti & pij iniquis nephariorum operibus crucientur, idque tribus de cauſis. Quarum prima eſt Dei contumelia. Nam cum maximo animi dolore audiunt Deum ab hominibus contumelia affici, quos condidit in ſuam gloriam. Secunda, Satanæ tyrannis, qua captiui tenentur impij. Tertia eſt damnatio eorum iuſtiſsima, qui nepharie viuunt, militantes peccato, à quo reportabũt obſonia æternos cruciatus.

Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniuſtos autem in diem iudicij puniendos ſeruare.

Ratio punitæ impietatis in hoſtibus Dei, & erepti iuſti Loth de medio incendio. Sumitur autem hæc ratio ab immoto decreto Dei, à quo nunquam diſcedat Deus. Nam vt pios ſemper tuetur, eoſq; è periculis, etſi non ſemper eodem 40 modo, eripit: Ita impios & iniuſtos adeoq; impœnitentes puniendos ſeruat, donec tempus correptionis aduenerit. HÆC vt pijs in medijs ærumnis conſolationem ſummam afferunt: Ita merito impijs & impœnitentibus horrendum terrorem incutiunt, eoſq; monent, vt pœnitentia ſeria iuſtam iudicis iram anteuertant. Verbum noticiæ hoc loco ſignificat ſententiam Dei, conſequentem noticiam, qua ſententia vt iuſtos decreuit è periculis eripere: Ita ſtatuit impios ad pœnam reſeruare. Porrò, hic opus eſt, vt diligenter diſtinguamus eripiendi modos. Sunt autem tres modi, quibus Deus ſolet pios è medio periculorũ eripere. Primus eſt, cum ipſos ex hac vita euocat, antequam veniant pœnæ. Secundus modus eſt, cum ipſe Deus pios ſeruat inter fluctus & procellas pœnarum. Tertius modus eſt, 50 cum Deus interiorem infundit cordibus piorum conſolationem, quæ eſt victrix ærumnarum. Cum vel ab impijs afficiuntur ſupplicio, vel vna cum colluuione impiorum affliguntur.

Præſertim vero illos, qui poſt carnem in concupiſcentia pollutionis ambulant, dominationes deſpiciunt, audaces, præfracti, qui excellentias non verentur probro afficere.

Redit ad hypotheſin, à qua nonnihil ad theſin deflexerat, & ſignificat fore, vt falſi doctores iuſtam pœnam aliquando ſint daturi. Recenſet autem hic quaſdam notas, quæ tamen non conueniunt in omnes hæreticos, ſed tantum in ordinem certum, & videtur quaſi digito Papatũ monſtrare. Nam hi ſpreto

honesto sanctoq; coniugio nefandis libidinibus se polluunt, quas satius est silentio præterire, quam commemorare. Nam supra modum earum commemoratio, honestas & pias aures turpitudinę offendit. Deinde magistratum contemnunt, & calcant pedibus, vt Hellebrandi successor, qui Cęsaris Henrici collum pede conculcans, hęc verba ex impuro suo rostro eructauit: Super aspidem & Basiliscum ambulabis. PRÆFRACTI Græce αὐθάδεις, hoc est, sibi placentes, aliorum contemtores, sunt pertinaces, intractabiles, qui nullius cōuersatione aut consilio capiuntur. Dicitur autem Græca vox αὐθάδης ab αὐτὸς ipse, & ἅδειν, placere, quasi sibijpsi placens spretis aliorum iudicijs, hoc quam vere quadret in Papatum, nemo non videt. Nam vsq; adeo sua placida ac decreta admirantur, vt non vereantur ea scripturæ Propheticæ & Apostolicæ anteponere. PORRO, cum concupiscentiam cum epitheto pollutionis nominat, manifeste distingit eam à naturali non excedente suos limites, & à spirituali, quæ filiorum Dei propria est. Vocat autem hic concupiscentiam pollutionis ab effectu, vt quæ polluat animum hominis, eumque impurum reddat. Huic ergo opponitur pura & sancta concupiscentia.

Cum ipsi angeli, qui sunt robore & potentia maiores, non ferant coram Domino contumeliosum iudicium.

Quo magis coarguat eos, qui dignitates contemnunt, producit exemplum bonorum angelorum, qui non saltem, vt ministri Dei regnis seruandis præficiuntur, verum etiam reuerentur dignitates, adeo vt non ferant vllum blasphemum iudicium aduersus dignitates, multo minus ergo hoc in hominibus ferendum est. Videtur autem Petrus respicere ad historiam, quæ est 3. Regum capite 22. vbi nullum conuitium ab angelis profertur aduersus impium regem Achab. Hoc exemplum pij ministri verbi imitari debebunt, dignitates habebunt in honore, ita tamen vt sceleribus eorum non parcant, sed ea prudenter arguant vt Nathan, vt Baptista, vt Ieremias, &c.

Isti autem tanquam bruta animantia naturaliter genita in capturam & perniciem, in quibus nihil intelligant, maledicentes in sua corruptione peribunt, recipientes mercedem iniusticiæ.

Confert falsos doctores, de quibus hic sermo est, brutis animalibus, eo quod nec cōsilio nec ratione, nedum spiritu Dei regantur, sed cœco ad beluinas voluptates ferantur impetu. Quemadmodum ergo feræ capiunt alias, & capiuntur vicissim ab alijs: Ita falsi doctores cum alios impia doctrina perdiderunt, ipsi quoq; peribunt. Atq; hoc est quod subiungit, mercedem recipientes suæ iniusticiæ. Suis enim perditis & corruptis moribus, vt alijs sunt exitio: Ita certum sibi ipsis accersunt interitum. Notetur mercedis vocabulum pro supplicio accipi, quod iuste debetur pro malefactis.

Pro voluptate ducentes quotidianis frui delicijs.

Longam descriptionem instituit, in qua suis veluti coloribus depingit falsos doctores, quales prædixit in mundum venturos esse. Pertinet autē hæc descriptio eo, vt ostendat falsos doctores nihil aliud quam carnem sapere, cuius desideria etiam faciunt. Itaq; primum locum occupat summam voluptatem ducere quotidianis frui delitijs. Significat ergo falsos doctores similes fore procis Penelopæ, & porcis Epicuri. At pij hic meminerint dicti Syracidæ: Qui voluptatibus resistit, coronat vitam suam. Execrentur itaq; pij dogma Epicuri, qui in voluptate summum hominis bonum posuit, & huic impuro porco opponant castissimum Philosophum Ciceronem, qui ita ait: Si quis voluptatem esse summum bonum dixerit, eius vox pecudum videtur esse & non hominum.

Labes & maculæ deliciantes in fraudibus, dum conuiuantur vobiscum.

Hæc Græcorum verborum interpretatio est ad verbum, vt nunc est in Græcis codicibus, sed vetus interpres pro ἀπάταις legit ἀγάπαις, quæ lectio germana videtur, ex Epistola Iudæ, vbi sic scribitur, οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνευωχούμενοι. Hoc est, Hi sunt in agapis vestris maculæ vobiscū epulantes. Vocabantur autem & ea conuiuia, quæ Ecclesiastico cœtui apparata fuere, & ea quæ pauperibus refocillandis exhibebantur ἀγάπαι, propter caritatem, qua se mutuo complectebantur Christiani conuiuantes. Dicta est & sacra cœna à Græcis ἀγάπη. In his sacris conuiuijs, labes & maculas futuros prędicit Petrus falsos istos doctores, de quibus hic potissi-

potißimum vaticinatur, quàm autem apposite hoc in Papatum quadret manifestum est. Nam isti rasi & vncti sacrificuli ex publico conuiuio priuatum faciunt, ac cœnam Dominicam horrendis maculis contaminant, dum non solum histrionicis gestibus omnia fœdant, verum etiam sacrilega in Christum cõtumelia institutionẽ Domini commaculant.

Oculos habentes plenos adulterij, & inquietos à peccato.

Insignem libidinem vocat, quæ in ipsorum oculis apparet. Sunt enim oculi omnium affectuum infallibiles testes, quemadmodũ ille ait: Oculi sunt in amore duces. Et Augustinus: Oculus impudicus impudici cordis est nuncius. Has libidines preferunt Romanẽses sancto & impolluto cõiugio, in contumeliã Dei ordinantis coniugiũ, & abominantis omnes vagas libidines.

Inescantes animas instabiles.

Hoc est, quemadmodum aucupes suis quibusdam illecebris in rete peliciunt auiculas: ita falsi doctores homines simplices sua superstitione sibi adiungunt, vt ita tandem inescati misere cum ipsis autoribus pereant. Hoc in Monachos optime quadrat, qui vanis pollicitationibus multos in sua lustra pertraxerunt.

Cor exercitatum auaritia habentes.

Notatur inexplebilis auaritia falsorum doctorum, de quibus hic agit Apostolus, quos ita ad rapinas exercitatos fore prædicet, vt facile multorum opes mendacijs ad se pertrahant. Hinc collectum est maximum illud patrimoniũ, quod Petri vocant.

Execrationis filij, qui relicta recta via aberrarunt, secuti viam Balaam, filij Bosor, qui mercedem iniusticiæ amauit. Sed redargutionem suæ iniquitatis sustinuit: animal subiugale, mutum, humana voce loquens prohibuit Prophetæ dementiam.

Comparat falsos doctores Balaam qui linguam habuit venalem ad maledicendum populi Dei, cuius insaniam Deus miraculo prodidit. Nam cum Balaam proficisceretur vt malediceret populo Dei, Angelus Domini ei occurrit, & asina, qua vectus est, auari Prophetæ dementiam humana voce locuta coarguit. Historia legatur Num. 22. Adumbrat igitur Balaam omnes Prophetas & falsos doctores, qui amore non Christi, sed honoris causa & quæstus omnia agant.

Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ.

Duobus similibus ingenium falsorum doctorum depingit. Primum enim eos fontibus aqua carentibus cõfert, qua similitudine significat falsos doctores iactare scientiam salutis, cum tamen eius vacui sint, & pro salutis aqua interitum propinant. Deinde eosdẽ nebulis vento agitatis comparat. Nam quemadmodum nubes, quæ spem aliquam pluuiæ mortalibus præbet, mox in ventum dissipatur: Ita falsi doctores aliquam faciunt cœlestis doctrinæ spem, sed solo vento & arrogantia turgent. Similitudo hæc Prouer. 25. hoc pacto absoluitur. Nubes & ventus est sine pluuia, qui gloriantur pollicendo, & nihil præstant. Hoc quam recte in Canonicos Papisticos, & Monachos competat, vt interim nihil de Episcopis & Cardinalibus dicam, nemo est qui non videat, pollicentur suis pompaticis ceremonijs salutem & vitam, sed qui eos sequuntur nihil inueniunt præter damnationem & mortem.

Quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

De pœnis falsorum doctorum obiter admonet Apostolus, idq; in hunc finem, vt caueamus nobis quam diligentißime ab ipsorum insidijs. Nam vt supra dictum est, qui seducuntur à falsis doctoribus, in eandem cum illis incurrunt damnationem. Caligo tenebrarum significat densißimas tenebras ignis obscuri, vrentis eos, qui damnantur, quæ pars quædam est pœnarum æternarum.

Nam fastuosa vanitatis verba sonantes inescant cupiditatibus carnis & lasciuijs eos, qui vere aufugerant ab ijs, qui in errore conuersantur, libertatem eis promitten-

Cur falsos doctores nebulis compareat, exponit. Fastuosa, inquit, sonant, sed in aërem abit istorum fumus. Videtur autem hic Petrus non solum Papatum describere, verum

tes

tes, cum ipsi sint serui corruptionis.

Etiam sectam Libertinorum, qui hac nostra ætate in finibus Italiæ multos decipiunt, promittentes libertatem omnibus, qui degunt in concupiscentijs carnis, & lasciuijs se omnis generis polluũt, modo nõ statuant se peccare. Talis fuit olim secta Gnosticorum, qui multos qui iam ab erroribus Ethnicorum aufugerant, rursus in præcipitium omnis incõtinentiæ præcipitauerunt. Papistæ qui se omni lasciuiæ prostituunt, & quouis libidinis genere polluunt, hęc Petri verba in pios Euangelij præcones torquẽt, ac si huiusmodo libertatem carnis suis sectatoribus pollicerentur. Sed fallunt, & falluntur. Nequaquam enim prædicamus libertatem peccandi, sed predicamus libertatem à iure peccati & damnationis omnibus ijs, qui ad Christum liberatorẽ fide confugiunt, iuxta illud: Si Filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Verã libertatẽ opponit inani titulo & vmbræ libertatis. Sunt enim illi vere liberi, quib⁹ peccatũ delatum est. Ioan. 8. Quibus placata ira Dei est, quibus abolita mors est, quibus sublatæ omnes calamitates humanæ, quib⁹ donata est iusticia æterna, lux, vita, gloria. Deinde prædicamus mortificationem veteris hominis, id est, iugulationem prauorum affectuum, quæ est spiritualis circumcisio, & prędicamus veram sanctificationem spiritus, & aperte fatemur fidem excuti & Spiritum sanctum, cum homines peccatis indulgent contra conscientiã. Multo igitur rectius hæc in Papistas quadrant, qui nõ solum ipsi sint serui corruptionis, omni turpitudinis generi se ꝓstituentes, verum etiam illud, quod ipsi non habent, alijs mendaciter promittunt. Promittunt enim libertatem à peccato, sed per alium medium, quam per vnum Iesum Christum. Humanas enim traditiones meritorias huius libertatis esse docent, quib⁹ misere stultos homines inescant, dum propter istas contingere salutem & vitam æternam falso docent. Obseruetur hoc loco testimonium contra quosdam, qui dicunt eos, qui semel crediderunt, fidem non posse amittere & Spiritũ sanctum, quantumuis in omne scelerum genus petulanter ruãt.

Siquidem quis à quo superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

Dixit falsos doctores seruos esse corruptionis, hoc est, peccati (nam anima à peccato corrumpitur) id nunc probat per principium firmissimum & immotum à iure militari petitum, Vict⁹ est victoris seruus. Isti falsi doctores à peccato victi sunt. Proinde serui sunt peccati. Minor ab effectu seruitutis probatur. Nam faciunt imperata peccati, dum cõcupiscentijs prauis indulgent & obsequuntur. Quare reuera sunt victi à peccato, & se seruos eius esse obœdientia ostendunt. Cum hisce congruit dictum Domini: Qui facit peccatum, seruus est peccati.

Nam si hi, qui aufugerant ab inquinamentis mundi, per agnitionem Domini & seruatoris, his rursus implicati superentur, facta sunt illis postrema peiora prioribus.

Qualisnam conditio eorum futura sit, qui post agnitionem Christi relabuntur in inquinamẽta mundi, exponit. Inquinamenta mundi & in doctrina & in vita spectantur. Vt enim inquinamẽta doctrinæ sunt errores Ethnici pugnantes cũ Euangelio, quibus omnes homines ante reuelationẽ Christi in ipsorum cordibus occupantur misere: ita inquinamẽta vitæ sunt studia & actiones pugnantes cum sanctificatione, ad quam nos vocat Euangelium. Ab his inquinamentis mundi homines nequaquam liberantur per Philosophiã, aut per vlla humana consilia, sed solummodo per agnitionem Iesu Christi Seruatoris nostri. Hæc Christi agnitio efficax monstratur in Euangelio, & consistit in noticia Christi & in eius fiducia, cum qua fiducia sanctificatio coniuncta est. Nam ad hæc tria ordinatur Euangelij prædicatio. Quod autem pronunciat conditionem posteriorem eorum, qui relabuntur, esse peiorem priori, hoc ex magistri sui ore hausit, qui Matth. 12. de impuris spiritibus disserit, & de futura calamitate populi Israëlitici ob defectionem à Deo. Hic locus nequaquam patrocinatur Nouatianis & Donatistis, qui negarunt lapsis post illuminationem reditum ad gratiam. Nam omnia comminatoria dicta in scriptis Propheticis & Apostolicis cum ea exceptione accipienda sunt, quam Christus clare ponit, cum inquit: Nisi pœnitentiam egeritis, vos omnes similiter peribitis.

Satius enim illis fuisset, non cognouisse viam iusticiæ, quam cognita illa conuerti ab eo, quod illis traditum erat sancto præcepto.

AEtiologia est, cuius hic est sensus. Maior condemnatio eorum erit, qui à cognito Euangelio deficiunt, quam eorum, qui Euangelium nunquam cognouerunt. Respicit autem Petrus hoc lo-

hoc loco ad dictum Domini Lucæ 12. Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis.

Sed accidit eis, quod vero prouerbio dici solet: Canis reuersus ad suum ipsius vomitum, & sus lota ad volutabrum cœni.

Vt pericula eorum, qui relabuntur in pristina vitia post agnitioné Christi, exaggerat, duas affert parœmias veteres. Nam primum confert eos canibus, deinde suibus. Siquidem, vt canes in suum malum resorbent, quod prius euomuerant, & porci loti prius, rursus se cœno obuoluunt: Ita illi salutari medicina Euangelij purgati & loti, ad priores sordes ingrati redeunt. Respicit hic Petrus ad dictum Salomonis prouerb. 26. Sicut canis rediens ad vomitum, sic stultus geminans stulticiam suam. Hic tamen monendi sunt lapsi, vt sciant se rursus restitui posse, modo pœnitentiam egerint. Ita enim ait Iohannes: Si peccauerimus, habemus aduocatum in cœlo, Iesum Christum iustum.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cauillationibus illusorum de aduentu Domini refutatis, monet Apostolus, vt fideles se in aduentum Domini præparent, caueantque ne erroribus Ethnicis imbuti, excidant à propria stabilitate.

Ordo & partes Capitis tertij.

Partes huius capitis plures sunt. Prima, commonefactio est de fine scriptionis cum huius Epistolæ tum superioris. Secunda, admonitio de illusoribus, qui aduentum Domini in dubium erant reuocaturi. Tertia, confutatio istius perniciosi erroris. Quarta, conclusio exhortatoria de vita innocentia. Quinta, conclusio exhortatoria, vt persistant in doctrina ipsis tradita, caueantque sibi ab erroneis opinionibus.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HANC iam, dilecti, secundam scribo vobis Epistolam, in quibus excito per commonefactionem vestram sinceram mentem, vt memores sitis verborum, quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & præcepti nostri, qui sumus Apostoli Domini & Saluatoris.

Finis scriptionis cum huius tum superioris Epistolæ, videlicet commonefactio, vt fideles sint memores doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ, in qua Deus suam voluntatem reuelauit hominibus. Hæc commonefactio summe necessaria est omnibus temporibus. Monet enim nos contra omnes hæreses, & monstrat verum salutis fontem, qui est verbum Dei, Propheticis & Apostolicis scriptis comprehensum. Hic locus monet, vt Christiani legant, audiant, meditentur & discant doctrinam Propheticam, & Apostolicam, eiusq; sint custodes. Deinde refutat hic locus Stenckfeldium & Anabaptistas, qui spreto vocali verbo Enthusiasmos & nescio quas reuelationes iactant.

Hoc primum scientes, quod venient in extremo dierum illusores, qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant & dicant, vbi est promissio aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic permanent ex principio creationis.

Admonitio de futuris illusoribus, qui verbum Dei sacrilega contumelia afficient, & reuocabunt in dubium spem resurrectionis & finem sæculi huius. Dicent enim: Omnia in eodem statu permanent, iamdudum mortui sunt Patres, quibus est facta promissio

promiſsio. Irrita eſt ergo promiſsio aduentus Domini. Hic notantur, qui præcipuæ Eccleſiæ Dei columnæ dici volunt, videlicet Cardinales, qui vt ſunt carnales palá in ſuis cõuiuijs, has ſannas eructãt, nugantes homines vt pecora interire. Cõtra hos irriſores vult nos Apoſtolus munitos, Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, quæ cum Deum autorẽ habeant, fallere non poſſunt. Simus proinde hac Apoſtolica admonitione armati aduerſus huiuſmodi Satanicas illuſiones, per quas fiunt inſidię ſaluti noſtræ, & laquei mortis ſtruuntur.

Hoc enim eos volentes latet, quod cœli iam olim & terra (ex aqua & per aquam conſiſtens) erant per Dei verbum, propterea is, qui tunc erat mundus, aqua inundatus perijt, qui vero nunc ſunt cœli & terra, eiuſdem verbo repoſiti ſunt & ſeruantur igni, in diem iudicij & exitij impiorum hominum.

Duo his verbis facit Apoſtolus, Primum enim euertit fundamentum, quo freti illuſores iſti in dubiũ reuocarunt aduentum Domini. Deinde, modum deſtructionis mundi in die iudicij indicat. Fundamentum illuſionis hoſtium Euangelij hoc fuit. Omnia ab initio creationis ſic permanent. Sed hoc principium falſum eſſe per diluuiũ oſtendit Apoſtolus, quod illos volentes ignoraſſe dicit. Quemadmodũ enim per Dei verbũ cœli & terra cœperunt: Ita quodam̃odo deſierunt, Deo ita volente, cum aſpectabilis mundi forma per diluuium eſt permutata, proinde eſt falſum principium, quo nituntur illuſores iſti. MODVS deſtructionis mundi in die iudicij per collationẽ ſignificatur. Quemadmodum enim olim ob ſcelera hominum mundus quodammodo aqua eſt deſtructus: ita in die iudicij igni conflagrabit mundus. Idq; cum in ſignum æternarũ pœnarum, quas ſuſtinebunt impij, tum propter reparationẽ, qua mundus ab omnib⁹ ſuis ſordibus igni repurgatus reformabitur. Nam vt domus leproſorũ contagio lepræ cõtaminatæ ſunt: Ita mundus pollutus eſt reatu & maledictione impiorum. Debet igitur igni purgari, vt ſit omnium angelorũ & hominum ſanctorum iucundiſsimum & pulcerrimum theatrum. Hæc de ſententia Petri ſint dicta. Nunc verba quædam textus altius expendamus. PRIMVM dicit, Cœlum & terram extitiſſe per Dei verbum, Hoc eſt, dicente Deo creata eſſe, ſicuti ex Geneſi patet. Hoc verbũ interpretatur Epiſtola ad Hebræos eſſe λόγον οὐσιώδη, videlicet ipſum æternum Dei filium. Ita enim ait: Locutus nobis eſt per Filium, quem poſuit hæredem omnium, per quẽ & ſecula fecit. DEINDE dicit terram ex aqua & per aquam conſtitiſſe, hoc quid ſit ex Geneſi patet: Ibi enim Deus dicitur primum creaſſe chaos magnũ, quod fuit materia rerum corporalium. Ex hoc chao, dicente Deo, terra emerſit & apparuit, & ſimul per medias aquas conſtitit, quemadmodum ipſe rerum euentus manifeſte conuincit. Non ergo ſenſus eſt Apoſtoli, quod terra ſit ex aqua, ſed quod terra emineat ſuper elementum aquæ, quæ aqua nonnullis in locis terram circumdat, vt terra per medias aquas fulcita eſſe videatur.

Vnum autem hoc non lateat vos dilecti, quod vna dies apud Dominum veluti mille anni, & mille anni tanquam vnus dies.

Docet pios quid ſtatuant de tempore aduentus Domini. Vult enim vt carnis iudicio renunciato nos Domino ſubijciamus, qui quod ſemel decreuit, vere perficiet. Neque enim mora diuturnior eius propoſitum euertit, cum mille anni ante ipſum ſint vt dies vnus, & vnus dies vt mille anni, hoc eſt, Deo nullum tempus neq; breue neq; longum eſt, verum quod ſemel ſtatuit, certiſsime complebit. Hinc nos admonemur ex Dei decretis pendere, & non ſectari iudicium carnis in promiſsionib⁹ diuinis, præſertim cum ſalus animarum agitur.

Non tardat Dominus in promiſsione, ſicuti quidam tarditatem putant, ſed patiens eſt erga nos, non volens vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere.

Cauſam vnam dilati promiſsi aduentus Domini exponit, & eam eſſe dicit patientiã Dei, qua expectat hominum pœnitentiã, ſignificans quod in ſuo aduentu non ſit vllus pœnitentiæ locus futurus. Nunc enim tẽpus pœnitentię eſt, tunc iudicij erit. Nunc expectat pœnitentiam, tunc pœnas infliget impœnitentibus, iuxta ſuum immotũ decretum, qua ſtatuit pœnitentibus vitã æternã donare, ſed impœnitẽtes & cõtumaces æternis pœnis obruere. Obſeruetur hic duplex doctrina, Vna, quod Deus differat aduẽtum filij ſui ad iudicium, vt homines, qui adhuc alieni ſunt à familia Dei, hac mora ad pœnitentiã inuitẽtur. De hac

caussa loquitur etiam Paulus ad Rom.2. An diuitias benignitatis Dei, & tolerantiæ & longanimitatis cõtemnis, ignorans quod bonitas Dei te ad pœnitentiã inuitet? Altera quod gratia Dei sit vniuersalis. Diserte enim absq; omni ambiguitate, cum verborum, tum sensus, pronunciat Deum non velle vllos perire, sed omnes ad pœnitentiã colligi. Quare, hoc dictum memoria teneamus, vt nos muniamus aduersus eos, qui hodie negant gratiam Dei vniuersalem esse. Neque est quod nos moueat noui interpretis autoritas, qui hoc dictum restringit ad pios quibus Petrus scribit. Nam hoc manifeste pugnat cum verbis Apostoli, qui loquitur de ijs, qui nondum egerunt pœnitentiam. AD confirmandam doctrinam de vniuersali gratia multa dicta pertinent, Qualia sunt: Veni saluare, quod perierat. Itẽ, Venite ad me omnes, &c. Certus sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in mundũ, ad saluandum peccatores. Item, Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Ita ergo statuit Deus homines seruare, si salutis medium Iesum Christum fide apprehenderint. Est proinde salus hominis cõditionata, id quod multis testimonijs confirmatur. Ad Coloss.1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr.3. Participes facti sumus Christi, si modo principium hypostaseos vsq; ad finem firmum teneamus. Ioan.13. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint. 1. Timoth.2. Mulier saluabitur, si manserit in fide. 2. Corinth.5. Si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Et Christus clare pronunciat: Beatus, qui perseuerauerit vsque ad finem. Hæc ipsa cõditio annectitur vniuersali mandato Christi, Apostolos suos in vniuersum orbem emittentis prædicatũ Euangelium omni creaturæ. Ita enim ait: Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur. Et alibi Dominus ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Ex his testimonijs clarissime patet, quod Euangelium offerat salutem omnibus, sed cum conditione pœnitentiæ seu conuersionis.

Veniet autem dies Domini, sicut fur in nocte, in quo cœli cum magno impetu præteribunt, Elementa vero æstuantia soluentur, terraque & quæ in ea sunt opera, exurentur.

Modum aduẽtus Domini, & quid Domino veniente accidet, exponit. Veniet, inquit, dies Domini sicut fur in nocte, hoc est, quando minime expectatur, subito aderit. Hoc dicto monemur, vt perpetuo in excubijs simus, ne nos incautos opprimat. Deinde, veniente Domino conflagrabit mundus igni, vt purgatus Dominum suum excipiat. Hinc monemur, vt nos quoque puriati studeamus, quo ipsi occuramus puri, atque id est, quod subijcit, cum ait:

Cum hæc igitur omnia soluantur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs, expectantes & properantes ad aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & Elementa æstuantia liquescent?

In quem finem tam multa dixerit de cœli & elementorũ expurgatione explicat. Vult enim vt nobis sint incitamenta quædam ad pietatem & sanctitatem, & vt patienter expectemus diem Domini, & in diem aduentus eius simus parati.

Sed cœlos nouos & terram nouam secundum promissionem expectamus, in quibus iusticia inhabitat. Quapropter dilecti hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini in pace.

Ad promissionem, quæ est Esaię 65. respicit, vbi ita ait Dominus per os Prophetæ: Ecce ego creabo cœlos nouos & terram nouam, priorum non erit memoria, neque in cor ascendent, sed gaudete & exultate in perpetuum in ijs quæ creo. Nam ecce ego creo Ierusalem exaltionem, & populo eius gaudium. Hæc prophetia, etsi de toto Christi regno loquitur, tamen potissimum ad eius consummationem referenda est. Quando enim nos fuerimus plenissime regenerati, cœlum etiam & terra penitus renouabuntur, integrumque suum statum recipient. Sed cur hoc monet Apostolus? Vt pacifice diem Domini in puritate & pietate viuentes expectemus, & non sinamus nos imposterum calumnijs à decreto Dei immoto de aduentu Domini ad iudicium abduci.

Et Domini nostri longanimitatem salutem arbitremini.

Repetit caussam dilati aduentus Domini, quam supra copiosius exposuit. Ideo enim differt suum aduentum, vt multi pœnitentiā agant & saluentur. Quantum enim ad paternum propositum attinet, Deus reuera vult omnes saluos fieri. Ad quantū ad aduentū attinet, multi damnantur, propterea quod porrectam dexteram Dei hoc est, Dominū nostrum Iesum Christum fide apprehendere noluerunt. Quare suapte culpa, & nō destinatione diuina damnantur. Neque aliud vult grauissima Christi quærela: Multi sunt vocati, pauci vero electi.

Quemadmodum & dilectus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis, vt qui in omnibus fere epistolis loquatur de istis.

De aduentu Domini ad iudicium locutus, prouocat ad testimoniū Pauli Apostoli, quem & fratrem agnoscit in Apostolatu, & diuinitus edoctum testatur. Tractat autem Apostolus hoc argumentum in multis locis, Rom. 8. 1. Corinth. 15. 1. Thess. 4. & 5. 2. Thess. 2. Quod autem ait: scripsit vobis, significat Petrus, quod etsi Paulus certis Ecclesijs scripsit, doctrina tamen eius sit vniuersalis, vt quæ ad omnes Ecclesias pertineat. Deinde & hinc apparet, quam auide scripta Pauli non solum ipsi, quibus inscripta erant, verum etiam omnes pij legerint, quorum exempla & nos imitari par est, præsertim cum nihil ex sancto ipsius pectore profectum sit, nisi quod spiritus Christi dictauerit.

Inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumque stabiles detorquent, vt & reliquas scripturas, ad suum ipsorum exitium.

Monet quædam esse in ijs, quæ disseruntur cum à se tum à Paulo de aduentu Domini, & de ijs, quæ circa aduentum Domini futura sunt, difficilia intellectu, idq; ab ijs, qui vera Christi cognitione præditi non sunt, & Christi spiritum non habent, hos enim indoctos & parum stabiles vocat. Non enim potest animalis homo percipere, quæ sunt spiritus Dei. Hæc difficilia affirmat indoctos & parum stabiles detorquere ad suum proprium exitium. In quorū numero fuerunt, qui dixerunt resurrectionē iam factam, & illi qui mille annos existimant pios imperio mundi potituros. Breuiter, omnes quicunq; simpliciter verbo Dei non contenti, sequuntur carnis paruū iudiciū, iudicaturi de hoc mysterio. Cæterum, qui hoc Apostoli dicto abutuntur ad deterrēdos homines à lectione Pauli, dupliciter peccāt. Primum enim grammaticæ vim faciunt, non enim scriptum est ἐν αἷς, vt referatur hæc difficultas ad Epistolas Pauli. Sed ἐν οἷς, vt referatur ad neutrum plurale, quod præcessit, hoc est, ad propositam disputationem de aduentu Domini, quemadmodum exposui. Deinde cum homines ab hoc thesauro spiritus sancti arcent, aperte mandatū Christi reijciunt, qui mandat vt audiamus Apostolos, vt scrutemur scripturas. Paulus quoque testatur omnia, quæ scripta sunt, in nostram doctrinam scripta esse. Neq; enim alia lux est, quæ nobis viam salutis monstrat, quam verbum Dei, in Propheticis & Apostolicis scriptis nobis commendatum, Quapropter Spiritui sancto potius obtemperemus, eumq; rogemus, vt nobis clauem scientiæ clementer ostendat, quod sane futurum est modo cum timore & humilitate, vt Spiritus sancti discipulos decet, ad scripturæ lectionem accesserimus.

Vos igitur dilecti, præscientes cauete, vt non nefariorum errore vna abducti, excidatis propria stabilitate.

Hæc secundæ exhortationis conclusio est quam ex proxima infert sententia, quasi dicat: Cū tanta sit illusorum & nefariorum hominum peruersitas, vt scripturas sacras ad suum propriū exitiū detorqueant, cauete ne ab ijs seducti vna cum illis stabilitate doctrinæ excidatis, & in perniciosos errores præcipites feramini.

Sed crescite in gratia & in cognitione Domini nostri & saluatoris Iesu Christi.

Hac breui exhortatiuncula repetit summam eorum, quæ fuse in tota hac Epistola disputata sunt. Crescite, inquit, in gratia, hoc est, in sanctitate & pietate quotidiana sumite incrementa. Vocantur autē pietas & sanctitas, adeoq; dona reliqua gratuita, gratia, quia ex gratia donantur pijs & inuocantibus Deū. Et crescite in cognitione, hoc est, in vera Euangelij noticia, quo non solum vobis recta viuendi ratio constet,

ſtet, verum etiam vt poſsitis cauere falſorum Prophetarum impoſturas. Huius exhortationis Apoſtolicæ omnes ſint memores, quibus vera pietas cordi eſt. Nam qui non quotidie progreditur in pietatis curriculo, retrocedit plane, etſi hoc minus animaduertit. Rectiſsime enim dictũ eſt à Bernardo: Si proficere currere eſt, vbi proficere ibi & currere deficis, vbi vero non currere, ibi & deficere incipis. Hinc plane colligitur, quia nolle proficere, non niſi deficere eſt. Hanc ipſam ob cauſſam Paulus optat Philippenſibus, vt magis magiſque abundent in cognitione & omni ſenſu, vt probent, quæ ſunt præſtantiora, vt ſint ſinceri & ſine offenſa in diem Ieſu Chriſti, pleni fructus iuſticiæ, per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

10

Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis, Amen.

Claudit Epiſtolam δοξολογίᾳ. Optat enim, vt Chriſto tribuatur gloria in omni ęternitate. Tribuitur autem Chriſto vera gloria, cum eius beneficia prædicantur, propagantur & agnoſcuntur. Quod fit, cum prædicatur Euangelium, in quo beneficia Chriſti erga genus humanum enarrantur. OBSERVETVR & hoc loco teſtimonium de diuinitate Chriſti. Nam cum tribuit Chriſto æternam gloriam, ipſum verum Deum abſque omni dubio agnoſcit.

20

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IVDAE APOSTOLI.

30 HANC EPISTOLAM PARÆNETICAM IVDAS APOSTOLVS POST OBITVM RELIquorum Apoſtolorum, excepto Ioanne, videtur ſcripſiſſe, tempore Domitiani Imperatoris, poſt vaſtatam Ieruſalem, vt quidam ex veteribus autumant. Occaſio autẽ ſcriptionis hæc fuit. Subintroierant, iuxta prædictionem Apoſtolorum falſi Doctores, qui prætextu gratiæ Dei peccandi licentiam ſuis permiſerunt ſectatoribus, quemadmodum noſtro ſeculo ſecta Libertinorum facit. Hortatur igitur Iudas pios, vt perſiſtant in doctrina Apoſtolica, & decertent pro fide, quæ ſemel ipſis tradita eſt. Vt autem hoc ipſis perſuadeat facilius, exempla pœnarum eorum, qui ab agnita veritate defecerunt, proponit. Huc addit deſcriptionem falſorum doctorum, & eorum ſectatorum, ex ſecundo, vt videtur, capite poſterioris Epiſtolæ Petri. In qua deſcriptione veræ notæ falſorum doctorum, de quibus agit, ſignantur, non ſine comminatione pœnæ impietatis & blaſphemiæ. Poſt hæc 40 redit ad exhortationem, cui rurſus rationẽ ſubiungit à deſcriptione illuſorum, quos venturos in extremo tempore prænunciat. Tandem voto & δοξολογίᾳ claudit Epiſtolam.

EXEGESIS EPISTOLAE IVDAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

1 IVDAS Ieſu Chriſti ſeruus, frater autem Iacobi, vocatis qui ſunt in 50 Deo patri ſanctificati, & in Ieſu Chriſto cuſtoditi.

Hæc Epiſtolæ inſcriptio eſt cuius duæ ſunt partes. Prima autorem Epiſtolæ indicat. Secunda, quibus ſit ſcripta exponit. Autor Epiſtolæ eſt Iudas ſeruus Ieſu Chriſti, hoc eſt, Apoſtolus. Dicitur enim hic ſeruus κατ' ἐξοχὴν, cum alioqui omnes, qui credunt, communi appellationę ſerui Chriſti dicuntur & ſunt. Deinde, quia fuerunt plures hoc nomine, addit frater Iacobi, ſcilicet minoris, Marci 6. Scribit autem non certo populo, ſed toti Eccleſiæ, vnde & hæc Epiſtola Catholica inſcribitur. Obſeruetur hoc loco pulcherrima Eccleſiæ periphraſis ſeu definitio. Nominat enim Eccleſiam cœtũ vocatorũ qui ſunt à Deo patre ſanctificati, & in Chriſto Ieſu cuſtoditi, ſcilicet per fidem. PROINDE vocatio, ſanctificatio, perſeuerantia, adeoq; ſal⁹ ipſa à ſolo Deo eſt, per Ieſum Chriſtũ. Cõfutantur hac deſcriptione, qui vel putant Eccleſiã eſſe extra cœtũ vocatorum, vel abutuntur gratia Dei & libertate Chriſti-

ana, vt inde ſumant licentiam quiduis agendi, id quod ex diametro pugnat cum ſanctificatione, ad quam vocati ſumus.

Miſericordia vobis & pax & dilectio multiplicetur.

Hæc ſancta imprecatio vicē ſalutationis ponitur, & ſummam Euangelij continet. Primo loco fons ſalutis ponitur, videlicet miſericordia Dei, quæ vt non eſt quærenda extra Chriſtū: ita non poſsidetur ſine fide Chriſti. Deinde additur miſericordiæ huius effect⁹ ſeu fruct⁹ apud homines, videlicet pax, hoc eſt reconciliatio hominis cū Deo, quæ reconciliatio contingit per Ieſum Chriſtū mediatorē. His ſubiungitur caritas, quæ pacis fructus eſt. Nam qui Deo per Chriſtum ſunt reconciliati, nouam vitam meditantur, cuius præcipua pars eſt caritas fraterna.

Dilecti, cum omne ſtudium adhibeām ſcribendi vobis, de communi ſalute, neceſſe habui vobis ſcribere, quo exhorter vos ad certandum pro fide, quæ ſemel ſanctis eſt tradita.

Vt amica compellatione beneuolentiam captat: Ita ſtudij ſui pro communi ſalute ſignificatione, cum attentos tum dociles reddit. Quo facto breuiter proponit ſcopum & finem ſuæ ſcriptionis, videlicet vt exhortetur ipſos, vt ſtrenue contendant, & ſe periculo obijciant, pro defendenda & retinēda fide, hoc eſt, doctrina, quæ ſemel ipſius tradita eſt, ſemel inquam, vt quæ nunquam ſit poſthac immutanda, & qua ſemel amiſſa, non eſt quod aliunde ſalus expectetur.

Subingreſſi enim ſunt quidam homines, qui olim præſcripti ſunt ad hoc iudicium, impij, Dei noſtri gratiam transferentes in laſciuiam, & ſolum Dominum Deum, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.

Neceſsitatem ſcribendi exponit. Subintroierūt, inquit, falſi doctores, qui prætextu gratiæ Dei omnem peccandi laſciuiam permittunt. Quod profecto nihil aliud eſt, quam ipſum Deum, cui vt ſerui obœdientiam debemus, & ipſum Dominum Ieſum Chriſtum, qui à peccatis nos redemit, abnegare. PORRO, Deum & Chriſtum abnegare non ſolum is dicitur, qui Deum omnino eſſe negat, vt Epicuræi, aut qui negant Deum curam habere rerum humanarum, vt Academici, verum etiam, qui factis ſuis aduerſatur Deo, iuxta illud ad Titum 1. Deū profitentur ſcire, ſed factis negant, vt qui ſint abominabiles & contumaces, & ad omne bonū opus reprobi. Vt autem Iudas pijs perſuadeat fugiendos eſſe huiuſmodi ſeductores, pronunciat ipſos iam olim præſcriptos & deſtinatos ad damnationem. Nam hæc eſt immota regula iuſticiæ diuinæ, quod vt pios & agentes pœnitentiā certæ ſaluti: Ita impios & impœnitentes damnationi deſtinarit. Hanc eſſe veram ſententiam huius loci, oſtendunt ſequentia. Quare fruſtra hic quidam diſputant de ſuo ſtoico fato, & vrgent vocabulū προγεγραμμένον. Cum προγεγραμμένος aliud non ſignificet, quam eum, cui iā accuſatio ob factum aliquod indicta eſt. Vnde facile intelligi poteſt ſcelus perpetratum, damnationis cauſſam eſſe, & non fatalem neceſsitatem.

Cōmonefacere autem vos volo, vt qui hoc ſemel ſciatis, quod Dominus, cum populum ex terra Aegypti liberaſſet, rurſus eos, cum non crederent, perdiderit.

Exemplis exhortationem ad perſeuerantiam in fide cōfirmat. Deus populum credētem ex AEgypti ſeruitute liberauit, traducens ipſum per medium maris rubri, ſed eundem, abiecta fide in Deum, occidit in deſerto, Nume. 14. Ergo Deus credentes tuetur & ſeruat, ſed cōtra abijciētes fidem, ſupplicijs afficiet. Quapropter vos perſiſtite in fide, quæ vobis tradita eſt, & iuxta eam Deo obœdite. Hoc exemplum eſt peculiariter obſeruandum propter typū. Quemadmodū AEgyptiaca ſeruitus fuit typus hominis ſub ſeruitute Diaboli cōſtituti: ita liberatio corporalis à ſeruitute AEgyptiaca fuit figura liberationis ſpiritualis à iure Diaboli & peccati. Ad eundē modum, vt liberati ab AEgypto, & relapſi in priora ſcelera reuocati ſunt ad pœnā: ita Euangelij gratia manumiſsi à iure peccati, rurſus reuocātur ad ſupplicia, ſi peccatis priorib⁹ indulſerint, atq; adeo amittūt gratiā & Spiritū ſanctum, obſtringunturq; perpetuo reatu: niſi redeant rurſus per pœnitentiam. Quomodo queſo hæc cum ſtoico fato ſtare poterunt? Quomodo conſiſtet oratio eorum, qui fidem ſemel conceptam amitti poſſe, & Spiritum ſanctum excuti negant?

Et angelos qui non ſeruauerunt ſuam originem, ſed reliquerant ſuum domicilium, ad iudicium magni illius Dei, vinculis æternis ſub caligine ſeruabit.

Aliud exemplum. Angeli, donec manſerunt in ſua origine, beati & felices fuerunt. Verum poſtquam à ſua origine defecerunt, pœnis ſunt affecti. Quare & vos cauete, ne ſimile iudiciũ ſubire cogamini, deficientes à fide. Qualis autem fuerit origo Angelorum, docet Chriſtus Iohan. 8. cum de Diabolo in hunc modũ loquitur: In veritate non ſtetit, ſignificans ex parte totum per ſynecdochen, videlicet originalẽ integritatem angelorum, qua angeli creati ſunt iuſti, veraces, caſti, placentes Deo. Cum autẽ ab hac integritate defecerunt, facti ſunt iniuſti, mẽdaces, impuri, & aduerſus Deum cõtumaces. Atq; hoc eſt: quod dicit: Reliquerunt domicilium ſuum, hoc eſt, integritatẽ & ſtationẽ, in qua diuinitus collocati fuerant. Quare & ad pœnas reſeruati ſunt, vt ſiſtãtur corã Iuſto iudice in magno illo die, videlicet cum Chriſtus iudicaturus eſt viuos & mortuos. Dicitur autẽ hic dies merito magnus, propter celeberrimũ conuentum ſanctæ trinitatis, Angelorũ, omnium hominum & Diabolorum, in quo die Chriſtus iuſtus iudex, vt coronã iuſticiæ reddet omnibus pijs: Ita ſupplicijs æternis adiudicaturus eſt omnes contumaces Diabolos & homines.

Sicut Sodoma & Gomorra, & his finitimæ ciuitates, cum ſimili modo ſcortati eſſent, & abijſſent poſt carnem alienam, propoſiti ſunt in exemplar ignis æterni iudicij.

Tertium exemplum. Sodomitis & Gomorritis, donec innocentiæ ſtuduerunt, bene erat. Verum poſtquam abierunt poſt carnem alienam, hoc eſt, ſectati ſunt prodigioſas libidines contra naturam, diuinitus ſunt affecti ſupplicio. Nam igni cœlitus dimiſſo conſumti ſunt, & ſunt propoſiti toti mundo in exemplar iræ Dei & damnationis iuſtæ, propter defectionẽ ab obœdientia erga Deum. Ignis Sodomiticus ſymbolum fuit ignis infernalis inextinguibilis, quo in perpetuum damnati homines & Diaboli punientur. Hæc pœna quam ſit immenſa ira Dei in peccatores oſtendit. Neq; enim mirum eſt, eos nunquam finiendis tormentis puniri, qui infinitum bonum Deum ipſum contumaciter offenderunt. Vnde fit, vt qui perpetuo reatu tenentur, perpetuis etiam pœnis obnoxij puniantur.

Similiter ſane & hi deluſi inſomnijs, carnem quidem polluunt, dominatum vero reijciunt, & dignitates conuitijs inceſſunt.

Iam notas quaſdam falſorum Prophetarum, à quorum moribus Iudas dehortatur pios, enumerare incipit. Primum enim dicit eos perinde ſtolidos eſſe & rationis expertes, ac ſi altiſsimo veterno ſenſus omnes haberent ſopitos. Fœde enim carnem libidinibus polluunt, Magiſtratum indigne reijciunt, & omnes dignitates ſacrilege blaſphemant. vide 2. Pet. 2.

At Michaël archangelus, cum aduerſus Diabolum certans diſceptaret de corpore Moſis, non auſus eſt iudicium obijcere blaſphemiæ, ſed dixit, increpet te Dominus.

Exaggeratio eſt ſceleris eorum, qui Magiſtratus & dignitates cõuitijs inceſſunt. Michaël archangelus cum tantus eſſet, veritus eſt conuitijs inceſſere Diabolum peſſimum, qui iam erat damnatus, & iſti, cum puluis & cinis ſunt, non verentur blaſphemare dignitates à Deo ordinatas. HISTORIA de diſceptatione inter Michaëlem & Diabolum de corpore Moſis nullibi in ſcriptura, niſi hoc loco ſignatur. Quidã ex patribus dicunt noluiſſe Diabolũ ſepulcrum Moſis occultari, ſed populo monſtrari, ſpecioſo argumento diſceptans aduerſus archangelum, quaſi multũ referret ſciri à populo, vbi tantus dux populi Dei ſepultus eſſet. at ſub hoc plauſibili argumẽto venenũ latuit. Nam ita voluit Diabolus paulatim populũ ad idolatriã pellicere. Hoc cum intelligeret Michaël archãgelus, Diabolo reſtitit, noluitq; hominibus mõſtrari ſepulchrũ Moſis. Hæc ratio diſceptationis inter archangelũ & diabolum veriſimilis eſt, ſed nos de hac diſceptatione parũ ſolliciti ſimus, cum verbo Dei non ſit prodita. Quod autem in Deuteronomio ſcribitur, neminẽ nouiſſe ſepulchrum Moſis, id ſciamus diuiuo conſilio factum fuiſſe, eoque pertinere, vt hoc facto admoneamur, Deum nolle reliquias ſanctorum proſtitui religionis gratia.

At hi, quæ non nouerunt, blaſphemant, quæ vero naturaliter tanquam rationis expertia animalia ſciunt, in ijs corrumpuntur.

Conſequens argumenti eſt per antitheſin. Angelus, quæ intelligit re uera mala eſſe, non tamen blaſphe-

 mat.

mat. At hi, quæ non intelligunt, blasphemant & conuitijs incessunt, quæ vero instar brutorum animalium percipiunt vel intelligunt, in ea fine iudicio & ratione præcipites feruntur, se omni turpitudini ac libidini prostituentes.

Væ ipsis. Nam viam Cain ingressi sunt.

Confert falsos Doctores cum Caino, idque cum in vita, tum in pœnis. Vita seu via Cain Genes. 4. describitur, cuius partes sunt plures. Prima, contemtus verbi traditi. Secunda, hypocrisis seu superstitiosus Dei cultus, Tertia, odium veræ Ecclesiæ. Quarta, tyrannis, persecutio & oppresio innocentis fratris. Quinta, mendaciũ. Sexta, excusatio imo inficiatio nefarij facti. Hac via & his gradibus peruenit Cain ad illud θρυλῶδες ἀπόφθεγμα væ. Nam ira Dei oppressus æternum est damnatus. Consimili modo omnes, qui insistunt vestigijs Cain, ad similem ruinam tendunt. Obseruandum diligenter est, quod Deus statim in initio post conditos homines proposuit duo exempla, quæ perpetuo nos de æterno Dei decreto & regula iusticię diuinæ commonefaciant. Vnum fuit exemplum Abelis, in quo Deus declarat, quod velit omnes pœnitentes & sibi obœdientes tueri. Alterum fuit Cain, cuius hic meminit Iudas, quo ostendit Deus se abominari hypocrisin & tyrrannidem, & velle punire contumaces æternis supplicijs. Hæc exempla semper sint nobis in conspectu, vt nos commonefaciant de regula iusticiæ diuinæ, quam semper in iudicando intuetur.

Et deceptione mercedis, qua deceptus fuit Balaam, effusi sunt,

Honoris cupiditate & lucri spe victus Balaam, populo Dei maledicere voluit, sed noluit Dominus audire Balaam, Deut. 23. hic suæ impietatis pœnas luit, Nume. 31. Hic Balaaam de numero est eorum doctorum, qui Principum affectibus se libenter accommodant, vt honores, applausum & diuitias consequantur, quorum finis erit impietatis stipendium, quale & Balaam fuit.

Et contradictione Choræ perierunt.

Numero 16. scelus Choræ & sociorũ eius describitur. Primum enim nõ fuit contentus eo honoris gradu, in quem euectus erat. Deinde Magistratum blasphemat, & gradus inter ministros Dei tollere conatur. ad vtrumq; cõfirmandum vsus est specioso argumento, videlicet quod indignum sit, vt populus Dei sanctus vlli in terris subijciatur capiti. Horum exemplũ Papistæ sequuntur, dum suos rasos nolunt ciuili Magistratui subesse. Et nostro seculo Anabaptistæ Magistratui ciuili nullum in Ecclesia locum cõcedunt.

Hi sunt in fraternis vestris conuiuijs maculæ, vobiscum conuiuantes.

In primitiua Ecclesia statim à temporibus Apostolorum, fraterna Ecclesiastici cœtus conuiuia instituta sunt, quæ propter mutuam caritatem alendam & fouendam celebrabantur, vnde græcis ἀγάπαι, id est, caritates dicebantur, quo nomine etiam sacra cœna dicta est. Porrò, de conuiuijs fraternis seu ἀγάπαις ita scribit Tertullianus in Apologetico, cap. 39. Cœna nostra de nomine rationem suam ostendit. Vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio penes græcos est, quantiscunq; sumptibus constet, lucrũ est pietatis nomine facere sumtum. Siquidẽ inopes quoq; refrigerio isto iuuamus, non qua penes vos parasiti affectant ad gloriam famulandi libertatis, sed autoramento ventris inter contumelias saginandi, sed qua penes Deum maior est contemplatio mediocrium, sed honesta caussa est conuiuij. Reliquum ordinem disciplinæ æstimate, quid sit de religionis officio, nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittitur, non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur quantũ esuriẽtes capiunt, bibitur quantũ pudicis est vtile. Ita saturantur, vt qui meminerint etiã per noctẽ adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur, vt qui sciant dominũ audire. Post aquam manualem & lumina, vt quisquis de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, prouocatur in mediũ Deo canere, hinc probatur quomodo biberint. Aeque oratio conuiuiũ dirimit. Inde disceditur non in cateruas Cæsionum, neq; in classes discursationũ, nec in eruptiones lasciuiarum, sed ad eandem curã modestiæ & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quam disciplinam. Hactenus Tertullianus.

Absque metu seipsos pascentes.

Maculas istas impuros doctores in fraternis conuiuijs appellat, idq; ideo sicut hic exponit, quia absque vlla Dei & Ecclesiæ reuerentia se ipsos pascunt & ingurgitant, solius ventris habentes curas.

Nubes aqua carentes, ventis circumactæ.

Allegorice falsos doctores describit, respicit autem Iudas ad dictum Salamonis prouerb.25.Nubes & ventus est sine pluuia,qui gloriatur pollicendo,& nihil præstat.

Arbores autumnales infrugiferæ, bis emortuæ & eradicatæ.

Hæc allegoria nihil aliud vult quã superior. Falsi doctores, inquit, sunt veluti arbores autumnales, hoc est,vt interpretatur,infrugiferæ. Sunt enim arbores,quæ in autumno videtur fructus polliceri, sed tantum inanem spem faciunt. Nam & mortuæ sunt,& nullam firmã radicẽ egerunt.

Vndæ efferatæ maris, despumantes sua ipsorum dedecora.

Hoc est, vt Petrus ait, fastuosa vanitatis verba sonant,& cum se ipsos omnis lasciuiæ & libidinis genere polluunt,inescant etiam alios cupiditatibus carnis,sed de his plura vide 2.Pet.2.

Stellæ erraticæ.

Hoc est,micant in tenebris, sed imprudẽtes in naufragium pertrahunt, dum eos sequuntur.Metaphora videtur sumta à nautis,qui cum in tenebris nauigant,sæpe erraticas stellas pro fixis sequentes se ipsos perdunt.

Quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

Aperte notat futurum supplicium illusorum de quibus agit. Seruata est, inquit,caligo tenebrarum, id est,densissimæ tenebræ. Priuati enim luce Dei sustinebunt horribiles pœnas.

Prophetauit etiam de ipsis septimus ab Adam Enoch, dicens Ecce venit Dominus cum sanctis millibus suis, vt ferat iudicium aduersus omnes, & redarguat, quicunque ex ipsis sunt impij de factis omnibus, quæ impij patrarint, deque omnibus duris, quæ locuti fuerint aduersus ipsum peccatores impij.

Maioris comminationis gratia testimonium Prophetæ Enoch adducit aduersus omnes impios. Idq; primũ in genere, deinde in specie aduersus doctrinæ corruptores & falsos Prophetas, qui locuti fuerint aduersus Deum. Siue autem hoc dictũ Enoch fuerit ad posteros siue scripto traditũ, siue petitũ sit ex aliquo scripto, quod iam non extat, parum refert. Nos autem certo statuimus Apostolum nostrum testimonium certũ & minime fictum adduxisse.Quod autem hic Enoch fuerit septimus ab Adam,liquet ex genealogia decem Patrum, quę texitur Genes.5.Adiecit autẽ Iudas septimum ad differentiam Enoch,tertij ab Adam, qui fuit filius Cain.Enoch autem,cuius hic fit mentio,ante diluuium,vt Helias post diluuium viuus in cœlum translatus est. Horum translatio testimonium consensus doctrinæ,de vita & salute æterna consequenda,propter Christum mediatorem.

Hi sunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus suis ambulantes, & os eorum loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

Multa vitia sed cohærentia falsorum doctorum extremi temporis, enumerat, ipsissima carnis opera, adeo vt plane appareat, quod prorsus spiritu Dei vacui sint, frustraq; glorientur de fide & Euangelio. MVRMVRATORES sunt, qui nec de se ipsis nec de alijs recte iudicant,proprio iudicio se alijs præponant,quod est superbiæ. Eodem iudicio peruerso aliorum fortunis,dignitatibus & honoribus inuident,quod est inuidię. Cum igitur murmuratores hi & superbi & inuidi sint,toã Legem Dei maligne abijciunt.Nam nec Deo suum honorem tribuunt, nec hominem vero complectuntur amore. QVERVLI, græce μεμψίμοιροί,sunt,qui de sua conqueruntur parte,sua sorte nõ contenti,vt qui se vel honore debito,vel digno officij gradu,vel iusto præmio fraudari,vel etiã se onere in vocatione sua grauari putant. HOC vitium μεμψιμοιρία, quod ex superbia proficiscitur,parit in dictis etiam tumorẽ quendam,vt facile vel inde ipsorum malitia agnosci posit. Verum quia ad honores & facultates peruenire nõ possunt sua virtute,adulantur diuitib[9] & potẽtioribus,quo ipsorũ autoritate aliquãdo emergant.Hos dicit ambulare in suis cupiditatibus. Nã quicquid

quid suadet illorum auaritia, κενοδοξία & voluptas, hoc faciunt. Nam hi tres affectus, vt recte ab veteribus matres dicuntur omnium malorum: Ita ab ijsdem appellantur iustissime nouercæ omnium virtutum.

Vos autem dilecti, memores estote verborum, quæ prædicta fuerunt ab Apostolis domini nostri Iesu Christi.

Vt Petrus ad scripta Pauli suos remittit: Ita Iudas noster scripta Apostolica, quæ tum in manibus piorum fuerunt, nobis commendat. Hinc apparet plerosq; Apostolos obijsse, cum hanc Epistolam scriberet Iudas. Nos proinde exemplo veteris Ecclesiæ in honore habeamus Apostolorũ scripta. Quod autẽ Iudas ab Enoch, Prophetas, & Apstolos remittat suæ Epistolæ lectores, significat omnium summum esse consensum, vt qui ex eodem fonte suam hauserint doctrinam. Confutantur præterea hoc loco, qui vocale verbi ministerium abolere conantur.

Quod scilicet dixerunt vobis, in extremo tempore futuros irrisores, qui in impijs suis cupiditatibus incedant.

Hoc & Petrus ex Pauli scriptis discendum esse monet. Irrisores vocat eos, qui omnem religionem false derident, quod ideo faciunt, vt sibi liberum esse videatur, iuxta carnis desideria viuere.

Hi sunt, qui seipsos segregant.

Falsi doctores segregant seipsos à vera Ecclesia, nunc viciando doctrinæ substantiam, nunc nouã comminiscendo doctrinæ formam, interdũ alia vitæ instituta sectando, nonnunquã etiam ceremonias sine graui caussa mutãdo. Hæc partim ex insidijs Diaboli, partim ex superbia & petulantia ingeniorum proueniunt. CONTRA commendatur pijs hoc dicto serium doctrinæ cœlestis studium, vt tueantur doctrinę puritatẽ & sanctam coniunctionẽ in Ecclesia colant. Conseruatur autem doctrinæ puritas, si apud ipsos fontes Prophetarum & Apostolorum scripta maneamus, si doctrinæ fundamentum recte teneamus & firmum, & si eandẽ formam doctrinę, quantum quidẽ ad fundamentũ attinet, sequamur. Nihil ergo nec in substantia, nec in fundamẽto doctrinę cœlestis est illi mutandum, cui cordi est doctrinæ puritas. Huc spectat optimum & vtilissimũ primitiuæ Ecclesiæ cõsilium, quo institutum est, vt integra doctrinæ forma, quã vocabant Catechismum, proponeretur, quæ nõ modo in publicis concionibus recitabatur, sed etiã reposcebatur ab auditoribus, vt propagarẽtur vna cum sententijs certæ verborũ formæ, certæ definitiones & diuisiones rerum. Ad hunc vsum tradita sunt symbolum Apostolicũ, & Nicenũ. Ad hunc vsum in scholis & in templis, vbi piæ reformatæ sunt Ecclesiæ, certa forma doctrinæ traditur. Sed potest hic aliquis obijcere liberum esse verbis quibus suis vti, modo nulla in doctrinæ substantia fiat mutatio. At ego nunquã liberũ esse dixero, quod magis facit ad destructionẽ quam ad ædificationẽ. Habemus enim, vt Paulus ait, potestatem nõ ad destructionem, sed ad ędificationẽ. Huc facit quod μόρφωσιν doctrinæ in Iudęis commẽdat Apostolus Rom. 2. & suo Timotheo præcipiat, ne permittat vt quisquã ἑτεροδιδασκαλῆ, quod sane & ad doctrinæ substantiam, & formam pertinet. Præcipit etiã vt retineat typũ doctrinæ à se acceptum. BASILIVS Magnus in quadam Epistola ad Neocæsariensem testatur, se certam formam, quã puer didicit, perpetuo secutum fuisse. Ita enim scribit. Meæ fidei euidens demõstratio est, quod à laudatissima muliere Macharia (quæ ex vestra vrbe venerat) nutrice mea institutus sum, à qua didici beatissimi Gregorij verba, quę illa quidẽ diligenter conseruabat, ijsq; me puerum finxit & formauit. Postea vero, cum per ætatẽ accessisset iudicium, peragraui magnã terræ partẽ atq; maris, si quos inueni, qui iuxta pietatis traditã regulam incederent, hos & partes æstimauimus, & duces animarum nostrarum in via, quæ ad Deum ducit, fecimus, & vsq; ad hanc horã gratia eius, qui nos vocauit sancta vocatione in cognitionem sui, aliam doctrinam non nouimus. Hactenus Basilius. AD HAEC dissimiles verborũ formæ, dissimiles definitiones etiam, vbi res non discrepant, propemodũ, vt in cantu dissonum quiddam καὶ ἀνάρμοστον faciunt, vt taceã dissimilitudinẽ sępe parere nouas & absurdas opiniones. Postremo etiã exemplum est periculosum. Nã qui à recepta verborum forma & comprobata graui autoritate discedũt, sæpe gignunt nouas opiniones, sicut disputationes Pelagij, Arrij & aliorum testantur, nec desunt nostro seculo tristia exempla, quæ potius silẽtio præterire, quam recitare volo. Deus det nobis, qui eundem Christum colimus, vt eodẽ etiam spiritu sapiamus, atq; ita cõsentiamus in doctrina puritate, vt integra doctrina sine corruptelis ad posteritatẽ transmittatur. Nã vbi pura est doctrina,

doctrina, vna docẽdi forma, illic quoq; sancta viget cõcordia, in qua singulos ita vitã instituere oportet, vt aliqua parte suorum laborum cõferant aliquid operæ ad ornandã gloriã Christi. Hic scopus esse debet præcipuus omnibus hominibus. Nam ad hunc finẽ conditi sumus, vt per nos Deus innotescat, ad hunc finẽ redemti sumus, vt Deum ipsum pure colamus, quod sane fieri non potest, nisi puritas doctrinæ & sancta concordia retineatur.

Animales, spiritum non habentes.

Hæc descriptionis pars omnium hæresium caussam aperit. Est enim hæresios fons, quod homines spiritu Dei non præditi in rerum diuinarũ iudicatione, carnis intelligẽtiam & iudiciũ rationis sequuntur. Nam animales sunt, vt ipse Apostolus interpretatur, qui spiritum non habent. Hic per spiritum necesse est intelligi, non veteris hominis spiritum, sed noui, hoc est, Spiritum sanctum. Homo proinde totus cum omnibus suis facultatibus inferiorib. & superioribus ψυχικὸς est. Quatenus igitur noua luce spiritus non est illuminatus, dicitur ψυχικὸς, (1. Corinth. 15.) animalis. ψυχικὸν enim opponit Paulus spirituali (1. Corinth. 2.) ψυχικὸς inquiens, homo, non capit ea, quæ sunt spiritus Dei. Inferiora enim (vt inquit Ambrosius) nõ capiunt superiorum consilia. Proinde hæretici, cum spiritu Dei destituuntur, nõ possunt loqui & facere, nisi quæ sunt inimica Deo. Rom. 8., φρόνημα enim carnis inimicitia est cum Deo, Complectitur autem φρόνημα, ὁρμὴν & λόγον, adeoque quicquid est in homine nondum renato, & verbo Dei docto.

Vos autem dilecti sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vos ipsos, in Spiritu sancto orantes: Alij alios in caritate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam, & alios quidem habito delectu commiseramini, alios vero terrore seruate ex flamma rapientes, odio habentes etiam eam tunicam, quæ à carne commaculata est.

Hæc exhortatio loco conclusionis est præsentis Epistolæ, estq; admodũ apta. Postquam enim dehortatus est pios à falsis doctoribus, oportune hortatur Apostolus eosdem ad ea officia, per quæ in sana doctrina securi conseruari possunt. Quoniam autem hæc exhortatio præcipua officia Christianæ vitæ continet, eam in certas hypotheses retexam, quo distintius appareat, quid doctrinæ & admonitiones contineat, sunt itaq; sex huius exhortationis hypotheses. PRIMA, pij se ipsos superstruãt sanctissimæ fidei, hoc est, crescant in cognitione doctrinæ, & sumãt quotidiana incrementa fidei. Hæc enim duo natura coniuncta sunt. Nã pro modulo cognitionis, augetur fiducia. Vocat autem fidẽ sanctissimã, primum propter firmitudinẽ doctrinę, deinde propter effectũ. Sanctos enim efficit, cum per eam nascimur filij Dei, pręterea dicitur sancta fides, quia operatione sancti Spiritus in nobis concipitur ad prædicationem verbi. SECVNDA, pij in Spiritu sancto orent, hic est proximus fidei fructus, quo synecdochicôs intelligitur pietas erga Deum. Nam oratio ex fide profecta, præcipua cultus Dei pars est. TERTIA, pij alij alios in taritate Dei conseruent. Quemadmodum fides in prima tabula, pietatem erga Deum: Ita in secunda caritatem erga proximum gignit. Vbi ergo nec pietas erga Deum conspicitur, nec caritas erga proximum, ibi plane viua & vera fides nulla est. QVARTA, pij expectent misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternã, quia multa dura perferẽda sunt Christianis in hac vita, quibus tanquã igni exploratur eorum fides, præcipit Apostolus vt in omnibus aduersis & prosperis proponant sibi misericordiã Domini nostri Iesu Christi, atq; adeo vitã æternã, in qua omnia nostra officia & afflictiones compẽsabuntur. Quicunq; enim iudiciũ Dei solũ intuentur in afflictionibus, nequaquam possunt subsistere, sed vel irascuntur Deo, vel desperant de venia, quare vtrunq; cõiungi oportet, videlicet iudicium Dei iuste punientis, & misericordiam eiusdẽ in iudicio. Nam ideo punit, vt locus sit misericordiæ. QVINTA, pij alios quidem habito delectu commiserentur, alios vero terrore seruent, è flamma eos rapiẽtes. Hac hypothesi docet Apostolus, quomodo agendũ sit cum fratribus, quorum duo genera facit, alij enim minus, alij magis in vita & moribus delinquunt. Illi lenius tractãdi sunt, & cũ cõmiseratione erigẽdi. Hi quia in ipsa flamma periculorũ versantur, denunciato periculo, & incusso terrore castigandi sunt acrius. SEXTA, pij odio habeant eam tunicam, quæ à carne commaculata est. Hæc hypothesis allegorica sumta est à lege Mosis qua interdictũ erat, ne morticina tangerent Iudæi, aut vestes attingerent maculatas morticino. Quare significatur abstinẽdum esse à peccatorum hominũ (quales sunt falsi doctores, blasphemi, hypocritæ, & scelerati) conuersatione. Qui vt spiritualiter sunt mortui: ita sua cõtagione inficiunt eos, cum quibus

quibus conseruantur, iuxta Salomonis dictum: Qui picem tetigerit, inquinabitur ab ea. Et qui communicat stulto, similis ei efficitur. Et in Psalmo 17. dicitur: Cum peruerso peruersus eris. Et Paulus ex Menandro, φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Cæterum ei, qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ inculpatos, cum exultatione, soli sapienti Deo saluatori nostro, gloria, & magnificentia, & imperium, & potestas, & nunc & in omnia secula, Amen.

Claudit Epistolam δοξολογίᾳ vnde monemur, nostri officij esse, ad mentionem beneficiorum Dei ad laudes Dei prorumpere. Hic locus cum eo qui paulo antea præcessit, conferendus est, ne quis hos inter se pugnare existimet. Supra dixit, Superstruite vos sanctissimæ fidei, & seruate vos in caritate Dei. Hic autem Deo tribuit soli hanc gloriã, quod nos à peccatis immunes seruare possit. Si nos id possimus facere, cur Deo tribuitur? Si solus Deus id facit, cur nobis ascribitur? Hæc duo videntur simul stare non posse sine contradictionis implicatione. Si solus Deus nos immunes à peccato seruat, recte videntur quidam omne studium & conatum auferre hominibus, etiam renatis, voluntatem hominum omnino passiue se habere ad omnia pietatis exercitia pronunciantes. Contra vero, si homini relinquitur præstandi facultas, aliquid humanis viribus tribuendum esse videtur. SED hæc antilogia hoc pacto reconcilianda est. In renatis voluntas hominis reformata est spiritu Dei. Quare salutaria, quæ nõ voluit per naturam ante regenerationem, iam regeneratus vult per gratiam, atq; ideo, quia diuinitus datur ea facultas, omnis profectus noster in pietate Deo ascribendus est. Et quia hanc facultatem donatam habemus, non debemus segnescere, sed magis magisq; excitare donum quod accepimus, cum gratia spiritus Dei, voluntas & mutata & reformata prius, & deinde adiuta, potest aliqua Deo grata imperare. Huc pertinet illud Bernardi: Bona voluntas comitatur gratiam. DE vsu particulæ AMEN, hoc teneatur. Particula amen, vsum habet in precationibus, in votis, in approbationibus, in promissionib. & in asseuerationibus. In precationibus est fidei obsignatio. In votis est affectus comprecantis signaculum. In approbationibus est consensus testificatio. In promissionibus est rerum promissarum certificatio. In asseuerationibus adhibetur, vt Basilius ait: εἰς βεβαίωσιν τῶν ῥηθησομένων καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων, hoc est, vt fides eorum, quæ dicuntur, fiat auditoribus.

NOBI-

NOBILITATE VIRTVTE, SAPIENTIA, ET PIETATE PRAESTANTI D. IOANNI SKOVVGAARDT, DOMINO DE SKOVVGAARD, PRIMARIO SECRETARIO REGIS DANIAE PRVDENTISSIMO, AC CONSERVATORI ACADEMIAE HAFNIENSIS FIDELISSIMO, AMICO ET PATRONO PERPETVA OBSERVANTIA VENERANDO GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE IESVM CHRISTVM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

INTER SEPTEM ILLOS CELEBRES GRAECIAE SApientes vnus fuit, qui suis sectatoribus hoc commendauit symbolum ἕπου θεῶ, Sequere Deum. Hoc Dictum ideo sapiens ille semper in conspectu esse voluit, vt perpetuum quoddã incitamẽtum esset ad Deum agnoscendũ, amandum, colendum. Hic etenim veræ sapiẽtiæ & verissimus & vltimus finis existit. Nam cum absolutæ sapientiæ, iuxta veram philosophiam duo sunt gradus, Primus, vt homo seipsum noscat: Postremus, vt homo Deum noscat: quibus vt scopus vera felicitas proposita est, haud immerito sapiens ille finem vltimum sapientiæ hoc breui dicto suis commendatum reliquit. Siquidem vbi actionum finis certus proponitur, ea quæ ad finem spectare videbuntur, aptius, & rectius quæri, collocari, aptari, & ordinari possunt.

Hactenus quidem recte sapiens ille, verum vbi ventum est ad actionem & imitationis modum, toto cœlo à scopo, quem ipse præfixit, aberrauit. Nam nec quis Deus sit, per sapientiam scire potuit: Nec viam rectam tenuit: Nec ducem habuit in altissimis istis tenebris, in quas immersus erat. Quare nunc in dextram, nunc in sinistram miserè à Deo aberrauit, quem recte sequendum esse docuit. Sapientia siquidem huius sæculi minor est & inualidior, quam vt nos ad ipsum bonitatis & felicitatis fontem, & autorem Deum, cuius fruitio vera & perfecta hominis beatitudo est, adducat. Id quod non solum experientia omnium sapientum mundi, verumetiam Pauli testimonio comprobatur, quia ait ex ore Dei: Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Etsi igitur piam legem suis sectatoribus præscripsit ille, tamen neminem sua lege beatum fecit, quod vtique fecisset, si veræ sapientiæ gnarus, viam rectam monstrasset, Hanc autem veram sapientiam sola Ecclesia Dei & habet & nouit. De qua idem Apostolus in hunc modum, Postquam in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultam prædicationem seruare credentes. Hoc est, postquam homines in hac mundi fabrica, in qua singularis illa Dei sapientia insculpta est, atque omnium oculis exposita, non cognouerunt Deum, Deus sua gratuita & infinita bonitate sapientiam incognitam mundo proposuit, nempe Euangelium de filio suo Iesu Christo, per quem saluare credentes statuit, vt ita cõditionis suæ finem per gratiam

consequan-

consequantur, quem per corruptam naturam non poterunt assequi. Nam cum homo ex fine est censendus, vanus est & miserrimus si non assequatur finem. Perfectissimus verò ac proinde felicissimus si consequatur. Cum itaque finis hominis sit vt sequatur Deum ac Deo fide & amore iungatur, maximæ sunt laudes, eius sapientiæ, qua rectà ducemur ad hunc nostræ conditionis finem. Hanc sapientiam, id est, Euangelium Christi testatur Paulus à principibus seculi huius absconditam. Quare qui Euangelium repudiant in densissimis tenebris, extra viam beatitudinis aberrant. Contra verò qui Euangelium recipiunt, habent sapientiam, per quam & ipsi se norunt, & Deum cognoscunt, & rectam viam, qua Deum sequi possunt, tenent. Habent & ducem qui se eductos ex densissimis ignorantiæ tenebris recta ad Deum ducit, vt nec ad dextram, nec ad sinistram in inuia deflectant. Euangelium proinde est sapientia illa per quam Deus quem sequi oportet, cognoscitur. Via est Christus Iesus Dominus noster. Hic etiam dux est qui nos recta dirigit, oculos mentis nostræ illuminans suo verbo & spiritu, vt à recta via non deflectamus, vel per errores perniciosos, vel per mores prauos, quibus à Deo disceditur. Ita enim ipse vt summam suorum beneficiorum breui sententia concludat, ait: Ego sum via, veritas, & vita: Hæc breuis sententia, illustrata alijs scripturæ dictis, summam sapientiam Christianorum continet. Principium enim, medium, & finem beatitudinis nostræ Christo tribuit. Dicitur enim Christus primum via, deinde veritas, postremo vita.

Via est doctrina, merito, exemplo. Via doctrinæ beneficio est vt in Iohanne scribitur: Deum nemo vidit vnquam, nisi filius vnigenitus, qui est in sinu patris, ille nobis enarrauit. Et Paulus: Factus est nobis sapientia à Deo. Hic filius semper affuit Ecclesiæ, & spiritu suo Prophetas, vt Petrus testatur, de seipso instruxit. Via merito est, quia ipse obœdientia crucis à peccatis nos expiat, & obœdientiam legis nobis imputat, vt iusti censeamur coram Deo, ac si nos ipsi legem impleuissemus. Ideo Paulus ait: Christus est impletio legis in iusticiam omni credenti, hoc est, Omnis qui credit, habet quod lex requirit; nempe legis iusticiam à Christo quidem præstitam, sed sibi imputatam. Sic quoque Augustinus perpulchre: Delicta nostra sua delicta fecit, vt iusticiam suam nostram iusticiam faceret. Via exemplo est, vnde ait Iohan. 12. Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis. Et alibi: Diligite vos inuicem, sicuti ego dilexi vos. Item: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Doctrina proinde mentem illuminat, & Patrem monstrat, merito iustificat, exemplo normam vitæ præscribit, vt iustissime vnica via salutis dici mereatur.

Veritas est completione Prophetiarum, constantia promissorum, ducatu. Primum enim in ipso completa sunt omnia Prophetarum vaticinia, & figuræ veteris populi. Vnde Iohannes: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum, id est, quæ moses figuris adumbrauit, Christus veritate compleuit. Deinde constanter suas promissiones seruat, promisit se affuturum Ecclesiæ, & suam præsentiam testatur mirabili Ecclesiæ conseruatione in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promisit fore vt portæ inferorum non sint præualituræ aduersus Ecclesiam, hanc promissionem constanter seruat. Præterea dux est à tenebris ad lucem Dei, Qui, inquit, me sequitur, non ambulat in tenebris. Sequitur autem Christum, qui in sinceritate doctrinæ, constantia fidei, & obœdientiæ studio se illi coniungit.

Vita est regenerando, sanctificando, glorificando. Regenerando quidem, quia per Spiritum suum nos regenerat in nouos homines. Nam cum credimus, nascimur

nascimur filij Dei arcano quodam afflatu, & operatione spiritus Christi iuxta illud: Dedit hunc honorem credentibus in nomen eius, quod nascantur filij Dei. Deinde sanctificando. Nam regeniti indies magis magisque virtute mortis & resurrectionis Christi mortificamur carne, & viuificamur spiritu. Sic enim docet Apostolus Roman. 6. cum ait: An ignoratis, quod quicunque baptizati sumus in CHSISTVM IESVM, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti igitur cum eo sumus per baptisma in mortem, vt quemadmodum excitatus est CHRISTVS ex mortuis in gloriam patris, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quod igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis CHRISTI, quod viuificatur spiritus efficacia efficitur resurrectionis eiusdem. Postremo dicitur vita glorificando. Nam sua potentia nos excitabit, & excitatos donabit immortalitatis gloria, atque ideo dicit, Ego sum resurrectio & vita. Nam eius officium vtrumque est, videlicet excitatio mortuorum, & donatio æternæ vitæ, in qua conformes ipsi erimus in omni æternitate. Hæc conformitas hominis cum Christo, quæ est coniunctio seu vnio ipsius cum Deo, est perfecta hominis beatitudo, atque adeo finis hominis. Nam si finis hominis est, quod perfectum hominem & beatum reddit, & ea de causa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectissimum pertinet, profecto status hominis perfectissimus in æterna vita erit, illa cum CHRISTO conformitas, in qua homo acquiescet in omni æternitate beatus. Huc spectat Philosophi dictum, ἕπου θεῷ. Huc vniuersa scriptura pertinet, hanc ob causam filius Dei in mundum venit, huius boni vt particeps fieret homo, Deus passus est, vt sua morte satisfaceret pro peccato nostro, resurrexit vt nobis suam iusticiam impartiret & obsignaret. Porro cum ad scopum nemo perueniat nisi per iter intermedium, sacra scriptura monstrat nobis iter, & contendendi ad scopum præfixum, modum, nempe fidem in CHRISTVM vnicum autorem, & ducem æternæ vitæ, quæ nobis proposita est. Quæ autem sit vis huius fidei, luculente docet Iohannes in suis Epistolis, & summa huc redit, vt fide iungimur CHRISTO, & cum Patre & Filio & Spiritu sancto habemus societatem, ita ex eadem Deum, vt summum bonum diligemus, & nos inuicem amabimus sincero & pio amore. Deinde quia Diabolus conatur nos à via abducere, vel per impiam doctrinam, vel per mores prauos, commendat Iohannes nobis studium tenendi recti itineris, ne vel in dextram, vel sinistram deflectamus: In has Epistolas Iohannis Commentarios hos emitto, vt rudioribus lectoribus hac mea opella prosim, eosque quasi manu ducam in rerum intelligentiam, quæ in his Epistolis proponuntur maximæ & summe necessariæ. Nam hic Iohannes castissimo sermone de fine bonorum, de quo frustra disputarunt Philosophi, agit. Et pulcerrime ostendit modum sequendi Deum vero cultu & amore, vt ad perfectam illam vitam & beatam tandem perueniamus, ac societatem perpetuam cum sancta trinitate habeamus, vere diuinæ naturæ participes, vt Petrus ait.

Hos autem Commentarios tibi vir clarissime ac patrone obseruande inscribere placuit. Primum vt ex hac testificatione animi mei erga te intelligas, quo in loco te habeam & quanti te faciam. Nam vt omnes quibus notus es, te propter comitatem, humanitatem, grauitatem singulari candore temperatam, prudentiam, iusticiam, solertiam in conficiendis negotijs admirantur: Ita & ego non solum has summas in te virtutes suspicio ac veneror: Verum etiam cum meis collegis Professoribus huius regiæ Academiæ, agnosco nos plurimum tibi debere, qui semper nobis adesse & nostra negotia promouere fideliter apud regiam Maiestatem consueuisti: quare declaras quo sis affectu erga Ecclesiam DEI, & studia pietatis, neq; dubito quin DEVS hanc tuam erga nos bonitatem sit compensaturus

liberalissime. Deinde vt alij inuitentur propter tuam autoritatem ad lectionem harum commentationum nostrarum, quas nisi me multum fallit opinio, spero pijs animum additúras ad pie pergendum in stadio pietatis, donec tandem apprehendant per CHRISTVM vitam æternam, hoc est finem bonorum, ad quem sola pietas, quæ in his Epistolis traditur, rectissima & vnica via est: Vale optime, corpore, spiritu & animo integer. Ex Musæo nostro quarto Idus Nouembris, Anno à Christi natiuitate M. D. LXIX.

ARGV-

ARGVMENTVM IN PRIMAM EPISTOLAM IOHANNIS APOSTOLI.

CVM QVATVOR NECESSARIO SPECTANDA VIDENTVR in cuiusuis sacri scripti enarratione, eadem nobis hic breuiter proponenda & exponenda sunt. Sunt autem hæc quatuor: quis scriptionis autor, quæ scribendi occasio, quis status seu principalis quæstio, & quis tractationis ordo seu methodus.

DE PRIMO.

Autor huius Epistolæ est Iohannes filius Zebedæi, frater Iacobi Maioris, consobrinus Domini, qui à piscatore Apostolus & Euangelista factus est, quem Dominus singulari affectu præ cæteris Apostolis complexus est, qui & Domino sæpius affuit quam alij. Hunc adhibuit Dominus, cum filiam Iairi mortuam reuocaret ad vitam, hunc adhibuit in monte cum colloqueretur cum Mose & Elia in transfiguratione. Hunc comitem habuit in horto Gethsemani in agone suo. Hunc astantem cruci alloquitur, eique matrem suam commendat. Huic apparuit aliquoties cum alijs post resurrectionem, & in die pentecostes eundem visibili Spiritus sancti donatione instruxit. Hic Iohannes post ascensionem Domini 68. annos Euangelium docuit, & rexit Asiaticas Ecclesias, excepto eo tempore, quo fuit in Pathmon Insulam relegatus, vbi vidit Apocalypsin. Gesta huius viri narrantur in historia Ecclesiastica, in Irenæo, Epiphanio, Hieronymo & alijs multis scriptoribus. Moritur tandem, teste Eusebio, Ephesi, vbi à discipulis sepelitur. Hinc apparet quæ sit & quanta huius Epistolæ autoritas: Cum enim Iohannes nullum habuit præceptorem præter filium Dei, idque integro triennio, & postea ipsius spiritu regebatur, nihil potuit, nisi cœlestia & diuina spirare.

DE SECVNDO.

Occasio scribendi duplex fuit Iohanni. Vnam præbuerunt hæretici eius temporis, alteram charitatis mutuæ inter Christianos languor. Cherintus, Menander & Ebion, partim Christi diuinitatem, partim humanitatem, partim officiũ oppugnauerunt, quos Iohannes dum vixit & voce & scriptis repressit. Studium veræ pietatis & charitatis Christianæ quotidie languidius fieri cœpit, idque vitio eorum, qui nomine potius, quam re Christiani fuerunt. His causis motus Iohannes, hanc sanctissimam Epistolam scribit: quæ ideo Catholica inscribitur, quia non vni homini, non vni ciuitati, non certo populo, scripta est: sed omnibus hominibus promiscue omnium temporum. Quare & nobis charior esse debet, vt quæ nobis quoque destinata sit.

DE TERTIO.

Circa hæc tria tota versatur Epistola, videlicet, vt Christiani retineant & conseruent agnitionem & fidem Christi, vt fugiant Antichristos & falsos doctores, vt sincera charitate se mutuo complectantur.

DE QVARTO.

Tractationis methodus est qualis patrum esse solet, cum suos charissimos liberos instituunt, quorum affectus paternus facit, vt eadem sæpius instillent, & præcipua veræ pietatis capita veluti breuibus aphorismis claudant. Deducit tamen principales propositiones ex suis principijs & causis, quas propositiones subinde repetitas, alijs atque alijs rationibus munit & confirmat, quemadmodum in exegesi ostendemus.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Cum prædicatio de Christo, Deo & homine, eo pertineat, vt cum Deo, qui lux est, societatem habeamus, decet profecto nos in lumine ambulare, quibus peccata expiantur sanguine Christi & remittuntur, modo ea confiteamur.

Ordo & partes Capitis primi.

Primum à fine prædicationis de Christo, Deo & homine colligit propositionem, videlicet, quod oporteat conuersos in lumine ambulare. Deinde quia sunt quatuor genera hominum in externo Ecclesiæ cœtu, videlicet, impœnitentes, vere pij, hypocritæ, & infirmitate lapsi, vt impœnitentes frustra gloriari de societate cum Deo, & vere pios, sanguine Christi ablutos, societatem inter se & cum Deo habere pronunciat: ita hypocritas falli, cum se peccatores non agnoscunt & lapsos recipi, modo confiteantur peccata sua, testatur. Atque ita peritißimus animarum curator pro morborum varietate medicinam applicat.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD erat ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, (& vita manifestata est, & vidimus & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifestata est vobis) quod (inquam) vidimus & audiuimus, id annunciamus vobis.

Summa horum verborum est hæc: Annunciamus vobis Christum, seu prædicamus vobis Euangelium de Christo. Verum hac longa periphrasi vsus est Apostolus, vt suum testimonium de naturis, diuina & humana in Christo, de vnione naturarum in vna hypostasi, & de officio Domini, contra Hæreticos sui seculi, extaret. In his, cum summa sapientia Christianorum sita sit, particulatim textum excutiamus.

Quod erat à principio. Huius dicti interpretatio petatur ex principio Euangelij Iohannis, vbi sic ait Euangelista: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, &c. hoc est, Verbum non cœpit existere, cum Deus initiū fecit creandi quicquid conditum est: sed iam tum existebat, seu potius subsistebat, vt ἦν sit idem quod ὑφίστατο, id est, subsistebat. Hæc cōtra Cherintum & Ebionem faciunt, qui diuinam Christi naturam oppugnarunt, quorum insaniam his breuibus verbis refutat Apostolus. Deinde, & quid, & quomodo erat verbum, exponit, videlicet quod erat Deus verus cum Patre. Erat (inquit) apud Deum (ergo distincta à patre est persona) Et Deus erat Verbum, id est, Verbum erat Deus: ergo vnum cum patre in veritate diuinæ essentiæ. Obseruanda est hic, in verbo, Erat, temporis ratio. Non dixit Euangelista nec hic nec in Euangelio suo, Fuit, sed erat, quod indefinite, vt ait Ambrosius, tenditur, Significatur enim hoc verbo æterna filij à patre natiuitas. Hinc ergo confirmetur fides nostra de Christo Domino, videlicet quod sit ab omni æternitate ante creationem rerum, quod sit verus Deus, quod sit distincta persona à patre, quod sit eiusdem diuinæ essentiæ cum patre & Spiritu sancto, vide Ambrosium de fide ad Gratianum, 1. cap. 5.

Quod audiuimus. Hoc ad vocem patris, qui testimonium præbuit filio suo in monte Tabor hisce verbis: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cōplacitum est, Ipsum audite, referendum est. Hæc concio, quam Apostoli audiuerunt, constat duabus partibus, videlicet testi-

testimonio Dei patris de filio,& mandato,quo obligatur mundus ad audiendum hunc filium. Testimonium ipsum quatuor illa habet, quæ pios de Christo Domino tenere oportet,in quorum fide,nostra salus consistit. PRIMVM enim testatur pater de diuinitate filij, cum Iesum stantē cum Mose & Elia,vocat filium non simpliciter,sed dilectum. Nam hoc epitheto separat illum à filijs adoptiuis,qui quidem dilecti sunt,sed in dilecto,ad Ephes.1. cum hic Iesus sit dilectus in se,& propter se, quia eiusdem est substantiæ cum patre. DEINDE humanitas Christi conspicitur ab ipsis discipulis. Nam astat Mosi & Eliæ,& cum illis loquitur verus & perfectus homo. TERTIO vnitas personæ pronomine,HIC,demonstratur. Nam si duæ fuissent personæ,vt duæ sunt naturæ,non dixisset hic in singulari numero,sed hi. QVARTO cum additur: In quo mihi complacitum est, seu in quo vel per quem sum placatus,officium Christi proponitur,quod est placare irā Dei & saluare. Hæc quatuor illustrari & declarari debent ex veteri & nouo Testamento, nam huc tota fere scriptura pertinet. Mandatum videlicet: ipsum audite, obligat omnes homines, vel ad obœdientiam,vel ad pœnam. Qui obœdiunt huic mandato,& fidem doctori Christo adhibent,saluantur: qui vero non obœdiunt,nouo reatui se astringunt,& maiora supplicia sustinebunt,vt qui & hoc Dei mandatum & filium doctorem contemserint.

Quod vidimus oculis nostris. Hoc ad miracula refero, quib. manifestauit gloriam suam,huc illud: Vidimus gloriam eius,gloriam quasi vnigeniti à patre. Christus enim cum miraculose sanat leprosos,excitat mortuos &c. se conspiciendum præbet. Primum enim diuinam suam potentiam confirmat. Nam cum facit quod nulla creatura imitari possit,ostendit se creatorem esse,atq; adeo omnipotentem. Secundo,suam promtissimam voluntatem ad iuuandum omnes,qui ad se confugiunt declarat,nam apud ipsum nō est personarum acceptio. Tertio,officium suum esse sanare homines & saluare significat, quod symbolo sanationis corporum adumbratur. Quarto,obsignat suis miraculis certitudinem verbi sui, vt illi credentes saluemur.

Quod spectauimus, & manus nostræ contrectauerunt. Hæc ad manifestationem Christi post ipsius gloriosam resurrectionem pertinent: nam post resurrectionem se viuum discipulis exhibuit, quem & manibus contrectauerunt in euidentius resurrectionis argumentum. Hic & humanitas Christi vera, & vnio hypostatica duarum naturarum in vna persona,significatur. Quæ omnia eo pertinent, vt Apostolus sua autoritate & testimonio Menandrum & Ebionem hæreticos compescat,qui tum temporis peruersa doctrina Ecclesiam Dei perturbauerunt, negantes nunc diuinitatem Christi,nunc veritatem naturæ humanæ,nunc vnionem personalem.

De verbo vitæ. Hoc proprium Euangelij obiectū est, in quo primum perpendendum est,quod extra Christum nulla sit vita, sed mors tantū & damnatio. Deinde,quod in solo Christo vita & salus quærenda sit,& ab eo solo petenda. Huc appellationes variæ filij Dei pertinent,quæ nobis exponunt,quomodo vita sit in hoc λόγῳ. Inter multas hæ sunt præcipuæ: Deus,λόγος,filius vnigenitus,qui est in sinu patris,via,veritas,vita,lumen,sapientia, virtus, Dei potentia, splendor,character, signaculum,Dominus, Rex, Pastor, Episcopus, Sacerdos,omnium imperator,Sceptrū rectitudinis,sceptrum regni,qui est,qui erat & qui venturus est. Harum appellationū rationē vide in oratione secunda Nazianzeni de filio. CÆTERVM cum hæc appellatio λόγος sæpius tribuatur filio Dei in scriptura,eius appellationis rationē libet hic paucis exponere, neq; est vna tantū huius appellationis ratio,sed ex verbo Dei & sanctorum patrū scriptis,quintuplex colligi potest. PRIMA ratio appellationis sumi potest ex primo capite Genesis,vbi scribitur,quod ad verbum Dei,vel Deo dicente,factum sit,quicquid Deus fieri voluit. Hoc Apostolus noster in suo Euāgelio interpretari videtur,cum affirmat omnia per ipsum,scilicet λόγον,facta esse. Quare non dubium est,quin Iohannes cum ait: In principio erat λόγος,respiciat ad creationem,significans filij Dei æternitatem, potentiā & virtutē,vt qui fuerit ante res creatas,& per quē Deus omnia cōdiderit: vnde & alius à patre,hoc est,distincta à patre persona,demonstratur. Hæc ratio eo pertinet, vt perpetuo nos admoneat, quod filius Dei sit ille λόγος, per quem Deus omnia condiderit. SECVNDA appellationis ratio petitur ex Epistola ad Hebræos, vbi hic λόγος character vocatur ὑποστάσεως paternæ, hoc est, expressa imago personæ patris. Vt

enim animi character est sermo: ita filius Dei nobis animum patris exponit, iuxta illud: Deum nemo vidit vnquā, vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse nobis enarrauit. Huc & illud Domini dictum ad Philippum pertinet: Qui videt me Philippe, videt & patrem. TERTIA appellationis ratio ex promissionis verbo sumitur, quia enim promissionis verbum erat de hoc filio (quod verbū primum ab ipso Deo primis nostris parentib⁹ propositū est, videlicet: Semen mulieris conteret caput serpentis: & inde sępius alijs atq; alijs verborum formis repetitum, & per Prophetas inculcatū est) dicitur filius Dei λόγος, vnde Apostol⁹: In principio erat verbū, ac si dicat, ille de quo locutus est Deus toties, de quo facta est promissio patribus, de quo Prophetæ vaticinati sunt, erat in principio, antequā quicquam rerum conderetur. QVARTA ratio eorum est, qui dicunt filium Dei ideo λόγον dici, 10 quia ipse per suum spiritum locutus est sanctis patribus ante assumtam humanam naturam, vnde sæpius in Prophetis recurrit hæc ratio: Hæc dicit Dominus. Et Petrus affirmat, Christum in spiritu prędicasse hominibus tempore Noë, quorum spiritus, hoc est, animæ, nunc sunt in carcere. QVINTA ratio est eorum, qui dicunt Christum λόγον dici duplici respectu, Primum respectu patris, à quo ab æterno perfectus Deus nascitur, sine vllo natiuitatis initio & fine. Huc ascribam memorabile dictū Naziázeni: θεοῦ γέννησις σιωπῇ τιμάσθω. μέγα σοι τὸ μαθεῖν ὅτι γεγέννηται. hoc est, Dei generatio silentio honoretur, magnum est tibi didicisse quod genitus sit. Et Iustinus: σαφὴς ἔλεγχος ἀπιστίας τὸ πῶς περὶ θεοῦ λέγειν. Hoc est, manifestum argumentum infidelitatis est de Deo dicere, quomodo? Philippus secutus patrum quorundam opinionem, rationem huius appellationis sic explicat. Vt in hominibus potentia co- 20 gnoscens format imagines: sic λόγος est æterni patris imago cogitatione genita ab æterno communicata substantia. Naziázenus autem sic: λόγος dicitur, quod eam rationem habet cum patre, quam verbum cum mente, non solum propter natiuitatem perpessionis expertem, verumetiam propter coniunctionem & effigiationem. Deinde dicitur λόγος respectu nostri, quia profert Euangelium è sinu patris, & annunciat nobis.

Et vita manifestata est.

Hoc est, vita quæ est λόγος æternus, æterni patris, hominibus patefacta est per assumtionem humanæ naturæ, hoc est, vt Apostolus noster in suo Euangelio interpretatur, λόγος caro factus est, & habitauit in nobis plenus gratia & virtute. Dicitur autem 30 Christus vita, cum quia ipse sit fons vitæ, tum quia spiritu suo & voce in homines vitam effundat, ita enim ipse ait: Quemadmodum pater habet vitam in seipso: ita & filio dedit vitam habere in seipso. Neq; enim Christus ideo tantum dicitur vita, quod propria virtute & intrinseca solus viuat, sed quia vitæ plenitudinem in se continens, omnia viuificat etsi non eodem modo. Nam aliter viuificat creaturas cæteras, aliter homines ad vitam æternam, de qua vita loquitur cum ait: Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Huc & illud: Verba quæ ego loquor vobis spiritus & vita sunt. Hic suum verbum vitam vocat Dominus ab effectu, quasi viuificū, cum spiritualiter percipitur. Naziázenus in oratione secunda de filio, vita (inquit) dicitur, quia lumē & totius rationalis natura σύστασις & existēdi virtus est. In ipso enim vi- 40 uimus, mouemur & sumus. Secundum duplicem afflatus virtutem & spirationem illinc afflati omnes sumus Spiritu sancto, quotquot eius capaces sumus.

Et vidimus & testamur & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifestata est vobis.

Hoc est, nos Apostoli & testes Christi annunciamus vobis Christum, qui est vita æterna, verus Deus, qui erat apud patrem à principio. Hic Apostolus aperte distinguit inter personam patris & filij.

Quod inquam vidimus & audiuimus id annunciamus vobis.

Hæc Epanalepsis ad confirmatio- 50 nem pertinet, nam toties hoc inculcat, vt eius testimonio confirmati hæreticorum deliria magno animo contemnamus. Atq; hactenus de doctrina, iam exemplum Apostoli omnibus pijs verbi ministris proponatur, videlicet, vt nihil afferant, nihil doceant, nisi quod ipsis ex verbo Domini compertum est, non fingant noua dogmata, sed verbo tradito à Prophetis, Christo & Apostolis sint contenti. In obscuris dictis mutuentur lucem ex clarioribus locis, & dum vnum locum tractare instituunt, inspiciant totam doctrinam cœlestem, & interpretatio sit analoga fidei.

Vt & vos habeatis societatem nobiscum.

Finis prædicati Euangelij indicatur, qui est societas sanctorũ, hoc est, Euangelium de Christo ideo prædicatur, vt cœtus aliquis hominum colligatur voce Euãgelij, qui sanctificatus & segregatus à prophanis mundi cœtibus, Deo verum cultum præstet. Hic nobis commendatur societas illa sancta, qua inter nos veluti vnum corpus efficimur. Huius sanctæ societatis & vnionis argumenta grauissima enumerat Paulus ad Ephes. 4. cum ait: Obsecro igitur vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cũ omni humilitate & mansuetudine & patientia sustinentes vos inuicem per dilectionem, studẽtes seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis, vnum corpus & vnum spiritum, quemadmodũ vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma & vnus Deus & pater omnium, qui super omnia & per omnia & in omnibus vobis. Hinc apparet quo spiritu ducãtur, qui vel leuibus de causis mouent certamina in Ecclesia, vel suis flagitijs societatem Ecclesiæ perturbant, vel Epicureismo aut hypocrisi abrepti non afficiũtur calamitatibus Ecclesiæ, nec pro eius ædificatione & conseruatione soliciti sunt.

Et societas nostra sit cum Patre, & cum Filio eius Iesu Christo.

Quam præclara illa sit sanctorum societas ostendit, inde enim initium habet, quod primum coniungamur Patri adoptionis gratia, & filio eius Iesu Christo fidei vinculo. Si ergo gratia adoptionis cõiungimur cũ Patre, certe inter nos fratres sumus, quare fraterna affectione cõiunctos nos esse oportet. Si fide coniugimur cum Christo, vnum profecto corpus efficimur, quare par est, vt alter alterius commodis & incomodis afficiatur. Hæc enim συμπάθεια est membrorum inter se eiusdẽ corporis. Porro qui hanc societatẽ habet cum Patre & Filio, regitur & sanctificatur à Spiritu ad vitam æternã, quare & cum illo coniungitur. Quem nõ mouet hæc admirãda societas ad iuste, pie, & modeste viuendum? Habemus ergo hic definitionẽ veræ Ecclesiæ, quæ est societas sanctorũ, cum in Patre & in Filio virtute Spiritus sancti, tũ inter ipsos sanctos per eundẽ spiritũ, & mutua caritatis officia. Hinc videtur definitio Ecclesiæ, quæ in symbolo traditur, sumta esse: Credo Ecclesiam sanctam, τῶν ἁγίων κοινωνίαν, hoc est, sanctorum societatẽ. Quod autẽ in externa hac societate Ecclesiæ sint & viua & mortua mẽbra, declarant quę mox sequuntur in Iohanne de impœnitẽtibus hypocritis, infirmis & vere pijs. Impœnitentes & hypocritæ mortua sunt mẽbra Ecclesiæ, & in eius externo cœtu tanquã viua mẽbra delitescunt. Hæc sciri oportet propter Anabaptistas, qui negant veram Ecclesiã esse, vbi vlli scelerati in externo Ecclesiæ cœtu feruntur. Verum vt sagena Euãgelica capit bonos & malos pisces, & ager dominicus habet & triticũ & zizania, Sic in externa Ecclesiæ societate erunt sancti & non sancti, vel viua membra & mortua, at symbolum definitionem non ab accidente, sed à veræ Ecclesiæ nota desumsit.

Et hæc scribimus vobis, vt gaudium vestrum sit perfectum.

Vestra cum Deo Patre, cum eius Filio & Spiritu sancto atque inter vos ipsos societas, eo pertinet, vt vestrum gaudiũ sit perfectum & plenum. Vt enim societas hominis cũ Diabolo, & eius membris res tristissima est, quam societatem habẽt profecto omnes, qui delectantur peccato, & viuunt sine pœnitentia: Ita societas hominis cum Deo, quæ fit per adoptionis gratiã & fidẽ, à qua ipsius germani fructus separari nõ possunt, retinetur enim tãtisper donec manet fides & bona cõscientia, res omniũ suauissima & optima, quare & perfectum gaudiũ semper habet adiunctum. Dicitur autẽ hoc sanctorum, hoc est vere Christianorum gaudium perfectum triplici respectu. Primũ, respectu obiecti, à quo percipitur. Omnis enim affectus ab aliquo obiecto tanquã ex caussa producitur. Cũ igitur obiecto respondet affectus, tale profecto erit gaudiũ Christianorum, quale est ipsius obiectum. Quare cum obiectũ gaudij Christianorũ sit perfectũ, videlicet Deus ipse pater, & Filius & Spiritus sanctus, & cum hisce tribus personis suauissima societas, non immerito ipsorum gaudiũ dicitur ab Apostolo nostro perfectum. Verum hoc gaudiũ consideratur dupliciter, videlicet in statu gratiæ & in statu gloriæ, vtrobiq; quidem perfectum est. Nam in statu gratiæ est perfectũ substãtia, vt ita dicam. At in statu glorię erit perfectũ omnibus gradibus absolutum. Iam autem cum affectus sint primũ diuinitus cõditi in hominibus, & deinde in renatis creati per Spiritum sanctum, vt sint stimuli ad virtutẽ, par est vt gaudiũ hoc Christianorũ accẽsum in cordibus per Spiritum sanctũ, sit incitamẽtum ad omnis generis virtutes, & mutua pietatis officia Christianorũ inter se. Quare non immerito Apostolus noster proponit

hoc gaudium in initio, tanquam fundamentum ſequentis exhortationis ad pietatem & mutuam dilectionem. Secundo dicitur hoc gaudium ſanctorum perfectum, reſpectu gaudij mũdani: quod eſt & fucatum & momentaneum, vt quod ſit de terra, non de cœlo, vt gaudium ſanctorum. Vt enim gaudium mundi ſæpe eſt initium maximarum calamitatum, cum in hac vita, tum in futura: ita ſanctorum gaudiũ initium eſt pleniſsimę felicitatis, cum in hac vita tũ in futura. Vnde Auguſtinus illud vanitatis, hoc vero veritatis nominat. Caueamus igitur, ne amore præſentis gaudij mundi amittamus perfectum illud æternum gaudium, quod commune piorum eſt. Tertio dicitur gaudium ſanctorum perfectum, reſpectu vſus in omnibus doloribus & ærumnis huius vitæ. Eſt enim vniuerſalis quædam conſolatio opponenda omnibus doloribus, pauoribus & ærumnis, quibus Eccleſia Chriſti in hac vita obiecta eſt. Hinc Dauid Pſal. 94. Secũdum multitudinem dolorum in corde meo conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Quotieſcunq; igitur affligimur quouis modo, opponamus hoc gaudium perfectum tanquam murum, ac ex fide & bona cõſcientia imploremus ipſum qui dixit: Petite & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Et qui dixit: Tecum ſum in tribulatione. Atq; cum Moſe dicamus: Reple nos mane miſericordia tua, & exultabimus & delectabimur omnibus diebus noſtris.

Et hæc eſt annunciatio quam audiuimus ab ipſo, & annunciamus vobis, quod Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ.

Abſoluta deſcriptione Chriſti, & expoſito fine prædicati Euangeli fundamentum proponit ſuæ exhortationis. Et ſumma ſententiæ hæc eſt: Finis prædicati Euangeli eſt, vt habeamus ſocietatẽ cum ſanctis. Sanctorum autem ſocietas eſt cum Deo, & Deus lux eſt. Proinde qui cum Deo ſocietatem habere volunt, in luce ambulare debent & nõ in tenebris. Atq; hæc principalis propoſitio eſt huius Epiſtolæ. Deus hoc loco lux dicitur, cum quia ipſe lux eſt habitans lucem inacceſsibilem: tum quia autor & fons eſt lucis. Deinde cum de creaturis agitur, lux & tenebræ hoc modo opponũtur, vt per tenebras ignorãtia & peccatum, & per lucem ſincera Dei noticia & ſanctitas vitæ intelligãtur: Nazianzenus hoc ipſum teſtatur hiſce verbis: Lux eſt tanquã ſplendor animarum, quarum ratio & vita purgata eſt: ſi enim tenebræ ignorantia & peccatum, lux certe erit noticia & vita ſancta. Huc Chriſti verba petinent, Iohan. 12. Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Item: Ambulate dum lucem habetis, vt tenebræ vos non apprehendant. Item: Dum lucem habetis, crédite in lucem, vt filij lucis ſitis. Et Matth. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant veſtra bona opera, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Et Paulus ad Epheſ. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tãquam filij lucis ambulate, probantes quid ſit acceptum Domino. His cõſentit Eſaias cum inquit: Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Domini. Monemur igitur ne initamur noſtræ prudentiæ, ſed in lumine Domini ambulemus, modo cum ipſo ſocietatem habere velimus. Verbum Domini ſit lucerna pedibus noſtris, & lumen ſemitis noſtris. Non iam humanis traditionibus circumferamur, ſed verbo Domini dirigamur, illudq; vt perpetuã vitæ normam ſequamur. Nam qui hoc verbum ſequitur, Chriſtum ſequitur, qui ait: Qui ſequitur me, non ambulat in tenebris. Petamus igitur ſemper, vt illuceſcat in nobis per Spiritus ſancti gratiam lux & veritas, vt vileſcant apud nos tenebræ Diaboli, qui ſunt ignorantia Dei & peccata.

Si dixerimus quod ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & non facimus veritatem.

Ratio propoſitionis & prolepſis ſimul, vt enim à repugnantibus, probat in lumine ambulandum eſſe ijs, qui ſocietatem cum Deo cupiunt habere (fieri enim non poteſt, vt ſimul quis & in luce ambulet, & in tenebris) ita anticipat illorũ obiectionem, qui viuunt ſine pœnitentia, & nihilominus gloriantur de ſocietate cũ Deo, iactant Euangeliũ, in ore habent beneficia Chriſti, ſe Chriſti membra clamitant, ſed vani ſunt. Quantumuis enim quis gloriatur de Chriſto, cum eo tamẽ ſocietatem nullam habet, donec ſuis indulget cupiditatibus, & ſecũdum carnem ambulat, iuxta illud Pauli: Si ſecundum carñem vixeritis, moriemini, at ſi ſpiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis. Quicunq; enim ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Hic proinde locus docet, cõfutat, & monet. Docet, cum ſocietate Dei non poſſe ſtare impuram vitam, quæ ſine pœnitentia tranſigitur: Nam cum Deus ſit lux, tenebras, hoc eſt, impietatẽ ferre nequit. Huc illud Syrac. cap. 15. Omne nefas odit Dominus, nec probatur ijs qui eum timẽt. Plato ad demõſtrandam hanc coniunctionem, cõmunionemq; naturæ atq; ingenij Dei & hominis,

allega

allegat illud celebre prouerbium veterum: Simile simili amicum. Ex quo ostendit impios improbosq; homines, propter dissimilitudinem naturę & ingenij, nihil facere quod Deo gratum esse possit: sed eorũ munera etiã magnificentissima ab eo vt abominanda repudiari. Hoc & Paulus docet cum ait: Contaminatis & infidelibus nihil mundum est, sed cõtaminata est eorum & mens & conscientia, Deum profitentur se nouisse, sed operibus negant, cum sint abominabiles & contumaces, & ad bonum opus omne reprobi. Confutat Libertinos veteres & nouos, qui de Christiana libertate vane gloriãtur, ac si omnium legum repagula soluta essent, quorum furorem & hic Iohannes confutat, & Christus, cum ait: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Monet de obœdientiæ præstandæ à regeneratis necessitate: nam qui male agit, in tenebras priores relabitur, gratia excidit, & à societate sanctorum excluditur.

Quod si in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societatem habemus cum illo mutuam.

Antithesis siue argumentum à contrarijs. Vt enim nulla est lucis cum tenebris coniunctio: ita luci cum luce optime conuenit. Quicunque igitur tenebras ignorantię, & peccati amant, ijsq; inuoluuntur, extra lucem sunt. Nam Deus lux est. Et contra quorũ mẽtes luce cœlestis verbi irradiantur, & corda fide purificantur, atq; actiones cum vtrisq; consentiunt, extra omne dubium in luce sunt, atq; adeo cũ Deo, qui lux est, societatem habent. SIMILIS exhortatio Pauli est, 2. Corinth. 6. vbi ita ait: Ne impari iugo copulemini cum infidelibus, quod enim consortiũ iusticię cum iniusticia. & quæ communio luci cum tenebris? quæ concordia Christo cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? & quæ consensio templi Dei cum simulacris? nam vos templum Dei estis viuentis. Sensus propositionis Paulinę hic est: Quandoquidẽ pij & impij diuersæ sint cõditionis, nõ debent in eodem opere mutuã præstare operam. Cum igitur pij sunt iusticiæ participes, sunt cõsortes lucis cœlestis, sunt Christi membra, sunt hæredes bonorum cœlestium, sunt templũ Dei viuentis, nõ debent profecto impiorũ opera sectari, qui iniusticiæ student, qui in tenebris ambulant, qui Belial, hoc est, Diabolo adhærent, quibus regnũ tenebrarum ob sua scelera debetur, qui simulachra colũt, & omnis generis Idolatriæ & superstitionis sunt amantes. Hæc cum ex diametro pugnant cum luce Dei, & cum societate sanctorum inter se, fugienda sunt omnibus ijs, qui de Christo haud mendaciter gloriari volunt. Porrò quia iam aliquoties dictum est Christianos habere inter se societatem, quæ sane societas fundata est in societate nostri cum Deo, tenendum est, quod hæc societas seu communio tria complectatur: videlicet arctissimam coniunctionem, benignissimã communicationẽ, & amplissimam rerum cõmunium possessionem. ARCTISSIMA hæc cõiunctio duplex est, Prior, cũ patre & filio, Posterior, quæ à priori pendet, sanctorũ inter se. De priori supra dictum est, videlicet quod cõiungamur cum patre per adoptionis gratiã, cum filio per fidem, quam operatur in nobis spiritus sanctificator. Posterior, quæ est sanctorum inter se coniũctio, explicatur pulcerrime ab Apostolo Paulo ad Ephes. 4. vbi definitur Ecclesia esse concio eorum hominum, qui in CHRISTO Domino renati, & de carne & ossibus eius facti, Domino ipsi capiti suo sic adhærent, & inuicem ita sunt coniũcti, coaptati & coagmentati, pro cuiusque fidei mensura, pro donorum Spiritus sancti varietate, pro vocationũ coaptione, & veluti cõnexione, vt vnum corpus cõstituant, vt eodem omnes spiritu viuant & agantur, vt singuli suum proprium munus habeãt & donũ, quo commoda & incrementa vniuersi corporis pro se quisque efficiat & promoueat. Breuiter, hæc cõiunctio sanctorum inter se, constat spiritu Christi, consensu doctrinæ, professione, similitudine cultus & mutua dilectione. SECVNDVM quod dixi spectandum esse in sanctorũ societate seu cõmunione, est benignissima cõmunicatio, quæ pendet ab arctissima coniunctione & eã consequitur. Nã vt Deus liberalissime effundit suũ spiritũ in sanctos, & multa spiritualia & corporalia dona illis cõfert: ita veri Christiani mutua sibi inuicẽ ex dilectione officia præstant. Nullum in hoc corpore membrum esse potest ociosum, vt non aliquid commodi corpori afferat, cum animata sint omnia & viuant spiritu Christi, & in hocipsum varia secundum datam gratiam dona spiritus habeant. Viget ergo inter hæc membra CHRISTI admiranda charitas & in omnibus συμπάθεια, consensio & eadem affectio, vnde fit vt alij aliorum onera leuent, vt mutuis erratis condonent, vt consilio & opera se inuicem iuuent. TERTIVM quod est spectandum in sanctorum societate, est amplissima rerum communium possessio quæ sane possessio duplex est, vna durat in hac vita, altera in omnem mansura est æternitatem. Possessio rerum communium sanctorum in hac vita, in primis quidem earum rerum est, quæ ad nouam vitam in Christo peragendam

dam per se pertinent. Deinde etiã earum rerum, quæ huic nouæ vitæ in hoc seculo subseruiunt. Sic adeo fit, vt vbicunq; datur oportunitas pariter cõgregentur, & certis temporibus cõuentus habeant, in quibus varia dona spiritus, ad communẽ omniũ salutem & instaurationem nouæ vitę inter se communicent, cum per doctrinã, exhortationem, admonitionem, correctionem, tum etiã per preces & laudes Dei, & sacramẽtorum administrationem & participationem. Possessio bonorum cõmunium Ecclesiæ in futura vita, quam ideo obtinere dicitur Ecclesia, quia eius arrabonem percepit: ita enim paulus loquitur ad Ephe. 1. Obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ. Est autem arrabo pacti symbolum seu pignus datum in certitudinem rei promissæ. Ergo cũ dicitur Spiritus sanctus arrabo hæreditatis, significatur quod sit veluti pign⁹ quoddã datum in certitudinem promissæ hæreditatis. Etsi autem hæc possessio reuera est incomprehẽsibilis & inæstimabilis, ita enim Paulus ait: Quæ oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis descendit, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt: Tamẽ Spiritus sanct⁹ in Psalm. 16. gustum quendam præbet eorum bonorum, quæ sanctis in futuro seculo proposita sunt. Notas (inquit) mihi fecisti vias vitæ adimplens læticia vultum tuum, delectationes in dextra tua in perpetuum. Hic tria coniungit Spiritus sanctus, videlicet æternam vitam, lætissimã fruitionem præsentiæ Dei, & delectationẽ in dextera maiestatis Dei perpetuam. Quanta autem hæc sint, ne quidem cogitare possumus. Atq; ita videmus in hac sancta societate siue cõiunctione, illa tria cõcurrere, quæ in omni societate in genere spectantur, videlicet, personarum coniunctionem, mutuam officiorum laborumq; operam, & commodorum iustam participationem. Hæc ideo de societate sanctorum adieci, vt & definitio Ecclesię, quę in symbolo traditur, à rudioribus intelligatur, & nos excitemur ad amandam & fouendam hanc societatem, cui tot bona & commoda sunt proposita in hac vita & in futura, præsertim cum extra hanc societatẽ nihil est præter tenebras & damnationem. Hic obiter monendum duxi, quod vocabulum κοινωνία accipitur pro parte significationis, videlicet pro termino relationis, vt in illo Pauli: Poculũ benedictionis cui benedicimus, nonñe κοινωνία sanguinis Christi est? hoc est, participatio qua vtentes fiunt eiusdem sanguinis Domini participes, atque adeo inter sese coniunguntur.

Et sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato.

Quo hæc pertineant, facile intelligunt, qui sentiũt suas tenebras & mala quib⁹ inuoluuntur. Nam cum omnes sentiũt sua peccata, etiã sanctissimi, quæ per tenebras significantur, oportune ostẽdit Apostolus, quo vinculo coalescat sanctorũ cõmunio, videlicet quod in Christo simus qui nos suo sanguine Gratis purgatos etiã sanctificauit. Ex quo fit, vt in Christũ credẽtes, sint in conspectu Dei emersi è tenebris, hoc est, puri à peccatis, idq; partim imputatione, partim inchoatione nouæ & beatæ vitæ. Donec igitur credentes retinent fidẽ & bonã cõscientiã, tenebrarũ quas non patitur illa sancta societas, expertes sunt, etiamsi multa incidũt in vita errata, quæ sancti mox corrigunt. Porro, quia hoc dictũ Apostoli continet summam illam sapientiam, quæ apud solã Dei Ecclesiam deposita est, de qua Paulus loquitur, cum ait: Non iudicaui me scire quicquã inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum, Iudico operæ precium me facturum, si, priusquã verba Apostoli accedã, paucis explicauero summam doctrinę Ecclesię, de obœdientia filij Dei, qui factus est (vt ait Paulus) obœdiens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Paulus ad Rom. 5. pulcherrimam collationem instituit inter Adam & Christum, inter inobœdientiam Adę & obœdientiã Christi. Quemadmodum (inquit) per inobœdientiã vnius hominis, scilicet Adami, peccatores cõstituti sunt multi: Sic etiam per obœdientiã vnius, scilicet Christi, iusti cõstituentur multi. Hoc est, quemadmodũ vnius Adami peccato, totus mũdus est reus factus: ita vnius Christi obœdientia, multi cõstituẽtur iusti, hoc est omnes qui in ipsum crediderint. Hic cogitanda sunt, iusticia & misericordia Dei, atq; adeo amor filij, qui nostram caussam in se recepit, vt iusto Dei iudicio non damnaremur. Valde siquidem congruebat iusticiæ Dei, vt sicut vn⁹ in genere humano accersiuit alijs calamitatem per suam inobœdientiã: ita vnus in genere humano per suam obœdientiam satisfaceret iusticiæ Dei, & lueret peccata aliorum. Verũ quia infinitum bonum erat offensum & peccatum fuit infinitũ malũ, ex mera misericordia Deus dedit Filiũ, & amor in filio fecit, vt se humiliaret, & assumeret naturã humanam in se, & fieret patri obœdiens, & sua obœdiẽtia quæ est infiniti precij, placaret iram Patris. In hac igitur filij obœdiẽtia, conspicitur iusticia & misericordia Dei, quæ ipsius sapientiã & omnipotentiã etiam commendãt. Deus condidit hominẽ ad suam imaginem, hoc est, ad felicitatẽ, hac imagine amissa per peccatũ quid reliquũ fuit, nisi vt homo miser æternũ peri-

periret? ſapientia igitur ſua inuenit Deus conſiliũ & modũ quo lapſum hominẽ erigeret, & imaginem ſuam in ipſo repararet, & ſimul omnipotentiá ſuá aduerſus Satanę regnum vindicaret, qui Satanas captiuum tenebat hominem. Si miſericordia motus ſua potentia erexiſſet hominẽ ſine ſatisfactione, actum fuiſſet de ipſius iuſticia, quæ non ſinet peccatũ inultum. Proinde vt fieret compenſatio, & iuſta ſatisfactio, filium dedit DEVS, vt fieret peccatum pro nobis, hoc eſt, & reus & luens peccati pœnas noſtro nomine. STANT igitur firmiſsime & immote ſimul in ſummis gradibus ſapientia, iuſticia, miſericordia & omnipotentia Dei, adeo vt nihil ſit de vlla earum imminutum. Atque ita veluti τετράγωνος eſt noſtra ſalus, vt euerti nullo modo poſsit. Cæterum quia duplex eſt filij Dei inhumana natura aſſumta, obœdientia, videlicet obœdientia crucis, & obœdientia legis, de vtraque ordine dicam: vt appareat quid quæque earum nobis conferat, & quid efficiat in redemtionis noſtræ myſterio. Obœdientia itaque crucis, hoc eſt, tota CHRISTI paſsio, eſt ſacrificium propitiatorium, in quo æternus filius homo factus ſeipſum per æternum ſpiritũ obtulit patri æterno, vt iſta ſua obœdientia atq; victima, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes qui in ipſum crediderunt, credunt, & credituri ſunt, per ipſum ſanctificentur ad vitam æternam, iuxta illud Iohan. 17. Ego pro ijs ſanctifico meipſum, vt & ipſi ſint ſanctificati in æternum. Hæc definitio collecta eſt ex Epiſtola ad Hebræos, quam ſi retexueris, habes ſacerdotem offerẽtem, videlicet Deum & hominem IESVM CHRITVM, habes rem oblatam, nempe illum ipſum filium Dei, ipſe enim ſemetipſum obtulit in hoſtiam pro nobis. Habes modum oblationis, videlicet quod obtulerit ſe per æternũ ſpiritum, quo ſignificatur vis huius ſacrificij, videlicet quod ſit infinita. Habes pactum reſpectu hominum, videlicet fidem. eſt enim hoc ſacrificium ſolis credentibus ſalutare. Habes finem & ſcopum, videlicet vt credentes habeant vitam ęternã merito huius ſacrificij. Hæc obœdientia Chriſti in cruce, hoc eſt, ſacrificium expiatoriũ peccatorum, applicatur hominibus, verbo, fide, & ſacramento. VERBO enim in quo eſt efficax Spiritus ſanctus, quaſi manu Dei offertur: fide veluti manu hominis accipitur. Sacramẽto tanquam ſigillo Dei obſignatur, vſuſq; eius veluti in tabula pingitur. Effectus ergo ſeu fructus proprius paſsionis Domini, hoc eſt, obœdiẽtiæ eius ſub cruce, eſt remiſsio ſeu expiatio peccatorum. Dedit enim ſeipſum pro peccatis noſtris. Cæterum, quia non ſatis eſt remiſſum ſeu expiatum eſſe peccatũ, niſi cõferatur iuſticia: ideo obœdiẽtia legis in Chriſto requiritur, vt nobis imputetur, quo appareamus plene iuſti in conſpectu Dei. Nam vt ad plenam rationem iuſticiæ legis requiritur, vt abſtineamus à malo & faciamus bonum: ita ad plenam rationẽ iuſticiæ Euãgelij requiritur & peccatorũ expiatio, & iuſticiæ Chriſti, quæ eſt obœdientia erga legẽ, imputatio. Hæc obœdientia legis in Chriſto eſt perfectio, ſeu impletio legis, qua Chriſtus pleniſsime ſatisfecit legi perfectiſsime diligendo Deũ ac proximũ. Hæc ipſa Chriſti obœdiẽtia imputatur credentibus, qua & iuſti reputantur corã Deo, ita enim ait Paulus: Quemadmodũ vnius hominis inobœdientia peccatores conſtituti ſunt multi: ſic etiam per obœdientiã vnius, ſcilicet Chriſti iuſti conſtituẽtur multi. Atq; hoc eſt, quod idem Apoſtolus in 10. ad Romanos docet, cum inquit. Chriſtus eſt finis legis in iuſticiam omni credenti. Hoc eſt, finis legis eſt, eos iuſtificare, qui eam obſeruãt, quo iuſtificati vitam ingrediantur. Verum quo minus hoc aſſequitur lex, non impedit vlla legis impotentia, ſed noſtræ carnis vicioſitas, cui ita demum medetur Chriſtus, vt eius iuſticia, id eſt, obœdientia legis gratis nobis imputata, finem legis, hoc eſt, iuſticiam cõſequamur: qui Chriſtus quoniam pro nobis legẽ impleuit, factus eſt nobis iuſticia. Tãetſi autẽ ſæpe remiſsio peccatorum definitur iuſticia noſtra, ſimiliter & obœdiẽtia Chriſti, qua ſatisfactum eſt legi, dicitur iuſticia noſtra: Tamẽ proprijſsime & diſtincte loquẽdo, vt obœdientia crucis eſt expiatio peccati, ita obœdiẽtia legis in Chriſto nobis imputata, eſt noſtra iuſticia. ſemper enim coniuncta ſunt hæc duo Chriſti beneficia, videlicet remiſsio peccati ſeu abſolutio à peccato, & collatio iuſticiæ Chriſti. Quare recte definitur iuſtificatio eſſe abſolutio credẽtis perſonę à peccato & imputatio iuſticię Chriſti, cũ qua cõiuncta eſt acceptatio ad vitam æternam. Sed quid dicemus ad dictum Pauli Rom. 4. Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtri? an non hic videtur Apoſtolus tribuere reſurrectioni CHRISTI iuſticiam? dicit enim illum mortuum pro peccatis, ſed excitatum in iuſticiam. Dictum Pauli recte explicatum confirmat noſtram ſententiam. PRIMVM membrum nihil habet obſcuri: dicit enim Chriſtus eſt mortuus pro noſtris peccatis, hoc plane eſt, quod nos dicimus: Obœdientia Chriſti in cruce, eſt expiatio peccati noſtri. SECVNDVM membrum: Reſurrexit propter iuſtificationem noſtri, hoc eſt, vt & ipſe oſtenderet ſe iuſtum eſſe, & nobis ſuam iuſticiam imputaret, ideo dicit apud Iohannem: Spiritus ſanctus arguet mundum de peccato,

quia

quia vado ad Patrem, scilicet per meam resurrectionem. HVC etiam illud Dauidis pertinet: Non dabis sanctum tuũ videre corruptionem, id est, quia sanctus est, non manebit in sepulchro corrũpendus. Hæc sanctitas, fuit innocentia, quæ in perfectione legis posita est. Tribuitur igitur iusticia resurrectioni Christi, quia ea est firmissima demonstratio, quod Christus legẽ perfectissime impleuit, in iusticiã omni credẽti. Hæc volebã pręfari in hunc locum Iohãnis, vt cognita doctrina de obœdiẽtia Christi in genere, facilius pulcherrima & aurea sententia Iohannis intelligatur. VT autẽ planior sit sententia huius dicti Iohannis, retexamus illud in suas partes, atque eas ordine explicemus. Sunt itaq; hic partes sex. PRIMVM enim fit mentio sanguinis. SECVNDO personæ effundentis sanguinem. TERTIO purgationis. QVARTO eorum, quorum fit purgatio. QVINTO maculæ à qua fit purgatio. SEXTO efficacia purgationis, videlicet quod ab omni peccati macula purget. 10

DE PRIMA PARTE.

Etsi autem solius sanguinis mentio fit, quo synedochicôs intelligẽda est passio & mors Christi, atq; adeo victima tota, quã Christus peregit pro peccatorib⁹ in ara crucis: Tamẽ singulariter sanguinis meminit, vt cogitemus & inter sese cõferamus plura, quæ videbũtur ad illustrationẽ huius ministerij pertinere. Nam rerũ, quæ inter sese quandã analogiã habẽt, vt typorum & veritatis collatio, non solũ rei intelligentiæ confert, verum etiam fidem nostrã confirmat, dum videmus ad eundem scopũ collimasse Patres veteris testamẽti nobiscum. Hic proinde quatuor ordine perpendãtur & conferãtur, videlicet reat⁹ peccati, pœna, typus & λύτρον. Hæc enim ideo per sanguinẽ in scriptura significantur, vt inter sese collata illustrent redemptionis nostræ mysterium. PRIMVM itaque reatus pecati significatur per sanguinem, vt in Psal. 51. Libera me de sanguinibus, hoc est, à reatu cædis. Rationẽ cur sanguinis appellatio tribuatur reatui, explicat Augustin⁹ cum ait: Vt lingua locutio dicitur, quę fit per linguã: sic dicitur & sanguis iniquitas seu reat⁹, quia fit per sanguinẽ. Deinde sanguis admonet de pœna peccati, quia sanguinis effusionẽ mors comitatur, quæ est peccati pœna, iuxta commitationis verbũ: quocunq; die comederis de arbore ista, morte morieris. Et apud Matth. Sãguis eius super nos & super filios nostros, id est, vltio seu pœna. Nã quia anima, id est, vita animalis est in sanguine, ideo & pœna sanguinis symbolo significatur, & mors sanguinis effusione, vt in illo: Quicunq; effuderit humanũ sanguinẽ, sanguis eius effundetur per hominẽ. Sanguis typic⁹ fuit sanguis hostiarũ, quæ offerebantur secundum legẽ Mosis, stãte republica Mosaica. Hoc sanguine cũ reatus ipse indicabatur, tũ adumbrabatur λύτρον, hoc est, effusio sanguinis Christi iñocentis in precium redemptionis. Abel mactãs de grege suo victimã, nõ hæsit in pecuini sanguinis cogitatione: sed altius conscendit mente. Cogitauit enim de lapsu suorũ parẽtum & proprio peccato, cogitauit se reum esse mortis, propter peccatũ, cogitauit innocentis ouiculæ sanguine & morte adumbrari innocentis CHRISTI sanguinem & mortem, quo vere expiatur peccatũ, iuxta promissionis verbum: Semen mulieris cõteret caput serpentis. His cogitationibus, vt peccati agnitio & odiũ extiterũt in Abele: ita eius fides in promissum semen creuit, qua fide iustificatus est, & iustificatus Deo gloriã dedit, cui placuit hoc admirãdo cõsilio, lapsum genus humanũ erigere. Recte igitur intellexit Abel pecunio sanguine non deleri peccatum, sed tantũ adumbrari typo veram expiationem, quæ suo tempore fieret per sanguinẽ Christi. Verũ Cain oblitus promissionis, in facto externo hęsit sine fide, & putabat se isto suo opere mereri peccati deletionẽ. Hunc igitur vt hypocritæ omniũ temporum imitãtur: ita patres sancti, atq; adeo omnes pij omnibus temporibus, Abel sibi proponunt imitandum: cui Deus ipse testimoniũ perhibuit pietatis & iusticiæ, cũ cœlit⁹ igne emisso accenderet eius victimam. In lege Mosis præceptũ fuit, vt sanguine testamẽti aspergeretur populus, ara, & liber. POPVLVS quidem aspergebatur sanguine, vt significaretur, tum demum purgari conscientias hominũ à mortuis operibus (vt loquitur Epistola ad Hebræos) quando in Christum credunt, cuius solius sanguis est expiatio peccati. Vt enim nulla fiebat remissio in veteri testamẽto, sine effusione sanguinis: ita plane nullũ peccatum vnquam deletũ est, sine victima sanguinis Iesu Christi cuius nõ solũ participes sunt, qui fuerunt & sunt post peractam hostiam Christi in cruce: Verum etiam omnes patres, qui in promissum Christum crediderũt, sicuti supra dictum est de Abele. De hac virtute sanguinis Christi extendentis se ad omnia tẽpora loquitur Apostolus in Apocalypsi cum ait, Agnus occisus est ab origine mundi. Sanguis quo tingebatur ara, habuit etiã suã mysticam significationem. Nam docebat orationem hominis nihil valere, nisi in peccãte peccatum sanguine Christi expiatum sit, & omnem precationem, propter sanguinẽ sacrę aræ

20 30 40 50

aræ,hoc eſt,Ieſu Chriſti,gratam eſſe Deo. Hunc typum explicat Paulus,cum inquit: Volo viros precari in omni loco tollentes puras manus. Puritate manuũ ſignificatur puritas cõſciẽtiarum,quæ fit per ſanguinẽ Chriſti. Eſaias reiectas fuiſſe preces populi ſui teſtatur,ob manus ſanguine contaminatas:ita enim ait cap.1. Cum multiplicaueritis orationem,non exaudiã, manus enim veſtrę ſanguine plenæ ſunt,hoc eſt,rei eſtis multorũ peccatorũ,quę merentur mortem. Sanguis ergo quo ara erat tincta,ſignificat tum demum preces noſtras valere,quando purgata ſunt corda ſanguine Chriſti. Liber ideo aſpergebatur ſanguine,vt ſciamus doctrinã Moſis habuiſſe ſcopum Chriſti ſanguinẽ,& vt nos in ſola doctrina,quæ hunc ſanguinẽ prædicat acquieſcamus,atq; vt ſciamus lectionẽ ſacrorũ librorũ eſſe nobis 10 ſalutarẽ,quando cõſcientiæ noſtræ ſanguine Chriſti aſperguntur. Quod autem Noæ mãdatum ſit,vt nõ veſceretur ſanguine, & poſtea per Moſen idem filijs Iſraël ſit præceptum, pædagogicum fuit,vtpote ſymbolum nouæ vitæ poſt conuerſionem trãſigẽdæ. Ita enim Auguſtinus ait: Eiecto ſanguine iubentur manducare,ne vita priſtina quaſi ſuffocata,in conſcientia teneatur,ſed habeat tanquam effuſionem per confeſsionẽ. Alius quidem ſic: Abſtinentia pecuini ſanguinis voluit Dominus homines ad mãſuetudinem aſſuefacere.

IAM ad λύτρον,hoc eſt,ad immaculati agni Ieſu Chriſti ſanguinẽ,veniam⁹. Hic Ieſu Chriſti ſanguis opponitur triplici ſanguini,videlicet,reatui,pœnæ,& figuræ,quæ tria per ſanguinem ſignificari ſupra docuimus. Cum reatui ſanguis Chriſti opponitur,eſt recõciliatio & iuſtificatio. Rom.3. Iuſtificamur gratis ipſius gratia per redemtionẽ,quę eſt in Chriſto Ieſu, 20 quẽ propoſuit Deus propiciatorem per fidẽ in ipſius ſanguine. Ad Epheſ.2. Nunc autẽ in Chriſto Ieſu,qui olim eratis ꝓcul,prope facti eſtis in ſanguine Chriſti. Apocal.1. Lauerunt ſtolas ſuas in ſanguine agni,id eſt,liberati ſunt & abſoluti à reatu peccatorum ſuorum per ſanguinem agni. His teſtimonijs oſtenditur,quod Chriſti ſanguis tanquã iuſtificatio & reconciliatio opponatur reatui,qui per ſanguinẽ ſignificatur. Cum pœnę opponitur ſanguis Chriſti,dicitur ſatisfactio. Ad Epheſ.1. In quo habemus redemtionẽ per ſanguinem ipſius. Ad Rom.5. Iuſtificati igitur in ſanguine ipſius, ſeruabimur per ipſum ab ira,id eſt,à pœna. Hæc teſtimonia oſtẽdunt pœnam peccati tolli merito ſanguinis Chriſti. Cũ figuræ opponitur ſanguis Chriſti,veritas eſt,ſeu completio omniũ figurarum veteris teſtamenti. Ad Hebr.9. Per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſancta,æternam redemtionem na- 30 ctus. Ibidem: Si ſanguis taurorum & hircorũ & cinis vaccæ,aſperſa ſuper inquinatos,ſanctificat ad carnis munditiẽ,quãto magis ſanguis Chriſti,qui per ſpiritum ęternũ ſe ipſum obtulit immaculatum Deo,purgabit cõſcientiam noſtram à mortuis operibus. Hæc dicta oſtendunt,quod Chriſtus compleuit per ſuum ſanguinem,quod ſacrificia vetera tantum adumbrauerunt. Porrò de plena redemtione per Chriſti ſanguinem parta,teſtantur hæc dicta Col.1. Pater nos tranſtulit in regnum filij dilecti,in quo habemus redemtionem,per ſanguinem eius remiſsionem peccatorum. Ibidem: Complacuit patri,vt omnis plenitudo in eo habitet, & per eum reconciliaret omnia ſibi, pacificatis per ſanguinem cruoris eius,tum quæ in terra,tum quæ in cœlis ſunt. 2. Cor.5. Deus erat in Chriſto mundum ſibi reconcilians, non imputans ijs peccata eorum. Acto.20. Paſcite Eccleſiam Dei, quam ac- 40 quiſiuit proprio ſanguine. Hæc dicta in genere docent, quod pleniſsime redemtio & ſalus nobis per ſanguinem Chriſti cõtingat. Huc pauca ex patrum dictis adijciamus. Bernhardus: De remiſsione peccatorum validiſsimum habeo argumentum dominicam paſſionem,vox ſiquidem ſanguinis eius inualuit multo plus, quam vox ſanguinis Abel,clamans in cordibus electorũ remiſsionẽ peccatorum. Idem: Non dubiũ quin potentior & efficacior ſit mors Chriſti in bonum quam peccata noſtra in malum. Auguſtinus: Quid tam congruenter ab hominibus ſumeretur, quod pro ijs offerretur, quam caro humana? & quid tam aptum huic immolationi,quam caro mortalis? quid tam mundum pro mundanis vicijs, quam caro nata in vtero virginali? & quid tam gratũ offerri & ſuſcipi poſsit, quam caro ſacrificij noſtri,corpus ſacerdotis noſtri? Idem: Chriſtus liber à mortis debito, 50 & ſolus abſq; peccato, pro peccatoribus & debitoribus mortuus eſt. Sanguis enim Chriſti redemtio totius mundi. Idem: Singulari & ſolo vero ſacrificio pro nobis Chriſti ſanguis effuſus eſt. Idem: Magnam ſecuritatem dedit Deus, merito paſcha celebramus, vbi fuſus eſt ſanguis Domini, quo purgemur ab omni delicto, ſimus ſecuri, cautionem contra nos Diabolus ſeruitutis tenebat, ſed ſanguine Chriſti deleta eſt. Ambroſius: Sanguis Chriſti purpura eſt, qui inficit ſanctorum animos, non ſolum colore reſplendens, ſed etiam poteſtate,qua reges facit & meliores reges,quibus regnum donet æternum.

DE SECVNDA PARTE.

Secundo loco in dicto Iohannis mentio fit perſonæ effundentis ſanguinẽ videlicet Ieſu

Christi filij Dei, qui Sacerdos à Deo cõstitutus,hoc est, Mediator inter Deum & homines,
tradidit seipsum pro nobis oblationem & hostiam in odorẽ suauitatis. Hic sacerdos,quia
filius Dei dicitur, vere Deus est. Non enim adoptione filius est,sicut nos. quia Iesus, filius
Mariæ est,verus homo est. & quia Christus est,& nõ Christi,vna profecto persona est,non
duæ,vt sunt duæ naturæ. Quod autẽ oportuerit hunc sacerdotẽ talem esse,hoc est, verum
Deum & verum hominem,atq; vnam personam,hic explicandum est. Vt & mens de hoc
mysterio plenius erudiatur,& fides habeat,quo se sustẽtet aduersus insultus Diaboli & o-
mnis generis tentationes. Quod igitur nostrum Sacerdotẽ oportuerit esse verũ Deum,ex
sequentibus rationibus concluditur. PRIMA. Peccati infinita malitia est & infinitus rea-
tus. Infinitum enim & summũ bonum offendit,atq; eius gloriam obscurat.Hoc proinde 10
peccatum aut infinitis pœnis erat puniendũ (sic enim iustitia Dei efflagitabat) aut expiã-
dũ erat satisfactione iusta. Verũ quia hæc satisfactio debuit esse preciũ infinitæ bonitatis,
& ęquiualens,nõ potuit ab vlla,imo nec ab omnibus creaturis fieri. Quare necesse fuit ex-
piatorem peccati Deum esse. SECVNDA. Nulla creata potentia sola potuit sustinere iram
Dei & in tãta magnitudine dolorũ Deo vere tribuere laudem iusticiæ. Quare necesse fuit
Mediatorẽ præditum esse diuina potentia,quę solius Dei est.Huius caussę cõsideratio ad-
monet nos iusticiæ Dei.Nam in pœna,quæ debet esse placatio,oportuit punienti tribuere
laudem iusticiæ. TERTIA. Nulla creata potentia potuit vincere mortẽ, & reddere nobis
iusticiam & vitam æternã. Hoc itaq; cum sit proprium Mediatoris, necesse fuit Mediato-
rem esse Deum. Nam omnipotentis naturæ est vincere mortẽ,& reddere vitam & iusticiã 20
æternam. QVARTA. Necesse est Mediatorem esse perpetuum custodem Ecclesiæ omnibus
temporibus,eam exaudientem,& præsentem sanctis vbiq;,sicut vere affuit Mosi & popu-
lo in deserto,vt testatur Paulus,& deinde semper Ecclesię adest & protegit imediate,iuxta
dictũ:Nemo rapiet oues meas de manibꝰ meis. Hæc esse diuinæ naturæ propria manifestũ
est. QVINTA. Mediator debuit esse καρδιογνώστης. vt videre possit gemitus cordium & inti-
ma sanctorum suspiria,hoc cum tantum cõgruat diuinæ naturæ, necesse fuit vt Mediator
esset Deus. Mente in hunc modum instructa de diuinitate mediatoris,fides ita concludit.
Meus Mediator est Deus ergo potẽtior est Diabolo, ergo fortior est peccato, ergo superior
est mũdo,ergo validior est inferno. Si igitur hic Mediator mecũ est,à quo trepidabo? Hinc
illa fidei gloriatio ad Rom. 8. Si Deus pro nobis,quis contra nos? qui proprio filio non pe- 30
percit, sed pro nobis omnibus tradidit illũ, quomodo & nõ cũ illo omnia nobis donaret,
quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat,quis es qui condemnat? Christus est,qui
mortuus est,imo qui & excitatus est,qui & est in dextra Dei,qui etiã interpellat pro nobis.
IAM videamus cur oportuerit nostrum Mediatorem verum hominem esse. Rationes aũt
hæ sunt præcipuæ. PRIMA, necessarium erat, vt inobœdientia commissa in carne nostra,
in eadẽ sarciretur. Nam hoc cõgruebat ordini iusticiæ diuinæ,vt cum genus humanũ pri-
mũ peccasset in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato imunis, pœnã solueret,
quę esset precium pro cęteris. Ideo enim venit Dominus noster reuera homo,veluti perso-
nam ipsius Adæ referens, cuius etiam nomẽ illi tribuitur,vt pœnã peccati in carne,in qua
admissum fuerat,persolueret. SECVNDA, est autoris Epistolæ ad Hebr. cap. 2. Quoniam, 40
inquit,pueri participes sunt carnis & sanguinis,ipse quoq; cõsimiliter particeps factus est
eorundem,vt per mortẽ aboleret eum qui mortis habebat imperium,hoc est, Diabolum.
TERTIA, Necessarium fuit,vt esset in Mediatore συμπάθεια quædam,qua afficeretur nostris
calamitatibus,vnde autor Epistolæ ad Hebr. Congruũ (inquit) fuit,eũ fratribus per om-
nia assimilari,vt misericors esset & fidelis pontifex in his,quę apud Deum forent agenda,
ad expiandum peccata populi. QVARTA. Necesse fuit Mediatorem humana natura nobis
sociari atque cõiungi. Nam nisi ille frater noster esset verus homo,non fieremus per illius
communicationẽ filij Dei. QVINTA. Resurrectionis nostræ virtus & efficacia in societate
nostra cum Christo, in eadem humana natura cõspicitur. Vnica enim spes, quã de resur-
rectione corporum habemus,est,quod Mediator noster carnem nostram assumserit. Nam 50
caro,quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo,& in
possessionem regni cœlorum ingressa,ibique immortalis est facta. Virtute igitur societatis
naturæ,quã habemus cũ Christo,excitabimur in extremo die,& donabimur etiã secundũ
carnẽ immortalitate. Fides ex hac noticia societatis naturæ nostræ,& Christi Mediatoris,
colligit vberrimum fructum. Vnde autor Epistolæ ad Ebræos affirmat,nos nõ habere ad-
uocatum,qui infirmitates nostras sustinere nõ possit, cum ipse eodẽ modo fuerit tẽtatus,
per omnia nobis similis factus,demto peccato,& quia assumtio humanæ naturæ testimo-
nium est sũmi amoris filij Dei erga nos,fides in omni tẽtatione,adeoq; in articulo mortis,
se fiducia amoris huius filij Dei erga nos,sustentat. QVOD autẽ oportuerit Mediatorẽ esse
vnam

vnam personam in duabus naturis, ex subiectis rationibus patet. PRIMA, Vnus Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus. Hæc vox, Vnus, ad personæ vnitatem, & nō ad naturas referenda est. SECVNDA, Hic vnus mediator coniunctus & Deo & homini esse debuit. Deo ergo, qui offensus erat nostro peccato, vera diuinitate coniunctus est: homini vero, vera humanitate sociatus, vt vnus hic Mediator posit cōiungere aduersas partes societate, quam habuit cum vtrisque. Athanasius: Congruebat filium assumere humanam naturam, vt hęc persona, quæ est substantialis imago Dei patris, restitueret imaginem Dei in nobis. TERTIA, si non esset Mediator vna persona, opera redemtionis in humana natura peracta, nequaquam essent sufficiēs precium pro peccato, quo infinitum bonum est offensum. Assumsit ergo æternus Dei filius humanam naturam in vnionem personalem, vt opera in humana natura peracta, infinitæ fierent virtutis. Ex hac itaque indiuidua vnione naturæ diuinæ & humanæ in vna persona, colligit fides dignitatem infinitam, perfectionem absolutissimam, & inæstimabile precium esse sanguinis, mortis, atque adeo omnium actionum & passionum Christi, in sanctissima eius humanitate. Inde enim est potentia & virtus delendæ iniquitatis, destruendæ mortis, imputandæ iusticiæ & donandæ salutis æternæ. Etsi autē Christus in carne, vt Petrus loquitur, hoc est, in humana natura, videlicet in anima & corpore passus est: tamē passio ipsa personæ tribuitur, propter illam arctissimam duarum naturarum vnionē in vna persona. Ex quo fit, vt omnia in Christo habeantur diuina, immēsa, inęstimabilia, & saluifica opera redemtionis. Huc propter antiquitatem vnam Cyrilli sententiam adijciā: Nisi (inquit) Deus verus esset Christus, quæ vtilitas per sanguinem eius? vel quomodo mundabit nostram conscientiam à mortuis operibus? sanguis enim communis hominis quid magis habet, quam sanguis hircorum: nisi certe quam quod ille, est rationalis animalis, hic vero bruti. Quoniam autem qui ex Deo est carne assumta, posuit pro nobis suum sanguinē, hac ratione & purgare potest credētes in ipsum, & à mortuis operibus liberare, & abducere in obsequiū Deo. Hęc Cyrillus.

DE TERTIA PARTE.

Tertio loco fit mentio purgationis, videlicet quod Christus nos purget suo sanguine à peccatis. In eandē sententiam Apostolus noster in Apocalypsi ait: Christus dilexit nos, & lauat nos à peccatis nostris sanguine suo. Vt autē appareat consensus Ecclesiæ omniū temporum, de hac purgatione vtile fuerit mēte circūspicere & perpendere hæc quatuor, videlicet typicam purgationem, veram purgationem, huius necessitatē, atq; certitudinē seu diuinam obsignationē. TYPICA purgatio est antegressa figura, quæ legē Mosis describitur. Omnes enim lotiones & legales purgationes admonebant populum Iudaicum, cum sordium ipsorum, id est, peccatorum, tum purgationis quæ olim erat futura per sanguinē Christi. Huc pertinebāt sex istæ hydriæ in Cana Galileæ positæ, quarum meminit Iohannes. Hoc Dauid intellexit cū diceret Psal. 51. Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. Externa enim & legalis purgatio admonebat ipsum de conscientiæ purgatione, quę non aqua, nō bruti sanguine, sed sanguine immaculati agni Iesu Christi peragitur. Hypocritæ putabāt legi satisfactū esse, cum corpora externe aspergebāt aqua, nihil de veritate figuræ respōdente soliciti. Ita enim Dominus eis obijcit: Væ vobis Scribæ & Pharisęi & Hypocritæ, qui purpatis exteriorem populi patinęq; partē, intus aūt omnia sunt plena rapina & intemperātia. Pharisæe purga prius quod est intra poculū & patinā, vt id quoq; quod extra est, purū fiat. His verbis docet Christus, quōnam illæ externæ purgationes pertinebāt, videlicet vt essent symbola internę purgationis, quę fieret per sanguinem agni, qui occisus est ab origine mundi. Nā sine cogitatione significationis & fide, istæ hypocriticę purgationes, quas Augustinus laruatas vocat, perniciosę fuerūt, sicut Ethnicę & Papisticæ, quæ fiebant per aspersionem aquæ lustralis, sine mandato Dei & fide. Nam & Ethnici & Papistæ cacozelia quadam purgationes Iudaicas imitati sunt. Cicero pro Roscio Amerino dicit: Ea quæ violata sunt, mari expiari. Euripides, θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά. id est, Mare abolet omnia hominum mala. Telemachus Palladi supplicaturus in æquore manus lauat. Sophocles quoque mentionem facit expiationis per aquam. HAE purgationes Ethnicæ tantum laruales fuerunt, quia fuerunt ceremoniæ à sanctis quidem patribus acceptæ, sed sine doctrina & vero significationis intellectu. Attamē ideo prodest illas obseruare, quia à populo Dei sumtæ, testantur de alia vera purificatione. Papisticæ purgationes nihilo meliores fuere, qui non solum viuos, verumetiam mortuos aspergine aquæ expiari credunt. Sed de his satis. ANTEGRSSA igitur figura fuit in purgationibus varijs Iudæorum. Vera autem purgatio completa est in Christo Iesu, qui in se credentes suo sanguine efficaciter & solus abluit. Augustinus: Hæc est vera pax, & cum

creatore nostro nobis firma connexio, purgatis & reconciliatis per Mediatorem vitæ, sicut maculati & alienati ab eo recessimus per mediatorem mortis. Sicut enim Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortē: ita Christus humilis hominem obœdientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit & deiecit consentientē: sic iste humilis surrexit & erexit credentem. NECESSITAS huius purgationis per Christum, Iohan. 13. indicatur hisce verbis Domini: Nisi lauero te, nō habebis partem mecum. Item: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauentur, sed est mundus totus. Hæc duo dicta Domini, duplicem lotionem fieri per Christum indicant. Prius, beneficiū Christi proprium cōmendat, quod est abluere. nisi enim ipse suo sanguine nos totos abluat, hoc est, redimat, & nisi credamus nos redemtos sanguine Christi, non erimus hæredes vitæ æternæ, in quam non nisi puri intrabunt. Alterum dictum loquitur de quotidiana aspersione & lotione pedū, qua opus habent, qui iam toti per Christum loti sunt. Sententia enim dicti est: Qui iustus est fide, & lotus sanguine Christi, est totus mundus, id est, placet Deo totus, sed tamē in hac vita pedes assidue lauādi sunt. Vt enim pedibus euntiū semper aliquid pulueris adhæret: ita affectibus hominum semper aliquid vitij in est, quod est eluendū fide in Christum, & sanctificatione vitæ. Quod autem & hæc purgatio pedum, id est, affectum, fiat virtute sanguinis Christi, docet Paulus Rom. 6. POSTREMO considerandа est certitudo seu diuina huius purgationis obsinatio, in hac concurrunt etiam illa tria, quorum supra memini, videlicet verbū, quo offertur hæc purgatio: Fides qua recipitur, & Baptismus, quo consignatur & applicatur. Vt enim verbum vniuersaliter omnibus offert beneficium purgationis: ita Fides, qua purificantur corda, accipit quod offertur, quia cōscientiæ credentium asperguntur sanguine Christi, quo mūdantur à peccatis. Et Baptismus externus obsignat hanc internam purgationem, & admonet de noua vita in posterum transigenda in sanctificatione. Cum igitur homo baptizatur, accipit promissionem gratiæ, veluti sigillo Dei obsignatam, quo interna purgatio, quæ per sanguinem Christi fit, ratificatur & obsignatur ei, qui baptizatur. In huius rei argumētum ministri baptismi ex maiorum traditione baptizatis candidam vestem imponunt, qua admoneantur & internæ ablutionis factæ per sanguinem Christi, & sanctificationis, quæ à baptizatis requiritur. Vehementer errant, qui externo baptismo per se tribuunt purgandi virtutem, que solius Christi est, qui apparuit, vt destruat opera Diaboli. Quare firmiter tenendum est dictum Pauli, qui affirmat, Christum delexisse Ecclesiam, & tradidisse se pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eā lauacro aquæ in verbo, vt sisteret eam sibi gloriosam Ecclesiam, nō habentē maculam aut rugam, aut quicquam tale, sed vt esset sancta & irreprehēsibilis. In hoc Pauli dicto primum obseruetur, quod Christo soli tribuatur mundādi virtus, sicut & noster Apostolus hic affirmat, dicens: Sanguis Iesu Christi mundat nos ab omni peccato. Deinde lauacrū aquæ ponitur, quod est externum symbolum gratiæ, & interioris purgationis sigillū. Hic tertio loco veritas signo respondens cogitanda est, quæ est occulta mundatio animæ, ac interna à peccati maculis ablutio. Quarto loco additur in verbo, vt intelligatur Baptismi vis, & efficacia esse ex promissionis verbo, quod obsignatur baptismo. Quinto loco cogitetur analogia signi ad rem signatam. Signum est lauacrum aquæ. analogia signi ad rem hæc est: Quemadmodum aqua foris abluit corpus: ita sanguis Christi intus animam à peccatorum sordibus purgat, nisi diffidentia in adultis fuerit impedimento. Huc etiam accedit altera obsignatio, videlicet vsus Cœnæ Dominicæ, de qua alias.

DE QVARTA PARTE.

Cum dicit Apostolus: Purgat nos, intelligamus totam naturam humanam significari, & non restringi dictum ad paucos aliquos. Ita enim ipse Apostolus nos docet, cum ait Ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed pro totius mundi. Huc & illúd pertinet in Euangelio: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Huc omnia dicta quæ gratiam vniuersalem nobis commendant, referenda sunt. Quod autem multi (proh dolor) non fiunt participes gratiæ huius, & purgationis per sanguinem Christi, non extenuat virtutem sanguinis Christi, nec consilium Dei de salute omnibus hominibus promiscue oblata euertit: sed tantum indicat hominum deflendam ingratitudinem & peruicatiam, quorum culpa fit, quod bonum omnibus oblatum, pauci accipiant. Huc pertinet tristissima illa querela Domini: Multi sunt vocati, pauci vero electi.

DE QVINTA PARTE.

Quinto loco fit mentio maculæ, à qua purgamur sanguine Christi. Hanc maculā vocat Apo-

Apostolus noster peccatum, hoc est, legis diuinę violationem, quę est res omnium tristissima & fœdissima, & extreme abominabilis, cui Deus horribiliter irascitur. Nā in peccato plurima mala concurrunt, videlicet contemtus maiestatis Dei, superba cōtumacia aduersus legem Dei, nefanda imaginis Dei, ad quam conditus est homo, conspurcatio & destructio, imitatio Satanę hostis Dei, improba proditio & defectio à castris Dei, atque intolerabilis ingratitudo creaturæ aduersus creatorē. Hæc mala singula & omnia simul ostēdunt, quam horribile sit peccatum & abominabile in conspectu Dei, & castorum spirituum. Quidam ex partibus ostensurus malitiam peccati, quinq; in eo concurrere mala affirmat. Primum, quod peccatum sit offensio, qua Deus grauissime offenditur. Est enim violatio legis Dei, defectio à Deo, & prouocatio iræ Dei iustissimæ. Secundum, quod peccatū summe placeat Satanæ, qui est aduersarius Dei, & hostis humani geneis ἄσπονδος. Tertium, quod committentem grauissime lædat, vt quod ipsum conijciat in temporales & æternas pœnas, nisi per pœnitētiam ante mortē ei occurratur, & abluatur sanguine Christi. Quartum, quod etiam alios contagione inficiat, nam multi aliorum exemplis deteriores fiunt. Quintum, quod in se turpe & abominabile sit. Est enim imago Satanæ, quam gestare hominem ad imaginem Dei conditum nihil indignius est. PRAETER hæc mala, quæ insunt peccato, exitialis fraus in eo latitat, quam cum non multi animaduertunt, feruntur præcipites in proprium exitium. Ista autem exitialis fraus hæc est: peccata, quantumuis magna & horrenda, cum in cōsuetudinem venerint, aut parua aut nulla esse videntur, adeo virus illud Satanæ sensus hominis occupat, vt plane malum, quod inuoluitur, nō sentiat. Vnde fit, vt non solum non occultanda, verumetiam prædicanda videantur, iuxta illud Psalmi: Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit, benedicitur. Atq; hoc est quod Sapiens monet, cum ait: Impius cum in fundum peccatorum venerit, cōtemnit, sed sequitur eum ignominia & opprobriū, nisi scilicet fiat remissio. Caueamus igitur nobis, ne consuetudine peccandi hanc horribilem ἀπαλγησίαν accersamus, atq; ita exitiali peccati fraude circumuenti pereamus. ATQVE hæc de macula, à qua purgamur sanguine Christi, videlicet quādo nos posternimus coram ipso in vera pœnitentia cum proposito, quod in posterum nolimus scientes & volētes Deum offendere. Nam vbi manet propositum peccandi, ficta est omnino pœnitētia, quantumuis vel maximæ lachrymæ erumpant de oculis. Nam neque tunc macula tollitur, sed duplicatur potius: neq; absolutio per ministrum Euangelij fit, sed maius vinculum texitur, quo rea cōscientia ligatur, & nouo reatu astringitur. QVICVNQVE igitur ab hac macula liberari cupit, is studeat, iuxta cōsilium Pauli, honestæ militiæ, retinens fidem & bonam conscientiam, & cogitet non ideo filium Dei effudisse sanguinem in ara crucis, vt iam se prostituat omni turpitudini, sicut spiritus Satanæ persuaserat Libertinis nostri seculi, qui nihil peccatum esse mendaciter statuunt, nisi quis se peccare putet. Committens adulterium apud illos, nō peccat eorum iudicio, nisi putet se peccare, atque tunc dicitur de nouo gustasse pomū cum Eua. Hæc est horrenda contumelia sanguinis filij Dei, qui effusus est non vt peccemus, sed vt à peccatis liberemur, quemadmodum baptismus noster docet, quo monemur, vt intueamur & mortem & sepulturam, & resurrectionē Christi. Mors enim Christi est abolitio peccati. Sepultura monet, vt frenemus peccatum, & mortificatum coërceamus. Vnde illud Apostoli: Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore. Resurrectio monet, vt ambulemus in nouitate vitæ, vide Paulum ad Rom. 6.

DE SEXTA PARTE.

Sexto loco fit mentio efficaciæ purgationis, quę fit per sanguinē Christi, videlicet quod non solum à peccati hac vel illa macula purget, verumetiam ab omni macula omniū peccatorum. Hæc ergo particula Omnis opponēda est particularitati Stoicæ, enormitati peccatorum, purgationibus, satisfactionibus, & iustificationibus humanis & crudelitati Donatistarum, negantium lapsis pœnitentibus ad gratiam reditum. Primum itaque euertit hæc particula Omnis, particularitatem Stoicorum qui fingunt fatalia decreta, quibus intercludere hominibus salutis viam moliuntur. Mētiuntur enim gratiam vniuersalē non esse ex cōsilio creatoris & redemtoris nostri Iesu Christi, dicūt enim quosdā æterno cōsilio Dei destinatos esse damnationi ineuitabili, quosdam vero æternę saluti, exclusis omnibus conditionibus. Cum hoc Satanico furore, pugnat hoc dictum Iohannis, & præcipue particula omnis: nam si purgat sanguis Christi ab omni peccato, certe nullus erit in humano genere, cuius peccatum purgari non possit, modo ad mediatorem confugerit. Quare muniamus mentes nostras firmis testimonijs scripturæ, de promissione vniuersali, de mādato Dei iubentis omnes audire filium, de λύτρῳ persoluto pro peccatis totius mundi, de vni-

uersali obsignatione, quæ fit per baptismum. Etsi autem hostes gratiæ vniuersalis profe-runt nonnulla scripturę dicta, quæ videntur illorum sententiæ patrocinari: tamē nos sciamus Spiritum sanctum optime secum consentire, & ἀντιλογίας tantum esse in animis hominum, qui non sunt recte edocti de voluntate Dei, qui reuera vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, quo saluētur per Iesum Christum, qui clamat se venisse in mundum, vt saluet τὸ ἀπολωλὸς, id est, humanum genus, quod in Adamo perditū erat. Vide quæ annotauimus in caput 2. ad Ephes. & in 9. 10. & 11. ad Romanos. Deinde opponitur hæc particula Omnis enormitati peccatorū. Nam si purgat sanguis Christi ab omni peccato, profecto nullum peccatū excipiendū erit, à quo nō purgat sanguis Christi, modo per fidē adhibeatur. Nam iuxta Paulum, Gratia exuperat supra peccatū. Cain madens sanguine fraterno, ex desperatione clamat: Maior est iniquitas mea, quam propicia tio, Augustinus respondens, ait: Mentiris Cain, maior est enim misericordia Dei, quam omnium peccatorum miseria. Nota est historia Dauidis, Manassis, Magdalenæ, Latronis, & aliorum, quorum exempla docent, recipi in gratiam Omnes confugientes ad misericordiam propter Christum. Neq; quisquam contra hæc peccatum in Spiritum sanctum exceperit, quod Dominus pronunciat nec remitti in hoc seculo, nec in futuro. Et Apostolus pronunciat, impossibile esse istud peccatum remitti. Nam illa impossibilitas nō est ex parte gratiæ, quæ reuera superat omne peccatū: sed ex parte peruicaciæ & obstinatæ malitiæ hominis contemnentis filium Dei & eius Euangelium. Præterea opponitur hæc particula Omnis, omnibus purgationibus, satisfactionibus & iustificationibus hominum. Nam si ita satisfit pro nobis per Christum, vt eius sanguine purgemur ab omni peccato, certe nullum peccatū reliquum erit, quod erit eluendū humanis lotionibus. Quare hæc particula Vniuersalis destruit omne humanū meritum, & vendicat Christo solidū iustificationis & redemtionis honorē, adeo vt immotum sit dictum Pauli: Christus nobis factus est à Deo Sapientia, Iusticia, Sanctificatio & Redemtio, quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. POSTREMO Donatistarum crudelitati opponitur hæc particula Omnis. Nam si sanguis Christi purgat ab omni peccato, profecto ab eo etiam purgat, quod committitur post conuersionem. Huius rei sunt multa testimonia, & exempla, inter quæ vnum tantum adducam, quod scribitur de quodam Apostoli nostri discipulo, qui cum absente Iohanne defecisset à fide, & latrocinium exercuisset, reuocatur tamen ad pœnitentiam per Iohannem. Hoc exemplum clarissime docet, Deum paratum esse ad recipiendum in gratiam omnes peccatores, quantumuis sæpe peccarent. Verum hic caueat vnusquisq;, ne sibi peccandi consuetudine accersat necessitatem quandam, qua ita inoluitur cœno peccatorum, vt inde eluctari non possit: & cogitet multos indulgentes peccatis traditos esse in reprobam mentem iusto Dei iudicio, ac tandem oppressos esse æterna Dei ira & æternis pœnis, vt Cain, Saul, Achitophel, Iudas & multi alij. HAEC placuit in hanc auream sententiam Apostoli nostri, annotare, vt eius nobis vsus fieret magis perspicuus. Non enim satis est scire rem quampiam, vt sæpe moneo, nisi eius rei quam scimus, sensum quendam in corde habeamus. Quare Paulus vult nos abundare magis magisque in omni cognitione & sensu.

Si dixerimus quod peccarum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.

Quia in externo Ecclesiæ cœtu omnibus temporibus solent esse Hypocritæ, qui sua freti sanctitate præsumunt, & alios tanquam ex alto despiciunt: hos quoque in ordinem peccantium redigit Apostolus, eosque pronunciat seipsos seducere, dum à propiciatorio & vera salutis via ad suam propriá sanctitatem deflectunt. Qui enim peccatum suum non agnoscit, nō precatur veniam, nō nititur Mediatoris gratia, non tendit recta ad vitam, sed ad mortē properat. Non enim est vita, nisi in vita æterna Iesu Christo, atq; ideo dicit: Et veritas nō est in nobis, quæ sola, vt Bernhardus ait, liberat, sola saluat, sola lauat. Et Augustinus: Dicere se sine peccato esse, iustū non potest exhibere, sed fingere. Vnus est enim sol⁹, qui & carnē hominis habuit, & peccatū potuit nō habere.

Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniusticia.

Consolatur infirmos, qui sentientes corruptam suam naturam, peccatorum mole premuntur. Hos monet Apostolus, vt confugiant ad eum, qui promisit se cōdonaturum pœnitentibus peccata sua, quod absq; omni dubio faciet, cum & sit fidelis in promissis, & iustus, vt qui reipsa præstet quod verbis promisit. Cæterum ne

hic in errorem Papistarum, qui tribuunt cõfeſsioni, hoc eſt, iuxta illos enumerationi peccatorum coram ſacerdote, meritum ſatisfactionis, abripiamur, obſeruandũ eſt, quod hic locus de duplici confeſsione intelligendus ſit, videlicet de confeſsione peccatorum corã Deo in vera contritione, & de cõfeſsione Mediatoris Ieſu Chriſti, quod ex eo intelligitur, quod dicat: Vt remittat nobis peccata, &c. Confeſsio peccatorum corã Deo, vt ſit ſeria, requiritur noticia peccatorum, & agnitio. quare tenendũ eſt, vnde hæc noticia petenda ſit. Sunt autem quatuor, quæ & monſtrant homini ſuum peccatum, & eius grauitatem indicant, videlicet, Lex Dei, pœna peccati, conſcientia cuiuſq;, & mors filij Dei. Lex Dei oſtẽdit peccatum, & Spiritus ſanctus legis opera peccatũ arguit per miniſtros verbi: ita enim 10 Paulus ait: Per legem eſt agnitio peccati. Nam cum lex iubet aliquid fieri, & nõ fit, & cum lex fieri aliquid prohibet, & fit, peccatur. Lex igitur duplex peccatum monſtrat, videlicet commiſsionem, & omiſsionem. Grauitatem peccati monſtrat lex, cum violatores legis pronunciat maledictos, & comminatur eis ſupplicia æterna: Maledictus (inquit) qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis. Cum igitur nihil ſit triſtius, quam maledici à Deo, & ſubijci ę ternis ſupplicijs, grauiſsimũ eſſe peccatũ manifeſtum eſt. Pœna ſimiliter, vel ſine lege & peccatũ eſſe in omni homine & grauiſsimum oſtendit. Homines cum in lucem primum eduntur, pœnis ſubiacent, quæ cum iuſto iudicio Dei infliguntur, & crebræ & graues, cogimur fateri omnes homines reos eſſe. Eſt enim iudicium Dei, vt 20 Paulus loquitur, ſecundum veritatem. Pręterea ſicut publicæ calamitates, totum ſocietatis corpus reum eſſe conuincunt: ita priuatæ ſingulis ſua peccata ponunt ob oculos. Conſcientia cuiuſque etiam teſtatur de vtroque, hoc eſt, de peccato & eius grauitate. Eſt enim conſcientia hominis teſtis Dei, quæ inſtar mille eſt. Hæc non ſolum hominem ſiſtit coram tribunali Dei, verumetiam eſt teſtimonium futuri iudicij, & quod poſt hanc vitam reſtat alia vita, in qua impij ſuorum ſcelerum pœnas luent. Eſt etenim mala conſcientia, triſtis quædam & crucians actæ male vitę recordatio, coniuncta cum metu pœnæ impendentis. Sed de cõſcientia plura legantur in Enchiridio, & in libello de Lege Naturæ, & infra quędam aſcribemus.

Mors Filij Dei, & reum eſſe totum genus humanum teſtatur, & grauitatem peccati o- 30 ſtendit. Nam cum non potuerit vlla creatura potentia placare iram Dei: ſed neceſſe fuerit, vt filius Dei aſſumta humana natura in vnionem perſonalem noſtra peccata lueret & ſatisfaceret iuſticiæ Dei: oportet fuiſſe grauiſsimam offenſam. His quatuor modis, videlicet lege, pœna, conſcientia, & morte filij Dei agnoſcitur peccatum, & eius grauitas indicatur. Quod autem per Euangelium dicatur oſtendi peccatum, id non directe fit, ſed per accidens, vt cum tenebræ arguuntur à luce, ſicut Paulus loquitur. Confeſsio mediatoris eſt, de qua loquitur autor ad Hebræos cap. 3. Conſiderate Apoſtolum & Pontificem confeſsionis noſtræ. Hæc confeſsio eſt mentis, cordis, oris, & vitæ totius. Mentis recte ſentientis de Mediatoris diuinitate, humanitate, perſona & officio. Cordis recumbentis firma fiducia in Mediatorem. Oris profitentis palam coram Deo, angelis, hominibus & Diabolis, hunc 40 Ieſum Chriſtum crucifixum eſſe ſuum Mediatorem & Saluatorem. Vitæ noua obœdientia teſtantis fidem in hunc Mediatorem & gratitudinem erga Deum.

Si dixerimus, non peccauimus, mendacem facimus eum, & ſermo eius non eſt in nobis.

Exaggeratio eſt ſceleris Hypocritarum, qui ſua peccata nõ agnoſcunt, hi non ſolum ſeipſos ſeducunt, & Chriſti merita contemnunt, verumetiam mendacij Deum arguunt, qui omnes homines ſine diſcrimine, ſua voce reos eſſe peccati, conuincit.

50

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Vt peccatores pœnitentes Aduocatum habent Chriſtum Propiciatorem: ita noticia Dei obœdientiam erga ipſum requirit, & erga proximum dilectionem. Fugiendus proinde eſt amor mundi, cauendi ſunt Antichriſti, ac in ſola Chriſti doctrina acquieſcendum.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Primum, compellat pios dulciſsima compellatione, quos lapſos erigit, propoſito propiciatore Chriſto,

Deinde, quæ nam sit salutaris Dei noticia ab effectibus demonstrat. Tertio, de caritate fraterna agit. Quarto, rursus compellat pios filiorum nomine, quibus peccata remissa esse pronunciat propter nomen Christi. Quinto addit distributionem iuxta ætatis gradus, & ordine singulos gradus consolatur. Sexto dehortatur à mundi, & eorum quæ in mundo sunt, amore. Septimo, de Antichristis agit, Octauo, hortatur pios, vt maneant constantes in doctrina, quam acceperant.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10

FILIOLI mei, hæc scribo vobis, vt non peccetis.

Quod de Deo, qui lux est, & de societate nostra cum luce scribo, eo pertinet, vt vos à peccandi consuetudine rouocem. Quo enim quis magis peccat, eo magis tenebris inuoluitur, & à luce recedit. Cópellatio hæc blanda & paterna: Filioli mei, docet quomodo ministri Euangelij erga Ecclesiam Christi affecti esse debeant. Porrò, vt ministri Euangelij suorum auditorum patres: ita auditores ministrorum verbi filij in scriptura dicuntur. Debent autem ministri Euangelij patres esse, doctrina, exemplo, & affectu. De doctrina habetur 1. Corinth. 4. In Christo Iesu per Euangelium vos genui. Est enim verbum Dei semen illud incorruptibile, ex quo nascuntur filij Dei, qui & ministrorũ verbi filij dicuntur ratione ministerij: nam ipsi semen illud in corda hominum tanquam in agros mittunt. De exemplo, 1. Corinth. 11. Imitatores mei estote, sicut ego Christi. De affectu, 1. Corinth. 4. Non vt pudore vos suffundam hæc scribo, sed tanquam filios dilectos vos admoneo. Ex his sequitur, quod auditores Euangelij debent esse filij suorum pastorum, obœdientia, imitatione & caritatis affectu. Vbi autem hęc mutua affectio non sit in ministris Euangelij & auditoribus, muri Ecclesiæ inclinant, & ruinam minantur.

20

Et si quis peccauerit, aduocatũ habemus apud patrem, Iesum Christum iustum.

Prolepsis est, anteuertit enim eorũ obiectionem, qui perpetuo sentiunt in se peccatum, & magnam infirmitatem, quos consolatur aduersus sensum peccatorum & infirmitatis, ac iubet eos aspicere ad Aduocatum nostrum Iesum Christum, qui stat ante Patrem, & interpellat pro nobis. Hic locus diligentissime obseruandus est, & tanquam præcipuus thesaurus Ecclesiæ Christi in animo recondendus est. Primum enim docet, sanctos non ita esse puros ab omni peccato, quin quotidie opus habeant remissione peccatorum. Deinde confutat eos, qui Christum, perfunctum fuisse Mediatoris officio in horto, & in ara crucis mentiuntur, vt non amplius sit ipse Mediator, ideoque nunc alijs opus sit Mediatoribus, vt Maria, Apostolis, Martyribus, Virginibus, Confessoribus, &c. verum Apostolus clarissime eos confutat, cum ait: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum. Apostolus hoc loco non nouit nisi vnicum refugium, cùm à peccatis molestamur, eo & nos contenti simus, modo reipsa Christiani esse velimus. Cum nominat Aduocatum, vult vt eum fide accedamus, precemurque ipsum, vt pro nobis interpellet apud Patrem. Sciendum est ergo, vtroque modo filium Dei inuocandum esse. Primum, vt Deum datorem bonorum cum Patre & spiritu sancto, & rursus, vt Mediatorem & intercessorem, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator apud æternum Patrem, & vt ipse proferat nostros gemitus & preces ad æternum Patrem, iuxta hanc Apostoli sententiã. Habemus Aduocatum apud Patrem. Et Psal. 110. Tu es Sacerdos in æternum. Ad Roman. 8. Qui est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Ad Hebr. 9. Semper viuens vt interpellet pro nobis. Præterea monet hic locus, vt perpetuo mente in cœlum eleuata, à Christo Mediatore, remissionem peccatorem petamus. Adhæc consolatur Apostolus peccatores duplici nomine. Primo, quod Patrem in cœlo habeant, qui non ita facile filios suos, propter infirmitates præsentis vitæ abijciat modò fidem retineant. Deinde, quod peccatis hominum pœnitentiam agentiũ, opponat Christi iusticiam, quã tanquam aurea lamina legis maledictio tegitur & absconditur. Cum hic Christum iustum nominat, sciendum est, quod quatuor modis dicatur iustus, videlicet, vt Deus ab æterno, vt Deus & homo, vt Mediator, vt Iudex. Vt Deus dicitur iustus ab æterno, idque essentialiter, quia essentialis quædam iusticia est, æterna & increata, vna cũ Patre & spiritu sancto. Secũdo Christus dicitur iustus in assumta humana natura, idque passiue, quia plenissimã obœdientiam in sua sanctissima humanitate, legi Dei præstitit, vt haberet, quo nos iustificaret. Tertio Christus dicitur

30

40

50

titur iustus, vt Mediator, idque actiue, quia iustificat impium, imputans ei suã obœdientiam, quæ est formalis iusticia legis in ipso Christo, qua nobis imputata iusti efficimur. Quarto Christus dicitur iustus vt iudex, idque δικανικῶς, nam sine acceptione personarum, in extremo die reddet vnicuique iuxta opera sua, seruato æterno decreto suæ iusticiæ de pœnitentibus & impœnitentibus. Nam vt illos recipiet in æternam felicitatem secum: ita hos in tenebras exteriores abijciet æternum puniendos.

Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi.

Prolepsis est, qua anticipat obiectionem infirmorum dubitantium, an beneficia Christi extendant se ad omnes homines, & ad omnium peccatorum abolitionem. Docet ergo hoc loco Apostolus, Primum, quod Mediatoris beneficia citra discrimen ad totum mundum pertineant. Deinde, quod Christus non sit propitiatio pro vno peccati genere tantum, sed pro peccatis totius mundi, originalibus & actualibus, quantumuis enormibus. Verum hoc interea obseruandum est, quod tametsi expiatio facta per Christum, extendat se sua efficacia ad peccata omnium hominum expianda, quantum quidem ad eius virtutem, & consilium, & finem attinet: tamen soli participes fiunt redemtionis per Christum, qui ad Euangelij prædicationem conuertuntur, reliqui sua culpa pereunt. Porrò, non est nobis prætereundum, quod Christum vocet Propitiationẽ. Vult enim nos retro cogitare & respicere ad typum, videlicet arcam fœderis, & laminam auream, quæ dicebatur Propitiatorium, qua lamina arca ipsa tegebatur. Arca repræsentat Ecclesiam. Aurea lamina, hoc est Propitiatorium, adumbrat Christum Propitiatorem. Proinde quod hæc arca tegebatur lamina aurea, significat quod Ecclesia tegatur aduersus iram Dei Mediatore Christo, qui est verus Propitiator. Ita etiam hunc typum Christo accommodat Paulus ad Rom. 3. vbi ita ait: Iustificamur Gratis ipsius gratia, per redemtionẽ, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus Propitiatorium per fidem in ipsius sanguine. Huc & Dauid respexit, cum diceret: Beati quorum tecta sunt peccata.

In hoc scimus quod cognouimus eum, si mandata ipsius obseruamus, Qui dicit: noui eum, & mandata ipsius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est.

Argumentũ ab effectu, qui suæ causæ certissimum est indicium. Est enim obœdientia erga Deum, cum noticiæ (id est, fidei) effectus (hic enim de fidei cognitione loquitur) tum eiusdem infallibile iudicium, Sicuti contra, qui Deo obtemperare nõ studet, vacat fide, & Deum plane non nouit. Nam cum fides est veluti flammula Spiritus sancti, habet proprietates suo congruentes principio, quæ sunt duo in genere, videlicet, repugnare vitijs, & studere virtutibus, Seruare mandata Dei, est ex noticia & fide obœdientiam bona conscientia præstare, quantum quidem fieri potest in hac naturæ imbecillitate. Requiruntur autem ad boni operis rationem quinque, videlicet, præceptum, Spiritus Christi, finis videlicet gloria Dei, & gratia, qua boni consulitur conatus, & defectui ignoscitur.

Obseruetur ratio, qua quilibet de suæ fidei cõstantia & veritate certificari debet. Etsi enim nemo plenam obœdientiam Deo iuxta legem præstare potest: tamen animi conatus, propositum & inchoata obœdientia, certissima fidei sunt testimonia, & gratissimus Deo cultus. Proinde qui de fide gloriátur sine hoc conatu & proposito, vani sunt & hypocritæ: nam hæc duo pugnantia, actio, qua violat homo legem Dei sciens & volens, & illa fides, quæ est fiducia misericordiæ, accipiens remissionem peccatorum, nequaquam simul subsistere possunt in eodem subiecto, quia iusiurandũ dicit: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Huius copulæ, scilicet fidei & obœdientiæ, illustre exemplum nobis proponitur in Abrahamo, Genes. 22. Hic enim Abraham, cum iustus esset vnigenitum filium mactare, didicit ex promtissimo obœdiendi conatu, quæ fidei (qua præditus erat) vis esset & efficacia. In hoc nostro patre videmus conatum pium pro facto reputari.

Qui autem seruat sermonem eius, vere in eo caritas Dei perfecta est.

Quia à fidei cognitione charitas erga Deum separari non potest, vt quæ simul cum fide concipiatur, recte ab obœdientia ad caritatẽ ascendit Apostolus. Sunt ergo hæc tria ordine cõiuncta, videlicet, vera noticia seu fides, caritas, & noua obœdientia. Hinc satis sciri potest, quæ sit necessitas bonorum operum, sunt enim necessarius fructus fidei, & minime fallacia caritatis homi-

num erga Deum teſtimonia. CARITAS Dei hoc loco paſsiue accipitur pro caritate, quã Deus diligitur,hanc caritatem dicit perfectam eſſe, id eſt, veram & ſinceram. Perfectum enim cum opponitur mendacio & ſimulato, ſignificat abſque dubio verum & ſincerum, etſi omnibus ſuis partibus & numeris ſit abſolutum.

In hoc nouimus,quod in eo ſimus.

Argumentum eſt ab effectu inſitionis ſpiritualis, qua credentes Chriſto inſeruntur. Vt enim ſurculi viti inſiti, virtute vitis,& viuunt & fructificant:ita qui vere ſunt Chriſti membra,eius ſpiritu viuunt,aguntur,& fructificant. 10

Qui dicit ſe in eo manere,debet,quemadmodum ille ambulauit,ita et ipſe ambulare.

Argumentum ab effectu ſocietatis piorum cum Chriſto. Alludere autem videtur Apoſtolus ad Chriſti dictum: Exemplum dedi vobis,vt quemadmodum ego feci vobis,ſic & vos faciatis. Hic commendatur nobis imitatio Chriſti. Eſt autem imitatio Chriſti duplex, videlicet in moribus & in cruce, vtraque vel laudabilis,vel ſuperſtitioſa.In imitatione morali laudabili,hæc ſpectanda videntur,noua natiuitas,imitationis regula,neceſsitas,fructus,& finis,de quibus ordine dicemus.

Noua natiuitas ante omnia requiritur,ſine qua nemo poteſt Chriſtum Dominum ſalutariter imitari:ita enim ipſa veritas apud Iohannem ait: Quod de carne natum eſt,caro eſt, 20 hoc eſt,immundũ,vitioſum & reum. Nunc autem cum Chriſti imitatio debeat eſſe pura, ſancta,neceſſe eſt vt de nouo naſcamur, priuſquã Chriſti veri imitatores fieri poterimus. Hæc autem nouitas arcana quędam eſt hominis regeneratio,quæ fit per Spiritũ ſanctum, cum Euangelio credimus,& fide in Chriſtũ Ieſum recũbimus.Hoc pacto regeniti Chriſto inſiti ſumus.Huc illud Iohannis pertinet: Poteſtatem dedit,vt filij Dei fierent,quotquot credunt in nomen ipſius.Et Ioan.15.Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo,id eſt,niſi manſerit in vite:ita nec vos niſi in me manſeritis.Ego ſum vitis,vos palmites,is qui manet in me,& in quo ego maneo,hic fert fructum multum, nam abſq; me nihil poteſtis facere. Sit ergo prima cura hominis,qui cupit cum fructu exemplum Chriſti imitari,vt ei 30 inſeratur per fidem,fiat palmes,vt ex ſucco vitis,vitam,motum & incrementum acquirat & fructificet.Breuiter,In Chriſto fiat noua creatura: nam qui in Chriſto eſt,noua eſt creatura,2.Corinth.5. SECVNDO loco tenenda eſt imitationis regula,Matth.11. Diſcite à me, quia mitis ſum,& humilis corde.Hæc regula ad animum pertinet, eumque informat: nã quicunque Chriſtum,iam fide regenitus,cupit imitari,debet veram humilitatem & manſuetudinem animi ſectari, vnde poſtea reliquæ cogitationes & actiones manare debent. Vt enim Dominus humilibus dat gratiam: ita in ipſis auget fidem & ſpiritũ quotidianis incrementis.Hoc pacto in vera humilitate confirmati,debemus Chriſtum imitari in vero cultu Deo præſtando,per veram inuocationẽ & gratiarũ actionem ex fide Ieſu. TERTIO loco,proximos ipſius Chriſti exemplo diligere oportet, Qui cum adhuc inimici eſſemus, 40 tradidit ſemetipſum pro nobis.Huc pertinet exhortatio illa,quę eſt Iohan.15.Hoc eſt pręceptum meum,vt diligatis alij alios,ſicut ego dilexi vos.Hæc caritas,qualis eſſe debeat,copioſe à noſtro Apoſtolo explicatus,quæ cõplectitur & animi affectum ſincerum,& omnis generis beneficentiam & abſtinentiã ab omni iniuria proximi. Præter hæc tria,fortitudo animi,cõſtantia,veritas,induſtria cõmendatur cuiq; in ſua vocatione exemplo Chriſti.

Neceſsitas imitationis Chriſti in verã animi humilitate,cultu,dilectione & vocatione, maxima eſt.Nam ſine hac imitatione,nemo iure de Chriſto gloriari poteſt.In hoc(inquit) cognoſcent quod diſcipuli mei ſitis,ſi dilexeritis vos inuicem. Proinde qui non diligunt, nequaquam Chriſti diſcipuli ſunt,nec ipſius imitatores,vtut de Chriſto ſuperbe glorientur. Fieri enim non poteſt,quin membra Chriſti ſpiritu Chriſti agantur. Vnde Paulus: 50 Qui aguntur ſpiritu Dei,hi ſunt eius.Pręterea quia Chriſtus venit,vt repararet imaginẽ Dei in homine,neceſſe eſt, vt quantum fieri poteſt,imitemur exemplum Chriſti,qui naturalis imago Patris eſt,quo imago Dei rurſus in nobis informetur. Poſtremo, euulſio de vite monſtrat etiam neceſsitatem imitationis Chriſti. Si quis(inquit)in me non manſerit,mittetur foras ſicut palmes,& areſcet,quem colligent & in ignem mittent.

Fructus huius imitationis dulciſsimus eſt, videlicet tranquillitas animi,bona cõſcientia,gaudium ſpiritus,quod eſt veluti dulciſsimum balſamum Spiritus ſancti, quo rigantur,perfunduntur & exhilarantur corda filiorum Dei. Taceo incremẽta donorum, taceo conſolationes in ærumnis,taceo ſpem lætiſsimam, cum ſit diſcedendum ex hac vita. Sed quid dico? nemo hunc fructum imitationis Chriſti verbis explicare poteſt.

Finis

Finis deniquehuius imitationis moralis triplex eſt. PRIMVS, neceſsitas conuerſionis & fidei retinendæ,ne miſere gratia excidamus,& fructu ſanguinis Chriſti,quo aſperſi fuerimus,priuemur. Vt enim qui vitam ad hoc Chriſti exemplum non componit,amittit fidem,expellit Spiritum ſanctum, excidit gratia atque adeo ſalute & vita æterna: Ita qui Chriſtum vere imitatur,retinet fidem, Spiritum ſanctum, & bonam conſcientiam,atque adeo Chriſtũ ipſum,vitam & ſalutem. SECVNDVS finis eſt ædificatio aliorum. Si enim filij Dei cenſeri volumus,decet profecto, vt nos inuicem exemplis pijs ædificemus,quo domus Dei compleatur multis viuis lapidibus,ſuper fundamentum congeſtis,& vt deſtruatur in nobis & inter nos regnum peccati & mortis. Hoc eſt, Diaboli. TERTIVS finis eſt, finis finium,videlicet gloria Dei, ita enim Dominus ipſe ait: In hoc glorificatus eſt Pater meus,vt fructum multum afferatis,vt palmites viti inſiti. Huc igitur nos reſpicere oportet in tota vita,vt ita Chriſti veſtigijs inſiſtamus,vt retineatur theſaurus gratiæ,vt ædificemur mutuo,vt deſtruatur regnũ Satanæ,ac Deus per nos glorificetur, primum in hac vita,deinde in omni æternitate. Superſtitioſa Chriſti in moribus imitatio eſt,cum homines ſuperſtitioſi externos geſtus Chriſti imitantur,vt cum Monachi humilitatem,paupertatem & caſtitatem ſimulant,cum preces nocturnas fundunt, cum ieiunia imitantur. Verum hæc imitatio non fit ſine contumelia ſanguinis filij Dei. Nam iſta κακοζηλία fingunt ſe mereri remiſsionem peccatorum, & ſupra modum obſcurant, imo abolent beneficium redemtionis. Hactenus de imitatione Chriſti morali: nunc de imitatione eiuſdem in cruce, quæ nobis magis dulceſcit,ſi eius neceſsitas,vtilitas,dignitas,& modus ſpectentur.

Neceſsitas imitationis Chriſti in cruce indicatur Lucæ 9. vbi Dominus ita ait: Si quis vult poſt me venire,abneget ſemetipſum,& tollat crucem ſuam quotidie,& ſequatur me: Qui enim voluerit animam ſuam ſaluam facere,perdet illam. Et Luc. 14. Qui non baiulat crucem ſuam,& venit poſt me,non poteſt eſſe meus diſcipulus. Hæc dicta teſtantur,quam ſit neceſſaria imitatio crucis Chriſti: nam & mandatum Chriſti vrget, & conuerſionis cõditio poſtulat, & ſimilitudo membrorum & capitis conformitatem ſanctorum in cruce Chriſti requirit.

Vtilitas imitationis Chriſti in cruce duplex eſt, vna in hac vita præcipitur, de qua Paulus Rom. 6. Hoc ſcientes, quod vetus noſter homo,vna crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati,& vltra non ſeruiamus peccato, 2. Cor. 4. Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro circumferẽtes,vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris. Altera in futura vita,de qua idem Apoſtolus Roman. 8. Si vna cum eo patimur,ſimul etiam cum eo regnabimus. 2. Timoth. 2. Nam ſi commortui ſumus,etiam vna viuemus.

Dignitas imitationis crucis Chriſti,indicatur Matth. 10. Qui non accipit crucem ſuam & ſequitur me,nõ eſt me dignus. Ad Galat. 6. Stigmata Domini Ieſu in corpore meo geſto. Item: Abſit mihi gloriari,niſi in cruce Domini Ieſu Chriſti. Rom. 8. Quos preſciuit,eoſdem etiam prædeſtinauit,conformes fieri imagini filij eius.

Modus imitationis Chriſti in cruce, non eſt in quantitate,non in qualitate,non in fine principali ſitus,ſed in hiſce quinque conſiſtit,in fiducia in Deum, in obœdientia ſpontanea,in patientia,in inuocatione & gratiarum actione, atque in ſpe glorioſæ liberationis. Vox fiduciæ eſt in Pſal. 16. Poſui Dominum in conſpectu meo,quoniam à dextris eſt mihi, ne commouear.

De obœdientia ſpontanea Philip. 3. Humiliauit ſemetipſum,factus obœdiens vſque ad mortem crucis. De Patientia Eſai. 53. Oblatus eſt,quia voluit,& non aperuit os ſuum. De Inuocatione & gratiarum actione Pſal. 16. Conſerua me Domine, quoniam ſperaui in te. Item: Benedicam Dominum,quia conſuluit mihi. Pſal. 22. Tu Domine ne elongeris fortitudo mea,ad defenſionem meam feſtina. Item: Salua me ex ore leonis. Item: De te laus mea in Eccleſia magna, Vota mea reddam in conſpectu timentium eum. Vide Matth. 26. & Iohan. 18. De ſpe liberationis glorioſæ concionatur Pſal. 16. Propter hoc lætatum eſt cor meum,& exultauit lingua mea,inſuper & caro mea requieſcit in ſpe. Proinde ſi nos imitari volumus Dominum in cruce, fiducia firma promiſsionibus diuinis nitamur, obœdiamus Deo in cruce,ſimus patientes, inuocemus Deum ſub cruce,atque illi gratias agamus, prædicantes nomen eius, concipiamus ſpem lætiſsimi exitus ex hac vita, & glorioſæ liberationis. Quod ſi fecerimus,vere preſentiam Domini in cruce ſentiemus,iuxta ipſius promiſsionem: Ego ſum tecum in tribulatione.

Superſtitioſa imitatio crucis Chriſti & hypocritica eſt, cum ſine vera fide & mandato Dei homines ſuperſtitioſi ſibijpſis vel crucẽ acceſſunt, vt cum Monachi & Moniales diebus veneris, & potiſsimũ in ſacra ſeptimana ſe flagellant, & durioribus lectis vtuntur,cũ ieiunijs,preſertim quadrageſimali ſe macerant,vel cũ ſuperſtitioſe ſigna crucis Chriſti geſtant,

ſtant,cum Monachi pro corona ſpinea circumcidunt comã capitis vt ſpineam coronam referant, Cum crucis figuram in veſtibus geſtant, cum fune nodoſo ſe cingunt,ita tamen caute ne corpus premant, & cum omnes ſacrificuli in ſua theatrica Miſſa ſe ſuis geſticulationibus & veſtibus Miſſaticis,repræſentare paſsionem Chriſti,non ſecus atque in fabula gloriantur. Vnde & ſe denuo offerre Chriſtum, & paſsionem domini applicare viuis & mortuis mentiuntur,quo ſacrilegio nullum fuit vnquã in mundo abominabilius. Nam ſummum eſt glorioſæ paſsionis Domini noſtri Ieſu Chriſti ludibrium.

Fratres non mandatum nouũ ſcribo vobis: Sed mandatum vetus, quod habuiſtis à principio.

Argumentum ab antiquitate,quaſi dicat: Non aliam viuendi legem vobis impono, quã quæ iam olim apud omnes pios inde vſque ab initio inualuit. Semper enim eadem colendi Deum ratio fuit. Mandatum more Hebraico dicitur doctrina continens id quod ab aliquo iuſte exigitur,vt fides & obœdientia.

Rurſus,mandatum nouum ſcribo vobis, quod eſt verum in ipſo & in vobis.

Quod vetus dixit, nunc nouum appellat,ſed diuerſo reſpectu. Eſt vetus, ſi materiam, hoc eſt, ipſam doctrinam ſpectes. Eſt nouum,ſi formam intuearis,quam exprimit,cum ait: Quod eſt verum in ipſo & in vobis. Hoc eſt,quod ſcribam vobis nouum mandatum,eſt verum cum Chriſti reſpectu,tum reſpectu ad vos ipſos. Nam vt Chriſtus noua forma viuendi eſt,& viuum omnis virtutis exemplar,ita enim dicit ipſe: Hoc eſt mandatum meum, vt diligatis vos inuicem, ſicut ego dilexi vos,ita nos ſpiritu ipſius iam noui homines facti,regi debemus. Nam ſi ſpiritu eius renati ſumus decet vt eodem viuamus & agitemur. Atque hoc eſt legem non inſcribi in tabulas lapideas,ſed in corda hominum.

Quia tenebræ præterierunt, & lux vera iam lucet.

Ratio eſt nouitatis mandati. Tenebras vocat tempus ante Chriſtum exhibitũ in carne, tum enim obſcurior erat Chriſti noticia & minus familiaris: Iam autẽ Chriſtus ipſe olim promiſſus apparuit, vera lux, via & vita. Lux enim eſt Chriſtus,cum quia ſuo verbo & ſpiritu illuminat,tum quia viuus virtutis canon eſt,ad quem noſtra vita & noſtri mores ſunt componendi.

Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit,in tenebris eſt adhuc.

Hactenus neceſsitatem obœdientiæ in genere demonſtrauit, nunc deſcendit ad hypotheſin, & ad ſecundã tabulam,ac primum ſocietatem cum luce ſtare nõ poſſe cum odio proximi, ex natura cõtrariorum probat. Qui in tenebris eſt,in luce non eſt, Qui odit proximum,in tenebris eſt, Ergo in luce non eſt. Odij vocabulum accipe & pro cauſſa,& pro effectu. Nam & affectus eſt,quo quis ex inueterata ira,male vult proximo, & eſt omnis actio inde nata qua vel perſona proximi læditur,vel res proximi contra iuſticiã inuaditur. Quod hæc ſit vera expoſitio vocabuli hoc loco,poſtea clarius patebit ex antitheſi. Porrò, inter odium & iram,hoc eſt ex Ariſtotele diſcrimen. Odium eſt ira inueterata & cõfirmata, habens propoſitum interitum exitiumq; illius,quem quis odit,& cui inimicus eſt. Itaque odium eſt inſatiabile, in hocque ab ira recenti differt: quod ea nec perniciem alterius propoſitam habet,& tempore placari poteſt. Eſt ergo ira recens veluti ianua prima ad odium, quæ cum inueterata fuerit,odium dicitur. In hanc ſententiam etiam Auguſtinus loquitur: Odium eſt vetus ira,ex multis cauſsis collecta tempore diuturno perſeuerans. De effectibus odij Bernhardus in hunc modum: Odium ſeparat hominem à regno Dei. Odium ſeparat hominem à Paradiſo. Odium ſubtrahit hominem à cœlo. Odium nec per paſsionem deletur,nec per martyrium purgatur,nec per ſanguinem effuſum abluitur. non debemus odio habere homines ſed vitia. Qui fratrem ſuum odit,homicida eſt: qui fratrem ſuũ odit,in tenebris eſt, & in tenebris ambulat. Deum non diligit,qui hominem odit. Quantum intereſt inter feſtucam & trabem,tantum etiam diſtat inter iram & odiũ. Odium eſt enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mentis. Per odium extinguitur oculus cordis. Hæc Bernhardus.

Qui diligit fratrem ſuum, in luce manet, & ſcandalum in eo non eſt.

Argumentum à ſigno & vtili. Vt enim ſocietatis hominis cum luce indicium eſt fraterna caritas: ita fructus

eius

eius est cauere,ne cui sit offendiculo. Sed quare in diligente fratrem non est scandalum? quia,vt Agustinus ait: Qui diligit fratrem, tolerat omnia propter vnitatem,quia in vnitate charitatis,est fraterna dilectio.seu quia vt Paulus loquitur: Charitas patiés est, comis est,charitas non inuidet,charitas non est insolens,non inflatur, nihil vt indecorum fastidit,non quærit quæ sua sunt,non irritatur,non cogitat malum, non gaudet de iniusticia, gaudet autem iusticia. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat,omnia sustinet. Vbi autem hæc sunt veræ charitatis effecta seu attributa,ibi plane scandalum,quo aliquis iure offenditur,esse nequit. Contra vero vbi odium est,omnia scandalis & offendiculis sunt plena.De scandalo quid sit,& quæ sunt eius formæ consulatur Enchiridion.

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quo eat, quia tenebræ obcœcauerunt oculos ipsius.

Repetit superius argumentum, seu amplificat ex contrariorum collatione. Quemadmodum, inquit,qui in obscura nocte proficiscuntur, viam non cernunt: ita qui odio fraterno laborat, aberrat à recta salutis via.In hac ratione gradus obseruentur: PRIMVS, qui odit fratrem suum,est in tenebris,hoc est, nullam societatem habet cum Deo, nullã cum Christo,nullam cum Sanctis, sed extra societatem Sanctorum & familiam Dei in regno tenebrarum est. SECVNDVS, Qui odit fratrem suum, ambulat in tenebris,hoc est, viuit iuxta decreta principis tenebrarum,in ignorantia & malitia,& quotidie nouis tenebris inuoluitur.Fieri enim non potest, quin qui lucem Christum reliquit, in tenebris ambulet, ita enim ipse Dominus dicit:Qui sequitur me,non ambulat in tenebris. TERTIVS, Qui odit fratré suum nescit quo eat,hoc est, pręceps fertur de vno peccato in aliud, donec ruat tandem in perpetuum exitium.Neque hoc mirum est,quia tenebræ(vt ait) obcœcauerunt oculos eius,videlicet métis &cordis. Mentis, vt non intelligat, Cordis, vt non velit, vt non credat.Cum tanta mala & tam horrenda sint coniuncta cum fraterno odio,caueat sibi vnusquisquæ, ne se temere hoc Satanæ laqueo inuoluat.

Scribo vobis filioli, quod remissa sunt vobis peccata propter nomen eius.

Iamcompellat Apostolus in genere totam Ecclesiam, cuius ciues, vt spiritualis pater, filiolos nominat, idque vt suũ paternum animũ erga ipsos declarans, magis eos excitet ad audiendũ, credendum & agendũ ea,quæ decent sanctos. Proponit auté hic Apostolus, summum Ecclesiæ bonum,videlicet remissioné peccatorum, quæ est obligationis ad morté & damnationé solutio,& debitæ pœnæ condonatio,atq; adeo reconciliatio hominis cũ Deo. Hæc remissio peccatorum est veluti fundamétum, super quod extruitur illa fraterna charitas, quam requirit.Nam cum fide remissionis peccatorũ coniuncta sunt gratia & donum.Gratia est iustificatio,qua nõ solũ credens absoluitur à peccato, sed etiã imputata ipsi iustitia Christi,acceptatur Gratis ad vitam æternã propter Christum. Donũ est donatio Spiritus sancti,quo & regenerantur & obsignantur,& sanctificantur credentes ad nouã vitam dignã cœlesti vocatione,vt viuãt in charitate Dei & proximi,seu vt Paul⁹ loquitur,in omni pietate,modestia & iusticia.Porrò remissionem peccatorum dicit contingere propter nomé eius,id est,propter ipsum videlicet Iesum Christũ, sed agnitũ ex verbi prædicatione.Nam nomen relationem ad Euãgelium notat,ex quo petitur agnitio Christi,videlicet quod sit Deus,quod sit homo,quod sit vna persona,quod sit Mediator & Saluator.Quę agnitio fidem requirit,vt in illo Esai.Notitia sui iustificabit seruus meus multos.Item: Hæc est vita æterna,vt te agnoscant verum Deum,& Iesum esse Christum,quem misisti. Præterea cum dicit:Propter nomé eius.quatuor caussæ cogitétur,videlicet impulsiua,quæ est promissio remissionis peccatorũ,& salutis vniuersalis.Efficiés,quæ est bonitas & misericordia.Materia,quæ est meritum Christi, videlicet passio & mors.Et Finalis, quæ est, vt liberati per Christũ,ab ira Dei & morte ęterna,pędicem⁹ ipsum & in hac vita,et postea in omni ęternitate.Obseruetur hoc loco cõfirmatio articuli nostræ fidei: Credo remissioné peccatorũ.

Scribo vobis patres,quoniam nouistis eum, qui erat à principio. Scribo vobis adolescentes, quoniam malum illum vicistis. Scribo vobis pueruli, quoniam nouistis patrem. Scribo vobis patres, quoniam

Quemadmodum supra aliquoties omnes fideles compellans,filiolos eos appellauit: ita nunc distributione vsus ad singulos gradus ætatis sermoné conuertit,ac singulis gradibus, quę in primis conueniunt, accommodat.

nouistis eum qui erat à principio. Scribo vobis adolescentes, quoniam fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & vicistis illum malum.

Primum compellat patres, hoc est, ætate profectos, & senes, ac eis tribuit cognitionẽ eius, qui erat à principio, hoc est, Christi. In quibus autem sita sit hæc Christi salutaris noticia, iam dictum est. DEINDE compellat adolescentes, & ipsis tribuit robur & victoriam super hoste Diabolo. Quod autem hoc robur non sit naturæ sed gratię, non virium corporis, sed fidei, nõ hominis, sed Dei, ostendit, cum inquit: Et verbum Dei habitat in vobis. Hæc habitatio verbi in homine, nõ est ociosa noticia, sed verbi cogniti firma fiducia. Quare infra Apostolus sic ait: Hæc est victoria quæ vicit mundũ, fides vestra. Si igitur fides vincit mundum, vincit & principem mundi Diabolum, quẽ hic vocat non sine emphasi, τὸν πονηρὸν, vt qui malus sit, & intentione & habitu, & actu. Est enim πονηρὸς, qui innata malitia magno studio fertur in malum, & mala machinatur, & nihil aliud quærit, quam aliorũ damnum & perniciem. TERTIO compellat puerulos, quibus tribuit noticiam patris. Vt enim pueruli cum magna voluptate & gaudio, quando primum fari incipiunt, patres compellãt, & patres vnice oblectãtur illa compellatione: ita decet vt Christiani pueri suum cœlestẽ patrem in Christo inuocent, quod cum faciunt, summa voluptate afficitur cœlestis pater. Deberent ergo pij parentes suos pueros assuefacere ad inuocationem cœlestis parentis, vt vna cũ lacte imbiberẽt initia Christianismi. Porrò repetitio adhibetur amplificationis & attentionis gratia. His enim iteratis compellationib⁹ excitat credẽtes ad sequentẽ exhortationem. Hic locus commendat cuiq; pro suæ ætatis ratione, studium pietatis, vt quemadmodum accrescit ætas: ita & cœlestium rerum scientia augeatur. Deinde illorum stultitiam, ne dicam serpentinã virulentiã retundit hic locus, qui pueros & adolescẽtes à studio Theologico, malitiose auocant, de quorũ numero quosdam nominarem, si non commiseratione digniores mihi viderentur, quam obiurgatione, neq; enim digni sunt quos vel obiurgem, vel nominem, cum ipsi sua lepra, hoc est, reproba mente satis puniantur.

Ne diligatis mundum, neque ea quæ sunt in mundo.

Hoc plane paradoxon est in Philosophia. Hæc enim rerum vniuersitas, quæ ab elegãti ornatu & ordine creaturarum decentissimo mũdus dicitur, hoc est, pulcritudo seu ornatus, vt Cicero interpretatur, natura inuitat homines, vt ipsum artificem Deũ, & ipsum opus admirentur ac diligant. Neq; enim fieri potest, vt nõ amet opus qui amat artificem, præsertim cũ bonitas, iusticia, sapientia, omnipotentia, & multæ aliæ virtutes Dei in ipsius opere, hoc est, mundo cõspiciantur. Adhæc ipse Dominus ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium daret, qui ergo fit, quod Apostolus noster dicat: Ne diligatis mundum? Respondeo, Mundus spectatur dupliciter. Primum in se, vt est opus Dei, in quo se contemplandum proponit, vt inde eius æternam potẽtiam & diuinitatem ratiocinantes agnoscamus ipsum, amemus & colamus, quod nisi fecerimus, inexcusabiles sumus coram tribunali Dei. Cùm hac ratione spectatur mũdus, eum diligere & possumus & debemus, sed suo ordine, hoc est, infra creatorem. Nam qui diligit mundum, & eas quæ in mundo sunt, creaturas Dei, plusquam Deum, idolatra est, & in maledictionis pœnam incurrit, vt qui amet creaturã supra creatorẽ, qui est laudandus in secula. Deinde spectatur mundus, non in se, vt est creatura Dei, sed ex vitio quod contraxerunt homines mundani, partim ex labe primorum parentum, partim ex peccandi consuetudine. Proinde mundus hac ratione accipitur, pro moribus malis, quibus assueuit mundus, hos enim qui diligit, non potest Deum diligere. Nam ita scriptum est Psal. 98. Qui diligitis Dominum, odite malum, hoc est, quicquid prohibitum est lege Dei, & pugnat cum caritate Dei & proximi. Vult ergo Apostolus, vt nec diligam⁹ creaturas Dei inordinato amore, hoc est, supra creatorem, nec vitia hominum perniciose amore. Nam vterque hic amor, qui mundi dicitur, auocat à pietatis studio, hoc est, ab amore Dei & proximi. Tempestiue igitur hanc infert exhortationem Apostolus, ne videlicet amore mũdi occupentur fideles, atq; ita rursus immersi in mundi tenebras, amittant salutarem lucem, suaque culpa salute excidant.

Si quis diligit mundum, non est caritas patris in eo.

Ratio propositionis à contrarijs. Nemo potest simul mundũ diligere, & patrem cœlestem, sed fideles debẽt patrem cœlestem diligere. Ergo mundũ non diligent. Maior confirmatur, quia qui diligit Deum patrem, mandata ipsius seruare studet. Sicuti cõtra. Qui diligit mundũ, quæ mũdi sunt

ſunt ſectatur & facit. Cum ergo hæc duo ex diametro inter ſe pugnant, fieri non poteſt, vt ſimul Deũ & mundũ diligas. Huc pertinet illud Iacobi: An neſcitis quod amicitia mũdi, inimicitia Dei eſt. Qui igitur voluerit amicus mũdi eſſe, inimicus Dei conſtituitur. Nã iuxta Chriſti ſententiã, nemo poteſt duobus dominis ſeruire, videlicet diſsidẽtibus & contraria imperantibus. Et eſt dictum Auguſtini memorabile: Mundi amor & Dei pariter in vno corde habitare non poſſunt, quemadmodũ ijdem oculi cœlum pariter & terram nũquã aſpiciũt. Charitas hoc loco, patris, paſsiue ſumitur, pro charitate qua diligitur pater.

10 Quia omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum, & faſtus vitæ, non ex patre, ſed ex mundo eſt.

AEtiologia eſt. Cõfirmat enim charitatem patris non eſſe in eo, qui diligit mundum. nam mundi & patris cœleſtis contraria ſunt imperia. Vt enim mundus concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum, & faſtu vitæ delectatur: ita pater cœleſtis eadẽ abominatur extreme, vt quæ à Diabolo hoſte ſuo in mundũ inuecta ſint. Etſi autẽ omnis concupiſcẽtia praua, à Paulo dicitur cõcupiſcentia carnis, quæ cõcupiſcentiæ ſpiritus opponitur: Tamẽ noſter Apoſtolus, vt omnis mali initia mõſtret, à principio motiuo diſcrimẽ petit cõcupiſcẽtiæ carnis & oculorũ. Cõcupiſcentia enim carnis eſt noſtro Apoſtolo, quæ ex corruptæ naturæ vitioſitate, quę dicitur caro, naſcitur, & habet internum principium, videlicet cõ-
20 cupiſcẽtiam originalem, ſeu corruptionem naturæ. Concupiſcentia oculorum eſt, quæ ex rerũ intuitu & admiratione concipitur, & habet externũ principiũ, videlicet omne obiectũ pulchrum oculis. Vnde Dauid: Auerte oculos tuos, ne videant vanitatẽ. Et Iob adducens ſuæ innocentiæ argumenta, ſic ait: Si declinauit greſſus meus à via, & ſi poſt oculos meos abijt cor meum, ſeminem & alius comedet, hoc eſt, ſi cor meum ſecutum eſt cõcupiſcentiã oculorum meorum, id eſt, ſi ego cõſenſi concupiſcẽtiæ rerum, quas videbam, eueniet mihi quod alijs facere volui. Huc illud Salomonis præceptum pertinet, Prouer. 4. Ne vagentur oculi tui. Et Domin⁹ ipſe: Si oculus tuus dexter fuerit tibi obſtaculo, erue eum, hoc eſt, cohibe affectum irritatum obiecto. Qui igitur ſtatuit Deum ſequi, ponat ſenſibus ſuis cuſtodiã, & præſertim oculis, ne interna cõcupiſcẽtia irritetur externis obiectis. Salo-
30 moni Prouerb. 30. Duæ ſunt filiæ hirudinis ſeu ſanguiſugæ, clamantes, affer, affer. Has interpretantur quidã ex patribus eſſe concupiſcentiã carnis, & cõcupiſcentiã oculorũ, quæ propter imitationẽ hirudinis inexplebilis (de qua Horatius: Non miſſura cutẽ, niſi plena cruoris hirudo) dicuntur ipſius filiæ. Carnis enim cõcupiſcentia clamat, affer voluptates, quibus tamen nunquã ſatiatur. Oculorum concupiſcentia clamat, ager diuitias, quæ quo magis creuerint, eo magis appetuntur, ſimiles planè hydropi. Nã quo magis hydropicus abũdat humore aquoſo, eo magis ſitit, iuxta illud: Quo plus ſunt potæ, plus ſitiũtur aquæ. Huic duplici concupiſcentiæ, ſcilicet, carnis & oculorum, coniunctus eſt faſtus vitæ, quo quis alijs contemtis, ſe glorioſe iactat, vt Thraſo ille Terentianus. Ex hoc faſtu tanquam ex camerina quadam fœdiſsima, ſcaturiunt infinita ſcelera & flagitia, quibus familiæ,
40 prouinciæ, regna miſere concutiuntur, cuius rei exempla vel cœcis in cõſpectu ſunt. Hæc breuiter ſint de his tribus omnium malorum fontibus dicta, qui, vt Auguſtinus ait, è Paradyſo delitiarum in hoc miſerabile exilium Adam & Euam proiecerunt.

Porrò mundus præterit & concupiſcentia eius, qui vero facit voluntatem Dei manet in æternum.

Argumentum ab euentu vtriuſq;. Diuturniora & conſtantiora bona ſunt præferẽda min⁹ diuturnis & inconſtantibus, quare mundi ſtudijs & deſiderijs, quæ ad breue tẽpus durant, præferẽda eſt pietas, cuius fructus æternum durat. Sed quid eſt mundũ præterire? & quid eſt facere voluntatem Dei? Mundus contaminat⁹
50 flagitijs Diabolorum & hominum igni olim conflagrabit, & purgabitur, ita vt ſubſtantia quidẽ maneat, ſed noua forma & qualitas inducatur, omni iniquitate abolita. Voluntatẽ Dei facere ſecundũ Euãgelium, eſt proſternere ſe corã Deo in vera pœnitentia, fide Chriſti ſe erigere, & ex hac fide Deum ſincere colere, & proximũ diligere. Qui hoc facit, habet promiſsionẽ, quod ſit manſurus in æternũ. Tenete, inquit Auguſtinus, potius dilectionẽ Dei, vt quomodo Deus eſt ęternus, ſic & vos maneatis in ęternũ: quia talis eſt quiſq;, qualis eius dilectio eſt. Terram diligis, terra eris. Deum diligis, quid dicam, Deus eris? Nõ audeo dicere ex me, ſcripturas audiamus: Ego dixi Dij eſtis, & filij altiſsimi omnes. Si ergo vultis eſſe dij & filij altiſsimi, nolite diligere mundũ, nec ea quæ in mũdo ſunt. Porrò vſus huius æternitatis ꝓmiſſæ, hoc eſt, perpetuæ felicitatis, eſt triplex, videlicet in cruce, in pu-

gna spiritus aduersus carnē,in agone mortis. In cruce opponenda est æterna gloria breui
& temporaneæ afflictioni,1.Pet.5.& ad Rō.8. In lucta spiritus aduersus carnem erigamur
spe promissæ gloriæ,si in pugna perdurauerimus inuicti. In morte opponamus vitā æter-
nam breui cruciatui,& cogitemus Christum resurrexisse à mortuis, cuius nos mēbra su-
mus.Ideo Paulus suo discipulo scribit: Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis.

Filioli,nouissima hora est, & sicut audi-
stis quod Antichristus venturus sit, etiam
nunc Antichristi multi ceperunt esse, vnde
scimus nouissimam horam esse.

De pietate disseruit, & de fugiendo
mundi amore:nunc addit commone-
factionem de cauendis Christi aduer-
sarijs,quos Antichristos vocat. Et di-
ligenter obseruandum est, quod de
Antichristo & de Antichristis loquatur. Per Antichristum intelligit caput regni cuiusdá
Christo aduersantis,de quo postea plura dicenda sunt. Per Antichristos vero omnes,qui
vel professione,vt Turcæ,Iudæi,aliæq; prophanæ gentes: Vel vita,vt qui mētientes Chri-
stianū nomen indulgēt peccatis,& viuunt sine pœnitentia: Vel doctrina,vt Hæretici, qui
Euangelium de Christo suis corruptelis inficiunt,Christo aduersantur,quales multi fue-
rūt omnibus ætatibus.Nouisima hora vsu scripturæ dicitur totum tempus à Christo ex-
hibito,vsq; ad consumatione seculi & resurrectionem mortuorum.Tempus enim mun-
di in tres partes diuisum est,nempe in tempus,quod fuit ante legem datam per Mosen:in
tempus durātis legis Mosaicæ,& in tempus Mesiæ exhibiti,quod ideo vltimum dicitur,
quia destinatū fuit salutifero Christi aduentui, non quidem quod illi alij non succederēt
dies & temporum curricula, sed quia non erat expectanda alterius doctrinæ post Euāge-
lium Christi cœlitus patefactio. Durabit enim Euangelij prædicatio vsq; ad finem mūdi,
siquidē Christus desponsauit sibi Ecclesiam in fide in æternum.Genes.46. Iacob moritu-
rus ad filios ait:Congregamini vt annunciem vobis,quæ ventura sunt in diebus nouissi-
mis,vbi multa de Christi aduentu in mūdum,texit oracula.Esai.cap.2. Et erit in nouissi-
mis diebus præparatus mons domus Domini, & eleuabitur super omnes colles. Hic Pro-
pheta manifestum de Christi aduētu tradit vaticinium.Paulus 1.Cor.12. Scripta sunt hæc
ad correptionem nostram in quos fines seculorum deuenerūt. Ad Hebr.1. Nouisime lo-
cutus est nobis per filium, significans Deum postea non alio modo hominibus locuturū.
Hęc dicta ostendunt,cur tempus ab aduētu Christi currens,vsq; ad iudicium,dicatur ex-
tremum,& hic à nostro Apostolo nouisima hora.

E nobis egressi sunt, sed non erant ex no-
bis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent
vtique nobiscum: sed vt manifesti fierent,
quod non sint omnes ex nobis.

De quo genere aduersariorū Chri-
sti loquatur,exponit. Quidam fuerūt
aperti persecutores Christi & Euāge-
lij,de quibus hoc loco non agit Apo-
stolus. Quidam aliquandiu ipsos Apo-
stolos erant secuti,vt discipuli,& in Ecclesiæ externa societate ouina pelle tecti latuerunt,
cum tamen intus essent lupi rapaces. De hoc genere Antichristorum se loqui Iohānes in-
dicat,cum ait: E nobis egresi sunt,hoc est,de externo nostræ Ecclesiæ cœtu prodierūt,qui
prius simularunt religionem nostram.Sed non erant ex nobis,id est,interno spiritus vin-
culo nobis non erant coniuncti, id quod Apostolus hic probat. Nam si fuissent ex nobis,
permansissent vtique nobiscum, hoc est, si interno spiritus vinculo nobiscum in Christi
corpore mystico fuissent coniuncti,permansissent vtiq;, raro enim contingit eos,qui ple-
ne de Christo edocti fuerunt,fidem in totum abijcere,etsi sæpe ex infirmitate & ignoran-
tia,vt est humana conditio,labi possunt.Quod autem interdum,licet rarius,contingat fi-
dē abijcere in totum eos,qui plene erant edocti de Christo,testatur vox Christi, obijcien-
tis Iudæis peccatum blasphemiæ, & dictum Apostoli ad Hebr.6.& 10.

Et vos vnctionem habetis à Sancto, &
nostis omnia.

Modum euadendi Antichristorū
insidias ostendit. Vos(inquit) à Chri-
sto qui est Sanctus sanctorum, id est,
sanctisimus,habetis gratiā Spiritus sancti,cuius symbolum,quia in veteri testamēto fuit
externa vnctio,vnctionis vocabulo significatur. Vult enim nos respicere ad typū & spiri-
tualē significationem,quēadmodū ipse se interpretatur in fine capitis pręsentis Epistolę:
Hæc vnctio(inquit)facit vt intelligatis omnia,scilicet, quæ vos munire possunt, aduersus
Antichristorum imposturas. Hanc interpretationem vniuersalis particulæ requirit peri-
stasis loci,ne quis hic Anabaptistarū Enthusiasmos confirmari existimet.Apostolus noster
hoc

hoc loco alludit ad ardorem & lumen, quod inest oleo, quo vngebantur reges & sacerdotes in veteri testamento. Vt enim oleum ardet, & ardendo gratissimum de se fundit lumen: sic Deus quorum corda oleo Sancti spiritus vngit, ea inflammat, & inflammando lucem elicit, longe pulcherrimam & saluberrimam, quæ pro incremento fidei magis magisq; in animis sanctorum lucet.

Non scripsi vobis quod ignoretis veritatem, sed quia eam nostis, quodque nullum mendacium ex veritate est.

Prolepsis est. Poterat enim ex dictis obijci: Fateris Iohannes nos omnia scire, cur ego scribis? Respondet Apostolus, Non scribo vobis, vt vos doceam, quæ ignoretis, sed vt vos commonefaciam de ijs, quæ prius nouistis. Nouistis enim veritatem distinguere à mēdacio, de qua autem veritate & de quo mendacio loquatur, ipse exponit, cum subiungit.

Quis est mendax, nisi qui negat Iesum esse Christum? hic est Antichristus, negans patrem & filium. Quisquis enim negat esse filium, is ne patrem quidem habet.

Quia non de quouis mendacio loquitur Apostolus, definitionē addit, qua docetur de quo mendacij genere loquatur. Et quoniam iuxta regulam Hilarij, ex caussis dicendi sumēda est intelligentia dictorum, manifestum est quod de Antichristis loquatur, qui se Christo opponebant tempore Apostoli. Mendax igitur hoc loco erit, qui non recte de Christo sentit, nā is Christo aduersatur, & eius hostis est. Quare definitionē infert interrogationis schemate, dicens: Quis est mendax, nisi qui negat Iesum esse Christum? hoc est, quisquis senserit, quod Iesus Marię filius nō sit promissus Messias, Antichristus est & mēdax, vt qui veritatem Dei maligne abijciat, atque adeo ipsum Deum mēdacij accuset, qui hūc Iesum stupendis miraculis testatus est esse Christū, hoc est, promissum mulieris benedictum Semen & Saluatorem mundi. Vt ergo hoc loco mendaciū est negatio veritatis de Iesu Marię filio, quod sit verus Messias: Ita veritas est plena Iesu Christi agnitio, quæ agnitio est vita æterna, iuxta Domini dictum: Hæc est vita æterna, vt te agnoscant esse verum Deum, & Iesum esse Christum quem misisti. Vide quā salutaris sit hæc veritas agnitionis Christi: & contra, quam perniciosum mēdacium negantium Iesum. In qua autem re cōsistit veritas hæc, sæpe dictū est. Requirit enim, vt recte iudicemus de Iesu Mariæ filio, statuamusq; eum, iuxta scripturam, verum Deum esse, verum hominem, vnam personam in duabus naturis, non confusis, non mutatis, non permixtis, non alteratis, subsistentem, & Saluatorem mundi. Qui hac veritate exciderit, Antichristus est, mendax est, vanus est, damnatio est. Porrò exaggerationē huius loci subiungit, inquiēs: Hic est Antichristus negans patrem & filium. Iudæi tempore Apostoli gloriabantur se Deum colere, tametsi negarunt Iesum esse filium Dei & verum Messiam. Horum vanitatem arguit hoc loco Apostolus, affirmās coniunctam esse vtramq; negationē, videlicet patris & filij, cuius rationē subiungens ait: Quisquis negat esse filiū, is ne patrē quidē habet. Hic additur in quibusdā exēplaribus græcis, ὁ ὁμολογῶν τὸν ὑιὸν, καὶ τὸν πατέρα ἔχει, hoc est, Qui confitetur filium, etiā patrē habet. Atq; hoc est, quod dominus apud Iohannem ait: Qui non honorat filium, nō honorat patrē, qui misit eum. Nam ideo pater omne iudiciū dedit filio, vt omnes honorēt filium, sicut honorant patrem. Vult igitur pater agnosci & coli in filio & nō extra filium. Quare docemur hic, vt Deum patrē in Christo quæramus, vt in Christo quæramus potētiam Dei, vt in Christo patrem adoremus. Deum esse colendū fatentur omnes adeoq; hic sensus nobis à natura ingenitus, altas habet in cordibus nostris radices, vt nemo simpliciter Deo suum honorem negare audeat, interea hominum mentes Deum extra viam quęrendo euanescunt. Hinc tot fictitij Dij, hinc tot peruersi cultus. Verum proinde Deū non alibi quam in Christo reperiemus, nec rite aliter eum colemus, quam filium osculando, vt docet regius Propheta Dauid, Psalm. 2. Hinc liquet, quod in dēsissimis erroribus occupentur Turcæ & Iudæi, qui tametsi pulchris & splendidis titulis ornant, quem adorant Deū: Tamen à vero Deo, qui est pater Domini nostri Iesu Christi, aberrant, negantes filiū, hoc est, Iesum Christum. Nam cum Dei nomen à Christo separatur, nihil est aliud quam inane figmentum. Porrò quia hic Antichristus definitur esse negator Iesu Christi, quædam hic addenda sunt de duplici negatione Christi, vt inde intelligamus discrimina Antichristorum, quos plures esse noster Apostolus affirmat. Negatio itaque Christi duplex est, vniuersalis vna, altera particularis. Illa in totū negat Iesum esse Christum, hæc autem in parte

tantū. Vniuersalis Iudaica, Mahometistica, & Turcica est, qua negatur fili⁹ Mariȩ Iesus es-
se promissus Messias, hoc est, Christus, Saluator in se credentium. Hæc vel eorū est, qui fi-
dem Christi nunquam receperūt, quales sunt Mahometistæ & Iudæi pleriq;: vel eorū, qui
post agnitam veritatem, post illuminationem Spiritus sancti, post perceptum gustū boni
Dei verbi relabuntur in Ethnicismū, renunciāt Iesu Christo, quem abnegatū persequū-
tur. Hi vocātur in Ecclesia Apostatȩ, qualis fuit Iulianus & multi alij, atq; hi rei sunt blas-
phemiæ in Spiritum sanctum, quam filius Dei pronūciat nec in hoc seculo nec in futuro
remitti, proterea quod sit vniuersalis prolapsus in Ethnicismum, & finalis abnegatio Iesu
Christi mediatoris vnici Dei & hominū. De hac abnegatione Christi, plura in 5. cap. dicē-
tur, vbi agitur de peccato ad mortem, pro quo Apostolus noster dicit non orandum esse.

Alia est negatio Christi particularis, seu hæretica, qua quæ Christus habet propria, illi
detrahūtur. Hac negatur alias diuinitas Christi, cui se Cherintus & Ebion tempore Apo-
stoli nostri opposuerunt & postea Arius & multi alij. Alias Christi humanitas, quā impu-
gnarūt Donatistæ & Eutychiani. Alias persona Christi, cuius distinctionē à patre rabiose
negant Sabellius, Paulus Samosatenus, & nostro tempore Michaël Seruetus Hispanus, in
scholis Mahometicis institutus. Alias officium, idq; dupliciter, quædā enim officij nega-
tio in doctrina & moribus simul sita est, qualis est Pelagij & papalium omniū, qui voce &
vita negant Iesum esse Christum, cū non tribuunt illi hunc honorē, quod solus sit iusticia
nostra & salus, iuxta scripturam: sed partē iusticiæ & salutis ascribunt operibus, ijsq; non
à Deo mandatis, sed ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in
moribus tantum est posita, eaq; est interna & externa. Interna quidē, cum iuxta verbum
vera fiducia Christi nō accenditur in animis. Externa vero, quoties factis negatur impijs,
quod ore prædicatur. Hanc negationem Paulus vocat βδέλυγμα, hoc est, abominationem.
Ex his manifestum est, Primum, quid sit Antichristus in genere, videlicet, qui quouis mo-
do aduersatur Christo. Deinde, quid sit in specie, videlicet, qui vel in toto, vel in parte
Christum abnegat. Iam reliquum est, vt inquiramus quisnam sit ille magnus Antichrist⁹,
quem Paulus collocatū iri prædixit in templo Dei, reuelandum per vocem Euangelij an-
te extremum diem. Verum quia in posteriori ad Thessal. copiose à nobis probatum est,
quod Pontifex Romanus sit ille filius perditionis & Antichristus, de quo loquitur Paul⁹,
eo remitto auditores, vt istinc petāt, quæ breuitatis gratia hic omitto. Sed quid ex hac do-
ctrina de Antichristo pius animus colliget? Primum muniat nos hæc doctrina aduersus
scandalum defectionis tot regnorū ac populorum à fide Christi, ac meminerimus eundē
Christum, qui dixit: Prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo, in testimoniū
omnibus gentibus, etiam dixisse: Veruntamen filius hominis cum venerit, num inueniet
fidem super terram? Quo dicto significatur maximam defectionē plerorumq; regnorum
fore à fide Christi. His duobus Christi dictis comendatur nobis & misericordia & iusticia
Dei. Misericordiȩ quidem est, quod velit Deus Euāgelium regni filij sui prædicari in toto
mundo inter omnes gētes. Iusticiæ vero erit quod idem Deus sit puniturus ingratos erga
suum Euangelium. Nam permittit eos in pristinas tenebras ruere, adeo vt quādo Christ⁹
aduenturus est iudicatum viuos & mortuos, paucissimos inueniat, qui nō turpiter Chri-
stum abnegauerūt & à fide eius sacrilege defecerunt. Vtriusq;, hoc est, misericordiȩ & iu-
sticiæ Dei cogitatione excitemur ad serium timorem Dei, ad ardentem inuocationem, ad
perpetuam gratitudinē erga ipsum, ne ingrati ipsi quoq; aliquando abijciamur, & extin-
guatur lux Euāgelij in scholis & in templis, quemadmodum factum est in Aphrica, Asia,
& in maxima parte Europæ, adeo vt minima pars orbis terrarum habeat Euāgelium sin-
cerum & incorruptum.

Quod igitur vos audistis à principio, id in vobis maneat.

Ex descriptione Antichristi, infert exhortationem ad perseuerantiam in fide Christi, in qua iam inde à princi-
pio (id est, ex quo institui ceperūt in vera religione) instructi erant. Vestitur autē proposi-
tio argumento à constantia petito. Constantis enim animi est, à religione, quam iam olim
amplexus est, nō facile dimoueri. Similis exhortatio est in tertio capite ad Heb. Cauete (in-
quit) fratres, ne sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis ad deficiēdum à Deo viuo.
Vbi gradus à felicitate summa ad miseriam sempiternā notantur: quorū primus est incre-
dulitas eius, qui cōuersus fuit, quæ hoc pacto suboritur. Fides in segnescētib⁹ & torpētib.
paulatim lāguescit, & succedit dubitatio, hāc mox excipit incredulitas, quā sequitur ma-
litia, hoc est, prauæ cogitationes & actiones scelaratȩ, atq; ita paulatim homo priusq̄ ani-
maduertit, laqueis Satanȩ inuoluitur. Hoc ipsū significat Iohañes cū ait: Quod audiui-
stis, id in vobis maneat, h. e. studete vt maneat, scilicet verbū Euāgelij de Christo in vobis.

Diligentia

Diligētia igitur seria postulatur. Huc illud Pauli: Qui stat, videat ne cadat. Itē: Spiritū nolite extinguere. Item: Excita donum, quod in te est. Hæc proinde dicta & similia admoneant nos diligentiæ in colligēdis rationibus, quibus mentes nostræ cōfirmantur de veritate Dei, ne ad quamuis aurā doctrinæ, instar arundinis fluctuemus & circumferamur. Admoneant nos inuocationis, qua à Deo imploramus auxilium contra Diabolorum & hominum insidias, qui nobis veritatem Dei nunc eripere, nunc obscurare conantur. Admoneant nos periculi, nullum enim periculum maius est, quam per segnitiem à Deo deficere. Nam paulatim Epicurismus, & dedolentia quædam occupat animos, donec in foueam damnationis præcipitentur. Oremus proinde cum Dauide: Doce nos Domine viam tuam fac vt ingrediamur in veritate tua, vnias tu corda nostra, vt timeamus nomen tuum.

Si in vobis manserit quod audistis, & vos in filio & in Patre manebitis.

Ratio exhortationis ab vtili. Qui retinet noticiam & fidem Christi, is in Filio & Patre manet, Spiritus sancti vinculo. Præterea Pater & Filius in eo manent, iuxta Christi promissionem Iohannis 15. Qui manet in me, & ego in eo, is fert fructum copiosum. Per contrarium sensum concluditur, quod si non manserit in vobis quod audistis, nec vos in filio, nec in patre manebitis. Quid ergo? extra societatem Dei & sanctorum dominio Satanæ subijciemini.

Et hæc est promissio quam ipse promisit vobis, vita æterna.

Proponit scopum, qui propositus est efficaci noticię Christi, vt huius cogitatione excitemur ad perseuerantiam in pietatis curriculo, donec ad metam ipsam peruenerimus. Non enim qui bene cepit, sed qui in bono cepto perseuerat ad finem, beatus est, nam hic vitam æternam propositam habet. Obseruetur diligenter, quod Apostolus noster mansionis in Christo fructum affirmet esse vitam æternam, iuxta Christi magistri sui promissionem, Iohannis 6. Hæc est voluntas eius, qui misit me Patris, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam. Hic ex aduerso cogitetur antithesis, videlicet, quod mors æterna sit proposita omnibus incredulis & deficientibus à verbo Euangelij.

Hæc scripsi vobis, de his, qui seducūt vos.

Attingit causam cur de Antichristis scripserit, videlicet quod iam Ecclesiam inuadere tentarent, quam sua impostura funditus euertere moliebantur. Exemplum Apostoli omnibus pijs verbi ministris imitandum est, vt præmoneant suos auditores aduersus Antichristorum insidias, ne incauti opinione citius opprimantur & salute excidant.

Et vnctio quam vos accepistis ab eo, in vobis manet.

Bene ominantis oratio est, quasi diceret, sunt multi, qui vos in errorem abducere moliuntur, sed melius de vobis spero, cum habeatis vnctionem, hoc est, Spiritum sanctum, quem à Christo accepistis, quiq; vos in omnem veritatem induxit, quamdiu hæc vnctio in vobis manserit, cauebitis Antichristi insidias. Hic locus monet, vt primitias spiritus foueamus, ac indies studeamus in pietatis stadio progredi vlterius, donec ad metam ventum fuerit. Spiritus sancti enim donatio, testimonium est euidens, quod Deus nostri curam habeat. Hoc solum requiritur, vt caueamus ne nostra socordia amittamus tantum bonum.

Nec necesse habetis vt quisquam doceat vos.

Hæc ad commendationem eorum faciunt, à quibus erant instituti, & habent tacitam conditionem, vt sit sensus: Vos à vestris doctorib⁹ fideliter edocti estis, de Christo Iesu vero Messia, in hac doctrina si manseritis, nō opus habetis alijs magistris, nam sincere instituti estis. Atq; ita Apostolus hoc loco & suam doctrinam de Christo commendat, & illorum diligentiam laudat, à quibus instituti erant, quo magis magisq; confirmentur. Non ergo hic locus patrocinatur Anabaptistis, qui tollunt ministerium verbi de Ecclesia, & iubent suos auditores expectare reuelationes cœlestes, quæ nihil sunt aliud quam illusiones Diabolicæ. Nam vel summi doctores possunt & debent in Christi schola quotidie per lectionem, meditationem verbi & precationē proficere, cum omnes, (vt Paulus testatur) ex parte cognoscamus, ne dum vt hi quos Apostolus alloquitur, nullo præceptore indigerent. Quare opponamus Anabaptistis mandatum Dei de prædicando & audiendo Euangelio, in cuius cognitione indies magis magisq; vult nos abundare Paulus, quo & hæc scriptio Apostolica pertinet, cur enim scriberet Apostolus, si eius scriptionis nullus vsus foret in Ecclesia?

Verum sicut eadem vnctio docet de omnibus, quæ & verax est & non mendax, & sicut docuit vos, manete in ea.

Hæc exhortatio confirmat nostram interpretationem: hortatur enim vt persistant in doctrina de Christo, quæ in ipsis confirmata est per vnctionem, hoc est, per Spiritum sanctum. Huius exhortationis causam addit, cum inquit: Quę verax est, & non mendax. Hæc repetitio à contrarijs sumta, ad commendationem certitudinis facit. Hic rursus commendat Apostolus ijs, quibus scribit, doctorum suorum fidem, sinceritatem & diligentiam. Cum veteri interprete & Erasmo μενεῖτε verti manete, vt hebraismum redderem: nam Hebræi sæpe futura indicatiui, pro imperatiuis vsurpant. Hanc interpretationem peristasis loci manifeste postulat. 10

Nunc autem filioli manete in eo, vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.

Repetitio est exhortationis, cui additur duplex ratio, prior à commodo, posterior à damno, nam præmijs & pœnis inprimis mouentur homines. Qui manent (inquit) in Christo, (hoc est, qui retinent fidem & bonam conscientiam) fiduciam habent in ipsius aduentu, qui vero non manent in Christo, in ipsius aduentu pudefient. Ergo in Christo manendum est, quo fiduciæ fructus percipiatur, qui fructus est vita æterna, & caueatur diffidentiæ & defectionis pœna, quæ est sempiterna ignominia. Hic locus nos admoneat, vt perpetuo cogitemus de aduentu Domini, in quo apparebit gloria piorum, qui perpetua felicitate exultabunt, & ignominia impiorum, qui perpetua ignominia obruentur, eo quod Iesum Christum datum toti mundo in salutem, non agnouerint, cuius solius fiducia persistunt omnes qui in ipsum crediderunt, iuxta illud: Qui credit in ipsum, non pudefiet. 20

Si scitis quod iustus est, nostis quod omnis qui facit iusticiam, ex eo natus sit.

Repetitio est vniuersalis exhortationis, qua in principio vsus est, dum hortatus est ad innocentiam vitæ. Addit autem propositioni ratioñe à connexis, Qualis Pater, talis & filius esse debet: Deus pater Ecclesiæ est iustus. Ergo & filios eius, qui sunt Ecclesiæ domestici, iustos esse decet. Sed quomodo fieri potest, vt similes patri cœlesti in iusticia simus? cum ille perfecte & natura iustus sit, & nos natura peccatores? Nemo profecto potest patri cœlesti similis esse, si perfectionem iusticiæ spectemus. Verum iusticia illa, quam hic requirit Apostolus, posita est in imputatione & imitatione in hac vita. Imputatio iusticiæ fit per solam fidẽ, qui enim credit, fides eius imputatur illi ad iusticiam, hoc est, Christi iusticia credenti ita imputatur, vt ea vestitus appareat iustus in conspectu Dei. Christus enim finis est legis, in iusticiam omni credenti. Imitatio iusticiæ Dei est tenuis quædã imaginis Dei in homine, per fidẽ iustificato, repręsentatio, quæ paulatim pro fidei mensura crescit & fit illustrior. Nam iustificati per fidem, donati sunt Spiritu sancto, quo vt regenerantur fideles: ita etiã inchoant nouam vitam, & iustis actionibus occupantur, quæ actiones iuxta fidei mensurã, in alijs magis, in alijs minus conspiciuntur. Hæc imitationis iusticia cõstat partibus hisce, videlicet, pietate erga Deum, innocentia vitæ priuatæ, dilectione proximi, & in officio vocationis fideliter præstando. Hinc apparet quanta sit vanitas eorum, qui negant nouæ obœdientiæ seu operum iusticiæ necessitatẽ, cum hic Iohannes coniungat patris & filiorum cõformitatem in iusticia. Porro, post iudicium in vita æterna erimus iusti non imputatione, sed perfectione iusticiæ, seu vt loquuntur, formaliter & plenissime. Hæc iusticia erit reparatio iusticiæ originalis, in qua rursus fulgebit imago Dei in sanctis, qua nulla potest maior cogitari aut esse gloria. De hac iusticia loquitur Paulus ad Galat. 5. cum inquit: Nos Spiritu ex fide spem iusticiæ, hoc est, speratam iusticiam, expectamus. Et Apostolus noster in sequenti capite: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. 30 40 50

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt grauissimis argumentis, ad sanctimoniam vitæ, & dilectionem proximi hortatur: ita ab odio proximi, proposito Caini exemplo, dehortatur.

Ordo & partes Capitis tertij.

In fine secundi capitis reuersus est Apostolus ad generalem exhortationem, quam in primo proposuit, videlicet, vt Christiani colant iusticiam & sectentur innocentiam. Hanc generalem propositionem confirmat in hoc capite, à quo mox descendit ad hypothesin, videlicet ad dilectionem proximi, ad quam per contentionem seu collationem contrariorum, exhortatur, summam mandatorum Christi ad fidem & dilectionem reuocans.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM

OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VIDETE qualem caritatem dedit nobis pater, vt filij Dei vocemur.

Exhortaturus ad sanctimoniam vitæ, alium ordinem, quam in primo capite, instituit. Vt enim illic ab effectis ad causas ascēdit: ita hic à causis ad effecta descendit. Est enim primus fons bonorum operū, adeoq; omnis pietatis & virtutis veræ regeneratio, qua in filios Dei renascimur, & filij Dei vocamur, & reuera sumus. Caritatis vocabulum metonymice accipiēdum est pro dono, quod nobis ex caritate largitus est Deus, videlicet quod vocemur & simus filij Dei. Hoc donum magnificū Apostolus noster in principio sui Euangelij appellat ἐξουσίαν, hoc est, vt Nonnus reddit, οὐρανίην τιμὴν, id est, cœlestem honorem, ita enim ait: Quicunq; receperunt eum, dedit eis ἐξουσίαν filios Dei fieri, ijs, qui credunt in nomen eius. Hunc honorē, & hoc donum augustum ideo hic caritatē vocat, quia ex caritate Dei profectum est. Porro quia hic locus continet summam beneficiorum Euangelij, operæ pretium est, vt ipsum altius expendamus, & circumstantias, quæ huc faciunt, excutiamus, quo magis in cognitione & sensu huius mysterij abundemus. Sunt autem hæ præcipuæ circumstantiæ, Prima, causa efficiens. Secunda, obiectum. Tertia, medium. Quarta, modus. Quinta, effectus. Sexta, finis. Septima, vsus. Hæ circumstantiæ fere omnes continentur in hac Euangelica γνώμῃ: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

PRIMA circumstantia est causa efficiens, videlicet Deus, seu caritas Dei, quam noster Apostolus non sine admiratione exprimit, cum inquit: videte ποταπὴν ἀγάπην. est enim plus quam si dixisset, ποίαν ἀγάπην. Nam etsi ποῖος & ποταπὸς synonyma sunt, tamen hoc posterius emphasin quandam, & admirationem habet. quasi dicat Apostolus noster, non est vulgaris caritas quam declarat erga vos Deus: sed vere maxima & inprimis admiranda, cuius magnitudinem ne Angeli quidem satis admirari possunt. Hanc Paulus prædicat Rom. 5. cum inquit: Commendat suam caritatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Hæc caritas non oritur à nobis, nec excitatur meritis nostris, quę nulla habemus nisi mortis, sed à beneplacito, bonitate & humanitate Dei. Vnde Paulus ad Ephes. 1. causam nostræ adoptionis statuit εὐδοκίαν Dei, ex qua nos diligit in dilecto. Et ad Titum: χρηστότητα & φιλανθρωπείαν, bonitatem & humanitatem Dei. Bonitas est, qua Deus benignus est & liberalis ergo genus humanum. Humanitas est storge illa à Deo, qua paterne affectus est erga genus humanum.

SECVNDA circumstantia est obiectum, videlicet mundus, hoc est, homines qui in mundo sunt. Hic instituatur antithesis inter Deum diligentē, & mundum qui diligitur, vt magis nobis dulcescat caritas illa Dei, qua nos complectitur. Deus summe felix est sine homine: homo extreme miser sine Deo. Deus creatum hominē maximis ornauit dotibus, homo ingratus Deo proditorie ab eo defecit ad castra Satanæ. Deus impressit homini suā imaginem, homo, imagine Dei abolita, imaginem hostis Dei gestat tanquā σύνθημα quoddam quod sub ipso militet. Deus condidit hominem ad suam gloriā, sed homo omnia cōuertit in contumeliam Dei. Ecce quantum dissidium est inter Deum & hominem. Quid est ergo quod Deum mouet, vt hominem tam ingratum & contumacē diligat? Duo sunt in homine, quorum vnum est à Deo, alterum à Diabolo. Quod à se est, Deus amat, amat igitur hominem quatenus est sua creatura, sed opus Diaboli odit, quod est peccatum. An non iusticia Dei postulat, vt Deus hominem æternis pœnis subijciat propter tantam contumaciam? Postulat quidem hoc iusticia Dei, nisi fiat reconciliatio, quam caritas Dei erga suam creaturam, videlicet hominem, proponit in Filio, Mediatore Dei & hominum.

TERTIA circumstantia est de medio, quo Deus offensus & homines qui offenderunt, recon-

recōciliantur & cōiunguntur,ita vt Deus agnoſcat homines ſuos filios, & homines vicisſim Deum vt patrem honorent.Hoc medium participare debuit cum vtroq;,hoc eſt,cum Deo vera diuinitate, & cum hominę vera humanitate, vt Deum & hominē coniungeret. Ideo dicitur Ioha.3.Sic Deus dilexit mundum,vt filium ſuum daret,ſcilicet vt eſſet Mediator Dei & hominū,ſatisfaceret pro homine,iuſtificaret hominē,atq; ſuo merito & intercesſione placaret offenſum Deum,ſatisfaciendo iuſticię Dei,quo locus eſſet miſericordię.

QVARTA circumſtantia eſt de modo applicationis beneficij Chriſti Mediatoris. De hoc modo loquitur Dominus,cum ait: Prædicate Euangelium omni creaturæ,Qui crediderit & baptizatus fuerit,ſaluus erit, Qui vero non crediderit,condemnabitur. Hic Dominus omnibus promiſcue & ſine diſcrimine ſua merita offert,fide accipienda,& baptiſmo obſignanda. Applicatur igitur beneficium Chriſti verbo & ſacramento, vtrumq; requirit fidem,eſt enim omnis promiſsio fide accipienda.

QVINTA circumſtantia eſt de effectu miſericordiæ, qui eſt adoptio in filios Dei. Videte(inquit)qualem caritatem dedit nobis Pater,vt filij Dei vocemur. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis rurſus ad timorem,ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis,per quem clamamus Abba Pater. Ad Gal.3.Omnes filij Dei eſtis per fidem in Chriſto Ieſu.Nam quicunq; in Chriſto baptizati eſtis,Chriſtum induiſtis. Ad Gal.4.Poſtquam venit plenitudo temporis,emiſit Deus Filium ſuum,natum ex muliere, factū ſub lege, vt eos qui ſub lege erant,redimeret,vt adoptionem filiorum acciperemus. Quoniam autem eſtis filij,emiſit Deus ſpiritum Filij ſui in corda veſtra,clamantem,Abba Pater. Ad Ephe.1.Sicut elegit nos in ipſo antequam iacerentur fundamenta mundi, per caritatem, & prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum,per Ieſum Chriſtum in ſeſe,ſecundum beneplacitū voluntatis ſuæ.

SEXTA circumſtantia eſt finis adoptionis, ſeu fructus, videlicet vt non pereamus ſed habeamus vitam æternam. Hic finis diſcernit inter duo genera hominum, videlicet incredulos & fideles: illi deſtinati ſunt ob ſuam incredulitatem æternis pœnis,ſeu morti æternæ: hi vero vt filij Dei, hæredes erunt vitæ æternæ & gloriæ beatitudinis: quam gloriam Paulus vocat,libertatem filiorum Dei, cui opponitur miſerrima illa ſeruitus impiorum, qui oblatam gratuitam ſalutem contumaciter reſpuerunt.

SEPTIMA circumſtantia eſt de vſu huius tantæ caritatis Dei erga nos, vt ſimus & vocemur filij Dei quotquot credimus in nomē Ieſu Chriſti. Hic vſus ampliſsimus eſſe debet in tota vita, videlicet in conſcientia, in mundi contemtu,in cruce & in articulo mortis,in his enim maxime ſe prodit adoptionis ſenſus. IN conſcientia omnium primū ſuum fructum profert adoptionis fides.Nam cum cogitatio cōmiſsi peccati animū noſtrum vulnerat:cum damnatoria legis ſententia nos turbat: Cū Diabolus & infernus nobis minātur, fides adoptionis iſtis omnib9 efficaciſsime ſe opponit, & perfundit conſcientiā nobiliſsimo balſamo Spiritus ſancti,ex quo naſcitur in corde gaudiū ſpirit9 inenarrabile, quo exultam9 in gloria libertatis filiorum Dei per Spiritum ſanctū, quo credētes obſignati ſum9 tanquā Arrabone hæreditatis noſtræ: ita vt neq; vita,neq; mors,neq; angeli,neq; principatus,neq; virtutes,neq; pręſentia,neq; futura,neq; altitudo,neq; profunditas,neq; vlla alia creatura poſsit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Porro hoc cōſcientiæ gaudium cōceptum ex fide adoptionis,vt indies magis magiſq; creſcat,debet quotidie per omnem vitā foueri pijs meditationibus, ardenti inuocatione, vſu Cœnę Dominicæ,ſeria gratiarum actione,atq; adeo omni pietatis exercitio. IN mundi cōtemtu ſimiliter fides adoptionis ſe prodit,quādo enim pij à prophanis mundi hominib9, tanquā ſtulti,excremēta mundi,& veluti καθάρματα reputātur, opponant iſti ꝓphanorum hominum maligno iudicio, iudiciū Dei,qui,vt omnes credētes tanquā filios cōplectitur: ita omnes impios terrę,extreme abominatur,vtut ſibi magnifici & glorioſi videātur. Non ergo pius frangatur animo,ſi quādo exponatur ludibrijs hui9 peruerſi mundi: ſed potius doleat vicē furentium miniſtrorū Satanę,qui lethali veneno Diaboli intoxicati,feruntur tanquā phrenetici cōtra Deum,& ipſius Eccleſiā,qui tandē pręcipitabuntur in exteriores tenebras,vnde nunquam eluctabuntur,ſed perpetuo cum diabolis cruciabuntur. IN cruce fides adoptionis intueatur mandatum Chriſti,exemplum, regulā Pauli & decretū Dei immotum. Mandatū Chriſti eſt:Si quis vult me ſequi, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam & ſequatur me. Exemplum Chriſti monet crucem præcedere gloriā,vt Paulus teſtatur,cum inquit: Si vna cum Chriſto morimur,vna etiā cum eo regnabimus.1.Pet.4. Cum Chriſtus paſſus ſit pro nobis in carne,vos eadē cogitatione armemini. Regula Pauli eſt:Quicunq; volunt pie in Chriſto viuere,perſecutionē patientur. Decretum Dei immotū eſt,quod omnes quos adoptet in filios Pater, debeant cōformes fieri imagini Filij eius. Cum hæc quatuor fides adoptionis cogitat,ſe in cruce erigit,& cōcipit ſpē promiſſæ libe-

rationis & libertatis gloriæ filiorum Dei. Hæc ſpes certiſsima eſt, & nequaquam cõfundit, vnde Paulus dicit: Credentes gloriari etiã in afflictionibus, Rom. 5. In agone deniq; mortis fides adoptionis intuetur reſurrectionẽ eius, per quẽ facta eſt adoptio, ac ſtatuit mortem tranſitũ eſſe ab omnibus miſerijs huius mundi ad beatã & immortalem vitam iuxta hoc Domini dictum, Iohan. 5. Amen amen dico vobis, qui ſermonẽ meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet ſed tranſiuit de morte ad vitam. Hæc placuit aſcribere ad declarandã ſententiam Apoſtoli noſtri, vt & beneficium, quod hic prædicat Apoſtolus, particulatim explicatũ, magis nobis dulceſceret, & fructus in omni vita, & vera praxis huius dicti fieret nobis cõſpectior, iam reliqua proſequamur.

Propter hoc mundus non nouit vos quia non nouit eum.

Prolepſis eſt. Occurrit enim tacitæ piorum obiectioni, qui in hunc modum obijcere poterant, Nos Chriſtiani habemur pro reiectamentis mundi, tantum abeſt vt filiorum Dei dignitas nobis cõpetat. Reſpondet Apoſtolus: Mundus non nouit Deum, quomodo ergo filios Dei noſceret? Nõ ergo mundi iudicio acquieſcendũ eſt, quod eſt ſtultum & cæcum in myſterio ſalutis, ſed iudicio Dei, quod fallere nõ poteſt, ſtandum eſt, & in eo firmiter acquieſcendũ. Mundus tantum videt externã Eccleſiæ ſpeciẽ, quæ eſt vt plurimum lamentabilis, & ex ea ſtulte iudicat de Eccleſia. Non autẽ cernit ſpiritualia ornamenta, quibus intus fulget Eccleſia Chriſti ſponſa: Mundus videt Eccleſiã affligi, atq; ideo Deo nõ curæ eſſe ratiocinatur, ſed non intelligit conſilium æterni Patris, qui omnem filium quem recipit, flagellat. Ier. 12. ait Dominus: Dedi dilectã animam meam in manus inimicorum eius. Ecce hic Deus Eccleſiam animã ſuam dilectã vocat, quomodo ergo eam negligeret? & tamen tradit eam in manus inimicorũ eius. Ioſeph dilecta anima Dei fuit, attamen traditus eſt Pharaoni, qui vidit externũ Ioſeph, ſed internum animæ ſplendorẽ nõ agnouit. Diues Epulo pannos Lazari cum contemtu vidit, animæ autẽ ornatum ſplendidiſsimum non agnouit, atq; hanc ob cauſam, vt duplex ſpecies Eccleſiæ, externa & interna agnoſcatur, eadem Eccleſia ſæpe in ſcriptura & Iacob & Iſrael nominatur. Iacob quidẽ, quia vilis eſt & cõtemta iudicio mundi, talis eſt enim eius externa ſpecies ſecundum quã mundus iudicat. Iſrael vero dicitur, quia victrix & precioſa eſt in conſpectu Dei, qui iudicat ſecundum veritatem, nõ tam externam quam internam Eccleſię ſpeciem intuens. Sed cur mundus non nouit Eccleſiam? quia non nouit Deum, qui eſt pater ciuium Eccleſiæ. Noticia proinde filiorum Dei pendet ab ipſius Dei patris noticia, quæ non eſt ocioſa perſuaſio de articulis fidei, ſed efficax fiducia in Deum, quæ facit vt & ipſum Deum patrem diligamus, & ſanctos qui Dei filij ſunt, propter Deum & propter ſocietatem quam habemus cum illis, amemus. Hinc duæ firmiſsimæ demonſtrationes colliguntur. Nero & Iulianus perſequuntur Eccleſiam Dei: Igitur Deum nõ norunt, ſed horrendis ignorantiæ tenebris inuoluuntur. Dauid & Theodoſius Eccleſiam Dei fouent, ornant, prædicant, Igitur Deum norunt, & ſunt filij Dei. Vis harum demonſtrationum pendet ex regula Domini, quæ non fallit: Ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Bona enim arbor, bonos fructus, mala autem malos producit.

Cariſſimi, nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit id, quod futuri ſumus.

Anteuertit piorum trepidantiũ obiectionem, qui ſuas ſordes agnoſcentes, procul ſe abeſſe ab iſta puritate, quæ decet filios Dei, ſentiunt. Nam ſi corpus ſpectãt, quid immundius? quid imbecillius? quid pluribus obnoxiũ ærumnis? ſi animam conſiderant, quibus malis non eſt ſubiecta? Breuiter, quocunq; ſe vertunt, omnia miſeriarum ſunt plena. Hos ergo cõſolatur & dicit, nihilominus eſſe filios Dei, etſi nondũ apparuit filiorum Dei plena gloria & perfectio virtutis. Etſi enim ſancti omnes, donec in hac vita ſunt, circumferunt peccatum: tamen, quia ſunt in filio per fidẽ, teguntur aurea lamina ſeu propiciatoria, id eſt, merito Chriſti, eorum peccata, vt eis nequaquã imputentur, donec retinent fidẽ & bonam conſcientiam. Habemus, inquit Paulus, theſaurũ hunc in teſtaceis vaſculis, vt eius virtutis excellẽtia ſit Dei, & non ex nobis. Item: Mortui eſtis cum Chriſto, & veſtra vita abſondita eſt cum Chriſto in Deo. Monet proinde hic locus, vt fideles non ex præſenti rerum ſtatu iudicent, ſed altius aſpiciant, vt retineant fiduciã promiſſæ gloriæ, quæ ſuo tempore reuelabitur. Diſcernant tẽpus crucis & felicitatis: ignominiæ & gloriæ: infirmitatis & virtutis. Neq; abijciant ſpẽ ꝑpter præſentẽ rerum aſpectum, ſed intueãtur & ſequantur ſuum ducẽ Ieſum Chriſtum.

Scimus autem, quod cum ipſe apparue-

Expectata ſanctorum gloria, quarit,

rit, similes ipsi erimus, quoniam videbimus
eum sicuti est.

lis sit olim futura, exponit. Nimirum
quod sancti Christo filio Dei sint fu-
turi similes, atq; vnde ista similitudo
emanabit, docet, cum inquit: Quoniã videbimus eum sicuti est. Transformabimur enim
per Christi spiritum, ex illa visione in eius imaginẽ. Porro duplex notanda est transforma-
tio nostri in imaginem Christi, vna imperfecta, altera perfecta. Imperfecta illa locũ habet
in hac vita, & suos gradus iuxta fidei mensurã habet. De hac transformatione agit Paulus
2. Corinth. 3. hisce verbis: Nos autem omnes retecta facie, gloriam Dei in speculo videntes,
in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu. Hic
Paulus pulcherrime proponit gratiæ Dei in credẽtibus progressus. Primum vult amoueri
velamen cordis, quod est impedimentũ gloriæ. hoc velamen tollitur, vt idem Paulus do-
cet, per conuersionem ad Deum. Deinde monet, quod istud velamen non nostra virtute,
sed gratia Dei tollatur, ne quis suæ salutis principiũ proprijs tribuat operibus, tum osten-
dit quod conuersi intueantur gloriam Domini, sed in speculo limpidissimo, scilicet Chri-
sto Deo in carne manifestato. Prȩterea quid is intuitus efficiat, exponit, videlicet, vt paula-
tim transformemur in eandem imaginem, ita vt sanctitas Christi in nobis quodammodo
refulgeat. Adhæc ostendit, quod transformemur à gloria in gloriã, hoc est, vt gloriæ Chri-
sti participes facti, efficiamur & nos gloriosi. Deniq; causam huius transformationis po-
nit spiritum Domini, hoc est, efficaciam Christi in nobis, qui suo spiritu paulatim nos
transformat. Debemus igitur quotidie progredi, cum in noticia Christi, tum in confor-
mitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. PERFECTA transformatio no-
stri in imaginem Christi Domini, est totius hominis, nempe animæ & corporis perfectis-
sima regeneratio, quæ locum habebit in futura vita, vbi apparebit illustrissima imago Dei
in electis. Nam & corpora nostra erunt conformia corpori Christi glorioso: & in animis
nostris fulgebit perfecta lux, in affectibus plena puritas, in voluntate summa promtitudo
& alacritas, atq; adeo in omnibus viribus perfectissimum obœdiendi Deo studium. Bre-
uiter, Quoad animos, & quoad corpora, Christo Domino similes erimus in omni æterni-
tate. De his plura vide in tractatulo nostro de regeneratione.

Et omnis qui habet spem hanc in eo,
purificat seipsum sicuti ille purus est.

Hæc huius capitis principalis pro-
positio est, collecta ex suis causis. quid
enim efficere in pijs debeat adoptio
filiorum Dei, & promissa similitudinis cum Christo gloria, exponit. Siquidẽ omnem, qui
hanc spẽ in Christo habet, pronunciat purgare seipsum, sicuti ille purus est. decet enim vt
filij Dei omnes sint sibi in puritate conformes. Præsenti tempore vtitur Purificat, vt signi-
ficetur puritatis studium, non perfectio. Si enim vllus perfecte purus esset, is profecto non
recte diceretur se amplius purificare. Quid? An non Deus solus purificat? Verum quidem
hoc est, attamen Deus te nolentem non purificat. Deus verbo te vocat, Spiritu sancto cor
tuum mouet, vult vt verbo credas, & Spiritui sancto mouenti obtemperes, ne audias cum
incredulis Iudæis, Cur Spiritui sancto resistis? Atq; ita volũtas docta & mota à Spiritu san
cto, potest & debet obœdire, atq; etiã rogare perpetuo, vt quod Deus incepit in nobis op9
perficiat, nam is facit vt velimus & agamus, & perficiamus. Et Augustin9 ait: Castificat (ita
enim reddit vocem ἁγνίζειν) te non de te, sed de illo qui venit, vt habitet in te: tamen quia a-
gis ibi aliquid voluntate, ideo & tibi aliquid tributũ est. Deinde cũ dicit: Sicuti ille purus
est, non puritas significatur, sed similitudo, & de similitudine tenenda est regula Epipha-
nij: Non omnis similitudo tota accipitur. Item Augustini dictum: Similitudines in quo-
cunq; sunt, circumstantia sui exponuntur. Non ergo valet consequentia: Christus est pu-
rus essentia, origine, effectione & perfectione, qui igitur non est sic purus, nõ est Christia-
nus. Nam hic tantum requiritur similitudo imitationis pro modulo nostro, & pro men-
sura fidei. Sic accipitur illa similitudo: Regnum Dei est simile grano sinapis. Melchisedech
est similis Christo. Vult proinde Apostolus noster, vt in tota vita nostra proponamus no-
bis Christi exemplum tanquam metam ad quam contendamus. Docet proinde hic locus
quale studium, qualis conatus in hac vita esse debeat, videlicet, vt totis viribus ad purita-
tem contendamus, quam tum demum plenam adipiscemur, quando Deus erit omnia in
omnibus. Nam in hac vita etiam sanctissimi opus habent, vt precentur quotidie: Remitte
nobis debita nostra. Hanc interpretationem confirmat etiam quod supra dictum est: Si
dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.

Quicunque facit peccatum, etiam ini-

Antithesis est superioris dicti, vnde
quita-

quitatem facit, & peccatum est iniquitas.

& hæc sentẽtia interpretationem mutuabitur. Vt igitur is purificare se dicitur, qui studet puritati, ita facere peccatum dicitur, qui studet peccato, hoc est, qui sinit peccatum in se regnare per concupiscentias corporis. Qui autem hoc facit, legis transgressor est, & fit reus coram Deo, iuxta legis sententiam: Maledictus omnis, qui non permãserit in omnibus, quę scripta sunt in libro legis. Quod autẽ additur: Et peccatum est iniquitas. Probatio est eius quod præcedit, à peccati definitione sumta, & ponitur, Et, pro enim, more Hebraico. Peccatum, inquit, est, ἀνομία, id est, legis transgressio. nam quicquid est vel fit cõtra legem Dei, ἀνομία, id est, aliquid aberrans à lege Dei dicitur. Obseruetur igi-
10 tur hoc loco peccati definitio in genere, videlicet quod sit ἀνομία, id est, aberratio à lege, seu violatio legis diuinæ seu voluntatis diuinæ. Nam legis vocabulum hic, pro omni eo quod à nobis requiritur, siue in Lege, siue in Euangelio, ponitur.

Et scitis quod ille apparuerit, vt peccata nostra tolleret, & peccatum in illo non est.

Alia ratio à fine manifestati Christi in carne Christus apparuit, id est, filius Dei homo factus est, vt peccata tolleret, iuxta primam promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis. Igitur qui indulget peccatis, non recte æstimat cur Christus in mundũ venerit. Quare cum filij Dei per ipsum facti sumus, decet profecto, vt
20 abstineamus à peccato, & exemplũ Christi imitemur in vitę innocentia. Hoc ipsum argumentũ 1. Petri 2. his verbis proponitur: Christus peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iusticiæ viueremus. Nam esse mortuũ peccatis, & viuere in eis, ita repugnant, vt simul stare non possint. Vnde Paulus: Quicunq; mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo? pręsertim cũ quicunq; baptizati sunt in Iesum Christũ, in mortẽ eius baptizati sint, vt quemadmodum ipse excitatus est à mortuis, in gloriã patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Huius argumẽti vide iustam tractationẽ ad Rom. 6. Et cogitetur quanta cõtumelia afficiant filiũ Dei, qui ideo indulgent peccatis, quia ipse nostra peccata pertulit, & in gratiã nos recepit, quasi ideo venisset filius Dei, ideo assumsisset humanã naturã, ideo deniq; passus esset, vt prostituamus nos omni turpitudini. Qua-
30 re notetur hoc Apostoli argumentũ, & imis cordibus infigatur: Christus apparuit vt peccata tolleret. Igitur qui Christi sunt, peccata fugiant, ne excidant mortis Christi saluifico fructu.

Omnis qui in eo manet, non peccat: Omnis qui peccat, non vidit eum, neq; nouit eum.

Alia ratio à societatis cum CHRISTO conditione: Omnis qui in Christo manet, non peccat, Credentes in Christo manere debent. Igitur credẽtes non debent peccare. Maiorem illustrat per antithesin, & conuersionem per cõtrapositionem. Omnis qui in CHRISTO manet, non peccat: Ergo quicunq; peccat, in Christo
40 non manet. Manere in Christo, est spiritu fidei Christo insitum esse, ac retinere bonam cõscientiam. Nam qui contra conscientiam peccat, naufragium facit fidei, quemadmodum Paulus docet ad Timoth. Amissa fide, amittitur Christus, amittitur salus & vita. Peccare hoc loco significat peccatum facere, id est, peccato indulgere, & peccatũ permittere vt regnet per concupiscẽtias corporis. Nam purgare se, & peccare, opponuntur, vt supra quoq; dictum est. Proinde is dicitur hic peccare, qui non studet puritati & sanctitati. Longe igitur aliud est hoc loco peccare, quam labi. Omnes sancti subinde labuntur, sed non peccant, hoc est, in ijs non regnat peccatum. Quid sit vidisse Christum, atque eum nouisse, manifestum est ex Euangelio Iohannis, cui synonyma sunt, videre, nouisse & credere in Christum.
50

Filioli, nemo vos seducat, qui facit iusticiam, iustus est, sicut ille iustus est, qui facit peccatum, ex Diabolo est, quoniam à principio Diabolus peccat.

Ex hoc loco & ex Epistolis Pauli, Petri, Iacobi & Iudæ apparet, tempore Apostolorum fuisse quosdam Pseudopropheras, qui habenas omni nequitiæ & turpitudini laxarunt prætextu Christianæ libertatis, quales sunt hodie Anabaptistæ & Libertini. Cõtra horum insaniam præmonet pios Apostolus noster, ne quis videlicet sinat se istorum mendacijs decipi. Isti clamarunt, vt ex Iacobo patet, sufficere fidem, hoc est, fidei inanem iactantiam, etiamsi vita sit perditissima. Clamarunt ex fide esse iustitiam, quod quidẽ verum est, si germana sit.

At contra falsissimū, si fuerit tantū inanis professio sine emendatione vitæ. Fieri enim non potest, vt spirit⁹ Christi separetur à fide vera & salutari. Ne ergo sinant se fideles talibus imposturis decipi, instituit Apostolus collationē Christi & Satanæ, filiorum Dei & filiorum Satanæ, ex quorū diuersis studijs cōcludit, quinam sint Christi, & qui Diaboli. Christus est iustus, Igitur qui Christi sunt, iusticię student. Satā est sceleratus & malus, igitur qui scelerate & male agunt, à Diabolo sunt. Sic Christus Iohannis 8. concludit contra Iudæos: Vos ex patre Diabolo estis, & cōcupiscentias patris vestri vultis facere. Hinc sequitur, eum solum fide iustum esse, qui facit iusticiam, hoc est, qui studet puritati & innocentię. Est enim puritas & innocentia, germanus fidei fructus. Cōtra, qui facit peccatum, hoc est, qui imperio peccati se subijcit, atq; illud in se regnare permittit, ex Diabolo est, cuius studium est perpetuo peccare, nam inde vsq; à cōditi mundi initio peccat. Dicitur autem ex Diabolo esse, qui peccando imitatur Diabolū, & qui Diaboli spiritu agitatur. Vt enim qui aguntur spiritu Dei, hi sunt eius: ita qui aguntur spiritu Satanę, à Satana sunt. Particula, SICVT, hic non paritatem, sed similitudinem, quæ in studio & conatu est posita, notat. Porrò hoc dictum Apostoli satis declarat, quanta sit bonorum operum necessitas, quod sane dictū omnibus furoribus & imposturis Diabolorum & hominum opponendū est. Cōmonefactio hęc: Nemo vos seducat (id est, cauete ne quis vos in errorem inducat) significat, neminem excusari coram Deo, errore vel ignorātia, quin iure sit damnabilis, si Deo ex fide obœdientiam nō præstiterit. Facessat igitur omniū tum veterum, tum recentium impostorum dogma, qui Christianę libertatis prætextu laxant habenas omni turpitudini & nequitię. Cæterum Papistæ, qui hoc loco abutuntur ab stabiliendā operum iusticiā, nō solum euertunt totius scripturæ perpetuum cōsensum, verumetiā perperam ex effectis causas faciunt, nec discernunt inter iustificationē personæ, & qualitatē seu nouam obœdientiā, quæ à iustificatis requiritur Paulus Philippēsibus scribens, Bona opera fructus iusticiæ fidei nominat, Ergo iusticia fidei, quæ est gratuita sine nostris operibus & meritis, opera iusta, quæ hic Apostolus iusticiam vocat, præcedit necessario. Necesse est vt arbor sit ante fructum, vt caussa præcedat suū effectum, sicut & ipse Dominus ait: Arbor bona facit fructus bonos. Nunc autem nemo habet rationem bonæ arboris, nisi qui Christo per fidem insitus est, ita enim ipse Dominus ait Iohannis decimoquinto: Quemadmodum ramus non potest fructum ferre à se ipso, nisi manserit in vite: Sic nec vos, nisi in me manseritis. Adhæc opera non possunt recte dici bona aut iusta, nisi quæ Deo placent. Iam autem impossibile est quicquam Deo placere sine fide, Proinde fides qua iustificamur, opera pręcedat necesse est. Porrò, cum homo fide iustificatus est, & adoptatus in filium Dei, Spirituq; sancto regenitus, decet profecto vt huius eximiæ nobilitatis memor, nouā & cœlestem viuendi rationem instituat, quæ digna sit adoptione cœlesti. Debet ergo huius nouę natiuitatis fructus edere in omni pietate, modestia & iusticia. Non enim fieri potest, vt spiritus CHRISTI, quo donati sunt credentes, sit ociosus. Hæc noua obœdientia, etsi per se imperfecta est, tamen placet DEO propter fidem, & habet promissiones remunerationis, cum in hac vita, tum in futura.

In hoc apparuit filius Dei, vt dissoluat opera Diaboli.

Hanc asseuerationem opponit Apostolus impostorum vanitati, qui prætextu Christianæ libertatis peccandi licentiam permittunt, imo promittunt vane de fide gloriantibus, securitatem, & prætextu Christianæ libertatis omni petulantiæ & nequitiæ viam sternunt. Apparuit (inquit) filius Dei, hoc est, homo factus est, vt dissoluat opera Diaboli, id est, peccatum & mortem. Ergo frustra prætenditur Christiana libertas peccandi licentiæ, imo eo potius pertinet nostra libertas, ne amplius simus peccati serui. nam qui facit peccatum, est seruus peccati. Pugnat igitur fides remissionis peccatorum, & finis manifestati Christi, cum proposito peccandi. Peccatum & mors hic comparantur grauissimo oneri imposito generi humano, quo omnes homines adeo premuntur, vt sub illo concidant, & collapsi æternum pereant, nisi quis succurrat, & sarcinam impositam dissoluat, vinculo quo ligabatur rupto, videlicet reatu totius generis humani. Iam autem, quia nemo potuit hanc sarcinam soluere inter omnes homines, apparuit filius Dei, id est, homo est factus, vt solueret vinculum, quo peccatum & mors colligata erant, atque ita hominem soluto onere, hoc est, expiato peccato, & victa morte, restitueret pristinæ libertati. En quam apposite Apostolus noster interpretatur primam promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis. Porrò Christus opera Diaboli dissoluit, vincendo, expiando, gratiam infundendo, & consummando. Vicit dum victor è morte surrexit. Expiat dum suę mortis merito nos à peccato purgat & iustificat. Nam vt ait Augustinus: Per hominem peccatores sumus, per homi-

hominem Deum iustificamur. Item, vt soluat peccatum venit ille, qui non habet peccatũ. Infundit gratiam, dum nos suo spiritu donat, & efficacia suæ mortis, opera Diaboli, hoc est, peccata reprimit, mortificat, & paulatim abolet. Consumabit, quando extrema hostium mors superabitur, & pij donabuntur beata immortalitate. Hæc proinde Apostolica gnome semper sit infixa mentibus nostris, vt & agnoscamus beneficiũ Christi Mediatoris dissoluentis opera Diaboli, & caueamus ne nostra culpa rursus ligemus, quod ille ligatum soluit, & à nobis deposuit & destruxit, hoc est, Ne nouo reatu nostro rursus colligamus sarcinam peccati & mortis, & tandem sub ea collapsi pereamus ingrati iusto Dei iudicio.

Quisquis natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quia ex Deo natus est.

A regenerationis virtute, seu à caussa ad effectum hoc argumentum sumitur. Cõcluditur autem hoc modo, Quicunq; habet semen Dei in se, non peccat. Omnis qui natus est ex Deo, habet semen Dei in se. Ergo omnis qui natus est ex Deo, non peccat. Et rursus ab effectu ad caussam. Qui natus est ex Deo, non peccat. Qui habet semẽ Dei in se, natus est ex Deo. Ergo qui habet semen Dei in se, nõ peccat. Peccandi vocabulum, vt supra, habitum & studium cum contumacia significat, qualis fuit in Diabolo & in Cain. Septies enim in die cadit iustus & resurgit. Et in Ecclesiaste cap. 7. Non est iustus in terra, qui quanquam facit bona, non etiam peccet. Etsi igitur in sanctis est constans voluntas, & προαίρεσις recte faciendi, tamen affectiones subinde oriuntur, quas varias varius rerum & temporũ affert euentus, ex quo fit, vt sæpe labantur sancti, qui tamẽ peccatis se opponunt, & carnis suæ infirmitatem deplorant, vt Paulus cum in hunc mundũ exclamat: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Item: Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Et rursus: Non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Qui ergo odit potius peccatũ, quod ex vitio carnis sæpe cõmittitur, quam approbat, is non dicitur peccatũ facere. Vnde Bernhardus: Notanda est (inquit) vis verborum, nõ peccatum facit quod patitur potius, quam facit, qui natus est ex Deo, & non potest peccare, perseuerando scilicet in peccato, dum legi Dei cum mẽte seruit, etiam carnẽ festinat subigere: quę tentatione & peccato incurrẽte legi peccati videbatur seruire. Semen Dei & ipsum Euangelij verbũ notat, vnde Apostolus: Per Euangelium ego vos genui, & ipsum Spiritum sanctũ significat. Nam huius virtute, tanquã ex semine quodã noui homines gignimur, dũ corruptæ naturæ qualitates instaurãtur per Christum, cui per fidem sumus coniuncti, vt peccato mortui, Deo viuamus. Hoc ipsum argumentũ, licet alijs verbis, tractat Paulus ad Rom. 8. Quicunq; (inquit) aguntur spiritu Dei, hi sunt filij Dei. Item: Si secundũ carnẽ vixeritis, moriemini, At si spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Libertinis igitur, qui hoc loco Apostoli abutuntur, respõdeatur hoc modo per distinctionẽ: Vt peccati, ita & regenerationis duplex est ratio. Aliud est enim cõtumaciæ peccatũ seu regnans, Aliud infirmitatis. Illud imitatione Diaboli perpetratur, hoc spiritus imperio subiugatur, & domatur, vt non regnet. Quare vt nõ imputatur credentibus: ita nec peccati rationem habet corã Deo. De priori genere loquitur Apostolus noster, non de posteriori. Est etiam regeneratio duplex, inchoata videlicet & consumata, Illa in hac vita, hęc in futura locũ habebit. Nemo enim vnquã fuit in hac vita plene regeneratus, sed quilibet pius quatenus regeneratus est, non peccat, quia autẽ id tantum ex parte est, quãdiu vitam trahimus in hoc mundo, nõ possumus esse prorsus imũnes à peccato. Hæc nostra interpretatio etiã cõfirmatur dicto illo: Si dicimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si igitur stabit hoc dictum, necesse est vt præsens locus Apostoli restringatur ad certum genus peccati, videlicet regantis seu cõtumaciæ, quo vastatur conscientia & amittitur fides, & Spiritus sanctus excutitur.

In hoc manifesti sunt filij Dei & filij Diaboli.

Quia hic plenã distinctionem habent Græca exemplaria, & interpretes Græci nouum κεφάλαιον post hanc distinctionẽ, incipiunt, Hæc Apostoli verba ad præcedentia refero, hoc modo: In hoc scilicet quod natus à Deo non faciat peccatum, & quod peccatum faciens ex diabolo sit, manifesti sunt filij Dei & filij Daboli. Vt enim certissima nota filiorum Dei est pia & sancta vita, ita indicium minime fallax filiorum Satanæ est, vita scelerata & peccatis immersa. PORRO manifestatio filiorum Dei & filiorum Satanæ est duplex. Vna interna, quæ ipsis solis est nota. Altera externa, quæ in aliorum oculos incurrit. Interna nota filiorum Dei est

fides, dilectio, & ſpes. Externa eſt internæ fructus, videlicet opera fidei, caritatis & ſpei, quæ incurrunt in hominū oculos. Has notas cōiungit Paulus ad Theſs.1. vbi fidei ἔργον, dilectioni κόπον, & ſpei ὑπομονὴν, tribuit. Interna nota filiorū Satanę eſt vacuitas fidei, dilectionis & ſpei, diffidentia, odium fraternum, & alij affectus, qui cum his cōiuncti ſunt. Externa eſt diffidentiæ fructus, atq; adeo regnum peccati, quod conſpicitur in ſcelerata vita & actionibus pugnantibus cum lege Dei, quales actiones recitat Paulus ad Rom.1. & ad Galat. capite 5. vbi inter ſeſe confert fructus ſpiritus & opera carnis.

Quiſquis non facit iuſticiam, non eſt ex Deo, & qui non diligit fratrem ſuum.

Hic Græci interpretes, vt dixi, nouum κεφάλαιον faciunt, videlicet de caritate fraterna. Deſcendit enim hoc loco Apoſtolus à theſi ad hypotheſin, & cōcluſionem demonſtratam, vt principium proponit, vnde hypotheſin de dilectione fraterna, hoc modo infert: Quiſquis non facit iuſticiā, non eſt ex Deo, (hæc propoſitio ſupra demonſtrata eſt) Qui non diligit fratrem ſuum, non facit iuſticiam. Ergo qui non diligit fratrem ſuum, non eſt ex Deo. Proinde vt fratres diligamus, neceſſe eſt, modo velimus cenſeri inter filios Dei: atq; hæc concluſio, propoſitio eſt pręſentis loci. Monemur igitur dilectionem fraternam eſſe pręcipuam notam filiorū Dei, vnde Auguſtinus in hunc modum ſcribit: Dilectio ſola diſcernit inter filios Dei & filios Diaboli. ſignent ſe omnes ſigno crucis Chriſti, reſpondeant omnes Amen, cantent omnes haleluia, baptizentur omnes, farciant parietes baſilicarum, Non diſcernuntur filij Dei à filijs Diaboli niſi caritate. Loquitur autem hic Auguſtinus de nota filiorum Dei incurrente in oculos aliorum, cum qua coniuncta ſunt ea quæ ſupra annotauimus, de externa & interna nota filiorum Dei.

Quia hæc eſt annunciatio quam audis ab initio, vt diligamus nos inuicem.

Probat minorem à contrario. Mandatum Dei eſt, vt diligamus fratres, Ergo qui non diligit fratrem, mandatum Dei violat. Quare cum mandati Dei tranſgreſſor ſit, iniuſtus omnino cenſendus eſt, atq; adeo non eſt inter filios Dei reputandus. Filiorum enim eſt mandatis paternis obſequi, quare cum Deus mandat dilectionem, ipſius filios ſe eſſe profitentur, qui ſe mutuo diligunt. Annunciationem vocat prædicationem, qua hoc Dei mandatum promulgatur, de quo mandato ſupra copioſe dictum eſt, vbi expoſuimus, cur idem & vetus & nouum mandatum dicatur.

Non ſicut Cain qui ex illo malo erat, & occidit fratrem ſuum, cuius autem gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem iuſta.

Exemplū proponit illuſtre, in quo notam filiorum Satanæ ponit ob oculos, videlicet odium fraternum, quod homicidiū ſecutum eſt. Occidit enim ex odio Cain Abelem, homo hominē, frater fratrem, ſceleratus hypocrita pium Dei cultorem. Vnde hoc odium? Vnde hoc fratricidium? Tres cauſſas recenſet Apoſtolus noſter, quarum prima eſt, quod ex illo malo, hoc eſt, Satana fuerit Cain fratricida. Nam concupiſcentiæ originali indulgens, ferebatur ferox in obſequium Satanæ contra Deum, ob quam imitationem Apoſtolus noſter pronunciat ipſum à Satana fuiſſe. SECVNDA, quod opera ipſius Cain fuerint mala, hoc eſt, cultus ſuperſtitioſus. Etſi enim ipſius ſacrificiū abſq; dubio habebat mandatum diuinū, tamen quia nec à fide profectum eſt, nec in gloriam Dei tendebat, ſed potius in gloriam miſeri hypocritæ, ſuperſtitioſum fuit & hypocriticum. Eſt autem natura hypocritarum, omnes eos perſequi, qui ſuas ſuperſtitiones non ſequuntur. TERTIA, quod opera Abel fuerint bona, id eſt, cultus Dei purus ex ſincera fide profectus in gloriam Dei. Porrò, quia hic habemus imaginem Eccleſiæ hypocritarum omnium temporum depictam, & conditionem veræ Eccleſiæ in hac vita præmonſtratam, volo breuiter de his duobus fratribus quædam adijcere. ETSI autem multa occurrunt conſideranda in hiſtoria Cain & Abelis, tamen quo certa methodo nos expediamus, quatuor præcipue examinanda propoſuam, ex quibus perſpicuum diſcrimen falſæ & veræ Eccleſiæ colligemus. Sunt autem hæc quatuor: Nomina perſonarum, fortuna, ſtudium, ſeu conatus, & exitus.

Nomina quæ arcano conſilio Dei (nihil de myſterio cogitantibus parētibus) his duob. fratribus ſunt impoſita, adumbrabant externam ſpeciē vtriuſq; Eccleſiæ, videlicet falſæ & veræ. Cain enim falſam, Abel autem veram Eccleſiā repreſentat nomine. Vt enim appellatio Cain à dominio & poſſeſſione ſumta eſt: ita falſa Eccleſia ſemp tumet ſuperbo titulo, & ſi-

& ſibi dominium in veram Eccleſiam vendicat. Et vt Abel à vanitate & contemtu nomẽ ſortitur: ita vera Eccleſia in mundo vilis & cõtemta deliteſcit, & videtur ſapientibus mundi vmbra vanæ ſpei delectari. Non eſt dubium quin Cain (vt primogenitus) multis modis ſit prælatus Abeli tanquam poſterius nato, etiã apud ipſos parentes Adam & Euam. Nam homines ſæpiſsime decipiuntur externa rerũ forma, & iudicant iuxta ea, quæ incurrũt in oculos, ex quo fit vt ſæpiſsime fallantur. Abraham duos habuit filios, quorũ vnus quaſi impetratus à Deo Iſmaël dictus eſt, alter vero quaſi ridiculus & contemtus, Iſaac eſt nominatus. Hi duo fratres adumbrauerunt verã & falſam Eccleſiam, & ipſe pater Abrahã multũ prætulit Iſmaëlem Iſaaco, & mater Iſmaëlis nõ parum ſuperbiebat de filij ſui Iſmaëlis prerogatiua, donec Abraham diuinitus admonitus eſt, vt eijceret matrem Agar cum ſuo filio Iſmaële, atque eum ab hæreditate excluderet. Iſaac ſimiliter duos filios habuit, quorum vnus tanquam ſupplantator, dictus eſt Iacob, alter tanquam præclarus & potens ab efficiendo dictus eſt Eſau. Hic Eſau à patre propter venationem eſt in pretio habitus, ſed Iacob à matre propter promiſsionem amatur. Atque ita plane totius mundi hiſtoria, de vera & falſa Eccleſia congruit ad hæc tria exempla à nobis propoſita.

Fortuna veræ & falſæ Eccleſiæ etiam in Caino & Abele cernitur. Nam vt Cain ad tempus dominium habuit & prærogatiuã in domo paterna. Sic hypocritæ ſe anteponunt vere pijs, gloriãtes de dominio & authoritate. Huius dominij & autoritatis gratia, ſupra modum ſuperbit hypocritarum Eccleſia, & acerbiſsimis ſarcaſmis deridet veram Eccleſiam, tanquam proſtratam & victam. Splendorem dominatus iactat, grauitate nominis, quod dicatur Catholica, Romana, fundata ſuper fundamento Apoſtolorum, ſe effert. Maiorũ inſtituta prædicat. De victorijs ſuis aduerſus veram Eccleſiam ſuperbe triumphat, & ex cruce clamitat veram Eccleſiam à Deo contemtam & deſertam eſſe. Hinc illa ſuperbiſsima oratio Ciceronis aduerſus Iudæorum religionem, cum adhuc ſedes Eccleſiæ eſſet Hieroſolymis: Sua cuique ciuitati religio Læli eſt, noſtra nobis, ſtantibus Hieroſolymis, pacatisque Iudæis, tamen iſtorum religio ſacrorum, à ſplendore huius imperij, grauitate nominis noſtri, maiorum inſtitutis abhorrebat. Nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de Imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis, quam cara dijs immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſeruata. Hactenus Cicero. Sed quam fallitur puluis & cinis ſuo iudicio, vere piis conſtat, qui non iſtis fallacibus concluſionibus ſe permittunt à recta ſententia dimoueri. Norunt enim aliud iudicium Dei eſſe, quam ſapientum huius mundi, norunt non ſine cauſſa eandem Dei Eccleſiam, nunc Iacob, nunc Iſraël appellari. Iacob quidem ob externam ſpeciem, Iſraël vero propter inuiſibilem gloriam. Synagoga igitur Satanę etſi ſe oblectat eminentię & felicitatis ſpectro, tamen ſplendor veræ Eccleſiæ in infinitum & maior & verior eſt. Non enim eminentia veræ Eccleſiæ ſita eſt in imperijs mundi, non in auro & argento, non in pompa & honoribus, nõ in luxu & delitijs huius mundi, cũ Eccleſia Dei ſemper ſit in mundo exoſa, vbiq; ei cõtradicatur, affligatur, expellatur, tanquam ouis occiſionis trucidetur: Sed in fide, patientia, caritate, virtute operationũ in virtutibus, donis & gratia: cum interea Eccleſia malignantiũ inſanabilibus cõſcientię vulneribus ſauciata, ad mentionẽ futuri iudicij horribiliter exhorreſcit. TERTIO, ſtudium & conatus vtriuſq; Eccleſiæ, veræ ſcilcet & falſæ, etiã cernuntur in hiſce fratribus. Vt enim in Cain eſt contemtus verbi Dei, hypocriſis, odium veræ Eccleſiæ, tyrannis, perſecutio, oppreſsio innocentis fratris, mendacium & excuſatio nefarij facti: Sic Eccleſia hypocritarum omnium temporum verbum Dei contemnit, ſuas traditiones extollit, perſequitur innocentes, iudicat ſe Deo cultum præſtare, ſi ſanguine ſanctorum curſum Euangelij impediuerit. Contra vero, vt in Abele fuit amor verbi Dei, vera pietas, fraterna caritas, patientia, & alia pietatis exercitia, vnde & Deo carus fuit: ita vera Eccleſia ſe Deo ſubijcit, eius ſolum verbum lumen vitæ prætendit, atque adeo in ſtadio veræ pietatis ad finem vſque perſeuerat. QVARTO exitus vtriuſque ſpectandus eſt. Vt enim Cain ſuo ſtudio & conatu tandem peruenit ad illud θρηνῶδες ἀπόφθεγμα, Maior eſt iniquitas mea quam propiciatio. Nam ira Dei oppreſſus, & conſcientia ſcelerum, æternum eſt damnatus. Conſimili modo omnes hypocritæ ſuis tandem factis conſequentur digna præmia. Et vt Abel diuinitus in hac vita ſub cruce accepit conſolationes, & tandem donatus eſt æterna vita propter Semen promiſſum: Ita omnes timentes Deum, hoc eſt, ciues & domeſtici Dei, hic ſub cruce conſolationes percipiunt, & poſt hanc vitam cum CHRISTO gloriæ & immortalitatis erunt participes. Atque ita diligenter obſeruandum eſt quod Deus ſtatim in initio poſt conditos homines propoſuit duo exempla, quæ perpetuo nos de vera & falſa Eccleſia, de æterno Dei decreto, & regula iuſticiæ diuinæ cõmonefaciant. Nã vt in exemplo Abelis Deus oſtendit, quod velit omnes pœnitentes & ſibi obœdiẽtes tueri, & tandem

ipſos æterna vita donare propter Chriſtum: Ita exemplo Caini docet, ſe abominari omnẽ hypocriſin & tyrannidem, & velle tandem contumaces æternis pœnis ſubijcere. Hæc exempla ſemper ſint nobis in conſpectu, vt nos commonefaciant de regula iuſticiæ diuinæ, quam ſemper in iudicando intuetur abſque omni perſonarum reſpectu.

Ne miremini fratres, quod odit vos mundus.

Applicat exemplũ Cain & Abelis ad ſtatum Eccleſiæ ſui temporis. Ac ſi dicat: turbamini quidem nõ ſine magna admiratione, quod vos mundus odio habeat, ſed in hoc exemplo Cain & Abelis ſpectate Eccleſiæ in hoc mundo conditionem. Nam hoc exemplum docet, non nouum eſſe, quod Cain Abelem, hoc eſt, impij filios Dei perſequantur. Vt enim Abel imaginẽ gerit piorum: ita Cain impiorum typus exiſtit. Qui Cain Abelem fratrẽ ex malitia propria, non ob iniuſticiã fratris, odit: impietas enim nõ habet vllam cum pietate conſenſionem, neq; ſpiritus Dei & ſpiritus Satanę vnquã inter ſe cõuenire poſſunt. Veriſsima enim manebit prophetia illa: Serpens mordebit calcaneũ ſeminis mulieris. Et Paulus: Omnes qui volunt pie viuere in Chriſto, perſecutionẽ patiẽtur. Et Petrus in quarto prioris: Ne peregrinemini ea quę in vobis eſt exploratione per ignẽ, hoc eſt, Ne perinde ſitis attoniti, vt qui in rẽ peregrinam & nouã incidunt, de qua nunquã antea cogitarunt. Nam inde vſq; ab initio crux comes Eccleſię ſemper fuit, & erit vſq; ad extremũ diẽ, tunc enim ſanctorũ lachrymæ abſtergentur, & perpetuum ſabbatũ celebrabunt in omni ęternitate, cõſpectu Dei lęti fruentes. 20

Nos ſcimus quod tranſiuimus ex morte ad vitam, quia diligimus fratres.

Conſolatur pios, qui ab impijs hoſtiliter opprimuntur, & quotidie ad mortis ſupplicia rapiũtur. Sicuti enim impij ſunt deſtinati damnationi & morti cũ impio Caino: ita pij cũ ſancto Abele, à morte gehennæ ad vitam ſalutis & gloriæ tranſlati ſunt, idq; per hoc ſignũ ſciunt, quod diligant fratres. Non enim hic Apoſtolus dilectionẽ fratrum cauſſam tranſitus à morte ad vitam facit, ſed ſignũ tantum & teſtimonium, imitatus magiſtrum ſuum, qui lotis diſcipulorũ pedibus ait: In hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei ſitis, ſi dilectionẽ erga vos mutuã habueritis. Sicut & Auguſtinus hoc loco recte monet, caritatẽ nõ cauſſam, ſed ſignũ eſſe. 30 Cauſſam tranſitus à morte ad vitam expreſsit Dominus Ioh. 5. dicens: Amen amẽ dico vobis, quod qui ſermonem meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitã ęternã, & in iudicium nõ veniet, ſed tranſiuit à morte ad vitam. Vtitur autem vterq;, hoc eſt, Chriſtus & Iohannes in his dictis, præterito perfecto, vt quod nondum niſi ſpe poſsidemus, tam certo ſciamus futurum, ac iam nobis reipſa pręſtitum eſſet. Hæc temporis Enallage etiã obſeruetur in Prophetarũ lectione, qui ob certitudinem infallibilem, euentus prophetiarum, ſępe præteritis pro futuris vtuntur. Docet & hic locus Apoſtoli, quãta ſit nouæ obœdientiæ, cuius caput eſt fraterna dilectio, neceſsitas: Niſi enim nos mutuo dilexerim⁹, excutitur fides, amittitur Spirit⁹ ſanctus, atq; nouo reatu mortis obſtringimur. Vnde Auguſtinus in hũc locum: Nemo interroget hominẽ, redeat vnuſquiſq; ad cor ſuum, ſi ibi inuenerit caritatẽ 40 fraternam, ſecurus ſit, quia tranſijt à morte ad vitam, non attendat, quia modo gloria eius occulta eſt, cum venerit Dominus, tunc apparebit gloria eius. Viget enim, ſed vt in hyeme viget radix, ſed quaſi aridi ſunt rami, intus eſt medulla quæ viget, intus ſunt folia arborum, intus fructus, ſed æſtatem expectant.

Qui non diligit fratrem, manet in morte.

Antitheſis eſt ſuperioris dicti, quæ per contrarium ſenſum infertur hoc modo: Qui diligit fratrem, tranſijt à morte ad vitam. Ergo qui non diligit fratrẽ, non tranſijt à morte ad vitam, Manet igitur in morte, hoc eſt, adhuc mortis reatu obſtringitur. Hæc aſſeueratio copioſe explicatur 1. Co- 50 rinth, 13. vbi caritatis inſignia recitat Apoſtolus. Porrò vt hæc regula, quæ eſt maior in ſyllogiſmo practico recte accõmodari poſsit, tenendum eſt diſcrimen, Primum inter fratres & hoſtes, Deinde inter perſonas, & perſonarũ errata. Fratres ſunt, Apoſtolica phraſi, qui eandem fidem & eundem Mediatorem Chriſtum nobiſcum profitentur, ſiue noſtræ perſonæ inimici ſunt, ſiue amici. Hoſtes autem ſunt, qui à noſtra fide alieni ſunt, & perſequuntur CHRISTVM, & eius ſanctum Euangelium odio habent. Perſonæ, cum fratres tum hoſtes creatura Dei ſunt, & eiuſdẽ nobiſcum naturæ participes, quare ſimpliciter omnes homines diligendi ſunt. Errata aliunde veniunt, quæ ſunt vel corrigibilia, vel pertinaci cõtumacia firmata, vt corrigi non poſsint. Regula proinde Apoſtolica ſic applicanda eſt: Qui

non diligit fratrem siue amicũ sibi, siue inimicum, manet in morte, id est, Qui Christianũ quemlibet odit, morte reus est. Attamẽ qui erratis fratrũ irascitur, imo qui flagitiosos mores odit, recte facit. Nemo enim amare debet, quod Deus odit. Ita enim Salomon ait, Prouerb. 8. Timor Domini odit malũ, arrogantiam, & superbiam, & viam prauam, & os peruersum. Et Syracides: Inuisa est Deo & hominibus superbia. Verum ne teipsum fallas, cor tuum examina hoc modo: Si doles ex animo de lapsu fraterno, & si delinquẽtem fratrem cupis meliorẽ fieri, & redire à vijs suis malis & saluari, Odium scelerũ ipsius iustum est, & sanctum. Verum si illum vna cum flagitijs suis cupis perditũ, caritate fraterna excidisti, fidem amisisti, & iuxta hanc Apostolicam regulã manes in morte. Porro, si hostes sunt, hoc est, alieni à fide Christiana, tunc vel emendabiles sunt, vel cõtumaces omnino. Si sunt emendabiles, consilio, precibus, & omni pietatis officio subleuandi sunt, vt tandẽ conuertantur & saluentur. Si igitur in aliqua fuerint necessitate cõstituti, porrige illis manum & subleua illos exemplo Samaritani Euangelici, qui Iudæũ incidentem in latrones, etsi hostem, contumeliose suam totam nationem abominantem, & extreme contemnentẽ, atq; adeo infra canes reijcientem, memor quod & proximus tuus sit, & CHRISTVS te iacentem & prostratũ sub Diabolo erexerit, nõ parcens proprio sanguini, vt te à morte & inferno vendicaret. Si te persequuntur hostes, exemplũ filij Dei imitare, qui orauit pro ijs, qui eum cruci affixerunt. Exemplũ imitare Stephani, qui pro lapidãtibus eum in genua prouolutus intercedebat. Exemplũ imitare Apostoli Iacobi filij alphei, qui supplex intercessit pro ijs, qui eum de pinna templi præcipitauerunt, & pro fullone qui eum fuste occidit. Fateor hoc graue & arduum esse carni & sanguini, sed omnia possibilia sunt credenti. Orandum est igitur, vt Deus nobis ex gratia largiatur, quod negatum est nobis natura. Quid? an non Dauid precatur contra hostes, vt confundantur & pereant? An non in Psalmo 139. in hunc modũ precatur, imo quodammodo gloriatur de iusto facto: Qui loquũtur (inquit) contra te scelerata, extolluntur hostes tui frustra. Nonne qui oderunt te Domine, oderam, & insurgentes contra te abominabar? Perfecto odio oderam illos, ideo inimici facti sunt mihi. Dauid hic discernit inter hostes suæ personæ & hostes Dei, item inter emendabiles, & pertinaci contumacia perditos. Quantum ad hos attinet, poteris cum Dauide contra illos, cum conditione tamen, precari, vt confundantur & pereant potius, quam Deum contumelia diutius afficiant, & multorum impediant salutem. Sic precamur contra Turcam hostem Christiani nominis. Sic precamur contra Papam & alios Tyrannos. At Dauid dicit. Perfecto odio oderam illos. Hoc odium quamlibet sit vehemens & perfectũ, haud tamẽ arcet sanctorum beneficientiã in impios, quam diu hic à Domino ferũtur, qua scilicet imitantur Patrem suũ cœlestem, vt sicut ipse Solem & pluuiam suam deploratis etiam impartit: ita & ipsi, quæ possunt, illis corporis dum egent beneficia præstent, fouentes scilicet quod in illis Dei est, nempe corpusculũ, quod dum vita adhuc fruitur Dei, beneuolentia, nondum penitus exclusum est. Animum autem & mores illorum, qui toti Satanam referunt, oderunt & peius nihil. Hanc nostram distinctionem confirmat Apostolus noster, in secunda Epistolã, vbi de hostibus fidei in hunc modũ scribit: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue ei dixeritis. Qui enim dicit ei, Aue, cõmunicat operibus eius malignis. Hoc est, si quis absq; cõfessione fidei & doctrinæ Christi ad vos veniat, non solũ protectionem à vobis non consequatur, sed neq; salutis precationẽ à vobis accipiat. Merito & caute hæc dicit Apostolus, quasi hæc salutis precatio solum illis debeatur, qui conueniunt moribus & fide nobiscũ. Quibus enim precamur salutem nisi his, qui similiũ sunt morum ac fidei? Nemo tamen hoc dicto Iohannis tolli putet dilectionem, qua fouere debemus etiam hostes Christi, si eorum necessitatẽ conspexerimus, sed tãtum vult vt eos ita fugiamus, ne vel corrumpamur eorũ consuetudine, vel videamur illorum eroribus consentire. Cæterum, vt paucis me expediam, Psalmus 15. diserte quomodo agendum sit cum omnibus, docet hisce verbis: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? inter alia in hoc Psalmo subijcit: Qui nõ struxit insidias lingua sua, nec fecit malum proximo suo, nec probrum leuauit aduersus proximũ suum, In cuius cõspectu malignus contemtus est. Timentes autem Dominum glorificat. Ex hisce puto constare, quomodo hæc Apostolica regula applicari possit sine errore. Bene sis affectus erga proximum, & candide de eo sentias, Malignorum studia improbes & auerseris, timẽtes Deum omni honore prosequaris. Deinde & hoc obseruetur, quod non diligere hoc loco, sit exẽplo Satanæ & Cain, hominẽ odisse, persequi & perdere velle sine omni erga ipsum humanitatis affectione. Alioquin pius potest eidem irasci quẽ diligit, vt pater erranti filio irascitur, quem tamẽ ex dilectione corripit. Proinde irasci & diligere non opponuntur semper, sed odisse & diligere eodem respectu, nemo simul poterit. Habet pius aduersarium eiusdẽ

religionis consortem, cuius insidias & calumnias odit, personæ ipsius irascitur: at si cupit illum meliorē fieri, & resipiscere ex dilectione Christiana, nō excidit gratia, nec odisse fratrem cēsendus est. Cum autem sic loquimur, nequaquam omnem iram approbamus, sed tantum iustam, hoc est, eam, quæ procedit ex bona caussa, & tēdit moderate ad bonum finem, qualis fuit in Mose, Christo, Paulo & multis alijs, & quia in hac carnis nostræ infirmitate sæpius modum excedimus, precamur quotidie: Remitte nobis debita nostra, & confugimus ad Aduocatum nostrum, quem habemus in cœlo, Iesum Christum iustum, qui est propiciatio pro peccatis nostris.

Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scimus quod omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem.

A contrariorum consequentibus colligit argumentum hoc modo: Omnis homicida in morte manet, seu quod idem est, non habet vitam in se manentem. Qui non diligit fratrem, seu qui odit fratrē, est homicida: Proinde omnis qui non diligit fratrem, seu qui odit fratrem, in morte manet, seu non habet vitam ęternā in se manentem. Homicidium enim nō tantum occidentis manu, sed etiā obœdientis animo perpetratur. Sicut ergo dilectio fraterna vitę testimoniū est: ita odium fratris mortis est indicium. Vocabulum Odij tribus modis videtur in scripturis accipi, cū homini tribuitur. PRIMVM enim significat ipsum affectum, quo quis proximo suo male vult, ita vt cuperet eum perditū, & definitur ab Augustino hoc modo: Odium est vetus ira, ex multis caussis collecta, diuturno tempore perseuerans. Aristoteles autē in hunc modum: Odium est ira inueterata & cōfirmata, habens propositū interitum exitiumq; illius quē quis odit, & cui inimicus est, itaq; odiū est insatiabile, in hocq; ab ira recēti differt, quod ea nec pernitiem alterius habeat propositam, & tempore placari potest. Hoc odium variat obiectis, vt aliud sit bonum, aliud malum. Bonum quidem, quo res à Deo damnatas prosequimur, iuxta illud: Odio habētes malum. Malum vero, quod verbo Dei damnatur, quale est odiū proximi, & aliarum rerum bonarum. SECVNDO, Odium cum ipsa caussa, id est, cum affectu, ipsum effectum seu actionē significat, vt cum Cain ex odio occidit fratrē, cum tyranni & hypocritæ ex odio effundunt sanctorum sanguinē. De vtroq; scribit Bernhardus in hunc modum: Honesta virgo audi quæ dico. Odium separat hominē à regno Dei. Odium separat hominem à Paradiso. Odium subtrahit hominē à cœlo. Odium nec per passionem deletur, nec per martyriū purgatur, nec per sanguinem effusum abluitur. Nō debemus odio habere homines, sed vitia, qui fratrem suum odit, homicida est, in tenebris est, in tenebris ambulat, Deum non diligit qui hominē odit, quantum interest inter festucam & trabem, tantum etiā distat inter iram & odium. Odium est enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mētis: per odium extinguitur oculus cordis. Et Gregorius: Quamuis per omne vitiū quod perpetratur humano corde, antiqui hostis virus infunditur, in hac tamē nequitia tota viscera sua serpens concutit, & imprimendæ malitiæ pestē vomit. TERTIO, Odium nec caussam nec affectum significat, sed per metalepsin, declinare & effugere hominū cōsilia, & auersari studia, vt in illo Lucę decimoquarto, Si quis venit ad me, nec odit patrē suum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres & sorores, amplius autē etiam animā suam, non potest meus esse discipulus. Hoc non simpliciter intelligendū est: sed cum conditione, videlicet, si te à fide & cōfessione Christi auocare conantur, declina & fuge illorum consilia. Quantum autē ad animam propriam attinet, quam Christus vult nos odisse, sciēdum est, quod tum demū dicimur odisse animā nostram, quando eius carnalibus desiderijs non acquiescimus, quando eius appetitum frangimus, & voluptatibus reluctamur.

Per hoc cognouimus caritatem, quod ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus animas pro fratribus ponere.

Duo hic facit Iohannes. Nam & absolutissimum dilectionis exemplar proponit, & quæ sit veræ dilectionis indoles seu proprietas ostendit. Absolutissimum exemplar caritatis est Christus, qui animā suam pro nobis redimentis posuit, Vnde Paulus: Commendat suam caritatē erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortu⁹ sit. Multo igitur magis iustificati nūc in sanguine ipsius, seruabimur per ipsum ab ira. Verę dilectionis indoles in nobis erit, si ita fuerimus erga fratres affecti, quod malimus pro ipsis vitam ponere, quā sinamus ipsos perire, idq; exemplo Christi, qui nobis hanc caritatis legē imposuit: Diligite (inquit) vos inuicē, sicut ego dilexi vos. Hinc ergo colligamus verā dilexionis proximi definitionem, videlicet, quod sit affectus cordis intimus, quo ita proximū diligimus, vt salutē ipsius nostræ proponam⁹ vitæ.

Quicunque habuerit victum mundi, & viderit fratrem egentem, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?

A remotione effectus ad remotionem cauſſæ argumentatur. Eſtenim caritas qua Deus diligitur, cauſſa caritatis proximi. Vbi ergo non eſt caritas proximi, illic neque caritas Dei eſſe poteſt. Hoc itaque modo concludamus argumentum: Quicunque non diligit proximum, neq; Deum diligit, Qui non afficitur miſericordia erga egenté proximū, is ſane nequaquam proximum diligit. Ergo qui non afficitur miſericordia erga proximum, nequaquam Deum diligit. Minor eſt manifeſta, nam fieri nō poteſt, vt miſericordia à dilectione ſeparetur. Claudere viſcera dicitur, qui nō aperit indigenti ſuum pectus, nec promto animo illi ſuccurrit, ita claudere ponitur pro contrario negato. Aperit igitur pectus ſuum ſeu viſcera, qui nō ſimulata miſericordia mouetur ad ſuccurrēdum neceſsitatibus proximorum, & motus miſericordia manum ſimul porrigit. Porro σπλάγχνα intimam in ipſis viſceribus hærentem ſtorgam, pietaté & miſericordiam notat, qualis eſt matrū erga ſuas proles, quas tenerrime complectuntur & diligunt. Hic locus perſpicue monſtrat vanam eſſe iactantiam eorum, qui de fide ſine operibus miſericordiæ gloriantur. Vbi enim eſt vera fides, illic & caritas Dei eſt, à qua tāquam ex fonte manat caritas erga proximum & miſericordia. QVONIAM autem hoc loco commendatur nobis beneficientia ſeu miſericordia erga egenos, libet primum cauſſas recitare, quibus pij excitari debeant ad beneficentiā erga egenos. Deinde oſtendere, qualis affectus dantis eleemoſynam eſſe debeat. TERTIO, modum eleemoſynæ præſcribere. QVARTO fines & fructus adijcere. CAVSSAE quibus pij ad beneficentiam erga egenos excitari debeant, ſunt plurimæ, inter quas hæ ſunt præcipuæ. PRIMA Chriſtianiſmus ipſe, ſeu profeſsio Chriſtianæ religionis: hæc enim requirit, vt in omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquam membra eiuſdem corporis, cuius caput eſt Chriſtus, complectamur ac foueamus. Hoc cum ex fide Chriſti fit, in timore Dei verum meditamur Chriſtianiſmum, hoc eſt, vere diuinam naturā imitari conamur. Nam cum Deus, qué imitari nos vult Chriſtianiſmus, diues eſt miſericordia, atque adeo pater miſericordiarum, nos ipſius miſericordiā imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. Qui autem in hac imitatione nō occupantur, falſo ſibi arrogant Chriſtianū nomen, falſo gloriantur ſe eſſe filios Dei, cum ſint ſpurij potius, nullū enim inter filios ſuos agnoſcit Dominus, niſi qué conari viderit ſaltem paternas imitari virtutes. Huc pertinet illud dictū Domini apud Prophetā: Si ego pater veſter, vbi honor meus? Eſt autem præcipua honoris pars qua filij ſuos parētes proſequi poſſunt, eorum virtutes imitari. Hanc cauſſam miſericordiæ egenis præſtandæ proponat ſibi, quiſquis Chriſtianiſmi gloriā ſerio expectat, nec ſinat ſe exemplis prauis ab hoc neceſſario ac debito cultu Dei abduci. SECVNDA, Mandatum Dei, cui omnes creaturas parere æquum eſt. Huius cauſſæ meminit Syrac. ca. 29. cum inquit: Propter mandatum Dei ſubueni pauperi, atque in eius egeſtate ne auerſeris ipſum. Et paulo poſt: Theſaurum tuum ſecundum mādatum altiſsimi colloca, & tibi magis quam aurum proderit. Theſaurus quidem noſter qui nunquam deficit deponendus atque aſſeruandus nobis eſt in cœlo: ſed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata ita accipit Dominus quaſi in ipſum contuliſſemus. Omnia teſtimonia ſcripturæ, quæ nobis dilectionem proximi commendant, requirunt præcipue beneficientiā erga egenos. Nam hæc dilectionis veræ præcipua pars eſt, vnde Dominus Deuter. 25. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui contemnit, quomodo Deum diligere poteſt? quomodo timere? Qui tollit miſericordiam (inquit Iob) à proximo, timorem Domini abiecit. Quicunq; igitur conſtituit Deum diligere, Deum ex animo timere, cogitet ſerio ſe Deo præcipienti obœdientiam debere. TERTIA, exemplorum imitatio, Chriſti Domini primum, ac deinde membrorum ipſius. Chriſtus pro nobis factus eſt pauper, vt nos ditaret, quid ergo viciſsim Chriſti membris debemus? Nonne omnem beneficentiam? præſertim cum Chriſtus ſibi factum teſtatur, quicquid ipſius minimis membris fecerimus, Matth. 25. & 10. Sanctis patribus nihil fuit magis in votis quam pauperes refocillare. Abraham peregrinos obſeruat, vt ipſis inuitatis beneficientiam præſtet. Loth inuitat angelos, quos peregrinos pauperes eſſe putabat. Cornelius aulicus vacaſſe perpetuo orationi & eleemoſynæ ſcribitur, quas aſcendiſſe coram Deo teſtatur ſcriptura. QVARTA, dignitas & æſtimatio eleemoſynæ pie præſtitæ coram Deo, Prouerb. 21. Facere miſericordiā & iudicium gratius eſt Domino quam victima. Matth. 9. Miſericordiam volo, & nō ſacrificium. Hebr. 13. Beneficientiæ vero & communicationis ne obliuiſcemini, talibus enim victimis delectatur DEVS. QVINTA, proxim⁹ ipſe nobis naturæ ſocietate, & gratiæ cōmunione coniunctus eorundé bonorū cœleſtiū hæres nobiſcum

nobiscũ, cuius egestate qui nõ afficitur, nec naturæ communis, nec participationis gratiæ rationem habet. SEXTA, pœna non præstitæ beneficientiæ proximo indigenti, eaq; multiplex. Prima, ira Dei. Syracides: Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram. Secunda, maledictio. idem: Maledicentis tibi in amaritudine animę, exauditur deprecatio eius, exaudiet autẽ eum qui fecit illũ. Tertia, repulsa precationis nostræ, in nostris necessitatibus. Prouerb. 21. Qui obdurat aures suas ad deprecationem pauperis, ipse clamabit & nõ exaudietur. Quarta, Spoliatio donorum, vel certe virtutis facultatum surreptio, sicut scriptum est: Non habenti auferetur ab eo quod habet. Is enim nõ habere dicitur, qui donis suis & facultatibus, in gloriã Dei & subleuationẽ miserorum nõ recte vtitur. Sexta, Mendicitas liberorũ, aut flagitiosissima eorũ vita, quæ omni egestate & miseria quauis alia multo grauior est. AFFECTVS eius, qui eleemosynam constituit elargiri, recte compositus esse debet. Hoc autem fiet hac ratione. Primum, Si vitauit quæ vitanda sunt. Deinde, si iuxta dilectionis normã liberalis fuerit. Christ⁹ duo vitia ab eleemosyna vult abesse, videlicet hypocrisin, & inanem gloriam, Matth. 6. Hæc enim duo vitia tanquã pestifera venena inficiunt opera hominũ quantumuis diuinitus pręcepta. Nam vbi hypocrisis est, ibi nulla fides esse potest, vbi inanis gloria, ibi nullus timor Dei, nulla proximi & Dei dilectio. Vitentur itaque in eleemosynis nostris Pharisaica hypocrisis, & stulta gloriatio. Et econtra, concipiatur verus amor Dei, vera dilectio proximi, simplex candor cum hilaritate quadam. His enim affectibus tanquam sale quodam diuino aspergi debet eleemosyna, quo gratũ Deo sacrificium esse possit. MODVS eleemosynæ etiam spectandus est, idque Primum secundum quantitatem, iuxta cõsilium Thobiæ, qui ait: Si multũ tibi fuerit, abudanter tribue, Si parum, libenter impartiri stude. SECVNDO iuxta ἰσότητα, hoc est, æqualitatem, vt tu ex debito officio cõferas egenti eleemosynam, & ille vicissim grato animo accipiat, quod offers, ac tibi bene precetur. TERTIO, discernendum est inter hostes & domesticos fidei, iuxta consilium Pauli, Gal. 6. Dum tempus habemus, simus benefici erga omnes, & maxime erga domesticos fidei, hoc est, eos qui per fidem sunt in eadem familia Domini atq; nos. POSTREMO, habeatur ratio facultatum, vt non vno tempore effundas omnia, sed ita agas, vt ipse Dominus sis facultatum tuarum, iuxta dictum Salomonis: Fontes tui deriuentur foras, sed tu Dominus eorum esto. FINES erogandæ eleemosynæ, quatuor præcipui enumerari posunt, quorum primus est subleuatio proximi indigẽtis, & refocillatio membrorum Christi. SECVNDVS, prouocatio aliorum ad beneficientiam erga pauperes, iuxta illud 2. Cor. 9. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. TERTIVS, testificatio fidei nostrę & timoris Dei, eo enim destinantur caritatis officia, vt illis testemur nos timere Deum, cuius mandato obsequimur. QVARTVS, gloria Dei. Cum his finibus varij fructus & multiplices cõiuncti sunt. Paulus testatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, abundent in omni opere bono. Nam ita Deus vnum officium, iuxta suam legẽ præstitum, multis donis spiritualibus & corporalibus compensat, ideo Dominus dicit Matth. 6. Pater cœlestis dabit mercedem in propatulo. Et in Psalmo: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Salomon: Fœneratur Domino qui miseretur pauperis. Esai. 28. Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus semper. Huiusmodi dicta, quæ multa occurrunt in scripturis, diligenter cogitanda sunt, vt nos excitent ad hunc necessarium & debitum cultum, hoc est, ad beneficientiam egenis præstandam.

Filioli mei ne diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.

Blandissima compellatione excitat pios, vt serio cogitent, quænam sit indoles veræ caritatis, & quomodo à fucata & ficta caritate distinguenda sit. Nam vt hic hypocrisin & fucum à vera dilectione alienam esse ostendit: ita quæ sit vera dilectionis natura indicat. Hypocritæ siquidem verbis & lingua solummodo caritatem iactant, absque sincero dilectionis affectu, & absque veris officijs caritatis. Vera enim dilectio ex vero cordis affectu ad opera etiam & officia progreditur, sicut paulo antea in exemplari CHRISTO ostensum est. Notetur igitur hoc loco duplex dilectionis genus. Vnum otiosum, quod in verbis tantum situm est, & est hypocritarum & assentatorum proprium. Alterum actuosum, quod in affectu & opere cernitur, quod est vere piorum. Plenissima igitur dilectionis ratio consistit in affectu cordis fide purificati, in linguæ testificatione, & in operis exhibitione, iuxta hunc versiculum, Tu fer opem miseris, affectu, munere, verbis.

Et per hoc cognoſcimus, quod ex veritate ſumus,& coram ipſo perſuadebimus corda noſtra.

Duo commoda veræ caritatis hic ponit. Vnum, quod inde cognoſcimus nos ex veritate eſſe, hoc eſt, cognoſcimus nos non eſſe fucatos Chriſtianos,ſed verũ Chriſtianiſmum meditari. Alterũ,quod inde perſuadebimus corda noſtra, id eſt, ſecura reddemus corda noſtra de adoptione noſtri per fidẽ. Eſt autem hebraiſmus in verbo πείσομεν,nã ponitur pro hiphil ſcilicet nabthia,id eſt,confidere faciemus,ſeu ſecura reddemus. Huc illud Petri:Fratres magis ſtudete vocationem & electionẽ veſtram firmam facere. Studium enim pietatis & opera caritatis ſunt veluti ſenſus quidã externus internæ pietatis & fidei. Nam quod intus in animo latet,apparet in externis actionibus.

Quod ſi condemnet nos cor noſtrum, maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia.

Argumentũ à iudicio proprij cordis,hoc eſt,conſcientiæ. Clauditur autem argumentum per locum à minori ad maius,hoc modo: Quicũq; ſibi male conſcius condemnatur à propria conſciẽtia, is multo magis à Deo condemnatur, (nam & potentior eſt corde noſtro,& omnia nouit, adeo vt ipſum nihil fugiat) Sed qui nõ diligit fratrem opere & veritate,is ſibi male conſcius cõdemnatur à propria conſcientia. Ergo multo magis in iudicium Dei incidet, qui melius nouit corda noſtra quã nos ipſi. Obſeruemus proinde vaſtari conſcientiam hominis qui ſincera dilectione proximum nõ complectitur. Hic merito rapi deberemus in admirationẽ opificij Dei,qui adeo ſapienter condidit hominem, vt ſemper ſecum circumferat teſtem ſuorum factorũ, videlicet conſcientiam, id quod etiam Ethnici agnouerunt. vt Paulus teſtatur ad Rom.cap.2. Huc illud Poëtæ: Conſcia mens vt cuiq; ſua eſt, ita concipit intra Pectora pro meritis ſpemq; metumq; ſuis, Et Cicero: Magna vis eſt conſcientiæ in vtramq; partẽ,vt nihil timeant qui nihil cõmiſerint,& pœnam ſemper ante oculos verſari putẽt qui peccarunt. Et Plato: Qui deprehendit in ſua vita magnam iniuſticiam,is non ſecus atq; pueri crebro excitatus metuit,& viuit cum mala ſpe,at illi qui nullius iniuſticiæ ſibi cõſcius eſt,ſemper dulcis ſpes adeſt,& bona ſenectutis nutrix,quemadmodũ & Pindarus ait: Hæc conſcientia eſt diuinum teſtimoniũ, quod teſtatur de recte & ſecus factis, & admonet de pœnis & iudicio Dei. Seu cõſciẽtia eſt iudiciũ diuinitus homini impreſſum,quo quiſq; cõſcius actæ vitæ ſuæ,ſeipſum aut damnat aut excuſat, iuxta verſiculum: Nunc damnat,nũc excuſat mens conſcia facti. Et Salamon Prouer.10. Via Domini eſt innocenti robur,qui autem iniuſte agunt,ſunt pauidi. Nam vt innocentes conſcientia actæ vitæ ſpem concipiunt læti exitus: ita iniuſti conſternantur metu pœnarum,quas illis imminere teſtatur conſcientia.

Cariſſimi, ſi cor noſtrum non condemnet nos, fiduciam habemus apud Deum, & quicquid petierimus accipimus ab eo, quoniam præcepta eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placida coram eo,facimus.

Vt damnum malæ conſcientiæ attigit: ita fructum dulciſsimum bonæ conſcientiæ breuiter adiungit. Hæc primum alit fiduciam erga Deum, deinde impetrat quæ à Deo poſtulamus,rationem addit. Quoniam præcepta eius cuſtodimus, & quæ illi placita ſunt facimus. Exemplum vtriuſq;,hoc eſt,fiduciæ & impetrationis,habemus aptiſsimum in Dauide: Iudica (inquit) me Domine,hoc eſt, defende me,quoniam ego in innocẽtia mea ingredior.& in Domino ſperans non infirmabor. Proba me Domine & tẽta me, examina renes meos & cor meũ, quoniã miſericordia tua ante oculos meos eſt, & ambulaui in veritate tua. Hic Dauid inter precandũ ſe erigit fiducia in Deũ, & bona conſciẽtia, videlicet,quod nõ habeat propoſitũ offendendi Deũ. Sed potius ambulãdi in innocentia & integritate. Obſeruetur hoc loco dulciſsima ἐπιείκεια diuinæ legis,tametſi enim ſemper donec hanc maſſam circũferimus, multas ſordes peccatorũ ſentimus,atq; omni momẽto, partim omittẽdo,partim cõmittendo,nunc per infirmitatem, nunc per ignorantiã,nunc per incogitantiã delinquimus: tamen Deus clementiſsimus pater obœdientiã noſtrã qualemcunq; acceptat,donec retinemus iuſtitiã bonę conſcientiæ. Hinc Paulus: Milita bonã militiam retinens fidẽ & bonam conſcientiam,qua repulſa quidam circa fidem naufragium fecerunt. Vt igitur in portũ perueniamus,regendus eſt bona cõſcientia nauigationis noſtræ curſus. Sed quomodo haberi poteſt bona cõſcientia,cũ peccatores ſimus omnes,& ſententia legis damnati? Certiſsimo certius eſt,Omnes homines natura eſſe filios irę,& le-

ge Dei damnari vel minimam legis transgreſsionem. Quare nec natura,nec lex hic poteſt ſuccurrere,& vulneri cōſcientiæ mederi,ſed ſolus ille cœleſtis medicus,qui dixit: Confide filia,remiſſa ſunt tibi peccata tua.Opus eſt igitur remiſsione peccatorū,quæ fide ſola obti-netur,vt purgetur conſcientia, iuxta illud Actor.15.Fide purificans corda eorū. Loquitur autem Petrus de Ethnicis horrenda idololatria & infinitis flagitijs cōtaminatis. Cum ho-rum corda fide purificet Deus,non eſt alia ratio obtinēdi bonam conſcientiam, quam per fidē.Nam dum credimus,aſperguntur corda ſanguine Ieſu Chriſti,quo mundantur etiā. Ita enim autor Epiſtolæ ad Hebræos ait: Sanguis Chriſti purgat conſcientiam veſtram ab operibus mortuis,vt ſeruiatis Deo viuenti.Porro conſcientia ad hunc modum purgata,vt eſt tenerrima: ita ſummo ſtudio conſeruanda eſt vt munda maneat,id quod tum demum fiet,ſi exemplo Apoſtoli ad Hebr.13.ſtudeamus in omnib.honeſte verſari,ita enim ait: Cō-fidimus quod bonā habeamus cōſcientiam,in omnibus cupientes honeſte conuerſari. Si-mile eſt exemplū Dauidis,dicentis Pſalmo 119. Inclinaui cor meum ad faciēda ſtatuta tua in æternum.Retinetur igitur bona cōſcientia,donec ex fide cupimus quæ honeſta & recta ſunt facere,nec ſcientes ruimus contra voluntatē Dei.Seu vt diſtinctius dicamus conſciē-tia retinetur bona & mūda,Primum,ſi vere ſtatuimus peccata noſtra ſanguine Ieſu Chri-ſti expiata eſſe iuxta ſymboli verba: Credo remiſsionem peccatorum. Secundo,ſi ſerio & non ſimulate abijcimus propoſitum peccandi, vbi enim propoſitū peccandi in animo re-cidet, ibi ſimulata fides eſt & mera hypocriſis. Tertio, ſi ardenti ſtudio incumbimus, vt quotidie magis magiſq; proficiamus in omni cognitione & ſenſu,cupientes totam vitam noſtram Deo approbare, per veram inuocationem, gratiarum actionem, prædicationem beneficiorum Dei, & per ſinceram caritatē erga proximos, quæ in beneficientia & operi-bus miſericordiæ cernitur,quemadmodum noſter Apoſtolus docet.Quarto,ſi piam & di-ligentem curam in noſtra vocatione habeamus, gloriam Dei,ædificationem Eccleſiæ,vti-litatem reipublicæ in quā viuimus,ſpectantes,excluſa omni fraude,auaritia & ſuperbia.

Et hoc eſt mandatum eius, vt creda-mus nomini Filij eius Ieſu Chriſti, & dili-gamus nos mutuo, ſicut dedit mandatum nobis.

Ad duo capita reuocat mandatum Dei, videlicet, vt credamus nomini Ieſu Chriſti,& diligamus nos mutuo. Cum iubet nos credere nomini Ieſu Chriſti, ad verbum quod de Chriſto prædicatur nos mittit,habet enim no-men relationē ad verbum. Talē itaq; oportet nos ipſum credere,qualis nominatur, id eſt, prædicatur in Euangelio. Nominatur autē & prædicatur in Euangelio verus Deus & ve-rus homo,Saluator propiciator,rex, Pontifex, Mediator,paſtor bonus, via,veritas & vita, &c.Quare qui vero corde talem Chriſtum apprehendit,vere credit,& ſua fide iuſtificatus eſt,quæ fides in prima quidē tabula obœdientiam erga Deum, in ſecunda vero tabula di-lectionem erga homines operatur, & quotidie nititur proficere, & maiora incremēta aſ-ſumere. Nam ad plenam & perfectam obœdientiam erga legē in hac vita nequaquā per-uenire poterimus. Sed inchoata obœdiētia,modo ſeria & ſincera ſit,placet propter fidē.

Et qui ſeruat mandata eius, in eo ma-net,& ipſe in eo.

Ratio à fructu obœdientiæ dulciſ-ſimo, Deus manet in ſuo cultore tan-quam in templo, in quo coli vult, vn-de Paulus 1.Cor.6. An neſcitis quod corpus veſtrum ſit templum habitantis in vobis Spi-ritus ſancti,quem habetis à Deo.Cauendum eſt igitur, ne hoc templum Dei vlla turpitu-dine polluamus, & expulſo Deo, officinam Diaboli extruamus. Deinde qui Deum colit manet in Deo tanquam ſurculus in vite. Reſpicit autē Apoſtolus ad verbum Domini Io-han.14.Si quis diligit me,ſermonem meum ſeruabit,& Pater meus diligit eum,& ad eum veniemus & manſionem apud ipſum faciemus.

In hoc nouimus quod manet in nobis, nempe ex ſpiritu quem dedit nobis.

Spiritus ſanctificationis quo rege-nerati ſumus, teſtatur de præſentia & habitatione Dei in nobis. Quicunq; ergo ſentiunt in ſe motus Spiritus ſancti, quibus incitantur ad obœdientiam præſtandā Deo,habent ſuæ ſanctificationis & præſentiæ diuinæ teſtimoniū. Contra vero,qui huiuſ-modi motus nō ſentiunt, nec fidē habent, nec ſunt regenerati, imo adhuc in ſuis peccatis mortui iacent.Huc illud ad Rom.cap.8. Qui ſpiritu Dei aguntur,hi ſunt filij Dei. Quare qui nō aguntur ſpiritu Dei,nequaquā filij Dei cenſentur, ſed Diaboli potius,nam neceſſe eſt

est horum alterutro spiritu agi homines. Sed de hoc dicto copiosius agemus in quarto.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt probari spiritus monet, ita caritatem fraternam fidelibus commendat.

Ordo & partes Capitis quarti.

Duæ sunt huius Capitis partes, quarum prior est de fugiendis falsis Prophetis, & de discrimine inter veros doctores & falsos. Posterior est exhortatio ad caritatem mutuam, quæ multis confirmatur rationibus, & illustratur amplificationibus. Quia autem pleraque quæ sunt in hoc capite, supra explicata sunt, nos erimus in huius capitis enarratione breuiores.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DILECTI ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus an ex Deo sint.

Propositio est prioris partis huius capitis, estq; bimembris. Primum enim vetat, ne cuiuis spiritui credam⁹. Deinde præcipit vt probemus, id est, exploremus spiritus, vtrum ex Deo sint. Spiritus hic metonymice ponitur pro subiecto, nempe pro eo qui spiritum se habere dicit. Cum hoc præcepto conuenit illud Domini dictum: Cauete à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium. Omnium proinde Christianorum est cauere, ne prophetarum erroribus sinant se inuolui, & à veritatis via abduci. Perperam igitur facit Romanus Pontifex, qui dicit ad se pertinere iudicia dogmatum, & Laicos obligari ad obœdientiam præstandam Romano Pontifici, siue vera, siue falsa doceat.

Nam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum.

Ratio ꝓpositionis à periculo. Multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum, qui conantur sibi discipulos adiungere, quare magnum periculum imminet Ecclesiæ ab illis, ideoque maiori diligentia cauendi, ne in suam nassam simplices pertrahant.

Per hoc cognoscite spiritum Dei, Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est, & omnis spiritus qui non confitetur IESVM CHRISTVM in carne venisse, ex Deo non est. Sed hic est ille spiritus Antichristi, de quo audistis, quod venturus sit, & iam nunc in mundo est.

Notas proponit, quibus & spiritus Dei & spiritus Antichristi agnoscitur. Spiritus (inquit) qui confitetur Iesum Mariæ filium esse Christũ, hoc est, verum Mesiam & redemtorē vnicum omnium in se credentium, qui venit in carne, hoc est, in humana natura, quam in vnionem personalem assumsit, apparuit, ita vt Deus & homo vnus sit Christus, is spiritus est ex Deo, hoc est, qui ita docet, spiritu Dei agitur. Sicuti contra qui hoc vel in toto, vel in parte saltē negat, spiritus est Antichristi, qui venturus erat in mundum. Apostolus noster breui admodum oratione, & quis sit Mesias, & quæ sint eius conditiones, explicat. Si quæris quis sit, respondet, Iesus Mariæ filius. Si quæris conditiones, respondet, quod venerit in carne, h.e. quod verus æterni patris filius, idemq; verus Deus, homo sit factus, non mutatione diuinitatis, sed assumtione humanitatis, vt in humana natura fieret victima, expiaret peccatum, & placaret iam Dei. Proinde Iesus Mariæ filius, est verus Deus, verus homo, non duo Christi, sed vnus Christus, vnicus mundi Mediator & Saluator. Quicunq; ergo vel negat diuinitatem Christi, vt Ebion & Cherintus: vel inficiatur veram humanitatem vt Manichæi: vel vnionem personalem impugnant, vt Fotiniani: vel officium redemtionis soli Christo non attribuunt, vt Pelagiani & Papistæ, spiritum Antichristi habet.

Vos ex Deo estis filioli,& vicistis eos,quia maior est qui in vobis est,quam qui in mundo.

Consolatur fideles,eosq; cõfirmat, ac si dicat: Sint tam potentes,tã multi atq; velint hæretici, nullum tamẽ vobis ab illis damnum est metuendum, donec eum firma fide retinueritis, qui est in vobis spiritus Christi: Is enim fortior & potentior est quam spiritus mundi. Non ergo propter potentiam & splendorem externum hostium abijcienda est confeßio,sed firma fide adhærendum est simplicitati doctrinæ,etiamsi totus orbis collabi videatur.Nam fides mundi victrix olim apparebit.

Ipsi è mundo sunt, ideo è mundo loquuntur, & mundus eos audit: Nos ex Deo sumus, qui nouit Deum audit nos, Qui non est ex Deo, non audit nos. Ex hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris.

Supra differentiam seu notã verorum Prophetarum & falsorum ex materia seu doctrina sumsit, nunc discrimen eorundem ex collatione contrariarum causarum & cõtrariorum effectuum petit. Qui è mundo sunt,id est, qui rationem sequuntur,& nõ amusſim verbi Dei, loquúntur mundana, vt quæ ratio humana perficere poßit, & mundus eos audit, quia tantũ quæ rationis sunt percipit mundus. Contra,Nos qui à Deo sumus,hoc est,qui Dei verbum sequimur,captiuata ratione sub imperio verbi Dei,loquimur diuina,& qui nouerunt Deum,per eius scilicet spiritum noui homines effecti,audiunt nos,quia quæ Dei sunt loquimur. Huc addit clausulã: Ex hoc cognoscimus spiritum veritatis,& spiritum erroris, hoc est,per hanc docendi rationẽ discernimus inter veros & falsos Prophetas. Hic in primis notetur vera nota filiorum Dei, cum docentium in Ecclesia, tum aliorum, videlicet acquiescere in verbo diuinitus patefacto. Nõ enim disputant filij Dei quomodo fieri poßit, quod verbum promittit: Sed dant Deo gloriã veritatis,persuasi quod is qui promisit, poßit etiam præstare, nõ est impoßibile apud Deum vllum verbum. Quod autem sancti acquiescunt in verbo sine hæsitatione,nõ habent profecto à natura, sed à gratia,per quam acceperunt spiritum arrabonis promissæ hæreditatis. Contra vero nota mundi,hoc est,hominum qui mundana sapiunt,est sequi rationem magistram,etiam in ijs,quæ supra rationis captum sunt posita,vt Arius fecit, cuius discipuli architecti fuerunt Mahometicorum furorum,quib. magna pars mundi hodie misere inuoluitur. Simus igitur circumspecti,ne à simplicitate verbi reuelati deficiamus, retineamus fundamentum Apostolorum & Prophetarum, quod est Christus Iesus. Retineamus articulos fidei in sua simplicitate, sine aliqua sophistica additione aut exceptione, nec sinamus nos vllius consequentiæ neceßitate ab illis abduci,qui enim hoc faciunt,naufragium fidei incurrunt,& salute excidunt.

Dilecti diligamus nos inuicem.

Posterior capitis pars, in qua hortatur ad mutuam dilectionem, sicuti supra in tertio. Propositioni pręponit compellationẽ tanquam exordiolum,quo & attentos & benignos reddit lectores Græca vox ἀγαπητοὶ plus significat quã latina, Dilecti, quare vetus interpres vertit, Carißimi,tametsi nec ipse vim vocis expreßit. Hieronymus diligibiles vertit. Sunt enim ἀγαπητοὶ,qui nobis periucundi sunt,cari, suaues, & exoptabiles, quorum vel mentio nobis longè est iucundißima & gratißima. Hac compellatione ideo vtitur, vt cogitatione amoris Apostoli erga se libentius audiant quæ proponit, & firmius teneant,& maiori cum alacritate obœdiant. Proponit autem breuißime: Diligamus (inquit) nos inuicem,vbi & verbo ἀγαπᾶν vtitur Apostolus, quod significat quidem diligere: sed singulari quodam studio,vt & boni consulamus errata,& tegamus offensas ob caritatem mutuam,iuxta illud Salomonis: Caritas tegit multitudinem peccatorum.

Nam caritas ex Deo est.

Ratio propositionis à causa ad effectum. Qui sunt ex Deo, se mutuo diligent. Fideles sunt ex Deo: Ergo fideles se mutuo diligent. Loco totius argumenti ponitur probatio maioris. Porrò hæc ratio propositionis breuißima quidẽ si verba spectes, sed valde copiosa est,si eam explices. Vult enim nos & naturã Dei cogitare, & quid ab eo proficiscatur perpendere,& quid sit illi gratum & acceptum intelligere. Deus cum natura bonus sit,nihil ab eo proficisci potest nisi bonum,nihil ei gratum & acceptum esse potest, nisi bonum. Nunc autẽ,cum Deus sit caritas,& caritas ab eo proficiscatur,& caritas ei accepta & grata sit,decet profecto eos qui de illo gloriantur, vt de patre,patris ingenium referre,caritate erga ipsum & erga proximos suos.

Quis-

Quiſquis diligit, ex Deo natus eſt, & cognouit Deum. Qui non diligit, non nouit Deum, quia Deus caritas eſt.

Ex collatione contrariorum effectuum ad contrarias cauſas aſcendit. Quiſquis diligit, ex Deo natus eſt. Ergo qui non diligit, ex Deo non eſt natus. Quare fruſtra de adoptione gloriatur. Item: Qui diligit nouit Deum, Quare qui non diligit, non nouit Deum. Nam cum vera noticia Dei caritas naturaliter coniuncta eſt, tanquam riuulus ex vberrimo fonte Spiritus ſancti manans. Eſt enim Deus caritas, id eſt, fons caritatis, vnde affectus dilectionis manat & diffunditur in eos, qui Dei ſpiritum habent, & Deum vere cognoſcunt. Fruſtra igitur de noticia Dei gloriantur, in quos radius 10 dilectionis diuinæ diffunditur. Supra docuimus ex Auguſtino & ex verbis Domini, dilectionem noſtram non eſſe cauſam, ſed indicium tantum adoptionis noſtri. Præterea dictum eſt ſupra, quid ſit naſci à Deo, & quæ ſalutaris Dei noticia.

In hoc manifeſtata eſt caritas Dei erga nos, quod filium ſuum vnigenitum miſerit DEVS in mundum, vt viuamus per eum.

Dixit Deum caritatem eſſe, hoc eſt, fontem caritatis, propterea quod nos intime & infinite amet, nunc eius certiſsimum indicium ab effectu profert: Dedit (inquit) nobis vnigenitum filium, vt nos qui per peccatum mortui eramus, per ipſum viuamus. Ergo Deus intime & 20 infinite nos diligit, atq; adeo ipſa caritas eſt. Chriſtus hoc ipſum teſtimoniũ tribuit patri Iohan. 3. cum inquit: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitá æternam. Tria ſunt maxima obſtacula, quę homines impediunt, quo minus ſe à Deo diligi ſtatuát: Primum, ærumnæ & calamitates, quibus opprimitur humana natura. Cũ enim hę ærumnę & calamitates ſunt pœnę iuſtiſſimæ, quib9 Deus humanum genus punit, teſtátur Deum horribiliter iraſci generi humano. Secundum, vox legis, quæ iram Dei denunciat humano generi, hac damnatoria ſententia: Maledictus omnis, qui nõ manſerit in omnib. quæ ſcripta ſunt in libro legis. Tertium, iudicium cõſcientiæ propriæ, quod eſt veluti chirographum Dei ſcriptum in cordib9 noſtris, cum de impijs noſtris factis, tum de pœnis imminentibus ꝓpter peccata. Hæc tria 30 cum cogitantur ſerio, ratio non poteſt ſtatuere, quod Deus nõ diligat. Vnde ergo ſciemus nos à Deo diligi? AEternus filius Dei venit in mundum, aſſumſit humaná naturá in vnionem perſonalem, hic ſui aduentus cauſam exponens, ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, nõ pereat, ſed habeat vitá ęternã. Hic perpẽde vtrumq;, hoc eſt, & quanta fuerit ira Dei aduerſus homines propter peccatum, & quá immenſa ſit eiuſdem miſericordia in filio propoſita. Ira in hoc conſpicitur, quod fuerit tanta, quod non potuerit placari vllius meræ creaturæ ſatisfactione, imo nec omnibus calamitatibus humanæ naturæ impoſitis: ſed oportuerit filiũ Dei aſſumta carne expiatorẽ fieri. Miſericordia autem in hoc cernitur (quantum nullę creaturę poſſunt ſatis admirari) quod dederit filium, vt viuamus per illum, vt hic Apoſtolus noſter loquitur: 40 Mors æterna erat ſtipendium peccati iuſtiſsimum, ſed Deus ex dilectione mittit filiũ, qui noſtra cauſa in ſe recepta, ſatisfecit iuſticiæ Dei, liberauit nos à peccato & à iure peccati, vt viuamus per ipſum, modo in ipſum crediderimus. Nam beneficium filij, & ſuá miſericordiam Deus vult fide accipi, & exercere iuſtiſsimam ſuam iram æternis pœnis in eos, qui hunc filium contemnunt. Atq; hoc eſt quod ait: Vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Hinc iam concludit Apoſtolus noſter: Cum tanta ſit caritas Dei erga nos, quod dederit filium pro nobis redimendis, profecto par eſt, vt ipſi grati ſimus, omni obœdientiæ ſtudio, & eius dilectionem imitemur in fouendis proximis.

50 In hoc eſt caritas, non quod nos dilexerimus Deum: ſed quod ipſe dilexerit nos, & miſerit filium ſuum propiciatorem pro peccatis noſtris.

Amplificat magnitudinẽ dilectionis Dei erga nos, ex eo quod in nobis nulla præceſſerit vel dignitas vel virtus quare nos diligeret: ſed potius horribilia peccata, & merita iuſtę damnationis. Nã ſi Deus fuiſſet prouocatus noſtra dilectione ad nos redamádos, mirum nõ fuiſſet, eũ cum ſit optim9, amore nos viciſsim cõplexum fuiſſe. At nunc ipſe prior dilexit nos, idq; nõ iuſtos, ſed peccatores & reos æternarũ pœnarum. Atq; ita dilexit nos, quod filium propiciationem pro peccatis noſtris dederit. Neceſſe eſt igitur ingentẽ, imo infinitá caritatem eſſe, qua Deus nos complectitur. Ponitur autẽ hic abſtractum pro concreto, hoc eſt, propiciatio pro Propiciatore, vt intelligamus pleniſsimam propiciationẽ nobis proponi

in Christi sacerdotio. Nam ideo nobis constitutus est Sacerdos à Deo, vt sua victima propitium nobis patrem reddat, ac sanguine suo tegat & aboleat reatum omnium, qui ad ipsum firma fide confugerint.

Dilecti, si nos ita Deus dilexit, & nos alij alios diligere debemus.

Accommodat exemplum, & concludit quod proposuit. Deus nos dilexit, ergo nos inuicem debemus diligere. Hic spectentur duo, videlicet debitum officiũ dilectionis, & ipse diligendi modus. Primum enim dicit: Debẽmus diligere, vt significet nos obligatos esse ad hoc officium. Quod enim quis debet, hoc vt soluat necesse est. Obseruetur proinde hic necessitas debiti contra eos, qui tollunt necessitatem nouæ obœdientiæ. De hoc debito loquitur & Paulus Rom.10. cum ait: Nemini quicquam debeatis, nisi hoc vt alij alios diligatis. Huius autem debiti singularis quædam ratio est. nam tametsi pij perpetuo hoc debitum soluunt, nunquam tamen ita persoluunt, quin debitores adhuc maneant. Debetur siquidem dilectio omnibus naturali & diuina obligatione. Natura enim & mandato Dei obligamur ad perpetuam dilectionem. De duplici debito vide quæ annotauimus in 13. ad Romanos. Modus dilectionis in exemplo Dei proponitur, qui non nostris virtutibus & meritis est prouocatus ad diligendum nos. Quare si non propter aliquas vtilitates nostras, si non propter sperata beneficia, si non propter affinitates & consanguinitates, sed propter ordinem diuinum in natura humana, nos inuicem dilexerimus, exemplum patris imitamur.

Deum nemo vidit vnquam. Si diligimus nos inuicem, Deus in nobis manet, & caritas eius perfecta est in nobis.

Quoniã eorum, quæ sunt optima, fruitio iucundissima est & gratissima, Apostolus noster summum bonũ nobis proponit, nempe Deum ipsum, cuius contemplatione tum demum iucundissime fruemur, quando ex fide sincere nos mutuo dilexerimus. Nam Deus qui corporis oculis non est expositus, fide & dilectione à nobis comprehenditur. Nam si diligimus nos mutuo, in nobis habitat Deus, iuxta promissionem Dei, & caritas Dei in nobis est perfecta, id est, vere & reipsa in nobis comprobata. Sed quomodo hoc congruit cum scriptura, quod ait: Nemo Deum vidit vnquam? an non Abrahamo, Mosi, Heliæ, Esaiæ, Ezechieli, apparuit Dominus? An non Esaias ait: Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis? Irenæus lib.4. cap.13. respondet his verbis: Neque Moses vidit Deum, nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cœlestibus viderunt, quæ autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Domini & prophetiæ futurorum.

In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis.

Dixit Deum manere in nobis, si diligimus nos inuicem, id nunc illustri argumẽto ostendit, quod, vt intelligatur clarius, similitudine declarandum est. Quemadmodum animalẽ spiritum cognoscimus nos per vitã & motũ habere, ita Spiritus sanctus cognoscitur in nobis esse per vitã, qua viuimus spiritualiter corã Deo ex fide & per motus spirituales, quib. excitamur ad faciẽda opera spiritus, inter quæ merito summum locũ obtinet caritas. Propter hos mot⁹ dicitur Spirit⁹ sanctus Zacha.12. Spirit⁹ Gratiæ & Precum: Effundam (inquit) super domũ Dauid, & super habitatores Ierusalẽ Spiritum Gratiæ & Precum. Spiritus Gratiæ dicitur, quia Spirit⁹ sanctus ad prædicationẽ Euangelij penetrat in animos auditorũ, & instillat ipsis sensum gratiæ, vnde & fides viua cõcipitur, & arcana operatione spirit⁹ regeneramur. Hæc fides infallibile indiciũ est habitãtis Spiritus sancti in corde credentis. DEINDE dicitur spiritus Precũ, quia postquã Spirit⁹ sanctus persuasit cordibus nostris de gratia Dei, & fidẽ in nobis accendit, excitat etiã animos nõ solum ad expetendã oblatam gratiam, verumetiam ad gratiarum actionẽ & prædicationẽ bonitatis Dei ex misericordia recipientis nos in gratiã, & remittentis peccata. Hæc ergo duplex spiratio Spirit⁹ sancti, videlicet gratiæ & precũ, testatur de Spirit⁹ sancti in nobis habitatione, vnde Paulus ad Rom.8. Non accepistis rursus spiritũ seruitutis ad timorẽ, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba Pater. Idẽ spiritus vna testatur cũ spiritu nostro, quod simus filij Dei & hęredes. Huc & illud 2.Cor.1. pertinet: Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & vnxit nos, Deus est, qui obsignauit nos, & dedit arrabonem spiritus in corda nostra. Et ad Ephes.1. Obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ, in redemtionẽ acquisitionis, in laudem gloriæ eius. TERTIA spiratio Spiritus sancti, est caritatis fraternæ, cum qua plurimæ virtutes coniunctæ

iunctæ sunt. Vnde Paulus ad Galat. 5. Fructus vero spiritus est caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mãsuetudo, temperantia. QVARTA spiratio Spiritus sancti, est mortificationis carnis & viuificationis spiritus. Vnde Paulus ad Rom. 8. Si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia vestra corpora per inhabitantem eius spiritum in vobis. Item: Si spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Vel vt breuius omnia complectar cum Paulo: Quicunq; spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei, & templum Spiritus sancti in se habitantis. Ex his iam liquido constat, quæ sit sententia Apostoli nostri, cum inquit: In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis. Nam hic spiritus est actuosus, & tales ciet motus in corde qualis ipse est. Antithesis hic cogitetur, quam ponit Apostolus ad Rom. 8. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius, hoc est, Qui sensum gratiæ seu adoptionis, precandi impetum, caritatis studium, mortificationis carnis & viuificationis spiritus initium nõ sentit, is plane spiritum Christi non habet, sed adhuc sub peccato captiuus detinetur.

Et nos vidimus & testamur, quod pater misit filium Saluatorem mundi.

Dixit supra, Deum misisse filium suum in mundum, nunc idem asseuerat, cum vt fidẽ in nobis excitet, tum vt paterno exemplo caritatem nobis commendet: de hoc testimonio Apostolorum in primo capite copiosius diximus. Mundus hic pro omnibus hominibus, qui in mundo sunt, accipitur, sicuti in illo dicto: Sic Deus dilexit mundum. Item in illo: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Non est enim personarum acceptio apud Deum, iuxta illud: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quod autem Multi, proh dolor, damnantur, hoc non ad consilium Dei vel creantis mundum, vel mittentis filium, nec ad victimæ Christi pretium & valorem referendum est: sed ad hominum ingratitudinem & contumaciam, qui sacrilege oblatam gratiam reijciunt.

Quisquis confessus fuerit, quod Iesus est filius Dei, Deus in eo habitat, & ipse in eo.

Vt supra à motu interno: ita hic ab actione spiritus propria, præsentiam Dei in fidelibus colligit. Confessio enim ex fide profecta, habens coniunctum vitæ & fortunarum periculum, probri & cruciatus expectationẽ, quam & fraterna caritas consequitur, actio est Spiritus sancti habitantis in fidelibus. Secus autẽ est de confessione, quæ ex fide nõ manat, & sine periculo fit, & cum caritas nõ comitatur, hæc enim multis impijs & hypocritis cum Diabolis communis est. Multi enim verbis profitentur se nouisse Deum, sed factis sacrilege negant, quorum conscientia cum sit contaminata, abominabiles & contumaces à Paulo pronunciantur. Porrò, scriptura meminit triplicis cõfessionis, videlicet laudis, vt in illo: Confitemini Domino quoniam bonus. Fidei, iuxta illud: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego ipsum corã patre meo qui est in cœlis. Hæc fidei confessio, & noticiam, & professionẽ, & fiduciam Christi complectitur. Culpæ, idq; vel coram Deo, vt in illo: Si confiteamur peccata nostra &c. vel coram ministro Ecclesiæ: vel coram offenso fratre. Quid autem sit sentiendum de auriculari confessione, qualis in Papatu obseruatur, alias dictum est.

Et nos cognouimus & credimus caritatem quam habet Deus in nobis.

Causas noticiæ caritatis Dei erga nos indicat, & sunt duæ, videlicet, noticia & fiducia. Noticia qua nouimus, edocti verbo Dei, Deum ex caritate nobis dedisse filium. Fiducia, qua in bonitatẽ Dei recumbimus, certi de salute per Christum parta. Vtraq;, hoc est, noticia & fiducia acquiritur per verbum, in quo est efficax Spiritus sanctus. Cõfirmatur stupendis operib. Dei, hoc est, miraculis & arrabone spirit⁹, cõseruatur & augescit vsu Sacramentorũ & alijs pietatis exercitijs. Super hac caritate Dei fundatur spes nostra, iuxta illud: Spes nõ cõfundit, quia caritas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritũ sanctum, qui datus est nobis, hoc est, spes nos nõ fallit, quia Deus nos diligit, id quod testatur Spiritus sanctus, qui datus est nobis.

Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo.

Cum ex similitudine studiorũ societas & mutua animorum cõiunctio intelligatur, & cum Deus sit ipsa caritas, id est, fons omnis veræ caritatis, necesse est & eos in Deo manere, qui vere diligunt,

& ipsum Deum in ijsdem habitare. Nam iste affectus, modo purus sit, aliunde proficisci nequit, quam ex diuino spiritu. Obseruetur quã inæstimabilis sit fructus veræ dilectionis, quæ vt certissimum indicium indicat societatem Dei & hominis, & mutuam inhabitationem, vt qui credit, sit templum Dei, & ipse Deus sit in suo templo, in quo vult coli, inuocari & prædicari. Quam autem hæc gloria Christianorum sit magna, ostendit Bernhardus hisce verbis: Deus caritas est, quid preciosius? Et qui manet in caritate, in Deo manet, quid securius? Et Deus in eo, quid iucundius? Idem Bernhardus caritatis distinctionem hanc facit: Et Deus ipse, & Dei donum recte dicitur caritas, itaq; caritas dat caritatem, vbi dantem significat, nomen est substantiæ: vbi donum, nomen est qualitatis. 10

In hoc perfecta est caritas nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij, quod quemadmodum ille est, ita & nos sumus in hoc mundo.

Conformitatem nostri cum Deo in hoc mundo, pronunciat certum argumentum esse caritatis Dei erga nos perfectæ, hoc est, solidæ & reipsa comprobatæ, cuius caritatis noticia facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij, hoc est, vt læti & alacres diem iudicij expectemus, & exoptemus, non expauescentes ad mentionem diei iudicij, sicuti illi faciunt, qui conscientia turpiter actæ vitæ damnati, Deum vindicem metuunt suorum scelerum. Verba hæc Apostoli: Quod quemadmodum ille est, ita & nos sumus in hoc mundo, hunc habent sensum: Quod qualis ille est, tales & nos sumus in hoc mundo. Huius dicti interpretatio 20 petatur ex tertio capite, vbi ait: Quisquis habet hanc spem in eo, purificat seipsum, sicuti ille purus est. Loquitur ergo hic de conformitate in puritate & innocentia vitæ. Porrò, hæc conformitas nostri cum Deo in imitatione & conatu, & non in puritate & perfectione posita est. Nec est hæc conformitas causa fiduciæ, sed indicium certum solidæ caritatis Dei erga nos. Nam ex spiritu Dei, qui est arrabo nostræ hæreditatis, proficiscitur. Hæc Dei caritas facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij, non nostra conformitas, aut opera, quemadmodum Papistæ perperam ex hoc loco colligunt contra mentem Apostoli.

Timor non est in caritate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quia timor cruciatum habet, qui autem timet, non est perfectus in caritate.

Argumentum est à contrarijs. Caritas Dei facit vt fiduciam habeamus 30 in die iudicij. Ergo in caritate timor non est, hoc est, vbicunque est noticia caritatis Dei erga nos, ibi non est timor cruciatuum æternorũ propter peccata. Nã vbi est timor, ibi est & cruciatus, qui sane cum fiducia pugnat. Quare qui timet, non est in caritate perfectus, hoc est, non est satis de caritate Dei erga se confirmatus. Loquitur autem hic non de quouis timore, sed de timore iudicij extremi & damnationis, quod patet ex superiori dicto. Non ergo hoc dictũ Apostoli referendum est ad timorẽ agentium pœnitentiam & filiorũ Dei, qui est præcipuus fidei fructus, vt cum dicitur: Beati qui timẽt Dominũ. hoc enim timore excitamur ad pœnitẽ- 40 tiam, & cauemus ne clementissimum patrẽ nostris offendamus sceleribus. Tametsi autẽ sæpe de timore Dei diximus, tamen quia hic locus mentionem eius facit, pauca huc ascribam, vt teneatur discrimen inter timorem Dei seruilem, & timorẽ Dei filialem, quem purum & sanctum nominat Dauid. Hoc discrimen pulcre cernitur in seruo timente Dominum suum, & in filio timente patrẽ qui se genuit. Seruus timet Dominum vt crudelẽ tyrannum, nõ sine occulto odio: Filius timet patrẽ vt carissimum genitorem, ex vera storga. Seruilis ꝑinde timor Dei est, quo timetur Deus vt vindex scelerũ, estq; sine fiducia Mediatoris. Hunc, cum conuertuntur homines, expellit caritas Dei. Nam qui credit serio Deum se diligere, & ignoscere sibi peccata ꝑpter Christum, is non amplius timet diem iudicij, in 50 quo impœnitentes adiudicẽtur æternis pœnis. Filialis Dei timor est, quo timetur Deus vt dulcissimus pater, cum reuerentia, amore, sinceroq; studio faciendi omnia quæ Deo grata sunt. Hic quia ex fide ꝓficiscitur, & est filiorũ Dei proprius, recte filialis dicitur. Hunc filialẽ timorẽ habet, qui se ex fide humiliat, qui nihil sublime de se & operib. suis sentit, qui omnem laudem Deo tribuit, qui paternam virgã osculatur. Breuiter, qui Deum glorificat vera pietate & reuerentia, cauetq; ne patrẽ clementissimum offendat. Hui⁹ timoris fruct⁹ longe est gratissimus: nã vt initiũ superbiæ est defectio hominis à Deo, atq; à creatore suo cordis auersio: ita vnus timor Dei est, qui nos in obseruantia præceptorum Dei atq; omni sancta subiectione & humilitate, cõtinere potest. Atq; hinc est quod Dauid ait: Timor Domini purus permanet in æternum. Huius enim perpetuum studium est declinare à malo, & face-

& facere bonum. Quare nō immerito Syracides capite 25. ait: Timente Dominum nemo maior est, Timor Domini claritate superat omnia. Postquam enim Syracides nouem res proposuisset, ob quas non immerito homines in hac vita beati prædicantur, decimo loco timorem Dei collocat supra omnia, vt in quo sit summa & præcipua hominis beatitudo.

Nos diligimus Deum, quia ipse prior dilexit nos.

Repetit superius dictum de ordine dilectionis, vt ostendat necessitatem cōsecutionis dilectionis Dei & proximi. Dixit supra: In hoc est caritas, nō quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexerit nos: hic eandem sententiā repetit, vt quemadmodū dixi, doceat fieri non posse vt dilectio Dei stet vera & sincera, sine dilectione proximi: nam, si Deum diligimus, fieri non potest, quin eius imaginē in proximis nostris amemus: quare officia quib. Deus nō indiget, vult vt illis præstemus. Hęc igitur obseruetur ratio consecutionis: Nos Deum diligimus, Igitur & proximos diligere nos oportet, quia proximis gestātibus imaginē Dei, vult Deus testari dilectionē quam illi debemus. Proinde non est tam indignitas proximi spectanda, quam imago Dei, quæ dignissima est quæ diligatur. Nā si Deus dilexit nos prior, iniusti erimus, nisi ipsum vicissim diligamus. Verū hanc erga se dilectionē ipse testatam vult erga proximos nostros. De ordine dilectionis inter Deū & nos, supra diximus ex Paulo, qui ait: Cōmendat autem Deus caritatem suam erga nos, quoniam cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Non est ergo nostra dilectio, nostrum meritum, nostra dignitas, aut vlla nostra virtus, caussa cur Deus nos diligat: sed sola ipsius bonitas & misericordia in Christo Iesu, quæ excedit omnem angelorum & hominum captum.

Si quis dixerit, diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est.

Infert per antithesin argumentum, hoc modo. Supra dixit: Qui diligit Deum, diligit proximum. Hic infert: Igitur qui non diligit proximum, non diligit Deum. Hoc autem quasi regerit in hypocritas, qui religiosi videri volunt, etiamsi fratribus nullam dilectionis significationem ostendunt. Horum iactationem pronuntiat Apostolus vanam esse. Nam ea est veræ dilectionis indoles, vt qui Deum diligit, diligat & proximum. Nam dilectio proximi in dilectione Dei includitur. Hinc est quod Christus secundum legis caput de dilectione proximi, dicat, simile esse primo, nō quia ordine, non obiecto, non gradu dilectionis, sed affectu, obligatione & consecutione obœdientiæ & debiti officij.

Qui enim non diligit fratrē suum quem videt, Deum, quem nō videt, quomodo potest diligere?

Probat consecutionem proximi argumenti, sumta ratione à maiori ad minus. Si quis non diligit fratrem suum quem videt, multo minus diliget Deum, qui est inuisibilis. Nam iuxta regulam Dialecticorū, Si id quod magis videtur inesse non inest, multo minus inerit quod minus videtur inesse. Quid? an videtur magis verisimile esse diligere homines, quorum multa sunt errata, multa vitia, multæ offensiones, quā Deum, quē fide intuemur, quemq; optimum omnium bonorum fontē confitemur? Hic cogitanda est ratio dilectionis proximi, quæ est communis adoptio in filios Dei, qui patris gerunt imaginem. In hunc ergo modum argumenti vis declaranda est: Qui non diligit fratrem suum quem videt, hoc est, filium Dei gestantem Patris viuam imaginem, is sane nec Deum patrem diligit. Qui enim fieri potest vt patrē ames, & eius imaginē quam vult te diligere, odio habeas? Non ergo proximus spectandus est ex vitijs quibus obnoxius est, sed ex illa imagine Dei, quę in ipso refulget, ex adoptionis dignitate, ex Spiritus sancti inhabitatione, ex societate illa, quā habet cum sanctissima trinitate, & cum omnibus sanctis. Cum itaq; hæ dilectionis caussę concurrunt in proximo, pręsertim Christiano, nō est mirum, quod ex amore proximi, Deus à nobis diligi cognoscatur. Et cōtra, quod ex odio proximi Deus à nobis minime diligi concludatur.

Et hoc habemus mandatum ab eo, vt qui diligit DEVM, diligat & proximum.

AEtiologia est à mandantis autoritate, & mandati æquali obligatione. Est enim mandatum Dei, vt qui diligit Deum, diligat & proximum. Ergo qui alteram mandati partem negligit, mandati autorem cōtemnit, proinde qui non diligit proximum, nec Deū diligere censendus est. Potest & hoc modo concludi argumētum:

Nemo diligit eum cuius mandatum contemnit. Qui non diligit proximum, mandatum Dei contemnit. Igitur qui proximum non diligit, nec Deum diligit. Huc augustini verba ascribamus: Quomodo diligis eũ, cuius odistis præceptum? quis est qui dicat: Diligo Imperatorẽ, sed odi leges eius? in hoc intelligit Imperator, si diligis eum, si obseruentur leges eius per prouincias. Lex Imperatoris quæ est? Mandatum nouum do vobis, vt eos inuicem diligatis. Dicis ergo te diligere Christum, serua mandatum eius & fratrem dilige. Si autem non diligis, quomodo eum diligis, cuius mandatum contemnis?

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Caritatis, quæ ex fide Christi manat, testimonium est obseruatio mandatorum Dei, quæ mandata victrix fides leuia reddit virtute Christi: Cuius testimonium qui recipit, vt vita æternæ hæres est, ita fiduciam habet impetrandi quicquid iuxta voluntatem Dei petierit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Plures sunt huius capitis partes. Primum enim ex fidei & regenerationis natura, dilectionis Dei & proximi necessitatem ostendit. Deinde quodnam sit dilectionis Dei certissimum indicium, nempe obseruatio mandatorum Dei, indicat. Tum ne quis onere mandatorum Dei se opprimi metuat, affirmat fidelibus mandata Dei grauia non esse, propterea quod fide Christi mundi sint victores. Postea de Euangelio disserit, & eius fructu, exponitque qualia testimonia habeat, tum in cœlo tum in terra, pronuncians fide possideri vitam æternam. Postremo concludens Epistolam, finem scriptionis indicat, & orationem pro peccatoribus fieri postulat, quorum duo genera facit. In fine addit admonitionem de vitandis idolis, id est, idololatriæ instrumentis.

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS qui credit quod Iesus est Christus, ex Deo natus est. Et omnis qui diligit genitorem, diligit etiam genitum ex eo.

Ex virtute fidei & regenerationis extruit necessitatem dilectionis Dei & proximi. Potest autem hoc argumentum duobus modis concludi: Primo quidem sic, Quisquis est ex Deo natus, diligit & Deum genitorẽ, & omnes qui nati sunt ex Deo. Quisquis credit quod Iesus sit Christ⁹, hoc est promissus Mesias, natus est ex Deo. Ergo qui credit quod Iesus sit Christ⁹, diligit & Deum genitorẽ, & omnes qui ex eo nati sunt. Deinde vero sic: Omnis qui credit quod Iesus est Christus, ex Deo natus est. Omnis qui ex Deo natus est, diligit Deum genitorẽ. Omnis qui diligit genitorẽ Deum, diligit etiam omnes qui ex eo nati sunt. Igitur qui credit quod Iesus est Christus, diligit omnes natos ex Deo, id est, omnes credentes gestantes imaginẽ Patris. In hoc Sorita manifestius cõspicitur caussarum & effectuum necessaria connexio, seu cõsequentia. OBSERVA hoc loco nasci ex Deo, & habere fidem in Iesum Christum, natura coniuncta esse, ita vt vniuersaliter conuertantur affirmatiue & negatiue. Quisquis enim natus est ex Deo, habet fidem in Christum. Et quisquis habet fidem in Christũ, natus est ex Deo. Et contra: Quisquis non est natus ex Deo, nec fidem in Christum habet. Et qui fidem in Christum non habet, ex Deo natus non est. DEINDE obserua quæ sit fidei salutaris ratio, nempe statuere Iesum esse Christum, id est, verũ Mesiam, Deum & hominem, adeoque suum vnicum Mediatorem & Saluatorem. Nam vera fides, noticia & fiducia constat. Sola enim noticia nequaquam salutaris est.

Per hoc cognoscimus quod diligamus filios Dei, cum Deum diligimus, & mandata eius seruamus.

Dilectio Dei & proximi ita cohærent inter sese, vt cum vna ponitur, ponatur & altera in subiecto. Qui enim

nim diligit Deum, diligit & proximũ. Et qui proximũ diligit sincere, is quoq; Deum diligit. Verum ne quis inani spectro se fallat, dilectionis proximi certissimũ indiciũ & notam seu caussam statuit dilectionem Dei cuius effectus & certissimum indiciũ est obseruatio mandatorũ Dei. Hæc ergo quinq; ordine cohærẽt: credere in Iesum Christum, natũ esse ex Deo, diligere Deum, amare filios Dei, & obseruare mandata eius. Horũ primo posito, ponuntur & reliqua, & negato, negantur. Et ex vltimo affirmato vel negato, affirmantur vel negantur superiora. PORRO obseruatio mandatorũ Dei cuius hic fit mentio, non in perfectione obœdientiæ, iuxta legis rigorẽ: sed in volũtate, proposito, conatu & studio approbandi Deo vitam nostram iuxta Euangelij ἐπιείκειαν est posita. Obseruatio enim mãdatorũ Dei, siue quod idem est, impletio legis, nunc opponitur imperfectioni operis nũc simulationi. Quatenus autem imperfectioni operis opponitur, nemo legem obseruat vel implet, neq; renatus, neq; nõ renatus, sed solus Filius Dei perfectam legi obœdientiã pręstitit, qui propterea est finis legis in iusticiam omni credẽti. At cum opponitur obseruatio siue impletio legis simulationi & mendacio, vere credentes implent legem & obseruant mandata Dei, quia sincere conantur Deo obœdire, qui conatus probatur Deo propter fidem. Hoc ita esse & multa scripturæ testimonia, & plurima sanctorum exempla conuincunt. Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius, placuit enim persona fide, & placuit obœdientia ex fide præstita, non ob suam perfectionem, sed propter conatum, studium, propositum & voluntatem alacrem. Abraham iubetur mactare filium, hic Abraham propositum, voluntatem, conatum & studium obtemperandi Deo habuit, ex quo perfectionis laudem nactus est, etsi ad mandati executionem non peruenit.

Hæc est enim caritas Dei, vt mandata eius seruemus.

Ab effectu ostendit quænam sit, & vbi sit germana caritas Dei, qua Deus ab homine diligitur. Congruit autem hoc dictum Apostoli cum verbis Domini, qui ait: Si diligitis me, mandata mea seruate. Et iterum: Qui habet mãdata mea & seruat ea, ille est qui diligit me. Et rursus: Si quis diligit me, sermonẽ meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionẽ apud eum faciemus. Qui igitur ita erga Deum affectus est, quod omnibus rebus mundi, obœdientiã erga Deum anteponat, & eius studeat mandata seruare, is vere Deum diligit, etsi non perfecte iuxta rigorem legis. Contra vero, qui carnis cõcupiscentijs abripitur, qui carnalia sapit & sectatur, qui sciens & volens ruit contra mandata Dei, & vastat cõscientiam suam, is nec fidem, nec dilectionẽ Dei habet. Abraham dum paret Deo iubenti vt filium suum Isaac vnigenitũ in holocaustũ offerat, se vera dilectione præditũ fuisse testatur. Saul dum hosti parcit, sciens & volens contra manifestã vocem Dei, se fide & dilectione Dei vacuum declarauit. Vnusquisq; ergo ad hãc regulam semetipsum examinet, videatq; num vera dilectione sit præditus, nec ne. Deus non illuditur sophistica, non fallitur hypocrisi, non vano spectro fascinatur, nam corda & renes scrutatur & examinat.

Et mandata eius grauia non sunt, quia omne quod natum est ex Deo, vincit mundum.

Prolepsis est. Nam anticipat obiectionem quæ oriri poterat ex proxima sententia. Tu dicis Iohannes, Dei dilectionem in eo consistere, si quis mandata Dei seruet: At mandata Dei grauiora sunt quam vt ab vllo mortaliũ seruari possint. Respondet Ioannes, Mandata eius grauia nõ sunt, & responsionis huius caussam seu rationem subiungit, Quia (inquit) omnis qui natus est ex Deo, vincit mundum, hoc est, non superatur à concupiscentijs mundi. Hic Iohannes discerni vult inter renatos & non renatos, horum enim respectu dicitur lex vel grauis, vel leuis, quæ per se considerata, nec grauis, nec leuis dici potest. Vt igitur non renatis grauis est lex, seu vt hic loquitur Iohannes, grauia sunt mandata Dei, vt quæ onere damnationis eos premant: ita renatis nõ sunt grauia. Vna proinde regeneratio facit, vt lex Dei homini non sit grauis. Nam in regeneratis quatuor concurrunt, quæ legis onus leue reddunt, horum Primum est absolutio à peccato, & Christi iusticia credenti imputata, quæ facit vt regeneratus nõ sit amplius sub lege damnante: nã legis maledictio, qua omnes non conuersi premuntur, illi sublata est, siquidem cõuersus habet quod lex requirit, videlicet plenam legis iusticiã, iuxta illud: Christ⁹ est finis legis, in iusticiã omni credenti, hoc est omnis qui credit, habet quod lex reqrit, nẽpe iusticiã legis, eamq; non à se factam, sed à Christo sibi imputatã. Nõ igitur habet lex ius premẽdi suo onere hominẽ credentẽ in Christũ, quod ius obtinet in omnes non renatos. SECVNDVM est donatio Spiritus sancti, quo ad effectus & volũtas reformãtur atq; adeo

nouæ

nouæ vires acquirũtur vt homo iam poſsit motus à Spiritu ſancto aliqua **Deo grata face**re.Hoc confirmatur dicto Apoſtoli:Si ſpiritus eius,qui excitauit Ieſum à mortuis,habitat in vobis, qui excitauit Chriſtum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora. per inhabitantem ipſius Spiritum in vobis.Hic ergo Spiritus facit, vt nõ ambulemus ſecundum carnem,iuxta quam qui ambulant,Deo placere nõ poſſunt: ſed actiones corporis,hoc eſt,vitioſæ naturæ mortificemus, ac viuamus nunc nouam vitam ex fide filij Dei. TERTIVM ex ſecundo ſequitur, videlicet affectus in renatis, quo renati delectantur lege Dei,Huc illud Pauli ad Romã.7.Condelector lege Dei, ſecundũ interiorem hominẽ, hoc autẽ cum promtiſsimæ voluntatis indiciũ ſit in renatis,facit vt legis onus ipſis haud quaquam graue eſſe videatur.Tametſi igitur perpetua lucta eſt in renatis carnis & ſpirit⁹ tamẽ quatenus homo regenitus eſt promtiſsima voluntate fertur in obſequium Dei, iuxta legis diuinæ præſcriptũ.Hinc eſt quod Paulus dicit:Ipſe ego mente quidẽ ſeruio legi Dei, carne vero legi peccati.QVARTVM,quo lex Dei leuis redditur,eſt gratia,qua boni conſulitur defectus.Clementiſsimus enim pater,ea qua cõplectitur fideles gratia,multas ignorantias,multas omiſsiones & cõmiſsiones contra legem boni conſulit, donec maneamus in fundamento,ac retineamus fidẽ & bonam conſcientiam,atq; hoc eſt quod Paulus ait: Nulla condemnatio eſt ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulãt, ſed ſecundũ Spiritum.Vt igitur pater terrenus, quando videt promtã voluntatẽ in filijs ſuis,cõniuet ad multa errata,quæ non proueniũt ex malitia: ita Pater cœleſtis venia tegit defectus noſtros,idq; ea ſtorga paterna, qua nos in filio dilecto caros habet.Ex his iam liquido conſtat,quibus lex Dei vel grauis vel leuis ſit,& quibus de cauſsis. Quod autẽ Papiſtæ ex hoc loco Iohannis colligunt,legẽ Dei prȩſtari poſſe perfecte à fidelibus,ab infidelibus autem minima ex parte,falſum eſt.Nam Paul⁹ ad Ro.7. & ſcriptura paſsim teſtatur, in ſanctis ſemper manere peccatum, quod certe verum nõ eſſet,ſi legẽ perfecte implerent ſancti.Nam vna cum perfecta iuſticia legis non poteſt violatio conſiſtere. Et Apoſtol⁹ ſupra dixit:Si dixerimus quod peccatum non habeamus,nos ipſos ſeducimus,& Deũ mendacem facimus.Et Salamon ait: Non eſt homo ſuper terram,qui non peccet. Nam donec in hac vita verſamur,caro nos ſolicitat,& ſæpe ſuppullulãt praui affectus & actiones,quæ ſua natura peccata ſunt,etſi ſanctis non imputentur.Quod autem ſupra dictum eſt, Qui natus eſt ex Deo,non peccat,nec poteſt peccare: non ad quoduis peccatum, ſed ad certum peccati genus referendum eſt, quemadmodum ſupra declaratum eſt.

Et hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides noſtra.

Dixit omnem netum ex Deo vincere mundum, id eſt, quicquid in nobis eſt,vel extra nos à Dei mãdatis nos abducens: Nunc autem quo inſtrumento, & qua virtute id fiat,exponit,nempe fide qua Chriſtum apprehendimus,qui mundi victor eſt. Vt enim fide Chriſtum poſsidemus: ita Chriſti virtute mundũ ſuperamus.Nam cum in Chriſtũ credimus, virtute mortis Chriſti mortificantur mẽbra veteris hominis in nobis,hoc eſt,concupiſcentiæ prauæ. Virtute ſepulturæ premũtur,vt ſuas vires exerere nõ poſsint. Virtute reſurrectionis noui naſcimur homines,& in nouitate vitæ ambulam⁹.in his ſita eſt illa mũdi victoria, de qua hic loquitur Apoſtolus.Huius rei ſymbolũ & teſtimonium eſt Baptiſmus noſter ſicuti Paul⁹ hiſce verbis docet:Quicunq; mortui ſimus peccato,quomodo adhuc ei viuemus?An ignoratis quod quicunq; baptizati ſumus in Chriſtũ Ieſum,in mortẽ eius baptizati ſumus?vna ſepulti ſumus cum ipſo per baptiſma in mortẽ, vt quemadmodũ excitatus eſt Chriſtus ex mortuis per gloriã Patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nã ſi inſititij facti ſum⁹ ꝑ ſimilitudinẽ mortis eius,ſimul & reſurrectionis participes erimus.Hic Apoſtol⁹ & mortẽ peccati in nobis ex virtute mortis Chriſti,& vitã Spirit⁹ ex virtute reſurrectionis Chriſti eſſe docet,in quib⁹,hoc eſt, mortificatione & viuificatione,ſita eſt regeneratio noſtri,& ſanctificatio, quæ facit vt mundi victores ſimus, ſed in Chriſto ſeu ex virtute Chriſti. Nã metaphora ſumta à plãtarũ cultura,qua vtitur Apoſtolus, aperte mõſtrat vnde ſit vis vitæ & victoria Chriſtianorum. Vt enim ſurculus inſitus trunco,viuit non ſua,ſed aliena vita: ſic natura humana non viuit niſi inſeratur Chriſto, quod fit per fidem. Atq; hoc eſt quod ipſe Dominus Iohã.15. ait: Manete in me,& ego in vobis,quemadmodũ ramus no poteſt fructum ferre à ſemetipſo,niſi manſerit in vite, Sic neq; vos niſi in me mãſeritis.Ex hiſce iam conſtat,quare victoria ſuper mundo tribuatur fidei ſeu regenerationi,videlicet, quia fides Chriſtum victorem mundi habet in ſe manentem,vt ipſius virtute veterẽ hominem exuat,& nouum induat. Vſus eſt autem hoc loco Apoſtolus præterito tempore, VICIT, propter certitudinem victoriæ. Nam qui vere credunt,non minus de victoria certi ſunt,

quam

quam ſi nunc bellũ confectum eſſet. Hinc præterea manifeſte patet, victricem fidem non eſſe tantum hiſtoriæ noticiam & aſſenſum, ſed potius viuam in Chriſtum fiduciam, qua ſtatuimus Deum nobis propitium eſſe in Chriſto.

Quis eſt qui vincit mundum niſi qui credit, quod Ieſus eſt filius Dei.

Quia fidei meminit, nunc quiſnam vere credere cenſendus ſit, definit: nempe is, qui credit quod Ieſus eſt filius Dei. Hæc definitio à materia ſumta, nõ de noticia tantum intelligenda eſt, ſed etiam, idq; multo magis, de fiducia in Ieſum Chriſtum filium Dei victorem mũdi, cuius robore nos in pugna aduerſus mundũ perſiſtemus, & victores mũndi, carnis & cõcupiſcentiarũ eius euademꝰ, propterea quod in ipſum toti recumbamus. Vincendi vocabulũ admonet nos grauiſsimi certaminis, quod erit inter ſpiritũ & mundũ, donec in hac vita ſumꝰ. Vincendi modus certificat nos de victoria, ſi modo, vt inertes milites, arma non abijciamus: donec enim in fide Chriſti perſtiterimus, virtute mortis Chriſti ſuperiores propria carne erimus, & virtute reſurrectionis eiuſdem viuificabimur magis magiſq;, vt in hac pugna non ſuccumbamus.

Hic eſt ille, qui venit per aquam & ſanguinem, Ieſus Chriſtus, non per aquam ſolum, ſed per aquam & ſanguinem, & Spiritus is eſt, qui teſtificatur, quod ſpiritus eſt veritas.

Quia multa ſubinde de fide dicta ſunt, cuius fidei obiectũ eſt Ieſus Chriſtus: Nunc ad teſtimonia tranſit, quibus Chriſti, quem offert Euangelium, dignitas, excellentia, & veritas comprobatur. Facit autem duo teſtimoniorum genera, quorum vnum in terra, alterum in cœlo exiſtit: quæ ſimul teſtantur quod Ieſus Mariȩ filius, ſit verus Meſsias ſeu Chriſtus, quẽ fides ſanctorum reſpicit. Hic Ieſus eſt (inquit) qui venit. à quo? à Patre miſſus. quo? in ſanctos. quomodo? per aquam & ſanguinem. Aqua ſymbolice ſignificat ſanctificationem noſtri, & regenerationem, quam fideles in ſe fieri arcana Spiritus operatione ſentiũt, hanc ideo aquæ ſymbolo notat, vt purificationes legales, quæ per aſperſionem aquæ fiebant, interpretetur: quibus interna illa regeneratio, & ſanctificatio adumbrabatur. Etſi autem baptiſmus eſt externũ Chriſti exhibiti ſymbolum, & eius virtutis in nobis teſtimonium, tamẽ de eo nõ videtur agere hoc loco Apoſtolus, ſed tãtum de interno teſtimonio, videlicet regenerationis, quod ſoli fideles in ſe ſentiũt. Sanguis ſymbolice iuſticiam ſignificat, quæ ſita eſt in peccati expiatione, & iuſticiæ Chriſti imputatione. Hæc ideo ſanguinis ſymbolo notatur, quia ſanguinis aſperſio in veteri teſtamẽto, figura erat aſperſionis ſanguinis Ieſu Chriſti, qua peccata credẽtium expiãtur. Deinde addit: Et Spiritus is eſt, qui teſtificatur quod Spiritus eſt veritas, hoc eſt, Spiritus qui eſt in ſanctis, teſtificatur Spiritum ſanctum eſſe veritatem, hoc eſt, teſtatur verum eſſe quod dictet ſanctis nempe quod ſint filij Dei, iuxta illud Rom. 8. Spiritꝰ conteſtatur ſpiritui noſtro, quod ſimus filij Dei. Eſt proinde Antanaclaſis in voce Spritus, in priori enim loco effecta Spiritus ſancti, notat: videlicet motus congruentes legi & volũtati Dei, excitatos in credẽtibus à Spiritu ſancto: In poſteriori vero ſignificat ipſum Spiritum ſanctũ effectorẽ. Cõtinet igitur hic verſus ſex teſtes, quorũ Primus eſt Pater, à quo venit Filius. Secũdus, Filius ipſe. Tertius, Spiritus ſanctus. Quartus, Aqua. Quintus, ſanguis. Sextus, Spiritꝰ ſanctorũ, de quib. teſtib. Apoſtolus noſter in ſequẽtib. diſtinctiꝰ agit.

Nam tres ſunt qui teſtificantur in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres vnum ſunt.

Quorſum ea pertineant quæ dixit, explicat & diſtinctius diſcernit inter ea teſtimonia, quæ recenſuit verſu ſuperiori. In hoc enim verſu tres teſtes enumerat, qui de cœlo teſtãtur de Chriſto, qui ſunt Pater, λόγος, & Spiritus ſanctus. Pater ſonabat de cœlo hanc vocẽ: Hic eſt filius meus dilectꝰ, idq; bis, videlicet in baptiſmo, & in trãsfiguratione. Filius qui aſcẽdit viſibiliter in cœlũ, & ſedit ad dexterã Patris, teſtatus eſt de Euangelio, nõ ſolũ dum in terris ageret viſibiliter diuinis ſuis operibus, ſed etiã hodie teſtatur, dum ſuã Eccleſiã mirabiliter ſeruat in tantis perſecutionibus & fororib. Diabolorũ & hominum, & cum dona dat Eccleſiæ, alios quidẽ Apoſtolos, alios Prophetas, alios Euangeliſtas, alios Paſtores & Doctores ad inſtaurationẽ ſanctorum, vt ædificetur corpus Chriſti, ad Ephe. 4. Spiritus ſanctꝰ in baptiſmo Chriſti, in colũbæ ſpecie teſtatꝰ eſt de Chriſto, & viſibiliter illapſus in Apoſtolos ipſo die Pẽtecoſtes à reſurrectione Domini multis miraculis Chriſti Euangelium de pœnitentia & remiſsione peccatorũ cõfirmauit. Et hodie in omnibꝰ ſanctis arrabo eſt hȩreditatis promiſſȩ. Hi tres teſtes Pater, λόγος, & Spiritus ſan-

ſanctus vnum ſunt,id eſt,de eadem Chriſti doctrina,& ſalute per illum conſequenda,cō-
ſentiunt non ſecus atq; vnus teſtis eſſet. Quidā interpretantur: Vnum ſunt,ſcilicet eſſen-
tia ſeu natura diuina:quæ ſententia etſi vera eſt, hoc tamen loco minime cōgruit, quem-
admodum ex ſequenti verſiculo patebit. in quo iſta interpretatio locum non habet. Por-
ro,hęc Apoſtoli verba ſemper ſint nobis in conſpectu,& his cœleſtibus teſtimonijs muni-
amus nos aduerſus omnes Satanæ & Pſeudoprophetarū technas, & corruptelas, quæ ex-
cogitantur ad euertēdam Euangelij certitudinem in perniciem humani generis. Cur au-
tem quidam expunxerint totam hanc ſentētiam ex textu, præſertim, cū optime quadret,
& inueniatur in probatiſsimis exemplaribus, græcis & latinis,non video.

Et tres ſunt qui teſtificantur in terra, Spiritus, aqua & ſanguis, & hi tres vnum ſunt.

Alterum teſtimoniorū genus, quo
confirmatur & Chriſti autoritas, &
Euangelij ipſius veritas, & eſt triplex,
Spiritus, Aqua & Sanguis. Spirit⁹ eſt
credentiū perſuaſio,qua conuicti ſunt in ſuis cordibus de Euāgelij Chriſti certitudine &
veritate. Aqua eſt ipſa regeneratio & ſanctificatio. Sāguis eſt iuſticia,id eſt,expiatio pecca-
ti per ſanguinē Chriſti,& iuſticiæ Chriſti imputatio. Cur autem hæ tres voces ita accipiē-
dæ ſint, ſupra expoſitum eſt. Hi tres, inquit,in terra ſunt, & in vnum ſunt. In terra quidē,
quia hos teſtes in ſe ſentiūt ſancti,qui hic in terris degunt. In vnū vero ſunt,quia inter ſe-
ſe de eadem re conſentiunt. Cū ergo tres illi in cœlo teſtes, & hi tres in terra cōſentiant, in
omnib. fides noſtra minime vacillare debet,ſed certiſsimo certius ſtatuere, omnia euētu-
ra quæ Euangelium promittit. HACTENVS eam ſententiam verborum Iohaňis adduxi-
mus,quæ maxime congruere præſenti argumento videtur, nunc breuiter aliorū ſentētias
attingamus. AVGVSTINVS per ſpiritum, Patrem ipſum:per ſanguinem, Filium:per
aquam, Spiritum ſanctum intelligit. Sed hæc interprætatio nequaquā congruit: nā Apo-
ſtol⁹ noſter diſtinguit inter teſtes,qui in cœlo ſunt,qui ſunt Pater, λόγος, & Spiritus ſanct⁹:
& teſtes eos qui in terra ſentiūtur, videlicet, ſpiritum,aquam & ſanguinem. Ergo neceſſe
eſt, vt alij teſtes intelligantur,quam Pater, Filius & Spiritus ſanctus. AMBROSIVS con-
cinnius lib.3. de Spiritu ſancto cap.11. Tres (inquit) ſunt teſtes (ſcilicet in baptiſmate) Spi-
ritus,aqua,& ſanguis,& hi tres vnum ſunt in Chriſto Ieſu. Audi,quomodo teſtes: Spirit⁹
mentem renouat: Aqua proficit ad lauacrum: Sāguis ſpectat ad preciū. Spiritus enim nos
per adoptionē filios Dei fecit: ſacri fontis vnda nos abluit: Sanguis Domini nos redemit.
Idem lib.1.cap.6. de Spiritu ſancto: In aqua eſt imago mortis, in Spiritu pignus eſt vitæ, vt
per aquā moriatur corpus peccati,quæ quaſi quodā tumulo corpus includit, & per virtu-
tem ſpiritus renouemur à morte peccati. Et ideo hi tres vnum ſunt, ſicut Iohannes dixit,
aqua, ſanguis & ſpiritus, vnum in myſterio,nō in natura. Aqua igitur teſtis eſt ſepulturæ,
Sanguis teſtis eſt mortis, Spiritus teſtis eſt vitæ. Si qua ergo in aqua gratia, non ex natura
aquæ,ſed ex præſentia eſt Spiritus ſancti. Idem in libello de his qui myſterijs initiantur,
cap.3. Legiſtis,quod tres teſtes in baptiſmate vnum ſint, aqua, ſanguis,& ſpiritus. Quia ſi
vnum horum detrahas,nō ſtabit baptiſmatis ſacramentū. Quid enim eſt aqua ſine cruce
Chriſti? Elementum cōmune ſine vllo ſacramenti effectu. Nec iterum ſine aqua regenera-
tionis myſterium eſt, Niſi enim quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu,nō poteſt introire in
regnum Dei. Hinc cognoſce,quod aqua non mundat ſine ſpiritu. ALII per ſpiritum in-
telligunt miniſterium Euangelij,in quo efficax eſt Spirit⁹ ſanctus: per aquam Baptiſmū:
& per ſanguinem Cœnam Dominicam. In hac varietate opinionum ſequēdum eſt quod
maxime videtur quadrare, quodq; cōgruit cum analogia fidei. Quarę ego ſententiā quā
primo loco propoſui, præferendam iudico, etiamſi alias, quas recitaui, nō omnes repudio.

Si teſtimonia hominum accipimus, teſtimonium Dei maius eſt.

Teſtimonium Dei duplex de Chri-
ſto & eius Euangelio adduxit, nunc
qualis fides iſti teſtimonio adhibēda
ſit, à comparatis colligit. Si teſtimonium hominum accipimus, multo magis teſtimoniū
Dei accipere oportet: Nūc autem in ore duorum aut trium teſtium conſentientium de re
aliqua ſuper terrā, ſtabit omne, vt inquit ſcriptura, verbum. Igitur multo magis teſtimo-
nium Dei accipiendum eſt. Pro conſequente maioris ſequelæ probationem ponit: nimi-
rum quod teſtimonium Dei maius ſit quam hominum teſtimonium. Debēt enim maio-
ra teſtimonia præferri minoribus.

Nam hoc eſt teſtimonium Dei, quod

Supra dixit teſtimonium de Chri-
teſti-

testificatus est de filio suo, Qui credit in filium Dei, habet testimonium in semetipso, qui non credit Deo, mendacem fecit ipsum, quia non credidit testimonio, quod testificatus est Deus de filio suo.

sto in terra perhibere spiritum, aquam & sanguinem: nunc vbinam hoc testimoniorum genus quærendum sit docet, nempe in conscientia fideliũ. Qui (inquit) credit in filiũ, habet testimonium in semetipso, nempe spiritũ, sanguinem, & aquam, id est, mentẽ persuasam de Christo & veritate Euangelij per Spiritum sanctum, iusticiam Christi, hoc est, obœdientiam crucis & legis sibi imputatam. Et sanctificationem, hoc est, mortificationem & viuificationem, seu inchoationem nouæ obœdientiæ. Hæc enim fidelis anima in se ita sentit, vt prorsus aduersus omnes carnis rationes triumphet, certa de veritate Euangelij & salute per Christum consequenda. Amplificationem à contrarijs suo more addit Apostolus, vt ostendat grauitatem peccati illorum, qui in filium Dei non credunt, hos enim dicit Deum mẽdacij arguere, ac si falsum testimoniũ de suo perhiberet filio. Quantumuis igitur magni peccatores simus, non addamus hoc horrendum peccatum, vt Deum mendacem nostra infirmitate faciamus, qui, etsi reuera mendax non est, vitio tamen non credentis pro mendaci habetur.

Est autem hoc testimonium, quod vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio eius est.

Quale nam sit Dei testimonium de filio, exponit, nimirum quod Deus dederit vitam æternam, quæ vita est in eius filio, qui eam omnibus credentibus & meruit & impertit. Hic quatuor obseruentur. Primum, vnde vita æterna sit, nempe à Deo Patre. Secundum, quod hæc vita sit donum Dei gratuitum. Tertium, quod in Christo quærenda sit hæc vita. Quartum, quod hæc vita contingat credentibus, nam cum dicit: Nobis dedit, credentes intelligit. Primum destruit omnia humana merita. Secundum commendat nobis Dei misericordiam. Tertium fontem vitæ monstrat Iesum Christum. Quartum fidei nos admonet, qua Christus fons vitæ apprehenditur. Quicunq; ergo vel operibus nituntur, vel mereri se putant cœlum; vel extra Christum vitam & salutẽ quærunt, vel vacui fidẽ degunt, expertes vitæ æternæ sunt, donec resipiscant.

Qui habet filium, habet vitam: qui non habet filium Dei, vitam non habet.

Vita æterna, quæ est donum Dei gratuitum, offertur quidem promiscue omnibus. Verum quia nõ omnes eius vitę fiunt participes, duo hominum genera statuit: quorum alij vitam oblatam & donatam consequuntur, alij sua culpa oblatæ vitæ nõ fiunt participes. Qui (inquit) habet filium, habet vitam: qui filium non habet, vitam non habet. Nam qui filium habet, Primũ viam ad vitam æternam habet, filius enim via est, iuxta illud: Ego sum via. Item: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Deinde, qui habet filium, ianuam vitæ habet, iuxta illud: Ego sum ostium. Tum, qui habet filium, meritum vitæ æternæ habet. Nam filius non sibi, cui iure debebatur vita æterna, sed suis, hoc est, in se credentibus, vitam æternam meruit. Præterea, qui filium Dei habet, omnia cum filio habet, qui enim filio proprio non pepercit, sed pro omnibus tradidit ipsum, quomodo non etiam cum ipso nobis omnia donaret? Rom. 8. Adhæc, qui filium habet, vnum est cum illo, fieri proinde non potest, quin vna cum filio, hæres vitæ æternæ sit. Postremo, qui filium habet, ipsam vitam æternam habet, iuxta illud: Ego sum vita. Quapropter siue viã vitæ, siue ostium vitæ, siue meritum vitæ, siue fontem vitæ & Dominum, siue ipsam adeo vitam quæris, Christus & via, & ostium, & meritum, & Dominus, atque adeo ipsa vita æterna est. Hæc omnia hoc Christi dicto intelliguntur: Ego sum via, veritas & vita, Hoc dicto significat Dominus, se & principium, & medium & vltimum esse, per quod veniatur ad vitam æternam. Si quæris, quisnam habet filium? respondet ipse, vt est in Euangelio Iohannis: Qui credit in filium, habet vitam æternam: cuius rationem hic ponit Iohannes, videlicet quod omnis qui credit possideat vitam æternam, quæ vita est ipse Dei filius. Proinde in rectissima ad vitam via est, qui credit in filium, in qua custoditur potentia Dei per fidem, & in eadem recta pergit, dum magis magisque in omni cognitione & sensu rerum spiritualium proficit.

Hæc scripsi vobis credentibus in nomen filij Dei, vt sciatis quod vitam habetis æternam, & vt credatis in nomen filij Dei.

Clausurus Epistolam Apostolus, & quibus scripserit, & in quem finem, ostendit. Scripsit credentibus, qui iam

filij Dei per fidem effecti, hæredes sunt vitæ æternæ. Proinde quicquid in hac tota Epistola disputatur de sanctificatione, de dilectione & alijs virtutibus, ad fructum fidei, & non ad caussas hæreditatis cœlestis referendū est. Aliud enim est de rei caussis, aliud de rei iam cōstitutæ qualitatibus & proprietatibus disputare. Etsi enim ex adiunctis, proprietatibus & actionibus cognoscuntur res: tamē hæ rem non constituunt, sed constitutam sequuntur, & dum nō sequuntur, rei interitum indicant. Diligenter igitur discernere oportet, quo in loco habēda sint bona opera, stabilita iusticia fidei. Proinde quoties Sophistæ obijciunt ex hac Expistola sententias, quibus oppugnare volunt gratuitam adoptionē, quæ est credētium, hunc locum Ioannis opponamus, qui testatur se nō scripsisse prophanis, & nōdum conuersis, sed credentibus tantum, quorū est adoptio & salus per vnicū λύτρον Iesu Christi. 10 Finē scriptionis addit duplicē, Vnum cum inquit: Vt sciatis quod habetis vitā æternam: Alterū cū inquit: Vt credatis in nomen filij Dei: Primus finis monet quod fides Christiana non sit inconstans opinio aut fluctuans dubitatio: sed cōstans scientia, quæ ex certissimis & immotis principijs manat. Sunt autē ista principia, Verbum Dei multis stupendis miraculis confirmatum & demonstratum, & Spiritus sanctus, quo mētes illustrantur in vera Dei noticia, adeo vt beneficia Dei iam sensibus quodammodo percipiantur. Huc pertinent ea, quæ supra dicta sunt de triplici testimonio in cœlo, & de triplici testimonio in terra. Secundus finis monet vt quotidie crescamus in cognitione & fide, ne simus contenti primis initijs, sed quotidie magis magisq; proficiamus, donec ad metā peruenerimus. Quid autem sit credere in nomē filij Dei, in 3. cap. dictum est. Nomen enim filij Dei, prædicationem Euangelij respicit. Vult ergo vt talem credamus nobis esse filium Dei, qualis in Euangelio nominatur & prædicatur. 20

Et hæc est fiducia quam habemus apud Deum, quod si quid petierimus secundum voluntatem eius, audit nos.

De spe, quæ cum fide coniuncta est, agit, quæ est certa expectatio promissorum bonorum. vt enim fides est fiducia præsentis beneficij, seu gratiæ, vt quæ in præsentia accipiat remissionem peccatorum & reconciliationē ita spes est fiducia promissorum bonorū, inter quæ vnum est cuius hoc loco meminit Apostolus. Promiserat enim Deus se exauditurum preces nostras, & Christus ait: Quicquid petieritis Patrē in nomine meo, dabit vobis. In hac generali Christi promissione obseruāda est restrictio, 30 quam hic exprimit Apostolus, cum inquit: Si quid petierimus secundum voluntatē eius. Hæc ergo restrictio in promissione Christi subintelligēda est, vt sit sensus: Quicquid secūdum voluntatem Dei petieritis in nomine meo, hoc dabitur vobis. Petimus autem secundum voluntatem Dei ea omnia, quæ gloriam Dei concernunt, & ad nostram salutem directe spectant, idq; non ex nostro iudicio, sed iuxta consilium Dei. Hæc igitur spectantia ad gloriam Dei, petenda quidem sunt sine conditione. Certi enim sumus de voluntate Dei, sed modus conferendi petita, sapientiæ Dei relinquendus est, præsertim cum nos ipsi à vero modo illustrandæ gloriæ Dei & acquirendæ salutis aberramus.

Et si scimus quod audit nos, quicquid petierimus, scimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo.

Quod in genere dixit de oratione 40 fidelium, id iam accommodat ad cuiusque vsum & praxin. Quilibet ergo Christianus statuere debet, se impetraturum, quicquid secundum voluntatem Dei, & non contra voluntatem petierit. Non enim debet Christiana oratio pugnare cum præceptis Dei. Porrò, si interdum Deus differt quod petitur, hoc fit & ad excitandum precandi affectum in nobis, & ad explorandam fiduciæ constantiam. Non est ergo tempus certum Domino præscribendum, quo exaudiet, id quod etiā sanctissima fœmina Iudith suos ciues docuit: sed paternæ volūtati relinquēdum est, vt is, cum tēpus sibi videtur commodissimū, manus auxiliatrices porrigat. Deinde, sciendum est, quod duplex modus exaudiēdi suos sit Deo vsitatus, Alius enim simpli- 50 citer exaudit, iuxta orantis voluntatem, vt cum apertum auxiliū præbet coniectis in Babylonicam fornacem, & cum Danielem obiectū leonibus liberat: Alias exaudit non iuxta voluntatē precantis, sed secundum id quod magis expedit in salutem orantis, iuxta illud Augustini: Sæpe non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem. Stephanum & Laurentium nō liberat è manibus hostium, sed sua gratia eos sub cruce cōfortat, vt ipsi coronā victoriæ in cœlis magis gloriosam accipiant. Hoc pacto multos sanctos Martyres olim exaudiuit, & hodie multos in varijs ærumnis exaudit. Quare non iudicandum est de exauditione semper ex euentu, qui incurrit in oculos, sed sæpe ex responso quod in se sentiunt sancti per spiritualem consolationē & Spiritus sancti assistentiam. Preces Dauidis sæpe in

princi-

principio ſunt plenæ terroribus & dubitationibus, ſed inter precandum excogitatione promiſsionum, concipitur fiducia, & lęticia quædam ſpiritualis excitatur in corde. Vnde hoc? Iſta lætícia inter precandum concepta, eſt teſtimonium Spiritus ſancti, qui teſtatur precantis orationem à Deo exauditam eſſe. Ad eundem modum & nos orare oportet, & non deſinere, priuſquam reſponſum per ſpiritum Dei in cordibus noſtris perceperimus, quod haud dubie ſemper fiet, quando orantis animus recte componitur ſecundum verbum Dei, hoc eſt, cum ex fide, cum pio propoſito & ſine hæſitatione Deum patrem inuoces in nomine vnici Mediatoris, Domini noſtri Ieſu Chriſti.

10 Si quis viderit fratrem ſuum peccantem peccatum non ad mortem, petet, & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem.

Eſt & hic effectus veræ dilectionis ex fide natæ, imo officium debitum omnium piorum, videlicet, vt ſe mutuis precibus Deo commendent, & vt alij aliorum erratis medeantur, docendo, admonendo, corripiendo, comminando, atque etiam inuocando Deum. Nàm noſter labor totus fruſtraneus eſt, niſi Deus manum adhibeat, iuxta illud: Niſi Dominus ædificauerit ciuitatẽ, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam. Sunt autem in hac pericopa tria, mandatũ, promiſsio & reſtrictio. Mandatum eſt, vt frater pro fratre peccante oret. Promiſsio, quod orans ſint impetraturus peccanti veniam. Reſtrictio, quod tantum orandum ſit pro fratre peccante non ad mortem. QVANTVM autem ad 20 mandatum attinet, quo iubemur pro fratribus orare, nõ eſt quod multis agam, præſertim cum vniuerſa ſcriptura, & ſanctorum patrum approbata exempla, nobis hoc officium cõmendent. Vocatur autem hæc precandi forma ἐντεύξις, id eſt, poſtulatio, quæ eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua alius pro alio, vel omnes pro ſe inuicem precantur, non ſanctorum patrocinio, non proprio merito, non propria dignitate, ſed vnici Mediatoris Ieſu Chriſti interpellatione & merito freti. Vt autem Dominus excluderet prophanam & Ethnicam ſuperſtitionem de mediatoribus & ſuffragijs, clare dixit: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Ac ſi dicat, Me nominabitis interpellatorem, & propter me peteris, non iactantes veſtra opera aut merita in conſpectu Dei, more Ethnico & Phariſaico, nec deſperantes propter indignitatem veſtram.

30 Promiſsio eſt, quod orans ſit peccanti impetraturus vitam, qui antea ſub mortis imperio tenebatur propter peccatum. Petet (inquit) & dabit ei vitam. Sed quomodo dabit ei vitam? Non efficiendo, non conferendo, ſed impetrando per vitam, qui eſt Chriſtus Ieſus. Similis locutio eſt in Paulo, 1. Timoth. 4. Attende tibi ipſi & doctrinæ, hoc enim faciens & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt. Saluos facit miniſter Dei auditores verbi, non efficiendo, nec conferendo ſalutem, ſed prædicando & docendo ſalutis viam.

Reſtrictio eſt, quod orandum ſit tantum pro eo, qui non peccet ad mortem. Etſi autem omne peccatum mortis meritũ infert, qualis eſt omnis actio interior & exterior pugnás cum lege Dei, ſicuti clare ex comminationis verbis patet: Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis: tamẽ ſpeciali modo peccatũ ad mor- 40 tem dicitur blaſphemia in Spiritum ſanctum, ſeu peccatum in Spiritum ſanctum: quod quale ſit, mox ab ipſo Apoſtolo explicabitur. Quod autem hic locus non ſit de quouis peccato intelligendus, quod mortem & damnationem ſua natura meretur, vel ex eo patet, quod Dominus iubeat orare pro perſecutoribus & ipſe ita precatus eſt: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt. Et Stephanus orauit pro ijs, qui eum lapidibus obruerunt. Et Paulus interpellat pro ſuis Iſraëlitis ad ſalutem. Sed pro Alexandro non orat, quem ſciuit in Spiritum ſanctum peccaſſe, quod tum temporis ſcire potuit, partim ex viſibili donatione Spiritus ſancti, quo donati erant quidam, qui poſtea defecerunt, partim ex ſingulari reuelatione & Prophetico ſpiritu. Noſtrũ autẽ non eſt de vllo homine pronunciare, quod in Spiritum ſanctum peccauerit. Cæterum quod ex hoc loco Papiſtæ diuidant peccatum 50 in mortale, & veniale, friuolum eſt, nam nullum peccatum natura eſt veniale, ſed gratia tantum. Omnia enim peccata, ſi naturam eorum ſpectes meritum mortis æternæ inferũt.

Eſt peccatum ad mortem non pro illo dico, vt quis roget. Omnis iniquitas peccatum eſt, & eſt peccatum non ad mortem.

Diſcernit inter peccata, quorum alia ad mortem, alia non ad mortem eſſe pronunciat. Omnis (inquit) iniquitas, id eſt, quælibet legis diuinæ tranſgreſsio eſt peccatum, ſed non ad mortem. Ergo peccatum ad mortem noſtro Apoſtolo, non eſt legis tranſgreſsio, vt idololatria, periurium, homicidium, tyrannis, adulterium, furtum, mendaciũ, &c. quia qui hæc peccarunt poſſunt reſipiſcere, & reſipiſcentibus pec-

cata hæc remittuntur. Nam tametsi hæc peccata, vt supra dictum est, mortalia sunt, vt quæ
mortem mereantur æternam sua natura, condonantur aũt resipiscentibus: tamen ab Apo-
stolo nostro, non dicuntur ad mortem, quia remittuntur confugientibus ad propitiato-
rium. Ex his sequitur, peccatum ad mortem, peculiare peccati genus esse, quod non sit vel
vniuersalis, vel particularis legis diuinę transgreßio, sed Euangelij potius transgreßio, etsi
non qualibet, sed ea tantum, quæ ab autore Epistolę ad Hebræos, dicitur prolapsus post il-
luminationẽ. Proinde hoc peccatũ esse nequit, vbi illuminatio non processit, & prolapsus
in abnegationem Euangelij illuminationẽ est secutus. Illuminatio est certa veritatis Dei,
de Christo & eius Euanglio, cognitio per Spiritum sanctum cordibus hominũ obsigna-
ta. Prolapsus est defectio ab illa agnita veritate, & renunciatio voluntaria Christi & eius
Euangelij. Hanc esse peccati ad mortem (quod Dominus blasphemiam in Spiritum san-
ctum vocat) rationem, patet ex 12. Matth. ex 3. Marci, ex 16. Lucæ, ex 6. & 10. ad Hebræos, &
ex hoc loco Iohannis, nam isti loci collati suppeditant definitionem quam dedimus, plu-
ra de hoc peccati genere annotauimus super Epistolam priorem ad Timotheum.

Scimus quod omnis qui natus est ex
Deo, non peccat.

Anticipat obiectionem, poterat e-
nim ex dictis inferri: Si iniquitas & le-
gis transgreßio non est paccatum ad
mortem, licebit ergo peccare impune. Hanc obiectionem diluit Apostolus, sumto argu-
mento à natura seu conditione nouæ natiuitatis, qua credentes filij Dei nascuntur. Nam
cum liberorum sit virtutes paternas imitari, par est profecto vt filij Dei sanctitatis paternę
sint imitatores, Supra ostendit Apostolus discrimen inter filios Dei, & filios Diaboli, ex v-
trorumq; studio & actionibus, id quod hoc loco repetit. Quid autem sit natum ex Deo,
& quid nõ peccare, supra expositum est. Cæterum, cum verißimũ sit, quod supra dictũ est:
Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & facimus Deum men-
dacem: necesse est ex modo peccandi distinctionem petere. Alij enim peccant studio, pro-
posito & voluntate, alii non ita, sed tantum infirmitate & ignorantia, qui tamen perpe-
tuam προαίρεσιν retinent bene agendi, illi quidem coram tribunali Dei rei peraguntur, &
adiudicantur æternis pœnis, nisi fiat remißio: hi vero absoluti à reatu pronunciantur, vt
quorum cõscientiæ per sanguinem Christi à mortuis operibus ablutæ sint, atque ideo di-
cuntur non peccare. Etsi autem pij materiale quoddam peccati habent, quod perpetuo se-
cum circumferunt, tamen formale, quod est reatus ipse, hoc est, obligatio ad mortem &
damnationem æternam, sublatum est, iuxta illud: Beati quorum remissę sunt iniquitates,
& quorum tecta sunt peccata, Si beati, rei vtique non sunt, sed iusti.

Sed qui natus est ex Deo, seruat seipsum,
& malis ille non tangit eum.

Definit quid sit natos ex Deo non
peccare, & eius rei fructum adiungit.
Non peccat qui conseruat seipsum, id
est, qui perpetua cura cauet ne vllum peccatum sciens & volens contra consciẽtiam com-
mittat. Hoc Paulus vocat militare bonam militiam, retinendo fidem & bonam conscien-
tiam: donec enim fides manet, salua est conscientia: Conscientia vastata, fides naufragium
patitur. Porrò, conscientia retinetur salua & illæsa, hisce quatuor veluti fulcimentis, fidu-
cia remißionis peccatorum, proposito cauendi omne peccatum, ardenti desiderio vitam
omnem Deo approbandi, & sancta in vocatione cura. Fructus conseruantis se à peccato
est, quod malus ille ipsum non tanget, scilicet lethali vulnere, intus enim per fidem habet
eum qui mundum, mortem, peccatum & Satanam vincit. Vnde supra dictum est: Hæc est
victoria quæ vincit mundum, fides vestra.

Scimus quod ex Deo sumus, & mun-
dus totus in malo iacet.

Discernit inter filios Dei & mun-
dum. Filij Dei sunt, qui fide stant &
sunt renati per Spiritum sanctũ. Pro-
inde mundus hoc loco significabit omnes homines incredulos & non renatos. Vt autem
credentes ex Deo sunt, id est, pẽdent ex Deo tuti & securi præsentia & defensione diuina:
ita mũdus totus in malo iacet, hoc est, veluti prostratus & victus sub Diabolo captiuus te-
netur. Habet enim Satanas imperium in filios cõtumaciæ, & efficax est in filijs incredulis.
Quisquis ergo salutis suę curã habet. Diabolo renũciet, ac se suauißimo Christi iugo subij-
ciat. Nam fieri aliter non potest, quin qui Christi iugũ subterfugiat, laqueis Satanæ inuol-
uatur & cõstringatur. Hinc omnino est, quod tot præstigijs humanũ genus illudat Satan.
Hinc incantationũ magicarum virtutes proficiscuntur, quæ tantũ in mũdum, & nõ in fi-
lios

lios Dei exerceri possunt, idque fit permittente Domino, vt intelligant homines Satanam imperium exercere in omnes, qui regi Christo homagium præstare recusant. Et vt sciant pij, se præsentia Christi defendi aduersus hostem humani generis Diabolum.

Sed scimus quod filius Dei venit, & dedit nobis intelligentiam, vt cognoscamus illum verum.

Quia dixit nos scire quod ex Deo sumus, iam eius noticiæ causam ponit, videlicet filij Dei apparitionem seu præsentiam. Filius enim Dei qui semper adest suæ Ecclesiæ, maiestate, prouidētia & gratia, vt loquitur Augustinus, dicitur venire in verbo Euāgelij, in spiritu, qui verbo efficax est, & per gratiam qua homines credentes Euāngelio adoptātur in filios Dei. Quæ adoptio & interne seu inuisibiliter, & externe seu visibiliter, obsignatur, Interne quidē Spiritu sancto, qui ideo dicitur arrabo hæreditatis nostræ. Externe vero sacramentorū vsu, videlicet Baptismi & Cœnæ Dominicæ. Hinc est quod Ecclesia filij Dei, nō opinionibus incertis vacillet, sed vera & infallibili sciētia regatur. Quę scientia potissimum sita est in remissione peccatorum per viscera misericordiæ DEI, vt Zacharias in suo hymno canit. Non igitur moueant nos sapientum huius mundi prophanæ voces, qui extenuantes fidem nostram, eam reijciunt in tertiam classem post scientiam, & cum εἰκασίᾳ procul à veritate submouēt. Sed de fidei nostræ immota certitudine ex firmissimis demonstrationibus in primo capite, quædā annotauimus, & supra in hoc quinto, vbi dicuntur tres esse qui testificantur in terra, & tres in cœlo. Porrò, ne quis existimet scientiam fidei rationis lumine cerni posse, addit Apostolus: Et dedit nobis intelligentiam, scilicet verbo & spiritu nos instruens, & diuinis suis operibus nos confirmans. Sed qualem scientiam dedit? Vt (inquit) cognoscamus illum verum, scilicet Deum, & non amplius cum mundo seducti à Diabolo, fictitios Deos admiremur & colamus. Nam, cum verum Deum dicit, antithesin vult intelligi inter verum Deum, quem Christiani colunt, & fictitios Ethnicorum Deos, in quorum locum Papistæ suos sanctos substituerunt, quos loco veri Dei volunt adorari, non sine contumelia veri Dei, & Mediatoris vnici, Domini nostri Iesu Christi. Porrò, hanc noticiam veri Dei pronunciat Dominus esse vitam æternam, cum ait: Hæc est vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & Iesum esse Christum quem misisti. Verum sciendum est hanc noticiam constare duabus rebus, videlicet, vera Dei cognitione, quæ in mēte est, & viuo sensu, qui est cordis fiducia in hunc verum Deum & Mediatorem Iesum Christum. Nam vt διάνοια apud Pilosophos constat ratione & sensu, vnde concluditur vniuersale de re pronunciatū: ita διάνοια cuius hic meminit Apostolus noster, constat firma noticia verbi Dei, & viuo sensu, seu experientia cordis, vnde concluditur firmissima expectatio bonorum, quæ in Euangelio credētibus promittuntur. Quare Paulus coniungit ad Philippenses γνῶσιν & αἴσθησιν, id est, veram noticiam & sensum, hoc est, experientiam, quā sancti in se sentiunt præsentiam Christi, & viuos motus spiritus Christi in se habitantis.

Et sumus in vero, nempe in filio eius Iesu Christo.

Dixit nos ex Deo esse, hoc est, tutos & securos aduersus Diabolum, præsentia & defensione diuina. Nunc vnde sit illa securitas, videlicet, quod sumus in vero illo qui est filius Dei, quem fide induimus. Quia autem hic est victor mundi, id est, peccati, mortis & Satanæ, nos qui eius membra sumus, huius victoriæ erimus participes.

Hic est verus Deus & vita æterna.

Hæc clausula duo tribuit Iesu Christo, filio virginis, videlicet quod sit verus Deus, & quod sit vita æterna. De vtroque ordine dicamus. VERVS Deus est Iesus Christus ab æterno à patre vero Deo ineffabiliter natus, eiusdem naturæ & essentiæ cū patre & Spiritu sancto. Et tametsi alius est pater, alius filius, alius Spiritus sanctus, quia distinctæ sunt personę: tamē nō aliud est pater, aliud filius, aliud Spiritus sanctus, quia patris & filij, & Spiritus sancti vna est diuinitas, ęqualis gloria, coæterna maiestas. Hic æternus Dei filius, statuto à patre tempore, assumsit humanam naturam in vnionem personalem, vt idem sit perfectus Deus & perfectus homo, ęqualis patri secundū diuinitatē, minor patre secundū humanitatē, qui licet Deus & homo, nō tamē duo, sed vnus est Christus, seu vna persona, non quidē conuersione diuinitatis in carnem, sed assumtione humanitatis in Deum, idq; non confusione substantiæ, sed vnitate personæ. Quoniam autem naturæ Christi sine mixtione, sine cōfusione, sine alteratione, vnitæ sunt, vnaquæq; suam propriam differentiam

retinet. Nam, quorum diuersæ sunt naturæ, eorundē & diuersæ sunt naturales proprieta-
tes. Quia ergo nō recte dicitur: natura diuina est natura humana, quæ huius sunt propria
illi nequaquam attribuuntur. Verum quia secūdum scripturam dicitur recte & pie, Deus
est homo, & filius Mariæ, seu homo est Deus, rectissime quæ sunt Dei, homini, & quæ sunt
hominis, Deo tribuuntur. Non ergo communicantur proprietates in abstracto, sed in cō-
creto tantum, idque propter ταυτότητα τῆς ὑποστάσεως, hoc est, identitatem personæ. Vt enim
per abstracta naturæ, ita per cōcreta intelligitur persona. Falso igitur dicitur, Diuina natu-
ra est passa: sed recte & pie, Deus est passus. Item falsum est si dicas, Humanitas cōdidit cœ-
lum & terram, Verum autē, Homo filius Mariæ est creator cœli & terræ. Hanc commuta-
tionem proprietatum Græci Theologi vocant κοινωνίαν idomatum, hoc est, cōmunicatio-
nem seu alternationem proprietatū diuinæ & humanæ naturæ in Christo, quæ commu-
nicatio seu alternatio solummodo locū habet in cōcretis sicut dictum est. Iustissime pro-
inde damnati sunt olim Eutychiani, qui vnam naturam ex duabus compositam fecerūt,
male intelligētes symboli verba: sicut anima rationalis & caro vnus est homo: ita Deus &
homo vnus est Christus. Nam collatio hæc nō ad naturæ, sed ad personæ pertinet vnitatē.
Nam, quemadmodum anima rationalis & caro vnus est homo, id est, vna humana natura
specifica: ita Deus & homo, seu diuinitas & humanitas vna est persona, non vna natura.
HÆC breuiter asscribere placuit, vt de Christi naturis & persona, recte secundum scriptu-
ras iudicemus, videlicet, quod sit verus Deus, verus homo, & vna vera & æterna persona,
non duæ personæ, vt sunt duæ naturæ, nec vna natura, vt est vna persona. IAM ad Aposto-
lum nostrum redeamus, qui, cum Christum verum Deum pronunciat, occurrit varijs hæ-
reticorum erroribus, quorum alij Christum Deum dici, & non reuera esse, mētiti sunt. A-
lij participatione Christum Deum esse agnouerunt. Nonnulli imitatione tantum, sicuti
alij pij, qui filij Dei dicuntur. Horum omniū vanitatem, vna voce euertit Apostolus, cum
inquit: Hic est verus Deus, hoc est, non nomine, non imitatione, non participatione, sed
veritate, id est, vera diuinitate. Deinde subiūgit, Et vita æterna. Hæc vita æterna hic in san-
ctis inchoatur, per cognitionem Dei, & Mediatoris Iesu Christi, iuxta illud: Hæc est vita æ-
terna, vt te cognoscant verum Deum, & Iesum esse Christum, quem misisti. Item: Qui cre-
dit in filium, habet vitam æternam. Hæc vita plena cōferetur resuscitatis mortuis, & dici-
tur æterna, quia nec fine clauditur, nec temporibus voluitur, nec ætatibus variatur, nihil
ibi deest, quia totum in Christo, in quo securi semperque gloriosi erimus. Hæc vita est sco-
pus ad quem tendimus, est finis ad quem properamus. Habetis, inquit Paulus, fructum
vestrum in sanctificationem, finem autem vitam æternam. SED cur nam Christus dicitur
vita æterna? Primum, quia est autor vitæ æternæ: nam is sua morte æternam mortem vicit,
& meruit suis, hoc est, in se credentibus æternam vitam. Deinde dicitur vita æterna, quia
solus via vitæ æternæ est. Hunc igitur cum sequimur fide, vitam æternam intramus. Præ-
terea dicitur vita æterna, quia est obiectum illud & summum bonū, quo sancti fruentur
in vita æterna, in qua ipsi Christo conformes erimus in omni æternitate. Huc illud Psalmi
16. pertinet: Notum facies mihi semitam vitæ, abundantiam delitiarum vultum tuum, &
iucunditates in dextera tua in æternū. Hic ex aduerso cogitetur antithesis de morte æter-
na, quæ manet super omnes qui nō conuertuntur vera pœnitentia, & fiunt membra Iesu
Christi, qui solus merito ius æternæ vitæ habet, quod suis ex gratia largitur.

Filioli cauete vobis ipsis ab Idolis. A-
men.

Quia in hac tota Epistola actum
est de vero Deo, veroque ipsius cultu:
Nunc addit necessariam commone-
factionem de cauendis simulacris. Est autem in primis obseruandum, quod non tantum
cultum simulacrorum caueri velit: verumetiam instrumenta ipsa, vt sunt simulacra seu I-
dola. Nam fere semper Satan per simulacra simplices hominum mentes ludificare, & Dei
gloriam obscurare nititur: Quod etiam Varro, licet Ethnicus, intellexit, cum ait: Qui insti-
tuerunt populis simulacra, & metum demserunt, & errorem addiderunt. VT autem iu-
uentus sciat, quid sit ex verbo Dei statuendum de Idolis, huc pauca asscribam de prima si-
mulacrorum inuentione, de eorundem erigendorum in Ecclesijs Christianorum occasio-
ne, de sententijs Sanctorum, & certaminibus patrum de simulacris, quibus adijciam con-
silium de imaginibus ferendis, & non ferendis in Ecclesia.

Liber sapientiæ cap. 14. de inuentis simulacris ita habet: Initium scortandi, excogitatio
simulacrorum est, atque eorundem inuentio vitæ corruptela. neque enim erant ab initio,
neq; in æternum erunt, quippe hominū ambitione in mundum sunt introducta, & ideo
celer eis interitus destinatus est. Nam acerbo luctu filij præmature erepti mœrens pater,
effcta

efficta imagine iam antea mortuum hominem, nunc vt Deum colere cœpit, atque ſubditis ſacra ceremoniaſque tradidit. Deinde progreſſu temporis inualeſcens impia conſuetudo, pro lege ſeruata eſt, mandatiſque Tyrannorum effectum eſt, vt ſculptæ imagines religioſe colerentur. Hæc Sapiens de inuentione, propagatione & cultu Idolorum.

HISTORIAM autẽ, cuius hic meminit Sapiẽs, Fulgentius recitat ex Antiquiſsimo ſcriptore Diophane, qui dicit apud Aegyptios fuiſſe quendam virum, familia ſubſtantiaque locupletem, nomine Cyrophanem. Hic vnicum filium ineffabili, vltra quam paternitas exigebat, affectu proſequebatur: quem, cum immatura mors è viuis abſtuliſſet, pater ad ſedandam triſtitiam, imaginem filij ſibi fingi curauit, vt ſaltẽ filij ſimilitudo, triſtitiam aliquo modo leniret. Cui imagini vniuerſa familia in adulationem domini: nunc coronas nectere, nunc flores ſternere, nunc thura accendere conſueuit: & tandem ad illam imaginem, tanquam ad aſylum ſontes confugere, quaſi veniam petentes, cœperunt, & hos honores ſimulacro timore potius quam amore, exhibuere, De quibus Petronius:

Primus in orbe Deos fecit ineſſe timor.

Per Deos intelligens ſimulacra quæ colebantur Dei loco.

MOX Ninus tyrannus Babyloniorum patris ſui Beli imaginem effinxit, iuſsitque ei diuinos honores exhiberi. Hinc Bel nomen Idoli apud Babylonios, Eſaiæ 46. Huius Beli tanta fuit religio, vt nõ ſolum humanas hoſtias captiuorumque & ignobilium, ſed etiam ſuos liberos immolaret, vt autor eſt Hieronymus in 46. caput Eſaiæ ſcribens. Huius Nini exemplũ poſtea ſucceſſores eius imitati ſunt, quemadmodũ ex Daniele patet, qui narrat Nabuchodonoſor regem, ſtatuã cultus gratia erexiſſe. Hoc imitati ſunt etiã Græci, & ſuos reges in numerum Deorum retulerunt, eorumq; ſimulacra erexerunt, quibus honores & cultum exhibere ſubditi cogebãtur. Hinc multitudo Deorũ apud Ethnicos initiũ habuit. VERUM cum Dominus ſuum populum educeret ex Aegypto, lege cauit, ne hanc Ethnicã conſuetudinem imitarentur, prohibuitq; ne vlla ſibi fingerent ſimulacra: Quę prohibitio ſæpe in Moſe & Prophetis inculcatur, vt Exod. 20. Leuit. 16. Deut. 5. & 27. Eſaiæ 42. & 44. HÆC ſint dicta de occaſione & progreſſu ſimulacrorum apud Ethnicos: iam de occaſione eorundem inter Chriſtianos breuiſsime quædam adijciam. POSTQUAM Chriſti veritas illuxit, aliquot ſæculis idola non curarunt, imo fugerunt, & aſpernati ſunt Chriſtiani. Et Apoſtolorum proximis temporibus plane ignorata fuerunt in Eccleſijs, & vſque ad Conſtantini Magni ætatẽ ſyncerior erat religio, quã vt ad idola ſe conuerterent, niſi quod Marcellina ſocia Carpocratis hęretici, circa annum Domini 200. imagines Ieſu, Pauli, Homeri, Pythagorę & aliorum coluit adorando incenſaque ponendo. Cæterum poſtea circa annũ Domini 400. cœperunt templa Chriſtianorum ornatiora extrui, auroq; & argento ornari. Et Paulinus, qui fuit Epiſcopus Nolæ in Campania, vt ſcribit Auguſtinus in libro de ciuitate Dei, pinxit parietes templi ſui picturis ex veteri teſtamento deſumtis, idque hac occaſione: Quotannis cum populo celebrare cõſueuit natalem Diui Felicis, idq; in templo. Vt autem accubantes in communi menſa, ſancta quadam voluptate reficerẽtur, parietes templi hiſtoricis picturis ornari curauit, vt harum inſpectione admonerentur de hiſtoria Eccleſiæ. Conſilium ſane hoc, non fuit impium: ſed longe alius ſecutus eſt euentus. Nam huius exemplum, propter ſummã viri autoritatem, & vitæ ſanctimoniam, paulatim ſunt ſecuti & alij paſtores & Epiſcopi, donec omnia Chriſtianorum templa referta ſunt imaginibus & ſimulacris, ſpacio vero 300. annorum, vſque ad annum Domini 718. Nam tum Imperator Leo eius nominis tertius, animaduertens abuſum ſimulacrorũ in templis, edictũ propoſuit, vt tollerentur omnes picturæ & ſimulacra de templis Chriſtianorum. Verum cum hoc Papa Gregorius ſecundus animaduerteret, Concilium celebrat, in quo obtinet, vt reſtituantur ſimulacra templis, & Imperator excõmunicetur, quem inuidiæ conciliandæ gratia εἰκονομάχον appellauit. Voluit autẽ hic Gregorius hoc ſuo facto oſtendere, ſe Monarcham Eccleſiæ eſſe, quam dignitatem ipſius anteceſſores 100. iam annos obtinuerant.

MORTVO Leone Tertio ſuccedit in Imperio Conſtantinus Quintus, qui conuocatis 330. Epiſcopis, Synodum celebrat, in qua ſancti Patres propter ſcandala, & Ethnicam ſuperſtitionem, decreuerunt, templa Chriſtianorum ab Idolis & imaginibus purganda eſſe.

CONSTANTINO Quinto mortuo, Irenæ vidua, iuſſu Theraſij Conſtantinopolitani Patriarchæ, vocatis in Niceam vrbem 350. Epiſcopis, imagines & idola rurſus in templis erigi ſeueriſsime mandauit. Vt autẽm res abeſſet ab omni ſuperſtitione idololatriæ, formam cultus his duobus verſibus expreſſere:

Nam Deus eſt, quod imago docet, ſed non Deus ipſe,
Hanc videas, ſed mente colas quod cernis in ipſa.

Vide Polydorum de inuentione rerum lib.6.cap.13.POST hæc tempora Constantinus Irenæ filius melius edoctus, iterũ Idola è templis amouit, quæ res cum displiceret Romanis Pontificibus, præbuit occasionem Schismatis Imperij, adeo, quod non solum Græcia desẽ cerit à Romanis, verum etiam Imperij dignitas ad Germanos sit translata, idq; Pontificis consilio, vt ista ratione non solum ipse potentior euaderet: Verumetiam vt propter hoc beneficium Imperatores semper sibi subiectos haberet. Ex quo factum est, quod decretum illud de retinendis idolis in templis, ratum permanserit, vsque ad nostra tompora, nõ sine graui veræ religionis iactura. Nam postquam Romani Pontifices, qui iam capita Ecclesiæ esse, & supra Imperatores & Reges prædicabantur, adeo certassent pro defendendis idolis, 10 & tandem obtinuissent quod voluerunt; simplex plebecula vt fidei minimũ habebat: ita & pietatem in simulacris declarare studuit. Nec moram fecit Satan quin fallacibus signis illa commendaret, quo diuinitatis opinionem obtinerent simulacra. Vnde factum est, vt nunc passim in Papatu, ab Episcopis papalibus consecrentur, priuilegijs indulgentiarum donentur ab ijs qui cæteris religiosiores existimantur adorentur, anathematis & oblationibus cumulentur, gemmis ornentur, iugi lucernarum lumine honorentur, donis & legatis rebus donentur. Et quamuis tam manifesta idololatria excusari nequeat: habent tamẽ defensores potentissimos, qui & armatis exercitibus & amarulentis scriptis ipsorum gloriam tuentur. NVNC quantum affuerint sancti patres ab ista Ethnica prophanitate, breuiter videamus. EPIPHANIVS in quadam Epistola, quam interpretatur Hieronymus, qui 20 etiam sententiã ipsius amplexus est, sic scribit: Cum venissem (inquit) ad villam, quæ Anablata dicitur vidissemq; ibi preteriens lucernã ardentẽ, & interrogassem, quis locus esset, didicissemq; esse Ecclesiam, & cum intrassem vt orarem, inueni illic velum pendens in foribus eius Ecclesiæ, tinctum atque depictum, habens imaginem quasi Christi vel sancti cuiusdam, non enim satis memini cuius imago fuerit. Cũ ergo hoc vidissem in Ecclesia Christi, contra autoritatẽ scripturarũ hominis pendere imaginẽ, scidi illud, & magis dedi cõsilium custodibus eiusdem loci, vt pauperẽ mortuum eo obuoluerent & efferrent. ET paulò post: Precor vt iubeas presbyteros eiusdẽ loci, deinceps præcipere in Ecclesia Christi, eiusmodi vela, quæ contra religionẽ nostram veniunt, non appendi. Hæc Epiphanius Episcopus Constantiæ, vir sanctus & doctus. LACTANTIVS autem hoc modo: Deus (inquit) 30 supra hominem est, non in ima positus: sed in summa regione quærendus est, quare non dubium est, quin religio nulla sit, vbicunque simulacrum est: Nam si religio ex diuinis rebus est, diuini autem nihil esse nisi in cœlestibus rebus: carent ergo religione simulacra.

Athanasius in hunc modum, in oratione contra Gentiles, scribit: Dicant quæso (scilicet patroni simulacrorum) quo pacto per simulacra, aut respõdeat aut noscatur Deus. An per circumpositam illius materiam? An per inductam materię formam? Nam si ob materiam, quæ iam formæ necessitas? Cur non etiã prius quam ista fingeretur forma, scilicet per eandem prorsus materiam, apparuit Deus? frustra quoque templa isti fabricati sunt, includentes intrinsecus vel lapidem, vel lignum, aut quamlibet auri particulam, cum hisce substantijs terra omnis plena sit. At si superinducta effigies diuinę cognitionis causa est, quid iam 40 auro cæteraque materia opus est? An non magis per ipsa vera animalia, quorum formæ simulacra sunt, Deus cognoscitur? Nam clarius profecto Dei gloria innotesceret, si per animalia rationabilia & irrationabilia, quam per inanimata & imobilia manifestaretur, ijs enim rebus maximã impietatẽ in pernitiem suam, operantur. Cum ergo intelligendi Dei gratia, sculpitis aut pingitis imagines, rem ꝑfecto dignã minime facitis. Hæc Athanasius.

CLEMENS autem in hanc sententiam: Per alios (inquit) Serpens ille proferre verba huiusmodi solet: Nos ad honorem inuisibilis Dei, imagines visibiles adoramus, quod certissime falsum est. Si enim vere velitis Dei imaginem colere, homini benefacientes, veram in eo imaginem coleretis, in omni enim homine est imago Dei. HACTENVS satis ostendimus, quodnam habuerint initium simulacra, cum apud Ethnicos, tum apud Christianos, 50 quem progressum, quæ fuerint de ijs in Ecclesia certamina, & quodnam de ijs sanctorum Patrum fuerit iudicium. Nunc, quia nonnulli obijciunt disputationem beati Lutheri & Carolostadij, breuiter sententiam Lutheri recitabo.

CVM Lutherus, exhibita Cõfessione Augustana, coactus esset ad tempus abesse VViteberga, Carolostadius, statuas oẽs, & imagines è templo Vuitebergensi per seditionẽ sustulit: quem reuersus Lutherus, iustissime reprehendit, non quod patronus Idolorum fuerit Lutherus, sed ob alias caussas. Quatuor enim in Carolostadio iuste taxabat Lutherus. PRIMVM, quod minister verbi, non verbo tantum, vt oportuit, sed manu sua Idola sustulerit. SECVNDO, quod isto periculoso tempore seditionem mouerit. TERTIO, quod in Magistratus ciuilis officium temere irruperit. POSTREMO, quod omnes imagines promiscue

miſcue & omnia ſimulacra damnauerit. QVANTVM autem ad imagines ipſas, ſeu Idola attinet, hoc dedit conſilium Lutherus: Nos verbo tollamus. Cuius & hoc votum erat: Vellem nullas ſtatui. Porrò, cùm ex Paulo petito principio aggreditur Caroloſtadium hoc argumento: Idolum nihil eſt in mundo. Si nihil eſt, non nocebit ſiue ſtet, ſiue cadat: valde infirmum eſt, id quod ex cõtextu Pauli patebit. Quæſtio erat, Num liceret veſci Idolothytis: qui affirmatiuam theſin poſuerunt, hoc argumẽto ſe tuebantur, Idolum nihil eſt. Ergo nihil refert, ſiue veſcamur, ſiue non veſcamur idolothytis. Antecedens agnoſcit Paulus & vt firmum principium recipit: ſed ad connexionem reſpondet per diſtinctionem: Sed nõ (inquit) in omnibus eſt ſcientia. Nam quorũ conſcientia eſt infirma, polluitur. Ea eſt enim vis conſcientię, vt opus natura ſua medium, ſi bona fuerit, bonum reddat, ſi mala, malum. Quicquid enim fit vel repugnante vel errante, vel dubitante cõſcientia, peccatum eſt. SIC ergo ad argumentum reſpondeo. Idolum eſt nihil, Ergo nihil nocebit ſiue ſtet, ſiue cadat. Reſpondeo, ſed nõ in omnibus eſt ſcientia. quare ratio infirmorum habenda eſt, ne noſtra conſcientia pereant infirmi, propter quos mortuus eſt Chriſtus. Deinde ad antecedens reſpondeo: Idolum nihil eſt, ſcilicet efficacia: nulla enim in eo vel ad ſanctificandum cibũ, vel ad polluendum vis eſt. Sed Idolum aliquid eſt, opinione infirmorum, quorum ratio à pijs habenda eſt. IAM quænam imagines ferri poſsint in templis Chriſtianorum breuiſsime dicam. Etſi ego cum ſanctis Patribus, Hieronymo, Epiphanio, Lactantio, Athanaſio, Auguſtino, Cyrillo, Clemente & Luthero, vellẽ nullas prorſus imagines in templis Chriſtianorum poni, non quod omnes promiſcue damnem: ſed quia olim obſcurata luce Euangelij, poterunt veteris ſuperſtitionis inſtrumenta fieri: tamen quia violenta eſt cõſuetudo, hoc do conſilium, vt miniſtri verbi ferant hiſtoricas picturas, & ſimulacra, quæ ſuperſtitione carent: curent quantum poſſunt, vt menſa Dominica ſit ab Idolis munda. Si aũt omnino id efficere nequeant, exemplo VVitebergenſiũ, permittant pingi in tabula hiſtoriam Cœnæ Dominicæ, lotionis quoque pedum, & paſsionis Domini, ſi placet. Idque tantiſper admittant, donec viderint rem non rapi in ſuperſtitionem. Picturas impias & ſimulacra, coram quibus homines procumbunt religionis cauſſa, ſi nõ verbo amouerint, id eſt, reprehẽderint, & magiſtratus ſui officij nõ admonuerint: pœnas neglecti officij, iuſto iudici aliquando dabunt. HVC libet addere quæſtionem: Licétne pio homini figuram crucis ſculptam vel pictam habere? Hic inprimis cauẽda eſt ſuperſtitio Papiſtica, quæ eſt multiplex. Papiſtę enim primum in hoc errant, quod crucem erigant, vt ſe corã eo proſternant oraturi, quod non ſolum cum primo præcepto: verumetiam cum orationis forma à Domino præſcripta, manifeſte pugnat. Deinde errant, cum figuræ crucis virtutem aliquam, contra morbos aut Diabolum tribuunt. Præterea errant cum cultus gratia in veſtibus circumferunt figuram crucis, quod plane idololatricum eſt. Verum tum demum licitum iudico, ſculpere, pingere, erigere, & ſignare crucis figuram: ſi ea vt ſimbolo, quod te de Chriſti victoria admoneat, vtaris: ſi crucem illam loco ſynthematis Chriſtiani militis, habeas, quo te teſtaris & profiteris hoſtem Diaboli eſſe, cuique hoc ſigno dato ἄσπονδον πόλεμον indicis, recipiens te ſtrenue ſub vexillo Chriſti pugnaturum aduerſus Satanæ regnum. Quare minime improbo, imo laudo ſignum crucis erigi in templis Chriſtianorum, in teſtimonium militiæ Chriſtianæ. Nec improbo ſignum crucis imprimi fronti ac pectori infantis dum baptizatur, modo id fiat ſolummodo in ſignum nouæ iſtius inaugurationis, qua, qui baptizatur, Chriſto dat nomen, & ſe ſub ipſius vexillo cõtra Satanam militaturum promittit. Qui mane ſurgens & veſperi cubitum vadens, ſignat ſe cruce, in ſignum Chriſtianę militiæ contra Satanam, non eſt culpandus, modo abſit ſuperſtitio. His rationibus exiſtimo vſos eſſe ſigno crucis Auguſtinum, Epiphanium, Athanaſium, qui multum ſignaculo crucis tribuerunt propter ſignificationem & admonitionem.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IOHANNIS SECVNDAM.

HÆC EPISTOLA PARÆNETICA EST: CONTINET ENIM EXHORTATIONEM AD conſtantiam & perſeuerantiam in doctrina Euangelij, & ad caritatem fraternam. Dehortatur quoque à corruptelis doctrinæ, & à conſortio hæreticorum. Sunt autem huius

Epistolæ (præter Epigrapham & salutationem) partes quinque, quarum PRIMA est narratio. SECVNDA, exhortatio ad mutuam dilectionem, quæ suis quibusdam fulcitur rationibus. TERTIA, est dehortatio à corruptelis doctrinæ Euangelij. QVARTA, hortatur vt Pseudoprophetas ne in domum quidem recipiat hæc nobilis fœmina, aut Aue illis dicat. QVINTA, excusatio est breuitatis Epistolæ, cum clausula epistolari. Quod autem quidam hanc Epistolam inter catholicas numerant, errore factum est, non enim toti Ecclesiæ, sed priuatis personis est inscripta, videlicet eximiæ cuidam ac nobili matronæ, cum suis liberis, optime de se & alijs Christianis meritæ: quæ per prædicationem Iohannis conuersa, iam constans perseuerauit in doctrina accepta, & verum fructum Euangelij, cum vniuersa sua familia edidit.

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SENIOR electæ Dominæ, & filijs eius, quos ego diligo in veritate: & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem, propter veritatem, quæ manet in nobis & nobiscum erit in æternum.

Hæc Epigrapha est, & constat tribus partibus, videlicet, indicatione personæ scribentis, indicatione personarum, ad quas scribit, & amplificatione. Persona scribens per Antonomasian indicatur, cum inquit: Senior, seu, vt in Græco est, Presbyteros, quod nomen & dignitatis est, & ætatis. Vtenim Presbyter in genere est, qui est alijs ætate grandior: ita interdum ad ministros Euangelij relatum, significat quemlibet Euangelij præconem, siue sit senex siue iuuenis. Ratio appellationis inde traxit originem, quo olim non nisi prouectioribus ætate committebatur tam augustum ministerium post longum doctrinæ & morum examen. Personæ quibus scribitur, similiter per antonomasian indicantur. Electę (inquit) Dominę & filijs eius. Videtur autem fuisse matrona diues & nobilis, quæ alijs pietate & caritatis officijs antecelluit. Est enim ἐκλεκτὸς electus, hoc loco eximius, antecellens, & qui præ reliqua multitudine hominum, aliquid peculiare habet, quem Latini etiam egregium vocant, quasi de grege selectum. Hac significatione accipitur etiam hæc vox, in illo Domini dicto: Multi sunt vocati, pauci vero electi, id est, pietate & alijs fidei fructibus, tam augustæ vocationi respondens. HIC obseruetur exemplum, quo docemur, nobilitatem, diuitias, pietatem erga Deum, caritatem erga Sanctos, & confessionem Christi in medio hostium Ecclesiæ, posse coniungi. Cum enim hæc Iohannes scriberet, paucissimi fuerunt potentes & nobiles, qui Christi Euangelium receperant. Voluit tamen hæc nobilis fœmina, potius paucorum piorum, etsi pauperum, socia esse, quam plurimorum potentum & diuitum, praua imitari exempla, parata ad ferendum quiduis nomine Christi, elegit cum Dauide potius abiecta esse in domo Dei, quam habitare in tabernaculis impiorum. Dignum est proinde, vt huius nobilis fœminæ exemplum nō solum nobilibus, verumetiam omnibus alijs imitandum proponatur. Amplificatio sequitur, Quos ego diligo, &c. Hac amplificatione primum efficit Apostolus, vt sancta illa matrona hanc Epistolam ad se scriptam & amanter, & attente legat. Vt enim bene volumus ijs, quos nouimus nos syncero amore complecti: ita eosdem attentius audimus, admonentes, & tenacius quæ ab eis dicuntur, retinemus. Deinde, continet hæc amplificatio, semen argumentorum, quibus postea hortatur ad cōstantiam in doctrina. Non solum ego (inquit) diligo, sed omnes etiam qui cognoscunt veritatem, id est, doctrinam Euangelij. Hinc etiam monemur, vt amplectentes communem nobiscum doctrinam, syncero caritatis affectu, prosequamur. QVOD postremo loco additur, pertinet ad fiduciam cōfirmandam, Quæ manet (inquit) in nobis, & erit in æternum. Vnde confutatur error eorum, qui iubent dubitare, an in gratia simus, nec ne, quæ sane dubitatio nequaquam stare potest cum ea fiducia, quam hic Apostolus commendat.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax, à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo filio Patris in veritate & caritate.

Salutatio est, summam Euangelij continens. Optat enim matri & filijs à Deo Patre per Mediatorem Iesum Christum, gratiam, misericordiam & pacem. Ex quo sequitur, quod sine Christo displiceamus Deo, vt qui perditi sumus ob nostra peccata, quibus Deum prouocauimus, & eius hostes facti sumus. In veritate & caritate, id

te,id eſt,cum veritate, quæ eſt vera & ſalutaris cognitio Chriſti, quæ per prædicationem Euangelij contingit,operatione Spiritus ſancti,quam veritatem caritas comitatur. Hinc proinde colligitur,& quod ſine Euãgelij prædicatione hæreamus in tenebris & ignorantia,& quod ſit nulla in nobis ſincera caritas.Obſerua hic duplicem ordinem,vnum beneficiorum Dei erga nos, alterum, partium officij noſtri. Beneficiorum Dei erga nos hic eſt ordo.Primo loco eſt gratia,quę eſt gratuita illa,& æterna Dei beneuolentia,qua nos Pater in dilecto complectitur.Secundo loco ponitur huius gratiæ effectus, videlicet miſericordia,hoc eſt,gratuita iuſtificatio,per quam,qui prius miſeri eramus,efficimur beati, De hac miſericordia Syracides pulchre,in hunc modũ: Quanta eſt maieſtas eius,tanta eiuſdem miſericordia eſt.Illa facit vt omnia poſsit: Hæc vt velit ſuos conſeruare.Cum hac cõiuncta eſt pax,quæ eſt reconciliatio hominis cum Deo,& tranquillitas conſcientiæ,ne ſenſus iudicij diuini perturbetur. Partium officij noſtri ordo eſt, vt primo loco habeatur ſalutaris Euangelij cognitio,quæ fidem parit,à qua dilectio fraterna manat.

Gauiſus ſum valde,quod inuenerim ex filijs tuis ambulantes in veritate,quemadmodum mandatum accepimus à Patre.

Hac narratiuncula indicat Apoſtolus occaſionem ſcriptionis huius Epiſtolæ. Audiuerat enim quoſdã ex ſanctæ huius matronæ liberis, veritatem, hoc eſt,Euangelium recepiſſe, vnde ſibi magnum gaudium eſſe teſtatur, idque non immerito.Quid enim potuit carius eſſe Chriſti Apoſtolo, quã videre Chriſti magiſtri ſui regnum magis magisque dilatari,ac quotidie plures in illud recipi? Quid potuit iucundius eſſe pio paſtori,quam dulciſsimum ſui laboris fructum percipere? Huc accedit,quod ſancta illa Matrona,quam diligebat Apoſtolus, ſuam domum, iam templum Dei eſſe factam cerneret,in quo mater & liberi dulciſsimi, cœleſtem hæreditatem meditarentur. Merito igitur Apoſtolus gaudet cum gaudẽtibus, & gratulatur optimæ matri hanc in terris ſummam felicitatem,quæ eſt habere liberos pie in timore Domini educatos. Cũ nihil triſtius ſit,quam videre ſuos ferri præcipites in quæuis ſcelera,vnde fit lapſus in ęternam mortem & damnationem.Debent proinde pij verbi miniſtri,adeoque omnes Chriſtiani in primis gaudere cum angelis Dei, cum Euangelium à multis recipi audiunt. OBSERVANDA eſt hoc loco ſcripturæ Phraſis,quæ rationem inſtitutionemque vitæ hominis, viæ comparat: vt ambulare in via dicatur, qui certam vitæ rationem, inſtitutionemque tenet. Vt cum Pſalmus ait:Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini,hoc eſt,qui dum hanc viuunt vitam,ea faciunt,quæ lex Domini præcipit atque mandat. Ratio metaphoræ hæc eſt. Vt via eſt,qua itur de loco in locum:ita vitæ ratio inſtitutumq; eſt,quo itur ex hoc exilio,vel infelicitatis portum, vel in miſeriæ perpetuos carceres, vt vna ſit via vitæ,altera via mortis. Eſt proinde ambulare in veritate, totam vitam noſtram ad normam veritatis Euangelij componere,donec venerimus ad metam propoſitam, quæ eſt vita æterna. Si vos, inquit Dominus,manſeritis in ſermone meo,vere diſcipuli mei eritis,& cognoſcetis veritatem,& veritas vos vindicabit. Quomodo autem hæc veritas vendicet homines è ſeruitute peccati,Ipſe Dominus docet Iohannis 17.cum ait:Sanctifica eos in veritate,ſermo tuus veritas eſt,hoc eſt cum homines credunt verbo Euangelij, ſancti efficiuntur per Spiritum,hoc eſt,ſegregantur à prophanitate mundi,purgantur ſanguine Chriſti,& conſecrantur Deo in hoſtiam : atque ita vindicantur à iure peccati,donantur libertate filiorum Dei, ſtatuuntur in via vitæ, cuius meta eſt vita æterna. Porrò, quod addit: Quemadmodum mandatum accepimus à Patre ſignificat mandatum Dei eſſe, vt homines audiant,& recipiant Euangelium,& in eius veritate ambulent. Quod dictum,vt monet nos obligari ad obœdientiam, niſi velimus olim iuſtas contumaciæ pœnas ſubire:ita munit nos aduerſus duo tentationum genera,quorum vnum eſt particularitatis,alterum indignitatis. Nam ſi mandatum Dei eſt,vt OMNES recipiant Euangelium, ac in eius veritate ambulent,profecto nec cogitatio particularitatis, nec ſenſus indignitatis quemquam impedire debet, quin huic mandato Dei obtemperet. Opponamus igitur iſtis grauiſsimis tentationibus, mandatum Dei vniuerſale, quo totum mundum inuitat ad regnum filij ſui, per vocem Euangelij.

Et nunc rogo te Domina, non vt mandatum nouum ſcribens tibi, ſed quod habuimus à principio, vt diligamus alij alios.

Exhortatio eſt ad caritatem mutuam quam confirmat antiquitate præcepti, Quod,inquit,mandatum habuimus à principio. Poteſt autem hoc verbum,à principio, varie exponi,vt intelligatur, vel à principio conditi hominis & formati ad imaginem Dei:vel à principio ſcilicet conuerſionis per fidem in Ieſum Chriſtum.

Si de principio creationis accipiatur dictũ, argumẽti vis hæc erit: Deus inde vsq; ab initio cõditi humani generis, requirit ab omnibus hominibus mutuã dilectionem, quam legẽ postea per Mosen iterũ promulgauit. Igitur propter hanc legis diuinæ primum insculptæ diuinitus mentibus hominũ, deinde propositę in monte Sinai, nõ sine magnis miraculis, autoritatem, diligamus nos mutuo. Quanti autem fieri deberet hæc ratio apud pios potissimũ, docere poterit primum legislatoris maiestas & autoritas. Deinde hominis cõditio. Tum cæterarum creaturarum obsequiũ spontaneum, in ijs omnibus, ad quæ natura conditæ sunt. Taceo præmia, quibus ornantur præcepto obtẽperantes. Taceo pœnas, in quas merito incurrunt, qui sua cõtumacia hoc præceptum violant. Si de principio cõuersionis ad Deum per fidem in Iesum Christum dictum Apostoli accipias, hæc erit argumenti sententia. Christus filius Dei homo factus, passus pro nobis, ex mera sua caritate erga nos, dedit nobis hoc præceptum, vt diligamus nos mutuo, sicut ipse dilexit nos. Quare par est, vt immemores tanti caritatis Christi erga nos, eius exemplum & mandatum nobis proponamus, ac diligamus nos mutuo, ac nos foueamus tanquam eiusdem corporis membra. HIC diligenter cogitetur huius argumenti amplitudo, quod tum demũ fieri poterit, si cogitaueris magnitudinem caritatis Christi erga te, qui ex mera caritate iram Dei in se deriuauit, vt te à morte æterna liberaret. Si perpenderis quam deceat sincero amore cõplecti eos, qui imaginem Christi circumferunt, & qui iam per fidẽ membra Christi in eodem corpore effecti sunt. Si noueris ea omnia caritatis officia, Christo Domino exhiberi, quæ ipsius fratribus in hoc mundo præstantur. Si recolueris apud animum, societatem quam oẽs credentes inter se & cum Deo habeant. Si cogitaueris cõmunem filiorum Dei hæreditatem. Si ęstimaueris fructum veræ dilectionis in hac vita, est enim sincera dilectio vinculum perfectionis. Prætereo præmia temporalia & æterna, spiritualia & corporalia. Prætereo pœnas neglecti huius debiti officij. Postremo perpendamus fieri non posse, vt absit caritas à fide conuersionis: Si enim caritatẽ nõ habemus, extra familiã Dei sumus. Fides enim viua, qua apprehenditur misericordia Dei in Christo, cogitatione quidem à caritate secerni potest, reipsa vero nunquam, quia qui credit, filius Dei est: qui autẽ filius Dei est, agitur Christi spiritu, vnde efficitur fidem iustificantem à caritate non posse magis diuelli, quã Solem à luce sua, 1. Ioh. 4. Qui dicit, noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est.

Et hæc est caritas, vt ambulemus secundum mandata eius. Hoc est autem mandatum, quemadmodum audistis à principio, vt in eo ambulemus.

Ratio propositionis est, quæ hoc syllogismo clauditur. Iuxta mandatum Dei ambulandum est. Mandatum autem Dei est, vt diligamus nos inuicem. Proinde in caritate ambulemus, quemadmodum (inquit) audistis à principio, scilicet conuersionis vestræ ad fidem Christi.

Nam multi impostores ingressi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem.

Ratio exhortationis à periculo sumta. Multi sunt in mundo impostores, proinde accuratius laborandum est, vt sinceram caritatem retineamus. Est enim caritas vinculum perfectionis, siquidem coniungit Ecclesiæ membra inter se in vno corpore Christi, vt coniuncta membra fortius se opponant impostoribus. Vbi enim Ecclesiæ membra odijs mutuis & rixis se inuicem fatigant, præbent impostoribus ansam calumniandi ac lacerandi Ecclesiam, quemadmodum hic dies in multis locis docet. Cæterum, de quo genere impostorum loquatur Apostolus, exponit, cum ait: Qui non confitetur Iesum Christum venisse in carnem, hoc est, qui negant Iesum Mariæ filium esse Messiam olim promissum. Fuit autem hæc hæresis Iudaica, quam adhuc impie in sui certissimã perniciem tuentur, & multis hodie simplicioribus imponunt, atque insigni sua versutia multorum animas miserrime perdunt.

Qui est eiusmodi, impostor est & Antichristus.

Hoc est, qui negat IESVM esse CHRISTVM, & venisse in carnem, hoc est, assumsisse humanam naturam, impostor est & CHRISTI aduersarius.

Attendite vobis ipsis, ne perdamus quod operati sumus, sed vt mercedem plenam accipiamus.

Exhortatio ad constantiam in doctrina, & vt caueant sibi à corruptelis

lis doctrinæ,idq; facit duplici argumento, quorũ prius à damno amiſſæ ſinceræ doctrinæ: poſterius à mercede,id eſt,compenſatione obœdientiæ erga Euangelium ſumitur. EST pręterea hic inſignis locus obſeruandus aduerſus Stoicã prędeſtinationem.Nam Apoſtolus hoc loco teſtatur,quod vt homines ſua ſancta cura cauere poſsint, ne gratiã amittant: ita ſua negligẽtia & ignauia ſæpe efficiunt,vt gratia excidant atq; pereãt. Huc illud Apoſtoli ad Rom.11.Si manſeritis in bonitate. Et ad Coloſſ.Si modo manſeritis in fide fundati & ſtabiles &c.QVONIAM autem hoc loco mentionẽ Apoſtolus facit Mercedis, eiuſque plenæ,libet huc quædam de ratione Mercedis aſcribere, ne quis exiſtimet dictũ Apoſtoli patrocinari Monachorum fabulis de meritis bonorum operũ. Nam cum Monachi vrgent vſitatã vulgo ſignificationem Mercedis, inde extruere moliuntur merita operũ.Nã ſi vita æterna eſt merces,cõcedendum videtur, quod & in homine ſit meritum, & in Deo debitum,& quod merces negari non poſsit,ſine iniuria.Contra autẽ, ſi demonſtratũ fuerit ex verbo Dei,nec meritum eſſe in homine,nec debitũ in Deo:neceſſario ſequetur,mercedẽ,vbi in ſcriptura promittitur à Deo noſtris operibus,nõ accipi proprie, ſed pro generę ſuę ſignificationis,hoc eſt,pro compenſatione laboris,non quidẽ illa debita,ſed ex gratia donata. VIDEAMVS igitur primum meriti rationem, originem operum bonorum, & promiſsionem mercedis.Ratio meritorum operũ eſt,vt ſic fiant opera,vt ad ea facienda nemo obligetur ſimpliciter.Nam ſi quis obligatur ex debito,nequaquã mereri cenſendus eſt.Nunc autẽ Dominus Lucæ 17.ait:Cum omnia feceritis, quæcunq; præcepta ſunt vobis, dicite, inutiles ſerui ſumus,quod debuimus facere, fecimus. Excludit igitur meritũ debiti officij ratio:nam meritum eſt proprie cui iure merces rependitur, & nõ gratia.DEINDE opera,ſi qua ſunt bona,oriũtur à gratia,qua pręparamur ad bona opera. Ad Ephe.2. Gratia ſaluati eſtis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum eſt,) non ex operibus, ne quis glorietur,ipſius enim factura ſum⁹,creati in Chriſto Ieſu ad bona opera, quæ præparauit Deus,vt in illis ambulemus. Præterea idem oſtendit promiſsio mercedis remunerationis bonorum operum,in qua non eſt alia obligatio,quam promiſsionis gratiæ: quare pacti ſolummodo, & non meriti locus erit. Iam autem, quod Deus non debeat nobis quicquam,ex ijſdem rationibus concluditur. Et Paulus aperte dicit: Quis prior dedit ei, & reddetur ei? Hinc ergo firmiſsime, cum nec meritum ſit in homine, nec Deus quicquam homini debeat, ſequitur mercedis vocabulum, non ſignificare compenſationem laboris redditam ex debito, ſed donatam ex gratia. QVARE igitur ſcriptura vtitur hac voce Mercedis? & cur Deus promittit mercedem,cum homo nihil mereatur? Vſitatum eſt ſcripturæ,ſæpe ſpeciem pro genere vſurpare, idq; nũc vt extollat, nunc vt extenuet.Et Eccleſia habet ſuas peculiares phraſes,quæ nõ, niſi ab attentis lectorib⁹, qui dicta ſcripturæ inter ſe cõferunt, obſeruari poſſunt.Qui ergo ea cõferunt inter ſe, quæ adduximus, facile videbunt Mercedis vocabulũ vſurpari pro genere, alioqui ſequeretur multiplex ἀντιλογία, quæ tollitur ex collatione cũ alijs dictis. PORRO quantũ ad mercedem attinet, quã Deus promittit bonis operibus, ſciendũ eſt quatuor cauſſas aſsignari poſſe, cur De⁹ Mercedis nomine dignatur remuneratiõẽ obœdientiæ ſeu bonorũ operũ.Harum Prima eſt, vt ſciamus ſeriũ mandatũ Dei eſſe,vt obœdiamus ipſius mãdatis,& faciamus bona opera, vt cum pater non ſimpliciter promittit filio obœdienti remuneratiõẽ,ſed mercedẽ, quã tamen non ex debito,ſed ex bonitate paterna tribuit.Secunda,vt Deus oſtendat obœdiẽtiã ſibi ex fide pręſtitam eſſe gratiſsimũ cultum,ac veluti ſacrificium quoddam,quo vnice delectatur.Tertia,vt propoſitis præmijs inuitet nos Dominus ad præſtandum officium, quod tamẽ ex obligatione debemus,modo germani filij cenſeri velim⁹. Quarta, vt ex cogitatione cõpenſationis obœdientiæ, deducamur in cognitionẽ pœnæ contumaciæ, quæ manet omnes qui Deo obœdire recuſant.Nam ſua cõtumacia ſatis oſtendunt, quod nihil fidei habeant,ſed vanã potius oſtẽtationem fidei, quam ideo Iacobus mortuam appellat.

Omnis qui tranſgreditur, & non manet in doctrina Chriſti, Deum non habet: qui manet in doctrina Chriſti, hic patrem & filium habet.

Exhortationis ad conſtantiam in doctrina Chriſti, confirmatio à fructu doctrinæ ſumta. Verum Apoſtolus ſuo more argumentum amplificat collatione contrariorum. Qui tranſgreditur (inquit) & non manet in doctrina Chriſti, Deum non habet, ſed manet in ſua damnatione ſub imperio Satanæ. Tranſgreditur autẽ doctrinã Chriſti,& in ea vt pote recta ad vitam via non manet,qui eam quouis modo violat, hoc eſt, qui vel totam reijcit, vt Apoſtatæ:vel in parte corrumpit vt Hęretici:vel verietate rituum fraternitatem ſcindit,vt Schiſmatici:vel prophanitate morum offendit,vt criminoſi: vel ſimulatione fallit,vt Hypocritæ.

pocrytę. Hi omnes, quoniam à recta via deuiant, doctrinam Christi, quæ est via vitæ æternæ, παραβαίνειν dicuntur. Verum, qui manet in doctrina Christi, patrem habet cœlestem sibi propitium, & filium habet Mediatorem & Iustificatorem, atque ita vitæ æternæ hæres existit. Quid autem sit manere in doctrina Christi, ex collatione contrarij notum relinquo. Hæc commendatio Euangelij obseruanda est, vt in nobis acrius studium excitet discendi & meditandi verbum Dei.

Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum, & Aue ei ne dixeritis.

Quia magnum periculum infirmioribus est ab hostibus doctrinæ Euangelicæ, hortatur Apostolus sanctam Matronã & eius filios, ne in domum suam recipiant Christi aduersarios, ne vel ipsa cũ suis cõtagione inficiatur, vel pijs fratribus & sororibus fiat suspecta, vt quę foueat Christi aduersarios. Similis exhortatio est Pauli ad Ephes. 6. Ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, Et 2. Corinth. 6. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Huic exhortationi grauissimæ rationes quinq; subijciuntur, cum inquit: Quæ enim participatio iusticiæ cum iniquitate? quę cõmunicatio luci cum tenebris? quis cõsensus Christi cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autem conuentio tẽplo Dei cum Idolis? Et Syracides: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Qui cõmunicat cum stulto, similis ei efficitur. Sicut enim Polypus, colorem loci, cui adhæsit, refert: ita eos mores quisque induit, quales sunt illorum, quibus cum familiariter viuit. Quid? an non iubemur diligere inimicos? Cur ergo non sunt à nobis fouendi hospitio? Iubemur etiã cauere à falsis Prophetis: Iubemur probare spiritus, an ex Deo sint: Iubemur odisse patrem & matrem Christi caussa: Iubemur declinare à malo. Quamuis igitur omnes homines diligendi sunt, tamẽ fugiendi sunt illi, à quibus periculum salutis nobis imminere videtur. Quare hic regulã Augustini sequamur: Securi odimus in malis malitiam, & diligamus naturam & creaturã, vt quod ibi fecit Deus amemus, quod ibi fecit ipse homo, oderimus. Fecit enim Deus ipsum hominem, fecit autem homo peccatum. Dilige quod fecit Deus, Odi quod fecit homo. Sic enim persequeris quod fecit homo, vt liberetur quod fecit Deus. Porrò vox Græa χαίρειν, quæ propriæ gaudere significat, est salutantis & valedicentis, respondet enim saluere & valere.

Qui enim dicit ei Aue, communicat eius operibus malis.

Ratio grauissima cur non velit hostes Christi à pijs salutari. Qui hoc (inquit) facit, communicat eius operibus malis. Dupliciter enim peccat qui hoc facit, videlicet facto & scandalo. Facto quidem, quia addit animũ improbis, dum se vidẽt alicuius pretij apud eos esse, quos nitũtur subuertere. Scandalo vero, dum alijs speciẽ mali præbet, quasi fauere videatur illorũ malitiæ. quorum nõ horret familiaritatem. Quare Paulus præcipit, ab omni specie mali abstinere. PORRO quia latissime patet hoc peccatum, communicare alienis delictis, huc quædam ascribemus, vt eius ratio apertior habeatur. EST itaq; in genere, communicare alienis delictis, quouis modo participem fieri reatus alieni peccati. Fit autẽ hæc cõmunicatio alieni delicti, multis modis, videlicet, indulgendo, consentiendo, cõuersando, oblectando, tacẽdo, approbando &c. Indulgendo, rei fiunt & proprij & alieni peccati, parentes, qui tenerę ætati nimium indulgẽt, ac ex inordinato amore delinquentibus liberis, quæuis errata remittunt, & ad ea stulte conniuent, vnde fit, vt cum ætate in liberis vitia crescant, & cõsuetudine paulatim abeant in naturam, vt postea corrigi nequeant, iuxta illud veteris Poëtæ;

Consuetudo valet longos mansura per annos,
Tempore naturam vires si sumserit æquat.

Huc & illud Horatij pertinet:

Quo semel est imbuta, recens seruabit odorem
Testa diu.

Ex hac indulgentia fit, vt adulti egressi paternis ædibus, pernitiosi fiant Reipub. & Ecclesiæ, vt qui & factis & exemplis alijs noceant. Horum scelerum sunt participes parẽtes, qui rectius teneram ætatem non instituerunt, vt in summo illo sacerdote Heli videre est, qui, quamuis ipse honestæ vitæ erat, tamẽ cum filijs, quibus nimium indulsit, diuinitus punitus est, vt discãt parentes se communicare liberorum delictis, quibus nimium indulserint. PONTANVS cap. 9. de liberalitate, huius rei illustre exemplum recitat. Locuples (inquit) quædã mulier, cum vnicũ filium nimis indulgenter educasset, fur factus filius, & ad crucem ductus, vidit matrem, cum qua cum secretum petijsset colloquium, os præbens matri, nares matris dentibus auulsit, atq; in humum expuẽs, alta voce dixit: Sit hoc, ciues,

pretium maternæ educationis. FIVNT etiam rei alieni peccati præceptores, qui suæ fidei commissos pueros indulgentius instituunt. Hinc est quod indulgentiæ Leonidæ præceptoris Alexandri Magni, multi ascribunt temulentiam Alexandri, quod adulari magis, quam regem instituere videretur. Seneca præceptor Neronis, eius fere vitiorum magister fuisse dicitur: non tam quod illum ad ea incitaret, quam quod sponte currentem non refrenaret. Merito proinde carnifex factus est Nero magistri suæ crudelitatis. MAGISTRATVS ciuilis & iudices similiter implicẽtur alienis peccatis, cum nimium legum transgressoribus indulgendo, alios sua indulgentia ad similia flagitia perpetranda alliciunt. Vnde fit, vt omnia blasphemijs, periurijs, potationibus, homicidijs, libidinibus, atq; alijs grassantibus flagitijs plena videantur: quæ scelera Deus hodie in hoc regno peste, fame, gladio iustissime punit.

Ferunt quendam homicidam oblatum fuisse iudici, qui cũ perageretur reus homicidij septies perpetrati, iudex vehemẽter excanduit, & de grauitate supplicij, quo erat afficiendus reus, cogitauit. At hic quidam surgens quasi aduocatus rei, contendebat tantũ vnum hominem à reo fuisse occisum, reliquos autẽ sex ab ipso iudice. Quod dictũ cum inficiaretur iudex, respondit alter: Si primũ homicidiũ iuxta leges tuas puniuisses, sex isti, quos postea occidit, superstites etiamnum fuissent. Significãs iudicem alieno peccato inuolui, qui peccatis cõmissis contra legẽ indulget: siquidẽ inde inuitantur homines ad male agẽdũ. PECCANT & ministri verbi, & fiunt participes alieni delicti, nimium indulgendo ac conniuendo: nam qui peccantẽ, iuxta rationẽ officij, nõ corripit, fit reus sanguinis ipsius corã tribunali Dei. Vnde Ezechielis 3. scriptũ est: Speculatorẽ dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impiũ: Morte morieris, non annunciaueris, neq; locutus fueris vt auertatur à via sua impia & viuat, Ipse impius in iniquitate sua morietur: sanguinẽ autẽ eius de manu tua requirã. Viderint itaq; quãto in periculo concionatores versentur, & quam nõ liceat eis deliciari & nugas agere. VERVM hic singularis prudẽtia adhibenda est, iuxta hanc Augustini regulã: Omnia salua pace faciẽda sunt, & quãtum admittit officium confirmãdæ vnitatis, ne simul eradicetur & triticũ. Natan Propheta & Iohañes Baptista, quomodo cum illustrib. personis agẽdũ sit, suo facto docent. Nam vt Natan seueram prudẽtiam ministris verbi: ita Baptista seueritatem prudentẽ ijsdem commẽdat. Vterq; docet voce & facto, vt ministri verbi pluris faciant gloriam Dei, quam propriam vitam, modo non velint alienis peccatis inuolui.

SECVNDO, fit communicatio alieni delicti, consentiendo, vnde Paulus Rom. 1. Quicunq; ius Dei nouerint (nempe quod, qui tali faciũt, digni sint morte) non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur ijs qui talia faciunt. Assentire autẽ seu consentire dicũtur, qui apud se & in suo animo comprobant scelera, quibus & afficiuntur & veluti titillãtur cum ea audiunt. Ita enim malitia multorum animos occupauit, vt vehementius gaudeãt, quod suæ turpitudinis socios habeant. Vnde fit, quod non solũ digni sint morte proprio reatu: verumetiã eorum peccatorũ rei sunt, quæ ab alijs perpetrãtur, videlicet cum ijs afficiuntur & delectantur. Firma est enim regula: Faciens & cõsentiens simul puniendus est.

TERTIO, communicant homines operibus aliorum malis, conuersando: quemadmodum noster Apostolus hic indicat, cũ ait: Qui dicit ei Aue, cõmunicat eius operibus malis, idq;, vt supra dictũ est, quia animũ addit improbis, & illis videtur similis, quibus conuersatur, vnde fit, vt illorum quoque vitio polluatur, ac si ea ipse perpetrasset. CONVERSATIO enim cum malis & improbis triplex incommodum in se habet. Primum periculũ est contagionis: Nam vt vna scabiosa ouis alijs suã scabiem affricat: ita vnius scelerati nebulonis nequitia multis, qui cum eo conuersantur, adhæret, iuxta illud Iustini Martyris: ψωριᾷ ἡ γνώμη καὶ πολλῆς ἐμπίπλησαι κακοχυμίας ἀπὸ τῶν ἄλλων ὁμιλιῶν, hoc est, Mens ipsa scabie quadã infestatur, & multis malis humoribus impletur ex aliorũ cõuersatione & colloquijs. Et Agapetus: ἡ συνήθεια κακὴ τῆς πονηρίας νομὴ, hoc est, Consuetudo cum malis nequitiæ est pabulum. Hæc dicta congruunt cum illo Pauli: Modicum fermentum, totam massam fermentat. SECVNDVM incommodum, quod est ex conuersatione malorum, est iudicium aliorum de te qui te talem esse iudicant, quales sunt illi cũ quibus conuersaris. Ex quo fit vt multi exemplo inuitentur ad imitationem. TERTIVM incommodum, quod fias reus sceleris eorũ, qui tuo exẽplo seducti peccant. Quare haud imerito obtestatur suos Thessalonicenses Paulus, vt fugiant conuersationem malorum, cum ait: Denunciamus autem vobis fratres, per nomẽ Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinate se gerit, & nõ secundũ traditionẽ quam acceperunt à nobis. Est autẽ hæc subductio solumodo intelligẽda de cõuersatione familiari & priuata, ne quis putet Paulũ patrocinori Anabaptistis, qui definiũt Ecclesiã esse cœtũ homniũ, in quo nulli sunt scelerati.

QVARTO,communicant homines operibus aliorum malis Oblectando se aliorū tur-
pitudine.Hic modus à secūdo differt:nam aliud est affici & titillari cōmunibus vitijs, cō-
plectiq; eos,quos habent suorum scelerum socios:& aliud est odisse vitia,& tamē quasi in
sinu gaudere,dū inimicos suos vidēt istis inuolui, aut etiá quouis alio modo affligi: Qui
tales sunt,ἐπιχαιρέκακοι à Grçcis dicuntur,propterea quod voluptatē captent ex alieno ma-
lo,& lætentur inimicorū suorum calamitate & miseria. Hoc vitium non tam hominum,
quam Diabolorum dicendū est.Quare qui huius rei sunt, non tantū cōmunicant pecca-
tis hominum,quibus male volunt:verum etiá Diabolorum,quos vt magistros imitantur.

QVINTO,fiunt homines rei peccati alieni,tacendo,videlicet,cum conscij sint turpitu-
dinis aliorum,& eos tamen nec corrigunt,nec accusant, vt se emendent. Vnde fit, vt sæpe
integra respub.vnius ob noxá plectatur. Achan vnus furatus est de Anathemate:sed quia
conscij eius facti tacuerunt,exercitus Israëliticus repulsus est. Ita enim textus habet:Filij
Israël præuaricati sunt præuaricationē,& vsurpauerunt de Anathemate:Nam Achan fili⁹
Charmi tulit aliquid de Anathemate,& furor Domini accensus est contra Israël.Ecce toti
populo imputatur vnius factum,quia cōscij sceleris tacuerunt.Incestus apud Corinthios
solus peccauit:sed scelus imputatur tacentibus.Ad eundem modum, qui quid agendum
sit norunt,& non dant consilia petentibus tacendo errátium peccatis implicantur. Nam
caritatis legem,qua omnes tenentur,violant.

SEXTO,cōmunicant etiam homines alienis delictis, quando suis suffragijs,sua autori-
tate,approbant & eligunt,ad quçuis officia,siue Ciuilia,siue Ecclesiastica,siue scholastica,
eas personas,quæ vel ob imperitiam,vel propter morum improbitatem, minus sunt ido-
neæ.Atq; ideo Paulus Timotheo scribens,ait: Manus cito ne cui imponas, neq; commu-
nices peccatis alienis.Hic Apostolus reum fieri alienorū peccatorum eum Episcopum af-
firmat,qui inepto & minus idoneo cōmittit docendi munus in Ecclesia. Verum hæc hy-
pothesis genus ipsum continet,& ab ipso depēdet. Nam ideo Episcopus cōmunicat alie-
nis peccatis,haud idoneū præficiendo Ecclesiæ Christi,quia omnis qui autoritatem habet
ordinandi personas ad quæuis officia,& eas rebus gerendis prçficit,quæ vel ob imperitiá,
vel malitiam minus aptæ sunt, cōmunicat alienis peccatis,hoc est,quicquid peccatur, illi
táquá autori imputatur à Deo. SI ergo præficit Episcopus ministerio Ecclesiæ ineruditū,
id est,non tenentem fundamentum,ipse reatu ignorantiæ eius inuoluitur.Si potatorem,
si scortatorem ordinat,ipse potationis & scortationis reus corá Deo peragitur, & sic de a-
lijs.Videant proinde hodie quid agant,qui vel Rebuspub.vel Ecclesijs præficiūt personas
ad res quas requirit officij ratio,parum idoneas, & caueant ne vel ob fauorem recipiant
ineptos,vel ob odiū reijciant aptos & idoneos:nam pessimi sunt in rebus agendis cōsilia-
rij,fauor & odium,quæ sæpe sapientum oculos perstringunt,vt verum non cernant.

Hactenus de cōmunicatione alieni delicti, iam videamus quatenus liceat conuersari
cum impijs & sinceræ religionis hostibus,neq; enim hoc dictū Iohañis: Qui dicit ei Aue,
cōmunicat operibus eius malis,sine exceptione accipiendū est. Nam cū legimus Domi-
num ipsum sæpe conuersatū esse cū impijs Pharisæis & Hypocritis,atq; cum eis comedis-
se,qui tamen non cōmunicauit illorum delictis, necesse est fateri non omnem cōuersati-
onem,cum impijs vitiosam aut damnabilem esse. Vt autē hanc quæstionē rectius excuti-
amus cōsiderandæ sunt prohibitiones conuersationis cū impijs & earū caussæ,vt ex caus-
sarum differentijs,solutio quæstionis depræhendatur. Exod. vicesimo tertio,Non inibis
cum eis fœdus,non habitent in terra tua,ne forte peccare te faciant, in me. Exodi trigesi-
mo quarto,Caue ne vnquá cū habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ tibi sint in
ruinam.Item: Qui tangit picē,inquinabitur ab ea.Item: Qui cōmunicauerit stulto, indu-
it superbiam.Hæc dicta & alia,quib.interdicitur cōuersatio cum impijs & prophanis ho-
minibus,caussas vitandæ conuersationis eorum adiunctas habēt, ne videlicet infirmi qui
facile improborū contagione pollui possunt conuersando cū alijs deteriores fiant. Quare
si nec ab infirmitate est periculū, nec contagionis timetur malū,nec offensionis seu scan-
dali ratio impedit,non prohibetur cū prophanis hominibus cōuersatio. Possunt ergo pij
cū impijs contractus exercere, fœdera & amicitias inire,vt Salomon cū Hyram rege Tyri
fecit:cuius factum non improbatur.DEINDE qui sunt in ministerio verbi quorum inter-
est oues errantes ad Christum adducere, possunt, imo debent, nonnunquam exemplo
Prophetarum,Christi & Apostolorū,cū improbis conuersari: sed sicuti Medicus conuer-
satur cum ægroto:Nam vt hic conuersatur cum ægroto,non vt ei⁹ scabiem sibi affricet,sed
vt arte & consilio,ægrotū sanitati restituat:ita ministri Dei, non modo possunt,verū etiá
necessitas officij & fides in ipsis postulat,vt improborum malitiá retegant,eamq; sanēt, si
modo id fieri possit. Verū,si quis pertinaciter se opponit sanæ doctrinæ,& se in rectá viá
reuo-

reuocare non permittit, pręceptū Pauli sequendum est, qui ait: Hęreticum hominem post vnam vtq; alteram admonitionem deuita, sciēs quod euersus sit qui eiusmodi est & peccet, vt qui suo iudicio sit condemnatus. HVC etiam pertinent quæstiones duæ, de quibus hodie inter multos controuertitur. Vna, num liceat pijs firmis aut infirmis interesse ceremonijs Papisticis aut alijs abhorrentibus à vera religione? Altera, num liceat pio homini cōnubio sibi adiungere personam diuersæ religionis? De his igitur quæstionibus quid videatur, ordine dicam.

10

QVÆSTIO PRIMA.

Num liceat pijs interesse ceremonijs Papisticis necne?

Vt ad hanc quæstionē diserte respōdeamus, omnium primum discernendum est inter ritus bonos siue Adiaphoros, & manifeste impios pugnātes cū institutis diuinis. QVANTVM autem ad bonos & adiaphoros attinet, Philippus præceptor noster in hunc modum loquitur. Volo pios firmos & infirmos accedere ad baptismū infantium in suis Ecclesijs vbicunq; sunt. Seruare etiam possunt ritus adiaphoros, vt interesse lectioni Psalmorū in vespertinis precibus & alijs honestis cōgresibus, etsi aliquid vitij aliquibus admixtū est, quia in eo cœtu sunt adhuc aliqui electi & sancti, vt pueri, & aliqui adulti recte sentiētes, sed infirmi, qui tamē sunt mēbra Christi, & sunt paulatim prouehendi. Hactenus Philippus. Cui⁹ sententiā approbo, quaten⁹ nec infirmis cedat in scandalū, nec obstinatis & pertinacibus hostibus addat animum. Sententia præceptoris confirmatur sanctorū exēplis. Tempore Zachariæ patris Baptistæ, multū erat vitiosorum cultuum & prauarū opinionum in templo Ierosolymitano, eo tamē vera Ecclesia cōueniebat, vt Zacharias & Elizabet, Maria, & ipse Dominus cum suis discipulis: sed improbarunt errores, quare nec infirmis erant scandalo, nec obstinatis addiderunt animum. QVANTVM autem ad manifeste impios cultus attinet, quales sunt prophanatio Cœnæ Domini in Missa Papistica, circūgestatio & adoratio panis, inuocatio sanctorū, prostratio ad statuas religionis ergo, &c. clare dico & pronūcio, quod nullus pius, siue firmus, siue infirm⁹ possit illis interesse sine iactura fidei & vastatione conscientiæ. Caueat ergo quisq; ne seipsum vllo fuco decipiat. fieri enim non potest, vt Christo corde seruias, & corpore Belial. RATIONES autem huius sententiæ habeo grauissimas, quarum præcipuas ordine recitabo.

20

30

PRIMA. Omnes homines obligantur ad primum præceptum, vt Deum animo & corpore colant, vtq; fugiāt idola. Cum hac obligatione manifeste pugnat, impijs & idololatricis ceremonijs interesse. Quare nequaquam licet pijs contra æternā obligationem idololatricis cultibus sua præsentia patrocinari.

SECVNDA. Omnibus pijs incumbit necessitas confessionis, cuius duæ sunt partes videlicet approbatio veræ doctrinæ, & improbatio falsæ doctrinæ & falsorum cultuū. Qui autē intersunt idololatricis ceremonijs, tacite confirmant idola, & necessariam confessionem abijciunt. Quanta autem sit huius confessionis retinendæ necessitas, ostendit dictū Domini: Qui me negauerit coram hominibus, negabo eum coram patre meo, qui est in cœlis. Neq; excusare te poterit, si intus te purum ab idolis cōseruare dicis: Nam corde creditur ad iusticiam, Ore fit confessio ad salutem.

40

TERTIA. Quicunq; interest impijs Papistarū ceremonijs, siue superstitione, siue ficta simulatione, is naufragium fidei facit, & vastat cōscientiam, & gratia rursus excidit, & fit reus æternæ iræ Dei. Fieri enim non potest, vt simul & Deum & Belial colas. Vnde Elias 3. Reg. 18. Si Deus est Deus, sequimini eum. Si autem Baal, sequimini illum.

QVARTA. Dissimulationis scandalum pessimum est, in quod incurrunt, quicunq; vel ob metum, vel ob tranquillitatem, vel ob quæuis sua priuata commoda, prophanitati Papisticæ se submittunt. Primum ostendunt sibi in non magno precio esse gloriam Dei, quā ita prophanant. Deinde alios inducunt suo exēplo ad eādem prophanationem: Infirmos dico, qui gustum aliquem veritatis habent. Nam audaciores eos reddūt ad id, quod merito alioqui horrerent. Postremo, impios in sua malitia obdurant, redduntq; obstinatiores, atq; ita præter proprium reatum multis alienis peccatis communicant.

50

QVINTA. Exempla piæ confessionis sunt nobis proponenda. Prophetæ vsq; adeo non assensere doctrinis falsis, & ritib. iā receptis, & vulgo approbatis, vt oppugnarent etiā vsq; ad vitæ periculū. Apostoli quoq; & Martyres, & Cōfessores vitę suę dispendio testati sunt magis obœdiendum esse Deo quam hominibus. Ex his perspicue constat, homini Christiano

ſtiano minime licere,vt doctrinã, aut fidẽ, aut ceremonias inſtitutis Chriſti aduerſantes, vel per ſimulationẽ approbet. VERVM hic aliud alij obtẽdunt, dicunt aliquid dandũ eſſe infirmitati:dicunt vocationis rationem habendam eſſe:opponuntur exempla, vt Naamã Syri & aliorum. Fateor aliquid dandum eſſe infirmitati, ſed vſque ad aras tantum. Cum enim Paulus iubet nos aliquid cõcedere fratrum ignorantiæ,& ruditati,ne illis ſimus offendiculo,non hoc requirit,vt in illorum gratiã illicitum aliquid tentemus, aut ſuſcipiamus omnino vllum opus à Deo prohibitum,ſed tãtum vt in reb.medijs, quas in libertate noſtra poſuit Deus,& quæ per ſe non malæ ſunt habeatur à nobis infirmorũ & rudiũ ratio,ne turbentur aut labefactentur. QVAMOBREM hoc ſemper ſit primum fundamentum,vt reputemus,num id,de quo agitur,nobis ſit liberũ,quo in vtramq; partem vti liceat pure & ſine offenſione Dei. Cum autem idolatria Papiſtica non ſit eius generis, fruſtra ſcandali periculum obtenditur ad captandã eius excuſationem. Fateor quoq; vocationis rationẽ habendam eſſe,ſed Chriſtianus homo ſuæ vocationi alligatus eſt, donec Deus nõ ſpoliatur debito honore. Quare niſi liceat Deo reddere quod ſuũ eſt, nihil plane eſt quod retinere nos apud impios debeat vel poſsit. Proinde nec vocationis neceſsitas hic locũ vllũ habere debet:ſiquidẽ aut Deus reſpicitur in vocatione, aut aliquid aliud. Si Deꝰ reſpicitur,tunc omnium primum habenda eſt glorię Dei ratio. Proinde nos eatenus vocationi aſtrictos eſſe meminerimus,ne à vero ſinceroq; Dei cultu nos impediat. At ſi nõ reſpicitur Deꝰ principaliter,ſed aliquid aliud in vocatione,fruſtra nomẽ vocationis ad excuſationẽ obijcitur. Deinde vt prior tabula legis ordine ſecundã præcedat: ita omnia ſecũdæ tabulæ officia,ad illam tanquam ad normam exigenda ſunt. Neq; ſimulationi patrocinatur exemplum Naaman Syri aut aliorum: nam ex particularibus exemplis non eſt cõſtituenda generalis regula ſine alia probatione. CÆTERVM ſi de mercatoribus pijs & ſcholaſticis, qui interdum coguntur morari in locis illis, vbi dominantur abominationes Papiſticæ, quæris,hoc do conſilium: Vt primum omniũ pij prorſus fugiant publicos conuentus,vbi eſt prophanarum ceremoniarum vſus,ni forte placuerit illis intereſſe,vt videas & cognoſcas quanta ſit illa abominatio Papiſtica,vt de illa teſtari poſsis interrogatus. Verũ hic cauendũ,ne vel ſuperſtitione,vel callida ſimulatione videaris impietatẽ approbare. Vtrumuis feceris,communicaſti operibus tenbrarum. Nam tum demum flagitioſis & iniquis facinoribus cõmunicamus,cum illa nobis placere quoque modo ſignificamus. Cõtra vero immunes ſumus ab illorum inquinamentis,quãdo ne fictam quidẽ imitationẽ in nos ſuſcipiamus. Quapropter nec aſpectu,nec ingreſſu, nec vicinitate vllam culpã aut maculã cõtrahit ſtudioſus,ſiue quiſquis fuerit,qui ſe à ſuperſtitione & ſimulatione alienũ oſtẽderit. Paulus illæſa pietate non modo circa omnes Athenienſium aras obambulauit, eaq; loca pedibus triuit,quę erant mille impietatũ notata veſtigijs: verumetiã oculos huc atq; illuc circumtulit,& quid in vnaquaq; ara inſcriptum fuit,contemplatus eſt. Verum quia ſuperſtitionũ omnium neglectũ præ ſe tulit,magis probauit Deo ſuam conſtantiã, quod tot hoſtilibus copijs circumuallatus,ſe tamẽ expugnari nõ ſit paſſus. Ad eundem modũ, ſi vel mercator,vel ſtudioſus,vel quiſquis alius contemplatus fuerit abominationes Papiſticas,eum nõ damno, modo manifeſte ſe improbare abominationem voce vel geſtu teſtatur. Præterea ſuadeo,vt non obuio cuiuis rationem fidei tuæ reddas,nec diſputationes non neceſſarias captes cum aduerſarijs. nam temeritas eſt ſponte periculũ adire,cũ caueri poſsit. Verũ ſi facta fuerit inquiſitio doctrinæ & fidei publica autoritate,& nõ potes te ſubducere,nequaquã abijciẽda eſt cõfeſsio. Quare ſi interrogatus fueris de neceſſario aliquo religionis capite,illic ſubticere eſt negare Filium Dei corã hominibus, nec ſimulatio hic locum habet. Quare hic potius perdas animam,vt eandẽ vindices ab æterno interitu.

SECVNDA QVAESTIO.

Num liceat pio homini connubio adiungere ſibi perſonam abhorrentem à vera religione, nec ne?

DE hac quæſtione variant ſententię doctorum. Sunt enim qui nullo pacto licitum eſſe Chriſtianis ducere vxorẽ diuerſæ religionis,contendunt. Sunt rurſus qui licitum eſſe defendunt. QVI nullo pacto licitum eſſe volunt,quatuor potiſsimum rationibus nituntur, quas ordine recitabo. PRIMA ſumitur,vt ipſi dicunt,à definitione. Matrimoniũ (inquiũt) eſt cõmunicatio diuini & humani iuris,igitur inter quas perſonas nõ poteſt eſſe cõmunicatio diuini iuris,h. e. eiuſdẽ fidei & religionis,inter eas nõ licite cõtrahitur matrimonium.

um. SECVNDA ſumitur à iure Canonico. Caue(inquit) Chriſtiane, Gentili aut Iudæo filiam tuam tradere. Caue (inquit) Gentilem vel Iudæam atq; alienigenam, hoc eſt omnem hæreticam & alienam à fide tua accipere tibi vxorem. Et paulo poſt ſubiungit pœnam, ſi quis cõtra fecerit. Si quis(inquit) Iudaicæ prauitati cõiugali ſocietate iungitur, ſiue Chriſtiana Iudæo, ſiue Iudæa Chriſtiano mulier carnali conſortio miſceatur, quicunq; eorum tantum nefas admiſiſſe cognoſcitur, à Chriſtiano cœtu atq; conuiuio, & à cõmunione Eccleſiæ protinus ſegregetur. TERTIA ſumitur à iure diuino, Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis. Deut. 7. Neq; ſociabis cum eis cõiugia. Hæc lex ſæpius repetitur. Huc etiam dictum Pauli accõmodant 2. Cor. 6. Ne ducatis iugum cum infidelibus. QVARTA ſumitur à iure ciuili. Eſt enim iure ciuili prohibitum, adiecta grauiſsima pœna videlicet adulterij, ne Chriſtianę religionis homo matrimonium cõtrahat cum ea quę Iudaicę ſuperſtitionis eſt. Sunt autem hæc verba legis: Ne quis Chriſtianam mulieré in vxorem Iudæus accipiat: neq; Iudææ Chriſtianus coniugio ſocietur. Nam ſi quis huiusmodi aliquid admiſerit adulterij vicem commiſsi crimen obtinebit, libertate in accuſandum, publicis quoq; vocibus relaxata. Hæc legis ſunt verba, ratio autem legis eſt vniuerſalis, videlicet ne quauis ſuperſtitione vnius perſonæ, altera polluatur, nam de ſimilibus idem eſt iudicium. HISCE rationibus quatuor præcipue nituntur, qui contendunt non licere pio homini contrahere nuptias cum perſona aliena à religione Chriſtiana. VERVM qui his ſe opponunt, & tuentur licitum eſſe Chriſtianis, vel cum Turcis, vel Iudæis, vel quibuſcunq; alijs cõnubia contrahere, ad ſuperiora argumenta in hanc ſententiam reſpondent. Ad PRIMVM dicunt, quod communicatio diuini iuris nec ſit de eſſentia coniugij, nec ſubſtantialis eius proprietas. Nam multa fuerunt olim, & hodie ſunt coniugia, in quibus nulla, aut perexigua ratio religionis habetur. Et Paulus fatetur coniugium eſſe poſſe inter fidelem & infidelem. Ad SECVNDVM reſpondent, quod ad obœdientiam iuris Canonici non obligentur pij, cum eius autor Papa ſit Chriſti aduerſarius, & perſecutor veræ Eccleſiæ. Cum igitur talis ſit, contemnendas leges eius iudicant. TERTIVM infringunt hac ratione, quod quæ à Moſe præcipiuntur, ſint vnius certi populi propria, atq; ideo non debeant extendi ad Eccleſiam, quæ Chriſti libertate gaudet. Dictum Pauli perperam citari in hac cauſa dicunt: Non enim Paulus loquitur(aiunt) de matrimonio, cum ait: Nolite iugum trahere cum infidelibus, ſed de Idolothytis, à quibus vult pios abſtinere propter ſcandalum. QVARTVM argumentum à iure ciuili ſumtum, negant poſſe accommodari ijs, qui Chriſtum agnoſcunt, qualibuſcunq; implicantur erroribus: ſed Iudæis tantum, qui Chriſtianum nomen oderunt. Deinde in hoc caſu aiunt minime obligari omnes, ſed tantummodo eos, qui ſunt ſub Imperatoris iuriſdictione & legibus. QVID ergo dicendum in hac varietate opinionum? cui parti aſſurgendum? Ego quidem exiſtimo eos, qui nullo modo licitum eſſe contendunt contrahere connubia cum hominibus diuerſæ religionis, voluiſſe cauere, ne diſparitas religionis in coniugio domos paulatim euerteret, religionem extingueret, & afferret rebuſpub. exitium, horum conſilium laudo. Rurſus autẽ eos qui contendunt licitum eſſe, vel cum Turcis vel Iudæis contrahere, voluiſſe libertatẽ Chriſtianam tueri, ne laquei inijcerentur piorum cõſcientijs. Hi autem vt oſtendant ſimpliciter, in veteri teſtamento non prohiberi contractum coniugiorum cum Ethnicis, adducunt legem, quæ eſt Deut. 21. Si egreſſus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuoſq; duxeris, & videris in numero captiuorum mulierem pulcram, & adamaueris eam, poteris eam ſumere tibi in vxorem. Porrò in legib. adductis videtur ἀντιλογία quædam eſſe: nam quod vna prohibet, altera permittit. Hanc ἀντιλογίαν tollunt hoc modo: Dicunt prioré legẽ de certis populis loqui, nempe de ſeptẽ illis gentibus, quarum terrã Dominus ꝓmiſerat ſuo populo, ne videlicet propter vicinitatem aliquã labẽ contraherent ſuperſtitionis, inſtinctu fœminarũ quę patrios ritus non facile eſſent relicturæ. Poſterioré autẽ de alijs gentib. bello ſubactis, ex quo fieret vt minus periculi eſſet à mulieribus, ſi ducerentur à Iudæis in vxores: nã quodãmodo ſeruilis conditionis erant, vt quæ tã facile dimitti, quã aſſumi poſſent. Sed ego ſimpliciter intelligo prohibitioné, & dico nõ pugnare cũ generis prohibitione, ſiue diſpenſationẽ, ſiue permiſsioné, quę fit in certo caſu, ob ſingulares cauſas. Quod autẽ prohibitio ſit generalis, non reſtringenda ad ſeptẽ illas gentes, apparet ex 13. capite Nehemiæ. Verum ſi daremus legem illam, quæ eſt Exo. 34. Nec vxoré de filiabus eorum accipies filijs tuis, non eſſe vniuerſalẽ, ſed particularé tantum: tamen cum ratio legis, de nõ accerſendis alienis à fide in conſortiũ coniugale, ſit cõmunis, videlicet ne polluantur aliena cõtagione: genus ad nos pertinebit, ne videlicet cum hoſtibus Dei & populi eius ineamus coniugia. Quanquam enim fateor Moſi legibus ciuilibꝰ ſicut & ceremonialibꝰ datis veteri populo nos libertate

Christi donatos,nõ teneri, quantũ ad externas attinet circumstantias, & mundi elemen-
ta,vt Paulꝰ loquitur:tamen cum nullæ posſint leges magis eſſe honestæ,iustæ & ſalutares,
quam quas Deus ipſe tulit,æterna ſapientia & bonitas,non video cur Christiani,in rebus,
quæ ad ipſorum quoq; vſum pertinent,qualis hæc eſt, de qua agimus, nõ debeant magis
Dei,quam illorum hominum leges ſequi,Sed demus, licitum eſſe per ſe,alienas à fide no-
stra in vxores ducere. Quid ergo? Audiamus Paulum qui dicit:Omnia mihi licent,at non
omnia conducunt.Omnia mihi licent,at ego non redigar in vllius potestatem.Et iterum:
Omnia mihi licent,ſed nõ omnia expediunt.Omnia mihi licent,at non omnia ædificant.
Res ſæpe in ſe eſt licita:ſed vſus eſt periculoſus,ſcandali plenus,& haud raro pernitiem af- 10
fert. Quare ita reſpondeo: Sit ſane Christiano licitum,ducere mulierem,vel Turcam,vel
Iudæam,vel Papisticam in vxorem : tamen id minimæ expedire contendo. Quare hic re-
gulam Augustini amplector, qui ait: Vbi aliquid ita licitum eſt, vt aliud facere omnino
non ſit illicitum, fiat quod expedit,& quod magis expedit. QVOD autem non expediat
Christianis cum ſuperstitioſis contrahere coniugia,ſequentibus rationibus oſtendam.

PRIMA. Nulla vnquam coniunctio aut ſocietas firma, nullus amor ſolidus, & ſince-
rus eſſe poteſt,niſi fundatur in vero & ſancto timore Dei. Sed cum & firmiſsimam cõiun-
ctionem in coniugio,maximeq; ſincerum amorem eſſe oportet,& timor Dei verus & ſan-
ctus eſſe nequit,niſi vbi ſit vera religio, vera fides. Sequitur maxime expedire, vt vir pius
quærat talem vitæ ſociam,quæ ſit eiuſdem religionis conſors, vt animi arctiori vinculo a- 20
moris in timore Dei copulentur. Paulus vult,vt viri diligant vxores ſuas, tanquam pro-
pria corpora: Sed quomodo poteſt vir pius diligere vxorem,quæ odit Dominum? Odiſſe
autem Dominum cenſenda eſt,quæ eum vera religione non colit. Huc concio Prophetæ
ad Ioſophat regem alioqui pium, non inepte referri poteſt: Ita ne, inquit,fers auxilium
impio,& diligis eos qui oderunt Dominum? Et ideo ira Dei venit ſuper te.

SECVNDA. Coniugium diuinitus institutum eſt in Paradiſo, vt ſanctitas loci admo-
neat coniuges,vt ſint ſancti: huius etiã rei admonebit eos tempus : Nam ante lapſum ho-
minis institutum eſt cõiugium. Hæc autẽ ſanctitas inde prouenit,ſi in vera & ſancta reli-
gione cõſentiant coniuges. Idem monet autor cõiugij qui ſanctus eſt, cum innocentes &
ſanctos copulat,quo facto ſatis indicat,ſe nolle ſuam ordinationẽ,quæ ſancta eſt,propha- 30
nari. Huc etiam pertinet conſilium Dei creantis mulierem:Ita enim ait Dominus:non eſt
bonum eſſe hominẽ ſolum,faciamus ei adiutorium, quod ſit corã ipſo, vel vt vetus inter-
pres habet,ſimile ſibi. Vult ergo Deus ſuauiſsimam & ſanctiſsimã in cõiugio existere cõ-
cordiã, qua vt vir in Deum reſpiciat, ita mulier ad eam rem fida ſit illi adiutrix:ambo au-
tem vno conſenſu,ſanctam, amicã & placidam colant ſocietatẽ, idq; veluti ſub vno iugo
illis diuinitus impoſito. Hinc eſt quod maritus & vxor cõiuges,quaſi compares ſub eodẽ
iugo dicãtur. Vt qui parem conatum,parem curã,parem amorem,parq; ſtudium,cum in
religione tum in alijs rebus ad vſum vitæ ſpectantibus,habere debeant. Huc etiã referen-
dum eſt ſymbolicũ illud præceptũ,quod eſt Deut.cap.22.Nõ arabis cum boue & aſino pa-
riter,hoc eſt,nõ ſub idem iugum mittes animalia diuerſi generis,quorum vnum eſt mun- 40
dum,alterum immundum:vnum tractabile,alterum cõtumax.Nõ dubito Dominum his
ſymbolis velle indicare,quod alias clare dicit: Ne fœdera,prȩſertim cõiugiorum,ineamus
cum infidelibꝰ. Deus enim vult omnia ordine & æqualiter fieri,quo ſuȩ ordinationes ma
neant incolumes & ſaluæ. Vult igitur Dominꝰ,vt cõiugium ſit ſancta quædã ſocietas,hoc
eſt,Eccleſia domeſtica,quæ Deum veris cultibꝰ, inuocatione,cõfeſsione,gratiarum actio-
ne &c.colat. Etſi autẽ hæc diuina ordinatio polluta eſt per lapſum primorum parentum:
tamen decet vt noui homines per regenerationis gratiã effecti, hanc ordinationẽ Dei ad
primam formã reuocemus,quantum quidem hoc fieri poteſt: Qui autem contra facit, &
ſibi vxorem accerſit abhorrentẽ à vera religione,parum cogitat de prima coniugij institu-
tione,cõſilium Dei creantis fœminã parui pendit, oblitus eſt autoris coniugij,qui vt ſan- 50
ctus eſt,ita ſanctitatẽ in ſuis ordinationibus requirit:nõ meminit,quod coniugalis ſocie-
tas debeat eſſe Eccleſia Dei, quæ ante omnia in puro Dei cultu occupabitur. Hanc ratio-
nem,ſi pius cogitat, abſq; omni dubio abhorrebit ab omni cõſortio hoſtium Dei, nedum
à coniugijs eorum. Taceo,quod qui nuptias cum impijs ſectantur,naturali legi aduerſari
videantur: hæc enim ſimilitudinem animorum & morum quærit. Vt Plato ait: φέρεται δὲ
πῶς κατὰ φύσιν πᾶς πρὸς τὸν ὁμοιότατον ἀυτῷ, hoc eſt, quilibet natura appetit verſari cum eo qui
ſibi ſimilimus eſt. Nunc autem cum pulcerrima ſimilitudo ſit,eandem Dei imaginem in
pectore geſtare,& maxima diſsimilitudo ſit,ſi maritus Christi,& vxor Diaboli imaginem
geſtat: vel econtra, quis non videt ſtulte agere eos, qui volentes & ſcientes fœdus ineunt
coniugale cum contemtoribus Euangelij,qui animo Diabolum referunt.

TER-

Tertia ratio. Deus ideo inſtituit coniugium, vt in eo, & ex eo ſibi procreentur liberi:
Sibi inquam, hoc eſt, in ſuam gloriam: ita enim Deus apud Ezechielem teſtatur, vbi Iudæ-
is exprobrat ſua ſacrilegia & crudelia ſacrificia: Tuliſti (inquit) filios tuos & filias tuas,
quos peperiſti mihi. Non ergo vt beſtiæ, quæ tantũ in vſus hominũ gignuntur: ſed vt crea
tura rationalis formata & condita ad imaginẽ Dei, formentur & inſtituantur liberi in ti-
more Dei. Id quod etiã Paulus monet, cũ ait: Educate liberos veſtros in diſciplina (qua ſci-
licet fiunt tractabiles & humani & νουθεσίᾳ Domini, id eſt, monitis ex verbo Dei petitis, ſeu
ſanctis & Deo acceptis. Sed quomodo quæſo hoc pręſtabunt iſti coniuges, quorum animi
non ſunt coniuncti in timore Domini? quomodo recte inſtituentur pueri in monitis di-
uinis, cum quod ſuadet pater, diſſuadeat mater, & cum exempla domeſtica ad contraria
inuitent? Hunc finem generationis cum ipſe Plato agnouit, turpiſsimum eſt Chriſtianos
ipſum vel non agnoſcere, vel negligere. Ideo (inquit) generamus liberos, vt nos defuncti,
in noſtrum locũ liberos relinquamus qui Deũ colant. Sunt autẽ hęc eius verba in ſexto de
legibus: χρὴ τῆς ἀειγενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι τῷ παῖδας παίδων καταλείποντα, ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀνθ' αὑτοῦ
παραδιδόναι, hoc eſt. Oportet naturam retinere ſempiternã, & filiorum filios relinquendo,
ſemper Deo miniſtros pro ſe ipſo tradere. Et paulo poſt: Gignentes & alentes, vitã, quam
ab alijs acceperunt, à ſe quaſi tædas ardentes, alijs tradant, ſemper Deum ſecundum leges
colentes. Hic Plato etſi cœcus, hoc eſt, ignarus verę religionis, vidit quod coniugiũ, non ſit
tantum ordinatum propter cõmoda huius vitę: ſed multo magis, vt homines in eo proge-
nerentur, qui Deum ſecundum leges colant. Hoc autẽ fieri nõ poteſt niſi in eo cõiugio, in
quo maritus & vxor in vera religione cõſentiunt. Atq; hic eſt ille conſenſus quem prædi-
cat Syracides capite 25. Tria me exhilarant, & corã Deo ſimul & hominibus cõdecorant,
concordia fratrum, amicitia propinquorum, & vir & vxor inter ſe bene cõſentientes. Ve-
rum nunquam bene conſenſerint, qui in pietate vera nõ conueniunt. Ex his tribus ratio-
nibus, quarum Prima à vera cauſa veri & ſinceri amoris in cõiugio, quæ eſt timor Dei. Se-
cunda à circumſtantijs inſtituti coniugij. Tertia à fine procreationis liberorum, ſumitur,
recte concludi poſſe arbitror, quod coniugium iuxta ordinationẽ Dei eſſe debeat talis ſo-
cietas viri & fœminæ, in qua vera communicatio ſit, non ſolum humani iuris, verum etiã,
idq; multo magis, diuini iuris. Quare amplector & ius Canonicum, & ius ciuile, quæ cõ-
ſentiunt cum iure diuino, quibus ſimul cauetur, ne pius ducat in vxorẽ alienã à vera reli-
gione. Neq; obeſt, quod multa fuerint olim & hodie ſint cõiugia inter prophanos & diſ-
paris religionis homines. Nam aliud eſt loqui de rebus, vt ſunt ordinatæ à Deo, aliud, vt
ſunt pollutæ à Diabolis & hominib⁹. Qui ergo Deum vere timere ſtatuerunt, ſummo co-
natu laborent, vt ordinationes Dei puras & ſanctas abſq; omni pollutione retineant.

Qvarta. Coniugium tale quæri debet, quod ſit vtile & commodum Eccleſiæ Dei &
Reip. in qua viuimus, iuxta hanc Platonis iuſtiſsimam regulam: Vna ſit communis ratio
nuptiarum, vt quiſq; nõ iucundiſsimum ſibi, ſed ciuitati vtile ineat cõiugium. Cum autẽ
optima ciuitas ſit, iuxta Ariſtotelem, quæ beata eſt, vere autẽ beata nulla, niſi in qua viget
vera pietas erga Deum, vera inter ciues cõcordia, quæ habet ꝓmiſsionem diuinæ benedi-
ctionis. Proinde tale cõiugium merito quęrendum eſt, ex quo ſpes eſt vt prodeant pietatis
cultores, & concordię amantes, quo optimus ſit & beatus ciuitatis ſtatus. Etſi autẽ Ariſto-
teli beata vita cõtinetur tribus bonorum generibus, videlicet diuitijs, corporis dotibus, &
virtutum præſtantia: tamen nos Dei verbo edocti, eam ciuitatem dicimus vere beatã eſſe,
quæ eſt Eccleſia Dei, in qua vera erga Deum pietas, & ſancta fratrum concordia viget: ſine
quib. nec rerum copia, nec corporum dotes, nec virtutum decora, ciuitatem beatã efficiẽt.
Iã vero cũ in impari cõiugio, alij liberorũ patris pietatẽ, alij matris ſuperſtitionẽ ſequun-
tur, aut cõtra, quæ ſpes eſſe poterit, vt inde ciues ꝓdeant veræ pietatis & cõcordię amãtes?
Impij proinde & erga Eccleſiã, & erga Remp. erunt, qui ſibi adiungunt in cõiugio, ꝓpha-
næ ſuperſtitionis homines, vnde ſperari nõ poteſt, vt liberi inde naſcãtur, quib⁹ vel pietas
vel concordia cordi ſit futura: vel cõmitti poſsit cũ fructu Eccleſiæ aut reipu. vlla functio.

Qvinta. Sunt quoq; exempla piorum hominum nobis proponenda, qui non ſecus
abhorruerunt à prophanorum hominum nuptijs, quam à peſte nocentiſsima. Abraham
iam ſenex ſeruum ſuum ſeniorem iuramento obſtringit, ne Iſaaco filio alienigenam vxo-
rem det ex Cananæis: ſed ex terra patria aliquam accerſat. Sed quare hoc fecit? Ne perti-
nacia ſuperſtitionis Cananæorum fieret occaſio diſtractionis animorum, & impediretur
inuocatio. Rebecca mater Iacobi ita ait: Si acceperit Iacob vxorem de ſtirpe terræ huius,
nolo viuere. Ioſeph & Moſes in AEgypto, etſi in maxima dignitate erant conſtitui apud
AEgyptios, & poterãt ſibi delegiſſe nobiliſsimas & ditiſsimas: tamen Sacerdotũ ſibi quæ-
rebant filias, quæ AEgyptiaca idolomania non ita erant contaminatæ: nam cum doctrina

Ioſeph

Ioſeph & Moſis eſſent patres inſtituti, filias habuerunt haud dubie veræ religionis amantes. Tobias ſimiliter iunior ex mandato patris duxit Saram, Raguelis contribulis ſui & ſancti viri filiam in vxorem, ne impari coniugio implicitus à Deo paulatim deficeret, ſicut multi fecerunt, qui duxerunt alienigenas. Ita Prophetæ omnes & multi reges abhorruerunt à prophanis nuptijs. Sciuerunt enim ſancti Patres maxime diſplicere Deo ſocietatem coniugij cum impijs, nec ignorarunt hanc prophanam ſocietatem, non minimam præbuiſſe vniuerſali diluuio cauſam.

SEXTA. Cogitandum eſt periculum contagionis, & communicationis alieni peccati. Propter hoc periculum Deus interdixit ſuo populo Iſraelitico ducere alienigenas, hoc eſt, alienas à fide in vxores, Exo. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis, ne poſtquam ipſæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant in Deo ſuo, filios tuos. Nehemiæ 13. Adiuraui eos in Deo, vt nõ darent filias ſuas filijs eorum, & non acciperent de filiabus eorũ filijs ſuis, & ſibimetipſis, dicens: Nunquid nõ in huiuſmodi peccauit Salomõ rex Iſrael? & certe in gentibus multis non erat rex ſimilis ei, & dilectus Deo ſuo erat, & poſuit eũ Deus regẽ ſuper omnẽ Iſrael, & ipſum tamen duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ. Auguſtinus: Domin⁹ per Eſdrã iuſsit viros dimittere vxores alienigenas, ne & ipſi ſeducerẽtur per eas, & colerẽt Deos alienos. Merito enim quas duxerunt Domino prohibẽte, Domino iubente dimiſerunt. Et Ambroſius: Caue ne alienam à fide tua vxorẽ tibi accerſas. Facillime enim fieri poteſt, vt vxor alterius religionis, & infecta ſuperſtitioſis cultib⁹ virum etiã pijſsimũ ac prudentiſsimũ amore captum blanditijs ſuis, ad impias opiniones & idololatricos cultus traducat atq; ſeducat. Eſt autẽ hoc periculum contagionis omnibus quidẽ, ac omniũ maxime illuſtribus perſonis cauendum, quarum vitia latius ſerpunt, & ſępe, nõ dico familias, ſed integra regna polluunt & euertunt. Notũ eſt exemplũ Salomonis, quod paulo antea attigimus. Notum eſt exẽplum impij Achab, qui ducta in vxorẽ Ieſabele, filia regis Sydoniorum, auxit impietatẽ cultu idolorum, quæ ſecum aduexit Ieſabel: vnde ſecuta eſt maxima cœcitas in populo Dei, & horrẽda perſecutio Prophetarum Dei, qui iſtos idololatricos cultus reprehẽderunt. Dici nõ poteſt quã grauiter vulnerentur piorum animi, quãdo audiunt pios principes adiungere ſibi in cõiugio perſonas Papiſticę religionis. Nam hanc rẽ facile intelligunt vergere in pernitiẽ veræ religionis, nõ ſine multatum animarum certiſsimo interitu. Hodie princeps quidã viuit, qui doctus veram religionẽ, quã & ipſe amplexus eſt, & ſubditis cõmendauit, quę res multis pijs & ſanctis Dei angelis magno gaudio fuit. Hic poſtea ducta vxore papiſticę ſuperſtitioni addicta, voluit quidẽ conſtanter in vera religione, quam amplexus erat, perſiſtere, putabat enim ſe ſuoſq; ſuperſtitione vxoris minime pollui poſſe. Sperabat forte fore, vt vxor ſuo exemplo paulatim ſuperſtitioni valediceret, & veram religionem ſecum amplecteretur. Sed quid fit? Vxor papiſticæ religionis Idolum pertinaciter colit, & Miſſam ſibi celebrari quotidie curat. Verum cum progreſſu tẽporis animaduerteret à ſe deficere pleroſq; eorum, qui in initio ſecum Papiſticæ religioni adhærebant, & amplecti religionem veram, cui maritus eius addictus fuit, ægrius tulit, & tandem ex mœrore animi in μανίαν incidit. Hoc cum maritus animaduerteret, ſperans ſe poſſe mutata religionis forma, vxoris animum offenſum placare, vt ita tandem mens mota reſtitueretur, Papatum eſt iterum amplexus, repudiato Euangelio Chriſti, non ſine maximo ſcandalo & ingenti piorum omnium dolore. Huius factũ mox ſecuti ſunt pleriq; ex ſubditis. Quid quæſo hoc facto ſceleratius? repudiatur Chriſt⁹ Eccleſiæ ſponſus: Euangelij vox aboletur: mos geritur affectibus ſuperſtitioſæ fœminæ in cõtumeliam Dei: contriſtatur Spiritus ſanctus in multorum cordibus: caſtra Chriſti perfide deſeruntur: fit defectio proditoria à Chriſto duce ad Satanã hoſtem Dei: produntur Eccleſiæ ciues, atq; ita autor horum malorum fit reus multorum alienorum peccatorum: & niſi reſipuerit, audiet olim Filium Dei ſe negaturum corã Patre cœleſti, quẽ hic coram hominib⁹ turpiter abnegauit. Quare nõ eſt vt quiſquã tantũ ſuis virib⁹ aut ſapientię tribuat, vt putet ſe nõ poſſe mulieris aut blanditijs, vel querelis à veritate abduci in errores.

SAMSONE quis fortior? At ille à fœmina alienigena eſt deceptus. Salomone quis ſapientior? at ille in gratiã fœminarum ſe turpiter proſtituit idolis. Non igitur ſuaſerim vt pius, ſpe cõuerſionis eius quã cupit in vxorem, ſe in periculum cõijciat: nam vt euentus eſt incertus (ſuperſtitio enim vbi altas radices egit in perſonis potiſsimum pollentib⁹ autoritate vix vlla arte euelli poterit) ita pericula certiſsima ſunt: quæ qui non cauet, Deum tentat: nam fiducia ſapientiæ & conſtantiæ ſuæ, corrigit legẽ Dei, qua cauetur ne quis alienã à fide in vxorem ducat. Quam legem non dubito vniuerſalem eſſe, cum eius ratio ſit communis. Nam non minus intereſt Chriſtianis hodie, quam olim Iudæis fugere occaſionem idololatriæ. Neque male dictum Pauli huc accommodatur: Ne ducatis iugum cum infideli-

delibus,hoc eſt,ne cõmiſceatis vos infidelium pollutionibus. Nam cõiugia cõtracta cum infidelibus fiunt laquei,quibus implicantur tam viri quã mulieres ad impietatis conſenſum. Hactenus de quæſtionibus propoſitis: nunc reuertamur ad noſtrum Apoſtolum.

Cum multa haberem vobis ſcribenda, nolui per cartam & atramentum, ſed ſpero me venturum ad vos, & præſentem præſentibus locuturum, vt gaudium noſtrum ſit completum.

Clauſurus Epiſtolam excuſat breuitatem, cuius rei cauſam adiungit, à ſpe ſui aduentus ad ipſos, ſcilicet matrem & filios, cum quibus pollicetur ſe coram locuturum, vt gaudium mutuum ſit plenum, id eſt, verũ, vt quod optimum obiectum habeat. Significat ergo, quod nõ de rebus huius vitę, ſed æternę potius, ſit cum illis collaturus, videlicet vt & ipſi plenius doceantur vias Domini, & ipſe Apoſtolus conſolationem percipiat ex mutua fide. Obſeruetur locus de mutuo Chriſtianorum gaudio, quod inde ꝓficiſcitur, quod coram ſe mutuo verbi Dei confirment & conſolentur, vt Paulus loquitur ad Rõ. 1. Deſidero, inquit, videre vos, vt aliquod impartiar vobis donum ſpirituale, ad vos ſtabiliendos, hoc eſt, vt communem conſolationem percipiam apud vos per mutuam fidem veſtram ſimul & meam. Porro inter gaudium piorum & impiorum, hoc eſt diſcrimen. Impij vel ex alieno malo gaudent, vnde ἐπιχαιρέκακοι græcis dicuntur: vel ex præſentis boni opinione, vt ille diues in Euangelio, qui de horreis deſtruendis, & nouis amplioribus ædificandis deliberauit, quem Dominus ſtultum pronunciat. Non igitur immerito impiorum ſeu mundi gaudium ab Auguſtino dicitur, gaudium vanitatis. GAVDIVM autem piorum habet cauſas Spiritum ſanctum, verbum Dei, quo cõcipitur firma cognitio miſericordiæ Dei in Chriſto Ieſu, viuam promiſsionis fiduciam in corde, bonam conſcientiã, & certam ſpem promiſſæ liberationis ab omnibus malis, & vitę æternę. Per hoc gaudium pij acquieſcunt in Domino, & in omnibus, cum proſperis, tum aduerſis, ſpe bona ſe ſuſtentant, ſcientes, quod non fallere poſsit, qui promiſit. Chriſtus Dominus iubet ſuos gaudere & exultare cum varijs premuntur afflictionibus & perſecutionibus. Et Iacobus vult vt Chriſtiani exiſtiment omne, id eſt, plenum & ſolidum gaudium eſſe cum in varias tentationes inciderint. Hoc, tametſi rationi videtur paradoxon, vt quod abhorreat ab omnium ſanorum communi ſenſu: tamen vere pij experiuntur in ſe veriſsimum eſſe. Iob in ſumma ſua afflictione hoc ſpirituali gaudio exultauit, vnde prorupit in hanc vocem: Scio quod Redemtor meus viuit, & in nouiſsimo die reſurrecturus ſum. Atq; in hunc modum omnes Sancti ſub cruce & præſenti ſenſu, & futuro euentu gaudent. Senſu quidem, quia habent in ſe Spiritum ſanctum conſolantem & erigentem ſe aduerſus crucis acerbitatem. Euentu vero, quia ſciunt ſe glorificandos olim cum Domino, cui hic in cruce ſunt conformes. Dicitur autem hoc gaudium ſanctorum Auguſtino, gaudium veritatis.

Salutant te filij ſororis tuæ electæ, Amen.

Salutatio eorum mutua, qui in diuerſis locis degunt mutuum amorem veluti ſilentio ſopitum, excitare ſolet, quare eam nõ negligendam eſſe putauit Apoſtolus.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IOHANNIS TERTIAM.

POST EPIGRAPHAM ET SALVTATIONEM, CAII PIETATEM ET IN pauperes ſanctos liberalitatem prædicat. Deinde quendam Diotrephen carpit, propterea, quod non ſolum primatum in Eccleſia expetierit: ſed etiam durior fuerit erga fratres, adeo quod ne hoſpitio quidem ſanctos excipere voluerit, cuius exemplum ne imitetur Caius, monet Apoſtolus. Poſtea, commendata Demetrij cuiuſdam pietate, Epiſtolum ſalutationibus claudit.

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Senior

SENIOR Caio dilecto, quem ego diligo in veritate.

Epigrapha hæc autorem Epistolæ, & cui sit scripta indicat. Deinde, quo sit acceptior Epistola, suum erga Caium affectum testatur Apostolus. In veritate diligere, id est, vere & sincere.

Dilecte inprimis opto, vt prospere agas & valeas, quemadmodum prospere agit anima tua.

Optat Caio cum animæ salute corporis incolumitatem, seu felicem rerum successum, quæ duo præcipua bona sunt hominis, cum eius status optimus respiciatur. Vocabulum græcum, quo hic vtitur Apostolus εὐοδοῦν, à facilitate viæ sumtum est. Qui enim recta via bona & facili procedit εὐοδοῦν dicitur. Deinde, quia via phrasi scripturæ rationem & institutum vitæ significat, transfertur vocabulum animi affectionem bonam, & actiones hominis congruentes, vt εὐοδοῦν dicatur, qui bene affectus est, qui prospere agit, cuiq; omnia feliciter cedunt. In hac significatione accipitur vocabulum hoc, in Psalmo primo: Omnia quæcunq; faciet, εὐοδωθήσονται, id est, bene cedent: seu vt vetus interpres reddit prosperabuntur, hoc est, felicia & fausta erunt.

Gauisus sum valde cum venissent fratres, & testimonium reddidissent veritati tuæ, quemadmodum tu in veritate ambulas.

Testatur se Apostolus gaudere inprimis de honestate & integritate vitæ Caij, quam multi fratres suo testimonio ornant. Atq; ostendit Apostolus quomodo affecti esse debeamus erga eiusdem religionis consortes.

Maius enim gaudium non habeo, quam quod audio filios meos in veritate ambulare.

Ratio gaudij à paterno affectu doctoris erga suos discipulos, quos filios ideo vocat, quia eos per verbum Deo genuit.

Dilecte fideliter facis quicquid operaris erga fratres & peregrinos.

Approbatio est pietatis Caij erga fratres, & peregrinos: Vt decet, inquit, pium & fidelem hominem, te humanum & beneuolum fratribus & peregrinis exhibes. Commendatur nobis hoc exemplo sancta hospitalitas & pius erga peregrinos candor.

Qui testimonium ferunt tuæ dilectioni coram Ecclesia, quos, recte facies, si prosecutus fueris vt Deo dignum est.

Sponte, vt dicitur, currenti calcar addit. Dignum est Deo, inquit, fratres & peregrinos amanter complecti, eosque fouere, nam ita Dominus ait, Qui vos recipit, me recipit. Proinde qui filij Dei esse & nominari volunt, se mutua caritate & beneuolentia complectantur.

Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus. Nos ergo debemus accipere huiusmodi, & cooperarij simus veritati.

AEtiologia est. Digne Deo facit, qui eos, qui nomine Dei legatione funguntur, complectitur, idq; maxime, si ob ingratitudinem hominum cogantur sedes mutare, vt simus ministri seu cooperarij veritati, hoc est, vt ipsi quoque aliud conferamus ad veritatis propagationem & conseruationem. Porro in Caio, cuius hic pietatem & liberalitatẽ erga fratres prædicat Apostolus, duo spectentur, videlicet præmium virtutis, & imitatio exempli. Præmium virtutis Caij non est mimimum, quod ornetur testimonio tãti Apostoli, & cõmendetur ipsius pietas & dilectio toti Ecclesię. Donec enim hic mũdus stabit, manebit apud Ecclesiã Dei huius viri gloria, & perpetuo iusticia eius celebrabitur, iuxta regulam Psal. 112. In memoria æterna erit iustus. Etsi autẽ antiqua gratia, vt ait Pindarus, dormit apud homines: tamen Deum nulla vnquã capit oliuio piorum. & apud pios semper dulcis remanebit recordatio benefactorũ. Cum cõtra impiorum memoria vel prorsus nulla erit, vel omnino infamis & tristis, vt alij exẽplis deterreantur, ita enim Psalmus ait: Vultus Domini super faciẽtes malum, vt succidat è terra memoriã eorum. Quia autem hoc pietatis præmium nõ in omnibus cernitur: multi enim pij

&

& ſancti homines mortui ſunt,quorũ ne nomina quidẽ ſunt apud homines reliqua,teſti-
monium eſt de futuro iudicio,in quo ſpectantibus omnib. creaturis reddetur præmiũ vir
tuti & pietati,& ſuppliciũ debitũ malitiæ & cõtumaciæ.Cogitatio proinde huius præmij
nos excitet ad pietatis & virtutis ſtudiũ,ad diligentiá in formandis moribus,iuxta volun-
tatem Dei,& laudabilium Sanctorũ exempla.Non moueamur multitudine peccantium,
ſed dulciſsima virtutis imago,& eius fructus nobis perpetuo verſetur ob oculos.

Deinde ſpectetur in Caio imitatio exempli,qua nos eius pietatẽ & reliquas virtutes ex
primamus. Ne quis autẽ erret in modo imitationis Sanctorũ, tenenda eſt regula,quæ eſt
vox Dei de faciẽdis & vitãdis,& aſpiciatur archetypus Ieſus Chriſtus.Ita enim Paulus ait:
Eſtote imitatores mei,ſicut & ego Ieſu Chriſti. Imitemur ergo ſanctos patres,quatenus in
ſincera doctrina & ſanctis moribus nos ad Chriſtum ducunt.Non ſimus ſegnes,ſed imita
tores eorum,qui per fidem & patientiam obtinent promiſſam hæreditatem. Eſt præterea
in imitatione videndum,an factum contineatur ſub vniuerſali mandato, ad quos omnes
ex æquo obligãtur:vel ad certas perſonas aut populos pertineat. Si vniuerſale factum eſt,
hoc eſt,ſi obligat mandatũ Dei vniuerſaliter ſine exceptione,imitatio eſt pia & laudabilis,
vt cum fidem,pietatem,conſtantiam,liberalitatem, & alias quaſuis virtutes quorumcun-
que ſanctorum imitemur. At ſi factum ſub perſonali mandato cõtinetur, imitatio nõ de-
bet eſſe vniuerſalis in ſpecie,ſed in genere tantum,ne violentur catholica præcepta.Abra-
ham parat ſe ad iugulandum & offerendum Deo filium ſuũ Iſaac, quod factum vehemen
ter Deo placuit.Verum cum hoc factum imitantur multæ gentes, adeoq; multi ex Iudæis,
horribiliter peccant: nam perſonale præceptũ datum Abrahamo, pugnat cum vniuerſali
præcepto,Non occides. Diues ille in Euangelio, iubetur ſi perfectus eſſe velit, vt vadat &
vendat omnia quæ poſsidet,& det pauperibus.Hoc perſonale mandatũ cum imitandum
proponitur pijs patribusfamilias, ſanctis regibus & alijs, pugnat cum vniuerſali quod eſt
omnibus datum,videlicet vt patresfamilias,pij reges,ſint domini ſuorum fontium,& pru
denter eos deriuari foras permittant. Non ergo eſt hæc imitatio laudabilis, nec præcepta
in ſpecie.Iohañes Baptiſta vixit ſolitarius in deſerto, veſte nõ ſplendida vſus eſt,cibus illi
fuit minime delicatus. Hunc primum κακοζηλίᾳ quadam imitati ſunt Eremitæ,qui in de-
ſerto in ſuis mandris habitabant,& multos ſecũ inuitarunt ad ſimile vitæ genus.Inter hos
maxime prædicatur Barlaã quidã,qui etiam regnũ filijs perſuaſit, vt relictis regnis & poſ-
ſeſsionibus,ſe in ſolitudinẽ abderent.Deinde paulatim creuit ſuperſtitio,donec omnia lu
ſtris Monachorũ impleta ſunt,non ſine maxima veræ pietatis iactura. Verum in hoc erra-
runt omnes,ꝙ ex ſpeciali facto & perſonali fecerunt vniuerſalẽ regulam. Atq; ita diligen-
ter ſpectandũ eſt,quando Sanctorum exempla imitanda ſunt in genere facti, & quãdo in
ſpecie,ne implicemur erroribus Monachorũ, cum certiſsimo animarũ noſtrarũ periculo.

Scripſi Eccleſiæ, ſed qui primatum inter
eos ambit Diotrephes,non recepit nos.

Hæc ſecunda Epiſtolæ pars querelá
eſt. Conqueritur enim Apoſtolus de
Diotrephe homine ſuperbo, garrulo,
auaro & contumaci: qui cum primatum Eccleſiæ ambiret, ipſum etiam Apoſtolum in or-
dinem redigere voluit. Nam cum Apoſtolus ſcriberet Eccleſiæ,in qua fuis Caius,(quam-
nam autem putat Eccleſiam, Babylonicam ne, an aliam, incertum eſt) hic Diotrephes A-
poſtoli autoritatem nõ agnouit,ſed ipſe ſibi in Eccleſiam primatum vendicauit,forte quia
penes illum fuerit ſumma Reipub.iſtius gubernatio politica. Eſt enim valde vſitatum,vt
vbi ſuperbi πλεονέκται veniant ad dignitatem aliquam, & ſublimius munus ſiue in politia,
ſiue in Eccleſia,rarius ſe cõtineant intra metas:ſed ſe ſuperbe ingerant in aliorũ quoq; of-
ficia nõ contenti propriæ vocationis terminis. Sic in ciuili dignitate cõſtituti,ſæpe ſibi do
minium in Eccleſiam vſurpant, & contra fungentes munere Eccleſiaſtico,ſe interdum in
magiſtratus ciuilis officiũ ingerunt,quæ res ſæpe fuit,eſt & erit occaſio magnæ ruinæ,cum
in Eccleſia tum in Republica. Hoc vitiũ Græcis vocatur πολυπραγμοσύνη, latine curioſitas,
vitium omnium peſsimũ & nocentiſsimum,iuxta græcum illum verſiculum: τῆς πολυπραγ-
μοσύνης οὐδὲν χερειότερον ἄλλο. Porrò cum hoc loco ſuperbia Diotrephis carpitur,qui primatum
in Eccleſia ambiuit, diligenter diſcernendũ eſt inter primatũ ipſum in certa & particulari
Eccleſia,& primatus ambitionẽ.In Eccleſia,vt in alijs ſtatibus opus eſt ordine,qui ſine or-
dinatione perſonarum iuxta Geometricam proportionem nec eſſe,nec conuerſari poteſt.
Quare neceſſe eſt,vt in Eccleſia alij alios dignitate ordinis præcedant:ſine tamen ſuperbo
dominio in clerum Domini,hoc eſt in Eccleſiam. Nam vbi omnes pares eſſe volunt digni
tate & ordine, ibi locum habet illud Poëtæ τῶν νομάδων ἀκούει οὐδεὶς οὐδὲν οὐδενός, hoc eſt, vbi eſt
anarchia, nemo alterum audit quicquam, ſed omnia ſurſum deorſum feruntur cæco

impetu. In Ecclesia primitiua alij fuerunt Apostoli, alij Euangelistæ, alij Pastores, alij Prophetæ: etsi autem hi omnes hoc habebant commune, quod eiusdem Ecclesiæ Dei fuerunt architecti: tamẽ præeminebant alijs Apostoli & dignitate officij, & donis. Sic Timotheus Ephesi, & Titus in Creta, alios dignitate & ordine præcedebant. Quibus regula agendi erat, nõ affectus animi, sed vox Euangelij & exemplum Christi Domini. Non enim quicquam putabant sibi licere, nisi quod & vox Dei dictaret, & Christi exemplum cõfirmaret. Sciuerunt sibi potestatem datam esse ad ædificationem, non ad destructionem. Super fundamentum igitur, vt periti architecti ædificauerunt, non extra fundamentum. Fundamẽtum autem est vnicum, videlicet Iesus Christus. Aedificandi ratio ex Prophetis & Apostolicis scriptis petenda est. 10

Porrò, vt ordo ille, quem necessarium in Ecclesia esse iudico, sit sine vitio, in eo spectentur personarum ad officia electio, agendi regula, autoritatis modus & finis administrationis. Electio personarum in Ecclesia sit libera, iuxta honestam, piam, receptam approbatãque ordinationem. Censura morum, exploratio doctrinæ, facultatis præstandi officij examinatio, & legitima ordinatio, exemplo Apostolorum adhibeantur cum seria Dei inuocatione. Electus approbatus & ordinatus, in agendo sequatur certam regulam, hoc est, vel monstratam verbo Dei, cum de doctrina agitur, vel graui autoritate gubernatorũ Ecclesię præscriptam & commendatam, cum de disciplina & morum externorum gubernatione quæritur. Contra, præter & vltra regulam non extendatur autoritas vllius, quantiscunq; virtutibus aut donis pollere videatur: sed in rebus ambiguis, exemplo Apostolorũ, & eorum piorum successorum, quærantur Synodorum & piorum Cõciliorum voces & suffragia: quibus acquiescendum est, donec à prima regula, quæ est vox Dei, nõ discedant. Finis administrationis Ecclesiæ semper versetur ob oculos, qui est, vt colligatur Christo æterna Ecclesia, in qua concorditer Deum celebremus, nos inuicem diligamus, ac foueamus: quo integer sit & incolumis Ecclesiæ status in gloriam & laudem Dei. Quamdiu hos limites non transgredimur, non est in vitio si quis alijs donis, laboribus, pietate & vocatione superior, etiam dignitatis locum obtineat sublimiorẽ. Verum ambitio primatus in Ecclesiam, qualis huius Diotrephis fuit, semper est culpabilis & perniciosa. Nã, vt à mala caussa, nempe superbia & φιλαυτίᾳ procedit: ita tendit ad pessimum finem, videlicet ruinam Ecclesiæ, oppressionẽ bonorum in Ecclesia, euersionem veræ pietatis, & extructionem regni Antichristi: quod, qui nõ videt in pontificibus Romanis, plane cœcus est. Quid enim mali ambitio istorum pontificum non pepererat? An nõ Ecclesijs in orbe maximam ruinam attulit? An nõ homines sanctos & pios innumeros perdidit? An non inde Antichristi imperiũ cœpit, creuit & latissime dilatatum est? Adeo verum est vaticinium Gregorij Magni: nam hunc scribunt dixisse, illum fore Antichristum, qui vniuersalis Episcopus haberi vellet, & omnium Ecclesiarum caput. Etsi autem hoc rectum à Gregorio dictũ est: tamen nemo vnquam tot mõstra superstitionum & idolorũ in Ecclesiá inuexit, sicut ille. Hic autor Canonis Missę dicitur: hic ritus Missarum excogitauit pro viuis & mortuis: hic loco Dei, spiritibus immundis, qui finxerunt se animas defunctorum, credidit: hic imagines sanctorum circumferri præcepit: hic infinitis alijs ceremonijs Ecclesiam obruit, atque adeo in locum verbi Dei traditiones humanas substituit. 20 30 40

Propterea si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos, quique etiam hic non contentus, neq; ipse recipit fratres, & qui volunt recipere prohibet, & ex Ecclesia eijcit.

Cõminatio est conditionalis. Nam iuxta Græcorum dictum, τὸ μέλλον ἄδηλον ἐστιν. Dicit enim: Si venero, scilicet Deo ita disponente, suggeram ipsius facinora, hoc est, in memoriam illi reuocabo, & ponã illi ob oculos, quæ improbe facit. Et quatuor insignia eius flagitia, quæ sunt ambitionis ἀκόλουθα notat breuissime: PRIMVM, quod maledictorũ garrulitate incessat Apostolum. Vocabulum autem quo hic vtitur Apostolus, φλυαρῶν, vel à feruentibus ollis sumtum est. quæ cum ebulliunt, φλυεῖν dicuntur: vel à vomentibus & eructantibus præ crapula, vt alludere videatur Apostolus ad dictum Salomonis Prouerb. 15. Os stultorum eructat stultitiam. Hæc linguæ petulantia extreme damnãda est. Nam cum lingua sit data vt alij alios de Deo, de natura rerum, de virtutũ officijs. Item vt alios in quibusuis necessitatibus & honestis rebus cõmunicatione sermonis iuuemus: profecto summũ scelus est, si contra Deum, & ad nocendum alijs quouis modo conferatur. SECVNDVM, quod fratres nõ recipiat, quod sane nihil aliud est, quam ipsum Christum abnegare, quomodo enim putandus est Christũ suscipere, qui eius mẽbra in necessitate domo excludit. 50

TERTIVM, quod prohibeat ne quis recipiat. Hæc vehemens exaggeratio est sceleris Diotrephis. Crudele est Christum in suis membris domo excludere: sed omnē crudelitatē & immanitatem excedit, prohibere ne alij hoc debitum officium præstent. QVARTVM, quod etiam sanctos ex Ecclesia eijciat. Hoc superioribus atrocius est. Vt enim atrocius est animam lædere, quam corpus affligere: ita grandius est flagitium ab Ecclesia excludere insontē, quam ex domo. Etsi illa exclusio non nocet excluso, modo sit sine crimine: qui enim mente, corde, & vitæ innocentia est in societate Sanctorū, nihil illi nocet, quod ad salutem animæ, si corpore excludatur. Et contrà, nihil prodest, si quis in cœtu sanctorum superbe exultat, si abest potiori sui parte nempe anima, sicut hic Diotrephes, Iudas & alij. Sed omnium optimum est, vt Dauid etiā testatur, esse & corpore & animo in cœtu sanctorū vnanimi consensu inuocantiū & laudantium Deum. Nos autē, vt ad certa capita omnia reuocemus, quo vsus huius loci magis sit cōspicuus, duo ex hoc loco colligamus. Vnū, quid faciat honorū cupiditas & ambitio. Alterum, quodnā sit ministrorū Dei officium, quando in tales, qualis hic Diotrephes fuit, incidunt. Hic Diotrephes superbus & garrulus, ordinē Ecclesiasticū seu φιλαδελφίαν verbis & factis labefactare conatur. Nam dum consilio & exemplo alijs præire deberet, ad sanctam seruandam fraternitatē & cōcordiam, ipse calumnijs concordiam scindit, ac pijs quantū potest detrahit, adeo vt ne quidē Apostolo parcat. Iohannes autē Apostolus istius improbi maledica garrulitate & impia prophanitate nequaquam absterretur, quo minus suum faciat officium: sed eum, etsi paucis, grauissimis tamen verbis proprijs depingit coloribus. Hoc Iohannis factum ministris verbi Dei sit pro regula. Quapropter vt similibus Caij dignum ferre testimonium pietatis & innocentiæ debent: ita huius Diotrephis sectatoribus, suam superbiam, ineptias, garrulitatem, & alia vitia ponēt ob oculos, idq; vt illi, hoc est, pij qualis Caius fuit, excitētur magis ad perseuerantiā in sinceritate doctrinæ, ad integritatē & innocentiā morum. Crescit enim laudata virtus: Hi vero, vt vel pudefiant & emendentur: vel si emēdari nolint, alij sciāt eos tanquā pestē fugiendos esse. Neq; hoc facere pugnat cum caritate, qua debemus etiā inimicos diligere: Nam inimici sunt quidē diligendi, sed vsq; ad aras tantum, & melius est vt vnus si aliter fieri non potest, pereat quam vnitas. Vt interim taceā necessitatē officij præstandi præferendam omnibus amicitiæ & dilectionis legibus, præsertim cum gloria Dei agitur & salus animarum. Animabit præterea hoc Iohannis exemplū ministros Euangelij, cum petulantius excipiantur, vel verbis, vel scriptis aliorum, qui calumniando & deprauando aliorum recte dicta & facta, quærunt sibi nomen & famā apud homines, cum virtute & recte factis nihil laudis ipsi mereantur. Hic primū pij ministri Dei se consolentur conscientia recte factorū, quæ vel sola, tanquā murus, opponi potest omnibus malignorū hominum calumnijs & obtrectationibus. Huc illud Poëtæ pertinet: Hic murus aheneus esto: Nil cōscire sibi, nullaq; pallescere culpa. Deinde tueātur famā suam honesta defensione, seruata vnitate Ecclesiæ. Præterea euentum Deo cōmittant, & imitentur Dauidis exemplum, qui ait: Pro eo quod diligo eos, aduersantur mihi, ego autem orabam. Adhæc, quia vt Xenophon ait: οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον ἐφ' ᾧ οὐκ ἄν τις αἰτίαν ἔχοι. χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν. χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσοντας μὴ ἀγνώμονι κειτῇ περιτυχεῖν. id est: Non facile est inuenire opus sine querela, difficile est enim aliquid ita facere, vt nihil aberres. Difficile etiam, vt qui sine errore aliquid fecerint, incidant in iudicem non iniquum, Decet vt singuli suas infirmitates agnoscant, & in erratis iudicijs piorum se subijciant: Præsertim cum sibi conscij sint nihil se mali ex proposito vel dixisse vel scripsisse: sed quæsiuisse gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ. Postremo reuocent in memoriam exempla piorum, vt Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum & aliorum sanctorum, qui similes calumnias experti sunt, quas tamen patientia & forti animo superarunt. Ex multis vnum adijciam ex Cassiano: Quidam, inquit, senex, cum apud Alexandriam infidelium turba constipatus, maledictis impulsibusq; agitaretur, & ab eo quærerent, quid vnquā miraculi fecisset Deus eius Christus: respondit, vt ijs, quas infertis atque maioribus non mouear neque offendar iniurijs. Hoc responso significauit, quantum sit fidei robur, in quauis persecutione & calumnia. fieri enim non potest, vt qui vera fide præditus sit, succumbat in vllo, vel grauissimo persecutionum certamine. Stat siquidem immotum dictum Apostoli: Hæc est victoria quæ vicit mundum, fides nostra. Qui hisce cogitationibus suum animum non confirmauerit, aduersus calumnias & insidias aduersariorum vix quicquam audebit in tanta hominum peruersitate & iudiciorum varietate. Nam si Iupiter, vt Poëta ait, non potest omnibus placere, siue pluat, siue serenus sit: Non est quod nos speremus fore tutos à calumniatoribus quicquid fecerimus.

Cæterum, cum iam ostensum est, quibus modis superabimus iniustas calumnias, ne ijs

fracti succumbamus: Nunc etiam nos admonendi sumus, vt & ipsi malum calumniæ fugiamus. Nam si eius, quod in alijs damnamus, nos ipsi rei deprehẽdimur, multiplici reatu obstringimur. Vt ergo nos frena linguæ nostræ, & calamo inijciamus, hæc ordine cogiten tur: videlicet quanta sit calumniæ & mendacij grauitas: quam multiplex pœna calumniatoribus immineat, & seria Christianismi seu vocationis nostræ cogitatio.

Grauitas calumniæ ex eo intelligi potest, quod in calumnijs quatuor horrenda scelera concurrant. Primũ enim calumniator Deo conditori linguæ se opponit, cum eius opificium ad nocendum confert, quod ad iuuandũ erat collatum. Secundo, sibi ipsi grauissime nocet. Nã se eximit de cœtu sanctorũ hominũ & angelorũ, & concludit se in miserrimum Catalogum Diabolorũ & prophanorũ hominum. Nam & re & nomine cõmunicat cum Diabolis. Dicuntur enim vtrique communi appellatione, Diaboli, hoc est, calumniatores. Nam vt Satan primos nostros parẽtes suis calumnijs in mortẽ coniecit: ita calumniatores, patris sui Diaboli vestigijs insistentes, eodẽ occupantur studio, videlicet vt suis calumnijs hominibus insontibus pernitiẽ afferant, & si dicta & facta taxare nequeunt, mentem sibi ignotã vellicant, quasi per hypocrisin, vel collusionẽ cum hostibus non sincera mente omnia facta sint: ita imitantur plane geniũ patris sui Diaboli. Zoilus dictus κυὼν ῥητορικὸς ob calumniandi studiũ, interrogatur, cur sit tam effrenis linguæ & procliuis ad conuiciandũ, respondet, ὅτι ποιῆσαι κακῶς βουλόμενος οὐ δύναμαι, hoc est, quia cupiens malefacere non possum: quo dicto significat calumniatoribus propositã esse pernitiẽ eorum quos calumnijs petũt. Tertio is qui audit calumnias & delectatur inclementibus dictis in absentẽ, fit etiã reus homicidij. Quarto calumniator lædit grauissime eum quem calumnijs petit, atq; ita fit reus nõ solum defectionis à Deo: sed etiam triplicis homicidij. SECVNDO, cogitetur pœna multiplex calumniæ, vt pœna Talionis. Iustissimum enim est iudicium Dei iuxta regulã Sapientiæ 10. Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur: fit proinde sæpe, vt qui alijs struxit calumnias, ipse calumnijs oppressus tandem succumbat. Huc accedit fidei extinctio, gratiæ amissio, cõscientiæ vastatio: breuiter tristissima de regno Christi eiectio. TERTIO, cogitetur vocationis nostrę dignitas & excellentia. Sumus enim vocati ad Sanctificationẽ adoptati in filios Dei, vt patrẽ cœlestem, sanctum, iustum & veracem imitemur, & gestemus eius imaginẽ in vera iusticia & sanctitate, quæ nõ potest stare cum calumnia, quæ est propria nota filiorũ Diaboli. Nã si Christianismus, vt eum recte definit Gregorius Nyssenus, est imitatio diuinæ naturæ, & diuina natura est iusta, sancta, verax, manifeste se produ͂t nihil cõmune cũ Christianismo habere, qui se indignis Christiano nomine calumnijs maculant. Quare memores grauitatis huius peccati, multiplicis reat⁹, & augustę nostrę vocationis, calumnias omnes & mẽdacia remittamus ad mendacij & calumniarũ patrẽ Diabolũ.

Dilecte ne imiteris quod malum est, sed quod bonum.

Generalẽ regulam tradit, quæ quid in exemplis fugiendũ, & quid sequendum sit, docet. Et quia nec omnia sanctorum facta imitanda sunt, nec omnia prophanorum opera sunt fugienda, vult vt quod malum est fugiamus à quouis perpetratum: & quod bonũ est imitemur in quocunq; cernitur. Siquidẽ & sancti sæpe labuntur, & alij interdum simulacra quædã virtutum ostendunt. Vt igitur Dauidis adulteriũ vt malum, est fugiendum, & resipiscentia eiusdẽ, vt bona, amplectenda: ita Scipionis prophanitas vitanda est, & castitas imitanda. Vt constantia cõfessionis Abdæ Persici in confessione est imitatione dignissima, & temeritas eiusdẽ destruentis πυρεῖα Persica, que fuit occasio persecutionis 30. annorũ, vt noxia & intempestiua fugienda est. Ita Thiresiæ sacerdotis Thebani superstitio merito est vitanda, & constantia eiusdẽ in afferenda veritate, idq; corã Tyranno, omnib. pijs Euangelij ministris est imitanda. Ideo Paulus ait: Omnia probate, quod bonũ est tenete. Vult ergo Paulus, nõ vt quiduis vel in sanctissimis imitandũ nobis proponamus, sed quæ vt recto iudicio approbamus, ea etiã retineamus, imitando. Porrò quia hæc regula Apostoli latissime patet, placet nonulla huc ascribere quo eius vsus fiat familiarior. IMITATIO omnis vel est consilij, vel facti seu morum, sed quia vtraq; varia est & multiplex, primũ de imitatione consilij dicemus, quia autẽ hæc variat pro consiliariorum differentia, illorum discrimina videamus. SVNT itaq; sex consiliarij mali, quorum consilia vt pernitiosa fugienda sunt: horum quatuor sunt domestici, reliqui externi. Domestici seu interni à Paulo his nominibus appellantur: Caro, concupiscentia carnis, διάνοια carnis, & voluntas carnis: Hi enim omnis mali suasores sunt, & ideo magis cauendi, quia sunt domestici & familiares, & sub melle venena promunt. Externi Paulo sunt duo, videlicet seculum mundi huius, & princeps aëris Diabolus. PRIMVS consiliarius malus & domesticus est caro, hoc est, corruptæ naturæ vitiositas, quæ dicitur

citur peccatum originis, vt in illo Domini dicto: Quod natum est ex carne, caro est, id est corruptum, peruersum, pollutum & inquinatum. Suggerit igitur talia cõsilia, qualis ipse est, quibus qui obtemperat, mortis reus efficitur, iuxta illud Pauli: Si secundum carnem vixeritis, moriemini, φρόνημα enim carnis mors est. SECVNDVS consiliarius malus & domesticus est concupiscentia carnis, qua scilicet caro seu peccatum originis efficax est ad producendos fructus, indolem carnis referentes, hoc est, pessimos. Huius concupiscentiæ vires, consilia pessima, omnes mortales in se experiuntur, quando autem huic obtemperat homo, dicitur peccatum in eo regnare, vt in illo Apostoli dicto: Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis ipsi in concupiscentijs eius. TERTIVS consiliarius malus & domesticus est διάνοια carnis, videlicet cum cogitatio excitata è concupiscentia carnis, ratiocinari ac disputare incipit. Hæc, quia cæca est, non potest nisi de tenebris consilia dare, vnde Paulus: Vani facti sunt, & obtenebratum desipiens cor eorum, cum se profitentur sapientes esse, stulti facti sunt. QVARTVS consiliarius malus & domesticus est voluntas carnis, quæ obtemperat ratiocinationi cœcæ intelligentiæ, & exequitur quicquid suadet. Hæc quia actionum imperatrix est & domina, fit vt & internæ & externæ vires illi obtemperent, & conentur efficere quod illa scelerate imperat. Hi quatuor cõsiliarij semper sunt efficaces & nõ renatis, in suis cõsilijs ad quæuis mala homines prophanos flectũt. Et tametsi ratio interdum ex igniculis honesti in natura relictis ἀρχαλεῖ, vt Aristoteles ait, ad optima, tamẽ voluntas ipsa impetu quodã carnis & concupiscentiarũ eius abripitur, non secus atq; nauicula ab auersis vndis, renitente nauta, propellitur. QVINTVS cõsiliarius malus, inter externos primus, dicitur à Paulo, Seculum mundi huius, hoc est, mundi peruersi mores, infinita scãdala, & omniũ scelerum innumerabilia exempla. Hi mundi mores, hæc praua consuetudo pabulũ est omnis nequitiæ, quo multi etiã inter eos qui decreuerunt Deũ timere veluti saginati ferociunt, & cõtra Deũ feruntur petulantius. Hinc parentũ pessimi mores, hinc pessima natorũ educatio, hinc pessimi ciues prodeunt. Nam dũm homines multitudinẽ peccantium intuentur, quasi cõsilio eorũ excitantur ad omne malum perpetrandum. SEXTVS consiliarius malus, inter externos secundus, est princeps huius aëris, hoc est, Diabolus, qui, vt testatur historia de Iuda, intrat in corda hominum, atq; eos ad varia flagitia hortatur & impellit, vt hoc modo destruat regnũ Christi, habeat socios omnium scelerum aduersus Deum, & consortes æternorũ suppliciorũ. HIS sex malis cõsiliarijs obtemperant omnes, qui nõ per spiritũ Dei renati sunt. Nam hi alios habent consiliarios, quibus obtemperare conantur, & sunt similiter sex, qui se opponunt malis istis cõsiliarijs quos posuimus. Horũ primus est spiritus, qui se carnis cõsilijs oppponit. Est autẽ hic spiritus motus quem excitat Spiritus sanctus in cordibus credentium, & est fons omnium piarum actionum in hominibus. Vt enim quod natum est ex carne, caro est: ita quod natum est ex spiritu, spiritus est, hoc est, integrum, rectum, sanctũ, sincerum. SECVNDVS consiliarius bonus est concupiscentia spiritus, quæ in pijs solummodo & conuersis locum habet. Quomodo autem hæc se opponit concupiscentiæ carnis, quam secundo loco posuimus inter malos consiliarios, ostendit Paulus ad Galat. 5. vbi ait: Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, hęc enim sibi inuicem aduersantur. Quid autem hæc spiritus concupiscentia suadet, exponit Paulus in eodẽ capite, cum ait: Fructus spiritus est caritas, pax, lenitas, benignitas, fides, mansuetudo, temperantia. TERTIVS consiliarius bonus est διάνοια spiritus, quæ opponitur διανοίᾳ carnis. Hæc διάνοια spiritus, principia suæ ratiocinationis tanquam consultationes quasdam habet oracula Dei, à quib. nec concludendo nec agendo discedit. Hinc Dauid: Testimonia tua viri consiliarij mei. Ex his quid credendum, quid faciendũ, quomodo patiendum, cõcludit firmissimis demonstrationibus, tanq̃ amussi quadã diuina & infallibili. Nihil enim aggreditur, prius quã audiuerit hanc vocẽ: Hæc dicit Dominus Sebaot. Vnde fit vt hæc spiritus διάνοια acutum cernat, cum interim διάνοια carnis in rebus ad salutem spectantibus prorsus sit cæca. QVARTVS consiliarius bonus est voluntas spiritus, quæ opponitur voluntati carnis. Hæc spiritus voluntas cõsistit in bono proposito, & semper impetrat quæ pia & recta sunt iudicio mentis illuminatæ Spiritu sancto, & doctæ per verbum Dei: In hac cõstante voluntate spiritus sita est perfectio Christiana, Nam hæc nihil aliud est, quã constanti voluntate anteponere omnibus reb. mũdi, vel nobis dulcissimis, & pretiosissimis, obœdientiã erga Deũ, exemplo patris nostri Abrahæ, Genes. 22. QVINTVS consiliarius bonus, qui opponitur seculo mundi huius, est cœtus castissimorum spirituũ & piorum hominũ, quibus nihil iucundius, nihil antiquius, nihil carius fuit, quam Deo obœdire, pie sancteq; viuendo. SEXTVS consiliarius, qui opponitur principi aëris huius, hoc est, Diabolo, est Christus Iesus Dominus noster, qui venit in mundum, vt reparet imaginem Dei in homine. Hic pecca-

tum expiat,obœdientiam suam credentibus imputat,spiritu sanctificat. Breuiter, facit vt & velimus & faciamus quæ Deo grata sunt. HACTENVS de consiliarijs malis, quorum scopus est mors & damnatio hominum, Et de bonis, qui rectum salutis iter monstrant. Iam in hominis potestate est positũ,sequi vel hos vel illos,iuxta illud Deut.11.Ecce ego ponam coram vobis hodie benedictionem & maledictionem.Benedictionem,si obœdiueritis præceptis Domini Dei vestri:Maledictionem vero,si nõ obœdieritis præceptis Domini Dei vestri,sed recesseritis de via,quam ego pręcipio vobis.Huc vsq; de imitatione consilij, Nunc de imitatione factorum seu morum dicam,idq; breuissime,Nam,qualis hæc imitatio esse debeat,facile intelligi ex ijs,quæ hactenus dicta sunt,potest.Vt enim consilia mala merito vitanda sunt,& bona imitanda:ita etiã facta,quæ mala sunt,cauere: & contra,quæ vere bona sunt,imitari oportet. Vere bona dico propterea, quæ speciem tantum boni habent:mala igitur à quibusuis facta,sunt vitanda,vt sunt inepta gestibus seu habitu,criminosa moribus,impia doctrina & cultu ,superstitiosa simulatione seu hypocrisi.Sunt siquidem,qui cum veras virtutes magnorum hominum assequi nõ possunt,gestus quosdã corporis imitantur inepte,more simiarum.Qui cum se ridiculos spectatoribus præbent,non carent culpa.Sunt qui adulterium Dauidis,ebrietatem Loth,&c.imitari volunt,neglecta illorum pœnitentia,quam potius imitari debuissent. Non pauci impiam doctrinã & cultum idolatricũ amplectuntur, quia vident multos, eosq; potentissimos & sapientissimos in mundo,impiæ doctrinæ & idololatriæ defensores & patronos esse,leuitati ascribẽtes à maiorũ institutis deficere:qua ratione multi decepti, religionem veram, cuius tamen aliquem gustum habent,amplecti recusant. Nonnulli Monachorum, tanquam hominum sanctissimorum,superstitionem & hypocrisin in admiratione habent. His omnibus opponatur præceptum Pauli:Omnia probate,quod bonum est tenete.Et hæc regula Apostoli nostri:Ne imiteris quod malum est,sed quod bonum est.Summa huc redit. Moralia facta,præcepta lege Dei,imitemur à quibusuis facta. Proponamus nobis fidem,obœdientiã & patientiam Abrahæ patris nostri.Proponamus nobis filium Dei,adeoque omnes,qui eius virtutes imitantur. Exemplum,ait Dominus, præbui vobis,vt sicut ego feci vobis,ita etiam & vos faciatis.Item:Diligite vos inuicem,sicut ego dilexi vos.

Qui bene facit, ex Deo est, qui autem male facit,non vidit Deum.

Ratio exhortationis ab effectuum cõtrariorum in contrarijs caussis collatione. Qui bene facit,ex Deo est. Est enim Deus & bonus ipse,& omnis boni caussa. Quare fieri non potest,quin bonus sit,qui ex Deo est.Contra vero,qui male facit,non vidit Deum,id est,nõ nouit Deum,nam ex Diabolo est,qui & ipse malus est,& omnis mali caussa. Hoc pacto concludit Dominus aduersus suos aduersarios,Iohan.8.Vos ex patre Diabolo estis,& cõcupiscentias patris vestri vultis facere.Proinde,vt benefaciendi studiũ,quo declaratur Dei vera noticia & nostri adoptio,nobis hoc loco commendatur:ita contraria vitia,vt tanquam pestẽ,summa cura vitemus,monemur, vt quæ homines à Deo separent,eosq; Diabolo adiungant. Iniquitates vestræ(ait Esaias)diuiserunt inter vos & Deũ vestrũ , & peccata vestra absconderunt faciẽ eius à vobis.Ex Deo esse quid sit,in prima Iohañis Epistola sæpe declaratũ est : Nihil enim est aliud,quam per fidẽ à Deo natum esse,& gratia Spiritus sancti regenitum. Quid autẽ sit benefacere,pulchra distributione docet Ezechias rex,Esaiæ cap.38.cum ait:Obsecro Domine,recordare nunc quomodo ambulauerim corã te,in veritate,in corde perfecto,& recte fecerim in oculis tuis.Hic duas partes boni operis facit,videlicet sinceritatem seu integritatem cordis fide purificati, quæ excludit hypocrisin,& executionem externam operis à Deo præcepti,idq; tanquam in oculis Dei. Nam is qui est scrutator cordium æstimat externum opus ex qualitate animi,qui,si integer fuerit,opus externũ Deo probabitur: Sin vero pollutus,opus Deo quantumuis in specie bonum & præclarum,est abominabile.

Demetrio testimonium redditum est ab omnibus, & ab ipsa veritate, sed & nos testimonium perhibemus, & nostis quod nostrum testimonium verum est.

Vt exemplum Diotrephis affectantis primatum in Ecclesia crudelis in fratres & inhospitalis, vitandum admonuit: ita pietatem & integritatem Demetrij imitandam Caio alijsq; pijs proponit. Prædicat autem Demetrium ex eo quod omnes pij, ipsa quoq; veritas testentur de ipsius beneficentia,qua prosecutus est omnes qui ad ipsum diuerterũt.Nam cũ Diotrephi inhumano aduersus hospites pios, opponit Demetrium, non dubium est, quin hæc commendatio Demetrij sit potissimum instituta propter hospitalitatem ipsius, qua ipse solebat

solebat excipere pauperes fratres, qui expulsis suis sedibus in exilium, propter confessionem sanæ doctrinæ, opus habuerunt refocillatione.

Hinc nos duo discamus, Vnum, silentio non prætereundos esse eos, qui bene de Ecclesia & eius membris merentur. Est enim virtus omnibus merito prædicanda, Beneficentia erga membra Christi, qui sibi factum reputat, quicquid in suos confertur, quemadmodum sententia iudicis Christi in extremo die declarabit. Alterum, exemplo Demetrij studere honestæ famæ, vt ea, nobis defunctis, supersit apud homines. Nam cum nihil in hac vita sit melius bona conscientia coram Deo, & bona fama apud homines: decet profecto vt præ omnibus rebus demus operam, vt hæc duo seruemus integra. Propter nos (ait Augustinus) conscientia sufficit nobis, propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis. Item, Duæ sunt res, conscientia & fama: Conscientia necessaria est tibi, fama proximo tuo, qui fidens conscientiæ suæ negligit famam, crudelis est.

Multa habebam quæ scriberem, sed nolo per atramentum & calamum tibi scribere, spero autem fore, vt breui te videam, vtque coram loquamur.

De hac conclusione Epistolæ vide ea, quæ in superiorem Epistolam annotauimus.

Pax tibi.

Votum est Apostolicum, adeoque Christianorum omnium. Pacis nomine significatur & nostri reconciliatio cum Deo, & omnis prosperitas.

Salutant te amici, saluta amicos nominatim.

Salutatio absentum admonitio est mutui amoris, & testimonium beneuolentiæ, quo animi amicorum magis deuinciuntur.

SPLENDORE GENERIS, EXIMIA VIRTVTE, INSIGNI ERVDITIONE, ET PIETATE PRAESTANTI VIRO NICOLAO CAAES, DOMINO DE TAARVP, SECRETARIO REGIO PRVDENTISSIMO, VETERI SVO AMICO AC FRATRI IN CHRISTO CARISSIMO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVANTVM REFERAT VIR CLARISSIME IN HAC varietate opinionum & confusione, firma tenere argumenta & immota de religionis Christianæ, quam nos profitemur, certitudine, pij & cordati tentationibus spiritualibus tanquam procellis quibusdam sæuissimi maris agitati facile intelligunt. Siue enim ad latissimam orbis terrarum partem, vbi vel Mahometici furores recepti sunt, vel aliæ horrendæ abominationes humanas mentes occupant, respicimus: Siue Ecclesiæ vulnera intuemur, multa offeruntur quibus animi non satis confirmati horribiliter concutiuntur, Sed omissis alijs de Ecclesia sola dicamus.

Quanta quæso scandala deformantia Ecclesiam Dei suboriuntur? Quanti tumultus à Diabolis & hominibus indies magis magisque excitantur? quantæ insidiæ à falsis fratribus? quantæ persecutiones à transfugis? Adeo Ecclesia Dei non immerito laceræ nauiculæ comparari potest, quæ & ventis & procellis huc illuc propellitur: quam non obrui & penitus submergi omnium maximum miraculum est. Potentes mundi, qui sapientia, autoritate, & diuitijs pollent, obstupescunt, quod non possint tam pusillum cœtum contemtorum in mundo hominum abolere, & nauiculam istam laceram procellis persecutionum obruere & submergere: Sed qui hoc fit? Filius Dei victor mundi, hoc est, Diaboli & omnium munitionum ipsius, sedet ad clauum huius nauiculæ, & sua diuina potentia tuetur hunc exiguum cœtũ agnoscentium Euangelium & credentium. Ideo ipse præmonuit suos, ne in his horrendis confusionibus despondeant animum, ita enim ait Lucæ 12. Ne timeas tu pusille grex, nam complacitum est patri vestro dare vobis regnum. Matth. 16. Aedificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non præualebunt aduersus eam: hoc est, nulla potentia, nulla sapientia, nulla sophistica, nulla consilia, nullæ deniq; insidiæ Diabolorum & hominum abolebunt Ecclesiam Christi. Siquidem is est qui dicit apud Prophetam: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Quamuis igitur intus pauor, & foris pugnæ sint, vt loquitur Paulus: tamen contra omnem Satanæ potentiam inuicta stabit Ecclesiæ firmitas. Nam supra petram ædificata est. Quare vt inconcussa perpetuo manebit veritas Dei cui innititur fides: Ita Ecclesia nullis machinis euerti poterit. NE autem fluctuemus opinionibus extra hanc petram, & circumferamur quouis vento doctrinæ, prodest semper in conspectu habere fundamenta certitudinis, quibus hæc Dei veritas nititur. Sunt

itaque

itaque fundamenta immotæ certitudinis veritatis Dei, (hoc eſt verbi, ſuper quo Dei Eccleſia extructa eſt) duplicia, cum quibus nulla certitudo Philoſophica conferri poteſt, videlicet Externa & interna teſtimonia. Externa voco, quæ in ſenſus noſtros incurrunt, ac tanquam firmiſſima ſigilla veritatem Dei, cui nititur Eccleſiæ fides victrix mundi, obſignant. Neque hæc externa teſtimonia vnius generis ſunt, ſed multiplicia inueniuntur, vt ſunt patefactio diuina, miraculorum varietas, certiſſima Prophetarum completio, conſenſus in doctrina & cultibus, tam longi temporis duratio, ac cruenta plurimorum martyrum confeſſio. Has ſex partes externi teſtimonij immotæ veritatis doctrinæ Eccleſiæ ordine videamus.

PRIMA igitur pars externi teſtimonij eſt patefactio diuina, per quam Deus ipſe de ſua arcana ſede procedens, ſe olim ſanctis patribus patefecit. Quibus ſuum verbum, quod ſolum Eccleſia Dei amplectitur, commendauit de ſui noticia, de vero cultu, de reparatione imaginis Dei in homine, per naturalem & eſſentialem imaginem Dei, Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, de præmijs obœdientiæ erga Deum, & pœnis contumaciæ. In omnibus his apparitionibus diuinis, eadem doctrina alijs atque alijs verbis inculcatur. Tametſi autem Dominus ſæpiſſime apparuiſſe legitur, nos tamen paucas eius apparitiones recitabimus: In quibus ſummam doctrinæ Eccleſiæ proponit, inculcat, illuſtrat.

PRIMVM itaque Adamo poſt lapſum apparuit Geneſ. 3. & doctrinam Legis & Euangelij primus ſua voce tradidit. Quod enim pœnas inflixit ob contumaciam primis parentibus noſtris, in perpetuum teſtimonium iræ ſuæ aduerſus peccatores, ad legem pertinet. Quod autem promiſit Semen mulieris contriturum caput ſerpentis, vox Euangelij eſt. Quæ fidem requirit. Omnis enim promiſſio fide accipitur. Ex hac fide nouam obœdientiam Adam, Eua & Abel præſtiterunt. In hac doctrina tradita primis parentibus ſemper acquieſcit Eccleſia Dei. Hanc perpetuo amat, retinet, tuetur. Et ſicut eam à maioribus accepit, ita tranſmittit ad poſteros. Deinde Deus apparuit Nohe, Geneſ. 6. 7. 9. ac facto ſtupendo vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam cum impœnitentes diluuio perdidit, Legis ſuæ ſententiam executus eſt: At cum Nohe credentem verbo ſuo & obœdientem ſibi fide liberat, teſtimonium edidit ſeruatæ promiſſionis gratiæ, quæ eſt Euangelij. Poſt diluuium, vt doctrinam, hominum malicia quæ inundauerat iam ſuper terram, fere collapſam, inſtauraret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Iſaac bis, Nepoti Iacob ſepties. In quibus apparitionibus eadem doctrina eſt propoſita, & promiſſionis verbum clarius illuſtratum eſt, iuſtificationis gratuitæ ratio in Abrahamo propoſita eſt, & obœdiendi neceſſitas monſtrata. Poſt hæc in Aegypto Moſi apparuit Dominus, eandemque doctrinam repetit, & confirmat, facto declarans diſcrimen inter cœtum hominum verbum ſuum amplectentium, & reliquũ mundum perſeuerantem in ſua aduerſus Deum contumacia. Præterea multis Prophetis idem verbum Dominus in viſionibus & in ſomnijs apparens commendauit. IN nouo quoque Teſtamento idem Deus ſuum verbum ſonuit de cœlo, & proprio ore nobis Chriſtum doctorem commendauit, dicens: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit, hunc audite, ac ſi diceret: Olim promiſi Semen mulieris deſtructurum caput ſerpentis, & reparaturum imaginem meam in homine, ſublata Legis maledictione, Ecce hic adeſt, eum audite, quibus vita & ſalus cordi eſt. In hoc enim mihi complacui, hoc eſt, per hunc reconciliatus ſum mundo, id eſt, omnibus ijs, qui ipſum fide receperint. Ad hanc patefactionem diuinam pertinet dictum Iohannis, Iohan. 5. Tres ſunt qui teſtimonium perhibent in cœlo, Pater, λόγος, & Spiritus ſanctus. Et hi tres vnum ſunt, Pater enim ſonabat de cœlo hanc vocem: Hic eſt filius meus dilectus, idque bis, ſcilicet in Baptiſmo,

&in

& in transfiguratione. Filius ascendens visibiliter in cœlum, & sedens ad dexteram patris, testatus est de Euangelio, non solum dum in terris ageret visibiliter diuinis operibus: sed etiam cum Ecclesiam mirabiliter conseruat. Spiritus sanctus in baptismo Christi in specie columbæ testatus est de Christo & eius Euangelio, & visibiliter illapsus in Apostolos ipso die Pentecostes, hoc est, quinquagesimo à resurrectione Domini die, sua apparitione Euangelium obsignauit. HAE omnes apparitiones cum multis alijs, vna cum Angelorum concionibus & reuelationibus nostræ infirmitati inseruire debent, vt confirment animos nostros, ne cedamus imposturis Diaboli, qui cum omnibus Sophistis, Mahometistis, incredulis Iudæis, prophanisque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo tot apparitionibus Dei nobis commendato abstrahat: Quemadmodum nostros primos parentes à verbo vitæ, quod acceperant, abstraxit insidiosis suis imposturis verbum Dei corrumpens.

Secunda pars externi testimonij est varietas miraculorum, hoc est, peculiarium & extraordinariorum operum Dei: Quibus diuinæ clementiæ placuit verbum suum consignare. Sunt autem miracula quæ vltra virtutem creatam, supra naturam, contra consuetudinem obijciunt aliquid sensibus, quod in admirationem diuinæ maiestatis adducit. Huiusmodi miraculis & diuinis operibus Deus Legem & Euangelium quatuor annorum millibus confirmauit. Etsi autem alia sunt veteris, alia noui Testamenti miracula: Tamen omnium vnus est scopus, vnus finis, nempe vt confirment veritatem Dei, hoc est, doctrinam Legis & Euangelij, atque adeo veri cultus Dei.

In veteri Testamento ante diluuium, duo insignia miracula occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, qua Legem & Euangelium diuinitus confirmauit Deus. Non respexit ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit Lege damnatus, hic pius per fidem in promissum Semen declaratus. Sed quomodo Dominus respexit? miraculo ignis, quo accendebatur hostia Abelis, declarauit istum cultum sibi placere. Legimus autem quater igni cœlesti accensas esse victimas, in confirmationem doctrinæ & veri cultus Dei. Primum, de quo iam diximus, sacrificium Abelis igni de cœlo demisso absumtum est, quod cum videret Cain, cōcidit vultus eius, & cogitauit de nece fratris: Quem postea imitati hypocritæ pios extremo persequuntur odio. Secundo Leuit. 9. ignis cœlitus demissus consumsit super altare holocaustum & adipes: Quod videns vniuersus populus laudauerunt Dominum. Hic ignis è cœlo demissus in sacrificium Aaronis durauit vsque ad constructionem templi Salomonis: Quo tempore rursus renouatus fuit de cœlis, & durauit vsque ad tempora Manasse, vt Hebræi sentiunt. Tertio in dedicatione templi Salomonis ignis descendit de cœlo, & absumsit holocausta & victimas & maiestas Domini impleuit domum, 2. Paral. 7. Quarto Eliæ Sacrificium absumtum est igni è cœlo misso, quo confirmabatur doctrina Eliæ, qui cum Domino locutus est in monte. Hic ignis cœlestis, quo accensa fuerunt sacrificia patrum, patrum, pertinet & ad significandam efficaciam sacrificij Christi, & ad obsignationem doctrinæ, & cultus eorum, qui offerebant. Secundum in Enoch, quem virum Dominus è consortio hominum sustulit in cœlum, quo facto Deus doctrinam Euangelij confirmat, & signum edidit de futura vita, quæ credentibus est promissa. Prætereo miracula Diluuij, Confusionis linguarum, Partus anniculæ Saræ, Ardentis rubi in Aegypto, Virgæ in colubrum versæ, decem mirabilium per Mosen editorum ante exitum de Aegypto, exiccati maris rubri & Iordanis, Euersionis Iericho, Legis datæ in monte Sinai, Ieiunij Mosis, Colloquij Mosis cum Deo, Miraculosæ pœnæ Choræ, Datan & Abiron, Percussorum à serpentibus, Sanatorum ex intuitu suspensi serpentis æneí, Aquæ manantis de petra, Populi diuinitus sustentati

per Mann

per Mann cibum cœlestem in deserto 40. annis, vbi nec vestes, nec calcei detriti sunt. Præterco quæ sub Iosua, sub iudicibus, sub regibus & ducibus contigere diuina miracula vsque ad aduentum Domini.

Noui Testamenti miracula non sunt minus stupenda. Primum occurrit sterilis aniculæ Elizabetæ partus. Deinde virginis Mariæ: vterque ab angelo annunciatus, non sine perpetuæ doctrinæ Ecclesiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum stella, Facta Christi diuina, eaq; plurima, vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum, apparitiones in monte, resurrectio Domini, visibilis Spiritus sancti donatio quinquagesimo die post resur-
10 rectionem Domini, & multa per Apostolos, eorumque successores in nomine Christi edita miracula. Hæc omnia cum veteris, tum noui Testamenti miracula sunt testimonia veritatis Dei. Ita enim ait Moses, Exod. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini semper sit in ore tuo. Numc. 14. Vsquequo non credent mihi in cunctis signis quæ feci in medio eorum. Iohan. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis. Vidua 3. Reg. 17. excitato filio suo dixit: Nunc scio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est. Tertia pars externi testimonij est certissima Prophetiarum completio. Vnde in Apocalypsi scribitur: Testimonium Iesu, est Spiritus prophetiæ. Et Iere. 28. Propheta, qui vaticinatus est de pace: cum euenerit verbum Prophetæ co-
20 gnoscetur Propheta, quod miserit eum Dominus in veritate. Iacob de regno Iuda, & aduentu Christi vaticinatur, & euentus prophetiæ respondit: Balaam de Christo sub imagine stellæ prædixit, cuius vaticinij veritatem euentus comprobauit, vt testatur Magorum historia apud Matthæum. Esaias prædixit virgineum partum, quem completum testatur Euangelica Historia. Danielis de quatuor Monarchijs prædictio completa est. Hic Propheta annum passionis Christi, & inchoandi æterni regni quasi digito monstrauit. Dauid, Esaias, Oseas, & multi alij Prophetæ de vocatione gentium prædixerunt. Hic cum euentus, qui à nulla creatura prospici poterant, vaticinijs Propheticis respondeant, manifestum est à Deo monstratos esse, & vocem Prophetarum, quæ in Ecclesijs nostris hodie sonat, diuinam
30 esse. Hac igitur congruentia prædictionum & euentum confirmati, firmissime statuamus doctrinam Ecclesiæ à Deo traditam esse. Augustinus ait: firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt. Quarta pars externi testimonij, est consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum ac Catholicæ totius Ecclesiæ in doctrina & cultu. Nam hi omnes vnanimi consensu eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandemque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc consensum diuersitas Ceremoniarum turbat, quæ pro temporis ratione mutatæ sunt. Neque subinde subortæ hæreses. Nam qui vere pij fuerunt, manserunt semper in fundamento. Quinta pars externi testimonij est duratio & conseruatio Ecclesiæ, quæ promissioni ac prædictioni Christi respondet.
40 Nam si hæc ab hominibus fuisset, vel à Diabolo, nequaquam tot annis perdurasset, aduersus tot Tyrannorum insultus, contra tot Hæreticorum sectas, & in tantis Sophistarum insidijs, quibus mundus & Diabolus se opposuerunt Ecclesiæ, & doctrinæ cœlesti. Huc dictum senis Gamielis, Actor. 5. pertinet: Si ex hominibus est opus hoc, dissoluetur &c. Sexta pars externi testimonij est cruenta confessio tot Martyrum inde vsque ab Abel ad Christum Dominum: Et ab hoc in hunc vsque diem. Nequaquam enim tam atrocia supplicia subijssent, pro incerta & erronea doctrina. Neque hoc testimonij genus ex eo infringitur, quod Enthusiasmis nescio quibus multi impulsi non dubitarunt pro erroribus suis confirmandis mortem oppetere. Nam defuerunt illis superiora testimonia, quæ veluti re-
50 gula sunt, ad quam probanda sunt martyria. Hactenus de externis testimonijs. Internum

ternum testimonium non est expositum oculis hominum, sed cordibus hominum impressum, certificat homines de firmitate doctrinæ Ecclesiæ multo efficacius quam omnia superiora. Hoc testimonium est arrabo seu pignus spiritus sancti, quo obsignantur corda fidelium de veritate Euangelij. Huc illud Iohannis, 1.Iohan.5. pertinet. Tres sunt qui testificantur in terra: Spiritus, Aqua & Sanguis. Et hi tres vnum sunt. Spiritus est credentium persuasio, qua conuincuntur in suis cordibus de veritate Euangelij Christi & certitudine. Aqua est ipsa regeneratio & sanctificatio, qua sentitur præsentia spiritus Christi. Sanguis est iusticia, id est, expiatio peccati per sanguinem Christi, & iusticiæ Christi imputatio: Hinc nascitur ineffabile gaudium in cordibus piorum, & gustus quidam æternæ vitæ sentitur, 10 quem præferunt pij omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hoc duplici testimoniorum genere confirmati Sancti laudant Deum, & prædicant ipsius misericordiam & veritatem, quæ tam multis diuinis testimonijs ipsis confirmata est, vt amplius vacillare non possint, & simul precantur Deum, vt opus quod operatus est in ipsis confirmet, vtque abundent indies magis magisque in omni cognitione & sensu. Quod autem Dominus noster Iesus Christus sit ille, de quo Moses & Prophetæ omnes vaticinati sunt, præter ea quæ diximus, testantur etiam ruinæ templi Ierosolymitani. Promissus est enim vt in secundum templum veniret Messias, vnde ipsius gloria maior futura erat quam prioris, quod Templum per Vespasianum solo æquatum est. Verum Iulianus Imperator hostis Christianorum contra de- 20 cretum Dei, & odio Christiani nominis, hortatus est Iudæos vt suam politiam instaurarent, Templum ædificarent, ac eis defensionem & immunitates promisit, vt isto pacto confirmaret errorem Iudæorum, expectantium adhuc Messiam, & pios, extructo templo Iudaico, ab Euangelij confessione absterreret. Sed quid fit? Conuenit ingens multitudo Iudæorum, & magna spe collatis sumtibus & opibus templum ædificare cœpit. Sed cum fundamenta iacerent, magno terræmotu dehiscente terra, inter fulmina totum opus disiectum, & multa millia Iudæorum ruinis oppressa sunt. Ita didicerunt Iudæi se frustra niti contra Dei decretum. Inter ædificandum signa crucis in vestitu, & in panibus passim Iudæis facta sunt. Non ergo voluit Deus rursus instaurari Templum. Nam vltima eius euersio testimo- 30 nium esse debuit, quod missus sit Messias, quem stante politia Mosaica, & Templo secundo conspici & audiri docentem, & ostendentem testimonia, & morientem, & resuscitatum oportuit, vt Daniel prædixerat. Sint ergo pij aduersus Satanam, & omnes hostes Christi, armati & muniti rationibus quas recitauimus, & simul precentur Deum, vt suam Ecclesiam inter tot furores Diabolorum & hominum tueatur. Scriptum est enim de rege Ecclesiæ: Dominare in medio inimicorum tuorum, neque speranda est vlla securitas, sed inter ærumnas Ecclesiæ decus lucebit. Porro quia vniuersa scriptura, filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, nobis vt vnicum Mediatorem & Saluatorem commendat, tenenda est imprimis eius salutaris cognitio, quæ in quatuor sita est. Videlicet quod sit verus Deus à patre 40 ante secula natus consubstantialis patri: Quod sit verus homo ex semine Dauidis iuxta scripturam, ex castissima virgine Maria factus: quod sit vna persona Deus & homo: Quod sit vnicus Ecclesiæ Saluator, hoc est, Rex & Sacerdos siue Mediator. De his quatuor Epistola ad Hebræos copiose disputat, & præcipue de regno, & Sacerdotio Christi. Et docet vnicum sacrificium Christi esse, quo hominum peccata expiantur, quoque in æternum sanctificantur fideles, vt nec sit locus amplius Leuiticis sacrificijs, quæ vt vmbræ cessare debuerunt, adueniente veritate, nec alijs hostijs vllis, peracto iam sacrificio Christi. Nam hic Sacerdos Dominus noster Iesus Christus, per proprium sanguinem intrauit semel in sacrarium æternam redemtionem nactus. Huius Christi (qui per spiritum æternum seipsum obtulit 50 inculpa-

inculpatum Deo) sanguis purgat conscientias nostras à mortuis operibus ad seruiendum Deo viuo, Hebr. 9. Omnia ergo sacrificia alia quæ homines fingunt, contumeliosa sunt in filium Dei, cui soli gloria hæc debetur, quod sit Sacerdos & Mediator, quemadmodum Epistola ad Hebræos multis argumentis & demonstrationibus ostendit. In hanc Epistolam commentarium hunc edo, vt pijs lectoribus præsertim iunioribus monstrem seriem argumentorum, & singula ad vsum nostrum in tota vita transferam. Nam cum ad hæc duo videlicet γνῶσιν & αἴσθησιν omnia referri debeant, soleo in meis scriptis hæc duo lectoribus commendare, vt & recte cognoscantur quæ scire oportet: & in cordibus sentiantur, atque adeo in 10 tota vita appareant, ne γνῶσις sit ἄπρακτος. QVOD autem hunc commentarium sub tuo nomine, vir clarissime, edere mihi placuit, rationes sunt honestissimæ. Primum enim cum hanc Epistolam domi meæ ante sedecim annos quibusdam domesticis discipulis enarrarem, tu inter præcipuos fuisti. Nam cum publice Dialecticam explicarem, priuatim hanc Epistolam proposui, vt in ea vsum artis monstrarem. Neque enim tunc temporis proposueram aliud, quam singula argumenta ad leges dialecticas reuocare: quo discipuli mei in alijs scriptis facilius analysin argumentorum instituerent, & omnia ad normas artis reuocarent. Quare cum ipse præ alijs omnibus fueris solers, & felix in retexendis argumentis, & accommodandis suis locis, merito tibi debetur hic noster labor. Deinde quia ab eodem tempo- 20 re, quo meæ fidei commissus es, à fratre tuo Biornone Caaes Domino de Sparup, iam regni Daniæ Consiliario & sapienti & bono, semper te erga me gratissimum exhibuisti, idque non solum verbis, verumetiam omni genere officiorum, cum erga me ipsum, tum erga meos, & præcipue filium Iohannem Hemmingium, quem & abeuntem Vuitebergam ingenij excolendi gratia, & absentem amplissimis muneribus ornasti. Hac tua erga me meosque summa beneuolentia, & beneficentia ita deuinctum tibi tuisque reddidisti, vt plane nihil magis in votis habeam, quam me declarare gratissimum tam bene merito. Theocritus pulcre ait: χρύσειοι πάλαι ἄνδρες ὄκ' ἀντεφίλησ' ὁ φιληθείς. Plumbeum igitur esse oportet eum, qui tot affectus beneficijs gratitudinem non rependit. Proinde mi Nicolae, ne sim plane in illo- 30 rum numero, qui facile beneficiorum obliuiscuntur, tua beneficia erga me profiteor maxima esse, pro quibus & gratiam habeo, & habiturus sum, quoad vixero. Vt autem extet aliquod gratitudinis meæ erga te μνημόσυνον: hunc Commentarium sub tuo nomine in lucem emitto, quo volo apud posteritatem testatum, quo sim erga te animo, & quo in loco habeam tua ingentia mihi præstita beneficia. Te interea rogo, vt boni consulas hanc animi mei erga te testificationem.

Rogo æternum Deum patrem Domini nostri Iesu Christi, vt nos conseruet in vera religione & sancta animorum concordia, vt olim in æterna vita conformes filio Dei effecti, fructum lætissimum Euangelij Christi percipiamus, cum castissimis Angelis, & electis Dei. Bene pie & feliciter vale, corpore, anima & spiritu integer. Ex 40 musæo nostro. Anno 1567.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

GRAECORVM PLERIQVE EPISTOLAM AD HEBRAEOS SCRIPTAM, Pauli Apostoli esse affirmant, id quod Latinorum nonnulli in dubium reuocarunt, Quemadmodum Eusebius libro tertio Ecclesiasticæ historiæ, his verbis testatur: Pauli quoq; manifeste quatuordecim sunt Epistolæ, quæ in autoritate habentur, licet sciam apud Latinos de Epistola, quæ ad Hebræos scribitur, haberi dubitationem. Hæc Eusebius. 10

Etsi autem de organo, per quod Spiritus sanctus hanc Epistolam Ecclesiæ Dei dedit, iusta dubitatio esse potest: tamen cum Ecclesia, præsertim Græca, eam pro Catholica habuerit, & ipse spiritus Dei se eius autorem manifeste prodat, reiectis inutilibus de autore homine disputationibus, eius artificem spiritum Christi, veneremur, ac Deo grati simus pro hoc ingenti thesauro, quo suam Ecclesiam donauit.

Præterea disputatur, Hebraice ne an Græce scripta sit, Alij enim aliter sentiunt, sed argumenta nonnulla, ex virtute Græcarum vocum petita, conuincunt eam procul omni dubio Græce scriptam esse. 20

Sed his disputationibus omißis dicamus de rebus, quæ nobis huius Epistolæ argumentum aperiant: atque videamus quæ fuerit scribendi occasio, qui status seu quæstio principalis, & quis tractationis ordo seu Methodus, his enim probe cognitis, viam paratam habebimus, ad hanc Epistolam planius intelligendam.

OCCASIO.

Occasionem huius Epistolæ scribendæ ad Hebræos, hanc fuisse totus contextus conuincit. Hebræi multi in Palæstina habitantes, doctrina & miraculis Apostolorum Christi conuicti, Christum promissum Mesiam agnouerunt, & in eum crediderunt: Sed nimium erant Mosaicis ritibus, nimirum ceremonijs & sacrificijs addicti, non satis, vt debebat, intelligentes finem, vim & fructum aduentus Christi, ad abolenda hæc omnia. 30

Hanc carnalem prudentiam secuti, putabant se extra periculum ex omni parte fore, si doctrinæ Apostolicæ de Euangelio Christi, adiungerent ceremonias ritusq; Mosaicos.

Itaq; vt hunc crassum errorem, qui vna cum Euangelio de Christo exhibito stare non potest, ex animis eorum penitus extirparet, homo Dei spiritu plenus, hanc Epistolam scribit, firmis argumentis & demonstrationibus conuincens, solius Iesu Christi, Dei & hominis, sacrificio, consummari & sanctificari credentes in perpetuum. 40

STATVS SEV QVAESTIO PRINCIPALIS.

Status igitur seu quæstio principalis hæc est: Quod Christi sacrificium vnicum & solum sit propiciatorium pro peccatis totius mundi, quo peracto debebant Leuitica sacrificia cessare, quæ huius veri sacrificij vmbræ quædam & typi fuerunt. Propterea etiam oportet iam Christum audire noui Testamenti sponsorem, eumq; fide, exemplo sanctorum veterum, recipere & amplecti. 50

Atq; ita hæc Epistola principaliter est generis Didascalici: cui, vt applicetur doctrina auditoribus, adhibetur exhortatio ex suasorio genere, quemadmodum fieri consueuit.

Nam hæc est Methodus omnium Prophetarum, Apostolorum, & aliorum recte docentium in Ecclesia, doctrinis admiscere, nunc exhortationes, nunc consolationes, nunc terrores & minas, vt isto pacto doctrinam accommodent auditoribus.

ORDO,

ORDO, SEV TRACTATIONIS METHODVS.

Ordo tractationis sapientiſsime & plane ex Rhetorum præſcripto inſtitutus eſt. Primo enim loco Narrationem ſeu expoſitionem de perſona & officio filij Dei collocat. Quæ expoſitio eſt tanquam materia, ex qua reliquum corpus totius huius Epiſtolæ extruitur. Deinde expoſitionem Analyſi retexit, ac de ſingulis eius membris fuſe & doctiſsime diſputat: ac primum quidem, quia filij Dei mentionem fecit, de eius duplici natura & officio diſputat. Vnde & exhortationem extruit, vt ipſum audiant Hebræi. Poſtea, quia in Narratione dixerat, per Chriſtum fieri purgationem peccatorum, de Sacerdotio Chriſti inſtituit diſputationem copioſiſsime, ac docet ſolius Chriſti ſacrificio conſummari ſanctos in perpetuum, oſtendens iam finem eſſe Leuiticorum ſacrificiorum. Hinc, quia applicatio ſacrificij Chriſti fit per fidem, hortatur ad fidem, idque pluribus Sanctorum exemplis. Tandem additis communbus vitæ præceptis finit Epiſtolam.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Vt olim patribus per Prophetas, ita nunc nobis Deus loquutus eſt per filium, Angelis excellentiorem, vt qui eos origine, dominio, operatione & honore antecedat.

Ordo & partes Capitis primi.

Primum caput narratione ſeu expoſitione (qui continet fontes totius diſputationis ſequentis) propoſitione comparata, nimirum quod Chriſtus ſit angelis ſublimior, & confirmatione petita ab origine, dominio, operatione, & honore Chriſti, abſoluitur.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

MVLTIFARIAM, multiſque modis olim Deus loquutus eſt patribus per Prophetas, in extremis diebus his loquutus eſt nobis per filium.

Orditur narrationem à patefactione diuina, ſeu ab euentu: videlicet quod Deus ſit loquutus nobis per filium. Verum vt maius pondus orationi addat, inſtituit collationẽ quadruplicem, quæ pertinet ad commendationem Euangelij, à filio Dei prædicati: Vnde poſtea argumentum Suaſorium in ſecundo capite extruit, videlicet vt Chriſtum, niſi in grauiſsimas pœnas incurrere velint, Hebræi audiant.

Primum ergo memorabile eſt, quod dicit Deum ſemper loquutum eſſe Eccleſiæ, ſtatuitque ipſum autorem eſſe ſacræ ſcripturæ, vt nos eo magis in ſcripturæ admirationem ac venerationem adducat, vtque certo certius ſtatuamus diuinum ſermonem eſſe, qui nobis in Propheticis, Euangelicis & Apoſtolicis ſcriptis eſt & traditus & commendatus. HVC pertinent teſtimonia certitudinis verbi Dei, de quibus alibi à me dictum eſt, quare illis omiſsis, collationis membra, quæ quatuor eſſe dixi, declarabo.

PRIMA collatio temporis eſt, Deus olim loquutus eſt, & his extremis diebus loquutus eſt, Vnde duo colligamus. PRIMVM, vtrique miniſterio veteris & noui Teſtamenti commune eſſe, habere eundem autorem Deum, ex qua re quanta ſit maieſtas diuini miniſterij, concludendum eſt, Deus loquutus, &c. DEINDE, cum dicit, extremis his diebus (vocat autem extremos dies, tempus totum à Chriſto exhibito vſque ad conſummationem mundi) ſignificat non reſtare tempus aliquod, in quo aliud verbum de cœlo expectandum eſt, præter id quod pater reuelauit per filium, in quem extreme ingrati ſunt, qui noua dogmata præter ipſius verbum excogitant.

SECVNDA collatio continet auditorum diſcrimina, olim (ait) patribus ante Chriſtum

stum exhibitum, nunc nobis post Christum exhibitum, locutus est. Hæc collatio significat patres nobiscum eandem habuisse religionem, eandem in Christum communem Saluatorem fiduciam, eundem cultum. Breuiter, vtrosque, id est patres & nos, eiusdem familiæ Dei, hoc est, Ecclesiæ Christi domesticos esse.

TERTIA collatio continet ministrorum verbi discrimina. Patribus enim per Prophetas, nobis autem per filium locutus est vnus idemque Deus. Hæc collatio ostendit idem fuisse ministerium veteris & noui Testamenti, tametsi in ministris maximum est discrimen: Prophetæ enim serui fuerunt: at filius Dominus ipse est.

QVARTA collatio modum reuelationis diuini sermonis habet. Tametsi autem vtrumque collationis membrum expresse non ponitur, tamen alterum ex altero facile intelligi 10 potest. MODVS ministerij diuini ante Christum exhibitum indicatur duabus vocibus, quæ sunt πολυμερῶς & πολυτρόπως: quarum illa ad quantitatem, hæc ad qualitatem referenda est. Cum enim dicit πολυμερῶς, significat non statim quasi in vnum fasciculum colligata salutis documenta proposita fuisse, Sed per partes & vices quantum cuiusq; salutis intererat. Alias enim contractius, alias explicatius nostræ salutis mysteria proponebantur.

POTEST igitur vox πολυμερῶς, reddi multis vocibus, verum cum πολυτρόπως addit, id est, varijs modis, significat autor Deum varijs rationibus & dispensandi modis suam voluntatem ante Christi aduentum patefecisse. Nam interdum per clariora visa, interdum per obscuriora ænigmata, nonnunquam vigilantibus, & rursus interdum dormientibus suá voluntatem patefecit Deus: Quemadmodum scriptum est Numerorum 12. Vbi Dominus, 20 Mosen à cæteris Prophetis discernit his verbis: Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione cognoscar ab eo, vel per somnium loquar ad eum. At non talis seruus meus Moyses, qui in vniuersa domo mea fidelis est, Ore enim ad os loquar ei, per visionem & non per ænigmata & figuras. At longe secus se Christi ministerium habet. Siquidem nullæ in eo sunt temporum vicissitudines, quæ aliquid cogunt immutare, aut addere ijs, quæ à Christo dicta sunt. Christi enim aduentus, quasi postrema ministerij est periodus, & meta vltima, vltra quam nulla nouæ doctrinæ accessio est expectanda. Neq; enim per visa aut in somnis locutus est nobis filius, sed ipse suo sancto ore doctrinam cœlestem plenissime, quam ex sapientia patris, quæ ipsemet est, depromsit. Quare cum tantum habeat præconem verbi populus noui Testamenti, merito autor Epistolæ ad diligentiorem obœdi- 30 entiam in secundo hortatur. Ex his omnibus simul colligamus, vnum & eundem autorem diuini verbi Deum esse. Deinde consensum omnium Prophetarum, Christi, & Apostolorum, in doctrina & cultu. Præterea in verbo prædicato per filium, plenissime reuelatam esse voluntatem Dei de salute obtinenda per Christum. Quare intrepide reijciamus, quicquid cum hoc verbo non consentit.

Quem constituit hæredem omnium, per quem & secula fecit.

Apte descriptionem personę instituit. Primum enim proponit, quæ sunt eius diuitiæ, & quæ potentia, vt 40 his cognitis, libentius nos ei subijciamus. Nam cum audimus omnia bona ab ipso possideri, ab eo omnia bona hauriēda monemur. Cum rursus pronunciat ipsum eum esse, per quem pater omnia condiderit, admonemur timoris ac reuerentiæ erga illum. HOC loco primum obseruandum est, quod tametsi hæc dicantur de vna persona, filio Dei, id tamen non fiat eodem respectu. Nam quod hæres cōstitutus sit omnium, ad officium redemtionis, & incarnationis mysterium pertinet. At quod per eum pater condiderit omnia, diuinitatis proprium est. Proinde in hoc filio Dei natura diuina & humana vnione hypostatica seu personali vnitæ sunt. PRÆTEREA cum fides hinc colligit, omnia bona in Christo hærede omnium esse, confirmantur pij, qui non aliunde expectant quicquam bonorum, nisi ab hoc hærede: à quo fidei manu omnia salutaria accipiunt. Et contra, confutantur hypocritæ, qui aliunde venantur salutem, quam à solo Christo. Nam cum hic solus sit hæ- 50 res omnium, extra illum nihil bonorum est inuenire. Monemur igitur, vt ab hoc hærede, hæreditatem in cœlo petamus, qui ideo factus est hæres omnium, vt nos, rerum omnium inopes, hæredes cœli faceret.

RESPICIT autem hic autor ad secundum Psalmum, vbi filius Dei in hunc modum loquitur: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. HÆREDITATIS nomine, Metonymia Hebraica significatur, plenissimum imperium & possessio. Quare cum dicitur, Christus est hæres omnium, sensus est, quod Christus sit plenissimus Dominus & possessor omnium rerum. PORRO, cum Apostolus affirmat, Deum omnia

omnia fecisse per filium, Notanda est phrasis. Nam perinde est, ac si diceret, pater & filius simul omnia condiderunt. Ex quo concluditur contra Arrianos, quod filius Dei nequaquam sit creatura sed creator, hoc est, Deus, distincta tamen à patre hypostasis. Hinc confirmatur articulus nostrę fidei, qui requirit, vt in Christum secundam in diuinitate personam credamus. Confutatur Paulus Samosatenus, qui Christum à Maria originem duxisse mentiebatur. Monemur vt huius gubernationi nos subijciamus. CÆTERVM si breuius omnia, quæ in hoc breui Aphorismo cõtinentur, euoluere placet, ex hisce paucis Apostoli verbis quatuor cõcludamus. PRIMVM, quod Christus sit filius Dei, hoc est, vnus & idem Deus cum patre, seu vt symbolum loquitur, ὁμοούσιος patri. Si enim per ipsum omnia facta sunt, adeo, vt Iohannes inquit, vt nihil sine ipso factum sit, est profecto non creatura, sed creator, si creator & Deus. SECVNDVM, quod Christus sit verus homo: hoc enim respectu hæres appellatur. TERTIVM, quod sit vna persona, in qua duæ naturæ, diuina & humana vnione hypostatica vnitæ sunt. QVARTVM, quod sit omnium bonorum fons vnicus, adeoq; Saluator mundi. HORVM quatuor attributorum Christi maximus vsus est. PRIMVM enim attributum, monstrat omnipotentiam Christi. Vnde fides confirmatur aduersus regnum Satanæ, & eruditur de potentia Christi, qua ipse potest suos ex omnibus periculis potenter eripere. SECVNDVM attributum, informat fidem de φιλανθρωπίᾳ Christi erga nos. Assumsit enim nostram naturam in certissimum testimonium sui amoris erga nos. Non enim maior amor esse potuit, quam quo Deus voluerit nobis coniungi societate naturæ, & in ea fieri victima pro peccatis nostris. TERTIVM attributum ostendit quantum sit precium, quanta æstimatio omnium actionum Christi in ipsius sanctissima humanitate. Nam opera hominis Christi summum precium & valorem à diuinitate Christi accipiunt. Atq; ideo mors Christi sufficiens λύτρον est, ad expianda omnium hominum peccata. Quia est mors hominis, qui est Deus. Atq; ita iudicandum est de omnibus alijs actionibus in humana natura Christi. QVARTVM attributum, reuocat nos ab omnibus alijs medijs, cum salus nostra agitur, & adducit nos ad hunc vnicum fontem salutis, Iesum Christum, ex quo omnia salutaria, fidei manu haurienda sunt.

Qui cum sit splendor gloriæ & character substantiæ eius.

Hæc descriptionis pars valde sublimis est, in qua filius Dei imago patris æterni esse affirmatur. Quoniam autẽ Christus est naturalis imago patris, idq; non solum essentialiter, verumetiam virtualiter. seu, vt Irenæus loquitur, per gloriam virtutis, quæ in ipsius operibus diuinis refulget. Ideo Apostolus noster, hoc loco primum vocat ipsum ἀπαύγασμα, id est, resplendentiam gloriæ paternæ. Nam gloria patris in filio refulget. Est autem ἀπαύγασμα, proprie splendor è re illuminata aliunde refulgens. Ad eundem modum filius clara patris imago suos radios ad homines transfundit, dum diuina doctrina, operibus & Spiritus sancti donis se patefacit. Deinde vocat ipsum characterem (id est, expressam & viuam imaginem) ὑποστάσεως, hoc est, personæ patris. Est enim filius imago patris coæterna, quæ imago, quia in ipsam patris substantiam transfusa est, dicitur filius Dei. Ex hoc loco dicitur, quod filius Dei sit persona à patre distincta, patri coessentialis & coæterna, minimeq; ab eo separabilis. Vt enim splendor luci est coęternus & inseparabilis, ex eius substantia manans: Ita filius Dei altera persona est à patre, patri coessentialis & coæternus. CONFVTAT & hic locus Arrium, qui vt plures personas, ita & plures οὐσίας esse in diuinitate docuit. MONENTVR igitur pij, vt hoc testimonio confirmati, constanter in fide Catholica de Christo, contra omnes hæreses veteres & nouas, persistant. HÆC ita breuiter de imagine Dei dicta sufficiant, sed interim meminerimus, corporalia & creata, collatione integra, æternis & increatis comparari non posse.

Ferensque omnia verbo virtutis suæ.

Quemadmodum supra Christum creatorem asseruit, Ita nunc omnia ipsius prouidentiæ subijcit. Fert (inquit) omnia verbo virtutis suæ, id est, omnia tuetur, conseruat & moderatur suo potenti nutu. Verbum enim hoc loco nutum & voluntatem significat. Genitiuus virtutis, vice Epitheti ponitur more hebraico. Hinc discamus statum creaturarum incolumem consistere per filium. Hinc rursus & diuinitas filij concluditur, & nos admonemur obœdientiæ, timoris & reuerentiæ erga ipsum.

Purgationem nostrorum peccatorum per se ipsum faciens.

Hæc propositio continet præcipuum caput doctrinæ Ecclesiæ Dei, videlicet,

delicet, quod Christus ſua victima homines à peccato purget. Iohannes ait: Sanguis Ieſu Chriſti emũdat nos ab omni paccato. Hinc cõfirmatur articulus fidei noſtræ de remiſsione peccatorum gratuita, & confutantur Iudæi, Mahometiſtæ, Pelagiani & Papiſtæ, adeoque omnes qui alijs rebus quam ſolo ſanguine Chriſti dicunt purgari peccata. Monemur proinde, vt vera fide & inuocatione hanc peccati purgationem expetamus. PORRO, vt ex ſuperioribus propoſitionibus autor noſter extruit, quæ vſque ad finem quarti capitis ſequuntur: Ita hanc propoſitionem, Purgationem noſtrorum peccatorum per ſeipſum faciens, à quinti capitis principio vſq; ad finem fere decimi explicat, illuſtrat & confirmat.

Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis.

Hæc propoſitio, confirmat articulum fidei noſtræ de Seſsione Chriſti Dei & hominis ad dexteram patris in excelſis. Chryſoſtomus ordinem narrationis perpendens, in hunc locum ſic ſcribit: οὐχ ἁπλῶς εἶπεν ἐκάθισεν, ἀλλὰ μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἐκάθισεν, hoc eſt, non ſimpliciter dixit, ſedet, ſed poſt purgationem ſedet. HÆC propoſitio digna eſt, quæ copioſius & clarius explicetur, præſertim cum contineat articulum fidei, hoc eſt, partem fundamenti, extra quod ſalus non eſt. NAM etſi extra omne dubium eſt, per dexteram maieſtatis ſignificari diuinam potentiam, maieſtatem & imperium, Sic tamen ſignificatio hæc accipienda & declaranda eſt, vt non euertatur, Quod de viſibili & corporali aſcenſione & exaltatione corporis eius ſupra omnes cœlos, imo & angelos beatos in articulo antecedente, & alijs ſcripturæ locis traditum ac ſæpe repetitum eſt. DE priori autem cum non ſit opus longiori explicatione, de poſteriori potiſsimum dicemus. AC quæ ſit vera & catholica ſententia de glorioſa corporis Chriſti aſcenſione & eleuatione in cœlum, primum plurima ſcripturæ dicta oſtendunt. Deinde & conſentientia Symbolorum teſtimonia, Et perpetuus ac conſtans ſcriptorum veterum conſenſus, de quo monere rudiores valde prodeſt. DICTA ſcripturæ inter multa hæc pauca annotare placuit. MARCI 16. Et Dominus quidem Ieſus, poſtquam loquutus eſt eis, aſſumtus eſt in cœlum, & ſedet à dextris Dei. LVCÆ 24. Et factum eſt, dum benediceret illis, receſsit ab eius, & ferebatur in cœlum. ACTORVM 1. Et cum hæc dixiſſet, videntibus illis eleuatus eſt, & nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum, Cumque intuerentur illum euntem in cœlum, ecce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis reſpicientes in cœlum? Hic Ieſus qui aſſumtus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum. ACTORVM 3. Quem oportet cœlum accipere, vſque in tempora reſtitutionis omnium. AD Epheſios 1. Quem collocauit ad dexteram ſuam in cœleſtibus, ſupra omnem principatum, ac poteſtatem, & virtutem, & dominium. AD Epheſios 4. Cum aſcendiſſet in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. AD Philippenſes 2. Ideo Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod eſt ſupra omne nomen, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus ſit Ieſus Chriſtus, in gloria Dei patris. PHILIPPENSIVM 3. πολίτευμα noſtrum in cœlis eſt, vnde & Saluatorem expectamus, Dominum Ieſum Chriſtum, qui transfigurabit noſtra contemta corpora, vt ſint conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia, qua poteſt omnia ſibi ſubijcere. COLOSSENSIVM 3. Si reſurrexiſtis vna cum Chriſto, ſuperna quærite, vbi Chriſtus eſt ad dextram Dei. 1. THESSALONIC. 1. Vt ſeruiretis Deo viuenti & veraci, & expectaretis filium eius de cœlis, quem excitauit à mortuis, Ieſum, qui liberat nos ab ira ventura. 1. THESSALON. 4. Ipſe Dominus cum tuba deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgent primum. AD Hebræos 1. Poſtquam purgationem peccatorum noſtrorum feciſſet, conſedit ad dexteram maieſtatis in excelſis. HEBR. 9. Non enim manufacta ſancta ingreſſus eſt Chriſtus, exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum, vt appareat nunc in conſpectu Dei pro nobis.

CVM his congruunt Symbola. Apoſtolicum enim Symbolum ita habet: Aſcendit ad cœlos, & ſedet ad dexteram patris, vnde venturus eſt iudicatum viuos & mortuos. Nicænum Symbolum: Aſcendit in cœlos, & ſedet ad dexterã patris, & rurſus veniet cum gloria iudicaturus viuos & mortuos. Symbolum quod Epiphanius ſcribit recitari ſolere ab ijs qui baptizandi erant: Aſcendit ad cœlos in ipſo corpore in gloria. Symbolum Athanaſianum: Sedet ad dexterã patris, & Dei omnipotentis, vnde veniet iudicare viuos & mortuos. Symbolum Ambroſij & Auguſtini, vt fertur: Tu deuicto mortis aculeo aperuiſti credentibus regna cœlorum. Tu ad dexterã Dei ſedes in gloria patris, Iudex crederis eſſe venturus. HVC etiam facit ſcriptorum veterum pius conſenſus. Auguſtinus in libro Epiſtolarum, Epiſtola 57. Dardano in hunc modum ſcribit: Noli itaque dubitare ibi nunc eſſe hominem Ieſum Chriſtum, vnde venturus eſt, memoriterque recole, & fideliter tene

Chri-

Christianam confeſsioné,quoniam teſurrexit à mortuis, aſcendit in cœlum, ſedet ad dexteram patris,nec aliunde quam inde vēturus eſt,ad viuos mortuoſque iudicandos.Et ſic venturus eſt,illa angelica voce teſtante, quemadmodum ire viſus eſt in cœlum, hoc eſt, in eadem carnis forma atque ſubſtantia, cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abſtulit. Secundum hanc formam nō eſt putandus vbique diffuſus. Cauendum eſt enim ne ita diuinitatem aſtruamus, vt veritatem corporis auferamus. NON eſt autem conſequens,vt quod in Deo eſt,ita ſit vbique vt Deus. Nam & nobis veriſsima ſcriptura dicit, quod in illo viuimus,mouemur & ſumus, nec tamē,ſicut ille,vbiq; ſumus. Sed aliter homo ille in Deo, Quoniā & aliter Deus ille in homine, proprio quodā & ſingulari modo. Vna enim perſona Deus & homo eſt,& vtrumque eſt vnus Chriſtus Ieſus. Vbique per id quod Deus eſt:In cœlo autem per id quod homo.IDEM in eadem Epiſtola,Nam ſpacia locorum tolle corporibus,nuſquam erunt,Et quia nuſquam erunt,nec erūt,Tolle ipſa corpora qualitatibus corporum,nō erit vbi ſint,Et ideo neceſſe eſt, vt non ſint.IDEM in fine eiuſdem Epiſtolæ:Chriſtum autem Dominum noſtrum vnigenitum Dei filium ęqualem patri,eundemque hominis filium,quo major eſt pater, Et vbique totum præſentē eſſe nō dubites tanquam Deum,& in eodem templo Dei eſſe,tanquam inhabitantem Deum, Et in loco aliquo cœli propter veri corporis modū.IDEM tractatu 50.In Iohannem:Sed quoniam verū eſt quod ait, Ecce ego vobiſcum ſum, vſque ad conſumationem ſeculi,& abijt & hic eſt,& redijt & nos nō deſeruit. Corpus enim ſuū intulit cœlo, maieſtatem nō abſtulit mundo.Idem: Secundum præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum: ſecūdum præſentiam carnis recte dictum eſt diſcipulis:Me autem non ſemper habetis. IDEM in libro de Agone Chriſtiano:Nec eos audiamus,qui negāt tale corpus Domini reſurrexiſſe,quale poſitum eſt in monumento,ſi enim tale non fuiſſet,nō ipſe dixiſſet poſt reſurrectionem diſcipulis:Palpate & videte,quoniam ſpiritus oſſa & carnem non habet, ſicut videtis me habere.Sacrilegium eſt credere, Dominum noſtrum, cū ipſe ſit veritas,in aliquo fuiſſe mentitum. Nec nos moueat, quod clauſis oſtijs ſubito eū apparuiſſe diſcipulis ſcriptum eſt,vt propterea negemus illud fuiſſe corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videm[9] illud per clauſa oſtia intrare:omnia enim poſsibilia ſunt Deo. Nā & ambulare ſuper aquas contra naturā huius corporis eſſe manifeſtum eſt, & tamen non ſolum ipſe Dominus ante paſsionem ambulauit, ſed etiam Petrum ambulare fecit. TERTVLIANVS de Trinitate: Non ibi ante homo fuit,ſed illuc aſcendit vbi non fuit,deſcendit autem Dei verbum quod ibi fuit. IDEM de Reſurrectione carnis: Chriſtus eſt homo, etſi Deus,Adam nouiſsimus,etſi ſermo primarius, caro & ſanguis,etſi noſtris puriora,Idē tamen & ſubſtantia & forma quæ aſcendit, & talis etiam deſcenſurus. CYPRIANVS libro 6.cap.14:Hîc animaduertendum,quod etſi corporis ſui præſentiam hinc ſubduxerit, maieſtate tamen diuinitatis ſemper adeſt,ſicut ipſe à diſcipulis abiturus pollicetur. Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. IDEM libro nono,ſupra Iohannem cap.21.Credere autem oportet fideles,quod licet à nobis corpore abſit, virtute tamen eius omnia & nos gubernari adeſſeque ſemper ipſum omnibus qui eum diligunt.IDEM in expoſitione Symboli: Aſcendit ergo ad cœlos,non vbi verbum Deus ante nō fuerat,quippe qui erat ſemper in cœlis,& manebat in patre,ſed vbi verbum caro factū non ſedebat. VIGILIVS aduerſus Eutichen.Dei filius ſecundum humanitatem ſuam receſsit à nobis,ſecundum diuinitatem adeſt nobis. Ecce vobiſcū ſum omnibus diebus vſque ad cōſummationem ſeculi.Si nobiſcum eſt,quomodo ait: Veniet quando deſideretis vnum diem filij hominis & non videbitis,ſed & nobiſcum eſt,& non eſt nobiſcum, quia quos reliquit,& à quib[9] diſceſsit humanitate ſua,nō reliquit, nō deſeruit diuinitate ſua, Per formam enim ſerui,quam abſtulit à nobis in cœlum,abſens eſt nobis. Per formā Dei, quæ nō recedit à nobis in terris, pręſens eſt nobis, tamē & pręſens & abſens ipſe vn[9] idēque eſt nobis.Idē,Deinde ſi verbi & carnis vna natura eſt,quomodo cum verbum vbique ſit,non vbique inueniatur & caro. Namque quando in terra fuit, nō erat vbique in cœlo, & nunc quia in cœlo eſt,non eſt vtique in terra, & in tantum non eſt,vt ſecundum ipſum Chriſtum ſpectemus venturum de cœlo, quem ſecundum verbum nobiſcū eſſe credim[9] in terra.Igitur ſecundum vos aut verbum cum carne ſua loco continetur,aut caro cū verbo vbique eſt.Quomodo vna natura contrarium quid & diuerſum non recipit in ſe ipſā? Diuerſum eſt autem & longe diſsimile circumſcribi loco & vbique eſſe.Et quia verbum vbique eſt,caro autem eius vbique non eſt,apparet vnum eundemque Chriſtum vtriuſq; eſſe naturę,& eſſe quidem vbique ſecundum naturā diuinitatis ſuæ, & loco contineri ſecundum naturā humanitatis ſuæ.Creaturam eſſe, initium nō habere,morti ſubiacere, & mori non poſſe,quorū vnum illi eſt ex natura verbi,qua Deus eſt, aliud ex natura carnis;

qua idem DEVS homo est. Igitur vnus DEI filius, idemque hominis factus filius, habet
initium ex natura carnis suæ, & non est creatus per naturam diuinitatis suæ. Circumscri-
bitur loco, per naturam carnis suæ, & loco non capitur, per naturam diuinitatis suæ.

IVSTINVS martyr in expositione fidei: Manet quidem corpus, siquidem Deus cor-
pus non est, factum est quidem corpus, particeps diuinę dignitatis, non naturæ.

GREGORIVS Nazianzenus: Circumscriptus corpore & non circumscriptus spiritu.

THEODORETVS Dialogo 2. Corpus Christi glorificatum habet quam prius habuit
circumscriptionem. IDEM. Illud corpus priorẽ habet formam, & figuram, & circumscri-
ptionem, & vt summatim dicam, corporis essentiam, etiamsi post resurrectionem immor-
tale & immune à corruptione factum est. Idem: Etiam post resurrectionem cõspectum est
corpus Christi habens circũscriptionem, & manus & pedes & reliqua corporis membra,
& tangi ac videri poterat, sicut ante resurrectionem. Idem: Corpus nõ in diuinitatis natu-
ram mutatum est, sed etiam post resurrectionem, quamuis immortale & incorruptibile
diuinæ gloriæ plenum, tamen suã habet circumscriptionem. Hactenus dicta scripturę re-
citauimus, Symbolorum verba signauimus, & pium veterum scriptorum cõsensum ostẽ-
dimus: Nunc ex his omnibus sententiæ summam cõcludemus, idq; non nostris sed beati
Philippi verbis, qui in hunc modum in commẽtarijs in Epistolam Pauli ad Coloss. 3. scri-
bit. In Symbolo (inquiẽs) intelligatur dictum, vt sonat litera, & de corpore & de corporali
locatione: Ascendit (scilicet) corporali & Physica locatione in cœlum, hoc est, in locũ cœ-
lestem, vbicunque est, quia hic non sunt fingendę Allegoriæ. Ascensio fuit visibilis & cor-
poralis, & semper ita scripsit tota antiquitas, Christum corporali locatione in aliquo loco
esse, Vbicunque vult, & ascẽsio corporalis facta est sursum. Ideo Paulus in hoc capite illũ
locum nominat sursum. At in propositione: Filius hominis qui est in cœlo, Dictũ intelli-
gatur communicatione Idiomatum, λόγος semper est in cœlo, etiamsi corporali locatione
corpus est in Virgine, & infra. Vt autem de locali ascensione naturæ humanæ dictum est,
Ascendit ad cœlos: Ita de exaltatione naturæ humanæ super omnes creaturas dictum est,
Sedet ad dexteram patris, vt hic Paulus inquit: Vbi est ad dexteram Dei sedẽs. Ait Christũ
sursum esse, & quidem ad dexteram Dei, hoc est, non vt beati Angeli vt homines sursum
sunt, sed exaltatus supra Angelos, in illa arcana luce Dei regnans cum patre. Et tamẽ cor-
pus localiter alicubi est secũdum veri corporis modum, vt Augustinus inquit. Et hæ pro-
positiones: Christus in vobis est, Ego in eis, Veniemus ad eum, & mansionem apud eum
faciemus, intelligantur de communicatione Idiomatũ. Et de hac præsentia filij in prædi-
catione Euangelij & in sanctis, necesse est Ecclesiam fideliter erudiri, vt agnoscamus Do-
minum nostrum Iesum Christum adesse Ecclesię, & esse caput omnia in omnibus perfici-
ens. Hæc Philippus, cuius sententia cum plane cõueniat cum dictis scripturæ, cum Sym-
bolis Ecclesiæ & orthodoxo veterum consensu, pie eam ac tuto nos sequi posse non dubi-
temus etiamsi alij hoc tempore, quorum non videtur contemnenda doctrina & pietas,
aliter sentire, & hoc explicare, nescio quo modo alio conentur, de quo litem non faciam.

Tanto præstantior angelis factus, quanto excellentius præ illis sortitus est nomen.

Dixit Christũ sedere ad dexteram
maiestatis in excelsis, nunc autem do-
cet quænam sit ea maiestas, seu sessio
ad dexteram patris, videlicet omnibus rebus creatis superiorem esse. Etsi autem hactenus
simpliciter exposuit, quantum quidem satis esse potest obsequenti auditori, tamen idem
sibi iusta confirmatione probandũ esse existimauit: idque propter peruicaces Iudæos, qui
Christum infra Moysen reiecerunt. Collationem itaq; instituit inter ipsum Christum &
Angelos, quibus cum sublimior ostenditur, simul illi omnia subijciuntur. Est autem hæc
propositio comparata, quæ vsque ad finem huius capitis confirmatur.

Cui enim vnquam Angelorum dixit: Filius meus es tu, Ego hodie genui te, & rursus, Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium.

Prima ratio propositionis ab origi-
ne, seu Lege naturæ perpetua, & Iure
ciuili sumta. Filius herilis ministris
præfertur. Christus est Filius Dei, &
Angeli eiusdem ministri. Ergo Chri-
stus Angelis præstantior est. Sumitur
autem prior pars huius testimonij, ex 2. Psalmo, posterior ex 7. capite, 2. libri Regum. Di-
ctum 2. Psalmi: Ego hodie genui te, Exẽplo Apostoli, veteres eruditiores ad sempiternam
filij Dei generationem recte referũt: vt hodie significet æternitatem. AEterna enim est fi-
lij generatio à patre, vt quæ nec præterierit nec futura sit. Sed alij referunt ad eam genera-
tionem,

tionem,qua manifeſtatus eſt mundo.De quorum ſententia dicemus infra capite quinto. At teſtimonium ex 2. Regum 7. deſumtum, etſi aliquibus videtur torqueri in alienũ ſenſum,vt pote de Solomone intelligẽdum, Tamen Apoſtoli autoritatem pluris facio, & recte citari dictum arbitror. Et qui ſit ſenſus promiſsionis eo in loco,alibi exponitur copioſius. Et iuuari poſſunt diſcẽtes hac etiam commonefactione: Sæpe typo tribui, quæ recti⁹ Antitypo,hoc eſt,rei ſignificatæ accommodentur. Cum igitur Solomon Chriſti Typum geſſerit,Ea quę de illo,vt Typo,dici putantur,verius Chriſto Antitypo attribuũtur. Multa etiam typis tribui,quæ non niſi Antitypis conueniunt,haud dubium eſt.

Et rurſus, cum introducit primogenitum in orbem, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.

Secundum argumentum, à collatione eius qui colitur, & eorum qui ipſum colunt. Concluditur autem argumentum hoc modo, Præſtantior eſt qui adoratur,quam qui adorant. Chriſtus adoratur ab angelis. Ergo Chriſtus angelis eſt maior. Ponitur autem minor propoſitio loco totius argumenti. Chriſtus primogenitus dicitur duplici reſpectu, videlicet diuinitatis ſolius,& fratrum qui adoptãtur. De priori modo Paulus Coloſſ.1. Qui eſt imago Dei incõſpicui, & primogenitus omnis creaturæ,hoc eſt,ante genitus quam quicquam conderetur, Ideoque æterni patris filius. De poſteriori reſpectu hic locus intelligendus eſt. Dicitur enim primogenitus,eo quod excellat inter omnes fratres,quos Deus in Chriſto vnigenito in filios adoptauit. Eſt enim naturalis filius præſtantior adoptiuis.

Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos ſuos Spiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Ad filium vero: Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi, Virga rectitudinis, virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea vnxit te Deus,Deus tuus, oleo exultationis præ conſortibus tuis.

Tertium argumentum, à relatiuorum gradibus ſumtum. Rex præferendus eſt ſuis legatis & miniſtris, regia mandata obeuntibus. Chriſtus eſt Rex, angeli vero legati & miniſtri regij. Proinde Chriſtus angelis eſt præferendus. Loco totius argumenti minoris probatio ponitur, cuius priorem partem, videlicet angelos eſſe legatos & miniſtros Dei, probat teſtimonio Pſalmi 104. In quo Pſalmo Dauid reuocat populo in memoriam beneficia Dei, inuitatque ipſum, vt Deo ſecum ſit gratus,pro tam mirandis & immenſis beneficijs. Texitur autem in principio Pſalmi longa narratio variorum operum Dei,inter quę & hoc,numerat Dauid,quod Deus faciat angelos ſuos Spiritus,& miniſtros ſuos flammam ignis. Etſi autem exiſtimant aliqui, Pſalmum non ſimpliciter de angelis & eorum ſubſtantia, ſed per comparationem loqui,hũc in modum, vt ventos & fulmina comparet angelis, in hanc fere comparationis ſententiam: Facit ventos ſuos vt angelos,& fulmina vt miniſtros ſuos. Tamen iterum autoritate Apoſtoli eiuſque argumentatione moueor, vt aliam potius ſententiam ſequar & amplectar,facit angelos ſuos vt vẽtos,& miniſtros ſuos vt fulmina ſeu flammam ignis, nam naturam angelorum,etſi non intelligimus in hac caligine: tamen quibus ea naturis corporalibus quam proxime accedat, Pſalmi dictum oſtendit. Et hoc modo conſtare vim argumentationis Apoſtoli certiſsimum eſt. Nam ventis aut fulminibus non conferri filium Dei,ex antecedentibus,& mox conſequentibus dictis conſtat.

Poſteriorem partem minoris confirmat teſtimonio deſumto ex Pſalmo 45. Qui Pſalmus eſt prophetia de regno & Euangelio Chriſti,de ſponſo Chriſto,& eius ſponſa Eccleſia. In huius regis & ſponſi Eccleſiæ deſcriptione, ſunt verba ab Apoſtolo noſtro adducta, quæ de diuinitate,humanitate,regia Chriſti magnificẽtia & regni eius forma concionãtur. Cum enim dicit: Thronus tuus ô Deus in ſeculum ſeculi, id eſt, in perpetuũ, alloquitur Meſsiam, quem Deum nominat,cui tribuit regnum perpetuum, quod nequaquam Solomoni competit. Cum addit: Virga ſeu ſceptrum rectitudinis, virga regni tui, Chriſti regnum à mundi impijs imperijs ſeparat. Nam Chriſti regnum rectitudinis eſt & æquitatis: cuius rei cauſſam ſubiungit,cum inquit: Dilexiſti iuſtitiam,& odiſti iniquitatem,hoc eſt Dilexiſti iuſtos,& odio habuiſti iniquos. Ponitur enim abſtractum pro Concreto. Verum quia non ſolum Rex eſt ſecundum diuinitatem, verumetiam ratione officij aſſumta humana natura,additur: Propterea vnxit te, ô DEVS, Deus tuus, oleo lætitiæ præ conſortibus tuis,hoc eſt, ô CHRISTE, qui es viuus & verus Deus, cum patre & Spiritu ſancto,

Deus

Deus pater,te hominem factum,oleo lætitiæ præ consortibus tuis, hoc est, Spiritu sancto vnxit in perpetuum regem,Prophetam & Sacerdotem:Idquæ præ cõsortibus:hoc est,Regibus,Prophetis & Sacerdotibus,quorum omnia officia in te vno concurrunt absolutissime.Nullus enim tibi similis fuit vnquam. Nam tu plenam in terris potestatem dimittẽdi peccata habes,tuum regnũ est æternum:tu è sinu patris nobis attulisti verbum salutis: Tu denique vnico tuo sacrificio,totius mundi expiasti peccata. Omnes proinde tui consortes acceperunt Spiritum,cuius Symbolum fuit externa vnctio, At tu Domine sanctus sanctorum, accepisti Spiritum,non ad mensuram,sed plene: de cuius plenitudine alios sumere oportet, quicunque salutem consequentur.

Et tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli, Ipsi peribunt, Tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, ac velut amictum conuolues eos, & mutabuntur, Tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Quartum argumentum à comparatione Creatoris ad creaturam. Maior est creator creaturis,& immutabilis mutabilibus. Sed Christ⁹ est Creator,& immutabilis, Angeli vero creaturę & naturę mutabiles.Igitur Christus maior est Angelis. Sola assumtio loco totius argumenti ponitur. Et est desumta ex Psalmo 102. qui est oratio afflictæ Ecclesiæ in hoc mundo,In qua hęc confessio habetur,qua Ecclesia diuinitatem & potentiam Christi agnoscit. Atque inde fiduciam concipit sub cruce & persecutionibus, quibus premitur, vt non deleatur: sed hic sub cruce seruetur mirabiliter, & postea imortalitate donata in omni æternitate cum suo liberatore Christo viuat.Porrò, dictum illud: Ipsi peribũt,tu autem permanes,intelligatur simpliciter iuxta Petri dictum, 2. Pet.3. Qui nunc sunt cœli,procellæ in morem transibunt, & Elementa æstuantia igne soluẽtur, &c. Ex his enim & alijs diuinæ vocis testimonijs Apostolos conciones suas de fine & iñouatione cœli & terræ,quæ nunc sunt,desumsisse non dubitemus. Qui aliam sequuntur sententiam,& dictum Psalmi per comparationem exponunt hunc in modum: Etsi cœli ipsi perirent: Tu tamen non perires,non cum illis deficeres, sed idem maneres,cui tam facile est cœlos conuoluere,quam facile est homini amictum conuoluere, Quod cum Angelis negatum sit,Christus multo eis est præstantior. Hãc ergo sententiam qui sequuntur, non vident Argumenti se emphasin prorsus & eneruare & amittere,quod à comparatione rerum creatarum cum creatore Deo ac Domino horum Apostolus instituit. Ideo priorem simpliciorem & Apostoli Petri testimonio certam sequor & amplector.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nonne omnes sunt administratores Spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæredes erunt salutis?

Quintum argumentum à comparatione honoris Christi & ministerij Angelorum. Maior est qui æquali gloria cum Deo patre regnat, ijs, qui diuino subijciuntur imperio. At Christus æquali gloria cum Deo patre regnat, Angeli vero diuino subijciuntur imperio. Christus igitur maior est Angelis. Minoris vtraque pars expresse ponitur. Prior, videlicet, de Christi eminentia & maiestate sumitur ex Psalmo 110. qui est prophetia de æterno Christi regno, Sacerdotio, passione, resurrectione & victoria. Posterior sumitur ab officio Angelico. Nõne (inquit) Omnes sunt administratores Spiritus in ministerium missi propter eos qui hæredes erũt salutis? Hæc pars tria continet de Angelis. Primum enim ostẽdit, quæ sit substantia Angelica, videlicet, spiritualis. Sunt enim Angeli spirituales naturæ, quemadmodum & animæ hominum. Deinde, quod Angeli sint ministri Dei, vt illorum nomen sonat, Angelus, id est, minister. Præterea quod illorum præcipuum munus sit hæredibus salutis, hoc est, Ecclesiæ Christi seruire. Nam, vt Psalm⁹ inquit: Castrametatur Angelus Domini in circuitu timentium eum. Hinc primum confirmatur, quod plurima sit Deo cura electorum suorum, quos tantis præsidijs munit aduersus Satanam, & aduersus multos incidentes casus. Deinde confutatur hoc loco deliramentum Sadducæorum, qui nihil aliud angelos putarunt esse, quam motus diuinitus hominibus inspiratos. Monemur pręterea, ne hos castissimos Spiritus custodes nostros à nobis impuris moribus repellamus: sed vt potius grati simus Deo animi & corporis puritate, Illi soli Angelorum Domino seruientes, & gratias agentes pro angelico ministerio.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Quoniam Christus maior est Angelis, par est vt doctrinam ipsius accuratius audiamus, ne in pœnam contumaciæ incurramus. Etsi autem Christus paßionis tempore, Angelis quodammodo inferior visus est, gloria tamen & honore coronatus regnat, Vt quos à morte liberauit, eosdem in gloriam euectos æterna donaturus sit gloria.

Ordo & partes Capitis secundi.

Ex doctrina primi capitis extruit propositionem exhortatoriam, videlicet, vt Christum audiamus, & propositioni confirmationem subiungit. Deinde Prolepsi digreditur in doctrinam de Christi humanitate, & eius caußis. Atque ita duæ sunt partes huius Capitis, Prior exhortatoria, constans propositione & confirmatione, Posterior Didactica, quæ similiter propositione & confirmatione absoluitur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAMOBREM oportet nos magis attendere ijs quæ audiuimus, ne quando diffluamus.

Propositionis exhortatoriæ illatio ex primo capite, Christus filius Dei supra omnia est. Igitur Euangelio ipsius obtemperare oportet. Antecedens huius Enthymematis cum sua propositione, est totum primum caput. Consequens, est prima huius capitis propositio. Duæ sunt hic voces obseruandæ, prior est προσέχειν, attendere, id est, mentem adhibere, menteque audita cõtinere, Posterior παραρρυῶμεν, diffluamus. Metaphora sumta à pertusis & rimosis vasis, quæ infusum liquorem non continent. Est igitur sensus, vt ita audiamus verbum, ne vani & ignaui simus auditores. CONFIRMATVR hic ministerium verbi, & monstratur necessitas audiendi verbi. CONFVTANTVR Anabaptistarum Enthusiasmi, Qui homines à vocali verbo auocant ad Satanicas illusiones. TAXANTVR Epicurei, qui consuetudinis tantum gratia verbum audiunt, nihil continere valentes.

Si enim qui per Angelos dictus est sermo factus est firmus, Et omnis præuaricatio & inobœdientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

Ratio propositionis à minori ad maius. Inobœdientia erga verbum, ab Angelis propositum, grauiter est punita, Multo magis inobœdientia erga Christi Euangelium punietur. Vocat autem Euangelium salutem, eo quod instrumentum sit salutis. Vnde docemur, quod quemadmodum salus offertur per Euangelium: Ita absque Euangelio nemini contingat. Qui igitur Euangelium spernunt, suæ salutis ὄργανον adeoque salutem ipsam auersantur.

Quæ cum enarrari ceperit per Dominum, ab ijs qui ipsum audiuerant, fuit nobis confirmata.

Digreßiuncula Exegetica est admodum oportuna. Postquam enim audiendum salutis verbum dixerat, commode de ipsius fonte seu autore, propagatione, atque certitudine monet. Fons seu autor est Dominus ipse, qui & sua victima salutis olim promissæ mysterium peregit, & voce propria Euãgelium salutis hominibus commendauit. Propagatum est verbum salutis per eos, qui ipsum audiuerunt, hoc est, per Apostolos, quos huius salutis testes emisit in mundum, videlicet, vt testarentur de salu-

de salute per Christum parta. Confirmatum in nos, id est, nobis (inquit) ab auditoribus ipsius. Huius autem confirmationis modum subiungit his verbis.

Attestante Deo signis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, secundum voluntatem ipsius.

Quia Dominus suam doctrinam miraculis, veluti quibusdam solennibus & autenticis sigillis, ad medendum infirmitati humanæ, ac vacillantibus animis hominũ, confirmare dignatus est: Hic Apostolus noster, quatuor miraculorum genera recitat, quibus veritas Euangelij nobis consignata est. Est autem miraculum factum Dei extraordinarium, & inusitatum, hominum animos in admirationem abducens. huius quatuor genera, vt dixi, enumerat autor. Ac primo loco, Signa ponit, quæ ita dicuntur, quod mentes hominũ excitent, ad considerandũ aliquid amplius, quam quod foris apparet. Christus sanat sola voce surdum & mutum: hoc signũ excitat spectatorum mentes ad aliquid altius cogitandum: videlicet, quod Christus diuina potentia sit præditus, & quod sit verus Mesias, tametsi hoc foris non apparebat. Deinde portẽta ponit, quæ ita dicuntur, quia nouum aliquid & inusitatum continent. Nouum siquidem & inusitatum fuit hominem mortuum excitare sola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita distinguunt, vt, τέρατα portenta sint præter naturam: σημεῖα vero signa præter consuetudinem. Sanatio febricitantis, non fit præter naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans. Sed quod socrus Petri febricitans, sola Christi voce sit restituta sanitati, præter consuetudinem fuit. Ideo eius sanatio signum fuit, non portentum. Mortuum hominem vitę restituere, pręter naturam fit. Nam per naturam haudquaquam vitæ mortuus restitui potest. Quare portentum fuit, quod Christus Lazarum iam in sepulcro fœtentem excitarit.

Addit tertio loco varias virtutes, seu potẽtias, quibus Christi Spiritus in sanctis efficax fuit, suam virtutem peculiarem ostendens. Harum virtutum genera ad Corinthios, 1. Corinth. 12. multa recitat Apostolus: quibus Deus Ecclesiam primitiuam ornauerat.

QVARTO, Spiritus sancti distributiones ponit, quibus non solum die Pentecostes obsignauit Euangelium, verumetiam sæpenumero in Apostolica Ecclesia ad preces Apostolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula, tanquam sigilla veritatis Dei esse nobis debent: quorum vsus perpetuo durabit in Ecclesia, qui nullus alius est legitimus & verus, quam obsignatio doctrinæ cœlestis.

ET quanquam hodie huiusmodi miracula non eduntur, tamen perpetuo ad illa olim edita miracula respicere oportet: quæ confirmato per orbem Euãgelio Christi, cessare debebant: non quidem vsu, sed facto. Ita enim Augustinus ait: Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum cõsuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet, ijs esse credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuadere potuerunt. Hactenus Augustinus.

Non enim Angelis subiecit Deus orbem futurum, de quo loquimur.

Redit vnde digressus est, & confirmat argumentum superius positum: Qui potentior est, potest seuerius cõtumaces aduersus se punire. Cum igitur Christus potentior sit Angelis, non dubium est quin obœdientes in Euangelio punire posſit. Loco totius argumenti minoris confirmationem posuit. Si enim Christus habet orbem sibi subiectum, certe potentior est Angelis, quibus orbis non est subiectus. Orbem futurum, vocat per Christi aduentum renouatũ: vetustus ille, peccato Adæ corruptus est, sed hic nouus, per Christum instauratus est, qui quidem incepit à Christi resurrectione, Sed consummabitur excitatis mortuis in extremo die, & communicata electis Dei gloria immortalitatis.

At testatus est in quodam loco quidam dicens: Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, vt visites eum? fecisti eum paulisper inferiorem Angelis, Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo

Obiectio aduersariorum, atque eius solutio à distinctione temporis, & circumstantiarum sumta. Obiectio hæc est: Christus non solum homo est, similem expertus cum alijs hominibus calamitatem: verumetiam visus est omnium hominum abiectissimus, ob mortis quam passus est infamiã. Huic autem

tem quod ei ſubiecit omnia, nihil omiſit, quod non eſſet ei ſubiectum.

obiectioni reſpondet Apoſtolus, verbis Prophetæ ex Pſalmo 8. deſumtis, idq; per diſtinctionem (vt dixi) ac ſi diceret, fateor quidem, valde fuiſſe humiliatum Chriſtũ per crucem, ſed mox crucis ſupplicio ſuperato & morte victa, glorioſe reſurrexit, cui iam victori & triumphatori omnia ſubiecta ſunt, in cœlo & in terra. Vt autem teſtimonium adductũ clarius introſpiciamus, nonnihil de argumento Pſalmi, & eius applicatione ad præſentẽ locum dicendũ videtur. EST autem hic Pſalmus encomiaſticus, omnino de Chriſto intelligendus, quemadmodũ ipſe Chriſtus, Matth.21. Et Paulus ad Epheſios, teſtatur. CELEBRAT enim Dauid ipſum Deum in hoc Pſalmo, propter nunquam ſatis admirandum beneficiũ, videlicet, quod dederit nobis filium ſuum Ieſum Chriſtum, vt ſit nobis Rex glorioſus, Triumphator Diaboli, mortis & inferni. Cum exordio finis Pſalmi idẽ eſt. Nam vt orditur ab affectu cordis, & ſtupenda admiratione bonitatis Dei erga genus humanum: Ita Pſalmũ claudit eodem admirationis affectu. Quis enim ſatis bonitatẽ Dei, & φιλανθρωπίαν, ob hoc tam eximium beneficium ſatis admirabitur? EXORDIO ſubiungit gratiarum actionem: quam vniuerſa terra debet Deo ob ſuam immenſam bonitatem, adeo vt etiam infantes & lactentes in cœlo, hoc eſt, in cœtu fidelium, virtutem Dei ſint prædicaturi, huius rei ſpecimẽ exhibuerunt Chriſto pueri, cum die Palmarum intraret Ieruſalẽ. His ſubiungit Dauid verba, quæ Apoſtolus hic adducit. Quid (inquit) eſt homo quod memor es eius? Admiratio eſt, quod Deus tantum gerat curã humani generis. Aut filius hominis qui viſitas eam? Repetitio eſt eiuſdem ſententiæ per admirationem, mutata tãtum ſermonis figura. Atq; hæc de homine in genere dicta intelligãtur. Quę autem ſequuntur, ad filium Dei hominem factum referenda ſunt. Et minuiſti eũ paulo minus ab angelis. Hæc ratio admirationis eſt, minuiſti eum, id eſt, Chriſtum, ſcilicet, per paſsionem & mortem. Gloria & honore coronaſti eum, ſcilicet, per glorioſam reſurrectionem & victoriam: Et conſtituiſti eum ſupra opera manuum tuarum, videlicet, vt omnium rerum plenum dominium habeat, adeo vt flectat ſe omne genu coram ipſo, cœleſtium & terreſtrium & inferorũ. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius: Eiuſdem ſentẽtiæ repetitio eſt, per mutuam Relatiuorum collationem. Si igitur Chriſtus eſt ſupra omnia dominator conſtitutus, ſunt ſane omnia illi ſubiecta. Vnde Apoſtolus noſter infert ex verbis Pſalmi: In eo enim quod omnia illi ſubiecit, nihil omiſit non ſubiectũ ei. Quare ſequitur quod ſupra dixerat, Angelos etiam ei ſubiectos eſſe.

At nunc nondum videmus omnia ſubiecta ei.

Obiectio contra ſolutionem. Tu dicis quidem omnia Chriſto ſubiecta eſſe, ſed nuſquam eius eminentia apparet in ipſius regno, quod eſt Eccleſia. Membra Chriſti multis modis affliguntur: huic obiectioni reſpondet Apoſtolus, hoc pacto:

Sed ipſum qui paululum imminutus fuit ab angelis, videmus Ieſum propter paſſionem mortis, Gloria & honore coronatum eſſe.

Reſponſio ad obiectionem, per conceſsionem & correctionem. Senſus autem eſt: Tametſi non apparet Chriſto omnia ſubiecta eſſe, tamen reuera vniuerſorum Dominus conſtitutus eſt, per reſurrectionem, & breui futurum eſt, vt ſuum imperium palã exerceat reſuſcitatis mortuis. ORATIO Apoſtoli, Syncheſi nonnihil turbata, ſi tantum recte deſtinguatur, hoc modo illuſtrari poteſt. Sed Ieſum ipſum videmus gloria & honore coronatũ, quia paululum ſeu pauliſper fuit imminutus ab angelis (hoc eſt, inferior angelis) propter paſsionem mortis (hoc eſt, vt pati mortem poſſet) hic enim particula διὰ, vt ſæpiſsime alias, cauſſam finalem notat. TEMPVS ergo humiliationis, fuit paſsionis tempus: quo peracto & victa morte, gloria & honore coronatus eſt, vt qui Deo æqualis ſit. SED quomodo videmus hanc Chriſti gloriam? Aſcendens in altum, dedit dona hominibus: in quibus donis Chriſti gloria conſpicitur. Multos ornauit donis edendi miracula: Multos inuicta fidei cõſtantia in confeſsione muniuit. In omnibus credentibus ſuam efficacitatem ita declarat, vt oculis fidei clariſsime intueantur Chriſti gloriam.

Vt gratia Dei pro omni guſtaret mortem.

Cauſſam & fructum paſsionis Domini addit, vt doceat, Chriſtum non ſine grauiſsima cauſa, adeo diminutũ fuiſſe. Ideo enim paſſus eſt, vt ſua paſsione ꝑ omnib. ſatisfaceret, hoc eſt, vt ſua victima om-

nium in se credentium expiaret peccata, & communicaret suam iusticiam ad vitã æternã. Hic igitur obseruemus omne humanũ meritum, quoad expiationẽ peccati attinet, euerti. GVSTANDI verbo, significatur victoria super morte, quod Christus non sit absorptus morte, sed à morte resurrexerit. Cũ dicit, pro omni, collectiue intelligendũ est, vt sciamus, nec Iudæos, nec gẽtes à Christi beneficio excludi, modo in ipsum credere nõ recusauerint.

Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam abduceret, autorem salutis eorum per pasśionem perficere.

Ratio alia, cur assumta natura humana pati oportuerit Dominum, à patris æterno decreto, seu, à caussa efficiente, & fine conditionis omnium. 10 Est enim Dei æternum decretum, humiliare antequam exaltet. QVIA autem in verbis Apostoli quædam videtur esse obscuritas, sensum in hunc modum reddamus. Decebat Deum patrem (qui humiliare solet primum quos decreuit exaltare) perficere, hoc est, consecrare, Filium, in ducem & autorem salutis filiorum Dei, idque per pasśionem eius: videlicet, vt conformatio quædam capitis & membrorum fieret. HIC præter locum proprium, qui est de fructu pasśionis Dominicæ, obseruemus crucem ex decreto Dei, veluti gradum quendam esse ad gloriam. Huius ergo decreti Dei cogitatione se erigant fideles, quoties grauius cruce premãtur. VERBVM τελειῶσαι, vsum habet in sacrificijs, & significat proprie consecrare in hostiam, vel hostiam facere, τέλεια enim dicebantur plenæ & perfectæ hostiæ, in quibus nihil desiderabatur, & τελείωσις initiatio est, per sacrificium, vnde Baptismus Græcis τελείωσις dicitur. 20

Nam & qui sanctificat, & qui sanctificatur, ex vno sunt omnes.

Aetiologiam petit ab eiusdem naturæ participatione, ac si dicat: Christus, qui per pasśionem consecrat & sanctificat, & credentes, qui ab eo, tanquam summo Sacerdote, consecrantur & sanctificantur, ex vno sunt omnes, hoc est, eiusdem naturæ, videlicet humanæ, existunt. Etsi enim Christus, si naturam diuinam respicis, verus est Deus, æqualis patri: tamen homo natus, particeps est humanæ naturæ cum alijs hominibus. Quare vt ex vna materia sunt, ita persimilis est ad gloriam gradus. Sunt qui ita exponunt. Et qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno, scilicet, Adamo, sunt omnes, sed sensus idem manet. 30

Propter quam caussam non erubescit fratres eos vocare, dicens: Annunciabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Ecclesiæ laudabo te.

A pronunciatis probat humanitatem Christi, vnde texitur argumentũ à natura relatiuorum: Christus vocat sanctificatos fratres suos. Igitur cum illis eiusdem naturæ est, seu communem patrem habent, nempe Adam. Sumtum est autẽ hoc testimonium ex Psalmo 22. qui cõtinet insignem prophetiam de Christo. Nam eius Sacerdotium, & regnum describens: Orationem, pasśionem, mortem & resurrectionem exponit, & simul vaticinatur de propagatione & amplitudine regni Christi. 40

Et iterum, Ego ero fidens in eum.

A proprio hominis humanitatem Christi probat. Solius hominis est Deo fidere, Christus fidit Deo, Igitur homo. Testimonium hoc ex 18. Psalmo desumtum est. Quod est Gratiarũ actio Dauidis, quod suos hostes profligauerit ac vicerit, verũ quia Dauid in eo Psalmo typum Christi gerit, recte Psalmus ipsi Antitypo accommodatur, iuxta regulam: Quæ typis tribuuntur, recte Antitypis accommodantur.

Et rursus, Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus.

Argumentum à communitate naturæ, patris & liberorum. Sunt enim pater & filij eiusdem naturæ, etsi multiplicatæ in pluribus. Hoc testimonium sumtum est ex octauo capite Esaiæ: vbi Propheta vaticinatur de ruina regni Israëlis, & regni Iuda, atque adeo ciuium sanctæ ciuitatis Ierusalem. Ac simul per os Prophetæ filius Dei orat, vt Deus doctrinã propheticam in aliquorum discipulorum mẽtibus obsignet, obsignatamq; cõseruet. Precationi subiungit hanc confesśionis & fiduciæ vocem: Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus in signum & prodigium Israëli, à Domino exercituum qui habitat in Syon. 50

Quia ergo pueri communicarunt carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter participauit eiſdem.

Ex adductis Prophetæ verbis, Apoſtolus argumentum in hunc modum extruit. Pater & pueri eiuſdem ſunt naturæ, At pueri Chriſti humanæ naturæ ſunt participes, Igitur & Chriſtus homo exiſtit, humanæ naturæ conſors.

Vt per mortem deſtrueret eum, qui mortuis habebat imperium, hoc eſt, Diabolum.

Poſtquam de aſſumta humana natura, & de humiliatione diſſeruit ſatis, nunc commode iſtius myſterij cauſſas finales ſubiungit, ac inter eas primam ponit, deſtructionem, ſeu abolitionem imperij Satanæ, iuxta primá concionem poſt lapſum primorum parentum de reparatione, in qua cócione Deus pater ſerpenti, idque audientibus primis parentibus, vt inde fidem reconciliationis conciperent, dixit: Semen mulieris conteret caput ſerpentis, quod Iohannes interpretatur his verbis: Chriſtus apparuit, vt diſſoluat opera Diaboli, hoc eſt, peccatum & mortem, placata ira Dei. Per corporis enim mortem, vt ait Ambroſius, mortis vincula diſſoluit.

Et liberaret eos qui metu mortis per omnem vitam obnoxij erant ſeruituti.

Secundus finis, atque adeo præcipuus aſſumtæ humanæ naturæ, in qua mortem crucis ſuſtinuit, videlicet, vt liberum redderet humanum genus à iure peccati & mortis, Deo perſoluto λύτρῳ. Vnde 2. Corinth, 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in eo, hoc eſt, reatum totius humani generis Deus pater impoſuit filio, vt ipſe ſua victima expiatoria pro peccato ſatisfaceret, quo nos, Chriſti obedientia nobis imputata, iuſtificaremur coram Deo & adoptaremur in filios.

Non enim ſane angelos aſſumit, ſed ſemen Abrahæ aſſumit.

Amplificat collatione, quod dixerat de humana natura Chriſti, idque non ſolum vt affectum Chriſti ardentiſſimum erga genus humanum doceat, verumetiá vt oſtédat quam neceſſariú fuerit nos in naturalem carnis & ſanguinis Chriſti ſocietatem venire, & táquam in vnam carné ſeu naturam coaleſcere, in qua natura, quod in capite lueretur, cæteris membris omnibus tanquam proprium imputaretur. TAMETSI autem hæc corporalis Chriſti nobiſcum communitas, non ſatis eſt nobis ad felicitatem, niſi ſpiritualiter ei ſociemur: tamé nulla nobis ad ſpirituale ſocietaté patet via, ſine hac naturali ſocietate, & cognatione, quæ adeo arcta eſt, vt in Chriſto vna dútaxat Dei & hominis perſona ſubſiſtat. Vt vere dicit poſsit, Deum hominem factum eſſe, ſeu, vt Iohannes loquitur, Verbum carnem factú eſſe. Ab hac arctiſſima ſocietate procul abeſt angelica natura. Nequaquam enim vere dici poteſt, Deum angelum eſſe factum. QVOCIRCA crucis illud ſupplicium, quo nos patri Chriſtus reconciliauit, & pro nobis hominibus ſoluit perfectiſsimum λύτρον, nihil quicquá angelis præuaricatoribus contulit, ad tollendam ſimultatem, qua à Deo erant diſſociati: quia nullá habent cum Chriſto naturæ ſocietatem. Ex hoc loco primum diſcamus, quam neceſſaria fuerit illa Chriſti nobiſcum naturæ cómunio, ſine qua nulla ad ſaluté patebat via. DEINDE cogitetur, quantus fuerit amor filij Dei erga genus humanú, qui ſe adeo humiliare voluit, quod maſſam noſtram aſſumeret in vnionem perſonalem, vt Deus vere ſit homo factus. TVM huius facti cogitatione erigédus eſt animus noſter, aduerſus omnes Satanę inſidias, modo ne turpiſsime hac tanta Dei beneficentia abuſi fuerimus. HINC quoque nobis pudor incutiatur, ſi noſtra nos ingratitudine ea fruſtrari patiamur: Quod certe facim⁹, ſi huic Chriſto pro nobis crucifixo, non viua fide coaleſcimus, vt eius viua membra efficiamur.

Vnde fratribus debuit per omnia eſſe ſimilis, vt miſericors eſſet & fidelis pontifex, in eis quæ ſunt erga Deum, ad expiandum peccata populi.

Concluſio eſt, in qua altius repetit cauſſas cur æternus λόγος humanam naturam aſſumſerit, vt Deus & homo ſit vnus Chriſtus. ET quia ſummam doctrinæ de ſacrificio Chriſti continet hæc pericopa, eam retexam, quo clarius, quid doctrinæ in ſe contineat, perſpiciatur: Sunt itaque 5. partes. PRIMA: Quod Chriſtus fratribus per omnia ſimilis eſſe debuerit, Quantum ſcilicet ad eſſentiam carnis, & alias proprietates, vtpote infirmitates & affectus proprios humanę naturę attinet, non quantum ad aduentitias qualitates peccatri-

cis carnis, nec quantum ad personales infirmitates, certorum scelerum pœnas. SECVNDA pars, Quod ideo filius Dei sit factus homo, vt fieret Pontifex, Mediator inter Deum & homines, verus Deus & verus homo. TERTIA pars huius pericopæ est descriptio huius pontificis ab affectu ipsius erga homines, pro quibus offerret, & fide erga Deum cui offerret. Nam vt legitimus, verus ac fidus Deo est pontifex, ita misericors & φιλάνθρωπος est erga populum, pro quo se offert. QVARTA pars, Quarumnam rerum sit pontifex, nempe diuinarum, vt scilicet, in ijs quæ nos Deo conciliant, suo fungeretur sacerdotio. QVINTA pars, finem sacerdotii Christi indicat, qui est placata ira Dei, expiare peccata populi, hoc est, vt sua victima persolueret precium, satisfaceret iusticiæ Dei, & placaret iram Dei. Quam ob caussam à Paulo Propitiator dicitur, qua appellatione tria significantur. PRIMVM, quod hic propitiator offerat pro nobis sua merita. SECVNDVM, quod idem persoluat pœnam nobis debitam. TERTIVM, quod idem applicet nobis sua merita, & suam solutionem, atque hoc est, quod ipse Dominus ait apud Iohannem, cap. 17. Ego me pro eis sanctifico.

Nam in hoc quod accidit illi tentatio, potest tentatis opem ferre.

Hoc ac fiduciam in nobis alendam pertinet. Nam cum filius Dei assumta nostra natura expertus est humanas miserias, idoneus esse conuincitur, qui alijs miseris succurrat.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cum Christus, quem confitemur esse nostrum Apostolum & pontificem, maior sit Moyse, par est vt ipsum, vtpote Dominum domus, ac filium Dei, magis audiamus quam Moysen, qui tantum pars erat domus & seruus Dei, quod nisi fecerimus, cum incredulis Iudæis, qui in deserto prostrati sunt, puniemur, promissa requie exclusi.

Ordo & partes Capitis tertij.

Ex doctrina superioris capitis, digreditur in exhortationem. Postquam enim docuit in secundo capite, Christum Deum & hominem esse, adeoque verum pontificem, tempestiue hic in tertio exhortatoriam propositionem infert, vt cogitemus quantus sit: quo ipsum auidius audiamus. Deinde exhortationem ipsam rationibus quibusdam confirmat. Sunt proinde huius capitis, quod est generis suasorij, duæ partes, propositio & confirmatio.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VNDE fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Christum Iesum.

Hæc propositio suasoria, extruitur ex doctrina superioris capitis. Obseruandum est autem, quod, quemadmodum in propositionibus suasorijs fieri solet, admisceantur propositioni rationes, quæ veluti in vnum corpus cum propositione ipsa coeunt, quas Dialecticus retexet, vt seorsim propositio ipsa conspiciatur, ac deinde propositioni accommodetur rationes, quibus vestita & ornata fuit, vt ex singulis rationibus cum propositione singula extruantur Enthymemata. EST autem hæc propositio: Christus à vobis andiendus est. Rationes autem, quibus hæc vestitur propositio, sunt plures. PRIMA sumitur à vocationis dignitate. Vos sancti estis, cœlestisque vocationis participes. SECVNDA, Christus est vobis Apostolus à Deo missus. TERTIA, vos confitemini Christum esse summum pontificem vestrum. HÆ tres rationes in propositionis complexu sunt, ex quibus dum concluditur propositio, Tria nascuntur Enthymemata. NOS hanc exhortationem nobis accommodemus, cogitemus de vocatione nostra, perpendamus quantus qualisque sit Apostolus Christus, nobis à Deo missus cogitemus nullum accessum nobis patere ad patrem, sine hoc nostro pontifice, quem nisi audiuerimus, actum est de saluta nostra.

Qui est fidelis ei qui fecit ipsum. Ratio propositionis ab adiunctis, Christus est Deo patri, qui fecit ipsum, & constituit illum Apostolũ & Pontificẽ, fidelis. Igitur audiendus est, & in precio habendus. Hanc rationem, si ad Thesin transferimus, monemur, vt ministris Euangelij, hoc est, Christi seruis fidelibus, non minus quã ipsi Christo obœdiamus. Nam is est qui per eos loquitur, Quemadmodum ipse testatur Matth. 10. Qui vos audit, me audit. Cõtra vero infidelibus in ministerio, & ea quæ Christi non sunt docentibus, nulla obœdientia debetur.

10 Sicut Moses in tota domo eius. Aetiologia à comparatis. Moses fuit dignus qui audiretur, etsi tantum seruus erat. Igitur Christus multo magis dignus est, vtpote filius Dei. Hunc esse germanũ huius argumenti sensum totus contextus conuincit. Exæquatio igitur hæc nõ ad dignitatis æqualitatẽ (quomodo enim paris dignitatis erunt filius & seruus) sed ad fidelitatis commendationem pertinet. Vterque enim fidelis filius & seruus, etiamsi dispares dignitate, & gloria. Hæc explicatio nostra confirmatur sequentibus argumentis. VSVS huius loci est, vt ministri Dei & præcones verbi intueantur in exemplum Mosis, eumq; fide & diligẽtia imitentur. Huc illud Pauli, 1. Corinth. 4. Sic nos existimet homo, tanquã ministros Christi & œconomos ministeriorum Dei, Quod autem reliquum est, quæritur in œconomis, vt
20 fidelis quisq; inueniatur.

Ampliori enim gloria ipse præ Mose dignus est habitus, quanto maiorem honorem habet, quam domus, is qui fabricauit illam. Declaratio est collationis, in quà Christum Mosi præfert, vt audiatur Christus maiori cum reuerentia. Conclusio & maior propositio expresse ponuntur. Argumentum autem hoc modo licebit absoluere. Architectus domus est ipsa domo dignior, Christus est Architectus domus, Moses vero pars quædam domus Christus, Igitur Mose dignior est. Vt supra Christum angelis, ita hic eundem Mose superiorem facit: vt cogitemus contumaces ad-
30 uersus ipsum non euasuros esse digna supplicia.

Omnis enim domus construitur ab aliquo. Illustrat argumentum proximum à caussa efficiente. Omnis domus ab aliquo construitur, Nam omne quod fit, ex aliqua caussa fieri necesse est. Ecclesia igitur cum sit domus, ab aliquo eam extructam esse necesse est. A quo autem sit extructa hæc domus, exponit autor cum subiungit.

Qui autem omnia construit DEVS est. Supra Christum architectum esse domus asseruit, hoc autem loco affir-
40 mat, Deum esse, qui omnia construat. Vnde Christum Deum esse haud obscure concluditur. Nam si Deus omnia construxit, & Christus domum Dei, hoc est, Ecclesiam construxit, sequitur Christum Deum esse.

Et Moses quidem fidelis in tota domo eius, tanquam famulus in testimonium dicendorum, Christus vero tanquam filius super domum eius. Argumentum à natura seu gradibus Relatiuorum, filius præfertur famulo, vel fidelissimo, Christus est filius, Moses autem famulus constitutus in domo Dei, proinde Christus Mosi præfertur. Quare præ Mose considerandus, honorandus & audiendus est. OBSERVETVR hoc loco finis ministerij Mosaici, qui fuit vt testaretur Moses de dicẽdis, hoc est, vt pararet
50 Christo viam, Lege à Deo accepta. Nam tota politia Mosis, & sacrificia Legis, fuerunt conciones de venturo Christo. Atq; hoc est quod dicit Iohannes: Lex per Mosen data est, Gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Hinc monemur, quid in Mose sit quærendum, videlicet solus Christus.

Cuius domus sumus nos. Quia ambiguum erat vocabulum domus, interpretatur domũ Dei esse credentes vsitata scripturæ Metaphora, qua cõtinens pro re contenta sæpe accipitur. Hinc admonemur duplicem familiam in mundo esse: Vnam Dei, Alteram à Deo abalienatã: vt quæ Diabolo subiecta sit, & necesse est quemlibet hominem in alterutra harũ familiarum

esse. Qui enim non est in domo seu familia Dei, vere est in familia Satanæ. Hinc est quod excommunicati dicantur tradi Satanæ, quia cum excluduntur à familia Dei, vere includuntur in familiam Satanæ. Deinde vt in domo Dei, Deus paterfamilias est: Ita par est, vt ipsi obtemperent quicunque in ea familia manere cupiunt: in quam vt recipimur fide, & custodimur bona conscientia, Ita excludimur rebellione & contumacia in patremfamilias. Atque hoc est, quod autor subijcit hisce verbis:

Siquidem fiduciam & gloriationem spei vsque ad finem firmam retineamus.

Hæc conditio diligentissime cogitanda est. Monet enim quousque sumus domus Dei, seu domestici Dei. Et exegeticõ est. Fiducia enim hæc est gloriatio spei, hoc est, spes, qua gloriamur nos esse in familia Dei, per fidẽ in Iesum Christũ. Huc dictũ domini pertinet: Qui perseuerauerit vsq; ad finẽ, saluus erit: Et illud ad Col. 1. Cõuiuificauit vos in corpore carnis suæ, per mortem, vt exhibeatis vos sanctos & imaculatos & irreprehẽsibiles corã ipso, si tamẽ permaneatis in fide. Diligẽter in his & similib. locis obseruetur cõditionis particula, cõtra Stoicas imaginationes de prędestinatione: plura de hac cõditione annotauimus in cap. 1. ad Coloss. in illũ locum, Siquidẽ permaneatis in fide fundati. Eodẽ pertinet exhortatio quæ sequitur.

Quapropter, Sicut dicit spiritus: Hodie, si vocem eius audiueritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis in deserto: vbi tentauerunt me partes vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infensus fui generationi isti, & dixi: Semper errant corde, Ipsi autem non cognouerunt vias meas. Quapropter iuraui in ira mea: si introibunt in requiem meam.

Conditionem positam confirmat autoritate Spiritus sancti, & exemplo veteris populi. Summa argumenti hæc est: Vetus populus in deserto, propterea quod fide deserta & abiecta contumaciter se Deo opposuit, punitus est exclusione requietis terræ promissæ. Igitur & vos vera & cœlesti requie excludemini, si in fide non perstiteritis. TESTIMONIVM Spiritus sancti ex Psalmo 65. petitum est, qui Psalmus exhortatio est prophetica ad populum noui Testamenti vt Deum, hoc est, Christum Messiam celebret. Hanc exhortationem duobus argumentis confirmat, quorum prius sumtum est ab honesto, & debito Ecclesiæ Dei officio. Posterius ab exemplo puniti populi, propter contemtionem in deserto, seu in Meribba & Maspa. Historia habetur Exod 16. & 17. Iam verborum Psalmi ideo breuiorẽ explanationẽ subijciemus, quia Apostolus noster plæraque explicat, & accõmodat suo instituto. Hodie significat tẽpus reuelati Euangelij. Nam huius temporis respectu præteritum tempus, noctis quandam rationem habet. Si vocem eius audiueritis. in Hebræo hæc præcedẽtibus aptanda sunt, nos (inquit) sumus populus pascuæ eius, & oues manus eius, si modo vocem eius audiueritis. Atq; ita cõditio ponitur superiora confirmans. Tantisper enim manemus oues Christi, donec audimus vocẽ eius, eumq́; sequimur. Ita enim ipse Pastor ait: oues meę vocem meam audiunt. Huc spectat exhortatio, quæ sequitur hisce verbis: Nolite obdurare corda vestra, id est, Nolite vestra duritia resistere verbo Dei, sicut fecistis in acerbatione, id est, in Meribba, loco, qui accepit ab euentu nomen. Vbi me tentauerunt patres vestri. Mutatio personæ est, Nam Deum introducit loquentem, qui se hominum proteruia & contumacia tentari confirmat. Quid autem sit tentare Deum, pluribus explicandum iudico.

Est autem Tentare Deũ, non infirmitate labi, sed contemtu Dei, non ex ignorantia, sed malitia: videlicet cum vel negamus verbũ Dei, vel corrigimus ordinationẽ diuinam fiducia propriæ sapientiæ, hoc est, Tentamus Deũ, cum spreto verbo, ordinatione, & vocatione Dei, aliud quærimus quod magis placet, fiducia propriæ sapiẽtię. Negant Israelitę se à Deo eductos esse à terra Aegypti, & cõtradicunt manifestis testimonijs Dei: propterea, quia nõ omnes euentus respondent ipsorum imaginationibus. Peccant igitur primũ impatiẽtia, quia in aduersis Deo nolunt obœdire. Deinde addunt nouum & atrocius peccatum: Negant esse opus Dei, de quo conuicti erant certissimis miraculis: negant Mosen esse Ducem à Deo constitutum, sed vociferantur eum impostorem esse. Actor. capite 15. Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponentes iugum super ceruicem discipulorum? Hic manifesta est correctio. Sciunt ex Euangelio remitti peccata & reconciliari homines, reputari iustos, & sanctificari, & fieri hæredes vitæ æternæ propter filium Dei gratis fide: non propter ceremonias Mosi. Sciunt finem esse politiæ Mosaicæ. Sciunt promissionem gratiæ pertinere

nere ad Iſraelitas & Gentes. Sciunt etiã nequaquam licere homini cultus inſtituere, ſicut ſcriptum eſt: Fruſtra colunt me mandatis hominum. Quanquam autem hæc omnia norunt, tamen aliqui humana ſapientia volunt ſtabilire & amplificare politiam Moſaicam: cogitant pulchrum eſſe Eccleſias gentium inuitare ſimilitudine rituum. Huiuſmodi correctiones ortas à ſapientia humana vocat Petrus tentare Deum. Talia peccata ſæpe accidunt priuatim & publicè, in cultibus, actionibus & doctrina. Monachi relicta via à Deo ordinata, fingunt ſua vota meliores cultus eſſe. Pontifices relictis actionibus proprijs officij, quærunt imperia. Hæretici quærunt vel concinniores opiniones vel argutiores.

10 PROBAVERVNT me, ſcilicet dubitando de promiſsis & verbis meis, Et viderunt operã mea, hoc eſt, etſi conuicti erant multis miraculis, quibus meam pręſentiam, potentiam, fauoremq; erga ipſos declaraui, atq; adeo verbum meum confirmaui (vt illi fidem haberent ac ſaluarentur) Idq; quadraginta annis. Quapropter infenſus fui generationi illi. Etſi plerique libri cum Græci tum Latini ita diſtinguunt, tamen nonnulla exemplaria Græca & ipſa Hebraica veritas ad pœnam contumaciæ refert circumſtantiam temporis, hoc modo: Quadraginta annis infenſus fui generationi illi, adeo quod in terram promiſſam eos non introduxerim. Et dixi, ſemper errant corde, id eſt, ſemper verbo relicto, ſuas ſequuntur cogitationes, quibus etiam ſeducuntur.

IPSI autẽ non cognouerunt vias meas. Effectus eſt humanę ſapientiæ in rebus diuinis: Donec enim noſtras cogitationes ſequimur, nõ poſſumus vias Domini cognoſcere. Porro 20 cognitio viarũ Domini eſt duplex, Vna ocioſa ſiue ἄκαρπος. Hæc non differt ab ignorantia, quod ad vſum poſsidentis attinet. Altera eſt fructuoſa, ſeu actuoſa, videlicet cum ſenſus in corde & actio in tota vita reſpondent noticiæ. Auguſtinus: Bonum intellectum habet, quĩ quod faciendum eſt, recte intelligit & facit, alioquin talis eſt ſine opere intelligentia, qualis ſine timore ſapientia, cum ſcriptum ſit, Initium ſapientiæ timor Domini.

Quapropter iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

Hæc pœna fuit corporalis tantum, videlicet, quod propter inobœdientiam excluſi ſunt ex terra promiſſa. Ob 30 ſeruetur iurandi forma apud Hebræos per Apoſiopeſin, ac ſi diceret: Si introierint, non viuam: vel tale aliquid ſubaudiendum eſt.

Videte fratres, ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis, ad deficiendum à Deo viuo.

Applicat exemplum culpæ & pœnæ ad Eccleſiam, vt alieno incommodo cautior facta, vitet futuram pœnam, per obœdientiam erga Euangelium. Hic gradus à felicitate ſumma ad miſeriam ſempiternam notantur. Primus eſt Incredulitas eius, qui cõuerſus fuit, quæ hoc pacto ſuboritur. Fides in ſegneſcentibus paulatim extinguitur, & ſuccedit dubitatio: quam mox excipit vetus incredulitas. Huic, vt effectus proprius adiungitur Malitia, hoc eſt, prauæ cogitationes & actiones ſceleratæ, vnde fit, vt 40 homo plane deficiat à Deo viuo, Quod vbi factum eſt, ſub mortis imperio captiuus miſere tenetur, ac ita fiunt homini iſti poſteriora peiora prioribus: iuxta dictum Domini. Sit igitur hæc exhortatio Apoſtolica omnibus pijs cordi, quæ de duabus rebus nos admonet. Nam, cum dicit, Videte ſiue cauete, & periculum indicat, & diligentiam commendat. Periculum graue eſt, videlicet defectionis à Deo: cuius rei multa exempla in ſcripturis recenſentur, vt illis admoniti cogitemus de periculi magnitudine. Diligentia ſeria poſtulatur, vnde Paulus: Qui ſtat, videat ne cadat. Et alibi: Spiritum nolite extinguere. Item, Excita donum quod in te eſt. Oremus igitur quotidie cum Dauide: Doce nos Domine viam tuam, vt ingrediamur in veritate tua, vnias corda noſtra vt timeamus nomen tuum, & vitemus lapſus contra conſcientiam, militantes, iuxta conſilium Pauli, bonam militiam, reti- 50 nendo fidem & bonam conſcientiam.

Sed adhortamini vos inuicem per ſingulos dies, donec hodie vocatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

Repetitio eſt propoſitionis Suaſoriæ amplificata quatuor circumſtantijs, quarum prima eſt: Mutua exhortatio, qua videlicet alius alium excitet ad pietatis officia, & obœdientiam erga Euangelium. Non enim tantum requirit à nobis Deus, vt ipſi aurem præbeamus ſanctis admonitionibus, verumetiã poſtulat, vt alij alios crebris exhortationum ſtimulis incitemus, quo alacriter omnes curamus in ſalutis ſtadio. Fit autem hæc mutua exhortatio, & verbis & exemplis, vt enim verbis quid expediat

exponimus, ita exemplis idem confirmamus. SECVNDA circumſtantia eſt temporis. vult enim Spiritus ſanctus, vt per ſingulos dies nos mutuo exhortemur: ſignificans carnis noſtræ rebellionem ac obliuionē, quæ caro inſtar aſini crebris & quotidianis opus habet veluti flagellis, vt impellatur, vel inuita, & ſubijciatur Spiritus imperio: TERTIA circumſtantia rurſus eſt temporis, videlicet reuelati Euangelij. Sicuti paulo antea admonui, per vocem Hodie ſignificari tempus reuelati Euangelij, quod ſane tempus ideo nobis commendatum eſſe oportet, ne noctis & ignorantiæ tenebris incauti inuoluamur, ſi hoc tempus acceptabile neglexerimus. QVARTA circumſtantia eſt finis mutuæ exhortationis, videlicet, ne quis noſtrum obduretur fallacia ſeu ſeductione peccati. Hæc circumſtātia diligenter obſeranda eſt. Admonet enim, quod ex neglectu verbi & prætermiſsione exhortationum crebrarum, ſuboriatur paulatim cordis quædam duricies, priuſquam animaduertunt, ſeducūtur, ac in priſtinos errores labuntur, vt peccati iugo preſsi, tandem miſerrime pereant. Hoc quam verum ſit, non ſolum hiſtoria mundi docet, verumetiam multorum experientia hodie (proh dolor) teſtatur.

Participes enim Chriſti effecti ſumus, ſi tamen initium fiduciæ eius vſq; ad finem firmum tenuerimus.

Ratio exhortationis, à fructu perſeuerantiæ, & congruit hæc ratio cum dicto Chriſti: Qui perſeuerauerit vſque ad finem, ſaluus erit. Obſeruanda autem eſt hoc loco rurſus conditio. Nos (inquit) qui credimus, Chriſti participes ſumus, ſi modo conceptam de Chriſto fiduciam, vſque ad finem retineamus. Apoſtolus hoc loco ſignificanti admodum vocabulo vſus eſt, videlicet ὑπόστασις, quod nos fiduciam vertimus. Eſt autem, cum vocabulū ſit polyſemum, operæpreciū notare, quæ ſint eius præcipuæ ſignificationes, quas breuiter aſcribam. Interdum idq; in genere opponitur ἐμφάσει, & ſignificat quiddā vere ſubſiſtens, nō euaneſcens, vt nubes eſt hypoſtaſis, arcus vero in nubibus Emphaſis, hoc eſt, fallax ſine re ſimilitudo. Item, ſpeculum eſt hypoſtaſis, imago vero in ſpeculum reſultans, eſt emphaſis tantum. Interdum ſignificat ὑπόστασις ſubſtantiam intelligentem, incommunicabilem, hoc eſt, perſonā, vt ſupra 1. cap. Character ὑποστάσεως ipſius, id eſt, perſonæ patris. Atq; ita Græci Theologi in diſputationibus de Trinitate vſurpant vocabulum ὑποστάσεως, & diſtinguunt ab οὐσία quę eſt communicabilis. Interdum ſignificat fiduciam, certo aliquid expectantem, & opponētem ſe inſtar animoſi militis omnibus impedimentis. Nam vt animoſus miles ſuum aduerſariū in ſe irruentem, forti animo expectat, & cum magna fiducia victoriam ſperat: Ita ὑπόστασις Chriſtiana, ſe omnibus procellis tentationum & ærumnarum opponit, certam ſibi in Chriſto victoriā pollicens. In hac ſignificatione hoc loco accipitur, & infra in 11. cap. Item 2. Corinth. 9. & 11. Item Pſalmo 39. vbi pro Thochalthi, id eſt, expectatio mea, Græci interpretes poſuerunt ὑπόστασις μου, id eſt, fiducia mea ſeu expectatio.

Dum dicitur: Hodie ſi vocem eius audiueritis, nolite obdurare corda veſtra ſicut in exacerbatione.

Teſtimonium ex Pſalmo adductum accommodat & interpretatur, vt exemplo vrgeat Hebræos. Vtitur autem interrogationibus & ſubiectionibus, quo eos magis conuincat, minuſque ſe dictis opponant.

Quidam enim, cum audiuiſſent exacerbauerunt. At non omnes qui profecti ſunt ab Aegypto per Moſen.

Vt exemplum accommodet, diſtributione vtitur. Quidam (inquit) exacerbauerunt Dominum, quidam autem non. Illorum pœna cautiores oportet nos reddi. Horum fidem imitari conuenit, nihil morantes quod pauci fuerint. Non enim tam multitudo peccantium, quàm paucitas piorum imitanda eſt.

Quibus autem infenſus fuit quadraginta annis? nonne illis qui peccauerunt, quorum membra proſtrata ſunt in deſerto?

Altera diſtributionis pars, nempe de incredulis, qui ſuæ incredulitatis pœnas in deſerto luerunt, ſua rebellione dignas: Non enim intromiſsi ſunt in terram promiſsionis.

Quibus autem iurauit non ingreſſuros

Repetit cauſſam puniti populi in

in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? & videmus quod non potuerunt introire propter incredulitatem.

deserto, & exclusi à promissa requie. Pertinet autem hæc repetitio eo, vt illorum malo edocti, caueamus nobis impensius, ne nostra ingratitudine vel pares vel maiores pœnas nobis accersamus.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Cum Iudæi requie promissa exclusi sint incredulitate, timeamus nos, & in vera fiducia perseueremus, quo requiem oblatam retineamus, & verum Sabbathismum obtineamus, alioqui pœnam minime euasuri sumus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Quia in superiori capite attexuit doctrinæ de Christi & Mosis collatione exhortationē ad audiendum Euangelium: nunc opportune, cum verbum sine fide nihil prodest, addit exhortationem & timorem & fidem, &, vt ipsos magis vrgeat, interserit asseuerationem de verbi efficacia. Atque ita & hoc caput generis suasorij est, constans duabus partibus, videlicet propositione & confirmatione.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

TIMEAMVS ergo.

Illatio exhortatoria est, & ipsa exhortationis propositio, ad perseuerantiam in fide & timore Dei. Nomine enim timoris Synecdochicôs verum cultum Dei intelligit Apostolus, qui in timore Dei situs est, & hoc pacto recte definitur: Timor Dei verus, est purus colendi Deum affectus, ex fide natus, cum humili subiectione & reuerentia, cumque serio studio omnem offensam Dei cauendi coniunctus. Dicitur autem hic timor filialis, vt discernatur à seruili timore. Nam vt seruus timet Dominum, cum indignatione & odio propter cruciatum: Ita filius timet Patrem, cum reuerentia & amore, propter fauorem paternum & beneuolentiam. Etsi interdum castigatur, paternum tamen animum, quem scit optimum erga se, veneratur. Timor itaq; Dei filialis, est quo timetur Deus, non vt crudelis Dominus, sed vt pater dulcissimus.

Ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis frustratus esse.

Prima propositionis ratio, à caussa finali. Hic rursus obseruetur conditio, neminem destitui, nisi qui gratiam respuit. Deinde commendatur nobis hoc loco sancta pro alijs solicitudo.

Etenim nobis Euangelizatum est, sicut & illis.

Secunda ratio à cōparatis: Quemadmodum illis per Euangelij prędicationem, promissa est requies terræ Palestinæ: Ita nobis promissa est requies æternæ beatitudinis. Atq; hæc maior syllogismi est. Obseruetur exæquatio veteris populi, & noui Testamenti.

Sed illis nihil profuit sermo auditus, Quia non fuit mixtus fidei ijs qui audierant.

Hæc assumtio seu minor syllogismi est: in qua elegans Metaphora obseruanda est. Prædicationem Euangelij veluti vino comparat, quod vt nobis haustum, id est, auditū & præceptū profit, oporteat fide quasi temperari. Requiritur proinde, quo nobis sit salutare Euangeliū, vt illud tēperemus fide, hoc est, fide recipiamus, ac ita dulcissimū liquorē spiritus in illo hauriamus. Conclusionē omittit, quæ ita attexi debet.

Igitu-

Igitur neq; nobis proderit promiſsio æternę beatitudinis,niſi Euangelio crediderimus & vixerimus in vero timore Dei. Hinc proinde manifeſtum eſt,vnam eſſe profeſsionis gloam,niſi fides & verus timor Dei affuerint.

Ingredimur enim in requiem eius, qui credidimus: quemadmodum dixit,ſicut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam.

Minoris aſſertio eſt per contrariorum collationem. Deus incredulum populum requie terræ promiſſæ excluſit. Ergo non niſi qui fidem habent, in veram & æternam ingredientur requiem. Conſequentia ideo valet,quia requies terræ Palæſtinæ, fuit typus requiei ſpiritualis Ieruſalem,& æternæ beatitudinis.

Licet operibus ad creationem mundi perfectis.

Incipit requiei promiſſæ definitionem inquirere. Perfectis operibus creationis rerum Deus quieuit. Ergo Dei quies eſt ceſſatio ab operibus creationis rerum. Proinde requies noſtra tum tandem erit, vbi perfuncti fuerimus laboribus in hac calamitoſa vita, & ingreſsi fuerimus requiem æternæ beatitudinis. Obſeruetur typus Sabbathiſmi Dei: Admonet enim nos de vero piorum in æterna beatitudine Sabbatiſmo.

Dixit enim quodam loco de die ſeptimo, ſic: Et requieuit Deus die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis.

Teſtimonio ſcripturæ confirmat, quod dixerat de Domini requie, vt aliam requiem eſſe oſtendat,cuius illa typus fuit, in quam ingreſſuri ſunt credentes. Poteſt autem Apoſtoli argumentatio,cuius partes fuſius explicantur,hoc pacto concludi: Quod Dauid de requie loquitur,neceſſe eſt, vt aut de requie Domini ab operibus creationis,aut de requie Domini,quam adepti ſunt Iſraëlitæ.Cananæam ingreſsi,aut de aliqua alia requie Domini,quę ſit adhuc futura,accipiatur. Atqui de duabus primis intelligi non poteſt,cum earum prior, iam à principio mundi conditi fuerit: poſterior,multis ſeculis ante ortum Dauidis. Neceſſe eſt igitur, vt Dauid de futura aliqua requie intelligatur,ſed qualiſnam illa ſit,paulo poſt clare exponitur.

Eſt in iſto rurſus: Si introibunt in requiem meam.

Probat priorem partem minoris. Eſtque vis argumenti in temporis circumſtantia poſita: Domini requies ab operibus creationis iam dudum præterijt. Sed illa requies, de qua loquitur Dauid,eſt futura adhuc. Igitur non eſt eadem requies,ſed diuerſa.

Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & ij quibus prioribus annunciatum eſt,non introierunt propter incredulitatem, rurſus quendam definit diem, hodie in Dauid,dicens: poſt tantum temporis, quemadmodum dictum eſt,hodie ſi vocem eius audieritis,ne obduretis corda veſtra.

Probat poſteriorem partem minoris,nimirum, quod Dauid non ſit intelligendus de requie populi in terra Canaan. Eſtque hæc probatio,ſimiliter à temporis circumſtantijs ſumta. Longe poſt ingreſſum populi in terram Canaan, Dauid de futura quadam requie concionatur, ergo neceſſe eſt vt hæc ſit diuerſa ab iſta.

Nam ſi eis Ioſua requiē præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſthac die.

Probatio conſequentiæ eſt ſuperioris rationis. Si in veram requiem Ioſua populum introduxiſſet, nō eidem populo de alia requie fuiſſet locutus Dauid. Sed iam de alia requie loquitur Dauid: Igitur Ioſua in veram requiem non introduxit populum. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur.

Itaque relinquitur Sabbathiſmus populo Dei. Qui enim eſt ingreſſus in requiem eius,

Iam tandem definit requiem illam ſpiritualem, de qua Dauid concionatur,

eius, & ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus.

tus est. Hæc vera populi Dei requies dupliciter consideratur. Nam eius duæ sunt partes, pro duplici temporis statu, videlicet, inchoatio, & cõsumatio. Inchoatio in hac vita locum habet, quæ est cessatio ab operibus nostris, per carnis mortificationem, vt Deo viuamus. Hæc sæpe turbatur domesticis & externis motibus, hoc est, malis affectibus & prauis actionibus. Consummatio erit in futura vita, vbi nullis interturbabimur malis, nullis affligemur ærumnis, sed æterna Dei consuetudine quieti & læti fruemur, sine illa ad hanc nemo vnquam peruenire poterit, quare subiungit Apostolus hanc exhortationem.

Studeamus igitur ingredi in illam requiem.

Illatio exhortatoria est, vt studeamus ac properemus in istam veram requiem introire.

Nequis eodem cadat exemplo incredulitatis.

Ratio exhortationis ab exemplo, cuius antea meminit. Vetus populus propter incredulitatẽ suam exclusus est à temporali requie. Caueamus igitur ne & nos similiter ab æterna requie excludamur, per incredulitatem nostram.

Viuus enim est sermo Dei & efficax.

Alia exhortationis ratio, seu ætiologia proximi argumenti, à vi & efficacia verbi Dei desumta. Accommodabitur autem hoc pacto: Quemadmodum illi qui increduli erant, in deserto non occubuerunt prostrati gladio ferreo, sed verbo Dei: Ita futurum est, vt qui Euangelio nunc non obtemperauerint, similiter verbo Dei prostrati pereant. Texit autem Apostolus longiorem commendationem verbi Dei, vt nos magis ad obœdientiam inuitet, ac tribuit ei ordine quinq; Epitheta, quorum primum est, quod sermo Dei dicatur viuus, idq; per metonymiam. vt enim ψυχικὸς homo viuit per animam: Ita spiritualis homo, hoc est, verbo Dei regeneratus, viuit per sermonem Dei fide apprehensum. Nam sermo hic fide apprehensus, cor hominis renouatum excitat ad omnia pietatis officia, hinc Dauid: Hæc est cõsolatio mea in afflictione mea, quia verbum tuum viuificauit me. Et pulcre Bernhardus ait: Licet fueris in peccato mortuus, si audieris vocẽ filij Dei, viues. Atq; hunc effectum sermo Dei habet, quãdo fide recipitur, verum cum fide non recipitur: hominum culpa mortem affert, seu, mortificat. Sicuti Esaias etiam testatur capite 11. Baculo oris sui percutiet terram, & spiritu labiorum suorũ interficiet impium. Si ergo fidem adhibuerimus verbo seu sermoni Dei, nos vere viuificat. Sin minus, nos interficit, non sua, sed nostrapte culpa. Deinde dicitur efficax, propterea quod non solum mouet & excitat, verumetiam fructum producit. Vt enim corpus operatur per animam: Ita Spiritus sanctus per verbum, & in verbo est efficax.

Et penetrantior quouis gladio bicipiti.

Per comparationem vim verbi explicat (& est tertium Epitheton) vt gladius ferreus vtrinq; acutus facile penetrat, dum impellitur in corpus obiectum: Ita Dei sermo, Spiritu sancto vibrãte, penetrat intimos cordis recessus. Videtur Apostolus hoc desumsisse ex 41. capite Esaiæ, vbi sic scriptum est: Posui os meum quasi gladium acutum.

Pertingens vsque ad diuisionem animæ & spiritus.

Collationem exponit addens quartum Epitheton: Vt glaudius acutus vtrinq; penetrat: Ita sermo Dei totum hominem cum omnibus suis viribus examinat. Vt per animam intelligendi sunt affectus omnes. Ita per spiritus vocabulum intelligendi facultas. Hæc pars commendationis verbi Dei desumta est ex 20. cap. Prouerb. Lucerna Domini dat hominibus vitam & spiritum, & penetrat in intimos sinus cordis.

Compagum quoq; ac medullarum.

His verbis significatur, quod nihil in homine tam sit reconditum, quin eo pertingat efficacia verbi Dei. Atq; hoc in Dauide videre licet, omnia (inquit) ossa mea conturbata sunt. Hic vere sensit sanctus vir verbi diuini in se efficaciam, quæ manet ex spiritu Dei: qui semper in verbo efficax est. Sed hæc magis sentiuntur in pijs pectoribus, quam verbis explicari potest.

Et

Et discretor cogitationum, & intentionum cordis.

Hoc quintũ Epitheton verbi Dei, significat quod verbum Dei cor hominis examinet, vt ipsi suæ tenebræ, ignorantia, diffidentia, dubitatio de promissionibus & cõminationibus diuinis, innotescant: vt lucem Euangelij, eiectis tenebris recipiat: vtque renunciata hypocrisi, vere ac fincere Deum colat.

Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius, omnia autẽ nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis est sermo.

Alia est exhortationis ratio, à proprio Dei, quod est omnia coram cernere, sumta. Nulla creatura oculos Dei subterfugere potest. Igitur illi tanquam præsenti fidendum est, & obtemperandum, ne aliquando ipsum vindicem experiamur. Notetur testimonium de præsentia Dei, qua omnia coram intuetur, quantumuis arcana & abscõdita putentur ab hominibus. Agat proinde vnusquisq; omnia, tanquam in conspectu Dei iusti iudicis. Participium τετραχηλισμένα proprie significat diuisa per spinam dorsi, à vertice vsq; ad finem. Nam τράχηλος totam illam spinam dorsi significat. Quia ergo in mactatis animalibus & diuisis per spinam, omnia apparent interiora & exteriora, adeo vt nihil latere possit, Apostolus transtulit vocabulum ad suum propositum, vt significet ita omnia secreta cordium exposita esse Dei oculis, ac si anatomia facta, omnia aperta & nuda conspicerentur. Sunt igitur Deo notissimæ, vel minimæ cogitationes nostræ, vel affectiones, siue sint bonæ siue malæ. Deinde notetur quod hic πρὸς pro ὑπὲρ accipitur, vt supra notauimus in 1. cap. vt, ad quem, sit idem quod: De quo.

Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum filium Dei, Teneamus confessionem.

Generalis conclusio est exhortationis, quæ in tertio & quarto capitibus instituta fuit. Colligit autem summã exhortationis hoc Enthymemate. Habemus Pontificem magnum, qui nostras partes agit in cœlo apud Patrem: fiduciam igitur retineamus, ac ei obœdiamus, non fracti vel cogitatione præteritorum peccatorum, vel consideratione præsentis infirmitatis. Cõfessionis vocabulo fidem cum timore Dei & obœdientia coniunctam intelligit.

Non enim habemus Pontificem, qui nõ potest compati infirmitatibus nostris, sed tentatum per omnia, iuxta similitudinem, absque peccato.

Anticipatio est, qua anteuertit infirmorum obiectionem, qui poterant obtendere maiestatem Christi, quo minus ipsi, cum sint miseri & ærumnosi, audeant eum compellare. Huic obiectioni contrariam asseuerationem opponit, cum ait: Non habemus Pontificem, qui non potest compati, hoc est, habemus Pontificem qui vere & serio compati, id est, aliena miseria affici, perinde ac sua propria nouit. Hoc probat à caussa τῆς συμπαθείας, affirmans Christum tentatum esse per omnia, iuxta similitudinem, id est, sicuti nos alij homines tentamur: sed absq; peccato. Sic igitur concluditur hæc ratio: Pontifex noster Christus Iesus tentatus est, vt alij homines, hoc est, infirmitatibus (vt sunt metus, tristitia, horror mortis &c.) est probatus, & veluti igni quodam examinatus. Igitur aliorum calamitatibus vere afficitur. Non est ergo quod propter ipsius maiestatem ipsum fugiamus, sed potius vt eum accedamus, qui & potest & vult iuuare confugientes ad se. Consequentia argumenti pendet ex hoc principio: Experti ærumnis, ærumnosorum miseria afficiuntur, cum contra, nihil experti nullius fere calamitate tanguntur. Huc illud. Si paruâ licet componere magnis. Haud ignara mali miseris succurrere disco. Vox συμπάθεια, quâ hic vsus est Apostolus, à Clemente Alexandrino, hoc pacto definitur: συμπάθεια ἐστὶ πάθος διὰ πάθος ἑτέρου. Fit autem hæc συμπάθεια propter conuenientiam & coniunctionem naturæ, vt Cicero testatur. Pugnat hic locus cum dogmate Papistarum, qui alios patronos & Mediatores obtrudunt Ecclesiæ, quam solum Iesum Christum.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilium opportunum.

Repetit conclusionem amplificatam à caussa finali: quæ est misericordiæ & gratiæ inuentio. Dum misericordiam nominat, significat nos sine pontifice illo, & throno gratiæ, esse extre-

extreme miseros: At cum gratiã dicit, innuit nos peccatores & reos esse. Tollit igitur noster Pontifex, cum miseriam, hoc est, pœnam, tum miseriæ caussam, hoc est, peccatum. PORRO duplex thronus est Dei. Vnus gloriæ, à quo refugimus propter maiestatem iudicis. Nam peccatum nos ab isto throno repellit. Alter est gratiæ, ad quem fide per pontificẽ nostrum accedimus, vt accipiamus misericordiam, & inueniamus gratiam in auxilium oportunum, hoc est, vt impetremus ad salutem necessaria, hoc nostrę vocationis tempore. Quamdiu enim in hac mortali vita versamur, oportunũ tempus est. Nam in eo, voce ministrorum Euangelij, vocamur ad thronum gratiæ Christi, vt miseria nostra liberati, propitium patrem in Christo inueniamus.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Vt Christum verum Sacerdotem, à Deo constitutum, secundum ordinem Melchisedech docet: Ita obiurgat Hebræos, & eorum ruditatem arguit, propterea quod adhuc elementis doctrinæ indigere videantur.

Ordo & partes Capitis quinti.

Hactenus de persona Christi, quem verum Deum & verum hominem esse docuit, & de exhortatione ad audiendum hunc Christum.

Nunc de Christi pontificatu agit, quem pontificem esse, à proprio officio pontificis colligit. Deinde vt accommodet doctrinam auditoribus, digreditur in obiurgationem. Huius igitur capitis partes sunt duæ, Quarum prior est διδακτική, *seu demonstratiua. Posterior* δικανική, *& iudicialis.*

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS namque pontifex assumtus ex hominibus, pro hominibus constituitur, in ijs quæ apud Deum agenda sunt, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, Qui moderate ferre potest ignorantes & errantes, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. Propterea debet quemadmodum pro populo, Ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis, nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo.

Hæc definitio est pontificis veteris Testamenti, quam infra accommodat Christo, & concludit ipsum verum pontificem esse. Argumentum autem hoc pacto formari potest. OMNIS ex hominibus assumtus, vocatus à Deo & cõstitutus pro hominib⁹, vt sit Mediator, offerens dona & sacrificia, est Pontifex. CHRISTVS autem est talis. ITAQVE Christus verus est Pontifex. DEFINITIO est pontificis veteris testamenti, qui, vt Typus officiũ Christi veri sacerdotis figurabat, & adumbrabat. MAIOR Syllogismi huius constat sex attributis. Quorum quædam ad personam, quædam ad officium pontificis pertinent. Ad officium pertinent hæc tria, Doctrina, Intercessio, Sacrificium. Sed de his attributis particulatim dicamus, ac repetamus textum ordine, vt singula eius percipiantur.

Assumtus ex hominibus.

Prima conditio, videlicet personæ, quod Pontifex vnus aliquis de genere humano esse debuerit: Non enim cõgruebat, vt sola diuina natura esset mediatrix, nec angelica natura potuit mediatrix esse.

Pro hominibus constituitur.

Secunda conditio, quod Pontifex pro hominib⁹ intercessor esse debuerit.

rit. homines enim à Deo alienati fuerunt, per peccatum, Quare nullus acceſſus eis patet ad Deum ſine mediatore. Ita enim ait Eſaias,cap. 59. Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. Et Sapient.1. Peruerſæ cogitationes vos ſeparant à Deo.

In ijs quæ apud Deum erant agenda.

Tertia conditio Pontificis, videlicet, quod apud Deum debuerit eſſe Mediator. Nam homines offenderant Deum: Quare illis aut perpetuo pereundum fuit, aut aliquis Mediator conſtituendus, qui ſatisfaceret iuſticię Dei, & placata ira Dei, homines Deo reconciliaret.

Vt offerat dona & victimas pro peccatis.

Hæc quarta conditio eſt de officio Sacerdotis, quod erat placare offenſum Deum donis & victimis, hoc eſt, ſacrificijs. Nam ſacrificiorum alia ex fructu terræ & rebus vitæ expertibus fiebant, quæ Apoſtolus dona vocat. Alia ex animalibus fiebant, quæ iugulabantur, atq; ideo vocata ſunt θυσίαι, hoc eſt, victimæ. DVABVS autem de cauſsis Deus olim Iudæis præcepit ſacrificia. PRIMVM, vt populus in idololatriam pronus ab idolis auerteretur, & in cultu vnius Dei contineretur. DEINDE vt typum haberet populus Dei ſacrificij Chriſti, quem aliquando oportebat in crucem agi, propter peccata humani generis. SIMVL etiam admoneretur populus de grauitate ſuorũ peccatorũ, pro quibus mactanda eſſent innoxia animalia, quorũ ſanguine purgarentur, nõ quod conciliandæ Domini gratiæ aut delendę iniquitati par eſſet Leuiticum ſacrificiũ, ſed quod verũ ſacrificiũ adumbraret: quod tamen ab vno Chriſto reipſa peractum fuit, & propterea ſacrificia iſta vocabantur expiationis ſacrificia.

Sacrificiorum autem legis variæ fuerunt formæ, quæ ad duo genera omnes referri poſſunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio, quadam ſatisfactionis ſpecie, qua noxa coram Domino redimebatur. Aut Symbolum erat diuini cultus, relegioniſque teſtificatio: Nũc vice ſupplicationis, ad fauorẽ Dei poſtulandum: Nunc gratiarũ actionis, & gratitudinem animi pro acceptis beneficijs teſtandã. Nunc pro ſimplici pietatis exercitatione, ad renouandã fœderis ſanctionem. PRIVS illud Genus, ἱλαστικὸν, id eſt, propitiatorium, ſeu expiatorium dictum eſt, propter ſignificationem. POSTERIVS à præcipua ſua parte εὐχαριστικὸν à Melanchthone dictum eſt. HORVM veterum ſacrificiorum cum legitimus vſus, tũ abominabilis abuſus, cernitur in duobus fratribus, videlicet Cain & Abel. Cain offerẽs, operis dignitate fretus, nõ reſpexit fide in ſemen promiſſum, per quod fieret vera peccati expiatio. Quare ipſius ſacrificium abominatus eſt Dominus. Abel offerens, intelligit ſanguine animalium nequaquam expiari peccata: Quare reſpexit fide in Mediatorem & ſacerdotẽ promiſſum, & hac fide iuſtificatus, placuit Deo & ipſe, & ipſius ſacrificiũ. Quod autẽ fide Chriſti, quaſi ſale quodam, cõdienda eſſent ſacrificia vetera, ſignificatur in præcepto legis, In omni oblatione offeres ſal. Iubet autem Spiritus ſanctus in omni ſacrificio ſalem adhiberi, vt hoc ritu depingat naturam Chriſti, qui per ſacrificiũ adũbratur. Chriſtus enim verus ille & cœleſtis ſal eſt, quo tam homines quam opera eorum reddũtur Deo tanquam ſapidus cibus grati & iucundi, quo etiã homines in ipſum credentes, ita (quamuis mortui) à putrefactione conſeruantur, vt reſurgant ad perpetuam vitam. Etenim propter peccatũ homines facti ſunt Deo inſulſi & inſipidi, vt non ſolũ non ſumat ipſos in cibum in mẽſa cœleſtis regni, verumetiã deteſtetur eos, tanquam abominabilẽ ſaporẽ. Cũ autem conſperguntur homines, & condiuntur ſale, qui eſt Chriſtus, fiunt Deo gratiſsim⁹ cibus & iucundiſsimus. Idem de operibus fidelium intelligendum eſt. CÆTERVM error Cain hæſit in maxima parte populi Iudaici, quemadmodum pauci Abelis exemplum ſecuti, diſcernebant recte inter vmbras & veritatem. HÆRET & hodie Cainicus error, in omnibus Papiſtis, Phariſæis & hypocritis, qui ſuis operibus, quod Chriſti proprium eſt, attribuũt, & loco veri ſalis Ieſu Chriſti, condiunt ſua opera meritis proprijs: quorum pœna in ipſo Cain, quaſi in exemplo illuſtri, præſcripta eſt.

Qui condolere poteſt ignorantibus & errantibus.

Hæc quinta eſt ſacerdotis veteris conditio, videlicet, de affectu ipſius erga homines ignorantes & ſupplicantes, pro quorum peccatis abolendis offert Deo dona & victimas. Eſt autem μετριοπαθεῖν, miſerari, quantum ſatis eſt, vicem eorum, qui aliquo malo affliguntur atque adeo ipſis condolore.

Quoniam

Quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate, propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis.

Hæc quintæ conditionis ratio eſt, ab adiunctis perſonæ ſumta. Qui ipſe infirmus eſt & peccator, vicem peccatorum & errantium miſeratur. Sacerdos legalis ipſe fuit infirmus, & peccator. Quare aptus erat ad miſerandū vicē eorum, qui ſimili cū ipſo infirmitati obnxij erāt.

Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo, tanquam & Aaron.

Sexta conditio veteris ſacerdotis. Pontifex debuit eſſe diuinitus vocatus, quod Aaronis confirmat exemplo, qui non ſibijpſi ſumſit ſummi ſacerdotis dignitatē, ſed Deo vocanti, & mādanti officium, obtemperauit. Numer. 17. OBSERVANDVS eſt hic locus, de vocatione ad munus Eccleſiaſticum. vt enim nemo ſine diuina autoritate ſe ingerere debuit in typicum illud & Leuiticum ſacerdotium: Ita nec in officium Eccleſiaſticum quiſquam ſe intrudere debet ſine legitima vocatione. Et vt nihil ſuo arbitrio ordinare, ita verbum Dei ducem in omnibus ſequi debet. CONFVTATVR præterea hac Pontificis deſcriptione Papale Sacerdotium, & Pontificatus Romanus, in quem nihil minus quadrat, quam hæc Apoſtolica pontificis definitio.

Sic & Chriſtus non ſemetipſum glorificauit, vt fieret Pontifex.

Applicat definitionē veteris Pontificis Chriſto nouo & perfectiſsimo Pontifici, & vmbram veritati. Et loco minoris eius probationem ponit. Etſi autem ſingula definitionis membra rectiſsime accommodat Apoſtolus, ordinem tamen ſuprapoſitum in accomodatione non ſeruat. Sed quod poſtremo loco ponebatur, primum confirmat. Deinde reliqua promiſcue adiungit. Primum itaq; ſextam cōditionem Chriſto ſacerdoti accomodat, cum inquit, Sic & Chriſtus non ſemetipſum glorificauit, id eſt, Non ſibi ſumſit honorē, vt fieret Pontifex, hoc eſt, quemadmodum Aaron, nō ſibi vſurpauit honorem Sacerdotij ſine diuina vocatione: Ita nec Chriſtus gloriam Pontificatus ſibi aſſumſit, ſed à Deo patre ſacerdotij dignitatē adeptus eſt. Colligamus membratim definitionem ſacerdotis Chriſti, & ordiamur cum Apoſtolo à ſexta conditione hoc modo. CHRISTVS eſt à Deo conſtitutus Sacerdos.

Sed qui locutus eſt ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Probat teſtimonium Dauidis, Pſalmo 2. Chriſtum à patre pontificatus munus accepiſſe. Sed qualis quæſo eſt hæc conſequentia, pater dicit filio: Filius meus es tu, ego hodie genui te: Igitur Chriſtus eſt ſacerdos à Deo patre conſtitutus? Reſpondeo: manifeſtatio filij in carne, de qua dixit: Ego conſtitui regē meum ſuper Zion montem ſanctū meum, &c. facta eſt propter ſacerdotiū. Apoſtolus autē vt dignitatem huius Sacerdotis illuſtret, hęc potius verba quā priora allegat, Quia mox ex Pſalmo alio citabit dictū, in quo expreſſa ſacerdotij mētio fiet. Ac videtur textus vel mutatione voculæ vnius vel certe Syncheſi, quæ in hac Epiſtola perfrequēs eſt, nonnihil turbatus. nam ſi pro καθὼς in ſequenti verſu legas οὗτος, minifeſta & expedita erit ſententia. Chriſtus non ſemetipſum glorificauit, vt fieret Pontifex, ſed qui dixit ei: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Idem & alibi dicit: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. Atq; hoc ſane loco Apoſtoli mouentur nonnulli, vt dictum Pſalmi, non de æterna generatione filij, ſed de manifeſtatione filij Dei in carne exponant. Nam alioqui ineptā exiſtimāt probationē videri in hunc modum inſtitutam, Chriſtus ab ęterno natus eſt ex patre, Igitur à patre eſt Sacerdos conſtitutus. Intelligunt igitur dictum Pſalmi, de manifeſtatione Chriſti in carne, vt ſit ſumta non obſcuriſsima ratio à deſtinato ad finē. SED ſupra cū capite primo Apoſtolus hoc ipſo dicto allegato probarit, Chriſtum vere filiū Dei eſſe, vbi non niſi de æterna generatione filij, exponi dictū Pſalmi poteſt, Nō libēter aliam ei expoſitionē affingi velim. Ne hac ceu æquiuocatione vis & euidētia teſtimonij citati, & argumentationis iſtic inſtitutæ, euertatur aut labefactetur. Ac quo minus mouear eorum argumēto, qui de manifeſtatione filij in carne dictū Pſalmi accipiunt, hæc etiam ratio facit: Quia vſitatum eſt Apoſtolis breuiter citare Prophetarum ſententias, & veluti digito mōſtrare, quæ à Prophetis ſuo loco copioſius exponuntur. Ita ſi nō eſt voculæ vnius facta mutatio, vt paulo ante dixi, conſtat tamen Apoſtoli allegatio, in hanc ſententiam: Pſalmus filium ab æterno à patre genitum affirmat Regem eſſe, docentē ac prædicantē in Zion, Non ergo Rex tantum, ſed & Sacerdos æternus eo loci intelligendus eſt, cuius proprium eſt docere & prædicare. Ac proinde honorē hūc habet Chriſtum, nō à ſe-

metipso raptum, sed à patre sibi tributum, qui in Zion eum constituit, &c.

Quemadmodum & in alio loco dicit. Tu es Sacerdos in æternum, secundū ordinem Melchisedech.

Clarior vocationis Christi ad sacerdotium probatio, sumta ex Psalmo 110. Qui Psalmus est propheticus de regno, naturis, sacerdotio, morte & triumpho Christi super morte. Verum quia hic tantum additur testimonium Psalmi, vt probetur vocatio Christi ad æternū sacerdotium, & collationē sacerdotij Christi & Melchisedech, prosequetur iusta disputatione in 7.cap. Nolo hic copiosius de illa collatione disserere. Ex hoc testimonio, particulam vnam addamus incoatæ definitioni. CHRISTVS est à Deo conditus Sacerdos æternus.

Qui in diebus carnis suæ, preces, supplicationesq;, ad eum qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus est à metu.

Hic Prima, Secunda, Tertia, Quarta & Quinta conditiones attinguntur, quas supra attribuit pontifici Leuitico, & nunc Christo accommodat, vt vetus sacerdotium comprobetur. Cum enim dicit: In diebus carnis suæ, primá Christo accommodat conditionem, nimirū, quod sit Pontifex de hominibus assumtus, vt qui nobiscū verus factus sit homo. cū addit, Preces, supplicationesq; ad eum, qui posset illum saluum facere à morte offerens, intercessionem ad sacrificium Dei factum per Sacerdotem indicat, vnde secundę, tertiæ & quartę conditionis membra concluduntur. Præterea cum inquit, Cum clamore valido & lacrymis, Quinta conditio exprimitur, hoc est, affectus huius sacerdotis summi erga populum pro quo obtulit. Nam vt nostro nomine Sacerdos est factus. Ita etiá propter nos istum validum clamorem in cruce edidit, sustinens pœnas pro totius mundi peccatis, & persoluēs λύτρον pro humano genere. QVARE subijcitur καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, hoc est, exauditus, id est, liberatus à metu, Idq; non solum, quantum ad ipsius personam attinet, Verumetiam quātum ad credentes, qui Christo fide inseruntur. Aboleuit enim per mortem eum, qui mortis imperium habebat hoc est Diabolū, & recōciliauit hos Deo, qui metu mortis per omnē vitam obnoxij erant seruituti. ALII vertunt, exauditus est pro reuerentia, sed variant in explicatione. Quidam enim exponūt de reuerentia patris erga filiū, quasi pater quodammodo reueritus fuerit Christi dignitatē, sed hæc expositio minus cōuenire videtur. Quidam ad filij reuerentiā erga patrē hoc referunt, quod filij reuerētia & filialis timor ita placuerit patri, quod propter eam pater filium exaudiuerit. Quæ sentētia etsi pia est, tamen huic loco minus congruere videtur. Nemini enim dubium esse potest, quin hic Apostolus loquatur de grauissimo certamine Christi, sustinentis irá Dei propter peccatum, sudantis sanguineos grumos, clamantis in ara crucis, Deus meus, Deus meus, cur dereliquisti me? Ab hoc certamine & metu Christū liberatū esse significat Apostolus, ita vt omnem metū mortis deposuerit. Neq; hoc ita accipiendum est, ac si Christus desperasset in pœnis: sed ad sensum vehementissimum pœnarū referri debet. Addamus & sententiam huius pericopæ, institutæ definitioni: CHRISTVS est à Deo constitutus Sacerdos æternus, qui homo factus precibus supplicationibusq; oblatis impetrauit salutem.

Tametsi filius erat, didicit ab ijs, quæ passus est obœdientiam, & cōsummatus obœdientibus ipsi, omnibus factus est caussa salutis æternæ.

Per occupationem attexit virtutem sacrificij Christi, & ad quos pertineat eius virtus seu fructus ostendit. Primum dicit, Tametsi filius Dei erat, tamen cruce didicit obœdientiam, id quod sane nostro respectu dicitur. Etsi enim Christ⁹ patri obœdientissim⁹ semper fuit, tamen eius obœdiētia nobis magis declarata est, quod vsq; ad mortē illā ignominiosam, videlicet crucis, fuit obœdiens. Hæc Christi obœdientia nobis stimulos addet, ad præstandā Deo veram obœdientiam, non solū dum res secundę sunt, verumetiam, idq; multo magis in tristibus & duris rebus, quando confessio ad supplicia vocat. Deinde dicit, quod sit cōsummatus, græce τελειωθεὶς, id est, cōsecratus perfecte Deo, id est, factus hostia plena & sufficiens placans iram Dei. Tertio addit finem huius victimæ, videlicet, quod sit caussa salutis, nō momentaneæ, sed æternæ. Et quia nō omnes huius salutis cōsortes fiunt. Quarto loco addit, ad quos pertineat ista salus, videlicet, ad obœdientes ipsi, hoc est, credentes Euangelio Christi, iuxta illud: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Quinto & postremo loco notanda est particula vniuersalis. Omnibus enim credentibus salutarem pronunciat

nunciat Christi hostiá. Ex fructu igitur hostiæ Christi sola inobœdiẽtia,hoc est,incredulitas excludit.Confirmantur præterea hac pericopa fere omnes cõditiones,quas in principio capitis in Sacerdote requirit. Summam horum addamus incoatæ definitioni hoc modo: CHRISTVS est à Deo constitutus Sacerdos æternus, qui homo factus, precibus supplicationibusq; oblatis,impetrauit salutem λύτρῳ soluto,pro omnibus in salutem,qui in ipsum crediderint.

Appellatus à Deo Sacerdos iuxta ordinẽ Melchisedech.

A testimonio Dei confirmat minorem. Appellatus est à Deo Sacerdos iuxta ordinem Melchisedech. Igitur vere est Sacerdos à Deo ordinatus.

De quo nobis grandis sermo est, & difficilis explicatu, Quandoquidem tardi facti estis ad audiendum.

Disputationem quam inceperat de pontificatu Christi abrumpit, & digreditur in obiurgationem. Obiurgat enim Hebræos, ob suam in diuinis rebus ruditatem & ignauiá.Hęc obiurgatio eo spectat,vt Hebræi disputationi sequẽti de sacerdotio Christi attentiores aures præbeant. Difficultatem,cuius hic meminit, nõ tam rebus quam ignauiæ auditorum ascribit.Vt enim res facile percipiuntur ab attentis: Ita ignauia hominum sæpe difficultatis caussa est. Vere enim dictum est à veteri Poëta, οὐ χωρεῖ μεγάλην σοφίην ἀδίδακτος ἀκούειν.

Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis, vt aliquis vos doceat elementa initij sermonum Dei.

Argumentum ignauiæ est, quod tamesi longo tempore audierant alios, adeo quod merito iam magistri aliorum esse possent, Si tempori diligentia in discendo respondisset:tamen adhuc indigeant elementari doctrina religionis. Tametsi autem nemo exhaurire potest fontes sacræ doctrinæ,tamen nõ in elementis perpetuo hærendum, sed progrediendum est indies magis magisque in schola Christi: Nam cum cognitione sensus etiam crescit:Atq; ideo Paulus optat suis Philippensibus, vt abũdent in cognitione & omni sensu. Vult enim vt omnis sensus respondeat cognitioni.

Et facti estis quibus lacte opus est, & non solido cibo.

Expolitio est, per aliam Metaphoram, ab infantibus sumtam. Vt enim infantibus rudes comparat in Christiana religione:Ita significat ministros Euangelij esse veluti nutrices quasdá,quę habita ratione infantum,cibum ipsis præbeant:quæ infantibus quidem lac,qui propter ætatẽ solidũ cibum ferre non possunt:profectioribus vero solidum cibũ ministrẽt.Atq; ita requiritur in ministris Euãgelij,vt se captui auditorũ accomodent, Lactis vocabulo quid significetur hoc loco,cum ex pręcedentibus liquet.Nam quod supra elementa initij sermonum Dei vocauit,hic lac nominat,tum ex initio sexti capitis,vbi elemẽtorũ,quæ lactis nomine significãtur, sex partes enumerat,de quibus suo loco. Petrus rationalis lactis meminit in prioris secundo,Quod sane ad viuendi rationem consentaneá infantię simplici, referendum est.Nam vt lac vitijs opponit Apostolus:ita infantiam vetustati naturę.1.Cor.3.Apostolus lac vocat sermonem simplicem, cui opponit copiam orationis & grandiloquentiá.

Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iusticiæ, paruulus enim est.

Expolitionis est confirmatio. Obseruanda est antithesis, qua sermo iusticiæ opponitur lacti, hoc est,initiali doctrinæ & elementali. quare sermo iusticiæ erit plena instructio Christianismi,quæ iustè requiritur à Christianis. Argumẽtum præsens concludatur hoc pacto.Lactis particeps non est idoneus ad solidum cibum capiendum.Vos Hebræi participes lactis estis. Igitur non estis idonei ad solidum cibum capiendum.Maior expresse ponitur cum probatione.

Perfectorum autem est solidus cibus, qui pro ipso habitu exercitatos habent sensus,ad discretionem boni & mali.

Eiusdem confirmatio, quæ concluditur hoc modo. Solidus cibus est perfectorum. Vos non estis perfecti. Igitur solidus cibus vobis non

conuenit. Maiorem confirmat ex eo, quod solidus cibus cõueniat assuetis, qui possunt discernere inter bonum & malum. Obseruetur hoc loco, quod Apostolus noster velit Christianos habitum ex cõtinuo vsu firmatum habere in doctrina religionis, quo posint discernere inter bonum & malum. Cum hæc discretio boni & mali regulam habeat verbũ Dei, commendatur nobis serium verbi Dei studium. Papa igitur sacrilege facit, qui negat licere Laicis sacra Biblia, in vernaculam linguam versa, legere, sed eos qui hoc faciunt, quouis suppliciorum genere persequitur.

10

CAPVT VI.

Summa Capitis sexti.

Reprehensa segnitie & tarditate Hebræorum, hortatur eos Apostolus, vt ad altiora se conuertant, minitans simul pœnas, nisi in veritate agnita persistant, & vt fideles animum non despondeant, mitigat quæ durius in eos qui ab Euangelio deficiunt, dixerat.

Ordo & partes Capitis sexti.

20

In fine superioris capitis in obiurgationem digressus est. nunc addit exhortationem, à qua rursus ad minas fertur. quibus subiungit mitigationem, ne asperiori obiurgatione fracti, animum despondeant. Constat autem præsens caput propositione, confirmatione & conclusione, à qua artificiose redit ad disputationem propositam de sacerdotio Christi.

EXEGESIS CAPITIS SEXTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

QVAPROPTER omittentes incoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur.

Exhortatio est figurata reiectione. Hortatur enim Hebræos, vt non in Elementis solummodo hæreant, sed ad perfectoria religionis mysteria cognoscenda se accingant, ac se dociles præbeant. λόγον τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ, vocat prima Christianismi principia, quæ in Catechismo traduntur.

Non rursus iacientes fundamentum.

Amplificat à contrario, & exponit per distributionem, quis sit sermo incoationis Christi, & quæ elementa exordij sermonum Dei, quos lactis vice fungi dixerat. Ponit autem Apostolus ordine sex capita elementaris doctrinæ Christianismi, quæ sunt etiam præcipua in Catechismo.

40

Pœnitentiæ ab operibus mortuis.

Hoc primum elementaris doctrinæ Christianismi caput est, à quo Christus ipse & Iohannes suas sunt exorsi conciones, vt autem homines præparari posint ad pœnitentiam seu cõuersionem, necessaria est noticia Decalogi, qui accusat peccatum. Verum ne frangantur homines cogitatione reatus & iudicij Dei necessaria est concio Euãgelij, quę ad conuersionem inuitat omnes. Cum igitur nominat pœnitentiam, requirit & Decalogi noticiã & Euangelij, quod Christi merita prędicat, quę sunt satisfactio pro peccatis. Porrò opera mortua, metonymicos opera mortem inferentia, qualia sunt in nõ sanctis, omnia interna & externa contra Decalogum. In sanctis vero lapsus contra fundamẽtum, aut contra conscientiam admisi.

50

Et fidei erga Deum.

Hoc secundum caput est elementaris doctrinæ Christianismi. Pœnitentia enim salutaris esse nequit, imo pœnitentia vocari non potest salutaris, nisi fides erga Deum accedat. Nam hæc forma est conuersionis. fide enim fit conuersio, ac fide liberamur à terroribus peccati, & accedimus ad Deum per Christum Pontificem.

Baptis-

Baptiſmatum doctrinæ. Hoc tertium caput eſt Elementaris doctrinę Chriſtianiſmi. Baptiſmus olim pœnitentiam & fidem, cum iam recens Eccleſia plantaretur, ſequebatur, tanquã beneficij oblati per Euangelium applicatio, & obſignatio quædam fauoris Dei erga conuerſos. Quia autem plurali numero hic vtitur Apoſtolus, colligunt quidam plura Baptiſmatum genera, ſicut reuera fuerunt tempore Apoſtolorum. Multi enim baptizabãtur viſibili dono Spiritus ſancti, non quod immergerentur, vt in aquam: ſed quia veniebat ſuper eos Spiritus ſanctus, ac viſibiliter teſtabatur, quod intus agebat. Hoc Baptiſmi genus flaminis vocant, cui accedit fluminis, & ſanguinis Baptiſmus, quorum ille aqua, iuxta inſtitu-10 tionem Chriſti peragitur: hic fiebat, cum Catechumeni, perſecutionis tempore, martyrio coronabantur, ante ſuſceptum externum Baptiſmum.

Impoſitionis quoque manuum. Quartum Catecheſeos veteris caput. Hæc impoſitio manuum fiebat per Epiſcopos & Presbyteros, qui examinatis imponebãt manus, addita fauſta precatione & benedictione. Ad hanc impoſitionem manuum, ſæpe viſibiliter donabatur Spiritus ſanctus. Hinc per cacozeliam quandam Papiſtę ſuam extruxerunt confirmationem. Examen vetus retinetur in emendatis Eccleſijs, ſuperſtitioſa vnctio, & tactus genæ, vt vana & 20 inepta, recte omittuntur.

Reſurrectionis mortuorum & iudicij æterni. Quintum & ſextum capita veteris inſtitutionis Chriſtianiſmi, videlicet reſurrectio & aduentus Chriſti ad iudicium. Iudicium hoc æternum dicitur, duabus de cauſis. Primum, quia nullum erit poſt illud. Deinde, quia ſententia iudicis, quæ tum feretur, manebit rata in omnem æternitatẽ. Quare nec pij timebunt felicitatis, qua fruentur, terminum ſeu mutationem: nec impij expectabunt pœnarum relaxationem.

30 Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit Deus. Repetitio eſt propoſitionis, amplificata à cauſa efficiente. Hoc faciemus, id eſt, feremur ad perfectiora, ſed ſi Deo ita videbitur. Hæc horribilem comminationem continent: Significat enim, non ſolum curſum & profectum in rebus pietatis, eſſe ſingulare donum Dei: verumetiam peccata hominum interdum iuſte puniri, deſertione diuinæ opis, vnde fit, vt homines magis magiſq; ruant in exitium. Quod autem hæc intelligenda ſint de peccato blaſphemiæ, ſatis indicat annexa ratio. Hoc proinde fulmine comminationis diuinæ tacti, mature reſipiſcamus, ne noſtra proteruia cæcitate puniatur.

40 Nam impoſſibile eſt eos qui ſemel fuerunt illuminati, guſtaueruntq; donum cœleſte, & participes facti fuerunt Spiritus ſancti, & guſtauerunt bonum Dei verbum, virtuteſque futuri ſeculi, & prolapſi ſunt, iterum renouari ad pœnitentiam, rurſus crucifigentes ſibi filium Dei, & oſtentui habentes. Ratio comminationis, à iuſto Dei iudicio ſumta. Impoſsibile eſt iterum prolapſos reuocari ad pœnitentiam, Sed qualẽ prolapſum intelligat Apoſtolus: ex peccati, quod hic accuſat, periphraſi ſatis intelligi poteſt. Eſt autem duplex lapſus, ſiue prolapſus, videlicet, particularis & vniuerſalis. Particularis quidem eſt impingere in particularia præcepta Decalogi, ſiue id fiat ex infirmitate, ſiue ignorantia, ſiue etiam voluntate, ſeu malitia. Huius generis ſunt 50 multi errores in vita, videlicet, Idololatria, homicidium, furtum, adulterium, & alia, cõtra præcepta Dei, vel aliquot, vel omnia, qualia fuerunt Manaſsis, & multorum aliorum. Etſi autem hæc, vel ſingula, æterna morte ſunt digna, venia tamen agentibus pœnitentiam nõ negatur. Quemadmodum teſtimonia ſcripturæ multa, & exempla illuſtria oſtendunt, vt Manaſsis, Dauidis, Magdalenæ, Pauli & aliorum. Non igitur poteſt præſens locus intelligi de particularibus lapſibus. Vniversalis vero prolapſus eſt, non impingere ſimpliciter in vnum, aut plura, aut etiam omnia præcepta Decalogi: Sed eſt prorſus Chriſto, & eius Euangelio vere agnito renunciare, ita vt in Chriſtum poſthac non ſolum non credat aliquis, ſed contemnat, odio habeat, ludibrio & tyrannide perſequatur, vt Phariſæi & Iulianus Apoſtata fecerunt. Hi enim agnitam veritatem, conuicti

testimonio Spiritus sancti,rabiose repudiarunt,& Christum ludibrio affecerunt,ridentes ipsius crucē & afflictiones. Huiusmodi peccatis,& hic,& apud Euangelistas negatur venia,nam habent coniunctam finalem impœnitentiam, atque hic genuinus sensus huius loci est.Nunc verba Apostoli altius expendamus,quo pateat firmitas nostrę explicationis. Sunt autem tria obseruanda in verbis Apostoli. Quid antecedat hoc peccatum. Qualitas siue potius substantia huius peccati,& pœna. Antecedit hoc peccatum, Illuminatio,gustus doni cœlestis, communio Spiritus sancti, gustus verbi Dei boni, & virtutum futuri seculi. Illuminatio,est vera lux,id est,noticia in mente,de Christo & eius beneficijs. Gustus doni cœlestis,est perceptio beneficiorum Christi,per fidem.Communio Spiritus sancti,est testificatio Spiritus sancti in cordibus credentium, de veritate Dei. Gustus boni Dei verbi,causa superiorum est instrumentalis. Nam ex verbo est noticia Dei,ex hac fides nascitur, effuso in hominem Spiritu sancto. Virtutes futuri seculi,significant beatam illam immortalitatem,quem,Spiritu sancto renouante corda,gustarunt credentes.

SVBSTANTIA seu qualitas peccati huius,est horum omnium obliteratio quædam,& prolapsus in tantum furorem,vt filium Dei crucifigant, & ostentui habeant,seu ludibrio exponant, ac apud se sarcastice obijciant Christo mortis ignominiam, adeo vt filium Dei non minus voluntate sua mala crucifigant, & ludibrio exponant, quam Iudæi, qui suo consilio & furiosis clamoribus Christum crucifigi petiuerunt.

POENA huius peccati horrenda est,nempe,quod impossibile sit tales renouari,& reuocari ad pœnitentiam, adeo in profundum peccatorum se demerserunt. Sed quid? an non Paul⁹ dicit,Gratia exuberat super peccatū? Quomodo ergo impossibile erit renouari eos, qui in Spiritum sanctum peccarunt? Hæc impossibilitas non est ex parte gratiæ,quę vere abundat super omne peccatū,sed ex parte peruicacię & obstinatę malicię hominis,qui in ꝓfundum peccatorum veniens cōtemnit. Alij quærunt alias mitigationes huius loci,sed nostra expositio cōuenit cum concione Christi,in blasphemos Iudæos, Matth.12.& Marci 4. Verum vt magis cōfirmentur animi nostri,ostendam breuiter quomodo Christi cōcio cum verbis Apostoli congruat. Primum omnium videamus,qualesnam fuerint,quib. obiectum est peccatum blasphemiæ à Domino, vt inde definitionē nostram cōcludamus. Pharisæi,quibus obiectum erat hoc graue peccatū,fuerunt Prophetijs,doctrina Christi,& miraculis,tanquā authenticis quibusdam sigillis,conuicti in suis conscientijs,de veritate Euangelij,quod Christus proposuit.Deinde volentes & scientes,Christum agnitū & verbum eius cognitū odio habebāt,eiq; rabiose sua obstinatione renunciarunt. Tum tyrannide,hypocrisi & sarcasmis oppugnabant Christum eiusq; Euangelium. Hinc clarissime concluditur,quod peccatum in Spiritum sanctum,sit voluntaria veritatis Dei, euidenter cognitæ,renunciatio & rebellio,ex odio veritatis nata, cū furiosa oppugnatione & persecutione. Hanc definitionē conuenire peccato,cui hic ab Apostolo nostro negatur venia, facile videt,qui analysin,quā fecimus,præsentis loci animaduerterit. Sed adijciamus huc dictum Iohannis,1.Ioh.5.Est peccatum ad mortem,non pro illo dico,vt quis roget.Omnis iniquitas peccatum est,& est peccatum non ad mortem.Discernit hic Iohannes inter peccata,quorum alia ad mortem,alia nō ad mortem esse pronunciat. Omnis(inquit)iniquitas,id est,quælibet legis diuinæ transgressio,est peccatum:sed nō ad mortem. Ergo peccatum quod ad mortem est,non est simplex legis transgressio, vt Idololatria,periurium,homicidium,tyrannis,adulterium,furtum,mendacium &c.Quia qui sic peccarunt,possunt resipiscere, & resipiscētibus peccata hæc remittuntur. Nam tametsi hæc peccata vere mortalia sunt,vt quę mortem mereantur sua natura:tamen ab Apostolo nostro non dicuntur ad mortem,propterea quod remittantur cōfugientibus ad propiciatorium. Ex his sequitur peccatum ad mortem,peculiare peccati genus esse,quod nō sit vel vniuersalis vel particularis diuinæ legis trāsgressio.Sed Euangelij potius cogniti renunciatio,& persecutio, quemadmodum exposuimus. Etsi autem,vt supra dixi,particularia peccata contra Decalogum,nō veniunt sub huius peccati rationem: Tamen gradus sunt quidam ad hoc peccatum. Qui enim cognita doctrina Euangelij ruit contra cōscientiam in peccata varia,& in illis se oblectat,in eo tandem suboritur contemtus pœnitentię,& dedolentia quędam, donec astutia Diaboli effectum fuerit, vt homo talis prorsus in Epicureismum præcipitetur,ac ita paulatim Euāgelio renunciet.Quare principijs obstare profuerit vera pœnitentia,ne demersi in peccati baratrum, protrahamur tandem technis Satanæ,in hoc horrendum peccatum.

Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & germinans herbā opor-

AEtiologia est, seu rationis declatio,per aptissimum, eamque bimem-tunam,

tunam, illis propter quos colitur, accipit benedictionem à Deo, proferens autem spinas & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima, cuius consummatio in combustionem.

brem cõparationem, cuius prior pars, doctrinam & exhortationem, posterior, comminationem continet. Prior pars habet quinq; cõparationis membra. Primum, terræ cõparatur homo. Secundum, culturæ terræ confertur prædicatio Euangelij. Tertium, Imbri assimilatur cœlestis gratia. Quartũ, Germinanti herbæ fidei fructus respondet. Quintum Benedictioni terræ Gratiarum augmentum cõfertur. Vt igitur terra opus habet cultura & irrigatione, vt fructum producat, laudemq; mereatur: Ita homo, veluti terra, opus habet prædicatione Euangelij, & spiritus sancti gratia, vt fructus laudabiles Deoq; gratos edat. Doctrina de causis concurrentibus ad fructificationem hominis Deo gratam obseruetur, & simul exhortationis stimulus, vt cultura & imbri recepto fructificemus. Posterior pars Antithesin prioris partis habet. Quare explanatione non indiget: Sed tantum obseruetur accommodatio ad rationem superius positam. Quemadmodum terra culta, & sæpe copiosa pluuia irrigata, nihilominus proferens spinas & tribulos, maledicitur à suis cultoribus, & tanquam reproba contemnitur, & comburenda relinquitur, cum suis spinis & tribulis: Ita homo Euangelij & gratiæ cœlestis particeps, & nihilominus semen cœleste, spinis pungentibus, herbescentem Euangelij viriditatem, aut tribulis defectionis ab Euangelio, prauorumq; morum suffocans, deseritur, maledicitur, reprobus à Deo abijcitur, ac pœnis æternis ingratus reseruatur. Hæc grauis comminatio moueat vnumquemque nostrum, ne sua in Deum ingratitudine prolabatur in profundum vitiorum, donec reprobus plane factus à Deo abijciatur.

Confidimus autem dilectissimi de vobis meliora & viciniora saluti, tametsi ita loquimur.

Mitigat acerbitatem superioris sermonis, ne Hebræi fracti asperiori obiurgatione despõdeant animum, putantes nullam lapsis viam ad gratiam reliquam esse. Tametsi, inquit, hæc ita recte dicimus in reprobos, qui Christum agnitum contumelia afficiunt: tamen de vobis confidimus meliora, qui salutem vobis à Christo oblatam fide retinetis. Obseruandus locus de obiurgandi modo, ne ita obiurgemus errantes, vt omnem spem salutis videamur illis adimere.

Non enim iniustus est Deus.

Ratio mitigationis, à firmitudine promissionum diuinarum sumta. Deus non est iniustus, hoc est, Deus est iustus & verax in promissis suis. Hinc consolatio petitur contra dubitationes, suborientes de promissionibus diuinis.

Vt obliuiscatur operis vestri, & laboris dilectionis, quem ostendistis in nomen ipsius.

Ex fructu colligit Hebræos bonas arbores esse: Non enim fieri potest, vt vbi sit fides, eius naturales proprietates nõ conspiciantur. Obseruetur hoc loco primum, studium pietatis & dilectionis erga proximum esse cœlestis vocationis ac veræ fidei testimonium. Admonet quoq; hic locus pios, de remuneratione obœdientiæ, & fide præstitæ, & quod Deo factum iudicetur, quicquid proximis impenditur, ex vera caritate, quæ ex fide manat: Iuxta illud, quod vni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis. Id quod etiam testabitur Iudex viuorum & mortuorum, Christus Dominus, in extremo die, vbi sibi factum imputabit, quod ipsius membris factum est.

Quod ministrastis Sanctis & ministratis.

Exprimit in specie, quod in genere dixit, & Hebræorum perseuerantiam laudat. Non solum (inquit) ministrastis, verumetiam adhuc ministratis sanctis, opere, consilio, doctrina, facultatibus &c. prout eorum necessitas postulare videtur.

Cupimus autem vnumquemq; vestrum, idem ostendere studium, ad certitudinem spei, vsq; ad finem, vt non segnes efficiamini.

Quo referenda sunt ea, quæ durius videbantur dici, ostendit: nimirum, vt Hebræi in pietatis studio sint diligentiores: non vt inde desperationis ansam

ansam arripiant. Qui enim pietatis studium ostendit, is & sibi & alijs spem salutis confirmat. Huc illud Petri pertinet, firmam facite vocationem vestram, per bona opera. Ad certitudinem, seu, expletionem spei, hoc est, donec consequamini id quod speratis. Commendatur igitur nobis hoc loco perseuerantiæ studium. Nam qui perseuerauerit vsq; ad finem hic saluus erit. Atque ideo subdit Apostolus, Vt non segnes efficiamini, scilicet in pietatis cursu. Requiritur proinde alacritas animi in homine credente, qua nititur quotidie seipsum in pietatis studio superare.

Verum imitatores eorum, qui per fidem & longanimitatem hæreditant promissiones.

Exempla sanctorum iubet Hebræos aspicere, ac duo in exemplis sanctorum vult nos intueri, videlicet, vitæ rationem, & euentum seu exitum. Vitæ ratio Sanctorum, in fide & longanimitate sita erat. Fide apprehenderunt oblatam Gratiam. Ex fide Deum coluerunt, & proximum dilexerunt. Longanimitas, siue tolerantia eos cohibuit: ne fracti cruce aut scandalis confessionem abijcerent, ac segniores fierent. De hac longanimitate loquitur Esaias, cum ait: In silentio & spe fortitudo vestra. Euentus, est hæreditas promissionis, hoc est, possessio rei promissæ. Fieri enim non potest, quin Deus in suis promissis verax permaneat, cum sit iustissimus: modo nos in fide perstiterimus. De hoc euentu piorum loquitur Psalmus hisce verbis: Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit. Huc ergo aspiciant pij, quoties vel ipsi cruce premuntur, vel impios florere vident, quorum exitus erit confusio, & sempiterna ignominia. Huc pertinent Psal. 37. & 73.

Abrahæ namq; promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens: Certe benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te, & sic patienter ferens, adeptus est promissionem.

Probat fide & patientia expectandam esse promissionem, idq; exemplo Abrahæ. Est autem tale argumentum. Abraham in fide & patientia perseuerans accepit promissionem. Ergo & vos Hebræi, promissa bona, si modo per fidem & patientiam ea expectaueritis, consequimini. Quo autem firmior sit ratio, interponit iuramentum Dei, quo non solum promissio confirmatur Abrahæ, verumetiam omnibus credentibus, & expectantibus per patientiam promissa bona. Nam qui credunt, benedicuntur cum fideli Abraham, Galat. 3. Quare hoc Dei iuramentum, nos quoq; confirmare debebit, de promissis diuinis. Sumptum est autem testimonium hoc ex 12. 17. & 22. capitibus Geneseos.

Nam homines quidem per eum iurant, qui maior est, & omnis ipsis controuersiæ finis, est iuramentum, in confirmationem.

Superioris Argumenti cōfirmatio est, à minori ad maius. Homines iurati merentur fidem. Ergo, multo magis Deo iuranti est credendum, qui fallere nequit, vt qui sit iustissimus. Obseruandus locus de iureiurando. Hic enim locus duo docet, primum: quod iuramentum præstari possit. Secundum, quod eius legitimus finis, sit veritatis confirmatio, adeoq; finis controuersiarum. Contra huius legitimum vsum, Syrach ita loquitur: Vir multum iurans, replebitur iniquitate, & non discedet plaga de domo ipsius. Cui autem iuranti credendum sit docet Paulus suo exemplo, cum ait: Testis est mihi Deus, cui seruio in spiritu, significans quod illis solis credendum sit, cum iurant, qui Deum colunt. De alijs versus Menandri meminerimus:

ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε.

In quo vberius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus, immobile consilij sui certitudinem, interposuit iusiurandum, vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.

Consequens Argumenti superioris est. Homines iureiurando cōfirmant ea de quibus controuertitur. multo magis iusiurādum Dei est infallibile, quod additum est promissioni, factæ Abrahamo, & eius semini. His enim duabus rebus nos certificat Deus, videlicet, Promissione, & iureiurando, quo

quo promisſionem confirmat. Obſeruetur hoc loco doctrina de certitudine promiſsionum diuinarum, quæ confirmatæ ſunt verbo & teſtimonijs verbo additis, interpoſito iureiurando, quibus accedunt mors & victima filij. Item donatio viſibilis Spiritus ſancti, vnde merito nos inuicem exhortari deberemus, verbis Pſalmiſtæ: Laudate Dominum omnes gentes & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

10 Quam, ſicut ancoram, habemus animæ tutam & firmam.

Commendatio ſpei eſt, vt enim ancora orta tempeſtate nauem tenet, ne ſcopulis & vado impingat & frangatur: ita ſpes vnica in tempeſtatibus tentationum & perſecutionum fiducia eſt, qua ſtabilitur Eccleſia, ne fluctibus obruta pereat.

Et ingredientem vſq; ad interiora velaminis.

Vnde tanta ſpei fiducia ſit, exponit, nimirum, ex eo quod ingrediatur cœlum, vbi eſt verum propitiatorium, Ieſus Chriſtus. Atq; ita exponit typum propitiatorij legalis, quod intra velum erat, in interiori templi parte, quo ſemel in anno Sacerdos ſummus ingrediebatur.

20 Quo præcurſor pro nobis introijt Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech, factus Pontifex in æternum.

Probat fidem & ſpem in cœlum dirigendam eſſe: Nimirum, quia ibi eſt eius obiectum, nempe. Pontifex noſter Ieſus Chriſtus, hunc præcurſorem nominat, cum quia illum ſequi nos oportet, tum quia ſine illo nemini pateat introitus. En quomodo à digreſsione redit ad diſputationem, De pontificatu Chriſti.

30

CAPVT VII.

Summa Capitis ſeptimi.

Sacerdotium ſecundum ordinem Melchiſedech præferendum eſt Leuitico ſacerdotio. Quare non dubium eſt, quin Chriſti Sacerdotium excellentius ſit Leuitico. Merito proinde hoc abolito, illud æternum manet.

40

Ordo & partes Capitis ſeptimi.

In quinto capite Chriſtum Pontificem eſſe ſecundum ordinem Melchiſedech aſſeruit, ſed quia ſciebat Hebræos parum attentos & aptos, ad tam ſublimem doctrinam capiendam, in obiurgationem & monitionem degreditur, vſque ad finem 6. capitis, vbi artificioſe redit ad diſputationem quam inſtituerat: In hoc igitur ſeptimo capite, diſputationem incoatam in quinto proſequitur hoc ordine. Primum, vt oſtendat quæ ſit comparatio Sacerdotij Chriſti cum ſacerdotio Melchiſedech, proſopographiam quandam inſtituit, in qua attributa perſonæ Melchiſedech nouem recitat, quæ Chriſto applicat. Et colligit Melchiſedechum primum Abrahamo, deinde Leuitis excellentiorem eſſe. Quo facto, Chriſti ſacerdotium Leuitico præferendum eſſe, hac ratione colligit. Chriſtus eſt Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech. Melchiſedech eſt maior Abrahamo. Abraham eſt maior Leuitis. Igitur Chriſtus Sacerdos maior eſt Leuiticis ſacerdotibus. Tertio loco ſignificat vetus Teſtamentum per nouum ſublatum. Poſtremo vt vtilitatem, neceſsitatem, & efficaciam ſacerdotij Chriſti perſpiciamus, multas Chriſti & ſacerdotum Leuiticorum comparationis cumulat. Proinde totum hoc caput generis eſt Didaſcalici, conſtans quatuor partibus, quæ ſe mutuo elegantiſsimo ordine conſequuntur.

50

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HIC enim Melchiſedech rex Salem, Sacerdos Dei altiſſimi. Qui occurrit Abraham, reuertenti à cæde regum, Et benedixit ei, cui & decimas ex omnibus impartitus eſt Abraham. Primum quidem ex interpretatione Rex iuſticiæ. Deinde vero etiam rex Salem, quod eſt Rex pacis, ſine patre, ſine matre, ſine genere, neq; principium dierum, neque vitæ finem habens, aſſimilatus vero filio Dei, manet Sacerdos in æternum.

Proſopographia eſt, ſeu, perſonæ deſcriptio, deſumta ex 14. capite Geneſ. Et ex Pſalmo 110. Sunt autem in hac proſopographia, nouem perſonæ Melchiſedech attributa expendenda. Nam definiunt qualis ſit ordo, ſeu ratio ſacerdotij Melchiſedech: quæ ratio Chriſto accommodatur: Sed vt veritas typo. Quæ enim vmbratilia ſunt in Melchiſedech, ipſa veritas eſt in Chriſto Ieſu. Attributa autem hæc ſunt. Primum, nomen perſonæ. Secundum, regia dignitas, cum aſsignatione loci. Tertium, Sacerdotalis eminentia, & prærogatiua. Quartum regia liberalitas in Abrahamum, quem redeuntem à cæde regum, conuiuio liberali excepit. Quintum, benedictio ſacerdotalis. Sextum, Acceptio decimarum. Septimum, Originis, & exitus ignoratio. Octauum, Similitudo cum filio Dei. Nonum, perpetuitas Sacerdotij. In his cōſiſtit & ordo & ratio, iuxta quam Chriſtus eſt Sacerdos, ad exemplar Melchiſedech. Verum hoc diſcriminis eſt, quod vmbra ſolummodo veritatis fuerit delineata in Melchiſedech. In Chriſto autem lux ipſa & veritas exiſtat. Neceſſe eſt enim diſcernere inter ipſam figuram, ſeu, imaginem, & rem, ſeu, veritatem, quam repræſentat imago. Ita enim monet Chryſoſtomus, cum ait: εἰ δὲ πανταχοῦ ἔμελλεν ἡ ὁμοιότης εἶναι, οὐκ ἔτι τύπος ἦν καὶ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος τὰ ἀμφότερα. Iam ſingula ἀναλογικῶς Chriſto applicemus, typum cum veritate conferentes. Primum igitur nomen occurrit Melchiſedech, hoc eſt, vt Apoſtolus interpretatur, Rex iuſticiæ: quod ſane nomen in veritate, ſoli Chriſto vero Deo, & vero homini competit: Melchiſedech autem vt vmbræ ſeu typo. Chriſtus etenim iuſtus eſt, & Rex iuſticiæ, non ſolum ratione diuinæ naturæ ab æterno: verumetiam in aſſumta humanitate. Pleniſsime enim Deo iuxta normam legis obœdiuit, vſq; ad mortem crucis, vt loquitur Paulus. Præterea iuſtus eſt etiam Actiue, adeoque Rex iuſticiæ, quia in ſe credentibus impartit ſuam iuſticiam: qua ipſis imputata, habentur coram Deo iuſti, & donatos Spiritu ſancto ſanctificat in hac vita, quos in reſurrectione mortuorum ita reparaturus eſt, vt ſint conformes Deo in omni æternitate. Secundo loco, rex Salem, hoc eſt, pacis, dictus eſt Melchiſedech, quod quidem nomen Melchiſedech à loco vbi habitauit accepit, & eatenus illi congruit, verum ſi rem ſpectes, pleniſsime Chriſto Domino competit. Nam huius interceſsione æternā pacem cum Deo patre adepti ſunt credentes. Hinc eſt quod chorus angelorum, nato recens Chriſto ſecundum humanitatē, cecinerit: Gloria in excelſis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas. Et Paulus ad Rom. 5. Iuſtificati ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Proinde vere Rex pacis dici meretur noſter Pontifex, Ieſus Chriſtus. Tertio, Sacerdos Dei altiſsimi appellatur Melchiſedech, qui in iſta prophana gente, ſolus fere cum ſua familia retinuit verum Dei cultum, obtulit ſacrificia, & precabatur Deum. Sed hic titulus multo verius Chriſto ſacerdoti conuenit, qui ex ſinu patris prodiens, verbum Dei nobis annunciauit. Intercedit pro nobis precibus, ac ſemel ſeipſum obtulit, per ſpiritum ſempiternum, in ſacrificium, & in odorem ſuauitatis Deo. Sed de ſacrificio Chriſti ſuo loco, copioſius. Quarto loco, in deſcriptione adijcitur, quod Melchiſedech occurrerit Abrahamo reuertenti à cæde regum. Hic Apoſtolus noſter excludit partem hiſtoriæ, videlicet, quod Melchiſedech protulerit panem & vinum, excepturus Abrahamum & eius comites conuiuio. Sed hanc partem nequaquam omiſiſſet Apoſtolus, ſi aliquid myſterij magni illic latere iudicaſſet, quod pertinere ad Sacerdotij Chriſti eminentiam extollendam videretur. Papiſtæ tamen inde extruunt ſuum panis & vini ſacrificium. Sed vim manifeſtā faciunt hiſtoriæ, quæ eſt Geneſeos 14. partim corrumpendo textum: partim addendo de ſuo, quod textus non habet. Primum enim pro protulit, corrupte legunt, obtulit, vt inde Sacrificium faciant. Deinde particulā, Et, copulatiuā excludunt, & ſubſtituunt in eius locum, Enim, ac ſi ideo obtuliſſet Melchiſedech, quia erat Sacerdos. Neq; eorum cauſam iuuare poteſt, quod nonnulli ex patribus videantur in ea ſentētia fuiſſe. Non enim exēplis, ſed legibus iudicandum eſt. Verum ſi quis tamē cōtendat poſſe per illam regiā liberalitatem Melchiſedech, qua Abrahamū excepit, cōmunicato illi & exercitui pane & vino, ſignificari cœnā Domini, qua Chriſtus rex liberaliter refocillat redeuntes à cæde regū: hoc eſt, agentes pœnitentiā, profligato Diabolo, mortificata carne, & concupiſcentijs eius, (id

quod

quod patres ſenſiſſe reor) fruatur ſuo ſenſu:modo non inde impiam oblationem Papiſtarum faciat. Vere enim Chriſtus,defeſſos in pugna contra peccatum, mortem,dubitationes,&c.recreat, non ſolum ſpirituali ſui corporis & ſanguinis communicatione per verbum,verumetiam eorundem Sacramento:cuius elementa ſunt,panis & vinum. Verum quia Apoſtolus noſter hunc typum non adiecit, neque ego ſolicitus ero de eius accomodatione,hoc interim certum ſit,violenter & contra mentem Moſis, liberalitatem Melchiſedech trahi ad miſſale Papiſtarum ſacrificium. QVINTO loco ſequitur, quod Melchiſedech benedixerit Abrahamo, quod ſane intelligendum eſt de ſacerdotali benedictione. Verũ hoc diſcriminis eſt,Melchiſedech benedixit precando, Chriſtus vero benedixit bene præſtãdo,iuxta benedictionis vocẽ: Vos,inquit Dominus,inuocabitis nomẽ meũ ſuper filios Iſraël,& ego benedicam. SEXTO ſubijcitur, quod Melchiſedech acceperit decimas ab Abrahamo,quas ſane decimas Abraham ſua ſponte contulit, ſecutus haud dubie morem victorum, qui ſolebant decimas de ſpolijs ſuis vel Dijs conſecrare, vel ſacerdotibus conferre. Verum hæc decimarum collatio,multo meliori iure Chriſto ſacerdoti debetur, qui vt omnia nobis confert,ex mera bonitate:ita viciſsim illi non ſolum decimas,verumetiam omnia noſtra debemus. SEPTIMO, fit mentio ignorationis ortus & obitus Melchiſedech. Apoſtolus enim dicit ſine patre,ſine matre. Quod ſane non ita intelligendum eſt,quaſi Melchiſedech nec patrem,nec matrẽ habuerit, ſed ita accipi debet,ſicuti ipſe Apoſtolus ſe interpretatur,cum addit ἀγενεαλόγητος, hoc eſt, cuius Genealogia nuſquam extat in ſcriptura. Quare Chryſoſtomus hæc ita recte reſtringit. Eſt ſine patre & ſine matre, quoad noſtram cognitionem attinet, id quod ſingulari Dei conſilio factum eſt, vt typus aliquo modo adumbraret veritatem, quæ veritas ſoli Chriſto competit. Nam Chriſtus ſi diuinam naturã reſpicis, ἀμήτωρ eſt,natus ineffabili modo à patre, quemadmodum nemo mortalium nec angelorum enarrare poteſt. Quare vt ἀμήτωρ, ita & ἀγενεαλόγητος rectiſsime dicitur. Si humanam naturam Chriſti conſideras, ἀπάτωρ eſt, hoc eſt, ſine patre carnali conceptus,& natus eſt,id quod ſane rationis menſuram longe excedit. OCTAVO,dicitur Melchiſedech aſsimilatus filio Dei, Sed quemadmodum typus ſeu figura veritati ſimilis eſſe poteſt.Hoc igitur ad qualitatem ſimilem, non ad pares qualitatis gradus referendum eſt.Sic ſimile eſt regnum cœlorum grano ſinapis, ſed non idem cum grano. Non enim omnis ſimilitudo,vt inquit Epiphanius,tota accipitur. Picta imago ſimilis eſt viuo homini,ſed quis non videt magnam diſtantiam? NONO & vltimo additur de Melchiſedech, Manet Sacerdos in æternum, Quod ſane ad æternitatis ſpeciẽ referri debet. Nam nullibi in ſcriptura legitur Melchiſedech,vel obijſſe,vel alteri tradidiſſe ſacerdotium,quo fungebatur,cuius æternitatis veritas in Chriſto Ieſu eſt.Nam hic ſolus manet Sacerdos ęternus, perpetuo interpellans in Eccleſiam. IN omnibus his attributis, & collationis membris, nota ſit regula hæc: Sæpe tribuuntur typo,quæ veritati ſoli reuera conueniunt. Plurima iuxta hanc regulam explicanda ſunt in veteri Teſtamento,videlicet de ſtatutis perpetuis, De terra perpetuo poſsidenda,de perpetuo regno Dauidis, & de multis alijs eius generis, quæ omnia tribuuntur ſignis, cum ſint rerum ipſarum per Metonymiam. Nam res,quæ his ſignificantur, æternæ & perpetuæ intelligi debent. Sed cur ita loquitur ſcriptura? vt mentes hominum erigantur ad comtemplationem cœleſtium rerum,& æternarum, quæ ſignificantur rebus terrenis & caducis.

Conſiderate autem, quantus ſit hic,cui & decimas Abraham dedit de ſpolijs Patriarcha ille.

Poſtquam Chriſtum Sacerdotem eſſe, ſecundum ordinẽ Melchiſedech oſtẽdit,addit collationem inter Melchiſedech & Abrahamum, vt oſtẽdat Chriſtum Abrahamo maiorẽ eſſe, quo ipſum ſupra Leuitas, qui ex Abrahamo nati ſunt, extollat. Senſus igitur huius propoſitionis eſt, quod Melchiſedech ſit maior Abrahamo, hanc propoſitionem ex eo confirmat,quod Abraham dederit Melchiſedech decimas. Eſt autem argumentum hoc comparatum,quod hoc modo concluditur: QVI decimas accipit,maior eo eſt qui decimas dat. MELCHISEDECH accepit decimas ab Abrahamo. PROINDE maior eſt Melchiſedech Abrahamo. NON caret Emphaſi,quod Abrahamum Patriarcham appellet,nam duo hinc concluduntur. Primum,quod neceſſe ſit illum excellentem fuiſſe,qui à tanto Patriarcha, id eſt, patrum principe, decimas acceperit. Deinde & hoc inde ſequitur,quod Leuitæ Abrahamo inferiores ſint. Nam ipſi Leuitæ Abrahamum Patriarcham ſuum agnoſcunt. Hinc ſequitur Melchiſedechum, qui Patriarcha Abrahamo fuit maior, etiam Leuitas dignitatis gradu ſuperare, ex quo & Chriſtum eminere ſupra Leuitas concluditur,vt qui ſecundum rationem Melchiſedech ſit ſacerdos.

Atque hi quidem, qui ſunt ex filijs Leui, ſacerdotium accipientes, præceptum habent à populo decimas accipiendi, iuxta legem, hoc eſt, ex fratribus ſuis, licet egreſſis ex lumbis Abrahæ. At is, cuius genus non recenſetur ab ipſis, decimas ſumſit ab Abraham, & habentem promiſſiones benedixit.

Probat Melchiſedech maiorem eſſe Leuitis, vt inde Chriſtum quoque Leuitis ſuperiorem eſſe concludat. Argumentum autem præſens hoc pacto ad leges Dialecticas reuocabitur. QVI non ducit genus ex Leuitica tribu, & nihilominus accipit decimas ab Abraham ſummo Patriarcha, atq; ei, tametſi habenti promiſsiones benedicit, non ſolum maior eſt ijs, qui ducunt genus à Leui, & ſolummodo accipiunt decimas à fratribus ſuis, verumetiam ipſo Patriarcha Abrahamo. MELCHISEDECH autem non ducit genus ex Leui, & tamen decimas ab ipſo Abrahamo principe patrum ſumſit, cui etiam benedixit. PROINDE Melchiſedech non ſolum ipſis Leuitis, verumetiam Abrahamo ipſo maior eſt. SI ergo principe patrum maior eſt, eſt profecto ipſis patribus maior. Proinde Chriſtus merito Leuitis præferendus eſt, qui iuxta ritum Melchiſedech ſacerdos eſt cõſtitutus. hic locum habet regula Dialecticorum: Quod maius eſt maiore, etiam maius eſt minore.

Porrò, ſine omni controuerſia quod minus eſt, à potiori benedicitur.

Confirmatio poſterioris patris maioris eſt. Qui minor eſt, benedicitur à digniori, Sed Abraham benedicitur à Melchiſedech. Abraham igitur minor eſt quam Melchiſedech. Eſt autem hic ſacerdotalis benedictio intelligenda, ſicuti ſupra quoque admonuimus.

Atque hic quidem homines, qui moriuntur, decimas accipiunt, illic autem is, de quo teſtatum eſt quod viuat.

Alio argumento probat Melchiſedech ſuperiorem eſſe Leuitis. QVI ſemper viuit maior eſt ijs, qui poſtquā decimas acceperunt, moriuntur. MELCHISEDECH autem ſemper viuit, & Leuitæ moriuntur, ita vt alijs alij ſuccedant. MAIOR eſt igitur Melchiſedech Leuitis. QVOD autem affirmat Melchiſedech viuere, ad veritatem, quæ in Chriſto eſt completa, & ad ſilentium de morte Melchiſedech, referendum eſt. MORS igitur Leuitarum, qui ſuis prædeceſſoribus ſucceſſerunt, fuit ſignum aliquando abolitum iri ſacerdotium Leuiticum. QVOD autem Melchiſedech vita commemoratur in ſcriptura, & non mors, figura fuit ſacerdotij Chriſti nunquam abolendi.

Et, vt ita loquar, per Abrahamum decimatus eſt ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere, nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchiſedech.

Senſus horum verborum eſt. Abraham cum ſubiecit ſe Melchiſedech ſolutione decimarum, ſimul totam ſuā poſteritatem, quæ ex ſe naſceretur, eidem ſubiecit. Quare & Leui, qui tum in lumbis patris Ahrahæ fuit, minor eſt Melchiſedech. Quod de Leui dicitur, etiam de reliquis tribubus intelligendum eſt. VERVM hic quæſtio de Chriſto oritur, qui ex tribu Iuda deſcendit: an non & ille eodem argumento conuincatur decimatus fuiſſe per Abrahamum? AD hanc quæſtionem facilis eſt reſponſio. Nam Chriſti fuit ſingulare priuilegium, ſiquidem non ſecundum legem communem natus eſt Chriſtus ab Abraham, ſicut Leui natus eſt, ſed conceptus eſt de Spiritu ſancto, & ex virgine natus. Vnde vt non contraxit originale peccatum, ita nec patris infirmitati ſubijcitur, vt cum eo ſit reus. Deinde Chriſtus non ſolum homo eſt, vt Leui, verumetiam Deus ab æterno natus, qua quidem ratione etiam angelis ipſis atque adeo omnibus creaturis excellentior eſt.

Porrò, ſi comſummatio per Leuiticum ſacerdotium erat, (populus enim ſub eo legem accepit) quid adhuc opus ſecundum ordinem Melchiſedech, alterum exoriri ſacerdotem, & non ſecundum ordinem Aaron dici?

Alio argumento idem probat, videlicet, Chriſti ſacerdotium præferendum eſſe Leuitico ſacerdotio. Sumitur autem præſens argumentum à deſtructione conſequentis. SI Leuiticum ſacerdotium fuiſſet conſummatum & perfectum, non fuiſſet opus nouo ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech. SED fuit opus ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech, iuxta

dictum Domini: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. PROINDE conſummatum eſt imperfecto præferendum, meritò Chriſti ſacerdotium excellentius Leuitico prædicatur. SED quid ſibi vult parentheſis? (Populus enim ſub eo, ſcilicet, ſacerdotio, Leuitico legem accepit.) Hæc parentheſis ſignificat mutuam relationem fœderis & ſacerdotij. Eſt enim omne ſacerdotium, alicuius fœderis ſponſio. Quare cum Leuiticum ſacerdotium redigit Apoſtolus in ordinem infra Chriſti ſacerdotium, eodem argumento etiam fœdus Leuitici ſacerdotij cedere debere fœderi ſacerdotij Chriſti oſtendit. Sed hoc plenius oſtendit ſequenti ratione.

Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſario & Legis fit translatio.

Sacerdotium & lex (hoc eſt ſacerdotij fœdus) natura coniuncta ſunt, vt ſimul vel maneant vel intereant. Si igitur mutatur ſacerdotium, mutari etiam fœdus neceſſe eſt, Sed iam translatum eſt ſacerdotium Leuiticum, & ei ſucceſsit Chriſti ſacerdotium. Igitur & legi ſeu fœderi ſacerdotij Leuitici, ſuccedet fœdus ſacerdotij Chriſti. Deinde etiam hinc concludamus quod Lex Moſaica ceremonialis, quæ erat ſacerdotij Leuitici fœdus, debuit finem habere, adueniente nouo ſacerdote Chriſto.

Certe is, de quo hæc dicuntur, alterius fuit tribus particeps, ex qua nemo aſtitit altari, clarum enim eſt, quod de tribu Iuda natus ſit Dominus noſter: De qua tribu nihil locutus eſt Moyſes, quod ad ſacerdotium ſpectat.

Confirmatur minor ſuperioris argumenti, videlicet, quod ſacerdotium ſit tranſlatum, à tribu Leui ad tribum Iudæ, quæ tribus non erat particeps veteris ſacerdotij: hoc eſt, vetus ſacerdotium non erat commiſſum tribui Iudæ. Cum ergo Chriſtus Sacerdos noſter, iuxta carnem ortum habet à tribu Iudæ, manifeſtum eſt & translatum eſſe ſacerdotium & mutatum eſſe fœdus.

Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exoritur Sacerdos alius, qui non iuxta legem mandati carnalis factus fuit, ſed ſecundum potentiam vitæ inſolubilis.

Argumento à circumſtantijs temporis, & qualitatis, idem probat, videlicet, & translatum eſſe ſacerdotium, & translatam eſſe legem. Carnale ſacerdotium, & temporale, habet legem carnalem & temporalem. Contra vero, ſpirituale & æternum ſacerdotiũ, habet ſpiritualem & æternam legem, hoc eſt, fœdus in æternum durans. Ergo cum Aaronicum ſacerdotium ſit carnale & temporale: & Chriſti ſit ſpirituale & æternum, neceſſe eſt fieri legis translationem, vna cum ſacerdotij translatione.

Conteſtatur enim in hunc modum: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

Probat teſtimonio Pſalmi ſacerdotium Chriſti æternum eſſe, quia autem hoc dictum Pſalmi ſupra declaratum eſt, & oſtenſum eſt, qualíſnam ſit ille ordo Melchiſedech, non eſt quod idem hic repetamus. Nam ex ſuperioribus patet, quod comparatio illa inter Melchiſedech & Chriſtum, potiſsimum ſita ſit in nomine, in regni ſede, in perpetuitate vitæ, in iure decimarum, & in benedictione ſacerdotali, de quibus ſupra.

Abrogatio fit prioris mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem.

Cauſam reddit curnam Lex vetus ſeu fœdus abrogatum ſit: nempe, quia inutilis & infirma erat Lex. Verum hic diligenter obſeruanda eſt relatio. Nam ſi reſpicis ſignificationem ſpiritualem, aut finem proprium legis, nequaquam vel infirma vel inutilis erat, fuit autem eius finis proprius, homines ad Chriſtum mittere, qui vt ſolus iuſtificat credentes, ita ſolus tollit peccatum & mortem. At ſi legem in ſe reſpicis, ſine ſpirituali ſignificatione, & fine, quemadmodum eam intuebantur Phariſæi, reuera & inutilis, & infirma erat. Dicitur igitur inutilis & infirma reſpectu perfectionis, quæ per nouum ſacerdotem Chriſtum, & per fædus ipſius ſacerdotio annexum contigit.

Nihil enim ad perfectum adduxit Lex.

Hæc ratio est, cur legem inutilem & infirmam pronunciat, nimirum, quod nihil ad perfectionem adducat scilicet iustificando peccatores, expiando peccatum, & delendo mortem.

Sed accessit introductio ad spem potiorem, per quam appropinquamus Deo, atque hoc potiorem, quod non absque iureiurando res acta sit.

Prolepsis est, anteuertit enim Hebræorum obiectionem, qui poterant ex dictis ita inferre aduersus Apostolum: Tu dicis legem inutilem & infirmam esse, cur igitur Deus talem inutilem & infirmam legem dedit? Respondet Apostolus, Legem fuisse quandam Pædagogiam ad Christum, seu fœdus noui sacerdotis, per quem habemus accessum ad Deum, sed in maiorem rei confirmationem dicit accessisse iusiurandum, quo fœdus sacerdotij Christi sancitum sit, vt perpetuo duret.

Nam illi quidem citra iusiurandum sacerdotes facti sunt, hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

Ratio comparationis hæc est. SACERDOS iureiurando Dei confirmatus in æternum, præferendus est illis, qui sine iuramento assumti sunt ad tempus. SED Christus per iusiurandum confirmatus est Sacerdos in æternum. Leuitæ vero, sine iureiurando assumti sunt ad tempus. PROINDE Christus sacerdos Leuiticis sacerdotibus est præferendus. SOLA minor loco totius argumenti ponitur.

Tanto potioris Testamenti sponsor factus est Iesus.

Infert ex collatione sacerdotij Leuitici & Christi, collationem veteris & noui fœderis. Dignitas enim fœderis & præstantia, pendet à dignitate sacerdotij. Sensus igitur hic est: Tanto potioris Testamenti sponsor factus est Christus, quanto dignior est sacerdos quam Leuitæ. Dignitas autem fœderis, cuius sponsor est Christus, sita est in quatuor potissimum, videlicet in firmitudine, nam iuramento Dei confirmatum est. 2. In perpetuitate, Immutabile enim est, vt quod in æternum duret. 3. In pactionis modo, nam Christi sanguine peractum est. 4. Et in forma, quæ est promissio remissionis peccatorũ, seu peccatorũ abolitio in credentibus. HINC apparet quantũ vetus fœdus annexum sacerdotio Aaronico differat à Christi fœdere. Nam sine iuramẽto, vetus fœdus initium est, nec est perpetuum, nec sanguine Christi sancitum, sed sanguine rufæ vaccæ, nec promissionem remissionis peccatorum in se continet, quatenus sine Christo cõsideratur. IN hac pericopa, obseruetur immotum principium, videlicet, quod sacerdos omnis sit sponsor fœderis, seu Testamenti alicuius, vnde duo discamus: Primum, quod Christus sacerdos promittat aliquid. Secundo, quod illa promissio fœdus respiciat, quo sibi mutuo obligantur, is qui promittit, & illi quibus fit promissio. Is qui promittit videlicet Christus, salutem omnibus gratuitam offert. Illi quibus fit promissio, eandem salutem oblatam fide accipiunt. Proinde nouum fœdus seu Testamentum in mutua obligatione est positum. Est igitur nouum hoc fœdus stipulatio inter Deum & hominem, nam vt Deus salutem gratuitam offert per Christum, ita homo salutem oblatam fide accipit, & obœdientiam promittit.

Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, secundum legem, propterea quod morte prohiberentur permanere, hic autem, eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium.

Collatio Christi & Leuitarum, ex circumstantijs tẽporis sumta. AETERNVS Sacerdos, & semper viuens, ijs merito præferendus est, qui ad breue tantum tempus viuunt, atque ideo morte prohibentur fungi sacerdotio. SED Christus est æternus sacerdos, & semper viuens, Leuitæ autem ad breue tempus permanent, propter mortalitatis conditionem. PROINDE Christus Leuitis præferendus est. Loco totius argumenti sola minor ponitur. VOCAT autem Apostolus noster, sacerdotium Christi ἀπαράβατον, quod successione non transeat ad alium. Hac vnica vocula totus Papatus conficitur, qui suæ religionis proram, quod aiunt, & puppim in sacerdotio Missatico collocat. Si enim Christi sacerdotium est

est ἀπαράβατον, impudens est oratio Papistarum, qui de succeßione sui ficti sacerdotij in locum sacerdotij Christi gloriantur.

Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Hæc illatio tria habet. Primum quis sit effectus sacerdotij Christi. Secundo, ad quos pertineat. Tertio, quo præsidio tuti sint participes fœderis Christi. EFFECTVS sacerdotij Christi, est salus corporis & animæ. HÆC salus offertur quidem omnibus, sed illi tantum eius fiunt participes, qui per hunc sacerdotem Deum accedunt, quod fit fide: Ita enim Paulus ait, ad Rom. 5. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam accessum habemus fide, in gratiam hanc in qua stamus. VERVM quia semper sancti in hoc mundo circumferunt peccata, addit Apostolus de perpetua interpellatione Christi apud patrem, qua, vt tutißimo pręsidio, tuti sunt. Huc ergo in nostris infirmitatibus & lapsibus respiciamus, quemadmodum & Iohannes monet: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrē, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Porrò hic locus diligenter obseruandus est, contra Pragensem Sophistā, imprudenter negantem, Dominum nostrum Iesum Christum, nunc intercessorem esse, inter Deum æternum patrem, & Ecclesiam: vt in Christi locum eueheat sanctos intercessores & mediatores. Fatetur quidem vafer ille Christum inuocandum, vt Deum, sed non vt mediatorem: quare hanc precandi formam damnat: Fili Dei intercede pro me apud æternum patrem. Sed sciamus vtroque modo filium Dei inuocandum esse, videlicet, vt Deum datorem bonorum, cum patre & Spiritu sancto, & rursus vt mediatorem & intercessorem, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator, apud æternum patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternum patrem, quemadmodum hic locus Apostoli aperte docet. Et Paulus ad Roman. 8. diserte ait, Qui est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Huc ratio æterni sacerdotij Christi pertinet. Quicunq; ergo negat Christum nunc mediatorem esse, sacrilege illi adimit, quod pater ipsi in æternum tribuit, cum ait: Tu es Sacerdos in æternum. Huc pertinet etiam promißio Christi; Quicquid petieritis patrem, in nomine meo, dabit vobis.

Talis enim decebat, vt esset nobis Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, qui non necesse habeat quotidie, quemadmodum sacerdotes, primum pro suis peccatis hostias offerre, Deinde pro populi, hoc enim fecit semel cum seipsum obtulit.

A proprijs & necessarijs veri sacerdotis conditionibus, conuincit Christum esse verum Sacerdotem, Leuitas autem minime. Hæc veri sacerdotis descriptio, sita est in tribus, in qualitate personæ, in comparatione eiusdem ad homines alios, adeoque omnes creaturas, & in sacrificij virtute atque perfectione. QVALITAS personæ est, quod Christus Pontifex sit sanctus, innocens, & impollutus, idque non imputatione aut incoatione, sed veritate & perfectione. Hæc qualitas in solo Christo sacerdote inuenitur, & nequaquam in Leuitis. COMPARATIO, quod sit segregatus à peccatoribus. Etsi enim natura non est segregatus ab hominibus alijs, tamen à naturæ aduentitia contagione, hoc est, à peccato omnino ab omnibus alijs hominibꝰ est segregatus. Deinde dicitur excelsior cœlis factus, id est, omnibus rebus, quæ in cœlo sunt, vt sunt angeli, & creaturæ reliquæ, vtraque proprietas Christo mediatori & sacerdoti nostro verißime conuenit, non Leuitis, non angelis, nō creaturis vllis alijs. SED obijciat aliquis Ario hæretico assurgens: Si excelsior est factus, fuit aliquando humilior. Si humilior, quomodo ipsum Deum prædicas, cum hæc in diuinā naturam nō quadrent? HVIC argumento Ambrosius de fide lib. 3. cap. 5. respondet hisce verbis: Nemo excelsior factus dicitur, nisi qui in aliquo fuerit humilior: in eo igitur excelsior factus est, sedendo ad dexterā patris, in quo se, minor angelis factus, obtulit paßioni. Hæc Ambrosius. IAM ex Apostoli verbis colligamus conclusionē. Si sacerdotis est intercedere apud patrē, & nullus est legitimus Sacerdos, nisi sit à peccatoribus segregatus & cœlis excelsior, sequitur profecto mediatoris dignitatem in nullum quadrare, nisi in vnum Iesum Christum. SACRILEGI igitur sunt Papistæ, qui alios mediatores fingunt apud Deum, quā solū hunc Iesum Christū, qui solus perfecte omnia sacerdotis munera exequi potest. VIRTVS sacerdotis Christi, & perfectio est, quod vnica hostia semel peracta pro peccatis

hominum, Deum propitiet, & placet. Hoc etiam soli Christo sacerdoti, & non Leuiticis sacerdotibus cõuenit, quoniam Leuitici sacerdotes, primum pro suis peccatis, deinde pro populi peccato obtulerunt hostias, idque non semel tantum, sed sæpissime. Proinde merito Christus verus sacerdos censendus, & non Leuitæ. OBSERVETVR hic diligenter, quæ sit proprietas sacerdotis eius, qui suo merito & efficaciter Deum placare possit, & imprimis obseruetur emphasis aduerbij, semel. Significat enim, quod semel factum est, ita absolutum fuisse, vt eius iteratio minime sit necessaria, vt taceamus sacrilegium esse id iterare, quod Deus semel factum esse voluit. Quicunque enim hoc facit, negat victimam Christi perfectam fuisse. Hinc facile est iudicare, quam sit sacrilega vox papalium, qui dicunt se Christum quotidie patri offerre pro viuorum & mortuorum peccatis. Quod autem quidam ex patribus vocant cœnam Dominicam hostiam, & sacrificium, hoc fit quia in cœnæ celebratione fiunt gratiarum actiones, quæ sunt hostiæ spirituales, & quia fit recordatio eius summi sacrificij, quod peractum est in ara crucis, quo illud mandatum Domini pertinet: Hoc facite in mei commemorationem.

Lex enim homines constituit sacerdotes, habentes infirmitatem. Sermo vero iurisiurandi, quod posterius est legi, filium in æternum perfectum.

Hæc ratio per comparationem sumitur ex causis efficientibus, personarum adiunctis, & à temporum circumstantijs. Absoluitur autem hoc modo: Is Sacerdos, qui post alios iureiurando est constitutus, quiq; est filius Dei in æternum perfectus, iure præfertur prioribus, lege tantum sine iureiurando constitutis, quiq; sunt homines infirmi. CHRISTVS est post alios iureiurando constitutus sacerdos estque filius Dei in æternum perfectus, vt qui non habeat successorem. Leuitę vero lege tantum, sine iureiurando constituti sunt, & sunt homines infirmi. IGITVR Christus iure Leuitis præfertur. OBSERVETVR & hic locus de perfecto Christi sacerdotio, in æternum duraturo, & sufficienti, quis non videt hic confodi missaticum Idolum Papistarum, quo nullum aliud abominabilius Satan excogitare potuit, per Missam enim Papisticam, Christi sacerdotium, quod æternum esse oportet, abrogatur. Per Missam Papisticam, Sacrificium, quo semel omnia peccata Christus expiauit aboletur. Per Missam Papisticam, sanguis Christi, cuius munditie abluimur omnes, conspuitur. Per Missam papisticam, tota redemtio, morte Christi acquisita, dissipatur. Per missam papisticam, cœna Dominica, qua nobis mortis suæ memoriam commendauit Dominus, prophanatur. Per missam papisticam, maiestas Dei, erecto in eius locum Idolo, deijcitur. Denique per Missam papisticam, totum Christi regnum à Satana conculcatur. Cum tot abominationes sint in Missa papistica, non minus quam ipsissimus Satanas fugienda est. Nam vt Satanas primos parentes sophistica euertit: Ita nunc meretricio habitu Missæ multos decipit, & in æternam mortem præcipitat.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Christus eiusdem cum Deo patre maiestatis, Pontifex est summus, administrator sanctorum, mediator noui Testamenti, per quod vetus abolitum est.

Ordo & partes Capitis octaui.

Euicerat copiose Apostolus, in quinto & septimo capitibus, quod Christus sit Sacerdos, idque secundum ordinem Melchisedech, multis modis præferendus Leuiticis sacerdotibus, & quod cum translatione sacerdotij facta sit & legis translatio. Nunc schemate Rhetorico ἀνακεφαλαιώσει summam disputationis colligit, hoc ordine. Primum, Sacerdotem Christum describit, ab excellentia personæ & officij. Vt enim maiestate diuina fulget Christus, ita sanctorum, hoc est, rerum cœlestium administrator est. Deinde, quia Sacerdos noster ad offerendum ordinatus est, ostendit Christum non inferiorem Leuitis esse, sed multo superiorem. Vt autem Leuitis non videatur inferior, templum Christo aßignat multo augustius illo terreno, in quo administrabant sacerdotes Leuitici. Hinc ad fœdus descendit. Nam cum omnis Sacerdos alicuius fœderis sit Sacerdos: debuit & Christus iuxta certam fœderis formam mediator esse. Id quod probat testimonio prophetico, ex quo etiam concludit vetus Testamentum abolitum esse.

EXEGESIS CAPITIS OCTAVI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAPVT autem eorum quæ dicuntur, hoc est.

Hæc est ἀνακεφαλαίωσις, per quam summam disputationis de sacerdotio Christi colligit, & eam breuiter ponit ob oculos, quò melius perspici posit.

Talem habemus Sacerdotem, qui consedit in dextera throni maiestatis in cœlis.

Descriptio est Pontificis Christi, ab excellentia personæ. Sedere in dextera throni maiestatis in cœlis, est æqualem esse Deo patri, ac si diceret Apostolus: noster Pontifex non est homo fragilis, & peccator, sicut Leuitæ: Sed est homo purus à peccato, & verus Deus, maiestate, potentia, & honore, patri coæqualis. Obseruetur hoc loco testimonium de diuina maiestate, & potentia Pontificis nostri Christi: vnde sumamus fiduciam, quod posit promissam saluté præstare: & quia est Pontifex, velit etiam. Porrò, de maiestate Christi, vide quæ annotauimus in primum caput huius Epistolæ.

Sanctorum administrator.

Descriptio Christi ab excellentia officij, ac si diceret Apostolus: hic Pontifex noster, nō est administrator rerum terrestrium, & caducarum, vt Leuitæ, sed Sanctorum, hoc est, rerum sanctarum, cœlestium, & æternarum. Sanctorum enim hic nō masculinum, sed neutrū est. Administrator, Grece λειτουργὸς, est qui publico nomine, ministerio aliquo fungitur. Christus enim nō sui caussa, sed pro mundi salute est factus λειτουργὸς sanctorum, quo officio vere fungetur vsque ad extremum iudicium sine successore.

Et tabernaculi veri quod fixit Dominus, & non homo.

Christo sacerdoti tabernaculū seu templum tribuit: quod & verum esse affirmat, & à Deo fixum. Quare multis modis hoc tabernaculum Christi, vmbratili, & à Mose extructo præferendum est. Vt enim veritas opponitur vmbræ: ita fixum esse à Deo, opponitur structuræ hominis, ex his etiam concluditur, quod Christus multo Leuitis sit præstantior.

Omnis Sacerdos ad offerendum dona & hostias constituitur.

Dixit Christum administratorem esse sacrorum, id nunc probat ab officio proprio sacerdotis: ac maiorem propositionem loco totius argumenti ponit. Omnis sacerdos ad offerendum aliquid cōstituitur. Christus est sacerdos. Igitur Christus est constitutus ad offerendū, seu, quod idē est, Christus est sanctorū administrator. Docet & hic locus, quod nihil impetretur à Deo sine sacerdote, atque ideo iubet Christus, vt in suo nomine inuocemus patrem.

Vnde necesse fuit, hunc quoque habere aliquid quod offerret.

Illatio est ex conclusione superioris argumenti, ab antecedentium & consequentium vi desumta. Quicunque debet offerre, habeat id quod offerat, necesse est. Christus debuit offerre. Igitur necesse est eum habuisse quod offerret. Quid autem obtulerit Christus, & supra expositum est, & repetetur in nono capite.

Sane, si in terra esset, ne Pontifex quidem esset, quamdiu essent sacerdotes, qui secundum legem offerrent dona, qui exemplari & vmbræ seruiunt cœlestium.

Dixit supra in descriptione sacerdotis Christi, quod in cœlis obiret munꝰ sacerdotale: nunc id confirmat, à destructione consequentis. Si Christus esset in terra, non esset verus sacerdos. At est verus sacerdos. Igitur in terra esse non debet. Probat maiorem, quia sacerdotes terreni, offerentes secundum legem, non sunt veri sacerdotes, sed tantum vmbra quædam & typus Christi fuere. An non Christus hic in terra se obtulit? Verum quidem hoc est, sed Apostolus respicit ad spiritualem fructū sacerdotij Christi, nam victima & mors Christi, in cœlis semper est, in conspectu patris, tanquam recens peracta: vnde placatur peccatoribus

resipiscẽtibus,& confugientibus ad nostrum Sacerdotem vnicum Iesum Christum. Obseruetur et hic,quod cœlum sit templum nostri sacerdotis Christi.Deinde quis fuerit vsus veteris sacerdotij,videlicet,vt seruiret cælesti,repræsentatione visibili.

Quemadmodum oraculo admonitus fuit Moses, cum perfecturus esset tabernaculum, Vide, inquit, omnia facito secundum typum, qui tibi in monte ostensus est.

Probat carnale tabernaculũ tantũ fuisse typum, seu vmbram cœlestis tabernaculi ex 25. cap. Exodi,ex quo sequitur, quod etiam sacerdotes legales fuerunt vmbratiles: vt qui adumbrarent verum sacerdotem Christum.

Nunc autem excellentius consecutus est ministerium, quanto & melioris testamenti est mediator.

Extollit Christum rursus supra Leuitas, hoc argumento: Sacerdos melioris Testamenti mediator,habet excellentius sacerdotium, quam qui inferioris Testamenti sunt mediatores. Sed Christus est melioris Testamenti mediator. Proinde,Christus habet excellentius sacerdotium,quam Leuitæ.

Quod super melioribus promissionibus sancitum fuit.

Probat minorem ab excellentia promissionis noui Testamenti. Argumentum autem sic absoluitur. Illud Testamentum seu fœdus est præstantius, quod habet meliores promissiones, quam testamentum Leuitarum.Ergo testamentum Christi,hoc est, nouum, testamento Leuitico,seu veteri præstantius est.

Nam si illud prius fuisset irreprehensibile,non vtique secundi requiretur locus.

Alio argumento probat nouum fœdus veteri anteferendum esse. Est autem argumentum hoc à destructione cõsequentis sumtum.Si vetus Testamentum fuisset irreprehensibile, hoc est, firmum, stabile & absolutum,nõ fuisset ei subrogatum nouum fœdus. Atqui est ei nouum subrogatum. Igitur illud prius non fuit irreprehensibile, id est,absolutum. Loco totius argumenti sola propositio ponitur. Si quis interroget,cur Apostolus dicat, vetus fœdus non fuisse irreprehensibile,cũ eius autor sit Deus,cuius opera sunt sancta & perfecta: Respondeo,ex Chrysostomo,cuius hæc sunt verba,ἄμεμπτος δὲ, τουτέστι, χρήσιμος, οὐχ ὡς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος, ἀλλ' ὡς οὐκ ἀρκοῦσα.

Vituperans enim eos,dicit.

Ex testimonio Prophetæ Ieremiæ cap. 31. probationem minoris adiungit.Sed qualis est hæc collectio? Deus reprehendit Iudęos violati fœderis:Igitur illud fœdus non fuit irreprehensibile? Respondeo,Argumentum hoc sumtum est ab affectu. Ex eo enim notatur infirmitas fœderis, quod eorum cordibus non fuerit inscriptum,vt ratũ haberetur. Neque enim eo pertinebat, sed tantum fuit pædagogia ad meliorem spem:vt supra dictum est ab Apostolo,atque ita suam virtutem,& efficaciam,non à se,sed aliunde habuit,cum contra,nouum fœdus suapte virtute nouos reddat homines.

Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda, Testamentum nouum.

Ipsius Dei testimonium adducit ex 31.cap. Ieremiæ, ad probandum,nouum fœdus, seu testamentum,debere subrogari in locum veteris Testamẽti:verum quia hoc testimonium longiusculum est,illud particulatim declarabo, quo melius doctrinæ,quæ in eo latent,aspiciantur.Cum igitur dicit:Ecce dies veniẽt, excitat populum ad attentionem,vt auidius audiát,quid de rebus futuris dicturus sit. Cum addit: Dicit Dominus,autoritatem prophetiæ conciliat.Nam populus Dei non acquięscit in vlla doctrina,priusquam audiat hanc vocem, Hæc dicit Dominus. Hoc exordiolo, attentiore reddito populo,Propheta proponit summam rei,hisce paucissimis verbis Consummabo super domum Israël, & super domum Iuda, Testamentum nouum, hoc est, feriam nouum fœdus cum populo meo vero Iuda,& vero Israële.

Non secundum Testamentum, quod

Propositionem amplificat per se-

feci cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo,& ego neglexi eos, dicit Dominus.

iunctionem Rhetoricam. Nam cum plures res eodem significantur nomine: opus est distinctione, ne confusio turbet auditores. Hinc colligendum est, quod vetus Testamentum, sit pactum quo populus Israëliticus, ritibus Mosaicis, atque adeo toti illi politiæ obligatus erat, de qua re lege caput 24. Exodi.

Quia hoc est Testamentum, quod disponam domui Israël, post dies illos, dicit Dominus.

Propositionis clara expositio, in qua obseruetur temporis circumstantia, cum inquit, Post dies illos, hoc est, exhibito & glorificato post mortem Mesśia.

Dabo leges meas in mentem eorum, & in corda eorum inscribam eas.

Hic ab effectibus incipit describere nouum Testamentum. Primus effectus, est clara Dei noticia seu mentis illustratio per legem Dei, id est, per verbum Dei. Secundus effectus, est qui priorem sequitur, nimirum quod Deus suas leges inscribat in cordibus, quod fit dũ vera & viua fiducia in Deum recumbimus, ac Deo iuxta suam voluntatem per Spiritum sanctum obtemperare contendimus. Hæc scriptio legis in cordibus, nõ est noticiæ ociosæ, sed fiduciæ efficacis: qua statuimus & sentimus Deum nobis esse propitium remisśis peccatis, quaque excitantur in nobis motus congruentes legi Dei: Atque hęc excitatio, est incoatio obœdientiæ erga Decalogum. An non patres, Abraham, Isaac, & Iacob, & multi alij scriptionem hanc in cordibus suis habuerunt, particicipes noui fœderis? Respondeo: Hæc dicũtur per comparationem maioris & minoris, & de Oeconomia Ecclesiæ, in qua multo obscurior erat notitia Dei in populo Israëlitico, quam nũc est, exhibito Christo in Ecclesia. Nõ ergo hic collatio fit personarum, sed tantum duplicis œconomiæ Ecclesiæ, videlicet, ante Christum exhibitum, & post Christum exhibitum.

Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.

Hic tertius fructus est noui Testamenti, in quo mutua fœderis obligatio eleganter exprimitur. Deus promittit se recepturum homines in suam fidem, & vicisśim ab eis requirit, vt se suæ fidei cõmittant: quod fit cum in ipsum viua fide recumbunt. Obseruetur hoc loco doctrina, de mutua obligatione inter Deum & hominem, seu, de legibus confœderationis nouæ inter Deum & homines, vt enim Deus vult noster Deus esse: ita nos debemus ipsius popul⁹ esse quod fit dum fide in ipsum recumbimus, non nostris, sed Christi meritis freti: Atq; hic tandem propria differentia noui Testamenti expressa est. Est igitur nouum Testamentum, pactum sanguine Christi sancitum, quo vt Deus recipit homines in gratiam, propter Christum: ita homines vicisśim, se fidei Dei committunt, per fidem in Christum, eique ex fide obtemperare promittunt. Huius fœderis exemplum vide Gen. 17. vbi initur fœdus inter Deum & Abrahamum.

Et non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum. Quia omnes scient me, à minore inter eos vsque ad maximum eorum.

Hic quartus fructus est noui Testamenti, videlicet, clarior Dei noticia. Hoc testimonium miserrimi Anabaptistę torquent ad totius scripturę cõsensum de ministerio verbi in Ecclesia euertendum, conanturque hoc Prophetico testimonio, suis sectatoribus persuadere, vocali ministerio nullum locum ab exhibito Christo in Ecclesia esse, quia scriptum est (aiunt) nõ docebit vnusquisq; proximum suum. Sed falluntur misere, nullo enim pacto hoc dictum abolet ministerium Euangelij. Quare in hũc modum respondẽdum est Anabaptistis: Hæc promisśio, Non docebit vnusquisq; proximum suum, & simpliciter & cõparate intelligi potest: Si simpliciter intelligitur, instauratio quæ ꝓmittitur in nouo Testamẽto, cõsideratãda est dupliciter, hoc est, prout incoata est in hac vita, & sicut consummabitur post resurrectionem. Quatenus incoata tatum instauratio in hoc mũdo

est,

est, opus habet profecto ministerio verbi, quemadmodum multa scripturæ oracula & exempla conuincunt. At quatenus olim consummata fuerit, post resurrectionem, nequaquam opus habebit ministerio verbi. Quia Deus erit omnia in omnibus. Verum si Prophetæ verba per comparationē temporum Ecclesię acceperimus: Significatur hac orationis figura, quod clarior sit futura cognitio Dei in nouo Testamento, quam fuit in veteri, & hoc videtur significari, per doctrinæ formam, quæ hic exprimitur, Cognosce Dominū. Nam multo illustrior est hodie Dei cognitio, quam fuit sub vmbris veteris testamenti.

Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor.

Quintus & præcipuus fructus noui testamenti, videlicet, peccatorum remissio, hoc est, obligationis ad damnationem & æternam mortem solutio, & pœnæ peccatis debitæ condonatio, propter victimam filij. Hæc remissio peccatorū, vt offertur Euāgelio, & fide, per quam fit conuersio, accipitur: Ita habet duo adiuncta, scilicet, gratiam & donum per gratiam. Gratia est ipsa iustificatio. Credētes enim fide iustificantur. Donum per gratiam, est donatio Spiritus sancti, quæ incoat in conuersis sanctificationem, & eos continet intra metas viarum Domini, donec tandem plenam redemtionem nacti, æterna fruentur immortalitate. Atq; ita apparet quomodo Christus sit nobis natus à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio.

Dicendo autem nouum, antiquauit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.

Concludit ex Prophetæ verbis, vetus testamentum abolendum, & nouum subrogandum. Hic locus postulat, vt nonnihil dicamus de abrogatione legis, seu abolitione veteris Testamēti, quod fuit tantum vmbra quædam, & typus noui testamenti. Iuriscōsulti recte dicunt: Cessante ratione legis, cessat ipsa Lex. Cum ergo præcipua ratio, propter quam lex Mosaica, seu vetus Testamentum, diuinitus ordinatum erat, fuerit, vt Ceremonijs varijs adumbraret victimam vnicam Christi, quæ sola tollit peccata mundi, vt quæ sit infiniti præcij & valoris, satis manifestum est, quod hac Christi victima exhibita, cessare debuerint Leuitica sacrificia, & Ceremonię aliæ, quę stante & florente sacerdotio Leuitico, placuerunt nō per se, sed propter fidem. Stat enim immotū hoc cultus diuini principium: Sine fide impossibile est placere Deo. Item, quicquid non fit ex fide, est peccatum. Iudæis qui vrgent promissiones de statutis perpetuis, Exodi 27. Leuitici 6.7. & 24. respondendum est, quod illa perpetuitas nō ad vsum Ceremoniarum, sed ad spiritualem significationem, quæ perpetua est, referenda sit. Nam iuxta regulam: Multa tribuuntur Symbolis, quæ tantū sunt rerum significatarum. Antinomi qui legem Moralem sublatam volunt, nō animaduertunt sæpissime nomine totius seu generis, partem seu speciem designari, vsitata scripturæ phrasi. Nam legis nomen tribuitur illis quatuor doctrinæ sacræ partibus, communi normæ vitæ, Ceremonijs, iudicijs & fœderi Dei cum hominibus, sed peristasis loci facile monstrat, quę pars, generis seu totius appellatione intelligi debeat.

CAPVT IX.

Summa Capitis noni.

Vt prius testamentum externos habuit ritus, videlicet, tabernaculum duplex, cum suis ornamentis, ceremonijs, sacerdotibus, & sacrificijs: Ita nouum Testamentum, non vmbras rerum, sed veritatem ipsā.n habet, hoc est, Christum sacerdotem, noui Testamenti mediatorem, qui in cœlum ingressus, semetipsum obtulit semel pro peccato, atque olim apparebit expectantibus se ad salutem.

Ordo & partes noni Capitis.

Cum hactenus disputatum sit de Sacerdotio Christi: nunc commode ad eiusdem sacrificium describendum transit: idque hoc ordine: Primum proponit: vetus Testamentum habuisse suos ritus, & mundanum sanctum.

sanctum. Deinde fuse recenset vmbras quasdam, quæ fuerunt in vtroque tabernaculo exteriori & interiori, ostendens omnia illa, per se considerata, inefficacia fuisse. Præterea affirmat Christum, quem typi figurabant, qui & sanctus et sacrificium fuit, inuenisse æternam redemtionem: quo per collationem illustrato, asserit Christum noui Testamenti mediatorem esse, & per hanc occasionem, proposita natura testamenti, moriendum fuisse Christo, vt ratum haberetur testamentum, conuincit. His adiungit differentiam triplicem, inter sacrificium Christi & Leuitarum. Quarum prima est, quod leuitæ sæpe offerant, Christus autem vna oblatione peregit suum sacrificium. Secunda, Quod Leuitæ offerant aliena, Christus autem semetipsum. Tertia, Quod Leuitæ nihil suis multis sacrificijs perducant ad perfectum: Christus vero vnico sacrificio plene omnia consummauerit. Ideoque posthac non offeretur sæpius, sed olim expectantibus se apparebit Saluator. Poterit autem præsens caput distribui in hunc modum: Primum exponitur typus. 2. Res significata indicatur. 3. Adijcitur confirmatio & expolitio. 4. Testamentum exprimitur. 5. Proprietates sacrificij Christi narrantur. Postremo, differentia inter sacrificium Christi & Aaronicum indicatur.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HABEAT quidem prius illud iustificationes cultus, & sanctum mundanum.

Propositio expositionis typi, & eorum quæ veteri Testamento annexa erant. Est autem huius propositionis sensus. Prius, hoc est, vetus Testamentum habuit ritus & externa symbola cultus diuini, quibus videlicet, tãquam vmbris, exercerentur Iudæi, donec Christus adueniret. Vt enim iuxta legem sacrificãtes, iusti & sancti in hominum conspectu habebantur: Ita ijdem, si fide in Christum intuebãtur, qui per illorum sacrificia adumbrabatur, eius gratiæ fiebant participes. Loquitur autem hic Apostolus tantum de ceremonijs, quæ in se, & per se nihil conferebant, sed significatione plurimum. Sanctum igitur (quo omnes ritus pertinentes ad vetus Testamentum intelligit) vocat mundanum, non quidem quoad significationẽ, nã eo pacto spirituale fuit: sed quoad eius naturam in se, durationem, & materiam. Δικαιώματα Chrysostomus interpretatur symbola, quia non vere iustificabant, sed tantum comparatione quadam indicabãt, vnde quærenda esset vera iustificatio, & vera sanctificatio. Vocabulum σκήνη non reddidi, secutus autoritatem veteris interpretis, & subintelligo διαθήκη, ex fine præcedentis capitis: id quod optime contextui quadrat. Quemadmodum & quidam Græcus interpres, & nonnulli ex recentioribus rectissime monent, affirmantes quod perperam vocabulum σκήνη ex margine in textum irrepserit.

Tabernaculum enim constructum fuit prius quidem, in quo erat candelabrum, & mensa & propositio panum, quod dicitur Sancta. Post medium autem velum, erat tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorũ, aureum habens thuribulum, & arcam Testamenti, vndique circumtectam auro, in qua vrna aurea habens Manna, & virga Aaron quæ germinauit, & tabulæ fœderis. Supra hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrantes propiciatorium. De quibus non est nunc dicendũ singulatim.

Hæc ratio est propositionis, per expositionem typicam. Typ⁹ enim qui hic exponitur, seruiebat veteri Testamento, vt vmbra veritati, & symbolum rei significatæ. Summa huc redit. quod hæc descriptio adumbret nouũ Testamentum cum ijs omnibus, quæ ad illud pertinent. Priusquam autem typum hunc exponam, tres regulas proponam, obseruandas in accommodatione typorum veteris Testamenti, ad nouum Testamentum. Prima, Omnia typica veteris Testamenti, Christo, Ecclesię & eorum spiritualibus ornamentis accomodanda sunt. Secunda, vt allegoriæ omnes, quæ non pugnant cum analogia fidei, pie ferri possunt: Ita nulla allegoria recipienda est, quæ à fidei analogia aberrat. Tertia, permulta, etiam diuersissima, Christo accommodari possunt, propter eius varias virtutes & officia, sicut in Euãgelio nunc pastor, nunc agnus, nũc ostium dicitur: Ita multa propter varios respectus, in veteri Testamento Christum figurant. Hisce regulis obseruatis, conemur singula, quæ hic ab Apostolo recensentur, accommodare veritati, vt videatur quã cõcinne veritas vmbris respondeat. Etsi autẽ vnum tabernaculum Mosaicum fuit, tamẽ quia in medio distinctũ

erat

erat velo, in duas partes, tanquam in duo tabernacula, duplicis tabernaculi hic meminit
Apostolus,quorum prius, humanam naturam Christi & Ecclesiam , posterius cœlum &
Ecclesiam adumbrat,quemadmodum Apostolus noster infra interpretatur. IN priori ta-
bernaculo,quod dicitur sanctum,vel in plurali,vt hic legitur,Sancta propter significatio-
nem fuere candelabrum, mensa, panes propositionis. Candelabrum,cum suis lucernis
Christum & Apostolos adumbrāt. Vt enim Christus lux vera est,illuminans omnem ho-
minem,Ita gestat lucernas,hoc est,Apostolos,Prophetas & doctores Ecclesiæ, sine quibus
mundus in densissimis aberrat tenebris.Mensa similiter Christum adumbrat,& prędica-
tionem Euangelij,quo tanquam cibo,aluntur animæ hominum.Panes duodecim pone-
bantur in conspectu Domini, vt essent symbolum,quod admoneret populum Israëliticū
sacrificij placationis,vt habetur Leuitici 24.cap.atque ideo adumbrant Christum,qui &
sacrificium placationis nobis est, & panis quo animæ nostræ alūtur. In interiori taberna-
culo (hoc est in ea parte tabernaculi,quæ erat post velum intermedium) quod dicebatur,
Sancta sanctorum,fuerunt aureū thuribulum, arca Testamenti circumtecta auro, vrna
aurea cum Manna,virga Aaron,tabulæ fœderis, & supra arcam Cherubim. Hoc interius
tabernaculum intimum sacrarium seu adytum erat, in quod semel in aňo sum̄us Ponti-
fex ingrediebatur,&spirituale Christi tēplum,seu cœlum, & ipsam Ecclesiam Christi ad-
umbrabat.In hoc sacrarium cum pij viderent Pontificem summum,semel in anno ingre-
di,admonebantur de promisso Messia,qui semel ingressurus in Sancta sanctorum, inue-
niret æternam redemtionem.Aureum thuribulum,inuocationis cultum, eumque puris-
simum figurat,quo & Christus intercedit pro Ecclesia,& ipsa Ecclesia Deum patrē in no-
mine Christi inuocat,dum igni Spiritus sancti accenditur.Arca Testamenti, Primum ip-
sum Christum adumbrat.Vt huius arcæ vectes,annuli,& instrumenta reliqua auro coru-
scant: Sic iusti qui in Christo sunt,gloria Christi nitent. Deinde arca repræsentat Ecclesiā
Christi.Nam vt arca custos erat tabularum Mannæ & virgæ Aaronis:Ita Ecclesia custos est
Legis & Euangelij, adeoque veri cultus diuini. Quod autem hæc arca tegitur lamina au-
rea,quæ propitiatorium dicitur, significat,quod Ecclesia tegatur aduersus irā Dei media-
tore Christo,qui est verus propitiator. Ita enim hunc typum Christo accommodat Paul9
ad Rō.3.Huc respexisse videtur Dauid,cum inquit:Beati quorum tecta sunt peccata. Vr-
na aurea,continens Manna,est prædicatio Euangelij continens Christum, qui est verum
Manna,de quo si quis edit,hoc est,credit, quod caro eius data sit pro mūdi vita, & sanguis
eius effectus in remissionē peccatorū,is habebit perpetuam vitam,Iohan. 6.Virga Aaron,
quæ germinauit,adumbrat ministerium Euangelij. vt enim virga Aaron arida tumultu-
antibus seditiosis,maxime floruit:Ita ministerium Euangelij, spretum & sine honore ia-
cens,tum maxime floret & efficax est,cum acerrime ab hęreticis & tyrannis oppugnatur.
Cherubim,de quibus hic agitur,imagunculæ erant alatæ,humana specie, quibus adum-
bratum,Deum nusquam habitare verius,quam inter mentes, humanas quidem sed quæ
posita peccati mole & sumtis alis spiritus,in cœlis versantur.Deinde Cherubim significāt
etiam angelos bonos,custodes Ecclesiæ, & ministros Euangelij, Hi obumbrant propitia-
torium , quia ad nutum Christi se componunt, & veluti alati hoc est, velocissimi & prō-
tissimi,arcæ,id est,Ecclesiæ custodes sunt. De etymologia huius vocabuli Cherubim duæ
sunt Hebræorum opiniones.Quidam componunt à Caph, similitudinis nota, & Riphia
Chaldaico,quod significat puerum: atq; definiūt Cherub, imaginem seu similitudinem
repræsentantem pueri speciem,sed alatam. Deinde ad genus transferunt vocabulum, vt
significet quamuis imagunculam seu similitudinem. Alij deducunt Cherub à Charab,
quod significat vehi seu volare: atque ita significat alatum seu vectum, vnde etiam trans-
fertur ad nubes,quæ videntur alatæ esse. Hæc breuiter de hisce figuris annotasse sufficiat.

His autem ita ordinatis, in prius quidem tabernaculum semper ingrediuntur Sacerdotes, cultus perficientes: in secundum vero semel in anno, solus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro se ipso, & pro populi erratis.

Vsus tabernaculi exponitur, vide-
licet, quod in eo sacerdotes sacra per-
agerent:sed diuersimode, sicuti expo-
nit.Nam in prius tabernaculum, hoc
est, in priorem tabernaculi partem,
quæ velo ab interiori distinguebatur,
quotidie intrabant Sacerdotes sacras
ceremonias peracturi,sed in secundū,
hoc est,in interiorem tabernaculi partem solus sum̄us Sacerdos,idq; semel quotannis,in-
gress9 est.Sed quid sibi vult hæc diuersitas?Quotidiano ingressu,& quotidiano sacrificio,
significabatur infirmitas & imperfectio sacrificiorū Leuiticorū. Nā si fuissent per se suffi-
cientia

cientia ad expianda peccata, non fuisset opus toties eadem sacrificia iterare. Verum vnicô ingressu summi sacerdotis per annum, significabatur perfectio summi sacerdotis Christi, cuius victima simul peracta, in æternum efficax futura est, & sufficiens ad expianda totius mundi peccata.

Hoc significante Spiritu sancto, nondum manifestatam esse sanctorum viam, adhuc priori tabernaculo habente statum.

Ex ratione typi indicat quã inefficax fuerit Leuiticũ sacrificium: nam illud quod sæpe iterandum est, non satis est efficax nec perfectum. Quaré cum summus sacerdos quotannis iterat suum sacrificium, & alij sacerdotes quotidie: satis manifestum est, quod nec illius nec horum sacrificium perfectũ fuerit, & satis idoneum, ad expianda peccata. Proinde typus tantum erat subordinatus ad significandum perfectum Christi sacerdotium.

Quæ parabola est temporis instantis.

Figuram explicat. Est autem sensus: Infirmitas veterum sacrificiorum, & inefficacia, admonebat sacrificantes, quod alia victima peragenda restaret per Pontificem Christum, cuius preciũ inæstimabile & infinitum esset futurum. PARABOLA proprie est rerum quæ inter sese comparantur analogia aliqua, etiamsi pares non sint partes, quæ conferuntur. Sic vmbra & corpus ϖαραβάλλονται, hoc est, conferuntur, & sibi inuicem collata cognoscuntur. Obseruetur locus de vsu omnium, quæ pertinebant ad tabernaculum, videlicet, quod erant quædam symbola rerum noui Testamenti.

Iuxta quam munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iusticijs carnis, vsque ad tempus correctionis impositis.

Extenuatio est virtutis sacrificiorũ Leuiticorum. Detrahit enim illis Pharisaicam opinionem. Nam cum Pharisæi putarint ceremonias, & sacrificia Leuitica, cultum Dei esse, per se Deo placentem, ostendit illorum errorem, & docet quantum in se valuerint Leuiticæ ceremoniæ: videlicet, quod tantum ad externam sanctificationem in isto populo per sese erant efficacia sacrificia Leuitica. Etsi autem per se considerata, plane infirma & inefficacia erant ista sacrificia: tamen significatione spirituali ducebant homines ad Christũ: qui fide Christi in conscientijs purgati sunt, & non externis ceremonijs. Porrò tempus correctionis, vocat tempus exhibiti Christi, & promulgati Euangelij per orbem vniuersum, quando ceremoniȩ Mosaicæ præstantioribus bonis noui Testamenti cedere debuerunt.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per maius & perfectius tabernaculum, nõ manufactum, hoc est, non huius structuræ, neq; per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemtione inuenta.

Exposito typo, rem significatam producit in medium. Estq; hæc principalis huius capitis propositio, quæ dignissima consideratione est. Complectitur enim quodam pulcherrimo aphorismo, summam doctrinæ de sacrificio Christi, quam pulcherrime triplici comparatione illustrat. Tabernaculum enim vetus, confert cum tabernaculo Christi, quod est cœlum ipsum. Sanguinem taurorum, cõparat sanguini Christi sacerdotis. Externam & mundanam iustificationem, confert æternæ redemtioni per Christum inuentæ. Hanc redemtionẽ, supra viam sanctorum nominauit. Hac triplici cõparatione satis ostenditur, quanti precij sit sacrificium Christi. Quantum enim superat cœleste tabernaculum humanum, à Mose extructum: quantum Christi sanguis, sanguinem bestiarum, quantum æterna redemtio animarum, temporalẽ purgationem, & iustificationem externam: tantum excedit Christi sacrificium, Leuitarum sacrificia. OBSERVETVR igitur in primis hic locus, qui est pręcipuus in hac disputatione, de sacrificio, sacerdotio, & effectu sacrificij Christi. CONFVTATVR etiam hoc testimonio, impium Papistarum sacrificium, qui se quotidie Christũ offerre dicunt, quod apertissime pugnat cum hoc Apostoli dicto. Est enim hæc immota consequentia, & firmissima demonstratio, quam nulla sophistica euertere potest. Christus se obtulit, idq; semel, & inuenit æternam redemtionẽ.

Proindenon poteſt vllo ſacrificio alio redemtio ſalutis acquiri. Quod ſi verum eſt,vt eſt veriſsimum,impietas Papiſtarum excuſari non poteſt,qui dicunt ſe quotidie offerre Chriſtum,pro ſalute viuorum & mortuorum acquirenda.

Si enim ſanguis taurorum & vitulorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat,ad emundationem carnis: Quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternũ ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam ab operibus mortuis,ad ſeruiendum Deo viuenti.

Efficaciam ſacrificij Chriſti extollit,per locum à minori ad maius. Loco totius argumenti ſola propoſitio hypothetica ponitur: quę eſt maior in ſyllogiſmo. Minor addetur ex antecedentis ſubſumtione: vnde conſequens concluditur hoc modo: SI ſanguis taurorum efficax fuit, ad externam emundationem carnis, multo magis ſanguis Chriſti emundabit conſcientias. SED ſanguis taurorum ad emundationem carnis efficax erat. PROINDE multo magis ſanguis Chriſti,efficax eſt ad purgandas conſcientias.

Ratio conſequentiæ maioris ex eo ſumitur, quod Chriſtus ipſe Deus & homo, ſuum proprium ſanguinem,eumq; immaculatum obtulit,idq; nõ per ignem, quemadmodum in ſacrificijs Leuiticis fiebat,ſed per ſpiritum æternum,vnde hæc maxima virtus & efficacia manat,quod mundare conſcientias à mortuis operibus poſsit. VOCAT autem mortua opera,morte digna,per metonymiam,& ponit fundamentũ pro relatiuo ſeu termino. Hæc opera pluribus de cauſis mortua dicuntur. Nam ſunt ſine vita ſpiritus, ſpirant fœtorem veteris hominis,offendunt conſcientiam, vt cadauer ſenſus offendit,afferunt animæ peſtem,vt putrida cadauera peſtilentiam excitare ſolent. HVC adiungit finem noſtræ emundationis per Chriſtum,videlicet, vt ſeruiamus Deo viuenti, & non amplius mortuis operibus indulgeamus. OBSERVETVR inprimis hoc loco, doctrina de modo oblationis Chriſti,de eius effectu,& ſimul conſideretur, quod qui mortuis operibus indulget, non poſsit Deo ſeruire,qui viuit. Sunt enim iſti contrarij Domino.

Ac propterea noui teſtamenti mediator eſt,vt morte intercedente in redemtionem tranſgreſſionum,quæ ſub priore Teſtamento erant, ij qui vocati ſunt, promiſsionem accipiant æternæ hæreditatis.

Poſtquã de efficacia ſacrificij Chriſti dixerat, ad Teſtamenti declarationem,& applicationem beneficij accedit. Omnis enim ſacerdos,alicuius fœderis, ſeu Teſtamenti ſponſor eſt. Vt autem ſeparet Chriſtum ſacerdotem à ſacerdotibus Leuiticis, ipſum noui Teſtamenti mediatorem eſſe pronunciat. Continet autem hæc pericopa tria, videlicet, Quod Chriſtus ſit mediator noui Teſtamenti: Quomodo ſit mediator,videlicet, intercedente ipſius ſanguine in redemtionem peccatorum. Et quod finis noui Teſtamenti ſit,vt vocati,hoc eſt,credentes cõſequantur promiſſam hæreditatẽ videlicet vitã æternam. MINISTRAT quoq; hic locus perſpicuam noui Teſtamenti definitionem; videlicet, quod ſit pactum inter Deum & hominẽ,intercedente Chriſto ſacerdote, per ſuum ſanguinem,in quo,vt Deus promittit æternæ vitæ hæreditatem, remiſsis peccatis: Ita homo eandem fidẽ accipiat. OBSERVETVR præterea hic doctrina de firmitudine noui Teſtamẽti, quod cum confirmatum ſit ſanguine mediatoris Chriſti,fieri nõ poteſt,vt vnquam aboleatur,aut inefficax fiat ad expianda peccata quantumuis enormia. Hinc ergo cõſcientia peccatoris,ſe ad prædicationem Euangelij cõuertentis,vberrimam conſolationem haurire poteſt,quoties conflictatur,vt ſæpe fit,cum peccati ſui magnitudine & turpitudine. Eſt ſiquidẽ ſanguis Chriſti mediatoris noſtri,infiniti precij & valoris,ſufficiens ad expianda omnia omnium hominum peccata,quantumuis enormia. DEINDE & hoc obſeruandum eſt,quod expiatio tranſgreſsionũ in veteri Teſtamento,cõtigerit efficacia noui Teſtamenti. Nulla enim vnquã remiſsio cõtigit,niſi virtute ſanguinis Ieſu Chriſti vnici noſtri mediatoris. Etſi enim effuſio ſanguinis Chriſti certi temporis fuit,iuxta ſymboli verba,paſſus eſt ſub Põtio Pilato: Tamen efficacitas,& meritum,& applicatio per fidem, perpetua ſunt, atq; hoc vult illud Iohannis dictum: Agnus occiſus eſt ab initio mũdi. Vnicus eſt enim filius deprecator pro nobis,& mediator,redemtor humani generis & ſaluator. Hunc norunt patres, edita ꝓmiſsione ſeminis mulieris. Hũc cogitarũt patres,quoties miſericordię Dei meminerũt. hic affuit patrib⁹ & Eccleſiæ omnib. temporibus,& aderit iuxta ipſius promiſsionẽ

vſque

vſq; ad conſummationem ſeculi. Huius filij Dei fiducia, omnes agentes pœnitentiã, & vere in eum credentes, ab initio Eccleſiæ & editæ promiſsionis vſq; ad finem, acceperunt, accipiunt, & accipient remiſsionem peccatorum, imputationem iuſticiæ, donationem Spiritus ſanctificatoris, & æternam corporum & animarum redemtionem, vitam & ſalutem.

Nam vbi eſt Teſtamentum, illic neceſſe eſt mortem teſtatoris intercedere.

Ab adiunctis Teſtamenti, ſeu proprio confirmat, quod Chriſtus debuerit mori, in cõfirmationem Teſtamenti ſui. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur. VBI eſt teſtamentum, illic mortem Teſtatoris intercedere oportet. IN Chriſto autem eſt Teſtamentum. IGITVR Chriſti mortem intercedere oportuit, quo fieret ratum Teſtamentum. SEQVITVR autem maioris probatio hiſce verbis:

Teſtamentum enim in mortuis firmum eſt, quoniam nondum valet quando viuit Teſtator.

Senſus huius probationis eſt: Teſtator, quamdiu vixerit, immutare ſententiam de legatis poteſt, & alijs atque alijs hæredibus attribuere ſua bona, in poteſtate habet, verum vbi mortuus fuerit teſtator, nequaquam poſtea mutabitur ſententia de hæredibus & de legatis. Cum igitur Chriſtus teſtator mortuus ſit, manebit in æternum rata ipſius de legatis ſententia. Ex his duo colligamus, Primum, quod monet Ambroſius, peccatum noſtrum tantum fuiſſe, quod nunquam potuiſſemus ſaluari, niſi ſemel pro noſtro peccato fuiſſet mortuus vnigenitus filius Dei. Deinde, quod Teſtamentum nouum de ſalute per Chriſtum parta, ita ſit morte vnigeniti filij Dei confirmatum, vt nunquam mutari debeat aut poſſit. Hinc fides noſtra robur accipiat, ad expectandam ſecure promiſſam hæreditatem.

Vnde nec prius quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.

Alia ratio ab exẽplo veteris Teſtamenti ſumta. Dedicatio veteris Teſtamenti, quæ fiebat per ſanguinẽ bruti animalis, adumbrabat effuſionem ſanguinis Chriſti, quo ſanciretur nouũ Teſtamentum.

Lecto enim omni mandato legis à Moſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinẽ vitulorum & hircorũ cum aqua & lana coccinea & Hyſſopo, ipſum quoq; librum, & omnem populum aſperſit, dicens: Hic ſanguis Teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus, etiam tabernaculũ, & omnia vaſa miniſterij, ſangnine ſimiliter aſperſit, & omnia pene ſanguine ſecundum legem mundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.

Aetiologia eſt per expoſitionem. Exponit enim quomodo in veteri Teſtamento omnia mundabantur ſanguine. Summa huius ætiologiæ huc redit. Quemadmodum tabernaculum, eius vaſa, atq; adeo omnia mundabantur ſanguine. Ita Eccleſia, eius membra, atque adeo omnia impura ſunt, donec ſanguine Chriſti purificentur. IAM diſtinctius ſingulas partes huius pericopæ videamus. LIBRO veteris Teſtamenti, reſpondet liber noui Teſtamenti. Vt igitur Moſes librum lectum aſpergit ſanguine vaccæ rufæ: Ita liber noui Teſtamenti, hoc eſt, cor fidelis hominis aſpergitur ſanguine Ieſu Chriſti. VT aqua foris corpus abluit: Ita ſanguis Ieſu Chriſti intus conſcientias lauat. VT Hyſſopus mirabiliter calida repurgat, & liberat corda ab impuro phlegmate: Ita Spiritus ſanctus corda credentiũ accendit, purgat & conſeruat ab impuris affectibus. Vt Hyſſopus adhibebatur in ſolenni ſacrificio pro peccato. Nume. 19. Item in purgatione leproſi, Leuitici 14. ita mors Chriſti, prædicata per Euangelium, omni peccatorum generi, & cuiuis animæ lepræ medetur, cum miniſter Euangelij applicat nobis meritum & efficaciam mortis Chriſti. Hanc veritatem vmbræ reſpondentem, cogitauit Dauid, cum diceret, Pſalm. 51. Expiabis me Hyſſopo, & mundabor: lauabis me, & ſuper niuem dealbabor, hoc eſt, vere mundus ero. HÆC mundicies ſignificabatur etiam lana, quæ adhibebatur, tincta coccino referente colorem roſei ſanguinis. Ita enim Eſaias cap. 9. hunc typum explicat: Si fuerint peccata veſtra tanquam coccinum, veluti nix albeſcent. Si fuerint rubra, tanquam vermiculus, velut lana alba erunt.

Neceſſe eſt ergo, exemplaria quidem

Concluſio argumenti præſentis,

cœlestium his mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostijs quam istis.

verum quia nota comparationis non expresse ponitur, obscurior est oratio, quæ in hunc modum complebitur. Necesse est ergo, vt quemadmodum exemplaria cœlestiũ, hoc est, typica illa Mosaica, quæ adumbrabant illa cœlestia, mundabantur sanguine: Ita etiam cœlestia ipsa sanguine mundentur: hoc est, vt simplicius dicam: quemadmodum vetus Testamentum sanguine sacrificiorum confirmatum est: Ita nouum Testamentum sanguine sacrificij Christi confirmari oportuit. NECESSITAS hoc loco non est coactionis, sed ordinationis diuinæ, & analogiæ typi ad rem significatam.

Non enim manufacta sancta Christus introijt, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.

De Testamento dixit, nunc Christo sacerdoti templum seu sacrarium assignat, nõ quale erat tabernaculum, quod dicebatur sanctum sanctorum, sed ipsum cœlum, quo ascendit Dominus peracta victima. Sicut enim Leuiticus sacerdos semel in anno, peracto sacrificio solenni, ingressus est sacrarium, vbi erat propitiatorium: Ita Christus peracta sua victima, cœlum ingressus est, vt ibi appareat vultui Dei interpellans pro nobis. OBSERVETVR hic insignis doctrina & memorabilis, quod noster Pontifex Christus, non desierit pro nobis interpellare, sed astet Deo Mediator, interpellans pro ijs omnibus, qui in ipsum credunt. Est enim æternus sacerdos. HINC summa consolatio conscientiarum in lucta cum peccato peti potest. Huc respexit Iohannes cum diceret: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud Patrẽ Iesum Christum iustum, & ipse propitiatio est pro peccatis nostris. PROPTEREA confutatur hoc loco error eorum, qui Ecclesiæ Christi alios mediatores & sacerdotes obtrudere conantur, honorem vni sacerdoti Christo debitum in rasos & vnctos transferentes.

Neque vt sępe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in sancta per singulos annos, cum sanguine alieno.

Propria adiuncta sacrificij Christi recenset, vt perspicuas differentias assignet, inter Christi sacrificium & Leuitarum. Leuiticus Pontifex semel in anno intrat sancta sanctorum, per alienum sanguinem. At Christus Pontifex semel ingressus est cœlum, per suum proprium sanguinem.

Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi.

Confirmatio est ab absurdo: Si sæpius Christus esset offerendus: sæpius oportuisset ipsum pati. Verum hoc minime congruit: igitur vt mori semel, ita etiam semel offerri debuit. Pugnat & hoc dictum cum Missatico sacrificio Papistarum.

Nunc autem semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati, per immolationem sui ipsius apparuit.

Minor est syllogismi, cuius hic sensus est. Semel apparuit in carne, vt fieret sacrificium in æternum efficax, idque in consummatione seculorum, hoc est, in postrema mundi ætate, nam in tres ætates mundus ab Helia distinguitur. Prima fuit ante legem, media sub lege, postrema sub Messia, vsque ad consummationem seculorum. Sensus igitur huius loci est. SI Christus sæpius debuisset offerri, sæpius etiam apparuisset, idque ab origine mundi. SED semel tantum apparuit. IDCIRCO semel tantum offerri debuit. DOCET & hic locus, quanta sit efficacia hostiæ Christi, & destruit nundinas Romanensium, in quibus venale se habere iactant sacrificium in sua histrionica saltatione, quam Missam vocant.

Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata.

Semel tantum Christum mortuum probat ex decreto Dei. Decretum Dei est, vt homines semel moriantur: igitur & Christus, cum fuerit verus homo, semel tantum mori debuit. Si semel mori, semel quoq; offerri. Vnde & vnitas sacrificij Christi cõcluditur, & finis eiusdẽ colligitur, qui est, exhaurire, hoc est, abolere multorum, hoc est, omnium credentium peccata,

cata,cum originalia,tum actualia. Pugnat & hic locus aperte contra idolum Papisticum, videlicet Missam,in qua se offerre mentiuntur Christum pro viuis & mortuis.

Secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.

Hoc ideo de secundo Christi aduentu additum est, vt efficacia hostiæ Christi clarius ponatur ob oculos. Nam in extremo iudicio,dum iterum ad nos veniet Dominus visibiliter,soli illi cōsistent, & non pudefient,qui Christi sacrificio freti hinc discedunt. Alij autem omnes sine discrimine ad resurrectionem iudicij,hoc est,ad pœnas æternas surgent. OBSERVENTVR hic tria:Primum applicatio sacrificij Christi quæ fit per fidem. Nam expectatio,de qua hic loquitur fidei fructus est. Deinde vniuersalis particula, omnibus,inquit,expectantibus,id est,omnibus credentibus,& ex fide expectantibus lętum illum diem,quo filius Dei apparebit redemtor suæ Ecclesiæ. Tertio, obseruetur finis vltimus sacrificij Christi,qui est salus animarum,à qua salute non potest separari prædicatio perpetua gloriæ Dei. Hæc enim,vt creationis,ita & reparationis vltimus finis est.

CAPVT X.

Summa Capitis decimi.

Victimæ veteris Testamenti sæpius iteratæ, non auferebant peccata,sed tantum quædam commemoratio peccatorum erant: sed Christi vnica hostia ad expianda omnium hominum peccata efficax erat. Quare hæc victima fide apprehendenda est,caritati studendum,& per patientiam expectanda sunt promissa bona.

Ordo & partes Capitis decimi.

Persistit in eodem argumento,ac primum probat,quod aliquoties antea attigerat, videlicet, vetera & Leuitica sacrificia non auferre peccata, ne hinc instantia sumeretur contra propositionem principalem,qua asseritur,solius Christi hostia peccata tolli. Nam si admitteretur,Leuiticis hostijs auferri peccata,sequeretur vnica oblatione Christi non auferri. Quare hic per anticipationem,obiectionem istam soluit, & obiectionis antiprotasin,seu contrariam propositionem argumentatione munit. Huc congerit testimonia,& addit collationem inter Christi & Leuitarum sacrificia, atq; adeo totam superiorem disputationem veluti in fasciculum colligit, quemadmodum fieri in prolixiorum disputationum epilogis consueuit. Deinde,doctrina de sacerdotio Christi absoluta,adduntur more Prophetico & Apostolico, parœneses,in quibus primum hortatur, vt Hebræi hostiam Christi fide recipiant,ac magnifaciant, tanquam vnicum contra peccatum remedium. Postea ad charitatem hortatur. Postremo,quia magna erat piorum persecutio, subiungit propositionem de patientia, in cuius commendatione diutius commoratur.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum per singulos annos ijsdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter,nunquam potest accedentes perfectos facere.

Obiectionis antiprotasis, seu propositio opposita obiectioni eorum, qui retinere conabantur Leuitica sacrificia, & arbitrabantur, eis expiari peccata. Est autem sensus huius propositionis satis apertus, videlicet, quod lex vetus cum suis hostijs, non tollat peccatum: sed tantum vmbra quædā fuerit sacrificij futuri,videlicet Christi. Doctrina hoc loco,sępius antea proposita,hic quoq; obseruetur: videlicet, quod vetus sacrificium tantum typicum fuerit. Vmbra enim hoc loco typum significat,obscure rem aliam repræsentantem. Opponitur enim vmbra,sicuti supra sæpe dictum est,veritati,quæ typo significabatur.

Alioqui cessassent offerri, ideo quod nullam haberent vltra conscientiam peccati, qui sacrificassent,& essent semel mundati.

Confirmatio à destructione consequentis. Si Leuitica sacrificia abstulissent peccata, tum cessassent offerri. Sed nō cessabant offerri, proinde nequaquam abstulerunt peccata. AN non iam cessarunt Leuitia sacrificia? Verum quidem hoc est,& iustissima de caussa cessarunt. Quia is quem præfigurabant, aduenit cum suo sacrificio in æternum efficaci,ad expianda omnium hominum peccata, qui ad ipsum fide confugerint. Cur autem non antea cessarint, caussam reddit,quia qui obtulerunt,habebant conscientiam peccati, hoc est, agnouerunt peccata nequaquam per illa sacrificia tolli,id quod ipsorum conscientia testabatur.

Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.

Prolepsis est. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui poterant ex dictis obijcere: Frustra ordinata fuisse Leuitica illa sacrificia,cum non tollant peccata.Respondet autē quod in ipsis hostijs Leuiticis cōmemoratio quædam peccatorum facta sit,id est,quod deduxerint illa sacrificia homines in cognitionē suorum peccatorum,ac Symbolo quodā indicarint reatū. Nam cæsa hostia testimonium fuit, quod peccatum morte sit dignū, & fuit nō ipsa expiatio,sed expiationis quædā adumbratio. Huc placet breuiter ascribere, quibus de causis Deus in veteri Testamento præceperit Iudæis sacrificia,& possunt quatuor caussæ assignari. PRIMA, vt populus Dei in idololatriam pronus,istis exercitijs ab idolis auerteretur. Nam ex consuetudine gentis Aegyptiacæ,pronior fuit in idololatriā populus Israëliticus. SECVNDA, vt populus Dei retineretur in vnius Dei cultū. Tametsi autem sacrificia per se,& sine fide, non sunt cultus: tamen cum fides accederet,& fierent propter verum finem,fuerunt cultus,quia mandatum Dei expressum habuerunt. TERTIA,vt populus Dei haberet typum sacrificij Christi,quem aliquando oportebat in crucem agi, pro ipsorum peccatis: quo facto cessare debuerunt typi & vmbræ. QVARTA,vt populus Dei admoneretur de grauitate suorum peccatorum,pro quibus mactanda essent innoxia animalia,quorum sanguine purgarentur:nō quod reconciliandæ Domino gratiæ, aut delendæ iniquitati paria essent sacrificia illa,sed quod verum huiusmodi sacrificium adumbrarent,quod tandem ab vno Christo peractum fuit,& propterea sacrificia expiatoria vocabantur.

Impossibile est enim, sanguine Taurorum & Hircorum auferri peccata.

Argumentum præsens,cuius maior hic ponitur,huiusmodi est. IMPOSSIBILE est,sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.Fieri enim non potest, vt infinitus reatus vllo humano opere redimi possit.nulla enim est proportio inter infinitum & finitum. SACRIFICIA Leuitica fuerunt sanguis taurorū & hircorū.IGITVR impossibile fuit Leuiticis hostijs auferri peccata. HIC ex maiore colligitur hoc axioma in Theologia. Omnia sacrificia reijciēda sunt,præter solum Christū. Si enim ista opera & sacrificia à Deo mandata,non auferebant peccata: multo minus fictitia, aut humanæ traditiones peccata tollunt. Ruunt igitur Papistarum nugæ de expiationibus varijs, videlicet, per aspersionem aquæ, per sacrificium Missæ,& per alia quæ cumularunt Papistæ sine fine,quæstus gratia.

Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti: tunc dixi: Ecce venio (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus,voluntatem tuam.

Hoc testimonio Psalmi 40. superiora probat, videlicet, abolendum fuisse vetus sacrificium, & subrogandum nouum. Primum itaque confirmat, hostijs Leuiticis peccata minime tolli. Deinde ideo Christum mundo fuisse manifestatū asserit, vt sua victima Deum placaret, & aboleret veteres hostias. NVNC Psalmum,vnde hoc testimonium desumtum est,videamus. Psalmus ipse totus,vel nostro Apostolo teste satis idoneo,scriptus est de filio Dei,per spiritum propheticum in Dauide:& in summa continet prophetiā de regno & sacerdotio Christi,de passione & liberatione, de abrogatione legis,de prædicatione Euangelij &c. Hinc quæ sit vis argumenti præsentis facile intelligi potest.Nam in verbis adductis ex Psalmo, Primū reijciuntur,vt dixi,veteres ceremoniæ & Leuitica sacrificia, Deinde corpus sibi aptatum dicit, vt faceret voluntatem patris:hoc est,vt fieret victima,atq; placaret irā patris. Quod autem

additur in parenthesi, in capite libri scriptum est de me, nonnulli ad principium libri Genes. referunt, vbi post creationem & lapsum hominis, additur promissio de Messia, qui erat aboliturus peccatum.

Cum superius dixisset, sacrificium & oblationes & hostiam pro peccato noluisti, neque comprobasti, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixit: ego venio, vt faciam Deus voluntatē tuam, aufert prius, vt secundum statuat.

Apostolus ipse interpretatur verba Psalmi, atq; ea suo accommodat proposito. Summam autē sententiæ complectitur hisce verbis: Tollit prius, vt secundum statuat, hoc est, vetera sacrificia abolet, vt secundo, hoc est, sacrificio Christi, tanquam perfectissimo, sit locus. Hic ergo Psalmus manifestissime docet abrogationem veteris Testamenti, & omnium ceremoniarum eius, quoad externum vsum attinet, non quoad spiritualem significationem, quæ in Christo completur, duratura in omnem æternitatem.

Per quam voluntatem sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi, semel peractam.

Hæc sententia grauissima est, & dignissima attenta consideratione, continet enim summá totius disputationis præsentis, in qua sententia quinq; sunt obseruanda. Primum enim mentio fit caussæ imperantis, quæ est voluntas patris. voluit enim Deus hac ratione lapsum genus humanum erigere. Secundo, ostenditur caussa obsequens, videlicet, obœdientia filij, qui potius voluit in se deriuare iram Dei, & offerre se pro nobis in hostiam, quam vt in peccatis nostris misere periremus. Tertio, effectus sacrificij Christi, voce sanctificationis exprimitur. Est enim sanctificatio hoc loco, expiatio à peccatis: cum qua coniuncta est imputatio iusticiæ Christi, donatio Spiritus sancti, & acceptatio credentium ad vitam æternam, gratis, propter Christum. Quarto loco, sequitur expiationis, seu sanctificationis modus, qui est oblatio Iesu Christi. Quinto loco, repetit id quod sępius dixerat, videlicet, hanc oblationem semel peractam esse: vnde concluditur eius efficacia, & virtus, & antefertur omnibus Leuiticis hostijs. Atq; ita Apostolus noster hoc breuissimo aphorismo rem vniuersam complexus est.

Omnis quidem Sacerdos præstò est, quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccatum. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.

Collatio est, in qua rursus summam totius disputationis repetit: quæ est vice Epilogi totius disputationis de sacerdotio Christi. Quæ enim hactenus fusius ab Apostolo explicata sunt, nunc contractius, vt in Epilogis fieri solet, Lectori in memoriam reuocantur. Absoluitur autem præsens pericopa tripartita collatione. Prima, Leuiticus sacerdos quotidie ministrat, quia ministerium eius nunquā rem ad perfectum deducit: Christus autem perfectus Pōtifex, nō nisi semel sacrificat. Est enim eius vnica oblatio in perpetuū efficax, ad expianda omnia omnium hominū peccata. Secunda, Leuiticus sacerdos iterat hostias easdem: Christus autem vnam & eandem semel obtulit, qua omnia perfecit. Tertia, Leuiticus sacerdos nunquā suo sacrificio peccatum aufferre potest: Christus autem sacerdos, sedens in dexera Dei patris, potens est suo sacrificio vnico peccatum totius mundi tollere. Porro, vt Hebræos cōmoueat Apostolus, vt serio cogitent de Christi sacerdotio & eius efficacia, addit comminationem ex Psalmo 110. sumtam: in qua cōminatur hostibus Ecclesiæ extrema. Nam quicunque se huic sacerdoti Iesu Christo non adiunxerint per fidem, hostium loco habebuntur, qui tandem iustas suæ contumaciæ pœnas luent.

OBSERVETVR igitur hoc loco definitio hostium Christi, videlicet, quod omnes homines qui Christi sacrificium non æstimant, vt decet, habeantur & sint hostes Christi, siue manifeste persequuntur nomen Christi, vt Turcæ, Iudæi, & prophanæ gentes, siue de Christi nomine gloriantur, sed virtutem eam non tribuunt sacrificio Christi, quam deberent: vt sunt Papistæ, & hypocritæ, & peccatores alij, qui desperant ob peccatorum suorum magnitudinem, vt Iudas &c.

Vna enim oblatione conſumauit in æternum ſanctificandos.

Collationis ratio eſt, ſumta ab efficacia ſacrificij Chriſti. Eſt autem hæc ſententia in primis memorabilis, ex qua nō ſolum Leuiticæ hoſtię, verumetiam omnes præter vnicam Chriſti expiationes inutiles eſſe concluduntur. vnicam enim Chriſti hoſtiam, cōſummandi, & ſanctificandi in æternum virtutem habere, manifeſte affirmat Apoſtolus. Poterit igitur hic locus vel ſolus opponi omnibus nugis Papiſtarum, qui in alijs rebus collocant ſalutem, quam in vnico ſacerdotis Chriſti merito.

Teſtificatur autem nobis & ipſe Spiritus ſanctus, Poſtquam enim dixit, Hoc eſt Teſtamētum, quod ſtatuam cum eis, poſt dies illos, dicit Dominus, vt ponam leges meas in corda eorum, & in mentibus illorum inſcribam illas, & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius.

Confirmat efficaciam ſacrificij Chriſti, à fœderis qualitate, teſtimonio ex Ieremia deſumpto: quod quia antea declaratum eſt cap. 8. hic nō copioſius explicandum videtur. Summa autem huc redit. Chriſtus ſua vnica hoſtia conſummauit in perpetuum ſanctificandos. nam ſacerdotis huius fœdus eſt, quod promittit ſe remiſſurū peccata eorum, qui in ſe credunt, nec vnquam memorem fore iniquitatum ipſorum, modo in fide huius ſacerdotis, hoc eſt, in fœdere manſerint.

Vbi autem remiſsio horum, iam non eſt oblatio pro peccato.

Hæc maior eſt propoſitio rationis poſitæ. Vbicunq; eſt remiſsio & obliuio peccatorum, ibi non requiritur hoſtia pro peccato. Sed in vna oblatione Chriſti eſt remiſsio & obliuio peccatorū. Igitur præter illam nulla requiritur alia oblatio pro peccato. Argumentū hoc à deſtinato ad finē ſumtū eſt. Hac demonſtratione Apoſtolica, rurſus cōfoditur ſacrificium Papiſticum, quod ſe Papiſtæ dicunt offerre, pro peccatis viuorum & mortuorū expiandis. Deinde obſeruetur, quod non tollit Apoſtolus noſter omnia ſacrificiorum genera, ſed tantū quod eſt pro peccato expiando. Nullum enim reliquum eſt, nec vnquam expectandum eſt pro peccato ſacrificium. Nam Chriſti ſacrificiū vnicum, ſatis efficax eſt ad omnia peccata expurgāda, cuius applicatio fit per prædicationē Euangelij, & per fidem. Reliqua ſacrificia, vt gratiarum actio, patientia ſub cruce, mortificatio carnis, beneficentia erga proximum, perpetua ſunt Chriſtianorum ſacrificia: quæ ſacrificia Dauid Pſalmo 4. vocat ſacrificia iuſticiæ. Requirit enim iuſticia, hoc eſt, obœdientia quam Deo debemus, vt Deo gratias pro ſuis beneficijs agamus, vt Deum prædicemus, vt Deum inuocemus, vt patientes ſimus ſub cruce, vt mortificemus veterem hominem Adamum, vt benefici & liberales ſimus erga pauperes, breuiter, vt iuxta legem Deo ex fide obœdientiam in ipſius gloriam præſtemus.

Habentes igitur, fratres, fiduciam introeundi in ſancta, per ſanguinem Ieſu, via quā dedicauit nobis recentem ac viuam, per velum, hoc eſt, carnem ſuam, & ſacerdotē magnum ſuper domum Dei, accedamus cum vero corde, in certitudine fidei aſperſi cordibus à conſcientia mala, teneamus confeſſionem ſpei inflexibilem.

Abſoluta diſputatione, paræneſes more Prophetico & Apoſtolico ſubijcit, non quaſuis, ſed eas quæ ex ſuperiori doctrina concludi poſſunt. Summa ſententiæ hæc eſt. Nos ſumus per ſacrificium Chriſti abſoluti à peccato, ergo illud ſacificium ſincera fide amplectamur. Vtramq; enthymematis partem pluribus verbis exornat, & exaggerat. Nam antecedens per collationem amplificat. In conſequente, quales eos oporteat eſſe, qui ſunt ſancta ingreſſuri, hoc eſt, qui futuri ſunt victimæ Chriſti participes, oſtendit, ſed nos ſingula retexentes videamus. Compellatio dulciſsima eſt, agnoſcit enim ipſos Hebræos fratres eſſe ſuos, cum propter communē fidem, tum propter affectum fraternum erga ipſos. Hæc compellatio vim habet ſuaſorij argumēti: vnde & nos monemur, quales nos gerere oporteat erga eos, quos docemus & exhortamur. Habentes fiduciam introeundi in ſancta. Reſpicit ad comparationem ſanctuarij Moſaici & cœli. Sanctuariū Moſaicum clauſum erat, ab eius ingreſſu arcebatur populus. nam ſolus ſummus Pōtifex, in illud ſemel quotānis ingreſſus eſt. Sed noſter Pontifex Chriſtus, ſuum ſacrarium, hoc eſt, cœlū omnibus credētibus aperuit. Addit per ſanguinē Ieſu. Vt enim ſummus Pontifex nō eſt in ſuum ſacrarium ingreſſus, ſine

ſangui-

ſanguine hoſtiæ,ita Chriſtus per proprium ſanguinē ingreſſus eſt cœlum,& per ſanguinē alijs viam aperit. Via quam dedicauit nobis recentem & viuam. Vt viam ſibi Leuiticus ſacerdos parauit ſanguine,cum per velum eſſet ingreſſurus:ita filius Dei per velū,quo ſignificatur humana Chriſti natura, viam aperuit omnibus credētibus, idq; per ſanguinē qui ſemper veluti ſtillat corā patre cœleſti,vt ſit via in ſanctuariū omnibus,qui Chriſto adhærent. Vox græca,quam recentem reddunt,ſignificat proprie recens mactatū. Alludit enim ad hoſtias,quarū recens effuſus ſanguis ſumebatur à ſacerdote ſummo,ingreſſuro in adytum. Præterea vt velum tegebat propitiatorium,ita vt non conſpiceretur ante introitum ſacerdotis in adytum ſacratiſsimū, ita caro Chriſti diuinā occultauit naturam, donec velo ſciſſo per ſanguinē intrauit in cœlum,reſurgens ex mortuis. Et vt corpora populi aſperſit ſacerdos Leuiticus ſanguine: ita Chriſtus cōſciētias noſtras ſanguine proprio aſpergit, & à peccato emundat. Cum addit Sacerdotem magnum,ſcilicet habentes,ſuper domum Dei,rurſus antitheſin vult cogitari. Vt enim ſacerdos Leuiticus,erat ſuper tabernaculum Moſaicum: ita noſter ſummus Pontifex Chriſtus Ieſus, eſt ſuper totam domum Dei, hoc eſt,Eccleſiam. Vnde relinquitur,veteris domus & tabernaculi apparatū, poſtquam apparuit verus Pontifex,ceſſare debuiſſe. Hæc omnia ad illuſtrandū enthymematis antecedēs adiecta ſunt:nunc quæ ad conſequentis illuſtrationē addita ſunt,expendamus:Leuiticus ſacerdos corpus abluere debuit ante ingreſſum in ſacrarium, ornamēta & veſtes ſacerdotales induit ſanguine adhibito,quo ipſe externe purgari putabatur: ita nos ingrediemur cœlum,abluti prius ſpiritualiter ſanguine Chriſti,à cōſcientia mala:quod fit cum peccatū remiſſum ſtatuimus per ſanguinem Chriſti,ornati ſinceritate & fide,hoc eſt,noticia & fiducia mediatoris,abluti pura aqua,hoc eſt,donati Spirit⁹ ſancti gratia,& lauacro baptiſmi in cœtum externum filiorum Dei recepti. In hunc modū inſtructi,debemus ſpei inflexibilem tenere confeſsionem,quod enim corde credimus,ore cōfiteri debemus. Ex his omnibus collige pij hominis deſcriptionem:videlicet,quod pius homo ſit,qui aſperſus corde à conſcientia mala, & ablutus corpore aqua munda,fiduciā habet introeundi cœlum,per ſanguinem Ieſu,quiq; ſincero corde,& in certitudine fidei tenet ſpei confeſsionem inflexibilem. Hinc etiam colligitur certiſsima fidei definitio,videlicet,quod fides ſit certa perſuaſio de veritate Dei, & noticia & fiducia certa mediatoris noſtri Chriſti.

Fidelis enim eſt qui promiſit.

Ratio exhortationis, à certitudine promiſsionis. Deus eſt fidelis: Non igitur dubitandum eſt, quin concepta fiducia, pateat introitus in cœlum, per Pontificem Chriſtum,omnibus qui eum Sacerdotē agnoſcunt,& in ipſum firma fiducia recumbunt. Obſeruetur hoc dictum de ſpei noſtræ certitudine. Nititur enim Deo ipſo, qui cum ſit fidelis,nequit fallere,vnde ad Titum,quam promiſit Deus ἀψευδὴς, id eſt,qui minime mendax eſſe poteſt: Teneatur proinde in omni periculo,atque adeo in agone mortis hoc Dei elogium, quod ſit fidelis in promiſsis. Hinc conſcientiæ inæſtimabile gaudium naſcitur, in omnibus ijs,qui hunc mediatorem Chriſtum agnoſcunt.

Et conſideremus nos mutuo,in æmulationem caritatis & bonorum operum.

Alia parænefis ad mutuam dilectionem, & bona opera. Fluit autem hæc parænefis ex priori, vbi enim fides, ibi caritas,vbi caritas,ibi bona opera neceſſario aſſunt. Hæc vbi deſunt,vana eſt de fide gloriatio,ſicuti Paulus copioſe, 1. Corin. 13. diſputat. Fides enim viua ſine his ſuis naturalibus fructibus eſſe nequit. Forma orationis Apoſtoli oblique taxat Hebræos,qui gentes præ ſe contemnebant & offendebantur, quod Ethnici reciperent fidem. ac ſi diceret Apoſtolus, æmulationem inter vos video,ſed cum omnis æmulatio,niſi ſit caritatis & bonorum operum,eſt improbanda,vos inuicem potius ad æmulationem mutuæ caritatis,& officiorum debitorum ex caritate prouocate. Hæc enim prouocatio,ſancta ac ſalutaris exiſtit: cum ex inuidia nihil niſi diſsipatio ac diſtractio oriatur. Obſeruetur hæc admonitio de ſancta inter Chriſtianos æmulatione.

Neque deſerentes aggregationem noſtri,quemadmodum mos eſt quibuſdam.

Effectus ſinceræ caritatis, aliorum ſaluti ſtudere: cum contra æmulationis inuidioſæ ſit, ſchiſmata facere, & in Eccleſia turbas per contentionem excitare: Quare hic monet Apoſtolus,vt Hebræi caritati ſtudeant,quod ſi fecerint,Eccleſiam domini nequaquā deſerent. fuerunt nonnulli inter Hebræos,qui tametſi Chriſtum & Euangelium acceperant,tamen acceſsionem illā ex genti-

gentibus ferre non potuerunt. Est enim ἐπισυναγωγὴ incrementum, & noua accesſio ad aliquam collectionem. Diruto enim interſtitio, gentium vocatio acceſsione noua Eccleſiam auxit. Monemur proinde hoc loco, vt in Eccleſia Chriſti agnoſcamus omnes eſſe, qui eundem Chriſtum nobiſcum colunt. Quare non eſt quod arroganter præponamus nos iis, quibus noſtra opinione excellẽtiores aut ſanctiores videmur. Habẽt enim Eccleſiæ membra, ſua quędam vitia, quæ caritas mutua ſi non tollere, ſaltẽ tegere debet, modo non contra Deum & Eccleſiæ tranquillitatem, ſub falſo pietatis prætextu, quis ſe erigat. Cum autem addit, Sicut mos eſt quibuſdam, notat quoſdam inter Hebræos qui ſuperbe ſe ab Eccleſia gentium ſubduxerunt: Hinc apparet, ſectarum, & ſchiſmatum cauſſam eſſe arrogantiam in petulantibus ingeniis. 10

Sed exhortantes, idq; eo magis, quia videtis appropinquantem diem.

Antitheſis eſt. Non deſerenda eſt aggregatio noſtri, ſed potius colligenda magis, & conſeruanda mutuis exhortationibus. Rationem addit à temporis circumſtantia. Quia, inquit, videtis appropinquantem diem, hoc eſt, intelligitis diem Domini inſtare: in quo vt pietati gloria, ita impietati ignominia reddetur. Doctrina obſeruetur, quod cogitatio extremi iudicii, debeat nos ad acrius pietatis ſtudium excitare. Nec quenquam moueat, quod ante tot annos ſcribens Apoſtolus, appropinquantem diem nominat. Id enim facit, cum quia totum tempus à Chriſto exhibito vſque ad iudicium extremum dicitur, & mille anni apud Deum inſtar vnius diei ſunt, cum quia Chriſtianos ita paratos eſſe deceat, vt ſingulis momentis Chriſtum de cœlis expectent Saluatorem. 20

Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam noticiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, terribilis autem quædam expectatio iudicii & ignis vehementia, quæ conſumtura eſt aduerſarios.

Ratio alia eſt, cur tenenda ſit fiducia mediatoris, curq; ab Eccleſia non ſit diſcedendum, quia extra Eccleſiam nulla eſt pro peccatis hoſtia, ſed tantum ira Dei contumacibus & defectoribus ab Euangelio expectanda eſt. Neq; enim loquitur hic Apoſtolus, de quolibet lapſu, aut voluntario peccato, ſed de iis tantum qui cognitũ hunc Sacerdotẽ Chriſtum repudiant, ac ſeipſos excludũt ex Eccleſia, ſacerdotio Chriſti renunciantes cum omnibus Chriſti beneficiis. Periculoſe igitur errant Donatiſtæ ac Nouatiani, qui hunc locũ de quolibet peccato intelligunt, contra mentẽ Apoſtoli, & cõtra infinita teſtimonia ſcripturæ ac exempla. Et, vt vnum tantum attingam, Paulus Apoſtolus nequaquã recepiſſet in Eccleſiam inceſtuoſum hominem, ſi hic locus de quolibet lapſu intelligendus eſſet. Quare iuxta contextũ Apoſtoli, applicetur hic locus generali prolapſui, & renunciationi agnitæ veritatis, quo prolapſu multi inuidi Hebræi tum temporis periere. Potius enim voluerunt Chriſto renunciare quam ferre gẽtes conſortes Euangelii. Qui autem in Eccleſia manẽt, tametſi ſæpe ſiue ſcientes, ſiue ignorantes labuntur: tamen cum agunt pœnitentiam, certiſsime recipiuntur in gratiam. Stat enim immotum hoc Dei decretum: Non volo mortẽ peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Et Chriſtus iubet, vt ſancti quotidie petant remiſsionem peccatorum: quod cum faciunt, aſperguntur conſcientiæ illorũ ſanguine perpetuo efficacis victimæ Ieſu Chriſti. Vna enim illa victima in perpetuum valet, ad expianda omnium hominũ peccata confugientium ad gratiam, hoc eſt, conuertentium ſe ad Deum, per fidem in Ieſum Chriſtum. Gratia enim exuberat peccatum. Hæc Apoſtoli admonitio incutiat impiis terrorem, qui impie ab Eccleſia Chriſti deficiunt, & admoneat pios, vt viuant in timore Dei, ne ſuis crebris lapſibus ſibi aditum patefaciant ad defectionem ab Eccleſia. 30 40 50

Qui abiecerit legem Moſis, abſq; miſeratione ſub duobus vel tribus teſtibus moritur: quanto magis putatis deteriora merebitur ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit.

Comprobatio præcedentis rationis, à minori ſumta. Qui Moſis legem contemſit, ſeuere punitus eſt: multo magis punietur qui filium Dei contumelia affecerit, & ab eius Eccleſia defecerit. Hic clariſsime definit Apoſtolus peccatum, cuius ſupra meminit. Sunt autem tria huius definitionis membra, quæ natura coniuncta

ſunt

sunt. Primum inquit, Qui filium Dei conculcauerit: hoc est, qui Christum, quẽ supra omnia esse didicit, iam deserit, tanquam contemtibilem aliquem hominẽ, qui pedibus conculcetur, & extreme cõtemnatur. Secundum membrum, Qui sanguinẽ Testamenti prophanum duxerit, in quo sanctificatus est: hoc est, qui ablutus sanguine Christi à conscientia mala, iam istum sanguinem repudiat, ac prophanum ducit. Tertium, Et spiritui gratiæ contumeliam fecerit, hoc est, qui illuminatus Spiritu sancto, gratiam Dei per Christum agnouit, iam eandem gratiam abijcit, contumelia afficiens spiritum Dei, quem amplius doctorem non admittit. Ex hisce clare patet, quod Apostolus noster non loquatur de ijs, qui Christi confessionem retinent, sed tantum de Apostatis, qui abnegant ante agnitum Saluatorem: qualis fuit Iulianus, & multi temporibus Apostolorum.

Nouimus enim eum qui dixit: mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus.

Ratio à testimonio & decreto ipsius Dei sumta. In hoc testimonio duo sunt, videlicet, vendicatio iuris puniẽdi reos, & comminatio vindictæ. Ex primo collige, neminẽ posse euadere iudicis manus, cum sit Deus. Ex secunda, quod mora dilatæ pœnæ non debeat alicui præbere peccandi occasionem. Tametsi enim Deus differt pœnam cõmeritam, vt aliquos saltem sua lenitate inuitet ad pœnitentiam, tamẽ dilationem hanc pœnæ, compensabit aliquando grauitate supplicij. Est enim magna Emphasis in hoc dicto: Et ego retribuam, dicit Dominus, ac si diceret: Etsi non statim peccantes fulmine prosterno, tamen reuera oportuno tempore & loco, meæ iusticiæ satisfaciã, & puniam eos qui me contemnunt. Atq; hoc est quod Deut. 32. subijcitur: Et tempore oportuno labetur pes eorum, hoc est, victi pœnas luent.

Et rursus: iudicabit Dominus populum suum.

Ex eodem capite hoc testimonium sumtum est, & hoc addit superiori, vt sæpe repetitis & inculcatis diuinis cõminationibus, magis ad timorem & pœnitentiam commoueamur.

Horrendum est, incidere in manus Dei viuentis.

Epiphonematica asseueratio eorũ, quæ dixit de pœnis deficientium ab Euangelio. Horrendum dicit, propter pœnę acerbitatem; cuius cogitatio vt merito impijs horrorẽ incurrere, ita eius dilatio benignitatem Dei commẽdans nos ad pœnitentiam inuitare deberet. Incidere in manus Dei dicit, vt iudicis, cum potentiam, qua omnia potest, tum seueritatẽ, qua suos hostes puniet, cogitandũ impijs relinquat. Epitheton viuentis duplici de caussa appositũ esse videtur. Primum, vt cogitetur antithesis inter Deum iudicem, & homines iudices. Manus hominum iudicum interdũ effugere cõtingit, idq;, vel quia ipsi non norunt omnia, vel quia morte præuenti pœnas iuxta leges suas non exequuntur: vt taceã interim multos iudices conniuere ad multorum flagitia, quia eisdem sunt polluti. At Deus iudex cum vbiq; adest videt omnia, & cum nunquã moritur, interuentu mortis executionẽ suæ iusticiæ in scelestos minime negligit, & cum sit sanctus & pur⁹ ab omni crimine, nequaquam extenuabit flagitia, nec ad ea conniuebit. Deinde hoc Epithetõ viuens, docet qualia opera Deus probet, & qualia improbet: Nã si Deus viuens est, profecto vt viua opera, hoc est, fructus Spiritus viuificantis credentes requirit: ita opera mortua, hoc est, carnis morti adiudicata improbat, damnat, punit, in omnibus ijs qui nõ fuerint conuersi per Euangelium, neq; vult vt breue ad tempus in viuis operibus nos exerceamus, sed vt perseueremus vsq; dum scopum attigerimus. Nam quemadmodum qui in stadio currunt, illi soli qui scopum attingunt coronantur, qui vero strenue quidẽ currunt, sed deficiunt antequam scopum attingunt, ignominia & risu afficiuntur: Ita se res habet etiam in cursu pietatis in hoc mundo. Qui enim ad mortem vsq; corporis strenue per fidem in pietatis cursu persistunt, promissam coronam accipient. Sed quomodo hic locus congruit cum illa Dauidis optione, qua tribus propositis, eligit potius incidere in man⁹ Dei, quam in manus hominũ: cum tamen illud Apostolus hic horrendũ esse & intolerabile pronunciat? &c. Ex collatione personæ Dauidis, & eorum de quibus hic loquitur Apostolus, solutio est petẽda. Dauid ideo eligit incidere in manus Dei, quia etsi peccator erat, misericordiam tamen Domini intuetur, ac per fidem statuit Deum fore propitium iudicẽ, sicuti huius suæ optionis caussam reddit Multæ enim misericordiæ eius sunt: at illi de quibus hic loquitur Apostolus, sunt Apostatæ, quibus horrendũ sine misericordia iudicium minatur Apostolus. Hinc igitur moneamur ita vitam componere, vt læti per fidem Christum iudicem expectemus.

Recor-

Recordamini autem dierum superiorũ, in quibus illuminati multum certamen sustinuistis afflictionum.

Argumentum ab anteactis sumtũ quod in hunc modum concludetur. Honestum est bonum principium ad bonum finem perducere. Vestrum principium fuit honestum, ac laudabile. Proinde vestrum fuerit, hoc bonum inceptum ad bonum finẽ perducere. Vt enim ridiculum est & turpe, bene incepisse, ac turpiter deficere. Ita laudabilis est in bono constantia vsq; ad finẽ. Incepto Hebręorum duo adiungit, videlicet, Illuminationem, quæ est gratuitum donum Dei, nam illuminatio est mentis illustratio per verbum, & Spiritum sanctũ, vnde in corde cõcipitur fiducia in Deum, & multum certamen afflictionum. Hoc certamen euidens fidei testimoniũ est: quod neutiquam fallit. Facilis est confessio, dum prædicatur & honoratur: Verũ cum crux & afflictio accedit, generosam ac minime fucatam se testatur. Nam decus inter ærumnas lucet. DOCTRINA obseruetur, quod anteacta vita nostra stimulus esse debeat ad pietatem. Si enim anteacta vita parum honesta fuit, monemur tempus esse abijciendi turpitudinem. Si vero honesta & pia fuit, cogitabimus turpe esse, contaminare superioris vitæ decus, idq; maxime, si cum certamine & cruce fuerit cõiunctã. Præterea illuminationis vocabulũ monet, qualesnam sint homines antequã Christi luce illuminantur, nẽpe, demersi in ignorãtiæ tenebras. Vocabulũ certaminis, ἄθλησις, duo cogitanda relinquit, alterum, fidei certamina proposita esse: Alterum, mercedẽ certamini esse destinatam. nam ἄθλησις propriè est certamen cui præmium est propositum. Quare vt virtus ab vna parte, ita ab altera spes præmij ad fortitudinem animi, in ferendis duris pro Euangelio, nos incitare debet.

Partim dum probris & afflictionibus spectaculum estis facti, partim dum socij ita conuersantium estis effecti.

Distributione quadam, qualenam fuerit Hebræorum certamen, ostendit, facitq; duo membra, quorum prius est de eo certaminis genere, quod ipsi in sua persona passi sunt: posterius de eo quod ob sociorum, hoc est, aliorũ Christianorum persecutiones sunt perpessi. Prius genus rursus in tres partes secatur: quarum prima est opprobriũ & cõtumelia, videlicet, cũ ab hostibus salsissime irrideantur, quod in Christum crucifixum hominem credant, & deficiant à traditionibus maiorum suorũ. Secunda, est afflictio in animo vel corpore. Tertia, quod hæc mala non sint priuata & occulta (nam si occulta essent, lenius ferre possent) sed publica, & ita publica, vt in theatrum mũdi producantur, quo sint omnib. spectaculo, sannis & supplicijs durissimis excipiẽdi. Talis fuit piorũ persecutio in Ecclesia Apostolica. Nec dubium est, quin talia pij in Turcia, & in Papatu experiantur. Monemur proinde isto exemplo, ne ob persecutionum procellas deficiamus ab Euangelio. Posterius genus certaminis est, quod affligerentur propter socios, quos cruciari in diuersis locis audiuerunt. Vnde nos monemur, Primum quidẽ, affici Ecclesiæ calamitatibus. Deinde orare pro ipsis, vt Deus det ipsis constãtiam, & eos conseruet suo sancto Spiritu, ne propter crucis acerbitatem abijciant confessionem. Postremum parare nos ipsos ad similem fortunam. hoc enim certo certius est, quod Ecclesia cruce probanda sit, nunc in hoc, nunc in illo loco, Quare post longam serenitatem nobis quoq; aliqua afflictionum tempestas metuenda est.

Nam & vinculis meis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.

Comprobatio est distributionis proximæ. Nam Hebræorum exemplo confirmat id quod supra dictum est, de probris & afflictionibus Ecclesiæ. Compati vinculis aliorum, est affici aliorũ malo, proinde atq; suo. est enim συμπάθεια πάθος διὰ πάθος ἑτέρου hoc est, συμπάθεια cum aliquis alterius ob malum dolet, tanquam eiusdem corporis membrum. Hæc συμπάθεια certissimũ indicium est veri amoris erga Euangelium. Nam qui dicit se doctrinã Ecclesiæ magnificare, ac nihilominus verbi ministros odio habet, suo ipsius iudicio se condemnat. Fieri enim nõ potest, vt qui legatos Christi odit, Christum diligat, aut eius verbũ, prætendat verbis quicquid velit. Ita enim veritas ait: Qui reijcit vos, me reijcit, & qui recipit vos, me recipit. Porro quod dicit Hebręos suscepisse rapinam suorum bonorum cum gaudio, non est ita intelligendũ, quasi non ægre tulerint direptionem suorum bonorum, sed quod hunc dolorem absorpserit gaudiũ spiritus, quo se intellexerũt possidere omnium pręstantissimũ thesaurum, nempe, Christum ipsum, propter cuius confessionem passi sunt persecutionem, quo suo testimonio testetur verbum, quod amplectũtur, vere diuinũ esse, & salutare. Hoc loco monemur, ne frãgamur aduersis

tempore

tempore persecutionis, sed intueamur potius illum, qui patientibus hæreditatem promisit immarcesibilem.

Cognoscentes vos habere maiorem & manentem in cœlis substantiam.

Hæc argumenti vis est: Bona maiora, diuturniora & diuina præferenda sunt bonis minoribus, caducis, & terrenis. Sed cœlestis hæreditas est maior, diuturnior, & diuina: Igitur prçferenda est substantijs huius mundi, quæ caducæ sunt & terrenæ. HÆC ratio confirmat distinctionem nostram, videlicet, quod non tam gauisi sunt Hebræi spoliatione bonorum suorum, quã intuitu promissæ hæreditatis. HIC locus duo nos docet. Primum præmia esse proposita obœdiẽtibus Christo ex fide. Deinde in afflictionibus præsentis vitæ, oculos fidei sursum tollendos esse, vbi nostra consolatio, & nunquam peritura substantia reposita est. Hoc ipsum vult Dominus, cum pronunciat beatos esse qui lugent, & persecutionem patiuntur, nam huius dicti rationes has subiungit: quia (inquit) consolationem accipient: quia ipsorum est regnum cœlorum: quia merces eorum copiosa est in cœlo.

Ne abijciatis igitur fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem.

Conclusio est exhortationis, videlicet, ne deserant Hebræi Ecclesiam, sed potius in pietatis cursu persistant. In hac conclusione duo coniungit Apostolus. Primum fiduciæ meminit, vnde perseuerãtia depẽdet. Nam donec fiducia retinetur, nullis aduersis expugnabitur pius animus. Deinde stimulum addit, facta mẽtione remunerationis. Promittit persolutionem mercedis pro obœdientia sub cruce præstita. OBSERVETVR hic doctrina, quod fiducia in Deum sit totius pietatis & obœdientiç erga Deum fundamentum. Obseruetur quoque testimonium de compensatione obœdientiæ ex fide præstitæ, quæ compensatio hæredibus vitæ æternæ ex gratia promittitur, non propter dignitatem obœdientiæ, sed ex bonitate patris cœlestis, qui suos filios tanto dignatur honore.

Patientia enim opus habetis, vt voluntatem Dei faciẽtes reportetis promissionem.

Quia patientia fiduciæ & spei effectus est, nunc hortatur ad patientiam, seu tolerantiam, ne fracti cruce confessionem abijciant Hebræi, quemadmodum multi eo tempore fecerunt, partim probris, partim cruciatibus victi. Coniungit autem hic tria, videlicet patientiam, obœdientiam, & promissionis acquisitionem. Vnde obseruetur, quod obœdientia, quæ Deo præstatur per patientiam sub cruce, sit cultus gratissimus. Testatur enim hic Apostolus, patientia voluntatem Dei fieri. Deinde quod patientia sit quædam via, ad bona promissa consequenda. Contra vero vt impatientia Deo summe displicet, ita quoque impedit quo minus promissa bona consequamur.

Adhuc enim modicum temporis, quando qui venturus est veniet, & non tardabit: iustus autem meus ex fide viuet, & si subductus fuerit, non placebit animæ meæ.

Ratio exhortationis ad patientiam à liberationis certitudine, quam breui futuram Prophetæ Abacuc testimonio confirmat. Sunt autem tria in hoc testimonio, videlicet, promissio, exhortatio, comminatio. PROMITTIT liberationem ab çrumnis præsentis vitæ. Quemadmodum enim Iudæi pressi tyrannide Babylonica tãdem sunt iuxta scripturam tabulæ obiectam Abacuc in visione liberati: Ita vere populus Dei pressus cruce in hac vita liberabitur gloriose. IN hac scriptura obseruãdum est, quod Propheta addit: Si moram fecerit expecta eum, quia veniens veniet: hoc est, certo veniet, & non tardabit. Non enim debemus Deo tempus præscribere, sed tribuere ipsi laudẽ veritatis, & patienter expectare promissa bona. Nam tuta nobis & certa salus, in sola Dei promissione sita est. EXHORTATIO est in hisce verbis: Iustus autem meus ex fide viuit, hoc est, qui iustus est ex fide, is viuet, scilicet, spe liberationis: quare patientia opus est. Nam qui credit atque sperat, is saluus erit, atque iustus reputatus hæres vitæ æternæ. COMMINATIO est, Si subductus fuerit, non placebit animæ meæ, hoc est, qui fidem & spem abiecerit, is regno Christi excluditur. Nam gratia excidit, quæ sola retinetur fide. Dicitur enim hic se subducere, qui, abiecta fide in Deum, humana quærit præsidia qualiacunque. Cum autem talis sit desertor veræ Ecclesiæ, spem salutis amisit.

Nos autem non sumus subductionis (filij) in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.

Ex sententijs positis summam doctrinæ propositæ colligit. Qui subducti fuerint, amissa fide, peribunt. At qui in fide manserint, vitam hæreditabunt. Quare si nos non subducimur à fide, sed in fide permanemus constantes, nequaquam peribimus, sed nostras animas saluas possidebimus. Notetur doctrina de certitudine promissionum diuinarum.

CAPVT XI.

Summa Capitis vndecimi.

Vt fides vera in sanctis patribus patientiæ effectrix fuit, adeo vt promissa bona sine hæsitatione expectarent: ita & nobis illorum exempla ad patientiam ex fide præstādam, incitamenta esse debent, vt nobis quoque promissio compleatur.

Ordo & partes Capitis vndecimi.

Propositionem de necessitate patientiæ, quam cœpit confirmare in fine præcedentis capitis, hic copiosius cōfirmat, petito argumento ex natura fidei. Fides expectat per patientiam promissiones. Ergo patientia vt indiuisibilis fidei comes est necessaria. Antecedens congerie exemplorum confirmat: in quorum recitatione temporum ordinem seruat. Primo enim loco recitat exempla fidei Patrum, qui ante diluuium vixerunt. Deinde eorum qui fuerunt post diluuium, sed ante legem datam. Tertio, eorum qui sub initio legis data vixerunt. His quarto addit eos, qui ante terræ promissæ ingressum, in deserto errarunt. Postremo eorum meminit, qui iam occupata promissionis terra floruerunt. Post hac præteritionis schemate longiorem exemplorum commemorationem abrumpit, admonens plurimos fuisse, qui fidei beneficio adeo fuerunt patientes, quod vel maxima mortis pericula non reformidarint.

EXEGESIS CAPITIS VNDECIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

EST autem fides sperandarum fiducia rerum, argumentum non apparentium.

A natura fidei, necessitatem patientiæ probat. Fides necessaria est omnibus Christianis. Fides res speratas patienter expectat, & certo sibi persuadet euentura quæ nondum apparent. Proinde patientia à fide separari non potest. Debent itaq; pij patienter expectare promissa bona. QVIDAM putant fidem hoc loco definiri essentiali definitione, vt ὑπόστασις sit genus, res sperandæ, differentia, & mox idem, sed alijs verbis repeti, vt argumentum sit idem quod ὑπόστασις, & res non apparentes, idē quod res sperandæ. Etsi autem horum opinionē nō impugno: tamē potius mihi videtur, quod hic tātum fiat mentio perpetuæ proprietatis fidei: id quod ex verborū Grammatica enarratione clarissime patebit. NOMEN ὑπόστασις varia habet significata, sicut in 3. cap. attigimus. Interdum enim substātiam significat, seu, id quod singularem & propriam rationē habet: cui opponitur Emphasis. Nubes in aëre est ὑπόστασις, arcus vero est Emphasis. Interdum personam notat, vt supra cap. 1. Interdum subiectum. Interdum certitudinem & expectationē cum fiducia significat. Hisce cognitis significatis vocis, interpres eā significationem semper diliget, quam materia & circumstātia loci postulat: id quod potest alijs scripturæ locis confirmari. Cum igitur hoc loco de fide agitur, quatenus patientia necessario ex ea nascatur: non est dubitandum, quin hoc loco ὑπόστασις significet expectationem cum fiducia, seu fiduciam expectantem bonum euentum. In hac significatione Polybius hac voce vtitur. Coniungit enim ὑπόστασιν cum audacia, cum inquit: non adeo vires atq; ὑπόστασιν & audaciam reformidarunt aduersarij. Herodotus etiā eodem modo vsus est hoc vocabulo. Nam illi ὑπόστασις est confidentia, qua quispiam intrepide consistit, fixoque pede aduersarium inuadentem, certus de felici euentu, excipit. Ita fides quoque in ærumnis erigit anmū, & est eiusmodi Christiani animi constans robur, quo luctetur contra omnia Christianum animum oppugnantia. QVOD autem in sacra etiam scriptura, hanc habeat interdum significationem, confirmatur sequentibus testimonijs. Psalmo 39. vbi

vbi in Hebræo Thochalthi, id eſt, ſpes mea in te, ſeu expectatio mea ad te. Græci interpretes habent ἡ ὑπόστασίς μου παρά σου ἐστὶ, vbi vetus interpres reddidit, ſubſtãtia mea apud te eſt, ſed ipſum fefellit Græcæ vocis ambiguitas, quæ tollitur cõſulto fonte Hebraicæ veritatis, & videtur omnino Apoſtolus ad hunc Pſalmi locum reſpexiſſe. Nam argumẽtum Pſalmi cum hoc loco Apoſtoli plane congruit. 2. Cor. 11. & ſupra cap. 3. manifeſte pro fiducia accipitur. Mihi proinde dubium non eſt, quin hac militari voce, voluerit Apoſtolus cõſtantem fiduciam Chriſtiani pectoris in ærumnis exprimere. LOMBARDVS lib. 3. diſtinctione 23. reddit rationẽ, cur fides dicatur ſubſtantia. Dicitur, inquit, fides ſubſtãtia, quia rebus ſperãdis ſubſtat, & quia fundamentum eſt bonorũ, quod nemo mutare poteſt. Etſi autem hæc ratio concinna videtur: tamen interpretatio vocis hoc loco omnino falſa eſt. VOCABVLVM ἔλεγχος, quod alij argumentum, alij coniunctionẽ, alij certitudinem, nonnulli demonſtrationem vertũt, cauſſam iſtius conſtantis fiduciæ exprimit. Eſt enim ἔλεγχος talis certitudo, qua mẽs conuicta diuinis teſtimonijs, firmiſsime amplectitur promiſsiones diuinas. Hæc certitudo doctrinæ & promiſsionum diuinarum, parit illam inuictã fiduciam, ſeu πληροφορίαν, quam fides ſemper habet præſentem comitem. RES ſperandæ, & nõ apparentes, ſunt promiſſa bona, videlicet, liberatio ab omnibus calamitatibus, præſentia Dei, donatio immortalis vitæ, ac gloria beatitudinis. Hæc bona qui in cõſpectu per fidem habet, mitius præſentis vitæ ærumnas ſuſtinet: cum cõtra, qui hac ſpe carent, miſere torquentur, in quauis aduerſitate. OBSERVETVR imprimis hic locus de proprietate fidei, atque eius conſtanti robore, in fererẽdis ærumnis, quę ſpe ſe ſuſtinet certiſsimę liberationis. Confutatur etiam hoc Apoſtoli teſtimonio dogma Papiſtarum de dubitatione.

Per hanc enim conſecuti ſunt teſtimonium maiores.

Ratio quod aliunde non contingat ſalus, quam ex fide. Verum hoc argumentum in genere tantum hic proponitur, & eſt propoſitio exemplorum, quæ ſequuntur vſque ad finem capitis.

Fide intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent.

A particulari probat fidem eſſe certitudinem eorum, quæ non videntur. Non vidimus formationem machinæ mundi, ſed fide eam intelligimus. Igitur fides non eſt apparentium, ſeu rerum quæ non videntur.

Fide vberiorem hoſtiam Abel quam Cain obtulit Deo: per quam teſtimonium cõſecutus eſt, quod eſſet iuſtus, teſtimonium perhibente de muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.

Iam incipit autor enumerare exempla fidei, ac primum proponit contraria exempla, quibus docet fidem inter opera piorum & impiorum diſcernere. Obtulit Abel, obtulit & Cain, vterque ex mandato Domini, verum ille placuit, quia prælucebat fides: hic vero minime, quia fide vacuus erat. OBSERVETVR hoc loco imprimis catholica doctrina de cultu Dei. Nã hic manifeſte docemur, quod non ſolum requiratur mandatũ operis, verumetiã cauſſa efficiẽs, & formalis, nempe fides ipſa, quæ in gloriam Dei reſpicit. PATRES in ſuis ſacrificijs tria potiſsimum ſpectarunt, quorũ primum erat commemoratio peccati, admonebantur enim ſacrificantes ſui peccati, cum hoſtiæ ſanguinem inſpicerent, vnde & ſe reos coram Deo agnouerũt. Secundum fuit typus. Nam cum cernerent victimam cruentam, fide intuebantur futuram victimã Chriſti: cuius ſanguine mundi peccata ſciuerunt expianda. Tertium fuit fides in Chriſtũ, quæ ex typo accendebatur. Cum hac fide coniuncta erat gratiarũ actio, & ſanctificatio. Nam iuſtificati fide, ſunt regeniti in nouos homines, vocatos ad ſanctificationem. VERVM Cain & impij tantum in opus externum intuentur, & putãt ſe merito operis ſui Deo acceptos eſſe, atque ita ipſi opus, alioqui à Deo mandatum, ſua diffidentia abominabile reddunt. SED quid eſt quod dicit, Per illam defunctus adhuc loquitur. Hoc figurate dictum eſt, ac ſi diceret. Etſi Abel corpore mortuus eſt, ſpiritu tamẽ Deo viuit, qui Deus etiam mortuorum curam habet. Eſt enim hæc Abelis iniuſta trucidatio, teſtimonium iudicij diuini, in quo Abeli bene erit, vt qui Deo placuerit, & Caino male, qui fratrem innocentem crudeliſsime occidit. CHRYSOSTOMVS aliter. Loqui dicitur Abel cum in memoria hominum maneat, celebratur, atque cum eius fides imitanda alijs proponitur. QVOD autem dicat Apoſtolus: Deum perhibuiſſe teſtimonium de oblatione Abelis: ita accipiendum eſt, quod Deus cœleſti igni incenderit oblationem Abelis in teſtimonium fidei ipſius.

Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Dominus.

Aliud exemplum fidei, quo probatur, quod Deus habeat curam in se credentium, eosque mirabiliter ab ærumnis huius vitæ liberet. Hoc exemplum inter alia est insigne, nam testatur de alia vita gloriosa, ad quã per fidẽ venire oportet. EST autem singulariter hic spectandum, quod vt Deus die septimo quieti se tradidit, cum absoluisset vniuersum hoc mundi opificium, ita idem Deus generatione septima accepit, ceu symbolum consummationis seculi, Enoch, vt primitias rationalis creaturæ. OBSERVETVR hoc loco, quod fides in præsentibus miserijs & in morte ipsa debeat vitam æternã & beatam ob oculos ponere. Atq; ita exemplo Enoch cum Deo ambulare, in vera obœdientia erga Deum, & non cum hominibus qui vias Domini deserunt. QVOD autem Papistæ fingãt, Enoch & Heliã reseruatos esse in Paradiso, vt inde prodeant ante extremũ diem de aduentu secundo Christi cõcionaturi, nullum habet in scripturis fundamentũ.

Nam ante translationem suam, testimonium obtinuerat, quod placuisset Deo.

Elegans probatio est, à consequentibus ad antecedentia. Translatio Enoch testatur ipsum antea placuisse Deo. Igitur eum fidem habuisse necesse est. Consequentia probatur sequenti axiomate, quod est vnum ex præcipuis in Theologia.

Sine fide autem impossibile est placere Deo.

Argumentum hoc in hũc modum formemus. Quisquis Deo placet, eum credere necesse est. Atqui Enoch Deo placuit, quod testatur ipsius in cœlum translatio, Proinde eũ credidisse necesse est. PORRO fidei obiectũ in Enoch fuisse verbũ promissionis de benedicto semine, nemini dubium esse potest: ex quo vanitas eorum redarguitur, qui Ethnicos in speciẽ probiores putarunt lege naturæ saluatos, sine promissionis fide. OBSEVETVR hoc loco vtilissima regula, videlicet, quod nulla actio probãda sit, vt cultus Dei, nisi fide verbi Dei nitatur. Hæc regula ad Rom. 14. hisce verbis traditur, Quicquid nõ fit ex fide, est peccatum, hoc est, omnis actio quæ nõ nititur verbo Dei, & fit fiducia Christi prælucente est peccatũ. Hac igitur regula omnes superstitiones & ἐθελοθρησκείαι, tanquã fulmine quodã cœlesti prosternũtur.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quod Deus sit, & quod requirentibus se remunerator existat.

Ratio est, cur sine fide impossibile sit Deo placere: quia sine fide nemo recte iudicat de Deo, & eius beneficijs. Hoc testimonium arripiunt Papistæ, ad confirmanda merita operum. Nam hic colligunt, fiduciam nostrã niti meritis operum, quia Apostolus diserte dicit: Deum remuneratorẽ esse quærentibus se, & fatetur fidei ipsius esse, statuere Deum remuneratorem esse obœdientiæ nostræ. Verũ hęc obiectio facile dissoluitur, cognito vero quærendi Deum modo. Hunc autẽ modum quærendi Deum sola scriptura recte docet: nimirum, vt homo in se prostrat⁹, coram tribunali Dei, perculsus æternæ mortis reatu, ac de seipso omnino desperans, ad Christum, tanquam vnicũ salutis asylum, confugiat. Hic enim se viam esse testatur, & inuitat ad se omnes laborãtes & oneratos. Hac igitur via itur, vera cõtritione, ac in Christum fiducia. Remuneratio igitur non ad operum dignitatem, ac precium, sed ad fidem refertur: quę extra iustificationis caussam expectat promissam remunerationem ex bonitate promittentis Dei.

Fide Noë responso accepto de ijs, quæ adhuc non videbantur, reuerentia ductus apparauit arcam in salutem domus suæ, per quam damnauit mundum, & iusticiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus.

Est & hoc fidei insigne exemplum: in quo octo, quæ ad rationem fidei pertinent, obseruanda offeruntur: quorum primum est, quod fides ex verbo Dei nascatur. 2. Quod fides sit rerũ nondum apparentium. 3. Quod fides habeat coniunctum timorẽ Dei. 4. Quod fidei scopus sit salus animarũ. 5. Quod fides media salutis diuinitus mõstrata cũ gaudio arripiat, componatq; se ad normã verbi diuini. 6. Quod fides non sui tantũ rationem habeat, sed communem salutem quærat. 7. Quod per fidem piorũ damnentur increduli, propterea quod ipsorũ exemplo credere recusant. In hunc sensum Niniuitæ dicũtur iudicaturi populũ Israël. Potest etiam referri ad arcã, videlicet, quod Noë condemnauerit impium

impium mundum incredulitatis: quãdo ipse arcã parauit, fidẽ adhibẽs oraculis diuinis, sed eodem res redit. 8. Quod ex fide sit iusticia: ea enim sola corã Deo iustificamur. Vnde fit, vt adeo simus de iusticia certi, atq; nobis hęreditate quadam certissima obtigisset. HAS octo fidei proprietates vnusquisq; sibi in genere saltẽ applicet, ac cũ Noë futuram liberationem à diluuio illo horrendo, in quo omnes, qui in Christum non crediderint, peribũt, expectet. Viuamus igitur in timore Dei, certi quod breui vniuersalis Cataclysm⁹ oppressurus sit omnes impios, à quo diluuio soli electi, fidei (quæ in Christi promissis fundatur) beneficio euadent. Nam his instar arcæ filius Dei est, qui nouit omnes qui sui sunt.

Fide Abraham, cum vocatus esset, obœdiuit, vt in locum exiret, quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt nesciẽs quo iret. Fide peregrinatus est in terra promissa, tanquam in aliena, in tabernaculis habitans, cum Isaac & Iacob cohæredibus promissionis eiusdem. Expectauit enim ciuitatem habentem fundamentum, cuius architectus & opifex est Deus.

Hactenus recensuit Apostolus noster patrum exempla aliqua, qui ordine vixerunt ante diluuium: nunc addit eos qui post diluuium in fide perstiterunt: quorum primus & ordine temporis & excellentia fidei, occurrit Abraham: cuius exemplo probat fidem esse certitudinem, non solum earum rerum, quæ non videntur: verumetiam earum quæ humanæ rationi plane impossibiles apparent. Deinde docet hoc exẽplum, quod fiducia promissionum diuinarum, & obœdientia erga Deum coniungi debeant: vt quæ à se inuicem nequaquam separari possint. Nam cũ dicit: Et exijt nesciens quo iret, significat vtrumq;, videlicet, & fidei propriũ esse Deo credere, & ipsi ex fide obœdire, etiamsi tota rerum natura reclamare videatur.

Fide & ipsa Sara virtutem ad concipiendum & semẽ ad retinendum accepit, ac præter ætatis rationem peperit. Quoniam fidelem credidit eum esse, qui promiserat, propter quod & ab vno orti sunt, & hoc emortuo tanquam sidera cœli in multitudine, & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.

Hoc Saræ exẽplum tria de fide docet, Primum, quod aliquoties iam dictum est, fidem esse rerum non apparentium fiduciam. Secundum, quod fides cõtra naturæ cursum, & rationis iudicium, se erigat. Nititur enim verbo eius, qui nunquam vanus deprehensus est in suis promissis. Tertium, quod pręmia proposita sunt ijs, qui in fide promissionum diuinarum persistunt constantes. QVANTVM autem ad secundũ membrum attinet, videlicet, quod fides contra naturæ cursum & rationis iudicium se erigat freta promissionibus diuinis, docet Sara sanctissima matrona, quæ cum esset & tempore, nã iam senuerat, & natura, nã infœcunda erat & sterilis, tamen credidit promittenti Deo. Etsi enim in principio, cũ promissio ei proponeretur, riserit: tamen credidit Deũ veracem, etsi natura tota reclamabat. PORRO Hyperbolen non inusitatam esse in scripturis, vel hic locus ostendit. Neq; enim stellarum numero, neq; multitudini arenę maris, respõdet numerus populi, qui ab Abrahamo descendit. Quare iuxta huius figuræ sensum, significatur innumerabilis fuisse multitudo eorum, qui ex Abraham descenderant. HANC & nos fidei hypostasin imitemur, exemplo Abrahę & Sarę, nihil dubitãtes de diuinis promissis, etiamsi videantur nobis quo ad sensum carnis attinet, impossibilia.

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non accipientes promissiones, sed procul eas aspicientes & credentes.

Colligit ex enumeratis exemplis, fidem esse rerum non apparentium. DVO hoc loco haud intempestiue quæri possunt. Primum, cum superius dixerit, Transtulit Enoch Deus, ne videret mortem, Cur nunc dicat: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti? Deinde, quod dicit, quod non acceperint promissiones, cum tamen supra dixerit, quod acceperint præmium fidei. SOLVTIO primi est. Mortui sunt omnes communi more præter Enoch, qui in momento mirabiliter immutatus est: sicut in extremo die immutabuntur omnes, quotquot filius Dei veniens ad iudicium inuenerit viuos. SOLVTIO secũdi est. Duplices erant promissiones factæ patribus, videlicet, terrenę & cœlestes. Terrenas nõ sunt consecuti in proprijs personis, sed in hæredib⁹ & posteritate. Cœlestes vere sunt consecuti, quemadmodum infra probat, cum Deum ipsorum esse Deum

pronunciat. Iam præsentis loci sententiam videamus. Secundũ fidem, inquit, scilicet qua crediderunt se promissa cœlestia bona consecuturos. Item, Non accipiẽtes promissiones, scilicet, terrenas seu possessionem terræ Canaan. ARGVMENTVM præsens nobis accommodabitur hoc pacto. Illi crediderunt qui procul promissiones viderunt, multo magis nos credere oportet, quibus promissiones nunc sunt exhibitæ, quibus Christus factus est λύτρον & sponsor æterni fœderis, de salute per fidem consequenda.

Et cum salutassent professiq; fuissent se hospites & aduenas fuisse in terra. Nam hæc qui dicunt, palam significant, se patriam inquirere, etsi quidem ipsius meminissent, de qua exierant, habebant vtiq; tempus reuertendi: nunc autẽ meliorẽ expetunt, hoc est, cœlestem. Ideo non erubescit Deus vocari Deus eorum. Parauerat enim illis ciuitatem.

Valido argumento confirmat Patriarchas patriam cœlestẽ potissimum quæsiuisse, & non hæsisse in terrenis promissionibus de terra Canaan. Vt autẽ clarius argumentum præsens intelligatur, illud in carceres dialecticos includam hoc pacto. QVICVNQVE fatentur se hospites & aduenas esse, significant se in patria non esse, sed etiam potius inquirere. SED Patriarchæ Abraham & Isaac testantur se hospites & aduenas esse in terra Canaan. ERGO significãt se extra patriam esse, eamq; adhuc inquirere, proinde vel inquirebant terrenam patriam, videlicet, Chaldeam, de qua exierant, vel meliorem, nempe, cœlestem. Non autẽ inquirebant terrenam patriam, videlicet, Chaldæam. Nam si hoc fecissent, habuissent vtiq; tempus in eam reuertendi. Ergo aliam patriam, nempe, cœlestem inquirebant, quam etiã adepti sunt, id quod ex eo probatur, quod Deus se eorum Deum nominari patitur. Nã si mortui fuissent plane, & nihil iam essent amplius, absurdum esset Deum eorũ Deum dici. Hoc ipso argumento probat Christus Matth. 22. Marc. 12. Luc. 20. resurrectionem contra Sadducæos. Deus non est mortuorum Deus, sed Deus est Deus Abraham, Isaac & Iacob. Igitur isti non sunt mortui, si non mortui, viuunt vtique.

Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & vnigenitum obtulit, qui promissiones acceperat, ad quem dictum erat: in Isaac vocabitur tibi semen, putans quod etiam ex mortuis ipsum excitare posset Deus.

Probatur & hoc exemplo, fidem esse certitudinem rerum promissarum, non apparentium. Abrahamo erat promissum, vt in Isaac vocaretur illi semen, hoc est, vt ex semine Isaac illa innumerabilis multitudo populi, quæ esset instar stellarũ in cœlo, & arenæ maris, prodiret: Hoc cũ iam sanctissimo Patriarchæ ex promissione diuina constaret: accepit mandatũ de mactãdo filio in holocaustum. Hic Abrahã grauissime tentatur, sed superat tentationem fides, & nihilominus statuit, ex semine Isaac nasciturũ illũ numerosum populũ, iuxta promissionẽ. Verum quia id fieri non posse arbitrabatur mortuo, & in cineres plane redacto Isaac filio, ita colligit sanctissimus Patriarcha: Deus qui promisit mihi semen in Isaac, est verax in suis promissis. Sed iã ex mandato promittentis Dei, debeo & volo Isaacum mactare, in sacrificium holocausti. Igitur vt constet Dei veritas, necesse est vt Isaac mactatus reuiuiscat, & ex morte resurgat, quo pater sit promissæ multitudinis populorum. HOC exemplum fidei Abrahæ nos quoque excitet, ad confirmandam fiduciam nostram de promissionibus diuinis, etiamsi illis tota rerum facies reclamare videtur.

Vnde & ipsum similitudine quadam recepit.

Effectus fidei Abrahæ. Non secus restitutus est Abrahamo Isaac, atque ẽ mortuis resurrexisset. Vnde, hoc est, à morte. Similitudine quadã, hoc est, quodammodo. Recepit eum. nam cum Dei mandato neci addictus, incolumis patri sit restitutus, videtur ipsius liberatio quædã resurrectionis species. Hoc modo dicuntur etiam reuixisse, qui ex certissimo aliquo periculo, prẹter omnem spem sunt seruati.

Fide & de futuris benedixit Isaac Iacob & Esau: fide Iacob moriens singulis filiorum Ioseph benedixit, & adorauit super extremo baculi sui.

Hæc exempla etiam testantur fidẽ esse rerum non apparentium. Iacob spiritu prophetico per fidem, quid futurum esset, filijs suis prædixit, & inter alia quod ex Iuda nasciturus esset Messias, significans etiam quo tempore esset vẽturus. Adorauit super extremo baculi sui, hoc

hoc est, baculo innixus propter infirmitatem corporis Deum adorauit, eiq; gratias egit. Ex Hebræo nunc legitur, incuruauit se Israel ad caput lectuli. Dicitur autem Iacob incuruasse se, hoc est, adorasse ad caput lectuli. Quia cum plane assurgere non posset è lecto, in quo iacebat, se tamen ad formam precantis prono vultu componit. Hic obseruanda est varietas lectionis, quæ inde nata est, quod eadem vox Hebræa, quo ad literas, significat & lectum & baculum, seu virgam: Sola puncta variant significationem. Septuaginta interpretes videntur legisse matta, hoc est, virga seu baculus, at nunc in Hebræis legitur mitta, id est, lectus. Sed lectio septuaginta interpretum verior esse videtur. Quia in sequenti capite primum fit mentio ægrotantis Iacob. Ita enim habet textus: His itaque transactis nunciatum est Ioseph, quod ægrotaret pater suus.

Fide Ioseph moriens de exitu filiorum Israël meminit, & de ossibus suis mandauit.

Historia hæc habetur Gen. 50. Sed cur nam Ioseph mandat fratribus suis, vt ossa sua tollant de Aegypto, & transferant sepelienda in terra promissa? Hanc sepulcri electionem voluit Ioseph esse redemtionis de seruitute Aegypti sigillum. Postquam enim fidelem esse Deum asseruit, qui præstabit suo tempore, quod pollicitus est, mox fratres suos adiurat, vt ossa sua transferant. Illæ vtiles erant reliquiæ, quarum aspectus clare personabat, hominum nequaquam extingui æternum Dei fœdus, in quo Ioseph tuto quiescere iubet posteros. Nam quia dictum erat Abrahamo: in generatione quarta reuertentur huc, scilicet post quadringentorum annorum seruitutem: statuit Ioseph fide hanc promissionem ratam fore: ex quo colligitur quod propositum est, videlicet, quod fides sit rerum non apparentium.

Fide Moses natus occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, & nō timuerunt Regis edictum.

Hæc historia habetur Exod. 2. de fide parentum Mosis. Hoc exemplum ideo obseruandum est diligentius, vt videamus mirabilia Dei consilia in seruandis suis, & horum exemplo cōcipiamus fiduciam, qua nos Tyrannis mundi opponamus, cum aliquid contra Deum imperent. PRÆTEREA hoc loco obseruetur, quod prudentia fidei comes esse debeat, & non temeritas. Hic enim parentes Mosis, non temere se committunt periculo, sed rem clam agunt. Quorum exemplum & nos imitemur in timore Dei.

Fide Moses grandis factus renuit dici filius filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalem habere iucunditatem: maiores diuitias æstimans thesauris Aegyptiorum improperium Christi.

Hoc exemplum Mosis, præterquā quod confirmet id quod propositum est, de fidei ꝓprietate, videlicet, quod sit fiducia rerum non apparentium: testatur etiam æterna bona breui voluptati, improperium Christi diuitijs mundi & crucem honoribus & gloriꝯ mundi præponenda esse. Hoc Mosis exemplum, si hodie imitaremur, minus socordes essemus, ad confitendum veram doctrinam, posthabitis gloria, diuitijs, & fauore tyrannorum & potentum mundi.

Aspiciebat enim ad remunerationem.

Hæc ratio est cur improperiū Christi sit passus Moses, dum affligitur à Pharaone. Intuemur enim fide promissam & gratuitā obœdientiæ remunerationem. PAPISTÆ ex hoc loco, contra analogiam fidei, & mentē Apostoli, colligunt præmium bonorum operū esse obiectū fidei. Id quod sane nemo inficiari poterit simpliciter, cū id manifeste hic asseritur. Verū in hoc peccant Papistæ, quod illud q, simpliciter dicitur, detorqueant ad partē, cui nō conuenit. Quare ne erretur, obseruāda est hæc regula: Fides amplectitur, & intuetur, quicquid Deus vel mandat, vel ꝓhibet, vel asseuerat, vel promittit. Iā cum omne verbum Dei fide accipiendum sit: debet & ꝓmisio quęlibet fide accipi. Hac regula constituta, distinguendæ sunt promisiones: quarum aliæ ad iustificationem gratuitam, aliæ ad præmia obœdientiæ pertinent. QVATENVS itaq; quærenda est iustificatio coram Deo: fides solam misericordiam in Christo promissam intuetur, seclusis omnibus meritis, operib. præcedentibus, cōiunctis, & cōsequentibus. Nam hic sola gratia in Christo Iesu fidisima est salutis ancora, vt copiose docet Paulus ad Rom. Cor. Ephes. Galat. Phil. &c. AT extra iustificationem, fides etiam præmia, & remunerationem obœdientiæ promissam,

recte cõsiderat,& expectat. Cum enim bonis operibus remuneratione͂ promisit,profecto fides istam promissionem intueri debet,& firmiter sibi persuadere,quod Deus sit verax in suis promissis.Quare & promissam remuneratione͂ expectabat, idq; nõ propter dignitatem seu meritum operantis hominis: sed propter veritatem & bonitatem promittentis Dei. PORRO causę ob quas Deus promittit remunerationem seu mercedem bonis operibus sunt hæ quatuor præcipue. PRIMA,vt sciamus serio mandatum Dei esse, vt obœdiamus ipsius mandatis.Nam vt nihil temere mandat,ita serio mandati executionem postulat. SECVNDA, vt Deus ostendat obœdientiam sibi ex fide præstitam, esse gratissimum cultum,& veluti sacrificium quo delectatur. TERTIA,vt propositis præmijs inuitet nos ad præstanda ea officia,quibus ornatur gloria Dei, quibus conseruari potest sancta societas inter homines,quibusq; paulatim regnum Satanæ destruitur.QVARTA,vt ex cogitatione compensationis obœdientiæ, ducamur in cogitationem pœnæ contumaciæ, quæ absque omni dubio manet omnes,qui Deo ex fide non obœdierint.

Fide reliquit Aegyptum, non veritus furorem regis. inuisibilem enim ac si cum vidisset sustinuit.

Exemplum hoc Mosis etiam confirmat, vt superiora, fidem esse ὑπόστασιν rerum non apparentium. Est autem horum verborum sensus. Moses Deum,quem non viderat,fide præ oculis habuit,credidit enim se,iuxta promissionem diuinitus sibi factam, populum educturum de terra Aegypti, etiamsi id nequaquam videbatur in oculis hominum possibile. Ratio enim statuere non potuit, vt vnus aliquis, vel sapientissimus,vel fortissimus,posset se opponere tam potenti regno,& populum satis prefractum è seruitute liberare.

Fide celebrauit Pascha,& sanguinis effusionem,ne qui vastabat primogenita,tangeret eos.

Est & hoc fidei insigne exemplum. Dominus dixit Mosi,Exod.20. Transibo per terram Aegypti per noctem istam,& percutiam omne primogenitũ ab hominibus vsq; ad bestias,& in cunctis dijs Aegypti faciã iudicia,& erit sanguis ille vobis in signũ,in domibus,in quibus vos fueritis: cumq; videro sanguine͂, præteribo vos, & non erit vobis plaga ad perditionem,quando percutiam terram Aegypti. HIC Dominus vt cõminatur Aegyptijs interitum omnium primogenitorum,ita Hebræis pollicetur quod velit illorum primogenitis parcere:& in signum huius fœderis,iubet vt sanguinem agni Phase aspergant postibus ianuarum.Hanc promissione͂ fide amplectitur Moses cum populo Israelitico,nõ fretus sanguine agni asperso, sed verbo promissionis:cuius sanguis ille aspersus veluti tessera fuit. Veritas aute͂,quæ huic figuræ respondet,à Petro indicatur hisce verbis:Redemti pretioso sanguine,quasi agni immaculati.Hoc sanguine aspergũtur conscientiæ nostræ,quando in Christũ credimus,cuius virtute tuti sumus ab interfectore Diabolo. ET Augustinus tractatu 50.in Iohannem: Sanguine occisi pecoris, Iudæorum postes signati sunt:sanguine Christi frontes nostræ signantur. Et illa signatio,quia erat significatio,dicta est à domibus signatis exterminatore͂ prohibere. Signum Christi à nobis expellit exterminatorem,si cor nostrum recipiat saluatorem.Quare hoc dixi? Quia multi postes habent signatos,& intus non manet habitator.Facile habent in fronte signũ Christi,& corde nõ recipiunt verbum Christi,ideo dixi fratres,quod repeto:Signum Christi à nobis repellit exterminatore͂,si cor nostrum Christum habitatore͂ habeat. Hæc ille. Quid aute͂ per primogenita Aegypti significetur,explicat Augustinus hisce verbis:Primogenita Aegyptiorum non incongrue principatus & potestas mundi huius, hoc est,Diabolus & angeli eius intelliguntur, quos in aduẽtu suo Christus destruxisse dicitur,id est,captiuos duxisse & triumphasse in ligno crucis. POSSVMVS primogenita Aegyptiorum accipere etiam omnes hęreticorũ auditores & inuentores falsarum quæ in mundo sunt religionũ, quas Christi veritas cum suis extinguit autoribus.PROCOPIVS dicit,occisione primogenitorum significari,primam mali originem seu generationem tollendam esse,quod fit sane,cum renascimur fide in nouos homines,sanguine agni immaculati Christi aspersi.

Fide transierunt mare rubrum,tanquam per aridam terram, quod experientes Aegyptij,deuorati sunt.

Populi totius seu præcipuæ partis fides hic describitur,qui populus Mosi legati Dei verbis credidit,etiamsi totius naturæ cursus & necessitas Physica reluctabatur.Hoc typo significatur,quod fide in Christum, fiat transitus ex tumultuosissimo

ſiſsimo huius mundi mari ad immortalitatis gloriam: etiamſi hoc rationi videatur impoſsibile. Vt enim Moſes dux fuit populi tranſeuntis mare rubrum: ita Chriſtus Deus & homo dux noſter eſt, quem ſequemur fide in requiem promiſſam.

Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum ſeptem.

Tranſmiſſo Iordane, & erectis duodecim lapidibus, quos è medio fluminis tulerunt filij Iſrael, in memoriam miraculi & beneficij præſtiti: venerunt ad ciuitatẽ Iericho munitiſsimam: quæ plane humanis viribꝰ inexpugnabilis videbatur. Hic Dominꝰ alloquitur ducẽ populi Ioſua, hiſce verbis: Ecce dedi in manus tuas Iericho, & regem eius, omneſq; fortes viros. Circumite vrbem cuncti bellatores, girando vrbem ſemel. ſic facietis ſex diebus, Septẽ vero ſacerdotes ſeptẽ buccinas geſtabunt ante Arcam, ſeptieſq; circumibitis ciuitatẽ, & ſacerdotes clangent buccinis, cumq; prolixiorem ſonum fecerint, & ſonus in auribus veſtris increpuerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditus corruent ſubter eã. Ioſuæ 6. Hæc promiſsio rationi humanæ plane impoſsibilis videbatur. Quis enim ſtatuere poſſet, vt ciuitas, viribus humanis inexpugnabilis manibus hominũ, ſono tubarũ euerteretur? Sed Ioſua dux vir ſanctus, nequaquam dubitauit de promiſsis diuinis: ſed dedit gloriã Deo, ſtatuens ipſum veracẽ eſſe in promiſsis ſuis, vel reclamante tota natura. quare & exitum fide expectauit, & vidit impletã promiſsionem. Nam iuxta promiſsionis verbũ ſeptimo die clangentibꝰ ſacerdotibus, & vociferãte populo, muri Iericho corruerunt, & capta ciuitate, victores ſunt facti Iſraelitæ, non ſuis viribus, ſed diuino miraculo. Hinc apparet verum eſſe quod propoſitũ eſt, videlicet, quod fides ſit firma fiducia rerum nõ apparentium. Qvid autẽ myſtice intelligendum ſit, per deſtructionem murorum Iericho, explicat Auguſtinus hiſce verbis: Muri ciuitatis Iericho, ſepteno circuitu præeunte teſtamenti Arca corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annunciatio regni cœlorum, quam circuitio arcæ ſignificauit: niſi vt omnia munimenta mortalis vitæ, hoc eſt, omnis ſpes huius ſeculi, quæ reſiſtit ſpei futuri ſeculi, dono Spiritus ſancti deſtruatur. monet ergo nos hæc hiſtoria, vt fide promiſsionibus diuinis adhærentes, ſtatuamus nos fore victores omnium munitionum Diaboli, adeoq; totius regni tenebrarum, per fidem in ducem noſtrum Ieſum Chriſtum: qui fecit nobis ſpem ciuitatis cœleſtis Ieruſalẽ, quæ ſane ſpes credentem nequaquã confundet, modo iuxta Chriſti dictum ad finem vſq; perſeuerauerit.

Fide Rhaab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Hoc exemplum primũ docet, quod ſuperiora, videlicet, quod fides ſit rerum non apparentium. Deinde gentes fide recipiendas oſtendit. Tum quod non ſit perſonarum acceptio apud Deum. Poſtremo quod ſalus nõ pendet ex meritis præcedentibus. Si quis interroget: Vnde hæc mulier præ alijs infamis, tantam laudem conſecuta ſit? Reſpondeo plurima concurrere in hac Ethnica fœmina. Primum enim colloquium ipſius, cum exploratoribus non fuit laſciuum, ſed ſanctum & caſtum, Vnde dicit, Deum Iſraelis verum Deum eſſe: Id quod ſane fundamentum eſt & caput pietatis. Deinde, confirmatur ſigno diuino, & victoria populi Dei miraculoſa. Tertio, conuicta verbo & ſigno, quæ ſunt teſtimonia veritatis diuinæ, credit, & fide iuſtificata confitetur Deum Iſraelis. Quarto, cum ſuo periculo populo Dei benefecit, & ita fidei caritatis opera adiunxit, & obœdientiæ mercedem accepit. Nam vt ipſa exploratores liberauit: ita per illos ſeruata eſt, reliquis habitatoribus Iericho pereuntibus. Sed quid de mendacio huius fœminæ dicendum eſt: Auguſtinus in hunc modum quæſtionem ſoluit: Quod ſcriptum eſt, bene Deum feciſſe cum Hebræis obſtetricibus, & cum Rhaab meretrice: non ideo factum eſt, quia mentitæ ſunt, ſed quia in homines Dei miſericordes fuerunt. Non eſt itaque in eis remunerata fallacia, ſed beneuolentia: benignitas mentis, & non iniquitas mentientis. Et paulo poſt, Rhaab in Iericho, quia peregrinos homines Dei ſuſcepit hoſpitio, quia in eorum ſuſceptione periclitata eſt, quia in eorum Deum credidit, quia diligenter eos, vbi potuit occultauit, quia per aliam viam remeandi conſilium fideliſsimum dedit, etiam ſupernæ Ieruſalem ciuibus imitanda laudetur. Quod autem mentita eſt, etiam aliquid ibi Propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum ſapienter proponitur, quamuis Deus illa bona memorabiliter honorauerit, hoc malum clementer ignouerit.

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me

Præteritio eſt. Abrumpit enim lõgiotempus

tempus, commemorantem de Gedeone, Barach, & Samſon, & Iephthe, Dauidque & Samuele, atque Prophetis.

rem commemoratione exemplorum, petita ratione ab exemplorum multitudine. Hiſtoria Gedeonis legatur Iudicum 7. qui adiunctis ſibi 300. viris exercitum maximum Madianitarum ſuperauit. De Barach qui Siſeram vicit conſilio mulieris, legatur Iudicum 4. De Samſone, qui ſtupenda fortitudine præualuit, qui aſini maxilla mille viros proſtrauit, qui tandem cœcus effectus Philiſteorum principes concuſſa domo interemit, legatur Iudicum 14. 15. & 16. De Iephthe qui pugnauit contra filios Amon, legatur Iud. 11. De Dauide, Samuele & Prophetis, legantur libri Regum, & Prophetarum: Nam horum fides paſsim per totam ſcripturam prædicatur. 10

Qui per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſticiam.

Hoc intelligendum eſt, nō de quibuſuis regnis, ſed tantum de regnis promiſsis filijs Iſrael, quæ ex mandato Dei expugnauerunt. Nam cum Deus illa ingentia regna populo ſuo promitteret, duces populi fide aggreſsi ſunt expugnationem regnorum, quæ & adepti ſunt. Operari iuſticiam, eſt mandata Dei iuſte exequi pro ratione vocationis cuiuſque.

Adepti ſunt promiſsiones.

Hoc eſt, factæ ſunt nonnullis ex patribus peculiares promiſsiones: ſicuti Dauidi, obœdienti Deo ex fide, promittitur nouum beneficium, iuxta illud: Iurauit Dominus Dauidi, de ſemine ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Doctrina obſeruetur hoc loco, de bonitate Dei, noua beneficia præſtātis recte vtētibus prioribus donis in vera fide. 20

Occluſerunt ora leonum.

Vt Samſon, Dauid, Daniel. Hæc occluſio externa ſymbolum eſt ſpiritualis occluſionis, quæ fit per fidem, videlicet, cum ora Diabolorum & Hæreticorum occluduntur ſana doctrina & fidei confeſsione.

Extinxerunt vim ignis.

Vt tres viri illi in fornace Babylonica. Obſeruandum eſt, quod dicat non ignem, ſed ipſam virtutem ignis extinctam fuiſſe, hoc eſt, ita impeditam diuinitus, vt non potuerit lædere corpora eorum qui in ignem coniecti erant. Hoc miraculum non ſolum doctrinam Hebræorum confirmat: Verumetiam teſtatur, quod Deus interdum ſuos tueatur, non per media, ſed contra omnia media. In extremo iudicio quando mundus purgabitur igne, ſimile miraculum in ſanctis apparebit. 30

Effugerunt acies gladij.

Vt Dauid fugiens Saul, & alij multi omnibus temporibus. 40

Conualuerunt de infirmitate.

Vt Dauid, Ezechias & multi.

Fortes facti ſunt in bello.

Vt Abraham, Moſes, Ioſua, multi Iudices & Reges.

Caſtra verterunt exterorum.

Id eſt, exercitus exterorum in fugam verterunt: vt Iephthe, Dauid &c.

Mulieres acceperunt ex reſurrectione mortuos ſuos.

Hoc eſt, mulieres piæ fide Prophetarum verbis adhibita receperunt viuos ſuos cariſsimos filios, qui obierant. Vt Zarepthana per Heliam, 3. Reg. 17. Sunamitis per Heliſæum, 4. Reg. 4. Hæc miracula confirmarunt doctrinam horum Prophetarum, & refutarunt falſos doctores qui ſe oppoſuerant Heliæ & Heliſæo. 50

Alij autem diſtenti ſunt, non accipientes redemtionem, vt meliorem conſequerentur reſurrectionem.

Quanta fecerint per fidem Patriarchæ, Reges, Prophetæ, Duces & quidem priuati homines in veteri Teſtamento, hactenus oſtenſum eſt. nunc

addditur

additur quanta ſint paſsi etiam alij quam plurimi ob fidei confeſsionem:qua re ſignificatur vera Chriſtiani militis fortitudo,vnde ſit,& quo ſpectet. Diſtenti ſunt,ſcilicet,in tormentis,Græce ἐτυμπανίσθησαν, id eſt,crebris ictibus percuſsi,vt tympanum. Chryſoſtomus dicit ἀποτυμπανισμὸς λέγεται ἀποκεφάλισμος, hoc eſt, obtruncatio capitis: & exiſtimat notari præcipue Iohannem Baptiſtam, qui ab Herode obtruncatus eſt. Cum autem addit,Non accipientes redemtionem,non de ſpirituali redemtione loquitur,cuius reuera erant participes: ſed de corporali redemtione.

10 Alij vero ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt.

Hæc vt præcedentia, non ſolum docent quale ſit fidei robur: Verumetiam monent Eccleſiam perpetuo cruci in hac vita ſubiectam eſſe. Plæriq; omnes ludibrijs impiorum expoſiti fuerunt: vincula & carceres paſſus eſt Ioſeph & multi alij: lapidatus eſt Naboth & Stephanus: Sectus eſt Eſaias: Tentatus eſt Abraham: occiſus eſt gladio Ionathas, & innumerabiles alij, vt videre eſt in hiſtorijs omnium temporum.

20 Circumiuerunt in Melotis.

Hoc eſt,in pellibus ouinis. Nam μηλωτὴ Græcum ſignificat pellem cum lana ab oue detractam.

In pellibus caprinis, egentes, anguſtiati,afflicti.

Hæc varia ſanctorum afflictio, vt oſtendit ſanctis aliam vitam propoſitam eſſe, quam hanc ærumnoſam: ita conſtantiam in cruce,ipſorum exemplum nobis commendat.

Quibus dignus non erat mundus.

Prolepſis eſt, qua anticipat obiectionem, videlicet, quod non ſuo ſcelere 30 tantas pœnas meruerint. Obſeruetur hic maximum fidei præconium,videlicet,quod fides tantam dignitatem afferat hominibus,vt mundo ſint ſuperiores, neque hoc mirum eſt,cum hæc ſit dignitas & honor cœleſtis credentium,quod cenſeantur eſſe filij Dei. Nam credentibus hanc dignitatem dedit,vt ſint filij Dei ex Deo nati. Iohan.1.

In ſolitudinibus errantes,in montibus & ſpeluncis & cauernis terræ.

Exaggeratio eſt conſtantiæ ſanctorum in cruce, quæ eo pertinet, vt nos eorum exempla imitari cõtendamus.

40 Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt promiſsionem,Deo de nobis melius aliquid prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur.

Argumentum à minori ad maius, Accommodat enim exempla,quæ recenſuit ad noſtra tempora, qui Chriſtum exhibitum certo nouimus: & loquitur potiſsimum de exemplis veteris Teſtamenti, quæ hoc modo ad nos animandos & confirmandos accommodat. Sancti omnes veteris teſtamenti,Reges, Prophetæ, Patriarchæ, & alij cum viri tum mulieres, per fidẽ promiſsionis tanta perpeſsi ſunt,& tanta præſtiterunt,quanto magis nos cõſtantes eſſe decet,quibus ipſa promiſsio exhibita eſt & completa. Vocat autẽ hic promiſsionẽ manifeſtationem & exhibitionem Chriſti in carne. Cum itaq; nobis maius lumen gratiæ fulſit,quam illis,decet profecto,vt in tolerandis malis ſimus cõſtantiores. Obſeruetur hic 50 diſcrimen gratiæ ſub lege, & poſt exhibitũ Chriſtũ: illic enim exigua lucis ſcintilla micabat,hic plenus ſol iuſticiæ fulget. Siue igitur noticiã, ſiue fruitionẽ gratiæ & ſalutis reſpicimus,maior ſane nobis in nouo teſtamento, quam patribus in veteri teſtamẽto refulget.

CAPVT XII.

Summa Capitis duodecimi.

Cum

Cum patientia pijs necessaria sit, vt ea quæ veram patientiam comitantur sectanda sunt, ita cauenda sunt omnia, cum quibus fides & patientia stare non possunt, atque ideo ante omnia verbo Christi auscultandum est.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

Ex congregie exemplorum superioris capitis, vnde colligitur hæc præpositio, seu thesis, videlicet, quod fidei necessario coniuncta sit patientia: infert in huius capitis initio hanc hypothesin, videlicet, quod Hebræi, exemplo tot sanctorum, debeant patienter aduersa tolerare. Atque hæc est præsentis capitis prima pars, quæ argumentatione colligitur, & habet iustæ confirmationis partes, nempe, propositionem, confirmationem, & conclusionem. Huc addit congeriem exhortationum ad varia Christianorum officia, & simul dehortatur ab ijs quæ fidei impedimento esse videntur. Atque hæc secunda capitis pars est, quæ suis etiam quibusdam rationibus fulcitur. Ex his delabitur ad principalem huius Epistolæ propositionem (idque plane Rhetorum more, qui in Epilogis principales propositiones fortius inculcant) nimirum, vt Christum de cœlo suum verbum sonantem audiamus: atque hæc est tertia capitis pars, cui etiam confirmationem subiungit.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE nos quoque tantam habentes circumpositam nubem testium, deponentes omne pondus, & circumstans nos peccatũ: per patientiam curramus propositum nobis certamen.

Hæc verba, ad superiora quidem relata, sunt illatio, cuius summa est: Exemplo sanctorum præstanda est patientia: ad sequentia vero si referantur, propositio est primæ partis huius capitis, de patientia præstanda. verum quia grandi orationis genere hæc ab Apostolo proponuntur, nos verba altius expendamus. PRIMVM ergo, Nubem testium, pro immensa multitudine testium ponit: alludens haud dubie ad nubes, quarum ductu populus Israel de AEgypto in terram promissam properauit. Hinc nobis vtilis doctrina commendatur, de vsu exemplorum, videlicet, vt non secus sanctorum fidem & patientiã sequamur, ingressuri in promissam requiem, quam populus Israel olim nubes ductrices sit secutus, ingressurus in terram promissam. DEINDE duo patientiæ impedimenta vult tolli, videlicet omne pondus, & circumstans peccatum. Pondus hoc loco, est carnalium rerum amor seu concupiscentia. Vt enim festinanti & currenti sarcina esse solet impedimento, ita quæ caro amat, nos premunt, quo minus in patientiæ stadio curramus. Vnde Christus futuros suos discipulos, vult abnegare semetipsos, vt se totos fidei ipsius committant. CIRCVMSTANS peccatum, vocat affectus & occasiones peccatorum. Neque enim patientia esse potest, vbi conscientia vulneratur peccandi consuetudine. PRÆTEREA cum dicit, Propositum esse nobis certamen, tria monet: primum quod non sit otiandum, neq; ignauiæ indulgendum. Deinde, quod strenue oporteat currere in stadio huius vitæ, idque per patientiam ex fide. Tum, quod metam & βραβεῖον cogitare oporteat, quo victoriæ & præmij expectatione, labores libentius perferamus. AEquius enim labores vel grauissimos feret, qui animum spe bona læti exitus fouet, erigit, & obfirmat.

Aspicientes in ducem fidei, & consummatorem Iesum, qui viæ propositi sibi gaudij sustinuit crucem, confusione contemta, atque in dextra throni Dei sedet, &c.

Confirmatio propositionis, ab exemplo Christi. Christus, qui dux est Christianæ militiæ, sustinuit crucem, proposito sibi lætissimo exitu, quem & nactus est. Igitur & vos decet, vt proposito lætissimo euentu, sitis in ferenda cruce fortes. Nam vt ipse tandem gloriam adeptus est: Ita qui eum sequuntur ducem, læta tandem fruentur victoria. Argumenti consequentiã indicat, cum Christum autorem fidei & consummatorẽ proponit. decet enim vt milites suum sequantur ducem: Cum igitur ille præcessit, confusione, hoc est, ignominia crucis contemta, & animum erexit proposito gaudio: profecto & nos eum sequi decet, concepta fiducia de læto exitu. Doctrina hoc loco obseruetur, quod in cruce quauis aspicere oporteat Christum, vt cum illo nostræ crucis liberationem expectemus.

Reco-

Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, ne fatigemini animis vestris deficientes.

Propositum exemplum Christi exaggerat, vt altius infigatur animis Hebræorum. Nullius enim exemplum nos magis mouere debet, quam Christi: de quo rectissime dicitur, Omnis Christi actio, nostra est instructio.

Nondum vsque ad sanguinem restitistis aduersus peccatum decertantes.

Argumentum ab honesto & vtili simul: Christianos decet, vel vsque ad sanguinem aduersus peccatũ pugnare: Sed hoc fit per patientiam sub cruce. Est enim crux veluti pugna quædã aduersus peccatum, Igitur patientia sub cruce, imo crux ipsa pijs est vtilis. Huc illud Dauidis dictum pertinet: Bonum est mihi quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas, cum dicit: Nondum vsque ad sanguinem restitistis, Significat & Hebræos procul adhuc sequi suum ducem Christum, qui sanguine prius effuso potitus est gloria, & peccatum armatum esse, & perpetuum bellum gerere aduersus pios.

Et obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.

Aliud argumentum à voluntate & consilio Dei sumtum, adducto in medium dicto Salomonis, ex tertio capite Prouerb. Tractat autem Apostolus hoc argumentum ad hunc modũ. Primum exordiolo obiurgat paterne Hebræos ipsos, tanquam obliuiosos: vt qui paterni consilij in Deo sint obliti. Hoc exordiolum sequitur propositio, videlicet, vt patiẽter disciplinam Domini suscipiant. Hanc propositionem confirmat, ratione à consuetudine seu consilio Dei sumta: Dilectionis Dei testimonium nõ est spernendum, Castigatio est dilectionis Dei testimoniũ. Igitur castigatio non est spernenda. Quare nõ est despondendus animus sub cruce, sed erigendus potius cõsolatione & testimonio Dei erga suos filios, qui nullum recipit filium quem non flagellat. OBSERVETVR igitur hic vtilissima doctrina, de necessitate crucis ferendæ, & consolatione capienda ex consilio Dei, & paterna ipsius voluntate erga nos. Tanta enim est carnis nostræ petulantia & contumacia, vt spiritus imperium prorsus excutiat, nisi crucis iugo subinde prematur, ac veluti freno quodam refrenetur, ne in quoduis scelerum genus præcipitetur.

Si castigationem sustinetis, tanquam filijs vobis se offert Deus.

Maxima hæc est sub cruce consolatio, quod crux sit testimonium paterni animi in Deo erga homines. Sed sunt duo hominum genera qui affliguntur. Quidam enim tanquam filij à patre castigantur, videlicet credentes. Hi enim affliguntur in carne, né spiritus imperium excutiant. Quidam affliguntur vt hostes Dei, quorum rursus sunt duo genera. Nam quidam sunt emendabiles: hos flagellat Dominus vt emendentur, & vt ex hostibus, filij & amici fiant. Sic emendatus est Manasses, & Naaman ille Syrus. Hi enim humiliati cruce, resipuerunt & saluati sunt. Quidam sunt deploratæ malitiæ, & plane inemendabiles, horum flagellũ præludium est æternorum suppliciorum. In horum numero fuerunt Cain, Saul, Iudas, Iulianus, &c. Erit proinde tum demum crux gloriosa & salutaris, quando filiorum est, non hostium, quando resipiscentium est, & non contumacium & inemendabilium.

Quis enim filius est, quem non corripit pater?

Argumentum ab exemplo & consuetudine bonorum parentum. Concluditur autem hoc modo. Vt boni parentes filios suos corripiunt, & disciplina regũt, ne segnescant: ita optimus pater cœlestis, quos recipit in Christo filios, castigat, idq; plane paterno animo, vt eos in officio contineat.

Quod si absque castigatione estis, cuius participes sunt omnes: nempe spurij estis & non filij.

Per contrapositionem argumentũ texit, ex superiori dicto: Quis est filius quem non corripit pater? Formandum est autem argumentum hoc pa-

cto: Omnis filius corripitur à patre suo, Ergo qui nõ corripiũtur à patre Deo, nõ sunt inter ipsius filios censendi, sed potius spurij iudicandi sunt. HIC locus docet, consolatur, cõfutat. Docet enim Ecclesiam esse subiectam cruci, idque Dei consilio. Consolatur cruce pressos, ex eo quod crux sit testimonium fauoris Dei ergo homines. Confutat rationis argumentum, iudicantis eos, qui Deo carissimi sunt, omnium malorum expertes esse debere.

Deinde patres quidem carnis nostræ castigatores habuimus, & reuerebamur eos: nonne multo magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus?

Argumentum à minori ad maius. Vos fertis patienter, cum patres vestri carnales vos castigant: multo magis Deum patrem cœlestem castigantem vos, ferre deberetis, cum in cruce veram vitam, gratiam & salutem afferat. Recte igitur Augustinus ait: Nulla caussa probabilior occurrit, cur iusti homines laborant plerunque in hac vita, nisi, quia hoc eis expedit.

Nam illi ad paucos dies prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autem ad commodum nostrum, ad hoc vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

Exaggeratio est superioris argumenti, & amplificatio à comparatis seu connexis. Ab illo potius castigatio ferenda est, à quo plura commoda & diuturniora expectantur, quam ab eo à quo pauciora bona & minus diuturna expectari possunt. Sed à Deo patre plura & diuturniora bona expectanda sunt, quam à parentibus carnalibus. Proinde ea castigatio potius ferenda est, quæ diuinitus contingit, quam quæ à parentibus carnalibus infligitur. Obseruetur hoc loco vsus crucis, videlicet, quod sit quædam veluti via ad recipiendam sanctimoniam Dei, Nam est quasi ignis, quo paulatim expurgatur peccati macula, ac veluti scoria.

Omnis autem castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij, sed tristiciæ: at postea fructum tranquillum iusticiæ exercitatis per eam reddit.

Argumentum à fine castigationis, amplificatum concessione, & correctione, à connexis petitis. Castigationem grauem esse fatetur, dum adhuc sentitur virgæ asperitas: At postquam petulantiam carnis repressit, sequitur fructus gratissimus, nempe, iusticia, hoc est, morum grauitas, & vitæ innocentia. Nam cum pueri castigati tempestiue ab illicitis abstinere coguntur, magis magisque assuefiunt honestati ac integritati vitæ. Ad eundem modum se res habet in Dei familia: Ibi enim carnis petulantia spiritus excuteret imperium, nisi virga patrisfamilias Dei petulantia hæc coërceretur. Vt ergo myrrha acris & amara est, & tamen sanat vulnera: Ita crux, etsi carni insuauis existit, tamen nequaquam exitialis, sed salutaris est, modo fide & patientia vera temperetur. DOCTRINA proinde obseruetur hoc loco, quod crux Ecclesiæ, nõ æstimanda sit ex sensu præsentis acerbitatis, sed ex fructu seu exitu, qui eam sequitur, iusticiæ, hoc est, innocentiæ vitæ & incoatæ obœdientiæ, in qua hominem exercet. Verum vbi homines non emendantur cruce, plane de eorum salute desperandum est. Nam perinde se res habet in animorum vitijs, atque in corporum morbis. In corporũ morbis sic se res omnino habet, vt autor est Hippocrates: Quoscunq; morbos medicamenta non sanant, ferrum sanat: quos ferrum non sanat, ignis sanat: quos verò ignis non sanat, hos scito immedicabiles esse. Ita in Ecclesia Deus arguit peccata verbo. Deinde impœnitentibus circũdat signa reatus. Postremo aliquibus præbet gustũ iræ suæ. His remedijs qui non sanantur, sunt prorsus immedicabiles. Quare nos serio cogitemus de consilio Dei castigantis nos, & non obduremus corda nostra ad plagas diuinas, sed emendemus vitam nostram, ne Deus opinione citius abijciat nos in furore suo.

Quapropter remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, ne quod claudum est aberret, sed sanetur potius.

Conclusio est præsentis exhortationis ad patientiam, exornata metaphora, sumta à viatoribus, qui haud raro defatigati, remissiores & segniores fiunt. Vnde fit sępe, vt à recto itinere abducantur, & aberrent. Remissio enim manuum, & solutio genuum, notatio est inertiæ: quæ mentis & cordis ignauiam, & socordiam designat hominis despondentis animum. Quare Apostolus noster vult nos strenue pergere in cœpto itinere, tenẽtes rectum cursum,

curſum,ſeu rectas orbitas,ita vt honeſtæ vitæ veſtigia appareant,quæ nimirum alij ingrediantur. Nam tum demum vacillare mentes & claudicare dicuntur,cum vel in doctrina, vel in moribus à recto itinere deuiant: Huic claudicationi medetur docta patientia. Qui enim recte ſe comparauit ad tollerantiam, recta via pergit, quocunque Dominus vocat, nec ad dexteram nec ad ſiniſtram deflectens. Obſeruetur hoc loco vberrimus patientiæ fructus,videlicet,quod homines ea aſſuefacti, teneantur in recto doctrinæ & vitæ curſu.

Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Dominum.

Hæc ſecunda pars capitis eſt, quæ continet parœneſes,ad vitam Chriſtianis dignam facientes. Hactenus enim de fide, & patientia : iam autem de eorum effectibus concionatur. Vt enim fide Deo adhæremus:ita proximo mutua dilectione & pace. Hæc,ſi ſincera ſunt, habent ſanctimoniam vitæ coniunctam.

HVC addit grauem comminationem,Sine qua (inquit)nemo videbit Dominum,non enim alijs oculis videtur Deus, quam fidei, quæ habet ſanctimoniam vitæ comitem. Obſeruandum eſt hoc loco grauiſsimum hoc præceptum, ſectandam eſſe pacem, idque cum omnibus, ita vt ſimul ſanctimoniam ſectemur. Quare ſi quis hoſtium Euangelij velit nos prætextu pacis ab Euangelio abducere, nequaquam illi aſſentiendum eſt:quia ſanctimonia,quæ Deum reſpicit, læderetur. PORRO quiſquis conſtituit apud ſe,hanc pacem ſectari cum omnibus ſalua ſanctimonia, is debet primum ſe ipſum agnoſcere, & perpendere quid habeat,quo alios poſsit offendere, ex quo geminum fructum colliget, Primum enim eo citius condonandum eſſe alijs cogitabit,cum ipſe ſe eiſdem malis obnoxium eſſe animaduertit. Deinde,cum in alijs offenſas videt,ſeipſum protinus intuetur,& communem culpam & infirmitatem deplorat. Præterea ad duo reſpiciet, ad Deum ipſum requirentem hoc officium,& ad imaginem Dei,tanquam notam peculij diuini, impreſſam hominibus.Huius imaginis conſideratio nos ad mutuum amorem & pacem inuitabit.

Proſpicientes, ne quis deſit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

Argumento ſumto à conſequentibus contrariorum ad pacem hortatur. Pax & diſcordia contraria ſunt,Quorum ſunt cõſequentia, pacis quidem, poſſeſsio gratiæ Dei, tranquillitas cõſcientiæ,ſanctimonia,& innumeræ aliæ virtutes,Diſcordiæ verò,defectio à gratia Dei,germinatio amaritudinis impediens à recto curſu fidei,inquinatio mẽtis,cordis & vitæ.Hæc mala diſcordiæ cum tanta ſint, merito pax eſt ſectanda,cuius ſane fructus & dulciſsimus & vberrimus eſt. OBSERVETVR ergo doctrina hic, quod liuor, odium & diſcordia ſuffocent ſemen fidei,excutiant gratiam,& excitent radicem malignæ naturæ,ad germinandum morti,cum in doctrina,tum in moribus. Obſeruetur quoque hic officium Chriſtiani hominis eſſe, fratres aberrantes ſuo ſtudio in viam reuocare : quod qui non fecerit,nequaquam perfunctus eſt officio Chriſtiani hominis.Deinde cum iubet nos proſpicere,ne quis deficiat à gratia Dei,ſignificat, & fidem & gratiam amitti poſſe:Contra eos qui hodie docent, fidem ſemel conceptam nunquam amitti poſſe, nec Spiritum ſanctum excuti propter vlla ſcelera,quantumuis enormia.

Ne quis fornicator, aut profanus, vt Eſau, qui propter vnam eſcam vendidit primogenita ſua.

Aliquot exempla ponit defectionis à gratia Dei: pendet autem oratio, ex verbo ſupra poſito hoc modo, Proſpicientes ne quis ſit fornicator, aut profanus,vt Eſau. Fornicatorem & religionis contemtorem optimo iure coniungit:quia vterque à Deo deficit:hic mentis, ille mentis & corporis impuritate. Legatur hiſtoria Geneſ.25. OBSERVETVR hoc loco Apoſtoli definitio,qui profanum appellat,& extra familiam Dei collocat eum,qui pluris huius vitæ commoda facit,quam veram religionem. Eſt itaque profanus, definitore Apoſtolo noſtro, quiſquis huius vitæ commoda & voluptates gratiæ Dei & obœdientiæ erga ipſum anteponit, vt Eſau fecit, cum præ edulio vno cõtemſerit ius primogenituræ ſuæ,cui annexa erat benedictio,& ſacerdotalis dignitas.Eſau imitatores ſunt,de quibus Pſalm.49.loquitur hoc modo:Hoc eſt cor eorum,quod domus eorum ſint perpetuæ, & habitationes eorum à progenie in progeniem, & nomen ſit illuſtre ſuper terram. PROPHANO opponitur pius, ſeu perfectus, qui ſcilicet gratiam Dei & obœdientiam erga ipſum anteponit huius vitæ commodis & voluptatibus, ſeu qui retinet fidem & bonam conſcientiam.

Scitis enim quod & postea cum vellet hæreditare benedictionem, reprobatus sit.

Prophani contemtus Dei iustissima pœna. Excusso Spiritu sancto, homo prophanus carnali affectu rapitur, quo amissam sua culpa benedictionem, & ius primogenituræ repetit, sed frustra. Nam ius primogenituræ iam in ipsius fratrem translatum erat. Monemur & hoc loco, ne procrastinemus pœnitentiam, ac ita magis in nos prouocemus iram iusti iudicis, magisque abducamur à via.

Non enim pœnitentiæ locum inuenit, quanquam cum lacrymis exquisiuisset illã.

Ratio ab euentu: Esau non inuenit pœnitentiæ locum, Igitur Esau est reprobatus. Nihil enim profecit sera sua pœnitentia, hoc est, terrore, quo propter peccatum perculsus est. Non enim egit pœnitentiam, vt debuit. Nam eo tempore propositum occidendi fratrem habuit. Apostolus hoc loco nequaquam præcise contemtoribus religionis negat veniam, sed exemplo & periculo monet, vt quisque sibi caueat à prophano verbi Dei contemtu. Lacrymas Esau intellige fuisse hominis desperati, absque vera in Deum fiducia, sine qua omnes pauores conscientiæ, omnes lachrymæ sunt irritæ & prophanæ. Obserua quam sit periculosa illa mundi de religione negligentia, quæ ad postremum desperationem affert. VOCABVLVM μετάνοια, hoc solo loco in nouo Testamento, pro pauoribus conscientiæ, sine fide & conuersione ad Deum accipitur. Doluit quidem Esau, sed non est ad Deum conuersus. Quare duplex dolor obseruandus est. Nam est dolor mundi, & dolor secundum Deum. 2. Corinth. 7. Dolor mundi est, cum homo, vel amissis terrenis angitur, vel alieno bono tristatur, vel vnius pœnæ impendentis metu solicitatur. Talis fuit dolor Cain, Esau, Achitophelis, Saulis, Iudæ, Iuliani. Dolor secundũ Deum, est cum homo nõ tam ob pœnam, quam ob culpam dolet: videlicet, quod clementissimum patrem Deum offenderit, & habet fidem coniunctam, qua statuit peccatum remissum esse. Talis fuit dolor peccatricis Lucæ 7. & est omnium qui vere in Deum credunt.

Non accessistis ad tractabilem montem, & accensum ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborũ, quam qui audiuerunt, petierunt, ne sibi adderetur verbum. Non enim ferebant quod dicebatur: & si bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur, & ita terribile erat quod videbatur: Moses dixit, exterritus sum & tremefactus.

Tertia huius capitis pars est, qua etiam superiora confirmantur. Instituit autem hic collationem legis & Euangelij, à circumstantijs petitam. Vt autem hic locus clarius excutiatur, primum sensum simpliciter videamus. Deinde membra particulatim excutiamus. SENSVS ergo hic est: Gloria Dei illustrior est in Euangelio, quam in lege: & Euangelium est amabilior doctrina, quam lex, Ergo decet Euangelium non profane contemnere, sed pie amplecti, & exosculari. MEMBRA collationis sunt duo: quorum prius est de lege: Alterum de Euangelio, plures habens circumstantias. Membrum de lege habet quatuor circumstantias: locum, signa testantia præsentiam Dei, vocem Dei loquentis, & trepidationem populi, exhorrescentis ad vocem Dei. Hæc omnia typus fuerunt perpetui effectus legis in hominibus. PRIMA circumstantia loci est, nempe montis Sinai, quem tangibilem, hoc est, terrenum per metalepsin vocat: quo significatur, quod terrores legis pertineant ad terrenos homines, hoc est, non fide iustificatos. Tantisper enim legis onus premit hominem, donec manu Christi tollatur, quod fit, quando CHRISTVS fide induitur. SECVNDA circumstantia, varia complectens signa, primum, arguit totum humanum genus ob peccatum. Nam terrores & minæ, ad reos pertinent, Deinde, docet legem diuina niti autoritate, Vnde & tertium sequitur, immotam voluntatis Dei regulam esse, hominemque debere vitam suam ad istam regulam componere. Docet & hæc circumstantia, de perpetuo vsu legis, qui est terrere conscientias, & turbare propter violatam hanc normam iusticiæ diuinæ. TERTIA circumstantia, est vox Dei loquentis: quæ non solum testatur de lege, quod diuina sit, verumetiam iustam Dei iram propter peccatum minatur. QVARTA circumstantia, est trepidatio populi, quæ significat agnitionem peccati, & testatur iustam iram iudicis. Quamobrem internuncio Mose vti cupit, cum non sustineat vocem diuinam. Porrò quod dicat Mosen exterritum fuisse, vel de populo intelligendum

dum eſt,cuius perſonam ſuſtinuit Moſes,vel de ipſo Moſe(tametſi hęc verba de Moſe non leguntur in Exodo) Vnde monemur, quod vel ſanctiſsimi homines, non poſſunt ſe excuſare coram tribunali Dei,quin iure ſint damnabiles.

Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ieruſalem cœleſtem, & multorum millium angelorum conuentum, & Eccleſiam primogenitorum, qui conſcripti ſunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, & Teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſanguinem aſperſionis meliora loquentem, quam Abel.

Secundum hoc membrum eſt collationis inſtitutæ, continens circumſtantias, quibus Euangelij maieſtas & eminentia ſupra legem extollitur. PRIMVM igitur opponit locum loco,hoc eſt,montem Sion monti Sinai, Vt enim ex monte Sinai prodibat lex terrens, Ita ex monte Sion(iuxta vaticinium Eſa: Ex Sion exibit lex & verbum Dei de Ieruſalem) prodibat lætũ illud reconciliationis verbum, quod eſt Euangelium. DEINDE Sinai opponit ciuitatem Dei viuentis,quam interpretatur Ieruſalem cœleſtem,hoc eſt,Eccleſiam ſparſam per vniuerſum orbem. Tametſi enim hic in terris hoſpitatur Eccleſia, eius tamen ciuitas eſt cœlum, Vnde Paulus, Noſtrum πολίτευμα eſt in cœlis,vnde expectamus Saluatorem,&c.Hæc circumſtantia monet,ne cum Papiſtis Eccleſiam certo loco circumſcribamus. Omnes enim qui Chriſtum agnoſcunt,& ex fide inuocant,huius ciuitatis cœleſtis ſunt ciues,imo domeſtici Dei,vt Paulus loquitur:qua ſane gloria nulla alia maior eſſe poteſt. Ex quo æſtimare licet,quantum ſacrilegiũ committant,qui hanc Dei familiam turpiter peccandi conſuetudine commaculant.DEINDE meminit conuentus angelorum, & caſtiſsimorum ſpirituum, qui in hac Dei ciuitate excubias agunt. Vnde monemur,cauendum eſſe,ne hos caſtiſsimos ſpiritus, noſtris libidinibus & turpitudine offendamus. HIS addit Eccleſiam primogenitorum, hoc eſt, ſanctorum Patriarcharum, quos quoniam ante nos à matre Eccleſia in ciuitate illa ſancti nati ſunt,hoc honoris titulo appellat. HIS adiungit ſpiritus hoc eſt, animas beatorum, quod ſane idem eſt cum eo quod paulò antea præceſsit, niſi quod hic etiam complectatur animas ſanctorum qui poſt exhibitum Chriſtum mortui ſunt. PRÆTEREA iuſti iudicis mentionem facit,idque duplici de cauſſa,Primum enim id facit,vt nos conſoletur in medijs huius vitæ ærumnis qui habemus iudicem, qui tandẽ cauſſam pauperum & afflictorum iudicaturus eſt.Deinde vt inijciat nobis diligentiæ ſtudium, in formandis moribus, ne iuſtum offendamus iudicem. VERVM ne iudicis mentio nos proſternat,addit mediatorem Ieſum, qui ſuo ſanguine aſpergit noſtras conſcientias, & eas abluit à mortuis operibus, quando vera fiducia in ipſum recumbimus. POSTREMO loco collationem ſanguinis Chriſti, & ſanguinis Abelis opponit, & vtrunque dicit clamare, ſed ſanguinẽ Chriſti meliora ſonare, Siquidem ſanguis Abel clamans de terra,loquebatur vindictam,ita enim Dominus ait, Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me, At Chriſti ſanguis de cruce clamans, pacem loquitur & reconciliationem, ſeu, vt Bernhardus ait, clamat in cordibus piorum remiſsionem peccatorum.

Videte ne aſpernemini eum qui loquitur.

Hæc tertiæ partis huius capitis propoſitio eſt,quam ſupra in ſecundo capite propoſitam hic repetit: ad cuius declarationẽ tota diſputatio ſuperior de Chriſto referenda eſt. Hanc amplificat attentionis particula, videte, qua nobis in memoriam ſuperiorem diſputationem reuocat, vt cogitemus, quantus ſit ille quem iubet nos audire. Non aſpernari,eſt amplecti Chriſtum,eique ex fide obœdire.

Si enim illi non effugerunt, qui aduerſabantur eum, qui ſuper terram oracula reddebat: multo magis nos, ſi eum qui de cœlis eſt aduerſamur.

Ratio propoſitionis gemina, prior à collatione perſonarũ Moſis & Chriſti: Poſterior à pœna, vtraque à minori ad maius progreditur. Moſes fuit audiendus, qui de terra fuit, hoc eſt, qui homo tamen erat, Multo igitur magis Chriſtus audiendus, vt qui de cœlo ſit, verus Deus & verus homo. Aſpernantes Moſis verbum, ſunt puniti: multo igitur magis punientur Euangelij contemtores. Hæc breuis repetitio fuit argumenti, quod prolixius tractatum eſt ſupra,cap.3.

Cuius vox concussit tunc terram, nunc autem denunciauit, dicens: adhuc semel ego mouebo, non solum terram, sed etiam cœlum.

Superioris argumenti amplificatio est, cuius hic est sensus, Cum lex dabatur in monte Sinai, Dominus concusit terram: sed Euangelij vox multo magnificentior est, quæ non solum terram, verumetiam cœlum concutit. Quare multo magis vox Euangelij audienda est. Testimonium hoc sumtum est ex secundo capite Haggai Prophetæ, vaticinantis de Christi aduentu & regno: in cuius aduentu commoti sunt cœlum & terra, propter varia & inaudita eius miracula, quæ cum virtute diuina & cœlesti fierent, ab hominibus terræ exaltabantur. Chrysostomus. Obseruanda Euangelij gloria, quæ nos in eius amorem rapere debet. 10

Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia,

Ex verbis Prophetæ collationem infert inter creaturas & regnum Christi. Creaturæ quidem concutientur & transmutabuntur in meliorem statum. Regnum autem Christi, quod hic immutabilitatis nomine designat, manebit inconcussum.

Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam seruimus placentes Deo, cum metu & reuerentia.

Conclusio est proximæ exhortationis, cuius hic est sensus: Quando recipimus verbum Christi, recipimur in ipsius æternum regnum, in quo est fauor Dei, in quo verus Deo præstatur cultus, cum metu & reuerētia. Obseruetur, quod extra regnum Christi nullus Deo cultus præstari posit. Nam quicquid non est ex fide, quæ in sola Ecclesia est, non potest placere Deo, vt cultus. Est igitur ingens thesaurus regni Christi, quod in eo sit vera colendi Deum ratio. 20

Est enim Deus noster ignis consumens.

Hæc comprobatio conclusionis est, sumta à iusticia Dei, & officio iusti iudicis, videlicet, quod sit vindex scelerum, Id quod imagine pulcerrime expresit. Vt enim ignis admotam materiam vrit & consumit: ita Deus punit eos qui suæ voci non obœdiunt. 30

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimi tertij. 40

Pietas operibus bonis exerceatur, fides retineatur: ac vnusquisque gloria Dei ornanda vita, precibus, voto ac omni beneficiorum genere studeat.

Ordo & partes Capitis decimi tertij.

Ordo huius capitis plane est arbitrarius. Congerit enim Apostolus multas propositiones paraeneticas veluti aphorismos quosdam, quibus vita Christiana continetur. Vt tamen aliquem ordinem huius capitis habeamus, in sex partes illud distribuam. Prima continet multas propositiones exhortantes ad varia pietatis officia. Deinde, vt pro se orent petit. Tertio, votum additur, quo optat Apostolus, vt Deus Hebræos in probitate & pietate conseruet. Quarto, subiungitur supplex petitio, vt Hebræi hanc exhortationem boni consulant. Quinto commendat Hebræis Timotheum, qui hanc Epistolam ad ipsos pertulit ex Italia. Postremo loco Epistolam salutationibus claudit. 50

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CARITAS fraternitatis maneat.

Hæc propositio exhortatoria, iure primum locum tenet. Est enim caritas officio-

officiorum omnium,quæ nobis inuicem debemus,fons & scaturigo. Vtitur autem hic significantibus vocibus.Primo loco Caritatem nominat,quæ est affectus cordis,ex fide manans,quo homines amanter complectimur,propter Deum. Hic affectus,quia est inuisibilis,debet proximo voce,manu,atque adeo omni officiorum genere ostendi. Deinde, Fraternitatem,abstractum pro concreto ponit, vt cogitatio communis eiusque arctissimæ copulæ, nos cum ad amorem cordis, tum ad operis exhibitionem excitet. Porrò, Fratres se mutuo compellarunt Christiani in primitiua Ecclesia,idque quatuor de caussis. PRIMA, quia agnouerunt se eiusdē cœlestis patris filios esse in Christo: sicuti & Dominus ipse ait, excitatus à mortuis: Ascendo ad Deum meum,& ad Deum vestrum: ad patrem meum,& ad patrem vestrum. Idem vult,cum iubet nos orantes dicere: Pater noster qui es in cœlis. Quomodo autem hæc noua generatio fiat, explicat Ioānes, cum ait, Dedit eis potestatem, vt filij Dei fierent,quotquot credunt in nomen eius. Vt ergo credentes filij Dei sunt,Ita & fratres inter se censentur. SECVNDA, quod se agnoscant Christiani esse eiusdem matris Ecclesiæ filios,vt qui in Ecclesia concepti & nati sint, ex semine immortali quod est verbū Dei. TERTIA,est mutuus affectus Christianorum inter sese,& summa illa storga, & vera fraternitas,qua veri Christiani se mutuo cōplectuntur. QVARTA,vt hac appellatione dulcissima discrimen facerent inter Christianos & alios, quos extraneos & paganos vocant. Nam vt pij pars sunt familiæ Dei: Ita impij profani habentur,vt qui in sacratissimum templum Dei intrare prohibeantur. TERTIA vox est, Maneat,qua significatur,quod caritas erga fratres non debeat esse ad horam,sed perpetuo durare,ac indies magis magisque crescere.

Hospitalitatis nolite obliuisci. Hæc exhortatio ad hospitalitatem, tempore quo hæc scripsit Apostolus, admodum necessaria fuit sicuti & nunc est.Nam vt olim Ecclesiæ mēbra suis sedibus propter confessionem doctrinę eiecti sunt:Ita & hodie multi,propter persecutionem Papisticam,coguntur proprias ædes relinquere,& misere exulare. Hæc hospitalitas caritatem fraternam monstrat,cum ergo ignotos & pauperes ipsa caritas fraterna se benignam præbet. Vnde & Petrus caritati mutuæ hospitalitatem adiungit,& Paulus inter attributa Episcopi hospitalitatem nominat. Vocabulum quo hic vtitur Apostolus φιλοξενία, proprie significat affectum,quo amanter & benigne hospites complectimur.

Per hanc enim inscij quidam angelos hospitio exceperunt. Ratio exhortationis ad hospitalitatem,sumta à pręmio. Intelligit autem hoc loco Apostolus, Abrahā & Loth, qui præmijs ornati sunt, adeo quod etiam nescientes receperint angelos, arbitrantes eos pauperes hospites fuisse. Vnde Albinius: hospitalē domū angeli ingressi sunt,clausas hospitibus domos ingressus est ignis. Magnum est, angelum recipere,sed maius, pauperem Christianū,in quo Christus per fidem habitat, comitatus multis angelorum legionibus. Qui igitur claudit misero exuli domum suam,maxime impius est. Christū ac angelos cū Sodomitis excludit. Verum si hæreticam doctrinam fouet peregrinus perniciosam familiæ tuæ:obtempera Ioanni Apostolo, qui in sua secunda Epistola in hanc sententiam ait: Si quis hanc doctrinam non affert,ne receperitis eum in domum,nec aue ei dixeritis.

Mementote vinctorum, tanquam simul vincti,& afflictorum, tāquam & ipsi in corpore morantes. Vt eo acrius vrgeat Hebræos, ad officia caritatis præstanda, monet calamitatem fratrum communem censendam esse. Vt enim alij in corpore morantes,duriora sunt experti:ita nobis eadem metuenda sunt. Impij ebrij suis voluptatibus,perpetuam fore felicitatem suam existimant, nihil cogitantes de Dei iudicio. Contra vero,pius ad vtramque fortunam se componit, Benedictionem Dei & felicem successum cum gratiarū actione accipit, & crucem cogitat ceruicibus suis imminere,donec in hoc mundo sibi peregrinandum est. Vnde illud,quod Ambrosio asscribitur,semper in animo circumfert: AVT sumus,aut fuimus,aut possumus esse,quod hic. HVC & illud Senecæ pertinet: QVEM sæpe transit casus,aliquando inuenit idem. Hoc quam verum sit,quotidiana experientia testatur,quæ nos merito timoris Dei admonebit, & seriæ inuocationis, quæ duo omnibus ærumnis opponi debent.

Honorabile coniugium in omnibus, & thorus immaculatus. Vt à scortatione & adulterio dehortari possit efficacius, collationem

instituit inter ordinationem diuinam,& turpitudinem ordinem Dei horribiliter vastantem: atque remedium contra impuritatem à Deo donatum proponit. Est autem hoc singulare preconium coniugij, quod opponendum est iudicijs omnium hominum,& diabolorum. Continet autem hoc preconium plurimas admonitiones. PRIMVM enim testatur, coniugium esse ordinationem Dei, Vnde sequitur, diuersissimum esse à confusione Diaboli. DEINDE inuitat Apostolus omnes ad hoc sanctum remedium: ne quis se polluat contra ordinationem Dei,& se ipse inuoluat laqueis Diaboli. TERTIO, Spiritus sanctus in Apostolo præuidens doctrinam dæmoniorum, de prohibitione coniugij, in certis hominum ordinibus: hanc Dei ordinationem omnibus esse cõcessam aperte pronunciat. Ita enim ait: Honorabile est coniugiũ in omnibus, hoc est, inter cuiusuis ordinis homines. QVARTO, vt anteuertat eorum obiectionem, qui impurum cœlibatum præferunt matrimonio, prætextu fictæ castitatis, definit coniugium est thorum immaculatum, id est, castum. Ex hisce admonitionibus colligamus, officium coniugum esse, hac ordinatione Dei cum timore & reuerentia vti, in gloriam Dei, qui se autorem coniugij esse testatur.

Fornicatores autem & adulteros iudicabit Deus.

Vt coniugium extulit, ita iam ordinationis diuinæ confusionem, videlicet scortationem & adulterium reprehendit, proposita pœna, quam Deus aliquando irrogaturus est suæ ordinationis violatoribus. Etsi autem omne iudicium, quod exercet magistratus, iuxta leges non dissentientes à lege naturæ & decalogo, iudicium diuinum dicitur: tamen hic non sine graui caussa pronunciat, Deum fore iudicem & vltorem violatæ suæ ordinationis, etiamsi magistratus ciuilis non rite defungatur suo officio. Habet igitur hæc sententia tacitam reprehensionem magistratus ciuilis, qui vagas libidines sinit impunitas, ac si dicat: Etsi magistratus conniuet ad ista scelera,& non exercet iudicium Dei sibi commissum: nõ tamẽ propterea impuritas ista erit impunita. Deus enim ipse, vt summus iudex, hanc suæ ordinationis contumeliam seuere aliquando puniet, in omnibus ijs, qui non vera pœnitẽtia ad ipsum conuertuntur. QVANTA autem sit turpitudo scortationis & adulterij, Paulus 1. Cor. 6. sex grauissimis argumentis ostendit. EXEMPLA pœnarum horum flagitiorum, non in scriptura tantum sacra, verumetiam in Athenæo & Aristotele plurima recitantur: quorum pleraque Philippus in tractatione de coniugio recitat. Hoc ergo dictum Apostoli,& cogitatio pœnarum tanquam tuba sonet in auribus nostris, qua noster Imperator Christus nos à castris Satanæ auocat.

Sint mores sine auaritia.

Quia auaritia timorem & fiduciam Dei excutit, monet eam fugiendam esse. Auaritia vitium, cum Philosophis sanioribus, tum Prophetis & Apostolis semper infame fuit & execrabile. Philosophi tres formas auaritiæ faciunt. PRIMA est, auaritia in faciendis sumtibus necessarijs, quæ est eorum, qui in summa rerum affluentia sordide & immunde viuunt. Quare & Sordities dicitur hæc forma: de hac Horatius in primo sermonũ.

Vuidius quidam (non longa est fabula) diues
Vt metiretur numos, ita sordidus, vt se
Non vnquam melius seruo vestiret: ad vsque
Supremum tempus, ne se penuria victus
Opprimeret, metuebat, at hunc liberta securi
Diuisit medium fortißima Tyndaridarum.

SECVNDA forma auaritiæ, est in dando. Cum autem nihil damus, aut minus quam oportet, hæc forma proprie Tenacitas dicitur. Qualis fuit diuitis purpurati in Euangelio, qui Lazari pro foribus iacentis non respexit ærumnas: cuius pœna nos cautiores reddat.

TERTIA forma, est in accipiendo,& est nimium acquirendæ pecuniæ studium, Græce φιλαργυρία, de qua hic Paulus potissimũ loquitur. De hac Salustius: Auaritia semper infinita & insatiabilis est, quæ nec copia nec inopia minuitur. Idem, Auaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi veneni malis imbuta corpus animumque virilem effœminat. Non ergo præter caussam Syracides ait: Auaritia est lignum offendiculi, id est, occasio ruinæ: & Paulus auaritiam idololatriam nominat. Auarus enim, suas omnes cogitationes in pecunia acquirenda & obseruanda sitas habet, non fretus promissionibus diuinis.

Contenti præsentibus.

Quia hæc vita opus habet sustentatione

cione necessaria, modum cupiditati præscribit, nimirum, vt præsentibus, hoc est, honestè partis sine diffidentia & iniuria aliorum simus cōtenti, id est, nobis satis esse præsentia putemus, abstinentes ab alienis. Commendatur nobis hoc loco magnanimitas in recto pecuniæ & facultatum vsu, vt siue abundemus, siue penuriam patiamur, contenti simus. Id quod Paulus se didicisse ad Philippenses scribit. Huc regula Dauidica pertinet: Spera in Domino, & fac bonum, & inhabita terram, & victum quære honeste.

Ipse enim dixit: non deseram, neque derelinquam.

Cōfirmatio à promissionibus Dei, seu prouidentia Dei, qui suos non deserit, nec sinit perire. Sed qua ratione quod dictum est vni, nempe Iosuæ, successori Mosis, accommodatur omnibus: præsertim cum illic agatur de peculiari vocatione Iosuæ, & de fauore, quo Deus se pollicetur complexurum ducem sui populi, videlicet, quod Deus velit assistere Iosuæ duci populi sui, sicut astitit Mosi, qui eduxit populum de terra Aegypti. Vt autem hæc accommodatio recte intelligatur, duæ sunt regulę in primis obseruandę. PRIMA, quia Deus non est προσωπολήπτης, sed æqualis omnibus, iuxta regulam suæ iusticiæ. SECVNDA, Personales promissiones, etsi in specie ad certos homines pertinent, tamē in genere recte accōmodantur omnibus, seruata cōditione, quam promissio requirit. Vt ergo Deus in specie promittit Iosuæ defensionem in sua vocatione: ita in genere promittit tibi & mihi, quod non velit nos in nostra vocatione derelinquere, modo in eius promissionibus per fidem acquiescamus.

Ita vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor, & non timebo, quid faciat mihi homo?

Ἐπινίκιον, proueniens ex fidei certitudine, quam Paulus πληροφορίαν vocat: sumtum est autē hoc dictum ex Psal. 18. Quia autem Psalmus, ex quo depromtum est hoc testimonium, loquitur de Christo, & eius regno, satis clarum est, quod hæc fiducia de præsentia Domini alentis nos, pertineat tantum ad ciues regni Christi, hoc est, Ecclesiæ. Alij enim qui sunt extra hoc regnum, hoc est, qui viuunt sine penitentia, nequaquam possunt iuste gloriari, de Dei præsentia & defensione, sed magis eorum est, metuere seuerum & iustum iudicem: vt qui innumeris ipsius beneficijs non promoueantur ad gratitudinem & gratiarum actionem.

Mementote ducum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuersationis imitamini fidem.

Quia non solum regulis seu præceptis docemur, verumetiam exemplis, in quibus regulæ quasi pictæ demonstrantur, atq; ideo efficacius monent, quam sola præcepta: Iubet Apostolus, vt Hebræi intueantur fidem, conuersationem & exitum suorum ducum, qui ipsis locuti sunt sermonem Dei. DVCES hoc loco non solum Apostolos intelligit, verumetiam qui alios docendi munere inter Hebræos functi sunt. Quæ appellatio cum ministros Euangelij, tum eorum auditores monet sui officij. Vtenim piorum pastorum est, gregem ducere, doctrina sacra, fide sincera, conuersatione sancta, patientia vera, & constanti perseuerantia vsque ad finem. Vnde Lactantius: Quomodo poterit excusatio amputari, nisi vt qui docet, faciat quæ docet, & sit quasi præuius, & manum porrigat secuturo. Item, debet perfectus Doctor & docere præcipiendo, & confirmare faciendo. Habere enim non possunt quæ doces firmitatem: nisi ea prior feceris, quia natura hominum procliuis in vitia, videre vult non modo cum venia, sed etiam cum ratione peccare. Item, qui aliter viuit quam docet, doctrinæ suæ fidem detrahit: Ita auditorum erit vestigijs Ducum suorum insistere, cum in doctrina tum in moribus. Verum qui existimant se perfunctos esse suo officio, quando verbum publice docuerunt, & non statuunt se exemplaria doctrinæ, seipsos sua voce condemnant, ac perinde faciunt, atque architecti arcæ Noë, qui extructa arca per quam Noë cum suis saluus euasit, misere periere in diluuio. PORRO imitatio moralis duplex est, vna laudabilis, altera vitiosa. Laudabilis est, cum recta ratio verbo Dei illuminata, imitationem suadet: vt cum fidem in Abrahamo & obœdientiam nobis imitandam proponimus. Quomodo autem laudatorum hominum exempla imitanda sunt, monet Apostolus, cum inquit: Estote imitatores mei, sicut ego Christi. Sunt autē duo in sanctis præcipue imitanda, videlicet, fides & opera, cum fidē imitamur Abrahæ, iustificamur: cū opera imitamur Abrahæ, iusti declaramur, Vitiosa imitatio triplex est, videlicet inepta, scelerata, & superstitiosa. Inepta, cū nō virtutes hominū, sed gestus quosdā ridicule imitamur. Scelerata imitatio, est cū hominū vitia nobis imitanda proponimus, excusantes nos aliorū exemplis, vt si quis ebrietatē Noë, periurium Petri,

adulte-

adulterium Dauidis imitari velit. Hæc imitatio vt est pessima, ita & vsitatissima. Est enim publica cõsuetudo, violenta quædam tempestas, quia & facile patimur à multitudine, vt huc illuc abduci, & quod vsu receptum est, quisq; rectum ac licitum esse putat, nempe, vt porci alij ex alijs puriginem contrahunt: nec vlla deterior est, vel magis sontica contagio, quam ex malis exemplis. Quare recte dictum est ab Agapeto, Consuetudo malorum, nequitiæ pabulum est. Superstitiosa imitatio est, cum religionis gratia, superstitiones Monachorum & Eremitarum, aut etiam aliorum nobis proponimus imitandas.

Iesus Christus heri & hodie, idem est etiam in secula.

Ratio retinendæ fidei hæc vnica est, Si perstiterimus in fundamento, nempe Christo, qui semper sibi similis est. Quemadmodum enim olim suis affuit, ita & hodie, & in perpetuũ omnibus, qui conuertuntur, aderit. Bernhardus hunc locum sic explicat: Hesternũ quidem ab initio seculi vsq; ad Dominicam ascensionem: Hodiernum vero diem exinde vsq; ad seculi consummationem. Aeternum intellige, post cõmunem omnium resurrectionem. Chrysostomus vero hoc modo: Heri, omne præteritũ tempus notat, Hodie, & tempus præsens & futurũ, quod est infinitum. Cum itaq; vnus idemq; sit Christus semper, semper quoq; fuit, est, & erit, eadem Euangelij vox, eadem fides, eademq; salutis cõsequendæ ratio. Etsi pro temporum conditione in ceremonijs & sacramentis facta est quædam mutatio. Vt enim sacramenta vetera Christum venturum significabant, ita sacramenta noua Christum exhibitum esse testantur. Obseruetur hic testimonium, de Christi diuinitate, & perpetua eius prouidentia, qua suis prospicit.

Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferamini.

Hæc exhortatio à superiori fluit. Si enim Christi doctrinam statuimus fixam, & immotam esse, sequitur alias doctrinas cum Christi verbo pugnãtes, deserendas esse. Hæc exhortatio in primis necessaria est, idq; propter multas causas. PRIMVM enim Satanas, hostis humani generis, iuxta parabolam Euangelicam, mittit sua zizania in agrum Domini, quibus suffocare conatur bonum illud semen, quod ipse paterfamilias in agrum iecerat. Hoc quã verum sit, & quantum damnum afferat mundo, omnium temporum historiæ docent. Cuius rei nos merito admonere deberet lapsus primorum parentum, & nostra ipsorum miseria. Nam hæc mala inde manarunt, quod primi nostri parentes audiuerunt Diabolum, cuius doctrina euersi sunt, & damnati cum sua posteritate. DEINDE, quia ratio humana non capit per se ea quę sunt Dei, ideo facilius seducitur peregrina doctrina, idq; potissimum si videatur congruere ad captum humanum. Hoc modo omnia regna, quæ hodie sub Turca sunt, in Mahometicos furores sunt præcipitata. PRÆTEREA, quia sunt pauci & contemti, qui veram Euanglij doctrinam profitentur, multi fiunt transfugæ, in castra hostium se recipientes, offensi scandalo paucitatis credentium, & crucis Ecclesiæ. ADHÆC, quia multi non pauca vident certamina quotidie in Ecclesia crescere, paulatim labuntur in Epicureismum, atq; omnem religionem false derident: quales sunt hodie plerique Cardinales, & multi politici homines. PROPTER has caussas, & alias quas omitto, est hæc admonitio Apostolica obseruatione dignissima. VT autem in doctrina pura maneamus constantes, facit acre & diligens cœlestis doctrinę studium, sobria cogitatio caussarum certitudinis doctrinæ Ecclesię, seria inuocatio, sancta vita, &c. Nam vbi hæc assunt, Spiritus sanctus corda magis magisq; obsignat. vt enim in pietatis exercitijs facimus incrementa, ita Spiritus sancti virtute roboramur, vt stemus immoti, aduersus omnes insultus Diaboli.

Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.

Ratio à collatione effectuum contrariorum. Christi doctrina gratiam prædicat, qua cor spiritualiter stabilitur in salutis cursu: peregrina doctrina, videlicet, de ciborum mundorum & immundorum discrimine, vt superstitionẽ alit, ita ignorantiã Christi parit, dum homo in elementis externis & ceremonijs hęret, ac in eis cultum Dei ponit. Nam ambulare in cibis, est superstitiose discrimen ciborũ retinere: ac in eo discrimine cultum Dei ponere. Sic omnem ceremonialem cultum (nam specie vna quam ponit, vniuersum genus cõprehenditur per Synecdochẽ) spirituali cultui opponit, & vt illum abrogat vt inutilem, ita hunc requirit vt Deo gratissimum ac hominibus salutarem. QVID? an non Deus mandauit ipse ceremonialem cultum? Mandauit quidem, sed illi tempus præstituit, videlicet, vt adueniente & exhibito Christo cessaret. Deinde notandum

dum est discrimen inter præcepta Dei, nam alia per se spectanda sunt, alia propter aliud. Lex iubet, vt colamus Deum ex fide, ac veneremur. Deinde, vt benefaciamus proximis. Hæc pergrata sunt Deo, & per se requiruntur. Lex de discrimine ciborum, dierum, sacrificiorum, & cætera, aliter se habent, sunt enim ceremoniæ exercitia, quæ non requiruntur per se, sed propter aliud, videlicet, vt in ijs populus sese ad pietatem exerceat, confirmet fidem suam, magis magisque sese in puro Dei cultu contineat. verum cum fides non adest, & spiritus non excitatur ad pietatem, ceremoniarum obseruationes plane sunt Deo abominabiles. ATQVE hæc ratio est, cur Dominus apud Esaiam cap. 1. reijciat istas ceremonias, quæ tamen ab ipso institutæ erant. Quorsum (inquit) multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Item, ne pergatis adducere oblationem vanitatis: incensum est abominatio mihi. ET Psalm. 50. Nunquid comedam carnem taurorum, aut sanguinem hircorum bibam? Sacrifica Deo laudem, & redde altissimo vota tua. ET Micheas cap. 6. Nunquid cōplacitum est Domino in militibus arietum? Quasi diceret, minime. Et paulo post subijcit idem Propheta, indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid requirat Dominus à te, vtique facere iudicium, diligere pietatem, & solicite ambulare coram Deo tuo. Ex his perspicuum est, ceremonias per se nō esse cultum Dei, imo damnari à Deo, quando seiunguntur à fide. Nam fides quasi anima est omnium ceremoniarum, sine qua omnino mortuæ sunt, & plane Deo abominabiles, tametsi ab ipso institutæ sunt. Ex his etiam palam est, quam sint abominabilia sacrificia Ethnicorum, offerentium humanas hostias, exemplo (vt volunt) Patriarchæ Abraham.

Habemus altare, de quo edere nō habent potestatem, qui deseruiunt tabernaculo.

Allegorica probatio. Altare Christum, tabernaculum carnem & externa omnia, vt sunt cæremoniæ Mosaicæ, & humanæ traditiones, significat. Sensus igitur est: qui carni seruiunt, hoc est, qui externis ceremonijs occupantur, non possunt esse Christi participes. Hoc clarius indicat Paulus alibi: Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. HIC locus, vt aperte euertit legale ciborum & dierum discrimen, atque adeo omnem ceremonialem cultum: ita manifestissime eorum taxat errorē, qui traditiones humanas cum opinione cultus Ecclesiæ Dei obtrudunt. SI quis autem obijceret, ista dici ab Apostolo, nō aduersus traditiones humanas, sed aduersus Mosaicos ritus, Christi aduentu abolitos, Respondeo, Apostolum nostrum ab ipsa Euangelici cultus natura argumentum petere: Quod multo maiorem vim habet, ad euertenda quæcunque homines sunt commenti, quam ea quæ Deus olim suis legibus sanciuit. Plane enim absurdum esset, sentire Mosis iugum, ideo nobis ademtum esse, vt Papistæ nobis multo grauius & iniustius imponerent, vt quod Christi meritum funditus euertat. Quid enim aliud faciant humanæ ἐθελοθρησκεῖαι, dum Christi sanguine adiunguntur, imo præponuntur. Monet igitur hæc allegoria, vt nos totos regendos verbo committamus, & non pendeamus ex ceremonijs, aut vllis externis rebus.

Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sanctuarium per sacerdotem, eorum corpora cremantur extra castra.

Confirmatio allegorica, à ritu veteri, qui describitur Leuit. quarto, & sæpe alias. Sensus autem hic est: Sicuti Leuitæ nihil gustarunt de sacrificio, quod efferebatur extra castra: Ita exhibito Christo, qui ei seruiunt, abstinebunt à ceremonijs Mosaicis, quarum vsus fuit in tabernaculo.

Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.

Idem significatum esse loco, in quo Christus crucifixus est, monet. Crucifixus est ergo extra portam, vt significetur ceremoniarum abolitio. Nam isto facto significatur, Christi sacrificium diuersum esse ab ijs, quæ ceremonijs peragebantur. Hoc loco obseruetur regula de vsu allegoriarum: Quod tum demum allegoriæ pondus habeant, quando facem cœlestem præeuntem habent. Hoc est, quando euidenter res quæ illis significantur alijs scripturæ testimonijs confirmari possunt. Si quando ergo Papistæ vrgent allegorias, contra analogiam fidei, eas intrepide reijciamus, vt commenta Diaboli.

Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius properantes.

Conclusio exhortatoria, cuius sensus hic est. Relictis varijs & peregrinis

regrinis doctrinis, relicto delectu ciborum, atque relicto ceremoniarũ apparatu & pompa, sequamur Christum extra castra, non respicientes ad legales ceremonias, sed ad crucem ipsius: cuius nos quoque participes esse oportet.

Non enim hic habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

Comprobatio est conclusionis à conditione Ecclesiæ noui testamenti: Non habemus hic manentem ciuitatem, hoc est, Ierusalem terrestris ad nos non pertinet: igitur nec iure ipsius nobis vti licet. Quare cum ciuitate exclusi sumus cum Christo, relinquamus ciuitatem cum suis ritibus & ceremonijs, & quæramus promissam, nempe cœlestem Ierusalem, ac iuxta eius leges in vera pietate viuamus.

Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, hoc est, fructum labiorum confitentium nomini eius.

Dixit nos ciuitatem inquirere futuram, in qua Christus est: nunc hostias offerendas docet, non quales Leuiticæ erant, sed quæ cum ciuitatis statu congruunt. Cum ergo ciuitas spiritualis est; par est vt hostiæ etiam sint spirituales. Harum hostiarum seu sacrificiorum duo genera facit. Quorum prius ad Deum, immediate, Alterum ad homines, sed propter Deum refertur. Ad Deum pertinet hostia laudis, quæ est fructus labiorum, ex fide confitentium nomini Domini. Hoc genere hostiarum occupari oportet omnes, quotquot extra castra Christum sequuntur.

Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostijs placetur Deo.

Alterum hostiarum genus, quod vocatur beneficentia erga proximum. Huius generis tot sunt formæ, quot sunt caritatis officia, ex fide profecta. Rationem præcepti subijcit, à proprio sacrificij, quod est Deo placere. Vetus versio habet, talibus hostijs promeretur Deus, sed perperam, nam εὐαρεστεῖται, qua voce Apostolus hic vtitur, est bene placere, seu gratum esse Deo, ita vt Deum veluti exhilaret. Vnde nos monemur beneficentiæ erga proximum, quam tanti facit Dominus, vt ea se delectari testetur. VERVM ne cum Papistis hic hallucinemur, decepti veteri versione, obseruandus est ordo iustificationis, & sanctificationis. Iustificatio gratuita, quam fide obtinemus, sine qua nihil placet Deo, ordine præcedit: Sanctificatio sequitur, quæ nos iustos esse testatur. Vnde omnis obœdientia manans placet Deo, non ob dignitatem operis, sed propter personam, quæ iam fide reconciliata est. Huc illud Augustini pertinet: Bona opera non præcedunt iustificandum, sed iustificatum sequuntur. Falso igitur Papistæ hoc dictum Apostoli torquent contra totam superiorem doctrinam, de vnica hostia Christi, vt suam stabiliant expiatricem hostiam, ex operibus bonis conflatam.

Obœdite ijs qui præsunt vobis & subijciamini.

Requirit obœdientiam erga pastores, & gubernatores Ecclesiæ: in qua obœdientia duo spectanda sunt, regula & finis. REGVLA sit vox Euangelij, contra quam si pastor iubet aliquid fieri, non est magis obtemperandum illi, quam Diabolo. Cornelius igitur recte beato Petro dixit: Omnes nos in conspectu tuo sumus parati audire omnia, quæcunque tibi præcepta sunt à Domino. FINIS obœdientiæ duplex propositus est: prior, vt honesta & graui disciplina, politia Ecclesiastica gubernetur: Posterior, vt obtemperantes ministris Dei, consequamur promissam immortalitatis gloriam. Cum igitur Papistæ multum declamitant, de laudibus obœdientiæ, fateamur obœdientiã recte laudari, modo à regula & finibus proprijs nõ aberret.

Ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.

Ratio propositionis triplex. PRIMA ab officio pastorũ sumitur: quod est habere curam suorum auditorum, pro quibus aliquando reddituri sunt rationem. Vnde duo colligenda sunt, Vnum, grauissimum & laboris difficultatisque plenissimum esse pastorum officium, Alterum, quod supplicia ipsis immineant, si commisso sibi officio nõ rite perfuncti fuerint, verum cum officium fecerint, extra culpam sunt, nec imputabitur illis sanguis pereuntium.

Huc

Huc pertinet grauiſsima illa commonefactio apud Ezechielem cap. 3. Et tu fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael. Audies ergo ex meo ore ſermonem, & annunciabis eis ex me. Si me dicente ad impium: Impie morte morieris: non fueris locutus, vt ſe cuſtodiat impium à via ſua, ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinem auté illius de manu tua requiram. Si autem annunciante te ad impium, vt à vijs ſuis conuertatur, non fuerit conuerſus à via ſua, ipſe in iniquitate ſua morietur, tu autem animam tuam liberaſti. SECVNDA ratio ſumitur ab honeſto. Decet enim pios ita agere omnia, ne quid mali aut damni accedat alijs ſua culpa. Miniſtri cum gaudio tum demum officium faciunt, quando auditores eorum indies magis magiſq; in omni cognitione & ſenſu (vt Paulus loquitur) incrementa facere videntur: Contra, gementes id agunt, ſi quando ſe nihil aut parum proficere ſuis laboribus & vigilijs animaduertunt. TERTIA ſumitur à pœna, quam luent aliquando, qui ſe miniſtris Dei non ſubiecerint. Nam cum dicit: Hoc vobis non expedit, haud obſcure ſignificat pœnas imminere omnibus Euangelij contemtoribus, & contumacibus aduerſus miniſtros Dei.

Orate pro nobis.

Ex eo quod petit Apoſtolus pro ſe preces fieri, diſcamus tum demum bene cedere quod agimus, ſi mutuis precibus iuuemur. Futuri enim euentus cum pendeant ex promiſsionibus Dei, & comminationibus, vere ſtatuendum eſt, euentus reſpondere promiſsionibus Dei, Is promittit opem inuocantibus, igitur vere ſtatuamus Deum affuturum inuocantibus, iuxta ſuum verbum. Obſeruetur hoc loco, officium debitum auditorum Euangelij, erga miniſtros Eccleſiarum, quod eſt, pro ipſis orare Deum, vt ipſorum labores fortunet. Deinde obſeruetur refutatio Stoici deliramenti de fato, quo omnia ſtatuuntur immutabili neceſsitate fieri. Nam ſi preces piorum efficiunt, vt miniſterium Euangelij melius procedat, certe falſum erit omnia neceſsitate immutabili fieri.

Confidimus enim, quod bonam conſcientiam habemus, in omnibus honeſte volentes conuerſari.

Ratio cur cupiat Apoſtolus pro ſe preces fieri, videlicet quod habeat bonam conſcientiam, ſignificans ijs demum ſalutares eſſe preces Eccleſiæ, quorum conſcientia eſt bona. Etſi auté pro omnibus (iuxta præceptũ Pauli) eſt orandum: tamen magnum diſcrimé eſt in effectibus orationis, Impij enim & nõ agentes pœnitentiam, ſuapte culpa nõ redduntur participes orationis Eccleſiæ, quãtum ad bona ſpiritualia attinet, priuſquã conuertuntur. Pij autem retinentes fidem & bonam conſcientiã, participes ſunt omnium bonorum ſpiritualium Eccleſiæ, & multum iuuantur mutuis precib. Hoc loco notetur pulcra definitio bonæ conſcientiæ, nam cum dicit Apoſtolus: Confidimus quod bonam conſcientiã habemus, in omnibus honeſte volentes conuerſari, ſignificat, quod bona conſcientia in conuerſis, ſit deſiderium cordis, quo cõuerſi cupiunt honeſte in omnibus conuerſari. Hæc proinde ordine ad bonam conſcientiam, quæ fundata eſt ſuper Chriſto, requiruntur, atq; adeo bonam conſcientiam efficiunt. Primum, accuſatio ſui ipſius, in vera pœnitentia. Secunda, petitio & fiducia remiſsionis peccatorum. Tertio, conuerſatio honeſta. Quarto, bonum propoſitum, vt poſsis cum Dauide dicere: Inclinaui cor meum ad facienda ſtatuta tua in æternum. Verum vt maius excitetur in nobis ſtudium conſeruandæ bonæ cõſcientiæ, Fructus ipſius dulciſsimos recitabo. Sunt auté hi præcipui. Primus, Obœdientia erga mandata Dei creſcit. Secundus, Fides ſtabilitur. Tertius, Inuocatio accenditur. Quartus, Dona ſpiritualia augentur. Quintus, Voluptas quædã ex mandatorum Dei meditatione naſcitur. Sextus, Triumphus ſpiritus ſuper carne acquiritur. Septimus, Tranquillitas cordis augeſcit. Octauus, Conſolatio in quouis ærumnarum genere percipitur. Nonus, Spes roboratur. Decimus, In mortis articulo victoriæ ſuper morte & inferno fiducia, in Chriſto Ieſu concipitur. Vndecimus & vltimus, Lætus fit ex hac vita in portũ beatæ immortalitatis tranſitus. CONTRA vero malæ conſcientiæ hi ſunt fructus peſsimi in ijs qui fidem habuerunt, & iam eam peccatis contra conſcientiam admiſsis extinxerunt. Primus, Mandata Dei vileſcunt. 2. Noticiæ Dei fit iactura. 3. Inuocatio extinguitur. 4. Spes amittitur. 5. Caro triumphat ſuper ſpiritu. 6. Peccatum recuperat amiſſum dominium, per ſuas concupiſcentias. 7. Satanas amiſſa caſtra recipit. 8. ἀπαλγησία quædam & dedolentia creſcit. 9. Mens reproba efficitur. 10. In mortis articulo deſperatio ſequitur. 11. Triſtiſsimum fit vitæ æternæ naufragium. COGITATIO huius collationis bonæ & malæ conſcientiæ, accendat animos noſtros ad acrius ſtudium bonæ conſcientiæ, qua nullus theſaurus precioſior eſſe poteſt: & contra, nihil triſtius mala conſci-

entia. Proinde non temere à Cicerone, etsi profano scriptore, dictum esse putemus: Magna vis est conscientiæ in vtramq; partem, vt neq; timeant, qui nihil commiserint: & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Non igitur frustra vulgo dici solet: Conscientia mille testes.

Amplius autem obsecro vos, vt id faciatis, quo celerius restituat vobis.

Alia est ratio, cur pro se preces fieri cupiat Apostolus. Est autē argumentum sumtum ab vtili & cōmodo Hebræorum. Vtile enim erat Hebræis & commodum, præsentem suum doctorem audire. Nam inter viuam docentis vocem, & scriptionem, permagnum est discrimen. Viua enim vox efficacius penetrat per aures in animos auditorum, & tenacius hæret. Vnde Hieronymus: Habet nescio quid latentis energiæ viua vox, & in aures discipuli de autoris ore transfusa, fortius sonat. Legatur prologus Hieronymi in vetus testamentum.

Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono, ad faciendum eius voluntatem, efficiens in vobis quod placeat in conspectu suo, per Iesum Christum, Cui sit gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc tertia pars capitis est, votum continens. Optat enim Hebræis incrementa pietatis, & omnis operis boni absolutionem. Vt autem hanc pericopam distinctius intelligamus, eam in quinque partes retexam, quæ sunt. Prima, votum ipsum. Secunda, finis voti. Tertia, vnde facultas præstandi quod optat. Quarta, quomodo illa facultas communicetur homini. Quinta, finis omniū actionum, adeoq; totius vitæ Christianorum. Prima pars, quæ votum cōtinet, his verbis exponitur. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis, pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono. Hic habemus & à quo optet & quid optet. Optat à Deo, fonte omnium bonorum largissimo, hunc prædicat à pacis studio, vt qui pacem amet, pacē requirat, pacem faciat. Quare & nos inter nos concordes esse oportet. Deinde quomodo pacem faciat Deus exponit, videlicet, per mortem filij, qua nos sibi reconciliauit. Hæc recōciliatio æterna est, iuxta rationem fœderis ipsius sanguine Christi sanciti, & cōfirmati. Hunc vocat pastorem illum magnum ouium, vt qui per crucem perditas oues reduxerit, verbo & sacramētis, adeoq; suo spiritu reductas pascat, donec plenā liberationem seu redemtionē adduxerit. Quid optat? vt Deus absolutos reddat Hebræos in omni opere bono, ille enim incœpit, ille perficiet in audientibus & obtemperantibus Euangelio. SECVNDA pars de fine voti, qui est Facere Dei voluntatem, & quod illi acceptum est. Est autem Dei voluntas, vt in Christo Iesu plantati, fructificemus Deo, & opera nobis præcepta facere studeamus, vtq; nihil antiquius habeamus, quam totam vitam nostram ad normam voluntatis ipsius componere. Huc igitur respiciant pij, & nō ad decreta hominum, quæ sæpe cum Dei voluntate pugnant. TERTIA pars, monstrat, quæ sit præstandi facultas, cum inquit, Efficiens in vobis, quod acceptum est in conspectu suo. Non igitur à nobis ipsis idonei sumus, sed omnis nostra idoneitas est à Deo. QVARTA pars, docet quomodo illa facultas contingat hominibus, cum inquit: Per Iesum Christum. Is enim fide indutus adest nobis, merito, & efficacia. Merito delet peccatum: Efficacia excitat in nobis motus congruentes spiritui suo, vestit nos sua iusticia, vt Deo placeamus, efficax in nobis est per suum spiritum, vt quæ grata sunt ipsi, præstare valeamus. QVINTA pars, finem omnium actionum Christianorum indicat, cum inquit: Cui sit gloria in secula seculorum, Amen. Huc igitur omnes suas actiones referant, qui Christo serio nomina dederunt, vt Deum glorificent, mente, affectibus, voluntate, voce, & moribus.

Precor autem vos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim breuibus scripsi vobis.

Petit vt boni consulant hanc exhortatoriā Epistolam. Etsi autē maxima eius pars eaq; præcipua didascalica est: tamē exhortationē tantum vocat, ne videatur sibi plus illis sapere. Rationē addit à breuitate, quę plęrisq; grata esse solet.

Nostis fratrem nostrum Timotheum

Ex his apparet Timotheum fuisse solutum

solutum esse: cum quo, si celerius venerit, visam vos.

incarceratum, & rursum è carcere dimissum esse, quod Hebræis indicare Apostolus voluit, vt & ipsi gauderent liberatum esse tam insignem verbi præconem, & vt Deo gratias agerent, pro ipsius liberatione & incolumitate. Paulus solet Timotheum filium appellare, sed hic autor vocat ipsum fratrem, vnde coniectura est, aliquem ex discipulis Pauli, videlicet, Lucam, vel Clementem autorem fuisse huius Epistolæ.

10 Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos.

salutationes sunt pia vota, quæ animos conciliare solent, & confirmare, eorum qui se coram compellare non possunt. Duplex est salutatio, aut enim absentes salutamus per literas vel nuncios, aut præsentes, idque vel gestu corporis vel voce. Studium salutandi præsentes magnum erat Romæ, & inter magnos honores erat salutari. Inter præcipua vero officia salutare. Vtraque res erat mire plausibilis & popularis. Crassus Romanus infimi ordinis singulos homines nominibus semper proprijs salutasse dicitur, & Romani nobiliores habebant nomenclatores apud se, vt ciues nominatim salutare possent. SANCTI dicuntur fideles, eo quod separati sint à profanitate gentium, per fidem in Christum, & sanguine Christi purgati sint, & consecrati Deo, cui se ipsos hostias offerunt.

20

Salutant vos Itali.

De Ecclesia Italica intelligendum est, vnde hanc Epistolam scripsit Apostolus.

Gratia cum omnibus vobis.

Epistolarum Apostolicarum clausula est, summam Euangelij continens. Nam gratia & causam & effectum significat, videlicet, fauorem Dei per Christum, & bona ex illo fauore donata, quæ sunt remissio peccatorum, imputatio iusticiæ Christi, donatio Spiritus sancti, diuina præsentia, augmentum donorum, incrementa pietatis.

30

Amen.

Hæc vox Hebræa propter sanctiorem autoritatem retinetur in Ecclesia. Est autem eius vsus quadruplex, videlicet in precationibus, votis, approbationibus, & asseuerationibus. IN precationibus, est fidei obsignatio, cum impetrationis fiducia. IN votis, est affectus comprecantis testimonium. IN approbationibus, est consensus testificatio. IN asseuerationibus adhibetur, in confirmationem dicendorum, & ad certificandos auditores, seu vt Basilius loquitur, in confirmationem dicendorum, & in certitudinem eorum qui audiunt.

ORNATISSIMO VIRO, NOBILITATE AC SAPIENTIA PRAESTANTI, FRANCISCO BROCKENHVS, DOMINO DE EGESKOV, AC SENATORI REGNI DANIAE PRVDENTISSIMO, DOMINO AC PATRONO SVO.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

PTOLEMEVS PHILADELPHVS AEGYPTIORVM Rex hoſpitem conuiuam interrogat, quænam ſit maxima hominis gloria: cui hoſpes reſpondens, Deum, inquit, honorare, idque non tam donis & victimis, quam animi puritate & pio propoſito. Hoc reſponſum non ſolum rex ſapientiſsimus approbat, verumetiam Philoſophi, qui frequentes illi adeſſe ſolebant, magna conſtantia & aſſeueratione prædicant. Omnes enim homines vel natura ipſa magiſtra, intelligunt & Deum eſſe, & ſummam hominis felicitatem in puro Dei cultu eſſe poſitam. Quamobrem ſapientiſſimi Philoſophi omnia ſua ſtudia eo conuerterunt, vt rectum colendi Deum modum ſuis ſectatoribus traderent. Nam vt ſummam hominis gloriam in eo poſuerunt: ita maximam ſapientiam definiuerunt eſſe, rectam colendi Deum ſcientiam. Hoc pulcerrime in oraculo quodam, quod recitatur apud Iuſtinũ Martyrem, indicatur.

Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον ἠδ' ἄρ' ἑβραῖοι
αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

Hoc eſt (vt rudius & apertius reddamus)

Chaldæis ſolis ſapientia nota & Hebræis,
Soli namque Deum regem pure venerantur.

Eſt profecto procul omni dubio fatendum, ſummam gloriam, ſummam ſapientiam ac ſummam felicitatem hominis eſſe, Deum pure colere. Quare in hac re nec hoſpes Ptolemæi, nec Philoſophi hallucinati ſunt. Verum poſtquam Philoſophi hanc ſuam ſapientiã ad vſum & praxin transferre volunt, quantæ quæſo ſunt tenebræ? quanta ignorantia? Non ſolum ignoratur, in qua re ſit puritas mentis collocata, verumetiam ab ipſo Deo turpiter aberratur ad creaturas & ad creaturarum idola.

Cicero quidem vere pronunciat Deum colendum eſſe non ſuperſtitione, ſed pietate: ſed quò ruit miſer? pro vero Deo idola colit Romana: antiquiſſimam religionem, quæ ſola Deum autorem habet, barbaram ſuperſtitionem ſacrilege nominat: veram religionem ſplendore imperij, grauitate nominis Romani, maiorum inſtitutis & fortunæ ſucceſſibus metitur. Hæc ſunt enim eius verba: Sua cuique ciuitati religio Læli eſt: noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis pacatiſque Iudæis, tamen iſtorum religio ſacrorum à ſplendore huius imperij, grauitate nominis noſtri, maiorum inſtitutis abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis: quam cara Dijs immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſeruata.

Socrates apud Xenophontem rectiſſime etiam dicit, Deum eo cultu velle coli, quem ipſe inſtituit, ſed mox ipſe tanquam oblitus ſui, definit cultum Dei

Dei esse,quem ciuitas recipit & approbat. In quo fœdissimo errore multi sunt hodie,qui putant Regum & Principum placita,normas esse religionis.

Philosophi saniores decalogum aliquo modo intellexerunt, & in eius obœdientia cultum diuinum positum esse tradiderunt: quemadmodum Syracusanus Philemon, qui floruit tempore Alexandri Magni, testatur. Ita enim ait: Si quis hostiam offerens, ô Pamphile, taurorum multitudinem, aut ceruorum, aut per Iouem, alia eius generis, aut si fecerit ornamenta, vt aureas chlamydes siue purpureas, aut si fabricauerit ex ebore, siue Smaragdo imagunculas, existimat se Deum sibi reddere beneuolum, errat ille omnino & leuem mentem habet. Oportet enim virum bonum esse, vt qui virgines non corrumpat, non mœchetur, non furetur, non occidat, non aliena videat & concupiscat, siue vxorem, siue domum, siue possessionem, siue seruum, siue ancillam, aut quicquam omnino, & addit μηδὲ βελόνης ἐν ἅμμα ἐπιθυμήσεις πάμφιλε, hoc est, neque vnius acus funiculum concupiueris Pamphile. Et Paulò post: θεῷ δὲ θύε διὰ τέλους δίκαιος ὤν, hoc est, Deo sacrifica perennem iusticiam. HABEMVS quousque ascendere potuerint summi Phisophi, qui habuerunt aliquam legis noticiam, cui satisfieri putabant qualicunque externa obœdientia: etsi haud raro arcano conscientiæ iudicio damnati, suam quodammodo agnouerunt impuritatem & miseriam. QVID quæso magnis istis Philosophis defuit? id profecto quod ipsi potissimum prædicant, & in quo cultum numinis situm esse disputant, hoc est, puritas mentis: quæ sane non est externa simulationis larua, quemadmodum Philosophus ille putabat, cui vrinam verecundius reddenti Aristoteles obijcit: χεῖρες μὲν ἁγναί, φρὴν δ' ἔχει μίασμά τι, hoc est, manus quidem puræ sunt, at mens contaminata est: sed est longe alia res quam vt Philosophi eam sua perspicacia & acumine deprehendere potuerint. Nam illi nec originem impuritatis, qua contaminatum est totum genus humanum perspexerunt, nec remedium aduersus ignotum morbum tenuerunt, neque veræ puritatis scaturiginem quæsiuerunt, imo quo magis purgari se sua externa puritatis lacuna arbitrabantur, eo impuriores sunt effecti, atque omnino illis accidit quod porcis, qui cum cœno se abluere volunt, immundiores multo prodeunt, siquidem qui inter illos videbantur optimi, hostes Dei maximi fuere. Quando enim Deus illorum votis non respondit, statim irascebantur Deo, tanquam ingrato, qua sane animi macula nullum cœnum turpius, nullum pestilentius. Huius rei exemplum videre est in Agamemnone Græcorum Rege, qui Ioui hecatombas, quas obtulerat, exprobrat, atque ei ingratitudinem tragica voce obijcit, propterea quod ipsius petitioni non satisfecerit. Hecuba dicit, inuoco ignauos Deos. Cæterum Ecclesia Dei sola magisterio Prophetarum & Apostolorum edocta, nouit & vnde impuritas illa in genus humanum irrepserit, & quo remedio ablui possit, & quæ sit vera scaturigo, vnde aqua purissima purgandis mentibus hauritur, qua aqua mens purgatur, vt in ea sit puritas illa qua Deus ab homine vult coli: qui sane cultus, vt recte responsum est Ptolemæo, summa hominis gloria, maximum decus, adeoque felicitas ipsa ad quam primum genus humanum conditum est. Nam vt sine hac puritate nemo eius felicitatis particeps fieri potest, quam Deus colentibus se vt coronam certaminis proponit: ita ea parta, tanta fit hominis gloria, vt filius Dei censeatur, cœlestiumque bonorum scribatur hæres.

Ecclesia nouit hominem astu & fraude Satanæ deceptum, ruisse contra Deum, & amisisse imaginem Dei, in cuius locum successit imago Satanæ fœdissima & impurissima, qua humanum genus adeo conspurcatum est & deformatum, vt nihil sit eo impurius, nihil deformius. Nam qui inter homines sanctissimi videri volunt (loquor autem de non renatis) similes sunt pomis Indicis, quæ ferunt

foris quidem pulcerrima esse, sed intus latere venenum mortiferum. Ecclesia nouit contra Satanæ venenum, adeoque aduersus totum imperium eius, promissum fuisse semen mulieris contriturum aliquando caput serpentis, vt serpens ille, hoc est, Diabolus, non amplius suo veneno noceret ijs, qui in fide seminis reperirentur. Ecclesia nouit filium virginis Mariæ Iesum, semen illud promissum esse, qui iuxta promissionem protoplastis nostris datam, & sæpe deinde repetitam, vicit Satanam. Ecclesia nouit sanguinem huius Iesu filij Dei & virginis, efficax esse antidoton aduersus serpentis venenum, eoque ablui & abstergi impuritatem, 10 quam ab Adam propogati contraximus. Ecclesia nouit hoc remedium & salutare antidoton omnibus per prædicationem Euangelij gratis offerri, & oblatum accipi fide in hunc medicum Iesum Christum, iuxta illud: Fide purificantur corda. Item: Sanguis Christi purgabit conscientiam nostram à mortuis operibus, vt colamus Deum viuentem. Ecclesia nouit quod Deus ab ijs solis, qui hoc pacto purgati sunt & emundati sanguine Christi, coli velit idq; non gentili superstitione, sed in spiritu & veritate, quemadmodũ ipse Dominus testatur, cum inquit: Veri adoratores adorabunt patrẽ in spiritu & veritate, hoc est, homines quorũ corda sunt purgata in sanguine Christi per fidem, verum cultũ & spirituale Deo præstabunt. Nam 20 Spiritus sanctus in eis excitabit pios motus, fidem, dilectionẽ, timorẽ, patientiam, precandi studium, gratiarum actionem, & alias virtutes cum lege & voluntate Dei congruentes. Quanquam autem obœdientia nostra in hac vita nequaquam normæ legis diuinæ respondet: tamen placet, quia in filio dilecti sumus, & quia obœdientia ipsa à purificato corde proficiscitur. Fatendum quidem est plurimas maculas reliquas manere in nobis, donec circumferimus hoc mortale corpus: tamen hæc nostra firmissima consolatio esse debet, quod sciamus eas lamina aurea in arca fœderis tegi, hoc est, per Christi expiationem ita purgari, vt amplius nobis non imputentur, modo non secundum carnem vixerimus, sed secundum spiritum. Cæterum 30 hic duo mala pijs inprimis sunt cauenda: Pharisaicus error, & Epicurea securitas. Hæc duo mala omnibus temporibus plurimum damni Ecclesiæ Dei attulerunt. Sunt enim veluti scopuli quidam, ad quos impingentes naufragium circa fidem faciunt. Pharisaicus error partim ex opinione iusticiæ Philosophicæ, partim à legis Dei ignoratione oritur. Philosophorum opinio fuit, quam supra attigi, quod iusticia sit externa officia mediocriter facere, & aliquam puritatem externam simulare. Deinde non intelligebant Legem Dei requirere spiritualem obœdientiam, sed tantum in externos ritus intuebantur, in quibus collocarunt iusticiam, quam iu- 40 sticiam opponebant iudicio Dei, & putabant se ea iustos esse coram Deo, vt Pharisæus ille Euangelicus. HOC errore decepti Monachi, suis traditionibus partim stultis, partim impijs, partim histrionicis, vim iustificandi & merendi vitam æternam tribuerunt: quo scelere nihil grauius cogitari potest. Quid enim quæso aduersus Deum magis contumeliosum esse potuit? quid magis sacrilegum? quid magis impium aduersus sanguinem Christi, in quo solo virtus est expiandi peccata? quid denique magis stultum, quam tribuere meritum salutis & vitæ æternæ obœdientiæ erga regulam, quam homo hypocrita suis sectatoribus præscripsit? 50 HVNC Pharisaicum errorem hodie defendunt Papistæ, ac non secus quam pro aris & focis pro eo defendendo sunt soliciti, non quod ipsi non videant errorẽ prophanũ esse damnatũ verbo Dei: verum ne eo subuerso, de fundamento Papistici regni actum sit. Hunc igitur errorem omnes quibus salus curæ est, fugiant tanquam pestem, atque eius propugnatores anathemata à Christo sciant esse, iuxta hoc Pauli dictum: Qui aliud Euangelium prædicauerit, anathema sis, etiamsi fuerit angelus de cœlo. Cum autem Spiritus sanctus hic pronunciat anathemata eos, qui prædicant aliud Euangelium, non est cogitandum leue & vulgare maledictum esse. Nam primum significat Deum eiecisse de Ecclesia corruptores Euangelij.

Deinde

Deinde mandat eos fugiendos esse, tanquam diras pestes, quas Deus execratur. Tum indicat pollui bonos eorum societate & consuetudine. Præterea minatur graues pœnas ijs, qui cum illis amicitia coniuncti sunt. De hoc maledicti genere loquitur etiam Psalmus: Induit maledictionem sicut vestimentum, & intrauit sicut aqua in interiora eius,& sicut oleum in ossa eius. Nequaquam igitur existimetur parui momenti esse hoc maledictum: Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit. Fugiant itaque pij, tanquam rem à Deo maledictam, errorem istum Pharisaicum, qui fingit hominem coram Deo iustificari operibus, siue legis, siue humanarum traditionum. Nam immota stat conclusio Pauli: Si iustitia est ex lege, Christus frustra mortuus est. Item: Non iustificatur homo ex operibus legis, sed per fidem Iesu Christi. Cum igitur hoc Euangelium Pauli est, manifesta anathemata sunt Pharisæi omnium temporum, qui operibus iusticiam, qua consistimus coram Dei tribunali, tribuunt. Epicurea securitas nascitur ex doctrina gratuitæ iustificationis praue intellecta. Nam cum homines carnales audiunt gratuitam esse iustificationem, salutemque contingere non ex operibus sed ex fide, fiunt remissiores,& abijciunt bene operandi studium. Hæc Epicurea securitas non est minus perniciosa, quam error Pharisaicus, quæ locum non habet in ijs qui vere credunt Euangelio, sed tantum in mortuis Ecclesiæ membris, hoc est, in ijs, qui vel palam flagitiosi sunt, vel hypocritæ. Hanc securitatem non solum vox Euangelij damnat, verumetiam omnes Propheticæ & Apostolicæ conciones execrantur, simul enim testantur nos renasci, vt sancti simus corpore & animo. Paulus cum Pharisaicum errorem, tum Epicuream securitatem impugnans, in hunc modum scribit Ephesijs: Gratia saluati estis per fidem, non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Dei enim factura sumus, creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in eis ambulemus. Hic Paulus docet aperte gratuitam esse salutem, eamq; cõtingere credentibus sine operibus. Deinde addit finẽ regenerationis in Christo. Nã dicit, nos creatos in Christo Iesu, vt faciamus opera, quæ Deus nobis mandauit, quod cum fit, non tantũ sumus imputatione puri verumetiã inchoatione sancti. Sed quid quæso hic fit? salutẽ grauitã esse libenter audimus, at cũ ad gratitudinẽ inuitamur, pigri sumus. Videmus scopum, sed iter intermedium conficere nolumus, atque omnino nobis iuxta prouerbium contingit: σῦκα φίλ' ὀρνίθεσσι, φιτεύειν δ' οὐκ ἐθέλουσι. Hoc est, aues ficus amant, sed plantare recusant. Aduersus hanc Epicuream securitatem acerrime cum Prophetæ tum Apostoli pugnauerunt, inter quos diuus Iacobus non solum vita, verumetiam scripto validissime eandẽ oppugnat, spolians eam omni gloria, statuensque nudam coram tribunali Dei. De hisce rebus clarissime vir, ac patrone colende, disseruimus cum proxime apud te prandere m: errorem Pharisaicum cordate improbasti, securitatem Epicuream pie damnasti, & cum quidam ex conuiuis diceret, magis frigere bene operandi studium, postquam ministri Euangelij operum merita oppugnare cœperunt: sapienter dixisti, nulla merita nostrorum operum esse, si æstimentur è sua dignitate, sed benefaciendi studium ex eo pendere, quod filij Dei patri obœdientiam debeant, & quod fides non possit esse sine naturalibus proprietatibus. Hac occasione incidimus in mẽtionẽ Epistolæ Iacobi, quã cum dicerẽ me ante paucos annos in hac schola enarrasse, pecijsti vt meam commentationem pluribus communicarem, quod & me facturum promisi. Nunc itaque votis tuis satisfacturus, in publicum edo commentariolum in sanctissimam Iacobi Epistolam, quem vt æqui bonique consulas, etiam atque etiam oro. Spero quod gratior hic noster labor sit futurus multis, quod sub tuo nomine in lucem prodeat. In quinto capite vbi Iacobus diuites obiurgat, quæstiones de diuitijs, contractibus, vsura & bonis Ecclesiasticis prolixius quam institueram tracto, idque hac occasione: Clarissimus vir D. Iohannes Frijs, Cancella-

rius Regis, & Academiæ nostræ conseruator primarius, petijt à me vt commonefactionem de vsura scriberem, idque in hunc finem, vt vera vsura & damnata verbo Dei discerni possit ab alijs contractibus, qui prætextu vsuræ à nonnullis iniuste damnantur. HANC commonefactionem, sicut me & omnia mea, iudicio piorum & doctorum subijcio. Spero autem me ita temperare omnia, vt nec à verbo Dei discedam, nec vim faciam legibus politicis, sine quibus humana societas conseruari nequit. Bene vale cum vxore castissima & liberis. Hafniæ 21. Martij, anno Domini M. D. LXIII.

10

ARGV-

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IACOBI APOSTOLI.

QVATVOR IN INITIO ENARRATIONIS CVIVSQVE SACRI SCRIPTI DILIgenter ſpectanda & examinanda iudico, videlicet, quis ſcripti ſit autor: Quæ ſcribendi occaſio: Quis ſcripti ſtatus: & quæ ſit tractationis via ſeu methodus, hoc eſt, ordo. Hæc enim quatuor dextre ac recte explicata, in cuiuslibet ſacri ſcripti aditum tanquam luce quadam prætenſa lectorem introducunt. De his ergo ordine dicam, quo explicatius teneatur huius Epiſtolæ argumentum.

AVTOR huius Epiſtolæ fuit Iacobus Apoſtolus, qui dicitur frater Domini. Hic vna cum reliquis Apoſtolis non ſolum triennium voce Domini & ſpiritu eſt inſtitutus, verũ etiam poſt reſurrectionem Chriſti accepit cum alijs Apoſtolis Spiritum ſanctum & mãdatum prædicandi Euangelium omnibus gentibus, & die Pentecoſtes viſibili ſacramẽto iterum inauguratus eſt Apoſtulatui. Hinc patet quid de hac Epiſtola ſit iudicandum: nimirum quod illi non minus ſit credendum, quam voci Dei. Eſt enim eius autor Apoſtolus Ieſu Chriſti, qui ad extremum ſanguine ſuo Euangelium Chriſti obſignauit. Nam cũ Chriſtum doceret victorem eſſe mortis, & ſedere ad dextram Dei in cœlis, à Iudęis lapidibus petitus eſt, ac tãdem genibus innixus & precatus pro perſecutoribus ſuis fullonis fuſte eſt interemtus, idque Paulo ante oppugnationem Veſpaſiani. Siue ergo huius viri Dei miniſterium, ſiue vitam, ſiue confeſsionem, ſiue exitum ſpectes, teſtimonium de infallibili veritate doctrinæ ipſius habes.

OCCASIO ſcribendi Iacobo duplex videtur fuiſſe, vna perſecutio Eccleſiæ, altera hypocriſis in multis. Quanta fuerit Eccleſiæ perſecutio tempore Iacobi, hiſtoria Eccleſiaſtica prolixe docet. Nam non ſolum Iudæi diſperſionis per orbem malo affligebantur, verumetiam varijs tentationibus hæreticorum & Diabolorum fere obruebantur. Vt enim intus à falſis fratribus moleſtabantur, ita foris à Tyrannis ad defectionem ſolicitabantur, nunc minis, nunc pollicitationibus. Hypocriſis etiam nõ parum offendebat, multi enim Chriſtum profitebantur, quem agnoſcentes ſaluatorem, eius quidem beneficia deprædicabant, ſed ſine viua fide & pœnitentia viuebant. His procellis tum iactabatur Eccleſia, his malis affligebatur ſponſa Chriſti, quod cũ videret Iacobus, ſumſit inde ſcribendi occaſionem, vt iſtis malis aliquo modo mederetur.

Ex occaſione, ſcopus Iacobi in hac Epiſtola & conſilium facile intelligi poteſt. Eo enim tota eius oratio pertinet, vt non ſolũ Chriſtianos, ſeu vere pios aduerſus crucis ſcãdalum muniat, quos hortatur ad patientiam, ne tentationibus fracti confeſsionem abijciant, ſed potius finem & euentum crucis intueantur: verumetiam vt hypocritas à ſuo errore reuocet, quos vt docet quã vana ſit gloriatio de fide, ſine viua fiducia & germanis fidei fructibus, ita hortatur ad mores Chriſtiana profeſsione dignos, & dehortatur à contrarijs vitijs, niſi malint ſuæ cõtumaciæ iuſtas pœnas luere. Via tractationis ſeu methodus eſt liberior, vt in exhortationibus & obiurgationib. eſſe ſolet. Hanc viam in explicatione ſingulorum capitum diligenter indicabo.

CÆTERVM quam neceſſaria ſit hodie hæc Epiſtola in Eccleſijs noſtris, facile intelliget is, qui pleroſque qui Chriſtiani dici volunt, de fide inani & mortua gloriari animaduertit: quam ſtulticiam noſter Apoſtolus retegit & iuſtiſsime damnat. Deinde qui quotidie intuetur, quam varijs ſcelerib. (magis magiſque diſciplina collabente) Chriſtianus populus polluatur: procul dubio fatebitur, opus eſſe aliquo Iacobo, cui iſta graſſantia ſcelera liberiore lingua taxet & damnet. Præter hæc omnia, ipſe Epiſtolæ autor ſpeculum pietatis dici meretur: ſiue enim officium ſpectes, ſiue vitam contempleris, ſiue in confeſsione conſtantiam cogites, ſiue vitæ exitum perpendas, habes quod & admireris maxime, & quod imitari cupias, modo Chriſtianus vere cenſeri velis. Hæc argumento & Epiſtolæ vtilitate & vſu ſint dicta. Iam cur Catholica dicatur, dicendum reſtat. Epiſtolæ Apoſtolorum Petri duæ, Iohannis prima, Iudæ vna, & hæc Iacobi Catholicæ dicuntur, propterea quod non certis ciuitatibus aut perſonis, (vt Pauli omnes, Iohannis ſecunda & tertia) ſint deſtinatæ & ſcriptæ, ſed omnibus promiſcue pijs, varijs in locis per orbem diſperſis datæ ſunt. Catholicum enim hoc loco priuato opponitur. Quidam has Epiſtolas Ca-

las Canonicas ad differentiam Epiſtolarum Pauli vocant manifeſto errore. Nam non minus Epiſtolæ Pauli ſunt canonicæ quam Iacobi, aut Petri, aut Iohannis. Quicquid enim legimus in Apoſtolorum Epiſtolis, tanquam canonem veritatis amplecti decet.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Ne Chriſtiani ſub tentationum mole ſuccumbant, hortatur, idque propoſito præmio ſuperatæ tentationis. Et ne quis Deo imputet tentationis originem, docet & vnde proueniat tentatio, & quod à Deo, qui nos ſuo verbo regenuit, ſint omnia bona.

Ordo & partes Capitis Primi.

Prima pars capitis huius eſt Epigrapha. Secunda, propoſitio ſuaſoria, ne videlicet Chriſtiani tentationibus frangantur. Tertia, quia fieri poteſt interdum, vt aliquis errore ſeductus ſuccumbat tentationi, monet petendam eſſe ſapientiam à Deo ex fide, ſine hæſitatione. Quarta, ne qui fracti paupertate & contemtu, tentationibus ſuccumbant, hortatur tum diuites, tum pauperes ad veram humilitatem. Quinta, tentationis ſuperatæ præmium proponitur, & monſtratur eius origo, vt magis ipſius inſidiæ caueantur. Sexta, admonitio eſt à contrarijs, quod Deus non ſit autor tentationis, ſed omnis boni potius, propoſito regenerationis beneficio, quod tanquam bonitatis Dei teſtimonio confirmat. Atque ita vnus ſcopus eſt huius capitis, ne videlicet ſinamus nos tentationum mole obrui. Huic ſcopo reliqua deſeruiunt.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IACOBVS Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus duodecim tribubus diſperſis: Salutem.

Hæc Epigrapha tria continet. Primum enim authoris huius Epiſtolæ nomen, cum eiuſdem deſcriptione & officio habet. Deinde eorum mentionem facit, quibus ſcribit Apoſtolus. Poſtremo imprecationem ſalutis addit. AVTOR Epiſtolę eſt Iacobus, qui profeſsione quidem ſeruus Dei eſt, officio vero ſeruus Ieſu Chriſti, hoc eſt, Apoſtolus. Hic ſcripſit duodecim tribubus Iſraël late quidẽ, vt & Petrus meminit, per orbem diſperſis. Fit autem in hiſtorijs mentio multiplicis diſperſionis Iudęorum. Primum enim decem tribus per regnum Babylonicum ſunt diſperſę. Deinde duę reliquę in captiuitatem Babylonicam abductæ ſunt, nec redijt ſoluta captiuitate, niſi minima pars tribus Iuda & Beniamin. His ergo Iudæis ita ſparſim habitantibus & conuerſis ad fidem Chriſti ſcribit Iacobus, ac ijs in initio precatur ſalutem, vel vt græce loquitur χαίρειν, id eſt, gaudere eos iubet, ſignificans tutiſsimam ad verum gaudiũ viam, eſſe fidem in Chriſtum. Diſperſio Iudæorum ſignificat lõge maximum diſcrimen eſſe inter regnum Chriſti & regna mundi. Regnum Chriſti non clauditur certis terminis in hoc mundo, ſed in conſciẽtia bona, iuſticia & gaudio ſpiritus, vt Paulus ait, ſitũ eſt. In hoc regno ſunt omnes, quotquot in Chriſtum vere credunt, ſiue prope, ſiue procul ſunt. Deinde monet hæc diſperſio, quod Eccleſia Chriſti in hoc mundo, non ſit alligata (vt Papa putat) certo loco & ſucceſſioni, ſed verbo potius Dei, ſacramentis, & obœdientiæ erga Euangelium.

Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cum in varias tentationes incideritis.

Propoſitio primæ exhortationis, ne videlicet Iudæi credentes, tentationibus ſuccumbant. Hæc exhortatio merito primum locũ occupat apud eos, qui expulſi ſedibus, varijs vicinorũ obruebãtur iniurijs. Quod autem non ſimpliciter dicat: Nolite frangi tentationibus, vel tale aliquid, ſed exiſtimate Omne, id eſt, plenum gaudiũ eſſe, cum in varias tentationes incideritis: diſcernit inter effectus tentationis piorum & impiorũ. Vt enim euentus tentationis impiorũ eſt triſtitia & deſperatio: ita tentationis piorum euentus eſt gaudiũ & victoria tẽtationis.

Cum varias dicit,ſignificat nõ vno genere tentationum explorari credentes,ſed multis & varijs. Quare excubias agere Chriſtianos decet,ne circumuenti tentationum varietate, in manus incidant aduerſarij.

Scientes quod probatio fidei veſtræ, patientiam operatur.

Ratio propoſitionis eſt, ab effectibus tentationum piorum. Primum enim tentatio eſt veluti Lydius lapis, ad quem fides Chriſtianorum exploratur. Exemplum habemus in Abraham. Quorum enim fides vera nõ eſt,in tempore tentationis,diſcedunt, iuxta parabolam Euangelicam, Matth.15. Contra, quorum fides firmior eſt, redduntur confirmatiores per tentationes. Spiritu enim Dei ſuſtentantur. Porrò fides probatior facta, patientiam operatur,hoc eſt, efficit vt æquo animo crucem feramus,propter ſpem liberationis. Vnde Paulus, probatio ſpem operatur,ſpes autem non pudefacit,id eſt,non fruſtratur nos,vt aliquando pudefiamus in conſpectu filij Dei.

Patientia vero opus perfectum habeat.

Hæc hortatio eſt, ad perſeuerãtiam in tolerando. Vult enim Apoſtolus, vt pius perduret conſtans in patiẽtia,vſq; ad finem. Beatus enim qui perſeuerauerit vſq; ad finem. Perfectionis enim vocabulum hoc loco conſtantiam & perſeuerantiam in patientia declarat. Veræ erga patientiæ effectus eſt perſeuerantia conſtans.

Vt ſitis perfecti & integri, in nullo deficientes.

Finis & effectus crucis piorum ſignatur, qui eſt noſtri conſummatio in Chriſto. Toto enim vitæ tempore ad hanc conſummatam perfectionem tẽdere oportet,quæ cruce, veluti inſtrumento Dei, quotidie perpolitur,donec omnib. ſuis gradibus abſoluatur. Hic locus monet, vt noñulla de perfectione Chriſtiana dicamus,quã Iacobus hic definire videtur integritatem. QVONIAM autem Monachi inſulſe nugantur de perfectione Chriſtiana, neceſſarium eſt pios recte inſtitui,vt intelligant quid de ea pie ſentiendum ſit. Sciendum eſt itaque,duplicem perfectionem nobis in diuinis literis cõmendari, quarum vna abſoluta eſt, & eſt imputatio perfectæ iuſticiæ & obœdientiæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Vt enim Chriſtus obœdiẽtia crucis culpã expiat:ſic obœdientia legis iuſticiam imputat, ita vt omnis qui credit, perfect⁹ & iuſt⁹ perfectione & Chriſti iuſticia appareat in cõſpectu Dei. Hac perfectione freti,expectam⁹ immortalitatis gloriam. Altera perfectio in renatis eſt,quam omnib. pijs cõmendat verbum Dei Ambula, inquit Dominus ad patrem noſtrum Abrahamum,coram me,& eſto perfectus. Chriſtus: Eſtote perfecti, quia pater veſter perfectus. De præcepto,inquies,non eſt dubium,ſed in quo ſita ſit illa perfectio quæritur. Sciendum eſt quod Paulus Philip.3. vocabulo perfectionis dupliciter vtatur. Ita enim ait: Non quod apprehẽderim,aut iam perfectus ſim,ſed ſector ſi etiam apprehendam, quatenus apprehẽſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres ego meipſum nondum arbitror aſſecutum eſſe, vnum autem illud ago,ea quidẽ quę à tergo ſunt obliuiſcens,ad ea vero quę à fronte ſunt enitens, iuxta prępfixum ſignum inſequor ad palmam ſupernæ vocationis Dei per Chriſtum Ieſum. Quotquot igitur perfecti ſumus,hoc ſentiamus. In his Pauli verbis apertiſsima eſt cõtradictio, niſi recipiamus plures eſſe perfectionis modos quam vnicum. Primùm dicit ſe non perfectum eſſe. Deinde ſe inter perfectos numerat. Eſt itaq; duplex huius vocabuli vſus. Alias enim perfectus dicitur ſubſtantia,vt puerum dicimus perfectum hominẽ,hoc eſt,ſubſtãtia. Alias perfectus dicitur quantitate ſeu gradibus, vt cum dicimus: nemo habet perfectã obœdientiam iuxta legem Dei. Priori ergo perfectionis modo perfectus fuit Abraham, Dauid,Paulus,Latro in cruce,&c. Poſteriori autem,nullus in hac vita perfectus inuentus eſt,pręter vnum Ieſum Chriſtum,ſed eam perfectionem conſequemur in æterna vita, vbi conformes Chriſto erimus. QVOD autem ſit perfectio aliqua ratione ſtatus gratiæ in hac vita partim deſcriptionibus, partim exemplis doceri poteſt. Ex verbis Pauli quæ aſcripſimus,hæc definitio colligi poteſt. Quod perfectio Chriſtiana ſit,valedicere peccatis, fide in Chriſtum recumbere,& eniti iuxta præfixũ ſignũ,ad palmã ſupernæ vocationis Dei, per Ieſum Chriſtũ. Seu vt Paul⁹ ad Timotheũ definit: Chriſtiana perfectio eſt militare honeſtam militiam,& retinere fidem & bonã cõſcientiã. Quiſquis igitur valedicit peccato, renunciat prauis deſiderijs,fiducia mediatoris ſe ſuſtentat,ac Deo omnẽ vitã approbare conatur,vt non vaſtetur conſcientia: vſu ſcripturæ perfectus dicitur,idque ſubſtantia,non gradibus. Solus enim Chriſtus perfect⁹ & ſubſtantia & gradibus fuit. Hoc ante clarius in exem-

exemplis conspicere licebit. ABRAHAMO Genes.17.dictum est: Ambula coram me, & esto perfectus. Huic præcepto quomodo obœdiuerit Abraham, quomodoq; ambulauerit coram Deo & fuerit perfectus, Gen.22. aperte declaratur præcepto Dei & obœdientia Abraham. Vt autem hoc intelligatur melius, ascribamus Mosis verba. Ecce ego (ait Dominus ad Abrahamum) cape nunc filium tuum, vnicum illum tuum, quem diligis Isaac, & vade ad terram Moriah, & offer eum illic in holocaustum super vnum è montibus, quem dixero tibi. Habes præceptum. sequitur obœdientia. Surrexit itaq; Abraham summo mane & strauit asinum suum, accepitq; duos pueros suos secum, & Isaac filiũ suum: cumq; concidisset ligna holocausti, surrexit & perrexit ad locum quem dixit illi Deus. Et paulò post. Accepit itaq; Abraham ligna holocausti & posuit illa super Isaac filiũ suum. Et postea sequitur. Et ligauit filium suũ, & ipsum imposuit in altari super ligna, misitq; Abrahã manum suam & accepit gladium, vt iugularet filium suum. In hoc Abrahami exemplo luculéter apparet, quid sit perfectio, quã Dominus à suis seruis requirit in hac vita. Deus mãdat vt Abraham iam antè fide iustificatus, mactet filium suum. Abraham nihil habuit hoc filio carius, nil dulcius. Fuit enim vnicum vitæ solatiũ seni Abrahamo & sanctissimæ matronæ Saræ. Quid hic facit Abraham? duo intuetur. Deum mandantem, & filium quo nihil carius ipsi in vita fuit. Sed mandatũ Dei præfert vitæ filij. Hinc ergo concluditur, quod perfectio sanctorum in hac vita sit, ex fide ita obœdire Deo, vt obœdientiã erga Deũ omnibus rebus mundi præferant. Qui ita sunt affecti, iure perfecti habentur. Verũ illi qui ne affectum quidem vnicum ad mandatum Dei volunt iugulare, quomodo de hac perfectio ne gloriari possunt? Aliud exemplum proponamus ex nouo Testamẽto. Christus Matth. 19. Iuueni, à quo interrogatus erat de vita æterna consequenda, dicit: Si vis perfectus esse, vade, vende tuas possesiones, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & huc me sequere. Christus sciuit hunc diuitem iuuenẽ nimium fuisse addictum diuitijs, nec posse facile animum ab ijs auertere. Vt ergo iuuenis intelligat, quãtum absit à vera perfectione obœdientiæ erga legem, Dominus iubet vt renunciet diuitijs & se sequatur. DVAS hic partes facere videtur Dominus perfectionis, scilicet renunciare diuitijs, & sequi Christũ. Verum sciendum est, quod vt personale præceptum fuit, quo Abraham iussus est mactare filium: ita personale est, quod hic datur iuueni. Quare neutrũ in specie trãsferendum est ad definitionem generalem perfectionis, sed in genere tãtum. Alioqui nec Nohe, nec Dauid, nec Paulus fuisset perfectus. Quare exempla hæc ad generalem definitionem accommodabimus hoc modo. Vt Abraham, quia ex fide prætulit obœdientiam erga Deum vitæ carissimi & vnici filij, perfectus dicitur: & si iuuenis secutus Christũ prætulisset paupertaté & liberalitatem erga pauperes suis diuitijs, fuisset perfectus Christi sententia: ita omnis qui ex vera fide præfert obœdientiam erga Deum omnibus rebus mundi, perfectus in scriptura dicitur. Et contra. Qui res mundi, suos affectus, honorem, gloriam, voluptates, technas varias, anteponunt obœdientiæ erga Deum, imperfecti sunt, imo de Christiano nomine frustra gloriantur. HÆC congruunt cum ijs quæ supra adduximus ex Paulo, ex quibus simul concluditur hæc perfectionis Christianæ definitio.

PERFECTIO Christiana est agnita imperfectione ex fide Christi obœdientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi, atq; Deo totam vitam approbare. HVIVS perfectionis Christus duas partes facit, scilicet, se sequi, quod fit per veram conuersionẽ: & obœdientiam erga se, rebus vel nobis carissimis præponere. ATQVE hactenus de perfectione Christiana quoad substantiam attinet. Gradibus autem tum demum perfecti erimus, vbi apparuerit filius Dei, cui similes erimus: quia videbimus eum sicuti est, & omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se sicuti ille purus est.

Porrò si quis vestrum destituitur sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus simpliciter, nec exprobrat, & dabitur ei.

Ne quis ignorantiam prętexat, quo minus persistat in tentatione, iubet Apostolus vt qui sapientiam non habet, eam à Deo postulet: idq; in hunc finem, vt intelligat non solum, quomodo se gerat in tentationibus, ne tentationum mole pressus succumbat, verumetiam vt sciat quo cõsilio & quo fine Deus sinat suos cruce examinari, ne eius fructu priuentur. Deus, inquit, dat simpliciter, id est, benigne. Deus enim non quærit vllum πλεονέκτημα, sed tantum bonitate & benignitate mera liberalis est, & nõ more hominum exprobrat cuiquam benigne collata beneficia, modo gratus esse perrexerit. Si quæris, quænam sit illa sapientia, qua erudimur ad ferendas æquo animo tentationes: Respondeo, eam sitã esse in cognitione & sensu. Cognitio est, intelligere ex verbo Dei spectandum esse in quauis tentatione & cruce, cum iudiciũ, tum misericordiã Dei. Iudicium

cium quidem est, vt intelligamus nos propter peccata nostra tẽtari, ac varijs ærumnis premi. Propter peccata, inquit, corripis filios hominũ. Misericordia vero est, vt intelligamus, consilium Dei esse, vt tentationibus & cruce vexemur, vt agamus peccatorum pœnitentiam & non cum impio mundo pereamus. Ita enim loquitur Apostolus, 1. Cor. 11. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. SENSVS sapientiæ est, sentire in animo consolationem per Spiritum sanctum, qui in cruce nos sustinet, ne labamur, & spe futurę liberationis nos fulcit, sicuti in Iob videmus, qui cũ cruce premeretur, hac fiducia se consolatur: Scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo die resurrecturus sum. Hinc est quod Paulus scribit Timotheo: Memento Iesum Christum resurrexisse ex mortuis.

Postulet autem in fide nihil dijudicans.

Quomodo sit postulanda sapientia à Deo, præscribit, nimirum in fide & absque hæsitatione. Hic locus multas doctrinas continet. PRIMVM enim docet, quod Deus sit omnis sapientiæ, adeoque omnis boni fons. DEINDE ostendit, quod idem sit liberalis ad communicandum petentibus de fonte suæ bonitatis. TVM monstrat ordinarium medium esse, per quod bona è manu Dei accipere & impetrare possumus, orationẽ ex fide manantem. AD HÆC indicat quod in oratione requiratur fides, quæ nititur benignitate mediatoris. PRÆTEREA ex hoc loco concluditur, quod ab oratione procul remouenda sit dubitatio. Qui enim inter orandum hæsitat, verba tãtum profundit inutiliter, non autem efficaciter orat. Ex quo & hoc sequitur: Si non hæsitandum est in oratione, frustra statui plures mediatores. Qui enim plures mediatores quærunt, non putant se exaudiri per vnicum mediatorem Christum. INSVPER cum hoc Iacobi pronunciato, pugnat dogma Papistarum, qui fidem cum dubitatione conciliare conantur. HIS accedit, omnia quæ ad salutem animæ nostræ spectant, sine conditione petenda esse. POSTREMO confutatur hic Stoica opinio de necessitate euentuum. Vt enim hic petenti ex fide, promittitur sapientia, ita non petenti, sapientia (cuius hic fit mentio) non confertur.

Qui vero hæsitat, similis est fluctui maris, qui ventis agitur & iactatur. Neq; enim existimet homo ille, quod accepturus sit quicquam à Domino.

Ratio cur fidem absque hæsitationẽ in oratione requirat. Nam qui hæsitat, inquit, fluctui maris confertur, hoc est, inconstans est. Nam vt fluctus maris, nunc in hanc, nunc in illã plagam pellitur, pro venti & ęstus maris ratione: ita homo dubitans, nunc hoc opinatur, mox mutata sententia aliud putat, prout erronea doctrina & cœcis affectibus impellitur. Talis frustra inuocat, propterea quod vera destituitur fide. Hæc nos admoneant constantiæ, cũ in doctrina, tum in pietatis exercitijs. SED forte objiciet aliquis: In omni homine est dubitatio. Ergo in nullo est firma fides sine hæsitatione. Respondeo, secundũ diuersa principia, vtrumq; esse posse, & firmam fidem, & dubitationem. Nam si spiritum in regeneratis respiçis, fides est firmus assensus nihil hæsitans, si vero carnem, subinde oriuntur dubitationes, quæ sunt opera carnis, contra quæ spiritus pugnat. Exemplum vtriusque habemus in Abrahamo, Rom. 4.

Vir duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis.

Vir duplex animo hic dicitur, qui de doctrina aut voluntate Dei ambigit. Talis quia in omnibus factis suis est inconstans, nullam in oratione constantiam habere potest. Notemus ergo hoc loco fundamentum omnium piarum actionum, adeoq; summi illius operis inuocationis, esse cõstantiam in doctrina de voluntate Dei, & in fide.

Glorietur autem frater abiectus in sublimitate sua. Diues autem in humilitate sua, quoniam sicut flos herbæ peribit.

Quia tentationis materiam ministrare potest, cum paupertas, qua omne calamitatis genus, tanquam specie seu exẽplo notatur, tum diuitiæ, quarum nomine intelligitur omnis prosper in hac vita successus: oportune obiectioni occurrit, docetque vtrumque, hoc est, pauperem & diuitem. Pauperem quidem, vt non oculos defigat in præsentis vitæ calamitatem, sed potius eam sublimitatem respiciat,

qua filius Dei olim effectus, in gloriam immortalitatis subuehetur. Diuitem vero, vt cogitet, quam sint caducæ & fallaces huius mundi diuitiæ, quæ vt possidentem beatum non reddunt, ita cito euanescunt, non secus atq; flos herbæ.

QVID? an non Paulus dicit, qui gloriatur, in Domino glorietur? cur ergo Iacobus iubet gloriari pauperem in sublimitate sua, & diuitem in humilitate sua?

NEQVAQVAM pugnant inter se Apostoli. Nam vterq; fundamentum veræ gloriationis in Domino collocat. Quare hæ tenendæ sunt exceptiones. Primum acceptum feramus Deo, quicquid habemus boni, nobis nihil arrogãtes. Deinde retineamus illud fundamentũ in sola Dei misericordia sitã esse nobis salutis fiduciã. Postremo in solo bonorũ omniũ autore acquiescamus. Cum his acceptionibus, pia erit in omni bonorũ genere gloriatio. 10

Et exarescit herba, & flos eius cecidit, & decor aspectus eius perijt: Sic & diues in suis vijs marcescit.

Amplificat comparationẽ, in qua comparat splendorem diuitiarum caduco flori, qui solis æstu ingrauescente flaccescit, decidit & perit. Vt ergo stultum est, in diuitijs vanis gloriari: Ita pius præpostere fecerit, si suæ paupertatis incommodo fractus, tentationibus succumbat.

Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronã vitæ, quam promisit Deus diligentibus se.

Supra iussit, vt Christiani gaudeant, cum in varias tentationes inciderint, nunc refutatis, quæ obstare videbantur, rationem suæ exhortationis reddit. Concluditur autem argumentum hoc pacto: Beatus qui suffert tentationem, (id est, qui tentationum oneri nõ succumbit) Ergo merito gaudendum est pijs, cum in varias tentationes inciderint. Antecedens probat à fine superatæ tentationis, hoc modo. Cum probatus fuerit is, qui tentatur, accipiet coronã vitæ. Ergo iure dicendus est beatus. Antecedens nititur promissionibus diuinis, quam, inquit, coronam Deus promisit diligẽtibus ipsum. Hoc loco abutũtur Papistæ ad stabiliendum dogma suum de meritis operum. Verum peristasis loci eos confutat. Nam Apostolus hoc loco agit cum conuersis, qui iam antea fide iustificati, per tentationes varias tendunt ad beatitudinis portum. DEINDE aliud est loqui de caussa salutis, aliud de via per quam ad gratuitam salutem perueniendum est. Neq; corona vitæ est præmium certaminis debitum, sed cõpensatio laboris gratuita. Non enim pugnando meremur coronam, sed eam filijs largitur ex mera bonitate pater, qui nõ tam quid mereantur filij, quam quod ipse ex paterna storga promiserit, considerat. Si quis præterea obijcit: Corona vitæ promittitur diligentibus. Ergo dilectio est meritũ coronæ. Respondendum est, committi fallaciam non caussæ, vt caussæ. Antecedens enim non caussam coronæ, sed qualitatem coronandi continet. Et quia sunt duo rerum principia. Vnũ, vt sint res. Alterũ, vt cognoscantur res quæ sunt: sciendum est, quod quantũ quidẽ ad Deum attinet, eius mera εὐδοκία, & filij λύτρον, quantum vero ad nos, fides ipsa sint principia, quæ faciunt vt simus iusti & salui. VERVM si cognitionem spectes iusticiæ & salutis, eius principia recte dicuntur tolerantia sub cruce, dilectio, misericordia erga pauperes, & aliæ virtutes. Hæ enim vt cognoscaris iustus & saluus, faciunt. Vnde Dominus: Esuriui & dedistis mihi cibum, nudus fui & cooperuistis me, &c. Ex his enim fructibus fidei, angeli Dei & homines arborem in extremo die iudicabunt, & inde iusticiam & salutem electorum rationabuntur. Verũ de hac re plura in secundo capite, vbi de viua & mortua fide agetur. 20 30 40

Nemo cum tentatur, dicat à Deo tentor. Deus enim nec tẽtari malis potest, nec quenquam tentat ipse.

De caussis tentationis acturus, primum errorem eorum qui Deum tentationis autorẽ putauerunt, amouet: ac prohibet, ne quisquam cum tentatur (id est, cum ad male agendum sollicitatur) dicat se à Deo tentari. Deus enim non vult peccatum, Ergo non sollicitat ad peccandum, nec delectatur perditione hominũ. Quare vt ipse Deus expers est omnis tentationis: ita neminem tentat, hoc est, ad peccandum instigat. Locus hic aperte militat aduersus eos qui Deum autorem peccati faciunt. 50

Sed vnusquisque tentatur, dũ à sua concupiscentia abstrahitur & inescatur.

Tentationis, hoc est, sollicitationis ad male agendum, caussam & fontem

tem indicat. Hunc fontem propriam cuiuſq; concupiſcentiam facit, cui duplicē effectum tribuit. Primum enim hominis cogitationem à bono abſtrahit. Deinde ineſcat hominis affectus & incautum obruit. Primis proinde motibus reluctandum ne ineſcati concupiſcentia ruamus in peccatum.

DE TENTATIONE ET REMEDIO ADVERSVS ILLAM.

TENTATIO hominis eſt eius impulſio ſeu inductio ad aliquid audendum, hoc eſt, cōmittendum vel omittendum. Huius plura ſunt genera quæ à finibus differentias capiunt. Eſt enim alia tentatio ſeductionis, alia præſumtionis, alia probationis. De his tribus generibus ordine dicam & remedia aduerſus ſingula indicabo. TENTATIO ſeductionis eſt, cuius finis eſt ſeductio. Hac homo ſollicitatur ad aliquid audendum aduerſus legem Dei, quo facto ſeductus miſere à familia Dei excluditur, excidit gratia, & fit reus æternæ mortis, donec reſipiſcat. Fides enim conſiſtere non poteſt, vbi homo cedit huiuſmodi tentationi, ac ſciens volensq; contumaciter mandatum Dei contemnit. Eſt autem hæc ſeductionis tentatio, ſi cauſſas eius ſpectes, duplex. Aut enim eſt interna, aut externa. Internam voco, cuius principium & cauſſa in ipſo homine eſt, videlicet, mala cōcupiſcentia: quę tyranno domeſtico, hoc eſt, peccato originali militat, atq; hominem impellit ad peccādum, vt hac ratione regnum in hominem obtineat vetus homo, hoc eſt, peccatum originis. Eſt autem in omni homine concupiſcentia duplex, vna naturalis, altera carnis. NATVRALIS eſt, qua naturaliter expetimus, quę vel honeſta, vel vtilia, vel ſuauia iudicamus, recto rationis iudicio. Hæc per ſe opus Dei eſt in homine, & nullo modo damnanda, donec manſerit intra ſuos terminos, hoc eſt, donec ſano rationis iudicio mōſtrata appetit, ea videlicet, quę reuera honeſta, vtilia & ſuauia ſunt: quibus non contaminatur, ſed conſeruatur natura. CONCVPISCENTIA carnis eſt, cum ex corruptione carnis, ea appetimus quæ carni placent, & Deo diſplicet. Vt cum aliquid appetimus quod lege Dei nobis interdictū eſt. Hęc merito à Platone θηρίον πολυκέφαλον, hoc eſt, bellua multiceps dicitur. De qua in prouerbiali verſiculo dicitur, πάντων γὰρ πρώτιςα κακῶν ἐπιθυμίη ἐςιν. Nam hæc cōcupiſcentia pernicioſarū prolium mater fœcundiſsima eſt. Huic Marcus Eremita primum tribuit φιλαυτίαν, hoc eſt, amorem ſui. Ex hac naſcuntur, crapula, auaritia, inanis gloriæ ſitis, quam Græci κενοδοξίαν nominant. Ex crapula libidines & omnis generis voluptates pernicioſæ proueniunt. Ex auaritia fraus, dolus, iniuria, mendacium, violentia, homicidium. Ex ſiti inanis gloriæ, ſuperbia, turpis ambitio, technæ variæ. Breuiter contemtus Dei & proximi. VIDES quam fœcunda mater omnium vitiorum exiſtat carnis concupiſcentia quam non immerito quidam πάσης κακίας πηγὴν appellauit, vt quę non ſolum προκαταρκτικὸν eſt omnis iniquitatis & θεοσυλίας, verumetiam à bono & honeſto auocat. Quādo enim homines rebus cœleſtibus ſtudent & meditātur diuina: hæc accedit, ac ſuis illecebris tanquā funiculis quibuſdā eos retrahit. Quare nō immerito Iacobus affirmat, homines propria ineſcari concupiſcentia. Sed quomodo hanc carnis concupiſcentiā ſuperabimus? Hæc beſtia arte liganda eſt ſingulari, & mortificanda. Ligatur autē non humanis viribus, ſed diuina virtute, hoc eſt, ſpiritu fidei qui in homine renato generat nouā quandā concupiſcentiam, quæ dicitur concupiſcentia ſpiritus. Hæc vbi primū ſpiritu fidei cōcepta fuerit, opponit ſe cōcupiſcētię carnis vnde in omnib. pijs lucta quędā acerrima carnis & ſpiritus oritur. Hinc eſt quod Paulus ait: Caro cōcupiſcit aduerſus ſpiritū, & ſpiritus aduerſus carnē. Sed vnde illa ſpiritus concupiſcētia? Hæc proficiſcitur ex virtute mortis, ſepulturæ & reſurrectionis domini, quæ olim figurata fuit in veterib. ſacrificijs, quæ ligabātur primū, deinde mortificabātur: ſed vis tota in ipſa cruce Chriſti eſt. Ligare itaq; cōcupiſcētiā carnis, eſt eā cruci Chriſti affigere, vt in illa mortificetur, ne ſit ad operandū efficax. Ligata proinde eſt hæc bellua, quādo nō facis quod illa imperat. Mortificata eſt prorſus, quando eius vis non ſentitur, quod non fit priuſquā hāc vitā ea morte cōmutauerimus, quę ad verā vitam eſt tranſitus. Huic beſtiæ ligandæ & mortificādæ, deſtinātur omnia pietatis exercitia: vt precatio, lectio, meditatio, ſobrietas, diligētia in officio, fuga occaſionū, cogitatio prouidētiæ Dei, æſtimatio mali cōcupiſcentiæ, victoriæ glorioſus euētus, turpitudo quæ comitatur eos, qui huic beſtiæ colla ſubmittūt. Hæc breuiter de tentatione ſeductionis interna, & remedio cōtra ipſam. TENTATIO ſeductionis externa eſt, cuius principium & cauſſa extra hominē eſt, & hæc prout variant cauſſæ, diſtingui poteſt. Cum ergo cauſſæ ſint, nunc mundus, nūc Diabolus, nunc res nos circumſtantes, fit vt huius externæ tentationis tres ſint differentiæ.

MVNDVS itaq; tentat, quando ſua vanitate & improbitate ad peccatum nos ſollicitat.

Hoc genere tentationis multi ſuccumbunt. Nã cũ intuentur mores deprauatiſsimos hominum,& vidẽt ſimul impunitatem,multi inuitantur exemplo. Vnde recte dicitur, mala conſuetudo malitiæ pabulum. Huic generi tentationis opponendus eſt ſplendor regni Chriſti,cum quo vanitas mundi comparata fumus eſt vaniſsimus. Deinde cogitetur breuitas vitæ humanæ,quæ etiamſi ſaturari poſſet vanitate mundi:tamen perpetuæ illæ deliciæ in regno Dei infinitis modis præferendæ ſunt illi. Deinde intueamur Chriſtum Dominũ & ſanctos Dei multos, qui mundi vanitatem & improbitatem contemſerunt,aſpicientes ad brabium legitime currentibus propoſitum.

DIABOLVS varijs modis tentat homines, idque hoc conſilio, vt vel impediat eos, ne in ouile Chriſti aggregentur,vel aggregatos turbet, ac rurſus eijciat, ne ſalui fiant. Nihil enim illi dulcius eſt,quam omnium hominum interitus. ET hanc ob cauſſam, tribus potiſsimum machinis vtitur,ad inuadẽdum ouile Chriſti. Aut enim doctrinam corrumpit,aut ſcandala excitat, aut occaſiones infinitorum ſcelerum obijcit, vt interim taceã de hypocriſi ipſius,tyrannide,& ſophiſtica:quibus perpetuo vtitur ad oppugnandam Eccleſiam Chriſti. Hic cor ingreditur hominis,& rapit verbũ Dei ex corde hominis, vt Epicureus contemtus Dei ſuccedat: ſicut in Rhapſace: aut odium & ira aduerſus Deum, vt in Saule: aut rabioſa propugnatio impij dogmatis, vt in Papiſtis. HVIVSMODI fuere tentationes Cain,Saul,Iudæ,Samoſateni,Arij,& noſtro ſeculo Serueti, & aliorum plurimorum:ac multo magis hoc tempore ſæuit Satan,quam vnquã alias. Nã finẽ ſuorum furorum inſtare nouit,& breui affuturum filium Dei, qui ipſum cum omnibus ſuis membris,æternis pœnis adiudicaturus eſt. QVID hic eſt remedij? potens eſt aduerſarius, magna eſt turba ſatellitum Satanæ, opus eſt igitur fortiſsimo præſidio. Quodnam quæſo illud? Hæc eſt victoria,inquit Iohannes,quæ vicit mũdum,fides veſtra. & Salomon: Turris fortiſsima nomen Domini,ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur. Nam,cum nulla alia ſit via ſuperandi hanc Diabolicam tentationem, quam fiducia viua in Chriſtum victorem Satanæ,& hæc viua fides ardenti oratione accendatur: ſummo ſtudio conſeruemus puritatem doctrinæ, vnde fides pendet. DEINDE aduerſus ſcandala & alias technas Satanæ, muniamus nos exemplis ſanctorum, & erigamus nos ſpe futuræ liberationis per Ieſum Chriſtum:quẽ expectamus breui affuturum, vt iudicet viuos & mortuos. Plura præſidia aduerſus inſultus Satanæ,Paulus Epheſ.6.enumerat,quæ inde peti debent.

RES circumſtantes etiam nos ſupra modum tentant. Ante nos,mors, iudicium Dei, infernus. Poſt nos,peccata præterita,commiſsiones & omiſsiones plurimæ. A dextris,potẽtia,diuitiæ,honor. A ſiniſtris,pericula,perſecutiones,ſcandala,triſtiſsima in hoc mundo Eccleſiæ forma. HIS malis ſolus Ieſus Chriſtus medetur,dum fide poſsidetur. Si enim ad ea quæ ante nos ſunt reſpicis,mortẽ ſuperauit vita,iudicio Dei ſatisfecit luens pœnas peccatorum noſtrorum,infernum ſpoliauit. Si ad ea quæ poſt nos ſunt,ſolus peccatorum expiator eſt. Si in eo theſauros omnium bonorum eſſe ſtatueris, non facile potentia,diuitię, honor mundi,à Chriſto te abducent,nec vllis malis fractus ſuccumbes,modo ipſum viua fide poſsideas,ac ipſius opem aduerſus omnia te infeſtantia implores.

TENTATIO præſumtionis,eſt cum homo ſollicitatur ad tentandum Deum, abutendo eius longanimitate,iuſticia,miſericordia,liberalitate,alijſque pluribus beneficijs. Periculoſa ſane hæc tentatio eſt. Si quis enim ea ſuperatus fuerit,peccat licẽtius,quia ſtatuit Deũ bonum & miſericordem eſſe & lentum ad iram, vt inquit Pſalmus. Huic tentationi medentur potiſsimum hæc. PRIMVM,cogitatio breuitatis vitæ. DEINDE conſideratio tragicorum exemplorum. Nam multi ſecure peccantes ſubito ſunt præuenti ira Dei & ſine pœnitentia hinc abrepti ſunt. TVM indignitas ipſa. Quid enim indignius eſt, quam filium patrem contemnere,quia eſt ſibi benignus & erga ſe miſericors? Sollicite ergo vnuſquiſq; ambulet in conſpectu Domini, ſciatq; furorem Satanicum eſſe deliberato animo peccare,vel differre pœnitentiam,propterea quod Deus prædicetur longanimis,clemens,& miſericors. Nam prædicatur etiam iuſtus iudex,qui iraſcitur peccatis, & ſeuere decreuit punire impœnitentes.

TENTATIO probationis eſt, qua exploratur fides hominis erga Deum, videlicet cum vel opus aliquod homini commẽdatur,carni graue & moleſtum, vel crux aliqua diuinitus cõtingit explorationis gratia,vel permittitur hæreſis aliqua oriri contra articulos fidei. ABRAHAM accipit mandatum à Deo, quo iubetur filium ſuum Iſaac, vnicum hæredem, quem genuit ei Sara libera & nobilis matrona, mactare in holocauſtum. Hoc mandatum graue & moleſtum carni haud dubie fuit:ſed quid hic facit Abraham? obœdientiam erga Deum pręfert huic ſuo dulciſsimo filio,quo nihil in mũdo ei precioſius fuit, & accingit ſe ad exequendum mandatum Dei, Geneſ. 22. IOB cruce in corpore & alijs

multis

multis malis premitur,ſed in patientia obœdientiam Dei anteponit proprię vitę ac omnibus rebus alijs: Scio inquit,quod redemtor meus viuit,& in nouiſsimo die reſurrecturus ſum. Item,Si bona ſuſcepimus, cur non mala ſuſtineamus? ECCLESIA primitiua multis tentata eſt hæreſibus,& varijs, ſicuti & nos hodie tentamur, ſed velut illi, ita & nos fontē ſaluatoris opponamus omnibus hęreticorum ciſternis plenis fœtore Satanico.De hoc genere loquitur Moſes Deuter.5.Tētauit te Deus,vt ſciretur,quid eſſet in corde tuo, an ambulares,in mandatis eius,nec ne.Aduerſus hoc tentationis genus muniamus nos duabus rebus,conſeruatione puritatis Euangelij, & conſtanti obœdientia erga Deum,cū in proſperis, tum in aduerſis.

Deinde concupiſcentia poſtquam conceperit, parit peccatum: peccatū vero cum conſummatum fuerit,generat mortem.

In ſuperiori verſiculo comparat Apoſtolus cōcupiſcentiam eſcæ,qua piſcator hamum tegit, vt piſces fallat & capiat: hic confert eandem puerperæ, vt eam ſignificet matrem eſſe & fontem omnium peccatorum, atq; adeo omnis mali. Dicitur autem cōcupiſcentia concepiſſe,quando affectum & voluntatem occupat: quod cū fit,mox parit peccatum ſcilicet actuale,cuius veluti proles quædā ipſa mors exiſtit & damnatio. FIT ergo hic mentio duplicis peccati,videlicet originalis & actualis. Originale concupiſcentiæ nomine,ab eius proprio & proximo effectu ſignificatur.Hoc etſi per ſe & ſua natura eſt mortale peccatum:renatis tamen condonatum eſt, vt non inferat mortem, niſi regnare rurſus cœperit,per ſua mala deſideria. Vnde Paulus ad Roman.6.Ne igitur regnet peccatū in mortali veſtro corpore,ad obediendū ipſi,in cōcupiſcentijs eius. Actuale eſt cum ſponte nos ſubijcimus concupiſcentiæ,ac ei obtemperamus,integrumq; in nobis regimen ei permittimus.

Ne erretis fratres mei dilecti.

Quia perſuaſum nonnullis erat, à Deo homines ad male agendum tentari:rurſus monet eos & hortatur ne ſe iſto errore inuolui ſinant,ſignificans multa abſurda & Deo indigna iſtā opinionem ſequi. Vt autem firmiſsimam rationem eius rei,attentius & benignius audiant,fraterna compellatione, & dilectionis ſuæ, qua illos cōplectitur, ſignificatione,eos velut præparat.Libentius enim audimus illos quorum beneuolentiam erga nos ſentimus,cum contra, eorum inſidias metuimus, quorum animos à nobis alienos eſſe perſpeximus.

Omnis donatio bona, & omne donum perfectum ſuperne eſt deſcendens à patre luminum, apud quem nō eſt permutatio, aut conuerſionis obumbratio, is quia voluit, progenuit nos ſermone veritatis, vt eſſemus primitiæ quædam ſuarū creaturarum.

Hæc ratio firmiſsima eſt, qua Apoſtolus eorum errorem refellit, qui Deum homines ad male agendum tentare, adeoq; peccati autorem eſſe contenderunt. Vt autem huius rationis membra melius conſpiciantur, & beneficia Dei erga nos agnoſcantur clarius, analyſin huius pericopæ inſtituam,& eam in ſex partes retexam, ex quarum ſingulis propoſitionem Apoſtoli inferam, vt intelligantur quāta vis ſit totius huius rationis, ad refellendum aduerſariorum errorem. PRIMVM itaq; dicit: Omnis donatio bona & omne donum perfectum (id eſt, minime fucatum)ſuperne eſt. Quo dicto ſignificat nequaquam eſſe ſuperne ſollicitationem ad male agendum. Qui enim congrueret, ex eodem fonte & bona & mala promanare. Verum ſi quis excipit malum pœnæ ſuperne eſſe, is viciſsim ſciat cauſſam, id eſt, malū culpæ, in homine eſſe, quod iuſtus Deus iuſte punit. Quare ſi iuſticiam Dei ſpectes, pœna non mala,ſed bona dicenda. SECVNDO addit: Deſcendens à patre luminum, vt pater hic autorē & fontem ſignificat: ita Luminum vocabulo omnia bona ſignificantur: velut tenebrarum voce,calamitates omnis generis veniunt intelligendæ. Vnde hæc ratio conficitur.Deus eſt pater luminum,id eſt,autor omnium bonorum. Ergo non eſt tenebrarum autor,vt illi tentatio ad malum ſit adſcribenda. Notetur hoc Dei elogium, quod ipſi ſoli competit,nimirum,quod ſit ſolus fons & autor omnium bonorum. Vnde admoneamur & inuocationis,qua ab illo bonorū fonte bona petamus, & gratitudinis, qua nos gratos erga ipſum exhibeamus.TERTIO addit, Apud quē non eſt permutatio. Hæc ſpeciem occupationis habent,ne quis enim eundem & bonorum & malorum autorem diceret, eius conſtantiam qua in ſuis actionibus eſt immutabilis opponit.Cum ergo apud Deum per-

mutatio locum non habeat,& fons bonorum eſſe cõuincatur, quis ei ſine blaſphemia mala aſcribet? QVARTO addit, Aut conuerſionis obumbratio. Habent & hæc occupationis ſpeciem. Videmus variam & multiplicem eſſe conuerſionem cœleſtium luminum & permutationem. Sol enim nũc clarus & limpidus collucet,rurſus veluti obſcurus deliteſcit. Ne quis huiuſmodi obumbrationem Deo tribuat, eum à conuerſionum obumbratione vendicat. Vnde colligatur,cum ſemper ſit ſibi ſimilis,nõ niſi bona ab eo proficiſci. QVINTO. Is(ait)quia voluit,progenuit nos ſermone veritatis. Hoc exempli cauſſa ponit. Deus, cum eſſemus prima natiuitate noſtra filij iræ & dãnationis, ex mera paterna ſua beneuolentia fecit nos filios ſuos,per ſermonem veritatis,id eſt,per Euangelium. Qui enim Euãgelio credit,filius Dei per ſpiritũ Chriſti efficitur. Cum igitur tanto honore nos dignatus eſt Deus,quis credit ipſum ad male agendum ſollicitare quenquam? SEXTO, additur argumentum à fine regenerationis,cum ait, Vt ſimus primitiæ quædam ſuarũ creaturarum, id eſt,vt ſimus ſancti. Cum igitur nos regenuit,vt ſimus ſancti,abſurdũ eſt cogitare ipſum nos pollutos efficere,ſollicitatione ad male agendum. Cum primitias ſanctos vocat, alludit ad ritum legis,quo primi fructus Deo conſecrabantur. Vnde admonemur vt verã ſanctitatem perpetuo meditemur. DEINDE diſcernit inter Eccleſiam & reliquum mundum. Vt enim illa ſancta & Deo dicata eſt: ita mundus reliquus ſuis pollutionibus inuolutus prophanus & impius exiſtit. Porrò ex hac regenerationis doctrina, ſequentes paræneſes extruit Apoſtolus.

Itaque fratres mei,ſit omnis homo velox ad audiendum,tardus ad loquendum.

Exemplo Chriſti,Pauli, Patri atque adeo Prophetarum & Apoſtolorum omnium ex regenerationis virtute, extruit neceſsitatẽ pie ſancteq; viuendi. Eſt enim pietas & ſanctitas effectus proprius regenerationis. Et quia Deus requirit circumciſionem quandam aurium & labiorum: Iacobus eandem vrget,& vult regeneratum velocem eſſe ad audiendum,diſcendumq; ea,quę ſalutaria ſunt,& tardum ad loquendum. Quo dicto vult, primum vt lingua non præcurrat mentem. Secundo, vt futiles & inanes obtrectatorios ſermones fugiamus. Tertio, vt neceſſaria tantum, quæ faciunt ad ædificationem & honeſtatem loquamur. Huc optime quadret Græcus verſiculus:

ἢ λέγε τι σιγῆς κρεῖττον, ἢ σιγὴν ἔχε, hoc eſt,aut dic aliquid ſilentio melius, aut ſilentium habe.

Tardus ad iram: Ira enim viri iuſticiam Dei non operatur.

Quodnam iræ genus hic prohibeatur, & ratione ſubiecta & concluſione,imo ex tota periſtaſi loci huius colligendum eſt. Ira viri,inquit,iuſticiam Dei nõ operatur, id eſt, non exequitur,quod Deus loquitur & præſcribit,imo facit,vt fruſtra Deum loquentẽ audias. Quapropter ira hoc loco accipitur pro ea ira,quę proficiſcitur ex contendendi ſtudio,quo impeditur audientia. Vult igitur Apoſtolus, vt ſedatis affectibus alij alios audiamus. Vbi enim tumultibus & contentionibus eſt locus, exulat iuſticia Dei, id eſt, in nullo loco habentur, quæ Deus nobis præſcribit & à nobis exigit.

Quapropter depoſita omni malitia immunditiæ & redundantia malitiæ, cum mãſuetudine recipite inſitum ſermonem, qui poteſt ſeruare animas veſtras.

Concluſio eſt exhortationis, qua nos hortatur, vt ſimus ad audiendum veloces ſine ira. Hic locus eleganter docet, qualeſnam verbum Dei requirat auditores. Primum immunditia & redundantia malitiæ abeſſe debet, hoc eſt, carnis affectus & ratio debent cedere verbo Dei,vt non contentiones,vnde ira naſcitur, moueant. Deinde adeſſe debet manſuetudo, quæ in locum iræ ſuccedit. Eſt autẽ hoc loco manſuetudo, modeſtia & facilitas ad diſcendum compoſita. Tertio ita compoſito animo ſuſcipiendus eſt ſermo inſitus, id eſt, recipiendus eſt fide ſermo,qui inſeritur vel implantatur opera miniſtrorum. Quarto, effectus recepti ſermonis additur,vt eo veluti ſtimulo ad diligentius audiendum excitemur. Qui inquit,poteſt ſeruare animas veſtras,idq; ideo, quia ex auditu verbi Dei fides concipitur, quo homo iuſtificatus impellitur,vt nouitati vitæ ſtudeat. Vnde ſequitur.

Eſtote autem factores ſermonis, & non auditores ſolum,decipientes voſipſos.

Qualem requirat auditorem, his verbis etiam declarat Apoſtolus. Vult vt non tantum ſimus auditores ſermo-

ſermonis, vt maxima pars hominum eſt, ſed factores etiam, hoc eſt, tales, in quibus ſermo, qui inſeritur, radices agat: quod fit dum fides ex verbo concipitur, & obœdiĕtia noſtra teſtatur fidem. Hoc Chriſtus vocat cuſtodire ſermonem, cum inquit: Beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. PORRO obſeruandum eſt, quod Factor ſermonis dicatur dupliciter, nempe iuxta regulam Legis, & iuxta gratiam Euangelij. IVXTA regulam legis dicitur is Factor legis, qui legem perfecte implet, quod Paulus Rom. 1. 2. & 3. nullum mortalium præſtare poſſe, quatuor euidentiſſimis demonſtrationibus oſtendit. SECVNDVM gratiam dicitur Factor ſermonis, qui fidem ex verbo conceptam vera pietate teſtatur, ac tota vita, quantum in hac corrupta natura fieri poteſt, veram pœnitentiam meditatur. Et 10 ſi lapſus fuerit aliquando, ſiue ſciens, ſiue per ignorantiam, mox redit vera pœnitentia ad Dominum, quemadmodum infinita Sanctorum exempla teſtantur. CVR autem velit factores ſermonis, & non auditores tantum, oſtendit cum addit, Decipientes voſipſos, hoc eſt, fallacibus ratiocinationibus ſeipſos fallentes, ſeu propria Sophiſtica ſe ipſos decipientes, quemadmodum nō ſolum hypocritæ faciunt, qui externis operibus nituntur, ſine vera pœnitētia: verumetiam multi, qui ſub Chriſtiano nomine Turcicum gerunt animum. Hi ſemper in ore fidem habent, ſemper gloriantur de Mediatoris beneficijs, etſi nunquā de vera reſipiſcentia cogitent.

20 Nam ſi quis auditor eſt ſermonis & non factor, hic ſimilis eſt hominis conſiderantis faciem natiuitatis ſuæ in ſpeculo, conſiderauit autem ſemetipſum & abijt, & protinus oblitus eſt qualis ſit.

Pulcerrima ſimilitudine rationem redit, cur non velit auditorem tantum ſermonis. Abſoluitur autem ſimilitudo hoc modo: Quemadmodū qui intuetur ſuam in ſpeculo imaginem, labilem in mente cognitionem & debilem ſuæ formæ memoriam retinet atq; ideo talis contemplatio nihil prodeſt: Ita auditor ſermonis tantum, nullam firmam cognitionem retinet. Nam mox vbi audiuerit, euaneſcit, ideoq; talis cognitio inutilis eſt, & nihil prodeſt auditori. ELEGANTER admodum Hypocriſis imagini in ſpeculo relucenti comparatur. Nam vt in ſpeculo, quamuis quædam ſimilitudo appareat, eo ta30 men falſa eſt, quod in ſpeculo quæ læua ſunt, dextera: quæ vero dextera, læua referātur, atque ita veritati fucus fiat: Sic in operibus hypocritarum, etſi quidam ſplendor oculis hominum obſeruatur, tamen falſus eſt, quod quæ impia ſunt, ſancta & vera habeantur. SI quis interroget, qui fiat quod adeo labilis ſit cognitio, & debilis memoria ex contemplatione ſpeculi: ſciat quod modus agendi ſecundum Philoſophos, eſſendi modū ſequatur. Nam cū imago in ſpeculo habet, vt illi loquuntur, debile eſſe & intētionale potius quam reale, facit debilem in mĕnte impreſſionem, quemadmodum in quibuſdam etiam in ſomnijs fieri animaduertimus.

Qui vero introſpexerit in legem perfe40 ctam, quæ eſt libertatis, & permanſerit: hic non auditor obliuioſus, ſed factor operis, beatus in opere ſuo erit.

Exponit quis factor legis ſit habendus, idq; vt ante admonui, iuxta gratiam, & non ſecundum rigorem legis. Perfectam vocat legē, quia perfectam viuendi regulam præſcribit. Eandem libertatis dicit, quia quo magis illi quiſquam fuerit addictus, modo in Chriſtum credat, eo magis ſe liberū eſſe declarat. Seruire enim Deo, regnare eſt. Qui in hanc legem introſpexerit, vt eam penitus cognoſcat & vita exprimat, hic inquit, non eſt obliuioſus auditor legis, ſed factor, qui etiam beatus in ſuo opere erit. Nam ex effectibus noſcitur fides, vt arbor ex fructibus, quæ fides ſola Chriſtum apprehendit, qui ſolus factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redē50 tio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. LOQVITVR igitur hic Iacobus, de qualitate iuſtificatorum, & pręmijs obœdientiæ illorum, non de cauſſis iuſtificandorum. Bernhardus: Bona opera non ſunt cauſſa regnandi, ſed via regni.

Si quis videtur religioſus inter vos eſſe, nec frenat linguam ſuam, ſed decipit cor ſuum: huius inanis eſt religio.

Hypocritas taxat, qui ſe religioſe legem obſeruare gloriabantur, & interim laborant obtrectandi libidine, quod vitiū omnibus hypocritis familiare eſt. Quemadmodū Euangelica hiſtoria in Phariſęo oſtendit, qui de ſua religione gloriabatur, ac interim alios homines accuſabat maledica lingua. Vnde autē iſtud vitiū proueniat, oſtendit, cū addit, Sed decipit cor ſuū, hoc eſt, φίλαυτος eſt, & de ſeipſo nō recte iudicat:

Iudicat enim se pium & religiosum esse, sed eius inanis est religio, id quod sequenti ratione probatur.

Religio pura & impolluta apud Deum & patrem, hæc est, visitare pupillos & viduas in afflictione ipsorum, incontaminatum seipsum seruare à mundo.

Probat à religionis quibusdã proprietatibus, hypocritas laborantes obtrectandi studio, non vere religiosos esse. Concludit autem argumentum hoc pacto: Vere religiosi seruant se immaculatos à mundo, & misericordiam afflictis præstant. Hypocritæ qui volunt videri religiosi, nõ seruant se immaculatos à mundo, nec afflictis misericordiã præstant. Quare non sunt religiosi, sed vani potius iactatores religionis. NON fuit consilium Iacobi religionem integre definire, sed tantum eius aliquas proprietates ponere, pugnantes cum hypocritarum vanitate. Quare non sunt audiendi quidam, qui hic Iacobum flagellant, tanquam hominem ignarum veræ religionis. Aliud enim est rem definire, aliud eam notis quibusdam designare, id quod ignorare Iacobi flagellatores turpe est. CÆTERVM hæc plena & perfecta religionis Christianæ definitio est: Christiana religio est viua fiducia in Iesum Christum & eius confessio, cui coniunctum est & purum colendi Deum studium, & sincera erga homines caritas, vna cum spe immortalitatis promissæ. PARTES proinde substantiales religionis Christianæ natura coniunctæ sunt fides, cultus Dei, caritas proximi, & spes promissæ salutis per Christum.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt à contemtu pauperum & personarum acceptione conuersos dehortatur: Ita inanem fidei iactantiam, quæ suis germanis fructibus destituitur, damnat.

Ordo & partes Capitis secundi.

Duæ sunt partes huius capitis, quarum prior est ἀποτρεπτική. Dehortatur enim Christianos à personarum acceptione. Hæc pars absoluitur propositione, & confirmatione. Posterior est διδακτική. Docet enim fidem inanem esse, quæ caret operibus. Absoluitur & hæc pars propositione & confirmatione.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES mei, ne in personarum acceptionibus habeatis fidẽ Domini nostri Iesu Christi gloriæ.

Hæc prima propositio huius capitis, est cui implicita est ratio quædam, quare ita resoluenda erit: Fratres nolite personas acceptare. Hæc propositio pura est. Ratio propositionis hæc est, quia fides Domini nostri Iesu Christi & personarum acceptio ita repugnant, vt simul stare nõ possint. Quare? Quia Christi gloria requirit vt omnes eos veneremur, in quibus Christus habitat. Ita nõ frustra gloriæ vocabulum additum est. Et est notus Hebraismus, quo genitiui appellatiuorum ponũtur sæpe loco epithetorum. Quid? an non Psalmus: Inter habitatores tabernaculi Domini, hoc est, inter hæredes vitæ æternę, collocat eum qui reprobos contemnit, & honorat timentes Dominum? Est ne illa personarum acceptio? PERSONARVM acceptio proprie est, cùm caussa vera, ex qua de persona pronunciari oportet, neglecta, aliquid aliud extra caussam in personis spectamus, propter quod vel pro persona sententiam falsam pronunciamus, vel alioqui personam acceptamus & complectimur. QVARE hoc Apostoli præceptum nequaquam subuertit ordinationem diuinam, in quarto præcepto sancitam, de honore superiorum. Verum si quis pauperem pium contemneret, & diuitem reprobum ei præferret, is vera caussa omissa male iudicaret, sicuti Iacobus ostendit, cum ait,

Si enim ingressus fuerit in cœtum ve-

Hoc exemplo declarat, qualem προσ- strum,

ſtrum, vir aureos annulos geſtans, veſte indutus ſplendida, ingreſſus fuerit, & pauper in ſordida veſte, & reſpexeritis in eum, qui veſtem fert ſplendidam, ac ei dixeritis, tu ſede hic honeſte, & pauperi dixeritis, tu ſta illic, vt ſede hic ſub ſcabello pedum meorum: nonne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices malarum cogitationum?

ωποληψίαν damnet, nimirum eam, quæ falſum pro vero in iudicandis hominibus diſcrimen ſequatur. Qui enim id facit, nõ ſolum proprio ſuæ cõſcinentiæ iudicio damnatur, verum etiam peruerſum eſt eius iudicium, qui diuitias accipit pro diſcriminis regula. Nõ ergo ſimpliciter prohibet honorare diuites, ſed per comparationem loquitur, & eum damnat, qui diuites improbos cum piorum pauperum contemtu honorat. Hic proinde ea προσωποληψία damnatur, quæ falſum pro vero diſcrimen ſequitur, quæ modum nõ ſeruat, quæ à recto fine aberrat. Si quis ergo diuitem, quia diues eſt, pauperi anteponit, peruerſum eſt eius iudicium. Deinde ſi ita præponas diuitem pauperi, vt pauperem ignominioſe tractes, in modo peccatum eſt. Poſtremo ſi diuitem ineundæ gratiæ cauſſa præponas pauperi, à recto fine aberraſti. Quid enim indignius eſt, quam ſpreto pio, docto, egente, impium, indoctum, diuitem ſplendide excipere? Qui huiuſmodi diſcrimen apud ſe facit pauperis & diuitis, factus eſt iudex malarum cogitationum, hoc eſt, non recte affectus, peruerſe iudicat contra pietatis & caritatis regulam.

Audite fratres mei dilecti, nonne Deus elegit pauperes huius mundi, diuites in fide & hæredes regni, quod promiſit diligentibus ſe?

Exordiolo auditores excitat, vt argumentũ quod ſubiungit, attendant. Deus pauperes huius mundi, qui in fide ſunt diuites, elegit, vt ſint hæredes regni, quod promiſit diligentibus ipſum. Ergo pauperes huius mundi non ſunt contemnendi. In hoc argumento obſerua ordinem reparationis noſtri. PRIMO loco ponitur electio, quæ alibi non quærenda eſt, quam in filio: ad Epheſ.1. SECVNDO ponitur fides, qua generalis electio accõmodatur auditoribus Euangelij. Elegit enim Deus hac conditione, ſi homines filio inſerãtur fide: extra quem nulla eſt electio, ſed mera reprobatio. TERTIO ponitur hæreditas, qua ſignificatur adoptio, qua credentes ius filiorum accipiunt. QVARTO additur dilectio. Nam ea germanus fructus fidei eſt, & filiorum Dei propria affectio. Non igitur mirum eſt, Deum promiſiſſe diligentibus ſe regnum. Nam illi per fidem ius filiorum obtinuerunt, adeoq; regni cœleſtis hæredes inſcripti ſunt. Nam dilectionem non eſſe cauſſam regnandi, conſtat ex Paulo, qui ait: Vita æterna donũ Dei, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

DE ELECTIONE.

HIC locus monet vt nonnihil de electione dicam: Video enim non paucos ab huius electionis vera cauſſa aberrare. Paulus dicit, 1. Corinth. 1. Videte vocationem veſtram fratres, quod nõ multi ſapientes ſecundum carnẽ, non multi potentes, nõ multi nobiles: verum quæ ſtulta ſunt in mundo, elegit Deus &c. Et hic Iacobus dicit, pauperes huius mũdi elegit Deus. Hinc quidam haud recte colligunt: Sapientes, potẽtes, nobiles, diuites reprobatos eſſe, & contra, rudes, impotẽtes, ignobiles & pauperes electos eſſe. Nam ſi ſapientia, potentia, nobilitas & diuitiæ, quæ omnia ſunt dona Dei, eſſent cauſſa reprobationis, & cõtra, ſtulticia, impotentia, ignobilitas & paupertas eſſet electionis cauſſa: ſequeretur & omnes diuites reprobatos eſſe, & omnes pauperes electos. Sed vtrumq; falſum eſt. Nam & nõ pauci diuites & nobiles pij ſunt electi & ſaluati, & multi pauperes impij ſunt reprobati & damnati. Cur ergo Paulus dicit nõ multi ſapientes, non multi potẽtes, non multi nobiles? PAVLVS non loquitur de conſilio Dei, qui vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, 1. Timot. 2. Qui nõ vult vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiã recipere. 2. Pet. 3. Sed accuſat hominum malitiam, qui donis Dei abutuntur in ſui perniciem. EVANGELIVM quidem vocat omnes, ſed alij aliud prætendunt, iuxta parabolam Euangelicam, quo minus veniant. Multi ſapientia mũdi, multi potentia, multi nobilitate, multi diuitijs, multi etiã alijs reb⁹, veluti ineſcati & inebrietai, odorem bonũ Euãgelij aduerſantur. Vnde fit vt non conſilio Dei, qui neminẽ creauit ad certã dãnationem, ſed ſuo vitio nõ ſint electi. Deus enim ita demũ vult omnes homines ſaluari, ſi ſalutis autorem fide fuerint amplexi. Qui hunc contemnunt, iure ſalute excidunt. Hos enim Deus abijcere vult & damnare, non ſecus atque pater terrenus abijcit & exhæredat filium proteruum &

contu-

contumacem, non hoc facturus si patri morem gesßisset. Si igitur consilium creationis & reparationis per Christũ cõsideremus: Deus vere vult omnes homines saluos fieri, sed per salutem, hoc est, per Christum Mediatorem. At si euentum, vult omnes damnare, qui sibi per Euangelium vocanti non obtemperarint. Hoc confirmatur dicto Domini apud Matthæum, Multi sunt vocati, pauci vero electi. Huius dicti sunt duæ partes. Prior commẽdat nobis bonitatem Dei, qui multos per Euangelium vocat quo saluentur. Neq; enim cogitandum est, quod Deus vocat quos saluare nolit. Posterior est querela ingratitudinis maximæ partis hominũ, qui Euangelium cõtemnunt, ac nolunt digne viuere tam augusta vocatione. Quod Christus apud Mathæum conqueritur, vbi reprehenditur, qui non habuit vestem nuptialem: cui reprehensioni subiungitur hæc Christi quærela: Pauci sunt electi. Hanc querelam lacrymis etiã indicat, Matth. 23. cum inquit: Quoties volui congregare filios tuos, sicut cõgregat gallina pullos suos sub alis, & noluisti. Ecce Christus vult, Ierusalẽ non vult. Est ergo sensus dicti Domini, multi sunt vocati, scilicet ad consequendam salutem per Christum, modo Euangelio credere velint. Sed pauci sunt electi, hoc est, pauci habent vestem nuptialem, hoc est, pauci credunt ac vere pij sunt. QVOD hæc sit significatio vocis electionis, patet ex Psalmo, vbi electus & peruersus opponuntur. ita enim ait: Cum electo electus eris, & cum peruerso peruerteris. Ergo electus dicitur vere pius, & sincerus Dei cultor, retinens fidem & bonam conscientiam. QVARE non est quod quisquam electionis cogitatione perturbetur, ac si De⁹ certos quosdã homines destinasset saluti, & maximam partem hominũ certæ damnationi: sed potius cogitet, hanc immotã esse voluntatem Dei, quod vt velit pœnitentes omnes sine discrimine saluare: ita cõtra, omnes impœnitentes damnare. Atq; hic dicuntur nõ electi propter euentum: nam ipsi sibi viam salutis intercluserunt. OBTEMPEREMVS ergo Euangelio, viuamus in vera pœnitentia, nõ sinamus nos curis huius mundi abduci à Christo. Sed potius omnib. rebus mundi anteponamus obœdientiã erga Euangelium, quo salutem promissam consequamur per Dominum nostrum Iesum Christum, in quo Deus ante fundamenta mundi elegit credentes.

At vos contumelia affecistis pauperem.

Hac antithesi atrocitatem sceleris indicat. Deus pauperes credentes honorat, at vos contumelia afficitis pauperes. Scelus igitur vestrum graue & indignum hæredibus regni Dei est.

Nonne diuites per tyrannidem opprimunt vos? & trahunt vos ad iudicia? Nonne blasphemant præclarum illud nomen, quod inuocatum est supra vos?

Hæc duo argumenta plana sunt. Stultum est suos carnifices honorare, & eos qui vera sanctitate pollent contemnere. Id facitis, quando tyrannos vestros diuites, cum contumelia pauperum honoratis. Diuites impij præclarum illud nomen Christi, quo vos censeri vultis, & à quo Christiani appellamini, blasphemant: Ergo indignum est, vt eos honoretis cum pauperum contemtu.

Si legem quidem regiam perficitis secundum scripturas: Diliges proximum tuum vt teipsum. Sin vero personam respicitis, peccatum committitis & redarguimini à lege veluti transgressores.

Anticipatio est. Anteuertit enim hypocritarum obiectionem, qua poterant se excusare, vt qui honorando diuites bene facerent, cum honor in dilectione includatur, quam lex requirit erga proximum. RESPONDET per conditionem duplicem, Si perficitis, (id est, ex fide & vera animi integritate præstare conanimi, absq; fuco & hypocrisi. Hic enim perfectionis vocabulum nõ ad gradus, sed obœdientiæ substantiam, seu partes referendum est) legem regiam, (id est, legem quæ regia quædam via, hoc est, recta & plana est, quæ viatorem sine diuerticulis, ad locum destinatum ducit. Est autem illa regia via, diligere proximum, & hoc tantum in eo spectare, quod proximus sit, & non alia in proximo respicere) benefacitis, id est, iusta est vestra defensio. At si personã respicitis, peccatum committitis. Quod autem personam respiciatis, manifestum est ex vestro facto. Diuites enim reprobos honoratis, & contumelia pios pauperes afficitis, quod sane non est regia via incedere ad dilectionem proximi.

Quisquis autem totam legem seruauerit,

Fortius hypocritas pungit, qui sibi

rit, offendit autem in vno, factus est omnium reus. Qui enim dixit non mœchaberis, dixit etiam non occides. Quod si non fueris mœchatus, occideris autem, factus est transgressor legis.

blandiebantur cum in vno capite legis, viderentur sibi bene perfuncti esse suo officio: quorũ hypocrisin taxat hoc argumento. Qui vnum aliquod caput legis violat, legis transgressor est, & iudicio legis reus. Nam totam legem violauit. Hoc proposito exemplo quinti & sexti præcepti, declaratur. Ex hoc loco, qui vel peccata paria esse, vel reatum omnis transgressionis æqualem contendit, vim facit verbis Apostoli, qui hoc loco tantum agit cum hypocritis, qui perfectionẽ legis ex parte iudicarunt, cõtra quos Apostolus transgressionem ex parte opponit. QVOD autem peccata nõ sint paria, sicuti Stoici voluerunt: Primum ex caussis patet, quis enim nõ intelliget, grauius esse ex malitia peccare, quam ex infirmitate & ignorantia? Deinde euentus idem comprobat, qui sciens & volens peccat, excutit Spiritum sanctum. Qui vero ex imbecillitate labitur, nõ item. TERTIO, inæqualitas pœnę quam Deus iustus iudex infligit, inæqualitatẽ delictorum cõcludit. Seruus sciens voluntatem & non faciens, vapulabit plagis pluribus. QVARTO, propria cuiusq; conscientia peccatorũ gradus naturaliter intelligit, ad alia enim magis, ad alia minus cruciatur. QVINTO, lex Dei, & omnes leges politicæ, gradus peccatorum, ad quos moderantur pœnas agnoscunt. Argumenta Stoicorum speciosa quidem sunt, sed nituntur falso fundamento, contra quæ opponantur rationes quas ascripsi.

Ita loquamini & ita faciatis, sicut per legem libertatis iudicandi. Nam damnatio absque misericordia, ei qui non præstiterit misericordiam & gloriatur misericordia aduersus iudicium.

Infert generalẽ exhortationem ad pie sancteq; viuendum, sumto argumento ab extremi iudicij sententia, quæ Matth. 25. recitatur. Cum enim dicit Apostolus, sicut per legem libertatis iudicandi, respicit ad sententiam Domini, qui iudicaturus orbem dicet ijs, qui à dextris sunt: Venite benedicti patris mei, & hæreditate capite regnũ vobis paratum à cõstitutione mũdi. Esuriui enim & dedistis mihi cibũ &c. Contra, ijs qui à sinistris sunt, dicet: Ite vos maledicti in ignem æternum: Esuriui & non dedistis mihi cibum. HVC illud Iohan. 5. Veniet hora in qua omnes, qui in monumento sunt, audient vocem eius & prodibunt, qui bona fecerunt, in resurrectionẽ vitæ, qui vero mala egerũt, in resurrectionem iudicij. Et 2. Cor. 5. Omnes nos manifestari oportet coram tribunal Christi, vt reportet vnusquisq;, quæ per corpus facta fuerunt, prout fecerit, siue bonũ siue malum. QVOD hæc dicta & similia intelligẽda sint de qualitate saluandorũ, & nõ de caussis salutis: totius scripturæ consensus adeoq; sangnis Christi preciosus, ostẽdit, sicuti paulo post distinctius declarabo. Sed cur vocat Legem libertatis? vt eo Epitheto ostendat merito requiri libertatis fructus à Christianis. Vt enim qui peccatũ facit, seruus est peccati: ita libertatus per Christum, non amplius seruus erit, sed liber, quare seruitutis iugum nequaquam in se recipiet. Aetiologiã subiungit Apostolus, cum ait. Nam dãnatio erit absq; misericordia, ei qui non præstiterit misericordiam. At ei qui præstiterit misericordiam, tantum abest vt damnetur; quod glorietur etiam aduersus damnationem morti, peccato & Diabolo insultans. Hæc docent quã necessaria sit Christianis perpetua pœnitẽtia, perpetuũ pietatis & iusticiæ studium, ne gratuitum beneficium salutis sua culpa amittant. CÆTERVM quia aduersarij gratuitæ salutis abutũtur hoc loco & similibus, & faciũt ex indicijs & qualitatibus saluãdorum causas salutis: breuiter responsum colligã, quo pius lector habeat, quod solide & verè ad istam calumniã respondere possit. Cum igitur scriptura diserte dicat, Dominũ redditurum vnicuiq; secundũ opera sua, seu, vt Paulus ad Cor. loquitur, prout quisq; fecerit siue bonum siue malum: omnium primum hoc tenendum est, quod ista generalis sententia ipsissima vox Dei, duob. hominum generibus accommodari debeat, iuxta fidei analogiam, hoc est, impijs quidem Legaliter, pijs vero Euangelice, hoc modo. Quando impijs reddit Dominus, secundũ opera eorum, absq; dubio illis infernũ reddit & damnationem. Ea enim sunt operũ impietatis merita. Verum cum de pijs seu conuersis agitur, plura spectanda sunt. Primum enim ex verbo Dei infallibili constat, quod vita æterna non sit seruorum stipendium, sed filiorum hæreditatis & Dei gratuitum donum, Rom. 4. 5. 6. 8. Iohan. 1. 3. 5. Deinde analogia inter patrem terrenum & patrem cœlestem considaranda est. Nam vt pater terrenus suis liberis reddit secundum eorum opera, hoc est, obœdientibus hæreditatem & contumacibus exclusionem ab hæreditate: Ita Deus pater suis filijs hære-

hęreditatem pollicetur,sed eos,qui ex filijs cōtumaces & hostes fiunt,hęreditate excludit. Nunc autem manifestū est, quod filij terreni patris nec filij sint,nec hæredes,suorum operum merito. Ad eundem modum filij Dei,nec filij facti sunt, nec hæredes propter opera, sed per adoptionis gratiā, quæ sola fide accipitur, nihilominus vterq; reddit suis filijs, secundum opera eorum. Verum vt hoc clarius adhuc intelligatur, quomodo Deus redditurus sit vnicuiq; secundū opera sua,quatuor nobis perpendendæ sunt circumstantiæ. Quarū prima est,quod pijs rigor legis sit sublatus,iuxta illud ad Galat.3. Christus nos redemit de maledictione legis. Secunda, quod persona iam credens fide placeat,& sit hæres vitæ æternæ,Iohan.1. Tertia,quod à persona credente Deus non solum requirat obœdientiam, sed etiam ei promittat mercedem,idq; nō ex debito propter dignitatem operis,sed ex gratia propter paternam promissionem. Quarta,opera sic facta ex fide,sunt testimonia fidei, vt proprij effectus suæ caussæ certissima sunt indicia. Atq; ideo dicitur,Dominus redditurus est secundum opera,cum quia opera sunt vera indicia timoris Dei & fidei,tum vt tota creatura testetur de iusticia Dei in iudicando. Hæc responsio ex scripturæ collatione desumta est,quam firmiter tenere est necesse,ne vel cum Papistis operum meritis tribuamus salutem, vel cum Antinomis & Libertinis benefaciendi studium abijciamus. ILLVSTRATVR hæc solutio insigni paradigmate, Matth.18. vbi Dominus ait: Regnum cœlorum esse simile homini regi, hoc est, spiritualem Ecclesiæ conditionem eandem rationem habere,quæ est inter regē terrenum & eius seruos in præsentis vitę negotijs. Quemadmodum enim rex supplici seruo decies mille talentorū debitori,condonauit totum debitum gratis ex sua mera liberalitate: Ita Deus Pater cōfugientibus ad se fiducia Christi,cōdonat gratis omnia debitā,hoc est,peccata. Hinc patet gratuitam esse remissionem peccatorum. Verum sicuti rex seruum illum ingratum & durum erga cōseruos, reuocauit ad pœnam, & quod antea supplicanti condonauit,iam à contumaci & duro in conseruos repetit: Ita Deus pater postquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari suum exemplum benignitate erga proximum. Hoc ipsum docet Dominus,Luc.7 proposito paradigmate de duobus debitoribus,quorum alter debuit creditori quingentos denarios,alter vero quinquaginta,qui cum non haberent quod redderent,vtrisque condonauit. Hic Dominus interrogat Pharisæum, vter horum creditorē plus diligat,cui cum Pharisæus respondisset,is cui plus condonatum esset, ait Dominus, rectè iudicasti: significans Deum requirere gratitudinem ab ijs, quos in gratiam gratis recepit. HINC duo colliguntur, videlicet, quod & remissio sit gratuita,& quod consecuti remissionem debeant Deo gratitudinem.

Quæ vtilitas fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera vero non habeat: num potest fides illa eum seruare?

Quia fuerunt inter eos,quibus scripsit Apostolus, hypocritæ, qui cum nulla vera pœnitentia tangerentur, gloriabantur tamen se fide seruari, quam veram & viuam nō habuerunt, instituit istius erroneæ opinionis cōfutationem,ac docet fidem inanem esse,quæ suos germanos fructus nō edat. EST autem hæc propositio diligenter obseruanda, fides quæ non habet opera, est inefficax & inanis, seu vt Iacobus loquitur,seruare non potest. Hęc sola propositio confirmatur vsq; ad finem capitis. Quare turpiter hallucinātur, qui Iacobum cōmittunt cum Paulo, cum ille tantum de inani hypocritarum iactantia: hic de viua fiducia disserat. PROINDE obseruemus hoc loco diligenter quamnam Fidem appellet Apostolus inanem,nempe eam quæ nullam erga Deum habeat obœdientiā comitem,vt quæ nec Deum colat,nec proximo benefaciat:ex quo manifeste sequitur Iacobum nequaquā loqui de fide viua & salutari,à qua spiritus Christi separari non potest. Nam vbi spiritus est Christi, ibi nouæ sunt noui hominis actiones,etsi non perfectæ,incoatæ tamen: ex quibus fidei vis agnoscitur,& foras profertur. QVID ergo illa inanis fides? estne omnino inefficax? salutares fructus nullos edit, (destituitur enim vita) sed Gehennæ & mortis fructus edit amaros. Est enim vanitatis, superstitionis & hypocriseos mater fœcundissima,est gloriatio stulta,est vere fidei larua,est seductio hominis,est pœnitentiæ pestis, est bonorum operum inimica, est salutis interclusio, est dux mortis: breuiter partem suam cum hypocritis & diabolis habet.

Quod si frater aut soror nudi fuerint, & agentes quotidiano victu, dicat autem eis aliquis vestrum, abite in pace, calescite & saturamini: non tamen dederitis eis apta

Simili aptissimo illustrat propositionem: Quemadmodum inanis oratio est, qua dicitur egenis, calescite & saturamini, vbi manus auxiliatrices

corpori

corpori, quæ vtilitas? Sic & fides, ſi opera non habeat, mortua eſt per ſe.

non ſimul porriguntur: Ita fides inanis eſt & mortua, quæ in ore eſt ſine fructu operis. OBSERVA & hic Epitheton fidei (quam inanem vocat.) Nam cum dicitur mortua, confertur cadaueri, quare non rectius fides dici meretur, quam cadauer animalis animal dicitur. Hæc Catachreſis ſatis oſtendit Iacobum diſſerere de opinione vana, quæ fides dicebatur ab hypocritis. Ex horum ergo hypotheſi loquitur Apoſtolus, per conceſsionem Rethoricam.

Sed dicet aliquis, tu fidem habes & ego opera habeo, oſtende mihi fidem ex operibus tuis, & ego oſtendam tibi ex operibus meis fidem meam.

Alia ratio, quod fides quæ ſuis fructibus deſtituitur, ſit inanis, ac ſi dicat: aliquis pius tuam vanitatem, ô hypocrita, retundere poſſet, ita tibi obijciendo. Tu hypocrita fidem habes, vt tu dicis, (eſt enim ironica conceſsio) ego opera habeo, tu ſi potes, oſtende mihi fidem tuam ex operibus tuis, quod ſane nō potes, quia nullam habes: ego oſtendam tibi fidem meam ex operibus meis. Proinde manifeſtum eſt, tuam fidem, mortui inſtar cadaueris eſſe: meam autem viuam eſſe, quod ex fructibus & eius viuis motibus apparet. Quemadmodum enim ſpiritus intus in animali vigēs, ſe prodit per motum & ſenſum & externas actiones: Ita viua fides ſe per opera bona oſtendit. ES T ergo ἀντανάκλασις in dictione fidei. Priori enim loco iactantiam fidei: Poſteriori autem viuam fiduciam ſignificat. Quædam exemplaria græca, in priori membro ſic habent: oſtende mihi fidem tuam ſine operibus. Sed retineo vſitatam & receptam lectionem.

Tu credis quod Deus eſt vnus, recte facis, & dæmonia credunt & exhorreſcunt.

Cum qualis ſit hypocritarum fides, tum quam ſit inanis, adeoque quod non ſeruet, docet. Eorum ergo fidem tantum eſſe noticiam hiſtoriæ, aſſerit, Credunt enim quod Deus ſit. Hanc inanem eſſe, hac ratione conuincit: Fides Dæmoniorum non ſaluat. Nam Dæmonia non ſaluantur. Iactantia hypocritarum eſt fides Dęmoniorum: nihil enim in ſe habet, quod fides Dęmoniorum non habeat. Ergo iactantia hypocritarum, quam illi fidem falſo eſſe dicunt, non ſaluat, proinde inanis eſt. CVM autem Apoſtolus hoc loco, non aliam fidem agnoſcat in hypocritis, quam in Diabolis, non mirum eſt, quod ei iuſtificationis virtutem adimat. VERVM fides in diſputationibus Pauli qualis ſit, docetur ad Roman. 4. propoſito illuſtri exemplo, nimirum, quod ſit non ſolum noticia promiſſę miſericordiæ, verumetiam fiducia, qua quis ſtatuit promiſsionem ad ſe pertinere, cum qua coniuncta eſt, vt indiuiduus comes, gratitudo animi erga Deum, inuocatio, patientia, mortificatio veteris hominis, excitatio noui ſpiritus & alij fructus iuſticiæ fidei, qui fructus etſi non iuſtificant, tamē ea eſt iuſtificātis fidei natura, quod ſemper eos producat, aliàs minores, aliàs maiores, prout ipſa incrementa ceperit.

Vis noſſe, ô homo inanis, quod fides ſine operibus mortua ſit. Abraham pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt, oblato ſuo filio Iſaac ſuper altare? Vides quod fides cooperata fuerit eius operibus, & ex operibus fides perfecta fuerit, atq; impleta fuerit ſcriptura, quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, & amicus Dei vocatus eſt. Videtis igitur quod ex operibus iuſtificetur homo, & non fide tantum?

Summa huius rationis hæc eſt: Qualis fuit fides Abrahæ, talis & aliorum credentium eſſe debet. (nam is pater credentium ideo dicitur, quia credētes eius fidem imitari debeant) Sed Abrahæ fides habuit adiuncta opera (quod ex eo probatur, quod tanti fecerit obœdientiam erga Deum, quod potius voluerit vnicum mactare filiū, quam Deo non obœdire) Ergo & aliorū fides opera adiuncta habere debet, quæ ſi non habuerit, merito inanis & mortua cenſenda eſt. HÆC argumenti ſumma eſt: nunc verba Apoſtoli perpēdantur, quę à Sophiſtis contra gratuitam iuſtificationē torquentur. PRIMVM occurrit verbum iuſtificatus eſt, quod idem eſt, ac ſi dixiſſet, iuſtus declaratus eſt, ſeu compertus eſt iuſtificatus fuiſſe. Atq; hoc ita eſſe, tribus demōſtrationibus probo.

PRIMA ſumitur à ſcopo præſentis diſputationis. Non enim inſtituit Iacobus diſputationē de cauſsis iuſtificationis, ſed tantū oſtēdit ex quib⁹ effectis iuſtificatio colligi & ho-

minum oculis quasi subijci possit. CVM igitur maximus sit error, ex effectis caussas facere respectu eiusdẽ, nullo modo sunt ferẽdi, qui scopi disputationis, & propositionis probandæ obliti, in sublime feruntur, & conantur Pauli doctrinam de gratuita iustificatione cõuellere, cum longe alius fuerit scopus Pauli, quã Iacobi. Paulus enim caussam iustificationis quærit: Iacobus eiusdem effecta. Paulus à causis ad effecta descendit: Iacobus contra, ab effectis ad caussas ascẽdit. Paulus quęrit quomodo iustificemur: Iacobus quomodo iustificati esse declaremur. Paulus excludit opera, tanquam iustificationis caussas: Iacobus includit eadẽ vt iustificationis effecta. Paulus negat opera præcedere iustificandos: Iacobus affirmat opera sequi iustificatos. Cum tantũ sit discriminis inter consiliũ Pauli & Iacobi, quis non videt Sophistarum vanitatẽ, qui Apostolos sibi inuicem contrarios esse dicunt. 10

SECVNDA demonstratio sumitur ab ordine caussarum & effectuum. Genesis 15. pronunciatur Abraham fide iustificatus esse: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam. Verum hoc contigit triginta ad minimum annis, antequam mandatum acciperet de offerendo filio suo Isaac, Genes. 22. Quomodo ergo fieri potest vt eo opere iustificatus esse diceretur, quod fecit 30. anno, postquam diuina voce iustificatus esse diceretur. Necesse est igitur iustificari apud Iacobum significare iustificatum declarari.

TERTIA demonstratio sumitur à verbis angeli, Genes. 22. Postquam mactare filium ad Dei mandatũ proposuisset Abrahã, & à proposito voce angeli reuocatus esset, audit ab angelo: Nunc cognoui, quod tu timeas Deũ, quia non pepercisti filio tuo vnigenito propter me. Quid, quæso, hæc verba aliud volunt, quam ipsam spontaneam obœdiẽtiam Abrahæ 20 fuisse timoris Dei testimonium, & iustificationis Abrahæ declarationem quandã. Atq; ita breuiter dictũ sit, quid significet iustificationis vocabulũ, in hac Iacobi disputatione. DEINDE cum dicit, fidem fuisse cooperatam operibus, fidei viuæ naturam exprimit, nimirũ quod sit efficax & fœcunda bonorum operũ. Hanc naturã cum nõ habeat hypocritarum fides, nequaquã vera & viua iudicanda est. Hoc igitur dictũ Iacobi nihil aliud docet, quã quod bona opera proficiscantur ex fide. QVOD subiungit Iacobus: Ex operibus fides perfecta fuerit, nõ aliud est, quã quod ex operibus fides Abrahæ sit declarata non fuisse fucata & hypocritica, sed vera & sincera. Nam si perfectũ hic suis gradibus absolutũ dicas, nullus vnquam mortaliũ perfectam habuit fidem. PORRO cum dicit completã esse scripturam, quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatũ est ei ad iusticiam, id nõ ad caussam, 30 sed ad effectum referendũ est. Nam eo facto declarauit Abrahã, se vere antea fide fuisse iustificatũ. Istud ergo complere, ad experientiã hominũ, & non ad iudiciũ Dei referri debet.

Similiter autem & Rahab meretrix, an non ex operibus iustificata est, cum excepisset nuncios, & alia via emisisset?

Alio exemplo probat fidem veram & viuam non esse sine operibus. Rahab se vide iustificatam declarauit facto vel operibus, quando nuncios populi Dei, à quibus edocta fuit cum periculo vitæ suæ dimisit, ne venirent in manus eorũ, qui eos quæsiuerunt.

40

Nam veluti corpus absque spiritu mortuum est, sic & fides sine operibus mortua est.

Aptissima similitudine proposita ostendit fidem hypocritarum vanam esse, vt quæ sit instar cadaueris, in quo nullus spiritus viget, atque ideo nec vllus motus, aut sensus animalis in eo deprehenditur. Atque ita sex firmis rationibus obtinuit Iacobus, fidem veram fœcundam esse bonorum operum, & fidem hypocritarum, quæ operibus destituitur, esse inanem iactantiam potius quam fidem.

DECLARATIO DOCTRINAE
DE POENITENTIA.

50

CVM Christus Euangelium definit prædicationem pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine suo: duo nobis proponit, quorum vnum est beneficium, quod Euangelium offert, Alterum, modus quo beneficium hominibus applicatur. Beneficium quod offertur est remissio peccatorum. Modus est pœnitentia. Pœnitentes enim soli participes fiunt remissionis peccatorum, cũ qua coniuncta est iustificatio, salus & vita æterna. HINC facile patet, quod nihil homini magis in hac vita necessarium sit, quam intelligere qua in re sita sit salutaris pœnitentia, sine qua nemini contingit remissio peccatorum. De hac ergo salutari pœnitentia dicam, atq; ita verbo Dei & illustribus exemplis rem declarabo, vt nemo non agnoscat & veritatem, & perspicuitatem.

FVNDAMENTVM itaque prædicationis pœnitentiæ, absque omni dubio est misericordia Dei & gratia, iuxta hæc dicta: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum Dei. Est autem regnum Dei, regnum gratiæ in quo Christus rex & pontifex dominatur, Ierem. 36. Reuertatur vnusquisque à via sua pessima, & propitius ero iniquitati & peccatis eorum. Item. Nolo mortem peccatoris, reuertimini & venite. Item Reuertimini filij auertentes, & sanabo auersiones vestras. Et Christus dicit: Non veni in mundum vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. HÆC testimonia satis conuincunt, quod misericordia per Christum sit fundamentum prædicationis pœnitentiæ. Est enim absque omni dubio hæc vox μετανοεῖτε, seu, vt Prophetæ loquuntur, Cōuertimini, non legis damnātis, sed Dei miserentis & offerentis salutem, vitam & absolutionem à damnatoria legis sententia. Quare nullum dubium est quin prædicatio pœnitentiæ sit pars concionis Euāgelicæ, præsertim cum constet legem prædicare peccatoribus pœnas æternas: & Christus resuscitatus à mortuis affirmat pœnitentiam & remissionem peccatorum in suo nomine prædicandam esse. VERVM quia duo sunt in homine quæ ipsum impediunt, quo minus sua mala videat, & ad vocem Euangelij agat pœnitentiā & resipiscat: ignorātia & stupor: vtrique malo Dominus medetur. Ignorantiæ enim nostræ, per legem occurrit. Nam per legis prædicationem deducit nos in cognitionem peccati, cuius nos pœnitere iubet Euāgeliū, quo saluemur. Per legem, vt inquit Paulus, est agnitio peccati. Stuporem seu veternum excutit varijs modis: proponit comminationes æternæ mortis, denunciat iram non resipiscentibus, pœnis corporalibus, morbis & alijs modis castigat impœnitentes, tragica exempla statuit ob oculos, vt Cain, Iudæ, Saulis, Achitophel & aliorum, quæ exempla Christus applicat ad omnes cū inquit: Nisi pœnitentiā egeritis, vos omnes similiter peribitis. Iram suam non raro varijs in cœlo, terra, mariq; signis testatur, nunc peste, nunc bellis nos ad obœdiendum voci Euangelij excitat: proponit mortem filij, quæ testatur de ira Dei in peccatores nisi resipiscant, Actor. 2. Christus, qui omnes oneratos & laborantes ad se vocat, vt conuersi per pœnitentiam ab onere suo leuentur. Legisperitum non agnoscētem suum malum, ad legem mittit. PICTVRA huius rei pulcerrima habetur, Luc. 15. in filio prodigo. Hic primum fame pressus sentit suum malum. Deinde spes melioris fortunæ, si ad patrem rediret, animum resipiscendi iuueni dedit. Nam paternæ clementiæ fiducia, ad quærendam recōciliationem erigitur. Hoc paradigma docet clare, pœnitentiæ initium esse agnitionem diuinæ misericordiæ, quæ nos ad bene sperādum excitat, qui nostra mala & pericula sentimus. Vt enim hic iuuenis fiducia paternæ clementiæ fretus redit ad patrē, postquā fame edoctus, sensit sua mala: Ita nos fiducia misericordiæ in Christo redimus ad Deum, postquā legis prædicatione in cognitionē nostri deuenimus, & sensu maledictionis & iræ Dei stuporem & veternum excussimus. QVÆ autem sit salutaris & vera pœnitentia, & quibus constet partibus, scripturæ testimonijs & exemplis ostendemus. Ieremias inquit: Conuertimini ad me filij reuertentes & sanabo auersiones vestras. Item, Reuertatur vnusquisque à via sua pessima, & propitius ero iniquitati & peccatis vestris. HOC dictū duo continet, præceptum & promissionem. Præceptū est, vt reuertatur impi' à vijs suis malis. Promissio est propitiationis & expiationis peccati. Hinc colligitur quod pœnitentia sit conuersio hominis ad Deum, in qua conuersione disceditur à malo, creditur promissioni propitiationis, & vitæ nouæ transigendæ iuxta voluntatem Dei fit meditatio. Manifeste proinde tres pœnitentiæ partes numerari debent, desertio peccati seu cōtritio, fides, & noua vita.

ADAM in peccatum lapsus tegit se folijs ex arbore desumtis, & suum malum non sentit, nec adhuc promissionem de semine nouit. Verum cum accusatur voce Dei comminātis sibi mortem, agnoscit quidem peccatum, quod illi etiam vehementer displicuit. Vnde in Adamo extitit quidem μεταμέλεια, id est, displicentia facti, non autem μετάνοια, hoc est, vera resipiscentia. Verum cum audit promissionem de venturo semine mulieris, cōtrituro caput serpentis & abolituro peccatum: cōuertitur ad Deum vera pœnitentia, dolet ob peccatum, fide promissionis se erigit, Deum inuocat, cauetque ne rursus contra conscientiā Deum offendat.

DAVID lapsus in adulterium, veluti quodam veterno consopitus, securus viuit. Verum cum à Propheta arguitur, incipit suum scelus deflere, & existunt in eo horrēdi pauores, quales ipse in Psalm. describit. Non est pax ossibus meis à cōspectu peccatorum meorum. metuit enim æternas pœnas. Verum audita hac Prophetæ voce ex mandato Dei: Nō morieris, Dominus abstulit peccatum tuum: conuertitur rursus ad Deum & resipiscit, odit peccatum, fide confugit ad misericordiam, dicens: Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam, promittit obœdientiam in posterum. Os, inquit, meum

annunciabit laudem tuam. Item: Docebo iniquos vias tuas, & peccatores ad te conuertẽtur. IN hoc etiam exemplo clare videmus & quid sit conuersio & quodnã eius sit fundamentum, & quæ partes. huiusmodi sunt Manaſsis, Peccatricis, Latronis, Petri, Pauli exempla: quæ exempla cum ad regulam accommodamus, clarisſime veræ pœnitẽtiæ picturas nobis proponunt. VERVM quia doctrina pœnitentiæ est præcipua in Ecclesia, & valde vtile est de ea recte erudiri homines, volum⁹ breuiter eius partes, vt in nostris Ecclesijs ex verbo Dei & illustribus exemplis docentur, definitionibus illustrare. Sunt autem partes vt supra dictum est, contritio, fides, & noua obœdientia.

CONTRITIO non est displicentia facti qualis in Iuda fuit, sed est veræ resipiscentiæ initium, videlicet, pauor conſcientiæ ob peccatum, verum peccati odium, & fuga peccati non sine spe veniæ vt in prodigo filio apparet. Nam veram resipiscentiam necesse est præcedere noticiam misericordiæ. Huc illud Ambrosij: Pœnitentiam nemo potest agere, nisi qui sperat indulgentiam. Et illud Augustini. Non solum cum agitur pœnitentia, verumetiam vt agatur Dei misericordia necessaria est.

FIDES est noticia, assensus, & expetitio promissæ misericordiæ, & in Christum mediatorem firma fiducia. HANC definitionem etsi superiora exempla & quartum cap. ad Rom. confirmant, tamẽ plures rationes de proprietate fidei subijciamus. Christus pronũciat credentes saluos, ergo necesse est fidem significare fiduciam promisſionis, cum nemo sola noticia saluetur. Deinde Paulus hanc fidem nunc hypostasin, hoc est, firmã fiduciam, nunc πεποίθησιν, hoc est, fiduciam, qua quis sibi certo persuadet quod Deus & velit & possit præstare quod promisit. HÆC est ergo illa fides, qua sola absque operibus legis, Apostolus Paulus contendit hominem iustificari corã Deo. Nam fides sola, qualem descripsimus, Christum apprehendit atque eum cum suis omnibus beneficijs possidet. De hac ergo iustificatione, quæ fit fide in Christum, claram & illustrem doctrinam proponã, & breuiter errores refellam, quibus hæc doctrina olim & nostro seculo obscurata est.

IVSTIFICATIO est hominis credentis in Christum absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptio iustificati ad vitam æternam, gratis propter Christum. In hac definitione quinque veluti elementa sunt spectanda. PRIMVM, fides qua recipitur oblata gratia, vnde Paulus: Iustificamur fide. Est enim fides veluti manus quædam, qua oblatum Christum cum sua obœdientia recipimus, vt nostra sit iusticia. SECVNDVM, emundatio seu absolutio à peccato, per expiationem factam per Iesum Christum: iuxta illud Iohannis: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate. Huc & illud Dauidis: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Item, Beatus cui Dominus non imputauit peccatum. Quid autem sit absolutio, ex peccati definitione colligendum. Nam vt peccatum est defectus à lege & voluntate Dei, cum obligatione ad mortem æternam & damnationem: Ita absolutio est liberatio hominis ab obligatione mortis & damnationis. Quod autẽ ista absolutio contingat credenti in Christũ, multa testantur testimonia. Qui credit in filium, habet vitam æternam. TERTIVM, imputatio iusticiæ Christi. Huius enim obœdientia, mors, pasſio, resurrectio, materia & fundamentum est nostræ iustificationis. 2. Corinth. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Hanc iusticiã Dei, quam dicit nos fieri in ipso, definit Apostolus Rom. 5. cum ait: Quemadmodum per inobœdientiã vnius hominis, peccatores cõstituti sunt multi: Sic etiã per obœdientiã vnius iusti constituentur multi. EST igitur Christiana iusticia obœdientia Christi imputata credenti. Credenti enim in eum, qui iustificat impium, imputatur fides eius in iusticiã. Ex his sequitur & hoc, iusticiæ qualitatẽ esse in Christo, sed nobis imputari quod illi est proprium. Nam ad eum modũ iusti sumus coram Deo, qualiter Christ⁹ fuit peccator. Vt enim is personam nostram quodammodo suscepit, quo reus nostro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur, non proprijs sed alienis delictis, cum purus foret ipse et mundus ab omni culpa, pœnamque subiret nobis, non sibi debitam: Ita nos nũc iusti sumus in ipso, nõ quia operibus nostris satisfacimus iudicio Dei, sed quoniã censemur iusti Christi iusticia, quam fide sola induimus vt nostra fieret. QVARTVM, acceptatio personæ ad vitam æternam. Nam hunc gradum ponit Paulus post iustificationem, Romæ. 8. Quos iustificauit, hos & glorificauit. huc dictum Domini. Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam. QVINTVM, differentia gratis propter Christum, gratis quidem vt omnia humana merita excludantur: Propter Christum vero vt solum λύτρον vnigeniti filij Dei meritum adeo ingentis thesauri agnoscatur.

ETSI autem hæc nostra Ecclesiarum doctrina solidisſimo verbo Dei nititur: tamen alij atq; alij errores contra illã pasſim sparguntur. Sunt enim qui hanc hominis iustificationem collocant in operibus ab hominibus factis: alij eã constare ex fide & bonis operibus si-

bus ſimul contendunt, nonnulli eſſentialem quandam iuſticiã ſtabilire conantur. Horũ errores etſi confutant quæ diximus, tamen ſigillatim de illis nonnihil dicemus. QVI operibus hominẽ iuſtificari contendunt, facilius refutari poſſunt, cũ apertiſsima oracula Dei iſti errori reclament. Dauid aperte clamat: Domine ne intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia nõ iuſtificabitur in cõſpectu tuo omnis viuens. & Paulꝰ Rom. 3. propter hoc ex operibus legis, nõ iuſtificabitur omnis caro. Et ad Gal. Quotquot ex operibus legis ſunt, ſunt ſub maledictione. Item, Si iuſticia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Eſt igitur illorũ dogma manifeſte falſum, qui hominem operibus iuſtificari, id eſt, iuſtũ fieri, contendunt.

VERVM ad huius iuſtificationis declarationem, agnoſcimus cum Iacobo opera bona requiri, vt arbor bona ex ſuis fructibus cognoſcatur, nec eſt vlla controuerſia inter Paulũ & Iacobum. Nam cum Paulus dicit, hominem non iuſtificari operibus: ſignificat hominem non iuſtum fieri, & ἀνέγκλητον coram Deo per opera. Verum cum Iacobus dicit, homines ex operibus iuſtificari, ſignificat homines iuſtos declarari per opera. At eorum, qui fide & operibus ſimul cõſtare dicũt iuſticiam, qua corã Deo iuſtificatur impius, ſpecioſa magis eſt oratio. Dicunt enim fidem iuſticiæ initium eſſe, & opera complementum. Quorũ errorẽ confutat ſanctus Paulus his rationibus, Rom. 10. Teſtificor enim illis quod zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam, ignorantes enim Dei iuſticiam, & propriam iuſticiã quærentes ſtabilire, iuſticiæ Dei nõ ſubiecti fuerũt. Finis enim legis Chriſtus, in iuſticiam omni credenti. Hic Paulus reiectionis Iudęorum cauſſam facit, quod voluerunt ſuam iuſticiam cum Dei iuſticia coniungere, quæ eſt ex fide, ac ex vtraq; coniuncta vnam iuſticiæ formam conflare. DEINDE Rom. 11. ita ratiocinatur: Si gratia, non amplius ex operibus, alioqui gratia non amplius eſt gratia. Si autem ex operibus, non amplius gratia, alioqui opus non amplius eſt opus. Paulus primũ hic duas ponit propoſitiones imẽdiate contrarias. Si ex operibus eſt electio, & ſalus, nõ eſt ex gratia. Si ex gratia, non eſt ex operibus, cũ debitum & donũ ita repugnẽt, vt neutrũ de altero, nec ambo de tertio recte dici poſsint. Aut igitur fide ſola iuſtificamur & ſaluamur, aut operibꝰ, ſed operibus nõ iuſtificari quẽquam probant ſuperius adducta teſtimonia. DEINDE ſi iuſticia Chriſtiana conſtaret fide & operibus ſimul, inepta eſſet argumentatio Pauli, Rom. 4. Operanti merces nõ imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum, at credẽti in eum qui iuſtificat impiũ, imputatur fides eius in iuſticiam. HIC Paulus duplicem iuſticiam ponit quarũ vna ab altera eſt diuerſa. Nam habent contrarias cauſſas. Fidei enim iuſticia, qua iuſtificatur credens, imputatur & gratis donatur, ſed operũ iuſticia non eſt gratuita. Præterea, ſi vna pars fidei, altera pars operibus tribuenda eſſet in iuſtificatione hominis: duo ſequerentur abſurda. Vnum quod promiſsio fieret incerta, quæ debet certa eſſe. Alterũ quod Chriſti ſatisfactio nõ ſufficeret, niſi ſtabiliretur noſtris operibus. Quare Auguſtini dictum complectimur, qui dicit: Gratia eſt nullo modo, niſi ſit grauita omni modo. Verum erroris Papiſtici occaſio fuit imaginatio philoſophica, quę non nouit iuſticiam, niſi quæ in nobis ſit qualitas quædam. Non intelligit hominem imputatione alienæ iuſticiæ iuſtificari poſſe.

IAM ad eſſentialem iuſticiam veniamus, de qua primũ ſciendum eſt, quod nullo pacto ſimus iuſti coram Deo, iuſticia Dei eſſentiali, niſi ratione efficientis cauſſę principalis. Nam formalis iuſticia, qua nos coram Deo ſumus iuſti, non eſt aliud quam obœdientia Chriſti, ſicuti clare docet Paulus Roman. 5. Per obœdientiam vnius, iuſti conſtituentur multi. EST autem obœdientia Chriſti duplex, crucis & legis. Obœdientia crucis (qua humiliauit ſemetipſum, & factus eſt obœdiens vſq; ad mortem crucis, Philip. 3.) expiat Dominus peccatum noſtrum. Obœdientiam legis nobis imputat credẽtibus, vt ea iuſti appareamꝰ in conſpectu Dei. Hanc Chriſti iuſticiam ſeu obœdientiam, dicit Paulus imputari credẽtibus: ergo non eſt in illis vel inhærẽs ſubſtantia, vel qualitas, qua formaliter homo fit iuſtus. Quare firmiter tenẽda eſt hæc aſſeueratio, quod iuſticia Chriſtiana eſt obœdiẽtia filij Dei imputata credenti. VERVM interea & hoc tenendũ eſt, quod ſcriptura meminit triplicis iuſticiæ hominis. Quarũ vna eſt fidei, qua cõſiſtimus coram Deo, & hæc eſt perfecta, vt Chriſti obædientia eſt perfecta, nec minuitur nec augetur decremẽto vel incremẽto fidei. Nã hanc & Publicanus plenã habuit & Petrꝰ, tametſi Petri fides fuit multo illuſtrior. ALIA eſt incoatio obœdientiæ, quæ & bonæ conſcientiæ iuſticia dicitur. Hæc non opponitur iræ Dei, quia non eſt perfecta legis obœdientia, eſt tamẽ neceſſaria, quia eſt fidei fructus proprius. ALIA eſt quæ expectatur adhuc, de qua ad Gal. 5. nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus. & 1. Iohan. 3. Cariſsimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt: & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe ſicuti ipſe eſt ſanctus. Hæc proinde iuſticia erit conformitas noſtri cum Deo, habitatio Dei in nobis, plena fruitio Dei, abſoluta dilectio. Et quanquam fatendum eſt cor-

da credentiũ esse templa Spiritus sancti, & Christus dicit Iohan.14. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mãsionem apud ipsum faciemus: tamen non sequitur hanc habitationẽ Dei in nobis esse iusticiam, qua cõsistimus coram Deo, sed est præsentia diuina in nobis, per quam renouamur, & cõsolationem sentimus, ac æternam vitam incoamus. PRÆTEREA si hic homines iustificarentur iusticia essentiali, non esset discrimen inter iusticiam, qua in hac vita sumus iusti, & eá qua cõformes erimus Deo in omni æternitate. Sed Paulus manifeste discernit hanc ab illa. Nam fidei iusticiam dicit nos nunc in hac vita habere, sed expectare aliã iusticiam quam Iohan. definit conformitatem, qua Deo erimus conformes, quæ conformitas inde emanabit quod videbimus eum sicut est. NOVA obœdientia necessario cum fide coniuncta est, nam regeneratio quæ à fide iustificante abesse non potest, necessario suos producit fructus, qui in noua obœdientia conspiciũtur. Postquam enim homo per regenerationis gratiam factus est noua arbor, debet nouos, id est, bonos fructus edere, quos Paulus Philip. vocat fructus iusticiæ fidei. Iacobus ijsdem sua peculiari phrasi homines iustificari, hoc est, iustos agnosci seu declarari pronunciat. HÆC noua obœdientia alias sanctificatio dicitur, quæ constat mortificatione & viuificatione. Ita enim Paulus ait: Christus est nobis natus à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio. Sapientia nostra fit in prædicatione Euangelij, iusticia per expiationem peccati & imputationẽ iusticiæ, sanctificatio dum Spiritum sanctum donat, qui naturam nostram quodammodo conuertit, facitq; vt mortificatio paulatim veteri homine, spiritu viuam⁹, hoc est, vt posthac pietati erga Deũ, caritati erga proximũ, sanctimonię vitæ ac diligentię in nostra vocatione studeamus. Breuiter vt imperio spiritus nos totos committamus. In quocunque homine hæc regenerationis vis seu sanctificatio non sentitur, ibi nec fidem esse necesse est. Fides enim vera & salutaris spiritu feruet, & suos germanos fructus producere satagit, ac nihil magis in votis habet, quam spiritu Deum colere, & abundare omni cognitione & sensu. CVM hæc reuera iustificãtis fidei & regenerationis proprietas est, quis potest ferre eorum vocem qui totis viribus, voce & scriptis impugnãt necessitatem bonorum operum, quæ sanè nos dicimus necessaria, non quidem vt merita & caussas salutis, nam immotum est illud Pauli dictũ, Ephes.2. Gratia estis saluati per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum) non ex operibus, ne quis glorietur: sed vt necessario comitantia fidem iustificã, & vt effecta regenerantis spiritus. PORRO vt magis intelligatur bonorum operum ratio, sex quæstiones de bonis operibus ordine explicabo. Sunt autem hæ quæstiones. PRIMA, quæ opera docenda sint & facienda. SECVNDA, Quomodo fieri possint. TERTIA, Quomodo placeant. QVARTA, Quæ caussæ bonorum operum. QVINTA, Cur promissiones sint additæ bonis operibus. SEXTA, Quoniam omnes homines habent peccatum, merito quæritur, quorum obœdientia placeat & quorum non. CVM quæritur quæ opera docenda & facienda sint, duo perpendere oportet: qui nos simus, & quis ille cui per opera præstanda est obœdientia. CVM nos intuemur considerata nostra corruptione, admonemur ne nos fingamus opera quibus Deum colere statuamus. Per nos enim nequaquã intelligimus, quid vel placeat, vel displiceat Deo, & Dominus pronũciat, se frustra coli mãdatis hominum. Certo itaq; statuamus, opera quantumuis speciosa, excogitata ab hominibus, nequaquam posse boni rationem habere.

AT si Deum intuemur, monemur reuerentiæ erga illum, ex quo fit vt hoc solũ illi placere cogitemus, quod ipse suo verbo præscribit. Nam is solus est legislator noster. Vtrunque complectitur Ezechiel cap.20. In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec Idolis eorum polluamini, Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite & facite ea. ET Ezechiel. 33. Speculatorem dedi te domui Israël, audiens ergo ex ore meo sermonem, annunciabis eis ex me. Hinc ergo manifeste sequitur, nec alia opera docenda, nec facienda esse, quam quę nobis verbo Dei commendantur.

POSTQVAM mens pij hominis nouit, quænam opera sint facienda, mox quærit quomodo fieri possint. Ad hanc quæstionem ex duobus scripturę dictis petenda est solutio: Apostolus dicit ad Heb. Sine fide impossibile est placere Deo. Et Christ⁹ dicit: Sine me nihil potestis facere. QVARE hæc ordine requiruntur, Primum cognitio Christi. Secundo fiducia Christi. Tertio viuificatio, qua nos Christus per Euangeliũ viuificat et effundit in nos Spiritum sanctum. Huc illud Esaię 40. facit: Qui sperãt in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquila, current & non laborabunt, & si laborabunt nõ deficient. Nulla enim dilectio, nulla obœdiẽtia esse potest, nisi prius apprehẽsa sit misericordia & recõciliatio propter mediatorẽ. In hac consolatione diuinitas habitat in corde.

Quia

Quia æternus pater per filium consolantem voce Euangelij, vere est efficax, & datur à patre & filio Spiritus sanctus, accendens læticiam & inuocationem iuxta dicta: Effundam Spiritum gratiæ & precum; Et in Iohan. Veniemus ad eum & mansionem apud eum faciemus. 2. Cor. 3. Intuentes gloriam Domini, transformamur ad eandem imaginem, hoc est, intuentes λόγον, qui est imago æterni patris, & in consolatione ostendit præsentiam & bonitatem Dei, efficimur similes eius imaginis, Spiritu sancto accendente corda. Postquam mens edocta est, quomodo fieri possint bona opera, quęrit præterea, quomodo placeant. Frustra enim fiunt nisi placeant. Pugnat pro patria Scipio, pugnat & Dauid, sed non vtriusq; opus placet Deo. Quare hic commode quæritur, quomodo pleceant bona opera. Ad quam quæstionem in genere respondemus, quod placeant in conuersis. Scipionis opera non placuerunt, quia non fuit conuersus. At Dauidis militia placuit, quia fide erat acceptus Dauid. Verum hic tria ordine sunt spectanda. Primum statuendum est de persona, quod sit fide reconciliata & iusta propter Christum gratis. Deinde fatendum est quod persona fide iustificata, nondum legi satisfacere possit. Nam hærent etiam in pijs multa interiora peccata. Hæc immundicies deploranda est, & repugnandum dubitationibus & malis affectibus, & simul precandum veris gemitibus cordis, ne Deus nobis has sordes quibus inuoluimur, imputet. Tertio etsi has nostras sordes agnoscimus, nihilominus statuendum est, quod & Deus postulet incoatam obœdientiam, & quod placeat hæc incoata obœdientia propter Christum. Sic enim Petrus clare docet: Offerte hostias spirituales acceptas Deo propter Christum, qui & propitiator est, & nunc pro nobis interpellat. Non ergo placet Deo obœdientia nostra, propter suam dignitatem aut perfectionem. Est enim per se indigna vt prodeat in conspectum Dei, nec satisfacit legi, vt dictum est, sed placet propter personam reconciliatam, quæ propter Christum vt iusta habetur, ita etiam placet, etsi circumferat in carne peccatum & magnam infirmitatem. Cum constet hominem nequaquam iustificari operibus, commode etiam quæri potest, quænam sint bonorum operum causæ, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent. Et numerantur tres causæ grauissimæ, Necessitas, Dignitas, Præmium.

Necessitas quintuplex statui potest. Mandati, Cultus, Debiti, Fidei retinendæ, Vitationis pœnarum, & cōuersionis seu regenerationis. Necessitas mandati est, quod Deus obœdientiam erga suam legem serio & seuere mandet. In præceptis, inquit, meis ambulate. & Paulus: Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. Necessitas debiti officij indicatur Rō. 8. Debitores sumus non carni sed spiritui, nō enim sumus nostri iuris, sed eius qui redemit nos suo sanguine. 1. Cor. 6. Necessitas fidei retinendæ commendatur nobis à Paulo: Si quis, inquit, suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Et rursus: Milita militiam honestam, habens fidem & bonam conscientiam, quarum neutra retinetur dum peccatis indulgetur. Necessitas vitationis pœnarum, confirmatur Dauidis testimonio: Propter iniquitatem, inquit, corripis filios hominum. Necessitas conuersionis hoc dicto astruitur: Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Cum igitur fit conuersio, simul viuificatur homo fide, per Spiritum sanctum. Præterea coniuncta est conuersioni regeneratio, quæ est incoatio nouæ vitæ, noua lux, sapientia, iusticia & renouatio imaginis Dei in nobis.

SECVNDA causa est Dignitas, quæ in hoc sita est, quod homo conuersus iam sit filius Dei, iuxta illud: Dedit potestatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Quanta dignitas est, quod credētes sint templum Spiritus sancti viuentis? quod Christus in ipsis habitet per fidem? quod Pater, Filius, & Spiritus sanctus ad illos venire, & in eis mansionem facere velit? quod Christi sint membra? Econtra, perpende quantum scelus sit, filios Dei imaginem hostis referre, quantum periculum sit templum Dei Satanæ fœtore conspurcare: quam immane sit Deum è suo hospitio exturbare. Quare filios Dei decet imitari patrem cœlestem, qui dicit: Sancti estote, quia ego sanctus sum. Hinc Paulus dicit nos vocatos ad sanctificationem, non ad immundiciem.

TERTIA causa est Præmium, hoc est, compensatio patientiæ & obœdientiæ credentium. Hoc quidem præmium non datur propter operis in se dignitatē, sed propter promissionem ex gratia. Cum bona opera à pijs facta, sint & debita seruorum officia, & imperfecta atq; contaminata: quæri potest cur Deus promissiones bonis operib. adiecerit. Et numerari possunt quinq; causæ. Prima, vt sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus & bona corporalia res esse ab ipso creatas & nō casu spargi, sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari iuxta dictum: Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum, in diebus famis saturabuntur, diuites esurierunt, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum. SECVNDA, vt sint testimonia, quod Deus velit etiam in hac vita seruare Ecclesiam. Qua-

re Paulus 1. Timoth. 4. inquit: Pietas habet promiſsiones præſentis vitæ & futuræ. Quia enim vult Deus immenſa ſua bonitate colligere Eccleſiam propter filium mediatorem, ſeruat hunc ordinem naturæ, fœcundat terram, vt alat Eccleſiam etiam in hac vita, & cum propter Eccleſiam cæteros paſcat, nos præcipue gratos eſſe decet. TERTIA, Quia vult Deus & neceſsitatem corporalem eſſe commonefactionem de fide, inuocatione, ſpe, gratiarum actione: Ideo promiſsiones edidit, & quidem vult hæc ipſa bona fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, ſpem, patientiam creſcere. QVARTA, Vt ſint commonefactiones de promiſsione gratiæ, quia fidem, quæ agnoſcit filium & accipit reconciliationem, oportet ſemper prælucere in petitione corporalium rerum, & quidem propter filium cæteræ promiſsiones editæ & ratæ ſunt. Hæc omnia comprehenduntur in dicto: Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. QVINTA, Quia Deus vtrumq; vult ſciri, & ſubiectam eſſe Eccleſiam cruci, & tamen inter ipſa pericula mirabiliter ſeruari in hac vita, vt vniuerſa admiranda conſeruatio Eccleſiæ & omnes mirandæ liberationes, ſint teſtimonia præſentiæ Dei in Eccleſia, vt dicitur Num. 14. Vt ſciant Aegyptij quod tu Domine ſis in hoc populo. Ioſuæ 3. Scietis quod Dominus Deus in medio veſtri ſit. 1. Reg. 17. Vt ſciat omnis terra, quod ſit Deus in Iſrael. Eſaiæ. 37. Ecce nunc Dominus Deus, ſalua nos de manu Zenacherib, vt cognoſcant omnia regna terrę, quod tu ſolus ſis Dominus. Cum omnes homines habeant peccatum, recte quæritur quorum obœdientia placeat, quorum non. Ad hanc quæſtionem ita reſpondemus. Peccata ſunt duplicia: quædam fiunt à ſcientibus & volentibus contra conſcientiam, qualia in credentibus non ſunt. Nam ſi credens labitur contra conſcientiam, excutit Spiritum ſanctum, abijcit fidem, & reus fit iræ Dei, & niſi agat pœnitentiam ruit in æternam pœnam. Præterea deficientes à fundamento, hoc eſt, aliquem articulum fidei abijcientes, ſiue eum intelligant, ſiue nõ intelligant, decepti præſtigijs Diaboli: deſinunt eſſe ſancti, & excutiunt Spiritum ſanctum, & fiunt rei æternæ iræ, vt Cherinthus, Ebion, Arius, Fotinus & ſimiles hæretici. QVÆDAM peccata fiunt non contra conſcientiam, vt caligo, dubitatio, multæ omiſsiones & vitioſi affectus, quibus malis ſancti repugnant, & credunt ea deleri propter mediatorem. Etſi autem hæc immundicies eſt in ſanctis, tamen placent propter filium, fide accipientes remiſsionem peccatorum, iuxta illud: Beati quorum tecta ſunt peccata. Et Paulus: Si actiones carnis Spiritu mortificetis, viuetis. Hæc copioſius de ſalutari pœnitentia & eius partibus dicere volui, vt clare à quouis veræ pœnitentiæ ſeu conuerſionis ad Deum ratio intelligatur, vt ordo partium pœnitentiæ conſideretur, vt quod cuiq; proprium eſt illi tribuatur, vt non confundamus partium proprietates, vt intelligamus gratuitam eſſe iuſtificationem & ſalutem, vt non ſpoliemus fidem ſuis proprietatibus. Breuiter, vt fide gratis propter Chriſtum iuſtificati, Deo ſuam tribuamus gloriam & cultum, & exerceamus nos in omni genere bonorum operum, donec in hac vita nobis peregrinandum erit, quam ſequitur plena redemtio per Chriſtum vnicum ſaluatorem noſtrum, cui honor in ſecula ſeculorum, Amen.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Quemadmodum ſuadet ne quis temere magiſterij ius ſibi vendicet, ſed potius linguam ſuam refrenet: Ita ſapientiam per conuerſationem modeſtam probari poſtulat, potius quam per contentionem & Zelum vnde plurima mala proueniunt.

Ordo & partes Capitis tertij.

Duæ ſunt partes huius capitis. Prior de non temere affectando magiſterio in alios, ſed potius refrenandam linguam eſſe.

Altera de vſu ſapientiæ & donorum ſine zelo & contentione. Vtraque pars ſuis comprobatur rationibus.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Nolite

NOLITE plures magistri fieri fratres mei.

Sensus propositionis huius per se consideratæ est ambiguus, verum si ad rationes, quibus confirmatur propositio, quemadmodum necesse est fieri, restringitur, facilis est sensus. Cum ergo rationes omnes, quæ subijciuntur, petulantis linguæ incōmoda continent, necesse est hic Magistros accipere pro ijs qui sibi ius censorium in alios sumunt, seuereq; & rigide aliorum facta ad examen reuocant, ac interim propria vitia nō cernunt. Non damnat igitur hic correptionem fraternam, quæ ex fide & caritate proficiscitur, quæ habet mandatum Christi, & est fundamentum disciplinæ Ecclesiasticæ, sed leuitatem, ambitionem & superbiam eorum damnat, qui nō tam ædificationem spectant, quam calumniandi & obtrectandi studium sectantur. Christus Matt. 23. Vos nolite vocari Rabbi, vnus enim est Magister vester Christus. Vos autem omnes fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis in terra, vnus enim est pater vester, qui in cœlis est, &c. si quis cōdendit ex his, non licere, vt aliquis pius, magistri titulum aut doctoris sibi vsurpet: ei obijcio appellationis paternæ prohibitionem. Nam non minus hic prohibemur vocari patres, quam magistri. Quare cum patres vocari non simpliciter prohibetur, sed secundum quid: ita nec simpliciter prohibemur vocari magistri, aut doctores. Sensus ergo hic spectandus est. Christus nō moratur quo titulo vocaris, modo sub illius magisterio maneas, ac alas fraternam concordiam sine ambitione & aliorum contemtu. Paulus se vocat magistrum & doctorem gentium, non tamen violauit hoc Christi mandatum, sed potius obtemperauit illi. Nam eo pertinebat ipsius magisterium, vt omnes subijceret imperio Christi. Qui ergo vel ex Iacobi verbis, vel ex Domini interdicto damnant promotiones scholasticas, vim faciunt scripturæ, ac vtilem Reipub. literariæ administrationem labefactant. Absit ambitio, omnes subijciamus nos magisterio Christi, ac œconomiam scholasticam reuerenter retineamus.

Scientes quod maius iudicium sumturi simus.

PRIMA ratio à pœna sumitur: Qui faciles sunt ad alios damnandos, qui tamen ipsi similibus vitijs laborant aut grauioribus, iram Dei in se prouocant. Nam cum caritas operit peccatorum multitudinem, & ipsi libidine laborant peccata aliorum retegendi, satis declarant se caritate vacuos esse.

In multis enim labimur omnes.

SECVNDA ratio à communi imbecillitate sumta. Debet enim communis infirmitas & facilitas in lapsum, monere nos, ne rigidiores simus in alios. Sunt autem lapsuum causæ hæ præcipuæ. 1. Inhabitans peccatum. 2. Insidiæ Diaboli multiplices. 3. Exempla maximæ partis mundi, eaq; pessima. 4. Negligentia in gubernatoribus morum & disciplinæ, vt in parentibus, ministris Euangelij & politicis rectoribus.

Si quis in sermone non labitur, hic perfectus est vir, vt qui possit freno etiam moderari totum corpus.

TERTIA ratio ab vtilitate frenatæ linguæ. Qui linguam suam moderari potest, perfectus est vir, id est, integer est, alijsq; multis virtutibus præditus. Ergo qui linguæ suæ petulanter indulget, nequaquam integer est, multis enim alijs vitijs est pollutus. Proinde non temere ius censendi aliorum mores captandum est.

Ecce equis frena in ora inijcimus, vt obœdiant nobis, & totum illorum corpus circumagimus. Ecce etiam naues cum tantæ sint, & à sæuis ventis pulsentur, circumaguntur minimo gubernaculo, quocunq; affectus dirigentis voluerit: Ita & lingua pusillum est membrum & magna iactat.

QVARTA ratio similiter sumitur à continentis linguæ vtilitate & commodo. Quemadmodum enim frenum in os equi iniectum, totum corpus equi circumagit, & vt gubernaculum nauis, nauem totam dirigit: Ita lingua continens magna iactat, id est, res magnas efficit, hominemq; totum quasi in perfectionis viam deducit: cum contra, petulans lingua laxato freno & soluto gubernaculo persimilis est.

Ecce exiguus ignis quantam syluam incendit,

Quinta ratio ab incommodis linguæ

cendit, & lingua ignis est & mundus iniquitatis. Sic, inquam, lingua constituta est in membris nostris, inquinans totum corpus & inflammans rotam natiuitatis & inflammatur à gehenna.

effrenis & petulantis. Quemadmodũ, inquit, ignis exiguus totam syluã incẽdio absumit: Ita exigua lingua multorum vitiorum veluti incẽdium est, quæ tametsi est parua, mundus tamen est iniquitatis, hoc est, cõgregies & cumulus omnium scelerum. Vt itaq; in exiguo igni, vis est inflammandi magnam syluam: ita in lingua parua, vis est inquinandi totum hominis corpus & inflammandi rotam natiuitatis, vbi ipsa prius inflammata fuerit à gehenna. Sed quid est rota natiuitatis, & quid linguam inflammari à gehenna? Vt rota natiuitatis est ipse orbis conditus: ita inflammari à gehenna, est ab ipso Satana afflari linguam, quo fit idoneum flabellum omnibus malis in mundo excitandis. Huc illud Menandri: ἡ γλῶσσα πολλῶν ἐστιν αἰτία κακῶν. Quam verum hoc sit, lingua Mahomet & aliorum hæreticorum testatur.

Omnis enim natura ferarum & volucrum, serpentum & marinorum, à natura humana domatur & domita est: linguam autem nullus hominum domare potest, vt quæ malum incoërcibile est.

SEXTA ratio à comparatis sumta. Domari possunt feræ, volucres & beluæ marinæ: Lingua autem effrenis & consuetudine obtrectandi assueta, nullo modo domari potest: Maximum igitur malum est. Proinde summopere cauendum, ne frena linguæ nimium laxentur.

Plena veneno mortifero, per illam benedicimus Deum, & patrem, & per ipsam execramur homines ad similitudinem Dei factos. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio.

SEPTIMA ratio sumta à venenatæ linguæ prodigiosa inconstantia. Hæc enim simulat se Deum benedicere, sed mox eundem execratur in sua imagine, quo scelere quidnam potest esse maius?

Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

OCTAVVM argumentum ab inconuenienti sumtum, nõ decet Christianos ista petulantia, quare in primis fugienda est.

An fons ex eodem foramine manat dulce & amarum? nunquid potest fratres mei, ficus oleas proferre, aut vitis ficus? Sic nullus fons salsam & dulcem gignere aquam.

NONA ratio ab impossibili. Quemadmodum impossibile est, fontem ex eodem foramine, posse eijcere dulcem & amaram aquam. Neq; enim id magis fieri potest, quam si ficus oleas & vitis ficus proferre posit: Ita impossibile est, quod ea lingua, quæ maledicendi & obtrectandi morbo laborat, posit aliquid boni promere non vitiatum linguæ & cordis veneno. Quare cum ita sit, lingua benedicendi tantum studio occupabitur, modo, quis pius & inter filios Dei censeri velit. Proinde nemo temere censendi ius sibi vsurpet.

Quis sapiens & intelligens inter vos? ostendat ex honesta conuersatione opera sua in mansuetudine sapientiæ.

Hactenus supercilium superborũ censorum depressit, & firmis rationibus petulantiam linguæ refrenauit: Iam quia istud malũ proueniebat ex sapientiæ opinione, veram sapientiæ moderationẽ cõmendat, eiusq; vsum in vita & conuersatione tradit. Estq; hæc propositio: Vera sapientia & scientia pollens, ostendat eã operibus honestę & mansuetæ cõuersationis, tanquam eius germanis & perpetuis fructibus.

Quod si zelum amarum habeatis & contentionem in cordibus vestris, nolite gloriari & mendaces esse aduersus veritatem.

PRIMA ratio propositionis à repugnantibus seu contrarijs effectis. Qui zelo amaro & contentionis libidine laborat, frustra gloriatur se sapientem esse. Nam isti affectus praui cum natura sapientiæ veræ, quæ honestatis & mansuetudinis amans est, pugnant. Esse mendacem aduersus veritatem hoc loco, est falso sibi sapientiæ nomen vsurpare.

Non

Non est hæc sapientia superne descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca.

SECVNDA ratio à contrarijs causis. Sapientia cum qua amaritudo animi & contentionis libido sunt coniuncta, est terrena, animalis, dæmoniaca: Ergo non est vera sapientia. Nam vera sapientia est cœlestis, spiritualis & diuina. Iacobus hoc loco non damnat Physicam sapientiam, quæ est bonum Dei donum per se, cuius nullam facit hic mentionem, sed prauos hominum affectus, & inanem iactantiam diuinæ sapientiæ.

Vbi enim zelus est & contentio, ibi seditio & omne opus prauum.

TERTIA ratio ab incommodo zeli & contentionis, quæ inanem sapientiæ opinionem sectantur. Experientia satis conuincit, quod vbi homines zelo amaro & contentionis libidine laborant, illis ad seditionem & omnia praua ianuam esse apertam, id quod plus satis afflicta Germania hodie experitur.

Quæ autem superne est sapientia, primum quidem pura est, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena misericordiæ & fructuum bonorum absque dijudicatione & sine hypocrisi.

QVARTA ratio ab adiacentibus, seu adiunctis veræ & cœlestis sapientiæ. Hæc adiuncta antithesi declarabimus. Terrena sapientia est affectibus corrupta: cœlestis, pura, & casta, affectibus nō vitiata. Terrena sapientia contentionis libidine laborat: cœlestis est pacifica, id est, studiosa pacis conciliandæ inter homines. Terrena sapientia est rigida & dura, cœlestis est moderata, cedit rigori. Terrena sapientia nemini vult cedere: cœlestis tractabilis est, & facile imperanti recta obtemperat. Terrena sapientia immisericors est, cœlestis est plena misericordia & bonis fructibus. Terrena sapientia personas accipit omissa causa: cœlestis est ἀδιάκριτος, id est, ἀπροσωπολήπτης, vt quæ minime personas respicit, sed causas: Illa enim hypocrisin habet adiunctam: hæc caret omni hypocrisi.

Fructus autem iusticiæ in pace seminatur facientibus pacem.

QVINTA ratio à fructu, qui ad eos venit, qui sapientia, atq; adeo alijs donis Dei pacifice ad ædificationē vtuntur, & regulam catholicam de vsu, non solum sapientiæ, verumetiam aliorum donorum tradit. Nam vt sapientia: ita de alijs donis, veluti iusticiæ fructibus vult nos vti pacifice in ædificationem. Quod si fecerimus, iusticiæ nostræ fructus aliquando læti metemus.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt concupiscentijs, vnde lites nascuntur, & humanis desiderijs exclusis, Deo adhæreant, potiusque in luctu, quam inani mundi gaudio viuant, hortatur: Ita vt abiecta mutua obtrectatione, nihil se temere facturos præsumant, grauiter monet Apostolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Etsi vnus scopus huius capitis est, ne quid auare, fraudulenter & temere agant fideles, suis indulgentes concupiscentijs: tamen eius partes quatuor constituo, vt prima sit obiurgatoria dehortatio à studio priuatarū rerum per concupiscentias, vnde multa mala oriuntur, cui confirmatio adiungitur. Secunda, consilium seu remedium aduersus incendium concupiscentiarum proponitur. Tertia, dissuasio est ab obtrectandi & damnandi alios libidine. Quarta, temerariæ præsumtionis in consilijs & rebus agendis correctio est.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VNDE bella & lites inter vos? nonne hinc ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

Fontem omnis cõtentionis & mali inter homines monstrat esse cupiditates animi, quibus homines feruntur ad ea appetenda, quæ sibi grata & suauia esse iudicant. Cum voluptates dicit militare in membris, respicit ad regnũ peccati originis, quod tum dicitur Paulo Apostolo regnare, cum ei per suas cõcupiscentias, quę veluti milites eius quidam sunt, obtemperamus. Has dicit militare in membris, quia membra corporis instrumenta sunt, quibus opus suum peccatũ inhabitans peragit, & quibus homines ad perpetrãda scelera vtuntur. Res autem in summa sic se habet. Concupiscentiæ fons est peccatum originis. Concupiscentia passiua & inuoluntaria irritatur à peccato originis, idq; ministerio vel sensus vel cõplexionis, vel memoriæ. Voluntas in consensum commouetur, vnde nascitur cõcupiscentia actiua & voluntaria. Huic imperanti, iam membra corporis ad opus perpetrandũ se accõmodant & obsequium præstant, quod cum fit, peccatum quidem originis regnare, Cõcupiscentiæ vero militare, dicuntur, tyrannō peccato morē gerentes, & militia sua per membra corporis perfungentes. Ne autem hoc fiat, prohibet Paulus cum inquit. Ne igitur regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt ei obœdiatis per concupiscentias suas.

Concupiscitis & non habetis, inuidetis & æmulamini & non potestis obtinere, pugnatis & belligeramini, non tamen obtinetis, propterea quod non petitis & non accipitis, propterea quod male petitis, vt in voluptates vestras insumatis.

Describit graphice prauos motus & studia eorum, qui rei augendæ auare dant operam, vt suis voluptatibus prospiciatur. Concupiscunt enim res alienas, inuident habentibus, æmulantur, id est, studiose affectant, & plano impetu feruntur, contentiones sectantur, vt per fas & nefas quæ cupiunt obtineant. Interdum etiam Deum precibus sollicitant, sed frustra, quia male petunt, quæ sibi in perniciem cederent, si acciperent. Videmus hic quam apte auarorum sollicitudinem pro rebus agendis describit. Pro φονέυετε omnino legendum est φθονεῖτε, ex cognatione vocum irrepsit error.

Adulteri & adulteræ, an nescitis quod amicitia huius mundi inimicitia est Deo? Quicunq; ergo voluerit amicus esse mundi inimicus Dei constituitur.

PRIMA propositionis ratio, qua confutat peruersam eorum opinionē, qui simul pij esse & sectari mundi voluptates voluerunt, id autem fieri posse, impossibile esse ostendit. Nam alia placent mundo, alia Deo, & Deus & mundus contraria omnino imperant. Cum igitur vnusquisq; aut amicus mundi erit & inimicus Dei: aut amicus Dei & inimicus mundi, par est, vt qui Christianus esse cupit, renunciet mundi amicitię, id est, concupiscentijs mundi prauis, & Deo adhæreat, eiq; obœdiat. LOCVS hic congruit cum illo Christi: Nemo potest duobus dominis seruire. Hinc manifestum est, multos gloriari hodie de Christiano nomine, qui re ipsa sunt hostes Dei prophani, & abominabiles coram Deo. Ad Titum 1. Deum profitentur se scire, sed factis negant, quia sunt abominabiles & contumaces, & ad omne opus bonum reprobi. POSTREMO adulteros & adulteras hic vocat desertores Dei, vt qui Deo relicto, cui tanquam marito prius adhærebant, alijs amatoribus adhæreant.

An putatis quod inaniter scriptura dicat? Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis.

Probat inter mundum & Deum amicitiam non posse constare, idq; à scripturæ testimonio: quod testimonium etsi his verbis non habet[illegible]r in Biblijs, quoad sensum tamen attinet, sæpissime occurrit. Congruit enim cum illo Gen. 6. Vidit Deus quod figmentum cogitationum cordis hominis esset malum omni tempore. Et cum illo Gen. 8. Figmentum cor hominis malum à pueritia sua. His testimonijs significatur quod homines non regenerati, toto impetu ferantur in malum, quod sane cum Deo optimo aduersetur, qui bona & vult & cogitat: non potest aliud fieri, quam sit quædam mundi & Dei inimicitia.

Sed maiorem offert gratiam propterea dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Secunda ratio sumitur à præmio. Deus promisit humilibus, id est, pauperibus spiritu, & mundi vanas concupiscentias contemnentibus, gratiam, quæ potior est omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hanc ergo Christiani quærant potius, quam illam mundi gratiam & mundi voluptates, quas sectantur superbi. Verum vt illis gratiam largitur: Ita his resistit, vt acerrimus hostis.

10 Subijcite vos Deo, resistite Diabolo, & fugiet à vobis.

Iam tradit remedia contra malum concupiscentiæ. Subijcere se Deo, est Dei verbum vitæ regulam sibi proponere, ac se iuxta verbum subijcere in omni obœdientia. Resistere Diabolo est concupiscentijs reluctari, quæ sunt instrumentum Satanæ, per quod homines in exitium trahit. Huc addit promissionem: Et fugiet à vobis, hoc est, vobis nihil nocebit, non euertet vos suis technis & dolis.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis, emundate manus ô peccatores & pu-20 rificate corda, duplices animo.

Mandat & promittit. Mandat vt Deo appropinquemus, scilicet, fide & vera obœdientia. Vt enim à Deo recedere dicitur, qui mundi indulget cõcupiscentijs, per quas Diabolo appropinquat: Ita qui ab his recedit, Deo appropinquare dicitur. Promittit, cũ ait: Et appropinquabit vobis. Hæc promissio nititur perpetuo affectu Dei erga genus humanum, quo non vult mortem peccatoris. Peccatores vocat hic manifestam impietatem exercentes, & Duplices animo, qui verbis se Deum colere dixerunt, & interea suas concupiscentias sectati sunt.

Affligimini & lugete & flete, risus vester in luctum conuertatur & gaudium in mœ-30 rorem.

Hoc opponit voluptatibus eorum, qui suis concupiscentijs indulgent, & in ijs rident & lætantur. Decet enim pios, vt potius lugeant & affligantur, atq; ita pudefiant propter commissa scelera, vt demittant præ pudore vultũ in terram, id enim significat græca vox κατήφεια, qua hic vsus est Apostolus.

Submittite vos in conspectu Domini & eriget vos.

Quia pij in mundo iacent contemti & spreti, animat eos Apostolus & iubet, vt maneant in ea subiectione, qua Deo subiecti sunt in vero timore : & consolatur eos dum dicit fore, vt Deus aliquando ipsos erigat & abstergat lacrymas à facie eorum. Erigendi enim vocabulo, significatur 40 consolatio aduersus præsentis vitæ luctum, & liberatio ab omnibus huius vitæ ærumnis.

Ne alij aduersus alios loquamini fratres. Qui loquitur contra fratrem, & qui damnat fratrem suum, loquitur contra legem & damnat legem. Quod si damnas legem, non es factor legis, sed iudex.

Rursus linguæ petulantiam in accusandis & damnandis alijs reprimit, addita ratione firmissima à facti grauitate. Nemo debet loqui contra legem & eam damnare. Qui loquitur contra fratrem, eumque damnat, contra legem loquitur & eam damnat. Proinde nemo debet loqui contra fratrem suum, eumq; damnare. Minorem probat, quia 50 qui legem damnat, non est obseruator legis sed iudex. Est autem legem damnare eius autoritatem reijcere, & sibi ius illud vendicare, quod est legis, & ita rerum ordinem peruertere. Legis enim est, normam vitæ præscribere & de factis iudicare. Hominis vero est se autoritati legis subijcere, eamq; obseruare. Qui autem contra facit, hoc est, qui sumit sibi censoriam potestatem in alios, quod legis est proprium, sibi sacrilege arrogat. IACOBVS hoc loco loquitur contra eos tantum, qui ex peruerso iudicio contra fratres loquuntur, vt eorum bonam famam obscurent, & sibi sanctitatis opinionem concilient: non reprehendit eos, qui ex officio iudicant modo legis autoritatem & regulam in iudicando sequantur. Qui enim hoc facit, non tam iudicare ipse, quam Dei iudicium pronunciare dicendus est, id quod videmus hic Iacobum aliquoties fecisse.

Vnus est legislator & iudex qui potest seruare & perdere, tu quis es, qui iudicas alium?

Quod Dei proprium est, nemo sine sacrilegio sibi vsurpare potest. Dei proprium est legislatorem & iudicem esse, quod ex eo patet, quod solus potestatem seruandi & perdendi habeat. Ergo nemo sibi hoc ius vsurpare potest, sine sacrilegio. Loquitur & hic Iacobus, vt supra monui, de temerario iudicio ex libidine obtrectandi orto.

Age nunc quid dicitis: hodie & cras eamus in illam vrbem, & transigamus annum vnum, & mercemur & lucremur (qui ignoratis quid cras futurum sit: quæ est enim vita vestra? vapor enim est, qui ad exiguum apparet & deinde euanescit) pro eo quod dicere deberetis: Si Dominus voluerit & vixerimus, faciemus hoc vel illud.

Hæc correctio est temerariæ præsumtionis in cõsilijs de rebus agendis, & præscribit duas conditiones, quas in omnib. deliberationibus requirit. Prima est, vt voluntati Dei locum faciamus, nihilque tentemus sine ipsius imploratione. Huius cõditionis caussa est, quod voluntas Dei pijs agendi regula esse debet. Altera conditio est, vt semper de vitæ nostræ fragilitate cogitemus, quæ cum instar vaporis est, ad exiguum tempus durantis: stultus est qui futura & incerta sibi promittit. ADMONEMVR proinde hoc loco, vt ita in omnibus actionibus nos geramus, quo possimus esse parati, cum nobis hinc migrandum erit.

Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra. Omnis huiusmodi gloriatio mala est.

Vnde ista in rebus agendis præsumtio nascitur, indicat: nempe ex arroganti gloriatione, quæ cum sit mala semper & fugienda: merito eius quoq; proles fugienda est.

Igitur qui nouerit & non facis, peccatum est ei.

Hæc conclusio directa esset: Nemo igitur ex vana gloriatione debet temere aliquid agendum sibi proponere, quasi euentus in suis manibus positus esset. Verum in huius conclusionis locum, substituit exaggerationem eius peccati quod reprehendit. Grauius peccat qui volens & sciens peccat, quam qui ex ignorantia delinquit. Quare excusari non potest, qui nouit quid faciendum sit & quomodo, non tamen facit.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Obiurgatis diuitibus, & pauperibus ad patientiam incitatis, vt temerarium iuramentum vetat & consilia laborantibus communicat: Ita mutuam erratorum veniam, mutuas preces & diligentiam in reuocandis fratribus ab errore requirit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Huius capitis quinq; sunt partes. Prima, est obiurgatio diuitum. Secunda, exhortatio pauperum ad patientiam. Tertia, temerarij iuramenti prohibitio. Quarta, in varijs casibus quid sit agendum, instructio. Quinta, mutuorum officiorum commendatio.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AGITE nunc diuites, flete vlulantes super miserijs vestris, quæ superuenient.

Non omnes diuites compellat, sed eos tantum, qui inhumani erant erga pauperes, & suis diuitijs aut auare

auare abusi sunt, aut male in delitias & voluptates insumserunt. Cũ iubet illos flere, vult eos in memoriã reuocare miserias, quas olim suę crudelitatis & auaritiæ caussa luet. In his ergo verbis hæc propositio cõtinetur: Ne diuites abutantur suis diuitijs in propriũ exitiũ.

Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra tineis exesa sunt, aurum & argentum vestrum ærugine vitiatum est, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & comedat carnes vestras sicut ignis, thesaurum coniecistis vltimis diebus.

Hæc Apostoli verbi tria continent. Primum, ex signo inexplebilem diuitum auaritiam Apostolus ostendit, qui potius suos thesauros in arca perire volunt, quam inde aliquid conferre ad supplendam miserorum inopiam. Secundo, crudelitatem eorum aduersus pauperes indicat, quos suis facultatibus fouere & iuuare deberent. Tertio, pœnam illis minatur, vt qui sibi thesaurũ iniquitatis, auaritiæ & crudelitatis colligant, in diem iræ qui olim igni infernali ita exedentur, id est, perpetuis flammis crucientur, quemadmodum nunc eorum thesaurus ærugine exeditur.

Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, à vobis intercepta clamat, & clamores eorum, qui messuerant, in aures Domini Zebaoth introierant.

Iniusticiam diuitum negantium operarijs debitam mercedem accusat & minatur pœnam. Nam clamoris nomine significat iniuriam istam velut personare in auribus Domini & vindictam expetere.

In delitijs vixistis super terram & lasciuistis, enutristis corda vestra, vt in die mactationis.

Delitias, lasciuiam & indulgentiam, qua sibi delicate indulserunt diuites, reprehendit. Diem mactationis, diem dicatum largioribus & delicatioribus conuiuijs vocat.

Condemnastis & occidistis iustum, qui non restitit vobis.

Hoc cum ad crudelitatem in egenos referri potest, quos diuites dicuntur condemnasse & occidisse, cum eorum inopiam sua non subleuauerunt copia, vnde illud Augustini dictum: Si non pauisti, occidisti: Tum ad rigidam exactionem, qua in iudicijs à suis debitoribus exegerunt debita, & non soluentes seruitute oppresserunt.

DE DIVITIIS ET CONTRACTIBVS.

CVM Iacobus hoc loco duriuscule videatur aduersus diuites huius seculi agere, visum est mihi operæpreciũ, nonnulla de diuitijs & de contractibus, quæ facultatibus augendis seruiunt, huc adijcere, idq; in eum finẽ vt pij admoneantur, quatenus ipsis vti huiusmodi vitæ adminiculis liceat.

CVM itaq; pij quidã ex benedictione Domini diuitias adipiscuntur, & humana societas contractibus carere nõ posit, satis liquet, quod nec diuitias habere, nec contrahere per se sit peccatum. Nequaquã enim putandũ est Euangelium, vel legitimã humanę societatis vincula rumpere, vel subsidia necessaria tollere. Verũ quia in acquisitione diuitiarũ similiter & in possessione & vsu sæpe peccatur, & multa in cõtractib⁹ incidũt vitia, necesse est vt pius animus recte informetur, quo sciat quatenus sine offensione Dei & diuitias acquirere, acquisitisq; vti, & quatenus contractus vsitatos exercere bona conscientia posit.

OMNIVM igitur primum constantisime teneatur hæc Christi regula: Quærite primũ regnum Dei & iusticiam Dei, & cætera adijcientur vobis. Matth. 7. Hæc regula duo continet, videlicet mandatum Christi, & promisionem cum obœdientia erga mandatum coniunctam. MANDATVM est: Quærite primum regnum Dei & iusticiam Dei. Huic mandato qui non obtemperauerit, vt Christi gratiæ non est particeps: Ita hæret in regno peccati, & seruit Satanæ, cui stipendium mors æterna reseruatur. Principem igitur locum obœdiẽtia erga hoc mandatũ Christi obtineat, hoc est, cura nostræ salutis sit prima & pręcipua. PROMISSIO est. Et cætera adijcientur vobis. Hæc promisio & fidem requirit,

videlicet, vt certo ſtatuamus Chriſtum eſſe veracem, ac noſtri curam habiturum, modo mandato obtemperauerimus: & tacite poſtulat, vt quilibet ex fide, quæ ſua vocatio requirit, gnauiter in timore Dei faciat, Ethnica & prophana ſollicitudine excluſa. Nequaquam enim exiſtimandum eſt quod Chriſti promiſſio commendet nobis ignauiam. QVI igitur fide Chriſti præditus eſt, ſciat partem pietatis eſſe, ſine qua fides ſalua eſſe nō poteſt, officium ad quod quiſq; vocatus eſt, haud ſegniter facere. Huc illud Apoſtoli: Qui ſuorum curam non habet, fidem abijcit & eſt infideli deterior. Promiſſio proinde Chriſti ſanctá curam ſuam proinde ... iuſq; in ſua legitima vocatione diligentiam, ac ſerium requirit laborem. VERVM ne quis hic ſtatim veluti in limine impingat, dubitetque an ſua vocatio ſit legitima nec ne: Breuiter attingam, quid ad legitimam vocationem, ſeu functioné requiratur. DVO in vniuerſum ſpectanda ſunt, videlicet, genus officij & executio. DE genere tenenda eſt hæc regula: Omne officium faciens ad conſeruandos & ornandos ſtatus à Deo ordinatos, vt ſunt, politicus, œconomicus & Eccleſiaſticus, primo & quarto pręcepto mãdatur, vt munus miniſtrorū verbi, functio magiſtratuum, miniſteria eorū qui magiſtatui ſuas operas locant, cura patrumfamilias, artificia eorum, quorū opera in his ſtatibus ordinatis à Deo vtilis & neceſſaria eſt, negotiationes mercatorū, qui merces vtiles important, breuiter, omnia officia quę vel Eccleſię Dei vel œconomico aut politico ordini ſeruiunt, legitima ſunt in ſe, & ſunt legitima etiam in perſonis, cum ad ea legitime aſſumūtur. ETSI autem cuilibet liberum eſt, eligere quoduis vitę genus, ad quod ſe aptum ſenſerit: tamen diſcernédum eſt inter publicum & priuatum officium. Ad publicum requiritur autoritas ordinaria. Nemo enim publicū munus vel in Eccleſia, vel politia ſibi aſſumat, niſi ad id autoritate ordinaria fuerit deſignatus: qui contra facit peccat, & in cruce nullam firmá conſolationem habere poteſt. Quare hic pius in primis cauebit ne irrumpat in publicū aliquod munus, ſine vocatione legitima. PRIVATVM quilibet poteſt ſibi deligere, etſi hic parentum autoritas contemni non debet. Poteſt mercaturæ animū adijcere, cui hoc vitæ genus placet: poteſt agriculturá ſectari, qui hoc ſibi commodum ſenſerit: poteſt arté aliquam & artificiū deligere, qui hoc ſibi vtile fore ſtatuerit. Ocioſa vita nō eſt hominis pij, ſed Epicurei potiꝰ, quare de ea nihil dicam. IN executione officij ſeu muneris plura ſpectanda ſunt. Primū fides & caritas ſint actionum regulæ. Fides cauet ne Deum offendat, refertq; omnia ad gloriam Dei. Caritas monet ne cui iniuria inferatur & vt proximi cōmodis ſeruiatur. Fides Deū σωτῆρα implorat. Caritas proximum in Deo complectitur. Fides continet operanté in timore Dei. Caritas eundem continet in amore proximi. HIC ſi laboranti in legitima vocatione diuitiæ accedunt ex benedictione Domini, ſingularis ars adhibenda eſt, ne nobis diuitiæ noſtræ propria culpa ſpinæ & laquei fiant. Qui enim diuites ſunt, habent inſtrumenta ad virtutes & vitia, prout animi eorum ſunt, qui eas poſſident, affecti. Ideo Plato recte meo iudicio dixit: Diuitias cœcas eſſe ſine prudentia, at acutum eaſdem videre, quando veram ſequuntur prudentiam. Verus eſt enim verſiculus ille Græcus:

> πλοῦτος τάχιστος τῶν κακῶν ὑπηρέτης. Item:
>
> πλοῦτος ὕβριν τίκτει.

ATQVE ea de cauſſa Dominus dicit: Difficile eſſe diuitem intrare in regnum Dei. Pleriq; enim diuitijs vtuntur male, quibus bene vti poſſent, ſi piam prudentiá adhiberent in cōſilium. Primum ergo omnium ſciat pius, quomodo affectus eſſe debeat in diuitijs ſuis. Hoc pulcre ſciri poteſt cū ex Dauidis, tum ex Pauli verbis. Dauid inquit: Si affluunt diuitiæ, noli cor apponere. Paulus ait: Præcipe diuitibus in ſeculo ne efferãtur, neue ſperent in diuitiarum incertitudine, ſed in Deo viuo. HÆC duo dicta, cum de animo diuitis, tum de vſu concionantur. Animus non debet eſſe affixus diuitijs, aut cupiditati habendi, non debet pius metiri ſuam felicitatem fallaci diuitiarum menſura, ſed ijs debet vti recte, ne ſibi ipſe laqueos ſtruat. NAZIANZENVS pulcre animum pij erga diuitias deſcribit, inquiens:

> ῥανὶς φρενῶν μοι μᾶλλον ἢ βύθος τύχης.

Cum contra auarus & impius dicat:

> θέλω τύχης στάλαγμον ἢ φρενῶν πίθον.

PIVS præfert guttam prudentiæ fundo fortunæ: impius contra fortunæ guttam dolio prudētiæ anteponit. Apud impios & auaros cōtemtores Dei, locū habet verſiculꝰ Gręcus.

> τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικῶντι χελῶναι.

ILLI enim ſapientiã & virtuté poſtponunt numis. Quicunq; ergo pius eſſe velit, abijciat fiduciã diuitiarū, ne ſibi in laqueos vertantur, ne ſibi intercludant aditū regni cœlorum. Sit ſpes firma in ſolo Deo ſiue augeantur ſiue minuantur, aut etiã omnino auferãtur fortunæ, retineamus verū theſaurū, qui eſt Chriſtus Ieſus. Qui enim hunc habet, vere diues eſt etiamſi cū Lazaro mendicet pané. PORRO cum ita affectus fuerit animus tuus erga diuitias,

diuitias, hęc cura animum subibit, vt recte dispenses diuitias tibi collatas à Deo, vtq; sis fidelis œconomus earũ. Quare huc pauca adicijam, de legitimo earũ vsu. ISCHOMACHVS apud Xenophontem interrogatus, de legitimo diuitiarum vsu, hisce respondet verbis: μέλει μοι καὶ θεοὺς μεγαλείως τιμᾶν, καὶ φίλους ἤν τινος δέωνται ἐπωφελεῖν, καὶ τὴν πόλιν μηδὲν κατ' ἐμὲ χρήμασι ἀκόσμητον εἶναι. Hic homo ignarus veræ religionis, triplicem vsum diuitiarum facit. Primam partẽ tribuit cultui diuino. Secundam amicis indigẽtibus. Tertiam cõseruationi & ornamento Reipub. in qua viuit. Etsi autẽ hæc prophani Philosophi sententia de vsu diuitiarum, laudanda est, & digna est quę pijs sit cõmendanda: tamen distinctius paulò & clarius ostẽdam pium & verum facultatũ & diuitiarum vsum, qui in quatuor positus est.

PRIMVS & principalis diuitiarũ vsus esse debet, vt seruiant conseruandæ religioni ac propagandæ gloriæ Dei. Hic vsus confirmatur ex fine hominis. Homo primũ conditus est & deinde regenitus per Siritum sanctum, vt Deum glorificet. Ergo quicquid donorum habemus, ad istum conditionis nostræ reparationis finem referendũ est. Hic misere inescati multi peccant. Sunt enim qui nihil prorsus cõferunt ad conseruandũ ministerium: sunt qui rapiũt scelerate, quæ cultui diuino destináta sunt à maiorib⁹ nostris: Sunt qui diuitijs suis augent potentiam tyrannorum, ad opprimendá Ecclesiam & abolendá religionem, quib. præstaret si nunquam nati fuissent. Nam illorum portio erit cum Diabolo, cui⁹ membra sunt. Pius ergo cui contigere facultates in hoc mundo, intueantur finẽ conditionis suę, & partem suarum facultatum conferat in hunc vsum, vt Dei gloriam ornet ac religionem verá tueatur. Proponat sibi exempla piorũ hominum, vt Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, Cõstantini, Theodosij, Iohannis Friderici ducis Saxonię, Christani Tertij regis Daniæ, & aliorum principum & piorum hominum, qui nihil magis in votis habuerunt, quam pro ratione facultatum ornare gloriam Dei, iuuare docentes & discentes religionem, conseruare scholas & scholarum honesta priuilegia, defendere doctores pietatis contra sæuitiá & iniuriam hominum nequam, quibus nihil dulcius est, quam varias artes & vias excogitare, quibus opprimere possunt docentes & discentes, quorum hominum vicem toto pectore doleo. Nam reproba sua mente magis magisq; se immergunt in gehennam.

SECVNDVS vsus verus & legitimus diuitiarũ esse debet, vt eas Respublicas in quibus viuimus iuuemus & ornemus, pro nostrarum facultatum modulo. Hanc ob caussam tributa imponuntur, vt illis tanquam neruis contineatur Respublica, hoc est, vt sint ornamenta pacis, subsidia belli legitimi, præmia eorum qui Rempub. administrant. VERVM hic non parum peccatur à duob. generibus hominũ: Sunt enim qui tametsi abundent facultatibus, splendore & gloria, pacis tempore: tamen cum aliquid erogãdum est in vsum Reipub, hoc vafre reijciunt in miseram plebeculam, quæ cogitur vltra vires & facultates conferre quæ petuntur. Hic etsi plebecula misera recte obtemperat: tamen ἐφευρέται κακῶν (ita enim à Paulo vocantur) suo iudicio reseruantur. Sunt etiam forte, qui non contenti ordinarijs reditibus, nouas exactiones subditis imponunt, qui testimonio Iohannis Baptistæ damnantur, vt qui fructus pœnitentiæ non proferant. Christus dicit: Date Cæsari quæ Cæsaris, & quæ Dei Deo. Sed Cæsar sciat sibi regulá esse certam, quá leges illi præscribunt. Contra hanc si peccauerit reus fit iræ Dei. At, inquies, nunquam ne ergo licet magistratui, præter ordinariam taxam aliquid à suis exigere? Discernendum est inter tempora pacis & belli. Tempore pacis sit contentus ordinario stipendio, ne in Deum peccet: tempore belli subditi nõ solum facultates, verumetiam corpora debent gerenti iustũ bellum. Et potest pius magistratus & tributa insueta exigere, & operá ciuium aduersus hostes postulare. Possunt etiam necessitates illi incidere tempore pacis, vt magistratui non sufficiant ordinaria premia. Hoc cum fit, debent pij subditi necessitatibus præsentibus occurrere, & licet pio magistratui accessionem iustam petere. Verum qui inde paulatim consuetudinem introducunt opprimendi subditos, tanquam infideles sua expectabunt supplicia à iusto iudice, qui nouit etiam ceruices superborum & tyrannorum incuruare.

TERTIVS vsus rectus & legitimus diuitiarum est, vt quilibet se pro suæ conditionis statu honeste alat, suam familiam conseruet. Sed cauenda sunt duo vitia, sordes & prodigalitas. Sordes sunt indignæ pio homine. Prodigalitas effundit temere facultates, sæpe in splendorem minime conuenientem statui. QVARE hic modus, qui in omni re laudatur, seruandus est. Honestus ergo ciuis potest τὸ πρέπον sui status tueri suis facultatibus, caueat ne in alienum splendorem irrumpat, relinquat nobilitati suum decus. Sic honestus nobilis tueatur suum statũ, & relinquat principibus suam magnificentiam. Ad eundẽ modum Doctores pietatis in scholis & templis, tueantur modeste suum statum. Breuiter, quilibet cogitet quid suæ personæ & conditioni congruat.

QVARTVS & postremus vsus rectus & legitimus diuitiarum esse debet, vt afficiamur

etiam calamitate egenorum, ac certo certius hoc teneamus, quod Deus permittat esse pauperes & egenos in medio nostri, vt exploret & qua simus erga ipsius mandatũ obœdiendi promtitudine, ipse enim mandat vt porrigamus manum indigentibus: & qua simus misericordia erga filij Dei membra, quæ si contemnimus, caput etiam spernimus: Fieri enim non potest, vt caput diligat, qui corpus cruciat. Sed de hoc vsu postea plura.

DE CONTRACTIBVS.

CVM ita conditi sint homines, vt in societate eos viuere necesse sit: atq; ea ipsorum sit conditio, vt sine mutuis operibus & officijs, suũ statum tueri nõ possint: opus profecto habet humana vita cõtractibus, quibus operarũ & officiorum fit cõmutatio quædã & vicissitudo. Nec magis contractuũ subsidio carere potest hominũ inter se societas, quã aqua & igni. Quare cum pij & impij contractuũ vti solent vicissitudine, & non parũ in cõtrahentibus plerunq; vitio hominũ peccatur: necessariũ est erudiri pios, quo sciant quatenus bona cõscientia & sine offensione Dei cõtrahere liceat, ne quid vel dubitante, vel errante, vel repugnante conscientia aggrediantur. ETSI autem doctrina contractuum plena & absoluta pertinet ad Iureconsultos, qui ex professo de cõtractibus sapientissime docent: tamẽ quia sæpe conscientijs nõ satisfaciant politicæ regulæ, volo breuẽ quandã cõmonefactionẽ colligere, quam tuto pius animus in cõtrahendo sequi poterit. Primũ itaq; duo fundamenta iaciã, ex quibus quę sum dicturus, pẽdebunt omnia. Deinde genera præcipuorum contractuum declarabo, & ostendam quomodo fundamentis congruant. FVNDAMENTVM primum sit hoc, ex lege naturę petitũ: Quod tibi fieri nõ vis, alteri ne feceris. & cõtra, quod tibi recte vis, alteri facere poteris. Nazanzenus hisce senarijs hoc fundamentũ effert.

ὅια πρὸς ἄλλου μὴ παθεῖν, ὅλως θέλεις.
τοιαῦτα καὶ σύ μητε δρᾶν ἄλλῳ θέλε.

Super hoc fundamẽto Christus omnia officia inter homines, atq; adeo omnes actiones & cõtractus extrui vult. Ita.n. Matt. 7. ait: Omnia quęcunq; volueritis vt faciant vobis homines, sic & vos facite ipsis. Rationẽ huius fundamẽti subijcit. Hæc, inquit, est lex & Prophetę, id est, hic est scopus legis & Prophetarũ, seu quicquid pręcipiũt lex & Prophetę, hoc communi capite continetur. Et Paulus ait: Qui proximũ diligit, legem impleuit, Itẽ, finis pręcepti est caritas, significans omnia officia inter homines ad caritatẽ tanquam Lydiũ lapidem probanda & examinanda esse. Hæc caritas vt non facit alteri, quod sibi nõ vult: ita recte facit cuilibet quod sibi factum vellet. Hoc fundamentũ vt in omni contractu requirit candorẽ, & excludit fraudem, ita postulat ęqualitatẽ inter contrahentes, iuxta proportionem Arithmeticam: quæ æqualiter omnem commutationem mensurat, numerat, ponderat. Contractus igitur qui hoc fundamento nititur, æqualis, & legitimus censendus est. Aequalis quidẽ, quia seruatur in eo Arithmetica proportio. Legitimus vero, quia legi naturali cõgruit, quam sapiens Iurisconsultus in contractuũ doctrina, sibi ob oculos ponit. Vnde fit vt legitimũ etiam dicatur, quod vel lege positiua vel sapientum virorum decreto sancitum sit, non pugnans cum decalogo, qui legis naturæ est epitome. SECVNDVM fundamentum sit hoc, ex natura Euangelij sumtum. Euangelium approbat policitas ordinationes, quas prudens magistratus iudicat suæ Reipub. vtiles esse. Hoc ex eo patet, quod Apostoli Christi nunquã mutarint formam politicarum ordinationũ, vbi docuerunt Euãgeliũ: quod sane haud dubie fecissent, si cum Euangelio stare nõ possent. Sciuerunt Apostoli discernendum inter regna mundi & regnũ Christi. Illa quia sunt mundana, administrantur legibus & ordinationib⁹ politicis, hoc, quia est spirituale, spiritualiter administratur. Ex hoc fundamẽto sequitur, quod vt pius possit vti ordinationibus politicis eius Reipub. in qua viuit: ita magistratui sapiẽti liceat vtiles suæ Reipub. leges ferre, quibus gubernantur contractus, & vitę ciuilis officia. Verũ hæc ita accipi velim, vt à primo fundamento & decalogo non discedat legislator, hoc est, vt nullã legem ferat pugnantem cũ dilectione Dei & caritate erga proximos. Hæc duo fundamenta volo omnibus contractibus applicari tanquã consultationes, ex quibus pronunciabitur, quoties de vllo cõtractu fiat quæstio. Genera autem contractuum ciuilium, de quibus nos constituimus hoc loco verba facere, sunt hæc. 1. Permutatio rerum. 2. Emtio & venditio. 3. Mutuatio. 4. Commodatio. 5. Locatio & conductio. 6. Contractus societatis. Si qui sunt alij cõtractus, petantur ex sapientũ Iurisconsultorũ scriptis, quos tuto sequi poterit pius animus, nisi animaduerterit eos esse cõtra dilectionẽ Dei & caritatem erga proximũ. Sunt qui duo contractuũ genera summa faciunt: vnũ quo transfertur dominium rei cum vsu: alterũ quo solus vsus rei conceditur. Aristoteles tripertitam permutationem esse docuit: primã qua res rebus: secundã qua res pecunijs

pecunijs,tertiam qua pecuniæ pecunijs commutantur. Fateor vtramq; partitionem eruditam & plenam esse.Ego tamen hanc vulgarem quam posui antepono alijs,non quod sit plenior aut doctior,sed quod magis accedat ad popularem captum & sit vsitatior. Quare iurisconsultis & Philosophis cum illam bipertitam,tum Aristotelis tripertitam disputandam relinquo,dicturus ordine de sex illis formis quas proposui.

DE PERMVTATIONE RERVM.

Permvtatio rerum ante inuentam pecuniā vsitatissima & vtilissima fuit,sine qua humana societas conseruari non potuit. Sed inuento vsu pecuniæ,nō ita apud omnes est vsitata.Fit autem permutatio rerum,cum res nō pecunijs,sed rebus permutantur. Vt cū vinum frumento,aut pelles butyro permutantur.Hæc permutatio tum demum legitima est,quando non discedit ab illis duobus fundamentis,quæ omni honesto contractui substrauimus.Seruanda igitur est in permutatione rerum æqualitas sine fraude. Potest autē hic fraus committi multipliciter, sed potissimum tribus modis,videlicet in substantia,in quantitate,& in qualitate.In substantia, si vinum dilutum pro mero vino: si frumentum zizanijs aut lolijs admixtis,pro bono datur.In quantitate,si ponderis,mēsuræ, & numeri non seruatur æqualitas.In qualitate, cum res vitiatæ & corruptæ pro puris & integris obtruduntur.Quicunq; in his fraudem committit,vt fundamēta iusticiæ subruit: ita si sciēs ac volens hoc faciat,peccat in Deum, caritatis regulam transgreditur, & violatæ humanæ societatis fit reus.Homines multi sibi ipsis blandiuntur,ac veluti se titillant,quando in rerum permutatione fraudem faciunt,sed his vsu venit, quod piscibus, qui cū esca hamum deuorant.Lucrum enim dulce est,sed hamo Satanæ detenti,pœnam non effugient.Quid autem belli homines contra hæc forte dicent,non ignoro. Habent enim vafri homines mille artes,quibus seipsos fallunt,& non Deum, qui æquitatem caritate sincera temperatam postulat.

DE EMTIONE ET VENDITIONE.

Emtio & venditio proprie dicuntur,quoties res non rebus,sed pecunijs permutantur.Hęc contrahendi ratio nō antiquissima,nec vulgatissima.Nam & primis hominibus ignota fuit, & hodie multis gentibus non est in vsu. Sed est tantum necessitate humanæ vitæ inducta apud multos,vnde & numus nomen habet, dicitur enim numus quasi νόμος, nam hominum arbitrio,instituto ac lege vsum suum habet & valorem sæpe. In hoc cōtractu,qui transfert rem in alterius dominum accepta pecunia, vendit: & res quæ transfertur est merx. Contra,qui data pecunia mercem accipit,Emere dicitur. Hic non tam spectandum est, quid in se valeat numus, sed autoritas publica & vsus seu arbitrium. Valet enim numus lege potius quā natura.Proinde ęqualitas nō est hic spectanda in substantia numi,sed in vsu numi.Hic contractus iuxta fundamenta supra iacta, requirit inter emētem & vendentē æqualitatem sine fraude. Qui hic sciens & volens circūuenit in negotio fratrem,contra Pauli præceptum,iusticiæ commutatiuæ æqualitatem perturbauit.Quare magnopere cauendum est pijs,ne vel in merce,vel in precio fraudē committant.Merx talis dicatur à venditore qualis est,aut saltem qualis putatur esse,sine dolo malo.Deinde precium iustum respondeat,vt seruetur proportio Arithmetica. Sed hic non immerito quæri potest,quodnā sit iustum precium. Ad hoc ita simpliciter respondeo.Non omne precium esse iustū,quod paciscuntur emtor & vēditor inter se priuato arbitrio: sed quod vel à rerū iustis & publicis à magistratu ordinatis æstimatorib.nominatur,vel quod penditur iuxta cōmunem rei æstimationē, eo tēpore quo initur cōtractus. Qui ergo hodie emit frumēti modium,iuxta cōmune preciū tribus solidis,is poterit postea interiecto tēpore, eundem vendere sex solidis,si hoc tū fuerit cōmune preciū. Contra, si post mēses aliquot vno solido emitur vulgo,peccat qui tres petit,etiamsi ipse tribus emerat. Nā hic tēporis & loci habenda ratio est,& rerū quæ venduntur copia & penuria cōsideranda. Verū hic tria genera hominum grauissime peccant,vt sunt protopolæ,monopolæ,& propolę,qui vulgo regratiarij dicuntur. Protopolas voco eos, qui primum rebus suo priuato arbitrio imponunt precium,vt suæ auaritiæ satisfiat.In horum numero sunt,qui butyro,bobus,vino,frumento aut alijs rebus ex prouentu redituum suorum abundant. Ab his dum alij opus habentes emturi sunt,coguntur velint nolint, tantum dare, quantum petitur: vnde sæpe

contingit, vt venditor frumenti, aut aliarũ rerum, nondum precio publice ſtabilito vẽdat quam cariſsime. Huius exemplũ cum alij, qui etiã huiuſmodi rebus abundant, imitãtur, fit vt modius qui forte alioqui emi poſſet duobus ſolidis, vendatur octo. AT dices, merx mea eſt, cur nõ licet vendere vt poſsum? emtor liber eſt, poteſt emere vel non emere, quid ergo pecco? Peccatum tuum maximum eſt. Pallies illud quouis velis titulo. nam non tam in tuum emtorẽ peccas, quam in totã rempublicam, quam peius vulneras, quam ſi latrocinio eã inuaderes. Tua enim auaritia fit, ut multi miſeria ac fame tabeſcant. Qui in vnũ hominem iniurioſus eſt, pœnas meretur æternas, quid de te ſtatuendũ, qui tot familias fame enecas, aut ſaltem facis, vt in maiori miſeria viuant? Poteris te excuſare corã tribunali hominũ, ſed Deus non moratur aſtuta ſubterfugia, nec fallitur peruerſa legis ſuæ interpretatione. Ipſius enim tribunal iuſtum eſt, vt quod perſonam non reſpiciat. Peccant etiã ſæpe hic emtores. Fit enim interdum vt carius emant, vel propter dilatam ſolutionem, vel vt magnorum hominum, à quibus emunt, fauorẽ aucupentur, vt lucrum, quod ex rebus emtis minime ſperatur, aliunde reſarciatur. Hic plura dicenda eſſent, ſed hæc intelligentibus ſufficiant. parum enim ſpero me effecturum apud eos, qui cum Aiace pietatẽ colunt. Aiax voluit pius in Deũ videri, donec nihil ſenſit poſtulari, quod pugnaret cũ ſuis affectibus: at cum Vlyſsi mandaretur parcere, reſpondit, χαίρειν ἀθάνα, τ᾽ ἀλλ᾽ ἐγώ σ᾽ ἐφίεμαι. In alijs, inquit, tibi morem geram, non autem in hac re. HVIVSMODI eſt hodie plerorumque religio, pietatis cultores eſſe volunt, dummodo nihil decedat ſuis affectibus, quibus omnino volunt ſatisfieri, vel Deo irato. Quid, quæſo, magis horrendum, quam mandatum Dei ſuis affectibus poſtponere? Sed ſatis eſt, iſti enim nos non ſunt audituri. QVÆSTIO de pacto redimendi, ſoluitur ex Leuitico, vbi Dominus ſuo populo ius redimendi cõmendat. Verum tum demum hunc contractum approbandum iudico, quando cum fundamento ſupra tradito non pugnat: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Hoc ſolo fundamento conſcientia pij hominis, vt in omnibus: ita in contractu, vbi interponitur pactum de redimendo, niti tuto poterit.

DE MVTVATIONE.

MVTVVM ab eo dicitur, quod de meo fit tuum, vel quia res quæ redduntur mutantur, vt ſi ſal pro ſale, vinum pro vino, pecunia pro pecunia reddatur, hoc eſt, vbi eadem nõ numero, ſed ſpecie redduntur. Proinde mutatio eſt contractus, quo transfertur rei dominium in alterum, nullo quidem precio interpoſito, ſed cum pacto, vt eadẽ res reddatur in ſpecie. SVNT autem hic pijs duo ſpectanda, æqualitas & obligatio. Aequalitas, ſi æquali numero, menſura & pondere reddideris, quod accepiſti, ſine fraude, fraus excludit vitiũ in ſubſtantiã, quantitate & qualitate rei. Huc pertinet præceptum Heſiodi.

εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ᾽ ἀποδοῦναι

αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι, Hoc eſt, Recta quidem menſura à vicino mutuum accipe rectaq; redde eadẽ menſura, & amplius ſiquidem poſsis. Quod autẽ dicit, & amplius ſiquidem poſsis, ad gratitudinem pertinebit, etſi Poeta aliam cauſſam facit, videlicet hác,

ὡς ἂν χρηΐζων ἐς ὕστερον ἄρκιον εὕρῃς. Hoc eſt, vt inuenias promtum vicinum ad mutuandum, ſi aliàs indigeas. OBLIGATIO duplex obſeruetur, naturalis & Chriſtiana. Naturalis eſt qua lege naturæ obligamur, ad mutuo dandũ ijs, qui noſtra re indigent. De hac obligatione intelligatur præceptum Heſiodi. Chriſtiana obligatio eſt, qua ſuos obligat Dominus ad mutuũ dandũ omnibus indigentibus, hoc eſt, nõ ſolũ ijs, à quibus ſperamus τὰ ἴσα, id eſt, æqualia, ſed etiã à quibus ſimile officium minime expectari poteſt. Date mutuo, inquit, nihil inde ſperantes. HIC nequaquam loquitur Chriſtus, de liberali donatione aut Eleemoſyna, ſed de mutuatione, qua obligatur qui accepit mutuũ, vt idẽ in genere ſeu ſpecie, ſine fraude reſtituat. Opponitur autem hoc Chriſti mandatum, vſitatæ malitiæ Iudæorum, & deprauationi legis Moſaicæ. Lex iubet mutuum dare, verum Iudæi dictum acceperunt cum exceptione hac: Date mutuũ, non quidẽ promiſcue omnibus indigentibus, ſed ijs ſolũmodo à quibus ſimile officiũ expectari poteſt. HVNC errorem, & corruptelam legis diuinæ corrigit Dominus, & pręcepit ſuis, vt nõ ſolũ dent mutuo ijs, qui ſimile officium reddere poſſunt, verũetiam alijs, nempe ijs à quibus nunquã aliquod ſimile officium expectamus. HOC illuſtremus aliquo exemplo: Piſcator aliquis abs te mutuum petit, tu autẽ cogitas, quod is viciſsim tibi vel in ſimili, vel alio officij genere, aliquãdo commodus eſſe poſsit. Huic ſi mutuum dederis, cum expectatione analogi officij, nihil peccaſti. Quid enim peccat, qui pro beneficio expectat gratitudinẽ? Venit alius indigens, cuius conditio talis eſt, vt ab eo nihil quicquã officij expectare poſsis. Huic ſi non dederis mutuum, regulam

lam Christi transgressus es, secutus potius prauam Ethnicorum consuetudinē, quā Christi mandatum, qua re te declaras Christi vocem contemnere. Non ergo Christus hic præcipit, vt quod dedisti, non speres reddendum, sicut quidam insulse hoc dictum interpretantur. nā tum nequaquam mutuum diceretur, sed eleemosyna potius: sed ad personas respicit, videlicet, vt pij mutuo etiam eos iuuent, à quibus nihil commodi aut officij vicissim expectant. Hanc meam interpretationem confirmant circumstantiæ loci. Nam in eo loco, Dominus corruptelas Pharisaicas corrigit, quibus illi legem Dei malitiose suis affectibus seruientes corruperant. PRÆCEPTVM de mutuo dando, interpretabantur, sicut supra etiam attigi, hoc pacto: Da mutuo, sed ei qui vicissim tibi indigenti poterit mutuum dare, aut alio officio beneficium compensare & gratitudinem ostendere. Hanc restrictionem tollit Christus hoc fundamento: Si beneficeritis ijs, qui vobis benefaciūt, qualis erit vobis gratia? & si mutuo dederitis, à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria, hoc est, vt ipsis alias paria officia præstētur, idq; vel in specie vel in genere. Summa igitur præcepti Christi est, vt nō solum mutuum demus ijs qui possunt vicem rependere, verumetiam alijs, à quibus videlicet nullā expectamus beneficij præstiti compensationē. Huc pertinet dictū Psalm. 112. Bene viro qui miseretur & mutuo dat. Hic Psal. inter fructus timoris Domini, officiū mutuandi numerat. Etsi autem impij quoq; dant interdum mutuo, tamē diligenter discernendum est, inter mutuationem impiorum & piorum. Impij tantum respiciunt suū commodum, pij autem hæc ordine meditantur. Primum ad Dei mandatum respiciunt, quo se obligari norunt, atque ideo hilari animo & promta voluntate dant mutuo, quia Deus præcepit, & iudicant mutuationis officium, quo succurritur egentibus esse opus necessarium, & cultum, quem Deus serio à suis requirit. DEINDE fidem adhibent pij, qua intuentur promissionem Dei, qui promittit compensationem huius obœdiētiæ, sicut inquit Psal. Beatus vir qui timet Dominum, &c. Itē, quis habitabit in tabernaculo tuo? qui operatur iusticiam. PRÆTEREA pij considerant obiecta, perpendunt Christi membra esse, qui suum officium requirunt. Quare & illis dant mutuo, vt Christi membra refocillent. His differentijs distinguitur mutuatio pij ab impijs, qui tantum se spectat & sua cōmoda.

DE VSVRA.

MVTVATIONEM fieri duobus modis, vel ipsa testatur experientia. Alias enim fit cum pacto, vt tantundem seruato æquali pondere, mensura, numero, quantum acceptum est reddatur, & nihil vltra. De quo mutuationis genere hactenus à nobis dictū est. Alias fit cū pacto, vt aliquid vltra sortem, quam vocant, pro mutuationis officio detur. Hic excessus in vitio est, præsertim cum accedit propter officium mutuationis, iure diuino & naturali, proximo debitum. Et vsura vocatur ex eo, quod propter vsum rei cuiuslibet sorti accedat. Neq; enim existimandum est, vsuram solummodo locum habere in pecuniarum mutuatione. Nam in omnium rerum mutuatione, vsura dicitur, quod vltra id quod acceptum est, datur pro debito mutuationis officio. Quemadmodum lex aperte indicat, & Ambrosius testatur cum inquit: Esca vsura est, & vestis vsura est, & quod velis ei nomē imponas, vsura est. DEBITVM autem mutuationis officium dico, ad quod ita obligamur iure diuino & naturali, vt nisi mutuo dederimus petenti & reuera indigenti, peccemus in Deum, & caritatem proximo debitam violemus. Etsi autem ex ijs quæ de mutuatione dicta sunt, vtcunq; intelligi potest, quid de vsuris sit iudicādum: tamē clarioris instructionis gratia, nonnulla huc de vsuris adijcere operæprecium videtur. Vt autem iustus sit huius tractationis ordo, hæc ordine persequemur. PRIMVM, indicabimus quæ sint vsuræ prohibitiones, & quæ prohibitionum caussæ. DEINDE, vsurariorum pœnas notabimus, vt pœnarum cogitatio auaritiam vsurariorum nonnihil coherceat. Tum inuestigabimus, an sit vllus contractus vsuræ ex parte similis, non interdictus lege Dei. Etsi sit talis aliquis, quatenus pius bona conscientia & sine offensione Dei, illum exercere possit. ADHÆC, admonitiones quasdā colligemus, ad quas tanquam ad consultationes quasdam & consilij capiundi normas, vtile fuerit in omni contractuum genere & negotiorum respicere. POSTREMO, monebimus quomodo œconomi mysteriorum Dei, hoc est, præcones Euangelij, in re vsuraria se gerant: vt nec communicēt alienis peccatis, nec aliquid quod in destructionem vergit, attentent.

DE PRIMO.

Vsuræ

VSVRÆ prohibitiones ſunt quatuor, quas ſi pie & ſerio inſpexerimus, luce clarius
perſpiciemus, quid de hoc vniuerſo vſurario negotio iudicandum ſit. Quare illas diſtin-
cte & ordine recitabo.

PRIMA naturalis dicitur. Ariſtoteles enim, facile Philoſophorum princeps, vſuram
contra naturam eſſe docet, hoc motus argumento. Pecunia natura nō poteſt parere. Ergo
vſuram ex pecunia capere, pugnat cum natura. Atq; hac de cauſſa vſura Græcis dici puta-
tur τόκος, à pariendo, quaſi quidam pecuniæ partus, vt vel ipſa appellatione ſit infamis. Ari
ſtophanes vſuram belluam vocat; quæ temporis progreſſu argentū ſemper numeroſiore
fœtura progeneret. PLATO etiā vſurā de ſua eijcit Republica. Ita enim ait in quinto de le-
gibus: Liceat, ſi quis in fœnus acceperit, nec τόκον, nec κεφάλαιον, id eſt, nec vſurā, nec fontem
reddere. Hæc Platonis prohibitio nititur naturali principio, videlicet, quod quicquid le-
gi naturæ de mutua caritate aduerſetur & cauſſa exiſtat ruinę familiarū & politiarū, quas
conſeruare natura iubet, ſit in ciuitate minime ferendum. PLVTARCHVS ex hoc princi-
pio vſuram contra naturam eſſe concludit: Ex nihilo nihil fit. Cicero vſuram homicidio
confert. Proinde, vt hoc; ita & illam cum natura pugnare manifeſtum eſt. ADHÆC, in-
æqualitas in contrahendo naturæ aduerſatur. Nā eius opus eſt naturę deſtructio. Lucrum
igitur quod pro debito mutuationis officio ſoluitur, contra naturam erit. Nam manifeſte
inæqualitatem parit. POSTREMO cum ſocietas ciuilis maxime ſit ſecundum naturam,
erit profecto vſura naturæ inimica, vt quæ humanam ſocietatem labefactat.

SECVNDA prohibitio diuina eſt. Moſes enim, Prophetæ & Pſalmi, vſurā prohibent
& damnāt. Prohibitionis cauſſa in pleriſq; locis diſerte additur, videlicet, ne vſuris oppri-
matur proximus. EXODI, 22. Si pecuniam mutuo dederis populo meo pauperi, qui habi-
tat tecum, non vrgebis eum quaſi exactor, nec vſuris opprimes. LEVIT. 25. Pecuniam tuā
non dabis ei ad vſuram, & frugum ſuperabundantiam non exiges. Præcepti cauſſa præ-
cedit, vt viuere poſsit frater tuus apud te, videlicet, non oppreſſus vſuris. Deut. 23. Non fœ-
neraberis fratri tuo ad vſuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rē, ſed alieno:
fratri autem tuo abſq; vſura, id quo indiget cōmodabis, vt benedicat tibi Dominus Deus
tuus, in omni opere tuo. Loquitur & hic Moſes de vſura opprimente proximum. Nam ex
textu Hebraico ita poteſt reddi. Alienum mordebis vſura, fratrem autem tuū non morde-
bis. Ezechi. 18. Is qui ad vſuram non dederit, & amplius non acceperit, hic iuſtus eſt & vi-
ta viuet. Hinc ex contrario ſenſu ſequitur, eum iniuſtum eſſe & moriturum, qui ad vſurā
dederit, & amplius acceperit. Pſalmo 15. dicitur habitaturus in tabernaculo Domini, qui
pecuniam ſuam non dederit ad vſuram. Quod etiam hic Pſalmus loquatur de vſura mor-
dente & opprimēte proximum, manifeſtū eſt. Nam Pſalmus vtitur vocabulo Neſec, quod
à morſu nomen habet. Deinde non eſt dubium, quin hic prohibeatur vſura, quæ ante in
Moſe fuit interdicta, nempe mordens & opprimens proximum. Prophetæ enim nullam
nouam doctrinam afferunt, ſed tantum Moſis ſunt interpretes.

TERTIA prohibitio eſt politica. Apud antiquiſsimos enim Romanos, nullus erat
modus, nulla permiſsio, ſed publica execratio & punitio vſuræ. Sed procedente tempore,
dū ſimul cū imperio & diuitijs cupiditas & luxus augerentur, cœperunt paulatim vſuræ,
& ſubinde auctiores factæ ſunt, donec in ſeditionē & diſcordiā res vſuraria venerit. Quā
ob cauſſam rerumpublicarum moderatores, quia vſuras non poterant penitus abolere, le-
gibus repreſſerunt quantū potuerunt. CIVITAS Athenienſis demandauit Soloni, vt vſu-
ras quibus Athenienſes fere oppreſsi erant, moderaretur. Nam cum ſeditio propter fœne-
ratorum crudelitatem orta eſſet, qui cogebant debitorum filios & filias ſibi in ſeruitutem
adduci, aut vendi, vt vſuræ numerarentur: Solon petentibus ciuibus primā tulit legem,
ne deinceps liceret vllum liberum corpus propter debita aut vſuras in ſeruitutē trahi. Et
hunc modum vſurarium inſtituit Solon, ne plus peteretur quā centeſima, id eſt, tanta quę
centeſimo menſe æquat ſortem, hoc eſt, de centum aureis ſingulis menſibus aureus vnus.
VERVM Imperatotes vetuerunt recipi centeſimas vſuras, niſi in traiectitijs, in alijs autem
licitis negotiationibus beſſem centeſimæ permiſerunt, hoc eſt, de centum aureis in ſingu-
los annos, aureos octo. Illuſtribus autem quolibet contractu, non ſupra trientem centeſi-
mæ, hoc eſt, in ſingulos annos ex aureis centum, aureos quatuor, ſed vulgo ſemiſsis cen-
teſimæ eſt permiſſa, hoc eſt, in annos ſingulos ex centum aureis aurei ſex. HÆC modera-
tio imperatorum inprimis laudanda eſt, quæ ad vſurariorum iniuſtam exactionem re-
preſsit, & cauit ne immodicis vſuris exhaurirentur priuatorum facultates.

QVARTA prohibitio Eccleſiaſtica eſt. Voco autem Eccleſiaſticam prohibitionem,
non Papæ, quem nec caput, nec caudam Eccleſiæ agnoſcimus, ſed ſanctarum Synodorū
decreta, quibus vſuræ grauiter ſunt prohibitæ. Præterea etiam ſanctorum Patrum pronū-
ciata

citata contra vſuram. IN Decretis 47. fit mentio canonum Apoſtolicorũ, in quibus vſura
damnatur. Synodus Nicena, in qua fuerunt Patres 318. etiam damnauit vſuras. ET Gra-
tianus, contra Clericorum vſuram, hæc ex decretis concilij Niceni aſcripſit. Quoniá mul-
ti Clerici auaritiæ cauſſa, turpia lucra ſectátes, obliti ſunt diuini præcepti quo dictum eſt:
Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram, ſtatuit hoc ſanctum concilium, vt ſi quis inuẽ-
tus fuerit poſt hanc definitionem vſuras accipere, vel ex quolibet tali negocio turpia lu-
cra ſectari, &c. deijciatur à Clero, & alienus habeatur ab Eccleſiaſtico gradu. Hieronymus
dicit: Vſuras quærere, vel fraudare, vel rapere, nihil intereſſe. Commoda fratri tuo, & acci-
pe quod dediſti & nihil ſuperfluũ quæras, quia ſuperabundantia in vſura cõputatur. AV-
GVSTINVS: Quid dicam de vſuris, quas etiam ipſæ leges & iudices reddi iubent? an cru-
delior eſt qui ſubtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quam qui trucidat pauperẽ fœnore? hęc
vtique atque huiuſmodi male vtique poſsidentur. Et vellem vt reſtituerentur. Sed nõ eſt
quo iudice repetentur. Iam vero prudenter intueamur, quid ſcriptũ eſt: Fideli homini to-
tus mundus diuitiæ ſunt, infideli autem nec obulus. Nõne omnes qui ſibi videntur gau-
dere conquiſitis, eiſque vti neſciunt, alienum poſsidere conuincimus? Hoc enim certe a-
lienũ non eſt, quod iure poſsidetur. Hoc autem iure poſsidetur, quod iuſte. Et hoc iuſte,
quod bene. Omne igitur quod male poſsidetur, alienum eſt. Hæc Auguſt. AMBROSIVS:
Cur in fraudẽ conuertis naturæ induſtriam? cur affectas inopiam? cur optari facis paupe-
ribus ſterilitatem, fles publicam fertilitatem. Exploras quando ſterilior prouentus. Hanc
vocas induſtriam, quæ eſt calliditatis verſutia, & quod tu remediũ vocas, eſt commentum
nequitiæ. Latrocinium autem fœnus appellem, (captantur tanquam latrocinij tempora,
quibus in viſcera hominũ durus inſidiator obrepas.) cui cõditæ frugis multiplicatur vſu-
ra? quid imprecaris mala omnibus? lucrum tuum damnum publicũ eſt. Idem alibi: Sine
ferro dimicat, qui vſuras exigit: ſine gladio ſe de hoſte vlciſcitur, qui fuerit vſurarius exa-
ctor. Chryſoſtomus: Mutuo da, ampliores cape vſuras, mutuo da accepturus ſcilicet, vbi
nulla inuidia, nulla accuſatio, inſidiatio, neq; terror. Mutua nulla indigẽti, ſed Chriſto &
propter te neceſsitatẽ habenti, eſurienti, & omnes nutrienti. Hæ enim vſuræ regnum, illæ
gehennã præparant: hæ ſunt pietatis & miſericordiæ, illæ crudelitatis & auaritiæ. Idem a-
libi: Nihil vſuris turpius, nihil crudelius. Alienas hic negotiatur miſerias, & lucrũ ſuũ alte
rius aduerſitatẽ facit. Talis eſt, quaſi manum ſuſcipiens & in naufragiũ impellens. Idẽ ali-
bi: Similis eſt pecunia vſurarij morſui aſpidis. Percuſſus enim ab aſpide quaſi delectatus,
vadit in ſomnum & per ſuauitatem ſoporis moritur, quia tũ venenum latẽter per omnia
membra decurrit. Sic qui ſub vſura accipit, ſub tempore quaſi beneficium ſentit, ſed vſu-
ra per omnes ſuas facultates decurrit, & totum conuertit in debitum. LACTANTIVS: Pe-
cuniam ſi quam crediderit, non accipiat vſuram vt & beneficiũ incolume ſit, quod ſuccur
rit neceſsitate & abſtineat ſe prorſus alieno. In hoc enim genere officij, debet ſuo eſſe con-
tentus, quem oporteat alias ne proprio quidem parcere, vt bonum faciat. Plus autem ac-
cipere, quam dederit iniuſtum eſt. Quod qui facit inſidiatur quodammodo, vt ex alterius
neceſsitate prædetur. BERNHARDVS: Quid eſt vſura? venenum patrimonij. Quid eſt v-
ſura legalis? latro prædicens quod intendit. (ſcilicet rapere) LVTHERVS grauiſsime in
vſurarios inuehitur, cuius ſcripta, quia in manibus ſunt plerorumque, nolo huc quicquã
ex illis aſcribere. HACTENVS de prohibitionibus vſuræ, & cauſsis prohibitionum dixi-
mus, ex quibus omnibus hæc ſententia concluditur: Quod vſuræ ideo prohibeantur, ne
illis lædatur proximus, ne violetur inter homines caritas, ne ſocietas humana turbetur, ne
exhauriantur priuatorũ facultates, in ruinam familiarum & rerumpublicarum. Quoties
igitur legimus vſuras prohibitas eſſe, hos fines interdicti aſpiciamus, ne temere, aut nimis
acerbe prætextu prohibitæ vſuræ, iudicemus de contractibus quos approbant leges.

DE SECVNDO.

POENAM vſurariorum triplicem eſſe inuenio: nempe politicam, ſpiritualem & Ec-
cleſiaſticam. POLITICA pœna iuxta vetera Romana iura, teſte Catone fuit, vt fœnerato-
res punirentur quadruplo, fures tantum duplo. Hac ſane ſententia in vſurarios, ſatis de-
clararunt veteres, ſe fœneratores peiores iudicare & nocentiores, quã vulgares fures. Atq;
ob hanc cauſſam à dignitatibus & muneribus publicis, tanquam indigni arcebãtur. SED
tanta hodie eſt, proh dolor, morum Chriſtianorum corruptio, vt qui apud prophanas gẽ-
tes infames & furibus deteriores habiti ſunt, nunc ſummis honoribus, idque apud Chri-
ſtianos, digni iudicentur. Memini puer, quando duo tantum in hoc regno erant fœnera-
tores vulgo noti: quorum vnus plebeius in Cherſoneſo Cimbrica habitauit. Hic tametſi

ex vſuris ditiſsimus erat,tamē ad eā inopiā poſt eius fata,redacti ſunt liberi quos reliquit, quod filiam quandam eius in hac vrbe viderimus non ſolum lacera & ſordida veſte, eaq; vix tegente eas corporis partes,quas natura iubet tegi: Verumetiā obeuntē,in multorum conſpectu,ſordidiſsimum miniſterium,quo tamē ſe à mendicitate vindicare non potuit. Alter fuit ex familia meliori,cui non exiguæ ex hæreditate facultates ceſſerant. Hic ad vſuras,inſtigante auri ſacra fame,animū applicat, ac paulatim ita cumulat vſurarium lucrū, vt ditiſsimus pecuniarū reddatur.Sed quid hic fit? iniuſte cumulatæ opes partim ceſſerūt fiſco regio,neſcio quas ob cauſſas:partim adhuc ſeruiunt gulæ & luxui. Vnde facile eſt diuinare,qualis futurus ſit exitus,niſi mature, qui de illis adhuc opibus gaudēt,reſipiſcant.

SED inquies, quid hæc ad politicam pœnam? maxime, per omnē modum. Eſt enim hic ordo iuſticiæ Dei,quādo magiſtratus politicus officio ſibi cōmiſſo negligentius fungitur,ſolet Deus,vt ſummus monarcha, manū adhibere & punire etiam ciuilia ſcelera corporalibus pœnis,vt homines cogitent nō propterea ſe euaſuros debita ſupplicia, quia vel magiſtratum politicum latent eorum facta,vel magiſtratus ipſe ſiue metu,ſiue ignauia,ſiue ignorantia, ſiue molli quadam indulgentia non facit officium, nec omnia flagitia ad ſerium examen reuocat.

NON itaq; ex eo homines ſibi polliceantur impunitatē,quod videantur facile manus magiſtratus politici effugere poſſe, neq; ex eo, quod pœnæ non ſtatim comitentur facta, ipſo Deo non ſtatim puniente, ſed differente pœnam ſuo ſapienti conſilio. Neq; enim ideo aufertur pœna,quia differtur, quoniam tarditate vindictæ grauitatem ſupplicij Dominus compenſare ſolet. Mitigat haud raro Dominus pœnam, propter pœnitentiam,ita tamen,vt haud obſcura ſui iudicij teſtimonia relinquat.

QVAPROPTER admonitos volo omnes vſurarios vt mature reſipiſcant,ac potius pœnitentem Zacheum imitentur, cuius pœnitentiam Euangelium nobis commendat, quam Iudam, qui ſuo furto tandem ad laqueum adductus eſt. Etſi minus iudiciū Dei timeant ipſi,miſereantur ſaltem ſuorum liberorum,ne venenum vſuræ, quod contrahunt parentes, ipſis liberis ſit mortiferum. Sciunt veriſsimum dictum eſſe: Ex male quæſitis non gaudet tertius hæres.

SPIRITVALIS pœna vſurariorum tametſi eſt grauiſsima, non pauci tamen eam vt ridiculam contemnunt. Qui enim exercet vſuram,is abſq; omni dubio extra familiā Dei eſt,extra corpus Chriſti eſt. Quomodo enim membrum Chriſti eſſe poteſt is,qui Chriſtū in ſuis membris vſura trucidat? quomodo domeſticus Dei cenſebitur,qui militat Satanæ? qui verbum Dei pro ludibrio habet? Iam qui non ſunt de corpore Chriſti, nihil habent cōmune cum ſanctorū theſauro, qui omnibus huius mundi diuitijs longe eſt precioſior. Quis theſaurus maior eſſe poterit,quā poſsidere Chriſtū? quæ diuitiæ pręſtantiores, quā regni Dei hæreditas? Hos theſauros, has diuitias habet Lazarus vlceroſus, pauper, ſed timens Deum,quibus æternum carebit diues Epulo, & cum illo, quotquot abiecto timore de iniuſtis lucris dant operam. QVID quæſo eſt, ſi vel Crœſi diuitias tua vſura lucrari poſſes ac interim iacturam animæ tuæ faceres? O peruerſum iudicium. Tēporis huius breui finiendi curam habes maximā, ſed nulla de futuro,cuius nullus terminus erit,cogitatio animum ſubit. EGO itaq; ſi quid mea valeat admonitio, hortor omnes qui Deū eſſe vere ſtatuunt,qui Deum iuſtum iudicem agnoſcunt, & qui vitā aliquā fore reliquā poſt hos cineres credunt,vt mature reſipiſcant, vt cum Dominus citius opinione aduenerit, deprehendat ipſos nuptiali veſtitos tunica,& nō infernali, quam ſuis ſibi compararunt vſuris.

ECCLESIASTICA in vſurarios pœna olim huiuſmodi fuit. Primū reijciebantur à ſolenni oblationis ceremonia. Deinde arcebantur à ſacra Synaxi, hoc eſt, à communione corporis & ſanguinis Domini. Adhæc à ſepultura Chriſtianorum excludebātur. Hæc pœna in vſurarios grauiſsima quidem fuit,iuſtiſsima tamen. NAM primū,quantum ad oblationis ceremoniā attinet, ſeu eleemoſynam in vſum miniſtrorū Euangelij & in pauperū refocillationem attinet,ſciendū eſt,quod eleemoſyna ex vſuris erogata, Deo ſit abominabilis. Nulla enim ſacrificia (Eſt enim benificētia erga pauperes recte facta, ſacrificij quoddam genus) placere Deo poſſunt,niſi quæ iuſte parta à puro animo & recta voluntate prælucente fide,proficiſcantur. Nam hoc veriſsimum eſt: quod nullius hominis opus placere Deo prius poſsit,quam animus placeat. Hic autem placet minime, niſi antea fidei ſpiritu, ſe coram Deo proſtrauerit. VTRVMQVE confirmatur hoc Eſaiæ dicto, cap. 66. ad hunc (ait Dominus) reſpicio,qui humilis eſt & contritus ſpiritu, tremitq; ad ſermonem meum. Qui mactat bouem (ſcilicet, ſine humilitate ſpiritus) ac ſi hominem occidat. Qui ſacrificat pecudem,ac ſi canē iugelet. His verbis vt vno verbo dicam Propheta ſignificat omnia impuris impura eſſe, & nihil Deo placere, niſi quod à vero timore Dei profectum, iuſte &

ex

ex iuſtis fiat. SED video quid contra obijciatur: Vſurarij, inquiunt, vnam nobiſcum profitentur fidem Chriſtianã: cur ergo nõ licebit illis in rebus externis duntaxat, cũ pijs cõmunicare? Fateor quidẽ vſurarios nobiſcum fidem profiteri Chriſtianã, verum id ſolummodo verbis faciunt, atq; interim factis ſuis turpiſsime negãt. Vnde fit, vt & abominabilis ſit eorum profeſsio corã Deo, & ipſi, quæ eſt ipſorum cõtumacia, ad omne opus bonum reprobi. DEINDE quod à ſacra Domini cœna arcebantur vſurarij, iuſtiſsima ratio fuit. Quid enim ſuibus cũ corpore & ſanguine Chriſti cõmune eſt? Quid illis cum cibo filiorum, qui mancipia ſunt Satanæ? Nolite, inquit Dominus, ſanctũ dare canibus, nolite margaritas proijcere ante porcos. Quid, quæſo, illis cum menſa Domini cõueniet, qui pabulo Diaboli, hoc eſt, vſuris ſaginati luxuriant? Quapropter miniſtri Euãgelij quicunq; ſcientes & conſcij, vſurarijs ſanctiſsimum corpus & ſanguinem Domini porrigunt: non ſolum impie alienis peccatis cõmunicant, quarum & pœnas aliquando luent: Verumetiã quantum in ſe eſt, corpus & ſanguinem Domini in turpiſsimã & fœdiſsimam Satanæ cloacam ſacrilege proijciunt, cuius flagitij pœnas nequaquam euadent. SED, inquies, multi æque mali ac vſurarij accedunt ad cœnam Domini. Credo hoc quidem, nam & Iudas etiã, frater vſurariorũ acceſsit ad menſam Domini, ſed quid illi profuit? An non vna cum pane ſpiritum Satanæ hauſit, idq; non porrigentis, ſed ſua ꝓpria recipientis culpa? Dominus quidẽ ſalutem porrexit, verum ille auaritię veneno infectus, turpiter quod obtulit Dominus reſpuit, & totus quod Satan præbuit, exhauſit. QVANTVM autem ad ſepulturæ pœnã pertinet, nõ caret ratione iuſtiſsima maiorum noſtrorũ cenſura. Hoc autẽ optime intelligit is, qui cauſam cur ſanctorum funera honoramus pompa funebri & honeſta ſepultura perſpexerit. SED quænã eſt illa cauſa? Spes reſurrectionis glorioſæ. Digniſsimum enim eſt vt ea corpora honeſta ſepultura proſequamur, quæ ſperamus olim glorioſo corpori Chriſti fore cõformia. Nam dum videmus corpora ſanctorum pulueribus mandari, ſurſum leuamus mentem ad eum, qui olim, pręcedente voce Archangeli, dicturus eſt: Surgite mortui. Et mortuos excitatos immortalitatis gloria eſt donaturus. IAM autem cum impij, inter quos ſunt vſurarij veluti anteſignani & ſtipendiarij Satanæ, primũ locum occupantes reſurgent, teſte Daniele ad ignominiam, & confuſionẽ ſempiternã, quis pius iudicabit eos dignos Chriſtianę ſepulturę honoribus. Pſalm. 15. eum inter pios numerat, qui reprobum in oculis ſuis contemtũ habet, & timentes Dominũ glorificat: quomodo igitur, quẽ abominatur, glorioſa & honorifica ſepultura ornabit & ꝓſequetur? Ieremias tyrannũ ſepultura aſini, idq; iuſto Dei iudicio, ſepeliendum prædicit: quid ſtatuendum ex eodẽ Dei iudicio de vſurarijs, qui quibuſuis tyrannis crudeliores ſunt. Non moror, ſi Cyclops aliquis vatidicum ſpiritum ſibi mentiatur, dicatq; fieri poſſe, vt multi qui hoſtes ſunt vſurariorũ, ſepultura aſini ſepeliãtur ipſi, ac interea vſurarij magna cum pompa ſonantibꝰ campanis & prælucentibus tædis, ad ſepulturam deducantur. His nihil aliud reſponſum volo, quã quod quẽadmodum mors ſanctorum ſit in cõſpectu Domini precioſa: ita & illorũ ſepultura corã Deo ſit honorifica. Quare quod nos teſtati ſumus de honeſta ſanctorũ ſepultura, ad diſciplinã Eccleſiaſticã & nõ ad iudicium Dei, cuius viæ ſunt imperſcrutabiles pertinet. QVID hic futurum mihi eſt? quos nõ habebo huius iuſtiſsimę cenſuræ Eccleſiaſticæ oppugnatores? non deerunt profecto qui ſuis pigmentis & amuletis, vſuræ malum mitigare volent. Multi clamabunt, Serpente, qui primos noſtros parentes decepit, præceptore, legem Moſis ante multos annos per Chriſti aduentum antiquatã, abrogatam & abolitam eſſe, & nihil pertinere ad Chriſtianum populum, qui ſua libertate gaudet, & non ſinit ſe interdicto Moſaico conſtringi. ORATIO quidẽ hæc plauſibilis eſt, ſed conſcientiæ teſtimonio arguitur. Nam qui hoc colore ſuam pingunt auaritiã, à domeſtica Eua, miſere per ſerpentem ſeducta, decepti, in propriam perniciẽ ruunt, ac ſe ſua fallunt Sophiſtica. Non enim recte perpendunt iſti Moſaicum indictum, nec ad legem caritatis, vt deceret, reuocant vſuræ interdictum, quod ſi facerent non obſcure viderent, ſtabilita vſura euerti caritatis normam, quam Deus æternã eſſe vult. Cum igitur caritas, nec in hac vita, neq; in futura abolebitur, quantum quidẽ ad præceptum & voluntatẽ Dei attinet & debitam perpetuo obœdientiam, quis nõ videt vſurã quæ caritati ex diametro aduerſatur, damnatam eſſe? Verum de hac re ſatis. Nam antea copioſe à nobis oſtenſum eſt, cum de cauſis ꝓhibitæ vſuræ ageremus, interdictũ vſurę ex lege caritatis manare. Quapropter abſq; omni dubio, nudi corã iudice Deo deprehendẽtur, quid iſtud perforatũ folium, ſuæ tegendæ turpitudini adhibent. EXCIPIENT forte adhuc & dicent: Volenti non fit iniuria. Qui mutuo ab vſurario pecuniã ſupplex petit, paciſcitur vſuram, nõ quidem coactus, ſed volens, non igitur vſurarius qui ſupplicem hominem iuuat, contra caritatem facere dicendus eſt. PRINCIPIVM ex quo hæc ratio petitur, ambiguum eſt, vt quod in duas partes claudicet,

quarum vna vera,altera falsa est.Nā nō omnis voluntas est spontanea & αὐτόματος,quod fa-
cile in exemplis cernere licet. Viator latroni volens quidem thesaurum tradit,nō facturus
nisi gladiū latronis timeret.Nauta imminente naufragio iacturā merciū facit idq; volens,
sed vnde quæso illa voluntas? nō sane ex spontanea electione,sed ex naufragij imminētis
metu ꝓficiscitur.Nam ideo nauta merces volens abijcit,ne ipse cum mercib⁹ suis vna per-
eat.Duobus igitur malis ꝓpositis,id quod minus malum videtur,volens eligit.Ad eundē
modum voluntas accipientis mutuo ab vsurario,ad stipulationē vsurę se habet,quā volēs
quidem ꝓmittit,nō facturus nisi inopia cogeretur,ad maius malum vitandum. PORRO
quod quidā obijciunt,familias & Respublicas stare nō posse sine vsuris.Hoc quidē verum
esse,in hac mundi corruptione,& virtutis masculæ,quæ in maiorib⁹ nostris fuit,exilio,fa-
teor.Sed vnde,quæso,illud cōmodum,quo seruari familias & Respublicas clamitas? num
ex vsura? nequaquā.nihil enim boni per se ex vsura esse potest,sed potius malorū pelagus.
Verū si quid fortuito boni ex vsuris ꝓuenire videtur,id nequaquā vsuris, sed mutuatio-
ni tribuendū est,quę mutuatio si fieret sine vsuris,magis familijs & Rebusp. ꝓfutura esset.
SED surdis,inquies,canis,qui vsurarios,idololatras(colunt enim vsurarij loco Dei Aristo-
phanicum Plutum)in viam reuocare conaris. Sit sane ita,siquidem illi tanquam aspides,
ad verbum Dñi obsurdescunt. Nihil enim tanta cum animi indignatione audiunt, atq;
suas damnari vsuras.Dulcius illis est pessimum illud lucellum,quod captant,quam vt illo
carere,vel quouis periculo proposito velint. Atq; adeo hinc est quod non pauci, qui satis
splendide pro sui status ratione,ex rebus fundi ꝓprij viuere possent,vendant suam hære-
ditatem,vt pecuniaria aliqua summa corrasa,& ad vsurā exposita,ociosis liceat suis indor-
mire vsuris, ac varias excogitare technas,quibus suos debitores non sine vsurarum vsuris
retineant,donec prorsus eos exhauserint,non sine maximo œconomiarum & politiarum
incommodo.Etsi autem hi forte nostram sententiam non sunt approbaturi,tamen nostri
officij est,eos admonere, saltem vt cogitent diem præter expectationem affuturum, quo
iusto iudici rationem reddituri sunt, qui vt nulla acceptione personarum corrumpitur,
ita nulla sophistica decipitur. Atq; tum demum sentient vsurarij & salutaria nos monu-
isse, & Hesiodum Ethnicum illum sacerdotem, verum dixisse,qui in hunc modum vates
minime vanus canit: μὴ κακὰ κερδαίνειν, κακὰ κέρδεα ἴσα ἄτῃσι. Hoc est, noli sectari malum lu-
crum,non enim differunt à damnis mala lucra. Vnde hoc habuit Hesiodus? num ex ver-
bo Dei,quod vsurarij contemnunt? nullo modo. Miser enim ille, nec Prophetica nec A-
postolica scripta vidit vnquam. Vnde ergo? experientia & natura magistris, hoc verissi-
mum edidit oraculum, cum voce Prophetica & Apostolica apprime congruens. CVM
Hesiodo concinit antiquissimus ille Thebanorum Poëta Pindarus, quem propter singu-
larem sapientiam Alexander Magnus amplexus esse dicitur: ita enim ait:

ἐντὶ γὰρ θανάτων φρένες ὠκύτεραι
κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκης δόλιον,
τραχεῖαν ἑρπόντων πρὸς ἐπίβδαν δ' ὅμως.

Hoc est,mentes humanæ proniores sunt ad laudandum fraudulentum lucrum,quā ad
sectandam iusticiā: tametsi repunt ad asperum illum diem, quo pœnas suæ luent iniusti-
ciæ. Vocat autem Pindarus ἐπίβδαν, diem pœnis præstitutam, quæ delitias & voluptates,
quas impij ex suis iniustis lucris percipiunt,sequetur. Vt enim ἐπίβδα proprie est postridia-
na dies feriarum(in quibus se pleriq; liberius in omne voluptatum genus & delitiarum
præcipitant) qua homines in memoriam reuocare solent,quæ licentius per ebrietatē pec-
cauerunt: Ita dies mortis & iudicij extremi, erit vsurarijs ἐπίβδα,in qua sero tandem suo-
rum peccatorum pœnitentiam agant, sed frustra. nullo enim modo pœnitentiam veram
agere putandus est,qui inuitus à peccato abstinet. HÆC paulò copiosius de pœnis vsura-
riorum ascribere placuit, vt fœneratores iræ Dei & pœnæ suis ceruicibus imminentis ad-
monerem:quam nullo modo effugient,nisi mature resipiscant,& in testimonium resipis-
centiæ,quod iniuste acceperunt,iuste reddant,modo poterunt. Verum si non potuerint,
faciant saltem quod possint,deprecentur culpam apud Deum, deprecentur iniuriā apud
eos quos sua læserunt vsura,ac recōcilienter Ecclesiæ publica satisfactione,ne portio ipso-
rum cum Iuda fiat. CÆTERVM si qui hæc nostra consilia & admonitiones contemserint
& deriserint, id quod futurum esse non dubito,nihil mea refert.Salutem miserorum ho-
minum quæro,veritatem prædico,cui qui non paruerit,inueniet suo tempore iustum iu-
dicem,qui & suum & suorum contemtum iustissime puniet.

DE TERTIO.

POSTQVAM iam dictum est de vsurarum ꝓhibitionibus,earumq; causis,& de pœnis
eorum,

eorum,qui prohibitam vſuram,ſpreto cum diuino tum humano iure,exercent:locus poſtulat,vt videamus num ſit aliquis contractus vſuræ ex parte ſimilis,non tamen cum caritate proximi pugnans. Et ſi ſit,quatenus pius eodem,bona conſcientia,& ſine offenſione Dei vti poſsit. Hoc omnium primum certiſsimo certius tenendum eſt,quod vſura damnata verbo Dei,ideo ſit illicita,prohibeatur,damnetur, quia pugnat cum fundamento ex lege caritatis manente: Quod tibi non vis,alteri ne feceris. Quod autẽ hoc fundamentum noſtrum ſit immotum, ſupra declarauimus, vbi fundamenta contractuum iecimus. Ibi enim ſcopum officiorum omnium in hac humana ſocietate,caritatẽ eſſe demõſtrauimus. Ex iſto fundamento immota conſequentia concluditur,nullum cõtractum damnari qui caritati proximi non aduerſatur. Quapropter ſi talis aliquis monſtrari poterit,licitus abſque dubio cenſebitur,etiamſi magna ex parte vſurę ſimilis apparebit. Nequaquã enim iuſtum eſt,vt omnes contractus vtiles in Republica, prætextu vſuræ propter ſimilitudinem damnemus. Etsi autem multi huiuſmodi contractus à Iuriſconſultis ſapienter commendantur,nos tamen de illis dicemus,de quibus maxime cõtrouertitur, potiſsimum in hoc regno. Verũ vt de his contractibus ſine errore iudicemus,& id inueniamus,quod bona conſcientia,ſine offenſione Dei,ſequi liceat: neceſſe erit de varijs hominum ordinibus dicere,vt intelligatur quibus ex obligatione debeamus mutuum,& quibus nõ. Illic enim proprie cõmittitur vſura,hic leges magiſtratuum ſtatuere poſſunt,quæ ſapienter ſuæ Reipub. ſalutaria eſſe nouerunt. Nam hæc regula vtilis in humana ſocietate tenenda eſt: Contractus legibus & autoritate magiſtratus, hoc eſt,boni & ſapiẽtis iudicis ſeu Iuriſcõſulti approbatos,conceſſos eſſe Chriſtiano homini. Licet enim Chriſtiano vti politicis ordinationibus,& hæ ordinationes valent nõ ſolum propter rationem, ſed etiã propter autoritatẽ magiſtratus. Sic ergo Chriſtianus conſcientiã ſuam erudiat,vt intelligat hæc conceſſa eſſe,quia Deus approbat leges & magiſtratus,& velit nos vti policitis ordinationibꝰ, & in contractibus ſit contentus eo medio,ea æqualitate,quam conſtituunt leges & magiſtratus,modo aperte à decalogo & iure naturæ non diſcedatur. Hæc regula primũ monet, vt reuerẽter iudicemus de legibus & ordinationibus boni magiſtratus. Deinde,vt nõ temere,aut nimis acerbe de cõtractibus,quos apꝓbant leges iudicemus. Iam ordines hominum,ſicuti ꝓpoſuimus,videamus. In primo ordine,ſint pauperes & mendici: vt qui impediti ſenio,aut morbo grauati, aut alioqui aliqua ſingulari calamitate affecti,ſine aliorũ eleemoſyna viuere nõ poſsint,nedum lucrũ facere. His ex obligatione debemus caritatis officia & eleemoſynam. Quare his dandum eſt,abſq; omni compenſationis aut officij expectatione, propter mandatum Dei & caritatem, quam natura nobis inuicem debemus. Atqve hoc debitum adeo neceſſarium eſt, vt qui hoc ſoluere recuſauerit, mãdatum Dei contumaciter violet, Chriſti imperium impie detrectet,membra Chriſti crudeliter opprimat,legem caritatis impie repudiet,ſibiq; ipſi certam accerſat perniciem. Hinc itaq; facile conſtare poteſt,quam ſit neceſſarium officium eleemoſynam dare,& vere egentes ſuis facultatibus ſubleuare. Qvoniam autem multas video eſſe cauſas,quibus pleriq; impediantur, quo minus in hoc neceſſario & debito officio occupentur, vt ſunt in multis auaritiæ ſtudium,ignorantia prouidentiæ Dei,diffidentia Ethnica,luxus,abuſus rerum ad varias ineptias,multi inutiles ſumtus, & crudelis, proh dolor, in pleriſque ἀστοργία, qua fit vt miſerorum inopia minus afficiantur, volo locum de eleemoſyna hic copioſius tractare, idq; hoc conſilio,vt & neceſsitas debiti, quo vere indigentibus obligamur intelligatur,& nos admoniti alacriores faciamus officium,& liberaliores erga pauperes reddamur. Primvm itaque oſtendam vnde ſit incoanda eleemoſyna,& quæ ſunt eius genera. Deinde cauſas recitabo,quibus pios ad dandam eleemoſynam excitari oporteat. Tvm affectum dantis eleemoſynam ſignabo,& ſimul modum eleemoſynarum præſcribam. Postremo de finibus pie præſtitæ eleemoſynæ, & de fructu qui ad eos redit, qui eleemoſynam hilari animo iuxta mandatum Chriſti largiuntur,agam. Qvicvnqve eleemoſynam dare decreuit, hoc ordine eleemoſynam ſuam faciat. Omnium primum ſibi ipſi ſit miſericors, hoc eſt, ſibi ipſi primam exhibeat eleemoſynam : quod tum demum fit,quando homo ſe à ſuis malis vijs auertens, ad Dominum per veram pœnitentiam ſe conuertit. Nulla enim miſericordia (hoc enim ſonat vox eleemoſynæ) ab eo præſtari poteſt,qui adhuc ſub Dei miſericordia non eſt. Qvare Syracides recte monet,cum inquit cap. 20. Miſerere animæ tuæ placens Deo, & cor tuum conſolare ac mœrorem abs te longe depelle. Cum dicit, miſerere animæ tuæ placens Deo, ſignificat qua in re miſericordia illa ſita ſit,quam nobis ipſi exhibere debeamus, nempe in conuerſione ad Deum & in fide, ſine qua impoſsibile eſt placere Deo. Hoc modo Abraham ſuam incepit eleemoſynam : cuius exemplo & reliqui pij omnes,à ſe ipſis incoauerunt eleemoſynas. Hvc pertinet illud Augustini.

gustini: Si vis facere eleemosynam, incipe à te ipso. Quomodo enim potest esse misericors alteri, qui sibi crudelis est? Qui hoc modo suã incoauit eleemosynã, mox se ad proximum conuertet, eiq; misericordiam exhibebit. HINC prima eleemosynæ distinctio nascitur, vt sit vna quam quisq; sibi ipsi præstat, altera quam quisq; alteri. Illa natura prior, hæc posterior. POSTERIOR autem hæc, duplex rursus statui potest, vt vna sit spiritualis, altera ciuilis. Spiritualis ad spiritum pertinet, quam is præstat, qui errantem ab ouili Christi, in viam reuocat, ac in ouile Christi introducit. Hac eleemosyna nulla diuinior, nulla vtilior, nulla deniq; magis necessaria. Nam vt anima præstat corpori, ita eleemosyna, qua saginatur anima, multis modis præferenda est eleemosynę, quæ necessitatibus huius caduci corporis succurritur, & vt æterna bona anteponenda sunt omnibus huius vitæ commodis, 10 ad breue tempus duraturis: ita eleemosyna quæ æternæ vitæ acquirendæ confert, anteferenda est eleemosynæ huic caducæ vitæ seruienti. HVIVS magnum est encomium apud Iacobum Apostolum, qui ait: Fratres si quis inter vos aberrauerit à veritate, & conuerterit eum quispiam, sciat quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum. CIVILIS eleemosyna pertinet ad hanc præsentem vitam, videlicet, cum misericordia tacti, pauperum cuiuis succurrimus inopiæ. Ad vtranq; misericordiam Christus nos exemplo patris hortatur, cum inquit: Estote misericordes, sicut pater vester cœlestis misericors est. Huius præcepti meminerit omnis, qui Christum præceptorem agnoscit. CAVSÆ quibus pij ad dandam eleemosynam excitari debent, sunt plurimæ, inter quas hæ sunt præcipuæ. 20

PRIMA Christianismus ipse, seu professio religionis Christianæ. Hæc enim requirit vt in omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquã membra vnius corporis, cuius caput est Christus, complectamur foueamusq;. Hoc cum ex fide Christi fit, in timore Dei verum meditamur Christianismum, hoc est, vere diuinam naturam imitamur. Nam cum Deus, quem imitari nos iubet Christianismus, diues est misericordia, nos misericordiã ipsius imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. CÆTERVM qui in hac imitatione nõ occupantur, sibi Christianum mentiuntur nomen. Præterea non legitimi Dei filij, sed spurij potius habentur: nullum enim inter filios suos agnoscit Dominus, nisi quem viderit conari saltem paternas imitari virtutes. Huc pertinet illud dictum Domini, apud Prophetam: Si ego pater vester, vbi honor meus? Est autem præcipua honoris pars, qua filij suos parentes prosequi possunt, eorum virtutes imitari. Hanc causam misericordiæ proximo exhibendæ proponat sibi, quisquis Christianismi gloriam serio expectat, nec sinat se exemplis malis ab hoc necessario & debito cultu Dei abduci. 30

SECVNDA, mandatum Dei, cui omnes creaturas parere oportet. Huius causæ meminit Syracides cap. 29. cum inquit: Propter mandatum subueni pauperi, atq; in eius egestate ne auertas eum. Et paulò post: Thesaurum tuum secundũ mandatum altissimi colloca, & tibi magis quã aurum proderit. Thesaurus quidem noster qui nunquã deficit, deponendus atq; asseruandus nobis est in cœlo, sed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata Dominus ita accipit, quasi in ipsum contulissemus. OMNIA testimonia scripturę, quæ nobis dilectionẽ proximi commendant, requirunt maxime beneficentiam erga egenos. Nam hæc dilectionis veræ præcipua pars est. Huc pertinet illud Domini Deut. 15. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui contemnit quomodo Deum diligere potest? quomodo timere? ita enim Iohannes ait: Qui habet facultates huius mundi, & non dat egenti, quomodo manet dilectio Dei in eo? Et Iob 6. Qui tollit misericordiam à proximo, timorem Domini abiecit. QVICVNQVE igitur constituit Deum diligere, eumq; ex animo timere, cogitet se Deo præcipienti debere obœdientiam. De qua re Micheas in hunc modum concionatur cap. 6. Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat abs te, vtiq; facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicite ambulare coram Deo suo semper. 40

TERTIA, Exemplorum imitatio, Christi Domini primum, ac deinde membrorum ipsius. Christus pro nobis factus est pauper, vt nos ditaret. Quid ergo vicissim Christi membris debemus: præsertim cum sibi factum testatur, quicquid vel minimis eius membris fecerimus. Matth. 25. SANCTIS patribus nihil fuit magis in votis, quam pauperes sanctos refocillare. Abraham peregrinos obseruat, vt ipsis inuitatis beneficentiam præstet. Loth inuitat angelos, quos peregrinos pauperes esse putabat. Cornelius aulicus vacasse perpetuæ orationi & eleemosynis scribitur, quas ascendisse coram Deo testatur scriptura. 50

QVARTA, Dignitas æstimatioq; eleemosynæ piæ præstitæ coram Deo. Prouerb. 21. Facere misericordiã & iudicium gratius est Domino, quam victima. Christus Matt. 9. Misericordiam

ricordiam volo,& non sacrificium.Heb.13.Beneficentiæ vero & communicationis ne obliuiscamini,talibus enim victimis delectatur Deus. TANTA dignitas,tanta æstimatio est eleemosynæ pie præstitæ coram Deo.Præfertur victimis: Deus dicitur ea singulariter affici & delectari. Hæc dignitas merito eos commonere deberet,qui huius mundi facultatibus abundant,vt studerent diuites esse,iuxta consilium Pauli,in bonis operibus.

QVINTA,proximus ipse.Quod autem omnis homo omni homini sit proximus,parabola de Samaritana docet. Etsi cum alijs maior est ea necessitas. Omnis homo cum pius, tum impius proximus mihi est: idq; primum ratione creationis. Deinde gratia similitudinis. Tum respectu cōmunis vitæ & humanæ societatis.Etsi autē hoc triplex vinculum, quo inter se omnes homines deuincti sunt, magna causa est, quare homines hominibus benefacere debeant: tamē adhuc longe maior est copula,qua Christiani Christianis colligati sunt. Primum enim cōmunis est Christianorum omnium vocatio,qua ad vnitatem spiritus in vinculo pacis vocamur. Deinde per eundem spiritum Christi in filios Dei regeneramur. Vnde fit,vt & vnum habeamus patrem Deum, & ipsi inter nos fratres simus. Ad hęc,eiusdem corporis mystici membra sumus,cuius caput est Christus.Postremo eandem spem futuræ gloriæ habemus,sumus enim æternæ vitæ hæredes, in Christo Iesu Domino nostro.Si hanc quintam causam misericordiæ erga proximum serio cogitamus,nemo non agnoscit,quā necessario egenis exhibenda sit beneficentia.Taceo vinculum,quo omnes homines in hoc mundo sint sibi inuicem debitores. Quis vult videri contemtor vnitatis spiritus,ad quam nos vocat Euangelium? quis spiritualis fraternitatis abnegator audire sustinet? quis Christi membra ita contemnere audebit,vt ea frigore,inedia, & nuditate cruciari sinat? quis non merito feret illum participem rerum huius mundi,quæ caducæ sunt quem statuit secum cœlestium bonorum fore hæredem? Si hæc beneficentiæ & misericordiæ causa pro sua dignitate æstimaretur à multis,minus fraudibus & iniustis lucris studerent, minus egena Christi membra spoliarent, ac magis de fouenda carne sua cogitarent. Meminerimus quæso,quoties videmus aliquem miserum nostram opem implorantem,dictum Esaiæ Prophetæ: Carnem tuam ne despexeris.

SEXTA,Pœna eaq; multiplex,eorum qui duri sunt erga pauperes.Prima,ira Dei,Syracides 4.Ab inope ne auertas oculos tuos,ꝓpter iram. Secunda,maledictio.Idem,maledicentis tibi in amaritudine animæ, exauditur deprecatio eius,exaudiet autē eum qui fecit illum.Tertia,repulsa precationis tuæ in necessitate tua inuocantis,Prouer.21. Qui obdurat aures suas ad deprecationem pauperum, ipse clamabit & non exaudietur. Horrenda sane pœna,qua nulla grauior esse potest:neq; mirum est eum à Deo non exaudiri,qui filiū Dei in suis membris clamantē,non exaudit.Quarta,Spoliatio donorum,scriptū est enim, non habenti auferetur ab eo,quod habet. Is autem nō habere dicitur,qui donis suis & facultatibus in gloriā Dei & subleuationem miserorum,nō recte vtitur.Huc illud Prouerb. 3.Qui despicit deprecationē pauperis,patietur inopiam.Sexta,mendicitas liberorum,aut flagitiosissima eorum vita,quę omni egestate multo grauior est.Dixi de pœnis eorum,qui sunt crudeles erga pauperes,idq; nō ex Philosophia,quæ errare poterit,sed ex ipsis oraculis Dei,quæ fallere aut mentiri non possunt. Hæc qui contemserit,breui iustum iudicem inueniet.Iam dicemus de affectu qualem requirimus in eo qui constituit eleemosynā dare,& de modo eleemosynæ iusto & cōgruo.Duo vitia vult Christus ab eleemosyna excludi,Matth.6.quæ sunt,hypocrisis,& inanis gloria.Hæc enim duo,tanquam pestifera venena,inficiunt quicqd attingunt.Neq; id mirum est.Vbi enim hypocrisis,ibi nulla fides:vbi inanis gloria, ibi nulla Dei dilectio, nullus timor Dei. Absint ergo ab eleemosyna nostra Pharisaica hypocrisis,& stulta gloriatio.Quos igitur affect⁹ requiris in eleemosyna? amorem Dei,dilectionem proximi,candorē simplicem & hilaritatē. His enim affectibus tanquā sale quodā diuino aspergi debet eleemosyna,quo gratum Deo sacrificium esse debet. Præterea cum eleemosyna cōiungenda est fides,qua nō solum statuimus eleemosynā nostram placere Deo,sed etiā ipsi curæ esse totam nostrā vitam, suppeditari ab ipso nobis necessaria defensionem & victum. Et quia postulat,vt nos iuuemus alios,ac ꝓmisit præmia, ꝓpter Deum præstabimus beneficia,& vicissim fide expectabimus auxiliū Dei. In modo eleemosynæ spectabimus quantitatē,iuxta consiliū Tobiæ qui ait:Si multum tibi fuerit, abundanter tribue,si parum, libenter impartiri stude ἰσότητα, hoc est, æqualitatē, vt ex debito officio tu cōferas egenti eleemosynā,& ille vicissim grato animo accipiat,ac tibi bene precetur.Promtitudinē animi,iuxta illud Pauli 2.Cor.8. Si assit promtus animus,is acceptus est,pro eo quod habet aliquis,non pro eo,quod nō habet. Discrimen externorum & domesticorum fidei,iuxta Pauli consilium,Gal.6. Dum tempus habemus,simus benefici erga omnes,maxime autē erga domesticos fidei,id est, eos qui per fidē sunt in eadem atq;

nos familia Domini: possessionem, secundum Salomonis dictum: Fontes tui deriuentur foras, sed tu dominus eorum esto. IAM reliquum est, vt de finibus eleemosynæ piæ, & de fructu eius dicamus. Etsi autem cum fines tum fructus eleemosynæ sanctæ ex prioribus facile concludi possunt, tamen vt magis pium lectorem ad hoc necessarium, sanctum, & debitum officium excitem, nonnulla de finibus & fructibus eleemosynæ pie præstitæ adijciam. FINES sunt quatuor: primus, subleuatio proximi indigentis, & refocillatio membrorum Christi. Secundus, prouocatio aliorum ad beneficentiā erga pauperes, iuxta illud 2. Cor. 9. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. Tertius, testificatio fidei nostræ & timoris Dei, eo enim distinantur caritatis officia, vt illis testemur nos timere Deum, cuius mandato obsequimur. Quartus, gloria Dei, fructus varij & multiplices comitantur liberalitatem erga pauperes. Paulus testatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, abundent in omni opere bono. Ita enim placet Domino obœdientiam erga se nouis gratijs compensare. ATQVE hoc est quod Dominus dicit, Matth. 6. Dominus dabit mercedem in propatulo. Et Psalm. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Salomon: Fœneratur Domino qui miseretur pauperis. Paulus ait: Qui seminat in benedictionibus de benedictionibus & metet. ISAIÆ 58. Cum effuderis esurienti animam tuam, & animā afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus semper. SYRAC. 29. In cellas tuas conclude beneficentiam, & ea te ex omni afflictione liberabit, magis quam scutum validum robustaq; lancea aduersus hostem pro te pugnabit. Hic Sapiens necessitates proximorum cellas vocat, in quibus beneficia sunt & reponenda & asseruanda, vnde quidam ex sanctis patribus eleganter & bene dixit: manus pauperis est gazophylacium Christi. DEINDE subiungit sapiens beneficentiæ in illis cellis collocatæ maximum fructum, liberationem à malis atq; aduersus hostes firmissimam propugnationem ac defensionem. Nulla enim re homo aduersus omnia pericula magis potest esse munitus ac tectus, quam beneficentia & misericordia. Loquor autem de ea eleemosyna, quæ ex fide proficiscitur, sicuti satis ex superioribus patet, ne quis putet me cum Papistis sentire, qui suis eleemosynis precium imponunt, sine Christo & sine fide. HÆC de liberali ac pia eleemosyna, ideo adijcere volui, vt ditiores potissimum sui admonerem officij, vt intelligant se diuino iure obligatos esse, ad conferendum aliquid egenis de suis facultatibus, idq; gratis propter mandatum Dei, & multas alias causas quas recensui. Præterea vt si mandato Dei obœdire recusauerint, sciant se contumaciæ erga Deum reos esse. Ex his perspicue concluditur quod proposui, videlicet, quod nemo ex hoc primo hominum genere lucrum captare possit, sine grandi sacrilegio.

IN secundo ordine hominum colloco artifices, & qui labore manuum suarum victum quæritant. His iuxta præceptum Christi, mutuo dandum est, & nihil inde sperandum. Vt enim his dare gratis vetat Apostolus, cū ait: Qui laborat, manducet. Siquidē pietas nequaquā flagitat, vt robustis hominib. & laborare valentibus, gratis nostra demus: ita si vrgente necessitate rem quampiam à te mutuo petierint, regulæ Christi obtempera & mutuum dato, sine expectatione compensationis, in simili aut alio officij genere. RATIO regulę est, quod qui in sudore vultus & labore manuum suarum, victū quæritant, parum vltra victū & amictum lucrari soleant. Tales itaq; si grauarentur vsuris, non sine Rerumpub. & familiarum magno incommodo, plane opprimerentur, atq; ita fundamentum contractuum, quod supra iecimus, penitus subrueretur. CÆTERVM non possum silentio præterire, quod iustissime in hoc hominum genere accusandum iudico. Nam præterquam, quod pleriq; huius generis homines timorem Dei abiecisse videantur, tria grauissima vitia in illis cohercēda iudico, quæ sunt: potatio plusquā barbarica, luxus vestium isti generi hominum minime conueniens, & fraus malaq; fides in ipsorum opificio & labore. ARTIFICES & operarij pleriq;, quicquid tota lucrātur hebdomada, hoc diebus festis potando insumunt, nulla habita vxorcularum, aut liberorum miserorū ratione. Ex quo fit, vt sæpius indigeant artifices & operarij, & sæpius mutuo cogātur accipere. Tales si cohercerētur legibus & pœnis, rectius cōsuleretur, nō solum ipsis, verumetiā Reipublicæ. Si quid à poculis superfuerit, hoc in luxum vestium conuertunt. Sæpe enim videre est, pellificem aut calcearium, aut alium opificē elegantius vestitum esse, quā me puero fuit eques auratus, cum adhuc heroica illa maiorum nostrorum virtus in aliquo precio erat. Non sūt cōtenti cōmuni panno, qui apud maiores nostros in delicijs erat, sed nobiles & principes imitantes, sericas vestes quærunt. Et quorū facultates id non permittunt, illi oras manicarum & simbrias vestium holoserico cingunt, vt animi sui superbiā, tanquā symbolo quodā prodant. Hic grauissime magistratū peccare iudico, qui istā leuitatē legibus & pœnis nō cohercet.

HIC insurget forte aliquis locutulei⁹ opifex, & hoc modo excipiet: Quid? an nō licet mihi rebus meis vti, prout mihi placuerit? an non sum rerum mearum Dominus? Decorum in omni vitæ genere seruandū est, quare nequaquam licet tibi cōtra decorū, rebus tuis abuti. Quod si feceris, magistratus officium est, vt te coerceat, doceatq; qualis ornat⁹ calceariū aut pellificem deceat. Tu putas te ornatiorem reddi & commendatiorem hominibus holosericis emblematis: sed homines cordati longe aliter de te iudicant. Nam ex vestium luxu, luxuriantem animum ratiocinantur. Quid dicam de fraude & mala fide opificum? quid de nouis fucis, quib. pingunt sua opera? quis nō de opificum & operariorum versutia cōqueritur? Liceat mihi paulo liberius dicere quod sentiam. Singula opificia suos habēt, si Dijs placet, inspectores, more veterum Atheniensium. Sed quid, quęso, hi inspectores faciūt? sunt forte inter eos, qui vt partem lucri percipiant, aut viliori precio sibi necessaria ab illis comparent: ad multa cōniueant opificum errata (quæ corrigere deberēt, modo rite inspectorum officio fungi vellent) parum de incolumitate corporis, hoc est, reipublicę solliciti. Prudentum igitur gubernatorum officium est, vt & ipsos artifices & eorum inspectores, seu assessores in ordinem redigāt. Quod dixi de calcearijs & pellificib⁹, id de omnibus opificibus & operarijs, quorum vsus in republica est necessarius, intelligi volo.

In tertio hominum ordine collocentur agricolæ, qui etiam laboribus manuum suarū victum quæritant. Hi si in timore Dei officiū facerent, terramq; haud ignaue colerēt, minus profecto egerent: præsertim illi, qui mediocres agros habent. Terra enim quam laborant, reddit cum fœnore quod accepit, modo labor agricolæ timore Domini rigat⁹ fuerit. In hoc genere hominum, iniquissima exercetur vsura, & talis quidē vsura, quā Turcæ & aliæ prophanæ gentes, haud dubie abominarentur: Accipit forte quis tonnā frumēti mutuo, tempore sationis, sed cum pacto, vt ei à quo accepit mutuum, aut duplum finito año reddat, aut seminet suis sumtibus gratis, quantū mutuo accepit. Taceo pecuniarū vsurā, quę priori multo iniquior est. Hanc iniusticiā cohercere, pium magistratū oportet, & piorum pastorū est, inuitare agricolas ad mutua officia præstanda, sine omni vsura, in timore Domini, & execrandā illam vsuram suis coloribus depingere, vt eam tanquam pestē aliquam fugere discant. Optarem etiam in hoc hominum ordine, & luxum vestium coherceri, & inutiles sumptus in nuptijs & puerperijs prohiberi. Haud enim raro fieri solet, vt necessarijs destituantur, qui obliti conditionis status sui, modū nō seruant. In quartū hominum ordinē referantur iuuenes delicatuli, de quibus Hortatius in hunc modū scribit:

Imberbis iuuenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis canibusq;, & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusq; & amata relinquere pernix.

Huic ergo ordini ascribo ditiores iuuenes, nondū coniuges, siue sint nobiles, siue ciuium filij, qui iam dimissi à gubernatoribus morum, liberius pro libidinę animi feruntur. His sæpe cōtingit vt propter prodigam effusionem rerum (fieri enim plerunq; solet, vt illi quibus panis, iuxta prouerbium, in ore nascitur, suarum rerū magis sint prodigi) pecuniam ab alijs mutuo petant. Quomodo autem cum his agendum sit, dicam, vbi prius ostendero, quid in ipsis desiderem, & quid corrigi vellem. Quanquam autem vereor, ne idem mihi contingat, quod olim leporibus qui leonibus iura dicębāt, accidit, ipsa tamē veritas præferęnda est omni periculo. Primum, non pauci haud malæ indolis, praua educatione corrumpuntur, & ea à primis annis cōtrahunt vitia, quæ tota postea ætate, ipsos plerunq; comitantur. Nam cum parentes vel nimium indulgent liberis, vel domestico exemplo ad deteriora eos inuitant, vel disciplinam debitam negligunt: quid quæso aliud fieri potest, quā quod videmus in arboribus, quæ ab initio neglectæ, tortuosæ fiunt & sterilescūt. Cōtra quæ manu agricolæ & arte putantur, erigūtur, rigantur, rectę, feraces & fructiferę redduntur. Quantum autem referat à teneris assuescere, Lycurgus suis Lacedemonijs, hoc ostendit paradigmate: Duos catulos ex ijsdem procreatos parentibus educandos suscepit, quorum alterum gulæ permisit, alterū venationi adhibuit. Hos ita educatos, in theatrum frequens Lacedæmoniorū adduxit, & in medio collocauit: & simul in cōspectu catulorū ollam carniū & leporē viuum posuit. Hoc facto: vtrunq; spectantibus Lacedemonijs soluit, quorum alter magno impetu in leporem fertur, alter in ollam carniū caput inseruit. Cum autem Lacedæmonij, quid sibi hoc spectaculi vellet, mirarētur, respōdit Lycurgus: ambo isti catuli, ex ijsdem parentibus sunt progeniti, sed videtis alterum gulæ deditum, alterum venatione delectari. Hoc diuersum studium educationi debetur. Magnum proinde, ô Lacedæmonij, momētum scitote ad virtutem esse, vitæ rationem, educationem &

assuefactionem. SAPIENTER quoq; Crates antiquus, conscensa vrbis editissima parte, exclamari iussit:quo quo ferimini ciues? num æquũ est in opibus parãdis totos vos occupari,& de liberis,quorum caussa quæruntur opes,nihil esse solicitos? credite mihi,inquit, nulla potest liberis preciosior & melior relinqui hæreditas, quam si bene à teneris educẽtur,ac ad virtutẽ recte à primis annis informentur. Hoc eis perpetuo manet patrimoniũ, fortunæ procellis minime expositum. QVOD autem parentes quidam negligentius suos institui liberos curent,duas præcipuas caussas esse animaduerto, indulgentiam nimiam & tenacitatem.

INDVLGENTIA matres sæpius peccant, & præsertim illæ, quæ non admodum numerosam sobolem habent. Hæ perinde faciunt,ac si agricola quispiam agrum recusaret colere,propterea quod vnicum tãtum habeat. Quis huius ineptias & iudicij peruersitatẽ ferret? an non multo magis colendus quia vnicus? Ita sane est, vt multorum defectum vnius vsura compẽsaret. Ad eundem modum iudico matrum officiũ esse, eo diligentius liberos educare ,quo fuerint pauciores. Sed quid matres impediat video, suos liberos habẽt cariores,quã vt eos è conspectu ad horulã abesse patiantur. Sed amor crudelis est,sic amare liberos,vt ad omnẽ nequitiam,veluti à matribus prostituantur. Cuius peruersi & crudelis amoris non paucæ iustas luent pœnas,quæ cum ingenti animi mœrore & lacrymis,natorum effrenem petulantiã videre cogũtur:cui iam nimis sero medicinã parare meditãtur.

TENACITAS ab altera parte haud raro maior est, quam vt sumtus facere velint parentes. Quicquid insumitur in equisones,moriones,citharœdos,canes, &c. id recte collocatum putãt:at si quid in liberorum institutionẽ insumi vident,id totum male perire existimãt, & multo maiori diligentia studẽt,vt caballus bene ad saltus formetur, quã vt filius ad virtutem bene instituatur. PLVTARCHVS perpulcram historiam huc facientem narrat: Aristippus,inquit,interrogatus ab quodam stulto parente,quantã pro filij institutione mercedem postularet,respondet mille drachmas. Hoc responso audito,pater indignabundus exclamat: Dij boni, inquit, mancipium mille drachmis comparare possum. cui Aristippus:emito,inquit,mancipium,atq; ita duo habebis mancipia, & quem emeris seruum,& quem genuisti filium: significans liberorũ animos, neglecta honesta disciplina,seruiles fieri,& ad omnem nequitiam prostitui. Vere enim dicit Poëta:

Neglectis vrenda filix innascitur agris.

Ita enim omnino est, si agrum incultũ reliqueris, inuenies ipsum filicis & tribuli feracem:ad eũdem modum si puerorũ ingenia inculta reliqueris, petulantiæ & nequitiæ frugem copiosissimã metes. HABEMVS quæ sint effrenis & petulantis iuuentutis elementa,quibus postea accedũt pessima eorũ,qui simili edocti sunt ratione,exempla. Quid hic quęso aliud expectari potest, quam quod de naphta ferunt,cui tanta (ait Plinius) cũ igne cognatio est,vt flamma trãsiliat in eam vndecunq; visam. Quicquid enim vitij in alijs est, quorũ consuetudine vtuntur,hoc in illos veluti flamma quædã grassatur,& si quid virtutis reliquum est,depascit. Vsq; adeo consuetudo & conuersatio malorum,pabulũ est omnis nequitiæ & effrenis libidinis. In hoc sodalitio, exule virtute,voluptatis certamen initur. Hic pulcrũ est poculis certare & vincere. Maior gloria putatur esse,in poculis minime succũbere,quam hostẽ fortiter repellere. Victores in hoc certamine nõ min⁹ prædicantur, quam Achilles olim,quia Hectorẽ singulari certamine superauit. Breuiter,iuxta Isaiæ dictum,viros in ebrietate se prębẽt,atq; ita Sarmacida spolia sine sanguine & sudore reportant. EST & aliud certaminis genus,quo alius alium vanitate,nouitate,precio,luxuque vestium superare contendit. Hic cũ nemo vult esse postremus, Dij boni, quam inutiles fiunt sumtus,vt hoc certamen mercatoribus est maxime lucrosum,ita cõpendiosissima via est ad euacuanda stultorum marsupia. Taceo alia certamina parum memoratu digna, ad quę non exigui sumtus requiruntur. Quid tandẽ hic fiet? euacuatis marsupijs curritur ad amicos,petitur mutuo pecunia,vt militib⁹ Epicuri nihil desit. Hic si quis neget,quod petitur,hostem sibi parat. Si numerat,oleum igni addit. Quid hic,quæso,pio homini faciendum est? gratis ne,an mutuo his pecunia danda est? Nemo sanus gratis dederit, quia eleemosyna non luxu, nõpotationi, nõ aleę &c. sed necessitati debetur. Parentes & cognati, qui hic liberaliores videri volunt,& ministrant petẽtibus pecunias, instrumẽta nequitiæ: perinde faciunt ac si furioso gladium porrigerent. AN mutuo his quicquam dandũ erit? nequaquã. nullo enim iure, nec diuino,nec naturali, nec humano obligaris ad pecuniam mutuo dandam ijs,qui ea in propriã perniciem abutuntur,imo non parum peccas,si hoc feceris. Nam qui occasionem damni dedit, damnum dedisse videtur, quamobrem fit reus alieni peccati,ac si suum proprium onus sibi non satis esset. Quãdo enim delicatuli isti ad vsurã pecuniam promtam inueniunt,profusius consumunt,donec exhaustis facultatib⁹,

ad

ad inopiam non ſine familiæ, à qua originem ducunt, dedecore rediguntur. Quocirca cũ intereſt etiã reipublicæ, honeſtas & præcipue nobiles & antiquas conſeruari familias, nõ parum in rempublicam peccat, qui mutuãdo, occaſionem interitus honeſtarum familiarum præbet. Cordatus proinde, ac pius homo offenſa iſtorum leuium hominum nequaquam moueatur, nec communicet alienis delictis, nec præbeat occaſionem maioris profuſionis, ſed timeat Deũ potius, ac iuuet eos mutuo, quos Dominus iuuari iuſsit. In quintum hominum ordinem referantur, qui virilem ætatem iam ingreſsi ſunt & mariti facti, quorum vitæ ſtudium Poëta deſcribit his verſibus:

Conuerſis ſtudijs, ætas animusq́ꝫ virilis
Quærit opes & amicitias, inſeruit honori.

Hi, relictis iuuentutis ineptijs, vt Poëta teſtatur, nouis occupantur ſtudijs: quærunt opes, amicitias expetunt, honoribus titillantur. Qui ſi iuſtam rationem vitę inirẽt, & reuocarent ad calculum ſuas facultates, ſatis ad ſuũ ſtatum tuendũ haberent. Verum non contenti ſua mediocritate, ſublimiora quærũt, & nõ habita ſuæ mediocritatis ratione, maiora moliuntur, quam facultates ferunt. Tales igitur cum pennis deſtituuntur, nihilominus cum aquila volatu certare contendunt: neceſſe habent aliunde pennas mutuare, quas ipſi domi non habent. Quid his quæſo ineptius? quid temerariũ magis? vident alios multo ſe ditiores, precioſas geſtare veſtes. Quid hi noſtri faciũt? ne videantur minus, quam illi nobiles, pecuniã mutuo ad vſuram petũt, vt habeant quo ſuum ſplendorẽ foueant & augeant. Mirantur aliorũ magnifica palatia, in qua re cũ cedere ditioribus nolint, quouis modo pecunia quærenda eſt, vt ſimilia palatia ipſi extruant. An non multo rectius facerent, ſi ſe ſuopte pede metientes, nidum ſibi & ſuis pullis cõuenientem pararent? an nõ ridiculũ eſſet, ſi caſita cernens oloris nidum, ſimilem ſibi parandum duceret? Fertur dictum Franciſci regis Gallorum, imprimis venuſtum, de nobilis cuiuſdam domo magnifice & regio apparatu inſtructa. Nam cum in domum introductꝰ eſſet rex, & expectaret nobilis regiã de magnificentia ſtructurę vocem: tandẽ Rex de domo interrogatus iudicium reſpondit, pulcra quidẽ omnia & magnifica eſſe, ſed pro tam parua auicula nimis magnum eſſe nidum. Pulcre quidem rex, & ſalſe ſatis hominis ineptiam perſtrinxit, & ſimul reſpõſo monuit, oportere quẽlibet intra ſui ſtatus & cõditionis terminos manere, vltra quos citráue nihil cõſiſtere recte poteſt. Contemplantur pręterea alios magnas ex auro geſtare catenas, nobilitatis & autoritatis ſymbola, quibus niſi ſimiles etiã in hac re fiant, ſuo honori male conſultum putant. Quid hic fieri neceſſe eſt? facultates tenuiores ſunt, quam vt tam precioſis & magnis catenis emendis ſufficiant: quare aliunde aurum mutuo quęrendum eſt, pro quo vel prędia oppignoranda ſunt, vel pecunia ad vſuram accipienda. Nam nemo his gratis dat, nemo mutuum debet gratuitum. Nam indigẽtibus ſolis, teſte Chriſto, gratuita mutuatio debetur. Syrac. 29. Proximo mutuum, tempore neceſsitatis eius, dato. Hic aperte ſapiens reſtringit mutuationis debitum ad neceſsitatis tempus. Hinc fit, vt interdũ reditus vix ſoluendæ vſuræ ſufficiant. Maritus primum catenatus factus, vxoris amicum vultum fruſtra expetit priuſquam & illa catenis & alijs ornamentis in numeris fuerit exculta. Deinde filiæ matris ornatum ambientes, non ceſſant ſtultum patrẽ precibus ſollicitare, donec & ipſæ catenatæ incedant. Animaduertunt pręterea in magnorum hominum familijs, ſplendidiorem apparatum, in qua re nec ipſi extremos ſe eſſe patiuntur, Hic cõparanda ſunt pocula deaurata, vina precioſa, anathemata domorum & ornamenta magnifica. His ita paratis, conuiuia magna inſtruuntur, vt ſplendor hic etiam alijs innoteſcat. Sunt etiam in hoc ordine hominum, qui ſuis prædijs & agris, vnde poſſent ſatis pro ſua conditione honeſte viuere, nõ contenti, de agrorum aliorum & prædiorum emtione cogitant, vt ſuis liberis amplius patrimonium relinquant. Verum cum & hi deſtituuntur neruis, pecunia aliunde quærenda eſt, vt habeant quo ſuam expleant auaritiam. Quid hic faciet, qui pecuniam habet, qua illorum ſuccurrere cupiditati poteſt? negare forte inciuile erit: at dare, vel gratis, vel mutuo, nec mandatum Dei, nec caritatis regula te cogit. Quid igitur, inquies, faciam? Scit me habere pecuniam, quam ſi non acceperit, clamabit ſe ab amico deſertum, atque ita negando quod petitur, pro amico mihi hoſtem creo. Licebit ne ergo mihi, pro mutuationis officio vſuram paciſci, pręſertim cum petenti nec diuino, nec naturali iure, quod petit, debeam. Pauperi debeo diuino & naturali iure eleemoſynam. Indigenti vero, ſed robuſto, qui rem facere poteſt accepto mutuo, diuino & naturali iure mutuum debeo. Hic ſi quod debeo non reddo, pecco, & ſi pro officio debito precium peto, violo regulam Chriſti & ius naturæ peruerto. VERVM hic non obligor, nec diuino, nec naturali iure. Quare ſi quid hic beneficij præſtitero minus debitum, quid vetat gratiam pro beneficio paciſci? & iuxta receptam conſuetudinem,

de cen-

decentum quinq; in singulos annos accipere? dico vsuram hic proprie nō committi, propterea quod beneficiū istud fuit liberum, ad quod nec diuino, nec naturali iure eras obligatus. Nam vsura damnata verbo Dei proprie cōmittitur, cum propter mutuū, quod diuino & naturali iure gratis debes aliquid vltra sortē, pro debito mutuationis officio petis. Huc pertinet regula Gersonis: Omnis cōtractus qui ex suo genere, vel ex circumstātijs debet esse gratuitus, si interueniet pactum de recipiendo vltra sortē, efficitur vsurarius, & proprie solus talis vsura nominatur. Ex hac Gersonis regula sequitur, non esse vsurarium contractum, quē ex circumstantijs non oportet esse gratuitū. Quare si aliquid iuxta præfinitionem legū accipio, pro non debito mutuationis officio, vt sit æqualitas, vsuram non cōmitto. Pauperi eleemosynam debeo, indigenti mutuum debeo. Quare? quia lex Dei & ius naturæ hoc postulat. At non indigenti, nulla lege mutuum debeo. Si ergo cū illo contraho, interposito pacto de recipiēdo aliquid vltra sortem, non proprie cōmittitur vsura, præsertim si seruatur æqualitas, quā magistratus statuit. Quocirca probo in hoc contractu sententiā D. AEpini, qui in Psalmum 15. scribens, tres ordines hominum enumerat, videlicet, mendicantiū, reuera indigentium (qui tamen possunt pecunia mutuo accepta rem facere) & eorum qui sunt locupletes, habentq; vnde honeste cū sua familia viuerent, modo mediocritate sua essent cōtenti. De his tribus generibus erudite disputat AEpinus, ac tandem cōcludit, in tertio ordine non committi vsuram, modo alioqui ab æqualitate nō decedatur. Est autem naturalis æquitas, vt pro officio, quod iure non debemus, reddatur officium, vt sit æqualitas. De hac æqualitate audiēda est definitio magistratus. Rex laudatissimæ memoriæ Christianus Tertius lege cauit, ne quis vltra quinq; in singulos años ex centum accipiat. Hos ergo limites qui trāsgreditur, ab æqualitate discedit. Huc libet ascribere regulam, quam Philippus Melanchthō de hac æqualitate tradit: Sic Christianus, inquit, conscientiā suam erudiat, vt intelligat hæc concessa esse, quia Deus approbet leges & magistratus, hoc est, bonus & sapiēs iudex, nec requirat punctum seu mediū indiuisibile. Nā & ipsæ leges docent, mediū sumendū esse ἐν πλάτει, id est, in aliqua latitudine, nec posse vnam tantum formā in talibus negotijs, indiuisibiliter constitui. Etsi autem non dubito, hanc sententiam veram esse: tamen velim pios, certas quasdā admonitiones semper in conspectu habere, quas paulo post ascribam. In sextum hominum ordinem, mercatores repono, eos videlicet, qui tantas nō habent facultates, vnde possunt se honeste sustentare, sed ex mercatura viuūt & ex rerum commutatione, exportatione, importatione rem faciunt: vnde sæpe non parum lucrantur. His sæpenumero vsu venit, vt mutuo quærāt pecuniam, sine qua suam mercaturam medicorem exercere non possunt. Hic quæritur nū creditori liceat pacisci vsuram? respōdeo simpliciter nō licere. Debes enim iure diuino & naturali fratri indigēti mutuationis officium. Nam cū is reuera indiget, & tu potes sine tuo certo damno iuuare, peccas nisi iuuas, & peccas si aliquid acceperis vltra sortē, pro debito mutuationis officio. Verum hic quatuor obseruationes notandæ sunt. Prima, mercatores prædiuites non contentos mediocritate concernit. Secunda, ad societatē pertinet. Tertia, ad pupillorum hæreditatē. Quarta, ad illud quod interest refertur. Quantū autē ad primā obseruationē attinet, sciendum est quod nemo prædiuiti mercatori, de cuius facultatibus amplis certo cōstat, iure diuino & naturali mutuum debeat. Mutuū enim debitū necessitati, & non auaritię insatiabili seruire debet. Quare cum hoc genere hominū agere licet, secundū regulam, quā, cum de quinto hominū ordine ageremus, tradidimus. Secūda obseruatio, quā ad societatem pertinere diximus, hoc pacto se habet: Petit mercator à te mutuo pecuniā, & tu stipularis partem lucri in eum euentū, si quid lucri ex tua pecunia perceperit promissor. Hic quæritur, num liceat tibi parte lucri pacisci. Respōdeo, licet quidē, modo partem periculi in te receperis. Nam hoc cūm fit, in vsuræ rationem non cadit. Poteris ergo in annum ex centum quinque petere, tanquam partem lucri, modo tu vicissim quinq; ex centum, si damnum patiatur, de sorte decidere patiaris. Nam qui paciscitur tātum cum conditione lucri, & damni vult esse expers, vsuram reuera committit. Quare diuini & naturalis sententia reus peragitur. Quantum autē ad pupillos attinet, tutores pupillorum, ne paulatim consumatur hæreditas illis concredita, mutuare possunt petentibus, præsertim ditioribus pecuniam pupillorum, & pro mutuationis officio & vsu pecuniæ, quod æquum est, postulare, hoc est, iuxta præfinitionem magistratus, quinque ex centum in singulos annos. Hic contractus nequaquam in rationem vsuræ cadit. Nam nec tutores de alieno obligantur mutuare, nec qui mutuum accipiunt, vbi nulla, nec diuina, nec naturalis præcessit obligatio seu debitum, iuste gratitudinem pro accepto beneficio recusare possunt. OBSERVATIO ad id quod interest pertinens, etiam vsuræ rationem impedit. Nam si dilata solutione mutui, damnum patiatur creditor, æquitas postu-

postulat vt debitor damnum resarciat. Atque hoc vocant Intereſſe, quod dicunt oriri, aut propter damnum emergens, aut propter lucrum ceſſans. Nam ſi debitor non ſoluerit mutuum, tẽpore ſolutioni præſtituto, naturalis requirit æquitas, vt damnum quod inde creditori acciderit, reſarciat debitor. Simile eſt de lucro ceſſante. Verũ hic caueat creditor, ne doloſis vtantur lancibus. Quare adhibenda eſt caritas, omnium contractuum iuſtiſsima norma. Hæc ſi ſincera fuerit, facile æqualitatem inueniet. Cæterum ſi alij præter enumeratos ordines hominum offeruntur, non erit difficile ex prioribus regulis iudicare, quid de illis ſtatuendum ſit. Nam aliqua ſimilitudo in illis facile deprehendetur, cum ſuperiorib° ordinibus, quæ quæſtionem ſoluet.

DE QVARTO.

SEQVITVR vt de quarto partitionis noſtræ membro verba faciamus, quod continebit admonitiones quaſdam, quæ pijs tanquam conſulationes quædam, non ſolum in hoc vſurario contractu, de quo iam ſatis multa diximus, eſſe poterunt: verumetiam in omni contractu nos in officio continebunt, modo illis pias aures adhibuerimus.

PRIMA, Paulus 1. Timoth. 1. ait: Finis præcepti eſt caritas ex corde puro, conſcientia bona, & fide nõ ſimulata. Diximus ſupra ideo prohibitas eſſe vſuras verbo Dei, ne caritas inter homines lædatur. Hæc autem Pauli regula vult, vt caritas illa ex puro fonte cordis proficiſcatur. Cauendum eſt itaq;, ne dum externe præ te fers caritatem proximi, cor immũdum ſit, cuius ſordibus conſpurcatur officium, quod proximo præſtare videris. Conſciẽtiam præterea bonam requirit caritas, videlicet vt coram Deo vere teſtari poſsis, quod in omnibus actionibus gloriam Dei & commodum proximi quæras ſine fuco & ſimulatione. Vbi enim eſt fucus & ſimulatio, caritas exulat, conſcientia vaſtatur, fides perijt. Ex quo ſequitur, nihil recte fieri. Sit ergo hæc Pauli regula nobis perpetuo in conſpectu, ad quam noſtras actiones omnes, tanquam ad lydium lapidem reuocatas exploremus.

SECVNDA, Ab omni ſpecie mali (ait Apoſtolus 1. Theſſal. 5.) abſtinere. Hæc regula imprimis neceſſaria eſt. Monet enim vt non tantum quæ reuera mala ſunt fugiamus: verũetiam vt à ſpecie mali omnino abſtineamus, hoc eſt, vt quicquid vel vllam mali ſpeciem præ ſe fert fugiamus. Hęc regula admoneat pios, vt non ſolũ ab iſtis cõtractibus abſtineãt, qui ſunt reuera mali & illiciti: Verumetiam ab illis qui aliquam mali ſpeciẽ præ ſe ferunt.

TERTIA, Paulus Heb. 13. ait: Sint mores alieni ab auaritia. Hoc præceptum non ſolum ad animum pertinet, videlicet ne animus fœdiſsimo auaritię idolo prophanetur: Verumetiã ad mores externos. Sic enim vult nos viuere, vt nemo nobis notam auaritiæ inurere poſsit. Nam vbi mores teſtantur de cordis auaritia, pietas & fides procul dubio exulant. Quare nõ temere eſt, quod Dauid precetur, cum inquit: Inclina cor meum Deus ad teſtimonia tua, & nõ ad auaritiam. Hic Dauid obœdientiam erga Deum, & auaritiam inter ſe opponit, ſignificans eam eſſe earum conditionem, vt vbi vna ſit altera eſſe nõ poſsit. Si ergo cor auaritiæ labe infectum eſt, ſincera erga Deum religio nequaquam illic eſſe poteſt. Si auarus interdum aliquã erga Deum obœdientiam præ ſe fert, mera eſt hypocriſis. Contra autem, ſi cor Dei amore & eius religione ardet, auaritia illic locum non habet. Quæ enim cõſenſio eſt idolo auaritiæ cum templo Dei? Præterea quia ſanctiſsimus Rex Dauid, à Domino cor ſuum inclinari ad teſtimonia Dei petit, & non ad auaritiam: aperte indicat, quod cor ſuapte ſponte ad auaritiam feratur, & non poſsit ſeipſum ab auaritia vindicare, niſi Deus manum adhibeat. Præceptum igitur Pauli: Sint mores alieni ab auaritia, pios perpetuo habere ob oculos velim, & hanc orationem Dauidis: Inclina cor meum ad teſtimonia tua, & non ad auaritiam, ſerio precari. Quod ſi fieret, minus inter pios de vſuris decertaretur.

QVARTA, Paulus vult Chriſtianos ita viuere, ne noſtrum bonum male audiat inter gentes. Iam certum eſt, quod vſurarius contractus infamis ſit apud Turcas, & omnes prophanas gentes. Quid ergo de Chriſtianis dicturi ſunt, ſi nos audierint contendere cũ prophaniſsimis gẽtibus, atq; eas iniuſtis contractibus ſuperare? Hæc profecto merito omnes pios monere deberent, vt potius minus ſplendidè viuerent, quam nomen Dei, ac Euangelium Chriſti prophanorum hominum conuitijs exponerẽt. Deceret nos omnibus pietatis & honeſtatis exemplis inuitare eos, vt Chriſtum vna nobiſcum colerent, ac ſaluarẽtur, ſed Dij boni quid fit? ſub Chriſtiano nomine in multis Turcicus animus latet.

QVINTA, Paulus iubet nos ſcandalũ vitare, ne infirmi factis noſtris offenſi impingãt. Neq; hoc vult tantum vt à malis per ſe abſtineamus, verumetiã à rebus licitis. Licuit Paulo per Chriſtianam libertatem carnibus veſci, ſed quid ait? priuſquam offendam fratrem meum,

meum,non vescar carnibus in æternum. Vsq; adeo vere piorum officium est,non solũ cauere,ne se ipsos inquinent vlla peccati labe, verumetiam ne vlla occasione sint alijs lapsus caussa,vt de nobis minus sincere iudicent.

SEXTA,Nominis Christiani dignitas nobis in mentem veniat. Quod perfecto nomen meritissime inter Christianos sanctum esse oportet.Homini ex nobili & clara familia nato,turpe est seruilia & contemta obire ministeria, ne labem aliquam nobilitati familiæ aspergat:multo minus decet,vt filij Dei aliqua labe se polluant,quę postea in totam familiam Dei redundet.

SEPTIMA, Pœna in hæredibus metuenda est.si quis enim iniustis lucris,multa suis hæredibus congerit,pœnã non euadet. Deus enim,aut in conspectu illorũ, hæredes quos sperabant è medio tollit,vt videant suam vanitatẽ,& resipiscant,aut hæredes punit desertione,sinens eos in varia flagitia ruere,vt quæ iniuste fuerunt cõquisita, turpissime dissipentur & pereant,in certam hæredum perniciem.

OCTAVA,Cogitatio etiam hæc subeat animum: Sæpe pauperũ & honestorum parentum liberos venisse ad dignitates maximas, idq; nõ diuitiarum subsidio,quas nullas habuerunt,sed præclararum artium,honestatis,sapientiæ & prudentiæ beneficio. Exempla nominare etiã domestica possem,sed ea quia nota sunt,prætermitto.Contra autem, multos quibus ingentes opes à maioribus relictæ erant,vel ad extremam paupertatem suo vitio redactos esse:vel instar pictarum tabularum,ad nihil vtiles in Repub. fuisse,prorsus similes procis Penelopæ & porcis Epicuri,fruges consumere natis. Hæc cogitatio pios admoneat,vt potius liberis virtutem & bonum nomẽ relinquant, quam multas diuitias sine virtute,quibus raro nisi in propriam perniciem liberi vti solent. Memorabile dictũ est hoc Ciceronis: Optima hæreditas quæ à patrib.traditur liberis,omni patrimonio præstãtior est,gloria virtutis rerumq; gestarum.Et rursus: Nullum monumentum pater clarius relinquere potest,quam effigiem morum suorum,virtutis,constantiæ,pietatis,ingenij,filium.Has admonitiones,spero me vtiliter disputationi de vsuris addidisse, rogo autẽ pium lectorem,vt eas pie examinet,ac eas in omnibus negocijs in consilium adhibeat.

DE QVINTO.

RESTAT,quod postremo loco proposuimus,de officio ministrorum verbi,quorum est vice Dei,tanquam præcones ab eo missos,exaltare vocem vt tubam, & peccata hominum accusare,nulla personarum habita ratione:non tamẽ sine spirituali prudẽtia,qua cauetur ne quid fiat minus decenter.PRIMVM itaq; ministri Euangelij, omnẽ iniustum contractum, adeoq; ipsam verbo Dei damnatam vsurã, serio & grauiter damnent,ac ostendant nullum iniustum contractũ cum vera pietate stare posse.Deinde videãt diligenter,ne aut temere,aut nimis acerbe iudicent de contractibus,quos magistratus approbat. Discernãt inter eos cõtractus,quos Deus claro suo verbo prohibuit,& eos quos leges propter cõseruandam humanam societatem sapienter ordinant, nec prætextu vsurarum,eos cõtractus damnent,qui reuera vsurarij non sunt.Præterea errores manifestos in contractibus,disciplina Ecclesiastica emendẽt,quantũ possunt, idq; nõ priuato impetu, sed maturo & prudenti consilio,ne plus noceat intempestiua correctio, quam prosit. Adhæc etiamsi omnia vitia in contractibus præcones Dei corrigere non possunt,non tamen turbent Ecclesiam, sed Deo rem commendent,ac orent vt ipse manum adhibeat. Diligenter quoq; caueant, ne imprudenter extremum Ecclesiæ remedium adhibeant. Nam vbi periculũ est schismatis, lata in multos excommunicationis sententia, omnino ab excommunicatione abstinẽdum iudico. Eradicanda sunt quidem zizania(vt inquit Augustinus)modo triticum vna non euellatur,Quare in emendandis moribus, sequãtur hanc moderationẽ: Grassantia multorum scelera,nõ imperio, sed consilio corrigant, nõ minando,sed monendo sanent. Cõtra autem,paucorum scelera seueritate castigent,ne vires sumãt, & multitudinẽ inuadãt. Quod cum fit,difficilius corriguntur.Postremo,diuites diligentissime admoneãt, ne suis se sinant diuitijs inescari,caueantq; ne fallacibus stultæ carnis argumẽtis decepti,amittãt fidẽ,& in laqueos Satanæ incidãt.Admoneãt quoq; non frustra Dominum dixisse: Difficile esse diuitem intrare in regnum cœlorum. Subinde verum diuitiarum vsum ipsis cõmendent:ostẽdant Christum ideo voluisse in Ecclesia quædã corporis sui membra egena & nuda esse,vt diuites tentaret, an se in suis membris ex vera fide diligerent nec ne. HÆC simplicioribꝰ ministris Euãgelij cõsilia dedimꝰ,alij per se, præsertim qui in ministerio exercitatiores sunt,facilę intelligunt, quomodo verbum Dei sit secandum ac applicandum.

DE COMMODATIONE.

Commo-

COMMODATIO sequitur, quæ non transfert rem in dominium accipientis, sicut in superioribus contractibus fit, sed tantum vsum rei transfert, idq; ad tempus, vt suo tempore res eadē numero restituatur. Habet hic contractus nomen ab vsu, quia res quas accipimus cōmodato, nobis commodum aliquod & vtilitatem afferunt. Hic contractus careat fraude, cum in commodante, tum accipiente, & se legi caritatis subijciat.

DE CONDVCTIONE ET LOCATIONE.

CONTRACTVS conductionis & locationis consuetudini & conditioni temporis & 10 loci subijciantur, ita tamen vt à lege caritatis nō discedatur. Qui igitur locat vsum rei suæ, aut operam suam, iuxta consuetudinem regni & alias circumstātias, precium à cōductore petere potest. Qui si non soluerit, iniustus est. HVC videtur mihi pertinere contractus, quem ἐμφύτευσιν vocant Iurisconsulti, hoc est, implantationem, ex eo ita nominatā, quod steriles agros olim conducentes, eos implantatione, hoc est, cultura meliores facerent, & dominis pro vsu agrorum, certum censum annuum soluerent, iure tamē possessionis apud locatorem manente. Hæc species deinde ad genus translata est: hoc est, ad quorumlibet agrorū & domorū locationem: vnde prædia dari in ἐμφύτευσιν dicuntur. CONSISTIT itaq; hic contractus ἐμφυτεύσεως, in rebus soli & fundi duntaxat, in quo fructus ex cultura conductori prouenit: sed locator manet verus fundi Dominus, ideoq; iuxta leges & con- 20 suetudines regionum, partem fructus ex contractu iuste percipit.

DE CONTRACTV SOCIETATIS.

IN contractu, quem vocant, societatis, hoc est, vbi vel vnus ponit pecuniam tantum, & alter tantum operam, vel vnus ponit pecuniam & operam, alter tantum pecuniam aut operam, vel vterque ponit pecuniam & operam, sed non æqualiter: sequendum est fundamentum sine fraude: Quod tibi fieri non vis, alteri ne faceris. Qui contra hoc fundamentum sociū deceperit, iniustus est, & societatis fraternæ iure violauit. HÆC de contractibus placuit adijcere, vt piorum conscientijs in hac re consulerem. Plena doctrina de contracti- 30 bus, petatur ex Iurisconsultorū scriptis, qui ex professo de hisce rebus copiosissime vt artifices scribunt, nec est quod quisquā putet sapientum gubernatorū placia de contractibus aut alijs officijs in vita vtilibus, aduersari Euangelio. Nam, sicuti supra testati sumus, Euāgelium politicas ordinationes nequaquā abolet. Dominus enim dicit: Regnum meū non est mundanum. Relinquit ergo Euangelium cuilibet regioni suas leges, quæ non discedētes à Decalogo, faciunt ad conseruationem politiarum & familiarum. QVAPROPTER pij tutissime sequi possunt hanc regulā: Omnes cōtractus approbati à legitimo magistratu, penes quē summa est gubernatio, liciti sunt Christianis, modo nō aperte pugnent cum lege naturæ, aut Decalogo. Atq; ideo pij libere ijs bona conscientia sine offensione Dei vti possunt, non secus atq; hisce elementis, quæ nobis communia sunt cum pijs & impijs.
40

QVAESTIO DE BONIS ECCLESIASTICIS.

Num liceat hæredibus bona repetere, quæ ipsorum maiores contulerunt Ecclesiæ, pro celebrandis missis: cessantibus iam, imo abolitis missis?

DISCERNENDVM est inter finem proximum donationis, & finem vltimum. Finis proximus donationis fuit celebratio missæ, qui cum impius sit, recte faciunt, qui missandi 50 ritum abolent. Finis vltimus fuit conseruatio cultus Dei. Huic fini, quia bonus & sanctus est, destinari debent bona olim ad celebrationem missarum collata.

OBIECTIO.

Obijciunt in plerisque donationum diplomatis, expressam esse hanc clausulam, Si cessauerit talis missandi vel canendi ritus, habeant hæredes potestatem recipiendi ea bona, quæ ipsorum maiores contulere ad missas, &c.

RESPONSIO.

QVI ea bona cōtulerunt Ecclesiæ, errarunt in specie, non in genere. Species est, missæ celebratio. Genus est, cultus Dei. Hæredes proinde rectius edocti, deberent corrigere maiorum errata, & ad verum cultum Dei conuertere, quod prophanationi cœnæ Dominicæ destinatum fuit. Imo hoc potius pij magistratus officium esse statuo, ne priuatorum auaritiæ ista bona exponātur: FLORA meretrix Romana contulit suas facultates (quas habuit plurimas) ad conseruandum spectaculum annuum Romæ. Hoc spectaculum cum grauissimus censor Cato abolendum censuerit propter turpitudinem & obscœnos meretricum gestus, hæredes Floræ abolitis ludis Floralibus, repetunt bona à Flora collata. Verum Romanus Senatus sapientissime iudicauit, non debere ista bona ad hæredes redire, sed spectandum esse consilium Floræ legantis, cuius vltima voluntas fuit, vt sua bona quæ legarat, seruirent Romanæ Reipublicæ. Floræ etenim etsi in specie errauit, nō tamē in genere. Proinde vt genus conseruaretur, Senatus Romanus rectissime iudicauit, Floræ legata nō reddenda esse hæredibus ea petētibus, propterea quod ludi Florales essent aboliti. AD eundē modum legata ad conseruandas missas, nō sunt restituēda hæredibus, cessantibus missis, sed conuertenda sunt ad genus, vt seruiant Ecclesiæ Dei, hoc est, attribuantur docentibus, discentibus, emeritis & Ecclesiæ custodibus & defensoribus. Non debent hominū voluptatibus seruire, sed necessitatibus Ecclesiæ. Sic etiam iudicat Bartolus, præstantissimus Iureconsultus, qui hunc ipsum casum de missis attingit in cōmentarijs suis in legem, De eo quod legatum est ciuitati VERBA Bartoli hæc sunt: Si testator reliquit centum pro missit canendis, quæ missæ non possunt cantari propter interdictum: illud relictum debet cōuerti in alium vsum. THESIN seu generalem sententiam paulò ante ponit idem Bartolus: Si, inquit, testator adijcit mudum seu conditionem impossibilem (scilicet propter interdictum) ob aliquem finem licitum & honestum, tunc si non potest impleri eo modo, quo dixit, conuertitur in alium vsum licitum.

GRAVITAS PECCATI RAPIENTIVM BONA ECCLESIASTICA.

VTRANQVE tabulam violant raptores bonorum Ecclesiasticorum. Sunt enim & impij cōtra Deum, & crudeles aduersus Ecclesiā & eius membra. Nā & quę data sunt in cultum diuinum, sacrilege sibi vsurpant, & egena Ecclesiæ membra victu spoliant. CICERO affirmat illū grauius delinquere, qui è publico ærario aliquid surripit, quā qui priuati hominis thesaurū furto aufert, Proinde longo grauius eos peccare certum est, qui Ecclesię bona per iniuriam occupant. Dominus damnat eos, qui ex suo pauperibus nihil conferunt: quomodo putabimus eos iudiciū Dei euasuros, qui aliena rapiunt? Damnatur voce Dei, qui æquo animo iniuriā nō fert: quomodo fieri potest, vt pœnas euadat qui membra Christi iniuria afficiat? Deus nō fallitur Sophistica, nō recipit excusationes iniquas. Quocunq; se vertūt raptores bonorum Ecclesiasticorum, nō possunt effugere, quin septimi præcepti reatu obstringantur. Nam cū Dominus dicit: Non furtū facies, prohibet ne ex alieno quicquam iniuste nobis vllo iuris prætextu vendicemus. ETSI autem multi hodie bonis Ecclesiasticis per iniuriā occupatis, suauiter vti videntur, tamen testem cōscientiam secū circumferunt, quæ tametsi veluti cauterio vsta, ad tempus secure cōquiescit, tamē aliquando idq; in mortis articulo, tanquā è graui somno excitata, instar mille testiū erit, & grauius affliget cor, quam vlla laceratio corporis corpus cruciare potest. Tum vere sentient, non de nihilo fuisse, quod olim ab Isaia dictum est, cap. 33. Væh qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris? cū fatigatus desieris cōtemnere, cōtemneris? HÆC Prophetæ verba tandem sentient nō euanescere in aërem. Putant isti, nihil periculi esse, propterea quod nō sentiant præsentē Dei manum, quos tamē historia populi Iudaici satis docet, sacrilegorum pœnā non auferri, etsi ad tempus differtur, propter eos quos Dominus sua bonitate inuitat ad pœnitentiam. PROPHETARVM vocem contemsit populus Iudaicus, sed tandem impleta mensura peccatorum, prorsus interijt. Hodie sonat vox Dei in auribus nostris, & secure dormimus in vtranq; aurem sine pœnitentia, sed expletis peccatis nostris, etiam in nos iram suam Dominus effundet, atq; tum futurum est, quod prædixit Ieremias: Sicut fur deprehensus in furto confunderis. Quo verbo significat spiritus Dei, fore vt iustas pœnas aliquando luant, qui verbum Dei pro ludibrio habentes, omnia quæ suadet animi libido sibi licere putant.

QVAESTIO DE RECTO VSV BONORVM ECCLESIASTICORVM.

QVIA bona Ecclesiastica longo tempore fuerunt in magno abusu, iuste quæritur quisnam sit verus & legitimus vsus bonorũ Ecclesiasticorũ, & quibus conferri debeant ista bona. Nõ enim propterea aliquis iure occupat Ecclesiæ bona, quia vel cucullũ gerit, vel boat in templo, vel etiã linguam Latinam nouit, in quo errore hactenus fuerunt multi. Sed hic audiendi sunt sancti patres, qui sincero iudicio iudicare possunt. Gratianus Augustini sententiã referens, testatur stipendia Ecclesiæ, hoc est, annuos redditus & donationes, in quatuor debere distribui partes. Quarum prima detur Episcopo & familiæ eius, propter officiũ & hospitalitatẽ, non ad luxum, non ad alendã superbiam, nõ ad torques aureas, nõ ad aureos annulos, non ad caballos alendos, non ad aulicũ strepitum: sed ad necessariam & honestã sustentationẽ, ne diuitijs huius mundi inescatus, obliuiscatur officij. Quemadmodum olim factum esse in hoc regno satis notum est. SECVNDA pars detur clero, cuius tres ordines facio. In primo sunt docentes & discẽtes in Ecclesia, quibus sumtus debẽtur, ne paupertate coacti abijciant officium. In secundo sunt, qui olim seruierũt Ecclesię, sed nunc vel morbo affecti, vel senio cõfecti, officiũ facere non valent. His liberalis debetur ex bonis Ecclesiæ sustentatio. In tertio ordine sunt, qui suis laboribus in studijs Ecclesiæ vtilibus hoc merentur. Hi veluti milites in vsum Ecclesiæ foueri debent. TERTIA pars conferatur pauperibus, qui vere sunt tales, quorũ transacta vita honesta fuit. Nã qui scortando & potando sua bona absumserũt, indigni sunt qui Ecclesię bonis alantur. Hi mẽdicitate victum quęrant. QVARTA pars templis & domorum fabricæ reseruetur. HÆC Augustini sententia, de partitione bonorum Ecclesiasticorum pia & vera est. Nõ vult sanctus ille vir bonis Ecclesiæ ali canes & meretrices, nõ vult ociosos vẽtres & ignauos fucos bonis Ecclesiæ inpinguescere, nõ vult agmina Monachorũ, inutilissima terræ põdera, delicate viuere ex bonis Ecclesiæ, nõ vult fumos & boatus vendi pro Ecclesiæ thesauro, sed iustam dispensationẽ requirit, iuxta proportionẽ Geometricam, quæ rationem officij & laboris habet in assignandis stipendijs. ETSI autem hanc sententiam Augustini, de partitione bonorũ Ecclesiæ probo, tamen hoc iusta ratione addo. Primum quia Episcopis non congruũt politica imperia, licet pijs regibus & principibus imperia, ditiones, iurisdictionem ciuilẽ, exercitus Episcoporũ ad se transferre, modo ea cõuertant in Ecclesiæ Dei conseruationẽ, hoc est, pijs regibus & principibus licet se istis bonis munire, vt habeant quo tueantur Ecclesiã aduersus hostes, & quo munifici esse possint erga pios exules & alios de Ecclesia & Republica bene meritos. QVOD autem recte dicimus Episcopis non cõgruere politica imperia, id satis ostendunt dicta, quę discernunt ministeriũ Euangelij, & politica imperia. Sicut pater meus misit me (ait Dominus) ita ego mitto vos. Regnum meum non est de hoc mundo. Reges gentium dominantur, vos autem non sic. Arma militiæ nostræ non sunt carnalia. Sed Papistæ obijciunt donatas esse Romano Pontifici à Constantino certas prouincias. Si demus hoc verum esse, etsi est falsissimũ, tamẽ etiamsi delata esset potentia illa Syluestro, nõ licuisset eam ipsi accipere ea in functione, in quo erat, & sucessoribus tradere. Quia vnusquisq; debet officia suæ vocationis facere, iuxta dictum: In hoc sitis ambitiosi, vt sitis quieti & faciatis propria. Episcopus debet docere, Rex gubernare exercitus, stipendia, bella, pacẽ corporum. Non sunt igitur hæc mandanda pastori, sed vnusquisq; suo loco memor suæ regulæ, propria facite. Item, Vnusquisq; sicut eũ vocauit Deus, ita ambulet. Item, Quæ tibi Deus præcepit, ea sancte facito. Dictũ itaq;, Vos autem nõ sic, non tantũ ita intelligatur, quod cum ministerio Euangelij, nõ tradit Christus politicam potestatem, sed etiã ne accipiatur & exerceatur à tenente ministerium. CVM Pontificij obijciunt responsum Domini, ad dictũ, ecce duo gladij hic, satis declarant se sophistice agere. Nam cum ille respondet, satis est, significet querelam de duplici genere hostiũ: Satis est & Pontificũ & Pilati gladius aduersus vos stringi. Hinc extra omne dubiũ cõcluditur, non cõgruere Episcopis & pastoribus imperia politica. Pie igitur & recte Christianus Tertius, Rex Daniæ fecit, cum Episcoporũ principatus ad se transtulit ad conseruanda Ecclesiæ studia necessaria, & ad reprimendos hostes Euangelij. DEINDE vbicunq; adhuc vberiores Ecclesiæ sunt reditus, & vbi bene prospectum est ijs, de quibus dictum est, debet pius Rex seu princeps tanquam œconomus & nutritor Ecclesiæ, bonorum quæ supersunt rationem habere, ac inprimis cauere, ne ab ociosis ventribus, qui nec seruierunt vnquam, nec seruiũt, nec seruire possunt Ecclesiæ aut Reipublicæ, bona Ecclesiæ occupentur. Nã vt superior Dominus defensor est aliorũ publicorũ bonorũ: sic est defensor Ecclesiasticorum bonorum. ET vt Regis interest, si ciuitas bona fisci male administrat, curare vt diligentius & vtilius collocentur. Ita de facultatibus Ecclesiasticis interest Regum & principũ curare, vt quæ hactenus seruierunt superstitioni, iam veris vsibus applicentur. VERVM interim caueat quisq;, ne prætextu pietatis ad luxum & prohanos vsus bona Ecclesiæ conuertat.

Patientes igitur estote fratres vsque ad aduentum Domini.

Ex obiurgatione diuitũ, infert adhortationẽ ad pios pauperes, vt cum videant qualis sit exitus futurus eorũ, qui diuitijs suis in hac vita abutuntur: potius patienter ferant præsentes ærumnas quam vt velint diuitias diuitum, cum salutis periculo expetere. Estque hæc exhortationis propositio.

Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, cum patientia super eo, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam. Patientes igitur estote & vos confirmate corda vestra. Quoniam aduentus Domini appropinquat.

Prima propositionis ratio ab exemplo agricolarum sumitur. Quemadmodum agricolę laborantes in serẽdis agris & parandis, patienter expectant fructum: ita pij per patientiam expectare debent finem fidei, qui est salus animarum. Pluuia matutina dicitur quæ in vere decidit iacto iam primum semine in terram. Serotina quæ in autumno cadit plenis aristis, vnde grana turgescunt & redduntur maiora. Ratio appellationis est, quod totum tempus quo semen in agris est, confertur diei vni. Huius principium est ver, & finis autumnus.

Ne ingemiscatis alius aduersus alium, fratres, ne condemnemini. Ecce iudex ante ianuam astat.

Secunda ratio à pœna impatientiæ. Gemitus nomine intestina quædam quærimonia notatur, quæ ex impatientia proficiscitur. Ad ianuam astare, est in propinquo esse.

Sumite pro exemplari, fratres mei, afflictionis & patientiæ Prophetas, qui locuti sunt nomine Domini.

Tertia ratio ab exemplo prophetarum, qui etsi vice Domini in annunciando verbo functi sunt, non tamen erant immunes ab afflictione, in qua summam patientiam declararunt. Vide Hebr. 11.

Ecce beatos ducimus eos qui sustinent.

Quarta ratio ab adiacentibus. Beati dicuntur qui patiuntur, Matth. 5. Igitur patienter præsentes afflictiones ferre oportet. Sunt autem duobus modis beati, sensu & euentu. Sensu quidem quia reuera sub cruce sentiunt præsentiam Dei consolantis se. Euentu vero quia vere liberabuntur, iuxta promissionem Christi, Matth. 5.

Tolerantiam Iob audistis & finem Domini vidistis.

Quinta ratio ab exitu præsentium ærumnarum, quem ostendit proposito illustri exemplo sancti Iob. Iob supra modum afflictus erat, sed finis Domini, id est, exitus quem Dominus dedit, fuit lætissimus. Nam afflictionis tempore superato, consolationem accepit & gloriose ab omnibus afflictionibus suis liberatus est. Atque ita in præsentibus ærumnis, oculi nostri non tam in has miserias, quam in earum lætum exitum defigendi sunt.

Nam valde misericors est Dominus & commiserans.

Quintæ rationis confirmatio est, ab affectu Domini erga eos, qui patienter in fide afflictiones sustinent. Quia sæpe misericordię Dei idq; meritissime fit mẽtio in scripturis, & Deus ipse prædicatur misericors & miserator (Misericors quidẽ, quia vere afficitur nostris miserijs & veluti compatitur nobis. Miserator vero, quia nobis miseris manũ porrigit, nosq; à miseria liberat) solo breuiter recitare, quæ nobis in mentẽ venire debent, quoties misericordię Dei erga nos fit mentio. PRIMVM, obiectum misericordiæ cogitandũ est, quod est miseria generis humani, qua totũ genus humanũ est in se miserrime perditum, subiectũ tyrannidi Diaboli, obnoxium omnibus calamitatibus, spiritualibus & corporalibus. SECVNDO, huius miseriæ causa cogitanda est, quę est peccatũ, res omnium tristissima & turpissima, cuius iustissima pœna est animarũ, & corporũ perpetuus cruciatus. TERTIO, cogitanda est immensa philanthropia Dei erga genus humanum, quod Deus non abiecerit prorsus hominẽ, propter tantam

tantam turpitudinem & fœditatem. QVARTO, antilytron cogitetur, hoc est, victima filij Dei, qua succurritur miseriæ nostræ, & peccatum expiatur. Huius antilytri cogitatione, sancti patres in suis sacrificijs se consolati sunt. Ad hoc antilytron respicit Dauid, quoties in Psalmis implorat misericordiã Dei, id quod satis indicat Psal. 50. vbi proponit precatiõnem suam his verbis: Miserere meus Deus, secundum magnã misericordiã tuam, secundũ multitudinẽ miserationum tuarum, dele iniquitates meas. Cum dicit, dele, respicit ad sanguinẽ mediatoris, sicut apertius indicat in septimo versu, vbi meminit expiationis, ita enim ait: expiabis me hyssopo & mundabor. QVINTO, pœnitentiã seu cõuersio hic requiritur, sine qua istius ineffabilis precij, victimæ filij Dei non reddimur participes. Huc pernent multa Prophetarũ dicta. 2. Paral. 30. Pius & clemens Dominus, Deus vester, & nõ auertet faciẽ suã à vobis, si cõuersi fueritis ad eum. Iere. 3. Conuertimini filij reuerentes, & sanabo auersiones vestras. Idem 18. Cõuertimini & agite pœnitentiã ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. AD hanc conuersionem inuitat Euãgelium: Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorũ. Et Christus ipse ait: Nõ veni vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. SEXTO, perpetua gratitudo in tota vita cum prædicatione gloriæ Dei requiritur, & sancta quędam sollicitudo adhibenda est in regendis moribus, vt corde, ore, lingua & tota conuersione Dei misericordiã prædicare videamur. SEPTIMO, Quia ingens imbecillitas est nostra, quæ nunc particularitatis, nunc indignitatis nostræ cogitatione augetur: cogitandum est quod misericordia Dei nõ claudatur angustis limitibus, nec superetur magnitudine peccatorũ nostrorũ, sed quod extendatur ad omnes fines orbis terrarũ, & abundet infinitis modis supra peccatũ. Beata virgo in hũc modũ canit: Misericordia Dei in generationes generationũ timẽtibus eum, Et Petrus ait: Deus longanimis est erga vos, non volens vllos perire, sed omnes recipere ad pœnitẽtiam. DE hac ditissima Dei misericordia, Diuus Cyrillus in hunc modum scribit: Mõs olíueti altitudinẽ & copiã diuinę significat misericordię, per filij Dei in carnem aduentũ nobis affluēter ostensæ. Nempe olei nomine in Scripturis, Dei misericordia sæpius exprimitur, quod illius natura huius conditioni congruat. Superfertur enim oleũ cæteris liquoribus, atq; supernatat: ita misericordia omnib⁹ supereminet Dei operibus, & plus cæteris in homines elucescit. Misericordia enim superexaltat iudiciũ: & miserationes eius super omnia opera eius. Insuper oleũ dolores vulnerũ mitigat, & sanat tumores ac vlcera: Dei vero misericordia plagas animæ nostræ curat omnẽq; depellit languorẽ peccati, vt canit Propheta: Qui propitiatiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui replet in bonis desideriũ tuum, qui coronat te in misericordia & miserationibus. Demũ qui palęstrã subire debebant aut luctã, oleo delibuti prodibãt in mediũ, quo eorum corpora ad id genus certaminis essent accõmodatiora. Sic in acie cõtra aereas potestates certaturis, suam Deus misericordiã elargitur, ea nos præuenit, suggeritq; vires, quibus in tã difficili prælio ope sua muniti, tandẽ victores euadamus. In te (dicit Propheta) eripiar à tentatione, & in Deo meo transgrediar murum. Et iterum: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, nõ timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo. Demum alio loco: fortitudinem meam ad te custodiã, quia Deus susceptor meus es, Deus meus, misericordia eius præueniet me.

AVGVSTINVS in quodam sermone ita ait: Misericordia abundantissima est & larga eius beneuolentia, qui nos sanguine filij sui redemit, cum propter peccata nostra nihil essemus. Nam ipse aliquod magnum fecit, cum hominem ad imaginẽ & similitudinẽ suam creauit. Sed quia nos nihil fieri voluimus peccando, & traducẽ mortalitatis de parentibus duximus, & massa peccati (massa iræ) facti sumus, placuit tamen illi per misericordiã suam redimere nos tanto precio, dedit pro nobis sanguinem vnici sui innocenter nati, innocenter viuentis, innocenter mortui, qui nos tanto precio redemit. Non vult perire, quos emit, non emit, quos perdat, sed emit quos viuificet.

Ante omnia, fratres mei ne iuretis, neque per cœlum, neque per terrã, neque aliud vllum iusiurandum. Sit autem vestrum est, est, & non, non, vt ne in iudicium incidatis.

Vt temerariam iurandi consuetudinem damnat proposita pœna: Ita modũ præscribit affirmationis & negationis, cum inquit, sit vestrum ita, ita, & non, non, hoc est, quod affirmandum fuerit simpliciter & sine iureiurando affirmate, quod negandum simpliciter negate. Sequutus sum ea exemplaria Gręca quę legũt ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. Nam hæc lectio magis congruit, quam & vetus interpres secutus est.

DE IVRAMENTO.

QVIA hoc dicto abutuntur Anabaptistæ ad abolendum omne iusiurandum, iudico operæprecium esse totum hunc locum pluribus explicare, vt constet quatenus licitum sit iurare & quatenus nõ,& vt certa sit nobis tractationis ratio,hæc ordine dicam. PRIMVM, in genere ostendam,interdum licitum esse iurare. DEINDE ea inquiram,quæ ad legitimũ iuramentum requiruntur,vt constet quod licitum & quod illicitum sit. PRÆTEREA, quibus iuratis sit credendum,non enim cuiuis iurato credendum est. POSTREMO loco argumenta Anabaptistarum refellam.

DE PRIMO.

IVRAMENTA interdum licita esse, docetur sequentibus sex argumentis. PRIMVM, Secundum præceptum Decalogi manifeste requirit religionem iusiurandi. Nam dum vetat abusum nominis diuini,requirit eius legitimum vsum, videlicet,inuocationem Dei,cuius pars est religiosa iuratio. SECVNDVM, Præcepti secundi declaratio, Deut.6.idem comprobat,ibi enim ait Moses: Per nomen illius iurabis, hoc dictum & licitum esse iuramentum testatur,& modum iurationis ostendit.Non enim vult,vt per nomina Dęmoniorum more gentium,sed vt per suum nomen iurent Israëlitæ. TERTIVM, Exod.22. Præceptum Domini hoc est,cum cõtrouertitur de re deposita,sed ablata: præcepit Deus vt apud quem res deposita erat se iuramento purget. QVARTVM, Exempla sanctorum plurima,vt Abraham,Isaac,Iacob, & aliorum multorum,qui nequaquam vel ipsi iurassent, nec ab alijs iuramenta postulassent,nisi statuissent licitum fuisse iurare. Verum ipsorum iuramẽta regulam legitimi iuramenti constituunt,vt infra dicam. QVINTVM, Exemplum Christi & Apostolorum in nouo Testamento. Quoties Christus vtitur hac iurationis forma? amen amen,&c. Quoties Paulus iurat,& alij Apostoli? Hæc nequaquã Apostoli & multo minus Christus fecisset,si omne iuramentum esset illicitum. SEXTVM, Finis iurisiurandi. Heb.6. Et omnis,inquit,ipsis conuersiæ finis in confirmationem iuramentum est. HABEMVS firmas rationes,quibus clare ostenditur,non omne iuramentum illicitum esse,vt Anabaptistæ vociferantur: nunc transeamus ad id quod secundo loco proposuimus.

DE SECVNDO.

IN Iuramento, quod est affirmatio vel negatio alicuius, cum attestatione nominis Dei, aut alterius rei quæ sacrosancta & inuiolabilis esse debet,quatuor requirũtur,quæ & diligenter in omni iuramento spectanda sunt: vt partes iurationis,causæ, effectus iurantis,& finis iurantis. PARTES sunt duæ,vna est attestatio Dei super re quam affirmamus vel negamus.Iurans enim cum alios testes nõ habet,ad Deum quem nihil latet prouocat,ac eius petit testimonium, illudq; quod dicit tanquã à Deo teste profectũ iureiurando cõfirmat. Hinc sequitur quod nõ sit confugiendũ ad diuinum testimoniũ,nisi vbi & testes alij haberi non possunt,& res ita iuranti est nota,vt sciat se non temere prouocasse ad tantum testẽ. ALTERA est conditio vindictæ diuinæ in eum qui iurat,si iurando fallit. Nam si is non euadit pœnam qui mentitur testimoniũ regis terreni,quid fiet ei qui Deum mendacẽ facit? Hæc conditio omnes reuocabit non solũ à periurio, verumetiã à iurandi leuitate. CAVSÆ iurationis duæ sunt.Prior rei de quã agitur ignoratio.Posterior rei grauitas.Nam in rebus nugatorijs & nihili aut parui momenti, nõ est confugiendũ ad iusiurandũ, nomen enim Dei magis sacrosanctum nobis esse debet,quam vt ad illud confugiamus iurando,nisi maxima vrgente necessitate. AFFECTVS iurantis duplex esse debet.nam & odio mendacij & amore veritatis impelli debet. Vbicunq; hic affectus non est,in vanũ sumitur nomen Dei. FINIS iurationis duplex quoque est, vnus vt obtineatur veritas, alter vt Deus honoretur per quem iuratur.Ex his quatuor rite collatis,facile patebit quando iurare licet & quãdo nõ. Quidam hanc distinctionem probant: quod iuramentum publicum tantum,hoc est, postulatum à legitimo magistratu sit licitum, non autem priuatum, hoc est, quod aliquis sponte facit,vel in sua vel in aliena causa. Verum quia exempla multa probant etiam priuata iuramenta,istam distinctionem non recipio. Sed definio licitum iuramentum,quod in timore Dei fit ad confirmandum veritatem eius rei, cuius ignoratio vel gloriam Dei impediret,vel proximi saluti & famæ noceret.

DE TERTIO.

IAM quibus iuratis sit credendum exponendum est. Non enim cuiuis, vel, irato credere oportet. Poëta Menander ait: ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε: hoc est, Prauorum hominum iuramentũ in aquam scribito. Significat ergo hoc signo, vanum esse quod iurant homines praui. Qui enim aperte mandata alia Dei transgreditur, vt idololatria, iniusticia, tyrannide, ebrietate, adulterio, scortatione, iniuria, & huiusmodi alijs: is facile etiã Deum cõtemnet iurando. Quare huiusmodi hominibus iuratis, nec pius magistratus, nec alius quispiam facile receperit. Paulus iurans his verbis, testis est mihi Deus, mox subiecit, cui seruio in spiritu: significans Deum colentibus, si quid iurarint credendum esse. Qui enim Deum vacui fide, colere nõ possunt, quomodo putandi sunt Deum colere religione iurisiurandi? quomodo tribues illi partem, cui totum ademisti?

DE QVARTO.

IAM videamus quibus fundamentis nituntur Anabaptistæ. Primum adducunt dictũ domini: Matth. 5. Ego dico ne omnino iuretis. Deinde verba Iacobi vrgent: Nolite iurare neq; per cœlum, neq; per terram, neq; aliud quodcunq; iuramentũ. Sit, inquit Dominus, sermo vester est, est, non, non, quod autem his additur à malo est. HIS nituntur fundamẽtis Anabaptistæ, quibus cederẽ nisi superiores rationes me rectius instruerent. Vt autẽ intelligatur quid velit prohibitio Domini, quæ videtur vniuersalis esse, spectandũ est cõsilium Christi in tota ista concione de operibus. Non est consiliũ Domini, vt corrigat legẽ patris sui, sed vt errorem interpretum legis patefaciat, & arguat. Lex patris est, per nomen meum iurabis. Hanc legem nõ abolet Dominus, sed tuetur potius, dum eius corruptelam reprehendit. Pharisæi ex lege hac ita concluserunt: Deus præcepit vt iuremus per nomen eius, ergo quauis de caussa & quouis modo iurare licet. Hanc erroneam cõsecutionem reprehendit Dominus, dum ait: Non peierabis, sed reddes Domino iuramenta tua. Ego vero dico vobis ne iuretis omnino, neq; per cœlũ, &c. omnino, ὅλως, vniuersalis particula referri debet ad morẽ iurandi tum receptũ, videlicet, quauis de caussa & quouis modo, more prophanorum hominum iurare. HIC ergo Christus prohibet ne discipuli sui & qui vere Deum timẽt, temere iurent quauis de caussa & quouis modo. Vult enim nomen Dei religiosius coli, quam vt in vanum vsurpetur. IACOBVS similiter non abolet præceptũ Dei de religione iurisiurãdi, sed tantũ corrigit temere iurandi & quouis modo consuetudinẽ. Nam legitimus iurãdi modus inter promisiones Euangelij numeratur: Ierem. 4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate & iudicio & iusticia. Hoc dictũ non præcipientis, sed promittẽtis fore, vt verus Israel sit verus Dei cultor futurus, vtq; gentes verã Dei religionẽ amplectãtur. Cuius rei argumentum erit, quod sint iuraturi hac forma: viuit Dominus, non autem hac: viuit Baal, Saturnus aut Iupiter. QVOD autem Hoseæ 4. dicitur, Neq; iuraueritis, viuit Dominus: comminantis est vox. Comminatur enim ingratis Iudæis, vt eorũ terra propter contumaciam aduersus Deum desoletur, vt in locũ veri cultus Dei substituatur idolorum cultus, ex quo fiet, vt non amplius iurent dicentes: viuit Dominus, sed viuit Baal, &c. ANABAPTISTÆ vrgent formã à Domino præscriptam: Sit sermo vester est, est, non, non. Quid his verbis vult Dominus? vt loco temerarij iuramenti vtantur cõstanti oratione. Requirit ergo Dominus constantiam in dictis, vt nostrum est sit est: & nostrum non sit non. Non prohibet quin liceat nobis cõfugere ad religiosum iusiurandum, vbi grauitas caussæ id postulat: sed vrgent fortius quod sequitur. QVOD autem (inquit Christus) his additur à malo est, hoc est, quod vltra simplicem affirmationem aut negationem temere additur, nulla graui vrgente caussa: à malo est, id est, à mala animi affectione, seu à mala cõscientia, seu ab ipso Diabolo. Non dicit legitimum iusiurandum à malo esse, sed temerariũ tantum, quod fit leuitate quadam & mala cõsuetudine & quauis de caussa. Deinde fieri interdum potest, vt iuramentum sit à malo non iurantis, sed simplicem asseuerationem non credentis, quod cum fit non propterea malum erit iuramentum religiosum. Non enim omne malum est, quod à malo est, fit enim sæpe, vt malæ sint occasiones bonorum: Vt cum dicimus bonas leges à malis moribus esse, scilicet, per occasionem non effectiue.

Affligitur aliquis inter vos: oret.

Parænеses speciales texuntur, ac primum, vt qui malis affligitur & persecutionem patitur, oret. Nullum etiam pharmacũ præsentius est aduersus huius mundi ærumnas, quam oratio ex fide. Omnia, inquit Dominus, quæcunq; petieritis in oratione credentes, accipietis. Atq; eius ratio Iudic. 9. eleganter signatur, vbi sanctissima mulier ita orat in oratione sua: Humilium & afflictorum semper tibi placuit deprecatio. Et Psalm. 49. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te.

Aequo animo est quisque: psallat.

Suadet vt, qui rebus vtitur prosperis, psallat: Quo consilio tria docet Apostolus. Primum enim cum iubet psallere, vult vt agnoscamus autorē prosperitatis nostræ Deum esse. Secundo vult vt ipsum prædicemus ac laudemus, gratitudinē ipsi referentes pro beneficijs suis. Tertio, vt non cum mundo in Dei contemtum prosperitate nostra abutamur, sed vt in autore potius acquiescamus ei psallentes, & non nobis ipsis quicquā tribuentes. Mundus autem contra facit: Nam nec Deum eum autorē suæ felicitatis agnoscit, nec illi gratus est, tantum abest vt Deo psallat, imo potius furenter prophano gaudio exultat.

Infirmatur quis inter vos, accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fide seruabit laborantem, erigetque eum Dominus, quod si peccata commiserit, remittentur ei.

Suadet infirmo, quid illi faciēdum sit. Primum accerset presbyteros tanquam animæ medicos. Deinde presbyteri aduocati orent pro laborante, & eum oleo vngant, non vt moriatur, sed vt miraculose sanitati restituatur. Sicut aperte hic Apostolus loquitur. Verum cum oleum symbolum doni sanationis fuit, quod donum ad tempus durauit cōfirmandæ doctrinæ caussa in primitiua Ecclesia: & nunc illud donum Ecclesia non habet: Stultum est symbolum retinere, sine re symbolo significata. Vt interim taceam idololatricos exorcismos & fiduciā vnctionis, qua putabatur firmissimum presidium aduersus Diabolum esse, cuiusmodi etiamnum in Papatu retinent. Quare Papistis suum relinquamus pigmentum, quo mortuos suos in orcum mittendos commaculant. PRÆTEREA hic locus apertissime confutat Nouatianorum dogma, qui lapsis post agnitam veritatem negarunt ad gratiam reditum. Quare imprimis hoc Iacobi testimonium obseruandum est, dicit enim aperte: Si peccata commiserint, hoc est, aliquid commiserint contra conscientiam, remittentur eis.

Confitemini alius alij offensas.

Alia hypothesis de mutua incidentium offensarum condonatione. Non enim aliud fieri potest, quā vt in hac naturæ imbecillitate & in hac corruptissima & velut delirante mūdi senecta, multæ incidant offensæ, quas Apostolus vult vt & agnoscamus & alij alijs condonemus. Papistæ hunc locū interpretantur de confessione & enumeratione peccatorum, quæ fit sacrificulo, quod commentū non solum pugnat cum Apostolicæ Ecclesiæ consuetudine (huiusmodi enim confessio ignota fuit Iacobo alijsque Apostolis) verumetiam aperte refutatur verbis Iacobi, qui ait: Confitemini alij alijs offensas. Nam si interpretatio Papistarum valeret, tum non solū laicus sacerdoti, verumetiam sacerdos laico sua peccata confiteretur, quod nequaquam fert sacerdotalis, si dijs placet, dignitas.

Et orate alij pro alijs vt sani sitis.

Alia hypothesis de mutuis precibus: Præcipit enim, vt pro nobis inuicem oremus, quo sani simus, hoc est, vt sit quam minimum offensarum inter nos. Nam hoc ad mentium & affectuum sanitatem refero, quibus laborantibus nunquam non vt pustulæ quædam erumpunt offensæ.

Multum enim valet deprecatio iusti efficax.

Ratio proximæ rationis ab effectu orationis piæ. Et nota quod vt vnum in precante: ita alterum in ipsa oratione requirat. In precāte requirit iusticiam: quare & Paulus iubet nos eleuare manus puras. Hæc iusticia in duobus sita est, nimirum, vt precaturus statuat sibi remissum esse peccatū, & omne peccandi propositum abijciat. Qui enim hoc nō facit, operam ludit. In oratione requirit efficaciam, hoc est, singularem ardorem, qui ex fide proficiscitur, qua homo statuit se exaudiri merito & intercessione Domini mediatoris.

Elias homo erat ijsdem, quibus nos, obnoxius, & precatione precatus est, ne plueret, & non pluit super terram annos tres & menses sex, & rursus precatus est, &

Rationis proximæ confirmatio est ab exemplo. Elias orauit efficaciter, Elias fuit iustus, Ergo iusti deprecatio est efficax. Pro maiori ponitur

cœlum pluuiam dedit, & terra protulit fructum suum.

eius confirmatio, de qua lege 17. cap. 3. lib. Regum. Verum ne quis excipiat & dicat id factum esse propter viri singularem sanctitatem & merita, anteuertit & dicit eum ὁμοιοπαθῆ fuisse nobis, vt qui ijsdem affectibus & infirmitatibus corruptæ naturæ nobiscum fuerit obnoxius.

Fratres, si quis inter vos aberrauerit à veritate, & conuerterit eum quispiam, sciat
10 quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

Cõmendatur pijs diligentia in procuranda fratrum salute, vt alter alterum ab errore viæ suæ, id est, doctrinæ & vitæ, reuocet, quod qui facit, primum seruat animã eius, qui errauit: Deinde multitudinem peccatorum tegit, dum scilicet peccator eius admonitione conuersus reconciliatur Deo, & peccata ipsius apud Deum teguntur, & in altã obliuionem veniunt. SED quomodo homo hominis animam seruare à morte poterit? Et quomodo multitudinem peccatorum operiet? Ministerio & non virtute propria. Sic Paulus dicit se genuisse Galatas. Et ad Timotheũ scribens ait: Hoc faciens & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Quamuis autem solius Dei est saluare: tamẽ nos sibi veluti so-
20 cios adiungit, & nobis ascribit propter ministerium, quod sibi soli reuera conuenit. Hoc nobis dignitatem ministerij verbi commẽdatiorem reddet, cum audiamus nos in hominum salute procuranda συνέργους Dei esse, quibus impertit etiam quodammodo diuinum honorem. Quomodo autem homo operit multitudinem peccatorũ, iam dixi: id non facit virtute, sed doctrina & venia. Doctrina facit vt peccator cõuertat se ad Deũ, qui peccatum solus expiat: venia, dum ipse fratris errata tegit. Huc illud: Dilectio operit multitudinem peccatorum. Papistæ qui ex hoc dicto colligunt hominem sua caritate mereri remissionẽ peccatorum, falluntur. Quemadmodũ antithesis in Salomone satis ostendit: Ibi enim odium & caritas, vt contrariæ caussæ in contrarijs effectibus opponuntur. Odium (inquit) suscitat rixas, & vniuersas præuaricationes operit caritas. Nam vt odium caussa est rixarum inter homines: ita caritas errata tegit vel sanando vel conniuendo.

FINIS.

INDEX
DOCTRINÆ SACRÆ ET LOCORVM THEOLOGICORVM, QVI IN COMMENTARIIS EXPLICANTVR,

SECVNDVM NVMERVM PAGINARVM ET LINEArum: quorum prior paginæ est, reliqui lineæ.

A

Aduen-

Ange-

B

Chri-

D

Dilectio

Doctrina

E

Ecclesia

Eleemo-

per Euan-

G

H

I

Imputan-

 De In-

K

L

Locus

Merces

N

O

P

Particu-

Peccan-

Q

R

S

Sanctos

Scientia

Sophistica

T

V

Verbum

Vocalis

FINIS.

IMPRESSVM ARGENtorati, apud Theodosium Rihelium.

M. D. LXXXVI.

542